

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

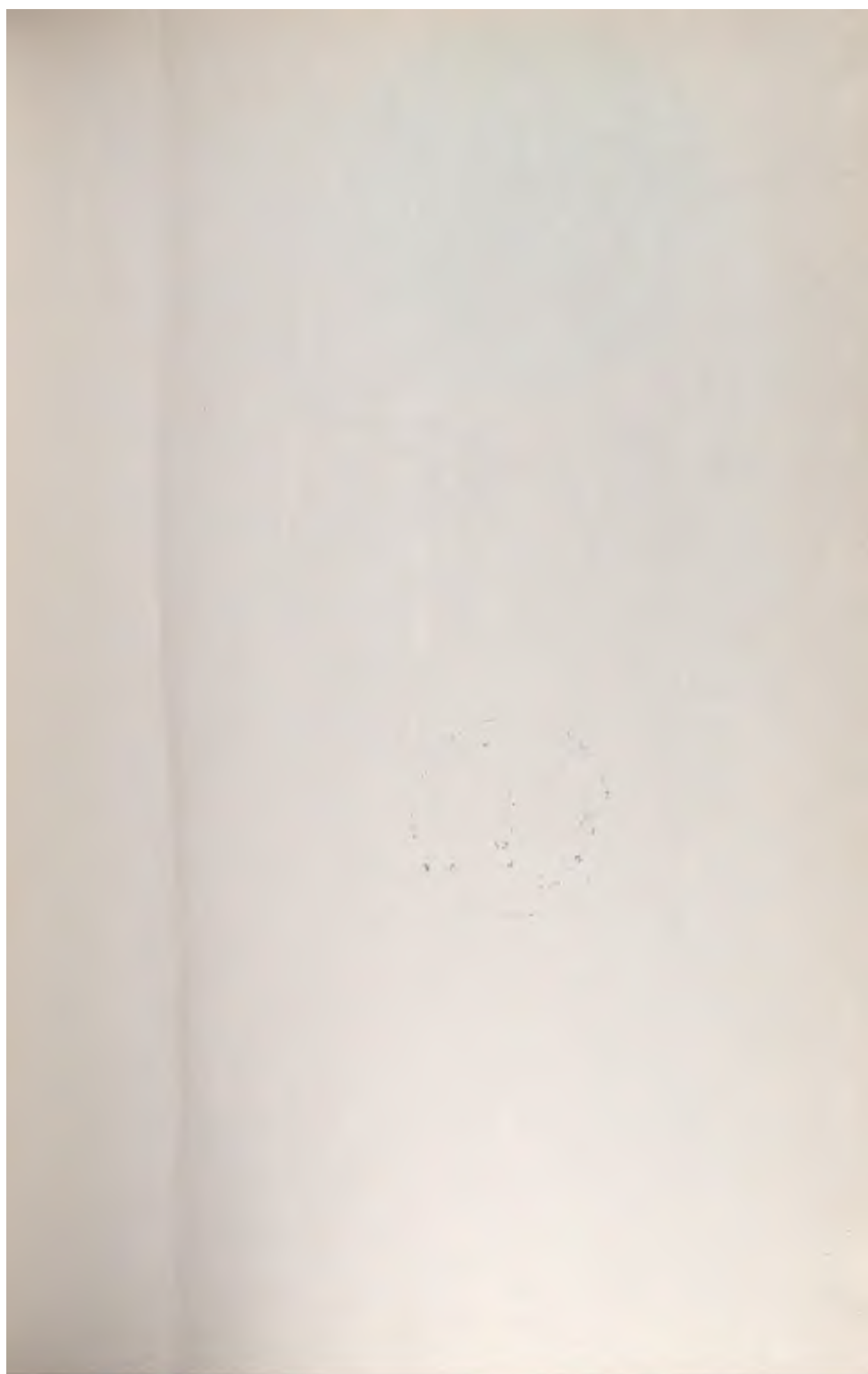
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

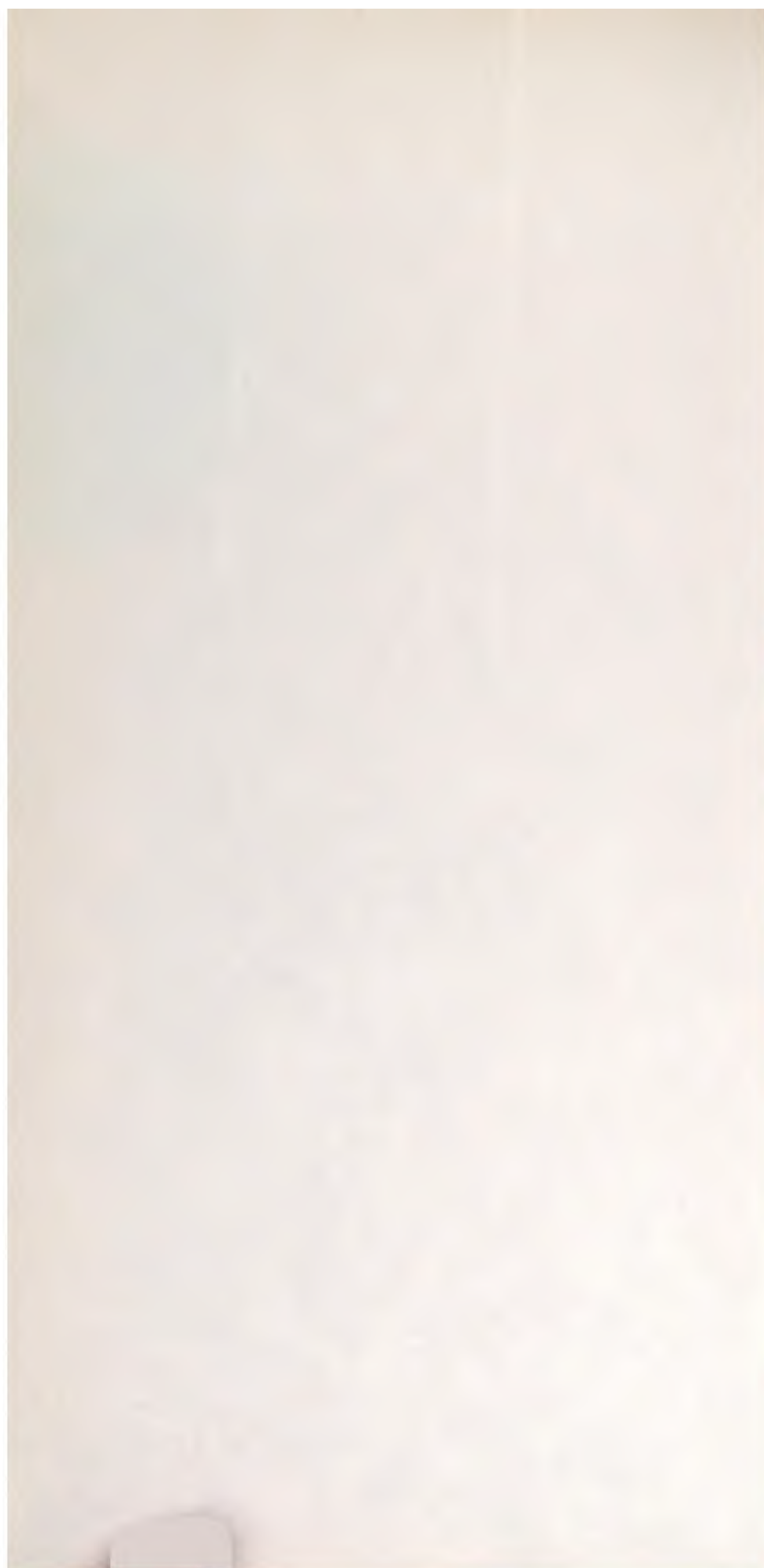
About Google Book Search

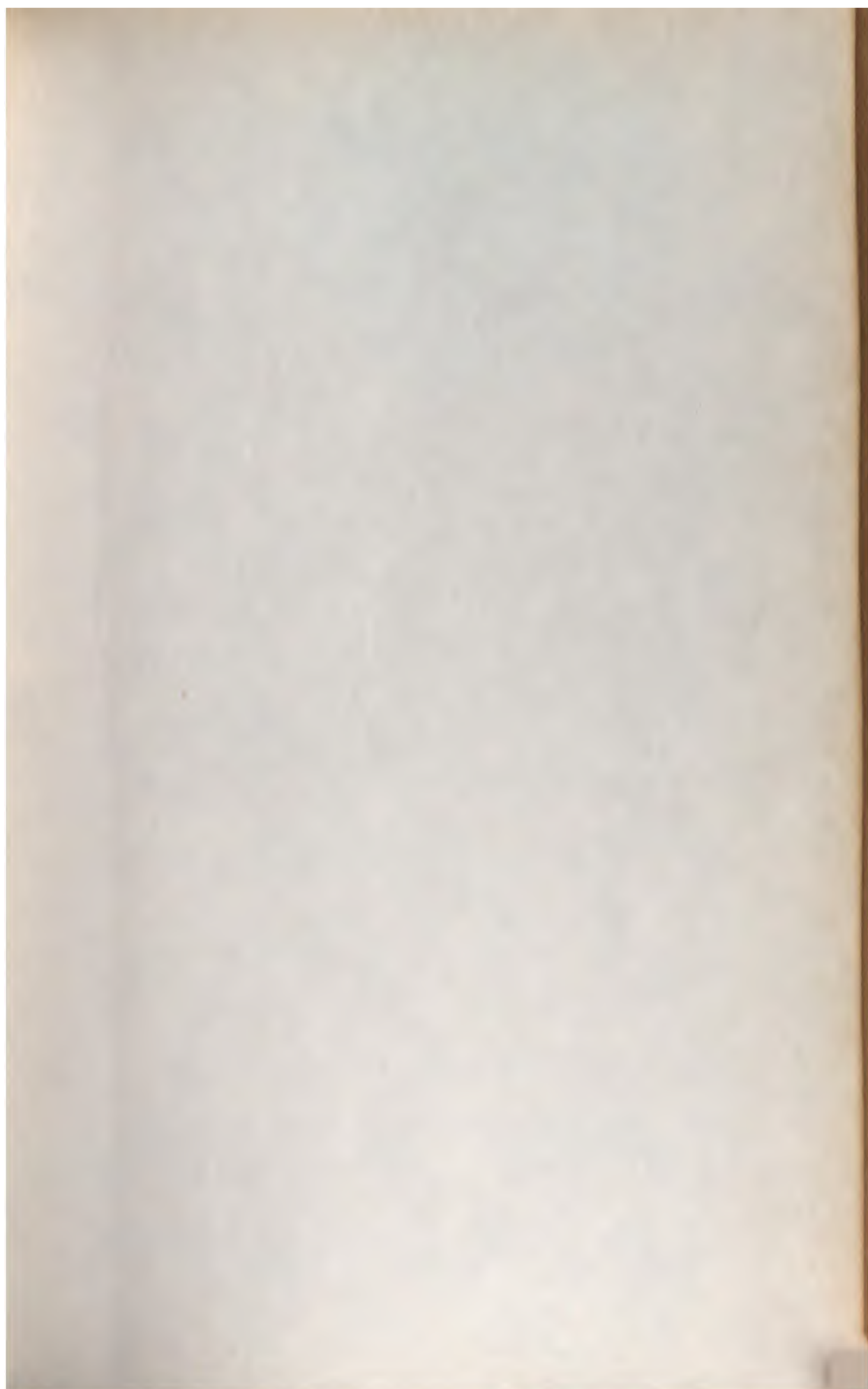
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE
BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ÆCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

QUI
AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER
DUODECIM PRIORA ECCLESIE SÆCULA,

SECUNDA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS, MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET
TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATE-
RIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO
AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
ACCURATIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM Sicut ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS,
STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE,
LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆ-
BENTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO,
QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUIQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM
OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET IN QUIDUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIONE ACCURATISSIMA, CATERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CRANTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM
NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
REXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM
IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE
PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS CLIX.

(159)

ANSELMUS EX BECCENSI ABBATE CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS. EADMERUS MONA-
CHUS CANTUARIENSIS. GUNDULFUS ROFFENSIS EPISCOPUS. PHILIPPUS FRANCORUM REX.
S. HUGO CLUNIACENSIS. WALRAMUS EPISCOPUS NOMBURGENSIS. GILBERTUS EPISCOPUS
LUNICENSIS. GISLEBERTUS ABBAS WESTMONASTERIENSIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTRONGE.

1854

BR60
P38

v.159

c.2

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUNQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;
DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM
SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES
ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM
SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIIUM III.

Accurante J.-P. Migne,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA BINA EDITIONE TYPIS MANDATA EST, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. —
VENEUNT MILLE FRANCIS DUCENTA VOLUMINA EDITIONIS LATINÆ; OCTINGENTIS ET
MILLE TRECENTA GRÆCO-LATINÆ. — MERE LATINA UNIVERSOS AUCTORES TUM OCCIDENTALES, TUM
ORIENTALES EQUIDEM AMPECTITUR; HI AUTEM, IN EA, SOLA VERSIONE LATINA DONANTUR

PATROLOGIÆ TOMUS CLIX.

S. ANSELMUS EX BECCENSI ABBATE CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS. EADMERUS MONACHUS
CANTUARIENSIS. GUNDULFUS ROFFENSIS EPISCOPUS. PHILIPPUS FRANCORUM REX. S. HUGO
CLUNIACENSIS. WALRAMUS EPISCOPUS NIMBURGENSIS. GILBERTUS EPISCOPUS LUNICENSIS.
GISEBERTUS ABBAS WESTMONASTERIENSIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1854

SÆCULUM XII

S. ANSELMI

EX BECCENSI ABBATE CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERA OMNIA

NEC NON

EADMERI MONACHI

HISTORIA NOVORUM ET ALIA OPUSCULA

LABORE AC STUDIO

D. GABRIELIS GERBERON

Monachi Congregationis S. Mauri

AD MSS. FIDEM EXPURGATA ET AUCTA

EDITIO NOVA, OPUSCULIS RECENS EDITIS ILLUSTRATA

Accedunt auctores alii nonnulli quos Elenchus enumerat aversa pagina

ACCURANTE J.-P. MIGNE

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS SECUNDUS

VENIUNT 2 VOLUMINA 14 FRANCIS GALLICIS

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM
VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
RUE PETIT-MONTROUGE

1854

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CLIX CONTINENTUR.

S. ANSELMUS CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS

(OPERUM TERTIÆ PARTIS CONTINUATIO.)

Epistolæ.	col. 9
Appendix spuriorum	271

EADMERUS CANTUARIENSIS MONACHUS.

Vita S. Anselmi.	343
Historia Novorum.	ibid.
Liber de excellentia Virginis Mariæ.	557
De quatuor virtutibus quæ fuerunt in beata Maria ejusque sublimitate.	579
Liber de beatitudine cœlestis patriæ.	587
Liber de S. Anselmi similitudinibus.	605
Vita S. Vilfridi.	709
— S. Bregwini.	753
— S. Oswaldi.	761
— S. Dunstani.	785
— S. Odonis.	789
Epistola ad Glastoniense.	789
Epistola ad monachos Wigornenses.	801

GUNDULFUS ROFFENSIS EPISCOPUS.

Epistolæ.	835
-----------	-----

PHILIPPUS FRANCORUM REX.

Epistolæ.	857
-----------	-----

S. HUGO ABAS CLUNIACENSIS.

Epistolæ.	927
Statuta pro Alphonso rege.	945
— pro Lamberto S. Bertini.	ibid.
Exhortatio ad sanctimoniales.	947
Commonitorium ad successores suos.	949
Imprecatio.	951

WALRAMUS EPISCOPUS NUMBURGENSIS.

Epistolæ.	985
De vita S. Leonardi confessoris.	993

GILBERTUS EPISCOPUS LUNICENSIS.

De usu ecclesiastico.	995
De statu Ecclesiæ.	998
Epistola ad Anselmum.	1003

GISLEBERTUS CRISPINUS ABBAS WESTMONASTERIENSIS.

Disputatio Judæi cum Christiano.	1005
----------------------------------	------

OPERUM SANCTI ANSELMI TERTIE PARTIS
CONTINUATIO
EPISTOLARUM
LIBER TERTIUS

EAS CONTINENS QUAS SCRIPSIT CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS

EPISTOLA PRIMA.

ANSELMI AD MONACHOS BECCENSES.

Se quantumvis reluctantem electum esse Cantuariæ archiepiscopum. Cui electioni ut consentiant ipse inadet.

362 Suis dilectissimis et desideratissimis dominis fratribus et filiis, servis Dei Becci commanentibus, frater ANSELMUS, post Deum corde suis illorum: sancti Spiritus semper regi consilio et consolatione pandere.

Quæcunque scripta vel dicta communiter, vel singuli de affectu cordis vestri mittitis dilectissimo et desideratissimo vestro, et quæ nec lingua potest exprimere, nec calamus, omnia expresse et aperte scripta sunt in corde meo. Insuper et multa alia ex affectu et intellectu meo, quæ utinam similiter scripta et expressa essent in corde vestro. Ibi, scilicet, in intimis meis, ibi ea lego et relego, volvo et revalvo sæpe coram Deo. Quod quo affectu faciam, videt ipse intus et foris; testantur lacrymæ meæ, et voces, et rugitus a gemitu cordis mei, quales nunquam de me illo dolore mentiri exiisse ante diem illam, in qua sors illa gravis archiepiscopatus Cantuariæ visa est super me cecidisse. Quas voces, gemitus, ut puto, non simulaverunt confectiones, sed gladii doloris animam meam² penetrantes³ extorserunt, et adhuc extorquent confixiones. Quod ignorare nequiverunt illi qui ea die vultum meum inspexerunt, quando me episcopi et abbates, alique primates ad ecclesiam trahentes reclamantem et contradicentem raperunt, ita ut dubium videri posset utrum sanum insani, an insanum traherent sani; nisi quia illi canebant et ego magis mortuo quam viventi colore similis stupore et dolore pallebam; et illi, qui postea ipsa die me inusitate lugentem, dolore rationem superante, cum intente mihi licuit cogitare et vestram dile-

ctionem, et onus quod meam imbecillitati implebatur, de longe audientes accurrerunt, et videntes me aut animam aut sensum amissurum timuerunt; et hoc timore aqua benedicta me aspergentes, eam mihi potendam porrexerunt. Forsitan mihi erubescendum est, quia vulnera doloris sic animam meam totam intentam in scissuram sui ab animabus vestris et in grave periculum suum superaverunt, et adhuc sic superant, ut gemitus profundos fluentibus lacrymis sæpe toleret. Sed certe non erubesco confiteri quia timor Dei et charitas hominum, maxime vestra, sic eam vulneraverunt et vulnerant. Quæ omnia testimonium perhibent conscientie meæ, quo desiderio quæve procuratione expectavi celsitudinem et onus archiepiscopatus, et quo gaudio suscipio. Quod si aliqui de me aliter suspicantur, quam mea de se conscientia coram Deo iudicet, consolatur me quia pro minimo mihi debet esse ut ab illis dijudicer, aut ab humano die. Et quia hanc vitam transitori sumus per infamiam, et bonam famam, ut seductores⁴ et veraces, sicut qui ignoti, et cognoti, tantum conscientia mea non me accuset⁵ ante Deum. Huic autem de me electioni imo violentie, hactenus quantum potui, servata veritate, reluctatus sum; sed jam velim, nolim, cogor fateri quia quotidie iudicia Dei magis ac magis conatui meo resistunt, ut jam nullo modo videam me ea posse fugere, nec sine gravi malo corporali et spiritali ex utraque parte, nec sine ira Dei intentionem conceptam me posse, aut ullum alium, aliquatenus impedire. Unde jam non tam hominum quam Dei, contra quem non est prudentia aut fortitudo, victus violentia, hoc solo inteligo me uti debere consilio, ut postquam oravi quantum potui et conatus sum ut, si possibile esset, calix iste transiret a me, ne biberem illum, et orationem meam videns repelli conatumque frangi, jam

VARIE LECTIONES.

¹ Collata, ut sequentes, cum ms. 1 exemplari Victorinis compacto in Codice Ef. 20 ² Gravis Archiepisc. ms. gravius Archiepisc. ³ Animam mea ms. animam meam ⁴ Penetrantes ms. penetrantis ⁵ Et contradicentem ms. reclamantem et contradicentem ⁶ Et seductores ms. ut seductores ⁷ Excuset ms. accuset

dicam Deo *Veni tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis*. Cum enim ex utraque parte Deum timeam; nec aliquid nisi Deum, et homines propter Deum, utrinque*, diligam, nihil mihi puto tutius in re tam periculosa quam ut, meum sensum et voluntatem postponens, me sensui et voluntati Dei penitus committam.

Et quamvis in hac re mihi nimis sit grave dare et vobis accipere consilium quod contra meum¹⁰ et vestrum affectum sit, tamen quia ego et vos magis sumus Dei quam ego vester, aut vos mei: *sive enim vivimus sive morimur, Domini sumus* (Rom. xiv, 8), non audeo in causa Dei, et in tanta necessitate mihi commissis ad consulendum, quidquid homines suspicentur, meum coram Deo subtrahere consilium. Consulo igitur dilectissimis dilectoribus meis ut nullas res faciat vos pertinaciter ordinationi Dei obviare, quia quasi peccatum huiusmodi est, nolle acquiescere (1 Reg. xv, 23); et: *Durum nimis est, contra Dei stimulum calcitrare* (Act. ix, 5). Ad hoc enim res ista indubitabiliter iudicio Dei perducitur, ut necesse sit me, si quid boni Deus dignatur¹¹ per me operari, servire et prodesse vobis, et multis aliis; aut omnino nec mihi, nec vobis, nec aliis; non deficiente voluntate, sed potestate.

Quod si ob vestram pertinaciam contigerit, facietis senectutem meam in inconsolabili tristitia deduci et **363** deficere, propter magna et multimoda mala quae inde sequuntur, et mihi et vobis iuste videbuntur imputari, etiam ab iis qui modo ea non praevident. Si enim sciretis ipsa sola dilatio quanta mala jam fecit corporibus et animalibus, et quam execrabilis illa sit, et illi pariter per quos fit, melioribus et prudentioribus, ipsi quoque populo Angliæ, puto quia et vos (si inhumani non estis) eandem dilationem execraretis¹². Mirum forsitan vobis videtur quod dico; et multi qui me intus non vident et præcipites sunt alienas conscientias, quas ignorant, iudicare; de me perversum aliquid iudicabant, quia sic vobis de hac re loquor. Sed coram Deo loquor, cui revelo viam meam, et spero in eo, ut ipse faciat (Psalm. xxxvi, 5) quia non me accusat coram eo conscientia mea quod me concupiscentia terrenarum divitiarum, aut celsitudinis, ad hæc dicta trahat.

Si quis deinceps aliter de me senserit, puto quia adversus veritatem erit, et Deus mihi testis adversus illum erit. Valet; et Dominus, qui dirigit mansuetos in iudicio, et docet non rigidos¹³ (Psalm. xxiv, 9), sed viros, vias suas, dirigat sensus vestros et voluntates in huius negotii iudicio.

EPISTOLA II.

OSBURNI AD ANSELMUM.

Et consiliis humiliter ambire unus Cantuariensis archiepiscopi.

Dominus sanctissimo, charissimo electo Anglorum

archiepiscopo ANSELMO, suus quod semper erat, et semper esse desiderat servus, et filius, frater OSBURNUS; ita rectis consiliis agi, ut Deum recta consilia dantem valeat promereri.

Cum te, charissime domine, in omni veritatis cognitione scientissimum esse sciam, mirum valde quod in hac sola re sic omnimoda veri cognoscendi scientia aufugerit, ut quod Deo placitum sit in eo, quod communis de te sanctæ ecclesiæ sententia tulit, ignorare possis. Aut si animus tuus in hanc potissimum sententiam vergit, ut quod generalis electio, vel omnium, vel certe quam multo maxime plurium, et eorum sapientissimorum, Deo placere clamat, solus displicere contendas, verendum, pretiosissime domine, ne præ omnibus hominibus melior auctiorque videri velle videaris, dum quod illi rectissime intelligunt, rectius quasi a te intellectum defendere coneris.

Ut enim in offenso dulcissimo mihi amore tuo loquar, aut cunctis, quod non credimus, meliorem te fateberis, quippe cui soli revelatum est quod universæ Anglorum Ecclesiæ fas non erat revelari; aut facias necesse est quod universalis Anglorum Ecclesia¹⁴ suadet, hoc est, ut pontificalis infule principatum inter beatos apostolos suscipere non renuas.

Sed forte exspectas Deum maioribus, quod cepit, induciis probaturum: non ausim dicere, propterea quod te sapientissimum scio; sed timeo ne talia querenti ex obliquo respondeatur: *Non tentabis Dominum Deum tuum* (Matth. iv, 7). Quid namque insignis ad te eligendum ostenderet Deus, quam, ut tu promovereris, regem triumphis nobilem, severitate cunctis formidabilem, lecto decubuisse, ad mortem usque agrotavisse; te autem provento, statim eundem respiravisse, convalescere, atque ex ferro et immuni mississimum pariter ac mansuetissimum redditum fuisse? Quid, inquam, aut effectum dulcius, aut ad innocentiam præstantius, quam te ante lectum agrotantis violenter pertractum; dextram aliorum dextris impudenter de sinu extractam sinistram¹⁵, ne sororem juvaret, fortiter retentam virgam, cæteris digitulis pertinaciter oclusis, pollicis atque indicis crudeliter impactam, post hæc toto corpore e terra te elevatum, episcopalibus brachiis ad ecclesiam deportatum, ibique, adhuc te reclamante, et importunis nimis obsistente, *Te Deum laudamus* esse cantatum?

Quid, inquam, vel ad divinas laudes magnificentius, vel ad humana spectacula gaudens, quam quod in tua electione, exclusis omnibus transactæ tempestatis afflictionibus, omnia ad proprii juris possessionem veluti iulileo termino cucurrerunt¹⁶, dum vincti ad expeditionem, carcerati ad lucem, ca-

VARIE LECTIONES.

* Utrinque ms. utrinque. ¹⁰ Et accipere ms. et vobis accipere. ¹¹ Circa meam ms. contra meum. ¹² Dignatur ms. Deus dignatur. ¹³ Exocramini ms. execraretis. ¹⁴ Rigidos ms. rigidos. ¹⁵ Universalis Ecclesia ms. universalis Anglorum Ecclesia. ¹⁶ Extractam, virgam ms. extractam; sinistram, ne sororem juvaret, fortiter retentam; virgam. ¹⁷ Cucurrerunt ms. cucurrerunt.

prii ad libertatem, oppressi dirissimis exactorum furoribus redierint ad erectionem.

Omnia hæc te loquuntur, tibi famulantur, tuis meritis ascribuntur. Quod si omnes hæc divinx blanditiæ ad consentiendum te non excitaverint, profecto novæ districta animadversione æquissimum judicem tecum acturum, taliterque in die extremi judicii ad-
versum te propositurum: O homo meis uberibus nutritus, meis virtutibus ditatus, meis doctrinis illuminatus, meis honoribus sublimatus, quam tibi molestiam ingessi, ut me præceptorem fugeris, monitorem contempseris, imponentis mei jugum erecta cervice abjeceris? Nonne satius erat nihil mihi de tuo contulisse, quam quæ mea fuere crudeliter abstulisse? Annon constabat per tuam negligentiam ablatum, quod per tuam mihi diligentiam non est allatum? Cur non cogitabas infinita hominum millia te occidisse, dum paucorum volebas salutem consulere? Ecce etenim sponsa mea, sancta Cantuariensis Ecclesia, apostoli mei Petri benedictione a principio sanctificata, piissimo piissimi Gregorii studio nobiliter fundata, SS. Bonifacii, Honorati, Vitaliani, Agathonis¹⁷, et cæterorum orthodoxorum Patrum singulari semper privilegio donata; ad quam, salva Romanæ et apostolicæ sedis auctoritate, omnium circa regionum Ecclesiæ in suis oppressionibus confugere, atque ab ea tuendæ¹⁸ libertatis præsidia expetere simul ac suscipere solebant; ecce illa talis omnium peripsema effecta, omnium pertranseuntium pedibus conculcata, non solum nulla perditæ libertatis, jura¹⁹ cæteris restituere, sed nec sua multo tempore valuit illibata custodire. Homines autem, quos ei ad custodiam castitatis deputavi, a quibus servandæ integritatis illius fidem accepi, non modo ipsi nihil defensionis adversus alios incæsti cupidos paravere, imo

A ipsi flagitiosissimum corruptionis negotium meditati sunt. Cumque illa, non immemor quam fuerit magno acquisita, quam legibus convincta²⁰, quam denique²¹ muneribus dotata, reluctando succellamasset, illi, abreptis ornamentorum suorum vestibus, nudam, venalem et confusione plenam eandem reliquerunt. Exclamat itaque multiplex filiorum caterva, quos in lavaero secundæ nativitatis ipsa mihi genuerat, et intra gremium sanctæ dilectionis tenerius nutrierat, maternæ cupiens verecundiæ mederi, ejusque nuditatem oppanso velamine tueri. Ecce qui matrem afflixerant, gravioribus in filios molestiis desæviunt, dum hunc ab uberibus raptum miseranda cæde discerpunt, illum ferrugiendo stridore premunt, alter cæca laibula inhabitat; alius longa exsilia deplorat. B Quodque ad scelus præcipuum fuerat, dum se adulteri homines scelerata calliditate innocentes prodere vellent, in tantum apud terrenas potestates odium matrem cum prole adduxerunt, ut quicumque eos interficeret, obsequium se præstare Deo arbitretur. Ultimum vero et quasi palmare totius mali flagitium exstitit, cujus radix si in lucem solis hujus perlata fuisset, non solum hanc exhorreret Christianus, verum etiam omnis execraretur paganus, Judæus, atque hæreticus. Ego autem ultra non ferens tantam sponsæ meæ calamitatem ex tota²² hominum plenitudine te, Anselme, elegi, atque ad zelandum pro 364 me amicum sponsi exhibui, doctrinam contuli, virtutem largitus sum. Præmonstravi oraculis, comprobavi miraculis; verum tu mihi prætulisti Normanniæ comitem, Deo verumem, viventi mortalem, latitudini Anglorum angustæ solitudinis nidum. Excessit ne animo Petrum apostolum Antiochiæ introisatum, nec tamen ullorum singultibus, ne Romanos experiretur (1) furores, præpeditum? Cur te fugit

VARIE LECTIONES.

¹⁷ Die judicii *ms.* die extremi judicii ¹⁸ Cogitabas *ms.* cogitabis ¹⁹ SS. Bonif. Honor. Agathonis *ms.* SS. Bonifacii, Honoratii, Vitaliani, Agathonis ²⁰ Tenendæ *ms.* tuendæ ²¹ Cura *ms.* jura ²² Convincta *ms.* conjuncta ²³ Quamque denique *ms.* quam denique ²⁴ Ex toto *ms.* ex tota

JOANNIS PICARDI

Ecclesiæ S. Victoris Parisiensis Augustiniani canonici

NOTÆ.

(1) Romanos experiretur. D. Anselm. epist. 7, infra, aperte dicit D. Petrum Romam migrasse. Id tamen adhuc nescitur a nostris et Germanis et Anglis Gnosticis. Dolendum profecto homines, sibi D Argo oculatiores, in hæc cæciore talpa, nondum vidisse apud Iren. lib. viii, cap. 1 et 3. Tertul. lib. De bapt., De præscription.; Ignat. ad Mariam, Cassiod., Euseb., Cæsar. lib. ii, Hist. Eccles., Rufino interprete, cap. 14, 15 et 25; Epiph. hæres. 27; Ambros. lib. iii De Sac., cap. 1. Hieron. in Catal.; Optat. Milevit. lib. ii; August. De hæres. ad Quodvultdeum hæres. 1, Cont. lit. Petil. lib. ii, cap. 51, et alios quamplures, quos lubens sileo, ne manifestior fiat eorum cæcitas.

Quis igitur non faciat risum plusquam Democriticum de illa ridicula thesi agitata a Germanis, hisque Lutheranis anno 1520, An Petrus Romæ fuerit? ut notatum est in Schol. margin. ad abbatem Usperg. ubi de Petro. Et ejus quidem positionis negantem partem propugnat impudenter et (de more) falso Joannes Balcus Anglus Sudolovogius, peregrinusque apud Germanos (ut gloriatur, hancque ob causam Germanis theologastris a me conjunctus) pro Christi (sic Antichristum specioso Christi mentitur nomine) professione.

Porro ipsissima sunt ejus verba, centuria prima Script. Britan. pag. 46, edit. Basil. 1557: « Petrus cum ex Christi Domini jussu ac præcepto circumcissionis apostolus fuerit, Gal. ii, æquum profecto non erat ut, relicto Judæorum grege, 25 annis (ut somniant papistæ) apud gentes incircumcisas Romæ sederet, aut illis gentiliū regum more imperaret. In Judæa ergo ac finitimis regionibus, Christi mandato obstrictus permansit, prædicans in maritimis urbibus Evangelium regni Dei, quod et ipsa testantur miracula quæ per illum Deus operabatur. Nam Lyddæ paralyticum Æneam sanitati restituit; Tabitham Joppe a mortuis excitavit. In Cæsarea Cornelium Centurionem baptizavit, atque alia plura fecit. Quæ omnia declarant illum nec sedisse, nec mortem obiisse Romæ. Unde B. Mantuanus in vi Fast. libro.

Unde B. Mantuanus in vi Fast. libro.

Pauli caput Miletinorum atque Ephesiorum stribus irroratum; nec tamen a sulcando æquore, quod cum ad exterarum transmitteret nationes, prohibitum? Rogo, hominum sapientissime; si talibus te sententiis iudex impeteret, nonne, rationum pondere pressus, Parce, iudex, clamares²⁵? Jam vero, si illam, cui tu noviter attributus es, Ecclesiam non tanti apud Deum meriti esse dixeris, grande ejus meritum licet agnoscas²⁶. Laurentium namque archiepiscopum multo verberare a prefato apostolo novimus flagellatum, propterea quod, paganorum metu conterritus, fugam inierit, et eandem Ecclesiam adhuc in fidei per-

ptione rudem, derelinquere tentaverit. Idem beatissimo confessori Christi Dunstano²⁷ idem apostolus cum coepiscopis Paulo et Andraea splendens apparuit, eique tradens gladium verbo Dei inscriptum, futurum illum, ut postea evenit, ejusdem Ecclesiæ pontificem præfiguravit. Quod si tanta Christi et apostolorum dignatio super eandem Ecclesiam ab initio fuisse perhibetur, magno tibi providendum est opere, qui sanctissimam scientiam habes, ne hujus dignationis participium refugias, cum neque sis privata gratia exhibitus, neque mercenarius, neque Simonis discipulus, sed quem et divina vocavit electio, et aposto-

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ Paria, iudex, reclamares *ms.* parce iudex, clamares. ²⁶ Ignoscas *ms.* agnoscas ²⁷ Confessori Dunstano

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Urbibus Assyriis Christi post funera, postquam
In cælum rediit, bis septem dicitur annos
Impendisse, gravi vexans mala numina bello.
Mox maria ingressus, longaque ambage viarum
Circumlatas, iter vertit Bithynica versus
Littora, Cappadoces, Galatas, Pontumque pera-
grans:
Quotquot erant illis Judæa ab origine regnis
Edocuit Christum, veterique retraxit ab usu.

Hieronymus etiam atque Lyranus super illa Christi verba: Ecce ego mitto ad vos prophetas ac sapientes, etc., asserunt Petrum fuisse a Judæis Hierosolymæ crucifixum, quod et illis verbis aptissime respondet. Sic quidem Baleus: sed utrum sic se habeant hæc, videamus. Imprimis Evangelium, Petro creditum, non sic conclusit Christus intra Ecclesiæ Judaicæ parietes, ut ad gentium aures non pervenerit: Imo Act. x, per vas quadrangulum cœlitus allatum referuntque impuris animantibus, jussus est Petrus etiam ipsis gentibus evangelizare. Hinc postea illis audientibus professus est Deum non esse acceptorem personarum, sed cuiuslibet gentis justum ei placere: ut qui dominetur universis. Quamobrem ait Lucas ibidem, cap. x, sub finem. *Obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro: quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.*

Mantuanus vero, a Baleo citatus, ne verbum quidem habet de Petri morte aut papatu, tantum adest ut neget, præterquam quod nullam urbem a se recensitarum in Palestina reperias, quod gravissimo est argumento Petrum reliquisse Judæam, ut incircumcisos doceret gentes, contra Balei mentem et iudicium. Nam ut divino jussu aliquandiu Judæos, sic et eodem postea ethnicos docuit. Quod autem Mantuanus senserit et scripserit D. Petrum Romæ necatum fuisse, liquet ex lib. i De agone D. Dionysii Areopagitæ, quem multo labore Romam venisse describens magistri sui D. Pauli visendi ergo, ait:

*Sed fuit eventu clausus labor ille sinistro,
Nam licuit paucis, heu! præceptore, diebus
Et sancto sermone frui, quia fata repente
Demersere novi dno maxima lumina mundi,
Vidit ubi excelso Petrum suprema trahentem
(Heu, facinus visu horrendum!) suspiria ligno.*

Rursusque in x Fastorum de eodem Dionysio sic canit:

*Per freta devenit Romam post funera Petri,
Post obitum Pauli, qua tempestate tenebat
Naviclam Petri Clemens Romanus, etc.*

Sed Baleum suis conficiamus armis; nam vi Fastorum citato (vide hominem ipso mendacio mendaciorum) ait Mantuanus de Petro loquens:

B *Multa mari et terris discrimina passus ad urbem
Romuleam, mundi dominam rerumque potentem,
Venit, ubi æterni jaceret primordia regni.*

Hieronymi locus indicatus, et a me integre religio-seque exscriptus, iterum traducet Baleus ipsis etiam Cretensibus mendaciorem. Hieronym. lib. iv Comment. in Matth. ad caput xxiii, explanans evangelistæ verba: *Et ex illis occidetis, et crucifigetis, et flagellabitis*, subiungit varia esse dona discipulorum Christi. Alios, inquit, prophetas, qui ventura prædicant; alios sapientes, qui noverunt quomodo debeant proferre sermonem; alios Scribas in lege doctissimos: ex quibus lapidatus est Stephanus, Paulus occisus, crucifixus Petrus, flagellati in Actibus apostolorum discipuli, et persecuti eos sunt de civitate in civitatem expellentes de Judæa ut ad gentium populum transmigrarent. Sic Hieronym. qui ne apicem quidem de Petro in Judæa crucifixo scripsit; quin potius, si ejus verba ad unguem exploremus, Petrum a Judæa expulsum, sicque ad ethnicos emigrasse habemus. Quod si quis Balei nomine perfractius inficietur, jure efficiam et D. Paulum in Judæa peremptum fuisse: interea reclamantibus antiquissimis probatisque historiographis. Stephanum autem saxorum grandine obrutum narrat Act. apostol. lib. Verum nec mihi nec Baleo, sed ipsimet Hieronymo (qui litem videtur excitasse) iudicium deferatur: In Scriptoribus ecclesiasticis ait: *Simon Petrus et princeps apostolorum, post episcopatum Antiochenis Ecclesiæ, et ii Claudii anno, ad expugnandum Simonem Magum Romanum pergit, ibique xxv annis cathedram sacerdotalem tenuit, usque ad ultimum annum Neronis. Rursum ad Damasum papam. Mihi cathedram Petri, et fidem apostolico ore laudatam, censui consulendam.* Et post pauca: *Cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum nisi*

D *Christum sequens, beatitudinæ tuæ, id est cathedræ Petri, communionem consocior super illam petram ædificatam Ecclesiam scio.* In Comment. in Epist. ad Galat. in illud ipsum caput ex quo Baleus perpetuam in Judæa mansionem constituit, D. Petro, observans D. Hieronym. pleraque desiderari in historia Actuum apostolorum addit illud postremum inquit: *Denique primum episcopum Antiochenæ Ecclesiæ Petrum fuisse accepimus, et Romam exinde translatus; quod Lucas penitus omisit. Expedit mihi ex catalogo scriptor. ecclesiast. testimonium haud aspernandum, quo Hieronym. ait: Clemens, etc., quartus post Petrum Romæ episcop., etc. Lyranus, quia eadem cum Hieronymo dicit, prætereo, contentus detexisse impudentem Balei malitiam.*

lica informavit institutio. Præterea, quamvis moni-
tore non egeas, pro affectu tamen monere te audeo,
ut nihil inconsulte agas, nec alieno multum a nobis
consilio, sive id consecratione tua sit, sive in rebus
Ecclesiæ dandis aut mutandis, ideo quod novimus
sanctissimum prædecessorem tuum multa primo
adventus sui tempore ordinasse, quæ omni tem-
pore postmodum sibi displicere. Sunt enim
plures qui circa destructionem Ecclesiæ semper
laboraverunt, qui nunc putant quam maxime se
regnatos, dicentes te cum Deo semper acturum,
res Ecclesiæ non curaturum, quasi res Ecclesiæ
curare non sit cum Deo agere. Sed, Deo auxiliante,
cum te cognoverint, quemadmodum ego, puto illos
secus dicturos ac sensuros. Jam nunc repeto omni-
bus medullis quod promisi salutando, orans Deum
ita te rectis consiliis agi, ut Deum recta consilia dan-
tem valeas promereri, Domine sanctissime, sapien-
tissime, et super omnes animo dulcissime.

EPISTOLA III

GONDULFI EPISCOPI AD MONACHOS BECCENSES.

Ut non tristentur de erepto sibi abbate Anselmo.

GONDULFUS gratia Dei Rossensis episcopus, dominis
et amicis suis charissimis, servis Dei, Becci consi-
sistentibus, salutem et fideles orationes.

Charissimi, vestre dilectioni cognitum est quantum
temporis sit ex quo Anglica Ecclesia proprio est
orbata et destituta pastore, atque omni paterna
desolata consolatione. Sed Deus ploratus orphanor-
um, gemitus et suspiria hactenus longissima vidua-
rum, preces quoque fidelium suorum miseratus
exaudiens, tandem sua gratia eam consolando visitare
dignatus est. Ipsius namque inenarrabili potentia
operante, dedit Dominus noster rex Anglorum con-
silio et rogatu principum suorum, cleri quoque et
populi petitione et electione, domino abbati Anselmo
Cantuariensis Ecclesiæ gubernationem. Quod quidem
piatissima Dei operatione et ordinatione factum esse
non dubium est. Quia propter humiliter mandamus,
et vehementer precamur, ut fratres charissimos,
quatenus omnem tristitiam vel cordis indignationem,
si qua est, deponentes, divinæ voluntati, operationi,
et bonorum virorum electioni nequaquam resistatis,
sed Deo gratias agentes, quod factum est, cum
gaudio et bona voluntate concedatis. Est etiam
aliud quod vos latere non debet. Impediri quidem res
ista fortassis ad tempus potest, omnino autem rema-
nere nullo modo potest. Verum enim dico vobis,
sollicitudo et consilium hujus rei multum processit, et
sine dubio usque ad sedem apostolicam jam pervenit.
Utinam igitur sapienti consilio, et per charitatem
facite sine dilatione, quod quandoque facturi estis
sine dubitatione. Valete.

VARIE LECTIONES.

²⁸ Et pro affectu ms. et pio affectu ²⁹ Vester affectus ms. noster affectus ³⁰ Circa meum ms. contra
meum ³¹ Ad nos venit ms. ad vos venit ³² Salutate ms. salutate. Valete.

EPISTOLA IV.

ANSELMI AD MONACHOS BECCENSES.

*Ut ipsi Anselmo et regi scribant se ultro consentire
electioni illius in archiepiscopum Cantuariensem.*

Dominis, et fratribus, et filiis dilectissimis mona-
chis Beccensibus, dilectissimus et abbas eorum, fra-
ter ANSELMUS: continua Dei protectione, et conso-
latione gaudere.

Quod humiliter per dominum Balduinum et domi-
num Tesonem petivistis, et si præsens essem, supplici
devotione per vos petivissetis, paterno et pio affectu ²⁸
omnibus petentibus, ut filiis dilectissimis, concedo
quod ex me est, et oro Deum ut ipse misericorditer
concedat quod ex ipso est. Cum de sorte archiepi-
scopatus, quæ super me divina cecidit dispositione,
loquor vobiscum, valde alienum et a me et a vobis
videtur, si consideretur mutus noster affectus ²⁹,
me vobis inde consulere, et vos mecum consilium
accipere. Si quis consideret quia plus Deo quam no-
bismetipsis debemus, non ei mirum videbitur, si ego
in causa Dei commissis mihi ad consulendum, quos
nullo modo eisdem ipsis testibus, a recto volo deviare,
consulo contra meum ³⁰ et illorum affectum, secun-
dum voluntatem Dei. Benefecistis, quia concessionem
vestram mihi per domn. Tesonem mandastis, quan-
doquidem res nec per me vos mutari potest; sed
melius facietis, si per epistolas unam regi, alteram
mihi mandabitis quia quod Deus dignabitur de me
disponere, et idem rex et omnes qui Domini sunt
Ecclesiæ nostræ ordinauerint secundum timorem
Dei, et archiepiscopus noster religiosa et ecclesiastica
ratione jusserit, et mihi videbitur, humili devotione
propter timorem Dei conceditis, et me Deo et Eccle-
siæ ejus committitis. Hoc retento, ut, in quantum
possibile vobis erit, nostro semper fruamini, quan-
diu vivam, consilio. Hoc consulo, hoc hortor, quia
sic oportet fieri, ut et vos plus voluntati Dei quam
vestre subditos esse ostendatis; et regis gratiam, quæ
vobis necessaria est, sine omni proficuo, imo cum
damno maximo non perdatis, et mentem meam multis
molestiis onustam, onustioris dissensione vestra
non faciatis. Comitissæ Lermendensi, quæ ad vos
venit ³¹, ut audivi, larga et benigna voluntate hono-
rifice omnibus modis, quibus potestis, secundum
voluntatem ejus servite. Grandis enim vester honor
est, et multum hoc nostræ profuturum est Ecclesiæ,
sicut spero; illam ex nostra parte dulciter salutate ³².
Valete.

365 EPISTOLA V.

OSBERNI AD ANSELMUM.

Ut acceleret suam inaugurationem.

Dominio sanctissimo, Patri dulcissimo, jam nunc,
quod non sine desperatione dico, Anglorum archi-
episcopo ANSELMO, servus et filius suus OSBERNUS:
salutes luctu et lacrymis plenas.

Quousque, dulcissime domine, desideria nostra suspendis? quousque animas nostras tollis? Si tu es qui venturus es, veniendo ad nos, ostende; nec velis diutius bonum differre, quod ab æterno consilio profectum humano generi Christus dignatus es importari. Alioquin, mi dulcissime, commorari terram et conturbasti eam; potiusque esset mortis non dispendia sustinuisse, quam super tuo nomine aliquid nunquam accepisse. Quid enim putas, qui luctus, quæ lacrymæ adversum te hodie funduntur²², quæ ante hoc tempus in conspectu Dei profundebantur? Quæ major potest esse miseria, quam homines, quibus quasi noxiis humoribus corpus Ecclesiæ gravabatur, nuperrime vidisse exclusos; et nunc eosdem non modo exclusos, verum etiam videre corpori Ecclesiæ incorporatos? Puta, mi dulcissime omnium, adversum te istas esse querelas. Hicine est ille, de quo tantum gaudebamus, de quo tam magna audiebamus? Ecce quomodo nos decepit, quomodo animas nostras interfecit. Expectavimus²³ pacem, et non est bonum; tempus medela, et ecce clamor. Hicini est ille, quem Osbernus hos tredecim annos ad populum tantopere laudavit, quem in omni sermone magistrum et sanctissimum et sapientissimum predicavit? Ecce quomodo fecit novissima nostra pejora prioribus. Credas, nunquam hæc desinent dici, nisi desieris elongari. Veni ergo, tantummodo invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum; festinandum tibi²⁴ est, princeps esto noster. Erit hoc Deo ad laudem, tibi ad mercedem, nobis ad vitam. Recuperemus in te quod in mortuo sanctissimo Patre Lanfranco nos cum toto mundo perdidimus: quem mortuum semper dolebimus, quoad usque illum in te viderimus. Deus omnipotens, quicunque Anselmum ab incepto præpoderit, anathema in medio hominum sit. Credas me in maxima lacrymarum alluvione ista scripsisse et usque ad mortem sollicitum de te esse. Mater et omnes filii te salutant.

EPISTOLA VI.

MONACHORUM BECCENSIVM AD ANSELMUM.

Beccenses Anselmum concedunt Ecclesiæ Cantuariensi.

Dulcissimo domino, et Patri suo, divinitus sibi elumdato, abbati ANSELMO, humiles Beccensis Ecclesiæ servi, et filii sui: continua Dei in omnibus viis suis protectione dirigi semper et muniri.

Audita concessione domini nostri Northmanniæ principis, et archiepiscopi nostri Rothomagensis, quam de vobis ad petitionem regis Anglorum et omnium fere ejusdem gentis principum fecerunt, ut ad culmen, scilicet, promoveremini archiepiscopatus, pro ea etiam quæ ad nos de vobis pertinebat, et a no-

bis expetebatur concessione²⁵, omne in unum congregati sumus, unusquisque nostrum de sua sententia ab eo qui præsidebat nominatim est requisitus. Multa hinc et diversa nobis sensa et dicta sunt, quæ modo replicanda et exponenda vobis minime²⁷ sunt: finem tantum ipsius rei propter quam convenimus, breviter vobis intimabimus. Pars quædam nostrum, quamvis pro dulci et unico pietatis erga vos affectu valde dolens atque tristis, propter Dei tamen metum, ejus id nutu atque consilio agi creditur, libenter ad honorem et commodum Ecclesiæ Dei, secundum quod vos etiam consulitis, quod de vobis petitur concedit; pars vero nostrum altera, suo potius quam vestro utens atque fidens consilio ardentiori; atque, ut sibi videtur, rectiori²⁸, amoris vestri zelo, minime id concedit, nec ad concedendum ulli majorum se sive minorum persuasionibus aliquo modo acquiescit. Quæ autem pars alteram, aut numero aut ratione præponderet, domnus Lanfrancus, qui interfuit, et omnia hic apud²⁹ nos gesta sive dicta et vidit et audivit, plenissime per seipsum et sufficienter vobis dicet. Nos enim ista succincte et celeriter multum dictamus, quia urget nos³⁰ festinans lator præsentium, ut sic agamus. Omnipotens Deus vitam vestram in beneplacito suo recte disponat, et ad communem fidelium suorum utilitatem et gaudium, diu eam in præsentem custodiat. Amen.

EPISTOLA VII³¹.

ANSELMI AD MONACHOS BECCENSES.

Egerime feri se a Beccensibus esse distractum, ne juxta quorundam malevolorum calumnias facta humilitate recusasse archiepiscopatum.

Suis dilectissimis domino priori BALDRICO, et alijs servis Dei in Beccensi canobio commanentibus; servus et conservus eorum frater ANSELMUS divitiis semper regi consilio, et protegi auxilio.

Quamvis divina dispositio me a vobis corporaliter non sine gravi pioque cordis mei dolore separet, ora tamen Deum, ut dilectio, qua ipso dante³² anima mea vos in utero suo complectitur, indissolubiliter perseveret: per quam, Deo propitiante, semper vester ero servus; quia semper, quantum Deus mihi dabit, ero vestris utilitatibus³³ intentus. Nam etsi tanta sit ipsa dilectio, ut sæpe cum intento cogito amicos vestros de tam inseparata et contra voluntatem nostram separatione, statim sua quadam tempestate, velut mare ventis, intumescat et conturbetur cor meum, et pluant oculi mei, dulcius tamen mihi est hoc ab illa me tolerare, quam illam a me separare. Novit enim Deus, ante cujus conspectum secundum conscientiam meam loquor, quia plus vos

VARIE LECTIONES.

²² Funduntur? Quæ major m. funduntur, quæ ante hoc tempus in conspectu Dei profundebantur? Quæ major ²³ Expectamus m. expectavimus ²⁴ Festinandum tibi m. vestimentum tibi ²⁵ Expectabatur concessione m. expetebatur concessione ²⁷ Exponenda minime m. exponenda vobis minime ²⁸ Rectioris m. rectiori ²⁹ Hic apud m. hic apud ³⁰ Urgebat nos m. urget nos ³¹ Collata cum alijs Exemplaribus in uno Codice m. Viet. Ef. 20. ³² Ipso dante m. a ipso donante ³³ Prospiciente. utilitatibus m. propitiante. utilitatibus.

dilexi Deo et vobis, et meipsum vobis, quam vos mihi sive praelationem, aut dominationem, aut possessionem terrenam, quas habebam pro vobis. Quamobrem plus me gravat vestra tristitia de qua-
 licunque, si apud vos est, mei indigentia, quam me consoletur aliqua terrena celsitudo vel opulentia. Ecce nunc in hac ipsa locutione, qua vobis absens loquor dictando, testes mihi sunt lacrymae, quas continere nequeunt oculi mei, et vim mihi facientes singultus gutturus mei inundantes a gemitu cordis mei, obturantes et interrumpendo tardantes scriptori verba oris mei. Quamvis sint quidam, ut audio, qui autem sint, Deus sit, qui aut fingunt malitia, aut suspicantur errore, aut coguntur dicere indiscreto dolore, quod magis trahar ad archiepiscopatum vitiosa cupiditate, quam cogar⁴⁵ religiosa necessitate. Quibus nescio quomodo possim persuadere quæ sit in hac re conscientia mea, si illis non satisfacit⁴⁶ vita et **366** conservatio mea. Sic enim vixi jam per triginta tres annos in habitu monachico⁴⁷, tribus scilicet sine praelatione, quindecim in prioratu, totidem in abbatia annis, ut omnes boni me deligerent qui me noverunt, non mea industria, sed gratia Dei faciente, et magis illi qui me interius et familiariter noverunt; nec aliquis in me videret⁴⁸ aliquod opus, unde me praelatione delectari cognosceret. Quid ergo faciam? Quomodo propulsabo et exstinguam hanc falsam et odibilem suspicionem, ne animabus eorum noceat qui me propter Deum diligebant, charitatem illis minuendo; aut eorum quibus quaecunque consilium aut exemplum parvitalis prodesse poterat, me pejorem quam sim illis persuadendo; aut etiam horum et aliorum⁴⁹ qui me non noverunt et hoc audient, malum illis exemplum⁵⁰ proponendo? Deus, tu qui omnia scis, non me iustifico secundum examen districti iudicii tui, quia ille magnus Apostolus tuus, qui dicere potuit: *Nihil mihi conscius sum* (I Cor. iv, 4), cum hoc dixisset, subdidit: *Sed non in hoc iustificatus sum, qui autem iudicat me Dominus est*. Et vir ille simplex et rectus, timens Deum et recedens a malo, cui te ipso teste, non erat similis in terra, dixit, *verebar omnia opera mea* (Job ix, 28): sed secundum quod anima mea comprehendit conscientiam suam, coram te dico eam, ut omnes qui hanc meam epistolam legent aut audient, sub tuo testimonio sciant et credant eam. Tu, Domine, vides, et tu esto testis meus, quia nescio, sicut mea mihi conscientia dicit, quid me rapiat⁵¹ aut alliget ad consensum archiepiscopatus, ad quem subito raptus trahor, amor alicujus rei quam servus tuus contemptor mundi debebat contemnere; et quia, si mihi liceret servata

A obedientia et charitate, quas propter te, quantum dedisti, volo custodire, potius eligerem sub praelato, sicut monachus, servire et obedire, et ab illo consilium animæ meæ et necessaria corporis mei accipere, quam aliis hominibus dominari aut præsesse, sive ad animarum gubernationem, sive ad corporalem sustentationem, aut terrenas divitias possidere. Tu vides, et tu esto testis meus, quia, sicut mea mihi conscientia dicit, nescio quomodo me sine peccato possim evolvere ab hac me eligentium intentione; et quia timor tuus, et charitas, et obedientia, quas tibi et Ecclesiæ tuæ debeo, me cogunt, me ligant, ut non audeam religiosi precibus eorum, et magno sicut mihi ostendunt, desiderio pertinaciter contradicere. Domine, si fallit me conscientia mea, ostende mihi meipsum et corrige me, et dirige in conspectu tuo viam meam (Psal. v, 9). Et sive mihi placeat, ut quod inceptum est ab hominibus de hac⁵² mea electione fiat, sive potius ut non fiat, *Deduc me in via tua, et ingrediar in veritate tua* (Psal. lxxxv, 11). Domine, tu vides, sicut dixi, conscientiam meam, tu esto mihi testis ad eos qui aliter de me suscipiantur; et ostende illis eam, ne ledant suas aut aliorum animas, male eam iudicantes. Ecce, dilectissimi fratres mei, audistis vere conscientiam meam de archiepiscopatus desiderio, sive contemptu. Si enim Deo sciens mentior, nescio cui verum dicam. Si quis deinceps contra hoc, quod de hac re sub testimonio Dei invocatione dixi, me voluerit aperte vel callide male alicui⁵³ commendare, puto quia Deus erit mecum adversus eum, et pro me respondebit ei; ego vero consolabor me sub testimonio Dei. Certus autem sum quia quidquid hæc falsa suspicio alicui animæ vel nocebit, peccatum hoc super se suscipient, si plures sunt, auctores ejus; et sive unus sive plus sint, maxime super eum erit qui maxime auctor ejus est. Ad ea vero quibus quidam vestrum putant me potuisse rationabiliter electioni prædictæ resistere, breviter respondeo. Dicunt enim: Quando coactus est ut noster abbas fieret, tradidit se nobis in servum in nomine Domini. Bene, quia hoc feci in nomine Domini. Quid hic intelligunt? An putant me jurasse vobis servitutem per nomen Domini? utique non hoc feci. An quod Dominus dicit: *Si quid petieritis in nomine meo* (Joan. xvi, 24) sic intelligendum est, ac si diceret: Si juraverit Patri, petendo aliquid per nomen meum; aut quando dicimus: *Adjutorium nostrum in nomine Domini* (Psal. cxxiii, 8), aut quoties facimus aliquid, sive dicimus⁵⁴ in nomine Domini, toties juramus per nomen Domini? Nequaquam: quomodo autem illa intelligatur, nihil nunc

VARIE LECTIONES.

⁴⁵ Quam cogor ms. quam cogar ⁴⁶ Non satisfacit ms. non satisfacit ⁴⁷ Habitu monachi ms. habitu monachico ⁴⁸ Aliqui in me videret. cognoscerent mss. aliquis in me videret. cognosceret ⁴⁹ Aut aliorum mss. et aliorum ⁵⁰ Illud exemplum mss. illis exemplum ⁵¹ Quid me rapiat mss. quod me rapiat ⁵² At omnibus de hac mss. ab hominibus de hac ⁵³ Me voluerit aperte vel callide male alicui etc. ms. 4 ⁵⁴ Aut voluerit aperte vel callide, male alicui etc. ms. 2 voluerit, aperte vel callide, male me alicui etc. ⁵⁵ Quoties aliquid sive dicimus mss. quotiens facimus aliquid sive dicimus

ad me; quod vero ego tunc ²⁴ dixi in nomine Domini, intellexi et intelligo, in Domino, hoc est in Deo. Quæ in Deo sunt, secundum Deum, id est, recte sunt. Cum ergo tradidi me vobis in servum in nomine Domini, tradidi me vobis in servum, quantum potui, secundum Deum. Judicate nunc, si hoc modo abnegavi; aut si potui secundum Deum abnegare dispositionem Dei de me, cui vellem, nollem, recte subjecbam; aut obedientiam, cui me penitus tradideram. Cum enim professus sum monachum, abnegavi meipsum mihi, ut deinceps meus non essem, id est non viverem secundum propriam voluntatem, sed secundum obedientiam: vera autem obedientia aut est Deo, aut Ecclesiæ Dei, et post Deum maxime prælatis. Hanc ergo non abjuravi, nec abnegavi; sed potius servavi, cum dixi, In nomine Domini. Discite itaque quid vobis tunc dedi. Hoc utique, ut me vestro non possem subtrahere propria voluntate servitio; nec quærere ut subtraheretur, nisi ea cogente dispositione et obedientia, quarum prius secundum Deum servus eram. Quod autem feci, si aliter fecissem quam dixi, certe vos monachi non essetis, si quod contra Deum vobis promissem, exigeretis. Nunquam antequam concederetis me ad archiepiscopatum promoveri, hanc meam vobis factam deditionem alicui exposui, sed objiciebam eam quasi firmissimum obstaculum, ne promoverer; donec intellexi me volentes promovere in tanta suæ voluntatis persistere constantia, ut et ad hoc ²⁵ nihil obesse intelligerent, et ab incepto se nullatenus ²⁶, aut velle, aut debere desistere assererent. Dicunt etiam quidam quia et vobis secundum Deum datus eram; et quibus recte prælatus eram, non recte me posse auferri ab illis, nec me debere concedere ²⁷. Beatus Martinus ²⁸ secundum Deum abbas erat, et tamen monachis est ablati, et clericis, et monachis et laicis viris, et mulieribus est prælatus. Petrus apostolus, puto quia secundum Deum Antiochiæ cathedram episcopalem tenebat; nec tamen dicit aliquis quia peccavit, cum deserendo eam, studio majoris fructus Romam migravit. An ideo dicendum est quia non diligebant priores discipulos suos, aut quia postea minus eos dilexerunt; aut quia Deus contempsit et deseruit eos, quia isti eos corporaliter deseruerunt? utique non est dicendum, fratres. Non me comparo magnitudini eorum; sed tamen non ideo sum damnandus, si de me facit Deus aliquid ad similitudinem eorum. Forsitan dicit aliquis: Non es homo, cui tanta res conveniat ²⁹. Hoc ipsum de me corde et ore judico. Sed dicunt mihi, qualiscunque sis, te volumus, te non dimittimus. Reminiscuntur quidam quia dicere solebam quod nollem vivere nisi vobis,

A et quia nunquam aliam praelationem haberem quam Beccensem. Sed hoc secundum affectum meæ voluntatis dicebam, et secundum hoc, quod in defensione et responsione mea, si ad aliam praelationem vocarer, confidebam. Sed quid si Deus ordinat ut etiam aliis vivam et serviam? An debeo superbe resistere? Et ego et vos plus sumus Dei quam ego vester, et vos mei. Princeps apostolorum dixit Domino: *Non lavabis mihi pedes in æternum* (Joan. xiii, 8). Talis erat voluntas ejus. Sed quid Dominus? *Si non lavero tibi pedes, non habebis partem mecum* (ibid.). Et Petrus quid? *Domine, non tantum pedes, sed et manus et caput* (ibid., 9). Tamen non ideo illum Deus damnavit, quia sententiam suam pro divina mutavit, imo ad pedes ejus se humiliavit. Præsumebam ³⁰ **367** de fortitudine et ingenio meo ad me defendendum; sed fortior et ingeniosior me Deus fuit, et ideo præsumptio mea nihil fuit. Insipienter me locutum esse forsitan dicet aliquis, quasi me justificando et dignum archiepiscopatu probando; sed falsi calumniatores mei me coegerunt, ne vos aut aliquem alium veneno suæ falsitatis inficiant. Nec nitor me dignum archiepiscopatu probare, sed falsum crimeu expurgare ³¹. Sed de his, unde hactenus locutus sum, nunc ista sufficiant. De consolatione vero vestra pauca subjicio. Precor itaque vos, fratres mei dilectissimi, ut non contristemini ultra modum propter absentiam meam. Certe tristitia vestra mea est tristitia et consolatio vestra mea consolatio est. Non sit in homine spes vestra, sed in Deo; quia si quid vobis profui, non a me fuit, sed ab eo. Multi propter me, et fere omnes, Beccum venistis, sed nullus propter me monachus factus est; nec propter spem retributionis meæ vos Deo voluistis; ab illo cui totum dedistis quod habuistis, ab illo expectate totum quo indigetis. Jactate cogitatum vestrum in Domino, et ipse vos enutriet. Convertite totam curam ad illi serviendum; et ipse suscipiet totam curam vestram ad vos nutriendam. De me vos precor, ne minus me diligatis, si Deus de me facit voluntatem suam; et ne propter hoc perdam, si aliquando volui facere voluntatem vestram, quia non audeo, nec debeo, nec possum Deo resistere, nec adhuc video quomodo me possim Ecclesiæ Anglorum subtrahere, nisi Deo resistendo.

Appareat quia non me vobis solummodo dilexistis, sed et Deo, et mihi. Orate pro me, ut quidquid fiat de me, bono fine per gratiam Dei consummetur. Abbatem vestrum ex hac hora nolite me expectare; sed dilectorem vestrum et sollicitum pro vobis, quandiu vivam, Deo servante voluntatem quam mihi de vobis dedit, scitote. Nunquam tamen dimittam potestatem ligandi et solvendi, et vobis consulendi,

VARIE LECTIONES.

²⁴ Quod vero tunc mss. quod vero ego tunc ²⁵ Ut et hoc etc. ms. 1 ut ad hoc etc. ²⁶ Incepto nullatenus mss. incepto se nullatenus ²⁷ Me concedere mss. me debere concedere ²⁸ Beatus Marcus mss. beatus Martinus ²⁹ Res convenient mss. res conveniat ³⁰ Præsumam mss. præsumebam ³¹ Expurgavi mss. expurgare

quam habui in vobis, quandiu abbas, qui post me erit, et vos, qui sub illo eritis, hoc mihi concedetis: fluendo et vix dico. Domino nostro Jesu Christo, et pater genitrici ejus Mariae, et beato Petro, cui ipse commendavit oves suas, et beato Benedicto (secundum cuius regulam obedientiam professi⁶² estis) et aliis sanctis Dei vos commendo, dilectissimi fratres mei, et eorum meritis et intercessionibus ipse qui vos redemit sit vester⁶³ abbas, sit vester custos, ipse faciat vos post hanc vitam beate vivere in regno suo. Illi sua pietate tribuat mihi vos videre, et vobiscum sine fine gaudere, qui est Deus benedictus in saecula. Amen. Mirantur multi ex vobis, quos tam dolci et familiari dilectione amplectebat, ut unicuique videri posset me nullum alium pariter dilexisse, cum non illi singulis aliquam nostrae dilectionis commemorationem scribo. Sed sciant quia non hoc facit oblivio mea, sed multitudo eorum. Et forsitan faciam, cum magis opportunum erit; et si non omnibus, saltem aliquibus. Hoc tantum ad praesens illis dico, ut reminiscantur quia non ob aliud eos sic dilexi, nisi ut ipsi Deum et animas suas diligere. Ipsi sunt mihi testes, hoc de illis semper et de omnibus vobis desidero, hoc precor, hoc moneo, hoc consulo: hoc faciant, et sic semper dilectionem meam inviolabilem erga se servabunt. Abbatem vobis sustinere festinate, expedit enim vobis. Valete. Hanc epistolam nostram, quibuscunque potestis, pro excusatione falsae de me suspicionis⁶⁴ ostendite; et maxime reverendis dominis et Patribus

A meis, qui me propter Deum sua gratia dilexerunt, episcopis et abbatibus, de quibus me magis gravat si de me aliquid suspicando⁶⁵ perversum, falluntur. Nolo enim dilectionem eorum ullatenus perdere, sed semper, eos venerando et diligendo, illam mereri et custodire.

EPISTOLA VIII⁶⁶.

ANSELMI AD MONACHOS BECCENSES.

Ut Guillelmum qui apud Pezeium prior fuit in abbatem eligant; et ut hanc curam suscipiat, ei praecipit; Baldrico autem ne prioratum dimittat, ipsa inhibet.

Dilectissimis et dilectissimis suis, domno priori BALDRICO, et aliis monachis Beccensibus, frater ANSELMUS, qui haecenus eis sub abbatis nomine servavit⁶⁷, a Deo semper custodiri et protegi.

Deo, de me quod vult, ut de creatura sua, velim, nolim, dispente, et reverendo domino nostro principe Northmannorum Roberto concedente; et archiepiscopo nostro Guillelmo praecipiente, et vobis a Deo coactis, faventibus, a vestra cura sum absolutus, et majori involutus. Si Deus vobis dederit eam gratiam praedicti domini nostri principis, ut de Ecclesia nostra vobis velit dare abbatem, et nostrum inde dignetur audire consilium, illi et vobis dico quia (2) de nullo mihi melius videtur quam de domno Guillelmo, qui prior fuit apud Pezeium. Et si jussio gloriosi domini nostri principis in hoc fuerit, quod utinam ita fiat, ego quoque tibi, frater Guillelme, in nomine Domini per sanctam obedientiam

VARIAE LECTIONES

⁶² Regulam professi *ms.* 1 Regulam obedientiam professi ⁶³ Ipse qui vos redemit sanguine suo, eorum meritis et intercessionibus sic vester *ms.* et eorum meritis et intercessionibus, ipse qui vos redemit, sit vester ⁶⁴ Falsae suspicionis *ms.* falsae de me suspicionis ⁶⁵ Suspiciendum *ms.* suspicando ⁶⁶ Cum eis-dem *ms.* collata ⁶⁷ Haecenus sub Abbatis nomine serviunt *ms.* haecenus eis sub Abbatis nomine servavit

JOANNIS PICARDI NOTAE

(2) De nullo mihi melius videtur quam de domino Guillelmo, etc. Hinc certo certius est Anselmum natus et in cute hunc nosse Willelmum, cum speciale non tantum de eo in sui locum legendo det consilium, sed ei votum faciat; quae quidem certissimo sunt argumento probitatis et sanctimoniae Guillelmi. Agedum, videamus illum pusionem, sensumque adolescentem, videamus tironem, cum hic videamus futurum non dico veteranum militem sed docem. Anonymus Beccens. in prologo Historiae ejusdem pollicetur se ejus successorisque Vitam posteris relicturum: unde est quod certius ei credamus narrationem hoc verborum stamine ordienti.

Venerabilis abbas Becci Guillelmus, nobili Northmannorum prosapia originem trahens, in veteri castro super Rullam, quod dicitur Monsfortis, claris parentibus est exortus. Pater ejus Turstinus, mater Albereta dicebatur, Rogerii de Bellomonte, Patris Roberti comitis ex sorore neptis. Qui puer dum adhuc in cunis jaceret, gravi molestia tactus pene visum amisit. Territa mater pro filio lugens ecurrat ad quamdam ecclesiam S. Germani in eodem castro sitam, et obtulit illum super altare ejusdem ecclesiae, vocens Deo, et beatissimae Dei genitrici Mariae, sanctoque Germano, quod si puer illum incommoditatem oculorum, eorum auxilio evaderet, illum servitio Dei nutrire, litterisque imbuendum traderet, similique rogavit Deum, ut si aliter puerum sanare nollit, in se, id est in matrem infirmitatem

illam converteret. Quid plura? Annuat petitioni et voto bonae matris gratia Salvatoris nostri, pietasque ejus sanctissima Genitricis, nec non et beatissimi confessoris Germani, et infans integre restitutus est sospitati; matrem vero infirmitas corripuit, nec multo post exstinxit. Crevit puer, et cum ad congruam pervenisset aetatem, traditus est litterarum studiis imbuendus. Coepit itaque bonae indolis esse, amore Dei fervere, cum honestis incedere, ab inhonestis animum revocare. Jam mundi luxum spernebat, jam sermone, actu et habitu talem se exhibebat ut jam tunc quasi monachus ab omnibus haberetur, quantum ad vitae morumque spectabat informationem. Si quando a cognatis et amicis ad scholas aliquid pecuniae sibi mitteretur, quasi rem malam vitabat suscipere; sicut condiscipuli ejus soliti erant referre, ita avaritiam perhorrebat. Cumque vicesimum quintum ageret aetatis annum, desiderans vocem Domini implere, dicentis: Qui non renuntiat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus: et si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me, renuntians mundo, Becci factus est monachus sub sanctissimo abbate Anselmo. Ingressus monasterium intentissime religioni monasticae operam dabat: lectioni et silentio assiduus vitam suam honeste custodire admodum studebat. Ita Deo placere cupiens, hominibus charus, in castris Domini Sabaoth, ejus signa sequens, per quindecim annos

præcipio, ut hanc curam in spe auxilii Dei, tuam A
postponens requiem, pro fratrum tuorum utilitate
humiliter suscipias. Istas litteras congruo tempore,
et domino nostro, et congregationi, et quibus oportet,
volo presentari. Tibi quoque, Baldrice prior,
per sanctam obedientiam præcipio, ut quicumque
est abbas, prioratum non deseras, nisi ejus et meo
consensu, dum vivo. Valete.

EPISTOLA IX.²²

ANSELMI AD ROGERUM ABBATEM.

Commendatio Beccensium.

Domino Patri reverendo, abbati ROGERO, frater
ANSELMUS, in hac vita prospere vivere in sanctitate,
in futura feliciter in eternitate.

Sic nobis invicem consilii sumus ego et vos inu-

tuz dilectionis in Deo, ut nec potem me indigere
precibus, ut ipsa semper in nobis, quandiu vivetis,
vivat; nec vos indigere persuasionibus, quia, Deo
annuente, quandiu vivam, in me non deficiet. De
Ecclesia Becci (quia nihil²³ in hoc mundo purius
dilexi, nec diligo), si vestra Sanctitas supplicationi-
bus indigeret, utique corde et litteris, quia verbis
præsens nequeo, quantum possem supplicarem,
quatenus illi vestra consolatio, et vestrum consilium
et auxilium non deesset, et ut filius ejus, velut
primogenitus et major frater eorum, paterna solli-
citudine et materna dulcedine fovereis. Sed quoniam
vestra prudentia, et vestrae charitatis sinceritas
hoc vobis persuadere sine mea exhortatione
sufficiunt, et ego propter cordis abundantiam omni-

VARIE LECTIONES.

²² Cum duobus præfatis mss. collata. ²³ Quia nihil mss. qua nihil

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

strenui militis officio functus, hunc militiæ B. Anselmum ducem militavit tam strenue ut omnes eum
diligere, et nullus de eo conquereretur, fama
humilitatis ejus circumquaque bonum Christi odorem
de eo ferebat. Igitur B. Anselmo in Angliam trans-
lato, et archiepiscopo facto, cujus fastigium virgæ
prædictus Willelmus antea cum veneratus fuisset,
postea suscipere meruit. Huc usque Chronic.
Beccense de Willelmi lucunabulis, pueritia et mo-
nachismo; insequentia etenim, quoniam hinc in
quartum Anselmum fuere traducta, elogium relicto,
tandem universorum calculi in Willelmi electionem
conglobati sunt. Post hæc, ait Chronic. Vocatus
venit, et in ordine suo sedit. Tunc prior dixit ei quod
ad regimen Beccensis Ecclesie illum eligerent; et
ut abbatis officium, et curam animarum susciperet
ex parte Dei, et sanctæ Mariæ, atque omnium san-
ctorum, nec non ex parte reverendissimi Patris Anselmi,
præcepit. At ille, in terram prostratus, prece-
tor, Domine, aut de hoc quod jubetis omnino abso-
lutum dimittite me, aut quomodo id adimplere
possum, docete. Prior ad hæc, ut dimittimini, ait,
non est opus laborare, sed suscipite hanc curam in
nomine Domini, et nos vobis ex animo obediētes
erimus. Statim ipsa die abbas Rogerus (a) et prior,
et quidam alii fratres cum eis assumpto electo suo
ad curiam properarunt, et Roberto Northmanno-
rum duci presentarunt. Quem alacriter, et cum
magno honore suscipiens, dedit ei abbatiam more
antecessorum suorum. Aderant enim principes,
Robertus comes Mellentis, et Robertus Anscitilli
consuetum quondam Willelmi electi Becci, qui de
eius promotione valde sunt gratulati. Tunc comes
Mellentis precepit Roberto filio Anscitilli ut novum
electum Becci ad monasterium conducere, manibus
omnibus ministris suis ne quis ipsi abbati vel boni-
tatem ejus in aliquo modum esse presumere. Dedit
enim comes Mellentis Robertum, ut res que ad vicarium
suum spectarent, quatenus essent ad omni consue-
tudo; que usque ad illud tempus de rebus ad
vicarium monasterium pertinentibus ab eoque con-
ceptis, quoniam in ecclesia Becci a ministris Bri-
tanni usque vigebant. Precedente tempore dedit
idem comes Mellentis per vicarium vicarium suum, ab-
batem suum, hoc exigere, vel dimittere, ne
omnino premissas res monasterium Becci, ad vicarium

vel vestitum pertinentes, ubicunque monachi es-
sent, ad quorum usus emebantur, sive in claustrum,
sive extra claustrum in negotiis monasterii quiete
forent ab omni consuetudine, que telonei vel trans-
itus vel alio nomine nuncupatur. Hoc fecit pro amore
Dei et Willelmi abbatis Becci cognati sui. Multa
quoque alia beneficia Beccensi cœnobio contulit
dum vixit, causa ejusdem abbatis. Itaque novus
electus accepto a duce Roberto, ut dictum est, ab-
batie dono, et a Willelmo Rothomagensi archie-
piscopo animarum cura, cum gratia principis rediit
a curia cum suis. Venit autem Beccum sero post
completorium die ante festivitatem Dedicationis:
que festivitas est x Kalend. Novemb., et eo anno
Dominica die evenit. Surgens ad matutinas venit
novus electus in chorum, et stetit in loco juxta
sedem abbatis, et totum officium festivitatis, nocturnum
et diurnum decenter ut abbas complevit. Acta
sunt hæc anno Dominice Incarnationis 1093. In ipsa
die Willelmus electus, sedit primum ut abbas in
capitulo, ab illo die disponens omnia intus et extra
convenienter monasterii negotia, gaudentibus cunctis
quod talem Deus Anselmo successorem, et sibi
dederat pastorem. Tamen ante benedictionem nec
in sedem abbatis intravit, nec virgam pastorem
portavit. Sed et de benedictione acceleranda, nul-
lam, ut videbatur, curam habebat; que benedictio
dilata est usque ad Augustum mensem annu in-
sequentis. Verum Anselmus non oblitus quod incu-
perat, rogavit Willelmum Rothomagensis archie-
piscop. de benedictione abbatis Becci, et hoc ipsum
per litteras priori Baldrice, et conventui notifica-
vit. Intrante Augusto mense Baldrice prior, et alii
quidam fratres cum eo perrexerunt Rothomagum,
cum archiepiscopo locuturi de benedictione abbatis.
Qui diem benedictionis constituit in proxima festi-
vitate sancti Laurentii. Reversus prior dixit con-
ventui que ab archiepiscopo accepta. Die festi-
vatis sancti Laurentii, cum archiepiscopos ad altare
staret infultus, atque electas Becci esset vestibus
sacris indutus, et iustaret hora ut ad benedicendum
presenteretur, audivit a referendis quod archie-
piscopus non benediceret eum, nisi professionem
faceret; sed respondit se ulla modo facturum.
Tunc prior Becci Baldrice cum aliquantulum mona-
chis perrexit ad comitem Northmannie Robertum,
intimans ei quod archiepiscopus exigeret ab abbate
Becci professionem, quam antecessores ejus non
fecerant. Illic dux missi Gallicum de Bertolio, et

(a) R. v. monacho Beccensi. Vicarius fuit abbas vicarius.

aino tacere non valeam, hanc brevem commonitionem sufficere ex nostra parte existimo. Mementote Dominici verbi ad principem apostolorum, velut ad fratrum suorum primogenitum: *Et tu aliquando senectus, confirma fratres tuos* (Luc. xii). Salutate dominos et fratres nostros filios vestros; et eis precibus nostris et vestra commonitione persuadete, quatenus **368** sic non deficiat, sicut non deficit ille propter quem illam inceperant⁷⁰. De conscientia mea ad archiepiscopatum incunctanter credite, et secunde aliis asserite quia nulla cupiditas (coram Deo quaeritur) quae in corde servi Dei contemptoris mundi esse non debeat, me trahat aut alliget, sed timor, et charitas, et obedientia⁷¹ Dei et Ecclesiae ejus. Litteras istas, aut exemplum earum, Becci videri facite. Valete.

EPISTOLA X⁷².

ANSELMI AD GISEBERTUM EBORACENSEM EPISCOPUM.

Se non honoris aut alicujus rei terrenae cupiditate suscepisse onus archiepiscopi.

Suo dilectissimo Patri, reverendo domino Eboracensi episcopo GISEBERTO, frater ANSELMUS, quod fidelis servus et filius.

In principio meae epistolae apud reverendam mihi Paternitatem vestram me excusare desidero, quia quod tarde illi scribo, postquam sors gravis mihi archiepiscopatus super me cecidit, non hoc fecit negligentia vel oblitio, sed magna valde perturbati cordis mei dubitatio. Sic enim intra me luctabantur timor Dei et timor oneris, quod subire cogerar, et

A dilectio eorum⁷³ a quibus sine magna tristitia separari non poteram, ut cum ordinationi Dei resistere pertinaciter non auderem, et grave pondus, et scissuram animae meae ab illorum animabus quos sicut me diligebam, et quibus solis vivere volebam, nimis horrerem; quoniam in neutra parte⁷⁴ Deum volebam offendere, omnino dubium mihi esset quid magis deberem eligere, aut ad quid potius auxilium amicorum expetere. In qua re hoc unum et tutissimum, ut mihi visum est, elegi consilium, ut, sicut scriptum est: *Jacta cogitatum tuum in Domino* (Psalm. liv, 25), omnino me committerem divino moderamini, et consilio. Ita tamen ut facerem quicquid possem sine peccato, ut quod volebant de me facere qui me eligebant, non fieret, et nihil facerem quod sine peccato dimittere possem, ut fieret. Quod quae affectu, quae simplicitate facere volui, vel in quam partem cor meum magis peependit, coram Deo ipse novit, ad ejus regulam intentionem meam in hac re pro meo intellectu et possibilitate volui diligere. Veniam ad hoc quod mox non parum contristat, si verum est. Novit enim prudentia vestra, mi Pater charissime, quoniam quanto sincerius aliquis diligit et a dilecto diligitur, tanto molestius illi est si dilectionis ejus dilectio aliquo modo minuitur. Quod autem vestra Celsitudo parvitatem meam dilexerit sincere, dubitare non possum, quia hoc certissimis argumentis beneficiorum, quae mihi et Ecclesiae Beccensi, cui hactenus sub nomine abbatis praefui, in dictis et factis et in multa benignitate et dulci

VARIAE LECTIONES.

⁷⁰ Quem inceperam *ms.* quem illam inceperunt ⁷¹ Timor, aut charitas, aut obedientia *ms.* ⁷² Timor et charitas et obedientia ⁷³ Collata cum uno Exemplari ex praedictis duobus in eodem Codice *ms.* ⁷⁴ Dilectio earum *ms.* dilectio eorum ⁷⁵ In mentis parte *ms.* in neutra parte

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Guillelmum filium Ricardi de Bardivilla cum Er-nolpho cancellario suo, mandans et præcipiens Wilhelmo archiepiscopo ut abbatem Becci sine mora benediceret, nihilque ab eo exigeret, nisi quæ constaret a Beccensibus abbatibus antecessoribus ejus factum esse. Audiens hoc archiepiscopus iratus est valde; perfecit tamen quod inceptum erat; et abbatem benedixit sine professione, quia præceptum principis illum cogebat. Postea abbas locutus est cum archiepiscopo, atque in tantam gratiam illum præsul accepit ut nullum in Northmannia abbatem chariorem vel familiariorem haberet. Postera die rediit ad monasterium; archiepiscopus vero præcepit Guillelmo Cormeliensi abbati ut simul cum eo pergeret, et in sedem abbatis vice sui introduceret. Venit autem cum majori, quæ potuit, humilitate, nudis pedibus, et susceptus est a fratribus cum magno honore et gaudio in Ecclesiam ductus. Tunc abbas Cormeliensis, ut sibi jussu erat, eum in sedem misit, et incipiens *Te Deum laudamus*, osculatus est omnem conventum. Huc usque Cod. Beccens. de Guillelmi electione, quem, ut posteriorior, dignissimum Anselmi successorem, dignumque patellam invenisse operculum, citra pii lectoris, ut spero, fastidium. (Nam de probis habitus sermo etiam pullulantem suffocat nauseolam, tantum abest, ut excitet.) Subpingam breviora quedam et crassiora virtutum ejus lineamenta ex Beccens. eadem tabula: *iste, inquit, vir bonus de quo loquimur, abbas scilicet Guillelmus magnæ sapientiæ,*

bonis moribus ornatus, magnorum virorum propinquus, regi et primoribus regni acceptus, ita se modeste, humiliter et mansuete habebat ut aliquando nescius et pene idiota videretur quibusdam; verum, si propius accederes, et velut perscrutando ejus sensum de rebus dubiis interrogares, altam prudentiam, profundum consilium, et maximæ honestatis documentum invenires. Erat quoque Deo devotus, majoribus submissus, subditis benignus, mansuetis bonus, severus indisciplinatis; supra mensuram suam nihil usurpabat, divinis rebus omnem reverentiam exhibebat, Deum timebat, peccatum quasi virus mortale odio habens fugiebat. Si quis benedictionem ab eo posceret, verbo magis quam manu benedicebat, dicens non esse suam manu benedicere, sed episcoporum. Nullus abbas, qui majorem sollicitudinem gereret conventus sui, talem illum fuisse sciunt qui illi familiariter adhaeserunt. Quippe ita compositus homo ut nec turpilium ore proferret, scurrilitatis omne genus aborreret, immunditiam mentis et corporis, ut virgo ab utero matris, ignoraret, cibo potuque temperatus, honeste verecundus, indole religiosa decorus, bono ingenio sane intelligebat, blando sermone placebat, doctrina et exemplo utilis erat, etc. Prope mihi ceciderat locus Gemmet. lib. viii suæ historiæ, cap. 6, ubi Guillelmum nostrum agnominat Bellomontanum ex genere materno, ut videre est in exordio hujus narrationis.

pietate impendistis, probare possum. Quod quoniam nullis obsequiis aut beneficiis me prius metuisse aut postea retribuuisse considero, valde me reprehensibilem ego ipse iudico, si paternam vestram sanctitatem fideliter non diligo. Quanto ergo vos diligo sincerius; tanto si vestra dilectio erga me aliquatenus obnubilatur mihi est amarius. Hoc idcirco dico, reverende mi Pater ⁷⁵ et Domine, quoniam audiavi quod paterna vestra Sanctitas suspicetur me aliquatenus cupiditate archiepiscopatus, ad quem dolens, tristis et timens, multis lacrymis testantibus, trahor illaqueari, unde valde timeo mentis vestræ benignitatem erga humilitatem meam, quamvis nequaquam hoc merear, decolorari. Deum enim invoco testem, in cuius conspectu mentiri non debeo, et quem mendacii testem invocare nefas esse scio, quia, secundum quod meam coram illo comprehendo conscientiam, mallem, si hoc servata charitate et obedientia quas Deo debeo, et Ecclesiæ Dei propter Deum possem monachica paupertate serviendo et obediendo abbati regulariter subesse, quam uni, vel multis, vel omnibus hominibus dominando in terrena celsitudine et opulentia terrenarum rerum præesse. Certe, mi reverende Pater, coram Deo similiter lequor, non mentem meam trahit aut alligat ad archiepiscopatum terrenæ aliqujus rei, quam servus Dei contemptor mundi contemnere debeat, cupiditas, sed timoris Dei cogit, quam adhuc non video quomodo rumpere possim sine peccato, necessitas. Quod autem domino nostro comiti Northmannorum Roberto, et Patri nostro reverendo archiepiscopo Guillelmo, et fratribus nostris Beccensibus mandavi, me nullo modo posse amplius sine peccato resistere, et quia voluntati Dei nullatenus possem obsistere, et idcirco consilio virorum spiritualium et plus timentium Deum quam homines ageret idem archiepiscopus, ut mihi præciperet sicut monacho, qui non nisi per obedientiam vivere vult ⁷⁶, quid mihi potius faciendum esset; et quod scripsi prædictis fratribus rem ad hoc perducere inevitabiliter, ut aut illis et aliis prodessem, si ordinationi Dei acquiescerent; aut nec illis, nec aliis prodessem, sed in tristitia viverem deinceps, si pertinaciter agerent, et idcirco illis consului, sicut mihi commissis ad consulendum, ut nihil nisi consilio spiritualium de concessione mei, quæ ab illis exigebatur, facerent; quidam non intelligentes quid me cogeret, putaverunt cum hæc legerent, me cupiditate archiepiscopatus esse devictum. Sed certe non ita fuit, nec est: sed videbam ex ipsa sola dilatione, quia non determinabatur quid futurum esset de me, jam præsentia multa et gravia mala corporibus et animabus multorum nocentia nasci, et

A multo piura et graviora nascitura, si diutius differrentur, quæ nunc non est opus dicere. Inter quæ mala erat destructio Beccensis ⁷⁷ Ecclesiæ, et ut intelligebam, irreparabilis, sicut erat inevitabilis. Quam si viderem in tanta tristitia deinceps viverem, ut nec mihi nec ulli essem. Sciebam etiam quia propter concessionem vel contradictionem eorundem fratrum nostrorum, nec majus nec minus quod inceptum erat fieret; et idcirco volebam ut illi sine culpa et sine omni occasione imminens periculi essent, quidquid fieret. Quod vero significavi voluntate fieri, quod fiebat, cui non possem obsistere, non ita intellexi, quasi certus essem quia Deo placeret, sed quia sive misericordis, sive irata, voluntate tamen Dei (cui resisti non potes) B fieret. Solemus enim dicere, etiam cum certi sumus quia iratus aliquid facit Deus, nullum posse voluntati ejus resistere. Denique quidquid aliquis intelligat in litteris meis de archiepiscopatu, ego certus sum quia in simplicitate cordis mei, in quantum eam coram Deo servare potui, locutus sum. Precor igitur dilectam mihi Paternitatem vestram, ut potius sentiant in dolore et timore meo miserationis vestræ consolationem, quam ad augmentum meæ tristitiæ vestram indignationem. Quod ⁷⁸ non solum a vestra pietate, sed et ab omnibus ⁷⁹, qui me propter Deum hactenus dilexerunt, desidero impetrare, ne aliquid pravum ⁸⁰ de me injuste suspicantes eandem dilectionem malint abjicere quam servare. Sed quidquid illi faciant, oro Deum, et spero in Deo quia ego C semper eos diligam. Vestram autem rogo Paternitatem, sicut de ejus consilio dilectione, ut quoties opus fuerit, apud alios fiducialiter me defendatis a prædictæ ⁸¹ cupiditatis suspicione. Ecclesiam Beccensem, quam plusquam vitam corporis mei dilexi, et diligo et quam tristis tristem de mei amissione, quantum ad corporalem præsentiam, non dubito, vestræ pietatis consilio et auxilio, veluti animam meam, toto cordis affectu, lacrymis fluentibus, commendo. Quatenus illam non solum per vos, sed et per quoscunque potestis, illos ad ejusdem Ecclesiæ miserationem **369** pia vestra miseratione ⁸² convertendo, sustentetis. Omnipotens Deus diu vestram Paternitatem in hac vita sub suæ gratiæ continua protectione custodiat, et ad vitam æternam perducet. Sigillum hæc epistola non habet, quia abbas jam non sum, et archiepiscopus nondum sum, nec me delectat pingi quod non sum.

EPISTOLA XI ⁸³.

ANSELMI AD FULCONEM EPISCOPUM BELVACENSEM.

Ejusdem est argumenti ac præcedens.

Dulcissimo et dilectissimo suo dilectori, episcopo

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁵ Mihi pater *ms.* mi pater ⁷⁶ Vivere vult *ms.* vivere vult ⁷⁷ Distinctio Beccensis *ms.* destructio Beccensis ⁷⁸ Consolationem. Quod *ms.* consolationem, quam ad augmentum meæ tristitiæ vestram indignationem. Quod ⁷⁹ Ab hominibus *ms.* ab omnibus ⁸⁰ Parvum *ms.* pravum ⁸¹ A prædicta *ms.* a prædictis ⁸² Miseratione *ms.* persuasione ⁸³ Collata cum duobus præfatis *ms.*, in Codice Et. 20 et cum *ms.* Bd. 12 ejusdem Bibliothecæ Victorinæ. Et Edit. Goth. et Col. 1575.

Belvacensi Fulconi, frater ANSELMUS: æterna Dei A
protectione et consolatione gaudere.

Scio, mi dulcis amice, quantum dilectio vestra de illius (quem super omnes homines diligit ⁸⁵) insperata corporali omissione contristaretur, nisi se sapienter divinæ dispositionis consideratione consolaretur. Sicut enim in cordibus diligentium sese invicem ⁸⁶ spes et opportunitas confruendi se nutrit quamdam delectabilem dulcedinem, ita ejusdem rei desperatio ingerit molestam amaritudinem. De qua re vestra ⁸⁷ Prudentia meam potest cognoscere conscientiam. Sic enim cognosco vestræ dilectionis erga me sinceritatem, ut certus sim vos non ignorare meæ dilectionis erga vos et erga illos ⁸⁸, quibus illam ostendebam, et maxime erga monachos Becconenses ⁸⁹, veritatem. Nam nullus sic cognoscit animi veri conscientiam, sicut ille qui veram gerit amicitiam. Considerate ergo quæ possit esse in corde meo integra lætitia, quem tot amicorum me desiderantium et a me desideratorum contristat irreparabiliter perditam in hac vita præsentia. Unusquisque eorum re mei solius amissione corporali dolet, et anima mea de omnibus, quia ab eorum præsentia invitam inopinate scinditur, dolet. Nam etsi major multitudo similem exhibentium dilectionem in Angliam me videatur lætificare, nullatenus tamen tam longo tempore radicatam et nutritam priorem dilectionem de corde meo valet eradicare. Vera enim charitas non diligit minus priores amicos interius, etiamsi exterius pariter nequeat operari, cum ad plures extenditur; sicut nec a prioribus, si veri amici sunt, minus non timet diligi, cum a pluribus diligitur. Et quidem si qua mihi consolatio est multitudinis amicorum præsentium ad angorem quem gero de priorum absentia, illud utique efficere nequit, ut non contrister de illorum qui quanto me magis diligunt, tanto magis contristantur de absentia dilecti et dilectoris ⁹⁰ sui tristitia. Delectat me, cum ⁹¹ dulci amico meo scribo de charitatis sinceritate, et de ejus efficacia diu tractare; sed quoniam epistolaris brevis hoc non patitur, cum et aliud velim dicere, necesse est me jam materiam mutare. Quidam, ut audiui, suspicantur me archiepiscopatus concupiscentia, ad quem dolens et timens trahor, detineri. Quod, si vero suo errore, si vera aliena persuasione faciant, parcat illis Deus, qui videt quia falluntur et peccant. Non me excuso apud vestram fraternitatem mihi dilectissimam, quæ ex quo me cognovit familiarissima et longa conversatione, meam indu-

bitanter didicit et credidit de sæcularis honoris ambitione conscientiam. Quam tanto verius cognovistis, quanto securius vos et totam vitam vestram sensui meo iudicioque meo commisistis. Sed apud eos me excuso, quicumque hanc lecturi sunt epistolam, ut sciant quid mihi dicat conscientia mea coram Deo; et aliis ignorantibus, cum opus erit, respondeant pro me, si non propter me, vel propter Deum. Multum enim nocet infirmis in Ecclesia Dei opinio alicujus vitii, si vera, si falsa sit, de aliquo homine; et maxime de eo qui sic est in Ecclesia catholica constitutus, ut et verbo et exemplo vitæ aliis debeat et possit prodesse. Sciant ergo omnes, sicut mea conscientia mihi dicit coram Deo, quem invocare testem mendacii ⁹² nefas esse scio, quia non me rapit aut alligat ad archiepiscopatum Anglorum cupiditas alicujus rei, quam servus Dei contemptor mundi contemnere debeat, sed timor Dei me cogit pati, ut quamvis dolens et timens ab Ecclesia Dei trahar ⁹³; et quia si mihi liceret ⁹⁴ servata obedientia et charitate, quas Deo debeo et Ecclesiæ ejus matri meæ propter eum, potius et libentius eligerem sub abbate et sub regulari disciplina in monachica paupertate et humilitate esse, et obedire, et servire, quam regnare in hoc mundo sæculariter, aut dominari, aut archiepiscopatum sive episcopatum possidere, vel abbatiam, aut hominibus quibuslibet præesse ⁹⁵ ad animarum gubernationem, si vero ad corporum sustentationem, in magna terrarum et rerum terrenarum possessione et opulentia. Quod ego ipse non imputo mihi tantum ad virtutem, quantum ad hoc, quia talem me scio tam parum utilem, parum fortem, parum strenuum, parum prudentem, parum justum, ut potius mihi congruat et expediat eligere subesse ⁹⁶ prælato, quam aliis præesse, obedire quam præcipere, servire quam dominari, ministrare quam ministrari. Cogor hæc de me confiteri; sed malo hæc in simplicitate mea, ut puto, sine omni duplicitate de me dicere, quam pati ut alii homines peccent in me, aut ut malum exemplum sumant per ignorantiam ⁹⁷ suam et errorem suum de me. Qui mihi hæc de me confitentur, credit ⁹⁸, certus sit quia hoc credendo non fallitur, si mea me conscientia ⁹⁹ coram Deo non fallit, et qui non credit, verum est ¹⁰⁰ quia ipse falso et temerarie de me iudicando se fallit. Omnipotens Dominus faciat vos in hac vita et in futura indeficienti protectione et consolatione gaudere ¹⁰⁰. Amen.

VARIE LECTIONES.

⁸⁵ Omnem diligit hominem *ms. et Edit.* omnes homines diligit ⁸⁶ Se invicem *ms. Bd. 18 et Edit.* ses invicem ⁸⁷ De qua vestra *ms. et Edit.* de qua re vestra ⁸⁸ Et erga illos *ms. Bd. 18 omit.* ⁸⁹ Monachos Becconenses *ms. Bd. 18 monachos hic existentes* ⁹⁰ Dilecti et dilectoris *ms. dilecti dilectoris* ⁹¹ Delectat me cum *ms. 1 delectat cum* ⁹² Testem mendacii *ms. 1 testem monachis* ⁹³ Trahar *ms. et Edit.* trahar ⁹⁴ Mihi liceret *ms. et Edit.* mihi liceret ⁹⁵ Quibuslibet præesse *ms. Bd. 18 quibusdam præesse* ⁹⁶ Expediat subesse *ms. et Edit.* expediat eligere subesse ⁹⁷ Ignorantiam, et *ms. Bd. 18 ignorantiam suam et* ⁹⁸ Confiteri credit *ms. et Edit.* confitenti credit ⁹⁹ Mea conscientia *ms. Bd. 18 et Ed.* mea me conscientia ¹⁰⁰ Verum est, et quia *ms. Bd. 18 verum est quia* ¹⁰⁰ Gaudere *ms. Bd. 18 gaudere.* Amen

EPISTOLA XII¹⁰¹

ANSELMI AD GOSFRIDUM EPISCOPUM PARISIENSEM.

Ut cantorem Ecclesie Parisiensis qui in monasterio sancti Martini de Campis habitum monachi suscepit, inde si ab eo fuerat abstractus, liberum dimittere; nec religaret in mundo qui Christum elegerat.

Domino et Patri reverendo, episcopo Parisiensi GOSFRIDO (3)¹⁰², frater ANSELMUS Dei disponentis omnia dispositione electus archiepiscopus Cantuariæ: præsentis vite Deo placitam sanctitatem, et futuræ æternam felicitatem.

Quamvis divina dispositio valde longe a Reverentia vestra meam separet parvitatem, nulla tamen longinquitas debet minuere meam, quam vestra multis modis, meruit benignitas fidelitatem. Quapropter si quid de vestra Celsitudine audio, unde mihi sit congaudendum, semper volo congaudere; et si quid cognosco quod vestram dignitatem mutare doceat¹⁰³, familiari fiducia eam charitative et humiliter¹⁰⁴ debeo commonere. Didici quod dominus Walerannus charissimus amicus noster, cantor ecclesie vestre, Deo¹⁰⁵ inspirante, habitum sancte conversationis studiose et intentissime petens in monasterium sancti Martini de Campis¹⁰⁶, eo gaudio quo debuit¹⁰⁷, sit susceptus; et inde violenter a vobis, et quemadmodum¹⁰⁸ non necesse fuerat, abstractus. De qua re, quamvis vestra prudentia meo consilio non egeat, cogunt tamen¹⁰⁹ 370 fidelitas et dilectio (quas vobis¹¹⁰ et illi debeo) mentem meam, ut vestre Reverentie aliquid suggerat. Non loquor sapientiori me quasi docendo, sed velut ea quæ melius me scit¹¹¹ breviter commemorando. Mi Pater, si omnia¹¹² facienda sunt cum consilio; cuius magis consilio, quam ejus qui admirabilis, consiliarius Deus fortis, dicitur? Ipse quippe consulit ad perfectionem nitentibus ut omnia relinquunt, et se sequantur. Ipse omnia relinquentibus et sequentibus¹¹³ se promittit quia sedebunt cum illo in iudicio judicantes duodecim tribus Israel. Ipse est qui invitat laborantes et oneratos amore et curis

A sæcularibus, ut ad se veniant et requiescant. Hoc consilium magis in monachico quam alio vite proposito impleri¹¹⁴ sancti Patres intellexerunt. Beatus namque Gregorius in lib. xiv. Registri¹¹⁵, scitis quid mandet Desiderio episcopo de quodam, qui divina inspiratione compunctus gratiam monachicæ conversationis¹¹⁶ appetierat, quomodo scilicet hortetur eundem episcopum ut propositum ejus nullo modo impediat; sed magis eum, quantum valet, pastoralis admonitione succendat, ne fervor conceptus in eo tepescat, nec ullatenus debere eum qui monasterii portum petiit, rursus ecclesiasticarum curarum perturbationibus implicari. In Toletano concilio iv. legis clericos monachorum propositum appetentes, quia meliorem vitam sequi cupiunt, liberos esse debere ab episcopis ad monasteriorum ingressus. Pauca dixi de multis. Si ergo dicere contra Dominum, et contra tot sanctos Patres¹¹⁷ dicta Domini veraciter intelligentes, est peccatum, facere contra manibus, non dicam quomodo scio, sed¹¹⁸ quomodo vos scitis, quid est? Si qui¹¹⁹ separat pretiosum a vili, id est animam a sæculo, tanquam os Dei (sicut scriptum est) erit, ille cujus os et manus retrahunt animam¹²⁰ adhærentem consilio Domini ad sæculum, quid erit? Absit, mi Domine; nolit Deus ut super episcopum¹²¹ cadat quod Deus dicit: Qui non colligit mecum, dispergit; et: Qui non est mecum, contra me est (Luc. xi, 23). Horrendum enim est etiam¹²² auditu, ut quos Christus elegit¹²³ de mundo, episcopus religet in mundo; ut quos Christus trahit¹²⁴ ad portum de procellis et tempestatibus mundi, hos episcopus retrahat a portu in naufragio¹²⁵ turbines mundi; et quos Christus abscondit¹²⁶ in ovili a multitudine insidantium luporum, hos episcopus rapiat¹²⁷ de ovili, et exponat multitudini luporum. Mi reverende Pater, ne sit molestum Prudentie vestre, quia sic loquor. Non enim hoc dico, quia velim ostendere quod hujusmodi sitis, sed quia desidero ut hujusmodi non sitis.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰¹ Cum tribus præfatis Exemplaribus mss. collata; et cum Edit. Goth. et Col. 1575 ¹⁰² Josifrido mss. duo et Edit. Gosfrido ms. Bd. 18 tantummodo sic notat G. ¹⁰³ Mutare deceat ms. Bd. 18 imitari debeat ¹⁰⁴ Charitative et humiliter ms. Bd. 18 charitati et in hoc humiliter ¹⁰⁵ Ecclesie Deo mss. et Edit. Ecclesie vestre, Deo ¹⁰⁶ De Campis mss. et Edit. de campis ¹⁰⁷ Quo debent mss. et Edit. quo debuit ¹⁰⁸ A vobis quemadmodum ms. Bd. 18 et Edit. a vobis et quemadmodum ¹⁰⁹ Cogunt tamen ms. Bd. 18 cogit tamen ¹¹⁰ Quas vobis ms. Bd. 18 quam vobis ¹¹¹ Me scit ms. Bd. 18 me scitis ¹¹² Pater, omnia mss. Bd. 18 Pater si omnia ¹¹³ Et sequentibus deest in ms. Bd. 18 et in Edit. ¹¹⁴ Impleri deest in ms. Bd. 18 ¹¹⁵ Lib. 14 Registri ms. Bd. 18 Lib. 9 Registri ¹¹⁶ Conversationis Edit. Pic. conversionis. ¹¹⁷ Sanctos Patres, dicta ms. Bd. 18 sanctos, dicta ¹¹⁸ Quomodo, sed ms. Bd. 18 quomodo scio, sed ¹¹⁹ Et qui ms. si qui ms. Bd. 18 si quis enim ¹²⁰ Retrahunt animam adhærentem post Deum ad ms. Bd. 18 retrahunt adhærentem consilio Domini ad sæculum ¹²¹ Super Episcopum ms. Bd. 18 super episcopos ¹²² Horrendum est etiam ms. Bd. 18 horrendum enim est etiam ¹²³ Ut quod Christus elegit mss. et Edit. ut quos Christus elegit ¹²⁴ Et quod Christus trahit ms. Bd. 18 ut quos Christus trahit ¹²⁵ Retrahatur a portu in naufragos ms. Bd. 18 retrahatur in naufragos. Alia duo et Edit. retrahatur a portu in naufragos ¹²⁶ Et quod Christus abscondit ms. 1 et Edit. Ut quod Christus abscondit ¹²⁷ Rapiat et ms. Bd. 18 et Edit. rapiat de ovili, et

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(3) Gosfrido. Alias Gausfredo, Gausfrido, tam variae sunt et discrepantes scriptorum, impressorumque voluminum lectiones. Paulus Æmilii lib. iii. Annalium habet, Gotosfredus; quem Eustachii comitis Bononiensis fratrem fuisse asseruerat, et Francie cancellarium, virumque non modo in re sacra, sed et profana potentissimum. Sane de cancellarii dignitate est vetus testimonium in diplomate Phi-

lippi Francorum regis dato Aurelianis anno 1075, in quo vocatur regis cancellarius, et Parisiorum episcopus. Unde palam est illum multos annos Parisiensem Ecclesiam gubernasse. Sed hæc impræsentiarum satis sint; nam plura dicturi sumus in Historia episcoporum Parisiensium, quam præmeditamur. Dei Deus huic quoque finem.

Consideret et retractet Prudentia vestra quod fecit de prædicto suo canonico; et si quid fecit quod mutandum intelligat, non eam pudeat facere quod magis deceat. Non enim adeo mirandum, si subito motu de tam strenui clerici amissione aliquid non præmeditate fecistis; sed hoc valde est laudandum, si mutatis quod mutandum intelligitis. Saluto dominos et amicos nostros canonicos vestros, quos etiam singulos non cognovi, omnes tamen diligo, et omnibus servire ¹²⁰ volui. Quos omnes vobiscum supplex precor (4) ut consecrationem meam, quæ in Dominica (qua cantatur *Populus Sion*) ordinata est, Deo annuente, fieri, suis orationibus, non meis meritis, sed sua charitate præveniant. Omnipotens Dominus sic vos usque in finem hujus vite ¹²¹ dirigat et custodiat, ut post hanc vitam æternam beatitudinem vobis retribuat. Sigillum hæc epistola non habet, quia et abbas jam non sum, et archiepiscopus nondum sum, nec me delectat pingi quod non sum.

EPISTOLA XIII ¹²⁰.

ANSELMI AD WALERANUM CANTOREM PARISIENSIS ECCLESIE.

Ut arreptum vite monasticæ propositum strenue persequatur.

Domino, et amico charissimo WALERANO, olim cantori Parisiensis Ecclesiæ, frater ANSELMI archiepiscopus Cantuariæ: semper ad meliora proficere, et nunquam deficere.

Audivi, amice charissime, quia propositum sanctæ conversationis eligens monasterium sancti Martini sub clarissimo amico meo domno priore Ursone ingressus fuisti, et valde de tanto bono amici mei lætatus sum. Sed postea didici quia Dominus noster episcopus tuus te inde vi retraxerit, et tristis factus sum. Et quoniam honestatem tuam, de cujus dilectione certus sum sine figmento dilexi et diligo, reprehendit mea ¹²¹ conscientia, si te visitare meis litteris et, pro possibilitate mea, in tanto periculo tibi consulere charitative non studeo. Timeo enim ne diaboli calliditas animam tuam dilectam mihi

decipiat, ne tibi, quoniam vi abstraheris et nolens a sancto proposito, posse in clericatu licite et sine culpa, ut olim, permanere persuadeat. Certus esto, charissime, quia nullo modo hoc potest anima tua sine sui reprobatione suscipere, quamvis hoc episcopi sui auctoritate velit defendere. Christus enim dicit: *Nemo mittens manum suam ad aratrum, et retro respiciens aptus est regno cælorum* (Luc. ix, 64). Mens tua ab aratro Christi retro respicit, si a proposito, ad quod te vocavit Christus, et quod incepisti, aliqua occasione tepescendo deficit. Sicut enim episcopi servant sibi auctoritatem, quando concordant Christo, ita ipsi sibi eam adimunt, cum discordant a Christo. Omnis episcopus qui habet vocem Christi, Christus est, et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus. Lege in Evangelio post hæc verba: *Alienum non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum* (Joan. x, 6) ¹²². Si persecutio corporis fugienda est de civitate in civitatem, quanto magis persecutio animæ? An non est animæ fugienda persecutio, animam prohibere sequi Christi consilium? Amice charissime, si multa non legisses et rationabilis ingenii non esses, multa tibi dicerem, ut quam bonum sit quod incepisti, et quam malum si ab incepto deficiis, ostenderem. Breviter dico, nihil salubrius potuisti incipere, nihil periculosius potes relinquere. Nihil igitur separet animam tuam a proposito monachico, quod incepisti. Lege in concilio Toletano quarto de clericis petentibus vitam monachicam, et in libro xiv Registri epistolam ad Desiderium episcopum, de clerico facto monacho. Omnipotens Dominus dirigat et corroboret, et consoletur cor tuum. Amen.

371 EPISTOLA XIV ¹²².

ANSELMI AD FUDONEM.

Ut Ecclesiæ Beccensi præficiatur dominus Guillelmus jam se respondisse significat, et Ecclesiam Beccensem ejus charitati commendat.

Domino et amico charissimo FUDONI, frater ANSELMI: salutem et fideles orationes.

VARIE LECTIONES.

¹²⁰ Diligere et servire mss. et Edit. diligere et omnibus servire ms. Bd. diligo et omnibus servire ¹²⁰ Finem vite ms. Bd. et Edit. finem hujus vite ¹²⁰ Collata cum duobus mss. Vict. in uno codice compactis ¹²¹ Reprehendit mea mss. reprehendit me mea ¹²¹ Post hæc verba: tibi alienum non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum. Si mss. post hæc verba; quem non sequuntur oves. Et, cujus vocem non noverunt. Si ¹²² Collata cum uno ex duobus præfatis Exemplaribus in codice ms. Ef. 20 compactis

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(4) Ut consecrationem meam, quæ in Dominica, qua cantatur *Populus Sion*, ordinata est, etc. Hæc est Dominica secunda Adventus, quæ, cum hoc anno incidit in 4 Decemb. seu prid. Non. Decemb., ut Anselmus designat epist. 15 sequenti, necessario prima Dominica Adventus celebrata est 27 Novemb. quo principio Adventus nullum habet altius, sicut nec inferius in Non. Decemb. Pridie ergo Nonas Decemb. Anselmus qui sanctus dicitur, et merito, ex confinio Burgundiæ ortus, Becci monachus, et secandus abbas, postea Cantuariæ archiepiscopus consecratus est a Wikelino Wintoniensi et Mauritio Londoniensi episcopis. His enim verbis tabula Cantuariensis ms. in Bibliotheca Sancti Victoris Parisiensis recitant Anselmi inaugurationem, quæ eodem anno, videlicet 1095 facta est, quo electo, assertoribus Eadmer. lib. ii Vite ejusdem Mamesber.,

D Rogero Hovedeno, Thom. Waisinghamo, Matth. Paris. Non sunt igitur audiendi Math. Palmer. in addit. ad Chronicon Eusebii scribens, anno 1090: Anselmus Cantuariensis episcopus bonitate vite et ingenii acumine claret in Anglia. Nec Georgius Lilius id tradens anno 1095; multo minus Sigisbertus aiebat anno 1097 Lanfranco defuncto Anselmum successisse in prælatu Cantuariensi. Non sunt, inquam, audiendi, ac imprimis Palmerius; tantum enim abest ut Anselmus tum in Anglia claret, cum ne quidem degeret. Nam ex Lili supputatione is est annus defuncti Lanfranci; imo illa ultima ejusdem ægritudine, Anselmus erat Becci in Northmannia, ut liquet ex epist. 53 lib. ii ad eundem lecto decumbentem ex dysenteria. Sigiberti et Lili, errorem prodidisse, vicisse est aliorum testimonis, qui Eadmerum Anselmi convictorem secuti sunt.

Diu est quod litteris vestris de elingendo abbate in Beccensi Ecclesia respondi; sed, sicut audio, actor mearum litterarum in mari captus, ad vos venire prohibitus est. Quod tarde sciens iterum mando domino nostro comiti et vobis de ea re prædicta nostrum, secundum jussionem ejus, consilium. De nullo fratrum ejusdem Ecclesie volo aut consulo tantum ut abbas fiat in illa, quantum de domno Willelmo, qui prior fuit apud Pexelum, quamvis plures alii sint inter eos, Dei gratia, hac prælatione non indigni. Vobis autem gratias ago, quantas possum, ut verissimo amico, pro eleemosyna vestra, et propria cura quam habetis de Ecclesia Becci, quam vobis commendo sicut animam meam, quia plus eam diligo quam præsentem vitam meam. Nulli enim confidentius commendo rem tam charam cordi meo, quam vere dilecto dilectori meo. Precor, obsecro, ut non solum per vos eam vestro consilio et auxilio adjuvetis, sed et alios ad ejus miserationem et sustentationem et dilectionem, quantum potestis, convertendo, eam sustentetis. Et si contigerit ut aliquando aliter aliquo modo sese habeat, quod Deus avertat, quam oportet, confidenter eam, ut verus amicus, corripite et arguite, et donec corrigatur, charitative insistite. Dilectionem meam et fidelitatem, quas erga vos habui, ex quo vos cognovi, et quæ tanto magis in corde meo creverunt, quanto magis vestram erga me dilectionem veriorum probavi, scitote, Deo annuente, quandiu vivam, perseveraturas. Omnipotens Dominus vos sub sua continua protectione sic in hac vita custodiat, ut ad vitam æternam perducatur. Amen.

EPISTOLA XV¹²⁶.

ANSELMUS AD MONACHOS BECCENSES.

De suavissimis litteris Roberti Northmannorum ducis ad se missis; et quod ejus consecratio futura esset pridie nonas Decembris.

Dilectissimis suis domno priori BALDRICO, et aliis monachis Becci, frater ANSELMUS: semper velle, et facere quæ Deo placent, et quæ sibi expediunt¹²⁷.

Gratia Dei faciente, dominus noster princeps Northmannorum misit mihi litteras plenas magna benignitate et excusatione sui, si quid aut credidit aut dixit de me aliter quam decuit, amore meo, et dolore de amissione mea, cogente, ob meam ad archiepiscopatum electionem. In quibus litteris de¹²⁸ abbate vobis constituendo petiit benigne meum consilium; quod non solum in hac re, sed et in aliis rebus se libenter accepturum promisit. Consilium autem meum de hac¹²⁹ re illi mando, et vobis remando, quod mandavi per domnum Girardum fratrem nostrum. Rex Anglorum vobis mandat salutem, et auxilium suum, et custodiam rerum vestrarum quæ sunt in sua po-

testate, quandiu meo consilio ageris et viveris. Si autem illud spreveritis, in illo proficuum non habebitis. Cum ex vestra parte aliqua mihi mittitur epistola, secrete et mihi soli legenda, non nimis sit gracilis scriptura. Postquam enim illud, quod de me inceptum esse mecum doletis, contigit, multæ diurnæ et nocturnæ lacrymæ visui meo nimis nocuerunt. Non enim celsitudo aut opulentia archiepiscopatus eas tantum valuerunt sua consolatione¹³⁰ reprimere, quantum timor et tedium ejus eas poterunt sua perturbatione exprimere. Amici mei, compatiimini mihi, quia ego compatio vobis. Orate pro me, quia ego, si possum, oro pro vobis. Consecratio mea ordinata est fieri prima die Dominica post festivitatem sanctæ Andree, pridie videlicet Nonas Decembris. Prævenite eam vestris orationibus, et mandate hoc monachis et sanctimonialibus per Northmanniam inclusis, et claustralibus, et amicis nostris in Francia. Valet.

EPISTOLA XVI¹³¹.

ANSELMUS AD MONACHOS BECCENSES.

Ipsi abbati a Beccensibus in suum locum subrogato gratulatur, præcipiens ut monachis sit pater, et ut monachi ipsi obediant ut filii.

ANSELMUS servus servorum Dei, vocatus archiepiscopus, dilectissimis in Christo filiis WILLELMO, abbati et cæteris Beccensis Ecclesie monachis, salutem.

Gloria in excelsis Deo, et in Ecclesia Beccensi pax fratribus bonæ voluntatis. Grates immensæ clementiæ Dei, quæ sicut vobis pastoralis solatio destitutis visitationis suæ gratiam voluit impertire, ita eandem longa rerum expectatione noluit protelare. Iterum ago grates clementiæ illius, quod licet non omnino sicut vellem, aliquo tamen modo amici mei desiderio dignata est occurrere, dum, me superstitæ, alium in præfata Ecclesia abbatem, secundum jure desiderium meum, constituerit. Sed cum illud indesinenter ejus intentionis speculatione desiderarem, ut et vobis ante mortem meam consultis, finem vite cum gaudio expectare, et ab omni mundanarum specie rerum segregatus quietam inter vos vitam possem agere, noluit in hac parte superna Providentia desiderium meum adimplere, sed ad magnum, ut valde pertimesco, animæ meæ detrimentum majoribus quam ante rerum tumultibus voluit implicare. Proinde quantum in uno, quod a Deo exauditus sum, gaudeo, tantum in alio, quod exaudire me noluit, doleo. Paternam tamen nunc, sicut semper, sollicitudinem pro vobis gerens, moneo vos sicut filios meos charissimos, et sicut eos quos in visceribus Christi tenerrimo semper affectu dilexi, et diligere volo, ut secundum B. Apostoli vocem ipsam iudicem sentiat, propositum animi ad meliora quotidiana

VARIE LECTIONES.

¹²⁶ Quatenus plures ms. quamvis plures ¹²⁷ Et ad alios ms. et alios ¹²⁸ Cum prædicto Exemplari ms. collata ¹²⁹ Quæ expediunt ms. quæ sibi expediunt ¹³⁰ Litteris et de ms. litteris de ¹³¹ Autem de hac ms. autem meum de hac ¹³² Non minus ms. non minus ¹³³ Copia ms. consolatione ¹³⁴ Cum eodem ms. collata

dirigatis; et ei quem divina pietas vobis praeesse voluit, humilem in omnibus obedientiam exhibeatis, memores illius praecepti, quo nos idem Apostolus admonet, dicens: *Obedite praeceptis vestris, et subijcite vos* ¹⁴⁵ *eis* (Hebr. xiii, 17). Tibi autem, charissime frater Willelme, et omni sanctae religionis observantia animo meo probate, quem Dei gratia tam sancto monachorum gregi rectorem post me fieri constituit, hanc facio suggestionem, ut ita de animabus fratrum sub tuo regimine consistentium sollicitus existas, quatenus callidi hostis insidiae nulla eis arte, protegente Deo, nocere valeant; sed sollicitudinis tuae custodia vallata boni pastoris tutamina se invenisse gaudeant. Sicque te in omnibus quae agis, moderatum exhibere festines, ut neque justitiam gratia, neque gratiam justitia qualibet unquam privata subreptione excludat. Sed ita altero semper alterum conjungas, ut in utroque monasterii ordo **372** inviolata rectitudine servari valeat. Nunquam ab animo tuo excidat quod Dominus negligentis pastori per Salomonem dicit: *Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam; illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus tuis* (Prov. vi, 1). Plura me loqui delectaret, si aut epistolaris brevitatis permitteret, aut tua Sanctitas melius facere quam ego dicere nesciret. Omnes tamen vos hac postrema supplicatione convenio, ut expertam semper dulcedinis vestrae amorem erga me tepescere non sinatis, quoniam ego, etsi corporali praesentia vobiscum esse nequeo, cordis tamen amore vobiscum manere nunquam desisto. Memores etiam estote qua ratione semper Ecclesiae Beccensi amicos acquirere consuevi, et hoc exemplo amicos vobis mulcunquae acquirere festinate, hospitalitatis bonum sectando, benignitatem omnibus impendendo, et, ubi facultas operis defuerit, affabilis sermonis gratiam porrigendo. Nec unquam satis vos habere amicos credatis, sed sive divites, sive pauperes, omnes vobis in amore fraternitatis conglutinate, quatenus hoc et ad vestrae Ecclesiae utilitatem proficere, et ad eorum quos diligitis salutem valeat pertingere. De benedictione tua, frater Willelme, comiti, et archiepiscopo mandavi atque ut omnia decenter fierent, rogavi. Litteris tuis, quas per dominum Gislebertum, et dominum Joffridum misisti, ideo non respondi, quia et **D** istae litterae antea scriptae fuerunt, et portitor earum multum festinavit.

EPISTOLA XVII ¹⁴⁴.

ANSELMUS AD MONACHOS BECCENSES.

Horum litteris respondens eos consolatur de sua absentia; eosque absolvit a peccatis, ut petierant.

ANSELMUS vocatus archiepiscopus, dulcissimis et dilectionis filiis suis juvenibus et adolescentibus Beccensibus, qui ei suas ¹⁴⁶ in Angliam miserunt episto-

A las: Dei, et suam, quantum valet, si quid valet, benedictionem.

Legi in litteris vestris dilectissimum et dulcissimum affectum vestrum erga dilectum dilectorem vestrum: quas saepe legi et saepe interiora ¹⁴⁶ cordis mei, vestrae dilectionis consideratione, pie commoverunt, et faciem meam lacrymis fluentibus ¹⁴⁷ perfuderunt. Ad quod cum unius vestrum sola sufficeret dilectio, tanto plenius tamen et vehementius hoc fecerunt, quanto in vestris dictis similem animum et affectum aliorum cogitabam, qui litteras non miserunt. Sic enim Dilectio vestra conglutinata est animae meae, ut eam intente cogitare nequeat sine quadam magna sui vulneratione, de dilectorum filiorum suorum violenta ablatione et separatione. Quod autem **B** significatis ¹⁴⁸ vos mecum desiderare semper esse, certe et ego desidero. Sed quoniam aliter disponit Deus quam desideremus, nec video opportunum esso animabus vestris, quas sicut meam, teste vestra conscientia, diligo, ut necum possitis conversari: precor, moneo, consulo, quatenus mecum supernam dispositionem patienter toleretis, et vestram tristitiam tolerando mitigantes, meam quoque mitigetis: vestra namque tristitia mea est, et vestra consolatio mea est. Quod non solum vobis dico, filii dulcissimi ¹⁴⁹, sed et omnibus qui eandem molestiam vobiscum ferunt pro absentia dilectoris sui dilectissimi. Scio quia si speraretis vos adhuc in hac vita aliquanto tempore mecum conversaturos, magnae consolationis vobis esset. Quanto **C** ergo majorem consolationem habere debemus, si in futura vita nos in aeternum simul victuros et congratulatos speramus? Consolamini igitur, filij mei, consolamini, et vos subijcite voluntati Dei, qui melius scit quid vobis expediat, quam vos ipsi; quatenus aliquid major vobis retribuatur Deus pro hac patientia, quam vobis provenire posset ex mea praesentia. Certi estote quia nulla locorum distantia, nulla temporum diuturnitas dulcedinem amoris vestri, sicut spero in Deo, a corde meo poterit separare. Et illis qui meam in litteris suis se significaverunt velle absolutionem, et illis qui, quamvis eam per litteras non petierunt, tamen eam volunt, mando meam coram Deo absolutionem et benedictionem, et oro ut Deus omnipotens illos ab omnibus peccatis absolvat, et in vitam aeternam benedicat. Amen.

EPISTOLA XVIII ¹⁵⁰.

ANSELMUS AD COMITISSAM IDAM.

Hortatur comitissam ad sanctimoniam perseverantiam.

ANSELMUS, servus servorum Dei, vocatus archiepiscopus, reverendae et diligendae vitae merito comitissae Idae: sic in hac vita Deo servire, ut in futura mereatur cum Deo regnare.

VARIAE LECTIONES.

¹⁴⁵ Subijcite vos *ms* subiacete vos ¹⁴⁶ Cum eodem *ms* collata ¹⁴⁷ Qui et suas *ms* qui ei suas ¹⁴⁸ Legi interiora *ms* legi: et saepe interiora ¹⁴⁹ Lacrymis meis fluentibus *ms* lacrymis fluentibus ¹⁵⁰ Significatis *ms* significastis ¹⁵¹ Fratres dulcissimi *ms* filii dulcissimi ¹⁵² Cum eodem *ms* collata

Scio, et certus sum (domina mihi in Deo charissima, soror dilectissima, filia dulcissima) quia sancta tua dilectio, qua me semper in corde tuo presentem, quasi Patrem spirituales, reverenter et delectabiliter amplecteris, incessanter desiderat ea quæ de me et erga me sunt cognoscere; et ex mea parte aliquid audire aut legere¹²¹, quatenus mihi secundum veræ charitatis regulam congaudeat aut compatiatur. Cui tuæ dilectioni¹²² cor meum utique simul respondet affectu. Quoniam ergo et per epistolam congruum non est¹²³ narrare nunc quæ de me facta sunt hoc anno, sive qualiter cor meum illa sustineat: et dominus Rainerius dilectus amicus noster, clericus vester multa per se vidit, et plura, me narrante, didicit; illum precatus sum ut ea quæ de me interius et exterius cognovit, sicut qui ad hoc ipsum se a vestra reverentia missum fatetur, viva voce vivis vocibus notificet. Et quoniam jam olim certissime expertus sum, filia in Deo mihi dilectissima, monita mea cor tuum delectabiliter suscipere, atque animam tuam curæ meæ penitus te commisisse memini, aliquid necesse est, quod ad exhortationem tuam pertineat, subungere. Amica charissima in Deo. Dominus dicit: *Multi sunt vocati; pauci vero electi* (Matth. xx, 16). Nunquam ergo securus sis te inter electos computari debere, donec ita vivas,

ut pauci sint quibus vita tua debeat comparari: et cum te in numero paucorum esse cognoveris, adhuc time; quia adhuc dubium erit si inter paucos electos fueris, donec te de illis paucis videas, de quorum electione nulla manet dubietas. Qui enim dixit, *pauci sunt electi*, non utique dixit, quam pauci: ut quantumcunque nobis videamur profecisse, semper iudicemus nos nondum nisi ad initium proficiendi pervenisse. Hortor igitur et consulo filiæ meæ, quæ se meo commisit consilio, ut bene vivendi studium, quod olim incepit, nullatenus languescat; sed, quasi quotidie incipiat, per singulos dies fervescat. Omnipotens Deus ab omnibus peccatis te clementer absolvat, et benedicat in æternum; et quantum mihi divina gratia concedit, meam semper habeas absolutionem et benedictionem. Amen.

373 EPISTOLA XIX¹²⁴.

ANSELMI AD WLSTANUM WIRGONIENSEM EPISCOPUM.

Petit consilium contra Londoniensem episcopum, qui intra suam dioccesim dedicare volebat ecclesias villarum archiepiscopi Cantuariensis.

ANSELMUS, servus servorum Christi, vocatus archiepiscopus, dilecto et reverendo episcopo Wigornien¹²⁵ WLSTANO (5), sic in arrepto sanctitatis proposito perseverare, ut mereatur in æterna beatitudine sine fine regnare.

VARIÆ LECTIONES.

¹²¹ Et egere ms aut legere ¹²² Cui dilectioni ms cui tuæ dilectioni ¹²³ Non esset ms non est
¹²⁴ Cum præfatio ms collata ¹²⁵ Gornien¹²⁶ ms Wigornien¹²⁷

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(5) *Vulstano*. Non parum dissentanee legitur id nomen, aliquando *Vulstanus*, alias *Wolstanus* et *Ulstanus*; sed creberrime *Vulstanus* ut hic et in ms. tabulis Wigornensium episcoporum nostræ bibliothecæ, ita. *Aldredus Wigorniensis episcopus ecclesiam in civitat. Glavornia a fundamentis construxit, et in honorem apostolorum principis Petri ædificavit, et postea regis licentia, Vulstanum Wigornensem monachum a se ordinatum abbatem constituit. Ibidem 1062 sanctus Vulstanus fit episcopus ab Aldredo, prædicto tunc Eboracensi archiepiscopo, Stigando Cantuariensi interdito. Hujus S. Vulstani gesta habentur. Cujus festum est xiv Kalend. Febr.* Tantum ille. Plura vero Willelmus Malmesber. lib. iv De gestis Anglorum pontificum, obiterque lib. iii in Eboracensibus archiepiscopis; Rogerus Hovedenus Annalium priori parte ad annum 1062 singularia quæque commemorat et satis prolixè; et 1095 senatus Bravonius Wigorniensis monachus concinnavit epitome gestorum ejus, apud Surium tom. I, Polydor. Vergil. Histor. Anglic. lib. viii, ix, x passim et honorifice sanctissimi antistitis meminit, nec non Matthæus Paris historiæ majoris anno 1088 et 1095, ubi prolixiorum textu narrationem vitæ et morum ejusdem. Thomas Walsingham, etsi de eo narravit pauca, dicitur tamen deliria et præstigia in historiis reliquisse, non meo, sed Matthæi Parkeri pseudoarchiepiscopi Cantuariensis, et Anglo-Calviniani iudicio; qui Walsingham conjungit Matthæum Paridem in præfatione ad Historias Walsinghami, sua cura et opera Londini editas anno 1574. Et ne adversario me audacius imponere quis existimet, legat ipsissima ejus ad hanc sententiam. « Quis hodie, inquit, putat vel Dunstanum archiepiscopum, diabolum operi illius insidiantem naso suspensum tenuisse, vel Vulstanum Wigornensem, juxta D. Eduardi sepulcrum, bacu-

lum marmoribus ita infixisse ut nec a Lanfranco, nec alio quocunque nisi solo Vulstano evelli posset? Istam omnia antiquitatis deliria cognoscere salus est adolescentulis. » Et post pauca, lectorem monens ait: « Nec antiquissimas istas patriæ tuæ historias prosum rejicias, quoniam in illis falsa miracula produntur. »

O hominem emunctæ naris et lyncei visus, qui probe noverit purpuram juxta purpuram d. judicare, falsaque miracula a veris discernere! Utinam et adolescentulis, quorum saluti metuit, explanasset discrimen falsorum et germanorum miraculorum, ne pro sole amplecterentur nubem! Quid enim veliti, profiteor me non tenere, nisi per falsa miracula, significet ea, quæ ante verbis ejusdem descripsimus; in quibus si quidpiam falsitatis delitescat, solus ipse detexit: Si enim horum optimus iudex planeque quod dici solet, *ἡρακλέα λόγος* apponatur Scriptura sancta (quam illi cæterisque Calvinitanis aut Protestantibus, non tamen nobis sufficere exploratum est) nihil tamen fuci aut mendacii arguetur. Nam, ut a sanctissimo Dunstano exordiamur, neminem fugit, sicut ad decipiendos primos parentes serpentis organo et malitia usus est diabolus, ita ad delinquendos quoslibet, potissimumque viros sanctitatis et pudicitie studiosos assumere fallax mulieris speciem. Jam vero si contrariorum contraria sunt consequentia, ut sunt, quis ibi inficias, cum Abraham bonos angelos virilem habentes speciem, exceperit hospitio, laverit, alloutus sit (Gen. xviii); Lot quoque in hospitium suum compulerit (Gen. x); imo Jacob sit cum angelo luctatus (Gen. xxxii), plurimæque alia sacris litteris mandata homines cum bonis angelis virilem ostendantibus speciem egerant, non potuisse D. Dunstanum compresso naso detinere victum, vincinque diabolum, si Jacob datum sit

Sanctitas et sapientia vestra, quæ in diuturna ætate per Dei gratiam in vobis multum creverunt, et certitudo Dilectionis vestræ, quam erga me indubitanter cognovi, hortantur me ut in negotiis nostris (cum res exigit) ad vestræ reverentiæ recurrere consilium. Quapropter de quadam calumnia, quam quidam coepiscopus noster, Londinensis scilicet, contra antiquam consuetudinem quam Ecclesia nostra libere et quiete possedit in præteritis et antiquis temporibus usque ad præsens tempus, ingerit mihi, vestrum quæro consilium. Quippe, testante omni genere hominum qui sunt in Cantuariensi diocesi, et in aliis episcopatibus, qui sunt circa eandem diocesim, semper archiepiscopus Cantuariæ hanc habuit potestatem et consuetudinem, ut intra cujuscunque episcopi diocesim haberet Ecclesia Cantua-

rike villam aut ecclesiam quæ ejusdem archiepiscopi proprii juris essent quicquid de eadem villa vel ecclesia pertineret ad episcopale officium, sive dedicatio, sive aliquid aliud. Adhuc vivunt innumerabiles homines (6) qui viderunt antecessorem meum, venerabilis memoriæ Lanfrancum archiepiscopum dedicare ecclesias villarum suarum intra dioceses aliorum episcoporum, ipsis scientibus sine calumnia. Quod etiam sanctus Dunstanus, et alii prædecessores mei fecisse probantur, ipsis ecclesiis, quas dedicaverunt, adhuc stantibus. Hanc dignitatem et potestatem tandiu inconcusse ab Ecclesia Cantuariensi possessam conatur hoc nostro tempore prædictus episcopus, suffraganeus scilicet, archiepiscopo et primati suo, filius matri suæ¹²⁶ auferre, et annihilare. Quamobrem in hac re vestrum peto consilium

VARIE LECTIONES.

¹²⁶ Matris suæ *mi* matri suæ

JOANNIS PICARDI NOTE.

aretissime bonum angelum constringere. Ad Vulstanum festino, cujus præclarum facinus, etsi meo nec præconio nec patrocinio indigeat; saltem illatam breviter retorqueo calumniam, a qua inferenda non potui sacrilegam hæretico manum prohibere. In hoc igitur divino cœlestique opere quid deprehendi aut delirii aut præstigi, forsitan quod marino eodem pene tempore et molle et durum fuerit. At quis, nisi divinarum litterarum expertus, non videat esse sacris historiis simillimum? Exodi ix enumerantur aliquot plagæ, quibus ultionum Deus percussit Ægyptum; his tamen Gessen Ægypti regio fuit immixta. IV Reg. vi, idem ferrum eodem pene temporis momento fuit grave ut caderet in fundum aquæ; leve, ut enatus sursum ascenderet. Daniel iii, idem ignis, eodem tempore, et Nabuchodonosoris torores incendit, et sanctos pueros in fornacem coniectos levissime quidem attingit, imo velut ros matutinus leviter perfudit. Ejusdem maris aquam et stultum Christo, et Petro instabilem narrat Matth. xiv. Quid ergo his sanctæ Scripturæ locis obstat, marmor sepulchrale et molliem simul et duritiem præbuisse molliem, cum lituus pontificius delixus est, duritiem, cum aliquis præter Vulstanum tentavit revellere? Has vero refutatiunculas ut lector facilius accipiat, brevi utriusque causam dico: Beatus Dunstanus aliquando quidpiam artificiosi operis endens, vidit ex improvviso diabolum puellari specie; qui et muliebri risu et procacibus verbis adorsus est vitum Dei. Petulantior autem sermo hostem indicavit. Quamobrem de repente ignitis forcipibus nasum crispantem cachinnos tam fortiter corripuit Dunstanus ut horribilem ejulatum doloris illi testem diabolus daret. At si Parkero videatur id operis ridiculum propter novitatem, saltem persimile multa canitie venerandam quamdam conciliavit reverentiam. Illud ipsum de Appelle fabro ferrario Natriensisque eremi incola referunt Histor. Lausiaca Palladii, cap. 60; Tripar. lib. viii, cap. 1, et Sozom. lib. vi, cap. 28; D. Vulstanus anno 1078 adfuit synodo Londini habitæ, in qua Willelmo rege agente, et Lanfranco jubente ob imperitiam (etsi aliter sentiens Bravonius, Malmesber. et Matth. Paris loquantur) coactus est insignia episcopalia deponere. Et revera deposuit dicens: *Honore et onere me indignum propterea; verum a quo accepi, eidem reddo.* Vix ea fatus erat cum se vestimenta pontificia exiit, et ad D. Eduardi monumentum profectus, tam alte percutit in lapidem indixit, ut nullius vi potuerit extrahi nisi ejus qui livisset. Hoc miraculo et rex et Lanfrancus territi jusserunt ut resumens lituum, et

B poderem reinduens sacerdotio ab Eduardo collato potiretur. Ecce utriusque rei summarium; judicet lector quid insit delirii. Liberet quidem manifestius ostendere deliria illius scriptoris sic delirantis, ut cætera quælibet præclare gesta existimet deliria; verum minime licet. Nam extra chorum saltandum foret. Præterquam quod idem illic pleraque alia enarret somnia (ut vocat) ad quæ explicanda et pluribus paginis et vigiliis opus fuerit. Quoniam autem Dunstani superius et hic incidit cum Vulstano mentio, visum est operæ pretium, aut potius necesse breviter hæc discutere. Porro cum Anselmus jam archiepiscopus factus scripserit ad Vulstanum, crassissimus error, qui in ejus Vitæ Suri tom. I insertam irrepsit, facile deprehenditur, deprehensusque facilius potest emendari, scilicet quod obierit anno 1067 reclamantibus Thoma Walsinghamo in Hypodigmatæ Neustriæ, Matth. Paris, Florentio, Wigorniensis Chron. pag. 462 (qui antea pag. 421 amplius de eo scribit) et Rogero Honedeno, nempe mortuum esse anno 1095. Quod certe necessarium est, cum alibi ostenderimus Anselmum sub finem anni 1095 consecratum fuisse archiepiscopum. Quo quidem argumento licet careremus, tamen alia pleraque in Anglorum historias relata coarguerent non esse hunc defuncti Vulstani annum. Et ex his quidem perspicuum est quando has ad Vulstanum litteras Anselmus dederit, nempe anno 1094, cum superius ostenderimus Anselmum unctum fuisse sub finem anni 1095, Vulstanum exspirasse in initio 1095.

(6) Qui viderunt antecessorem meum venerabilis memoriæ Lanfrancum. Anselmus quidem generatim dixit et asseruit, ex rumore populari, exercuisse Lanfrancum in villis Cantuariensis Ecclesiæ, quidquid ad munia pontificia pertinet, Lanfrancus vero in epistola ad Stigandum Wintoniæ antistitem paulo subtilius rem hanc disserere videtur, inquit: Clerici villarum nostrarum, qui in vestra diocesi existunt, questi sunt nobis quod vestri archidiaconi repertis occasionibus pecunias exquisierunt, et a quibusdam jam acceperunt. Meminisse debet fraternitas vestra quia contra morem antecessorum nostrorum atque vestrorum nobis concessimus, eisque imperavimus quatenus ad synodos vestras irent, et ea, quæ ad Christianæ religionis notitiam prodesset possunt, sine interpellatione vel discussione aliqua a vobis audirent, si quæ in ipsis culpæ invenirentur, suspensa interim vindicta ad nostrum examen servarentur, et nobis vel in miserando, vel in ulciscendo obnoxii tenerentur. Mandamus itaque vobis

et auxilium, quatenus ut fidelis filius, matri vestre contra filium, non dicam infidelem, sed volentem eam exheredare, subveniatis, et si quid scitis quod ad defensionem nostram valeat ¹²⁷, litteris vestris nobis studiose intimetis. Valete.

EPISTOLA XX ¹²⁸.

ANSELMI AD OSBERNUM EXONIENSEM EPISCOPUM.

Ut Exonienses clerici non sint monachis graves, eosque sinat episcopus divina campanarum sono distinguere.

ANSELMUS Dei dispositione vocatus archiepiscopus Cantuariensis, reverendo episcopo Exoniensi Osberno, salutem.

Episcopalem decet dignitatem quoscunque potest, ad servitium Dei invitare, et volentes Deo servire, quibus valet, consulendo et adjuvando confortare. ^B Hæc igitur fiducia reverentiam vestram obsecro, ut monachos de monasterio, quod valgo dicitur de Bailla, in vestra civitate morantes, propter Deum, et propter nostrum, si quid ad hoc valere potest, amorem paterna et episcopali pietate adjuvetis, et ab omnibus adversariis, pro possibilitate vestra (sicut vos decet) defendatis, quatenus si quid boni Deus per illos operari dignabitur, cum illis a Deo retributionem recipiatis. Audivi enim quod quidam de clericis vestris fecerunt illis quædam quæ fieri non oportuit. Unde precor ut prædictis monachis eam jubeatis fieri satisfactionem, ut deinceps juste conqueri non possint de clericorum vestrorum indiscretionem. Eosdem quoque clericos fraternam charitatem et paternam fiduciam precando moneo, quatenus sic se ^C habeant erga eosdem fratres ut ipsa charitatis exhibitione et benigna familiaritate probent sibi placere profectum illorum et studium ad serviendum Deo. Quod autem prohibetis eos pulsare signa sua secundum ordinem suum, nusquam recte solet fieri, nisi ubi monachi in matre ¹²⁹ ecclesia civitatis deserviunt. Ubi enim canonici in majori ecclesia ad serviendum Deo sunt constituti, unusquisque ordo, canonicorum scilicet et monachorum, secundum opportunitatem servitii sibi injecti tardant vel festinant signa pulsare, absque omni recta prohibitione. Quapropter ratione ipsa commoniti, eos signa sua secundum ordinem suum pulsare deinceps prohibere ne velitis. Hoc quoque petunt ipsi fratres, et ego cum illis et pro illis, ut si quando in aliquo

^A conventu populi auxilium postulare volunt ad ecclesie sue constructionem, nullatenus prohibeantur. Valete.

EPISTOLA XXI ¹³⁰.

ANSELMI AD WILLELMUM ABBATEM ET AD MONACHOS BECCI.

Qui valeat, ex ore nuntiorum accipiendum esse.

Dominis et fratribus charissimis, domno abbati WILLELMO, et servis Dei Becci commanentibus, frater ANSELMUS, vocatus archiepiscopus, deduci in via Dei, et ingredi in veritate ejus.

Scio, dilectissimi mei, quia semper quæ erga me sunt, desideratis cognoscere: nec puto esse in hac vita, qui mihi fidelius compatiatur aut congaudeant. Sed quoniam per domnum Willelmum fratrem nostrum, et per Ansfridum ¹³¹ servientem nostrum plenius potestis discere quid mihi sit, quam per brevem epistolam, et puto quia jam magna ex parte audistis per domnum Farnianum, et alios qui nuper a me ad vos venerunt, existimo non opus esse in præsentem epistolam longius de hac re perducere. Ut autem pro me dilecto dilectore vestro, in majori quam unquam habui necessitate, ut puto, oretis, spero quia precibus non indigetis. Ad quod mihi sufficere videtur, ut sciatis quia nimis indigeo. Dulcissimos filios, ante tempus ablactatos (meos adolescentes dico) qui propter ætatis teneritudinem et naturalem mobilitatem, sæpe sui memoria affectuose movent cor meum, illos specialiter moneo, precor, et obsecro ut in tota vita sua mei, et dilectionis quam erga ¹³² se in me experti sunt, memores, nulla unquam perversitate contristent cor meum; et sciant pro certo quia, si secundum desiderium meum, et secundum admonitiones ¹³³ quas a me perceperunt, vixerint, in qualibet tribulatione multum consolabuntur animam meam; et si aliter fecerint, minus peccabunt, contristando eam. Spero enim, adjuvante Deo, quia non me latebit vita eorum, quoniam semper sollicitus ero inquirere conversationem illorum. Omnipotens Deus sic vos deducat ut ad conspectum gloriæ suæ perducatur.

374 EPISTOLA XXII ¹³⁴.

ANSELMI AD BOSONEM.

Non esse pigritiæ vertendum quod ad ipsum litteras non dederit.

^D ANSELMUS archiepiscopus vocatus, dilectissimo

VARIE LECTIONES.

¹²⁷ Ad nostram valeat *ms* ad defensionem nostram valeat ¹²⁸ Cum eodem *ms* collata ¹²⁹ Monachi in majori *ms* Monachi in matre ¹³⁰ Cum eodem *ms* collata ¹³¹ Dominum Willelmum et per Ansfridum *ms* Domnum Willelmum fratrem nostrum per Ansfridum ¹³² Quem erga *ms* quam erga ¹³³ Admonitionem quas *ms* admonitiones quas ¹³⁴ Cum eodem *ms* collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ut male accepta sine dilatione reddi jubeatis, et ministris vestris, ne ulterius id presumant, servandæ charitatis studio prohibeatis. Nos vero presbyteris nostris, qui extra Cantiam constituti sunt, omnino præcipimus ne ad vestram vel alicujus episcopi synodum amplius eant, nec vobis, nec aliquibus ministris vestris pro qualibet culpa respondeant. Nos enim cum ad villas nostras veniemus, quales ipsi

vel in moribus, vel in sui ordinis scientia sint, pastoralis auctoritate vestigare debemus. Chrisma tantum a vobis accipiant et ea, quæ antiquitus instituta sunt, pro chrismatibus acceptione persolvant. Sicut namque ea quæ antiquitus usque ad nostra tempora antecessores nostri habuerunt, solerti vigilantia cupimus illibata servare, ita aliis debita (quod absit!) aliqua usurpatione denegare volumus.

fratri et filio Bosoni (7). Dei et suam benedictionem.

Mirari potest homo forsitan, ejus conscientiam sic novi ut nullum hominem supra me diligat, et quem tantum diligo, ut nesciam quem plus diligam, cur tanto tempore absens eum dolentem de mea absentia, aliqua per litteras visitatione non sum consolatus. Sed certus esto quia non negligentia nec oblivione tui factum est. Sicut enim certus sum quia tu semper velles esse mecum, ita ne dubites quia ego semper vellem esse tecum. Si autem Deus pacem

A et opportunitatem mihi dare dignabitur, ut tuæ dilectionis nihil liceat frui præsentia, scito quia, hoc ut fiat, curabo libentissime; et si non semper, vel tantum quantum permittet ratio. Quidquid vero fiat, serva dilectionem meam, charissime, quia ego tuam servare desidero. Saluta dulcissimum filium meum fratrem tuum ¹⁰² Rainaldum. Conforta quoscumque potes de fratribus tuis sæpe, et maxime adolescentes et novitios. Omnipotens Deus te semper ab omni malo custodiat.

VARIE LECTIONES.

¹⁰² Filium fratrem tuum *me* filium meum fratrem tuum

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(7) Bosoni. De hoc Bosone dicam quæ offendi, licet brevius, ut fugiam pleraque a suo biographo memorata nullius aut perexigui fructus momenti, ut quæ lectori molestas crearent moras. Sane quam dignus sit Boso longiori latiorque memoria, indicat mutius, et plusquam phyladeus amor, quo Anselmus illum, et ille Anselmum redamaret. Quod etsi ex ejus non agnosceremus litteris, saltem honorificum ejus elogium, quod exstat apud Gemmet. lib. viii hist. Ducum Northman. cap. 24, etiam cæco indicaret. Rem igitur sui biographi ordiamur verbis: In diebus Willelmi regis, qui Anglos armis perdomuit, in pago Rothomagensi, fundo, vulgo *Montivillers au pays de Caux*, monasterii villaris, Boso parentibus Haimero et Lezelina genitus est, eorumque cura sit bonis artibus pietateque imbutus et in mediis fluctibus mundi nihil prorsus immunum contraxerit, et ne contraheret ad Becum sese contulit, mansitque ea potissimum de causa, quam exponit Eadmerus lib. i Vita D. Anselmi, cap. ultimum, quamque hic et iterum in Chronie. Beccensi enodatum minime repelemus; pretereuntes quoque et illud quod de eo simul Anselmi elogium hinc transsumum est, prosecuturi Chronie. Beccens. paralipomena quæ sic incipiunt: Inter hæc obeunte Baldrico priore, jubente Willelmo abbate successit ei in prioratu. Erat enim honorabilis vitæ et multæ prudentiæ, humilitate conspicuus, spiritu consilii providus, fortitudine firmus, consolabatur desolatos, omnibus omnia factus. In quantum poterat unicuique subveniebat, benignus erat in exhortando, modestus in corripiendo, pauperibus dapsilis, hospitibus affabilis, fide firmus, spe in Deo certus, charitate diffusus, cum non haberet quod tribueret, monebat spem in Deo ponendam, asserebat in proximo subventionem Dei affore, nondum finem mundi venisse. Talia jocando dicebat, sed corde Deum suppliciter rogabat, qui persæpe illi secundum fidem suam subveniebat. Sapientiam, consilium, atque bonitatem animi ejus non solum subjecti, sed etiam principes terræ, episcopi et abbates, simulque religiosi et sæculares, multi comperientes, quasi thesaurum pretiosum, ac velut divinum oraculum admirabantur. Tanta ei inerat Dei gratia, et sic spiritus consilii in eo vigeat ut ad se venientibus causa consilii subtiliter et sufficienter ad inquisita respondebat. Per idem tempus mandavit rex Henricus Willelmo abbati ut priorem Becci Bosonem daret comiti Theobaldo nepoti suo ad faciendum abbatem in terra sua. Quod utrum amore an cordis rancore sine agrorum inmissione rex petierit, ut inde Boso pelleretur de regione, incertum habemus. Audiens hoc abbas, contristatus est non modico, misitque ad regem, mandans et multum deprecans, ut Ecclesiæ et sibi parceret, atque a tali jussione animum revocaret, prioremque sibi non tollet. Jam enim abbas, senio et infirmitate confectus, viribus corporis destituebatur. Pacatus rex hac de-

B precatione, dimisit priorem. Cumque abbas Willelmus longa ægitudine confectus tam morti proximus videretur, duo Beccenses monachi accesserunt ad regem Henricum, qui tunc Becci et circa Becum propter incursiones quorundam, qui contra eum rebellaverant, morabatur, dicentes quia Boso, si succederet abbati Willelmo, (sicut conventus quærebat) hominum, vel fidelitatis sacramentum nullo modo sibi faceret, ideoque alium, quem nominabant et laudabant, pro eo substituere deberet. Hoc agebant quia priorem nolebant habere abbatem. Verum cur illi infensi erant, nescimus. His auditis rex nimium efferatus est animo, et tunc quidem iram dissimulavit. Illi autem callide agentes, ignorante conventu contra regulam B. Benedicti sine eorum consensu volebant superponere sibi, cum hoc esse constaret contra decreta Patrum, qui dixerunt, ut nemo invitus ordinetur, sed conventus Ecclesiæ debet sibi secundum timorem Dei pastorem eligere. C Sed hæc calliditas malignantium, licet aliquantum conventum conturbaverit, tamen quod moliebatur efficere non valuit. Defuncto namque abbate Willelmo totus conventus elegit Bosonem. Omnes episcopi et abbates, clerus et populus, vicini et remotiores, qui eum noverant, hanc electionem laudabant, eumque summo honore dignum affirmabant. Itaque conventus, ut eis assentiretur, obnixè rogabat. Ille suæ infirmitatis multas opponebat causas. Illi in terram prostrati deprecabantur; ille toto conamine negando reluctabatur. Perlata est res ad regem, at ille recordatus quod de hominio a duobus monachis audierat, sicut supra retulimus; erat enim inde nimis iratus. Interea Gaufridus Rothomagensis archiepiscopus vir prudens et honorandus, et Joannes Lexoviensis episcopus, qui ad curiam regis venerant; qui tunc obsidebat Bridoum castrum, quod contra eum tenebant homines comitis Mellenti, venerunt Becum, et locuti sunt cum fratribus de eligendo abbate. Tunc in terram omnes prostrati (nam in capitulo sedebant) rogabant priorem, ut sæpèdictæ electioni assensum præberet et archiepiscopum, ut illum præcipiendo cogeret. Archiepiscopus admirans fratrum unanimem, laudavit eorum religiosam voluntatem, et erga priorem suum tantum amorem. Deinde conversus ad illum, monuit, rogavit, ad postremum præcepit per obedientiam ut acquiesceret voluntati fratrum; et contra ille asserebat hoc se non posse facere propter magnam corporis sui debilitatem, et alia quædam gravia quasi peccata opponebat, quibus ad hoc indignum se esse dicebat. Esne monachus? Respondit velle esse. Tunc archiepiscopus: Revera, inquit, si viginti homines occidisses, non te dimitterem; quandoquidem tantum ac talem erga te video affectum. Nunquam, ait, hominem occidi. Tunc compulsus est aperire quod latebat, et accipiens archiepiscopum cum episcopis seorsum, dixit papam sibi intercessisse ne unquam laicæ personæ hominum faceret; et ideo istam obedientiam non aude-

EPISTOLA XXIII.

ANSELMI AD RODULFUM ABBATEM ET EJUS MONACHOS.

Monachus, qui ab episcopo interdicto ordinatus fuerat, perpetuo interdicto subijcitur. Et quod is qui inulteri quæsit herbas quibus virum suum interficeret, si illis interfectus est, nunquam debeat ordinari.

Dominis et fratribus charissimis, reverendo abbati Sagiensi, Rodulfo (8), et aliis servis Dei, sub

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

bat suscipere, ne cogeretur, aut prohibitionis apostolicæ transgressor existere, aut regem offendere. Archiepiscopus, cum audisset, sapienter tulit; Lexoviensis vero episcopus graviter accepit quia prior Becci dedignabatur facere quod ipsi et omnes prelati Northmanniæ faciebant antiquo more patriæ. Archiepiscopus præterea Becenses juvabat quantum poterat apud regem, loquens cum ipsis et pro ipsis, et sine ipsis. Quadam die cum de hac re loqueretur cum rege, dixit ei rex: Nec mihi faciet hominum, nec volis professionem. At vero paulo post mitior factus rex duobus Becensibus forte occurrentibus consuluit ut generali quapiam obtestatione id negotii Deo commendarent. Nec frustra, rex etenim postea jussit priorem venire Rothomagum, ubi ei regimen solo verbo dedit; rogavit præterea pro duobus monachis, quos electioni ejus fuisse contrarios diximus, ne illis obesset, quod contra eum sensissent. Non erat apud illum gravis labor indulgere delinquenti. Archiepiscopus videns regem tam libere quod petebatur fecisse, sicut promiserat, voluit honorabiliter facere quod de hac re ad se pertinebat. Venit ergo ad festivitatem Pentecostæ, et ad tertiam, quando cantor incepit *Veni, Creator Spiritus*, ingressus chorum archiepiscopus cum honore misit illum in sedem abbatis. Deinde in octavis Pentecostæ jussus perrexit ad benedictionem. Verumtamen ante missam locutus cum archiepiscopo, rogavit ne se cogeret ad professionem quam nullo modo facere vellet, quia, si faceret, magnum scandalum in monasterio generaret. Ad hæc archiepiscopus: Sine, ait, bene erit. Cumque tempus missæ advenisset, oblatus est ad benedicendum. Tunc archiepiscopus stans sacris altaribus, interrogabat eum juxta morem, donec ad illud ventum est, ut diceret: Vis obediens esse huic Ecclesiæ et mihi, et successoribus meis? At ille: Volo. Tunc cæperunt aliqui de circumstantibus clericis urgere ut diceret: profiteor. At ille iterum dixit: Volo. Atque cum instarent, ut profiteor responderet, dixit tertio: Volo et ex corde volo. Tunc Joannes sanctæ Romanæ Ecclesiæ legatus, qui ibi forte aderat, non auditis, inquit, quod dicit: Quid amplius vultis? Sicque archiepiscopus benedixit eum. Altera die abbas reversus est Becum, conventus vero sacris vestibus indutus ordinata processione exivit obviam venienti. At ille occurrit humiliter nudis licet infirmus, et susceptus est cum gaudio. Tantum Chronic. Becense quædam alia Latiniosiori contextens oratione, inter quæ illud præterire religio videbatur, nempe quod cum aliquis nuntiasset minime expleri quæ jussisset, respondit: *Sæpe mandata Dei præterimus, et sustinet, quanto magis nos pati debemus, si nostra contemnantur jussa?* Tandem post diuturnos pedum, capitis, viscerumque dolores, cæcitatem aliquot annis æquanimitè toleratam, acerbissimos momentaneosque cruciatos ex paralyseos accessione, venit ad mortis limen, ubi præmunitus ecclesiasticorum sacramentorum robore, fratribus alternatim pœnitentiales concinnentibus psalmos ad illam civitatem, in cujus plateis, juxta Tobie vaticinium, alleluia cantatur (Tob. xii, 22), migravit die festo D. Joannis Baptiste, anno Christi 1156, sætatis lxxi, regnantis xii et xxi dierum. Cadaver autem in lavam Herluini humatum est in grege capitulari, cum hoc impolitiori elogio

A illo commendantibus, frater ANSELMUS vocatus archiepiscopus: ad altiora virtutum, et monachici propositi semper proficere, et nunquam deficere.

De fratre illo quem dicitur esse ordinatum a quodam episcopo, qui a nobis est interdictus, hoc respondeo, quia si ordinatus est ab episcopo de Walis, qui vocatur Herewardus, nec illis ordinibus, quos ab illo accepit, nostra concessione aliquando utetur,

*Moribus ornatus pastor fuit hic tumulatus
Ingenio clarus, sobrius atque pius.
Exstitit et mitis, prudens, ad tristitia fortis.
Nam, donec vixit, multa flagella tulit.
Consilio pollens, multis fuit ipse levamen,
Solamen miseri, subsidiumque pii.
Abbas bis senis hic quartus præfuit annis
Canobii Becci forma decusque gregis.
Mundi contemptor, veræ virtutis amator
Christo devotum præbuit obsequium.
Annos transierat Pater hic jam septuaginta
Cum mortem subiit, qui cinis hic modo fit.
Dum sol octavarum sub Cancro tendit ad ortum
Tristibus hunc nobis ultima sors rapuit
Ortus Baptiste colitur, dum defuit iste,
Boso fuit dictus: cui Deus esto vixus!*

Mortuus autem Boso reliquit suæ doctrinæ hæredem epistolam ad quempiam medicum, de monachorum professione blaterantem, ut liquet ex ipsius epistolæ textu, quam in ms. Becensi repertam, ne ad edaci ederetur tempore, huc transtuli his exordientem verbis, Boso, etc.

(8) Rodulfo. Radulfum habent universi codices impressi, dæque nomenclaturæ archiepiscoporum Cantuariensium ms. in nostra bibliotheca, quorum una Radulfum connumerans, præter nomen hæc habet amplius. Anno Domini ab Incarnatione 1089 Robertus primus monasterii Sagiensis abbas, vir bonus et simplex, mense januario in lectum cecidit, et perceptis Dominicis sacramentis xiii Kalend. Febr. de sæculo migravit. Cui Radulfus Seisfredi de Scurris filius, ejusdem canobii monachus in regimine successit. Hic litteris admodum fuit imbutus, eloquens, et jucundus, ideoque amabilis omnibus. In juventute de illustri familia monachilem ad conversationem venit, et decem annis in monasterio per diversorum gradus officiorum humiliter ministravit. Undecimo tandem anno abbatie curam, jubente et consecrante Girardo Sagiensi præsule suscepit, et sexdecim annis inter sævos bellorum turbines strenue rexit, Deique fretus auxilio pro temporis opportunitate res ecclesiæ diligenter auxit, et deinde Roberti Belesinensis sævitiis nimis imminente in Angliam confugit. Quem rex Henricus honorifice secum detinuit, et post Gondulfum præsulem Rosensi episcopo præfecit. Inde post aliquot annos promotus, venerabili Anselmo archiepiscopo successit, et novem annis Doroberniæ metropoli præfuit. Hic Radulfus tempore papæ Paschalis ad regem in Neustriam venit, et inde Romam, licet jam tumore pedum infirmaretur proficisci cepit. Auditis de occasu papæ rumoribus, legatos Romam destinavit. Ipse vero Rothomagum remeavit et fere tribus annis in Northmannia deguit. Ibi quondam dum moraretur, in translatione sancti Benedicti finita missa, dum exeret vestimentis, acuta passione subito percussus obmutuit, et post aliquot dies loqui cepit, sed non plene. Duobus annis paralyti ægrotavit, et vehiculis delatus ad sedem suam inter suorum manus decubuit. Anno ab Incarnatione Domini 1123, Radulfus archiepiscopus, xii Kalend. Novemb., Cantuaria obiit, cui Guillelmus Curbulensis canonicus, regularis, post aliquot annos successit. Hæc usque God. Vitiarii narratione de Radulfo, in qua unum obser-

nec ab ullo episcopo reordinari debet. De altero vero fratre, qui herbas quæsit mulieri, quibus virum suum interficeret, quamvis prope vos habeatis de hac re in Northmannia sufficiens consilium, tamen quia a me hoc petitis, nostrum negare non debeo sensum. Si monachus noster esset, et vir ille cuius morti quæsit herbas, ipsis interfectus esset, nunquam ad diaconatum per me, vel ad sacerdotium ascenderet. Multa dilectioni vestræ, si cordis affectum sequeretur, scriberem. Sed quoniam (ut puto) illis loquor, qui ex conscientia sua meam cognoscunt, breviter dico quoniam sicut propter Deum nos invicem dileximus, ita desidero et oro Deum, et vos rogo ut in eadem dilectione propter Deum perseveremus. Quatenus, sicut causa propter quam charitas ipsa incepta est, nunquam deficiet, ita charitas inviolata permaneat. De statu vitæ nostræ scio quia desideratis ut amici cognoscere. Nescio quid in futuro Deus de me sit facturum; sed adhuc non sensi, ex quo suscepi nomen archiepiscopi, unde cor meum audeat gratulari. Quapropter oro supplex et obsecro, ut mihi in necessitate mea orationibus vestris subveniatis, donec, ad quid Deus me a vobis et aliis amicis nostris qui in Northmannia sunt, non sine gravi dolore adhuc perseverante, separaverit, cognoscatis. Omnipotens Dominus sua vos gratia et benedictione semper lætificet, et in animabus vestris virtutes multiplicet.

EPISTOLA XXIV

ANSELMI AD HUGONEM LUGDUNENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Quid in multis adversis suis facto sit opus, consulit Lugdunensem primate. De schismate inter Urbanum, cui favebat, et Guibertum. Promittit regi multam pecuniam, quam Deo miserante non solvit: unde rex irascitur.

Domino, et amico charissimo, reverendo Lugdunensi archiepiscopo HUGONI, frater ANSELMUS, sive iubente Deo, sive permittente, vocatus archiepiscopus Cantuariæ: diu in hac vita lucere, et semper in futura gaudere.

Si omnia facienda sunt cum consilio, illa maxime facienda sunt cum diligenti consilio, in quibus nihil, nisi quod obediat voluntati Dei, querendum est. Precor igitur sanctitatem vestram, ut ¹⁶⁷ propter Deum, et propter charitatem, quam scio in illo erga me, petat a Deo consilium quod mihi det. Ut

A breviter loquar, audistis, ut puto, qualiter subito raptus sim ad archiepiscopatum. Antequam præberem assensum, palam dixi me favere domino papæ Urbano, et Guiberto adversari: et feci, et dixi per sex menses, quod potui sine peccato, ut dimitterer. Tandem timore Dei, ob multas rationes, coactus subdidi me dolens præcepto archiepiscopi mei, et electioni totius Angliæ, et sacratus sum: forsitan illic trepidavi timore, ubi non erat timor; sed nescivi, Deus scit, et adhuc nescio. Paulo post rex noster iturus in Northmanniam, multa pecunia indiguit. Antequam a me quidquam peteret, consilio amicorum promisi illi pecuniam non parvam: novit Deus, qua intentione. Sprevit quasi modicam, ut plus darem; sed nolui. Gratias Deo, quo miserante simplicitatem cordis mei hoc factum est, ne, si nihil aut parum promississem, justam videretur habere causam irascendi; aut si accepisset ¹⁶⁸, verteretur mihi in gravamen, et in suspicionem nefandæ emptio- nis. Ex illa hora visus est querere occasiones adversum me ¹⁶⁹. Locutus sum de pallio; noluit ut illud peterem, quandiu ipse nullum reciperet apostolicum; aut ut saltem huius dilationis excusationem domino papæ intimarem. Sustinui usque ¹⁷⁰ nunc, consilio episcoporum, propter vitandam infructuosam dissensionem, si forte Deus aliquid interrim operaretur, unde illi domini papæ receptio persuaderetur. Petivi ut concilium convocaretur, quod per multos annos in Anglia factum non fuerat, quatenus corrigerentur quædam in eodem regno, quæ nullatenus toleranda videbantur. Ipsum quoque monui ut quædam, quæ mihi aliter quam oporteret facere videbatur, corrigeret: ex his aperte iratus me amorem suum perdidisse manifestavit. Respondi me malle ut ipse mihi irasceret, quam ut Deus illi, et sic a præsentia ejus discessi. Postera die rediens ad eum, dixi me libenter facturum illi rectitudinem, si qua culpa in me adversus illum inveniretur, quam tamen ego nesciebam; et rogavi ut amorem suum mihi redderet. Respondit se nec rectitudinem tunc recepturum, nec amorem redditurum, nisi dicerem ³⁷⁵ cur illum mihi reddere deberet. Visus est mihi velle pecuniam quam dare nolui, ne culpam, quæ non erat, viderer fateri ¹⁷¹. Iratus intantum ut diceret quæ non debuisset, et quasdam terras non

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁶ Cum prædicto ms. collata. ¹⁶⁷ Sanctitatem ut ms sanctitatem vestram ut ¹⁶⁸ Accepissem ms accepisset ¹⁶⁹ Occasionem contra me ms occasiones adversum me ¹⁷⁰ Sustinuit usque ms sustinui usque ¹⁷¹ Videret fateri ms viderer fateri

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

vavi, quod lectorem moneam, scilicet de anno mortis ejusdem, quem esse 1122 dicunt una voce Malmesb. Bened. et Math. Paris. Et librarii incuria suspicio esse additum tertium, ut quemadmodum legerat xiii Kalend. ita festinus scripserit ann. 1125, ut facilius et citius obtineret pallium. Est Ivon Carn. epist. 252 ad Paschal. pap. Monasterium vero Sagiense cui Radulfus præfatus fuit, opinor illud esse, quod Gemmet. lib. vii, cap. 22, testatur positum fuisse D. Martino in suburbanis Sagiensi-

D hos a Regerio Mongomerio Roberti Belesinensis (cujus supra memoria facta est) patre, tempore Wilhelmi Nothi ducis Northmanniæ; ad ejus exemplum (is enim D. Stephani nomine Cadomi exstruendum curaverat cenobium) universi Northmanniæ reguli sese composuerunt, et sancta quædam æmulatione plurimas excitare Ecclesias, quas perstringit Gemmet. adhuc Sagiensis abbas. Eadmer. quoque meminit lib. i Vitæ Anselmi.

parvas, quas archiepiscopus Lanfrancus tempore A patris ejus, et tempore ipsius quiete usque in diem sui obitus tenuit, militibus partim daret, partim dare disponat, sub occasione cujusdam voluntariæ justitiæ, secundum quam de terris eisdem me vult placitare: cum ego dicam quia non me debet ad placitandum cogere de terris quas archiepiscopus antecessor meus tandiu quiete tenuit; et ipse mihi dedit, sicut ille tenuit. Hæc autem est illa quam dixi voluntaria justitia. Quoniam terras easdem, antequam Northmanni Angliam invaderent, milites Angli ab archiepiscopo Cantuariæ tenuisse dicuntur, et mortui sunt sine hæredibus, vult asserere se posse juste quos vult eorum hæredes constituere. Intendat igitur prudentia vestra et consideret quid ex prædictis sentiam, quatenus sententiam meam litteris vestris aut approbetis, aut ostensa ratione infirmetis; et me in eo quod magis tenendum est, confirmetis. Hæc enim est cogitatio mea: Rex mihi dedit archiepiscopatum sicut eum archiepiscopus Lanfrancus usque in finem suæ vitæ tenuit; et nunc aufert Ecclesiæ et mihi quod illa et idem archiepiscopus quiete tandiu tenuit, et ipse mihi dedit. Certus autem sum quia archiepiscopatus iste nulli dabitur post me, nisi quemadmodum ego illum in die obitus mei tenebo; nec si alius rex, me vivente, venerit, concedet mihi nisi quod tenentem inveniet. Si ergo ita tenuero archiepiscopatum imminutum usque ad obitum meum, hoc modo perdet Ecclesia per me. Si quis enim alius, ad quem Ecclesiæ custodia non pertineret, hanc faceret ei violentiam, aut factam patienter sustineret, palam esset quia in futuro nihil dici posset cur res Ecclesiæ ad eam redire non deberent. Nunc autem cum et ipse rex advocatus ejus sit, et ego custos, quid dicetur in futuro nisi quia rex fecit, et archiepiscopus sustinendo confirmavit, ratum esse debet. Melius igitur mihi est coram Deo, ut possessionem terrarum Ecclesiæ non sic teneam, et officium episcopi, more apostolorum, pauper faciam in testimonium illatæ violentiæ, quam ut illam imminutam tenendo, irrestaurabilem faciam ejus imminutionem. Est et aliud quod similiter cogito. Si metropolitanus sacratus episcopus per totum primum unum nec papam viventem, nec pallium requiro, cum possum, juste ab ipso honore removendus cum. Quod si hoc facere nequeo sine amissione archiepiscopatus, melius mihi est ut mihi violenter auferatur, imo melius est ut ego archiepiscopatum rejiciam quam apostolicum abnegem. Sic cogito, et sic facere volo, si mihi non scribitis cur hoc facere non debeam. Omnipotens Dominus sic sanctitatem vestram in hac vita sua gratia custodiat, ut ei in futura æternam felicitatem tribuat. Amen.

EPISTOLA XXV.

ANSELMI AD ROSONEM.

Quod non scribat frequentius ob iram dissidiumque regium. Et de libro, Cur Deus homo, quem Eadmerus transcribebat.

Quod pater filio, frater fratri, dilectissimus dilectissimo, A. B. quod ille, illi.

Gratias ago, sicut ego tibi, pro epistolari visitatione tua, pro consilio, pro consolatione, pro desiderio tuo. Et quoniam, quamvis super omnia mundana me desideres, plus tamen pendet cor tuum ad consolationem tribulationis meæ, quam novisti, quam ad satisfactionem desiderii tui, quod majus inter ea quæ mundi sunt habes. Novit dulcedo dilectionis teæ erga me dulcedinem dilectionis meæ erga te, et novit affectus meus erga te affectum tuum erga me. Alter alterius intima ex intimis suis cognoscit, quia vera sinceritas veram sinceritatem intelligit, et experimentum certum in neutro dubitationem oriri permittit. Vera itaque et ex Deo nostra dilectio mutua habuit principium; et in hoc non precor ut in quo hactenus perseveravit, perseveret, sed in spe Dei fiducialiter pronuntio quia perseverabit. Litteras non tibi sæpe secundum desiderium meum et tuum mittere possum, quia etiamsi opportunitatem haberem, scandalum tamen aliqua occasione a rege, qui omnia quæ a me sunt et quæ me diligunt odit, et adversus Ecclesiam nostram aut adversus latorem, si quo modo cognosceretur, timerem. Librum quem edidi, cujus titulus est: *Cur Deus homo*, dominus Eadmerus, charissimus filius meus, et baculus senectutis meæ, monachus Becci, cui tantum debent amici mei quantum me diligunt, libenter Ecclesiæ Beccensi, ut filius ejus, transcribit. Quoniam domino abbati Ecclesiæ nostræ propter causam prædictam scribere nolo, tibi commendo memoriam mei, ut in cordibus eorum, quos sicut animam meam dilexi, ipsis testibus, et dum vivam, Deo dante, diligam, frequens tua commonitio veterascere et evanescere eam non permittat. Audivi quia dominus Folcheradus, consobrinus noster, est vobiscum. Si est, precor vos omnes pro eo, sicuti pro carne mea. Nam ipse exsul est propter Deum, et olim factus est monachus Becci. Saluta eum, et esto illi pro me. Omnipotens Deus animam et corpus tuum benedicat. Saluta quos scis et vis.

EPISTOLA XXVI.

AD WILLELMUM ABBATEM ET FRATRES BECCENSES.

Ut pro eo indesinenter orent, et in sancto proposito constanter perseverent, maxime vero extra claustra non vagentur. Ut eleemosynam minui non permittat.

Suis dilectissimis et desideratissimis domino abbati WILLELMO, et aliis servis Dei in Beccensi cœnobio

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁵ Debet placitandum *ms* debet ad placitandum ¹⁷⁶ Aut ostensa *ms* aut approbetis aut ostensa
¹⁷⁷ Eum Lanfrancus *ms* eum Archiepiscopus Lanfrancus ¹⁷⁸ Requiro juste *ms* requiro, cum possum; juste
¹⁷⁹ Cum eodem *ms* collata ¹⁸⁰ Deo dilectio *ms* Deo nostra dilectio ¹⁸¹ Dominus Ermerus *ms* Dominus
¹⁸² Ermerus ¹⁸³ Et baculus *ms* et baculus ¹⁸⁴ Codicibus *ms* cordibus ¹⁸⁵ Cum eodem *ms* collata.

commenentibus, frater ANSELMUS, professione et corde Beccensis, Dei dispositione vocatus archiepiscopus Dorobornensis, presentis vite continuam prosperitatem, et future eternam felicitatem.

Quoniam nec novum, nec inseparatum [scilicet, inseparatum], nec extraneum est quod fraterna vestra charitas¹⁸², pia compassione succensa, suis orationibus assidue mihi in assiduīs necessitatibus divinum implorat auxilium, nec ignoratis quia cor meum vestra dilectio totum implet et possidet, non puto opus esse gratiarum actiones me vobis in epistola depingere, quas non ignoratis me semper in cordis serinio servare. Ubi enim tanta cordis est¹⁸³ et animarum unitas, plus ipsæ sibi invicem sunt notæ conscientie quam lingua aut stylus possit exprimere. Et ut in hoc, quod assidue facitis, perseveretis, majores preces non habeo, quam ut repetam quod scitis, ut videlicet animam meam, ubicunque corpus sit, vestram semper esse, et ad vos, quantum in ipsa est, desiderare, et absentia vestra tabescere nullatenus dubitetis. Nisi enim ejus tristitiam divine dispositionis consideratio temperaret, nullatenus immensitatem ejus sine gravissima læsione toleraret. Nihil igitur me modo magis dilectioni vestre delectat scribere, quam **376** ut in sancto proposito, ad quod convenistis, studeatis proficere, et ex nulla parte clam vel palam antiqui hostis insidias in vos permittatis irrumperere. Quod ut efficacius efficere valeatis, invicem vos charitative custodite, monete, corrigite, et hæc ab invicem velut magna beneficia vobis impendi benigne sustinete. Prælati subditos studiosos benignitate sustineant, tepidos exhortatione accendant; si qui sunt perveraces, disciplina coercant. Subditi, prælati non ficta obedientia, et maxime abbati, subjacete; et vos non graves, sed faciles ad portandum exhibete; valde namque subditi coram Deo peccant, si prælatos non metuunt suis moribus gravare, qui eos solo Dei timore et fraterna charitate susceperunt portare. Occasiones equitandi¹⁸⁴ claustrales, nisi cogente obedientia, non solum non exquirant, sed nec occurrentes suscipiant. Qui enim claustra monasterii libenter exeunt, non solum sibi, sed et aliis suo exemplo noxii sunt, quoniam aut murmurationis aut vagationis illis auctores sunt. Nec dominus abbas ullatenus hoc concedere debet, si rigorem ordinis vult servare. Hospites cum gaudio suscipientes, illis secundum facultatem vestram cum omni hilaritate ministrare. Constitutionem nostram et vestram de eleemosyna pauperum nullo modo minui permittatis, sed potius, si poteritis intelligere qualiter eam rationabiliter augere possitis, augete. Omnipotens Deus voluntates¹⁸⁵ et actiones vestras dirigat in beneplacito suo,

A et faciat vos ab invicem videri in regno suo. Amen.

EPISTOLA XXVII.

AD BALDRICUM PRIOREM.

Laudat ob bonam famam, et serio prohibet ne subditi facta prælatorum dijudicent.

ANSELMUS vocatus archiepiscopus, dilectissimo fratri, domno priori BALDRICO, salutem et benedictionem Dei, et suam, si quid valet.

Gratias ago Deo, a quo est omne donum et dulcissima dilectioni vestre pro omnibus bonis quæ de ea mihi referuntur ab omnibus qui a vobis ad me veniunt. Et quamvis vestra bona voluntas bonumque propositum jam longo usui probatum confirmatumque sit, ut frequenti non egeat monitione, dulce tamen mihi est ut vos rogem toto corde ut perseveretis in Deo grata intentione, quatenus in futura vita gaudeatis de beata retributione. Et cum de omnibus vestris bonis studiis et operibus gaudeam, in illo maxime cor meum exsultat quod domino abbati benigna obedientia concordatis, et laboriosum ejus onus et onerosum laborem vestra consolatione levigatis, nec pati potestis ut aliquis ejus ordinationibus aut detrahat aut resistat. Certum enim est, et experimento sæpe cognitum, quia monasterium in quo subditi facta prælati dijudicant, benigna Dei dispositione non disponitur, sed per abrupta vitiorum dissolvitur, et discordia scindente destruitur. Ubi vero prælati facta et ordinationes, velut a Deo inspiratæ, ab omnibus communiter suscipiuntur, ibi Deus inhabitat, et quasi propriam domum, ejus tota cura super ipsum jactatur, disponit et ordinat. Hoc ergo super omnia precor et moneo ut servetis, et in hoc studio instanter perseveretis. Omnipotens Deus dirigat omnes actiones vestras, frater charissime, et ad vitam perducatur æternam. Amen.

EPISTOLA XXVIII¹⁸⁶.

AD ROBERTUM FLANDRIÆ COMITEM.

Mortatur ad justitiam iugis magisque sectandam.

Dilectissimo domino reverendo Flandriæ principi ROBERTO, ANSELMUS, servus servorum Christi Jesu, vocatus archiepiscopus Cantuariæ, fideles orationes.

Quoniam clara mihi est excellentiæ vestre benignitas, quam mihi, quoties vobiscum locutus sum, dignati estis ostendere, debeo vel litteris aliquando significare ejus memoriam apud me nunquam vefescere, et me Deum orare quatenus ipse vos sua benignitate dignetur ab omni malo defendere. Et quoniam mihi injunctum est ut in hujus vite exilio, quos valeo, ad cælestem patriam non desinam exhortari, hoc certe servitium illis non debeo subtra-

VARIE LECTIONES.

¹⁸² Fraterna charitas ms fraterna vestra charitas ¹⁸³ Cordis esset ms cordis est et ¹⁸⁴ Occasione equitandi ms occasiones equitandi. ¹⁸⁵ Voluntatem et ms voluntates et ¹⁸⁶ Cum duobus predictis Exemplaribus mss in uno Codice E. 20 compactis collata.

here, quibus scio me dilectionis debito copulari. A Suggestur igitur vestre sublimitati non corripiendo, sed de bonis ad meliora invitando, mea humilitas, ut assidue cogitet illud quod sacra jubet auctoritas: *Diligite justitiam, qui judicatis terram* (Sap. 1, 5). Quanto enim ¹⁸⁷ illorum quibus terra commissa est ad regendum, præeminet potentia, tanto magis, si a justitia deviant, non regunt, nec adjuvant humanum genus, sed perturbant et gravant sua violentia. Talibus utique ¹⁸⁸ terribilis illa comminatio intenditur: *Potentes potenter tormenta patientur; et fortioribus fortior instat cruciatus* (Sap. v, 7, 9). Semper igitur in actibus suis servet justitiam vestra prudentia, et in offensionibus quæ sibi fiunt, indulcet eam sua misericordia. Nam et hoc justitia imperat, ut qui sibi vult misereri, misericordiam aliis impendat. B Breviter monui quod cor meum assidue desiderat, sed omnipotentem Deum precor ut sic ipse vobis terrenum principatum gubernare tribuat, quatenus in futura vita regnum celeste vobis retribuat. Salutant vos, ut fideles servi Dominum, fratres nostræ Ecclesiæ, pro quorum necessitatibus in Flandriam latrores præsentium mittimus ¹⁸⁹; qui mecum vestram pietatem flagitant ut sicut ipsi in his quæ Deo in se placent, si qua sunt, vos fratres esse desiderant, sic vos hoc dignari, cum opus et opportunum erit, in vestra tuitione percipiant. Salutamus pariter ego et illi uxorem vestram, ut dominam charissimam, quam sic adjutricem nostram vobiscum esse, cum res exigit, deprecimur, sicut eam vobiscum in dilectione et orationibus complectimur. Valete.

EPISTOLA XXIX ¹⁹⁰.

AD HENRICUM PRIOREM, ANTONIUM SUBPRIOREM, ERNULFUM, OSBERNUM ET ALIOS MONACHOS CANTUARIENSES.

Ut Cantuarienses cœnobitæ sic obediant priori et subpriori ac sibi.

ANSELMUS, gratia Dei archiepiscopus, dominis et aliis suis charissimis, domno priori HENRICO, et subpriori ANTONIO, domno ERNULFO, et domno OSBERNO, et aliis servis Dei in Christi Ecclesia ¹⁹¹ commanentibus, semper delectari in Domino, et ejus perpetua benedictione tueri.

Audire inter vos esse scandala et murmuraciones, quia quidam sunt inter vos qui se domno priori subijcere contemnunt, et ea quæ licentia ejus faciendæ sunt, illo omnino nesciente et sine ejus licentia passim faciunt; et cum ab eo, vel ab aliquo reprehenduntur ³⁷⁷ in capitulo, ejus se judicio regulari humilitate subdere despiciunt: et insuper hoc se totum nostra auctoritate facere affirmant. Unde quasi diversæ sectæ et partium dissidentium lites

inter vos nascuntur et discordiæ. Quæ de re vestram dilectionem scire volo quia nunquam in nostra voluntate fuit nec, Deo protegente, erit, ut in Ecclesia mihi ad regendum commissa tanta et tam reprobanda inordinatio oriatur, aut si aliquo casu oritur, nutriatur aut permittatur. Præcipio igitur ut omnes, sicut mihi, nostra servata prælatione, et in petendis licentiis et in exsequendis mandatis, et in judicandis negligentis, domno priori, et post illum subpriori subditi sitis humili benignitate et benigna mansuetudine. Et quoniam præfatæ murmuracionis causam et pondus super dominum Willelmum quidam maxime imponunt; de illo nominatim dico quia nunquam volui, nec volo, ut aliquo modo priori inobedienter resistat; nec de illo aliud statuo quam quod, vobis audientibus, in capitulo de isto precatum sum, et consului, tum propter memoriam domini et Patris nostri archiepiscopi Lanfranci, tum propter infirmitatem ejus. Quod tamen non sine discretionem et humili obedientia fieri ullatenus concedo. *Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras* (Philip. iv, 7). Amen.

EPISTOLA XXX.

AD MATHILDAM ABBATISSAM ET MONIALES WINTONIENSES.

Obsecrat preces suo inchoatas nomine perpetuari, et moniales pietati assidue vacare.

C ANSELMUS, vocatus archiepiscopus Cantuariæ, sororibus et filiabus charissimis, reverendæ abbatissæ Wintoniensi MATHILDÆ, et aliis ancillis De sub illa commanentibus, electo sponso Christo semper placere.

Gratias ago sanctitati vestre quia, sicut audio, pro me assidue orare non cessat. Et precor simplex ut quod charitative incœpit, perseveranter faciat, donec appareat quid divina dispositio de me intendat, quatenus vestris orationibus exoratus Deus mihi in tribulationibus meis sit elementior, et vobis pro impensa charitate sit benignior. Præterea et officium a me injunctum exigit, et dilectio quam in vobis erga me sentio, me invitat, et charitas qua vos diligo mihi persuadet, ut secundum vestrum studium ac propositum mea exhortetur commonitio semper ad meliora proficere, et nunquam ab his ad quæ, gratia Dei adjuvante, attingitis, negligentia vestra gravante deficere. Quod utique efficaciter implere poteritis, si illud considerantes quod scriptum est: *Qui modica despicit, paulatim decedit* (Eccli. xix, 1) (9). Et: *Qui timet Deum, nihil negligit* (Eccli. vii, 19), etiam minima ordinis vestri non neglexeritis. Tanto enim vigilantius a minimis ex-

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁷ Quanto autem mss Quanto enim ¹⁸⁸ Utique fratribus mss utique terribilis ¹⁸⁹ Flandriam præsentem mittimus mss Flandriam latrores præsentium mittimus ¹⁹⁰ Cum uno ex præfatis Exemplaribus mss collata ¹⁹¹ In Ecclesia mss in Christi Ecclesia

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(9) *Qui modica despicit, paulatim decedit.* Eandem sententiam iisdem prorsus verbis Anselmi inveniat ep. 20 hujus libri. Pro verbo *despiciit*, excusa B. b. l. i. a

et sex mss. nostra, habent *spernit*; sed cum vox sit synonyma, rei non pervertit intellectum. Significatur etenim ad virtutis cyclopediam esse pernecessa-

cessibus debemus cavere, quanto eos frequentius cognoscimus se nobis ingerere, et quanto callidius deceptor noster nullam in eis esse culpam, aut contemnendam, si qua est, nititur nobis persuadere. Quod non solum in exterioribus operibus, sed etiam in intimis cogitationibus debetis servare, nec minus Deo displicere indecentem cogitationem quam hominibus reprobendam actionem debetis judicare. Denique sicut sponsæ carnalium vitiorum exteriorum fœditatem exsecrantes, per pulchritudinem carnis et vestium apititudinem student placere; ita sponsæ spirituales Regis regum Filii Dei fœditatem interiorem detestantes, per mentis pulchritudinem et ornamenta virtutum ut illi placeant semper debent studere. Pulchritudo certe mentis et nutrimentum virtutum est, cordis munditia, cui visio Dei spiritualiter promittitur; ad quam munditiam nullus nisi per magnam cordis custodiam perducitur. Unde scriptum est: *Omni custodia serva cor tuum* (Prov. iv, 23). Ad quam custodiam, post gratiam Dei, quantum ad humanum studium pertinet, hoc est singulare et efficacius consilium, ut semper cor vestrum et ubique, quandiu vigilatis,

aut lectione, aut oratione, aut psalmis, aut aliqua utili cogitatione sive intentione sit occupatum. Vos, domina abbatissa, precor ut matrem, moneo ut sororem, hortor ut amicam, præcipio ut filiae charissimæ, quatenus R. (10) episcopo Osmundo omnibennitate sanctam et Deo placitam obedientiam, sicut decet, exhibeatis, et ejus dilectionem et familiarem amicitiam atque consilium et auxilium in corporalibus et in spiritualibus habere, et illi quod ex vobis est exhibere in Christi charitate studeatis. Omnipotens Deus, Sponsus vester, sit semper custos vester. Amen.

EPISTOLA XXXI.¹⁰⁹

AD LANFRIDUM ABBATEM CŒNOBII S. WLMARI.

Ut gregem non deserat ob varias molestias

B ANSELMUS, vocatus archiepiscopus, fratri charissimo, domno abbati cœnobii Sancti Wlmari LANFRIDU, divino regi consilio et adjuvari auxilio.

De petitione vestra, qua mihi infatigabiliter instatis quatenus ab episcopo vestro consilio et precibus meis tentem impetrare vobis licentiam abbatiam, in qua vos divina constituit dispositio, deserendi, sæpe multumque¹⁰⁹ mecum cogitavi, et cum aliis in qui-

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁹ Cum eodem ms. collata ¹⁰⁹ Sæpe multum ms. sæpe multumque

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

riam erratorum fugam leviorumque præceptorum diligentissimam observantiam, ut passim et crebro Anselm. commonet, cæterique Patres, nempe D. Chrysost. homil. 27 in Matth., et is ad populum Anthiochi. Hieron. ad Rusticum monachum, et Eustachium de custodia virginitatis, Gregor. Nazianzen. orat. 4 in Julianum, D. Ephrem. tom. II tract. De intemperantia ab his verbis: *Væ, illis, qui minimis levissimisque, etc.*, et Parenesi tom. XXIX S. Cæsarius Arelat. serm. 8. Rursusque noster Anselm. apud Eadmerum lib. 1, similitudine sumpta ex vinario, cujus rimæ, quantumvis tenues, si non obturentur, confestim aquam totam emittant, unde piscium consequetur interitus. Leonius canonicus noster poeta non contemnendus, qui ante 400 annos parabat heroicum carmen in universa Biblia, sed mors præveniens jamjam scribentis manum obstupescit et compescuit. Quam ob causam reliquit tantum libros duodecim finitos in historia Ruth. Is, inquam, præter hæc et alia poemata, illud reperi ad rem præsentem, cui titulo est: *Quod non sunt negligenda venialia*. Carmen sequitur hujusmodi:

*Qui bene cuncta fugis gravioris crimina noxæ,
Hoc age ne culpa sub leviori cadas.
Culpa gravis, semper levium contemptus habetur:
Parvaque quæ fuerant, crimina magna facit.
Quid vitasse lutum juvat, ut mergaris arena?
Forte lutum fetet; non minus illa necat.
Sic timidus frustra maris alta pericula fugit
Quem necat in tuto fluminis unda vado.
Nec satis est gressu soveas vitare putentes,
Decipit incautos et via plana pedes.
Ut bene, quæ sese produnt incommoda, vites,
Utilium specie noxia multa latent.*

Hactenus decaſtichon, quod antehac in vulgus non exierat, ut cætera sui auctoris poemata, inter quæ vidi litteras, una ad Adrianum IV, alteras ad Alexandrum III, summos pontifices. Eo quoque loci spectant Plutarchi duo ultima capitula ejus tractatus, quem in eripuit: *Quomodo videre quæ possit an iſte virtute promoveat.*

(10) Osmundo episcopo. Sarisberiensi vel Salisberiensi. Ante hunc reliqui episcopi vocabantur Schireburnienses a Schireburnia in Anglia Westsaxonica, vico ignobili, et inameno. Unde mirum est tandiu illic episcopos sedisse. Tandem 1075, synodus auctore Lanfranco Londini est habita, in qua, ut testantur acta ejusdem epistolæ Lanfranci administri, et decretis summorum pontificum, Damasi videlicet et Leonis, nec non ex conciliis Sardicensi atque Laodicensi, in quibus prohibetur episcopales sedes in villis existere, concessum est regis munificentia, et synodali auctoritate præfatis tribus episcopis de villis transire ad civitates; Hermanno de Syraburnia ad Serisberiam, etc. Vulgaris autem codicum impressorum lectio habet Sarisberiam et Schireburniam; tabulæ quoque Sarisberiensi episcoporum in bibliotheca Sancti Victoris Parisiensis. Hermannus igitur mox ut sedem inivit Sarisberiam, inchoavit ecclesiam primariam, cujus opus mors præveniens remota est. Osmundus autem successor operi inchoato colophonem imposuit, ut notavit Malmesberiensis lib. II De gestis pontificum Anglorum. Ceterum juxta Sarisberiam positum est cœnobium Wiltoniense ad Wilen flumen in vico non exiguo, cui nomen Wiltuna, a quo et Wiltoniensis Parthemo ut sedem, ita et nomen traxit; originem vero ab Edgardo rege, qui illic introductis monialibus Benedictinis antistitam preposuit filiam suam, nomine Editham, anno 974, ut Lilio placet. Sero quidem, sed non importune (virorum enim sanctorum quolibet tempore memoria solet esse opportuna) in mentem venit adnotare quæ D. Antonin. scriptis dedit in part. histor. 24, cap. 12; nempe hunc Osmundum (quem Osimundum nuncupat) ob sanctitatis famam, et miraculorum frequentiam in divos relatum fuisse a Calixto III papa, anno 1457, officiumque præscriptum, in ejus memoriam fiendum nomine unitus confessoris episcopi. Quæ quidem Osmundi apotheosis a Gregorio IX fuerat tentata, sed insurgentibus variis in Ecclesiam tempestatibus prorogata, donec sereniori die illucescente tam sanctum inscriptionis opus fieri posset religiosus et

bus consilium spirituale speravi, sum locutus; et A
intellexi, quamvis propter compassionem qua tristitia fraternitatis vestre compatiar valde vobis congaudere si Dei miseratione, consilio et permissione archiepiscopi et episcopi¹⁹⁴ vestri, desiderium vestrum assequeremini; periculosum tamen mihi esse tam inusitatum rem petere et consulere. Timeo enim me non parum peccare, si mea instantia locus vobis commissus omni rectore destituitur atque et rerum et morum et ordinis, majori, imo omnimoda vastatione destruitur. Si enim ad aliud ibi vestra non prodesset presentia, nisi quia non ibi regnare potest nec libere exerceri sine aliqua reprehensione malitia, ita nec male ibi est, sicuti esset, si esset sine rectore, aut in ordinis aut in rerum destructione, non tamen possetis conqueri quasi ibi inutiliter viveretis, ubi tantum malum et corporale et spirituale, ne locum predictum destrueret, comprimeretis. Quanto magis tunc se vestra consolari potest prudentia, cum sint aliqui sub illa qui ejus consilio et gubernatione uti desiderant, et voluntaria subjectione illi obediunt. Est et aliud unde in tribulatione vestra debetis gaudere, quia non est dubium vos illam bono zelo Dei habere, et timore Dei cujus consideratione illam fugere non audetis, sustinere. Certe ubi tot rationes sunt consolationis et spiritualis lætitiæ, non magnum pondus habere debet amara tristitiæ. Quippe non solum considerat Deus, quantum studium alicujus in aliis proficiat, sed etiam, aut forsitan magis, quantum laborem in intentione proficiendi, et dolorem quia non proficit secundum intentionem, sustineat. Nostrum enim est laborare et seminare, Dei vero est incrementum et effectum dare. Quod nostrum est, quamvis eo adjuvante sit, nobis retribuit; quod autem suum est, sibi attribuit. Quod si hæc mens vestra non vult aut non valet suscipere, **378** non prohibeo, si per episcopum vestrum, et per eos ad quos res hæc pertinet, Deo disponente, ad desiderium vestrum ordinate potestis pertingere. Valete.

EPISTOLA XXXII¹⁹⁵.

AD GERVINUM AMBIANENSEM EPISCOPUM.

Non posse monachum in abbatem ordinari, qui clam inscio prælato abscesserit.

ANSELMUS, vocatus archiepiscopus Cantuariæ, reverendo episcopo Ambianorum GERVINO, salutem.

Frater ille Northmannus Ecclesiæ nostræ professus quem abbatem electum esse mihi mandastis, et cujus ordinationi me assensum præbere suadetis, me et fratribus Ecclesiæ¹⁹⁶ nostræ ignorantibus trans mare abiit, ut nec iter ejus nec causam itineris ejus agnosceremus. Quapropter nec vos, ut litteris vestris intimatis, cum sine nostro assensu ordinare debetis, nec ego in hoc assensum præbeo, nec præbere debeo, in quantum intelligere queo. Si ipse venerit ad me, et ad Ecclesiam suam, sicuti monachus qui taliter de Ecclesia sua discessit, venire debet, et postea aliquis de eo mihi de præfata re locutus fuerit, respondebo inde secundum quod respondere intelligam. Valete.

EPISTOLA XXXIII¹⁹⁷.

AD RICARDUM MONACHUM.

Monachum professum non teneri voto peregrinationis a se facto in sæculo.

ANSELMUS, gratia Dei archiepiscopus, fratri et filio RICARDO monacho salutem, et benedictionem.

Audivi, Frater mi, quia antequam monach¹⁹⁸ fieres, in ægritudine vovisti te iturum ad S. Ægidium; et ideirco modo timidus et nimis sollicitus es de voto illo solvendo, ita ut quiescere non possit cor tuum, nisi ad S. Ægidium iveris. De qua re non debes tantum credere tibi quantum abbati tuo, cujus consilio et ordinationi animam tuam commisisti, et aliis qui melius te sciunt quid magis placeat¹⁹⁹ Deo et magis prosit animæ tuæ. Quapropter consulo tibi et præcipio ut, omnino dimittens intentionem præfati itineris et sollicitudinem voti illius, in proposito quod assumpsisti quietus et immobilis permanear, et quiete²⁰⁰ ad hoc quod proposuisti, id est ad obedientiam et pœnitentiam pro peccatis tuis, et ad alios bonos mores studeas. Certus enim esse debes quia cum

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁴ Episcopi ms. Episcopi vestri ¹⁹⁵ Cum eodem ms. collata ¹⁹⁶ Ecclesiæ ms. Ecclesiæ nostræ
¹⁹⁷ Cum eodem ms. collata et cum Edit. Goth. et Col. 1575 ¹⁹⁸ Quid placeat Edit. quid magis placeat
¹⁹⁹ Quiete Edit. in quiete

JOANNIS PICARDI NOTE.

prudentius. Antonino erat in votis illic attexere epitoma mirabilium, sancti Osmundi precibus et meritis gestorum, sed abstinuit, cum tædii vitandi ergo, tum quod libellum id argumenti continentem jussisset in Ecclesiæ Sarisberiensi tabulario servari; ad quem mittit lectorem cupidum historiæ ecclesiasticæ. Præter Antonin. hujus quoque apotheoseos meminere Polyd. Virgil. lib. xxiii histor. Anglor. et ante illum, Matth. Palmer. Pisanus, Petrus a Natalibus lib. xii, cap. 22, Schedel. 6 ætate sui registri, Chronic. Bergom. lib. xv, supplement. Chronic. Sabell. lib. vi, Eadmer. 10, Platina in Calixto III. Sed in his quinque posterioribus mire variata est orthographia, ita ut pro Osmundo, legas Hosimundum, Edimundum, Eadimundum, vel Edmundum. Nec est quod quis

D Sabell., Plat., Bergomens., Schedel., putet intelligendos de sanctis Edmundo rege aut archiepiscopo, cum ille longe ante, hic vero cœlitum numero fuerit ascriptus anno 1246, testibus Walsingh. in Neustria, et Matth. Paris, aut 1248, ut notat Molan. in addit. Usuard. prid. Non. Decemb. His plura refert Malmesb. in episcopis Sarisberiensibus, interumque Polydor. lib. ix, pauca quidem, sed optima et præclara. Migravit tandem ad superos sanctissimus pontifex anno 1099, episcopatus sui xxiv, Sarisberiæ sepultus (consentientibus Henrico Huntidon. lib. vii, et Matth. Parisio) prid. Non. Decemb. ut Baron. post Molanum advertit. Quibus, hæc exciderant, collecta hic reposuimus.

teipsum Deo totum novisti et reddidisti per monachicam professionem, solvisti omnia vota minora quarumlibet actionum quæ prius sine iurejurando et fidei alligatione ²⁰⁰ promisisti. Esto ergo quietus et securus, et ego te ea auctoritate quam per gratiam Dei habeo super te, ab illo voto absolvo. Vale.

EPISTOLA XXXIV ²⁰¹.

AD WILLELMUM MONACHUM CESTRENSEM.

Proficetur se non esse tantum virtute quantum carminibus eum monachus depinzerat.

ANSELMUS gratia Dei archiepiscopus, fratri et filio charissimo, monacho Cestrensi Willelmo, salutem.

Quamvis me talem nesciam qualem me suis carminibus tua prædicat benevolentia, non tamen ingratus esse debeo quoniam hoc facit dilectionis abundantia. Sæpe enim solet dilector dilecti vitia aut non sentire, aut leviter judicare; bona vero, quæ non sunt, spinari; et quæ sunt, exaggerare. Quod quando sola facit charitas nec error est suscipiendus propter affectum moris, nec amor est contemnendus propter culpam erroris. Sed sic debet amor nutriri ut error corrigatur, sic error debet expelli ut amor retineatur. Gratias tibi ago quia me talem diligis esse qualem me prædicas; et hortor ne me talem opineris, sed potius ores ut talem Deus faciat qualem esse me diligis et existimas. Cum enim scriptum sit: *Ne laudes hominem in vita sua* (Eccli. xi, 30); et alibi: *Orate pro invicem ut salvemini* (Jac. v, 16); non debet homo hominem in hac vita magno conatu laudare, sed magis ut laudabilis fiat pio affectu orare: laudem vero Deo committere, cui proprium est merita judicare. Non dico bonorum virorum virtutes ad exemplum bene vivendi aliis non esse monstrandas, sed eisdem ipsis non esse exaggerandas. Quoniam autem opus charitatis non debet esse sine retributione, pro carminibus prosam, pro laude reddo exhortationem. Certe, fili mi, cum in me amas et laudas bona quæ in me opinaris esse, ipso tuo opere testaris quia amabilis est et laudabilis omnis qui studet bonus esse. Cum ergo omnes velimus non dico laudari, sed amabiles et laudabiles esse, nihil tantum studere debemus quam ut boni in conspectu ejus qui non fallitur, judicemur esse. Bonus autem quisque fidelis ab eo judicatur, qui in suo ordine perfectionem attingere conatur. Nam etsi omnes ad perfectionis summam pariter pervenire non possumus, non tamen erimus extra numerum bonorum, sicut scriptum est: *Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur* (Psalm. cxxxviii, 16), si ad eam perfectionem incessanter et fortiter conari velimus. Conentur igitur laici in suo ordine, clerici in suo, monachi in

A suo, viriliter semper proficere, ut illi qui superioris propositi sunt eos qui inferioris sunt superent humilitate ²⁰², in qua quantum ²⁰³ homo magis proficit, tanto magis sublimatur et aliis virtutibus excellit. Quapropter, fili charissime, semper memor esto ejus propositi gradum ascenderis, nec unquam tibi vitæ tuæ sanctitas sufficiat, nisi ea illos ²⁰⁴ qui inferiorum graduum sunt, transcendaris. Sicut enim illi qui inferioris propositi sunt, laudabiliter ad virtutes superioris ascendunt, ita illi qui majora sectari proposuerunt, vituperabiles sunt si ad æqualitatem minora eligentium descendunt. Quoniam ergo monachum te habitu profiteris, hortor, precor, consulo ut semper in conspectu Dei intus videas esse quod foris in conspectu hominum videris.

B Non autem hic loquor quasi hoc non facias, sed ut semper ad meliora paterna exhortatione succensus proficias. Vale.

379 EPISTOLA XXXV ²⁰⁵.

AD WALTERUM CARDINALEM.

Se cum illo de Ecclesiæ necessitatibus non posse sine ejus assensu et aliorum episcoporum consilio agere aut eis providere, eo maxime tempore quo hostes in Angliam irruerent.

Domino et reverendo Romanæ Ecclesiæ legato et cardinali episcopo WALTERO, ANSELMUS, vocatus archiepiscopus Cantuariæ, fideles orationes, et fidele servitium.

Quod mandat mihi prudens vestra sollicitudo, ut aliquo in loco ²⁰⁶ conveniamus de causis ²⁰⁷ Ecclesiarum Dei fraterno ac charitativo ad invicem consilio acturi et quæ corrigenda sunt correcturi, utique secundum intentionem vestram valde laudabile ²⁰⁸ est, et secundum quod expedit, valde utile esset, si congruo tempore fieri posset. Sed vestra prudentia non ignorat quia nos duo nihil efficeremus ²⁰⁹, nisi regi suggestum esset, ut ejus assensu et auxilio ad affectum perduceretur ²¹⁰ quod disponderemus. Est et aliud, quia ego a Cantuarberia elongari nullatenus audeo, quoniam quotidie exspectamus ut hostes de ultra mare in Angliam per illos portus, qui Cantuarberia vicini sunt, irruant. Propter quod dominus meus rex ore suo mihi præcepit, antequam ab illo apud Notingham discederem, et postquam Cantuarberiam redii, mihi mandavit per litteras proprio sigillo signatas, ut Cantuarberiam custodiam, et semper paratus sim ut quacunque hora nuntium eorum qui littora maris ob hoc ipsum custodiunt, audiero, undique convocari jubeam equites et pedites, qui accurrentes violentiæ hostium obsistant. Et ideo de Cantuarria exire non audeo nisi in illam partem ex qua hostium exspectamus adventum. Precor igitur sanctitatis vestræ discretionem quatenus æquo et pacato animo suscipiat has nostras

VARIE LECTIONES.

²⁰⁰ Illegatione Edit. alligatione ²⁰¹ Cum eodem ms collata ²⁰² Sunt humilitate Edit. Pic. sunt superent humilitate ²⁰³ In quantum ms in qua quantum ²⁰⁴ Ea illo ms ea illos ²⁰⁵ Cum eodem ms collata ²⁰⁶ Aliquo loco ms aliquo in loco ²⁰⁷ De causa ms de causis ²⁰⁸ Laudabile ms valde laudabile ²⁰⁹ Efficiemus ms efficeremus ²¹⁰ Et ejus .. produceretur ms ut ejus .. perduceretur

rationabiles, et quæ infirmari nequeunt, quoniam veræ sunt, excusationes. Sciat pro certo vestra reverentia quia eundem animum quem habetis, ut corrigantur quæ corrigenda sunt, habeo. Sed exspecto reditum domini mei regis, et episcoporum et principum qui cum eo sunt, quatenus illi quæ agenda sunt, opportune et rationabiliter suggeramus. Et sic, Deo adjuvante, ejus assensu et auxilio efficacius expleamus quod desideramus. Si tamen vobis placet ut per dilectissimum fratrem nostrum reverendum abbatem H. ²¹¹ mihi consilium vestrum mandetis, de quibus rebus et quomodo cum rege loqui debeam, hoc libenter suscipio. Sed et si regi monendo consulere aliquid de hujusmodi rebus per eundem abbatem et reverendum episcopum Wintoniæ prudentiæ vestræ placuerit, laudo et postulo. Vale.

EPISTOLA XXXVI ²¹².

AD EUNDEM.

Calumnias impositas excutit, et se nec schismati favere, nec rebus Ecclesiæ tunc posse consulere significat.

Domino et reverendo episcopo Albanensi et cardinali WALTERO, Cantuariensis ²¹³ divina dispositione archiepiscopus ANSELMUS, orationum fidelitatem cum servitio.

Litteris a vestra sanctitate mihi directis, si liceat, plenius quam epistolaris brevitatis patitur, responderem. Pro temporis tamen opportunitate ad summam sensus illarum breviter, quod ad me attinet, respondeo. Dicitis quia oportuerat nos loqui simul de vinea Domini, quæ in hoc regno destruitur, ne penitus confunderetur, quoadusque sanctus Petrus apostolus, per vicarium suum Urbanum summum ²¹⁴ pontificem visitaret eam. Hoc utique ego ipse voluissem, si congruo tempore factum esset, id est quando dominus meus rex, et episcopi, et principes hujus regni vobis præsentibus aut propinqui erant. Postquam vero licentiam accepistis a rege redeundi Romam, et rex in expeditionem suam cum archiepiscopo Eboracensi et quibusdam aliis episcopis et principibus suis ivit, et vos ab illis, et ego a vobis discessimus, veluti non nos ²¹⁵ in hac terra amplius invicem visuri; et postquam rex mihi præcepit ut illam partem regni sui in qua maxime irruptionem hostium quotidie timemus, diligenter custodirem, et quotidie paratus essem hostibus resistere si irruerent, sicut in periculo vastandi vel perdendi terram; cum nullo modo auderem me

clongare ab urbe in qua eram, nisi versus hostes qui timebantur, tunc monitus ut vobis occurrerem, quatenus colloqueremur de his quæ corrigenda sunt in hoc regno, rationabilem et susceptibilem reddidi causam, quia propter prædictum periculum et præceptum regis venire non poteram, et nihil efficere-mus nos duo, absente rege et aliis quorum assensu et consilio et operatione ad effectum duci posset colloquium nostrum. Ego enim ipse video quæ corrigenda sunt, et habeo voluntatem, quam nullus homo mihi potest angere, corrigendi, Deo adjuvante, per assensum et auxilium domini mei regis et aliorum ad quos pertinet, cum locus et opportunitas erit. Quod autem conquerimini vos moratos esse, velut infructuosam arborem et peregrinum non habentem adiutorium aut consilium, de aliis vos scitis, de me autem ego scio quia non prohibui vos fructificare, neque meum auxilium aut consilium vobis pro ratione et possibilitate mea denegavi tempore fructificandi. Quod vero queritis a me cur ²¹⁶ et qua justitia episcopi alii me abnegantes, a me discesserunt, nec sunt reversi dignam agentes poenitentiam, hoc potius ab illis querendum erat quam a me. Ego enim nescio me fecisse cur hoc facere deberent. Reversi tamen hactenus sunt, ut illam obedientiam quam Cantuariensi sedi promiserant, se mihi servaturos faterentur. Dicitis quosdam illorum vobis dixisse ideo non offendisse ²¹⁷ in me quia permisi me a catholica Ecclesia transferri ad schismaticos, et ab illis consecrari, si fieri, sicut additis, potest; et a schismatico rege investituram accepisse, et illi fidelitatem et hominum fecisse, quos omnes sciebam esse schismaticos et divisos ab Ecclesia Christi, et a capite meo Urbano pontifice, quem ipsi, me audiente, abnegabant. Certe nesciebam nec scio eos schismaticos, aut sic divisos ab Ecclesia fuisse, ut dicunt. Et si aliquis eorum qui hoc vobis dicunt me præsentem hoc diceret, ostenderem rationabiliter non ita esse. Illi enim non abnegabant canonicum Romanum pontificem, quicumque esset, nec Urbanum negabant esse pontificem; sed dubitabant propter illam quæ modo nata ²¹⁸ est dissensionem, et propter dubitationem illum suscipere quasi certum differebant; nec ullum iudicium eos ²¹⁹ ab Ecclesia segregaverat, et omnino obedientiam Romanæ sedis tenere se fatebantur, et sub professione obedientiæ Romani pontificis me consecraverunt. Denique dominus papa sciebat me esse consecratum, et a quibus, et cui regi feceram quod feci. Et tamen (11) pallium

VARIE LECTIONES.

²¹¹ Abbatem N. ms. Abbatem H. ²¹² Cum eodem ms. collata. ²¹³ Cantuariensi ms. Cantuariensis ²¹⁴ Summum ms. summum Pontificem ²¹⁵ Non vos Edit. Pic. non nos ²¹⁶ Queritis cur ms. queritis a me cur ²¹⁷ Ideo vos offendisse ms. ideo non offendisse ²¹⁸ Mundo nata ms. modo nata ²¹⁹ Iudicium eos ms. iudicium eos

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(11) Pallium quod archiepiscopus Cantuarie solet habere, mihi per vestram charitatem, etc. misit. Pallii ad se transmissi rursus meminit in sequenti epistola, Urbanoque gratias scribit eo nomine, qui ut honorificentissime misit (erat enim luculo inclusum argenteo) sic Anselmus devotissime, juxta ac tantis me

excepit, nam Waltero legato id deferente obviam ivit pontificia indutus vestimenta et nudato pede. Sacrum autem insigne depositum in altare suscepit et humeris composuit, sicque diurna illa decoratus stola rem sacram peregit Dominico die quæ in idus Junias anno 1095 (hunc enim Florentius Vig. rubens, et

quod archiepiscopus Cantuariæ solet habere, mihi per vestram charitatem, non ut schismatico, sed ut accepto, non ut reprobans, sed ut approbans misit, et sic quod de me factum erat confirmavit. Ipse hujus confirmationis auctor, et dominus Gualterus **380** episcopus Allmanensis et cardinalis hæc eadem sciens, minister ejus et exsecutor. Si vobis hæc calumnia attendenda videtur, cur eam ante pallii concessionem mihi tacuistis; si negligenda putatur, vos judicate quam diligenter sit a vobis inculcanda. Plura possem adhuc dicere ad infirmum verbum malitiæ eorum qui hoc quod dicitis vobis obtendunt ad excusandas excusationes in peccatis, sed sapientiam vestram scio non indigere apertæ rei multiplici ostensione. Videat igitur prudens simplicitas et simplex prudentia vestra qualiter super hæc quæ dixi suscipere et exaggerare debeat confictas calumnias, et calumniosas confictiones adversum me ab illis qui fecerunt contra me pro excusatione sua, ne videamini velle infirmare ^{***} quod auctoritate domini papæ et vestra executione non ignoranter est confirmatum. Nempe non sic accepi (teste Angliæ regno) nomen domini Urbani papæ in vanum, ut hoc me ab illo vel a fidelibus ejus meruisse cognoscami. Dicitis vos causam meam, teste Deo, defen-

A disse, quantum potuistis, et ea occasione negotium propter quod venistis, impeditum usque nunc. Pro bona quidem voluntate defensionis gratias ago, impedimentum autem hac occasione factum vobis utique ^{***} nescio. Et si rei medulla diligenter consideratur sicut potest, et prudentia vestra me defendit quantum potest, certus sum quia conscientia vestra in his quæ supra dicta sunt accusare me non potest. Quod, sicut dicit, nec mecum nec cum aliis loqui sicut voluit potuit vestra reverentia carens obedientia Romanæ Ecclesiæ, sciat ipsa cur non potuit. Ego autem scio me diu et multum desiderasse et expectasse loqui vobiscum, antequam possem; et cum tandem potui, non tantum potuisse quantum volui. Rogatis me ut fratres nostros Cantuariensis Ecclesiæ quiete ac pacifice possidere dimittam res suas. Ad quod respondeo quia nullus magis desiderat quietem ac pacem illorum quam ego, nec magis sollicitus est pro utilitate ejusdem Ecclesiæ; et idcirco voluntas mea est ut res ejus, Deo annuente, disponam ad utilitatem præsentem et futuram, prout melius sciam et potero. Valeat beatitudo vestra, et dignetur Deum, ut me et omnes actiones meas dirivat orare.

VARIE LECTIONES.

^{***} Confirmare *ms* infirmare ^{***} Utique *ms* utique nescio

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Honedenus notarunt) et reliquos astantes illud osculatos fuisse pro reverentia sancti Petri. Quem ritum, quia cognoscere opere pretium existimavi, lubult observare. Pallii autem archiepiscopalis formam, aliæque scitu non indigna describit Onufrius in Explicatione vocum ecclesiasticarum, et Joan. Durandus lib. II De ritibus Ecclesiæ, cap. 9, num. 41, 42 et cæteris. Quid autem mysterii contineat, Jarlandus Chrysopolitanus lib. V sui operis (quod Candelam nuncupavit) docet ex epistola Leonis papæ in hanc sententiam: « Archiepiscopo pallii honor decernitur, ut purpureo crucis ejusdem vestimenti signaculo a tergo et pectore depicto demonstret populo signaculum redemptionis nostræ, et pia cogitet mente de Passione Redemptoris dicens: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (Gal. VI, 13). » Leoni conjunxerat Amalarium. Verum quia et hunc noster illico est imitatus lib. I De officiis ecclesiasticis, cap. ultim., ubi vice auctarii interpretatur spinulas ejusdem pallii missi, præterquam quod rursus de illo agat lib. II De sacramentis, cap. 16, parte quarta. Paschalis secundus scribens ad Guidonem Viennæ Galliarum archiepiscopum singulare quoddam mysterium advertit a superioribus incogitatum. « Pallio ad missarum tantummodo solemnibus illis solummodo diebus uti fraternitas tua meminerit, qui tuis prædecessoribus Romanæ auctoritate Ecclesiæ concessi sunt; ejus te volumus per omnia gremium conservare. Hujus enim indumenti honor humilitas atque justitia est. Tota ergo mente fraternitas tua se exhibere festinet in prosperis humilem, et in adversis (si quando adveniunt) inveniat cum justitia erecta, amica bonis, perversis contraria, nullius unquam faciem pro veritate loquente tremens, misericordiæ operibus juxta virtutem substantiæ insistens et tamen supra virtutem insistere cupiens, infirmis compatiens, bene valentibus congaudens, de alienis gaudiis tanquam de propriis exultans, in corrigendis vitiis pie sæviens, in fovendo

C dis virtutibus auditorum animos demulcens, in ira judicium sine ira tenens, in tranquillitate severitatis justæ censuram non deserens. Hæc, frater charissime, pallii dignitas; quam si sollicite servaveris, quod foris accepisse ostenderis, intus habebis. » Sic Paschalis in epist. quam Floriacensis Bibliotheca exhibet integram lecturienti. Peculiariter, quandoquidem ita tulit sermo, notabimus, Lanfranco collata fuisse duo pallia, ut ipsemet scribens Alexander III commemorat epist. 3. « Nunquam, inquit, res quælibet de arca pectoris mei ejicere quavis occasione poterit inauditam illam humanitatem, quam mihi extremo hominum, tantis indigno honoribus Romæ exhibuistis, quodque duo pallia, unum de altari ex more, et alterum quo sanctitas vestra missas celebrare consueverat, ad ostendendam circa me benevolentiam vestram mihi impendistis. » Post Lanfrancum id prodiderunt Chron. Beccens. *ms.* in ejus gestis, et Willelm. Malmesb. lib. III De pontif. Anglis. Cætero de honore, petitione et usu pallii tota est centesima Gratiani distinctio, ex cujus I can. cum præcipiatur metropolitanam fidem suam exponere tribus a consecratione mensibus, et ab Ecclesia Romana pallium postulare, merito Roger. Honed. suspectus videtur parum fideliter notati anni, quo Anselmus pallium receperit. Cum enim testimonio suo Anselmus fuerit subiectus et inauguratus pontifex anno 1093, mihi profecto non sit verisimile eum juris ecclesiastici non inscitum recepisse pallium sesqui anno post consecrationem. Unde seipsum quodammodo damnans, dolensque quod per Anglici regis malignam perviciaciam non daretur aut prorogaretur facultas eundi Romam, dicebat supra ad calcem epist. 24. *Si Metropolitanus episcopus per totum primum annum, nec papam viventem, nec pallium requiro, juste ab ipso honore removendus sum.* Quæ de causa Matthæus Paris exactius suppavit hanc receptionem anno 1094 in Historia majore.

EPISTOLA XXXVII ²²¹.

AD URBANUM PAPAM.

Cur hactenus papam non adierit, quidque facto sit opus ab eodem moneri supplicat.

Reverendo ac reverenter suscipiendo catholicæ Ecclesiæ summo pontifici URBANO, ANSELMUS, non suis meritis, sed nutu divino, Cantuariæ vocatus metropolitanus episcopus, debitam subjectionem cum servitii devotione.

Gratias ago sanctæ munificentie vestræ quod dignos apostolicæ sedis legatos ad nos direxistis; quod pallii beneficium, sola gratiæ vestræ largitate, mihi porrigi præcepistis. Nostri quippe, fateor, ordinis et officii intererat et præsentiam vestram ex more visitare, et eam ut fieri decet condigna reverentia honorare. Et id quidem ex quo gradum episcopalem suscepi summo desiderio facere concupivi, tum quia ratio id fieri postulabat, tum quia consilio et alloquio vestro frui desiderabam, ut me de rebus necessariis tam publicis quam privatis interrogantem vestra prudentia doceret, et auctoritas roboraret. Quod me non exegisse rogo ne agro sancta eminentia vestra nec meæ negligentie aut arrogantie ascribat. Testis enim mihi est conscientia mea quia postquam in cacumine sanctæ Ecclesiæ sublimatos vos esse cognovi, gavisus sum, et reverenter dilexi et diligo, et quotidianum pro-
 vectum vestrum fieri optavi et opto, et factum audiens exulto. Sed quia bellis undique quatitur, hostiles impetus indesinenter et insidias adversantium metuimus, dominus noster rex extra regnum me procedere hactenus non permisit, nec adhuc procedere posse ullatenus assensit. Præterea si nullæ aliæ causæ concurrerent quæ me faciem vestram hoc tempore quod valde moleste fero, videre prohiberent, sufficit quod ætas, quod ægritudo, quod debilitas corporis mei impatientem me agunt et prolixi itineris et immensæ viarum asperitatis. Sed inter hæc, quo labore, quaque anxietate gravatus, iter arripere conarer, si omnipotens Deus et in regno Anglorum bella sedaret, et in regnis et regnorum provinciis, per quas ad vos est eundum, illam pacem tribueret, ut quemadmodum oporteret et expediret, iter ipsum expiere liceret. Sed
 quandiu id ²²² fieri non potest, tandiu impossibilitas me retinet. Divina clementia juvante, ubicunque fuero ²²³, vobis obedire ac servire, et celsitudinem vestram honorare paratus ero. Et quia, sicut desidero, quotidianas miseriæ ²²⁴ meæ querelas non licet mihi coronam posito effundere in conspectu vestro, sanctas serenitatis vestræ aures paucis questionibus et scriptis inquietare præsumo. Sancte Pater, doleo me esse quod sum, doleo me non esse modum fui. Doleo me esse episcopum, quia peccatis meis facientibus, non ago episcopi officium. In loco hu-

^A mihi aliquid agere videbar, in sublimi positus prægrandi onere pressus nec mihi fructum facio, nec utilis alicui existo. Oneri quidem succumbo, quia virium, virtutum, industriæ, scientiæ, tanto officio competentium inopiam, plus quam credibile videatur, patior. Curam importabilem cupio fugere, pondus relinquere: Deum e contrario timeo offendere. Timor Dei illud me suscipere compulsi, timor idem onus idem me retinere compellit. Si inter hæc voluntatem Dei agnoscerem, procul dubio voluntatem meam et actus meos pro possibilitate ad illam conferrem. Nunc quia voluntas Dei me latet, et quid agam nescio, errabundus suspiro, et quem rei finem imponere debeam ignoro. Postulo itaque sanctam clementiam et clementem sanctitatem vestram ut
^B propter Deum, propter eam charitatem qua Ecclesiam Dei contenditis adjuvare, penuriam con-
 ilii nostri vestrarum manu sanctarum orationum pascatis, ne cogitationum talium fluctibus agitatus, aut omnino ruam, aut nihil apprehendam. Rogo etiam, et submissis mentis gemitibus humiliter supplico ²²⁵ celsam et piam paternitatem vestram, ut in naufragio positus, si quando procellis irruentibus adiutori vestri indigens ad sinum matris Ecclesiæ confugerem, propter eum qui sanguinem suum dedit pro nobis, pium et promptum adiutorium et solamen inveniam in vobis. Pro domino Belvacensi Fulcone supplex oro clementiam vestram, prout vestra iudicabit prudentia. In munusculo nostro magnitudo vestra, rogo, non solam penset quantitatem, sed et bonam
^C qua missum est voluntatem. Omnipotens Deus de nobis paternitatem vestram in gratia sua et pace custodiat. Amen.

381 EPISTOLA XXXVIII ²²⁷.

AD LAMBERTUM ABBATEM.

Ut profugum monachum recipiat penitentem.

ANSELMUS, Dei dispositione vocatus archiepiscopus Cantuariæ, domino et fratri in Deo delicto, abbati LAMBERTO, misericordiam impendendo temporalem, misericordiam mereri sempiternam.

Frater iste comedens de ligno scientiæ boni et mali experimento didicit quanta sit differentia inter delicias paradisi claustralis et exsilium vitæ secularis. Pœnitens igitur et dolens, sicut lacrymæ testantur, confitetur se nimis peccasse, et promittens se deinceps mores suos correcturum, et secundum vestram dispositionem obedienter victurum, orat, quanto affectu potest, ut intra ovile de quo sponte miserabiliter aufugit, admittatur. Et quia supplicationem suam pro magnitudine reatus sufficere non putat, nostris precibus suas apud vestram clementiam adjuvari precatur. Quamvis igitur ego de vestra sanctitate nihil promeruerim, tamen quia invicem compati et pro invicem orare iubemur, præsumo supplicare quatenus ovi quam Christus quæ-

VARIE LECTIONES.

²²¹ Cum eodem ms. collata. ²²² Sed tandiu i. l. . . quandiu ms sed quandiu id .. tandiu ²²³ Ruero ms fuero
²²⁴ Miseriæ ms miseriæ meæ ²²⁵ Supplico ms humiliter supplico ²²⁷ Cum eodem ms collata.

sitam et inventam in humeris suis ad ovile ²²⁸ re-
portat, vestra paternitas ostium ovilis contra me
[f. add. non] claudat, ne Christus idem perditam
querendo, et inventam reportando, frustra labo-
rasse videatur; et ipse apud amicos et vicinos, quos
ad congaudendum convocare debuerat, non tam
ovem quam seipsum, et, quod valde attendendum
est, oneratum ²²⁹, et a suo ovili exclusum esse
conqueratur. Itaque misericordiam et iudicium can-
tate Domino, et sic ut misericordia superexaltet
iudicium ²³⁰. Vale.

EPISTOLA XXXIX ²³¹.

AD MONACHOS BECCENSES.

*Beccenses in ordinis observantia stabiles collaudet.
Et ut praelati facta non iudicent præ cæteris hor-
tatur.*

Domini et fratribus charissimis in Beccensi
cenobio commanentibus, frater ANSELMUS, volun-
tate Beccensis monachus, necessitate vocatus Can-
tuariensis archiepiscopus, præsentis vitæ continuam
sanctitatem et futuræ æternæ felicitatem.

Quamvis nostram raro epistolam videatis, scio
tamen quia dilectionem vestram in intimis ²³² cordis
mei fervere non dubitatis. De qua dilectione tanto
esse certiores debetis, quanto eam de præterito
cognoscitis, et hoc propter quod et ad quod vos di-
lexi, facere contenditis. Audio enim quia, gratia
Dei inspirante et cooperante, in studio bene vi-
vendi fervetis, et in paupertatis pressura rigorem
vestri ordinis inflexibiliter tenetis. Sic enim decet
servos Dei, ut quanto magis eos tribulationes præ-
sentis vitæ angustant, tanto ardentius ad quietem
æternæ vitæ tendant et se ad virtutum profectum
extendant. Sed quamvis sanctis moribus et religio-
sis operibus studio spontaneo insudetis, novi tamen
sinceritatem vestræ dilectionis, quia gratanter acci-
piet si vos monuero ut in hoc in quo estis perseve-
retis. Quod ut efficacius adimplere valeatis, necesse
est ut sancta unanimitate colligati, et corde et
voluntate praelato vestro obediat; facta et dicta
ejus non dijudicetis, sed sine omni retractatione,
quasi divinitus inspirata venerando mente benigna
servetis. Ubi enim subditi praelati ²³³ iudices sunt,
aperte Dei ordinationi, ejus dispositione sibi præ-
latus est, detrahunt et contradicunt; quibus Deus
et suæ gubernationis subtrahit auxilium, et eos in
propriis erroris præcipitari permittit consilio: ubi
vero praelatus cum veneratione, tanquam Christus
suscipitur, ibi tota domus Christi regitur consilio et
protegitur et sustentatur auxilio. Quanto enim sub-
diti se vicario ejus subijciunt securius, tanto ille
praelato et subditis cuncta procurat benignius. Om-
nipotens Deus sua vos benedictione in æternum
beatificet, fratres et amici charissimi. Amen.

EPISTOLA XL ²³⁴.

AD PASCHALEM PAPAM.

*Excusat se quod nondum per litteras eum salutaverit,
et calamitatibus suis expositis, causas reddit cur ex
Anglia abierit, et ut in Angliam non redeat nisi
rebus omnibus Ecclesie restituis supplex obtestat-
ur. Lugdunum interim ab archiepiscopo sustentari
se declarat.*

Domno et patri reverendo, PASCHALI summo
pontifici, ANSELMUS, servus Ecclesie Cantuariensis,
debitam ex corde subjectionem, et orationum, si
quid valent, devotionem.

Quod ad vestram celsitudinem tantum moratus
sum nuntium mittere postquam de certa notitia ve-
stræ sublimationis Deo ²³⁵ gratias agentes, gavis-
sumus, hæc fuit causa quia quidam nuntius regis
Anglorum venit ad venerabilem archiepiscopum
Lugdunensem pro causa nostra, non tamen afferens
quod suscipiendum esset; et audiens responsum
archiepiscopi reversus est ad regem, promittens se
in proximo Lugdunum rediturum ²³⁶. Hunc exspe-
ctavi ut scirem quid vobis de regis voluntate noti-
ficare possem, sed non venit. Causam itaque no-
stram breviter intimo, quia quando Roma moratus
sum, eam domino papæ Urbano, et multis aliis,
sicut scit, ut puto, sanctitas vestra, sæpe narra-
vi. Videbam in Anglia multa mala, quorum ad me
pertinebat correctio, quæ nec corrigere, nec sine
peccato meo tolerare poteram. Exigebat enim a me
rex ut voluntatibus suis, quæ contra legem et
voluntatem Dei erant, sub nomine rectitudinis as-
sensum præberem. Nam sine sua jussione apostoli-
cum volebat recipi, aut appellari in Angliam; nec ut
epistolam ei mitterem, aut ab eo missam recipe-
rem, vel decretis ejus obedirem. Concilium non
permisit celebrari in regno suo ex quo rex factus
jam per tredecim annos. Terras Ecclesie homini-
bus suis dabat; in omnibus hiis et similibus si con-
siliium petebam, omnes de regno ejus etiam suffra-
ganei mei episcopi negabant se consilium duros,
nisi secundum voluntatem regis. Hæc et multa alia,
quæ contra voluntatem et legem Dei sunt, videns,
petii licentiam ab eo sedem adeundi apostolicam,
ut inde consilium de anima mea et de officio mihi
injuncto acciperem. Respondit rex me in se pec-
casse pro sola postulatione hujus licentiæ, et pro-
posuit mihi ut aut de hac re, sicut de culpa,
satisfacerem, et securum illum redderem ne am-
plius peterem hanc licentiam, nec aliquando apo-
stolicum appellarem, aut de terra ejus cito exirem.
Elegi potius exire quam nefandæ rei consentire.
Romam veni, ut scitis ²³⁷, et domino papæ rem
totam exposui. Rex, mox ut de Anglia exivi, taxato
simpliciter victu et vestitu monachorum nostrorum,
totum archiepiscopatum invasit et in proprios usus

VARIE LECTIONES.

²²⁸ Ad oves ms ad ovile ²²⁹ Oneratum ms oneratum ²³⁰ Superexaltet iudicium ms superexaltet iudicio
²³¹ Cum eodem ms collata ²³² In intimis ms in intimis cordis mei ²³³ Enim praelati ms enim subditi
praelati ²³⁴ Cum eodem ms collata ²³⁵ Vestra Deo ms vestræ sublimationis Deo ²³⁶ Rediturum ms
Lugdunum rediturum ²³⁷ Veni; scitis ms veni, ut scitis

convertit. Monitus et **382** rogatus a domino papa A ut hoc corrigeret, contempsit, et adhuc in hoc perseverat. Jam est tertius annus ex quo sic de Anglia exivi; panca quæ mecum tuli, et multa quæ mutuatus sum, quorum adhuc sum debitor, expendi. Sic plus debens quam habens ³⁸³, apud venerabilem Patrem nostrum archiepiscopum Lugdunensem detentus, ejus ³⁸⁴ benigna largitate et larga benignitate sustentor. Non hoc dico quasi desiderem redire in Angliam, sed timeo ne mihi vestra sublimitas succenseat, si ei nostrum esse non notifico. Precor igitur et obsecro, quanto possum affectu, ut nullo modo me in Angliam redire jubeatis, nisi ita ut legem et voluntatem Dei, et decreta apostolica voluntati hominis liceat mihi præferre: et nisi rex mihi terras Ecclesiæ reddiderit, et quidquid de archiepiscopatu, propter hoc quia sedem apostolicam petii, accepit; vel certe, quod pro horum digna recompensatione Ecclesiæ prosit. Aliter enim ostenderem me hominem Deo debere præponere, et iusto spoliatum esse quia sedem apostolicam volui requirere. ³⁸⁵ Quod satis patet quam noxium exemplum sit posteris, et execrabile. Quærent quidam minus intelligentes cur ego regem non excommunico; sed sapientiores, et rectum habentes consilium, consulunt ne id faciam, quia non pertinet ad me utrumque, et querimoniam scilicet et vindictam facere. Denique ab amicis nostris qui sub eodem rege sunt, mandatum mihi est quia mea excommunicatio, si fieret, ab illo contemneretur ³⁸⁶ et in derisum converteretur. Ad hæc omnia auctoritas vestra prudentiæ ³⁸⁷ nostro non eget consilio. Oramus ut Deus omnipotens faciat omnes actus vestros sibi placere, et Ecclesiam ³⁸⁸ suam de vestri regiminis prosperitate diu gaudere. Amen.

EPISTOLA XLI ³⁸⁹.

HENRICI REGIS ANGLORUM AD ANSELMUM.

Extensat se inauguratum ad alios episcopos ad ingrue-
ntes hostes, ut in Angliam citissime revertatur supplicat.

HENRICUS, Dei gratia rex Anglorum, piissimo Patri suo spiritali ANSELMO, Cantuariensi episcopo, salutem et omnis amicitie exhibitionem.

Scias, Pater charissime, quod frater meus rex Guillelmus mortuus est; et ego, nutu Dei, a clero et a populo Angliæ electus, et quamvis invitatus, propter absentiam tuam, rex jam consecratus requiro te, sicut Patrem, cum omni populo Angliæ, quotiens mihi illa tu et eidem populo ejus tibi animarum cura commissa est, quam citius poteris, venias ad consulendum. Meipsum quidem ac totius regni Angliæ populum, tuo coramque consilio qui tecum mihi consilium debent, committo; et precor ut ubi displiceat quod regiam benedictionem absque

te suscepi; de quo, si fieri posset, libentius eam susceperem quam de alio aliquo. Sed necessitas fuit talis, quia inimici insurgere volebant contra me et populum quem habeo ad gubernandum; et ideo barones mei, et idem populus, noluerunt amplius eam protelari: hac itaque occasione a tuis vicariis illam accepi. Misissem quidem ad te a meo latere aliquos per quos tibi etiam de mea pecunia destinarem, sed pro morte ³⁹⁰ fratris mei circa regnum Angliæ ita totus orbis concussus est, ut nullatenus ad te salubriter pervenire potuissent. Laudo ergo et mando ne per Northmanniam venias, sed per Guitsand, et ego Doveram obviam habebō tibi barones meos, et pecuniam ad te recipiendum; et invenes, Deo juvante, unde bene persolvere poteris quidquid mutuo accepisti. Festina igitur, Pater, venire, ne mater nostra Cantuariensis Ecclesia diu fluctuans et desolata, causa tua, amplius sustineat animarum detrimenta. Teste Girardo episcopo, et Guillelmo Wintoniensi electo episcopo, et Guillelmo de Warelimast, et comite Henrico, et Roberto filio Haimonis, et Haimone dapifero, et aliis tam episcopis quam baronibus meis. Vale.

EPISTOLA XLII.

PASCHALIS PAPÆ AD ANSELMUM.

Ut Ecclesiæ Cantuariensi restitutus jam det operam Anglicanæ Ecclesiæ restorationi: et Anglorum legem cum Normanniæ comite conciliat.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, reverendissimo fratri et coepiscopo ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Sicut injuriis tuis et exilio compassi sumus, etc. Vide in Paschali II, infra, ad an. 1118.

EPISTOLA XLIII ³⁹¹.

ANSELMI AD BURGUNDIUM ET RICEIAM UXOREM EJUS.

Gratulatur nepotem suum Deo in servitum esse dictum, quodque Deus juniores eorum liberos rapturū, ut jam liberius ipsi Deo tota mente servirent.

ANSELMS archiepiscopus, domino et amico charissimo BURGUNDIO et uxori ejus sorori suæ dilectissimæ RICEÆ, salutem et benedictionem Dei.

Scitis quis filius vester Anselmus, charissimus nepos noster, sanus et latus est mecum apud Lugdunum; et ego, Dei gratia, prospere me habeo. De filio vestro hoc vobis dico quia gaudere potestis **392** multum, quod illum Deo obtulistis. Amat enim Deum, et quod amare debet; unde gratias agere debetis illis et eis amare qui eum in amore Dei et sui ordinis et in bonis moribus nutrierunt. Et certe credo quia propter hoc meritum quod primogenitum vestrum Deo devota mente dedistis, voluit Deus perdere ullam de prole vestra; nec per-

VARIE LECTIOES.

³⁸² *Podestis quam habetis ma debens quam habens* ³⁸³ *Lugdunensem ejus ma Lugdunensem detentus*
³⁸⁴ *quis* ³⁸⁵ *Requirere. Quærent etc. ma requirere. Quod satis patet quam noxium exemplum sit posteris et*
³⁸⁶ *execrabile. Quærent etc.* ³⁸⁷ *Contemneretur ma contemneretur et in derisum converteretur* ³⁸⁸ *Autho-*
³⁸⁹ *ritas vestra prudentie ma auctoritas vestre prudentie* ³⁹⁰ *Ecclesiam ma Ecclesiam suam* ³⁹¹ *Con-*
³⁹² *solium ma collum* ³⁹³ *Per unicum ma pro morte* ³⁹⁴ *Cam eodem ma collum*

misit eos quos genuistis usque ad illam ætatem in qua peccatis et malitiæ hujus mundi sordidarentur, pervenire, ut vitam æternam perderent, sed omnes eos bono fine de hac vita ad se transire fecit. Insuper si sapientes estis, et sapienter consideratis, intelligetis Deum fecisse vobis magnam misericordiam de vobis ipsis, quoniam abstulit vobis occasionem amandi hoc sæculum, et desiderandi ea quæ transcurrunt, cum vobis abstulit hæredes in hac vita, et fecit filios vestros suos hæredes et suos filios in æterna vita. Nunc agite gratias Deo quia exonerati estis et expediti, ut libere toto corde, tota intentione et totis viribus curratis ad Deum, et solliciti sitis solummodo de salute animarum vestrarum; et ut illuc spontanea voluntate perveniat, quo Deus filios vestros qui mortui sunt, vobis nolentibus, misericorditer traxit, et quo istum quem Deo dedistis, Deo adjuvante, perventurum expectamus, ubi pariter pater et mater, filii et filia in conspectu Dei in gloria æterna gaudeatis; et unusquisque tantum de singulis aliis quantum de se gloriatur. Ergo, dilectissimi ²⁸⁷ et amicissimi, frater charissime et soror charissima, precor, obsecro, moneo, consulo ne contemnatis misericordiam quam Deus vobis non præmeditantibus fecit; et ne perdati gloriam quam Deus vobis, si culpa vestra non fuerit, præparavit. Cognoscite, cognoscite quia quod Deus vos ita omnibus filiis orbatos in hac vita solos fecit, non est ira Dei, sed gratia Dei, ut qui jam soli remansistis, nihil habentes quod ametis, sine omni impedimento ad illum curratis, et ei vos et vestra reddatis. Omnipotens Deus sic vos suo amore accendat ut omnem hujus vitæ delectationem faciat contemnere, et ad se toto affectu tendere et pervenire. Amen.

EPISTOLA XLIV.

PASCHALIS PAPÆ AD ANSELMUM.

Ut constanter se gerat in tuenda Ecclesiæ Anglicanæ libertate.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri et coepiscopo ANSELMO Cantuariorum, salutem et apostolicam benedictionem.

Non ignoras divinæ voluntatis consilium, etc. Vide in *Paschali II ad an. 1118*.

EPISTOLA XLV.

EIUSDEM AD EUMDEM.

Anselmo cum de aliquot dubiis consulenti respondet.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri et coepiscopo ANSELMO, salutem et apostolicam benedictionem.

Consulta illa quæ per venerabiles nuntios tuos Baldemum et Alexandrum, etc. Vide in *Paschali II*.

384 EPISTOLA XLVI.

BENEDICTI AD ANSELMUM.

Consolatoria est et amicis condita affectibus.

Domino et venerabili Patri ANSELMO, gratia Dei

^A Cantuariensium archiepiscopo, BENEDICTUS, in Domino salutem.

Amor scribere, et dolor cordis mei gemitum charitati vestræ compellit aperire. Et quia sapientibus loquor, et qui de parva materia norunt ferula conficere multa, ideo breviter succinecteque sanctitati vestræ dico quoniam Satanas videtur esse solutus. Rex namque superbiæ prope est; et, quod dici nefas est, sacerdotum ei præparatur exercitus, quia cervice elata militant qui præpositi sunt ut præbeant exempla humilitatis: sic ut Danielis vaticinium videatur esse completum. Ergo qui in Judæa est ad montes fugiat, et qui in tecto est, non descendat tollere aliquid de domo (*Matth. xxiv, 17*), etc. Proinde vos, qui in tecto Domini passer solitarius extitistis, et agrum Dei vomere linguæ viriliter conscidistis, ad montes fugere nec oportet de plano aliquid tollere. Etsi Romæ non est nunc Gregorius, est tamen Angliæ Augustinus; et qui dedit ei signa et prodigia facere, dabit vobis pro Christi fide ad finem usque viriliter certare: *Fidelis est enim Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod ferre potestis (I Cor. x, 13)*. Benedictionem autem vestram qua debui mente suscepi, bene sapientem, bene redolentem. Deo autem gratias agimus, quia saporosa sunt et odorosa quæ agitis, quæ dicitis, quæ datis. De vita autem vestra dicamus pariter, dicamus omnes: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis (Luc. ii, 14)*. Rogo vos, orate pro me ut Simon me aliqua parte corrumpere nequeat, et Deus ab hoc pelago ad portam salutis perducat.

EPISTOLA XLVII ²⁸⁸.

ANSELMI AD PASCHALEM PAPAM.

Auditis decretis Romani concilii, cui Anselmus interfuerat, rex de illis summum pontificem requirit; quid autem papa judicaverit, sibi significari Anselmus petit.

Domino reverendo, et Patri diligendo PASCHALI ²⁸⁹, summo pontifici, ANSELMI, servus Ecclesiæ Cantuariensis, debitam subjectionem et orationum assiduitatem.

Postquam revocatus ad episcopatum redii in Angliam, ostendi decreta apostolica quæ in Romano concilio præsens audivi; de qua re dominus meus rex vestram requisivit sanctitatem per legatum suum, et ego per epistolam meam vestrum inquisivi, secundum quod rem cognosceretis, consilium. Regi per litteras vestras respondistis, mihi vero minime; sed quoniam illi responsum quod illi sufficeret ²⁹⁰ non dedistis, adhuc vestram pro eadem re adeunt quidam episcopi præsentiam; et ego nostros mitto legatos, responsi vestri mihi relatueros sententiam, ne forte videar alicui meo solo sensu vel propria voluntate quidquam facere. Servata igitur apud me reverentia sedis apostolicæ, precor ut de

VARIE LECTIONES.

²⁸⁷ Ego dilectissimi *ms* ergo dilectissimi ²⁸⁸ Cum eodem *ms* collata ²⁸⁹ Domino et Patri reverendo Paschali *ms* Domino reverendo et Patri diligendo Paschali ²⁹⁰ Vestras responsum quod illi sufficeret *ms* Vestras respondistis, mihi vero minime: sed quoniam illi responsum quod illi sufficeret

petitione quam vobis prædicti episcopi exponunt A
385 quod melius et utilius sapientia vestra secundum Deum judicaverit, disponatis; et quidquid illud fuerit, per legatos nostros me certum faciatis. Sicut enim non pertinet ad me absolvere quod ligatis, ita non est meum ligare quod absolvitis.

EPISTOLA XLVIII.

ANSELMI AD EUNDEM.

Consilium in adversis quæ jam per novem annos passus est expectat. Precaturque ut pallium electo Eboracensi episcopo concedat.

Domino et Patri reverendo PASCHALI, summo pontifici, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, debitam subjectionem.

Quanto studio mens mea pro sua possibilitate sedis apostolicæ reverentiam et obedientiam amplectatur, testantur multæ et gravissimæ tribulationes cordis mei, soli Deo et mihi notæ, quas ab initio episcopatus mei continue jam per novem annos, et in exilio et episcopatu passus sum, quia ejusdem sedis subjectioni et obedientiæ inseparabiliter adhesi. A qua intentione spero in Deo quia nihil est quod me possit retrahere. Quoniam de his quibus excellentiam vestram requisivi per epistolam missam olim per Guillelmum, regis nostri legatum, nullum suscepi responsum, iterum ea necesse habeo repetere. De hoc quod inter regem et me est sufficere puto sapientiæ vestræ quod in aliis litteris significo et quod per legatos nostros cognoscetis. De qua re non est humilitatis meæ vestræ sapientiæ dare, sed ab ea expectare consilium. Precor autem omnipotentem Deum quatenus ipse cor vestrum ad laudem et gloriam nominis sui et utilitatem Ecclesiæ suæ dirigat, ut de vultu ejus judicium vestrum prodeat, et oculi ejus in omnibus actibus vestris videant æquitatem. De archiepiscopo Eboracensi electo, sicut per episcopos qui cum eo sunt, poteritis agnoscere, supplex precor quatenus pallio propter quod vestram adit excellentiam, nobis eum confirmatum et gratia vestra honoratum remittatis. Credo enim quod non est in Anglia qui tantum possit in ecclesiasticis rebus prodesse; et spero in Deo, quia sicut a Deo accepit facultatem, habet etiam voluntatem. Quædam alia quæ nostri legati vestræ paternitati ex nostra parte suggerent, precor ut audire atque ad ea respondere dignemini. Oramus ut Deus omnipotens sanctitatem vestram diu nobis conservet.

EPISTOLA XLIX ²²¹.

ANSELMI AD MONACHOS CESTRENSES.

De suorum monachorum profectu gaudet, et ad accuratam etiam in minimis observantiam hortatur.

Anselmus archiepiscopus, fratribus et filiis suis

VARIE LECTIONES.

²²¹ Collata cum eodem ms et cum Edit. Got. et Col. 1575 ²²² Qui suos ms et Edit. qui vos ²²³ Semper prævenire ms et Edit. semper nos prævenire ²²⁴ In virtutem vultis ms et Edit. in virtutem et de profectu ad profectum vultis ²²⁵ Perducitur. Abbati, etc. ms et edit. Perducitur. Pensate quia si homo per unam solam inobedientiam in tantam miseriam quam patimur in hoc mundo projectus est quantum debeamus eam horrere, et obedientiæ bono studere. In obedientia totus vigor bene vivendi construitur, in ejus negligentia destruitur. Abbati, etc. ²²⁶ Voluntate exhibete ms et Edit. voluntate per omnia exhibere ²²⁷ quam sic ms et edit. quam dilectionem sic

charissimis monachis in Cestrensi cœnobio S. Werburgæ commanentibus salutem et benedictionem Dei, et suam.

Benedictus Deus in donis suis, et sanctus in omnibus operibus suis, qui et vos ²²² facit et numero crescere et augmento religionis proficere. Quamvis enim de omniam servorum Dei profectu gaudeam, in vobis tamen aliquid habeo speciale cur de vestro letari profectu debeam, quoniam per me Deus congregationis vestræ est dignatus instituire principium, abbatem, dominum scilicet Ricardum, charissimum filium nostrum. Gratias igitur ago Deo pro gratia sua quam ostendit in vobis; et oro ut, sicut eadem gratia vos prævenire dignatus est, ita indesinenter subsequatur, quatenus nunquam vos de hoc ad quod vos provexit, permittat deficere, sed semper ad meliora donet proficere; quod pro certo ipse faciet, si non negligentes fueritis bona ad quæ jam pervenistis, servare. Cum enim Dei sit sua gratia semper nos prævenire ²²³, nostrum est quod accipimus, ejus auxilio studiose custodire. Nam quamvis nec habere nec servare possimus aliquid, nisi per illum, perdere tamen et deficere non est, nisi ex nostra negligentia, quæ sæpissime incipit a minimis, in quibus nos callidus hostis solet decipere, cum nobis persuadet ea non magni pendere. Inde namque sequitur illud damnum execrabile quod legitur, quia qui spernit modica, paulatim decidet (Eccli. xix, 1). Certissimum namque est, quod in multis Ecclesiis experimento didicimus, quia in monasterio ubi minima districte custodiuntur, ibi rigor ordinis monachorum inviolabiliter permanet; ibi pax inter fratres, et in capitulo proclamationes conquiescent; ubi vero minimi excessus negliguntur, ibi totus ordo paulatim dissipatur et destruitur. Si ergo de virtute in virtutem et de profectu ad profectum vultis ²²⁴ ascendere, semper timete in singulis minimis Deum offendere. Non debetis considerare quam parva sit res quam contra prohibitionem facitis, sed quantum malum sit inobedientia quam pro parva re incurritis. Sola enim obedientia potuit hominem in paradiso retinere, unde per inobedientiam ejectus est; neque ad regnum celorum aliquis nisi per obedientiam perducitur ²²⁵. Pensate quia si homo per unam solam inobedientiam in tantam miseriam quam patimur in hoc mundo projectus est, quantum debeamus eam horrere et obedientiæ bono studere. In obedientia totus vigor bene vivendi construitur, in ejus negligentia destruitur. Abbati ergo vestro obedientiam non solum in opere, sed etiam in voluntate per omnia exhibete ²²⁶, et ad invicem pacem et concordiam per mutuam dilectionem habete; quam dilectionem sic ²²⁷ nutrire et

servare poteritis, si unusquisque non ut alius suam, sed ut ipse alterius voluntatem faciat, studuerit. Otiositatem quoque sicut rem inimicam animarum a vobis excludite, et unusquisque consideret quia de singulis momentis vite nostrae reddituri sumus Deo rationem. Cuicumque ergo Deus dat aliquam gratiam ad quamlibet utilitatem, ea utatur in quantum habuerit opportunitatem. Qui enim non utitur potestate bene faciendi quam habet, in die iudicii quasi non habens iudicabitur, et ab illo auferetur hoc ipsum quod habere videtur, quia et prae-mio quod mereri potuit carebit, et deinceps nullam alienius boni operis potestatem in penis habebit. Quasi autem alii dabitur quod ab illo auferetur, quando illi qui bene operatur secundum quod ²³⁸ accepit, prae-mium augetur, quia juxta illum qui negligenter vixit, ejus exemplo a bono opere non defecit. Gratias ago vobis quia pro me oratis, et oro ut ab hac charitate non desistatis.

386 EPISTOLA L ²³⁹.

ANSELMUS AD BERNARDUM MONACHUM.

Pluris esse unicam vapulationem ex obedientia, quam innumeras ex proprio sensu.

ANSELMUS archiepiscopus, BERNARDO, monacho cœnobii S. Werburgæ, salutem et orationem.

Audivi a domino abbate tuo quod majoris meriti iudicas cum monachus se aut verberat, aut ab alio se verberari postulat, quam cum in capitulo ex præcepto prælati, non ex sua voluntate vapulat ²⁴⁰. Quod non ita est sicut ²⁴¹ existimas. Illud enim iudicium quod sponte sibi aliquis indicit, regale est; illud ²⁴² vero quod per obedientiam in capitulo sustinet, monachicum est. Alterum est ex ²⁴³ sua voluntate, alterum ex obedientia, nec ex sua voluntate. Illud quod regale dico sæpe sibi reges et superbi divites fieri præcipiunt, illud vero quod monachicum dico, non præcipientes, sed obedientes suscipiunt. Regale tanto levius est ²⁴⁴, quanto voluntati sustinentis concordat. Monachicum autem tanto gravius quanto a voluntate patientis discordat. In regali ju-

dicio ostenditur sustinens esse suus, in monachico probatur non esse suus. Nam quamvis rex aut dives, cum sponte vapulat, se peccatorem humiliter ostendat, nulla tamen alterius hominis jussione ²⁴⁵ huic humilitati se patiens subderet, sed jubenti omnibus viribus resisteret. Cum autem monachus ex sententia prælati in capitulo humiliter flagellis se subicit, tanto majoris meriti hunc esse veritas iudicat, quanto magis et verius se quam ille humiliat. Ille namque se soli Deo humiliat propter peccatorum conscientiam, iste vero etiam homini, propter obedientiam. Humilior autem qui et Deo et homini propter Deum se humiliat, quam qui soli Deo et non humane jussioni se humiliat. Ergo si qui se humiliat, exaltabitur; qui se magis humiliat, magis exaltabitur. Quod ²⁴⁶ autem dixi, cum monachus vapulat, hoc a sua voluntate discordare, non ita intelligas quasi nolit hoc obedienti voluntate patienter portare, sed quoniam ex naturali appetitu carnis dolorem nollet tolerare. Quod si dicis: Non tam fugio publicam vapulationem ²⁴⁷ propter dolores quos et secrete sentio quam propter verecundiam, scito quia ille fortior est qui hanc quoque sustinere gaudet propter obedientiam. Certus ergo esto quia majoris meriti est una vapulatio monachi tolerata per obedientiam, quam innumerales acceptæ per propriam sententiam. Sed cum talis est monachus ut et semper habeat cor paratum sine murmuratione per obedientiam vapulare, tunc sive secrete, sive publice vapulet, magni meriti cum debemus iudicare.

EPISTOLA LI ²⁴⁸.

ANSELMUS AD STEPHANUM ARCHIDIACONUM.

Ut abbatissam et sanctimoniales Rumesi a supersticioso hominis defuncti, quem pro sapiente habebant, cultu prohibeat.

ANSELMUS archiepiscopus, STEPHANO archidiacono ²⁴⁹ salutem et benedictionem.

Mando vobis ut (12) eatis ad Rumesi, et dicatis, et dicendo præcipiatis domnæ abbatissæ ²⁵⁰ et san-

VARIE LECTIONES.

²³⁸ Secundum quod *ms et Edit.* secundum donum quod ²³⁹ *Cum eodem ms collata* ²⁴⁰ Vapulat deest *in ms* ²⁴¹ Quid non ita? sicut *ms* Quod non ita est sicut ²⁴² Regale. Illud *ms* regale est: illud ²⁴³ Monachicum. Alterum ex *ms* Monachicum est. Alterum est ex ²⁴⁴ Levius est *ms* levius est ²⁴⁵ Alterius jussione *ms* alterius hominis jussione ²⁴⁶ Ergo qui se humiliat exaltabitur. Quod *ms* ergo si qui se humiliat exaltabitur, qui se magis humiliat, magis exaltabitur. Quod ²⁴⁷ Appellationem *ms* vapulationem ²⁴⁸ *Cum eodem ms collata* ²⁴⁹ Diacono *ms* Archidiacono ²⁵⁰ Dominae Abbatissæ *ms*. Dominae Abbatissæ

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(12) *Eatis ad Rumesi, et dicatis, etc.* Haud levi, fuit labori hic locus fateor. Nam cum inter legendos script. Anglos occurreret passim Rameseia, Ramesiensisque, et in ea degentes monachi, stabam dubius, videns in hac epist. expressum nomen abbatissæ. Tabula vero Lincolnensis ecclesiæ *ms.* in nostra bibliotheca injectum exemere scrupulum in pancia. Aluvinus consul eo tempore abbatissam Ramesetæ intra paludes fixit. Quod autem hæc tribuant fundationem Ramesiensis cœnobii Aluvio consuli ita video accipiendum, quia ille plurimum operæ et opum suarum largitus sit ad id operis. Reliqui enim scriptores, ut Malmesber. lib. iv De Pont. Angl. Honed. et Polyd., et Lilius in Chron. ad annum 971 prædicant sanctum Oswaldum Eboraci antistitem, hujus

monasterii primarium et præcipuum institutorem. Malmesber. tamen et Honed. Annal. part. i, anno 971, latentur communibus utriusque ope et opibus ecclesiam fuisse conditam. In Honedeno autem, quem Aluvinum scriptæ tabula Lincolnenses vocaverunt Eiheluvium; in Malmesb. Egcluvinus appellatur. Rumesi vero de quo Anselmus hoc in loco, est partheno dioceseos Wintoniensis, excitatus ab Eduardo rege, ut Hone tenus testatur hisce verbis: «Anno 967 rex Anglorum pacificus Edgarus in monasterio Rumesie (non Ramesie, ut corrupte impressi libri habent) quod avus rex Eduardus senior construxerat, sanctimoniales collocavit: sanctamque Mervinam super eas abbatissam constituit.» Malmesb. etiam lib. ii de P. A. recensens cœnobium Win-

etimonialibus ex nostra parte, et ex parte episcopi Wintoniensis, et vestra⁷⁷¹, ut si nolunt me prohibere illis divinum officium facere, tunc ex toto prohibeant ut nullus honor, qui alicui sancto exhiberi debet exhibeatur ab illis, aut permittant ab aliquo exhiberi mortuo illi quem quidam⁷⁷² volunt pro sancto haberi. Filium autem ipsius mortui propellite a villa, nec amplius conversetur in illa.

EPISTOLA LII⁷⁷³.

ANSELMUS AD GERARDUM ARCHIEPISCOPUM EBORACENSEM.

Docet inducias suo assensu fuisse datas sacrilego qui mulierem velatum in uxorem duxerat.

ANSELMUS, gratia Dei archiepiscopus Cantuariæ, GERARDO, archiepiscopo Eboracensi, salutem.

Notum facio, dilecte mi, reverentiæ vestræ, quia induciæ de causa illius qui mulierem velatam in conjugium sibi copulare præsumpsit, quas dedit episcopus Londoniæ vestra instantia, me favente, in tantam infamiam conversæ sunt mihi, et vobis et omnibus quorum consensu datæ sunt, apud Londonienses et apud omnes qui hoc audiunt, ut nullus hoc⁷⁷⁴, nisi religioso carens pudore, si fugere valet, tolerare queat. Desperant etiam ullum bonum aliquando proventurum Ecclesiæ Dei per illos episco-

pos qui in tam execrabilis sceleris protelationem consentire potuerunt. Quapropter decet nos, imo necesse est omnibus nobis qui in hoc consensimus⁷⁷⁵, si tam indecenti improprio subiacere nolimus, quatenus dies ejusdem causæ definiendæ constituatur celerius, in quo præsentiam nostram et vestram, aut si hoc esse nequit, aliquam rationabilem ex nostra et similiter ex vestra parte personam adesse cupimus. Quem diem in octava die Nativitatis S. Dei genitricis Mariæ, quamvis nobis nimis longinqua propter prædictam causam sit, tamen quia cognosco vos velle interesse, ponimus. Quippe nec episcopus ad quem causa pertinet, vellet, si ego vellem; nec ego vellem, si ille vellet hoc differre diutius, si Deus nos ab omni impedimento defenderit. Nam tantum post colloquium nostrum, didicimus de rei veritate, ut si acceleramus quod differre proposueramus, nulla notandum hoc⁷⁷⁶ sit in tali negotio levitate.

EPISTOLA LIII⁷⁷⁷.

MILDEBERTI CENOMANENSIS EPISCOPI AD ANSELMUM.

Gratia persolvi ob tractatum De processione Spiritus sancti contra Græcos scriptum et ad se missum.

Venerabili Cantuariæ archiepiscopo, gloria et honore dignissimo, ANSELMO, HILDEBERTUS (13), humi-

VARIE LECTIONES.

⁷⁷¹ Episcopi et vestra m^a Episcopi Wintoniensis et vestra ⁷⁷² Quem quidem m^a quem quidam ⁷⁷³ Col-
lata cum eodem m^a ⁷⁷⁴ Ut nullus hoc m^a nullus hoc sed male ⁷⁷⁵ Consenserimus m^a consensimus ⁷⁷⁶ Nul-
lus hoc m^a nulla notandum hoc ⁷⁷⁷ Collata cum eodem m^a et cum m^a S. Andoani Rothomag.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

toniensis dioceseos, ejus meminit et Rumesiam vocal, discrepans ab Honedeno, quod Edgarum non Eduardum conditorem asserat. Locorum igitur, temporum et fundatorum varietas aperte distinguunt hæc duo cœnobîa, quib. littera u in a mutata, idem prorsus est nomen. Ceterum homo ille, quorundam opinione sanctus, a cujus cultu et honore Anselmus præcipit Rumesienses virgines abstinere, est Valdeus, Valtheofus, Valdefus seu Veldeofus, comes nobilissimus, quem Guillelmus Nothus ob levissimam conjurationis suspicionem capite damnavit. Innocentium vero ejus multa eaque præclara miracula significarunt, testili. Malm. l. iv De pont. Angl. et Walsing. in Hypod. Neust. ad an. 1075. Rumesiensis igitur antistita vel alienius miraculi permota rumusculo, aut iniqua comitis nece, publicas fundebat preces, volaque nuncupabatur ei quem nondum Ecclesia in divos retulisset. Quamobrem Anselmus merito præcipit eam cessare; neque enim publici sanctorum honores pendit ex ferventiori ejus rei zelo, sed apostolicæ sedis et Ecclesiæ catholice judicio, licet in synodo Pardini, habita an. 1102, eam ob rem id promulgavit edictum, quod Malm. retulit l. i De pont. Angl. in hanc sententiam: « Ne quis temeraria novitate corporibus mortuorum aut fontib. aut aliis rebus (quæ contigisse novimus) sine episcopali auctoritate reverentiam sanctitatis exhibeat. » Quo interdicto voluit Anselmus compescere subitaneas quasdam plebecule superstitiones, ex immaturiori pietate genitas, non laudabilem et antiquam Ecclesiæ Romanæ consuetudinem in apothecis servari solitam aspernari:

(13) Hildebertus. Robertus Cenalis lib. i De re Gallica, perioche 6, scribit Hildebertus; Guillelm. Gemmet. lib. vi Histor. docum Nor.nan., cap. 40, Hildebertus, alii Hildebertus; quam postremam, hujusque epist. descriptionem promiscue habent mss. colla-

tes; excusi autem Hildebertus, sed et in ejusdem Gestis (quæ impetravi a V. priore Tuffero, cœnobita S. Vincentii Cenomaneus) utramque vicissim reperi. Hæccine vero Gesta, ne diutius lateant posteros, addemus hic: « Venerabilis Hildebertus ex Laverdinensi castro mediocribus, sed tamen honestis ortus parentibus a Domino Hoelo (alias Boello) Cenomanensi episcopo factus magister scholarum, deinde archidiaconus, et post decessum domini Hoeli in ejus loco est substitutus. Hic itaque moribus placidus et modestus, primo initio sui episcopatus satagebat restaurare ea quæ antecessorum suorum negligentia vel destructa vel amissa fuerant, infatigabili studio. Continuo namque domum capituli a fundamentis cepit construere, et undique vitreis illustravit, et forniceo opere superiegere curavit. Eodem namque tempore bellum gravissimum exortum est inter Henricum I Anglorum regem, et Heliam comitem Cenomanensem, eo quod ipse rex episcopatum calumniabatur, ideoque ordinationi episcopi moliebatur obsistere. Cum autem audisset ordinatum esse, manifestis bellorum incursibus potestecit. Cujus inceptis comes Helias cepit resistere. Quo comperto, Fulco, comes Andegavensis in civitatem advenit, et consensu civium in munitionibus civitatis custodiam posuit, ibique refugio filio suo ad alia properavit. Interea rex Anglorum videns civitatem sui principis presidio destitutam, huc accessit; ad Colonias accedit; consedit urbem exercitu magno, postea cremavit Coloniam. Rex autem, videns se esse illatum, cum exercitu suo discessit. Cives autem, cum ad pugnam se præparassent, comperta regis fuga, ad urbem sunt reversi. Quo audito comes Helias, timens ne Fulco comes Andegavensis proseriptioni ejus intenderet, mandavit ad se episcopum Hildebertum, et quosdam ex primoribus civitatis, et cum eis cepit excogitare quibus modis civitatem

in Cenomanorum sacerdos, salutem ²⁷² et orationes A in Domino Jesu Christo.

Et dies letus et vultus solemnes cum tuo mihi Tractatu pariter, sanctissime Pater ²⁷³, accesserunt. Susceperam prius benedictionem tuam servus ego, servus tuus ²⁸⁰, et egit gratias Domino Deo, et tibi ²⁸¹ devotus affectus ²⁸², affectus meus. Humanum quidem fuit subvenire proximo per compassionis affectum ²⁸³; sed divinum, fidem defendere catholicam per inhabitantem in te Spiritum sanctum. Utrumque autem operatus est unus atque ²⁸⁴ idem Spiritus, volens tibi **387** virtutum exuberare gratiam, quem suæ processionis a Filio reservabat defensorem. In malevolam enim animam non poterat introire sapientia, nec habitare in corpore subdito

peccatis. Unde dignum fuit ut advocatus veritatis exemplum prætenderet ²⁸⁵ religionis. Talis propterea ²⁸⁶ pastoralibus excubiis congruebat, cui nihil deesset ad ²⁸⁷ plenitudinem justitiæ, nihil ²⁸⁸ ad integritatem doctrinæ. Beatum sane pectus, quod virtutum conventus reverendum ²⁸⁹ sibi penetrale consecravit. Inde velut ex aditis divina prodeunt oracula, nihilque aliud sacra labia ²⁹⁰ prostentur quam celestis interpretem voluntatis. Eorum me sæpius recordantem stupor opprimit; et dum singula diligenter intueor, omnia Spiritui fateor ascribenda, cum ²⁹¹ Psalmista dicens: *A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris (Psal. cxvii, 23)*. Vale, sanctissime ²⁹² Pater, sciens ²⁹³ quia desiderio desiderat anima mea te videre, non ægre laturo ventos

VARIAE LECTIONES.

²⁷² Salutem. *ms* salutem, et orationes in Domino Jesu Christo. ²⁷³ Sanctissime Pater *ms* S. Aud. pariter ²⁸⁰ Ego servus tuus *ms* servus ego servus tuus ²⁸¹ Gratias Domino Deo, et tibi *ms* S. Aud. gratias Deo et tibi ²⁸² Devotus: affectus *ms* devotus affectus; affectus *ms* S. Aud. devotus affectus meus. *Edit. Pic.* devotus effectus est affectus ²⁸³ Charitatis affectum *ms* S. Aud. et *Edit. Pic.* compassionis affectum ²⁸⁴ Unus ille atque, *omittitur*, ille in *ms* S. Aud. ²⁸⁵ Exemplum relinquerat *ms* exemplum prætenderet ²⁸⁶ Talis etiam *ms* S. Aud. Talis propterea ²⁸⁷ Nihil deest ad *ms* S. Aud. nihil deesset ad ²⁸⁸ Plenitudinem, nihil *ms* plenitudinem justitiæ, nihil ²⁸⁹ Quod reverendus virtutum conventus reverendum *ms* quod virtutum conventus reverendum ²⁹⁰ Sacra labia *ms* S. Aud. sacra verba ²⁹¹ Opprimit et mutatus nostri temporis hominem talia posse, calamo scribæ velociter scribentis omnia fateor ascribenda, cum *ms* S. Aud. et *ms* Vict. in *Marg. recentiori manu*, opprimit; et dum singula diligenter intueor, omnia Spiritui sancto fateor ascribenda, cum ²⁹² Vale, sanctissime *ms* S. Aud. et *ms* Vict. in *Marg. recentiori manu*: vicem mihi, Pater sancte, rependes, si tuarum me participem feceris orationum. Vale. ²⁹³ Sanctissime Pater, sciens *ms* S. Aud. *omittit*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

regi traderent, ipsumque a vinculis liberarent. Erat enim ipse comes Helias in vinculis regis Anglorum: timebat enim ne comes Fulco, regis muneribus deceptus, cum eo pacem faceret, et tradita civitate ipse perpetuo damnetur. Episcopus autem, ejus angustias miseratus, cum eo de ejus liberatione est collocutus. Ipse vero rex paulo post liberum et quietum abire permisit. Rex autem capta civitate, et munitionibus impositis, in Angliam transfretavit.

Quidam autem ex clericis, invidentes promotioni episcopi, et dolos insidiantes, accusaverunt eum apud regem Angliæ, dicentes eum fuisse consocium proditoris, quando comes Helias occupavit civitatem consentientibus omnibus. Unde rex suspectum habens Hildebertum, instanti ab eo exigebat ut turres ecclesiæ dirui præciperet (quibus dicebat sibi damnum illatum fuisse) antequam in Angliam transfretaret. Et ut turres dirueret, obtulit pontifici maximum pondus auri et argenti ad ædificationem sepulchri beati Juliani, ut dicebat. Quod ad ignominiam fieri videns episcopus, consilio accepto ad suam reversus est Ecclesiam. Primum detulit plane duo cymbala pretiosa, et optimam cappam de pallio, et duas pelves argenteas, cum aliis multis ornamentis. Interea præsul de præcepto regis valde anxius, de urbis incendio, de domorum suarum destructione, de civium expulsiōe, de clericorum dispersione moestissimus, Dei omnipotentis clementiam jugiter precabatur, ut ab Ecclesia et populo iram indignationis dignaretur avertere. Misertus autem Dominus afflictionis illius, indignationem suam, ultra quam sperari poterat, mitigavit, et facies inimicorum ejus confusione et ignominia replevit, ut canticum eorum verteretur in luctum, et organum eorum in vocem fletum. Nam dum quodam die in silvam rex venandi gratia perrexisset, ab uno ex suis militibus (qui secum erant) sagitta percussus interiit. Pacata civitate et hostibus fugatis, Hildebertus Romam proficiscitur, quem Paschalis secundus papa recepit attentius. Deinde illi in Siciliam Apuliamque pro-

gresso, universi quasi angelo Dei honorem exhibebant.

Rogerus autem, dux Siciliæ, audita famæ et scientia præsulis, illum in maximo honore et reverentia suscepit, et dedit ei idem Rogerus centum uncias auri ad faciendum opus beati Juliani, et ad victum canonicorum decem libras monetæ dedit. Postea vero idem episcopus ad Cenomanicam rediit provinciam. Eodem tempore comes Helias liberalis lectum in quo beati Juliani beata membra quiescebant auro decoravit et argento.

Deinde anno Domini 1120 ad dedicationem ecclesiæ accelerans, multa ibi necessaria ministrans, in octavo die Paschæ Hildebertus consecravit eam in honore et nomine sanctæ et gloriosæ Virginis Mariæ, et beatorum martyrum Gervasii et Protasii, ac piissimi Juliani. Postea vero fecit ex proprio suo duas casas auro et argento pulcherrime circumtectas, in quibus reliquias sanctorum Tutilli et Victoris et Innocentii, et sanctæ Tenestine et Odæ, et sancti Hilarii presbyteri, solemniter consignavit.

Post aliquantum temporis Guillebertus Turonensis archiepiscopus moritur, et in sede et in loco illius Hildebertus Cenomanensis episcopus apicem est sortitus, concedente Ludovico Grosso Francorum rege. Anno Domini 1129.

Tandem vero xv Kalend. Januar., id est xviii Decemb., anno Domini 1136, in senectute bona obdormivit in Domino, et sepultus est Turonis in ecclesia Sancti Mauricii; rexitque Ecclesiam Turonensem annis septem, et mensibus sex, et Ecclesiam Cenomanensem annis xxii, et fuit vita ejus quasi lxxx annorum. Hucusque schedula mihi transmissa.

In quam unum et alterum observare me compellit historicæ veritatis amor. Arnoldus Wion. lib. ii sui Ligni vitæ, cap. 39, ex Chronic. Cluniacensi *ms.* refert eum fuisse monachum Cluniacensem, cum tamen hæc narratiuncula brevi commemorans Hildeberti cunas, dicat illum egisse postea scholarcham

aut pelagus, dummodo liceat consilium salutis accipere²⁹⁵ abs te, quod nusquam esse credo, nisi sit apud te.

EPISTOLA LIV.²⁹⁶

AD MONACHOS ALBANENSES.

Mortatur monachos ad continuum suæ regulæ observantiam. (Vide epist. 160, infra.)

ANSELMUS, gratia Dei archiepiscopus Cantuariæ, fratribus²⁹⁷ et filiis charissimis, domno priori, et aliis servis Dei in monasterio Sancti Albani manentibus, salutem et benedictionem.

Gratias ago Deo, a quo est omne bonum, et vobis, qui servatis ejus donum, quia de vobis audio omne bonum. Memores enim vos esse monstratis quia oportet vos per multas tribulationes introire in regnum Dei, et quia tentatio probat et tentat justum, si diligit Deum, cum nulla vos adversitas a custodia vestri ordinis prohibere potest. Sic enim expectare secure potestis præmium de quo dicitur: *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ (Jac. 1, 22)*. Quanto ergo vos studiosius ad conservandum monachicum ordinem insistere cognosco, tanto securius vos paterna monitione exhortor quatenus in bono proposito et in hoc ad quod vos Deus provexit, perseveretis; et semper ad meliora, in spe divini auxilii, proficere et nunquam delicere tentetis. Quod efficaciter poteritis efficere, si nulla minima vestri ordinis volueritis contemnere, quoniam *qui spernit modica, paulatim decidet (Eccl. 1, 4)*. Deus videt quid vobis expediat; si moram fecerit vos conso-

lari, expectate eum, quia non tardabit; ipse enim est adiutor in opportunitatibus, in tribulatione. Omnipotens Deus corda vestra in servitio suo corroborare dignetur et consolari. Oro vos, orate pro me.

EPISTOLA LV.²⁹⁸

MATHILDIS REGINÆ ANGLORUM AD ANSELMUM

Ut modice quotidianum relaxet jejunium.

Domino et Patri reverendo ANSELMO²⁹⁹, primæ sedis archiepiscopo, Hibernorum omniumque septentrionalium insularum quæ Orcades dicantur primati, MATHILDIS, Dei gratia, Anglorum regina, humillima ejus ancilla, præsentis vitæ cursu feliciter peracto, ad finem, qui Christus est, pervenire.

Quod quotidianum jejunium jam verteritis in naturam ut nulli³⁰⁰ fere dubium, ita nec mihi est ignotum. Quodque magis admiror, plurium proborum frequentem relatione didici, et post longa jejunia non natura postulante, sed quolibet e famulitio³⁰¹ suadente, cibum sumere solitum. Hæc etiam vos tanta frugalitate sumere non ignoro, ut magis naturæ, jus proprium demendo, vim fecisse quam legem solvisse videamini. Unde cum multis, tum mihi maxime mendum est ne tanto patri, cujus sum beneficiis o. ligata, tam fortis Dei athletæ et humanæ naturæ victori, cujus indeficienti vigore pax regni sacerdotique dignitas firmata est atque defensa, tam fidei tamque prudenti Dei dispensatori, cujus sum benedictione in legitimum matrimonium sacrata, cujus ordinatione in terreni regni dignitatem sublimata, cujus precibus in cælesti gloria, Deo annuente, co-

VARIE LECTIONES.

²⁹⁵ Consilium accipere m. Viet. consilium salutis accipere ²⁹⁶ Collata cum eodem m. ²⁹⁷ Anselmus vocatus archiepiscopus Cantuariensis fratribus m. Anselmus gratia Dei archiepiscopus, fratribus ²⁹⁸ Cum eodem m. Victorino collata ²⁹⁹ Domino et Patri Reverendo Anselmo m. Venerando Patri Anselmo ³⁰⁰ Verteritis ut nulli m. vertitis in naturam, ut nulli ³⁰¹ Famulitio m. e famulitio

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

et archidiaconum, et ante audivisse Berengarium præceptorem, Guillelm. Malmesbertiens. ceterique historici, ad quam vitæ Hildeberti partem ejus monachatus reduci possit non video.

Præterea monachus (ut Jacobus de Gratiis monachus Cassin. notat parte II Decisionum aurear., lib. III, cap. 20) nequit promoveri ad dignitates Ecclesiarum, quæ sint diversæ professionis et habitus. Ecclesiam vero Cenomanensem tum (nec non hodieque) clericos canonicos habuisse liquet ex superioribus. Imo ab initio clericos regulariter et exemplo apostolorum in ea vixisse, palam est ex cap. 5 Vitæ sancti Pancratii, Cenomanensis quoque episcopi; quod et Joannes a Bosco notavit ibidem.

Electionem autem Hildeberti ad Cenomanensem episcopatum cecidisse anno 1106 juxta Chronic. Cluniacensem, nex Guillelmi Rufi Anglorum regis sapientius memorata patratæque anno 1100 (testibus Sigheberto aliisque ad epist. 40 coram notatis) palam obsistit. Ipse quoque eodem libro cap. 22 oscitantissime dixit Hildebertum creatum fuisse archiepiscopum Turonensem anno 1106. Si hunc ipsum tribus labenti typographo, tribus. Rem sollicitius videamus. Scheda manuscripta habet Hildebertum anno 1129 Turonensis archiepiscopatus insulam gestasse; Tabula Cenomanenses apud Demochorum et Wini signant se esse Cenomani annis XXIX et

C scheda manuscripta Casareduni Turonum annis VII et mensibus 6.

Priorem quidem chronologia partem infirmant epistola Honorii papæ secundi (qui creatus fuit anno 1124) ad Hildebertum jam Turonensem archiepiscopum, et Hildeberti responsum ad Honorium, quo quidem reperies epist. 67 et 68 Hildeberti. Ex adverso occurrit epistola 124 D. Bernardi, eum hortantis ad Innocentii II renuntiati papæ anno 1150, totandas partes.

Si tandem dicamus Hildebertum præfuisse Cenomanensi Ecclesie annis viginti novem, fuit unus saltem anno 1099, a quo ad 1100 curaverit ædificium capitulare (ut legimus in principio narrationis) annoque 1125 translatus ad Turones, fato cessavit 1156, computandasque additionis menses anni integri vice. Cui allubuerit tantum egisse Cenomani duos et viginti annos, cogitur eum facere pontificem anno 1100, et archiepiscopum 1125, ac postremo defunctum 1150, paulo post Innocentium II, electum anno 1150 ad xiii Kalend. Martias.

Sed hæc supputatio dissideret ab obitu Hildeberti mortui xiiii Decemb. præterquam quod coactior appareret violentiorque; unde priorem libentius amplexor. Hæc excessisse et adnotasse conegit aperta tempora repugnantia, quam vel cæci advertissent in superioribus.

ronanda, corpus tabescat; fenestæ visus, auditus
cæterorumque sensuum obturentur; vox spiritua-
lium ædificatrix rancescat; et quæ canorum ac dulces
Dei verbum decore, quieto remissoque sermone dis-
pensare consueverat, id tanto remissius in futurum
exsequatur, ut quosque aliquantisper a te remotiores
audientia ipsius vocis privatos, fructu etiam vacuos
derelinquat, nolite igitur, bone Pater et sancte, no-
lite tam intempestive corporis viribus²⁹¹ inedia desti-
tui, ne ora'or esse desistatis. Quia, ut Tullius ait in
lib. quem De senectute conscripsit: *Oratoris munus
non ingenii est solum, sed laterum etiam et v'rum*.
Quo perditum ire festinat tanta animi tui celebritas,
tanta memoria præteritorum futurorumque providen-
tia, tot artes, tot scientiæ, tot inventa, tanta rerum
humanarum notitia, divinitatisque cum simplicitate
prudencia. Considerate multitudinem talentorum
quæ vobis dives Dominus vester dedit, quid commi-
serit, quid exigit. Deducite bonum in commune,
quod deductum putchrius elucescat, atque cum mul-
ticiplici fenore reportetur ad Dominum. Ne fraudetis
vobis ipsis invicem; sicut necessarius est animæ
spiritualis potus et cibus, ita et corporalis. Com-
edendum igitur est vobis, et bibendum, quoniam
grandis vobis, Dei nutu, hujus vitæ restat via,
grandis messis seminanda, sarculanda ac metenda,
in horreo quoque Domini, quo fur non appropiet,
collocanda; videtis operarios in maxima messe pau-
cissimos. In multorum labores introisti, ut multo-
rum lucra reportes. Memento vero vos vicem Joannis
apostoli et evangelistæ chari Domino tenere, quem
Dominus ipse supervivere voluit, ut Virginis matris
virgo dilectus curam gereret. Suscepistis gerendam
curam matris Ecclesiæ, de qua quotidie periclitan-
tuntur, nisi magna cura succurratis, fratres Christi
et sorores, quos pretio proprii sanguinis relemptos
ipse tibi commendavit. Pascite, o Pastor tanti Do-
mini, gregem ejus, ne pastus inops deficiat in via. Sit
vobis in exemplo sacer sacerdos Martinus, vir ineffa-
bilis, qui, cum cælestem requiem **388** paratam sibi
prævideret, laborem tamen pro populi necessitate
se non recusare dicebat. Novī quidem vos multorum
exemplis, multis Scripturarum testimoniis ad jeju-
nium invitari et confirmari; assidua quippe lectio
vobis frequenter suggerit qualiter post jejunium,
Etiam corvus, Eliseum vidua, Daniele angelus per
Habacuc paverit; qualiter Moyses tabulas, digito
Dei scriptas, jejunio accipere meruerit, fractasque
per idem recuperaverit. Gentilium quoque vos
exempla plurima ad parcimoniam invitant. Nemo
est enim qui ignorat vos legisse Pythagoræ, Socratis,
Antisthenis frugalitatem, cæterorumque philoso-
phorum, quos ut enumerare longum est, ita nec
præsentī opusculo necessarium. Veniendum est ergo
ad novæ legis gratiam. Christus Jesus, qui dedicavit

A jejunium, dedicavit et esum, vadens ad convivium
nuptiarum, ubi in vinum aquam convertit; ad Si-
monis epulas accedens, ubi a Maria septem diemo-
nibus ejectis, spiritualibus eam ferculis primo pavit;
Zachæi prandium non recusans, quem de potestate
militiæ sæcularis retractum, ad cælestem militiam
vocavit. Audi, Pater, audi Paulum, Timotheum
propter dolorem stomachi, vinum bibere suadentem,
dicentemque: *Jam noli aquam bibere, sed modico
vino utere*. Ecce Apostolus secundum discipulum a
proposito debortatur jejunio. Cui enim dicit: *Jam
noli aquam bibere*, aperte denuntiat eum nihil aliud
quam aquam ante bibisse. Imitemini Gregorium,
lassitudinem defectumque stomachi cibi potusque
confortatione revelantem, doctrinæ et prædicationi
viriliter indeficienterque insistentem. Facite igitur
quod ille fecit, ut perveniatis ad quem pervenit, hoc
est ad Jesum Christum fontem vitæ, mortemque
excelsam, cum quo de perenni gloria jam olim ga-
visus est, gaudet gaudebitque in sæcula seculorum.
Valeat in Domino sanctitas vestra, inque fidelem
vestram famulam vos toto cordis affectu diligentem
orationibus adjuvare nolite desistere; et epistolam
non fictam, sed fideli charitate et firma volis a me
missam suscipere, legere, audire atque exundare
dignemini.

EPISTOLA LVI²⁹².

ANSELMI AD IDAM COMITISSAM.

De filio a se commonito, et de præbenda Lambertii
sui capellani.

C ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis²⁹³, do-
minæ, et matri, et filie charissimæ, reverendæ
comitissæ Ioræ, salutem, et benedictionem Dei, et
suam, quantum potest.

Charissima, vos salutat mea epistola; sed quotidie
vos aspicit mea memoria, et spero in Deo quia
nunquam illa de corde meo delabitur. Cum filio
vestro locutus sum, et precatus sum eum de vobis,
sicut intellexi oportere; et ipse mihi respondit se
nihil libentius facere quam voluntatem vestram
implere. Dominus Lambertus capellanus vester, qui
moratur in Anglia pro vestro servitio, rogat, et
ego cum illo rogo, ne aliqua occasione, donec ad
vos redeat, perdat aliquid de præbendæ suæ bene-
ficio. Precamur etiam ut hoc ipsum confratres
ejus canonicos precando moneatis. Quos simul nos
ambo in hac schedula salutamus; et ut petitionem
vestram admittant, etiam atque etiam rogamus.
Omnipotens Deus vos ab omni adversitate custodiat,
et desiderium vestrum semper dirigat, accendat, et
perficiat. Amen.

EPISTOLA LVII²⁹⁴.

ANSELMI AD MATHILDAM REGINAM ANGLORUM.

Habet gratias pro muneribus et amica commonitione.

MATHILDÆ, gloriosæ reginæ Anglorum, reverendæ

VARIE LECTIONES.

²⁹¹ Corporalibus viribus ms corporis viribus ²⁹² Cum eodem ms collata ²⁹³ Anselmus archiepiscopus
Cantuariensis ms Anselmus servus Ecclesiæ Cantuariensis. ²⁹⁴ Cum eodem ms collata

dominæ, filiæ charissimæ, ANSELMUS archiepiscopus, debitum honorem, servitium, orationes et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

Gratias magnas ago vestræ largitioni, sed multo majores, de qua munera procedunt, sanctæ dilectioni: quæ etiam mihi pia sollicitudine instat ut in alimentis sumendis corpori largius indulgeam, ne vox et vires ad curam injunctam mihi deficiant. Nam quoniam auditis me pro jejuniis totius diei, etiamsi quotidie fieret²⁹⁸, famem non sentire, timetis ranciditatem et imbecillitatem mihi corporis evenire. Sed utinam tantum mihi sapientia et potestas quæ competit, suppeterent, quantum vox et vires quas habeo ad opus mihi injunctum sufficerent. Licet sic possim sine famis molestia jejunare, satis tamen passum, et volo cum debeo, quantum expedit, corpus alimentis recreare. Memor est benigna vestra dignatio in epistola sua quod per me sit vestra celsitudo in conjugium legitimum desponsata, et ad regni sublimitatem, me sacrante, coronata. Verum cum de me, qui hujus rei minister tantum fidelis, quantum in me fuit, exstitit, hoc tam benigne, tanta gratia recolitis, satis æstimari potest quantas Christo, qui hujus doni auctor et largitor est, grates in mente persolvitis. Quas si recte, si bene, si efficaciter ipso actu vultis reddere, considerate reginam illam, quam de mundo hoc sponsam sibi illi placuit eligere. Hæc est quam pulchram, et amicam, et columbam suam vocat in Scripturis, et de qua illi dicitur: *Assit regina a dextris tuis* (Psalm. XLIV, 10). Hæc est cui de eodem Sponso suo Christo dicitur: *Audi, filia, et ride, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum* (Ibid., 11). Quanto enim secularium conversationis, et patris sui, hujus scilicet mundi, habitationem contemnendo obliviscitur, tanto pulchrior conspectui Sponsi sui et amabilius cognoscitur. Hanc quantum dilexerit ipse probavit, cum se ipsum morti sponte tradere pro ejus amore non dubitavit. Hanc, inquam, considerate quomodo exsulet peregrinus, et quasi vidua ad virum suum cum veris filiis gemit et suspirat, exspectans donec ille de regione longinqua ad quam abiit accipere sibi regnum, veniat, et eam ad regnum suum transferendo, omnibus qui eidem amicæ bona vel mala fecerint, prout quisque gessit, retribuat. Qui hanc honorant, cum illa honorabuntur; qui hanc conculant, extra illum conculantur; qui hanc exaltant, cum angelis exaltabuntur; qui hanc deprimunt, cum demonibus deprimuntur. Hanc exaltate, honorate, defendite, ut cum illa et in illa sponsa Deo placeatis, et in æterna beatitudine cum illa regnando vivatis. Amen. Fiat.

389 EPISTOLA LVIII²⁹⁹.

ANSELMI AD IDAM COMITISSAM.

Gratias agit pro liberalitate suis legatis exhibita; et ejus timorem in re salutis laudat, eamque a peccatis absolvit, injuncta penitentia.

ANSELMUS, gratia Dei archiepiscopus, dominæ et matri, et filiæ charissimæ, IDÆ comitissæ, salutem et benedictionem Dei, et suam, si quid valet.

Gratias ago celsitudini vestræ pro benignitate et largitate quam legatis nostris nuper Roma redeuntibus exhibuistis, sicut mihi et omnibus nostris facere soletis. De hoc quod mihi per dominum³⁰⁰ Joannem mandastis, nullam possum vestram culpam intelligere. Sed quoniam semper intius est in³⁰¹ hujusmodi magis timere quam confidere, laudo timorem vestrum, quia beatus homo, qui semper est pavidus (Prov. XXVIII, 14). Et beatus Job dixit: *Verebar omnia verba mea* (Job IX, 28). Solo igitur hoc amore, et mali quod contigit per malos homines dolore quem habuistis, credo vos Deo, quantum ad vos pertinet, satisfecisse. Quoniam tamen scio quid desideretis, oro Deum ut vos ab hoc et ab omnibus peccatis vestris absolvat, et ad gloriæ suæ contemplationem perducat. Amen. Unum psalterium pro omnibus peccatis vestris dicite, secundum opportunitatem vestram.

EPISTOLA LIX³⁰².

ANSELMI AD CLEMENTIAM COMITISSAM.

Comitem laudat quod nullam daret investituram, quod comitissam consilio et prudentia factam celebrat. Et ut eadem viro suo semper ipsa consulat Anselmus hortatur.

ANSELMUS, quamvis indignus, dictus archiepiscopus Cantuariæ³⁰³, dominæ et filiæ charissimæ, CLEMENTIÆ reverendæ comitissæ, per diuturnam hujus vitæ prosperitatem, æternam futuræ mereri felicitatem.

Relatum mihi est quosdam abbates in Flandria sic constitutos ut comes vir vester nullam eis manu sua daret investituram. Quod sicut non sine ejus prudenti clementia ita non esse æstimo³⁰⁴ factum absque vestra clementi prudentia. Tanto ergo de hoc vestro bono opere gaudeo, quanto vos ambos verius in Deo diligo. Cum enim ea quæ religionis Christianæ sunt, concordie voluntate facitis, veros vos esse filios Ecclesiæ sponsæ Dei et fideles advocatos ostenditis. Non enim debent principes sponsam Dei, matrem suam, si Christiani sunt, æstimare sibi datam³⁰⁵ in hereditariam dominationem, sed a Deo sibi commendatam, ut ejus coheredes mereantur esse ad reverentiam et defensionem. Rex enim erat, et quid ad principes pertineat intelligat, qui principes volentes hereditatem sanctuarium Dei possidere, sic maledicebat: *Deus meus, pone illos ut*

VARIE LECTIONES.

²⁹⁸ Etiam si fieret me etiam si quotidie fieret ²⁹⁹ Cum eodem me collata ³⁰⁰ Dominum N. ³⁰¹ Dominum Johannem ³⁰² Tutius in me Tutius est in ³⁰³ Cum eodem me collata ³⁰⁴ Anselmus vobis ³⁰⁵ archiepiscopus Cantuariæ me Anselmus quamvis indignus archiepiscopus dictus Cantuariæ ³⁰⁶ Non æstimo me non esse æstimo ³⁰⁷ Sibi dare me sibi datam

rosam; et sicut stipulam ante faciem venti (Psal. LXXXII, 14); et quæ proxime sequuntur. Non hæc loquitur David, sed Spiritus Dei Filii David, qui dixit: Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt (Matth. XXIV, 35). Ad vos pertinet, reverenda domina et filia charissima, ut hæc et huiusmodi viro vestro frequenter opportune, importune suggeratis; et ut non dominum, sed ³¹³ advocatum; non privignum, sed filium se probet esse Ecclesie, consulatis. Certe sic erit potestas placens Deo, et omnes actus ejus dirigentur ab eo, et contra omnes ejus adversarios erit cum eo. Monete eum ut nunquam adversetur legi Dei, quia qui illi subditi sunt, Scriptura, quæ non mentitur, asserit illos indubitanter inimicos esse Dei. Ne credat consilium contra consilium Dei, quia Dominus reprobat consilia principum, consilium autem Domini manet in æternum (Psal. XXXII, 10); et, sapientia hujus sæculi, stultitia est apud Deum (I Cor. III, 19). Consilium autem Domini est sacra Scriptura, et eorum quibus dixit: Qui vos audit, me audit (Luc. X, 16); et ad Christianam religionem instituta. Hæc ³¹⁴ moneat, hæc consulat, rogo, viro suo comitissa Clementia, ut et illum et illam ad regnum cælorum sublevet divina clementia. Sic fiat. Amen.

EPISTOLA LX.

ANSELMI AD GERARDUM EBORACENSEM ARCHIEPISCOPUM.
Se non scripsisse litteras unde Angliæ episcopi ipsum criminabantur.

ANSELMUS, servus Ecclesie Cantuariensis, GERARDO, reverendo archiepiscopo Eboracensi, salutem.

Quamvis me talem nesciat mea conscientia qualem me pingit vestra prudentia, tamen non debeo esse ingratus, quia bona quæ me dicitis, quam erga me habetis, vobis persuadet benevolentia. Quod me hortatur vestra dilectio ne patiar neque velim vestram et sociorum vestrorum contumeliam, libenter accipio, nec sentio me aliquando eam aut quævisse aut voluisse. Nam litteras illas, de quarum publicatione hoc æstimatis contigisse, nec ego transcripsi, nec transcribendas alicui ostendi, nec aliquis per me. Denique cum vobiscum loquar, confido in Deo quia omnino me in hac re inculpabilem cognoscetis. Vale.

EPISTOLA LXI.

ANSELMI AD MONACHOS S. EADMONDI.

Infractam monachorum in adversis constantiam prædicat.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, fratribus et filiis charissimis monachis cœnobii Sancti Eadmundi, salutem, et in tribulatione misericordie Dei consolationem.

Laudo vos et gaudeo quia nulla violentia vobis violentiam ingerentibus restitistis, sed solius Dei

A tentioni et dispositioni vos commisistis. Utique in hoc ipsi potius contra Deum quam contra vos violenti fuerunt, et vos magis ad Deum clamastis ut aspiceret et judicaret quod illi contra eum vobis injuste fecerunt. Non miremini, neque ultra modum turbetur cor vestrum, si tribulationes in hac vita patimini, quia scriptum est: *Oportet nos per multas tribulationes introire in regnum Dei* (Act. XIV, 21). Et gaudere debemus cum Apostolo in tribulatione, *scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* (Rom. V, 6). Et sperare debetis in Deo, quia fidelis est, nec patietur tentari supra quam ferre potestis. Dei gratia, non patimini propter aliud crimen, quantum ad humanum pertinet iudicium, sed propter iustitiam; illi vero super vos se ingerunt propter suam concupiscentiam. Cum stabitis pariter ante tribunal Christi, ubi recipiet unusquisque prout gessit in corpore, sive bonum, sive malum, liquet ³⁹⁰ quia vobiscum est in hac re iustitia, cum illis est malitia. Si Deus hæc discernit in actione, utique discernet et in retributione. Consulo etiam vobis ut pater filijs, quatenus hæc quæ patimini imputetis peccatis vestris secundum Dei iudicium, ut unusquisque vestrum discutiat conscientiam suam, et satisfaciatur Deo per effectum pœnitentie et confessionem. Solet enim Deus multitudinem propter culpam paucorum flagellare. Quapropter unusquisque quod communiter patimini sibi imputet, et quantum in ipso est, clementiam Dei per satisfactionem super se et super alios invocet. Deus enim dicit: *Revertimini ad me, et ego revertar ad vos* (Malach. III, 7). Omnipotens Deus sua vos protectione et defensione visitet, et elementi consolatione latifcet. Amen.

EPISTOLA LXII ³¹⁵.

ANSELMI AD WILLELMUM ARCHIDIACONUM.

De non evulgandis Actis concilii Londinensis, nisi prius et iterum episcopis illa communicarit. Capitulum interim sententias aliquas suggerit.

ANSELMUS archiepiscopus, WILLELMO archidiacono, dilecto suo, salutem et benedictionem.

Sententias capitulum concilii expositas nolo vobis aut alicui ad præsens mittere, quia, quando in ipso concilio expositæ sunt, non potuerunt ad plenum et perfecte recitari, propterea quia subito sine præmeditatione ac competenti tractatione, sicut oportuerat, sunt prolatae ³¹⁶. Unde quedam videntur addenda, et forsitan quedam mutanda, quod non nisi communi consensu coepiscoporum nostrorum volo facere. Volo ergo eas dictare, et prius eisdem episcopis ostendere, cum primo convenerimus, quam per Ecclesias Angliæ dictatæ et expositæ mittantur. Nomina tamen rerum de quibus ibi locuti sumus,

VARIE LECTIONES.

³¹³ Ut non solum Dominum sed *ms* et ut non Dominum sed ³¹⁵ Religionem. Hæc *ms* Religionem instituta. Hæc ³¹⁶ Cum eodem *ms* collata. ³¹⁶ Prolata *ms* prolatae

concilio, servabitur, quia quoad cas aliqua occasione tenebunt, nec missas celebrabunt, nec legales erunt, sed tantum usque ad initium Quadragesimæ, si habuerint qui pro illis caste in ecclesiis serviant, beneficiis ecclesiæ non privabuntur. Illos autem qui presbyteros propinquas suas dimittere prohibent, sicut eos qui contra Deum et contra Christianitatem agunt, arguite, et totum peccatum fornicationis presbyterorum illis imputandum ostendite, et nostram et omnium ²¹⁹ coepiscoporum nostrorum excommunicationem illis promittite.

VARIE LECTIONES.

²¹⁹ et nostram omnium ms et nostram et omnium 1573.

JOANNIS PICARDI NOTE.

episcopi Moguntini, quæ exstat apud Malmesburiens. lib. i de regibus Anglor., fol. 14, pag. 2. Rogerius Hovedenus ad annum 975 vituperat Alferum, Merclorum principem, et aliquot Angliæ magnates, qui clericorum uxorem muneribus allecti expellebant probos monachos ex ecclesiis, quibus fuerant eieci incontinentes clerici. Quorum nobilium fuerunt avaritiæ impietati viriliter restiterunt Ethelvinus, Orientalium Anglorum dux honestissimus atque integerrimus, nec non ejus germanus Elfuoldus Brithnotusque comes. Idem Hovedenus anno 957 in Eadgari seu Edgari regis laudes breviter excurrens ait: « Destructas ecclesias renovavit et ditavit, abjectis etiam cœnobii clericorum scholarum venenis, » etc. Quamam vero hæc sint venena, nisi stupri, adulterii et fornicationis, quæ sensim ad intima cordis serpunt, et animam, omni gratiæ divinæ calore expulso, suffocant? Inguis in Hist., fol. 502, pag. 2, eadem venena appellat « clericorum venenis. » Ipsemet Edgarus id profitetur et asserit in diplomate suo, quod exstat apud Malmesb. lib. ii, cap. 8, fol. 52, inter cætera hæc commemorans: « Idiotis clericis eieciis, nullis regularis religionis disciplinæ subjectis, plurimis in locis sanctorum seriei, scilicet, monachi habitus præfeci pastores. » Hæc in rem meam regis regioque ore verba dignissima sunt et opera Atheluvodus seu Etheluvodus illo rege sanctissimo, episcopus quoque sanctissimus e sua Wintoniensi Ecclesia expulsi clericos mulierosos, testibus Malmesb. supra, et Osberno Cantuariensi præcantore, cap. 59 Vite sancti Dunstani apud Sur. tom. III. Aliquot autem horum clericorum expulsorum dum expostularent cum rege de sua expulsiōne, rogatus fuit S. Dunstanus ut iterato parceret; siluit ille ad has preces, animo volutans quid ageret, positus inter incudem et malleum, cum ecce crucifixi Christi imago clara voce id prohibuit, dicens: « Non fiet, non fiet; » quod testantur Osbernus loco præcitato. Vincent. Belvac. hist. Speculi lib. xv, cap. 80; D. Antonin., part. ii Hist., cap. 6, tit. 16, § 1; Petrus de Natalibus, lib. viii Catalog. sanct., cap. 49. Præterquam quod id etiam adversariis nostris Anglo-Calvinianis (si Baleum excecullatum cum sua Dorothea, Polydorumque Virgil. impudiores hujus facti calumniatores demas) sic in confesso, ut longiori non egeat probatione. Post aliquantum temporis expulsorum clericorum illi item sopitam exstinctamque redaccenderunt in conventu Talnensi seu Calnensi, cui aderant rex Eduardus et totius Angliæ optimates. Quotquot autem sancto Dunstano refragati sunt, et turpi clericorum petitioni annuerunt, e solio tam graviter in terram corruerunt, ut nonnulli expirarent, alii vix præseantissimæ necis manus effugerint, auctoribus Osberno, Vincent., Antonino, Hovedeno ad annum 977, qui casum quidem exprimit non causam, tum quod notissimum esset, cum quod comitia non ob id tantummodo haberentur.

EPISTOLA LXIII ²²⁰.

ANSELMI AD BURGUNDIUM ET UXOREM EJUS
RICHERAM.

Ut futura vitæ sint memores, et ad illius amorem sese invicem accendant.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, suis charissimis Burgundio, et uxori ejus Richeræ, salutem, et benedictionem Dei.

Qualiter me habeam nuntius vester melius poterit vobis verbis ostendere quam ego scribere. Nihil autem tantum me delectat mandare vobis, quantum

B Cæterum quod Etheluvodus in Wintonia, id S. Osvoldus et Dunstanus præstiterunt in suis Ecclesiis. Ut autem iterum meus adversarius suo judicetur ore, subique pareat armis, in quod de Etheluvodo scribit lib. v, fol. 204: « Hic secundo episcopatus sui anno quosdam canonicos in veteri monasterio Vincestre degentes, et ordinem suum pigre et negligenter observantes, eiecit, et monachos imposuit. » Hucusque Huntidoniensis, qui, etsi hujus odi pigritiam et negligentiam enucleatius non declaravit, tamen ex supradictis patet. Ad annum millesimum accedamus: producet enim nobis Lanfrancum uxorum clericorum hostem et insectatorem acerrimum. Is igitur epistol. 2, ad Alexandrum II papam, de Cestrensi episcopo, quem Licifeldensem nuncupat, in hunc modum scribit: « Licifeldensis vero episcopus, qui apud legatos vestros de incontinentia carnis (cui uxor publice habita, filique procreati testimonium perhibebant) aliisque criminibus accusatus, ad synodum tamen eorum venire noluit. Unde et prædicti legati vestri eum excommunicaverunt, regique substituendi successorem, ut dicitur, concesserunt; in Paschali solemnitate ad curiam venit, de illatis culpis causam hñre noluit, regi in conventu episcoporum atque laicorum, episcopatum reddidit; se amplius non habiturum, nec successori eaminiam aut damnum illaturum, jurejurando spontanea voluntate firmavit. Dehinc ad monasterium, in quo ab infantia nutritus monachus fuerat, repedavit. » Rursusque in epistola ad Joannem Rothomagi pontificem, apud quem theones quipiam et malevoli postulaverant Lanfrancum eum Joannis obtrectatorem. Quod crimen et impostaram pro falso repudiavit Lanfrancus ait: « Retulistis vobis a multis fuisse relatum quod ego quedam facta vestra carpo. Et maxime, quod instituta sanctorum Patrum de servanda clericorum castitate male vos intellexisse redeagno. » Paucisque interpositis, subiungit dissolvens calumnie modum: « Imo vestro aliorumque venerabilium Patrum exemplo provocatus, per totam Anglicam terram pastoralis auctoritate prohibui, ne cujuslibet ordinis quisquam canonicus uxorem accipiat: nec sortito antea, si presbyter aut diaconus est (nisi præbenda carere vellet) habere ulterius liceat. » Hæc Lanfranci verba et instituta de clericali celibatu ad unguem servando, videamus acutissimam ejusdem decreti custodiam in epistola ad Herfastum Tetfordensem episcopum his verbis: « Lanfrancus gratia Dei, non suis meritis, coepiscopo Herfasto salutem. Clericus iste noviter ad me venit, causam suæ infelicitatis mihi dixit; dictam, testimonio vestrarum litterarum veram esse asseruit. Testatus est se inordinate ordinatum; videlicet, cum nullus esset ordinis, a fraternitate vestra factum esse diaconum. Interrogatus a me si uxorem haberet: uxorem se habere, nec eam se velle dimittere respondit. Propterea tali pacto consulendum ei divina fultus au-

ut curam habeatis de vobis. Exoneravit vos Deus, abstulit vobis omnem occasionem amandi hoc sæculum, et dedit vobis omnem opportunitatem amandi salutem vestram. Ponite quotidie ante oculos vestros finem vestrum. Cogitate intentissime ejus erunt et quicquid vobis proderunt quæ post vos remanebunt. Cogitate quo ibitis, quid vobiscum portabitis, quid ibi quod præmissum sit a vobis invenietis. Certe non portabitis vobiscum nec invenietis ibi aliud quam merita vestra, sive bona sive mala. Videte

quæ merita præmissis. Si plura bona quam mala, gaudere potestis. Si ²²² plura mala quam bona, quod non puto, multum ²²³ debetis timere, præsertim cum multum necesse sit homini volenti salvari habere multo plura ²²⁴ bona merita quam mala. Hæc cogitate, hæc inter vos die ac nocte, in secreto et in publico, tractate; hæc sint colloquia vestra invicem: Domine mi, amica mea, quid facimus? quid tardamus? prope est ultima dies nostra. Quomodo expendimus vitam nostram? quomodo satisfacimus

VARIE LECTIONES.

²²² Vobis proderit *ms* vobis proderunt ²²³ Quis quod ibi Edit. quis ibi, quod ²²⁴ Potestis. Si *ms et Edit.* potestis: quod non puto. Si ²²⁵ Bona quod non puto. multum *ms et Edit.* bona multum ²²⁶ Habere plura *ms et Edit.* habere multo plura

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

cloritate decerno. Diaconatum ei auferre. Ad ceteros minores ordines congruis eum temporibus promove. Diaconatus vero ordinem nunquam recipiat, nisi caste vivat, nisi se de reliquo caste victurum canonica attestazione promittat. Si vero celibem vitam egerit, et acturum se omni tempore spondere voluerit: non quidem eum ad ordinem diaconatus iterum ordinabitis; sed ipsum officium per textum sancti Evangelii, vel in synode, vel in multorum clericorum conventu reddetis. Hactenus Lanfrancus, cujus testimoniis planum fecimus etiam ante Londinensis synodi canonem sacerdotibus fuisse conjugii interdictum. Valeat ergo Huntidoniensis inscitia et calumnia; quod enim obtinuit in defensionem sue alienæque opinionis, scilicet, Anselmianum decretum visum fuisse periculosissimum, ne dum munditias viribus majores appeterent, in immunditias horribiles ad Christiani nominis summum dedecus inciderent; id, inquam, ne flocci quidem facio. Si enim tantillum haberet roboris rationcula hæc, eadem necessario efficeretur, perperam fuisse a Deo vetitum: *Non occides, non machaberis, non furtum facies*; et quia in dies fiunt cædes innumere, cæque indignissimæ et maximæ, item adulteria, stupra, sacrilegia, incestus, et alia horrenda scelera quæ his omnibus sua præcellunt impietate. In summa, ut Hieronymus Rusticum monachum docet: *Non est culpa Christiani nominis, si simulator religionis in vitio sit. Quinimo confusio gentium addo, et malorum et hæreticorum cum ea vident Ecclesiis displicere quæ omnibus bonis non placeant.* Cæterum ut sciant posteri quanta animorum consentientium multitudine recepta fuerint Londoniensis synodi statuta, testatur Rogerus Hoveden. Anselmum Eboracensi archiepiscopo et ceterorum episcoporum Anglicorum grege consistente hæc renovasse, astante atque audiente Henrico I rege, comitibus atque baronibus, ut vocat, una mente et voce consentientibus, anno 1108, eodemque sæculo repetita fuerunt in concilio Eboraci coacto anno 1193, cujus acta Hovedenus eodem retulit anno 1235. In altera synodo Londinensi id rursus fuisse prohibitum narrat Matthæus Paris in Historia majore, fol. 456 editionis Tigurinæ. Idem ad annum 1225 observat severissimam Stephani de Langetuna Cantuariensis archiepiscopi penam in concubinas clericorum his verbis decretam: *Concubinæ sacerdotum et clericorum, qui infra sacros ordines constituti et beneficiati sunt, ecclesiastica careant sepultura; nisi sane se correxerint, et (quia scriptum est: Vivens, vivens ipse, confitebitur tibi) incoles, vel tanta eorum in extremis appareat poenitentia, propter quam non immerito debet cum eis dispensari.* Item: *Non recipiantur ad osculum pacis, nec panem benedictum percipiant in ecclesia, quandiu concubinarij eas detinent in domibus suis, vel publice extra domos.* Item: *Si*

B peperint, non purificentur, nisi prius sufficientem præstiterint cautionem archidiacono, vel ejus officiali de satisfactione in proximo capitulo, p. si purificationem earum faciendâ. Item: *Sacerdotes in quorum parochiis concubinæ talium commorantur, si non hoc ostenderint archidiacono vel ejus officiali, suspendantur. Et priusquam relaxentur, gravi poenitentiae subjaceant.* Item: *Qui convinci poterit, quod sacerdos eam carnaliter cognoverit, publicam agat poenitentiam, et solemnem; ac si de adulterio esset convicta, tanquam pro duplici adulterio puniatur; nec tanti reatus impositas alijs transeat in materiam delinquendi.* Has in clericos concubinos clericalesque concubinas (nam et percussæ concubinæ repercutiuntur concubitores) animadversiones statuit Stephanus de Langetuna, vir eruditus et sanctæ memoriæ, prius Sancti Chrysogoni cardinalis, sedit annis xxi, diebus 25. Hic transtulit corpus B. Thomæ in capsa pretiosissima. Sic de archiepiscopo mulierarios clericos juste vindicante loquuntur tabulæ mss. archiepiscop. Cantuariensis in nostra bibliotheca. Maneat ergo ab omni re uxores usurarias fuisse clericis Anglicis, ita ut quod contra rationem juris, addo ecclesiastici (nam Pauli jurisconsulti verba lib. cxxxv n. lig. mutuo) fuit receptum ab aliquibus, non sit producendum ad consequentium. Postquam hæc congressissem, occurrit lib. viii Histor. Britannicæ Armoricæ, cap. 49, idem locus de uxoribus primum ab Anselmo interdictis sacerdotibus, quem historiæ conditor Bertrandus Argentreus hausit ex Roberti Beccensis monachi Chronologia. Hunc autem retulit Argentreus postquam memoravit Victoriam Rhedonum antistitem filiam habuisse Democlam nomine, et plusculis de ea scriptis, addit observatum quod episcopi sacerdotesque non tantum Victorii, sed et D. Hieron. Augustini que sæculo libere possent impuneque esse mariti, eo quod Ecclesia catholica nondum vetuisset: veterit tamen ob infinitas gravesque causas, et id interdicti postremo in Anglicana fuisse receptum Ecclesia a D. Anselmo archiepiscopo. Quam vero absurde vir eruditus dixerit producens tacite sui dicti testes D. Hieronymum et Augustinum, præter concilii Niceni decretum superius allegatum, patam est ex Bellarmini, Gregorii, Valentini et aliorum clericalis continentie propugnatorum scriptis D. Hieronymum, August. mens patet, et illius quidem ex sua confessione edita Paris. apud Nivellum, hujus vero c. ejusdem quoque confess. pag. 467, 468 et 469, ubi dicitur apostolos celibatum docuisse, et antiquos servasse. Profiteor igitur quondam plerosque conjugatos in episcopum unctos, sed post unctionem ab uxoribus abstinuissse. Sic in Gallia nostra D. Germanus Autissiodorensis inauguratus uxorem mutavit in sororem, teste Constantio presbytero contemporaneo lib. i. Vita ejusdem, cap. 7. D.

mus Deo pro peccatis nostris? Præparemus nos, quasi videamus in proximo diem vocationis nostræ: et ita optemus, ut securi eamus ad iudicium; quia recepturi sumus sine dubio, prout gerimus in hac vita, sive bonum sive malum. Deus nos junxit in hac vita, faciamus ut nos simul junget in æterna vita; et videamus ibi prolem nostram, quam sibi Deus jam assumpsit. Hæc sunt vestra studia, hæc sollicitudo, hæc suspiria vestra. Quod mando vobis per nuntium istum, ne veniat ad me, nisi a me mandati per ²²⁸ sigillum meum; vobis dico, domine et frater charissime Burgundi, suscipite bono animo, si me amatis. Omnipotens Deus regat corda vestra, et dirigat ad gaudia æterna. Amen

391 EPISTOLA LXIV ²²⁷.

HUGONIS LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPI AD ANSELMUM.

De incoluni suo reditu ex Hierosolymis.

Desideratissimo Patri suo ANSELMO, venerabili Cantuariensi archiepiscopo; Hugo Lugdunensis Ecclesiæ servus, salutem.

Sanctitati vestræ notum esse volumus, meritis et intercessoribus vestris id obtinentibus, nos Hierosolymis incolumes rediisse. Quod vobis idcirco notificare dignum duximus, quoniam id vobis non ingratum fore credimus ²²⁸. Audivimus autem a rege Anglorum vos nimium inquietari, et multa contra Deum ejusque Ecclesiam ab eo inconsulte agi; unde divinam nos oportet implorare clementiam ut inimicos vestros, imo sanctæ ²²⁹ Dei Ecclesiæ perturbatores convertat, et vestræ sanctæ obedientiæ subiciat. Quod si, peccatis nostris exigentibus, id ad præsens fieri non poterit, et, persecutione ingruente, vos cedere, aut etiam locum mutare, necesse fuerit, sanctitatem vestram submissis precibus exoramus ut ad puerum vestrum declinare non dedignemini, et ad domum vestram, quæ vestra fuit, et quæ modo vestra est, et de die in diem semper melius vestra erit. Quod non solum nos, sed et commissa nobis Ecclesia humiliter implorat, quæ sanctissimis orationibus vestris nobiscum devotissime se commendat, et ad obsequium vestrum promptissima, faciem vestram videre desiderat. Præsentium gerulum, Elfredum nomine ²³⁰, vobis commendamus. Qui ab Apulia usque Lugdunum ²³¹ nobiscum veniens, fideliter nobis servivit.

EPISTOLA LXV ²²⁹.

ANSELMI AD HUMBERTUM COMITEM ET MARCHIONEM.

Gaudet de acceptis ejus litteris, simulque beneficia ab illo in se collata perstringit. Et ut Ecclesiam tueatur, non vero illi domineatur, admonet.

Suo reverendo, et charissimo Domino UMBERTO ²³², comiti, et marchioni, ANSELMI servus Ecclesiæ Cantuariensis, fidele servitium cum orationibus.

Litteras a dignatione vestra mihi directas magno gaudio suscepi, quoniam honore, et amore, et opulentia bonæ voluntatis plenas inveni. Quantus enim mihi est honor, cum vestra celsitudo, cujus se homines gaudent esse parentes mei, dignatur dicere me sibi consanguinitate ²³³ copulari; quantus vero amor intelligitur, cum de tam longe mihi studet scribere se de bonis quæ de me audit valde gratulari! Quantum etiam voluntas ejus bona in his quæ Dei sunt coram Deo ferveat, aperte monstratur cum de bonis quæ sola fama de longinquo regno audit, ad magnum gaudium et lætitiā excitatur. Utique licet ea quæ de me vel de actibus meis bona referuntur, debeant, quantum in me est, nulla aut fere nulla judicari, vestra tamen benevolentia ²³⁴ non minori quam si vera essent apud justum Judicem gratia meretur remunerari. Tantam utique gratiam vestram nescio me aliquo servitio meruisse, nisi quia, ut verum fatear, vestram prosperitatem ²³⁵ vestrosque successus scio me semper, etiam antequam vos viderem, non ficto corde dilexisse. Memor enim me naturaliter a progenitoribus, vobis, ut Domino, debitorem esse, nunquam passus sum cordi meo vestrum amorem deesse. Nec sum oblitus quia cum Romam tenderem, benigna vestra largitas Lugduni prompta fuit me conducere atque necessaria quælibet impendere. Qui amor multum crevit cognita per multos vestra vita et probitate, quia ad servandam pacem ac justitiam cum pietate utimini vestri principatus potestate. Quem etiam valde majorem habere me deinceps debere intelligo, quia hoc vestra mereri dignatur erga me dilectio. Quamvis non egeat vestra bona intentio nostra admonitione, ad me tamen pertinet ut epistola mea ad vos non sit sine aliqua exhortatione. Sicut enim ignem vento agitatū videmus exardescere, ita bona voluntas per exhortationem ad meliora se solet accendere. Videtis, mi charissime domine, qualiter mater nostra Ecclesia Dei, quam Deus pulchram, amicam et dilectam spon-

VARIE LECTIONES.

²²⁸ Mandatis per ms mandatis per Edit. mandatum fuerit per ²²⁹ Collata cum eodem ms ²³⁰ Fore duximus ms fore credimus ²³¹ Vestros sanctæ ms vestros immo sanctæ ²³² Hæredum nomine ms Elfredum nomine et recentiori caractere in eodem ms Lelfredum nomine ²³³ Usque ad Lugdunum ms usque Lugdunum ²³⁴ Collata cum eodem ms ²³⁵ Guiberto ms Umberto ²³⁶ Sibi et consanguinitate ms sibi consanguinitate ²³⁷ Benevolentiam ms benevolentia ²³⁸ Prosperitatem ms vestram prosperitatem

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

quoque Hilarinus Pictaviensis: de quo etsi Fortunatus non prodiderit, eximia tamen viri sanctitas, canonum ecclesiasticorum tenax custodia, et præsertim ad filiam Abram de servanda virginitate epistola, locupletissime testantur. D. Genebaldus, sandani Clavati primus pontifex, et Urbicius, ex senatore Claromontis Alvernæ episcopus, sic se

gessere aliquandiu. Sed cum ad uxores redissent, acerbam incestus senserunt poenam. Ille enim septem annis ergastulo inclusus poenituit, teste Hincmaro in Vita sancti Remigii. « Hic vero lacrymis scelus expiavit, » auctore Gregor. Turon. lib. i Hist. Franc., cap. 44.

sam suam vocat, a malis principibus conculcatur; A quomodo ab his quibus ut advocatis ad tuitionem a Deo commendata est, ad eorum æternam damnationem tribulatur; qua presumptione in proprios usus ipsi usurpaverunt res ejus, qua crudelitate in servitatem redigunt libertatem ejus, qua impietate contemnunt et dissipant legem et religionem ejus. Qui cum dedignantur (15) apostolici decretis (quæ ad robur Christianæ religionis faciunt) esse obediētes, Petro utique apostolo, cujus vice fungitur, imo Christo, qui Petro commendavit suam Ecclesiam, se probant esse inobediētes. Querant igitur qui vicarii Petri, et in eo Petri et Christi, decreta Christiana ³²⁷ contemnunt, alias regni colorum portas, quia certe per illas non introibunt quorum claves Petrus apostolus portat. Omnes namque qui nolunt subiecti esse legi Dei, absque dubio deputantur inimici Dei. Ergo, mi domine, ne putetis Ecclesiam quæ in vestro principatu est vobis esse datam in hæreditariam dominationem, sed in hæreditariam reverentiam et in tuitionem. Eam ut matrem vestram amate, ut sponsam et amicam Dei honorate. Qui enim illam conculcant, extra illam cum demonibus conculcabuntur; et qui illam glorificant, in illa et cum illa inter angelos glorificabuntur. Reverendam dominam meam, uxorem vestram, cum prole vestra saluto, quibus vobiscum nostras Ecclesiæ nostræ orationes in vera charitate ³²⁸ concedo. Omnipotens Deus sic vos in hac vita dirigat et protegat, ut in futuro ad æternam beatitudinem provehat.

VARIE LECTIONES.

³²⁷ Christi, Christiana ms Christi decreta Christiana ³²⁸ In charitate ms in vera charitate ³²⁹ Colla- cum eodem ms ³³⁰ Cognoscetis ms cognoscitis ³³¹ Non sine ms non sit sine

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(15) *Apostolici decretis*. Id est papæ, hoc enim vocabulo reperio plerosque scriptores nuncupare papam Romanum; imo et Nicolaum II papam, dist. 79, c. an. *Apostol.* et can. *Si quis*, ubi lepida peronomasia dicit non esse habendum apostolicum, sed apostaticum, qui apostolicam sedem non consecenderit unanimi cardinalium clericorumque suffragio. Ad quem locum videntur respexisse abbas Urspergensis ad annum 1106, et Bibliothecarius Malmesbur. lib. iv De regibus Anglor. loquens de Anselmo: *Voce Deo dilectus Urbanum apostolicum, alterum apostatam (scilicet Guibertum antipapam) pronuntiavit*. Nec semel tantum hæc utitur dictione; immo lib. ii, cap. 12, ita scribit: *Sane iste Leo (videlicet IX) de quo epitaphium loquitur, fuerat Romanus apostolicus, etc.* Præcedenti quoque lib., cap. 3, de Leone V scribens; et lib. i De gestis pontif. Angl., in Vita Anselmi creberrime, et alibi passim. Henricus Huntinton. lib. iv eandem usurpat vocem, numerans Romanos papas qui sederunt regnante Amlardo Westsaxonum rege. « *Apostolici autem*, inquit, ejus tempore fuerunt Sergius papa, Joannes, etc. Noster Anselmus rursus utitur epist. 24 hujus libri, nec non 87 et 92 infra. Theodorus Studita, scribens ad Paschalem primum, inquit, « *Paschali papæ Romæ in omnibus summa virtute prædita, lumini magno, principi sacerdotum primo, domino nostro apostolico papæ Paschali, etc.*», apud Baron. tom. IX, anno 817. His accedunt epistolæ Gabrielis patriarchæ Alexandrini, et Joannis Conii chorepiscopi Alexandrini mssæ anno 1395 ad S. D. N.

EPISTOLA LXVI ³³².

ANSELMI AD BURGUNDIUM ET RICHEZAM UXOREM EJUS.

Hierosolymam profecturum, quid sit acturus, monet. Ut generalem omnium ab infantia peccatorum confessionem præmittat; et ita res suas disponat ut uxorem non sine auxilio et consilio relinquat.

ANSELMUS gratia Dei archiepiscopus Cantuariæ, fratri, et amico dilecto, BURGUNDIO, et uxori ejus, sorori suæ RICHEZÆ, salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

Mandastis mihi, domine et amice charissime Burgundi, vos velle ire Hierosolymam pro servitio Dei et salute animæ vestræ, et hoc vos velle facere concessione mea, et filii vestri, mei nepotis, Anselmi. Gaudeo de vestra bona voluntate, et consulo et precor, ut si hanc viam faciatis, nec vobiscum peccata quæ fecistis portetis, nec domi peccatum relinquantis; et ut deinceps voluntatem bene vivendi, sicut verus Christianus vestri ordinis, habeatis. Facite confessionem omnium peccatorum vestrorum nominatim ab infantia vestra, quantum recordari potestis. Videle ne peccatum habeatis super uxore vestra, cujus bonitatem ³³² vos melius cognoscitis ³³³ quam ego; sed ita remaneat, ut sit non sine ³³⁴ auxilio et consilio, quidquid Deus de vobis faciat; nec expellatur a domo et honore vestro, contra voluntatem suam quandiu ipsa vivet, ut possit Deo servire pro salute corporis et animæ vestræ, et pro anima sua et filiorum vestrorum. Disponite totam rem vestram, sicut ³³⁵ faceretis si in præsentem vos morituum et Deo reddi-

Clementem VIII, apud eundem Baron. in appendice ad tom. VI. In quibus epistolis Clemens octavus vocatur tertius decimus apostolorum mundanorum. Ob quem locum venit in mentem lectionibus majoribus nostris consueta quæ papam vernacule apostolum vocabant. Quod animadverti primo in antiqua præconi capitularium apud nos fieri solitarum forma his omnino verbis et litteris: *Prion por nostre segnor Lapotoire: portore la cort de Rome, etc.* In codice Victor. ms. qui habet Vitæ sanctissimi patrio descriptas sermone, in Vita sancti Sylvestri, *une bonne fame pris apostole*. Rursus, in festo Cathedralis sancti Petri: *Explicit la chaire saint Pere l'Apostre comment fu Evesques d'Avioche et puis Apostoles de Rome*. Helinandus monachus Frigidensis ita papam appellat, x apostrophe sui poematis De morte, scripti ante 400 annos, *de Cardinal ou d'Apostole*. Sic etiam Villardouin in Hist. et Chron. Franciæ in III vol., Carolo VIII Francorum regi dicata. Hinc traxerunt originem pierasque hæc voces, nempe *sedes, cathedra, litteræ, decreta apostolica*, id est papalia, non aliam profecto ob causam quam quod etsi omnes episcopi fuerint successores apostolorum, ut scribit D. Hieronymus ad Evag. tom. II, attamen in Romana Ecclesia semper apostolicæ cathedræ viguit principatus. D. August. epist. 462, vel, ut placet Ruperto Tuitienti, lib. i De divin. offic., cap. 27, quod ceterorum apostolorum successores, patriarchæ: Petri autem successor pro reverentia principis apostolorum, apostolicus nominatur.

turum rationem de tota vita vestra sciretis. Nostram A
licentiam queritis. Dei licentiam, et consilium, et
auxilium, et protectionem, oro Deum ut in omnibus
semper et ubique habeatis. Tibi dico, soror mea
charissima, converte totam intentionem tuam et
totam vitam tuam ad serviendum Deo; et quod Deus
abstulit tibi omnem delectationem hujus vitæ, crede
quia ideo fecit ut in illo solo delecteris: illum ama,
illum desidera, illum cogita, illi servi omnibus horis,
in omnibus locis. Omnipotens Deus vos semper am-
bos benedicat.

EPISTOLA LXVII ²¹².

ANSELMUS AD RICHERAM.

*Quod nec in Angliam tuta conscientia redire possit,
nec in ea pacifice vivere. Quodque filius ejus, nepos
suus, sacratus sit.*

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, sorori suæ
charissimæ, RICHERÆ, salutem et Dei in omnibus
tribulationibus ejus consolationem.

Scio, soror dilectissima, quia, excepto viro ²¹³
vestro, non est homo in mundo cujus salutem et
prosperitatem tantum nosse et audire desideretis,
quantum meam, et filii vestri Anselmi qui mecum
est; ego enim sum unicus frater vester, et ille uni-
cus filius vester. De his quæ erga nos sunt, legati
nostri plenius vos docere poterunt viva voce quam
ego per litteras. Sciatis tamen quia filius vester,
nepos meus charissimus, postquam a vobis discessit,
longam et gravem ægitudinem passus, tandem, Deo
miserante, integram sanitatem recepit. De me vero
dico quia sanus corpore sum; sed in magnis tribu-
lationibus versatur cor meum. Ita ut nec Angliam
audcam propter timorem Dei fugere; nec in ea
possim in ulla pace, aut tranquillitate, aut quiete
vivere. Quotidie ita est cor meum suspensum, velut
in proximo sim exiturus; sed quomodocunque sit de
me, de vobis gaudeo, quia nuntii vestri mihi retulerunt
vestram salutem et prosperitatem. Quoniam autem
et prosperitas et adversitas hujus vitæ breves sunt
et transitorie, istas contemnamus, et æternam ad-
versitatem fugere, et perpetuam prosperitatem me-
reri bene vivendo ²¹⁴ contendamus. Cum ergo, soror
charissima, in hac vita non habeatis in quo cor
vestrum possit delectari, convertite illud totum ad
Deum, ut in futura vita de illo possit letari. Vale.
Si vir vester redierit, et ad me venire voluerit,
mando ut nullo modo veniat.

VARIE LECTIONES.

²¹² Collata cum eodem ms ²¹³ Excepto vestro ms excepto viro vestro ²¹⁴ Vere vivendo ms bene vivendo
²¹⁵ Collata cum eodem ms ²¹⁶ Adhuc ad Deum ms adhuc clamamus ad Deum ²¹⁷ Sancti N. ms Sancti
Edmundi ²¹⁸ Non verum ms Non est verum ²¹⁹ Collata cum eodem ms ²²⁰ Beccensis ms Belvacensis

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(16) *Dominum Gualonem*. Sic apud Ivonem Car-
not., epist. 41, 220, 245; epist. tamen 49, 50, 169,
171, legitur *Galonem*; et in epistola Paschalis papæ,
missa Adamo, cœnobii Dionysiani ad Lutetiam
Parisiorum prefecto, quæ exstat in ms. Victoriano.
Rursus ejusdem Ivonis epist. 120 et 193, scribitur
Gallonem, sed 269, apud continuatorem Aimoini,
lib. v, cap. 50, ap. Andreæm, lib. iii Histor. Fran-
corum, Eadmerum lib. ii Vitæ nostri Anselmi, scri-

ptum est, *Vualo*, non *Gualo* aut *Gallo*; adeo fœe e
inconstantes librarii in eodem nomine. De varietat
lectorem monere placuit, ne inter legendum remo-
raretur aut in bivio relinqueret. Sed horum nomi-
num posterius reor esse germanius, quia idiomatici
Picardico vicini. Quod enim Celtæ Galli pronun-
tiant per *g* Belgæ atque adeo Picardi per duplex *v*.
Bellovaci quoque etiamnum perdurat familia eius-
dem nominis, *les Vualons*. Vualoni autem Belvacensis

EPISTOLA LXVIII ²¹⁵.

ANSELMUS AD GUILLELMUM ARCHIEPISCOPUM ROTHOMAGENSEM.

*Ut revocet abbatem S. Edmundi ab abbate S. Ebrulfi
intrusum; et illi Ecclesiæ res et homines, quibus
injuste spoliata est, restituantur.*

Domino et Patri reverendo, archiepiscopo Rotho-
magensi, GUILLELMO, ANSELMUS, servus Ecclesiæ
Cantuariensis, fidele servitium cum orationibus.

Clamavimus, et iterum clamavimus, et adhuc
clamamus ad Deum ²¹⁶, et ad vos, et ad totam Ec-
clesiam Northmanniæ, maxime ad episcopos et ab-
bates, et omnes religiosas personas, de abbate
cœnobii Sancti Ebrulfi, qui quemdam suum insi-
pientissimum juvenem, professione monachum in
vita, ita, sicut jam vobis scripsimus, inordinate et
irreligiose in ecclesia Sancti ²¹⁷ Edmundi pro abbate
ingressus. Videte ne nobis necesse sit, ut familiariter
reverendo meo Patri loquar, clamare ad Deum de
vobis, ad quem pertinet hoc corrigere, si contem-
nitis. Dicit, ut mihi relatum est, idem abbas illum
non esse suum monachum, sed de Sancto Severo.
Sed secundum quod ipse in Anglia confessus est,
sicut ab audiente didici, professus est ecclesiæ suæ,
et ideo non est verum ²¹⁸ quod negat eum suum esse
monachum. Denique ipse, quomodocunque sit de
professione, ipse, inquam, Ecclesiam impedivit.
Ipsam cogite, quantum ad vos pertinet et quantum
potestis, ut eam expediat. Nimis chare vendidit
nobis lupulum suum, ecclesiam rebus suis, et ho-
mines ecclesiæ suæ, violentia, illis nolentibus siæ
quorum consensu fieri non debuit, spoliavit, et talem
monachum, qualem sape vobis ostendi, in eandem
ecclesiam immisit; et ad injuriam Dei, et contume-
liam monachici ordinis, ibi dimisit. Obsecro, facite
ut reddat ecclesiæ quos abstulit, et recipiat quos in-
tulit. Valete.

EPISTOLA LXIX ²¹⁹.

ANSELMUS AD PASCHALEM II PAPAM.

*Protestatur Gualonem abbatem esse dignum
episcopatu.*

Reverendo domino et Patri PASCHALI, summo
pontifici, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis,
debitam subjectionem, et fideles orationes.

Ecclesia Belvacensis ²²⁰ vestro consilio directa,
et auctoritate roborata (16), domnum Gualonem
abbatem Ecclesiæ Sancti Quintini elegit, et electum
desiderat sibi constitui episcopum. Est enim, in

quantum humana potest judicare cognitio, sic aptus et utilis ad hoc in omnibus quæ in eligendo episcopo consideranda sunt, ut melior et aptior in eadem Ecclesia inveniri nequeat. Sed quoniam desideranti nihil sufficit, donec quod desiderat assequatur, non est contenta eadem Ecclesia suis precibus, sed et aliorum, quos suum desiderium apud vestram celsitudinem adjuvare posse existimat, auxilium studiose postulat. Est enim expertus in præteritis temporibus et in simili negotio multos esse quorum consuetudo est malum dicere bonum, et bonum malum, et querere plus quæ sua sunt quam quæ Jesu Christi; et qui acuum linguas suas sicut serpentes: quos timet ne simulata columbina simplicitate suo veneno bonum inceptum inficere et annihilare ³⁹³ contendant. Quamvis igitur longe nunc sim ab illa, tam propter familiarem ³⁹¹ dilectionem quam invicem habemus, et propter notitiam, instant mihi quatenus quid de ejusdem viri testimonio sentiam, sanctitati vestræ fideliter suggeram; et quantum in me est, apud eam, ut quod desiderant nulla occasione annihiletur, precibus, quibus possum, efficiam. De persona itaque quam eligunt, secundum conscientiam meam loquor, quia in prædicta Ecclesia ad episcopatum nec meliorem, nec æqualem inveniri posse intelligo, nec aliquid de illo aut fama, aut experimento, quod ejus obstat electioni, aliquando sensi; sed multa quæ ejus electionem approbant, experimento et fama cognovi. Quapropter licet de vestra auctoritate, quod ex vobis est, non dubitemus, tamen quibus possumus mente ad vestigia vestra prostrati precibus flagitare ^C præsumimus quatenus eidem Ecclesiæ post multas,

quas nostis, tribulationes quas passa est, misericordia vestra subveniat, et quod bene inceptum est sine dilatione perficiat. Omnipotens Deus diu nobis vestram paternitatem in prosperitate conservet. Amen.

EPISTOLA LXX³⁹².

ANSELMUS AD ATHELIZ ABBATISSAM WINTONIENSEM.

Non esse tristandum de Wintoniensi episcopo propter justitiam expulso.

Anselmus archiepiscopus matri reverendæ, et filiæ charissimæ ATHELIZ³⁹⁴, abbatissæ Wintoniensi, salutem et benedictionem.

Qualiter et cur dominus Willelmus electus episcopus de Anglia exeat non est opus hic scribere, quia per multos alios hoc potestis cognoscere. Quanto autem gaudio et cum quanta gratiarum actione, quia hunc honorem illi facit Deus, suscipere debetis, religio et prudentia vestra intelliget, si intente consideratis. (17) Major enim gloria et laus est illi apud Deum et bonos homines quia spoliatur et expellitur pro justitia, quam si omnibus³⁹⁵ civilis et omni mundana possessione ditaretur, violata justitia. Gaudeant igitur et exsultent amici ejus, quia nulla violentia, nullo timore potuit superari, nec ulla cupiditate a veritate separari. Hæc sit vestra de ejus expulsionem consolatio, et ad hoc ut Deus illum corroboret et consoletur vestra quotidiana sit oratio. Saluto et benedico filias vestras, et meas, quantum possum. Valete.

EPISTOLA LXXI³⁹⁶.*Oratorii villæque suburbanæ monachis Cantuariensibus ab Anselmo reddita, diploma.*

Ego ANSELMUS, sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ

VARIE LECTIONES.

³⁹¹ Familiaritatem *ms* familiarem dilectionem ³⁹² Collata cum eodem *ms* ³⁹³ Atheltz *ms* Atheliz
³⁹⁴ Quam si omnibus *ms* quasi omnibus ³⁹⁵ Seu magis diploma Anselmi collatum cum eodem *ms*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

patria fuit, ubi cum puer operam dedisset Ivoni, tum ecclesiæ Quintinianæ præposito, canonicorum regularium militiæ eodem duce nomen dedit. Postmodum Ivo Carnotum pontifex factus est Vualone in ejus locum subrogato. Mortuo denique Fulcone Belvacensi antistite ab optimis clericis delectus fuerat ad episcopatum: nequiores vero, corrupti muneribus Stephani Garlandi, hominis perditissimi, refragabantur electioni, quarquam electo nihil haberent adversarii quod objicerent. Tandem post varias altercationes inter electum et improbos clericos habitas integro biennio, per plures ob causas quæ in episcopis Parisiensibus propitio Deo sumus enarraturi, Fulconi Parisiorum antistiti suffectus est. Cum autem Parisiensem ageret episcopum, Paschalis litteras a me nuperrime commemoratas dedit ad abbatem Sancti Dionysii his verbis: Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri abbati et monachis Sancti Dionysii salutem et apostolicam benedictionem. Et confratris nostri Galonis Parisiensis episcopi relatione comperimus, etc. *Vide in Paschali II, infra.* Hæc Paschalis, quæ quia nusquam emissa contigit videre, et ad Galonis prædicationem faciebant, hic addenda existimavi. Obiit autem Gualo anno centesimo decimo quarto supra millesimum, vii Kalend. Mart. Hunc diem legi in Necrologio

ecclesiæ Quintinianæ ejus cœnobiarchiam gesserat, in hanc sententiam.

Obiit sanctæ recordationis dominus Gualo secundus abbas hujus Ecclesiæ, postea Parisiensis episcopus.

(17) Major est illi gloria, quia expellitur pro justitia. Ne hæc legens lector non intelligat, et negligat, meminerit anno 1105 magnum conflasse discordiæ incendium inter Anselmum et Henricum primum, Anglorum regem. Hic enim pro libitu volebat conferre et investire, ut illius temporis reficem vocabulum, annulo virgaque pastoralis, episcopos et abbates, Anselmus reluctabitur constanter, pronuntians non tantum regem posse donare quempiam dignitate ecclesiastica, sed ne quidem esse consecrandum hujusmodi, aut cum illo conversandum. Sub hoc dissidium Henricus dedit episcopatum Wintoniensem Willelmo Giffardio, multum dissentienti refragantique, sed et electores conviciis incessenti. Unde malens obedire Deo quam homini Henrico, tantam ejus sibi contraxit iram, ut facultibus spoliatus universis, Anglia exierit; nec redierit quoad Anselmum, qui zelo libertatis ecclesiasticæ ignem accenderat, exstinxisset, ipso Henrico primum aquas injiciente.

Quamobrem Wintoniensem antistitem de pastore expulso mœrentem solatur Anselmus, commonens tum maxime letandum cum quis justitiæ nomine angitur.

archiepiscopus, reddo monachis ejusdem Ecclesie medietatem altaris Christi, quam in manu mea habebam post mortem prædecessoris mei Lanfranci archiepiscopi, qui eis aliam medietatem cognita veritate quod ad illos pertineret, in vita sua reddiderat. Similiter manerium quod Sistede vocatur eisdem monachis reddo, quoniam ad res eorum pertinere et pertinuisse scitur. Testes Willelmus Ecclesie Christi archidiaconus, Haimo vicecomes, Haimo filius³⁵⁶ Vitalis, Robertus filius Watsonis³⁵⁷, Wimundus homo vicecomitis, Radulfus nepos episcopi Gundulfi, et alii plures.

EPISTOLA LXXII³⁵⁸.

ANSELMI AD SAMUELEM DUBLINÆ CIVITATIS EPISCOPUM. *Ipsam reprehendit quod res Ecclesie sue pro libito det extraneis, et monet ut eas restituat.*

Anselmus archiepiscopus Cantuariæ, venerabili fratri, (18) Samueli Dublinæ civitatis episcopo, salutem.

Audivi quod libros, et vestimenta, et alia ornamenta Ecclesie, quæ dominus Lanfrancus archiepiscopus dedit avunculo tuo domino Donato episcopo ad opus Ecclesie cui tua fraternitas præsidet, tu, pro voluntate tua, exponis et ea extraneis das. Quod si verum est, miror cur ita facias, cum ipsa ornamenta non ei, sed Ecclesie data sint, sicut fratres Cantuariensis Ecclesie filii attestantur: unde moneo, et monens rogo te, quatenus si aliquid de prædictis rebus extra Ecclesiam datum est, celeriter illud restitui facias. Item audivi quod monachos qui in ipsa Ecclesia ad serviendum Deo congregati³⁵⁹ erant expellas et dispergas, nec redire volentes ullatenus recipere velis. Quod si ita est, non te decet; officii siquidem tui scitur esse magis dispersa congregare, quam congregata dispergere. Quapropter mando tibi ut si aliqui abjecti sunt, et redire volunt, seseque in Dei servitio sub obedientia custodire, eos suscipias; et saluti eorum per paternum

A affectum studiose intendas, nisi, quod absit! Injuriæ causa in illis obsistat quæ hoc fieri omnino prohibeat. Præterea audiivi quia facis portari crucem ante te in via. Quod si verum est, mando tibi ne amplius hoc facias, quia non pertinet nisi ad archiepiscopum a Romano pontifice pallio confirmatum; neque decet te ut ulla presumptione insolite rei te notabilem et reprehensibilem hominibus ostendas. Vale.

EPISTOLA LXXIII³⁶⁰.

ANSELMI AD PASCHALEM PAPAM.

Obnixè deprecatur ut fiat certior de ratione investiturarum ecclesiasticarum.

B Domino et reverendo PASCHALI, summo pontifici, ANSELMUS, servus Ecclesie Cantuariensis, debitam subjectionem et fidele servitium.

In primis quantas mea potest humilitas celsitudini vestræ gratias agit, quia legatos nostros tam benigne et honorifice suscepistis et tractastis, ut in hoc me de pietate vestra ultra meritum posse confidere, cognoscam. Chartam quam mihi a vestra majestate attulerunt, ea qua debuî reverentia suscepi; sed rex Angliæ nec eam videre, nec illam quam illi misistis, voluit mihi ostendere. Nam archiepiscopus Eboracensis et alii duo episcopi³⁶¹ cum quibus legati nostri vestræ se exhibuere presentie, redeuntes aliud viva voce retulerunt quam scriptura chartæ mihi præcipiebat. Asserunt enim publice in ea veritate quam servare debent episcopi, vos secrete verbis per eos mandasse regi quia si in aliis recte ageret, investituras Ecclesiarum nec prohiberetis, nec excommunicationi subiceretis si eas faceret, sed hoc chartæ nolcbatis committere, ne forte alii principes, quibus hoc ipsum interdicitur, occasionem conouendi inde possent accipere. Mihi quoque ex vestra parte in eadem episcopali veritate dixerunt ut illis de hac re crederem et eorum consilio me

VARIE LECTIONES.

³⁵⁶ Hanno filius ms Haimo filius ³⁵⁷ Filius N. ms filius Watsonis ³⁵⁸ Cum eodem ms collata ³⁵⁹ Serviendum congregati ms serviendum Deo congregati ³⁶⁰ Cum eodem ms collata ³⁶¹ Et alii episcopi ms et alii duo episcopi

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(18) Samueli Dublinæ civitatis episcopo. Dublinæ. vel Dublinia (sic enim constanter et passim lego apud Sylvestrum Giraldum in Topographia Hiberniæ, ejusdemque expugnatione) vulgo *Dyuelin* in Annal. Rogeri Hoved. posteriori parte, est regni Hibernici caput Giraldus Hiberniæ Expugn. caput 28. Hæc, ut ex Anselmi potissimum inscriptione liquet, episcopatus titulum sustinebat tantummodo, Anselmo archiepiscopo; qui, ut alias vir discipline Christianæ consultissimus, unumquemque pro conditione salutabat honorifice, id minime prætermisisset. Unde castigandus venit Parkerus in Antiquit. Ecclesie Britannicæ referens, Anselmum inunxisse hunc Samuelem in archiepiscopum Dublinensem, cum, testibus Hovedeno supra, et Girald. Sylvest., cap. 47 Topograph. Hiberniæ, Joanne, Papyrio, alias *Paparo* vel *Papirus*, ab Eugen. III legatus in Hiberniam, quatuor attulerit pallia, unum Aramachianæ, alterum Dublinensi, tertium Cassiliensi, quartum Connaughtensi Ecclesiis. Posterior vero Giraldi articulus videtur repugnare notis ad episto-

D lam 149, infra, ubi ostendimus Hiberniæ et Scotiæ episcopos ab archiepiscopo Eboracensi duobusque episcopis, quos debet Cantuariensis archiepiscopus mittere, esse inaugurandos. Primo autem Dublinæ archiepiscopo fuit nomen Gregorii, ut speciatim Giraldus observavit, subdens hanc honoris occasionem contigisse anno 1152, aut, si lubet, 1151. Illum enim annum ponit Hoveden. in Annal. Et horum quidem (qui eodem florere, scilicet 1150 usque ad 1200 et supra) scriptorumque Anglorum fides, si quidpiam auctoritatis sibi comparari, nescio ut fuerit conciliandus D. Bernardus, qui etsi D. Malachiam appellet modo episcopum 515, 516, 517 epistol., in ejus Vita nommet archiepiscopum, et quidem fato functum anno 1148, biennio scilicet ante pallia in Hiberniam per apostolicum legatum delata: ni forsan dicas, quod Baleum de Malachia loquentem scripsisse recolo, nempe quod obtinendi pallii gratia Romam accessisset. Verum penes auctorem sua fides esto

committerem. Ad quod si nollem acquiescere, ³⁹⁴ rex etiam me contradicente ex vestra auctoritate incontinentanter, quod non prohibeatis, secundum libitum suum efficeret; et si in hoc quod charta vestra mihi iubeat, persistere vellem, me absque dubio de regno suo expelleret. Tandem cum nec litteris vestris vellem non credere, nec tandem episcoporum assertionem vestram præferentium auctoritatem auderem contemnere, quoniam in utraque parte gladius mihi vibrabatur inobedientiæ, eorumdem episcoporum consilio inducias petii, donec a vestra excellentia hujus rei certitudinem acciperem, me tamen nullatenus assensum præbente ut aliquid contra decretum concilii Romani fiat, sed tantum tolerante, nec aliquem interim inobedientiæ nota damnante, si fiat. Sic itaque rex vestra, ut putat, auctoritate episcopatus dat atque abbatias. Mente igitur ad vestra vestigia provolutus, quanto possum affectu, in magna angustia positus obsecro ut apostolicam erga animam meam experiar in vobis esse pietatem, et ad hoc impetrandum totius Romanæ religionis supplex invoco charitatem. Non timeo exsilium, non paupertatem, non tormenta, non mortem, quia ad hæc omnia Deo confortante, paratum est cor meum pro apostolicæ sedis obedientia et matris meæ Ecclesiæ Christi libertate. Certitudinem tantum quero, ut sciam absque omni ambiguitate quid auctoritate vestra tenere debeam. Audivi in Romano concilio a venerabilis memoriæ domino Urbano excommunicari reges et omnes laicos, investituras et res Ecclesiarum dantes, et ab illis accipientes, et qui propter hoc eorum homines sunt, et eos qui accipientes consecrant³⁹⁵. Aut ergo, si sanctitati vestræ placet, hanc excommunicationem in Angliā absolvi, ut in ea possim manere sine animæ meæ periculo, aut eam vos servare velle quidquid mihi inde contingat, vestris litteris significare; aut si quid discretionis vestræ placet excipere, eadem certitudine nominatim quid illud sit intimare. De illis quoque qui intra prædictas inducias investituras prohibitas accipiunt et qui eos consecrant, quid mihi faciendum sit vestra instrui iussione desidero. In his quæ per latore præsentium extra hanc chartam paternitati vestræ suggero, ut preces nostras dignetur non spernere suppliciter ^D expostulo.

EPISTOLA LXXIV.

PASCHALIS PAPÆ AD ANSELMUM.

Ad præcedentem responsio.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, ANSELMO Cantuariensi, venerabili fratri et coepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Suavissimas dilectionis tuæ suscepimus litteras, etc. Vide in Paschali II, ad an. 1118.

EPISTOLA LXXV.

ANSELMUS AD CONNIVM AMICUM SUUM.

Tres superbiæ modos explicat, et subdividit.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, dilecto amico suo, domino CONNIO³⁹⁶, salutem.

Exigit charitas vestra ut de tribus illis modis superbiæ, de quibus vobis locutus sum, duos qui a memoria vobis exciderunt, per epistolam nostram commemorem. Tres quidem illos esse dixi: unum in æstimatione, id est, quando aliquis altius existimat³⁹⁷ de se quam debeat; contra quem dicitur: *Noli altum sapere, sed time (Rom. xi, 20)*. Et quem negat in se fuisse, qui dicit³⁹⁸: *Domine, non est exaltatum cor meum (Psal. cxxx, 1)*, et quæ sequuntur. Alius est in voluntate, quando aliquis altius se vult tractari aliquo modo quam debeat; contra quem dicitur: ³⁹⁵ *Quomodo potestis credere, qui gloriam quæritis ab invicem? (Joan. v, 44)*. Et: *Diem hominis non desideravi, tu scis (Jer. xvii, 16)*. Alius est in opere; contra quem dicit Dominus: *Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco (Luc. xiv, 8)*. Iste est quando homo seipsū tractat alius quam debeat. Contra singulos istos modos plura inveniuntur dicta in sacra Scriptura, si inquirantur. Contra omnes dicitur: *Qui se exaltat, humiliabitur (ibid. 14)*. Et: *Superbis Deus resistit (Jac. iv, 6)*. Et multa alia. De his tribus, quando singula quæque sola est, illa levior quæ in solo opere est³⁹⁹, quia non fit nisi per ignorantiam; et tamen quia vitium est, corrigendum est. De aliis duabus illa quæ est in sola voluntate damnabilior est, quia scienter peccat. Illa vero quæ est in æstimatione, sola insanabilior est, quia non se ostendit et justa sibi videtur. Si ergo istæ tres superbiæ singulæ considerentur, tres simplices possunt dici superbiæ; si vero binæ et binæ intelligantur, tres duplices inveniuntur. Si vero tres simul conjungantur⁴⁰⁰, erit una triplex; et si erunt septem, tres simplices, tres duplices, una triplex. Contra istas superbias sunt membra humilitatis, id est, ut humiliter quis sentiat de se, et quantum ad tractatum et conversationem aliorum, humiliter velit de se, et ipse humiliter tractet se. Pro singulis modis superbiæ dicitur homo superbus; sed pro singulis membris humilitatis, vel pro duobus, nisi omnia membra simul sint, non dicitur homo humilis; sicut uno membro languente, dicitur homo æger; sanus autem non dicitur, nisi sanus omnibus membris. Hæc breviter commemoravi charitati vestræ. Quæ si prudentia vestra sæpius retractaverit, plenius ea intelliget quam hic dicta sunt. Valet et orate pro me, ut sicut Deus dedit mihi superbiam et humilitatem intelligere, sic mihi det illam cavere, et istam acquirere. Salutate dominum et amicum nostrum

VARIE LECTIONES.

³⁹⁴ Qui accipiunt consecrant *ms* qui accipientes consecrant ³⁹⁵ Collata cum eodem *ms* et cum *Edit.* Goth. et Col. 1573 ³⁹⁶ Connio *Edit.* Cuno ³⁹⁷ Aliquis existimat *ms* et *Edit.* aliquis altius existimat ³⁹⁸ Qui dixit *ms* et *Edit.* qui dicit ³⁹⁹ Est opere *ms* et *Edit.* est in opere ⁴⁰⁰ Tres conjungantur *ms* et *Edit.* tres simul conjungantur

reverentiam episcopum Atrebatensem ex parte A
nostra.

EPISTOLA LXXVI.

ANSELMUS AD ERNULFUM PRIOREM ET MONACHOS
CANTUARIENSES.

Carnoti, ubi a comitissa et ab episcopo exceptus est, scribit de itineris sui prosperitate, et Cantuarienses ut religiosi instituti sint tenaces, hortatur.

ANSELMUS, gratia Dei archiepiscopus Cantuariæ, dilectissimis filiis et fratribus domino ERNULFO priori, et aliis in Ecclesia Christi Cantuariæ Deo servientibus, salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

Qualiter me habeam et quid agam dilectioni vestræ significo. Gratia Dei, postquam iter nostrum incepit, vestris orationibus me prosequentibus, ab omni adversitate sum usque in præsentem diem protectus. (19) Romam tendens ea intentione qua de Anglia exivi, Carnotum usque perveni, ubi a comitissa sorore nostri regis, et ab episcopo, et a multis aliis cum gaudio et honore susceptus sum, sed de itinere meo tali tempore incepto valde mirati sunt. Dicebant enim propter nimietatem caloris, et quia isto tempore nullus peregrinus vadit, me nec Romam perventurum, nec amplius rediturum, quia aut manus inimicorum Ecclesiæ Dei non possum effugere, aut propter imbecillitatem corporis mei tali tempore necesse esset me mortem incurrere. Sic itaque vi consilii sui me ultra progredi ad præsens non permiserunt, sed ut opportunum tempus, et quando peregrini vadunt, expectarem, coegerunt. Sciens enim Scripturam divinam dicere: *Omnia fac cum consilio, et post factum non poenitebis* (Eccl. xxxii, 24), timui ne si tam rationabili et amico consilio non acquiescerem, poenitentia sequeretur. Hac ratione, quamvis prædicta comitissa me in terra sua retinere, et omnia necessaria libentissime vellet impendere, reversus sum in Northmanniam, et exspecto ut congruo tempore hoc quod incepit, si Deus annuerit, perficiam. Scitis, filii charissimi,

desiderium meum de vobis; audistis sæpe quid tribulationes meas consoletur in vobis. Si corda vestra soli Deo student vacare, si proposito quod fortiter arripuistis, velut boni in Christi vinea operarii strenue insudatis; si mundum vobis crucifixum et vos mundo vita vestra testatur; si non vobis, sed Deo, id est non vestræ, sed Dei voluntati vivitis; si etiam in minimis Deum valde timetis; si districtiorem ordinis vestri amatis; quam qui odit, certissimo signo se vitiosum esse et dissolutionem diligere demonstrat: si pacem inter vos et obedientiam domino priori servatis, hoc est desiderium meum de vobis, hæc consolatio et requies mea in vobis; hæc cogitate, hæc retractate et facite, si me lætificare, imo si Deum vobis vultis placare; hæc vobis Spiritus sanctus persuadeat, et pro his gloriæ suæ visionem beatam exhibeat. Amen.

EPISTOLA LXXVII.

ANSELMUS AD EOSDEM.

Ejusdem argumenti cum præcedente.

ANSELMUS archiepiscopus, dominis fratribus charissimis, domino priori ERNULFO, et aliis servis Dei in Christi Ecclesia Cantuariæ commanentibus, salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

Gratia Dei vestris et aliorum amicorum nostrorum orationibus favente, ex quo a conspectu vestro discessi, omnia erga me et socios prospere fuerunt usque in præsentem diem. Precor autem ut, sicut de vobis confido, pro nobis orare non cessetis, quatenus sic nos et actus nostros divina clementia protegat et disponat, ut de omnimoda prosperitate nostra, nobis ad vos redeuntibus charitas vestra congaudere valeat. Quantum quidem ad nos pertinet, sicut dixi, omnia nobis prospere sunt; sed si vos in pace, et, sicut spero, in studio bene vivendi et salvandi animas vestras vivitis, secundum desiderium meum, tunc multo magis et verius augetur gaudium meum. Precor itaque quanto affectu pos-

VARIE LECTIONES

¹⁹⁹ Cum eodem ms collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(19) Romam tenens ea intentione. Quam quidem noverant, ad quos scribebat; sed non omnes qui hunc locum viderint, nisi renexo stamine interruptam historiæ filum retexamus. Anselmus igitur, accepta Paschalis epistola penultima, quæ impudens regiorum legatorum detexit mendacium, constantius defendit investituram ecclesiasticarum libertatem et potestatem. Rex autem regni proceres, videntes Dei virum tam excelso firmoque animo, ut nec blanditiis mollesceret aut minis concuteretur, suaserunt ut ipse Romam proficisceretur, confidentibus atque etiam credentibus totam rem ejus opera felicissimum sortitorum exitum. Paruit Anselmus comminoribus, nihil non moliturus pacis ergo; discessitque Angliam v. Kalend. Maias, anno 1104, ut scribit Lilius in Chronico, cui libentius assentior quam Matthæo Parisio, Honedeno et Wigornensi, id recensentibus anno 1103. Nam, ut alias diximus, Anselmus Lugduno revocatus est in Angliam ab Henrico I, anno 1100, Augusto mense, estque vero-

simile in Angliam delatum fuisse sub finem ejusdem mensis: imo, si Honedenum sequamur, vii Id. Septemb., Henricus Anselmum invitavit in Angliam, quo mense aut die, mea non refert, cum inter omnes Anglos scriptores constet eo anno Novembri mense Anselmum sacro junxisse connubio Henricum regem et Mathildam, Macolini Scotorum regis filiam. Ast Eadmerus, peregrinantis Anselmi Achatem individuum, lib. II Vitæ ejus, et Walsinghamus in Hypodigmatibus Neustriæ observant has Henrici et Anselmi inimicitias non nisi post dimidiarum et secundum ejusdem Anselmi reversi annum, natas esse. Quod tempus deest in supputatione Parisii et Honedeni. Quamobrem certior est, imo nulla verior chronographia Eadmeri, cui soli, qui Anselmum vidit, comitatus est eum et redeuntem, ac permansit ad extremum usque vitæ spiritum, fidem promptius accommodo quam alteri cuilibet.

sum, ut semper ad meliora solliciti sitis proficere, et nullatenus ab his ad quæ vos Dei gratia provexit, deflere. Ad invicem secundum Deum dilectionis et concordie dulcedinem servate, ordinis vestri distributionem sine simulatione amate, corda vestra ad societatem angelorum ²⁷⁰, propter quam bene vivitis, sine intermissione levate: in omni difficultate et adversitate temporali, si ²⁷¹ contigerit, ne bonum studium vestrum aliquatenus ²⁷² perturbetur, consolationem Dei orando sperate. Ubique estis, sive in conspectu hominum, sive tantum in conspectu Dei, a quo nunquam abestis, in omnibus actionibus vestris, magnis vel parvis, etiam in cogitationibus cum Psalmista animas vestras in manibus vestris semper portate. Omnipotens Deus sic vos protegat in omnibus, et dirigat, ut ad æternam beatitudinem per temporalem prosperitatem perducatur. Amen. Nepotem meum Anselmum charitati vestræ, sicut carnem meam, commendo, ut et discere valeat, et vitam suam custodiat. Domino Roberto, qui custodit domum nostram præcipio ut totum vinum nostrum quod Cantuariæ dimisi, vos tribuat, et secundum voluntatem domini prioris in vestrum usum expendat.

396 EPISTOLA LXXVIII ²⁷³.

ANSELMI AD GONDULFUM ARCHIEPISCOPUM.

Regem non debere a monachis aut Ecclesia pecuniam exigere.

ANSELMUS archiepiscopus reverendo episcopo GONDULFO salutem.

Audivi quia dominus noster rex ²⁷⁴ a priore et monachis nostræ Ecclesiæ petit pecuniam, quam ipsi non habent nec habere possunt, quoniam, sicut mihi mandatum est, creditoribus non modicam debent pecuniam, et propter indigentiam in his quæ sibi ²⁷⁵ necessaria sunt, magnam patiuntur ²⁷⁶ angustiam. Ad opus etiam ecclesiæ inceptum, dimidium quod constitueram habere nequeunt; et si haberent, nec regem decet ab illis aliquid ²⁷⁷ exigere, qui nihil nec seipsos habent, sicut monachi, nec ad illos pertinet aliquid dare vel accommodare quod eorum non est. Unde vobis mando et precor ut regi precando suadeatis quatenus omnia nostra in pace, donec redeam, quietam manere jubeat, sicut promisit, quia si Deus, secundum quod proposui, mihi prospere redire concesserit, serviam ei sicut debeo domino et regi meo. Quod si fecerit, gratias agam Deo et illi; si vero preces nostras non audierit, et aliquid ²⁷⁸ unde doleam facere voluerit, faciet, sicut dominus, quod illi placebit ²⁷⁹, sed non mihi videbitur facere quod debeat ²⁸⁰. Non enim ego et monachi divisi sumus, sed omnia quæ illorum stabilita

^A sunt utilitati, mea sunt, et meæ subjacent potestati; et si ipsi indigerent, quidquid haberem, eorum deberem expendere necessitati. Quare cum omnis mundana adversitas pro suo modo et ratione tangat animum meum, illa ²⁸¹ utique quæ illos contristat, profundius lædit cor meum; et vos scitis quia tam inaudite insuetæ rei assensum præbere non debeo; et quoniam non debeo, non audeo, ut a monachis ²⁸², absque prælato suo, pecunia exigatur: et ideo non mihi nec alicui expedit ut hæc consuetudo in Ecclesiam Dei aliquo assensu introducatur.

EPISTOLA LXXIX ²⁸³.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Hortatur regem ut cælesti Regi obediat.

^B HENRICO, domino reverendo, glorioso regi Anglorum, ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ fidele servitium cum orationibus.

Gratias ago Deo, a quo est omne ²⁸⁴ bonum, de vestra incolumitate et hilaritate, et quia vestros successus ad majora et meliora ²⁸⁵ cum vestra et vestrorum fidelium lætitia provehit. Gratias etiam ago vestræ celsitudini, quia hæc mihi mandare dignata est, sicut fidei suo de quo confidit, quia in omnibus suis prosperitatibus congaudet, et illi cuius dispositione fiunt, gratias agit. Verum enim est quia hic quotidie orat et desiderat meum, ut Deus vos et vestra sic regat et protegat in gloria temporalis regni super Anglos, quatenus in æterna felicitate regnare faciat inter angelos. Hoc utique est, ad quod maxime vobis servire cupio. Quapropter quia ad me pertinet, ad hoc enim positus sum, ut fidelis et episcopus consulo, precor, et sicut scriptum est, obsecro opportune, importune, ut, sicut Deus vestram augeat prosperitatem et exaltat potestatem, ita vos super ²⁸⁶ omnia ejus ametis in omnibus operibus vestris servare voluntatem. Quod sic vos Deus diu in hac vita in prosperitate facere concedat, ut post hanc vitam secum in æternitate ²⁸⁷ gaudere faciat. Erga me, Dei gratia, cuncta prospere sunt; et ante Assumptionem sanctæ Mariæ de Becco proficiscar, ut, secundum quod Deus annuet, prosequar propter quod de Angliā egressus sum. De nostris rebus, quamvis hoc esse in vestra bona voluntate ²⁸⁸, confidam, rogo tamen ut eas in quiete manere jubeatis, donec redeam.

EPISTOLA LXXX.

ANSELMI AD ERNULFUM ET MONACHOS CANTUARIENSES.

De clericis in monachos recipiendis.

ANSELMUS archiepiscopus, domino priori ERNULFO et aliis fratribus Ecclesiæ Christi Cantuariensis, salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

VARIE LECTIONES.

²⁷⁰ Anglorum *ms* Angelorum ²⁷¹ Adversitate *si ms* adversitate temporali *si* ²⁷² Studium aliquatenus *ms* studium vestrum aliquatenus ²⁷³ Cum eodem *ms* collata ²⁷⁴ Vester rex *ms* noster rex ²⁷⁵ Indigentiam quæ sibi *ms* indigentiam in his quæ sibi ²⁷⁶ Patiuntur *ms* patiuntur angustiam ²⁷⁷ Illis aliquid *ms* illos pertinet aliquid ²⁷⁸ Et aliud *ms* et aliquid ²⁷⁹ Quod placebit *ms* quod illi placebit ²⁸⁰ Quod debebit *ms* quod debebit ²⁸¹ Animum illa *ms* animum meum illa ²⁸² Monachis *ms* a Monachis ²⁸³ Cum eodem *ms* collata ²⁸⁴ A quo omne *ms* a quo est omne ²⁸⁵ Melior *ms* meliora ²⁸⁶ Vos semper *ms* vos super ²⁸⁷ Æternitatem *ms* æternitate ²⁸⁸ Vestra voluntate *ms* vestra bona voluntate

De hoc unce mihi mandastis respondeo. Si qui A clerici, qui Ecclesiae et sibi utiles esse possunt, se ad ordinem suscipi petunt, et vos ita perpenditis esse, laudo ut eos suscipiatis; nec in hac re volo dubitetis de voluntate mea, quia scitis mihi displicere tales ad vos non ita venire sicut vellem. Vale.

EPISTOLA LXXXI ³⁸⁹.

ANSELMUS AD MATHILDEN REGINAM.

De sua incolumitate, et designato tempore itineris Romani.

Suae charissimae dominae MATHILDI, reginae Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus, fidele servitium et supernae gratiae continuam protectionem.

Non ignoro quod dignationis vestrae benignitati placet nosse quid mihi sit et quomodo me habeam. Gaudens igitur et gratias agens de tam bona vestra voluntate notifico vobis quoniam ex quo Anglia exivi, Dei misericordia me, et quae ³⁸⁹ ad me pertinent, in integra disposuit prosperitate. Usque nunc moratus sum Becci, exspectans opportunum tempus iter agendi; sed in proximo, ante Assumptionem sanctae Mariae, inde proficiscar, intentione quod incœpi, Deo annuente, peragendi. Didici nuper quia ³⁹¹ Deo regni domini mei regis et vestri dignitatem placet exaltare, et ea quae ad placitum ejus et vestrum ac fidelium vestrorum non erant, secundum vestram voluntatem ad honorem et utilitatem vestram reparare: unde sicut fidelis, et sicut bona vestra in praesenti et in futura vita desiderans, gaudeo, et superno Regi a quo vobis haec proveniunt, ago gratias ut debeo; et ut semper bona quae dedit intemerata custodiens, vos ad majora et meliora sub sua gratia provehat, oro et desidero. Quoniam igitur officii mei est vos exhortari ad caelestis regni desiderium, hortor, precor, consulo, quanto affectu possum, ne plus vos delectet in terreni regni transitoria gloria exultare quam ad caelestis regni felicitatem aeternam anhelare. Quod utique veraciter et efficaciter facere poteritis, si ea quae vestrae potestati subepta sunt, plus secundum Dei consilium quam secundum consilium hominum disposueritis. Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum (I Cor. iii, 19), ut ait vera Scriptura; et: Sapientia carnis inimica est Deo, quoniam legi Dei non est subjecta (Rom. viii, 7). Haec consulite, haec secrete et publice intimate domino nostro regi, et saepe repetite, et quantum ad vos pertinet, studiose retractate. Transit enim, ut soletis dicere, gloria mundi. Et utinam Deus vos ambos post transitoriam gloriam transire faciat ad aeternam. Amen.

397 EPISTOLA LXXXII.

ANSELMUS AD ARNULFUM ET MONACHOS CANTUARIENSES. *Ut Cantuarienses monachi non turbentur, sed quieti Deo serviant, quidquid rex egerit.*

ANSELMUS archiepiscopus dominis et fratribus et filiis charissimis, domno priori ERNULFO, et aliis sub illo monachis Deo servientibus, salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

De salute et prosperitate nostra, et ubi sim per praesentem nuntium cognoscetis. Ad praesens autem in Angliam redire nequeo, donec sciam quid rex respondeat litteris quas illi mitto per episcopum Rosensem. Quid autem in illis contineatur, postquam regi erunt ostensae, per eundem episcopum cognoscetis. Quidquid autem rex respondeat, vel quidquid de me sit, mementote quia *sive vivimus, sive morimur, Domini sumus* (Rom. xiv, 8). Sic igitur vivite, ut et illi vivatis, et cum moriemini, ad illum trans-eatis. Non vos perturbent tribulationes hujus vitae, quia *per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei* (Act. xiv, 21). Jactate cogitatum vestrum in Domino, et ipse vos enutriet, non dabit in aeternum fluctuationem justis. Orate Deum, bene vivendo, non mentes vestras turbando, ut in sua semper vos consolatione faciat laetari. Pueros et adolescentes, ut filios dulcissimos hortor et moneo, quanto possum affectu, ut monitionis et doctrinae qua eos de cordis et cogitationum custodia solebam instruere, non obliviscantur, sed consilium nostrum saepe retractando, sicut eam studiose magnificare et commendare illis solebam, per gratiam Dei custodire nitantur. Pax Dei, quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras (Philip. iv, 7). Gratias vobis ago pro charitate quam impendistis nepoti nostro, et illi praecipio ut vobiscum maneat, et doctrinis ac litteris studeat, donec ego sibi mandem ut veniat.

EPISTOLA LXXXIII ³⁹².

ANSELMUS AD EUSTACHIUM.

Is, uxore ex ejus consensu reclusa, alteram sibi adjunxerat; de quo peccato illum corripit.

ANSELMUS archiepiscopus ³⁹³, servus Ecclesiae Cantuariensis, EUSTACHIO ³⁹⁴ patri Gaufridi monachi Beccensis salutem.

Domnus Gaufridus, filius vester, sollicitus de salute animae vestrae, et timens damnationem vestram, rogat me ut ostendam vobis in quanto periculo maneatis. Dicit enim quia uxori vestrae, matri ejus ³⁹⁵, licentiam ut saeculum relinquens sanctimonialis fieret dedistis, et castitatem corporis vestri Deo vovistis, sed postea aliam mulierem accepistis, unde filium genuistis. Quod si ita est, scitote absque ulla dubitatione quia si in hoc peccato de hac vita exit

VARIAE LECTIONES.

³⁸⁹ Cum eodem ms collata ³⁹⁰ Misericordia quae ms misericordia me, et quae ³⁹¹ Didici quia ms didici super quia ³⁹² Cum eodem ms collata ³⁹³ Anselmus vocatus archiepiscopus Ecclesiae ms Anselmus archiepiscopus servus Ecclesiae ³⁹⁴ Eustachio ms Eustachico ³⁹⁵ Matris ejus ms matri ejus

anima vestra, omnino ³⁹⁸ perdita erit, nec ulla spes ejus salutis, sive ante diem judicii ³⁹⁷, sive post diem judicii erit. Videat igitur vestra prudentia quam grave malum sit perdere vitam æternam et societatem ³⁹⁹ angelorum, et pati tormentum æternum in societate diabolorum. Videte etiam quam periculosum sit et quanta insipientia in tali re differre ⁴⁰⁰ correctionem, sine qua certam potestis expectare perditionem. Quamdiu enim in hoc peccato maneatis, ira Dei manet super vos; et sicut peccatum quanto diutius manet, tanto magis crescit, ita ira Dei in dies magis super vos exardescit. Consulo igitur et precor, sicut Christianus Christianum, et sicut amicus amicum, quatenus de tam gravi peccato et tam magno periculo exire non differatis, ne forte de hac vita ad mortem et tormentum æternum transeat anima vestra qua hora non putatis. Consulo etiam ut filii vestri domini Gaufridi de hac re accipiat consilium, si unquam a Deo vultis habere salutis auxilium. Nam etsi non promisistis castitatem vestri corporis quando uxori licentiam dedistis ut sanctimonialis fieret, nullo modo tamen sine eo peccato et periculo quod supra dixi, violare eandem castitatem in vobis possetis quamdiu uxor eadem viveret ⁴⁰¹.

EPISTOLA LXXXIV ⁴⁰².

ANSELMUS AD MATHILDAM ABBATISSAM CADOMENSEM.

Hæc se debiliorem persentientem consulit Anselmum an onus deponere debeat. Respondet ipse quod ex consensu comitis et archiepiscopi Rothomagensis ac sanctimonialium laudabiliter possit; sin autem, partiat onera sua, et ea sapientioribus sororibus committat quæ explere ipsa non sufficit.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, dominæ et reverendæ matri abbatissæ Cadomensis, MATHILDÆ, semper divinæ gratiæ regi consilio.

Petit sanctitas vestra per dominum Robertum, fratrem Eustachii, nostrum consilium de abbacia vestra, quam idcirco deserere, si vobis liceret ut alii commendaretur, velletis, quoniam eam propter infirmitatem et ætatis imbecillitatem, sicut oportet, regere non valetis. Quod quia fieri non potest, nisi per comitem et archiepiscopum Rothomagensis, et episcopum vestrum, et consensum sanctimonialium

A vobis commissarum, inde vobis nullum impendere possum auxilium; sed quoniam hoc petitis ⁴⁰³, quale possum mando consilium. Tentate si per eos ad quos pertinet, desiderium vestrum, sicut vobis expedire videtur, potestis efficere; et si nequitis, sororibus, quæ membra vestra sunt, illis scilicet in quibus majorem prudentiam et religionis fervorem cognoscitis, earum rerum in quibus vires vestræ deficiunt, præcipiendo, rogando, exhortando curam injungite. Nam si ⁴⁰⁴ etiam contingeret ut tales personas in quibus secundum desiderium vestrum possitis ⁴⁰⁵ confidere, non haberetis, quod in Ecclesia vestra esse non spero, vestra tamen reverentia, si illas eligeret quas ad hoc meliores et aptiores cognosceret, excusabilis apud Deum, quoniam melius non posset, sicut credo, B existeret.

EPISTOLA LXXXV ⁴⁰⁶.

ANSELMUS AD GONDULFUM EPISCOPUM ROFENSEM.

Eum de Cantuariensis Ecclesiæ negotiis sollicitum laudat. Episcopum Eboracensem non vult inauditum et absentem damnare.

ANSELMUS archiepiscopus reverendo et diligendo episcopo Rofensi GONDULFO, semper et omnibus in Deo placita velle et operari.

Primum gratias ago Deo quia, sicut mandastis, omnia nostra et vestra ubique prospere subsistunt; 398 deinde vobis, cujus prudentia et cura reguntur. Dei gratia postquam de Anglia exivi, omnia erga me et ea quæ ad me pertinent ad votum meum disponuntur. De debitis quæ solvistis, si et debita de Romascot in his sunt, gaudeo; et promissionem vestram de redditibus nostris cum actione gratiarum exspecto. Bene fecistis, quia verba quæ inter regem et vos fuerunt de me et itinere meo, et de epistola quas sibi et mihi a papa missas dixi, et de legatis ad imperatorem mihi mandastis. Sed scitote quia ego nec literas, nec ullam legationem ab apostolico habui, postquam a vobis discessi, nisi quod per Tiberium mihi mandavit verbis et litteris (20) ut cum de Romascot adjuvarem. De litteris autem papæ ad regem nihil scio, nisi quod vos mihi mandastis. Si autem alicubi mansurus sum et per legatum meum sim facturus quod incepti, nondum sum cer-

VARIE LECTIONES.

³⁹⁸ Anima, omnino *ms* anima vestra, omnino ³⁹⁷ Ante judicii *ms* ante diem judicii ³⁹⁹ Vita æternam et societatem *ms* gloriam æternam et societatem ⁴⁰⁰ In tali differre *ms* in tali re differre ⁴⁰¹ Uxor viveret *ms* uxor eadem viveret ⁴⁰² Cum eodem *ms* collata ⁴⁰³ Quoniam petitis *ms* quoniam hoc petitis ⁴⁰⁴ Nam sic *ms* nam si ⁴⁰⁵ Desiderium possitis *ms* desiderium vestrum possitis ⁴⁰⁶ Cum eodem *ms* collata.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(20) *Ut cum de Romascot adjuvarem.* Romascot, Romischoot (Gallice, *la taille de Rome*, Cujacio ad C. Auditis, De præscript. lib. II). Romascot vel Romescot Anglica est dictio, ut apparet in legibus Guillelmi Nothi Anglorum regis apud Roger. Hoved. descriptis in Annal. posteriori parte, pag. 544. Quarum una hunc titulum habet et statutum, « De denario S. Petri, qui Anglice dicitur Ramescot. Quis qui habuerit xxx denariatos vivæ pecunie in domo sua de proprio Anglorum lege dabit denarium S. Petri, et lege Danorum dimidium marcæ. Ille vero denarius debet submoneri in solemnitate S. Petri et Pauli ante festivitatem, quæ dicitur, Ad

D vincula S. Petri, ita ut ultra alium diem non detineatur. Si quisquam detinuerit, ad custodiam regis clamor deferatur, quoniam denarius hic elemosyna regis est; justitia faciat reddi denarium, et forisfactionem episcopi et regis. Et si quis plures domos habuerit, de illa ubi residens fuerit, in festo apostolorum Petri et Pauli reddat. » Sic Guillelmus dictus Conquestor imperavit reddendum Deo quod Dei est, quodque a se imperatum fuerat ad unguem servavit, testibus litteris quas ad Gregorium VII transmissit in hanc sententiam: « Excellentissimo S. Ecclesiæ postori Gregorio, gratia Dei Anglorum rex et dux Northmanniæ Guillelmus, salutem cum amicitia

tus. De Gerardo archiepiscopo Eboracensi non debeo in tali re aliquid absens de absente et inaudito definire, præsertim cum ipse crimen illatum neget; et ideo non audeo dare consilium, ne consilium meum ab aliquo pro definitione accipiat. Quapropter si vobis videtur, de hoc apud regem, omnino ex mea parte, nisi ipse a vobis requisiverit, quod vobis mando, si melius non potestis, respondete. De lite quæ est inter nostros et homines Roberti de Monteforti, precor ut faciatis per regem, ut aut pax integra, aut treviæ⁴⁰⁵ inter eos, donec redeam, ponantur. De omnibus nostris rebus intus et foris, curam, sicut hactenus fecistis, habeatis, et sicut scitis me in vobis confidere, precor. De rebus ac familia Roberti nutriti vestri, qui mecum est, gratias ago, quoniam ea

contra adversarios ejus sicut illi mandatum est, defenditis; et instantissime precor ut omnia quæ ad illum pertinent quietæ manere omnino faciatis, et hoc ipsum Guillelmo de Metestante ex mea et vestra parte præcipiatis. Dico enim vobis quia malo in meis propriis quam in ejus rebus aliquam pati injuriam. Deo annuente, ante Assumptionem sanctæ Mariæ de Becco proficisci volo, et in festivitate apud Carnotum esse; et deinde, sicut Deus disponet, vestris orationibus prosequentibus, iter nostrum peragere. Quod nonnulli me reprehendunt de familiaritate quam habeo ad illos quos rex non diligit, scitote quia nihil facio contra honorem ejus aut unde justè reprehendi debeam. Propter rixas quæ fiunt de ecclesia de Hergas, jubete Rodulfo⁴⁰⁷ præposito ut

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁵ Aut tremæ ms aut treviæ ⁴⁰⁷ Rudolpho ms Rodulpho

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Hubertus regatus tuus, religiose Pater, ad me veniens ex tua parte me admonuit quatenus tibi et successoribus fidelitatem facerem, et de pecunia quam antecessores mei ad Rom. Eccles. mittere solebant, melius cogitarem. Unum admisi, alterum non admisi. Fidelitatem facere nolui, nec volo, quia nec ego promisi, nec antecessores meos antecessoribus tuis id fecisse comperio. Pecunia tribus ferme annis, in Galliis me agente, negligenter collecta est. Nunc vero divina misericordia me in regnum meum reverso, quod collectum est per præfatum legatum mittitur; et quod reliquum est, per legatos Lanfranci archiepiscopi fidelis nostri, cum opportunitum fuerit, transmittetur. Orate pro nobis, et pro statu regni nostri, quia antecessores vestros dileximus, et vos præ omnibus sincere diligere et obedienter audire desideramus. Hucusque Guillelmi litteræ, quas inter Lanfranci epistolæ nactus sum.

Sed Guillelmum scripsisse Gregorii litteris ad parentem in quibus sic eum monuerat anno 1073 xi Nonas Aprilis, indictione xii: « Rebus vero S. Petri, quæ in Angliā colliguntur, sic te ut tuis invigilare admonemus, sic liberalitati tuæ ut tuæ committimus, ut pium et propitium debitorem Petrum reperias, et cum tibi ex debito subvenire admoveas, quem sibi multa te tribuisse non latebit. »

Huberti vero apostolici in Angliam legati ad colligendum divi Petri vectigal, sit mentio epist. 32 lib. ii, et 42 lib. iii. Quod autem Guillelmus Danorum lege pendit marcam dimiditatem jubet, videtur intelligendum de regibus Danis, qui per aliquot annos regni Anglici habenas tenuerunt. Quorum unus, nempe Kanutus primus rex Daciæ, Norvegiæ et Angliæ, revertens Roma, quam petierat voti causa, anno 1030 litteras ad Anglos dedit, præcipiens universum æs alienum solvi ante reditum suum: et inquit, denarios, quos Romam ad sanctum Petrum debetis, sive ex urbibus, sive ex villis. Has autem litteras anno 1032 scriptas esse memorie dedit Ingulphus abbas Croilendensis in sua Historia, ubi integrum earum apographum exscripsit, religiosam quoque Kanuti peregrinationem denarravit; nec non Malmesber. lib. ii De regibus Anglor., cap. 11; Hoved. Annalium prior. parte, anno 1031; Polyd. lib. vii Angl. Histor.; Lilius in Chronic.; Henric. Huntid. lib. vi: Rex vero Cnut, inquit, Romam splendide perrexit: et elemosinam quæ vocatur Romscot, quam antecessores sui dederant Ecclesiæ Romanæ, perenniter assignavit.

Romscot igitur, seu Romscot, est annuum vectigal quod reges Angliæ pensabant annuatim summis pontificibus Romanis; eamque ob rem Angli vernacule appellabant *Pitrepens* vel *Petrepence*, quasi pensum seu denarium Petri, ut epistol. 32 lib. ii, et 42 supra. Petri Blesensis 136, edit. Parisiens. 1515 (nam edit. Mogunt. separavit ab epistolis, separatamque inscripsit invecivam), et capit. Auditis, De Prescription. lib. ii, et capit. Ea quæ, De censibus lib. iii.

Et hunc quidem denarium etiam cum Angliæ regnum teneretur eptarchia, reges pependerunt. Ac imprimis Inas, Occidentalium Anglorum rex, annum salutis circiter 740; Et Iuvus vel Adulf (ut scribitur lib. iii Chronic. Ethelverdi, cap. 4 (item Westsaxonum seu Occidentalium Anglorum anno 855, ut Asserus Syreburnensis (nunc *Saresberiensem* dicunt) episcopus, in Historia Elfredi Anglosaxonum regis, tradidit hisce litteris. « Romæ quoque omni anno magnam pro anima sua pecuniam, id est ccc mancussas portare præcepit; quæ taliter ibi dividerentur: scilicet, c mancussas in honorem sancti Petri specialiter ad emendandum oleum, quo impleantur omnia luminaria illius ecclesiæ in vespera Paschæ; et c mancussas in honorem sancti Pauli, eadem conditione ad parandum oleum in ecclesia Sancti Pauli apostoli, ad implenda luminaria in vespera Paschæ, et in galli cantu; c quoque mancussas venerabili papæ apostolico. » Pene singula Assiri verba Florentii Wigornensis perscripsit Chronic. pagina 500 Guillel. Malmesberiensis lib. ii De Reg. Anglis, cap. 2, rem totam brevius et specialius absolvit: *Romam, inquit, composito regno ivit, ibique tributum, quod Angli hodieque pensant, sancto Petro obtulit coram Leone papa quarto.*

Mancussas autem nunc memoratas Rogerius Hovedenus appellant *manculas*; et Malmesberiensis proxime *marcas*. At Guillelmus Lamberdus scholiis ad veteres Saxonum leges asserit manculam et marcam eadem esse, nempe nummum valentem xxx denariis. Sed de his nimis, cum Anglicanæ historiæ studiosis sint notiora quam luculentius explanarem. Necessario tamen explanatus hæc observavi propter quosdam, me audiente referentes hanc denarii Romani pensationem ad Joannis vulgariter appellati *sine terra*, regis Angliæ, tempora, quanquam utraq. sit ex diametro opposita: hæc enim coacta, illa spontanea fuit, ut prolixè narrat Matth. Paris in Hist. major.

eam teneat in manu mea donec redeam, et interim inveniat qui in ea serviat. Omnipotens Dominus vos et vestra sub sua gratia custodiat, et vos semper ⁴⁰⁸ in viam salutis dirigat. Amen. ⁴⁰⁹

EPISTOLA LXXXVI ⁴¹⁰.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Gratulatur regi de se sollicito.

Suo charissimo domino HENRICO, glorioso regi Anglorum, ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, fidele servitium cum orationibus.

Gratias magnas ago celsitudini vestræ pro amore magno quem erga me vos habere ostendistis, et propria sollicitudine quam de me sicut de fideli vestro habetis, scilicet ne in itinere incepto propter imbecillitatem et infirmitatem corporis mei nimio laboris gravamine deficiam. Sed jam usque in vallem Moriannæ ⁴¹¹ progressus eram, quando vestram suscepi epistolam, unde timui ne domino papæ displiceret si, tanta parte itineris perfecta, remanerem, et nullum mihi responsum per legatos faceret, nisi ad eum, sicut incœpi, ipse pervenirem ⁴¹². Vidici enim per litteras, quas mihi per Tiberium misit, quia si possibile esset libenter mecum loqueretur ⁴¹³. Sperans itaque in Deo, secundum quod in me sentiebam et de itinere jam peracto expertus eram, quia laborem itineris possem subsistere; quod quia me non posse timebatis, me remanere volebatis, existimaui bonum esse per meipsum hoc pro quo Anglia exivi, sicut proposui, perficere, nisi forte aliquid obviaverit cui rationabiliter nequeam resistere. Omnipotens Deus sic vestrum regnum terrenum in gaudio vestro diu regat et corroboret super Anglos, ut post ⁴¹⁴ hanc vitam vos regnare faciat inter angelos. Amen.

EPISTOLA LXXXVII ⁴¹⁵.

ANSELMI AD GERONTONEM ABBATEM.

Clericus in duabus Ecclesiis obstrictus sacramento religionis, in qua debeat manere? Expedit propter plures causas eum Carnoti remanere quam ad Gerontonem remeare.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, reverendo abbati et amico suo GERONTONI ⁴¹⁶ salutem.

Quidam monachus, sicut ab illo didici, alligatus Ecclesiæ vestræ per quamdam professionem quam in habitu clericali vobis fecit, et similiter monasterio Sancti Petri, quod Carnoti situm est, ubi habitum monachi assumpsit per aſiam professionem, dicit se nullatenus posse habere solutionem a vobis neque ab abbate Carnotensi, ut vel in Carnotensi monasterio vel in vestro animam suam salvet; quod fa-

cere nequit nisi aut a vobis aut ab abbate Carnotensi absolutus fuerit. Consideret igitur prudentia vestra quia non expedit nec decet vos abbates ut animam ejus quisque sibi trahendo scindatis, sed in vobis esse maternam pietatem, et plus vos diligere animam proximi quam propriam voluntatem ostendatis. Ille enim se magis ostendit esse matrem, qui dicet alteri: Habeto tu solus infantem vivum, nec ambo eum occidamus, ut cum venerit verus Salomon, dicat: *Date huic infantem vivum, hæc est enim mater ejus*. Nam vera mater mavult filium suum in alieno sinu vivere, quam in suo mortuus fovere. Notum autem sit sanctitati vestræ quia sicut cognoscere potui, magis expedit propter plures causas eum Carnoti remanere quam ad vos remeare. Unde, si auderem, religioni vestræ consulendo suggererem quatenus vos non falsam, sed veram matrem esse probaretis. Valet.

EPISTOLA LXXXVIII ⁴¹⁷.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Quid responderit papa ad consultum de sacerdotiorum collatione; quodque Anselmus papæ sit pariturus.

Suo reverendo domino HENRICO regi Anglorum ANSELMUS Cantuariensis archiepiscopus, fidele servitium cum orationibus.

Quamvis per Willelmum de Warelwast ⁴¹⁸ cognoscatis quid Romæ fecerimus, tamen quod ad me pertinet, breviter ostendam. Romam veni, causam pro qua veneram domino papæ exposui. Respondit se nequaquam velle dissentire a statutis antecessorum suorum, et insuper præcepit mihi ut nullam ³⁹⁹ haberem communionem cum illis qui de manu vestra ⁴¹⁹ investituras acceperunt Ecclesiarum, post hujus prohibitionis notitiam, nisi penitentiam agerent, et sine spe recuperationis quod acceperant desererent, neque cum episcopis, qui tales consecrarunt, nisi ad apostolicæ sedis iudicium se præsentarent ⁴²⁰. Horum omnium testis potest esse prædictus Willelmus, si vult. Qui Willelmus, quando ab invicem discessimus, ex vestra parte commemorans amorem et benignitatem quam semper erga me habuistis, submovit me sicut archiepiscopum vestrum ut talem me facerem quatenus sic intrarem in Angliam, ut sic esse possem vobiscum sicut fuit antecessor meus cum patre vestro, et vos me eodem honore et libertate tractaretis, qua pater vester antecessorem meum tractavit. In quibus verbis intellexi quia nisi me talem facerem, reditum meum in Angliam non velletis. De amore quidem et benignitate gratias ago. (21) Ut autem ita sim vobiscum sicut

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁸ Vos nunc et semper *ms* vos semper ⁴⁰⁹ Amen *ms* omittit ⁴¹⁰ Cum eodem *ms*, collata ⁴¹¹ Moriannæ *ms*. Moriannæ ⁴¹² Incœpi, pervenirem *ms* incœpi ipse pervenirem ⁴¹³ Mihi loqueretur *ms* mecum loqueretur ⁴¹⁴ Et post *ms* ut post ⁴¹⁵ Cum eodem *ms* collata ⁴¹⁶ Anselmus archiepiscopus Cantuariensis... Gerontoni *ms* Anselmus servus Ecclesiæ Cantuariensis... Gerontoni ⁴¹⁷ Collata cum eodem *ms* et cum Edmeri Historia Novorum edita. ⁴¹⁸ De Warelwast *ms* et Edm. de Warelwast ⁴¹⁹ Manu vestra Edm. manu tua ⁴²⁰ Repræsentarent Edm. præsentarent

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(21) Ut autem vobiscum sim sicut antecessor meus fuit cum patre vestro, facere non possum. Girgillus foret hæc verbis extricandis necessarius. Cum enim sub finem illius sæculi illi sinui vocaretur Simonis,

sacerdotii, virgæ, aut annuli pontificii data potestas a laico principe, sed et homagium (ut vulgo loquar) eidem factum, vel quoddam obsequium ejusdem rei gratia, videbitur Lanfrancus hac purus macula, imo

antecessor meus fuit cum patre vestro, facere non possum, quia nec vobis homagium facere, nec accipientibus de manu vestra investituras Ecclesiarum propter prædictam prohibitionem me audiente factam audeo communicare. Unde precor ut mihi vestram, si placet, mandetis voluntatem; utrum sic, quemadmodum dixi, possim in pace vestra et officii mei potestate redire in Angliam. Paratus enim sum et vobis et populo divina mihi dispositione commisso officii mei servitium pro viribus et scientia mea, servata⁴²¹ regulari obedientia, fideliter exhibere. Quod si vobis⁴²² non placuerit, puto quia si quod animarum detrimentum inde contigerit, mea culpa non erit. Omnipotens Deus sic regnet in corde vestro ut vos per omnia regnetis in gratia ejus. Amen⁴²³.

EPISTOLA LXXXIX⁴²⁴.

ANSELMI AD FRATRES CANTUARIENSES.

De suo reditu in Angliam a Cantuariensibus monachis peroptato.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, dominis⁴²⁵ fratribus et filiis charissimis in Christi Ecclesia Cantuariæ conversantibus salutem et benedictionem⁴²⁶ Dei, et suam, quantum potest.

De reditu nostro dulce desiderium vestrum, quia de dulcedine dilectionis procedit⁴²⁷, gratanter accipio, amo et approbo, etiamsi aliter Deus disponere voluerit quam sicut ego vobiscum desidero. Sæpe enim Deus servorum suorum vitam ordinat contra

A hoc quod mens humana, quamvis⁴²⁸ suo sensu intentione bona, desiderat. Sicut enim aurum in fornace probatur, ita mentes electorum suorum ignis tribulationis examinat. Quod si vobis ejus paterna correctione aut probatione contigerit, nolite deflere, sed ex ipsa tribulatione, sicut filii, studete proficere. Non est enim inusitatum servis Dei in hac peregrinatione adversitatibus multimodis concuti, quoniam non sunt de hoc mundo; et quanto magis hic vexantur, tanto magis mundum cognoscunt, et ad requiem transire desiderant de hoc mundo. Quapropter moneo et precor vos ut filios charissimos, quatenus, si res exegerit, quanto attentius vos hostis hominum a statu religionis vestræ dissipare tentaverit, tanto vos ad servitium Dei colligere strictus studeatis. Sic namque contra hostem fortius pugnabitis et Dei auxilium efficacius impetrabitis. De his non est necesse me vobis multum scribere, quia Dei gratia vos⁴²⁹ hæc scitis, et testimonia Scripturarum vobis sunt præsentia; et domui prioris, si illi credere volueritis, vobis consulere et vos confortare poterit sapientia. Quod petitis ut domno priori committam totam curam animarum vestrarum, secrete et publice, donec ego ad vos redeam, hoc utique feci et facio, sicut mihi ipsi, ut ipse secundum sapientiam quam Deus sibi dedit, et secundum zelum domus Dei quem in corde gerit, judicet et disponat, puniat et parcat, quatenus animæ in innocentia nutriantur, et vitia quantum

VARIE LECTIONES.

⁴²¹ Servati ms et Edm. servata ⁴²² Vobis Edm. votis ⁴²³ Amen ms et Edm. omitt. ⁴²⁴ Cum eodem ms collata ⁴²⁵ Anselmus vocatus archiepiscopus Cantuar. Dominis ms Anselmus archiepiscopus Dominis ⁴²⁶ Conversantibus et benedictionem ms conversantibus salutem et benedictionem ⁴²⁷ Dilectionis vestræ procedit ms dilectionis procedit ⁴²⁸ Mens quamvis ms mens humana quamvis ⁴²⁹ Grata et vos ms Dei gratia et vos

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

et ipse Guillelmus Nothus, hujus Henrici (ad quem sunt præsentæ Anselmi litteræ) genitor. Vidimus enim apud Baronium eum Alexandri papæ testimonio laudatum, ob exstinctam a se pestem Simonie. Malmesberiensis vero, si credamus aienti, lib. III De reg. Anglis, Gregorium VII inventorem fuisse et primum fulminatorem anathematis in laicos investitores et investitos; nihil in his verbis animadverto quod Lanfrancum attingat. Et quidem ejus inauguratio plus regia importunitate, et summi pontificis jussu perfecta fuit quam hujusmodi suspectis favoribus, ut ipsemet testatus est litteris ad eundem pontificem datis relatisque ad epistolam 25 lib. I. Præterea, eodem Alexandro præcipiente Thomam Eloraci archiepiscopum et Remigium Lincolnæ præsulem suis indignos sedibus (hic quod Guillelmo Notho Angliam venienti tulisset suppetias, episcopum acquisierat, ille, quod presbyteri filius esset) restituit. Verum quia auctore Malmesberiensis lib. I De pontificibus Anglis: « Papa pondus facti a se regiens, in Lanfrancum considerationem transfudit, bene an secus fieret, redderet investituras si vellet, si minus, faceret quod commodum sciret. Ita illi, de manu Lanfranci baculos et annulos recipientes, lectum ad patriam cum eodem moliti sunt reditum. Nec minori eum amoris diligentia palandum curavit Gregorius Alexandri successor, multa illius consilio transiens, multa etiam domesticis suis ignota, illius conscientie communicans. » Quibus Malmesberiensis verbis apparet, hos duos pontifices habuisse Lanfrancum in Anglia vice sacerdotum ejusdem aucti,

C ex quo in vulgus ederentur necessario cognoscenda, pro locorum, personarum, et temporum ratione; alia vero aut reticenda prorsus, aut non tam manifesta, fienda, ut videret Lanfranci prudentia, cui fides erat dictorum paparum.

Quamobrem, si quid præstitit Lanfrancus, quod detrectet Anselmus, nemo temerarie vitio dederit probissimo antistiti, cum discipulus præceptoris non carpat, sed affirmet se non audere quod præceptor licuit (si res exigeret aliquando) ob interdictum Urbani II et Paschalis II se audiente promulgatum. Cæterum hic animo succedit, Malmesberiensis sui immemorem fuisse libro III De reg. Anglis, ubi de Gregorio VII papa sic scribit: *Hic, quod alii inusitaverant, palam extulit, excommunicans electos, qui investituras de manu laici per anulum et baculum acciperent.* Graviter, inquam, memoria lapsus est Malmesbita ita scribens: « Cum Nicolaum I papam ducentis ferme annis ante Gregorium et Leonem IV, ante Nicolaum constet idem cavisse sub anathematis poena, quam legere est tomo II conciliorum, his verbis: Ut per laicos nullo modo quilibet clericus aut presbyter obtineat ecclesiam, nec gratis, nec pretio. » Quin et Alexander II Gregorii VII prædecessor probavit, servandamque præcepit hanc cæterasque Nicolai constitutiones. Etenim hanc Gratianus retulit Alexandri nomine, cap. 6, quest. 7, cau. *Per laicos.* Ulinam vero loci hæc statuta renovarit, exprimit ipsemet, scribens in hunc modum: « ALEXANDER episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis catholicis, cunctoque clero et populo,

possibile est, Deo adjuvante, radicatus de domo Dei exstirpentur et excludantur. Scio quia ⁴²⁰ singuli nostram desideratis absolutionem; sed quoniam singulis hoc facere mihi nunc possibile non est, omnibus vobis Dei et nostram, quantum in me est, opto, oro, mando, absolutionem et benedictionem. Disciplinam ordinis vestri semper amate: pacem inter vos et obedientiam ad priorem inviolabiliter servate. Dominus sit semper vobiscum. Amen.

EPISTOLA XC ⁴²¹.

ANSELMI AD ERNULFUM.

Ejusdem argumenti.

ANSELMUS archiepiscopus reverendo et charissimo fratri, domno priori ERNULFO, salutem et gratiam Dei.

Quod vos et amici nostri doletis quia rediens Roma in Angliam non veni, hoc facit dilectio; sed quod pastorem curam sine ulla ratione relinquere videor, non hoc aestimant sapientes religiosi quibus rem ostendo, neque ego intelligo. Non enim ego eam, quantum in me est, relinquo, sed ibi ubi eam me exercere oportet, conversari sicut vos, si diligenter intenditis, cognoscere potestis, nequeo. Audistis enim quibus ex præcepto Apostoli communicare non possim sine animæ meæ periculo; quorum communionem regi communicans, dum ipse eis communicat, vitare non valeo. Hic consideret aliquis quid facere possim ⁴²², cum veniam ad regem coronandum, et missam celebrabo, et ipsi circa me erunt. Certe illos expellere nequeo, cum illis orare non audeo, regi subtrahere solitum officium non debeo, quoniam dominus papa et illi concedit, et mihi, ut faciam si præsens sum, præcipit. Si mihi dixit ⁴²³ ut domi maneam, ad curiam non eam, et

sic me alia bona officii mei faciens a communione malorum abstineam, conqueretur rex cum omnibus episcopis et principibus suis, (22) quia cum illum coronare nolo, aufero ei coronæ suæ honorem, quem ei primas regni sui debet per consuetudinem. Unde justum illis videbitur, et opere complebunt, ut dignitas Ecclesiæ nostræ ad aliam Ecclesiam transferatur. Quod cum fiat, me vivente, in regno, neque per me aut per alium prohibere potero, confirmabitur Ecclesiæ nostræ intolerabilis imminutio. Quod autem dicunt quod non oportuerit eum pro uno verbo fugere, qui suum sanguinem pro ovibus suis et pro Ecclesia Dei debuerit effundere, dico quæ non est parvipendendum illud verbum, in quo tam gravia mala continentur quæ jam dixi ⁴²⁴, in quæ sine periculo animæ meæ et sine detrimento Ecclesiæ mihi commissæ nullatenus me possumingere. Denique non timeo sanguinis effusionem, aut quamlibet corporis mei destructionem, aut rerum amissionem. Quæ si personæ meæ evenirent, libenter paterer propter veritatis assertionem. At nihil horum super me cadet; sed Ecclesiam nostram et homines ad eam pertinentes, si in Angliā ⁴²⁵ cum rege contenderem, gravis oppressio frustra contingeret, et multitudo vexatorum ad culpam meam ærumnas suas, me exsecrando, converteret. Melius itaque mihi videtur ut me absente quælibet tribulatio, si vitari nequit, in Angliā debacchetur, quam per meam præsentiam ⁴⁰⁰ et tolerantiam quælibet prava consuetudo in futurum confirmetur; aut multitudo hominum, me aspiciente, propter me tribulationem se pati lamentetur. Si obijciatur quod majus est damnum animarum quod continget ⁴²⁶ propter meam absentiam, quam malum temporale quod con-

VARIÆ LECTIONES.

⁴²⁰ Sicut quia *ms* scio quia ⁴²¹ Cum eodem *ms* collata ⁴²² Possum, cum, *ms* possim, cum ⁴²³ Præcepit, si mihi præcepit *ms* præcipit, si mihi dixit ⁴²⁴ Quia jam dixi *ms* quæ jam dixi ⁴²⁵ In Angliam *ms* in Angliā ⁴²⁶ Quod cognoscitur *ms* quod continget

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

salutem charissimam, et benedictionem apostolicam. Vigilantia universalis regiminis assiduam sollicitudinem omnibus debentes, quæ in Constantiniana synodo nuper celebrata coram centum et amplius episcopis, licet nobis immeritis presentibus, sunt canonice instituta, vobis notificare curavimus; quia ad salutem nostram eorum executores vos optamus, et apostolica auctoritate jubendo mandamus. Primo namque, inspectore Deo, ut a beato papa Leone et beate memorie Nicolai prius statutum est erga Simoniacos nullam misericordiam in dignitate servanda habendam esse decernimus. Et paulo post sancta synodus hoc capite sub excommunicatione statuit, dicens: Quicumque sacerdos vel diaconus vel subdiaconus post constitutum beate memorie predecessoris nostri, sanctissimi pape Leonis aut Nicolai de castitate clericorum concubinam duxerit, vel dictam non reliquerit, ex parte omnipotentis Dei, et auctoritate apostolorum Petri et Pauli precipimus, et omnimodo interdiciamus ut missam non cantet, neque Evangelium, neque Epistolam ad missam legat. Et hæc scriptum ex synodo Lateranensi.

Porro has Anselmi litteras Lugduno fuisse datas anno 1103 inde constat quod observaverimus in epist. 78 Anselmum Roumæ profecturum excessisse Angliam

anno 1104, et in Galliis supra tres menses esse commoratum, propter nimios æstus similisque corpusculi imbecillitatem, ita ut se dederit in viam Nonas circiter Augustas; hunc enim diem præfuit epistolæ 81 et 85. Præterquam, quod a vero abhorreat, virum multo confectum senio fuisse et rediisse tam brevi ut eodem reverteretur anno quo discessisset, maximeque hierno tempore.

Hanc vero s-parationem Anselmi regiique legati Guillelmi Guarlenastii contigisse hæud procul a Lugduno, Eadmerus, Malmesburiensis, et alii sunt auctores. Diversus igitur Lugdunum Anselmus multas insequentium epistolarum scripsit ad regem, reginam, antistes, cœnobiatas et cœnobitas, aliique ad eum.

(22) Quia cum illum coronare nolo. Quo sensu loquitur Anselmus, non video, quia antequam Henricus eum primo revocasset in Angliam, jam insignia regis sumptuosa ipsomet teste, epist. 40 supra. Præterea ut monstravimus ad epistol. 88, hæc litteræ fuere scriptæ Lugduni intra annum 1105; Henricum autem fuisse in regem Angliæ unctum anno 1100, post id. Kalend. August. quo testantur ore Hontidon. lib. vii Malmesbur. lib. v De reg. Angl., Florent. Wigorn. in. Chronic., Houed. in Annal. i part., Neubrig. lib. i, cap. 3.

tingeret per meam praesentiam, et ideo istud propter illud esset contemnendum, jam dixi quia, si super me venerit, inconcussam servarem patientiam. Verum quoniam non debemus facere mala ut veniant bona, non debeo attrahere super quoslibet⁴³⁷ innocentes quaelibet mala ut animabus aliorum eveniant bona. Dixi utique in praeterito anno, cum me minarentur expellere, quia nollem exire propter injunctam mihi curam et obedientiam; sed et hoc dicebam propter illos qui hoc minabantur, ne pro solis verbis illorum exirem, non propter aliquam utiliter remanendi fiduciam. Mox enim ut discordia et contentio inter regem et me appareret, pariter et mala corporalia ferverent, et bona spiritualia penitus frigerent. Quod imponitur mihi, quia quasi astute infamaverim regem et regnum ejus, et episcopum Lincolnensem, non per me manifeste, sed latenter per monachos nostros, certe falsum est, quia nullus homo a me ad hoc monitus est. Sed nec ipsi fratres nostri Eadmerus (25) et⁴³⁸ Alexander, qui maxime de hoc accusantur, ita sicut de eis dicitur, cognoscunt esse; et vos scitis quia delatores, parvis magna addentes, mendaces solent esse: denique antequam nos veniremus Romam, multa dicebantur de Anglia intra Romam et extra Romam. In his omnibus neque per me, neque per sapientiores me, meliori possum uti consilio quam dispositionem Dei expectare et rem ejus committere iudicio. Hoc autem scitote quia voluntas mea est ut, adjuvante Deo, nullius mortalis homo fiam, nec per sacramentum fidem alicui promittam. Consilium nostrum petitis quid agere debeatis inter eos et cum eis quorum communionem mihi dominus papa interdixit. Quae res ita dubia est, ut minus difficile sit non communicare eis quibus rex communicat, praesertim cum mihi soli Romae a papa ista interdicta sit communio; nec audeo praecipere ut illis communicetis, quibus ego non communico; sed si ita permanseritis sicut vos dimisi, nequaquam vos reprehendo. Non enim potestis a toto regno discordare, nec participes estis eorum malitiae si quis a vobis petierit quod honestatem et religionem vestram non⁴³⁹ deceat; praemeditati estote ne aut minae, aut blanditiae, aut aliqua astutia persuadeant vobis aliquid unde vos postea poeniteat. Consilium et curam fratrum, quicquid contingat, propter Deum et charitatem proximi nolite desere, nisi vos violentia de Ecclesia expulerit. Si ingruerint adversitates et tribulationes, tunc fortiores estote, et in tentatione fratribus vestris nolite deficere. Si quis exegerit ab aliquo monacho Ecclesiae

A nostrae⁴⁴⁰ sacramentum, aut fidei alligationem, aut pactum aliquod quod contra ordinem sit, propter tenendam aliquam potestatem, quam dicimus obedientiam, considerate et in quantum possibile est, et in quantum scitis, avertite malitiam⁴⁴¹. Quidquid futurum sit, Dei tuitioni vos et omnes fratres nostros cum omnibus quae ad Ecclesiam nostram pertinent commendo.

EPISTOLA XCI⁴⁴².

ANSELMI AD ANTONIUM SUBPRIOREM.

Eum laudat et admonet.

ANSELMUS archiepiscopus fratri et filio charissimo ANTONIO subpriori, salutem et benedictionem.

Gaudeo et gratias ago Deo et vobis pro bono zelo quem habetis, et quia ordinem vestrum libenter custoditis, et ut alii illum servent, strenue studetis. Precor autem, sicut saepe precatus sum, ut in hoc bono proposito perseveretis, quia Deo gratum est, et ab eo praemium bonum reportabit. Est quiddam unde olim quosdam audivi conqueri. Dicunt enim quia aliquando cum sit ante vos proclamatio de quibusdam negligentibus, quae sine mala intentione possunt intelligi, et solius levitatis culpae imputari⁴⁴³, dilectio vestra in pravam suspicionem in audientia eas interpretatur; veluti sunt signa, aspectus et similia, in quibus nulla malitiae certitudo deprehendi potest. Moneo ergo vos ut dilectum dilectorem meum, et consulo, ut filio charissimo, ne hoc faciatis, nisi cum res ita aperta fuerit ut a malitia excusari non possit. Nocet enim multum. Potestis enim culpam pro sola violatione ordinis acriter punire, et omnem pravam suspicionem, quando probari nequit, avertere. Sic autem et vos diligenter, et se sine verecundia corrigent. Vale.

EPISTOLA XCII⁴⁴⁴.

ANSELMI AD GONDULFUM.

Grates persolvit episcopo de se bene merito.

ANSELMUS, Dei dispositione archiepiscopus, reverendo et charissimo coepiscopo GONDULFO, salutem et quod melius sit et potest.

Gratias ago vobis pro bene factis magnas, sed multo majores pro vestra bona voluntate, quae semper plus facere vult quam possit. Bonum desiderium vestrum de reditu nostro, et consilium de vera dilectione procedens amo et laudo; sed de effectu⁴⁴⁵ ejusdem voluntatis certum quid promittere non audeo; sed Dei ordinationi, cui subjacent omnia, me et quaecunque de me sunt, commendo. Ipsum oro, et omnes amicos meos rogo, ut orent quatenus ipse me in beneplacito suo disponat, nec unquam

VARIAE LECTIONES.

⁴³⁷ Super me quoslibet *ms* super quoslibet ⁴³⁸ Dinerus *ms* Edmerus ⁴³⁹ Religionem non *ms* religionem vestram non ⁴⁴⁰ Ecclesiae vestrae *ms* Ecclesiae nostrae ⁴⁴¹ Avertere malitiam *ms* avertite malitiam ⁴⁴² Cum eodem *ms* collata ⁴⁴³ Culpae possunt imputari *ms* [culpae imputari] ⁴⁴⁴ Cum eodem *ms* collata ⁴⁴⁵ De effectu *ms* de effectu

JOANNIS PICARDI NOTAE.

(25) Et Alexander, qui maxime, etc. Hic Alexander (cujus etiam Wilhelmus Malinesher. in Cantuariensi-
bus archiepiscopis subinde meminit, ubi maxime de Anselmo scribit) fuit Cantuariensis monachus, et ad

Anselmum, Anselmi nostri nepotem destinavit lib. 1 ex Anselmi archiepiscopi dictis concinnatum, et 19, capit. distinctum, ex centur. 10 catalog. scriptorum Britanniae.

voluntatem meam ambire de sua voluntate permit-
tat. Hoc autem scitote quia spero in Deo, et hæc est
voluntas mea, ut nunquam pro reditu in Angliam
aliquid contra honestatem episcopalem scienter
faciam. Malo autem hominibus non concordare,
quam, illis concordando, a Deo discordare. Consi-
lium quod petitis quid vobis faciendum sit, si domi-
nus meus rex et ego non concordamus, in litteris
prioris breviter mandavi. Hoc tantum ad præsens
dico, nullæ minæ, nulla promissio, nulla astutia a
religione vestra extorqueat aut homagium, aut
iurandum, aut fidei alligationem. Si quid horum
aliquis exegerit, hæc sit vestra responsio: *Christia-
nus sum, monachus sum, episcopus sum; et ideo
omnibus volo fidem servare secundum quod unicuique
debeo.* Quidquid aliud vobis dicatur, his verbis nec
addatis quidquam, nec minuat, quod ab hac sen-
tentia discedat. Hoc ipsum 401 de me dico, nec
super hæc aliquid addere, vel de his minuere, adju-
vante Deo, volo. Filios vestros et nostros, et filias,
sicut scitis, salutate, et ut nostri memores sint
orate.

EPISTOLA XCIII⁴¹⁸.

MATHILDIS REGINÆ ANGLORUM AD ANSELMUM.

Regio digna pectore et sanctis affectibus plena.

Domino vere summo et Patri ANSELMO, Dei gratia
Cantuariensi archiepiscopo, MATHILDIS, regina An-
glorum, humilis ancilla ejus, summæ devotionis et
servitutis obsequium.

Converte, domine sancte, Pater misericors,
planetum meum in gaudium mihi, et circumda me
letitia. Ecce, domine, humilis ancilla tua mis ri-
cordiæ tuæ genibus devoluta, supplices ad te manus
tendens, consuetæ postulat benignitatis affectum.
Veni, domine, veni, et visita servam tuam veni,
inquam, Pater, et gemitus meos leni⁴¹⁷, lacrymas
absterge, dolores mitiga, luctus tolle; imple deside-
rium meum, vota secunda. At, inquires, lege prohi-
beor, et quarundam necessitatum vinculis tentus
seniorum⁴¹⁸ decreta transgredi non præsumo. Quid

igitur, Pater, est, quod doctor ille gentium, vas
electionis, cum totus in legis evacuatione sudaret,
nunquid non in templo, ne scandalum esset his qui
ex circumcisione crediderant, hostias immolavit?
Nunquid, qui circumcisionem damnabat, Timotheum
ipse, ut omnibus omnia fieret, non circumcidit⁴¹⁹?
Quid ergo faciet misericordiæ filius, discipulus ejus,
qui ut servos redimeret, ipse in mortem se obtulit.
Vides, ecce vides fratres tuos, conservos tuos, po-
pulum Domini tui jam naufragia sustentem, jam
labantem in⁴²⁰ ultimis, nec succurris, nec porrigis
dexteram, nec objectas te discrimini. Nonne optabat
Apostolus anathema esse a Christo pro fratribus
suis? Flecte itaque, bone domine, pie Pater, seve-
ritatem hanc; et ferreum, pace tua dixerim, pectus
enolli; veni et visita plebem tuam; et inter cos,
ancillam tuam, totis ad te visceribus anhelantem.
Inveni viam qua nec tu pastor, qui præcedis, offen-
das, nec regiæ majestatis jura solvantur. Quod si
hæc simul constare non valeant, veniat saltem. ve-
niat ad filiam Pater, ad ancillam dominus, et doceat
eam quid agere debeat. Ingrediat ad eam ante-
quam egrediat de mundo. Si enim antequam
moriar mihi te non videre contigerit, improbe lo-
quar, timeo ne mihi etiam in illa terra viventium
et lætantium omnis exultandi præcidatur occasio.
Tu siquidem es gaudium meum, spes mea, refugium
meum. Anima mea sicut terra sine aqua tibi; unde
et expandi ad te manus meas, ut ariditatem ejus
exultationis oleo perfundas, et dulcedinis ingenitæ
rore riges⁴²¹. Si autem nec te fletus mei, nec pu-
blica vota sollicitant, postposita regia dignitate, re-
lictis insignibus, deponam fascies, diadema contem-
nam, purpuram byssumque calcabo, et vadam ad te
mœrore confecta. (24) Amplectar vestigia tua, pedes
exosculabor, nec amovebit me, si veniet Giez, nisi
cum desiderii mei summa complebitur. Pax Dei,
quæ exsuperat omnem sensum, custodiat cor tuum
et intelligentiam tuam, et faciat misericordiæ visce-
ribus abundare.

VARIE LECTIONES.

⁴¹⁷ Cum eodem ms collata ⁴¹⁸ Gemitus leni ms gemitus meos leni ⁴¹⁹ Vinculis tentus servorum ms nexibus
tentus seniorum ⁴²⁰ Circumcidit ms non circumcidit ⁴²¹ Labentem in 'ms labantem in ⁴²² Rigeas ms riges

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(24) Amplectar vestigia tua, pedes exosculabor.
Lectorem hic velim oratum, ne putet isthæc esse
verba et voces; quod enim regina illa modestissima
pollicetur Anselmo, eodem prorsus anno et cæteris,
ut credibile est, præstitit. Testem habeo Matthæum
Paridem anno 1105 majoris Historiæ id referentem.
Eodem, inquit, tempore David frater reginæ An-
glorum Mathildis, venit in Angliam, ut sororem
suam visitaret. Qui cum nocte quadam in thalamum
ejus ab ipsa vocatus venisset domum, invenit
leprosis plenam, et regina, in medio stans, deposito
pallio, linteis se utrisque manibus præcinxit, et aqua
imposita, cepit lavare pedes eorum, et extergere
linteo, et utrisque manibus constrictos cepit devo-
tissime osculari. Cui frater: Quid est quod agis, o

domina mea? Certe si rex sciret ista, nunquam
dignaretur os tuum leprosum pedum tabe pollutum,
labiis suis osculari. Et illa subridens, ait: Pedes
Regis æterni quis nescit labiis regis morituri esse
preferendos? Ecce, ego idcirco te vocavi, frater
charissime, ut exemplo meo talia discas operari;
sic, rogo, quod me facere intueris. Hucusque
Matthæus Paris, cui nonnulla adjecissemus, si ve-
nisset in manus nostras liber de ejus Vita scriptus,
cujus mentionem facit Guillelmus Gemmeticensis,
lib. vii Historiæ ducum Northmannorum, cap. 10.
Ms. Victor. habet 8, in hunc modum. Quantæ au-
tem sanctitatis et scientiæ tam sæcularis quam
spiritualis utraque regina, Margareta scilicet et Ma-
thildis fuerint, liber, qui de Vita ipsarum scriptus

EPISTOLA XCV.

HENRICI REGIS ANGLORUM AD ANSELMUM.

Dolet Anselmum sibi pertinaciter reluctari. Misisse se ad apostolicum significat, et se interim consentire ut de beneficio Cantuariensis Ecclesie convenienter habeat.

HENRICUS, rex Anglorum, ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo, salutem et amicitiam.

Mandasti mihi quod ad me venire non poteras, nec mecum esse, sicut Lanfrancus antecessor tuus cum patre meo multis annis fuit; unde valde doleo quod facere non vis, quia si facere voluisses, libenter te susceperem, et omnes illos honores, et dignitates, et amicitias, quas pater meus antecessori tuo fecit, tibi fecissem. Dominus vero apostolicus mandavit mihi litteris suis preces et admonitiones super quibusdam rebus. Quapropter volo legatos meos Romam mittere, et consilio Dei et baronum meorum domino papæ inde respondere, et hoc requirere quod mihi requirendum est. Et accepto responso a papa, mandabo tibi hoc quod mihi Deus annuerit. Interim autem consentiam quod tu de beneficio Cantuariensis Ecclesie convenienter habeas; quamvis hoc invitatus facio, quoniam nullum mortalem hominem in regno meo libentius mecum quam te habere voluissem, nisi in te remansisset, teste Roberto episcopo Lincolnensi et Willelmo.

EPISTOLA XCV ⁴²².

ANSELMI AD HENRICUM.

Est ad præcedentem rescriptum.

HENRICO, Dei gratia regi Anglorum, et domino suo, ANSELMO, archiepiscopo Cantuariensis, fidele servitium et orationes.

In litteris vestre celsitudinis quas nuper accepi mandavit mihi vestra dignatio amicitiam, et quia nullum mortalem hominem in regno vestro libentius habere quam me velletis, si ego vellem ita vobiscum esse sicut Lanfrancus archiepiscopus fuit cum patre vestro. De amicitia et de bona voluntate gratias ago. Ad hoc quod dicitis de patre vestro et archiepiscopo Lanfranco respondeo quia neque in baptismo, neque in aliqua ordinatione mea promisi me servaturum legem vel consuetudinem patris vestri, aut Lanfranci archiepiscopi, sed legem Dei et omnium ordinum quos suscepi. Quapropter si vultis me sic esse vobiscum ut possim vivere secundum legem Dei et ordinem meum, et si me revestitis secundum eandem legem Dei de omnibus rebus quas de archiepiscopatu meo accepistis, postquam a vobis discessi, quas ⁴²³ si præsens essem non deberetis me nolente accipere,

VARIE LECTIONES.

⁴²² Cum eodem ms collata ⁴²³ A vobis quas ms a vobis discessi, quas ⁴²⁴ Minus est ms nimis est ⁴²⁵ Subtrahet ms subtrahit ⁴²⁶ Et post ms ut post ⁴²⁷ Mei vero immemor. ms mei non immemor ⁴²⁸ Expulsus ms expulsus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

est, pleno sermone describit. Hic autem Gemmeticensis locus ansam præbet monendi lectoris de rerum divinarum humanarumque cognitione, qua excelluit Mathildis, quamque testantur satis hæc et alix ejusdem ad Anselmum epistolæ, ne quis existi-

A et hoc mihi promittitis, paratus sum redire ad vos in Angliam, et servire Deo, et vobis, et omnibus mihi commissis, secundum officium mihi a Deo injunctum, ipso adjuvante. Siquidem cum nullo alio rege aut principe mortali, volo tam libenter esse aut ei servire. Si autem hoc nequaquam suscipitis, vos facietis quod vobis placebit; ego vero, Deo annuente, non abnegabo regem ejus. Et non audeo, quoniam non debeo tacere vobis quia non solum ⁴⁰² requireret Deus a vobis quod debet illi regia potestas, sed quidquid pertinet ad primatis Angliæ ministerium. Quod onus nimis est ⁴²⁹ vobis importabile, nec vobis debet displicere quod dicam. Nulli homini magis expedit quam regi se subdere legi Dei, et nullus periculosius se subtrahit ⁴³⁰ a lege ejus. Dicit enim sacra Scriptura, non ego: *Potentes potenter tormenta patientur; et fortioribus fortior instat cruciatus* (Sap. vi, 7); quod Deus a vobis avertat! In responso vestro quod mihi jam bis fecistis, nihil intelligo nisi quamdam, si audeo dicere, quæ nec animæ vestræ nec Ecclesie Dei expedit, dilationem. Si ergo adhuc respondere vestræ voluntatis certitudinem diutius differitis, ego, quia causa non est mea, sed Dei mihi ab ipso commendata, timeo diu differre clamorem ad Deum facere. Quapropter precor, obsecro, ne me cogatis dolentem et invitum clamare: *Exsurge, Deus, judica causam tuam* (Psal. lxxiii, 22). Omnipotens Deus cito convertat cor vestrum ad voluntatem suam, ut post ⁴³⁶ hanc vitam introducat vos in gloriam suam.

EPISTOLA XCVI.

MATHILDIS REGINÆ ANGLORUM AD ANSELMUM.

Quantum se Anselmi litteræ exhilararint exponit.

Pie recolendo Patri, et digne reverendo domino suo, ANSELMO archiepiscopo, MATHILDIS, Dei gratia regina Anglorum, minima sanctitatis ejus ancilla, perpetuam in Christo salutem.

Indesinenti vestre bonitati, quæ, mei non immemor ⁴²⁷, litteris præsentatis, absentis vestri præsentiam exhibere dignata est, gratias innumeras refero. Tristitiæ quippe nebulis quibus obvolvebar expulsus ⁴²⁸, verborum vestrorum me rivulus, tanquam novæ lucis radius, perlustravit. Chartulam quidem a vobis missam loco Patris amplector, sinu foveo, cordi quoad possum, propius admoveo, verba de dulci bonitatis vestre fonte manantia ore relego, mente retracto, corde recogito, recogitata in ipso cordis arcano repono. Uhi digne laudatis omnibus, hoc solum miror quod de nepote vestro excellentia

met suo tantum scriptas nomine. Gemmeticensi calculum adjicit Willelmus Malmesberiensis, lib. i De gestis reg. Anglorum in hanc sententiam: litteris quoque femineum pectus exercuit.

vestræ discretionis inseruit. Non enim mihi iudico quidquam facere aliter vestris, aliter meis, aliter scilicet meis quam meis; vestri quippe genere sunt, mei adoptione et dilectione; vestræ vero scripturæ consolatio patientiam mihi corroborat, spem facit et servat, quæ relevat me cadentem, sustinet labentem, latificat dolentem, mitigat irascentem pacatque fientem. Ea mihi namque frequenter secretoque consulens spondet filix reditum Patris, ancilix domini, ovi pastoris. Spondet autem iidem confidentia quam in orationibus honorum hominum habeo, et benevolentia quam ex corde domini mei solerter investigans⁴⁵⁹ perpendo. Est enim illi erga vos animus compositior quam plerique homines æstiment, qui [*f. add. Deo*] annuente, et me qua potero suggerente, vobis fiet commodior atque concordior. Quod vobis in præsentia de redditibus vestris fieri permittit, idem et melius ampliusque in futurum, cum ex re et tempore postulaveritis, fieri permittet. Ubi quamvis amplius quam æquum iudicem [*f. ad. decet*] sibi teneat, oro tamen vestræ pietatis affluentiam ut, excluso amaritudinis humanæ rancore, qui vobis inesse non assolet, dilectionis vestræ dulcedinem ab

illo non avertatis, imo vero (25) apud Deum pro ipso et me, et communi sobole, et regni nostri statu pium vos intercessorem⁴⁶⁰ exhibeatis. Valeat vestra semper sanctitas.

EPISTOLA XCVII⁴⁶¹.

ANSELMI AD MATHILDEN REGINAM.

Proximis respondet litteris.

Domine reverendæ, filix charissimæ, MATHILDE, gratia Dei reginæ Anglorum, ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariensis, fidele servitium, et orationes, et benedictionem Dei, et suam, si quid valet.

Gratias ago immensas celsitudini vestræ, amando eam et orando pro ea, pro immensitate sanctæ dilectionis vestræ erga parvitatem meam, quam intellexi in litteris vestris. In quibus satis ostenditis quanto me affectu diligatis, cum chartulam meam taliter, sicut scripsistis⁴⁶², suscipitis et tractatis: ubi etiam adeo me dignatio vestra sublimat, ut quod natura mihi negat, gratia vestra tribuat, cum eos qui mei sunt genere, vestros esse adoptione et dilectione pronuntiat. Quod desiderio reditus mei nitimini cor domini mei regis erga me mitigare, facitis quod vos decet⁴⁶³ et quod illi expedire intelligo. Si

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁵⁹ Investigavit *ms* investigans ⁴⁶⁰ Statu vos intercessorem *ms* statu pium vos intercessorem
⁴⁶¹ Cum eodem *ms* collata ⁴⁶² Taliter scripsistis *ms* taliter, sicut scripsistis ⁴⁶³ Quod decet *ms* quod vos decet

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(25) *Apud Deum pro ipso, et me, et communi sobole*, etc. Communis illa soboles fuit Mathildis filia cognominis hujus Mathildis Anglorum reginæ, suscepta ex legitimo et pulcro Henrici I. toro, non incesto concubitu, ut Matthæus Paris, Polydorus, et Arnoldus Vuion. lib. iv. Ligni Vitæ, capite 19. eos secutus imprudentissime, asserunt ex incerto vulgarique rumore; nullum enim habent testimonium certius quam verba: Aunt nonnulli, perhibent, etc., sique aiunt: Mathildem inter monachos Wiltonienses et Rumesienses nutritam, virginitate jam dedicata, coactam et agnatorum precibus, et novi regis impotenti amore, lapsisse, tumque diris prolem devovisse, si quam ederet; accidisseque ex genitricis voto quod Willelmum filium in Angliam transfretum mare absorberit, et sinistri bellorum eventus eriperint Angliæ regnum Mathildi filix ab Henrico relictum. » Egregie profecto divinationes, aut potius ingenia recti devia. Sed ad rem. Quis credat D. Anselmum, virum Mathæi Paradisi, Polydori et Vuionis iudicio integerrimum, tam nefandas conciliasse nuptias? Quare illos ne pili quidem hac in re facio, tum quod, ut diximus, ex plebeia fama, (quæ crebro mendax est) loquantur, tum quod hic quadraginta post Anselmum, ille centum et viginti annos Henrico III. rege scripserit. Præstat igitur audire scriptores rerum gestarum synchronos, et primo Malmesburiensem bibliothecarium ita lib. v. De regibus Anglorum loquentem: « Nec multo post sadentibus amicis, ac maxime pontificibus, ut remota voluptate pellicum, legitimum amplecteretur connubium, die sancti Martini accepit Mathildem, filiam Malcolmi regis Scotorum, cujus amori jampridem animum impulerat, parvipendens dotales civitas, dummodo du cupitis poliretur amplexibus. » Et rursus pag. 92, fac. 2 et 93: « Ut ignobiles nuptias respuerit (videlicet Mathildis) plusquam semel a patre oblatas, pepulum sanctæ professionis index gestavit. Quapropter cum rex susceperet eam thala-

mo, res in disceptationem venit, nec, nisi legitimis testibus productis qui eam jurarent sine professione causa procerum velum gessisse, archiepiscopus adduci potuit ad consentiendum. » Sic ille qui ne verbum quidem habet voti a Mathilde violati, sed ne præstiti quidem, aut execratæ sobolis, imo legitimum appellavit connubium, et pepuli virginei aliquandiu gestati causam reddens gravem non famam popularem. Florent. Wigorniens., Guillelmus Gemmeticens., Henricus Huntidon, æquales Malmesburiensi ne de somnio quidem hujus fabulæ meminere, qui alias de Mathilde breviter et præclare locuti sunt. Ipsius quoque Mathildis testimonium, ut suam persequatur injuriam, præterire religio mihi est; poterit enim audiri non ut accusatrix, sed ut testis. Ait ergo epistol. 55 supra: « Cujus (nempe Anselmi) sum benedictione in legitimum matrimonium sacrata, cujus precibus in cœlesti gloria Deo annuente coronanda. » Nec horum verborum immemor Anselmus ad eandem rescribens, inquit: « Memor est benigna vestra dignatio in epistola sua quod per me sit vestra celsitudo in conjugium legitimum desponsata, et ad regni sublimitatem me sacante coronata. » Sic Anselmus cujus verbis si non accedat quis, impudentiam ipsam illam jure vocitaris.

Sed nec in animam inducere possum virginem sanctissimam et singularis pudicitie, si voto fuisset obstricta, tam nefando consensuram matrimonio. Jam vero quis credat eam male imprecatum soboli, cum Anselmi preces his litteris efflagitent pro salute ipsius?

Quod tandem Paris et Polydorus opinantur, ad rem suam facere Willelmi Mathildis filii exitum infelicem, et Angliam Mathildi filix ereptam nihil meror, cum ea, quibus maxime incumbere, everterem, contentus Mathildis innocentiam in transitu propugnasse.

nam ergo me aliquam cordis amaritudinem habet, nescio me enquam hoc aliquo modo, quantum in me est, meruisse. Et si aliquando illi servivi, ipse scit, et puto quia non tradet oblivioni. Si ergo me aliquatenus odit sine causa, expedit illi ut hunc a se rancorem expellat, ne peccet coram Deo. Promittis mihi quod de redditibus nostris, de quibus aliquantum mihi permittit habere, melius et amplius in futurum permittet; unde benevolentiae vestrae non debeo esse ingratus, quia, quantum in vobis est, bona voluntate hoc facitis. Sed non deberet esse opus ut hoc mihi fieret promissio, quia contra voluntatem meam nulla debet mihi de illis fieri prohibitio aut diminutio. Et qui illi consulit ut aliquid inde sibi assumat, non leve peccatum, neque tale quod unquam tolerari debeat, illi consulit. Qui enim episcopum suis rebus ita spoliatur, nullo modo reconciliari Deo poterit, nisi illi integre omnia sua restituat. Et scitote quia tantumdem est mihi de qualibet parva parte quantum si de toto spoliatus fuero. Non enim hoc dico amore pecuniae, sed amore Dei iustitiae. Orat vestra benignitas ut dilectionem meam a rege non avertam, sed pro illo, et pro vobis, et prole vestra, et regni vestri statu intercedam. Quod utique haecenus feci; de futuro autem, Dei me committo dispositioni, apud quem filius non portat iniquitatem patris, nec uxor viri. Et spero in Deo, quia nullum cordis rancorem habeo adversus aliquem unde mecum non habeam Deum. Omnipotens Deus vos et prolem vestram semper in sua gratia custodiat.

403 EPISTOLA XCVIII ⁴⁰³.

ANSELMUS AD GUILLELMUM EPISCOPUM WENTONIENSEM.
Quod non possit nocere adversario comiti ob injurias sibi ab eodem illatas.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, GUILLELMO dilecto dilectori suo, electo episcopo Wentoniæ, salutem et benedictionem Dei ⁴⁰⁴, et suam, quantum valet, atque divino semper regi consilio et protegi auxilio.

Nuntius vester causam vestram, pro qua ad nos missus est, reverendo domino et Patri nostro Hugoni Lugdunensi archiepiscopo, et mihi simul, sicut præcepistis, retulit; et ego eidem Patri nostro litteras quas mihi misistis, ostendi. Ipso itaque iubente, pro illo et pro me in istis litteris respondeo. Utique gaudemus et gratias agimus Deo pro vestra in veritate constantia, et quia non quaeritis consilium, nisi quod Deo placeat ⁴⁰⁵ et honestatem vestram et ordinem, ad quem electi estis, deceat. Rem totam, sicut idem nuntius vobis narravit, quanto diligentius posuimus, adhibitis aliis prudentibus et religiosis ⁴⁰⁷ viris, pertractavimus, et consilium quod petitis, Deum invocantes ut nos dirigeret, concordis sensu consideravimus. Cujus consilii, in quantum intelleximus, hæc

A est summa, videlicet, utrum de castello quod de comite Roberto tenetis, possitis fratri ejus regi Henrico contra eundem comitem deservire, propter injustitias quas idem comes vobis facit, sicut mandastis. Quod nequaquam coram Deo et coram justis hominibus licite fieri posse intelligimus. Nam, etiamsi vos de hoc absolvit, quod illi debeatis per hominum, aut per fidem ⁴⁰⁶ promissam, sive per aliquam communem conventionem, non vos potuit absolvere de hoc quod Deo et proximo propter Deum debetis per Christianam religionem. Quapropter intelligimus quia non debetis præfatum comitem de hoc quod de illo habetis exheredare et hæreditatem ejus iniuncto suo tradere. In hoc quoque vos multum oportet intendere quod nondum vestra dilectio suscepit episcopi consecrationem, et si hoc faceretis quod a vobis rex exigit, nullus posset extinguere execrabilem famam, quia hoc factum esset propter episcopatus, quem perdere timeretis, redemptionem. Quamobrem quoniam providemus bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus, avertat Deus hoc a vobis, neque unquam permittat tam pravum exemplum ulla opinione exire de vobis. Quod autem a rege prædictum castellum, sicut homo ejus eratis, accepistis, nullo modo cognoscimus vos ad hoc astringi ut eum eodem castello contra comitem uti permittatis, si ei hominum non nisi salvo ordine fecistis. Denique, sicut nullus homo aliquid contra Deum debet promittere, ita promissum nullatenus debet perficere, nec aliquis hoc recte potest exigere. Quædam alia per istum nuntium viva vobis voce referenda mandamus. Salutem vos prædictus dominus et Pater noster, sicut amicus amicum. Vale.

EPISTOLA XCIX.

MATHILDIS REGINÆ ANGLORUM AD PASCHALEM II PAPAM.
Gratias agit pro litteris hortatoriis ad conjugem datis.

Summo pontifici et universali papæ PASCHALI, MATHILDIS, Dei gratia Anglorum regina, ita dignitatis apostolicæ jura dispensare temporaliter, ut cum iustitiæ manipulis in perpetuæ pacis gaudiis apostolico senatui mereatur ascribi perenniter.

Sanctitatis vestrae sublimitati, o vir apostolicæ, etc. *Vide in Paschali II, ad an. 1118.*

404 EPISTOLA C ⁴⁰⁴⁻⁴⁷⁵.

ANSELMUS AD ORDUVINUM.

Gratulatur monacho suæ famæ studioso, quidque obrectatoribus suis respondeat, suggerit.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariensis, fratri et filio charissimo ORDUVINO, salutem, et benedictionem.

Gratias ago dilectioni tue quia sollicitus es de mea fama, et quaeris quid respondeas falsis calumniatoribus meis quaerentibus occasiones adversum me. Dicunt, ut scripsisti mihi, quia prohibeo regem dare investituras; et quod pejus est, permitto ut

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁴ Cum eodem ms collata ⁴⁰⁵ Guentoniæ ms Wentoniæ ⁴⁰⁶ Placebit ms placeat. ⁴⁰⁷ Religiosis ms religiosus viris ⁴⁰⁸ Aut fidem ms aut per fidem ⁴⁰⁹⁻⁴⁷⁵ Cum eodem ms collata

scilicet mali et perversi clerici invadant et vastent A
ecclesias, nec ascendo ex adverso. Dicunt quoque
quia ego do ecclesias laicis. Dic eis quia mentiuntur.
Non enim ego ⁴⁷³ prohibeo per me a rege dari in-
vestituras ecclesiarum, sed quia audiavi apostolicum
in magno concilio excommunicare laicos dantes illas
investituras et accipientes, et qui accipientes sacra-
bunt, nolo communicare excommunicatis nec fieri
excommunicatus. Clericos vero nec volens, sed dolens
tolero ecclesias opprimere, et in tantum ex adverso
ascendo, ut pro hoc sim in exilio et rebus episco-
patus expoliatus. Non enim quod obijciunt de cle-
ricis fieret, si investituræ, quibus ex adverso ascen-
do, non fierent. Ecclesias vero non do laicis, cum
do eis mea maneria ad firmam; sed commendo ut
cas custodiant, non ut clericum in eis ponant aut
inferant, nisi per me, aut archidiaconum nostrum,
aut per priorem in maneriis Ecclesiæ nostræ. Ne-
quissime itaque impropereant mihi, quia aliena
curo, mea negligo, quoniam non hoc dicunt amore
veritatis, sed obstruunt os meum loquens pro veri-
tate. Vale.

EPISTOLA CI ⁴⁷⁴.

ANSELMI AD FRATRES CANTUARIENSES.

*Quo debeant esse animo Cantuarienses monachi in
colanitatibus quas se absente tolerant.*

ANSELMUS archiepiscopus, fratribus et filiis charis-
simis in Christi Ecclesia Cantuariæ Deo servientibus,
salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum
potest.

Scio desiderium vestrum et tribulationem quam
in præsentis sustinetis, et quia majorem in futuro
timetis. De qua re nullum vobis melius potest dari
consilium quam ut penitus intendatis in Dei servi-
tium. Sive enim vos probet Deus per tribulationem,
sive corripiat, sive exerceat, semper ad hæc debet
respondere vestra ad bene vivendum instantia. Per
hanc enim quam fortes sitis, et quam vere illum
diligatis, monstratis; per hanc illum pacatis, per
hanc exercitari ad majora proficitis, ut altiora dona
mereamini sicut purgati. Cessent igitur in vobis
vaniloquia, extirpetur omnis detractio, suffocetur
murmuratio, extinguatur impatientia, evanescat
inutilium curiositas, expellatur otiositas, annihiletur
mussitatio, evacuetur indignatio, et pro qualibet
offensione mentis quiescat commotio, eliminetur ne-
gligentia, exterminetur invidentia. Exsecrabile sit
quidquid a vestris discordat, amabile sit quidquid
monachicis institutionibus concordat; ferveat obe-
dientia, et omnium virtutum, quæ supradictis et
aliis repugnant vitiis, studium et diligentia. Scrute-
tur unusquisque diligenter vitam suam secretam et
publicam, et si invenit unde, festinet ad condignam
satisfactionem, ne forte pro ejus culpa flagellet Deus

totam congregationem. Sæpe enim hoc faciunt divina
judicia ut magna multitudo perturbetur unius culpa.
Unde si nimis longum non esset, exempla plura pro-
ferri possent. Finem faciam hujus nostræ allocutio-
nis, quia et plures ex vobis Scripturas intelligitis,
et habetis dilectissimum fratrem nostrum dominum
priorem Ernulfum ⁴⁷⁷, qui hæc et alia scit, et potest
dicere vobis. Omnipotens Deus dignetur vos ab om-
nibus malis emendare, et faciat bonis omnibus abun-
dare, et post hanc vitam in suo regno exultare. Sit
super vos Dei benedictio, et tribuat vobis omnium
vestrorum peccatorum remissionem. Amen. Reditum
nostrum ad vos quando futurus sit ad præsens
nescio, sed spero in Deo quia non erit in vanum
oratio vestra

EPISTOLA CII ⁴⁷⁸.

ANSELMI AD QUOSDAM MONACHOS APOSTATAS.

*Apostatas monachos in claustrum reversos monet ut
non verecundia poenitentiam abjiciant.*

ANSELMUS archiepiscopus, fratribus et filiis charis-
simis WILFRICO, PHILIPPO, WILLELMO, salutem et be-
nedictionem Dei et suam.

Audi vi quia persuasione serpentis antiqui, cujus
astutia primos parentes nostros de paradiso ejecit,
claustralem paradisum et religiosam conversationem,
quantum ad vos, deseruistis, et valde dolui; sed
consolatus sum et letificatus, quia non clausit Deus
vobis ostium paradisi, ne ultra in illud intraretis,
sed potius vos misericorditer coegit, ut ad requiem
relictam rediretis. Si autem pro hac misericordia
quam vobis invitis fecit, gratias illi agitis, et non
tantum coram omnibus ore, sed etiam coram Deo
corde correctionem ⁴⁷⁹ promittitis, agam vobiscum
gratias Deo, et omnem rancorem quem de culpa
vestra concepisti, expellam de corde meo. Moneo igitur
vos, ut ⁴⁸⁰ filios meos, quatenus illam pravam et
diabolicam voluntatem quam habuistis, poenitendo
coram Deo de corde vestro penitus expellatis; neque
occasione alicujus verecundie postquam vos Deus ad
se revocavit, mentem vestram indiscrete confunda-
tis; sed sperantes in hoc quia Deus poenitentes be-
nigne suscipit, in bona voluntate et amore vestri
ordinis quiescat. Solet enim contingere ut, quo-
niam diabolus, Deo miserante et servum suum de-
fendente, non potest de eo quod incœpit perficere,
ad aliam se convertat astutiam; et quem, sicut
incœpit, dejicere nequit, dejiciat per immoderatam
verecundiam impatientiam. Coram Deo tantum admi-
ramini quomodo hoc velle potuistis, et erubescite,
et coram hominibus ex bona conscientia conforta-
mini, et confidite. Per bonam conversationem osten-
dite omnem pravam voluntatem alienam esse a
vobis; et sic facietis ut nulla memoria sit aliis de
hoc quod fecistis, et nulla prava suspicio de vobis.

VARIE LECTIONES.

⁴⁷³ Non enim in quod ego *ms* non enim ego ⁴⁷⁴ Cum eodem *ms* collata ⁴⁷⁷ Domnum Ernulfum *ms*. Domnum
Priorem Ernulfum ⁴⁷⁸ Collata cum eodem *ms* ⁴⁷⁹ Deo correctionem *ms* Deo corde correctionem ⁴⁸⁰ Igitur
ut *ms* igitur vos ut

Omnipotens Deus vos et a praeiis culpae absolvat, et in futuro sine fine ab omni peccato custodiat. Amen.

405 EPISTOLA CIII⁴⁰¹.

ANSELMUS AD WARNERUM.

Ut sanctum propositum non despiciat quod timore mortis incipit, sed sancto amore in illo proficiat; eum curae ac consiliis Ernulphi prioris committit, consiliumque ut legat suam ad Lanzonem epistolam.

ANSELMUS archiepiscopus WARNERO salutem et benedictionem Dei, et suam, et bono incipiente optinam subsequi consummationem.

Benedictus Deus in donis suis, et sanctus in omnibus operibus suis, qui te, fili charissime, in periculo mortis animae et corporis sua gratia visitavit, et ad utriusque vitam misericorditer revocavit. Cogita et considera quantum signum suae dilectionis Deus tibi fecit, cum te non solum fugientem, sed et contemnentem se, et sibi ad mortem tuam adversantem, ad se redire et sibi velle servire paterna cura coegit. Ne aestimes unquam quod tibi minus valeat quod incipisti, ideo quia timore mortis coactus, et non spontanea voluntate es attractus. Non enim pensat Deus tantum quo initio vel qua occasione homo bonum inchoat, quantum qua voluntate, qua devotione⁴⁰² gratiam Dei impensam sibi servat. Nam Paulus apostolus coactus conversus est ad fidem Christianam; sed quoniam toto corde fidem servavit, et in ea cursum consummavit, repositam sibi coronam iustitiae gaudente in dictis suis nobis indicavit. Habes tecum charissimum fratrem meum dominum priorem Ernulfum praesentem, qui non minus quam ego tibi et scientia et voluntate potest consulere, et te mea auctoritate absolvere. Deo et illi te committo; illi post Deum tu ipse te nostro consilio et nostra iussione committe. Gratia Dei litteratus es; scientiam quam Deus in amore saeculi te permisit acquirere, ad amorem Dei, a quo⁴⁰³ habes si quid habes, converte, ut pro gloria terrena, ad quam per litteras tuas anhelabas, gloriam aeternam adipiscaris, quam aut contemnebas, aut tepide desiderabas. Consuetudines nostri ordinis quem es ingressus, quasi a Deo constitutas studiose serva, quia nulla inutilis est, nulla supervacua. Consulo tibi ut queras epistolam quam ego feci domino Lanzoni, quando novitius erat (lib. 1, ep. 129). Ibi enim invenies qualiter te in principio conversionis debeas habere, et tentationibus novitium impugnantibus respondere. Absolutionem et remissionem omnium peccatorum tuorum, quantum possum, oro ut Deus tibi tribuat; et sic te in proposito incipiente nutriet, ut te ad gloriam aeternam perducatur. Amen.

EPISTOLA CIV⁴⁰⁴.

ANSELMUS AD RAYNALDUM.

Solatur pium vexatum, qui episcopatum in quem invitatus intrusus fuerat, pro veritate rejecit.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariensis, RAYNALDO⁴⁰⁵,

A sapienter veritatem vanitati praeponeanti, fortiter gloriam transitoriam pro honestate contemnenti, viriliter paupertatem superanti, salute et gratia Dei semper protegi et⁴⁰⁶ confortari.

Petit dilectio tua ut aliquam tibi mandem consolationem: quod ego libenter facio, quemadmodum te magis decere et⁴⁰⁷ tibi coram Deo prodesse intelligo. Conscientia tua, virtus tua, perseverantia tua sit in conspectu Dei consolatio cordis tui. Fortiter egisti, quando episcopatum, in quem non secundum Deum invitatus intrusus es, pro veritate rejecisti. Non intendat cor tuum ut hoc Deus tibi praemium virtutis retribuat quod pro veritate contempsisti. Pretiosior est valde virtus quam servasti quam quod pro illa respuisti. Valde igitur decoloras pulchritudinem tuam coram Deo, si quod vile et transitorium est, in praemium et consolationem expectas ab eo. Non dico quod episcopatum habere non debeas, aut illum non merueris, sed moneo ut in conscientia tua de gratia in qua te Deus stare fecit, gaudeas, et tribulationem et consolationem tuam solius Dei dispositioni committas. Memento quod Spiritus sanctus dicit: *Exspecta Dominum, viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum* (Psal. xxvi, 14). Cum sentis necessitates et paupertates circa te fervere, tunc certus esto Deum gratiam suam tibi multipliciter augere. Hanc desidero esse consolationem tuam, in hoc desidero ut confirmes spem tuam. *Tunc educet Dominus quasi lumen iustitiam tuam, et iudicium tuum, tanquam meridiem* (Psal. xxxvi, 6). Quia nescio quid Deus de me dispositurus sit, nihil ex me in consolationem audeo promittere, sed voluntatem meam quam mihi Deus dedit et tu meruisti, possum ostendere. Certe si, Deo dante, aliquando opportunitatem habuero, et secundum corpus et secundum animam tibi prodesse desidero. Omnipotens Deus continua sua te protectione et consolatione gaudere faciat, frater mi charissime. Amen.

EPISTOLA CV.

AD GUILLELMUM WINTONIENSEM EPISCOPUM.

Mortatur eum ut qua caeperat animi firmitate in ecclesiasticarum sanctionum observatione perseveret.

ANSELMUS archiepiscopus dilecto dilectori suo GUILLELMO, Wintoniensi episcopo, salutem et in omnibus gratia Dei custodiri.

Quamvis per gratiam Dei de vestra confidam constantia, tamen quia indesinenter desidero ut nunquam a rectitudine flectamini, sed semper ad meliora proficiatis, ex abundantia cordis delectat me dilectionem vestram exhortari. Omnes qui contra sinceritatem honestatis et iustitiae suggerunt, venenosi serpentes sunt, filii serpentis antiqui. Rogo igitur vos, ut dilectum amicum, et consulo, ut filio charissimo, ut si quis huiusmodi vobis aliquid contra consilium Dei consulere voluerit, nunquam tantum insubilet auribus vestris promittendo, minando,

VARIAE LECTIONES.

⁴⁰¹ Collata cum eodem ms ⁴⁰² Qua dilectione ms qua devotione ⁴⁰³ Amorem a quo ms amorem Dei a quo ⁴⁰⁴ Cum eodem ms collata ⁴⁰⁵ Raynaldo Edit. Pic. Reinaldo ⁴⁰⁶ Protegi et ms semper protegi et ⁴⁰⁷ Dicere et ms decere et

blandiendo, rogando, ut mentem vestram invenire persuadendo. Vos scitis quia Dominus reprobatur consilia principum, consilium autem Domini manet in æternum. Hoc ideo dico quia non dubito antiquum hostem quem fortiter in recititudine perseverando confundistis, multimodis astutiis inquirere quomodo statum et famam vestræ honestatis possit subvertere, et laudem quam, Deo adjuvante, adepti estis, in derisum, quod Deus avertat, convertere. Nihil nominatim vobis unde caveatis, significo, quia nihil quod aliquatenus honestatem decoloret, coram Deo parvipendendum existimo. Omnipotens Deus sic vitam vestram semper et ubique in omnibus protegat et muniat, ut nullo modo aliquis hostis vester de aliquo nævo pulchritudinis vestræ rideat. Amen.

406 EPISTOLA CVI ⁴⁰⁰.

ANSELMUS AD GUNTERIUM CANONICUM S. QUINTINI.

Eum licet quietis amantissimum, tamen, si electus est, debere fratribus per obedientiam servire et abbatis onus subire.

ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis, dilecto fratri et amico ⁴⁰⁰ GUNTERIO canonico Sancti Quintini, salutem et Dei semper regi consilio.

Sicut audio, cum fratres vestri Bellovacenses canonici Ecclesiæ Sancti Quintini non temere, sed ob multas rationes dominum Odonem ⁴⁰⁰, qui modo vester abbas dicitur, volunt ab hac prælatione remove, et vestram fraternitatem loco ejus substituere; sed timent ⁴⁰¹ ne vestra religio propter amorem quietis quam nunc habetis, non velit intentioni eorum facile consentire. Quoniam ergo sciunt vos meam humilitatem diligere, et sperant vos plus meo quam quorundam consilio credere, rogant me quid inde sentiam vestræ charitati ostendere. Utique, si in corpore Christi invicem sumus alter alterius membra, et maxime in una religiosarum personarum Ecclesia, qui non permittit nec vult ut alia membra et totum corpus se utantur ut suo membro, non video quomodo possit se probare membrum illius corporis; et si corpus illud est corpus Christi, quomodo se ostendat esse membrum Christi. Est et aliud, quia nemo, si recte se tractat, sibi soli vult vivere; sed sicut desiderat et credit, si membrum Dei est, omnia commoda aliorum membrorum sua erunt in futura vita; ita debet velle ut si quid boni est in se, aliorum sit in præsentī vita. Consulo igitur, quantum in me est, et precor, frater et amice charissime, ut si tota vestra congregatio, vel melior pars, consilio reverendorum episcoporum Ivonis Carnotensis et Galonis Parisiensis ⁴⁰², qui Patres vestri fuerunt et vos nutraverunt, vos instanter elegerit ad hoc quod supra dixi, ne omnino refugiat neque impersuasibilis existatis. Utilius enim vobis esse existimo, si quietem contemplationis per amorem

servatis in mente, et obedientiam fraternæ charitatis in opere; quam si solam contemplationem, aliorum contemnendo preces et utilitatem, velitis eligere. Vale.

EPISTOLA CVII.

ANSELMUS AD MATHILDEN REGINAM ANGLORUM.

De benevolæ reginæ erga se animo.

Dominæ et filiæ in Deo dilectæ MATHILDE, reginæ Anglorum, ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum potest, et fideles orationes cum servitio.

In litteris suis celsitudo vestra tantum me lætificavit quantum de se bonam spem dedit. Solet enim esse certa spes correctionis humilis susceptio correctionis et monitionis. Gratias igitur ago Deo qui dat bonam voluntatem vobis quam in responsione vestra mihi significastis; et gratias ago vobis quia eam dulci affectu servatis. Unde oro Deum ut quod ipse vobis misericorditer inspirat, conservet et augeat, quatenus cum anima vestra de corpore exiens ante conspectum ejus præsentabitur, felicitatis æternæ præmium ab eo suscipiat. Si vestra prudentia egeret doceri qualiter ut Deo placeret deberetis vivere, studerem secundum posse meum hoc ostendere. Sed quoniam, Dei gratia, vos mentis intellectu inter bonum et malum non ignoro discernere, hoc rogo, hoc precor, hoc moneo, ut hoc sit vestri cordis indeficiens propositum, quatenus in omnibus actibus vestris, magnis et parvis, hoc potius eligatis quod magis Deo placere probatis. Satis pio et dulci affectu in eisdem litteris significastis vos meum in Angliam reditum desiderare; verum neque video illum in cuius potestate maxime est reditus meus quantum ad hominem pertinet, in hoc voluntati Dei concordare, neque animæ meæ expedit ab ea discordare. Et timeo ne tarde intelligat se a recta via deviasse, consilium Dei spernendo, et consilia principum, quæ Dominus reprobatur, sequendo. Certus tamen sum quia aliquando intelliget. Omnipotens Deus vestram excellentiam et meam parvitatem aliquando de mutua visione secundum suam voluntatem lætificet, et in vobis gratiæ suæ dona multiplicet.

EPISTOLA CVIII ⁴⁰³.

ANSELMUS AD FARMANNUM, ORDUVINUM ET BENJAMIN.

Cur eis non possit concedere ut ad ipsum veniant. Singulis autem eorum difficultatibus respondet.

ANSELMUS archiepiscopus charissimis filiis FARMANNO, ORDUVINO ET BENJAMIN, salutem et benedictionem Dei, et suam.

Scio, filii charissimi, quia dilectionis abundantia facit vos desiderare meam præsentiam, ut et quod corde geritis, sicut filii patri, aperiat, et consilium singulis angustiis vestris accipiat. Sed, quamvis bonum sit habere bonum zelum et laudabilem, tæ-

VARIE LECTIONES

⁴⁰⁰ Cum eodem ms collata ⁴⁰¹ Amico G. ms amico Gunterio ⁴⁰² Dominum O. ms dominum Odonem
⁴⁰³ Sed tamen ms sed timent ⁴⁰⁴ Episcoporum Carnotensis et Parisiensis ms Episcop. Yvonis Carnotensis et Galonis Parisiensis. ⁴⁰⁵ Cum eodem ms collata

men si non est secundum scientiam, non est Deo acceptabile. Vultis habere a me licentiam ut ad me veniatis, sed pro certo verum est quia difficilius, imo impossibilius hoc est, quam vos ⁴⁹⁴ cognoscatis; via nimis longa, gens extranea, iter periculosum; monachi de eadem terra capiuntur, male tractantur, equi, et si quid habent, auferuntur. Pecunia magna necessaria, labor gravis, exordinationes multae; utilitas non adeo magna, ut alii me non judicent reprehensibilem, si ad hunc assensum exhibeo me facilem. Si mala quae sunt in Anglia et in Ecclesia, quae videtis et auditis, mihi vultis notificare, satis scio, nequeo corrigere; Deo dicite, et ut ipse corrigat expectando orate. Si consilium de animabus vestris vultis quaerere, habetis vobiscum venerabilem fratrem et filium nostrum dominum priorem Ernulfum, virum spiritualem, in quo et bona voluntas, gratia Dei, abundat, et sapientia; quem vobis pro me, quasi alterum me, dimisi. Ad illum quasi ad me recurrite, illi velut mihi vos credite ⁴⁹⁵; illum, sicut me, suscipite. Hoc etiam concedo de ⁴⁹⁶ domino episcopo Gundulfo, si quis voluerit. Tibi dico, fili Farmanne, qui ideo petis licentiam alibi conversandi, quia in tot perturbationibus animam tuam salvare nequis, ut dicis, non decet ut quandiu vos non possum regere nec colligere, incipiam vos dispergere. Non ergo est consilium ut aut tu hoc petas, aut ego faciam. Denique si uni aut duobus concedo, aut exire de Ecclesia, ut alibi conversetur; aut exire de regno, ut ad me veniat, tot sunt qui similem habent causam, ut non sine magno scandalo, aut sine magna dissolutione fieri possit. Habeat igitur, qui hoc vult, eam discretionem et patientiam quam habent alii, ut pariter in patientia vestra possideatis ⁴⁰⁷ animas vestras. Tibi quoque fili Benjamin, qui sine me ⁴⁹⁷ adjuras terribiliter, et obtendis perditionem animae tuae, ostendo ut illi ejus animae debeo et volo consulere, quia tam indiscretam rem non debuisti facere, neque animae meae et animae tuae tam grave periculum opponere. Cum enim animam impellis, quantum in te est, in tantum periculum, certus esto quia non est hoc animae tuae salubre consilium. Quod petis nulla ratione fieri potest. Indiscreta et inordinata temeritate forsitan fieri posset. Non enim est rationabile sequi quocun-

A impellit sine discretionem. Nequeo intelligere animam tuam in periculo esse perditionis si mecum loqui non potes. Nam si essem ubi nullatenus accedere posses in hoc mundo, aut in altera vita, non tamen de salute animae tuae tibi desperandum esset. Precor igitur et consulo, fili charissime, ut sustineas sine scandalo animae tuae Dei dispositionem; et secundum quod vides eum nos et quae ad nos pertinent, ordinare, stude te ipsum, sicut discretus et qui spem habet in Deo, salvare. De hoc quod te, frater et fili Orduvine ⁴⁹⁸, obtendis mihi quia non redeo in Angliam, scito quia non fugio mortem, non abscisiones membrorum, non quolibet tormenta, sed peccatum et ignominiam Ecclesiae Dei, et maxime Cantuariensis. Si enim ita rediero ut apertum non sit quia rex me spoliare, et res Ecclesiae mihi commissas invadere, sicut fecit, non debuit, confirmabo pravam, imo servilem et pessimam consuetudinem mihi et posteris meis, meo exemplo, quod Deus avertat a me. Nisi ergo peccatum meum cognoscere, et Deo satisfacere de hoc quod in me peccavi et peccat, voluerit ⁴⁹⁹; ut nec ipse, nec successor ejus mihi aut successoribus meis, meo exemplo, dicere possit se hoc facere per consuetudinem nullatenus intelligo, neque aliquis rationabilis intellectus, quomodo ei concordare, aut ad eum redire possim ad honorem Dei, et Ecclesiae nostrae, et salutem animae meae. Si sit mihi quod fieri debet, faciam quod debeo ad honorem Dei. *Pax Domini quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras (Philip. IV, 7).*

EPISTOLA CIX.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Corripit regem quod pecuniam inique exigeret a presbyteris Angliae violatoribus concilii Londinensis ab Anselmo habiti, cum hanc culpam vindicare non pertineat nisi ad episcopos.

HENRICO, suo charissimo domino, gratia Dei regi Anglorum, ANSELMI, archiepiscopus Cantuariæ, fideles orationes cum fidei servitio.

Ad me pertinet, si audio quod faciatis aliquid quod animae vestrae non expediat, ut hoc vobis non taceam, ne, quod Deus avertat, Deus irascatur et vobis, si facitis quod illi non placeat, et mihi pro taciturnitate mea. Audio quod vestra excellentia vindictam exercet super presbyteros Angliae, et foris-

VARIAE LECTIONES.

⁴⁹⁴ Quam vos *ms* hoc est quam vos ⁴⁹⁵ Mihi credite *ms* mihi vos credite ⁴⁹⁶ Etiam *de ms* etiam concedo *de* ⁴⁹⁷ Qui me *ms* qui sic me ⁴⁹⁸ Frater Orduine *ms* frater et fili Orduine ⁴⁹⁹ Peccavit, voluerit *ms* peccavit et peccat, voluerit

JOANNIS PICARDI NOTAE.

(26) *Forisfacturam exigit. Forisfactura, forisfactio et forisfactum* vulgo synonyma sunt. Hic autem forisfactura significat multam pecuniariam a principe vel iudice delinquenti impositam, *Amende en punition du forfait*. Et sic quidam hic accipi suadent Anselmi verba haec: « Dico enim vobis quod valde timere debetis quia pecunia taliter accepta (ut taceam quantum noceat animae) non tantum, cum expenditur, adjuvabit terrena negotia, quantum perturbabit. »

Sic rursus usurpatur in legibus Willelmi Nothi, apud Roger. Hoved., pag. 312, fac. 2: « Quod si, inquit, aliter fecerit, solvat satisfacturam. » Et pag. sequenti: « Reddatur de rebus hominis illius, qui calumniatus est, quod dicitur scapus, et insuper regi forisfactura. » Et folio 345, pag. 2: « Sacca est, quod si quislibet nominatim aliquem de aliquo calumniatus fuerit, et ille negaverit, forisfactura probationis vel negationis si evenerit, sua erit. »

præceptum concilii quod ego cum vestro favore tenui apud Londoniam cum aliis episcopis et religiosius personis. Quod haecenus inauditum et inusitatum est in Ecclesia Dei de ullo rege et de aliquo principe. Non enim pertinet secundum legem Dei huiusmodi culpam vindicare, nisi ad singulos episcopos per suas parochias; aut si et ipsi episcopi in hoc negligentes fuerint, ad archiepiscopum et primatem. Precor igitur vos, sicut charissimum dominum, cuius animam diligo plusquam præsentem vitam corporis mei, et consulo sicut vere fidelis corpori et animæ vestræ, ne vos, contra ecclesiasticam consuetudinem, tam grave peccatum committatis; et si jam incepistis, ut omnino desistatis. Dico enim vobis quod valde timere debetis quia pecunia taliter accepta, ut taceam quantum noceat animæ, non tantum cum expenditur adjuvabit terrena negotia quantum postea perturbabit. Denique vos scitis quia me in Northmannia in pacem vestram suscepistis, et de archiepiscopatu meo me resarcivistis; et quia cura et vindicta talis offensæ maxime pertinet ad archiepiscopatum, quoniam plus sum episcopus pro spirituali cura quam pro terrena possessione. Omnipotens Deus sic et in hoc et in aliis actibus vestris dirigat cor vestrum secundum voluntatem suam, ut post hanc vitam perducatur vos ad gloriam suam.

EPISTOLA CX⁸⁰⁰.

ANSELMI AD ERNULFUM PRIOREM ET FRATRES
CANTUARIENSES.

Excusat se quod tardius eos certiores fecerit de conventu inter se et regem, in quo rex revestivit eum de archiepiscopatu, rebus Ecclesiæ Cantuariensis omnibus restituitis. Nec tamen Anselmus in Angliam intrare vult donec legatus regis Roma redierit. Interim reddita usus potestate privat omni beneficio ecclesiastico omnes sacerdotes qui feminas tenebant.

VARIE LECTIONES.

⁸⁰⁰ Cui eodem ms collata ⁸⁰¹ Negligentiæ, sed opportunitatis quam monstras, opus non est absentia. ms negligentia, sed opportunitatis, quam monstrare opus non est, absentia. ⁸⁰² Ad ambiguitatem ms in ambiguitatem

JOANNIS PICARDI NOTE.

Et in titulo *De iis qui pacem per breve regis habent*, et proxime apposito titulo: « De istis octo libris rex habeat centum solidos, et consul comitatus, qui tertium habet denarium forisfacturæ, quinquaginta solidos. » Iterumque titulo *De latronibus pro latrocinio interfectis*: Ab ipso vero die in quindecim dies reddat interfectores episcopo tres forisfacturas. » In eandem acceptionem videtur quadrare locus cap. 18, distinct. 2, Cursus Northmanniæ ms. in nostra bibliotheca sic: *Ad ducem pertinent omnes forisfacturæ mobiles. Forisfacturæ autem mobiles sunt cattalia, seu mobilia eorum qui per iudicium damnati sunt.* Sic Northmanni in suo cursu.

Præterea aliquando forisfactura usurpatur pro ipso scelere, seu peccato aut vi facta alteri, ut titulo *De temporibus et diebus pacis domini regis earundem legum Willelmi*: *Rex constringet malefactorem, ut emendet, cui forisfacturam fecit.*

Ibidem etiam forisfactum synonymus positum est juxta posterius forisfacturæ significatum, his verbis: *Si quis forisfactus regis misericordiam pro forisfacto poposcerit.*

Joannes Gerson tractatu contra obscenissimum

Et comiti de Mellento, qui Ecclesiæ suum favorem promiserat, ecclesiæ introitum permittit.

ANSELMUS archiepiscopus, fratribus et filiis charissimis, domno priori ERNULFO, et aliis sub illo Deo famulantibus in Christi Ecclesia Cantuariæ, salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

Quod tam diu distuli scribere vobis, de hoc quod convenit inter regem et me in vigilia festivitatis sanctæ Mariæ Magdalene, non fuit negligentia, sed opportunitatis, quam monstrare opus non est, absentia⁸⁰¹. Scitote quia rex me revestivit de archiepiscopatu nostro, et promittit se redditurum quod de nostris redditibus haecenus accipit. Quod ipse cum magna lætitia et bona voluntate se ostendit B facere; et omnes qui cum eo sunt, se clamant inde gaudere. Sperat enim rex inter dominum papam et se tantam concordiam ante diem Nativitatis Domini futuram, ut ego utrique possim in Anglia concordare sine offensione. Qua de re ipse legatum suum Romam mittere disponit, ut ante nominatum terminum rei certitudinem accipere possit. Sed quoniam res nondum est in ea pacis et concordie inter eos certitudine solidata, ut sine dubietate, si modo in Angliam intravero, confidam me in pace ibi remansurum, elegi potius ad tempus extra Angliam manere, donec legatus præfatus redeat Roma (ita ut interim et res archiepiscopatus in mea sint potestate, et homines nostri sint in quiete), quam ad præsens me in ambiguitatem⁸⁰² ingerere, ne forte iterum per discordiam implacabilem necesse sit me de Anglia exire. Equidem existimo hanc mei reditus dilationem nullatenus nocituram ad perfectam concordiam quam speramus futuram. De presbyteris, et quibus rex præcipit ut et ecclesias et feminas habeant, sicut tempore patris sui et Lanfranci

Joannis Magdunensis carmen, quod vulgo *Romanianum de rosa* dicitur, et hoc vocabulo utitur, inducens pudicitiam ita supplicantem, ut, inquit, remedium ponatur, et brevis provisio de innumerabilibus forisfactis quæ mihi intulit, necdum inferre cessat. Eo quoque accedunt verbum forisfacere, et forisfactus participium, educta ex vernacula nostra lingua *forfaict*, *forfaire*, *forfaicture*, peccatum, peccare. Videtur enim ab adverbio *foris* deduci, ita ut *forisfacere* sit quasi *extra facere*, quod peccatum homines foris vel extra jus et æquum faciat seu ejiciat. Possemus et hujus compositionem referre ad voculam monosyllabam *for*, quæ crebro significat male, et forisfacere, *malefacere*. Harum autem litterarum et muletæ pecuniariæ ab Henrico dictæ clericis violatoribus concilii Londinensis, meminit Malmesburiensis. in Anselmo. Porro ex Northmannia hanc epistolam fuisse datam anno 1107 colligitur ex Florentio Wigorniensis, et Matthæo Paride, qui colloquium in Castro Aquilensi (ut Anselmus designat epistolam 112 sequenti) habitum inter regem et archiepiscopum, hoc anno recensent. Confer epistol. 111, 112, 115.

archiepiscopi habuerunt, et quia rex me resarcivit de toto archiepiscopatu, et quia tempore patris ejus et ejusdem archiepiscopi in concilio prohibitum est tam execrabile conjugium, fiducialiter ea, quam ex archiepiscopatu habeo, auctoritate præcipio non solum in archiepiscopatu, sed etiam per totam Angliam, ut omnes sacerdotes qui **408** feminas tenuerint, ecclesiis et omni ecclesiastico beneficio priventur. Dominus papa nuper mandavit comiti de Mellent salutem et benedictionem suam, hac videlicet conditione si libertati Ecclesiæ voluerit favere, cui hactenus visus est resistere. Sin autem ab introitu ecclesiæ tantum illum arcebat, sicut fecerat prius de illo et de aliis complicitibus ejus consiliariis regis, in litteris quarum exemplar misi vobis. Sed quoniam idem comes promisit mihi se conaturum ut rex papæ preceptis odediat, permisi ei introitum ecclesiæ, a quo detinebatur. De aliis vero nec aliquis nominatur in præfatis litteris, nec ego ullum certe possum nominare; et omnes, sicut audio, ad concordiam inter papam et regem nituntur. De his qui investituras acceperunt, et de consecrantibus eos, nulla est mutata sententia. Gratias agimus Deo quia vos, domine prior, sicut mandastis, de ægritudine vestra convalescitis, et oramus Deum ut vos in integram sanitatem restituat. Omnipotens Deus vos semper sua gratia protegat, semper ad meliora crescere faciat, fratres et filii charissimi.

EPISTOLA CXI ⁵⁰³.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Nec displicere sibi longiorem regii legati moram ultra datum tempus Romæ factam, sed suam a grege diuturniorem absentiam: maxime cum rex nullum præstituat terminum.

Suo charissimo domino HENRICO, glorioso regi Anglorum, ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, fidele servitium cum orationibus.

Quia vestra magnitudo me in suis litteris tam honorifice, tanto bonæ voluntatis affectu salutatur, gratias magnas ago, sicut debeo. Quod autem tam suppliciter me rogatis ut non mihi displiceat quod legatus vester Romam mittendus tantum moratur, mihi vestram precem, quantum in me est, contemnere non debeo, sed causa magis est Dei quam mea; unde corde fidei et benigno animo vobis dico quod tacere non debeo. Mihi quidem aliquid displicere ⁵⁰⁴, nisi cum propter Deum displicet, non est magnum; sed displicere Deo aliquid nullatenus est contemnendum: utique non parum displicet Deo episcopum spoliari rebus suis, quod jam Deo vobis inspirante correxistis. Sed episcopum segregari a suo officio, et Ecclesiam a suo episcopo sine causa quam Deus approbet, nimis grave judicat. Expedit itaque animæ vestræ quatenus satagatis ⁵⁰⁵ ut ego, qualiscunque ⁵⁰⁶ sim episcopus Ecclesiæ, quam beatus ⁵⁰⁷ vestræ regie potestati custodiendam com-

mendavit, et regno vestro, in pace vestra celerius restituar, et mihi opportunitas utendi secundum possibilitatem meam officio pro quo ibi positus sum, diutius non impediatur. Valde quoque mihi timendum est ne Deo displiceat, et me dominus papa juste reprehendat, quia, postquam vos et ego simul convenimus apud castrum quod vocatur Aquila, in tam longo tempore non illi misi legatum nostrum, per quem quid de tanta re inter nos factum et quid peragendum sit cognosceret, et ego ejus consilium et jussionem acciperem. Quapropter periculosum est mihi diu expectare vestrum legatum, quem ante proximam Nativitatem Domini, sicut in verbis vestris intellexi, Roma scilicet rediturum speravi, præsertim cum, nescio quo consilio quave ratione, nullum terminum modo constituatis. Quoniam igitur plus debet mihi esse de hoc quod ego Ecclesiæ mihi commissæ præsens esse nequeo, quam de ulla terrena possessione, precor ut mihi aliquem proximum terminum nominetis per litteras vestras, quando possim legatum vestrum Romam iturum expectare, quia ego non audeo differre, ut multum dicam, ultra proximam Nativitatem Domini, quin meum legatum mittam. Vale.

EPISTOLA CXII.

ANSELMI AD GUNDULFUM EPISCOPUM, ERNULFUM PRIOREM, ETC.

Confirmat anathema in presbyteros feminas habentes juste a suo archidiacono pronuntiatum.

C ANSELMUS archiepiscopus, reverendo GUNDULFO episcopo, et ERNULFO priori, et archidiacono Cantuariensi WILLELMO, et omnibus in sua parochia religionem sui ordinis amore Dei servantibus, salutem.

Nuper relata est mihi Deo execrabilis et omnibus Christianis odibilis superba quorundam (qui se sacerdotes nominant) præsumptio. Scripsit namque mihi archidiaconus noster Willelmus quia nonnulli presbyteri, qui sub ejus sunt custodia, iterum repentes prohibitas feminas in immunditiam, a qua salubri consilio et jussione abstracti fuerunt, se revolverunt. Quod cum idem archidiaconus vellet corrigere, omnino ejus monitionem et susceptibilem jussionem nefanda superbia contempserunt. Qui convocatis secum pluribus religiosis et obedientibus sacerdotibus, superbos et inobedientes gladio dignæ excommunicationis percussit. Quam excommunicationem bestiali insania contemnentes, ministerium sanctum polluerunt, quantum in ipsis est, non formidant. Quapropter ego Anselmus, quamvis peccator, archiepiscopus, ea auctoritate quam mihi dedit per archiepiscopatum Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, confirmo eandem excommunicationem, quam fecit idem archidiaconus, usque ad satisfactionem ejus judicio suscipiendam.

VARIE LECTIONES.

⁵⁰³ Cum eodem ms collata ⁵⁰⁴ Aliud displicere ms aliquid displicere ⁵⁰⁵ Satagitis ms satagatis ⁵⁰⁶ Quatenusque ms qualiscunque ⁵⁰⁷ Quod Deus ms quam Deus

EPISTOLA CXIII ²⁴⁴.

ANSELMUS AD GUARNERIUM.

Eum laudat ob sanctum paterni reditus desiderium, simulque monet esse ordinis observantissimum.

ANSELMUS archiepiscopus, GUARNERIO, fratri et filio charissimo, salutem et benedictionem Dei, et suam

Pro dilectione quam in litteris tuis erga me intellexi, et pro desiderio reditus mei gratias ago tibi, sicut fratri et filio dilecto. Reditu quidem, Deo annuente, non differam, quando ipso disponere et intelligam me illum posse rationaliter facere. Te autem, et illum cujus animæ curam Deus mihi commendavit, studiose monco, ut non sis negligens ordinem quem accepisti ²⁴⁵ discere et custodire, sed sis intentus toto corde ad ea quæ pertinent ad perfectionem monachi proficere. Verum enim est quia si monachus novit in suo proposito fuerit tepidas, aut vix, aut nunquam in religione monachica erit fervidus. Qualem igitur te desideras inveniri in diebus obitus tui, talem te quotidie stude exhibere; et semper quasi eras moriturus, hodie te prepara ad reddendam rationem vitæ tuæ, et sic de virtute in virtutem proficies. Dominus te dirigat et custodiat.

409 EPISTOLA CXIV ²⁴⁶.

ANSELMUS AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Ad regem mittit Gisbertum Beccensem, cui tuto passit credere sibi renuntianda. Paschalem pronuntiat canonice electum, et alterum esse sedis apostolicæ invasorem.

HENRICO, charissimo domino ²⁴⁷ suo, gratia Dei regi Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus Cantuariæ, fidele servitium cum orationibus.

Præcepit mihi celsitudo vestra in litteris suis quatenus sibi aliquem de familiaribus nostris mitterem, cui familiariter credere posset ea quæ mihi mandare vellet. Mitto igitur fratrem nomine Gisbertum, monachum Beccensem, familiarem meum, cui sicut ²⁴⁸ mihi credere potestis quod mihi mandare placuerit. Qui etiam notificabit vobis quomodo Dominus Balduinus ²⁴⁹ et Wilhelmus jam iter Romæ ingressi fuerant, quando vestram suscepi epistolam; et quod audivimus de apostolico Paschali, et de illo qui sedem ejus per rapinam dicitur invasisse. Hoc tantum dico quia apostolicus Paschalis secundum Deum ecclesiasticæ est electus, et per totam Ecclesiam catholicam jam susceptus et confirmatus. Ille vero invasor, de quo fama est, nullam habet electionem aut susceptionem, nisi a filiis diaboli inimicis Ecclesiæ Dei. Quapropter expectamus ut super eum cadat, si nondum cecidit ²⁵⁰, quod dixit Dominus: Omnia plantatio, quam non plantavit Pater meus celestis, eradicabitur (Matth. xv, 13). Nec moveri debet aliquis Christianus, si persecutionem

A patitur Ecclesia Christi, quod idem ipse passus est, et eandem Ecclesiam passuram prædixit: In mundo, inquiens, pressuram habebitis (Joan. xvi, 33); quam confortat subiungens: Sed confidite, ego vici mundum ²⁵¹ (Ibid.). Omnipotens Deus sic vos faciat in hac vita regnare super Anglos ut in futura regnetis inter angelos.

EPISTOLA CXV ²⁵².

ANSELMUS AD G... ABBATEM.

Electo in episcopum consultit ut servata obedientia animus ejus tantum onus fugiat. Iis vero qui hunc elegerunt, consultit ut ipsum quia dignior est, cogant ad onus suscipiendum.

Domino et Patri charissimo, reverendo abbati G. frater ANSELMUS, semper quæ Deo placita sunt velle et facere.

B Dignatur vestra prudentia meæ parvitatæ scire consilium de re de qua agitur; unde primo oro omnipotentis Dei benignam clementiam ut ipse totam rem in beneplacito suo disponat. Nostrum autem consilium, quod utinam de vultu Dei prodeat, hoc est quod melius possum intelligere. Illi quidem consulto ut, quantum potest, servata tamen obedientia et pia mansuetudine, animus ejus tantum onus fugiat. Vobis autem et aliis, ad quos hoc pertinet, consulto quia non video de quo melius possit esse, ut illum rogando, præcipiendo cogatis, quatenus et ejus conscientia securior sit in conspectu Dei, cum non nisi solo timore Dei et obedientia sancta se provectum conspiciet, et Deus quasi ex debito ad bonum finem perducat quod propter se solum incertum intelliget; et vobis a ²⁵³ supernorum Iudice retribuitur, quia pia sollicitudine Ecclesiam Dei per membra ejus sustentare satagit. Vale.

EPISTOLA CXVI ²⁵⁴.

ANSELMUS AD ODONEM.

Ipsum ad prioris vitæ genus sectandum, jam accensum magis accendit. Vota eundi Romam vel Hierosolimam complentur in professione monastica.

Domino et fratri in Christo dilecto, Odoni, frater ANSELMUS salutem.

Si vestra dilectio, adhuc amore mundi gravata, spinosis sollicitudinibus divitiarum ejus laboraret, oporteret ad mentem ei reducere verba Domini dicentis: Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos requiescere faciam. Quoniam vero jam prospiciens quia mundus transibit et concupiscentia ejus, jam non diligit mundum neque ea quæ in mundo sunt, sed quæ sursum sunt querit, non quæ super terram, nihil convenientius illi dicendum video quam quod scriptum est: Filii, ne differas committi de die in diem; et: Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare. Ad quam rem fraternalium nostrum esse paratum obsequium, certum sit vobis

VARIE LECTIONES.

²⁴⁴ Cum eodem ms collata ²⁴⁵ Quæ accepisti ms ordinem quem accepisti ²⁴⁶ Cum eodem ms collata
²⁴⁷ Domino Regi ms Domino suo, Gratia Dei Regi ²⁴⁸ Cui sic ms cui sciret ²⁴⁹ Balduinus ms Balduinus
²⁵⁰ Non cecidit ms nondum cecidit ²⁵¹ Vicinandum ms vici mundum ²⁵² Cum eodem ms collata
²⁵³ A vobis ms vobis a ²⁵⁴ Cum eodem ms collata

signum hæc nostra brevis epistola. Qui voverunt se lituros Romam vel Hierusalem in sæculo, si ad ordinem nostrum venerint, et devote et obedienter se habuerint, omnia vota sua quæcunque voverant, compleverunt. Quippe qui se in partem Dei per vota tradiderant, postquam se Deo totos tradiderint, totum in partem postmodum non habent redigere; nisi qui quod Deo obtulerunt, sibi velint in proprietatem subripere, et ita non solum indevoti, imo rei fiant tam suæ²¹⁹ abrenuntiationis, quam professionis, et suæ ipsorum damnationis.

EPISTOLA CXVII²²⁰.

ANSELMI AD ERNULFUM PRIOREM ET WILLELMUM ARCHIDIACONUM.

Ut Robertum, relicto Judaismo, amplectentem Christianismum perbenigne excipiant et juvent.

ANSELMUS archiepiscopus, domno priori ERNULFO (27), et archidiacono WILLELMO, salutem et²²¹ benedictionem Dei.

VARIE LECTIONES.

²¹⁹ Tuam suæ ms tam suæ ²²⁰ Cum eodem ms collata ²²¹ Et gratiam ms et benedictionem ²²² Fugientis curam ms fugienti, curam ²²³ Avertere possumus ms avertere possimus.

IOANNIS PICARDI NOTÆ

(27) Domino priori Ernulfo, priori scilicet Ecclesie Cantuariensis, post Henricum Beccensem monachum, ad quem sunt epistol. 49, 54, 58, 64, lib. 1. nec non aliquot lib. II et III. Ernulfus autem, licet sic scribatur epistol. 80, 82, 90, 101, 110 hujus libri, et lib. 21 De gestis Anglorum pontif. auctore Guillelmo Malmesberiensis. Attamen in ms. tabulis nostris, Roger. Hoved. Annal., Florentii Wigorn. Chronic., et epistol. 51 Ivonis Carnotensis scribitur Arnulfus in hac sententiam: Arnulfus Belvacensis, monasterii Sancti Symphoriani monachus, vir prudens et religiosus, simili de causa, relicto monasterio (sic enim hic legendum est, non Cantuariense, ut constat ex locis superioribus) monasterium regit. D. autem Symphoriani monasterium a Drogone 45, Bellovacorum pontifice conditum fuit ad austrum in colle, ex adverso portæ urbanae, cui D. Joannis nomen est. Porro locus Ivonis patria quidem Bellovacensis (sed agnominati Carnotensis ob pontificatum a se Carnuti gestum) et Arnulfi coarctati expungit quædam in duobus scriptoribus Anglis, et cum primis Malmesberiensis bibliothecario supra dicente Arnulfum prius egisse monachum in cœnobio S. Luciani a Bellovaco passus circiter triginta distanti contra septentrionem in conspectu præterfluentis Tarae amnis. Sed id perfacile dabitur bibliothecario, qui forte, cum accepisset Arnulfum prius exstisse monachum Bellovacensem, ut suam Angliam furtivis decoret pennis, præcise negat eum fuisse Bellovacum, refragantibus tunc et Guillelmo Malmesberiensis, Arnulfi contemporaneis, nec non Anselmo nostro sic finiente epistol. 45, lib. 1: Saluta Dn. Arnulphum Belvacensem. Hic igitur prioratu seu decanatu Cantuariensi tante honorificeque administrato, emicuit dignus qui præficeretur cœnobio S. Petri Burgensis in Anglia, tandemque post Gondulfi (de ejus pontificatu est scholæ nostrum ad epistol. lib. 1) mortem, Rotensi Ecclesie; ubi quam elegantissime sit functus partibus egregii amicitie enarrat Malmesberiensis in Rotens. episcopis, ubi sub finem computans annos sui pontificatus, ait: Vixit in episcopatu dies aliquot super nonennium; decessitque quatuor et octoginta annos natum, multa probitatis suæ monumenta relinquens. Malmesber. astipulatur, Continuator Florentii Wi-

Intimo cordis affectu mando vobis et precor religionem vestram ut ea hilari pietate et pia hilaritate qua omnes Christiani debent occurrere et subvenire de Judaismo ad Christianitatem fugienti, curam²²² habeatis hujus Roberti, ne ulla indigentia vel occasione, quam avertere possimus²²³, cogatur pœnitere, qui propter Christum parentes suos et legem eorum reliquerit. Valde enim ignominiosum est Christianis, et maxime religiosis personis, ut hoc negligentia et duritia sua fieri patiantur in præsentia sua. Ordinate itaque vos, domne prior, de elemosyna, non per servientes (qui plus quærunt quæ sua sunt quam quæ Dei sunt), sed per monachum eleemosynarium; et vos, domine Willelme, ex his quæ mihi ex archidiaconatu servare debetis, quatenus ille cum familia sua nullam duram patiat indigentiam, sed gaudeat se de perfidia transisse ad veram fidem; et probet ex ipsa nostra pietate quia fides nostra propinquior est Deo quam Judaica. Malo enim, si ne-

gorn., Matth. Paris. in majore Histor., Rogerus Hoved. in Annal. Fato tandem cessit anno 1124, et quidem Romæ (si Balæus frequenter ἐμαλλάσων fidem mereatur), licet allegati scriptores Angli, Balæusque seniores annis, ne verbum quidem fecerint. Sed et tam varia versicolorque, ut ita dicam, de Arnulfo Balæi apud historicos narratio texta est, ut cunctis perfectis quid sis lecturus, nescias. Martinus Polon. lib. IV De pontif. Roman. in Paschali II loquitur de quopiam hæresiarcha Arnulpho (sic enim legi in nostro ms. cum edit. Antwerp. 1574 legat Arnulphum), sed nullius eum dignitatis aut conditionis fecit. Scedelin in registro Chronic. dicit eum ex abbate S. Medardi Suessionensis creatum Lugdunensem archiepiscopum. Supplem. Chronic. lib. XII, fuisse abbatem (sed anonymi apud eum cœnobii) posteaque Lugdunensem archiepiscopum, canonicorum regularium magnificum propagatorem, et insignem verbi divini præconem, adeo ut, cum Romæ gravius insectaretur clericorum petulantiam, ab eis fuerit peremptus. Platina in Honorio II postrema hæc cecinit, at num is fuerit monachus, cremita vel presbyter, non pronuntiat. Balæum sola reddidit synonymia audacem et mendacem (quem etenim vidimus impostorem pro assignanda patria, fideiorem in ejus morte dicenda non habebimus), ne vero securum et, ut spero, veracem stabilemque cum probatis scriptoribus Anglis, testes deprehensi, astuantes et de veritatis gradu dejecti. Hoc unum prodest, nempe de archiepiscopatu Lugdunensi tributo a Jacobo Berгон. et Scedelio, quoniam in duabus archiepiscoporum Lugdunensium nomenclaturis apud Democharem descriptis, ne unum quidem deprehendes hujus nominis pontificem; quod et Balæus minime ambigit. Solum odium, et quidem plus quam Vatinianum, quo Romanam insectabatur Ecclesiam, hocce atramento ejus tinxit pennam. At ne quis putet religionem in Arnulfo solam viguisse, suæ doctrinæ habebit hæc monumenta. Nempe: Solutiones questionum a Lamberto cœnobiarcha Bertiniano propositarum venerabili ac in gremio charitatis. De corpore et sanguine Domini lib. 1: Faciem tuam non velatis. De sex verbis Domini: Ultima Christi in cruce verba. De operibus sex dierum lib. 1. Homelias et sermones lib. 1.

coram meo, utcum in hoc corpore quiescat de vobis. ⁴¹⁶ *Et* *discernimus* *subtiliter* *non* *contingit*, *et* *multis* *etiam* *impere*, *quoniam* *et* *ita* *qui* *ad* *non* *quasi* *ad* *verbo* *Dei* *et* *verbo* *Christianorum* *de* *monacho* *Edulphi* *scripsit*, *monacho* *vires* *inter* *non*. *Secum* *perire* *et* *obscure* *et* *causidica* *in* *non* *non* *solent* *Christianorum* *gloriam* *et* *Christianorum* *monachum*, *videlicet* *enim* *habet* *cor* *meum* *indignum* *illam*, *sive* *in* *vires*, ⁴¹⁶ *sive* *in* *vestra*. *Valete* *igitur* *ut* *cor* *meum* *sic* *hac* *littera* *quiescat*, *et* *illam* ⁴¹⁷ *non* *scribit*. *Valete*.

EPISTOLA CLVIII ⁴¹⁸.

ANSELMI AD ALBERTUM PRIOREM ET MONACHOS SANCITI
FABRICIUM.

*Innotuit in adversis animum laudat. Et ut priore sua
potentia conficiantur, et omni custodia sercent cor
suum, adhortatur.*

ANSELMUS archiepiscopus, dilectis filiis et fratribus
domini ALBERTI priori, et aliis servis Dei in cenobio
Sanciti Edmundi sub illo conversantibus, salutem et
benedictionem Dei, et suam ⁴¹⁹ quantum valet.

Gratias ago Deo et vobis pro constantia et patientia
vestra, quam habetis in tribulationibus ⁴²⁰, hortans
et obsecrans ut filios charissimos, ne deficiatis,
sed langanimiter, ut copiat, Dei consolationem
expectetis. Nulla vos adversitas a servitio Dei re-
tardet, nihil ab exsequenda voluntate ejus removeat.
Memento quod omnes qui volunt pie vivere in
Christo, necesse est ut tribulationes patiantur.
Quanto igitur magis tribulationes insurgunt, tanto
magis unusquisque vestrum se per sancto conver-
sationis opus exerceat, et in sui ordinis custodia
avertit stringat. Quam si feceritis, sciat quod Dei
consolationem, prius forsitan quam petitis, obtine-
bitis. Nullus vestrum amet aut velit celare peccata
sua, sed ea puro et simplici corde domino priori, aut
eui ipse concesserit, confiteatur, et secundum judi-
cium ejus emendet, et de cetero ut sese custodiat
modis omnibus enitatur. Eos autem ⁴²¹ qui hoc
modo et hac voluntate sua peccata confessi sunt
vel conditebuntur, quantum possum, ea auctoritate
quam a Dei Deo concessit, vice beati Petri apostoli
principis absolvo, et ut eis omnipotens ⁴²²
Deus indulgent supplere oro. Valete et orate
pro me.

VARIAE LECTIONES.

⁴¹⁸ Illam non me illam non ⁴¹⁹ Cum eodem me collata ⁴²⁰ Et suam, etc. me et suam, quan-
tum valet ⁴²¹ Tribulationibus vestris; hortans me tribulationibus; hortans ⁴²² Ego autem me Eos autem
⁴²³ Et ut omnipotens me et ut eis omnipotens ⁴²⁴ Cum eodem me collata ⁴²⁵ Ciceronis, Demosthenis aut
Quintiliani, me Ciceronis Fabii aut Quintiliani acumen ⁴²⁶ Elaboratio me elaboratio ⁴²⁷ Obedientia ju-
dicat me obedientia iudicat ⁴²⁸ Domino Ernulpho me Domino Edulpho ⁴²⁹ Cum eodem me collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(38) Abbatum Malmesberie: Lingua Westsaxonica
dictus Malmesburc, vulgo Malmesbury, vel
Malmesbath, sita in Wiltoni pago, diocesi Saro-
therien. in Anglia; prius inclusit a Monacho
Secundo monacho, sed anno 1087 maximo aucta distan-
cia a Leithero Westsaxonum episcopo, Agoberti
Parisiensis antistitis nepote. Sed multo diutius
vixit erectus, inter quos non tenet positumus Gul-

EPISTOLA CXLII ⁴³⁰.

ANSELMI MONACHO ANSELMO AD ANSELMO.

Quam facit Anselmi littera. Quamque Edulphi
abbatis Malmesberie (38) concessit, sub
omnibus archiepiscopi jactis.

Domino suo et Patri reverenda patitur et colenda,
ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo, MATHEW
regina, devota sanctitatis ejus ancilla, cum Christo
suo salutem.

Quod epistolari beneficio vestre mihi sanctitatis
munusculum imperitis, toties innovata lustris luce
nebulozorum anime meae caliginem serenatis. Est
etenim vestri quidam et absentis qualiscunque re-
visio, et chartula contractatus, et lustris perju-
cunda scripturae recitata lectio. Quid namque
vestris, domine, scriptis aut stylo ornatis aut sensu
refertis? Non his desunt Frontonica gravitas Cice-
ronis, Fabii, aut Quintiliani ⁴³¹ acumina. In his sane
doctrina quidem redundat Pauli, diligentia Hiero-
nymi, elucubratio ⁴³² Gregorii, explanatio Augustini,
et quod his majus est, hinc dulcor evangelici stillat
eloquii. Hæc igitur mihi gratia diffusa a labiis vestris
cor meum et caro mea exultaverunt in affectum
vestre dilectionis, in effectumque paternæ vestre
monitionis. Frequentissimo quippe recursum exhor-
tationis vestre benignissimæque obsecrationis me-
moriam, cordis mei janua reverberat, obsecrationis
obedientiæ adjudicat ⁴³³. Vestre igitur sanctitatis
favore freta domno Edulpho ⁴³⁴ Wintoniensi monacho,
olimque sacristæ, vobis, credo, noto, abbatiam Mal-
mesberie in his quæ mei juris erant commisi, vestre
quidem donationi et dispositioni quæcunque illius
sunt ex integro reservatis, ut scilicet tam virgæ
quam curæ pastoralis commissio vestre discretionis
contradatur arbitrio. Ei autem vestre bonæ volun-
tatis gratiæ, quæ erga me non tepescit, dignum
munus recompenset numen gratiæ cælestis. De
cetero vestram Christus dignitatem salvificet, quique
vos in terra beatificet, de vestro me reditu cito lati-
fiet. Amen.

EPISTOLA CXLIII ⁴³⁵.

ANSELMI AD MATHEW.

Edulphum confirmare in abbate noluit, quia scriptam
ad eum cum litteris per legatos miserat.

Domine, filia charissimæ, gloriosæ reginæ, Ma-

belous, a sui cenobii nomine cognominatus Mal-
mesberiensis, proprie tamen Hemerici, homo impense
doctus diligensque historicus; quem non semel
produxi, quique obiit anno 1142. Porro ex quo
Calvini Angli diruerunt hoc monasterium, suis-
que ministeriis tradiderunt, ut in eo juventutem
succens, nullus illic potuit habitare; aut si quis,
vel hereticus, vel impius intravit.

THILDI, ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, fidele A
servitium cum orationibus.

Noverit excellentia vestra, dilectissima domina, quia de abbacia ³²⁰ Malmesberiensi, et de fratre illo de quo mihi mandastis, libenter confirmarem voluntatem vestram, si possem. Vos enim, quantum ad vos spectat, bene et secundum Deum fecistis quod inde fecistis, sed fecit ipse in hoc quiddam valde insipienter quod facere non debuit. Nam per eosdem legatos qui mihi literas vestras et aliorum de suo negotio attulerunt, misit mihi scyphum unum. Quem quidem scyphum nullatenus retinere volui, sed inde dolui, quia non video quomodo in hoc possit a culpa excusari. Omnipotens Deus dirigat omnes actus vestros in beneplacito suo, et defendat vos ab omni malo. Amen.

EPISTOLA CXXI ³²⁷.

GERARDI EBORACENSIS ARCHIEPISCOPI, ROBERTI CESTRENSIS, HERBERTI NORWICENSIS, RADULFI CICESTRENSIS, SAMSONIS WIGORNIENSIS ET WILLELMI WINTONIENSIS ELECTI AD ANSELUM.

Anselmum in Angliam invitant, pollicentes opem suam.

Patri dilectissimo ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo (29). GERARDUS, Eboracensis archiepiscopus, et ROBERTUS Cestrensis, et HERBERTUS Norwicensis, et RADULFUS Cicestrensis, et SAMSON Wigorniensis, et WILLELMUS Wintoniensis electus, salutem.

VARIE LECTIONES.

³²⁸ De Abbacia ms quia de Abbacia ³²⁷ Cum eodem ms collata : ³²⁸ Habe in ms habes in ³²⁹ Ad nos, vel
ur ad nos, veni cito, vel ³³⁰ Nostra, sed ms nostra sunt, sed

IOANNIS PICARDI NOTÆ.

(29) Gerardus Eboracensis archiepiscopus, etc. Ad Gerardum sunt epistolæ 53 et 60, supra qui ex Herefordensi episcopo post Thomam Bajocensem archiepiscopum Eboracensis infulus adeptus est. Eboracum vero, Anglice *Iortz*, Gallice *York*, est urbs celeberrima, insulae Anglicanæ ad aquilonem inter Uscam et Fossam flumina, quæ ipsam præterlabuntur civitatem, ac inde simul juncta Humbrum induunt. Licet autem post annum salutis redditæ 182 fuerit sedes archiepiscopalis, tamen a quibusdam translata fuit ad Hangustaldum, ejusdem archiepiscopatus villam, ut scrupulose observavit Malmesberiensi in archiepiscopis Eboracensibus.

Roberto Cestrensi fuit cognomen de *Limmesia*, seditque annos supra triginta, ut legi in Tabulis mss. Cestrensiarum episcoporum nostræ bibliothecæ.

Herbertus inter Orientalium Anglorum episcopos primus, dictus est Norwicensis a vico *Norwic*, commercio populique frequentia celeberrimo, quo Herbertus cathedram transvexit. Priores enim antiqui Dunelmenses et Helmonenses, tandemque ex duobus sacerdotibus unum effectum est apud Helmanham villam; ex qua Agelmarus, seu Ethelmarus Thedfordum recessit, ut Helmanensium episcoporum tabulæ mss. in nostra bibliotheca testantur, quod tamen a Malmesber. lib. II De pontif. Ang. video tribui Herfasto, qui in nostro mss. præponitur Agelmaro. Herbertus denique, vir magnanimus et admodum literatus, pius monachus et prior Fiscannensis, deinde abbas Ramesiensis, et ex abbate Ramesie empto præsulatu Thedfordensis Ecclesiæ factus est episcopus; poenitens vero Romam profectus est, indulgentiaque accepta reversus, sedem transportavit ad *Norwic*, illicque monachorum congregationem condita ecclesia sancte instituit. Hucusque de Herberto noster ms. codex.

Sustinuimus pacem, et ipsa longius recessit; quæ-
sivimus bona, et invaluit turbatio. Viæ Sion lugent,
quia eas conculcant incircumcisi. Templum moeret,
quia intra sancta sanctorum et ad ipsam aram irru-
perunt laici. Exsurge, ut olim senex ille Mathathias,
habe in ³²⁸ aliis tuis virtutem; vide strenuitatem
Jonathæ, prudentiam Simonis. Hi tecum prælia-
buntur prælium Domini; et si ante nos appositus
fueris ad patres tuos, de manu tua suscipiemus
hæreditatem laboris tui. Sed jam non est tibi pigri-
tandum; ut quid enim peregrinaris, et oves tuæ sine
pastore pereunt? Jam apud Deum nulla tibi rema-
net excusatio. Te enim non solum subsequi, sed et
perire, si jusseris, parati sumus. Veni ergo ad nos,
veni cito, vel ³²⁹ nos, aut ex nobis aliquos ad te
venire jube; ne cum se juncti a te sumus, in sini-
stram te partem inclinent eorum consilia qui sua
querunt. Nos enim jam in hac causa non quæ nostra
sunt, sed ³³⁰ quæ Dei sunt, quærimus.

411 EPISTOLA CXXII.

ANSELMI AD EPISCOPOS SUOS.

De Ecclesiæ Anglicanæ et episcoporum miseria dolet
lætaturque de ope ab eisdem sibi promissa.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariensis, amicis
suis et coepiscopis, quorum litteras per latorem
præsentium suscepit, salutem.

Radulfus Cicestrensis. Ita restitimus ex mss.
tabulis Cicestrensiarum præsulum, impressis Florentii
Wigor, cæterisque historiis Britannicæ excusis. Nam
exemplar harum epistolarum calamo exaratum
legebat Robertus, forsan ex librarii incogitantia, alie-
rius Roberti nomen ruminantis.

Samson Guigorniensis, non Satiso, quemadmodum
legitur Ivon. Carnot. epist. 76. Cujus tamen scholion
monet in aliis codicibus haberi *Sanon*, et nos ita
legimus ex plurimis scriptoribus Angl. et ms. tabulis
Guigor. episcop. in hunc modum: Anno 1096 San-
son Bajocensis consecratus est ab Anselmo archiepi-
scop. in ecclesia S. Pauli Londoniensis, xxvii Kalend.
Julii. Hic fuit frater Thomæ Eborac. quem promovit
Odo Bajocens. episc.

Guillelmi Wintonensis meminit Anselmus epist.
70, 95 et 105. Has autem Britanni antistites idcirco
litteras mittunt Anselmo, quia, etsi ab Henrico rege
universa sui archiepiscopii prædia et jura recepisset
in conventu Aquilensi, ut apparet ex epist. 110,
111, supra distulit tamen reditum in Angliam, quia
noibat cum pontificibus a rege investitis versari.
Eam ob rem denuo postremoque Guillelmus War-
levast regis, et Balduinus Anselmi legati Romam
contendere; unde tandem litis diutissime contestatæ,
tanque inique, hoc retulere judicium ab ore
Paschalis, scilicet electos præsules ab Anselmo
recepturos annulum et virgam pontificiam, regi
vero facturos fidelitatem. Interea dum Romam
iretur, crebræ ex Anglia querimonie et litteræ
perferabantur ut quam citissime rediret. Videbant
enim universi episcopi omnia in pejus ruere et retro
sublapsa referri, volebantque mederi, sed non vale-
bant nisi Anselmo præsentem.

Condoleo et mente compatiar tribulationibus quas vos et Ecclesiæ Angliæ sustinetis; sed ad præsens secundum meam et vestram voluntatem subvenire nequeo, quia nondum quid et quantum possum sum certus, donec per legatos nostros, quos in proximo Roma redituros exspecto, quid apud dominum papam effecerint, cognoscam. Bonum tamen et gratum mihi quia tandem cognoscitis ad quid vos perduxit, ut mitius dicam, vestra patientia; et quia promittitis mihi auxilium vestrum non in mea, sed in Dei causa, et invitatis me ne pigriter venirem ad vos. Quamvis enim hoc modo facere non possim, quia rex non vult me esse in Anglia adhuc, nisi discordem a iussione papæ et ejus concordem voluntati; et ego nondum certus sum quid possim, sicut dixi, tamen gaudeo pro vestra bona et episcopali voluntate et constantia quam promittitis, et exhortatione quam mihi facitis. Ut autem aliquos ex vobis ad me venire faciam, sicut poscitis, ne, dum sejuncti sumus ab invicem, pervertant consilium meum quod sua querunt ad præsens non opinor oportere. Spero enim in Deo quia nullus cor meum a veritate, in quantum cognosco, poterit avertere; et quia in proximo Deus mihi quid facere queam, ostendet, et ego quam citius potero vobis notificabo. Quid autem interim vobis faciendum sit, prudentia vestra satis intelligit; sed tamen dico quia ego, in quantum sperando in Deo conscientiam meam sentio, pro redimenda vita mea non præberem assensum, neque ministrum aut executorem mali me facerem: quod audio noviter super Ecclesias Angliæ promulgari. Valete.

EPISTOLA CXXIII ²¹¹.

AD HUGONEM ARCHIEPISCOPUM LUGDUNENSEM.

Rogat firmari se prudentibus archiepiscopi responsis.

Suo domino et Patri Hugoni, reverendo archiepiscopo Lugdunensi, matri Ecclesiæ sincere diligendo, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, quod aliis et quod melius valet intelligere.

Quid fecerim postquam a paternitatis vestræ amabili præsentia discessi, quidve sit inter regem Angliæ et me, non est opus longa epistolæ narratione significare, quia latores præsentium ²¹² plenius et melius possunt viva voce referre. Quoniam autem in omnibus actionibus meis vestro vellem, si fieri posset, super omnes homines quos novi, uti consilio, maxime in hoc negotio pro quo eosdem legatos Romam mitto, supplex ut ipsi instruantur et muniantur vestra prudentia-rogo. Audeo etiam rogare ut si sanctitati vestræ videtur convenire, aliquid domino papæ suggerat, prout ipsi negotio intelliget expedire. Scitis enim quia ubi rei alicujus dispositio de diversorum pendet consilio, sicut non omnes eundem habent sensum, ita non eundem præbent assensum. Quoniam ergo mentem vestram certus sum

A solidatam in veritate, vellem sententiam vestram esse præsentem, ubique tractatur de Ecclesiæ Dei libertate et vera utilitate. Tota difficultas causæ inter regem et me jam in hoc maxime videtur consistere, quia rex, quamvis de investituris ecclesiarum apostolicis decretis se vinci ut spero permittat, hominia tamen prælatorum nondum vult ²¹³, ait, dimittere. Qua de re sua legatione sedem requirit apostolicam, quatenus in hoc suæ voluntatis impetret ab ea licentiam. Quam si adeptus fuerit, dubito quid me facere oporteat, si aliquis religiosus electus homo regis pro episcopatu vel abbacia fieri respuat. Durum enim mihi videtur ut hoc illi præcipiam per obedientiam; et si non fecero, videbor irreligiosis hoc facere volentibus, laxare accedendi indigne ad dignitates audaciam. De illis quoque qui jam investituras prohibitas acceperunt, et de his qui eos sacraverunt, puto quia rex postulabit ut in hoc permaneant quod illicite præsumperunt. Quapropter de his, et de quibus per nostros legatos vestram requiro sapientiam, vestram mihi posco insinuari sententiam. Omnipotens Deus diu vestram sanctitatem cum omni prosperitate servet incolumem. Amen.

EPISTOLA CXXIV ²¹⁴.

HUGONIS LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPI AD ANSELMUM.

Respondet ad præcedentem.

Optabili et totis visceribus amabili Patri suo et domino ANSELMO, venerabili Anglorum episcopo, Hugo, Lugdunensis Ecclesiæ servus, divinæ protectionis continuam consolationem.

C Meminit sanctitas vestra, reverende Pater, nos semper desiderasse, et si secundum Deum fieri posset, vobis consuluisset ut commissam vobis Anglicæ Ecclesiæ curam reciperetis, et tam gravis oneris jugo, pro communi commissi vobis gregis salute, obedientiæ collum subdere non recusaretis. Nunc igitur ex domini Balduvini ²¹⁵ relatione comperio quod illud propter quod assequendum tantopere lætæ laborastis, et non solum vestra, sed et vos ipsum exposuistis, per Dei gratiam jam tandem ex magna parte assecuti estis. Ut ad illud quod restat sperandum animari possitis, consulendo precamur, et precando sanctitati vestræ consulimus ut apostolico præcepto obedire non dissimuletis, ne sententiam vestram pluris faciendo quam apostolicam auctoritatem, non solum sæculo et regno, verum etiam Ecclesiæ et sacerdotio resistere judicemini. Licet enim in Anglicæ Ecclesiæ agro aliud semen supra petram, aliud secus viam, aliud vero cadat inter spinas, sed et bona terra invenitur in eo quæ suscepto prædicationis vestræ semine fructum afferet in patientia. Sed, me miserum! quoniam ipse auctor et incensor flo desolationis meæ, qui unicum solamen et gaudium meum, et animæ meæ post Deum vitam removere contendo a conspectu oculo-

VARIE LECTIONES.

²¹¹ Cum eodem ms collata ²¹² Quia præsentium ms quia latores præsentium ²¹³ Non vult ms nondum vult ²¹⁴ Cum eodem ms collata ²¹⁵ Balduvini ms Balduvini

rum istorum, quos jam inaniter ³⁴⁴ gestare videor, A dum id quo gratius frui solebant, videlicet dulcissimi Patris mei præsentiā, non solum eis videre ³⁴⁷, sed etiam ulterius se visuros sperare non relinquunt. Sed absit ut pro temporali commodo meo generali tot tantorumque ³⁴⁸ salutē invidēam, imo non quæ mea sunt, sed quæ Jesu Christi quæram ³⁴⁹. Habe me igitur, beatissime Pater, in sinu memoriæ tuæ, quandoquidem mihi non conceditur inspicere vultum præsentiæ tuæ. Optamus semper bene valere, et salutis nostræ curam gerere.

412 EPISTOLA CXXV ³⁵⁰.

ANSELMUS AD EULALIAM ABBATISSAM.

Gratissimas habet antistae filiarumque preces. Et ut obedientes et in minimis fideles sint, adhortatur.

ANSELMUS archiepiscopus, reverendæ abbatissæ, EULALIE et filiabus ejus, salutem.

Gratias ago religiosæ dilectioni vestræ quia prome orastis quandiu extra Angliam fui in exilio, desiderantes reditum meum; nunc autem desiderantius rogo ut oretis quatenus fructuosus sit reditus meus. Hoc volo ut sciatis, quia dilectio mea erga vos, ex quo vos cognovi et vivit, et perseverat, et quandiu vivam, Deo dante, perseverabit. Quapropter ipsa eadem dilectione manente, quamvis non egeatis, aliquid tamen vobis scribam unde me vos diligere et curam vestri habere cognoscatis. Vos, sorores dilectæ, et filiæ meæ, hortor et moneo quatenus matri vestræ subjectæ et obediētes sitis, non tantum ad humanum oculum, sed etiam ad oculum Dei, cui nihil est secretum. Tunc autem est vera obediētia, quando voluntas subjecti obedit voluntati prælati ut ubique sit subjectus, hoc velit quod intelligit velle prælatum, quod non sit contra voluntatem Dei. Congregatio vestra templum Dei debet esse; et templum Dei sanctum est. Si ergo sancte vivitis, ut spero, templum Dei estis. Sancte

ligeret custoditis; diligenter vero hoc facitis, si minima non contemnitis. Vestrum enim propositum semper debet niti ad perfectum, et toto corde horrere defectum. Scriptum est enim: *Qui modica despiciit, paulatim decidet* (Eccli. xix, 1.) Qui autem decedit, non proficit. Proinde ³⁵¹ si vultis proficere, et horretis deficere, nolite modica despiciere: utique sicut verum est, *qui modica despiciit, paulatim decidet*, ita ³⁵² verum est quia qui modica ³⁵³ despiciit, paulatim proficit. Nolite putare aliquod peccatum esse parvum; quamvis aliud alio sit majus. Nihil enim quod sit per inobediētiā, quæ sola ejecit hominem de paradiso, parvum dici debet. Quod enim peccatum parvum erit, si testante Veritate, qui irascitur fratri suo reus erit iudicio, et qui dixerit, *raca*, reus erit concilio; et qui dixerit, *fatue*, reus erit gehennæ ignis. Rogo igitur, filiæ charissimæ, ut nihil negligatis, sed opera vestra et corda vestra sicut in ³⁵⁴ conspectu Dei custodire semper studeatis. Pacem inter vos habete, quia in pace factus est locus Dei, et pax multa diligentibus legem Dei, et non est illis scandalum ³⁵⁵. Corde et ore vobis benedictionem et absolutionem Dei oro; et meam, si quid valet, quantum possum, do et mando. Valete.

EPISTOLA CXXVI ³⁵⁶.

ANSELMUS AD HENRICUM ANGLORUM REGEM.

Quod translatio episcopi non debeat fieri sine consensu archiepiscopi et episcoporum provinciarum, et cum magna consideratione et auctoritate apostolica.

Suo charissimo domino Henrico, Dei gratia Anglorum regi et duci Northmanorum, ANSELMUS archiepiscopus, fidele servitium cum orationibus.

Mandavit mihi dignatio vestra per electum episcopum Wintoniensem ut sibi scriberem utrum dominus (50) Hervæus episcopus Bancorensis possit

VARIE LECTIONES.

³⁴⁴ Quos humaniter *ms* quos jam inaniter ³⁴⁷ Utile *ms* videre ³⁴⁸ Tantorum *ms* tantorumque ³⁴⁹ Christi sunt, quæram *ms* Christi, quæram ³⁵⁰ Cum eodem *ms* collata ³⁵¹ Decidit. Proinde *ms* decedit, non proficit. Proinde ³⁵² Deficit: ita *ms* decedit: ita ³⁵³ Vestra in *ms* Vestra sicut in ³⁵⁴ Illi scandalum *ms* illis scandalum ³⁵⁵ Cum eodem *ms* collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(50) Hervæus. Polydoro lib. xi Histor. Angl. Henricus. Sed Malmesber., Honed., Mattheus Paris, mss. schedæ episcoporum Helyensium certiorē faciunt fidem, quæ eum Hervæum vocant. Primum fuit Bancoriensis antistes, successor Davidis, illius scilicet egregii hyperaspistæ Henrici Quinti imperatoris, ob iniquam probrosamque Paschalis secundi papæ captivitatem. Erat autem Bancor (unde et Bancoriensis, Bangoriensis et Bancorensis formantur) tempore Britonis civitas, et Arturo rege sedes pontificia in Wallia, tertia parte insule Britannicæ ad umbilicem Gallie (qui quidem locus in Arnonia Venedotarum terra), haud procul a trajectu in Monam insulam Britannicam vocabulo fuit appellatus *Banchor*, nunc vero Bangora seu Bancora. Ille autem testimonio Bedæ lib. ii Histor. eccles. Anglicæ, cap. 2, floruit cœnobium duorum millium monachorum, qui eparchia regebantur. Divus Bernardus in Vita S. Malachie copiosiorē fuisse gregem insinuat, addens ob majorem primorumque incolarum sanctitatem fuisse illic conditum oratorium ab eodem Malachia, et inhabitatum. Henrico autem primo

rege cum solo æquatum fuisset locus episcopatus, ut nec esset in quo episcopus pedem figeret, petiit a rege sibi dari Lexoviensem ecclesiam; sic enim scribo, non *Luxoviensem*, ut epistol. 174, 178, 179, 181, Ivon, Carnotens. Alioquin nihil videas discriminis inter ecclesiam Lexoviensem pontificiam Lugdunensis secundæ in Neustria et Luxoviense cœnobium, Columbano protocœnobiarcho illustre conditum in Burgundia, non in Germania, ut sensit Robertus Caenalis Abrincatum episcopus, lib. ii De re Gallica, perioche nona. Burgundiam enim semper Gallie fuisse juris Guillel. Paradius ostendit cap. 10 sui libri De antiquo statu Burgundie: Cum igitur ob causas ab Anselmo redditas (sic enim lego factitatum ab Ivone Carnotensi in transferendo Gualone ab Ecclesia Bellovaca, cui sacratu fuerat, ad Parisiensem, epist. 169, juxta finem et 171), Hervæus Lexoviensem requireret obtinere sedem, Lincolnensisque diocesis longius protenderetur, ad minuendam episcopi curam et laborem, concilio habito, novus episcopus positus est in Helyensi cœnobio, anno Christi 1109, Anselmi postremo,

constitui episcopus in Ecclesia Luxoviensi ³²⁶. Hoc utique facile fieri non intelligo. Sicut enim nullus episcopus sacrari debet alicui Ecclesie sine assensu et consilio archiepiscopi et aliorum episcoporum totius provincie, ita qui sacratus est episcopus non potest constitui in alia provincia episcopus canonice sine consilio et assensu archiepiscopi et episcoporum ejusdem provincie cum auctoritate apostolica, nec sine absolute archiepiscopi et episcoporum provincie in qua sacratus est. Quæ absolutio fieri nequit sine magna et communi consideratione et consilio eorum sine quibus consecrari, ut dixi, non potuit; et quamvis episcopatus ejus ita videatur destructus, ut in eo manere non possit. Omnipotens Deus dirigat vos in hac et in aliis actionibus vestris. Amen.

EPISTOLA CXXXVII ³²⁷.

ANSELMI AD MABILIAM SANCTIMONIALEM.

Ut Deo sacrata sæcularium abstineat conversatione.

ANSELMUS archiepiscopus, filie sue charissimæ, sanctimoniali MABILIE, salutem et benedictionem Dei, et suam.

Diligo te, et eo modo quo diligo animam meam, diligo etiam tuam. Meam autem diligo, ut in hac vita mereatur frui Deo et in futura vita fruatur; hoc amo, et desidero de te. Quapropter hortor et moneo te, sicut filiam charissimam, ut non delecteris sæcularibus, quia nemo potest diligere simul et ³²⁸ sæcularia et æterna bona. Nolo te amare sæcularium conversationem, sed claustralem. Nihil tibi et huic mundo. Si vis esse monacha et sponsa Dei, dic cum beato Paulo apostolo: *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. vi, 14); reputa omnia hujus mundi transitoria tanquam stercora, cum eodem Apostolo. Filia mea, in quo indiges visitare aliquos propinquos tuos? Cum ipsi nullo modo egeant consilio et auxilio tuo, nec tu aliquod consilium aut auxilium accipies ab illis ad propositum et professionem tuam, quod non invenias in claustris. Divinum est propositum vite tue a conversatione illorum. Nec illi fient propter te monachi, nec tu redibis propter eos ad sæcularem vitam. Quid ergo, dilecta mea, in Deo tibi et illis; si nec tu prodes illis ad vitam quam sequuntur, nec illi tibi ad hoc quod maxime debes diligere? Si ipsi volunt te videre aut egent aliquo modo consilio tuo aut auxilio, veniant ad te, quia illis licet vagari et discurrere per diversa, tu noli ire ad eos, quia tibi non licet exire de claustris, nisi ea necessitate quam Deus testetur. Noli, filia mea, noli amare sæculum, quia amicus hujus

³²⁹ sæculi, inimicus Dei constituitur (Jac. iv, 4). Noli amare familiaritatem sæcularium, quia quanto magis illis eris propria voluntate familiaris, tanto minus eris Deo et familiaribus ejus angelis familiaris. Non sis sollicita notificari in sæculo, quia ³³⁰ tanto magis dicet tibi Deus: Non novi te. Soli Deo desidera placere: solum Deum, et ea quæ ³³¹ te ad hoc juvent, concupisce cognoscere. Illi te quotidie commenda. Illi te, quantum in me est, commendo. Ipse regat et dirigat et custodiat te semper. Amen.

413 EPISTOLA CXXXVIII ³³².

ANSELMI AD MATHILDAM REGINAM ANGLORUM.

De homine sibi ignoto testimonium perhibere recusat, licet a regina rogatus.

Dominæ et filie charissimæ MATHILDÆ, gratia Dei gloriosæ reginæ Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus cum fidei servitio, fideles orationes; et gratia Dei in hac vita et in futura semper gaudere.

Lator præsentium detulit mihi sigillum vestrum cum litteris ex vestra parte, quæ mihi significabant vos velle ut ejus infamia mearum litterarum testimonio propelleretur, propter quamdam purgationem quam fecerat, et ut mea intercessione a domino meo rege recuperaret quod ejus jussione perdidit. Voluntatem quidem vestram nec debeo nec volo contemnere; sed certus sum de benignitate celsitudinis vestræ, quia vos non vultis me aliter quidquam quam oporteret facere. Scit utique prudentia vestra quia non pertinet ad me testimonium perhibere de his quæ nec vidi nec audivi; sed ad eos qui viderunt: nec meum est pro eo cuius vitam et mores ignoro, intercedere, ut ea quæ jussione regia perdidit, recuperet. Precor itaque ut benignæ celsitudini vestræ non displiceat quia dubito facere quod intelligo ad me non pertinere ³³³. Omnipotens Deus sua vos benedictione assidue protegat et dirigat. Amen.

EPISTOLA CXXXIX.

ANSELMI AD HELGOTUM ABBATEM S. AUDOENI.

Quo pacto res sibi in Angliam reverso habeant exponit amico id sciendi cupidissimo.

ANSELMUS, servus Ecclesie Cantuariensis, vere dilecto dilectori suo, venerando abbati cœnobii Sancti Audoeni, HELGOTO, quidquid melius amico desiderari potest.

Verus amicus semper sollicitus est de vero amico, sicut de se alio, ut sciat quæ erga illum sunt, quatenus aut congaudeat, aut compatiat, secundum quod sunt. Et cum nullus amet dolorem, miro tamen modo si est unde condolendum sit, magis tamen desiderat hoc scire, ut condeat, quam

VARIE LECTIONES.

³²⁶ Lexoviensi ms Luxoviensi ³²⁷ Collata cum eodem ms ³²⁸ Diligere et me diligere simul et ³²⁹ Notificari, quia ms notificari in sæculo, quia ³³⁰ Et quæ ms ea quæ ³³¹ Collata cum eodem ms ³³² Ad me pertinere ms ad me non pertinere

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Henrici regis IX. Est vero Helys (unde et Helyensi monasterio nomen) insula ad austrum Angliæ, dulcibus aquis circumfusa intra limites Cantabri-

giensis comitatus, quem Hervæus impetravit ut sibi posterisque esset abunde quo viverent honeste pro dignitate.

ignorare, ut nihil doleat. Desiderat dilecta et duleis A mihi vestra dilectio scire statum meum, et quidquid mihi sit, ut quemadmodum cor meum sese in me habet, ita et cor vestrum pro me sese habeat. Gratia Dei disponente, et vestris et aliorum servorum Dei amicorum nostrorum orationibus suffragantibus, in Angliam nuper reversus sum: cum magno gaudio et honore, quantum in hominibus fuit, susceptus sum a maioribus et minoribus, a praelatis et subditis. Quod audistis quia dominus meus rex mihi commendavit regnum suum, et omnia sua, ut voluntas mea in omnibus quæ sua sunt, fieret, verum est. In quo benignitatem voluntatis suæ et magnam dilectionem suam erga me monstravit. Sed quoniam scriptum est: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt* (1 Cor. vi, 12); et alibi: *Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant* (II Cor. x, 25), non puto esse mihi consilium ut aliquid magnum adhuc per me tentare incipiam, sed cum Deus sua gratia regem nobis cum ea bona voluntate quam intelligo, reduxerit, spero quia Deus sua gratia per illum in nobis operabitur multa ad honorem suum, unde gaudeamus. Secundum quod varietates hujus sæculi permittunt, omnia mihi et in corpore et in aliis rebus, Deo dante, prospera sunt, præter corporis imbecillitatem quam quotidie mihi crescere sentio. Omnes illæ benedictiones, quas mihi oratis in litteris vestris, veniant etiam super caput vestrum. Saluto fratres nostros, dilectissimos filios vestros, et ut memores mei sint, oro.

EPISTOLA CXXX³⁶³.

ANSELMI AD P., MONACHUM S. MARTINI SAGII.

Monachi Hierosolymam ire cogitantis desiderium improbat, juxta apostolici sententiam, quam ab eo ipse audierat.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, dilecto fratri P., monacho cœnobii Sancti Martini Sagii, salutem, et gratia Dei semper dirigi et consolari.

Audis, amice³⁶⁴ mi charissime, quia desideras ire Hierosolymam. Unde in primis dico tibi quia non est hoc desiderium tuum ex bona parte, neque ad salutem animæ tuæ. Est enim contra professionem tuam, qua promisisti stabilitatem coram Deo in monasterio, in quo habitum monachi accepisti; et est contra apostolici obedientiam, qui præcepit magna auctoritate sua ne monachi hanc viam arripere presumerent, nisi aliqua persona religiosa, quæ utilis esset ad regendam Ecclesiam Dei et docendum populum, et hoc non nisi consilio et obedientia praelati. Ego præsens adfui quando istam sententiam apostolicus promulgavit. Est etiam contra obedientiam abbatis tui, cujus voluntas hoc odit et execratur, sicut periculum animæ tuæ.

EPISTOLA CXXXI.

PASCHALIS II PAPÆ AD GERARDUM EBORACENSEM EPISCOPUM.

Ut fidelitatem pro antiqua consuetudine Anselmo faciat.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri GERARDO, Eboracensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Quantum prave adversum nos, etc. Vide in Paschali II, ad an. 1118.

414 EPISTOLA CXXXII³⁶⁵.

ANSELMI AD ALEXANDRUM SCOTORUM REGEM.

Gratulatur regi in paternum solum evecto.

ALEXANDRO, gratia Dei Scotorum regi, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, salutem, et fideles orationes, et benedictionem Dei, et suam, quantum valet.

Gratias agimus Deo³⁶⁶, et gaudemus ego et tota congregatio Ecclesiæ Christi Cantuariensis, quia Deus vos in regnum paternum hæreditario jure post fratrem vestrum sublimavit, et quia vos moribus dignis regno decoravit. Pro fratre vestro, qui sancte vivendo meruit ut de hac vita bono fine misericordia Dei transiret, sicut pro dilecto dilectore nostro, secundum petitionem vestram, oramus et orabimus ut Deus animæ illius gloriæ suæ cum electis suis gaudium æternum tribuat, et æternam beatitudinem concedat. Scio quia celsitudo vestra meum amat et desiderat consilium. In primis igitur oro Deum ut ipse vos sancti sui Spiritus gratia sic dirigat, et in omnibus actibus vestris consilium attribuat, ut ad regnum cœleste post hanc vitam vos perducatur³⁶⁷. Nostrum autem consilium est ut timorem Dei et bonos ac religiosos mores, quos in adolescentia et ab infantia cœpistis habere³⁶⁸, ipso adjuvante, a quo accepistis, studeatis tenere. Tunc enim bene reges regnant cum secundum voluntatem Dei vivunt, et serviunt ei in timore; et cum super seipsos regnant, nec se viliis subiciunt, sed illorum importunitatem constanti fortitudine superant. Non enim repugnant in rege virtutum constantia et fortitudo regia. Quidam enim reges, sicut David, et sancte vixerunt, et populum sibi commissum cum rigore justitiæ et pietatis mansuetudine, secundum quod res exigit, rexerunt. Sic vos exhibete ut mali vos timeant et boni vos diligant, et ut vita vestra semper Deo placeat, semper mens vestra vindictam malorum et præmium bonorum post hanc vitam memoria retineat. Omnipotens Deus vos et omnes actiones vestras nulli alii quam suæ piæ dispositioni committat. De fratribus nostris quos in Scotiam secundum voluntatem fratris vestri, qui de labore hujus vitæ, sicut credimus, ad requiem transivit, misimus, benignitatem vestram rogare necesse non putavimus, quia bonam voluntatem vestram non ignoramus.

• VARIE LECTIONES.

³⁶³ Collata cum eodem ms. ³⁶⁴ Audivi, amice ms audio, amice ³⁶⁵ Collata cum eodem ms. ³⁶⁶ Ago Deo ³⁶⁷ Agimus Deo ³⁶⁸ Vitam perducatur ms vitam vos perducatur ³⁶⁹ Cœpistis habere ms cœpistis habere

EPISTOLA CXXXIII ²⁶⁹.

ANSELMI AD ROBERTUM ET SORORES ET FILIAS SUAS.

Petiam mittit exhortationem, quæ eas ad bene vivendum accendat. Ut bonam in omnibus voluntatem habeant: ut importunas cogitationes et motus involuntarios contemnendo vincere studeant, ne illis perturbentur.

ANSELMUS, archiepiscopus, amico et filio charissimo ROBERTO, et sororibus et filiabus suis dilectissimis SEIT, EDIR et HYDIT, LUVERIM ²⁷⁰, VIRGIT, GODIT, salutem, et benedictionem Dei et suam, si quid valet.

Gaudeo et gratias ago Deo de sancto proposito et sancta conversatione quam invicem habetis in dilectione Dei et vitæ sanctitate, sicut didici per fratrem et filium nostrum Guillelmum. Poscit vestra chara mihi dilectio, filia charissimæ, ut aliquam vobis scribam admonitionem quæ vos doceat et accendat ad bene vivendum; quamvis vobiscum habeatis dilectum filium nostrum Robertum, cui Deus inspiravit ut vestri curam secundum Deum habeat, et vos quotidie, qualiter vivere debeatis; verbo et exemplo edoceat. Quoniam tamen sanctæ petitioni vestræ, si quid possum, favere debeo, pauca vobis vestro competentia desiderio scribere tentabo. Filia charissimæ, omnis actio laudabilis, sive reprehensibilis, ex voluntate habet laudem vel reprehensionem. Ex voluntate namque est radix et principium actionum quæ sunt in nostra potestate; et si non possumus quod volumus, judicatur tamen coram Deo unusquisque de propria voluntate. Nolite igitur considerare tantum quid facitis; sed quid velitis; non tantum quæ sunt opera vestra quantum quæ sit voluntas vestra. Omnis enim actio quæ sit recta, id est justa voluntate, recta est; et quæ ²⁷¹ sit non recta voluntate, non recta est; justa voluntate dicitur homo justus, et injusta voluntate dicitur injustus. Si ergo bene vultis vivere, voluntatem vestram indesinenter custodite ²⁷² in magnis et in minimis. In his quæ potestati vestræ subjacent, et in his quæ non potestis, ne aliquatenus a rectitudine declinet. Si autem vultis cognoscere quæ vestra voluntas sit recta, illa pro certo est recta quæ subjacet voluntati Dei. Cum ergo aliquid magnum facere vel disponitis vel cogitatis, ita dicite in corcibus vestris: Vult Deus hoc velim, an non? Si vobis respondet conscientia vestra, Vere vult Deus ut hoc velim, et placet illi talis voluntas ²⁷³, tunc sive possitis sive non possitis quod vultis, voluntatem tamen amate. Si autem conscientia vestra vobis testatur quod Deus non vult vos illam habere voluntatem, tunc toto conatu ²⁷⁴ avertite ab illa cor vestrum; et si bene illam a vobis vultis expellere, in quantum potestis, ejus cogitationem et memoriam a corde excludite. Quomodo autem pravam voluntatem aut cogitationem a vobis excludatis, hoc parvum consi-

derate. Alium quod vobis do intelligite et tenete. Nolite litigare cum perversis cogitationibus vel perversa voluntate, sed cum vobis infesta sunt, aliqua utili cogitatione et voluntate mentem vestram, donec evanescant, fortiter occupate. Nunquam enim expellitur de corde cogitatio vel voluntas, nisi alia cogitatione et alia voluntate quæ illis non concordat. Sic igitur vos habete ad inutiles cogitationes et voluntates, ut toto nisu intendendo ad utiles, mens vestra dedignetur eas saltem recordari vel aspicere. Cum autem vultis orare, aut aliquam bonam meditationem intendere, si vobis tunc importunæ sunt cogitationes quas non debetis suscipere, nunquam propter illarum importunitatem bonum quod incœpistis, velitis dimittere, ne instigator illarum diabolus gaudeat quia vos a bono incœpto facit deficere; sed eo quem dixi modo illas contemnendo superate. Neque doleatis, neque contristemini de illarum infestatione, quandiu illas, sicut dixi contemnendo, nullum eis assensum præbetis, ne occasione tristitiæ iterum redeant ad memoriam, et suam importunitatem resuscitent. Hanc enim mens hominis habet consuetudinem, ut hoc unde delectatur aut contristatur, sæpius ad memoriam redeat, quam hoc quod negligendum sentit aut cogitat. Similiter se debet habere persona in sancto proposito studiosa, in quolibet motu indecente, in corpore, vel anima, sicuti est stimulus carnis, aut iræ, aut invidiæ, aut inanis gloriæ. Tunc enim facillime extinguuntur, cum et illos velle sentire, aut de illis cogitare, aut aliquid illorum suasionem facere dedignamur. Neque timeatis quod huiusmodi motus vel cogitationes vobis ad peccatum imputentur, si nullatenus voluntas vestra illis se associat, quoniam nihil damnationis est in his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant. Secundum ⁴¹⁵ carnem enim ambulare, est carni voluntate concordare. Carnem autem vocat Apostolus omnem vitiosum motum in anima, vel corpore, cum dicit: *Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem.* Facile quidem huiusmodi suggestiones extinguimus, si principium earum, secundum prædictum consilium, conterimus; difficile vero, postquam caput earum intra mentem admittimus. Tibi, amice et fili charissime Roberte, gratias, quantum possum, ago, pro cura et dilectione quas erga easdem ancillas Dei, propter Deum, habes; et precor toto affectu ut in hac sancta et pia voluntate perseveres. Certus enim potes esse quia magna te pro hoc sancto studio apud Deum retributio expectat. Omnipotens Deus sit semper custos totius vitæ vestræ. Amen. Absolutionem et remissionem omnium peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens et misericors Dominus, et semper ad meliora cum humilitate faciat vos proficere, et nunquam deficere. Amen ²⁷⁵.

VARIE LECTIONES.

²⁶⁹ Collata cum eodem ms ²⁷⁰ Luverim ms Luverim ²⁷¹ Recta, et quæ ms recta est, et quæ ²⁷² Custodire ms custodite ²⁷³ Tali voluntas ms talis voluntas ²⁷⁴ In toto nisu ms ut toto nisu ²⁷⁵ Amen. - Amen. ms omit.

EPISTOLA CXXXIV.

ANSELMUS AD VALERANNUM.

Habetur supra parte 1, Patrol. LCLVIII, col. 511.

EPISTOLA CXXXV.

VALERANNUS AD ANSELMUM, col. 517

EPISTOLA CXXXVI.

ANSELMUS AD VALERANNUM.

*Habetur eadem parte 1, col. 531*EPISTOLA CXXXVII ⁸⁷⁶.

ANSELMUS AD TUROLDUM BECCENSEM MONACHUM.

Quod mundo vale dixerit, vehementer gaudet.

ANSELMUS, servus Ecclesie Cantuariensis, fratri et amico charissimo TUROLDO ⁸⁷⁷ (51), Dei gratia monacho Beccensi, salutem et boni propositi perseverantiam usque in finem,

Benedictus Deus in donis suis et sanctus in omnibus operibus suis, qui cor vestrum convertit a vanitate ad veritatem. Vanitatem enim sequuntur omnes qui altitudines et honores atque divitias hujus sæculi concupiscunt ⁸⁷⁸, quia nullatenus possunt satiare mentem, sicut promittunt; sed quanto plus abundant, tanto magis animam esurientem faciunt, nec ad ullum bonum finem perducunt. Veritatem autem tenent, qui terrena et transitoria toto corde contemnunt, et ad veram humilitatem toto conatu ascendunt. Namque nequaquam videntur spiritualibus oculis, qui se humiliant, descendere; sed ad montem altissimum, de quo ad regnum cælorum ascenditur, conscendere. In viam paradisi vos direxit divina clementia, imo in quemdam paradisum hujus vite vos introduxit, cum vos in claustralem conversationem monachici propositi intro-

A duxit. Caveat igitur vestra prudentia ne cor vestrum retro respiciat. Retro autem monachus respicit cum ea sæpe recollit quæ deseruit. Quod cum sæpe facit, refrigerat in eo amor cælestis, et reviviscit amor mundi, et fastidium tediumque propositi sui. Sicut igitur corpus vestrum est segregatum a sæcularium conversatione, sic vestrum cor sit separatum a mundana cogitatione, et sit semper occupatum aliqua utili et spiritali meditatione. Spiritus sanctus semper faciat vos gaudere et gratias agere Deo de bono incepto. Amen.

EPISTOLA CXXXVIII ⁸⁷⁹

ANSELMUS AD BASILIAM.

Mulier hinc piissimæ epistolam scribit admodum piæ. Quod homo semper aut in cælum ascendat, aut in infernum descendat. Et quod hoc maxime attendere debeat.

ANSELMUS archiepiscopus BASILIÆ amicæ, filiæ in Domino charissimæ, salutem, et benedictionem Dei, ac suam, si quid valet.

Didici per legatos vestros quia vehementer desideratis litteras nostras; in quo recognosco vestram bonam voluntatem et Christianam intentionem. Nihil enim video cur illas desideretis, nisi ex illis aliquod consilium animæ vestræ salubre inde accipiat. Quamvis ergo tota sacra Scriptura vos doceat qualiter vivere debeat, si eam vobis exponi facitis, non tamen debeo esse avarus neque inexorabilis religiosæ petitioni vestræ. Dicam igitur vobis, filia charissima, aliquid quod si frequenter tota intentione mente pertractaveritis, multum cor vestrum ad timorem Dei et ad amorem bene vivendi accendere poteritis. Semper sit ante oculos mentis vestræ

VARIE LECTIONES.

⁸⁷⁶ Collata cum eodem ms ⁸⁷⁷ Amico Turoldo ms amico charissimo Turoldo ⁸⁷⁸ Concupiscunt sicut ms concupiscunt, quæ nullatenus possunt satiare mentem, sicut ⁸⁷⁹ Collata cum eodem ms

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(51) Turoldo. In Chronic. Beccensi habetur prolixæ mentio de eo. Quam idcirco sic perstringimus, ut nihil quod ad historiam spectet, excidat. Turoldus igitur, Hugonis Euremondensis germanus, vir non postremæ nobilitatis et potentie, cum ad Ecclesiæ Bajocensis regimen fuisset evectus, paulo post divina sic exarsit amore, ut universam sæculi honestatem pro stercore habuerit, et Becci monachum induerit. Nec sine magna fruge. Nam eo tandem ascendit submissionis, modestiæ, gravitatis, prudentiæ observantiæque monasticæ, ut admirationi foret ipsis optimatibus Beccensibus. At vero, ut magis magisque splendesceret, visum est divinæ sapientiæ eum diutius excoquere in fornace doloris (quem rapturam dicimus) sic eum exercuantis, ut non parva intestinorum portio in serotum descendens pene hominem exanimaret, et denuo conscendens, quidquid cruciatus de descensu videbatur deluisse, fenorum fenoribus repeteret. Interea Dei servus fortiter cum interno luctans hoste, semper ejus furorem celabat, sperans divino tandem reprimendum auxilio, sicque nemini (quod clam esse peroptabat) detegere cogere, et quidem virginei pudoris studio. Cessit tamen, cum semel intestina sic relaxata et inflata sunt, ut de interiori eorum regressu desperans, abbatem Willelmum ceciderit,

qui haud mora cum fratribus advolavit. Conspicatus Turoldum morbo pene enectum, cælestis medici manum implorat. Ipse quoque ægrotus, animo sanus, plurimamque vividus, ad divæ Fidis virginis opem celeriter confugit. Nec frustra. Cœpit enim meliuscule esse et dormire. Inter somnum vero audivit vocem hujuscemodi: « Surge sanus, et intellige precibus beate Fidis integræ te redditum hospitati; et ad te accersito hoc ipsum indicabis abbati. Orabis etiam ipsum quatenus fratrem Girardum cognomento Giffardum, Longevillam dirigat, qui salvatori tuo gratias pro salute tibi concessa referat, ac candelas super ecclesiæ altare reverentissime offerat. » Ipsissima sunt Chronici Beccensis verba. Turoldus, somno excitus, pudendis admovet manum, deprehendit tactu veritatem cælestis admonitionis restitutionemque tam insperatæ sanitatis. Unde in doxologias gratiasque supremo pharmacopœo nec non ejus ancillæ sanctissimæ Fidi habendas effundit. Abbas, hoc audiens, incredibili exultavit gaudio, Turoldumque una cum Giffardo Longevillam misit reddendi voti ergo. Porro hanc sanctam Fidem, cujus obsecrationibus convalevit Turoldus, videtur esse illa ipsa de qua Martyrolog. prid. Non. Octob.

* quia vita præsens florem habet; et nescit homo quando ultima dies, ad quam indesinenter die ac nocte propinquat, adveniat. Vita præsens via est. Nam quandiu vivit homo, non facit nisi ire. Semper enim aut ascendit in infernum aut descendit. Cum facit aliquod bonum opus, facit unum passum ascendendo; cum vero aliquo modo peccat, facit unum passum descendendo. Iste ascensus vel descensus tunc cognoscitur ab unaquaque anima quando exit de corpore. Qui sollicite studet dum hic vivit bonis moribus et bonis operibus ascendere, in cælo collocabitur cum sanctis angelis; et qui malis moribus descendit, in inferno sepelietur cum perditis angelis. Hoc utique notandum est quia valde velocius et facilius descenditur quam ascenditur. Quapropter in singulis voluntatibus et actibus suis debet Christianus et Christiana diligenter considerare si ascendat, aut si descendat, et toto corde ea in quibus videt se ascendere amplectatur atque illa in quibus cognoscit descensum fieri in ³⁰⁰ infernum, fugiat et exsecetur. Monco itaque et consulo vobis, in Deo amica et filia dilectissima ³⁰¹, ut in quantum, adjuvante Deo, potestis, ab omni peccato magno vel parvo vos retrahatis, et in sanctis actibus vos exerceatis. Oro omnipotentem Deum ut ipse vos semper et ubique protegat, dirigat et custodiat. Amen.

416 EPISTOLA CXXXIX ³⁰².

AD LAMBERTUM ABBATEM S. BERTINI.

Suadet oblatum regimen assumere.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, charissimo amico suo, reverendo abbati cœnobii Sancti Bertini, LAMBERTO, salutem, et dilectionem cum orationibus.

Quia Ecclesia Remensis desiderat et petit reverentiam vestram (sicut ³⁰³ scripsisti mihi) ad regimen archiepiscopatus, postulat vestra prudentia a mea parvitate consilium quid sibi faciendum sit in tam magna re, tam onerosa, tamque periculosa. In primis pro Deum ut ipse nihil permittat de vobis fieri nisi quod illi placet et vobis expedit. Consilium autem meum (32) quod petitis, in quantum intelligere possum, hoc mihi videtur salubrius ut voluntas vestra, quantum in vobis est, nullum præbeat ³⁰⁴ assensum, nihil dicatis, nihil faciatis quod ad hoc possit valere ³⁰⁵, ut ad onus ad quod vocamini aliqua occasione pertrahamini. Nulla vos cogat necessitas, præter solam et puram obedientiam. Obedientiam vero nullam suscipiatis, nisi a domno abbate Cluniacensi, cui vos subdidistis. Quod autem dicitis

A vos malle inobedientie culpam incurrere quam tam onerosum opus et operosum onus suscipere, non est meum consilium. Periculosior namque est inobedientia quam non sequitur penitentia, quam sit obedientia quæ in spe misericordiæ Dei aggreditur etiam ea quæ videntur impossibilia. Virtus enim et meritum obedientie, cum sola impellit hominem in pericula, aut defendit hominem a peccato, aut si forte peccat, valde veniale ³⁰⁶ est si comitatur semper penitentia. Qui autem vivit in inobedientia, nullum bonum ejus facit sine macula.

EPISTOLA CXL.

PASCHALIS PAPÆ AD ANSELMUM

Plurimum gaudet quod Henricus ecclesiasticis obsecundavit præceptis. Anselmum absolvit ab excommunicatione quam se incurrere timebat propter investituræ regis; datur ei potestatem alios qui investiti a rege fuerint et ipsam regem absolviendi excepto Eliensi abbate.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo, salutem et benedictionem.

Quod Anglici regis cor ad apostolicæ sedis obedientiam etc. *Exstat in Registro Paschalis II, infra, ad an. 1118.*

EPISTOLA CXLI ³⁰⁷.

ANSELMI AD ARNULFUM ABBATEM TROARNENSEM.

Ex morbo laboranti collaborat, et petitum de abjicienda præpositura consilium præbet, ut eam dimittat si consentiant archiepiscopus et fratres.

C ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, dilecto amico suo ARNULFO, reverendo abbati Troarnensi ³⁰⁸, salutem et gratiæ Dei continuam protectionem et consolationem.

Litteræ quas domno abbati Rodulfo ³⁰⁹ misistis de ægritudine et de angustiis vestris, graviter cor nostrum charitativa compassione percusserunt; in quibus etiam consilium petit sanctitas vestra a mea parvitate de dispositione Ecclesiæ suæ, quoniam propter nimietatem ægritudinis desperat se ita, sicut hactenus fecit, et quemadmodum oportet, illam posse ⁴¹⁷ gubernare et disponere. De ægritudine quidem magnam debet colligere mens vestra consolationem, quia *flagellat Deus omnem filium quem recipit*. Et exempla sanctorum virorum, qui multas et gravissimas passi sunt ægritudines, sicut fuit D Job, et sicut legitur de quodam sancto viro (33) qui paralysi toto corpore dissolutus, a fratribus, quoniam ipsi illum tractare non poterant, semivivus traditus est, multum vos confortare debent. Nos-

VARIÆ LECTIONES

³⁰⁰ Sicut in ms fieri in ³⁰¹ Dulcissima ms dilectissima ³⁰² Collata cum eodem ms ³⁰³ Reverentiam sicut ms reverentiam vestram sicut ³⁰⁴ Multum præbeat ms nullum præbeat ³⁰⁵ Posset valere ms possit valere ³⁰⁶ Veniale ms valde veniale ³⁰⁷ Collata cum eodem ms ³⁰⁸ Droarnensi ms Troarnensi ³⁰⁹ Domino Rodulfo ms Domino abbati Rodulfo

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(32) *Consilium autem meum*, etc. Arnulfus Lexoviensis in epistol. ad Danielelem priorem S. Barbaræ, recte, quod quemadmodum ad prioratum non se debuit ingerere, ita vocatus non debeat recensare: « Quia, inquit, non minus delictum timor inobedientie quam zelus ambitionis importat. Quod si

non ex timore, sed humilitate potius, sicut prius, et timore desistis, pusillanimitatem hæc mihi sapit humilitas. Veni igitur, quoniam cum ipso opere gratia tibi divina concrescet. » Sic ille.

(33) *Et sicut legitur de quodam sancto viro*, etc. Is (vel alucinor) fuit Paulus abbas cretai Panephi-

quam enim legimus quod ægritudines sanctorum illis fuerunt ad detrimentum, sed semper legimus eos ad meliora per tribulationes ⁸⁹⁹, processisse. Nam etsi bona opera aliquando impediuntur in languoribus, gratia tamen Deo non minuitur sed augeatur, si bona voluntas in tribulatione non decrescit; nec exigit Deus a servis suis plus quam facere possint. De consilio vero quod petitis de dispositione Ecclesiæ vestræ, Deum oramus ut ipse vobis consulat; et vos et Ecclesiam vestram cum filiis protegat atque regat. Quod tamen mihi videtur, in quantum possum intelligere, tacere non debeo. Curam Ecclesiæ quam per obedientiam et charitatem eorum ad quos hoc pertinet, sine propria voluntate suscepistis, sola vestra voluntate non debetis rejicere, sed obedientiam usque ad mortem servare. Sed si assensu et consilio archiepiscopi, quia episcopum non habetis. et fratrum. et eorum qui rei cognoscunt necessitatem, talis electa fuerit persona quæ onus vestrum, quod hactenus portastis, digne possit suscipere, tunc utique hoc quod per obedientiam suscepistis, licite si ad salutem vos redire desperatis, potestis dimittere. Filios vestros hortor et consulo quatenus quanto magis ipsi ad præsens vestro nequeunt uti auxilio et consilio, tanto magis solliciti ipsi sint ne religio, quæ in vestra sanitate in illis vigeat, deficiat; sed invicem se charitative hortantes, propositum suum inviolabiliter custodiant.

EPISTOLA CXLII ⁹⁰¹.

ANSELMI AD MURIARDACHUM REGEM HIBERNIE.

Hunc regem deprædicat ob pacati regni felicitatem. Et eum admonet ut quæ corrigenda sunt corrigat, maxime cognatorum conjugia et irregularium episcoporum ordinationes.

MURIARDACHO, glorioso, gratia Dei, regi Hiberniæ, ANSELMI, servus Ecclesiæ Cantuariensis, salutem cum orationibus, et Dei misericordia semper regi et ⁹⁰² protegi.

Gratias ago Deo de bonis multis quæ de vestra celsitudine audio. Inter quæ est hoc quia gentem regni vestri in tanta pace facitis vivere, ut omnes boni qui hoc audiunt, Deo gratias agant, et vitæ vestræ diuturnitatem desiderant. Ubi enim pax est, licet omnibus bonam voluntatem habentibus quod optant sine perturbatione malorum hominum efficere. Unde vestra celsitudo, per quam Deus ista facit, ab eo certissime magnam retributionem debet expectare. Super hoc unique pacis fundamentum facile est alia quæ ecclesiastica religio exigit, ædificare. Precor itaque bonæ voluntatis vestræ constantiam

A quatenus consideret si qua sunt in regno vestro corrigenda, propter vite æternæ præmium, et ut magis ac magis in vobis gratia Dei augeatur, sollicite, Deo adjuvante, studeatis emendare. Nihil enim est contemnendum quod corrigi possit, quia Deus exigit ab omnibus non solum quod male agunt, sed etiam quod non corrigunt mala quæ corrigere possunt. Et quanto potentiores sunt ut corrigant, tanto districtius exigit ab illis Deus, ut secundum potestatem misericorditer impensam bene velint et faciant. Quod maxime videtur ad reges pertinere, quoniam ipsi cognoscunt majorem potestatem, et cui minus contradicunt, inter homines obtinere. Si autem non omnia simul potestis, non debetis propter hoc quin a melioribus ad meliora studeatis proficere, quia bona B proposita et bonos conatus Deus solet benigne perficere et beata plenitudine retribuere. Audiatur apud nos quia conjugia in regno vestro sine omni ratione dissolvuntur et commutantur, quia cognati sive suorum nomine conjugii, sive alio modo, palam sine reprehensione contra canonicam prohibitionem commiseri non vereantur. Episcopi quoque, qui debent esse forma et exemplum aliis canonicæ religionis, inordinate, sicut audivimus, aut a solis episcopis aut in locis ubi ordinari non debent, consecrantur. Hæc et alia quæ magnitudinis vestræ prudentia in Hibernia corrigenda cognoverit, precor, obsecro et consulo, sicut illi quem valde diligo, et ejus profectum per omnia desidero, quatenus consilio bonorum virorum et sapientium regni vestri corrigere C studeatis; et Deum oro, de regno terreno ad regnum cæleste transeat. Amen.

EPISTOLA CXLIII ⁹⁰³.

ANSELMI AD GISLEBERTUM LUNICENSEM EPISCOPUM.

Gratiam habet præsuli gaudenti quod suis auspiciis res Ecclesiæ bene verteret.

ANSELMI, servus Ecclesiæ Cantuariensis, GISLEBERTO, Lunicensi ⁹⁰⁴ episcopo, salutem.

Gratias ago reverentiæ vestræ quia lætam ⁹⁰⁵ se significat in litteris suis, quod Deus in Ecclesia sua ad profectum religionis per me dignatur aliquid operari. Quoniam autem olim nos apud Rothomagum invicem cognovimus, dilectione sociati sumus, et nunc cognosco vos ad episcopatus dignitatem gratia Dei profecisse, confidenter audeo vos obsecrare, et secundum quod intelligo opus esse, vobis consulere. Sublimavit Deus in Hibernia vestram prudentiam ad tantam dignitatem, et posuit vos ut studeretis ad religionis vigorem et animarum utilitatem. Satagite ergo sollicite, sicut scriptum est de eo qui ⁹⁰⁶ præest in sollicitudine, in illa gente, quantum in vobis est,

VARIE LECTIONES.

⁸⁹⁹ Per tribulationem ⁹⁰⁰ ms per tribulationes ⁹⁰¹ Collata cum eodem ms ⁹⁰² Regi et ms semper regi et ⁹⁰³ Collata cum eodem ms ⁹⁰⁴ Ludinensi ms Lunicensi ⁹⁰⁵ Lætam ms lætam ⁹⁰⁶ Scriptum est, qui ms scriptum est de eo qui

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

sine, tanta membrorum debilitate constrictus quadriennium, ut eorum functione penitus careret, et a viris curari nequiret; eamque ob rem traditus sanctis virginibus, apud quas et defunctus est. Vide

Cassian, collat. vii, cap. 26, ubi reperies oleum defluens ex unctis sancti viri membris tam fuisse salutare ut infirmis salutem restitueret.

corrigere et extirpare, et bonos mores plantare et seminare. Ab hoc etiam, quantum in vobis est, regem vestrum, et alios episcopos, et quoscunque potestis, suadendo, et gaudia quæ parata sunt bonis, ac mala quæ expectant malos, ostendendo attrahite, ut de vestris ²⁹⁷ et de aliorum bonis operibus præmiuni mereamini a Deo accipere. Grates refero pro munere vestro quod mihi benigne misistis. Orate pro me.

EPISTOLA CXIIV ²⁹⁸.

AD MONACHUM APOSTATAM.

Præceptis, consiliis et minis errantes duas oves ad gregem revocat.

ANSELMUS, Dei gratia archiepiscopus Cantuarie, ADRIANO, qui fuit monachus Christi Ecclesiæ Cantuariensis, et suadente diabolo, reliquit habitum suum, si vult redire ad monasterium suum et ²⁹⁹ ad monachicum propositum, salutem et veram dilectionem.

Fratrem et filium non debeo nominare, donec sciam te penitentiam peccati et erroris tui agere; **418** et hoc cognoscam per reversionem tuam. Quod si, Deo per gratiam ³⁰⁰ suam inspirante, secundum desiderium meum videro, certus esto quia in me paternam pietatem et fraternam charitatem sine figmento, Deo annuente, invenies. Consulo igitur et consulendo præcor ut hominem, cujus animæ salutem affectu cordis desidero; et præcipio ea auctoritate quæ mihi a Deo et ab Ecclesia Dei tradita est, super omnes viventes professos obedientiam et stabilitatem in præfato monasterio; et adjuro per eandem professionem et stabilitatem, quam te in eodem loco servaturum coram Deo promisisti, et per utrumque adventum Domini nostri Jesu Christi, sicut vis ut primus sit tibi ad salutem, et secundus non sit tibi ad damnationem, quatenus respicias, et redeas ad Ecclesiam in qua monachus fuisti quantum ad habitum, et esse debes secundum veritatem, et ad me, et ad fratres, qui te propter animæ tuæ salutem desideramus, si non vis in excommunicatione et anathemate mori. Nullus enim homo in præsentī vita vivens potest te absolvere ab his vinculis excommunicationis et anathematis, nisi quod vera dilectione precor et consulo, feceris. Istas meas litteras præcipio tibi, si qua adhuc vena obedientiæ vivit in te, ut ostendas, si opportunitatem habes, Airardo, qui tecum ab Ecclesia Christi discessit; et quidquid tibi scribo, illi simili charitate et auctoritate mando. Quamvis non mereamini adhuc ut ³⁰¹ pro vobis orem, tamen oro Deum omnipotentem ut ipse vos convertat ad se, et ad salutem animarum vestrarum, et lætificet me de vestro desiderato reditu. Amen.

EPISTOLA CXLV ³⁰².

WALTERI AD ANSELMUM.

Exultat de felici Anselmi in Angliam reditu, simulque ab eo quidpiam expetit piæ consolationis.

Domino desiderabili, et totis viscerum medullis concipiendo matri Ecclesiæ catholicæ ANSELMO, frater WALTERUS, unus suorum extrema pars devotorum, desideratæ pinguedinis, intimæ suavitatis haustum sufficientem.

Hæret lingua, sensus hæret, nutat manus, dum revolvit dulcedinem vestræ salutationis, qua se vestra celsitudo ad tantillum homuncionem dignata est inclinare. Ecce ad vocem vestram confortata sunt ossa mea, exhilarata præcordia mea, quia sane nunc cognovi me vestram gloriam non inaniter amasse, quando vos meam humilitatem non dedignati estis recognovisse. Et revera quanto in me nihil promptum, nihil robustum considero, tanto erga meam imbecillitatem vestram diligentiam pluris duco. Omnipotenti itaque Deo laudis hostiam mecum referunt omnes amici vestri, qui sæculum nostrum præsentia vestræ lumine destitutum feliciore beatitudinis vestræ reditu exhilaravit. Depulit enim, qualiter voluit, quidquid requiei placidæ voluntatis vestræ obnitebatur; unoque momento, quod nobis longissimum videbatur, citissimum nobis effectu pleniori perfecit. Introitus enim vester pacificus factus est et nobis et vobis, quia dum protractæ querele terminum posuistis, Ecclesiis canonice collatis, vos quoque requievestis. Itaque requiei vestræ et communi bono congratulantur omnes amici vestri, et vos, quia corpore conjuncti non possunt, desideriorum gressibus invisere non desistunt. De nostris potissimum monachis dico, quos vobis majoris dote familiaritatis, et subventionē transactæ necessitatis proclivius devinxistis. Sed quoniam mei causa corpi, ad me mihi redeundum est. Optatissimum mihi esset, si fieri posset, ante finem meum vestro conspectu perfrui, et coram vobis de meis calamitatibus conqueri. Pertransiit enim tempus meum, et nescio si quem diuturnitate vite collegerim fructum. Sed quoniam voluntati meæ debilitas senilis obsistit, ecce hic ubi sum vobis suspirando, miseras et languores animæ quos contraxi repræsentō, id potissimum, exorando ut, sicut omnibus omnia facti estis, eo me modo rescripto mansuetudinis vestræ informare dignemini, quo præsentem, si ita contigisset, consolaremini. Erit enim hoc magnum tutamentum meæ necessitatis et monumentum gratum vestræ suavitatis. Ad hoc sane mea hæc tendit oratio, ut, quoniam vobis ex toto juxta votum frui non possum, saltem mihi aliquam vestri portiunculam concedatis, non qua fruor pro vobis, sed cujus respectu ³⁰³ in vestra consolatione respirare. Non quia ægritudini meæ sufficientia desint

VARIE LECTIONES.

²⁹⁷ Et de vestris *ms* ut de vestris ²⁹⁸ Cum eodem *ms* collata ²⁹⁹ Monasterium et *ms* Monasterium suum et ³⁰⁰ Deo gratiam *ms* Deo per gratiam ³⁰¹ Ut adhuc *ms* adhuc ut ³⁰² Collata cum eodem *ms* ³⁰³ Respectui *ms* respectu

alimenta Scripturarum, sed quia semper satius est agrotare, si ei quod desiderat tribuatur. Et saepe tacitus unius demulcet, cui multorum medicamina non inhaerent. Omnipotens Deus mentem vestram et linguam, parvulorum suorum consolationi diutius⁶⁰⁷ reservet, et placidae vestrae voluntati⁶⁰⁸ conatus adversariorum potentiae suae dextera subternat⁶⁰⁹. Amen.

EPISTOLA CXLVI⁶⁰⁷.

ANSELMUS AD WALTERUM.

Est rescriptum ad ante positas litteras.

ANSELMUS archiepiscopus fratri et dilectori suo WALTERO salutem et benedictionem Dei, et suam, quantum valet.

Litteras religiosae dulcedinis tuae suscepi, velut lavum pinguem, et expundantem, et stillantem densas et suaves guttas inexplicabilis erga me dilectionis. In quibus sancto referta fervore anima tua diligenda et dilecta animae meae, tanto se significat flagrare desiderio nostri colloqui; et quia hoc fieri posse desperat, saltem per litteras nostrae salutationis et aedificantis admonitionis; ut anima mea miretur unde tua erga me concepit tantum affectum amoris, nisi quia Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis; et nescis unde veniat aut quo vadat (Joan. iii, 8). Quippe mea merita hoc impetrare apud homines nequeunt, ut sic diligar ab homine; sed Spiritus sanctus, per quem charitas in cordibus servorum Dei diffunditur, ipse animam tuam tali ac tanto secunda-vit affectu. Cujus vocem in litteris tuis audio, sed unde hoc inspiret nescio, quia cur hoc faciat in me non invenio. Quem rogo ut nunquam a te vadat, sed semper in te maneat, et totum spiritum tuum indesinenter amore Dei et proximi fervere faciat. Gratias ago Deo qui mihi ut ita a te diligar dedit, sed tibi multo majus donum tribuit cum cor tuum sic amore proximi implevit. Valde namque est gratius Deo diligere proximum quam diligere a proximo. Semper ergo plus debemus studere amare quam amari; et

plus gaudere, et majorem quæstum æstimare cum amamus, quam cum amamur. Atque magis dolendum nobis est, et majus damnum credendum, cum perdimus amorem quo amamus⁶⁰⁸, quam cum amittimus illum a quo amamur; amanti enim præmij debetur, non amato. Deum, pro cujus amore me diligis, oro ut ipse te diligat, ipse te ad bene vivendum, quod a me petis, instruat; ipse te ab omnibus peccatis absolvat, et ipse te ad vitam æternam perducatur. Amen.

419 EPISTOLA CXLVII⁶⁰⁹.

ANSELMUS AD MURIADACHUM HIBERNIE REGEM.

Etiam atque etiam rogit mederi, aut curare medendum pestilentibus sui regni moribus. Ne amplius viri uxores suas aliorum uxoribus commutent, et episcopus non nisi in uno certo loco constituitur, nec nisi a pluribus episcopis ordinetur.

MURIADACHO, glorioso regi Hiberniae, ANSELMUS archiepiscopus, servus Ecclesiae Cantuariensis, fidelem cum orationibus obsequium, et per regnum terrarum mereri coeleste.

Quoniam multa de vestra excellentia prædicantur quæ regiam decent dignitatem, valde gaudemus; et Deo, a quo est omne bonum, devotas exinde gratias agimus. Confidimus autem quia qui vobis contulit gratiam suam in faciendis bonis quæ facitis⁶¹⁰, conferet quoque affectum perficiendi ea quæ super illa quæ facitis cum velle cognoscitis. Quapropter, gloriose filii et in Deo charissime, precor ut ea quæ in regno vestro secundum Christianam religionem emendanda cognoveritis, omni instantia et sollicitudine emendetis. Ad hoc enim Deus in regali sublimitate vos constituit ut virga æquitatis subditos populos gubernetis, et qui quid in eis justitiae adversatur, eadem virga percutiat et amoveatis. Et quidem quiddam dicitur fieri in ipso populo quem regendum suscepistis, quod magnopere corrigendum est, quia Christianae religioni omnimodis contrarium est. Dicitur enim quod viri ita libere et publice uxores suas uxoribus aliorum commutant (34), sicut

VARIAE LECTIONES.

⁶⁰⁷ Consolatione diutius *ms* consolationi diutius ⁶⁰⁸ Placidae voluntati *ms* placidae vestrae voluntati ⁶⁰⁹ Subternat. *ms* subternat. Amen. ⁶¹⁰ Collata cum eodem *ms* ⁶¹¹ Perdimus quem amamus *ms* perdimus amorem quo amamus ⁶¹² Cum eodem *ms* collata ⁶¹³ Quæ fecistis *ms* quæ facitis

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(34) Dicitur quod viri ita libere et publice uxores suas aliorum uxoribus commutant. Epist. 141, supra, idem præmonuerat, sed quia, ut liquet, neglectum fuerat, rursus inculcat. Sane ante Anselmum Gregorius papa VII aliquid simile audierat, unde Lanfrancum per litteras (quarum majorem partem retulimus in epistol. 31, lib. II) monuit serpenti morbo occurrere his verbis: « Tuam vero fraternitatem, etsi monitore non egeat, impellente tamen nos sollicitudine admonemus, quatenus graviora usquequaque vitia resecare studeat, et inter omnia, et præ omnibus, nefas quod de Scotis audivimus, quod plerique videlicet uxores non solum deserunt, sed etiam vendunt, modis omnibus prohibere contendat. Ad hæc enim apostolica te auctoritate solum esse volumus, ut non solum in Scotis, sed etiam in aliis (i quos in Anglorum insula tales esse cognoveris) dura animadversione punias, et radicem tanti mali prædenti

sarculo correctionis penitus extirpare non differas. » Sic Gregorius ad Lanfrancum, qui monitis pontificis continuo morem gessit. Nam post Gregorianas litteras sequuntur proxime alie ejusdem Lanfranci, ad Gothricum Hiberniae regem, ubi post captatam in limine benevolentiam, hæc insunt: « In regno vestro perhibentur homines, seu de propria, seu de mortuarum uxorum parentela conjuges ducere. Alii, legitime sibi copulatas pro arbitrio et voluntate relinquere; nonnulli suas aliis dare, et aliorum infanda computatione recipere. Hæc, et si qua sunt alia crimina, propter Deum et animam vestram in terra potestatis vestrae corrigi jubere, talesque vos cum divino adjutorio vestris subditis exhibere, ut et amatores boni bona amplius diligant, et appetitores mali pravas actiones nequaquam exercere presumant. » Ita Lanfrancus admonuerat regem. Verum nescio an surda aure isthæc præterisset,

quilibet equum equo, aut quamlibet aliam rem alia ab illo commutat; aut pro libitu et sine ratione relinquunt. Quod quam malum sit, omnis qui Christianam legem novit, intelligit. Si igitur excellentia vestra divinarum Scripturarum sententias quæ huic infami negotio obviant per se legere non valet, præcipite episcopis et religiosis clericis qui in vestro regno sunt ut eas vobis edicant, quatenus, eis cognitis, quo studio vobis invigilandum sit, ut hoc malum corrigatur, cognoscatis. Item dicitur episcopos in terra vestra passim eligi, et sine certo episcopatus loco constitui, atque ab uno episcopo episcopum sicut quemlibet presbyterum ordinari. Quod nimirum sacris canonibus omnino contrarium est; et eos qui taliter instituti sunt aut ordinati, cum suis ordinatoribus ab episcopatus officio deponi præcipiunt. Episcopus namque, nisi certam parochiam et populum cui superintendat, habeat, constitui secundum Deum non potest, quia nec in sæcularibus nomen vel officium pastoris habere valet, qui gregem quem pascit non habet. Honor quoque episcopalis non parum vilesceat, dum is ad pontificatum assumitur qui ordinatus, quo divertat vel cui per episcopale ministerium certo præsideat, nescit. Minus quoque quam a tribus episcopis ordinari non debet, cum propter multas alias et rationabiles causas, quas epistolaris brevitatis non admittit, tum ut fides, vita et sollicitudo ejus qui invigilare debet, idoneis et legalibus testibus comprobetur. Precor itaque, hortor et moneo quatenus excellentia vestra operam det ut ista in regno suo corrigantur, quatenus merces, quam a Deo pro aliis bonis expetitis⁶¹¹, pro istis vobis augeatur. Cæterum, si quid in vobis aut in his quos regere suscepistis quod ullatenus voluntati Dei adversari queat, perpenderitis, sollicite emendare satagite,

ut cum de terreno regno transieritis⁶¹² ad celeste regnum veniat. Amen. De fratre nostro Cornelio, quem sibi celsitudo vestra mitti rogavit, dico quia ita occupatus est circa servitium patris sui, ut nec ab eo queat sine periculo vite illius separari; nec eum, qui jam senio confectus est, secum ullatenus ducere.

EPISTOLA CXLVIII⁶¹³.

ANSELMI AD OTHONEM MONACHUM.

Ut non deserat munus sibi commissum ob ingravescentem ætatem.

ANSELMUS archiepiscopus fratri charissimo Othoni, monacho et cellerario⁶¹⁴, salutem, et benedictionem Dei et suam.

Dicitur quod quia sentis ætate et ægritudine finem tuum propinquare, ideo vis obedientiam tuam, in qua hætenus Deo et conventui ecclesiæ in qua vivis deservisti, deserere. Notum tamen volo esse dilectioni tuæ quia hoc consilium non est ex bona⁶¹⁵ parte. De malis enim operibus debemus agere poenitentiam, et ea relinquere ante mortem, ne in illis inveniat nos ultima dies. In bonis vero operibus debemus perseverare usque in finem, ut in illis assumatur anima nostra de hac vita. De beneficientibus namque perseveranter dictum est: *Qui perseveraverit usque in finem, hic⁶¹⁶ salvus erit* (Matth. x, 42), non de illis qui ante finem a bono opere delinunt. Expedit igitur animæ tuæ, frater et fili charissimo, ut in obedientia quam secundum posse tuum ad placitum Dei, in quantum cognoscere possumus, et ad placitum abbatis tui et fratrum tuorum tenuisti, perseveres quandiu vita in te fuerit, et abbas tuus tibi jusserit, bono et læto animo, sine omni rancore et murmuratione, ut etiam loquendo et disponendo aliquid de eadem obedientia emittas spiritum. Sic enim

VARIE LECTIONES.

⁶¹¹ Expeditis *ms* expetitis ⁶¹² Transibitis *ms* transieritis ⁶¹³ Collata cum eodem *ms* ⁶¹⁴ Cellario *ms* Cellerario ⁶¹⁵ De bona *ms* ex bona ⁶¹⁶ Sic salvus *ms* hic saivus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

aut mors irruens sancta ejus prævenisset desideria; saltem constat ex aliis litteris Lanfranci ad Tordelvacum, Gotfrici successorem, datis, nihil fuisse adhibitum remedii tam pestilentiae morbo. Substomachans enim, paulo antemedium scribit: « Inter multa quæ placent, relata nobis sunt quedam quæ disciplicent, scilicet quod in vestro regno quisque pro arbitrio suo legitime tibi copulatam uxorem nulla canonica causa interveniente relinquit, et aliam quamlibet, seu sibi, vel relicte uxori consanguinitate propinquam, sive quam alius simili improbitate deseruit, maritali seu fornicaria lege puniendi temeritate conjungit. » Hætenus Lanfrancus, ex cuius præteritis adhortamentis si præsentia liceat Anselmi comprobare, aurim dicere non ex Scotorum vel Hibernorum, sed Anglorum longe antea depravatis moribus natam hanc lethalem gangrenam paulatim vires et augmentum sumpsisse. Nam Gildas in Excidio Britanniæ supra mille annos dixit: *Reges habet Britannia quamplurimas conjuges habentes, sed scortantes*. D. Bonifacius martyr et archiepiscopus, legatus Germanicus objicit Ethelbaldo regi Anglorum apud Willelmum. Malmesbur., lib. 1, De reg-

Angl., cap. 4: *Audivimus quod optimates pene omnis gentis Merciorum tuo exemplo legitimas deserant uxores, et adulteras, et sanctimoniales constuprent*, etc. Quod autem fuerit Scotis hæc libido quasi hereditaria arguit D. Hieronym. lib. ii, adversus Jovinianum: *Scotorum natio uxores proprias non habet, et quasi Platonis Politicam legerit, et Catonis sectetur exemplum, nulla apud eos conjux est propria, sed ut cuique libitum fuerit, pecudum more lascivunt*. Taceo pudenda et persimilia memoratis libidinibus, quæ Sylvester Giraldus centum post Anselmum annis notavit de Hibernis, distinct. 3, Topographiæ Hiberniæ cap. 19. Quam vero altas hic morbus egisset radices, adeo ut nec hujus epistolæ medicatis evelli potuerit consiliis, palam fit ex concilio Casellæ, archiepiscopali Hiberniæ civitate, habito anno 1171, et ab Alexandro III probato; in cuius concilii placitis id potissime jubetur, *ut omnes laici qui uxores habere vult eis secundum jus ecclesiasticum habeant*. Roger Hovedenus retulit in poster. parte Annal. Sed nec hoc decretum (ut liquet in signato Sylvest. Giraldi testimonio) valuit extirpare: tam piceum est impiæ Veneris malum.

eveniet tibi illa promissio quæ perseverantibus usque A in finem promittitur. Nec te terreat quia propter imbecillitatem corporis non vales modo ⁶¹⁷ ita efficaciter facere et curare quæ facienda sunt in eadem obedientia, sicut olim faciebas in sanitate et juventute. Namque non exigit Deus a te ultra posse tuum. Nec te perturbent quælibet adversitates, unde cumque veniant, quibus te vult inimicus animæ tuæ vexare et fatigare, ut ante finem deficias et præmium perseverantiæ perdas. Hortor igitur et precor quatenus hoc in corde tuo proponas et stabilias ut bonum opus, quod hactenus fideliter Deo adjuvante tenuisti, nequaquam, donec vivas, deseras, nisi hoc abbas tuus et fratres tui non tua importunitate, sed sua spontanea voluntate tibi præcipiant. Et certus esto quia quanto majori difficultate, cum propter imbecillitatem tuam, tum propter quaslibet adversitates, obedientiam tibi injunctam facies ⁶¹⁸, tanto majus præmium a Deo recipies. Oro Deum omnipotentem ut ipse cor tuum dirigat, et quantum in me est, benedictionem et absolutionem Dei tibi mando, frater charissime.

420 EPISTOLA CXLIX.

ANSELMUS AD THOMAM EBORACENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Ecclesia ultra tres menses sine pastore non debet esse, unde ipsi præscribit ut viii Idus Septembris Cantuariæ se sistat ab eo consecrandum, et ne ipse electum episcopum S. Andream de Scotia nondum consecratum consecrare præsumat.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, THOMÆ, electo archiepiscopo Eboracensis Ecclesiæ, salutem.

Canonica auctoritas præcipit ut Ecclesia episcopatus ultra tres menses non maneat sine pastore. Quoniam autem regi placuit, consilio baronum suorum, et nostra concessione, ut vestra persona eligeretur ad archiepiscopatum Eboracæ, non debet per vos terminus salubriter constitutus diutius differri. Unde miror quia post electionem vestram non requisistis ut consecraremini ad quod electi estis. Mando itaque vobis ut viii Idus Septembris, sitis apud matrem nostram ecclesiam Cantuariensem, ad faciendum quod facere debetis, et ad suscipiendam consecrationem vestram. Quod si non feceritis, ad me pertinet ut ergo curam habeam et faciam quæ pertinent ad episcopale officium in Eboracensi archiepiscopatu. Præterea audivi quia vos, priusquam B consecræmini, facere vultis, ut electus episcopus Sancti Andream de Scotia apud Eboracum consecratur (35). Quod nec facere debetis, nec ego concedo, sed omnino interdico ne fiat, aut de illo, aut de aliqua persona quæ in regimen animarum debet provehi ab archiepiscopo Eboracensi, quia non pertinet ad vos dare vel concedere alicui curam animarum, quam nondum accepistis. Vale.

EPISTOLA CL

ANSELMUS AD GOFFRIDUM

Virum probum a vitæ integritate laudat, et a quo sibi caveat, monet, maxime ne aliorum facta discernens eos contemnat.

ANSELMUS, archiepiscopus Goffrido salutem et benedictionem Dei, et suam.

C Juhel, nepos vester, mihi narravit vitam vestram

VARIE LECTIONES.

⁶¹⁷ Non modo me non vales modo

⁶¹⁸ Facias : me facies,

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(35) *Facere vultis, ut electus episcopus Sancti Andream de Scotia apud Eboracum consecratur.* Quoniam ad Eboracensem archiepiscopum pertinebat consecratio omnium episcoporum, præficiendorum Ecclesiis insularum Orcadum, id est Hiberniæ et Scotiæ, Thomas necdum acceptam *χρηστοτητα* alteri volebat conferre aut curare conferendam. Quod Anselmus prohibuit recte dicens non posse quem animarum curam demandare, quam non suscepit. Initiando autem episcopo nomini erat Turgodus, Ecclesiæ Dunelmensis prior. Cæterum, quod Scotorum et Hibernorum antistitem initiatio sit pontificis Eboracensis et hujus (de quo fit sermo) fratruelis, ad Lanfrancum, sed non Lanfranci ad ipsum; quas ad litteram subijcio, priores sic habent: *† Piissimo, etc.* Ecce, Pater sanctissime, filius tuus ad te clamat, sed magis filius, Eboracensis videlicet Ecclesia, ad eum, cui divina dispositione præsidet ecclesiam; nunquam ad maternum recurrans sinum, pie postulat ut ex abundantia maternas deliciarum repararetur inopia suarum se deserentium; imo longe et inter barbaras nationes positarum virum. Siquidem tenuit ad nos quidam clericus, quem misit Paulus comes cum litteris sigillatis de Orcadum partibus significans in eis episcopatum suæ terræ eidem clerico concessisse. At ille antecessorum suorum ordine custodito, postulat a nobis consecrari episcopum, cui, quod iuste petit, iniuste denegare non possumus. Precamur ergo ut nobis duos episcopos dirigat paternitas vestra, quorum fultu orationibus et auxilio, tantæ rei sacramentum canonice compleamus. Illa autem procul arceatur suspicio, quam

nuperrime noster frater nobis et coepiscopis subintulit Remigius, me scilicet imposterum quæsiturum Doreacensis vel Wigornensis episcopi subjectionem hac de causa. Dico enim coram Deo me nunquam hoc facturum. Si placet igitur sanctitati vestræ, ut juxta petitionem nostram nobis facere dignemini, locum Eboracum; tempus, v. Non. Martias nobis immutabiliter constituimus, et vobis significamus. Ergo vivas et valeas, et spiritualibus incrementis usquequaque proficias. *† Hactenus Thomas.* Ex cuius verbis perspicuum est, quod alius in Lanfrancum cristas olim erexerat eandem ob causam quam hic Thomas suis fratruelis, tanto demissius inclinasse; adeo ut non nisi tacito Lanfranci permissu, vereatur se nuncupare archiepiscopum Eboraci. Sed Lanfranci responsum coniungamus, quo et id juris spectans ad Eboracensem cathedram gravius probat.

D *† Lanfrancus, etc.* Insinuavit vobis venerabilis frater noster Thomas Eboracensis archiepiscopus advenisse de Orcadum insulis ad sequendum clericum, quem in episcopatum ipsius terræ, præcipiente et insinuante Paulo comite, testatur esse electum. Et quia ex antiquo more sui juris est præfatarum insularum præsules consecrare, petit a me ut mittam sibi de nostris suffraganeis duos qui tantæ rei sacramentum cum eo valeant celebrare. Rogantes itaque præcipimus, et præcipientes rogamus, quatenus omni excusatione submota illuc eatis et ex nostro præcepto secum, quod iustum est, in tantæ rei mysterio compleatis. Non enim deceat ut qui sacrandus in hanc terram venit, et cum omni

et rogavit me ex vestra parte ut vobis consulerem A
qualiter vivere deberetis. Sed cum audissem vitam
vestram, non potui cogitare quid vobis possem addere
in psalmis, in orationibus, in abstinentiis, in affli-
ctione corporis, ultra hoc quod vos per gratia Dei
incœpistis et facitis. Hoc itaque quod facitis, quan-
diu cum salute corporis vestri facere potestis, te-
nete. Si autem senseritis quod in ægritudinem vobis
vertatur, tunc consulo ut sicut expedire cognoscetis,
vos temperetis. Melius est enim ut cum salute cor-
poris læto animo aliquid faciatis, quam per ægri-
tudinem ab his quæ cum lætitia benefacitis, pro nihilo
ducatis, neque alios qui hoc non faciunt, ullo modo
contemnatis, aut eos esse minoris meriti apud Deum
quam vos existimetis. Bonum enim est exercitium
corporis, sed multo magis amat Deus cor plenum B
pietate, dilectione, humilitate et desiderio perve-
niendi ubi possit et delectetur ipsum Deum videre.
Omnipotens Deus vos doceat, et corroboret, et con-
soletur. Absolutionem Dei et nostram, si quid valet,
ab omnibus peccatis vestris vobis mitto. Rogo, orate
pro me.

EPISTOLA CLI ⁴¹⁹.

ANSELMI AD JOANNEM PRIOREM, ET CONGREGATIONEM
BATENSEM.

*Eos Dei domum et templum futuros, si matuam ser-
vent concordiam, et in minimis observantiam te-
neant.*

ANSELMUS archiepiscopus JOANNI, priori, et toti
congregationi Batensi servorum Dei benedictionem
Dei, et suam, si quid valet.

Dominus Joannes, lator præsentium, petiit a me
ut fraternitati vestræ aliquam monitionem scriberem
quæ esset signum paternæ dilectionis. Possum qui-
dem breviter comprehendere quæcunque vitanda
sunt, et quæ appetenda dicendo: *Declina a malo et
fac bonum (Psal. xxxvi, 27)*; sed convenientius existi-
mo ut de aliqua virtute nominatim religionem vestram
admoneam. Hortor ergo ut pacem servare inter vos
toto corde studeatis, quia dicitur de Deo: *Factus
est in pace locus ejus (Psal. lxxv, 5)*. Ita ergo domus
et templum Dei vere eritis, si pacem inter vos con-
stanter habueritis. Quam hoc modo assequi et ser-
vare poteritis, si unusquisque non intendat ut alius
faciat suam voluntatem, sed ipse semper, servata
rectitudine et voluntate Dei alterius faveat volun-

tati. Inter sæculares homines est contentio de pro-
pria singulorum voluntate, ut unusquisque ⁴²⁰ dicat,
non sicut tu vis, sed sicut ego volo; contentio vero
⁴²¹ monachorum est: Non secundum voluntatem
meam fiat, sed secundum tuam. Nec debet
unusquisque expectare ut cum facit alterius vo-
luntatem, ille sibi similiter faciendo retribuat, sed
in hoc debet studere ut quidquid alius faciat, ipse
nunquam a bono proposito suo deficiat. Est et
aliud quod valde pacem et dilectionem inter fratres
conciliat: si nullus aliquando fratri suo aliquid
dicit de alio unde amicus ejus aliquo modo offenda-
tur; sed semper, si potest, frater de fratre loquatur
unde cor ejus ad dilectionem accedatur. Hæc, fra-
tres et filii mei charissimi, servate. De ordine quo-
que vestro ita solliciti esse debetis, ut non in mo-
dico illum alicubi, vel aliquando, in secreto, vel in
conspectu aliorum, violetis. Scriptum est enim:
Qui modica despicit, paulatim decidet (Eccli. xix, 1).
Si ergo coram Deo vultis proficere, nunquam mini-
ma mandata velitis despiciere. Sicut autem qui ma-
lica despicit, paulatim decedit, sic qui modica
non despicit, non dico paulatim, sed efficaciter pro-
neit. Fratres, facite ut possitis dicere cum Propheeta:
Anima mea in manibus meis semper (Psal. cxiii, 15).
In omnibus enim operibus vestris debetis consi-
derare quasi anima sit in manibus vestris semper;
quia quidquid unusquisque faciet, hoc anima ejus
recipiet. Omnipotens Deus vos ab omni malo custodi-
at, et absolutos ab omnibus peccatis in bonis ope-
ribus vos perseverare faciat. Amen. Precor ut oretis
pro me.

421 EPISTOLA CLII ⁴²².

ANSELMI AD PASCHALEM II PAPAM.

*Ut non mittat pallium archiepiscopo Eboracensi non-
dum consecrato, nec Londoniensi episcopo, qui illud
nunquam habuit, ne Ecclesiæ Cantuariensis prima-
tus a sua dignitate excidat, quod pati æniquam
potest. Inquirat et utrum regi Teutonicorum permi-
tat dare investituram, sicut rex Angliæ audierat.*

Domino et Patri diligendo et reverendo PASCHALI,
summo pontifici, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantua-
riensis ⁴²³, debitam obedientiam cum fidelibus ora-
tionibus.

Quoniam fortitudo et directio Ecclesiarum Dei
maxime, post Deum, pendet ex auctoritate paterni-

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹⁹ Cum eodem ms collata ⁴²⁰ Voluntate ut unusquisque ms voluntate, unusquisque ⁴²¹ Contentio
volo ms contentio vero ⁴²² Collata cum eodem ms ⁴²³ Anselmus Ecclesiæ Cantuar. ms Anselmus servus
Ecclesiæ Cantuariensis

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

humilitate sacrari se postulat, inopia adjutorum a
tanto regno non sacratus abscedat. Terminum hujus
consecrationis lator præsentium vobis indicabit. Et
ne forte solliciti sitis, putantes quod vel ipse vel
successores ejus hac occasione super ecclesias ve-
stras jus prælationis quandoque contentur arripere,
litteras quas ipse mihi transmisit, fraternitati
vestræ, sollicitudinem de futuro gerens, curavit
transmittere. Quas et has (quas vobis transmittit)
in archivis ecclesiarum vestrarum, ob memoriam

futurorum, servatum iri præcipio. Sic Lanfrancus,
qui et proficitur ab Eboracensi archiepiscopo inun-
gendos esse episcopos Orcadam, ita tamen ut Can-
tuariensis primas ad eum mittat duos comprovin-
ciales episcopos, qui ei adsint ad inaugurationem
sacram peragendam: neque ob rem sibi valeat ali-
quid in eos juris vindicare. Unde et hic Thomas
(ad quem Anselmus) Ecclesiæ Scotiæ designatum
pontificem initiare non poterat.

latis vestre, quando ratio exigit, ad ejus libenter recurrimus auxilium et consilium. Archiepiscopus Eboracensis, Gerardus nomine, migravit de hac vita, et alius, Thomas nomine, loco ejus electus est. De quo rumor est quia queritur ei pallium antequam sit consecratus et mihi faciat professionem secundum antiquam consuetudinem antecessorum meorum et suorum. Ille est igitur summa precum meorum in hac re, ut antequam consecratur, et mihi debitam obedientiam, sicut dixi, profiteatur, et hoc factum esse litteris nostris cognoscatis, a vestra excellentia pallium non suscipiat. Quod non ideo dico quod illi pallium inuideam, sed quoniam quidam autumant, et etiam procurant, ut si hoc a vobis concessum fuerit, confidant se professionem debitam mihi posse deuenire. Si enim hoc contingat, scitote quia Ecclesia Angliæ scinderetur; et secundum sententiam Domini, dicentis: *Omne regnum in se ipsum divinum, desolabitur*, desolaretur, et rigor apostolicæ disciplinæ in ea non parum debilitaretur. Ego quoque nullatenus remanerem in Anglia. Non enim deberem aut possem pati ut, me in ea vivente, primatus Ecclesiæ nostræ destrueretur. Hoc ipsum et eodem affectu suggero reverentiæ vestræ, quia de Londoniensi episcopo pallium petitur, quod nunquam habuit, ut scilicet ad hoc nullatenus assensum præbeat. Quidam namque concinnant sub hac specie boni, primatus Cantuariæ dignitatem (quemadmodum non oportet) humiliare. Misi sanctitati vestræ hoc anno,

⁶²⁴ *Cam eodem ma collata*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(56) *Reverendo abbati Willelmo*, etc. Ille ipse Willelmus, Becci tertius archimandrita, de cuius electione scribitur epist. 8, supra, ad quem recensimus ejusdem Willelmi natales, pueritiam et monachismum, et quidem ex Beccensi ms., quod etiam non supplebit in materiam brevis et apertæ narrationis de ejus interitu, ut ejus sancta felicitate primordia illic exposuimus, hic felicior, etsi Beccensibus lugubrem, dicamus ejusdem finem. Anno vicesimo sui muneris, mense Septembri, decedit in ægrotationem, quæ lente seniles artus consumens vitalem ejus mortem prorogavit ad insequeñtis anni mensem Martium. Tum enim gravior solito et potentior eum lecto fortius quam Prometheus Caucasum alligavit. Inter hæc Ricardus abbas Fratellensis cœnobii (quod Rogerius Bellomontanus Hunfridi filius constituit in fundo suo, sic enim scrupulose Guillelm. Gemmet. lib. vii, Histor. Dunc. Norman., cap. 22, observavit) convisit Willelmum, ac mox Beccenses fratres. Tunc vero et obsecrationibus, et ecclesiastico chrismate roboratus est Willelmus. Boso autem, prior Beccensis (juxta enim Haldricus, ad quem sunt epistol. 7 et 8, supra, et vivis excesserat), monuit Willelmum ut moribundus filiis cœlestem quandam legaret benedictionem. Erepta igitur manu illis bene precatus dixit: *Amate claustralem vitam, quia reparatio est ordinis nostri; et non queratis habere obedientias in sæculo, quoniam in eis multi perdunt animas suas, et quanto citius abbatem eligite, quia non est bonum tale opus differre.* Hæc factus, obnixè rogavit eos suo nomine tundere vota. Erat enim pro more, ut si quempiam virum nosset integerrimæ vite, communionem precationum ejusdem cupidus ambiret. Sub hæc propter repentinos tumultus aliquot in North-

ampton Pentecosten, litteras per Bernardum servientem domini Petri, camerarii vestri, quod rex Angliæ conqueritur quod sustinetis regem Teutonicum dare investituras Ecclesiarum sine excommunicatione, et ideo minatur se sine dubio resumpturum suas investituras, quoniam ille suas tenet in pace. Videat igitur prudentia vestra sine dilatione quid inde agere debeatis, ne, quod tam bene edificastis, irrecuperabiliter destruat. Rex enim noster diligenter inquit quid de illo rege faciatis. Oramus Deum ut nos lætificet de diuturna vestra prosperitate.

EPISTOLA CLIII.

PASCHALIS PAPÆ AD ANSELMUM.

Præcedenti respondet se nullatenus dignitati ejus Ecclesiæ derogaturum, nec usquam tolerasse a rege Teutonico dari investituras.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, fratri ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Litteras dilectionis tuæ recepimus, etc. Vide in Paschali II ad an. 1118.

EPISTOLA CLIV.

ANSELMI AD WILLELMUM ABBATEM BECCENSEM.

Vota nuncupata ante monasticam professionem in prælati manent dispositione.

ANSELMUS Beccensis, modo noster Ecclesiæ Cantuariensis, dilecto dilectori suo reverendo abbati WILLELMO (56) Beccensi, salutem.

VARIE LECTIONES.

mannia excitatos Henricus, Nothi filius et rex, advolarat ex Angliā; isque paschalem circiter solemnitate venit Beccum, ubi Beccenses nonnulli ei supplicarunt ut in morituri locum sufficeretur quispiam Beccensis. Id ut Willelmi auribus insonuit, cavet ne suam exoraret sedem. Henricus autem, cognita Willelmi invaletudine, perhumane inquit, eumque alloquens humi residebat pro hominis observantia. Willelmus contra, futuro sui cœnobii prospiciens statui, supplicavit Henrico ut monachum medicæ ætatis et integrioris vitæ præponeret Becco. *Quem?* inquit? Willelmus contra: *Ecclesiasticæ sanctiones universis interdicit præpositis electione successoris.* Dixerat hæc, et dicens dexteram ori oculisque rex admovit. Quamobrem fratres psalmos legere pœnitentiales, sanctorumque litaniam, inter quæ animam exhalavit. Mox pro more cadaver sacris indutum vestibus in basilicam delatum, coram maxima collocatum est ara, quo et monachi et laici convicaneique lugubres facturi preces ventilabant. Sed et rex, quem supremo habitantem viscerat omni carentem spiritu dignatus est suprema visitatione. Præter illum, novem abbates, clericorum monachorumque turba innumera, et inter hos præcipuus venit Joan. Lexoviensis pontifex, qui et suprema defuncto persolvit obsequia: mendicorum quoque non defuit multitudo, in quorum gratiam defunctique opem biduo tam largæ fuerant eleemosinæ distributæ, ut nullus inanis redierit. Interea Willelmi cadaver inhumatum in exedra capitulari, ad dexteram Herluini fundatoris. Willelmus autem anno ætatis xxv, Becci monachum professus est, quindecim annis privatus ibidem vixit, triginta et dimidio præfuit, sicque lxx natus annos

De voto monachi de quo nostrum vultis audire consilium, qui antequam ad nostrum ordinem veniret, vovit se nunquam amplius vinum bibiturum, hoc mihi videtur esse faciendum quod sit a maioribus nostri ordinis, et maxime apud Cluniacum, videlicet ut huiusmodi vota, quæ sunt sine promissione fidei et sacramento, in voto monachici ordinis, in quo homo quicquid ad se pertinet et seipsum totum Deo offert, iudicentur esse completa, et sit in dispositione prælati vel ea servare rationabiliter vel mutare. Vos autem huic monacho, de quo loquimur, potestis, si placet, ad tempus concedere ut quod incœpit faciat. Quod si quando intellexeritis non expedire, præcipite illi ut faciat fidenter quod faciunt communiter fratres.

EPISTOLACLVI^{425.6}.

AN-ELMI AD THOMAM ARCHIEPISCOPUM EBORACENSEM.

Universis archiepiscopi muniis interdicti ante promissam sibi fidelitatem pro more reteri.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, THOMÆ archiepiscopo.

Tibi, Thoma, in conspectu (37) omnipotentis Dei, ego Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, totius ⁴²² Britannicæ primas, loquor loquens ex parte ipsius Dei; sacerdotale officium, quod meo jussu in parocia ⁴²⁷ mea per suffraganeum meum suscepisti, tibi interdico atque præcipio ne de te aliqua cura pastoralis ullo modo præsumas intrinsecare, donec a rebellionem, quam contra Ecclesiam Cantuariensem incœpisti, discedas, et ei subjectionem quam antecessores tui, Thomas videlicet et Gerardus archiepi-

VARIE LECTIONES.

^{422.6} Collata cum eodem ms ⁴²⁷ Parocia ms parochia ⁴²⁸ Britannicæ ms totius Britannicæ ⁴²⁹ Fueris, ne pro episcopo iudem in aliqua Christiana communione te suscipiant ms fueris pro episcopo vel in aliqua Christiana communione te suscipiat ⁴³⁰ Incœpisti ms suscepisti ⁴³¹ Cum eodem ms collata ⁴³² Charissimis domino, etc. ms charissimis et desideratissimis domino, etc.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

obiit anno 1124, Kalend. Maii, et hoc fuit donatus C epitaphio.

*Abbas Wilhelmus præclari generis ortus
Tempore primævo fit religionis amator,
Ætatis quinis lustris jam rite peractis,
Suspirando Deum cœpit contemnere mundum,
Terrea divisit, sed Christo totus adhæsit,
Ut nudum nudus Dominum famulus sequeretur.
Confestim Becci jugo sumpsit suavia Christi,
Quæ per quindenos constanter pertulit annos
Anselmo post Anglorum præsule facto,
Iste loci curam cœpit fratrumque regendam:
Quem gravitas morum, vel vita decusque parentum
Fecerunt clarum permultis ac venerandum.
Doctus erat, blandoque loquens sermone placebat:
Actibus et verbis subjectos erudiebat.
A puero vitæ fuerat servator honestæ;
Cordis munditiam servans carnisque perennem.
Beccum ter denos auxit sexitque per annos:
Blandus subjectis rector, durusque superbis.
Vir tantus, meritis morum ditatus opinis,
Nequaquam valuit nexus evadere mortis,
Aprilis sexta decima surgente die
Complevit cursum vitæ præsentis, et actum,
Commendans animam cælo corpusque sepulcro.
Expectat tempus quo iudicet omnia Christus.
Ecce sub hac tumba pulvis sunt membra sepulta,
Cui præstet Dominus veniam vitamque rogemus.*

Id vero epitaphii Beccensi ms. insertum non vidi in

A scopi ex antiqua antecessorum consuetudine professi sunt, profitearis. Quod si in his quæ cœpisti magis perseverare quam ab iis desistere delegeris, omnibus episcopis totius Britannicæ ⁴²⁸ sub perpetuo anathemate interdico ne tibi ullus eorum manus ad promotionem pontificatus imponat; vel si ab externis promotus fueris, ne pro episcopo vel in aliqua Christiana communione te suscipiant ⁴²⁹. Tibi quoque, Thoma, sub eodem anathemate ex parte Dei interdico ut nunquam benedictionem episcopatus Eboracensis suscipias, nisi prius professionem, quam antecessores tui Thomas et Girardus Ecclesiæ Cantuariensi fecerunt, facias. Si autem episcopatum Eboracensem ex toto dimiseris, concedo ut officio sacerdotali, quod jam suscepisti ⁴³⁰, utaris.

B

EPISTOLA CLVI⁴³¹.

ANSELMI AD WILLELMUM ABBATEM ET CONGREGATIONEM BECCENSEM.

Se nihil habere illis antiquius, eorumque oblitum non esse, nisi cum desierit esse.

Dominis et fratribus charissimis et desideratissimis domino ⁴³² abbati WILLELMO, et sanctæ congregationi Beccensi, sub illo Deo servienti, frater ANSELMUS, dictus archiepiscopus, superna semper gratia et benedictione ad bona semper dirig', et a malis defendi.

Si cor meum dilectioni vestræ de vobis plene exponere volo, magna charta non sufficiet, et si breviter dicere propono, nequaquam affectum meum satiat. Sed in hac dubietate consolatur me vestra conscientia, qua mihi consilii estis quantum semper

memorato capituli loco. Existimarim, nec falso, cum instauraretur (instauracionem enim recentiorum ipsa loci facies nova et quodammodo puerilis testatur) tum vel situ obducta seu rubigine, eamque ob rem neglecta.

(37) Tibi, Thoma, in conspectu, etc. Hanc Anselmus scripsit epistolam nullo non noto charitatis lapide. Nam teste Bibliothecario Malmesberienesi, Thomas ab Anselmo primo accitus, ut Cantuariam veniret a se inaugurandus, sibi pro more obedientiam firmaturus sacramento, benignas egit gratias pro invitatione, petiitque inducias ad tam celebris operis apparatus. Secundo accitus, respondit se rationibus suorum clericorum adduci; tandem per episcopos Londinensem Rosensemque conventus aperte se denegavit venturum. Quamobrem quem privatis monitionibus pellicere nequiebat Anselmus, postremo publicavit quasi contumacem hoc programmate exsecrando, quod etiam retulit Willelm.

D Malmesb. in Eboracens. archiepisc. Post hæc dum Henrici summatusque Anglicorum consiliis Thomas commonetur, Anselmus decessit, relinquens enim sua benedictione (quam spreverat arrogantiis, spreteque serius doluit) privatum. Coetis igitur tandem episcopo Londinensi Richardo Belmorio pollicitus est et unctus. Post quinquennium, vi Kalend. Mart., desiit esse in vivis ea splendidius, quo vixerat obscurius ob pudendam suæ pervicacis caliginem. Cum enim decubisset lecto, consulti medici responderunt nunquam convalesciturum nisi lemmis cibus

vos et quam veraciter dilexerim, et quot et quantum de vobis desideraverim, et aliquid, quandiu vobiscum sum conversatus, vos proficere studuerim: et si non omnes hoc experimento, quia Deus numerum auxit postquam a vobis discessi, cognoscitis, ab illis qui sciunt et experti sunt, discite. Hoc itaque nullatenus charitati vestræ sit dubium quia sicut dilexi radicem, sic et ramos, quantumcunque ⁶²² multiplicentur, et omnes filios matris meæ, et primogenitos et post me genitos, velut fratres uterinos ⁶²³ in corde meo amplector et amo. Omnes igitur precor et obsecro ut mei memoria et dilectio in cordibus eorum qui eam habuerunt non tepescat, et in mentibus eorum qui me non noverunt, accendatur et perseveret. Quamvis enim corpore sim volis absens, nidum tamen meum, ecclesiam dico Becci, cum omnibus pullis suis mecum porto semper in corde meo, et eam in orationibus, et in omni honore desiderio meo, si quid hæc sunt, repræsentio Deo. De me ergo precetur vos charitatis vestræ sinceritas, et inspiret superna pietas ut orationum vestrarum pro me non deficiat assiduitas. Quamvis animæ vestræ flagrent bono desiderio, quia tamen benevolentes non fastidiunt audire quod amant, precor, obsecro, monco, consulo, quatenus ad meliora semper vos ⁶²⁴ extendatis, et nunquam ab his ad quæ Deus vos provexit, deficiatis. Mutua dilectio secundum Deum in vobis semper ferveat, pax et concordia, servata veritate, in vestris mentibus assidue maneat; humilis obedientia in omnibus actibus vestris Deo placeat, studium religionis et excludendi a vobis vitium exardescat. Hæc invicem monete, hæc incesinenter tenete. Hoc oro, hoc opto, hoc desidero de vobis; hoc ipse, a quo est omne bonum, cum sua plena et perpetua benedictione det vobis. Amen.

EPISTOLA CLVII ⁶²⁵.

ANSELMUS AD QUAMDAM DOMINAM.

ANSELMUS, Dei ordinatione archiepiscopus Cantuariensis, ad quamdam dominam ⁶²⁷, mundum, non Christum contemnere, et Christum plus quam mundum diligere.

Libentissime, si possem, tecum loquerer, soror vere mihi ⁶²⁸ in Deo dilecta, quia charitas qua omnem hominem volo salvum fieri et officium mihi inunctum exigunt a me ut te fraterno ⁶²⁹ et paterno

A affectu diligam, et per eandem dilectionem sollicitudinem de salute animæ tuæ geram. Sed quoniam in nobis non evenit ⁶³⁰ opportunitas colloquendi, incumbit mihi necessitas scribendi quem animum de te habeam et quid de te desiderem.

Obsecro igitur te ut non contempnas dilectionem qua te propter Deum et honorem Dei et ad ⁶³¹ salutem tuam diligo, neque rejicias consilium meum. Si enim mihi acquiescere volueris, certa esto quia valde tibi in fine placebit, et erit super te gaudium magnum angelis Dei. Si vero nolueris, scito quia nimis tibi displicebit, et inexcusabilis eris in districto iudicio Dei. Audivi, soror mea, quia diu portasti habitum sanctæ conversationis; quem quomodo reliqueris, quidve passa sis, vel quid feceris, non latet, sed multum apertum est.

Considera igitur jam nunc, charissima, quantum distent viriles amplexus et carnalis delectatio ab amplexibus Christi, et a delectatione castitatis et cordis munditiæ: amplexus quidem Christi dico non corporales, sed quales per amorem et desiderium ejus inter bonam conscientiam facit anima familiaris ejus. Considera, inquam, quæ sit differentia inter has duas delectationes: non loquor nunc de legitimo conjugio. Considera, inquam, quanta sit in spirituali delectatione munditiæ, quanta sit in carnali immunditiæ; quid spiritualis promittat, et quid carnalis minetur: quanta sit in spiritali spes, et quam delectabilis expectatio Christi; quanta etiam in hac vita securitas et consolatio, quantus sit in carnali timor iudicii Dei, quanta etiam in præsentī vita est confusio. Cogita quale sit Christum sponsum, cælestis regni dotem promittentem, contemnere; et hominem mortalem, non nisi corruptionem et contemptum filia dantem et pollicentem, Filio Dei, Regi regum, præponere. Certe ille Rex regum concupivit speciem tuam, ut sponsæ legitimæ.

Qualiter autem ille, quem scis, carnis tuæ pulchritudinem appetiverit, soror mea, quomodo dicam? femina nobilis, quomodo dicam? Sponsa Dei, virgo fueras electa, et Deo habitu et conversatione assignata. Quid dicam modo te esse, filia mea? Deus scit. Non ita loquor, ut gaudeam de confusione tua, sed ut gaudeat Deus et congaudeant ⁶³² angeli de conversione et salubri pœnitentia tua. Quid ergo

VARIE LECTIONES.

⁶²² Quantumque *ms* quantumcunque ⁶²³ Frater uterinus *ms* fratres uterinos ⁶²⁴ Semper vos, et *ms* semper vos extendatis, et ⁶²⁵ Collata cum Edit. Gothica et Coloniensi 1573 ⁶²⁷ Edit. Exhortatio ad virginem lapsam ⁶²⁸ Soror mihi Edit. Soror vere mihi ⁶²⁹ Ut fraterno Edit. Goth. ut te fraterno ⁶³⁰ Nobis non evenit Edit. Goth. nobis evenit ⁶³¹ Dei ad Edit Goth. Dei, et ad ⁶³² Ut gaudeant Edit. et congaudeant

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

opera. Quod responsum fetidumque exsecrans pharisaicum, congenitum hoc planctu: *Vae aegritudini cui competit talis medicina; et sic virgo electa a Domino* (inquit Roger. Hoveden. in Annalib.) *vitam finivit temporalem.* Quamobrem jure de eo quod Angelus Politianus de Michaelē Verino, cani potest.

*Sola Venus lento potuit succurrere morbo.
Ne se pollueret, maluit ille mori.*

Imo virile laudandumque Thomæ responsum fas est Verini reque laborantis exprimere distichis quorum unum ad Petrum quemdam sic direxit:

*Cur Petre virginem hortaris me ponere florem:
Non faciam; vel si hoc certa paranda salus.*

Et rursus ad præceptorem.

*Promittunt medici coitū mihi, Paule, salutem:
Non tanti vitæ sit mihi certa salus.*

dicam? Si non dico, forsitan non animadvertis; si dico, forsitan irascere. De electa, et signata, et sponsa Dei, quid facta es? Erubescat esse nobilitas tua quod erubescis audire, et ego, propter nobilitatem et dilectionem, erubescam dicere. Ecce, filia charissima, si hoc proponis in conspectu tuo, quantum dolor debet esse ⁴²² in corde tuo de tanto et tam gravi casu tuo! Si enim vehementer doles, condolendo illi valde gaudeo; si vero non doles, non est unde gaudeam, sed multo magis ⁴²³ doleo. Nam si doles, adhuc salutem tuam spero ⁴²⁴; si autem non doles, quid nisi damnationem tuam expectare queo?

Impossibile namque est te ullo modo posse salvari, nisi ad habitum et propositum abjectum ⁴²⁵ redieris. Quamvis enim ab episcopo sacra non fueris, nunc coram ipso professionem legeris (38), hoc solum tamen est manifesta, et quæ negari non potest, confessio, quia publice et secrete habitum sancti propositi portasti, per quod omnibus te videntibus Deo dicam te esse, non minus quam professionem legendo, affirmasti. Nam antequam fieret ista, nunc ⁴²⁶ usitata monachi propositi professio et sacerdotio, multa millia utriusque sexus hominum solo habitu se ipsius esse propositi profitentia, celsitudinem et coronam consecuta sunt. Et qui tunc habitum sine ipsa professione et sacratione assumptum rejiciebant, apostatæ judicabantur. Inexcusabilis ergo es, si deseris sanctum propositum quod diu habitu et conversatione professus es, quamvis professionem

nunc usitatum non legeris, et ab episcopo consecrata non fueris. Certe, filia charissima, adhuc te expectat Dominus, creator et redemptor tuus: rex illi qui concupivit speciem tuam, ut esset legitimus sponsus tuus, adhuc te expectat et revocat, ut sis legitima ⁴²⁷ sponsa ejus, et si non virgo, saltem casta. Scimus enim plures sanctas mulieres, quæ post amissam virginitatem plus placuerunt Deo, et magis illi familiares fuerunt, per penitentiam in castitate, quam plures aliæ, quamvis sanctæ, in virginitate.

Redi ergo, mulier Christiana, redi ad cor tuum, et considera quem potius debeas diligere, cui potius adherere, illi qui te ad tantam honestatem elegit, eligendo vocavit, vocando habitu sponsali sibi assignavit, et adhuc, quamvis contemptus et rejectus, expectat et revocat; an illi per quem, ut mitius dicam, in hoc in quo te vides dejectam de tanta celsitudine cecidisti; præsertim cum ipse te jam, sicut puto, contemnat, aut sine dubio contempturus et deserturus sit. Et utinam sis vos invicem contemnatis, ut vos Deus non contemnat; sic vos invicem deseratis, ut vos Deus non deserat; sic vos invicem rejiciatis, ut vos Deus a facie sua non projiciat; sic ab invicem avertamini, ut ad Deum convertamini. Certe melius et valde honorabilius est et illi et tibi ut ab illo sis contempta quam retenta, quia quandiu eris ejus retenta, procul dubio, ut de illo nunc taceam, tu eris Dei contempta; et si, contempta ab illo, propter Deum illum con-

VARIE LECTIONES.

⁴²² Debet esse Edit. debet esse ⁴²³ Salutem spero Edit. Salutem tuam spero ⁴²⁴ Objectum Edit. abjectum ⁴²⁵ Iste nunc Edit. ista nunc ⁴²⁶ Ut sit legitima Edit. ut sis legitima

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(38) Quamvis enim ab episcopo sacra non fueris, nunc coram ipso professionem legeris. Id videtur Anselmus dixisse ex mente D. Leonis papæ, ita cap. 15 epist. 90, ad Rusticum Narbonensem episcopum scribens: « Puellæ, quæ non coacte parentum imperio, sed spontaneo judicio, virginitatis propositum atque habitum susceperunt, si postea nuptias eligunt, prævaricantur, etiamsi consecratio non accessit, cuius utique non fraudarentur munere, si in proposito permanerent. » Ante Leonem idem apparere sensisse Innocentium I, cuius in hanc rem decretum Gregor. Magnus papa protulit in epistola ad Bonifacium, relata ab Ivone Carnot. part. iii suæ Pannoniæ, et Petro Lombardo lib. iv Sent., dist. 38, ad hæc verba: « Hæc quæ necdum sacro velamine tectæ, tamen in proposito virginali semper se simulaverunt permanere, licet velatæ non fuerint, tamen si nupserint aliquo tempore, his agenda penitentia est, quia sponsio earum tenebatur a Domino. Si enim inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio quam cum Deo pepigerunt, solvi sine vindicta poterit? » Item: « Si virgines nondum velatæ taliter publica penitentia puniuntur, et a cætu fidelium usque ad satisfactionem excluduntur, » etc. Ubi Lombardus subiungit: « Ex his apparet virgines vel viduas voto continentia strictas, sive fuerint velatæ, sive non, nullatenus ad conjugium sortiri posse. » Hactenus Innocentius; a quo cum in virgines nondum velatas tam severe sit animadversum, jure hæc ad quam scribit Anselmus, eandem erat luitura poenam.

C Hinc est quod Lombardus exarum ejus expendens verba, inferat: « Non est igitur, inquit, præmittendum quod Innocentius papa de viduis et puellis decrevit, quæ Christo spiritualiter nubunt, si postea publice nupserint, non eas admittendas esse ad penitentiam, nisi hi quibus se junxerant de mundo recesserint. Si enim de omnibus hæc ratio custoditur, ut quæcumque vivente viro alteri nupserit, adultera habeatur: nec ei agenda penitentia licentia conceditur nisi unus de illis fuerit defunctus, quanto magis de illa tenenda est, quæ ante se immortali Sponso conjunxerat, et post hæc ad humanas nuptias transmigravit? » Hactenus Magister. Cui libens addidissem canonem 17 Gangrensis concilii ab Ivone superius adducti, ni viderem hunc in mulieres Eustachianas esse promulgatum, ut illic (velut et in cæteris) docte animadvertit Joan. Quintinus Hedius. Rectius adjungeretur decretum 27 concilii Chalcedonensis, q. Si qua virgo; et concilii D Elibertini canones 15, 14, concil. Tolet. iv, relati ibidem a Gratiano 1, Devotam peccantem; cap. 108, lib. vi, Capitul. Caroli Magni, et cap. 257, lib. vii, et in illo quidem præcipitur utrumque, nempe virum et feminam, separatos perpetuo relegari exilio: « In hoc autem tandem submovendos esse Christianorum cæto, donec, » inquit Christianissimus imperator, « quod illicite perpetraverint, emendent. Quod si emendare neglexerint, a communione vel omnium Christianorum convivio in perpetuo sequestrati sint. »

tempseris, utique non contempta, sed suscepta et dilecta Dei eris, velut ejus sanguine proprio redempta.

Intende, filia, cujus salutem desidero; intende benignitatem ejus qui contemptus a te contemnenti revocat, ut te in regalem suam thalamum non terrenum, sed caelestem introducat. Intende et contemte cor tuum, dote vehementer casum tuum. Rejice et conculea saecularem habitum quem assumpsisti, et resume habitum sponsae Christi quem projecisti. Nullatenus enim te cognoscet Christus aut suscipiet, nisi in illo habitu quo te sibi signavit et quo te ejus sponsam esse publice et secreto es testata. In hoc habitu reli tu ad benignitatem ejus. Ingere te opportune in conspectu ejus. Accusa tu ipsa conscientiam tuam, lava lacrymis culpam tuam. Ora eum infatigabiliter, adhuc illi inseparabiliter: misericors est, non te rejiciet; sed potius gaudens de reditu tuo, te benigne suscipiet. Si hoc feceris, gaudium erit de te in caelo et in terra, omnibus sanctis angelis et hominibus cognoscentibus. Si vero hoc facere contempseris, omnes tibi adversi erunt, et ego et Ecclesia Dei faciemus quod de tali re faciendum intelligimus. Omnipotens Deus visitot

cor tuum et infundat in te amorem suum, filia charissima.

EPISTOLA CLVIII.

DE NUPTIIS CONSANGUINEORUM.

Habetur parte 1 Operum, col. 537.

EPISTOLA CLIX.

ANSELMUS AD WILLELMUM ABBATEM.

De moto altari iterum consecrando.

Domino et amico charissimo, reverendo abbati WILLELMO, ANSELMUS, servus Ecclesiae Cantuariensis, salutem.

Quando respondi (39) ad quod quaesivisti de altari et de ecclesia, ita erat cor meum quadam sollicitudine gravatum ut non possem intendere iis quae dicebam, et nuntius vester ita festinabat, ut in aliud tempus hoc differre non possem. De quo quidem neque in decretis neque in canonibus memini me aliquid legisse, sed a quodam episcopo audiui quod in decretis Eugenii papae legitur altare motum (40) iterum consecrandum. De his cum domino papa Urbano locutus sum, assistentibus quibusdam episcopis. Sed papa dicebat mensam altaris motam (41) nec reconciliandam, nec iterum consecrandam, nec

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰ Benignitatem ejus. Accusa Edit. benignitatem ejus. Ingere te oportune in conspectu ejus. Accusa

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(39) *Quando respondi*, etc. Hinc maxime palam est Anselmum id argumenti alias tractasse, et quidem fortassis paulo ante primum ex Anglia discessum (scilicet anno 1097, quod alibi observavimus), ut insequentia monstrant Anselmi verba dicentis, fuisse tam adeo molesta gravatum sollicitudine, ut vix sibi attenderet, ac procul dubio propter varios angores casusque non leves et publicos ab Eadmero pluribus enarratos Vite ejusdem lib. II, cap. 12, 14, 15, 19; quibus quidem cum non liceret mederi, per contumacem Guillelmi Rufi Anglorum regis perviciam, gravissime vexabatur Anselmus. Porro id rescripti pro furibus epistolae appensi hactenus me fugit, quod tamen Baleum vidisse liquet ex hoc titulo, et verborum principio, de motione altaris: *Quod de altari datur occasio*, etc. Sed et hanc, quam commentatur epistolam, offendi inter ms. Ivon. Carnotens. epist. Beccensis bibliothecae, adjunctam illi ipsi, in qua eandem exponit materiam. Anselmus vero cum dicat se Urbano papa nonnullisque pontificibus audientibus cardinem hujus causa vertisse, claret se Willelmo responsasse in Angliam reventum, scilicet sub finem anni 1100.

(40) *In decretis Eugenii papae legitur, altare motum*, etc. Nomen papae subdititium esse coarguit primo paucula quae de Eugenio I et II ad nos pervenerunt, nihil ad rem habent; altero quod Burchardus lib. II Decret., cap. 41, Jarlandus Chrysopolitanus lib. XII suae Candelae; Ivo Carnot. in part., cap. 13, rursusque Pannoniae II part., et Gratian. De consecrat., distinct. 1, cap. Si motum, Higinio papae tribuant his omnino verbis: *Si motum fuerit altare, denuo consecratur ecclesia; si parietes mutantur, et non altare, salibus tantum exorcizentur*. Attamen Ivo, qui locis modo signatis ex Higinio papae sanctionibus hanc allegat sententiam, epist. 32, producit ex concilio Meldensi, relato a Burchardo. Et quidem canonem de quo impraesentiarum, antecedunt duo placita synodi Meldensis; forsitanque Bur-

cardinum exemplar quo usus est Ivo erat ipsa idque amplissimum et locupletissimum de quo Joannes Molinæus Gandensis in dedicatoria epistola Ivoniani Decreti, ubi testatur quae exstant Burchardi collectanea Coloniae excusa 1548 vix sextam archetypi attingere portionem, licet numero superet libellorum; erat, inquam, forte codex ille aetior, in quo Meldense concilium vice Higinio papae citabatur, vel Higinio edictum a partibus Meldensis synodi repetebatur. Caterum per altare de quo Higinus supra, intelligitur majus altare; principale, ut Anselmus; titulatorium ecclesiae, ut Joannes Flaventinus ad dictum cap. Si motum, vocat; eoque moto ecclesia iterum consecranda est: glossa ibidem, Anselmus in hac epist., Ivo epist. 32, qui ad quodlibet altare id extendit.

(41) *Mensam altaris motam, nec reconciliandam, nec iterum consecrandam, nec in altare*, etc. Contra Alexand. III, lib. III Decretal., tit. 40, cap. 1: *Si altare motum fuerit, aut lapis ille solummodo superpositus, qui sigillum continet, confractus, aut etiam diminutus, debet denuo consecrari*. His astipulatur Joan. Andr. glossa in hunc titulum, Joan. de Turrecremata, et Archidiacon. in cap. Si motum, De consecr., distinct. 1; Astessanus lib. VI suae Summae, tit. 29, et alii, constanter asserentes quod cum superior altaris tabula, sive mensa in qua fit consecratio, mota fuerit, vel in sua forma mutata; aut lapidum quispian eam sustentantium et contingentium, illiusve in quo reliquiae continentur, et consecratio est impressa, motus fuerit, altare rursus fore sacrandum. Bernard., Papiens. praepositus, lib. III sui Breviarii paulo aliter clariusque Alexandri placitum retulit sic: *Altare in quo tabula cui consecrationis benedictio pontificali ministerio adhibetur, si mota fuerit, vel enormiter fracta, debet non immerito consecrari; nec negamus quin oleum non consecratum, consecrato possit oleo commisceri*.

amplius in altare reputandam. Alii vero dicebant tantum reconciliandam, nullam tamen auctoritatem ostendentes. In hoc autem omnes concordant quod, violato principali, tota ecclesia cum altari iterum consecranda est, nec ecclesia consecranda est sine consecratione altaris, aut principalis, aut alienius alterius in eadem ecclesia. In his autem omnes concordant cum quibus locutus sum, excepta altaris mensa. Item si aliqua pars ecclesiæ destructa reficitur, aut nova sit altari immoto, aqua tanquam ab episcopo benedicta aspergendam dicunt. Ratio autem quam a me quesivistis, hæc mihi videtur super his: Altare non sit propter ecclesiam, sed ecclesia propter altare; et ideo, violato principali altari, jam non videtur esse ecclesia: quia non est illud propter quod ecclesia construitur et consecratur. Quapropter cum illud sit novum, recte videtur cum eo consecrari per quod recipit ut sit ecclesia. De moto altari iterum consecrando hæc quoque mihi ratio videtur: altare vicem fidei Christianæ tenet ut, sicut non nisi in altari sacrificium nostrum offerimus, ita non nisi recta fide sacrificia honorum operum offeramus, si et Deo placere volumus. Sicut igitur fides mota a suo fundamento, quod est Christus, et a sua stabilitate, jam non est fides, ita altare motum a suo fundamento jam non est altare; sive quod de eadem materia totum, sive de alia fiat altare novum et aliud quod fuerat, altare videtur ideo consecrandum. Propter hanc rationem cavendum existimo ne altare gestatorium consecratur sine fundamento, quod multi custodiunt, et fere ubique custoditur, quamvis in Northmannia, cum ibi eram, non servaretur, sed nudi lapides nusquam affixi consecrarentur. Quod ego non damno, nec tamen facere volo. Ex his quæ dixi sequitur quia si tota ecclesia nova fiat, altari sine violatione manente, quoniam sine consecratione altaris alienius consecrari non debet, aut altare aliquod est ibi renovandum, ut simul cum ecclesia consecratur, aut aqua ab episcopo ad hoc benedicta intus et exterius simpliciter aspergatur. Quæ facienda de his dixerim, ex ore et usu aliorum didici; rationem vero eandem alios habere non nego, sed ego a nullo accepi. Quapropter quod per me, vel per alios sentio, sanctitati vestre postulatus simpliciter insinuo, donec vobis certius aut melius pateat. Valet.

424 EPISTOLA CLX.

HILDEBERTI EPISCOPI CENOMANENSIS AD ANSELMUM.

HILDEBERTUS episcopus ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo.

Familia est sapienti tolerare nescientem, hinc est quod inscientiam⁴²⁰ meam aperire non timeam⁴²¹, quia erat cum sapiente colloquium. Eam⁴²² ni fallor, et scientia vestra erudiet, et charitas sup-

portabit. Felicem me, inquam, si meruissem vel præsens instrui, vel tanquam familiaris epistolam suscipere destinatum. Hoc autem mihi locus invidet, nec aliter salutationis indulget obsequia nisi prius orbis dimidium consultarem, oportet enim maris et aeris explorare clementiam⁴²³ si quem⁴²⁴ iudicamus in Anglia salutandum. Cæterum incommoda separationis charitatis copula suppletur, quæ neminem patitur esse vobis⁴²⁵ absentem, neminem non familiarem. Ea nihil est diffusius; par enim latitudo est et charitatis et mundi. Charitas amplectitur quidquid Oceanus. Charitas in sacrario dilectionis et amicum colligit in Deum, et inimicum propter Deum. Eadem diligere non desinit, cum diligere desinatur⁴²⁶. Omnes habet præsentes, omnes affines; quibus non potest obsequio, subvenit affectu. Absit igitur ut publicum charitatis beneficium maris mihi fluctibus auferatur, cum scriptum sit: *Aquæ multæ non poterunt⁴²⁷ extinguere charitatem*. Facile est enim ut diversi cultores littoris charitas oniat, quæ unam rempublicam terram fecit et cælum. Hujus itaque fiducia, injecta est mihi præsumptio inquirendi atque postulandi id quod impensum non minuet erogantem. Si votorum summa quaeritur, sequens illam pagina declarabit. Apulorum⁴²⁸ relationibus didici vos in concilio Barensi sermonem habuisse de Spiritu sancto, quem calumniosa Græcorum versutia a Filio minime procedere fabulatur. Quod igitur adversus hanc illorum dementiam in præfato promulgasti⁴²⁹ Concilio, succincto tractatu deprecor adnotari. et quæ⁴³⁰ ipsi Latinorum Patrum testimonia non suscipiunt. His auctoritatibus opus flagitatum munire non tædebit, quas Græca calliditas, et suas fateatur et nostras. Magna quidem, beate Pater, postulo, sed quæ pariter et suscipienti proficiant et danti. Nobilis enim possessio est scientiæ, quæ distributa suscipit incrementum; et avarum indignata possessorem, nisi publicetur, elabatur. Conservet nobis Dominus sanctitatem vestram, et videant vos oculi mei antequam moriar.

EPISTOLA CLXI.

EJUSDEM AD ANSELMUM.

HILDEBERTUS episcopus ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo.

Et dies letus et vultus sollemnes cum tuo tractatu mihi pariter accesserunt. Susceperam prius benedictionem tuam servus ego, servus tuus, et egi⁴³¹ gratias Deo et tibi devotus affectus⁴³² meus. Humanum quidem fuit subvenire proximo per compassionis affectum, sed divinum fidem defendere catholicam per inhabitantem in te Spiritum sanctum: utrumque autem operatus est unus atque idem Spiritus, volens tibi virtutum exuberare gratiam, quem suæ processionis a Filio defensorem reservabat; in

VARIE LECTIONES.

⁴²⁰ al. scientiam ⁴²¹ al. timui ⁴²² al. Eam ⁴²³ al. dementiam ⁴²⁴ al. si quidem ⁴²⁵ al. nobis
⁴²⁶ al. definitur ⁴²⁷ al. poterunt ⁴²⁸ al. Appulorum ⁴²⁹ al. promulgastis ⁴³⁰ al. quia ⁴³¹ al. egi
⁴³² al. effectus

malevolam enim animam non poterat introire sapientia, nec habitare in corpore subdito peccatis. Unde dignum fuit ut advocatus veritatis exemplum prætenderet religionis. Talis propterea pastoralibus exultis congruebat, cui nihil deesset ad plenitudinem iustitiæ, nihil ad integritatem doctrinæ. Beatum sane pectus quod virtutum conventus reverendum sibi penetrale consecravit. Inde velut ex adytis divina prodeunt oracula, nihilque aliud sacra labia ⁶⁶³ profuerunt quam cœlestis interpretem voluntatis. Eorum me sapius recordantem stupor opprimit; et dum singula diligenter intueor, omnia Spiritui sancto confiteor ascribenda, cum Psalmista dicens: *A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris* (Psalm. cxvii, 25). Vicem mihi, Pater sancte, rependes, si tuarum participem me faceris orationum. Vale.

EPISTOLA CLXII.

EJUSDEM AD ANSELMUM.

HILDEBERTUS episcopus ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo.

Flabellum tibi misi, congruum scilicet propulsandis muscis instrumentum. Est etiam quod in munusculo nostro te interpretari oporteat. Attende ergo quibus muscis immolantes Domino sacerdotes gravius infestentur, quibus frequenter impediuntur salutaria altaris officia. Mille sunt occurrentium phantasmata cogitationum, mille diaboli suggestiones, mille mortalium tentationes animorum, quæ dum se sacrificantium mentibus inopino ⁶⁶² ingerunt illapsu, dum eas ad alia atque alia cogitanda abstrahunt, dum hæreticam moluntur inducere pravitatem, quid aliud faciunt quam velut quædam muscæ sacrificantes altaris ministros infestant et impediunt? Talium portenta muscarum patriarcha noster Abraham propulsanda præsignavit cum a sacrificiis aves abegerit incursantes; scriptum est enim: *Descenderunt volucres super cadavera, et abiebat eas Abraham*. Dum igitur destinato tibi flabello descendentes super sacrificia muscas abegeris, a sacrificantis mente supervenientium incursus tentationum, catholice fidei ventilabro exturbari oportebit. Ita fiet ut quod susceptum est ad usum, mysticum tibi præbeat intellectum. Et quoniam præfatæ volucres super sacrificia tantum descendisse leguntur, non etiam ceptum interrupisse officium, sacerdotes Christi tentationes quas perferunt ita docentur abigere, ut a sacramentis altaris talis eos lapsus non cogat abstinere. Illic enim defectus infirmitas est quæ virtutem perficiat, non quæ virtutis opera in irritum deducat.

EPISTOLA CLXIII ⁶⁶⁴.

ANSELMI AD GELDUNUM ABBATEM AQUICINENSEM.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, GELDUNO, reverendo abbati Aquiciniensis cœnobii salutem.

Unde reverentia vestra me consuluit, paucis respondebo. Quæritis utrum vobis liceat decimas ad ecclesiam vestram pertinentes de manu laicorum eas tenentium emere. Licet utique vobis secundum concessionem apostolici ab aliis ⁶⁶⁵ redimere quæcunque ecclesiastica episcopali donatione in jus ecclesiæ vestræ devenerunt. Nec quantum in vobis est concedere debetis ut aliquis laicus decimas vel ecclesias aut altaria in feudum de vobis teneat. De hoc quod quæritis ⁶⁶⁶ utrum spernendum an suscipiendum sit, si quis ⁶⁶⁷ hominum aliquid ecclesiasticum, vobis scientibus, sed neque verbo neque munere rem ordinentibus, ad opus ecclesiæ vestræ redimere voluerit, mihi videtur quod per consilium et donationem episcopi licite hoc ⁶⁶⁸ suscipere potestis. De depositis propter Simoniacum crimen, **425** unde me consulistis, videtur mihi quod nullus abbas sua auctoritate eos potest restituere, etiamsi ad monachicum ordinem conversi fuerint. Quod autem quæritis si quovis alio erimine præter homicidium clerici conversi a sacerdotio debent arceri, facile nunc determinare quibus criminibus arceri debeant non præsumo, ne misericordia quæ multis rationibus in eadem culpa aliis impenditur, aliis negatur, mea sententia cui debeat impendi obstrui videatur, aut cui non debet impendatur. Quod certius iudicatur quando de nominato ⁶⁶⁹ crimine publico vel occulto et de nota persona agitur. Porro quod de ecclesiasticis rebus vobis responderi epistolari brevitate poscitis, nec tempus nec opportunitatem habeo satisfaciendi vestræ petitioni, nec puto breviter hoc posse fieri. Excommunicatos non consulo ut monachos faciatis, nisi præmissa absolutione sui episcopi. Vale.

EPISTOLA CLXIV.

Hæc et sequentes epistolæ habentur infra in Historia Novorum Eadmeri.

Reverendissimo... ANSELMO archiepiscopo WOLSTANUS, Wigornensis episcopus, etc.

Novit prudentia vestra, etc.

EPISTOLA CLXV.

ANSELMO, Dei gratia Anglorum archiepiscopo, clerus et populus oppidi Wataferdiæ cum rege MURCHETO, et episcopo DOFNALDO, etc.

Pater sancte, etc.

VARIE LECTIONES.

⁶⁶¹ al. verba ⁶⁶² al. inopinato ⁶⁶³ Exstat in ms. Bibliothecæ Aquicinctinæ, et in ms. Bibl. S. Martini Tornacensis ⁶⁶⁴ al. illis ⁶⁶⁵ al. de hoc quoque quæritis ⁶⁶⁶ al. quis ⁶⁶⁷ al. super hoc ⁶⁶⁸ al. de-nuntiatio.

EPISTOLA CLXVI.

Domino... Summo pontifici Urbano frater ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariæ, etc.
Novimus, Domine, etc.

EPISTOLA CLXVII.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri ANSELMO, Cantuar. archiep., etc.
Adversus illam, etc.

EPISTOLA CLXVIII.

PASCHALIS episcopus, servus... ANSELMO Cantuariensi, etc.
Suavissimas dilectionis, etc.

EPISTOLA CLXIX.

PASCHALIS episcopus, servus... ANSELMO Cantuariensi, etc.
Fraternitati tuæ, etc.

EPISTOLA CLXX.

Domino... ANSELMO Cantuar... illius devotissimus famulus, etc.
Considerata, etc.

EPISTOLA CLXXI.

PASCHALIS episcopus, servus etc. Cantuariensi archiep. ANSELMO, etc.
De illata tibi, etc.

EPISTOLA CLXXII.

Vir quidam non contemnenda auctoritatis sancto Anselmo hæc scribit.
Charissime Pater et Domine, etc.

EPISTOLA CLXXIII.

Reverendissimo ANSELMO Canl. etc. HENRICUS, Dei gratia rex Anglorum, etc.
Venerabilis Pater non tibi, etc.

EPISTOLA CLXXIV.

Suo charissimo Domino HENRICO, glorioso regi Anglorum, ANSELMO, etc.
Quod vestra magnitudo, etc.

EPISTOLA CLXXV.

ANSELMO, etc., domino et amico ROBERTO, comiti de Mellentio, etc.
Vos scitis, etc.

A

EPISTOLA CLXXVI.

HENRICUS rex, etc., ANSELMO archiep., etc.
In die sancti, etc.

EPISTOLA CLXXVII.

Suo charissimo domino HENRICO, etc., ANSELMO, etc.
Gratias ago, etc.

EPISTOLA CLXXVIII.

HENRICUS rex Angl. ANSELMO archiep., etc.
De hoc quod, etc.

EPISTOLA CLXXIX.

HENRICUS rex Angl. ANSELMO Cantuar., etc.
Paternitati et sanctitati vestræ, etc.

EPISTOLA CLXXX.

PASCHALIS episcopus, servus, etc., fratri ANSELMO Cantuar, etc.
De presbyterorum, etc.

426 EPISTOLA CLXXXI.

PASCHALI domino summo pontifici, Anselmus, etc.
Non debeo etc.

EPISTOLA CLXXXII.

Domino PASCHALI summo pontifici, ANSELMO, etc.
Quoniam robur, etc.

EPISTOLA CLXXXIII.

ANSELMO archiep. RADULPHO episcopo Dunelmensi salutem.
Mandatis mihi, etc.

EPISTOLA CLXXXIV.

Dilectissimo... ANSELMO... archiepiscopo, THOMAS, Eboracæ metropolis electus, etc.
Gratias ago vobis, etc.

EPISTOLA CLXXXV.

HENRICUS... rex... ANSELMO Cantuar., etc.
Mando vobis ut, etc.

EPISTOLA CLXXXVI.

ANSELMO archiep... THOMÆ, electo, etc.
Mandas mihi in, etc.

EPISTOLA CLXXXVII.

ANSELMO archiep... THOMÆ electo, etc.
Mandavi vobis, etc.

EPISTOLA CLXXXVIII.

THOMAS electus, etc., ANSELMO, etc.
Exstat duntaxat fragmentum hujus epistolæ, quod incipit: Causam qua differtur sacratio mea, etc.

D

LIBER QUARTUS

EPISTOLAS CONTINENS QUÆ HACTENUS SUNT INEDITE

(Ex ms. bibliothecæ Cottonianæ in Angliā.)

427 EPISTOLA PRIMA.

LANFRANCI AD LANFRANCUM ET GUIDONEM FRATRES.
Dilectissimis fratribus LANFRANCO ET GUIDONI, frater

LANFRANCUS, perpetuam a Deo benedictionem.

Quia divinitus, etc. Exstat inter epistolas Lanfranci quadragesima septima, Patrologiæ tom. CL, col. 511.

EPISTOLA II.

ANSELMUS AD PASCHALEM PAPAM.

Domino reverendo, et Patri diligendo, PASCHALI summo pontifici, ANSELMUS, servus Ecclesiae Cantuariensis, debitam subjectionem, et orationum fidelitatem.

Quoniam de sedis apostolicæ auctoritate pendent filiorum Ecclesiae directiones et consilia, ideo ad vestrae paternitatis recurro præceptum et consilium. Cur autem tantum distuli vestrae celsitudini aliquid scribere, postquam redii in Angliam, per latorem præsentium, si placet, poterit agnoscere. Mortuo rege Guillelmo, cujus violentia per triennium exulavi ab Anglia, cum magno desiderio sum a domino meo rege Henrico, et a principibus ejus et ab Ecclesia Anglorum revocatus, et cum magno gaudio susceptus. Qui postquam intellexerunt institutionem, quam audiui fieri in Romano concilio a venerabilis memorie prædecessore vestro papa Urbano, ne scilicet aliquis susciperet investituram Ecclesiae de manu laici, et ne episcopus vel abbas homo ejus fieret, sensi et audiui quia nullo modo eam rex et principes ejus vellet suscipere. Qua de re mihi necessarium vestrae celsitudinis consilium exspecto. Quando Romæ fui, ostendi præfato domino papæ de legatione Romana super regnum Angliæ, quam ipsius regni homines asseverant ab antiquis temporibus usque ad nostrum tempus Ecclesiam Cantuariensem tenuisse, quam necessarie ita esse oporteat, nec aliter nisi contra utilitatem Ecclesiae Romanæ et Angliæ fieri possit. Rei autem hujus rationes præsentis nuntio ex quadam parte ut vobis referat injunximus. Legationem vero, quam usque ad nostrum tempus, secundum prædictum testimonium, Ecclesia tenuerat, mihi domus papa non abstulit. Audiui tamen quod, dum eram pro fidelitate sedis apostolicæ in exilio, legationem ipsam archiepiscopo Viennensi vestra commendavit auctoritas. Quod quanta difficultate, imo impossibilitate plenum sit, intelligunt hi qui longum et periculosum intervallum maris et regnorum, Franciæ scilicet et Burgundiæ, inter Angliam et Viennam noverunt, ut scilicet archiepiscopus Viennensis Angliam, aut Angli Viennam pro suis causis frequentent. Quapropter supplex oro, servus et filius paternitatis vestrae, ne meo tempore Ecclesia, quæ mihi compatiendo multa adversa pro fidelitate Romanæ Ecclesiae in paupertate me exulante sustinuit, privetur ea dignitate quam ante me in antecessoribus meis se possedisse a vestra sede pronuntiat. Quando de Anglia exivi, erat ibi quidem professione sacerdos, non solum publicanus, sed etiam publicanorum princeps infamissimus, nomine Ranulphus, propter crudelitatem similem flammæ comburenti, pronomine Flambarthus; cujus flamma qualis sit, non in Anglia solum, sed in exteris regnis longe lateque innouit. Hunc rex nuper defunctus contra voluntatem omnium religiosorum, contra omnem justitiam ad episcopatum sine omni ejus correctione sublimare me exulante

A præsumpsit. Qualis autem ante episcopatum vel post episcopatum in Simonia et in aliis criminibus exstiterit, chartæ præsentis lator intimare poterit. Talis tamen pontifex, sicut ipse inordinate est, ubi non debuit, consecratus, ita extra diocesim eam ecclesias et personas sua sacratione contaminare non dubitavit. Hunc quando redii in Angliam, inveni captum a rege pro pecunia quam de ministeriis suis, velut publicanus, debebat male retenta, ut plena testatur regis curia, populo gaudente, velut de leone circumquaque vastante compresso. De quo, quando captus est, in audientia regis curiæ archiepiscopus ejus qui postea defunctus est, confessus est se illum non tenere pro fratre vel episcopo, et mentitum sibi esse omnia quæ consecrandus promiserat. Qui audiens reditum meum, auxilio meo sibi subveniri ut episcopo postulavit. Misi itaque ad eum quatuor episcopos cum præsentium portitore, dicens quia, si vellet se sic ad episcopatum accessisse ostendere ut tanquam episcopus tractari deberet, facerem ut libertatem hoc faciendi haberet; timebam tamen, fateor, maledictionibus populique lapidibus obrui, qui crudelitatem ejus cohibitam in libertatem inducerem. At episcopi in hoc, quia per eos quæsi, eum sibi defecisse retulerunt. Qui postea clam de captione fugit in Northmanniam, ac inimicis regis domini sui sociatus, dominum piratarum, quos in mari misit, sicut pro certo dicitur, se constituit. De hoc quoniam Ecclesia sibi commissa, inter barbaros multis periculis exposita, diu pastore carere nequit, et de ecclesiis et personis quos consecravit consilii vestri jussionem postulamus. Mortuo archiepiscopo Eboracensi postquam reversus sum, electus est in ejus locum episcopus Refordensis, vir admodum litteratus, et in ecclesiasticis disciplinis eruditus. In hac electione nos episcopi clero et populo ejusdem Ecclesiae assensum præbuimus. Quem valde desiderantem se vestro præsentare conspectui, ut pallii largitatione a vestra benignitate pro consuetudine honoraretur, rex pro quibusdam causis consilio principum suorum retinuit; atque ut illi pallium mittatis, celsitudinem vestram postulando impetrare desiderat. Cujus petitioni largitatem vestram favere, si preces nostras placet admittere, suppliciter flagitamus.

EPISTOLA III.

VULSTANI EPISCOPI WIGORNIENSIS AD ANSELMUM (42).

Reverendissimo ac beatissimo vitæ sanctitate, et summæ sedis dignitate præfato, ANSELMUS archiepiscopo, VULSTANUS servorum Dei minimus, Wigorniensis Ecclesiae episcopus merito indignus, orationis obsequia, fidelique ex charitate servitia.

De iis, unde nobis dignitas vestra scribere et nostræ parvitas est dignata consilium quærere, quantum recordari possumus, dicere non omittimus. Hanc denique unde consuluit causam ventilari nunquam audivimus, quia nullus aliquando existit, qui hanc Cantuariensi archiepiscopo testatam adimere vel-

NOTÆ.

(42) Respondet Anselmi epist., quæ est 19 lib. III.

PATROL. CLIX.

let, et ne dedicationem propriarum duntaxat ecclesiarum publice faceret, defenderet. Exstant quippe et in nostra diocesi altaria, et quædam etiam ecclesie in iis scilicet villis, quas Stigandus vestrae excellentiae prædecessor, haud tamen jure ecclesiasticæ hæreditatis, sed ex dono possederat sæcularis potestatis, nostris et antecessoris nostri temporibus, nobis inconsultis, nec antea nec postea quidquam inde calumniantibus, utpote hanc specialem potestatem ejusdem metropolitani episcopi esse scientibus. Judicium tamen hinc agitatam, aut hoc ex jure sibi vindicatum aliquando minime audivimus, sed quod in nostra diocesi eum fecisse libere agnovimus, in aliorum etiam facere posse credimus. Ecce, quantum inde reminisci aut scire potuimus, prudentiæ vestrae intimavimus. Jam quid faciendum sit, ipsa consideret. Valeat paternitas vestra, et oret pro nobis.

EPISTOLA IV (43).

ANSELMUS AD PASCHALEM PAPAM.

Domino reverendo, et Patri diligendo, PASCHALI summo pontifici, ANSELMUS servus Ecclesie Cantuariensis, debitam subjectionem, et orationum assiduitatem.

Postquam revocatus ad episcopatum redii in Angliam, ostendi decreta apostolica quæ in Romano concilio præsens audiui, ne scilicet aliquis de manu regis aut alienius laici ecclesiarum investituras acciperet, ut per hoc ejus homo fieret, nec aliquis hæc transgredientem consecrare præsumeret. Quod audientes rex et principes ejus, ipsi etiam episcopi et alii minoris ordinis, tam graviter acceperunt ut assererent se nullo modo huic rei assensum præburos, et me de regno potius quam hoc servarent expulsuros, et a Romana Ecclesia se discessuros. Unde, reverende Pater, vestrum petii per epistolam nostram consilium, quam misi celsitudini vestrae per Guillelmum regis legatum. Sed quoniam responsi vestri litteras non accepi, adhuc per legatos nostros quas mitto cum charissimis fratribus et coepiscopis nostris, qui pro eadem re vestram sanctitatem adeunt, jam petiit iterum supplicem per chartam sublimitatis vestrae certum peto consilium. Oramus Dominum nostrum Jesum Christum, ut vos conservet ad laudem et gloriam nominis sui et utilitatem Ecclesie sue.

EPISTOLA V.

ANSELMUS AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Glorioso domino suo HENRICO, gratia Dei, regi

(43) Hanc epistolam cl. V. Henricus Warthon in Angliæ sacre tomo II, pag. 178, dedit cum hæc epigraphæ: *Epistola Anselmi vitata in editione Operum Anselmi Parisiis anno 1675 a Gabriele Gerberonio adornata, ex codice ms. vetusta bibliothecæ Lambethanæ restituta*. Hanc inscriptionem ut legi, non potui non mirari summam viri eruditi oscitantiam (nam malam fidem suspicari prohibet vel ipse libri sui titulus quo, non obscure fatetur Angliam sacram exstitisse ad annum usque 1540, hoc est quandiu Romano pontifici tanquam vero ac legitimo capiti

Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus, fidele servitium et fideles orationes.

Precor vos, mi charissime domine, ut dominum et regem et tutorem Ecclesie Dei vobis commissæ, ut audiat intente planctum istius monachi de Micelei, et secundum quod intelligetis vos decere et Ecclesie expedire, sentiat regiam et paternam vestram subventionem et consolationem. Ego vero, fidelissimus animæ vestrae et corporis vestri, et veri honoris vestri, consulo vobis et obsecro ne, proponendo Ecclesiis Dei personas quales non delictis et aliter quam debetis, et consilio secundum quorum consilium non debetis, attrahatis, quod absit! iram Dei super vos. Certum enim est quia jam in aliquibus pravi et infideles, quantum ad animam vestram, consilarii, aliter quam oporteret vobis consuluerunt. Omnipotens Deus sic vobis dei regere quæ vobis commisit ut ipse vos regat et ab omni malo tueatur.

EPISTOLA VI.

ANSELMUS AD PASCHALEM PAPAM.

Domino reverendo, et Patri diligendo, PASCHALI summo pontifici, ANSELMUS servus Ecclesie Cantuariensis, debitam subjectionem, et orationum assiduitatem.

Quanto studio mens mea sedis apostolicæ reverentiam et obedientiam pro sua possibilitate amplectatur, testantur multe et gravissimæ tribulationes cordis mei soli Deo et mihi notæ, quas ab initio episcopatus mei per quatuor annos in Anglia, et per biennium in exilio passus sum, quia ejusdem sedis subjectionem abnegare nolui. A qua intentione spero in Deo quia nihil est quod me retrahere possit. Quapropter in quantum mihi possibile est, omnes actus meos ejusdem auctoritatis dispositioni dirigendos et ubi opus est corrigendos volo committere. Qualiter ergo sim ad præsens in Anglia, breviter scribo, quia latoribus præsentium plenius hoc viva voce significandum dimitto, postquam revocatus a rege Angliæ qui nunc est, ad episcopatum redii, offendi decreta apostolica quæ in Romano concilio præsens audiui, ne scilicet laicus investituras ecclesiarum daret, neque aliquis de manu ejus acciperet, aut pro hoc homo ejus fieret, nec aliquis hæc præsumendum consecraret; qui vero hæc transgrediretur, excommunicationi sancti concilii subjaceret. Quod audientes rex et principes ejus, ipsi etiam episcopi, quanta mala hinc processura, quid potius se facturos quam hæc decreta suscepturos

NOTÆ.

adhasit). Sane si non perfunctorie et forte præcipiti oculo Gerberonii editionem perlustrasset, illam ipsam epistolam quam restituere se arbitratus est puram putam, qualem ipse typis mandavit, reperisset, a Gerberonio editam lib. IV, epist. 4, pag. 428. Igitur duas Anselmus ad Paschalem ejusdem argumenti scripsit epistolas: unam quæ lib. III existat, num. 47; alteram inter novas lib. IV, epist. 4, quam si legisset Whartonus, procul dubio non recudisset, multo minus male fidei Gerberonium insinulasset. MARTENE.

acclamaverunt, gravor dicere; dicant legati præsentes qui audierunt. Tandem in me conversi uno sensu pariter omnes affirmaverunt me posse extinguere omne malum, quod ex his decretis processerit; assenserant, si precibus episcoporum meas vellem associare, quatenus celsitudini vestræ placeret prædictam sententiam mitigare. Quod si facere recusarem, omne malum quod inde eveniret, mihi imputandum sine ulla mea excusatione judicarent. Ne igitur aliquid videar contemnere, aut meo solo sensu vel propria voluntate quidquam facere, nec illos audeo non audire, nec de vestræ sanctitatis dispositione aliquatenus volo exire. Servata igitur apud me reverentia et obedientia sedis apostolicæ, precor ut, quantum dignitas vestra secundum Deum permittit, petitioni prædictæ, quam vobis legati exponunt, juxta sapientiam vestram, condescendatis; et quid me jubeatis in hac re facere, quidquid futurum sit, per legatos præsentes certum me faciat. Oramus omnipotentem Deum ut paternitatem diu incolumem in integra prosperitate ad Ecclesiæ suæ robur et consolationem conservet.

EPISTOLA VII.

ANSELMI AD GUILLELMUM WINTONIE ELECTUM EPISCOPUM.

ANSELMUS archiepiscopus, dilecto dilecti sui GUILLELMO electo episcopo Wintoniæ, salutem.

Mandate mihi si in proximis Quatuor Temporibus venturi estis ad me pro sacerdotio, et si in sequenti die post acceptionem sacerdotii vultis consecrationem episcopalem accipere. Oportet enim me hoc præscire, quia si tunc consecrationem episcopi suscepturi estis, veniam tunc Cantuariam, et invitabo episcopos qui mecum sint, ad tale opus, ut decet, faciendum. Si autem sacerdotium tantum prædicto tempore vultis accipere, non veniam tunc Cantuariam, quia ubicunque fuero illud facere poterō. Ubi autem tunc ero, prius charitati vestræ notificabo.

EPISTOLA VIII.

ANSELMI AD JOANNEM PRIOREM.

ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis, amico suo JOANNI, priori canonicorum de monte S. Eligii, et congregationi sub illo Deo servienti, salutem.

Clericus iste natione Anglus, nomine Northmannus de quadam ecclesia in qua noviter sunt congregati clerici qui regulariter vestro more vivere volunt, venit ad vos desiderans vobiscum aliquanto tempore, quanto vobis placuerit, conversari, quatenus vestro ordine et vestris consuetudinibus instrui possit in servitio Dei ad suam et aliorum utilitatem. Qui quoniam noster familiaris est, ne aliquis suspicetur eum alia causa peregrinari, rogat litterarum nostrarum testimonio notificari, et nostra notitia et prece apud vos ad hoc quod desiderat adjuvari. Quamvis ergo de vestra religione nihil nisi sola dilectione meruimus, tamen quia de vestra conver-

satione et benevolentia confido, quoniam religiosorum est ad religionem volentes prolicere libenter, cum opportunitas se exhibet, instruere, precor ut ei, quantum vobis opportunum erit, concedatis, sicut postulat, in vestra conversatione remanere.

EPISTOLA IX.

ANSELMI AD BALDUINUM REGEM HIERUSALEM.

BALDUINO, gratia Dei, regi Hierusalem, charissimo domino, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, per regnum terrenum ad cœleste sublimari.

Benedictus Deus in donis suis, et sanctus in omnibus operibus suis (*Psal. xlv, 13*), qui vos ad regis dignitatem sua gratia in illa terra exaltavit in qua ipse Dominus noster Jesus Christus per se ipsum principium Christianitati seminans, Ecclesiam suam, ut inde per totum orbem propagaretur, novam plantavit, quam propter peccata hominum judicio Dei ab infidelibus diu ibidem oppressam sua misericordia nostris temporibus mirabiliter resuscitavit. Ego itaque, memor magnæ dilectionis et beneficiorum quæ in patre et matre vestra et filiis eorum erga me sum expertus, exprimere scribendo nequeo quantum de gratia Dei quam in fratre vestro et vobis, eligendo vos ad illam dignitatem ostendit, gaudeo, et quanto affectu ut vos qui fratri successistis, non tam vobis quam Deo regnare studeatis, desidero. Unde, mi charissime domine, etiamsi mea exhortatione non egeatis tamen ex cordis abundantia, ut fidelissimus amicus precor vos, monco, obsecro, et Deum oro quatenus sub lege Dei vivendo voluntatem vestram voluntati Dei per omnia subdatis. Tunc enim vere regnatis ad vestram utilitatem, si regnatis secundum Dei voluntatem. Ne putetis vobis, sicut multi mali reges faciunt, Ecclesiam Dei quasi domino ad serviendum esse datam, sed sicut advocato et defensori esse commendatam. Nihil magis diligit Deus in hoc mundo quam libertatem Ecclesiæ suæ. Qui ei volunt non tam prodesse quam dominari, procul dubio Deo probantur adversari. Liberam vult esse Deus sponsam suam, non ancillam. Qui eam sicut filii matrem tractant et honorant, vere se filios ejus et filios Dei esse probant. Qui vero illi quasi subditæ dominantur, non filios, sed alienos se faciunt, et ideo juste ab hereditate et dote illi promissa exheredantur. Qualem illam constituētis in regno vestro, in hac nova resurrectione talem illam diu **430** suscipient et servabunt in futura generatione. Quod autem ego vobis persuadere desidero, oro Deum omnipotentem ut ipse persuadeat, et sic vos in via mandatorum suorum deducat, et ad gloriam regni cœlestis perducatur. Amen. Remerium latorem præsentium, qui se de vestra nutritura esse cognoscit, celsitudini vestræ commendo. Et quia mecum diu conversatus de domo nostra, ubi se sua strenuitate et bonis moribus valde amabilem fecit, ad vos vadit; precor, ut Dominum dilectum, quatenus apud vos melius illi sit, propter amorem nostrum. Valet.

EPISTOLA X.

ANSELMI AD ANHELITEM ABBATISSAM EJUSQUE SANCTIMONIALES.

ANSELMUS archiepiscopus, filiae charissimæ, domine abbatissæ ANHELITI et sanctimonialibus, sub ea Christo famulantibus, salutem et benedictionem.

Si vos multum non amarem, multum vos increparem, quia postquam vos ipsæ ad me nuntium vestrum misistis, et de illo mortuo quem quidam volunt pro sancto haberi quid vobis faciendum esset nostrum consilium requisistis, in consilio nostro non stetistis, sed insuper præcepto nostro inobedientes exstitistis. Quapropter mandans præcipio vobis ut, si a divino officio suspendi non vultis, omnem amodo honorem cuius sancto debitum illi mortuo auferatis, et ei nec oblationem faciatis, nec factam ad opus vestrum suscipiatis. Filium autem ejus qui ad tumbam ipsius decumbit et ibi moratur a villa depellite, nec ei amplius aliquam inibi facultatem manendi relinquit. Valet.

EPISTOLA XI.

ANSELMI AD HILDEBERTUM CENOMANENSEM EPISCOPUM (44).

ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis, HILDEBERTO domino, et reverendo coepiscopo Cenomansensi, salutem temporalem et æternam.

Litteræ vestræ sanctitatis valde me vobis debitorem reddunt, non quia me supra me extollunt, sed quoniam immensam dilectionis erga me sinceritatem ostendunt. Si enim propter Deum ut illi placeamus inimicos, multo magis ne illi displiceamus diligere debemus amicos. Quapropter si aut nullam aut minorem dilectionem vobis tribuo, injustum in mea conscientia me judico. Sicut igitur hanc volo vitare injustitiam, sic vestram amplecti desidero amicitiam. Fateor etiam quia si mihi esset possibile, vos ad duplum quam me diligatis deberem diligere, quia vos me prævenistis amore quod probastis munere. Nam, quoniam immeritum dilexistis, non minus debeo rependere, et sicut datis exemplum tantumdem gratis debeo impendere. Quoniam, si significastis vobis placere hoc quod de opusculis nostris vidistis, presumpsimus vobis mittere quædam, quæ, ut puto, nondum vidistis.

EPISTOLA XII.

ANSELMI AD MATHILDEM REGINAM ANGLORUM.

Domine et filie charissimæ MATHILDI regine Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus Cantuariensis, fideles orationes, et fidele servitium, et benedictionem Dei et suam.

Gratias ago Deo et celsitudini vestræ pro bona voluntate, quam erga me habetis et erga Ecclesiam Dei, et oro Deum omnipotentem, ut in sua dilectione vestram augeat devotionem, et sic vos in hoc faciat perseverare ut æternam ab eo recipiatis retributionem. Oro etiam ut sic faciat vestram bonam inten-

tionem proficere quatenus per vos cor Domini nostri regis avertat a consiliis principum quæ reprobant, et consilio suo quod in æternum manet, adhaerere faciat. Consolationem et exhortationem vestram gratanter sicut a domina et secundum Deum amica accipio, quia de Dei dilectione illam procedere intelligo. Si quid placet vestræ dilectioni mihi mandare, latori præsentium sicut mihi ipsi viva voce secure potestis intimare. Omnipotens Deus omnes actus vestros dirigat, et vos ab omni malo custodiat.

EPISTOLA XIII.

ANSELMI AD ROBERTUM COMITEM FLANDRIÆ.

Domino, et in Deo dilecto, ROBERTO comiti Flandriæ, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis fideles orationes cum servitio.

Audivi quia quosdam de vestris abbatibus concessistis regulari electione ordinari, ut investituram de manu vestra non acciperent. Unde gratias ago Deo ejus gratia cor vestrum ad hoc quod sibi placet direxerit, et gaudeo pro vobis quia ecclesiasticis institutis ad Christianæ religionis profectum valentibus sine contradictione favetis. Cum enim hoc facitis, non homini, sed Deo obeditis, et vos verum et fidelem filium Ecclesiæ Dei et verum Christianum ostenditis et vos esse de ovibus beato Petro apostolo commendatis, cui Deus claves dedit regni cælorum monstratis. Certum quippe est quoniam qui non obedit Romani pontificis ordinationibus, quæ sunt propter religionis Christianæ custodiam, inobediens est apostolo Petro cujus vicarius est, nec est de grege illo qui ei a Deo commissus est. Quærat igitur ille alias regni cælorum portas, quia per illas non intrabit quarum claves Petrus apostolos portat. Gaudens itaque gratias ago vobis, et oro ut Deus retribuatur vobis, quia bonum exemplum aliis principibus datis, et omnes servos Dei hoc modo ut orent pro vobis invitatis et Deum ad amorem et auxilium vestrum in vestris negotiis invocatis. Precor, obsecro, moneo, consulo, ut fidelis animæ vestræ, mi domine, et ut in Deo vere dilecte, ut nunquam æstimetis vestræ celsitudinis minui dignitatem, si sponsæ Dei et matris vestræ Ecclesiæ amatis et defenditis libertatem; nec potetis vos humiliari, si eam exaltatis, nec cretatis vos debilitari, si eam roboratis. Videte, circumspecte, exempla sunt in promptu; considerate principes qui illam impugnant et conculeant, ad quid proficiunt, ad quid deveniunt? Satis patet, non eget dictu. Certe qui illam glorificant, cum illa et in illa glorificabuntur. Inter quos Deus vos et conjugem vestram et prolem vestram in presenti et in futura vita annumeret. Amen.

431 EPISTOLA XIV.

ANSELMI AD ROGERUM, ROBERTUM ALIOSQUE ABBATES.

ANSELMUS, gratia Dei, archiepiscopus Cantuariensis, ROGERO abbati, et ROBERTO filio comitis Hugonis et aliis monachis de monasterio Sancti Ebrulfi.

NOTE.

(44) Responsio est ad Epistolam 161 lib. iii et ad epistolam 162.

Nimis palam est, nec dissimulari ullatenus potest A quomodo ingressi estis cœnobium Sancti Edmundi, et qua violentia extorquere conamini electionem fratribus ejusdem Ecclesiæ et assensum vestræ inordinatæ voluntatis. Quod quam irreligiose, quam contra monachicum propositum, et contra regulam sancti Benedicti, quam professi estis, et contra sacram Scripturam quæ dicit: *Nemo sibi sumit honorem, sed qui vocatur a Deo* (Hebr. v, 4), et contra ipsum Deum faciatis, videt ipse Deus qui discernit inter pastorem et lupum rapacem. Et quidem dominum meum regem prohibere nequeo quin vos constituat super terrena, sed super animas propter quas abbas et dicitur et constituitur, nemo potest quemquam constituere, nisi quibus Deus dedit potestatem ligandi atque solvendi. In meo primatu et archiepiscopatu est illa Ecclesia, et proprie pertinent ejus consecrationes ad archiepiscopum Cantuariæ, quem me esse non ignoratis. Nihil igitur eorum quæ ad me pertinent alicui vestrum unquam concessi aut concedo; imo oro Deum et conabor, quantum adjuvante Deo potero, ut Deus convertat cor domini mei regis ad hoc quod Deo magis placet, et animæ ejus expedit; et faciet eum corrigere secundum voluntatem suam, si quid contra eam facit. Christiani estis sub Christiana lege, et sub monastica professione vos vivere præsteminis. Si contra hoc facitis, nec Christianos nec monachos vos esse aperte ipso opere fatemini. Certissimum autem est quia si in hoc perseveratis, contra prædictam professionem facitis. Moneo igitur vos, ut Christianos et monachos, quatenus vos plus Deus timere quam hominem ostendatis, et ab incepta perversitate constanter desistatis. Quod si magis adversari Deo vultis quam hominibus, anastio vobis quia Deus adversabitur animabus vestris. Deus cui dicitur: *Tibi derelictus est pauper; orphanus tu eris adjutor* (Psal. x, 14), ipse videat et intueatur, si quas tribulationes fratribus ejusdem Ecclesiæ deinceps feceritis.

EPISTOLA XV.

ANSELMUS AD GERARDUM EBORACENSEM ARCHIEPISCOPUM.

ANSELMUS, Ecclesiæ Cantuariensis servus, reverendo archiepiscopo GERARDO Eboracensi, salutem.

Sciat charitas vestra quia litteras illas quas queritor legi et transcribi, nec ego alicui ostendi, nec dedi vel misi, nec aliquis per me, nec scio quomodo factum sit quod aliquis eas ut transcriberentur habuit; et cum hoc legi in litteris vestris factum esse, mihi displicuit. Et quamvis vestra prudentia nihil suspicetur de me quod dedecet, meum tamen est confiteri et asserere, quia non amo contumeliam vestram, aut alicujus coepiscoporum meorum, nec quoquo modo res se habeat de litteris illis, mendacii vos arguendos existimo. Cum autem loquar vobis, cum si quid rescribo non sufficit, viva voce spero me satisfactorum esse, quia nec ego in hac re culpabilis sum, nec a legatis nostris aliqua inmissa est falsitas. Capitala concilii solummodo mitto, quia sententiarum eorum expositiones nulli volo transcribere, donec

vestro et aliorum episcoporum qui in concilio adfuerunt approbentur iudicio.

EPISTOLA XVI.

ANSELMUS AD EUNDEM.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, reverendo archiepiscopo GERARDO Eboracensi, salutem.

Lætor de vestro bono et religioso studio circa clericorum vestrorum integritatem. Ad ea vero de quibus vestra prudentia nostrum petit consilium, respondeo quia de iis quæ in concilio nostro et coepiscoporum nostrorum communi consensu statuta sunt, nihil relaxandum consulo. De iis autem de quibus in eodem concilio non tractavimus, non enim simul omnia necessaria potuimus, ut de ablatione præbendarum ante idem concilium venditarum, et de similibus, quoniam non solum ad meam et vestram personam, et ecclesias nostras pertinent, sed etiam ad multas ecclesias et personas, et in iis multi dissentiant, conveniens mihi videtur ut in proxima Nativitate Domini nostro et coepiscoporum nostrorum communi consilio Deo dictante sententiam certam statuamus.

EPISTOLA XVII.

HUGONIS ABBATIS CLUNIACENSIS AD ANSELMUM.

Dulcissimo ac venerabili, merito amando venerandoque Patri domino ANSELMO, sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ summo pontifici, frater Hugo abbas Cluniacensis, cum suo pusillo grege, quod præparavit Deus diligentibus se in veritate.

Quoniam, vir sanctissime, difficile est optata nos ad invicem satiari præsentia, vel mutua et frequenti collatione corda nostra delectari, bonum arbitramur, si saltem litterali visitatione animos nostros pro tempore pascamus. Quis enim tam gloriosum tamque spiritualem habens in Christo amicum, qualem vos divina nobis concessit gratia, non omnimodis optet saluberrima illius recordatione recreari et relevari sancta renuntiatione. Prius quidem quam faciem vestram videremus, ille suavissimus odor bonæ famæ, aures nostras reverberans, jam dulcedine sua nostrum interiore hominem impinguabat. At postquam vestram hilarem præsentiam cernere Deo volente meruimus, non est facile dictu qualiter totus vobis adhæsimus, vestroque cordi quasi partem nostri univimus. Verum non hæc nostra sunt, sed illius qui spirat ubi vult (Joan. iii, 8). Ipsi gratias agimus, ipsum exoramus ut quos ita junxit in hac vita, non permittat separari in cœlesti gloria. Perpendimus satis vos multas et graves postquam a nobis discessistis pertulisse anxietates. Et si voluntas esset summi dispositoris, scimus vos desiderasse multo magis cum Maria sedere ad pedes Domini (Luc. x, 59) ejusque vultum contemplari, quam laborare ministrando cum Martha (ibid., 40). Verumtamen quia potestas hominis non est in manu ipsius, date manum voluntati illius, cui est cura de vobis, quique luce clarius novit quid sit vobis salubrius. In eo totam spem vestram reponite, ab ipso virtutem et perseverantiam quærite quantum fieri potest,

patiens ad omnia. Adsit vobis ille qui nulli unquam in mare deferimus, dum sanctitatem vestram quasi docere præsumimus? Non docemus, sed præcordialem amicum nostrum consolari volumus; hoc tantum secure addentes, quia domus Cluniacensis aucilla vestra in vita et morte vestra non deerit servituti. Filium autem nostrum dominum Gofridum sacristam ad partes illas, sicut ab ipso melius audietis, destinantes vestra commendare paternitali necesse non arbitrantur, quoniam cum **432** magnis sæpius referre solet quantæ charitatis consilium auxiliumque ei in præterito anno contulistis. Nec solum ipse, sed et omnes fratres nostri per vestram transeuntes præsentiam, plurimam vestra sanctitatis prædicant charitatem. Super quibus, quantas prævaleamus gratias persolventes humiliter petimus ut per hunc ad nos remeantem vestrum esse, vestrumque velle, nobis insinuare dignemini, ut gaudere possimus cum gaudente et cum dolente, quod omnipotens Deus avertat a vobis, ut filii condoleamus. Gratia Dei et pax vobiscum, pater gloriose. Memento nostri in sanctis orationibus vestris.

EPISTOLA XVIII.

ANSELMI AD HUGONEM LUGDUNENSEM ARCHIEPISCOPI (45).

Domino reverendo, et Patri diligendo, Hugoni venerabili primati Lugdunensi, ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis, quod servus, quod filius, quod totus suus.

Gaudendo gratias agimus Deo, et gratias agendo gaudemus quia pietas divina vestrum desiderium visitandi locum in quo salus nostra procurata est, adimplevit, et nos de reditu vestro et de salute vobis restituta lætificavit. Gratias quoque refero vestra paternitati, non solum pro multimodis beneficiis mihi impensis, verum etiam pro indeficienti bona voluntate, quæ me paterna sollicitudine et litteris suis visitare et ad eadem beneficia repetenda, si opus sit, non cessat visitare. Quibus bonis quoniam nihil ego cogitare queo quod possim recompensare, Deum omnipotentem pro cuius amore hoc facitis, quanto affectu possum oro, ut ipse vobis dignetur remunerare. Nostrum esse quale sit in Anglia, charitas vestra desiderabat per scriptum cognoscere, sed legatus vester plenius vobis viva voce quam ego scribendo poterit ostendere. Hoc tantum dico quia, quando spero meas adversitates mitescere, tunc magis sentio eas exardescere. Tota enim me vis Angliæ, cum solus ibi sim, molitur subvertere, quia me ab obedientia sedis apostolicæ non valet avertere; ad quod etiam ipsi episcopi cum rege sic æstuant ut etiam consecrationes quæ non nisi ad me pertinent, si sit qui velit accipere, ipsi præsumere non metuant. Omnipotens Dominus vestram nobis paternitatem in gratia sua diu conservet incolumem. Amen.

EPISTOLA XIX.

ANSELMI AD DIACUM S. JACOBI EPISCOPUM

DIACO reverendo Sancti Jacobi episcopo ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, gratiæ supernæ auxilium et consolationem.

Cum semper nos Christiani invicem congaudere debeamus et condolere, tunc utique maxime cum prosperitatem et exaltationem Christianitatis et adversitatem ad ejusdem humiliationem cognoscimus pertinere; vestri itaque timoris atque doloris ex litteris vestris causam cognoscentes, unde timetis, inde timemus, et quod doletis, pariter dolemus. Quia milites nostros contra Sarracenos ad vestrum auxilium commoneri desideratis, libenter pro opportunitate nostra eos commovebimus, et ad subventionem Christianorum commovebimus. Sed noverit sanctitas vestra quia regnum Anglorum bellorum contra se undique surgentium nuntio fere quotidiano commovetur, unde satis vercor ne contingat nos pro vobis minus prodesse, quia nobis hostes timeamus obesse. Nam dum quisque curat tueri propria minus potest curare communia. Conabimur tamen, Deo annuente, hoc efficere orationum devotione, quod non valemus militum collectione. Speramus autem in misericordia Dei quia non relinquet virgam peccatorum super sortem justorum (*Psal.* cxxiv, 3), neque tradet bestiis animas confitentes sibi (*Psal.* lxxiii, 9). Omnipotens Deus adjutor in opportunitatibus, in tribulatione (*Psal.* ix, 10), subveniat vobis secundum necessitatem vestrae tribulationis. Amen.

EPISTOLA XX.

ANSELMI AD GUILLELMUM ROTHOMAGENSEM ARCHIEPISCOPI.

Domino et Patri GUILLELMO, reverendo archiepiscopo Rothomagensi, ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis, salutem.

Clamo et queror ad vos, et ad vos et ad omnes episcopos et abbates et totam Ecclesiam Northmanniæ pro me et pro congregatione ecclesiæ Sancti Edmundi quæ est in Anglia, de abbate monasterii Sancti Ebrulfi quod est in Northmannia, et vestram peto justitiam. Injuria, quam nobis nimis inordinate fecit in Anglia, præter opinionem quam de illo habebamus, hæc est. Juvenem quemdam filium comitis Hugonis de Cestre, nimis carentem prudentia et utilitate et virtutibus ad abbatis pertinentibus personam, per potestatem regiam ingressit in ecclesiam Sancti Edmundi cum armis, monachis, quantum in ipsis erat, recusantibus et contradicentibus, et omnino sine nostra concessione, ad quem pertinent omnes ejusdem ecclesiæ consecrationes. Qui ibi nititur extorquere ab ipsis monachis obedientiam et electionem, et ut animas suas commendent illi custodiendas, qui quam non idoneus ad hoc sit, aperte cognoscitur, quia ipse nusquam sine laterna et cu-

NOTÆ.

(45) Est responsio ad epist. 64 in. iii.

stodia, atque antequam ad hoc assumeretur, sibi ipsi credebatur. Precor igitur ut eundem abbatem auctoritate vestra monachum suum revocare cogatis, et ecclesiam quam iniquè opprimit, velut a lupo rapace et oves dispergente liberetis, ne nos aliquid super monachum vestrum nostræ auctoritatis censum, vestra cessante, facere cogamur. Valete.

EPISTOLA XXI.

ANSELMUS AD ELFERUM ET ALIOS MONACHOS.

ANSELMUS archiepiscopus, fratribus et filiis charissimis, priori ELFERO, et aliis monachis cœnobii Sancti Edmundi, salutem et benedictionem Dei.

Misereor et compatiar charitati vestræ in longa et nimia tribulatione laboranti. Et tanto magis affectuosius hoc facio, quanto vos non pro terrenæ rei cupiditate, sed pro iustitia tribulari considero. Iustitia enim est, quia non contra ordinem vestrum, non contra regulam S. Benedicti, non contra auctoritatem aliorum sanctorum Patrum, nec sine consilio eorum a quibus religionis regimen et consilium respectare debetis, abbatem vultis accipere. Quapropter si propter hoc perturbationes et molestias patimini, videbit Deus qui omnia mala aut corrigit, aut punit, et bona nutrit et confortat, et dabit vobis consolationem suam congruo tempore qui adjutor est in opportunitatibus in tribulatione (*Psal. ix, 10*), si tamen flagella Patris sustinere humiliter volueritis, et in spe misericordie ejus non defeceritis. Ad illum clamare non solum orando, sed et vitam vestram in mandatis ejus et in ordinis vestri custodia toto corde, toto conatu, in omni loco et in omni tempore servando. Gravis est aliquando et ingrata in tribulatione patientibus verborum sine alio auxilio consolatio, sed non debet hoc esse servus Dei, qui spem certam habent in Deo, quia quanto major est tribulatio, tanto major sequitur patientiæ retributio. Omnipotens Deus sua vos lætificet consolatione, et in prosperis et in adversis sua vos semper protegat benedictione.

433 EPISTOLA XXII.

ANSELMUS AD GUILLELMUM ROTHOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM

Domino et Patri reverendo GUILLELMO, archiepiscopo Rothomagensi, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, cum assiduis orationibus fidele servitium.

Pro injuria et oppressionibus, pro gravaminibus, pro destructione ecclesiæ S. Edmundi clamavi ad paternitatem vestram, et nondum exaudistis clamorem nostrum, conquestus sum, et nondum sensi compassionem vestram. Promisistis vos facturos quod rogaveram de monachis monasterii S. Ebrulfi qui prædictam ecclesiam gravant, spoliunt, destruunt, sed nimis moratur effectus promissionis vestræ, adhuc clamor intimo doloris corde cogente pro me ad ejus propriam curam pertinet illa ecclesia, et pro fratribus qui in ea conversantur; propter Deum, si telum Dei habetis, si episcopalem pietatem habetis, rogo, obsecro, ad vestigia vestra mente me promerito, succurrite, miseremini orphanis et viduæ

A Ecclesiæ, quibus pro parte invehitur privignus, pro pastore lupus, pro ductore cæcus, pro doctore nascius, pro abbate fur et latro, quia non intrat per ostium. Revocate monachos vestros, liberate nos ab oppressionibus eorum. Facite ut abbas monasterii S. Ebrulfi revocet monachos suos, quos contra legem Dei et ordinem suum in ecclesiam prædictam ingressi, et res ejusdem ecclesiæ quas inde abstulit sacrilega rapina, juste restituat. Valete et succurrite, precor, festinate.

EPISTOLA XXIII.

ANSELMUS AD ROBERTUM, ERNULFUM, RADULFUM, PHILIPPUM, BERNARDUM ET ALIOS.

ANSELMUS Cantuariensis archiepiscopus, ROBERTO comiti, et fratri ejus ERNULFO comiti, et RADULFO DE MORTUO MARI, et PHILIPPO DE BRAYOSA, et BERNARDO DE NOVO MERCATO, et aliis qui terras habent in episcopatu degentibus Vailfridi episcopi, amicis et filiis in Deo charissimis, salutem et benedictionem Dei.

Quamvis vos ipsi solliciti esse debeatis de salute vestra, ad me tamen pertinet ut vos ad hoc quod vos decet coram Deo et animabus vestris expedit, excitem amica exhortatione, et invitem paterna admonitione. Precor itaque vos ut amicos, et consulendo moneo ut filios dilectos, quatenus dilecto Wilfrido episcopo de Sancto David, propter honorem vestrum et propter religionem Christianam, omnem reverentiam et obedientiam quæ episcopo in suo episcopatu debetur cum amore exhibeat, et quæcunque episcopali dispositione fieri debent, ejus consilio faciatis. Sic enim vos ipsos ante Deum exaltabit, si vos religiosa humilitate episcopo vestro, sicut Deus ordinavit, subjeceritis. Et si in aliquo vestro consilio opus habuerit, promptos vos ut Christianos bonos inveniat, quatenus Deus vobis in omnibus necessitatibus vestris subveniendo retribuat. Hoc quoque maxime moneo et consulo, quia vobis valde necessarium est, si Deum non vultis offendere, ut si terras aut decimas, aut ecclesias, aut aliquid quod ad ecclesiam ejus ecclesiastica rectitudine pertinet, tenetis, ut reddere propter timorem Dei studiose curetis. Nam certum est quoniam qui Deum exhæredat, vel ecclesias ejus in hac vita, si D sine poenitentia et emendatione moritur, a regno Dei exhæredatur in futura vita. Omnipotens Deus sic vos det hæc et alia bona in hoc sæculo operari, ut vos faciat de beata retributione in æternum gloriari.

EPISTOLA XXIV.

ANSELMUS AD ROBERTUM NORTHMANNIÆ PRINCIPEM.

Suo domino, et totius Northmanniæ principi ROBERTO, ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis, fidele servitium cum orationibus.

Qualiter dominus Guillelmus electus episcopus Wintoniensis de Anglia exierit, non est opus scribendo ostendere quoniam per ipsum et per alios qui rem ipsam cognoscunt poteritis discere. Sed quoniam ad me maxime pertinet illi compatiendo, et

per me et per alios, quantum possum, sicut debeo A subvenire, precor celsitudinem vestram si quid apud eam valeo quod deceat impetrare, quatenus in vobis sicut homo vester et sicut illi cognoscitis expedire, auxilium et consilium cum amore inveniat.

EPISTOLA XXV.

ANSELMI AD GUILLELMUM ROTHOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Domino et Patri GUILLELMO, reverendo archiepiscopo Rothomagensi, ANSELMUS servus Ecclesie Cantuariensis, fideles orationes cum servitio.

Cum semper gaudere et Deo gratias agere debeamus, quoties servos Dei gloriam mundi pro Christi amore contemnere videmus, nec ulla violentia aut blandimentis a rectitudine posse separari, tunc utique hoc maxime facere debemus, cum in filiis et familiaribus nostris hoc cognoscimus operari. Quanta autem virtute, quanta constantia dominus Guillelmus filius vester, et gratia vestra noster, quem canonicum et decanum Ecclesie vestre electum canonicum episcopum Wintoniensis Ecclesie nobis charitative concessistis, consecrationem ab iis a quibus eam sicut offerebatur recipere non debeat respuerit, et quomodo propter hoc rebus suis spoliatus et de Anglia expulsus sit, nullius scripto melius quam ejus viva voce, et eorum qui cum illo, quando hæc facta sunt, adfuerunt, paternitas vestra cognoscere poterit. Quæ res, quantum in ipso est, tam fortiter facta est, tamque patenti honestate se manifestat ut nullius relatione ad laudem ejus augeri valeat. Quapropter, quamvis nostra prece prudentia vestra non egeat, tamen ex cordis abundantia obsecro ut eum benigne sicut filium vestrum et meum pro justitia exultantem suscipiat, atque cum amore et honore ei auxilium suum et consilium, ubi res exiget, exhibeat. Aliis quoque quod ab illo de hac re reverentia vestra audiet, secure pro veritate testetur, et eos ad ejus amorem et honorem sicut meruit exhortetur. Valete.

EPISTOLA XXVI.

ANSELMI AD ROGERIUM SUUM AMICUM.

ANSELMUS, archiepiscopus, amico suo ROGERIO, salutem et benedictionem.

Vulgo solet dici quia amicus, velut medicus, in necessitate probatur. Hoc ideo dico quia si vera fuit amicitia quam domino Guillelmo electo episcopo in prosperitate ostendistis, nunc apparebit, et amor erit constantior [al., major erit et constantior] in majori necessitate. Ad quod si preces nostræ et monitio nostra bonæ voluntati vestræ possunt aliquid addere, obsecro ut propter honestatem vestram et propter amorem vestrum in iis quæ hactenus bene et fideliter, illum adjuvando fecistis non deficiatis, sed quanto magis illum indigere cernitis, tanto studiosius strenuitatis vestræ auxilium illi exhibeatis.

434 Quod si feceritis, et me amicum vestrum amiciorem vobis reddetis, et amicitiam vestram omnibus veram esse ostendetis. Valete. Omnipotens Deus tribuat tibi omnium peccatorum tuorum absolutio-

nem et remissionem, et orationum mearum, si quid valent, in vera charitate participationem.

EPISTOLA XXVII.

ANSELMI AD MALCHUM WATERFORDIENSEM EPISCOPUM.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ, amico et coepiscopo MALCHO Waterfordiensi, salutem et benedictionem.

Audivi quod dominus Samuel episcopus Dublinensis monachos ecclesie Dublinæ aut nulla aut parva occasione ejicit, nec pro ulla satisfactione, vult recipere, et quia contra consuetudinem crucem facit gestari ante se in itinere, et quia res ecclesie illius ab archiepiscopo Lanfranco datas velut proprias distribuit. De iis omnibus illi nostras mitto litteras, et populo ejusdem civitatis mando, ut prædictarum rerum distributionem prohibeat. Et quoniam non invenio per quem litteras nostras illi aptius mittam, precor fraternitatem vestram, quatenus eas illi per præsentiam vestram exhibeatis; et eum charitative viva voce ut monitioni nostræ quam illi scribimus assensum præbeat rogando et consulendo moneatis. Valete.

EPISTOLA XXVIII.

ANSELMI AD GUILLELMUM ROTHOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Domino et Patri reverendo archiepiscopo Rothomagensi GUILLELMO, ANSELMUS, servus Ecclesie Cantuariensis, quod patri filius.

Quamvis dominus Guido lator præsentium olim nobis ut domino et patri familiari notitia, ut ait, adhæserit, tamen quia novit quanta inter vos et me mutua sit dilectio, nostris litteris vestræ commendari petit sanctitati. Sciat igitur vestra paternitas quia cum nostra amicitia et licentia redit de Anglia in Northmanniam ad suam Ecclesiam. Quod precor ut apud quoscunque opus fuerit vestra testetur auctoritas. Precor etiam ut ubi vestro consilio et auxilio eguerit, secundum quod vestram decet reverentiam, ad salutem animæ suæ promptum inveniat. Valete.

EPISTOLA XXIX.

ANSELMI AD GONDULFUM EPISCOPUM.

ANSELMUS, archiepiscopus, reverendo episcopo GONDULFO, salutem.

Notum sit dilectioni vestræ quod gratia Dei vestris suffragantibus orationibus sanus sum et usque ad Carrotum Romam tendens sine perturbatione ivi. Quo cum pervenissem, et a D. comitissa, et episcopo honorifice susceptus fuisset, mirati sunt quod tali in tempore tam periculosum iter peragendum arripissem. Affirmaverunt siquidem quod nec Romam videre si ceptum iter tenerem, nec ulterius, præ nimia loci infirmitate caloris angustia redire valerem. Tale quocunque esse hoc in tempore me iter agere, ac si mihi licenter mortem vellem ascendere. Consilio itaque eorum et omnium amicorum meorum in tempus congruum iter agendum distuli, et in Northmannia expectaturus Beccum redii. Debita igitur mea quæ in Anglia debeo, precor et mul-

tum precor ut solvatis, et reliquum quod habere potestis de meis redditibus per Ansfredum praesentem nuntium quam citius potestis mihi mittatis. Solutionem Romescoti usque ad festum sancti Michaelis differre potestis. Eleemosyna vero ne aliquam penuriam patiat, prudentia vestra invigilet. Godfrido de Mellinges dicite ut Guillelmo filio suo det **xx** solidos denariorum. Guillelmo filio Hionis **xx** marcas argenti, et Albrico **ii** ad festivitatem S. Michaelis dabit. Orate pro me ut Deus me et actus meus dirigat, et in beneplacito suo ad salutem meam et omnium mihi commissorum disponat. Salutate filios et fratres nostros nostrae et vestrae congregationis.

EPISTOLA XXX.

ANSELMUS AD MATHILDEM REGINAM.

Reverendae dominae suae MATHILDI gloriosae reginae, ANSELMUS archiepiscopus, fideles orationes cum fidei servitio, et benedictionem Dei, et suam, quantum potest.

Gratias ago magnas susceptae vestrae largitioni, sed multo majores sanctae quam erga me sum expertus dilectioni. Quas quoniam corporis officio nequeo peragere, cordis affectu cupio indesinenter persolvere, siquidem quantumcunque sit Vestra corporalis absentia; removeri tamen nequit a mente mea fidelis dilectionis vestrae prudentia. Quapropter desideranter oro, et orando desidero ut Deus quod ego per me non valeo, ipse vobis pro me retribuatur, et quantum scit expedire, suam erga vos dilectionem et vestram erga se perficiat. Quanto affectu possum et quantum de celsitudine vestra audio praesumere, precor, obsecro, supplico, fideliter consulo, ut Ecclesiarum Angliae paci et quieti pietas vestra studeat, et maxime filiis earum imbecillioribus minusque potentibus, in tribulationibus suis et desolationibus, quasi orphanis Christi subveniat, et ad similitudinem evangelicae gallinae illos sub alis doceat protectionis suae consoletur et foveat. Unctio sancti Spiritus vos in omnibus doceat, et quae sibi magis placent et vobis expediunt persuadeat, et post temporale regnum ad aeternum perducatur.

EPISTOLA XXXI.

ANSELMUS AD ANSELMUM NEPOTEM.

ANSELMUS, archiepiscopus, ANSELMO, carne nepoti, dilectione filio suo charissimo, salutem et benedictionem Dei, et suam.

Quoniam singulariter te inter omnes consanguineos meos diligo, ut proficias coram Deo et coram omnibus desidero. Quapropter moneo te et praecipio tibi, sicut filio dilectissimo, quatenus ad hoc pro quo te in Angliam dimisi sollicite perficere studeas, et nullum tempus in otiositate transeas. In declinatione et virtute grammaticae cognoscenda maxime intende, in dictamine, et plus in prosa quam in versibus te exerce. Super omnia mores et actus tuos coram hominibus, et cor tuum coram Deo custodi, quatenus, cum Deo annuente te videro, de tuo pro-

Afectu gaudeam, et tu de mea laetitia gaudeas. Vale. Deo corpus et animam tuam commenda.

435 EPISTOLA XXXII.

ANSELMUS AD ERNULPHUM PRIOREM ET ALIOS ECCLESIAE CANTUARIENSIS.

ANSELMUS archiepiscopus, dominis fratribus et filiis suis charissimis, domno priori ERNULPHO, et aliis sub illo in Christi Ecclesia Cantuariensi Deo servientibus, divinae gratiae et benedictionis consilio semper regi et consolari.

Priores litteras a vestra fraternitate directas laetus suscepi, quia per omnia vos vestra, Dei protectione, in prosperitate manere per litteras episcopi Rossensis et per earum latorem accepi. Quam laetitiam etsi non multum litterae sequentes conturbaverunt, aliquatenus tamen obnubilaverunt. De regis namque petitione, quam mandastis, non parum miratus sum, sed quod nihil sine nostro consilio, sicut vobis decet facere, voluistis, et praeccepti nostri memores fuistis, gavisus sum. Potens est enim Deus regiam voluntatem ab omni indignatione, quam hac occasione adversum nos nasci timetis, avertere, cum vos recte et ordinate facere conspiciet, aut si hoc illi facere non placuerit, et aliquid inde vobis contra voluntatem vestram, quod avertat Deus! contigerit, certi esse debetis quia melius est pati aliquid propter justitiam sub Dei consolatione quam aliquid facere inordinate in ejus offensione. De hoc igitur Dei dispositionem, cui me et vos et omnia nostra commendo, expectabo, et sicut consulistis regi per reverendum et amicum nostrum episcopum Rossensem ut totum episcopatum nostrum in pace et quiete permanere permittat sicut mihi promisit, mandabo. Quod si Deus et votum meum et vestrum sua gratia disposuerit, Dei pietatem laudate, et si aliter evenierit, quidquid illud sit, per qualemcunque nuntium, ubicunque sim, mandate. Contra haec et contra omnia adversa vos armis justitiae a dextris et a sinistris armate, Deum time, semper eum praesentem publice et secrete, et vos illi praesentes cogitate. Ordinem vestrum emendando cogitationes et actus vestros in omni innocentia custodite; et sic Deus vobis omnia cooperabitur in bonum (Rom. viii, 28), et erit vobiscum sive in pace sive in tribulationibus, omnibus diebus vitae vestrae. De reditu meo in Angliam antequam quod incepi perficiam de quo mihi mandastis, dominus noster rex nihil mihi mandavit, sed tantum prosperitatem et hilaritatem suam, sicut fidei suo et congaudenti, per litteras intimavit. Omnipotens Deus et in prosperis et in adversis super vos et in vos suam effundat benedictionem, et nunquam patiat a vobis suam deesse consolationem. Gratias ago domino priori et omnibus vobis pro dilectione et beneficiis quae nepoti meo propter amorem meum impenditis. Quamvis enim hoc non dubitem, ipse tamen suis litteris hoc mihi magno affectu intimavit.

EPISTOLA XXXIII.

ANSELMUS AD GONDULFUM ROFENSEM EPISCOPUM.

ANSELMUS archiepiscopus amico suo reverendo
GONDULFO episcopo Rofensi, salutem.

De salute et prosperitate nostra per latores præsentium cognoscere potestis, propter quod exivi de Anglia, quantum possum, adjuvante Deo, per me ipsum, quia autem non video me posse, conor perficere. Gratias ago vestræ bonæ voluntati et sollicitudini, quia mihi nuper in necessitate succurristis. Nam de ccccxxx marcis argenti quas tuli de Anglia, non habebam nisi xxiv, quando hoc quod nuper misistis, suscepi; multum namque plus me necesse est expendere quam putabam. De nostris rebus quia non magis in me quam in vobis confido et vestram novam bonam voluntatem, ut eas, sicut oportet, custodiat et tractetis, scio quia prece nostra non indigetis. Gratias itaque agens de iis quæ fecistis et facitis, rogo ut, sicut nuper mihi subvenistis, ita in futurum, quam citius potestis, subveniat, mittendo si quid de præterito anno de nostris redditibus habetis, et quidquid de futuro, precando, monendo, et necessitatem meam ostendendo, a præpositis nostris colligere potestis. De pauperibus quos apud Cantuariam pascere debeo, rogo multum ne ullam patiantur inopiam. Quod mihi mandastis de terra nostra de Roginges libenter accipio, nec aliam quam me rogastis habere voluntatem, habeo. Audivi quod Hugo filius Mabilæ, terram quam sine ulla donatione eum hactenus tenere permisi, vult vendere. Prohibete itaque ne ipse aut aliquis alius aliquid de terra nostra vendat, aut aliquo modo impediatur, sed omnia sicut ea dimisi permaneant, donec redeam. Salutate filios nostros et filias, et ut orent pro me oro. Radulfo filio Herengodi qui mecum fuit, date centum solidos.

EPISTOLA XXXIV.

ANSELMUS AD EUMDEM.

ANSELMUS, archiepiscopus, reverendo episcopo Rofensi GONDULFO, salutem.

Ubi et qualiter sim per præsentium latorem audietis, cur autem ad præsens in Angliam non redeam ex litteris quas regi mitto, cognoscere poteritis. Mando autem vobis ut eum fideliter ex nostra parte salutetis, et sigillum nostrum, quod vobis nuntii nostri dant, quod ei mitto, illi detis, et, si illi placuerit per litteras mihi respondere, illas mihi per præsentem legatum mittite. Quod si noluerit, quidquid responderit vestris litteris mihi mandate. Sigillum autem nostrum non prius regi ostendatis quam Guillelmus de Warelwast veniet in Angliam, et eidem Guillelmo exemplum litterarum quas regi mitto, secrete ostendatis. Videte etiam ut nullus præter ipsum nisi prior noster solus sciat ipsas litteras, antequam regi dentur. Postquam vero rex illas cognoverit, episcopis et aliis eas notificate, reginam ex nostra parte dulcissime salutate (46),

(46) V. Epist. 83 lib. III.

exemplar litterarum quas regi mitto vobis trans mitto.

EPISTOLA XXXV.

ANSELMUS AD EUMDEM.

ANSELMUS archiepiscopus, reverendo episcopo GONDULFO, salutem.

Litteras domini nostri regis suscepi, in quibus, sicut scitis, promisit mihi quia post curiam mihi responderet. Mando ergo charitati vestræ ut ad eum ex nostra parte eatis, et dicatis ita: Domine, archiepiscopus Cantuariensis mandat vobis fidele servitium sicut domino et regi suo, et mandavit mihi ut reducerem vobis ad memoriam quatenus, sicut mihi mandastis, respondeatis. Quod si ipse responsum suum mihi mandare voluerit per sigillum suum, bene. Si autem per litteras suas noluerit respondere, vos per litteras vestras mihi mandate quidquid responderit. Quod si adhuc in alium terminum voluerit differre responsum, accipiam dilationem, et alium terminum respondendi; si me interim saisitum, sicut eram quando exivi de Anglia, permiserit, ut vos mihi de rebus nostris mittere possitis, sicut mando et mandabo. Si autem me dissaisierit ut nostræ res non sint in mea potestate, dicite ei quia ego nullas inducias accipio, sed ita me habeo sicut 436 episcopus dissaisitus, sine iudicio quo episcopus dissaisiri debeat. Si vero et respondere voluerit, et tamen me saisitum non dimiserit, responsum ne reticeatis, sed tamen hoc ipsum quod dixi quia me habeo sicut episcopus dissaisitus sine iudicio, ne taceatis. Reginam, ut dominam et filiam charissimam dulciter salutate.

EPISTOLA XXXVI.

ANSELMUS AD BALDUINUM REGEM HIEROSOLYMITANUM

BALDUINO, gratia Dei regi Hierosolymitano, domino charissimo, ANSELMUS, licet indignus, archiepiscopus Cantuariensis, sic regnare super Jerusalem terrenam in hac vita, ut regnet in Jerusalem cœlesti in futura vita.

Quamvis Dei dono scientiam habeatis quæ vobis ad bene vivendum, adjuvante Deo, possit sufficere, et licet sciam in vobis bonam esse voluntatem, tamen cogit me abundantia dilectionis quam erga vos habeo, ut de tam longe aliquid scribam vestræ celsitudini. Sicut enim ignis ardens vento magis accenditur, ita bona voluntas amica monitione, ut plus ferveat excitatur. Scitis, mi charissime domine, quoniam civitatem Jerusalem et ante adventum Domini et in ipso ejus adventu elegit Deus quasi propriam sibi et familiarem de toto mundo. Ex ipsa enim fuerunt primi reges quos Dominus dilexit; ex ipsa fuerunt prophete, in ipsa fuit propria domus Dei, et sanctuarium ejus; ibi facta est nostra redemptio, ibi conversatus est Rex regum; inde per totum mundum diffusa est salus humani generis. Considerat igitur vestra celsitudo quam eminens gratia Dei sit,

NOTÆ.

quod vos in hac civitate regem esse voverit; et quanto affectu, quanto studio se debeat subdere voluntati Dei et ejus servitio rex quem ille ibi constituit. Precor ergo, obsecro, moneo, ut Dominum, ut dilectum, quatenus et vestram personam, et omnes vobis subditos sic regere secundum legem et voluntatem Dei studeatis, ut lucidum exemplum omnibus regibus terræ in vita vestra præbeatis. Dominus noster Jesus Christus sic regnet in corde vestro et in operibus vestris, ut vos cum rege David antecessore vestro in cælo sine fine regnetis. Amen. Scitote quia quotidie pro vobis oro, quamvis viles sint orationes meæ.

EPISTOLA XXXVII.

ANSELMI AD MATHILDAM COMITISSAM

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, dominæ, et matri in Deo, comitissæ MATHILDI, præsentis vite continua et diuturna lætari prosperitate, et futura perenni gaudere felicitate.

Celsitudini vestræ gratias agere volo, sed condignas meritis ejus scribere non valco. Quippe quod non semel tantum, sed pluribus vicibus me Deus per vos liberavit de potestate inimicorum meorum expectantium ut in manus illorum caderem, valde magnum beneficium cognosco. Sed cum intueor quam benigno, quam pio, quam materno affectu factum sit, multo magis illud quam proferre possim intelligo. Non enim oblivisci possum quam sollicita prece et obsecratione mihi per fratrem et filium nostrum Alexandrum mandastis ut nullo modo corpus meum illi exonerem periculo, et quanto studio hominibus vestris mandastis ut me non minori, imo si fieri posset, majori cura quam vestram personam susciperent, et non per breviorē, sed per tutiorem viam, usque ad securitatem deducerent. Quod illi quidem fideliter effecerunt, secundum quod vestram voluntatem cognoverunt. Cordis quidem mei affectus ad agendum gratias non deficit, sed os et stylus ad proferendum quod cor sentit, non sufficit. Quod ergo ego non possum, Deum oro ut ipse vobis retribuatur et vos ab omnibus inimicis corporis et animæ defendens, ad beatam et æternam securitatem perducatur. Sancti desiderii vestri in corde meo semper servo memoriam, quo ad contemptum mundi cor vestrum anhelat, sed illud sancta et necessaria, quam erga matrem Ecclesiam habetis, pie dilectio retractat. In quo intelligitur reverentia vestra ex utraque parte Deo placere, et ideo debetis æquo animo certum Dei consilium expectando onus quod portatis in angaria cum bona spe patienter sustinere. Hoc tamen præsumo consulere, ut si certum mortis periculum intueretur, quod Deus avertat! senseritis imminere, prius vos Deo omnino reddatis, quam de hac vita exeatis, et ad hoc velum semper paratum secreta penes vos habeatis. Quidquid dicam hoc oro, hoc desidero, ut Deus nulli vos nisi suæ committat dispositioni et consilio. Mandavi mihi vestra celsitudo per prædictum filium nostrum Alexandrum, quia orationes, sive meditationes, quas ego dictavi, et putabam vos ha-

bere, non habebatis, et ideo mitto eas vobis. Omnipotens Deus sua vos semper benedictione regat et protegat.

EPISTOLA XXXVIII.

PASCHALIS PAPÆ II AD GERARDUM EBORACENSEM EPISCOPUM.

PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, GERARDO Eboracensi episcopo.

Sedis apostolicæ benignitas etc. *Vide in Paschali II ad an. 1118.*

EPISTOLA XXXIX.

GIRARDI AD ANSELMUM.

Patri dilecto ANSELMO filius GIRARDUS, servitium et obedientiam.

Mentem veritatis amicam cavere oportet ne in eorum sententiam facile cedat quos ad mentiendum impellit vel odium, vel amor, vel quædam vana et iners in mentiendi voluntas. Ille sunt quorum segnitie cum ad nihil honestum exsurgat, invidiæ ignem in ipsis incendit adversus eos qui honeste vivunt. Scio quia ejusmodi homines animi vestri dulcedinem amaram mihi facere nituntur. Accedit ad hoc quod noster labor aliquando pigrior fuit quam deceret in causa Dei et vestra. **437** Sed absit hoc a me, absit hoc ab ea, qua vobis adhæreo dilectione, ut a modo verbi Dei in quo laboratis usque ad exilium me adiutorem non habeatis! Si enim eam mihi dilectionis suavitatem reddere noveritis, quam sæpe in vobis multis et magnis rebus expertus sum, fidum me et servum et in Christo conservum atque in verbo ejus collaborantem habebitis. Negligentiorē tamen quam oportuerit in hac causa me fecerat, quod negligentius quam decuisset vos in tribulatione mea mihi compassum audivi. Amor tamen ille magnus quem erga vos habeo, ubique cum familiaribus meis et vestris, et sæpe in auditu regis et optimatum regni se ostendit. Quæ sit erga me vestra voluntas, tacitis titidem nominibus nostris mihi scribere non pigrescimus.

EPISTOLA XL.

ANSELMI AD ERNULFUM PRIOREM

ANSELMUS archiepiscopus domino priori ERNULFO salutem et benedictionem Dei.

Benefecistis quia in litteris vestris quod sentiebatis mihi scripsistis. Nos quoque id ipsum sentimus et aperte videmus; desiderium nostrum et fratrum nostrorum ad præsens non video quomodo de me possit impleri. Litteras tamen nostras mitto regi, quorum exemplar vobis mitto. Quod volo ut sit oculum, donec cognoscatis quid rex mihi respondeat, aut qualiter easdem litteras recipiat. Postquam vero hoc cognoscetis, bonum existimo ut publice exemplar quod mitto ostendatur. De me et de causa nostra nihil aliud nunc vobis possum mandare quod nesciatis. Ad fratres nostros estote vos epistola nostra ad salutandum, ad exhortandum, ad confortandum, secundum prudentiam quam vobis Deus dedit, quibus, quantum possum a Deo impetrare, mando benedictionem et absolutionem. Pro querela, quam

mibi fratres scripserunt, de penuria quam patiuntur pro negligentia sicut æstimant domini Rogeri, scripsi illi et præcipi ut omnia quæ ad illum pertinent agat vestro consilio et vestra prudentia. Adolescentiores et pueros precor ut singulos secreta et ex nostra parte dulciter salutes, et ut nostræ memores sint monitionis, cordibus eorum sicut scitis, intimetis. Antequam Romam irem, postquam a vobis discessi, dum adhuc Becci morarer, quævisistis a me quid mihi videretur, si quis clericus qui et litteratus et strenuus existimaretur, ad ecclesiam nostram ut monachus fieret, vellet venire. Ad quod tunc litteris quæ nescio si ad vos pervenerunt, respondi quia si videretis personam quam suscipiendam discretio vestra judicaret, mihi quoque ut reciperetur bonum esset et placeret. Privilegium quod dominus papa mihi dedit, vobis mitto ad transcribendum, et diligenter custodiendum. Dixit mihi Everardus vos velle habere concilium quod Londoniæ celebravimus. Quod ita mitto vobis ut illud nec in publicum offeratis, nec transcribi faciatis; donec ego et vos cum episcoporum consilio illud retractemus.

EPISTOLA XLI.

ANSELMI AD EUNDEM.

ANSELMUS archiepiscopus, reverendo priori domno ERNULFO, salutem et benedictionem Dei, et suam, si quid valet.

Litteras vestræ reverendæ dilectionis plenas prudenti consilio et charitativa sollicitudine pro mea causa et sinceræ dilectionis affectu et tribulationum cor vestrum et Ecclesiam nostram prementium conquestionem suscepi. Consilium quidem ex parte sequi non potui, quia domnus Everardus non ita venit ad me, ut in festo sancti Michaelis opportune redire posset in Angliam. In aliis vero, Deo adjuvante, tentabo quod consulitis, si potero efficere. Pro sollicitudine vere quam dixi et dilectione gratias ago Deo et vobis. De tribulationibus autem non egetis nostra consolatione, nisi in his quæ nostro consilio aut potestate possunt mitigari. Vos enim scitis quia per multas tribulationes et per aquam et ignem transire nos oportet ad refrigerium. Multa et alia sunt quæ prudentiam vestram non latent, quæ nos hortantur in tribulatione gaudere. Quod Deo consolante vos facere et usque in finem facturos non dubito. De iis ad quæ nostrum responsum petitis, primum dico quia placitum quod constituerunt archiepiscopus Eboracensis et episcopus Londoniensis, nec statui nec fieri debet sine archiepiscopo Cantuariæ. Nam etsi Ecclesia Cantuariensis viventem episcopum non haberet, expectari deberet. Si quid autem inde per placitum factum est, stare non debet, et ego irritum facio. De danno quod aut a præpositis aut a cellerario passi estis, quia præteritum est, consilium nescio, sed tamen si quid aliqua ratione recuperare potestis, gaudeo. In futurum vero consilium vestrum de sociis præpositorum approbo. De Godefrido vobis consulo, et domno episcopo Rofensi mando ut ita per

justitiam tractetur, ne aut apud regem, aut apud alios se injuste tractari vos blasphemando conquerratur, quatenus aut de hoc quod debet, vobis sicut justum est satisfaciatur; aut villam pro qua debitor est, vobis reddat. De domno Joseph, præfato episcopo mando, ut si opus est, vos adjuvet, quatenus eum de debitis et terris quas tenet, secundum vestram dispositionem tractare possitis, et hoc vestræ committo ordinationi. De pueris et juveniculis suscipiendis, propter multas rationabiles causas consilio vestro faveo, donec Deo disponente redeam, et hæc et alia communi agemus consilio. Hoc tamen volo et rogo, ut ubicunque sim, si aliqui hujus ætatis suscipiendi sunt, illi primum suscipiantur quibus concessum est. De hoc autem unde quidam me et vos reprehendunt, de personis scilicet Ecclesiæ nostræ, vos scitis qua necessitate fit. Vix enim aliqui ad nos veniunt, nisi quos sponte accipimus.

De laico quem suscepistis misericorditer, Deus disposuit, quia et vos charitatem illi et amicis ejus exhibuistis, et ipse bono fine quievit, quem Deus absolvat ab omnibus peccatis suis. De clerico Belvacensi quem Deus vobis clementer attraxit, gaudeo, et ut sæpe colloquio vestro ædificetur de contemptu gloriæ mundi et de dubietate humanæ vitæ, et de periculo animarum de hoc mundo transeuntium in amoris sæculi, quamvis hoc vos facere putem, consulo. De clerico Londoniensi quem suscepistis, approbo quod fecistis. De Roberto ministro pauperum, quod mihi consuleretis facite. Si enim in sanitate sua venerit, credo quia ad salutem animæ suæ in aliquo servitio Ecclesiæ utilis erit, et si in morte, salvus erit. De Roberto de Leminges, hæc est mea sententia: Si hoc tempore factus fuerit monachus, concedo uxori ejus, dum vivit, terras quas de me habet, et si quis eas ab alio acceperit, non ab archiepiscopo Cantuariensi, vel me vel mihi canonice succedente, ei quam facere possum excommunicationi, et iræ Dei quam illi imprecari possum subiaceat. Quandocunque autem ad conversionem veniat, vel sine conversione finem vitæ faciat, quod dixi de terris, ratum permaneat. De fratribus qui inordinate de monasterio exierunt, et ordinate Deo reducti sunt, per omnia quod fecistis laudo; et de iis qui remanserunt, si in bona voluntate sunt, Deo gratias ago. Illum vero qui tot modis incorrigibilis cognitus est, sua nequitia Satanae traditum existimo, nec amplius **438** in societate vestra suscipiendum puto. De infamia qua super vos populus insipienter clamat, vestra sapientia consolari vos debet. Non enim est blasphemia, sed laus monasterii, quando aliquid inde fugiunt, quia non meliorem vitam quaerunt, verum bonam conversationem quæ ab illis exigitur nequaquam tolerare queunt. De patre suo rogat me dominus Cornelius cui sicut scitis spem suscipienti ego et vos dedimus. Qui ut suscipiatur, si vobis videtur, bonum existimo, quia et de longe solo amore sanctæ conversationis venit, et iam ad senilem gravitatem

devenit. De presbyteris qui ad mulieres dimissas redierunt, consilium quasi a R. P. nostro archiepiscopo Lugdunensi; qui nullatenus consulere voluit ut ad Ecclesias amplius admitterentur, sed ut potius infantes a quibuslibet clericis vel laicis baptizarentur. Nec pro alia aliqua necessitate, quæ in absentia sacerdotum solet contingere, laudat recipiendos esse. Verumtamen hoc quod dico et necessitatem quam videtis, considerate, et quid mihi præsentem consuleretis, admissio episcopi consilio, facite. Festivitatum celebrationem de quibus mihi mandatis, vestræ committo dispositioni, et quid inde ordinaveritis ego confirmo, et ratum sit. De octavis quoque Nativitatis sanctæ Dei genitricis Mariæ, quas plures de fratribus nostris rogant in Ecclesia nostra fieri, quia in pluribus Ecclesiis sunt, similiter quod melius vobis videtur, facite. Domno Roberto monacho dilecto filio nostro qui res nostras solet custodire, dicite ex nostra parte, ut si potestatem habet, faciat Robertum clericum qui mecum est tenere domum suam quam habent Cantuariæ, ita quietam, sicut eam tenuit Rogerus Puntel. Rogatis me ut in tribulationibus vestris compatiar vobis et orem pro vobis, quod utique facio, et scio vos hoc ipsum facere nobis. Omnipotens Deus suam semper det vobis consolationem. Responsum regis in die statuto non est episcopo datum, mandavi ei ut illud quatenus poterit requirat, et illud per Vulgarum de Liminges cum aliquo socio aut per duos alios pedites mihi mittat, quia hoc tam cito per domnum Everardum fieri nequit.

EPISTOLA XLII.

ANSELMI AD THEODORICUM.

ANSELMUS, archiepiscopus, THEODORICO filio charissimæ, salutem et benedictionem Dei.

Gratias habeo tibi pro visitatione litterarum tuarum plena suavi dulcedine exundantis dilectionis; quam utique etiam te tacente in corde tuo semper ferre non dubito. De dilectione vero mea erga te, quia tu eam nosti, multa loqui non egeo. In sententia quarti capituli *De conceptu virginali*, pone integre verba Apostoli sicut hic reperies. Dicit enim idem apostolus nihil damnationis esse iis qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant (Rom. viii, 1). Vale, fili.

EPISTOLA XLIII.

ANSELMI AD MATHILDEM REGINAM ANGLORUM.

MATHILDE, dominæ reverendæ, filiæ charissimæ, reginæ Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus, salutem et benedictionem Dei, et suam, si quid valet, servilla, orationes in dilectione.

Magnitudinis vestre magnæ benevolentie gratias agi cor meum quod, quantum potest, fructificat, et quod non potest desiderare non cessat. Quod qui inspirat, ipse retribuatur. Quippe quam pium, quam dulcem affectum, Deo inspirante erga me geratis, in amaritudine et tristitia et sollicitudine quas ex mea absentia contrahitis, apertissime, sicut scribitis, significatis. Quæ mea absentia in quantum ego et illi

A qui rem diligenter considerant, intelligimus, non mea culpa tandiu extenditur. Queritur pio affectu vestra excellentia quod mea intemperies tranquillitatem animi domini mei regis et procerum ejus turbaverit, et hoc desiderii vestri bonum inceptum, ne ad finem suum perduceretur impediverit; verum in litteris nostris, in quibus illa intemperies esse dicitur, nihil indiscretum, nihil absurdum, quamvis hoc mihi regis litteris objectum sit, esse cognoscitur, si recto intellectu et mente tranquilla quod ibi dictum est, et prohibitio quam audiui et omnes sciunt, inspicitur. Nihil enim adversus patrem regis et archiepiscopum Lanfrancum, viros magnæ et religiosæ famæ, protuli; cum me in baptismo et in ordinationibus meis legem et consuetudines illorum non promississe demonstravi, et legem Dei me non abnegaturum esse, significavi. Nam quod a me nunc requiritur, idcirco quia illi fecerunt, ego propter hoc quod auribus meis Romæ audiui, facere nequeo absque gravissima offensione. Quam si contemnerem, utique contra legem Dei facerem. Ut ergo ostenderem quam rationabiliter recusem facere hoc quod a me requiritur, secundum illorum consuetudinem, ostendi quomodo potius debitor sim apostolicam et ecclesiasticam cunctis notam servare constitutionem, in qua lex Dei sine dubio intelligitur, cum ad Christianæ religionis firmamentum promulgatur, quanto autem periculo contemnatur, supersedeo nunc dicere; quia quotidie Christiani qui habent aures audiendi ex divinis dictis possunt cognoscere. Pravam autem illam interpretationem dictorum meorum, secundum quam absurde locutus esse dicor, non regio sensui, nec vestro imputo. Rex enim benigne sicut audiui primitus chartam nostram suscepit, sed postea nescio quis malevola et non sincera mente per pravam interpretationem illum adversum me concitavit. Quis autem ille sit, nescio; sed quia Dominum suum aut non diligit, aut diligere nescit, non dubito. Omnipotens Deus sic vos et prolem vestram in hujus vite foveat prosperitate, ut ad futuram vos provehat felicitatem. Amen.

439 EPISTOLA XLIV.

ANSELMI AD GONDULPHUM EPISCOPUM.

D ANSELMUS archiepiscopus, antiquo et semper novo et vero amico, et in Deo dilecto, reverendo episcopo, GONDULFO, salutem.

Quamvis vestra constantia in bonis quæ incœpistis non egeat gratiarum actionibus, frequenter sustentari tamen, ne alii æstiment me vestram benevolentiam et vestram sollicitudinem, quas in magnis laboribus pro meo commodo vos habere certum est non considerare, et sicut debeo magnis pendere; gratias ago reverentiæ vestræ corde et ore et scripto, in omnibus enim quæ ad me et res nostras pertinent, intelligo vos prudenter et fortiter, quantum in vobis est, et sincera admodum dilectione loqui, sicut oportet, et facere. Certus etiam sum quia, Deo adjuvante, quandiu viveris, vestra bona

voluntas erga me sicut ex quo incœpit, non defecit, ita non deficiet. Queritur charitas vestra quia, propter contemptibilia verba unius clerici, non rediit in Angliam, sed non ita est. Legite litteras quas alia vice domino priori Ernulfo de hac re misi, quas putabam vos vidisse. Ibi, ut puto, legetis rationabiles causas quare nec debui, nec debeo, secundum quod res nunc est, redire in Angliam. Quas tamen causas nolite publicare. Responsum quod rex distulit mihi dare in festo sancti Michaelis, certus sum quia dominus Everardus, vel aliquis noster nuntius ea die non potest accipere, quia non ita venit ad me ut ad illam diem possit accurrere. Si ergo vos ea die idem responsum non accipitis, precor ut aliud quanto citius et instantius potestis, requiratis, et ut regis litteris scriptum qualecunque sit, mihi mittatur, etsi nullum responsum dare, aut diutius differre voluerit, hoc ipsum sine dilatione vestris litteris mandate. Et quia hoc opportune per dominum Everardum tam cito nequit fieri, per Vulgarum servientem nostrum de Limminges, cum aliquo socio, aut aliquos alios pedites hoc facite; nequaquam enim ulterius volo dare aut accipere inducias, quin consilio Dei et Ecclesiæ ejus, quod in tali re oportet facere incipiam. Confido enim in Deo cujus est causa de qua agitur, quia ad honorem ejus quandoque terminabitur, nec Ecclesia ejus semper sicut nunc tribulabitur. Nescio qui malevoli interpretati sunt ex malitia cordis sui litteras quas misi regi, quasi ego me jactem semper servasse legem Dei, et patrem ejus et archiepiscopum Lanfrancum criminer vixisse extra legem Dei. Sed certe illi qui hoc dicunt aut nimis pravam, aut nimis parvam habent intellectum. Quædam enim fecerunt suo tempore pater regis et archiepiscopus Lanfrancus viri magnæ et religiosæ famæ, quæ ego nequeo facere secundum Deum hoc tempore, neque sine animæ meæ damnatione. Benefecistis, et gratum mihi est, quia in vestris litteris totam rem aperte sicut acta erat significastis. Roberti qui mecum est, rem et familiam, non mihi sufficit sæpe vobis commendasse, sed adhuc propter magnitudinem bonæ voluntatis quam erga illum habeo, commendo, et precor ut illas in pace, quantum potestis, custodiatis. Saluto vestros et nostros filios, et filias, et nominatim dominum Ernulfum capellanum vestrum. Omnipotens Deus vos semper et ubique custodiat. Amen.

EPISTOLA XLV.

ANSELMI AD ADRUINUM CHARISSIMUM.

ANSELMUS archiepiscopus, fratri et filio charissimo ADRUINO, salutem et benedictionem Dei.

Dominus sollicitus sit tui quia sollicitus es de fama mea, unde tibi gratias ago. Olim respondi tibi ad quosdam qui contra me garriunt, quidam qui malunt mentiri de me mala dicendo quam verum dicere, bona si qua sunt in me dicendo. Sed adhuc petis charitativa sollicitudine, ut respondeam illis qui dicunt se frequenter vidisse in ecclesiis ad curam meam proprie pertinentibus expulsis presby-

teris, laicos altari astantes, elemosynam colligentes, sepulturas et quædam alia ad jus sacerdotum pertinentia audacter usurpantes; quæ cum inquireres, teste archidiacono nostro, deteriora, ut dicis, quam audivisses, invenisti. Clericos quoque Ecclesiarum audivisti dicentes se sæpius privatim et publice in synodo de illis injuriis ad me clamorem fecisse, nullum auxilium accepisse. Unde dico tibi quia hæc nunquam, me jubente, aut volente, aut consentiente, facta sunt. Et si inde aliquando clamorem audivi, quod nescio, nunquam sine correptione quam credidi sufficere, dimisi. Denique in Ecclesiis nostris nullatenus hoc fieri existimo; in aliorum vero Ecclesiis si fuit aliquando, aut est, penitus ignoro, et quantum de me pertinet, nec volui unquam nec volo. Quapropter mihi pro minimo est ut ab illis dijudicer qui hæc adveniunt nullo amore veritatis, sed instinctu malignitatis. Ad hoc autem quod dicis te audisse quia non magnopere curo ad vos redire, respondeo, quia postquam de Anglia exivi, nunquam intellexi quomodo rationabiliter redire possem. Et certe curam a Deo mihi injunctam contemnere, et dilectionis fratrum et filiorum mihi commissorum oblivisci nec volo nec debeo. Vale.

EPISTOLA XLVI.

ANSELMI AD PASCHALEM PAPAM.

Dominio et Patri PASCHALI, summo pontifici, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis debitam subjectionem cum orationibus.

Meminit, ut puto majestas vestra qualiter eam pro dilecto fratre nostro Bituriensi archiepiscopo sum preentus, et quam benigne respondit. Nunc quoque cum vobis se præsentat, eo quo possum affectu precari præsumo, ut pietatem apostolicam se invenire gaudet. Postquam a vestra discessi præsentia Guillelmus legatus regis Angliæ, qui me consecutus est, antequam venirem Lugdunum, dixit mihi ex parte ejus quatenus taliter facerem ut possem esse in Anglia sicut fuit antecessor meus Lanfrancus cum patre ejus. In quo intellexi quia volebat reditum meum in Angliam, nisi ejus homo fierem et jurarem ei fidelitatem, et sacrarem eos quibus ipse daret investituras Ecclesiarum. Mandavi itaque regi quia hæc facere non possem, et quod vos mihi præcepistis ne communicarem cum illis qui ab eo investituras acceperant; sed si mihi liceret, servato ordine meo et vestra obedientia, in Anglia esse paratus essem Deo et illi et populo mihi commisso, secundum meum servire officium, rogavi ut super hoc voluntatis suæ responsum mihi redderet; quod nondum fecit. De redditibus tamen episcopatus nostri postquam 440 Guillelmus in Angliam rediit, nihil habere potui. Epistolas quas mihi præcepistis regi et regiæ ex vestra parte mittere, quia Romæ dictum est Guillelmo eas mea dispositione esse compositas, et quia idem Guillelmus post illas alias editas, ut audivi, a vestra sanctitate suscepit, per me dirigi congruum non aestimavi. Certus enim sum quia si per me dirigerentur, omnino non viderentur,

aut contemptui et derisui haberentur, nam, ut audio, rex dixit me solum sibi esse adversarium. De his omnibus vestrae auctoritatis exspecto consilium, paratus Deo dante pro veritate pati quod Christianum non dedecet. Diu paternitatem vestram nobis Deus incolumem conservet. Amen.

EPISTOLA XLVII.

ANSELMI AD EUMDEM.

PASCHALI Domino et Patri summo pontifici, cum amore reverendo, et cum reverentia amando, ANSELMUS Ecclesiae Cantuariensis vocatus episcopus, debitam subjectionem cum orationibus.

Quoniam causa inter regem Anglorum et me, pro qua vestram olim adi praesentiam, ex maxima parte nota est vestrae celsitudini, et quae adhuc notificanda sunt per fidelem servum vestrum charissimum fratrem nostrum Baldwinum latorem praesentium possunt intimari, non est mihi necesse inscribenda illa immorari. Eundem autem fratrem, rerum mearum consilium et libertatis Ecclesiae Dei amatorem ad vestra vestigia tanquam meipsum mitto et ei vicem meam in audiendo et dicendo committo. Hoc tantum scribo quia propter vestram et antecessorum vestrorum obedientiam et libertatem Ecclesiae quas obnegare nolo, exsul sum ab episcopatu, atque rebus omnibus spoliatus. In qua re nec nostra prece nec consilio vestra eget prudentia. Omnipotens Deus diu vestram sanctitatem nobis in prosperitate conservet incolumem. Amen.

EPISTOLA XLVIII.

ANSELMI AD JOANNEM TUSCULANENSEM ET JOANNEM CARDINALEM.

Dominis reverendis et amicis charissimis, JOANNI episcopo Tusculanensi, et JOANNI cardinali, ANSELMUS vocatus episcopus Cantuariensis, quod fidelis amicus amicis, in quibus confidit.

Dominum Baldwinum fratrem et filium nostrum charissimum, vere dilectorem vestrum mitto ad vestigia domini papae, pro causa quae inter regem Anglorum et me, imo inter illum et libertatem Ecclesiae Dei pro qua sum exsul ab episcopatu et rebus ejus omnibus spoliatus. Precor igitur sanctitatem vestram ut ei omnibus apud dominum papam pro ea causa, sicut amatores veritatis et praefatae libertatis, assistatis, et me ne unquam religionis ecclesiasticae et apostolicae auctoritatis constantia aliquatenus per me aut propter me debilitetur, defendatis. Malo enim mori, et quandiu vivam omni penuria in exilio gravari quam ut videam honestatem Ecclesiae Dei, causa mei aut meo exemplo, ullo modo violari. Valete.

EPISTOLA XLIX.

ANSELMI AD PASCHALEM PAPAM.

PASCHALI summo pontifici, cum reverentia diligendo, et cum dilectione reverendo, ANSELMUS servus Ecclesiae Cantuariensis: cum debita subjectione fideles orationes.

De ea quae inter Carnotensem Ecclesiam et comitissam Carnotensem, unde vestrae celsitudini Romae

A locutus sum, vestra prudentia non eget nostro consilio; sed rei necessitas nostra et omnium pacem et utilitatem ejusdem Ecclesiae amantium, precem ac vestram pietatem expostulat, quantum intelligo, quatenus quod a clericis in grave scandalum factum esse cognoscitur, apostolicae sapientiae discretionem ad pacem revocetur. Quam intolerabile namque malum inde nisi correctum fuerit, eventurum sit, ex his cognoscere poteritis, quae a latoribus praesentium rem ipsam cognoscentibus audietis. Quod autem eadem comitissa super principes Galliae vestros legatos honoret, sic notum esse vestrae sanctitati existimo, ut nostra intimatione non egeat. Quapropter si humilitatis meae preces ad aures tantae celsitudinis valent assurgere, rogo quantum possum ut tam noxae discordiae concordem finem placeat vobis sicut res exigit, et vos decet, imponere. Pariter enim vestrum esse cognoscitur et quae in Ecclesia Dei utiliter statuunt confirmare, et quae pacem et charitatem dissipant, quantum possibile est, emendare. Omnipotens Deus paternitatem vestram diu nobis incolumem in sua gratia conservet. Amen.

EPISTOLA L.

PHILIPPUS REX FRANCORUM AD ANSELMUM.

PHILIPPUS, Dei gratia, Francorum rex, ANSELMO, Cantuariensium venerabili archiepiscopo, salutem.

Quoniam, pastor reverende, audiavi vos injuste praegravari, latere nolo vos me vehementer contristari. Et si nostro quolibet auxilio vestra potuisset C inhiberi oppressio, in hoc operam dare non differemus. Caeterum quia in loco corporeae sanitati contrario exsulatis, rogamus vos quatenus Galliam nostram vestro adventu visitare dignemini, ibique affectum mentis meae experiemini, et vestrae consuletis sanitati. Valete.

EPISTOLA LI.

LUDOVICUS REX FRANCORUM AD ANSELMUM.

ANSELMO archiepiscopo Cantuarie venerabili, LUDOVICUS Francorum rex designat salutem.

Vestrae, pater sanctissime, compatiar afflictioni, a qua si quo modo per officium potuissetis exonerari, ad reformandam pristinam tranquillitatem, cura propensiore eniterer. Verumtamen pectori nostro dolor altius indigitur, quoniam sapientia quae in vobis est, tam remote a partibus nostris peregrinatur. Accedit et hoc ad cumulum vestrae exterminationis quod loca aegritudini potius quam sanitati facientia ad inhabitandum praelegistis, vitamque vestram toti mundo conservandam retinere parvipenditis. Rogamus itaque vos ut ad partes nostras venire dignemini, et si inibi 441 vobis inhabitare jucundum videbitur, mitius exilium patiemini. Valete.

EPISTOLA LII.

ANSELMI AD NEPOTEM SUUM.

ANSELMUS archiepiscopus, nepoti suo charissimo, salutem et benedictionem.

Non ego apud te commendare dilectionem meam

et curam pro te, quia ipsa natura persuadet tibi pro me. Te hortor, te moneo, tibi præcipio ut bonis moribus et scientiæ studeas, et ut ad meliora post gratiam Dei, quantum in te est proficias, et ibi ubi es, donec Deo disponente aliter de te ordinem, permaneas. Magistrum tuum domnum Gualterum, de quo domnum priorem in litteris quas illi mitto rogavi, et domnum Theodorum socium tuum ex nostra parte benigne saluta. « Dominus custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam Dominus (Psal. cxx. 7). » Salutat te multum domnus Eadmerus, qui vere in quantum intelligo, sincero amore diligit te. Vale.

EPISTOLA LIII.

ANSELMI AD G. CANONICUM SANCTI QUINTINI.

ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis dilecto fratri et amico G. canonico Sancti Quintini, salutem, et Dei semper regi consilio.

Sicut audio, confratres vestri Belvacenses canonici ecclesiæ Sancti Quintini, non temere sed ob multas rationes, domnum O. qui modo vester abbas dicitur, volunt ab hac prælatione remove, et vestram fraternitatem loco ejus substituere, sed timeant ne vestra religio propter amorem quietis quam nunc habetis, non velit intentioni eorum facile consentire. Quoniam ergo sciunt vos humanitatem meam diligere; et sperant vos plus meo quam quorundam consilio credere, rogant me quid inde sentiam, vestræ charitati ostendere. Utique si in corpore Christi invicem sumus alter alterius membra, et maxime in una religiosarum personarum Ecclesia; qui non permittat nec vult ut alia membra et totum corpus se utantur ut suo membro, non video quomodo possit se probare membrum illius corporis, et si corpus illud est corpus Christi. Quomodo se ostendat esse membrum Christi. Est et aliud, quia nemo, si recte se tractat, sibi soli vult vivere; sed sicut desiderat et credit quia si membrum Dei est, omnia commoda aliorum membrorum sua erunt in futura vita, ita debet velle ut si quid boni est in se, aliorum sit in præsentī vita. Consulo igitur, quantum in me est, et precor, frater et amice carissime, ut si tota vestra congregatio vel melior pars, consilio reverendorum episcoporum Carnotensis et Parisiensis qui Patres vestri fuerunt et vos nutrierunt, vos instanter elegerit ad hoc quod supra dixi, ne omnino refugiat neque impersuadibiles existatis. Utilius enim vobis esse existimo si quietem contemplationis per amorem servatis in mente, et obedientiam fraternæ charitatis in opere quam si solam contemplationem aliorum contemnendo preces et utilitatem velitis eligere. Valet.

EPISTOLA LIV.

ANSELMI AD MATHILDEM REGINAM ANGLORUM.

MATHILDI gloriosæ reginæ Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus Cantuariæ, benedictionem Dei et fidele servitium cum orationibus.

Breviter, sed ex corde loquar, sicut illi personæ

quam de regno terreno ad regnum cœleste provehi desidero. Cum audio aliquid de vobis quod Deo non placet et vobis non expedit, si vos monere negligo, nec Deum timeo, nec vos diligo sicut debeo. Postquam exivi de Anglia, didici quia Ecclesias quæ in manu vestra sunt aliter tractatis quam illis expediat et animæ vestræ. Quod dicere nunc nolo qualiter facitis, secundum quod mihi relatum est, quia nulli melius quam vobis notum est. Precor igitur ut dominam, consulo ut reginæ, moneo ut filiam, quod etiam olim feci, ut Ecclesiæ Dei quæ sunt in vestra potestate vos cognoscant ut matrem, ut nutricem, ut benignam dominam et reginam. Et non solum de illis hoc dico, sed de omnibus Ecclesiis Angliæ ad quas vestrum extendi potest auxilium. Qui enim dicit quia unusquisque recipiet prout gessit in corpore sive bonum sive malum (II Cor. v, 10), nullam excipit personam. Iterum rogo et consulo et moneo, domina et filia charissima, ut hæc non negligenter mente pertractetis, et si quid vobis conscientia vestra in his corrigendum testabitur, corrigere festinetis, quatenus de futuro Deum quantum vobis per ejus gratiam possibile est non offendatis, et de præterito si cognoscitis vos deliquisse, placabilem eum vobis reddatis. Non enim alicui sufficit pro certo a malo desistere, nisi curet, si potest pro commissis satisfacere. Omnipotens Deus sic vos semper dirigat, ut vobis vitam æternam retribuat.

EPISTOLA LV.

ANSELMI AD PRIOREM ET FRATRES ECCLESIE CANTUARIE.

ANSELMUS archiepiscopus, domno priori, et fratribus in Ecclesia Christi Cantuariæ sub eo conversantibus, salutem, et benedictionem a Deo et peccatorum absolutionem.

Querit vestra fraternitas a me consilium de sua tribulatione, et nominatim de pecuniæ, quæ a rege vobis sit, exactione. Vos scitis quomodo ipse me spoliavit rebus archiepiscopatus. Nullatenus igitur per me aliquid habebit de tota pecunia totius archiepiscopatus, nisi prius me canonice revestierit, et ea quæ abstulit mihi reddiderit, neque vos sponte illi sine mea jussione pecuniam dare debetis. Si autem ipse aut timore ne vobis pejus faciat, aut ulla necessitate vos eam dare coegerit, pariter et de iis quæ abstulit, et de iis quæ auferet mihi vel vobis, quia vestra mea sunt, ad Deum clamabo et iudicium ejus invocabo. Non vos nimis terreant neque perturbent præsentēs tribulationes, quia fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra quam ferre potestis (I Cor. x, 13). « Confortamini in Domino et in potentia virtutis ejus (Ephes. vi, 10). » Finem dabit Deus his malis, qui non derelinquit sperantes in se. Domnus Baldewinus Roma rediens hoc retulit a domino papa, quia in concilio quod in proxima Quadragesima celebraturus est de nostro negotio faciet quod ab ejusdem concilii accipiet consilio; et hoc ipsum regi mandavit. Precor vos ut

faciat mihi scribi librum *Cur Deus homo*, et *de conceptu virginali*, in uno volumine, quia volo eos mittere domino papæ, et precor ut talis eos scribat, qui aperte et distincte scribat. Valete. Et quam citius opportune poteritis, hæc facite, et mihi miltite.

EPISTOLA LVI.

MATHILDIS MARCISÆ AD PASCHALEM II PAPAM.

Sanctissimo et venerabili in Christo Patri ac domino PASCHALI, primæ sedis antistiti, MATHILDIS marcisæ, Dei gratia, si quid est, tam debitum quam fidele totius subjectionis obsequium.

Inter alia ex quibus paternitatem vestram rogare præsumimus, etc. *Vide inter epistolas Paschalis II, ad ann. 1118.*

EPISTOLA LVII.

ANSELMUS AD HAIMONEM VICECOMITEM.

ANSELMUS archiepiscopus, HAIMONI vicecomiti amico suo, salutem et benedictionem.

Olim mandavi vobis et precatus sum sicut amicum fideliem meum et Ecclesiæ nostræ, quatenus mercatum quod de terra nostra mutavistis, ita restitueretis sicut erat quando de Anglia exivi; et teloneum quod accepistis in Fordwick de nostris rebus mihi redderetis, quia nusquam in tota Anglia res nostræ Dominicæ debent subiacere huiusmodi exactionibus, et maxime inter propriam parochiam archiepiscopatus nostri: et adhuc sicut audio neutrum fecistis. Insuper postquam res nostræ quietæ delinuerunt esse usque ad reditum meum ex præcepto regis, homines vestri fregerunt domum nostram in Sandwik, et pisces nostros violenter abstulerunt, et in civitate Cantuariæ aliam domum nostram in terra nostra fregarunt, et quod intus erat abstraxerunt. Rogo igitur vos, sicut amicum in quo debeo confidere, ut et nostra quæ sicut dixi ablata sunt mihi restituatis, et ne me facere clamorem ad alium cogatis. Non solum enim mihi et Ecclesiæ nostræ ex vestra parte injuriæ non debent evenire, sed etiam aliunde venientes sicut scitis, cum potestis, debetis repellere. Valete.

EPISTOLA LVIII.

ANSELMUS AD ERNULFUM PRIOREM.

ANSELMUS archiepiscopus Reverendo fratri, et supra dilectione amando, domno priori ERNULFO, salutem et benedictionem Dei, et suam quantum potest.

Miseriis et tribulationibus non solum vestris, sed et totius Angliæ, quas fama volante multis modis cognosco, meum est secundum præsentem divinam dispositionem solum compati, et solius Dei est subvenire. De his quæ erga me sunt, non aliud ad præsentem vobis possum scribere quam quod per Odonem Londoniensem vobis mandavi, et quod latori præsentium viva voce referendum dimisi. Malum quod Guillelmus facit de Elnesford, certus sum quia si ipse non faceret, ab alio fieret, et forsitan gravius. Exemplaria epistolarum quas misi (de his quatuor mihi notitiam litteris fecistis) vobis mitto. Fratres

PATROL. CLIX.

nostros quos per me Deus vestræ mandavit curæ, sicut scitis oportere et ad me pertinere, pio et benigno affectu salute, et secundum sapientiam a Deo vobis datam consolamini et confortate. Et quia non ipsi sunt primi servi Dei, nec soli nec ultimi quos mundi tribulatio premit; ut exemplo aliorum patientiam amplectantur frequenter intimare. Adolescentibus et infantibus singulis, familiariter affectum dilectionis meæ, quam illis solebam ostendere, et quam adhuc servo, commendate; ut memores sint monitionis meæ, obsecrando dulciter rogate. Latori præsentium, quia sæpe et multum pro legationibus nostris laboravit, benefacietis si paupertatem ejus aliquantulum saltem de veteribus vestibus mitigaveritis, aut alio aliquo modo. Valete.

EPISTOLA LIX.

ANSELMUS AD GUILLELMUM CALVELLUM.

ANSELMUS archiepiscopus, GUILLELMO CALVELLO, salutem et benedictionem.

Adhuc te saluto sicut amicum et filium, donec cognoscam an sit pura et sincera amicitia tua, an non. Hactenus enim sic te habuisti erga Ecclesiam nostram et me, ut gratiam Dei inde mereri videreris, et nostram amicitiam haberes. Sed nunc audio quia mercatum nostrum de terra nostra transulisti, et mihi et Ecclesiæ Christi matri tuæ abstulisti. Omnia ejusdem Ecclesiæ sunt; et quæ Ecclesiæ sunt, mea sunt. Moneo igitur te et precor sicut amicus amicum, et sicut episcopus Christianum filium, quatenus restituas terræ nostræ mercatum suum, sicut erat quando de Anglia exivi, si non vis iram Dei incurrere; et amicitiam meam, et totius Ecclesiæ, quam hactenus habuisti perdere; et gravissimæ excommunicationi, cum his quorum hoc agis consilio et auxilio, subiacere. Vale. Et consulo ut quod tibi amabiliter mando, amicabiliter facias et sine excommunicatione.

443 EPISTOLA LX.

ANSELMUS AD GUILLELMUM ARCHIDIACONUM.

ANSELMUS archiepiscopus, GUILLELMO archidiacono, salutem et benedictionem.

Bona quæ facitis amo et laudo; si quid vero vos agere audio quod vos non deceat, hoc vobis tacere non debeo. Puto quia meministis quam gravem et quam districtam causam olim inter me et vos constituit familiaritas et conversatio Petri et Salomonis, quam vobiscum habuerunt, postquam mihi et Ecclesiæ nostræ, quantum in ipsis fuit, conati sunt facere contumeliam et ignominiam, cui parem nunquam ab homine ullo sustinimus. Nunc utique audio quia in domo vestra familiariter vobiscum conversantur et vestris beneficiis aluntur, qui veluti de efficacia suæ voluntatis exsultantes et eidem Ecclesiæ insultantes, ejus aspectibus se quotidie de domo vestra ingerunt ad commemorationem illatæ injuriæ. Quod quale et qualiter pensandum sit, prudentia vestra non solum per se cognoscere, sed etiam ex supradicta causa, quæ inter me et vos fuit, et adhuc scripta apud vos servatur, potest conjectare.

8

Quid autem inde vobis faciendum sit, fidelem sapientiam vestram consulite. Valete.

EPISTOLA LXI.

ANSELMI AD GUNDULFUM EPISCOPUM.

ANSELMUS archiepiscopus, vero amico reverendo episcopo Gundulfo, salutem.

De iis quæ erga me sunt non aliud ad præsens possum scribere quam quod per Odonem Londoniensem reverentiæ vestræ mandavi, et quod latori præsentium viva voce referendum intimavi. Audio quod Guillelmus filius Rodulphi exigit a priore domno Ernulfo nummos, quos presbyteri solent dare eo tempore quo chrisma accipiunt, quia jam expensi sunt in opus monasterii, et eos qui adhuc dandi sunt, nisi cognoverit me eos in hoc opus concedere. Sciat igitur sanctitas vestra et de hoc dicite Guillelmo quia, quantum in me est, et hoc concedo, et si plus possem concederem. Relatum mihi est quia Guillelmus Calvellus mercatum de terra nostra, ubi solet esse, transtulit, et mihi et Ecclesiæ nostræ abstulit. Unde illum monui ut quod male egit sine dilatione corrigat, per epistolam, quam petite ab eo ut vobis ostendat. De qua re mando ut vicecomitem ex nostra parte cum uxore sua filia nostra salutando conveniat, atque, ne hanc nobis injuriam ferat, sicut in illo confidere debemus, permittat, rogando moneatis. Quamvis enim ad præsens violenta mihi fiat iniustitia, non tamen iudicio Dei mea, quam ipse aliquando requireret, perit iustitia. Monete quoque eum ut audiat litteras quas de hac re misi Calvello. Valete.

EPISTOLA LXII.

PASCHALIS PAPÆ AD ROBERTUM COMITEM DE MELLENTO.

PASCHALIS episcopus servus servorum Dei, dilecto filio ROBERTO, comiti de Mellento, salutem et apostolicam benedictionem.

Nos te in familiaritatem ascivimus, etc. Vide in *Paschali II.*

EPISTOLA LXIII.

HENRICI REGIS ANGLORUM AD ANSELMUM.

HENRICUS, rex Anglorum, ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo et dilectissimo Patri, salutem.

Notum vobis facio me Guillelmum de Warelwast a festivitate sancti Michaelis ad vos misisse; et illic Romam pro negotio nostro, quod erga Romanam sedem ad invicem ego et vos locuti sumus, nisi procella maris et æstus et ventus contrarius eum detinisset. Teste Waldrico cancellario apud Wicecombam.

EPISTOLA LXIV.

AD EUNDÈM.

HENRICUS, rex Anglorum, ANSELMO, archiepiscopo Cantuariensi, salutem et amicitiam.

Mando vobis sicut charissimo Patri meo, ut Baldovino monacho præcipias quatenus ipse cum Guillelmo de Warelwast Romam in negotium eat, ut per utrumque firma dilectio et pax inter nos fiat. Teste

A Waldrico cancellario et Roberto comite de Mellento et Eudone dapifero apud Pontefractum.

EPISTOLA LXV.

ANSELMI AD GERARDUM EBORACENSEM.

ANSELMUS archiepiscopus, reverendo archiepiscopo GERARDO Eboracensi, salutem.

Charitati vestræ pro tribulationibus quas passa est, postquam de Anglia exivi, quamvis opere nequeam ad præsens exhibere consolationem, mente tamen debitam gero compassionem. Quod autem et verbis per multos et vestris litteris vestram voluntatem zelo Dei accendi contra mala quæ in Ecclesia Dei fervent et pullulant, intelligo, sicut in adversitate condoleo, ita in virtute congaudeo. Precor itaque et moneo ut bono proposito non desit constantia, neque usque ad perfectionem pertingens perseverantia. Ad quid enim sumus episcopi super Dei populum constituti, si quasi canes non valentes latrare, permanemus muti? Spero in Deo quia dominus noster rex, sicut ipse mihi Deo inspirante promittit, ad omne bonum nobis bonus adiutor accedet; neque si Deus concordiam inceptam inter illum et me dignabitur perficere, aliquatenus a consilio nostro in iis quæ ad nostrum Ordinem pertinent, recedet. Quapropter de nostro negotio impræsentiarum nihil aliud faciam, donec apostolicam in proximo cognoscam sententiam. Valete.

EPISTOLA LXVI.

ANSELMI AD ERNULFUM PRIOREM ET FILIOS ECCLESIE CANTUARIENSIS.

ANSELMUS archiepiscopus, domino priori ERNULFO, et fratribus dilectissimis filiis Ecclesiæ Christi Cantuariensis, salutem et benedictionem.

Pro causa quæ est inter dominum regem et me, jam ipse rex suos et ego meos legatos Romam misimus. Mando itaque vobis et precor vos ut instanter Deum oretis, quatenus ipse talem concordiam inter dominum papam et regem ponat, ut ego salva reverentia voluntatis ejus possim utrique concordare. Si vobiscum est, gaudeo, et ut sit multum desidero. Quam citius igitur opportune potestis, mando ut mihi esse vestrum quale sit litteris vestris insinuetis. Omnipotens Deus vos custodiat, et in sancto proposito perseverabiles faciat, atque ab omnibus peccatis propitiatus absolvat. Amen.

EPISTOLA LXVII.

HENRICI REGIS ANGLORUM AD ANSELMUM.

HENRICUS Dei gratia rex Anglorum, ANSELMO Cantuariensi archiepiscopo, dilecto Patri suo, salutem et dilectionem.

Plurimum relatione didicimus, et maxime per Robertum clericum cancellarii mei, rumores de apostolico, quorum, si ita res habet ut fama ventilat, doleo. Et quoniam processu dierum exurgit crebrior, timeo ne sit verior. Dicunt enim Romæ, quod absit! duos esse apostolicos, et ad invicem bellicosam seditionem inter se obtinere. Unde te tuamque sanctitatem consulo ut mihi tibi que provideas, cui major pars hujus adhaeret negotii, quid agendum sit de le-

gatis nostris in hujus procella temporis. Quod si tibi videatur utile eos retinere usque in tempus congruum, tunc retine Guillelmum, et mitte mihi citissime Baldevinum de Tornaco, monachum tuum, per quem tibi familiariter assignem de secretis nostris et per eundem mihi enuntia quid in hac re mihi tenendum sit et agendum; si vero tibi placet eos ire, et tuum sit consilium, eant, et si ipsi ierint, mihi mitte citissime unum de familiaribus tuis, per quem nostra consilia et negotia alterius alteri ad invicem familiariter assignemus. Teste Roberto episcopo Lincolniæ, et Roberto comite de Mellentio.

EPISTOLA LXVIII.

GUILLELMI AD ANSELMUM.

Domino, et omnium amicorum suorum excellentissimo Anselmo, unus ex servis suis, et utinam minimus servorum Dei, GUILLELMUS, optatæ salutis gaudium.

Non est nostrum de meritis sanctorum virorum extollere, nec laudes eorum atterere, sed Deus qui gloriatur in sanctis suis et cui omne cor patet, novit quanta sit devotio humilitatis nostræ in Deum, quantave animi affectione diligo bonum vestrum. Nec immerito. Non est enim mihi incognitum si quid foret in me vel minimum, quam nimio zelo amplecteremini bonum meum. Sed quoniam de meritum meorum qualitate diffido, immundi etenim hominis immunda est oratio, genibus ac pedibus vestris quasi advolutus, quam obnoxius possum vos deprecor, si unquam de me gaudere volueritis, orate attentius pro fratre meo Gaufrido. Scio enim per Dei misericordiam illum adepturum remissionem peccatorum quandoque, si ex toto pro eo ad Dominum clamaveritis. Nec id dico sine causa; sed interim sufficiat vobis quod præmissum est, donec conveniamus in unum. Plura etenim de hoc et de aliis quæ vellem dicere vobis, supersedeo, quia omnia tempora sua habent; sed quoniam videtis in naufragio fratris me miserabiliter naufragantem, orationumstrarum tabula sustinete periclitantem, et qui diu culpis nostris exigentibus naufragium sustinuit, quandoque vestris precibus portum salutis ingredi tenere mereamur.

EPISTOLA LXIX.

ANSELMI AD ODONEM EPISCOPUM.

Reverendo et domino dilectissimo, episcopo Odoni, frater Anselmus, sic transire per bona temporalia, ut habitet in æternis.

(47) Litteras quas paterna vestra celsitudo pro suo fidei Osberno defuncto mihi et fratribus nostris misit, humili obedientia, et obediendi humilitate suscepimus. Nihil enim petitioni vestræ detrevimus denegare; sed in quibuscunque dilectissimo domino et dilectissimo Patri obediendum est, passioni vestræ statim obtemperare. Cum enim vos hoc meruisse dilectionis et beneficiorum pretio agnoscamus, nimis nos arguendos ostendimus, si

A nos obedienter subicere voluntati vestræ recusamus. In quibus litteris illud quidem gratissimum accepi, quod ibi certitudinem de mutua dilectione vestræ magnitudinis et meæ parvitatæ legi. Nam quamvis conscientia propria et experimento jam doctus hinc non possum dubitare, dulcis tamen honor et honorabilis dulcedo mihi est, cum tantus tantillo hoc dignatur mandare.

EPISTOLA LXX.

ANSELMI AD THEODORICUM.

ANSELMIUS archiepiscopus, THEODORICO filio charissimo, salutem et benedictionem Dei.

Dulcia sunt mihi verba epistolæ tuæ, quia dulcis est mihi affectus dilectæ mihi animæ tuæ, ad quod demonstrandum non opus est immorari, quia certus sum quod cor meum erga te novit conscientia tua. Litteras quas quæris regis ad papam non tibi mitto, quia non intelligo utile esse si servantur. Si quid aliud juvante Deo scripsero, suo tempore monstrabitur. Quod autem in libris quos scripsisti, corrigis; fac ut si qui ex illis transcripti sunt, in illis quoque corrigatur. Desideras tu præsentiam meam; ostendat tibi Deus præsentiam suam, et interim habitet in te per gratiam suam. Amen.

EPISTOLA LXXI.

ANSELMI AD GUNDULFUM EPISCOPUM.

ANSELMIUS archiepiscopus, reverendo episcopo GUNDULFO, salutem.

Precatus sum dominum priorem, et archidiaconum nostrum quanto affectu possum, ut hujus Roberti curam habeant, ne ullam duram patiat indigentiam in victu vel vestitu; quo de perfidia ad veræ **445** fidei misericordiam et pietatem conversus est. Rogo itaque ut litteras quas illis misi legatis, et si illi aliquando quod illis mando, facere neglexerint, quod non credo, vos ex nostris rebus, pia hilaritate huic quod illi deerit suppleatis.

EPISTOLA LXXII.

ANSELMI AD GUIDONEM.

ANSELMIUS archiepiscopus, dilecto filio suo, GUIDONI, salutem et benedictionem Dei.

Audito quod in pace et tranquillitate conversaris in claustrum et sollicitus es circa servitium Dei et salutem animæ tuæ, et inde gaudeo valde. Moneo itaque te, charissime, licet opus non sit, quatenus mundum et ea quæ mundi sunt ab animo tuo procul abjicias, nec te ad amorem ejus ullatenus flectas. Deum ama eique sollicite servi, quia per gratiam ejus nunquam tantam opportunitatem habuisti, sicut modo habes ei serviendi. Petis absolutionem meam, quam ego mitto tibi.

EPISTOLA LXXIII.

ANSELMI AD PASCHALEM PAPAM.

Domino et Patri cum reverentia diligendo, et cum dilectione reverendo, PASCHALI summo pontifici, ANSELMIUS servus Ecclesie Cantuariensis, debitam subjectionem, cum fidei servitio et orationibus.

NOTE.

(47) Hanc scripsit abbas.

De causa inter regem Angliæ et me quid nuper factum sit, breviter celsitudini vestræ scribo, quia legato ejus et nostro hoc plenius exponendum relinquo. Postquam auctoritas vestra comiti de Mellento et aliis impediens apud regem jussionem vestram, introitum Ecclesiæ prohibuit, appropinquavi Northmanniæ, et factum est per comitissam Carnotensem sororem regis fidelissimam filiam Ecclesiæ Dei et vestris præceptis obedientem, ut ad colloquendum rex et ego cum quadam spe boni eventus conveniremus. Ubi me de archiepiscopatu, unde me spoliaverat revestivit. Et de his in quibus dissentiebam, scilicet de investituris Ecclesiarum et hominibus prælatorum, de quibus simul et similem in Romano concilio audivi prohibitionem, se apostolicam sedem per legatum suum ante proximam Nativitatem Domini requisitum constituit. Non autem intellexi me debere aut legationem ejus prohibere, aut revestituram meam respuere. Quid vero ipse de prædictis rebus concedat, vel quid postulet, per eundem legatum sanctitas vestra cognoscet. Et quoniam totius causæ finis de vestro pendet arbitrio, nisi simul legatum nostrum, ut cognoscam quomodo vobis et regi conveniat, et quid mihi jussio vestra præcipiat. Comiti de Mellento per auctoritatem chartæ vestræ quam illi direxistis, in qua legi quia si vobis obediret, gratiam vestram obtineret, concessi introitum Ecclesiæ, quoniam promisit se conaturum ut rex jussionibus vestris ad ubertatem Ecclesiæ obtemperet. De aliis autem de quibus auctoritatem vestram per legatos requiro, ejus responsionem, si placet, per eosdem efflagito. Pro reverentia Patre meo archiepiscopo Rothomagensi ad vestra supplex mente me prosterno vestigia, quatenus secundum quod per ejus legatos cognoscetis, supplicationem et humilitatem, Ecclesiæ suæ necessitatem, apostolicæ misericordiæ illi impendatis benignitatem. Omnipotens Deus in omni prosperitate vestram diu Ecclesiæ suæ conservet incolumitatem. Amen.

EPISTOLA LXXIV.

MATHILDIS ANGLORUM REGINÆ AD ANSELMUM.

Dilectissimo domino suo et Patri, ANSELMO Cantuariensi archiepiscopo, MATHILDIS Anglorum regina, salutem continuam cum dilectione, et servitium fidele.

Non ignoret, charissime Pater, vestræ sanctitatis consolatrix dilectio animam meam vestra tam longa, tam tædiosa absentia graviter fore turbatam. Vestri etenim reditus optati terminus, quanto celerior et propinquior a pluribus mihi promittitur, tanto magis a me vestra frui optante præsepta et locutione desideratur. Nullo itaque, reverendissime domine, perfecto gaudio anima mea lætificabitur, nulla vera dilectione exhilarabitur, quousque vestram, quam totis mentis meæ viribus desidero, præsentiam revideere gaudenter valeam. Vestræ siquidem benignitatis mellifluam exoro dulcedinem, ut interim me absentem vestræ amœnitate correptionis et litte-

rarum vestrarum dulcedine consolari et lætificare dignemini. Omnipotens et pius Dominus vos ubique conservet, et de reditu vestro me ad præsens lætificet. Amen.

EPISTOLA LXXV.

HENRICI REGIS ANGLORUM AD ANSELMUM.

HENRICUS, Dei gratia, rex Anglorum, ANSELMO Cantuariensi archiepiscopo, charissimo Patri suo, salutem et amicitiam.

Sciat vestra benigna paternitas quia debeo et nimium intra me contristor præ dolore corporis vestri et infirmitate. Et scitote quia nisi vos operiebar, jam fuisset in Northmannia. Gauderem enim si prius vos reperissem, quam a regione mea recessissem; nunc autem precor vos, sicut patrem filius, ut paulisper plus indulgeatis naturæ corporeæ vestræ, et ne ita affligatis corpus vestrum. Volo autem et præcipio ut ubique per omnes possessiones meas Northmanniæ imperetis sicut per vestras Dominicas, et gaudebit cor meum si hoc ipsum feceritis. Nunc vero operi me in Northmannia. Ego enim noviter transibo. Teste Walderico apud Windesles horas.

EPISTOLA LXXVI.

MATHILDIS REGINÆ AD ANSELMUM.

Domino suo, et Patri charissimo ANSELMO archiepiscopo, MATHILDIS Anglorum regina, salutis bonæ valetudinem.

Exsultationis opinatæ jucunditas vestræ mihi nuper spondens sanctitatis adventum, quanto mihi gaudii solatiique plus collatura fuit, tanto majus præpediente valetudine, desolati mœoris incommodum contulit. Præcognitum igitur mihi vestræ paternitatis affectum miserabili lacrymatione exoratum venio, ut si cura mei apud vos penitus non evituit, anxietatem sollicitudinis meæ de vestra valetudine quolibet internuntio quantocius securam reddatis. Aut enim indilate de vestra eadem quidem et mea salute gaudebo; aut, quod Dei avertat miseratio! communis casus allisionem indifferenter subibo. Convalere vos faciat piissima Dei omnipotentia. Amen.

446 EPISTOLA LXXVII.

HENRICI REGIS ANGLORUM AD ANSELMUM.

HENRICUS rex Anglorum, dilecto Patri suo ANSELMO Cantuariensi archiepiscopo, salutem et filii dilectionem.

Noscat, reverende Pater, discretio sanctitatis vestræ, quia frater meus comes Robertus ad me venit in Angliam et benigne recessit. Me autem scitote, in die Ascensionis Domini, esse ad mare paratum transire. Et cum transiero, per vos et consilium vestrum, ea quæ agenda erunt, agam. Interim autem si Guillelmus de Warelvast exterique legati nostri Roma redierint, in arbitrio voluntatis vestræ sit, utrum ad me transeant in Angliam, antequam transcam, an vobiscum remaneant, donec ipsi vobiscum mecum loquantur. Teste W. cancell. apud Northamptonem.

EPISTOLA LXXXVIII.

ANSELMI AD ELFERUM PRIOREM ET MONACHOS
S. EDMUNDI.

ANSELMIUS archiepiscopus, dilectis filiis et fratribus, ELFERO priori, et aliis in coenobio Sancti Edmundi Deo famulantibus, salutem et benedictionem Dei et suam.

Quod hactenus me substraxi a communione domini Roberti, feci propter præceptum et obedientiam domini papæ. Nunc autem iubente eodem domino papa, ea ratione qua ipse mihi præcedit, eum in pacem et communionem suscepi, et vobis mando atque præcipio ut ipsi deinceps in omnibus obedientes sitis, et ei confessionem et alia quæ debent monachi abbati, faciatis, nec ab eis desistatis, nisi ego in futuro inde aliud præcipiam. Rogo autem vos, et, modis quibus possum, hortor et moneo quatenus solliciti sitis circa observantiam ordinis vestri, ut nihil de vobis audiat nisi quod decet audiri de bonis monachis et veris servis Dei. Amen

EPISTOLA LXXIX.

HUGONIS CLUNIACENSIS ABBATIS AD ANSELMIUM.

Reverendissimo Patri, et dulcissimo amico ANSELMO Cantuariensi archiepiscopo, suisque omnibus, frater Hugo peccator, Cluniacensis abbas, salutem et sine fine gaudium.

Quoniam noveramus quanta inter vos et dominum Hugonem Lugdunensem archiepiscopum, Deo volente, exstiterat familiaritas, dignum duximus vobis significare ejusdem obitum, nobis et omnibus bonis viris gravem et irrecoverabiliter dolendum, quatenus et per vos et per vestros, veram quam vivens et habuit dilectionem, nunc ei defuncto repensare satagatis. Obiit enim in pace Nonis Octobris apud Sensiam, dum iret ad apostolicæ vocationis concilium, sepultusque est ibidem satis honeste in abbacia Sancti Justi. Vestram autem reverentiam plenius noscere desideramus, vestraque prosperitatis nuntio abundantius lætificari, cum sese tempus locusque opportunus extulerit. Christus Jesus, Pontifex summus, in omnibus operetur vobiscum.

EPISTOLA LXXX.

HUGONIS AD EUNDEM.

Amantissimo atque glorioso Patri, domino ANSELMO, venerabili Cantuariensi archiepiscopo, frater Hugo peccator, Cluniacensis abbas, salutem mentis et corporis in Christo, et sine fine gaudium.

Postquam a nobis discessistis, vir Deo dilecte, nequivimus percipere quid acciderit sanctitati vestre; hoc tamen de Dei misericordia speramus, quia ubicunque vestra religio fuerit, divinum auxilium præsto habuerit. Quis enim unquam tam inhumanus fuerit, qui postquam expertus fuerit dulcedinem vestri colloquii, vos non recipiat et veneretur quasi angelum Dei? Unde nos, licet satis indigni, divinam imploramus elementiam, ut qui vobis tantam gratiam contulit in terris, ipse vobis concedere dignetur æternam gloriam in cælis. Et nunc, Pater,

A direximus ad terras illas filios nostros, vestros vero servos et fideles amicos, pro monasterii nostri communi negotio. Quos vestra sanctitati commendantes volumus ut quod in regionibus illis acturi sunt, vestro exsequantur consilio, vestroque muniantur auxilio. De causa filii nostri domini Theardi, præcipue petimus ut quia dominus papa de ministerio ejus omnem in vestro arbitrio posuit dispositionem, vosque ei dum adhuc esset in clericali habitu sicut ab ipso didicimus, concessistis totius ministerii sui facultatem, nunc nobis cum Deo miserante ad principalem reductus estis dignitatem, per litteras scribere quidquid ei mandaturi sumus non dedignemini. Gaudeat per longum sanctitas vestra memor nostri.

EPISTOLA LXXXI.

ANSELMI AD HUGONEM COMITEM.

ANSELMIUS archiepiscopus, domino et amico charissimo Hugoni comiti, salutem et benedictionem Dei et suam.

Lator præsentium, monachus Cluniacensis, queritur quod vos cepistis et in captione tenetis quemdam monachum Cluniacensem, et alium noviter monachum factum, atque defunctum, ab hominibus vestris sublatum, et ubi eis placuit esse sepultum. Hæc si ita se habent, multum doleo inde propter vos, quia valde aliter facta sunt quam vos deceat. Unde mando, precor, et consulo vobis, sicut amico, quatenus monachum quem tenetis, reddere non moremini; et quia eum cepistis, offeratis vos ad rectitudinem inde faciendam. Honor enim vester est ut hoc faciatis. Postea vero si aliquid habetis super monachum istum, clamorem inde facite, et fiet vobis inde quod fieri juste debet. De mortuo quoque consulo ut similiter vos ad rectum offeratis, et sicubi iustius esse debet. Familiariter autem dico vobis, sicut homini cujus honorem et utilitatem multum amo, quia si non feceritis quod dico, inde blasphemabimini; et ego etiam si non fecero quod ecclesiastica disciplina præcipit inde fieri, a multis blasphemabor. Saluto uxorem vestram filiam charissimam meam.

447 EPISTOLA LXXXII.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

HENRICO gratia Dei glorioso regi Anglorum et duci Northmannorum, ANSELMIUS archiepiscopus, fidele servitium cum fidelibus orationibus, et semper ad majora et meliora crescere, et nunquam decrescere.

Gaudeo et gratias ago, quanto effectu possum, Deo, a quo bona cuncta procedunt, pro vestra prosperitate et pro vestris successibus. Gaudeo etiam et gratias ago ex intimo corde, quia, cum prosperitate terrena, sic cor vestrum sua gratia illuminat, ut nihil in beneficiis ejus et profectu vestro, vobis aut humanis viribus, sed totum ejus misericordiae imputetis, et quia pacem et libertatem Ecclesiæ, quantum in vobis est, promittitis, in quo multum precor et consulo, sicut fidelis vester, ut perseve-

retis, quia in hoc erit robur sublimitatis vestre. Oro A autem ore et corde, quantum valet mens mea, et per me et per alios Deum omnipotentem, quatenus in misericordia gratiæ suæ quam vobis copit impendere, indesinenter persistat, ut de terrena exaltatione post hanc vitam, ad cœleste regnum et gloriam æternam vos perducatur. Amen.

EPISTOLA LXXXIII.

PASCHALIS II PAPÆ AD ANSELMUM.

PASCHALIS, servus servorum Dei, venerabili fratri ANSELMO Cantuariensi archiepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Omnipotenti Deo gratias agimus quia tuis plurimis laboribus in Anglica Ecclesia fugatis tenebris antiquum lumen refulsit. Vigilandum tamen est ne in Dominico agro super bonum semen inimicus zizaniam projiciat, atque prava radix pravum virgultum producat. Andivimus denique quod quidam comes Robertus, qui ab Anglico rege in captione tenetur, sub prohibitione consanguinitatis uxorem duxerit, quam ejus propinqui prefato comiti remiserunt. Unde mandamus dilectioni tuæ, ut eundem comitem convenias, et si hæc vera esse reperiens, adhibitis idoneis testibus ita sapienter disponas, ut utrique a peccatis liberati, libere Deo famulari valeant. Oret pro nobis dilectio vestra.

EPISTOLA LXXXIV.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

HENRICO charissimo suo domino, Dei gratia regi Anglorum, ANSELMO archiepiscopus, fidele servitium cum orationibus.

Gratias ago Deo pro bona voluntate, quam vobis vedit, et vobis qui eam servare studeatis. Querit consilium celsitudo vestra quid sibi faciendum sit de hoc quia pacta est filiam suam dare Guillelmo de Vuarenne; cum ipse et filia vestra ex una parte sint cognati in quarta generatione, et ex altera in sexta. Scitote absque dubio quia nullum pactum servari debet contra legem Christianitatis. Illi autem, si ita propinqui sunt, nullo modo legitime copulari possunt, neque sine damnatione animarum suarum, neque sine magno peccato eorum qui hoc ut fiat procurabunt. Precor igitur et consulo vobis ex parte Dei sicut charissimo domino, ut nullatenus vos huic peccato misceatis, neque filiam vestram eidem Guillelmo contra legem et voluntatem Dei tradatis. Omnipotens Deus dirigat vos et omnes actus vestros in beneplacito suo.

EPISTOLA LXXXV.

MURIARDACHI REGIS HIBERNIÆ AD ANSELMUM.

MURIARDACHUS rex Hiberniæ, ANSELMO Anglorum archiepiscopo, salutem, et fidele servitium.

Quam magnas vobis grates, domine, referre debeo, quia sicut mihi relatum est, memoriam mei peccatoris in continuis vestris peragis orationibus, sed et genero meo Ernulfo auxilio et interventione, quantum fuerat dignitati vestre fas, succurristi. Scias in quoque me vobis in his quæ mandaveris famulaturum. Vale.

EPISTOLA LXXXVI.

GISEBERTI LUNICENSIS AD ANSELMUM.

ANSELMO Dei gratia Anglorum archiepiscopo, GISEBERTUS Dei quoque misericordia Lunicensis episcopus, fidele servitium et orationes.

Audiens, Pater, certaminis vestri laborem, et laboris victoriam, subditas esse videlicet indomitas Northmannorum mentes regularibus sanctorum Patrum decretis, ut regulariter fiat abbatum et presulum electio et consecratio, immensas divini clementiæ refero gratias, et quas possum Deo preces effundo, ut perseverantiam vobis et tanti laboris præmium largiatur. Monusculum paupertatis meæ et devotionis transmittit viginti quinque margaritulas inter optimas et viliores, et rogo ne sitis immemor mei in orationibus vestris in quibus post divinam largitatem confido. Amen.

EPISTOLA LXXXVII.

ANSELMI AD JOTSERANNUM ARCHIEPISCOPUM LUGDUNENSEM.

JOTSERANNO domino, atque cum dilectione reverendo, et cum reverentia diligendo archiepiscopo Lugdunensi, ANSELMO Ecclesiæ Cantuariensis servus, salutem cum orationibus et servitio.

Quod vera charitas vestra congratulatur nobis, quia Deus qui non dereliquit sperantes in se, pro diebus quibus nos humiliavit sua nos consolatione lætificavit, gratias agimus, et quia vos congaudere sentimus, magis gaudemus. Quoniam autem multis et immensis tribulationibus, ab iis a quibus auxilium et consolationem in necessitatibus sperabatis vestra pulsatur reverentia, compatimur et condolemus. Sed hoc consolatur nos quia confidimus in Deo quod nullo fluminum, nullo ventorum impulsu vestra concutietur constantia, et quia Deus qui i superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (1 Petr. v. 5), i superbiam malignantium franget, et auctoritatis vestre pedibus substernet, et cum virtus vestra probata fuerit, accipiet coronam vitæ repromissam. Qualiter autem nostrum esse sit, quod vestra benignitas nosse desiderat, melius per legatos vestros, quam per epistolam poteritis cognoscere.

448 EPISTOLA LXXXVIII.

ANSELMI AD THORAM EBORACENSEM ARCHIEPISCOPUM.

ANSELMO archiepiscopo Cantuariensis, amico suo THORÆ electo archiepiscopo Eboraensi, salutem.

Mandastis mihi in litteris vestris quod termino a me vobis constituto, Deo auxiliante, Cantuaria eritis si opportune poteritis, suscepturos et factorus quod debebitis: rogastis quoque ut, si id efficere non valeatis, concederem quatenus id mihi decem diebus ante renuntiare possetis. Sed Guillelmus clerici nuntius vester precatus est me ex vestra parte, quatenus ego ipsum terminum adventus vestri aliquantulum extenderem, ut ad nos opportunius possetis venire. Quod et ego causa vestri amoris et opportunitatis libenter facio. Ne itaque opus sit vos inhi quidquam ante de vestro adventu renuntiare, sub-

moneo vos ut die Dominico, qui erit quinto Kalend. Octob. Cantuariæ sitis ad faciendum quod facere debetis, et ad suscipiendam consecrationem vestram. Præterea quod dicitis in litteris vestris, vos pecuniam quærere ut Romam mittatis pro pallio Ecclesiæ vestræ, non concedo. Et puto quia id frustra faceretis, quoniam nullus debet habere pallium, antequam sit consecratus. Litteras quas requiritis in testimonium personæ et electionis vestræ, cum mihi locutus fueritis, et ostenderitis cui eas dirigere debeo, libenter faciam pro vobis, sicut pro amico facere debeo.

EPISTOLA LXXXIX.

ANSELMI AD GUILLELMUM ROTHOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Domino et Patri reverendo archiepiscopo Rothomagensi GUILLELMO, ANSELMI, servus Ecclesiæ Cantuariensis, salutem, et fideles orationes cum servitio.

Mandastis mihi in litteris vestris quia Guillelmus camerarius et uxor ejus dicunt me sibi dixisse quod ipsi possent elemosynis redimere peccatum suum, illud scilicet quia ipse Guillelmus in uxorem habet eam quæ fuit cognati sui. Quod sciat sanctitas vestra me nunquam eis dixisse, sed potius dico quia neuter illorum, si in hoc peccato mortuus fuerit, videbit gloriam Dei. Valete.

EPISTOLA XC.

ANSELMI AD ARCHIEPISCOPUM LINDONENSEM.

ANSELMI archiepiscopus Cantuariæ, reverendo Lundonis (in Dania) Ecclesiæ archiepiscopo, at sero, salutem et veram amicitiam in Christo.

Quod me rogastis de domno Alberico cardinali Romanæ Ecclesiæ libenter feci, tum propter honorem Romanæ Ecclesiæ, tum propter vestrum, pro quo libenter facere volo, si quid quod placeat sanctitati vestræ intellexero. Gratias agimus Deo qui in regno Danorum vestram religiosam prudentiam, et prudentem religionem ad archiepiscopatum sublimavit. Confidimus enim quia, gratia Dei cooperante, ea quæ corrigenda sunt corrigetis, et quæ ædificanda ædificabitis, et quæ nutrienda nutrietis. Audivimus namque a præfato cardinali multa bona de vobis; unde istam habemus fiduciam, et oramus ut Deus, qui hoc incepit in vobis, ad bonum effectum vestram semper perducatur voluntatem. Rogo sanctitatem vestram quatenus regnum illud vestro sancto radio emundetis ab apostatis, ut nullus alienigena illi recipiat aliquem ecclesiasticum ordinem, quia illi qui ab episcopis suis repelluntur, illic pergunt et irritabiliter ad diversos ordines sacrantur. Valete, etamate pro me.

EPISTOLA XCI.

ANSELMI AD ADAM COMITISSAM.

Domine et matri in Deo charissimæ ADÆ, venerabili comitissæ, ANSELMI, servus Ecclesiæ Cantuariensis, quod melius, quod dulcius, quod affectuosi potest secundum Deum.

Cum vestræ volo scribere celsitudini, utique ne-

A quo invenire verba quibus affectum, quem servat semper cor meum coram Deo de vobis, possim exprimere, nisi forte per hoc illum melius exprimo, quia me fateor exprimere non posse. Quippe cum mente peracto affectuosam dilectionem quam in vobis propter Deum erga me multis modis sum expertus, nihil in me possum cogitare quod ad ejus retributionem, aut gratiarum actionem, secundum voluntatem meam possit sufficere. Quoniam ergo melius nec scio nec valeo, ad Deum me convertio, et oro ut ipse dilectioni vestræ suam pro me dilectionem quæ superat omnia merita hominum retribuatur. Hoc quotidie facio, hoc quandiu vivam Deo annuente facere non desistam. Nostis desiderium meum de vobis, quod utinam audiam antequam moriar per gratiam Dei completum esse. Verum dico vobis quia lætior exiret anima de corpore. Nostrum esse quod scire desideratis, lator præsentium satis vobis poterit edicere. Spiritus sanctus sit semper custos et director cordis vestri et vitæ vestræ. Amen.

EPISTOLA XCII.

ANSELMI AD HÆCONEM COMITEM.

ANSELMI gratia Dei, archiepiscopus Cantuariensis, HÆCONI comiti Orcadensium, salutem et benedictionem Dei.

Audis quia propter indigentiam doctorum, minus quam expedit, populus qui sub vestra potestate est, cognoscat et colat Christianam religionem. Sed gaudeo quia referente episcopo quem nunc per gratiam Dei habetis, didici quia prudentia vestra libenter suscipit verbum Dei, et consilium quod pertinet ad salutem. Hæc igitur fiducia mitto strenuitati vestræ litteras monitionis meæ, quatenus se studiose committat prædicationi et doctrinæ ejusdem episcopi; et quantum in vobis est studeatis ut populus vester hoc ipsum faciat. Nihil enim facere potestis unde magis remissionem peccatorum, et vitæ æternæ gloriam adipisci valeatis quam si populum vestrum ad cultum Christianæ religionis monendo, et quibuscunque modis potestis vobis eum attrahitis. Quod efficaciter, Deo dante, implere poteritis, si, quemadmodum supra dixi vobis, vos devote et sancta humilitate et pura voluntate episcopo vestro subditis. Si vos consilio nostro et exhortationi, Deo inspirante, acquiescere volueritis, oro Deum omnipotentem ut ipsa vos et totum populum vestrum sua gratia dirigat et protegat, et suam benedictionem et absolutionem et orationes humilitatis meæ ex corde vobis mando. Omnipotens Deus sic vos faciat vivere in hoc sæculo ut in futuro jungamini beato angelorum consortio. Amen.

449 EPISTOLA XCIII.

HENRICI ANGLORUM REGIS AD ANSELMI.

HENRICUS, gratia Dei rex Anglorum, ANSELMO Cantuariensi archiepiscopo, charissimo Patri suo, salutem et dilectionem.

Agnosce, Pater mi, quia ego gratia Dei sanus sum et incolumis, et omnia mea salubria incedunt et prospere. Quod autem de te ac salute tua per Au-

fridum clericum tuum et per alios accepi, nec non de iis quæ circa te geruntur felicitate salutis et prosperitatis agitari, scito me congratulari non minimum. Nec vero conscientiam benevolentiae tuæ lateat, quomodo contigerit nobis de colloquio nostro inter me et Lodovicum Franciæ regem, scias quoniam ego, cum pleraque copia militum meorum, et ipse cum fortitudine sua undique collecta tenuimus colloquium. Ego autem studens rationi et aequitati cum moderata humilitate, observata tamen regia austeritate, tantum æquo et iusto aequievi, donec ipse fastu præsumptuosus nimia ac superba mihi superquæsit. Et, ita disponente Spiritus sancti gratia, colloquutionem meam fini, ut conatibus mihi existentibus ratione et iustitia recesserim. Ita etiam ut ipsi quos ipse Lodovicus in conventionem nostram mihi hostagios ex parte sua posuit, parti causæ meæ assentiant, et causam meam tueantur, et causam Lodovici infirmant et reprobant. Propterea scias quoniam negotium quod inter me et imperatorem Romanorum tractabatur, gratia Dei ad honorem Dei et nostrum, et sanctæ Ecclesiæ et Christiani populi ad finem perduximus. De cætero, de iis quæ in Anglia sunt, et quæ ibi tractantur, volo ut voluntati tuæ pareant et consilio tuo disponantur. Quod etiam ego iusticiariis nostris feci cognitum. Filium meum et filiam tibi committo, ut paterna dilectione eos foveas, et de iis filialino amore curam agas. Teste Ranulfo cancellario apud Rothomagum.

EPISTOLA XCIV.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Domino suo charissimo Henrico, gratia Dei glorioso regi Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus Cantuariensis, fidele servitium cum orationibus, et benedictionem Dei et suam, quantum valet.

Gratias ago omnipotenti Deo ex intimo cordis affectu pro cunctis prosperitatibus et successibus quos Deus per suam gratiam erga vos benigne dignatur operari, et oro eum ut semper celsitudinem vestram ad maiora et meliora faciat proficere, et per continuam terreni regni prosperitatem perducatur ad cœlestis regni felicitatem. Gratias etiam ago dignationi vestræ, quæ mihi, sicut fidei et vere dilectori suo, amicebilitate quæ circa se sunt, litteris suis significavit, et cor meum de lætitia sua et prosperitate lætificavit. Quod autem meæ curæ atque dilectioni filium vestrum et filiam tam diligenter commendatis, et quod voluntati meæ regnum vestrum et negotia regni vestri committitis, quamvis in me non sit sapientia ad hoc sufficiens, tamen quia benevolentiam vestram immensam, et gratiam erga me intelligo, quantum in me est, gratanter suscipio, et quæ mihi committitis, Dei per quem cuncta bene disponuntur, commendo dispositioni et auxilio. De electo Eboracensis Ecclesiæ archiepiscopo, quemadmodum se res habet, per dominum Baldevinum fidelem et dilectorem vestrum sublimitati vestræ viva voce significo. Ad quam

rem vestrum auxilium et fortitudinem toto corde supplico, ut dignitatem Ecclesiæ Cantuariensis ab antecessoribus vestris servatam, quam Deus tuitioni vestræ commisit, et cuius honor vester est, minorari non permittatis. De me certe dico vobis quia potius paratus sum mori, ut ejus dignitas integra servetur, quam ut mea negligentia aliquatenus violetur. Omnipotens Deus vos et vestra semper dirigat et protegat. Amen.

EPISTOLA XCV.

ANSELMI AD PASCHALEM PAPAM.

PASCHALI summo pontifici, cum dilectione reverendo, et cum reverentia diligendo, ANSELMUS servus Ecclesiæ Cantuariensis, debitam subjectionem cum orationum assiduitate.

Quamvis non ex meritis meis, tamen quoniam quia vident me in causis meis benignitatem vestram semper habere præsentem, putant me apud celsitudinem vestram in iis quæ illam decent sicut fidelem servum aliquid posse. Quapropter aliorum precibus coactus majestati vestræ supplicare præsumo, ut huius præsentium causam audire dignetur; et de ea quod sapientiæ suæ placebit, præcipere. Omnipotens Deus in diuturna prosperitate sanctitatem vestram nobis conservet. Amen.

EPISTOLA XCVI.

ANSELMI AD SAMSONEM WIGORNENSEM EPISCOPUM.

ANSELMUS archiepiscopus Cantuariæ, SAMSONI episcopo Wigornensi, salutem.

Vos scitis quid Ecclesiæ Eboracensis debeat Ecclesiæ Cantuariensi, et quomodo illi subjecta debeat esse. Postquam ergo Thomas electus est archiepiscopus Eboracensis, debuit requirere consecrationem suam, et profiteri obedientiam quam debet archiepiscopo Eboracæ archiepiscopo et Ecclesiæ Cantuariæ. Contempsit facere quod facere debuit. Ego tamen ex abundantia charitatis invitavi eum bis per clericos nostros, et tertio per duos episcopos, ut veniret ad matrem suam Cantuariensem Ecclesiam, et ad me cui ministerium ejus commissum est, et faceret et susciperet quod deberet. Qui quod debuit facere neglexit, et respondit se misisse nuntios suos Romanam, et in Northmanniam; qui cum redirent, faceret quod consilio suorum acciperet. Quod responsum in hoc negotio intelligimus non esse susceptibile. Mando ergo vobis sicut amico et professo Ecclesiæ nostræ, ut contra hanc injuriam, quæ non est tantum super me, sed super omnes episcopos et ecclesias archiepiscopatus et primatus nostri, super regnum etiam Angliæ, sitis mihi in auxilium ad comprimendam tam intolerabilem præsumptionem. Certa utique sit vestra reverentia quia nihil quod facere possim, aut apud Deum aut apud homines dimittam, ut hæc ejus inordinata præsumptio annihiletur. Meminisse deberet quia ordines majores quos habet in archiepiscopatu meo, et sacerdotium mea jussione suscepit, et meo favore ejus electio facta fuit. Quapropter si recte consideraret, non se deberet tam inordinate contra me,

imo super me erigere; de hac re vestrum exigo consilium. Et quoniam duos episcopos Rofensem et Tedfordiensem consilio aliorum episcoporum, ad quos pertinet hæc injuria, mittam in proximo 450 ad dominum nostrum regem, ex mea parte et eorum, ejus postulare auxilium, ad faciendum quod de hac re canonice debeo et volo facere; mandate eisdem episcopis, ut ex vestra parte sicut aliorum episcoporum legationem suam exsequantur. Valet.

EPISTOLA XCVH.

SAMSONIS WIGORNIENSIS ECCLESIE SACERDOTIS AD ANSELMUM.

Domino suo et Patri charissimo ANSELMO, venerabili Cantuariensi archiepiscopo, SAMSON Wigorniensis Ecclesie sacerdos, salutem, et servitium, B et orationes fideles.

Mandastis mihi, domine, et sicut professum Ecclesie vestre et vestrum submonuistis, quatenus de negotio quod est inter vos et Thomam Eboracensem Ecclesie electum, in auxilio vobis et Ecclesie vestre, scilicet Cantuariensi, existerem. Unde precor excellentiam vestram, ne de me dubitetis quod professionem, quam feci et adhuc facio, et per omnia retinere volo, in aliquo vel propter aliquem fraudare velim. Existimo enim quod nullum in causa vestra habebitis fideliorum, et pro posse meo plus devotum adiutorem. De consilio autem quod a me quæsisistis, si scirem veraciter quid vobis et nobis magis expediret, dicere non differrem. Hoc tantum dico quia mihi videtur indignum esse C pro hac causa vos nimis irasci. Cum enim tot episcopos, tot abbates, tot optimates viros habemus testes, facile mihi videtur tam parvæ vel nullius auctoritatis clericos posse refutari. Illorum enim est talis controversia, quorum, mihi videtur, non est grave præsumptivam annihilare audaciam. De ipso vero electo, ut credidi et credo, et sibi credi oportet, veraciter affirmo quia erga vos non habeat animum nisi bonum, et in quantum vixeritis, vobis et Ecclesie vestre per omnia devotissime subjectum. Illud autem placet mihi quia fecistis quod facere debuistis, ex bona voluntate suadendo, et ex auctoritate debita præcipiendo, quia si in dilatione consecrationis est peccatum, alterius quam vestrum.

EPISTOLA XCVIII.

ANSELMI AD ELIAM COMITEM.

ANSELMUS servus Ecclesie Cantuariensis, domino et amico, et in Deo dilectissimo ELIE comiti, salutem, et gratia Dei semper dirigi et protegi.

Gaudeo et gratias ago Deo omnipotenti a quo est omne bonum, qui cor vestrum bona voluntate et sancta intentione ita implevit ut studiosissime queratis consilium, qua via et qua vita securius et efficacius possitis pervenire ad regnum cælorum et ad beatam societatem angelorum. Quod quoniam a me quæritis, mando illud vobis per dilectum fratrem Bardum amicum et familiarem vestrum, sicut me-

A lius possem intelligere; quemadmodum per ejus vivam vocem poteritis aperte cognoscere. Absolutionem nostram, quam per eundem fratrem, sicut ipse mihi retulit, a me petitis, et corde, et ore, et scriptura dilectioni vestre mitto, et quotidie pro vobis oro. Omnipotens Deus sanctum desiderium vestrum magis ac magis accendat, et ad beatum effectum perducatur. Amen.

EPISTOLA XCIX.

ANSELMI AD ROBERTUM COMITEM.

ANSELMUS archiepiscopus Cantuariæ, domino et amico suo charissimo ROBERTO comiti de Mel-lento, salutem et benedictionem Dei et suam, quantum potest.

De causa quæ est inter me et Thomam electum Eboracensem, mando vobis et precor, sicut verum amicum et filium matris Ecclesie Cantuariensis, et consulo, sicut fideli Christiano, et fideliter amanti honorem et dignitatem regis et totius regni Angliæ, quatenus diligentissime et studiosissime consideretis pondus tanti mali quod ipse Thomas facere conatur, et omnibus viribus sicut injuriam et ignominiam, et regis et totius regni Angliæ, et matris vestre Ecclesie, et archiepiscoporum Cantuariæ, intensionem ejus reprimatis. De me utique in spe auxilii Dei affirmo, quia nunquam per me erit, et si scirem me cras moriturum antequam ista ejus calumnia extincta esset, ponerem super eum sententiam quanto graviores me posse intelligerem. De hoc autem certa sit vestra dilectio quia nullus hanc ejus præsumptionem ullo modo manu tenere potest, sine suo magno peccato et sine ira Dei. Spiritus sanctus dirigat cor vestrum in veritate. Amen.

EPISTOLA C.

ANSELMI AD RODULFUM CICESTRESEM EPISCOPUM.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariæ. RODULFO episcopo Cicestremsi, salutem.

Audivi quod archidiaconus vester accepit homines meos quasi pro forisfactura fractæ festivitatis, et de iis plegios accepit, nec ante eos voluit dimittere quam plegios haberet; quod nec sibi nec alicui personæ licet super homines meos. Unde mando vobis ut idem plegii vocentur quieti, et de archidiacono mihi justitiam facite, qui talia præsumpsit super homines meos. Quod autem mihi mandastis ut castigarem homines nostros, ne alii accipiant malum exemplum ab eis, grates refero, et quod inde facere debuero. Deo annuente faciam. Valet.

EPISTOLA CI.

ANSELMI AD R. EPISCOPUM.

ANSELMUS, archiepiscopus Cantuariensis, dilecto amico suo reverendo episcopo R., salutem.

Mando et præcipio vobis per sanctam obedientiam quam Ecclesie Cantuariensi et mihi debetis, ut scilicet quod in subjectis litteris quæ Thomæ electo Ecclesie Eboracensi destinari scri-

prum est, vos erga ipsum Thomam amodo te-
neatis.

451 EPISTOLA CH.

CUIUSDAM AD ANSELMUM (48).

ANSELMO Cantuariensis Ecclesiæ archiepiscopo,
quidam Dominicæ crucis servus et minister Pratel-
lini cœnobii, cursu infatigabili stadium paternæ
peregrinationis tanquam militi summi Regis feliciter
consummare.

Quamvis, Pater venerande et inter membra Christi
tanquam amator et cultor veritatis plurimum dili-
gende, crebras similitudines et impugnationes homi-
num facinorosorum, item aculeos malignorum spi-
rituum intrinsecus plerumque sustineam, tamen onus
obedientiæ quam imponis mihi levissimum et actu
quidem et sincera devotione qua te diligo prorsus
æstimo. Quippe nihil difficile reperitur quod cuilibet
igne amoris exæstuantem facile non videatur. Igitur
in librum Genesios jam enucleatis a me mysteriis,
quatuor qui restant tua iussione aggressurus et
dextera Domini mei Jesu Christi calamum meum
regente explanaturus, admodum tuis orationibus in-
digeo, ut is qui claudit et nemo aperit, aperit et nemo
claudit (Apoc. iii, 7), mihi librum signatum aperiat,
cujus historiam quam beatus Augustinus juxta litte-
ram usque ad exitum primi parentis de paradiso
multifariam prosecutus est intactam dimitto. Et-
enim arrogantia deputari posset intolerabili, si ma-
num meam superponere præsumerem ejusdem ma-
nui. At ubi ventum fuerit ad locum ubi senaria
distributione formæ visibilium rerum consumman-
tur, tentabo, prout divina sapientia mihi adfuerit,
litteram hujus libri secundum triplicem intellectum
aliquando tractare. Cæterum Dominus inopiam meæ
scientiæ novit, cui non fecte loquitur testimonium
meæ conscientie vel intentionis, quia nec præsumo
viribus meis, nec ad plausum mortalium, nec ad
fructum transitorie remunerationis operam impen-
do, ad explanandum perplexa mysteria Mosaicæ
legis. In cuius siquidem amabili contubernio et con-
tubernali amore ferme jam sunt transacti viginti et
octo anni, totum me retrusi. In cuius nimirum man-
datis prosequendis dum desudo, valde requiesco.
Cumque ab illius amplexibus importunitate nego-
tiorum mundanorum prævalente frequenter avellor,
non modicum laborem incurro. Ne hoc quidem mi-
rum, quia apud illam panis vitæ et intellectus atque
potus inveniuntur. Panis per quem amissæ vires
mentis imbecillæ in vigorem pristinum reparantur.
Potus, per quem sitis mundanarum concupiscentia-
rum exstinguitur, et postmodum suavissimo fervore
ad rimanda illius secreta vehementer is qui inde
potat accenditur. Jam demum gratia Dei præcedente
ad verba libri veniamus, et virtute obedientie sup-
peditante quid gerant mysterii, prout Dominus nobis
dederit, diligenter vestigare satagamus.

(48) Ex ms. monasterii de Pratellis. — Est Ricardus abbas de Pratellis suus in Genesin Commentarios S. Anselmo dicantis.

EPISTOLA CH.

ANSELMI AD LANFRANCUM (49).

Ei opus suum, quod Monologium inscribitur,
corrigendum vel approbandum mitto.

Reverendo et amando domino suo et Patri et
doctori, Cantuariæ archiepiscopo Anglorum primati,
matri Ecclesiæ catholicæ, fidei utilitatisque merito
multum amplectendo LANFRANCO, frater ANSELMI
Beccensis, vita peccator, habitu monachus.

Quoniam agenda sunt omnia consilio, sed non
omni consilio, sicut scriptum est: Omnia fac cum con-
silio (Eccli. xxxii, 24); et: Consiliarius tuus est unus
de mille (Eccli. vi, 6); unum quem scitis, non de
mille, sed de omnibus mortalibus elegi, quem præ
omnibus haberem consultorem in dubiis, doctorem
in ignorantibus [al. ignorantibus], in excessibus correctorem,
in recte actis approbatorem. Quo quamvis
secundum votum uti non possim, decrevi tamen uti,
quantum possum. Quamvis enim valde multi sint
præter prudentiam vestram, de quorum multum
proficere imperitus possim peritia [al. præsentia],
et quorum subiacere censuræ me mea cogat imperitia,
nullum tamen eorum novi, cujus me doctrinæ
judiciove tam confidenter tamque libenter, quam
vestro subiciam et qui mihi tam paterno affectu se,
si res indiget, exhibeat, aut, si res exigit, congru-
deat. Quare quoniam quidquid de paterno vestro
mihi pectore impenditur, et sapientia est exquisi-
tum, et auctoritate roboratum, et dilectione con-
ditum, cum aliquid inde haurio, id me sua et dulcedine
delectat, et securitate satiat. Sed quoniam
hæc ipsa scienti loquor, his omissis, cor eorum
meminerim expediam. Quidam fratres, servi vestri,
et conservi mei me sæpe multumque rogantes, tan-
dem coegerunt ut acquiescerem illis quædam scri-
bere, sicut in ejusdem scripturæ præfatuncula con-
siderare poteritis. De quo opusculo hoc præter spem
[al. prout sæpe] evenit, ut non solum illi, quibus
instantibus editum est, sed et plures alii illud velint
non solum legere, sed etiam transcribere. Dubitans
igitur utrum illud volentibus denegare debeam, aut
concedere, ne me aut invidum putantes oderint, aut
stultum agnoscentes derideant, ad singularem meum
recurso consiliarium et scripturam ipsam examinan-
dam vestro mitto iudicio, ut ejus auctoritate aut
inepta a conspectu prohibeatur, aut correctæ volentibus
præbeatur.

EPISTOLA CIV.

ANSELMI AD BERNARDUM EPUSQUE MONACHOS.

ANSELMI, Dei gratia archiepiscopus, Domino
priori BERNARDO, et aliis fratribus in cœnobio San-
cti Albani conversantibus, salutem et benedictio-
nem.

Fratres a vestra dilectione ad me directi rela-
terunt mihi quamdam dubitationem inter vos ortam
esse cum aliqua dissensione, inde quia in catholico-

(49) Ex ms. Vatic. fol. 100, et ex ms. Sagiensis
monasterii.

rum Patrum scriptis aliquando invenitis Deum et hominem in Christo convenire in unam substantiam, aliquando duas substantias, divinam scilicet et humanam unam esse personam in Christo; videtur enim repugnare quod et una substantia sit humana et divina natura, sicuti esse, una persona et duae substantiae sint in eadem persona, sed si bene intelligatur quomodo **452** dicant unam esse substantiam plures naturas in Christo, aut plures substantias unam personam, nihil ibi repugnans cognoscitur esse. Deum enim unum credimus et confitemur esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Cum ergo dicimus Deum, non nisi unum dicimus et intelligimus. Cum vero dicimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum, plures dicimus et credimus; sed de Deo habemus auctoritatem, quia debemus dicere Deum unum singulariter et non plures, quemadmodum scriptum est: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* (Deut. vi, 4). De illis vero tribus, Patre scilicet, Filio et Spiritu sancto, non invenimus in propheta, aut apostolo, aut evangelista, ut uno nomine nominent eos pluraliter, quo significant illam pluralitatem quam in illis intelligimus; nusquam enim dicunt tres personas eos esse, aut tres substantias, aut tres omnipotentes, aut aliquid huiusmodi. Hac necessitate Patres catholici quando loquebantur de illis tribus, elegerunt omnia quibus illos tres nominare possent pluraliter. Graeci quidem nomen substantiae, Latini vero nomen personae; sed ut omnino quod nos ibi intelligimus per personam, hoc ipsi et non aliud intelligant per substantiam. Sicut ergo nos dicimus in Deo unam substantiam esse tres personas, ita illi dicunt unam personam esse tres substantias, nihil a nobis diverse intelligentes aut credentes. Quoniam enim non habeant nomina quibus proprie illos tres significarent, ut iam dixi, ut Graeci dicerent esse tres substantias, nos vero tres personas, dederunt in Deo duobus nominibus illam significationem, quam in illis pluribus intelligebant, nec suo nomine proferre poterant. Sicut igitur nos dicimus quia alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti, et in eo quidem quod alius est Filius Dei a Patre, non est alius a Filio Virginis, sed idem ipse idem est, alia persona est a Patre, et non alia a Filio Virginis, sed eadem persona: ita Graeci dicunt quia Verbum, id est Filius Dei, alia substantia est a Patre, et non alia a homine assumpto. Quando ergo invenimus in catholicorum Patrum scriptis plures naturas esse, unam substantiam in Christo, et quando invenimus plures substantias esse, unam personam non eundem sensum in nomine substantiae accipimus; sed tam dicimus unam substantiam, id ipsum intelligimus quod per nomen personae. Cum vero dicimus plures esse substantias in eo, personam unam, hoc significamus per nomen substantiae quod per nomen

a naturae. Hac igitur consideratione, qua una est fides Graecorum et Latinorum, aliquando nominant personam, quamvis hoc raro Latini faciant. Quod autem Graeci dicant in Domino unam personam, tres substantias, testatur beatus Augustinus in libro De Trinitate. Haec vobis, fratres, petentibus, secundum quod intellexi questionem inter vos versari sufficienter puto me respondisse, quamvis dici possint plura de Trinitate et pluralitate, quomodo Verbum unum sit cum Patre et non unus, et cum homine assumpto unus et non unum. Valete

EPISTOLA CV.

ANSELMI AD ABBATISSAM F. ETUSQUE CONGREGATIONEM.

ANSELMUS Dei dispositione vocatus archiepiscopus, dominae et matri reverendae abbatissae F. et sanctae congregationi illi commissae in sanctitate semper proficere, et ad beatitudinem [*al. semper*] pertinere.

Quamvis vestrum sanctum studium mea monitione non egeat, cogit me tamen [*al. tamen*] dilectio quam erga vos habeo et officium meum, ut vobis ad [*al. aliquid*] exhortando scribam. Considerate incessanter, filiae et sorores meae dilectissimae, quod in caelum proposuistis et jam incœpistis ascendere, ut ibi regnetis, et regnando gaudeatis cum Domino et amico vestro Jesu Christo, qui ibi vos expectat et expectando assidue invitat. Quippe quandiu homo vivit, aut ascendit in caelum bene vivendo, aut descendit in infernum male vivendo. Si ergo ad illud proposuistis et vultis perungere, necesse est vos sanctis actionibus [*al. accusationibus*] illuc quasi quibusdam passibus proficere. Diligenter ergo vitae vestrae cursum discutite, ut [*al. omit.*] non solum in operibus, sed etiam in verbis, nec solum in his, sed et in omnibus cogitationibus, ne forte cum in omnibus his semper debeatis sursum tendere [*al. ascendere*], aliud ibi inveniatur quod est magis descendere. Quod si bene vultis custodire, expedit ut semper videre [*al. omit.*] cogitetis [*al. illud*] quod verissime scriptum est: *Qui modica spernit paulatim decedit* (Eccli. xix, 1), qui paulatim decedit non proficit sed deficit, et qui deficit non ascendit, sed descendit. Hoc ergo curate sollicite, ut nihil tam parvum sit quod de ordine vestro ubi vos Deus posuit negligere velitis et sic sanctis passibus in caelum, quod utinam Deo adjuvante fiat, ascenditis. Quod ut per me [*al. oro ut pro me*] oretis, et tanto attentius, quanto scitis me de dilectione vestra confidere, quoniam nunquam cognovi me magis quam nunc orationibus indigere.

EPISTOLA CVI.

AD GISEBERTUM.

De sacramento altaris (50).

Domino G. [Gisleberto] abbati, olim charissimo filio, nunc Deo propitio venerabili Patri, frater A. [Anselmus (51)].

De corpore et sanguine Domini iussisti, venerantur n'y est designé que par un A. Sur quoi, conjecturant qu'il signifiait Anselme, il a conjecturé aussi que le G. signifiait Gilbert, comme il l'a mar-

(50) Ex ms. monasterii Clislemani.

(51) Cette lettre n'appartient point à S. Anselme. Ce qui a trompé l'éditeur c'est que le nom de l'au-

de, etc. *Exstat sub nomine Anastasii eremita recusa Patrologia tom. CXLIX, col. 433.*

453 EPISTOLA CVII.

Sanctus Anselmus, Cantuariensis archiepiscopus, De corpore et sanguine Domini (52).

Nota quod tota humana natura in anima et corpore erat corrupta, oportuit ut Deus qui veniebat utrumque liberare, utrique uniretur; ut anima hominis per animam Christi, et corpus per corpus Christi competenter redimeretur. Ideo etiam in altari ad utrumque representandum panem et vinum apponimus, ut per panem corpus factum, et digne a nobis acceptum nostrum corpus corpori Christi in immortalitate et in impassibilitate conformandum credamus quandoque, et similiter vinum in sanguinem conversum et a nobis acceptum, animas nostras animæ Christi credamus conformes fieri, et presenti quodammodo dum a peccatis, prout possumus, abstinemus, et maxime in dissolutione animæ et corporis cum in beatitudine, in qua ipsa Christi anima est, animæ nostræ constituentur. Et cum anima Christi per aliquid corporeum representanda esset, nihil inventum est in omnibus corporalibus rebus per quod vicinior representaretur quam per sanguinem qui sedes est animæ. Non tamen intelligendum est quod in sanguinis acceptione solam animam non etiam corpus, vel in acceptione corporis solum corpus, non etiam animam suscipiamus, sed in acceptione sanguinis totum Christum Deum et hominem, et in acceptione corporis similiter totum accipiamus. Et quamvis separatim corpus, separatim sanguinem; non tamen bis sed semel Christum accipimus immortalē et impassibilem. Sed iste mos separatim accipiendi inde in Ecclesia inolevit quod Christus in cœna cum discipulis separatim dedit, ut per hoc intelligerent se animæ et corpori Christi debere conformari. Aqua cum vino in sacramento ideo apponitur, ut aqua quæ cum sanguine de latere Christi fluxit representaretur, quæ aqua significat baptismum in quo populus per effusionem sanguinis innovatur. Quare autem corpus Christi cum sit inviolabile et incorruptibile, qua ratione hoc esse potest ut dentibus atteratur et etiam a soricibus corrodat. Sed secundum diffinitiones sanctorum Patrum est intelligendu

A panem super altare positum per illa solemnia verba in corpus Christi mutari, nec remanere substantiam panis et vini, speciem tamen intelligendum est remanere, formam scilicet, colorem et saporem: secundum speciem remanentem quædam ibi sunt quæ nullomodo secundum hoc quod est possunt fieri, scilicet quod atteritur, quod unq loco concluditur, et a soricibus roditur et in ventrem trajectitur. Ideo autem quod non est apparet, et quod est celatur, quia si quod est videretur, animus humanus abhorreret. Secundum vero speciem potest accipi æqualiter a fidei et ab infidei. Fideles tamen alio singulari modo accipiunt, scilicet cum sint conformes Christo per innocentiam, et per assumptionem corporis et sanguinis Deo conformes efficiuntur, et in presenti virtutes eorum augmentantur, et liberum arbitrium confortatur, et in futuro, maxime dum immortalitate et impassibilitate, sicut et ipse, induentur. Ad quam conformitatem recipiendam illa acceptio Dominici corporis multoties celebratur. Quo modo accipiendi infideles omnes omnino carent. Non tamen negandum quod ipsi mali veram substantiam corporis Christi accipiunt: quod quidam abhorrent propter eorum immunditiam, et corporis Christi dignitatem. Sed illa res tam digna est per se ut nec propter dignum locum dignior sit vel mundior, nec ab immundo vase aliquid trahat immunditiæ, ut Augustinus testatur in libro quarto De baptismo, De corpore Domini indigne sumpto, sicut Judas cui buccellam panis tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo, locum in se diabolo præbuit; sic indigne quisque sumens Dominicum sacramentum, non efficit ut quia ipse sumens malus est, malum sit sacramentum, aut quia non salutem accipit, nihil accipiat. Corpus enim et sanguis Domini nihilominus erat in illis quibus dicebat Apostolus: *Qui manducat indigne, judicium sibi manducat et bibit (I Cor. xi, 29).* Non est querendum quid sit de corpore; Deus enim conficit sicut scit, nec dubitare debet aliquis quomodo panis in verum corpus Christi convertatur, ita ut panis substantia 454 non remaneat, cum multa alia non minus miracula videamus quia hominem substantialiter in lapidem, ut uxorem Lot, vel etiam in parvo artificio hominis fenem in

que à la marge, taisant sans doute entendre qu'il s'agit de Gilbert Crispin, abbé de Westminster, qui avait été moine au Bec sous S. Anselme. Seconde conjecture qui serait fort naturelle, si la première était vraie. Mais l'une et l'autre sont fausses, et il faut rendre cette lettre à S. Anastase, moine et ermite, qui en est le véritable auteur. (*Hist. litt. de la France*, t. IX, p. 459.)

(52) Le titre que porte cette lettre ferait juger qu'elle n'est point différente de l'écrit *Du corps et du sang du Seigneur*, annoncé sous le nom de S. Anselme dans divers manuscrits des bibliothèques d'Angleterre, et que dom Mabillon atteste avoir vu, mais peu correct, dans celle des Cordeliers de Sainte-Croix à Florence. L'éditeur l'a tirée d'un manuscrit de l'abbaye de Saint Remi de Reims, dans lequel elle porte le même titre, avec le nom de S. Anselme, qualifié archevêque de Cantorbéry,

ce qui lève toute équivoque. Le saint y touche trois ou quatre points qui concernent l'Eucharistie. D'abord il y établit la convenance qui se trouve entre son institution dans le pain et le vin, et les besoins de l'homme corrompu dans l'âme et dans le corps depuis sa chute. Après quoi il montre que l'une et l'autre espèce, prise séparément, contient Jésus-Christ entier, et rend raison de ce qu'on mêle de l'eau avec le vin avant la consécration, et de ce que les espèces subsistent, quoique la substance du pain et du vin soit changée au corps et au sang de Jésus-Christ. Enfin il copie un passage choisi de saint Augustin pour prouver que les méchants comme les bons reçoivent le corps de Jésus-Christ, quoiqu'ils en tirent un fruit bien différent, et que les mauvais prêtres consacrent comme les autres, parce que c'est Jésus-Christ qui consacre lui-même par leur ministère. (*Hist. litt. ubi supra.*)

vitrum. Iterum si homo suæ mutationis artificio potest ita aliquid dissimulare, ut aliud videatur ab illo quod sit, multo magis Deus potest hoc efficere, ut enim corpus suum sit panis, videatur hæc immolatio corporis, ut Augustinus testatur, quotidie vertitur, licet Christus semel passus sit, quia quotidie peccamus, sine quibus peccatis mortalis infirmitas vivere non potest; et ideo quia quotidie labuntur, Christus quotidie mystice pro nobis immolatur. Intra catholicam Ecclesiam in mysterio corporis Christi nihil a malo minus accipitur, nec a bono sacerdote majus, quia non in merito consecrantis, sed in verbo elicitor Creatoris et in virtute Spiritus sancti; si enim esset in merito sacerdotis, nequaquam ad Chri-

stum pertineret. Nunc autem sicut ipse est qui baptizat, ita ipse est qui per Spiritum sanctum hunc panem in suam carnem et vinum faciat transfundi in sanguinem.

EPISTOLA CVIII.

GISEBERTI ABBATIS AD ANSELMUM.

Reverendo Patri et domino ANSELMO sancta Cantuariensis Ecclesiæ archiepiscopo, servus et filius suus, frater GISEBERTUS, West-Monasterii cœnobii curator et servus, prosperam in hac vita diuturnitatem, et beatam in futura æternitatem.

Paternitati tuæ, etc. *Est loco Prologi ad Gisleberti abbatis Westmonasteriensis Dialogum contra Judæos. — Vide in Gisleberto, infra, ad an. 1117.*

Sequentes epistolas hic revocamus ex appendicibus editionis anni 1721.

EPISTOLA CIX.

ANSELMI AD RICARDUM MONACHUM.

Richardum Beccensem monachum hortatur ut indisciplinatis corporis sui vexationibus obedientiam anteponat.

ANSELMUS gratia Dei archiepiscopus, fratri et filio charissimo RICARDO monacho Beccensi, salutem et benedictionem Dei.

Cum scias quia multum te diligo, non deberes toties tibi datum consilium et præceptum meum contemnere, et contemnendo me et abbatem cui te commisi contristare. Toties enim te monui, et consului et præcepi ut indiscretas abstinentias et vexationes corporis tui secundum ordinationem præfati abbatis temperares, toties promisisti quia in hac re meæ et illius voluntati penitus obedires, et adhuc pertinaciter tuæ propriæ voluntati adhæres. Timeo ne dum vis habere præmium, seu potius famam aut inanem intra cor tuum gloriam abstinentis, incurras potius pœnam inobedientis. Certe sicut majorem coronam mereatur simplex obedientia quam præter communem usum escarum abstinentia, ita gravius ille punitur a quo illa contemnitur quam a quo ista deseritur. Sine hujusmodi enim abstinentia potest obedientia hominem salvare; sine obedientia vero talis abstinentia non valet nisi dammare. Acquiesce igitur, acquiesce, et totum te prælati tui dispositioni committe, si mihi vis obedire, si mihi vis placere, si dilectionem meam erga te vis servare, si tuam erga me vis probare, si me deinceps non vis contristare, et abbatem sub quo es, et fratres inter quos vivis tua indiscretione gravare. Nimis enim patet quia corpus tuum et natura tua nequit tolerare quod indiscretio tua præsumit. Omnipotens Dominus deducat te in via sua, et in veritate sua. Amen.

EPISTOLA CX.

ANSELMI AD ROBERTUM, SEYT, EDIT.

Hortatur ad observantiam in minimis, et ut angelos sibi semper astantes cogitent, eorumque conversationem imitentur.

ANSELMUS archiepiscopus, ROBERTO, SEYT, EDIT, charissimis suis filiis, salutem et benedictionem Dei, quantum potest.

Utinam cognosceretis quanto gaudio cor meum repleverit dilectus filius meus Willhelmus, de vestra (quam mihi retulit) invicem sancta dilectione, de religiosa conversatione, de cœlesti proposito, et spirituali intentione. Quamvis enim multis curis et tribulationibus prementibus me sentiam a spiritali fervore tepere, tamen magna cordi meo generatur letitia, cum audio alios in amore Dei fervere. Et quoniam ad officium mihi injunctum et curam pertinet commissam, et vos (sicut sentio) desideratis, moneo, precor, quanto affectu possum, ut in hoc quod non vos, sed Deus in vobis corperit, perseverare, imo et perficere studeatis. Quod utique (Deo adjuvante) poteritis efficere, si minima quæque nolueritis negligere. Qui enim in minimis servat diligentiam, non facile admittit in majoribus negligentiam. Nec hostis noster illis quos in sancto proposito esse considerat majora peccata aperte ostendit, sed in modicis (quasi quæ contemnenda sunt) latenter eos fallere contendit. Scit enim quia *qui modica despicit, paulatim decedit* (Eccli. xix, 1). Ergo, charissimi, si quamlibet parum a vestra bona consuetudine aliquando vel semel sentitis declinare, gravem casum gemendo vos incurrisse judicate. Colloquia vestra semper sint munda, et de Deo. Exemplum vitæ accipite ex angelis de cœlo, exceptis his quæ fragilitas humanæ naturæ ad suam exigit sustentationem. Ut vestra conversatio semper in cœlis sit (Phil. iii, 20), angelicam in omnibus considerate et imitamini conversationem. Hæc contemplatio sit magistra vestra; hæc consideratio sit regula vestra. Quæ vitæ angelicæ concordant sectamini; quæ ab illa discordant execramini. Angelos vestros [sicut dicit Dominus: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei* (Matth. xviii, 10)], semper vobis præsentem, et actus et cogitatus vestros considerantes cogitate, et ita velut si eos visibiliter inspiceretis, semper vivere curate: omnipotens Deus nunquam permittat vos ab hoc ad quod pervenistis, deficere, sed semper faciat ad meliora proficere. Oro, orate pro me.

EPISTOLA CXI.

ANSELMI AD HUGONEM.

Hugonem monachum, a quo se multum amari audiverat, hortatur ut culpas suas nec celet, nec defendat, ut cor suum abbati suo parere semper velit, et proprios sensus obedientiae posthabeat.

ANSELMUS archiepiscopus, fratri et filio charissimo HUGONI, salutem et benedictionem

Domino abbate referente didici quod tantam erga me habeas dilectionem ut cum prospera mea audis, valde gratuleris, et cum adversa cognoscis, multum contristeris, et cor tuum commoveatur adversus eos, a quibus contingere sentis aliquam adversitatem mihi, et quia pro me orare pro possibilitate tua non desinis. Quoniam ergo tanta tui est erga me dilectio, si te non diligo, me ipsum injustum iudico. Et quia vera dilectio illum quem diligit semper proficere desiderat, ideo te hortor, et moneo ut meus tua semper ad meliora se extendere studeat. Quod si quaeris consilium quomodo hoc possis facere, monachicum propositum super omnia dilige. Quod tunc bene custodire poteris, si nunquam culpam tuam aut celare aut defendere volueris; sicut vulpes foveas habent ubi latenter catulos pariant et nutriunt, et sicut volucres nidos habent patentes in quibus pullos fovant, ita diaboli faciunt foveas, et multiplicant peccata in corde celantis, et ædificant aperte nidos, in quibus similiter peccata aggregant in corde defendentis. Vide igitur si non vis esse fovea, aut nidus diaboli, ne unquam culpam tuam celes aut defendas. Cor tuum semper pateat abbati tuo, et ubicunque sis, non solum corpus tuum, sed etiam cogitationes tuas in conspectu ejus esse existima; et hoc fac et cogita quod coram eo facere et cogitare non erubescas. Si hoc feceris, ita fugiet diabolus habitaculum pectoris tui, sicut fur vitat domum illius qui cum nec celare vult nec defendere. In domum namque illius furta sua fur attrahit, a quo se abscondi aut defendi confidit. Si autem hoc quod dico in usu habueris, tunc Spiritus sanctus in te habitationem suam faciet, nec corripitur, nec expelletur a superveniente iniquitate, sed bonus usus tuus per illum a se repellit iniquitatem. Quæ res in tantam convertetur tibi delectationem ut nihil dulcius, nihil unquam existimare possis jucundius. Hoc autem quod dico intelligere non poteris, nisi in quantum ipso opere experiri volueris.

Multa bona domus abbas mihi de adolescentia tua retulit, sed unum addidit quod mihi placere non potuit: iudicas enim melius quod tuus sensus eligit quam quod obedientia exigit. Cum enim scribendi habeas scientiam, majus aliud quid tibi videtur quam scribere per obedientiam. Certus ergo esto, quod melior est una oratio obedientis quam decem millia orationum contemnens. Moneo itaque ut filium charissimum et dilectorem meum, ut obe-

dientiam in omnibus actibus præferas, et ea quæ supra dixi memoria perpetua teneas, et opere complere efficaciter studeas. Omnipotens Deus suæ gratiæ benedictione te in omnibus semper dirigat, et ab omni malo custodiat. Amen.

EPISTOLA CXII.

ANSELMI AD WILHELMUM.

Wilhelmum amicum suum monet ut Deo sit semper præsens, et sic servet suam dilectionem, ut omni studio conetur cavere Dei offensionem.

ANSELMUS archiepiscopus, dilecto filio suo WILHELMO, salutem et benedictionem Dei et suam.

Expertus sum te magno et intimo affectu me diligere, et ideo non possum tui dilectionis vicem non reddere. Diligis me ut Patrem in Deo, cui totum te sine simulatione commisisti, et ego te ut filium, qui sincera dilectione te suscepi. A Deo accepisti ut me diligeres, et ego a Deo habeo ut te sic diligerem. Quoniam ergo ex Deo est mutua dilectio nostra, non potest deleri, nec debet, nisi hoc faciat aliqua in Deum offensio. Sicut ergo meam vis servare dilectionem, ita omni studio conare cavere Dei offensionem. Dilige ut me diligas, sed plus diligo ut te ipsum diligas. Dilige teipsum, et quantum ad dilectionem, habeo meipsum. Esto memor monitionis meæ; et semper eris dilectionis Dei, et sub illa meæ; nequeo semper tibi esse præsens. Deus te custodiat, qui ubique præsens. Moneo te ut semper illi sis præsens.

EPISTOLA CXIII.

ANSELMI AD HERBERTUM THIOFORDENSEM EPISCOPUM.

Herbertum episcopum Thiofordensem hortatur ut presbyteros concilio inobedientes, et qui feminas nolent dimittere, a sacris prohiberet, et ad ecclesiastica munia alios seu clericos seu monachos illis substitueret.

ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, HERBERTO episcopo Thiofordensi, salutem.

De presbyteris, de quibus quaerit vestra prudentia consilium, respondeo quia nihil relaxandum est de his quæ constituta sunt in concilio. Quoniam ipsi autem malunt dimittere quicquid pertinet ad presbyteri officium quam feminas, si aliqui inveniuntur casti, faciant pro illis; si autem nullus aut paucissimi tales inveniuntur, jubete ut interim monachi missas dicant populo ubi ipsi fuerint, et faciant corpus Domini, quod per clericos portetur ægrotis. Qui clerici vestra jussione vice versa accipiant confessionem, et faciant absolutionem, et sepeiant corpora mortuorum. Quæ omnia etiam monachis provectoris ætatis præcipere potestis, donec ista duritia presbyterorum Deo visitante mollescat; non enim diu durabit, Deo propitiante, si in incepto perseveraverimus. De baptismo, vos scitis quia quicumque baptizet, Christus baptizat. Laicis omnibus, majoribus et minoribus, ex parte Dei et ex parte omnium nostrum qui hoc constituimus in concilio (53), rogando præcipite, ut si Christianos ve-

confitentur, adjuvent vos quatenus expellatis presbyteros concilio inobedientes de Ecclesiis, et rebus earum, et dignos pro illis constituatis. Et si expulsi, contra illos qui Ecclesiis caste servire voluerint, aut alia aliquo modo in aliquam superbiam temeritatem proruperint, omnes Christiani sint contra illos, et non solum a societate sua, sed etiam a terris, quas de illis habent, eos cum feminis suis excludant, donec resipiscant.

EPISTOLA CXIV.

ANSELMUS AD NEPOTEM.

Anselmo nepoti suo commendat bonos mores, ac studiositatem, et Latinæ linguæ perpetuum usum. De sorore sua, ejus matre, nuntiat admissam illam Marciniaci a monialibus, sed cum eam reposceret, sibi negatam.

ANSELMUS archiepiscopus, dilecto nepoti suo ANSELMO, salutem et benedictionem.

Sollicitudinem et tristitiam quam tu habes de tua matre, ego quoque tolero. Unde a domino abbate Cluniacensi petii ut eam in monasterio ancillarum Dei in Marcineuo susciperet; quod ipse libenter sua gratia annuit propter nostrum amorem; et ipsæ ancillæ Dei voluerunt. Litteris igitur et nuntio nostro petii ab abbate Cluniacensi et monachis ejus ut sororem nostram ad hoc mihi concederent, quanto humiliter et studiosius potui. Sed ipsi nullatenus assensum præbere voluerunt; imo commoti sunt adversum me, et magnum sibi me fecisse dedecus existimaverunt. Ego autem nondum desistam conari, ut hoc aliqua ratione possim quod incœpi perficere. Quod si non potero, non debemus tamen ego et tu frustra tristitiam inconsolabilem assumere, sed Dei dispositioni nos et illam patienter committere. Spero enim in Deo quia non patietur eam quibuslibet incommoditatibus ita tentari, ut non possit sustinere, sed per multas tribulationes quas ab infantia passa est et (si Deus ita disposuerit) usque in finem patietur, deducet eam, et intrare faciet in requiem suam. Ego vero, in quantum potero, omnibus modis quandiu vivam illi subvenire non cessabo. Quod autem pertinet ad te, mando, et præcipio tibi ut nullatenus sis otiosus, sed in hoc propter quod in Anglia te reliqui in dies statuas proficere. Virtutem grammaticæ stude cognoscere; dictare quotidie assuesce, maxime in prosa; et ne multum ames difficile dictare, sed plane et rationabiliter. Semper, nisi cum necessitas te cogit, Latine loquere. Super omnia bonis moribus et gravitati intende. Loquacitatem fuge; plus enim proficit homo tacendo, et audiendo et quid de aliorum dictis et vita possit proficere considerando, quam scientiam suam verbositate, nulla necessitate cogente, ostendendo. Saluta magistrum tuum ex nostra parte amabiliiter; cui (si Deus mihi opportunitatem dederit) et pro te et pro aliis fratribus quos docet, et pro suis moribus bonis vere desidero prodesse. Interim tamen posui super dominum priorem et multum rogavi illum quatenus

A illi ita bene faciat ut ei se conjunxisse vobis non displiceat. Vale.

EPISTOLA CXV.

ANSELMUS AD WALTERUM CARDINALEM.

Walterum cardinalem episcopum Albanensem, apostolicum in Anglia legatum rogat ut, ad sustinendum onus sui archiepiscopatus, opem sibi ac subsidium a pontifice Romano accersat.

Domino et Romanæ Ecclesiæ legato cardinali episcopo WALTERO, ANSELMUS vocatus metropolitaneus Cantuariæ episcopus, fidelium orationum cum servitio devotionem.

Quoniam de vestræ sanctitatis charitate confido, precor ut domino nostro papæ fidelitatem nostram et dilectionem cum reverentia, quas illius celsitudini in corde servo, sicut vobis ostendi, benigne monstretis et laborem mentis meæ sub archiepiscopatus onere, sicut vobis conquerendo confessus sum, pia compassione intimetis. Quatenus paternæ ejus pietas, filii et servi sui gemitibus compatiens, aliquando in conspectu Domini nostri Jesu Christi et beati Petri apostoli, memor mei esse dignetur, et, si quando ad illam in anxietatibus meis refugerō, pietatis ejus viscera mihi non claudantur. Munusculum nostrum illi pro possibilitate nostra missum rogo ut sic vestra commendetur benignitate ut plus placeat vestra commendatione quam sua quantitate. Valeat sanctitas vestra, et omnipotens Deus mittat vobis angelum suum bonum, qui comitetur vobiscum, et bene disponat iter vestrum. Rogo vos, C orate pro me.

EPISTOLA CXVI.

ANSELMUS AD DONALDUM, DONATUM ET ALIOS EPISCOPOS.

Episcopos Hiberniæ rogat ut pro se multis ærumnis presso Deum interpellent, simul admonens ut sui quisque officii partes impleant, ac si quid inter eos controversiæ ortum fuerit, rem illi totam ad se deferant.

ANSELMUS Cantuariensis Ecclesiæ metropolitaneus antistes, reverendis coepiscopis, DONALDO, DONATO, ac cæteris in Hiberniæ insula pontificali eminentibus dignitate a Deo Patre, et Jesu Christo, Filio ejus unico, salutem et perpetuæ hæreditatis benedictionem.

D Odorem religionis vestræ plurimis indicis agnoscens, calamitates quas patior decrevi potissimum vobis aperire, ut quanto vicinius assistitis Creatori, tanto familiarius angustias meas in ejus conspectu valeatis indicare, et indicantes compassionis gemitibus ipsius misericordiam mihi impetrare. Defuncto beatæ memoriæ prædecessore meo Lanfranco archiepiscopo, cum in Northmannia Beccensis monasterii abbas exstitissem (unde et præfatus antecessor meus ad regendam Ecclesiam, cui Deo auctore præsideo, ante me præcesserat), occulto Dei judicio pro utilitatibus ecclesiasticis in Angliam veni; quo venientem, tam rex quam pontifex regnique optimates, ad cathedram pontificalem non vocando, ut fieri assolet, imo violenter rapiendo pertrahunt,

clero et populo acclamantibus in idipsum, ut nec A
 unus cui displiceret quod gerebatur visus fuerit
 interesse. Denique cum adhuc id nolle nec assentire
 me debere acclamarem, quod de potestate Nor-
 thmanni ducis, quod de subiectione Rothomagensis
 episcopi, ipsis ignorantibus ereptus essem, quorum
 jare effugere enitebar, eorumdem (præfati videlicet
 ducis et archiepiscopi) præcepto onus officii coactus
 et obediens accepi. Quo pacto in gradum pontifica-
 lem sublimatus, ideo assensi quia contraire non
 potui. Proinde infultus sedule quid Christo, quid
 ejus Ecclesiæ, pro loco, pro officio deberem cogitare
 cepi, et pastoralis regimine vitia resecare, præ-
 sumptores coercere, et quæque inordinata ad ordi-
 nem debitum volui revocare. Quæ causa, quos adju-
 tores me oportuerat habere in causa Dei, terribiliter B
 offensos patior, et quæ per me crescere debuerat,
 me præsentem deperit causa Dei. Unde (reverendi
 Patres, gemebunde vobis loquens fateor) inven-
 runt me amarissimæ tribulationes, dum et quietem
 fructuosam me reminiscor perdidisse, et infructuo-
 sum periculum considero me incurrisse. Ita etenim
 peccatis meis facientibus actum est ut qui nostræ se
 sponte suadiderant diuioni, a nostra sponte resiliant
 diuione, et qui illis amabilis existeram, omnibus
 ferme odiosus existam. Quapropter (venerandi fra-
 tres, filii charitatis vestræ) obsecro vos in nomine
 ejus, qui suos inimicos redemit sanguine suo, orate
 ut omnibus Deus nobis pacem tribuat, inimicos
 nostros in gratiam convertat, et secundum suam
 voluntatem nos vivere faciat.

Præterea, quoniam recte viventem, recteque
 sapientem pastoralis sollicitudine fraternitatem ve-
 stram monere compellor, quatenus viriliter, ac vi-
 gilantius agat in doctrina Dei, canonica severitate,
 si quid contra ecclesiasticam doctrinam in provinciis
 suis inventum fuerit, compescens, et secundum vo-
 luntatem Dei cuncta disponens. Si quando vero æn
 in consecrationibus episcoporum, seu in ecclesiasti-
 corum negotiorum causis, seu quibuslibet aliis ra-
 tionibus aliquid quod ad sacram religionem perti-
 neat inter vos ortum fuerit, quod per vos canonice
 nequeat dirimiri, charitatis officio id ad notitiam
 nostram deferri commonemus, quatenus a nobis
 potius consilium et solatium accipiat quam præ-
 varicatores mandatorum Dei in iudicium ejus indi-
 cati. Iterum, charissimi, rogamus vos, orate pro
 nobis, erigite nos de tribulationibus nostris manu
 vestræ orationis, piis precibus pulsantes aurescle-
 mentie Dei. Dominus qui jussit de tenebris lucem
 splendescere (II Cor. iv, 6), mentibus vestris in-
 fundat lucem sapientie suæ, ut quæ jubet intelli-
 gatis, intelligentes, opere compleatis.

EPISTOLA CXVII (54).

ANSELMUS AD HUGONEM ARCHIDIACONUM.

Significat quanto cum honore et munificentia ab
 omnibus in exilio suo susceptus fuerit.ANSELMUS, gratia Dei archiepiscopus Cantuariensis,
 (54) Ex. ms. 464 Bibl. regie.

quavis ex ul, vero et dilecto amico Hugoni archi-
 diacono, salutem et benedictionem Dei, et suam,
 si quid valet.

Fidelis Dei dilectio non dormit neque dormitat,
 neque ulla sæculi perturbatio aut ullus casus illam
 fatigat, et semper ejus quem diligit præsentiam de-
 siderat. Et quoniam de dilectione tua certus sum,
 quod absens per meam præsentiam non possum,
 saltem per litteras quid mihi sit aliquatenus signi-
 fico. Dei gratia disponente, et orationibus servorum
 Dei, qui in multis locis longe lateque sua gratia
 propter Deum me diligunt, me prosequantibus, ex
 quo de Angliā quomodo scit Deus, nec obliviscitur
 [al. oblivisceris], exivi, nullam sensi temporalis rei
 in his quæ necessaria mihi fuerunt, indigentiam,
 nec ullius mali violentia [al. malevolentia] tantum
 mihi nocere potuit, quantum benevolentia Dei me
 juvare voluit. Tantam enim gratiam sua pietate mihi
 Deus largitur apud multos, quorum numerum modo
 nescio, episcopos, abbates, principes et divites
 hujus sæculi, et minoris ordinis, a mari Barensi
 usque ad mare Bonojense [al. Boniense], ut plus
 timeam multos offendere me absentando quam eos
 frequentando. Inter quos venerabilis archiepiscopus
 Lugdunensis gaudet ad præsens se suam mihi muni-
 ficentiam copiose et honorifice exhibere, et deside-
 rat me semper secum, quendū exsul ero ab Eccle-
 sia nostra, manere. Quod non tam Deus meis meritis
 facit quam suæ bonitatis abundantia. Quid autem de
 me futurum sit, vel quid facturum sim, nulla certi-
 tudine tibi possum scribere, sed divinæ benignitatis
 me committo penitus dispositioni. Tibi autem de me
 nihil melius ad præsens possum consulere quam ut
 nunc es, ibi studeas Deo servire, donec Deus aliter
 te et vitam tuam velit ordinare sub gratia sua. Sa-
 luta domnum Guillelmum archidiaconum ut dilectum
 nostrum. Saluta dilectissimas filias nostras abbatis-
 sas cum suis ancillis conversantibus, de Sceptris-
 sberia, de Wintonia, et de Wintonia, quibus mando
 benedictionem Dei et nostram, quantum possum, et
 roga eas ut orent pro me. Hoc unum scito quia spero
 in Deo, et hæc voluntas mea [al. nostra] quia sicut
 propter timorem et amorem Dei, et honorem ejus
 et Ecclesiæ ejus egressus sum de Angliā, ita nun-
 quam ingrediar in illam nisi propter et secundum
 eandem causam, in quantum intelligere potero.
 Huic pauperi precor ut melius sit ex tua parte
 propter amorem nostrum, quoniam per multa peri-
 cula et multo labore portat nuntium nostrum. Vale.

Saluto vos ego frater Eadmerus coexsul domini et
 Patris nostri archiepiscopi, gratias agens Deo et illi,
 quia dignus habitus sum hujus exsili consortio. Rogo
 etiam ut quos dominus archiepiscopus salutat ex
 sua parte, ex nostra parte salutetis.

EPISTOLA CXVIII.

ANSELMUS AD LAMBERTUM ATREBATENSEM EPISCOPUM.

ANSELMUS archiepiscopus Cantuariæ, amico suo

reverendo episcopo Atrebatensi LAMBERTO, salutem.

Precor sanctitatem vestram quatenus, propter domini papae amorem et nostrum, faciatis conduci istum clericum ejus per episcopatum vestrum, quantum vobis placet. Valete.

EPISTOLA CXIX.

ANSELMI AD EUNDEM.

Venerabili Atrebatensi episcopo LAMBERTO et amico dilectissimo ANSELMUS, servus Ecclesiae Cantuariensis, salutem et fideles orationes.

Gratias ago reverendae dilectioni vestrae pro sollicitudine quam habet erga me in eo quod tantopere nosse vult de nostra sanitate. Dico itaque vobis quia gratia Dei corpore sanus sum, sed continua debilitate laboro. Quod me rogatis ut vestri memoriam habeam in orationibus nostris, pro certo scitote quia, licet orationes meae viles sint, tamen bene valete, reverende mi Pater et domine, cum omnibus vos in veritate diligentibus, et orate pro nobis.

EPISTOLA CXX.

ANSELMI AD HERNOSTUM.

Domino et fratri charissimo HERNOSTO frater ANSELMUS, salutem corporis, quanta expediat, et animae, quanta sufficiat.

Infirmittas tua nimis ingratam molestiam, mi dilecte pariter et dilector, prius quorundam narratione, deinde litterarum tuarum lectione cognovi. Qua de re ut taceam quantam assumpserim in animam meam compassionem, testis est mihi conscientia quia libenter ipsam totam transumerem in corpus meum passionem. Sed cum certum sit quia *flagellat Deus omnem filium quem recipit* (Hebr. xii, 6), miro quodam modo eadem me charitas, et quia flagellis attereris, impellit ad compassionem, et quia ad haereditatem erudiris, invitat ad congratulationem. Pensandum enim nobis est, charissime, quantam secum ferant dolores illi consolationem, qui dum exterius nostra delicta purgant, quibus externi cruciatus intenduntur, ad filiorum Dei nos transferunt sortem, quibus superni regni gaudia promittuntur, ut dum exterior homo noster, quem quotidie necesse est corrumpi, flagellorum pondere pressus gemendo inspirat, interior homo noster, quem de die in diem oportet renovari, peccatorum gravamine relevatus exultando respiret. Quod nimirum tunc perveniet, si interior homo in exterioris afflictione, non per impatientiam resultaverit, sed per gratiarum actionem excedentis manus consenserit. Cum enim semper placeamus omnipotenti Deo quoties ejus dispositionibus in nullo dissonamus, tum maxime placamus misericordem Dominum, si vapulantes verberanti sponte consonamus. Cum enim omnis ira non nisi in adversantem se exerat, si se reus offenso per concordem de se sententiam consociet, necesse est ut irascentis motus deferbeat, quoniam jam adversarium non invenit quem feriat. Quapropter, charissime cum scriptum sit quia *oportet nos per multas tribu-*

lationes introire in regnum Dei (Act. xiv, 21), cum flagellamur, inter nos et Deum beati Job teneamus sententiam, qui nimis circumseptus doloribus dicebat: *Hae mihi sit consolatio ut affligens me doloribus non parcat* (Job vi, 10).

EPISTOLA CXXI.

ANSELMI AD ADELIDEM.

Venerabili dominae regia nobilitate, sed nobilior morum probitate pollenti ADELIDI, frater ANSELMUS, sic cum temporali nobilitate virtutum ornamentis decoraris ut in aeterna felicitate merearis regi regum copulari.

De floribus psalmorum quod dignata est jubere dilecta mihi in Deo vestra sublimitas, nec citius nec melius potuit exsequi fidelis vobis nostra humilitas. Tanto quippe obedientia nostra imperio vestro devotius successit, quanto ipsum imperium a sancta devotione processit. Quam devotionem opto et oro ut omnipotens Deus sic in nobis conservet et nutriet ut mentem vestram in terris suo dulcissimo affectu, et in caelis suo beato aspectu reficiat. Exiguum et vile munus quod vobis mittit nostra pauper parvitas rogo ne despiciat vestra dives nobilitas. Si enim non est auro gemmisque crustatum, est certe totum charitativa fidelitate factum et fideli charitate donatum. Post flores psalmorum additae sunt orationes septem, quarum prima non tantum oratio quantum meditatio dicenda est, qua se peccatoris anima breviter discutiat, discutiendo despiciat, despiciendo humiliet, humiliando terrore ultimi judicii concutiat, concussa in gemitus et lacrymas erumpat. In orationibus vero sancti Stephani et sanctae Mariae Magdalenae, quaedam sunt quae si intimo corde dicantur, cum vacat, plus tendunt ad accendendum amorem. In omnibus vero septem hortor vos ego servus et amicus animae vestrae ut attendere dignemini, etiamsi vos id melius faciatis, qua humilitate et quo affectu timoris et amoris offerendum sit sacrificium orationis. Valete, et nunc et in aeternum in Deo valete, et libellum missum arrham nostrae fidelitatis secundum Deum et nostrarum orationum, qualescunque sint, habere. In fine epistolae profero quod per totam epistolam persuadere desidero. Omne quod amitti necesse est, etiam cum habetis, sublimi mente contemnite; ad id solum quod aeternum beate haberi potest, quandiu non habetis humili mente contendite. Quod persuadere volo, ut Spiritus sanctus persuadeat oro, in quo tertio: Valete.

EPISTOLA CXXII.

ANSELMI AD LANFRANCUM.

Domino et Patri, Catholicis reverenter amando et amanter reverendo archiepiscopo LANFRANCO, frater ANSELMUS, suus quod suus.

Quoniam scienti aut tacendum aut breviter est dicendum, cum tacere nolim ne non loquar quod et cui libenter loquor, breviter qualiter noster animus in paternae vestrae sublimitatis fidelitate conversetur intimo. Sicut igitur quotidie desidero ut affectus

amoris vestri cor illi meo semper augentur, ita nostra ab invicem absentia efficere valet, ut aliter modo minuat. De moralibus Job mandastis, sed domnus abbas Cadumensis Willelmus et domnus Hernostus fideles vestri invenerunt scriptorem, qui jam habens nostrum librum, vestrum, ut puto, incœpit. Ut libros beatorum Ambrosii et Hieronymi habeam, ad hoc quod jussistis, laboravi et laboro. Sed eos nondum habere potui. Quam vero citius potero, quod vos inde velle scio perficiam. Girardum vestrum de Flandria per vestre pietatis largitatem Deo de mundo nostra suggestionem redemptum, unde me, si vester non essem, confiterer servum vobis emptum, die a vobis constituta sciat sanctitas vestra sine gravi jactura esse non potuisse absolutum a creditoribus suis. Venit tamen prima Dominica Quadragesimæ, vestram in se magnifice misericordiam prædicans, et qualiter nostræ non tam petitioni quam levi voluntatis significationi in ejus causa dignatio vestra favit et semper se velle favere intimavit. Qui dixit se velle et, quantum attinet ad hoc quod habet posse, sic reddere quod debet ut aliquid quod secum offerret haberet, sed pro quibusdam impedimentis non potuisse secundum conductum ut oporteret. Rediit igitur, promittens se in Pascha Beccum Deo annuente venturum et mansurum, si non quomodo volet, vel sic quomodo poterit. Si quid igitur peccavit quia promissionem vobis factam ad plenum non est exsecutus, quoniam non id admisit malitiam videtur, peto securus, ut soleo, de vestra benignitate, quatenus filio vestro vice patris liceat eum hoc reatu absolvere cum nobiscum incipiet vivere. In qua re hanc certam præsumam concessionem, si nullam legero prohibitionem.

EPISTOLA CXXIII.

ANSELMI AD HENRICUM.

Domino et fratri HENRICO, frater ANSELMUS salutem.

Cum Romani tendentes transistis prope nos, mirantes doluimus quia non potius per nos, donec audivimus hoc vobis prohibitum esse in eundo, sed concessum in redeundo. Expectavimus igitur, domnus abbas, et ego, et alii fratres et dilectores vestri adventum vestrum, spe falsa gaudentes, donec didicimus vos in Anglicam terram pertransisse, desperatione vera dolentes. Quod quanquam ego non sine aliqua rationabili causa factum esse, si bene vestram novi dilectionem, non credam; tamen ne qua, quod absit, vel contemptus vel modici amoris erga monasterium et fratres vestros de vobis maneat suspicio, mandate quid aliis respondeam cur vestra nos in eundo et redeundo non visitatos præterii dilectio; sicut enim desidero vos nihil operari quod vobis non expediat, ita nolo quemquam de vobis aliquid opinari nisi quod vos deceat. Innotescat etiam amico vestro si quid de re pro qua animum vestrum, et aliorum verbis et a vestris litteris, valde sollicitum ut parentes inviseretis, agnovi effecistis, quatenus sciam utrum vobis debeam compati vel congaudere.

EPISTOLA CXXIV.

ANSELMI AD G. EPISCOPUM.

Domino et Patri reverendo episcopo G., frater ANSELMUS, qui dicitur abbas Becci, temporalem prosperitatem et æternam felicitatem.

Gratias agimus vestre sanctitati, quæ nostras et fratrum nostrorum orationes postulando suas nobis est dignata per dilectum fratrem nostrum domnum Riculfum concedere et suæ benevolentiae auxilia, ubicunque opportunitas exhibebit, promittere. Ad quod quanto minus quod digne recompensare possimus habemus, tanto magis quicquid possumus ad vestre celsitudinis servitium et opere et voluntate impendere debemus et Deum, propter quem nobis promittitis, orare ut ipse vobis secundum suam copiosam largitatem retribuatur quod nos propter nostram parvitatem non valeamus. De filio vestro fratre nostro domno Ricoardo, quamvis honestius nobis esset et mallems prius servire quam aliquid petere, vestram tamen, quia ita res exigit, rogamus benignitatem quatenus illi propter nostrum amorem concedatis si quid de se aut de præbenda sua petierit quod vestram non dedecet honestatem.

EPISTOLA CXXV.

ANSELMI AD MAINERIUM ABBATEM.

Dilecto et Patri reverendo abbati MAINERIO frater ANSELMUS, salutem.

Scitote quia quo iterum me vobis mandaveram non ibo ante octavas Epiphaniæ Domini. Deinde nescio quando ibo aut si ibo. Interim si vobis placeret ut domnus Serlo ad nos, cum vobis opportunum esset, quantum juberetis moraturus veniret, mihi quidem placeret, et puto quia illi non displiceret. Precor sanctitatem vestram ut, si vobis molestum non est, per vos notum fiat dominis et amicis nostris de Sagiensi monasterio quod de nostro mando itinere. Scio enim eos sicut vos sollicite orare pro me et ejusdem itineris prosperitate. Nec poeniteat charitatem vestram orasse pro itinere nostro, quia modo non eo. Potens est enim Deus servare mihi orationes vestras in opportunam diem. Valete.

EPISTOLA CXXVI.

ANSELMI AD HENRICUM REGEM ANGLORUM.

Suo charissimo domino HENRICO, gratia Dei, regi Anglorum, ANSELMUS archiepiscopus Cantuariæ, fidele servitium et fideles orationes.

Audivi quia vos Willelmum electum episcopum Wentoniensem præcipitis exire de episcopatu et de Anglia, quia non suscepit consecrationem quam illi voluit facere archiepiscopus Eboracensis et alii episcopi. Unde precor et consulo, et sicut fidelis archiepiscopus domino et regi suo, ne credatis consilio illorum qui hoc vobis consulunt, quia meo sensu non intelligo hoc esse ad vestrum honorem. Nam satis est notum quia ad me pertinet ejus consecratio, nec alius eam debet facere nisi per me; quod paratus sum, si necesse fuerit, rationabiliter ostendere, sicut talis res ostendi debet. Quapropter si illum expellitis de terra vestra ut mihi non liceat eandem conse-

erationem canonice facere, videtur mihi quia dissaisitis me de officio meo sine iudicio cur facere debeatis. Precor itaque ut illum in pace in episcopatu manere permittatis, saltem usque ad terminum nostri respectus, ut interim mihi liceat illi facere consecrationem quam debeo.

EPISTOLA CXXVII (55).

ANSELMUS AD ATSERUM LUNDENSEM ARCHIEPISCOPUM.

ANSELMUS archiepiscopus Cantuariæ, reverendo laudis Ecclesiæ archiepiscopo Lundensi ATSERO, salutem et veram amicitiam in Christo.

Quod me rogatis de domno Albrico cardinali Romanæ Ecclesiæ libenter feci, cum propter honorem Romanæ Ecclesiæ, tum propter amorem vestrum, pro quo libenter facere volo, si quid quod placeat sanctitati vestræ intellexero. Gratias agimus Deo, qui in regno Danorum vestram religiosam [at., religiositatem] ad archiepiscopatum sublimavit. Confidimus enim quia, gratia Dei cooperante, ea quæ corrigenda sunt corrigetis, et quæ ædificanda ædificabitis, et quæ nutrienda nutrietis. Audivimus namque a præfato cardinali multa bona de vobis. Unde istam habemus fiduciam, et oramus ut Deus, qui hoc incepit in vobis, ad bonum effectum vestram semper perducatur voluntatem. Rogo sanctitatem vestram quatenus regnum illud vestro sancto studio evandetis ab apostatis, ut nullus alienigena ibi recipiat aliquem ecclesiasticum ordinem, quia illi qui ab episcopis suis repelluntur, illud pergunt, et execrabilius ad diversos ordines sacrantur. Valete et orate pro me.

EPISTOLA CXXVIII (56).

ANSELMUS AD EULALIAM EIUSQUE SANCTIMONIALES.

Litteras quas ab eo desideraverat mittens, hortatur ut sinceram erga se dilectionem in amore Dei et aliis piis operibus servando demonstret.

ANSELMUS archiepiscopus, sororibus suis in Christo charissimis Domino abbatissæ EULALIE et omnibus filiabus suis, salutem et benedictionem Dei et suam quam valet.

Per quemdam servientem regis, qui mihi sigillum ejus detulit, petiit dilectio vestra, sicut ipse dixit, nostris litteris salutari; quod malui facere per legatum meum, quem sciebam me in proximo tunc missurum in Angliam. Scio quia abundantia vestræ et religiosæ dilectionis hoc facit ut litteras nostras libenter videre velitis, ut cum meam præsentiam, quam religioso affectu desideratis, secundum voluntatem vestram habere non potestis, saltem per epistolam meam aliquatenus illam vobis exhibeatis, forsitan ut in me memoriam vestri, ne quando obdormiat, exerceretis [at., excitetis]. Denique sicut scio quia bona voluntas et sincera dilectio in vobis erga me non frigescit, ita scitote quia erga vos in me non tepescit. In hoc autem maxime volo vos nostri memores esse, et me, sicut facitis, diligere, ut sicut

scitis desiderium meum in amore Dei omnes studeatis indesinenter fervere, et vos quæ subditæ estis matri vestræ, obedientiam, non ad oculum, sed in intimo corde satagatis exhibere. Scio quia adversitates et tribulationes ex diversis partibus sustinetis, sed tunc magis ad ordinis et vite veram custodiam studere debetis, quia plus bene vivendo consolationem Dei impetratis quam si aliquatenus, propter aliqua solum impedimenta, a vestri propositi fervore cessatis. In quocumque secreto sitis, certæ estote, nec ullatenus dubitetis quia unaquæque habet angelum suum, qui omnes cogitatus et actus ejus videt, et notat, et invicem ad Deum reportat. Moneo itaque vos, filiæ charissimæ, ut in occulto et in aperto unaquæque sic motus cordis et corporis sui custodiat ac si angelum ipsum custodem suis oculis corporalibus præsentem videat. Omnipotens Deus vos sua benedictione protegat, et ad conspectum gloriæ suæ perducatur. Amen.

De reditu nostro scio quia vultis aliquid cognoscere, sed nihil certum vobis ad præsens possum scribere. Orate ut faciam secundum beneplacitum voluntatem Dei.

EPISTOLA CXXIX (57).

ANSELMUS AD EASDEM.

Hortatur eas ad perfectionem et ne minima spernant.

ANSELMUS, Dei dispositione vocatus archiepiscopus, dominæ et matri reverendæ abbatissæ EULALIE, et sanctæ congregationi illi commissæ, in sanctitate semper proficere et ad beatitudinem pertinere

Quamvis vestrum sanctum studium mea monitione non egeat, cogit me tamen dilectio quam erga vos habeo, et officium meum, ut vobis aliquid exhortando scribam. Considerate incessanter, filiæ et sorores meæ dilectissimæ, quia in cælum proposuistis ascendere, ut ibi regnetis et regno gaudetis cum Domino et amico vestro Jesu Christo, qui ibi vos exspectat et exspectando assidue invitat; quippe quando homo vivit, aut ascendit in cælum bene vivendo, aut descendit in infernum male vivendo. Si ergo ad hoc quod proposuistis vultis pertinere, necesse est vos sanctis actionibus illuc quasi quibusdam passibus proficere. Diligenter igitur vitæ vestræ cursum discutite, non solum in operibus, sed et in verbis, non solum in his et in minimis cogitationibus, ne forte cum in omnibus his semper debeat cursum tendere, aliquid ibi inveniat quod magis sit descendere. Quod si bene vultis custodire, expedit ut semper illud cogitetis quod verissime scriptum est: *Qui modica spernit paulatim decedit* (Eccli. xix, 1). Qui enim paulatim decedit, non proficit, sed deficit; et qui deficit, non ascendit, sed descendit. Hoc ergo curate sollicite ut nihil tam parvum sit quod de ordine vestro ubi vos vivere possitis violetis, et sic sanctis passibus in cælum, quod utinam adjuvante Deo, fiat, ascendetis. Oro ut

monasterii.

(57) Ex ms. Pruliensis monasterii ordinis Cisterciensis.

(55) Anno 1094. Ex veteri codice bibliothecæ Colbertinæ.

(56) Ex ms. Turonensis Ecclesiæ et Pruliensis

pro me oretis, et tanto attentius quanto scitis me A Tam male enim sum in archiepiscopatu, ut certe, si de dilectione vestra confidere, quoniam nunquam sine culpa dicere possum, malum de hac vita exire cognovi me magis quam nunc orationibus indigere. quam sic vivere.

APPENDIX SPURIORUM

DIALOGUS¹

BEATE MARIE ET ANSELMI DE PASSIONE DOMINI

Sanctus Anselmus longo tempore cum jejuniis, B lacrymis et orationibus gloriosam Virginem exoravit ut ei revelaret qualiter ejus filius passus est. Tandem beata Virgo ei apparuit et dixit: Tanta et talia passus est dilectus filius meus, quod nullus sine lacrymarum effusione dicere potest². Tamen, quia glorificata sum, flere non possum: ideo tibi passionem mei filii per ordinem³ explicabo. Beatus ergo Anselmus quæsivit per singula et beata Maria ad singula respondit⁴.

CAPUT PRIMUM⁵.

De traditione Christi ac ejus oratione in horto.

ANSELMUS. Dic mihi, charissima domina, quale fuit initium passionis filii tui?

MARIA. Quando⁶ filius meus a cœna facta cum discipulis suis⁷ surrexit, Judas Iscarioth sacerdotum principes adiit, et filium meum tradens, pro triginta denariis vendidit⁸.

A. Quales fuerunt illi denarii?

M. Ismaelitici quibus etiam Joseph⁹ venditus fuit ante quatuor millia annorum, et hæreditaria¹⁰ successione fuerant devoluti¹¹ ad illos Judæos qui filium meum emerunt, et unusquisque denarius

valuit decem usuales¹². Judas vero ita avarus fuit quod, quando denarios vidit, Christum pro eis vendidit¹³, et licet Christus ei prædixisset sapius, tamen ille Judas per hoc non fuerat emendatus¹⁴.

A. Fuiſti tunc cum filio tuo et discipulis¹⁵ ejus?

M. Non; sed scias quod quando¹⁷ filius meus cœnaverat, et pedes¹⁸ discipulorum lavaverat, et corpus suum et sanguinem discipulis dederat¹⁹, et dulciter prædicaverat, ac Judas pontifices adierat, filius meus de monte Sion cum discipulis suis per portam ad natatoriam²⁰ Siloe, ubi erat hortus, quem introivit, et, discipulis dormientibus, ascendit ad montis Oliveti pedem, quantum ad jactum lapidis a discipulis, et oravit sic Patrem: Exaudi²¹ me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua; secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me. Ne avertas faciem tuam a puero tuo²² quoniam tribulor, velociter exaudi me. Intende animæ meæ et libera eam, propter inimicos meos eripe me (Psalm. lxxviii, 17, 19).

A. Quare oravit?

M. Propter tres rationes. Prima, quia delicate nutritus fuit, utpote filius Virginis et de stirpe regia natus, quia nobiles magis dolent, quando læduntur,

VARIE LECTIONES.

¹ Collatus est cum ms. Thuano 519 ms. Planctus beate Mariæ virginis ad Anselmum de passione Domini. ² Beatus Anselmus episcopus longo tempore jejuniis, lacrymis et orationibus gloriosam Virginem exorabat, ut ei dilecti filii sui passionem dignaretur perfectius revelare; cui tandem apparens beata Virgo dicebat: Tanta et talia passus est meus filius prædictus quod nullus fidelis sine lacrymarum effusione potest exprimere. ms. Sanctus Anselmus longo tempore cum lacrymis, et orationibus, et jejuniis rogavit sanctam Mariam virginem, ut ei revelaret qualiter ejus Filius passus est. Tandem beata Virgo sibi apparuit, et dixit. Tanta et talia passus est dilectus filius meus quod nullus sine lacrymarum effusione dicere potest. ³ Tamen quia glorificata sum, amplius flere non possum, et ad preces tuas et pro salute multorum tibi passionem mei filii per ordinem ms. Tamen quia glorificata sum, flere non possum: ideo Fili mei passionem per ordinem. ⁴ Beata Virgo ad singula respondebat ms. beata Maria ad singula respondit. ⁵ In ms. non est capitulorum distinctio, nec sunt tituli. ⁶ Anselmus. Dic mihi, charissima Domina, quale fuit initium passionis Filii tui? Mar. Quando, etc. ms. Quæsivit ergo primo, et dixit: Charissima Domina, dic mihi qualiter passio Filii tui inchoata est. Respondit Maria, quando, etc. ⁷ Cum discipulis suis ms. omit. suis. ⁸ Tradens... argenteis ms. tradidit... denariis. ⁹ Maria Ismaelitici ms. Maria respondit: Ismaelitici. ¹⁰ Et Joseph ms. etiam Joseph. ¹¹ Multos annos, et hæreditaria ms. quatuor millia annorum, hæreditaria. ¹² fuerant devoluti ms. fuerunt devoluti. ¹³ Unusquisque denarius valebat triginta usuales ms. quilibet denarius valuit decem usuales. ¹⁴ Tam avarus... tradidit ms. ita avarus... vendidit. ¹⁵ Tamen ille Judas per hoc non fuerat emendatus. ms. sed ille per hoc se non emendaverat. ¹⁶ Tunc cum filio tuo, et discipulis ms. tunc in consilio cum Discipulis. ¹⁷ Scias quando ms. scias quod quando. ¹⁸ Et quando pedes ms. et pedes. ¹⁹ Et corpus suum et sanguinem suum discipulis dederat, ms. Corpus suum et sanguinem dederat discipulis. ²⁰ Ad natatorium ms. Ad natatoriam. ²¹ Oravit sic Patrem: Exaudi ms. oravit ad Patrem dicens: Exaudi. ²² A puero tuo ms. a me.

quam ignobiles²²; scemla, quia tanta angustia eum invasit, quod guttas sanguineas sudavit de toto corpore, et quia Deus erat, ideo omnia quæ passurus erat præscivit, videlicet conspuitionem²³ blasphemias, flagellationem, crucifixionem, et hujusmodi. Licet enim fur sciat quod mori debeat, tamen nescit quid mors sapiat, nisi quando funis stringit collum; sed filius meus omnia præscivit tanquam Deus et homo; tertia²⁴, quia præscivit quod Judæi non deberent ei misereri²⁵. Et quando sic oravit: *Pater, si possibile est²⁶, transeat a me calix iste, verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat* (Matth. xxvi, 39), angelus Domini²⁷ apparuit ei confortans eum et dicens²⁸: *Constans esto, Domine, modo genus humanum redempturus es²⁹*.

CAPUT II.

De Christi comprehensione.

Post hoc filius meus ad discipulos rediit, eosque dormientes invenit, quibus et dixit³¹: *Non potuistis una hora vigilare mecum?* (Matth. xxvi, 40.) Et adjecit: *Ecce³² appropinquat qui me tradet* (Marc. xiii, 42); et ecce Judas venit cum turba magna, dixitque Judæis: *Duo consimiles sunt, scilicet Jacobus et³³ Jesus; unde do vobis signum: Quemcumque osculatus fuero, ipse est; tenete eum* (Matth. xxvi, 48). Et cum Judas accederet cum turba, processit Jesus ad eos, dicens: *Quem queritis?* Qui responderunt: *Jesum Nazarenum*. Quibus Jesus: *Ego sum*. Et cum dixisset: *Ego sum*, omnes ceciderunt retrorsum. Iterum dixit Jesus: *Si me queritis, sinite hos abire*. Ut Scriptura impleteretur³⁴: *Quia quos dedisti mihi, non perdidit ex eis quemquam* (Joan. xviii, 4-9). Tunc accedens Judas osculatus est eum³⁵; cui dixit Jesus: *Judas, osculo Filium hominis tradis?* (Luc. xxii, 48.) At illi injecerunt manus in Jesum, et tenuerunt eum (Matth. xxvi, 50). Tunc Petrus³⁶ eduxit gladium et percussit servum principis sacerdotum³⁷ qui vocabatur Malchus³⁸ (Joan. xviii, 10).

A. Contigit ibi aliquod miraculum?

M. Filius meus applicuit sibi servum, et curavit auriculam ejus (Luc. xxi, 31), et dixit Petro: *Mitte gladium in³⁹ vaginam. Omnis enim qui acceperit gladium, gladio peribit. An putas quia non possum rogare Patrem meum, et⁴⁰ exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum?* (Matth. xxvi, 52, 53.) Tunc omnes discipuli, relicto eo, fugerunt.

A. Dic, piissima domina⁴¹, fuisti nunc cum illo⁴²?

M. Non.

A. Quare, cum eum tantum diligeres⁴³?

M. Nox instabat, et non expediebat ut juvenculæ⁴⁴ tunc foris invenirentur.

A. Ubi ergo, dulcissima, fuisti⁴⁵?

M. Fui in domo sororis meæ, matris Joannis evangelistæ.

A. Quomodo ergo vel quis nuntiavit tibi quod actum fuit⁴⁶?

M. Audi nunc, Anselme, quod multum est⁴⁷ lamentabile. Venerunt discipuli currentes, et lacrymabiliter clamantes: *O charissima domina⁴⁸, dilectus filius tuus Dominus et magister noster⁴⁹ captus est, et nescimus quo ducatur jam ligatus, vel quid fiat ei⁵⁰, vel utrum sit occisus.*

A. Flevisti tunc, domina?

M. Licet scirem quod genus humanum esset redempturus⁵¹; tamen propter maternum affectum, doloris gladius, de quo Simeon prædixerat (Luc. ii, 35), animam meam pertransivit⁵².

CAPUT III.

De Christi deductione ad Annam, et Petri negatione.

ANSELMUS. Quo tunc fuit ductus filius tuus dilectus?

MARIA. De horto prædicto per⁵³ vallem Josaphat per portam Auream, et ductus fuit in⁵⁴ palatium Scribarum, et pontificum et Phariseorum, juxta templum, in domum Annæ⁵⁵; et quæsit Annas de doctrina ejus et discipulis. At ille respondit: *Ego palam locutus sum mando; ego semper docui in sy-*

VARIE LECTIONES.

²² Dolent quam ignobiles *ms* do. ent, quando læduntur, quam rustici ²³ Quia Deus fuit, et ideo omnia quæ pati debuit, præscivit: videlicet conspuitionem *ms* Et quia Deus erat, sciebat omnia quæ passurus erat. Præscivit videlicet conspuitionem ²⁴ Hujusmodi. Tertia, etc. *ms* hujusmodi. Licet enim fur sciat quod mori debeat, tamen nescit quid mors sapiat, nisi quando funis stringit collum. Sed Filius meus omnia præscivit tanquam Deus et homo. Tertia, etc. ²⁵ Et misereri *ms* sibi misereri ²⁶ Quando sic oravit. Pater, si possibile est *ms* quando oravit: Pater, si potes ²⁷ Angelus Domini *ms* omitt. Domini ²⁸ Eum, dicens *ms* eum, et dicens ²⁹ Debes redimere *ms* redempturus es ³⁰ Quibus et dixit *ms* quibus dixit ³¹ Dicens etiam: Ecce *ms* et adjecit: Ecce ³² Turba Judeorum magna; dixitque Judæis: Duo itaque pares sunt, scilicet Jacobus et *ms* turba magna: et dixit Judæis: Duo sunt consimiles, Jacobus videlicet et ³³ Scriptura impleatur *ms* Scriptura impleatur ³⁴ Tunc Judas osculabatur eum *ms* Tunc accedens Judas osculatus est eum ³⁵ Tunc Petrus *ms* Petrus vero ³⁶ Principis sacerdotum *ms* omitt. sacerdotum ³⁷ Malchus *ms* Marchus ³⁸ Gladium tuum in *ms* gladium in ³⁹ Patrem, meum, et *ms* Patrem, et ⁴⁰ Piissima Domina *ms* dulcis Maria ⁴¹ Tunc cum illo? *ms* tunc ibi? ⁴² M. non. A. Quare, cum eum tantum diligeres? *ms* hæc omi. tit ⁴³ Ut mulieres *ms* ut juvenculæ ⁴⁴ Dulcissima fuisti tunc? *ms* tunc dulcissima fuisti? ⁴⁵ Vel a quo nuntiatum tibi fuit factum hujusmodi? *ms* vel quis tibi nuntiavit quod factum fuit? ⁴⁶ Nunc quod multum est *ms* nunc, Anselme, quod nimis es ⁴⁷ Venerunt discipuli currentes et lacrymabiliter clamantes: O charissima Domina *ms* Venerunt apostatæ, discipuli lacrymabiliter currentes ad me et clamantes; Bona Domina ⁴⁸ Filius tuus magister noster *ms* Filius tuus, Dominus et magister noster ⁴⁹ Ducatur, vel quid fiat ei. *ms* ducatur jam ligatus, et nescimus quid facium sit ei, vel utrum sit occisus ⁵⁰ Genus humanum redimere deberet *ms* redempturus esset humanum genus ⁵¹ Gladius animam meam pertransivit. *ms* Gladius de quo Simeon prædixerat, animam meam transfixit ⁵² Horto prædicto per *ms* horto per ⁵³ Josaphat in civitatem, et ducebatur in *ms* Josaphat, per portam Auream ductus fuit in ⁵⁴ Domum Annæ *ms* omitt. Annæ

nagoga, et in templo ⁸⁶ ubi omnes Judæi conveniunt ⁸⁷ et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos qui me audierunt quid locutus sim eis; ecce hi sciunt quid dixerim eis. Tunc ⁸⁸ assistens unus ministrorum dedit ei alapam inexpertæ crudelitatis, dicens ⁸⁹: Sic respondes pontifici? Filius autem meus, ut Agnus mansuetus, respondit ei: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si bene, cur me cædis? (Joan. xviii, 20-23.) Tunc velaverunt oculos ejus tanquam furis ⁹⁰; quod tamen nulli sit, nisi prius condemnetur. Et illuserunt ei tota nocte, spuantes in faciem ejus, et percutientes eum, dixerunt; Prophetiza nobis; quis est ⁹¹ qui te percussit? (Matth. xxvi, 68.) Joannes vero existens intus, quia notus ⁹² erat pontifici, introduxit Petrum. Quem videns ostiaria dixit: Tu es ex discipulis hominis istius? (Joan. xviii, 17.) Petrus vero ter negavit eum juramento quod nunquam eum vidisset, neque novisset. Et statim gallus cantavit. Et conversus Jesus respexit ⁹³ Petrum, et recordatus est Petrus verbi Domini quod dixerat ei: Quia priusquam ⁹⁴ gallus cantet, ter me negabis. Et egressus Petrus flevit amare. (Luc. xxii, 61, 62.)

A. Ubi fuisti, charissima domina, cum hæc flecterent ⁹⁵?

M. Statim cum discipuli mihi dixissent quæ facta fuerant, omnia ossa mea contremuerunt, surgensque ⁹⁶ cucurri cum Maria Magdalena juxta templum, audiensque tumultum in domo Annæ, volui intrare, sed non sum permissa ⁹⁷. Unde stabam foris plorans et clamans: Heu! dilecte filii mei, lumen oculorum meorum, quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum (Jer. ix, 1) ut plangam interfectionem filii ⁹⁸ mei? Maria vero Magdalena circuibat undique, et introspeciens per fenestras, quæ audiens negationem Petri, commota sunt omnia viscera ejus pro ⁹⁹ desolatione unici filii mei, eo quod princeps discipulorum eum negasset, et dixit: O Jesu bone ¹⁰⁰, qualem finem sortitus es, vel quid fiet

A de te, cum iste princeps discipulorum te negaverit? O dulcis Jesu ¹⁰¹ non te negabo in æternum. Ego autem stabam ¹⁰², plena dolore, audiens omnes illusiones et contumelias, quas filio meo dilecto inferebant, et Petrum negantem et omnia quæ tota nocte ibi fiebant. Et cum Petrus tertio negasset, filius meus eum respexit, et eo quod eum negaverat, flevit amare ¹⁰³: Egressus foras invenit nos foris stantes, et tacta dolore cordis intrinsecus dixi ad eum: Petre, Petre, ¹⁰⁴, quid agitur cum Jesu, vel ubi est Jesus? Qui clamans et ejulans lacrymosa voce respondit: Heu, charissima domina ¹⁰⁵, absque misericordia tractatur, et cruciatur usque ¹⁰⁶ ad mortem. Et currens abscondit se præ timore in lapide, qui vocatur Gallicantus, et non comparuit donec Jesus mortuus fuit in cruce.

A. Dic mihi, domina ¹⁰⁷ charissima, quid fecisti cum hoc audires?

M. Gladius Simeonis pertransivit animam meam.

CAPUT IV.

De Christi deductione ad Caipham.

ANSELMUS. Dic mihi quid factum ¹⁰⁸ fuit post hæc?

MARIA. Mane facto eduxerunt eum de domo Annæ, et duxerunt eum ad Caipham principem sacerdotum ¹⁰⁹. Tunc primo postquam captus fuerat vidi eum, et ¹¹⁰ accurrens quasi leæna raptis fetibus videbam illam desiderabilem faciem sputis Judæorum maculatam, dicens lacrymando: Heu! dilectissime fili, quam ¹¹¹ miserabilem te ¹¹² modo video, quæ toties dulcissimo ¹¹³ tuo aspectu gaudebam? Et volens illum amplecti, non fui permissa accedere, sed trusa a Judæis huc et illuc, contumeliose sum amota, et populus undique concurrebat, sicut quando fures et latrones condemnantur.

A. Habuisti aliquam ¹¹⁴ spem quod liberari posset?

M. Etiam; sciebam enim quod ¹¹⁵ ingeniosus fuit et facundus, et sperabam quod se excusaturus esset, si ad judicium veniret. Tunc stetit quasi agnus

VARIE LECTIONES.

⁸⁶ In templo *ms* et in templo ⁸⁷ Judæi conveniunt *ms* Judæi convenerunt ⁸⁸ Interrogas? Tunc *ms* interrogas? Interroga eos qui me audierunt, quod locutus sum eis. Ecce hi sciunt quid dixerim eis. Tunc ⁸⁹ Dabat ei alapam inexpertæ crudelitatis, dicens *ms* dedit alapam Jesu, dicens ⁹⁰ Ligaverunt oculos ei tanquam furi: *ms* velaverunt oculos ejus tanquam latronis ⁹¹ Et percutientes eum dixerunt, Prophetiza nobis, quis es *ms* et illuserunt ei dicentes: Prophetiza, quis est ⁹² Qui notus *ms* quia notus ⁹³ Et conversus Jesus respexit *ms* et Filius meus respexit ⁹⁴ Verbi Domini quid dixerat ei: Quia priusquam *ms* Verbi quod dixerat Filius meus Jesus: quod priusquam ⁹⁵ Cum hæc fierent *ms* quando hæc facta sunt ⁹⁶ Mihi dixissent, quæ facta fuerant, omnia ossa mea contremuerunt, surgensque *ms* mihi quod factum fuerat nuntiaverunt, contremuerunt omnia ossa mea. Surgens cucurri ⁹⁷ Tumultum, volui intrare, sed non fui *ms* tumultum in domo Annæ, volebam intrare, sed non sum permissa ⁹⁸ Interfectum Filii *ms* interfectionem unici filii ⁹⁹ Et audiens... commota est totis visceribus pro *ms* quæ audiens... commota sunt omnia viscera ejus pro ¹⁰⁰ Jesu bone, *ms* Jesu dulcis ¹⁰¹ Princeps discipulorum te negaverit. O Jesu *ms* princeps, omnium, ut dignoscitur, te negavit. Dulcis Jesu ¹⁰² Negabo in æternum. Ego autem stabam *ms* negabo. Ego stabam ¹⁰³ Cum ergo Petrus eum tertio negasset, Filiusque meus eum respexisset, et propter quod eum negaverat, flevisset amare *ms* Et cum Petrus tertio negasset, Filius meus eum respexit, et eo quod negaverat, amare flevit ¹⁰⁴ Cui cum dolore dixi, Petre *ms* et tacta dolore cordis intrinsecus dixi ad eum. Petre ¹⁰⁵ Jesu? qui *ms* Jesu, vel ubi est Jesus? Qui ¹⁰⁶ Heu charissima Domina *ms* heu Domina bona ¹⁰⁷ Tractatur et cruciatur *ms* cruciatur et occiditur usque ¹⁰⁸ Dic Domina *ms* dic mihi Domina ¹⁰⁹ Quid factum *ms* Dic mihi quid factum ¹¹⁰ Principem sacerdotum *ms* Pontificem ¹¹¹ Tunc primo, postquam captus fuerat, vidi eum, ¹¹² *ms* ibi eum tunc vidi, postquam captus fuit, et ¹¹³ Dicens lacrymando, heu dilectissime Fili *ms* crines dilanians, ejulans et plorans; atque clamans, heu dulcissime ¹¹⁴ Miserabiliter te *ms* miserabilem te ¹¹⁵ Dulcissimo *ms* amantissimo ¹¹⁶ Tunc aliquam *ms* omit. tunc ¹¹⁷ Etiam: sciebam enim quod *ms* Etiam, cum desiderio sperabam ut mater: sciebam itaque quod

mansuetissimus ⁸⁷, et non aperuit os suum; fuit etiam ⁸⁸ ita amabilis quod sperabam quod deberent ejus misereri. Et modico tempore dilapso, adeo conspuit fuit quod quasi leprosus apparebat. Invenirent enim isti multa falsa testimonia contra eum, dicentes eum ⁸⁹ esse legis destructorem, et populi subversorem ⁹⁰. Tandem duo falsi testes accesserunt, dicentes: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, et post triduum ⁹¹ reedificare illud (Matth. xxvi, 60, 61). Et Caiphas dixit: Dic nobis si tu es Christus (ibid., 65). Jesus respondit: Si dixero vobis, non creditis mihi. Si autem interrogavero vos, non respondetis, neque ⁹² dimittitis (Luc. xxii, 67, 68). Amen, dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus caeli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, et ait ⁹³: Quid adhuc desideramus testes? Audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? Tunc omnes clamabant: Reus est mortis (Matth. xxvi, 64-66). Haec prolata sententia, gladius Simeonis pertransivit animam meam ⁹⁴.

CAPUT V.

De Christi ad Pilatum deductione.

ANSELMUS. Quo tunc ductus fuit?

MARIA. Ad iudicem Pilatum.

A. Sperasti ibi aliquid, domina charissima?

M. Multum speraveram, cum turba convenisset cui saepe dulciter praedicaverat, et quorum infirmos sanaverat, et eos in deserto paverat, quod cum de manibus Iudeorum liberare deberent. Tunc unanimiter clamabant coram Pilato: Crucifige, crucifige eum (Luc. xxiii, 21). Et imposuerunt ei quod ⁹⁵ dixerat se filium Dei esse (Matth. xxvii, 43), et quod prohibuisset tributa dari Caesari (Luc. xxiii, 2). Tunc Pilatus quaesivit ⁹⁶ de regno suo, dicens: Tu es rex Iudeorum? Et respondit Jesus: A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudeus sum? Gens tua et pontifices tui tradiderunt ⁹⁷ te mihi, quid fecisti? Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo; ⁹⁸ ei ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudeis. Dixit itaque Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis: Quia rex sum ego; ego ad hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum ut testimonium perhibeam veritati; D

omnis qui ex veritate est, audit vocem meam. Dixit ei Pilatus: Quid est veritas? (Joan. xviii, 33-38.) Haec quaestionem non solvit ei Christus, quia si solvisset, eum utique liberasset, et ideo genus ⁹⁹ humanum redemptum non fuisset. Tunc Judas videns quod damnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus populi, dicens: Peccavi tradens sanguinem justum ¹⁰⁰. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et projectis argenteis in templum, recessit ab eis, et abiens laqueo se suspendit (Matth. xxvii, 3-5). Pilatus autem, convocatis principibus sacerdotum, et magistratibus et plebe, dixit ad eos: Nullam causam invenio mortis in homine isto ¹⁰¹ ex his in quibus eum accusatis ¹⁰². (Luc. xxiii, 4, 14.) At illi invalescebant, dicentes: Commovit populum ¹⁰³ per universam Iudaeam, incipiens a Galilaea usque huc (ibid.,

CAPUT VI.

De abductione ad Herodem, et reductione ad Pilatum.

Tunc Pilatus audiens Galilaeam, et quod Galileus esset, misit eum ad Herodem, qui et tunc erat Hierosolymis ¹⁰⁴. Herodes autem viso Jesu gavisus est valde; erat enim ex multo tempore cupiens videre eum, eo quod audierat multa de eo, et quia sperabat aliquod signum ab eo fieri. Interrogabat ergo Jesum multis sermonibus (Luc. xxiii, 6-9); videlicet, si esset ille puer, quem ¹⁰⁵ pater suus volebat interficere ¹⁰⁶, et propter eum multos pueros necaverat ¹⁰⁷. Item: Si esset ille qui caecum ¹⁰⁸ illuminaverat, et qui Lazarum suscitaverat, et adolescentem filium viduae in porta civitatis Naïm; et multa alia miracula fecisset ¹⁰⁹; et rogavit eum ut aliquod signum faceret, promittens quod eum de manibus ¹¹⁰ Iudeorum eriperet. Jesus autem nihil ei respondit (ibid., 9). Et posuit Herodes coronam super caput ejus, promittens quod si faceret ei signum, quod ipsum regni sui participem faceret, et pariter cohaerem ¹¹¹. Ista corona Romani coronantur imperatores ¹¹². Jesus autem non respondit ei. Stabant autem principes sacerdotum et Scribae constanter accusantes eum (ibid., 10).

ANSELMUS. O dulcissima, quid tunc sperabas?

MARIA. Sciebam Herodem esse regem naturalis elegantiae, et ideo ¹¹³ sperabam quod regi excellen-

VARIAE LECTIONES.

⁸⁷ Mansuetissimus *ms* mansuetus Item, fuit etiam *ms* omittit. Item ⁸⁸ Enim multa falsa testimonia: dicentes eum *ms* isti multa falsa testimonia contra eum, dicentes eum ⁸⁹ Perversorem. *ms* subversorem ⁹⁰ Et post triduum *ms* et in triduo ⁹¹ Respondebitis, neque *ms* respondebitis mihi, nec ⁹² Scidit vestimenta sua, et ait *ms* scindens vestimenta sua ait ⁹³ Animam meam. *ms* animam et cor meum. ⁹⁴ Et imposuit ei turba quod *ms* Et imposuerunt ei quod ⁹⁵ Quaesivit eum *ms* omittit. eum ⁹⁶ Pontifices tradiderunt *ms* Pontifices tui tradiderunt ⁹⁷ Nunc autem regnum meum non est de hoc mundo. *ms* haec omittit. ⁹⁸ Et ideo genus *ms* et tunc genus ⁹⁹ Tradens sanguinem justum *ms* tradens justum ¹⁰⁰ Causam mortis in homine isto *ms* causam in hoc homine ¹⁰¹ Eum accusatis *ms* eum accusant ¹⁰² Populum docens per *ms* omittit docens ¹⁰³ Audiens Galilaeam et quod Galileus esset, misit Jesum ad Herodem, qui et tunc erat Hierosolymis. *ms* audiens quod Galileus esset, misit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat illis diebus ¹⁰⁴ Ille puer, quem *ms* ille quem ¹⁰⁵ Volebat interficere *ms* volebat occidere ¹⁰⁶ Pueros interfecerat *ms* pueros necaverat ¹⁰⁷ Qui caecos *ms* qui caecum ¹⁰⁸ Alia miracula fecisset: et *ms* alia. Et ¹⁰⁹ Ut eum de manu *ms* quod eum de manibus ¹¹⁰ Promittens quod si ei faceret signum, quod ipsum regni sui participem faceret, et pariter cohaerem *ms* haec omittit ¹¹¹ Ista corona Romani coronantur Imperatores. *ms* haec corona omnes Imperatores coronantur ¹¹² Mar. Sciebam Herodem esse Regem naturalis elegantiae? et ideo *ms* Mar. Sperabam ut mater, o Anselme: sciebam enim Herodem esse regem elegantem; et ideo

tissimo filio meo parcere debuisset. Sprevit autem A
filium meum, et indutum veste alba remisit eum
Pilato. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus; nam
antea inimici erant ¹¹⁴ (Luc. xxiii, 11, 12). Sciens au-
tem ¹¹⁵ Pilatus quanta immanitate et crudelitate in
morte filii mei conspiraverint Judæi, præmisit quos-
dam ¹¹⁶, qui Jesum ab Herode conducerent, ne
ipsum in via interficerent. Remisso ergo filio meo,
convocans Pilatus omnes Judæos, dixit ¹¹⁷: Obtulis-
tis mihi hunc hominem quasi avertentem populum; et
ecce ego coram vobis interrogans nullam causam mor-
tis in eo invenio, ex his in quibus eum accusatis. Sed
neque Herodes ¹¹⁸; nam remisit vos ad illum ¹¹⁹; ecce
nihil dignum morte factum est ei. Emendatum ergo
illum dimittam (ibid., 14-16). At illi petebant Barra-
bam, qui propter seditionem et homicidium ¹²⁰ mis-
sus erat in carcerem (ibid., 18, 19). Pilatus secundo
dixit ¹²¹: Quid enim mali fecit: Nullam causam mor-
tis invenio in illo: corripiam ergo eum, et dimittam.
At illi instabant vocibus magnis, ut crucifigeretur, cla-
mantes: Crucifige ¹²² crucifige eum (ibid., 21-23).
Sedente ergo Pilato pro tribunali, misit ad eum uxor
sua: Nihil tibi et justo illi. Multa enim in hac nocte
passa sum per visum propter illum (Matth. xxvii,
19)

CAPUT VII.

De flagellatione et corona spinea, ac vociferationibus
Judæorum.

Pilatus autem sperans crudelitati Judæorum satis-
facere, apprehendit Jesum et flagellavit statua illi-
gatum ita ut a ¹²³ planta pedis usque ad verticem non
esset in eo sanitas (Isai. i, 6). Hæc statua ita spissa
fuit quod circa duas spannas manus manum ¹²⁴ tan-
gere non potuit. Unde accipiebant corrigias, et ma-
nus ejus ligabant.

ANSELMUS. Sperasti ibi aliquid ¹²⁵, domina cha-
rissima?

MARIA. Multum speraveram propter hanc causam,
quam tibi manifestabo; delicata enim et ¹²⁶ natura-
lis ingenuitas, et formosa membrorum principalium
compages mihi matri ejus solummodo nota spem

præstitit. Estimabam siquidem nudato corpore for-
mosis membrorum lineamentis victi parcerent; sed
heu! in momento temporis totalis corporis ejus su-
perficies ita sanguine perfusa est ac si purpura cir-
cumdatus, et in stuporem ¹²⁷ et deformitatem trans-
formatus, omnibus apparuit quasi lepra percussus.
Milites vero plectentes coronam de spinis imposuerunt
capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum, ac
venerunt ad eum, et dixerunt ¹²⁸, Ave, rex Judæorum!
et dabant ei alapas (Joan. xix, 2, 3). Hanc coronam ha-
bet rex Franciæ. Hæc corona non ¹²⁹ fuit de spinis,
sed de juncis marinis; qui habent acutiores aculeos
quam veræ spinæ. Hanc coronam igitur plectentes
capiti ejus imprimebant ita ¹³⁰, quod sanguis per ejus
faciem defluebat et sic ornatum ¹³¹ eduxit eum Pi-
latus foras, et dixit: Ecce rex vester. Illi autem cla-
mabant, Tolle, tolle, crucifige eum (ibid., 13-15).
Respondit eis Pilatus: Accipite eum vos, et crucifigite.
Responderunt: Nos legem habemus, et secundum
hanc legem debet mori; quia Filius Dei se fecit.
Dum ergo audisset Pilatus hos sermones, magis ti-
muit. Et ingressus prætorium dixit ad Jesum: Unde
es tu? Jesus autem responsum non dedit ei ¹³². Vixit
ergo ei Pilatus ¹³³: Mihi non loqueris? Nescis quia
potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo
dimittere te? Respondit Jesus: Non haberes potesta-
tem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.
Propterea qui tradidit me tibi, majus peccatum ha-
bet. Et exinde quærebat ¹³⁴ Pilatus dimittere eum:
Judæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis,
non eris amicus Cæsaris (ibid., 6-12). ¹³⁵ Vicens au-
tem Pilatus quod nihil proficeret, sed magis tumultus
fieret, accepta aqua, lavit manus coram omni populo,
et dixit: Innocens ego sum a sanguine justorum hujus;
vos videritis. Et respondens universus populus dixit:
Sanguis ejus super nos et super filios nostros (Matth.,
xxvii, 24, 25). Instabant ergo magnis vocibus ut
crucifigeretur, et invalescebant voces eorum. Et Pilatus
adjudicavit fieri petitiones eorum. Dimisit autem illis
eum, qui propter homicidium missus fuerat in carce-
rem, quem petebant (Luc. xxiii, 23-25).

VARIE LECTIONES.

¹¹⁴ Non erant amici ad invicem. *ms* erant iuimici. ¹¹⁵ Sciens autem *ms* sciens igitur. ¹¹⁶ Præmisit quos-
dam *ms* providit quosdam. ¹¹⁷ Convocatis Pilatus omnibus Judæis dixit ad eos: *ms* convocans Pilatus omnes
Judæos, dixit. ¹¹⁸ Sed neque Herodes *ms* hæc omittit. ¹¹⁹ Nam remisit vos ad illum. Ecce *ms* remisit ad vos
illum: et ecce. ¹²⁰ Propter homicidium *ms* propter seditionem et homicidium. ¹²¹ Pilatus dixit *ms* Pilatus
2° dixit. ¹²² Magnis ut crucifigeretur, clamantes: Crucifige *ms* magnis: Crucifige. ¹²³ Sperans quo crudeli-
tati Judæorum satisfacere deberet: apprehensum Jesum flagellari fecit in statua ligatum ita quod a *ms* sperans
crudelitati Judæorum satisfacere, apprehendit Jesum et flagellavit in columna ligatum, ita ut a ¹²⁴ *Manus*
manus *ms* manus magnam. ¹²⁵ Ibi aliquid *ms* inde aliquid. ¹²⁶ M. Multum speraveram propter hanc causam,
quam tibi manifestabo. Delicata enim et *ms* Mar. Etiam Anselme, quasi mater. Propterea causam tibi pandam.
Delicata siquidem et. ¹²⁷ Et membrorum principalium compages mihi matri ejus solummodo nota spem
præstitit. Estimabam siquidem nudato corpore formosis membrorum lineamentis victi parcerent; sed heu
in momento temporis, totalis corporis ejus superficies ita sanguine superfundebatur, ac si purpura circum-
datus, et in stuporem *ms* Et formosa membrorum principalium compago inde mihi solummodo ex materna
familiaritate fuit nota, et nulli alii experta; ideoque existimabam quod nudato corpore decentissimo mem-
brorum lineamento victi compaterentur. Sed heu ita totalis corporis ejus superficies sanguine perfusa est,
ac si purpura circumdatus in stuporem. ¹²⁸ Ac venerunt ad eum et dicebant *ms* et venerunt ad eum, et
dixerunt. ¹²⁹ Franciæ. Hæc corona non *ms* Francorum quæ non. ¹³⁰ Cum lancea percussiones capiti ejus
imprimere conabantur, ita *ms* igitur plectentes capiti ejus imprimebant, ita. ¹³¹ Sic cruentatum *ms* sic
ornatum. ¹³² Respe- sum non dedit ei *ms* non respondit ei. ¹³³ Dicit ei Pilatus *ms* dixit ergo ei Pilatus
¹³⁴ Et exinde quærebat *ms* et inde volebat. ¹³⁵ Non es amicus *ms* non eris amicus.

CAPUT VIII.

De damnatione Christi, et crucis bajulatione.

Ad nimiam igitur plebis instantiam Pilatus hanc mortis sententiam protulit adversus filium meum, dicens: *Jesum Nazarenum abjudico vitæ, et adjudico morti ignominiosæ¹²⁸ crucis.*

ANSELMUS. Quid fecisti, dulcissima, cum¹²⁷ hæc audires?

MARIA. Hac prolata sententia gladius Simeonis pertransivit cor meum et animam meam.

A. O dulcis Maria! quid factum¹²⁸ fuit post hæc?

M. Susceperunt Jesum dilectum filium meum, et eduxerunt eum, ut scribit Joannes, et bajulans sibi crucem exiit in locum qui¹²⁹ dicitur Calvarie locus, ubi eum crucifixerunt (Joan. xix, 16-18). Crux vero¹³⁰ adeo magna erat, quod habebat¹³¹ quindecim pedes in longitudine. Et adeo debilitatus erat filius meus præterita nocte et illa die, quod¹³² eam portare non poterat. Unde et Lucas scribit: *Apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem, et imposuerunt illi crucem portare post Jesum unicum¹³³ filium meum (Luc. xxiii, 26). Quod fecerunt non causa miserationis, sed quia præ debilitate id facere non poterat¹³⁴.*

A. Sequebantur eum aliqui¹³⁵, cum educebatur?

M. Tota turba concurrebat, sicut quando fures ducuntur ad supplicium. Unde¹³⁶ Lucas scribit: *Sequebatur autem illum turba multa populi; et mulieres, quæ¹³⁷ plangebant et lamentabantur eum (ibid. 27). Sequebantur etiam pueri projicientes lutum et lapides in eum. Conversus autem filius meus Iesus ad mulieres dixit: Filiae Jerusalem, nolite flere super me; sed super vos ipsas¹³⁸ flete, et super filios vestros, qui lutum et lapides mittunt in me, nescientes quid faciant, quoniam ecce dies veniunt, in¹³⁹ quibus dicent: Beata steriles et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos. Quia si in viridi ligno, hoc est in pueritia, hoc faciunt, in arido, hoc est in senectute,*

A quid fiet? (ibid., 28, 31). Vel in viridi ligno, hoc est in me, in arido, hoc est in aliis sanctis meis, quid¹²⁹ fiet? Ducebantur et alii duo nequam cum eo, ut crucifigerentur (ibid., 22). Hoc fecerunt ad majorem¹³¹ confusionem.

CAPUT IX.

De Christi et matris hyppapante.

Cum autem educeretur filius meus principalis, cum duobus sceleratis extra portam civitatis, cum ingenti pressura irruentis populi et insultantis¹³⁵, volui eam sequi et videre, sed non potui præ maxima multitudine populi, quæ ad opprobrium filii mei convenerat. Sed tandem cum Maria Magdalena deliberavi quod per viam adjacentis plateæ circa quemdam fontem circuiremus, quatenus illi obviarem. Et cum venissemus juxta¹³⁹ fontem, obvium habuimus meum filium deformatum, pressum omni dolore; qui benigne inclinabat se ad me, ac si diceret¹⁴⁰, Grates tibi refero, electa mater mea, pro multimodis beneficiis mihi impensis¹³⁸, et pro multo labore quo in summa paupertate et abiectione¹³⁶ enutrivisti templum corporis mei, et nunc in destructione constitutum inter contumelias et opprobria sequi non dedignaris nec vereris¹³⁷, quamvis omnibus contemptui habeamur¹³⁷.

CAPUT X.

De crucifixione, et crucis erectione.

At postquam venerunt in locum Calvarie, ibi eum crucifixerunt, et latrones cum eo, unum a dextris, et alium a sinistris (Marc. xv, 27).

ANSELMUS. Quomodo fecerunt ei?

MARIA. Audi, Anselme, quod modo referam nimis est lamentabile, et nullus evangelistarum scribit. Cum venissent ad locum Calvarie ignominiosissimum, ubi canes et alia morticina¹⁴¹ projiciebantur, nudaverunt Jesum unicum filium meum totaliter vestibus suis, et ego exanimis facta fui; tamen velamen capitis mei accipiens circumligavi lumbis suis. Post hoc deposuerunt crucem super terram, et eum desuper extenderunt, et incutiebant primo unum clavum adeo spissum quod tunc sanguis¹³⁹, non potuit emanare: ita vulnus clavo replebatur.

VARIE LECTIONES.

¹²⁸ Ad nimiam autem plebis instantiam Pilatus hujus mortis sententiam protulit ad filium meum, dicens: Jesum Nazarenum abjudico vitæ et adjudico morti ignominiosæ *ms* ad nimiam igitur plebis instantiam Pilatus protulit hanc sententiam adversum filium meum, dicens: Jesum Nazarenum adjudico morti ignominiosæ ¹²⁷ Dulcissima cum *ms* dulcissima Domina: cum ¹²⁸ Ans. Quid factum *ms* Ans. O dulcis Maria, quid factum ¹²⁹ In eum locum qui *ms* in locum qui ¹³⁰ Cruxque *ms* Crux vero ¹³¹ Quod habuerat *ms* quod habebat ¹³² Præterita nocte et illa die quod *ms* tota nocte quod ¹³³ Post unicum *ms* post Jesum unicum ¹³⁴ Quod compaterentur ei *ms* hæc omittit ¹³⁵ Sequebantur aliquæ mulieres *ms* sequebantur eum aliqui ¹³⁶ Turba conveniebat. Unde *ms* turba concurrebat, sicut quando fures ducuntur ad supplicium. Unde ¹³⁷ Et mulierum quæ *ms* et mulieres quæ ¹³⁸ super vos ipsos *ms* super vos ipsas ¹³⁹ Venient, in *ms* veniunt, in ¹⁴⁰ Sanctis meis quid *ms* sanctis quid ¹⁴¹ Ad sui majorem *ms* omit. sui ¹⁴² Irruentis populi et insultantis *ms* irruentis populi et insultantis ¹⁴³ Una cum Maria Magdalena deliberabam quod per viam adjacentis plateæ circa quemdam fontem cucurrimus, quatenus illi obviam veniremus: Et cum veniremus juxta *ms* cum Maria Magdalena deliberavi quod per viam adjacentis plateæ circa quemdam fontem circuiremus, quatenus illi obviarem. Et cum venissemus juxta ¹⁴⁴ Inclinans se ad me, dicebat, Ave Mater, ac si diceret *ms* se inclinabat ad me, ac si diceret ¹⁴⁵ Multimodis beneficiis mihi impensis et *ms* multimodis beneficiis, et ¹⁴⁶ Paupertatis abiectione *ms* paupertate et abiectione ¹⁴⁷ Sequi non dedignaris nec vereris *ms* sequi non vereris ¹⁴⁸ Contemptui habeamur *ms* contemptui simus ¹⁴⁹ Morticina projiciebantur *ms* morticina exoriabantur ¹⁵⁰ Tunc plene sanguis *ms* omittit, plene sanguis

Acceperunt postea funes et traxerunt aliud ¹⁶⁰ brachium filii mei Jesu, et clavum secundum ei in-
cusserunt ¹⁶¹. Postea pedes funibus traxerunt, et
clavum acutissimum incutiebant, et adeo tensus
fuit ut omnia ¹⁶² ossa sua et membra apparerent,
ita ut impleteretur illud ¹⁶³. Psalmi : *Diminuerunt
omnia ossa mea* (Psalm. xxi, 18). Et tunc im-
pleta fuit prophetia ipsius David, id est ipsius
Christi, dicentis in psalmo : *Audi filia, et vide*
(Psalm. xlii, 11). Quasi diceret filius meus : Audi,
charissima mater mea, sonum malleorum, et vide
qualiter manus meas et pedes meos conflixerunt; et
nemo ¹⁶⁴ mihi compatitur, nisi tu sola mater mea
electa. Audi filia, et compatere mihi. Hæc ¹⁶⁵ audiens
et videns, gladius Simeonis cor meum et animam
meam transiit. Post hæc erexerunt eum cum ¹⁶⁷
magno labore, et fuit adeo alte suspensus quod ejus
pedes nusquam attingere poteram. Et cum erectus
fuisset, tunc propter ponderositatem corporis omnia
vulnera ¹⁶⁸ lacerata sunt et aperta, et tunc primo
sanguis de manibus et pedibus copiosius emanavit.
Ego autem induta fui quadam veste, qua mulieres
regionis illius uti solent, qua tegitur caput et totum
corpus, et est quasi linteum; et fuit ista vestis tota
reversa sanguine.

CAPUT XI.

De Christi in cruce opprobriis.

ANSELMUS. Quid factum est post hæc?

MARIA. Postquam crucifixerunt filium meum, di-
viserunt sibi vestimenta sua, et mittebant sortem
super vestem inconsutilem, ut impleteretur quod di-
ctum est per prophetam : *Diviserunt sibi vestimenta
mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et
sedentes observabant eum* (Matth. xxvii, 35, 36).
Et scripsit Pilatus super caput ejus litteris Hebraicis,
Græcis et Latinis : *Jesus Nazarenus rex Judæorum*.
Tunc Judæi rogabant Pilatum, ut non scriberet :
Rex Judæorum. Sed quia dixit : *Rex Judæorum*.
Pilatus respondit : *Quod scripsi, scripsi* (Joan. xix,
19-22). Prætereuntes autem blasphemabant eum,
movenes capita sua, et dicentes : *Vah! qui destruis
templum Dei, et post triduum reedificas* ¹⁶⁹ illud,
salva te ipsum; si Filius Dei es, descende nunc
de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes
eum scribis et senioribus dicebant : *Alios salvos fecit;*
se ipsum non potest salvum facere. Si rex Israel es,
descendat nunc de cruce, et credimus ei. Confidit in

A Deo, liberet eum nunc, si vult; dixit enim. *Quia
Filius Dei sum* (Matth. xxvii, 39-43.)

CAPUT XII

De Verbis Christi in cruce.

ANSELMUS. Quid ad hujusmodi insultus respondit
filius ¹⁷⁰ tuus?

MARIA. Dilectus meus oravit pro eis, dicens ¹⁷¹ :
Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt (Luc.
xxiii, 34). Et stabat populus expectans, et deride-
bat eum. Tunc matri potuit dicere : *Audi filia,
et vide* (Psalm. xlii, 11), audi voces blasphemantium
filium tuum, et vide dolorem meum. Scis enim quod
de Spiritu sancto concepisti me, et quod virgo ge-
nuisti me, et qualiter aluisti me ¹⁷². Unde ex quo
isti non credunt in me, tu tamen crede in me, et
compatere ¹⁷³. Tunc iterum gladius Simeonis animam
pertransiit. Audiens hoc latro, qui a sinistris pen-
debat, insultabat ei, dicens : *Si tu es Christus, salva
te ipsum et nos. Respondens autem alter, qui a
dextris pendebat, increpans eum, dixit : Neque ¹⁷⁴ tu
times Deum, qui in eadem damnatione es, et quidem
nos juste, quia digna factis recipimus; hic vero nihil
mali gessit. Et dicebat ad Jesum : Memento mei,
Domine, dum veneris in regnum tuum. Et dixit illi
Jesum : Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in
paradiso* (Luc. xxiii, 39-43).

A. Quid fecisti tunc, domina charissima?

M. Stabam juxta crucem tam plena mœrore, quod
consolationem ferre non poteram, et mecum stabant
sorores meæ, et Maria Magdalena. Et cum filias
meas vidisset me et Joannem discipulum suum
quem diligebat, dixit : *Mulier, ecce filius tuus* (Joan.
xix, 25, 26). O quam miserabilis licentia! Deinde
dixit discipulo ¹⁷⁵ : *Ecce mater tua* (ibid., 27). Erat
autem quasi hora sexta, et factæ sunt tenebre super
universam terram, usque ad horam nonam. Et
clamavit Jesus voce magna, dicens : *Eli, Eli tamma
sabbachani, hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid
dereliquisti me? Quidam autem dicebant : Etiam
vocat iste. Sine videamus si veniat Elias liberans
eum* (Matth. xxvii, 43-49). Postea sciens Jesus quia
omnia consummata essent ¹⁷⁶, dixit : *Sitio* (Joan. xix,
28). Quid, Domine, sitis? Salutem peccatorum.
Erat autem vas positum aceto plenum (ibid., 29), et
currens unus, implens spongiam aceto, et circumpon-
ens hastæ ¹⁷⁷, dabat ei bibere (Marc. xv, 39), ut

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁰ Traxerunt aliud ms omit. aliud ¹⁶¹ Clavum secundum ei incusserunt ms similem clavum in-
cusserunt ¹⁶² Pedes funibus traxerunt, et clavum acutissimum incutiebant, et adeo tensus fuit
quod omnia ms pedes etiam traxerunt, et clavos incutiebant, ita ut omnia ¹⁶³ Apparebant ita ut
impleteretur illud ms apparerent, juxta illud ¹⁶⁴ Prophetia ipsius David, id est ipsius Christi, dicentis in
Psalmi : Audi ms Prophetia David : Audi ¹⁶⁵ Quia nemo ms et nemo ¹⁶⁶ Audi filia et vide, compatere
mihi. Hæc ms audi filia, et compatere. Hæc ¹⁶⁷ Crucem cum ms eum cum ¹⁶⁸ Corporis vulnera ms cor-
poris omnia vulnera ¹⁶⁹ Qui destruit... reedificat ms qui destruit... reedificas ¹⁷⁰ Respondet filius ms
Respondit filius ¹⁷¹ Dilectus meus oravit pro eis, dicens ms hæc omittit ¹⁷² Dicere illud Psalmi : Audi
ms dicere ¹⁷³ Aluisti me ms abluisti me ¹⁷⁴ Crede in me et compatere ms crede quia filius Dei
sum, tu tamen compatere ¹⁷⁵ Respondens autem alter, quia a dextris pendebat, increpans eum dixit;
Neque ms respondebat autem alius, et dicebat increpans eum; Neque ¹⁷⁶ Dixit discipulo ms dixit discipulo;
¹⁷⁷ Consummata essent ms consummasset ¹⁷⁸ Hastæ ms calamo

citius moreretur. Et cum gustabat, dixit ¹⁷⁹: *Con-* A
tummatum est (Joan. xix, 30.)

CAPUT XIII.

De Christi morte, et eam consecutis mirabilibus.

Et post hoc dixit: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* (Luc. xxiii, 46). In hac compendatione cum hostia sanguinis ¹⁸⁰ commendabat Christus Deo Patri matrem dulcissimam, quæ scrinium est et purissimum habitaculum sancti ¹⁸¹ Spiritus, una cum omnibus qui de Spiritu sancto victuri sunt usque in finem sæculi. Et post ¹⁸² hæc inclinato capite tradidit spiritum (Joan. xix, 30). Tunc velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum, et terra mota est, et petra scissæ sunt, et maxime illa petra, in qua stetit crux, scissa fuit, ita ut manus imponi posset ¹⁸³, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierunt, surrexerunt, et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. Centurio autem et qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræ motu et his quæ fiebant, timuerunt valde (Matth. xxvii, 51-54), et ipse centurio, glorificavit Deum, dicens: *Vere Filius Dei erat iste* ¹⁸⁴ (Luc. xxiii, 47). Ecce quomodo omnia elementa Christo compatiebantur; soli autem Judæi indurati fuerunt. Et omnes qui simul aderant ad spectaculum istud, videntes ¹⁸⁵ quæ fiebant, pectora sua percutientes revertebantur. Stabant autem omnes noti ejus de longe, et mulieres quæ secutæ sunt eum ¹⁸⁶ a Galilæa, hæc videntes (ibid. 48, 49)

CAPUT XIV.

Luctus matris pro filii morte.

ANSELMUS. Charissima domina, habuit adhuc unum dolor tuus?

MARIA. Non, Anselme, quia nondum plene prophetia Simeonis impleta erat, et ¹⁸⁷ tuam ipsius animum pertransibit gladius (Luc. ii, 35). Audi ergo quod super omnia est lamentabile. Judæi ergo (quoniam parasceve erat) rogabant ut non remaneret in cruce corpora sabbato. Erat enim magnus dies ille sabbati, rogabant Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. Venerunt ergo ¹⁸⁸ milites, et primi frugerunt crura, et alterius qui crucifixus erat cum

eo. Ad Jesum autem cum venissent, et invenissent ¹⁸⁹ eum jam mortuum, non frugerunt ejus crura, sed unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exiit sanguis et aqua (Joan. xix, 31-34). Cumque hoc viderem, quod talem crudelitatem in jam mortuum exercerent, et examinis facta fui ¹⁹⁰, et tunc vere impleta est prophetia Simeonis, quæ dicit: *Et tuam ipsius*, etc. Et tunc cœpi clamare, et ejulare; sed jam omnino lacrymæ in me defecerunt; tantum fleveram nocte præterita et die illa; et dicebam: Eia, dulcissime fili mi, ubi est nunc consolatio quam semper in te habui? Quis mihi det ut ego moriar pro te, fili mi Jesu? His, et aliis similibus, dulcissimi unici filii mei mortem deplaxi.

CAPUT XV.

De animæ Christi ad limbum descensu.

Tunc magnum gaudium fuit factum in limbo, quando anima Christi in ipsum descendit, et patres inde liberavit, et limbum destruxit, et infernum obstruxit, ita quod nullus Christianus illuc venire poterit nisi proprio suo arbitrio, nec aliquis eorum, qui intus sunt, ante diem judicii exire poterit. Tribus autem vectibus infernum obstruxit. Et hæc est ratio, quia ante mortem suam nulli habere poterunt contritionem, confessionem, vel satisfactionem ¹⁹¹.

CAPUT XVI.

De corporis Christi depositione de cruce, ac sepultura.

ANSELMUS. Quid factum fuit post hæc?

MARIA. Post hæc rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa, ut tolleretur corpus Jesu (Joan. xix, 38), dicens inter alia: Domine, nisi corpus cito traderis, honesta mulier, mater ipsius juvenis, moritur præ dolore. Tunc Pilatus ¹⁹² quæsit si jam mortuus esset, et expertus a centurione ¹⁹³ de omnibus quæ ibi acciderant, jussit dari corpus Jesu (Marc. xv, 47). Et venit Joseph, et tulit corpus Jesu ¹⁹⁴. Nota hoc, Anselme, quod multum ¹⁹⁵ est lamentabile. Dum Joseph corpus deponeret, ego stabam juxta crucem sursum respiciens. Expectabam quando brachium solveretur, ut tangerem et deoscularer, sicut et feci; et cum depositus esset de cruce, posuerunt ¹⁹⁶

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁹ Et cum gustasset, dixit *ms* et cum accepisset acetum, dixit ¹⁸⁰ Cum hostia sanguinis *ms* hæc omit. ¹⁸¹ Matrem dulcissimam quæ scrinium est et purissimum habitaculum sancti *ms* dilectissimam matrem suam, strenuum et serenissimum et purissimum receptaculum sancti ¹⁸² Et post *ms* et post hæc ¹⁸³ Potuissent, et *ms* posset, et ¹⁸⁴ Hic homo justus erat. *ms* Filius Dei erat iste ¹⁸⁵ Istud ex eis, videntes *ms* ejus videntes ¹⁸⁶ erant eum *ms* sunt eum ¹⁸⁷ Impleta fuit, scilicet et *ms* impleta erat; et ¹⁸⁸ Venerunt autem *ms* venerunt ergo ¹⁸⁹ Viderent eum *ms* invenissent eum ¹⁹⁰ Quasi examinis jam facta fui *ms* exanimis facta fui ¹⁹¹ Vectibus infernum obstruxit. Et hæc est ratio, quia ante mortem suam nullam habuerunt contritionem, confessionem, vel satisfactionem: quæ nullus ante Passionem Christi habere potuit, scilicet contritionem, confessionem, satisfactionem. ¹⁹² Honestam mulierem mater ipsius juvenis moritur præ dolore. Pilatus, etc. *ms* pulcherrimam Dominam perdemus matrem juvenis qui occisus est, quæ tantum dolorem ostendit, quod tantum ei compatimur, quantum si omnium nostrum unicus esset. Tunc Pilatus, etc. ¹⁹³ Expertus a Centurione de *ms* expertus de ¹⁹⁴ Et venit Joseph, et tulit corpus Jesu *ms* omitit ¹⁹⁵ Quod multum *ms* quod nimis ¹⁹⁶ Stabam sursum respiciens quando brachium dissolveretur, ut tangerem et deoscularer, sicut et feci; et cum depositus esset de Cruce, posuerunt *ms*. Ego stabam juxta Crucem sursum respiciens. Et cum depositus esset de Cruce, posuerunt eum super terram. Expectabam quando brachium solveretur, ut eum tangerem et oscularer eum, sicut et feci. Et cum depositus esset, posuerunt eum

eum super terram bene ad tres passus de loco crucis. Et ego caput ejus in sinum meum recipiens amarissime flere cœpi, dicens: Heu! dulcissime fili, qualem consolationem habeo ¹⁹⁷ quæ mortuum filium coram ¹⁹⁸ me video. Tunc accurrens Joannes evangelista cecidit super pectus Jesu, plorans et dicens: Heu, heu, de isto pectore heri potabam dulcia verba, hodie ¹⁹⁹ tristitia et lamentabilia. Tunc Petrus advenit; et quod ipsum ²⁰⁰ negaverat, amarissime flere cœpit; tunc Maria Magdalena plus omnibus flere cœpit super Dominum suum, dicens: Quis mihi modo peccata dimittet? Quis me modo excusabit apud Simonem, et apud sororem meam? Venit etiam Jacobus, qui frater filii mei appellatus est ²⁰¹, qui simillimus illi erat ²⁰², et cum multis lacrymis hoc dicebat: Heu! Domine, et magister ²⁰³ die præterita, hæc facies amantissima erat mihi simillima ²⁰⁴. Heu! modo apparet multum dissimilis ²⁰⁵: Tuæ manus, et pedes tui clavis ²⁰⁶ sunt confixi; corpus vero undique vulneratum apparet a planta pedis usque ad verticem; meum autem apparet ex toto illæsum ²⁰⁷. Juravit quod nec ²⁰⁸ cibum nec potum sumpturus esset, quousque ad similitudinem sui conformaretur. Tunc cæteri ²⁰⁹ discipuli accurrebant et lamentabantur super eum ²¹⁰; et filius ²¹¹ meus ad consolationem meam et discipulorum glorificatus fuit ibi coram suis ²¹²: ita quod nulla plaga aut livor in corpore suo apparuit præter quinque vulnerum cicatrices, quas reservaturus est usque in diem judicii, et adeo sanus apparuit ²¹³ in corpore ac si nunquam passus fuisset. De quo ego et discipuli immensam consolationem recepimus. Et cum eum ²¹⁴ sepelire vellent ²¹⁵, cum magno et ærore corpus fortissime tenui et sepeliri vix permisi, dicens: Charissime Joannes, relinque mihi mortuum filium meum, quem non potui habere vivum. Sed si necesse est ut hoc facias, rogo te ut me cum ipso sepelias. Joannes respondit: Scis, domina charissima, quod aliter esse non potuit, et genus humanum sic redimi debuit. Tandem invita permisi ut sepeliretur; et cum in sepulcrum positus fuisset, ad eum intrare volui, et super sepulcrum me projeci, et adeo miserabiliter egi quod ²¹⁶ omnes fleverunt. Et cum

A me Joannes ad civitatem ducere vellet, et a sepulcro amovere, lacrymans rogavi: Charissime Joannes ²¹⁷, non facias mihi hanc injuriam ²¹⁸, ut me separet ²¹⁹ a dulcissimo filio meo Jesu, quoniam hic expectabo donec ²²⁰ moriar; et iterum omnes fleverunt. Joannes vero me tandem accipiens et quasi violenter deducens in ²²¹ civitatem introduxit. Populus autem me videns indutam vestem aspersam sanguine, sicut ante Jesum steteram, et sanguis ejus super me stillaverat, unanimiter clamabant gementes: O quanta injuria facta est hodie in Hierusalem in ista pulcherrima domina, et filio suo ²²², et compatiebantur mihi. Judæi ²²³ autem propter invidiam recluserunt Joseph vivum in muro, quia Christum sepelivit; uxor autem ejus locum filio ejus Josepho post ostendit ²²⁴. Tandem post annos quadraginta venerunt Titus et Vespasianus, Hierusam destruentes ²²⁵, et Joseph vivum in muro invenerunt ²²⁶. Et sicut Judæi Christum pro triginta denariis emerunt, ita triginta Judæos pro uno denario vendiderunt ²²⁷.

Heu sponsa mea dilecta cerne meas

Quas pro te suffero pœnas.

Ferre non expavi

Quod agunt crux, lancea, clavi.

Fel ego degustavi,

Quia te vehementer amavi.

Tu mihi redde vicem,

Tu quoque tolle crucem.

Vide me nudum,

Verberibus laceratum,

In medio latronum

Cruci ignominiosæ clavis ferreis affixum,

Aceto in cruce potatum,

Post mortem lancea latus vulneratum.

Ad hoc anima dixit: Ecce vox sanguinis sponsi mei Jesu dilecti clamat ad me de cruce: O sponsa mea unica, vide dolorem meum. Ad hoc sponsa ²²⁸ Jesu, mi dilecte, factus es pro me opprobrium hominum, qui est Dominus angelorum. Attende, o anima, iste est dilectus tuus, cujus pedes pallidos clavo perfoscos, sanguine perfusos intueris. Vide non sine amaro planctu et lacrymis, non positum suaviter, sed distentum crudeliter in ligno duro corpus Jesu d li-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹⁷ Consolationem de te habeo *ms omit.* de te ¹⁹⁸ Quem nunc mortuum coram *ms* quæ mortuum filium coram ¹⁹⁹ Dulcia hodie *ms* dulcia verba, hodie ²⁰⁰ Et quod ipsum *ms* et qui ipsum ²⁰¹ Mei appellatur *ms* mei appellatus est ²⁰² Sibi erat *ms* illi erat ²⁰³ Heu Domine *ms* heu Domine, et magister ²⁰⁴ Heu, Domine, talem gratiam mihi indigno præ cæteris contulisti quia dulcissima facies tua erat mihi simillima *ms* heu, Domine et Magister, die præterita, hæc facies amantissima mihi erat consimillima ²⁰⁵ Heu modo apparet vultus mihi dissimilis. *ms* modo apparet multum dissimilis ²⁰⁶ Pedes clavis *ms* pedes tui clavis ²⁰⁷ Vulneratum: meum autem corpus vero undique apparet ex toto illæsum. *ms* Vulneratum apparet a planta pedis usque ad verticem: meum autem e contrario ²⁰⁸ Juravitque quod nunquam *ms* juravit quod nec ²⁰⁹ Cæteri omnes *ms omit.* omnes ²¹⁰ Lamentantes super eum *ms* et lamentabantur super eum ²¹¹ Tunc filius *ms* et filius ²¹² Coram nobis *ms* coram suis ²¹³ Sanus apparuit *ms* sanus et clarus apparuit ²¹⁴ Sepelire vellem *ms* sepelire vellent ²¹⁵ Egi, quod *ms* incesi, quod ²¹⁶ Lacrymans rogavi: Chare Johannes *ms* ideo miserabiliter clamavi: Johannes charissime ²¹⁷ Mihi injuriam *ms* mihi hanc injuriam ²¹⁸ Me separem *ms* me separet ²¹⁹ Expectare vellem donec *ms* expectabo donec ²²⁰ Tandem in *ms* tandem me accipiens et quasi violenter deducens in ²²¹ A ista Domina et filio suo *ms* ista pulcherrima Domina et Filio ejus ²²² Nobis. Judæi *ms* mihi. Judæi ²²³ Filio ejus Josepho post ostendit *ms* filius Joseph ostendit ²²⁴ Hierusalem destruentes *ms* Hierusalem destruxerunt ²²⁵ De muro excluderunt *ms* in muro invenerunt ²²⁶ Vendiderunt. *Explicit hic in editis: at in ms Thu. 519 hæc nullo interfecto spatio subsequuntur*

catum. O te, Jesu salus omnium! O admiranda et amanda dignatio! O Jesu mi dilecte, et Deus immensæ gloriæ, vermīs contemptibilis propter me fieri non despexisti! O speculum! O claritas angelorum! Ascendisti arborem crucis, et extendens

A manus ac membra tua in ejus ramis effudisti floridum sanguinem per radices tui corporis. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (Psal. cxv, 12, 13). Deo Gratias ²²⁷.

VARIE LECTIONES.

²²⁷ Heu sponsa mea dilecta cerne meas
Quas pro te suffero pœnas.
Ferre non expavi
Quod agunt crux, lancea, clavi.
Fel ego degustavi,
Quia te vehementer amavi.
Tu mihi redde vicem,
Tu quoque tolle Crucem.
Vides me nudum,
Verberibus laceratum,
In medio latronum,
Cruci ignominiosæ clavis ferreis affixum,
Aceto in cruce potatum,
Post mortem lancea latus vulneratum.

Ad hoc anima dixit: Ecce vox sanguinis sponsi mei Jesu dilecti clamat ad me de Cruce. O sponsa mea unica, vide dolorem meum. Ad hoc sponsa, Jesu, mihi dilecte, factus es pro me opprobrium hominum. Qui est Dominus angelorum, attende, o anima mea, iste est dilectus tuus, cujus pedes pallidos, clavo perfossos, sanguine perfusos intueris. Vide non sine amaro planctu et lacrymis, non positum suaviter, sed distentum crudeliter in ligno duro corpus Jesu delicatum. O te Jesu salus omnium! o admiranda et amanda dignatio! O Jesu, mi dilecte, et Deus immensæ gloriæ. Vermis contemptibilis propter me fieri non despexisti. O speculum, o claritas angelorum! Ascendisti arborem crucis, et extendens manus ac membra tua in ejus ramis effudisti floridum sanguinem per radices tui corporis. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (Psal. cxv, 12, 13). Deo gratias. Explicit narratio Beatæ Virginis Mariæ, de Passione Domini ad B. Anselmum.

DE MENSURATIONE CRUCIS

LIBER

In illud Christi : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me* (Lucæ ix, 23)

Quoniam jubente filio tuo Christo : *Perfecti estote, sicut et Pater vester cælestis perfectus est* (Matth. v, 48) : et Apostolo exhortante ut ad perfectionem feramur, omnibus modis ad perfectionem vitæ tendere debemus; tendentes autem sine ductore, errare possumus; optime consulit nobis in eo bonitas tua, Deus meus, qui eundem unicum tuum nobis in ductorem tradere dignatus es, ut nobis factis et verbis viam veritatis ostenderet ac doceret. Cui etenim ut eum confidenter sequeremur perfectionis testimonium perhibuisti, dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite* (Matth. xvii, 5). Ipse igitur, ut faceret voluntatem tuam, quoddam compendium viæ perfectionis brevibus sub verbis, sed plurimum ponderosis, nobis ostendit dicens : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*. In quibus verbis ostendit paucitatem perfectorum libertat: arbitrii eum sequi volentium; ipse tamen vult noster esse ductor, initium viæ perfectionis, medium et finis, et qua intentione sit ambulandum. Singula autem in suis locis patebunt.

CAPUT PRIMUM.

Expenduntur primæ particulae, Si quis, ubi de radicibus et remediis pusillanimitatis.

Paucitatem perfectorum innuis, Domine, in eo quod dicis : *Si quis*, quasi aliquis ex multis vult post me venire. Et quare hoc, Deus meus, nisi ex quodam torpore et pusillanimitate nimia, eo quod plerique animum suum ad tendendum sursum cogere nolunt, et perfectam viam attentare non audent. Nascitur autem pusillanimitas etiam nimio timore, maxime propter peccata præterita, et quod minus propria respiciunt merita, propter utilitatem; quod nimis timent impedimenta, et quod statim non sentiant se proficere, inter quotidianos lapsus, et quod tuam minus considerant bonitatem. Ista etiam sæpe multos repellunt ne audeant attentare viam perfectam, imo et ipsos incipientes sæpe in tantum dejiciunt ut procedere se posse desperent. Sed primum, scilicet nimius timor propter peccata præterita non debet nos impedire, quia si bene eo utimur, omnia computantur nobis in bonum prædicandi nimiam bonitatem tuam, cognoscendi te, atque

amandi et laudandi. Notandum vero quod principaliter tria damna sunt in peccatis, scilicet quod in eis meremur pœnam æternam, demeremur æternam beatitudinem, tempus (quod pessimum est) sine amore et laude nostri Creatoris expendimus. Prima duo pertinent ad hominem; tertium vero ad tuum damnum pertinere videtur, Deus meus. Cum ergo ex indebita et nimia misericordia tua jam morti nos deputatos revocare digneris ad vitam tuam, tam fideliter ad te deberemus converti ut damna nostra dissimularem, et modis omnibus instare, ut laudem tuam, quam negleximus, saltem in aliquo residuo nostri temporis suppleremus. Quantum est, Domine, dissimulare timorem pœnæ propter amorem tuum? At cur propter desiderium beatitudinis nostræ minueremus famam laudis tuæ, cum eam pati æternaliter meruissemus, etiam propter furorē tuum? Primum quæremus te laudare, qui es regnum Dei, ut dicis in Evangelio: *Regnum Dei intra vos est* (Luc. xvii, 21); et: *Hoc adjicitur vobis ex superabundanti* (Luc. xii, 31). Da nobis, Domine, charitatem non quærentem quæ sua sunt (I Cor. xiii, 5), sed quæ tua sunt, ut non cogat timor pœnæ tibi servire pro peccatis, vel amor nostræ beatitudinis pro mercede, quia tempus et vires non sufficiunt nobis ad laudandum te, cujus bonitas exsuperat omnem sensum et sic pusillanimitatem timor non inculiet peccatorum. Terret etiam nos quandoque nostrorum parvitas meritorum, ne ad perfectionem viæ tendere audeamus, quia ad eam promerendum non sufficiunt. Sed huic objicitur quia tu, Domine, jussisti nos emere, et adjunxisti quia gratis emere debemus. Dixisti enim: *Sitientes, venite ad aquas* (Isai. lv, 1). Quid est, Domine, quo vinum fervoris in laude tua et lac mundæ conscientiae absque ulla commutatione debemus emere, nisi quod tibi sufficit, quantumcunque parum sit, quod habemus tibi dare; imo et hoc ipsum quod damus tuum est? Inducit etiam pusillanimitatem quod indignos nos videmus, eo quod petimus: quod utrique verum est; quia si homo mille annis serviret Deo etiam ferventissime, non mereretur ex condigno dimidiam diem esse in regno cælorum. Sed, Domine, non debemus considerare tantum nostram utilitatem, sed tuam laudem, cujus bonitas exsuperat omnem intellectum. Pusillanimes etiam facit nos quia nimia impedimenta nostra videmus. Sed, Domine, si audacter te sequi proponimus, pro certo habere debemus quod aufers quidquid nos retardat a laude tua. Quidquid enim non aufers secundum tuam voluntatem, libenter portare debemus. Stultitia enim nostra sæpe putat ea esse impedimenta quæ tua occulta sapientia ad nostrum ordinavit profectum. Quinto, terret quod non statim sentimus nos proficere, sed Domine, sæpe differs quod petitur, ut excites magis appetitum; non differs quod nolis dare, sed ut aucto desiderio abundantius possis dare. Sextum, quod retrahit nos, sunt quotidiani nostri defectus. Sed contra hoc est remedium, ut semper

A deputemus aliquam horam diei ad examinandum nos qualiter habeamus nos in interioribus et exterioribus, et quidquid invenimus quod nobis sit utile ad profectum, ad hoc firmissime laborare proponamus, et defectus quoscunque rejicere studeamus. Non autem terreat nos si forte nonnunquam aliqua die contra propositum faciamus, quæ non minus proponamus, quia longe facilius redit ad te, qui ex infirmitate facit contra propositum quam qui statum suum dissimulans se non proposuit emendare; imo quandoque major est ei pœna quam culpa, et bonitas tua malis nostris novit bene uti, sæpe faciens defectus nostros ad augmentum humilitatis processu, ut verum sit quod *sepius in die cadit justus*, et fortior resurgit (Prov. xxiv, 16). Septimo, pusillanimes nos facit, quod tuam non perpendimus bonitatem. Cum enim tibi orando loquimur, non deberemus te cogitare quasi durum ad exaudiendum, sed patrem benignissimum, qui etiam antequam oramus scis quid sit necesse nobis, et ex naturali bonitate tua in infinitum pronior es ad exaudiendum, quantum in te est, quam nos avidi ad rogandum. Da, dulcissime Domine, ut non simus pusillanimes, sed magnanimi in infirmitatibus nostris; nos deicere contententibus medicinam tuarum gratiarum apponentes, non pusillanimes, sed magnanimi te sequi firmiter proponamus, maxime si non est in nobis tanta fortitudo quod post te gigantem, qui exultasti ad currendam viam (Psalm. xviii, 6), currere possumus; hoc tamen remedium habemus, quod post te clamare possumus: *Trahe nos post te* (Cant. i, 2), et clamorem nostrum audiat et exaudiat auris tua.

CAPUT II.

De libertate, et ejus illicitibus ad perfectionem; expositio particulæ vult, in proposita Christi sententia.

Secundo innuis libertatem arbitrii sequi volentium in via perfectionis, cum dicis: *Si quis vult*; quia hoc relinquit hominum voluntati; sed nunquid potestati? Non. Sed potestatem tibi, Domine, reservasti, cum omnis potestas a Deo sit (Rom. xiii). Cur ergo causabitur homo contra te, si te sequi vult, et non potest? Certe ideo quod non te sequitur, quia licet non possit per se, tamen per te, qui non ideo reservasti tibi potestatem nostri profectus, ut non possimus, qui omnia opera nostra operaris, sed ut magis admiremur et laudemus abyssum bonitatis tuæ, quod eadem quæ tu facis in nobis, grata tibi sint et accepta, et judicas ea digna mercede, ita quod etiam *calicem aquæ frigidæ* non dimittis absque mercede (Matth. x, 42); et eo ipso nostram alicujus voluntatem, quam adeo liberam propter tui similitudinem fecisti, ut cogi non possit. Multis etiam aliis modis ad viam veritatis et perfectionis nos allicere studuisti. Unde hoc merebatur, Domine, ut ad nos descenderes, et humanitatem nostram tam mirabiliter unires, et in ea tam humiliter cum homine conversareris, nisi quod nos ad perfectionem tui amoris sic

provocare volebas, ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilem amorem rapiamur. Quis ergo homo dignus erat ut Filius Dei mortem pro eo pateretur? Aut quis unquam meruit tuo corpore et sanguine refici, nisi quod tu, Deus meus, in hoc ostendisti aviditatem amoris tui circa nos, ut saltem ex multitudine et magnitudine tam mirabilium beneficiorum tuorum ad mutuam dilectionem accenderes cor nostrum, et in captivitatem amoris tui redigeres? Innumerabilia nimis sunt beneficia tua, Domine, quibus voluntatem nostram excitas, ut perfecte et ardentem te sequi velimus, maxime autem quæ provocaret; imo, si sic dicere liceret, cogeret voluntatem nostram tuæ consideratio bonitatis, ex qua omnia bona creata procedunt. Quia autem pauca expertus est, et nondum exercitatus de te, qui spiritus es, spiritualiter cogitare voluerit, sic meditari de te poterit inchoare. Primo assumat in mentem suam aliquam animam virtutibus perfectam, et de illa ita specialiter cogitet, quasi nulli corpori sit conjuncta. Imaginetur autem in illa omnem perfectionem virtutum, quæ unquam de aliqua anima poterit cogitari, scilicet quam bona, quam dulcis, quam patiens, quam misericors, quam sapiens, quam charitativa, quam fidelis, quam pia, quam justa, quam vera, quam humilis, etc. Cum autem circa animam talia cogitaverit, cogitet quod hæc anima est similis creatori in virtutibus qui eam in similitudinem suam fecit, et postea transferat se ad Creatorem, ut omnia quæ in anima perfecta poterunt inveniri, in Creatore infinita cogitet et immensa, et ea ipsa naturam suam esse, et sic quodam modo *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt*, conspiciat intellecta (Rom. i, 20). Hic est quidem initialis modus cogitandi de te, Domine, quem qui sollicite sequitur meditando te, intrabit fontem vivum et dulcedinem tuæ naturæ, quæ quanto major est omnibus beneficiis tuis, tanto magis afficit nostram voluntatem, ut sequamur ardentem Jesum filium tuum ad laudem bonitatis tuæ nos informantem.

CAPUT III.

De sequentibus particulis, venire post me.

Tertio enim se dedit nostrum ductorem et instructorem, cum subdit: *Venite post me*. Quantumcunque curramus ferventer sequendo, nullus præcedit te, et nullus vadit juxta te: Omnes nos oportet ire post te, quia tu es *primogenitus in multis fratribus* (Rom. viii, 29). Primo dicis, Domine, discipulis: *Venite, et videte* (Joan. i, 39). Postea dicis, *Venite post me*, ut quod in te viderunt imitentur. Deinde dicis: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (Matth. xi, 28), etc., ut *jugum tuum suave, et onus tuum leve* (ibid., 30), quod qui susceperint hilariter possint portare ad gloriam Patris tui. Tandem dicis: *Venite, benedicti Patris mei; percipite regnum* (Matth. xxv, 34). Sic, Domine, iste est fidelissimus legatus tuus, qui primo ponit se nobis in exemplum, cum dicit: *Venite et videte*; et postea invitatur ad veniendum post se. Venientes ad se vocat,

A ut reficiat ne deficiant. Tandem assumet ad requiem, ubi tamen requiem non habebimus nocte ac die, dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth* (Isai. vi, 3). Ibi absterges, Domine, *omnem lacrymam ab oculis dilectorum tuorum, quoniam non erit amplius mors ultra, neque luctus* (Apoc. xxi, 4), etc. Sed, Domine, quomodo istud possit esse, non bene potest comprehendere anima mea, quæ aliquo modo experta est quanta sit afflictio noscere te et non posse laudare te, cum et ipsa afflictionem generet propter gratitudinem, quod licet ei affligi, pro eo quod non potest laudare te, imo omnia quæ unquam ad laudem tuam cogitare, loqui, vel agere potest, afflictionem ei generant, quia his indignam se putat, et quia tibi in nullo poterit respondere. Si ergo anima incarcerata, in umbris collocata, sic insatiabiliter affligitur pro laude tua, quomodo satiabitur cum in meridie apparuerit ei bonitas tua, cum utique videat ad plenum eam non posse laudari. Si forte dicis mihi, Domine, quod hoc erit maximum gaudium ejus, quod perfecte cognoscet bonitatem tuam, et illam tam immensam, quod eam non poterit aliqua creatura plene laudare. Verum credo quod de bonitatis tuæ immensitate gaudebit; tamen adhuc pœnitet eam perfecte non posse laudare, nisi aliquo modo vulnera ejus alligarentur, et percussuræ plagæ ejus sanarentur, quia tunc primum oleum additum esset camino. Unde si placet tibi, Domine, credo quod etiam pœna et afflictio laudis tuæ, quam habet hic anima, ibi satiabitur et alligabitur palo laudis, cum tu qui reple in bonis desiderium nostrum (Psal. cxv, 5), tantum dederis te laudare quantum desideramus, imo longe supra desideratum. Sic enim dixisti: *Quia vos plorabitis et flebitis nunc, mundus autem gaudebit. Tristitia vestra vertetur in gaudium* (Joan. xvi, 20). Sanata autem pœna, quam hic habuit, et impleto quod hic desideravit, aliam pœnam pro majori laudatione ibi, sicut nec hic, a se habere non potest. Tu etiam non dabis ei, qui *omnia disponis in numero, pondere, et mensura* (Sap. ii, 21), quia tunc non erit tempus flendi, sed ridendi, cum apparuerit nobis tuus unicus Filius, si volumus post ipsum venire.

CAPUT IV.

D *Quod non simus nostri, sed Dei; ad illud, abneget semetipsum.*

Quarto ergo ostendit nobis initium viæ, qua debemus post Christum venire, cum dicit, *abneget semetipsum*. Qui ergo in via perfectionis vult sequi Christum Jesum, laboret primo ut *abneget semetipsum*. Merito ergo debemus nos abnegare, cum nihil juris habeamus in nobis. Sunt autem septem causæ, quarum quælibet sufficeret hominem compellere ut fateatur in se nihil juris habere. Prima, quia tu, Domine, nos creasti; sicut ergo nihil in nobis boni est, quod tu non creaveris, ita dignum est quod omnia bona nostra sint tua, quæ nullo modo licet auferri a te Sancto sanctorum, ne sacrilegium committamus. Cur ergo non abnegemus nos, qui

nostri non sumus? Nam quodcumque aliquid a nobis abnegamus, nec hoc abnegatum propter te conferimus, sed aliunde quantumlibet etiam modico temporis spatio donamus, mox alienum invadimus. Secunda causa est, quia nos æternæ morti deditos tua morte pretiosissima redemisti, pro omnibus mortuus es, ut qui vivunt jam sibi non vivant, sed ei qui pro omnibus mortuus est (II Cor. v, 15), ut dicit Vas tuum electum. Ergo sicut omnes et totos redemisti, sic et omnes et toti tui sint. Qui vult ergo salvus esse, restituat tibi illum pretiosissimum sanguinem quem pro eo fudisti. Tertia, quia nos ingratos omnibus bonis tuis et aversos a te propter peccata a diabolo defendisti, postquam a te nostro Domino recessimus turpiter et inique, sub tua protectione esse merito non deberemus. Sicque nos hostis sine defensione captivos habens ad suam voluntatem, debuisset in æterna supplicia demersisse, nisi tu ex superabundanti bonitate nos defendisses ab eo, et ad pœnitentiam reservasses, et propter hanc causam proprie sumus tui servi, quasi ab hoste servati. Similiter tui sunt quicumque per tuam gratiam laqueos diaboli evitaverint, et ideo tibi nihil auferri debet ex eo quod vel te dante non cecidit, vel si ceciderat est erectum. Quarta causa est, quia cum æternam mortem peccatis nostris meruissemus, tu nos reduxisti ad vitam, eam dimittendo. Cur ergo tibi non vivemus nos penitus abnegando, a quo habemus quod æternaliter mortui non simus? Quinta causa est, quod eadem bonitate qua nos creasti, etiam conservas, ne in nihilum redigamur. Quomodo enim aliquo subsistere valeamus, nisi te conservante? Si ergo tu es vita nostra, nulli alii vivere debemus, sicut nullo alio subsistere valemus. Sexta causa est securitas; qui enim se totum abnegat, ut Deum habeat, qui sibi perit ut tibi valeat, qui sibi nihil est ut tibi aliquid sit; si nihil in se habet, nihil sui amittere timet, sed semper securus est te quod tuum est conservare. Si minentur ei pœnæ inferni, vel ignis purgatorius, parum timore eorum afflictor, quia cantabit vacuus coram latrone viator: et se non timet perdere qui se abnegat. Si enim tu eum, qui tuus est, ad pœnas mittere velles, semper tamen de te in bonitate sentiret, paratus sustinere quod velles, nec diceret: Cur ita facis? Cui prædicta sententia non placet; at ei, Domine, se abnegare, ut intelligat. Septima vero causa deberet maxime nos urgere; scilicet ut tibi vices redderemus sive responderemus quia *puer natus est nobis, et filius datus est nobis* (Isai. ix, 6); qui das quotidie te nobis in cibum, et tandem dabis te nobis in præmium, et in mercedem magnam nimis. Domine, quid dignum poterit esse tantis beneficiis tuis? Quid ad hoc dignum poterimus dare? An oportet aliquid præter id nos penitus abnegare et tibi dare, dulcissime Domine? Si unus homo esset tanti quanti omnes creaturæ, quas nunquam fecisti, quantus esset, si daret se totum tibi, qui dedisti te totum nobis, cujus bonitas in infinitum præponderat? qui se putat meliorem

A quam te, tantum de se reservet tibi, quanto meliorem se putat quam tu. Propter huiusmodi causam dicis: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum* (Matth. xvi, 24)! imo, Domine, jam cogor, dicere (salvo verbo tuo) quod nullus semetipsum valeat abnegare. Quomodo enim se abnegabit, qui nunquam aliquid juris in se habuit? Sed, Domine, in hoc verbo ostendis maximam gratitudinem tuam, ut hoc tanti æstimes ut quicumque in se sibi aliquid juris usurpaverat, ulterius se tibi rapere non attentet. Da mihi, Domine, ut me abnegem, imo ut reddam quod rapui violenter. Debemus autem secundum legem ablatum reddere in quadruplum (II Reg. xii, 6), ut non solum nos, sed et nostra reddamus, scilicet naturalia, fortuita et gratuita. Naturalia sunt, B quæ communiter natura omnibus hominibus administrat; quædam in anima tantum, ut intellectus et affectus; quædam in corpore, mediante anima, ut quinque sensus interiores. Reddamus ergo intellectum, sed suum proprium relinquentes, qui nos multum a cognitione veritatis impendit. Quamdiu enim homo sensu suo ita innititur ut ab eo recedere nolit, vix sensum alterius quantumcunque rationalem apprehendit. Faciendum igitur est secundum Apostolum: *Quicumque inter vos sapiens esse vult, stultus fiat, ut sapiens sit* (I Cor. iii, 18). Si enim humiliter se stultum reputaret ad tempus, tunc veram sapientiam a te, sive a tuis apprehendere te posset, quia *ubi humilitas, ibi sapientia* (Prov. ii, 2). Paulus enim creditur didicisse Evangelium in C illis tribus diebus, cum cæcus esset (Act. ix, 9). Reddamus etiam affectum Deo, semper postponendo nostram voluntatem voluntati divinæ, et maxime in oratione nostra, quia in omni oratione nostræ utilitati suam debemus præponere voluntatem, imo suam voluntas, si ea recte utimur, semper est nostra utilitas. Sæpe autem venit de proprio sensu quia non credimus Domini voluntatem esse quicquid circa nos contingit, et ita abutimur ea, minus grate suscipiendo, sicut dicit Augustinus (l. x Confes. vi, 26): «Optimus ille tuus minister est qui non hoc a te audire desiderat quod ipse voluerit, sed hoc velle quod a te audiet.» Sed cum his duobus, scilicet intellectu et affectu, et quinque sensus exteriores reddamus, mortificando eos ab omnibus vanitatibus, et ad tuum obsequium convertendo, jam aliquantulum habemus de prima parte quam nobiscum abnegare debemus, scilicet de naturalibus bonis. Secunda pars sunt fortuita, quæ dicere possumus temporalia, et amicos. Hæc enim omnia calcanda sunt, ne impediant tuum amorem. «Minus enim amat te, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat, ut dicit Augustinus.» Valde deberet homo indignari, diligere modica quem tantæ dignitatis fecisti, ut ei liceat te amare. Occultius autem nocet nimis amor amicorum quam temporalium, quia tegit te velamine charitatis, ita quod sæpe putet homo charitatem esse quod dilectio est carnalis, quæ ita dulciter et suaviter mentem captivam tenet, quod na-

sciat homo quam duris vinculis fuerit ligatus, nisi postquam fuerit absolutus. Sic totum cor nostrum tuo debemus amori, ut quidquid de eo alteri damus, tibi subtrahamus? Necessarium ergo est ut omnia, quæ fortuna nobis offert diligenda, sive res temporales, sive amicos, propter te abnegemus. Tertia pars restitutionis sunt gratuita, scilicet virtutes, quas in fontem suum penitus refundere debemus, nihil ex his nobis ascribendo, sed tibi, a quo omne donum perfectum (Jac. 1, 17), pro eis grates referendo. Si omnia, quæ in his tribus, scilicet bonis naturalibus, fortuitis et gratuitis, inveniuntur, abnegamus, nos tibi quod fraudavimus in quadruplum restituimus, et hoc sit nobis initium vitæ perfectæ, sic nosmetipsos penitus abnegare.

CAPUT V.

Excutiuntur verba illa, tollat crucem suam.

Quinto consideratum est quale medium perfectionis sit nobis propositum, ut ambulemus per ipsum, scilicet ut crucem nostram tollamus. Crux autem a cruciatu dicitur. Domine, si crucem nostram tuum ærviu[m] dicerem, secundum opinionem eorum hoc intelligerem qui nesciunt quoniam jugum tuum suave est, et onus tuum leve (Matth. xi, 30), nec sentiunt quam bonus et quam suavis tuus sis spiritus in nobis. Dico autem crucem esse cruciatum cordis, quem de hoc habere debemus quod non sumus ita fideles et ferventes in omni servitio tuo et laude tua ut deberemus. Hæc crux habet longitudinem, latitudinem, sublimitatem, atque profundum. Debemus ergo habere cruciatum, eo quod non tantum humiliamur ut deberemus, et hoc est profundum crucis. Non tantum amamus et laudamus, quantum bonitas tua exigit, et hæc est sublimitas. Non sumus tam fideles ut deberemus, et hæc est latitudo. Quod non semper continuamus, nec laudem tuam copiose extollimus, nec ab infidelitate toto nisu desistimus; et hæc est longitudo. Ad profundum humilitatis cogit nos primo propria cognitio; satis enim est homini, ad humilitatem, cognoscere se ipsum, maxime si recordamur iniquitatum nostrarum antiquarum, quia inique in conspectu tuo egimus, Deus meus, quia revera tam fidelis nobis es quod etiam in peccatis nobis existentibus peccata dimittere, et gratiam tuam tam abundanter, sicut vellemus, largiri es paratus. Quanto majora quis de te præsumit, tanto magis necesse est eum humiliari, quia tanto nequius egit contra te peccando, quanto tu interim largius ei benefacere cogitabas. Unde Bernardus: « Quanto benignius de illo, tanto indignius de me sentire cogor. » Item, defectus quotidiani humiliant, eo quod ita instabiles in laude tua sumus, imo nunquam in eodem statu permanemus. Quanto tu quotidie pronior es ad indulgendum, tanto plus humiliat contra tuam delinquere bonitatem. Item, pondus gratiæ humiliat et deprimit, cum consideramus quod ea indigni sumus, qui magis in inferno esse merueramus. Item, quod tu tantum humiliatus es pro nobis, Domine Deus meus. Item, quod in natura divinitatis tuæ

A omnem excedis humilitatem, cui si velimus similari necesse habemus humiliari. Item, quod adeo tam frigidi sumus ut nec amore, nec laude, nec in aliquo respondere tuæ bonitati possumus. Hæc et multa alia, quæ magis communia sunt, ad humilitatem nobis sufficiunt, imo superbiæ nullum locum relinquunt. Valde autem necessaria est nobis profunditas humilitatis ad tuam sublimitatem, quia quanto quis se reputat indigniorem, tanto magis gratus est beneficiis; et quanto gravior, tanto magis laudabilior; et qui maxime gratus est, maxime te laudabit. Da igitur nobis, Domine, veram humilitatem, id est, ita cruciari, quod in hac vita non possumus ad plenum humiliari, ut sic habeamus crucis profundum. Sublimitas crucis est cruciari pro eo quod te ad plenum

B laudare non possumus et amare. Quod causa amoris tui habemus, quæ lingua dicere, vel quis intellectus sufficiat capere, nescio. Si aliquid gratis amare volumus, ubi melius quam in te amorem nostrum locabimus? Si pro muneribus, quanto plura dabis? Sed quanto plus promittis, tanto magis gratis amari mereris. Si amare volumus eos qui nos amant, quanto æquius nos te amabimus? Et si expectamus et desideramus ut quis extorqueat a nobis amari, nonne tu es Deus meus, qui tam crebro pulsas et mendicas ad ostium nostrum dicens: *Præbe, fili, cor tuum mihi* (Prov. xxiii, 26), imo et sæpe repulsus, te iterum ingeris impudenter. Si vero aliquid volumus diligere, quia bonum, cur non potius te immensum bonum, qui totum nostrum tibi vindicas affectum, ut bonitatem tuam amemus et laudemus? Si vero aliquid dignum judicamus amore nostro quod tanta fecerit pro nobis, cur non judicamus similiter de te, qui tot et tanta fecisti pro nobis? Si vero consideramus passionem tuam, tu animam tuam pro nobis dignatissime posuisti, ut totam animam nostram possideres. Infinita sunt, Domine, quæ nos te amare compellunt, quia cuncta quæ creasti, tuam prædicant bonitatem, quam qui in omnibus non intelligunt, non tibi, sed suæ imputent cæcitati. Sed quia « probatio dilectionis, exhibitio est operis (Gregor.), » necesse habet anima sic se conformare ad dilectionem tuam, ut sicut te habes ad eam, sic semper se ad te habere nitatur. Maxime autem in istis. Primo, sicut tu amas semper, ita et ipsa semper amet, et hoc ostendere tibi nitatur, ut omnem affectum suum tuæ contemperet voluntati. Sunt autem quatuor affectiones, ad quas aliæ reduci possunt, scilicet gaudium, dolor, spes et timor. Primæ duæ sunt circa præsentia, vel præterita, et aliæ duæ sunt circa futura. Sic igitur tibi confirmare nostras affectiones debemus, ut de omnibus quæ tibi adversa sunt timeamus et doleamus; et quæ tibi honesta, de his speremus et gaudeamus, omnes alias affectiones de cordibus nostris effugantes. Quanta utilitas in hoc esset quod falsas et inutiles affectiones vitaremus? Utique si homo se vere secundum has quatuor affectiones examinaret, quando aliquos motus sentiret, quomodo tu cum

eriperes? Domine, solus nosti. Si enim originem motuum nostrorum diligenter adverteremus, sæpe inveniremus esse vitii, quod putavimus esse virtutis, et sæpe illo impedimur quo credimus promoveri. Secundo, sicut semper habes nos præ oculis tuis, ita etiam te semper debemus cogitare præsentem. Hoc cogit nos ab omnibus cogitationibus nostris, verbis, factis et moribus esse sub moderamine disciplinæ, quoniam non auderet sponsa inhoneste se habere sponso suo præsentem, imo in omnibus intenderet sibi placere, et quærere ab eo consilium et auxilium, ut in omnibus secundum suam posset agere voluntatem. Cum autem in omnibus tibi placere intendimus, semper securam conscientiam habebimus, etiamsi se aliquid minus utile præter te intentioni nostræ ingesserit incidenter. Tertio, sicut semper et continue servis nobis, omnia opera nostra operando vel sustinendo, ne esse desinamus, vel per alios, vel quocunque modo, ita nunquam particula diei bonæ debet nos præterire quin in tuo servitio expendamus. Quarto, sicut semper tueris nos, et custodis nos ab omnibus malis, sive per te, sive per tuos, ita diligenter debemus nos abstrahere ab omnibus quæ nos possent in tuo servitio impedire. Quinto, sicut largitas tua nunquam lassatur in dando, ita nunquam debemus voluntarie deficere in orando. Sexto, sicut semper es benignus in relaxando, ita nunquam debemus defectibus nostris terri quin statim post culpam veniam postulemus. Quando enim cor hominis est distortum, et a te quodammodo alienum, multo est pronius ad levitates et ad quærendas exterius falsas consolationes quam fuerit dum apud te esset. Unde non est differenda acquisitio veniæ, ne diuturnior recessus difficiliorum redditum operetur. Taliter nos debemus ad te habere, et semper cruciari quod te tantum non amamus ut debemus. Quomodo autem te laudare debeamus, et de quibus gratias agere debeamus, est in principio supra dictum. Da nobis, Domine, toto desiderio ad amandum et laudandum te aspirare, et pro eo quod digne non possumus, cruciari, et hoc nobis tollendæ crucis sit altitudo. Latitudo autem crucis est fidelitas semper spiritum crucians et dilatans, ut omnem hominem subiiciat tuæ laudi ac servituti. Hac maxime facit hominem in oratione communem cogens ut quicquid sibi vel aliquibus specialiter suis desiderat, quia eos humiles quodammodo videt, nihil tamen hominum, sed totum ad laudem tuæ desideret bonitatis. Unde cum fidelitas maxime in oratione consistat, considerandum est qualiter debeat orare qui voluerit exaudiri. Debet enim orare sapienter, ardentem, humiliter, fideliter, perseveranter et confidenter. Sapienter, ut ore quæ tuæ laudi sunt expedientia et proximorum saluti. Si vero in quibusdam dubitamus utrum expediant, sicut salus corporis, et similia quæ quandoque nocere, quandoque prodesse possunt, pro his semper sub conditione est orandum, scilicet si tibi sit placitum et honestum. Ardentem, scilicet

A devotè vel ad minus seriose, ut cum bene videamus quid petendum sit a te, intente de corde nostro petamus, non alienis, sed propriis verbis cordis vel oris, quia utraque æque intelligis et auscultas. Humiliter, ut non de nostro merito, sed tantum de tua gratia confidamus. Quamvis enim peccata dimiseris, et quandoque aliquid tibi servire concedas, semper tamen tales nos reputare debemus, quales nos ipsos peccando fecimus, qui nihil nisi malum per nos facere possumus. Fideliter, ut in oratione offeramus nos ad carentiam omnis gaudii et patientiam omnis pœnæ quæ ad utilitatem nostram cedere valeat per tuum adjutorium, ut in exauditione desiderii nostri actio tuam laudem attollat. Sed, Domine, merebor sic offerendo me tibi, cum tamen, ut totus tuus, ad hoc teneat, etiam si nunquam volueris me exaudire. Perseveranter, ut nunquam cessare proponamus a desiderio omnium quæ tibi sunt laudabilia et honesta. Si qua vero in nobis vel in nostris supervenerit necessitas, quamvis pro hac semper cum intentione non possumus orare, tamen aliquoties, cum omni fidelitate qua possumus, pro ea orabimus, et deinceps voluntati tuæ nostrum desiderium commitemus, semper primam fidelitatem, et si non in actu, tamen in habitu retinentes. Confidenter, ut postulemus in fine nihil hæsitantes. Sunt autem septem causæ quæ cogunt nos tuæ confidere bonitati. Prima, quia iustum omne desiderium tu das, et ad quid dares, nisi etiam velles exaudire? Secunda, quia non ad nostram utilitatem, sed ad tuam gloriam volumus exaudiri. Tertia, quia maiora, quæ pro nobis fecisti, animant nos ut etiam de minoribus confidamus. Omnia enim quæ petere possumus tam minora sunt quam quod dignanter pro nobis es incarnatus et passus. Quarta, quia tam facile est apud te in maximis, quam in minimis exaudire. Quinta, quia nos ad hoc provocat tuæ consideratio bonitatis. Sexta, quia intercessorem te, Jesu Christe, habemus, et omnes sanctos. Septima, quia infinitam ad nos habes bonitatem. Si enim modica dilectio quam ad te habemus ad hoc nos cogit, ut in omnibus tuæ voluntati libenter parere velimus, cur idem de inestimabili dilectione tua non præsumemus? Alioquin fideiiores vellemus apparere quanti tu, si tales nos tibi exhiberemus, qualem te nobis econverso non crederemus? Sic, Domine, orabimus, et propter hoc in oratione confidentiam habebimus; nihilominus tamen cruciabimur, quod hoc digne exsequendo omnem hominem ad tuam laudem per effectum trahere non possumus et amplecti; et hæc spiritualis nostræ crucis est latitudo.

CAPUT VI.

De perseverantia in cruce: ad illud, quotidie.

Longitudo autem crucis tuæ toti vitæ nostræ debet commensurari, ut quamvis consideremus tecum esse jucundum, et te in domo tua laudare, et in abyso tuæ dulcedinis absorberi, tamen non tædeat nos portare crucem tuam, cruciari scilicet in

miseria hac vita pro tuæ laudis augmento. Quid A magni est, Domine, si tecum sim in patria, ubi sum securus ab omni malo et ubi habeam quidquid volo? Da mihi, Domine, ut nunquam me pungendo sic superent clavi timoris et miseriæ hujus vitæ, ut ante velim descendere vel saltem deponi de cruce quam a te, Domine, hoc fuerit mandatum. Sed neque hoc desiderarem, ut ab hac cito facias me deponi, sed ut semper mallem propter te pendere in cruce quam a miseriis his facias me in abscondito sepeliri. Tu enim, Domine, nec descendisti de cruce, nec sic te deponi petisti. Voluntas ergo semper affligendi pro augmento tuæ laudis, crucis erit longitudo. Si quis vult venire post me, tollat crucem suam quotidie, et sequatur me (Luc. ix, 23), et sic currat per medium viæ perfectionis. Si nos tollamus, Domine, tu ipse portabis. Finem autem viam perfectionis, id est perseverantiam in voluntate, semper pro te patiendi inuis in eo quod dicis quotidie. Si enim uno die, prius quam tu jusseris, crucem deponere volumus; eam quotidie non tollimus. Qui autem perseveraverit usquequo eam deponas, hic in abundanti laude tua sepulcrum ingreditur pacis æternæ. Quamvis in hoc verbo intelligere possumus quod sicut cruciatus pro

tua laude quotidie deficiento cadit, ita crucem quotidie tollere debemus, laudis tuæ desiderium resumendo.

CAPUT VII.

Expensio postremorum verborum, et sequatur me.

Qua vero intentione in via ista sit ambulandum, inuis ultimo cum dicis, *sequatur me*. Quod tam de gressu corporis quam de mentis possumus intelligere. Quia multi non solum portantes crucem, sed et se suspensentes in cruce, te gressu corporis sunt secuti. Sequamur igitur te non tantum gressu bonorum operum, sed et intentione cordium, ut non solum consideremus quibus operibus nos præces-eris, sed qua intentione feceris, et in hac te sequi studeamus. Invenimus autem quod in omnibus cogitationibus, verbis et factis tuis principaliter quesieris gloriam tui Patris. Tu ergo, Domine Jesu Christe, dirige intentionem nostram, ut in omnibus gloriam ejus quæramus et tuam, nos abnegando, profundum, sublimitatem, latitudinem et longitudinem crucis portando, et in ea perseverando ad laudem et gloriam tuam, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis ac regnas, Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

TRACTATUS

DE CONCEPTIONE B. MARIE VIRGINIS ¹⁰⁰

Principium, quo salus mundi processit, mihi considerare volenti occurrit hodierna solemnitas, quæ conceptione beatæ Matris Dei Mariæ multis in locis festiva redditur ¹⁰¹. Et quidem priscis temporibus frequentiori usu celebrabatur ¹⁰², ab eis præcipue in quibus pura simplicitas et humilior in Deum vivebat devotio. At ¹⁰³ ubi et major scientia et præpollens examinatio rerum mentes quorundam imbuere coarctavit, eandem ¹⁰⁴ solemnitatem, sprete pauperum simplicitate, de medio sustulit; et eam quasi ratione vacantem ¹⁰⁵ redegit in nihilum ¹⁰⁶. Quorum sententia eo maxime in robur exerevit quod ii, qui eam protulerunt, sæculari et ecclesiastica auctoritate divitiarumque abundantia præeminebant. Sed cum ego et priscorum simplicitatem et modernorum ingenii sublimitatem mecum revolverem, cecidit in mentem quædam divinæ Scripturæ verba in medio ponere; et quid iudicii de singulis gerant, pro meo sensu pia consideratione perpendere, quatenus ¹⁰⁷ sua auctoritate probetur quid cui attri-

Couendum, quid mei similibus sit certa magis ratione sequendum. Et de simplicibus quidem in ipsis verbis invenitur quod cum eis sit sermocinatio Dei. Illos vero quos multa scientia sine charitate perulstrat ferunt eadem scientia inflari potius quam veri boni integritate solidari. Cum ergo illos Dei sermocinatio instruat, et istos sua scientia quadam ventositate distendat, qui æqua discernere non verentur cui magis parti sit cedendum, precor, edicas, colloquio videlicet Dei inhærenti, an de sui cordis perspicacia ultra æquum tument. Et hi quidem ut nulla memoria de conceptione Virginis Matris in Ecclesia filii ejus fiat, non sibi rationis ¹⁰⁸ videri affirmant, eo quod ex ¹⁰⁹ nativitate illius quæ ubique festive recolitur, conceptionis ejus exordium satis memoretur, nec enim, aiunt, nata esset, si concepta non fuisset. Et cum in lucem ex materni uteri secreto prodiret, clarum fuit quod in alvo parentis concepta ¹¹⁰ in humanam formam concrevit. Cum itaque corporis ejus specificata compositio, et in hujus mundi latitu-

MARIE LECTIONES.

¹⁰⁰ Collatus est cum mss. Cluniac. et Corb. — Ms Cluniac. incipit: Tractatus B. Anselmi De conceptioe B. Mariæ Virginis ¹⁰¹ Ms Corb. et editio Ray quæ de conceptione... locis recolitur ¹⁰² Ms Corb. a quibusdam presentibus temporibus... celebratur ¹⁰³ Ms Corb. Atque. ¹⁰⁴ Ms Corb. tandem ¹⁰⁵ Ms Corb. eandem ¹⁰⁶ Ms Corb. vinculum ¹⁰⁷ Ms Corb. quantum ¹⁰⁸ Ms Corb. non sine ratione ¹⁰⁹ Ms Corb. in ¹¹⁰ Ms Corb. in peccatis concepta

dine³²⁹ exhibitio veneretur a cunctis, supervacue illa adhuc informis materia coleretur³³⁰, quæ in nonnullis sæpe, priusquam plene in humanam effigiem trans-eat, deperit et adnihilatur. Hac animi sui sagacitate perfuncti quod antiquorum simplicitas et perfecta in domina nostra³³¹ constituerat charitas, festum scilicet de conceptione ipsius sacratissimæ dominæ suæ qua se pollere gloriabantur auctoritatis ratione abolere non timuerunt.

Visa ergo ratione summorum virorum in abolitione festivitatis Matris Dei proficientium³³², videamus etiam charitatem simplicium de tanti gaudii amissione gementium³³³. Simples sunt, et profundis rationibus philosophorum responsa quæ expetunt, fortassis reddere nesciunt. Dicunt tamen³³⁴ devota in Domini Matrem charitate fundari, non magni ponderis³³⁵ sibi videri omne quod dignitati aut honori ejus humana laude defertur, si meritis illius et insignibus comparetur.

Verum tamen dum ipsa insignia sua, ut dignum est, devotione mundus ubique veneratur, quid sit quod supremam originem illorum³³⁶ non pio oculo intuetur, non nihil mirantur.

Tantum enim bonorum consummatio, quæ per ipsam Domini Matrem toti creaturæ provenerunt, videtur admonere³³⁷ mentem humanam pietatis affectu exordium suum considerare. Et utique eam venturam, ac Domini Matrem futuram tota Veteris instrumenti³³⁸ series pandit. Sed utrum ita³³⁹ proxime nascitura quovis oraculo aut angelo nuntiata sit, sicut Dominus³⁴⁰ Christus filius ejus, aut beatus Joannes præcursor et baptista ejusdem filii ejus³⁴¹, aut illi vel ille de quibus, ut pene omnibus liquet, sacræ Historiæ plenissime narrant, in divina pagina non habetur, in canonica Scriptura non reperitur. In quo quid dispensatori omnium rerum Spiritui sancto placuerit, non satis digne in eo posse considerare confiteor, abs re tamen et contra fidem esse non æstimo, si exordium conceptionis ipsius³⁴² tam a simplicibus Ecclesiæ filiis æstimetur³⁴³, ut tam sublime, tam divinum, tam ineffabile fuerit, ut in illud mens humana nulla perspicacitate assurgere possit.

Nec mirum: fundamentum siquidem et quasi quoddam seminarium³⁴⁴ civitatis et habitaculi summi boni in eo ponebatur; et mansio lucis æternæ, et templum quod corporaliter inhabitaret ille incorporeus et incircumscrip-tus et creatus³⁴⁵ simul et vivificans omnia Spiritus parabatur.

Dicit forte aliquis: Quid enim, major et excellen-tior æstimari debet conceptio futuræ Matris Dei,

A quam conceptio venientis in carne Filii Dei? Conceptio namque incarnandi Filii Dei ab angelo, sicut Evangelium refert³⁴⁶, cœlitus prænuntiata et humanitus intellecta est. Si ergo aliquid excellentius et quod humanum intellectum supervolet, conceptionem B. Mariæ designasse æstimandum est, excellen-tior gloria et major dignitas in ejus quam in Christi Domini conceptione divinitus enituisse³⁴⁷ verisimili ratione videtur. Non hoc dico, sed Filius Dei, candor lucis æternæ et ipse lux inaccessibilis, formam servi accepturus semetipsum exinanivit, summaque adventum ita humanis mentibus contemperavit ut capi posset et intelligi; nam si in divinitatis suæ essentia veniens appareret, nemo caperet, nemo sus-tineret.

B Beata vero³⁴⁸ Maria Mater Dei futura, sicut eum, qui super omnia est incomprehensibilis, verum erat hominem ineffabili modo de sua substantia Virgo paritura, ac per hoc in divinitatis illius³⁴⁹ unitatem transitura, non³⁵⁰ absurde credi potest primordia conceptionis ejus tanta deitatis sublimitate præsignata, ut humanarum conceptio mentium ea plene penetrare non valeret.

Hoc itaque³⁵¹ pura simplicitas supplexque in Deum et in dilectissimam Matrem ejus puritas dilectionis æstimare de conceptione illius Dei genitricis non veretur.

Et ideo³⁵² ejusdem conceptionis dies festis laudibus a cunctis fidelibus suo judicio merito celebraretur³⁵³. De ipsa quippe, multis sæculis ante ortum ejus³⁵⁴ vel conceptum³⁵⁵, Isaiam Spiritu sancto afflatum dixisse constat: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet; et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini*³⁵⁶ (Isai. xi, 1-3). Hæc itaque virga quæ talem ex se protulit florem, nullo dissentiente, Virgo Maria fuit, et flos, qui de radice ejus ascendit, benedictus Filius, super quem et in quo omnis plenitudo divinitatis essentialiter requievit. Hæc igitur Virgo³⁵⁷, tanti Filii dignissima parens, cum in alvo suæ parentis naturali lege conciperetur, quis non concedat Dei sapientiam a fine usque ad finem pertingentem, cuncta implentem, cuncta regentem, novo quodam et ineffabili gaudio cœlum, terram, et omnia quæ in eis sunt, perfudisse³⁵⁸; ac ineffabili jubilatione pro sui reintegratione, quam per illam sibi eventuram divina et occulta inspiratione prævidebant, perlustrasse³⁵⁹? Sed cum ipsa conceptio fundamentum, ut diximus, fuerit habitaculi³⁶⁰ summi boni, si peccati

VARIÆ LECTIONES.

³²⁹ Ms Corb. latitudinem ³³⁰ Ms Corb. communicatur ³³¹ Ms Corb. Domina rerum leg. puro Dominam nostram ³³² Ms Corb. proficisci ³³³ Ms Corb. omit. ³³⁴ Ms Corb. enim ³³⁵ Edit. nec magni ponderis est ³³⁶ Ms Corb. omit. ³³⁷ Ms Corb. videtur autem movere omnem ³³⁸ Ms Corb. testamenti ³³⁹ Ms Corb. omittit ita ³⁴⁰ Ms Corb. ipse ³⁴¹ Ms Corb. omit. ejus ³⁴² Ms Corb. tanti ³⁴³ Ms Corb. et ³⁴⁴ ed. sacrarium ³⁴⁵ Ms Corb. et trinus ³⁴⁶ Ms Corb. testatur ³⁴⁷ Ms Corb. emicuisse ³⁴⁸ Ms Corb. et edit. Virgo ³⁴⁹ Ms Corb. et ed. Deitatem illius. ³⁵⁰ ed. ita non ³⁵¹ Ms Corb. ita ³⁵² Ms Corb. et ed. ideo ³⁵³ ed. multis fidelibus merito celebratur ³⁵⁴ Ms Corb. celebretur ³⁵⁵ ed omit. vel conceptam ³⁵⁶ Ms Corb. et edit. hæc omit. ³⁵⁷ ed. omit. virgo ³⁵⁸ Ms Corb. et edit. profundissima ³⁵⁹ ed. prævidebat, perillustrasse ³⁶⁰ Ms Corb. conceptio habitaculi fuerit

alicujus ex primæ prævaricationis origine maculam traxit²⁷¹, quid dicemus? utique voce divina dicitur ad Jeremiam: *Priusquam te formarem in utero, novi te: et antequam exires de ventre, sanctificavi te; et prophetam in gentibus dedi te*²⁷² (Jer. 1, 5). De Joanne quoque angelus, qui cum nasciturum prænuntiabat, asseruit quod Spiritu sancto repletur adhuc ex utero matris suæ (Luc. 1, 15). Si igitur Jeremias, quia²⁷³ in gentibus erat propheta futurus, in vulva est sanctificatus, et Joannes, Dominum in spiritu, et virtute Eliæ præcessurus (ibid., 17), Spiritu sancto est ex utero matris repletus, quis dicere audeat singulare totius sæculi propitiatorium, ac Filii Dei omnipotentis dulcissimum reclinatorium, mox in suæ conceptionis exordio Spiritus sancti gratiæ illustratione destitutum. Testante vero Scriptura: *Ubi spiritus, ibi libertas* (II Cor. III, 17), a servitute igitur omnis peccati libera fuit, quæ omnium²⁷⁴ peccatorum propitiatori aulæ, in qua et ex qua personaliter homo fieret, Spiritus sancti præsentia et operatione construebatur. Quod si quis eam primæ originis peccato non omnimode expertem fuisse pronuntiat, cum illam ex legali conjugio maris et feminae conceptam verissime constet, sententia catholica est. Ego a catholice et universalis Ecclesiæ veritate nulla ratione volo dissentire, magnificentiam²⁷⁵ tamen operationum virtutis divinæ quadam quasi mentis lippitudine pro posse considerans, videor mihi videre quia si quid originalis peccati in propagatione ejus, et communis vitii existit, illud propagantium et non propagatæ prolis fuit.

Castaneam invicem attende: cum de sui videlicet generis arbore prodit nascitura, involucri illius totum hispidum et densissimis aculeis undique septum apparet. Intus castanea concipitur, primo quidem nucleum lactei liquoris, nihil hispidum, nihil asperum, nec aliquibus aculeis noxium in se habens, sed si aliquatenus servans illic in summa lenitate nutritur, fovetur et alitur, ac forma in sui speciem et habitudinem jam adulta, rupto involucri ab omni spinarum punctione et onere liberrima natura egreditur. Attendo.

Si Deus castaneæ confert ut inter spinas remota punctione concipiatur²⁷⁶, alatur, formetur, non potuit hæc dare humano quod ipse sibi parabat templo in quo corporaliter habitaret, et de quo in unitate suæ personæ perfectus homo fieret, ut licet inter spinas peccatorum conciperetur, ab ipsis tamen spinarum aculeis omnimode exors redderetur? potuit plane, et voluit; si igitur voluit, fecit. Et quidem quidquid dignum unquam de aliquo extra suam personam voluit, perperam est cum de te, o beatissima feminarum, noluisse; voluit enim te

fieri matrem suam, et quia voluit, fecit esse: quasi diceretur, Matrem suam te fecit ille rerum Dominus, Creator et gubernator; rerum, inquam, omnium, non solum intelligibilium, sed omnem intellectum transcendentium Dominus et factor te dominam et imperatricem constituit cælorum atque terrarum, et sic marium et omnium elementorum, cum omnibus quæ in ipsis sunt, domina et imperatrix exististi et existis, et ut ita esses, in utero matris tuæ a primordiis conceptionis, operante Spiritu sancto, creabaris²⁷⁷. Ita est, bona Domina, et gaudemus ita esse. Nunquid ergo, dulcissima domina, nunquid tu tanta futura²⁷⁸, Summi videlicet Mater unica, et omnium quæ fuerunt, sunt vel erunt, prudens ac nobilis post filium tuum imperatrix, nunquid in exordio tuotalis esse debuisti ut omnium quorum te Dominum²⁷⁹ gerere certissime novimus aut impuritati aut subjectioni potuisset addici? Ille assertor puræ veritatis, et a filio tuo jam in cælo presidente vas electionis cognominatus, omnes homines peccasse in Adam fatetur, vera utique sententia, et cui contradici nefas esse pronuntio. Sed cum eminentiam gratiæ Dei in te considero, sicut te non intra omnia, sed super omnia quæ facta sunt, inæstimabili modo contueor, ita te non lege naturæ ut alios in tua conceptione devinctam fuisse opinor, sed singulari et humano intellectui impenetrabili divinitatis virtute et operatione ab omni peccati adjunctione liberrimam. Solum etenim peccatum fuerat quod homines a parte Dei dirimebat; et ut illud Filius Dei evacuaret, sicque ad placere Dei humanum genus revocaret, homo fieri voluit, et talis, ut nec in eo aliquatenus concordaret ei, unde homo a Deo discordabat: quia ergo ita fieri oportebat, matrem de qua talis crearetur²⁸⁰, mundam esse ab omni peccato decebat. Aliter enim quo pacto illi summæ puritati caro tanta conjunctione uniretur, ut homo assumptus ita esset in unum, ut quæ Dei sunt, indifferenter hominis essent, et quæ hominis Dei²⁸¹?

Adhuc propone tibi palatium, quod specialiter suis usibus aptum existat, construere volentem, in quo et ipse frequentiori et festiviori cursu conversetur, et omnibus ope ejus atque auxilio indigentibus mitiori et lætiori vultu respondeat, et auxilietur. Pateretne, quæso, in principio palatii fundamentum invalidum, et structuræ, quæ foret ædificandæ incongruum, et non cohærens? Non puto, si sciret, et propositum suum ad effectum perducere vellet. Ergo Sapientiam ante omnia sæcula proposuisse sibi habitaculum, quod specialiter inhabitaret, construere similiter indubitata fide tenemus. Quod autem habitaculum istud fuerit, jam dudum innotuit; hoc enim habitaculum illud sacrarium Spiritus san-

MARIE LECTIONES

²⁷¹ ed. contraxit ²⁷² ed. hæc omit. ²⁷³ Ms Corb. et ed. qui ²⁷⁴ ed. olim ²⁷⁵ ed. magnitudinem
²⁷⁶ ed. recipiatur ²⁷⁷ ed. creatis ²⁷⁸ ed. in tanta futura gloria ²⁷⁹ ed. Dominium ²⁸⁰ ed. talis tolleretur
²⁸¹ Ms Corb. Explicit Anselmus de Conceptione B. Mariæ Virginis

eti esse fatemur, in quo et per quod eadem Sapientia humanæ naturæ conjungi voluit et incorporari, et omnibus se pura mente confitentibus parcere et misereri; quod sacrarium, aula videlicet universalis propitiationis, cum operante Spiritu sancto construeretur, si fundamentum illius, scilicet initium sive primordium formationis beatæ Mariæ, corruptum fuit, ipsi certe constructuræ non congruebat nec coharebat. Insciane fuit et impotens sapientia Dei et virtus mundum sibi habitaculum condere, remota omni labe conditionis humanæ? Angelis aliis peccantibus, bonos a peccatis servavit, et feminam, Matrem suam mox futuram, ab aliorum peccatis exsortem servare non valuit? In æternitate consilii fixum statuit eam dominatricem et reginam fore angelorum, et nunc inferiorem angelis natam, in consortium acceptam esse credemus omnium peccatorum? Existimet hoc, et argumentis suis probet qui vult, ego donec ostendat mihi Deus aliquid dignius excellentia dominæ nostræ posse dici, quæ dixi, dico; quæ scripsi non muto; cæterum me et intentionem meam filio ejus, et illi committo.

Nihil tibi, domina, æquale, nihil comparabile est: omne enim quod est, aut supra te est, aut subius te est: quod supra te est, solus Deus est; quod infra te, omne quod Deus non est. Ad tuam tantam excellentiam quis aspiciet? quis attinget? Et certe ut ad hanc excellentiam pervenires, in humillimo loco, id est in utero matris tuæ, purissima oriebaris. Quod si tali modo concepta et ordinata non fuisses, ad tantam celsitudinem non succrevisses.

Quisquis igitur de clementi tui magnitudine gaudet ac letatur, de ordinatione ipsius clementi æquum est ut exhilaretur. Qui ergo a die beatæ conceptionis tuæ gaudium ejusdem conceptionis tollit Ecclesiæ Dei, aut non bene attendit, aut attendere negligit, vel nescit bonum quod inde processit omni creaturæ Dei. Sed immensitatem boni ipsius quis explicabit? Fateor non ego; longo enim a me et mei similibus, hoc est peccatoribus, tanta salus; verumtamen, ut autumo, quasi in ænigmate adverti aliquatenus poterit, si malum, in quod natura humana ex peccato Adæ corruit, ante mentis oculos præfigatur, et ita in ipsius mali contrarium, bonum scilicet quod per hanc dominam mundo provenit, animus considerare volentis defigatur.

Omne quippe bonum, ad quod homo conditus fuerat, perdidit in Adam, et idem ipsum bonum multo excellentius humana natura recuperavit in Maria. Duas siquidem beatitudines et duas miseras esse novimus. Harum beatitudinum et miseriarum unam majorem, alteram minorem esse constat. Beatitudo major, regnum cælorum; minor, qua primus homo potiebatur ante peccatum; major miseria, pœnæ infernales; minor, in quibus vivimus continuæ tribulationes, et nos ipsarum beatitudinum experientia penitus ignari, experientia miseriarum sentimus nos usquequaque gravari; sub una gemamus; aliam, ne nos rapiat, formidamus. Conside-

A ratione etenim minoris, si vigilant animo studium adhibemus, aliquantum quæ sit major miseria concipere valemus, licet porro infra quam sit. Qualitatem vero beatitudinis vel minoris, nisi per contrariam miseriam in qua sumus, non facile percipere possumus. De majori autem beatitudine dictum æstimo quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. ii, 9).

Ab his igitur beatitudinibus omni modo separati fuimus per prævaricationem nostri primi parentis, et utrique miseriæ infelicitèr obnoxii facti. Mors namque per peccatum Adæ intravit in mundum, et ita in omnes homines pertransiit (Rom. v, 12), nec aliquis ante adventum filii sanctæ Mariæ inde poterat liberari. Et quæ mors? Mors animæ primo qua homo perdidit vitam æternam, Deum videlicet ad cujus similitudinem factus fuerat. Infelix perdere, perdere quod summe est et vere, et sine quo nihil unquam bene habetur vel est! Hanc miseram mortem et omni malo incomparabilem mors quoque corporis sequebatur, per quam anima, quæ adhuc in corpore degens vitæ cœlestis statum amiserat, multo miserior claustris inferni submersa deperibat. Hanc inestimabilem damnationem nemo qui evaderet, qui inde liberaretur nemo erat, liberandi potestas in tota creatura nulli rei accidebat; soli Deo qui hominem fecerat, et contra quem homo deliquerat, hæc liberandi potestas supererat. Sed quis? ipse offensus, ipse despectus, ipse ut parceret a nullo digne petebatur, de die in diem scelera multiplicabantur, et ira Dei ad puniendum potius quam ad parcendum provocabatur. At ille cujus pietas non exauritur, cujus misericordia non exinanitur, cujus bonitas nunquam deficit, cujus majestas quod vult efficit, hominem ad similitudinem sui creatum, ne totus in æterna damnatione periret, liberare instituit, et ordine, quo gratior esse non potuit, ipse videlicet qui hoc et per se faceret, homo fieri voluit, nec talis ut cæteri homines, sed ut ipse et assumpta humanitatis in una persona esset perfectus Deus et perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens; sed tota humana natura in radice sui vitata fuerat atque corrupta, nec Deus corruptioni et vitio peccati potest consociari. Necesse igitur fuit ut natura, de qua se hominem facere volebat, et humana et munda ab omnis peccati contagio esset; quod non inveniret, cum, ut dixi, nihil incorruptum vitata cunctorum radice existeret, sed qui humanæ perditioni subvenire disponebat, Dei virtus et Dei sapientia nuncupatur. Itaque ad omnia quæ vult posse suppetit illi, nec sapientiæ illius ullus est numerus, quæ pertingit a fine usque ad finem, cuncta disponens (Sap. vii, 4). Poterat ergo de massa peccatrice naturam humanam ab omni labe peccati immunem facere, unde in unam personam sui susciperet, ut homo integer esset et divinitati suæ nihil minueret. Prædestinata fuit et præordinata in hoc opus mirabile.

et omnibus operibus Dei præstans et inenarrabile, A rum in substantia nostræ carnis dominandi jure penetraret.

Te igitur, domina, quam in tantum culmen prædestinavit et extulit divina potentia, quam tot prærogativis dotavit cuncta disponeus Dei sapientia, quam sibi matrem elegit ad mundo subveniendum ipsa omnium salvandorum ineffabilis misericordia, crediderimne, quæso, te morte peccati, quæ per invidiam diaboli occupavit orbem terrarum, in tuo conceptu potuisse gravari? me namque iterum atque iterum ipsas, quas superius commemoravi, rationes considerante, animus hoc credere vitat, intentio abhorret, lingua fateri non audet.

Quod si dicitur te, si ante partum beati filii tui præventa corporis morte fuisses, originalis peccati legem aliorum more evadere non potuisse, inepte dicitur, nec tanti est ut ei respondeatur. Qualiter enim Mater Dei futura præordinata fuisses, si ad hoc te, qui præordinavit, Deus non perduxisset? Nam in Deo non est, *est et non*, sed simplex *est* in illo est. An mors valentior esse posset Deo, de cujus manu nemo valet quidquam rapere? Nunc autem, quia tanti apud Deum præ omni creatura es, ut Mater ejus dignissime fieri meruisses, sicut ipse non tantum supercastus et mundus, sed ipsa castitas ipsaque munditia est: ita carne verum hominem paritura eras, munda præ omnibus jure esse debueras. Primordia itaque creationis tuæ merito filii sanctæ Ecclesiæ debent venerari, si sancta, si casta, si a corruptionis vel peccati ruga illa credunt esse discreta.

Qui aliter sentiunt, quod melius approbant, credant. Ego, piissima domina, ego tuus qualiscunque servulus, ego scio, credo et confiteor quia inde ex radice Jesse pulcherrima, ac per hoc omni quod te aliquatenus dooloraret peccati vulnere aliena prodisti, et integerrima permanens florem speciosissimum protulisti: florem, inquam, protulisti, et non qualemcumque, sed super quem septiformis Spiritus sanctus requievit, et odore vitæ perennis, odore salutis æternæ omnem creaturam gratia divinitatis suæ respersit atque replevit. Per hunc a peccato primi parentis liberamur, et mortem quæ per istud intravit in orbem terrarum evadimus, miseras quibus opprimebatur omnis caro ob meritum ipsius delicti, jam alias in re, alias in spe, conculcat ipsa caro redempta cruore ipsius floris, unici scilicet filii tui et dilecti. Per hunc quoque non modo paradiso, unde Adam fuit repulsus, restituimur, sed et regno cælorum, quod non habuerit, sed habiturus erat si non peccasset, multo felicius illo et dignius invehimur. Nam si Deo inobediens non fuisset, nunquam Filius Dei homo fieret, in quo vel pro quo mortem patiens ac resurgens regnum cælo-

Nunc autem quæ gloria, quis honor, quæ jubilatio cordis, quæ jucunditas mentis, quæ securitas æternæ beatitudinis erit humanæ naturæ, quando illum sibi viderit concorporalem, quem omnis militia cælorum adorat super se verum Deum, cum Patre et Spiritu sancto omnia regentem, omnibus imperantem, et æternæ Patri suo consubstantialem et coomnipotentem? Hanc gloriam, hanc tantorum bonorum possessionem nunquam humana natura adipisceretur, si Deus ipse, pro expiatione peccati Adæ, in carne humana non nasceretur. Multo igitur felicius et dignius in regno cælorum erimus quam si Adam non peccasset futuri essemus. Et quid erit, forte aliquis . . . de memoria malorum, pro quorum integerrima abolitione interminabiles gratias agerent illi, quem præsentem semper habebunt, suo piissimo Redemptori quicumque ibi fuerint homines? Constat enim quod omnes omnium conscientia singulis patebunt non solum hominibus, sed et angelorum et hominum et angelis et hominibus. Cum igitur cherubim et seraphim, throni et dominationes, aliæque cælorum virtutes, in conscientia singulorum cognoverint peccata illorum, seque tantum viderint omnino insontes, quomodo fieri poterit ut eos non computent exinde viliores quam si nunquam eis aliqui tales dominati fuissent errores? Quomodo ergo felicius et dignius erunt in societate angelorum, quorum vilitas nominatur ex communi peccati Adæ æstimatione ipsorum? peccare namque infelicitas et indignitas, non peccare vero felicitas et dignitas comitatur. Hæc si quis dicit, duci quidem ratione videtur, sed humana; nam cælestia consideranti alia ab istis occurrit consideratio. Non enim illi angelici spiritus, quorum similitudinem, juxta promissum Domini, adepturi sunt post hoc sæculum quique justii homines, in eis considerabunt qui fuerint, sed qui sint, licet hi in memoria sua habeant qui fuerint, ad laudem scilicet et ad gloriam Salvatoris sui. Certe si aliquis in hac mortali carne positus aliquo gravi morbo, verbi gratia, lepra percussus, toto corpore vermibus scateret, et cunctis eum intuentibus horridus immane feteret, si aliquo eventu, utpote medicorum juvamine, vel respectu mira facientis Dei misericordiæ, integræ sanitati restitutus fuisset, et res eis qui eum prius noverant innotuisset, mox hi qui illum ante abominabantur, si charitas in eis firma vigeret, ipsum videre, ipsum alloqui, in ipso gratiam Dei cuperent intueri, mirari, venerari, et ipsum duplici honore censi habendum: ipse nihilominus suæ infirmitatis non immemor, aliis etiam ignorantibus eam ultro et cum quadam sui augmentatione referret, ut primo et præcipue Dei gratia inde, seu medicorum perita scientia, seu sua longanimitas, vel devotarum precum cum beatorum operum diutina exhibitione instantia, vel medentium inflicta asperitas a salutis desiderio effectu non deflexe-

rat, prædicaretur. Si ergo hæc ita geruntur in humanis, quid putas in horum quodammodo similibus geritur in divinis? Equidem peccata, quibus Dei vultus offenditur, mentis humanæ vulnera atque putredines esse non nesciuntur. Quæ unde procedunt, nisi ex suæ conditionis ingenita corruptione? Quæ corruptio, dum transierit in incorruptionem, nihil ulterius erit quod doleat, nihil quod alicui sordescat, nihil quod cuncta cernentis Dei oculos offendat. Pax igitur erit inter Deum et homines, quam nullus finis includat, nulla occasio scindat, nulla offensa obnubilet; videbitur enim ipse qui est et lætabitur in commune in eodem ipso et ad ipsum, qui ab eo quod est, aliud omnino esse non potest.

Deus meus, Deus meus, doce cor meum intelligere quid tibi futurum sit omnibus qui te hic dilexerunt, qui mortem tuam vitam suam in directione viarum suarum complexi sunt, qui tibi in sequenda voluntate tua per mandatorum tuorum custodiam adhæserunt. Vere, bone Domine, juxta vocem beati Apostoli tui, summe tu omnium honorum, præstantissimus eris æternaliter in omnibus (1 Cor. xv, 28). Et quid boni poterit deesse alicui, cum te habuerit, qui fons es et perfectio omnis boni? Quomodo itaque illi tui dilecti teque diligentes ad intuitum gloriæ tuæ perenni jucunditate gaudentes, angelicos spiritus dico: quomodo, inquam, poterunt eos præcipuo honore dignos non judicare, eos ut semetipsos non amare quos tibi concorporales, quos in forma humanitatis viderint tibi consubstantiales? Quomodo eos non immensa dulcedine amplectentur quorum mira vis animi, dum viverent in carne mortali, tantum in domandis voluptatibus suis pro tuo amore in se valuit, ut pateat omni creaturæ te pro eis non fuisse gratis hominem factum, natum, passum, mortuum? Siquidem tibi hanc laudem pepererunt ut qui eos in terra homo factus perditos requisisti, te audirent, te diligerent, tuis monitis acquiescerent, et ad te læti pervenirent, sicque te nec in tuo consilio deceptum, nec otiose pro eis quæ passus es perperum fuisse ostenderent. Non igitur eos omnino irrationabiliter dixi, Domine, ut æstimo, dignius atque feliciter in regno tuo esse quam futuri essent, si Adam non peccasset.

Ad hoc illa dignitas atque felicitas sese ingerunt considerationi meæ, a quibus humana natura nihilominus aliena existeret, si ob meritum peccati sui primus homo paradysum non perdidisset. Virginem Mariam, quæ super omnes mulieres beata hodie et benedicta colitur et prædicatur, quam summus et omnipotens Deus sibi in Matrem assumpsit, et universis quæ post se sunt secum dominari constituit, cum in dextera ipsius unici beatique filii sui multitudo viderit hominum in regno illo beatitudinis adunatorum consistere, nonne felicem, nonne jucundum, nonne ultra quam quisvis æstimare queat, statum suum judicabit in ejus consideratione ac præsentia honoratum? Virginem, inquam, de sua

A propagine ortam, sibi pro conditione unius naturæ consimilem, præ oculis habebunt, angelis et archangelis præsentem, omnia utpote reginam omnium cum filio disponentem, seque dulci affectu amplectentem, sibi de collata gloria congaudentem; et fieri poterit ut ad hoc non in immensum exsultent, non se ineffabili jucunditate glorificationis conjubilent? Et quidem ad hanc dignitatem nec beatissima virginum, nec numerositas hominum electorum unquam ascendisset, si Filius Dei ad destructionem peccati Adæ de sinu Patris hominem ex ipsa Virgine assumpturus non descendisset. Igitur propter peccatores Maria facta est Mater Dei, quæ idcirco quod ea castior, ea sanctior, ea humilior in genere humano nulla potuit reperiri, merito debuit

B in tantam excellentiam ab eo, quo nihil castius, nihil sanctius, sublimius est nihil, adscisci valeretur, quam ut in perpetua virginitate permanens Deum de sua carne factum generaret? Hanc excellentiam contulit Deus Virgini Mariæ, eo quod illam pudicitia cordis et corporis sibi præ omni creatura intellexit adhærere. O felix hærrere! o hærrere felix, hærrere illi qui solus vere est, qui solus summe est, qui nunquam deficit ulli sibi non fecto corde hærenti? Hule, pia domina, quoniam, ut dixi, adhæsisisti, hæsit et ipse tibi, et modo quo nec dulcius potuit adhærere. Quid enim inter duos dulcius, aut dignius valet esse quam esse matris ad filium, vel filii ad matrem? Et hoc utrumque vobis est, ut omnibus liquet. Sed hos honores, has dignitates, hæc gaudia, quibus cætus hominum cætui admistus angelorum perfruitur, ob prævaricationem primorum hominum, num illis ascribere, num illis exinde jure debere gratiosi existere? Non puto. Nec enim ea intentione præceptum Dei prævaricati sunt, ut tot bona inde procederent, sed ut modum conditionis suæ, spreto Deo, superbi excederent. In eo quippe quo diabolus audierunt ut dii fierent, non intenderunt ut ad deitatem, qua se sublinandos sperabant, exterminandam Filius Dei aliquando ex sua stirpe homo fieret. Forte magis putavit Eva se Deum illico fore, et Adam sibi consentientem divinitatis suæ futurum consortem. O superbia intolerabilis! o stultitia inæstimabilis! o

D vanitas omni vanitati incomparabilis! O Eva, quam propinquior veræ ac summæ deitati existitisses, si in status tui humilitate Deo subdita perstitisses. Adam quippe, sicut Apostolus ait, in prævaricatione tua seductus non fuit (1 Tim. ii, 14), quia quod serpens pollicebatur, mendacium esse intellexit. Tu autem miserrime seducta (ibid.), et e vestigio multiplici perversarum cupiditatum semine imbuta, illecebrosa facundia illum ad tibi consentiendum illexisti, præsignans in hoc opere tuo veram fore futuram sententiam viri Dei, mulieres scilicet apostatare facere etiam sapientes (Eccli. xix, 2). Necdum enim tibi præpositus fuerat ex sententia Dei, et ideo in perditionem tui et sui et universæ posteritatis nostræ illa femina sollicitatione prævaluisti. Obedivit namque

voci tuæ, postposita obedientia vocis Dei. Væ obedire, væ non obedire, væ voci mulieris contra vocem Dei obedire, væ pro voce mulieris voci Dei non obedire; malum hoc, malum hoc. Hinc enim omnes tribulationes et miseriæ quas passus est mundus, quas patitur, quas patietur, exortæ sunt. Hinc deorsum sortitæ sunt, hinc robur et perseverantiam perdidit, hinc ignorantia omnis boni, hinc scientia et executio omnis mali, hinc Dei contemptus, hinc dæmonum sub simulacrorum specie nefandissimus cultus, hinc mors vitæ presentis, hinc illi miserior mors subiens dispendia vitæ sequentis. Non ergo debet vobis humana natura gratias agere quod sic in Filio Dei est exaltata et honorata, sed vobis utique, quod innumera mala, quod in geminam mortem corporis et animæ est dejecta et præcipitata; nec ulla esset spes hæc tanta mala aliquatenus evadendi, si flos ille speciosissimus per gloriosissimam virgam, de radice Jesse nobiliter ortam, non sumpsisset initium nascendi. Sed ipse in mundo natus ordine quo voluit, Spiritus sancti super se in gratiarum suarum plenitudine quiescentis, suis auditoribus dona distribuit, et mundum ab ignorantia veri boni, et aliis malis inde manantibus, quæ incurrit per Adam, potenter eduxit, atque ad amissam regni cælestis conversationem jam alios in re, alios in spe misericorditer reduxit.

Patet igitur quid cui debeat genus humanum, cui quod in infima humiliatum atque prostratum, cui quod in summa est exaltatum et glorificatum. Vos igitur, o Adam et Eva, vos, vos accusat; vobis vestra progenies mala quæ sustinet imputat, se per vos paradiso exclusam, se miseriis continuis per vos intrusam miseranda lamentatione deplorat, et non immerito quidem. Causa evidens est, nec refragari potest. Quid igitur, Deus omnium, quid faceret opus manuum tuarum, ex prævaricatione horum parentum suorum perennibus pœnis et æternæ mortis obnoxium, si non venires? Si non subvenires, quo fugeret, quo delitesceret, quo evaderet? Utique consilium nullum, remedium nullum, nusquam protectio ulla; sed venisti, et qualiter hæc omnia adipisceremur, efficaciter ostendisti. Si ergo hi qui post adventum tuum, Domine, venerunt, non salvantur; non habent præter se ipsos, contra quos æquo iudicio inde conquerantur. Quid igitur facient? ut mihi quidem, Domine, videtur, ultimum et unicum consilium est omnibus qui volunt salvari, ut primo tibi intimas ex corde pro omnibus beneficiis tuis grates exsolvant, te diligant, ac demum præceptis tuis obediant; sicque se ad te perventuros secunda fiducia sperent. Sed ad hoc, pie Pater, quis idoneus? Utique nemo, nisi tuo fultus adminiculo. Tu enim summum omnium bonorum es, qui et ipsum summum bonum es; nec quidquam boni potest esse, vel fieri vel haberi, nisi aut a te, aut per te, aut de te. Nihil itaque boni sine te valet quisquam facere. Redemisti nos, Domine, Deus veritatis; ne propter scelera nostra exerceas contra nos iudicium

A tuæ severitatis, voluisti fieri homo pro nobis; intende ut esse possimus quod ut essemus factus es unus ex nobis. Quod petimus, honor tuus est ut fiat. Nam si non fit, videberis a proposito tuo quodammodo defecisse. Verum nulla disceptatio nobis est tecum, quia Dominus es, et unum verbum tuum validius nostris mille. Si enim omnes iustitiæ nostræ coram te sunt sicut pannus menstruæ (Isa. lxiiv, 6), quid erunt iniustitiæ nostræ a seipsis et a nostris inimicis ante faciem tuam denudatæ? Væ, væ, quis hinc prodeuntem perturbare mentis confusionem, quis terrifici horroris explicare poterit immanitatem? Et si confusi horroris horridæque confusionis immanitas est modo nobis inexplicabilis, districta malorum examinatio in futuro examine cui erit tolerabilis? Heu! peccatores homines, quos hæc omnia mala ex Adam stirpe respiciunt, quid faciemus in istis? Desperabimus? Absit! Quid tunc? o fons David patens (Zach. xiii, 1), in ablutionem menstruæ sue ad nos, et consule quid expediat nobis. O pietas! vere bone Domine, video, videns gaudeo, gaudens amplector consilium quod per singularem misericordiam tuam providisti salubrius fore nobis. Et quod vel quale? Nimirum mente, vultu, voce ad eam redire, cuius supra meminimus, dilectissimam Matrem tuam, piissimam scilicet dominam nostram, a cuius contemplationis dulcedine, a cuius castitatis contemplatione, a cuius dignitatis consideratione, a cuius sublimitatis speculatione, in has angustias, quædam animo non abolenda commemorando, devenimus, ipsamque pura devotione interpellare, ut nobis consulat, et nobis supereminenti, qua præeminet apud te, gratia subveniat. Procul dubio namque scimus eam tanti esse penes te, ut nihil horum quæ vult efficere, aliquatenus posset effectu carere. Salus igitur nostra in voluntate sua consistit, dum tamen quod vult potenter efficiat. Quod itaque consilium salubrius nobis, quos involvit finis sæculi, daret filius ejus finis cunctorum quam currere ad ipsam, quæ de carne sua generavit eundem ipsum, sine quo non sit ulla remissio peccatorum, qui vere bonus, vere pius, vere volens misericordiam est. Et tu, domina, ad cuius subsidium nos mittit dilectissimus filius tuus, quid dicis nobis? ipse enim misericordia nostra est, et tu ejusdem misericordie mater es. Quid, inquam, dicis nobis? Forsan, domina, ut sub alarum suarum protectione confugiamus. Bene; at licet misericordiam illius, sicut decet, gratanter amplectamur, tamen iustitiam ejus non parum formidamus. Ne igitur quærentibus misericordiam obtendat iustitiam suam, precamur, adesto nobis, et age causam nostram pro nobis. Ipse namque magni consilii summus Angelus consuluit nobis venire ad te. Certe peccatores nos esse cognoscimus, et damnari mereamur, et juste quidem, non negamus. Sed æque justum esse profiteamur ut voluntatem ipsius faciat qui voluntati suæ in cunctis quæ agit concordare non detrectat. Et quis unquam voluntati illius magis

concors existit quam tu, cujus subsistentia ab impletione voluntatis ejus nunquam otiosa fuit. Velis itaque solummodo, domina, ut ille justissimus iudex nobis misereatur; profecto justum erit, nulla ratio e obsistente, ut velle tuum perficiatur. Noli ergo, noli propter misericordiam, cujus mater esse probaris, nobis deesse, quia velle tuum non postponet in salute nostra, qui ut salvemur factus est per te frater noster. O mira operatio Conditoris! o immensa consolatio peccatoris! o domina, si filius tuus est factus per te frater noster, nonne et tu per illum facta es mater nostra? Hoc enim jam mortem pro nobis subiturus in cruce dixit Joanni, utique Joanni, nec aliud quam nos in natura suae conditionis habenti: *Ecce, inquit, mater tua* (Joan. xix, 27). O peccator homo, gaude, gaude et exsulta; non est enim unde desperes, non est quod formides; quidquid iudicabitur de te, totum pendet ex sententia fratris et matris tuae. Ne ergo avertas aurem cordis tui a consilio illorum. Iudex tuus, videlicet frater tuus, docuit te fugere ad subsidium matris suae, et ipsa eadem mater tua monuit te protectioni alarum filii sui fiducialiter inhærere, seque tibi, ne ejus justitia gravareris, non negavit affuturam.

Maria, quid dicemus? quali organo vocis, vel quali júbilo cordis exprimemus quantum tibi debemus? Utique, domina, quidquid intellexerimus, quidquid mente conceperimus, quidquid ore protulerimus, minimum est et quasi nihil ad ea quae tibi ex aequo debemus. Tu namque ante omnem creaturam in mente Dei praedestinata fuisti, ut omnium seminarum castissima Deum ipsum verum hominem ex tua carne procreares, ut omnibus post suum Filium tuum regina caelorum effecta gloriosa regnares, ut perditio mundo recuperationis aditum et vitae perennis emolumentum praeparares. Tu genus humanum aeternitatis gloria nudatum, per beatæ fecunditatis tuæ virgineum partum, in pristinum statum reduxisti. Tu leges inferni, devicto per mortem filii tui principe mortis, evertisti. Tu denique cunctis Deum ac Dominum, quem ignorabant, visibilem et propitiatorem exhibuisti. Per te, domina, vitam perditam in unigenito tuo recuperavimus; per te est, si quid boni sumus, sive possumus, sive habemus; per te ad aeternam gloriam quicumque sumus perventuri pervenimus. Tu post Deum summa ac singularis consolatio nostra. Tu felix atque beata gloriatio nostra, tu ad regna caelorum ductrix ac subvectio nostra. Tu, quæsumus, esto in ipso beatitudinis regno caelesti susceptrix et perpetua exsultatio nostra. Ergo secundum beatum et misericors consilium specialis misericordiae, dulcissimæ scilicet prolis tuæ, ad te confugimus; tu procura ne in vanum hoc fecerimus. Re etenim vera si defeceris nobis, nihil erit tutum nobis. Ne igitur tantum attendas injustitias nostras, ut quibus huc usque præ omnibus prædita fuisti, postponas misericordias tuas. Ei qui summe omnium est, nec ab eo quod est mutari ullatenus potest, æternaliter hæres

A et ea re, quæsumus, ne jugi misericordiae, qua erga omnes hactenus usa es, alia sis quam te certissime scimus. Et utique, domina, non te decet a filii tui voluntate discrepare, qui ad miserandum generi humano se naturæ nostræ consortem vultui Patris sui non cessat perenniter demonstrare. Et ipsa naturæ nostræ demonstratio quid aliud est quam ad provocandum super nos misericordiam suam quædam ineffabilis pietatis incitatio. In ipso enim sibi complacuisse Pater ipse testatur; nec fieri potest ut quibus ipse vult misereri, non misereatur. Summus igitur Pater participibus Filii sui vult misereri, et ipse Filius eos ingerit pro se conspectui misericordiae Patris sui; et tu unica Mater ejusdem unici Filii Dei repelleres ab uberibus misericordiae B tuæ quos, ut dixi, et Pater Filii et idem ipse Filius vocant et revocant in sinum gratiæ tuæ? Tu exasperareris contra nos propter iniquitates nostras, cum Filius tuus, quem maxime offendimus, morti se tradidit pro delendis iniquitatibus nostris? Severior videlicet illo esses super nos, cum ejusdem conditionis sis, cujus et nos; naturam tuam, domina, excedens. Sed fortasse tantum amas justitiam Dei contra peccantes in eum ut malis illum exercere vindictam quam exhibere misericordiam. Quod si ita est, cur, domina, cuidam olim ope tua magnopere indigenti, et quæ esses nescienti, matrem te potius misericordiae dulci voce respondisti quam justitiæ, cum filius tuus non minus sit vera et incommutabilis justitia quam vera et appetibilis misericordia? Ea C fortassis consideratione, quoniam si te matrem justitiæ diceris, magnam non solum ei quem in angustia positum omni misericordia (postposita justitiæ severitate) opus habere sciebas, veram etiam nobis pauperibus tuis spem veniæ tolleris, et singularis refugii ostium crudelem humani generis persecutorem fugientibus quodammodo inimicis occluderes. Quis enim cum justitia Dei iudicium subiens, non ut vestimentum conteritur, non deterius quam a tinea devoratur? Quapropter, pia domina, dulcis et clementissima Domini Mater, attende fragilitatis nostræ gravem necessitatem, et ostende super nos effectum te esse, quod jucundo affectu te esse cognovisti; quod si feceris, ad nos salvandos filio tuo et Patri suo procul dubio concors eris. Benignissimus D quippe filius tuus desiderat salutem nostram, et in tantum ut quo illam incommutabilem et æternam faceret, æternitatem suam momentanea mutabilitate nostra indueret. Verax quoque et justissimus Pater suus ita sibi per omnia complacet ut nihil eorum nolit quæ illum velle intelligit. Velis itaque solummodo quod vult ipse, nihil restabit quod possit obistere saluti nostræ. Sed te non velle quod Deus vult, nefas est vel opinari. Gaude igitur et exsulta, humana natura; omnia quippe tibi prospera Christus filius sanctæ Mariæ paravit, dum se ex ea propter te in substantiæ tuæ veritate creavit.

Domina, domina, quod ego qualisconque homuncio, et vere magnus peccator hoc corde impuro de te

meditari, fetido ore effari, pollutis digitis ausus fui describere, parce, quæso, parce et miserere. Nosti enim, pia domina, hoc me ita præsumpsisse, quia talem me confiteor esse ut nec cælo nec terra me iudicem dignum esse; et ideo nimis anxius vellem, si quo modo valerem, eniti quatenus aliquo miserationis suæ intuitu super me Deus intenderet, qui sua ineffabili gratia vel modicum sancti amoris affectum erga benignitatis tuæ dulcedinem in me accenderet. Confido quippe quoniam si hoc faceres, ab his quæ merui pœnis inferni sua misratio tuaque subventio me forte redimeret. Quapropter, domina, ne indigneris quasi audaci et præsumptuoso, quia si quid horum in istis esse videtur, mea gravis necessitas compulit, et tua grandis et omni sæculo probata bonitas suavit. Ultima ergo atque summa votorum meorum intentio est, ut vel in extremo examine iustissimi filii tui si me, remota misericordia, severa sententia crudeli tortori damnandum tradiderit, subvenias, et me ad inferos rapienti occurras, ac manica misericordissimæ defensionis tuæ protectum, ne in æternum damner, eripias. Et quidem, domina, quondam parvulis, et forte mihi, si non fallor, hoc a matronis, cum ad verbera raperentur a prædago, impensum reminiscor, et ob hoc illis nonnulli valde gratiosi fuerunt, ac pietatis viscera, quibus in eorum pia liberationi usæ sunt, magnifice prædicaverunt. Si ille igitur pro tantilla gratia, quibus, quæso, præconiis a cæli civibus, qui de peccatorum salvatione gratulantur, prædicaberis, cum mei magna peccatoris, ut dixi, miserta fueris? Utique beatus et bonus filius tuus Dominus Jesus dicit ita gaudium esse in cælis, angelis Dei, *super uno peccatore pœnitentiam agente quam super nonaginta novem iustis, qui non indigent pœnitentia* (Luc. xv, 7, 10). Cum ergo pro pœnitente fiat gaudium in cælis, quoniam in eo quod illum malorum suorum pœnitet, tendit ad salutem, quale gaudium erit, domina, quando aliquis liberatus ab omni malo pervenit ad ipsam salutem? Si igitur me a meritis pœnis liberatum, æternæ salutis participem feceris, nimium totam curiam regni cælorum exhilarabis. Quapropter, piissima domina mater, ne parvipendas enormem immanitatem criminum meorum, ut postponas magnitudinem gaudiorum pro remissione illorum congratulantium angelorum. Domina, domi-

na, quid futurus vel facturus sim penitus ignoro; et ideo quidquid de me sit eventurum, præsentem postulationem ne oblivioni tradas; obsecro piissimam dilectionem qua diligis unicum filium tuum, ut me peccatorem a mortis auctore transferas in sortem vitæ æternæ; et tu, singulare præsidium omnium a te confugientium, vere et unice filii hujus castissimæ Virginis dominæ meæ, rogo te per dilectionem, qua diligis ipsam dulcissimam Matrem tuam, sentiam quandoque per effectum, quod mihi per eandem piissimam genitricem tuam opto impendi; tepido licet, tamen qualicunque affectu. Quod si multitudo scelerum meorum justitiam tuam ad me dampnandum magis erexit quam pietas Matris tuæ misericordiam tuam ad parcendum inclinaverit, tu, qui ubique præsens, et in omni loco æque potens es, aliquod mihi tuæ protectionis, quo ab inimicis meis abscondar, obstaculum inveni, ne præda dæmonum factus, detrudar in profunditatibus malorum inferni, ac si nihil merear exaudiri, saltem in inferno constitutum memoria et cognitione sancti nominis tui privari non sinas, ne Satanæ similis et cohæres justitiam tuam reprehendam, sicque acquitatis tuæ examen perversi murmuris obstinatione gravius feram. Bone Domine, bone, si in his omnibus aures misericordiae tuæ mihi ocludis, profecto non video quid amplius rogem, quod largitatem misericordiarum tuarum mihi impendat, et hæc ignorantia nimirum ex multitudine iniquitatum mearum mihi provenit. Nam si densis illarum tenebris obvolutus non essem, tu, qui lux es indeficiens, non mihi deficeris, sed ignorantiae meæ tenebras radio tuæ claritatis abigeres, sicque in lumine tuo constitutus viderem te non esse Deum volentem iniquitatem (Psal. v, 5), et tamen nosse et posse habere cum pia voluntate inæstimabilibus modis subveniendi lapsis et oppressis miseria et iniquitate; et hoc, Domine, sic esse firmissime credo, ac per hoc intimo corde teneo et ore profiteor quia quidquid de me feceris, qualicunque videlicet malorum pondere presseris, nullo injustitiæ livore turbatus in his pertraheris. Sic quoque deletis ac dimissis peccatis nostris, talis esto erga nos propter dulcem amorem dilectissimæ Matris tuæ, ut.....²²² Virginis humanam de suæ carnis substantia verum hominem genuisse. Amen.

VARIE LECTIONES.

²²² Hæc aliqua desunt.

eriperes? Domine, solus nosti. Si enim originem motuum nostrorum diligenter adverteremus, sæpe inveniremus esse vili, quod putavimus esse virtutis, et sæpe illo impedimur quo credimus promoveri. Secundo, sicut semper habes nos præ oculis tuis, ita etiam te semper debemus cogitare præsentem. Hoc cogit nos ab omnibus cogitationibus nostris, verbis, factis et moribus esse sub moderamine disciplinæ, quoniam non auderet sponsa inhoneste se habere sponso suo præsentem, imo in omnibus intenderet sibi placere, et quærere ab eo consilium et auxilium, ut in omnibus secundum suam posset agere voluntatem. Cum autem in omnibus tibi placere intendimus, semper securam conscientiam habebimus, etiamsi se aliquid minus utile præter te intentioni nostræ ingesserit incidenter. Tertio, sicut semper et continue servis nobis, omnia opera nostra operando vel sustinendo, ne esse desinamus, vel per alios, vel quocunque modo, ita nunquam particula diei bonæ debet nos præterire quin in tuo servitio expendamus. Quarto, sicut semper tuus es nos, et custodis nos ab omnibus malis, sive per te, sive per tuos, ita diligenter debemus nos abstrahere ab omnibus quæ nos possent in tuo servitio impedire. Quinto, sicut largitas tua nunquam lassatur in dando, ita nunquam debemus voluntarie deficere in orando. Sexto, sicut semper es benignus in relaxando, ita nunquam debemus defectibus nostris terri. Quia statim post culpam veniam postulemus. Quando enim cor hominis est distortum, et a te quodammodo alienum, multo est pronius ad levitates et ad quærendas exterius falsas consolationes quam fuerit dum apud te esset. Unde non est differenda acquisitio veniæ, ne diuturnior recessus difficiliorum redditum operetur. Taliter nos debemus ad te habere, et semper cruciari quod te tantum non amamus ut debemus. Quomodo autem te laudare debeamus, et de quibus gratias agere debeamus, est in principio supra dictum. Da nobis, Domine, toto desiderio ad amandum et laudandum te aspirare, et pro eo quod digne non possumus, cruciari, et hoc nobis tollendæ crucis sit altitudo. Latitudo autem crucis est fidelitas semper spiritum crucians et dilatans, ut omnem hominem subiciat tuæ laudi ac servituti. Hac maxime facit hominem in oratione communem, cogens ut quicquid sibi vel aliquibus specialiter suis desiderat, quia eos humiles quodammodo videt, nihil tamen hominum, sed totum ad laudem tuam desideret bonitatis. Unde cum fidelitas maxime in oratione consistat, considerandum est qualiter debeat orare qui voluerit exaudiri. Debet enim orare sapienter, ardentem, humiliter, fideliter, perseveranter et confidenter. Sapienter, ut ore quæ tuæ laudi sunt expedientia et proximorum salutem. Si vero in quibusdam dubitamus utrum expediant, sicut salus corporis, et similia quæ quandoque nocere, quandoque prodesse possunt, pro his semper sub conditione est orandum, scilicet si tibi sit placitum et honestum. Ardentem, scilicet

A devote vel ad minus seriose, ut cum bene videamus quid petendum sit a te, intente de corde nostro petamus, non alienis, sed propriis verbis cordis vel oris, quia utraque æque intelligis et auscultas. Humiliter, ut non de nostro merito, sed tantum de tua gratia confidamus. Quamvis enim peccata dimiseris, et quandoque aliquid tibi servire concedas, semper tamen tales nos reputare debemus, quales nosipsos peccando fecimus, qui nihil nisi malum per nos facere possumus. Fideliter, ut in oratione offeramus nos ad carentiam omnis gaudii et patientiam omnis pœnæ quæ ad utilitatem nostram cedere valeat per tuum adiutorium, ut in exauditione desiderii nostri actio tuam laudem attollat. Sed, Domine, merebor sic offerendo me tibi, cum tamen, ut totus tuus, ad hoc teneat, etiam si nunquam volueris me exaudire. Perseveranter, ut nunquam cessare proponamus a desiderio omnium quæ tibi sunt laudabilia et honesta. Si qua vero in nobis vel in nostris supervenerit necessitas, quamvis pro hac semper cum intentione non possumus orare, tamen aliquoties, cum omni fidelitate qua possumus, pro ea orabimus, et deinceps voluntati tuæ nostrum desiderium commitemus, semper primam fidelitatem, et si non in actu, tamen in habitu retinentes. Confidenter, ut postulemus in fine nihil hesitantes. Sunt autem septem causæ quæ cogunt nos tuæ confidere bonitati. Prima, quia justum omne desiderium tu das, et ad quid dares, nisi etiam velles exaudire? Secunda, quia non ad nostram utilitatem, sed ad tuam gloriam volumus exaudiri. Tertia, quia majora, quæ pro nobis fecisti, animant nos ut etiam de minoribus confidamus. Omnia enim quæ petere possumus tam minora sunt quam quod dignanter pro nobis es incarnatus et passus. Quarta, quia tam facile est apud te in maximis, quam in minimis exaudire. Quinta, quia nos ad hoc provocat tuæ consideratio bonitatis. Sexta, quia intercessorem te, Jesu Christe, habemus, et omnes sanctos. Septima, quia infinitam ad nos habes bonitatem. Si enim modica dilectio quam ad te habemus ad hoc nos cogit, ut in omnibus tuæ voluntati libenter parere velimus, cur idem de inestimabili dilectione tua non præsumeremus? Alioquin fideliores vellemus apparere quanti tu, si tales nos tibi exhiberemus, qualem te nobis econverso non crederemus? Sic, Domine, orabimus, et propter hoc in oratione confidentiam habebimus; nihilominus tamen cruciabimur, quod hoc digne exsequendo omnem hominem ad tuam laudem per effectum trahere non possumus et amplecti; et hæc spiritualis nostræ crucis est latitudo.

CAPUT VI.

De perseverantia in cruce: ad illud, quotidie.

Longitudo autem crucis tuæ toti vitæ nostræ debet commensurari, ut quamvis consideremus tecum esse jucundum, et te in domo tua laudare, et in abyso tuæ dulcedinis absorberi, tamen non tædeat nos portare crucem tuam, cruciari scilicet in

miseria hac vita pro tuæ laudis augmento. Quid tui laude quotidie deficiente cadit, ita crucem quotidie tollere debemus, laudis tuæ desiderium resumentes.

Da mihi, Domine, ut nunquam me pungendo sic asperent clavi timoris et miseriæ hujus vitæ, ut ante velim descendere vel saltem deponi de cruce quam a te, Domine, hoc fuerit mandatum. Sed neque hoc desiderarem, ut ab hac cito facias me deponi, sed ut semper mallem propter te pendere in cruce quam a miseriis his facias me in abscondito sepeliri. Tu enim, Domine, nec descendisti de cruce, nec sic te deponi petisti. Voluntas ergo semper affligendi pro augmento tuæ laudis, crucis erit longitudo. Si quis vult venire post me, tollat crucem suam quotidie, et sequatur me (Luc. ix, 25), et sic currat per medium viæ perfectionis. Si nos tollamus, Domine, tu ipse portabis. Finem autem viam perfectionis, id est perseverantiam in voluntate, semper pro te patiendi inuis in eo quod dicis *quotidie*. Si enim uno die, prius quam tu jusseris, crucem deponere volumus; eam quotidie non tollimus. Qui autem perseveraverit usquequo eam deponas, hic in abundanti laude tua sepulcrum ingreditur pacis æternæ. Quamvis in hoc verbo intelligere possumus quod sicut cruciatus pro

Qua vero intentione in via ista sit ambulandum, inuis ultimo cum dicis, *sequatur me*. Quod tam de gressu corporis quam de mentis possumus intelligere. Quia multi non solum portantes crucem, sed et se suspendentes in cruce, te gressu corporis sunt secuti. Sequamur igitur te non tantum gressu bonorum operum, sed et intentione cordium, ut non solum consideremus quibus operibus nos præceseris, sed qua intentione feceris, et in hac te æqui studeamus. Invenimus autem quod in omnibus cogitationibus, verbis et factis tuis principaliter quesieris gloriam tui Patris. Tu ergo, Domine Jesu Christe, dirige intentionem nostram, ut in omnibus gloriam ejus quæramus et tuam, nos abuegando, profundum, sublimitatem, latitudinem et longitudinem crucis portando, et in ea perseverando ad laudem et gloriam tuam, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis ac regnas, Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT VII.

Expensio postremorum verborum, et sequatur me.

Qua vero intentione in via ista sit ambulandum, inuis ultimo cum dicis, *sequatur me*. Quod tam de gressu corporis quam de mentis possumus intelligere. Quia multi non solum portantes crucem, sed et se suspendentes in cruce, te gressu corporis sunt secuti. Sequamur igitur te non tantum gressu bonorum operum, sed et intentione cordium, ut non solum consideremus quibus operibus nos præceseris, sed qua intentione feceris, et in hac te æqui studeamus. Invenimus autem quod in omnibus cogitationibus, verbis et factis tuis principaliter quesieris gloriam tui Patris. Tu ergo, Domine Jesu Christe, dirige intentionem nostram, ut in omnibus gloriam ejus quæramus et tuam, nos abuegando, profundum, sublimitatem, latitudinem et longitudinem crucis portando, et in ea perseverando ad laudem et gloriam tuam, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis ac regnas, Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

TRACTATUS

DE CONCEPTIONE B. MARIE VIRGINIS¹⁰⁰

Principium, quo salus mundi processit, mihi considerare volenti occurrit hodierna solemnitas, quæ conceptione beate Matris Dei Mariæ multis in locis festiva redditur¹⁰¹. Et quidem priscis temporibus frequentiori usu celebrabatur¹⁰², ab eis præcipue in quibus pura simplicitas et humilior in Deum vivebat devotio. At¹⁰³ ubi et major scientia et præpollens examinatio rerum mentes quorundam imbuunt et erexit, eandem¹⁰⁴ solemnitatem, spreta pauperum simplicitate, de medio sustulit; et eam quasi ratione vacantem¹⁰⁵ redegit in nihilum¹⁰⁶. Quorum sententia eo maxime in roborem excrevit quod ii, qui eam protulerunt, sæculari et ecclesiastica auctoritate divitiarumque abundantia præeminebant. Sed cum ego et priscorum simplicitatem et moderatorum ingenii sublimitatem mecum revolverem, cecidit in mentem quædam divinæ Scripturæ verba in medio ponere; et quid iudicii de singulis gerant, pro meo sensu pia consideratione perpendere, quatenus¹⁰⁷ sua auctoritate probetur quid cui attri-

buendum, quid mei similibus sit certa magis ratione sequendum. Et de simplicibus quidem in ipsis verbis invenitur quod cum eis sit sermocinatio Dei. Illos vero quos multa scientia sine charitate perulstrat ferunt eadem scientia inflari potius quam veri boni integritate solidari. Cum ergo illos Dei sermocinatio instruat, et istos sua scientia quadam ventositate distendat, qui æqua discernere non verentur cui magis parti sit cedendum, precor, edicas, colloquio videlicet Dei inhærenti, an de sui cordis perspicacia ultra æquum tument. Et hi quidem ut nulla memoria de conceptione Virginis Matris in Ecclesia illi ejus fiat, non sibi rationis¹⁰⁸ videri affirmant, eo quod ex¹⁰⁹ nativitate illius quæ ubique festive recolitur, conceptionis ejus exordium satis memoretur, nec enim, aiunt, nata esset, si concepta non fuisset. Et cum in lucem ex materni uteri secreto prodiret, clarum fuit quod in alvo parentis concepta¹¹⁰ in humanam formam concrevit. Cum itaque corporis ejus specificata compositio, et in hujus mundi latitu-

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁰ Collatus est cum mss. Cluniac. et Corb. — Ms Cluniac. incipit: Tractatus B. Anselmi De conceptioe B. Mariæ Virginis. ¹⁰¹ Ms Corb. et editio Ray quæ de conceptione... locis recolitur. ¹⁰² Ms Corb. a quibusdam præsentibus temporibus... celebratur. ¹⁰³ Ms Corb. Atque. ¹⁰⁴ Ms Corb. tandem. ¹⁰⁵ Ms Corb. carentem. ¹⁰⁶ Ms Corb. vinculum. ¹⁰⁷ Ms Corb. quantum. ¹⁰⁸ Ms Corb. non sine ratione. ¹⁰⁹ Ms Corb. in. ¹¹⁰ Ms Corb. in peccatis concepta.

er posset animal cervicosum ac superbum subigere, lorisque arctatum, quo sanctus mandaverat, ducere. Et conscenso equo, ut ret taurum, egrediens cernit prius indomitum,

Dei virtute mansuetissimum animal astare tribus, qui sponte ante dominum gradiens etus recto itinere pergebat ad locum, ubi es in opere oratorii laborabant. Mactatur ³⁰⁷

, et cernentes martyris sibi adesse auxilium, de cætero devotius institerunt. Aliud quod- memorabile et dignum relatione in ejusdem e fertur basilicæ constructione contigisse alium. Unus quidam ex iis artificibus qui in laborabant, cum in securi induceret, con-

in duo frusta divisa est. Turbatus homo, cœpit et obtestari se in opere de cætero

facturum. Quod cum audisset operis procu- vir quidem bonus, qui pro Deo basilicæ cu-

useceperat, et devote se mancipaverat obse- sancti), cœpit consolari hominem, et blandis

a demulcere alloquiis, et accipiens frusta in e Jesu Christi, et fractionis ruinas conjun-

confestim meritis martyris gloriosi compagi- et consolidatum est ferramentum ita, ut nul-

e ³⁰⁸ cætero fracturæ vestigium appareret. tur Deus in comune, et benedicitur, et

qui se de cætero nihil facturum juraverat, confortatus miraculo fortior jam perstitit in

CAPUT X.

Illata cœlitus supplicia in merilegos.

quoniam sancti exorsus sum enarrare virtu- lud inserendum credidi lectioni, quod et in-

is metum incutit et universos de sanctorum ntia monet. Cum super saxum quoddam, quod

anchora navis ejus, in contemptum sancti ris, duo milites insaitando urinaient, utrum-

VARIE LECTIONES.

Mactabatur *ms* mactatur ³⁰⁸ Nullæ *de ms* nullum *de* ³⁰⁹ Aditus *ms* ædituus ³¹⁰ Spiritali *ms* li

A que confestim divina ultio percussit. Ambo enim arrepti a dæmone, alter eorum linguam frustatin concisam dentibus masticavit, alterius viscera per postrema diffusa sunt omnia, sic uterque exitu exspiravit horrendo. Ecce ex hoc potest satis perpendi quanta sanctos vult Deus reverentia honorari, quorum contemptum tam districto disponit examine expiari. Super sarcophagum venerabilis cujusdam episcopi, qui de contubernalibus fuerat regis Clitonis, corruptior quidam gremia cujusdam mulieris incestare præsumpsit, qui more canum in ipso opere turpitudinis inseparabiliter copulati, nulla poterant ratione ab invicem separari. Adducuntur tandem ad memoriam martyris gloriosi Guigneri, ubi merito testis Christi, et intercessione fidelium liberantur.

B Habebat præterea ædituus ³⁰⁹ martyris sacri vac- cam; quam cum scelerati homines quidam furati fuissent, ducentes, super cornua ejus subito duo luminaria ardentia conspexerunt, et tanto tremefacti spectaculo, redeuntes in crastinum, vaccam sacristæ propriam reddiderunt, et aliam pro satisfactione commissi simul et pro indulgentia, supplicantes dederunt. Terra, cum fide et devotione, sancti do tumulo sumpta, per meritum martyris pellit languores, et perficit sanitates.

C Hæc ego servus Christi Jesu Anselmus de passione sanctorum et virtutibus martyris pretiosi Guigneri, juxta fidem narrantium, brevi stylo digessi, ut habeant fideles, qui ejus speciali ³¹⁰ titulo gloriantur, quibus se lectionibus occupent, et patroni proprii fortia gesta cognoscant, et ob hoc nomen meum in fine subjunxi, ut per meritum martyris, et orationem fidelium, misericordiam merear Redemptoris Jesu Christi Domini nostri, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum.

JUDICIUM

DE STABILITATE MONACHI IN LOCO QUEM POSUIT

sunt capitula, pro quibus mutare licet loca, D bus se stabiles esse promiserunt religiosi. Pri-

est, nimia paupertas; secundum, persecutio; tertium, irreligiositas. Nam stabilitas in

on promittitur nisi propter regulam servan- quæ non constat in præceptis, ut multi testi-

sed institutionibus. Aliter enim transgressores, quicunque per omnia regulam non serva-

nec de præceptis in arbitrio poneretur. Insti- es vero mutari, et fieri possunt ab abbate, si

utiles sunt ad puritatem mentis, quæ sola gna est coram Deo, et pro qua sola labo-

randum; non curandum de toto exteriori habitu qualis sit, sed quod scandalum non faciat. Inde Lanfrancus ad quemdam monachum: Indicatum est mihi quia de monasterio tuo recedere vis, sed de promissa stabilitate sollicitus es, ne unde Deum placare debes, inde magis offendas. De quo rationem ostendo, et in ostendendo me in exemplum sic do. Si ego Lanfrancus manu propria me de aliquo monasterio non recessurum jurassem, et viderem hoc quod animam meam salvare non possem; exirem, nec perjurii crimen incurrerem. Qui enim Deo propter Deum alligatur, non ab ipso nisi contra

ipsum solvitur. Porro ab ipso contra ipsum non A solvitur, qui propter amorem ejus, ut ei bene placeat, a filiis superbiam et diffidentiam, a filiis discordiam, (et ut apertius dicam) a filiis diaboli migrat ad filios pacis et spei, humilitatis innuo filios Dei. Qui enim sic transit, nonne fugit a sede diaboli ad sedem Dei? Qui autem judicent eum damnandum a Deo, qui ut ad patrem, ut ad Deum, ut ad amicum, fugit ad ipsum? Præterea qui sic transit, non ab Ecclesia ad Ecclesiam transit; non enim plures sunt

Ecclesie, sed una est toto orbe terrarum diffusa, et uni Deo ubique servitur, uni regi militatur. Postremo beatus Benedictus qui stabilitatem præcepit firmare monachum, ab alio monasterio ad aliud venientem jubet suscipi, et si bonæ vitæ fuerit, et stabilitatem suam firmet, suadet. Quam dubia et brevis sit vita hominis, et quam infinita sunt, quæ sequuntur bona vel mala, incessanter memorare.

MIRACULUM SANCTI JACOBI

A DOMINO ANSELMO EDITUM

De milite quem in agonia mortis a dæmonibus oppressum, beatus apostolus per mendicium baculum et sacculum mulierculæ liberavit (1)

(Ex ms. Sangermanensi, n. 608)

Tres milites dioceseos Ludunensis Ecclesie de oppido Dunezai sibi condixerunt ut orandi causa Jacobum apostolum oris Galetie adirent, et profecti sunt. Qui cum essent in via peregrinationis ejusdem, mulierculam invenerunt, quæ res sibi necessarias in sacculo quodam deferebat. Cum autem equites intuita fuisset, rogavit ut sui miserti sarcinulam quam ferebat, in suis jumentis amore beati apostoli, deportarent, seseque tanti labore itineris allevarent: quorum unus peregrinæ petitioni annuens, ejus manticam suscepit et portavit. Igitur veniente vespera mulier insecuta milites, de sua sarcinula sibi accipiebat necessaria. Et primo galorum cantu cum peregrini pedites proficisci solent, equiti sacculum reddebat, sicque expedita lætior agebat. Taliter miles amore apostoli serviens mulierculæ, ad locum orationis optatum festinabat: sed cum duodecim diebus ab urbe B. Jacobi distarent, pauperem infirmatum invenit in itinere, qui eum cepit orare ut sibi equum suum ad equitandum accommodaret, quatenus ad sanetum pervenire posset; alioquin moreretur in via, quia amplius ambulare non poterat. Consensit miles, descendit, imposuitque mendicum super equum suum, ejusque baculum in manu sua accepit, ferens etiam proprio collo et sarcinulam mulierculæ quam susceperat. Sed cum ita pergeret, nimio solis fervore ac longi itineris solitudine constrictus infirmari cepit. Quod ubi sensit, perpendens quia in multis sæpe multum offenderit, incommoditatem suam apostoli amore usque ad ejus limina pedibus eunte... toleravit: ubi apostolo deprecato, et hospitio recepto, et eadem molestia quam in via ceperat, lecto decubuit, et aliquot diebus ingravescente langore jacuit. Quod alii milites qui ejus socii fuerant videntes, ad eum

B accedentes monent ut peccata sua confiteatur, et ea quæ Christianum refert petere quærat, suumque maturius exitum muniat. Hoc ille audiens faciem avertit, et respondere non potuit, sicque per tri-dium sine verbi prolatione jacuit. Inde vehementer morore afflicti sunt, tum quia de ejus salute desperaverant, tum maxime quia suæ salutem animæ procurare non poterat. Quadam autem die quando eum citius spiritum exhalare putabant, illis circum-sedentibus et exitum illius præstolantibus graviter suspirans locutus est. « Grâtes, inquit, ago Deo, et S. Jacobo domino meo, quia liberatus sum. » Quod qui aderant quærentes quid significaverit: « Ego, inquit, ex quo sensi me languore gravari, mecum tacitus cœpi cogitare quod ego vellem peccata mea C confiteri, sacra unctione liniri, et Domini corporis perceptione muniri. Sed dum hæc in silentio tractarem, subito venit turba tetrorum spirituum, quæ me in tantum oppressit, ut neque verbo neque signo ex illa hora innuere potuerim quod ad meam salutem pertineret. Et quæ dicebatis bene intelligebam, sed nulla ratione respondere poteram: nam dæmones qui ad me confluxerant, alii mihi linguam strangebant, alii oculos meos claudabant, nonnulli quoque caput et corpus meum ad libitum suum hæc et illuc me nolente vertebant; sed modo paulo antequam loqui cœpisssem, intravit hæc S. Jacobus, ferens sinistra manu muliereuke sacculum quem in via tuleram, baculum vero mendici quem portavi dum idem equitaret equum meum, ipsa qua infirmitas me cepit in manu dextra tenebat; baculum enim habebat pro lancea sacculum pro palma: et confestim quasi furoris indignatione veniens ad me, elevato baculo visus est percutere dæmones qui me tenerant, qui protinus fugerunt territi; quos ille

(1) S. Anselmo falso tribuitur.

insecutus per angulum illum hinc exire coegit : A veritas declaravit. Postquam enim peregrinus ille et ecce Dei et B. Jacobi gratia liberatus ab illis qui me premebant, loqui valeo ; ac citius mittite, et presbyterum accite, qui mihi sanctæ communionis viaticum tribuat ; diutius enim in hac vita manendi non habeo licentiam. » Qui cum misissent, dum ille moram veniendi faceret, unum de sociis suis publice admonuit, dicens : « Amice, inquit, noli amodo Girino domino tuo Calvo militare, cui hactenus adhæsisisti, veraciter enim damnatus est, et in proximo mala morte moriturus. » De quo ita contigisse rei

bono fine quievit, et sepulturæ traditus est, reversis sociis et narrantibus quæ gesta sunt, prædictus Girinus, cognomento Calvus, qui dives homo fuerat, eorum relationem pro somno duxit, nec se a pravitate sua quidquam emendavit ; unde non post multos dies contigit dum militem armis interficeret, ipse quoque ejusdem militis lancea transfossus interiret. Ergo Regi regum Domino N. J. C. in sæcula sæculorum amen.

MIRACULUM GRANDE SANCTI JACOB

A Domino Anselmo Cantuariensi archiepiscopo editum, de peregrino qui amore apostoli se peremit, et B. Jacobus illum ad vitam, beata Dei Genitrice Maria auxiliante, de morte reduxit (2)

(Ex cod. ms.)

Prope Ludunensem civitatem est vicus quidam in quo juvenis quidam morabatur, nomine Giralvus, qui arte pelletaria instructus, juxta laborem manuum suarum vivebat, et patre suo defuncto suis laboribus matrem suam sustinebat. Ille sanctum Jacobum vehementer diligebat, ad cujus limina singulis annis venire et suam obedientiam solebat offerre. Uxorem non habebat, sed solus cum matre sua vetula vitam castam gerebat. Sed cum diu scire non contineret, tandem vice carnis voluptate superatus cum juvenela quadam fornicatus est. Mane autem facto quia peregrinationi prius se disposuerat, cum duobus vicinis suis ducens secum asinum suum, ad Sanctum Jacobum ire coepit. Qui, cum in via essent, invenerunt quemdam mendicum ad Sanctum Jacobum proficiscentem. Hunc secum et gratia societatis, et potius amore sancti apostoli tulerunt ; largientes ei necessaria victus. Pergentes igitur, plures cum lætitia dies hoc fecerunt. Quoniam pauper ac charitativæ societati invidet diabolus, in humana forma satis honesta ad juvenem qui in domo fornicatus fuerat clam accessit, eique dixit : « Nosti qui sim ? » At ille : « Nequaquam. » Et dæmon : « Ego, inquit, sum Jacobus apostolus quem singulis annis jam ex multo tempore consuevisi visitare tuaque præmiis honorare. Scias quia multum gaudebam de te, quoniam quidem magnum bonum sperabam de te. Sed nuper antequam domum tuam exires, fornicatus es cum muliere, nec inde usque nunc poenituisti, nec confiteri voluisti ; sicque peregre cum peccato tuo profectus es, quasi tua peregrinatio Deo et mihi foret acceptabilis. Non ita fieri oportet : nam quicumque amore mei vult peregrinari, prius necesse est ut peccata sua per humilem confessionem aperiat, et postea peregrinando eadem commissa puniat : qui aliter fecerit, peregrinatio

B grata non erit. » Hoc dicto ab oculis se videntibus evanuit.

His auditis homo contristari coepit, proponens in animo suo se domum velle redire, suo presbytero confiteri ; sicque cepto itinere regredi. Hoc itaque dum apud se tractaret, venit demon in eadem forma qua prius apparuerat, dicens ei : « Quid est quod cogitas in corde tuo, te domum velle redire : poenitentiam agere ut ad me dignius postmodum valeas redire ? Putas te tantum scelus tuis jejuniis sive lacrymis posse delere ? multum desipis : crede meis consiliis, et salvus eris ; alioquin salvari non poteris. Quamvis peccaveris, ego tamen amo ; et propterea veni ad te ut tale consilium tibi tribuam unde salvari possis, si mihi credere volueris. » Cui peregrinus : « Ita, inquit, cogitabam sicut dicis : sed postquam ad salutem non prodesse hoc asseris, dic quod tibi placet unde salvari possim, et libens exsequar. » At ille : « Si, inquit, pleniter a delicto emundari desideras, virilia, quibus peccasti, citius amputa. » Quo ille consilio territus dixit : « Si mihi hoc quod consulis fecero, vivere non poterō, eroque mei ipsius homicida ; quod sæpe audiivi coram Deo esse damnabile. » Tunc dæmon irridens : « O, inquit, insipiens, quam parum intelligis ea quæ tibi ad salutem possunt proficere ! Si taliter mortuus fueris, ad me sine dubio transibis, quia puniendo delictum tuum martyr eris. O si esses tam prudens ut temetipsum interficere non dubitares, ego certe cum multitudine sociorum meorum statim ad te venirem, ac mecum mansuram animam tuam lætus acciperem. Ego, ait, sum Jacobus apostolus qui tibi consulo : fac ut locutus sum si ad meum vis venire consortium, et tui delicti remedium invenire. » Quibus dictis peregrinus animatus ad facinus, nocte, sociis dormientibus, cultellum extraxit, et quicquid virile fuerat in partibus illis sibi amputavit, deinde

(2) Fabula hæc S. Anselmo falso tribuitur.

versa manu ferrum erexit, ejusque acumine, se injiciens, ventrem confodit. Cum autem sanguis efflueret, et ille palpitando tumultuaretur, expectati socii vocaverunt illum sciscitantes quid haberet. Qui cum illis responsum non daret, sed anxius extremum spiritum traheret, conturbati concite surgunt, luminaria accendunt, sociumque semivivum nec jam eis respondere valentem reperiunt. Ex quo stupefacti simul et magno timore percussi, ne mors illius sibi imponeretur si mane in eodem loco invenirentur, fugam ineunt, ipsum vero in suo sanguine volutantum, asinum vero et egenum quem alere cœperant, derelinquunt.

Mane autem cum familia domus surrexisset, occisumque reperisset, non habens certitudinem qui eum occidisset, advocat vicinos et defunctum ad ecclesiam sepeliendum deferunt; ante ejus fores dum fossa pararetur, propter sanguinis fluorem illum deponunt. Nec multa interveniente mora ille qui mortuus fuerat, rediit, et in stratu funereo resedit. Quod qui aderant intuentes, perterriti fugiunt et exclamant; quorum clamore populi concitati accurrunt, quid acciderit inquirunt, et mortuum vitæ restitutum audiunt. Qui cum propius accessissent, et cum alloqui cœpissent; quæque circa eum acta fuerant libera voce coram omnibus enarravit. « Ego, inquit, quem a morte resuscitatum videtis, ab infantia sanctum dilexi Jacobum, eique, in quantum potui, servire consuevi. Modo autem dum ad eum pergere decrevissem, et usque in hanc villam venissem, adveniens diabolus C
sefellit me, dicens seesse sanctum Jacobum, » totumque ordinem, ut supra dictum est, enarravit; atque subintulit: « Postquam mihimet vitam adam et animam coarctaretur de corpore, venit ad me idem malignus spiritus qui me deceperat, ducens secum magnam turbam demonum, qui confestim absque misericordia me rapuerunt, atque plorantem ac miserabiles voces emittentem tulerunt ad tormenta. Euntes ergo versus Romam tetenderant. Verum cum ad silvam quæ inter urbem et villam quæ vocatur Labicau, sita est, venissemus, sanctus Jacobus insecutus nos post tergum nostrum advolavit, comprehensusque demonibus ait: « Unde venistis et quo tenditis? » Aiant illi: « O Jacobe sancte, ad te nihil pertinet; nam in tantum nobis credidit, ut semetipsum interficeret. Nos suasimus, nos sefellimus, nos habere debemus. » Quibus ille: « De hoc, ait, quod quero nihil respondetis, sed Christianum decepisse jactando gaudetis. Unde malas habeatis gratias; meus epim peregrinus est quem vos habere jactatis, utique non vos sine pugna feretis. » Videbatur mihi Jacobus juvenis, et venusti aspectus, macilentus, meliori coloris, qui vulgo brunus dicitur. Illo igitur cogente Romam divertimus, ubi prope juxta ecclesiam beati Petri apostoli erat locus viridis et spaciosus in planitie aeris, in quo sanctorum turba inenarrabilis ad concilium venerat, cui præsidebat domina venerabilis Dei Genitrix et perpetua Virgo Maria, multis et præclatis precibus

A dextraque lavaque ejus considentibus. Quam ego cum magno cordis affectu considerare cœpi, nunquam enim in vita mea tam pulchram creaturam uspiam vidi: non magnæ sed mediocris stature, erat pulcherrima facie, desirabilis aspectu. Ante beatus apostolus meus advocatus piissimus coram omnibus protinus exstitit, et de Satanæ fallacia qualiter me devicerat clamorem fecit. Quæ mox ad dæmones conversa: « O, inquit, miseri, quid quærebatis in peregrino Domini et filii mei, et Jacobi fidelis sui? Satis vobis posset sufficere poena vestra, non esset opus ut eam augetis malitia vestra. » Postquam locuta est illa beatissima, clementer super me sua lumina flexit: demonibus autem magno timore conterritis, omnibus qui in concilio erant dicentibus eos contra apostolum, me fallendo, injuste fecisse, imperavit domina me ad corpus reduci. Sanctus igitur Jacobus me suscipiens confestim in hunc locum restituit. Taliter mortuus et resuscitatus sum. » Quod incolæ ipsius loci audientes, vehementer letati, protinus eundem in domum suam tulerunt, ac per triduum secum tenuerunt, divulgantes et demonstrantes illum in quo Deus per beatum apostolum Jacobum tam insolitam rem operatus est atque mirabilem. Nam plagæ illius sine mora sanæ sunt, solis cicatricibus loco vulnerum manentibus: loco vero genitalium crevit caro quasi verruca, per quam mittebatur urina. Expletis diebus quibus habitatores illum secum pro gaudio tenuerant, paravit asinum suum, et cum socio paupere quem in via junxerat sibi, iter aggressus est. Sed cum appropinquasset ad beati Jacobi limina, et socii qui eum reliquerant regredientes obviaverunt illi; qui cum adhuc procul essent et duos illos asinum incitantes intuiti fuissent, locuti sunt ad invicem: « Similes, aiunt, homines illi sunt sociis nostris quos reliquimus, alterum mortuum, alterum vivum, nec animal quod minant differt ab illo, in quantum videtur, quod illis derelictum est. Postquam autem appropinquaverunt, et mutuis agnitionibus se cognoscere cœperunt, agnoscentes quod actum fuerat, vehementer exsultaverunt, et domum venientes rem per ordinem asseruerunt. Sed qui resuscitatus fuerat postquam a sancto Jacobo rediit, hoc quod socii prius narraverant re ipsa confirmavit: nam D
ut res gesta est passim divulgavit, cicatrices ostendit, et etiam quod in secretiori loco, multis videre cupientibus demonstravit. Hunc hominem et omnia signa mortis ejus reverendissimus Hugo sanctus abbas Cluniacensis et cum multis aliis vidit, et pro admiratione hoc ubi relatus est sæpius solitum se vidisse asseruit, et nos apostoli amore ne a memoria deleteretur, litteris commendavimus, præcipientes omnibus ut per omnes Ecclesias festum tanti miraculi cæterorumque miraculorum sancti Jacobi v die Nonarum Octobris dignis annuatim celebrent obsequiis. A Domino factum est, etc.

ALIENA

ELUCIDARIUM SIVE DIALOGUS

COMPLECTENS

SUMMAM TOTIUS CHRISTIANÆ THEOLOGIÆ

(Est HONORII AUGUSTODUNENSIS exeunte sæculo duodecimo in Burgundia presbyteri et scholastici; quem vide infra.)

DISPUTATIO JUDÆI CUM CHRISTIANO

DE FIDE CATHOLICA

Scripta a domno Gisleberto abbate Westmonasterii, hactenus inedita

(Vide infra in GILBERTO ad an. 1117.)

ANNULUS

SIVE

DIALOGUS CHRISTIANI ET JUDÆI

DE FIDEI SACRAMENTIS

Auctore RUPERTO abbate Tuitiensi. — Nunc primum editus

(Vide in RUPERTO, infra, ad annum 1135.)

ANNO DOMINI MCXXI.

EADMERUS

CANTUARIENSIS MONACHUS, ORDINIS S. BENEDICTI

NOTITIA HISTORICA

(WARTON, *Anglia sacra*, tom. II, præf. p. XII.)

Eadmerus, monachus Ecclesiæ Christi Cantuariensis, Anselmi archiepiscopi discipulus et comes individuus, quamplurima scripta posteritati transmisit. De illo ubertim agunt Seldenus in Præfat. ad Hist. Nov., Baleus cent. II, cap. 68, et alii. Ad episcopatum Santandreanum anno 1120 electus, dimisso episcopatu ad Cantuariam rediit anno 1121. Hunc ab Elmero, Ecclesiæ Cantuariensis priore, Baleus (cent. II, c. 72) diversum facit, diversaque singulis opera inscribit. Huic favet Gervasius, qui, Eadmeri Historiam sæpius citans, non alio quam Cantoris titulo illum cohonestat. Sic etiam Obituarium Cantuariense: *Edmerus, præcentor Cantuariensis, obiit Idibus Januarii*. Nota autem in fine Vitæ Anselmi addita in codice Lambethano (cod. 159 D) sic habet: *Explicit Vita Anselmi, edita ab*

Edmero ejus discipulo et hujus sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ monacho et postea priore Ecclesiæ Christi Cantuariensis. Paria ibidem ad calcem Vitæ metricæ Anselmi exstant. Elmerum monachis Cantuar. ab anno 1128 ad 1157 præsedisse in superiore tomo ostendi. Huic vero alium ab Edmero Cantore obitus diem Obituarium Cantuariense posuit. Eadmerum itaque historicum ab Elmero priore diversum Baleus recte statuuisse videtur. Sunt tamen inter ea quæ Elmero idem auctor inscribit, nonnulla quæ Eadmero potius deberi censeo. Magis insignem Eadmeri Historiam, quæ *Novorum* dicitur, et De rebus gestis Lanfranci, Anselmi et Radulphi archiepiscoporum agit, Joannes Seldenus edidit Londini 1623, f. Reliqua fere illius opera exstant in codice collegii corporis Christi Cantabrig. valde antiquo

et elegantissime scripto, vol. 338, in-4°, isthoc or-
due disposita.

Carmen de S. Dunstano.

Carmen de S. Edwardo rege et martyre.

*Epistola alterius ad Edmerum de matre S. Ed-
wardi.*

*Epistola Nicolai ad Edmerum, utrum Eboracensis
Ecclesia primatum super Scotos habeat.* Hanc ex
hoc ipso codice descriptam habes infra. Auctorem
ejus fuisse arbitror Nicolaum, Ecclesiae Wigorn.
priorem, qui anno 1124 vivis excessit. Maximam
enim Eadmero cum monachis Ecclesiae Wigorn.
familiaritatem intercessisse constat ex epistola
quam de electione episcopi faciendā ad hos mona-
chos anno 1123 scripsit. Quinimo Nicolaus, in cœno-
bio Cantuariensi sub Lanfranco archiepiscopo edu-
catus, teste Malmshuriensi (*Vit. Wiltani*, l. III,
c. 17), Eadmerum condiscipulum habuit. Vidit hanc
epistolam Jocelinus, et in Antiquitatibus suis Brit-
tan. ejusdem compendium exhibuit. Gravier autem
allucinatus, tam auctoris sententiam male reddidit
(pag. 19), quam de illius patria male sensit. Scotum
enim fuisse existimavit.

*Quale sit, quod Glastonienses dicant corpus S.
Dunstani se habere.* Hujus libri duplex apographum
exstat in codice Lambethano sæpius memorato. In
eodem subjunguntur epistolæ Wilhelmi Warham,
archiepiscopi et abbatis Glastoniensis de corpore
S. Dunstani. Has ob argumenti similitudinem ad-
junximus. Easdem Ecclesiae Cant. registrum habet.

Vita S. Wilfridi archiepiscopi Eboracensis. Hanc
Mabillonius edidit Sæc. Benedict. III, part. 1,
p. 196.

Vita S. Odonis archiepiscopi Cant. Exstat in hoc
tomo et apud Mabillonium Sæc. V, p. 283, Osbernus
perperam inscripta.

Vita S. Dunstani archiepiscopi Cant. Hanc cum
libro De Dunstani miraculis sequenti in compendium
redacto Surius edidit ad diem x Maii, dempta dun-
taxat Prefationis parte maxima. Auctoris nomen
codici Suriano defuit. Legerat autem Surius apud
plures Osbernum quemdam de Dunstani Vita com-
mentatum fuisse. Huic itaque opus inscripsit, quam-
vis memoria nonnihil lapsus Osberti nomen pro
Osberni reposuerit. Hujus Osberti ætatem in anno
1020 statuit, errore turpissimo, cum fere omnia
Dunstani miracula sub ejusdem auctoris nomine ab
ipso evulgata Lanfranci archiepiscopi mentionem
ingerant, quin et nonnulla tempore Anselmi facta
inibi legantur. Errorem Surio initum alii facile
sectati sunt, et in his Baronius, qui Vitam istam
Osberni nomine sæpius laudavit, et Spelmanus
(*Concil. Angl.*, p. 492), qui Osbertum Surii a nostris
Osbernum recte dici affirmavit. Postquam genuinum
Osberni opus prodit, Vita Suriana Osberto de
Clara, priori Westmonasteriensi, ascribi cœpit.
(Floruit Osbertus ab anno 1108 ad 1140, quod ex
epistolis ejus in bibliotheca Cottoniana asservatis
constat.) Sic editores Actorum SS. Antuerpienses,
Maii tom. IV, p. 344. Vere autem debetur Eadmero,
qui Osberni opus ejusdem argumenti nunquam vidit,
et hanc eodem circiter tempore contexuisse videtur.
Antiquo tamen quodam Vitæ Dunstani auctore, eo-
dem quo et Osbernus, usus, multa Osberno commu-
nia habet.

Liber de miraculis S. Dunstani. Illa se scriptis

consignaturum Eadmerus in fine superioris libri
pollicitus fuerat. Exstant apud Surium in compen-
dium redacta.

Scriptum de ordinatione B. Gregorii.

De excellentia B. Mariæ. Habetur ad calcem An-
selmi Operum a Gabriele Gerberonio editorum Paris.
1675, f.

Vita et miracula S. Oswaldi archiepiscopi Ebor.
Hanc typis exprimendam curavi. Aderat quidem
in codice Cottoniano Nero E, 1, Vita Oswaldi anti-
quior, ex qua sua de Oswaldo omnia Eadmerus
hausit, a monacho Ramesiensi tempore Ælfrici
archiepiscopi Cant. scripta. Verum istam tum ob
nimiam prolixitatem, tum ob affectatum dicendi
genus rejeci. Incipit: *Cum solerter Ilias et Odyssea
atque Æneidos Virgilii sint exarata.* Hanc Eadme-
rus fere abbreviavit; omnia autem scitu digna re-
tinuit, et opus longe utilius condidit. Porro Senatus
prior Wigorniensis a Baleo (cent. III, c. 10), et
Folcardus monachus Cantuariensis ab Orderico
Vitali (l. II, ad an. 1108) Oswaldi Vitam scripsisse
dicuntur. Ultriusque opus interit. Aliam ex Chro-
nico Ramesiensi Mabillonius evulgavit Act. Bene-
dict. Sæc. V, p. 735. Diversa apud Capgraveium
reperitur, ex Tinmuthensis farragine, stylo immu-
tato, desumpta. Tinmuthensis Eadmeri librum vi-
dit, et in multis imitatus est. Ejusdem denique
Oswaldi Vita inter alias sanctorum legendas ab
Elfrido Saxonice conscripta superest.

De beatitudine perennis vite. Exstat ad calcem
Anselmi Operum in editione nupera Parisiensis.

Vita S. Bregwini archiepiscopi Cant. Scripta est
post mortem Radulphi archiepiscopi, qui anno 1122
obiit. Hujus Epitome a Johanne Tinmuthensi con-
cinnata est, quæ Osberno perperam inscripta in
hoc volumine prodit. Postea facta nobis codicis
Cantabrigiensis copia, luculentior Bregwini Vi-
tam ab Eadmero scriptam luci publicæ subducere
noluimus.

Vita S. Anselmi archiepiscopi Cant. libris II. Ha-
betur in omnibus fere Anselmi Operum editionibus,
et apud Surium die XXI Februarii. Ubivis autem
duo posteriora capitula desiderantur; quamvis ea
in omnibus, quæ vidi, hujus operis exemplaribus
mss. reperiantur, et ab Eadmero in Prologo ad
librum De miraculis S. Anselmi laudentur. Inibi
enim Eadmerus dicit se de miraculis Arnulfi comitis
et Roberti monachi in calce librorum De Vita An-
selmi egisse.

Liber de miraculis S. Anselmi. Eundem codex
Lambethanus sæpe dictus habet.

De conceptione S. Mariæ.

*Vita Petri, primi abbatis canobii S. Augustini
Cant.*

Sententia de memoria sanctorum, quos veneraris.

*De commovendo super se manum S. Petri apo-
stoli.*

*De reliquiis S. Andoeni et aliorum sanctorum in
Ecclesia Christi Cant.*

De Gabriele archangelo.

Alia Eadmeri scripta recenset Baleus (cent. II,
c. 68), atque alia quædam Gerberonius evulgavit
ad calcem Anselmi Operum. Vitam S. Anselmi, car-
mine heroico scriptam codex Lambethanus habet;
Epistolas Eadmeri plures codex vetustus Cottonia-
nus Otho A, 12.

EADMERI OPERA

LABORE AC STUDIO MONACHORUM CONGREGATIONIS S. MAURI RESTITUTA ET EMENDATA.

PRÆFATIO

Ad novam editionem Operum Eadmeri

(Opp. S. Anselmi, edit. Paris. 1721.)

Eadmerus, quem Angli pronuntiant, *Edmerus*, et corrupte recentiores scribunt *Edinerus*, cognomine Cantor, in Anglia natus, in Cantia educatus, monachus tandem Cantuariensis ordinis S. Benedicti factus est in Salvatoris cœnobio congregationis Cluniacensis. Huic ab infantia mos erat semper nova quæ forte et maxime in ecclesiasticis rebus occurrerant, diligenti intentione considerare, ac memorie commendare, ut de se ipse loquitur (l. II. *Novorum*). Quo studio in doctissimum evasit, sinceritate historiarum et orationis facundia præ cæteris illustrem. Ipse S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi auditor et discipulus, deinde convictor et amicus, exsiliiorumque ac laborum ejus individuus comes, regis ira et odio nihil territus, ab eo nusquam recessit. Romam cum eo profectus, urbane ab Urbano II susceptus et in magno honore habitus est, adeo ut ipsi Anselmo Eadmerum præficeret a cujus jussis totus penderet, id ipsum Anselmo enixius rogante ne obedientie meritum cæteris præa us perderet. Anselmo denato privata vitam Eadmerus aliquandiu duxit; sed postmodum Ecclesiæ S. Andreae in Scotia episcopum creatum ferunt (MALMESB. l. I. *De gestis pontif.*) Eadmerum hunc non illum fuisse qui S. Albani cœnobio præfuit, et sub Ethelredi regis initia, circa annum videlicet 980, decessit, optime notat Seldenus, Balæum et ejus exscriptorem Lelandum, et Pitsæum jure corrigens, cum Eadmerus hic non nisi uno post alterum sæculo floruerit, et humana posuerit anno 1121, Simone Dunelmensi teste. Hæc Anselmum inter et Eadmerum necessitudo suavit ut hujus et illius opera una in lucem emendatiora prodirent, tum ne in diversas partes typi eos distraherent qui idem in omnibus senserunt; tum ut ea quæ Eadmeri stylo scripta sunt, et quæ hactenus inter Anselmi lucubrationes recensita fuere, ipsi Eadmero reponantur. Hæc autem Eadmerus scripsit.

S. Anselmi Vita, duobus libris disposita.

Historia Novorum, sex libris distincta.

Vita S. Tilfridi archiep. uno libro contenta.

Historiarum collectanea uno libro descripta.

De gestis sui temporis liber unus.

De libertate ecclesiastica, seu, de discordia inter Guillelmum Rufum, Anglorum regem, et Anselmum, volumen unum.

Querela super morte S. Anselmi, carmine elegiaco.

De Laudibus S. Mariæ Virginis, liber unus.

De institutis Christianæ vitæ, liber unus.

De S. Dunstano, carmen.

Epistolas plures scripsit, et ab aliis accepit.

Pitsæus Eadmerum brevi stylo ab Edgardo rege usque ad Guillelmum primum Historiam perstrinxisse, et postea latius divagatum ad sua usque tempora fuisse colligit ex Lelando et Simone Dunelmensi; sed non aliam puto ab Historia Novorum in qua paucis ab Edgardo rege ad Guillelmum descendit.

Ex his autem omnibus ea duntaxat publici Juris facta sunt. De Vita Anselmi libri duo, quos ad mss. fidem emendavimus. Historia Novorum. Sermo, seu liber de cœlesti beatitudine. Liber De excellentia sive de laudibus Virginis; Instituta vitæ Christianæ, seu liber de moribus, qui, ut reor, non est alius a libro Similitudinum Anselmi, quas Eadmerus collegit. Cætera in Angliæ bibliothecis delitescunt, ex quibus eruere ea omni nostro studio, omni amicorum ope et quibuscunque impensis non valuimus, directis a diversis hac de re schedulis. Eadmeri Epistolæ manuscriptæ habentur Cantabrigiæ in collegio S. Benedicti. Liber De ecclesiastica libertate exstat ms. in bibliotheca archiepiscopi Cantuariensis. Historia Novorum ms. servatur Cantabrigiæ in bibliotheca collegii S. Benedicti, num. 78. Vita S. Wilfredi exstat Londini inter mss. Cottoniana; Vita S. Dunstani ms. habetur Cantabrigiæ in collegio S. Benedicti, ubi exstant mss. alia ejusdem opuscula De monte humilitatis et de duobus ejus montis custodibus; sed hæc in libro Similitudinum emendata dedimus. His igitur in scriniis delitescentes Eadmeri thesauros ut felicius inquirat, cui facilius eis eos depromere, non solum non invidemus, sed obnixius exhortamur.

Illustrata de Eadmero Testimonia habent Malmesburiensis in prologo De gestis regum, et alibi passim, ubi in recensendis suorum temporum actis ejus sinceritatem et facundiam pluribus laudat; Pitsæus in Relationibus de rebus Anglicis, ætate 12; Trithemius, qui eum vocat *Emondum*; et alii qui de scriptoribus ecclesiasticis disseruerunt, vel qui de rebus Anglicanis accuratius scripsere.

EADMERI

VITA SANCTI ANSELMI

(Vide supra in Anselmo.)

insecutus per angulum illum hinc exire coegit : A et ecce Dei et B. Jacobi gratia liberatus ab illis qui me premebant, loqui valeo ; ac citius mittite, et presbyterum accite, qui mihi sanctæ communionis viaticum tribuat ; diutius enim in hac vita manendi non habeo licentiam. » Qui cum misissent, dum ille moram veniendi faceret, unum de sociis suis publice admonuit, dicens : « Amice, inquit, noli amodo Girino domino tuo Calvo militare, cui hactenus adhæsisisti, veraciter enim damnatus est, et in proximo mala morte moriturus. » De quo ita contigisse rei

veritas declaravit. Postquam enim peregrinus ille bono fine quievit, et sepulturæ traditus est, reversis sociis et narrantibus quæ gesta sunt, prædictus Girinus, cognomento Calvus, qui dives homo fuerat, eorum relationem pro somno duxit, nec se a pravitate sua quidquam emendavit ; unde non post multos dies contigit dum militem armis interficeret, ipse quoque ejusdem militis lancea transfossus interiret. Ergo Regi regum Domino N. J. C. in sæcula sæculorum amen.

MIRACULUM GRANDE SANCTI JACOB

A Domino Anselmo Cantuariensi archiepiscopo editum, de peregrino qui amore apostoli se peremit, et B. Jacobus illum ad vitam, beata Dei Genitrice Maria auxiliante, de morte reduxit (2)

(Ex cod. ms.)

Prope Ludunensem civitatem est vicus quidam in quo juvenis quidam morabatur, nomine Giralvus, qui arte pelletaria instructus, juxta laborem manuum suarum vivebat, et patre suo defuncto suis laboribus matrem suam sustinebat. Ille sanctum Jacobum vehementer diligebat, ad cujus limina singulis annis venire et suam obedientiam solebat offerre. Uxorem non habebat, sed solus cum matre et vetula vitam castam gerebat. Sed cum diu scire non contineret, tandem vice carnis voluptate superatus cum juvenela quadam fornicatus est. Mane autem facto quia peregrinationi prius se disposuerat, cum duobus vicinis suis ducens secum asinum suum, ad Sanctum Jacobum ire coepit. Qui, cum in via essent, invenerunt quemdam mendicum ad Sanctum Jacobum proficiscentem. Hunc secum et gratia societatis, et potius amore sancti apostoli tulerunt ; largientes ei necessaria victus. Pergentes igitur, plures cum letitia dies hoc fecerunt. Quoniam patet ac charitativæ societati invidet diabolus, in humana forma satis honesta ad juvenem qui in domo fornicatus fuerat clam accessit, eique dixit : « Nosti qui sim ? » At ille : « Nequaquam. » Et dæmon : « Ego, inquit, sum Jacobus apostolus quem singulis annis jam ex multo tempore consuevisi visitare tuisque præmiis honorare. Scias quia multum gaudebam de te, quoniam quidem magnum bonum sperabam de te. Sed nuper antequam domum tuam exires, fornicatus es cum muliere, nec inde usque nunc poenitisti, nec confiteri voluisti ; sicque peregre cum peccato tuo profectus es, quasi tua peregrinatio Deo et mihi foret acceptabilis. Non ita fieri oportet : nam quicumque amore mei vult peregrinari, prius necesse est ut peccata sua per humilem confessionem aperiat, et postea peregrinando eadem commissa puniat : qui aliter fecerit, peregrinatio

B grata non erit. » Hoc dicto ab oculis se videntibus evanuit.

His auditis homo contristari coepit, proponens in animo suo se domum velle redire, suo presbytero confiteri ; sicque cepto itinere regredi. Hoc itaque dum apud se tractaret, venit dæmon in eadem forma qua prius apparuerat, dicens ei : « Quid est quod cogitas in corde tuo, te domum velle redire ; poenitentiam agere ut ad me dignius postmodum valeas redire ? Putas te tantum scelus tuis jeuniis sive lacrymis posse delere ? multum desipis : crede meis consiliis, et salvus eris ; alioquin salvari non poteris. Quamvis peccaveris, ego tamen amo ; et propterea veni ad te ut tale consilium tibi tribuam unde salvari possis, si mihi credere volueris. » Cui peregrinus : « Ita, inquit, cogitabam sicut dicis : sed postquam ad salutem non prodesse hoc asseris, dic quod tibi placet unde salvari possim, et libens exsequar. » At ille : « Si, inquit, pleniter a delicto emundari desideras, virilia, quibus peccasti, citius amputa. » Quo ille consilio territus dixit : « Si mihi hoc quod consulis fecero, vivere non poterō, eroque mei ipsius homicida ; quod sæpe audiui coram Deo esse damnable. » Tunc dæmon irridens : « O, inquit, insipiens, quam parum intelligis ea quæ tibi ad salutem possunt proficere ! Si taliter mortuus fueris, ad me sine dubio transibis, quia puniendo delictum tuum martyr eris. O si esses tam prudens ut temetipsum interficere non dubitares, ego certe cum multitudine sociorum meorum statim ad te venirem, ac tecum mansuram animam tuam lætus acciperem. Ego, ait, sum Jacobus apostolus qui tibi consulo : fac ut locutus sum si ad meum vis venire consortium, et tui delicti remedium invenire. » Quibus dictis peregrinus animatus ad facinus, nocte, sociis dormientibus, cultellum extraxit, et quidquid virile fuerat in partibus illis sibi amputavit, deinde

(2) Fabula hæc S. Anselmo falso tribuitur.

versa manu ferrum erexit, ejusque acumine, se injiciens, ventrem confodit. Cum autem sanguis efflueret, et ille palpitando tumultuaretur, experrecti socii vocaverunt illum sciscitantes quid haberet. Qui cum illis responsum non daret, sed anxius extremum spiritum traheret, conturbati concite surgunt, luminaria accendant, sociumque semivivum nec jam eis respondere valentem reperiunt. Ex quo stupefacti simul et magno timore percussi, ne mors illius sibi imponeretur si mane in eodem loco invenirentur, fugam ineunt, ipsum vero in suo sanguine volutantem, asinum vero et egenum quem alere cœperant, derelinquunt.

Mane autem cum familia domus surrexisset, occisumque reperisset, non habens certitudinem qui eum occidisset, advocat vicinos et defunctum ad ecclesiam sepeliendum deferunt; ante cujus fores dum fossa pararetur, propter sanguinis fluorem illum deponunt. Nec multa intervenientemora ille qui mortuus fuerat, rediit, et in stratu funereo resedit. Quod qui adierant intuentes, perterriti fugiunt et exclamant; quorum clamore populi concitati accurrunt, quid acciderit inquirent, et mortuum vitæ restitutum audiunt. Qui cum propius accessissent, et eum alloqui cœpissent; quæque circa eum acta fuerant libera voce eorum omnibus enarravit. « Ego, inquit, quem a morte resuscitatum videtis, ab infantia sanctum dilexi Jacobum, eique, in quantum potui, servire consuevi. Modo autem dum ad eum pergere decrevissem, et usque in hanc villam venissem, adveniens diabolus sefellit me, dicens seesse sanctum Jacobum, » totumque ordinem, ut supra dictum est, enarravit; atque subintulit: « Postquam mihimet vitam adam et anima coarctaretur de corpore, venit ad me idem malignus spiritus qui me deceperat, ducebat secum magnam turbam demonum, qui confestim absque misericordia me rapuerunt, atque plorantem ac miserabiles voces emittentem tulerunt ad tormenta. Euntes ergo versus Romam tetenderunt. Verum cum ad silvam quæ inter urbem et villam quæ vocatur Labicau, sita est, venissemus, sanctus Jacobus insecutus nos post tergum nostrum advolvit, comprehensusque demonibus ait: « Unde venistis et quo tenditis? » Aiant illi: « O Jacobe sancte, ad te nihil pertinet; nam in tantum nobis creditur, ut semetipsum interficeret. Nos suasimus, nos sefellimus, nos habere debemus. » Quibus ille: « De hoc, ait, quod quæro nihil respondetis, sed Christianum decepissemus jactando gaudetis. Unde malas habeatis gratias; meus epim peregrinus est quem vos habere jactatis, utique non vos sine pugna feretis. » Videbatur mihi Jacobus juvenis, et venusti aspectus, macilentus, medii coloris, qui vulgo brunus dicitur. Illo igitur cogente Romam divertimus, ubi prope juxta ecclesiam beati Petri apostoli erat locus viridis et spaciosus in planitie aeris, in quo sanctorum turba inenarrabilis ad concilium venerat, cui præsidebat domina venerabilis Dei Genitrix et perpetua Virgo Maria, multis et præclaris precibus

A dextraque lævaque ejus considerantibus. Quam ego cum magno cordis affectu considerare cœpi, nunquam enim in vita mea tam pulchram creaturam aspiciam vidi: non magnæ sed mediocri staturæ, erat pulcherrima facie, desirabilis aspectu. Ante beatus apostolus meus advocatus piissimus coram omnibus protinus exstitit, et de Satanæ fallacia qualiter me devicerat clamorem fecit. Quæ mox ad dæmones conversa: « O, inquit, miseri, quid quærebatis in peregrino Domini et filii mei, et Jacobi fidelis sui? Satis vobis posset sufficere pœna vestra, non esset opus ut eam augetis malitia vestra. » Postquam locuta est illa beatissima, clementer super me sua lumina flexit: demonibus autem magno timore conterritis, omnibus qui in concilio erant dicentibus eos contra apostolum, me fallendo, injuste fecisse, imperavit domina me ad corpus reduci. Sanctus igitur Jacobus me suscipiens confestim in hunc locum restituit. Taliter mortuus et resuscitatus sum. » Quod incolæ ipsius loci audientes, vehementer letati, protinus eundem in domum suam tulerunt, ac per triduum secum tenuerunt, divulgantes et demonstrantes illum in quo Deus per beatum apostolum Jacobum tam insolitam rem operatus est atque mirabilem. Nam plagæ illius sine mora sanæ sunt, solis cicatricibus loca vulnerum manentibus: loco vero genitalium crevit caro quasi verrucæ, per quam mittebatur urina. Expletis diebus quibus habitatores illum secum pro gaudio tenuerant, paravit asinum suum, et cum sociis pauperem quem in via junxerat sibi, iter aggressus est. Sed cum appropinquasset ad beati Jacobi limina, et socii qui eum reliquerant regredientes obviaverunt illi; qui cum adhuc procul essent et duos illos asinum incitantes intuiti fuissent, locuti sunt ad invicem: « Similes, aiant, homines illi sunt socii nostris quos reliquimus, alterum mortuum, alterum vivum, nec animal quod minant differt ab illo, in quantum videtur, quod illis derelictum est. Postquam autem appropinquaverunt, et mutuis agnitionibus se cognoscere cœperunt, agnoscetes quod actum fuerat, vehementer exsultaverunt, et domum venientes rem per ordinem asseruerunt. Sed qui resuscitatus fuerat postquam a sancto Jacobo rediit, hoc quod socii prius narraverant re ipsa confirmavit: nam ut res gesta est passim divulgavit, cicatrices ostendit, et etiam quod in secretiori loco, multis videre cupientibus demonstravit. Hunc hominem et omnia signa mortis ejus reverendissimus Hugo sanctus abbas Cluniacensis et cum multis aliis vidit, et pro admiratione hoc ubi relatus est sæpius solitum se vidisse asseruit, et nos apostoli amore ne a memoria deleteretur, litteris commendavimus, præcipientes omnibus ut per omnes Ecclesias festum tanti miraculi cæterorumque miraculorum sancti Jacobi v die Nonarum Octobris dignis annuatim celebrent obsequiis. A Domino factum est, etc.

ALIENA

ELUCIDARIUM SIVE DIALOGUS

COMPLECTENS

SUMMAM TOTIUS CHRISTIANÆ THEOLOGIÆ

(Est Honorii Augustodunensis exeunte sæculo duodecimo in Burgundia presbyteri et scholastici; quem vide infra.)

DISPUTATIO JUDÆI CUM CHRISTIANO

DE FIDE CATHOLICA

Scripta a domno Gisleberto abbate Westmonasterii, hactenus inedita

(Vide infra in GILBERTO ad an. 1117.)

ANNULUS

SIVE

DIALOGUS CHRISTIANI ET JUDÆI

DE FIDEI SACRAMENTIS

Auctore RUPERTO abbate Tuitiensi. — Nunc primum editus

(Vide in RUPERTO, infra, ad annum 1135.)

ANNO DOMINI MCXXI.

EADMERUS

CANTUARIENSIS MONACHUS, ORDINIS S. BENEDICTI

NOTITIA HISTORICA

(WARTHON, *Anglia sacra*, tom. II, præf. p. XII.)

Eadmerus, monachus Ecclesiæ Christi Cantuariensis, Anselmi archiepiscopi discipulus et comes individuus, quamplurima scripta posteritati transmisit. De illo ubertim agunt Seldenus in Præfat. ad Hist. Nov., Baleus cent. II, cap. 68, et alii. Ad episcopatum Santandreanum anno 1120 electus, dimisso episcopatu ad Cantuariam rediit anno 1121. Hunc ab Elmero, Ecclesiæ Cantuariensis priore, Baleus (cent. II, c. 72) diversum facit, diversaque singulis opera inscribit. Huic favet Gervasius, qui, Eadmeri Historiam sæpius citans, non alio quam Cantoris titulo illum cohonestat. Sic etiam Obituarium Cantuariense: *Edmerus, præcentor Cantuariensis, obiit Idibus Januarii*. Nota autem in fine Vitæ Anselmi addita in codice Lambethano (cod. 159 A) sic habet: *Explicit Vita Anselmi, edita ab*

A Edmero ejus discipulo et hujus sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ monacho et postea priore Ecclesiæ Christi Cantuariensis. Paria ibidem ad calcem Vitæ metricæ Anselmi exstant. Elmerum monachis Cantuar. ab anno 1128 ad 1137 prædisse in superiore tomo ostendi. Huic vero alium ab Edmero Cantore obitus diem Obituarium Cantuariense posuit. Eadmerum itaque historicum ab Elmero priore diversum Baleus recte statuuisse videtur. Sunt tamen inter ea quæ Elmero idem auctor inscribit, nonnulla quæ Eadmero potius deberi censeo. Magis insignem Eadmeri Historiam, quæ *Novorum* dicitur, et De rebus gestis Lanfranci, Anselmi et Radulphi archiepiscoporum agit, Joannes Seldenus edidit Londini 1623, f. Reliqua fere illius opera exstant in codice collegii corporis Christi Cantabrig. valde antiquo

ligeret, dulciter hortatus est. Ac deinde subdens: « Honorem, inquit, exhibuimus non quem archiepiscopatui tuo, sed quem magistro (cujus studio sumus in illis, quæ scimus, imbuti) debuimus. Hinc quod ad te pertinet, ob reverentiam beati Petri te exsequi par est. » Residente igitur illo, Lanfrancus progressus humiliat se ad pedes ejus, sed mox ab eo erigitur ad osculum ejus. Consident, et late inter eos agitur dies ille. Sequenti luce, cum jam diversa negotia in medium ducerentur, calumniatus est coram papa memoratum Thomam cum præfato Remigio, quod neuter illorum jure fuerit promotus ad pontificatum. Primus, ea scilicet re (14), quod sacri canones filios presbyterorum, quos religionis ordo non ornat, a sacrorum ordinum promotione removeant. Sequens vero pro eo quod, facta conventionem, illum a Wilhelmo, post rege facto, emerit, officio videlicet quo ei in excidium Angliæ properanti multifaria contentione ac multiplicibus impensis deservierat. Ad hæc illi nullam, qua excusari possent, probabilem causam habentes, redditus baculis et annulis cum cura pontificali, ad petendam misericordiam conversi sunt. Quorum precibus sese Lanfrancus medium injiciens, sicut erat vir pietate ac sapientia pollens, eos multarum rerum scientia fultos, novo regi in novis regni dispositionibus pernecessarios, multis præstare oratoria facultate ostendit. Quibus auditis, pontifex summus conversus ad eum: « Tu videris, inquit, pater es patriæ illius, ac per hoc industria tua consideret quid expediat. Virgæ pastorales, quas reddiderunt, ecce hic sunt, accipe illas atque dispensa prout utilius Christianitati regionis illius agnoscere poteris. » At ille, susceptis eis, illico in præsentia papæ revestivit præfatos viros, quemque sua. Dein Lanfrancus stola summi pontificatus a papa suscepta in iter reversus Angliam cum sociis alacer advectus est; et a Cantuariis debita reverentia receptus, primas totius Britannię confirmatus est. Post hæc, evoluta brevi temporis spatio, fama nominis ejus et magnitudo prudentiæ ejus quaque insonuit, eumque apud hominum mentes clarum fecit atque spectabilem.

Is inter alios, imo præ aliis, erat memorato regi Wilhelmo acceptus, et Dei rebus in cunctis non mediocri cura intentus. Quapropter magno semper operam dabat, et regem Deo devotum efficere, et religionem morum honorum in cunctis ordinibus hominum per totum regnum renovare. Nec privatus est desiderio suo: multum enim illius instantia atque doctrina per totam terram illam religio aucta est, et ubique nova monasteriorum ædificia, sicut hodie apparet, constructa. Quorum ædificiorum constructoribus ipse primus exemplum præbens, Ecclesiam Christi Cantuariensem, cum omnibus officinis quæ infra murum ipsius curiæ sunt, cum ipso muro ædificavit. Qua vero prudentia, et quo paternitatis officio monachos in eadem Ecclesia consistentes a sæculari vita, in qua illos invenit plus æquo versari, erexerit, omnique sanctæ conversa-

tionis tramite imbuerit, ac multiplicato illorum numero, qua eos dum vixit benignitate confoverit, cui unquam ad plenum declarare possibile erit? Quos, ut interim alia taceam, quia sine penuria et sollicitudine Dei servitio semper intendere desiderabat, apud regem sua sagacitate et industria egit, quatenus fere omnes terras, quas Northmanni de jure ipsius Ecclesiæ, cum primo terram cœpissent, invaserant, et etiam quasdam alias quæ ante illorum introitum propter diversos casus perditæ fuerant, ipsi Ecclesiæ redderet. Verum de his ac innumeris aliis bonis, quibus insudando vitam suam consummavit, licet mihi quidem scribere opus non sit, propter quod et opera ejus ita parent, ut ipsa se evidentius scripto demonstrent (12), et ipse et de rebus ecclesiasticis quæ suo tempore gesta sunt, veracissimo et compendioso calamo scripserit; tamen pro dulcedine memoriæ ejus, quæ prælibavimus paucis explicare gratum duximus.

Hic ergo Lanfrancus cum Cantuariam primo venisset, et ecclesiam Salvatoris, quam regere suscepserat, incendio atque ruinis pene nihil factam invenisset, mente consternatus est. Sed cum magnitudo mali illum cogeret desperare, rediit in se, animique fortitudine fretus sua commoditate posthabita domos ad opus monachorum necessarias citato opere consummavit. Quibus ubi per plures annos usi sunt, adaugetur eorum conventu, parvæ admodum visæ sunt. Destructis itaque illis, alias decore ac magnitudine prioribus multum præstantes ædificavit. Ædificavit et curiam sibi, ecclesiam præterea, quam spatio septem annorum a fundamentis ferme totam perfectam reddidit; in cappis, casulis, dalmaticis, tunicis auro magnifice insignitis, palliis, et aliis ornamentis multis ac preciosis nobiliter decoravit. Erga fratres autem ipsius ecclesiæ quam bonus, quam pius, quam beneficus exstiterit, inde aliquantulum colligi potest, quod nec ex parentibus aut fratribus eorum sustinere poterat penuria ulla quemquam affligi. Et, quod magis forte mireris, in usum acceperat non expectare ut subvenire rogaretur, sed misericordiæ visceribus plenus, modo huic, modo illi ultro offerebat, quod egenti cognato per plurimum temporis auxilio esse valeret. In quo tamen semper ducebatur præcipua discretionem, considerato videlicet penes se merito ac necessitate cujusque. Ad hæc, quidam ipsius cœnobii frater singulis annis triginta solidos denariorum ad opus matris suæ ab ipso Patre solebat accipere. Huic quadam vice solidi quinque de illis (nam divise per temporum vices conferebantur) ex præcepto ejus dati sunt; quos ipse in panno ligatos, matri loquens in manum sicut putabat clanculo dedit. At ipsa, alias mente intenta, quod filius faceret non advertit; et ita nummis decidentibus, divisi ab invicem sunt mater et filius. Post hæc mandavit mulier filio suo, scire volens quid de nummis actum fuerit, quos sibi se daturum sponderat. Admiratus ille fecit eam venire ad se. Et audiens rei eventum tristis effectus est, non tantum pro damno quod matri contigerat, sed ne

EADMERI OPERA

LABORE AC STUDIO MONACHORUM CONGREGATIONIS S. MAURI RESTITUTA ET EMENDATA.

PRÆFATIO

Ad novam editionem Operum Eadmeri

(Opp. S. Anselmi, edit. Paris. 1721.)

Eadmerus, quem Angli pronuntiant, *Edmerus*, et corrupte recentiores scribunt *Edinerus*, cognomine Cantor, in Anglia natus, in Cantia educatus, monachus tandem Cœnvariensis ordinis S. Benedicti factus est in Salvatoris cœnobio congregationis Cluniacensis. Huic ab infantia mos erat semper nova quæ forte et maxime in ecclesiasticis rebus occurrebant, diligenti intentione considerare, ac memorie commendare, ut de se ipse loquitur (l. ii. *Novorum*). Quo studio in doctissimum evasit, sinceritate historiarum et orationis facundia præ cæteris illustrem. Ipse S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi auditor et discipulus, deinde convictor et amicus, exsiliorumque ac laborum ejus individuus comes, regis ira et odio nihil territus, ab eo nusquam recessit. Romam cum eo profectus, urbane ab Urbano II susceptus et in magno honore habitus est, adeo ut ipsi Anselmo Eadmerum præficeret a cujus jussis totus penderet, id ipsum Anselmo enixius rogante ne obedientiam meritum cæteris præa us perderet. Anselmo denato privatam vitam Eadmerus aliquandiu duxit; sed postmodum Ecclesiæ S. Andreae in Scotia episcopum creatum ferunt (MALMESB. l. i. *De gestis pontif.*) Eadmerum hunc non illum fuisse qui S. Albani cœnobio præfuit, et sub Ethelredi regis initia, circa annum videlicet 980, decessit, optime notat Seldenus, Balæum et ejus exscriptorem Lelandum, et Pitsæum jure corrigens, cum Eadmerus hic non nisi uno post alterum sæculo floruerit, et humana posuerit anno 1121, Simone Dunelmensi teste. Hæc Anselmum inter et Eadmerum necessitudo suasit ut hujus et illius opera una in lucem emendatiora prodirent, tum ne in diversas partes typi eos distraherent qui idem in omnibus senserunt; tum ut ea quæ Eadmeri stylo scripta sunt, et quæ hactenus inter Anselmi lucubrationes recensita fuere, ipsi Eadmero reponantur. Hæc autem Eadmerus scripsit.

S. Anselmi Vita, duobus libris disposita.

Historia Novorum, sex libris distincta.

Vita S. Tilsfridi archiep. uno libro contenta.

Historiarum collectanea uno libro descripta.

De gestis sui temporis liber unus.

De libertate ecclesiastica, seu, de discordia inter Guillelmum Rufum, Anglorum regem, et Anselmum, volumen unum.

Querela super morte S. Anselmi, carmine elegiaco.

De Laudibus S. Mariæ Virginis, liber unus.

De institutis Christianæ vitæ, liber unus.

De S. Dunstano, carmen.

Epistolas plures scripsit, et ab aliis accepit.

Pitsæus Eadmerum brevi stylo ab Edgardo rege usque ad Guillelmum primum Historiam perstrinxisse, et postea latius divagatum ad sua usque tempora fuisse colligit ex Lelando et Simone Dunelmensi; sed non aliam puto ab Historia Novorum in qua paucis ab Edgardo rege ad Guillelmum descendit.

Ex his autem omnibus ea duntaxat publici Juris facta sunt. De Vita Anselmi libri duo, quos ad mss. fidem emendavimus. Historia Novorum. Sermo, seu liber de cœlesti beatitudine. Liber De excellentia sive de laudibus Virginis; Instituta vitæ Christianæ, seu liber de moribus, qui, ut reor, non est alius a libro Similitudinum Anselmi, quas Eadmerus collegit. Cætera in Angliæ bibliothecis delitescent, ex quibus eruere ea omni nostro studio, omni amicorum ope et quibuscunque impensis non valuimus, directis a diversis hac de re schedulis. Eadmeri Epistolæ manuscriptæ habentur Cantabrigiæ in collegio S. Benedicti. Liber De ecclesiastica libertate exstat ms. in bibliotheca archiepiscopi Cantuariensis. Historia Novorum ms. servatur Cantabrigiæ in bibliotheca collegii S. Benedicti, num. 78. Vita S. Wilfredi exstat Londini inter mss. Cottoniana; Vita S. Dunstani ms. habetur Cantabrigiæ in collegio S. Benedicti, ubi exstant mss. alia ejusdem opuscula De monte humilitatis et de duobus ejus montis custodibus; sed hæc in libro Similitudinum emendata dedimus. Iis igitur in scriniis delitescentes Eadmeri thesauros ut felicius inquirat, cui facilius eis eos depromere, non solum non invidemus, sed obnixius exhortamur.

Illustria de Eadmero Testimonia habent Malmesburiensis in prologo De gestis regum, et alibi passim, ubi in recensendis suorum temporum actis ejus sinceritatem et facundiam pluribus laudat; Pitsæus in Relationibus de rebus Anglicis, ætate 12; Trithemius, qui eum vocat *Emondum*; et alii qui de scriptoribus ecclesiasticis disseruerunt, vel qui de rebus Anglicanis accuratius scripsere.

EADMERI

VITA SANCTI ANSELMI

(Vide supra in Anselmo.)

sus, fecit. Lanfrancus enim valida ratione subnixus, ex communi omnium astipulatione et iudicio, ibi cuncta recuperavit quæ ostensa sunt antiquitus ad jura Ecclesiæ Christi Cantuariensis pertinuisse, tam in terris quam in diversis consuetudinibus.

Item alio tempore idem Odo, permittente rege, placitum instituit contra sæpessatam ecclesiam, et tutorem ejus Patrem Lanfrancum, et illuc omnes quos peritiores legum et usum Anglici regni nove- rat, gnarus adduxit. Cum igitur ad eventuationem causarum ventum esset, omnes qui tuendis Ecclesiæ causis quaque convenerant in primo congressu ita convicti sunt, ut in quo eas tuerentur simul amitte- rent. Ipse namque Lanfrancus non intererat. Tali- bus enim, nisi necessitas summa urgeret, ei inter- esse moris non erat. Ipsi ergo in camera lectioni divinæ occupato quid gestum fuerit nuntiatur. At ille nil corde perterritus dicta adversariorum non recte processisse asseruit, et ideo cuncta in crasti- num induciari præcepit. Sequenti nocte, adest in visu antistiti beatus Dunstanus, monens ne illum multitudo conturbet, sed de præsentia sui securus placitum mane ipsemet hilari intret: quod et fecit. Suas itaque causas quodam exordio quasi a rebus quæ tractatæ fuerant vel tractandæ penitus alieno cunctis stupentibus orsus ita, processit ut quæ su- per eum pridie dicta fuerant sic devinceret et ina- nia esse monstraret, ut donec vitæ præsentis super- fuit, nullus exsurgeret qui inde contra eum os ape- rir. De his ita.

Super hæc suis quoque, et eisdem ferme diebus omnes circiter qui ex clericali ordine per regem Willhelmum in Angliā constituti pontifices erant, monachos qui in nonnullis episcopatibus Angliæ ab antiquo vitam agebant, inde eliminare moliti sunt, et regem ipsum in hoc sibi consentaneum effece- runt; in quo tamen se effectu potituros certi existi- terant, ut Walchelinus episcopus adunatos pene quadraginta clericos, canonicorum more, tonsura ac veste redimitos haberet, quos, ejectis monachis, Wentanæ Ecclesiæ cui præsidebat, mox intromitte- ret. Sola mora hæc peragendi, nondum requisita ab archiepiscopo Lanfranco licentia fuit. Ut autem eam dicto quoque citius impetraret, nulla menti ejus dubitatio inerat; sed aliter ac sibi mens sua sponderat exitus rei provenit. Nam ubi quod episcopus moliretur insonuit auribus ejus, illico facinus exhorruit, nec se dum viveret ut effectum quoque modo talis voluntatis obtineret consensu- rum asseruit. Ita ergo et clerici, qui succedere monachis fuerant per Walchelinum collecti, et in sua dimissi sunt, et monachi qui cedere clericorum præjudicio quodam damnati erant, gratia Dei et in- stantia boni Lanfranci pristinae conversationis in sua Ecclesia compotes effecti sunt. Nec ista pro- sedandis quorundam animositatibus, quas ad de- jectionem monachorum conceperant, sufficere pote- rant. Namque pari voto, simili conamine, uno con- sensu, concordī animo pontifices, quos religionis

A ordo non sibi astrinxerat, eniti cœperunt quatenus saltem de primatu Cantuariensi monachos eradica- rent, intendentes se hoc facto facillime alios aliunde exclusuros. De illis etenim, potioribus, sicut eis videbatur, rationibus ad id agendum fulciebantur, partim ob sublimitatem primatis sedis, quæ dispo- sitioni et correctioni Ecclesiarum per suas personas quaque per Angliam invigilare habet, partim ob alias multiplices causas quarum executio, juxta quod ipsi confingebant, magis clericorum quam mo- nachorum officium spectat. Deductus est in senten- tiam istam rex et alii principes regni, Lanfranco ut sui moris erat totis viribus obnitente, et omnium molimini ac invidiæ viriliter resistente. Ne tamen post obitum suum fieret quod se superstitie sciebat per auxilium Dei nequaquam perficiendum, nesciens mortis suæ diem vel horam, egit sagacitate et in- dustria, qua pollebat, ut auctoritate Romanæ et apostolicæ sedis monachorum habitatio in eadem Ecclesia confirmaretur, et inconvulsa dum sæculum duraret in perpetuum stabiliretur. Quod privilegio tali summus apostolicæ antistes Alexander sedis ita scripto suo roboravit:

« Alexander episcopus, servus servorum Dei, reverendissimo fratri in Christo Lanfranco venera- bili Cantuariorum archiepiscopo, salutem et apostoli- cam benedictionem.

« Accepimus a quibusdam, » etc. *Vide in Alexan- dro II.*

C Quam vero secunda libertate et libera securitate quaque ad jura Ecclesiæ Cantuariensis pertinentia potiri, sæpe fatus Pater Lanfrancus intenderit, et ex his quæ paucis designavimus, et ex epistola quam ecce subscribemus cuius scire volenti patere satis erit: quam epistolam de causis ecclesiasticis scri- ptam ea re maxime placuit aliis omissis præsentī operi commiscere. Quatenus hi qui scientiam talem negotiorum non omnino expertes sunt, ex consue- tudinibus aliarum Ecclesiarum animadvertant qua dignitate ipsam Ecclesiam inter alias constet emi- nere. Epistola igitur ista est:

« Lanfrancus gratia Dei archiepiscopus, dilectis- simo fratri Stigando Cicestrensi episcopo, salutem.

D « Clerici villarum nostrarum qui in vestra diocesi existunt, questi nobis sunt quod vestri archidiaconi, repertis occasionibus, pecunias ab eis exquirunt, et a quibusdam jam acceperunt. Meminisse debet fra- ternitas vestra quia contra morem antecessorum, nostrorum et vestrorum vobis concessimus, eisque imperavimus quatenus ad vestras synodos irent, et ea quæ ad Christianæ religionis notitiam prodesse possunt, sine interpellatione vel discussione aliqua a vobis audirent. Si quæ in ipsis culpæ invenirentur, suspensa interim vindicta, ad nostrum examen servarentur et nobis vel in miserando vel in ulci- scendo, sicut semper consuetudo fuit, obnoxii tenerentur. Mandamus itaque vobis ut male accepta sine dilatione reddi jubeatis, et ministris vestris ne ulterius id præsumant, servandæ charitatis studio,

prohibeatis. Nos vero presbyteris nostris qui extra Cantiam constituti sunt omnino precipimus ne ad vestram vel alicujus episcopi synodum amplius eant, nec vobis nec aliquibus ministris vestris pro qualibet culpa respondeant. Nos enim cum ad villas nostras venerimus, quales ipsi vel in moribus vel in sui ordinis scientia sint, pastoralis auctoritate vestigare debemus (17). Chrisma tamen a vobis accipiant, et ea quæ antiquitus instituta sunt in chrismatis acceptione persolvant. Sicut namque ea quæ antiquitus usque ad nostra tempora antecessores nostri habuerunt solerti vigilantia cupinus illibata custodire; ita aliis debita aliqua, quod absit! usurpatione denegare nolumus.

Ad hæc qua sagacitate (hoc enim paulo ante memoratum paucis replicare abs re non esse putamus), qua, inquam, sagacitate memorabilis Pater Lanfrancus apud regem Willhelmum egerit ut per inspirationem gratiæ Dei ad hoc, eo imminente, perduceretur, ut quamplures terras nominatæ Ecclesiæ Cantuariensi diversis causis ac violentiis hominum ablatas, pro redemptione animæ suæ restitueret, et referre longum et æstimavi non necessarium. Earundem enim terrarum et numerus et nomina eidem Ecclesiæ notissima sunt; et redditus illarum ex quibus hi qui sub domino ipsi loco deservunt sustentantur, pro æterna ejus salute, oculis justiiudicis, die noctique consideranda ab eisdem ipsis præsentantur. Quid itaque de aliis ipsius Ecclesiæ terris quæ in eadem qua olim ablatæ sunt direptionis injuria permanent, successoribus tanti provisoris servorum Dei faciendum sit, fructus quem iste ex his quæ restituit consecutus est docebit eos, juxta quod sui curam habebunt. Re etenim vera et illas restituisset, si ultra quam vixit aliquanto tempore supervivisset. In hoc quippe illum gnara principis Lanfranci prudentia duxerat, et præfixo termino id se facturum sponderat. Verum dum sponsionis suæ effectu potiri non meruit, quanto studio quis, dum potest, bonis insistere debeat, exemplo sui præmonuit. Hæc et hujusmodi, quæ gloriosus Pater Lanfrancus magnifice operatus est, si quisquam uti sunt describere volet, copiosa materia est, ad opus grande sufficiens. Ego autem quia probabili et firma ratione, sicut cepi, in alia ducor; tantum adhuc de eo breviter dico, ipsum revera magnum et insuperabilem Ecclesiæ Christi defensorem et pium totius Angliæ principem, ac in quantum sibi licuit bonum pastorem cunctis in ea consistentibus, dum vixit, fuisse.

Per idem tempus erat quidam abbas Becci nomine Anselmus, vir equidem bonus et scientia literarum magnifice pollens. Contemplativæ vitæ totus inten-

debat. Ille toti Northmanniæ atque Franciæ, pro suæ excellentis sanctitatis merito, notus, charus et acceptus, magnæ famæ quoque in Anglia habebatur, ac regi præfato, necne Lanfranco archiepiscopo sanctissima familiaritate copulabatur. Ille cum nonnumquam pro diversis Ecclesiæ et aliorum negotiis ad curiam regis veniret, rex ipse, deposita feritate, quæ multis videbatur sævus et formidabilis, ita fiebat inclinatus et affabilis, ut, ipso præsentē, omnino quam esse solebat, stupentibus cunctis, fieret alius. Hunc itaque et Lanfrancum videlicet viros divina simul et humana prudentia fultos, præ se magni semper habebat, et eos in omnibus quæ sibi, quantum officiorum referebat, agenda erant, dulciori præ cæteris studio audiebat. Unde et consilio eorum ab animi sui severitate in quosdam plurimum et sæpe descendebat, et quatenus in sua dominatione ad observantiam religionis monasteria surgerent, studiose operam dabat. Quæ religio ne nata desiceret, procurabat Ecclesiarum pacem quaque tueri; et eis quæ in usus servientium Deo proficerent, in terris, in decimis, in aliis redditibus, ex suo largiri. Hac tamen benevolentia super Ecclesias Northmanniæ respiciebat.

Hic ergo Willhelmus * cum vicesimo primo regni sui anno infirmitate qua et mortuus est, detentus apud Rothomagum fuisset, et se meritis ac intercessionibus Anselmi omnimodis commendare disposuisset, eum ad se de Becco venire et non longe a se fecit hospitari. Verum cum ei de salute animæ suæ loqui differret, eo quod infirmitatem suam paulum levigari sentiret, contigit ipsius principis corpus tanta invaliditudine deprimi, ut curiæ inquietudines nullo sustinere pacto valeret. Transito igitur Sequana, decubuit lecto in Ermentrudis villa ^b, quæ est contra Rothomagum in altera fluminis parte. Quidquid tum deliciarum regi infirmo deferebatur, ab eo illarum mediæ Anselmo infirmanti mittebatur. Verumtamen nec eum amplius in hac vita videre, nec ei ut proposuerat quidquam de anima sua loqui promeruit. Tanta enim infirmitas occupavit utrumque, ut nec Anselmus ad regem Willhelmum, nec Willhelmus posset pervenire ad abbatem Anselmum. Et quidem Willhelmus ita mortuus est, non tamen ut dicitur, inconfessus ^c; atque Anselmus evestigio est ab infirmitate relevatus, pristinaque saluti post modicum redonatus. Qui autem regio funeri interfuerint, quæ pompa corpus ejus Cadomum delatum sit; quamque libera, imo quam servili calumnia in ecclesia beati Stephani sepultum sit, et dictu lugendum et auditu fatemur esse miserendum. Quæ enim conditio sortis humanæ non moveat ad pietatem, cum auditum fuerit regem istum qui tantæ

HENSCHENI NOTÆ.

* Willhelmus obventa de Haroldo victoria coronatus est Londini ad finem anni 1066 et mortuus anno 1087.

^b Ea nunc Sotteville nuncupatur, quasi villa inferior.

^c Simeon Dunelmensis ait, quod Willhelmus I, rex Angliæ, caelesti viatico munitus excesserit: interim tam ipse quam ceteri regem punitum insinuant, quod, oppido quodam in Francia occupato omnes

ecclesias in ea sitas, et cum his duos sanctos reclusos combussisset.

^d Historia Novorum, a parte posteriori libri I, exstat apud Bolland., Acta sanctorum, tom. II, April., p. 893, in ANSELMO, sub titulo: Vita S. Anselmi in pontificatu. Notas inde mutuamus. Edit.

potentia in vita sua exstitit, ut in tota Anglia, in tota Northmannia, in tota Cenomanensi patria, nemo contra imperium ejus manum movere auderet. mox ut in terram spiritum exhalaturus positus est, ab omni homine, sicut accepimus, uno solo duntaxat serviente excepto, derelictum cadavere ejus sine omni pompa per Sequanam naucella delatum, et cum sepeliri deberet, ipsam terram sepulture illius a quodam rustico calumniatam qui eum hæreditario jure reclamans conquestus est illam sibi jam olim ab eodem injuria fuisse ablatam. * Quantus autem mœror Lanfrancum ex morte ejus perculerit, quis dicere possit, quando nos qui circa illum nuncia morte illius eramus, statim eum præ cordis angustia mori timeremus?

Defuncto itaque rege Willhelmo, successit ei in regnum Willhelmus filius ejus, qui cum regni fastigia fratri suo Roberto ^b præripere gestiret; et Lanfrancum, sine cujus assensu in regnum ascisci nullatenus poterat, sibi in hoc ad expletionem desiderii sui non omnino consentaneum juveniret; verens ne dilatio suæ consecrationis inferret ei dispendium capiti honoris, cœpit tam per se quam per omnes quos poterat, fide sacramentoque Lanfranco promittere justitiam, æquitatem et misericordiam se per totum regnum, si rex foret, in omni negotio servaturum; pacem, libertatem, securitatem Ecclesiarum contra omnes defensurum, necne præceptis atque consiliis ejus per omnia et in omnibus obtemperaturum. Sed cum posthac in regno fuisset confirmatus, posposita pollicitatione sua, in contraria dilapsus est. Super quo cum a Lanfranco modeste redargueretur, et ei sponsio fidei non servatæ opponeretur, furore succensus: « Quis, ait, est, qui cuncta quæ promittit implere possit? » Ex hoc igitur non rectis oculis super pontificem intendere valebat, licet a nonnullis ad quæ illum voluntas sua trahebat, ipsius respectu, eo superstitite, temperaverit. Erat enim Lanfrancus idem, vir divinæ simul et humanæ legis peritissimus, atque ad nutum illius, totius regni spectabat intuitus. Qui cum de hac vita translatus fuisset ^c, quam gravis calamitas ex obitu illius Ecclesiæ Angliæ devastaverit, multa prætermittendo paucis ostendere placuit. Confestim enim rex foras expressit quod in suo pectore, illo vivente, confotum habuit. Nam mox, ut alia quæ perperam gessit omitam, ipsam (18) totius Angliæ, Scotiæ et Hiberniæ necne adjacentium insularum matrem, Ecclesiam scilicet Cantuariensem, invasit; cuncta quæ juris illius erant intus et extra per clientes suos describi præcepit;

A taxatoque victu monachorum inibi Deo servientium, reliqua sub censu atque in suum dominium redigi jussit. Fecit ergo Ecclesiam Christi venalem; jus in ea dominandi præ cæteris illi tribuens qui ad detrimentum ejus in dando pretium alium superabat. Unde misera successione singulis annis pretium renovabatur. Nullam siquidem conventionem rex stabilem esse sinebat, sed qui plura promittebat excludere minus dantem, nisi forte ad id quod posterior offerebat, prima conventionem vacuata, prior assurgeret. Videres insuper quotidie, spreta servorum Dei religione, quosque nefandissimos hominum regias pecunias exigentes per claustra monasterii torvo et minaci vultu procedere, hinc inde præcipere, minas intentare, dominationem potentiamque suam in immensum ostentare. Qua de re quæ vel quot scandala, dissensiones, inordinationes ortæ sint, reminisci piget. Super hæc, quidam ipsi Ecclesiæ monachi, malis ingruentibus dispersi ac missi sunt ad alia monasteria; et qui relictis multis passi tribulationes et impropria. Quid de hominibus Ecclesiæ dicam, qui tam vasta miseria, miseraque vastatione sunt attriti, ut dubitare, si sequentia mala non essent, an salva vita illorum possent miserius atteri. Nec ista quæ dicimus in sola Ecclesia Cantuariensi facta sunt. Desævit immanitas ista etiam in cunctis per Angliam constitutis filiabus ejus, quæ viris suis, episcopis scilicet seu abbatibus decedentibus, in viduitatem ea tempestate cadebant. Et quidem ipse primus hanc luctuosam oppressionem Ecclesiis Dei indixit, nullatenus eam ex paterna traditione excipiens. Destitutas ergo Ecclesias solus in dominio suo tenebat. Nam aliam neminem præter se substituere volebat, quandiu per suos ministros aliquid quod cujusvis pretii duceret, ab eis extrahere poterat. Itaque planum erat ubique miseriam videre. Duravit autem fere per quinque annos (ut de aliis taceam) super Ecclesiam Cantuariensem hæc ipsa miseria semper in pejus proficiens, sibi quæ ipsi miserior deteriorque succrescens ^d.

Quarto inter hæc anno ^e Hugo comes Cestrensis, volens in sua quadam ecclesia monachorum abbatiam instruere, missis Beccum nuntiis, rogavit abbatem Anselmum Angliam venire, locum inspicere, eumque per monachos suos regulari conversatione informare. Renuit ipse, nec venire voluit. Jam enim quodam quasi præsagio mentes quorundam tangebantur, et licet clanculo nonnulli ad invicem loquebantur eum, si Angliam iret, archiepiscopum Cantuariensem fore. Quod quamvis omnino remotum esset a voluntate ejus, et firmitas propositi sui se

HENSCHENII NOTÆ,

* Joannes Bromton in Chronico satis pathetice rem describit additque « quod illa querela adeo omnes movit, ut prius viro conquerenti pro voto satisfacerent ut ac deinde exsequias mortuo adimplerent. »

^b Ex dispositione paterna id factum scribunt cæteri; eo quod Robertus primogenitus, ob non relictam sibi libere Normanniam rebellans patri, apud

Philippum Franciæ regem ageret.

^c Mortuus est Lanfrancus anno 1089, Guilielmi II anno II, quinto, aliis nono Kalendas Mæii.

^d Anno Christi 1082.

^e Hugo comes Crestrensis nepos Willielmi I ex sorore, vixit usque ad annum 1106, teste Knyghtono lib. II, cap. 8, De eventibus Angliæ.

nunquam hoc opus subiturum, certitudinem promitteret animo ejus; tamen quia hoc non omnes intelligebant (providendo bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus) Angliam intrare noluit, ne se hujus rei gratia intrasse quisquam auspicaretur. Contigit interea comitem ipsum acri languore gravari. Quod mox Anselmo mandans, magnopere precatus est quatenus. antiqua familiaritate considerata, ad consulendum animæ suæ sine mora veniret. Et si timor, inquit, suscipiendi archiepiscopatus, ne veniat, eum detinet, fateor, inquit, in fide mea, quoniam id quod rumor inde jactat nihil est; ac per hoc indecens ejus sanctitati esse sciat, si nihilo tentus magnæ meæ necessitati subvenire detrectat. Perstat ille in non veniendo, et comes æque permanet in requirendo. Tertio itaque mandat illi hæc: « Si non veneris, revera noveris quia nunquam in vita æterna in tanta requie eris, quin perpetuo doleas te ad me non venisse. » Quod ille audiens: « Angustia, ait, mihi sunt undique. Si Angliam ivero, vereor ne cui per hoc prava suspicio subrepat, et me causa consequendi archiepiscopatus illuc ire existimet. Si non ivero, fraternæ charitatis violator ero, quam quidem non solum amico, verum exhibere jubemur et inimico. Quæ denique si erga inimicum violata peccatum est, erga amicum quid est? Et certe amicus meus familiaris ab antiquo comes Cestrensis Hugo fuit, qui mel nunc, ut dicit, indiget. In necessitate probatur amicus. Si ergo propter obliquam, quam in me forsitan homines habere possunt opinionem, amico meo in sua necessitate non succurro; meum certum, pro dubio aliorum, peccatum incurro. Commendans igitur me, atque meam conscientiam ab omni terreni honoris ambitione vacuam, Deo pergam, respectu sancti amoris ejus, morem gerere amico meo. Cætera ipse Deus agat, et me salva gratia sua ab omni sæcularis negotii impedimento pro sua misericordia immunem custodiat. » Exigebant etiam tum temporis Ecclesiæ suæ quædam valde necessariae causæ ut Angliam pergeret; sed præfatus illum cohibente pavore, nullo pro eis pacto volebat iter arripere. Contigit interea ut comitissæ Idæ a locuturus Bononiam iret, ubi cum per dies aliquot necessario detentus moraretur, mandatum est illi a Beccensibus ne, si peccato inobedientiæ notari volet, ultra monasterium repeteret, donec transito mari suis in Angliam rebus subveniret. Profectus igitur, mare transiit, et Dofris appulsus est. Inde citato gressu ad comitem venit, ipsumque ab infirmitate jam convalescere invenit. Detentus est tamen in Anglia fere mensibus quinque, detinente cum non solum abbatis quam disponere venerat. sed et

A multiplicitate ratione causarum, quæ illius adventus causa non inferior, sicut diximus, erat. Sicque hujus temporis spatium transiit, ut de pontificatu Cantuariensi nihil ad eum vel de eo dictum actumve sit, ipseque sui periculi et antiqui timoris securus effectus fuerit. Post hæc in Northmanniam regredi volens, negata a rege licentia copiam id agendi habere non potuit.

Inter hæc cum gratia Dominicæ Nativitatis, omnes regni primores ad curiam regis pro more venissent, contigit ut eorum optimi quique uno consensu inter se de communi matre regni quererentur quod viduata suo pastore tam diu et tam inaudita vexatione opprimeretur. Hujusmodi ergo de hoc ab eis consilium sumptum est, ut supplici prece dominum suum regem convenirent, quatenus orationes, quod posteris mirum dictu fortasse videbitur, per Ecclesias Angliæ fieri ad Dominum permitteret, ut ipse sua pietate regi inspiraret quatenus instituto illi digno pastore, a tanta eam clade, et alias per eam relevaret. Quod cum illi una suggessissent, ipse licet nonnihil exinde indignatus, tamen fieri quod petebatur permisit, dicens quod quidquid Ecclesia peteret, ipse sine dubio pro nullo dimitteret quia faceret omne quod vellet. Hoc ita responso accepto, episcopi ad quos ista maxime pertinebant, Anselmum super reipsa consuluerunt. Et quod ipse orationis agendæ modum et summam ordinaret, vix obtinere suis precibus ab eo potuerant. Episcopis enim præferri in tali statuto ipse abbas fugiebat. Coactus itaque, juxta quod magis Ecclesiæ Dei expedire sciebatur, modum orandi cunctis audientibus edidit, et laudato sensu ac perspicacia animi ejus, tota quæ convenerat nobilitas regni, soluta curia, in sua discessit. Instituta igitur preces sunt per Anglorum Ecclesias omnes.

Hæc inter evenit ut die quadam unus de principibus terræ cum rege familiariter agens promeantibus verbis in hoc, ut sic fit, sic ei inter alia diceret: Hominem tantæ sanctitatis nullum novimus, quantæ est, ut vere probamus, abbas Beccensis Anselmus. Nihil etenim amat præter Deum, nihil (ut in omni studio ejus claret) cupit transitorium.

Ad quod rex subsannans: « Non, inquit, nec archiepiscopatum Cantuariensem. » Cui cum alter referret: « Nec illum quidem maxime, sicut mea, multorumque fert opinio. » Obtestatus est rex quod manibus ac pedibus plaudens in amplexum ejus accederet, si ullam fiduciam haberet se ad illum posse ullatenus aspirare. Et adjecit: « Sed per sanctum vultum de Luca ^b, (sic enim jurare consueverat) nec ipse hoc tempore nec alius quis archiepiscopus erit, me excepto. » Hæc illum dicentem evestigio valida

IIENSCHENII NOTÆ.

^a Est hæc B. Ida, mater Godefridi Ballonis, oem regis Hierosolymitani: illius Vitam illustravimus ad diem 15 Aprilis. Plures ei epistolas S. Anselmus scripsit.

^b Vultus sanctus de Luca est imago Domini cru-

cifixi, quæ creditur a Nicodemo sculpta, et circa annum 702 e Syria in Hetruriam translata, Lucæ collitur miraculis celeberrima: de qua videndi historici Lucenses, et post alios Franciottus De sanctis Lucensibus, pag. 155.

infirmas corripuit, et lecto deposuit, atque in dies crescendo ferme usque ad exhalationem spiritus egit. Quid plura? Omnes totius regni principes coeunt; episcopi, abbates et quique nobiles nihil præter mortem ejus præstolantes. Suggestur ægro de salute animæ suæ cogitare, carceres aperire, captivos dimittere, vinculatos solvere, repetendarum pecuniarum debita perdonare, Ecclesias suo eatenus dominio, servituti subactas, locatis pastoribus, libertati restituere, præcipueque Ecclesiam Cantuariensem, cujus oppressionem, inquit, totius in Anglia Christianitatis constat esse detestandam dejectionem. Hac tempestate Anselmus in scius horum morabatur in quadam villa non longe a Glocestria, ubi rex infirmabatur. Mandatum ergo illi est quatenus sub omni festinatione ad regem veniat, et ejus obitum sua præsentia tueatur et muniat. Accelerat ipse venire audito tali nuntio, et venit. Ingredditur ad regem, rogatur quid consilii salubrius morientis animæ judicet. Exponi sibi primo postulat quid se absente ab assistentibus ægro consultum sit. Audit, probat et addit. « Scriptum est: *Incipite Domino in confessione*, unde videtur mihi ut primo de omnibus, quæ se contra Deum fecisse cognoscit, puram confessionem faciat, et se omnia, si convalescerit, emendaturum sine fictione promittat; ac deinde quæ consulistis, absque dilatione fieri jubeat. » Laudatur hæc consilii summa, sibi hujus confessionis suscipiendi injungitur cura. Refertur ad notitiam regis quid saluti animæ illius magis expedire Anselmus dixerit. Nec mora, acquiescit ipse, et corde compunctus cuncta quæ viri sententia tulit se facturum, necne totam vitam suam in mansuetudine et justitia amplius servaturum pollicetur. Spondet in hoc fidem suam, et vades inter se et Deum facit episcopos suos, mittens qui hoc votum suum Deo super altare sua vice promittant. Scribitur edictum regioque sigillo firmatur, quatenus captivi quicunque sunt in omni dominatione sua relaxentur, omnia debita irrevocabili remittantur, omnes offensiones ante hæc perpetrata, indulta remissione, perpetuæ oblivioni tradantur. Promittuntur insuper omni populo bonæ et sanctæ leges, inviolabilis observatio juris, injuriarum gravis, et quæ terreat cæteros, examinatio. Gaudetur a cunctis, benedicitur Deus in istis, obnixè oratur pro salute talis ac tanti regis.

Interea regi a bonis quibusque suadet quatenus communem totius regni matrem instituendo illi pastorem, solvat a pristina viduitate. Consentit libens, et in hoc animum suum versari fatetur. Quæritur itaque quis hoc honore fungi dignius possit. Sed cunctis ad nutum regis pendentibus prænuntiavit

A ipse, et concordî voce subsequitur acclamatio omnium, abbatem Anselmum tali honore dignissimum. Expavit Anselmus ad hanc vocem, et expalluit. Cumque raperetur ad regem, ut per virgam pastorem investituram archiepiscopatus de manu ejus susciperet, toto conamine restitit, idque multis obistentibus causis nullatenus fieri posse asseruit. Accipiunt igitur eum episcopi, et ducunt seorsum de multitudine, hæc ei verba dicentes: « Quid agis? Quid intendis? Quid contraire Deo niteris? vides omnem Christianitatem in Anglia fere periisse, omnia in confusionem venisse, omnes abominationes emersisse, quaquaversum nos ipsos et quas regere deberemus Ecclesias Dei in periculum mortis æternæ per tyrannidem istius hominis decidisse; et tu, cum possis subvenire, contemnis? Quid, o mirabilis homo, cogitas? Quo fugit sensus tuus? Ecclesia Cantuariensis, in cujus oppressionem omnes oppressi sumus et destructi, te vocat, te sublevatorem sui et nostri anxie quærit, et tu postposita libertate ejus, postposita nihilominus revelatione nostra, fratrum laboris participium abjicis, tui solus otiosam quietem appetis. » Ad hæc ille: « Sustinete, inquit, quæso, sustinete et intendite; fateor, verum est, tribulationes multæ sunt, et ope indigent. Sed considerate, obsecro. Ego jam grandævus sum^a, et omnis terreni laboris impatiens. Qui ergo pro me ipso laborare nequeo, qualem laborem totius Ecclesiæ per Angliam constitutæ suscipere queo? Ad hæc, sicut mea mihi conscientia testis est, ex quo monachus fui, sæcularia negotia fugi, nec unquam eis ex voto intendere potui, quia nihil in eis esse constat quod me in amorem aut delectationem sui flectere queat. Quare sinite me pacem habere; et negotio, quod nunquam amavi, ne non expediat, implicare nolite. Tu tamen, inquit, primatum Ecclesiæ nihil hæsitans suscipe; et i præ in via Dei, dicendo et præcipiendo quod faciamus, et ecce tibi manus dāimus, quod sequendo et obtemperando quæ jusseris non deficiemus. Tu Deo pro nobis intende, et nos sæcularia tua disponemus pro te. Impossibile est, ait, quod dicitis: abbas sum monasterii regni alterius, archiepiscopum habens cui obedientiam, terrenum principem^b cui subjectionem, monachos quibus debeo consilii atque auxilii subministrationem. His omnibus ita sum astrictus ut nec monachos deserere possim sine illorum concessione, nec me a dominio principis mei valeam exuere sine ejus permissione, nec obedientiam pontificis mei subterfugere queam, cum salute animæ meæ, absque ipsius absolutione. De his omnibus, aiunt, leve consilium, et facilis erit assensus omnium. » Ait ille: « Nihil est omnino; non erit quod inten-

HENSCHENII NOTÆ.

^a Grandævus erat annorum sexaginta.

^b Robertus hic dux Northmanniæ erat, Guillelmi Conquestoris, ut dictum, primogenitus: cui Northmanniam moriens pater disinserat, utpote hæreditario jure ad eum spectantem: de aliis quæ acqui-

sierat armis, credidit se, eo propter rebellionem excluso, posse pro arbitratu disponere. Sed neque Northmanniam in pace possedit, omnia agente Guillelmo ut ea quoque parte fratrem excluderet, ubi et fecit: quæ fusc Northmanni et Angli tractant.

ditis. » Rapiunt igitur hominem ad regem ægrotum, et perviciaciam ejus exponunt. Contristatus est rex, pene ad suffusionem oculorum, et dixit ad eum : « O Anselme, quid agis? Cur me pœnis æternis cruciandum tradis? Recordare, quæso, fidelis amicitia, quam pater meus et mater mea erga te et tu semper erga eos habuisti, et per ipsam obsecro ne patiaris filium eorum me in corpore et anima simul perire. Certus sum enim quod peribo, si archiepiscopatum in meo dominio tenens vitam finiero. Succurre igitur mihi, succurre, domine Pater, et suscipe pontificatum pro cujus retentione nimis confundar, et vereor ne in æternum plus confundar. » Compuncti sunt ex his verbis quique assistentium, et Anselmum se excusantem, et tantum onus nec tunc quidem subire volentem, invadunt, talia cum quadam indignatione et conturbatione ipsi ingerentes : « Quæ dementia occupavit mentem tuam? Regem turbas, turbatum penitus necas, quando quidem illum jam morientem obstinatio tua exacerbare non formidas. Hunc igitur scias quia omnes perturbationes, omnes oppressiones, omnia crimina quæ deinceps Angliam prement, tibi imputabuntur, si tu hodie per suspensionem curæ pastoralis eis non obviaveris. » Inter has angustias positus Anselmus, vertit se ad duos monachos, qui secum erant, Balduinum videlicet et Eustachium, dixitque illis : « Ah! fratres mei, cur mihi non subvenitis? » Dixit hoc (ecce coram Deo, quia non mentior) in tanta, sicut affirmare solebat, anxietate constitutus, ut si ei tunc optio daretur, multo lætius salva reverentia voluntatis Dei mori eligeret, quam archiepiscopatus dignitate sublimari. Respondit itaque Balduinus : « Si voluntas Dei est ut ita fiat, nos qui voluntate Dei contradicamus? » Quæ verba lacrymæ, et lacrymas sanguis ubertim mox e naribus illius profluens secutus est, palam cunctis ostendens ex qua cordis contritione cum lacrymis verba prodierint. Audito hujusmodi responso, Anselmus : « Væ, quam cito, inquit, baculus tuus confractus est. » Sentiens ergo rex quod incassum labor omnium expendebatur, præcepit eis ut omnes ad pedes caderent si forte vel ita ad consentiendum illi posset. Sed quid! Cadentibus illis, cecidit ipse coram ejus, nec a prima sententia sua cadere voluit. At illi, animati in eum, seque ipsos, pro mora quam objectionibus ipsius intendendo passi sunt, ignavia redarguentes, virgam huc pastorem, virgam, clamitant, pastorem. Et arrepto brachio ejus dextro, alii renitentem trahere, alii impellere, lectoque jacentis cœperunt applicare. Rege autem ei baculum porrigente, manum contra clausit et eum suscipere nequaquam consensit. Episcopi vero digitos ejus strictim volæ infixos erigere conati sunt, quo vel sic manui ejus baculus ingereretur : verum cum in hoc conatum suum aliquandiu frustra expenderent, et ipse pro sua, quam patiebatur, læsione verba dolentis ederet, tandem, indice levato, sed protinus ab eo reflexo, clausæ manui ejus baculus appositus est, et episcoporum manibus cum eadem manu compressus atque re-

tentus. Acclamante autem multitudine, vivat episcopus, vivat episcopi cum clero, sublimi voce hymnum *Te Deum laudamus* decantare cœpere, electumque portaverunt pontificem potius quam duxerunt in vicinam Ecclesiam; ipso modis quibus poterat resistente, atque dicente : « Nihil est quod facitis, nihil est quod facitis. » Gestis vero quæ in tali causa geri in Ecclesia mos est, reverenter Anselmus ad regem, dicens illi : « Dico tibi, domine rex, quia ex hac tua infirmitate non morieris ac pro hoc volo noveris quam bene corrigere poteris quod de me nunc actum est, quia nec concessi nec concedo, ut ratum sit. » His dictis, reflexo gressu, discessit ab eo. Deducentibus autem eum episcopis, cum tota regni nobilitate, cubiculo excessit. Conversusque ad eos, in hæc verba sciscitatus est : « Intelligitis quid molimini? Indomitum taurum, et vetulam ac debilem ovem in aratro conjungere, sub uno jugo, disponitis. Et quid inde proveniet? Indomabilis utique feritas tauri, sic ovem læmæ et lactis et agnorum fertilem per spinas et tribulos hæc et illac raptam, si jugo se non excusserit, dilacerabit, ut nec ipsa sibi nec alicui, dum nihil horum ministrare valebit, utilis existat. Quid ita? Inconsiderate ovem tauro copulastis. Aratrum Ecclesiam perpendite, juxta Apostolum dicentem : *Dei agricultura, Dei ædificatio estis* (I Cor. iii, 9). Hoc aratrum in Anglia duo boves cæteris præcellentes regendo trahunt, et trahendo regunt, rex videlicet et archiepiscopus Cantuariensis. Iste sæculari justitia et imperio; ille divina doctrina et magisterio. Horum boum unus, scilicet Lanfrancus archiepiscopus mortuus est; et alius ferocitatem indomabilis tauri obtinens jam invenitur aratro prælatus, et vos loco mortui bovis me vetulam ac debilem ovem cum indomito tauro conjungere vultis? Quæ dico, satis intelligitis, et ea re quid cui velitis associare vellem consideraretis, considerantes ab incæpto desisteretis. Quod si non desistitis, en prædico vobis quia me, de quo lanam et lac verbi Dei, et agnos in servitium ejus, nonnulli possent habere (extra quam modo putetis) regia feritas diversis a se fatigatum injuriis opprimeret, et gaudium, quod nunc de me quasi pro relevationis vestræ spe vos tenet multos (cum nihil consueti consilii aut sperati auxilii per me habere potuerint) versum in mœstitiā dolentes efficeret. Eoque proficietis ut Ecclesiam quam relevare a viduitate, tantopere satagitis, relabi in viduitatem etiam vivente pastore suo, quod pejus est, quandoque cernatis. Et hæc mala, quibus imputabuntur, nisi vobis qui tam inconsiderate regis feritatem et meam imbecillitatem conjunxistis? Cum igitur, me oppresso, nullus ex vobis fuerit, qui ei in aliquo audeat obviare, vos quoque procul dubio pro libitu suo non dubitabit undique conculcare. » Hæc dicens, ac erumpentibus lacrymis dolorem cordis simulare non valens, ad hospitium suum, admissa curia, vadit.

Acta sunt hæc anno Incarnationis Dominicæ mil-

lesimo nonagesimo tertio, pridie Nonas Martii, prima A Dominica Quadragesimæ^a. Præcepit itaque rex ut sine dilatione ac diminutione investiretur de omnibus ad archiepiscopatum pertinentibus intus et extra, atque ut civitas Cantuaria quam Lanfrancus suo tempore in beneficio a rege tenebat, et abbatia sancti Albani^b quam non solum Lanfrancus sed et antecessores ejus habuisse noscuntur, in^c alodium (19) Ecclesiæ Christi Cantuariensis pro redemptione animæ suæ, perpetuo jure, transirent.

Anselmus autem post hæc in villis ad archiepiscopatum pertinentibus ex præcepto regis morabatur, conversante secum ac victui suo exinde necessaria quæque procurante venerabili Gundulpho Roffensi episcopo^d.

Interea missi sunt a rege nuntii cum litteris in B Northmanniam ad comitem, ad pontificem Rothomagensis, ad monachos Beccenses, quatenus his quæ in Anglia de abbate Beccensi gesta fuerant, singuli quantum sua intererat assensum præberent. Sed quid? Plurima in hunc modum acta nihil apud eos profecerunt. Tandem tamen importuna ratione ac rationabili importunitate, Deo disponente, devicti, quæ de Anselmo cœpta erant, perfici concesserunt, et ne onus impositum subterfugeret, ei per obedientiam injunxerunt. Unde et litteræ a singulis singulæ scriptæ sunt^e, quæ in uno eodemque concordantes per nuntios Anselmo et regi sunt transmissæ, de quibus omnibus, unas huic opusculo inseram quatenus in ipsis et aliarum sensus eluceat. Sint igitur hæc: « Frater Guilielmus archiepiscopus suo Domino et amico Anselmo, Dei benedictionem et nostram. De his quæ de vobis a me rex quæsit, et de quibus ipse mihi scripsistis, sicuti de tanta re decuit hucusque diu multumque pertractavi, et amicorum meorum ac vestrorum, super hoc, consilium quæsi. Qui utrinque voluissent, si possibile fuisset, et vestram semper, ut olim, habere præsentiam, et non facere unde offenderent divinam voluntatem. Sed quia ad hoc res venit ut utrumque impleri nequeat, sicut dignum est, divinam voluntatem nostræ præponimus, et nostram voluntatem divinæ subicimus atque ex parte Dei et sancti Petri, omniumque amicorum meorum ac vestrorum qui secundum Deum vos diligunt jubeo, ut pastorem curam Cantuariensis Ecclesiæ et ecclesiastico more benedictionem episcopalem suscipiatis, oviunque vestrarum vobis, ut credimus, divinitus commissarum salutis deinceps invigiletis. Valete, viscera mea. »

Istæ litteræ cum aliis Anselmo directis prius ipsi quam regi suæ sunt allatæ. Inter hæc, juxta quod Anselmus prædixerat, rex ab infirmitate convaleuit. Mox igitur cuncta quæ infirmus statuerat boni, dissolvit, et irrita esse præcepit. Captivi nempe, qui nondum fuerant dimissi, jussit ut arctius solito custodirentur; dimissi, si capi possent, recluderentur; antiqua jamque donata debita in integrum exigerentur; placita et offensiones in pristinum statum revocarentur; illorumque judicio, qui justitiam subvertere magis quam tueri defendere curabant, tractarentur et examinarentur, ad miserorum utique oppressionem et pecuniæ direptionem potius quam ad alienius peccati correctionem. Orta est ergo tam vasta miseria miseraque vastatio per totum regnum, ut qui illius recordatur parem se ei ante hanc vidisse in Anglia, sicut æstimo, non recordetur. Siquidem omne malum quod rex fecerat, priusquam fuerat infirmatus, bonum visum est, comparatione malorum quæ fecit ubi est sanitati redonatus. Quæ si qui scire velint de quo fonte manaverint, ex eo perpendere possunt quod ipse prædicto Roffensi episcopo, cum illum, recuperata sanitate familiari afflatu moneret, ut se amplius circumspecte secundum Deum in omnibus haberet, respondit: « Scias, o episcopo, quod per sanctum vultum de Luca, nunquam me Deus bonum habebit pro malo quod mihi intulerit. » Hæc de rege ad præsens succincte memorasse sufficiat, jamque ad destinatum narrandi ordinem sermo recurat. Cum igitur Anselmus, secundum quod prælibavimus, litteras a Northmannia destinatas suscepisset, et rex de Dofris a colloquio Roberti comitis Flandriæ Rovecestram, ubi tunc ipse Anselmus erat, venisset, in secretum locum Anselmus regem tulit, eumque taliter allocutus est: « In utroque dubius pendet adhuc, domine mi rex, animus meus, utrum videlicet acquiescam pontificatum suscipere, annon. Verum si me ad susceptionem illius ratio perduxerit, volo brevi prænoscas quid velim facias. Volo equidem ut omnes terras quas Ecclesia Cantuariensis, ad quam regendam electus sum, tempore beatæ memoriæ Lanfranci archiepiscopi tenebat, sine omni placito et controversia ipsi Ecclesiæ restituas, et de aliis terris quas eadem Ecclesia ante suum tempus habebat, sed perditas nondum recuperavit, mihi rectitudinem judiciumque consentias. Ad hæc volo ut in iis quæ ad Deum et Christianitatem pertinent, te meo præcæteris consilio credas, ac sicut ego te volo terre-

HENSCHENII NOTÆ.

^a Fuit eo anno cyclo lunæ xi, solis x, littera Dominicali B, Pascha celebratum xvii Aprilis, dies Cinerum sive initium Quadragesimæ ii Martii.

^b Abbatia S. Albani, in agro Hertfordensi, constructa ab Offa rege Merciorum, et a Lanfranco archiepiscopo instaurata et possessionibus aucta. Colitur S. Albanus xxii Junii, quo die Diocletiano est martyrio coronatus.

^c Allodium est prædium liberum, nulli servituti obnoxium, sive ex solido concessum sine onere, quod ipsum indicat vocis etymon Al-od, quod est,

plane vacuum. Consule Seldenum et Glossarium Spelmanii.

^d Gundulfus Roffensis ex cœnobio Beccensi assumptus fuerat, aditente B. Lanfranco an 1077; et episcopatum magna cum laude tenuit usque ad vii Martii anni 1108.

^e Maurilio Rotomagensi archiepiscopo supra memorato (qui mandatum Anselmo dederat ut non recusandi quatenusque magnam prælaturam), Joannes successit an. 1067, Joanni Guillelmus hic anno 1079, et sedit usque ad 1110.

num habere dominum et defensorem, ita et tu me spirituales habes patrem et animæ tuæ provisorem. De Romano quoque pontifice Urbano quem pro apostolico hucusque non recepisti, et ego jam recepi atque recipio, ei que debitam obedientiam et subjectionem exhibere volo, cautum te facio ne quod scandalum inde oriatur in futuro. De his, quæso, tuæ voluntatis sententiam edicito, ut, ea cognita, certior fiam quo me vertam. » Rex itaque, vocato ad se Wilhelmo^a Dunelmensi episcopo, et Roberto comite de Mellentio, iussit ut ei præsentibus, quæ dixerat, iteraret. Fecit imperata, et rex sibi per consilium ita respondit: « Terras de quibus Ecclesia saisita^b quidem fuerat sub Lanfranco omnes eo quo tunc erant tibi modo restituam, sed de illis quas sub ipso non habebat, præsentem nullam tecum conventionem instituo. Verumtamen, de his et aliis, credam tibi sicut debeo. » Finierat rex in istis et ab invicem discesserunt.

Deinde, paucis diebus interpositis, rex ipse consensum quem a Northmannis super Anselmo, juxta quod præfati sumus, expetierat, per epistolas accepit. Et veniens in villam suam quæ Windlesora^c vocatur, Anselmum per se suosque convenit, quatenus et secundum totius regni de eo factam electionem pontifex fieri ultra non negaret, et terras Ecclesiæ quas ipse rex, defuncto Lanfranco, suis dederat pro statuto servitio, illis ipsis hæreditario jure tenendas, causa sui amoris, condonaret. Sed Anselmus nolens Ecclesiam, quam necdum re aliqua investierat, exspoliare, terras, ut petebatur, nullo voluit pacto concedere, et ob hoc, orto inter eum et regem dissidio, quod primum quoque de pontificatu ejus agebatur, indefinitum remansit. Unde Anselmus oppido lætatus est, sperans se hac occasione a prælationis onere per Dei gratiam exonerandum. Jam enim cum virga pastoralis curam quam super Beccum abbas susceperat, pro descripta superius absolutione, ipsi Becco restituerat. Et nunc eo quod terras Ecclesiæ injuria dare nolebat, episcopalis officii onus sese lætus evasisse videbat. Verum cum decurso non exiguo tempore clamorem omnium, de Ecclesiarum destructione conquerentium, rex amplius ferre nequiret, virum ad se Wintoniæ, adunato ibi conventu nobilium, venire fecit ac multis bonis et Ecclesiæ

Dei profuturis promissionibus illectum, primum Ecclesiæ Anglorum suscipere suasit atque persuasit. Ille igitur more et exemplo prædecessoris sui inductus, pro usu terræ, homo regis factus est, et sicut Lanfrancus suo tempore fuerat, de toto archiepiscopatu saisiri iussus est.

Venit posthæc Cantuariam vii Kalend. Octobris atque immensa monachorum, clericorum totiusque plebis alacritate susceptus ad regendam Ecclesiam Dei locum pontificis magno deductus honore ascendit. Eodem die venit Cantuariam a rege missus quidam nomine Ranulphus^d, regiæ voluntatis maximus exsecutor, qui, sprete consideratione pietatis ac modestiæ, placitum contra eum ipsa die instituit; et ferus ac tumens, tantum Ecclesiæ gaudium conturbare non timuit. Quæ res cunctorum animos graviter vulneravit, conquerentium ac nimis indigne ferentium tanto viro tantam injuriam fieri, ut nec primum quidem suæ dignitatis diem permetteretur in pace transigere. Quorum indignationi hoc quoque non parum doloris adiciebat, quod negotium unde agebatur ad jura Ecclesiæ pertinebat, nec in aliquo regalis iudicii definitionem respiciebat. Igitur eo tempore nimis atroci plaga percussi sunt homines ipsius Ecclesiæ. Unde Anselmus vehementissime dolens, sed regi contraire non valens, ex præsentibus futura conjecit; et quia multas in pontificatu angustias foret passurus, intellexit atque prædixit. Accedens itaque ad novum sibi insolitum genus serviendi Deo, juxta Salomonem, stabat in timore, et præparabat animam suam ad tentationem, sciens omnes pie volentes in Christo vivere tribulationem necessario pati oportere.

Instante vero tempore suæ consecrationis, venit ex more Thomas^e archiepiscopus Eboracensis, et omnes episcopi Angliæ, Cantuariam, eumque debita veneratione ibi pontificem consecraverunt pridie nonas Decembris. Duo tamen episcopi, Vigornensis^f videlicet et Exoniensis^g, infirmitati detenti, huic consecrationi interesse non valuerunt. Sed nuntiis apicibusque directis, absentiam suam coepiscoporum suorum præsentia hac in causa præsentem et consentaneam fore denuntiaverunt. Verum cum ante ordinandi pontificis examinationem Walchelinus^h

HENSCHENII NOTÆ.

^a Hunc Guilielmum Dunelmensem Malmesburien- sis depingit, ut fœdum regis assentatorem, omnium- que turbarum S. Anselmo succitatarum signiferum, alias suo episcopatu utilem, quem tenuit varia fortuna usque ad an. 1097.

^b Saisire in possessionem mittere, alias investire, ejus composita dissaisire, possessione exuere; et resaisire, in possessionem restituere. Vox origine Gallica, et apud Gallos nunc violentam occupationem significans.

^c De Windlesora villa pluribus agitur xxiii Aprilis, in Analectis post Acta S. Georgii, cap. 11, tanquam de Garteriani ordinis natali loco.

^d Ranulphum Dunelmensem coloribus suis describit

Malmesburiensis, tanquam consultorem et exsecutorem omnium de rebus sacris nundinationum per Angliam; qui Dunelmensem episcopatum oblato pretio emerit an. 1099, ac tenuit an. 29.

^e Thomas, hujus nominis primus archiepiscopus Eboracensis, institutus anno 1070, mortuus 1100, valde laudatur ascriptoribus.

^f Wigorniensis episcopus erat S. Wulstanus, an. 1062 consecratus, mortuus an. 1095, 19 Januarii, quando ejus Acta illustravimus.

^g Osbernus Exoniensis episcopus, sedit ad an. 1074 ad 1103, ad quem est epistola infra l. iii, n. 15.

^h Creatus est Wintoniensis episcopus Walkelinus

Wentanus episcopus, rogatu Mauriti * episcopi Londoniensis cuius hoc officium est, ecclesiastico more electionem scriptam legeret, mox in primo versu Thomas Eboracensis graviter offensus eam non jure factam conquestus est. Nam cum diceretur: « Fratres et coepiscopi mei, vestrae fraternitati est cognitum quantum temporis est ex quo, accidentibus variis eventibus, hæc Dorobernensis Ecclesia totius Britanniae metropolitana suo sit viduata pastore, » subintulit dicens: « Totius Britanniae metropolitana? Si totius Britanniae metropolitana, Ecclesia Eboracensis quæ metropolitana esse scitur, metropolitana non est. Et quidem Ecclesiam Cantuariensem primatem totius Britanniae esse scimus, non metropolitanam. » Quod auditum ratione subnixum esse, quod dicebat intellectum est. Tunc statim scriptura ipsa mutata est, et pro totius Britanniae metropolitana, totius Britanniae primas scriptum est, et omnis controversia conquievit. Itaque sacravit eum ut totius Britanniae primatem. Cum igitur inter sacrandum, pro ritu Ecclesiae, textus Evangelii super eum ab episcopis apertus, tentus et peracta consecratione fuisset inspectus, hæc in summitate paginae sententia reperta est: « Vocavit multos, et misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia; et cœperunt simul omnes excusare. » Deinde jam consummato ordinationis suæ die octavo, Cantuariam egrediens ad curiam regis pro imminente Nativitate Domini vadit. Quo perveniens, hilariter a rege totaque regni nobilitate suscipitur.

Ea tempestate rex Northmanniam fratri suo Roberto toto conamine auferre laborans, multam et immensam undecunque collectam pecuniam in hoc expendebat, adeo ut nonnullas etiam difficultates pateretur, quas regiam pati excellentiam incedens videbatur. Suasus igitur ab amicis suis novus pontifex, quingentas argenti libras regi obtulit, sperans et pollicentibus credens sese pro hoc ejus deinceps gratiam firmiter adepturum, et quæ Dei sunt intendere volentem fautorem in cunctis habiturum, necne rebus ecclesiasticis intus et extra pacem tuitionemque illius contra omnes æmulos acquisiturum. Rex ergo tali oblatione audita, bene rem quidem laudando respondit; sed quidam malignæ mentis homines regem, ut fieri solet, ad hoc perduxerunt quatenus oblatam pecuniam spernendo recipere non acquiesceret.

« Tu, inquit, eum præ cæteris Angliæ principibus honorasti, ditasti, exaltasti; et nunc cum tua necessitate considerata duo millia, vel certe, ut levissime dicatur, mille libras pro agendis munificentiae tuæ gratiis tibi dare deberet, quingentas (pro pudor!) offert. Sed paululum sustine, faciemque tuam super eo commuta, et videbis quod consueto

aliorum ductus terrore, ovans ad tuam benignitatem recuperandam quingentis quas offert totidem libras adjiciet. » Siquidem hunc ipse rex morem erga cunctos quibus dominatur, habebat, ut cum quis eorum aliquid ei pecuniarum etiam solius gratiæ obtentu offerebat, oblatum, nisi quantitas rei voto illius concurreret, sperneret. Nec offerentem in suam ulterius amicitiam admittebat, si ad determinationem suam oblatum munus non augeret. Opinati sunt ergo illi maligni Anselmum quoque hoc more terrendum atque ad explendam regis voluntatem aucta pecunia illico promovendum. Verum *mentita est iniquitas sibi* (Psal. xxvi, 12). Itaque mandatur illi regem oblatam pecuniam refutare, et miratus est. Aditoque rege, sciscitatus est utrum ab eo tale mandatum processerit, annon. Audit vere processisse, et statim postulans ait: « Ne, mi domine, precor, hoc facias ut quod in præsentiarum offero suscipere abnuas. Licet enim primum sit, non tamen extremum archiepiscopi tui donum erit. Et fateor, utilius tibi est, et honestius a me pauca cum amica libertate, et saepe suscipere, quam violenta exactione mihi multa simul sub servili conditione auferre. Amica nempe libertate me et omnia mea ad utilitatem tuam habere poteris, servili autem conditione nec me nec mea habebis. » Ad quæ, iratus rex: « Sint, inquit, cum jurgio tua tibi, sufficient mea mihi. Vade. » Surrexit ergo et exiit reputans apud se, forte non sine præmonitione, primo ad sedem suam introitus Dei evangelium lectum fuisse: *C Nemo potest duobus dominis servire* (Matth. vi, 24). Et alacrior in ipsum reversus: « Benedictus sit, ait, omnipotens Deus, qui me sua misericordia immunem servavit ab omni infamia. Si enim hæc quæ obtuli rex gratiose suscepisset, profecto a malignis hominibus, qui exundant, jam ante pro episcopatu promissa, et nunc sub callida oblatione reddita fuisset putatum. Sed modo quid agam? Præsignatum utique munus pro redemptione animæ suæ pauperibus Christi dabo, non illi; et quo ei suam gratiam infundat, neque ab omni malo defendat, devotus orabo. » Quæsitæ dehinc per internuntios, sed quia pecuniam duplicare noluit, minime acquisita gratia ejus, a curia, festivitate finita, recessit sollicitus agens oblato munere, ut proposuerat, Christi pauperes recreare.

Veniens autem in villam suam, quæ Herga [at. Berga] vocatur, dedicavit illic ecclesiam quam Lanfrancus quidem fabricaverat, sed morte præventus sacrare nequiverat. Inter quam dedicationem venerunt illuc duo canonici de Sancto Paulo ab episcopo Londoniæ missi, litteras ex parte episcopi deferentes, in quibus ut ipsam dedicationem, donec simul inde loquerentur, differret, deprecatus est. Dicebat

HENSCHENI NOTÆ.

an. 1070 ad 1097, laudatus præsul, nisi quod erga monachos iniquior fuerit: alibi Walchemus scribitur et forsitan melius.

* Mauriti Londoniensis institutus an. 1087, vi-

ginti annis sedem tenuit, et ecclesiam S. Pauli exustam restaurans, fecit opus tota Anglia famosissimum, nupero incendio Londiniensi consumptum.

anım ipsam ecclesiam in sua parochia esse, et ob hoc, licet in terra archiepiscopi fuerit, dedicationem illius ad se pertinere. Audiens hoc Anselmus et antecessorum suorum antiquam consuetudinem sciens, ratus est ab ipso ministerio pro hominum precibus non cessandum, nec fecit. Si quidem mos et consuetudo archiepiscoporum Cantuariensium ab antiquo fuit et est, ut in terris suis ubicunque per Angliam sint, nullus episcoporum præter se ius aliquod habeat, sed humana simul et divina omnia velut in propria diocesi in sua dispositione consistent. Anselmus tamen nulli quidquam injuriarum, quasi libera utens potestate, facere volens, diligenti postmodum inquisitione consuetudinis hujus certitudinem studuit investigare quatenus si eam ratam non fuisse constaret, amodo ab ea temperaret. Supererat adhuc beatæ memoriæ Wolstanus episcopus unus et solus de antiquis Anglorum Patribus, vir in omni religione conspicuus, et antiquarum Angliæ consuetudinum scientia apprime eruditus. Hunc Anselmus de negotio consuluit, et quo simplicem sibi veritatem innotesceret, postulavit. Quo ille suscepto, scripsit illi hæc :

« Reverendissimo ac beatissimo vitæ sanctitate et summæ sedis dignitate prælato, ANSELMO archiepiscopo, WOLSTANUS servorum Dei minimus, Wigorniensis Ecclesiæ episcopus merito indignus, orationum obsequia, fidelique ex charitate servitia.

« Novit prudentia vestra quotidianos labores et C oppressiones sanctæ Ecclesiæ, malignis eam opprimentibus et ipsis quos oportuerat eam tueri, auctoribus existentibus. Ad hos repellendos, et contra tales sanctam Ecclesiam defendere, sanctitas vestra locata est in summa arce. Ne igitur dubitet, non eam sæcularis potentiæ timor humillet, non favor incliniet, sed fortiter incipiat, incepta cum Dei adiutorio perficiat; insurgentibus obsistat, opprimentes reprimat, sanctamque matrem nostram contra tales defendat. De his autem unde nobis dignitas vestra scribere et nostræ parvitatæ consilium est dignata quærere, quantum recordari possumus, dicere non omittimus. Hanc denique unde consuluit causam ventilari nunquam audivimus, quia nullus aliquando exstitit qui hanc Cantuariensi archiepiscopo potestatem adimere vellet, et ne dedicationem propriarum duntaxat Ecclesiarum publice faceret, defenderet. Exstant quippe et in nostra diocesi altaria, et quædam etiam Ecclesiæ in his scilicet villis quas Stigandus^a, vestræ excellentiæ prædecessor, haud tamen jure ecclesiasticæ hæreditatis, sed ex dono posederat sæcularis potestatis, ab ipso dedicata nostris et antecessoris nostri temporibus, nobis inconsultis, nec antea nec postea inde calumniantibus, utpote

HENSCHENII NOTÆ.

^a Stigandus sedem Cantuariensem invasit anno 1052, et ab ea depositus, mortuus est sub finem anni 1070.

^b Ferrarius ex Cambdeno putat haud longe Camæroduno fuisse *Harlinges*, in Essexia; ubi Idumani fluvii amplissimum æstuarium commodam quantæ-

A hanc spirituales potestatem ejusdem metropolitani episcopi esse scientibus. Judicium tamen hinc agitur, aut hoc ex jure sibi judicatum aliquando minime audivimus, sed quod in nostra diocesi eum fecisse libere agnovimus, in aliorum etiam facere posse credimus. Ecce quantum inde reminisci aut scire potuimus prudentiæ vestræ intimavimus, jam quid faciendum sit ipsa consideret. Valeat paternitas vestra, et oret pro nobis.

Roboratus igitur Anselmus ex istis, atque ex multis aliorum, quos longum est enumerare, testimoniis, secure deinceps suorum morem antecessorum æmulabatur, non solum ecclesias inconsultis episcopis sacrans, sed et quæque divina officia in cunctis terris suis per se suosve dispensans.

B Evolutis dehinc aliquantulis diebus, ex præcepto regis omnes fere episcopi, una cum principibus Angliæ ad Hastings^b convenerunt, ipsum regem in Northmanniam transfretaturum sua benedictione et concursu prosecuti. Venit et Pater Anselmus, suis quam maxime orationibus per marina pericula regem protegendo ducturus. Morati vero sunt ibi rex et principes plus uno mense, vento transitum regi prohibente. In qua mora Anselmus sacravit, in ecclesia sanctæ Dei genitricis Mariæ quæ est in ipso castello, Robertum^c ad regimen Ecclesiæ Lincolnensis, ministrantibus sibi in hoc officio septem de suffraganeis episcopis suis^d. De qua tamen consecratione quidam de episcopis atque principibus conati sunt contra Anselmum scandalum movere, intendentes ad hoc ut eundem episcopum absolute absque debita professione consecraret. Quod nullo jure fulti ea solummodo re sunt aggressi, quia putabant se animo regis aliquid ex conturbatione Anselmi unde lætaretur inferre, scientes eum pro superscripta causa adversus ipsum non parum esse turbatum. Sed Anselmus ex his nihil rancoris mente concipiens, placito vultu nulla ratione assensum eis præbere, nec episcopum, nisi primo suscepta professione ab eo de subjectione et obedientia sua, sacrare voluit. Rex quoque, ubi quid episcopi moliebantur audivit, asseruit se nullo pacto consensurum ut pro inimicitia quam contra archiepiscopum habebat, matri suæ Ecclesiæ Cantuariensi de sua dignitate quid quisque detraheret.

Eo tempore curialis juvenus ferme tota crines suos juvenularum more nutrebat; et quotidie pexa, ac irreligiosis nutibus circumspectans, delicatis vestigiis, tenero incessu, obambulare solita erat. De quibus cum in capite jejunii sermonem in populo ad missam suam et ad cineres confluentem idem Pater habuisset, copiosam turbam ex illis in poenitentiam egit, et attonsis crinibus, in virilem formam redegit. Illos autem quos ab hac ignominia revocare nequivit,

vis classi præbet stationem.

^c Tenuit Robertus episcopatum Lincolnensem ad an. 1122.

^d Cantuariensis Ecclesiæ suffraganeæ sedes numerantur universim 11.

e cinerum susceptione, et a suæ absolutionis benedictione suspendit. Erat autem in his et huiusmodi prudenter ac libere agens. Necne solius iustitiæ respectum præ oculis in omnibus habens, qualiter ad Dei servitium iustitiamque colendam regem provocaret studiosius intendit.

Die igitur quadam ad eum ex more ivit, et iuxta illum sedens, eum his verbis alloqui cœpit: « Mare te, domine mi rex, transitorium et Northmanniam tuæ ditioni subjugaturum disposuisti. Verum quæ hæc et alia quæ desideras tibi prospere cedant; obsecro primum fer opem et consilium qualiter in hoc regno tuo Christianitas, quæ jam fere tota in multis periit, in statum suum redigi possit. » Respondit: « Quam opem, quod consilium? Jube, ait, si placet, concilia ex antiquo usu renovari, quæ perpetua acta sunt in medium revocari, revocata examinari, examinata redargui, redarguta sedari. Generale nempe concilium episcoporum, ex quo rex factus fuisti, non fuit in Anglia celebratum, nec retroactis pluribus annis. Quapropter multa crimina erupuerunt, et nullo qui ea recideret existente in nimium robur per pravam consuetudinem excreverunt. » At ille: « Cum, inquit, mihi visum fuerit de his agam, non ad tuam sed ad meam voluntatem. Sed in hoc aliud tempus expendetur. » Et adjecit subsannans: « Tu vero in concilio unde loqueris? » Tunc ille: « Nefandissimum Sodomæ scelus, ut illicita consanguineorum connubia, et alia multa rerum detestandarum facinorosa negotia taceam, scelus, inquam, Sodomæ noviter in hac terra divulgatum jam plurimum pullulavit, multosque sua immanitate foedavit. Cui, fateor, nisi districtius a te prodiens sententia iudicii, et ecclesiasticæ vigor disciplinæ celerius obviet, tota terra non multo post Sodoma fiet. Sed conemur una, quæso, tu regia potestate et ego pontificali auctoritate quatenus tale quid inde statuatur, quod cum per totum fuerit regnum divulgatum, solo etiam auditu quicumque illius fautor est, paveat et deprimatur. » Non sederunt hæc animo principis, et paucis ita respondit: « Et in hac re quid fieret pro te? Si non, inquit Anselmus, pro me, spero fieret pro Deo, et te. Sufficit, dixit, nolo inde ultra loquaris. » Tacuit ille, sed mox verba sua vertit ad alia dicens: « Est et aliud cui tuam industriam intendere vellem, et intendendo consilii tui manum extendere. Abbatibus quamplures sunt in hac terra suis pastoribus destituti. Quamobrem monachi, relicto ordine suo, per luxus sæculi vadunt, et sine confessione de hac vita exeunt. Unde consulo, precor, moneo, quatenus tanta re diligenter inspecta, secundum voluntatem Dei, abbates illis instituas, ne in destructione monasterium et perditione monachorum tibi, quod absit, damnationem acquiras. » Non potuit amplius spiritum

A suum rex cohibere, sed oppido turbatus, cum iracundia dixit: « Quid ad te? Nunquid abbatibus non sunt meæ? Hem, tu quod vis agis de villis tuis; et ego non agam quod volo de abbatibus meis? » Ait: « Tuæ quidem sunt ut illas quasi advocatus defendas atque custodias, non tuæ autem ut invadas aut devastes. Dei scimus eas esse, ut sui ministri inde vivant, non quo expeditiones et bella tua inde fiant. Denique villas et quamplures redditus habes, unde pleniter administrare tua potes. Ecclesiis, si placet, sua dimitte. Pro certo, inquit, noveris mihi valde contraria esse quæ dicis. Nec enim antecessor tuus auderet ullatenus patri meo talia dicere: et nihil faciam pro te. » Intellexit ergo Anselmus se verba in ventum proferre; et surgens abiit.

B Reputans autem in huiusmodi responsis nonnihil pristinam iram operari, et considerans offenso principis animo nequaquam posse pacem rebus dari; quo et rebus consuleret et liberius, favente sibi regali providentia, Deo fructificaret, humili per episcopos prece regem deprecatus est, ut in amicitiam sui sese gratis admitteret. « Quod si, ait, facere non vult, cur nolit edicat; et si offendi, satisfacere paratus sum. » Relata sunt ista ad regem, et respondit: « De nulla re illum inculpo, nec tamen ei gratiam meam, quia non audio quare, indulgere volo. » Quod cum episcopi viro retulissent, percunctatus est quidnam illud esset quod, quia non audiebat, preces suas exaudire nolebat. « Mysterium hoc, inquit, planum est. Nam si pacem ejus vis habere, necessario te oportet ei de pecunia tua copiose præbere. Jam nuper obtulisti ei quingentas libras; sed quoniam parum sibi visum est, noluit illas recipere. Nunc si vis nostro consilio credere, et quod in simili negotio facimus te quoque facere suademus: ipsas ei quingentas libras ad præsens da, et tantundem pecuniæ quam ab hominibus tuis accipies illi promitte; et confidimus quod et tibi amicitiam suam restituet, et tuam ut voles pacem habere permittet. Aliam qua ex eas viam non videmus; nec nos pari angustia clausi saliam exeundi habemus. » At ille continuo intelligens qui consilii huius effectus prætenderet, ait: « Absit hic exitus a me! Nam cum ipse mihi juxta quod dicitis, nullam alicujus offensæ calumniam imponat, et tamen tantum iratus est mihi ut nonnisi mille libris argenti pacari queat: forte si nunc novus episcopus hac eum donatione pacarem, ex ipso usu alia vice similiter irascetur, ut pari voto pacaretur. Amplius: Homines mei, post obitum venerabilis memoriæ Lanfranci antecessoris mei, deprædati sunt et spoliati, et ego cum hucusque nihil eis unde revestiri possint contulerim, jam eos nudos spoliarem, imo spoliatos excoriarem? Absit! Nihil quoque minus hoc absit a me, amorem domini mei facto ostendere venalem esse Fidem ei

HENSCHENII NOTÆ.

* Spelmannus in Catalogo conciliorum, ultimum generale concilium statuit Enhamense, quod hortatu Ælfrici Dorobernensis et Wulstani Eboracensis ab

Ethelredo rege indictum fuit, anno 1009: sub novo autem Northmannorum dominatu mire collapsæ res ecclesiasticæ reformatione magna egebant. Infra

debeo et honorem, et ego illi hoc dedecus facerem, scilicet gratiam suam quasi equum vel asinum villibus nummulis emerem? Emptum denique amorem ejus utique tanti pendere postea quantum pretium pro eo datum aestimarem. Sed longe sit a me sublimitatem tantæ rei humili pretio comparare. Magis autem satagite, quo gratis et honeste me sicut archiepiscopum Cantuariensem et Patrem suum spirituales diligat, et ego ex mea parte dabo operam ut me et mea ad servitium et voluntatem ejus juxta quod debeo exhibeam. » Dixerunt: « Scimus quod saltem oblatas ei quingentas libras non negabis. » Respondit: « Nec ipsas utique illi amplius dabo, quia cum eas sibi offerrem suscipere noluit, et jam plurimam partem earum ut promisi pauperibus dedi. » Nuntiata sunt ista regi, et jussit hæc ei contra referri: « Heri magno, et hodie illum majori odio habeo, et sciat revera quod cras et deinceps acriori et acerbiori odio semper habeo. Pro Patre vero vel archiepiscopo nequaquam illum ultra tenebo, sed benedictiones et orationes ejus exsecrans penitus respuo. Eat quo vult, nec me transfretaturum pro danda benedictione diutius expectet. » Festinantius igitur a curia discessimus, et ipsum voluntati suæ reliquimus. Et ipse quidem in Northmanniam transiit, expensaque immensa pecunia eam sibi nullatenus subigere potuit. Infecto itaque negotio in Angliam reversus est.

Quem consistentem in quadam villa, quæ tribus milliariis a Sceftesberia distans Hingheham vocatur, Anselmus adiit, eique suam voluntatem in hoc esse innotuit, ut Romanum pontificem pro pallii sui petitione adiret. Ad quod rex: « A quo, inquit, papa illud requirere cupis? » Erant quippe illo tempore duo, ut in Anglia ferebatur, qui dicebantur Romani pontifices a se invicem discordantes, et Ecclesiam Dei inter se divisam post se trahentes: Urbanus videlicet, qui primo vocatus Odo fuerat episcopus Ostiensis; et Clemens, qui Wibertus appellatus fuerat, archiepiscopus Ravennas. Quæ res ut de aliis mundi partibus sileam, per plures annos Ecclesiam Angliæ in tantum occupavit, ut ex quo venerandæ memoriæ Gregorius, qui antea vocabatur Hildebrandus, defunctus fuit; nulli, loco papæ, usque ad hoc tempus subdi vel obedire voluit. Sed Urbano jamdudum pro vicario beati Petri ab Italia Galliaque recepto, Anselmus etiam utpote abbas de Northmannia eum pro papa receperat, et sicut vir nominatissimus, nec non auctoritate plenus ejus litteras susceperat, eique velut summo sanctæ Ecclesiæ pastori suas direxerat. Requisitus ergo a rege a quo papa usum pallii petere voluisset, respondit: Ab Urbano.

HENSCHENII NOTÆ

tamen libro ut, num. 6, videtur indicari aliquod generale concilium sub Lanfranco.

^a Cœperat illud schisma sub S. Gregorio VII, uti dicitur ad ejus diem natalem xxv Maii, contra quem erat Wibertus archiepiscopus Ravennas, agente Henrico imperatore anno 1083 creatus, et Clemens dictus. At mortuo S. Gregorio successit ei Desiderius abbas Casinensis, an. 1086 et Victor III dictus: cui

A Quo rex audito, dixit illum pro apostolico se nondum accepisse, nec suæ vel paternæ consuetudinis eatenus exstitisse, ut præter suam licentiam aut electionem aliquis in regno Angliæ papam nominaret, et quicumque sibi hujus dignitatis potestatem vellet præripere, unum foret ac si coronam suam sibi conaretur auferre. Ad quæ Anselmus admirans in medium protulit quod supra retulimus, se videlicet antequam episcopus fieri consentiret, ei apud Rovecestram dixisse quod ipse abbas Beccensis existens Urbanum pro papa susceperit, nec ab illius obedientia et subjectione quoque modo discedere voluerit. Quibus ille auditis, iræ stimulis exagitatus protestatus est illum nequaquam fidem quam sibi debebat simul et apostolicæ sedis obedientiam, contra suam voluntatem, posse servare. Anselmus igitur, salva ratione sua, quam de subjectione et obedientia Romanæ Ecclesiæ in medium tulerat, petivit inducias ad istius rei examinationem; quatenus episcopis, abbatibus, cunctisque regni principibus una coenutibus communi assensu definiretur utrum, salva reverentia et obedientia sedis apostolicæ, posset fidem terreno regi servare, annon. Quod si probatum, inquit, fuerit utrumque fieri minime posse, fateor, malo terram tuam, donec apostolicum suscipias, exeundo devitare, quam beati Petri ejus que vicarii obedientiam vel ad horam abnegare. Dantur ergo induciæ, atque ex regia sanctione ferme totius regni nobilitas quinto Idus Martii pro ventilatione istius causæ in unum apud Rochingheham coit.

Fit itaque conventus omnium Dominico die ^b in ecclesia quæ est in ipso castro sita ab hora prima, rege et suis secretius in Anselmum consilia sua studiose textentibus. Anselmus autem episcopis, abbatibus et principibus ad se a regio secreto vocatis, eos et assistentem monachorum, clericorum, laicorum numerosam multitudinem hac voce alloquitur: « Fratres mei, filii Ecclesiæ Dei, omnes dico qui hic congregati estis in nomine Domini, precor, intendite, et causæ propter quam ventilandam adunati estis, pro viribus opem vestri consilii ferte. Quæ autem ipsa causa sit, brevi qui nondum pleniter audistis, si placet, audite. Verba quædam orta sunt inter dominum nostrum regem et me, quæ quandam videntur dissensionem generare. Nam, cum nuper licentiam adeundi Urbanum sedis apostolicæ præsulem juxta morem antecessorum meorum pro pallii mei adeptione ab eo postulassem, dixit se Urbanum ipsum pro papa necdum suscepisse, et ideo nolle me ad eum illius rei gratia propere. Quinetiam ait, si eundem Urbanum aut

successit anno 1088 Odo episcopus Ostiensis, Urbanus II appellatus.

^b Dominica v Quadragesimæ, quæ vulgo Dominica Passionis dicitur, incidit anno 1095 in diem v Idus Martii citatum, id est mensis prædicti diem xi ac dein Pascha fuit celebratum xxv ejusdem Martii, littera Dominicali G

quemlibet alium sine mea electione et auctoritate in regno meo pro papa suscipis aut susceptum tenes, contra fidem quam mihi debes facis, nec in hoc me minus offendis, quam si coronam meam mihi tollere conareris. Unde scias in regno meo nullum te participium habiturum, si non apertis assertionibus probavero te omnis obedientiae subjectionem Urbano de quo agitur, pro voto meo, negaturum. Quod ego audiens, admiratus sum. Siquidem abbas eram, ut nostis, in alio regno per misericordiam Dei conversatus ad omnes sine querela. Nulla vero spe vel desiderio pontificatus, sed quibusdam rationabilibus causis, quas nullatenus omittere poteram, in hanc terram sum venire coactus. Ipso autem rege infirmato, omnes qui tunc aderatis ei ut matri suæ et vestræ scilicet Ecclesiæ Cantuariensi per institutionem pontificis ante mortem suam consuleret, pro voto consulistis. Quid dicam? Suscepto consilio, placuit illi et vobis in hoc opus eligere me. Objeci plurima, subducere me præsulatui gestiens, nec acquievestis. Professus sum inter alia me hunc de quo nunc querela ista conseritur Urbanum pro apostolico suscepisse, meque ab ejus subjectione quoad viveret vel ad horam discedere nolle; et qui ad hoc tunc temporis mihi contradiceret nemo fuit. Sed quid? Rapiistis me et coegistis onus omnium suscipere qui, corporis imbecillitate defessus, meipsum vix poteram ferre. In quo facto putabatis forsitan mihi ad votum servire. Sed quantum illud desideraverim, quam gratum habuerim, quantum in illo delectatus sim, dicere in præsentem quidem, cum nihil prosit, supervacuum æstimo. Votum ne quis in hac re conscientiam meam nesciens scandalizetur in me: fateor verum dico quia salva reverentia voluntatis Dei maluissem illa die, si optio mihi daretur, in ardentem rogum comburendus præcipitari, quam archiepiscopatus dignitate sublimari. Attamen videns importunam voluntatem vestram, credidi me vobis et suscepi onus quod imposuistis, confusus spe auxilii vestri quod polliciti estis. Nunc ergo, ecce tempus adest quo sese causa obtulit, ut onus meum consilii vestri manu levetis. Pro cuius consilii adeptione petivi inducias ab eo die quo mihi præfata verba dicta sunt, in hunc diem; quatenus in unum conveniretis, communi consilio investigaretis, utrumnam possim, salva fidelitate regis, servare obedientiam apostolicæ sedis. Petivi, inquam, inducias et accepi, et ecce gratia Dei adestis. Omnes itaque, sed vos præcipue, fratres et coepiscopi mei, precor et moneo, quatenus istis diligenter inspectis studiosius, sicut vos decet, quo inniti queam mihi consilium detis, ita ut et contra obedientiam papæ nihil agam, et fidem quam domino regi debeo non offendam. Grave siquidem mihi est vicarium beati Petri contemnendo abnegare; grave, fidem quam regi me secundum Deum servaturum promisi, violare; grave nihilominus quod dicitur, impossibile mihi fore unum horum, non violato altero, custodire. Ad hæc episcopi responderunt: « Consilium quod a

A nobis petis, penes te est; quem prudentem in Deo ac bonitatis amatorem esse cognoscimus, et ob hoc in tam profunda re consilio nostro non eges. Verum si, remota omni alia conditione, simpliciter ad voluntatem domini nostri regis consilii tui summam transferre velles, prompta tibi voluntate, ut nobis ipsis, consuleremus. Attamen, si jubes, verba tua ipsi domino nostro referemus, et cum audierimus quid inde sentiat, dicemus tibi. » Annuit ipse, et fecerunt ut dixerant. Præcepit itaque rex ut omnia in crastinum, quia dies Dominica erat, differrentur; et Anselmus ad hospitium suum, curiam mane repetiturus, reverteretur. Factum est ita. Et mane, juxta condictum, reversi sumus. Itaque Anselmus in medio procerum et conglobatæ multitudinis sedens, ita orsus est: « Si juxta quod a vobis, domini fratres, hesterno die, consilium de præsentem causa petivi, vel nunc dare velletis, acciperem. » At illi: « Quod heri respondimus, modo respondemus: scilicet, si pure ad voluntatem domini regis consilii tui summam transferre volueris, promptum, et quod in nobis ipsis utile didicimus, a nobis consilium certum habebis. Si autem secundum Deum, quod ullatenus voluntati regis obviare possit, consilium a nobis expectas, frustra niteris; quia in hujusmodi nunquam tibi nos adminiculari videbis. » Quibus dictis conticuervnt, et capita sua quasi ad ea quæ ipse illaturus erat dimiserunt. Tunc Pater Anselmus erectis in altum luminibus vivido vultu, reverenda voce ista locutus est: « Cum nos qui Christianæ plebis pastores, et vos qui populorum principes vocamini, consilium mihi principi vestro non nisi ad unius hominis voluntatem dare vultis; ego ad summum pastorem, et principem omnium, ego ad magni consilii angelum curram et in meo, imo in suo et Ecclesiæ suæ negotio, consilium quod sequar ab eo accipiam. Dicit beatissimo apostolorum Petro: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum; et quodcunque ligaveris super terram, erit et in cælis ligatum; et quodcunque solveris super terram, solutum et in cælis* (Matth. xvi, 18, 19). Communiter etiam apostolis omnibus: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit* (Luc. x, 16); *et qui tangit vos, sicut qui tangit pupillam oculi mei* (Zach. ii, 8). Hæc sicut principaliter beato Petro, et in ipso cæteris apostolis dicta accipimus, ita principaliter vicario beati Petri, et per ipsum cæteris episcopis, qui vices agunt apostolorum, eadem dicta tenemus; non cuilibet imperatori, non alicui regi, non duci, non comiti. In quo tamen terrenis principibus subdi ac ministrare debeamus docet et instruit idem ipse magni consilii Angelus, dicens: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Matth. xxii, 21). Hæc verba, hæc consilia Dei sunt. Hæc approbo, hæc suscipio, hæc nulla ratione exibo. Quare cuncti noveritis in communi, quod in his quæ Dei sunt vicario beati Petri obedientiam, et

In his quæ terrenæ domini mei regis dignitati jure competunt et fidele consilium et auxilium pro sensus mei capacitate impendami. Finierat Pater in istis. Omnes igitur assidentes oppido turbati, cum festinatione et magno tumultu surrexerunt,urbationem suam confusis vocibus exprimentes, ut eos illum esse reum mortis una clamare putares. Conversique ad illum, cum jurgio: « Scias, inquit, nos hæc verba tua minime domino nostro tua vice portaturos; » Quibus dictis ad regem reversi sunt. Quia ergo nemo cui verba sua regi deferenda tuto committeret, cum Anselmo remansit; ipsemet, ad regem ingrediens, quæ dixerat viva voce innotuit, illicoque reversus est. Ad quæ rex vehementer iratus, cum episcopis atque principibus, intentissime quærere cepit quid dictis ejus obijcere posset, nec invenit. Scandalizati ergo inter se, ab invicem sunt in partes divisi; et hic duo, ibi tres, illic quatuor in unum consiliabantur, studiosissime disquirentes si quo modo possent aliquod responsum contra hæc componere, quod et regiam animositatem deliniret, et prælibatas sententias Dei adversa fronte non impugnaret. Solus inter hæc Anselmus sedebat tantum innocentia cordis sui, et in misericordia Domini Dei fiduciam habens. Adversarii vero ejus conciliabula sua in longum protebantibus, ipse ad parietem se reclinans leni somno quiescebat. Facta itaque longa mora, redeunt episcopi cum nonnullis principibus a rege, hæc viro dicentes: « Vult dominus noster rex omissis aliis verbis a te sub celeritate sententiam audire; de his videlicet quæ inter illum et te dicta fuerunt apud Ilingheham, unde petisti inducias in hunc diem respondendi. Res nota est, et expositione non indiget. Verumtamen noveris totum regnum conquiri adversum te quod nostro communi domino conaris decus imperii sui coronam auferre. Quicumque enim regis dignitatis ei consuetudines tollit, coronam simul et regnum tollit. Unum quippe sine alio decenter haberi non posse probamus. Sed recogita, rogamus te, et Urbani illius qui offenso domino rege nihil tibi prodesse, nec ipso peccato tibi quidquam valet obesse, obedientiam abjice, subjectionis jugum excute, et liber, ut archiepiscopum Cantuariensem decet, in cunctis actibus tuis voluntatem dominini regis, et jussionem exspecta: necne quod sceus egisti culpam agnosce, ac ut tibi ignoscat voto illius in quod a te inde petierit sapientis more concurre, quatenus inimici tui, qui casibus tuis nunc insultant, visa dignitatis tuæ sublevatione, erubescant. Hæc, inquam, hæc rogamus, hæc consulimus, hæc tibi tuisque necessaria esse dicimus, et confirmamus. » Respondit: « Quæ dicitis audio, sed, ut ad alia taceam, abnegare obedientiam domini papæ nullatenus volo. Jam dies declinat in vespem. Differatur, si placet, in crastinum causa ista; quo tractans mecum, respondeam quod Deus inspirare dignabitur. » Suspicati ergo illum aut quid diceret ultra nescire, aut metu addictum jam statim cœpto

A desistere, reversi ad regem persuaserunt inducias nulla ratione dandas, sed causa recenti examinatione discussa, supremam, si suis acquiescere consiliis nollet, in eum mox judicii sententiam inveli luberet. Erat autem quasi primus et prolocutor regis in hoc negotio Willhelmus supra nominatus Dunelmensis episcopus, homo linguæ volubilitate facetus, quam pura sapientia præditus. Hujus quoque discordii quod inter regem et Anselmum versabatur, erat auctor gravis, et incentor, regique sponderat se facturum, ut Anselmus aut Romani pontificis funditus obedientiam abnegaret, aut archiepiscopatus, reddito baculo et annulo, abrenuntiaret. Qua sponcione fretus rex, applaudebat sibi sperans illum vel abjurato apostolico infamem remanere in regno suo. B Et ista quidem volebat propterea quod omnem auctoritatem exercendæ Christianitatis illi adimere cupiebat. Nec enim regia dignitate integre se positum suspicabatur, quandiu aliquis in tota terra, vel etiam secundum Deum, nisi per eum quidquam habere (nota dico) vel posse dicebatur. Quam cordis illius voluntatem Dunelmensis intelligens, omni ingenio satagebat si quo modo Anselmum calumniosis objectionibus fatigatum regno eliminaret, ratus, ut dicebatur, ipso discedente, se archiepiscopatus solio sublimandum. Cum igitur regi persuasisset quæsitæ inducias Anselmo non esse dandas, comitatus quampluribus qui verba sua suo fulcirent testimonio, ad virum ingrediens, ait: « Andivi querimoniam regis contra te. Dicit quod quantum tua interest, cum sua dignitate spoliasti, dum Odonem episcopum Ostiensem sine sui auctoritate præcepti papam in sua Anglia facis, et sic spoliatum petis tibi inducias dare quo possis eandem spoliationem tuis adinventionibus justam esse demonstrare. Resti eum primo, si placet, debita imperii sui dignitate, et tunc denique de induciis age. Alioquin noveris illum sibi ipsi odium Dei omnipotentis imprecari, nosque fideles ejus imprecationi ipsius conniventes acclamare, si vel ad horam inducias dederit, quas tibi in crastinum dari precaris. Quare jam nunc evestigio ad domini nostri dicta responde, aut sententiam tuæ vindicem præsumptionis dubio procul in præsentem experiero. Nec jocum existimes esse quod agitur, imo in istis magni doloris stimulis urgemur. Nec mirum. Quod enim, dominus tuus et noster in omni dominatione sua præcipuum habebat, et quo eum cunctis regibus præstare cœtum erat, hoc ei quantum in te est inique tollis, tollens fidem cum sacramento quod ei feceras polluis, et omnes amicos ejus magna in hoc confusione involvis. » Audiens hæc Anselmus patienter sustinuit, moxque ad tantæ calumniæ nefas ita brevi respondit: « Qui propterea quod venerabilis sanctæ Romanæ Ecclesiæ summi pontificis obedientiam abnegare nolo, vult probare me fidem et sacramentum violare quod terreno regi debeo, adsit, et in nomine Domini me paratum inveniet et sicut debeo et ubi debeo respondere. » Quibus auditis, aspicien-

tes sese ad invicem, nec inventientes quid ad ista referrent, ad dominum suum reversi sunt. Protinus enim intellexerunt quod prius non animadverterunt, nec ipsum advertere posse putaverunt, videlicet archiepiscopum Cantuariensem a nullo hominum, nisi a solo papa, judicari posse vel damnari; nec ab aliquo cogi pro quavis calumnia cuiquam, eo excepto, contra suum vel respondere. Ortum interea murmur est totius multitudinis pro injuria tanti viri submissa inter se voce querentis. Nemo quippe palam pro eo loqui audebat ob metum tyranni. Verumtamen miles unus de multitudine prodians viro astitit flexis coram eo genibus, dicens: « Domine Pater, rogant te per me supplices filii tui ne turbetur cor tuum ex iis quæ audisti; sed memor esto beati Job vincentis diabolum in sterquilino, et vindicantis Adam quem ipse vicerat in paradiso. » Quæ verba dum Pater comi vultu accepisset, intellexit animum populi in sua secum sententia esse. Gavisus ergo exinde sumus et animæquiores effecti confidentes, juxta Scripturam, vocem populi vocem esse Dei. Quid agam? Si minas, si opprobria, si contumelias, si mendacia viro objecta singulatim describere voluero, timeo nimis judicari. Quæ tamen omnia pro fidelitate apostolicæ sedis æquanimiter sustinebat, et juvante Deo invicta quæque ratione destruebat, ostendens potius in veritate sese consistere atque in cunctis quæ negotii summa respiciebat Deum auctorem habere. Cum hæc omnia rex agnovisset, usque ad divisionem spiritus sui exacerbatus episcopis dixit: « Quid est hoc? Nonne mihi polliciti estis quod eum omnino ad velle meum tractaretis, judicaretis, damnaretis? » Cui Dunelmensis ita imprime tepide et silenter per singula loquebatur, ut omnis humanæ prudentiæ inscius et expers putaretur. Et adjecit: « Nox est. Jubeatur ad hospitium ire, et nos jam plene agnita ratione sua cogitabimus pro te, usque mane. » Hinc ad regis præceptum repetivimus hospitium nostrum. Mane autem reversi, sedimus in solito loco expectantes mandatum regis. At ille cum suis omnimodo perquirebat quid in damnationem Anselmi componere posset, nec inveniebat. Requisitus Willihelmus Dunelmensis quid ipse ex conducto noctu egerit apud se, respondit: « Nihil rationis posse afferri ad enervationem rationis Anselmi, præsertim cum omnis, inquit, ratio ejus innitatur verbis Dei, et auctoritati beati Petri. Verum mihi violentia videtur opprimendus: et ei regiæ voluntati non vult acquiescere, ablato baculo et annulo, de regno pellendus. » Non placuerunt hæc verba principibus. Et ait rex: « Quid placet, si hæc non placent? Dum vivo, parem mihi in regno meo utique sustinere nolo. Et si sciebatis eum tanto in causa sua robore fultum, quare permisistis me incipere placitum istud contra eum? Ite, ite, consiliamini; quia per vultum Dei si vos illum ad voluntatem meam non damnaveritis, ego damnabo vos. » Ad quæ Robertus quidam ipsi regi valde familiaris ita respondit: « De consiliis nostris quid

A dicam, fateor, nescio. Nam cum omni studio per totum diem inter nos illa conferimus, et quatenus aliquo modo sibi cohæreant conferendo conferimus, ipse nihil mali econtra cogitans dormit, et prolata coram eo statim uno labiorum suorum pulsu quasi telas aranæ rumpit. » Et vos, episcopi mei, quid dicitis? Dixerunt: « Dolemus quod animo tuo, domine, satisfacere non valemus. Primas est non modo istius regni, sed et Scotiæ et Hiberniæ, necne adjacentium insularum, nosque suffraganei ejus. Unde patet nos rationabiliter eum judicare vel damnare nullatenus posse, etiamsi aliqua culpa in eo, quæ modo non valet, posset ostendi. » Ait: « Quid igitur restat? Si eum judicare non potestis, nonne saltem omnis obedientiæ fidem ac fraternæ societatis amicitiam ei abnegare potestis? Hoc quidem, inquirunt, quoniam jubes facere possumus. Properate igitur, et quod dicitis citius facite, ut cum viderit se a cunctis despectum et desolatum, verecundetur, et ingemiscat se Urbanum me domino suo contempto secutum. Et quo ista securius faciatis, en ego primum in imperio meo penitus ei omnem securitatem et fiduciam mei tollo, ac deinceps in illo vel de illo nulla in causa confidere, vel eum pro archiepiscopo aut patre spirituali tenere volo. » Actis ex hinc pluribus ac diversis contra virum machinationibus, quæ ab incepta sui propositi norma eum avelerent, nec in aliquo proficientibus, tandem sociatis sibi abbatibus, episcopi retulerunt Patri quod dixerat rex, suam pro voto illius abnegationem quam prælibavimus ingerentes. Quibus ille respondens, ait: « Quæ dicitis audio. Sed cum propterea quod me ad beati Petri principis apostolorum subjectionem et fidelitatem teneo. Mihi omnem subjectionem, fidem et amicitiam, quam primati vestro et patri spirituali debetis, abnegatis, non recte proceditis. Absit tamen a me similem vobis vicem rependere. Verum fraternam paternamque vobis charitatem exhibens nitam, si pati non refugitis, vos ut fratres ac filios sanctæ matris Ecclesiæ Cantuariensis, ab hoc in quo lapsi estis trepido errore convertere, et per potestatem mihi a Domino datam ad viam rectitudinis revocare. Regi autem qui mihi omnem in regno suo securitatem adimit, meque pro archiepiscopo vel patre spirituali habere se amodo nolle dicit, omnem cum fidei servitio securitatem, quantum mea interest, spondeo; et paterno more diligentiam, animæ illius curam, si ferre dignabitur, habeo, retenta semper apud me Dei servitio, potestate, nomine et officio pontificatus Cantuariensis, qualicunque oppressione vexari contingat res exteriores. » Ad hæc ille respondit: « Omnino adversatur animo meo quod dicit, nec meus erit quisquis ipsius esse delegerit. Quapropter vos qui regni mei principes estis, omnem fidem et amicitiam, sicut episcopi fecerunt, ei denegate, quatenus appareat quid lucretur in ea fide, quam offensa voluntate mea servat apostolicæ sedi. » Dixerunt: « Nos nunquam fuimus homines ejus, nec fidelitatem quam ei non fecimus abjurare valemus.

Archiepiscopus noster est; Christianitatem in hac terra gubernare habet, et ea re nos qui Christiani sumus ejus magisterium dum hic vivimus declinare non possumus, præsertim cum nullius offensæ macula illum respiciat, quæ vos secus de illo agere compellat. Quod ipse repressa sustinuit ira rationi eorum palam, ne nimis offenderentur, contraire præcavens. Igitur episcopi hæc videntes confusione vultus sui operiti sunt, intelligentes omnium oculos in se converti, et apostasiam suam non injuste a cunctis detestari. Audires enim si adesses, nunc ab isto, nunc ab illo istum vel illum episcopum aliquo cognomine cum interjectione indignantis denotari; videlicet Judæ proditoris, Pilati vel Herodis, horumque similium. Qui paulo post singulatim requisiti a rege utrum omnem subjectionem et obedientiam, nulla conditione interposita, an illam solam subjectionem et obedientiam, quam præstenderet ex auctoritate Romani pontificis, Anselmo denegassent, cum quidam uno, quidam alio modo se hoc fecisse responderent; hos quidem, qui nulla conditione interposita, funditus ei quidquid prælato suo debebant se abiurasse professi sunt, juxta se sicut fideles et amicos suos honorifice sedere præcepit; illos vero qui in hoc solo quod præciperet ex parte apostolici sese subjectionem et obedientiam illi abnegasse dicere ausi sunt, ut perfidos ac suæ voluntatis inimicos procul in angulo domus sententiam suæ damnationis ira permotus jussit præstolari. Territi ergo et confusione super confusionem induti in angulum domus secesserunt. Sed reperto statim salubri et quo niti solebant domestico consilio, hoc est, data copiosa pecunia, in amicitiam regis recepti sunt. Anselmus autem sciens omnem sibi in Anglia securitatem a rege sublatam, mandavit ei dare sibi conductum quo cum suis portum maris tuto petens regno decederet, donec Deus tantæ perturbationi modum dignanter imponeret. Quo ipse audito gravi cordis molestia elanguit. Nam licet discessum ejus summopere desideraret, nolebat tamen eum pontificatus dignitate saesitum discedere, ne novissimum scandalum, quod inde poterat oriri, pejus fieret priore. Ut vero pontificatu illum dissaisiret, impossibile sibi videbatur. Turbatus itaque, et episcoporum consilio per quod in has angustias se devolutum querebatur omisso, cum principibus consilium iniit; quid facto opus esset inquisivit. Rogant illi quatenus vir cum summa pace moneatur ad hospitium suum redire, responsum regis super petitione sua mane recepturus. Fit juxta verbum illorum, et perturbatis etiam curialibus plurimis, hospitium repedavimus. Rati sunt quippe hominem a terra discedere; et ingemuerunt. At ille lætus et alacer sperabat se perturbationes et onera sæculi, quod semper optabat, transito mari, evadere. Cum igitur inter spem a regno discedendi, et metum in regno reman-

endi animus ipsius fluctuaret, ecce principes a latere regis mane directi: « Rogat, aiunt, dominus noster rex te venire ad se. » Ascendimus, ivimus et supremam de negotio nostro sententiam avidi audire, in quo soliti eramus loco consedimus. Nec mora, veniunt ad Patrem nostrum proceres regni nonnullis episcopis comitati, hæc ei dicentes: « Antiqua tui amicitia moti dolemus discordiam istam inter dominum regem et te esse exortam. Quare cupientes in pristinam concordiam vos revocare, prævidimus in præsentem utile fore inducias utrinque de negotio dari, quatenus hinc usque ad definitum aliquod tempus inter vos pace statuta, nec a te illi vel suis, nec ab eo tibi vel tuis quidquam fiat, quod concordie metas erumpat. Hoc, inquam, utile fore prævidimus, et volumus dicas an velis in hoc acquiescere nobis. » Respondit: « Pacem atque concordiam non abjicio. Verumtamen videor mihi videre quid ista, quam offertis, pax habeat in se. Ne tamen ab aliquo judicer magis velle meo sensui quam aliorum in istis credere, concedo suscipere quod domino regi, et vobis placet pro pacis custodia secundum Deum statuere, salva semper apud me debita reverentia et obedientia domini Urbani sedis apostolicæ præsulis. » Probant dictum; et referunt ad regis auditum. Dantur ergo induciæ usque ad octavas Pentecostes^a, ac regia fide sancitur quatenus ex utraque parte interim omnia, ut dictum erat, essent in pace. Et rex: « Si integritas, inquit, perfectæ pacis istam quæ inter nos est controversiam ante hunc terminum non sedaverit, omnino qualis hac die est, talis in præfinito termino induciarum definienda in medium revocetur. »

His ista gestis, accepta a rege licentia, ad suam Anselmus revertit sedem, præsciens apud se pacem et inducias illas inane et momentaneum velamen esse odii et oppressionis mox futuræ. Quod in brevi postmodum patuit. Siquidem evolutis paucis diebus Balduinus monachus, in quod pars major consilium Anselmi pendebat, et duos clericos ejus rex ipse, præscripti discidii causa, ab Anglia pepulit, et Anselmum in hoc facto atroci mœroris verbere percussit. Quid referam camerarium ejus in sua camera ante suos oculos captum, alios homines ejus injusto judicio condemnatos, deprædatos, innumeris malis afflictos? Et hæc omnia infra dies induciarum et præfixæ pacis, regalis constantia fidei contra virum exercebat. Passa est igitur ea tempestate Ecclesia Cantuariensis in omnibus suis tam sævam tempestatem, ut fere universi conclamarent melius sibi absque pastore jam olim fuisse, quam nunc sub hujusmodi pastore esse. A cujus tempestatis descriptione temperantes modum præsentem volumini imponemus, caventes ne prolixa fatuitas et fatua prolixitas orationis legentes vel audientes, si forte aliqui fuerint, nimio tædio afficiat.

IIENSCHENI NOTÆ.

^a Festum Pentecostes, eodem anno, in diem iii Maii cadebat.

LIBER SECUNDUS.

Cum datarum dies induciarum præstolaretur, et hinc inde fides utrorumque, Willelmi videlicet regis et Anselmi archiepiscopi, certis indicibus panderetur, regis scilicet omnia quæ sponderat in contrarium pervertendo, et pontificis sua sponsione servata patienter irrogatas injurias perpetuando; Albanensis episcopus ^a, Walterus nomine ^b, ab Urbano sedis apostolicæ præsulis Roma missus Angliam venit, adducentibus eum duobus clericis, Girardo scilicet et Wilhelmo, qui de capella regis erant. Siquidem ipse rex ubi sensit Anselmum suæ voluntati in præscripto negotio nolle obtemperare, clam et Anselmo ignorante, eosdem clericos Romam miserat, Romanæ statum Ecclesiæ per eos volens certo dignoscere. Erant namque Romæ in illis diebus, sicut prædiximus, duo pontifices, qui a diversis apostolici nuncupabantur; sed quis eorum canonice, quis secus fuerit institutus, ab Anglis usque id temporis ignorabatur. Scire itaque veritatem hujus rei Romani missi sunt hi duo clerici, eaque cognita, jussi sunt sacris promissionibus illectum ad hoc si possent papam perducere, ut ipsi regi ad opus archiepiscopi Cantuariensis pallium, tacita persona Anselmi, destinaret, quod ipse rex, Anselmo a pontificatu simul et regno defecto, cui vellet cum pontificatu vice apostolici postmodum daret. Hoc quippe disposuerat apud se; hoc suspicatus est non injuria sibi concedi posse; hoc infubito fieri promittebat opinioni suæ.

Præfatus ergo episcopus Angliam veniens, secum archiepiscopatus stolam papa mittente clanculo detulit. Et silenter Cantuaria civitate pertransita, Anselmoque devitato, ad regem properabat nulli de pallio quod ferebat quidquam dicens, nullum in absentia ductorum suorum familiariter alloquens. Rex denique præceperat ita fieri, nolens mysterium consilii sui publicari. Ille igitur cum nonnullis diebus ante Pentecosten ad regem venisset, et ei ad singula quæ suæ voluntati accepta fore didicerat bonæ spei fiducia respondisset, nihil penitus ipsi pro Anselmo locutus est, quod pacem inter eos conciliaret, quod tribulationes in quibus pro fidelitate sedis apostolicæ desudabat mitigaret, quod cum ad sublevandum in Anglia Christianæ religionis cultum roboraret. Super quo multi qui prius ex adventu ipsius magni spe boni tenebantur, oppido admirati: « Papæ, inquit, quid dicemus? Si aurum et argentum Roma præponit justitiæ, quid subventionis, quid consilii, quod solaminis ibi deinceps in sua

^A oppressione reperient, qui pro adipiscendæ suæ causæ rectitudine non habent quod dent? »

Sentiens itaque rex episcopum ex parte Urbani cuncta suæ voluntati conniventia nuntiare, et ea, si ipsum Urbanum pro papa in suo regno susciperet, velle apostolica auctoritate sibi dum viveret in privilegium promulgare, acquievit placito, præcipiens Urbanum in omni imperio suo pro apostolico haberi eique vice beati Petri in Christiana religione obediri. Egit post hæc quibus modis poterat ipse rex cum episcopo, quatenus Romani pontificis auctoritate Anselmum ab episcopatu, regali potentia fultus deponeret, spondens immensum pecuniæ pondus ei et Ecclesiæ Romanæ singulis annis daturum, si in hoc suo desiderio satisfaceret. Verum cum id nulla ratione fieri posse, docente episcopo, didicisset; deficiebat animo, reputans apud se nihil in requisitione vel susceptione Romani antistitis se profecisse. Attamen immutabile considerans quod factum fuerat, consilio cum suis inito quærebat qualiter, servata singulari celsitudinis suæ dignitate, viro saltem specie tenus amorem suum redderet, cui creduliter iratus nihil poterat cupitæ damnationis pro voto inferre.

Instante igitur die, in quem induciæ datæ sunt inter ipsos, mandatum est Anselmo tunc in villa sua, quæ Murtelac dicitur, consistenti, et ibi solennitatem Pentecostes celebranti, quatenus ad aliam villam suam, quæ Heisa vocatur, accederet, ubi nuntii regis curiam suam in ipsa festivitate apud Windlesoram tenentis, ad eum venire et verba regis illi et illius possent regi deferre. Ivinus ergo illuc, et sequenti die veniunt ad illum pene omnes episcopi Angliæ, qui, præmissa pace sui, pedetentim explorare aggressi sunt utrum aliquo modo illum ad hoc illucere possent, ut ipse jam tot ac tantis adversitatibus actus, vel tunc, data pecunia, regis amicitiam sibi conciliaret. Ad quod cum illum more solito inflexibilem reperissent, tandem hujusmodi questibus eum interpellare destiterunt, subjungentes hæc: « Si ergo pro adipiscenda amicitia ipsius nihil de tuis dare vis; dic, rogamus te, compendioso ac simplici verbo quid velis? » Ait: « Dixi vobis jam quod nunquam domino meo hanc contumeliam faciam, ut facto probem amicitiam ejus esse venalem. Sed si me sicut debet Patrem suum vult gratis diligere, et ut more archiepiscopi Cantuariensis, sub obedientia domini papæ Urbani in Anglia vivam permittere;

HENSCHENII NOTÆ.

^a Albanensis Ecclesiæ episcopus unus ex septem collateralibus, summo pontifici proprii dignitatis gradu subservit.

^b Waltero huic legato cardinali, tunc in Anglia existenti, binas scripsit S. Anselmus apud Raynaudum lib. III, epistolas 25 et 26.

gratioso suscipiam, eique pace ac securitate potius A sicut domino et regi meo fideliter et opportune deserviam. Si hoc non vult, scitis quod in hunc diem convenit inter nos. Det scilicet mihi conductum donec ad mare perveniam, et postmodum quod intelligam me facere debere faciam. Nihil ne nobis, inquiunt, aliud dices? Refert: « Hinc, nihil, dominus papa Urbanus, aiunt, rogatu domini nostri regis stolam illi archiepiscopatus per episcopum qui de Roma venit, direxit. Tuum igitur erit considerare quid tanto beneficio dignum regi rependas. Quod enim sine multis periculis magnoque labore atque constamine ^a obtinere non posses, ecce nullo interveniente gravamine, si in te non remanserit, habes. » Sensit in his Anselmus nimis implicitum negotium actitatum contra se, et anxius spiritu, dixit: « O beneficium! cujus æstimatio quænam sit apud me, novit Dominus inspector conscientiarum mearum. » Dixerunt: « Quomodocumque facti hujus exsecutio sedeat animo tuo, laudamus et consulimus ut saltem quod in via expenderes, si pro hoc Romam ires, regi des, ne, si nihil feceris, injurius judicaris. Nec hoc quidem, ait, nec omnino hujus rei gratia quidquam illi dabo vel faciam. Ad nihilum tenditur, sinite. » Præterea quæ quantave super istis facta sunt, enarrare piget. Post quæ omnia rex, ut diximus, principum suorum consilio usus, posthabita omnis præteriti discidium causa, Anselmo gratiam suam gratis reddidit, et quemadmodum patrem regni spiritualem et episcopum Cantuariensem, quod sui officii foret illum quaque per Angliam exercere concessit. Quod cum Pater gratiose accepisset, et donatis hinc inde retroactis querelis, curiæ illius apud Windlesoram se præsentasset, ac familiari alloquio in conspectu procerum et coadunatæ multitudinis ipsum detinuisset, ecce Walterus ille Romanus advenit. Ingressusque: *En*, inquit alludens, quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum (*Psal. cxxxii, 1*). Et sedens de pace quædam ex Dominicis verbis protulit, laudans eam inter illos revexisse, quam verecundabatur sua industria satam in eis non fuisse.

Cum autem de pallii susceptione ageretur, et quidam pro captanda regis gratia virum ad hoc ducere molirentur, ut pro regiæ majestatis honorificentia, illud per manum regis susciperet; non acquievit, rationabiliter ostendens hoc donum non ad regiam dignitatem, sed ad singularem beati Petri pertinere

auctoritatem: unde cum omnes silentio pressi concitassent, statutum est ut a quo pallium in Angliam delatum est, ab eodem Cantuariam super altare Salvatoris deferretur, et inde ab Anselmo quasi de manu beati Petri pro summi, quoungebatur, pontificatus honore, sumeretur. Acquievit ista multitudo omnis; et in quo ita fieret, præfixus est dies.

Post hæc Anselmum a curia discedentem secuti sunt episcopi duo Robertus Herefordiensis ^b, et Osmondus ^c Serberiensis, pœnitentiam apud illum agentes pro culpa suæ abnegationis, quam cum aliis coepiscopis suis fecerant apud Roehingebam. Qui misertus eorum absolvit eos in quadam ecclesiola, quæ se nobis obtulit ambulantiis proposita via. Ibi etiam Vilfrido ^d episcopo Sancti David de Gualis, qui vulgo Dewi vocatur, ipsa hora reddidit episcopale officium, a quo, exigente culpa ejus, jam antea ipsemet illum suspenderat.

Deinde Doroberniam properavimus, illic adventum Romani episcopi præstolaturi. Qui episcopus juxta conductum, die Dominica, quæ erat quarto Idus Junii venit, pallium in argentea capsula decantissime deferens. Itumque est obviam a monachis in ipsa metropoli sede Domino Christo famulantibus associato sibi fratrum conventu vicinæ beatorum apostolorum Petri et Pauli abbatia, cum numerosa clericorum nec non immensa laicorum diversi sexus ætatis multitudine ^e. Pater etiam ipse episcopis, qui ob hoc Cantuariam venerant, dextra lævaque stipatus ac sustentatus, sacro beati apostolorum principis muneri nudis pedibus, sed indutus sacris vestibus devotus occurrit. Tali devotionis cultu, pallium super altare delatum ab Anselmo assumptum est, atque ab omnibus pro reverentia sancti Petri suppliciter deosculatum. Indutus eo pontifex dehinc summus ad celebranda missarum solemnia, magno cum honore adductus, altario præsentatur. Ad quam missam recitata est pro officio ipsius diei illa Evangelii lectio, quam in consecratione ejusdem pontificis diximus super verticem ejus inventam, hoc est: *Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos, et misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare* (*Luc. xiv, 16*), etc. Quod sic evenisse nonnullis admirationi fuit, præsertim cum hoc nullo præmeditante, nullo præordinante constiterit actum. Attamen-

HENSCHENII NOTÆ.

^a Teutonice *kosten*, Gallis *coûter*; barbare *constare* dicitur: hinc *constamen*, expensæ et sumptus faciendi.

^b S. Wulstano charissimus fuit hic Robertus Herefordiensis ab eoque, anno 1097 mortuo, etiam ipse admonitus de propinqua morte sua, hoc suo lapsu declaravit quam sit difficile non aliquando lædi eum qui pendet ab aula.

^c Alias *Sarisouriensis* sive *Sherbonensis*: colitur autem Osmondus ut sanctus in Decembris. Cæteri autem novemdecim, qui sui archiepiscopi obedientiam

renuntiaverant, ubi sunt? Hi scilicet duo viri sancti primum emendandæ noxæ occasionem cupide amplexi sunt; ceteri quam parum curarent censuram commertam, ipso absolutionis petendæ neglectu palam fecere.

^d Hunc Wilfridum Menevensem in Wallorum Annalibus *Guiffri* appellatum scribit Godowinus De episcopis Angliæ: obiit anno 1115: de ejus absolutione quid censuerit Paschalis II indicatur infra lib. III.

^e Anno supra indicato 1095, littera Dominicali G.

men quid quidam inde dixerint, quid præconati^a fuerint dicere supersedemus. Verum ex his quæ pro rerum gestarum veritate suo loco, adjuvante Deo, dicemus, palam erit videre ipsa verba Domini nec primo in consecratione ejus super eo casu occurrisse, nec secundo in confirmatione ipsius consecrationis coram populo incessum lecta fuisse.

Revocato post hæc prædicto Balduino in Angliam, et rebus aliquanta pace sopitis, venit ad Anselmum quidam monachus cœnobii Sancti Albani, natione Hibernensis, nomine Samuel. Hic defuncto bonæ memoriæ Donato Dublinæ^b civitatis episcopo, a rege Hiberniæ, Muriardach^c nomine, necne a clero et populo in episcopatum ipsius civitatis electus est, atque ad Anselmum juxta morem antiquum sacrandum cum communi decreto directus. Quorum electioni et petitioni Anselmus annuens, hominem aliquandiu secum honorifice detentum, necne qualiter in domo Dei conversari deberet diligenter instructum, sumpta ab eo de canonica subjectione sua ex antiquo more professione, promovit in episcopatus officium Wiptoniæ, octava die subsequentis Paschæ^d, ministrantibus sibi in hoc officio quatuor episcopis suffraganeis suis. Qui novus pontifex tanti principis benedictione, ac litterarum præfato regi, clero quoque ac plebi Hiberniæ pro testimonio suæ consecrationis scriptarum astipulatione roboratus, in patriam suam cum gaudio revertitur, atque in sedem suam cum honore pro usu suscipitur terræ.

Eodem, hoc est tertio anno, pontificatus Anselmi, electus est Samson ad episcopatum Ecclesiæ Wigornensis, et Girardus cujus^e supra meminimus, ad regimen Ecclesiæ Herefordensis. Qui cum in summum promovendi sacerdotium ad Anselmum pro more venissent, necdumque omnes inferiores ordines habuissent, ordinavit eos pro instanti necessitate, ad diaconatum et presbyteratum unum, et alium ad presbyteratum, in Sabbato jejunii quarti mensis, in villa Sancti Andreae de Rovecestra^f quæ prope Londoniæ sita, Lambeta vocatur. In crastino autem sacravit eos Londoniæ in sede episcopali ad pontificatus honorem, ministrantibus sibi in hoc

A quatuor de suffraganeis suis, Thoma videlicet archiepiscopo Eboracensi, Mauritio episcopo Londoniensi, Roberto Tydfordensi seu Norwicensi, et Gundulfo Roffensi.

Eo tempore Robertus comes Northmanniæ in expeditionem Jerosolymitanam proficisci disponens, fratri suo Willhelmo regi Angliæ, Northmanniam spatio trium annorum pecuniæ gratis in dominium tradidit. Quæ pecunia per Angliam partim data, partim exacta, totum regnum in immensum vastavit. Nihil ecclesiarum ornamentis in hac parte indulsit dominandi cupiditas, nihil sacris altarium vasis, nihil reliquiarum capsis, nihil Evangeliorum libris auro vel argento paratis. Conventus est et Anselmus per id temporis, et ut ipse quoque manum auxilii sui in tam rationabili causa regi extenderet, a quibusdam suis est amicis admonitus. Intellexit ille ex rationis esse et honestatis hoc facere, sed propriarum rerum tenuitate constrictus, unde explet quod faciendum fore videbat, non habebat. Usus igitur consilio magnorum virorum Walchelmi videlicet Wentani pontificis, et Gundulphi Roffensis, necne aliorum, quorum in hujusce negotii consilio par credi judicabatur, de thesauro ecclesiæ Cantuariensis partim in auro, partim in argento, valens ducentas argenti marcas connivente majori parte conventus accepit, quod præfato regi cum illis quæ de suis habere poterat pro instanti necessitate ut rebus consuleret pariter contulit. Verum, in hoc facto nullum successoribus suis quod imitarentur exemplum relinquere volens, mox dominicam villam suam, quæ Peccheham vocatur, spatio septem annorum ejusdem Ecclesiæ juri concessit, quatenus ex redditibus ipsius villæ, qui circiter triginta libræ denariorum illis diebus erant, illatum Ecclesiæ damnum restitueretur. Et quidem eodem spatio ipsa Ecclesia eadem villa potita est; et silva, et villæ, et toti redditus ejus in novo opere, quod a majori turre in Orientem tenditur, quodque ipse Pater Anselmus inchoasse dignoscitur, consumpta sunt. Hæc ex gestæ rei veritate proponimus, ut ora obloquentium qui usque hodie Anselmo deprædatæ Ecclesiæ crimen intentant, si fieri potest, obturemus, optantes quatenus tanto viro detrudere desi-

HENSCHENII NOTÆ.

^a *Præconare*, pro *prædicare*, sua præconia voce edicere, dixerunt labenti Latinitate Hieronymus alique: postea *præconari* invaluit in eadem significatione: ac tandem hic eam vocem usurpatam invenis pro, *præagere*.

^b Donato Dublinensi episcopo constituto postmodum scripsit epistolam 72, eumque reprehendit, quod « libros et vestimenta et alia ornamenta ecclesiæ (quæ dominus Lanfrancus archiepiscopus dedit avunculo ejus, domino Donato episcopo, ad opus Ecclesiæ, cui tua fraternitas præsides) tu pro voluntate tua exponis, et ea extraneis das. » Traditur Donatus anno 1085 a Lanfranco ordinatus, obiisse anno 1095. Nepos autem ejus Samuel obiit, juxta Waræum, an. 1121.

^c Huic regi Muriardach aliquot epistolas scripsit S. Anselmus; et inscribit *Muriardacho, glorioso regi Hiberniæ*.

^d Anno scilicet 1096, die xx Aprilis.

^e Additur in excuso, *cujus supra meminimus*: sed nulla uspiam mentio Giraldi tota historia præcedenti; ergo sic corrige, *et Giraldus* [nepos Walcelini Wentani episcopi] *cujus supra meminimus*. Hic anno 1101 promotus est ad archiepiscopatum Eboracensem.

^f Lambeta notum adhuc nomen trans Tamesin, in Surreja Australi ripa, secundo ab urbe milliario. Alia plura dominia, ut *Rochingeham*, *Ilingeham*, *Sæstesberia*, quæ jam ante occurrerunt, et plura secutura, potuissent designato locorum situ explicari; si operæ pretium visum esset eorum causa totas Angliæ regni tabulas perlustrare; et esset qui exsoleta jam nomina, ubi requirenda sint, indicaret. Poterit postea curiosior aliquis hunc defectum supplere.

nant, ne quo se, quod sibi non prosit, peccati valere ladan. Ipso quoque tempore eandem Ecclesiam res suas in majori quam solebat libertate, sua sanctione deinceps possidere constituit, et alia quædam quæ antecessores ejus in dominio suo tenebant, ipsi Ecclesie perpetuo jure possidenda concessit. Illis brevi per excessum, sed, ut reor, non superflue dictis, ad quod cœpimus revertamur. Igitur pacto inter fratres, regem videlicet Willhelmum et comitem Robertum, de præfato negotio facto, Willhelmus mare transiit, et traditam sibi a Roberto Northmanniam suæ ditioni subegit.

Quo cum demoraretur, rex Hibernie, Murchertachus nomine, et Dofnaldus * episcopus cum cæteris episcopis, et quique nobiles cum clero et populo ipsius insule miserunt nuntios ac litteras ad Anselmum, innotescens ei civitatem quamdam, Wataferdiam ^b nomine, in una suarum provinciarum esse; cui ob numerosam civium multitudinem expediret episcopum institui, simulque petentes ipse quatenus primatus quem super eos gerebat potestate, et quaungebatur vicis apostolicæ auctoritate, sanctæ Christianitati ac necessariæ plebi, utilitati instituendo eis pontificem subveniret. Jam enim sæcula multa transierant, in quibus eadem civitas absque providentia et cura pontificali consistens, per diversa tentationum pericula jactabatur. Elegerant autem idem ipsi in hoc officium quemdam suæ gentis virum, vocabulo Malchum, eumque sacrandum cum communi decreto ad Anselmum transierunt. Decretum autem hoc est:

« Anselmo, Dei gratia Anglorum archiepiscopo, clerus et populus oppidi Wataferdiæ, cum rege Murchertacho, et episcopo Dofnaldo, salutem in Domino.

« Pater sancte, cæcitas ignorantie nos diu detrimenta salutis nostræ sustinere coegit, quod magis eligimus serviliter Dominico jugo colla subtrahere quam liberaliter pastoralis obedientie subesse. Nunc autem quantum proficiat pastorum causa agnovimus, cum aliarum rerum similitudines ad mentem revocamus, quia sine regimine, nec exercitus bellum, nec navis marinum audent attentare periculum. Navicula ergo nostra, mundanis dedita fluctibus, sine pastore contra callidum hostem qua ratione pugnabit? Propterea nos et rex noster Murchertachus, et episcopus Dofnaldus, et Dermeth dux noster frater regis, eligimus hunc presbyterum Malchum, Walkelini Wintonensis episcopi monachum nobis sufficientissime cognitum, natalibus et moribus nobilem, apostolica et ecclesiastica disciplina imbutum, fide catholica prudentem, moribus temperatum, vita castum, sobrium, humilem, affabilem, misericordem, litteratum, hospitalem, suæ domui bene præpositum, non neophytum, habentem testimonium

A bonum in gradibus singulis (1 Tim. iii, 2-7). Hunc nobis petimus a vestra paternitate ordinari pontificem, quatenus regulariter nobis præesse valeat et prodesse, et nos sub ejus regimine salubriter Domino militare possimus. Ut autem omnium nostrorum vota in hanc electionem convenire noscatis, huic decreto canonico promptissima voluntate singuli manibus propriis roborantes subscripsimus. Ego Murchertachus rex Hibernie subscripsi. Ego Dermeth dux, frater regis, subscripsi. Ego Dofnaldus episcopus SS. Ego Idunan episcopus Midiæ SS. Ego Samuel Dannelmensis episcopus SS. Ego Ferdumnachus Laginiensium episcopus SS.

Subscripserunt his multo plures, quos nos brevitati studentes notare non necessarium duximus.

B Igitur Anselmus considerans et intelligens eos justa et utilia petere, petitioni eorum libens annuit. Electum ergo pontificem diligenter in his quæ sacra jubet auctoritas examinatum, ac multorum cum vitæ suæ testimonio, dignum episcopatu comprobatum, sumpta ab eo ex more de subjectionis suæ obedientia professione, sacravit eum Cantuarie quinto Kl. Januarii, assistentibus et cooperantibus sibi in hoc ministerio suo duobus episcopis suis, Radulfo scilicet Cicestrensi et Gundulpho Rosfensi.

Post hos dies rex, Northmannia sibi ad votum subacta atque disposita, Angliam redit, ac interposito parvi temporis spatio, super Walenses, qui contra eum surrexerant, exercitum ducit, eosque post modicum in deditionem suscipit, et pace undique potitus est. Sed quid? Cum jam multi sperarent quod hæc pax servitio Dei deberet militare, et attenti expectarent aliquid magni pro emendatione Christianitatis, ex regis assensu, archiepiscopum promulgare, ecce spei hujus et expectationis turbatorias litteras rex, a Gualis reversus, archiepiscopo destinat mandans in illis se pro militibus quos in expeditionem suam miserat nullas ei nisi malas gratias habere, eo quod nec convenienter, sicut aiebat, instructi, nec ad bella fuerant pro negotii qualitate idonei. Præcepitque ut paratus esset de his, juxta judicium curiæ suæ, sibi rectitudinem facere, quandocumque sibi placeret inde eum appellare. Ad quæ Anselmus: « Expectavimus, inquit, pacem, et non est bonum; tempus curationis, et ecce turbatio. » Licet enim jam olim sciverit se, eodem rege superstiti, in Anglia Christo non adeo fructificaturum, tamen quod rogatus de subventionem Christianitatis nonnunquam solebat respondere se propter hostes quos infestos circumquaque habebat eo intendere non valere, jam tunc illum pace potitum cogitaverat super hac re convenire, et saltem ad consensum alicujus boni fructus exsequendi quibus modis posset attrahendo delinire.

HENSCHENII NOTÆ.

* Imo Domnaldus, episcopus Ardmachanus et Hibernie primas, ab anno 1091 ad an. 1105, quo obiit juxta Colganum in indice Chronolog. ad Triadem sanctorum

^b Rectius *Waterfodia*, sub Casseliensi archiepiscopo urbs episcopalis in Momonia, propter portus commoditatem hodie post Dublinium fere prima Hibernie, ad Siuril fluminis osium.

Sed ne cordis ejus affectus perveniret ad effectum, A orta est instinctu maligni, quam dixi, causa discidii, utique non ex rei veritate producta, sed ad omnem pro Deo loquendi aditum Anselmo intercludendum malitiose composita. Quod ille dignoscens, et insuper cuncta regalis curiæ judicia pendere ad nutum regis, nihilque in ipsis nisi solum velle illius considerari certissime sciens, indecens æstimavit pro verbi calumnia placitantium more contendere, et veritatis suæ causam curiali judicio quod nulla lex, nulla æquitas, nulla ratio munebat, examinandum introducere. Tacuit ergo nec quidquam nuntio respondit, reputans hoc genus mandati ad ea perturbationum genera pertinere quæ jam olim sæpe sibi recordabatur illata, et ideo hoc solum ut Deus talia sedaret supplici corde precabatur. B Præterea videns ecclesias et monasteria solito intus et extra suis rebus spoliari, omnem in eis religionem exterminari, quosque sæcularium tam majores quam minores corruptæ vitæ semitas tenere multas, mala ubique fieri, et ista de die in diem, cessante disciplina, multiplicari roborarique, verebatur ne hæc Dei judicio sibi damno fierent, si quibus modis posset eis obviare non intenderet. Sed obviare sibi impossibile videbat, quod totius regni principem aut ea facere, aut eis favere perspicuum erat. Visum itaque sibi est auctoritatem et sententiam apostolicæ sedis super his oportere inquiri.

Cum igitur in Pentecoste *, festivitatis gratia regiæ curiæ se præsentasset, et modo, inter prandendum, modo alias, quemadmodum opportunitas se offerebat, statum animi regalis quis erga colendam æquitatem esset studiose perquisisset, eumque qui olim fuerat omnimodo reperisset, nihil spei de futura ipsius emendatione in eo ultra remansit. Peractis igitur festiviore diebus, diversorum negotiorum causæ in medium duci ex more cœperunt. Quærebatur etiam quo ingenio prælibata causa contra Anselmum sic ageretur, ut culpæ addictus aut ingentem regi pecuniam penderet, aut ad implorandam misericordiam ejus caput amplius non levaturus, se totum impenderet. Interea Anselmus, accersitis ad se quos volebat de principibus regis, mandavit per eos regi se summa necessitate constrictum velle per licentiam ipsius Romam ire. Ad quod ille stupefactus, D « Nequaquam, ait. Nec enim illum alicui tali peccato obnoxium credimus, ut necesse habeat inde singularem apostolici absolutionem petere, nec ita cujuslibet consilii expertem ut non magis illum sciamus apostolico quam apostolicum sibi in dando consilio posse succurrere. » Relata sunt Anselmo hæc, et respondit: « Potestas in manu sua est, dicit quod sibi placet. At si modo non vult concedere, concedet forsitan alia vice. Ego preces multiplicabo. » Illis pro licentia dictis, statim omnis commentatio implacitandi Anselmum compressa ommissa est, et nos immunes ab illa querela curia discessimus.

Insequenti autem mense Augusto cum de statu regni acturus rex episcopos, abbates, et quosque regni proceres in unum præcepti sui sanctione egisset, et, dispositis his quæ adunationis illorum causæ fuerant, dum quisque in sua repedare satigisset, Anselmus, cœptæ petitionis suæ non immemor, rogavit regem quatenus quæsitam jam olim licentiam vel tunc repetitis precibus non negaret. Sed secundo negat, sicut primo negarat. Postea conventu soluto, in mense Octobri Wintoniæ ad regem ex conducto venimus. Instantius itaque tam per se quam per alios regem pontifex orat, quatenus bono animo sibi concedat quod se jam tertio postulare necessitas sua cœgebat. Hinc ille tædio affectus, itaque permotus ait: « Conturbat me, et intelligentem non concedendum fore quod postulat, sua graviter importunitate fatigat. Quapropter jubeo ut amplius ab hujusmodi precibus cesset, et qui me jam sæpe vexavit, prout judicabitur mihi emendet. » Ad hæc ille: « Paratum me potius sciat ratione ostendere quod justa peto, et quod ipse mihi in his non debeat juste contradicere. » Respondit: « Rationes suas non admitto; sed si iverit, pro certo noverit quod totum archiepiscopatum in dominium meum redigam nec illum pro archiepiscopo ultra recipiam. » Orta est igitur ex his quædam magna tempestas diversis diversæ parti acclamantibus. Quamobrem quidam permoti suaserunt in crastinam rem differri, sperantes eam alio modo sedari. Assensum est utrinque in istis, et divisi hospitium inimus. Mane autem regressi cum in loco apto sedissemus, ecce quidam episcopi cum nonnullis principibus ad Anselmum venientes sciscitati sunt quid secum ab heri de causa tractaverit. Dixit: « Non ea re concessi causam de qua agitis hesterno induciarum, quasi ignoraverim quid hodie inde responsurus fuerim, sed ne viderer tantum meo sensui credere, ut nec una nocte ad sui discussionem dignarer aliorum consilio cedere. Nunc ergo sciatur quod in sententia, qua fui, sum, et ideo precor Dominum meum quatenus bona mente et alacri vultu, ut eum decet, mihi licentiam quam postulo det, indubitanter sciens quod causa meæ salutis, et causa sanctæ Christianitatis, et vere causæ sui honoris ac profectus, si credere velit, ire dispono. » Dixerunt: « Si alia quæ dicas habes, profer. De licentia nempe supervacue loqueris. Non dabit. » « Si dare, ait, non vult, ego utique illam super me accipiam quod scriptum est: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* (Act. v, 29). » Ad hæc Walchelinus Wentanus episcopus aspiciens in eum dixit: « Et quidem dominus meus rex et proceres sui credunt te esse hujusmodi moris ut non facile ab iis quæ certo incœperis movearis. Verum in hoc scilicet ut, spreto tanti pontificatus honore simul et utilitate, Romam petas, non leve est credere quod stabilis maneat. » At ille sciens animum viri, vivido vultu, nentis in eum oculis, respondit: « Vere. » Quo

HENSCHENII NOTÆ.

* Anno 1097, ut infra indicatur.

dicto, ad regem reversi quæ audierant retulerunt. Rege igitur consilia sua protelante, et summo pontifice cum suis sedente, occurrit animo episcopos æquius esse debere in suo quod erat Dei quam in consilio regis terreni. Mittens ergo præcepit eos venire ad se. Erant autem hi Walchelinus episcopus Wintoniensis, Robertus Lincolniensis, Osmundus Serberiensis, Joannes Bathoniensis*. Qui cum lævaque dextra illius jussi consedisent, ait illis: « Fratres, ideo feci vos venire ad me quod vestri officii est ea quæ Dei sunt præ cæteris tractare, disponere, servare. Episcopi enim estis; prælati in Ecclesia Dei estis. Si ergo ita fideliter et districtè vultis in mea parte considerare atque tueri rectitudinem, et justitiam Dei sicut in parte alterius perpenditis atque tuemini jura et usus mortalis hominis, hocque mihi promittitis, exponam vobis sicut fidelibus et filiis Dei quo tendat hæc mei præsentis consilii summa, et audiam sequarque consilium quod mihi inde vestra fida Deo industria dabit. » Dixere: « Loquemur, si placet adinvicem, et communem consensum referemus ad te. » Surgentes itaque in partem sese tulerunt, et habitis inter se nonnullis verbis miserunt Wentanum pontificem et episcopum Lincolnium ad regem percunctari de negotio voluntatem ac jussum illius. Edocti ergo propter quæ missi erant, ad socios reversi docuerunt eos quæ didicerant. Quid plura? Placuit eis in commune sequi voluntatem hominis terreni, illicoque reversi una ad Anselmum dixerunt ei: « Domine Pater, scimus te virum religiosum esse ac sanctum, et in cælis conversationem tuam. Nos autem impediti consanguineis nostris, quos sustentamus, et multiplicibus sæculi rebus, quas amamus; fatemur, ad sublimitatem vitæ tuæ surgere nequimus, nec huic mundo tecum illudere. Sed si volueris ad nos usque descendere, et qua incedimus via nobiscum pergere, nos tibi sicut nobis ipsis consulemus, et negotiis tuis quæcunque fuerint, ubi opus fuerit, sicut nostris, opem feremus. Si vero te ad Deum solummodo quemadmodum cœpisti tenere delegeris solus, quantum nostra interest in hoc ut hactenus fuisti et amodo eris, nos fidelitatem quam regi debemus non excedemus. » At ille ait: « Bene dixistis. Ille ergo ad dominum vestrum, ego me tenebo ad Deum. » Fecerunt ut dixerat, et remansit Anselmus quasi solus. Facta deinde aliquantula mora, et unoquoque nostrum qui admodum pauci cum eo remansimus ad imperium illius singulatim sedente et Deum pro digestionem ipsius negotii interpellante, veniunt prædicti episcopi cum aliquibus baronibus regni, inferentes viro hæc: « Mandat tibi rex quod sæpe diversis eum querelis exagitasti, exacerbasti, cruciasti. Verum cum tandem post placitum quod totius regni adunatione contra te apud Rochingeham habitum est, cum tibi sicut dominum

animum reconciliari sapienter peteres, et a litibus meritis et precibus plurimorum pro te studiose intervenientium petitioni tuæ effectum obtineres, pollicitus es ipsi te usus ac leges suas usquequaque deinceps servaturum, et eas sibi contra omnes homines fideliter defensurum. Quibus opem credulus factus, sperabat se de cætero quietum fore. Sed hanc pollicitationem, hanc fidem en tu patenter ipse egredieris, dum Romam non expectata licentia ejus te iturum minaris. Inauditum quippe in regno suo est, et usibus ejus omnino contrarium quemlibet de suis principibus, et præcipue te quid tale præsumere. Ne igitur in hujusmodi re ultra vel a te vel a quovis alio te forsan, cum in aliquo læsus fuerit, imitari volente fatigetur, vult et jubet quatenus aut jurejurando promittas quod nunquam amplius sedem sancti Petri vel ejus vicarium pro quavis, quæ tibi queat ingeri, causa appelles, aut sub omni celeritate de terra sua recedas. Et si mavis interposito hoc sacramento remanere quam recedere, tunc te ad judicium curiæ suæ præcepit sibi emendare quod de re in qua non eras certus te perseveraturum, ausus fuisti eum toties inquietare. » Dixerunt, et ad regem protinus reversi sunt. Tunc Anselmus cum suis pauca locutus surrexit, atque ad regem nobis eum prosequentibus ingressus, ad dextram illius ex more assegit. Deinde mandatis quæ a nuntiis acceperat in audientia ejus singulatim recapitulatis, percunctatus est utrumnam a facie ipsius eo quo sibi dicta fuerant modo vere processerint, et audita revera processisse, illico quid inde sentiret tali subintulit voce dicens: « Quod dicis me tibi promisisse usus et consuetudines tuas servaturum, et eas contra omnes homines tecum fideliter defensurum, fateor verum esse. Cognoscerem, si eo illas pacto distinguendo proferres quo tunc temporis, quando promissio ipsa de qua agis facta est, eas fuisse distinctas indubitanter recordor. Scio quippe me spondidisse consuetudines tuas, ipsas videlicet quas per rectitudinem et secundum Deum in regno tuo possides, me secundum Deum servaturum, et eas per justitiam contra omnes homines pro meo posse defensurum. » In his verbis cum rex et principes sui cæca mente objicerent, ac jurisjurandi interjectione firmarent, nec Dei nec rectitudinis in ipsa sponsione ullam mentionem factam fuisse, rupit voces eorum Anselmus, et ait: « Papæ! si nec Dei nec rectitudinis mentio, ut dicistis, facta fuit, cujus tunc? Absit ab omni Christiano, absit, leges vel consuetudines tenere, aut tueri, quæ Deo et rectitudini contrariæ esse noscuntur! » Cum ad hæc illi submurmurantes contra virum capita moverent, nec tamen quid certi viva voce proferrent, ad ea quæ cœperat subinferens Pater ait: « Sed quid asseris consuetudinis tuæ non esse ut ego, causa salutis animæ meæ, causa regiminis Ecclesiæ Dei

HENSCHENII NOTÆ.

* Joannes Bathoniensis ab anno 1088 ad 1122 sedit, et sedem episcopalem, ex Wellensi civitate Bathoniam transtulit.

quod suscepi, beatum Petrum requiram et ejus vicarium? Pronuntio hanc consuetudinem Deo et rectitudini contraire, et ideo ob omni servo Dei spernendam profiteor ac refutandam. Quod si per ista quæ dico quisquam probaturum se dixerit me fidem quam tibi debeo non servare, paratum me sicut et ubi debeo ad demonstrandum inveniet magis in hoc me tibi esse fidelem quam si secus agerem. At nunc ad hoc ostendendum non intendo. Scitur tamen quod omnis fides quæ cuivis homini legaliter promittitur, ex fide Dei roboratur. Sic enim spondet homo homini. Per fidem quam debeo Deo, fidelis tibi ero. Cum ergo fides quæ sit homini per fidem Dei roboretur, liquet quod eadem fides, si quando contraria fidei Dei admittit, enervetur. Sed disputatio rei hujus non est temporis hujus. Itaque fides quam debeo, et servitium ejus cogunt me ad caput christianitatis papam accedere, et ab eo pernecessarium Ecclesiæ Dei et mihi consilium petere, nec videtur quod aliquis Deum offendere timens hoc debeat prohibere. Nec enim, tu rex, æquanimiter ferres, si quilibet de hominibus tuis potens ac dives ullum suorum fidelitatis servitioque tuo intendentem præpediret, ac præpeditum minis et terroribus ab exsequenda utilitate tua prohiberet, verum debita in eum ultione violatæ quam tibi debebat fidei reatum punires. Tunc rex et comes de Mellento, Robertus nomine, interruptentes verba ejus: « O o, dixerunt, prædicatio est quod dicis, prædicatio est, non rei de qua agitur ulla quæ recipienda sit a prudentibus ratio. » Quibus cum quique procerum acclamarent, et os Patris suis vocibus oppilare laborarent, ipse inter ora perstrepentium, dimisso vultu, mitis sedebat, et clamores eorum quasi surda aure despiciebat. Fatigatis autem eis a proprio strepitu, sedatoque tumultu, Anselmus ad verba sua remeant dicens: « Ad ea quæ jubes ut, quo securus de me possis amodo esse, jurem tibi quod nunquam amplius pro qualibet causa beatum Petrum vel ejus vicarium in Angliam appellem, dico hujusmodi jussionem tuam qui Christianus es omnimodis esse non debere. Hoc enim jurare, beatum Petrum est abjurare. Qui autem beatum Petrum abjurat, Christum qui eum super Ecclesiam suam principem fecit, indubitanter abjurat. Cum igitur propter te (o rex) Christum negaveris, fateor, peccatum, quod in requirenda licentia admisi, iudicio curiæ tuæ non segnis emendabo. » His verbis præfatus comes indignando subiungens, ait: « Eia, eia, Petro et papæ te præsentabis, et nos quidem non transibit quod scimus: » Cui Pater respondit: « Deus quidem novit quid vobis manebit, et mihi ad apostolorum suorum limina properanti, si sibi placet, auxiliari valebit. » Post hæc surrexit, atque ad locum unde exieramus reversos e vestigio nuntii regis subsecuti intulerunt viro hæc: « Ecce ibis. Verumtamen scias dominum nostrum pati nolle te exeuntem quidquam de suis tecum ferre. » At ille: « Equitaturas habeo, vestes quoque et suppellectilem, quæ fortassis dicet aliquis

esse de suo? Hæc si non permittit ut mecum habeam, noverit quod potius pedes ac nudus abibam quam cœpto desistam. » In istis princeps, pudore suffusus, dictum suum non ita intellexisse se respondit: « Nec enim dixi, ait, ut nudus aut pedes abiret. Attamen die qui erit undecimus ab isto, jubeo ut mare transurus ad portum sis, et ibi nuntius meus ipsi obvius erit, qui dictabit ei quid ex permissu meo ille vel sui discedentes secum ferant. » His tali modo digestis, statim volebamus ad hospitium secedere. Sed Anselmus, doctus in patientia possidere animam suam, jucundo et hilari vultu ad regem revertitur, dicens ei: « Domine, ego vado. Quod si bono animo vestro fieri vobis placeret, utique et vos magis deceret, et omni bono homini acceptius esset. At nunc rem in contrarium lapsam, licet moleste, quantum ad vos, quod tamen mea refert, æquanimiter pro posse feram, nec ob hoc me ab amore animæ vestræ salutis, miserante Domino, auferam. Nunc igitur, ignorans quando vos iterum visurus sim, Deo vos commendo, et sicut spiritualis Pater dilecto filio, sicut archiepiscopus Cantuariensis regi Angliæ, vobis Dei et meam benedictionem antequam abeam, si eam non abjicitis, tribuere volo. » Tunc rex, « Benedictionem, ait, tuam non abjicio. » Mox ille surgens, levata dextra signum sanctæ crucis super regem ad hoc caput humilientem edidit, et abcessit, viri alacritatem rege cum suis admirante. Anno ab Incarnatione Filii Dei millesimo nonagesimo septimo acta sunt hæc, feria quinta quæ fuit Idus Octobris.

Venit dehinc Cantuariam Anselmus, ubi sedes pontificalis, ubi totius regni caput est atque primatus. Postera die allocutis, et pro instanti negotio magnopere consolatis filiis suis, astante monachorum, clericorum, ac numerosa populorum multitudine, peram et baculum peregrinantium more coram altari suscepit, commendatisque omnibus Christo ingenti fletu et ejulatu prosecutus, egressus est. Ipso die ad portum Dofris ivimus, ibique clericum quemdam Willhelmum nomine a rege ex condito, ut diximus, directum reperimus. Detenti autem ibi sumus quindecim diebus, vento nobis transitum prohibente. In qua mora idem Willhelmus cum Patre intrans et exiens, et in mensa illius quotidie comedens, nihil de causa pro qua missus fuerat agere volebat. Die vero quintodecimo cum nos nautæ urgerent naves petere, et nos transire avidi ad hoc fatigaremur, ecce videres rem miserandam. Patrem patriæ, primatem totius Britanniarum, Willhelmus ille quasi fugitivum, vel alicujus immanis sceleris reum, in littore detinuit, ac ne mare transeat ex parte domini sui jubet, donec omnia quæ secum ferebat, sibi singulatim revelet. Allatæ igitur ante illum bulgiæ, et manticiæ reseratæ sunt, et tota suppellex illius spe pecuniæ reperiendæ subversa et exquisita est, ingenti plebis multitudine circumstante, ac nefarium opus, pro sui novitate, admirando spectante, et spectando execrante. Ro-

bus ergo eversis, sed nihil eorum quorum causa A eversa sunt, in eis reperto, delusa sollicitudo perscrutantis est, et Anselmus cum suis abire permissus. Itaque navem ingredimur, ventis vela panduntur, et post modicum orta aliquanta difficultate, sed ea respectu clementiae Dei in brevi sedata, prosperrime marinos fluctus evecti Witsandis*, pro voto appulimus.

Rex autem Willhelmus ubi audivit Anselmum transfretasse, confestim praecepit cuncta quae illius juris fuerant in suum transcribi dominium, et irrita fieri omnia quae per ipsum mutata vel statuta fuissent probari poterant ex quo primo venerat in archiepiscopatum. Desavit igitur quandoque per episcopatum tam saeva tempestas, ut tribulationes, quae factae sunt in illo post mortem venerandae memoriae Lanfranci ante introitum Patris Anselmi, parvipensae sint comparatione tribulationum quae factae sunt his diebus.

Nos igitur mane a Witsandis discedentes, et post dies ad sanctum Bertinum^b venientes, magna plebis alacritate ac monachorum veneratione suscepti, quinque inibi dies morati sumus. Inter a rogatus Anselmus a canonicis sancti Audomari ecclesiam suam visitare, ibique altare, quod in honorem sancti Laurentii martyris fecerant, dedicare, acquievit ille precibus eorum, ministerioque decenter expleto pransus abbatiam repetiit, obiciens clericis secum illum remorari petentibus Domini dictum, quod discipulos suos jubet de domo in domum non transire.

Post haec nobis coeptum iter accelerantibus, fama viri multo celerius praecurrebat, et multiplici populos voce replebat. Unde turbarum concursus, clericorum coetus, monachorum exercitus ei, quacunque veniebat, occurrunt; isti gaudio et exultatione concrepantes, illi vexillis et sonoris concentibus Deo pro illius adventu conjubilantes. Verum sicut quidam ad venerationem et ministerium ejus omni studio parabantur, ita quidam e diverso alio spiritu acti, eum capere, eum suis rebus spoliare moliebantur. Sed ubi adest divina protectio, quid valet humana molitio? Transita Francia, Burgundiam intravimus. Percussae autem fuerant aures duceis illius^c terrae, diviti fama archiepiscopi Cantuariensis, per terram suam transire volentis. Unde succensus amore pecuniae, quam copiosam illum ferre rumor disperserat, proponit animo eam ipsi auferre. Quadam igitur die cum in itinere essemus, et refrigerandi gratia a via paulisper declinassetus,

ecce dux idem armata militum manu stipatus, in equis ocior advolat, et clamore valido quis vel ubi esset archiepiscopus interrogat. Quem cum sibi designatum mox equo sedentem torvo fuisset aspectu intuitus, subito pudore percussus, demisso vultu erubuit, et quid diceret non invenit. Cui Pater: « Domine, ait, dux, si placet osculabor te. » Et ille: « Osculari et servire tibi, domine, paratus sum, ac de adventu tuo in Deo gratus exsulto. » Dato igitur osculo pacis dicit ad illum Pater: « Causa religionis Christianae, vir venerande, Angliam exivi, et, miserante Deo, Romam ire disposui. Nunc autem videns te laetor et gaudeo, tum quia cognitionem et amicitiam tuam, tum quia securitatem et pacem in terra tua me et meos deinceps per te habere desidero. » Respondit: « Et quidem quod dicis multum amo et volo, meque tuis orationibus benedictionique committo. » Quibus dictis praecepit cuidam qui de suis ibi potentior aderat quatenus virum per terram suam conduceret, eique ubi opus haberet non secus quam sibi ipsi ministraret. Discedens itaque odium Dei omnipotentis omnibus imprecatus est, qui se ad insequendum hominem Dei concitaverant. « Nec enim hominis sed vultus, ait, angeli Dei fulget in eo. » Unde sciant omnes qui ei scienter infesti sunt, quod maledicti a Deo sunt. Nos, huic Deo pro sua misericordia debitas ex corde gratias agentes, itinere coepto perreximus.

Venimus vero Cluniacum tertio die ante Nativitatem Domini, ibique a toto illius monasterii monachorum agmine summa cum veneratione Pater suscipitur, et cuncta loci ipsius gaudio letitiaque replentur. Quid deinde? Donec ibi fuit, ut paucis dicam, singulari prae omnibus id loci venientibus reverentia habitus est.

Mittit interea nuntium qui suum venerabili Hugoni archiepiscopo Lugdunensi^d notificet adventum. Erat quippe idem vir Anselmo jam ex multis praecedentibus annis notus, et, sanctae dilectionis illius igne succensus, magno videndi eum desiderio fatigabatur. Quem etiam Anselmus in tantum diligebat, ejusque prudentiam atque consilii auctoritatem tanti pendebat, ut statuerit apud se summam negotii sui considerationi et dispositioni ejus, necne reverendi Hugonis Cluniacensis abbatis^e ex integro commendare. Ille itaque pontifex, audito Anselmum suis finibus accessisse, oppido laetatus est. Et dirigens ad eum quos familiares ac digniores circa se habebat, quatenus Ecclesiam suam sequo ipsum sine mora dignaretur invisere, obnix depre-

IIENSCHENII NOTAE.

* Witsandis, celebris olim portus, nunc humilis vicus inter Bononiam et Caletum, vulgo *Visan*.

^b Sithuense S. Bertini coenobium, nunc iisdem cum castro S. Audomari moenibus inclusum et munitissimum Arteiae oppidum, a praenominato portu distat leucis Gallicanis circiter decem; ut forte legi debeat, *post diem*, aut, *post duos dies*, ut summi.

^c Hic dux fuit *Endes* primus, a quo fundatum

Cistercium anno sequente 1098, ut dicitur *xxix* Aprilis in Vita S. Roberti abbatis Molismensis. Fuit autem *Endes* natus patre Henrico, avo Roberto, ducibus Burgundiae, proavo Roberto rege Francorum.

^d Exstant plures epistolae S. Anselmi ad Hugonem archiepiscopum et hujus ad S. Anselmum. Mortuus est anno 1106.

^e Vitam S. Hugonis illustramus ad diem *xxix* Aprilis, cum illustri mentione S. Anselmi.

catus est. Mandavit insuper episcopo Matisconensi^a ut viro decenti honore occurreret, et officiosissime deserviret. Quod ipse diligenter exsecutus est. Ubi vero Lugdunum venimus, qua veneratione ab ipso summo pontifice et suis omnibus suscepti sumus, et enarrare difficile, et dictu fortassis est incredibile. Quo cum demoraremur, didicit Anselmus ex his quæ fama ferebat, non multum suæ causæ profuturum, si ipse in ulteriora procederet. Imbecillitas quoque sui corporis residuæ viæ laborem perhorrebat, et insidiæ quæ ab indigenis illarum regionum ea tempestate comitantibus et maxime religiosi ordinis viris struebantur, cum nonnihil retardabant. Itaque Lugdunum resedit, cunctis valde acceptus et honorabilis.

Scriptam dehinc epistolam unam sedis apostolicæ præsulī destinavit, in qua quid illi de his quæ acciderant suggereret, quoque animi sui desiderium intenderit, tenor ipsius epistolæ quam subscribimus, designavit.

« Domino et Patri cum amore reverendo, et cum reverentia amando, summo pontifici Urbano, frater Anselmus, servus Ecclesiæ Cantuariæ, debitam subjectionem et orationum devotionem.

« Novimus, domine reverende, et Pater diligende, quod Dominus noster Jesus Christus sublimavit sanctitatem vestram in Ecclesia sua ad consulendum et subveniendum his qui ad supernæ patriæ requiem anhelantes, in hujus sæculi exilio diversis fatigantur tribulationibus. Hac igitur spe et consideratione, ego humilis servus vester in angustiis cordis mei ad sinum paternæ et apostolicæ pietatis vestræ, per exhibitionem præsentis meæ confugere disposui: sed hoc utique facere non possum sicut desidero. Cur autem non possim, per præsentium latorem cognoscetis. Quoniam ergo per memetipsum præsentiam vestram secundum desiderium meum audire nequeo, per litteras, ut possum, clementiæ vestræ angustias meas insinuo, quatenus ejus consolatione eadem angustia mitigentur, et anima mea desideratam tranquillitatem per affectum vestræ compassionis se adipisci gratuletur. Tanta enim est cordis mei tribulatio, ut nec verbis nec litteris sufficiam illam exprimere; sed oro Deum qui novit occulta ut eam vos intelligere faciat, et per viscera misericordiæ suæ viscera vestra ad ejus miserationem secundum desiderium et necessitatem meam commoveat. De hac tamen mea necessitate et meo desiderio aliqua aperio, per quæ vestram prudentiam posse intelligere quid mihi expediat non dubito. Notum est multis, mi Pater pie, qua violentia et quam invitus, et quam contradicens captus sum et detentus ad episcopatum in Angliā, et quomodo obtenderim repugnantiam ad hujusmodi officium, naturæ, ætatis, imbecillitatis et ignorantie meæ, quæ omnino omnes sæculi actiones fugiunt, et in-

constabiliter exsecrantur, ut nullatenus illas tolerare possim cum salute animæ meæ. In quo archiepiscopatu jam per quatuor annos manens nullum fructum feci, sed in immensis et execrabilibus tribulationibus animæ meæ inutiliter vixi, ut quotidie magis desiderem mori extra Angliam quam ibi vivere. Nam si ita vitam præsentem sicuti eram ibi finirem, plus videbam animæ meæ damnationem quam salutem. Videbam enim multa mala in terra illa, quæ nec tolerare debebam, nec episcopali libertate corrigere poteram. Ipse quoque rex faciebat quædam quæ facienda non videbantur de Ecclesiis, quas post obitum prælatorum aliter quam oporteret, tractabat. Me etiam et Ecclesiam Cantuariensem multis modis gravabat. Terras namque ipsius Ecclesiæ, quas post mortem archiepiscopi Lanfranci, cum in manu sua archiepiscopatum teneret, militibus suis dederat, mihi sicut eas idem archiepiscopus tenuerat, non reddebat; sed insuper alias secundum libitum suum, me nolente, dabat. Servitia gravia et antecessoribus meis inusitata ultra quam ferre possem aut pati deberem, a me exigebat. Legem autem Dei, et canonicas et apostolicas auctoritates voluntariis consuetudinibus obui videbam. De his omnibus cum loquebar, nihil efficiebam, et non tam simplex reclusio quam voluntariæ consuetudines obtendebantur. Sciens igitur quod si hæc ita usque in finem tolerarem, in damnationem animæ meæ successoribus meis tam pravam consuetudinem confirmarem, nec de his placitare^b poteram (nullus enim aut consilium aut auxilium mihi ad hæc audebat dare) petii a rege licentiam adeundi vestram paternitatem, quatenus illi et cordis mei angustias ostenderem, et deinde ejus consilio et auxilio quod salubrius esset animæ meæ agerem. Qua de re iratus petiit ut de hujus licentiæ petitione quasi de gravi offensa illi satisfacerem, et securum illum facerem me deinceps nullo modo requisitum pro aliqua necessitate apostolicum, nec saltem inde locuturum, aut si unquam hoc facturum eram, in præsentem hoc facerem. Sic itaque mare transiit causa ad vos veniendi. Quod sicut dixi facere non possum. Quoniam autem impossibile est me hujusmodi vitæ concordare, aut animam meam in tali episcopatu salvare, tum propter rerum quas dixi qualitates, tum propter meas multimodas et sensus, et morum, et naturæ et ætatis imbecillitates. Hæc est summa supplicationis meæ propter quam ad vos ire volebam, ut sicut Deum animæ meæ, et animam meam Deo desideratis, per paternam et apostolicam pietatem, quæ cor vestrum inhabitat, animam meam de vinculo tantæ servitutis absolvatis, eique libertatem serviendi Deo in tranquillitate reddatis; ne abundantiore tristitia sicut jam nimis passa est absorbeatur, et de dolore temporali ad æternum pertrahatur; deinde ut Ecclesiæ Anglo-

HENSCHENII NOTÆ.

^a Distat Cluniacum Matiscone leucis circiter quinque; et hinc secundo Rhodano die uno descenditur Lugdunum. Matisconensis autem episcopus

tunc erat Raynaldus intra biennium vita functus.

^b Placitare est iudicio experiri et placitum, iudicium implacitare, in litem adducere.

rum secundum prudentiam et auctoritatem apostolatus vestri consulatis. Omnipotens Dominus vestram sanctitatem nobis in suae gratiae prosperitate diu servet incolumem, et conterat Satanam et portas inferi sub pedibus vestris. Amen. »

Inter hæc Romam usque vulgatum est archiepiscopum Cantuariæ primatem Britanniae multo auri et argenti pondere onustum mare transisse, Romam pergere. Accensi ergo nonnulli cupiditate non bona viam observant, exploratores ponunt, laqueos parant, ut eum capiant. His tamen quam maxime homines Alemannici regis * intendebant, ob dissensionem quæ fuerat illis diebus inter papam et ipsum. Supererat quoque ea tempestate Wibertus archiepiscopus Ravennas, qui de apostolatu quem contra jus invaserat pulsus, omni religiose personæ Romam petenti per se suosque modis qualibus poterat struebat insidias. Unde quidam episcopi, monachi, et religiosi clerici ea sæviante persecutione capti, spoliati multisque contumeliis affecti, necati sunt. Spe igitur maxima manus iniqua sibi confisa est simili pœnarum genere sese Anselmum damnaturum. Sed ille, ut diximus, Lugduni remansit, reditum nuntiorum suorum ibi operiens. Cum vero malignantes illi moram ex adventu ejus extra spem paterentur, didicerunt a peregrinis eum valida corporis infirmitate tentum, a Lugduno amplius non promovendum. Quod dictum peregrinorum non fuit ex toto veritati contrarium. Infirmitas nempe fuerat, ut de sanitatis illius recuperatione desperatio nos non parva teneret. Quo, illi audito, consternati sunt animo; et quod de Anselmi disturbance spei habebant, perdiderunt. Verum languore magna ex parte sopito, et rumore qui populos de processu ipsius repleverat circumquaque extincto, ecce quos Romam miserat nuntii veniunt, et quod omni excusatione sublata eum ad se papa properare præcepit referunt. Quid moror? Nescius moris apostolicis jussis obaudire, viæ se periculis, mortem pro Deo non veritus, tradit.

Discedentes igitur a Lugduno tertia feria quæ ante Dominicam diem Palmarum erat, venimus in subsequenti Sabbato ad villam quamdam quæ Aspera^b dicitur, in qua cum hospitati atque refecti fuisset, visum Patri est decentius inter monachos qui in eadem villa cohabitabant, quam inter villanos, nocte illa nos conversari, tum propter religionem monachici ordinis, tum propter officium imminuentis noctis atque diei. De re itaque mandatum monachis est et alacres assenserunt. Eramus quippe tres monachi qui hoc quærebamus, dominus videlicet et Pater Anselmus, præfatus Balduinus, et ego qui hæc scribo frater Eadmerus. Qui ita ibamus

* Henricus is fuit hoc nomine rex Germaniæ quartus, imperator tertius: contra quem anno 1094 in concilio Augustodunensi renovata excommunicatio fuerat, atque contra ceteros schismatis Guibertini fautores.

^b Anno 1098. At quæ hic villa Aspera dicitur, in

quasi pares essemus, nullo Patrem nostrum coram aliis dominandi jure sequente. Cum igitur monachi illi nobiscum, sicut peregrinis, vespertina hora loquerentur, et unde venissemus percunctarentur, respondimus de Franciæ partibus nos adventasse et Romam usque, si Deus concederet, ire velle. At illi: « In nihil tenditis, inquit. Nam viam istam quam aggredimini nullus in habitu religioso peragere potest quin capiat multisque injuriis afficiatur. Quod archiepiscopus Cantuariensis intelligens, sapienti consilio usus est. Proposuit namque idem vir se pro sua, ut fertur, causa nuper Romam iturum, et venit usque Placentiam. Verum cum illic sequentis viæ periculum didicisset, reversus est; et nunc Lugduni moratur. » Ad hæc Balduinus ait:

B « Et ille bene quidem fecit, et nos quia servitio Dei, et obedientia spiritualis Patris ire compellimur, quantum nobis licuerit ducente Domino progrediemur. Quando ultra non potuerimus, salva obedientia nostra revertemur. Ducat nos, aiunt, benignus Deus. » Celebrato igitur inter eos noctis officio atque diei, nos viæ reddidimus.

Ex hinc cum Romam prospero itinere pervenissemus, et Anselmus a papa decentissime susceptus de sui adventus causa requisitus fuisset, eo illam ordine retulit quo in epistola sua quam a Lugduno, ut diximus, ei dixerit, ipsam digessit. Audit ille quæ feruntur, et subventionem pollicetur. Scribit litteras Willhelmo regi Angliæ, in quibus ut res Anselmi liberas in regno suo faceret ac de suis omnibus illum revestiret monet, hortatur, imperat. Scribit quoque Anselmus sub eadem materia litteras, et eas una cum litteris papæ ipsi regi destinat. Mansimus ergo Romæ decem diebus in palatio Lateranensi, cum papa degentes.

Præerat eo tempore abbas quidam, Joannes nomine, cœnobio Salvatoris quod prope Telesinam^c urbem situm est. Qui Joannes, Romanus genere, discendarum studio litterarum jam olim Franciam venerat, ibique fama permotus Anselmi qui tunc Becci abbas erat, eum religionis proposito fervens adiit, eoque audito, Becci monachus factus est. Quod ubi post aliquot annos ad aures summi pontificis Urbani pervenit, Joannem ipsum ad se accercentum præfati cœnobii abbatem fecit. Hic itaque agnito Patrem suum Anselmum Romam venisse, missis nuntiis omni studio deprecatus est, quatenus ad se veniret atque in sua quadam mansionem cui salubris aura favebat, ad evitandas Romanæ Urbis ægritudines, instanti dignaretur æstate conversari. Quibus ille auditis, supernæ pietati ac fraternæ sollicitudini gratias egit, summoque pontifici relatas preces innotuit. At ille: « O, inquit, divinæ miserationis

HENSCHENII NOTÆ.

priori Vita dicitur *Secusia*, vulgo *Susa*, ubi erat monasterium S. Justi, ut ibidem annotavimus.

^c Telesia urbs Samnii episcopalis, sub Beneventano archiepiscopatu, haud procul a confluentia Vulturi et Sabari fluminum in hodierna Terra-Lavoris olim celebris, nunc fere deserta.

prædestinatio ! Vere etenim præmisit Deus Joseph in Ægyptum ante Jacob Patrem suum. Quapropter, licet omnia quæ habeo, tuis utpote viri propter justitiam necne beati Petri fidelitatem exulantis proposuerim necessitatibus servitura, tamen quia urbis istius aer multis et maximæ peregrinæ regionis hominibus nimis est insalubris, laudo ut eas quo vocaris, ne quod superna dignatio tibi providit negligere videaris. » Acquiescit Anselmus dicto pontificis, et expectaturus quid rex Angliæ respondeat litteris papæ ac suis, partes ad quas invitabatur petiit. Occurrit ei cum lætitia et honore in omni loco ad quem ingreditur, et certatim ad ministrandum illi quique parantur. Ubi vero loco ad quem ibat appropinquavit, adjuncta secum fratrum catterva Joannes obviam vadit, et Patrem suum more boni filii magna cum reverentia et exultatione susceptum monasterio introducit. Exinde quoniam calor ibi cuncta torrebat, ducit eum in villam suam, Selaviam nomine, quæ, in montis altitudine sita, sano jugiter aere conversantibus illic habilis exstat.

His ferme diebus Rogerus dux Apuliæ^a adunato grandi exercitu, Capuanam civitatem^b a sua ditione resilientem obsidebat. Et audita fama Anselmi, directis nuntiis, rogavit eum venire ad se, cupiens illum videre et alloqui, atque per eum his quæ salutis suæ adminiculari poterant, informari. Igitur ergo Pater ad eum. Adhuc longe eramus, et ecce dux ipse copiosa militum multitudine septus Patri occurrit, ac in oscula ruens, ei pro suo adventu gratias egit. Plures exhinc dies in obsidione fecimus, remoti in tentoriis a frequentia et tumultu perstreptentis exercitus. Cum autem inter hæc sedis apostolicæ pontifex Urbanus illo adventaret, et ei ab Anselmo ac principibus totius exercitus obviam itum esset, ingenti sæcularis gloriæ pompa prosectus, ductus est in tentorium quod ei prope nos erat cæteris excellentius constitutum. Sicque donec civitas in deditionem transiit, obsidio illius dominum papam et Anselmum vicinos habuit, ita ut familia illorum magis videretur una quam duæ, nec facile quis declinaret ad papam qui non diverteret ad Anselmum.

Sed quid faciam ? Si dilectioni, si reverentiæ, si honori, qui Anselmo ab universis inter quos habitabat eo tempore et veniebat exhibebatur, scribendo singulatim immorari voluero, non immerito indiscretionis argui potero. Tantum dico quod licet rex Angliæ qui illum, ut prædictum est, de regno suo pepulit, tam litteris quam largis muneribus omnes quos ratus erat ei posse detrimento existere conatus fuerit adversus eum commovere, tamen nihil profecit quin potius ex his perspicaciter intellectum est, virum simplicis justitiæ viam tenere,

et omnino contra æquum fatigari. Nam cum litteræ quæ directæ fuerant, nullam ipsi qua jure argui posset culpam referendo inveherent, nec latores earum a litteris ipsis pejora dicendo dissentirent, factum est ut et viri justitia firmiter crederetur, et injustitia hominis eum non æquo judicio fatigantis, magis ac magis publicata detestaretur. Quique igitur ex hoc illius cœperunt causæ favere, illius commodo, illius honori se suæque pro voto certatim impendere. Dux ipse, ad quem ipsa mandata præ cæteris lata fuerunt, non consideratis eis Patrem multis precibus ad hoc flectere nisus est, quatenus secum dignaretur remanere, et optimas terrarum suarum tam in villis quam in castellis seu civitatibus, juxta electionem suam, dono accipere, easque in usus suos suorumque, dum viveret, proprio jure vindicare. Aliter igitur molimina regis in Anselmum processerunt ac ipse ratus fuerat. Obsidione dehinc soluta, Anselmus cum papa ad Aversanam^c civitatem vadit. Papa civitatem, Anselmus multa prece invitatus abbatiam Sancti Laurentii, hospitandi gratia, petiit. Igitur Anselmo ab ipsius cœnobii fratribus perfectæ charitatis obsequium exhibetur, et loquenti solito more quæ Dei sunt auditis studiose præbetur.

Considerans itaque Anselmus apud se, quantam mentis inquietudinem et perturbationem fuerit passus in Anglia, et quomodo nullus, exceptis aliquibus monachis, eum gratia fructificantis Deo, audire voluerit, quantaque mentis tranquillitate potius, et quam fructuoso studio sit a cunctis auditus postquam exivit de Anglia, omni desiderio fervebat curam Angliæ cum pontificatu deserere, et eis perpetim abrenuntiare. Huic quoque desiderio non parum roboris impendebat, quod omnium dubietate sublata videbat impossibile fore suos et Willhelmi regis mores in unum amplius concordare. Ad ea nempe quæ illum in Anglia positi facere solere cognoveramus, nova quædam quotidie ab his qui inde veniebant publice referebantur, in quibus ita contra Dei justitiam obfirmatus intelligebatur ut multi regionum illarum viri simul ac mulieres aliam de et æstimationem haberent quam de Christiano. Christianos lex Christiana docet habere. De quibus pauca brevi perstringere placuit, ne solummodo nudis verbis quæ dicunt, dici putentur. Quæ tamen sicut illa accepimus simpliciter ponam, non astruens vera an secus extiterint, an non. Ferebant igitur hi qui veniebant quod eodem fere tempore, cum idem rex Rothomagi moraretur, videri, qui in civitate ipsa degebant, ad eum convenire, conquereutes nonnullos ex suis, spreto Judaismo, Christianos tunc noviter factos fuisse, atque rogantes ut sumpto pretio illos, rejecto Christianismo, ad

HENSCHENI NOTÆ.

^a Rogerius filius Roberti Northmanni, ducis Apuliæ, successit illi anno 1086.

^b Anno 1098 comprehensa est Capua a Rogerio mense Martio. Ita Lupus Protospata in Chronico.

Sed videtur legendum esse mense Maio : alias enim non potuisset adesse Anselmus, qui mense Martio exeunte Romam solum attigerat.

^c Aversa urbs inter Capuam et Neapolim.

Judaismum redire compelleret. Agnoscit ille, et suscepto pretio apostasice, jubet ex Judæis ipsis adduci ad se. Quid plura? Plures ex illis minis et terroribus fractos, abnegato Christo, pristinum errorem suscipere fecit.

Erat præterea, illis diebus, adolescens quidam Judæus, cui uno dierum per viam forte eunti apparuit alter juvenis vultu ac veste decorus, qui interrogatus unde vel quis esset, dixit se, jam olim ex Judæo Christianum effectum, Stephanum protomartyrem esse. « Sed ea, inquit, causa nunc de cælo ad terras descendit ut tu, abjecta superstitione Judaica, Christianus efficiaris, et meo nomine baptizatus in Christo, appelleris. » Dixit, et ab oculis ejus elapsus non comparuit. Adolescens autem timore correptus, illico presbyterum adiit, quid viderit, quidve audierit clara voce innotuit, seque in Christum credere confessus, baptismi gratiam statim adeptus est. Quod factum cum pater ejus agnovisset, veri cordis dolore afficitur. Et æstuans quonam modo suis sacris filium posset restituere, didicit quemadmodum Willielmus rex Anglorum nonnullos hujusmodi pecuniæ gratis nuper Judaismo reddiderit. Igitur ergo ad illum, et qualiter perdidit filium suum querula voce deprompsit. Orat sibi misereri, et unci more a se dilectum paternis rogat legibus Imperiali sanctione restitui. Tacet ille ad rogata, nondum audiens quamobrem tali negotio sese deberet medium facere. Advertit Judæus mysterium cur suis precibus non responderet, et e vestigio sexaginta marcas argenti se illi daturum, si Judaismo restitueret filium suum, pollicetur. Jubente igitur rege, juvenis ipse in conspectum suum adducitur, et rex illum hac voce alloquitur: « Queritur pater tuus de te quod præter licentiam suam Christianus effectus es; hoc si ita est, præcipio tibi quatenus voluntati ejus satisfaciens, omni ambage seclusa Judaismo te sine mora restituas. » Cui juvenis respondens: « Domine rex, ait, ut puto, jocularis. » At ille indignatus, « Tecum, inquit, jocularer, stercoris fili? Recede potius, et præceptum meum velocius imple, alioquin per vultum de Luca faciam tibi oculos erui. » Tunc adolescens animæ quior factus, voce constanti ita respondit: « Utique non faciam. Verum noveris quia, si bonus Christianus esses, nunquam de ore tuo talia protulisses. Christiani etenim est eos qui a Christo per incredulitatem separati sunt ei conjungere; non autem eos qui illi per fidem juncti sunt ab eo separare. » Confusus princeps in istis, contumelias affectum juvenem cum dedecore jussit suis conspectibus eliminari. Qui expulsus patrem suum even-

tum rei pro foribus præstolantem, invenit. In quem animatus, « Fili, ait, mortis, et pabulum eternæ perditionis, non sufficit tibi damnatio tua nisi et me tecum præcípites in eam? Ego vero cui jam Christus patefactus est, absit ut te unquam pro patre agnoscam quia pater tuus diabolus est? » Dum ista ita dicuntur, ad jussum regis introducit ante eum Judæus, et ait illi rex: « Ecce feci quod rogasti, redde quod promisisti. » At ille: « Filius meus jam nunc et in Christi confessione constantior, et mihi est solito factus infestior, et dicis: Feci quod petisti, redde quod promisisti? Imo quod cœpisti, primo perfice; et tunc demum de pollicitis age. Sic enim convenit inter nos. Feci, dixit, quantum potui, verum quamvis non profecerim, minime tamen feram me sine fructu laborasse. » Angustiatumque Judæus ex his vix obtinuit, ut data medietate promissæ pecuniæ, alia sibi medietas laxaretur.

Præter hæc quoque, per id temporis ferebatur eum in tantam mentis elationem corruisse ut nequam patienter audire valeret, si quis ullum negotium quod vel a se, vel ex suo præcepto foret agendum, poneret sub conditione voluntatis Dei fieri. Sed quæque acta simul et agenda suæ soli industriæ ac fortitudini volebat ascribi. Quæ mentis elatio ita excrevit in eo ut, quemadmodum dicebatur, crederet et publica voce assereret nullum sanctorum cuiquam apud Deum posse prodesse, et ideo nec se velle, nec aliquem sapientem debere beatum Petrum, seu quemlibet alium quo se juvaret interpellare. Hac fide in ipso proficiente, ad hoc quoque lapsus est ut Dei judicio incredulus fieret, injustitiæque illud arguens, Deum aut facta hominum ignorare, aut æquitatis ea lance nolle pensare astrueret. Exempli causa, quinquaginta circiter viri, quibus adhuc illis diebus, ex antiqua Anglorum ingenuitate, divitiarum quædam vestigia arridere videbantur, capti sunt, et calumniati (20) quod cervos regis ceperint, mactaverint, manducaverint. Negant illi; unde statim ad judicium rapti judicantur injectam calumniam (21) examine ignis ferri a se propulsare debere. Statuto itaque die, præfixi poenæ judicii pariter subacti sunt remota pietate et misericordia. Erat ergo miseriam videre. Verum omnipotens Deus, cui misericordiam et judicium canit Davidicus psalmus, innocentia eorum, servatis misericorditer ab exustione manibus omnium, cunctis ostendit, et malitia hominum eos imple destruere cupientium quam injusta fuerit, justo judicio declaravit. Igitur cum principi esset relatum condemnatos illos tertio judicii die simul omnes iniustus mani-

HENSCHENII NOTÆ.

* Venationes, inquit Malmesburiensis, quas primo indulserat, adeo prohibuit, ut capitale esset supplicium, prendidisse cervum: » quam insaniam, perdentis hominem pro destiola, egregie perstringit Joannes Sarisburiensis lib. 1 de hugis curialium, cap. 4.

† Similis examinis exemplum jam vidimus die præcedenti in Vita B. Hildegundis. Seldenus autem

in Spicilegio ad hunc locum notat hujus ac similis iudicii, quod *ordaldum* veteres Saxones dicebant (Alemani *urtheil*, Belgi *Ordeel* nominant) exolevisse usum tempore Henrici III, atque hujus mandatum anno 1219 promulgatum exhibet, pro quo isto anno mandat justitiariis quibusdam suis quomodo agere debeant in iis criminibus, « quibus competeret iudicium ignis vel aquæ, si non esset prohibitum. »

bus apparuisse, stomachatus taliter fertur respondisse : « Quid est hoc ? Deus est justus iudex ? Pereat, qui deinceps hoc crediderit. Quare per hoc et hoc meo a iudicio amodo respondebitur. Non Dei quod pro voto cuiusque hinc inde plicatur. » Hæc et huiusmodi plura his atrociora quæ a diversis non ignobilis famæ hominibus de Willhelmo illo tunc temporis nuntiabantur, magno, ut diximus, Anselmum accendebant pontificatui Angliæ abrenuntiare, scientem videlicet mores suos moribus ipsius nulla posse ratione amplius concordare.

Postulaturus igitur a summo pontifice ipsius vinculi quo se nimis astringi gemebat relaxationem, eum adiit, ei sui cordis anxietatem innotuit, misereri sibi poposcit, id est ut ab onere curæ pastoralis, quod importabile sibi quia infructuosum videbat, se relevaret, obnixè rogavit. Audit papa quod ille postulat, et illico miratus exclamat : « O episcopum ! O pastorem ! Nondum cædes, nondum vulnera perpressus es, et jam Dominici curam ovilis subterfugere quæris ? Christus in cura ovium suarum probat Petri amorem erga se, et Anselmus, Anselmus, inquam, ille sanctus, ille talis ac tantus vir, solummodo quiescere volens, oves Christi et ante pugnam luporum morsibus dilaniandas non veretur exponere ? Ah ! quid dicam ? Quo amore sperat Domino copulari qui hoc fugit quo ipse Dominus se teste probatur amari ? Absint hæc a te, absint a tua religione, dilectissime frater Anselme ! Potiusne me in istis ulterius inquietes, scias quod non solum non concedo tibi facere quod petis, imo ex parte Dei omnipotentis vice beatissimi Petri apostolorum principis tibi per sanctam obedientiam præcipio quatenus curam Anglici regni tibi commendatam, quandiu retinere ut hactenus poteris, non abjicias. Quod si propter tyrannidem principis, qui nunc ibi dominatur, in terram illam redire non permittitur, jure tamen Christianitatis semper illius archiepiscopus esto, potestatem ligandi atque solvendi super eam, dum vixeris, obtineris et insignibus pontificalibus more summi pontificis utens ubicunque fueris. » Ad hæc ille : « Obedientiam, Pater, non abjicio, sed si non displicet, quid animo geram paucis suggeram. Credat, si placet, excellentia vestra quoniam si cædes, si vulnera, si mors ipsa mihi pro tutela et defensione ovium Christi intenderetur, spero, non aufugerem, si me conscientia mea non fallit. At tunc ut de rege ipso, qui me, sicut notum est, de regno suo expulit, taceam, ipsi quos oves, et episcopi quos adjuutores habere debebam, et qui mihi obedientiam professi sunt, omnes in commune ad hoc me ducere conabuntur, quatenus sub obtentu iustitiæ contra iustitiam facerem, id est obedientiæ beati Petri abrenuntiarem, ne fidem quam debebam regi terreno violarem. Quibus dum niterer persuadere me utrumque

A horum, altero inviolato, posse servare (quandoquidem Dominus jubeat, quæ Cæsaris Cæsari, et quæ Dei sunt Deo reddi [Matth. xxii, 21]), objiciebat hoc apud se in usu non haberi, nec velle de domino suo hanc injuriam sustinere, ut aliquis in regno ejus cuilibet intenderet, nisi ei vel per eum. Et ego, Pater, inter tales quid facerem ? Respondit : « Ratione duceris. Ego quoque ne de his atque aliis tibi non jure illatis videar non curare, eaque gladio sancti Petri nolle vindicare, monco quatenus concilio quod apud Barum ante corpus beati Nicolai, Kalendis Octob. celebrare constitui, præsentiam tuam exhibeas, ut quod de ipso rege Anglico, suisque, ac sui similibus qui contra libertatem Ecclesiæ Dei se crexerunt, mediante æquitatis censura, me facturum disposui, auditu visuque percipias. » Dehinc ad habitaculum suum Selaviam Anselmus revertitur, quietem et paupertatem oblatis divitiis anteponebat.

Instante autem termino concilii, ad apostolicum reversus est, et cum eo Barum usque profectus. In ipso vero concilio B, dum plurima de fide catholica summus pontifex, facunda ratione rationabilique facundia disseruisset, mota est quædam quæstio ex parte Græcorum evangelica auctoritate probare volentium « Spiritum sanctum processionem non habere nisi tantum a Patre. » Huic errori tum multis argumentis, tum plurimis rationibus papa contraire nisus, inter alia (22) quiddam de epistola sibi olim ab Anselmo de Incarnatione Verbi edita et directa, C exempli gratia, intulit, quod suæ disputationi non parum claritatis ac firmitudinis attulit. Verum cum nonnulla objicerentur, et redditæ rationes, quemadmodum instabilibus mos est, disquisitæ enucleatius exponi peterentur, imperatum silentium primus ipse pontifex rupit alta voce dicens : « Pater et magister Anselme, Anglorum archiepiscopo, ubi es ? » Sedebat enim idem Pater in ordine cæterorum inter primos concilii Patres, et ego ad pedes ejus. Ubi ergo se requiri audivit, surrexit continuo, et respondit : « Domine Pater, quid præcipis ? Ecce me. » At ille : « Quid, quæso, facis ? Cur in aliorum silentio degis ? Veni, veni, obsecro ; ascende usque ad nos et pugnans pro Matre tua et nostra, adjuva nos, cui suam integritatem vides Græcos istos conari adimere, et nos in idipsum nefas, si facultas eis tribuitur, præcipitare. Succurre igitur quasi vere pro hoc a Deo missus huc. » Videres itaque circa solium papæ quosque perstrepere, sedes mutare, locum sedendi viro parare, et sic demum honorifice levatum ad se prope papam collocare, concilio stupente ad hæc, et percunctante quis esset aut unde. Tum compresso tumultu, omnibus in commune viri sanctitatem atque industriam papa exposuit, et quia propter iustitiam multas persecutiones passus, atque

HENSCHENII NOTÆ.

* Per hoc et hoc, formula jurandi est, qua idem rex etiam infra utitur.

b Mense Octobri papa Urbanus universam synodum congregavit in civitate Bari, in qua fuerunt 183

episcopi. Ita Lupus Protospata, sed perperam notato anno 1099, nisi more Græcorum annum auspiceretur a Septembri.

injuria de sua sit terra expulsus, reverenda voce A innotuit. Cum igitur ad imperium ejus Anselmus præsens esset motæ questionis mox respondere, visum nonnullis est melius fore in crastinum rem differri, quo liberioribus animis dicenda expeditius proponerentur. In crastino itaque maturius conventu disposito, Anselmus ex condito debitum solvere postulatus est. Surrexit ergo et coram universis in edito stans, sic de negotio, regente cor et linguam ejus Spiritu sancto, tractavit, disseruit, absolvit, ut in ipso conventu nemo existeret qui non inde sibi satisfactum consentiret. Sed quibus hoc argumentis, quibus rationibus, quibusve divinæ Scripturæ auctoritatibus et exemplis egerit, scribere supersedemus, eo quod ipsemet Anselmus postmodum inde diligentius atque subtilius tractans, egregium opus ^a scripsit, idque per multa terrarum loca, ubi ejusdem erroris fama pervenit, ab amicis suis rogatus direxit. Ergo ubi finem dicendi fecit, intendens in eum summus pontifex, ait: « Benedictum sit cor et sensus tuus, et os et sermo oris tui sit benedictus. » Hinc in laude viri demoratum est, et fides ejus atque prudentia divulgata ac magnificata, nec non eorum perfidia, si qui forent, qui ea quæ de proposita questione docuit suscipere et credere nollent, exprobrata ac perpetuo anathemate percussa atque prostrata.

Procedente deinceps ratione ^c de rege Anglorum sermo conseritur, et sinistra quædam de ipso publice prædicantur, Anselmo inter illa demisso vultu sedente et loquentes nullo favore prosequente. Tandem de venditione et oppressione Ecclesiarum de quibus inter alia vituperabatur, necne de injuriis Anselmo illatis apostolicus acriter questus est. « Quem propterea, inquit, etiam regni sui fecit extorrem, quoniam a beati Petri fidelitate et obedientia nequivit separare. » Et adjecit: « Ecce vita illius tyranni qualis ad apostolicam sedem sæpe dilata est. Cui pro correctione sui plura multoties cohortatoria simul et castigatoria suasionem verba mandavimus, sed afflictio atque depulsio tanti viri, quem coram videntis, satis innuit quantum proficimus. Ad hæc, fratres, quid sentitis? Quid decernitis? » Dixerunt: « Sententia plana est et iudicium evidens. Si enim semel, si secundo, si tertio vocasti, et renuit audire, renuit disciplinam accipere, restat ut, gladio sancti Petri sub anathematis ictu percussus, quod meruit sentiat, donec a sua pravitate discedat. » Respondit: « Ita est. » Audiens hæc Anselmus illico surrexit, et flexis genibus coram papa præfatum regem jam tunc excommunicare parato, vix obtinuit ne in regem faceret quod communis omnium sententia promulgavit. Qui ergo bonitatem viri solo prius fuerant

A auditu edocti, nunc eum facto se experiri gavisi sunt, dum illum et pro malo bonum reddere, et pro persequente se non flecti vident prece intercedere. Admirabilis itaque universis factus est.

Inter hæc ego Patri per omnia præsens aderam, paratus videlicet ad servitium ejus. Et quia mihi ab infantia hic mos erat, semper nova quæ forte, sed maxime in ecclesiasticis, occurrebant diligenti intentione considerare, ac memoriæ commendare, dispositum concilium, loca et ordines personarum, modos et examinationes causarum curiosa fortasse magis quam sagaci mente et oculo, hinc inde utpote qui nunquam prius talia videram, modesto intuitu consideravi. Ecce autem, cum illis intenderem, occurrat, quem antea bene noveram, archiepiscopus Beneventanus ^b, cappa præ omnibus qui conventui ipsi intererant pretiosiori decoratus. Papa enim non cappa, sed casula et pallio desuper redimitus concilio præsidebat. Ego igitur intuens cappam antistitis Beneventani, et eam, ut dixi cæteris præstare perspicuus, recordatus sum verborum quæ puer a senioribus Ecclesiæ nostræ, Edwio scilicet magnifico viro Blachemano, atque Farmanno aliisque nonnullis olim audieram. Solebant etenim fidem memorabiles viri sæpe narrare quod ipsis, adolescentiæ primordia agentibus, Imma ^c regina, cujus in capite hujus operis habita mentio est, inter multa bona quæ Ecclesiæ Christi Cantuariensi contulit, brachio beati apostoli Bartholomæi, ipsam Ecclesiam, disponente domino suo Cnudo rege Anglorum, sublimaverit. Quæ res qualiter acta fuerit, hoc modo (quod per excessum coeptæ narrationis dici patienter quæso accipiat) uno sensu, pari ordine referebant. Tempore, aiunt, quo ipsa domina, sicut regina, in regno Anglorum magna et præpotens habebatur, pontifex Ecclesiæ Beneventanæ venit in Angliam, quem, sicut ipse ferebat, immanis fames certis præsagiis totam Apuliam afflicta illo deduxerat, cupiens aliquo modo, si non posset toti provincię, saltem suis civibus tantum malum propulsare. Is iter ingressus brachium beati Bartholomæi apostoli secum tulerat, spe sibi certa promittens se per illud multa lucraturum. Idem quippe brachium, ob hujusmodi necessitudinem contrahenda subsidia in ipsa D ecclesia Beneventi a reliquo corpore servabatur remotum. Episcopus itaque, transita Italia, venit in Galliam, quæ sibi dabatur gratanter ubique bona suscipiens. Audita vero divitis fama regni Anglorum, ratus est sibi eo progrediendum, ex aliorum eventibus sperans se illic amplius cæteris regionibus acquisiturum. Præfata quoque regina magni nominis et divulgatæ famæ habebatur; quam bonitas sua, et qua super Ecclesias respiciebat largitas ei pepererat.

HENSCHENII NOTÆ.

^a Hoc est opusculum, cujus est mentio in Vita, num. 10, lib. II, tanquam in Barensi concilio laudati. An illud cui titulus, *Cur Deus homo?* cujus in Campania elaborati mentio sit præcitato libro II, num. 43.

^b Illic erat Roffridus, ex principibus Longobar-

dorum, qui sedit ab anno 1076 usque ad annum 1107.

^c Imma mater S. Edwardi, ad cujus Vitam 5 Januarii plurima, de eo et rege Cnudo dicta, legi possunt. Cæterum Eadmerus principio libri I eum nominat duntaxat.

Pontifex igitur, Angliam veniens, ipsam reginam adiit, et illius allocutione potitus, quid detulerit, quam ob causam tam remotas orbis adierit partes insinuavit. At illa, hominis charitativo labore ad misericordiam flexa, de suis ei copiose largita est, et illum patriam remeare, nec non eis quibus imminens famis periculum formidabat, subvenire hortata est. Sed ipse intelligens non sufficere sibi ad suum negotium quæ habebat, eos quos magis familiares in curia ipsi dominæ esse acceperat percunctatus est utrum os quod attulerat, dato pretio, reginæ in jus proprium transferre curæ esset. Quid multa? Investigatur de re animus dominæ, et invenitur promptissimus esse, certam se tantummodo episcopus faceret ipsum os nominati apostoli revera fuisse, et taliter ut ipsamet testaretur sibi, sublata omni ambiguitate, satisfactum. Ad quod ille: « Quo, inquit, modo? » « Super corpus, ait, Dominicum et super sanctorum reliquias quas ei proponam, jurejurando, reliquias de quibus agitur veraciter esse de corpore beati apostoli Bartholomæi, et id remota omni æquivocatione atque sophismate faciat. Hoc, inquit episcopus, secure me facturum polliceor. » Veniens itaque Cantuariam cum brachio ipso, prout illi rex et regina dictaverant, decenter susceptus est. Astante igitur ipsa, monachorum quoque ac clericorum immenso agmine eam vallante, inter quos etiam supra memorati viri a quibus hæc accepimus se præsentibus fuisse testati sunt, numerosaque utriusque sexus et ætatis multitudine ob hoc convolante et audiente, jurando super altare et corpus Christi necne sanctorum reliquias quas beatum Gregorium sancto Augustino, aliosque Romanos pontifices aliis archiepiscopis destinasse scitur, asseveravit ipsum os de quo sermo habebatur beati Bartholomæi apostoli proprium fuisse, nec ipsi assertioni suæ aliquid omnino sophismatis aut æquivocationis inesse. Quo facto, memorabilis domina quamplures argenti libras antistiti contulit, et osse potita illud ecclesiæ Christi Cantuariensi solemnem donatione ex parte regis Cnudi suæ concessit. Illis quippe diebus hic mos Anglis erat patrocinia sanctorum omnibus sæculi rebus anteferre. Pontifex quippe sedis ipsius, Ægelnothus nomine, inter reliqua quæ homini dedit, cappam illi valde pretiosam aurifrigio ex omni parte ornatam dedit, quæ et illius ecclesiæ decori, et ecclesiæ Cantuariensis futuris temporibus tantæ rei existeret testimonio et probationi. Ego igitur cum, ut dixi, concilio præsens antistitem Beneventanum cappam reliquis præstante ornatam viderem, et eam ex his quæ olim audieram optime nossem, non modica letatus, et cappam et verba mihi puero exinde dicta Patri Anselmo ostendi. Mox celebrato concilio ubi Beneventanum ipsum adiit, et inter alia mutue dilectionis colloquia

A cœpi de eadem cappa loqui, et unde illam haberet quasi nescius interrogavi, summam rei exposuit, et eam ordine quo descripsi suam Ecclesiam ab Ecclesia Cantuariensi adeptam esse declaravit. Qua de re certior effectus, putavi aliquibus gratum hoc ipsum huic opusculo indere, licet propositum narrationis tramitem me hoc agere non nescirem excedere. Quo peracto, ad cœptum redeamus iter. Finito concilio a Baro discessimus, comitatum papæ Romani usque non deserentes.

Interea revertit nuntius quem a Roma ad regem Angliæ destinatum supradiximus, referens ipsum regem susceptis quidem quoquo modo litteris papæ litteras Anselmi nullo voluisse pacto suscipere, imo cognito illum esse hominem ejus jurasse per vultum Dei quia, si festine terram suam non exiret, sine retractatione oculos ei erui faceret.

B Verum post dies aliquot, ex quo Romam reversi fuimus, venit missus a rege Willhelmus, cujus in exitu Angliæ mentionem fecimus, domino papæ ad litteras quas pro Anselmo miserat responsurus. Dicebat ergo pontifici: « Mandat tibi dominus meus rex sibi non parvæ admirationi esse quod vel in mentem tibi cadere potuit ut eum, pro restitutione rerum Anselmi, interpellares. » Et subdidit: « Si causam queris, hæc est: Quando de terra sua discedere voluit, aperte minatus est se illo discedente totum archiepiscopatum in dominium suum accepturum. Quoniam igitur nec his minis constrictus quin exiret omittere noluit, juste se putat fecisse quod fecit, et injuria reprehendi. » Ad hæc papa: « Accusat eum, inquit, aliunde? » Respondit: « Non papæ! ait, quis unquam audivit talia? Pro hoc solo primatem regni suis omnibus spoliavit, quia ne sanctam matrem Ecclesiam omnium Romanam visitaret, omittere noluit? Vere et sine omni ambiguitate dicere possumus a sæculo tale quid non esse auditum. Et pro tali responso, mirabilis homo, huc te fatigasti? Redi, quantocius redi, et præcipe illi ex parte beati Petri quatenus remota omni contradictione illum suis omnibus integre revestiat, si excommunicari recusat. Itaque fac ut quid hinc velit scire me faciat ante concilium, quod tertia hebdomada Paschæ in hac urbe sum celebraturus, alioqui certissime noveris se in eodem concilio damnationis sententia puniri quam promeruit. » At ille: « Priusquam abeam, tecum secretius agam. » Mansit ergo ibi per dies plurimos idem Willhelmus, prudenter operam dando hos et illos suæ causæ fautores efficere, ac ut domini sui voluntati satisfaceret, munera quibus ea cordi esse animadvertibat dispertiendo, et pollicendo parvi habere. Deductus ergo a sententia Romanus pontifex est, ac pro voto Willhelmi inducias usque ad festum sancti Michaelis dedit regi. Acta sunt hæc in ipsis solemniis Nativitatis Christi.

HENSCHENII NOTÆ.

* Anno ergo 1099, quando Pascha fuit celebratum 1 Aprilis: et littera Dominicalis B Dominica III in xiv ejusdem mensis cadebat.

^b Male ergo hic inducitur a quibusdam concilium

aliquod Romanum anno 1098 celebratum, in quo inducie hæc concessæ fuer: neque post concilium Barens aliud concilium videtur habitum coram Urbano fuisse, quam id in quo, post Pascha sequentis

Quod videntes, vane nos ibi consilium nihil auxilium operiri intelleximus, petitaque licentia Lugdunum remeare decrevimus. Quam licentiam cum nullatenus impetrare potuissemus, remansimus Romae usque ad praefinitum tempus concilii, continuo circa papam degentes et quasi in commune viventes. Nec enim duae, sed una videbatur amborum curia esse. Unde et ipse papa frequenter ad Anselmum veniebat, laete cum eo sese agendo, et curiam faciendo ei; dedit quoque illi hospitium in quo conversabamur eo jure ut, si aliquando Romam rediret, contra omnes homines illud sibi vindicaret. Ipse in conventu nobilium, in processionibus, in stationibus, semper et ubique a papa secundus erat, praeter cunctis honoratus, cunctis acceptus, et ipse cunctis simplici humilitate submissus.

Cum vero ad concilium ventum esset, et episcopis qui de Italia et Gallia venerant suas sedes ex consuetudine vendicantibus, nemo existeret qui se vel audisse vel vidisse archiepiscopum Cantuariensem Romano concilio ante haec interfuisse diceret, vel scire quo tunc in loco sedere deberet, ex praecepto papae in corona (23) sedes illi posita est^a, qui locus non obscuri honoris in tali conventu solet haberi. Igitur dum in ipso concilio multa tractarentur, multa disponderentur, multa observari decernerentur, nec tamen ab omnibus partim propter conventus immensitatem, partim propter intransitum et exeuntem a corpore B. Petri strepitum et concupationem, clare intelligerentur, praecepit ipse pontifex summus Lucensi episcopo, Reingero^b nomine, quatenus in medio ceteris eminentior staret, ac sonora qua pollebat voce quae statuta erant cunctorum auribus expresse deponeret. Pater ipse praesidentis imperio, verum nonnullis ab eo capitulis in audientia omnium diserte expositis, subito admirantibus cunctis, vultu, voce, ac gestu corporis in alium habitum demutatus est, unde suorum luminum acie in circumsedentes directa, vulneratae mentis dolorem ultra dissimulare non potuit. Rupta igitur decretorum serie, quae exponenda susceperat, intulit, dicens: « Sed videlicet quid faciamus? Praeceptis subditos oneramus, et iniquis tyrannorum saevitiis non obviamus. Oppressiones namque quas ipsi sua tyrannide Ecclesiis inferunt, et exspoliationes personarum quae tuendis illis institutae sunt quotidie ad

A hunc sedem referuntur, consilia et auxilia, sicut a capite omnium, requiruntur. Sed quo terminentur effectu, heu totus mundus novit et inde conqueritur! De cujus mundi remotissimis partibus unus ecce inter nos modesta taciturnitate quiescens miles residet, cujus silentium clamor magnus est, cujus humilitas et patientia quo declivior atque mansuetior, eo sublimior est ante Deum et in nos ferventior, iste unus, unus, inquam, iste, quam crudelissime afflicto quam injustissime suis omnibus exspoliatus venit huc iudicium et aequitatem apostolicae sedis de negotio suo efflagitans. Jam annus secundus est^c quo haec venit, sed vel quid hucusque subventionis invenit? Si de quo dico non omnes agnoscitis, ipse est Anselmus archiepiscopus angliae regionis. »
B Ilis dictis virgam pastorem, quam manu tenebat, tertio pavimento illisit, indignationem spiritus sui, compressis exploso murmure labiis et dentibus, palam cunctis ostendens. Ad haec papa ei innuens, ait: « Frater Reingere, sufficit, sufficit. De hac re bonum consilium erit. » At ille, producto in eum spiritu, inquit: « Et equidem expedit. Nam aliter eum qui iusta iudicat, non transibit. » Deinde ad perdenda concilii decreta monitus, verba resumpsit ac in fine dicendi, ne parvi penderetur injuria Anselmo illata, repetit, monuit, et sessum^d vit. Haec omnia, cum Pater Anselmus audisset et tandem circa finem verborum de se dicta intellexisset, oppido miratus est, sciens se nec homini de re locutum fuisse, nec a se vel ullo suorum, ut talia diceret, processisse. Sodebat ergo uti solebat, silenter auscultans.

Inter ultima vero synodi, jam recisis quae recidenda et statutis quae visa fuerunt constituenda, in adversario sanctae Ecclesiae excommunicationis sententiam cum toto concilio papa intorsit quia sententia omnes quoque laicos investituras Ecclesiarum dantes, et omnes easdem investituras de manibus illarum accipientes, necne omnes in officium sic dati honoris huiusmodi consecrantes, pari modo involvit. Eos nihilominus sub ipsius anathematis vinculo colligavit qui pro ecclesiasticis honoribus laicorum hominum homines fiunt dicens nimis execrabile videri manus quae in tantam eminentiam excreverint, ut, quod nulli Anglorum concessum est, Deum cuncta creatorem suo ministe-

HENSCHENII NOTAE.

anni 1099 celebrando, sententiam excommunicationis se laturum minabatur pontifex; ultra quod nihilominus inducias concessit usque ad festum S. Michaelis; an primum, viii Maii recurrens? an vero solemnius alterum, xxix Septembris? Existimo secundum: quia licet prior terminus sufficiebat ut nihil a concilio timeri deberet, infra tamen de morte Urbani agens auctor, eumque dicens prius obitum quam responsum ex Anglia expectatum veniret, satis indicat, se his posteriorem terminum intelligere; quandoquidem ille obierit duobus mensibus post primum, scilicet 29 Julii.

^a Quae picturae Tridentinae aut similes synodos exhibent, representant sedilia sic disposita, ut in

capite sedeat pontifex cum suis aut legati pontificii: ex utroque autem latere producta scamna demum in hemicyclum coeant: qui hemicyclus videtur hic corona appellari, atque adeo plane ex opposito papae sedisse Anselmus: de quo scribit Gervasius Dornberensis in ms. apud Seldenum, *Alterius orbis papam vocatum ab Urbano*.

^b Reingerus, aliis *Ringerius* et *Rangerius*, vixit usque ad annum 1112. Exstant Mathildis reginae ad eum epistolae.

^c Secundus annus ab adventu S. Anselmi Romam, non finitus, sed inchoatus duntaxat, hic intelligi debet: uti ex dictis apparet.

rio creent, et eundem ipsum pro redemptione et salute totius mundi summi Dei Patris obtutibus offerant, in hanc ignominiam detrudi, ut ancillæ fiant earum manuum quæ die ac nocte obscenis contagiis inquinantur, rapinis ac injustæ sanguinum effusioni addictæ commaculantur. His præsentibus fuimus, hæc conspeximus, his ab universis, fiat, fiat, acclamari audivimus et in his consummatum concilium scimus.

Postera die, accepta licentia, Roma digredimur, nihil iudicii vel subventionis, præterquam quod diximus, per Romanum præsulem nacti. Via vero redeundi tunc temporis multis erat periculis obnoxia, sed protegente nos Domino, pericula cuncta evasimus, ac Lugdunum illæsi pervenimus, ubi cum summa veneratione gaudioque suscepti, et a pontifice civitatis detenti, mansionem nostram illic firmavimus, amissa omni fiducia ulterius tempore Wilhelmi regis Angliam remeandi. Habitus est ergo ibi Anselmus, non sicut hospes, aut peregrinus, sed sicut indigena, et vere loci dominus unde nusquam ipse ipsius urbis antistes, eo præsentibus, suo volebat loco præsidere, sed præsentibus ubique Anselmo, inferioris et suffraganei loco simul et officio mira ductus humilitate fungebatur. Anselmus festivitates, sacros ordines, ecclesiarum dedicationes celebrabat, et pontificalia quæque officia administrabat.

Sed cum multi agnita benevolentiae ejus amplitudine ad eum concurrerent, et sacramentum impositionis manus episcopi ab illo sibi ac suis conferri deposcerent, ipse qui in episcopaliū officiorum administrationibus semper nutum pontificis expectabat levi affabilitate respondebat suum non esse tale quid in parochia alterius episcopi, eo inconsulto, præsumere. In quo cum ratione agi intelligentes, mox ad suum episcopum nuntios dirigunt, et qua benignitate vir ad suas preces responderit innotescerent, orant illum rogari pro se. De re ergo a pontifice appellatus, imo per totam parochiam suam hoc et aliis pontificalibus officiis, in illius voluntatis deliberatione positus, omnes admittere, neminem ab ipsius gratia sacramenti patiebatur immunem discedere. Fiebat itaque frequens populorum concursus, et nonnunquam in hoc solo expendebatur dies totus, ita ut nos, qui ei ministrabamus, gravitædo sæpe fatigaremur, ipso semper jucundo vultu et hilari existente. Crevit autem in eum mira quædam ex his et inaudita dilectio omnium, et bonitas ejus divulgabatur per circuitum.

Inter hæc, per populos fama dispersit Urbanum sedis apostolicæ præsulem præsentibus vitæ modum fecisse. Siquidem prius obiit quam quæ a rege Anglorum pro causis Anselmi expectabat responsa

A susciperet. Qui decessus vitæ, ubi ejusdem regis auribus insonuit, respondit: « Et Dei odium habeat qui inde curat. » Adjecitque: « Ille vero qui modo papa^a est, cujusmodi est? » Cui cum in aliquibus Anselmo archiepiscopo similis diceretur, ait: « Per vultum Dei, si talis est, non valet. Verumtamen sit modo ipse per se, quia per hoc et hoc papatus suus non ascendit hac vice super me. Ego interim libertate potitus agam quod libet. » Nec enim putabat apostolicum orbis posse in regno suo esse ejuslibet juris, nisi permissus a se. Qualiter ergo deinceps sese habuerit, ad alia festinanti scribere opportunum non est. Attamen libertate qua se potitum gloriatus est non diu frui permissus est. Prius enim quam annus transiit, insperata et subita morte percussus eam perdidit. October namque audivit eum gloriantem, secunda dies sequentis Augusti vidit eum expirantem. Siquidem illa die mane pransus in silvam^b, venatum ivit, ibique sagitta in corde percussus, impoenitens et inconfessus e vestigio mortuus est, et omni homine mox derelictus (24). Quæ sagitta utrum, sicut quidam aiunt, jacta ipsum percussisset, an, quod plures affirmant, illum pedibus offendentem superque ruentem occiderit, disquirere otiosum putamus, cum scire sufficiat eum justo iudicio Dei prostratum atque necatum^c. Hic occurrit animo quid rex iste quondam, ut supra retulimus, Roffensi episcopo dixerit, videlicet quod: « Deus nunquam eum bonum habiturus esset pro malo quod sibi inferret, » et perpendo quid postmodum Deus erga illum egerit, donec vitæ præsentibus superfuit. Scitur enim quia ex quo illa verba, depulso languore, quo notum est illum fuisse gravatum, protulit, tantum in deprimendo et subjugando inimicos, in acquirendo terras, in exercendo voluptates suas prosperatus est, ut omnia sibi arridere putares. Ventus insuper, et ipsum mare videbantur ei obtemperare. Verum dico, non mentior, quia cum de Anglia in Northmanniam transire, vel inde cursum, prout ipsum voluntas sua ferebat, redire volebat, mox, illo adveniente, et mare appropinquante, omnis tempestas, quæ nonnunquam immane sæviebat, sedabatur, et transeunti mira tranquillitate famulabatur. Quid amplius? Ita fateor in cunctis erat fortunatus, ac si verbis ejus hoc modo respondit Deus: « Si te pro malo, ut dicis, nunquam bonum habebō, probabo an saltem pro bono possim te bonum habere, et ideo in omni quod tu bonum æstimas velle tuum adimplebo. » Sed quid? In tantum ex successibus suis profecit ut, sicut hi qui factis ejus die noctuque præsentibus exstiterunt attestantur, nunquam vel de lecto surgeret, vel in lecto se collocaret quin seipsum aut collocante aut surgente semper deterior esset.

HENSCHENII NOTÆ.

^a Paschalis II, creatus xii Augusti.

^b *Novam forestam* auctores vocant.

^c Pluribus rem describit Ordericus Vitalis lib. x. Abbas autem Sugerius cœvus excusat operoso

Gualterum Tyrellum, nobilem Francum, cui ictum imputabant aliqui; suo iuramento asserentem, quod illa die nec in illam silvæ partem venerit, nec regem viderit.

Quapropter dum nec malo corrigi voluit, nec bono ^A et momentanea ~~causa~~ æquus Arbitrator huic ~~causæ~~ ^{subtrahit}.
ad bene agendum attrahi potuit, ne in perniciem
honorum diutino furore arderet, compendiosa illum

LIBER TERTIUS

Secundo itaque anno * ex quo a Roma Lugdunum
venimus, qui erat nostri exilii annus tertius, vene-
runt ad Anselmum jam tertium diem in cenobio,
quod Casa-Dei ^B dicitur, agentem, duo monachi,
unus Cantuariensis, et alter Beccensis, nuntiantes ei
jam sæpe memorati Willhelmi regis vitæ excessum.
Quo ille vehementi stupore percussus, mox est in
acerbissimum fletum concussus. Quod videntes admi-
rati admodum sumus. At ille, singula verba ejus
interrumpente, asseruit, in ipsa veritate quam ser-
vum Dei transgredi non decet, quia si hoc efficere
posset, multo magis eligeret seipsum corpore quam
illum, sicut erat, mortuum esse.

obis post hæc Lugdunum reversis, ecce alius e
fratribus Ecclesiæ Cantuariensis advenit, litteras
deferens, preces offerens, quibus obnixè ab Anglo-
rum matre Ecclesia interpellatur, quatenus, extincto
tyranno, filios suos, rupta mora, revisere con-
solarique dignetur. Audito igitur de re consilio me-
morati reverendi Hugonis ipsius urbis episcopi, iter
Angliam remeandi ingressus est, ipso pontifice, et
toto populo terræ super hoc dolente, et nisi rationi
contraheret, modis omnibus, ne fieret, prohibere
volente. Magno denique solatio se in discessu ejus
destitit videbant. Proseculi autem illum sunt de villa
in villam per plures dies tam viri quam mulieres,
singuli certatim currentes et pro sua desolatione
gemitibus voces edentes. Necdum pervenimus Clu-
niacum, et nihilominus alter nuntius, ex parte novi
regis Anglorum et procerum regni Patri occurrens,
moras ejus in veniendo redarguit, totam terram in
adventu ejus attonitam, et omnia negotia regni ad
audientiam et dispositionem ipsius referens pendere
dilata. Cujus verba litteræ regis quas attulerat atte-
stantes, et dicta plenius explanantes, preces et vota
ipsius regis virum festinato venire magnopere postu-
lant, et seipsum regnumque suum ejus consilio
ac moderamini se subjecturum pollicentis contine-
bant. Hæc et hujusmodi plura quam dicere velim,
nos ad patriam properare coegerunt.

Prosperissimo itaque cursu marina pericula trans-
vecti nono Kalend. Octobris Dofris appulimus, et
ingenti gaudio totam terram in adventu Anselmi
exultantem reperimus. Quædam etenim quasi novæ
resurrectionis spes singulorum mentibus oriebatur,
qua et ab oppressione calentis adhuc calamitatis se

quisque liberandum, et in statum optatæ prosperi-
tatis aditum sibi pollicebatur. Quæ spes inde ma-
xime procedebat quod Henricus qui tunc noviter
fratri defuncto in regnum successerat, in ipso suæ
consecrationis die bonas et sanctas omni populo
leges se servaturum, et omnes oppressores et ini-
quitates quæ sub fratre suo emeruerant in omni sua
dominatione, tam in Ecclesiis quam in secularibus
negotiis, prohibitorum et subversurum sponderat,
et hæc omnia jurisjurandi interjectione firmata, sub
monimento litterarum sigilli sui testimonio roborata-
rum, per totum regnum divulgatum iri præcepe-
rat. Præsentia nihilominus communis omnium Patris
jam ipsi spei non parum roboris apud hominum
mentes adjiciebat, constantem illius probitatem agnos-
centium, et sancta quædam ad reformandum Chri-
stianæ religionis statum qui post obitum venerandæ
memoriæ Lanfranci archiepiscopi in multis decide-
rat, proxime ab eo prodire et statui arrectis sensi-
bus expectantium.

Sed cum post paucos sui reditus dies Serberiam
ad regem venisset, et ab eo gaudenter susceptus,
rationi illius ^C qua se excusavit cur, in suscipienda
regiæ dignitatis benedictione, illum cuius juris eam
esse sciebat non expectaverit, acquievisset, postu-
latus est pro consuetudine antecessorum suorum
regi hominum facere, et archiepiscopatum de manu
ejus recipere. Quibus cum ille nequaquam se aut
velle aut posse assensum præbere responderet, in-
terrogantibus quare, statim quid super his et qui-
busdam aliis in Romano consilio acceperit, mani-
festa relatione innotuit, itaque subiunxit ait: « Si
dominus rex ista suscipere, et suscepta servare vo-
luerit, bene inter nos et firma pax erit. Sin autem,
non video remanere meum in Anglia utile fore vel
honestum, præsertim cum si episcopatus aut abba-
tias dederit, privari me penitus tam a sui quam et
eorum qui susceperint communione necesse sit. Nec
enim ea de causa Angliam redii, ut si ipse Roma-
no pontifici obedire nolit, in ea resideam. Unde quid
velit precor edicat, ut sciam quo me vertam. » His
rex auditis graviter conturbatus est. Grave quippe
sibi visum est investituras Ecclesiarum et hominibus
prælatorum perdere, grave nihilominus Anselmum a
regno, ipso nondum in regno plene confirmato, pati
discedere. In uno siquidem videbatur sibi quasi

HENSCHENII NOTÆ.

* Anno Christi 1100

^B De Casa-Dei, monasterio in Arvernensis, infra
agetur xxiv Aprilis, ad Vitam S. Roberti, abbatis

primi et fundatoris.

^C Causa rationabilis esse potuit metus a Roberto
fratre primogenito, haud dubie aliquid molituro pro

dimidium regni perderet, in illo verebatur ne fratrem suum Robertum qui tunc de Jerusalem Northmanniam redierat, Anselmus adiret, et eum in apostolicæ sedis subjectionem deductum, quod facillimum factu sciebat, regem Angliæ faceret. De verbis igitur aliternis motis inducitur usque Pascha petitiæ sunt, quatenus utrinque Romam mitterentur, qui decreta apostolica in pristinum regni usum mutarent, et interim Ecclesiis Angliæ in quo erant statu manentibus, Anselmus redditis terris quas rex mortuus Ecclesiæ Cantuariensi abstulerat, suis omnibus revestiretur, sicque fieret ut si a sententia flecti papa nequirit, totius negotii summa in eum quo tunc erant statum rediret. Hæc Anselmus, quamvis frivola esse et in nihil utile tendere sciret atque præficeret, tamen ne novo regi seu principibus ullam contra se suspicionem de regni translatione aut aliunde incuteret, precibus illorum passus est vinci, et quod volebant annuit, dimissaque curia in pace ad sua secessit.

Hinc paucis diebus interpositis, Mathildis filia Malcolmi nobilissimi regis Scotorum, et Margareta*, quæ scilicet exorta de semine regum Anglorum, nupsit præfato Henrico regi Anglorum. Ipsa quippe Margareta filia fuit Edwardi filii regis Edmundi, qui fuit filius regis Ethelredi filii gloriosissimi regis Edgari, ejus mox in capite hujus operis mentio facta est. Negotium itaque ipsius copulæ, licet propositi operis intentionem, ut quibusdam forte videtur, haudquaquam respiciat, tamen quia per Anselmum administratum est (nam et eos in conjugium benedixit, et illam pariter in reginam consecravimus) brevi autumo describendum qualiter actum sit. Hoc autem ea re nobis maxime in voluntatem cecidit, quoniam Anselmum in hoc a rectitudine deviasse nonnulla pars hominum, ut ipsi audivimus, blasphemavit. Siquidem eadem Mathildis, inter sanctimonialia in monasterio ab infantia nutrita et adulta, credebatur a multis in servitium Dei a parentibus oblata, eo quod publice visa fuerat earum inter quas vivebat more velata. Quæ res, dum illa jam olim diuisso velo a rege amaretur, [leg. cum] plurimum ora laxaret, et eos a copitis amplexibus retardaret, ipsa Anselmum, cujus in hoc nutum omnes expectabant, adiit, consilium de negotio, et auxilium submissa prece quæsivit. Cui ille, famam quæ ferebatur injiciens, affirmabat nulla se unquam ratione in hoc declinandum, ut suam Deo sponsam tollat, et eam tereno homini in matrimonium jungat. Refert illa, et penitus se

A negat oblatam; negat etiam se vel semel aliquando sua voluntate fuisse velatam, et hæc si credere aliter nolit, offert se judicio totius Anglorum Ecclesiæ probaturam: « Attamen, inquit, me velum portasse non abnego. Nam cum adolescentula essem, et sub amicæ meæ Christianæ, quam tu bene nosti, virga paverem, illa servandi corporis mei causa contra furentem et cujusque pudori ea tempestate insidiantem Northmannorum libidinem, nigrum panniculum capiti meo superponere, et me illum abjicientem acris verberibus et nimium obscenis verborum conviciis sæpe cruciare simul et dehonestare solebat. Quem pannum in ipsius quidem præsentia gemens ac tremebunda ferebam, sed mox ut me conspectui ejus subtrahere poteram, arreptum in humum jacere, pedibus proterere, et ita quo in odio fervebam, quamvis insipienter, consueveram desævire. Isto, non alio modo, teste conscientia mea, velata fui. Ac si me oblatam quisque dicet, et hoc quale sit ex eo colligi potest, quod, sicut plurimi qui adhuc supersunt noverunt, pater meus cum me, quemadmodum dixi, velatam forte vidisset, furore succensus, injecta manu velum arripuit, et dissipans illud, odium Dei imprecatus est ei qui mihi illud imposuit, contestans se comiti Alano me potius in uxorem, quam in contubernium sanctimonialium prædestinasse. Hæc est unde calumnior ratio mea, quam, quæso, perpendat prudentia tua, et agat pro me sicut novit agendum paternitas tua. » Quid plura? Differt Anselmus sententiam ferre, et causam judicio religiosarum personarum regni determinandam pronuntiat. Statuto itaque die coeunt ad nutum illius episcopi, abbates nobiles, quique, ac religiosi ordinis viri in villa Sancti Andreæ de Rovecestra, quæ Lambeta vocatur, quo et ipsum præsentis negotii tunc tenor adduxerat. Causa igitur juxta præscriptam seriem in medium deducta est. Prodeunt hinc inde idonei testes, verba puellæ puræ veritati subnixæ protestantes. Accedunt istis archidiaconi duo, Willihelmus videlicet Cantuariensis, et Humboldus Serberiensis, quos Pater Anselmus Wiltuniam^c, ubi illa fuerat educata, pro ejus rei certitudine rimanda direxerat, qui publica voce testati sunt se et rem a sororibus diligentissime perquisisse, et nihil quod relatæ rationi obsisteret ab eis capere potuisse. Mouet ergo Anselmus et per Christianam obedientiam omnibus imperat ut nullum a veritate favor aut timor defleat, sed sicut revera causæ Dei, quo juste determinetur, unusquisque pro viribus oem ferat, ne, quod

HENSCHENI NOTÆ.

regni paterni recuperatione: regem ergo benedixit archiep. Eboracensis Thomas, anno 1100, v Augusti, post obitum Guillelmi die tertia, qui et ipse sequenti mox Novembri obiit.

* Colitur S. Margareta regina x Junii, etiam Martirol. Rom. iuscripta.

^b Celebris apud historicos est Alanus, comes Britanniæ Armoricarum, inter principia Northmannici

dominatus in Francia, matre Northmannica procreatus: videtur autem conjectura probabiliis fundari in communi Anglorum Scotorumque odio adversus Britones, quod hic vel Alanus comes dicatur proverbialiter, pro magno Scotici nominis hoste, vel aliquis primi illius fortasse nepos, et Scotis æque abominatus, significetur.

^c Wiltunla episcoporum sedes, antequam ea Sa-

sisit, aliis, talis iudicii sententia prodeat cuius exemplo in superventuris temporibus, vel sua quilibet libertate non jure privetur, vel Deus his quæ sui juris esse debent injuria defraudet. Acclamant omnes ita faciendum, et se non aliter facturos sperant. Remoto itaque a conventu solo patre, Ecclesia Angliæ quæ convenerat in unum de proferenda sententia tractat. Deinde illo in medium reverenter adducto, expositum est quid de negotio communis omnium consensus invenerit. Ratum aliis perspecta re sibi videri, et ad hoc comprobandum paratos se asserunt nulla sententia posse puellam pro causa sua jure constringi, quin libertate corporis sui quocunque modo legaliter velit, valeat uti. Quod licet, inquit, levi argumento probare possemus, eo tamen, cum opus non sit, supersedemus, nostris argumentis firmiter tenentes parem iudicii hujus sententiam, a venerandæ memoriæ prædecessore vestro et Patre et magistro nostro Lanfranco simili de causa promulgatam. Nam quando ille magnus Willihelmus hanc terram primo devicit, multi suorum sibi pro tanta victoriæ applaudentes, omniaque suis voluntatibus atque luxuriis obedire ac subdi debere autumantes, non solum in possessiones victorum, sed et in ipsas matronas et virgines, ubi eis facultas aspirabat, nefanda libidine cœperunt insanire. Quod nonnullæ prævidentes, et suo pudori metucentes monasteria virginum petivere, acceptoque velo sese inter ipsas a tanta infamia protexere. Quæ clades cum postmodum sedata, et pro temporis qualitate pax rebus data fuisset, quæsitum ab eodem Patre Lanfranco est quid de his, quæ tali refugio suam pudicitiam servaverunt, ipse sentiret, essentne videlicet constringendæ in monasterio velum tenere quod acceperant, necne. At ipse questionem ipsam consilio generalis concilii taliter solvit, ut eis pro castitate quam se tam manifestæ rei ostensione amare testatæ fuerant, debitam magis reverentiam judicaret exhibendam quam ullam servandæ religionis continentiam, nisi propria illam voluntate appetere, violenter ingerendam. Et adjunxerunt: « His interfuimus, hæc approbati a sapientibus viris audivimus, et hæc in præsentem negotio valere volumus, ac roborari postulamus. Licet enim sciamus causam illarum istius esse leviores, dum illa sponte, ista coacta pari de causa velum portaverit, tamen, ne quis nos favore ejusvis duci existimet, non ultra progredi in iudicio volumus, hoc solo contenti, ut quod valuit in majori valeat in minori. » Tunc Anselmus ad hæc: « Scitis quid monuerim, quid præceperim, quidque polliciti sitis. Cum igitur secundum quod vobis visum est justius, in commune judicaveritis, sicut asseritis, ego iudicium vestrum non abjicio, sed eo securius illud

A suscipio quo tanti Patris auctoritate suffultum audio. » Illa dehinc in medium doctur, gesta comultu audit et amplectitur, auditum sibi præstari paucis precatur. Loquens ergo obtulit se vel sacramento vel alia, quam magis eligerent, ecclesiastica lege, probaturam solidæ veritati submissam esse jam definitam rationem suam. Quod non propterea facturam facietur, quasi sibi non creditum esse putet, sed ut malevolis hominibus omnem deinceps blasphemandi occasionem amputet. Respondetur nihil horum opus esse, quoniam, si malus homo de malo thesauro cordis sui protulerit mala, dicto citius opprimetur ipsa veritate, jam tantarum personarum astipulatione probata, et roborata. Allocutione posthæc et benedictione Anselmi potita abiit, pauculis diebus evolutis sit, ut dixi, regina et conjux. Verum, cum ipsa conjunctio juxta ritum Ecclesiæ fieri firmarique deberet, Pater ipse totam regni nobilitatem populumque minorem, pro hoc ipso circumfluente, necnon pro foribus ecclesiæ regem et illam circumvallantem, sublimius cæteris stans in commune edocuit, quo ordine causa virginis, quam fama tui-garat, per episcopos et religiosas personas ventilata fuit et determinata. Quo facto, monendo, auctoritate Dei præcepit, quatenus si quis aliter de negotio illo sentiret, ac sententia tulerat (unde scilicet ipsam copulam, secundum legem Christianam, fieri non debere posset ostendi), nihil hæsitans, salva pace omnium, coram proferret. Ad quæ, cunctis una clamantibus, rem juste definitam, nec in ea quid residere unde quis, nisi forte malitia ductus, jure aliquam posset movere calumniam, legitime conjuncti sunt, honore quod decuit regem et reginam. En ordinem gestæ rei, teste conscientie meæ veritate; sicut eam præsens audiui et vidi in nullam partem declinando descripsi, verba puellæ ita duntaxat in medio ponens, ut non asseram vera existierint necne. Si ergo quis in istis Anselmum contra æquum aliquid egisse dicere ultra voluerit, ipse viderit. Nos vero, qui cor ejus in hoc et in multis agnovimus, testimonium ei perhibemus, quia sicut ipse fateri solebat, nec scire nec posse illo tempore habuit, quomodo in hac re melius aut æquius faceret quam fecit.

D Eodem anno venit in Angliam Guido archiepiscopus Viennensis, functurus, ut dicebat, legatione totius Britannicæ, ex præcepto et auctoritate apostolicæ sedis. Quod, per Angliam auditum, in admirationem omnibus venit: inauditum scilicet in Britannia cuncti scientes, quemlibet hominum super ævices apostolicas gerere nisi solum archiepiscopum Cantuariæ. Quapropter sicut venit ita reversus est, a nemine pro legato susceptus, nec in aliquo legati

HENSCHENII NOTÆ.

risburiæ sub regibus Northmannis transferretur. A Ille Edgarus rex prænominatus monasterium Virginum magno studio condiderat, uti scribit Ethelredus abbas Rievallensis in Genealogia regum Anglorum, edita a scriptoribus.

* Herimannus, abbas tertius S. Martini in civitate Tornacensi, in tractatu ms. de sui monasterii

restauracione testatur adolescentem se adfuisse, divisisseque ea quæ ad hoc matrimonium dissuadendum dixit S. Anselmus, et quam veraciter prophetaverit minime felix futurum. Verba ejus integre hic juvat atexere, quia aliquas circumstantias ab Eadmero diversas continent, et rem totam ad Anselmi laudem magis illustrent; sic ergo habet: « De quo Henrico

functus. Exinde, cum ad tempus induciarum ventum esset, et qui Romam missi fuerant nec dum redissent, usque ad adventum illonduciae dilatæ sunt.

subsequenti autem solemnitate Pentecostes, stus comitis Roberti, fratris regis, in Angliam a fama totam regalem curiam commovit, et undam animos, ut postmodum patuit, in di-

HENSCHENI NOTÆ.

mentionem fecit et alius referendi locus non licet multum a cæpta narratione digredi viquidam tamen dignum memoria dicam. Hic confirmatus in regno voluit conjugem habere am quandam, filiam regis Scotiæ: dixitque seluo, tunc temporis Cantuariensis urbis veli archiepiscopo, ut eam sibi benediceret, et nibus nuptiis benedictam in conjugium sociatespondit archiepiscopus se nolle eam benedirec suo consilio regem in conjugium eam sibi urum, cum velum sanctimonialium, sicut ipse tro audiverat, gestasset super caput suum, quolestis potius quam terreni regis monstrasset sponsam. Rex econtra dixit se promississe ac jurejurando confirmasse patri ejus, quod eam gem duceret: ideoque pro conservando juramento suo se eam non dimissurum, nisi canonico o fuisset determinatum: præcepitque ut ascito censi archiepiscopo congregaretur concilium sporum, abbatum et ecclesiasticarum personarotius Angliæ, ad definiendum ecclesiastica cenantum negotium. In generali ergo concilio rena est abbatissa illa, in cujus monasterio puella erat nutrita, utrumne revera more sanctimonum, velo capiti imposito, benedictione episcopali t consecrata. Respondit abbatissa publice omnibus: « Revera pater ejus mihi eam comavit, non ut sanctimonialis fieret, sed solumut in ecclesia nostra propter cautelam, cum is puellis nostris extraneis, nutriretur et litemdiretur. Cum autem adolevisset, nuntiatum tibi quodam die, regem Guillelmum, domini lenrici germanum, qui tunc vivebat, propter videndam venisse; jamque cum militibus suis januam ecclesiæ nostræ descendisse, utque sibi orandi gratia aperirentur præcepisse. Hæc is nimiumque perterrita, ne forte illa, ut ju-regi placeret; et rex indomitus, qui omne sibi occurrisset illico facere volebat, visa puldrine puellæ aliquam ei illicitam violentiam faqui tam improvisus et insperatus propter eam lam advenisset; in secretus cubiculum eam luxi: rem sicut erat ei aperui, eaque volente unum capiti ejus imposui, quatenus eo viso illicito complexu revocaretur. Nec me fefellit nea. Rex siquidem, propter inspicendas rosas is florentes herbas, claustrum nostrum ingresuox ut eam vidit, cum cæteris puellis nostris capite gestantem, exivit, et ab ecclesia re; aperte ostendens se non nisi propter eam e. Cum autem pater puellæ infra eandem amadam ad ecclesiam nostram venisset, velumuper caput filiæ suæ vidisset, iratus velum idit, et ad terram projectum pedibus suis convit, filiamque suam secum reduxit. » Inquisita e abbatissa quot annorum tunc fuisset puella; ndit duodenum esse potuisse. Tunc rege moarchiepiscopum ut juberet juxta hoc judicium episcopi et abbates, consilio accepto lectisque is capitulis canonum, in commune judicavepro hujusmodi facto non esse prohibendum gium; cum quandiu infra legitimam ætatem t-la patris fuerat, nil ei sine assensu ejus faicuerat. Finito judicio rex interrogavit archie-

versa permovit. Rex igitur principes, et principes regem suspectum habentes: ille scilicet istos, ne a se instabili, ut sit, fide dissilirent, et isti illum formidando, ne undique pace potitus, in se legibus efferratis deserviret, actum ex consulto est ut certitudo talis hinc inde fieret, quæ utrinque quod verebatur excluderet. Sed ubi ad sponsionem fidei regis ventum est, tota regni nobilitas cum populi numerosi-

piscopum, si quid in eo vellet calumniari. Respondit D. Anselmus se non illud calumniatum, cum revera secundum canonum decreta judicasset. Tunc rex, « Quandoquidem, inquit, judicium laudaris, volo ut mihi puellam desponsetis. » Sed D. Anselmus: « Judicium, inquit, non reprehendo; sed si majestas vestra mihi credere vellet, ut eam non duceretis consulerem: cum quomodocunque contigit, tamen velum super caput portavit; et sufficienter de filiabus regum aut conitum vobis invenire possetis. » Rege vero in eo quod conceperat perseverante, subjunxit ille vir sanctissimus: « Vos quidem, domine rex, consilio meo prætermisso, facietis quod vobis placuerit: sed qui diutius vixerit, puto quod videbit Angliam non diu gavisuram de prole quæ de ea nata crit. » Hæc ego adolescens cum dixisse audivi, nunc vero magna ex parte video jam contigisse. Rex itaque de ea duos filios et unam filiam genuit, e quibus filii jam adolescentes, dum ex Northmannia in Angliam redirent, fracta nave cum aliis multis in mari perierunt; filiam vero cum multis opibus sibi a patre transmissam Henricus imperator conjugem duxit, nuptiasque Leodii cum magna gloria celebravit: sed uno filio ex ea genito, celeri morte præventus eam viduam reliquit; quæ viduata rursus comiti Andegavensi nupsit. Cum subito patre ejus in urbe Rothomagensi defuncto, Anglorum proceres Stephanum comitem Boloniensem, Theobaldi comitis Campanensis germanum, super se regem constituerunt. Unde Robertus, Henrici regis ex concubina filius, graviter indignatus, contra eum palam rebellavit; eumque prælio captum in quodam castello, quod sibi pater suus dederat, vinctum reclusit; et sorori suæ, ut cum filio suo citius in Angliam transiret et regnum paternum suscipere, mandavit. Illa, putans se cuncta prospera reperturam, celeriter pertransiit: sed secus quam crediderat, invenit: nam conjux Stephani, principibus sibi junctis, fortiter ei restitit. Ipse quoque Stephanus, post paucos dies quibusdam pactionibus Roberto reconciliatus et de vinculis eductus, rursus Anglorum regnum obtinuit. Sicque filia regis Henrici, vana spe se delusam fore, ingemuit. Et futurorum quidem incerti sumus: hoc vero unum aperte videmus, secundum prophetiam D. Anselmi, non diu gavisam esse Angliam de prole illius reginæ, quæ post velum portatum Henrico nupserat: imo diutina seditione vastatam ac oppressam, de pristinis divitiis ad magnam paupertatem devenisse. Non ergo contemnenda, sed potius reverenda et timenda sunt verba sapientium et Ecclesiæ prælatorum; cum et supradictam prophetiam Leonis papæ de Balduino comite Flandrensi, qui consanguineam suam duxit, et sequentem D. Anselmi de rege Anglorum, veras fuisse manifestum est. » Hactenus Hermannus, utique ante annum 1153, quo Stephanus rex obiit: cujus verbis illustrandis immorari non vacat; unum dicimus ea habuisse nos transcripta ex originali a Josepho Ignatio de S. Antonio carmelita discaleario, in iisque corrigendum fuisse errorem, quo identidem pater puellæ vocabatur rex David, qui frater fuit; nec nisi anno ab obitu patris xxiv, ab hisce nuptiis xx, Christi vero 1121 regnum obtinuit, omnium filiorum Malcolmi natu minimus.

* Anno 1101 Pascha celebratum fuit xxi Aprilis.

ipse Anselmum inter se et regem medium fecerunt, quatenus ei vice sui, manu in manum porrecta, promitteret, iustis et sanctis legibus se totum regnum quoad viveret in cunctis administraturum. Hoc facto, sibi quisque quasi de securitate applaudebat. Postquam autem certitudo de adventu fratris sui regi innuit, mox ille, coacto exercitu totius terrae, ipsi bello occurrendum impiger statuit. Exercitus vero grandis erat atque robustus, et circa rem fidei cum suis in expeditione excubabat. Pater Anselmus. At ubi Robertum ipsum cum sociis transfrenasse insonuit, statim majores regni, quasi sum sponsonis immemores, ad illum, relicto rege, semet transferre parabant. Quod sic esse Anselmus certo relatu agnoscens, doluit; eoque magis, ne quid adversi regi accideret, intendere coepit. Sed talis vir quid de talibus ageret, ignorabat: nullum enim de tali crimine publice poterat calumniari, dum nulli testes adessent: et crimen ipsum non audebat reticendo nutrire, ne perjuri effecti regem seducerent. Rex ipse, non modo de regni amissione, sed et de vita sua suspectus, nulli credere, in nullo, excepto Anselmo, fidere valebat: unde saepe ad illum venire, principes quos magis a se labi timebat illi adducere; quatenus, audito verbo illius, et ipse a formidine relevaretur, et illis metus a fide quam sibi sponderant aliquatenus eaderent, incuteretur. Ipse igitur Anselmo iura totius Christianitatis in Anglia exercendae se relicturum, atque decretis et iussionibus apostolicæ sedis se perpetuo obediturum summopere promittebat. Quibus ita se habentibus Anselmus adunatis principibus cunctis, omnem circumfusi exercitus multitudinem simul et eos, silita^a omni calumnia, quam exsecrabilis Deo et omni bono homini forent, qui fidem quam principi suo debebant quoquo modo violarent, ita indissolubili verborum ratione edocuit, ut cuncti, perspecto ipsum via virtutis incedere, illic sprete vita non sequius eligerent morte procumbere, quam violata fide sua regem seducere. Quapropter indubia licet assertione fieri, quoniam si post gratiam Dei fidelitas et industria non intercessisset Anselmi, Wentius rex ea tempestate perdidisset ius Anglici regni. Robertus igitur amissa fiducia quam in principum traditione habebat, et non levem deputans excommunicationem Anselmi, quam sibi ut invasori (nisi capto desisteret) inveni certo sequebatur; paci acquievit, et in fraternum amorem reversus est, exercitusque in sua dimissus.

Itaque posthac, dum omnes intenti expectarent aliquid tanto beneficio dignum in Anselmum a rege processurum, ecce ad curiam regis venire mandatur, responsurus de negotio quo de inducie dilate fuerunt. Numquam quippe iam Roma reversi, litteras a Paschale papa, qui Urbano successerat, regi desti-

^A natas attulerunt, quæ quid in se continerent, textus earum subter annexus declarabit.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Henrico regi Anglorum, salutem et apostolicam benedictionem. Legationis tuæ verba, filii charissime, etc. Vide in Paschali II.

Cum igitur ad curiam venissemus, rex, usus consilio fratris sui et amicorum illius, qui acerbo contra Anselmum, pro regni amissione, odio erant inflammati, exegit ab eo ut aut homo suus fieret, et eos quibus episcopatus vel abbas se daturum dicebat, pro more antecessorum suorum consecraret, aut terram suam sine retractatione et festinanter exiret. Cui ille respondit: « Dixi quemadmodum Romano concilio interfuerim, quidque ibi a sede B. Petri acceperim. Si ergo excommunicationi, cuius in hoc regno relator exstiti, memet alicujus rei causa subijcio, cui quæso deinceps adherere potero, meo iudicio excommunicatus. Nuntii hæc ipsa mutare directi, infecto negotio reversi sunt. Horum igitur quæ cum salute et honestate mea nequeo transgredi, me transgressorem fieri, non videtur sani consilii. Refert: Quid ad me? usus antecessorum meorum nolo perdere, nec in regno meo, qui meus non sit, quenquam sustinere. » Dixit: « Audio quo tendant ista quæ dicuntur: exercitatus in ejusmodi sum. Attamen interim non extra terram, ut ipse jubet, sed ad Ecclesiam meam ibo, et faciendo quæ me debere facere intelligam, quisnam mihi vel meis aliquam veli violentiam inferre, considerabo. Acta sunt in hunc modum de his multa, sed eorum omnium hæc exstitit summa. Episcopis regique proceribus, ut sub alio rege solebant, verba hinc inde ferentibus et in singulis regis voluntati parere certantibus, imo ne Romani pontificis obedientie subderentur summopere insistentibus, reversus est Anselmus ad sua, Deo in cunctis placere studens, et oppressionibus Ecclesiarum Angliæ gravi contritione cordis ingemiscens.

Non multum temporis fluxerat, et ecce cum Patre suarum securus injuriarum, Ecclesiæ damnis nonnihil metueret, litteræ sibi amicales a rege transmissæ deferuntur: in quibus primo salutationis alloquio, cum perfectæ pacis oblatione soluto, rogatur venire ad regem, gesti negotii sententiam alio consilio moderari volentem. Auditorus itaque, num forte Deus sua gratia cor ejus tetigerit; quæ mandatur, Wintoniam vadit, ubi episcopis terræque principibus sub uno coactis, communi assensu apud Anselmum actum est, quatenus sub alius induciis, alii nuntii prioribus excellentioribus ex utraque parte Romam mitterentur, Romano pontifici viva voce exposituri, illum aut a scelerata necessitate discessurum, aut, Anselmo cum suis extra Angliam pæso, totius regni subjectionem et commodum, quod inde singulis annis

HENSCHENI NOTÆ.

^a Silita, participium passivum a siliō, prius latinitati ignotum, etiam S. Augustinus usurpavit. De civit. lib. xvi: « Delincoque usque ad Albricum de

justorum aliquorum commemoratione, qui pie Deum colebant, silitum est per annos amplius quam mille. »

habere solebat, perditurum. Ab archiepiscopo igitur missi sunt monachi duo, præfatus scilicet Baldwinus Beccensis, et Alexander Cantuariensis; non quidem ut eorum instinctu Romanus pontifex rigorem justitiæ causa Anselmi ullo modo exiret, sed partim ut curialibus minis testimonium, cui papa incunctanter crederet, ferrent; partim ut de negotio certam apostolicæ sedis sententiam Anselmo referrent. Ad ipsum vero negotium consociendum directi a rege sunt tres episcopi, Girardus videlicet de Herefordensi, nuper factus archiepiscopus Eboracensis; Herbertus * Theodfordensis, Robertus ^b Cestrensis. Sed horum episcoporum duos sua quoque causa Romam agebat, Girardum scilicet adeptio pallii, et Heribertum intentio recuperandi ablatam Ecclesiæ suæ curam Christianitatis super abbatiam S. Edmundi ^c. Ante paucos siquidem annos Baldwinus ipsius cœnobii abbas Romam adierat, et apud Alexandrum papam ^d privilegium ipsi abbatiæ acquisierat, per quod eam a subiectione omnium episcoporum, salva primatis obedientia, liberam effecerat. Quod factum Lanfrancus archiepiscopus moleste accipiens, ipsum privilegium abbati abstulit, nec illud ei, nisi circa finem vitæ suæ, multorum precibus motus reddere voluit. Præfatus ergo episcopus episcopatum Theodfordensem seu Norwicensem, in cujus parochia eadem abbatia esse scitur, suo jure non jure privatum esse ægre ferens, ut diximus, Romam ire; et si forte posset, in antiquam dignitatem Ecclesiam cui præsidebat restituere, administrante æquitate, cogitabat. Ille itaque Herbertus, cum relictis sociis Burgundiam cum suis venisset, et partes Lugdunensis provinciæ impiger attigisset; comprehensus a quodam Guidone viro præpotente ac fero est, et quod de Angliæ episcopus esset, quodve pro damno domini sui Anselmi Cantuariensis archiepiscopi Romam iret, ab eodem columnatus. Negat ille; nec ei creditur. Instat negando et dejerando: sed nequidquam. Tandem, prolatis sanctorum reliquiis, super eas jurare cogitur et asseverare, se nulla omnino ratione Romæ scilicet quid acturum, quod aut honori aut voluntati Patris Anselmi videri posset obnoxium. Post quæ, ut pace ac securitate viri comitatus viæ reddi mereretur, ferme quadraginta, sicut fertur, marcas argenti non grata ei largitate reliquit, quas suo negotio super Ecclesiam S. Edmundi Romæ administraturas, Angliam egrediens, magis putavit.

HENSCHENI NOTÆ.

* Herberti Norwicensis Simoniacum ingressum, vera pœnitentia et meliori progressu emendatum, describit Malmesburiensis; mox infra Norwicensis appellatur, quia sedem (quam ante non multos annos Theodfordiam transtulerat Herfastus) ipse Norwici locavit, et obiit anno 1119.

^b Robertus Cestrensis quoque sedem, quam Lichfeldia Cestriam transtulerat suus decessor Petrus, jam an. 1095 transtulerat Coventriam, perrexit tamen, ut hinc apparet, uti titulo Cestrensis; qui deinceps extinctus, demum ab Henrico VIII in schismate renovatus est; et qui sub Cantuariensi

A Emensa dehinc longitudine viæ, nuntii Romam una veniunt; sui adventus causam, pro eo quem præferat tenore, apostolicis auribus suggerunt; tanti mali dirimendi consilium prout deponunt. Audit ille quæ feruntur, et non invenit verba quibus exprimat quantum inde miretur. Cum tamen ab episcopis magnopere precaretur suis rebus prævenire, ac definitæ prædecessoris sui sententiæ rigorem, ut undique pax esset, temperare; assensit se nec pro capitis sui redemptione hoc facturum, decreta, dicens indignando, et institutiones sanctorum Patrum, minis actus unius hominis, dissipare? Finierat in istis. Super hæc scriptas epistolas regi et Anselmo, cuique suam, destinavit: regi inter alia Ecclesiarum investituras iudicio sancti Spiritus interdicens; et Anselmum, ut quæ agebat ageret et quæ loquebatur loqueretur, affectuose deprecans, firmata et apostolicæ sedis auctoritate roborata, in omnibus sui primatus dignitate. Quæ ut melius pateant, epistolas ipsas legentium oculis ecce præfigimus.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, charissimo filio Henrico regi Anglorum, salutem et apostolicam benedictionem. Regi regum Domino gratias agimus, etc., usque ad Ecclesiarum siquidem investituras nos, sancti Spiritus iudicio, regibus et principibus, imo laicis omnibus, interdiximus: nec enim decet ut a filio mater in servitum addicatur, ut sponsum quem non optavit accipiat. Habet sponsum suum regem ac Dominum nostrum, qui te misericordia sua in potentia et probitate custodiat, et a terreno regno ad cœleste perducatur. Amen.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri et coepiscopo Anselmo, salutem et apostolicam benedictionem. Non ignoras divinæ voluntatis esse consilium, etc. Vide in Paschali II, infra.

« Scripsit quoque, per idem tempus epistolam unam episcopo et clericis Ecclesiæ ^e Excestrensis, quam huic opusculo indere non omnino alienum putamus, quandoquidem illam futuris temporibus alicujus negotio forte profuturam speremus. Est autem hæc:

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Osberno episcopo et clericis Excestrensis Ecclesiæ salutem et apostolicam benedictionem. Et Patrum sanxit auctoritas, etc. Vide in Paschali II.

fuerat, Eboracensi est subjectus.

^c Abbatia hæc S. Edmundi regis et martyris est in agro Suffolciensi a rege Canuto constructa, de qua vide monastici Anglicani tomum I, p. 284. Colitur dictus Edmundus 20 Novembris.

^d Hoc privilegium datum anno Alexandri papæ XI Christi 1071 exhibet hic in notis Seldenus p. 205.

^e Excestria est Ecclesia et episcopatus Exoniensis; urbs ea in Devoniam ad Iscam fluvium, Angliæ Excester dicta, supra l. I, n. 45 et hic infra n. 13 vocatur episcopus Exoniensis.

Reversis episcopis, et aliis qui Romam, ut diximus, directi fuerant, rex adunatis Londoniæ principibus regni, Anselmum per internuntios ex more convenit, quatenus sibi aut consuetudines paternas ultra non negaret, aut regni sui cultor esse desinere. Respondit: « Inspiciantur si placet litteræ quæ allatæ sunt, et salva honestate mea, salva sedis apostolicæ obedientia, quantum potero voluntati ejus morem gerere prætentabo. Si vult, ait, suæ videantur; meæ, sciat, hac vice non videbuntur. » Refert, « Cum igitur, inquit, alia vice sibi eas ostendere placuerit, tunc et me ad eas quas modo habet, promptum habebit. » Respondit: « Nequaquam de litteris ago vel agam; sed an meæ voluntati, omni ambage dimissa, in cunctis concurrere velit, edicat ut audiam. Quod auditum multis magnæ admirationi fuit, dicentibus inter se quia si litteræ voto ipsius concordarent, eas, etiam nolente Anselmo, ultroneus publicaret. Non ergo nobis eo tempora innoverunt. Attamen quo tam sollicitus sunt celatæ, eo latius post aliquot dies sunt divulgatæ. Verum lectis atque relectis coram omnibus, auditum præbere volentibus, litteris Anselmo directis, subjunxerunt episcopi, qui Roma venerant, se alia Romæ ab apostolico verbis accepisse, quam litteræ ipsæ vel etiam illæ quas regi detulerant continerent in se. Requisitque contestati sunt in episcopali veritate, papam ipsum regi verbis puris mandasse per se, quoniam, quandiu in aliis vitam boni principis ageret, de Ecclesiarum investituris æquanimitè illum toleraret; nec eum ullo excommunicationis vinculo necleret, si religiosas personas per dationem virgæ pastoralis eis investiret; cur autem hanc tanti doni dignitatem ei per chartæ inscriptionem noluerit delegare, eam ferebant causam esse, videlicet, ne in aliorum notitiam principum prolata, ipsi eam sibi usurparent, Romani pontificis auctoritate contempta. Ad hæc cum hi, qui ex parte Anselmi missi fuerant, viva voce testarentur, papam nil cuiuslibet verbis mandasse, quod litteris aliquatenus adversaretur; objecerunt episcopi, se clam illis alia egisse, palam alia. Quod Baldwinus audiens, et infamem apostolicæ sedis inconstantiam, quæ notabatur, sustinere non valens, eos, sicut erat spiritu fervens, et boni amans, nonnihil etiam in istiusmodi dictis contra fidem et sacramenta, quæ se coram Romæ fecerant apostolico, agere calumniatus est. Orta igitur dissensio non modica inter procures est. Hi etenim astruere nitebantur, semoto verborum incerto, scriptis sigillo papæ signatis, verbisque monachicis omnino credendum: illi econtra trium potius episcoporum assertionibus, quam vervecum pellibus atramento denigratis, plumbique massula oneratis, fore credendum, abjecto monachellorum testimonio, qui ubi sæculo se abrenuntiare professi sunt, omne, inquit, sæcularis negotii testimonium perdiderunt. Ast hoc, ait Baldwinus, negotium sæculare non est. » Aiunt: « Et quidem te virum prudentem et strenuum scimus, sed

A ipse ordo expostulat ut archiepiscopum unum pontificesque duos majoris testimonii quam te esse judicemus. — Et de litterarum, inquit, testimonio quid? » Responderunt: « Testimonium monachorum contra episcopos non recipimus, et ovinae pellis recipemus? Væ, væ, aiunt, ad ista quilibet religiosi, nonne et Evangelia pellibus ovinis inscribuntur? O hinc simultatis detecta confusio! » Quid in his Anselmus ageret, quod se verteret, aliquandiu dubitavit. Grave quippe judicavit quomodocumque ostendere, fidem se litteris apostolicis non habere; et fomitem gravis scandali vidit esse, verba tantarum personarum, in episcopali veritate illa vera esse contestantium, adversa fronte refellere. Textus autem litterarum hic est:

B « Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Anselmo, Cantuariensi archiepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

« Adversus, » etc. *Vide in Paschali II ad an. 1118.*

C « Rex itaque ex his quæ episcopi dicebant, in sua sententia animosior factus constanter insistere cepit, faventibus simul et incitantibus eum episcopis regni que proceribus quatenus sine retractatione sibi Anselmus hominum faceret, et eos quibus se daturum protinus episcopatus dicebat, consecraturum sponderet, servata in omnibus antecessorum consuetudine. Tunc ille: « Si suorum, dixit, verbis episcoporum litteræ concordarent, intellecta ratione forsitan quod exigit facerem. Nunc autem, ne in ullo decipiar, electius videtur Romanum super his pontificem consulere quam in re tam ambigua sententiam præcipitare. » Ad quæ, qui Roma venerant episcopi respondere: « Quæ diximus dicimus, quæ testati sumus confirmamus, inque his omnibus apostolicæ sedis testimonium, si nobis non credis, appellamus. Super hæc quoque tibi ex parte domini papæ, qui hoc jussit, denuntiamus quatenus consilio nostro te nihil hæsitans credas quia, dum voles, nos paratos habebis reipsa probare his quæ dicimus nihil duplicis inesse. » At ille: « Adversus ea quæ assertis lites conserere nolo. Verum quia sentio ex illis quæ auditu secretius didici voluntatem procerum in hoc unam factam esse, scilicet ut si rex investituras Ecclesiarum, sicut se facturum minatur, dederit, licet id me nec approbante nec consentiente faciet, ego causa vestri nec danti nec accipienti meam quasi excommunicatis communionem subtraham, donec nuntiis quos pro negotii hujus discussione Romam destinabo reversis pro certo sciam quid agam, solus ab eis discrepare nolo. Hoc interim observato penes me, ut nulla penitus ratione quemquam in officium sic suscepti honoris consecrem, aut cuivis alii consecrare præcipiam vel concedam. » Soluta in istis controversia est, et utrinque res sopita. Tunc rex tanquam cupitæ potestati donatus, exultans et hilaris per dationem virgæ pastoralis illico duos de clericis suis duobus episcopis investivit, Rogerium videlicet cancella-

rium * episcopatu Serberiensis, et alium Rogerium, A larderarium ^b suum, pontificatu Herefordensi.

Per idem tempus celebratum est generale concilium episcoporum et abbatum totius regni in ecclesia beati Petri apostolorum principis, quæ in occidentali parte Londoniæ sita est. Cui concilio præsedit Anselmus archiepiscopus Dorobernensis, considentibus secum archiepiscopo Eboracensi, Gerardo, Mauritio episcopo Londoniensi, Willhelmo electo episcopo Wintoniensi, Roberto episcopo Lincolnensi, Samson Wigornensi, Roberto Cestrensi, Joanne Barthoniensi, Herberto Norwicensi, Radulpho Cice-strensi, Gondulpho Rossensi, Herveo Pangorensi, et duobus noviter institutis, Rogerio scilicet Serberiensis et Rogerio Herefordensi. Osbernus autem Exoniensis, infirmitate detentus ^c, interesse non potuit. In hoc concilio multa ecclesiasticæ disciplinæ necessaria servari Anselmus instituit, quæ postmodum sedis apostolicæ pontifex sua auctoritate confirmavit. Cujus concilii seriem, sicut ab eodem Patre Anselmo descripta est, huic operi inserere non incongruum existimavimus. Scribit itaque sic :

Anno Dominicæ incarnationis millesimo centesimo secundo, quarto autem præsulatus Paschalis summi pontificis, tertio regni Henrici gloriosi regis Anglorum, ipso annuente, celebratum est concilium in ecclesia beati Petri, in occidentali parte juxta Londoniam sita, communi consensu episcoporum et abbatum et principum totius regni. In quo præsedit Anselmus, archiepiscopus Dorobernensis et primas totius Britannicæ, considentibus venerabilibus viris Gerardo Eboracensi archiepiscopo, Mauritio Londoniensi episcopo, Willhelmo Wintoniensi electo episcopo, aliisque tam episcopis quam abbatibus. Huic conventui adfuerunt, Anselmo archiepiscopo petente a rege, primates regni, quatenus quicquid ejusdem concilii auctoritate decerneretur, utriusque ordinis concordia cura et sollicitudine tutum servaretur. Sic enim necesse erat, cum multis retro annis, synodali cultura cessante, vitiorum vepribus succrescentibus, Christianæ religionis fervor in Anglia nimis refriguerat.

Primum itaque ex auctoritate sanctorum Patrum

A Simoniaca hæresis subreptio in eodem concilio damnata est. In qua culpa inventi depositi sunt Guido abbas de Perscore ^d, et Wimundus de Vavestoch, et Eadwinus de Rameseia, et alii nondum sacrati, remoti ab abbatibus, scilicet Godricus de Burgo, Haimo de Cernel, Egelricus de Mideltune; absque simonia vero remoti sunt ab abbatibus pro sua quique causa, Ricardus de Heli, et Robertus de Sancto Edmundo, et qui erat apud Micelenei.

Statutum quoque est ne episcopi sæcularium placitorum officium suscipiant, et ut, non sicut laici, sed ut religiosas personas decet, ordinatas leges habeant, et ut semper et ubique honestas personas testes habeant suæ conversationis.

Ut etiam archidiaconatus non dentur ad firmam ^e.

B Ut archidiaconi sint diaconi.

Ut nullus archidiaconus, presbyter, diaconus, canonicus uxorem ducat, vel ductam retineat. Subdiaconus vero quilibet, qui canonicus non est, si post professionem castitatis uxorem duxerit, eadem regula constringatur.

^f Ut presbyter, quandiu illicitam conversationem mulieris habuerit, non sit legalis, nec missam celebret, nec, si celebraverit, ejus missa audiat.

Ut nullus ad subdiaconatum aut supra ordinetur sine professione castitatis.

Ut filii presbyterorum non sint hæredes Ecclesiarum patrum suorum.

C Ne quilibet clerici sint sæcularium præpositi, vel procuratores aut iudices sanguinis.

Ut presbyteri non eant ad potationes, nec ad pinnas ^g bibant.

Ut vestes clericorum sint unius coloris, et calceamenta ordinata.

Ut monachi et clerici qui ordinem suum abjecerunt, aut redeant, aut excommunicentur.

Ut clerici patentes coronas habeant.

Ut decimæ non nisi Ecclesiis dentur.

Ne ecclesiæ aut præbendæ emanent.

Ne novæ capellæ fiant sine consensu episcopi.

Ne ecclesia sacretur donec provideantur necessaria et presbytero et ecclesiæ.

HENSCHENII NOTÆ.

* Rogeri Sarisburiensis pater Rogerus, ex paupere presbytero ad justitiarum summi erectus potentiam sub hoc Henrico, cujus gratiam indignis artibus meruerat, cancellarii quoque dignitatem notho sui obtinuit: qui nunc episcopatu donatus, postea extremæ Henrici voluntati infidelis, auctor fuit, exclusa Mathilde filia, Stephanum regem eligendi.

^b Larderarius dicitur, penn-præfectus, a larderio, quod est penu, sic dictum quia in eo lardum conservatur. Non poterat dignioribus inchoare tam indignus promotor.

^c Osbernus, non paucis annis lumine captus, vixit ad annum IV regis Henrici. Ita Malmesburiensis. Ex quo supra statuimus an. 1105 obiisse.

^d Erant abbatæ de Persore in agro Wigorniensis, de Tavestoch in Devoniam, de Rameseia in Huntingdonensi comitatu, de Burgo seu Petroburgensis in Northamptonia, de Cernel in agro Somersetensi, de Mideltune in agro Dorsetensi. De fundatione et aliis horum cœnobiorum rebus consulendum Monasticum Anglicanum.

^e Multa eruditissime colligit Spelmannus in Glossario, ut ostendat, ad firmam dari fundum aut beneficium, cum traduntur sub obligatione præbendi annue convivii seu epuli, ad certam pecuniæ summam certumque dierum numerum taxati: et hinc nomen firmæ, non tantum pro villa seu prædio, sub annua pensione elocato, sed etiam pro convivio summi apud auctores Anglo-Saxonicos. Tale quid hic videretur prohiberi, utpote honestatem ecclesiasticam valde lædens, nisi mox infra simili phrasi et plane in sensu obvio prohiberetur monachis tenere villas ad firmam, id est sub annuo pretio conductas.

^f Legalis dicitur, qui nullum habet impedimentum quominus in curia possit ex lege postulare et postulari, quales non sunt excommunicati aut infames: hoc sensu in formulis judiciariis dicuntur *probi et legales homines*: et hinc ducitur *legalitas*, ad hujusmodi honestam qualitatem designandam.

^g Pinn Anglis, significat aciculam aut etiam clavum ligneum: sed quid ea vox ad computationem? Ve-

(25) Ne abbates faciant milites *, et ut in eadem A domo cum monachis suis manuceant et dormiant, nisi necessitate aliqua prohibente.

Ne monachi pœnitentiam cuius iungant sine permissu abbatis sui, et quod abbates eis licentiam de hoc dare non possunt, nisi de iis quorum animarum curam gerunt.

Ne monachi compatres, vel monachæ commatres fiant.

Ne monachi teneant villas ad firmam.

Ne monachi ecclesias nisi per episcopos accipiant, neque sibi datas exspolient suis redditibus, ut presbyteri ibi servientes in iis quæ sibi et ecclesiis necessaria sunt penuriam patiantur.

Ut fides inter virum et mulierem occulte et sine testibus de conjugio data, si ab alterutro negata fuerit, irrita habeatur.

Ut criniti sic tondeantur ut pars aurium appareat, et oculi non tegantur.

Ne cognati usque ad septimam generationem ad conjugium non copulentur, vel copulati simul permaneant, et si quis huius incestus conscius fuerit, et non ostenderit, ejusdem criminis se participem esse cognoscat.

Ne corpora defunctorum extra parochiam suam sepelienda portentur.

Ut presbyter parochiæ perdat quod inde illi iuste debetur.

Ne quis temeraria novitate corporibus mortuorum, aut fontibus, aut aliis rebus, quod contigisse cognovimus, sine episcopali auctoritate reverentiam sanctitatis exhibeat.

Ne quis illud nefarium negotium quo hactenus homines in Anglia solebant (26) velut bruta animalia venditari, deinceps ullatenus facere præsumat.

Sodomiticum flagitium facientes, et eos in hoc voluntarie juvantes, in hoc eodem concilio gravi anathemate damnati sunt, donec pœnitentia et confessione absolutionem mereantur. Qui vero hoc crimine publicatus fuerit, statutum est, siquidem fuerit persona religiosi ordinis, ut ad nullum amplius gratum promoveatur, et, si quem habet, ab illo deponatur. Si autem laicus, ut in toto regno Angliæ, legali suæ conditionis dignitate privetur. Et ne huius criminis absolutionem iis qui se sub regula vivere non noverunt, aliquis nisi episcopus facere præsumat.

Statutum quoque est ut per totam Angliam in omnibus Dominicis diebus excommunicatio præfata reanovetur.

Et hoc quidem Landoniensis concilii textus est.

HIENSCHENII NOTÆ.

reor ne librarium vitio, truncata vox popina in pinna, abierit. Certe synodica Racherii episcopi Veronensis ad presbyteros, Spicilegii Acheriani tomus II, pag. 261, expresse hortatur presbyteros dicens: « Noli in tabernis bibere. »

* Quomodo illustriores antistites ius sibi arroga-

qui post non multos institutionis suæ dies multos sui transgressores in omni hominum genere fecit. Sane quod ultimum de renovanda excommunicatione Dominicis diebus statutum fuit, ipsemet Anselmus rationali dispensatione usus postponi concessit. Finito concilio, Anselmus Landonia discessit.

Præfatus ergo Rogerius, qui, ut diximus, in episcopatum Herefordensem assumptus erat, e vestigio in ipsa civitate Landonia gravi infirmitate percussus ad extrema deductus est. Qui, cum se proximum morti sentiret, misso nuntio cum epistula rogavit Anselmum quatenus præciperet duobus episcopis suis, Landoniensi videlicet atque Rossensi, ut cum, antequam moreretur, sub celeritate episcopum consecrarent. Quod ipse audiens insipientiam hominis admiratus paululum subrisit, nihilque respondens ad postulata, nuntium a se, sicut venit, vacuum emisit. Et ille quidem mox Landonia mortuus est, et cancellarius reginæ, Reinelmus nomine, loco illius pari investitura subrogatus.

Mittens ergo rex rogavit Anselmum, quatenus pro suo iure hos noviter electos cum Willhelmo jamdudum Wentanz civitatis episcopo electo consecraret. Respondit: « Equidem Willhelmum libens consecrabo, sed quod de nuper investitis inter me et illum convenit, non mutabo. » At ille, nonnihil ab animi tranquillitate mutatus, unum sine aliis il um, se vivente, non sacraturum, interposito sacramento, asseruit. Erat quippe idem Willhelmus in episcopatum Wentanz, ut prælibavimus, civitatis, Anselmo necdum ab exilio revocato, electus, sed ipse nec electioni consentire, nec baculum sibi a rege porrectum suscipere, nec rebus vel causis episcopalibus ullo volebat pacto intendere. Revocato autem Anselmo, clerus et populus ei insistere, ac ut electum suum sibi præciceret, magno coeperunt opere postulare. Differt ipse, nec subitum præbet assensum. Tandem tamen et eorum assiduitate, et ecclesiastica necessitatis consideratione promotus, connivente rege, Willhelmum in Ecclesiam, exsultantibus cunctis et monachis ipsius Ecclesiæ festive procedentibus, adduxit, ac Wentani pontificatus curam ei, sub præsentia totius multitudinis dato baculo pastoralis, delegavit. Hunc igitur ita electum visum est pontificali benedictione non esse jure defraudandum. Sed cum rex illum sine aliis sacrarii permittere nequaquam, nec Anselmus eos cum illo sacrare ullatenus acquiescere vellet, præcepit rex ut Gerardus Eboracensis simul omnes sacraret. Quod ubi præfatus Reinelmus advertit, retulit regi baculum et anulum quos se injuria suscepisse dolebat, sciens quia maledictionem pro benedictione susceperet, si tali

rint cum solemnī cæremonia eingendi milites, sive in ordinem equestrem ascribendi, late probat Seldenus ad hunc locum, docetque ex Malmesburiensi, Willhelmum Rufum, favore B. Landfranci usum, eo quod eum ipse Landfrancus nutrierat et militem fecerat. »

ordine benedicendus se manibus Gerardi submitteret. Unde rex nimis iratus eum gratia sua curiaque privavit. Gerardus itaque, sociatis sibi cunctis episcopis Angliæ, residuos duos, id est Willhelmum atque Rogerium, spreto omni æquitate, statuto die Londoniæ voluit consecrare, Anselmo in villa quæ non longe est, Murtelac nomine, consistente et eventum rei præstolante. Verum episcopis ad examinationem sacrandorum pro more paratis atque dispositis, Willhelmus, amore compunctus justitiæ, mox inhorruit, et suis omnibus spoliari quam tam infando ministerio sub tanti mysterii administratione collum inclinare delegit. Quapropter episcopi, sua confusione percussi, infecto negotio ab invicem sunt illico divisi. Ad hæc totius multitudinis quæ rei exitum spectare convenerat, clamor insonuit, una voce Willhelmum recti amatorem, et episcopos, non episcopos, sed justitiæ præcipitatores esse concrepantis. At illi, mentis suæ rancorem ex vultus immutatione pandentes, regem adeunt, illatæ sibi contumeliæ querimoniam coram illo depromunt. Willhelmus in medium deducitur, patrati delicti reus accusatur, minis non levibus hinc inde concutitur. Ille stat nec avelli potest a recto, et ideo suis omnibus exspoliatus eliminatur a regno. Quærit Anselmus super istis a rege iudicium et justitiam nequidquam. Iterum atque iterum preces et querelas, pro qualitate negotii suggerit, sed ille nec prece nec querimonia motus cepto desistere voluit.

Subsequenti dehinc media quadragesima fere, rex Cantuariam venit, quædam, ut ferebantur, regni negotia Dofris cum comite Flandriæ tractaturus. Moratus autem triduo Cantuariæ est, et quod de comitis agebatur adventu nihil fuisse agnatum est. Agnatum vero est quare venerit, et ipsius more occasio patuit. In illis quippe diebus per suos convenit Anselmum quatenus sua jam diutina patientia delibutus paternarum consuetudinum amplius sibi nihil derogaret, ne irritatus cogeretur actu monstrare qualiter ea quæ contra se faciebat sibi sederent in mente. Nam, sicut per eos qui secretorum illius consilii erant nonnullis innotuit, disposuerat apud se illum aut aliquo gravi corporis damno læsurum, aut certe inhoneste trans mare pulsuum, ac demum omnia juri Ecclesiæ competentia direpturum, si eum ad executionem suæ voluntatis de nota querela non reperiret omnino paratum. Quibus agnitis, ita Pater Anselmus respondit: « Nuntii quos pro verbis quæ detulerunt episcopi Romam direxi, jam reversi sunt, et veritati attestantes, ut aiunt, litteras attulerunt. Ipsæ, quæso, litteræ inspiciantur, si forte in illis aliquid quod me voluntati suæ condescendere sinat inveniatur. Nequaquam, ait, ambages hujusmodi ultra non feram, finalem causæ volo habere senten-

tiam. Quid mihi de meis cum papa? Quæ antecessores mei hoc in regno possederunt, mea sunt. Hæc si quis auferre mihi voluerit, quod inimicus meus sit, omnis qui me diligit certissime noverit. » Tunc præsul ad ista: « Nihil eorum quæ ipsius esse scio ipsi tollo, aut tollere volo. Veruntamen noverit quod nec pro redemptione capitis mei consentiam ei de iis quæ præsens audiui in Romano concilio prohiberi, nisi ab eadem sede interdictorum absolutionis sententia prodeat, a qua constitutionis ipsorum vinculum prodiit. » Multiplicata sunt ergo verba istius discidii, tantumque gravata ut filii Ecclesiæ magno timerent ne Patrem suum protinus perderent. Ipsos principes, quorum consiliis rex inuuebatur, consideratione futurorum malorum ingemiscientes lacrymis maduisse conspeximus. Fiunt preces et orationes ab Ecclesia ad Christum, et plo gemitu interpellatur quatenus suæ pietatis intuitu sedet instantia mala. Hæc inter, voce submissa rex antistiti mandat et multis precibus obsecrat quatenus ipse per se Romam ire, et quod alii nequiverant sua sibi industria conetur acquirere, ne ipse perdendo suorum jura antecessorum eis vilior fiat. Sensit Pater quo hæc vergerent, et respondit: « Differantur hæc, si placet, usque in Pascha, ut, audito episcoporum regni primatum consilio qui modo non adsunt, respondeant huic. » Terminata in istis ea vice causa est, et abinvicem sunt in pace divisi.

^a Igitur in Pascha curiam venit, regni ingenuitatem ^b de negotio præsens consuluit, communis consilii vocem unam accepit, æquum scilicet fore illum, tantæ rei gratia, viæ laborem debere non subterfugere. Refert: « Dum in commune vultis ut eam, ego corpore licet imbecillis, senioque confinis iter aggrediar, iturus quo consiliis, prout vires concesserit Deus, omnium finis. Attamen, si ad apostolicum pervenire potuero, noveritis quod ipse nihil quod vel Ecclesiarum libertati, vel meæ possit obviare honestati, meo faciet vel rogatu vel consilio. » Dixerunt: « Legatum suum dominus noster rex suas preces regni negotia apostolicis auribus expositurum tecum diriget, et tu solummodo iis quæ vera dixerit attestare. » Ait: « Quod dixi dico, nec vera dicenti, Deo miserante, contradicior existam. »

Finitis itaque paschalibus festis a curia discessit Anselmus, iter Angliam exeundi quantocius acceleratus. Vuhieraverat enim quodammodo mentem ejus, quod rex nec per se nec per suos, ut dixi, audire volebat quid litteræ Roma nuper allatæ continerent in se. Quod ideo illum facere quidam opinati sunt, quoniam materiam earundem litterarum ei jam revelatam per unum illorum quos Anselmus Romam direxerat sensim intellexerunt. Formidabat ergo Anselmus ne si verbis episcoporum in litteris ipsis papa non concordaret, pro investituris Ecclesiarum

HENSCHENII NOTÆ.

^a Annus, ut mox docetur, erat 1105, quando Pascha cadebat in xxix Martii.

^b Quomodo soli nobiles dicchantur ingenui; ita

hic, nobilitas universa, vocatur *ingenuitas*: plura hic reducta vide apud Spelmannum in Glossario.

quæ factæ fuerant, et etiam consecrationibus quorundam abbatum, quos ea tempestate investitos Robertus Lincolnus episcopus et Joannes Bathoniensis sacraverant, sæpe dicta excommunicationis sententia tales nonnullos involverit, a quorum communione se nequaquam, sine gravi scandalo, cohibere valeret. Litteras etenim nondum inspexerat, præcavens ne si forte, mutato consilio, rex eas inspiciendas requireret, sigilloque exclusas reperiret, aliquid haberet quod earum auctoritati objicere non injuria posset. Festinato igitur ratus est Anglia exeundum, ne illic, excommunicatis communicando, aliqua excommunicationis culpa involveretur. Venimus ergo Cantuariam, ubi non ultra quatuor dies demorati, accepta sacræ benedictionis licentia a monachis dilectissimis filiis suis, necne a civium circumfluentiumque populorum numerositate, ingenti pietatis affectu prosequuti ad portum maris properavimus. Itaque naves ingressi Witsandis appulimus. Acta sunt hæc anno incarnati Verbi millesimo centesimo tertio, v Kalend. Maii. Regia igitur pace suisque omnibus investitus mare transiit, et libera via per Bononiam iter Northmanniam veniendi assumpsit, quorumque nobilium terræ non vili obsequio fretus.

Cum autem Beci fuisset (ubi qua devotionis, qua dilectionis, qua gaudii et omnis boni jucunditate susceptus sit, taceo, dum id nulli possibile dictu existimem) litteras ibi prænominatas sigillo absolvit. Quid itaque in eis invenerit, textus earum quem subscribimus declarabit.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, Anselmo Cantuariensi venerabili fratri et coepiscopo, salutem et benedictionem.

« Suavissimas dilectionis tuæ suscepimus litteras, etc. » *Vide in Paschali II.*

Cum autem de Becco Carnotum in festivitate Pentecostes, utpote propositum iter inde acturus, Anselmus venisset, accepit ab Ivone * civitatis episcopo, et a multis non spernendi consilii viris, satius fore coeptum iter in aliud tempus differendum, quam Italicis ardoribus ea se tempestate cum suis tradere cruciandum. Nimis etenim fervore ætatis ita ubique, sed maxime, ut ferebatur, in Italia, tunc temporis quæque torrebat, ut incolis vix tolerabilis, peregrinis vero gravis et importabilis. Quod Pater intelligens, consilio credulus Beccum revertitur. Resedit ergo illic usque ad medium mensis Augusti, monachorum ædificationi indefessus invigilans. Deinde posthac, in iter Carnotum reversus est. Quid agam? Si potentum occursus, si honores, si obsequia ei delata et ultra quam recipere vellet, oblata singulatim describere manum imponerem, nimirum aliis occupatos tædio nimiae prolixitatis afficerem. Quapropter paucis accipiatur dictum, eum, vallante ubique divino præsidio, summa pace ac prosperitate

iter peregrisse, atque incolumem cum suis omnibus Romam pervenisse.

Itaque, veniente illo, Guillelmus quidam a rege directus Anglorum, aliquantis diebus prævenerat Romanos in causam quam agendam sciebat, sua sollicitudine pro voto traducturus regis. Qui Wilhelmus simili modo contra eundem virum ab alio rege missus Romam venerat, et quemadmodum rei gestæ series supra designat, iis quæ tunc ecclesiastica gerebantur pro viribus opem impenderat. Ubi ergo adventus Anselmi summæ sedis antistiti nuntiatus, illico mandans illum deprecatus est quatenus diem illum atque sequentem a fatigatione sui apud Sanctum Petrum quietos duceret ac demum se ipsius præsentia Lateranis exhiberet. Ille paternæ pietatis mandatum gratiose suspiciens paret, quodque sibi a papa Urbano, ceu supra meminimus, in palatio Lateranensi datum fuerat, die tertia hospitium subit; dein papæ præsentatus honorifice suscipitur, ac pro ejus adventu ipse, et quæ confluerat Romana curia vehementer se lætari fatetur. Die post hoc constituto, causa propter quam illo potissimum venerat, in medium duci jubetur. Adest et Wilhelmus legationi qua fungebatur toto studio curam impendens, hoc est ut regi Henrico omnes patris et fratris sui consuetudines et usus apostolicæ sedis auctoritate firmaret. Exponi etiam statum regni, regiamque in Romanos munificentiam, unde ampliori quadam et digniori præ cæteris sublimitate ex apostolica largitione reges Anglorum probat antiquitus usos, eaque re non solum molestum et indecens fore huic suorum antecessorum jura perdere, verum etiam, sicut se certo cognovisse ferebat, magno Romanis hoc ipsum damno futurum si contingeret, et dum forte locum recuperandi inventuri non essent, ab eis sero lugendum. Quid plura? Ducti sunt iis atque aliis necne perducti in causam regis Romanorum nonnulli, admittendæ rationis esse conclamantes quæ ferebantur, neque vota tanti viri ulla consideratione postponenda. Inter ista silet Anselmus operiens in omnibus examen summi pontificis. Nec enim verba sua dare volebat, ut mortis homo Ecclesiæ Dei ostium fieret, ne postposito Christo qui se ostium ovium esse pronuntiat, et per quem si quis intrat salvatur, et ingreditur atque egreditur et pascua invenit (*Joan. x, 9*), ovile intrare volentes aliunde ascenderent, ac si non ovium pastores, sed fures fierent atque latrones (*ibid., 1*). Ipse nihilominus pontificum pastor cum ad cuncta sileret, et quid quisque diceret, prudenti consideratione examinaret, æstimans Wilhelmus jamjam illum pro favore Romanorum in se nihil eorum quæ quærebat sibi negaturum erupit et ait: « Quidquid hinc inde dicatur, volo norint quicumque assistant dominum meum regem Anglorum nec pro amissione regni sui passurum se perdere investituras Ecclesiarum. »

HENSCHENII NOTÆ.

* Hic est ille scriptis et virtutibus celeberrimus Ivo Carnotensis, anno 1092 ordinatus et 1115 vita

functus, cujus laudes reviter collectas ex Martyrologio Carnotensi habet apud Sammarthanos.

Tunc vir apostolicus paucis hæc verba locutus est : « Si quemadmodum dicis, rex tuus nec pro regni amissione patietur Ecclesiarum donationes an-tere, scias ecce, coram Deo dico, quia nec pro redemptione sui capitis eas illi aliquando Paschalis papa impune permittet habere. » Quo auditum opido conturbavit Willhelmus. Romanis autem dicto pontificis acclamantibus optatum in commune est quatenus ista existimatio procul ab omnibus filiis Ecclesiæ fieret, apostolicam videlicet sedem nunquam facturam ostium ovilis Dei laicum quemlibet. Quapropter aliud, aunti, regi respondeatur quod et illum ac bene agendum paulatim demulceat, et aliorum offensam principum exinde Roma non incurrat. Itaque Romanorum consilio papa nonnullos paternos usus, interdictis omnino Ecclesiarum investituris, regi concessit, eumque ab excommunicatione, quam antecessorem suum fecisse superius diximus, immunem ad tempus constituit, eis duntaxat qui a manu ipsius investituræ susceperant vel deinceps susciperent, usque ad dignam tanti reatus satisfactionem, pro servanda ecclesiastici disciplina rigoris, sub excommunicationis catena retentis. Regia igitur causa quæ agebatur, tali modo Romæ acta determinata est. Satisfactionem sane investitorum censuræ ac dispositioni Anselmi papa delegavit.

Post hæc Anselmus, actis cum pontifice suis et aliorum de Christianæ religionis observantia multiplicibus causis, quæ post principale negotium sui itineris non villpendendæ causæ fuerunt, reditum suum apostolica petiit benedictione tueri. Cui papa : « Benedictio, quam desideras, ita te comitetur ubique sicut ipsemet optas. Et ne a liminibus pastorum Ecclesiæ videaris immunis abscedere, en vice illorum tibi scripta, suæ auctoritatis sigillo roborata, manu nostra porrigimus, et ea quæ continent sub illorum testimonio tibi et successoribus tuis in perpetuum confirmamus. » Datis ergo litteris, osculatus Patrem, et nos qui cum eo eramus, Deo nos commendavit ac sic in pace dimisit. Litterarum autem series hæc est.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Anselmo, Cantuariensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

« Fraternitatis tuæ postulationibus, » etc. *Vide in Paschali II.*

Nobis itaque Roma discedentibus, Willhelmus remansit, asserens sese voto constrinxisse beatum Nicolaum adire, re autem vera Romæ moraturus, et si posset, Anselmo absente, quod eo presente nequiverat, antistitem a data sententia traducturus. Quod quia nequaquam facere potuit, persuasorias litteras regi deferendas, ne nihil videretur egisse,

A a papa obtinuit, sicque Romanos fines remeandi via mutavit. Quem nos, ductu gloriosæ Mathildis * comitis per Alpes ^b euntes, cum apud Flacenciam reperissemus, tam velocem hominis cursum a beato Nicolao admirati admodum sumus. Epistolæ quam regi detulit textus hic est :

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, illustri et glorioso regi Anglorum, Henrico, salutem et apostolicam benedictionem.

« In litteris quas nuper ad nos, » etc. *Vide in Paschali.*

Ac nos, una cum Willhelmo Placentinos fines deserentes, proteci gratia Dei, sani et incolumes Lugdunum usque pervenimus, acturi illic festum quod instabat Dominicæ Nativitatis. Sed cum Willhelmus festinaret, nec nobiscum Lugdunum divertire vellet, separando se a Patris comitatu, dixit ei : « Putabam Romæ causam nostram alio eventu processuram, et idcirco distuli ea quæ rex dominus meus tibi dicenda mandavit hucusque propalare. Nunc autem quia, citato gressu, ad eum redire dispono, quæ mandat ulterius abscondere nolo. Dicit quia si sic ad eum redieris, ut talem te illi per omnia facias quales antecessoribus suis antecessores tui se fecisse noscuntur, tunc libenti animo tuum in Angliam reditum volet et amplectetur. » Cui Pater : « Ne amplius dicas ? — Prudenti loquor, ait. » Ille de re nihil amplius dicto. At ille : « Scio quid dicas atque intelligo. » Divisi ergo sunt in istis ab invicem, et Anselmus summo cum honore et gaudio a venerabili Hugone Lugdunensi archiepiscopo et toto clero susceptus, in majorem ecclesiam ductus est, ibique ut Pater et dominus loci ab omnibus habitus. Directis interea nuntiis ac litteris ad regem Angliæ, gesti negotii summam innotuit, et quid a Willhelmo ex parte illius acceperit, inter alia non celavit. Quæ litteræ sunt hæc :

« Suo reverendo domino, Henrico regi Anglorum, Anselmus Cantuariensis archiepiscopus, fidei servitium cum orationibus.

« Quamvis per Willhelmum de Varelwast cognoscatis quid Romæ fecerimus, tamen quod ad me pertinet breviter ostendam. Romam veni, causam pro qua veneram, domino papæ exposui. Respondit se nequaquam velle dissentire a statutis antecessorum suorum, et insuper præcepit mihi ut nullam haberem communionem cum illis qui de manu tua investituræ acceperunt Ecclesiarum post hujus prohibitionis notitiam, nisi poenitentiam agerent, et sine spe recuperationis quod acceperant desererent, neque cum episcopis, qui tales consecraverunt, nisi ad apostolicæ sedis judicium se præsentarent. Horum omnium testis esse potest prædictus Willhelmus, si vult. Qui Willhelmus, quando ab invicem discessi-

HENSCHENII NOTÆ.

* Hæc est celebris comitissa Mathildis, sedi apostolicæ fidelissima; cujus vitam Italice edidit Franciscus Maria Florentinus : de qua nos sæpe egimus, et potissimum xviii Martii ad vitam S. Anselmi

episcopi Lucensis.

^b Per Alpes, ut sæpe alibi, mons Apenninus intelligitur.

mus, ex vestra parte commemorans amorem et benignitatem quam semper erga me habuistis, submovit me sicut archiepiscopum vestrum ut talem me facerem quatenus sic intrarem in Angliam, ut sic esse possem vobiscum sicut fuit antecessor meus cum patre vestro, et vos me eodem honore et libertate tractaretis qua pater vester antecessorem meum tractavit. In quibus verbis intellexi quia nisi me talem facerem, reditum meum in Angliam non vellem. De amore quidem et benignitate gratias ago. Ut autem ita sim vobiscum sicut antecessor meus fuit cum patre vestro, facere non possum, quia nec vobis homagium facere, nec accipientibus de manu vestra investituram Ecclesiarum propter predictam prohibitionem me audiente factam audeo communicare. Unde precor ut mihi vestram, si placet, man-

A detis voluntatem, utrum sic, quemadmodum dixi, possim in pace vestra et officii mei potestate redire in Angliam. Paratus enim sum et vobis et populo, divina mihi dispositione commisso, officii mei servitium pro viribus et scientia mea, servata regulari obedientia, fideliter exhibere. Quod si vobis non plauerit, puto quia, si quod animarum detrimentum inde contigerit, mea culpa non erit. Omnipotens Deus sic regnet in corde vestro ut vos per omnia regnetis in gratia ejus.

His ita gestis, ipse, paucis de suis secum retentis, Lugduni resedit in summa pace et quiete propriam predicti pontificis domum inhabitando, nuntios suos expectans, et ne ad horam quidem ab iis quæ Dei sunt verbo se vel actu elongans.

B

LIBER QUARTUS.

Igitur ubi Willhelmus Angliam pervenit, et gesti negotii seriem Henrico regi exposuit, rex illico omnes redditus archiepiscopatus Cantuariensis in suos usus redigi præcepit. Cura tamen ipsorum reddituum colligendorum duobus hominibus archiepiscopi ab ipso rege delegata est, ea videlicet ut abs re credere non est consideratione, ea pietate, ut tanto diligentius aliis hominibus et rebus ipsius domini sui studium impenderent ne vexarentur, ne opprimerentur, ne dispererent, quanto majori fide ac sacramento eos illi astrictos fuisse cognoscebatur. Verum sive obtemperatum tam considerate pietati et pæ considerationi sit ab illis, sive non sit, dum non multum mea intersit, vane scribendi operam insumerem. Veniet namque Dominus tenebrarum abscondita illuminaturus, et singulorum meritis æqua lance sua præmia retributurus. Ego, ducente Deo, cæpto narrandi calle progrediar.

Evoluto igitur post hæc aliquanto tempore, venit ad nos unus ex monachis Cantuariensibus, nomine Everardus, deferens Anselmo literas regis, in quibus idem rex plane testabatur se eorum quæ Willhelmus dixerat discedens ab Anselmo, ut præfati sumus, auctorem esse, hoc est, ut Anselmus Angliam non repedaret, nisi omnes patris ac fratris sui consuetudines se illi servaturum primo promitteret. Quod dum Anselmus facere noluit, suis spoliatus Lugduni remansit, degens circa sæpe nominatum venerabilem Hugonem ipsius civitatis antistitem, anno integro et mensibus quatuor. Quæ autem mala ex hoc diutino exilio ejus per Angliam quaque emerserint, vel cujusmodi studio illius ipsum exilium, multi reditum illius desiderantes, easque re minus rei ipsius veritatem considerantes, ascripserint, melius puto liqueret, si aliqua ex iis quæ illi a religiosis viris ac Deum amantibus scri-

pto mandata sunt, huic operi paucis insigo. Scribit itaque ei quidam servus Dei sic.

« Domino venerabili, et sancto Patri Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, illius devotissimus, et omnis familiæ Domini famulus, in Domino salutem.

« Considerata loci nostri et sensus inopia, merito decrevisse potuerim, Pater sancte, ne verbis simplicioris ingenii semel vel iterum impedire studiū sanctæ mentis tuæ, in quo religionis insigne refulget, et quidam splendet virtutis comes, nitor sapientiæ. Attamen extollit me, etiam supra me, tranquilla et beata gratia opinionis tuæ, quatenus tibi qualiscunque est dirigatur sermo noster, non ut te doceam qui vix humana indiges doctrina, sed ut tecum nostrum et tuum reminiscar dolorem. In cujus nostri sermonis exordio eo pacto convenire postulo cum reverentia tua, ut liceat mihi interim vindicare dulciores partes pie objurgantis, non amaras frondes adulantis. Sanctitatem quippe tuam nosse velim quod animos nostros, quorum in te affectus idem est, immoderatio tristitia absorbeat de absentia tua qui, ni fallor, utilius nostro adesses periculo, ut saltem te consortem filiorum discriminis exhiberes, quam nostræ quodammodo et Ecclesiæ oblitus injuriæ absens permittas nos turbari ab hostibus impuris et crudelibus, qui nec pudicitie pareant, nec salutis. Ego plane te, Pater sancte, eo ipso infelicem arbitror. Nam qui eras sanctæ spei fiducia in tuos, si nunc urgeri Angliam tam impinato hoste pigeres, quantum ingemisceres, quantum affectares succurrere, vel subire nobiscum nova acerbitatum genera? Sponte tua nulla penitus erigente ereptus es periculis nostris, fortasse ne sentiret quæ nos perpeti, et quod gravius est, spectare cogimur, sublimari ad sacros ordines quosdam de curialibus quibus nec canonica electio, nec justitia

consentit. Quoniam dubium non est, si eodem A
verus Ecclesie ostiarius, qui Christus est, in sacra
jura admitteret, neque posse perpetrari quæ quoti-
die cernimus in provincia nostra, principum inju-
stam et inimitem tyrannidem, rapinas pauperum,
damna ecclesiarum, adeo ut locus corporis et san-
guinis Domini libertatem amittat. Gemere viduas,
 flere senes incommoda sua, eo quod eripiantur eis
satis angusta, quam vix merentur, victus sui por-
tio. Rapi virgines, et illicito incestari concubitu;
quodque omnium primum malum est, ad dedecus
honestatis nostræ, sacerdotes uxores ducere. Et
exceptis his, alia perplura flagitia quæ nefas est vel
impossibile meminisse aut retulisse. Quod si dispen-
sationis ecclesiasticæ regulam et antiquæ consuetu-
dinis ordinem sollicita studuisses consideratione pen-
sare, nec tibi aliqua exsultandi causa subriperet,
nec alii occasione tuæ absentiae tam grave discrimen
incurrerent. Itane putas inimicorum Dei con-
tumaciam inflectere, qui nec Deo crederent, nec
veritati nisi inviti locum præberent? Qua verò ra-
tione ad hoc paternitas tua aspiret, ignoro. Qui
enim regendam navim suscepit, tanto amplius ne-
cesse est vigilet, quanto amplius procellas timet.
Sed tunc fortassis pro sola voluntate invidentium
fugisse pudebit, cum videris ante tribunal Christi
ducentes choros animarum illos fortissimos divini
gregis arietes, quibus nec lupus nocuit, nec alieni-
jus terror in fugam vertit. Quam beata erit tunc
memoria inter cæteros illius sanctissimi Patris no-
stri Ambrosii qui, sicut narrat ecclesiastica histo-
ria, non erubuit Theodosio imperatori in faciem
resistisse, et pro reatu suo limina ecclesiæ illi dene-
gasse. Quid non impetraret talis affectus, et tanta
constantia? Etiam, Pater sancte, si quispiam incar-
ceratum et afflictum evisceraret, hoc modo reces-
sisse non debueras. Quanto magis cum nihil horum
expertus fueris, nec sedes tua tibi negata sit, sed
pro uno verbo ejusdam Willhelmi fugere decrevis-
ti, et relicto hoste, dilacerandas impiis oves tuas
dimisisti. Pudet ergo quod evenit recolere, quoniam
omnes illi, vel pene omnes quos Ecclesiarum præ-
sens ærumna expectabat ad suæ necessitatis solati-
um, occasione timoris accepta, magis elegerunt
tecum succumbere quam frustra sine te resistere.
Quid enim facerent quibus Pater deerat, et quibus
caput non suppetebat. Proinde admonenda est san-
ctitas tua, non erudienda, ut matures adventum
sanctæ matris Ecclesiæ, depellas opprobrium, et

adversus hostes nostros jam penetralibus insistentes
festinum præstas auxilium. Licet adhuc morbum
ejicere, dum in superficie vulnus videtur apertum.
Scio namque, si ad sedem tuam redire velis, in
promptu multos, ut aiunt, reperies qui tecum par-
tes Dei viriliter defendant, nisi enervaverit eos tuæ
paternitatis defectus. Si Angliam, uti audivimus,
suspendere vel excommunicare volueris, quid ego
fratresque nostri faciemus qui semper tibi obedire
præsto sumus, remandare quæso digneris. Vale. »

Cum igitur hæc et nonnulla istis deteriora, exsu-
lante Anselmo, per Angliam fierent, et quidam,
malorum magnitudine afflicti, regi insisterent ut
ipsum, scilicet patriæ Patrem, qui ea corrigeret re-
vocaret, ipse, tam religiositate viri inductus quam
et immanium malorum exuberantia animo consternatus,
fieri quidem de reditu viri, quod petebatur,
se libenter velle fatebatur, sic tamen ut paternarum
consuetudinum nihil sibi ab eo ulterius derogari
ulla ratione pateretur. Unde nobis adhuc Lugduni
degentibus nuntii Romam ab ipso rege directi sunt,
qui modis omnibus elaborarent apostolicum ad huc
deducere ut Anselmum Angliam redire et regis
voluntati juberet in cunctis subdi et obedire. Ad
quod dum minime illum flectere possent, sicut ve-
nerunt, infecto negotio reversi sunt.

In diebus illis Gualo * episcopus Parisiacensis de
Roma veniens ad nos, reliquias corporis beatæ mar-
tyris Priscæ sibi Romæ datas attulit, et inde mihi
in præsentia Patris Anselmi partem aliquantulam
dedit. Quæ pars dum admodum parva mihi visa
fuisset, rogantem me ut donum antietis augeter,
Anselmus compescuit, dicens sufficere quod habe-
bam. « Cum enim, inquit, os ipsum de corpore
illius sit, donec eo caruerit, integritatem sui non
habebit. Quapropter si illud digne servaveris, et
dominæ cujus est qua potes devotione in illo ser-
vieris, tam gratanter officii tui munus accipiet
quam si toti corpori ejus deservires. » Acquivi
dicto, et quod acceperam diligenti custodia servo.
In secundo autem anno ^b adventus nostri a Roma
Lugdunum, ipse papa coacto Lateranis generali
concilio, comitem de Mellento, cujus sæpe superius
habita est mentio, et complices ejus qui regem ad
investituræ flagitium sicut dicebatur impellebant,
neque illos qui ab eo investiti fuerant, a liminibus
sanctæ Ecclesiæ judicio Spiritus sancti repulit, et
hoc ipsum per epistolam quam ecece supponimus An-
selmo sub celeritate innotuit :

HENSCHENII NOTÆ.

* Gualo seu Galo, ex Bellovacensi episcopo, factus Parisiensis anno 1105. Consule Sammarthanos. Cæterum hæc supra late relata sunt in Vita S. Anselmi, et omnia simul deduximus 18 Januarii ad vitam S. Priscæ.

^b Fuit hic annus haud dubie 1105, quando nulla alibi illius concilii Lateranensis mentio, nisi apud auctorem Chronici S. Petri Vivi Sinonensis, idque ad annum 1109 his verbis : « Hoc anno in Lateran. ecclesia, præ-sente D. Paschali II, indictione ter-
tia, Nonis Martii factum est concilium : » ubi si in

numero indictionis errorem irrepsisse credas, qui scriptori imposuerit ita ut pro *tertia* legatur *decima* *tertia*, hic annus 1105 habebitur : quo etiam anno Sabellicus et Antoninus scribunt coactum concilium 340 episcoporum, sed Florentiæ, quod non facile credimus; multo minus errorem de jam tum nato Antichristo, qui ibi damnatus dicitur, fuisse Florentii episcopi Florentini, qui nullus unquam Florentie fuit, vivente et præ-sidente tum adhuc Rainero, cujus alibi facta mentio.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Cantuariensi archiepiscopo Anselmo, salutem et apostolicam benedictionem.

« De illata tibi injuria, » etc. *Vide in Paschali.*

Hanc igitur epistolam postquam Anselmus suscepit, inspexit, intellexit se amplius frustra Lugduni Romanam opem præstolari, præsertim cum jam sæpenumero ipsi Romanæ sedis antistiti legatos et litteras de sui negotii consummatione transmississet, et eo usque nihil nisi quamdam quasi consolatoriam expectationis promissionem de termino in terminum ab eo meruerit. Tertio quoque litteras suas regi Angliæ pro suarum rerum resaisitione direxerat, nec aliquid ab eo, nisi quod blandientem sibi dilationem ingereret, responsi acceperat. Consulto itaque venerabili præfato Lugdunensis civitatis episcopo Lugduno Franciam petiturus decessit, moerente super hoc pontifice ipso et omni populo terræ.

Cum ergo Cluniacum ad Charitatem^a, quæ cella Cluniacensis cœnobii est, venissemus, didicit Anselmus comitissam Bleisensem, majoris Willhelmi regis filiam, nomine Adalam^b, apud castrum suum Bleisum^c infirmari. Vertit itaque iter quo se Remis ire (sicut a Manasse^d ipsius urbis antistite multis erat et obnixis precibus per internuntios interpellatus) disposuerat, et Bleisum abiit ad comitissam, omnem cujuslibet vituperii notam pro suo more ubique devitans. Ipsa siquidem comitissa in pluribus ei tam in hoc quam et in alio exsilio ejus magnifica liberalitate ministraverat, eumque sicut virum sanctum ac religiosum vitæ suæ, post Deum, institutorem elegerat atque tutorem. Si itaque illam extrema, ut dicebatur, agentem paterna præsentia non visitaret, notam justæ reprehensionis non evaderet. Igitur ubi ad illam venimus, eamque languore sopito ferme convalescere invenimus, detenti ab ea in ipso castro per aliquot dies decentissime sumus. In quibus diebus cum verba sæpe inter se consererent antistes et illa, antistes illam pro suo officio studiose ad bene agendum instigando, illa antistitem pro vitæ suæ qualitatibus, ut Patrem, quæ inquirenda esse sciebat interrogando, Anselmus comitissæ causam reditus sui Franciam ab ea inquisitus innotuit, et quia fratrem ipsius Henricum, videlicet regem Anglorum, pro injuria, quam Deo sibi jam per biennium et ultra fecerat, excommunicare veniebat non celavit. Quod illa audiens fraternæ damnationi vehementer indoluit, ac ut illum potius pontifici concordaret operam dare disposuit. Egit ergo apud virum ut Carnotum secum pergeret.

Ego tempore ipse rex in Northmannia erat, ip-

Amque pene totam suæ ditioni subegerat. Potestas nempe Roberti Northmannorum comitis, fratris scilicet ejusdem regis, ita cunctis ea tempestate viluerat ut vix ullus pro eo quidquam facere vellet quod pro terræ principe quaque gentium fieri solet. Pium etenim cor et terrenarum rerum minima cupiditas, quæ in eo juxta vigeant, hoc ei pepererant. Omnes igitur ferme Northmannorum majores illico ad regis adventum, spreto comite domino suo, et fidem quam ei debebant postponentes, in aurum et argentum regis cucurrerunt, eique civitates, castra et urbes tradiderunt.

Cum itaque rex per legatos comitissæ Anselmum adventum, et quamobrem relicta Burgundia Franciam venerit accepisset, qualiter animum viri a proposito intentione deflectere posset perquisivit. Iulio igitur cum suis consilio, per nuntios deprecatus est comitissam quatenus ad loquendum sibi virum Northmanniam duceret, pollicens se in multis de querela pristina voluntati ejus, pacis gratia, condescensurum. Quid plura? Statuto termino archiepiscopus et comitissa in castrum, quod Aquila^e vocatur, pro colloquio regis, uti petiverat, una venerunt, et regem vehementi gaudio pro adventu Anselmi exsultare, ac non parum a pristina feritate descendisse reppererunt. Deinde, habito inter eos colloquio, Anselmum rex de redditibus sui pontificatus revestivit, et in pristinam amicitiam utrinque recepti sunt. Quibusdam igitur ad hoc sollicite operam dantibus ut antistes statim Angliam remearet rex annuit, sic tamen ut nulli eorum qui a se investituræ Ecclesiarum susceperant vel eos consecraverant, suam in aliquo communionem sultraheret. Cui conditioni Anselmus minime acquiescens (obedientiam videlicet papæ in nullo prætergredi volens) extra Angliam manere delegit, donec illi qui ad ipsum negotium et quædam alia, de quibus inter eos illa vice convenire non poterat, determinanda, ex condicio Romam mittendi erant reversi fuissent. Hæc autem inter ipsos acta sunt anno tertio exitus nostri de Anglia, xi Kalend. Augusti.

Pro magna itaque exultatione quam ex hac reconciliatione Anselmi rex concepit apud se, videres illum, quandiu in præfato castro morabamur, non facile pati ad se venire Anselmum, sed quoties erat aliquid inter illos agendum semper ipsum ire ad Anselmum. Jam enim multis in locis per Angliam, Franciam atque Northmanniam fama vulgaverat regem ipsum ab Anselmo proxime excommunicandum, et idcirco ei, utpote potestati non adeo amato, multa mala struebantur, quæ illi a tanto viro excommunicato efficacius inferenda putabantur. Quod

HENSCHENII NOTÆ.

^a In Bibliotheca Cluniac. col. 4711, nominatur prioratus S. Marci Charitatis ad Ligerum Antissiodorensis diocesis, a Gaudrido episcopo oblatum Hugoni Cluniacensi.

^b Quanta jam pridem familiaritas inter Adalam et Anselmum intercesserit: ex epistola disce Anselmi ad Adalam, quæ est ultima libri i.

^c Bleisum vulgo Blois, inter Aurelianum et Turonas, ad prædictum Ligerim.

^d Manasses ii is fuit, Remis electus anno 1096, et 1107 defunctus.

^e Aquila, vulgo l'Aigle, oppidum Northmanniæ ad Rellum fluv. inter Mortaniam et Sagium.

Ille sciens versam a se viri sententiam magnifice lætabatur. Denique omne malum quod eum expectabat, averso Anselmo, ab eo versum est reverso in amicitiam ejus Anselmo. Itaque ut homo citius in episcopatum suum ad suorum exultationem ac totius patriæ revelationem rediret, pollicitus est rex ita se nuntios suos Romam destinaturum ut in proxima Nativitate Christi curiæ suæ Anselmus in Angliam posset adesse. Misit super hæc in Angliam litteras, præcipientes ut omnes res et homines Anselmi, ubicunque essent, in pace essent et quiete, nec ullus eos gravaret aut implacitaret. ^{scil.} ab omni debito liberi, quæ tenebant cum honore tenebant, ac in cunctis ad nutum Anselmi jussionemque penderent. Hæc ergo dum hominibus ad archiepiscopatum pertinentibus innotuissent, mox quoddam quasi insperatum jubar solis illi emicuit, quod illos a pristinae oppressionis immanitate et tenebris non modicum eiecit.

Cum posthac Anselmus Beccense cœnobium, et rex Angliam remasset, ortis quibusdam occasiunculis, legati, qui Romam mitti debuerunt, diu ultra statutum terminum morati sunt. Unde vehemens admiratio multorum corda concussit, arbitrantium tantam de reditu viri dilationem diaboli esse seductionem, et aperte videntium immanem totius Christianitatis in Anglia esse destructionem. Quod melius, ut puto, liquebit, si quædam scripta de his quæ ad nos in hac mora a quodam non contemnendæ auctoritatis viro transmissa sunt brevi subinferam. Scribit itaque inter alia sic.

« Charissime Pater et domine, quamvis optime sciatis quid facere debeatis et quid facere velitis, videtur tamen omni fere homini sano sensu sapienti omnino nihil aliud esse id quod inter vos et regem sub tam morosa expectatione agitur nisi diabolicæ fraudis illusio et illudens dilatio, et, ut manifestius dicam, totius Anglorum Ecclesiæ, ac religionis ac legis Christianæ quotidiana diminutio et summa destructio. Ecclesiarum namque quæ tam diu manent pastoribus viduæ possessiones diripiuntur. Ordo sanctæ religionis in eis neglectus annihilatur. Legis Christianæ rectores non jam rectores, sed precipitatores, ac juxta regis voluntatis arbitrium et suum libitum, pene omnis justitiæ sunt effecti subversores. De clericis quid dicam, qui circiter omnes revoluti sunt ad iniquitatem pristinam? Quid de laicis? Ipsi quippe, sed principes maxime, vix nisi ex propria parentela conjuges sibi accipiunt, clam desponsant, desponsatas contra legem ecclesiasticam scienter tenent et sibi defendunt. De Sodomitis vero, quos ipse in magno concilio usque ad pœnitentiam et confessionem excommunicastis, et de crinitis, quos in Paschali postmodum solemnitate pontificali stola redimitis coram universo populo a liminibus sanctæ Ecclesiæ removistis, quid dicendum, cum, ut deberetis, non subvenitis, nec vel unus in toto regno existat, qui hæc et alia multa, Deo et omni servo Dei contraria, vice nostra repre-

^A hendere audeat aut emendare contendat? Et si veritatem vultis audire, fateor omnia hæc multo deterius fieri quam possint scripto edici in tantum ut ipse etiam rex testetur nunquam tantæ fortitudinis nequitiam in patria ista fuisse, sicut modo est. Hæc autem omnia procul dubio vos solum respiciunt et vestræ sanctitati imputantur. Videte igitur et intendite oneri quod suscepistis, et cui curam ejus vestri loco disponendam commisistis, quando vos, qui talibus obviare constituti estis, pro nihilo tam diu regno in quo exercentur abestis. Considerate quoque, si vobis placet, si cor vestrum ita soli Deo vacat et si in tanta securitate vestri jam conservamini ut talibus animarum miseriis alia vigilantia condescendere non debeatis. Scio equidem et bene scio vos optime scire quid est quod facitis, sed ipsum scire vestrum perparum prodest nobis. Fructum etenim communi utilitate ex tam diuturno negotio vestro nullum adhuc procedere videmus; mala autem solius vestri occasione in Ecclesia et populo Dei undique succrescere omni die conspiciamus. »

^B Et hæc quidem ille vir tot mala exosus scripsit, autumans Anselmum non nisi propria voluntate ab ingressu Angliæ remorari. Sed revera rex Henricus nullo eum pacto ingredi patiebatur, nisi postposita, ut supra meminimus, obedientia papæ, episcopis et abbatibus excommunicatis communicaret. Attamen Anselmo Remis consistente (illuc enim obnixis precibus antistitis et canonicorum ipsius loci devictus iverat, et, majori quam litteris queat exponi, honore festivoque occursum omnium id loci degentium susceptus, circa pontificem Manassen magna et officiosa charitate detentus, per plures dies ibi morabatur) misit ei epistolam unam idem rex, quam ecce supponimus.

« Reverendissimo et amantissimo Patri Anselmo, Cantuariensi archiepiscopo, Henricus, Dei gratia, rex Anglorum, salutem et totius bonæ voluntatis affectum.

« Venerabilis Pater, non tibi displiceat quod eorum iter, quos Romam ad negotium meum peragendum, dirigere decrevi, tandiu detinuit. Quod mox, ut Willhelmus de Warelwast ad te pervenerit, quem ad hoc negotium peragendum, sicut decrevimus, Romam dirigo, tibi expediet. Te supplex igitur deprecor, et devotus exoro, ut cum eodem Willhelmo Balduinum de Tornaio Romam dirigas ad nostram rem tractandam, et Deo volente finiendam. Vale. »

^D Ad hanc scripsit Anselmus epistolam hanc :

« Suo charissimo domino Henrico glorioso regi Anglorum, Anselmus archiepiscopus Cantuariæ, fidele servitium cum orationibus.

« Quod vestra magnitudo me in suis litteris tam honorifice tanto bonæ voluntatis affectu salutavit, gratias magnas ago, sicut debeo. Quod autem tam suppliciter me rogatis ut non mihi displiceat quod legatus vester Romam mittendus tantum moratur, utique vestram precem, quantum in me est, contemnere non debeo, sed causa magis Dei est quam

mea; unde corde fideli et benigno animo vobis dico quod tacere non debeo. Mihi quidem aliquid displicere, nisi cum propter Deum displicet, non est magnum, sed displicere Deo aliquid, nullatenus est contemnendum. Utique non parum displicet Deo episcopum spoliari rebus suis, quod jam gratia Dei vobis inspirante correxistis; sed episcopum segregari a suo officio et Ecclesiam a suo episcopo, sine causa quam Deus approbet, nimis grave iudicat. Expedi itaque animæ vestræ quatenus satagatis ut ego, qualiscunque sim episcopus, Ecclesiæ, quam Deus regie vestræ potestati custodiendam commendavit, et regno vestro in pace vestra celerius restituar, et mihi opportunitas utendi secundum possibilitatem meam, officio pro quo ibi positus sum diutius non impediatur. Valde quoque mihi timendum est ne Deo displiceat et me dominus papa iuste reprehendat, quia, postquam vos et ego simul convenimus apud castrum, quod vocatur Aquila, in tam longo tempore non illi nisi legatum nostrum, per quem quid de tanta re inter nos factum et quid peragendum sit cognosceret, et ego ejus consilium et iussionem acciperem. Quapropter periculosum est mihi diu expectare vestrum legatum, quem ante proximam Nativitatem Domini, sicut in verbis vestris intellexi, Romam rediturum speravi, præsertim cum nescio quo consilio quare ratione nullum terminum modo mihi constituitis. Quoniam igitur plus mihi debet esse de hoc quod ego Ecclesiæ mihi commissæ præsens esse nequeo quam de ulla terrena possessione, precor ut mihi aliquem proximum terminum nominetis per litteras vestras quando possim legatum vestrum Romam iturum expectare, quia ego non audeo differre, ut multum dicam, ultra proximam Nativitatem Domini, quin meum legatum mittam.

Scriptum quoque sæpe memorato Roberto comiti de Mellentio tunc temporis in hunc modum, utpote illi cujus consilio cuncta negotia sua rex ipse disponebat.

« Anselmus archiepiscopus, domino et amico Roberto comiti de Mellentio, salutem.

« Vos scitis quia, quando rex et ego convenimus apud castrum Aquilæ, dictum fuit quod rex mitteret legatum suum Romam pro iis in quibus concordare non poteramus nisi per dominum papam. Quod intellexi ut ita fieret quatenus ante proximam Nativitatem Domini legatus rediret. Videtis autem quia dominus meus rex hoc quod tunc dixit facere moratur. Sed hoc solum mandat mihi qui legatum

A meum cum ejus legato mittere volebam, ne mihi displiceat quia suus tantum moratur, nullum mihi constituens terminum quando venturus est. Unde quidam opinantur et dicunt quod rex non multum curat festinare ut ego redeam in Angliam, et Ecclesia Dei, quam Deus illi custodiendam commendavit, quæ jam fere per tres annos desolata est, suo vivo pastore ejus reditu et præsentia consoletur, et pro consilio animæ suæ, quo diu privata est, in illis qui hoc amant et desiderant letificetur. Quapropter dico vobis quia valde timeo ne ipse super se provocet iram Dei, et super eos quorum consilio differt tam necessariæ rei, tam rationabili succurrere, cum ad illum hoc pertineat et facere possit ut nihil perdat de iis quæ secundum Deum ad regiam pertinent potestatem. Sicut amicus, et sicut archiepiscopus, qualiscunque sim, consulo illi et iis qui circa illum sunt, ut non plus studeant satisfacere voluntati suæ quam voluntati Dei, quia Deus aliquando satisfaciet voluntati suæ contra voluntatem illorum qui hoc faciunt. Consulite ergo illi et vobis, priusquam Deus ostendat iram suam quam adhuc suspendit, expectans ut humiliemini ad voluntatem suam. Deus dirigat eum et consiliarios ejus ad verum honorem, et ad veram utilitatem ejus.

Hæc ideo ita describimus ut quicumque ista legit vel audit plane intelligat cui mala, quæ in Anglia exsulante Anselmo facta sunt, morantive exsiliij ejus potissimum ascribere debeat.

C Itaque posthac missi sunt Romam, ex parte quidem Anselmi, Baldwinus monachus, vir utique sanctæ libertatis Ecclesiæ et omnis boni non fictus amator; et ex regis, Wilhelmus sæpe superius memoratus, pro libertate Ecclesiæ sicut solebat acturus. Quas vero quantasve oppressiones inter hæc tota Anglia oppressa sit, difficile dictu esse scio. Rex enim ipse a Northmannia digressus, quia eam totam eo quo supradiximus modo sibi subjugare nequiverat, reversus in Angliam est, ut copiosiori pecunia fretus rediens, quod residuum erat, exheredato fratre suo, sibi subiceret. In ejus pecunie collectione nullus in collectoribus pietatis aut misericordiæ respectus fuit, sed crudelis exactio super omnes, ut nobis qui inde veniebant testabatur, deservit. Denique videres, sicut aiebant eos quidem qui non habebant quid darent, aut a suis domunculis pelli, aut avulsis asportatisque ostiis domorum * penitus diripiendos exponi, aut ablata villi suppellectile in summam penuriam redigi, aut certe aliis miserabilibus modis affligi et cruciari. In eos

HENSCHENI NOTÆ.

* Simile quid olim in Belgio usurpatum testatur præsens adhuc usus in fœderatis provinciis, ut qui indictam publicitus contributionem pecuniarum non statim exhibet, saltem monitus, ejus ostium a cardinibus revulsam apparitores auferant, nec nisi pecunia vel cautione præstita restituatur.

† Id est, crimina enormia, et quasi foris sen extra omnem justitiam aut excusationem facta. Gallis *forfait*: de qua voce et quibusdam hinc ductis multa Spelmanus in Glossario, et alii plures: sed etymologiam nullo attingit. Mox infra dicitur *forisfactura*, pecuniaria multa pro forisfacto exacta.

autem qui videbantur aliquid habere nova et exco-
gitata quædam foris facta, obiciebantur, et sic
cum adversus regem terræ defendendi se placitum
ingredi non audebant, ablatis rebus suis in gravem
ærumnam deiciebantur. Sed hæc ab aliquibus levia
dicta fortassis æstimabuntur, eo quod ista non so-
lum sub rege Henrico, sed et horum similia multa
facta fuerunt sub fratre ejus, ut de patre taceam,
rege Willhelmo. Attamen ista illis graviora et into-
lerabilia visa sunt, quoniam multo minus solito
quod jam spoliatis et exhaustis auferretur invenie-
batur. Ad hæc. In concilio Londoniensi societas
mulierum, ut in superioribus diximus, omnibus
presbyteris et canonicis Angliæ interdicta erat, ip-
sumque interdictum, Anselmo exsulante, retentis
vel certe resumptis mulieribus, a pluribus eorum
violatum fuerat. Hoc ergo peccatum rex impunitum
esse non sustinens, suos ministros eos implacitare,
et pecunias eorum pro hujus peccati expiatione præ-
cepit accipere. Sed ubi per plures eorum ab illa trans-
gressione sunt immunes reperti, pecunia, quæ ad
opus principis quærebatur, minorem quam exactores
sperare poterant copiam administrabat. Quapropter
mutata, imo super innocentes cum nocentibus sen-
tentia versa, omnes Ecclesiæ quæ parochias habebant
sub debito positæ sunt, et unaquæque, indicta
pecuniæ quantitate, per personam quæ in ea Deo
serviebat redimi jussa est. Erat ergo miseriam vi-
dere. Cum enim exactionis istius tempestas ferretur,
et nonnulli, quid vel darent non habentes vel rem
inauditam exsecrati nihil pro tali causa dare vo-
lentes, contumeliose raperentur, incarcerationentur,
cruciarentur, contigit regem ipsum Londiniam ve-
nire. Adunati ergo, ut dicitur, ferme ducenti pre-
sbyteri, induti albis et sacerdotalibus stolis, regi ad
palatium suum eunti nudis pedibus occurrerunt,
una voce misereri implorantes. At ille forte, ut fit,
ad multa divisus, nulla ad preces eorum miseratione
permotus est, vel saltem quavis eos, sicut homines
omnis religionis expertes, responsi honestate dignatus,
suis obtutibus festine abigi præcepit. Qui confu-
sione super confusionem induti, reginam adeunt,
et interventricem flagitant. Illa, ut fertur, pietate
mota in lacrymas solvitur, sed, timore constricta,
ab interventione arceatur. Ferebantur eo tempore
plura his in hujusmodi per Angliam acta. Sed nos
brevitati studentes, pauca quæ dicta sunt pro in-
tentione præsentis opusculi sufficere posse puta-
mus.

Attamen dicendum quod eo usque mala super An-
gliam ipsis diebus inundaverunt ut ipsi episcopi, qui
semper libertatem Ecclesiæ et Anselmum eandem
libertatem sublevare tuerique nitentem, ut ex supe-
rioribus intelligi potest, cum principe deprimere
nisi sunt, tantorum malorum immensitate compulsi,
mandata Anselmo cum epistola dirigerent, et opem
subventionis ejus proponi deposcerent, seque illum
amodo secuturos in Dei rebus, ut Patrem, promit-
terent. Sed hæc, ut opinor, melius liquebunt, si

A epistola ipsa subscribatur quam ei miserunt. Est
igitur hæc :

« Patri dilectissimo Anselmo, Cantuariensi ar-
chiepiscopo, Gerardus Eboracensis archiepiscopus,
et Robertus Cestrencis, et Herbertus Norwicensis,
et Radulphus Cicestrensis, et Samson Wigorniensis
episcopi, et Willhelmus Wintoniensis electus, sa-
lute.

« Sustinuimus pacem, et ipsa longius recessit,
quæsiuimus bona, et invaluit turbatio. *Via Sion
lucet (Thren. 1, 4)*, quia eas conculcant incircumcisi.
Templum mœret, quia intra Sancta sanctorum et
ad ipsam aram irruperunt laici. Exsurge, ut olim
senex ille Mathathias (*I Mach. 11, 1*). Habes in filiis
tuis virtutem Judæ, strenuitatem Jonathæ, pruden-
tiam Simonis (*ibid.*, 3-5). Hi tecum præliabuntur
prælium Domini, et, si ante nos appositus fueris ad
patres tuos, de manu tua suscipiemus hæreditatem
laboris tui. Sed jam non est tibi pigritandum. Ut
quid enim peregrinaris, et oves tuæ sine pastore
pereunt? Jam apud Deum nulla tibi remanet excu-
satio. Te enim non solum subsequi, sed et præire,
si jusseris, parati sumus. Veni ergo ad nos, veni
cito, vel nos aut ex nobis aliquos ad te venire jube,
ne dum sejuncti a te sumus in sinistram te partem
inclinent eorum consilia qui sua quærunt. Nos enim
jam in hac causa non quæ nostra, sed quæ Dei sunt
quærimus. »

Rescriptum Anselmi ad eos :

« Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, amicis
C suis et coepiscopis quorum litteras suscepit, salu-
tem.

« Condoleo et mente compatio tribulationibus
quas vos et Ecclesia Angliæ sustinetis, sed ad præ-
sens, secundum meam et vestram voluntatem, sub-
venire nequeo, quia nondum quid, et quantum con-
sidere possim sum certus, donec per legatos nostros,
quos in proximos Roma redituros exspecto, quid
apud dominum papam effecerint cognoscam. Bonum
tamen est et gratum mihi quia tandem cognoscitis
ad quid vos perduxit, ut mitius dicam, vestra pa-
tientia, et quia promittitis mihi auxilium vestrum,
non in mea, sed in Dei causa, et invitatis me non
pigriter venire ad vos. Quamvis enim hoc modo fa-
cere non possim, quia rex non vult me esse in Anglia
D adhuc, nisi discordem a jussione papæ et ejus con-
cordem voluntati, et ego nondum certus sim quid
possim, sicut dixi, tamen gaudeo pro vestra bona
voluntate, et episcopali constantia quam promittitis,
et exhortatione quam mihi facitis. Ut autem aliquos
ex vobis ad me venire faciam, sicut poscitis, ne,
dum sejuncti sumus ab invicem, pervertant consi-
lium meum qui sua quærunt, ad præsens non opinor
oportere. Spero enim in Deo quia nullus cor meum
a veritate, in quantum cognoscam, poterit avertere,
et quia in proximo Deus mihi quid facere queam
ostendet, et ego quam citius potero vobis notificabo.
Quid autem vobis interim faciendum sit, prudentia
vestra satis intelligit, sed tamen dico quia ego, in

quantum sperando in Deo conscientiam meam sentio, pro redimenda vita mea non præberem assensum, neque ministrum aut exsecutorem ejus mali me facerem quod audio noviter super Ecclesias Angliæ promulgari. Valet.

Inter hæc crebris de Anglia nuntiis Northmanniam venientibus, id quod de presbyteris Angliæ rex faciebat nimis divulgabatur, et non solum hos qui infamia ejus, verum et eos qui laude illius pascabantur, in odium et vituperium ejus adducebat. At Anselmus, tam malam famam de rege non ferens eumque a tanta injuria revocare desiderans, scripsit ei de negotio semel et iterum, totiesque responsi ejus scripta recepit. Quæ scripta eo quo missa sunt ordine subter adnotanda putavit, ratus ea futuris temporibus, exempli gratia, profutura, si altiori consilio Deus non sedaverit in regno Anglorum quæ sub oculis ejus hodie sunt maxima mala. In quo tamen ab illis qui ista legunt vel audiunt petitem iri optamus, ne nobis succenseant quod scribendis epistolis tantum occupamur. Negotii enim, quod manu versamus, quedam et magna pars est, nec totum alienius rei, ignotis partibus ejus, sciri potest. Ipsarum igitur epistolarum textus hic est:

« Henrico suo charissimo domino, gratia Dei, regi Anglorum, Anselmus archiepiscopus Cantuariæ, fideles orationes cum fidei servitio.

« Ad me pertinet, si audio quod faciatis aliquid quod animæ vestre non expediat, ut hoc vobis non taceam, ne, quod avertat, Deus irascatur et vobis, si facitis quod illi non placeat, et mihi pro taciturnitate mea. Audio quod vestra excellentia vindictam exerceat super presbyteros Angliæ et foris facturam exigit ab eis qui non servaverunt præceptum concilii, quod ego cum vestro favore tenui apud Lundoniam cum aliis episcopis et religiosis personis. Quod hactenus inauditum et inusitatum est in Ecclesia Dei de ullo rege et de aliquo principe. Non enim pertinet, secundum legem Dei, hujusmodi culpam vindicare, nisi ad singulos episcopos per suas parochias; aut, si et ipsi episcopi in hoc negligentes fuerint, ad archiepiscopum et primatem. Precor igitur vos sicut charissimum dominum cujus animam diligo plus quam præsentem vitam corporis mei, et consulo sicut vere fidelis corpori et animæ vestre, ne vos contra ecclesiasticam consuetudinem in tam grave peccatum mittatis, et, si jam incœpistis, ut omnino desistatis. Dico enim vobis quod valde timere debetis quod pecunia taliter accepta, ut taceam quantum noceat animæ, non tamen, cum expensetur, adjuvabit terrena negotia quantum postea perturbabit. Denique vos scitis quia me in Northmannia in pacem vestram suscepistis, et de archiepiscopatu meo me resastistis, et quod cura et vindicta talis offensæ maxime pertinet ad archiepiscopatum, quoniam plus

A sum episcopus pro spiritali cura quam pro terrena possessione. Omnipotens Deus sic et in hoc, et in aliis actibus vestris dirigat cor vestrum secundum voluntatem suam, ut post hanc vitam perducat vos ad gloriam suam. Amen.

« Henricus, Dei gratia, rex Anglorum, Anselmo archiepiscopo Cantuariæ, salutem.

« In die sancti Gregorii apud Tenebrige mihi fuerunt delatæ litteræ repositæ in tuo sigillo. Et per eas mihi mandasti talia unde multum miror quia quod feci credo me per te fecisse. Et in die Ascensionis Domini habeo omnes barones meos mecum congregatos, et per consilium eorum ita convenienter tibi repondebo quod, cum tecum loquar, non credo te me inde blasphematurum. Et quidquid fiat alias, scito quod tui, quidquid ipsi fecerint, per omnes terras tuas in pace permanserint.

« Suo charissimo domino Henrico, gratia Dei, regi Anglorum, Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, fidele servitium et fideles orationes.

« Gratias ago Deo, et dignationi vestre quæ in litteris suis promisit se convenienter responsuram mihi de hoc unde precatus tam fueram in litteris meis de sacerdotibus Angliæ, et oro Dominum, cujus consilium manet in æternum, ut ipse vobis consulat respondere et facere quod illi placeat, et unde fideles dilectores animæ vestre gaudeant. De hoc autem quod legi in litteris vestris quod creditis vos facere per me quod facitis, pro certo scitote, mi domine, quod non est per me, quoniam contra Deum facerem, si per me esset. Quapropter adhuc precor magno et fidei affectu quatenus in tali incepto nullius consilio persistatis. Valet.

« Henricus rex Anglorum, Anselmo archiepiscopo Cantuariæ, salutem et amicitiam.

« De hoc quod mihi mandasti de sacerdotibus, scias quod ita decenter feci, ut opinor, secundum quod facere debui. Nec tibi sit incognitum brevi intervallo temporis me transfreturum. Et ex quo tecum locutus fuero, si qua commisi in his, omnipotentis Dei, et tuo consilio corrigam. Teste Waldrico cancellario apud Merlebergam.

Dum hæc ita sunt, ecce qui Romam missi fuerant redeunt. Suspensus autem fuerat ab officio episcopali jam olim Willhelmus archiepiscopus Rothomagensis, et per hos nuntios intercesserat pro eo apud dominum papam Anselmus archiepiscopus Cantuariensis. Mandavit itaque ei dominus papa ut de causa ipsa quod faciendum intelligeret sua vice faceret, sciens eum a justitiæ semitis nullius rei intervenit scilicet flecti posse. Ivi ergo Rothomagum, et in synodo clericorum, quæ tunc erat adunata, adventus sui causam exposuit. Profert litteras Willhelmi legati regis quas, ex parte apostolici, de Roma detulerat, et coram omnibus recitantur sic:

HENSCHENII NOTÆ.

« Blasphemare, pro increpare, reprehendere, detrachere sæpe dictum invenias apud mediæ ævi scriptores: hinc per contractionem, quæ vocem hanc, alias Deum divosque spectantem, ad humanas contine-

lias significandas restringit, dicitur lingua Francia blâme et blâmer vituperium, vituperare, unde Northmanni, ex Gallia in Angliam traducti, accepere.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Willhelmo Rothomagensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

« Licet causæ tuæ qualitas, » etc. *Vide in Paschali II.*

Misit quoque dominus papa epistolam hanc Anselmo :

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Anselmo Cantuariensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

« Quod Anglici regis cor, » etc. *Vide ibid.*

His diebus venit Rothomagum Boemundus *, unus de nominatissimis Hierosolymitanæ viæ principibus, habens in comitatu suo quemdam Romanæ Ecclesiæ cardinalem, nomine Brunonem †. Huic erat magister militum, Ilgyrus ‡ nomine, vir strenuus, et non ignobilis famæ inter suos. Hic, ab adolescentia sua notus Anselmo, multa fuerat ejus beneficia consecutus. Familiariter itaque cum eo agens inter plurima quæ ipsi de superatis bellis, de urbibus captis, de situ locorum aliisque nonnullis quæ in expeditione Hierosolymitana acceperat delectabili allocutione disse-ruit. Quod multas sanctorum reliquias haberet, quoque modo eas adeptus fuerit aperuit. In quibus, imo super omnibus quas habebat, præcipue gloriatus est de capillis beatæ matris Dei Mariæ, quorum aliquos sibi datos ferebat a patriarcha Antiocheno §, ubi magistratum militum ipse sub Boemundo agebat. Et ad hæc intulit : « Hos capillos, fateor, suscipere ausus non fuisset, si me amor patriæ istius in qua natus fui et educatus ad hoc non animasset. Sperabam enim me huc quandoque perventurum, et ipsis hanc meam patriam sublimaturum. Quoniam igitur illa spe, protegente Domino, fraudatus non sum, duos ex ipsis huic Ecclesiæ quæ totius Northmanniæ principatum obtinet Christianitatis, dare disposui; duos abbatiæ Beati Petri, et Sancti Audoeni, duos monasterio ejusdem Virginis virginum, in quo sub tuo patrocinio ad ætatem hominis proventus sum, et duos tibi. Duodecim enim numero de illis mihi præfatus episcopus dedit, contestans illos, ab ipsa domina sibi met avulsos ¶, cum juxta crucem Filii sui stans gladius animam ejus pertransivit, secundum quod in antiquarum monumentis litterarum quæ magnæ auctoritatis apud illos habebantur, et in

archivis Ecclesiæ cui præsidebat servabantur, sicut astruebat, scriptum reperit. » Et hæc ille. Super quibus Anselmus admodum exhilaratus, actis cum pontifice Rothomagensi et Boemundo ac Hierosolymitanis quæ videbantur agenda, Beccum revertitur. Ac crines, de quibus prædictus miles locutus fuerat, quoniam Carnoti, ubi familia et pene tota supellex Boemundi redditum ejus præstolabatur, remanserant, missi ab archiepiscopo Rothomagensi, et abbate Beccensi † religiosi ordinis viri sunt qui illos deferrent. Et factum est. Appropinquantibus eis qui quos Rothomagus habere debebat apportabant ipsi civitati, adjunctis sibi canonicis et omni clero civitatis, cum monachis Sancti Audoeni, ac totius populi innumera multitudine, pontifex longa processione devotus occurrit, et quanto potuit honore susceptos in ecclesiam detulit et sacrationi loco reposuit. Quatuor autem ex illis Beccum delati sunt, quorum duos ipsi loco residuos Anselmus reverenter sibi excepit. Mihi quæ, utpote qui capellæ illius custos eram atque dispositor, custodiendos commendavit, quod usque hodie facio. Quid itaque de istis aliorum sensus habeat nescio. Ego tamen certissime scio dominum et reverendum Patrem Anselmum eos in magna semper veneratione habuisse, et meipsum sacro et grandi experimento sensisse magnum quid et mundo amplectendum insigne sanctitatis illis inesse. De his ita.

Itaque Willhelmus ‡, ubi ad regem in Angliam venit, et ei quæ de negotio ejus ad Romanum pontificem acta fuerant enarravit, lætus ille ad audita, illico Anselmum ad Ecclesiam suam redire per eundem Willhelmum postulavit; qui Willhelmus, ad nos post paucos dies reversus, Anselmum infirmum invenit, et valde conturbatus est. Erat enim tunc jam ad libertatem Ecclesiæ Dei cor habens, et, in quantum poterat, sollicitè operam dans ut Anselmus suæ sedi in pace et honore restitueretur. Timens ergo ne virum loci ac fratrum amor non minus quam ea quæ gravabatur corporis in valetudo ab itinere Angliæ præpediret, modis quibus poterat, tam per se quam et per nos qui secum eramus, agere cœpit, qualiter virum loco evelleret, et in iter quod desiderabat promoveret. Præmissis igitur precibus quibus eum ex parte domini sui regis Anglorum interpellavit

HENSCHENII NOTÆ.

* Boemundus, princeps Antiochiæ, duxit Carnoti anno 1106 post Pascha filiam Philippi regis Francorum, Constantiam dictam, ante nuptiam Hugoni comiti Trecensi.

† Hic est S. Bruno, episcopus Signinus, colitur 18 Julii, sed non videtur cardinalis fuisse, vel ipse, vel alius eo tempore Bruno dictus.

‡ Nomen tamen hic Ilgyrus non habet, quod sciam, in Orientali historia.

§ Capta anno 1098 Antiochia, relictus est in sua dignitate Joannes patriarcha, egregius sub Sarracenis confessor : sed hoc intra biennium ultro cedente, quod se hominem Græcum videret non commode præesse Latinis, electus est Bernardus, legatus apo-

stolici capellanus, Valentinas Francus, ut est apud Tyrium in fine lib. vi. Ab alterutro acceptæ reliquiae fuerunt.

¶ Beccense monasterium intelligit, ut infra liquet, in quo priorem abbatem Anselmus egerat.

‡ Licet hoc ut a rudi posteritate confictum, non credamus; ipsos tamen capillos cum reverentia honoramus.

§ Willielmus de Monteforti hic fuit Roberti comitis de Mellentio sæpe nominati consobrinus, ab ipso Anselmo per litteras Beccensibus monachis commendatus, ut ei prælationi aptissimus; quam tenuit usque ad annum 1124. Plura vide in Neustria pia Arturi du Monstier.

quatenus Angliam, ejus absentia desolatam, citato reditu visitaret, affirmabat, et affirmando promittebat regem ipsum penitus ad voluntatem ipsius in omne quod deinceps præciperet promptissimam mentem habere, nec ulterius a Romana Ecclesia velle dissentire. Et subjungens, ait: « Propterea obsecro ut omnem moram rumpatis in veniendo, ne forte ex adverso aliqua sæcularis aura prorumpat, quæ eum ab istis subvertat. » Hæc ille audiens Deo super admirabili dono ejus gratias egit, acceptaque licentia a fratribus inter quos jamdiu magno cum amore et honore habiti fueramus, in Angliam iturus Gemiticum^a venit. Ubi renovata infirmitate qua, ut memoravimus, Becci gravatus fuerat, a loco progredi nequaquam potuit. Quapropter missis in Angliam nuntis, intimavit regi quid sibi ne rediret obstat, Turbatur ille ad audita et vehementer indoluit, jurans, per verbum Dei, scilicet omnia damna æquanimius toleraturum quam Anselmi decessum. Remissis ergo celerrime nuntis, orat virum sibi ipsi parere ac omnimodis indulgere quieti. Præcepit quoque ut de iis quæ sui juris in Northmannia erant pro voto acciperet, et sibi ac suis exinde ministrari sufficienter juberet, seque in proximo transfreturum expectaret; quo ipse gratiose accepto, circiter mense uno ibi remansit. Mitigato deinde languore Beccum rediit, ratus sibi opportunius et honestius fore illic quam alias regionum præstolari adventum. Ubi omnibus mira alacritate de reditu ejus exsultantibus, ecce lacrymabile malum concussit atque subvertit gaudium ipsum. Nam tam gravis infirmitas iterum invasit Anselmum ut de eo præter mortem nihil exspectaremus. Confluunt episcopi et abbates terræ illius, ac de funere ejus quique pertractant. Sed omnipotens Deus, sua pietate, ipsum contra omnium opinionem sanitati restituit, et multos magno exinde gaudio lætificavit.

Igitur in Assumptione beatæ Mariæ rex Beccum venit, celebratoque ab Anselmo solempni missæ officio, una rex scilicet et ipse convenerunt, et tandem omnia quæ illos in diversa traxerant pacem et concordiam invenerunt. Siquidem Ecclesias Angliæ quas Wilhelmus rex frater regis Henrici sub censum, ut longe superius retuli, primus redegerat, liberas ab eadem exactione rex in manus Anselmi reddidit, et se de ipsis, dum viveret, nihil accepturum quamdiu essent sine pastore, promissit. Pro pecunia autem quam a presbyteris, ut præfati sumus, acceperat, eam emendationem spondit ut illi qui nondum inde quid dederant nihil darent, et qui dederant tribus annis sua omnia in pace et quiete libera possiderent. Cuncta vero quæ de archiepiscopatu, exulante An-

selmo, suo jussu accepta fuerant se redditorum, cum in Angliam esset reversus, dato vadimonio pollicitus est.

His et aliis quæ res expetebat inter viros compositis, Anselmus iter Angliam remeandi ingressus est, et, divino tutamine fretus, sanus et alacer cum suis omnibus Dofris est appulsus. Quæ vero exultatione, qua jucunditate, qua spe boni in Angliam veniens susceptus sit, reor, ex consideratione malorum quæ paucis tetigimus illic ante reditum ejus provenisse, aliquantulum subintelligi posse; unde, ut, diversæ ætatis et ordinis hominum gaudia sileam, de ipsa regina hoc breviter dixerim quod nec terrena negotia, nec pompa sæcularis gloriæ ulla poterant eam detinere quin virum loca diversa adeuntem præcederet, et, monachis seu canonicis ei pro more obviam procedentibus, ipsa procederet; hospitæque ejus, sua providentia, dignis apparatusibus adornaret.

Itaque post hæc, illi qui ecclesiis ac monasteriis pro exigenda regia pecunia fuerant intrinseci, ejecti sunt, et personis cujusque ecclesiæ res latus et extra ad communem utilitatem commendatæ. Presbyterorum etiam causæ, sicut regem Anselmo promississe diximus, dispositæ sunt, atque id ipsum per totum regnum divulgatum.

Rex ipse inter hæc Northmanniam sibi bello subegit^b, et id Anselmo per epistolam, quam ecce subscribimus, significavit.

« Henricus rex Anglorum, Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, salutem et amicitiam.

« Paternitati et sanctitati vestræ significamus Robertum comitem Northmanniæ, cum omnibus copiis militum et peditum quos prece et pretio adunare potuit, die nominata et determinata mecum ante Tenerchebraium acriter pugnasse^c, et tandem sub misericordia Dei vicimus, et sine multa cade nostrorum. Quid plura? Divina misericordia ducem Northmanniæ et comitem Moritonii, et Wilhelmum Crispinum, et Wilhelmum de Ferreris, et Robertum de Stuteville senem, et alios usque ad quadringentos milites, et decem millia peditum in manus nostras, et Northmanniam dedit. De illis autem quos gladius peremit, non est numerus. Hoc autem non elationi vel arrogantia, nec viribus meis tribuo, sed dono divinæ dispositionis attribuo, quocirca, Pater reverende, supplex et devotus genibus tuæ sanctitatis advolutus te deprecor ut supernum iudicem, cujus arbitrio et voluntate triumphus iste tam gloriosus et utilis mihi contigit, depreceris ut non sit mihi ad damnum et detrimentum, sed ad initium bonorum operum et servitii Dei, et sanctæ Dei Ecclesiæ statu-

HENSCHENI NOTÆ.

^a Gemiticum, vulgo *Jumiège*, infra Rothomagum: monasterium amplum, ubi vero similiter navim consensurus erat in Angliam trajiciendus Anselmus.

^b In autumno ejusdem anni 1106. Consule Ordericum Vitalem ad dictum annum, ubi etiam captivos re-

censet, uti et Simon Dunelmensis alique scriptores.

^c Moritonii comitis castrum hoc fuit quod obsidentem regem aggressi hostes in vigilia S. Michaelis; istam de se victoriam dedere, ut scribit jam citatus Simon Dunelmensis.

tam tranquilla pace tenendum et corroborandum, ut amodo libera vivat, et nulla concutiat tempore bellorum. »

Igitur ob pacem quam rex fecerat cum Anselmo hac victoria eum potitum multi testati sunt.

Northmannia ergo sub regia pace disposita, et duce Roberto cum comite Moritonii in Angliam sub captione præmissis, rex ipse in regnum suum reversus est. Adunatis autem ad curiam ejus in Pascha terræ principibus, dilata est ecclesiarum ordinatio quam rex se facturum disposuerat, eo quod summus sedis apostolicæ pontifex Paschalis Franciam venerat^a, et sibi ad concilium^b quod Trevis erat celebraturus, a rege Henrico et ab Anselmo archiepiscopo, sæpe supra memoratos viros, Willhelmum et Baldwinum mitti mandaverat. Ratus itaque rex aliquid novi se in reditu illorum accepturum, in subsequens festum Pentecostes omnia distulit, quatenus, eis reversis, securius quæque, agnita pontificis voluntate, disponderet.

Soluta igitur curia Anselmus ad abbatiam sancti Eadmundi vadit crucem magnam ibi consecraturus, et alia quædam episcopalia officia administraturus. Quibus expletis, cum jam rediturum se putaret gravi corporis infirmitate corripitur, et ingravescente languore ad extrema fere perducitur. Detentus autem est ibi propter ipsam infirmitatem usque ad octavas Pentecostes, et concilium quod, sicut diximus, dilatum erat, causa infirmitatis ejus, inducias in Kalend. Augusti accipit.

Inter hæc, ex parte apostolici allata est Anselmo C epistola ista :

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Anselmo, Cantuariensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

« De presbyterorum filiis, » etc. Vide in Paschali II.

In Kalendis ergo Augusti, conventus episcoporum, abbatum, procerum regni Londoniæ in palatium regis factus est. Et per tres continuos dies, absente Anselmo inter regem et episcopos satis actum de Ecclesiarum investituris, quibusdam ad hoc nitentibus ut rex eas faceret more patris ac fratris sui, non juxta præceptum et obedientiam apostolici. Nam papa, in sententia quæ exinde promulgata fuerat, minus stans, concesserat hominia quæ Urbanus D papa æque ut investituræ interdixerat, ac per hoc regem sibi de investituris consentaneum fecerat, ut ex epistola quam supra descripsimus colligi potest. Dehinc, præsentem Anselmo, astante multitudine, annuit rex et statuit ut ab eo tempore in reliquum nunquam per dationem baculi pastoralis vel annuli quisquam episcopatu vel abbatia per regem vel

A quamlibet laicam manum investiretur in Anglia, concedente quoque Anselmo ut nullus in prælationem electus pro hominio, quod regi faceret, consecratione suscepti honoris privaretur. Quibus ita dispositis, pene omnibus Ecclesiis Angliæ, quæ suis erant pastoribus diu viduatæ, per consilium Anselmi ac procerum regni, sine omni virgæ pastoralis aut annuli investitura Patres a rege sunt instituti. Instituti quoque sunt ibidem et eodem tempore ab ipso rege quidam ad regimen quarundam Ecclesiarum Northmanniæ, quæ similiter suis erant Patribus destitutæ.

Inter ista cœpit Anselmus coram rege regni que episcopis atque principibus exigere a Gerardo archiepiscopo Eboracensi, professionem de sua obedientia et subjectione, quam non fecerat ex quo de episcopatu Herefordensi in archiepiscopatum Eboracensem, ut supra meminimus, translatus fuerat. Ad quæ cum rex ipse diceret sibi quidem non videri necesse esse ut professioni quam ordinationis suæ tempore Gerardus fecerat aliam superadderet, præsertim, cum licet Ecclesiam mutaverit, idem tamen qui fuerat in persona permanserit, nec a prima professione absolutus exsisteret, Anselmus, ut præsentis quidem regis verbis acquievit ea conditione ut Gerardus in manum sibi daret se eandem subjectionem in archiepiscopatu ei servaturum quam in episcopatu professus fuerat. Annuit Gerardus, et sua manu imposita manui Anselmi, interposita fide sua, pollicitus est se eandem subjectionem et obedientiam ipsi et successoribus suis in archiepiscopatu exhibiturum quam Herefordensi Ecclesiæ ab eo sacrandus antistes promiserat.

Exin statutum est ut qui ad episcopatum electi erant Cantuariam irent, et ibi dignitatis ipsius benedictionem ex more susciperent. Willhelmus itaque Wintoniensis, et Rogerius Serberiensis, ac Reinelmus tunc nuper Ecclesiæ Herefordensi restitutus episcopus, quorum supra meminimus, nec non Willhelmus qui legatione regis fungi solebat, tunc autem Excestrensi Ecclesiæ electus episcopus, Urbanus quoque Glamorgatensi Ecclesiæ^c, quæ in Gualis est, similiter electus episcopus, simul Cantuariam venerunt, et in Dominica die, quæ fuit tertio Idus Augusti^d pariter ab Anselmo consecrati sunt, ministrantibus et cooperantibus sibi in hoc officio suffraganeis ipsius sedis, Gerardo videlicet archiepiscopo Eboracensi, Roberto Lincoliensi episcopo, Joanni Bathoniensi, Herberto Norwicensi, Roberto Cestrensi, Radulfo Cicestrensi, Ranulfo Dunelmensi. Ipso die priusquam eorundem episcoporum consecrationem Anselmus faceret, præsentibus eis et episcopis qui convenerant juxta manda-

HENSCHENII NOTÆ.

^a Anno sequenti 1107, Pascha fuit xiv Aprilis.

^b Celebratum id est Id. Maii, sive circa Ascensionem Domini.

^c Walliæ pars meridionalis Glamorgania est, ad Sabrinae æstuarium. Sedes episcopalis Landavia fuit

(unde sub nomine Landavensium episcoporum de his alii agunt) de qua actum ix Februarii, ubi de S. Te-liao ejus loci episcopo.

^d Scilicet littera Dominicali F

tum domini papæ (nam hoc ei per litteras olim mandaverat) reddidit Ealdwino virgam pastorem abbatiæ de Ramesei, quam, ut supra meminimus, perdidit in concilio Londoniensi.

In subsequenti etiam quinta feria, sacravit in ipsa sede Robertum monachum cœnobii Sancti Petri Westmonasterii, ad regimen abbatiæ sancti Eadmundi.

Ordinatio autem abbatis Sancti Augustini per id temporis ea causa, ut ita dixerim, dilata est quod ipse qui in abbatem, scilicet Hugo monachus Becensis, electus erat, nondum sacros ordines habebat. Ordinatus vero est ad diaconatum ab archiepiscopo in capella sua Cantuariæ cum multis aliis, in jejuniis septimi mensis, et item ad presbyteratum a Wilhelmo Exoniensi episcopo in eadem capella jejuniis decimi mensis. Anselmus enim infirmabatur, et partim ea re, partim propter imminens festum Nativitatis Christi, Cantuariam ad Anselmum idem episcopus jussus venerat. Post hæc cum Anselmus ordinationem ipsius abbatis accelerare vellet, eo quod res Ecclesiæ pessumabant, et quotidie in sui diminutionem intus et extra decidebant, voluit ut prædictus episcopus eum in abbatem ad altare Christi Cantuariæ solemniter (se astante) consecraret. Sed ubi monachis Sancti Augustini res innotuit, ad contradicendum animati sunt. Nam Ecclesiam suam privilegia habere commentati sunt per quæ abbatem suum non nisi in sede sua ordinari debere manifesta allegatione se probaturos asseruerunt. Duravit autem hæc fabula illorum diebus nonnullis, Anselmo nullatenus assertioni eorum cedere volente. Tandem in initio quadragesimæ cum Anselmus juxta Londoniam pro colloquio regis venisset, quidam ex ipsis monachis quos ad rem exercendam ii qui domi remanserant pari voto selectos eo direxerant, omissis privilegiis suis (quæ nulla vel non rata a rege et principibus comprobata sunt et damnata) per suos advocatos regi persuaserunt ut Anselmo mandaret abbatem in ecclesia Sancti Augustini ex antiqua consuetudine consecrare. Hujus mandati nuntii fuerunt Wilhelmus episcopus Wintoniensis, et Rogerius Serberiensis, et Wilhelmus Exoniensis, cum Giesleberto abbate, Westmonasterii a rege ad Anselmum. Respondit ergo Anselmus: « Si rex me rogaret quatenus pro suo amore ipsum abbatem in ecclesia sua ordinarem, fortassis facerem, ea consideratione, eo intuitu quod antecessorum meorum, juris fuit et mei est indifferenter per Angliam, ubicunque voluntas tulit, episcopale officium administrare. Nunc autem quia mandat ut id faciam ex consuetudine, dico consuetudinis illud non esse. » At illi: « Si contra fidem non esse dignoscitur, omnino vult ut in sua sede

A consecratur. » Refert: « Non omnia facienda sunt quæ fidei contraria non sunt, alioquin plura inconvenientia fierent. Hoc quoque unde agitur, quamvis, si fieret, fidei contrarium non esset, fieri tamen ex consuetudine non debet, eo quod nimis inconveniens esset. Ei quippe qui canonice mihi et Ecclesiæ nostræ per omnia subiecti debet, subditus in hoc contra ordinem fierem. Ad hæc, archiepiscopus Cantuariensis primas est totius Angliæ, Scotiæ, Iiberniæ et adjacentium insularum, nec pro alienius personæ consecratione, nisi solummodo regis ac reginæ, sedem suam ex consuetudine egreditur. Si ergo rex vult ut ego eundem honorem exhibeam abbati Sancti Augustini quem sibi, parem eum vult in regno suo facere sibi. Quod ne fiat consulo, sicut ei cui fidem debeo, quatenus se ab hac voluntate cohibeat. Re etenim vera dico quia si in unquam tanta inordinatio in Anglia facta fuerit, non modo regi, sed archiepiscopis, episcopis, principibus, et toti regno grande opprobrium erit. » Dixerunt: « Eia, si eum in sede sua ordinare istis rationibus actus non vis, mandat ut in sua capella, se presente, illum ordinari permittas ab aliquo episcoporum cui ipse præceperit. » Respondit: « Cur illum ab alio episcopo ordinari permitterem quem ego, gratia Dei, pro meo jure, uti debeo, ordinare potius sum? » « Et hoc quidem, aiunt, mallet, ut illic eum tu ipse consecrasses. » Dixit: « Si hoc fecero nonnullam injuriam faciam ipsi domino meo; meum quippe non est in capella ejus missam celebrare, nisi quando ipse debet a me coronari. Itaque si hoc facio pro abbatis consecratione, regius honor vilescet, et deinceps mei exemplo exigetur pro consuetudine quod hactenus fiebat statuto tempore pro solo regis honore. Verum quia ipse vult ut proxime consecratur, eo quod nondum confirmato abbate fluctuant res abbatiæ, si voluerit, hic in capella hospitii mei eum ordinabo, quoniam quidem mihi facile non est pro tam levi re hac vice Cantuariam ire. » Relata sunt ista regi et, approbata ratione Anselmi, laudavit ut omissis cunctis objectionum ambagibus abbas sacraretur, uti dixit Anselmus. Ordinavit igitur illum iv Kal. Martii, quinta feria primæ septimanæ Quadragesimæ apud Lambetham in capella Roffensis ecclesiæ, ubi tunc Anselmus erat hospitatus. Accepta ab eo professione, ex more, qua se Ecclesiæ Dorobernensi et archiepiscopis ejus canonicæ per omnia obediturum promisit. Ii ergo qui affuerunt multo honestius ipsum Cantuariæ potuisse sacrari dixerunt, et, quod major honor esset abbati, requirere patrem patriæ pro benedictione sua in metropoli sede quam in capella Roffensis ecclesiæ. Inter hæc Anselmus misit domino papæ epistolam hanc:

HENSCHENII NOTÆ.

* Hunc passim Quatuor Temporum nuncupantur ista jejunia, eo quod quater in anno habeantur: septimum autem et decimum mensis nominibus indicantur September et December, et infra nomine quarti mensis Junius.

b Anno 1108 bissextili, quando Pascha incidit in v Aprilis, et dies Cinerum in xix Februarii litteris Dominicalibus ED.

« Paschali domino Patrique reverendo, summo pontifici, Anselmus, servus Ecclesiæ Cantuariensis, debitam obedientiam cum orationum assiduitate.

« Non debeo tacere excellentiæ vestræ, quod per eam Dei gratia operatur in Anglia et in Northmannia. Rex qui dominatur Anglis et Northmannis obedienter suscipiens vestram jussionem, investituram Ecclesiarum, renitentibus multis, omnino deseruit; quod ut faceret, Robertus comes de Mellentio et Richardus de Redueris, ut fideles vestri et filii Ecclesiæ veritatis attracti, monitis vehementer insisterunt. Rex ipse in personis eligendis nullatenus propria utitur voluntate, sed religiosorum se penitus committit consilio. De me autem quantas debeo gratias paternæ benignitati vestræ scribendo non sufficere reddere, sed eas in charta cordis mei scriptas lego assidue. Cum enim, sicut servi vestri dilecti fratres nostri Wilhelmus et Balduinus retulerunt, vitæ meæ corruptibilis curam ne cito deficiat tam benigna sollicitudine mihi gerere præcipitis, non modicum pietatis affectum magnitudinem vestram erga parvitatem meam habere monstratis. Omnipotens Deus vitam vestram nobis in omni prosperitate diu custodiat. »

Hanc epistolam idcirco placuit huic operi adscribere, ut ea teste monstraremus quæ de investituris Ecclesiarum diximus rata esse. Ad quam etiam correctionem Mellentinus comes pro litteris quas ei, ut supra scripsimus, papa direxerat, perductus fuerit, hujus testimonio designare, pari voto cordi fuit. Re etenim vera ab iis in quibus olim versatus fuerat quadam ex parte mutatus erat, si quidem justus amator istis consilium, illis auxilium, aliquibus utrumque, juxta quod ratio exigebat, sæpe exhibebat. Rex ipse Henricus, illius consilio in regni negotiis præstantius et efficacius cæteris credens, defuncti fratris sui regis vestigia sequi, sicut fatebatur, perhorrebat. Attamen præfatus comes nec Anglos diligere, nec aliquem illorum ad ecclesiasticam dignitatem provehi patiebatur.

Supra memorato Gundulpho Roffensi episcopo de hac vita sublato, Anselmus ad eum sepeliendum Roffam ivit, qui, obsequio sub magna ingentium monachorum, clericorum de laicorum multitudine decenter expleto, res ipsius episcopii, sicut expedire melius intelligebat, ad opus Ecclesiæ intus et extra suas videlicet ordinavit. Baculus autem episcopalis Cantuariam ab Ernulfo monacho Roffensi, qui ejusdem episcopi capellanus exstiterat, pro more delatus est, et in præsentia fratrum super altare Domini Salvatoris præsentatus.

Inter ista rex Henricus considerans totum pene regnum in gravem ærumnam multis ex causis decidisse, per consilium Anselmi et procerum regni

operam dare instituit qualiter aliquo modo mala quæ pauperes maxime deprimebant mitigarentur. Cujus boni exordium gnarus a sua curia cœpit. Tempore siquidem fratris sui regis hunc morem multitudo eorum qui curiam ejus sequebantur habebat ut quæ pessundarent diriperent, et, nulla eos cohibente disciplina, totam terram, per quam rex ibat, devastarent. Accedebat his aliud malum: plurimi namque eorum sua malitia debriati [at. inebriati], dum reperta in hospitibus quæ invadebant penitus absumere non valebant, ea autem ad forum per eosdem ipsos, quorum erant, pro suo lucro ferre ac vendere, aut supposito igne cremare, aut, si potius esset, lotis exinde equorum suorum pedibus, residuum illius per terram effundere, aut certe aliquo alio modo disperdere solebant. Quæ vero in patresfamilias crudelia, quæ in uxores ac filias eorum indecentia fecerint, feminisci pudet. Has ob causas quique, præcognito regis adventu, sua habitacula fugiebant, sibi suisque, quantum valebant, in silvis vel aliis locis, in quibus se tutari posse sperabant, consulentes. Huic malo rex Henricus mederi desiderans, indicto edicto omnibus qui aliquid eorum quæ dixi, fecisse probari poterant, aut oculos erui, aut manus vel pedes vel alia membra constanti justitia strenuus faciebat amputari. Quæ justitia, in pluribus visa, cæteros integritatem sui amantes ab aliorum læsione deterrebat.

Item moneta corrupta et falsa multis modis multos affligebat. Quam rex sub tanta animadversione corrigi statuit ut nullus qui posset deprehendi falsos denarios facere, aliqua redemptione, quin oculos et inferiores corporis partes perderet, juvari valeret. Et quoniam sæpissime, dum denarii eligebantur, flectebantur, rumpebantur, respuebantur, statuit ut nullus denarius vel obolus integer esset. Ex quo factum magnum bonum ad tempus toti regno creatum est. Hæc in sæcularibus ad relevandas terræ ærumnas interim rex faciebat.

Divina nihilominus officia quoniam indigne per quorundam sacerdotum manus eo usque tractabantur, sollicitus instituit ut et ipsa suo ritu caste celebrarentur. Multi nempe presbyterorum statuta concilii Londoniensis, necne vindictam quam in eos rex exercuerat, quorum superius mentionem fecimus, postponentes, suas feminas retinebant, aut certe duxerant quas prius non habebant. Quod incontinentiæ crimen rex subvertere cupiens, adunatis ad curiam suam in solemnitate Pentecostes apud Londoniam cunctis majoribus regni, de negotio cum Anselmo archiepiscopo et cæteris episcopis Angliæ tractavit, eosque ad malum illum extirpandum regali auctoritate atque potentia fultos roboravit. Unde Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, et Thomas electus archiepiscopus Eboracensis (nam

HENSCHENII NOTÆ.

* *Debrare* pro *inebriare* sæpius in sanctorum Actis occurrit, vox utique apta licet aureo sæculo ignota, siquidem *bria*, ut voluit quidam, certam vini

mensuram significabat; ut *ebrius* et *debruius* dicantur, quasi de vel extra mensuram potus; *sobrius*, sub mensura.

Gerardus tunc super ad eandem curiam tendens A
abierat) et omnes alii Angliæ episcopi statuerunt
in præsentia ejusdem gloriosi regis Henrici, assensu
omnium baronum suorum, ut presbyteri, diaconi,
subdiaconi caste viverent, et feminas in domibus
suis non haberent, præter proximas consanguinitate
sibi junctas, secundum quod sancta Nicæna synodus
definivit. Illi vero presbyteri, diaconi, subdiaconi,
qui post interdictum Lundeniensis concilii feminas
suas tenuerunt, vel alias duxerunt, si amplius mis-
sam celebrare vellent, eas omnino a se facerent sic
alienas ut nec illæ in domos eorum, nec ipsi in
domos earum intrarent, sed neque in aliqua domo
seclenter convenirent, neque hujusmodi feminæ in
territorio ecclesiæ habitarent; si autem propter ali-
quam honestam causam, eos colloqui oporteret, cum
duobus ad minus legitimis testibus, extra domum
colloquerentur. Si vero in duobus aut in tribus legiti-
mis testibus, vel publica parochianorum fama
aliquis eorum accusatus esset, quod hoc statutum
violasset, purgaret se adjunctis sibi secum ordinis
sui idoneis testibus; sex, si presbyter; quinque, si
diaconus; quator, si subdiaconus esset. Cui autem
hæc purgatio deficeret, ut transgressor sacri statuti
judicaretur. Illi autem presbyteri qui divini altaris et
sacrorum ordinum contemptores prægerent cum
mulleribus habitare, a divino officio remoti et omni
ecclesiastico beneficio privati, extra chorum pone-
rentur infames pronuntiati. Qui vero rebellis et
contemptor feminam suam non relinqueret et mis-
sam celebrare præsumeret, vocatus ad satisfactio-
nem, si negligeret, octavo die excommunicarentur.
Eadem sententia archidiaconos (27) et canonicos
omnes complectebatur, tam de mulieribus relin-
quendis quam de vitanda earum conversatione, et
de districtione censuræ, si statuta transgressi fu-
issent. Jurarent insuper archidiaconi omnes quod pe-
cuniam non acciperent pro toleranda transgressione
hujus statuti, nec tolerarent presbyteros, quos sci-
rent feminas habere, cantare vel vicarios habere,
et si eos audirent calumniari, veritatem inde inqui-
rerent. Similiter et decani hæc eadem per omnia
jurarent. Qui vero archidiaconus vel decanus hoc
jurare nollet, archidiaconatum vel decanatum irre-
cuperabiliter perderet. Presbyteri vero qui, relictis
mulieribus, Deo et sacris altaribus servire elige-
rent, quadraginta dies pro transgressione præfati
concilii ab officio cessantes, pro se interim vica-
rios haberent, injuncta eis poenitentia, secundum
quod episcopis eorum visum esset. Omnia vero
mobilia lapsorum posthac presbyterorum, diacon-
orum, subdiaconorum et canonicorum traderen-
tur episcopis, et concubinæ cum rebus suis, velut
adulteræ.

His diebus sermo habitus est de parochia episcopi
Lincolniensis quæ in nimium tendebatur, eoque pro-
cessit (28) ut, quoniam ratio Christianitatis id utile
fore videbatur, regi et archiepiscopo ceterisque
principibus regni visum fuerit, de ipsa parochia su-
mendum quo fieret alter episcopatus (29), cujus ca-
thedræ principatus poneretur in abbazia de Heli.
Sed Anselmus, quem ipsius negotii summa respicie-
bat, sciens præter consensum et Romani pontificis
auctoritatem novum episcopatum nunquam rite in-
stitui posse, scripsit ei sic:

« Domino et Patri reverendo Paschali, summo
pontifici, Anselmus Ecclesiæ Cantuariensis, debitam
obedientiam cum fidei obsequio et orationibus.

« Quoniam robur dispositionum quæ utiliter sunt
B in Ecclesia Dei de vestra pendet auctoritate pru-
dentia, quando fiunt, ad vestrum referendæ sunt
notitia et iudicium, ut, cum apostolico assensu
fuerint confirmatæ, nulla præsumptione a posteris
quæ salubriter statutæ sunt queant violari, sed rata
permaneant in perpetuum. In Anglia est quidam
episcopatus, scilicet Lincolniensis, cujus diocesis tam
ampla est ut ad ea quæ non nisi ab episcopali per-
sona fieri queunt unus episcopus plene sufficere non
possit. Quod cum consideraret rex, et episcopi, et
principes, et alii rationabiles et religiosi viri regni
Anglorum, ad utilitatem Ecclesiæ visum consilium
est episcopatum præfatum in duos dividere, ita ut
sedes episcopalis in quadam abbazia, quæ sita est
in insula vocata Heli, et est intra præfatum diocesi-
m, constituatur, monachis ibidem permanentibus,
sicut sunt multi episcopatus qui monachos in matre
ecclesia habent, non canonicos. Quod libenter con-
cedit ipse episcopus Lincolniensis, Robertus nomine,
quia pro iis quæ assumuntur de sua Ecclesia ad in-
staurandum novum episcopatum in Heli, tantum
Ecclesiæ Lincolniensi restauratur * ut ipse sufficiens
et gratus sibi esse fateatur. Cui rei mihi, tum pro-
pter prædictam necessitatem, tum propter multitu-
dinem prædictorum qui in hoc consentiunt, visum
est ut, salva vestra auctoritate, assensum præberem.
Precatur igitur suppliciter mea parvitas, quatenus
hoc quod pro utilitate Ecclesiæ sic dispositum est,
vestra auctoritate in perpetuum roboretur, ne a pos-
teris ulla præsumptione (quod bene statutum fuerit)
violatur. Oramus Dominum omnipotentem ut Ec-
clesiæ suæ vos in diuturna prosperitate custo-
diat b.

Soluta curia, Anselmus ad villam suam, Murte-
lac nomine, ivit, ibique in subsequenti jejuniis quarti
mensis, multos ad sacros ordines promovit. Inter
quos Ricardum quoque in præcedenti proxima so-
lemnitate Pentecostes electum ad pontificatum Ec-
clesiæ Lundeniensis, ad presbyteratum ordinavit.

HENSCHENII NOTÆ.

* Dato scilicet uno Eliensis abbatia manerio
Spaldwich, de quo infra Godwinus de episcopis
Angliæ duo alia addit Bieclesworth et Bokden; asse-
rens abbatiam Eliensem tam divitem fuisse, ut suo

abbati plus redderet, quam episcopis suis binæ ter-
tiæve nonnullarum sedium Anglicanarum.

b Postulationi pontifex annuit, sed obierat Ansel-
mus antequam negotium conficeretur.

Deinde ad festivitatem gloriosi. sanctorum apostolorum Petri et Pauli Cantuariam veniens, die ipsius festivitatis in capitulo presentibus Ecclesie fratribus et multis aliis tam monachis quam clericis, nec non et laicis, dedit Radulpho abbati Sagi^a, viro equidem bono et religioso, et ipsi ecclesie valde familiari, episcopatum Roffensem, accepto prius ab ipso coram omnibus hominibus ac fidelitate. Quam fidelitatem se illi, et cunctis legitimis successoribus ejus Ecclesieque Cantuariensis perpetuo servaturum promisit, et hoc super quatuor Evangelia jurando confirmavit. In crastino autem misit eum Rovecestram, et cum eo Willhelmum archidiaconum suum, ut illum ex sua parte ipso episcopatu investiret. Ejusdem quoque negotii causa misit et Antonium monachum illum, qui subprioris officio in monasterio Cantuariensi fungebatur. Nam ex quo Arnulphus ipsius Ecclesie prior apud Burgum^b abbas fuerat factus, usque id temporis nullus in prioratum successerat.

Eodem tempore rex Northmanniam ire parabat. Anselmus autem ad benedicendum illi portum maris ubi transire debebat ab eo invitatus advenit. Sed nocte, cum sequenti mane brachiolum maris quo regis hospitium ab hospitio Anselmi dirimebatur regi locuturus transire deberet, adeo infirmatus est ut ad regem accedere nullo pacto valeret. Quod ubi nuntiatum est regi, ei per Willhelmum episcopum Wintoniensem et ejusdem nominis episcopum Excecestrensem precipiendo mandavit ne ad se ullatenus iret, sed plenae indulgeret quieti. Per eosdem quoque semetipsum quo pergebat, et filium suum quem in regno relinquebat, cum toto regno commendavit tuitioni ejus, ut quidquid statueret, ratum esset; irritum, quod prohiberet. Rogavit etiam illum, propter amorem sui, consecrare supra memoratum Richardum Londoniensi Ecclesie electum pontificem, apud Cicestram, quoniam prope erat, et episcopi, quos adjuutores ac ministros in officio ipso haberet, praesto. Causa autem propter quam hoc ita festinato fieri volebat, illa dicebatur esse quia eundem Richardum, in secularibus multum valentem, longe versus occidentales Angliae fines ad sua negotia exercenda transmittere sub celeritate disponebat. At Anselmus consideratis quibusdam rationabilibus causis renuit, nec episcopum sacrare in Cicestra, sicut petebatur, acquievit. Verumtamen ne nihil pro rege, qui cuncta quae tunc petebantur pro Anselmo faciebat, facere videretur, eundem episcopum pro amore illius in capella sua apud Pagaham consecravit, vii Kal. Augusti, ministrantibus ei in hoc officio Willhelmo episcopo Wintoniensi,

A Rogerio Serberiensi, Radulfo Cicestrensi, et Willhelmo Excecestrensi, accepta prius ab eo pro more de obedientia et subiectione sua professione.

Posthac venit Anselmus Cantuariam, et ibi cum magno honore sacravit praefatum Radulphum, Roffensi Ecclesie electum episcopum, quinto Idus Augusti, ministrantibus sibi in hoc Willhelmo episcopo Wintoniensi, Radulfo Cicestrensi, et Richardo Londoniensi. Qui Richardus, antecessorum suorum [f., morem] secutus, honesto munere honoravit ipso die matrem suam ecclesiam Cantuariensem, juxta quod statutum fuerat a rege quanto impetravit ab Anselmo ut eum sacraret apud Pagaham, sicut diximus.

Inter haec electus est ab Alexandro rege Scotiae B et clero et populo monachus quidam Dunelmensis, nomine Turgodus^c, ad episcopatum Sancti Andreae de Scotia. Cujus consecratio dum ultra quam expediret demoraretur, tum propterea quia Thomas Eboracensis Ecclesiae antistes electus necdum fuerat consecratus, tum propter quaedam alia, quae longum est enarrare, Ranulphus Dunelmensis episcopus proposuit eundem electum in praesentia ipsius Thomae apud Eboracam consecrare, associatis sibi episcopis Scotiae et Orcadarum insularum. Verum quia id praeter consensum et auctoritatem Cantuariensis episcopi rite fieri non posse sciebat, mandavit ei de negotio per militem quemdam, et ut ejus consilio et concessione sacraretur deprecatus est. Ad quae scripsit ei epistolam hanc:

C « Anselmus archiepiscopus Cantuariæ, Ranulfo episcopo Dunelmensi salutem.

« Mandastis mihi per quemdam militem, Scollandum nomine, quod volebatis ut electus episcopus ecclesiae Sancti Andreae de Scotia sacraretur, et hoc volebatis fieri meo consilio et mea concessione. Sed hoc nec debet nec potest canonice fieri ab eodem electo archiepiscopo, nec ab alio per illum, priusquam ipse fiat archiepiscopus canonica consecratione. Quapropter nec consulo nec concedo (imo interdico) ne fiat ante consecrationem ejusdem electi archiepiscopi, nisi a me, si forte hoc necessitas exegerit. Vale. »

Post haec Anselmus considerans Thomam episcopalem suam benedictionem non ita expetere, sicut D debebat, scriptam hanc epistolam ei direxit

« Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, amico suo Thomae, electo archiepiscopo ecclesiae Eboracensi, salutem.

« Canonica auctoritas praecipit (30) ut ecclesia episcopatus ultra tres menses non maneat sine pastore. Quoniam autem regi placuit consilio baronum

HENSCHENII NOTÆ.

^a Abbatia Sagiensis in Northmannia est, vulgo *Saint-Martin de-Séz*, de cujus fundatione facta anno 1050 vide Neustriam piam Arturi. Radulphus autem anno 1114 ad archiepiscopatum Cantuariensem translatus fuit.

^b Petroburgense in agro Northamptoniensi monasterium, de quo multis vi Martii, ubi de SS. Kine-

burg et Kineswitha filiabus Pendæ, sororibus Peadae, regum Merciorum.

^c Hic est Turgotus, ante prior Dunelmensis, cui Historiam Dunelmensem, sub nomine Simeonis Dunelmensis editam, vindicavimus xx Martii ante Translationem corporis S. Guthberti pag. 125.

nomini et auctoritatibus et vestris personis
eliguntur ad archiepiscopatum Eboracensem, non debet
per nos tantummodo indultis constitutionibus distingi
distingi. Cuiusmodi quibusque electionem vestram con-
fessionem et consecrationem ad quod electi erant.
Mox itaque nobis ad octavo Idus Septembris ad
spem nostram venerunt ecclesiam Cantuariensem ad
facionem quod facere debetis, et ad suscipiendam
demonstrationem vestram. Quod si non feceritis, ad
nos pertinet ut ego curam habeam et faciam quae per-
tinet ad episcopatum officium in Eboracensi archi-
episcopatu. Præterea scitis quod vos priusquam
consecrati fueritis velis ut electus episcopus San-
cti Andree de Beatis apud Eboracem consecratur.
Quod nos vos facere debetis, nos ego concedo, sed
omnino interdum ne sit, aut de illo aut de aliqua
persona qui in regimen animarum debet prosequi ab
archiepiscopo Eboracensi, quia non pertinet ad vos
dare, vel concedere alicui regimen, aut coram ani-
matum, quia nondum accepistis. Valete.

Ad illam scripta est epistola hanc:

« Dilectissimo Patri et venerabili domino An-
selmo, sanctae Cantuariensis Ecclesiae archiepiscopo,
Thomas Eboracensis metropoli electus, licet indignus,
salutem et amicum fidelitatis obsequium.

« Gratias ago vobis, reverende Pater, quod me
semper dilexistis et audivistis, et de proventu meo
exultavistis, et letatum est cor vestrum in Domino.
Dominus Deus retribuat vobis pro me! Quod ad con-
secrationem meam venire distuli, causa fuit non
non nec parva quae me detinuit. Pecuniam quam pro
facultate mea magnam causa vendendi ad vos con-
traxeram, ultra spem meam, et nimium diu moratus
tutam dispendi Wintoniae a qua citius discedens, ad
vos venire disposueram. Placuit autem domino no-
stro regi ut cum illo legatus Romam pro causa sua
mittatur, ego cum eis mox mittam ad requiren-
dum Ecclesiam nostram pallium. Festinanter igitur
consilio regis ad propria revertens ad hoc opus qua-
sivi, et adhuc quero pecuniam, sed parum, nisi
graviter mutuatam, invenio, quoniam dominus Gi-
rardus archiepiscopus ecclesias nostras et homines
et huiusmodi nostrum multum pauperavit. Et
certe rex promittit mihi quod vobis colloqueretur,
et aliam mentem meam apud vos exequeret. Terminum a
vobis constituto (Domino auxiliante) ero apud san-
ctam Cantuariensem Ecclesiam, si opportune poteris
suscepturus et faciens quae debeo. Quod si non po-
teris, cum mihi paternitas vestra mandavit ut quin-
decim diebus ante vobis renuntiarem, perire benig-
nitatem vestram supplicem, ut decem diebus ante
vobis renuntiare possem, mihi concedatis. Litteras
vero paternitatis vestrae requiro in testimonium pec-
toris et electionis vestrae quales deditis et scribis
operibus. Nequaquam vestros sanctitas vestra perire
debet, hoc vestra Ecclesia vestra deprecatur non de-

bet. De electo episcopo Sancti Andree de Beatis
quod nullus, numerum aut quibus credere non
oportet. Facile ergo est interdicti, quod, ut sciret,
non a me exceptum est. Vivere vos sumus letum-
que, diserge Denique nostra Dominum nostris suppli-
cat Ecclesia. Sanctae Cantuariensis Ecclesiae congre-
gationem saluta, et oro ut pro me uret. Valete.»

Rescriptum Anselmi ad eundem Thomam:

« Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, amico
suo Thomae, electo archiepiscopo Eboracensi, salutem.

« Mansisti mihi in litteris vestris quod, termino
a me vobis constituto (Deo auxiliante), Cantuari-
ensis, si opportune poteris, suscepturus et faciu-
rus quod debetis. Rogastis quoque ut si id efficere
non valeatis, concederem quatenus id mihi x diebus
ante renuntiare possetis. Sed et Wilhelmus clericus
nuntius vester precatus est me ex vestra parte qua-
tenus ego ipsum terminum adventus vestri aliquan-
tum extenderem, ut ad nos opportunius possent ve-
nire. Quod et ego causa vestri amoris et opportuni-
tatis libenter facio. Ne itaque opus sit vos mihi
quidquam ante de vestro adventu renuntiare, submo-
neo vos ut die Dominico, qui erit quinto Kal. Octo-
bris, Cantuariensis sitis ad faciendum quod facere de-
betis, et ad suscipiendam consecrationem vestram.
Præterea quod dicitis in litteris vestris vos pecuniam
querere ut Romam mittatis pro pallio Ecclesiae vestrae
non concedo. Et puto quod id frustra faceretis, quon-
iam nullus debet habere pallium antequam sit
consecratus. Litteras quas requiritis in testimonium
personae et electionis vestrae, cum mihi locuti fueris
et ostenderitis cui eas dirigere debeo, libenter fa-
ciam pro vobis sicut pro amico, quod facere debeo.
Valete.»

Ratus ergo Anselmus non esse abs re praemunire
dominum papam de negotio pallii, quod sibi Thomas
semandaverat requisitum, scripsit ei epistolam hanc:

« Domino et Patri vere diligendo et reverendo
Paschali, summo pontifici, Anselmus servus Eccle-
siae Cantuariensis, debitam obedientiam cum fide-
libus orationibus.

« Quoniam fortitudo et directio Ecclesiarum Dei
maxime pendet ex auctoritate paternitatis vestrae
post Dominum, quando ratio exigit ad ejus libenter
recurremus auxilium et consilium. Archiepiscopus
Eboracensis, Girardus nomine, migravit de hac vita,
et alius, Thomas nomine, loco ejus electus est. De
quo remor est quod queritur ei pallium antequam sit
consecratus, et mihi faciat professionem secundum
antiquam consuetudinem antecessorum nostrorum et
suevum. Hic est igitur summa precum nostrarum in
hoc re, ut, antequam consecratur et mihi debitam
obedientiam (sicut dixi) praestent, et hoc factum
est litteris vestris cognoscitis a vestra paternitatis
pallium non suscipiat. Quod non dico litteris quod
illi pallium daretur, sed quoniam quillum antequam

RESCRIPTUM NOTAE.

« A h. vobis illis, litteris vel per nuntios vestrosque litteras spectat: quod hoc illis non
apparetur.

mant, et etiam procurant ut, si hoc a vobis concessum fuerit, confidat se professionem debitam mihi posse denegare. Si enim hoc contingeret, scilicet quia Ecclesia Angliæ scinderetur, et secundum sententiam Domini dicentis: *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur* (Luc. xi, 17), desolaretur, et vigor apostolicæ disciplinæ in ea non parum debilitaretur; ego quoque nullatenus remanerem in Anglia. Non enim deberem aut possem pati, ut (me in ea vivente) primatus Ecclesiæ nostræ destrueretur. Hoc ipsum et eodem affectu suggero reverentiæ vestræ de Lundenia, si ejus episcopo pallium petitur (quod nunquam habuit) ut scilicet ad hoc nullatenus assensum præbeat. Quidam namque concinnant, sub hac specie boni, primatus Cantuariæ dignitatem quemadmodum non oportet humiliare. Misi sanctitati vestræ in hoc anno post Pentecosten litteras per Bernardum servientem domini Petri camerarii vestri, quod rex Angliæ conqueritur quod sustinetis regem Teutonicum dare investituras Ecclesiarum sine excommunicatione, et ideo minatur sine dubio se resumpturum suas investituras, quoniam ille suas tenet in pace. Videat igitur prudentia vestra sine dilatione quid inde agere debeatis, ne quod tam bene ædificastis irreversibiliter destruat. Rex enim noster diligenter inquit quod de illo rege facitis. Oramus Dominum Deum ut nos letificet de diuturna prosperitate vestra.

Rescriptum domini papæ ad Anselmum:

« Paschalis episcopus servus servorum Dei, dilecto fratri Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

« Litteras tuæ dilectionis recepimus, per quas affabilitatis tuæ dulcedinem recognovimus, etc., usque ad: Rex vero si in paternæ nequitiae tramite perseveraverit, beati Petri gladium, quem jam educere cepimus, procul dubio experietur. Data Beneventi 14 Idus Octobris. »

Supra memoratus Thomas inter ista, mutato priori consilio, Cantuariam statuto sibi termino, prohibitus a canonicis suis, sicut per litteras Anselmo mandavit, venire non potuit, et ob hoc quid sibi inde foret agendum, consilium ab eo petivit. Ipsi quippe canonici scientes Anselmum ætate simul et debilitate fatigari, rati sunt eum citius huic vitæ subtrahendum, et ideo mota calumnia Ecclesiam Eboracensem parem esse Cantuariensi Anselmo scripserunt. In quo tamen electum antistitem Ecclesiæ suæ Cantuariam ire debere pro benedictione sua cognoverunt, sed professionem de subjectione sua pontifici Cantuariensi eum facere debere negaverunt, ac ne faceret, quantum in eis fuit, ex parte Dei et Romanæ Ecclesiæ prohibuerunt. Quod quali fama ipsos canonicos apud multorum mentes notaverit, et, me tacente, conjicere possunt qui quid

A juris ex antiquo Ecclesia Cantuariensis super Eboracensem semper habere consueverit sciunt. Anselmus autem postponens clericorum litteris respondere, ad litteras Thomæ scripsit hæc:

« Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, amico suo Thomæ, electo archiepiscopo Eboracensi, salutem.

« Mandavi vobis charitative plusquam semel, quatenus ad matrem vestram Ecclesiam Cantuariensem veniretis, ad suscipiendam benedictionem vestram, et ad faciendum quod debetis et non venistis. Quapropter eadem dilectione vobis adhuc mando quatenus apud ipsam matrem vestram sexto Idus Novembris sitis, ut faciatis quod debetis, et suscipiatis benedictionem nostram. Præterea, quia B consilium petitis, consulo vobis ut non incipiat aliquod quod non debetis contra Ecclesiam Cantuariensem. Nam pro certo sciatis quia omnibus modis quibus possum ad hoc me impendam, ut desua dignitate Ecclesia ipsa meo tempore nihil perdat. Valete. »

Non venit sed directa epistola hæc inter alia scripsit:

« Causam qua differitur sacratio mea, quam nemo studiosius quam ego vellet accelerare, qui protulerunt non desistunt corroborare. Quamobrem quam periculosum, quam turpe sit contra consensum Ecclesiæ (cui præfici debeo) regimen ipsius invadere, vestra discretio noverit. Sed et quam formidabile, quam sit evitandum sub specie benedictionis maledictionem induere! »

C Ex his Anselmus advertens Thomam clericorum suorum magis quam suo, quod petiverat, consilio inhærere, fecit episcopos venire ad se, et cum eis negotio tractans, quid præcipue foret agendum disquisivit. Probat illi duos adhuc episcopos ad eum dirigi, qui illum ex parte Anselmi et omnium episcoporum Angliæ moneant, cæptæ rebellionis renuntiare, et siquidem id facere nolit, suadeant ei Cantuariam pro benedictione sua, secundum quod se facere debere cognoverat, venire, ibique (si possit) probet se a subjectione quam Anselmus exigebat debere liberum esse, et, hoc si queat efficere, sacratus redeat in sua cum pace. Placuerunt ista Patri. Et hæc agere missi sunt episcopi duo, Lundeniensis videlicet, quia decanus Ecclesiæ Cantuariensis, et Rossensis, qui ejusdem Ecclesiæ proprius atque domesticus esse dignoscitur. Illi ergo, iter aggressi, mandaverunt Thomæ, et occurrit eis apud Suthwellam villam suam. Exponunt ei pro quibus venerint. At ipse nuntium suum, quem Northmanniam ad regem miserat, et plures de suis, quos ad se longe inde pervenire mandaverat, se expectare respondit. Qui cum venerint, inquit, audito eorum consilio, faciam quod potissimum mihi faciendum laudaverint. Reversi in istis episcopi sunt.

HENSCHENII NOTÆ.

* Et expertus est, non quidem a Paschali, a quo aptivo investituras extorsit Henricus V, rex Germaniæ anno 1111, eodem cum liber fuit nequidquam

Sutrina Acta retractante: sed a Callisto II, cui eas ipse coactus est restituere, anno 1122 in concilio Wormatiensi.

Post hæc, brevi temporis spatio interposito, nuntius ex parte Thomæ ad Anselmum directus, litteras, quas ecce scribimus, sigillo regis inclusas ei porrexit.

« Henricus, Dei gratia, rex Anglorum, Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, charo Patri suo, salutem et amicitiam.

« Mando vobis ut reexpectetis æquo animo et bona voluntate benedictionem Thomæ Eboracensis archiepiscopi usque ad Pascha, et quidquid inter vos inde actum est. Ego enim, si infra prædictum terminum in Angliam rediero, consilio episcoporum et baronum meorum vos iu te et honorifice inde concordabo. Quod si tam cito non rediero, taliter inde agam, quod fraterna pax et bona concordia inter vos erit. »

Ad hæc nuntio petenti quid Anselmus vellet dare responsi, dixit: « Se regi qui sibi litteras misit non Thomæ responsurum. » Delegata igitur legatione huius rei Odoni decano Ecclesiæ Cicesterensis, et Alboldo monacho eque nobili Sanctæ Mariæ Beccensis, destinavit eos in Northmanniam ad regem narrare illi totum quod præsentis dissidii tenore, inter se et Eboracenses actum exstiterat. Rogarent etiam illum quatenus suæ auctoritatis ingenuitate et provisione satageret, ne integritas Christianitatis in duo divisa scinderetur in Anglia, certus existens quod scissionem, juxta Domini dictum, desolatio sequeretur (*Luc. xi, 17*). De induciis autem quas Thomæ Eboracensi archiepiscopo dari mandaverat, pro certo sciret quod prius pateretur totus membratim disseccari quam de negotio, in quo illum contra antiquas sanctorum Patrum sanctiones, si injuste et adversus Deum erexisse sciebat, vel ad horam illas aliquando daret. Reversi nuntii, referunt regem æquo animo ac benigno verba Anselmi suscepisse, pollicitumque se per auxilium et misericordiam Dei re ipsa ostensurum, quod integritatem Christianitatis diligeret in Anglia, non scissuram.

Inter hæc languor qui corpus Patris Anselmi graviter affligebat gravior sibi ipsi de die in diem fiebat. Notæ tamen rebellionis non immemor, scripsit Thomæ epistolam hanc:

« Anselmus minister Ecclesiæ Cantuariensis, Thomæ electo archiepiscopo Eboracensi.

« Tibi, Thoma, in conspectu omnipotentis Dei, ego Anselmus archiepiscopus Cantuariensis et totius Britannię primas loquor. Loquens ex parte ipsius Dei, sacerdotale officium quod meo jussu * in parochia mea per suffraganeum meum suscepisti, tibi interdico, atque præcipio ne te de aliqua cura pastoralis ullo modo præsumas intrinicare, donec a rebellionem quam contra Ecclesiam Cantuariensem incœpisti discedas, et ei subjectionem quam antecessores tui, Thomas videlicet et Girardus archiepiscopi, ex antiqua antecessorum consue-

tudine profersi sunt, profitearis. Quod si in iis quæ cœpisti magis perseverare quam ab eis desistere delegeris, omnibus episcopis totius Britannię anathemate interdico, ne tibi ullus eorum manus ad promotionem pontificatus imponat, vel, si ab externis promotus fueris, pro episcopo vel in aliqua Christiana communione te suscipiat. Tibi quoque, Thoma, sub eodem anathemate ex parte Dei interdico ut nunquam benedictionem episcopatus Eboracensis suscipias, nisi prius professionem quam antecessores tui Thomas et Girardus Ecclesiæ Cantuariensi fecerunt facias. Si autem episcopatum Eboracensem ex toto dimiseris, concedo ut officio sacerdotali, quod jam suscepisti, utaris. »

Hanc epistolam omnibus episcopis Angliæ, singulam singulis, cum suo sigillo direxit, unicuique mandans atque præcipiens, per sanctam obedientiam quam Ecclesiæ Cantuariensi debebant, ut, secundum quod in illa scriptum erat, se erga ipsum Thomam deinceps tenerent.

Post hæc xi Kal. Maii defunctus est Cantuariæ in metropoli sede gloriosus Pater Anselmus, et die sequenti, quæ fuit Cœna Domini, in majori ecclesia ad caput venerandæ memoriæ Lanfranci prædecessoris sui, honorifice sepultus, anno Incarnati Verbi millesimo centesimo nono, regni vero Henrici gloriosi regis Anglorum nono, pontificatus autem ipsius Anselmi xvi, ætatis vero septuagesimo sexto.

Itaque post hæc, paucis diebus evolutis, venit Angliam missus a venerando summo pontifice Paschale, clericus quidam (Ulricus nomine ^b) cardinalis sanctæ Romanæ Ecclesiæ. Hic pallium Eboracensi Ecclesiæ secum ferens, ubi didicit Anselmum vitam finisse (nam obitum ejus, qui tunc nuper acciderat, non longe extra Angliam famæ certitudo pertulerat) consternatus animo, quid potissimum sibi foret agendum dubitabat. Pallium etenim ipsum Anselmo primitus deferendum a Romano pontifice sumpserat, et ut demum juxta consilium ac dispositionem ipsius inde ageret, ab eodem præceptum acceperat.

In subsequenti festività Pentecostes, rex Henricus curiam suam Londoniæ in magna mundi gloria et diviti apparatu celebravit. Qui transactis coronæ suæ festivioribus diebus, cœpit agere cum episcopis et regni principibus, quid esset agendum de consecratione electi Ecclesiæ Eboracensi. Ad quod recitata est eorum eo epistola, quam proxime supra scripsimus, ipsi electo ab Anselmo destinata, interdicens videlicet illi benedictionem, si primo non faceret Ecclesiæ Cantuariensi professionem. Quam Robertus comes de Mellentio sibi expositam uti intellexit, sciscitatus est quisnam episcoporum eandem epistolam suscipere ausus fuerit præter assensum et imperium domini regis. In qua interroga-

WENSCHENI INOTÆ.

* Mallem legere injussu: alias non apparet cur potuerit ab exercitio presbyterii canonice suscepti prohiberi: necdum enim pro contumaci damnabatur.

^b Ulricus, sive Ulficus, creatus cardinalis dicitur anno 1105, et natione Anglus.

tione episcopi advertentes comitem velle calumniam movere, qua eos regie majestati obnoxios faceret, remoti a multitudine, habito consilio, statuerunt apud se suis omnibus, si regia sententia hoc forte comitis instinctu dictaret, se malle despoliari quam iis quæ Anselmus de præsentis querela præceperat non obtemperare. Erant autem hi, Richardus Londoniensis, Willhelmus Wintoniensis, Robertus Lincoliensis, Herbertus Norwicensis, Rogerius Serberiensis, Radulphus Roffensis, Reinelmus Herefordensis, Robertus Cestrensis, Joannes Bathoniensis, Radulfus Cicestrensis, Willhelmus Exoniensis. Istitis ergo, firmato consilio, ut diximus, inter se, visum est Samsonem Wigornensem episcopum accersendum, et quum de negotio sententiam ferret etiam ipse perquirendum. Factum est, et respondit: « Licet hunc qui in pontificatum Eboracensem electus est, olim ex conjuge filium susceperim, eique juxta sæculum et carnis naturam honoris ac dignitatis profectus jus æquissime debeam, multo maxime tamen id matri meæ Ecclesiæ Cantuariensi debeo, quæ me in eum, in quo sum, honorem provexit, et gratiæ quam a Christo Domino meruit me per pontificale ministerium participem fecit. Quapropter notum omnibus esse volo me et litteris Patris nostri Anselmi de causa quæ nunc inter nos agitur factis modis omnibus obediturum, nec unquam assensum præbiturum, ut is qui electus est in episcopatum Eboracensem aliquatenus consecratur, donec de subjectione suâ Ecclesiæ Cantuariensi debitam et canonicam obedientiam profiteatur. Ipse enim præsens fui quando frater meus Thomas archiepiscopus Eboracensis tum antiquis consuetudinibus, tum invincibilibus allegationibus actus, eandem professionem Lanfranco archiepiscopo Cantuariensi, et cunctis ejus successoribus fecit. » His dictis, illico simul omnes episcopi ad regem reversi sunt, constanter et litteras super quibus comes sciscitatus fuerat, se suscepisse, et contra eas nulla ratione quidquam acturos asserentes. Ad quæ, cum idem comes caput agitaret, autumans jam in illos quasi de contemptu regis crimen injiciendum, dixit rex: « Quidquid in iis aliorum sententia ferat, de me constat quia cum episcopis sentio, nec vel ad horam excommunicationem Anselmi subiacere aliquatenus volo. » Quibus

A collata corrumpere, scinderentur, annihilarentur. Acquievit istis rex, et jussit ipsarum quoque scripta auctoritatum, quæ Ecclesia Cantuariensis habebat, sub celeritate afferri, allata recitari. Quod ubi factum est, intulit: « Quid amplius queritur? Auctoritates, et privilegia apostolicæ sedis et quæ in præsentia patris et matris meæ, sub testimonio et confirmatione episcoporum, abbatum, et procerum regni definita sunt ut quasi de epistola Anselmi penitus taceatur, ego in quæstionem mitterem, ego novis ambagibus agitari permitterem? Immo sciat Thomas se aut subjectionem et obedientiam Ecclesiæ Cantuariensi ejusque primatibus, ut antecessores sui professi sunt, professurum aut archiepiscopatus Eboracensi ex toto cessurum. Eligat ergo quod vult. »

B Consideratis itaque Thomas auctoritatibus quibus Ecclesiam Dorobernensem niti et circumvallari videbat, spretis clericis suis quorum se consilio credidisse sero dolebat, se contra ipsas auctoritates nolle stare, sed morem antecessorum suorum sequendo, et ipsis acquiescere et Ecclesiam ipsam deinceps semper diligere velle dixit et honorare. Præcepit igitur rex ut professio quam Thomas erat facturus in sui præsentia dictaretur, scriberetur; sigilloque suo caractere, ut vocant, rotundo erat imprimenda, ne quid in ea quovis molimine, antequam eam profitendo Thomas legeret, mutaretur, servaretur inclusa. » Quod et factum est.

Dominica ergo die quæ fuit v Kal. a Julii conveniunt, jubente rege, Richardus Londoniensis, Willhelmus Wintoniensis, Radulphus Roffensis, Herbertus Norwicensis, Radulphus Cicestrensis, Ranulphus Dunelmensis, et Herveus Pangornensis episcopi in ecclesia beati Pauli Londoniæ pro consecratione Thomæ. Inter solitam ergo examinationem, suo loco professionem de subjectione et obedientia sanctæ Ecclesiæ Dorobernensi exhibenda Richardus Londoniensis episcopus, qui Thomam erat sacraturus, ab illo exegit. Professio igitur, sicut erat sigillata, sibi coram omnibus oblata est, fractoque sigillo evoluta et lecta ab eo est ita: « Ego Thomas Eboracensis Ecclesiæ consecrandus metropolitanus, profiteor subjectionem et canonicam obedientiam sanctæ Dorobernensi Ecclesiæ, et ejusdem Ecclesiæ primati canonice electo et consecrato, et successoribus suis canonice inthronizatis, salva fidelitate domini mei regis Henrici Anglorum, et salva obedientia ex parte mea tenenda, quam Thomas antecessor meus sanctæ Romanæ Ecclesiæ ex parte sua professus est. »

Intererat huic officio prior Ecclesiæ Dorobernensis (Conradus nomine) et ex monachis ejusdem loci quamplures, qui pro hoc ipso, quoniam res eos maxime respiciebat, illo convenerant. Lectam itaque professionem cum a Thoma sibi oblatam Richardus antistes Londoniensis accepisset, eam nominato

HEXSCHEMII NOTÆ.

* Erat perperam excusum iv Kal. Julii, qui anno 1109 littera Dominicali C incidit in seriam secundam.

mercio id effecerunt ut aut suas quas reliquerant, aut alias quæ magis placeant, spretis prioribus, libere meretriculas ducant. Ad hæc criniti quos a Patre Anselmo a sanctæ ecclesiæ liminibus certissime novimus excommunicatos, in tantum abundant tantumque se de crinium suorum feminea et ignominiosa longitudine jactitando magnificant, ut qui crinitus non est, rustici vel presbyteri proboso vocabulo denotetur. Cætera horum indignitate non minus indigna, ne eorum amatores, cum mea nihil intersit, gratis offendam, silentio premam. Tantum dico quia quid futura dies sit paritura nescio; in præsentis scio quam pauci (de sæcularibus dico) inveniuntur, qui via quam illustris Pater Anselmus docendo monstravit, ad cœnam Domini puro ac simplici corde properare contendunt. Exiit Angliam semel, B exiit secundo, ad modum videlicet præcepti quod evangelico servo suo Dominus fecit. In quibus exitibus quod ingentem multitudinem prædicando, admonendo, castigando cœnæ Dominicæ de alienigenis introduxerit, nos qui itineris ejus et laboris comites fuimus omni remoto ambiguo scimus. Avertat igitur omnipotens Deus ab illis vocatis, ad quos adducendos primo missus est, sententiam quam idem Dominus intulit: *Dico scilicet vobis quod nemo virorum illorum qui vocati sunt gustabit cœnam meam* (Luc. xiv, 24).

His ita digestis, præsens opus, cui quidem ut operam darem, sincera dilectio quam erga beatæ memoriæ Patrem Anselmum superna pietas mihi indigno concessit habere, maxima inter alias causa fuit, fini addicam. Prius tamen, et ab iis qui modo sunt, et ab eis qui post nos filii Ecclesiæ Cantuariensis, id est Dorobornensis (Deo donante) futuri sunt, paucis petiitum iri precamur, ne nobis, qui ista scripsimus, quasi in nihil laboraverimus, ipsi succenseant, judicantes fortassis apud se ea quæ gloriosum et magnificum Patrem Lanfrancum suo tempore constat fecisse, ad tuendam conservan-

damque nominatæ Ecclesiæ dignitatem satis sufficere et superabundare. Et nobis utique de illis quæ ipse fecit (quantum quidem ad negotia spectat quorum gratia illa fecit) nullum aliud quam illorum judicium est vel aliquando fuit. Unde ut tantum onus scribendi assumeremus, quasi nostro opere opera ejus aliquatenus fulcire cogitaverimus, amentia esse videtur in mentem alicui cadere, præsertim cum nostra, quæ illis continuantur, non nisi per illa robur unde subsistant salva rerum quas descripsimus veritate sortiantur. Attamen (quod pace omnium dictum est) quæso accipiat non parum ad exterminandum scandalum quod Eboracenses super ipsam Ecclesiam moverunt et confirmare nisi sunt, ut de aliis taceam, ipsa epistola profuit, quam piæ recordationis Paschalis papa Girardo pontifici Eboracensi de professione quam episcopo Cantuariensi facere debebat pro Anselmo direxit. Siquidem eadem epistola Cantuariæ cum sigillo papæ remansit, quam Girardus, ut vir in ecclesiasticis disciplinis educatus, illius auctoritatis præcepto non egens, factam in episcopatu professionem Anselmo (sicut mentio inde superius habita declaravit) interposita fide sua, firmaverat. Textum autem ipsius epistolæ hic, ut omnibus qui legere vel audire ista dignantur, innotescat, subscribemus, et eum in laudem nobis Dei terminum hujus operis constituemus.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Girardo, Eboracensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

« Quanquam pravo adversus nos, etc. » Vide in Paschali.

Hinc igitur et in omni opere suo laudetur ipse, et benedicatur, qui idem in se manens innovat omnia, transfert regna, et quem vult super illa constituit, vivens et regnans ante et ultra omnia sæcula Deus. Amen.

LIBER QUINTUS.

Et hoc ex abundanti.

Terminus quarti libri Historiæ, cui Novorum in Anglia notam indidimus, plane indicat nos ibi deliberasse totius operis metam ponere, imo modis omnibus posuisse. Translato etenim eo de hac vita cujus amor ipsius Historiæ describendæ causa præcipua fuit, videlicet domino et gloriosissimo Patre Anselmo Anglorum summo pontifice, ratus sum, visa mora pontificis substituendi, me, si ultra procederem in scribendo, aut inania forte scripturum, aut in privato conversantem non multa, quæ scribenda ratio expeteret, pleniter agniturum, tacita incertitudine vitæ meæ quæ nunc quidem mihi non certior est

quam tunc fuit. Verum inter hæc, ex his quæ scripseram certo comperiens me multorum voluntati ac dilectioni morem gessisse, placuit seriem rerum describendo illis annectere, juxta quod Deus, omnium finis, dignabitur inspirare. Eo siquidem respectu quo illa pluribus accepta esse deprehendi sperabam et ista oneri non affutura. Prius tamen quam illa aggrediar, quibusdam qui adhuc præfato pontifici, vere sancto, detrahare non verentur, eo scilicet quod nec sæcularium, nec ecclesiasticarum rerum exstructionibus ipse (ut dicunt) in sua manu omnia tenens ita studium impenderit, sicut antecessor illius venerandæ

...e se non si può fare, si deve almeno tentare di farlo, e se non si può tentare, si deve almeno tentare di non tentare.

Siquid enim deo locumque glorie quædam
 Cælestium regis accepit, in omni terra
 et quæ locum præstare vultis vultis, et
 omni vultis a Williamus Rex regis Williamus
 regis regis, et vult vultis (per regem
 non vultis, quædam locum vultis, quæ
 locum a deo vultis Williamus (per regem non locum
 locum Cælestium vultis, regis in Williamus
 locum vultis vultis, omni vultis vultis
 de de quæ de quæ vultis regis in Franci
 vultis vultis, omni vultis vultis. Regis
 vultis vultis vultis vultis, in præceden
 vultis vultis vultis et vultis vultis vultis
 vultis, vultis vultis vultis, ad vultis a
 vultis vultis vultis vultis in his vultis
 vultis. Quid vultis vultis, præter has a regis
 Williamus et vultis vultis per illos tres et quæ
 vultis vultis, vultis, in primo et secundo nomi
 vultis vultis, vultis qui vultis vultis, non
 vultis vultis. In vultis in vultis et vultis
 vultis vultis vultis in Angliæ degens, quinto
 vultis vultis regis est, et totus archiepiscopus
 vultis, et per tres vultis annis, hoc est donec
 vultis vultis vultis, vultis in immensum, vultis
 vultis vultis vultis inter hæc vultis vultis, dam
 vultis in vultis vultis de vultis a regis nihil
 vultis vultis, vultis vultis vultis vultis
 vultis, vultis vultis vultis vultis inter quos vultis
 vultis, non vultis vultis omnia quæ vultis vultis
 vultis, vultis vultis a regis Henrico qui in regnum
 vultis vultis, et res vultis in vultis vultis
 vultis vultis vultis, de vultis vultis vultis
 vultis a vultis vultis, vultis vultis, ho
 vultis vultis non vultis. Si in vultis vultis
 vultis vultis. Super hæc, pax vultis vultis et regem
 vultis vultis non vultis. Vultis itaque vultis
 vultis per vultis vultis, vultis extra vultis
 vultis vultis. Vultis, vultis quarto vultis vultis
 vultis vultis vultis, vultis (vultis vultis vultis
 vultis. Tandem vultis vultis vultis vultis
 vultis vultis, vultis quibus vultis in vultis vultis
 vultis vultis vultis vultis. His ita vultis vultis, qua
 vultis, vultis vultis vultis vultis vultis. Nam res vultis
 vultis vultis in vultis vultis, vultis, vultis
 vultis, vultis vultis vultis vultis vultis ad quorum
 vultis vultis vultis vultis vultis, et com
 vultis vultis vultis vultis vultis, vultis vultis
 vultis vultis. Ex vultis vultis, qua in rex vultis

cessante per sancti homines possit esse, nihil
 per unum minus Ecclesie nocet, in tempera-
 tione videlicet plurimum servamus, quæ quidem
 licet inanis in humilitatem alii viderentur, in
 divitiis tamen, inque omni domus domus Dei,
 in ei cura et saluti non fuerint Ecclesie tra-
 mitem, impediant devotio et tranquillitas illis
 quæ in his diebus peritura sunt. Super hæc, ipse
 archiepiscopus, quodam a regis litteris in orientem per-
 venisse est, ipse Pater Amalium providentia, dispo-
 sitione optum est. Et licet quidem omnia de rebus
 ecclesiæ acta sunt, sed et multa quæ per Lanfrancum
 facta fuerint, Amalium de his præter illa plu-
 rimum potestate quantitatem in augmentum domus
 Dei conferunt. Ex his vero quæ in domibus suis
 possidebat, et offerente majoris altaris medietatem
 (nam medietatem enim Pater Lanfrancus contem-
 platur) et quosdam terras ad nulliusium monachorum
 antiquis pertinentes, tunc autem in alios usus dis-
 tractas, et parva valde bona quamplurima, ac non-
 nulla alia donari domus Dei competentia, juri Eccle-
 siæ perpetuo possidenda concessit. Ad hæc, postquam
 de secundo exilio revocatus est, in eam quædam pace
 potitus, dedit in opera Ecclesie denarios, qui sin-
 gulis annis de parochiis Ecclesiis in Pascha matri
 Ecclesie pendi solent. Equius enim esse judicavit eos
 ab Ecclesia cui pro signo debuit subjectionis con-
 feruntur possideri quam a seculari potestate, quasi
 suis, obeunte episcopo, auferri, eo quod illos quoque
 pontifices, pro suo officio, antehac, juri proprio vindica-
 bant. Nec eo defuncto aliter ac ipse disposuerat, in
 his a rege actum est, sed in eo statu quo Ecclesiam
 Pater ipse moriens reliquit, toto temporis spatio quo
 pastore carebat, ejus instituta mutare consilii esse non
 autumans, eam conservabat. Pax igitur qua potita
 est, cui post Deum ascribenda sit satis elucet. De-
 tractores itaque tanti viri et tam magnifici bene-
 factoris Ecclesie Christi parcant, obsecro, lingue
 suæ, parcant, obsecro, animæ suæ. Nam si hos qui
 secrete detrahunt proximo suo persequitur Deus,
 timendum fateor ne illos qui publice et contra æquum
 pravis verbis corrodunt Patrem suum destruat Deus.
 His hoc modo pro negotii necessitate succinete pro-
 positus, accedamus ad res gestas, ab illis quæ descri-
 ptissimus narrandi exordium sumentes.

possidenda, et offerenda majoris altaris medietatem
(tam medietatem enim Pater Lanfrancus contu-
lerat) et quadam terra ad subsistendum monachorum
antiquis pertinentes, tunc autem in alios usus dis-
tractas, et pallia valde bona quamplurima, ac non
nulla alia decerni domus Dei competentia, juri Ecce-
lesie perpetuo possidenda concessit. Ad hoc, postquam
de secundo exilio revocatus est, ut quadam pace
potitus, dedit in opera Ecclesie denarios, qui sin-
gulis annis de parochianis Ecclesiis in Pascha matri
Ecclesie pendissent. Equius enim esse judicavit eos
ab Ecclesia cui pro signo debuit subjectionis confor-
mari possideri quam a seculari potestate, quasi
suis, obente episcopo, auferri, eo quod illos quoque
pontifices, pro suo officio, antehac, juri proprio vindica-
bant. Nec eo defuncto aliter ac ipse disposuerat, in
his a rege actum est, sed in eo statu quo Ecclesiam
Pater ipse moriens reliquit, toto temporis spatio quo
pastore carebat, ejus instituta mutare consilii esse non
autumans, eam conservabat. Pax igitur qua potita
est, cui post Deum ascribenda sit satis elucet. De-
tractores itaque tanti viri et tam magnifici bene-
factoris Ecclesie Christi parcant, obsecro, lingue
sue, parcant, obsecro, anime sue. Nam si hos qui
secrete detrahunt proximo suo persequitur Deus,
timendum fateor ne illos qui publice et contra æquum
pravis verbis corrodunt Patrem suum destruat Deus.
Iis hoc modo pro negotii necessitate succincte pro-
positis, accedamus ad res gestas, ab illis quæ descri-
psimus narrandi exordium sumentes.

Igitur ubi beatus et felix præsul Anselmus ab ærumnis vitæ labentis in beatitudinem vitæ permanentis translatus est, omnia ad episcopatum quidem Cantuariensem pertinentia, morem fratris sui Willihelmi regis secutus, in suum dominium rex Henricus redigi præcipit, rebus monachorum in ea qua illas Pater Anselmus posuerat libertate et providentia persistentibus. Unde et tunc multa in decorem domus Domini Christi facta sunt. Quapropter cum maligni quidam regi suggestissent monachos insanire, et quæ regalibus expensis magnifice possent administrari, in superfluos usus ab eis quotidie præfigari, ipse (ut vir prudenti bonitate conspicuus). « Quid, inquit, in externas expensas, in secularia aliqua,

in vana vel ordini suo contraria opera res suas monachi ponunt? At, si in augmentum et gloriam domus Dei eas expendunt, benedicatur Deus, qui et illis huiusmodi animum inspiravit, et hanc mihi suo munere gratiam tribuit, ut meis diebus mea mater Ecclesia clementi potius capiat, quam detrimento. Sic itaque et Ecclesia proficiebat, et ne a quovis infestaretur, regia censura prospiciebat. Agebat quoque in ea curam pontificalis officii Radulphus Roffensis antistes, et ei intus et extra, si qua emergabant, assiduus propugnator erat atque fidelis. Ipse ecclesias in omnibus terris totius pontificatus Cantuariensis intus et extra Cantiam inconsultis episcopis, uti petebatur, dedicabat. Ipse quæ ad Christianitatem pertinent, in eisdem terris, prout res exigebat, sedulus ministrabat. Et hæc ita integro quinquennio quo a transitu Patris Anselmi Ecclesia ipsa viduata permansit, in filiis ac rebus ejus agebantur. Quo tempore pene peracto, rex Henricus et monitis domini papæ, et precibus fratrum Cantuariensium, aliorumque multorum, imo, quod maximum est, instinctu Dei permotus, episcopos et principes Angliæ in unum apud Windleshoram fecit venire, eorum consilium in constituendo pontifice Cantuariensi volens habere. Invitati etiam sunt præfatus Radulphus Roffensis episcopus, et prior ac nonnulli fratres Cantuarienses curiam venire, ignorantes certitudinem causæ, propter quam invitabantur. Ivisus ergo illuc, quamplures vero nobis euntibus obviantes, et se a curia venire, et nos absque omni contradictione abbatem Abendonæ, Faricum nomine, archiepiscopum habituros asseverabant. Quod nos, industriam hominis probatam habentes, gaudenti animo amplectebamur, placeret solummodo Dei voluntati, in quo totam spem nostram locaveramus. Quid multa? Ad curiam venimus, et ecce omnia plena erant de abbate quæ audieramus. Et revera regia voluntas hoc proposuerat, ac propter id ipsum jussu a rege idem abbas curiæ se præstiterat. Animus tamen episcoporum, et quorundam magnatorum in aliud vergebat, præoptantium videlicet aut quemlibet episcopum de ordine clericali, aut clericum aliquem de capella regis in opus illud ascisci. Verum ubi eis objectum est nullum a beato Augustino (31) nisi de monachico ordine unquam pontificatui Cantuariensi præsedisse, uno duntaxat excepto, qui et ob hanc præsumptionem, et alia quædam perverse ab eo commissa depositus per Romanum pontificem fuit, et ea re tam antiquam et authenticam consuetudinem, cum nulla ratio vel necessitas exigeret, subverti non oportere, desistere cæpto, quod plurimo conatu perficere laborabant, compulsi sunt. Disponente igitur providentia summi Dei in prænominatum Roffensem episcopum, subito versa episcoporum sententia est, illum scilicet in primatem totius Britannicæ constitui cupientium, et assensum regis in hoc sibi cooperari postulantium. Ad quod rex, statim mutata mente quam in promotione abbatis habebat, libens in ea quæ de episcopo

A suggerebantur animum transtulit, vellest tantummodo monachi, natuque majores et populi Cantuarienses. Nec mora; requiritur quale sit in istis velle eorum, et vota omnium inveniuntur esse unum. Refertur in turbam negotii summa, et in laudem Dei laxantur pro hoc omnium ora. Sic electus in pontificatum Cantuariensem Radulphus Roffensis episcopus est, et inexplicabilis lætitia omni multitudini quæ confluxerat exinde procreata. Mira namque affabilitas, quæ ad cunctos in eo vigeat, et cum magnopere diligi et honori ejus aggaudere quemque bonum faciebat. Audires interea (si adesses) multos una conclamare: « Vere cor regis in manu Dei; quocunque vult inclinatur illud (Prov. xxi, 1). » Acta sunt hæc anno Incarnationis Dominicæ millesimo centesimo quartodecimo, vi Kalend. Maii, quinto die peracto quinquennio a transitu gloriosissimi Patris Anselmi. Venit dehinc Cantuariam xvi Kal. Junii, et gloriose a clero et populo susceptus est, atque ab episcopis (qui ob hoc convenerant) loco pontificis sublimatus. Egit autem primos introitus dies sui, in magna gloria et diviti rerum apparatu, gaudentibus cunctis, et Deum collaudantibus quod jam tandem, post diutinam expectationem, Ecclesiæ suæ pastorem non de externis, sed de domesticis instituere dignatus sit.

Post hæc, semotis a dominatu iis qui pontificatui dominari solebant, locavit suos ut sibi quidem melius videbatur, et sensus plurimorum necne voluntas ab eo quo fuerant super ipsum demutata sunt, ac fama illius quæ antehac ab omnibus prædicabatur, a multis, vulgi more, sinistrorsum detrahebatur. Inter hæc rex Henricus Northmanniam ire parabat, Francos suosque vicinos sibi inimicitias exstruentes paci subigere qua præditus erat industria volens. Sed ne quid in Angliā, se abeunte, remaneret indispositum, monasteria cuncta, quæ jamdiu curæ pastoralis fuerant destituta, consilio episcoporum et principum suorum, locatis personis, in hoc officium ordinavit. Quod si aliqui eorum lupi magis quam pastores effecti sunt, ipsi viderint; rex eos ut pastores, non lupi essent (sicut credi fas est) collocavit. Quod tamen credibilis forte videretur, si non omnes ex alienigenis, sed aliquos saltem ex indigenis terræ, non usquequaque Anglos prorsus, tali ministerio substituisset. Vitæ etenim meritum ac regularis observatio disciplinæ, nec non prudentia rerum administrandarum quæ oportebat, eis qui respuebantur, non minus quam iis inerat qui assumebantur. Unum eos, natio scilicet dirimebat. Si Anglus erat, nulla virtus, ut honore aliquo dignus judicaretur, cum poterat adjuvare; si alienigena, solummodo quæ alicujus boni speciem amicorum testimonio prætenderent, illi ascriberentur, honore præcipuo illico dignus judicabatur. Verum in istis nemo cuiusvis injustitiæ Deum accuset, cum ejus dispositioni cuncta subiaceant, cum nihil injuste usquam disponat, cum interea nihil fiat sine causa. Quæ dum ita

vina, nullus illi de his quae Deus non approbat, placuit, quoniam unde ista rationem, inde illi novit aequo iudicio primum prerogare. Sed de his, hac interim vix sufficiat. Dies enim quasi sunt.

Dum lingua rex Ecclesiarum dispositioni, ut diximus, operam daret, postulatus a pontifice Cantuariensis est, quatenus sibi monachum Ecclesiae Cantuariensis, tunc quidem abbatem Burchorum, Ernulfum nomine, redderet, ut eum Rossensi Ecclesiae loco pontificis sibi metipsi subrogaret. Et hoc quidem faciebat, tum quia sapientiam ac religionem hominis expertam habebat, tum quia ignotam personam super ipsam Ecclesiam vel inter fratres Cantuarienses immittere nolebat, tum etiam quia se ex vicinitate ipsius multum sperabat adjuvandum in dispositione rerum suarum. Quod rex perpendens, libenter annuit. Abductus igitur abbas a Burchis est, et Cantuarie in capitulo fratrum ab archiepiscopo IV Kal. Octobris episcopatu Rossensi, ex antiquo more investitus, convenientibus ad hoc eumque eligentibus monachis, clericis, et laicis ad ipsam episcopatum pertinentibus, et alia hominum multitudine copiosa. Qui electus, licet Ecclesiae Droghernensis monachus esset professus, tamen antequam episcopatu per virgam pastorem investiretur, tactis Evangelis, promisit se et fidelitatem Ecclesiae Cantuariensis et antistiti ejus per omnia servaturum, et nullo unquam molimine aut occasione se intramissurum, vel assensum praebiturum, ut Ecclesia Cantuariensis dignitatem aut potestatem quam super Rossensem Ecclesiam eatenus habuit, ullo modo perderet. Ut enim ista sponsio fieret archiepiscopus (qui Rossensis episcopus fuerat) omnimodo expedire volebat. Moratus est autem ipse electus Cantuarie pene quindecim diebus post haec, ac demum VI Id. Octobris ab archiepiscopo Rhopham perductus atque in eodem pontificalem digno cum honore a clero et populo susceptus. Eadem die fluvius, Medewege vocatus, ita ab australi pontis parte, prope castrum civitatis, per nonnulla miliaria in se defecit, ut in medio ostreo sui etiam parvissimae naves, ob penuriam aquae, elabi minime possent, nec hunc defectum solus ille fluvius, ipsa die, passus est. Tametsi nihilominus eidem illa die defectui patuit. Nam inter pontem et regiam turrim, sub ponte etiam in tantum fluminis ipsius aqua diminuta est ut non solum equi, sed et innumera hominum et pecorum multitudo illud pedibus transvadarent, aqua vix pennis eorum attingente. Duravit autem hic aquae defectus a medio noctis praecedentis usque ad profundus vespertinis noctis subsequens, sicut hi testati sunt, et haecque testantur qui praesentes ista viderunt, et transvadantes transvadantem socii existerunt. Similem quoque aquarum defectum ipso die apud Gervoniam, et in alia loca per Angliam caesa rebus contigisse didicimus.

Domini Kal. Novemb. Radulphus archiepiscopus sacrauit Cantuarie in metropoli sede Alsidum, Beccensis cenobii monachum, tunc in quarto di-

A lra praefatae Historiae meminimus, ad regimen abbatum Sancti Edmundi.

His diebus missi sunt Romam nuntii, qui passim archiepiscopo Cantuariensi ab apostolica sede deferrent. Fuerunt autem hi, Joannes monachus Sagii, qui paulo ante hos dies in abbatem Burchorum post praefatum Ernulfum electus fuerat et consecratus, Warnerius monachus Cantuariensis, et Joannes clericus filius sororis archiepiscopi, qui Romam venientes litteras regis Anglorum et archiepiscopi, conventus quoque fratrum Ecclesiae Cantuariensis, et singulatum omnium pene episcoporum Angliae domino papae detulerunt. Quorum litterarum unas de omnibus hic ponere non abs re aestimavimus, volentes et aliarum sensus per illas agnosci. Sunt igitur haec:

« Domino sanctae universalis Ecclesiae summo pastori, Paschali, conventus Ecclesiae Christi Cantuariensis, fideles orationes et totius sanctae devotionis obsequium.

« Notum esse non dubitamus, » etc. Vide in Paschali II.

Ad haec, qui missi fuerant, legationis suae officium, qua praediti erant prudentia, apostolicis auribus suggesserunt, sed responsum, quod eis alicujus causae suae effectus spem promitteret, primo recipere non meruerunt. Locuti sunt his et illis sibi non notis et respondebatur eis sicut ignotis. Fluctuabant ergo, nec quo se tuto verterent advertiebant.

Erat illis diebus Romae Anselmus nepos Anselmi domini archiepiscopi, domino papae familiaris, et ab eo abbas Sancti Sabae confessoris effectus. Qui, in diebus beati avunculi sui plurimo tempore in Anglia degens, pro mansuetudine sua ab indigenis terrae quasi unus eorum diligebatur. Hic, audito praefatos nuntios advenisse, alacris ad eos Lateranis venit, et in cunctis quae negotii sui tenor exigeret, erga eos morem veri amici sequens, exerca. Quid plura? Romanum pontificem, et quorum consilio nitebatur communicata instantis, ita causae illarum fautores effecit ut gratis omnino voti sui compotes fierent, et ipsum Anselmum (qui passim, pro quo iverant, ex parte beati Petri et domini papae Cantuariam deferret) tradente illum eodem summo pontifice, per manum acciperent. Quibus peractis nuntii Roma regrediantur, Anselmo pro his quae sua intererat cum papa relicto. Venientes igitur in Northmanniam ad regem, quid egerint edisserunt, et sui industriae meritis laudes excipiunt. Inde directo nuncio in Angliam, qui archiepiscopo causa referret, ipsi adventum praefati Anselmi trans mare praestabant. Qui adveniens a rege cum honore suscipitur, ac pro sua sollicitudine dignitati regni Anglorum impensa dignae gratias persolvuntur. Traditis deinde litteris ipsi a papa directis, post aliquot dies cum eo exierunt, Angliam nuntii qui Romae venerat, comitatus impiger amicitia. Litterarum actus qui regi denuntiavit, hic est:

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei,

dilecto filio Henrico illustri Anglorum regi, salutem et apostolicam benedictionem.

« Cum de manu Domini, » etc. *Vide in Paschali.*

Igitur Anselmus Angliam ingressus, archiepiscopum adiit, a quo decenter susceptus, decenter est per plurimum tempus ab eo detentus. Die ergo Dominica, quæ fuit v Kal. Julii, convenerunt in metropoli sede Cantuæ episcopi, abbates, quique nobiles et innumerabilis quaqueversum coacta hominum multitudo. Itaque juxta quod fuerat præordinatum, præfatus Anselmus pallium in vase argenteo honorifice ferens, Cantuariam venit, itumque est illi obviam usque ad portam civitatis, ab utroque conventu duarum Ecclesiarum, archiepiscopatus scilicet et vicinæ abbatiæ Sancti Augustini, cum omnibus qui pro hoc ipso illo confluerant. Pater stipatus episcopis, et indutus, ut alii, vestibus sacris, nudis pedibus devotus occurrit. Sicque delatum super altare Salvatoris pallium est, et a pontifice inde susceptum, facta prius Romano pontifici de fidelitate et canonica obedientia professione. Deinde pro reverentia beati Petri ab omnibus deosculatur, et indutus eo pontifex summus ad cathedram patriarchatus Anglorum gloriose perducitur, et inthronizatur. Ante quam cathedram, dictis orationibus, et aliis quæ ipsius Ecclesiæ sacer usus dici instituit, mox Ecclesiæ Vigornensis antistes electus, Theobaldus nomine, ei consecrandus præsentatur. Qui ab eo examinatus et more solito canonicam ei et successoribus suis obedientiam professus, sacratus est honorifice in pontificatum ad quem fuerat prætitulatus. Huic consecrationi interfuerunt et adjectores exstiterunt episcopi qui convenerant, videlicet Richardus Londoniensis, Rogerius Serberiensis, Herbertus Norwicensis, Radulphus Cicestrensis, Joannes Bathoniensis, Herveus Eliensis. Quod episcopus Roffensis ea die, licet adfuerit, sacratus non fuit, in eo remansit, ratione detento, quæ in aliud tempus id differendum magis expedire persuasit animo ejus.

Litteras quoque per id temporis dominus papa Fratribus Ecclesiæ Christi Cantuariensis destinavit, quas hic ponere non alienum putavi a ratione; sunt autem hæc:

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, Cantuariensis Ecclesiæ filiis, salutem et apostolicam benedictionem.

« Ecclesiæ vestræ legatos, » etc. *Vide ibid.*

Post hos dies Radulphus archiepiscopus, consilio et petitione episcoporum proxime supra nominatorum, dedit, concedentibus et approbantibus monachis Cantuariensibus, archidiaconatum ipsius Ecclesiæ, Joanni nepoti suo, clerico videlicet honesto morum et mansuetæ conversationis ad omnes. Quæ donatio facta est in capitulo, præsentem fratrum conventu, copiosa clericorum ac laicorum multitudine pro hoc ipso in medium adducta, facto prius coram omnibus ab eodem Joanne, tactis Evangeliiis, sacramento quo se fidelitatem Ecclesiæ ipsi per

omnia et in omnibus exhibiturum, dum viveret, repromisit. Eodem anno Henricus rex jussit omnes episcopos et principes totius regni ad curiam suam sub uno venire. Unde rumor per totam terram dispersus est pontificem Cantuariorum generale concilium (præsentem legato domini papæ, cujus supra meminimus) celebraturum, et nova quædam tantoque conventui digna pro correctione Christianæ religionis in omni ordine promulgaturum. Itaque ut rex jusserat xvi Kal. Octob., conventus omnium apud Westmonasterium in palatio regis factus est, et quod de concilii celebratione et Christianitatis emendatione rumor disperserat nihil fuisse quæ confluerat multitudo tandem advertit. Venit tamen illic sæpe nominatus Anselmus, qui pallium Cantuariam detulerat, deferens epistolam ex parte apostolici regi et episcopis Angliæ, hunc textum habentem.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Henrico illustri regi, et episcopis Anglici regni, salutem et apostolicam benedictionem.

« Qualiter Ecclesia Dei fundata sit, » etc. *Vide in Paschali II.*

Rex ad hæc, consilio cum episcopis habito quid super his et quibusdam aliis quæ animum suum plurimum offendeabant papæ responderet, placuit in commune ut suos nuntios mitteret, per quos quæ vellet securius papæ mandaret. Nam ante hos dies quidam Romanæ Ecclesiæ cardinalis, functus legatione apostolicæ sedis, Cono nomine, Franciam venerat, et ibi, juxta suæ legationis officium, generalia concilia celebrans, episcopos Northmanniæ ab episcopali officio suspensos excommunicavit, eo quod conciliis tertio vocati interesse noluerant. Quæ episcoporum excommunicatio, animum regis valde reddidit conturbatum, et rationis esse duxit super his papam convenire, maxime quod in hujusmodi visus sit privilegia patri et fratri suo, sibi quæ a Romana Ecclesia jam olim collata, se non promerente scidisse. Ad hæc itaque agenda directus est Willhelmus antistes Exoniensis, papæ notissimus, utpote qui sæpe ad eum tempore gloriosi Patris Anselmi, pro negotiis quæ tunc inter reges Angliæ et eundem Patrem versabantur, ab ipsis fuerat regibus destinatus. Nec enim cæcitas quæ visum ei tulerat ab ipso itinere illum poterat excusare, quia præterita gesta ejus fiduciam regi præbebant illum pro posse, juxta morem suum, suæ causæ fidei et velle insistere.

Interea clerici Menenwensis Ecclesiæ, quæ sub patrocinio beati Andreæ et sancti David in Wallis fundata consistit, episcopum sibi defuncto episcopo suo Walfrido, a rege Henrico postulavere, et electus est in hoc opus Bernardus quidam, capellanus reginæ, vir probus et multorum judicio, sacerdotio dignus. Electus est autem Sabbato jejunii septimi mensis, et eodem die ad presbyteratum a Wentano episcopo Willhelmo apud Suthwercham consecratus. De promotione vero pontificatus, quam mox in era-

stino fieri et rex et alii plures optabant, cum ubi aptius fieri posset disquireretur, intulit Robertus comes de Mellentia supervacue de loco dubitari, dum constaret episcopum tali eventu electum, ex consuetudine in capella regis debere sacrari, et hoc se probaturum, si opus esset pronuntiat. Quod non æquum hominis dictum Pater Radulfus parato animo ferre non valens, dixit eum huiusmodi allegatione leviter posse efficere, ut nec ibi, nec alibi, nisi Cantuariæ, pro quavis causa pontifex idem sacraretur. Sciret tamen comes ipse, quia, postquam de capella tantum regis dixit, nulla ratione se illum inibi consecraturum. Ad quæ rex, ad comitem versus, nihil est, inquit, quod intendis. Nec enim ego, aut quilibet alter potest episcopum Cantuariensem aliquo modo constringere ut episcopos Britannicæ alibi consecret quam velit ipse. Quapropter viderit. Suum est. Consecret episcopum summi ubi voluerit. Proposuit itaque illum in ecclesia hospitii sui apud Lambetam consecrare; verum quia ipsi officio regina interesse volebat, postulatus ab ea sacravit ipsum in ecclesia beati Petri Westmonasterii xiii Kal. Octobris, accepta ab eo solita professione, et subiectione et obedientia Ecclesiæ Cantuariensi et episcopis ejus exhibenda. Huic consecrationi interfuerunt, et cooperatores exstiterunt suffraganei Ecclesiæ Cantuariensis, episcopi videlicet hi Wilhelmus Wintoniensis, Robertus Lincolniensis, Rogerius Serberiensis, Joannes Bathoniensis, Urbanus Glamorganiensis, Gilbertus Lunnensis de Hibernia.

Hoc eodem tempore Alexander rex Scottorum misit Radulfo epistolam hanc:

« Domino et Patri charissimo Radulfo, venerabili Cantuariensi archiepiscopo, Alexander, Dei misericordia, rex Scottorum, salutem, et devotæ fidelitatis obsequium.

« Notificamus vobis, benignissime Pater, quod episcopos ecclesiæ Sancti Andree apostoli, dominus, videlicet Turgodus ii Kal. Septembris, migravit a seculo. Unde valde constritamur tanto solatio destituti. Requiritur ergo vestre consilium et auxilium, sicut confidimus in vobis, ut secundum Deum talem substituere valeamus qui nos et gentem nostram per Deo placitam conversationem regere et docere utiliter sciat. Petimus etiam ut recordari dignemini quid vobis jam quadam vice suggestimus de episcopis Ecclesiæ Sancti Andree; quod in antiquis temporibus non solebant consecrari, nisi ab ipso Romano pontifice, vel ab archiepiscopo Cantuariensi; hocque terminos, et per successiones temporum, ex auctoritate ratum habuimus, quousque dominus Lanfrancus archiepiscopus, nescimus qua parvo, absentibus nobis et nostris Thomæ Eboraci archiepiscopo illud ad tempus relaxaverat. Quousque vestra, si placet, auctoritate suffulci, ut amplius sic remaneat, non concedimus. Nunc igitur, si ad id nobis nostræque Ecclesiæ reparandum vestrum adjutorium sperare debemus, quod humil-

iteris votis desideramus et petimus, secreto nobis certitudinem dignis vestris apicibus remandare curate. Valete. »

Ipsio anno, vii Kal. Januarii, Radulfus archiepiscopus sacravit super memoratum Ernulfum in pontificatum Ecclesiæ Rossensis, et Gosfridum ad regimen Ecclesiæ Herefordensis. Sacriati sunt autem simul Cantuariæ in metropoli sede, convenientibus et cooperantibus in hoc officio suffraganeis ipsius sedis, Willhelmo episcopo Wintoniensi, Herberto Norwicensi, Radulfo Cicestrensi, et Bernardo Menenwensi.

Post hæc xiii Kal. Aprilis factus est conventus episcoporum abbatum et principum totius regni apud Serberiam, eugente eos illic sanctione regis Henrici. Siquidem Northmanniam se proxime transfretaturum disposuerat, et quid sibi eventurum foret ignorans, Willhelmu, quem ex ingenua conjugis sua filium susceperat, hæredem regni substituere sibi volebat. Igitur agnita regis voluntate mox ad nutum ejus omnes principes facti sunt homines ipsius Willhelmi, fide et sacramento confirmati. Radulfus autem archiepiscopus Cantuariensis, et alii episcopi atque abbates regni Anglorum fide et sacramento professi sunt se et regnum et regni coronam, si defuncto patre suo superviverent, in eum omnia omni calumnia et occasione, translaturos, eique, cum rex foret, hominia fidei mento facturos. De his ita. Habita quoque est his diebus causa de querela quæ inter archiepiscopum Cantuariorum, et electum pontificem Eboracensem per

integrum pene annum versata fuerat. Defuncto siquidem Thomæ, cujus circa finem quarti libri supra memoratæ Historiæ satis habita mentio est; electus erat ad regimen prædicti pontificatus quidam de clericis regis, vocabulo Thurstanus, connivente Radulfo archiepiscopo, et aliam quam rei exitus probavit, de eo habente opinionem. Hic itaque electus cum ab ipso pontifice moneretur ut Ecclesiæ Cantuariensi faceret quod debebat, et benedictionem suam ecclesiastico more susceperet, respondit benedictionem quidem se libenter velle suscipere, sed professionem quam exigebat, et antecessores suos fecisse scribat, nulla ratione facturum. Cujus verbis quia Radulfus nec auditum præbere inquantumlibet voluit, negotium ipsum consueque indeterminatum remansit. Ipse quoque Thurstanus legatos suos Romanam direxerat, modis quibus apud Romanos oportere scirebat, a papa cupiens absolutionem delictæ professionis obtinere, sed nihil effecerat. Rex autem Henricus, ubi advenit Thurstanum in pervercia stare, et eandem perverciam quasi ex iunctionis suæ fiducia falcire ac mantere, rupit ei ipsius fideiæ nodos, et aperte protestatus est illum aut morem antecessorum suorum tam in professione faciendâ quam et in aliis dignitatibus Ecclesiæ Cantuariensis ex antiquo jure competentibus exsecuturum, aut episcopatu Eboracensi cum benedictione funditus exuturum. Ad quæ ille, clericorum quasi di-

gnitatis suae libertati ficta reverentia acclamantium, suique cordis consilio impræmeditatus credens, renuntiavit pontificatui, spondens regi et archiepiscopo se, dum viveret, illum non reclamaturum, nec aliquam calumniam inde moturum, quicumque substitutus fuisset. Sed cum post dies, et consueta obsequia et pristini honores circa se defectui magno paterent, tabescebat animo, et se fecisse quod fecit vehementer indoluit. Quapropter mutato consilio, regem trans mare euntem secutus est, sperans se revestituram sui pontificatus recuperaturum, et tali modo erga eum facturum ut, eo præcipiente, benedictionem ab archiepiscopo sine professionis exactione adipisceretur. Cui negotio cum se medium nisi rem protelando rex facere nollet, sciens archiepiscopum abominabile habere tanto præcipitio se perenniter fieri obnoxium, suspensa res est, et nec ipse, nec alius quis in episcopatum Eboracensem substitutus.

Ipo anno circa mensem Augustum, reversus a Roma supra memoratus Anselmus venit Northmanniam ad regem Henricum litteras apostolici deferens, quæ sibi vices apostolicas in Anglia administrare concedebant. Quod regno Angliæ brevi innotuit. Admirati ergo episcopi abbates et nobiles quique Lundoniæ adunati sunt super his, et quibusdam aliis, præsentem regina, communi consilio tractaturi. Quid multa? Placuit omnibus archiepiscopum Cantuariensem, quem maxime res hæc respiciebat, regem adire, et exposita ei antiqua regni consuetudine simul ac libertate, si consuleret, Romam iret et hæc nova annihilaret. Amplectitur ille consilium, et amore quam maximo visitandi apostolorum limina ardens mare transiit, et regem Rothomagi reperit. A quo et Ecclesia pontificatus ipsius civitatis summo gaudio et honore susceptus, per plures dies in eadem civitate ab ipso rege detentus est. Supra memoratum quoque Anselmum ibi reperimus transitum in Angliam, gratia legationis suæ exercendæ, præstolantem. Sed rex Henricus antiquis Angliæ consuetudinibus præjudicium inferri non sustinens, illum ab ingressu Angliæ detinebat, et ei, utpote nuntio beati Petri, largiter et officiose ministrari faciebat.

Radulfus igitur archiepiscopus cum rege de negotiis, pro quibus venerat, juxta rerum ordinem diligentius agens, consilium ejus Romani itineris callem ingreditur. Ubi autem in Franciam venit, gravi ulcere in facie percussus est, et, intumescendo toto capite, usque ad extrema pene perducitur. Qua de causa in castro (quod Feritas a freno vocatur) per integrum mensem lecto decubuit, nobis qui cum eo eramus vix vitam illi pollicentibus. Melioratus tandem ab infirmitate, prout pati potuit, paulatim Romam eundi iter repetiit. Ibat autem cum magno et diviti comitatu, et admirabilis cunctis habitus magnifice suscipiebatur ab omnibus ad quos veniebat.

Lugdunum vero cum venissemus, ubi dominus

A et inelytus Pater Anselmus olim ab Anglia pro justitia pulsus, non sicut exsul aut peregrinus, sed incolæ et vere ipsius loci præsul et dominus ab omnibus habitus fuerat, Lugdunum, inquam, cum venissemus et cum honore et amore præcipuo suscepti fuisset, mansimus ibi aliquandiu, tum sincera omnium mihi conversantium dilectione illecti, tum nimia hiemis asperitate constricti, tum instanti Nativitatis Christi solemnitate devincti. His diebus pro nota mihi locorum et hominum familiaritate, ad sanctum Ilireneum quadam vice ascendens, diverti ad oratorium beate Mariæ Magdalene, duabus ancillis Dei juxta idem oratorium pro Deo reclusis, locuturus. Hæc Patri Anselmo pro sua religione quondam notæ, ejus fuerant sacratissima B institutione in multis edoctæ. Inter has instinctu maligni, gravissima quedam discordia post discessum domini Anselmi orta est, ex invidiæ, ut fit, malo producta. Dum igitur inter se lites, impropria et plurima quæ earum proposito indecentia erant singulis pene diebus versarentur, secundum quod ab eis ipsis accepti, una noctium astitit uni illarum, quam major ipsius discidii culpa notabat, Pater Anselmus, dura illam invectione corripuens, et quod ab eis male observata doctrina sua, de remotis mundi partibus se ad eas usque fatigaverit, conquerens. Jussit tamen ut coëptis desisterent, et si suam (quæ Dei erat) pacem perdere nollent, sub omni celeritate, omissis ambagibus cunctis, in pacem redirent. Factum est quod suasit admirabilis præsul, et ecce habitant in Domo Dei unanimes, nec dubitant eum sibi esse præsentem quem sunt expertæ salubriter corripientem. Præterea una de istis, Achaleidis nomine, familiari affatu mihi sub testimonio veritatis innotuit, se post obitum memorandi Patri Anselmi quadam vice plus solito ex dono gratiæ Dei orationibus ac lacrymis deditam subito velut in mentis excessum super se raptam, et tribunali gloriosissimæ reginæ cælorum a quibusdam reverendis personis adductam. Quam cum debita veneratione salutasset, et jussa ante pedes ejus concidisset, post plurima quæ vidit et audivit admiranda patriæ celestis præconia, quasi quadam fiducia constantior effecta est. Inter alia quæ a domina rerum inquisivit, nec quæ fuerint mihi dicere voluit. De venerabili Hugone Lugdunensi pontifice sciscitata est, quomodo, scilicet, aut in qua sorte judicii Dei, jam defunctus sæculo, esset constitutus. At illa, bene, inquit, filia, bene ille erit per misericordiam Dei. Et de domino meo, ait, Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, pia domina, si tibi placet, precor insinua quid sentiemus. Respondit: De illo certissima esto quod in magna gloria Dei est. Ad hæc illa ad se reversa: quid fecerit, in quo videlicet residuum noctis expenderit dulcedo et dignitas visionis considerantes quosque docebit. Hæc quasi per excessum diximus, ducti amore dignissimi Patris Anselmi, quo vehementer, Domino miserante, imbuti, de eo semper scribere aut loqui dulce habemus. Hinc narrandi ordine progredimur.

Cum itaque Placentiam pervenissemus, episcopus Norwicensis, Herbertus nomine, qui nobiscum Romam iturus Angliam exierat, valida infirmitate correptus est, ita ut, ingravescente languore, decem continuis diebus sine cibo et voce mutus jaceret. Quamobrem quatuor hebdomadas ibi exegimus, suspensi quid de episcopo faceret Deus. Ubi vero illum convallescere certo advertimus, ad petitionem et consilium ejus Pater noster cœpto sese itineri reddidit, ipse debilitate nimia fessus ibi remansit, archiepiscopum aut illic præstolaturus, aut convalescens, si moram faceret, redeundo præcessurus. Nos itaque Romam, ille Northmanniam, prout Dominus posse dedit, post nonnullas dies usque pervenimus. Quoniam igitur dominus papa propter discordiam, quæ illis diebus inter ipsum et imperatorem erat, et Romanos, Beneventi morabatur, nec Radulfus usque ad eum, partim propter corporis sui imbecillitatem, partim propter præfatam discordiam, cujus causa omnibus ad papam ire volentibus graves insidiæ ab incolis struebantur, ullatenus accedere poterat, missis nuntiis cum litteris innotuit ei et adventum, et adventus sui causam usque Romam. Quos ille benigne suscipiens, et verba eorum moderata æquitatis lance perpendens, juxta negotii modum scripsit episcopis Angliæ et regi, sic :

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus episcopis Angliæ, et charissimo filio Henrico illustri regi, salutem et apostolicam benedictionem.

« Veniente ad nos, » etc. *Vide in Paschali II.*

In his nuntii papam deserentes ad nos Romam reversi sunt, nobis autem a Roma Sutriam usque egressis, post aliquot dies Radulfus archiepiscopus invitatus ab imperatore eum, annuente papa, adiit, et per octo dies in exercitu suo, quem circa Romam adduxerat, conversatus cum illo est. Inde iterum Romam reversus denuo Sutriæ multis diebus moratus est. Fama siquidem quaque disperserat Romanum pontificem sub celeritate in urbem venturum, et ratus est se, colloquium ejus magnopere desiderantem, illic opportunius præstolaturum. Verum ubi intellectum est rem aliter esse, remeandi patriam iter arripuit. Venimus itaque Rothomagum ad regem Anglorum, et ab eo multo tempore in Northmannia detenti sumus.

Quibus diebus clerici Eboracenses supra memoratum Thurstanum, electum videlicet suum, suæ Ecclesiæ restitui cupientes, et ne professionem de subjectione sua pontifici Cantuariorum faceret, modis omnibus insistentes, quos prudentiores de suis habebant, ad papam dirigunt, desiderium suum ejus auctoritate et imperio nova lege per eos stabiliri gestientes. Qui viam aggressi et ad papam usque profecti, quam veridici causæ suæ relatores apud eum exstiterint, et res gesta, veraci, fateor, superius stylo digesta, et textus epistolæ quam ipse papa pro eodem Thurstano direxit, scire volentibus declarabit. Hæc autem hæc :

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Henrico, illustri Anglorum regi, salutem et apostolicam benedictionem.

« Nos auctore Deo, » etc. *Vide in Paschali.*

Restitutus in pontificatum Thurstanus venit Angliam circa Februarium mensem, anno scilicet secundo quo ipse in Northmanniam ad regem venerat. Venerabilis autem Pater Radulfus, necdum se a regis consortio sejungere valens, in Northmannia resedit, reditus sui opportunum tempus operiens. Superius quoque nominatus Anselmus eousque morabatur Rothomagi cum rege, pecuniam quæ beato Petro de Anglia quotannis pendi solet Romam reversurus cupiens secum habere. Ut autem ipse in Angliam pro exercenda legatione sibi injecta transiret, rex, ut diximus, consentire nolebat, ratione quam prælibavimus, et al-is non minus rationabilibus usus. Quatenus ergo quid in hujusmodi (si forte contigerint) sit agendum secutura posteritas animadvertat, quæ nostris diebus acta sunt hæc evi perstrinximus, nulli præjudicium, quod malit sequi, præfigentes.

Post hæc, secundo videlicet anno quo et Radulfus archiepiscopus Romam iturus Angliam exierat, et Anselmus pro exercenda legatione Angliam ut sperabat intraturus de Roma Northmanniam ad regem Angliæ venerat, sacræ memoriæ Paschalis papa defungitur, et loco ejus Joannes quidam Caitæ natus substituitur. Qui Joannes in monasterio montis Cassini ab infantia monachus nutritus et adultus, in ministerio venerabilium apostolicorum Desiderii, Urbani et Paschalis assiduus fuerat cancellarii officio functus. Successor igitur summi pontificis institutus, mutato nomine, Gelasius est nuncupatus. Rex vero Teutonicus, qui et Romanus imperator, audito papam huic vitæ decessisse, Romam advolat, et Bracharensem episcopum, jam anno præterito ab eodem papa Beneventi excommunicatum, eedente ab urbe Gelasio, suum papam instituit, et, ex Burdino, Gregorium nominat. Quæ omnia ut scire volentibus clareant, epistolam super his ab ipso Gelasio in Gallias missam, quem et ecce subscribimus, legant.

« Gelasius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, clericis, principibus, et cæteris per Galliam fidelibus, salutem et apostolicam benedictionem.

« Quia vos Romanæ Ecclesiæ membra estis, » etc. *Vide in Gelasio II, infra.*

His diebus gravi damno Anglia percussa est, in morte reginæ. Defuncta siquidem est apud Westmonasterium Kal. Maii, et in ipso monasterio decenter sepulta. Quo autem judicio Dei, ignoramus. Illico post hæc plures Northmannorum quam regi juraverant fidelitatem postposuerunt, et in regem Franciæ principesque ejus adversarios, scilicet ipsius naturalis domini sui non veriti justitiam, se transtulerunt. Unde quæ et quanta mala emergerint, cogitatu ne dicam dictu scimus esse difficile. Inter quæ

præfatus papa Gelasius per mare Burgundiam venit, et adventus ejus mox Galliae toti innotuit. Excitati sunt quique potentes cum mediocribus ei occurrere, et certatim parabantur interesse concilio quod ipse disponebat se media Quadragesima Remis celebraturum. Radulfus quoque archiepiscopus, audito papæ adventu, de Rothomago, ubi eoque morabatur egressus, impiger ei occurrere statuit. Sed ubi aliquantum itineris confecerat, accepit a quibusdam ipsum papam longius discessisse, et versus Hispanias ire proposuisse. Unde ob laborem et prolixitatem difficilis viæ, consilio amicorum suorum protectionem suam ab incepto rediens distulit, eandem, ut putabat, protectionem non multo post resumpturus, et ei Cluniacum venienti, auctore Deo, occursurus; ratus tamen consilii fore, destinavit ad eum legatos suos, qui et itineris illius certitudinem, et animi ejus qualitatem erga se quidque de negotiis suis apud eum confidere posset diligentius investigarent. Quæ ubi Thurstano Eboracensi innotuerunt, relicta Anglia papam, ut sperabat, suæ causæ gratia petiturus mare transiit et Rothomagum venit. Ubi a rege, quod se inconsulto transfretaverit redargutus, ultra procedere inhibitus est, donec certiore de processu papæ sententiam ediceret. Sed evoluta non multo temporis spatio, legati quos archiepiscopus direxerat, reversi nuntiant se ad papam venisse, eumque, multa nostris sæculis nova et inaudita proponentem facturum, morte præventum et Cluniaci esse sepultum.

Itaque post hæc cardinales et alii Romani qui papam secuti Galliam venerant, sibi, veluti a suis longe remoti, consulentes, Guidonem Viennensem archiepiscopum loci auctoritate et opibus fultum, quo tutiores in aliena provincia essent, loco defuncti papæ substituunt, et mutato nomine Calixtum nuncupant. Dum hæc ecclesiastica ita in Burgundia disponuntur, apostolatus Romanæ Ecclesiæ, præfatus Gregorio sedi beati Petri præsidente, administratur. Super his ergo multis rumoribus Anglia concussa est, aliis hunc, aliis illum, aliis neutrum Ecclesiæ Dei jure prælatum asserentibus. Galli tamen et rex Anglorum cum pontifice Cantuariorum in Calixtum se transtulerunt, et eum (spreto Gregorio) pro apostolico susceperunt. Utrum autem aliqua vel a Calixto regi et primati Anglorum, vel ab istis illi mandata sint, illis diebus quæ authentica et memoriæ digna exstiterint, necne, nulla nobis hucusque certitudo illuxit. Nos enim, qui his scribendis operam dedimus, in Anglia; illi vero de quibus agitur, extra Angliam ea tempestate morantur. Cum enim Pater Radulfus Roma reversus, cum rege Henrico in Northmanniam conversaretur, et me, qui continuus comes beati Anselmi, dum viveret, esse solebam, quique in obsequio sui ipsius ex quo in pontificatum Cantuariensem assumptus fuerat, eoque assiduus eram, aliquantum infirmari adverteret, paterno affectu mihi condoluit. Non igitur extra Ecclesiam, in qua ab infantia nutritus

A fueram, aliquo me mortis periculo premi ullatenus sustinens, Cantuariam mihi ire suasit ac persuasit, scribens pro bonitate sua conventui fratrum Ecclesiæ nostræ epistolam hanc, et per suum nuntium dirigens.

« Dilectissimis fratribus ac filiis Chuonrado priori, cæterisque servis Dei, qui sunt Cantuariæ in Ecclesia Christi, fidelissimus eorum frater Radulfus, ejusdem Ecclesiæ presbyter et minister devotus, salutem et amorem cum benedictione Dei et sua.

« Desiderio desideravi videre facies vestras, et eo amplius quod existimabam vos aliquatenus desolari super prolixitate morosa peregrinationis meæ. Ad vos igitur venturus in brevi, prætito vobis fratrem et amicum nostrum dominum Eadmerum, omnium laborum et actuum nostrorum conscium et socium, qui cor nostrum funditus vobis denudare potest, et enucleatus omnia quæ circa me aguntur, quæque desiderii mei sint, revelare, quam alicui scripto credere judicaverim. Precor autem obnixius ut gratias ei referre semel et saepe reminiscamini, pro servitio et honore quod mihi ex amore vero, ut vir prudens et perfectus, exhibuit, pro labore et onere quod sine murmure pro me mæstus, pro se vero nihil questus sustinuit. Mementote ergo ut illi parem gratiam referatis, ostendentes mihi amorem quem erga me habetis, servientes ei, et eum honorem et amorem impendentes quem mihi impendere cuperetis, scientes quoniam ejus absentiam ægre sustineo. Sed terruit me quidam quasi ramusculus illius infirmitatis quo præterito anno vexatus est, ejus rei gratia eum præmittere coactus sum. Vos igitur curate ut sitis ei piissimi fratres, et impigerrimi administratores omnium earum rerum quæ salutis suæ congrua et consequentia videritis. Valete nostri memores. »

Hanc epistolam, non pro commendatione personæ meæ, quam nullius laude dignam certissime scio, hic notavi, sed ut his qui opinantur et obloquantur, dicentes me patrem meum quasi in alieno positum deseruisse, et ei solatium obsequii mei more prolis adulterinæ subtraxisse, rem gestam simplici stilo describendo proponam. Et quidem, cum illum moram ultra conductum in redeundo facere viderem, profecto ad eum rediissem, si ex sua parte mihi interdictum non fuisset. Nam adventum suum janijam instare suis in Anglia sæpissime mandans, nolebat suæ pietatis intuitu fatigari, sed se quantocius, ut putabat, adventurum, ubi eram, jussit præstolari. Nec ita se habuisse, veritas ipsa novit. Quia ergo ab ipso patre non alio, sed hoc modo ad præsens separatus sum, si ea quæ interim geruntur, aut gesta sunt memoranda non scribo, nulli succensendum existimo. Nihil enim dubii pro certo hactenus volui, sed nec nunc quidem scribere volo. Eum tamen aliquid egisse aut agere disposuisse de negotio, quod eoque versabatur inter ipsum et saepe superius memoratum Thurstanum Eboracensem, dubitare non possum. Magaa

siquidem instantia privilegium, quod tempore veneranda memoriae Lanfranci archiepiscopi sub magno rege Willhelmo de ipsa re promulgatum, et sigillo ipsius regis firmatum in Ecclesia Christi Cantuarie diligenti cura servatur, illis diebus sibi mitti precepit. Quod a tanto viro abs re factum non facile crediderim. Hoc itaque privilegium ad imperium suum sibi allatum Pater Radulfus cum suscepisset, papæ, ut nobis in Anglia dicebatur, de suis et alis quibusdam ecclesiasticis negotiis cum eo acturus, se præstasset, nisi forte sponsione regis Henrici qua, se in regnum suum reverso omnem iustitiam ei facturum, et sæpe nominatum Thurstanum ad voluntatem et subjectionem suam se exhibiturum pollicebatur, illo procedere detineretur. Et hæc quidem sponsio nonnihil eum in transmarinis partibus detinebat, et eventum rei patienter expectare persuadebat. Rex quoque bellicis tumultibus undique occupatus, nec se, ut volebat, deliberare, nec eis omissis in Angliam salva honestate sua poterat remeare.

Inter hæc, ipso videlicet electionis suæ anno, Calixtus papa instituit Remis generale concilium, xii Kal. Novembris, qui fuit annus ab Incarnatione Domini millesimus centesimus nonus decimus, et ex quo Radulfus archiepiscopus Romam iturus Angliam exierat, annus quartus. Ad hoc concilium factus est multiplex archiepiscoporum, episcoporum, abbatum et principum diversarum provinciarum concursus, cum numerosa clericorum ac plebium multitudine. Quos inter (32) directi quoque sunt ab Henrico rege Anglorum ad ipsum concilium episcopi et abbates Northmannie et insuper episcopi Angliæ qui tunc temporis in Northmannia cum illo degebant, Willhelmus videlicet Exoniensis, Ranulfus Dunelmensis, Bernardus Menevensis, et Urbanus Glamorganensis. Ranulfus autem pontifex Cantuariorum, partim corporis imbecillitate, partim aliis rationibus præpeditus, ab accessu ipsius conventus prohibitus est. Supra nominatus autem Thurstanus, a rege licentiam petens illuc eundi, eam obtinere nullatenus potuit, donec, interposita fide sua, qua ei sicut domino suo astrictus erat, illi promitteret se apud papam nihil acturum, unde Ecclesia Cantuariensis ullum antiquæ dignitatis suæ dispendium incurreret, nec episcopalem benedictionem ab eo, ulla ratione suadente, susciperet. Itaque tali sponsione ligatus iter arripuit, et ad papam quemadmodum suo negotio expedire sciebat, impiger venit. Quid plura? Posthabita fidei sponsione Romanos in causam suam, quo in quæque negotia pertrahi solent, largitatis officio transtulit, et per eos, ut a papa episcopus sacraretur, sua manu cooperante impetravit. Sane, ante hæc nuntium suum rex ad papam direxerat, cautum illum faciens de querela quæ usque id temporis versabatur inter Radulfum archiepiscopum Cantuariorum et ipsum Thurstanum. Nuntius autem horum et exsecutor fuit Siefredus, cognomine Pelochinus, frater archiepiscopi,

A habitu monachus, ingenio gnarus, prudentia providus regi ac papæ familiaritatis nexu copulatus. Igitur inter alia quæ huic rex papæ dicenda indixit, præcipue iussit ei dici quatenus id observaret ut, nullius gratia rei interveniente, Thurstanum aut ipse sacraret, aut ab aliquo nisi a pontifice Cantuariorum, uti moris esse solet, sacrari juberet, aut permitteret, alioquin se illum in nullum suæ dominationis locum amplius recepturum. Et si contra hanc sententiam ipse, quasi apostolatus sui auctoritate, forte niti vellet, certus existeret quod nec pro amissione coronæ suæ, nullo spatio septem annorum excommunicatus, propositum suum in hac causa permutaret. Respondit: « Ne putet rex me de negotio de quo agit quavis ratione secus acturum quam ipse velit. Nec enim me unquam ad hoc mea tulit voluntas ut Cantuariensis Ecclesiæ dignitatem, cui tot præclari Patres, ut pene toti mundo notissimum est, præderunt, quoquo modo humiliem. » His apostolici verbis regius nuntius credulus effectus, de suæ legationis effectu securus factus est. Quapropter cum Remis venisset, et mane Dominici diei præcedentis diem præstituti concilii cum Cantuariis suis sociis audiret apud Sanctum Remigium quosdam protestantes ei Thurstanum et suos alacres ad benedictionem pontificatus in sede episcopali præparari, miratus est ultra modum, nec iis quæ dicebantur aliquatenus poterat fidem præbere. Ac ubi rei veritas palam innotuit, Joannes archidiaconus Cantuariensis (quem negotii istius tenor illuc adduxerat) papæ astitit, et in præsentia plurimorum episcoporum necne aliarum excellentium personarum, ipsam benedictionem viva voce a pontifice Cantuariorum fieri debere calumniatus est; nec ipsum, licet officio papæ fungeretur, iure posse Ecclesiæ Cantuariensi jus suum præcipere, cum constaret eam nulli quod juste debebat eoque denegasse. Ad quæ ille respondens: « Nullam, inquit, injustitiam Ecclesiæ Cantuariensi facere volumus, sed, salva iustitia et dignitate illius, quod proposuimus exsequemur. » Quod audientium quique mirum dictu judicaverunt, videntes eum adversa fronte, quæ dicebat nimis injuste facto refellere. Consecratus namque in pontificatum Eboracensem Thurstanus est, fide quam Domino suo sub Deo pollicitus fuerat, hoc modo fraudatus. Ex quo facto in admirationem concussa sunt corda multorum. Rati enim sunt tantam rem eum nullatenus præsumere potuisse, si regiam voluntatem sibi consentaneam in ea non advertisset. Huic consecrationi cum ad jussum papæ plures e Gallia episcopi interessent, reverendæ memoriæ Habbaldus archiepiscopus Lugdunensis nullo pacto, nec ipso papa jubente, interesse voluit, perpendens non recto calle rem procedere, et horrens tantam injuriam Ecclesiæ Cantuariensi, cui speciali amicitia et fraterna familiaritate jungebatur, contra æquum infligi. Episcopi vero regni Anglorum, quos ad concilium a rege Henrico directos diximus, nondum

illuc venerant, et ea re, suis absentibus, hæc ita completa sunt. Quæ ut regi certo innotuerunt, mandans modis omnibus Thurstano et suis interdixit redire in Northmanniam et Angliam, et in omnem locum dominationis suæ. Ratum ex his quique audientium habuere præter consensum regis quæ fuerunt facta fuisse. Itaque post hæc Calixtus Gortium venit, et rex Henricus illic ei locuturus accessit. Acta igitur sunt multa inter eos, quorum gratia par erat tantas personas convenisse. Inter quæ rex a papa impetravit ut omnes consuetudines quas Pater suus in Anglia habuerat, et in Northmannia, sibi concederet, et maxime ut neminem aliquandæ legati officio in Anglia fungi permitteret, si non ipse aliqua præcipua querela exigente, et quæ ab archiepiscopo Cantuariorum cæterisque episcopis regni terminari non posset, hoc fieri a papa postularet. Quibus omnibus pro statu temporis definitis papa rogat regem Thurstano amicum fieri, eumque pontificatui, ad quem ipsum sacraverat, pro amore suo restitui. At ille hoc se, dum viveret, non facturum sua fide spondisse confessus est. Ait: « Ego apostolicus sum, et, si feceris quod postulo, ab hac te fidei sponsione absolvam. Tractabo de his, ait, et quæ consilii mei tenor invenerit, paternitati tuæ notificabo. » Illic a papa recessit, et ei per internuntios suos de negotio ita respondit. Quod dixit se, quoniam apostolicus est, me a fide quam pollicitus sum absoluturum, si contra eandem fidem Thurstanum Eboraci recepero, non videtur regie honestati convenire huiusmodi absolutioni consentire. Quis enim fidem suam cuius pollicenti amplius crederet, cum eam mei exemplo tam facile absolutione annihilari posse videret. Verumtamen quia Thurstanum in pontificatum tantopere petit admitti, quantum mea refert, ea conditione pro amore suo concedo ut ipse primo Cantuariam veniat, et debitam obedientiam ac subjectionem quam Thomas, Girardus et alter Thomas Ecclesiæ Cantuariensi ejusque primati professi sunt, scripta ex more professione profiteatur. Quod si facere supersederit, sciat quod, nullo edicto compellente, me in Anglia regnante Eboraci Ecclesiæ præsidebit. Hoc siquidem me servaturum promisi et fidem meam vadem posui, ne aliquando fiam transgressor hujus promissi. His ita de legatione Angliæ et pontifice Eboracensi determinatis, Pater Radulfus Angliam revertitur, et Doctis impulsus, cum summo honore et gaudio in sedem suam Cantuariæ ii Non. Januarii recipitur. Anselmus autem, qui legatione Angliæ, ut descripsimus, gloriabatur, nec Angliam intrare, nec aliquo legati officio fungi dignus habitus est. Itaque omnis hujusce potestatis exsors effectus, a Northmannia est in sua regressus. Thurstanus vero papam secutus est, sed non diu ab eo, ne præsentia ejus gravaretur, detentus. Rex autem Henricus in sua sententia perstans, eum nec pontificatui Eboracensi, nec in suæ potestatis aliquem locum admitti iacebat.

His diebus excitata est sollicitudo multorum ad investigandum auctoritates et antiqua privilegia primatus quem ecclesia Cantuariensis, quæ est Dorobernensis, sibi vindicat super Ecclesiam Eboracensem. Quod ea re maxime contigit quia causa quæ inter Radulfum pontificem Cantuariorum et Thurstanum Eboracensem eo usque, ut descripsimus, verabatur, in notitiam transmarinorum episcoporum delata fuerat, ipso Thurstano propugnationem eorum sibi contra Patrem Radulfum modis omnibus asciscente. Et illi quidem, utpote consuetudinum et privilegiorum Ecclesiæ Christi Cantuariensis ignari, immoderatus Thurstano favebant, autumantes, ut ipse ferebat, Radulfum vi magis et divitiarum copiis prodeunte quam prisce auctoritatis, et Romanorum pontificum privilegiis in suis assertionibus niti. Sed cum ad hæc diceretur in vanum tale quid opinari, et satis sufficere, ad determinationem hujus discidii, quæ a tempore regis Willhelmi, qui armis Angliam ceperat, de ipso negotio gesta sunt, præsertim cum a diebus regni ejus pene cuncta quæ ab Anglis antiquitus quasi sacrosancta celebrabantur, nunc vix postremæ auctoritatis, quorundam judicio habeantur. Non hinc, aiunt, ita est, imo nova quæ istis temporibus inferuntur antiquorum scriptorum astipulationibus, ut rata sint, necesse est fulciantur. Ex his ergo, ad hæc investiganda, multorum sollicitudo, ut diximus, excitavit, et confusa Ecclesia Dei justitiæ, antiquorum scriniorum abdita, sacrorum Evangeliorum volumina, soli decori domus Domini eatenus inservientia diligentius perscrutata est. Ecce autem, ut voluntas justiamans optato effectu non privaretur quæ subscribimus, revelante Deo, privilegia quædam reperta sunt, firma undique et apostolica auctoritate subnixæ. Sunt autem hæc:

« Bonifacius papa Æthelberto regi Anglorum.

« Dum Christianitatis vestræ integritas ita circa Conditoris sui cultum excreverit ut longe lateque resplendeat, et in omni mundo annuntiata, vestra Deo dignæ operationis augmenta referat, enormes largitori omnium bonorum Deo grates exsolvimus, etc.

« Bonifacius papa Justo archiepiscopo Dorobernensi.

« Susceptis vestræ dilectionis apicibus, in quibus reperimus inter alia, plurimos ex gentilitate ibidem degentium, Deo omnipotenti et Domino nostro Jesu Christo auxiliante, conversos, maxime autem in partibus Cantuæ ad veri Dei nostri fidem vestris laboribus perductos, valde gratulati sumus. »

« Honorius papa Honorio archiepiscopo Dorobernæ.

« Susceptis vestræ dilectionis litteris, in eis reperimus vestri laboris sollicitudinem circa vobis commissum gregem, multa fatigatione occupatam, etc.

« Vitalianus papa Theodoro archiepiscopo Cant.

« Inter plurima, quæ nobis per vestras syllabas intimare jussisti, cognovimus etiam desiderium ve-

strum pro confirmatione diocesis vestre, quæ tuæ subjacet ditioni, quæ in omnibus ex nostro apostolicæ auctoritatis privilegio splendescere desideras » etc.

« Sergius papa regibus Anglorum.

« Donum gratiæ spiritualis, quod sancti Spiritus illustratione fidelium corda succendit, ac reparando reficit et virtutis mirificæ constantia roborat, et cœlestium beneficiorum instituit perenniter promereri suffragia, et labentium rerum exitia nihilominus præcavere, » etc.

« Idem papa episcopis Angliæ.

« Sicut nobis, fratris incogniti, quibus curam officii pastoralis beati apostolorum principis Petri supernæ dignatio miserationis regimenque concessit, reverendam advexit præsentiam, ita quoque vestri religiosissimi præsulatus collegii agnita salus geminum attulit munus tripudii. Nam omnium auctori bonorum Domino Deo nostro immensas peragimus gratias, reperta fratrum fidelium in sinu sanctæ matris Ecclesiæ unanimis devota constantia, et amoris fervente inter se dilectionisque consortio. Sic enim sagaci solertia Deum complacere noscuntur, afferentes ei pura libamina, cum in ara pectoris splendore veri luminis refoventes, nullis illecebris mentem illudant, nullis fratrum stimulis corda præcellant, nullis nocentibus proximis mentibus annuant, sed, ut Dei ministri, speculum se subjectis vite morumque probitate exhibeant. Hinc sibi Deum prosperantem invenient in adversis, nec quidquam poterit hostis insidias eis nocendi subripere. Etenim uti est præsto Domini adjutorium, cuncta fugatur spirituum malignorum adversitas. Cumque ita sit, » etc.

« Gregorius papa episcopis Angliæ.

« Dei omnipotentis immensæ pietatis magnitudinem collaudamus, qui suæ majestatis gloriam sic dilatare dignatus est ut in omnem terram exierit jam sonus prædicatorum suorum, et in fines orbis terræ verba eorum, » etc.

« Leo papa Athelardo archiepiscopo.

« Pontificali discretioni præcipue convenit præsulibus Ecclesiarum secundum eorum irreprehensibilem fidem audientiam præbere et eorum, quæ per beatum Petrum principem apostolorum et nos gerere desideraverint, quæ canonicis non refragantur sanctionibus affectum concedere. »

« Formosus episcopus Angliæ.

« Auditis, nefandorum ritus paganorum in vestris partibus repullassse, et vos tenuisse silentium ut canes non valentes latrare, gladio separationis a corpore Dei Ecclesiæ vos ferire deliberavimus, » etc.

« Joannes papa Dunstano archiepiscopo.

« Joannes episcopus, servus servorum Dei, confratri Dunstano, Dorobernensi episcopo, vite perpetuæ peramanandam in Christo salutem.

« Si pastores ovium solem geluque pro gregis sui custodia die ac nocte ferre contenti sunt, et oculis conspiciant vigilantibus, ne aliqua quidem ex ovibus

ant errando pereat, aut serenis laniata morsibus rapiatur, quanto sudore quantaque cura debemus esse pervigiles ob salutem animarum, qui pastores dicimur earum? Attendamus igitur nos officium exhibere erga custodiam Dominicarum ovium, et, ne quasi lupo veniente territi fugiamus, ne in die divini examinis pro desidia nostra ante summum Pastorem et negligentia nostra exerceamur, unde modo honoris reverentia in sublimiore arce cæteris judicamur. Primatum itaque tuum, in quo tibi ex more antecessorum tuorum, vices apostolicæ sedis exercere convenit, ita tibi ad plenum confirmamus, sicut beatum Augustinum, ejusque successores, præfatæ Ecclesiæ pontifices, plenius habuisse dignoscitur. Pallium vero fraternitati tuæ, ex more, ad missarum solemnium celebranda commendamus, quo tibi non aliter Ecclesiæ tuæ privilegiis in suo statu manentibus uti consedimus, quam usum antecessores nostri prodiderunt. Neque tua prudentia hoc incognitum habet vel cujusquam, quoniam indumenti honor moderatione actuum tremendus erit. Honestati morum tuorum hæc ornamenta conveniunt, quatenus auctore Deo, possis esse conspicuus, ita ut vita tua illius tuis sit regula, et in ipsa, si qua tortitudo illis inest, dirigatur, dum in ea quod imitentur aspiciant, in ipsa semper considerando proficiant, ut tecum Deum per hoc, quod bene vixerint, videre mereantur. Cor ergo tuum neque prosperis qua temporaliter blandiuntur extollatur, neque adversis deficiatur. Quidquid illud fuerit adversi, virtute in Christo patientiæ a te devincatur. Nullum apud te locum favor indiscretus inveniat: in omnibus discretionem alii in te cognoscant. Insonem apud te culpabilem suggestio mala non faciat, nocentem gratia non excuset. Remissum te delinquentibus non ostendas; nec quod illis non profuerit, hos perpetrare permittas. Sic in te et boni Pastoris dulcedo sit, et judicis severa districtio: unum scilicet quod innocentes foveas, aliud quod inquietos feriendo a pravitate compescas. Sed quoniam nonnunquam præpositorum zelus, dum districtius malorum vindex est, transit in crudelitatem, correptionem in judicio refrena, et censuram disciplinæ discute, ut et culpas ferias, et a dilectione perversorum quos corripis, non recedas. Misericordiam prout virtus patitur, pauperibus exhibe. Oppressis defensio tua subveniat. Opprimētibz modesta ratione contraducas. Nullius faciem contra justitiam accipias. Nullum querentem iusta despicias. In custodia aequitatis excellas, ut nec divitem potentia sua apud vos aliquid extra viam suam de accusatione audias, nec pauperem faciat humilitas sua desperare, quatenus, Deo miserante, talis possis existere qualem sacra lectio præcipit, dicens: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse* (1 Tim. iii. 2). Sed his omnibus uti salutariter poteris, si magistratam charitatem habueris; quam qui secutus fuerit, a recto tramite non recedit. Ecce, frater charissime, inter multa alia, ista sunt sacerdotum, ista sunt pallii iura, quæ si studiose servaveris, quod foris

vero fraternitati tuæ, ex more, ad missarum solemnium celebranda commendamus, quo tibi non aliter Ecclesiæ tuæ privilegiis in suo statu manentibus uti consedimus, quam usum antecessores nostri prodiderunt. Neque tua prudentia hoc incognitum habet vel cujusquam, quoniam indumenti honor moderatione actuum tremendus erit. Honestati morum tuorum hæc ornamenta conveniunt, quatenus auctore Deo, possis esse conspicuus, ita ut vita tua illius tuis sit regula, et in ipsa, si qua tortitudo illis inest, dirigatur, dum in ea quod imitentur aspiciant, in ipsa semper considerando proficiant, ut tecum Deum per hoc, quod bene vixerint, videre mereantur. Cor ergo tuum neque prosperis qua temporaliter blandiuntur extollatur, neque adversis deficiatur. Quidquid illud fuerit adversi, virtute in Christo patientiæ a te devincatur. Nullum apud te locum favor indiscretus inveniat: in omnibus discretionem alii in te cognoscant. Insonem apud te culpabilem suggestio mala non faciat, nocentem gratia non excuset. Remissum te delinquentibus non ostendas; nec quod illis non profuerit, hos perpetrare permittas. Sic in te et boni Pastoris dulcedo sit, et judicis severa districtio: unum scilicet quod innocentes foveas, aliud quod inquietos feriendo a pravitate compescas. Sed quoniam nonnunquam præpositorum zelus, dum districtius malorum vindex est, transit in crudelitatem, correptionem in judicio refrena, et censuram disciplinæ discute, ut et culpas ferias, et a dilectione perversorum quos corripis, non recedas. Misericordiam prout virtus patitur, pauperibus exhibe. Oppressis defensio tua subveniat. Opprimētibz modesta ratione contraducas. Nullius faciem contra justitiam accipias. Nullum querentem iusta despicias. In custodia aequitatis excellas, ut nec divitem potentia sua apud vos aliquid extra viam suam de accusatione audias, nec pauperem faciat humilitas sua desperare, quatenus, Deo miserante, talis possis existere qualem sacra lectio præcipit, dicens: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse* (1 Tim. iii. 2). Sed his omnibus uti salutariter poteris, si magistratam charitatem habueris; quam qui secutus fuerit, a recto tramite non recedit. Ecce, frater charissime, inter multa alia, ista sunt sacerdotum, ista sunt pallii iura, quæ si studiose servaveris, quod foris

vero fraternitati tuæ, ex more, ad missarum solemnium celebranda commendamus, quo tibi non aliter Ecclesiæ tuæ privilegiis in suo statu manentibus uti consedimus, quam usum antecessores nostri prodiderunt. Neque tua prudentia hoc incognitum habet vel cujusquam, quoniam indumenti honor moderatione actuum tremendus erit. Honestati morum tuorum hæc ornamenta conveniunt, quatenus auctore Deo, possis esse conspicuus, ita ut vita tua illius tuis sit regula, et in ipsa, si qua tortitudo illis inest, dirigatur, dum in ea quod imitentur aspiciant, in ipsa semper considerando proficiant, ut tecum Deum per hoc, quod bene vixerint, videre mereantur. Cor ergo tuum neque prosperis qua temporaliter blandiuntur extollatur, neque adversis deficiatur. Quidquid illud fuerit adversi, virtute in Christo patientiæ a te devincatur. Nullum apud te locum favor indiscretus inveniat: in omnibus discretionem alii in te cognoscant. Insonem apud te culpabilem suggestio mala non faciat, nocentem gratia non excuset. Remissum te delinquentibus non ostendas; nec quod illis non profuerit, hos perpetrare permittas. Sic in te et boni Pastoris dulcedo sit, et judicis severa districtio: unum scilicet quod innocentes foveas, aliud quod inquietos feriendo a pravitate compescas. Sed quoniam nonnunquam præpositorum zelus, dum districtius malorum vindex est, transit in crudelitatem, correptionem in judicio refrena, et censuram disciplinæ discute, ut et culpas ferias, et a dilectione perversorum quos corripis, non recedas. Misericordiam prout virtus patitur, pauperibus exhibe. Oppressis defensio tua subveniat. Opprimētibz modesta ratione contraducas. Nullius faciem contra justitiam accipias. Nullum querentem iusta despicias. In custodia aequitatis excellas, ut nec divitem potentia sua apud vos aliquid extra viam suam de accusatione audias, nec pauperem faciat humilitas sua desperare, quatenus, Deo miserante, talis possis existere qualem sacra lectio præcipit, dicens: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse* (1 Tim. iii. 2). Sed his omnibus uti salutariter poteris, si magistratam charitatem habueris; quam qui secutus fuerit, a recto tramite non recedit. Ecce, frater charissime, inter multa alia, ista sunt sacerdotum, ista sunt pallii iura, quæ si studiose servaveris, quod foris

vero fraternitati tuæ, ex more, ad missarum solemnium celebranda commendamus, quo tibi non aliter Ecclesiæ tuæ privilegiis in suo statu manentibus uti consedimus, quam usum antecessores nostri prodiderunt. Neque tua prudentia hoc incognitum habet vel cujusquam, quoniam indumenti honor moderatione actuum tremendus erit. Honestati morum tuorum hæc ornamenta conveniunt, quatenus auctore Deo, possis esse conspicuus, ita ut vita tua illius tuis sit regula, et in ipsa, si qua tortitudo illis inest, dirigatur, dum in ea quod imitentur aspiciant, in ipsa semper considerando proficiant, ut tecum Deum per hoc, quod bene vixerint, videre mereantur. Cor ergo tuum neque prosperis qua temporaliter blandiuntur extollatur, neque adversis deficiatur. Quidquid illud fuerit adversi, virtute in Christo patientiæ a te devincatur. Nullum apud te locum favor indiscretus inveniat: in omnibus discretionem alii in te cognoscant. Insonem apud te culpabilem suggestio mala non faciat, nocentem gratia non excuset. Remissum te delinquentibus non ostendas; nec quod illis non profuerit, hos perpetrare permittas. Sic in te et boni Pastoris dulcedo sit, et judicis severa districtio: unum scilicet quod innocentes foveas, aliud quod inquietos feriendo a pravitate compescas. Sed quoniam nonnunquam præpositorum zelus, dum districtius malorum vindex est, transit in crudelitatem, correptionem in judicio refrena, et censuram disciplinæ discute, ut et culpas ferias, et a dilectione perversorum quos corripis, non recedas. Misericordiam prout virtus patitur, pauperibus exhibe. Oppressis defensio tua subveniat. Opprimētibz modesta ratione contraducas. Nullius faciem contra justitiam accipias. Nullum querentem iusta despicias. In custodia aequitatis excellas, ut nec divitem potentia sua apud vos aliquid extra viam suam de accusatione audias, nec pauperem faciat humilitas sua desperare, quatenus, Deo miserante, talis possis existere qualem sacra lectio præcipit, dicens: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse* (1 Tim. iii. 2). Sed his omnibus uti salutariter poteris, si magistratam charitatem habueris; quam qui secutus fuerit, a recto tramite non recedit. Ecce, frater charissime, inter multa alia, ista sunt sacerdotum, ista sunt pallii iura, quæ si studiose servaveris, quod foris

accepisse ostendi; intus habes. Sancta Trinitas fraternitatem vestram gratiæ suæ protectione circumdet, atque ita in timoris sui viam te dirigat ut, post vitæ hujus amaritudinem, ad æternam simul dulcedinem pervenire mereamur. » Et hoc scriptum est per manum Leonis scrinialis sedis apostolicæ in mense Octobris, indictione III Datarum, die I Kal. Octobris, anno XII summi pontificis Joannis. »

Hæc, ut prælibavimus, in archivis ecclesiæ Domini Salvatoris reperta, futurum memoriæ non absurdum æstimavimus commendare. Et quidem his plura inventa sunt, sed aliquibus eorum nimia vetustate oblitteratis, aliquibus in chartis ex Biblio compositis, et peregrinis characteribus inscriptis, et ipsis quoque ex majori parte detritis, notitiæ nostræ usquequaque non patuerunt. Ac nos ignota pro notis scribere horrore habentes, necessario ea huic operi alienavimus. Sane quod quosdam non pudet astruere, soli scilicet personæ beati Augustini primi pontificis Cantuariorum beatum Gregorium concessisse non solum episcopos quos ordinaret, neque hos tantummodo qui per Eboracæ episcopum essent ordinati, sed etiam omnes Britanniae sacerdotes habere, Domino Deo nostro Jesu Christo auctore, subiectos; quale sit, sacra successorum ejus decreta, successoribus ipsius Augustini directis, quæ paucis prænotavimus, satis ostendunt. In his quippe videre planum est eos intellexisse non magni muneris esse, si eis solummodo illa dixisset, cum, ut alia taceam, suis diebus Eboracensis provincia nec fidem Christi suscepit, nec qui eam prædicaret eo directus sit. Tanta enim in Cantia et vicinioribus regionibus, in prædicatione nominis Christi, et ipse et socii ejus habuerunt ad faciendum ut a tam longinquis partibus eis fuerit abstinendum. Beatus siquidem Paulinus, qui primus Northumbriensibus Evangelium prædicavit, et Eboraci primus cathedram pontificalem sortitus est, non a beato Augustino, sed a Justo, qui quartus ab ipso Augustino Cantuariorum pontifex exstitit, episcopus electus, ordinatus, et illuc destinatus fuit, quemadmodum venerabilis Beda in Historia gentis Anglorum veraci stilo digressit, et omnibus notissimum est. Quæ igitur beatus Gregorius Augustino dixit, in Augustino suis successoribus dixit, per quos Deo implere placuit quæ per ipsum Augustinum sua dispositione implere voluit. Non jure itaque privilegio Augustino collato privandi sunt qui, sedis ejus præsidentes, vices ipsius exsequendi officio functi sunt. Quod vero dicunt beatum Gregorium satis dicere posse et nosse, si voluisset, « tua fraternitas, et successores sui, » verum omnimodis esse fatemur. Et similiter non dubitamus Dominum Christum, dicentem beato Petro: *Quodcumque ligaveris super terram erit ligatum et in cælis, et quodcumque solveris super terram erit solutum et in cælis* (Matth. xvi, 19), scisse dicere, si voluisset « successores tui. » Qui ergo privare nituntur successores sancti Augustini potestate et dignitate, quam ipsi Augustino concessit beatus Gre-

gorius, privent, si audent, successores beati Petri potestate et dignitate, quam ipsi Petro concessit sanctus et justus Dominus. Eodem enim modo, quo Dominus locutus aliis, in apostolo suo Petro, locutus est Gregorius successoribus ejus in discipulo suo Augustino: Juste judicate, filii hominum, et perpendite de similibus idem esse judicium. Illud etiam istis annectendum putavi quod præfatus Beda refert Theodorum, qui septimus a beato Augustino in cathedram ejus successit, primum esse in archiepiscopio, cui omnis Anglorum Ecclesia manus dare consentiret. Et hic utique cum primo functus pontificatu Britanniam venisset, Ceaddam Eboracensem prælatum a pontificatu submovit, eo quod non jure sacratus, injuria fuerit eidem Ecclesiæ, per officium sacerdotale præpositus. Moxque Wilfridum substituit, et ei integerrime pontificatum Eboracæ, fretus auctoritate Romanæ sedis, delegavit. Quem deinceps ad concilia sua venire faciebat, et ejus obedientia ac subjectione pro temporum qualitate per omnia utebatur. Hunc etiam postmodum, emergentibus querelis, quas commemorare longissimum est, in sua Ecclesia Eboraci, non solum episcopatu privavit, sed et parochiam ejus in tres episcopos, libera utens potestate, distribuit. Deinde, soluto ipsius discidium nodo, juxta placitum voluntatis suæ, remotis ipsis episcopis, eundem Wilfridum pristinae dignitati restituit. Nihil novi dicitur; vetera sunt hæc, et antiquorum gesta scientibus evidentissima. Illud quoque non minoris evidentie luce patescit, Brithwaldum successorem ipsius Theodori, illum ipsum Wilfridum, cujusdam inobedientiæ culpa accusatum, secundo ab episcopatu deposuisse, ac postea senectuti ejus et religioni compassum, sui pontificatus gradui restituisse ab apostolica sede interpellatus. Sed quid juvat infinita contexere? Itaque de his ita, ut qui Ecclesiæ Christi Cantuariensis auctoritati derogare non metuunt, saltem se in lumine positos non posse videre erubescant, et vel amodo ora claudant ne prava loquentes, recta amantibus opprobrio fiant. Ipso anno quo Radulfus archiepiscopus Cantuariorum de transmarinis partibus in Angliam reversus est, qui fuit annus ab Incarnatione Verbi Dei millesimus centesimus vicesimus, venerunt ad eum missi ab Alexandro rege Scotorum quidam honorati et strenui viri. Horum unus quidem monachus, et prior Ecclesiæ Dunfermelinæ, Petrus nomine, clerici duo, unus exstitit miles. Negotium autem legationis eorum qui nosse curat, quam detulerant epistolam subscriptam, legendo vel audiendo percurret.

« Alexander, Dei gratia, rex Scotorum, Radulfo reverendo Cantuariensi archiepiscopo, et cum reverentia diligendo, salutem.

« Audita prosperi adventus vestri in Angliam jamdiu a me desiderati manifesta relatione, de incolunitate ac prosperitate vestra congaudens summoque protectori gratias inde referens, cum temporarium undique occupatio curarum iter meum, et vestra ad præsens valeam frui præsentia, impedi-

tam litterarum designatione quam legatorum relationis animi mei affectum vestre bonitati cupio manifestare. Tantum etenim discretionis personarum fretus consilio, bonum propositum peroptime ad boni operis effectum, Deo annuente, non dubito me posse perducere. Vestram igitur latere nolo excellentiam, Ecclesiam Sancti Andreae in regno meo existentem iamdiu pastoralis cura destitutam, Dei et vestre benignitatis providentia pastore idoneo desiderantem me velle consolari. Quocirca vestre pietatis depono clementiam, ut quamdam personam a plerisque mihi laudatam, Eadmerum scilicet monachum, si vobis idonea visa fuerit, ut pontificali inthronizetur dignitate mihi liberam concedatis. Verens enim summum Pastorem me graviter offendisse, eum gregem suum negligentia mea aliisque forsitan criminibus impudentibus pastoris penuria desolatam, et a tramite veritatis in pluribus exorbitatam diu permiserim, filiali etiam timore timens in hac re eum amodo offendere, ad vestre fontem discretionis recurro, ut pristinae memor existens dilectionis inter nos habitae, me filium vestrum paterno affectu spiritualiter iamdiu a vobis adoptatum, vestri munusculi consilii in hac re tueamini. Vale.

Miratus ex his Pater Radulfus, et rursus hoc verbum a Deo egressum (maxime, quia omnino constabat eundem fratrem, nec per se nec per quemlibet hominem, unquam de ipso negotio aliquo modo apud quemquam egresso, licet ejus absentiam molesto ferret; nam sicut in servitio beati praedecessoris sui Anselmi, sic et in suo assiduus esse solebat), noluit tamen regis petitioni assensum non praebere, ne videretur Dei ordinationi resistere. Quoniam igitur acceperat ipsos legatos pro eadem re, et pro aliis regem Anglorum ex parte domini sui adiutores, ipse et conventus fratrum Cantuariensium miserunt per manus illorum ipsi regi epistolae hanc:

« Henrico regi Anglorum, charo domino suo ac summo honore venerando, frater Radulfus, sanctae Cantuariensis Ecclesiae indignus sacerdos, et totus conventus ejusdem Ecclesiae, salutem, et orationes et fidelis obsequia.

« Notum facimus sublimitati vestrae Alexandrum, regem Scotorum, cum consensu cleri et populi regni sui, legatos suos ad nos misisse, et consilium cum postoribus ad opus Ecclesiae Sancti Andreae a nostra Ecclesia exoptasse. Considerantes ergo eorum justam petitionem, et, cum dilecti amoris reverentiam quam sanctae matris Ecclesiae utilitatem attendentes, laudandis desideriis prout praediximus assensum. Concessimus ergo, juxta petitionem eorum, personam Ecclesiae nostrae ab eis desideratam, Bonnum Eadmerum, quem a paucis discipulis ecclesiasticis humiliter institutum et sanctis moribus deornate ornatum ad officium sacerdotatus omnino scimus idoneum. Vestram igitur venerabilem sublimitatem suppliciter orocum deprecamur, ut vestre clementiae pia voluntate atque auctoritate, et illucum Deo digna potestate et super tam necessariis Ecclesiae Dei nego-

« Co nostrae humilitatis concessio roboretur. Omnipotens Deus sublimitatem vestram ad honorem suum et munimen Ecclesiae suae per longa tempora incolorem custodire, et post temporale regnum dignitate perennis regni sublimare dignetur.

Rescriptum regis ad haec:

« Henricus, rex Anglorum, Radulfo archiepiscopo Cantuariensi, salutem.

« Volo et concedo ut monachum illum, unde rex Scotiae te requisivit, liberum ei concedas ad consuetudinem terrae suae in episcopatu Sancti Andreae. Teste Everardo de Calna apud Rothomagum.

Post haec misit eundem fratrem, prout oportere putabat, ad regem Scotiae, scribens ipsi regi sic:

« Charo domino et amico Alexandro, Dei gratia, regi Scotorum, Radulfus archiepiscopus, salutem et orationes.

« Gratias Deo innumerales referimus, qui ad cognoscendum atque petendum quae debeatis, remotis nebulis, mentis vestrae oculos aperuit. Gratias nihilominus generalitati vestrae, qui petitionibus vestris legitimis nos vobis ex amicis amicissimos, ex familiaribus familiarissimos et junctissimos reddidistis. Licet enim ipsis petitionibus quasi oculum aut dexteram a corpore nostro avellere quaeratis, laudare tamen habeo justum desiderium vestrum, et, in quantum potero, secundum Deum illi obtemperare. Volens quidem, et si pace Dei et vestra potest dici, invitius assentior bonae vestrae voluntati, volens vero, quia Dei voluntati, quem in hoc facto praesentem atque propitium conspicio, resistere non audeo, nec cor vestrum in nos amaricare. Invitus autem, quod (quasi solus) et patris consolatione, ac revelatione assidua, et filii sapientis consilio et auxilio in infirmitate nostra ac aetate destitutor. O sapientis viri consilium (si nos eo non spoliaretis, et cum spoliatis) qui tantum virum, tam famulosum, tam Ecclesiae Dei utilem, vitam, et moribus, et litteris divinis, et, si opus fuerit, secularibus a pueritia instructum, terrae vestrae consilio praesesse, in his quae ad Deum pertinent, satagatis. Si alius ex partibus longinquis quod petitis peteret, pro certo sciat, non pateret elongari a vobis oculis nostri arcum, sed vobis nihil est secundum Deum, quod absumere velimus. Mitimus ergo ad nos personam quam petitis, et omnino liberam, ut a vobis certius discat si ad honorem Dei et sanctae matris Cantuariensis videlicet Ecclesiae spectat petitis vestrae. Causae igitur et cum consilio tractate quod agitis, quia sunt multi qui libenter sacramentum istius deturbarent, et si valerent, discordanter censerent. Proinde nostrum esset consilium ut quam citius ad nos remitteretur sacramentum, ne dilatare quod digne nos interveniat, vel quod moleretur. Salutate nos cunctis litterarum Ecclesiae nostrae vere fideles vestri, et continue ad servitium vestrum parati. In commune autem regimur ut ita nos habentis optet fratres nostros, qui in regno vestro sunt, et Deo vobis inde gratias habent et nos. Valeat.

Veniens itaque frater ipse in Scotiam, mox tertio die adventus sui illo, qui fuit dies festivitatis gloriosissimorum apostolorum Petri et Pauli, suscepit, eligente eum clero et populo terræ, et concedente rege, pontificatum sancti Andree apostoli Chenrimuntensis. Quæ res ita disponente Deo acta est ut nec virga pastorali, vel annulo a rege investitus fuerit, nec hominum ei fecerit. Lætus itaque dies habitus est, atque in laudem Dei alacriter expensus. In crastino autem rex, cum electo de consecratione illius secretius agens, et modis omnibus eum a pontifice Eboracensi consecrari exhorrens, ubi, eo docente, accepit auctoritatem Ecclesiæ Cantuariensis, ex antiquo toti Britanniae præeminere, et idcirco, ipso disponente, se Cantuariæ episcopatum benedictionem velle requirere, conturbatus animo surgens discessit ab eo. Nolebat enim Ecclesiam Cantuariensem anteferi Ecclesiæ Sancti Andree de Scotia. Vocans itaque Willhelmum monachum Sancti Edmundi qui, post Thurgodum eidem episcopatu præpositus, pene illum evacuaverat, præcepit ut more solito in episcopatu se haberet, expoliato noviter investito. Expleto autem post hæc mense integro, et his quæ supererant jam terris episcopatus funditus evacuatis, pro voto principum regni rex Alexander ipsum electum convenit, vixque ab eo obtinuit ut quod super inimicos suos exercitum ducere disponebat, virgam pastorem desuper altare, quasi de manu Domini susciperet, et ita in toto regno curæ animarum omnium, pro posse, deinceps intenderet. Post hæc ad ecclesiam Sancti Andree venit, et occurrente ei regina, susceptus a scholasticis et plebe, pontificis loco successit.

Inter hæc, eoque Thurstanus Eboracensis in transmarinis partibus morabatur, et supra memorato negotio suo viriliter insudans, ad hoc etiam regem Anglorum provocavit, quatenus et pontifici Cantuariæ semel et regi Scotorum ter scriptis mandaret, ne aut ille electum Sancti Andree consecraret, aut iste ulla ratione sacrari permitteret. Quæ res multorum animos vulneravit et in diversa distraxit, et electum, ne Christianitati corrigendæ jure pontificali intenderet, non parum debilitavit. Unde hi quibus cordi erat suis voluptatibus magis quam Dei jussionibus obtemperare roborati sunt, et quoniam suorum morum correctionem formidabant, jam securi irridebant. Quid plura? Rex ipse ad regis Anglorum jussa pavescens, ex hoc hominem minoris apud se honoris habere et sensim sua corporis imminuere. Quod ipse advertens, seque modicum, eo sibi adverso, secundum Deum in regno illius proficere certissime sciens, proposuit Cantuariam ire, et inde quid sibi potissimum in tali causa foret agendum consilium querere. Quod ut regi innotuit, dixit eum ab Ecclesia Cantuariensi penitus absolutum, nec omnino aliquid in ea participium habere, seque in vita sua consensum non præbiturum, ut episcopus Scotiæ subderetur pontifici Cantuariæ. Quibus cum ipse referret, quod

A nec pro tota Scotia abnegaret se esse monachum Cantuariensem, turbato spiritu: « Nihil, inquit, fecimus a Cantuaria petentes nobis episcopum. » Ex hoc igitur, cordis sui rancore devinctus, eundem virum in multis cepit fatigare, multis injuriis clam et palam exagitare, eum dignitate ac rerum episcopatum proventu despoliare. Non igitur cum recto oculo aspicere, non verba ejus vel etiam de Deo prolata, poterat patienter audire; quæ res vulgus latere non potuit. Rumores itaque multi exorti sunt, partes diversas in diversa trahentes. Quod electus advertens, et suum esse in talibus (ut prælibavimus) non utile esse perpendens, per internuntios mandavit ei hæc: « Quia video te non esse, ut mihi expediret, serenum erga me, nec scio quare hoc sic me promeruisse, cum certum habeatur me non multum, te offenso, in Christianitatis correctione in regno tuo profuturum, rogo ut tuo favore prosecutus, Cantuariam ire me sinas, quatenus consilium, quod mihi sit agendum, inde requiram, et benedictionem pontificalem ad honorem Dei et exaltationem regni Scotorum inde suscipiam. » Non sederunt hæc animo ejus, et petitioni illius se nequaquam assensum præbiturum asseveravit, contestans regnum Scotiæ Cantuariensi Ecclesiæ nihil subjectionis debere, et ipsum ab ea penitus immunem factum sibi datum esse. Cui cum ille hoc se eatenus nescisse responderet, præsertim cum epistola pro se ab archiepiscopo illi directa inter alia contineret eam ad hoc Scotiam destinasse ut disceret utrum petitio quam in eligendo eum suggessit, ad honorem Dei et sanctæ matris, Cantuariensis videlicet Ecclesiæ, spectaret, non ut dignitate jam quingentis annis ab ea inconcusse possessa, ipse per se in nutritum filium evacuet, indignatus novum quodlibet nova placita in isto negotio inire nescire juravit. Ad hæc ille, vocato in consilium suum Joanne episcopo Glaschoniensi, et duobus monachis Cantuariensibus quos tunc temporis secum habebat, sciscitatus est quid in tali suo negotio sibi melius decernerent fore agendum. Tunc illi regem adeuntes, et statum animi ejus super viro plenius ediscantes, quasi non ab eo, sed simpliciter a se consilii summa prodiret, intulerunt homini hæc: « Si ut filius patris in pace vivere cupis, alias eam require. Illic, dum iste regnaverit, nulla tibi et paci communio erit. Nocturnus hominem. Ipse in regno suo vult esse omnia solus, nec sustinebit ut quævis potestas sine ejus dispositione quidquam in aliquo negotio possit. Jam exacerbat est contra te, et nescit quare, nunquam tibi plene reconciliatur, etiamsi viderit quare. Quamobrem aut linquere te cuncta noveris oportere, aut perpetuo inter Scotos, eorum usus sequendo, contra animæ tuæ salutem in opprobrio vitam ducere. Quod si discedere mavis, et annulum quem a manu illius suscepisti, et baculum quem desuper altare tulisti, illi egeris restituere. Alioquin terram suam, nisi eam transvolare potueris non egredieris. » Ad hæc quanta dicta, quanta objecta sint, hinc et inde ad

alia tendentem scribere piget; post quæ omnia electus ipse, considerato ordine quo quæ penes se acta fuerunt, videlicet qualiter annulum de manu regis, acceperit qualiter episcopatu investitus fuerit, qualiter baculum desuper altare tulerit, ita brevi respondit: Annulum quidem, quem de manu illius suscepi, libens reddam, ea re quod nihil potestatis, quæ eo significatur, in illo accepi, laico scilicet dante, cui tale quid nihil attinet. Baculum autem, quem super altare, præsentibus duobus episcopis, sumpsi, ponam ubi assumpsi, et eum dispositioni Jesu Christi commendabo. Relinquere autem totum episcopatum, ea conditione, quia vis mihi infertur, acquiesco, ut eum tempore Alexandri regis non reclamem, nisi pontifex, et conventus Cantuariorum et rex Anglorum aliud mihi super his consilium dederint. In his, in pace divisi sunt, et Eadmerus, Cantuariam veniens, ab episcopo et fratribus suis læto susceptus est. Diligebatur enim ab omnibus, et qui de absentia illius fuerant mœstificati, in præsentia illius facti fuerunt vehementer exilarati. Misit autem rex in accusationem ipsius, per nuntium suum archiepiscopo epistolam unam, continentem hæc:

« Alexander, Dei gratia, rex Scotorum, Radulfo, archiepiscopo Cantuariensi, in ipso qui vita est semper vivere.

« Immensæ bonitati vestræ petitioni meæ condescendenti, personam in præsulatu Sancti Andree sublimandam mihi mittendo, animi mei affectus, benevolens, et ut justum est, obnoxius, innumerabiles gratias reddit. Sed persona in episcopatu posita, consuetudinibus terræ moribusque hominum, ut res et tempus exigebat, et ut justum et necessarium esset, condescendere noluit. Ipsa vero tandem persona, in præsentia quorundam episcoporum et comitum, proborumque terræ meæ virorum, me requisivit ut ei licentiam recedendi, et de fidelitate quam mihi fecerat, libertatem concederem, cum nullo modo remanere vellet, nisi eum in captione detinerem. Hæc audiens, ei his verbis respondi quod, si aliquas dictis vel factis injurias, ei a me illatas, et quod in aliquibus quæ ei facere debuissim me defecisse demonstraret, pro Dei amore et meo honore libentissime præsto essem emendare. Ad hæc, in præsentia omnium astantium, dixit quod nullas dictis aut factis ei injurias injeceram, nec unquam in aliqua re quam ei facere debuissim defeceram. Præterea egomet, et episcopi et consules, alique terræ meæ probi homines, ibi astantes, reverentiæ obedientiam in quibuscunque justum esset, magna animi benignitate obtulimus, et pro penuria honestæ exhibitionis reverentiæ non esse necesse ei præsulatum relinquere, cum magna admonitione retulimus, ut etiam remaneret, donec regi Angliæ et vobis nuntiasset, ut amborum consilio frui possem, obnoxie rogavimus. His auditis, mihi respondit quod nullo modo remaneret, nisi eum in captione detinerem; se enim nec utilem, nec idoneum in præsulatu

A regimine sciebat, et, si remaneret, detrimentum animæ suæ et aliorum imminere videbat. Communitandem consilio nolui eum vi retinere, petitioni suæ, quamvis invitus, acquievi, et episcopatum reddidit, et fœdus amicitie inter me et ipsum osculo confirmavit. Et hæc est rei veritas quam litteris vobis declarare volui, ne si aliud ad aures vestras perveniret crederetis. Sciat denique bonitas vestra quod vobis penitus, ut amicus fidelis, obnoxius essecupio, et consilio vestro, vestræ etiam dilecti mihi subdi desidero. Ut domino Eadmero honorem exhibeas, obnoxie postulo. Vale. »

Utrum autem in istis tanto Patri rex ipse vera, sophistica falsave mandaverit, non effugiet notitiam ejus qui consilia, commenta et deceptiones singulorum suo tempore denudabit, redditus cuique prout gesserit. Scripsit tamen ad hæc Pater Radulfus epistolam hanc:

« Alexandro illustri regi Scotorum, frater Radulfus, Cantuariensis Ecclesiæ minister, sic regnare in regno terreno ut cum Christo regnare possit in cælo.

« Gratias, quas possumus, venerabilis domine, sublimitati vestræ referimus, pro dilectionis et honoris munere, quod erga parvitatem nostram, nuntiis et litteris referentibus, vos habere dignoscimus. In quo nos procul dubio nos pro posse semper devotos habebitis, et si quid in vita nostra, Domino largiente, fructuosum inveniat, vestrum esse secure sciatis. Gratias etiam, ex bona voluntate vobis persolvimus pro susceptione charissimi filii nostri, Eadmeri videlicet electi episcopi vestri, quem secundum petitionem vestram vobis transmissum honorifice tractastis. Quem nos etiam ad partes nostras redeuntem, prout decuit tantam personam, officiose suscipientes, in adventu ipsius non mediocriter lætati sumus. Cumque secretius postea inter nos sermo versaretur, audivimus eum aliquam, a sensu litterarum vestrarum, quas prius audieramus, diversa sentire, nec omnibus antea auditis, ex toto assensum præbere. Nunc itaque quoniam in scriptis vestris aliud legimus, et aliud ab ipso fratre percepimus, consilio nobis est ut eundem filium nostrum apud nos retineamus, quousque, Domino ducente, in Angliam veniat, nisi forte aliquid aliud quod nobis faciendum sit antea mandaveritis. Cum autem, Deo donante, vobis præsentialiter loqui et rerum causas hinc inde audire poterimus, si vita et doctrina hujus amici nostri vobis et patriæ vestræ utilis esse videtur, injuncta sibi obedientia ad electionis suæ locum, si eum suscipere vultis, redire poterit. Si vero in conspectu vestro aliud placitum fuerit, nos eum, ut virum in lege Domini multipliciter instructum et omni bono operi aptum, cum magno gaudio retinebimus, et sic spem bonam in misericordia Dei habentes, ejus reditum fructuosum habebimus. Vale. »

Itaque de his ita.

Sed dum talia circa monachum Cantuariensem

geruntur in Scotia, quiddam nostris sæculis inauditum contingit in Anglia. Willhelmus enim filius regis Henrici, cujus in superioribus hujus operis nonnullis meminimus, Patrem suum a Northmaniam in Angliam regressum sequi gestiens, navem ingreditur, copiosa nobilium, militum, puerorum ac feminarum multitudine comitatus. Qui mox portum maris evecti miraque aeris serenitate freti, freto elapsi, in modico navis qua vehebantur, rupem incurrens, eversa est, et omnes qui in ea residebant, excepto rustico uno, et ipso, ut ferebatur, nec nomine digno, qui mira Dei gratia vivus evasit, marinis fluctibus sunt absorpti. Quæ res

A multorum mentes exterruit, atque turbavit, et de occultis justis Dei judiciis in admirationem concussit. Eo tamen citius sedata est in plurimorum animis hujusurbationis immanitas, quia animam regis, quem maxime hæc infortunium respiciebat, videbant virili animo se agentem, et æquitati judiciorum Dei, cui nemo resistere potest, hæc submisso gestu et voce attribuentem. In his namque se consolans, humili spiritu et ore dixit quod omnibus Christianis in cunctis eventibus suis dicendum fore intellexit, videlicet, *Sit nomen Domini benedictum in sæcula. Amen (Job 1, 21).*

LIBER SEXTUS.

Qua jocunditate et exultatione regnum Angliæ in reditu regis exhilaratum fuerit, qui temporis illius recordatur, et, me tacente, advertere poterit. Spes etenim magna magni boni multorum mentibus est inde profecta, quæ sibi promitteret levamen et auxilium a magnis malis, quorum tædio nimium antehac videbantur infecta. Verum dum fama intonuit Willhelmum, jam olim regni hæredem designatum, de medio esse sublatum, non parva bonæ spei portio periit, consideratis injustitiis, quæ in omni genere hominum illis diebus emergebant. Attamen rex legalis conjugii nexu olim solutus, ne quid ulterius inhonestum committeret, consilio Radulphi Cantuariensis pontificis et principum regni, quos omnes in Epiphania Domini sub uno Lundoniæ congregavit, decrevit sibi in uxorem Atheleidem filiam Godfredi ducis Lotharingiæ, puellam virginem, bonis moribus et decore modesti vultus decenter insignitam. Ad hujus igitur copulæ perfectionem directi nuntii sunt, qui cum his quos dux memoratus Angliam pro hoc ipso destinaverat, festinantes irent, et futuram regni dominam, ut decebat, summo cum honore adducerent. Venienti ergo illi occursum episcoporum et procerum regni Dofris, ubi appulit, grandis factus est, et inde ad curiam regis usque perducta.

Cum hæc ita administrantur conventu principum qui pro occursum reginæ factus fuerat nondum soluto, magnus sermo habitus est de discidio quod eo usque versabatur inter Radulfum archiepiscopum Cantuariensem, et Thurstanum Eboracensem. Siquidem ipse Thurstanus, prout supra descripsimus, a Calixto episcopus ordinatus, litteras ab ipso Calixto, more quo cuncta Romæ impetrantur, adeptus fuerat; quibus jubebatur, ut ipse Thurstanus episcopatu suo potiretur, aut rex anathemate, et Radulfus suspensione pontificalis officii plecteretur. Ad quod recitatae sunt sententiæ privilegiorum quæ superiori libro indidimus, et quam digne Deo hæc apostolica disponentur, intellectum est ab omnibus. Tamen ne

B præmissæ intentio pœnæ regem vel pontificem aliquatenus conturbaret, ex communi consilio permixtus est idem Thurstanus Angliam redire, et Eboracum regia via, venire. Quod et factum est ea dispositione ut nullatenus extra parochiam Eboracensem divinum officium celebraret, donec Ecclesiæ Cantuariensi de injuria, quam ei intulerat, abjurata cordis sui obstinatione, satisfaceret.

Hæc inter de reginæ maritatione, necne in regnum promotione actum est inter regni sublimiores, et in Vindlesora ipsum negotium administrari dispositum est. Ubi cum episcopus Serberiensis, quia castrum ipsum in diocesi sua consistit, officium ipsius copulæ niteretur administrari, contradictum et comprobatum ab aliis est, magis ad archiepiscopum Cantuariensem id pertinere, ea ratione quod rex et regina speciales ac domestici parochiani sunt ipsius, nec diocesem cujusvis episcopi ei posse præripere quod sui juris dignoscitur esse, cum tota terra, lege primatus, Cantuariæ parochia sua sit, et omnes episcopi totius insulæ parochias quas habent non nisi ab ipso et per ipsum habeant. Sedata igitur in his controversia est. Itaque quoniam Radulfus archiepiscopus, corporis debilitate gravatus, ministerium ipsum opportune exsequi nequibat, injunxit illud episcopo Wintoniensi ne, si episcopus Serberiensis illud administraret, insuper venturis temporibus aliquis tale quid ex suæ Parochiæ auctoritate quam ex Cantuariensis episcopi obedientia, sibi vindicaret. In crastino autem expletionis officii hujus, dum in reginam ipsa puella benedici debuisset, et jam dicto introitu missæ Pater Radulfus ipsum officium celebraturus sacris altaribus astitisset, advertit regem in solio suo sedere coronatum, et admiratus est sciens regni coronam se illi non imposuisse, nec illam ab alio positam, se præsentem, jure ferre debuisse. Divertit igitur infulatus, et sui patriarchatus stola redimitus, ab altari, et ad regem accedens, eo sibi suppliciter assurgente, sciscitatus est quisnam capiti ejus coronam imposuisset; ad

quod ille demisso vultu, se non magnam curam inde accepisse, et ideo memorie id elapsam modesta voce respondit. Quicumque, ait, illam posuit, non id utique jure fecit, nec quoad capiti tuo hoc modo inaderit, propositi negotii exsecutor non existam. Cui rex: Si non jure, ut asseris, imposita est, fac quod juste faciendum fore cognoscis, me contradicteorem in nullo habebis. Pontifex igitur, elevatis manibus, sustulit coronam de capite ejus, ipso dissolvante ansulam qua sub mento innodata erat, ne capite insidens vacillaret. Quod si qui circumstabant intuitus, omnes elata voce pontificem parcere, et regio capiti coronam remittere petiverunt. Acquiescit illi, et mox juxta regem coronatum stans, *Gloria in excelsis Deo*, ad inceptum officium missæ inchoavit, choroque sequentia canente, altario representatur. Regina itaque in regnum consecrata est, et dies festus et hilaris omni populo qui confluerat habitus est.

Post hæc archiepiscopus cum rege Abendoniam veniens sacrauit Robertum, qui ipsi domino regi, in cura panum et potus strenue ministrare solebat, ad episcopatum Cantuariensis seu Conventuariensis Ecclesiæ, accepta prius ab eo professione, qua se, ex antiquo more, devovit fore subiectum et obedientem sanctæ matri Ecclesiæ Cantuariensi, et pontificibus ejus. Sacrauit autem in Idus Martii, assistentibus et cooperantibus huic sacramento, Willhelmo Wentano episcopo, Willhelmo Exoniensi, Urbano et Bernardo episcopis Walensibus.

Dum hæc isto ordine in Anglia disponuntur, famæ certitudo illuc usque perlata est papam Calixtum, viribus undique collectis, supra memoratum Mauricium, cognomento Burdinum, quem vocatum Gregorium sede apostolica imperator cum suis factoribus papam constituerat, cepisse, eumque suis omnibus spoliatum monasterio, ut monachus esset, contumeliose intrusisse. Quo facto ipse apostolici culminis securitate potius, libera auctoritate, qua Romanum pontificem niti æquum esse probatur, quaquaversum per legatos suos utebatur. De quorum numero quidam, Petrus nomine, Romanus genere, monachus Cluniacensis professione, venit in Galliam, missus ab ipso pontifice functus, ut ferebatur, legatione Galliarum ac totius Britanniarum, Hiberniarum quoque, et Orcadarum insularum. Supercreverat autem fama istius famam omnium, ante eum in has partes a Romana sede destinatum, et abbates, ac nonnulli alii viri videlicet honorati, ejus adventum Angliæ præconaturi, ab eo præmittebantur. Erat enim filius Petri præclarissimi, ac potentissimi principis Romanorum, ejus fides et actio magni consilii et fortitudinis esse solebat iis qui in sede apostolica canonice constituti Patres orbis habebantur. Attonita igitur tota terra in expectatione quasi tanti adventus, direxit rex Henricus Bernardum episcopum Sancti David de Wallis, et Joannem filium patris sui clericum trans mare, ubi eoque idem Petrus morabatur, regis Anglorum de introitu suo

A in Angliam voluntatem insumque opperient, quatenus illum ad se perducerent. Quibus etiam ipse rex, prudenti usus consilio, injunxit quatenus licet ejus ita disponent ut post ingressum Angliæ nec ecclesias, nec monasteria quolibet ad se tendens hospitandi gratia ingrederetur, nec aliunde quam de suis victus necessaria ei ministrarentur. Perlocutus igitur ad regem digne ab eo susceptus est. Et exposita sui adventus causa, rex, obtenta expeditione, in qua tunc erat (nam super Walenses ea tempestate exercitum duxerat), dixit se tanto negotio operam tunc quidem dare non posse, cum legatione illius stabilem auctoritatem non nisi per convenientiam episcoporum, abbatum, et procerum, ac totius regni conventum roborari posse constaret. Super hæc sibi patrias consuetudines ab apostolicâ sede concessas, nequaquam se æquanimiter amissurum fore testabatur (in quibus hæc, et de maximis una erat, quæ regnum Angliæ liberum ab omni legati ditione constituerat) donec ipse vitæ præsentis superesset. His horumque similibus regali facundia magnifice honoratus, omni modo [*al. nullo modo*] se illi quidquam antiquæ dignitatis derogaturum, imo ut dignitatis ipsius gloria undequaque augmentaretur, spondit plena fide elaboraturum. Pax itaque firma inter eos firmata est, et qui legati officii, fungi in tota Britannia venerat, immunis ab omni officio tali, cum ingenti pompa, via qua venerat extra Angliam a rege missus est. Doctis itaque transfreturus, Cantuariæ hortatu regis et archiepiscopi magnifice a fratribus susceptus est, et inter eos triduo cum jucunditate conversatus. In quo temporis spatio querimonia apud eum deposita est pro gravi injuria qua papa Calixtus Ecclesiam Cantuariensem in causa Thurstanus Eboracensis humiliare non veritus est, et suis litteris eandem humiliationem omnia omnis justitiæ consideratione, roborare. Quæ ipse levi vultu ac miti mente suscipiens, privilegia ab antiquis Patribus olim a Romana sede possessa ostendi sibi postulavit, et si rata esse probarentur, quæ noviter instituta erant, se promisit elaboraturum ut in nihilo redigerentur. Prudentum igitur ratione virorum probatum est bullas antiquitus chartas incendio, quod totam ecclesiam novum transitus quinquaginta annis omnino consumpsit esse consumptas, paucis illarum in antiquis schedulis, seu veteribus libris quoquo modo raptim transcriptis atque retentis, quarum veritas, et Romani stilo eloqui et auctoritate, jam per quadricentes et eo amplius annos ab ipsa Ecclesia inconcussa possessa declaratur. Quibus ille perspectis atque perpensis testatus etiam ipse est Ecclesiam Cantuariensem grave nimis et immoderatum præjudicium esse perpessam, et quatenus hoc velocius corrigeretur se modis omnibus opem adhibiturum pollicitus est. Post hæc Angliam egreditur, prospero cursu procellosum mare erectus.

His ita variantibus, supra designatus episcopus Scotiæ, Cantuariæ continue debebat, sicut olim

priusquam in pontificatus electus esset, facere solebat. Conventum monachorum non facile deserens, sed more aliorum sese in omnibus habens. Transiit in istis annis, integer et senis. Venientes interea Cantuariam diversi episcopi, abbaes, et quique nobiles, qui hominem ex cohabitatione Patris Anselmi quondam notum habebant, de negotio illius percontabantur. Et ordinem rei edocti, eum Ecclesiam quam canonicè electus regendam susceperat, nulla ratione juxta scita canonum indemnatum dimittere posse concordì sententia asseruerunt, licet consecratus non fuerit, electionem videlicet quodammodo consecrationi præstare contestantes. Usus igitur illorum et quorundam aliorum consilio, necne beati Patris sui Anselmi, cujus beata conversatio eum in multis olim informaverat, exemplo provocatus, qui olim ab Anglia æque, ut ipse a Scotia, pro simili causa pari ordine pulsus fuerat, sicut longe superius habita mentio est, regi Scotorum epistolam, quam ecce subscribimus, scriptam direxit :

« Alexandro illustri regi Scotorum, Eadmerus, quondam electus episcopus Scotiæ, salutem et servitium.

« Pro benigna voluntate, quam se erga me vestra excellentia olim habuisse monstrare dignata est, gratias, quas possum, vobis exsolvo. Et quidem benignitatis vestræ non meritorum meorum fuisse non nescio, quod prætermisissimis innumeris, quos et vitæ probitas, et sapientiæ atque prudentiæ illustrabat auctoritas, me in episcopatum elegistis, et regno vestro, in iis quæ Dei sunt, præesse voluistis. Reddat vobis omnipotens Deus pro tam bona voluntate illud præmium quod bona voluntas meretur apud eum. Et hoc utique orat quotidie et desiderat anima mea. Quod autem res aliam, quam propositi communis tenor existerit, eventum sortita est, Dei dispositioni, quam penetrare vel subterfugere nemo potest, ascribendum fore non dubito. Quid tamen ex discessu meo a pontificatu didicerim, si facultas mihi daretur secretius vobis loquendi, sanctæ fidei vestræ notificarem. Licet enim corpore a vobis discesserim, noveritis tamen pro certo quod fidem, quam vobis debeo, Deo juvante, non violabo. Unde vestrum et regni honorem, in quibuscunque potero, si non spreveritis, fideliter quæram, ipso teste, qui conscientia meæ solus et verus inspector est. Nec hæc dico quod multum desiderem in regno vestro episcopari, sed tamen mallem dignitatem terræ vestræ augeri quam minorari. Præterea noverit beatitudo vestra quod omnes qui audiunt qualiter electus, susceptus, et pontificatu saisis, et loco pontificis substitutus fui, una sententia asserunt, nec me jure potuisse episcopatum dimittere, nec alium me vivente juxta legem Domini substitui posse. Nec enim vir uxorem suam, aut uxor virum, ut alii nubat, dimittere regulariter potest. Sed fortasse dicitis : *Tu dimisisti.* Dimisi quidem, sed, quod cum pace vestra dicatur, illata vi, cui contraire nequivi. Cum enim perpes discordia, et interminabile

PATROL. CLIX.

A inimicitia mihi ex vestra parte per eos quos vobis familiares esse sciebam, intenderentur, nisi episcopatu funditus cederem, et his vester habitus circa me, et dissaisitio, qua me his rebus ad pontificatum pertinentibus, sine lege et iudicio spoliasti, attestarentur, necessario dimisi quod ablatum retinere non potui. Sed de istis epistolari brevitate disquiri commode non valet. Quamobrem, omisissis istis, breviter suggero quia si in pace vestra permittitis, et opem (ut vestram regalem sublimitatem decet) ferre volueritis, ut ad vos honorifice redeam ad explendum apud vos servitium Dei et vestrum, secundum voluntatem Dei conabor iter aggredi, et in omnibus voluntati vestræ parere, nisi, quod absit, videatur voluntati Dei resistere. Quod si amplecti minime vultis, ultra non possum. Deo causam Ecclesiæ sue committo. Ipse videat, ipse dispenset, ipse, quod quisque meretur, in hoc suo negotio cuique reddat. Ego liberavi, ut aestimo, animam meam; ego, uti debui, coram eo exposui causam meam, paratus in omnibus sequi voluntatem suam. Ne tamen puteis me in aliquo velle quiddam derogare libertati vel dignitati regni Scotorum, secum vos esse volo, quia quod a me petistis, et ego tunc quidem acquiescere nolui, aestimans aliud quam secundum quod postmodum didici, aestimare debebam, de rege scilicet Anglorum, de pontifice Cantuariorum, et de benedictione sacerdotali, hucusque persistitis in sententia vestra, me amplius contradictorem non habetis, nec illa mea servitio Dei et amore vestro, quin quod volueritis faciam, ullo modo divellent, tantummodo alia quæ pontificis Sancti Andree juri competunt, mihi liceat cum vestra bona voluntate administrare. Hæc olim vobis insinuassem; sed quia rumor quaque discurrebat vos in Angliam, postposita omni ambiguitate, tunc vel tunc, aut certe tunc venturum, scribere distuli, quod magis optabam secreto vobis affatu declarare. Sive igitur ista suscipiatis, sive aliori consilio postponatis, ego, quod mea refert, para et simplici conscientia feci, ipso cuncta inspiciente et examinante, qui novit quid cuique redditurus æquo moderamine sit. Quoniam ergo in manu ejus sunt etiam corda omnium regum, inimo corde rogo ut ipse cor vestrum, et actus vestros, ad se sua gratia dirigat, quatenus et Ecclesia sua, quæ in regno vestro peregrinatur, vestra ope in sancta conversatione de die in diem proficiat, et animæ vestræ post hanc vitam beatitudinis æternæ merces exinde proveniat. Amen. Quid de istis excellentiæ vestræ placeat, benigne, quæso, mihi fideli vestro litteris suis notificare dignetur. Vale.

Misit etiam, ipsis diebus, Radulphus archiepiscopus et fratres Ecclesiæ Cantuariensis epistolam ipsi regi, hæc inter alia continentem.

« Alexandro illustri regi Scotorum, Radulphus Cantuariensis Ecclesiæ minister, et fratrum conventus Domino Christo in ea deserviens; per illum

in terra regnare, cui famulatur omnis militia cœlestis.

Novit prudentia vestra, clarissime domine, quanto tempore sedes episcopalis, quæ in patria vestra præcipua habetur, suo caruerit pastore, quæ procul dubio quanto fuerit suo destituta vigore, tanto deterius subditorum ruina inde proveniet. Unde hortamur serenitatem vestram, quam divina propitiatio inter alios reges ita absque notabili reprehensione hucusque honoravit ut ab omnibus laudabilis habeatur, quatenus tanto religionis detrimento finem dantes, pastorem quem vos canonice elegistis, et nos legaliter ad vos misimus, ad sedem suam, ex bona voluntate vestra, revocetis. Et cum nec in vobis, nec in ipso culpa pateat, quare hoc digne fieri non debeat, ex Patrum auctoritate, non intelligimus qualiter, isto vivente, alium memorata Ecclesia vestra possit sortiri episcopum; quia sponsa Dei (suo superstita), ne fiat adultera, nisi legale omnem contemnit maritum. Quapropter quomodocumque hactenus hoc dilatum fuerit, virum, sicut

A speramus, vobis utilem, et in lege Dei a pueritia nobiliter instructum, in primum dilectionis vestra gradum, et in officium sibi injunctum pro vestra gloria revocate. Deus pacis et dilectionis, a quo omne bonum consilium procedit, sit semper vobiscum. Quid vobis videatur de his quæ vobis mandamus, nobis precamur rescribi facite. Valeat dilectio vestra, cum domina regina uxore vestra, et cum omnibus qui ea quæ justa sunt, volunt, et vos diligunt gloriose domine, et honorandæ sanctæ matris Ecclesiæ filii. Amen.

Eodem anno, qui fuit annus ab Incarnatione Domini millesimus centesimus vicesimus secundus, et ex quo ab episcopatu Rossensi in patriarchatum Cantuariensem translatus est annus nonus, defunctus est B Canuarie, in Metropoli sede, Radulphus archiepiscopus xiii Kal. Novembris, presentibus filiis suis glorioso scilicet agnate monachorum ejusdem loci, et tertio die ab hinc in medio aule majoris ecclesiæ decenter sepultus.

JOANNIS SELDENI

IN

EADMERI HISTORIAM NOVORUM

NOTÆ.

(1) Qui non primo fuerit homo regis et de manu eius episcopatus vel abbatie investituram. Obtinebat vero illo superiore mos solennis, atque ante Northmannorum etiam adventum hic usitatissimus, ut majorum gentium antistites sacri, episcopi nimirum et cœnobiarclia (qui saltem in clientela regia) a sacerdotibus Ecclesiarum corporibus electi, quin sæpius etiam, spretis omnino corporum sacrorum suffragiis, in aula designati, annuli et baculi pastoralis sive pedi traditione, in dignitatis possessionem a regibus nostris, jure avito iuribus, mitterentur. In Glastoniensis cœnobii privilegiis, apud G. Malmesburiensem De gestis regum lib. II, cap. 8, rex Edgarus monachis electionem sui abbatis perpetuo manere censet, sibi vero suisque heredibus, tribuendi fratri electo pastorem baculum, potestatem, retinuit. Atqui idem auctor alibi electionem præsulum et abbatum tempore Anglorum penes clericos et monachos fuisse scribit, uti videre est in libro ejus in De gestis pontificum, ubi de Edmundo episcopo Lindisfarneensi agit. Verum ceterioribus ævi Saxonici annis, sive regum tantummodo gratia sive aulicarum partium studiis, sacri hujusmodi honores delati, et neglecto prorsus suffragiorum jure, eodem ritu donati. De ea re luculentissimum præbuit testimonium Ingulphus, abbas Crowlandensis, qui Guillelmo I coetaneus. A multis, inquit, annis retroactis, nulla electio prælatorum erat mere libera et canonica. Sed omnes dignitates tam episcoporum quam abbatum per annulum et baculum regis curia pro sua complacencia conferebat. Egregium porro ritus hujusce adjicit exemplum de vulgato cœnobiarclia Wegelandensi in Crowlandensem ita creato ab Edwardo Confessore; unde liquet etiam solemne fuisse, de-

C mortuo antistite, baculum illud pastorale (puto et annulum) a destinato ad hanc rem sacri corporis nuntio, regi, qui suo arbitratu subrogandum antistitem eo insigniret, exhiberi. Gervasius etiam Dornberensis in declamatione, seu, ut vocat ipse, imaginatione, ms. contra Robertum abbatem Sancti Augustini Cantuariensis; Lanfrancus, inquit, petiti regem (Guillelmum nempe I) ut sibi donatantiam abbatie (Sancti Augustini scilicet) concederet sicut omnes predecessores suos consuevit habuisse. Ille, audit rex et dixit se velle omnes baculos pastores Anglie in manu tenere. Annales item Lichfeldensis Ecclesiæ mss.: Usque ad illa tempora (de Henrico I vero verba sunt) reges conferebant omnes episcopatus in Anglia per investituram annuli et baculi; complura ejusmodi passim occurrunt. Quam controversa res esset, fusius patet ex auctore hoc nostro atque aliis qui ejusdem sæculi res narrant. Ceterum utcumque hujusmodi juri renuntiatum fuerit ab Henrico I (ita enim scribunt), in aliquo tamen usu diu postea durasse videtur. Quod elicere fas est ex Joannis regis diplomate, quo baculi pastoralis, in cœnobiarclia Nuteleiensis designando, tradendi jus Guillelmo marescallo Pembrochiæ comiti transiit. Idem, ni fallor, concessit quod jus patronatus cœnobii jurisconsulti postea nominabant, verum et ipsa diplomatis verba descripta ex talibus regis, quas chartas vocant, anni II Joannis regis, membran. 26, num. 118.

Joannes, Dei gratia, etc. Sciatis nos propter amorem quem erga dilectum et fidelem nostrum Guillelmum marescallum comitem Pembrochiæ habemus, et propter bonum et fidelem servitium quod ipse vobis fecit, dedisse et concessisse, et hac charta

nostra confirmasse ei et heredibus suis donationem baculi pastoralis abbatiae de Nutelega quae est in feodo suo, habendam et tenendam in perpetuum cum omnibus rebus et libertatibus et liberis consuetudinibus ad donationem baculi pastoralis pertinentibus. Quare volumus et firmiter praecipimus quod praedictus Willielmus marescallus, et haeredes sui post eum, habeant et teneant de nobis et haeredibus nostris praedictam donationem baculi pastoralis bene, et in pace, libere, integre, plenarie, et honorifice, cum omnibus libertatibus et liberis consuetudinibus suis. Testibus R. Com. Mellent. et R. com. Cestr., R. com. Leic. Dat. per manum S. Wellen. archidiacon. apud Regulam xvi die Augusti, anno regni nostri secundo.

Neque apud Anglos viguit duntaxat hic mos. Frequens idem ipse reperitur tam in imperio Romano, tum in Galliarum regno, alibi; qua de re, praeter Othonem Frisingensem, Sigefertum atque alios quamplurimos historicos veteres, eos maxime qui res Henrici imperatoris IV, et ejusdem nominis I regis Anglorum conscripsere, consulendi imprimis sunt Sigonius De regno Italiae lib. iv, 9, 10 et 11, Baronius tom. II Ann. m. lxxvii, et postea saepius, Cherubinus de Nursia in Bullarii tom. I, pag. 16 et 17; Binius Concil. tom. III, part. II in Urbano, Calisto et Paschali secundis, Renatus Choppinus De dominio Franciae lib. II, tit. I, § 6 et seqq., et De sacra politica lib. I, tit. 7, § 22 et 23, cum eis quae obiter de hac re leguntur apud Ivonem Carnotensem in epistolis, Gosfridum Vindocinensem in opusculis et epistolis, atque in Cujacio ad lib. II De feudis, tit. 5, qui, *episcopatus*, inquit, *imo et omnia feuda antiquo more Gallico per anulum et virgam, quod dicebatur par rai et par baston, conferebantur, rai pro anulo, ut hodie Germanis reing.* Quod etiam plane Anglicanum est *ring*. Adde, si placet, Gratian. dist. 65, c. 22, *Adrianus*. Plura de hoc jure adnotata habes in serenissimi regis paranesi ad principes Christianos. Id ipsum, quantum saltem ad pedi traditionem spectat, dicendum de imperio Orientis, quod luculenter ostendunt et Georgius Phranzes in Chronici Constantinopolitani lib. III, c. 19, et Malaxus Peloponesius in Historia patriarcharum. Cum enim electo in patriarcham Gemadiao Scholario, Muhamedes II, Turcarum imperator, super ritus in creando patriarcha adhiberi solitos, sacros Urbis ordines rogabat, responsum est, *ἐπειδὴ τοῦ ὁ βασιλεὺς* (ita se habent barbara recentioris Graeciae vocabula) *με τὸ χεῖρ τοῦ τὸ δεκανίκου, καὶ ἐξῆν ἔλαθεν ὁ σουλτάνος με τὸ χεῖρ τοῦ τὸ δεκανίκου, καὶ τὸ ἔδοκεν εἰς τὸ χεῖρ τοῦ πατριάρχου*, hoc est, *Dare solebat imperator in patriarcha manus scipionem seu pedum* (quod *δεκανίκου* hic et interdum *πατριάρχου* *δεκανίκου* vocatur) atque ita accepit manu sua imperator pedum, et in patriarcha manus tradidit. Sed videsis eundem Malaxum in Hieremia patriarcha. Ad vetustius illud apud majores nostros investiturarum, ut vocabant, jus spectat id quod habetur in Edwardi regis III litteris, ad Romanum pontificem et purpuratorum collegium datis, quibus juri sibi a majoribus transmissio adversari merito asserebat quod episcopum aliquem in Anglia electum Romanus pontifex sacris solemnibus in dignitate prius, etiam tunc temporis, firmaret quam regius accederet electioni assensus. Nam *progenitores*, inquit, *nostri qui dudum fundarunt et dotarunt Ecclesiam, singulas cathedrales ecclesias regni nostri vacantes olim libere contulerunt regio jure suo* (quod ipsum vetustum investiturae jus) *sed postmodum, ad supplicationem cleri ac reverentiam et rogatum summi pontificis qui tunc universali praesidebat Ecclesiae, concessit dominus rex Anglia qui tunc erat capitulis Ecclesiarum cathedralium, quod cedente vel decedente loci pontifice, sacrorum corporum votis alius esset designandus, qui tamen necessario solemnem regis assensum, tametsi non investiturae formulam quam*

A diximus, expectaret. Exstant litterae illae in tabulis Romanis anni ix et x, Ed. III, num. 3 et 4. Decessorem autem, quem intelligit, puto, hic Edwardus, est Joannes rex, de quo vide, si placet, Matthaeum Paris, pag. 342. edit. Londinensis. Recentiora quae hanc rem attinent consulto praetermittimus.

(2) *Exceptis duobus episcopis, Erneste videlicet atque Gundulpho*. Nam antistitem Rossensem subrogandorum jus erat olim penes archiepiscopos Cantuarienses, quod singulare privilegium (jure enim communi, episcopatum patronus, apud nos, duntaxat rex semper habitus est), passim occurrit in vetustis Cantuariensis Ecclesiae tabulis, et videsis Joscelinum antiquae Ecclesiae Britannicae in Vita Chicheleii, et Chart. 15 reg. Joan. membr. 6, et Dors. 5, in Archivo Regio. et Bracton. lib. v De Exceptionibus, cap. 4, § 8. In codice item cœnobii Dunstaplenensis ms. legimus: *Anno 1182 Walterus Rossensis episcopus obiit, cui Gualerannus archidiaconus substituitur, qui per textum Evangelii de manu archiepiscopi* (Richardi nimirum, qui sub Henrico II rege praefuit) *spiritualem causam episcopatus: per anulum autem, regalia possessionem accepit*. Laudavensis item Ecclesiae patronus olim comes erat Gloecstriae, quod occurrit in eod. vet. ms. in archivo fiscali diplomatum, scilicet pontificiorum, p. 166, atque alibi non semel. Sodorensis etiam episcopi in Mannia patronus habetur hodie Berbiensis comes, utpote, jure avito, insulae dominus.

(3) *Deo sacrisque canonibus contrarium*. Veteres quos hic intelligit canones sunt, puto, canon. 51 ex his qui apostolis tribuntur, et oecumenica septuaginta synodi, quae Nicea habitata est, canon. 5, praeter alios superioris aevi apud Gratianum reperiis dist. 93; concilii Romani sub Gregorio VII canonem 5; synodi Antiochena canonem 25, cum causae xvi quæst. 7, cap. 16. Alii sunt recentiores de quibus mox obiter. At vero utrumque canonibus praecis adeo cautum fuerit, ne principes episcopos aut instituerent, aut designarent, aut designatos se electos in digni aitis possessionem mitterent, in utroque tamen imperio, tum Occidentis tum Orientis, Caesareum jus, uti Anglorum, Gallorum item, aliorum regnorum, sive sanctiones sive mores adversabantur; et antistites sacrae regibus instituti occurrunt frequentissimi. De Occidente atque aliis regnis, satis id notum est, ex his locis quae supra adnotantur de investiturarum ritu. Et de Oriente, Theodorus Balsamon, patriarcha Antiochenus, juris peritissimus, ad synodi Carthaginiensis canon. 16: *ὁ βασιλεὺς*, inquit, *ἐπ' ἀδυναμίαν ἔχει ἐπισκοπὴν εἰς μητρόπολιν ἄγειν, καὶ ἀποξενῶν ἐκ τῶν οἰκίων μητροπόλεων, ὡς αὐτῶς ἐνορίας ἀρχιερέων διατεῖν, καὶ ἐκ νέου ἐπισκόπους καὶ μητροπολίτας καθιστάν, id est, Imperatori competit jus, episcopatum in metropolim mutare, et a propria metropoli alienare, quod et dioceses pontificum disternare, atque de novo episcopos et metropolitans constituere. Eundem item Theodorum videsis ad can. 4 concilii Chalcedonensis.*

(4) *Wentanus episcopus*. Wintoniensis nempe. Wintonia enim Ptolemaeo et Antonino, Venta dicitur Belgarum, hodieque *Caer-gwent* Cambro-Britannis; unde Wentanus et Wentanus saepius apud vetustiores monachos et depravate pro eodem *Wentanus* in codicibus impressis Guil. Malmesburienensis De gest. pontificum, lib. I, p. 117 b, c. lll. Londin.

(5) *Quae usque in quadraginta octo tempore regis Edgari. novae surrexerant*. Eximus enim cœnobiorum et instaurator et auctor Edgarius rex, atque ad Dunstani hortatui formatus, eorum qui vitae solitarie nomina dederant, amanissimus etiam, presbyterorum sive clericorum aliorum cœtibz minimum infensus. Consulto praetermittens quicquid apud editos historicos de ea re legitur, hanc intempestive hic adnoto *Institutiones* ab eodem rege promulgatas quae monasticae per totam Angliam (civitibus tunc temporis reparatae sive solitariae, utri-

usque sexus, Benedictinis, vivendi normam prae-
bant. Atque earum sane etiamnum exstat exemplar
reustissimum tum Saxonice tum Latine caracte-
ribus perspicuis exaratum, quod fideliter exscri-
ptum, utroque etiam idiomate, exhibere hic visum
est; neque alia forma quam in ipso exemplari repe-
ritur, ubi verbum verbo redditur, atque ita, puto,
ut non tam propriam idiomatis Saxonici syntaxis et
ordinem, quam singulorum vocabulorum significa-
tione[m] indicaret.

*Prohemium regularis concordiae Anglicae notionis
monachorum sanctimonialiumque orditur.*

Sewuldr falla witudlice Crister gefultu-

Gloriosus etenim Eadgar Christi opitu-
nugend[is] gyfe. Englesca and oðra theoda within-
lante grata, Anglorum caterorumque gentium in-
nan embhwirft Brittoniscer Iglades waningendra Cing-
ra ambithum Brittonia Insula degentium rex
aethelboren. fram ongimend[is] his cyldhades ylle
egregius, ab ineunte sua pueritia aetate
theatlthe. swaswa sed gewunath yld. myslicumbru-
licet, ut ipsa solet aetas, diversis ute-
ce theawum, and swatheath gesitye midgodeand[re]
retur moribus, utamen respectu divino
aethrinen. Abbude sumon georufullum mynegiendum
attactus, Abbate quodam assiduo monentia
and Cyneliche thier geleafan weg geswuteligen-
ae Regiam Catholica fidei riam demonst[ra]-
runt, ongann mærllice God ondrædan. Insula and
te, cepit magnopere Deum timere, diligere ac
wurthian; Semendum liliun vel ætweaga geleafan
venerari. Radiante paulatim fidei
spearean, ydelnysses mid slæwthe adiligod acwune.
acutilla, ne otiositatis corpore explosa delitesceret.
Mi i hwilcum haligra worca geirungum un hatne
Quibus sanctorum opera meritis in fercidum
falsfredmednysses wylm beon on ælet he mihte. georn-
perfectionis ardorem accendi valeret, studi-
fultice asmeagian eaful he on gann; Asundenum
ae percunctari sollicitus corp[us].

*Cumperu
gewistlice, the tha halgan Minsira, on misleumilys
etenim, quod sacra Canobia, aeterna sui
cyacricer strowum. tororene and fornean Drithies
regimins lucis, strua ac pene Domini
ure Hælendes Cristes theowdon forketene gymelca-
næstri Jhesu Chisti seruitio destituta negligen-
lice attredon. Thrities nu bryd mid gyfe. mid
ter tubereceat, Domini compunctus gratia, cum
micelre modes blisse efstende aghwara stowa
magna animi alacritate festinando ubiqueque locorum
geryscul ce geendstalde, and mætrael dūm gyne-
decimatio[n]e rastanræd, ejectione[m] negen-
leasra Preusta liliun. na that an Moneras, ac-
tium Clericorum apocritis, non solum Monachos, re-
ceat Myneccyn eac. Enderum and modlirum ge-
ram Sanctimonialia etiam, Patribus Mairidaspere-
setum, to Godes theowdome aghwar geond swa
atcatis, ad Dei famulatum utique per huius-
mycele his rices rymthe estallice he geseve
tum sui regni ampiculatum denat. some conati ac,
and mid godum callum gegondenun bære
ionique omnia incipiens gratulabundus
he gewelagode. Cyneliche witudlice gebrocon the-
dicitur. Regni utique iuncta af-
wungo, swaswa Hyda Hyde carful tram rea-
fice, totum Pasorum Pastor (a) sollicitus a ra-
būm ortywtæ geaglum. swilce gymecudun wal-
bida perspicuum cordis, ut luciditas. Lapa-
ta gomm rei hwarum. tha secap. the Thrities
tum vicius; Oca pias Domini
hægelend[is] gyfe. georufull he gegadernde beweri-
torperu grata, studium collegit manien-
geode he genende; and hys genecceat
ea erpuit; coniungit tum Afriche*

A myneryna mynstrelusan swa mearges mid gewa-
sanctimonialium mandras ut imparidi mo-
nan Hyrdes heo bewerude. swithwærellice he be-
re Custodia defenderet, cautissime præce-
head, that thitudlice wæpman wæpmanun wil-
pit; ut videlicet Mus Maribus, Fæmi-
mann wifmannum buton ænigre wenan twy-
na Fæminis, sine ullo sus icionis scra-
nunge geheolpe. Regulari itaque Sancti Pa-
pulo subveniret. Regulari itaque Sancti Pa-
der richtinge wurthlice onfangeare. ge-
tris Benedicti norma honestissime suscepta, tam
Abbudas swithe menega ge eac Abbudissan. mid
Abbatas perplurimū quam Abbatissæ, cuu
him undertheodum gebrotara and systra gesecey-
sibi subjectis Fratrum Sororumque colle-
pum. halgena liliun fotswathu mid anun geleafan,
gis sanctorum sequi resigia una fide,
na swa theath mid anum theawes gewunan. to-
non tamen uno consuetudinis usu, cer-
gelices mid mycelre bygdan geblyssunge. Mid
tutim cum magna (b) studuerint hilaritate. To-
wilcum witudlice and thus mycelum bigenlge thas
li igitur ac iuncto statio præ-
forsæda Cyneg mærllice geglode. digla gef-
satu. Rex magnopere delectatus, arcana quæ-
wilce mid georufulte care smeagende. synothlice
que diligenti cura examinans, Synodale
gemot æt wintan exceatre beon gedende. and that
Concilium Wintonie fieri decerneret, illucque
word mynegemillice and gesibsum on bordselle hlu-
verba exhortatoria ac pacifica p[re]fatio luca-
torlice awritene swithe eadmod he æstide, and
lentissime caratata humilitatis destinarit. ena-
ealle Cristes on bryd mid gyfe. hysynegode. that
eosque Christi compunctus gratia, monuit, at
hi esenthwære midgelicum theawas gewunan.
concordes æquali consuetudinis usu,
haligas and acos geefenlende fædras. regulice
sanctos probatosque imitando Patres, regularia
beoda mid festum georhances ancan gehealdende
præcepta tenaci mentis anchora serranda
uale hwan twyieende ungethwæstun. thana
unle modo dissentiendo discordarent; ne
tingelic and mislic anes regules and anes Ethelesge-
timur ac rarius unius regula ac uiais Patriæ o-
wuna bysmortlice tale halgre drohtunga uia-
na protrae rituperium anctæ conversationi
igtrub e; Thies leah yllstau Cyneg mid smeage
rogaret. Unes, reverentiam Regis angli
myrunga gastlice on bride na that an Bisco-
moma apertanlitter compuncti non tantum Episco-
pes. ac eac swilce Abbudas and Abbatissan thet
p[er], verum etiam Abbatas et Abbatissæ quid
swilce and swa m[er]it hoc bige carmone hwarit
laleum et tantum mætræat habere Du-
r. aw. ut wastrechum to roderum handum olirele
ctorem, crucia ad oðra palmis, inmentat

D leah siltendun thancas. wil lrengenes georocen
celsi thron græta, rot computes referte
lyna yllo. wuna sora hys læsum mid calre
non dimulerant. Nam illic ejus imperia. to-
modes smeage blithlice hysungende. and haliges
nupta contemne alacriter utemperant, sanctique
calidres ures. Lata mal than thare Ead-
Pactum nostri Gr. per documenta quibus Beatus An-
gan mynna he bygle that na that an roun-
gatum monere statuit, ut non solum Roma-
niseri i: eac swile franciscra wyrthlice Cyreca
ne, verum etiam Galliarum sanctas Ecclesiastan
gewunan. hwar Engla Cyreca. gewithgean he
sara, rati Anglorum Ecclesian, æcerwode ead-
geseste. wyrthgeode. begitlpedum Flucium Mono-
astaret, recitantes, acclia Florentis

(a) Cuius hic locus (atque ex ipso exemplari quo
nos utimur) a V. C. Isaac Cakabian opuscula

dedicavit exercitibus Britannis prædix.
obj. sinuatum.

cum thæs Eadigan and eac thæs healian
Beati Benedicti necnon *præcipui*
 mynstres thæt brynum ys genæmnef naman.
Cœnobii quod *celebri* Gent. nuncupatur vocabulo.
 Munecum, aghwylce of wurthum hyra theawum
Monachi, quæque ex dignis eorum moribus
 wurthfulle gegadriende. swa swa heon Hænigeanib
 honesta coligente, uti apes favum
 teares mid mislicum felda blosanum on aune hyfe,
 nectaris diversis pratorum floribus in uno alveario.
 swa thas theawa gewunan to lyfes wyrthnyse
 ita has morum consuetudines ad vitæ honestatem
 et regulice gehealtsumnesse wereðnesse that fram
 et regularis observantiæ dulcedinem ut ab
 tham the weg cynelicne beboda Drihtnes buton
 his qui viam regiam mandatorum Domini absque
 gylpes leahre mealcithre nu gyt Eadmodlice stæppath
 factantiæ vitio luciei adhuc humiliter incedunt
 utanyddre snoffan æmyldnysle buton ceorunge. æwli-
 (a) depulsa nausea tardio sine querela, legiti-
 ce drence beon aburged myd lufwendum. and gradi-
 me haustu degustari libentissimo, ac avi-
 ge mid luffere hi mihon beon gefilled est fullnesse
 di amabili passent impleri devotione
 gemetlice. mid mycelum and fremfullum gesceades
 temperate, cum magna ac subtili Nationis
 tadale. Cristes midlancardes Hælendes gefulu-
 discretione, Christi Mundi Salvatoris opitu-
 migendre gylfe. on thysse gehwædon gesetton bec.
 tante gratia, hac exiguo appoerunt
 (b) Codicillo.

Thæt na witudlice syndrige. gys hi hyra. that na
 Ne igitur singuli, si suam, quod
 gewyrthe. findele on hyra wisan thristfulle
 absit, adinventionem sapientie præsumptuosi
 gecuran. thane mærustan halige byrsumnyse
 eligerent, excellentissimum sanctæ obedientie
 westm. sumte wytherwyrdnesse writan on un-
 fructum, alitujus arrogantie fastu inopina-
 net beswicene eamlice forleton. and
 te seducti, miserabiliter amitterent ac Sarabai-
 oththe neah. na thænne Munecas oththe
 tæ, rel feræ, potius quam Monachi aut
 Menn wæron geihult æwlice; behat Thristthe
 Homines viderentur, legitimum votum Domini
 vrum Hælendum Criste anmode hy be beton and mid
 nostro Jesu Christo unanimes voverunt, pacto-
 wedde gastlicum hi gewæstnudan hi. lyfe gesithan.
 que spirituali confirmaverunt se, vita comite,
 geore regulas under theodde, thas amearendan theawa
 jugo Regulæ deditis, has adnotatas morum
 gewunan mid gemetenellice openlice healdan droht-
 consuetudines communi pulam custodire con-
 ventione.
 satione.

Other. aghwile on ðiglum gebedhuses stowun
 Cæterum, unusquisque secretis Oratorii locis,
 onswa micellum swa Haliges gastes gylfe mildelice
 in quantum Sancti Spiritus gratia clementer
 onthit synder lypum, gewitan gode mid godra
 instigaverit, peculiaribus, teste Deo, cum bonorum
 weorca wæccan wædllice bruce gebedum.
 operum vigilantia consulte utatur orationibus.

Thæt to sothan se æthela thysses etheles
 Hoc etenim Dunstanus egregius hujus Patriæ
 Arcebisceop, mid forewitigum thurhblawen gaste
 Archiepiscopus, præfatus afflatus spiritu,
 to getrymmene thæs foresædan Synothlicre gega-
 ad corroborandum præfati Synodalis con-
 derunge gemot. gleawlice and wislice to
 ventis Conciliabulum, provide ac sapienter ad-

A gehihte. that gewistlice. nænig Muneca oththe
 didit, ut videlicet, Nullus Monachorum vel
 æviges heahran hades wer oththe neotheran digla
 alienus altioris gradus vir vel inferioris secreta
 Myneceana dyrstig ingan farendra gethristlahte.
 sanctimonialium audax ingredi lustrando præsumeret,
 and lhta the gastlices anthealdes Ealdorseipe to
 et hi qui spiritualis imperii Prioratum ad
 lare note. na to wearulldiere ricetere
 disciplinæ utilitatem non ad sæcularis tyrannidem
 mihite ofer big begath. swa hyra swase Eadiga
 potentatus super eas exercent, ita suum, ut Beatus
 minegath digla gemetlice foresce-
 hortatur Isidorus, secretorum temperate prævi-
 wian togang. that hyra regulas gehealtsumnesse
 deant accessum, ut earum regulari observantiæ
 nates hrow ongean ewethan.
 minime contradicant.

Thæt sylf rith gelyfedrum regnum geoece under.
 Id solummodo Catholicis regulari jugo de-
 theoddum to begymenne we gedemdon. na that tha
 ditis attendendum censuimus, ne eam
 the ongewunan fiedra for thane Cyng and weldon-
 quæ usu Patrum pro Rege ac benefacio-
 dum of thæra weldedon. Criste gilendon. we synd-
 ribus quorum beneficiis, Christo largiente, pos-
 fedde thing radene au gebæde gewunlice we singath.
 cimur, intercessionis oramine consuete canimus,
 mid micelre swifnyse syngende Gōl swyther to
 minia velocitate psallendo Deum potius ad
 yrsunge unbesceawudlice, that na sige forthelypian
 iracundiam inconsiderate, quod absit, provocent,
 thænne forseawudlice to synna forgyfnyssa unda-
 quam provide ad peccaminum veniam invi-
 thian. Swa witudlice minegiende fæder urnun-
 tent. Ita igitur, hortante Patre nostro Bene-
 cælleto dælendlice singende hydryman. that
 dicto, omnia distincte psallendo modificentur, ut
 gethange ure gethwærige stefne ure. and that si ge-
 ricus nostra concordet voci nostræ et implea-
 fylled that Apostolice. Ic singe on gaste. ic singe and
 tur illud Apostolicum, Psallam spiritu, Psallam et
 on gethance; gylf sothlice for ænigre neade ahwæt
 mente.

C Si autem pro qualibet necessitate quid
 withutan gemenne regulices theawes gewunan
 extra communem regularis consuetudinis usum
 to icenne byth. swalange hylf sy gedon oth that se
 addendum fuerit, tamdiu agatur quondusque ne-
 intinga for tham hit is gedon, Cristes gefultumigen-
 gotium pro quo agitur, Christi opituland-
 dre gylfe. sigebet and that. forhogndre witherwer-
 te gratia, melioretur, et ut, contempto arrogan-
 dnyse wrytan thancfullust byrsumnyse si begeten
 tia fastu gratissimus obedientiam adquiratur
 wæstm and grad se regollica. an tham ys geboden
 fructus, et gradus ille regularis, in quo præcipitur,
 that nanthing na do se Menn buton that gemennes
 ut nihil agat, Monachus nisi quod communis
 D Mynestres regull oththe yldrena syn geminegude hy-
 Monasterii regula vel majorum cohortanur, exem-
 sena. gebrulicost si ge healdon; nateshwon leng
 pla, diligentissime custodiatur. Nequaquam (c) ulterius
 thristlice gewunan si healdan mid dyrstygnesse buton
 præsumptose usu teneatur temerario nisi
 getheahie Synothlicum gecoren and bethæte mid
 Concilio Synodali electum traditumque cum
 gresceade mægena ealra meder fram eallum byth
 discretione virtutum omnium matre ab universis fuerit
 rihtgelysedum; Onforspacenum witudlice synothli-
 Catholicis. Præfatio equidem Synodali
 cum gemote that to understandenne micellum ealle
 conciliabulo hoc attendendum magnopere cuncti
 gedemdon that Abbuda aut Abbutissena cyro
 decreverunt, ut Abbatum et Abbatissarum electio

(a) Depulso forte.

(b) l. Codicillo.

(c) Leg. forte nec quidquam; sed ita Saxonice foret,
 ut ænige thing

mid Gages gethealite and mid ræde halges regules A cum Regis consensu et consilio, Sanctæ Regulæ werægedon mid lare.

ageretur documento.

Bisceopa eac cyre, eallswa Abbuda. Episcoporum quoque electio, uti Abbatum, localwar on sede Bisceoplicum Monecas regulice ablicungne in Sede Episcopali Monachi regulares drohtniath. gyl drihtenés unneadre gyfe. swilcre conversantur, si Domini largiente gratia, tanti theoginege that Manuc beon gemetmæg; Tha sylsum projectus inibi Monachus reperiri poterit. Eodem gemetehtsi gedon na othrum ænigum gemætehtæne modo agatur, nec alio quolibet modo, dum there sylfan hi synd drohtnunge fr. m ænigum ejusdem sunt conversationis, a quoniam sygethrist.

presumatur.

Gyl sothlice dysigdome gelettendum oththe syn- Si autem, imperitia impediende, vel peccatum gearedum swile the swa mices bailes wurhtits promerentibus, talis qui tanti gradus honore cyre wyrthe sig on thæresyllan gesærrædene beon re dignus sit in eadem congregatione reppegemet na mæg of othrum euthum Moneca Min- riri non poterit, ex alio noto Monachorum Ma- stra mid anrædum Cyneges and gebrothra tham uasærio, concordia Regis et fratrum quibus beon gehalgod he seal getheahthe sigecoren; Se geha- dedicari debet consilio, eligatur. Qui ordi- dud gewislice Bisceop on eallum thænesyllan theaw natus videlicet episcopus in omnibus eundem morem regulice mid Munecum hys thæne se Abbud byt regularem cum Monachis suis quem Abbas tenet regulic mid geornfulre gemene and swithust mid regulæ, diligenti cura et magnopere ex- ornætre ealneæg buton geswicinge gehæalde; Ne celiænti jugiter sine intermissione custodiat. Nec Bisceowhades intingan regulas beboda oferwrit Episcopatus occasione, regulæ præcepta timidus oththe ofergittol thristlice betwixsende ac swa my- vel obliuious tentere intermittat, sed quan- celum swa he oferstihli ad weorce.

tum excellat et opere.

Theowurdlæra Ealdorseye that ne to mycelre Secularium vero Prioratum ne ad magni hryre bynthe ealswa swilum gelamp, earulice ruinam detrimenti, uti olim acciderat, miserabiliter become mid mycelum embethance and mid amæn- deventret, magna animadversione atque an- sunhunge beon onfangen Mynstrum on halgum wisli- themate suscipi, Cænobii sacris sapien- ce forbeodende, Cinges huruthinga and Cwene ter prohibentes, Regis tantummodo et Reginae hlaforðseye to halgæ stow munde and to Cyrclic- Dominium ad sacri loci munimen et ad Ecclesiæ cre ahte fultum mid villan symle gyrnan alicæ possessionis augmentum, voto semper effragiare gewiscendlicum ealra snoterlicust hig heton.

optabili prudenissime jusserunt.

To Cynges sothlice neode and Cwene fædras Ad Regis vero obsequium et Reginae, Patres Mynstra and Moddra swa ast framige. to haliges Monasteriorum matresque quoties expeaierit ad sacri Mynstres tham hi ofer synt note mid Godes ge Cænobii cui præsent, utilitatem, cum Dei timore and regulas gehæaltsumnesse eadmodlice to gan.

et regulæ obserantia humiliter accedant.

Ricum na forintingan to gereordigenne ac Potentibus vero non causa contriendi sed for Mynstres note and bewerunge swa ast swa hit, pro Monasterii utilitate atque defensione, quoties fremige ongan gangende withinnan oththe wihtutan expedierit obviandi intra infrate Mynstre leafe hi habban.

Monasteriorum licentiam habeant.

Ridende sothlice oththe fætan fæz donde. na

Equitando autem vix pedites iter agendo, non ydelum spelum hi gesemigan. ac oththe seamsangum offoisa fabulis vacent, sed vel Psalmodiis big theawian oththe be thing neod behtæfum on alyf- inseruiant vel de re necessaria oppor- tum tyme hi spæcan.

na tempore loquantur.

Thisse besceawigende that tida regollice na rideu-

Hoc considerantes ut horas Regulares non equi- do ac of horsum libtendo cneowigende. buton tando sed de Equis desiliendo genu flectentes, nisi dæg freols hit heo, gedafenlice, swa swa hi inagon. dies festiva fuerit, convenienter, ut poterint, mid godcundra on bryræsse. hi gefyllan.

cum divina compunctione, compleant.

Sithigende sothlice na gunglingas ac gethungenethæ-

Itinerantes vero non juvenulos, sed adultos quo- ra mynegunge libeon gebeterude. mid him on gefe- rum ammonitione meliorentur, secum in comi- scipe gelædan. At ham soðlice wunigende na that an- tatu ducant. Domi vero degentes non solum gebrothra ac eac Abbudas sam gunge oththe cildra fratres sed etiam Abbates adolecentes vel puerulos mid earmum clyppende oththe mid lippum lohtlice non brachis amplexando vel labris leniter cyssende. ac mid lufwendum modes willan. butan deosculando, sed caruitito animi affectu. sine wordum hi wigendum. arwirthlice mid micelum verbis adulatores, reverenter cum magna wærscepe lufan. Ne to hyræmnyssæ syndrige æl- cauteia diligant. Nec ad obsequium priuatum quæ- gne hyra. ne hura under gastelices thinges gy- piam illorum, nec saltem sub spiritumalia rei or- rinege æulyigne ut lædan gethristlæcan ac eal swa tentu solum deducere præsumant; sed uti se regul byt unde hys hyrdes wæcecan vel gymeno Regula præcipit sub sui custodis vigilantia syngallice winige.

jugiter maneat [l. manet.]

Ne se hyrdes mid syndrigum ænigum eible bu- Nec ipse Custos cum singulo aliquo puero sit- tan thridan se gewitnysl æt stande to færenne leala ne terio qui testis assistat migrandi licentiam læbbe ac mid gewunan mid ealre scole. gif thing habeat; sed solito cum tota scola, si res gefeædllice swa gearnth. thyder neod ys. under rationabilis ita exegerit, quo necesse est, sub swigean oththe sealmisangum on theowigende mid silentio vel Psalmodiis inseriende, cum bleitsunge he fare.

benedictione eat.

Tuna sothlice embe fer. buton neod mycel Villarum autem circuitus, nisi necessitas magna togenyde. and neil be hifes gerades to dal that compulerit, et necessaria rationis discretio hoc dithæ vel scifte. worigende nates hwoa gelom dictaverit, rugando nequaquam fre- heceon.

D quentent.

Woruld manna sothlice gebeorsecypas. buton fæ- Sacularium vero convivium, ni for- runga færes cumlythys unminlunga ofer becume. san itineris hospitalitas inopinate supervenerit, on nane wisan mid thristnysse dystigre na tha Ealdras nullo modo ausu temerario nec Prælati na tha undertheodan geneosian gethristlæcan.

nec subjecti adire præsumant.

Bigleofan mid gewiht gemete and getele. scrud. Victum cum pondere mensura et numero, vestitum, fæsten. forhæfodnesse. wececan. swigean. hyræm- fejunium, abstinentiam, vigiliam, taciturnitatem, obe- nesse god and othre gehwile tha Muodrorn dientia bonum et cætera quæque, quæ Patroni ures thas Eadigau Benedictes gescednesse willice nostri deati Benedicti traditione voluntarie we onfengon. Drihtnes ures Hælendes Cristes ge- suscepimus, Domini nostri Jesu Christi ar-

nemra gif. mid eallum mægenum gehealden-
nuenta gratia, totis viribus custodien-
tes.

Be gewuntlicum thas haligun regules theawum
De consuetis sanctæ regulæ moribus
samthe fram tham forsædon fæder Benedicte samthe
tam a prædicto Patre Benedicto quam
fram haligum æfter fyligendum and ge efenlæcendum
a sanctis sequacibus et imitatoribus
hys. delmælum mid thæs micelum domes toseade.
suis, partim cum magna examinis discussione
mid syngalum gehealdath gewunan. foresedan Cyn-
wagi custoditis usu, prædicti re-
ges mynegunge gegodude and yldrena hæsum gotry-
gis monitu freti, ac Patrum imperiis con-
mede carfullice. ealwa we be helon. on swa nice-
fisi so licite, uti polliciti sumus, in quan-
tum swa mihta helpath. and gastes haliges gifu on
tum vires subpetent, et Spiritus sancti gratia insti-
tuti. to lufwendre brotherlice annysle gehaldrum-
ærit, ad caritativam fraternæ unitatis custo-
desse writende uton oulhton. that fram him æces
diam scribendo dilucidemus, ut ab ipso æternæ
lles eadlean ealle aurdlice and blithlice
ritæ remunerationem cuncti concorditer et gratulabunde
gehealdende onfon. se the delh ammode. that is
conseruantes recipiant, qui facit unanimes, id est
ones theawes eardian on huse. that is Cyning God
unius moris habitare in domo; ubi est Rex Deus
Godes and fæmnan sunu. se mid fæder and Halgum
Dei et Virginis filius, qui cum Patre et Spiritu
gaste leofath and rixath Gode on worulda wo-
sancto vivit et regnat Deus in sæcula sæcu-
lorum. Amen.

Sequantur capitula xii de sacris monachorum et
solemnis officiis, atque ea Benedictinis præceptis
aptata, unde etiam ipissimus nonnunquam orationis
et proemii et capitulorum contextus petitur. Atqui,
absolutis capitulis hisce, regia subjungitur sanctio,
qua cautum est ne, demortuis cœnobiarclis, ea quæ
Eusebii jurisconsultis Græcis dicta, et Helovia
seu Hercota nostratibus, ab iis qui succedunt, fisco
penderentur. Antea enim pendere solebant, quod ex
sanctione ipsa, quam hic subijcimus, liquet.

Thas foresæde tosothan Cyning that he thyse l't-
Præfatus equidem Rex ut hujus li-
tlan hore endspæc eallswa anrgyn geleafullre and
bellu Epilogum uti prohemium fidei ac
gescedadwislicre forthaltinege mynegunge ongan rith
rationabili exhortationis monitu caput. Or-
geheaflice hellice mid snoterum smeagende we-
thodoxe concluderet, prudenti discutiens exa-
redo. mid mycelum hys Cynelican mihte anweahle
mine, cum magno suæ regie potestatis imperio
forbeodende ærestilcst he het that nan Abbuda oththe
interdicens magnopere jussit ut nemo abbatum vel
Abbadysena him stowe to thæm gold hordige eor-
abbatissarum sibi locellum ad hoc thesaurizaret ter-
tillice that gewunlice gæul that imlædisce Heregeate
renum ut solitus census quem indigenæ Heria tua
gewanlice clypiath. that for thyse eardes magam
usualiter vocitant; qui pro hujus patriæ potentibus
æfter gewitinege Cynnegum beon geseald gewunys.
post obitum, regibus dari solet,
tharion for him. worulðera gæfenlæcinege. beon ge-
wunde pro eis secularium imitatione, da-
seald miht, hi hefdon. and swa on Ananian and Sa-
ri possent, haberent; et sic Ananiæ et Sa-
liran amansumunge hreosende to mycelum hys sawle
phyra anathemate corruentes ad magnum suæ animæ
fofyrde Haliges Regules beboht. syndrige ealle
decrementum sanctæ Regulæ præcepta, peculiaria omnia
forbeodende. to nahte gedrydon. Ac that samthe hi syl-
prohibentia, adnullarent. Sed hoc tam si-
funt sam eallum æftergenegum hyra for abbud

A bi quam cunctis successoribus suis pro abbate
orthlic Abbadyssan beon geseald on Cristes thæs ges-
vel abbatissæ dari in Christi ejus vi-
welian hi synd and hys modor Marian and eolra
carii sunt ejusque genitricis Mariæ ac omnium
Halgena naman mid æcum he forhead anwealde.
Sanctorum nomine æterno prohibuit imperio
Dæt sothlice mid welwillendre rihtinega myngiende
Hoc autem benevola intentione hortando
he lærde that Mynstra fædras and Moddra swa
sunsit ut monasteriorum patres matresque qua-
hwilce ofer gewunnan neadbehefe gestathelian. thurh
cunque super usus necessarios restaverint, per
handa thearsena on heofenlice mid micelcre and sin-
manus pauperum in cælestes cum magno et ju-
galre on brydnysse gelogian gold hordu that lichaman
gi compunctione recondant thesauros quo corpore
on eorþan wurigendum mod fer drohtnegende
in terra degente animus ibi conversando
underfligede winige that ge gold hordum mid en-
b subsequens maneat ubi thesauros or-
byrdnesse foresend rihtwisustre; gif anige yldran
dine promisit justissimo. Si quæ vero, Priore
gewitendum belifan. se ælra Abbud swa thæs
obeunte, superfuert, subsequens abbas ut
Haligan gastes gif ongebrineth na tham magon
sancti Spiritus gratia instinxerit; non propinquus
flæsclicum oththe Rycum weoruldlicum æfter thæs
carnalibus vel tyrannis secularibus secundum an-
ærran Dihte dæpende ac neodum gebrothra
terioris dictatum dividendo, sed necessitatibus fratrum
and thearfena helpende. sortiende mid gebrothra
et pauperum subveniundo, ordinans cum fratrum
getheahthe wislice dihte.
consilio, sapienter disponat.

Idem jus postea semper apud nos in usu, præter-
quam ubi mos singularis aut pactum ejusmodi præ-
stationem exigeret. Qua de re consulendi, si placet,
C Bractonus lib. De acquirendo rerum dominio, cap.
35, § 4; codex Breton. dictus capite De Honagiis, 5
edit. 3, fol. 76 b, 20 edit. 3, tit. Avowry 124, et
tit. Relief, 8, 3, Hen. 4, fol. 2 a, 8 Rich. 2 tit.,
Relief 14. Et de Hereoto seu Heregate Saxonico,
sive Relevamento aut Relevatione seu Relevamine
(uti vocabant) videsis Legum Canoni regis cap. 68 et
69, et Leges Edwardi Confessoris, cap. de Here-
tochtis. Quibus hæc adjungas ex tabulis Angliæ cen-
sualibus, sub Guillelmo primo, publica fide conscrip-
tis atque etiamnum in archivo fiscali servatis. In
Cuncta quando moritur (ita tabule illæ) alodiar us,
rex inde habeat relevationem terræ, excepta terra S.
Trinitatis, et S. Augustini, et S. Martini, et exceptis
his, Godric de Burnes, et Godric de Carlesone, et
Æinod Cilt, et Esber Biga, Seret de Cileham, et
Turgis et Norman et Aror. Super istos habet rex
forisfacturam de capitibus eorum tantummodo, et de
terris eorum habet relevamen qui habent suam socam
et sacam. Et in civitate Herefordensi: Burgensis
cum cuballo serviens cum moriebatur, habebat rex
equum et arma ejus. De eo qui equum non habet: si
moreretur, habebat rex aut x solidos aut terram ejus
cum domibus. Item in Arcenfeld (quod nunc Irchin-
feld dicimus) pagi Herefordensis villa, Habet rex, ut
in tabulis illis legitur, tres ecclesias. Presbyteri hu-
rum ecclesiarum ferunt legationes regis in Wales; ei
quisque eorum cantat pro rege ii missas unaquaque
hebdomada. Si quis eorum moritur, rex habet de eo
xx solidos, per consuetudinem. Vide etiam Camde-
num in pago Berokiensi de Tainorum relevamine.
Atque alia ejusmodi reperiantur. Sed de his obiter.

Cæterum quod ad sedulam Edgari in novandis
solitaria vitæ institutis curam atque navatam ope-
ram porro attinet, exstat etiamnum codex, ejus
jussu literis aureis pulcherrime exaratus, quo ea
novo Wintoniæ monasterio instauravit. Præfatione

ad illius ævi morem satis largita (quæ aliquot paginas occupat nec tamen ad rem omnino facit) hic prætermittimus, quod reliquum est, etiam exhibemus. *Ego Edgar, divina favente gratia, etc. Vide Leges ecclesiasticas Edgari, Patrologiæ tom. CXXVIII, col. 486 et seq.*

Atque de insigni hæc solitaria vitæ instauratione, intelligendum est illud Henrici Huntingdonensis in Edgari regis Elogio.

Templa Deo, templis monachos, monachis dedit agros.

Levi eandem rem pede transeunt historici nostri, inter quos consulendus, si placet, Florentius Wigorniensis sub annis 964, 969 et 970 ut etiam Mathæus Florilegus, et quod sexagesimo quarto supra nonagesimum anno tribuunt, de novo illo Wintonie comitatu, in sexagesimum sextum transfereandum est, si fides habenda (et habenda plene est) regis diplomati quod jam inseri supra curavimus. Videsis porro quæ occurrunt apud Sarium die 5 Octobris et Baronium tom. X ann. 970, ubi sanctiones quæ expressissimis verbis Edgarum sui auctorem non semel loculentissime agnoscunt, breviter memorantur ac si Dulsianum solummodo et Joannem XIII pontificem Romanum auctores habuissent. Quia Edgari item oratio ad antistites de ea, quam diximus, instauratione exstat apud Ailredum abbatem Rhivallensem in ms. epistolica historia ad Henricum II. Atque observari quidem est dignissima ea ipsa est quam laudat V. C. Isaacus Casaubonus in epistola Exercitationibus præfixa, atque ita se habet fideliter transcripta ex eisdem mss. quibus ipse usus est.

« Quoniam magnificavit Dominus misericordiam suam, » etc. Exstat supra in legibus ecclesiasticis Edgari regis.

(6) Cum omnibus quæ ferebat, etc., pro ritu loci, capituli additur. Mos prisens etiamnum restat fere per omnia littora Christiani orbis, ut naufragorum bona fisco applicentur, quod tamen apud Anglos haud obtinet nisi ubi neque homo quispiam neque canis aut felis vivus evaserit. De littore Gallico videndus Bertrandus Argentæus in Consuet. Britan., tit. Des droits du prince, art. 56, § 45; Carol. de Grassalis De Jure Franc. 20, de Neapolitano; Andreas de Isernia ad Constit. Neapol. 1, et Matthæus Afflictus in Constit. Neapolit. lib. 1, tit. 59. De aliis, idem Bertrandus, Choppinus de Domino lib. 1, tit. 15. Bodinus De rep., lib. 1, cap. 10. Sed aliter jus Casareum. Quod enim jus (inquit Antoninus imperator) habet fixus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur? C. De Naufragiis, lib. 1. Et qui naufragorum Christianorum bona rapiunt, anathemate ferit jus pontificium in Extrav. De raptoribus c. 5, Excommunicationi, et in sanctione illa pontificia Bulla Cæne Domini dicta, ad quam videndus Bartholomæus Ugolinius libro De censuris. Dominum autem terræ intellige hic Guidonem comitem Pontivum, sive Pontivi, Picardiam scilicet provincie maritimæ, atque Northmannia vicinæ.

(7) Quemquam in omni dominatione sua constitutum Romane urbis pontificem pro apostolico, nisi se jubente, recipere. Hoc ipsum agnoscit, et cum qui in hanc sanctionem peccaret, etiam læsæ majestatis seu perduellionis reum peruntiat Guillelmus II eodem libro. Huc spectat epistola illa Guillelmi I, qua obsequii fideique professionem Gregorio VII pontifici Romano eam per nuntium petenti, avito juri subnixus pernegat. Et se ita habet in ms. codice epistolarum Lanfranci archiepiscopi Cantuariensis.

« Excellentissimo sanctæ Ecclesiæ pastori, Gregorio, gratia Dei Anglorum rex et dux Normannorum Guillelmus, salutem cum amicitia.

« Hubertus legatus tuus, religiose Pater, » etc. Vide in Willelmo Conquestore, Patrologiæ 1. CXLIX.

Peruniz, quam memorat, vertigal illud est quod Romano pontifici concessum olim ab Ivo, Oxoniensium Saxonum rege. Petri Demerri vulgo appellatur. Sed mirum interea, monachum Bertoldum Constantiensis tam falso affirmari in appendice ad Hermannum Contractum sub anno 1081, Guillelmum Victorem, totam terram Anglorum Romano pontifici tributariam fecisse; nec aliquem in sua potestate aliquid emere aut vendere permisisse quem apostolicæ sedi inobedientem deprehenderet. Fallit p'ane et fallitur; et illius ævi res apud Anglos gestæ manifestissime relictantur. Pontifex autem Romanus apostolicas hic vocatur, ut passim tum apud hunc auctorem, tum eos qui et coetanei sunt, et vastiores. Vocatum aliis promiscue tributum est antiquitus episcopis. Postmodum vero Romano pontifici proprium nomen factum est. Vide de ea re Gregorium Magnum lib. vi, indict. xv, epist. 57, et quæ notavit doctissimus Isaacus Casaubonus in Exercitationibus ad Annales Baronii, § 4, Ann. 52, num. 5.

Atque in Jurisconsultorum nostrorum Commentariis vetusto Gallorum idiomate consarcinatis, Apostolice frequenter idem denotat, ut non semel apud Gotsfredum Vilhyrdovinum in prisca illa Historia Constantinopolitana Gallice conscripta, idem reperitur. Tralatitium enim est nomina prima complurium æque communia, singularis alicujus dignitatis significatione postea evocari, ut videre est in duci, comitis, militis, presbyteri, diaconi, etiam et pape. Papa enim olim omnibus episcopis tribuebatur in Occidentis imperio, quod videre est apud Sidonium atque alios passim, et Joannes patriarcha Alexandrinus, ὁ παππᾶς Ἀλεξανδρείας appellatur in lemma epigrammatis Anthologiæ lib. in, cap. 1. Quia ævi Orientalis imperii ceteri, etiam papa haud aliud quam primum seu infimum sacri ordinis gradum designabat. Nil liquet ex Isaacii Comneni imperatoris sanctione qua παπᾶ τοῦ κατονικοῦ seu honoraria ejus, qui in sacros ordines cooptandus erat, præstatione legem tulit. Statuit enim ut eo nomine nullus episcopus plus quam septem aureos nummos acciperet, unum scilicet ὅτε ποιεῖ αὐτὸν λατὸν παπᾶν ἢ τοῦ ἀναγνώστην τρία δε, ὅτε χειροτονίᾳ αὐτὸν διάκονον καὶ ἑτέρα τρία ὅτε κληρὸς αὐτόντις ἢ τοῦ πρεσβύτερον. id est, unum quando facit eum simplicem papam sive lectorem, tres quando diaconum eum instituit, et qui ceteri sunt tres quando integram sacerdotis seu presbyteri dignitatem ei confert. Atque πρωτοπαππᾶς dicebatur qui sive legendo sive alia ministeria obeundo vices patriarchæ Constantinopolitani seu τῆ δουλειᾶ τοῦ ἀρχιεπίσκοπου, quæ verba sunt Codini, gerebat. Comneni autem sanctio quam memoramus, occurrit apud Theodorum Balsamonem ad Photii Nomocanonis titulum De fide.

(8) Principem quoque regni sui non sinebat quicquam statuere aut prohibere nisi quæ sua eo viderent. Quantus item fuerit Guillelmus iste in imperio quod circa sacra exercetur, palam videre est in diplomate ejus quo cænobio, quod a Bello in quo vicit Haraldum ad littus Sussexianum denominari voluit, plura privilegia tam sacris officiis quam jurisdictioni episcopi Cicestrensis derogantia, stylo perquam imperioso concessit. Illud ex ipso autographo quod etiamnum sigillo regis appenso servatur in Thesaurio quantivis pretii Cottoniano, subjungam.

« Willelmus, Dei gratia rex Anglorum, tam clericis quam laicis per Angliam constitutis; salutem.

« Notum sit vobis me concessisse et confirmasse, » etc. Vide ubi supra.

Id genus etiam est sancitum ejus, quo sacrum a civili discriminavit forum. Etenim florente Saxonum imperio, mutuas in jure dicando veluti tradebant operas atque eodem utebantur his quotannis foro diocesanos episcopus simul et provincie præses seu vicecomes, quem et Shyregere (unde Shire nunc dicimus) et interdum Ealderman nomina aut.

Neque aliud fere eorum illo sæculo forum erat quam quale nunc esset uniuscujusque episcopi synodus cum vicecomitis foro conjuncta sive in eadem curia et eodem tribunali celebrata. Edgarus rex Legum capite 5: Hæbbe mon thriwa on gear Borhgemote and twa scyre gemote; and thær scyre gemote Biscoep and se Ealdorman and thær ægther twænge godes rihte ge woruldes rihte; quod apud Johannem Bramptonum abbatem Jorhallensem in Historia sua ms. (ubi veteres Anglorum leges pene omnes ex Saxonico sermone in barbarum illius ævi versæ reperiuntur) ad hunc modum redditur. *Habentur in anno Burgmotus ter, et Scyremotus bis, et intersit præsul comitatus (nempe Scyremoto, sive semestri conventu) et Aldermannus, et utrique doceant Dei rectum et sæculi.* Totidem fere verbis in Canuti regis legibus ibidem habetur. Atque inde forsitan est quod etiam hodie semestres illi inquisitionis conventus quibus præest vicecomes (*Tornes et Hundreds*, id est, centuriarum forum dicimus) ante mensem a Paschatis et D. Michaelis festo elapsum solemniter habendi sint, idque ex vetustissimo more, uti liquet ex Magnæ Chartæ cap. 35, et *Stat. tit. 31, Edit. 5*, cap. 4. Nam temporaria lex olim lata est in Antiocheno concilio, quæ ejusmodi synodos his quotannis, eisdemque, quas diximus, tempestivitas, ab episcopis iudici præcepit. Neque verisimilimum non est inde natum morem a quo illo superiore, ut vicecomes et episcopus statis hisce temporibus simul primo uterentur, atque inde postmodum ad nos propagatum esse, ut, determinatis sub Guilielmo eorum tribunalibus, pristinum de tempore et tot sæculis receptum institutum a vicecomite servaretur. Vide concil. Antiochen. canon. 20, dist. 18, cap. 4. Et concilii ejusdem anno salutis 341 habiti canones in Ecclesiæ vetustissimo canonum corpore locum etiam obtinuisse, notissimum est. Quin et in apostolorum, ut vocant, canone 38 idem legitur. In utroque autem τῇ τετάρτῃ ἡδοοπάδι τῆς Πεντηκοστῆς seu quarta Pentecostes hebdomada idem denotat quod intra monstratum a Paschate tempus. Nam Pentecoste ibi intervallum, quod Paschatis diem et Pentecostes festum intervenit, denotat; haud vero ipsum festum, uti vulgo usurpatur. Unde est quod apud Gratianum jam dicto loco, Burchardum lib. 1, cap. 44, atque Ivonem, v, cap. 154 explicatur per tempus medium inter Pascha et Pentecosten, quod juri quo etiamnum utimur congruit. Hyperberetæus vero mensis (qui ridicule per Beritheon in excusis Burchardi libris dicitur) plane October est, et Syrorum seu Syro-Macedonum mensis, a quo et annum auspicabantur et Epocham Alexandream quæ Tarik Dhi Ikarnat vocant Arabes, quod Epocham seu Æram Bicornis sonat. Eo enim nomine notus est Alexander, ea figura in nummis sculptus; Jovis nimirum Hammonis, Cornuti Paris, effigie decoratus. Neque id hic monuisse operæ pretium duxeram, nisi doctos alioquin viros, an Hyperberetæus hic Septembrem an Octobrem significaret dubitasse non a vetustis modo interpretibus, verum et ab ipsis canonibus satis interim edoctos, observassem. Vide notas ad Gratiani editionis Gregorianæ dist. 18, c. 4. Anni autem veteris Olympiadici (in quo nunc in Septembrem, interdum in alios incidebat Hyperberetæus et Alexandrei, qui Hyperberetæum Octobri perpetuo conjunxit, discrimen minime advertabant. Vide de hac re incomparabilem V. Josephum Scaligerum De emendat. temp. lib. 1, § De periodo Macedonica æstiva. Ceterum sanctio quam diximus Guilielmi regis ita se habet in ejus ad Remigium antistitem Lincolniensem rescripto.

« Wilhelmus, gratia Dei rex Anglorum, comitibus, vicecomitibus, et omnibus Francigenis et Anglis qui in episcopatu Remigii episcopi terras habent, salutem.

« Sciatis vos omnes, » etc. Vide in Wilhelmo.

A Transcriptum est autem ex archivo regio in area Londinensi, ubi inter regia privilegia Ecclesiæ Lincolniensis olim indulta atque a Richardo II confirmata, reperitur. Nimirum in Chart. 2, Rich. II, membrana 12, numero 5. Habetur etiam Anglice apud Foxum in Ecclesiast. Hist. 4, pag. 154, quem et vide lib. III, pag. 155, et Historiæ nostræ De decimis caput 14, § 1, ubi forum vicecomitis semestris pro menstruo substitui libentius mavelim. Ceterum in actuum Roberti Winchelsæi archiepiscopi Cantuariensis registro seu publicis ejus tabulis mss., totidem fere verbis occurrit id quod Guilielmo regi hic tribuitur. Regi etenim Edwardo I in ordinum comitiis, ut in dictis tabulis legitur exhibet, ordo sacer libellum, in quo complures injurias queritur jurisdictioni suæ a civili foro illatas. Neque alius sane est, quam articuli continentes gravamina Ecclesiæ Anglicanæ, quorum mentio fit in proemio Constitutionum quas *Articuli Cleri* vulgo nominamus. In libello autem quem dixi: « Cum Wilhelmus, inquit ordo sacer, dudum rex Angliæ de communi consilio archiepiscoporum, abbatum, et omnium procerum regni sui, leges episcopales, quæ non bene nec secundum sanctorum canonum præcepta, fuerant, sicut nec sunt his diebus, in regno Angliæ observandas inconcusse judicaverit, propterea mandaverit et præceperit quod nullus episcopus vel archidiaconus de legibus episcopalibus vel causis quæ ad regimen animarum pertinent, ad hundreda, vel judicia sæcularium hominum quidquam adducerent, sed ut quilibet de quacunque causa vel culpa secundum leges episcopales interpellatus, ad locum ecclesiasticum et ordinarium quem (episcopus) elegerit veniat, ibique de causa vel culpa respondeat secundum canonicas et episcopales leges; et si episcopi iudicio stare noluerit, si opus fuerit, ad vindicandum fortitudo et justitia regis vel vicecomes adhibeatur. Et nihilominus defenderit et interdixerit ne ullus vicecomes præpositus seu minister regis, aut aliquis laicus homo de legibus quæ ad episcopum pertinent, se intromittat, prout hæc et alia (ita se habent libelli verba) in charta prædicti Wilhelmi regis plenius inscribuntur, etc. » Sed porro de regio Guilielmi in sacris ordinandis imperio, vide, si placet, Vitam Hugonis abbatis Cluniacensis in Bibliotheca Cluniacensi fol. 454, præter Gregorii VII lib. IX, epist. 5 ubi, *Præbyteros uxores, laicos decimas quas debebant, etiam juramento dimittere compulsi*, quæ Gregorii verba sunt.

(9) Nulli . . . episcoporum permittebat ut aliquem de baronibus suis seu ministris publice excommunicaret. Id ipsum pene reperitur in Clarendonensium comitiarum capitibus quarum Henricus II instaurator sub anno 1164. Unde etiam quid barones hic denotent, forte discendum: vocabulum nempe alia notione usurpari quam vulgo; neque eos duntaxat, ut hodie, significare quibus peculiaris ordinum comitiis locus est, sed universos qui saltem beatiores, regia munificentia, ad formulam juris nostri clientelaris, quod nullius villæ regie glebam, sed ipsum tantummodo regem spectat (*tenure en chief* phrasi forensi dicimus sive tenuram in capite) latifundia possidebant. Nam in capitibus quæ dixi, ita legitur. Nullus qui de rege tenet in capite, nec aliquis dominorum ministrorum, ejus excommunicetur, nec alicujus eorum terræ sub interdicto punantur, nisi prius dominus rex, si in regno fuerit, conveniatur vel iustitia ejus (qui, velut præfatus prætorio aut pro-rex, regis illo ævo vices agebat; et capitalis Angliæ justitarius etiam indigebatur), si fuerit extra regnum, ut rectum de eo faciat, et ita ut quod pertinebit ad regis curiam ibi terminetur, et de eo quod spectat ad curiam ecclesiasticam ad eundem mittatur, ut ibidem terminetur. Habentur vero comitiarum illorum capita tum apud Cervasium Doroberniensem et Rogerum Wendoverium mss. tum apud Matthæum Parisium (licet depravate)

eius Historie pars prior, quæ a Guillelmi I initio
ad annum Henrici III decimum nonum protenditur.
Wendoverio, unde excerpta e-t, tota debetur. Sed
et alia eorum (a) occurrunt alibi exemplaria. Cæ-
terum omnes qui quocunque jure clientelari fundos
regios obtinebant, hac lege intellexit Robertus Glo-
cestrensis comprehendendi. Is enim rhythmis Anglicanis
historiam nostram usque ad suam (nempe Ed-
wardi I, ni fallor) ævum complexus, narrat quibus-
nam ex capitibus istis refragatus fuerit Thomas
archiepiscopus Cantuariensis sub Henrico II, atque
hoc quarta seole collocans ita in exoletum suæ æta-
tis sermonem transferre se putabat.

*The verthe was that no man that of the king huld ought
In Cheif or in eni Service to Mansing vere brought.
Bote the Wardenis of holy Chirch that brought him
[thereto].*

*The king sede or is Baillifes was he had misdo.
And loked vers were thei to amendment it bring;
And bote hy wolde hy their leve do the Mansing.*

Observatu autem dignissimum hic, quod narrat
Radulphus de Diceto, decanus Londinensis, sub anno
1163: « Thomas, inquit, archiepiscopus vacantem
Ecclesiam Ainsfordiæ contulit in Laurentium. Wil-
lielmus, villic dominus, sibi vindicans jus patronatus
in eadem Ecclesia, Laurentium expulit. Archiepiscopus
eum excommunicavit, quod quis minime certio-
rato rege, fecisset, maximam regis indignationem
incurrit. Asserit namque rex, juxta dignitatem
regni, quod nullus capitaneorum, nullus militans
regi, nullus minister regis, nullus scilicet, ut vulga-
riter loquar, de rege tenens in capite castellum,
villam, vel prædium, citra conscientiam regis, est
excommunicandus ab aliquo; ne si super hoc rex
certioratus non fuerit, ignorantia lapsus communicet
excommunicato, capitaneum suum venientem ad se
vel invitans ad osculum, vel recipiens in consilium. »
Ratio legis jam dicte redditur, et quid barones,
quid ministri in ea denotent, luculentius explicatur.
Nec vero ita intempestivum hic ducere aliquot quæ
sub Guillelmo scripta occurrunt de baronibus testi-
monia adnotare, ut de vocabulo census, qui eo ævo
atque hoc loco in usu, certius innotescat. Censuales
Guillelmi I tabule barones ad hunc modum, in
Dorsetiæ censu, memorant. « In Warham de parte
S. Wandregisili; sunt ibi xlv domus stabiles et xvii
sunt vastate. De partibus aliorum baronum sunt ibi
xx domus stantes et lx sunt destructæ. Et in burgo
de Warwic (ita tabule illæ, in pagi Warwicensis
censu) habet rex in dominio suo cxvii domus, et ba-
roes regis habent cxii, de quibus omnibus rex ha-
bet geldum suum.

Episcopus de Wircestre habet,	ix masuras.
Episcopus de Cestre,	vii.
Abbas de Coventrie,	xxxvi.
Episcopus Constantiensis,	i.
Comes de Mellen,	xii.
Albericus comes,	iv.
Hugo de Gretemalsvil,	iv monachi habent i
Henricus de Ferere,	ii. [de eo.
Aarold,	ii.
Robertus de Staldford,	vi.
Rogerus de Lury,	ii.
Richardus Venator,	i.
Radulfus de Limesi,	ix.
Abbas Malmesburiensis,	i.
Willielmus Bouvailet,	i.
Willielmus filius Corbucion,	ii.
Goiffridus de Maguavill,	i.
Goiffridus de Wircce,	i.
Gislebertus de Gant,	ii.
Gislebertus Buili,	i.
Nicholaus Balistarius,	i.

A	Stefanus Stirman,	z.
	Turehil,	iv.
	Harold,	ii.
	Oshernus F. Richardi,	i.
	Cristiana,	i.
	Luith Monialis,	ii.

Hæ masuræ pertinent ad terras quas ipsi barones
tenent extra burgum, et ibi appreciatæ sunt. Præter
Christianam hic et Laitham, omnes regis barones
erant, qui nempe cxii superius dictas domos possi-
debant. Alia quæ mox aliorum adnotata, hæc tem-
pora spectant, lucem hic de Baronis ejus ævi notione
præbent, ministros autem hic dictos intelligo eos
qui officiis sive palatinis, sive urbanis, sive rusticis
functi, regii famuli habebantur. Neque alios fuisse
autumo tainos et servientes regis in censualibus Gu-
illelmi, quas memoravimus, tabulis vocitatos. Quam-
primi enim ibi tainorum occurrunt nomine, id est
thegeus, unde taini Latine; quod ministri inter-
pretatur. Neque aliud vocabulum est (si originem
spectes) quam *diender* Belgicum quod a *diēten*, hoc
est ministrare, fit, et *reū thegen* vestigia satis servat.
Unde *diēnat-knecht* etiam famulus est, et *diēnat-
maeght* ancilla. Nam *knecht* masculinum denotat, ni-
lium apud Saxones nostros. Exemplum memini in
prognosticis aliquot de partu, Saxonicæ conscriptis.
Porrigere, inquit ancior Anonymus ms. gravide
mulieri lilium simul et rosam atque adeo ut suo arbi-
tratu utrum horum maluerit, eligat: « *gyf heo
nymph Lillan, heo canth cnyth, gyf heo nymph ro-
san, heo canth mælen,* » quod sonat, si lilium pre-
henderit, masculinum (id est cnyth) si rosam, femelinum
pariet. Ministros autem illos regios sive tainos et ser-
vientes, in tabulis illis censualibus, ita notatos ha-
bemus. *Cola venator, Ulric venator, Godwinus arceplu-
rarius, Hugo latinarus, Milo portarius, Herbertus cam-
erarius,* et hujusmodi. Latinarus autem est idem quod
interpret; unde et Latimer eadem notione usurpa-
tum, Latine nempe lingue peritum, ceteras, quæ in
usu, ita calluisse existimabant, ut generale inter-
pretis nomen non immerito ei inde donandum puta-
rent. Neque sane alios fuisse tunc temporis servien-
tes a tainis plane constat ex ipsis sæpe dictis tabu-
lis. In Sarriensis nempe pagi censu Ildem, Oswaldus,
Theodoricus, atque alii servientium nomine memo-
rantur, qui tamen ipsi taini indiscriminatum postea
statim vocitantur, uti in Wiltoniæ censu Hervens
atque alii ministri dicti, servientes statim nominan-
tur, quos Tainos item appellatos liquet. Idem in
Colino atque aliis servientibus in Devonæ censu
observandum. Illidem enim neque alia natione, taini
simul dicuntur. Hinc etiam tainland occurrit in eis-
dem tabulis, id est, tainorum terra, seu fundus tainis
peculiaris. In Wiltonia legimus: *Villelmus comes
dedit Orintone et Snindone et Cheurel,* quæ erant
tainland, pro terra de insula de Wilt, quæ pertinebat
ad firmum de Amblesbirie. Et in Somersetia, de
Roberto de Ollersvile taino seu ministro regio;

*Hic Robertus habuit unam virgatum quam tenebat
Dodo libere T. R. E. (id est tempore regis Edwardi).
Hinc addita fuit Dolverione manerium regis. Unde
diffundata est esse tainland. Hinc spectat phrasia illa
forensis Glamare ad Tainland, quod in Cestria censu
occurrit. Eo nomine fundum vindicare, id signifi-
cat.*

(10) Quæ autem in secularibus promulgaverit, etc.
(Hic Willielmi Conquestoris Leges exhibet Seldenus,
quas cum jam in Willielmo, ad annum 1085, Patrol.
i. CXLIX, dedimus, hic recedere superfluum duximus.)

(11) Quod sacri canones filios presbyterorum quos
religionis ordo non ornat a sacrorum ordinum pro-
movere remoreant. Totidem verbis idem narratur a
Radulpho de Diceto decano, regnante Joanne Londi-

(a) Vide Joannis Sarisbur. epist. 150 et Vitam Thomæ Cantuariensis quam *Quadrilogium* dicimus.

nensi, quem in Historiam suam in codicibus mss. servatam, compluria ex Eadmero deprompta inseruisse patet. Ceterum quinam illi canones (quibus hoc, adjecta etiam de religionis, uti vocant ordine, conditione, cautum est) aut sub Alexandro II aut decessoribus ejus aliquo? Annus erat 1071, quando Romam adibat Lanfrancus, comitantibus eum presulibus istis, atque tunc temporis ob hanc causam spoliatus ab Alexandro narrant Eboracensem. Nullus autem ejusmodi, si bene memini, reperitur aut in juris pontificii Commentariis aut alibi canon, cui initia vetustiora sunt concilio Claromontano quod quinquennio aut circiter post Lanfranci obitum, anno nimirum 1095, sub Urbano II habitum est. Vide dicti concilii canon 25, et dist. 56, Extr. tit. *De filiis presbyterorum*, præter Bernardi Papiensis, lib. 1, tit. 9, Joannis Gallensis lib. 1, tit. 9, atque Ivonis part. vi, cap. 410. Neque aliud ultra pronuntiare audentis quam non liquet, nisi fas sit Eadmerum memoria lapsus hic et temporis anticipati postulare. Cum enim scripsit ille, ejusmodi lex pontificia vim obtinebat; quæ tamen Lanfranci ætate minime erat nata. Cautius igitur G. Malmesburiensis agit dum id genus canonem non adjicit, sed quod filius esset presbyteri duntaxat, ideo spoliatus Eboracensem scribit in Lanfranco, uti alii nondum editi. Romæ enim, etiam illo ævo, sacerdotum filii pro spuris habiti; quod satis elicitur ex jure pontificio antiquiori apud Gratianum dist. 52 et 53. Lege autem Judaica, uti in aliis nonnullis, ita in hac re tunc nixi pontifices Romani spurios a sacri ordinis dignitate arcebant, atque inde erat quod sacerdotis filius hic exueretur sua. Lex autem Judaica, quem exemplo sibi esse volebant, habetur Deuteronomii cap. 23, Comm. 2. *וְלֹא יָבֹא כֹהֵן בֶּקֶרָה* id est, *Non veniet Manzer in Ecclesiam Domini*. Manzer enim ibi (quod inde *παυλάριος* sit et pro notho usurpatur alicubi et apud Gregentium et apud Cedrenum) Græcis interpretibus est *ἐκ νόπου* natus, et Arabice in sacris Bibliis redditur *pharuch alzani* seu *pullus meretricis*, uti etiam in versione Chaldaica qui Jonathani Uzielis filio tribuitur. Vide porro si placet, dist. 56, cap. 42, *Apostolica*, etc. 43 per venerabilem extr. tit. *qui filii sunt legitimi*.

(12) *Et ipsemet scripserit*. Opus ab eo de iis rebus scriptum desideratur. Videsis Balci Centur. xxi, Script. XII, ubi scripta ejus enumerantur, quorum pars maxima injuria temporis interceiderunt.

(13) *Instituto ei Paulo abbate*. De abbate isto Matthæus Parisius in mss. Vitæ ejusdem cœnobii abbatum, hæc scripta reliquit. Rex Wilhelmus, de morte abbatis Faritiæ certificatus, cœnobium Sancti Albani vacans in manu sua tenuit, et exstirpatis silvis et depauperatis hominibus, oppressit. Et nisi correctionibus Lanfranci refrenaretur, irrestaurabiliter totum cœnobium destruxisset. Efficaciter igitur procuravit ipse Lanfrancus ut Paulus ejus sanguineus quem secum in Angliam duxerat, in abbatem præficeretur. Iste, natione Neuster, consanguinitate archiepiscopo Lanfranco propinquus, et ut quidam autemant, filius, monachus fuit Cadomensis Ecclesiæ. Hic ecclesiam beati Albani suscepit regendam, procurante dicto archiepiscopo Lanfranco, qui eundem Paulum filiali dilexit amore, promotus in abbatem anno gratiæ 1077, iv Kal. Julii, tempore regis Willielmi, regis majoris et conquestoris, anno regni ipsius xi. Hic primus abbas hujus ecclesiæ fuit, postquam Anglia Northmannis fuit penitus subjugata. Iste hanc ecclesiam ceteraque ædificia præter Pistorium et Pinsinochium reedificavit, ex lapidibus et tegulis veteris civitatis Verolamii, et materie lignea quam invenit a prædecessoribus suis collectam et reservatam. Difaverat enim ipsum archiepiscopus Lanfrancus, et ipsum electum thesauro multiplici reddiderat abundantem. Iste quoque Paulus abbas vir religiosus et eleganter liberatus et in observantia ordinis regularis rigidus et prudens,

A totius monasticæ religionis normam, quam jam etiam tam prælatorum quam subditorum remissionis vitæ illecebrosa voluptas eliminaverat, caute et paulatim, ne repentina mutatione tumultum gravaret, reformavit. Et facta est ecclesia Sancti Albani quasi schola religionis et disciplinaris observantiae per totum regnum Angliæ. Attulerat namque secum consuetudines Lanfranci et statuta monastica a domino papa merito approbata, conscripta. Unde odor bonæ famæ hujus Ecclesiæ Romanam curiam et remota regna illustrando prævolavit. Et multorum tam prælatorum quam magnatum feliciter ei inclinavit.

(14) *Gundulfus nomine, ab eodem ibi subrogatus episcopatus est*. Huc spectant quæ auctor prisce Vitæ mss. Gundulfi Roffensis episcopi, de illius electione tradidit. Lanfranco, inquit, ecclesiasticæ dignitatis summum apicem in Anglia tenente et sapienter administrante, Rovecestrensis Ecclesia suo est pastore destituta, defuncto Ernsto episcopo qui monachus Sewardi, et ipsi monacho in episcopatum quidem successerat, sed in eo anno tantum dimidio vixerat. Volens autem pontifex ut ex more antiquorum monachus succederet monacho, cogitare cepit quem potissimum monachorum eligere posset, qui hoc onus sibi injunctum portare valeret. Cogitanti tamen Gundulfi citius occurrit sanctitas, quæ jam certis experimentis satis ei fuerat approbata. Hunc igitur, habito cum sapientibus consilio, ad pontificatum elegit, et ut ejus electioni rex assensum præberet, ipsum transmarinas ad partes ad regem direxit. Gaudio autem rex repletus non modico, quia occasionem Dei hominem exaltandi invenerat, de ejus sanctitate jam ad eum satis clara fama pervenerat, pontificis petitionibus justis libens assensum præbuit, et honore pontificali virum Dei dignissimum judicavit. Accepta igitur Lanfrancus auctoritate regia, præsules convocat, primores Roffensium mandat, regis et suam voluntatem omnibus pandit, omnibus assensum præbentibus et gaudentibus fidelem domus Dei dispensatorem constituit. Non fuit obtinendi potestas, cum eum urgeret regis magni et præsulis tanti auctoritas. Vox se indignum clamantis opprimitur, cum quo se clamat indigniorem eo dignior acclamatur. Ordinatur itaque vir vere dignissimus episcopatu, Gundulfus, in Ecclesia Dorobernensi xii Kal. Aprilis, anno ab Incarnatione Domini 1077, undecimo vero adventus Northmannorum in Angliam sub comite Guillelmo, rege postmodum Angliæ nobilissimo. Consecratus autem ex more propriam, tendit invisere sedem, tripudiantibus turbis, Roffensem ingreditur urbem, pontificali sede intronizatus inducitur, præsul omni veneratione ex eo habetur. Redduntur ei denique possessiones quasdam Roffensis Ecclesiæ, quas præsulantibus antecessoribus suis Lanfrancus in sua tenerat ditione. Ea vero conditione redduntur, ut in Ecclesia Roffensi, sicut jam præsul uterque deliberaverat, monachi ponantur. Audierant enim ibi quondam monachos fuisse, unde ad antiqua studia redeuntes, monachorum inibi ordinem statuere sanxerunt. Tempore ergo brevi elapso, ecclesia nova, veteri destructa, incipitur, officinarum ambitus convenienter disponitur, opus omne intra paucos dies, Lanfranco pecunias subministrante multas, perficitur. Igitur, perfectis omnibus, quidam ex quinque tantum clericis qui ibi inventi sunt ad religionis habitum confluentes, associatis multis aliis, ad sexagenarium, et amplius numerum in brevi sub doctrina Patris Gundulfi succrevit monachi. His Gundulfus vivendi speculum, his totius religionis factus est documentum. Hactenus auctor ille anonymus mss.

(15) *Ipsæ inde, etc., confirmata sub testimonio regis sigilli scripta reliquit*. Tum in ms. codice epistolæ Lanfranci tum apud G. Malmesburiensem in lib. iii De gestis regum et De pontificum gestis, et in Antiquitatibus Ecclesiæ Britannicæ pag. 111

alibi etiam, acta de hac re habentur. Sed vero in Lanfranci epistola illa quam ad Alexandrum II scriptam inserit Malhesburiensis, iniquum erat ea prætermitti quæ lectu dignissima, ex ms. codice Baronijs primo in lucem edidit. Vide eum tom. II, anno 1072, et part. II, tom. III. Concil. postremæ editionis Binianæ pag. 251.

(16) *Disposito apud Pinnedene principum conventu.* Quoniam in illo conventu acta sint, et qua iudicii formula, luculentius ex historiola quam in codice ms. Roffensis Ecclesiæ comperimus, edocemur. Eam cum epigraphæ quam in dicto codice præ se fert, subiungimus.

De placito apud Pinendenam inter Lanfrancum archiepiscopum, et Odonem Bajocensem episcopum.

Tempore Magni regis Willielmi, qui Anglicum regnum armis conquisivit, et suis ditionibus subiugavit, contigit Odonem Bajocensem episcopum, et ejusdem regis fratrem multo citius quam Lanfrancum archiepiscopum in Angliam venire, atque in comitatu de Chent cum magna potentia residere, ibique potestatem non modicam exercere. Et quia illis diebus in comitatu illo quisquam non erat, qui tantæ fortitudinis viro resistere posset, propter magnam quam habuit potestatem, terras complures de archiepiscopatu Cantuarberie et consuetudines nonnullas sibi arripuit atque usurpans suæ dominationi ascripsit. Postea vero non multo tempore, contigit præfatum Lanfrancum Cadomensis ecclesiæ abbatem, jussu regis, in Angliam quoque venire, atque in archiepiscopatu Cantuariensi, Deo disponente, totius Angliæ regni primatem sublimatum esse. Ubi, dum aliquandiu resideret et antiquas Ecclesiæ suæ terras multas sibi deesse inveniret et suorum negligentia antecessorum illas distributas atque distractas fuisse reperisset, diligenter inquit et bene comita veritate, regem quam citius potuit et non pigre inde requisivit. Præcepit ergo rex comitatum totum absque mora consilium et homines comitatus omnes Francigenas et præcipue Anglos in antiquis legibus et consuetudinibus peritos in unum conconvire. Qui cum convenerunt apud Pinendenam omnes pariter consenserunt. Et quoniam multa placita de diratiationibus terrarum et verba de consuetudinibus legum inter archiepiscopum et prædictum Bajocensem episcopum ibi surrexerunt, et etiam inter consuetudines regales, et archiepiscopales quæ prima die expeliri non poterant, ea causa, totus comitatus per tres dies fuit ibi detentus. In illis tribus diebus diratiationem ibi Lanfrancus archiepiscopus plures terras quas tunc ipse episcopus et homines sui tenerunt, videlicet, Herbertus illius Ivonis, Turbodius de Rovecestria, Radulfus de Carva spina, Hugo de Monte Forti, cum omnibus consuetudinibus et rebus quæ ad easdem terras pertinebant; scilicet Baccille, Sandwic, Ratchburg, Wedetune, monasterium de Lunning cum terris et consuetudinibus ad ipsum monasterium pertinentibus, Saltvude cum burgo Ilche ad Saltvude pertinente, Langport, Hlwendene, Rokinge, Dethage, Prestitune, Sunderherst, Cabethe, Orpington, Fluesford. Quatuor Præbendas Breche, de Rowentune, Stokes et Devintune. In Sathreia, favente rege Willielmo, diratiationem ipse archiepiscopus Marti elache. In Londonia monasterium Sanctæ Mariæ, cum terris et domibus quos Livingus presbyter et uxor illius habuerunt; in Mollusere Berghas, Holsam; in Bochinga-were, Rischergam, Hultone; in Osnfordore, Rowentune; in Gasterre Sissode, in Seildolchis, Frachenham. Item super Radulfum de Carva spina. xx. villas de pastura in Grem. Et omnes illas terras et alias diratiationem cum omnibus consuetudinibus et rebus quæ ad easdem terras pertinebant ita liberas atque quietas, quod in illa die qua ipsum placitum finem fuit, non remansisset in tota regno Angliæ qui aliquid inde calumniaretur, neque super

ipsas terras etiam parvum quidquam clamaret. Stokes vero et Devintune et Frachenham reddidit ecclesiæ Sancti Andree, quia de jure ipsius ecclesiæ antiquitus fuerunt. Et in eodem placito non solum istas prænomatas et alias terras, sed et omnes libertates Ecclesiæ suæ, et omnes consuetudines suas renovavit, et renovatas ibi diratiationem, Soca, Saca, Tol, Team, Flymena, Fyrinthe, Grithbreche, Forestal, Haunfate, Infangenmetheof, cum omnibus aliis consuetudinibus paribus istis vel minoribus istis in terris et in aquis, in silvis, in viis, et in pratis, et in omnibus aliis rebus infra civitatem et extra, infra burgum et extra, et in omnibus aliis locis, et ab omnibus illis probris et sapientibus hominibus qui affuerunt fuit ita ibi diratiationem, et etiam a toto comitatu recordatum atque iudicatum quod sicut ipse rex tenet suas terras liberas et quietas in suo dominico, ita archiepiscopus Cantuariensis tenet suas terras omnino liberas et quietas in suo dominico. Huic placito interfuerunt Goisfridus episcopus Constantiensis, qui in loco regis fuit et justitiam illam tenuit. Lanfrancus archiepiscopus qui, ut dictum est, placitavit et totum diratiationem, comes Cantuar, videlicet prædictus Odo Bajocensis episcopus, Ernustus episcopus de Rovecestria, Eglicus episcopus de Cicestra, vir antiquissimus, et legum terræ sapientissimus (qui ex præcepto regis advectus fuit ad ipsas antiquas legum consuetudines discutiendas et edocendas in una quadriga) Richardus de Tenebregge, Hugo de Monte Forti, Willielmus de Arces, Haymo vicecomes, et alii multi barones regis et ipsius archiepiscopus atque illorum episcoporum homines multi, et alii aliorum comitatum homines etiam cum toto isto comitatu multæ et magnæ auctoritatis viri, Francigenæ scilicet et Angli. In horum omnium præsentia multis et apertissimis rationibus demonstratum fuit quod rex Anglorum nullas consuetudines habet in omnibus terris Cantuariensis Ecclesiæ nisi solammodo tres. Et ille tres, quas habet, consuetudines hæ sunt; una: Si quis homo archiepiscopi effudit illam regalem viam quæ vadit de civitate in [al. et in] civitatem. Altera: Si quis arborem incidit juxta regalem viam et eam super ipsam viam deiecerit. De istis duabus consuetudinibus qui culpabiles inventi fuerint atque detenti, dum talia faciunt, sive vadimonium ab eis acceptum fuerit sive non, tamen inocatione ministri regis et per vadimonium emendabunt quæ injuste emendanda sunt. Tertia consuetudo talis est: Si quis in ipsa regali via sanguinem fuderit, aut homicidium vel aliud aliquid fecerit, quod nullatenus fieri licet, si dum hoc facit deprehensus atque detentus fuerit, regi emendabit. Si vero deprehensus ibi non fuerit, et inde absque ulla data remiserit, rex ab eo nihil iuste exigere poterit. Similiter fuit ostensum in eodem placito quod archiepiscopus Cantuariensis Ecclesiæ in omnibus terris regis et comitis debet multas consuetudines iuste habere. Etiam ab illa die quo clauditur Alleluia usque ad octavas Pasche, si quis sanguinem fuderit, archiepiscopo emendabit. Et in omni tempore tam extra quadragesimam quam infra, quicumque illum culpam fecerit quæ childwite vocatur, archiepiscopus aut totus aut dimidium emendationis partem habebit. Infra Quadragesimam quidem, totam, et extra, aut totam aut dimidium emendationem. Habet etiam in eodem terris omnibus quæcumque ad curam et salutem animarum valentur pertinere. Hujus placiti multis testibus multisque rationibus determinatum finem postquam rex audivit, laudavit, laudans cum consensu omnium principum suorum confirmavit, et ut deinceps incorruptus perseveraret, firmiter præcepit. Quod propterea scriptum est hæc, ut et futuræ in æternum memoriam perveniat, et ipsi statui ejusdem Ecclesiæ Cantuariensis successores sciunt, quæ et quanta in dignitatibus ipsius Eccle-

sia a Deo tenere, atque a regibus et principibus A huius regni æterno iure debeant exigere.

Neque intempestivum est hic meminisse quod tam de singulari archiepiscopi tunc temporis prætenso iure, quam de sententia secundum ecclesias S. Trinitatis et S. Augustini data, in tabulis sæpe nominatis Guillelmi censualibus compertum est. « Archiepiscopus casummiatur (ita tabulæ illæ in Cantie censu) forisfacturam in viis extra civitatem ex utraque parte ubi terra sua est. Quidam præpositus Brumannus (omine T. R. E. (id est, tempore regis Edwardi) cepit consuetudines de extraneis mercatoribus in terra S. Trinitatis et S. Augustini, qui postea T. R. W. (tempore R. Willielmi) ante archiepiscopum Lanfrancum et episcopum Bajocensem recognovit se injuste accepisse, et sacramento facto, iuravit quod ipsæ Ecclesiæ suas consuetudines quietas haberint R. E. (regis Edwardi) tempore. Et exinde utraque Ecclesiæ in sua terra habuerunt consuetudines suas iudicio baronum regis qui placitum tenuerunt. » Latæ etiam jam dictæ apud Pinnedene sententiæ mentio est in eisdem tabulis. Nam in Cantie censu, sub indice latitudinorum Rossensis aristitis. » Estoches manerium (ita legitur, quod stokes in memorata sententiæ historia) fuit et est de episcopatu Rossensi; sed Godwinus comes T. R. E. emit illud de hominibus qui illud tenebant de episcopo, et, eo ignorante, facta est hæc venditio. Postmodum vero, regnante Willielmo rege, diratiocinavit illud Lanfrancus contra Bajocensem episcopum. Et inde est modo saisita Rossensis Ecclesiæ. » Quin et illud de publicarum, quæ Cantuariæ proxime inserviunt, viarum fossionibus mulctisque ob earum violatum ius, ad hunc modum ibidem memoratur. Concoriatum est de rectis callibus quæ habuerint per civitatem introitum et exitum; quicumque in illis forisfecerit regi emendabit. Similiter de callibus rectis extra civitatem, usque ad unam leugam et in perticas et in pedes. Si quis ergo infra has publicas vias intus civitatem vel extraforis vel palum fixerit, sequitur illum præpositus regis ubicunque abierit, et emendam accipiet ad opus regis. »

(16^a) Præceptum Augustino ut ejusdem oramus viros, cuius et ipse noscitur esse. Monachos nempe Benedictinos. G. Malmesbur.ensis in ms. codice De antiquitatibus Ecclesiæ Glastoniensis, ante Augustinum scribit « monachos Glastoniensis Ecclesiæ (atque par est sane credere etiam ceteros) more Ægyptiensium monachorum vitam degisse. Hinc (inquam) post adventum scilicet Augustini in diversis locis ordinantur sedes episcopales, construuntur monasteria secundum B. Patris Benedicti Regulam Deo militanti, ita ut postea in gente Anglorum nulli reperiantur monachi quin fuerint B. Benedicti Regulam professi. Inde his temporibus in monasterio Glastoniensi cepit primo eadem regula exerceri quod prius fuerat more cœnobiorum Ægypti. » Ms. eod. ceteri pro insigni sui humanitate quam studia nostra optime merentem perpetuo atque libentissime agnoscent, communicavit mecum olim V. el. atque omni eruditionis genere summoque iudicio ornatissimus Thomas Allenus, Glocestrensis sodalitis, atque celeberrimæ Academiæ Oxoniensis decus insignissimus. Sed minime credi volunt nonnulli, monachorum Ægyptiensium instituta (quæ pleno demensa horreo habentur apud Cassianum) in Occidente nunquam esse recepta; quæ de re consule, si placet, Henricum Vandenzypium part. iii. De monastico ordine S. Gregorii, cap. 5. Atque fusius disputat ille in ejusdem libri part. iii. cap. 4, de Augustini nostri familia quam haud aliam fuisse, præter eam in qua sacralis erat S. Gregorius, est puto apud omnes in confesso. Etiam ipse Gregorius satis testator lib. vii. epist. 114, ab Syagrium episcopum Augustodunensem, ubi Augustinum quondam monasterii mei præpositum vocat. At Equitiam, non

Benedictinam Gregorii familiam fuisse vult Baronius; atque is, ni fallor, hoc primus voluit et receptissimæ vetustatis sententiæ demum reluctari ausus est, ductos nimirum conjecturis, nec sane contemnendis, nec magni sane ponderis. Vides s. Annalium tom. VIII, sub anno 596 et quæ in eum scripsit Vandenzypius locis jam dictis. Fateor, apud veteres rerum nostratum consarcinatores minime disertis (si bene memini) verbis alicubi doceri Augustinum ex sodalitis fuisse Benedictino. Sed præcise monachum duntaxat vocari sæpius. Et Augustinum et alios plures cum eo monachos legimus apud Bedam quem plerique sequuntur. In veteri item Chronico Saxonico ms. sub anno 596: « Her Gregorius papa sende to Britene Augustinum mid wel manegum munecum tha godes word Anglatheode godspelledan. » Hoc est: Hoc anno Gregorius papa in Britanniam misit Augustinum monachum cum quamplurimis monachis, qui Anglicanæ genti verbum, Dei prædicarent. Neque aliter, ad hanc rem, mentionem ejusdem fieri apud veteres reperio. Sed interim, *tot monachus*, nullius familiæ nota adjecta, de iis qui apud majores nostros eo nomine memorantur, dictum, semper (nisi memoria me fallat) Benedictinum interpretatur, uti apud Græcos fere Basilium. Accedit etiam cœnobii S. Salvatoris Cantuariæ incolæ Benedictinæ familiæ etiam ab ipsis incunabulis semper apud nos esse habitos; saltem nihil occurrere in vetustis quæ hic testimonio esse possunt monumentis quod alius cujuspiam familiæ nomen unquam aut induisse eos aut exuisse aut suadet aut omnino innuit. Et apprimè huc facit illud Bonifacii pontificis Romani in litteris suis ad Ethelbertum: « Fili gloriose, inquit, quod ab apostolica sede per coepiscopum nostrum Mellitum postulastis, libenti animo concedimus, id est, ut vestra benignitas in monasterio in Dorobernensi civitate constituto, quod sanctus doctor vester Augustinus beatæ memoriæ Gregori discipulus sancti Salvatoris nomini consecravat, cui ad præcæps præesse dignoscitur dilectissimus frater noster Laurentius, licenter per omnia monachorum regulariter viventium habitationem statuatur, apostolica auctoritate decernentes, ut ipsi vestri prædicatores monachi monachorum gregem sibi associet, et eorum vitam sanctitatum moribus exornent. Quæ nostra decreta, si quis successorum vestrorum, sive regum, sive episcoporum, clericorum, sive laicorum irrita facere tentaverit, a principe apostolorum Petro, et a cunctis successoribus suis anathematis vocabulo subjaceat, quoad usque quod temerario ausu peregit, Domino placita satisfactione peniteat, et ejus inquietudinis veram emendationem faciat. » Aut igitur prima, cuius auctor Augustinus, institutione sodalitis huius cœnobii erat Equitiam aut Benedictinum. Neque enim dubitatur a Baronio quin et Augustinus et Gregorius Equitiani essent, si non Benedictini. Si primo Equitianum fuisset, necessum plane erat ut novatio ejusmodi postmodum accelleret quæ in Benedictinam transmutaret. At non modo nihil ejusmodi reperitur, sed in ipsis etiam incunabulis, a jam dicto Bonifacio sanctis ut monachi (sive ante legitur) qui ibi erant ab Augustino instituti monachorum sibi gregem associarent et eorum vitam sanctitatum moribus exornarent, et ne quis omnino sancto illi adversaretur, gravissima cautum est interminatione, ac si jussisset omnes ejusdem familiæ, ejusdem sodalitis, quo primum fuerant instituti, et nomen et mores perpetuo ibi servare. Neque sane, nisi mere fictis habenda sit fides, aut novationis hujusmodi aut nominis aut normæ transmutationis vestigium ali-quod exstat. Quæ de re diligenter etiam consuli tabulæ jam dicti cœnobii, ubi quamplurima eaque vetustissima pontificum instrumenta, quibus munitum est, comperio; hujusmodi vero transmutationis neque volam comperio neque vestigium. Et videsis

Ordericum Vitalem Histor. ecclesiastic. lib. iv, pag. 516 et 517. At vero si primis initiis Benedictinorum esset cœnobium illud, eadem ipsa argumentandi ratio quæ in conjecturis suis de Gregorio usus est Baronius, Augustinum Benedictinæ familie fore demonstraret. Neque enim dubitat ipse quin ejusmodi fuerit antistes quales ipsi sodales ab antistite asciti. Sed porro viderint hic quorum interest.

(17) *Chrisma tamen a vobis accipiunt.* Exstat eadem ipsa epistola in codice ms. epistolarum Lanfranci, neque ab hac omniō di-erpat præterquam quod tantum non tamen, in ea legatur.

(18) *Totius Angliæ, Scotiæ et Hiberniæ, necnon adiacentium insularum matrem.* Hæc spectant epistolæ hinc in ms. Lanfranci epistolarum codice reperiuntur, quarum altera est Thomæ Eboracensis antistitis ad Lanfrancum, altera Lanfranci ad Wigorniensem et Cestrensem episcopos. Utraque vero agit de electo Orcadum episcopo solemnibus sacris in dignitatem evehendo, Radulpho nempe, cujus nomen quod in jam dictis litteris minime occurrit, ediscimus ex Thomæ Stabulario, veteri archiepiscoporum Eboracensium Vitarum scriptore, nondum edito.

Thomæ archiepiscopi Eboracensis ad Lanfrancum Cantuariensem antistitem epistola, de Radulpho Orcadum episcopo sacrandu.

« Pissimo et sanctissimo Cantuariorum archiepiscopo, totiusque Britanniae suæmo pastori, Lanfranco, Thomas fidelis suus, etc.

« Nisi præsumptuosum sanctitati suæ videantur, etc. Vide in Lanfranco, *Patrologia*, t. CL.

Ad episcopos Cestrensem et Wigorniensem scribit Lanfrancus, ut Radulphi antistitis Orcadum sacrandi muneri intersint.

« Lanfrancus, gratia Dei, sancto Dorobernensis Ecclesiæ archiepiscopus, venerabilibus fratribus Wifstano Wigornienſi, et Petro Cestrenſi episcopis salutem.

« Insinavit nobis venerabilis frater Thomas, etc. Vide ibid.

De præscripto etiam Cantuariensium antistitem jure in Hibernia, nondum scilicet imperio Angliano adjecta, loculenta sunt testimonia epistolæ illæ Lanfranci ad Gothricum et Terdelvacum Hiberniæ reges quæ habentur integræ in dicto ejusce epistolarum libro, et apud Baronium sub anno 1089, tom. II, publici juris primo factæ sunt. Alia item occurrunt apud Eadmerum quæ hanc rem plenius explicant. Vide S. Bernardum in Vita Malchitæ. In Mathiliæ porro regiæ litterarum ad Anselmum inscriptione, salutar Anselmus, primæ sedis archiepiscopus, Hibernorum omniumque Septentrionalium insularum quæ Orchades dicuntur, primas, uti habetur in Anselmi lib. iii, epist. 55. De Hibernia vero, ad hanc rem, videsis Camdeni Britanniam pag. 755 et 765. De Sentia, consule, si plurâ velis, eundem pag. 703, et Polydorum Hist. Angliæ, lib. xxiv, in Edwardo quarto, anno 1471, præter Rogerum Hovedenum sub annis 1180 et 1192, cujus verba sere transcribit Baronius tom. XII in eisdem annis.

(19) *In alodium, etc., transirent.* In alodium transire illa ævo dicebatur etiam ex solido concedi. Guillielm. Malmesburiensis lib. i De gestis pontificum, verba faciens de Rufi munificentiâ in Anselmum, ubi, inquit, Cantuariæ quam archiepiscopus Lanfrancus habuerat ex beneficio, isti concessit ex solido. Idem pene habetur ex tabulariis monasterii S. Augustini apud V. C. Guillielmum Camdenum in Cantio, pag. 258. Sæpius occurrit alodium et tenere in alodium in censualibus Guillielmi primi tabulis. In censu agri Hentonienſi: Roucelle tenet rex, Ulftet tenet de Toati comite, sed non fuit alodium. Ibidem etiam: Warochelle tenet rex. Gueda comitissa tenuit de Godwino comite in alodium; tunc geldari: pro v. Hidis, modo pro ii Hidis et dimidia. Terra est x

A *carucatarum.* In *Cantuar. censu*, in *Revindene manâ* Godricus et tunc xx acras in alodio suo. Et in *Sarsexia*, Cetingley Almar tenuit de rege Edwardo, sicut alodium. Unde etiam alodiarum et alodiarum, clientelari hoc jure fundos, alodia dictos, possidentes unucupantur. In *Sarsexia* censu, *Lanswice* Godwinus tenet de comite de Dure, et de eo vis. alodiarum. Et *garuda* moritur alodiarum (ut legitur in *Cantuar. censu*) rex inde habet relevationem terræ, excepta terra Sanctæ Trinitatis. Et in censu Hantonienſis provincie: Hugo de Port tenet Cerdeford, et Willielmus de eo. Duo liberi homines in alodium tenuerunt pro ii maneriis de rege Edwardo, tunc et modo geldabat pro v. Hidis. Terra est iv carucatarum. In Dominio sunt ii carucate et xx bordarii et iv servi cum i carucata et quater xx acra prati. T. R. E. et modo valet iv libr. cum recep. c. sol. Isidem Willielmus tenet de Hugone unam virgatum et dimidium in Clatngs. Duo liberi homines tenuerunt de Alwino, sed non fuit alodium. Ibi ii bordarii et vi acra: prati, valet x sol., modo vii solidi. In isto hundredo et in isto manerio tenet Picot ii, virgatis et dimidium de rege. Phitelet tenuit in alodio de rege Edwardo pro manerio, tunc et modo geldabat pro ii virgatis et dimidio. Terra est dimidium carucate et ibi est cum uno villano et ii bordariis et x acris prati. Istam terram calumniatur Willielmus de Chernet, dicens pertinere ad manerium de Cerdeford feudum Hugonis de Port, per hereditatem sui antecessoris, et de hoc suum testimonium adduxit de melioribus et antiquis hominibus totius comitatus et Hundredi, et Picot contradixit suum testimonium de villani et vili plebe et de præpositis qui volunt defendere per sacramentum aut per Dei iudicium, quod ille qui tenuit terram liber homo fuit et potuit ire cum terra sua quo voluit. Sed testes Willielmi nolunt accipere legem nisi regis Edwardi neque dum diffinitur per regem. Valuit xv solidi. et post vii solidi, modo x solidi. Hujusmodi sunt alia. Qualem vero alodi

B *ius apud majores nostros ævo isto, in usu fuerit, incertum est.* Quid aliæ gentes, maxime Germani, Franci et Itali hoc nomine intellexerint, scire licet ex Cujacii præfatione ad lib. i De feudis et ad lib. ii, tit. 17, præter Hotomani verba feudalitatis, et quæ sunt id genus cetera apud jurisconsultos vulgarissima. Frequentiam porro vocabuli diligentissime ex veteribus notatam habemus apud doctissimum virum Fredericum Lundebergium in Glossario suo ad codicem legum antiquarum, in verbo *Alode* Jurisconsultis autem exteris a hoc officio seu feudo ita plerumque distinguitur, ut, cum beneficia solemnibus sive ex lege, sive ex pacto præstationibus et conditionibus sint obnoxia, alodia, velut *ἀπαρτα ἰδιωτεῖα* (ita Græcorum alicui ea dici memini) sive agri proprium duntaxat possidentium jus agnoscentes omni ejusmodi fidei quæ juramento præstito fieri solet professione, omni undequeque servitio habeantur libertinæ. Atqui in nostratis juris quo nunc commentariis nihil omnino habemus in qua hujus domini formula vestigium est, extra unicam forte eam quam Frankalmoigne seu liberam elemosinam vocitant, quæ ad ordinem sacrum tantummodo spectat, et neque censum neque fidei quam diximus professionem, sed precum solummodo in patronorum seu dominorum salutem effundendarum officium a clientibus exigit; ita tamen ut civili foro clientis de ea resisti non possit. In ceteris formulis, quotquot apud nos ant etiamnum exstant integræ aut vestigia sua reliquere, solemnibus fidei professio, sacramento firmata, jure exigitur, atque adeo ut ad nomen omnes apud nos glebas, veluti beneficia seu feuda, clientelam alicujus domini merito ac planissime aut agnoscant aut agnoscere debeant. Ceterum ad vetustum archiepiscoporum in Cantuaria jus quod hoc loco memoratur spectat etiam forsitan præseum munus cuius pars altera Plegmundi archiepiscopi, altera Eleumundi Cusoris nomine ad hunc modum signata

C *ius apud majores nostros ævo isto, in usu fuerit, incertum est.* Quid aliæ gentes, maxime Germani, Franci et Itali hoc nomine intellexerint, scire licet ex Cujacii præfatione ad lib. i De feudis et ad lib. ii, tit. 17, præter Hotomani verba feudalitatis, et quæ sunt id genus cetera apud jurisconsultos vulgarissima. Frequentiam porro vocabuli diligentissime ex veteribus notatam habemus apud doctissimum virum Fredericum Lundebergium in Glossario suo ad codicem legum antiquarum, in verbo *Alode* Jurisconsultis autem exteris a hoc officio seu feudo ita plerumque distinguitur, ut, cum beneficia solemnibus sive ex lege, sive ex pacto præstationibus et conditionibus sint obnoxia, alodia, velut *ἀπαρτα ἰδιωτεῖα* (ita Græcorum alicui ea dici memini) sive agri proprium duntaxat possidentium jus agnoscentes omni ejusmodi fidei quæ juramento præstito fieri solet professione, omni undequeque servitio habeantur libertinæ. Atqui in nostratis juris quo nunc commentariis nihil omnino habemus in qua hujus domini formula vestigium est, extra unicam forte eam quam Frankalmoigne seu liberam elemosinam vocitant, quæ ad ordinem sacrum tantummodo spectat, et neque censum neque fidei quam diximus professionem, sed precum solummodo in patronorum seu dominorum salutem effundendarum officium a clientibus exigit; ita tamen ut civili foro clientis de ea resisti non possit. In ceteris formulis, quotquot apud nos ant etiamnum exstant integræ aut vestigia sua reliquere, solemnibus fidei professio, sacramento firmata, jure exigitur, atque adeo ut ad nomen omnes apud nos glebas, veluti beneficia seu feuda, clientelam alicujus domini merito ac planissime aut agnoscant aut agnoscere debeant. Ceterum ad vetustum archiepiscoporum in Cantuaria jus quod hoc loco memoratur spectat etiam forsitan præseum munus cuius pars altera Plegmundi archiepiscopi, altera Eleumundi Cusoris nomine ad hunc modum signata

D *ius apud majores nostros ævo isto, in usu fuerit, incertum est.* Quid aliæ gentes, maxime Germani, Franci et Itali hoc nomine intellexerint, scire licet ex Cujacii præfatione ad lib. i De feudis et ad lib. ii, tit. 17, præter Hotomani verba feudalitatis, et quæ sunt id genus cetera apud jurisconsultos vulgarissima. Frequentiam porro vocabuli diligentissime ex veteribus notatam habemus apud doctissimum virum Fredericum Lundebergium in Glossario suo ad codicem legum antiquarum, in verbo *Alode* Jurisconsultis autem exteris a hoc officio seu feudo ita plerumque distinguitur, ut, cum beneficia solemnibus sive ex lege, sive ex pacto præstationibus et conditionibus sint obnoxia, alodia, velut *ἀπαρτα ἰδιωτεῖα* (ita Græcorum alicui ea dici memini) sive agri proprium duntaxat possidentium jus agnoscentes omni ejusmodi fidei quæ juramento præstito fieri solet professione, omni undequeque servitio habeantur libertinæ. Atqui in nostratis juris quo nunc commentariis nihil omnino habemus in qua hujus domini formula vestigium est, extra unicam forte eam quam Frankalmoigne seu liberam elemosinam vocitant, quæ ad ordinem sacrum tantummodo spectat, et neque censum neque fidei quam diximus professionem, sed precum solummodo in patronorum seu dominorum salutem effundendarum officium a clientibus exigit; ita tamen ut civili foro clientis de ea resisti non possit. In ceteris formulis, quotquot apud nos ant etiamnum exstant integræ aut vestigia sua reliquere, solemnibus fidei professio, sacramento firmata, jure exigitur, atque adeo ut ad nomen omnes apud nos glebas, veluti beneficia seu feuda, clientelam alicujus domini merito ac planissime aut agnoscant aut agnoscere debeant. Ceterum ad vetustum archiepiscoporum in Cantuaria jus quod hoc loco memoratur spectat etiam forsitan præseum munus cuius pars altera Plegmundi archiepiscopi, altera Eleumundi Cusoris nomine ad hunc modum signata

rototypum servatur in thesauro Cottoniano, A
tam nummum Celnothi archiepiscopi et nomen
iginem præ se ferentem, me vidisse memini.
cunice eundem jus, quod majestatis merito
ur, archiepiscopo ut urbis domino tunc tem-
(ita videtur) competeat; uti forsitan aliis op-
m celebriorum, quæ *Burgos* vocamus, aut
um sive dominis sive decurionibus. Atque eo
on solum (quod opinor) gaudebat jure eundem,
et ejusmodi dominus, verum etiam, pro suo
atu, nomine suo sive effigie eam signabat.
vero (nam Celnothus sub Ethelwifo rege, et
undus sub Alredo floruit) cautum est, re-
Athelstano, ut unum duntaxat per imperium
anum atque idem esset ubique pecunie genus,
rogatum puto pristinum ac promiscuum illum
di morem, neque ullum postmodum sine prin-
cipaliter aut nomine nummum percussum; adjecto
am sive comitis provincialis, sive urbis aut
domini, sive censoris etiam nomine. Athelstani
lex ita se habet cap. 14. « we cwæthon that an
sy oser ealle thæs Cynges anwealdle and nan
e mynetige butan þort; » hoc est, jubemus,
per totum regis imperium fore nummi genus;
quis illud extra oppidum eundem. Atque ex ejusdem
s porro docemur Cantuariæ plures fuisse ex-
to, monetæ cutores quam alibi in Anglia, urbe
at Londinensi excepta, ubi viii, Cantuariæ
u, quorum regii erant quatuor. Bini autem
piscopo inserviebant, et unus canoniarchæ.
s etiam Edgari leg. cap. 8, et Canuti cap. 8.
Quod cervos regis ceperint... ad judicium rapti
tur. Venationes (scribit G. Malmesburiensis
Hilmo ii) quas primo indulserat, adeo prohi-
t capitale esset supplicium, prendisse cervum.
huc potissimum respexisse autumo Joannem
oriensem lib. i De nugis curialium, cap. 4,
venatione locutus. « In tantam, inquit, qui-
bus vanitatis instinctu erupere vesaniam, ut
naturæ fierent, conditionis suæ immemores,
judicii contemptores; dum in vindictam fe-
imagine Dei exquisitis suppliciis subjuga-
Nec veriti sunt hominem pro bestiola per-
nem Unigenitus Dei redemit sanguine suo. »
Examine ignis ferri. Id genus criminis apud
s nostros purgandi reperitur, cum in notis-
sumæ, Edwardi Confessoris regis matris, lesæ
Iduino antistite Wintoniensi pudicitia, insi-
e iudicio, tum in veterum Angliæ regum, uti
tani, Canuti, Guillelmi I, atque aliorum in-
tum sanctis. Ritus autem solemnes in eodem
os elisceas licet ex verborum explicatione
mi Lambardi Archæononice suæ præfixa,
oberti Gemeticensis archiepiscopi Cantua-
iu Antiquitatibus Ecclesie Britannicæ præter
rium Petri Pithæi capitularibus Carolinis et
cianis inserviens. Neque duntaxat ferro ignito,
in aqua nunc fervente, nunc frigida, judicia
exercebantur. Id tum locis quos diximus
tum apud auctorem libelli quem Ranulpho
ta (nescio an recte) vulgo tribuimus mani-
est. Vide dicti libelli lib. xiv, cap. 1; Roge-
vedenium Annalium part. i, in ann. 1176 et
e, p. 547 et 566 editionis Francofurtanæ,
im item Bractonium lib. iii De corona, cap.
Quæ ad ejusmodi apud alias gentes morem
ut, consulo prætermittimus. Duravit autem
ta horum examinum usus usque in Henr. ci III
cum tam lege lata quam desuetudine,
b reverentiam juris pontificii quo diu antea
us erat, prorsus evanuit. Neque enim aliud
tabularis regis sive alibi repertum puto de
apud majores nostros sancitum, præter illud
quod in publicis anni tertii Henrici III ta-
bemus, ubi provincialibus aliquot iudiciis
mandatis, ut ea quæ instabat iudicii vice
examinis genere, utpote a pontificiis danti-

nato, abstinere; quod tam certum est legis per-
petuæ tum non obtinuisse, quam ipsum iudicii ritum
postmodum cito in desuetudinem abiisse. Regium
autem quas intelligimus mandatum ita se habet in
Pat. 3 Henr. III, membrana 5, unde fideliter descri-
psimus.

« Rex dilectis et fidelibus suis Philippo de Ule-
tot, et sociis suis itinerantibus in comitatibus
Cumberland, Westmerland, et Lancaster, salutem.

« Quia dubitatum fuit et non determinatum ante
inceptionem itineris vestri quo iudicio deducendi
sint illi qui reati sunt de latrocinio, murtro, in-
cendio et his similibus, cum prohibitum sit per
Ecclesiam Romanam iudicium ignis et aquæ, pro-
visum est a consilio nostro ad præsens, ut in hoc
itineri vestro sic fiat de reatatis de huiusmodi ex-
cessibus, videlicet quod illi qui reati sunt de crimi-
nibus prædictis majoribus, et de his habeatur
suspicio quod culpabiles sint de eo unde reati sunt
(de quibus et licet regnum nostrum abjurarent,
adhuc suspicio esset quod postea malefacerent) te-
neantur in prisoa nostra et salvo custodiantur, ita
quod non incurrant periculum vite vel membrorum
occasione prisoæ nostræ. Illi vero qui mediis crimi-
nibus reati fuerint et quibus competeret iudicium
ignis vel aquæ, si non esset prohibitum, et de quibus
si regnum nostrum abjurarent nulla fuerit postea
maleficiendi suspicio, regnum nostrum abjurerent.
Illi vero qui minoribus reati sunt criminibus nec de
eis fuerit mali suspicio, salvos et securos plegios in-
veniant de fidelitate et pace nostra conservanda, et sic
dimittentur in terra nostra. Cum igitur nihil certius in
hac parte providerit consilium nostrum ad præsens,
relinquimus discretionii vestræ hunc ordinem prædi-
ctum observandum in hoc itinere vestro, ut qui per-
sonas hominum, formam delicti, et ipsarum rerum
veritatem melius cognoscere poteritis, hoc ordine se-
cundum discretionem et conscientias vestras in hu-
jusmodi procedatis. Et in huius rei testimonium, etc.

C Teste domino P. Wintoniensi episcopo apud West-
monasterium xxvi die Januarii anno regni nostri iii.
Per eundem et H. de Burgo justiciarium. »

Eadem formula memoratur in archivo scriptum
esse ad alios nonnullos provinciarum iudices, Som-
ersetiæ nempe, Dorsetiæ, Cantia, Essexiæ et
Herefordiæ. Cæteros etiam, qui provinciis tunc tem-
poris iudices præfuerunt, veri est simile ejusmodi
mandata accepisse. Animadvertendum vero interea
est diu ante Henrici III initia, examina ejusmodi
jure pontificio vetita esse. Annus enim Henrici
tertius erat 1219 salutis humanæ. Atqui ea, non
solum in epistola Alexandri II ad Raynaldum Coma-
num episcopum (ante Henrici nempe ævum, annis
centum supra quinquaginta et amplius conscripta)
velut illicita damnantur, sed ipsissima quæ hanc
rem spectabat epistolæ verba in Corpore canonum
pontificiis jurisconsultis tunc temporis tritissimo,
utpote auctoritate clarissimo (quod scilicet Gratiani
operæ acceptum ferimus) locum sortita fuerant.

D Vide, si placet, caus. ii, quest. 5, cap. 7, § *Purga-
tionem*, et Ivoem part. x, cap. 15, et extr. tit. De
purgatione vulgari, cap. 3, *Dilecti*. Hæc uti alia
etiam quæ fuere in iudiciis exercendis examinum ge-
nera nominabant antiquitus *ordallum*, seu *ordalia*,
ut forma Latina vocabant, quod nihil aliud est præ-
ter iudicia. Inde etiam hodie Alemanni et Belgis
(quorum idioma optimus est in compluribus veteris
nostri sermonis interpretes) *Urtheyl* et *dordeel* iudicia
sonant, et *Urtheylen* et *dordeelen* iudicare, uti etiam
urtheyler et *dordeeler* iudicem. Id vero diserte asse-
ritur in canonibus synodi Eanhamensis sub Ethelredo
rege habitæ. « Iudicium (ita in canonibus istis) quod
Anglicæ *ordal* dicitur, et juramenta vulgaria festi-
vis temporibus et legitimis jejuniis, sed et ab Adventu
Domini usque post octavas Epiphaniæ, et a Septua-
gesima usque xv dies post Pascha minime exercean-
tur. » Dictæ synodi canones litteris mandavit

Wistanus pontifex Eboracensis, qui sub Ethelredo, cum Ælphgo Cantuariense antistite, præsuit. Etiamnum integri leguntur in codice ms. perquam vetusto et eleganti ejusce xvi caractere, exarato.

(22) *Quiddam de epistola sibi olim ab Anselmo, etc., edita et directa.* Exstat epistola illa in tom III Operum Anselmi. Quæ sequuntur autem hic de concilio Barensi pleraque omnino hactenus desiderata erant. Atqui non contemnenda accessio inde fieri potest diligentissimo doctissimoque Binio qui de hujusce actis nihil reperisse se fatetur præter ea quæ Eadmerus obiter in Anselmi Vita, et Malmesburiensis in primo De gestis pontificum meminere. Idem dicendum de concilio Romano II, sub Urbano habito, de quo hic noster pag. 53, 54 et 55. Vide Binium in Concil. tom. III, part. II, pag. 421 et 422. Opus autem illud De processione Spiritus sancti habetur in Anselmi Operum part. I.

(23) *In corona sedes illi posita est, qui locus non obscuri honoris.* Gervasius Dorobernensis ms. in declamatione contra Robertum abbatem S. Augustini (quam imaginationem, ut id genus alias, vocat) Anselmum, inquit, in Cantuariensi civitate consecratus, ab Urbano papa pallium suscepit, et tantam ejus gratiam habuit, ut eum alterius orbis papam vocaret, et in Angliam reverso pallium Eboracensi archiepiscopo donandum mitteret. Ita ille. Qui tanto nomine dignus erat, loco etiam honoratissimo merito collocandum censuit. Vide porro V. C. Guil. Camdeni Britannie pag. 239.

(24) *Quæ sagitta utrum facta ipsum percussit.* Veterum plerisque traditur transfossum fuisse regem sagitta, quam in ferarum vivario, quod Novam Forestam dicimus, jactu infelici collimarat Gualterus Tyrellus, Gallus. Idque est receptissimum. At Sugerius, qui huic regi coetaneus et Tyrello familiaritate, non videtur, conjunctus, de morte ejus verba faciens, « Imponebatur, inquit, a quibusdam cuidam nobili Gualtero Tyrello quod eum sagitta perfoderat, quem, cum nec timeret nec speraret, jurejurando sæpius audivimus quasi sacrosanctum asserere quod ea die nec in eam partem silvæ in qua rex venabatur venerit, nec eum in silva omnino viderit. Legimus in Vita Ludovici Crassi regis Galliarum. » Sed accuratius multo quam cæteri, singularia omnia, quæ miseram regis eadem et Tyrelli jactum fatalem attinent, narrat Ordericus Vitalis in Hist. Ecclesiasticæ lib. X, pag. 783.

(25) *Ne abbates faciant milites.* Prisce enim ab insigniorum Ecclesiarum antistibus, ritu solemniori adhibito, militiæ seu equestri ordinis dignitate tirones donabantur. Codex vetustus de rebus ad cœnobium Sancti Martini de bello spectantibus, in tabulario Proventuum regiorum quod augmentationum dicimus: *Terras censuales non donet* (abbas) *ad feudum. Nec milites nisi in sacra veste faciat.* Vetus item diploma cœnobiarchæ Radingensi ab Henrico I concessum et post a Joanne firmatum: *Terras censuales non donet* (abbas) *ad feudum. Nec faciat milites nisi in sacra veste Christi in qua parvulus suscipere modestè caveat. Maturos autem seu discretos, tam clericos quam laicos provide suscipiat* (a). Reperio in part. I, Hen. IV, part. II, memb. 26, num. 10, et in publicorum judiciorum actis Trinit. II, Ed. III, rot. 106, Berk. id ipsum occurrat. Qui diligentius de hac re consulere velit, adeat Ingulphum in Historia Crowlandensi, Joannem Salisburyensem De nugis curialium lib. VI, cap. 10 et 13, Petr. Blesensem, epist. 94, et superioris ævi ritus, in sacrandis creandorum equitum armis, qui in ritualibus (quæ pontificiis nostris in usu et manualia dicta) atque ejusmodi aliis exstant. Hæc enim omnia satis edocent in creandis equitibus (non Bal-

A nei duntaxat, ut vocant, sed univ. s's) ordinis sacri viros in Ecclesiis solemnem operam impendisse, quod inde forte emanuit quod, vetustiori sæculo, ipsius etiam dignitatis auctores haberentur. Nam et archiepiscopi Cantuariensem equitem creasse legimus; Lanfrancum scilicet Guilielmum secundum. Malmesburiensis monachus, lib. IV, De ges. is regum, de Guilielmo, accessit, inquit, favori ejus maximum rerum momentum archiepiscopus Lanfrancus, eo quod eum nutrierat, et militem fecerat. Quin de Bando cœnobiarcha Edmundoburgensi et Edwardo adolescente strenuo, Ingulphus pag. 512 edit. Lond.; Patrum suum, inquit, abbatem. Burgh, nomine Brandum virum valde religiosum, etc., adiit, et se fieri legitimum militem, præmissa primus omnium peccatorum confessione et eorum percepta absolutione, instantissime supplicavit. Videsis V. C. Guil. Camdeni Britanniam, pag. 126.

(26) *Velut bruta animalia venundari.* Si de servorum (quos vilains phrasi forensi dicimus) venditione non loquitur hoc canon, non omnino capio. Eorum enim uti aliarum quarumcumque rerum, quæ mancipi, jure Cæsareo, vocatæ, dominium sive venditione sive donatione, et Saxonom tempore et Northmannorum rite transferebatur. Videsis chirographum Thoroldi de Bukentale apud Ingulphum in extremo. Neque sane aut canon hic aut alia apud nos lata lex id juris hactenus adeo relict, quin in jurisconsultorum nostratum commentariis passim, legibus, quibus utimur, consonum agnoscat. De servitutis jure videsis quæ disputant Bodinus de repub. lib. I, cap. 5, et Albericus Gentilis De jure belli, lib. III, cap. 9.

(27) *Archidiacones.* Ita ms. codex. Atque archidiacones (b) dixit puto ut alii hypodiacones. Isidorus apud Gratianum dist. 21, cap. 1, *Cleros. Hypodiacones Græce quos nos subdiaconos dicimus.* Sic enim ibi legitur, tametsi in Isidori Codice quo utimur, edito nempe a Bonaventura Vulcanio, hypodiaconi habeatur, locus est in Originum lib. VII, cap. De clericis. Cæterum frequens in vetustis conciliis usus est vocabuli diacones et eorum quæ inde formantur. Concil. Agathensis canon 59, *Presbyteri, diacones, subdiacones, vel deinceps quibus ducendi uxores licentia non est, etiam alienarum nuptiarum etiam convivia.* Et canon 49, *Diacones vel presbyteri, etc.* Et canon 65, *Quoniam non oportet diaconem sedere presente presbytero, etc.* Reperitur etiam diacones in casu recto in concilio Elibertini can. 18, Toletani IV can. 38, atque obiter apud Burchardum, Ivonem, Gratianum: neque plura adicere exempla est operæ pretium. Inde recentiores Græci habent etiam *διακονοι* pro *διάκονοις*. Malaxus Peloponesius in Historia patriarcharum: *Ἀρσένιος διάκων πρὸ Ἀρσένιο διάκονοι*, et postea, *ὅτι, ὁποῖος γένει ἀρχιερέως ἢ ἱερέως ἢ διάκωνος, etc.* Neque etenim diaconus in recto eviatur. Tam enim in dictis conciliis auctoribusque Latinis quam apud Malaxum, utrumque indiscriminatim usurpatur. Eadem analogia formabant Græci *πατρων* pro patrono. Hesychius in Lexico: *πάτωρ: οἱ πρότεροι τῶν ἀξιοθέτων τῆς Ρωμαίων πολιτείας ὡς Ρωμύλου ἑκατὸν ὄντες.* Theophilus Antecessor insul. lib. I, tit. 17: *Ὁ νόμος ὁ δωδεκάθελος τοὺς πατέρας καὶ τοὺς τῶν πατέρων παῖδας ἐπὶ τὴν τούτων ἐμπειρίαν καλεῖ; Lex XII Tabularum patronos atque patronorum liberos ad eorum (libertinum scilicet) tutelam vocat.* Ita etiam frequentissime legitur tum apud Basilicorum auctorem lib. XLIX, tit. 1 et 2, *ἀλλ' ἀπελεύθερος, αὐτὸν κατὰ πατρωνος ἀποκαταστήσει καὶ ὁ δυνάται κινῆσαι.* Liberius scilicet contra patrum famulum actionem instituere non potes. Hermenodorus atque alii jurisconsulti Græci idem sæpiissime habent et veteres inscriptiones in Græcia τῶν πατέρων, pro

(a) Ad militiæ enim armatæ dignitatem interdum etiam qui sacri erant ordinis, transfugiebant, Videsis Matth. Paris., pag. 882 edit. Londinensis.

(b) Ita Anselmus lib. III, epist., De archidiaconibus, etc. Ita apud Rogerum Hovedenium part. 4, pag. 270.

patrum, quod legimus apud Janum Gruterum, pag. 593, num. 11 et 12.

(28) *Ut quoniam ratio Christianitatis id utile fore suadebat.* — Christianitas et ea quæ ad Christianitatem pertinent passim apud Eadmerum atque alios illius ævi scriptores. Functionem episcopalem atque fori sacri actionem et administrationem seu officium episcopale, ut usitatus appellatur denotant. Col. 366, vides omnem Christianitatem in Anglia fere peritisse. Et col. 381, omnem auctoritatem exercendam Christianitatis illi adimere cupiebat. Alia sunt ejusmodi, atque generali Christianorum nomine, in edictis imperatorum veterum, episcopos speciatim designari volunt jurisconsulti nonnulli ad l. 11, Christianos, C. De episcopali audientia. Hinc apud nos fora sacra quibus, jure nempe communi subnixis, aut episcopi præsent, aut si qui eo nomine episcopos, utpote quos provocare licet, suspiciunt, Curia Christianitatis etiamnum vocantur. Primo Christianitatis vocabulum, legem Christianam seu venerationem Christianam, et Christianum cultum generatim sonabat, uti videre est in C. tit. De Apostatis, l. 4, et C. Theodos., tit. De spectaculis, l. 5, C. cod., tit. De decurionibus, l. 412, C. col., tit. De Judæis, cæticolis lib. xix, alibi item. Sed postea functio atque jurisdictio illa quæ in gerenda Christianæ religionis, seu Christianitatis aut politice ecclesiasticæ cura potissimum exercetur, Christianitas etiam signanter dicta sunt; atque inde sacra fora, Fora Christianitatis vocitata.

(29) *Cujus cathedræ principatus poneretur in abbacia de Heli.* — De initis huc episcopatus Eliensis, fragmentum ms. veteris ejusdem Ecclesiæ Historiæ habetur; quo et consilia adhibita, et regia et pontificia de ea re diplomata comperiuntur. Post mortem Richardi abbatis (ita historia illa) mittitur a rege ad Eliense cænobium Hervæus Pangorensis episcopus a suo episcopatu per violentiam ejectus, ut ibi de rebus Ecclesiæ ad tempus sustineretur donec explevis deliberasset quid de eo esset factururus. Est autem Pangor monasterium in Wallis tot habitationibus plenum, ut sicut Beda refert, si in septem partes divideretur, non minus quæque portio quam ccc homines haberet. Hic cum episcopatu fungeretur Hervæus gentem efferam nimis austeritate tractabat. Videns tantam in moribus eorum perveritatem (quam nemo facile posset tolerare, undeque episcopali timori nullam servabant reverentiam) gladium bis acutum ad eos domandos exercuit, nunc crebro anathemate nunc propinquorum et aliorum hominum eos coercens multitudine. Nunc minor fuit eorum contra eum rebellio. Tanto periculo ei insistebant ut fratrem ejus perimeret, simili modo eum perimiri si possent in eum manus injicere. Expavit episcopum ingruens infortunium, plurimisque suorum interfectis aut graviter vulneratis, videns quod anima sua quæreretur, nec congruos haberet defensores, ad regis Angliæ confugit patrocinium, utile sibi consecutus exsilium. Rex autem ejus adventum ut famosi tunc temporis et religiosi episcopi benigne suscipiens, ad Elyensem ecclesiam destinatum procuracionem inde accipere eam constituit. Ipse vero illuc veniens, gratia, conversatione, et mirabili prudentia omnium pene monachorum sibi alligavit affectum, ut si fieri posset eum sibi episcopum adoptarent. Quam circa sic affectionem aspiciens cepit paulatim quibusdam circumlocutionibus loci utilitatem eis proponere, fratrum animos attemperare, et multa jucunda promittere, si abbatiam in episcopatum promovere et seipsum vellent in episcopatum suscipere, ad quod efficiendum, suum quoque eis promisit auxilium, dum tamen illi suum præberent assensum. Ipsi autem facile ad eum conversi, ipse regem adiit. Rex petita concessit, Robertum Lincolnensem episcopum ad colloquium invitavit, ut, quod ille locus in ejus episcopatum

A videbatur, sine ejus consentientia non fieret ista mutatio ne diocesis ejus pateretur injuriam, si inconsulto suo episcopo, alius in eum induceretur episcopatus. Propterea oportuit ut futurus episcopatus aliquam haberet parochiam, quam sibi impertiri de Lincolnensi Ecclesia canonica justitia cum æqua compensatione postulabat. Datum est itaque manerium de Spaldewic Lincolnensi Ecclesiæ in jus perpetuum pro commutatione episcopalis curæ super pagum Grantebregentem, et finito hoc inter regem et Robertum episcopum secreto negotio (monachis omnino inconsultis, Ecclesiæ filiis et ignorantibus) Hervæus episcopus cum litteris regis ad confirmandum hoc propositum Romanam destinatur. Quo veniens impetravit quæ petiit, ad regem et archiepiscopum et comprovinciales episcopos, litteras apostolicas super sua causa quales optabat reportans. Quarum textum hic subscribi, nec otiosum est nec onerosum.

B (a) *Quod Hervæus a domino papa mandatum obtinuit ad regem Henricum de promovendo abbatiam de Ely in episcopatum, et constituendo eum illuc in episcopum.*

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei dilecto in Christo filio Henrico glorioso regi Anglorum, salutem et apostolicam benedictionem.

« Omnipotenti Deo gratias agimus, » etc. Vide in Paschali II, infra ad an. 1118.

Alias quoque litteras misit papa eidem regi quarum hic textus est.

Quod auctoritate apostolica episcopatus in Ely constituitur.

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, et cæteris comprovincialibus episcopis, salutem, et apostolicam benedictionem.

« Inter cætera regna terrarum, » etc. Vide ibid.

C His suæ confirmationis Hervæus susceptis epistolis. Angliam cum apostolica benedictione properavit, regem et archiepiscopum adiit, litteras eis ostendit, assensum eorum obtinuit, et in sequenti anno totum negotium consummavit, anno videlicet Dominicæ Incarnationis 1108. Pontificatus autem domini Paschalis secundi papæ anno x. Quo etiam anno rex Henricus abbatiam Eliensem ad episcopalem mutavit sedem, et eundem Hervæum Pangorensem episcopum eidem Ecclesiæ præfecit, confirmandum eum sequentibus chartis.

Charta regis Henrici, quomodo abbatiam de Ely in episcopatum transmutavit.

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Anno ab Incarnatione Domini 1108 indictione... anno pontificatus domini Paschalis papæ secundi decimo, regni quoque mei similiter decimo, ego Henricus providente divina clementia rex Anglorum et Northmannorum dux,

D Willielmi magni regis filius, qui Edwardo regi hæreditario jure successit in regnum, videns et Ecclesiæ messes in regno meo multas esse et agricolas quidem paucos et ob hoc plurimum laborantes in messe, et in ipsa Lincolnensem Ecclesiam multa plebe fecundam, ex auctoritate et consilio prædicti papæ Paschalis, et assensu simul et prece Roberti Lincolnensis episcopi qui tunc Ecclesiæ prædictæ præsidebat, et totius capituli sui eum ipsi annuente domno Anselmo, beatæ memoriæ Cantuariensi archiepiscopo, et universis episcopis et abbatibus totius Angliæ, sed et omnibus ducibus, comitibus et principibus regni mei, Elyense monasterium in quo quidem usque in tempora mea abbates fuerant cum Cantebregensi provincia quantum videlicet ad jus Lincolnensis Ecclesiæ pertinebat, cum duabus abbatibus Thorneia videlicet et Charterich in episcopalem sedem sicut et cæteros episcopatus regni mei

(a) Verba sunt ductoris quem describimus uti cætera quæ ita in hac historiola interseruntur.

liberam et absolutam pervenisse statuo et confirmo, et pro subjectione et omnibus episcopatibus consuetudinibus ad supradictam Ecclesiam Lincolnensem pertinentibus absolvendis, consilio et assensu predicti papae Paschalis de beneficiis ejusdem monasterii villam nomine Spaldewic cum omnibus appenditiis suis quae in territorio Huntingdon sita est, cum omnibus consuetudinibus ad villam predictam pertinentibus, supradictae Lincolnensi Ecclesiae et Roberto ejusdem sedis episcopo et successoribus, sicut eam unquam Elyense monasterium liberius et quietius tenuit, jure perpetuo tradidi possidenda. Primum siquidem Londoniis apud Westmonasterium in solemnitate Pentecostes, de negotio isto in praesentia mea coram felicitis memoriae Anselmo archiepiscopo et universis episcopis et abbatibus et proceribus regni mei tractatum est, et eorum omnium communis assensus est favorabiliter consecutus. Post mortem predicti pontificis Anselmi, ex auctoritate domini papae Paschalis, sicut jam supradictum est, in concilio apud castrum Rotheringham habito in die translationis beatae Etheldredae virginis sedis ejusdem, feliciter per misericordiam Dei terminatum est et definitum ix Kalend. Novembris.

Historiam hanc in exemplaribus binis legi, quae eadem ferme exhibent, utraque ante annos amplius trecentos exarata. Sed fidei forsitan suspectae merito videantur. Neque enim forensis, qui eo aetate in usu, styli characterem habet Henrici regis diploma, utpote quod ab inusitata omnino verborum, nescio qua pompa in pontificis Romani honorem consarcinata; auspicatur et duces veluti nomen honorarium, idque a comitibus plane distinctum, memorat, cum certissimum sit neminem, post Guillelmi I tempora usque ad Edwardum tertium, ejusmodi dignitatis vocabulo apud nos esse insignitum. Nec in archivis regis, ubi saepius vetustorum quae episcopo Elyensi uti etiam quae aliis indulgentur privilegiorum instrumenta iterantur, hujusmodi quid, diligenter licet acquisiverim, reperio. Anselmus item obiit 1109, xi Kalend. Maii. At vero in diplomate hoc quod anno 1108 tribuitur, mentio est Anselmi mortui. Praeterea annus 1108 hic sit annus decimus Henrici regis, cum planissime nonnumquam superare non posset. Grassissimi sane antichronismi. Obiter monuisse me haec satis est. Perspicaciorum iudicio caetera relinquo.

(30) *Ut Ecclesia episcopatus ultra tres menses non maneat sine pastore.* Pastore nempe consecrato, ita jubet concilium Chalcedonense Act. 15, can. 25: *Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν μητροπολιτῶν, ὡς περιηγόμενοι, ἐμύλοντο τῶν ἐκτελεσμένων οὐτοῖς προμνίων καὶ ἀναβάλλοντο τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων, ἔδοξε τῇ ἀρχὴ εὐνόῳ ἐν τῷ γὰρ τῶν ἱερέων γένεσθαι τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων* id est, Quoniam metropolitani quidam, uti accepimus, negligunt commissos sibi greges et differunt ordinationes episcoporum, visum est synodo sancire, intra tres menses fieri debere episcoporum ordinationes. Habetur etiam apud Gratianum dist. 75, cap. 2. Videsis etiam Burchardum lib. 1, cap. 24 et 25; Ivoem part. vi, cap. 5, et Gratianum dist. 100, cap. 1.

(31) *Nisi de monachico ordine, etc., uno duntaxat excepto.* Procul dubio Stigandum intellexit, qui apud Guillelmum Malmesburiensem etiam expressum nominatur. Sed viderint interim, qui diligentius hanc rem perpendere volunt, de Nothelmo atque superioribus Nothelmo archiepiscopis, et consulant porro Joscelinum in Antiquitatibus Ecclesiae Britannicae, et Franciscum Godwinum, episcopum, dum scripsit, Landavensem, nunc Herefordensem, in episcoporum nostrorum vitis. Et summus sane neque omnino indiligens monastici ordinis cultor Arnoldus Wyonus,

(a) Vide concil. Constant., sess. 20, apud Bin. tom. III, part. II, pag. 943.

(b) Vide concil. Constant., sess. 19, pag. 935

A dum quoniam celeberrimum Ecclesiarum archiepiscopi sodalitas Benedictino se immiscuissent, indagando se torquet, in Cantuariensibus Nothelmo, Githelmo, Bregwinum, alios etiam (sed, ut verum fatear, nonnullos quos certissimum est Benedictinos fuisse) praetermittit. Vide si placeat Arnoldum in Ligni Vitae lib. II, cap. 20, et G. Malmesburiensem De gestis pontificum lib. I, in Odono.

(32) *Dissecti quoque sunt ab Henrico rege Anglorum ad ipsam concilium, etc., Willelmus Exoniensis, Ranulphus Dunelmensis, etc.* Quatuor nempe episcopi. Nam ita mos sollemnis olim obtinebat, ut ad concilium generale iv duntaxat ex Anglia episcopi mitterentur. Idem observatum in concilio Lateranensi sub Alexandro III, anno 1179 habito. Et cum in Anglia tunc temporis concilium de mittendis Romam episcopis, ut concilio ibi interesset, adhiberetur, episcopi Angliae constanter asseruerunt (verba sunt Rogeri Hovedeni, Simonis Dunelmensis ms. atque aliorum de ea re agentium) quod ad generale concilium domini papae, quatuor episcopi de Anglia tantum Romam mittendi sint. Caeterum in conciliis recentioribus mos varius est, et pro arbitrato regio et re nata saepius mutat. De legatis seu oratoribus ad concilia generalia ex Anglia missis, consulas licet Matthaei Parisii annum 1245 (ubi etiam Anglicanorum civium universitas seu triplex ordo literas et oratores destinat ad concilium Lugdunense sub Innocentio IV celebratum), et Thomae Walsingham Ypodigma Neustrie in eodem anno, pag. 466, et eundem in anno 1409, cui accedat ex archivis id quod, ad resarciendum in concilio Pisano schisma (a) tunc temporis Romanensium partes nimium distrabens, Henricus IV, Angliae rex, statuisse legitur.

« Ordinavimus quod oratores nostri sollemnes (ita scripsit in litteris ad ordines Aquitaniae datis) ad diem et locum dicti concilii transmittentur, quodque duo archiepiscopi cum quatuor doctoribus in eorum comitiva, et quinque episcopi cum totidem doctoribus una secum ibidem debeant personaliter interesse. Et quilibet caeterorum episcoporum tam regni nostri praedicti, quam terrae nostrae Hiberniae ad dictum concilium, certis forsitan ex causis, minime transeuntium unum doctorem pro se et clero suae diocesis destinabit, et quod quilibet universitatum nostrarum duos doctores, quorum unus sit in theologia et alter in iure canonico vel civili. Et nigri monachi quatuor abbates, Cistercienses vero duos, canonici regulares similiter abbates duos, Cistercienses vero abbates duos aut priores, Carthusienses unum priorem, Praemonstratenses vero unum abbatem; et quodlibet etiam capitulum ecclesiae cathedralis unum doctorem ad dictum transmittit concilium; quodque prior hospitalis Sancti Joannis Jerusalem, in Anglia residens, illuc in propria persona se transferat. Has autem ordinationes nostras et quascunque alias factas sen etiam faciendas tangentes materiam schismaticis aut unionis praedictam non solum in regno nostro praedicto et dicta terra Hiberniae, verum etiam in ducatu nostro Aquitaniae volumus observari. » Ita legimus in tabulis Vascon. 9 et 10, Hen. IV, membr. 4. Formulam item qua Henricus VI rex legatos suos (quorum civilis alii, alii sacri ordinis erant) ut concilio Basileensi interesset substituit; cum rarissime ejusmodi quid occurrat, merito visum est adicere ex tabulis Franc. 12, Henr. VI, membr. 2, lemma in margine est: *De potestate commissa ambasciatoribus regis ad interessendum concilio Basileensi.* Instrumentum ipsum ita conceptum est.

C Rex omnibus ad quos, etc., salutem.

« Sciatis quod cum, juxta decreta Constantiensis (b) concilii, praesens concilium Basileense actualiter celebretur sub sanctissimo Patre domino Euge-

apud Binium tom. III, part. II, et Basil. apud eundem tom. IV, part. I, pag. 14.

apud Binium tom. III, part. II, et Basil. apud eundem tom. IV, part. I, pag. 14.

nio papa quarto, nos eidem concilio, nedum ex parte ejusdem concilii per suos oratores nobis ex hac causa specialiter destinatos, verum etiam apostolicis et imperialibus ac aliorum quamplurimorum sancte matris Ecclesie Patrum et principum secularium litteris creberrime instigati, ad Dei laudem, sancte matris Ecclesie prosperitatem optatam et honorem, et praesertim ob fidei catholicae exaltationem interesse cupientes, variis et diversis causis rationabiliter praepediti quo minus personae eidem interesse poterimus, ut vellemus, venerabiles Patres Robertum Londoniensem, Philippum Lexoviensem, Joannem Roffensem, Joannem Bajocensem, et Bernardum Aquensem episcopos, ac charissimum consanguineum nostrum Edmundum comitem Moritonii, dilectos nobis Nicolaum abbatem Glastoniensem, Willielmum abbatem ecclesie Beate Marie Eborum, et Willielmum priorem Norwicensem, necnon dilectos et fideles nostros Henricum Broumlete, militem, magistrum Thomam Broun, utrinque juris doctorem, Sarum decanum, Joannem Colluelle, militem, magistrum Petrum Mauricii, doctorem in theologia, et magistrum Nicolaum David, archidiaconum Constantiensem et licentiatum in utroque jure, nostros ambassiatores, oratores veros, et indubitatos procuratores, actores, factores et nuntios speciales constituimus, facimus et deputamus per praesentes, dantes et damus eis et ipsorum majori parti potestatem et mandatum tam generale quam speciale nomine nostro et pro nobis in eodem concilio interessendi, tractandi, communicandi et concludendi tam de his quae reformationem Ecclesie universalis in capite et in membris, quam in his quae fidei orthodoxae fulcimentum regumque ac principum pacificationem con-

cernere poterunt, necnon de et super pace perpetua guerrarumve abstinentia inter nos et Carolum adversarium nostrum de Francia, ac etiam tractandi, communicandi, et appunctuandi, consentiendi insuper, et si opus fuerit, dissentiendi his quae iuxta deliberationem dicti concilii inibi statui et ordinari contigerit. Promittentes et promittimus bona fide nos ratum, gratum et firmum perpetuo habiturum totum, et quicquid per dictos ambassiatores, oratores et procuratores nostros, aut majorem partem eorumdem, actum, factum seu gestum fuerit in praemissis et in singulis praemissorum, et hoc idem cum de et super his certiorati fuerimus, quantum ad nos et Christianum principem attinet, executioni debitae curabimus demandare. In cujus rei testimonium has litteras nostras fieri fecimus patentes. Dat. sub magni sigilli nostri testimonio in palatio nostro Westm. x die Julii.

« Per consilium. »

Litterarum autem pontificiarum quibus ad concilia generalia ordines vocantur, formulas habes apud Binium tom. III, part. II, pag. 674, in apparatu ad concilium Lateranense sub Innocentio III celebratum; apud Matth. Paris. anno 1215, pag. 886 editionis Londoniensis, ad abbates scilicet et priores Ecclesie Anglicanae Lugduno datas III Kalend. Februarii, anno Innocentii quarti secundo, quas tamen reperio etiam vetustis Annalibus ms. Burtonensis coenobii, ubi, syllabis alioquin vix discrepantibus, v. Idus Junii substituitur; apud Binium item dicta tom. tertii pag. 768 et sequentibus in concilio Viennensi sub Clemente V praeparatione, et tom. IV, part. II, pag. 276.

EADMERI MONACHI DE EXCELLENTIA VIRGINIS MARIE LIBER I.

CAPUT PRIMUM.

Quod Maria excellit omnes creaturas.

Supereminentem omni quod post hominem Deum creatum est excellentiam beatæ matris Dei quomodo-
cunque et saltem lippienti oculo cordis contem-
ari anhelans, et, contemplando, quod inde mihi capere
conceditur ad communem notitiam proferre deside-
rans, horreo peccatorum quibus premor enormita-
tem, et valde timeo ne mihi tam alta petenti mox
objiciatur illud sacrae Scripturae dictum: *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei* (Isa. xxvi, 10). Vere cum
recogito sanctum Filium ejus, ob hoc ut peccatis
hominum mederetur, factum esse filium ejus, nonnihil
spei concipio quod vel parum percipiendi de subli-
mitate tantæ matris, sciens videlicet illam magis

propter peccatores quam propter justos factam esse
Dei matrem. Dicit enim ipse bonus Filius ejus *se non
venisse vocare justos, sed peccatores* (Matth. ix, 13).
Apostolus quoque testatur quod *Christus venerit in
mundum peccatores salvos facere*, quorum se fatetur
primum esse (1 Tim. i, 2, 15). Si igitur ipsa propter
peccatores, scilicet propter me meique similes, facta
est Domini mater, quomodo immanitas peccatorum
meorum cogere me poterit desperare veniam eo-
rum, cum tam ineffabile donum sit factum ex ea
ob curationem eorum? At ipsa curatio ad quos effi-
cacius progreditur, aut in quibus misericordius
operabitur quam in illis a quibus tantum bonum
amatur, amplectitur et veneratur. Excitemus ergo
mentem nostram, fratres mei, et enitiamur, quantum

VARIE LECTIONES.

* *Collatus est cum mss Corb. E. 10. et S. 62. ms E. 10. Scriptum Eadmeri Monachi discipuli beati Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi. De piissima et dulcissima Matre Domini Maria. ms S. 62. Incipit Sermo de Sancta Maria. Hoc ms. non distinguit Capitula.* * Petenti mox ms S. petenti misero * Verum cum mss. vere cum * Quod vel parum concipiendi de sublimitate tantæ matris, Dei scilicet Genitricis, omniumque tam Angelorum quam hominum Reginae, sciens mss quid vel parum percipiendi de sublimitate tantæ matris, sciens * Cogere poterit mss. cogere me poterit * Ineffabile bonum mss ineffabile donum

possumus, ut in celsitudinem tantæ Virginis attenderemus; et, quæ nobis miseratio filii ejus revelare dignata fuerit, pro laude ejus proferamus, prolata ruminemus¹. Erit enim fortassis hoc ipsum optatæ nobis² causa non parva salutis, et sauciatæ ex vitiorum punctationibus animis medicina salubris. Qui namque fieri potest ut ex memoria laudis ejus salus non proveniat peccatori, cujus uterus factus est via ipsi, ad sanandum peccatorem venienti³ Salvatore? Quid dixi, via, cum idem uterus thalamus Dei, aula Dei, in qua habitaret, sit factus? vere etenim habitavit in eo, quoniam seipsum ipse in eo, et ex eo quod prius non erat fecit. O habitaculum mirabile⁴! O habitare ineffabile! quem cœli cœlorum, quem omnes rerum creaturarum machinæ capere nequeunt, virginalis uterus beatæ Mariæ cepit, quando eundem ipsum de se verum et perfectum Deum et hominem in una persona concepit et generavit, via tamen ipse uterus exstitit, quia per illum Deus homo factus in mundum visibilis venit.

CAPUT II.

De origine Virginis Mariæ.

Quamvis igitur hoc solum de sancta Virgine prædicari, quod Dei⁵ mater est, excedat omnem altitudinem quæ post Deum dici vel cogitari potest, et altissimum quid habeat in hoc ad contemplandum et ruminandum mens humana quæ eo eam anhelat⁶, tamen quoniam mihi venit⁷ in cor ut de ea aliquid dicam primo de⁸ ejus origine, ac deinceps, si quid tenuitas sensus mei de ipsa quod dignitati illius existimem non adversari capere potuerit, in medium proferre libet. Adsis igitur, domina, et non mea, quæ exsecror, sed tua, quæ precor⁹, merita illis digneris attendere, quæ veneror¹⁰. Tu quidem nosti mentem meam in hoc esse quod me omnino indignum judico de te loqui, aut quidquam scribere¹¹. Sed, quoniam insitæ tuæ¹² pietatis oculo super multos mei similes scio te respexisse, aliquo, licet dignitati tuæ indigno, meæ devotionis obsequio vellem agere¹³ erga te, quatenus ipso consueve misericordie tuæ oculo quandoque digneris et me respicere. Tacitis itaque illis quæ ab initio¹⁴ omnis creaturæ, usque ad sanctum filii sui adventum¹⁵, de hac Virgine prophetata sunt tam per eos¹⁶ qui ante legem quam et per eos qui sub lege justi fuerunt, illud conjicio apud me, nativitate ejus (quam quidem ex linea generationis humanæ non

nescio descendisse), magna quædam æque miranda divinorum signorum iudicia præcurre. Quæ tamen illa fuerint, solus ipse sine scrupulo novit, qui eam sibi antequam¹⁷ nasceretur, in matrem elegit; quod ea re¹⁸, ut autumo, et non incongrue actum¹⁹ credi potest, quatenus eo major veneratio fidelium circa ejus ortum existeret, quo sublimitatem²⁰ tantæ rei altiori secreto celari quisque perpenderet. Nec enim Ecclesia Dei inconcussa auctoritatis ducit ipsam Scripturam, quæ ortum illius ab angelo prænuntiatum refert. Nam licet beatus Hieronymus, juxta alterius ejusdem Scripturæ materiam, quam in adolescentia sua legisse, et cujus auctorem se fatetur ignorare, eam fecerit²¹; dicit tamen non eo pacto se scripsisse quod scripsit, ut aliquam descriptæ rei (certitudinem Ecclesiis velle inferre, sed hoc solo ut rogantibus amicis simpliciter morem²² gereret. Unde, quemadmodum dixi, scriptum illud in auctoritatem Ecclesiæ suscipere noluit, videlicet indecens esse reputans de beata matre Dei quid dubitabile in laudem ejus recitari, cum ea quæ incunctanter de illa vera existunt tanta laudis materia sint referta ut, quicumque in laudando eam morari desiderat, necesse sit ut facultas ejus magnitudini²³ et veritati succumbat. Sicut enim sola præ cunctis meriti singularis enituit, ita quidquid eam attinet, speciali quadam veritatis firmitate dignum est enitere.

CAPUT III.

De annuntiatione angelica.

Nata igitur, et infantiles annos exuta, quam caste quam sancte, quam Deo digne vitam instituerit, et institutam egerit, quis vel cogitatu, non dico dictu, queat conjectare²⁴? Nulli denique dubium castissimum corpus et sanctissimam animam ejus lundius ab omni fuisse macula peccati, jugi angelorum custodia protectam²⁵, utpote aulam, quam suis et omnium creator Deus corporaliter inhabitaturus, et ex qua hominem in suæ personæ unitatem²⁶ ineffabili fuerat operatione sumpturus. Et quid mirum? Nam et inter²⁷ homines usus obtinuit (si tamen a cœlestibus ad terrena potest esse comparatio illa) ut, cum præponens aliquis et persona dives aliquo vadit hospitaturus clientes²⁸ perecurrant ut locum muniant, mudent, orant et custodiant quo venienti domino suo aptus ad inhabitandum et congruus fiat. Quod si talis apparatus fit pro adventu terrei

VARIE LECTIONES.

¹ Laude ejus prolata ruminemus ² max laude ejus proferamus. prolata ruminemus ³ Optare nobis ⁴ max optate nobis ⁵ Peccatorum, cujus uterus factus est via ad sanandum peccatorem venienti ⁶ O habitaculum mirabile ⁷ max omittit. ⁸ Quæ Dei ⁹ max quod Dei ¹⁰ Ad Dominum anhelat ¹¹ max ad eam anhelat ¹² Quoniam modo venit ¹³ max tamen quoniam mihi venit ¹⁴ Prius parum de ¹⁵ max omittit. parum ¹⁶ Tua quæ precor ¹⁷ max B. tua, precor ¹⁸ Quæ veneror ¹⁹ max quæ veneror ²⁰ Aliquid scribere ²¹ max quicquam scribere ²² Insitæ tibi ²³ max B. insitæ tuæ ²⁴ Velim agere ²⁵ max vellem agere ²⁶ Illis ab initio ²⁷ max illis quæ ab initio ²⁸ Sanctum sui adventum ²⁹ max sanctum filii sui adventum ³⁰ Sicut tam per ³¹ max omittit. sicut ³² Eam antequam ³³ max eam sibi antequam ³⁴ Quod in ea re ³⁵ max quod ea re ³⁶ Incongrue actum ³⁷ max omittit. actum ³⁸ Quod enim alio modo sublimitatem ³⁹ max quo sublimitatem ⁴⁰ Eam refecerit ⁴¹ max eam fecerit ⁴² Similem morem ⁴³ Edit. Pic. humilem morem ⁴⁴ max simpliciter morem ⁴⁵ Magnitudini rei ⁴⁶ max ejus magnitudini ⁴⁷ Non dicam... conjecturare ⁴⁸ max non dico... conjectare ⁴⁹ Protecti ⁵⁰ max protectam ⁵¹ Unitate ⁵² max unitatem ⁵³ Nam inter ⁵⁴ max nam et inter ⁵⁵ Hospitaturus ut clientes ⁵⁶ max omittit. ut

hominis et momentaneæ potestatis, qualis apparatus A
 omnis boni putamus fiebat pro adventu cœlestis
 Regis et æterni in corde sacratissimæ Virginis, quæ
 illum non solum erat in semet transitive hospitatura,
 sed etiam ex substantia sua factum hominem paritura?
 Siquidem ubi venit plenitudo temporis (Gal. iv, 4), quod
 suo adventui ³⁶ ipse Deus ante tempora prædestina-
 vit, misit angelum Gabrielem, unum de primis prin-
 cipibus regni ³⁷ sui, nuntiare tibi, o beatissima
 feminarum, instare salutem generis humani, et se
 eandem salutem operaturum, et ex te castissima,
 per Spiritus sancti operationem, verum hominem ³⁸
 nasciturum. Audis, domina, quæ feruntur, et ad
 rem omni sæculo inauditam paves et miraris. Nulla
 tamen incredulitate moveris; verum indubitanter
 tenes apud te omnimodis impossibile fore non fieri B
 quod angelus dixit futurum esse. Credidit ergo et
 certissime intellexit Deum tam bonum, tam pi-
 um, tam omnis misericordiæ visceribus plenum ut ad
 terras de cœlesti sede descendere, et homo factus,
 per indebitam sibi mortem, genus humanum a per-
 petua vellet morte qua tenebatur eripere. Respon-
 dens ergo nuntio ait: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi*
secundum verbum tuum (Luc. i, 38). O fides Deo
 accepta! O humilitas grata! O obedientia omni
 sacrificio jucundius Deo oblata! Quid ergo quod
 venientis Dei oculos offenderet in illa poterat resi-
 dere, in qua tantarum virtutum insignia veniens
 invenit redolere? Certe sola fide Abraham fertur
 Deo placuisse; et hoc solum quia Deo credidit ad
 justitiam illi reputatum fuisse (Gal. iii, 6). Super
 humiles autem et quietos, ac verba sua tremantes
 (Isai. lxxvi, 2). Spiritum suum requiescere, et obe-
 dientiam se præ sacrificiis ³⁹ malle asserit Deus
 (I Reg. xv, 22). Cum igitur in his quæ tantopere
 Deo placent sancta virgo Maria tam excellenter illi
 placuit, ut nequaquam crediderim ipsam ulla ⁴⁰ ra-
 tione excellentius placere potuisse, nimirum tene-
 mus fide, ab omni, si quid adhuc in illa originalis
 sive actualis peccati supererat, ita mundatum cor
 illius ut vere super ⁴¹ eam Spiritus Dei, scilicet super
 humilem et quietam et trementem verba sua totus ⁴²
 requiesceret, ipsam voluntati Dominicæ castissimo
 ac simplici corde obedientem omni holocausto sua-
 vium acceptaret, virtuteque Altissimi obumbratam,
 Filium Dei ex illa incorporaret. Illic se suberigat
 intentio mentis humanæ, et, pro posse, paucis inten-
 dat quanti penderit omnipotens Deus merita hujus
 beatissimæ Virginis. Intendat, inquam, et contem-
 pletur, videat et admiretur unum Filium sibi con-

substantialem, cœterarum, omnipotentem, ex sua
 natura sine initio Deus Pater genuit, et per eum
 omnes creaturas visibiles et invisibiles ex nihilo
 fecit. Hunc igitur sibi tam unicum quam dilectissi-
 mum, et in omnibus omnino æqualem, non passus
 est remanere solummodo suum, sed eundem ipsum
 voluit in rei veritate esse beatæ Mariæ unicum, et
 dilectissimum, et naturalem filium, nec ita ut duo
 essent, unus videlicet Filius Dei, alius filius Mariæ,
 sed idem ipse qui Filius Dei, in una persona esset
 filius Mariæ, et qui filius Mariæ, unus et idem esset
 in una persona Filius Dei. Quis hæc audiens non
 obstupescat et quod Deus tale quid velle potuerit,
 non ultra omne quod dici potest admirabile ducat?
 Puella de propagine Adam nata, de peccatrice pro-
 genie orta, subito versa vice maledictionis Evæ
 benedicta prædicatur super omnes mulieres, et
 concipit, et parturit, et parit hominem Deum, om-
 nes prævaricationes ab Adæ filiis propulsaturum,
 eosque in cœlesti ⁴³ regno suo sibi coheredes con-
 stitutum.

CAPUT IV.

De amore Virginis ad filium.

Quam mirabilis itaque et ineffabilis amoris affectus
⁴⁴ considerari queat inter hunc talem tantæ matris
 filium, et hanc talem tanti filii matrem, perpendant
 hi saltém quoquo modo qui unico dilectionis fervore
 sese aliternus amant, mater scilicet filium et filius
 matrem Perpendat, inquam, aliqua bona mater ⁴⁵
 quo affectu teneatur erga unicum et bonum filium,
 et bonus filius simili modo perpendat qua pietate
 moveatur erga bonam ac dulcissimam suam ma-
 trem, et aliquatenus tentent ⁴⁶, si quomodo in se
 conjectare valeant, amorem hujus bonæ matris erga
 vere bonum et unicum filium suum, et istius boni
 filii erga vere bonam et dulcissimam matrem suam.
 Et quidem omnes homines ex conjunctione duarum
 personarum, hoc est, maris et femine procreantur,
 et amorem suum utrique personæ, id est patri et
 matri naturaliter debent qui sic generantur, ipsis-
 que nihilominus suum parentes ⁴⁷ ambo, qui eos
 genuerunt. Cum autem ⁴⁸ amorem, quem pater et
 mater singuli debent filio suo, debet hæc felicis-
 sima matrum sola filio suo, amorem etiam, quem
 D debet, quilibet filius simul suo patri et matri, ille
 filius vere Virginis debet soli matri. Nam sicut
 alii filii nascuntur ex patre et matre, ita filius ejus
 natus est ex ea sola matre. Excedit itaque omnes
 amores parentum in filios, aut filiorum in parentes
 amor istius matris in filium suum et istius filii

VARIE LECTIONES.

³⁶ Suo adventu mss suo adventui ³⁷ Principibus suis scilicet regni mss principibus regni ³⁸ Ve-
 rum Deum et hominem mss verum hominem ³⁹ Pro sacrificiis mss præ sacrificiis ⁴⁰ Crederet quis
 illam aliqua mss crediderim ipsam ulla ⁴¹ Ut nec super mss ut vere super ⁴² Sua ortus mss sua totus ⁴³
 Et parit hominem Deum omnes prævaricationes propulsaturum, eosque qui sibi obtemperarent in cœlesti
 mss ac parit Deum omnes prævaricationes ab Adæ filiis propulsaturum, eosque in cœlesti ⁴⁴ Mirabilis natura
 et ineffabilis affectus amoris mss mirabilis itaque et ineffabilis amoris affectus ⁴⁵ Aliqua bona mater mss S.
 aliqua mater ⁴⁶ Tentet mss tentent ⁴⁷ Ipsumque nihilominus amorem suum parentes mss ipsisque nihilo-
 minus suum parentes ⁴⁸ Cum autem mss cum autem

in matrem suam. Et hæc quidem ita se habent, A iuxta rationem filiationis quæ facta probatur extralegem humanæ procreationis. Alio quoque modo si placet, amorem huius filii et huius matris perscrutemur, et, quantum inde nobis concessum fuerit, prout ⁴⁸ possumus, speculemur. Certe quæ generat virgo est ⁴⁹ temporaliter nata; qui generatus Deus est per quem omnia tempora sunt, et ipsamet virgo creata. Ostendit ergo ipse primus ⁵⁰ amorem, quem habebat erga Virginem, et amorem, quo nullum putamus esse maiorem ⁵¹; matrem suam fecit illam, et virginitatem illi non ademit. Et quidem hæc duo ipsa iucundius amabat, scilicet virginitatem et fecunditatem; virginitatem, quia hanc placere Deo per omnia intelligebat; fecunditatem, quia sine hac maledictum legis, quæ adhuc carnaliter custodiebatur, incurrere metuebat. Vicit tamen amor in ea servandæ virginitatis, et exclusit ab ea timorem incurrendæ maledictionis. Virgo itaque tenera et delicata, regali stirpe progenita, et speciosissima totam intentionem suam, totum amorem suum, totum studium suum ad hoc intendit ut corpus et animam suam Deo virginitate ⁵² perpetua consecraret. Sciebat enim quod quanto sanctius eam conservaret, tanto sublimius ei qui omnium castissimus, imo qui ipsa castitas est, appropinquaret. Amplectendo igitur quod acceptabilis esse cognovit Domino legis, speravit et credidit se plene evasuram maledictum datæ legis, reputans secum illum tantæ bonitatis et tantæ sapientiæ ut, dum se nullatenus, iuxta conscientiam suam, melius scire aut posse facere quam faciebat adverteret, certum consilium ⁵³, ne quid peccati in istis subiret, inveniret; nec decepta est. Quis enim speravit in Domino, et derelictus est ab eo? (Psalm. xxx, 2.) Denique ubi tam sanctam intentionem ejus, tam castam propositum ejus, tam firmam fidem; constantem spem, et indeficientem vidit charitatem ejus, eo misericordie ⁵⁴ suæ intuitu egit circa illam, ut nec sanctitas intentionis ejus frustraretur, nec castitas propositi ejus violaretur, ne aut firmitas ⁵⁵ fidei infirmata a spei constantia titubaret, aut charitatis in ea plenitudo deficeret. Dedit ergo illi ut et virgo, quod magis optabat, permaneret, et, ut nemo illam a maledicto legis libertinam dubitaret, fecunda fieret. Et unde fecunda? Fecunda Spiritu sancto, qui omnia fecundat, omnia vivificat, omnia untrit; fecunda, inquam, illo, sine quo omnis fecunditas in sterilitatem vertitur ⁵⁶, et igni consu-

enda succiditur. Et revera dignum fuit ut, eo in Virginem ⁵⁷ superveniente, illa secundaretur, quæ paritura erat Deum per quem totus mundus salvaretur. Quid ergo hic dicemus? Estne, putatis, ulla mens hominis, quæ modum huius dilectionis, quam Deus ad hanc Virginem habuit, queat penetrare, quando et illi, quod charius amabat, sic integre servavit ⁵⁸, ac eam tam digne et caste secundatam, sui ipsius matrem fecit. Potestne, quæso, ullus hominum aut angelorum istius amoris immensitatem, aut ⁵⁹ dignitatem honoris illius quidquam vel cogitatu percipere comparabile? Erigite, obsecro, fratres mei, erigite aciem mentis vestræ ad contemplandum tam miram divinæ dignationis operationem, tam ineffabilem ⁶⁰ et stupendam omni sæculo huius mulieris gratiam et exaltationem. Et tu, o beatissima feminarum, in quam fluxit tam copiosa et supereminens gratia omnia gratiarum, quid animi, quæso, gerebas ad eum, qui tibi hæc magna fecit, unde, sicut ipsa dixisti, jam ab omni generatione beata dici meruisti? (Luc. 1, 48.) Vere magnificavit anima tua Dominum; et spiritus tuus exultavit in Deo salutari tuo (ibid. 46, 47). O salutare mirabile! quod non solum, domina, te inestimabili salute sublimavit, sed et totum mundum, peccatorum vultibus putridum, ex te prodians mira ⁶¹ dispensatione sanavit. Verum, dum illum, qui sibi hæc miranda fecit, parvulum inter manus suas versari, et ad ubera ⁶² sua pendere atque ad parvas parvi ⁶³ corporis lesiones parvulorum more vagire conspiceret, quo, precor, affectu piissimus ejus animus movebatur, quove studio ad occurrendum cunctis, quæ incommoda illi fore timebat, parabatur castissimum corpus ejus. Deus Fili huius felicissimæ matris, qui es virtus et vera sapientia summi Patris, oramus te quatenus ipsa misericordia, qua factus es homo pro nobis, insinuare digneris cordibus nostris que animo, qua cogitatione ⁶⁴ tenebatur hæc dulcissima tua mater cum te, inquam, talem ac tantillum in brachis suis exultans et læta teneret, cum tibi v' infantulo gesticuli dulcibus ⁶⁵ osculis atque frequentibus congenderet, cum te lacrymantem super genibus suis quilibet poterat modulis consularetur, cum denique aliis et aliis studiis, ad quæ ipsam mater pietas informabat, tibi pro qualitatibus vicissitudinibus sedula blandiretur? Doce, inquam, nos te paululum mente percipere affectum ipsum qui replebatur, cor illius, ut, si eum peccatorum nostro

VARIE LECTIONES.

⁴⁸ Concessum, prout ⁴⁹ concessum fuerit, prout ⁵⁰ Generat, est ⁵¹ mater generalis virgo, est ⁵² Ipse primus ⁵³ mater ipse primus ⁵⁴ Putamus esse posse maiorem ⁵⁵ mater putamus esse maiorem ⁵⁶ Deo virginitate ⁵⁷ mater virgo ⁵⁸ Quod acceptabilis Domino esse cognovit, legem superavit, sprexitque maledictum datæ legis, et credidit reputans secum illum cui placere quærebat, tantæ bonitatis et tantæ sapientiæ ut ante se vel de se tutum consilium ⁵⁹ mater quod acceptabilis esse cognovit Domino legis, etc. ⁶⁰ Ejus misericordie ⁶¹ mater ejus, eo misericordie ⁶² Aut unitas ⁶³ mater aut firmitas ⁶⁴ Unde fecunda? De illo sine quo... convertitur ⁶⁵ mater unde fecunda? Fecunda Spiritu sancto, etc. ⁶⁶ Eo in Virgine ⁶⁷ mater eo in Virgine ⁶⁸ Servavit ut ⁶⁹ mater servavit, ac ⁷⁰ Amoris immensitatem penetrare vel ⁷¹ mater amoris immensitati aut ⁷² Contemplandum tam ineffabilem ⁷³ mater contemplandum tam miram divinæ dignationis operationem, tam ineffabilem ⁷⁴ Prodiens mirabili ⁷⁵ mater prodians mira ⁷⁶ Et ad ubera ⁷⁷ mater et ad ubera ⁷⁸ Ad parvas ac teneri ⁷⁹ mater ad parvas parvi ⁸⁰ Intentione ferebatur ⁸¹ mater cogitatione ferebatur ⁸² Tibi infantulo dulcibus ⁸³ mater tibi ut infantulo gesticuli dulcibus

rum squaloribus obruti, quantus fuerit plene non meremur contingere, saltem pauca de illo intelligendo mereamur ⁶⁶ in nostris ærumnis aliquatenus respirare; nec putetur ⁶⁷ ab aliquo contemnendum vel parum quid sentire quemlibet in se de affectu istius matris in filium suum. Nullo siquidem modo crediderim quod is qui ad eum intelligendum provehi meruerit ab amoris ipsius dulcedine extraneus usquequaque existere possit. Qui autem in dilectionis suavitatem transit, nullo pacto diffidendum quin et in retributionis ejus participium transiurus sit. Quam vero retributionem sui amoris sit adepta tota Christianitas novit, quæ illam super omnes cælos exaltatam et angelicis choris prælatam certissime credit. Eia, fratres, quantum possumus, evitamus aliquo modo affectum istius tam bonæ matris agnoscere, et in nobis saltem rei magnitudini succumbendo degustare, quo ipsius meritis adjuti ⁶⁸, et dilectionis ejus suavitatem ⁶⁹ recreari et aliqua futura consolationis mereamur remuneratione sublimari. Quicumque igitur aliquem sincero et dulci dilectionis affectu diligit eique omnia commoda et jucunda ei succedere cupit illius incommodis, si quæ acciderint, moerens ingemit, volvat et revolvat hunc suum affectum apud se, et cogitet quid sibi esset, si adhuc numero, quem ⁷⁰ fingere libet, multiplicatus in se idem affectus major existeret ⁷¹. Quod cum fecerit, et hunc suum amorem, quantumcunque in intellectu suo magnificatum, amoris istius piissimæ dominæ matris in Deum Filium suum aliquatenus comparari posse putaverit, nescio utrum audiendus in hac sua æstimatione sit. Nec mirum, ipse enim Spiritus Dei, ipse amor omnipotentis Patris et Filii, ipse per quem et in quo amatur omne quod bene amatur, ipse, inquam, corporaliter, ut ita dixerim ⁷², venit in eam, singularique gratia præ omnibus quæ creata sunt, sive in cælo sive in terra, requievit in ea, et reginam ac imperatricem cæli, et terræ et omnium quæ in eis sunt fecit eam et alicui, bono ad tempus affectu debriato ⁷³, in animum cadet se quidquam amoris habere, quod illis amoris queat comparabile æstimari, quem hæc beatissima matrum ad id ipsum habebat a quo se tam ineffabili dignitate sublimatam intelligebat. Superat ergo omnes omnium rerum creaturarum amores et dulcedines magnitudo amoris istius Virginis in filium ⁷⁴ suum, et dulcedinis immensitas qua exultabat et liquebat anima ejus in eundem Dominum Deum suum.

Itaque cui saltem ita concessum fuerit sæpe dulci studio posse cogitare de illa, magnum promerendæ salutis indicium esse conjecto. Sed quid dicam? si tantus fuit amor ejus erga ⁷⁵ hunc dilectissimum filium suum, quo vel quali gaudio replebatur tota substantia ejus, quando eum, quem tantopere diligebat, quem Creatorem ac Dominatorem omnium rerum esse sciebat, secum degentem ⁷⁶, secum edentem, se quæcunque nosse volebat dulci affatu docentem haberet, quis capiet ⁷⁷?

CAPUT V.

De compassione beatæ Mariæ pro filio crucifixo.

Tanta dilectione, tanta exultatione ex præsentia illius et conversatione jucundata ⁷⁸, perpendat qui potest, quibus doloribus, quibus gemitibus, quibus suspiriis cruciabatur, quando eum a se crudelium manibus avelli, quando ad condemnandum tradi, quando ad subeundam mortem iudicio iudicis iniqui tribunali conspiceret sisti. Forte tamen inter hæc ei poterat esse, ut more loquar humano, aliqua spei consolatio de evasione illius, dum sententiam mortis ejus pendere audiret sub altercatione præsidii ⁷⁹ ipsum liberare quærentis ⁸⁰, et Judæorum pessimæ plebis, ne liberaretur, regnum Cæsaris contra præsidem ⁸¹ appellantis. Verum ubi, prolata certa ⁸² sententia mortis illius, omnis eam spes evadendi desereret eumque crucem, in qua suspendi debebat, humeris ad ⁸³ locum suæ passionis subvehere gemebunda conspiceret, estne, precor, aliquis, qui queat percipere qualitatem pectoris ejus? Adjectus est his doloribus ejus, dolor alius: Petrus et alii discipuli, ab ⁸⁴ eo de nihilo in apostolatam electi, et jam in tantæ celsitudinem virtutis, ut etiam daemonibus ⁸⁵ imperarent, erecti, nec non secretorum illius conscripti et familiares in cunctis effecti, iustante hora traditionis ejus fugam ineunt et eum pro quo se mortem paulo ante subituros promiserant, oblitum tantorum bonorum sponsionisque suæ, solum ipsa considerante relinquunt. Unde ipsum ⁸⁶, ad passionem omnibus amicis destitutum tendentem, hac voce sequebatur gemens: Vadis propitiator ad immolandum pro omnibus; non tibi occurrit Petrus qui dixit: Pro te moriar (Matth. xxvi, 35); reliquit et Thomas qui ait: Eamus, et moriamur cum eo omnes (Joan. xi, 16), et nullus ex his, nisi tu solus ducis, qui me castam conservasti, filius meus et Deus meus. Veram hæc verba, ex magnæ pietatis fonte producta, ita paucis ad hoc memorasse ⁸⁷ sufficiat,

MARIE LECTONES.

⁶⁶ Pauca mereamur *mss* pauca de illo intelligendo mereamur ⁶⁷ Nec putet *mss* nec putetur ⁶⁸ Meritis adjuvari *mss* meritis adjuti ⁶⁹ Salutaris *mss* suavitatem ⁷⁰ Adhuc quem *mss* adhuc numero quem ⁷¹ Fingere multiplicatus in se sedem major existeret *ret mss* fingere libet multiplicatus in se idem affectus major existeret ⁷² Ut bene dicam *mss* ut ita dixerim ⁷³ Tempus debriato *mss* tempus affectu debriato ⁷⁴ In finem *mss* in filium ⁷⁵ Fuit amor ejus et vere major erga *mss* fuit amor ejus erga ⁷⁶ Secum egentem *mss* secum degentem ⁷⁷ Quid caperet *mss* quis capiet ⁷⁸ Cum ergo tanta dilectione tanta exultatione beata Dei genitrix ex præsentia illius et conversatione foret jucundata *mss* tanta ergo dilectione, tanta exultatione ex præsentia illius et conversatione jucundata ⁷⁹ Pendere conspiceret audiretque subaltercationes præsidii *mss* pendere audiret sub altercatione præsidii ⁸⁰ Quærentis: corripiam ergo eum et dimittam; et Judæorum *mss* quærentis, et Judæorum ⁸¹ Contra præsidem *mss* contra præsidem ⁸² Prolata certa *mss* prolata certe ⁸³ Humeris usque ad *mss* humeris ad ⁸⁴ Discipuli ejus ab *mss* discipuli ab ⁸⁵ Ut jam daemonibus *mss* ut etiam daemonibus ⁸⁶ Vile ipsum *mss* Unde ipsum ⁸⁷ Ad hæc commemorasse *mss* ad hoc memorasse

ut ea oculus pietatis attendens, dum tantæ matris A
gemebundus affectibus compatitur, pii amoris illius
fructu remunerari aliquando mereatur. Sed, cum
ad ipsam ejus passionem ventum fuisset, et ipse cruci
affixus hinc ipsam matrem suam, hinc discipulum,
quem diligebat, prope astantes intuitus esset, ne
matrem penitus orbatam relinqueret, ei præsentem
discipulum⁸⁸ suo loco in filium subrogavit: *Mu-*
lier, inquit, ecce filius tuus (Joan. xix, 26). O com-
mutatio! pro æterno et incommutabili Deo parum
et corruptibilem hominem, pro naturali et unico
filio servum accepit in filium. O domina, qui, pre-
cor, cogitatus in te⁸⁹ sibi succedebant, eum tam
inestimabilem commutationem ab ipso, quem super
omnia diligebas, tibi fieri audiebas? Vere pertrans-
iit animum tuum gladius doloris, qui tibi amarior
existit omnibus doloribus cujusvis passionis cor-
poræ; quidquid enim crudelitatis inflictum est cor-
poribus martyrum leve fuit, aut potius nihil, com-
paratione ipsius læ passionis, quæ nimirum sua
immensitate transiit cuncta penetrabilia tui benignis-
simi cordis. Et utique, pia domina, non crediderim
te potuisse ullo pacto stimulos tanti cruciatus, quin
vitam amitteres, sustinere, nisi ipse spiritus vitæ,
spiritus totius consolationis, spiritus scilicet dulcis-
simi tui filii, pro quo moriente tantopere torqueba-
ris⁹⁰, te confortaret, te consolaretur, te intus do-
ceret non esse mortem eum absumentem, sed magis
triumphum omnia ei subjicientem, quod in ipso
fieri coram moribunda⁹¹ videbas. Mortuus est ta-
men, et ab oculis tuis te inspectante sepulcro reclu-
sus. Cætera silentio premo, penitus ignorans ubi
vel unde aliquid dicendum assumam ex quo luctus
tui modum, o pudicissima virgo, considerandum
alieni⁹² proponere queam. Siquidem cum illum,
quem te virginem concepisse, virginem peperisse,
et post partum virginem noveras permansisse, nec
non per quem te intelligebas ab omni generatione
beatam dei meruisse, videres⁹³ iniquorum sæviti-
am tam crudeli nece peremptum, tam subito tuis as-
pectibus abstractum, et sepulcri antro reclusum,
quid ego necio quis haberem, ubi vel unde accipe-
rem quod in considerationem tui status animi quem
gerebas eo tempore cuilibet panderem; sed acerbitas
increditoris post resurrectionem ejusdem filii tui in
letitiam versa est. Et in quam qualemcumque lætiti-
am intendamus, fratres mei.

CAPUT VI.

De gaudio resurrectionis.

Supra, dum gaudii ejus exultationem, qua reple-

latur in conversatione secum adhuc in carne mor-
tali degentis istius⁹⁴ filii sui, considerare nitere-
mur in ipso nostro aditu⁹⁵ defecimus, et eam
ultra omnem humanum intellectum magnam et mi-
randam esse advertimus. Si ergo tam magna fuit
tum, cum ipsum bene sciret paulo post moriturum,
quæ vel quanta putatis, fuit nunc, cum ipsum vi-
deret jam⁹⁶ calcatis mortis legibus resurrexisse,
non solum in æternum victurum, sed et cælo et
terræ omnique creaturæ perenni jure dominaturum?
Nolo hanc immensitatem gaudii ejus penetrare quis
laborat, quoniam, quæ ipsis angelis Dei est admi-
randa et impenetrabilis, non facile crediderim quod
cuius homini mortali possit esse penetrabilis. At si
aliquis querit cur evangelistæ non referant ipsum
B pii-ssimum Dominum a morte resurgentem, huic suæ
dulcissimæ matri⁹⁷, ut ejus dolores mitigaret, primo
ac præcipue apparuisse, dicimus quod a quodam
sapiente de hoc ipso sciscitantes audivimus. Ait ergo
tanta esse scitur auctoritas⁹⁸ narrat'ois evangelicæ
ut nihil in ea dependens, nihil inane, nihil super-
fluum reperitur. Itaque si⁹⁹ matri Domini, si do-
minæ mundi ipse filius ejus ab inferno resurgens
scriberetur, sicut alii cuilibet, apparuisse, eaque
de sua resurrectione docuisse, quis non tale scri-
ptum superfluum duceret? reginam videlicet cæli et
terræ, omnisque creaturæ, coequaret illi, vel illi,
quibus¹⁰⁰ apparuit, viro aut mulieri. Spiritus ejus
in illa plene et perfecte quiescebat, qui sibi et esse
C illius et facta ejus omnia luce clarius revelabat; et
evangelistæ scriberent tunc vel tunc illi talem ac
talem semet¹⁰¹ exhibuisse. His ita¹⁰² paucis ali-
cujus forsitan inquisitioni, prout accepimus, re-
sponsis, adhuc aliquid gaudii hujus beatissime Vir-
ginis matris speculari præ oculis constituamus,
non ea spe ut modum illius nos in hac mortalitate
videntes perfecte intellecturos fore opinemur, sed
ut inde aliquantulum degustando qua possumus
illud devotione veneremur. Sic enim inspectum et
degustatum magnum in ejus amorem anhelantibus
solet generare profectum¹⁰³. Eia, si gaudium ha-
buit ipso filio suo secum in carne degente, si gau-
dium habuit eodem suo filio calcata morte ab infe-
ris resurgente, num minori gaudio exsultavit ipso
D suo filio in ea carne, quam de se assumptam no-
verat, coram oculis suis cælos penetrante¹⁰⁴? quis
hoc dixerit, imo quis gaudium ejus omnibus, quæ
illud præcesserunt, gaudiis non credidit emi-
nere? Bonæ matres solent magnifice in hoc mundo
exhilarari, cum vident filios suos terrenis hono-

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁸ Præsentem discipulorum *ms* præsentem discipulum ⁸⁹ Quæ precor in te *ms* qui, precor, cogitatus in te
⁹⁰ Moriente conquerebaris tantopere torquebaris *ms* moriente tantopere torquebaris ⁹¹ Coram mori-
bundo *ms* coram moribunda ⁹² Virgo, alicui *ms* virgo, considerandum alicui ⁹³ Videbas *ms* videres
⁹⁴ Degentibus istius *ms* degentis istius ⁹⁵ Nostri animi nisu *ms* nostræ annisu ⁹⁶ Ipsam jam *ms* ipsam
videret jam ⁹⁷ Suæ dulcissimæ dilectissimæque matri *ms* dulcissimæ suæ matri ⁹⁸ Audivimus sic: tanta
est suscitata auctoritas *ms* audivimus. Ait ergo, tanta esse scitur auctoritas ⁹⁹ Ita quod si *ms* itaque si
¹⁰⁰ Coequare illis quibus *ms* coequaret illi vel illi quibus ¹⁰¹ Talem semet *ms* talem ac talem semet ¹⁰²
His ita *ms* his itaque ¹⁰³ Profectum *ms* profectum ¹⁰⁴ Non minori... penetrare... *ms* num minori...
penetrante?

ribus suamari; et ista mater, procul dubio bona, non ineffabili gaudio letaretur, quando Filium suum unigenitum omnes cœlos dominandi jure penetrare, ac in Dei Patris omnipotentis vidit concessum ascendendo pertingere? Imo quid huic gaudio nunquam fuit auditum simile¹⁰³? quid in medium prolatum, saltem per illud aliquo modo possit mens humana in istud aciem suam dirigere? Sed et hæc gaudiorum suorum magnitudo nonnihil incrementi accepit, cum, adveniente super discipulos Spiritu sancto, mox ad prædicationem illorum fidem filii sui tanta, sicut scitis, hominum¹⁰⁴ multitudo suscepit. Nec mirum alicui videatur quod dico gaudium ejus in credentium conversione crevisse¹⁰⁵. Ibi enim excepto gaudio quod de salute generis humani in istorum conversione concipiebat, filium suum non fuisse gratis mortuum, cum tam efficaciter operari videbat fidem mortis ejus etiam in eis qui auctores¹⁰⁶ ejus existerant. Gaudium itaque ei erat in cœlo, gaudium in terra, gaudium insuper in omni creatura. Gaudium in cœlo, quia fructus ventris sui jam victor mortis et orbis in cœlo regnabat, suaque victoria Deum Patrem omnipotentem glorificabat, et cuncta¹⁰⁷ cœlestis curiæ agmina inestimabili magnificentia lætificabat; gaudium in terra, quoniam eos, pro quorum salute matrem Dei se factam sciebat, abjecto jugo diaboli, a quo captivi tenebantur, liberos¹⁰⁸ in ipsam salutem currere conspiciebat; in omni quoque creatura gaudium habuit, eo quod illam a pristina oppressione erui, atque in illum ad quem facta fuerat statum redire vidit. Postquam enim homo Deum contempsit, et ejus mandatis tumidus contraire non timuit, in nulla creatura, quam Deus ad subsidium ejus instituit, justo judicio aliquid juris amplius habere debuit. Cum igitur et in contumacia sua contra Deum omnium rerum Dominum perstitit, et tamen usum rerum in subsidium suum retorquere non destitit, Domino Deo injustitiam, et Dei creaturæ violentiam intulit et oppressionem. At nunc, cum jam reconciliatus homo per mortem filii¹⁰⁹ hujus beatissimæ matris redit in gratiam Dei, redit etiam in jura libertatis, ad quam facta fuit creatura Dei, famulandi¹¹⁰ scilicet ei pro quo se institutam esse cognovit.

Hæc, sacratissima domina, vidisti, hæc intellexisti, hæc per te tali modo impleta esse magnifice gavisa es. Ista, fratres, dicimus dulce habentes, et vos dulce habere cupientes sæpe revolvere atque recolere in¹¹¹ memoria amorem et gaudium hujus dominæ, quibus jugi exundantia in Deum et de Deo

A jucundabatur tota filius substantia. Nihil enim utilius post Deum memoria matris Dei, nihil salutaris mediatione pii amoris quo fervebat in memoria et contemplatione filii sui, nihil jucundius sapore prætractari beati gaudieus, quo multipliciter pascabatur in eodem et per eundem filium suum. Sæpe quippe vidimus et audivimus plurimos hominum in suis periculis recordari nominis istius bonæ Mariæ, et¹¹² omnis periculi malum illico evasisse. Velociorque est nonnunquam salus¹¹³ memorato nomine ejus quam invocato nomine Domini Jesu unice filii ejus. Et id quidem non ideo fit quod ipsa major aut potentior eo sit, nec enim ipse magnus aut potens est per eam, sed illa per ipsum. Quare ergo promptior salus in recordatione ejus quam filii sui sæpe percipitur? Dicam quid sentio, filius ejus Dominus est et judex omnium, discernens merita singulorum, dum igitur ipse a quovis suo nomine invocatus non statim exaudit, profecto id justo judicio facit¹¹⁴. Invocato autem nomine matris suæ, etsi merita invocantis non merentur, merita tamen matris intercedunt ut exaudiantur. Hoc denique usus humanus quotidie probat, cum quis, proposito amici sui nomine, efficaciter ab¹¹⁵ illo aliquid impetrat quod simpliciter sua prece nequaquam impetrare valebat. Itaque si tam utilis est in subveniundo¹¹⁶ memoria nominis matris Dei, non mirum si magnæ salutis afferet fructum frequens meditatio sancti amoris ejus, si plenam jucunditatem dabit dulci studio cogitata et recogitata immensitas gaudii ejus.

CAPUT VII.

De gaudio beatæ Mariæ in filii ascensione.

Quapropter adhuc in speculationem gaudii ejus verba vertamus, et mentes nostras ipsius dulcedine aliquantisper enutriamus. Perpendamus itaque, cum tanta¹¹⁷ gaudii magnitudo impleverit intima piissimæ Domine hujus, ex his quæ jam paululum intueudo, ut potuimus, prælibavimus, utrum ei super illa adhuc aliquid gaudii adjicere potuerit, id quod revelante Spiritu sancto, remota omni ambiguitate, sciebat se decurso vitæ labentis¹¹⁸ spatio in beatitudinem regni cœlestis ascensuram, filium suum omnipotenti Deo Patri in sua deitate coræqualem, sicut est, indeficienti contemplatione visuram, sequæ post eum omni creaturæ cœlestium, terrestrium et infernorum perenni jure dominaturam. At immensitate¹¹⁹ gaudii hujus quis considerabit, qui non in ipsa consideratione penitus ab ea opprimatur? Et

VARIE LECTIONES.

¹⁰³ Fuit simile *ms* fuit auditum simile ¹⁰⁴ Tanta hominum *ms* tanta, sicut scitis, hominum ¹⁰⁵ Incrementum sumpsisse *ms* crevisse ¹⁰⁶ Fidem amoris ejus in eis qui amatores *ms* fidem mortis ejus etiam in eis qui auctores ¹⁰⁷ Ventris ejus benedictus jam erat victor mortis et orbis in cœlo regnabat, et cuncta *ms* ventris sui jam victor mortis et orbis, etc. ¹⁰⁸ Quoniam eorum... liberam *ms* quoniam eos... liberos ¹⁰⁹ Mortem filii *ms* mortem filii ¹¹⁰ Gratiam Dei famulandi *ms* gratiam Dei: redit etiam in jura libertatis, ad quam facta fuit creatura Dei famulandi. ¹¹¹ Sæpe volvere in *ms* sæpe revolvere atque recolere in ¹¹² Recordari horum et *ms* recordari nominis istius bonæ Mariæ et ¹¹³ Propitior salus *ms* promptior salus ¹¹⁴ Id juste facit *ms* id justo judicio facit ¹¹⁵ Dominico nomine ab *ms* amici nomine efficaciter ab ¹¹⁶ Utilis aliquando *ms* utilis est in subveniundo ¹¹⁷ Cum tanti *ms* cum tanta ¹¹⁸ Habentis vitæ *ms* vitæ labentis ¹¹⁹ Ad immensitatem *ms* at immensitatem

si causa gaudii talis ac tanta est, gaudium ipsum A quale et quantum est? Sed, o bone Jesu, istius tuæ dulcissimæ matris piissime fili, quomodo potuisti pati ut, te in regnum tuæ gloriæ remeante, illam quasi orbatam in miseris mundi relinqueres, et non eam statim tecum regnaturam assumes? Fortassis, Domine, ne tuæ cœlesti curiæ veniret in dubium, quod potius occurreret, tibi, videlicet Domino suo tum primo ¹³⁰ regnum tuum in assumpta carne petenti, an ipsi dominæ suæ in ipsum regnum jam suum materno jure effectum ascendenti. Nam ut in partes suo cursu divideretur, quatenus pars tibi et pars illi in primo adventu obsequeretur, non decere existino, præsertim cum tua sit tua, tota quoque sit per te eadem cœlestis curia sua. Prudentiori ergo et digniori consilio usus præcedere illam volebas, B quatenus ei locum immortalitatis in regno tuo præparares, ac sic comitatus tota curia tua festiviore ei occurreres, eamque sublimius, sicut decebat tuam matrem, ad teipsum exaltares. Et quidem non est abs re credere ipsum his de causis matrem suam præcessisse, cum ipse idem Unigenitus hujus beatissimæ Virginis promiserit suis discipulis se, si abiret, eis locum in cœlesti sede præparaturum, ac deinceps eos ad seipsum accepturum. Si ¹³² ergo locus ab eo parabatur ad gloriam et honorem discipulorum, quomodo non pararetur ad honorem et gloriam Matris suæ, dominæ scilicet et reginæ angelorum? Erat præterea, ut mihi quidem ¹³⁴ videtur, utilis et necessaria fidei nostræ conversatio sua, post ascensionem Domini, inter apostolos ejus, quia licet ipsi per revelationem Spiritus sancti edocti fuerint omnem veritatem, incomparabiliter tamen eminentius ac manifestius ipsa, per eundem Spiritum, ipsius veritatis ¹³⁶ profunditatem intelligebat, ac per hoc multa eis per hanc revelabantur, quæ in se non solum simplici scientiâ, sed ipso effectû, ipso experimento didicerat de mysteriis ejusdem Domini nostri Jesu Christi. Nec dilatio suæ assumptionis quoquo modo jacturam aliquam inferre valebat immensitati amoris et gaudii sui, quoniam ipsa perfectio ¹³⁸ amoris et gaudii ita illam reficiebat plenitudine sui ut hoc ipsum ei ad amoris et gaudii augmentum magnopere fieret quod se illic esse videbat, ubi Deum, quem præ cunctis amabat, magis velle sciebat. Igitur ubicunque erat, et ipsa in Deo, et Deus in ipsa jucundabatur, qua ipsa jucunditate felix, hoc præ cæteris ubique fieri cupiebat, quod sapientiæ Dei potissimum placere intelligebat. Hac inestimabili ¹⁴⁰ amoris et gaudii immensitate prædita fuit hæc Virgo sanctissima, quandiu eam in omni mortali carne manere placuit sapientissimo ¹⁴² Filio suo.

CAPUT VIII.

De assumptione beatæ Dei genitricis Mariæ.

Verum cum ipse in regnum suum eam assumere, et ei magnificentiam gloriæ suæ ¹⁴⁴ decrevisset ostendere, cujus, precor, dignitatis et honoris apparatus intendebat tota curia angelorum, quibusve vocibus exultationis et salutis ¹⁴⁶ resonabant numerosa tabernacula antiquorum Patrum ipsi curiæ nuper ¹⁴⁸ associatorum? Certe crediderim omnes illius beatæ patriæ cives festiviori solito ac sublimiori nitore decoris ad adventum matris Domini sui præparari, ac nova quadam et ineffabili jucunditatis gratia pro tantæ rei expectatione conjubilare. Et quid mirum? Ipse Jesus, Deus et Dominus omnium, filius hujus ¹⁵⁰ castissimæ Virginis et dominæ rerum, ipse ei sicut suæ unicæ matri totus festivus occurrere volebat, et aliquis de familiaribus suis se a tanti ¹⁵² gaudii immensitate subtraheret? Utique inter homines moris scitur esse unumquemque bonum servum cujus vis præpotentis domini eo majori gaudio in amici domini sui adventu exultare, quo ipsum ¹⁵⁴ dominum suum cognoverit adventantem amicum magis amare. Cum vero de adventu parentum domini sui agitur, de quorum speciali dilectione nullus ulla dubitatione tenetur, ille nimirum magis felicem se æstimat qui majori júbilo et festiviori cursu lætitiæ frena relaxat. Si ergo hæc ita se habent apud homines, quibus si qua bonitas inest, longe tamen supernorum civium bonitati ¹⁵⁶ impar est, contempletur animo, qui potest, quo gaudio, qua festivitate, quibus concentibus jubilabant omnes beatorum spirituum ordines, quando et unicam Domini sui matrem adventare, et ipsum Dominum Deum suum ei videbant omni sua gloria decoratum velle occurrere. Stipatus itaque mille millibus, imo innumerabilibus angelorum agminibus Deus ipse huic piissimæ Matri suæ de hoc mundo migranti occurrat, eamque super omnes cœlos exaltatam, cunctæ secum creaturæ perenni jure dominaturam in throno ¹⁵⁸ collocavit. O dies tanti occursus gloriosa et felix! Dies tam præclaræ exultationis beata et celebris! Dies tam sublimis glorificationis festiva et omni sæculo admirabilis! Dies enim illa non solum te, domina, ineffabiliter sublimavit, sed cœlum ipsum, quod penetrasti, necnon cuncta quæ in eo sunt, nova et ineffabili gloria decoravit. Nova quidem gloria cœlum decoravit, quia priorum gloriam ejus et præsentia tui, ultra quam dici possit aut cogitari, magnificavit. Nam cum tu, domina, illuc ascendis, nova illud et præcellenti virtutum tuarum dignitate irradias, immensaque miserationum et gratiarum luce perlustras. Eadem quoque dies ascensus tui

VARIE LECTIONES.

¹³⁰ Cum post *mss* tum primo ¹³² Præparaturum. Si *mss* præparaturum, ac deinceps eos ad se ipsum accepturum. Si. ¹³⁴ Ut hic quidem *mss* ut mihi quidem ¹³⁶ Spiritum veritatis ipsius veritatis *mss* spiritum ipsius veritatis ¹³⁸ Ipse perfectio *mss* ipsa perfectio ¹⁴⁰ Hac inestimabili ¹⁴² Quandiu etiam in omni mortali carne placeret sapientissimo *mss* quandiu in mortali carne eam manere placuit sapientissimo. ¹⁴⁴ Magnificentiam regni gloriæ *mss* omitt. regni ¹⁴⁶ Et salutis *mss* et salutationis ¹⁴⁸ Curie nuper *mss* curiæ tunc ¹⁵⁰ Filius ejus benedictus hujus *mss* filius hujus. ¹⁵² Familiariibus suis se a tanti ¹⁵⁴ Quo ipse *mss* quo ipsum ¹⁵⁶ Supernorum bonitati *mss* supernorum civium bonitati ¹⁵⁸ In throno gloriæ *mss* omitt. gloriæ

cos¹³⁷ qui cives ejus ab initio creaturæ esse meruerant, solito festiori exultationis gaudio induit, qui per gloriosum secundæ virginitatis tuæ fructum semirutam vident civitatem suam redintegrari. Vere in tuo adventu, per quam tantum bonum meruerunt, gaudii sui magnitudo jure debuit augmentari. Terram etiam dies exaltationis tuæ, o beatissima feminarum, mira gratia irrigavit, quia, dum te, quam de se et in se aliorum hominum lege progenitam cognovit, usque ad Creatoris omnium thronum exaltari cognoscit, antiquæ maledictionis pœnam, quam in peccato primorum suorum filiorum sese merito excipisse sciebat, jam per tantæ benedictionis tuæ abundantiam sese evadere indubitanter credebatur. Quid amplius dicere possum, domina? immensitatem quippe gratiæ et gloriæ tuæ considerare cupienti sensus deficit, lingua fatiscit. Quemadmodum enim omnia, quæ in cœlo sunt per glorificationem tuam inestimabiliter decorantur, ita, per eandem glorificationem, cuncta quæ in terra subsistunt, ineffabiliter sublimantur. Singula nempe in immensæ dignitatis decus profecerunt, cum per tuam beatam et integerrimam virginitatem Dominum Deum suum quem non cognoverant, agnoscere, et agniti colere et amare meruerunt. Quam super omnes cœlos ascendere ac in dextera Domini Dei sui filii tui benedicti exaltari cognoverunt, in eo etiam didicerunt se eidem Deo suo totum debere quod sunt, quando tu, quæ inter illa et de illis una fuisti, tantam¹³⁸ dignitatis eminentiam meruisti. Nihil igitur aut idoli homines, aut ullæ aliæ rerum species intellexerunt idolorum cultoribus se debere, ubi et singularem Auctorem sui, ex tuo castissimo utero ad restitutionem primæ creationis suæ progenitum, susceperunt, et te, per quam amissam dignitatem suam recuperavere, omni creaturæ tam sublimiter præponi acceperunt.

CAPUT IX.

Quantum profuit beata Virgo Maria naturæ humanæ.

Quas itaque laudes quasve gratiarum actiones, non solum humana natura, sed omnis creatura huic sanctissimæ Virgini debet? Pura enim sanctitas et sanctissima puritas piissimi pectoris¹³⁹ ejus, omnem omnis creaturæ puritatem sive sanctitatem transcendens, incomparabili sublimitate hoc promeruit ut reparatrix perditæ orbis dignissime fieret. Unde quid laudis pro tam ineffabili bono ipse per eam reparatus mundus ei jure debeat cor alicujus sub morta-

A carne viventis æstimare nullatenus sufficit. Ne tamen aliquis eorum quæ dicimus, nimis¹⁴⁰ insofens autemet nos magis more indiscrete laudantium ista dicere quam rem, sicut est, considerationi fidelium¹⁴¹ quocunque modo commemorando velle præfigere, plenius ea quæ humanæ naturæ per eam bona provenire commemorare juvat, ac sic qualiter¹⁴² omnes aliarum rerum formæ per ipsam sint reformatæ¹⁴³, nihilominus, prout poterimus, in medium proferre delectat. Quod ea quidem re facere placet ut præ oculis, aliquatenus deformatis singularibus beneficiis ejus, nemo relinquatur cujus consideratio immensitate promeritæ laudis illius non obruatur. Nota igitur; omni sæculo loquar, et de quo ad quid provec-tus hujus dominæ meritis, pro posse, edicam.

B Itaque natura nostra¹⁴⁴ ad similitudinem Dei in principio creata fuit, quatenus indesinenter ipso Deo fruatur, et ejus gloria sine omni corruptione et mutabilitate aliquando potiretur. Hoc tam grande bonum natura statim in primis hominibus perdidit, et in hujus mundi miseras infelix et præceps ruit, dehinc in æternas¹⁴⁵ miseras decursu vitæ labentis articulo multo infelicius ruitur. Transierunt multa sæcula, et damnationis istius immanitas super omnes filios hominum semper est in deterius roborata. Nec enim summi Dei sapientia ullam in massa creationis humanæ viam constituit¹⁴⁶, per quam, ut disposuerat, in mundum veniens tam luctuosæ perditioni subvenire, donec ad istam, de qua loquimur, Virginem ventum esset. Sed hæc mox, ubi¹⁴⁷ in mundum per humanæ generationis lineam venit, tanta omnis boni virtute atque constantia¹⁴⁸ perfecte resplenduit ut eam ipsa sapientia Dei, uti a sæculis prædestinaverat, vere¹⁴⁹ dignam judicaret, per quam in hominem veniens, non modo reatum primorum hominum, sed et totius mundi peccata deleteret, et diabolum suis operis inimicum cum suis elideret¹⁵⁰; nec non damna cœlestis patriæ, illuc hominem deducendo, redintegraret¹⁵¹.

C Quis igitur ista perpendens æstimare queat qua laude digna sit, quæ tantorum bonorum sola præcunctis effici meruit mediatrix? Liberati ergo a lege mortis qua detinebamur, resurgimus in gloriam quam in primo parente perdidimus, imo in D ampliorem, quam vel ipse in se, vel nos in ipso amisimus. Qui etenim adhuc etiam in carne mortali per fidem ad amissam gratiam seu patriam tendimus, in filiationem Dei per benedictum filium be-

VARIÆ LECTIONES.

¹³⁷ Tui eorum mss tui eos ¹³⁸ Quia igitur super omnes cœlos in dextera Domini... exaltari digne, cognoverunt, eo etiam... quando ea quæ inter illa et de illis una tantam mss Quam omnes cœlos ascendere, ac in dextera Dei sui benedicti filii tui exaltari cognoverunt. In eo etiam didicerunt se eidem Deo suo totum debere quod sunt, quando tu inter illa et de illis una fuisti, tantam ¹³⁹ Piissimi pastoris mss piissimi pectoris ¹⁴⁰ Et jure debeat æstimare nullatenus sufficit: ne tamen aliquis eorum nimis mss ei jure debeat, cor alicujus sub mortali carne viventis æstimare nullatenus sufficit. Ne tamen aliquis eorum quæ dicimus nimis ¹⁴¹ Sicut est considerare. Ne igitur videatur cuiquam quid considerationi fidelium mss sicut est, considerationi fidelium ¹⁴² Aut si qualiter mss ac si qualiter ¹⁴³ Sunt reformatæ sive reformatæ manuscript. sint reformatæ ¹⁴⁴ Natura mea mss natura nostra ¹⁴⁵ Dehinc æternas mss dehinc in æternas ¹⁴⁶ Viam constituit mss viam invenit ¹⁴⁷ Sed hæc mox ubi mss E. sed hæc mox ut mss S. sed mox ut ¹⁴⁸ Virtute et substantia mss virtute et constantia ¹⁴⁹ Sapientia Dei vere mss sapientia Dei, uti a sæculis prædestinaverat, vere ¹⁵⁰ Suis elideret mss suis elideret ¹⁵¹ Redintegraret mss redintegret.

nedictæ matris Mariæ transimus, eundemque filium A
ejus nobis fratrem ipso auctore ascissimus ¹⁸⁷. A
morte enim resurgens nos fratres suos appellavit, et
quod ad Patrem suum et Patrem nostrum, Deum
suum et Deum nostrum foret ascensus, familiari
affatu ¹⁸⁸ nobis intimari præcepit (Joan. xx, 17).
Quod igitur tantum patrem et tantum fratrem sor-
titi sumus, utique beatæ Mariæ ascribere debemus,
cujus integerrima fecunditate in tantam dignitatem
surreximus; quam quidem dignitatem nostra natura
nequaquam adepta fuisset, si illius fecunda virginitas
Deum de sua substantia non genuisset. Cum igitur
tam inæstimabili dignitatis honore, etiam in hujus
mundi squaloribus degens, per piæ matris Dei Mariæ
merita humana natura sit exaltata, vel advertat, qui
potest, qua quali gloria ¹⁸⁹ decorabitur, cum hunc
ipsum fratrem suum, omnipotenti Patri ejus cœ-
qualem, in sua majestate regnantem acceperit,
ejusque regni cohæres existens, perpetua et incom-
mutabili glorificatione vultui ipsius præsens astite-
rit ¹⁹⁰? Advertat, inquam, advertat quæ gloria,
quod gaudium, vel quæ jubilatio erit omnibus illis
qui, in regnum æternæ beatitudinis assumpti, Deum
Dominumque rerum omnium in suæ carnis substan-
tia sibi similem viderint, et cuncta, quæ sive in
cœlo, sive in terra, seu in inferno subsistunt, ad
nutum illius pendere, eumque fraterno affectu, imo
ultra omnem fraterni amoris affectum, seipsos
amare et quæcunque velle ¹⁹¹ poterunt, sine mora,
sine contradictione, sine defectu sibi æternaliter
subministrare. Super hæc cum ipsam dominam, per
quam tanta bona eis provenire, præ oculis habuerint
juxta Deum, quem de suo utero Virgo Filium pepe-
rerat residentem ¹⁹², et jure materno cœlo terræque
cum eodem suo filio præsentem, consideremus qua
exultatione exultabunt pro tanta gloria ejus, quo
honore sublevaruntur in tanta potentia ejus? Omnis
utique creatura deferret eis honorem, non solum
quia videbit naturæ ipsorum consortem esse suum
Creatorem, sed etiam quia dominatricem suam unam
ex eis esse conspiciet factam reginam ¹⁹³ angelorum.
His igitur ita consideratis, tu quicumque ex humana
stirpe progenitus es, quomodo potes et quantum
potes, erige aciem mentis tuæ et quas grates, quas
laudes, quæ obsequia ei perpetuo debeas, per cujus
beatam et integerrimam fecunditatem de tanto malo
ad tantum bonum, ut brevi ostendimus, sis prove-
ctus, gnarus attende. Nulla te ab horum considera-
tione sæculi delectatio moveat, nulla cujusvis vani

amoris desidia a debita laudum exhibitione retrahet.

CAPUT X.

Quantum profuit omni creaturæ, etiam præter
humanam.

erum quoniam aliquantisper animadvertimus
quid boni per excellentissimam ¹⁹⁴ beatæ matris Dei
Mariæ merita adepti sumus, paucis etiam, ut pro-
posuimus, pro posse, quid aliarum species rerum,
per eadem ejusdem merita sint adeptæ, advertamus.
Scio quidem superius me quædam inde commemo-
rasse, sed ad commendandam piis auribus tantæ
dominæ eminentiam non videtur fore superfluum
eamdem præsentare sententiam. Omnem itaque
creaturam, tam cœlestem quam terrestrem, ad sui
B Creatoris laudem et gloriam institutam, nemo sa-
num sapiens ¹⁹⁵ ambigit, nemo sapiens silet. Quo-
propter ¹⁹⁶, si aliquid ejus laudi aut gloriæ, sive
honori derogat in quoquam, bene intuitibus liquet
quod idem ipsum cætera, suæ subjectionis integri-
tatem ¹⁹⁷ ei servantia, quodam exinde confusionis
verberare sauciat. Nec enim ad Domini sui fidelitatem
integre sese tenerent, si verecundiam sui auctoris ¹⁹⁸
æquanimiter et inconcussa tranquillitate tenerent ¹⁹⁹.
Homo igitur, qui a Deo inter cæteras creaturas
sublimis naturæ creatus Deum ²⁰⁰ per inobedientiæ
suæ reatum inhonoravit, omnia quæ sui juris prius
erant amisit; omniaque, quæ sui status integri-
tatem servaverunt, ipsa reatus sui immanitate, quan-
tum in ipso fuit, quadam confusione vulneravit;
C adjecta est eis super hac confusione et alia confusio,
quia huic, quem a suo Conditore per male vitæ
merita exorbitare videbant, per suæ conditionis
legem ministerii sui obsequium nullo tempore alac-
gare valebant. Ingerebatur igitur operibus Dei
contumeliosa quædam oppressio, et fiebat de eis gra-
vis et injuriosa abusio. Jus siquidem nullam in his
quæ Dei sunt juste deberet habere qui voluntati
ejus non veretur pravis actibus contraire. In eo
itaque quod lumine cœli et siderum motu in suis
usibus homo rebus potiebatur idem cœlum et sidera
ipsa magni honoris detrimenta patiebantur. Nempe
illi serviebant propter quem se nequaquam instituta
sciebant. Ad servitium quippe justi ²⁰¹ hominis, non
D injusti, qui tunc erat, condita fuerant. Hoc ipsum de
aere, de terra, et quæ profert, de mari, et omnibus
aquis ac de his quæ continent dicere licet et sen-
tire. Omnes igitur rerum formæ informi quadam et
contumeliosa obfuscatione tegebantur, eo quod ipsi,

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁷ Arcessimus *manuscript.* asciscimus ¹⁸⁸ Familiari affectu *mss* familiari affatu ¹⁸⁹ Exaltata qualis
quali *mss* exaltata advertat, qui potest, qua vel quali gloria ¹⁹⁰ Vultum ipsius præsens constituerit *mss*
vultui ipsius præsens astiterit ¹⁹¹ Amare, velle *mss* amare, et quæcunque velle ¹⁹² Peperit residentem
mss pepererat residentem ¹⁹³ Quia Dominam summam et unicam dominatricem cœli et terræ Mariam ex his
conspiciet esse factam reginam *mss* quia dominatricem suam unam ex eis esse conspiciet factam Reginam
¹⁹⁴ Per excellentiam *manuscript.* per excellentissimam ¹⁹⁵ Sanæ mentis *mss* sanum sapiens ¹⁹⁶ Ambi-
git. Quapropter *mss* ambigit, nemo sapiens silet. Quapropter ¹⁹⁷ Suæ subintegritatem *mss* suæ subjectionis
integritatem ¹⁹⁸ Domini sui et auctoris *mss* omitt. Domini sui ¹⁹⁹ Tenerent *mss* sustinerent ²⁰⁰ Creatus
est, dum Deum *mss* creatus, Deum ²⁰¹ Ad obsequium quippe sive servitium justi *mss* ad servitium quippe
justi

qui Deum suum incessanter offendeat ¹⁶⁷, ministrare ac subdi sine intermissione cogebantur. Duravit autem hæc in rerum substantiis injuria quousque venit in carnem illa, de qua loquimur, beata Virgo Maria. At ubi venit ipsa, et in se Filium Dei incorporavit, et pristinam dignitatem in Deo, qui nascebatur, humana natura reenperavit, nihil ultra confusionis, aut injuriam alicui rerum speciei resedit, imo libertatem primæ creationis ¹⁶⁸ suæ confestim recipere meruit. Nam ipsa, cui juxta legem suæ conditionis jus libertatis maximum erat, obsequendi videlicet illi quem ad Dei imaginem conditum noverat, cum ipsum in Creatoris sui similitudinem, quam peccando in se corruerat, per bona opera redire conspexit, non mirum si deinceps obsequendo dominatui ejus, contumeliose jugum servitutis excussit.

CAPUT XI.

De eodem.

Alio item modo, si placet, consideremus qualiter omnis creatura ad utilitatem hominis sit creata, et quemadmodum eadem utilitas ob peccatum primi hominis quodammodo evanuerit, quove pacto per beatam Dei matrem virginem Mariam, primam suæ utilitatis dignitatem recuperaverit. Certe homo qui mentis ratione subsistens carnis fragilitate deprimitur ad hoc conditus erat ut contemplationis oculo formæ sui Creatoris jngiter intenderet. Sed quia ipse Conditor ejus in circumscriptus spiritus est, et nemo unquam carnis corruptibilitate vallatus in ¹⁶⁹ magnitudinis ejus notitiam, vel admirandæ divinitatis illius ¹⁷⁰, speculationem ¹⁷¹, sicuti est, pertingere potest, proposita illi aliarum rerum existentia est, quatenus earum consideratione sublimitas ejus, quæ per se nequit videri ¹⁷², ab ipso intellecta conspiceretur. Verum ubi post primorum hominum peccatum generationis humanæ propago in desideria cordis sui prolapsa per vitia sorduit, non solum Creatoris contemplatio, sed et rerum creaturarum mirificæ dispositionis salutifera meditatio ab ea procul evanuit. Vides ergo quali modo in lapsu hominis ruit dignitas rerum. In consideratione enim illarum homo resurgere debuit in agnitionem Dei, et sic quasi quidam ei gradus fieri debuerunt pertingendi ad Creatorem ipsius et sui; sed hæc in eis dignitas periit, quando qui ea digne uteretur nullus existitit. Nec ullatenus, ex quo primus homo corruit, receperunt amissam eminentiam tanti boni, donec ille Agnus qui peccata mundi tolleret in persona Dei et hominis prodit mundo ¹⁷³ per Mariam. Verum, in cognitionem Dei homine per hunc Agnum revocato, omnis etiam alia creatura in statum suæ conditionis et honore proprii congenitique decoris est revo-

cata ¹⁷⁴. Hujus igitur tam magni boni effectum illi profecto censemus imputandum, per cujus virgineum uterum is venit in mundum, qui et humanam naturam in tantam, sicut diximus, dignitatis excellentiam sua sapientia revocavit, et omnem simul creaturam privilegio amissi honoris mira dispensatione redonavit. Quid ergo huic sacratissimæ dominæ omnis tam rationalis quam etiam irrationalis creatura jure debeat, qui valet, ex his quæ paucis perstrinximus dilatato sensu advertat. Utique cuncta, quæ Deus bona et utiliter fecit, in eo statu quo condita fuerunt, sicut ostendimus, esse destiterunt, et per hanc beatissimam Virginem in statum pristinum revocata sunt et restituta. Sicut ergo Deus sua potentia parando cuncta Pater est et Dominus omnium, ita beata Maria suis meritis cuncta reparando mater est et domina rerum; Deus enim est Dominus omnium, singula in sua natura propria jussione constituendo; et Maria est domina rerum, singula congenitæ dignitati per illam quam meruit gratiam restituendo. Et quemadmodum Deus ex sua substantia genuit eum per quem cunctis originem dedit, ita Maria de sua carne ¹⁷⁵ peperit illum qui in decorem primæ creationis omnium cuncta restituit ¹⁷⁶. Item, sicut nulla rerum species, nisi per Dei Filium facta, subsistit, ita lex debitæ damnationis neminem deserit, nisi quem ab ea filius Mariæ absolvit. Quis igitur, ista recto sensu et corde sincero perpendens, plene percipere queat excellentiam dominæ hujus, per quam tam ineffabili gratia, a tam æstimabili dejectione ¹⁷⁷ erectus est mundus? Quis, inquam, tam miram, et omni prorsus rei præter hanc inauditam gratiam hujus mulieris oculo mentis aspiciens, non obstupescat, et non modo elinguis, verum etiam a tantæ rei comprehensione prorsus immunis fiat?

CAPUT XII.

Oratio ad beatissimam Virginem Mariam.

Quapropter ea quæ nobis sunt impenetrabilia intermittentes, precibus impetrare nitamur ut, quod intellectu capere nequimus, salutari saltem affectu obtinere mereamur. Rogamus ergo te, domina, per ipsam gratiam qua te pius et omnipotens Deus sic exaltavit, et omnia tibi secum possibilia esse donavit, quatenus id apud ipsum nobis obtineas, ut plenitudo gratiæ quam meruisti in nobis sic operetur quo participium beati præmii ejus nobis misericorditer quandoque donetur ¹⁷⁸. Ad hoc quippe Deus noster per te factus est frater noster ut, quemadmodum ipse dignatus est consors fieri nostræ humanitatis, sic nos mereamur consortes fieri suæ divinitatis. Intende ergo, domina piissima, ut nobis ad effectum ¹⁷⁹ proveniat, propter quod Deus noster ex

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁷ Ostenderat *mss* ostendebat ¹⁶⁸ Patris creationis *mss* primæ creationis ¹⁶⁹ Carnis incorruptibilitate pressus ullatenus in *mss* carnis corruptibilitate ullatenus ¹⁷⁰ Dignitatis illius *mss* divinitatis illius ¹⁷¹ Speculationem *mss* speculum ¹⁷² Neque videri *ms* S. nequit videri *ms* E. omittit. videri ¹⁷³ Prodiit modo *mss* prodiit mundo ¹⁷⁴ In statu... revocata *mss* in statu... renovata ¹⁷⁵ Carne mundissima *mss* omittunt. mundissima ¹⁷⁶ Decorem... cunctis restituit *mss* in decorem cuncta... restituit ¹⁷⁷ Per quam tam inæstimabilia bona habet rerum natura, per quam tam inæstimabilis gratia a tam ineffabili dejectione *mss* per quam tam ineffabilis gratia a tam ineffabili dejectione ¹⁷⁸ Condonetur *mss* bene dovetur ¹⁷⁹ Ad effectum *mss* ad affectum

tuo castissimo utero factus homo inter homines A venit, nec sis, quæsumus, exoratu difficilis, quia procut dubio item benignissimus filius tuus erit ad concedendum quicquid voles promptus et exaudibilis. Tantummodo itaque velis salutem nostram, et vere nequaquam salvi esse non poterimus. Quid igitur stringet larga misericordiae tuæ viscera, domina, contra nos, ut nolis salvari nos? Certe Deus noster (teste Propheta) misericordia nostra est (*Psal. lxxiii, 18*), et tu ejusdem Domini nostri absque dubio vera mater es. Si tu ergo, quæ Dei mater es, et ea re vera misericordiae mater ¹⁸⁶ denegas nobis effectum misericordiae, cujus tam mirabiliter facta es mater, quid faciemus, cum idem filius tuus advenerit cunctos æquo judicaturus judicio? Siquidem licet ipse filius tuus sit per te factus frater noster, utique tamen ubi ¹⁸¹ voluntatem tuam sic videlicet ¹⁸³ dulcissimæ matris magis porrectam adverterit, illuc, servata æquitatis ratione, a qua te nullatenus discrepare velle videbit ¹⁸², et iudicii sui sententiam, sive ad misericordiam inflectendo, seu ad justitiam intendendo, promulgabit. Subveni ergo nobis, domina, et non considerata peccatorum nostrorum multitudine, velle tuum ad miserendum nobis inflecte. Cogita, quæso, et recogita apud te quia non ad damnandum, sed ad salvandum peccatorem Conditor noster ex te factus est homo. Cur itaque non juvabis nos peccatores, quando propter nos in tantam celsitudinem es elevata ut te dominam ¹⁸⁵ habeat et veneretur omnis pariter creatura? An ideo utrum pereamus, amplius non curabis, quia quicquid de C

nobis miseris ultra eveniat, gloriæ tuæ jactura nulla inde perveniet? Et hoc quidem fortassis aliquo modo, bona domina, dici posset, si pro tui solius exaltatione et salute ¹⁸⁸ mater Dei facta fuisses, si utique ¹⁸⁹ Deus, qui hominem assumpsit ex tua castissima carne, hoc fecit pro tua et nostra communi salute ¹⁸⁷. Si ergo, quæ plena salute es potita, non intendis ut eadem salus pro modulo nostro etiam ad nos usque pertingat, jam tuorum sufficiens commodorum, nostrorum negligens esse videberis, et quæ pro totius mundi salvatione meruisti fieri mater Altissimi, cum nos proposueris ¹⁸⁴, quos obvolvitur finis sæculi, quid, quæso, proderit nobis tua gloriosa et felix exaltatio, et quam inde ¹⁹⁰ habemus, dulcis et affectuosa exultatio? Ut ergo filium tuum totius mundi Salvatorem, et te ejus reconciliatricem esse veraciter sentiamus, eo nos propensiori studio juva, precamur, et fove, quo in fecibus mundi natos et alios ¹⁹⁰ potiori levamine prospicis indigere. Ab initio denique renovationis humanæ, omnibus sub tuum præsidium confugientibus hucusque succurristi, et idcirco præ omni creatura, omni laude dignissima dici et esse meruisti. Eia, succurre nobis, oramus, ut laus, quam per tot sæcula digne possedisti ¹⁹¹, continua tibi duret in gratia ipsa qua mundo perditio ¹⁹² subvenisti. Tibi ergo nos commendamus, tu procura ne pereamus, effice potius ut salus nostra de die in diem multiplicetur, et filio tuo Domino nostro Jesu Christo vita nostra jugi devotione famuletur. Qui cum Deo Patre, et Spiritu sancto vivit, dominatur et regnat per infinita sæcula Deus ¹⁹³

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁶ Mater et gratiæ *ms* omitt. et gratiæ ¹⁸¹ Noster: Ubi *ms* noster: utique tamen ubi ¹⁸² Suæ videlicet *ms* sic videlicet ¹⁸³ Discrepare videbit *ms* discrepare velle videbit ¹⁸⁴ Te Domina *ms* te Dominam ¹⁸⁵ Et utilitate *ms* et salute ¹⁸⁶ Sed utique *ms* si utique ¹⁸⁷ Nostri omnium salute *ms* nostra salute ¹⁸⁸ Postposueris *ms* proposueris ¹⁸⁹ Et quid inde *ms* et quam inde ¹⁹⁰ Alitos *ms* alios ¹⁹¹ Digne possedisti *ms* omitt. digne ¹⁹² Mundo perditio *ms* omitt. perditio ¹⁹³ *Ms* Corb. E. 10. Explicit Scriptum Eadmeri Monachi de piissima Matre Dei Maria *ms* S. 62. Explicit Sermo de sancta Maria.

DE QUATUOR VIRTUTIBUS

QUÆ FUERUNT IN BEATA MARIA,

EJUSQUE SUBLIMITATE

CAPUT PRIMUM.

De his virtutibus generatim.

Multi, dominæ sanctæ Mariæ laudes stylo formare conati, libenter humano generi pro viribus proposuere quanta olim in eam confluit copia virtutum, et quanta nunc facilitate necessitatibus succurrat mortalium, quanta tunc fuerit donorum gratia sublimis et mirabilis, quanta nunc pietate sit potenter singularis, singulariter dulcis. Nam cum

D quatuor virtutes esse philosophi non tacuerint, justitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, ex quibus, quasi ex gaudio [*forte leg. quadrivio*] limite, omne virtutum agmen emicet, quia majores nostri quatuor primas in ea regnasse docuerunt, certas appendices in ejus animo conquadrasse perleve fuit ut ostenderent.

Et justitiam quidem ejus sic asseruerunt, quod ipsa tanta tenacitate Dei præceptis per legem inhæ-

dimittenda putaret quæ ab ejus intererari [forte leg. posse non observari] sibi causa, purificationem post partum. sacrificium, annum ad templum ascensionem ab ea ex abundanti facta quis fide-

ut prima seminarum, animadverteret ab exemplo, quam gratum Deo esset officium quod ipsa voverat Deo, legis in medio. Præterea, post salutationem prudenter locuta, quam facile enim ea fides et credulitas prudentiæ credidit posse fieri per Spiritum in complexu maris absque periculo ante urtica libidinis, produceret si-

ut quæ justo debere fieri prudenti, incunctanter voverat, et votum conqueretur; justum autem est ut quod speciosius habeas Deo omnium boni ad ejus nutum offeras. Id prudens colligens, virginitatem suam, quæ, nihil formosius ducebat, Deo fortissime servavit.

nam, quod supradictas virtutes studio continuaverit, per illam custodiens quidam ingenuæ devotio, et cælestis gratia in ea. Fuit ergo justitiæ, quod bonum, quod qualiter faciendum esset invidinis, quod perseveraverit; tempe- tanto fastigio locata, humili mente

CAPUT II.

Justitia et ejus appendiciis.

hæ virtutes alias, ut dixi, appendices, habent pedissequas et collaterales. in Domini matre ita, si bonæ fidei deo, disposuere. Justitiam, inquit, ergo, quæ est munditia vitæ, ut peratur; pietas, per quam diligitur proxima; quæ est beneficii accepti memoria; quæ obsequitur cui digne debet; vivere pro natura, loqui pro re. Has cæta Domini mater trivit ut religiosa Domino Deo templum in suo ædificatione proximum coleret; collatorum rum, Deo non ingrata, ipsi vicissim pus viva ipsa hostia libaret, obsequi dignis sedula, adeo ut cum præconio em se Dei fore audisset, impigre in cenderet (Luc. 1, 39), anum cognat ad partum dilinitura. Veritatis mater, pro natura vivere assueta, quæ opificem integris bajulavit visceribus. non nescia, sponsonem angeli diligenti examinauit, ut plane quomodo facilladisceret quod fieri posse et debere

CAPUT III.

De prudentia et ejus sequacibus.

Prudentiam sequuntur providentia, quæ prospicit quod in futuro utiliter fiat; intelligentia, quæ intelligit quid in præsentī utiliter fiat; memoria, quæ bene vel secus acta integre colligit, et de præterito dicta. Nullus autem hac domina providentior, quæ antequam voveret Deo virginitatem suam, perspicaciter providit quantum profectus illud votum factum et bene observatum sibi et toti mundo induceret. Non enim rem voveret exoticam, nisi provideret sibi et aliis incomparabilem inde accumulari gloriam. Nullus ea intelligentior, quæ, et expedita mentis acie et ipsius deitatis conscia, plene intelligeret in Domini nativitate, passione, et resurrectione, quantum esset in præsentī bonum, quod in futuro esset incomparabiliter fructuosum. Memoriam erat tenacis et unicæ, omnia quæ sola de filio sciebat, secretiori consilio sibi tantum cognita coacervans in cumulum, conscientiam inculcavit hominum. Unde de ea dicitur: *Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo* (Luc. 11, 19). Debet ergo ei totus mundus salvationis suæ plenam notitiam, quæ plenissimæ cognitionis apostolis non inviderit scientiam. Quapropter quia ad exiguum boni incrementum processus Evangelii, nisi cognosceretur tenor principii, merito illa dicitur et apostolorum apostola, et evangelistarum evangelista, per quam principalis ipsis fidei principibus illuxit doctrina.

CAPUT IV.

De fortitudine et ejus sequacibus.

Fortitudini adherent magnificentia, quæ magnificentum conatur quiddam aggredi; confidentia, quæ splendide cogitata fiducialiter arripit; perseverantia, quæ bonum inchoatum stabiliter urget; patientia, quæ utilitatis causa difficilia tolerat. Utile autem quod hic et superius nominavi, eo sensu volo accipi secundum beatum Ambrosium De officiis, ut idem sit utile quod honestum, et honestum quod utile, quamvis in sæcularibus scholis aliter definiatur.

Et permagnifice quidem felix puella egit ut bonum rimaretur inchoandum quod confidenter inchoavit, et perseveranter absolvit. Patientiam nec in suis, nec in filii contumeliis rupit. Magnificentiam fuit quod dixit: *Magnificat anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo* (Luc. 1, 46, 47); confidentiam: *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes* (ibid., 48); perseverantiam: *Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus, et misericordia ejus a progenie in progenies timentibus eum* (ibid., 49, 51). Porro de patientia ejus dictum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* (Luc. 11, 35).

CAPUT V.

De temperantia et ejus sequacibus.

Temperantiæ sunt conterminæ continentia, per quam præcipua cupiditas animi regitur gubernatione consilii; clementia, qua refrenatur mens, temere in alicujus odium concitata; modestia, qua si

ex u.cunque superfluo diligens et cauta recisio. Has A virtutes beatam dominam exercuisse liquet perspicue, cum constet eam nec fuisse incontinentem alicujus voluptatis stimulo, nec præcipitem odio, nec immodestam animo. Quomodo enim illicita committeret, quæ a licitis temperabat? Accedunt ad continentie præcepta mores quos virginem habere debet, sicut Ambrosius familiari illi suo, et aliis inimitabili nectare docet: *Ut sit virgo, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteret effectum, corde humilis, verbis gravis, animo prudens, voluptatē ciborum duntaxat, si qua fuerit, parvo redimens, carnis vitia omnino compescens, loquendi parcior, legendi studiosior. Cui sit non gestur fractior, non incessus solutior, non vox petulantior, ut ipsa species corporis sit simulacrum mentis et figura probitatis.* Quæ in matre B Domini fuisse, nemo Christianus ibi inficias, cum ejus vita inclyta, ut canitur, cunctas illustret et informet Ecclesias.

CAPUT VI.

Has sanctæ Mariæ virtutes Christus confirmavit.

Huic puellæ sic virtutum diademate redimitæ, totum se infudit Dei Filius, bona illa virginalis animi suo potissimum adventu custodiens. Namque ipse non solum justus, sed et ipsa est justitia, qui dicitur in psalmo: *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem* (Psalm. XLIV, 8). Matrem ergo suam jam justam iustitia Dei penetrans, unxit eam oleo exultationis, id est Spiritu sancto, præ omnibus participibus suis, id est omnibus virginibus. Fecunditatem matri conferens, virginitatem non auferens, ipse non solum sapiens, sed ipsa Dei sapientia est et in eo requiescunt omnes thesauri sapientiæ etiam corporaliter. Inveniens ergo sapientem puellam, sapientiam servavit Dei sapientia, id est mundam custodivit corde et corpore. Siquidem scriptum est: *In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis* (Sap. I, 4). Ipse est temperans, et ipsa temperantia, sicut dicit in Canticis: *Ego lilium convallium* (Cant. II, 1), id est flos humilium. Idemque in Evangelio: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* (Matth. XI, 29). Dignatione ergo sua humilitatem virginis acceptans, plena divinitate in ejus influxit gremium, ut dicit propheta: *Super quem requiescam nisi super humilem et quietum?* (Isai. LXVI, 2.) Itemque ipsa in Evangelio: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ* (Luc. I, 48). Ipse etiam est non solum fortis, sed et fortitudo Dei, per quem fecit Deus Pater omnia ex nullo. Qui fortis diaboli fortior superveniens exspoliavit atria, et divisit spolia (Luc. XI, 22). Non ergo fortitudinem matris enervem reddidit, sed sua potentia sublimavit, ut esset imperiosa creaturæ totius heræ, concilians et demulcens superos, deturbans et exterrens inferos. Eam scrutans corda et renes Deus (Psalm. VII, 10), ex omnibus virginibus, quas capiebat mundus, elegit et sanctificavit, ut habitaret in ea corporaliter, quam jam plenam pridem supradictis virtutibus fovebat et circumplectebatur spiritualiter.

CAPUT VII.

Non potuisse Deum ex alia virgine nomen effici.

Unde mihi videntur a vero alienari qui dicunt Deum potuisse salutem humanam procurare, vel per aliam virginem, vel per aliud quam per virginem. Et illi quidem qui opinantur potuisse Deum incorporari in aliqua altera virgine, respondeo compendio: Imo non potuit, quia non voluit. Et e converso: Non voluit, quia non potuit. Quamvis enim omnipotens sit, multa sunt tamen quæ dicitur non posse; sicut nec mentiri potest, nec mori, quia non vult. Nam si vellet mentiri vel mori, non esset omnipotens, quia mentiri non est potentia, sed est peccatum, id est boni impotentia; et mori est deficere a potentia. Et ideo de Deo dicitur: *Omnia quæcunque voluit fecit* (Psalm. CXXI, 3), quia nihil voluit nisi quod decessit. Eodem modo dico eum nec potuisse nec debuisse nasci ex alia virgine. Et propterea, ut dixi, non potuit, quia noluit. Noluit porro, quia ratio non fuit. Deum certe rationis auctorem contra rationem nihil velle, nihil facere, nihil etiam posse, in promptu est. Quis vero non videat Deum a ratione resiliisse, si cum omnes omnino feminas infra sanctitatem beatæ Mariæ cerneret, alia qualibet in matrem electa, ipsam sperneret? Ipsam autem omnes mulieres sanctitate præcelluisse puto quod intelligit qui superiora animadvertit. Nam aliæ quidem partes gratiarum metuere; ipsa autem plena gratia ab angelo salutatur.

C Amplius, qui dicit Deum debuisse vel potuisse aliter quam per partum virginis Adæ reparare peccatum, idem est quasi si diceret melius eum facere debuisse, vel tam bene aliter potuisse. Quod si melius fecisse debuit, vel tam bene aliter potuit, et tamen non fecit, vel noluit, vel nescivit. Si melius noluit facere, cum potuisset, invidus vel ignavus fuit. Si nescivit melius facere, cum debuisset, ignarus fuit. Quantum enim a Dei natura abhorreant invidia, ignavia, ignorantia, fatetur qui videt quam pudendum sit hæc vitia cuilibet honesto homini ascribere. Restat ergo ut qui hæc Deo assignare erubescit, nec prædictas ratiocinationes respuit, fateatur quod Deus non nisi per virginem et per hanc potissimam virginem mundum restaurare potuit. Non potuit aliter quia non voluit; noluit, quia ratio non fuit. Et quia ratio non fuit, non debuit. Quam gradationem si quis reciproce convertat, non irrita erit hoc modo: Non debuit aliter salvare genus humanum, quia ratio non fuit; et quia ratio non fuit, noluit; et quia noluit, non potuit, quia contra rationem facere nec potuit, nec voluit.

CAPUT VIII.

Sublimitas beatæ Virginis explicatur.

Sensibus antiquorum Patrum de virtutibus beatæ Mariæ breviter desloratis et in unum coacervatis, nunc ad sublimitatem ejus commendandam, quam propter gratiam virtutum est adepta, vigilabit oratio. Ad quod perspicacius enucleandum, amorem filii in matrem et matris in filium proponam.

Filius consubstantialis et coeternus et coom-
 is Patri, editus ex Patre ante tempora sine
 voluit nasci de matre sine patre sub tempore,
 ne hanc puellam pro amore quem habebat erga
 quam tota divinitas influeret, et quæ Dei et
 genitrix fieret. Amavit ergo eam, antequam
 nasceretur, ut esset de qua digne nasceretur.
 que hic amor est ut faceret ex filia matrem,
 tura Creatoris genitricem? Nec post partum
 fecit, imo incomparabile augmentum acce-
 ut enim omnes homines, ex utroque parente
 departiuntur amorem in utrumque parentem,
 minus Jesus ex matre genitus sine patre, patris
 ris soli matri debuit et persolvit amorem.
 duo erant in Virginis animo, invisibili sed ma-
 ncertantia prælio, Virginitatis amor, et legalis
 ctionis timor. Verumtamen librato diu mul-
 e consilio, vicit amor qui præponderabat, et
 erga timor. Hic occurrit Dei auxilium, qui ei
 d timebat eriperet, et quod amabat salvo si-
 o non auerret. Dedit ei ergo ut esset et prole
 et virginalis damni immunis.
 illa? Nonne tantis filii beneficiis digno re-
 bat amore, plena Spiritu sancto, qui est amor
 et prole amor suavis et dulcis; amor non
 us, sed æternus? Nonne cum amabat qui eam
 mnis creaturæ dominam, cœli et terræ regi-
 fertilitatem, ut dixi, tribuens, integritatem
 inuens? Imo vero totis medullis, totis viribus
 amorem suspensa erat, amoremque quem pa-
 mater soboli suæ debent, sola ista dulcis et
 mater domino et filio suo impendebat. Nec
 qua scientia quæ possit penetrare, nec elo-
 qua possit prædicare, quanta dulcedinis se-
 e parvulum fovit, quanta diligentia obse-
 e adolescentem et in robur ætatis videntem
 erit, quanta lætitia juvenem miracula facien-
 eorum gloria famosum audierit, viderit, quanta
 ia patientem et morientem suspiraverit. Et
 ofecto tanto nobis sunt pene incogitabilia,
 insueta. Jam vero resurgentem et ascenden-
 am lætis oculis Virgo felix intuita, quanto
 o beata movebantur viscera, præsertim cum
 telligeret in effectum prodire quæ tanto par-
 untur tempore? Genus humanum ad salutem
 per apostolos videbat, cujus rei gratia Dei
 de se incorporatum et in cruce passum ante
 cerat. Quapropter lætabatur quod spei quam
 onceperat, quodque salutare toti mundo fore
 o virginitatis suæ speraverat, jam in rem ve-
 ansibat. Gaudebant et angeli qui videbant ei-

A vium suorum olim per peccatum diminutum nume-
 rum, nunc per beatum ejus partum redintegrari.
 Gaudebant et gaudent homines, quia quod per pri-
 mam amiserunt feminam, centuplicati pretii sænore
 recipiunt per Mariam. Corruerunt servi, resurgunt
 fratres et filii; fratres Domini, Mariæ filii. Quod
 gaudium in incomparabile crementum pullulabit,
 cum illorum præsentia præsentifruentur in cœlo læ-
 titia, per quos tanta consecuti sunt gaudia. Gaude-
 bat et gaudet omnis creatura, quia quæ in initio
 mundi a Deo ad obsequium hominis facta, quando
 se homo a cognitione et servitio Dei removerat, illi
 qui Creatori suo rebellis erat, degeneri famulatu
 substerni dolebat. Illa, inquam, homine per beatam
 Mariam salvato, in antiquum decus evasit, in pri-
 stinum splendorem renituit, dum illi famulatur qui
 Creatori suo et fide et opere obsequitur. Sicut ergo
 Deus est Pater et Creator omnium, ita hæc Virgo
 est mater et recreatrix omnium. Quia sicut nihil
 existit, nisi quod Deus facit, ita nihil recreatur, nisi
 quod filius sanctæ Mariæ redimit.

Ascendat ergo fidelis anima in mentis speculam
 et, quantum potest, videat in quam sublimi locata
 sit domina Maria. Omnis natura a Deo est facta, et
 Deus est factus ex Maria. Deus omnium factor se ex
 Maria fecit, et sic cuncta refecit. Qui potuit omnia
 ex nihilo facere, noluit ea violata sine Maria reficere.
 Deus est igitur Pater rerum creatarum, et Maria est
 mater rerum recreatarum. Deus illum genuit per
 quem sunt omnia facta, et Maria illum genuit per
 quem sunt omnia refecta et salvata. Per has ergo
 ratiocinationes impossibile est ut aliquis homo ad
 eam conversus et ab ea respectus damnetur. Nam
 quia ipsa genuit eum per quem mortua reviviscunt,
 per quem homines ex peccato salvantur, quia non est
 justificatio, nisi quam ipsa in utero fovit; non est
 salus, nisi quam ipsa peperit. Ipsa est ergo ma-
 ter justificantis et justificatorum; ipsa est mater
 salvantis et salvatorum. Igitur mater Dei qui solus
 damnat, qui solus salvat, quem solum timemus, in
 quo solo speramus, est mater nostra. Judex et Sal-
 vator noster, est frater noster. Quomodo ergo de-
 speremus, cum salus, sive damnatio nostra, ex boni
 fratris et piæ matris pendeat arbitrio? Nunquid sus-
 tinebit bonus frater puniri fratres suos quos rede-
 mit, bona mater damnari filios suos quorum ipse
 Redemptorem genuit? Dulcis mater rogabit dulcem
 filium suum, piæ fratrem nostram; filium pro fi-
 liis, unigenitum pro adoptatis. Pius filius libenter
 audiet matrem pro filiis, Unigenitus pro iis quos
 adoptavit, Dominus pro iis quos liberavit.

EADMERI MONACHI

LIBER

DE BEATITUDINE CŒLESTIS PATRIÆ¹⁰⁰

Reverendo domino, et fratri et amico suo, Guillelmo monacho, mansuetudine, modestia et honestate vitæ multum amando, frater Eadmerus, monachorum Ecclesiæ Christi Cantuariensis infimus, quod Deus promisit diligentibus se.

Recordatur, ut æstimo, sanctitas tuæ dilectionis, honorando frater, quia, cum venerabilis Pater Anselmus Centuariensis archiepiscopus, nuper in conobio Cluniacensi aliquantis diebus moraretur, et loquens, a religioso ipsius loci conventu, pro sua reverentia devotissime audiretur; tua prece necum egisti quatenus verbum, quod de æterna beatitudine in capitulo coram positus fratrilus fecit, styli officio, tuo conspectui præsentarem. Ego igitur, utpote qui libenti animo volebam pro meo posse tuæ voluntati morem gerere, opus illico aggressus sum, æstimans illud levioris ad explicandum negotii fore quam postea sen-

A serim. Noverit ergo charissima mihi dilectio tua, quia tui solius causa tenuit me ne cepto desisterem, licet fortassis melius fuisset penitus destitisse. Materia siquidem pulchra et appetibilis cum narratur sermone inculto et contemptibili, solet nonnunquam magis offendere animum audientis quam demulcere. Quapropter vèroor ne hoc ipsum in meo facto alicui contingat, scilicet ne materia decens indecenti stylo digesta, id apud hominem mentes efficiat, ut quæ prius per se sine scripto placebat, ex scripti deinceps læditate vilescat. Sed certe quod scripsi, tua sincera dilectione provocatus tibi scripsi, hoc solum intendens ut ea simpliciter dicerem, quæ me in eodem capitulo per id temporis, vel alibi ab ore ipsius Patris, de eadem re accepisse recordari valebam. B Valeat sanctitas tua et oret pro me.

PROLOGUS¹⁰¹.

Nulti homines, quibus nonnunquam boni mores et iusta opera proponuntur, et qui ut se in eis, sæculi paenitentia postposita, exerceant admonentur, inquirere solent quomodo, quo præmio, qua retributione. Respondetur itaque illis quod scriptum: « Quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quod præparavit Deus iis qui diligunt illum (I Cor. ii, 9). » Quod cum illi non clare quid sit advertere possunt, repetitur hoc ipsum aliis verbis, et dicitur eis: Præmium quod iis qui in hac vita Deo servant in futura vita recompenatur, vita æterna, beatitudo æterna, æterna jucunditas, sufficientia scilicet est omnium commodorum secundum voluntatem et sine omni indigentia. Hæc ergo cum illis hoc modo dicuntur, bona quidem et magna, ut sunt, esse videntur; sed quia non intelligunt quid in ipsa vita æterna habituri sint, nec subito quid sit omnium commodorum secundum voluntatem sufficientia et sine omni indigentia percipere possunt, hærent animo, nec multum efficaci ad audita sapore trahuntur. Quid ergo agendum ut hæc illis aliquatenus sapiant, et sic ad opera bona erigant? Prætorum more cibandos existimo, qui, si quando grossum aliquod pomum videndum percipiunt,

illud ob dentium teneritudinem et oris angustiam assumere nequeunt, si pro illorum capacitate primo nos fuerit particulatim divisum. Itaque dividimus in partes magna quæ diximus, ut inde possint ad vitam nutrirî de quibus agimus. Quæ ut melius eluceant, consideremus quæ in hac vita mens amet¹⁰² humana, et ex his, prout possumus conjectemus, ea multo¹⁰³ excellentius eos habituros in vita futura, si quidem inter mundana tentationum pericula constituti, Dominici fuerint præcepta sæculi, atque cum ipsa illic edepi fuerint, plenitudine desiderii sui se nequaquam fructus percipient. Hæc, inquam, faciamus, et a minimis paulatim progrediamur. Ecce, ut primo, quæ ad corpus attinent bona succincte enumeremus, ista, ut gratino, sunt quæ propter se et propter quæ alia quæque ab hominibus appetuntur: pulchritudo, velocitas, fortitudo, libertas, sanitas, voluptas, diuturnitas vitæ. Si autem in his aliqua sunt quæ aliquando særri Dei non modo non appetunt, sed etiam magnopere in hac vita carere subterfugiant, ut sunt, verbi gratia, pulchritudo corporis atque voluptas, utique non idcirco id faciunt quod ea naturaliter volunt, sed ne Deum in eis quomodo offendant. Nam si per ea nihil offensionis

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁰ Collatus est cum MSS. Corb. S. 62. E. 10. et 605. quæ præmittunt Epistolam Eadmeri ad Guillelmum, sed non distinguunt Capitulæ. ¹⁰¹ Ms. E. Sequens opusculum est opusculum venerabilis Anselmi de Beatitudinis ms. 62. Incipit Prologus Eadmeri Monachi in libro de æterna beatitudine, quem composuit ex verbis beati Anselmi Archiepiscopi Cantuariensis. ¹⁰² Mens amat ms. mens amet. ¹⁰³ Ex ea multo max ea multo

in Deum contrahi posse certo sentirent, vel se ab ¹⁹⁷ amore æternorum impediri non pertimescerent, profecto jucundius in ipsis quam in eorum contrariis sese deducerent. His ita prælibatis, singula quæ proposuimus breviter tractemus, et qualiter illis post corporum nostrorum resurrectionem perfuemur, prout Dominus dederit, explicemus.

CAPUT PRIMUM.

De pulchritudine corporum beatorum.

Itaque pulchritudo bonum quoddam est et quod naturaliter a cunctis haberi amatur. In illa igitur vita pulchritudo justorum solis pulchritudini, qui septemplex quam modo sit speciosior erit, adæquabitur, quemadmodum divina Scriptura testatur: Fulgebunt, inquit, justi, sicut sol in conspectu Dei (Math. xiii, 43). Ad hæc, corpus Dominicum claritati solis præluere nescio aliquem posse ambigere. Et ei similes, attestante Apostolo, erimus, qui dicit: Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ (Phil. iii, 21). Ista fatetur auctoritas, cui contradicere scitur esse nefas. Hæc tamen si quis sibi velit ratione probari, credo nulli debere incredibile videri justos pulchritudinem solis in illa vita, ubi mortale hoc absorbebitur a vita (II Cor. v, 4), sortiri, cum vere dicantur et sint templum et sedes Dei, quod nusquam in divina pagina de solo isto visibili meminimus legi.

CAPUT II.

De velocitate.

Velocitas, quæ pulchritudine non minus amatur, tanta nos comitabitur ut ipsis angelis Dei æque celeres simus, qui a cælo ad terras, et a terris in cælum dicto citius dilabuntur. Quæ celeritas, si utrum sit in angelis probari necesse esset ¹⁹⁸, exempli gratia, dici forsitan posset hominem, mortali adhuc carne gravatum, mox a Judæa per angelum in Chaldeam delatum, indeque, tradito prandio quod deferebat, sine mora relatum. Ergo cum istis omnino par velocitas illis erit, quibus, sicut promissa est, illorum æqualitas inerit. Apostolus etiam, qui corpora nostra, quantacunque locorum interapedine separata membratim fuerint, sive dispersa, in ictu oculi (I Cor. xv, 52) asserit resurrectura, satis innuit quam velocitatem eadem corpora jam incorruptibilia sint habitura. Corruptibile quippe hoc, sicut ipse testatur, incorruptionem, et mortale induet immortalitatem (ibid., 53). Hujus quoque velocitatis exemplum in radio solis licet intueri, qui statim orto sole in plaga orientali, pertingit in ultima plagæ occidentalis ¹⁹⁹, ut in eo perpendamus non esse impossibile quod de nostra dicimus futura velocitate, præsertim cum rebus animatis soleat inesse major velocitas quam inanimatis. Huic radio solis simile velocitatis exemplum habemus in nobis. Radius

A quippe oculorum nostrorum in sublevatione palpebrarum cælum usque pertingit, et in ictu earum totus in semet, ac integer redit. Amplius constat quidem animas sanctorum, quæ jam cœlestia tenent, necdum plena felicitate frui, donec incorruptibilitate corporum suorum potiantur. Quam cum adeptæ fuerint ²⁰⁰, non erit quo amplius velint. Hæc itaque corpora si eas a sua velocitate tardiores aut graviores efficere deberent, nimirum potius eorum consortium abhorrerent quam appeterent. Igitur ea quam dicimus velocitate perfungemur, cum in vera vita fuerimus.

CAPUT III.

De fortitudine.

Post has nominavimus fortitudinem, quam plerique perosa imbecillitate plurimum amant. Præstabit igitur viribus, quicunque supernis meruerint civibus associari, in tantum ut nullatenus illis obistere quidquam valeat, si movendo aut evertendo voluerint quid a suo statu quomodocunque divertere quin illico cedat. Nec in eo quod dicimus majori conatu laborabunt quam nos modo in motu oculorum ²⁰¹ nostrorum. Ne, quæso, excidat animo ²⁰², quam adipiscemur angelorum similitudo, quatenus, si hic ²⁰³ aut in iis quæ dicturi sumus aliquod exemplum non occurrerit, ipsa occurrat, atque in quibus angelos valere constiterit, et nos æque valere probet et asserat. Neminem autem qui dubitet existere puto angelos ea qua volunt fortitudine fungi. Sed fortassis quæret aliquis quid nobis illa fortitudo præstet, cum singulis tam convenienter, ut convenientius nequeant, ubique dispositis, nihil mutandum, nihil evertendum nihilque standum sit in quo vires suas quivis exerceat. Qui hæc dicit, paucis nobiscum quid in hujusmodi habeat usus humanus attendat, et videbit quia non semper omnibus quæ habemus et quæ nos habere non parum gaudemus actu utimur, sicut, verbi causa, visu ipso, potestate aliqua, scientia rerum nonnullarum et multis in hunc modum. Sic et tunc, de qua agitur ²⁰⁴, fortitudo erit. Sola namque possessio ejus grata nobis erit, et exultatio grandis erit, licet nequaquam sit nobis in actu, cunctis, ut dictum est, in suo statu collocatis. Hæc eadem quæstio, si aut de velocitate, aut de aliquo eorum quæ ob propositi ²⁰⁵ operis intentionem dicturi sumus quemlibet movet, eam, qua hic soluta est, solutionem, si apertiore ²⁰⁶ non habuerit, accipere valet.

CAPUT IV.

De libertate.

Hinc, secundum quod proposuimus, ordine suo libertas sequitur, quæ superioribus non minus diligitur. Quicunque igitur angelorum fuerint similitudinem assecuti, eorum quoque libertatem necessario

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁷ Ut vel se mss omitt. ut ¹⁹⁸ Probari necesse est mss probari necesse esset ¹⁹⁹ Plagæ Orientalis mss plagæ Occidentalis ²⁰⁰ Adepti fuerint mss adeptæ fuerint ²⁰¹ Motu oculorum mss in motu oculorum ²⁰² Excitat animo mss excidat animo ²⁰³ Quatenus hic mss quatenus si hic ²⁰⁴ Fortitudine mss fortitudo ²⁰⁵ Præpositi mss propositi ²⁰⁶ Aptiorem mss apertiore

assequuntur, itaque sicut angelis nihil obsistit, nec aliquid eos impedire vel constringere potest quin, pro velle suo, cuncta liberrime penetrent; ita non erit obstaculum ullum quod nos retardet, non clausura quæ nos detineat, non elementum quod nobis ad velle pervium omnino non exstet. Exempli causa, certe Dominicum corpus, cui configuranda corpora nostra Paulus testatur (*Philipp. iii, 21*), et, supra meminimus, clauso sepulcro a mortuis surrexit, ac demum ad discipulos obseratis januis palpandum introiit (*Joh. xi, 26, 27*), nobisque in hoc libertatis futuræ documentum grande reliquit.

CAPUT V.

De impassibilitate.

Super hæc sanitatem amari ab hominibus diximus. Et de hac quid melius dici poterit quam quod Psalmista canit, *Salus*, inquit, *justorum a Domino?* (*Psalm. xxxvi, 39*.) Quibus autem fuerit a Domino vera sanitas, quæ subripere valebit infirmitas? Verum de ista sanitate, quam in futuro sæculo habebimus, quod exemplum asserere queam, ut quæ sit intelligatur, non video, quia nihil sanitatis, quod ei comparare possim, aut ego in me, aut aliquis sub mortali carne degens sensit in se. Hic etenim tum nobis sani videmur, cum nihil in nobis quod doleat sentimus. Fallimur tamen nonnunquam in hoc. Nam frequenter in aliqua parte corporis infirmamur, nec tamen hoc ipsum nisi aut motu corporis, aut tactu aliquo ullo pacto experimur. At de iis qui nec ita infirmantur, sed omni ex parte sibi sani esse videntur, quid dicemus, ut utrum sint vel non sint sani probemus? Propone tibi aliquem sanissimum corpore, et de sanitate illius sciscitare, sanus est suo iudicio. Hic talis paulo durius tangatur, aut in aliqua sui corporis parte acutius constringatur, et statim videbis quia clamabit: Sine, lædis me, vexas me. Quid est hoc? Nonne prius se esse sanum dicebat? et tunc modice tactus, ita dolenter succlamat. Istene tibi sanus videtur? Non puto. Nequaquam ergo salus huiusmodi nobis dabitur, quorum salus a Domino futura esse specialiter repromittitur. Nam abs-
terget Deus omnem lacrymam ab oculis suorum²⁰⁷, et jam non erit amplius neque luctus, neque clamor, neque ullus dolor, quoniam priora transierunt (*Apoc. xxi, 34*); et non eaurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus aestus (*Isai. xlii, 10*; *Apoc. vii, 16*); dextera enim sua Deus teget eos, et brachio sancto suo defendet illos (*Sap. v, 2, 17*). Quid itaque eis nocere poterit quibus dextera Dei tegumentum erit? Qualis autem sit sanitas illa, certe scio me nec meo nec alienius sensu vel experimento accepisse. De febrium vero et diversarum infirmitatum qualitate, si cuiusmodi sint quisquis interrogaret, facile forsitan intelligendas exponerem, cum quia ego illas in me, tum quoniam ab eis accepi qui eas quæ

sint experimento didicerunt in se, at quod nec sensu percepi, nec ab ullo qui perceperit, ut dixi, accepi, non eodem modo. Credere tamen et incunctanter, ut mea quidem fert opinio, astruere licet sanitatem vitæ futuræ ita jugem et incommutabilem atque inviolabilem fore ut ineffabili quadam atque sensibili suavitatis dulcedine totum hominem repleat, et omne quod alicujus in se vicissitudinis, mutabilitatis, aut læsionis suspicionem præstendere queat, procul arceat atque repellat. Hæc de sanitate dicta sint.

CAPUT VI.

De voluptate.

Hinc eo ordine quo singula de quibus instituimus tractare proposuimus, voluptatem subjunximus, quam alio nomine corporeorum sensuum delectationem appellamus. Et hæc quidem magnopere solet amari, quia singuli corporis²⁰⁸ sensus in iis quæ sibi commoda judicant delectantur. Delectatur quippe, ut, verbi gratia, paucis dicatur²⁰⁹, odoratus odoribus variis, et gustus rerum diversarum saporibus diversis, necne singuli alii sensus²¹⁰ his et illis, juxta quod cuique fert²¹¹ naturalis appetitus. Istæ tamen delectationes non semper delectant, sed suis quoque amatoribus sui nonnunquam tedium ingerunt; transitorie namque sunt et bestiales. Ille vero, quæ in futuro²¹² sæculo plene justis administrantur perpetes sunt et rationabiles. Quare non video ut qualiter intelligantur possit edici, præsertim cum, in delectationibus vitæ præsentis, quo eas designemus exemplo nequeat inveniri. Delectationibus etenim illis quo magis quisque utetur, eo ferventius illas amplectetur, quia ex earum saturitate nullum fastidium ulli creatur. Quas delectationes neminem in hac mortalitate viventem esse puto, vel fuisse, qui senserit²¹³, vel gustaverit, ut illarum saporem vel habitudinem cæteris digerere possit. Duas enim beatitudines, et item miseras duas, majorem videlicet atque minorem esse novimus. Majorem beatitudinem, regnum Dei; minorem dicimus esse, in quo Adam primo positus fuerat, gaudium paradisi. Item majorem miseriam, æternum ignem gehennæ; minorem fatemur, quas incessanter patimur arumnas præsentis vitæ. Beatitudinem autem neutram aliquando experti sumus. Quod si saltem illam parvam beatitudinem, quam Adam in paradiso positus habuit, experti essemus, forte per hanc, illam majorem aliquo modo conjectando videre possemus, sicut nunc in minori miseria nati, nutriti et adulti, multa de majori miseria, quæque volumus, edicere et explanare valemus. Itaque cum delectatio, de qua agimus, constet esse una portio magnæ beatitudinis, quo illam modo explicemus, ut capiatur, non video, nisi forte id agamus aliqua contraria similitudine magnæ miserie quam ex

VARIE LECTIONES.

²⁰⁷ Sanctorum suorum²⁰⁸ sensus omittunt. sanctorum²⁰⁹ Amari. Corporis²¹⁰ sensus amari. Quia singuli Corporis²¹¹ Dicantur²¹² sensus mas. Singuli sensus mas. Singuli alii sensus²¹³ Cuique fere mas cuique fert²¹⁴ Vero in futuro mas vero quæ in futuro²¹⁵ Et qui senserit mas qui senserit

minori conjectamus. Sit igitur ante oculos cordis A positus, exempli causa, homo aliquis, qui tam in ipsis oculorum suorum pupillis quam et in singulis membris ferrum ignitum et candens infixum habeat, ita ut nec medullæ, nec intestina, nec omnino quidquam in toto ipso cruciatus illius immanitate vacet, vel eam levius quam in oculis aliquatenus sentiat. Quid dicam? Angustiatur. Quis hunc existimet sanæ mentis inter ista? Eodem modo, sed penitus contraria consideratione, in illa futura vita ineffabilis delectatio quædam bonos inebriabit, et dulcedine sui totos eos inæstimabili exundantia satiabit. Qui dixi totos? oculi, aures, nares, os, manus, pedes, guttur, cor, jecur, pulmo, ossa, medullæ, exta etiam ipsa, et cuncta singulatim, singulaque membra eorum in commune, tam mirabili delectationis et dulcedinis sensu complebuntur ut vere totus homo torrente voluptatis Dei potetur, et ab ubertate domus ejus inebrietur (*Psal. xxxv, 9*).

CAPUT VII.

De vitæ æternitate.

Qui ergo hæc bona fuerit adeptus, non intelligo ad quid pro commodo corporis suus ²¹⁴ ulterius porrigatur affectus. Solummodo adsit ei, quam cunctos appetere diximus, diuturnitas vitæ. Sed ista illi minime deerit, quia *justi in perpetuum vivent* sicut Scriptura dicit (*Sap. v, 16*). Sunt etiam alia, quæ quidem iis, quæ digessimus ²¹⁵, non minus amantur, sed ad animam, sicut illa ad corpus, referuntur. Quæ nihilominus, in septenario numero constituta, non modicum placent menti quæ ipsorum fuerit sapore imbuta. Sunt autem hæc, sapientia, amicitia, concordia, potestas, honor, securitas, gaudium.

CAPUT VIII.

De sapientia.

Sapientia igitur, quam omnes et in hac vita non viriliter amant, tanta in futura vita bonis erit ut eorum quæ scire voluerint nihil sit quod ignorent; scient enim cuncta quæ scienda fecit Deus, tam ea quæ præterita quam quæ hujus sæculi sunt futura. Ibi a singulis omnes, ibi ab omnibus singuli cognoscuntur, nec quemquam omnino latebit, qua patria, qua gente, qua stirpe quis editus fuerit, vel quid in vita fecerit. Hic fortassis ait aliquis: Quid est hoc? peccata quæ feci, scient omnes? ad hoc ea confessus sum ut deleberentur, ut obliviscerentur, ut nulli amplius panderentur. Bene; sed cum tu in illa gloria ²¹⁶ ab omni criminis sorde purgatus vultui Dei præsens astiteris, ingratusne ei esse poteris pro tanta misericordia quam tibi fecit, remissis illis et

illis delictis tuis ²¹⁷? Et unde gratias ages, si nihil eorum, unde illas jure debeas, in tua memoria habes? Ut igitur in illius laudibus æternaliter jucunderis, semper de quanta sis miseria erutus, ut puto, coram habebis. Cum ergo singulorum conscientia singulis pateant, fateri audeo ea quoque cunctis patere, pro quorum curatione tu Deo jugiter gratus existes, non ad tuam confusionem, sed ad magnam Dei glorificationem tuamque congratulationem. Nec enim tunc pro peccatis tuis te major cordis angustia premet scelerumque tuorum mage pudebit quam aliquem, magnis olim vulneribus saucium jamque omni ex parte sanatum, aboliti languoris molestia premit, vel eorum quæ in cuna positus ²¹⁸ infans egerat nunc grandævum pudet.

B Tunc quippe cum integra sanitas, perfecta munditia, plena remissio, segura omnium offensionum impunitas tibi certo arriserit, cognitio eorum, qui magis horrore tibi esse valebit quam est modo beatissimo apostolorum principi Petro qua Christum ²¹⁹ negavit abjuratio sua, beate Mariæ Magdalene peccata sua, et multis aliis multa, quæ sciuntur jam donata, crimina sua? Verum super hæc agnitis delictis, velut enormi ac fœda infirmitate tua, pietas, virtus ac sapientia medici, qui te sanavit, sublimius a cunctis admirabitur, laudabitur, magnificabitur; laus autem et magnificentia gloriæ Dei, tua, si bene ²²⁰ advertis, gloria est. Sed dices: Et quidem consentio laudem Dei gloriam meam esse. Verum cum hinc inde tot et tot, ad comparisonem mei, innocentes prodeant, qui, consideratis vitæ meæ obscenitatibus, me omnino, sicut æquum ²²¹ erit, horrore habendum judicent, quid dicam? Justitia nempe suum, et suum injustitia premium exigit. In his, frater, nolo timeas; aliter erit quam existimas. Illum siquidem, quem tu tibi comparatum judicas penitus innocentem, non ibi reperiens de te, quemadmodum æstimas, sentientem. Namque videns te ille, de quo agis, plane intelliget ²²² te nequaquam se, sed Deum, quando peccasti, offendisse. Cum ergo viderit Deum tibi sua debita funditus dimisisse, nec in cor sibi ascendet ut te inde ²²³ aliquatenus judicet. In hoc enim ipso Deum se offendere cognosceret, si te, Deo per omnia reconciliatum, pro iis quæ olim feceras, ullatenus contemnendum cogitaret. Magis autem gratus admirabitur ineffabilem Dei clementiam, non solum in te, sed et in se: in te, quia de tam profundo iniquitatis eripuit te; in se, quia sola gratia ejus, ne in idem profundum rueret, tenuit se ²²⁴. Laudando igitur magnificabit in te, post

VARIE LECTIONES.

²¹⁴ Corporis sui *ms* corporis suus ²¹⁵ Quæ quidem iis quæ digessimus *ms* S. 62 quæ quidem huc usque digessimus ²¹⁶ Sed cum tu illa gloria *ms* S. 62 et 605 sed cum tu in illa gloria ²¹⁷ Remissis illis delictis tuis *ms* S. 62 remissis et illis delictis tuis et *ms* 605 remissis illis et illis delictis tuis ²¹⁸ In via positus *ms* S. 62 et 605 in cuna positus ²¹⁹ Quia Christum *ms* qua Christum ²²⁰ Laus autem et magnificentia gloriæ Dei, tua si bene *ms* Laus autem et magnificentia gloriæ Dei, tua si bene ²²¹ Sic æquum *ms* sicut æquum ²²² Intelligit *ms* intelliget ²²³ Te deinde *ms* te inde ²²⁴ Ruere tenuit potius se *ms* rueret tenuit se

gratiam Dei, vim atque constantiam quibus ensens A voraginem tanti mali viriliter evasisti, quam, juxta quod ipse considerabit, si derelictus a Deo simili modo inturrisset, non ita forsitan evasisset. Vides igitur quam nihil improprie vulgata cognitio peccati tui, imo quam multum laudis et gratiarum cognita remissio sui generabit. Ipsi etiam angeli si te societate sui propter tua peccata indignum vel- lent judicare, haberes qualiter ²²⁸ contra eos jure te possis defensare. Quoniam, inquis, modo? Audi. Propone angelorum aliquem, quasi talia tibi improp- rantem: Tu homo de pulvere factus, tu pulvis quandoque futurus, contra Deum te extulisti, con- tra praecepta ejus te in cœnum omnis peccati et immunditiae tumidus dejecisti, et nunc nostri similis esse quæris, quos nunquam in aliquo voluntati Dei contrahisse cernis. Ad hæc licet ita respondeas: Si ergo, ut dicis, de pulvere factus sum, forte non mirum, si vento tentationis impulsus in sordes sum criminum lapsus. Verum agnita et credita misericordia Christi, spretis omnibus quæ illum nolle scire potui, in cunctis quæ illum velle intelli- gebam memet exercui. Unde tribulationes et angustias in fame, siti, vigiliis, verberibus, contume- liis aliisque modis innumeris ad honorem ejus sustinere non dubitavi, et, quæque mundana ²²⁹ pro viribus nihili pendens, ejus tantum solius gratiæ per singula reconciliari desideravi. Vos autem quid horum unquam sui causa sustinistis? Semper vos gloria, semper jucunditas est comitata, semper vos tenuit dextera Dei atque defendit ab impugnatione C omnis peccati, ita ut nulla vos fuscaret macula ²³⁰ ejus. Itaque si a voluntate ejus non cecidistis, ipsius donum est, a quo jugiter tenti estis. Sed quia hæc ratio illos tantummodo respicit qui perditioni suæ vim fecerunt et regnum cælorum violenter rapue- runt (Matth. 21, 42), alii qui in illud sunt, sed alio modo intraturi, alia ratione paritatem angelorum sibi sunt vindicaturi. Si quæris, qua? forsitan ista. Dicent igitur illis: quod in regno Dei vestra quæ- rimus æqualitate beari, dono ²³¹ et gratiæ Christi Jesu Domini nostri id ascribimus, qui ad hoc digna- tus est homo fieri, et pati et mori, ut nos, ab omni delicto in sanguine suo justificatos, ipsius regni sui consortes efficeret. Vos igitur considerate an san- guis Christi, qui est pro nobis effusus, queat nobis esse perfecta causa salutis. Quid ad hæc angeli, qui libenter, eo quod boni sunt, rationi acquiescere volunt, dicerent ²³² nisi quæ dicta sunt, ratione niti, et hujusmodi homines jure sua æqualitate debere potiri? Cum itaque angeli atque homines, quos magis te judicaveras innocentes, tibi consen-

liant, tibi in cunctis pro veritate rationis honorem deferant, perpende, si vales, quam grata ²³³ sit sa- pientia ista, qua tu sic ab omnibus ²³⁴, sic omnes agnoscantur a te in vita illa.

CAPUT IX.

De amicitia.

Nonne consequenter ex ista quæ cunctis erit com- munis sapientia, et quædam inestimabilis amicitia procreabitur, quæ in tantum ²³⁵ singulorum intima ²³⁶ erga singulos suo fervore ²³⁷ compleat ut amor cojusque in quemque cuique sufficiat. Nec enim video quomodo aliter esse possit ²³⁸ præsertim cum omnes unum ²³⁹ corpus Christi sint, et Christus, qui est ipsa pax, sit omnium ²⁴⁰ caput, nec minori sese affectu complectantur ²⁴¹ quam membra unius corporis sibi invicem copulantur. Amabis igitur omnes ut ipsum te, et amaberis ab omnibus ut ipsi a se ²⁴². Putas, abundans eris in dilectione, quando hæc tibi fuerit in possessione? Attamen istam transi, et contemplantur ipsum per quem hæc bona tibi provenere, et percipies quia ille plus quam tu te ipsum et quam omnes alii incomparabiliter amabit te; et tu super te ipsum et super omnes alios ineffabili quadam suavitate illum amabis.

CAPUT X.

De concordia.

Sed quoniam solet aliquando contingere inter homines ut ii qui sese altrinsecus unanimiter amant non in omnibus ubique concordent, dum huic secus atque illi videtur, et quod hic appetit ille fugit, necessario addenda præscripto amoris concordia est, ne, si ullatenus vel in puncto defuerit, aliqua lesio tanto bono subrepere possit. Erit itaque tanta in cunctis concordia ut in nullo sentias aliquem dis- crepare ab eo quod te constiterit velle. Corpus unum erimus, Ecclesia una erimus, Sponsa Christi erimus quicumque ibi erimus. Non ergo major tunc inter nos discordia erit quam nunc est inter mem- bra unius corporis. Verum sicut vides in motu oculo- rum, quod illuc quo unus vertitur mox alius se- quitur, ita quocumque tuum velle converteris, velle omnium sine disceptatione illico tibi præsto habebis. Quid dixi, omnium? Ipsa Dei voluntas non erit a tua diversa, sed sicut tu quod ille, ita et ille velit in cunctis quod tu; caput namque a suo corpore qui discreparet? Hic aliquis forsitan in sui cordis secreto quærit, dicens: Eia! si Deus et omnis ille beatorum cœtus volent quod ego, tunc et augmen- tum mei boni mecum volent quod ego ibi non velle non potero; ero itaque, pro velle meo, de majoribus in cœlo. Huic respondeo qui, si etiam beato Petro

VARIE LECTIONES.

²²⁸ Habes qualiter *mss* haberes qualiter ²²⁹ Quæque mundana *mss* et quæque mundana ²³⁰ Vobis subripere macula *mss* 62 et E. 10 vos fuscaret macula ²³¹ Beati, dono *mss* beati: dono ²³² Volent dicent *mss* volunt, dicerent ²³³ Quam gratia *mss* quam grata ²³⁴ Tu ab omnibus *mss* tu sic ab omnibus ²³⁵ Quæ jus tantum *mss* quæ in tantum ²³⁶ Intimo *mss* intima ²³⁷ Suos fervore *mss* suo fervore ²³⁸ Ille possit *mss* esse possit ²³⁹ Cum unum *mss* cum omnes unum ²⁴⁰ Pax omnium *mss* pax sic omnium ²⁴¹ Complectamur *mss* complectantur ²⁴² Ut ipsa a se *mss* ut ipsi a se

par in gloria esse voluerit, erit : in gloria, dico, quia ut Petrus sit in persona, velle non poterit ; namque, si hoc vellet, seipsum nihil esse vellet : quod velle nequit. Sed neque in gloria illi æquari, si meritis ejus impar est, velle poterit, quia pulcherrimam illius corporis compositionem, quam in hoc violari conspiceret, omni commodo plus amabit. Nec enim in humano corpore vel pes, loco aut officio manus, vel manus pedis fungi optat ; aut os, sive nasus, ubi oculi sunt ; aut oculi, ubi os, seu nasus est, relictis sedibus suis, transferri desiderant ; aut si transferrentur, patienter id paterentur : eodem modo in illa admirabili et glorificata dispositione beatæ civitatis Dei, ita quisque quod habet amabit ut statum suum potiori gradu mutari non velit. Quare ? Quia cuique satis erit sua felicitas et beatitudo. Amplius, si hi qui jam in ipsius corporis unitate locati sunt majora ²¹⁰ quam sunt adepti desiderarent, eo ²¹¹ ipso miseri essent quo nondum ²¹² haberent quod vellet ; in quo enim alicui quod cupit deest, in eo miser sit necesse est. Sed absit ab illo regno omnis miseria. Aderit itaque omnibus omnis sufficientia, quam perficiet in singulis unanimis et plena concordia.

CAPUT XI.

De potestate.

Cam itaque Deum et omnes tuæ voluntati concordantes habueris, profecto nihil voles quod non possis. Omnipotens igitur eris tuæ voluntatis ²¹³, quoniam Omnipotentem habebis in omnibus concordantem tuæ voluntati.

CAPUT XII.

De honore.

Itaque, cum hæc tanta potestas tibi adfuerit, honor concedens potestati minime deerit. Qui honor ejusmodi sit, brevi sub exemplo ²¹⁴ consideremus. Ecce sit ²¹⁵ ante oculos nostros positus pauper aliquis, omni solatio destitutus, ulcerum et aliarum infirmitatum fœditate corruptus, et omni quo vel a frigoris incommoditate defendatur tegmine nudus. Hunc igitur talem, tali modo jacentem et in nullo semet juvare valentem, si rex aliquis potentissimus transiens videret, et miseratus ejus vulneribus mederi euratumque suis juberet ornamentis vestiri, et adductum sibi adoptaret in filium, præciperetque ut in regno suo suus filius a cunctis haberetur, atque in nullo quod juberet a quoquam ei contradiceretur, hæredemque suum ac filii sui cohæredem constitueret et eum suo nomine vocari præciperet, nonne diceret ²¹⁶ magnifice honoratum ? Et certe Deus nobis hæc omnia faciet. Nati enim de putredine carnis, replemur multis miseriis (*Job* xiv, 1) ; in quibus miseriis constitutos, et omni solatio desti-

tutos, omniumque infirmitatum passionibus obnoxios, ac peccatorum et corruptibilitatis ulceribus plenos sola misericordia ductus accipiet, et curabit ²¹⁷ nos, et sanitati restitutos ornamentis perfectæ justitiæ et incorruptibilitatis ornabit, adductosque in filios sibi adoptabit, regni sui consortes efficiet et hæredes, Filioque suo unigenito sibi per omnia æquali et coomnipotenti concorporales statuet et cohæredes, omnique creaturæ jubeat ut in omni quod volumus ²¹⁸ nobis obediat, vocatosque nos nomine suo deos faciet. Dicit enim ipse : *Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes* (*Psal.* lxxxv, 6 ; *Joan.* x, 34). Sed ipse Deus deificans est ; tu vero deus eris deificatus. At fortassis ais : hæc ratio tua in illis quidem magnis apostolis, seu martyribus poterit existere rata ; in me autem qui, utinam ! vel ultimus esse merear, quonam pacto constare queat non intelligo. Intende et intellige quia nullum justorum ab ista deitate excepit Deus, ubi dixit : *Dii estis, et filii Excelsi omnes*. Verum, ut dicta melius eluceant, considera sub exemplo naturam ignis et naturam rerum ignitarum, si forte ibi aliquatenus queas imaginari qualiter illi summæ deitati pro modulo tuo possis participando deificari. Ecce ignis unus est, et in sua natura calidus ; in hunc ignem pone lignum aliquod, plumbum, et ferrum simul. Itaque cum lignum fuerit in carbones conversum, et plumbum liquefactum, ita ut in carbonibus nihil nisi ignis appareat, et plumbo nihil caloris addi queat, necdum tamen ferro poterunt in calore coequari, quod nondum forsitan penitus incanduit igne ; licet igitur aliud alio magis in calore profecerit, singulum tamen, servata natura sui, usitato locutionis modo, quia ignitum est, per se dicitur ignis. Sic erit in illa beata supernorum civium societate, de qua loquimur. Nam quemadmodum ii qui summæ Dei majestati sunt propinquiore, et ob hoc aliis præstantiores, dii dicentur ; ita et qui illis sunt inferiores, quoniam una et eadem qua et ipsi ²¹⁹ deitate pro sua capacitate participant, simili nomine dii dicentur. Quando ergo cum tanto bono adeptus fueris hunc honorem, non video qua ratione possis cupere ampliorem. Igitur dum possessione horum bonorum quæ digessimus felix fueris, nonne sufficiens tibi videberis ? Et maxime, inquis. Age igitur : si omnibus istis vel una die, sicut exposita sunt, in re frui valeres, gauderes ? Sine dubio ²²⁰. Si autem mense vel anno uno, lætificareris ? Nec dici quidem, ut autumo, potest lætitiæ modus. Et si toto tempore vitæ tuæ, quid faceres ? dares præmium ²²¹ ? Utique libens, quidquid haberes, et insuper temetipsum, si sic et non aliter ea adipisci valeres.

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁰ Ita et majora *ms* omitt. et ²¹¹ Desiderant eo *ms* desiderarent eo ²¹² Quod nondum *ms* quo nondum ²¹³ Erit tua voluntas *ms* erit tua voluntatis ²¹⁴ Brevi exemplo *ms* brevi sub exemplo ²¹⁵ Ecce si *ms* Ecce sit ²¹⁶ Diceris *ms* diceret ²¹⁷ Et juvabit *ms* et curabit ²¹⁸ Omni creaturæ... quod volumus *ms* omnique creaturæ... quod volumus ²¹⁹ Qua ipsi *ms* qua ipsa ²²⁰ Gauderes sine dubio *ms* gauderes ? *sine dubio* ²²¹ Dares præmium *ms* dares præcium ?

CAPUT XIII.

De securitate.

Si vero ad hæc omnino securus existeres quod ea, dum viveres, nullo eventu amitteres, omitto dicere utrum vel cogitare possis, an non, quid exultationis tibi esset. Itaque, cum tua vita perpetuo duret in illa vita, et hæc ²²¹ omnia tibi habenti securitas quoque ea amplius non perdendi certo arriserit, obsecro, quid æstimas tibi erit? Credo quod etiam ad nomen securitatis nota est in te quædam jubilatio cordis, et an tanta bona secure sis perpetuo possessurus, avidus addiscere cupis. Dico igitur quia, si ea perditurus es, aut tu ipse voles ea perdere tua sponte, aut Deus ea auferet tibi nolenti, aut aliquis alius Deo fortior superveniens ea tollet, Deo et te ²²² non volente, sed certe nec tu, abjecto tanto bono, in miseras quas te evasisse ²²³ gratiosus exultabis recidere voles, nec Dens, qui illud tam larga et clementi bonitate donavit, id tibi aliquando auferre volet, nec ullus fortior Deo superveniet, qui, Deo te protegente, illud tibi invito aliquatenus tollet. Securus igitur tantorum bonorum perpetuo eris ²²⁴, nec alicujus tibi adversari volentis incursum timebis. Quid ergo putas tibi erit, cum hæc omnia, pulchritudinem videlicet, velocitatem, voluptatem, diuturnitatem vitæ, fortitudinem, libertatem, sanitatem, sapientiam, amicitiam, concordiam, potestatem, honorem, securitatem, secundum quod ea descripsimus. Imo supra omnem humanam æstimationem gloriosius atque sublimius quam scribi vel dici possint, in possessione æternaliter habueris, nonne gaudium, quod erit consummatio omnium horum? Re etenim vera, videre non possum quomodo inæstimabile gaudium circumquaque non habeat quem tot commoda beatæ felicitatis felicisque beatitudinis sine fine circumdant ²²⁵. Tunc igitur et tu isto gaudio perfrueris, quia nihil, unde gaudere non debeas, habebis.

CAPUT XIV.

De gaudio.

Itaque si haberes aliquem, quem ut te ipsum penitus amares, et de cujus bono, sicut de tuo, omnino ²²⁶ gauderes, illumque non minori quam te felicitate per omnia fultum videres, nonne in gaudio ejus gaudium duplicatum haberes? Si vero duos, aut tres, aut plures huic tibi in amore pares possideres, et eos ²²⁷ æqua felicitate conspicuos cerneres, nunquid pro eorum numero non in te multiplicaretur gaudii tui magnitudo? Et utique, cum de amicitia superius ageremus, ostendimus ita omnes illius patriæ cives amatores te, sicut amabant se, et te

A illos, sicut tu te ipsum. Potestne igitur illius gaudii modus a quodam homine ²²⁸ penetrari, cum ultra mille millia et decies milles centena millia innumerabiles ibi sint, et omnes eadem beatitudine perfruantur, nec ullus eorum sit qui non tantum de bono alterius gaudeat quantum de suo? Præterea videntes Deum ipsum, supra quam ipsi sese amabant, ipsos amantem et intelligentes se inenarrabiliter plus quam semetipsos illum amantes, in gloria ejus mira et ineffabili exultatione exultabunt. Gaudium ergo erit eis intus et extra, gaudium sursum atque deorsum, gaudium in circuitu et ubique; et hoc est, sicut putamus, quod, quemadmodum in capite hujus opusculi dixi, Deus præparavit diligentibus se. Hæc itaque, juxta quod interim mihi mea æstimatio dicit, quodammodo potest ²²⁹ dici illa beatitudo æterna, felicitas æterna, commodorum scilicet omnium sufficientia secundum voluntatem et sine omni indigentia, quam plene habebunt omnes amici Dei in vita æterna; nec enim volumus affirmare illam hac quam ²³⁰ digessimus multo majorem non esse.

CAPUT XV.

De miseria reproborum.

Cum igitur justii fuerint tanta felicitate beati, restat ut injusti per contrarium sint inæstimabili quadam infelicitate miseri. Sicut enim istos ²³¹, juxta quod, prout potuimus, Deo donante, descripsimus, mira pulchritudo, velocitas, fortitudo, libertas, sanitas, voluptas alacres faciet et jubilantes; ita illos immanis quædam et inæstimabilis fœditas, tarditas, imbecillitas, servitus, languor atque dolor mœrentes reddet et ejulantes. Sane diuturnitatem vitæ, quam isti pro fruendis tantis bonis summo amore complectentur, illi pro interminabili pœna, qua torquebuntur, quoniam illis inerit, summo odio execrabuntur ²³². De sapientia vero quid dicam, non invenio, nisi quia sicut justis in gaudium et honorem, ita injustis, quidquid scient, vertetur in mœrorem et confusionem. Amicitia vero, qua in invicem pii summa jucunditate copulabuntur, si qua in impiis erit, in tormentum ²³³ eis erit. Quo enim magis quosque amabunt, eo magis gravius in illorum pœna dolebunt. Si contra, concordiam an habituri ²³⁴ sint, quaeritur: discordiam habebunt cum omni creatura, et omnis creatura discordabit ab aliis. Hinc ergo pro potestate bonorum, tanta impotentia eos sequetur ²³⁵ ut omnino nihil eorum quæ voluerint possint, et quidquid habuerint nullat. Igitur, pro honore sanctorum, obŭnebant perenne opprobrium. Et hæc quo fine claudentur ²³⁶? Vere,

VARIE LECTIONES.

²²¹ Cum in tua vita perpetuo in illa vita et hæc mas Cum vita tua perpetuo duret in illa vita, et hæc ²²² Et Deo et te mas Deo et te ²²³ Tu evasisse mas te evasisse ²²⁴ Perpetuo ejus mas perpetuo eris ²²⁵ Circumdat mas circumdant ²²⁶ Omnino penitus mas omittunt penitus ²²⁷ Aut tres et eos mas aut tres sive plures huic sibi in amore pares possidens et eos ²²⁸ Quoquam homine mas a quoquam homine ²²⁹ Quemadmodum, pote t mas quodammodo potest ²³⁰ At quam mas hac quam ²³¹ Sicut enim justos mas sicut enim istos ²³² Summo odio execrabunt mas summo odio execrabuntur ²³³ In tormentis mas in tormentum ²³⁴ Contra concordiam, quod habituri mas contra, concordiam non habituri ²³⁵ Tanta impotentia ejus sequetur mas tanta impotentia eos sequetur ²³⁶ Et hæc quoque sive claudentur mas et hæc quoque fine claudentur

sicut amici Dei securi erunt se unquam amissuros bona sua, ita isti inimici Dei omnino desperabunt se jam amplius perdituros hæc mala sua. Pro æterno igitur et ineffabili gaudio beatorum, hæreditabunt æternam et incogitabilem tristitiam omnes qui, pro impenitendine reatus sui, transitori sunt in societatem dæmoniorum ²⁰⁷.

His itaque consideratis atque perspectis intelligi potest quam utile sit homini in bonis moribus ac justis operibus vitam suam exercere, quamque damnosum illis omissis per vitia et iniquitates affluere.

Quod si latius consideremus, videlicet quam utile sit quilibet hominum bonum esse, videbimus non solum ejus qui bonus est, sed et Deo ipsi, et angelis, et cuique justo homini ac insuper omni creaturæ id utile esse. Et Deo quidem, non quod personæ illius aliquid commodi vel incommodi accidere possit, bonus homo utilis esse dicitur, sed quoniam illi ad perficiendam civitatem suam, quam de bonis hominibus perficere instituit, eo studio quo in illam tendit administratur. Humanus quippe usus hoc habet ut eum sibi quis utilem judicet qui se ad hoc adjuvat sine quo id quod bene vult perficere non vult.

Qualiter autem bonus homo sit etiam angelis utilis, inde cognoscitur quod ex societate bonorum hominum numerus illorum qui diminutus erat redintegratur. Cum igitur aliquis per vitam bonam in societatem illorum currit, magnum quid ipsis præstat, quia, quantum in ipso est, numerum eorum supplet et perficit. Omni quoque justo homini, nec non omni creaturæ justum hominem utilem diximus. Justo homini, quia quanto ardentius in supernam patriam tendit, tanto velocius patria ipsa in suis civibus consummabitur, et quisque, adepta suorum corporum resurrectione quam multum desiderat, geminata lætitia atque in honore in regno Dei perficitur. Omni creaturæ, quoniam dum per bonitatem suam incrementum civitatis Dei assurgit, renovationem qua ipsa creatura in melius est commutanda ultra non impendit, imo, quantum sua refert, omnem ei moram perfectionis rumpit et adimit.

Quantum ergo enique sit eritendum ut bonus sit, perpendat qui potest, quandoquidem ex bonitate hominis et consummatio regni coelestis et prædestinata toti creaturæ pendet reparatio universalis. Nihil enim horum omni ex parte perficitur, donec numerus electorum impleatur. Tanto itaque bonum istud plus differetur, quanto ii qui æternæ vitæ digni existant minus inveniantur.

Singulo igitur homini ad regnum Dei pervenienti Deus ipse, angeli quoque, ac justi homines, eo quod se talem exhibuit ut illuc perveniet, gratiosi existent, et ut sua omnia ejus sint unanimiter volent,

A cunisque sicut coheredem et participem regni coelestis quasi seipsos perenniter diligunt. Siquidem, quantum in ipso fuit, et civitatem Dei, et angelorum numerum et sanctos homines consummavit. Sed cum ii qui ad vitam æternam pertingunt tanta merentur, patet, per contrarium, quid nequam homines, quia regno Dei extorres suo merito sunt, promereantur. Quantum etenim ad eos spectat, nec Dei civitas, nec angelorum numerositas, nec electorum hominum proficiet præfixa integritas; imo, cum ipsi ad horum perfectionem conditi fuerint, nec pertingere satagunt, ne unquam perficiantur suis factis intendunt.

Quemadmodum igitur quivis homo dolet et queritur quando aliquo modo perdit quod pro sui modo et utilitate acquisivit, ita Deus quodammodo dolet et queritur, quando hominem quem ad opus suum creaverat a diabolo rapi, et in æternum sibi perire considerat. Inde etiam illi qui damnantur perdit dicuntur, quoniam Deo ad cujus regnum et honorem conditi sunt, in confusionem æternam a diabolo præcipitati depereunt.

Ecce utique proposita nobis est beatitudo vitæ perennis, et e contrario miseria mortis æternæ. Ut igitur hæc evadantur, illa acquirantur, eo magis elaborandum est quo ista interminabili pœna malos cruciat, illa indeficienti jucunditate bonos oblectat.

Qui ergo est bonus perseveret, donec debita sibi beatitudinis præmia capiat; qui vero malus, quod est esse desistat, quo miseriam quam meretur evadere queat. Et quidem bonitas, quia lux est, plane instruit eum, cui inhæret, qua gradiatur ut ad vitam perveniat, sed malitia, quia tenebræ sunt, obsecrat illum qui ea inebriatur, ne videat quo ruat, ut intereat. Sed sit aliquis forte malus, qui quod est esse erubescat et se bonum fieri velle dicat. Ille necesse est ut ante omnia se malum, id est peccatorem, ac per hoc tenebris involutum intelligat, quatenus se ubi jacebat possit videre. Sunt etenim plures qui tam densis peccatorum tenebris obvoluti sunt, ut nulla ratione se vel in ipsis tenebris esse possint advertere.

Primum igitur et magnum quid boni esse constat hominem seipsum posse intelligere in quo statu vel casu subsistat. Eo enim quo se intelligit, luci accedit. Cum itaque intelligit se malum esse, oportet ut, si bonus fieri vult, doleat se malum esse. Alioquin falso dicit se alium quam est esse velle.

Scientiæ igitur qua novit se, dolor adjiciatur necesse est, dicente Scriptura: *Qui addit scientiam, addit et dolorem* (Eccl. 1, 18). Verum dolori medicamentum vult adhibere, ubi doleat, expedit ut ostendat ei quem scit sibi nosse et posse mederi. Vultus enim quod jam putruit, et in se horridum virus ex putredine sui coadunavit, quousque spe-

VARIE LECTIONES.

²⁰⁷ In mss EE. 10 et S. 62. Plura sequuntur qua hactenus inedita fuerunt.

riatur et putridus humor exprimatur, nec a dolore liberari, nec ullo valet modo liberari. Sic qui sibi peccati vulnus dolet inflicto, per veram confessionem ipsum detegat ac sic, expresso mortifero humore qui latebat, per consilium præsidentis, quo curetur pœnitentiæ medicamen assumat. Non vereatur linguas hominum, non proponat pœnitentiæ cultum. Imo apud se hoc in mente firmiter habeat quia, si aliis peccati scandalum inde subrepere non timeret, talem se cunctis innotesceret qualem se in conspectu Dei quem offendit esse videt. Hoc enim multum valet ad dignum pœnitentiæ fructum, quando homo tantum dolet de peccato suo, quo Deum offendit, ut non refugiat ab aliis hominibus talis agnosci qualem se in oculis sui Creatoris esse agnoscat. Quod quamvis facto non sit admittendum, ne Ecclesiæ Dei quodlibet scandalum exinde generetur, tamen nec inficiari nec perturbari debet, si ab aliis ei obijciatur quod ipse de se sua sponte confitetur. Sunt etenim multi qui plurimum perturbantur, dum de eis alii dicunt quod etiam ipsi de se publice fateri non refugiant. Ad magnum itaque perfectionis culmen pertinet, dum quis malum, quod prædicat de se, patienter et illæsa mentis tranquillitate ab aliis contra se dictum valet sustinere. Probari namque per hoc potest illum in vero humilitatis gradu consistere, sicut e diverso illum qui hoc non potest in quadam jactantia et appetitu sublimitatis mentem habere. Justus siquidem vult haberi. Scriptum quippe est: *Justus in principio accusator est sui* (Prov. xviii, 17).

Dum igitur se accusat, et de eodem ipso ab aliis accusari recusat, quid aliud intendit nisi ut se humilitate, alios autem falsitate vel odio præditos in eodem ostendat?

Si ergo vult veræ humilitatis culmen attingere, concedat oportet ab aliis dicta patienter audire quæ ipse de seipso non veretur palam ultro proferre, et patiat se ita ut se dignum fatetur tentari.

Cum itaque homo in hunc humilitatis statum pervenerit, tunc revera si in antiquam conversationem suam oculos cordis reflexerit, videbit se in horrendo malo et tenebris vere fuisse, et gratosus ineffabili gaudio et exultatione admirabitur se in magno bono et lumine esse.

Custodiat ergo cor suum, custodiat corpus suum, ne inimici ejus sibi subripiant quod per Dei gratiam acquisivit, reumque deficiant in pristinas tenebras quas reliquit. Nihil virtutum, quas adeptus est, suis viribus imputet, nec super eos qui nondum ad hoc proveci sunt, ullo modo se extollat.

In humilitatis culmine, ad quod pervenit, se semper caute custodiat, et inferiorem se omnibus hominibus, non ficto, sed intimo corde credat. Quodam, inquit, modo id aliquis facere potest, ut se vilierem illo credat quem in bonis actibus non solum sibi, sed et aliis inferiorem esse sine dubio conatat? Verbi gratia: videas aliquem solrium, hu-

millem, patientem, sua indigentibus largientem, in Dei servitio sedulum, et quæ sibi fieri vult aliis benigna mente facientem, plurimamque in hunc modum, et hic talis judicabit se viliorē illi quemlibet esse luxuriosum, superbum, injuriosum, deprædatorem, Dei servitium, quantum valet vel audet, devitantem, et qualiter aliis contraria faciat pro posse elaborantem. Ita oportet, necesse est. Alio enim divinæ paginæ humilitatis metas excedens, non obedit. Ne aliquis æstimet sacram Scripturam cuius quidquam præcipere quod debeat judicare factum impossibile esse.

Quia igitur scriptum est ut quisque se viliorē omnibus aliis non solum ore pronuntiet, sed etiam intimo affectu cordis credat, qualiter quod impleri queat, considerare studeatis cujus mentem divinus Spiritus tetigit, ut se in hujusmodi exercere velit. Grave siquidem est ut, bonam et sanctam vitam agens, perversi cordis et operis homini se judicet ex intimo corde inferiorem, cum naturalis simul et divina lex sanciat bonum semper malo præstantius esse, et huic æternæ gloriæ retributio, illi sempiterni opprobrii pœna pareatur. Ex effectu itaque mercedis utriusque patet quid cui præstet. Si ergo bonus se judicat malo inferiorem, malum præpostero ordine sibi facit superiorem. Quod sic esse verum natura non admittit. Aut igitur veritati contrarius erit qui se bonum malo credit inferiorem, aut, si non credit, divinæ paginæ, quæ hoc jubet, inobediens erit. Sed horum nihil admittendum.

Videndum igitur est quonam modo fieri valet ut et veritas non deseratur, et divinitatis præcepto obediatur. Cum ergo quis hominum vult comparare se ad alium, quid in se a se habet, et quid alter non a se, sed per Dei gratiam habeat; a se quippe nemo, nisi malum, per gratiam vero Dei habet, si quod bonum. Ponat itaque malum suum cum malo alterius, et statim videbit quid horum sit potius. Perpendat etiam omnia in futurum juncta servari, et ne forte ipse occulto Dei judicio a bono decidat et alius a malo resurgat gnarus attendat.

Quicumque igitur tali consideratione se studuerit examinare, profecto non residebit in animo suo quo se debeat præ aliis magnificare. Eoque magis Deo proximus adhærebit, quo de se humillima sentiens nullum contemnit, sed ut omnium vera dilectione potiatur sub Deo contendit.

Hæc, ut ex ore B. P. Anselmi accepi, conscripsi, satisfacere cupiens voluntati amici mei, me hoc facere obnixè rogantis. Cui et epistolam destinavi, quam in exordio hujus opusculi ponere non omisi, cavens ne quis, materię pulchritudinem et dictaminis fœditatem intuendo, æstimaret Anselmum et materię quidem formositate illud composuisse, et dictaminis vero vilitate, quo mentis illius perspicacia et lepos eloquii evanuerit, mirum duxisse.

Noverit tamen quicumque hoc in sui notitiam transire dignabitur ipsum Patrem hoc sæpe legisse et

audisse, suaque sancta manu et auctoritate examinatam posteris ad transcribendum ac legendum commendasse. Sit igitur Deus benedictus in omnibus. Amen.

EADMERI MONACHI

LIBER

DE SANCTI ANSELMI SIMILITUDINIBUS²⁶⁸.

CAPUT PRIMUM.

De triplici voluntate²⁶⁹.

Voluntas tripliciter intelligitur. Voluntas etenim dicitur²⁷⁰ illud animæ instrumentum quo vult, et affectio ejusdem instrumenti; affectio vero, est affectio ejusdem instrumenti volendi. Hæc voluntas, quæ dicitur affectio²⁷¹, est ad tempus quasi sopita, quia est eorum quæ mens non memorat, sed mox, ut ea recolit, etiam instrumentum volendi appetit. Item voluntas dicitur velle, vel usus ipsius instrumenti.

CAPUT II.

Similitudo inter mulierem et voluntatem.

Voluntas itaque, quæ est instrumentum volendi, sic est inter Deum et diabolum quomodo mulier inter suum legitimum virum et aliquem adulterum. Vir ei²⁷² præcipit ut sibi soli conjungatur, adulter vero persuadet ut et sibi copuletur²⁷³. Si itaque se soli legitimo viro conjungat, legitima est, ipsaque filios²⁷⁴ legitimos generat; si autem adultero se junxerit, adultera est, et ipsa filios²⁷⁵ adulterinos parit. Similiter ergo Deus imperat voluntati ut societur ipsi soli²⁷⁶; diabolus vero ex alia parte suggerit ut conjungatur et sibi. Si itaque se soli Deo conjunxerit, id est Spiritus sancti suggestionem, velut semen bonum, receperit, sit ejus conjux legitima filiosque legitimos generat, id est²⁷⁷ virtutes et opera bona; mox enim ad imperium ejus omnes aperiuntur animæ et corporis sensus ad implendum quod præcipit Deus²⁷⁸.

CAPUT III.

De sensibus animæ.

Ipsa namque voluntas aperitur ad virtutum²⁷⁹ affec-

tionem²⁸⁰ et ad volendum optanda; memoria vero, ad memorandum memoranda; cogitatio, ad cogitandum cogitanda; intellectus, ad discernendum quid sit volendum, vel memorandum, vel cogitandum. Animus quoque ad charitatem erigitur²⁸¹, ad humilitatem disponitur, ad patientiam roboratur, et ad alias virtutes generandas aperitur.

CAPUT IV.

De sensibus corporis.

Similiter et corporis sensus aperiuntur ad imperium ejus, videlicet visus ad videnda²⁸²; auditus, ad audiendum Dei verba; gustus, ad gustanda; odoratus, ad odoranda; tactus, ad tangenda; olfactus, ad olfacienda; oculi quoque, ad vigilandum et plorandum; os, ad bene loquendum; manus, ad recte operandum; pedes, ad ambulandum quo debent. Sicque una sola voluntas, postquam Dei voluntati est juncta, tot virtutes generat et opera bona.

CAPUT V.

De obedientia.

Hujus autem voluntatis affectio sive usus, obediens voluntas vel obedientia dicitur, quia Dei voluntati obediens, eam habet advocatam, si quaeratur²⁸³ cur hoc vel illud velit. Quod si hæc voluntas, quæ dicitur instrumentum volendi, diabolo se junxerit, ejus recipiendo²⁸⁴ suggestionem velut inordinatum semen, adultera mater effecta filios adulterinos, id est vitia et opera mala generat. Universos enim hominis sensus claudens ad ea quæ præcipit²⁸⁵ Deus, pandit ad ea quæ jubet diabolus. Ipsa namque prius aperitur ad affectionem vitiorum, et ad ea volendum, ac deinde hominis sensus aperit ad ipsa perpetranda.

VARIE LECTIONES.

²⁶⁸ Is Collatus est cum mss Gem. Bec. Corb. 507. Victorino EE. 45. San-Germanensi per me notato A: 1. Et cum Editione Coloniensi 1573 Ms Vict. Incipit liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi de Similitudinibus. ms Corb. Incipit Tractatus S. Anselmi de Similitudinibus. ms San-German. Incipit tractatus a venerabili Anselmo Cantuariensi Archiepiscopo editus de Triplici Voluntate. In eo ms hic Tractatus in Capitula non dividitur. ²⁶⁹ De divisione voluntatis mss de triplici voluntate ²⁷⁰ Tripliciter intelligitur voluntas. Etenim dicitur ms San-Germ. voluntas tripliciter intelligitur. Voluntas etenim dicitur ²⁷¹ Quæ est affectio ms San-German. quæ dicitur affectio ²⁷² Vir enim ei ms San-German. vir ei ²⁷³ Ut sibi copuletur ms A. 1 ut et sibi copuletur ²⁷⁴ Legitima est, ipsaque filios ms A. 1 legitima est et ipsa, filiosque ²⁷⁵ Adultera est, et ipsa filios ms A. 1 adultera est et ipsa, filiosque ²⁷⁶ Societur sibi soli ms A. 1 societur ipsi soli ²⁷⁷ Generat, id est ms Vict. parit, id est ²⁷⁸ Quod præcepit Deus mss Vict. et A. 1 quod præcepit Deus ²⁷⁹ Ipsa namque et aperitur ad virtutum ms A. 1 ipsa namque aperitur ad virtutum ms Corb. Ipsa namque et aperitur, namque voluntas ad virtutum ²⁸⁰ Affectionem, et ms Corbeiens. affectionem erigitur, et ²⁸¹ Ad charitatem dirigitur mss A. 1. Bec. et Gemmet. ad charitatem erigitur ²⁸² Ad recte vivendum mss ad vivendum ²⁸³ Si quaeratur ms A. 1. si requiratur ²⁸⁴ Ejus recipiendo manuscript. A. 1 ejus recipiens ²⁸⁵ Ad ea quæ præcepit mss Vict. et A. 1 ad ea quæ præcipit

CAPUT VI.

De inobedientia et propria voluntate

Huius vero affectus sive usus, inobediens voluntas vel inobediencia vel etiam propria voluntas dicitur. Propria quippe voluntas est quæ Dei voluntatem sibi advocatam habere non potest, ut, si queratur ²⁸⁷ cur hoc vel illud velit, respondere vocatiter non valet quia et Deus vult ut hoc velit. Affectio autem sive usus illi, ex diabolica nascentes ²⁸⁸ suggestionem, Dei voluntatem sibi advocatam habere non possunt ²⁸⁹. Utraque igitur voluntas indubitanter est propria; quæ ²⁹⁰ a Dei voluntate porro privatur, ob hanc recte propria voluntas nominatur ²⁹¹. Hæc autem voluntas propria, superbia est illa, quam initium omnis peccati Scriptura nuncupat ²⁹².

CAPUT VII.

De superbia.

Superbia ideo vocatur, quia supra quam debeat graditur. Superbia namque supergressio dicitur. Propria itaque voluntas, quia Dei voluntati non subijcitur, sed supra eam extollitur, ob hoc recte superbia dicitur. Ipsa quoque omnis peccati est initium, quia ex ea nascitur omne peccatum. Et quoniam homo illam habet a se: neque voluntatem Dei, quam ²⁹³ sequatur, vult habere super se, ipsi Deo aufert, quod proprie et singulariter debet habere.

CAPUT VIII.

Quod propria voluntas soli Deo conveniat.

Solus enim Deus, quidquid vult, debet velle propria voluntate, ita ut aliam, quam sequatur, non habeat supra se. Cum igitur homo vult aliquid per propriam voluntatem, Deo aufert quasi suam coronam. Sicut enim corona soli regi competit, sic propria voluntas soli Deo. Et sicut regem aliquem inhonoraret, qui suam coronam ei auferret; sic homo inhonorat Deum, qui aufert ei propriæ voluntatis privilegium, habendo quod ille debet habere solum. Sed sicut propria voluntas, Dei fons est et origo totius boni; ita propria voluntas hominis, totius est exordium mali.

CAPUT IX.

Similitudo inter propriam voluntatem et fontem.

Hæc est enim velut fons quidam, qui in tria capita dividitur, e quibus rivi diversi et innumerabiles derivantur, qui in locis quibusdam ab invicem separantur, aliquibus vero ²⁹⁴ duo et duo, vel plures pluribus ²⁹⁵ conjunguntur. Ita quoque propria voluntas in genera tria dividitur: e quibus vitia diversa et sine numero nascuntur; quæ aliquando in

A hominem sunt disjuncta, quandoque vero dum vel plura conjuncta.

CAPUT X.

De tribus generibus propriæ voluntatis.

Propria namque voluntas, aut est in delectatione, aut in exaltatione, aut in curiositate.

CAPUT XI.

De delectatione.

Delectationum genera ²⁹⁶ sunt duo principalia; unum exterius, in quinque sensibus corporis; aliud interius, in animæ affectionibus.

CAPUT XII.

De quinque corporis sensibus.

Sunt autem corporis sensus quinque, visus, auditus, gustus, odoratus et tactus. Qui ideo sensus dicuntur, quia per eos exteriora sentiuntur. Per visum enim formæ et colores; per auditum, soni; per gustum, saporis; per olfactum, odores; per tactum, dura vel mollia, calida vel frigida, aspera vel lenia ²⁹⁷, gravia vel levia sentiunt. Horum autem sensuum delectatio raro est ²⁹⁸ bona, sæpius vero mala. Bona etenim est, cum Dei voluntatem sibi advocatam habet; mala vero cum eam sibi advocatam habere non potest.

CAPUT XIII.

De generibus delectationis malæ.

Huius autem delectationis malæ genera sunt triginta et unum: e quibus quinque sunt simplicia, decem duplicia, decem triplicia, alia quinque quadruplicia, unum vero ex quinque partibus constat.

CAPUT XIV.

De quinque simplicibus generibus.

Quinque itaque sunt simplicia, quia plerumque delectatur per se unusquisque quinque sensuum. Aliquando enim solus visus vane delectatur, ut in conspiciendo ²⁹⁹ equos certatim currere ³⁰⁰, aut accipitres volantes alias aves capere. Aliquando solus auditus, ut cum hominem delectat, ad aurem suam diu nolam ³⁰¹ percutere, qui eam audit dulciter sonare. Aliquando solus gustus, ut in comedendo mel immoderate, non tamen visu delectabile. Aliquando solus olfactus, ut cum aliquis defert feniculum naribus suis suspensum ³⁰² ut sibi suaviter redolet. Aliquando solus tactus ³⁰³, ut cum aliquem immoderate refectum contrectare oblectat ventrem ³⁰⁴ suum.

CAPUT XV.

De decem duplicibus.

Decem vero sunt duplicia, quia plerumque dele-

VARIE LECTIONES.

²⁸⁷ Vel proprium *ms* vel etiam propria ²⁸⁸ Ut si queratur *ms* A. 1 ut si requiratur ²⁸⁹ Ex diabolica nascentes *ms* ex diabolica nascentes ²⁹⁰ Habere non potest *ms* non possunt habere ²⁹¹ Propria. Unde propria voluntas, quæ quia *ms* propria: quæ quia ²⁹² Ob hæc recte propria voluntas nominatur *ms* A. 1 ob hoc propria recte nominatur ²⁹³ Scriptura nunciat *ms* *Bec. Gem. et A. 1* scriptura nuncupat ²⁹⁴ Aliam, quam *ms* A. 1 aliam voluntatem, quam ²⁹⁵ A quibus vero *ms* aliquibus vero ²⁹⁶ Ut pluribus *ms* ut plures pluribus *ms* A. 1 vel plures pluribus ²⁹⁷ Delectationum genera *ms* et *Edi. Col. 1575* delectationis genera ²⁹⁸ Aspera vel levia *ms* aspera et lenia ²⁹⁹ Raro est *ms* A. 1 rarius est ³⁰⁰ Et contemplando *ms* A. 1 omittit. ³⁰¹ Certatim concurrere *ms* A. 1 certatim currere ³⁰² Diu nolam *ms* *Vict. diu nigellam vel nolam* ³⁰³ Naribus suis suspensum *ms* auribus suis suspensum ³⁰⁴ Solus tractus *ms* solus tactus ³⁰⁵ Oblectet ventrem *ms* oblectat ventrem

etantur simul duo, et duo iidem sensus³⁰⁵. Aliquando enim delectantur simul visus³⁰⁶ et auditus, ut cum nimis delectando canes bestias insequi videtur, et conclamare³⁰⁷ post ipsas audiuntur; aliquando visus et gustus, ut cum magna delectatione vinum limpidissimum conspicitur in saphyrino scypho et bibitur; aliquando visus et olfactus, ut in videndo simul et olfaciendo nimis rubentes rosas; aliquando visus et tactus, ut in conspiciendo et complanando aliquem muricem album; aliquando auditus et gustus, ut cum aliquem sic bibere delectat ut inter labia sua sonitum quemdam pitissando³⁰⁸ faciat; aliquando auditus et olfactus, ut cum aliquem bibendi aviditate delectat auscultare³⁰⁹ mustum ebulliens applicata aure, et ejus odorem naribus attrahere; aliquando auditus et tactus, ut cum³¹⁰ aliquem nimis delectat citharam resonantem audire, et eandem percutiendo tangere; aliquando gustus et olfactus, ut cum immoderate eduntur gallinæ pipere et cymino diligenter conditæ; aliquando gustus et tactus, ut cum gulositate manduntur ficus maturæ, dulces ad edendum, et lenes et molles ad tangerendum; aliquando olfactus et tactus, ut cum unguento bene olenti quis ungitur.

CAPUT XVI.

De decem triplicibus.

Decem quoque sunt triplicia, quia sæpe terni, et terni delectantur corporis sensus supradicti. Aliquando enim condelectantur visus, auditus et gustus, ut cum nimis avide collyridæ eduntur, quæ quasi nix candidæ videntur, sponteque manibus vel dentibus sic atteruntur ut resonare audiantur; aliquando visus, auditus et olfactus, ut cum aliquis in horto sic residet ut virides herbas aspiat, fabulas audiat, flores olfaciat; aliquando visus, auditus et tactus, ut cum mulier speciosa delectationis causa conspicitur, luxuriosa loqui auditur, sed et interea tangitur; aliquando visus, gustus et olfactus, ut cum aliquem delectat³¹¹ inspicere vinum herbis confectum scintillare, bibere et olfacere; aliquando visus, gustus et tactus, ut cum aliquis est saturatus racemis, vineam tamen³¹² deambulat, ut quam pulchre racemi in ea dependeant videat, et hos atque illos contrectans degustat; aliquando visus, olfactus et tactus, ut cum quis diu nimis lilia conspiciat, olfaciat et tangit; aliquando auditus, gustus et olfactus, ut cum divites delectat cervos in silva clamantes audire, et quorundam jam captorum carnes

A pipere conditas interim edere; aliquando auditus, gustus et tactus, ut cum aliquis, in balneo residens, fabulas audit, edit et bibit, atque teporem aquæ³¹³ circumquaque tangit; aliquando auditus, olfactus et tactus, ut cum aliquis cantilenas audit, dum in lecto mollibus strato quiescit, ubi et herbas undique sparsas olfacit; aliquando gustus, olfactus et tactus, ut cum nocte manduntur immoderate poma sapida, odorifera et mollia.

CAPUT XVII.

De quinque quadruplicibus.

Quinque vero quadruplicia sunt, quia plerumque simul quaterni et quaterni delectantur³¹⁴. Aliquando enim delectantur simul visus, gustus, auditus et olfactus, ut cum in nuptiis ludi videntur, cantilenæ audiuntur, cibus et potus delicii sumuntur, eorumque odor sentitur; aliquando auditus, gustus, olfactus et tactus, ut cum in nocte nihil ibi videtur, quo delectatur visus, sed cum auditu, gustu et olfactu delectatur et tactus³¹⁵, ut cum sponsus sponsam amplexatur, aut alius ab alio libidinose tangitur; aliquando gustus, olfactus, tactus et visus, ut cum ibi nihil auditu delectabile auditur, sed adsunt alia, quibus ceteri sensus, quisque suo modo, delectantur³¹⁶; aliquando olfactus, tactus, visus et auditus, ut cum ibi nihil gustatur, sed flores illic aspersos delectat convivas olfacere, tangere, inspicere, diversos musicorum³¹⁷ sonos auscultare; aliquando tactus, visus, auditus et gustus, ut cum nihil habetur, quo delectetur olfactus, sed talia, quibus ceteri quatuor sensus condelectantur³¹⁸.

CAPUT XVIII.

De ultimo genere delectationis malæ.

Unum autem ex quinque partibus constat, quia quandoque delectantur simul hi omnes corporis³¹⁹ sensus. Aliquando enim delectat hominem domum interius ornatam conspiciere, ebriosos in ea decantantes audire, ibidem et vinum cornibus³²⁰ deauratis potare, et flores per domum dispersos³²¹ olfacere, ipsosque, vel cornua aurea, vel alia tactu delectabilia contrectare. Triginta itaque et unum genera sunt delectationis, ad quinque corporis sensus pertinentia; qua his³²² triginta et uno delectantur modis, ex quibus duplicia simplicibus sunt pejora, duplicibus triplicia, triplicibus quadruplicia, quadruplicibus illud quod ex quinque partibus constat. Quanto enim plures sensus in delectatione sociantur, tanto ipsa delectatio pejoratur.

VARIE LECTIONES.

³⁰⁵ Duo iidem sensus mss duo, id est, sensus ms Vict. duo simul sunt idem sensus ³⁰⁶ Condelectantur visus ms A. 1 delectantur simul visus ³⁰⁷ Et clamare ms A. 1 et conclamare ³⁰⁸ Pitissando ms Vict. pulsando ³⁰⁹ Delectatur auscultare ms A. 1 delectat auscultare ³¹⁰ Auditus, ut cum mss et Edit. Col. 1573 auditus et tactus, ut cum ³¹¹ Aliquem delectat manuscriptor aliquem delectat ³¹² Vineam tamen ms A. 1 vinea tamen ³¹³ Atque tepore aquæ manuscriptor. atque teporem aquæ ³¹⁴ Plerumque quaterni delectantur simul et quaterni. ms A. 1 plerumque simul quaterni et quaterni delectantur. ³¹⁵ Olfactu delectatur tactus ms A. 1 olfactu delectatur et tactus ³¹⁶ Suo modo delectatur mss suo modo, delectantur ³¹⁷ Diversos musicorum ms A. 1 diversorum musicorum ³¹⁸ Sensus delectentur ms A. 1 sensus delectantur Edit. Col. 1573 sensus condelectantur ³¹⁹ Omnes corporum mss omnes corporis ³²⁰ Vinum de cornibus manuscriptor. vinum cornibus ³²¹ Despersos mss dispersos ³²² Qui his mss quia his

Attamen aliquando peior est unius quam omnium A
simul delectatio.

CAPUT XIX.

*Peior est delectatio quæ pluribus aut gravioribus
delectatur.*

Gravius est enim detractationem libenter audire
quam flores pulchros aspicere, tangere, olfacere;
interea bibere semel aut bis plus quam est necesse;
aliquodque verbum otiosum audire. Sed in eodem
paribus peccatis peius est plures quam pauciores
sensus delectari. Peius est enim delectari visu et
auditu inhonesti loci quam visu tantum, aut auditu
tantum. Item peius est immoderate delectari gustu
et olfactu potus confecti quam tantum gustu, aut
tantum olfactu alicujus delicti cibi. Itaque ex istis
triginta et uno generibus delectationis, alia sunt
mala, alia pejora. Mala, in quibus pauciores de-
lectantur sensus, aut, si fuerint plures, oblectantur
in levioribus. Pejora, in quibus delectantur plures,
aut si fuerint pauciores in gravioribus delectantur.
Tot igitur et talia sunt genera delectationis qua de-
lectantur quinque sensus corporis.

CAPUT XX.

De animæ delectatione.

Illius vero delectationis qua delectatur anima,
genera sunt multo plura. Quidquid enim exteriores
sensus sentiunt, sentiendo animæ innuunt quale
sit illud quod sentiunt, ut, cum qualitatem ²²² rei
representaverint sibi et quod sentiebant sentire
omiserint, delectat animam idem cogitare, et toti-
dem ²²³ modis quot sibi sensus representavere ²²⁴.
Sicut enim sensus singulos, aut binos, aut ternos,
aut quaternos, aut simul omnes delectat istud vel
illud sentire et animæ representare, ita et animam
delectat cogitare, quia sensus eisdem modis illud
vel illud senserunt, sentiendoque sibi representa-
verunt. Illud quoque, quod sibi sensus nunquam
representaverunt, quia nunquam senserunt; sed
si sensissent, representare possent. Tot modis
delectat animam cogitare quot sibi sensus valent
representare. Nunquam enim visus representavit
ei domum auream totam, quia non vidit; nec au-
ditus sonum toto mundo diffusum, quia non audivit;
nec gustus panem melle dulciorem, quia non gusta-
vit; nec olfactus vinum balsamo fragrantius, quia
non olfecit ²²⁵; nec tactus indumenta lanea lineis
leniora, quia non tetigit; nec alia multa ei sensus
representarunt, quia non senserunt; sed si sensis-
sent, representare possent. Et tamen, aut hæc, aut
alia hujusmodi inania eam imaginari delectat, ac si
sensus sensissent, eique singuli, aut bini, aut terni,

aut quaterni, aut simul omnes representassent,
Sunt et alia delectationis animæ genera, quæ nec
sensus valent illi representare, nec ipsa potest per
imaginationem cogitare, ut cum superbia delectatur,
sine omni imaginatione. Hanc etenim sensus non
valent illi representare, quia nec visus potest discer-
nere utrum sit alba vel nigra; nec auditus, an sit
sonora vel rauca; nec gustus, an sit dulcis vel ama-
ra; nec olfactus, an sit redolens aut foetida; nec
tactus, an sit mollis vel dura, lenis vel aspera,
calida vel frigida. Ipsa quoque anima non valet
imaginari utrum superbia illa sit talis aut talis, quia
est in exaltatione solius cogitationis. Multo igitur
plura genera sunt delectationis, qua anima delecta-
tur, quam illius qua quinque corporis sensus ob-
lectantur ²²⁶. Quia et eandem delectat illa ²²⁷ memo-
rare quæ et illos sentire ²²⁸, et totidem modis, quot
sibi representavere; et alia imaginari quæ illi sibi
non ²²⁹ representaverunt, quia nunquam senserunt,
sed si sensissent, representare possent; et quædam
cogitare, quæ neque illi possunt sentire, neque ipsa
per imaginationem cogitare, sed simpliciter sine
omni imaginatione.

CAPUT XXI.

De generibus exaltationis.

Exaltationis autem genera sunt quindecim, e
quibus quatuor sunt simplicia, sex duplicia, quatuor
triplicia, unum vero quadruplex.

CAPUT XXII.

De quatuor simplicibus.

Quatuor itaque sunt simplicia, quia est exaltatio
aliquando in sola opinione, ut si quis opinetur se
esse dignum episcopatu, nec tamen velit fieri epi-
scopus; aliquando in sola voluntate, ut si velit fieri
episcopus, nec tamen opinetur se esse dignum epi-
scopatu; aliquando in sola locutione, ut si jactet
se esse dignum, nec tamen velit fieri sciens se esse
dignum; aliquando in solo opere, ut si quis in-
firmus ²³⁰ per ignorantiam assidue iuxta regem.

CAPUT XXIII.

De sex duplicibus.

Sex vero sunt ²³¹ duplicia, quia aliquando extol-
litur homo, in opinione simul et voluntate, ut cum
prioratu aliquo se esse dignum æstimat, et hoc vult
ut prior ²³² fiat; aliquando in opinione et locutione,
et non voluntate, ut cum aliquis aliquam non vult
prælationem, quæ sibi offertur, et ex hoc ipse se
extollens meliorem se aliis arbitratur, et inde se
jactat ita tamen ut non avertatur ²³³; aliquando in
opinione et opere, ut si aliquis se æstimat dignum
sedere iuxta episcopum, et alicubi per ignorantiam

VARIE LECTIONES.

²²² Ut cum qualitatem *ms Vict. et Edit. Col. 1573* ut quæ qualitatem *ms A. 1* utique qualitatem ²²³ Cogi-
tare: totidem *ms Vict. et A. 1 et Edit. Col. 1573* cogitare et totidem ²²⁴ Representavere... *ms A. 1* repræ-
sentare. ²²⁵ Nolfacit *ms et Edit. Col. 1573* non olfecit ²²⁶ Illius quinque... delectantur *ms et Edit. Col.*
1573 illius qua quinque... oblectantur ²²⁷ Et eadem delectat illam *ms A. 1* et eandem delectat illa ²²⁸
Quæ illos sentire *ms A. 1* quæ et illos sentire ²²⁹ Quæ sibi non *ms A. 1 Vict. et Edit. Col. 1573* quæ illi
sibi non ²³⁰ In *ms A. 1* hæc usque ad Caput 37 exclusive non habentur. ²³¹ Si quis infirmus *ms Vict.*
Gem. Bec. et Edit. Col. 1573 si quis infirmus ²³² Sex sunt *ms Vict. et Edit. Col. 1573* Sex vero sunt ²³³
Vi prior *ms et Edit. Col. ut prior* ²³⁴ Ut non avertatur *ms Vict. et Edit. Col. 1573* ne avertatur

assideat ei; aliquando in voluntate et locutione, ut cum aliquis volens episcopari, jactat inde se esse dignum³²⁶, licet sciat se esse indignum; aliquando in voluntate et opere, ut cum aliquis in convivio vult residere in superiori loco, et ibi se ingerit invitante nullo, quamvis indignum se aestimet loco tam alto; aliquando in locutione et opere, ut cum prælatus aliquis aliquam in se fragilitatem videt, ob quam, si honeste posset, ipsam prælationem desereret, et tamen in verbis et actibus suis quamdam extollentiam ostendat, ne ipsam³²⁷ ejus fragilitatem quis animadvertat.

CAPUT XXIV.

De quatuor triplicibus.

Quatuor autem sunt triplicia, quia aliquando delectatur homo in opinione, et voluntate et locutione, ut cum dignum se prælatione aestimat, et eam vult, et inde se jactat; aliquando in voluntate, locutione et opere, ut cum ideo quia vult prælationem habere, fingit verbo, et opere, et actu, dignum se esse, quamvis sciat se indignum. Aliquando in locutione, opere et opinione, ut cum aliquis, licet jactet dignum se esse prælatione, et ea libentius agat quibus dignus videatur esse, et hoc idem arbitretur de se, non vult tamen prælationem habere, ut sanctior judicetur esse. Aliquando autem in opere, opinione et voluntate, ut cum prælatus subditos opprimit immoderate, ut suam prælationem, qua dignum se aestimat esse, quandiu vult possidere, sine ullo obstaculo habere possit.

CAPUT XXV.

De uno quadruplici.

Unum est quadruplex, quia plerumque se homo attollit in opinione, voluntate, locutione et opere, ut cum laude dignum se aestimat, et eam appetit: et ipse se laudat, et quædam magna operatur ut laudem acquirat. Quindecim itaque sunt extollentiarum genera. quatuor simplicia, quæ sunt mala; sex duplicia³²⁸, quæ sunt pejora; quatuor triplicia, quæ sunt pessima; unum vero quadruplex, quod ceteris omnibus pejus est; quanto enim in pluribus homo extollitur, tanto extollentia³²⁹ ipsa pejoratur. Item sciendum quia solius operis extollentia³³⁰, quæ semper est per ignorantiam, est mala: solius autem locutionis, pejor; solius vero opinionis, pessima; solius autem voluntatis, omnibus aliis est pejor. Stultum est enim cum aliqua vilis persona per ignorantiam assidet juxta dignam; sed stultius est, cum inde se jactat dignam³³¹; stultissimum vero, cum hac se³³² aestimat dignam; multo autem stultius est, cum vult residere juxta eam, cum sciat se inde esse

indignam ea. Contra eam extollentiam, quæ est in opere, ipse Dominus ait: *Cum invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco* (Luc. xiv, 10). Contra eam vero quæ est in locutione Salomon dicit: *Laudet te alienus*³³³, et non os tuum (Prov. xxvii, 2). Contra eam quæ est in opinione Apostolus ait: *Noli altum sapere, sed time* (Rom. xi, 20). Contra eam vero quæ est in voluntate Dominus iterum dicit discipulis suis: *Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus* (Matth. xxix, 27). Contra omnia vero extollentiarum genera item ipse dicit: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. xiv, 11; xviii, 14).

CAPUT XXVI.

De curiositate et sedecim ejus generibus.

Curiositas est studium perscrutandi ea quæ scire nulla est utilitas. Hujus autem sedecim sunt genera, e quibus quinque sunt simplicia, sex duplicia, quatuor triplicia, unum vero quadruplex.

CAPUT XXVII.

De quinque simplicibus.

Quinque itaque sunt simplicia, quia aliquando in sola cogitatione curiositas est, ut cum aliquis studiose cogitat quomodo alterius secretum scire valeat. Aliquando in verbo, ut cum illum curiose interrogat. Aliquando in actu, ut cum circa illum deambulat, quasi aliud aliquid quærat, si forte quod quærit, indicio aliquo³³⁴ cognoscere valeat. Aliquando in visu, ut cum sollicitè considerat quod ille tendat³³⁵, quid agat; quomodo sedendo, stando, ambulando, vel aliquo alio modo se habeat. Aliquando in auditu, ut cum intente auscultat³³⁶ quid ille de alio, vel alius de illo dicat.

CAPUT XXVIII.

De sex duplicibus.

Sex vero sunt duplicia, quia aliquando in verbo et actu, ut cum eum amabiliter alloquitur³³⁷, et interim ei aliquid operatur, ut cum sermonibus blandis, cum servitio quod ei facit, extorqueat ab eo quod quærit. Aliquando in verbo et visu, ut cum alium rogat ut eum secum aspiciat, dicens: Putasne, iste ita vel ita ageret, nisi talis vel talis esset? Aliquando in verbo et auditu, ut cum prope illum residet, et ad alium loquitur qui ex alia sui parte sedet, et tamen attente auscultat quid ille posterius dicat. Aliquando in actu et visu, ut cum aliqui agit, ne advertatur dum eum aspicit, sed credatur semper intendere operi quod facit. Aliquando in actu et auditu, ut cum ante eum vadit, et venit, auscultando ea quæ dicit³³⁸. Aliquando in visu et

VARIE LECTIONES.

³²⁶ Jactat se esse non indignum *ms Vict. et Edit. Col. 1573* jactat inde se esse dignum ³²⁷ Ostendit: aut ipsam *ms Corb.* ostendit ne ipsam *Edit. Col. 1573* ostendat: nec ipsam ³²⁸ Sed duplicia *ms* sex duplicia ³²⁹ Tanto excellentia *ms Vict.* tanto extollentia ³³⁰ Operis excellentia *ms* operis extollentia ³³¹ Se jactat dignum *ms* se jactat dignam ³³² Cum hac se *ms Corb.* cum his se ³³³ Te alienus et *ms Corb.* te alienum et ³³⁴ Judicio aliquo *ms Vict. et Edit. Col. 1573* indicio aliquo ³³⁵ Quo ille intendat *ms.* *Vict.* quo ille tendat ³³⁶ Attente auscultat *ms Vict. et Edit. Col. 1573* intente auscultat ³³⁷ Cum ei amabiliter loquitur *ms Vict. et Edit. Col. 1573* cum eum amabiliter alloquitur ³³⁸ Auscultando ea quæ dicit *ms Vict. et Edit. Col. 1573* auscultare ea quæ dicit

auditu, ut eum curiose ea quæ agit considerat, et A
studiose quæ dicit auscultat, ut per hoc secreta quæ
querit agnoscat,

CAPUT XXIX.

De quatuor triplicibus.

Quatuor autem sunt triplicia, quia aliquando est
in verbo, actu et visu, ut cum aliquis enumerat, et
mensurat, et considerat, quantum sol et luna distent
a terra, quam magna sint ipsa luminaria. Aliquan-
to in actu, visu et auditu, ut cum aliquis se occultat
causa videndi et audiendi aliorum secreta ²⁴⁹. Ali-
quando in visu, auditu et verbo, ut cum aliquis
juxta vias sedet, ut videat transeuntes, audiat et
interroget rumores. Aliquando in auditu, verbo et
actu, ut cum causa audiendi et interrogandi futura.
dæmonibus sacrificat.

CAPUT XXX.

De uno quadruplici.

Unum vero est quadruplex, quia aliquando est
in visu, auditu, verbo et actu, ut cum aliquis
intuetur et auscultat quosdam, quos consiliari con-
spicit, et de quibus suspicatur aliquid mali, ut et
consilium eorum quoquo modo agnoscere possit,
accedens ad eos querit an viderint aliquid quod se
circa eos perdidisse fingit, et interea inspiciendo et
auscultando circa eos querit quod nusquam per-
didit.

CAPUT XXXI.

De octo et viginti generibus curiositatis.

Item curiositatis genera sunt viginti et octo, e
quibus tria sunt simplicia, novem duplicia, decem
triplicia, quinque quadruplicia; unum vero ex quin-
que partibus constat.

CAPUT XXXII.

De tribus simplicibus.

Tria sunt simplicia, quia aliquando curiositas est
in solo gustu, ut cum defertur piscis alicui pisci
comedenti; et priusquam ipsa consumpserit, de-
gustat ejus saporis sit piscis. Aliquando in olfactu,
ut cum eum naso suo apponit ut sciat ejus odoris
sit. Aliquando in tactu, ut cum aliquis pannum
novum videns, contrectat, solummodo ut sciat utrum
sit asper vel lenis, grossus an subtilis.

CAPUT XXXIII.

De novem duplicibus.

Novem vero sunt duplicia, quia aliquando est in
gustu et visu, ut cum quis degustat ferculum sibi
appositum, antequam consumpserit primum; et
interim considerat si is qui residet juxta eum, melius
habeat ferculum. Aliquando in gustu et verbo, ut
cum illud degustat, et an pipere conditum sit, in-

terrogat. Aliquando in gustu et olfactu, ut cum
degustat et olfacit. Aliquando in gustu et tactu, ut
cum gustu scire querit an sit sapidum; et tactu, an
sit calidum, frigidum vel tepidum. Aliquando in
olfactu et visu, ut cum aliquis, dum legit, herbam
juxta se ²⁵⁰ incognitam invenit; et a legendo ces-
sans, eamque naso suo apponens, olfacit; deinde
intuens, eam studet agnoscere quæ sit. Aliquando
in olfactu et verbo, ut cum eam olfaciens, querit
ab alio quæ sit. Aliquando in olfactu et tactu, ut
cum eam olfacit et contrectat, ut sciat utrum sit
mollis an dura, lenis vel aspera ²⁵¹; quod totum non
ideo facit ut sibi necessaria sit; sed tantum ut sciat
quæ vel qualis sit ²⁵². Aliquando in visu et tactu,
ut cum aliquis veniens ante mensam ubi pransurus
B est, mox sublevata mappa qua panis est coopertus,
intuetur an sit candidus ²⁵³; et eum contingit, ut
sciat an sit calidus. Aliquando in verbo et tactu, ut
cum eum non discooperit, sed interrogat an calidus,
vel ex quo tempore coctus sit; et eum coopertum
contingit et premit, ut sciat an sit calidus.

CAPUT XXXIV.

De decem triplicibus.

Decem vero sunt triplicia, quia aliquando est in
visu, et in verbo, et in gustu, ut cum alicubi quis
residens ²⁵⁴, et ante se potum cypho deferri videns,
statim assurgit, et intuens ejus coloris sit, querit
etiam quis potus sit, et degustat an bonus sit. Ali-
quando in visu, verbo et olfactu, ut cum eum non
degustat, sed olfacit, et interrogans considerat quæ
lis sit. Aliquando in visu, verbo et tactu, ut cum
C alicui comedenti defertur cibus inter duas scutellas,
et antequam finierit quod prius comederat, scutellis
apertis qualis ille sit cibus considerat, et an bene sit
coctus investigat, et eum contingit ut an calidus seu
frigidus sit, agnoscat. Aliquando in visu, et gustu,
et olfactu, ut cum de eo nihil interrogat, nec eum
contrectat, sed et curiosus eum videre, et eum de-
gustat et olfacit ²⁵⁵. Aliquando in visu, et gustu, et
tactu, ut cum de eo nihil inquit, nec eum olfacit,
sed cum curiositate videndi eum degustat, et contrec-
tat causa quam dixi. Aliquando in visu, et olfactu,
et tactu, ut cum de eo nihil inquit, nec eum degus-
tat, sed tantum intuetur, olfacit atque contrectat.
D Aliquando in verbo, et gustu, et olfactu, ut cum
aliquis convivantibus supervenit, et an cibi et potus
quos habent, sint boni, requirit, et quosdam degus-
tans, alios olfacit. Aliquando in verbo, gustu et
tactu, ut cum non olfacit eos, sed panem contrectat,
aut alios cibos; et gustando quosdam, querit de
aliis. Aliquando ²⁵⁶ in verbo, olfactu et tactu, ut

VARIE LECTIONES.

²⁴⁹ Aliquorum secreta ms Vict. et Edit. Col. 1573 aliorum secreta ²⁵⁰ Herbam apud se ms Corb. et Edit. Col. 1573 herbam juxta se ²⁵¹ Levis vel aspera ms lenis vel aspera ²⁵² Sed tantum ut sciat quæ vel qualis sit. Desunt hæc in Edit. Col. 1573. ²⁵³ Intuetur an sit calidus ms et Edit. Col. 1573 intuetur an sit candidus ²⁵⁴ Quis residet ms Vict. et Edit. Col. 1573 quis residens ²⁵⁵ Nihil interrogat, nec eum contrectat; sed est curiosus eum videre et eum degustat et olfacit ms Vict. 13 nihil inquit, nec eum olfacit, sed eum curiositate videndi eum degustat et olfacit ²⁵⁶ Cibos, et gustando quosdam, querit de aliis. Aliquando ms Corb. Vict. et Edit. Col. 1573 Cibos. Aliquando.

non degustat, sed olfacit, quærit et tractat. Aliquando in gustu, olfactu et tactu, ut eis nihil interrogat, sed tamen degustat, contractat.

CAPUT XXXV.

De quinque triplicibus.

ne vero sunt quadruplicia. Quia aliquando in visu, et verbo, et gustu, et olfactu, ut cum ambulans in nudinis, has vel illas merces at, cujus hæc vel illæ pretii sint, investigat poma, vel alios fructus degustat, olfacit el cymium, vel alia bene olentia; hoc totum in faciens de causa, ut sciat quæ vel qualia vel illa. Aliquando in visu, et verbo, et tactu, ut cum supra dicta facit, excepto il ibi olfacit, sed merces contractans, volvit. Aliquando in visu, et verbo, et olfactu, ut cum ibi nihil degustat, sed alia facit. Aliquando in visu, et gustu, et olfactu, ut cum non inquirat cujus hæc vel illa sint, sed cætera quæ diximus facit. Aliquando in gustu, et olfactu, et tactu, ut cum non osus videre ea, quia sæpius vidit talia, sed facit supradicta.

CAPUT XXXVI.

De ultimo genere curiositatis.

vero ex quinque partibus consistit, quia lo est in visu, et verbo, et gustu, et olfactu, ut cum curiose ad hæc vel ad illa oculos t, et cætera omnia quæ supra diximus facit. Cinqta itaque et quatuor curiositatis sunt e quibus octo sunt simplicia, quindecim, quatuordecim triplicia, sex quadruplicia; vero ex quinque partibus constat ³⁵⁹. Hæc am multiplex curiositas, quam et exaltatio, de quibus superius diximus, omnes ex voluntate nascuntur. Nisi enim homo prius voluntatem delectandi, vel exaltandi, vel audi curiose quæ nulla sibi est utilitas scire, n delectabitur, vel extolletur, vel curiose scrutabitur ³⁶⁰; sed tamen horum vitiorum cecedit voluntas, sequuntur et ipsa, ita nate ex ea, ex his vero alia omnia. Ex delectatione nascitur luxuria, adulterium, fornicationiditia, ventris ingluvies, ebrietas et alia di vitia. De exaltatione vero inanis gloria, ira, tristitia, et avaritia, et alia similia. De ate autem inquietudo, susurratio, detractio ra alia. Omnia vero in familia propriæ vo-

luntatis existunt ³⁶⁰; et ex sese quædam exercitum magnum ³⁶¹ faciunt; illi voluntati, velut cuidam dominæ, obediunt.

CAPUT XXXVII ³⁶².

Similitudo inter propriam voluntatem, et adulteram reginam.

Propria namque voluntas est velut quædam adultera regina, quæ se cuidam regi adultero conjunxit, ex quo etiam tres filios habuit. Ex his vero ³⁶³ tribus tot alii filii et nepotes sunt geniti, ita ³⁶⁴ multiplicati, ut numerari non possint. Omnes autem in familia illius regis et reginæ consistunt, eorumque jussa quisque suo modo perficiunt. Rex itaque ³⁶⁵ cum regina ista cuidam alii regi adversatur, collectoque filiorum et nepotum exercitu, regnum illius aggressum prædatur. Hic autem exercitus sic servos illius regis invadit, ut aut plures plures, aut unus unum, aut plures unum, aut unus plures aggrediatur. Quoscunque vero devincere possunt, victos et abductos in carcerem trudent, exigentes ab eis quantum nunquam persolvere possunt, sed omnibus affecti miseris, in carcere illo deficiunt. Hæc autem regina ³⁶⁶, propria est voluntas omnium inobedientium dominæ. Quæ ideo vocatur adultera, quia separatur a Deo, cui esse deberet conjuncta; et diabolo conjungitur, a quo deberet esse disjuncta. Ipse vero diabolus ideo rex dicitur et adulter, quia in hominibus regnans per voluntatem propriam, animabus eorum, Dei videlicet sponsis, abutitur. Cui se postquam propria voluntas junxerit, ex illius semine, id est perversa suggestionem, tria principalia ejus vitia ³⁶⁷, scilicet delectationem, extollentiam, curiositatem concipit; et per quinque corporis sensus, velut ea pariens, emittit. Ex his vero tribus tot alia vitia nascuntur, sicque multiplicantur, ut absque numero habeantur. Omnia vero ex familia diaboli propriæque voluntatis existunt; et ex seipsis quamdam admirandam multitudinem reddunt. Diabolus itaque propriæque voluntas Deo Regi regum adversatur; et congregata vitiorum militia, regnum illius, scilicet hunc mundum, aggredientes, prædantur. Hæc autem militia ³⁶⁸ sic humanum genus invadit, ut aut plura vitia plures homines, aut unum unum, aut plura unum, aut unum plures, diversis modis accipiant. Quemcunque vero superare possunt, mala consuetudine ligatum in infernum detrudent. Ubi ab eo quoniamquodque vitium exigit quidquid unquam per illud commisit. Quod quia nunquam persolvere poterit, nec ei miseria unquam doerit.

VARIE LECTIONES.

sed olfacit, quærit et tractat. Econtra *ms Vict. et Edit. Colon. 1573* sed olfacit. Econtra artibus consistit quinque *ms* ex quinque partibus consistit: ³⁵⁹ Nunquam delectabitur vel extolletur... scrutabitur *ms Vict.* nunquam delectaretur, vel exaltaretur vel... scrutaretur ³⁶⁰ Voluntatis *ms et Edit. Colon. 1573* voluntatis existunt ³⁶¹ Exercitium magnum *ms Vict. et Edit. Col. 1573* in magnum ³⁶² In *ms A. 1* Item tractatus ejusdem Anselmi Cantuariæ Archiepiscopi, de propria te. ³⁶³ In his vero *ms et Edit. Col. 1573* Ex his vero ³⁶⁴ Itaque quoque *ms et Edit. Col. 1573* quoque ³⁶⁵ Rex autem *ms et Edit. Col. 1573* Rex itaque ³⁶⁶ Hæc autem Regina *ms. A. 1* hæc Regina ³⁶⁷ Tria principalia vitia *ms* tria principalia ejus vitia ³⁶⁸ Hæc autem familia *ms et Edit. 1573* hæc autem militia

CAPUT XXXVIII.

Similitudo inter propriam voluntatem, et venenosam herbam.

Rursus propria voluntas cuidam herbe venenose atque mortiferae assimilatur²⁶⁹; quam medicus quidam peritissimus progeniei cujusdam, primis scilicet parentibus, interdixit, comminans eis quia si²⁷⁰ ex ea comederent²⁷¹, leprosi effecti procul dubio interirent. At illi præceptis ejus obedire noluerunt, sed ex eadem herba comederunt; unde et leprosi effecti, leprosos quoque filios genuerunt, atque, ut medicus eis comminatus fuerat, mortui sunt. Quorum filii, licet patres suos agnoverint herba illa infirmatos fuisse et mortuos, seque ipsos lepra percussos et mortuos²⁷², eandem tamen herbam super omnes alias diligunt, indeque cibos universos suos condiunt. Mane quoque surgentes²⁷³ ex eadem quasi pro medicamento accipiunt, sed et somnum²⁷⁴ sero capturi, similiter faciunt. Illi igitur quam sint dementes, omnis qui audit, advertere potest. Sed nec minus dementantur, qui propria voluntate utuntur, ipsa est etenim herba diaboli, venenosa suggestionem venenata, et omnibus ea utentibus pestifera. Hanc Deus, qui nostris pie medetur peccatis, primis humani generis parentibus interdixit, cum eos comedere pomum sub mortis comminatione prohibuit. Qui quia præceptum ejus transgressi ex eo comederunt, mox peccatores effecti, et in anima mortui, postquam alios peccatores genuerunt²⁷⁵, et ipsi carne mortui sunt. Homines tamen eandem voluntatem præ cæteris diligunt, et eam immiscent omnibus pene quæ agunt. Nihil itaque istis dementius qui nihil utuntur sua morte libentius.

CAPUT XXXIX.

Ostenso quomodo propriæ voluntati omnia vitia militent²⁷⁶ seu deserviant.

Huic denique propriæ voluntati, postquam suam in homine sedem constituerit²⁷⁷, alia vitiorum genera serviunt, quasi milites terras tenentes, alia velut pro solidatis militantes. Illa etenim²⁷⁸ vitia quasi terras tenentes, ei obediunt, quæ pro seipsis in hominibus consistunt, ut adulterium. Qui enim adulteratur, hoc ea solum facit de causa, quia eum vitium ipsum delectat. Illa vero serviunt ei, velut militantes pro solidatis, quæ sunt in homine, pro aliis vitiis²⁷⁹: ut cupiditas pretiosarum vestium pro gloria inani. Nemo enim pretiosas vestes nisi ad inanem gloriam quærit. Item vitium aliquando huic, aliquando illi vitio servit, ut avaritia aliquando ventris ingluviei, aliquando exaltationi. Rursus,

A aliquando alterum alteri cedit, ut luxuria gloriæ inani. Aliquando enim luxuria repellitur, ne lascivita perdat. Omnia vero, sive hoc, sive illo modo, propriæ voluntati diaboloque famulantur²⁸⁰, e quibus in homine tribus modis procreata nascuntur²⁸¹. Diaboli enim suggestionem, et carnis delectationem, spiritusque consensu, unumquodque vitium consummat.

CAPUT XL²⁸².

Similitudo inter suggestionem, delectationem, consensum et canem.

Ex his igitur tribus (suggestionem videlicet, delectationem et consensum) suggestio est velut canis ponderosus; delectatio, ut levis et acer catulus; consensus autem, quasi canis fortis et immensus. Ponderosus etenim canis, cum quempiam juxta se transeuntem audierit, semel vel bis post eum latrans, statim quiescit, si tamen ille viam suam in directum tenuerit. Si vero respiciens instigaverit eum, canis quoque latrando, licet non mordet, insequitur eum. Catulus levis et acer, instat acriter, et nisi cito percussus fuerit, acius mordet. Fortis vero canis et immensus, et fortiter instat; et nisi magna vi obruatur, hominem strangulat. Quare ponderosus canis non est respiciendus, catulus vero mox reperiendus, canis vero immensus viriliter obruendus. Similiter autem si peccati suggestio animum pulsant, qui ab amore præsentium tendit ad æternam, mox eum deserit, si intentionem suam tenuerit firmiter. Si autem ad eam attendens la se receperit, et cogitando quasi eam incitando revolverit, et ipsa sapius eum infestat, quamvis non vulneret, dum est suggestio sola. Sed si diutius eam replicaverit, ponderosus canis in catulum transit, id est suggestio in delectationem, quæ acriter instat, et nisi cito rejiciatur, animam vulnerat. Quare mox ut venire cœperit, debet eam repellere anima sponsa Christi, cogitans quia magna est ignominia illi ut in ejus conspectu appareat fœdata delectatione tam turpi. Nisi eam repulerit delectationem, catulus transit in immensum canem, id est delectatio in consensum transit; qui arripiens animam, eam nisi magna vi obruatur, occidit. Sed mox, ut cœperit attentare²⁸³, debet eum anima²⁸⁴ magna vi obruere, id est immenso terrore mortis æternæ in se destruere. Suggestioni ergo ne attendamus, delectationem mox reprimamus, consensum fortiter obruamus. Sicque cor nostrum studeamus custodire, ut nec una²⁸⁵ superflua cogitatione diabolus illud valeat violare.

VARIE LECTIONES.

²⁶⁹ Assimilatur et comparatur *mss et Edit. Col. 1575* omittunt et comparatur ²⁷⁰ Comminatus eis qui si *mss* comminatus eis quia si ²⁷¹ Ex ea comederent *ms Vict.* ex ea comederint ²⁷² Percussos et mortuos *mss Gem. Bec. A. 1 et Edit. Col. 1575* percussos et morituros ²⁷³ Mane surgentes *mss et Edit. Col. 1575* mane quoque surgentes ²⁷⁴ Et somnium *mss* et somnum ²⁷⁵ Alios peccatores genuerunt *ms Vict.* alios genuerunt ²⁷⁶ In *ms Vict.* Quomodo omnia vitia propriæ voluntati ministrent ²⁷⁷ Sedem constituerit *ms A. 1 et Edit. Col. 1575* sedem construxerit ²⁷⁸ Ille etenim *mss et Edit. Col. 1575* illa etenim ²⁷⁹ Præ aliis vitiis *manuscript.* pro aliis vitiis ²⁸⁰ Diabolo quæ famulantur *ms A. 1.* diaboloque famulantur *ms Vict et Edit. Col. 1575* diabolo quoque famulantur ²⁸¹ Procreata nascuntur *ms Vict.* peccata nascuntur ²⁸² In *ms A. 1* omittitur. ²⁸³ Attentare *mss Vict. et Edit. Col.* adventare ²⁸⁴ Debet cum anima *mss* debet eum anima ²⁸⁵ Ut neque una *ms Vict. et Edit. Col.* ut nec una

CAPUT XLI.

Similitudo inter cor humanum et molendinum.

Cor enim nostrum simile est molendino semper
 uti, quod dominus quidam cuidam servo suo
 diendum dedit, præcipiens ei ut suam tantum
 iam, videlicet frumentum, vel hordeum, vel
 avenam, in eo molat³⁸⁶, et ex eodem³⁸⁷ quod
 erit, ipse vivat. Verum illi servo quidam ini-
 ur, qui huic molendino semper insidiatur; qui
 ando illud vacuum invenerit, aut arenam ibi
 a projicit quæ illud dissipat, aut picem quæ
 utinat, aut aliquid quod fædat, aut paleam
 tantum illud occupat. Servus igitur ille³⁸⁸, si
 idinum suum bene custodierit, dominique sui
 m annonam in eo moluerit, munda ex eo farina
 itur juxta genus annonæ quæ intus molitur.
 odem autem quod moluerit, et domino suo
 , sibi que ipsi victum acquirit. Si vero inimi-
 suum violare molendinum suum permiserit,
 ex eo farina procedit, quia mala est annona
 molit. Hæc autem farina, et vehementer dis-
 domino illi, nec servus ex ea sibi victum, sed
 n conquirat. Hoc itaque molendinum semper
 d molens, cor est humanum, assidue aliquid
 ins. Hoc Deus unicuique homini servandum
 lit, jubens ut in eo volvat³⁸⁹ illos tantum co-
 is³⁹⁰ quos ipse suggerit. Quorum cogitatum
 t frumentum, alii ut hordeum, alii ut avena
 Puri quippe ut frumentum sunt, quos anima
 cat, cum in contemplatione posita pure de
 cogitat. Ili autem hordeo assimilantur
 e virtute in virtutem, quasi per quosdam ta-
 , ascendere meditantur. Ili etenim, licet sint
 minus tamen superioribus sunt perfecti. Ili
 sunt ut avena, quibus homo intendit sua dese-
 vitia; boni namque sunt et isti, sed tamen
 refectiones prædictis. Nos itaque omnes vult
 ut homo toto corde revolvat, et ex eisdem sibi
 m æternum acquirat. Sed quia homini semper
 rsatur diabolus, et semper insidiatur cordi il-
 quod si aliquando vacuum bonis cogitationibus
 erit, statim replet, si potest, malis. Harum
 n malarum, aliæ cor dissipant, ut iræ et invi-
 Aliæ conglutinant et coinquant, ut gastrimar-
 et luxuriæ. Aliæ tantum occupant, ut vanæ
 nimis nocivæ. Hic igitur homo, si cor suum
 custodierit, sanctosque cogitatus in eo revol-
 , munda per os verba, velut per foramen mo-
 ni, emittuntur; mundus per oculos visus, mun-
 per aures auditus, mundus per os gustus, mun-
 per nares odoratus, mundus per totum corpus

A tactus, secundum genera cogitationum mundarum
 quæ intus volvuntur. Ex his autem cogitationibus
 mundis, et Deo eas cogitando deseruit, et æternam
 sibi vitam acquirit; si vero diabolus cor suum
 corrumpere permiserit, mox vitia per sensus pro-
 grediuntur, juxta genera cogitationum malarum
 quæ intus volvuntur. Hæc autem et Deo vehementer
 displicent, nec homo ex eis victum sibi acquirit,
 sed mortem. Cum enim ad finem quisque pervene-
 rit, quantum boni vel mali nunc moluerit, tantum
 ad vitam vel mortem sibi præparatum inveniet.
 Verum sciendum³⁹¹ quia horum molentium, id est
 in hac vita laborantium, tria genera sunt.

CAPUT XLII.

Similitudo inter molentes et laborantes.

B Hæc autem tria genera³⁹² velut tres sunt ho-
 mines, de mane usque ad vesperam manu molentes.
 Horum itaque primus quidquid molit in saccum
 suscipit et abscondit. Alter vero partem capit, par-
 tem in flumen negligentia cadere permittit, partem
 vero ventus rapit. Tertius autem quidquid molit,
 impetus fluminis secum tollit vel ventus dissolvit.
 Veniente vespera, quando a labore cessatur, et fru-
 ctus laboris inquiritur, quid putas singulos habitu-
 ros? Qui farinam totam reservavit, totum laborem
 suum bene recognovit. Qui vero partem collegit,
 inde lætatus est quod habuit; inde autem mæstus
 est, quod vento aut in flumine amisit. Qui vero to-
 tum amisit, eo tristior est. Flumen pro sæculi de-
 cursu accipitur, vento vero gloria designatur inanis;
 molendinum quod tota die molit, præsens labor hu-
 jus³⁹³ sæculi, qui a mane usque ad vesperam nun-
 quam finit. Mane nobis erat quando nati fuimus,
 vespera vero erit quando per mortis debitum hinc
 transibimus. Tempus itaque præsens dies est quo
 laborare debemus, unde in vespera vivamus. Et sicut
 mola, circum circa ducta, ad eundem semper lo-
 cum revertitur, sic labor iste singulis annis more
 solito reiteratur. Modo namque aratur, seminatur,
 metitur, panificatur, comeditur quod iterum ad idem
 revertitur. In vespera ergo, quando dicetur: *Voca
 operarios, et redde illis mercedem suam* (Matth., xx,
 8), lætabuntur justi, tota farina servata, id est vita
 sua. Alii vero qui non eam totam servaverunt, in
 hoc mæsti erunt; læti tamen, quod ex parte laboris
 sui Deum recognoverunt. Verum alii qui omne tem-
 pus suum in vanitate ponunt, et quod faciunt non
 ab humana laude abscondunt, quasi omne studium
 vitæ suæ in decursum fluminis projiciunt, farinam-
 que suam vento committunt; unde et in fine, pane
 vitæ æternæ³⁹⁴ carebunt. Væ illis!

VARIAE LECTIONES.

In ea molat mss in eo molat³⁸⁶ Ut ex eodem mss A. 1 et Vict 13 et Edit. Colon. et ex eodem
 servus autem ille mss et Edit. Colon. Servus igitur ille³⁸⁸ Ut in eo molat mss ut in eo volvat³⁸⁹ Tan-
 cogitans mss tantum cogitatus³⁹⁰ Ut vanæ gloriæ non mss A. 1 et Vict. 13 ut vanæ non³⁹¹ In
 l. 1 incipit § ab his verbis: verum sciendum, etc.³⁹² Hæc autem tria genera, velut mss Vict. et Edit.
 hæc autem velut³⁹³ Præsens labor hujus mss p. æsens est labor hujus³⁹⁴ Panæ vitæ æternæ mss Vict.
 æterno

CAPUT XLIII.

Quod bonitas cuiusque fidelis Deo et omnibus bonis sit utilis ³⁹⁶.

Eo diligentior ad studium bonitatis quilibet efficitur, quo fructus uberius inde provenire probatur. Sciendum itaque est quod bonitas cuiusque omni creaturæ est utilis et bona, exceptis demonibus et damnatis hominibus. Deo etiam, qui nullius est indigens, quadam ratione prodesse videtur. Homini- bus est utilis: quando enim ex vitæ merito quis ad æternam beatitudinem pervenit, numerus electorum incrementum accipit. Qui quanto amplius creverit, tanto minus æterna retributio expectanda erit. Nam cum numerus ille sanctorum completus fuerit ³⁹⁷, retributio iustorum mox accipienda erit, tunc quidem in corporibus quam jam habent in animabus. Si autem unusquisque fidelis, mox ut hanc vitam deserit, corpore simul et anima æternam beatitudinem consequeretur, omnis qui hoc videret ejus sequi sanctitatem compelleretur; itaque meritum fidei quodammodo videretur evacuari. Bonis itaque utilis est, his qui cum Deo sunt, quia eorum meritum sua præsentia auget: et illis qui in præsentia vita sunt, et adhuc ³⁹⁸ futuri sunt, prodest, quia locum in illo cœtu beatorum implet, qui nullo modo in fine vacuus esse potest. Facit etiam aliud; malitiam perversorum ³⁹⁹ siquidem exemplo suæ bonitatis restringit ⁴⁰⁰. Soli ac lunæ bonus homo, cæterisque creaturis est utilis, quia in consummatione iustorum commutabitur in melius quicquid est omnium creaturarum. Sol quippe, sicut propheta ait: *Septempler lucet, ut lux septem dierum; et luna erit sicut sol* (Isai. xxx, 26). Aliæ creaturæ, licet pulchræ sint, mutabuntur in melius, cum illas Deus mutabit in statum exinde non commutandum. Angelis quoque bonus homo utilis est, quia se omnibus illis amicum facit. Qui enim mihi amicum acquireret, qui me tanquam seipsum diligeret, et quem ego tanquam meipsum amarem, magnas ei gratias deberem. Quisquis ergo bonus studuerit esse, in honorum amicitiam transibit, ita ut unumquemque tanquam seipsum amabit, et omnes eum eodem modo charum habebunt. Tantus enim amor tantaque concordia inerit omnibus, ut omnes amici unius, sint amici et alterius. Qualiter autem bonus etiam Deo sit utilis videamus. Omnipotens Deus civitatem quamdam magnam et admodum spatio- sam ⁴⁰¹ ad suam gloriam ædificavit, quam copiosa

A civium ⁴⁰² multitudine replevit. Quorum nonnulli, cum propriam voluntatem potius elegerunt facere quam sub voluntate et ordinatione Dei remanere, miserabiliter corruerunt, et domus et ædificia magna et spatiosa ex parte vacua remanserunt. Ut igitur aliquis qui urbem magnam fieri ordinasset, qui multa in ea palatia construxisset, multasque mansiones ad urbis ædificationem fecisset, sed habitatores non haberet, et omnes quoscunque potuisset, ad se invitasset; sic facit Dominus Deus ⁴⁰³. Omnes enim, ut ad se veniant, et ut sibi ad suæ civitatis ædificationem subveniant, precatur, admonet, invitat, bonas leges pollicens, pacem et securitatem promittens.

CAPUT XLIV.

Commendatio supernæ Hierusalem.

Ibi namque jura legum immobilia, optimæ consuetudines, ibi cives non ex timore alienus suas occultant opes, imo gaudent dum palam omnibus apparent. Nullus siquidem ibi incursus malorum, pestis nulla, violentia omnisque rapina procul inde remota. Præterea locus amœnus et magna dulcedine relectus; domus paratæ, ædificia ampla, diversi generis mansiones. Unde et ipse Dominus: *In domo, ait, Patris mei mansiones multæ sunt*. Et propheta Baruch: *O Israel, quam magna est domus Dei, et quam ingens locus possessionis ejus!* (Baruch. iii, 24.) Magnus, et non habet consummationem, excelsus et immensus. Tenebræ ibi nullæ, luce indeficiente circumlucente; infirmitas nulla, sanitas indefessa, nihil incommodi, omnia ad votum. Ad hanc itaque ædificationem invitat nos Dominus, dicens: *Veni ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (Matth. xi, 28). Qui ergo venire voluerit, Dei procul dubio quodammodo adiutor erit. Unde Apostolus: *Dei adiutores sumus, Dei ædificatio estis* (I Cor. iii, 9). In bonitate ergo quicumque steterit, non solum sibi et omni creaturæ utilis erit, sed etiam ipsi suo et omnium Conditori, ut diximus, beneficium præstabit. Hæc enim civitas sancta, cui se sponte associavit ⁴⁰⁴, si vel unus homo defuerit bonus, nunquam perficietur.

CAPUT XLV.

Quod bonitas boni hominis damnatis et demonibus sit inutilis ⁴⁰⁵.

Notandum etiam quod, sicut bonitas hominis boni omnibus est ad ⁴⁰⁶ lætitiæ incrementum, sic demonibus et hominibus damnatis est ad ⁴⁰⁷ detrimentum;

VARIE LECTIONES.

³⁹⁶ In ms Vict. et Edit. Col. Quod bonitas cuiusque fidelis Deo et omnibus bonis sit utilis ³⁹⁷ Ille scilicet sanctorum completus fuerit ms Vict. et Edit. Colon. ille sanctorum impletus fuerit ³⁹⁸ in præsentia vita sunt et adhuc ms Vict. et Edit. Col. impræsentiarum sunt vel adhuc ³⁹⁹ Militiam perversorum ms Vict. et Edit. Col. malitiam perversorum ⁴⁰⁰ Siquidem, exemplo, suæ bonitatis restringit ms Vict. et Edit. Colon. siquidem excludit exemplo suæ bonitatis ⁴⁰¹ Admodum spaciosam ms Corb. Vict. et Edit. Col. Admodum speciosam ⁴⁰² Quam speciosa civium ms Vict. et Edit. Col. quam copiosa civium ⁴⁰³ Sic facit Dominus Deus: ms Vict. et Edit. Col. sic facit Deus: ⁴⁰⁴ Et omni et creaturæ ms et Edit. Col. et omni creaturæ cui sponte associavit ms Corb. et Edit. Col. cui se sponte associavit ⁴⁰⁵ Quod bonitas hominis, damnatis et demonibus sit inutilis. ms Vict. et Edit. Col. Quod bonitas boni hominis damnatis, et demonibus sit utilis ⁴⁰⁶ Omnibus est ad ms Vict. et Edit. Col. hominibus est ad ⁴⁰⁷ Damnatis est ad ms Vict. et Edit. Col. damnatis erit ad

demonibus namque et hominibus damnatis, sanctorum consummatio erit interminabilis luctus et æterna damnatio. Nam cum isti ⁴⁰⁸ obtinebunt corporis et animæ gaudium sempiternum, tunc similiter et illi ibunt in supplicium æternum. Quod quia demones non latet, modis omnibus laborant sanctorum incrementum impedire. Quoniam quidem, donec ultimus illorum eis associetur, non includuntur, sed habent potestatem tentandi electos Dei, quatenus qui probati inveniuntur digna remuneratione coronentur; victi vero atque reprobi perenniter puniantur. Vigilemus ergo, ut Salvator admonet, quia *adversarius noster circuit, querens quem devoret* (I Petr. v, 8). Illum autem devorat quem sua suggestionem in malis actibus indurat. Notandum etiam quod qui bonis alterius arridet, sanctis consentit; qui vero invidet, diabolis. Siquidem magis puto ejus salvationem sperandam qui parum boni facit et benefactis aliorum favet quam illius qui multa facit et invidet. Is etenim cui benefacta aliorum placent, si damnatus etiam esset, juste taliter conqueri posset: O vos sancti, semper de vestra justitia juste lætatus fui. Itaque, si beatitudinis vestræ particeps non fuero, inde damnationem accipiam ⁴⁰⁹ unde semper gaudebam.

CAPUT XLVI.

De similitudine inter Deum et quemlibet regem suos judicantem ⁴¹⁰.

Inter salvandos autem ⁴¹¹ et damnandos sic Deus discernit quomodo rex quidam inter fideles et infideles imperii sui. Hic itaque rex, præparato ex una parte quodam convivio ⁴¹² magno et ex alia parte quodam carcere tenebroso, disposuit quia quoscunque ⁴¹³ sibi fideles poterit comprobare, postquam omnes congregati fuerint, faciet simul discumbere; quoscunque autem sibi infideles esse convincere poterit, postquam et ipsi fuerint congregati, in tenebrosam illum carcerem simul faciet detrudi. Omnes itaque ad se invitat ⁴¹⁴, ut quis sit fidelis quisve infidelis agnoscat. Horum autem fidelium et infidelium, qui omnes invitantur, alii præcedunt, alii subsequuntur. Fidelium igitur cuicumque, ut venerit, postquam vere esse fidelis comprobatus fuerit, datur mistum in terea cibi, donec conveniant omnes qui cum ipso sunt cœnaturi, ut simul incipiant omnes epulari. Infidelium autem, ut ⁴¹⁵ venerit quisque, postquam convictus

A fuerit infidelis esse, flagellatur interim, usquequo congregentur et alii qui cum eo in carcerem sunt detrudendi, ut simul in eo incipiant omnes cruciari. Mox ergo ut fuerint omnes congregati, et fideles vel infideles esse fuerint comprobati, hi simul ⁴¹⁶ omnes in convivium collocati, satiantur ⁴¹⁷, illi vero ⁴¹⁸ in carcerem trusi, fame et siti moriuntur. Hic igitur rex ipse Deus est, qui sic discernit inter bonos et malos mundi istius. Ipse etenim, præparato hinc paradiso et hinc inferno, constituit quia quoscunque sibi fideliter obsequentes invenire poterit, postquam omnes, ad eum ex hoc sæculo transierint, faciat congregati, simul omnes in paradiso in ⁴¹⁹ corpore et anima collocabit. Quoscunque vero reperire poterit præceptis suis resistentes, postquam ipsi convenierint, omnes simul in infernum horribiliter cum diabolo detrudet. Omnes itaque per prædicatores suos ad se invitat, ut quomodo sibi quisque velit obedire agnoscat. Verum ejus præceptis alii obediunt, alii vero resistunt. Utrorumque autem alii prius, alii morientes posterius ⁴²⁰ ejus examini representantur. Quicumque itaque ei obediens fuisse comprobatur, requies ei (sed in anima sola) interim datur. Quicumque vero de inobedientia convincitur, et ipse in anima sola cruciatur. Postquam autem omnes mortui, et, ut dictum est, sigillatim examinati ⁴²¹ fuerint, finitoque sæculo cunctisque resuscitatis, illud etiam generale iudicium peractum fuerit, boni omnes, in cælum translati, in anima simul et corpore lætabuntur; mali vero, in infernum detrusi, et ipsi in anima simul et corpore torquebuntur. Et sicut boni perfectam corporis et animæ beatitudinem tunc primum obtinebunt, sic et mali e contra perfectæ miseræ corporis et animæ tunc primum subiacent ⁴²².

CAPUT XLVII.

De quatuordecim beatitudinibus corporis et animæ.

Multi homines ⁴²³ (quibus nonnunquam boni mores et justa opera proponuntur, ut se in eis, sæculi postposita vanitate, exerceant admonentur) inquirere solent quamobrem, quo præmio, qua retributione. Respondetur itaque illis quod scriptum est: *Quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus diligentibus se* ⁴²⁴ (Isai. LXIV, 4; I Cor. II, 9). Quod, cum illi non clare

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁸ Nam cum isti *ms Vict.* nam cum iusti ⁴⁰⁹ Damnationem non accipiam *mss et Edit. Col.* damnationem accipiam ⁴¹⁰ De similitudine inter Deum et aliquem regem, suos judicantem. *mss et Edit. Col.* de similitudine inter Deum et quemlibet reges suos judicantem ⁴¹¹ Inter salvandos siquidem *ms A.* 1 Inter salvandos autem ⁴¹² Quodam convivio *ms Vict. et Edit. Col.* omittunt quodam ⁴¹³ Quod quoscunque *mss et Edit. Col.* quia quoscunque ⁴¹⁴ Adinvitat *ms A. 1. Vict. et Edit. Col.* ad se invitat ⁴¹⁵ Infidelium ut *ms A. 1* Infidelium autem ut ⁴¹⁶ Hi, scilicet, simul *ms A. 1 et Edit. Col.* hi simul ⁴¹⁷ Collati satiantur *ms A. 1 et Edit. Col.* collocati satiantur *ms Vict.* collocati sociantur ⁴¹⁸ Illi vero, scilicet infideles, in *ms Vict. et Edit. Col.* in paradiso, in *ms Vict. et Edit. Col.* in paradiso in ⁴¹⁹ Alii moriuntur posterius *mss* morientes posterius ⁴²⁰ Sigillatim examinati *mss* Sigillatim examinati ⁴²¹ Torquebatur. *ms A. 1* torquebantur. Et sicut boni perfectam corporis et animæ beatitudinem tunc primum obtinebant: sic et mali e contra perfectæ miseræ corporis et animæ tunc primum subiacent ⁴²² Multi homines, etc. *A. 1.* Quatuordecim quippe sunt beatitudinis partes, etc., quæ in sententiis quidem omnino eadem sunt ac in Editis; at in verbis prorsus diversa: in *mss* enim abbreviatæ sunt sancti Anselmi sententiæ de beatitudine, quas prolixius expositis legimus in excusis manuscriptis. Sugiense P. 16 hæc eadem brevius adhuc contraxit ⁴²³ Diligentibus eum *ms Vict. et Edit. Col.* diligentibus se

quid sit advertere possunt, repetitur hoc ⁴²⁵ ipsum aliis verbis, et dicitur eis: Præmium quod his qui in hac vita Deo serviunt in futura vita recompensatur, est vita æterna ⁴²⁶, beatitudo æterna, æterna jucunditas, sufficientia simul omnium commodorum secundum voluntatem et sine omni indigentia. Hæc ergo, cum illis hoc modo dicuntur, bona quidem et magna, ut sunt, videntur; sed quia non intelligunt quid in hac vita habituri sint, nec subito quid sit omnium commodorum secundum voluntatem sufficientia et sine omni indigentia percipere possunt, hærent animo, nec multum affecti ⁴²⁷ sapore ad auditu et a sæculi vanitate ⁴²⁸ trahuntur. Quid igitur est agendum ut hæc illis aliquid sapiant et sic ad bona opera exagilent? Puerorum more cibandos æstimo eos qui, si aliquando grossum aliquod pomum edendum percipiunt, illud, ob dentium teneritudinem et oris angustiam, alsumere nequeunt ⁴²⁹, nisi pro illorum ⁴³⁰ capacitate prius fuerit ⁴³¹ particulatim divisum. Itaque dividamus in partes magna quæ diximus, ut inde possint ad vitam nutriri, de quibus agimus. Quæ ut melius eluceant, consideremus quæ in hac vita mens aviilins amet humana; et ex his, prout possumus, conjectemus illa eos habituros in vita æterna multo excellentius. Siquidem inter multimoda mundi pericula constituti, si Domini fuerint præcepta seculi, atque cum ipsa illic adepti fuerint, plenitudine ⁴³² desiderii sui se nequaquam fraudatos percipient. Hæc igitur, ut prætaxavimus, faciamus et a minimis paulatim progrediamur. Quatuordecim igitur sunt beatitudinis partes, quas, finito generali examine, perfectius omnes electi habebunt; totidemque miserie genera, quæ mali tunc sustinebunt. Hæ autem beatitudinis partes atque miserie sic sibi invicem sunt omnino contrarie quomodo et ipsi qui eas accipiunt in remuneratione.

CAPUT XLVIII.

Hæ sunt quatuordecim partes beatitudinis.

Partes vero beatitudinis sunt pulchritudo, agilitas, fortitudo, libertas, sanitas, voluptas, longævitæ, sapientia, amicitia, concordia, honor, potestas, securitas, gaudium. Ista, ut æstimo, sunt, quæ propter se et propter quæ alia quæque ab hominibus appetuntur. Si autem in his aliqua sunt quæ aliquando servi Dei non modo non appetunt, sed etiam magnopere in hac vita curare subterfugiunt, ut sunt, verbi gratia, pulchritudo corporis atque voluptas, utique non idcirco ea fugiunt quod hæc naturaliter nolint,

sed ne Deum in his quoquo modo possint offendere. Nam si per ea nihil offensionis in Deum contrahi posse certo sentirent ⁴³³, vel se ab æternorum amoris bonorum impediri non pertimescerent, profecto jucundius in ipsis quam in eorum contrariis se dedocerent.

CAPUT XLIX.

Hæ sunt quatuordecim partes miserie.

Partes vero miserie quatuordecim prælibatis beatitudinibus contrarie, hæc sunt: Turpitudine, pondrositas, imbecillitas, servitus, infirmitas, anxietas, vitæ brevitæ, insipientia, inimicitia, discordia, dedecus, impotentia, timor, tristitia. Notandum quod sicut septem priores illius beatitudinis partes ad corporis beatitudinem, septemque posteriores ⁴³⁴ ad animæ pertinent beatitudinem, sic quoque septem priores hujus miserie partes corporis, septemque ultimæ miseriam perficiunt mentis. Quicumque ergo illas omnes beatitudinis partes habere poterit, perfectam corporis et animæ beatitudinem possidebit. Quemcumque vero has omnes miserie partes tolerare contingerit, summæ corporis et animæ miserie subiacet. Verum in hac vita, nec unam illius beatitudinis et hujus miserie partem quisquam potest habere, nec rursus ex toto ea carere. In alia vero vita, aut perfectam habens beatitudinem miserie nullatenus subiacet, aut summæ subiacens miserie, omnino beatitudine caret. Quod ut totum ⁴³⁵ comprobare possimus, per singulas beatitudinis atque miserie partes curramus.

CAPUT I.

De pulchritudine et turpitudine.

Pars igitur prima beatitudinis est pulchritudo; et miserie, per contrarium, turpitudine. Illam omnes habere, hæc vero concupiscunt carere. Verum hic neutram habere perfectam ⁴³⁶, vel neutram possunt carere. Quænam enim est illa speciositas hominis, quæ non sit multo minor pulchritudine flosculi ⁴³⁷. Quis enim ut lilium candet? Quisve ut rosa robet? Quia tamen quantulamcumque ⁴³⁸ pulchritudinem habet, nec summæ turpitudini subiacet. Non ⁴³⁹ ergo vel illam vel istam perfecte habere, nec eis in hac vita potest omnino carere. In alia vero vita perfecte alteram habebit, alteraque omnino carebit. Pulchritudo etenim bonum quoddam est, et quod naturaliter a cunctis haberi amatur. In illa siquidem vita pulchritudo justorum solis pulchritudini, qui septemplexer quam modo sit, splendidior erit, adæquabil-

VARIE LECTIONES.

⁴²⁵ Reperitur hoc ms. Viet. et Edit. Col. repetitur hoc. ⁴²⁶ Recompensatur, est vita ms. Viet. et Edit. Col. recompensatur, vita æterna. ⁴²⁷ Multum affecti ms. Viet. et Edit. Col. multum efficaci. ⁴²⁸ Et a sæculi vanitate ms. Viet. et Edit. Col. omittunt. ⁴²⁹ Absorbere nequeunt ms. Viet. et Edit. Col. assumere nequeunt. ⁴³⁰ Nisi pro illorum ms. Viet. et Edit. Col. si pro illorum. ⁴³¹ Prius fuerit ms. Viet. et Edit. Col. prius non fuerit. ⁴³² Fuerint, plenitudine ms. Viet. et Edit. Col. fuerint plenitudinem. ⁴³³ Certe sentirent ms. Viet. certo sentirent. ⁴³⁴ Septem posteriores ms. Viet. et Edit. Col. septemque posteriores. ⁴³⁵ Quod totum ut ms. A. 1. Viet. et Edit. Col. Quod ut totum. ⁴³⁶ Verum hanc neutram habere perfectam ms. A. 1. Verum neutrum habere perfecte ms. Viet. et Edit. Col. Verum hic neutram habere perfectam. ⁴³⁷ Flosculi? ms. A. 1. et Viet. 12 floris Dei Edit. Col. floris seculi. ⁴³⁸ Quia tamen quantulamcumque Edit. Col. Quia enim quantulamcumque ms. A. 1. Quia tamen quantulamcumque ms. Viet. 13 quæ tamen quantulamcumque. ⁴³⁹ Subiacet. Non Edit. Col. subiacere, nec.

tur. Unde scriptum est : *Fulgebunt iusti sicut sol, in conspectu Dei* (Matth. xiii, 43). Amplius, corpus Christi ⁴⁴⁰ claritati solis præluere nescio quemquam posse ambigere. Huic autem similes, teste Apostolo, erimus, qui ait : *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ* (Phil. iii, 21). Hæc autem ⁴⁴¹ auctoritate comprobata, si quis etiam velit sibi ratione probari, credo nulli debere incredibile videri justos pulchritudinem solis in illa vita, ubi mortale hoc absorbebitur, tantummodo sortiri, cum vere dicantur et sint templum et sedes Dei, quod nusquam in divina pagina de sole isto visibili meminimus legi ⁴⁴². Hæc igitur tali et tanta pulchritudine justus rutilabit. Si vero injustus fuerit, cæno et omni cadavere foetidior erit, omni que fulgine turpior. Ibi ergo pulchritudinem perfectam aut suam habebit turpitudinem.

CAPUT LI.

De agilitate et ponderositate.

Secunda pars beatitudinis est agilitas; miseræ vero, e contra, ponderositas. Has vero nec omnino habere nec rursus his homo potest penitus hic carere. Nam quanta est hominis agilitas, quam minimus passerum superat, quia tamen ⁴⁴³ quoquo modo movere se potest, nec summæ ponderositati subiacet? in futuro autem aut perfecte agilis erit, aut sic ponderosus ut se omnino movere non possit. Sed in illa beata vita velocitas, quæ pulchritudine non minus amatur, tanta nos comitabitur ut ipsis angelis ⁴⁴⁴ Dei æque celeres sinus futuri, qui a cælo ad terram ⁴⁴⁵, et, e converso, dicto citius dilabuntur. Quæ celeritas, utrum sit in angelis, si probari necesse esset, exempli gratia, dici posset hominem, mortali adhuc carne gravatum, mox a Judæa in Chaldaeam per angelum delatum, indeque tradito prandio quod deferbat, sine mora relatum. Ergo cum istis omnino par velocitas nobis erit quibus, sicut promissa est, eorum æqualitas inerit. Apostolus etiam, qui corpora nostra, quantacunque locorum intercapedine separata membratim fuerint sive dispersa, in ietu oculi eaderet resurrectione, satis innuit quam velocitatem eadem corpora incorruptibilia sint habitura. *Corruptibile quippe hoc, sicut ipse testatur, inducet incorruptionem, et mortale hoc inducet immortalitatem* (I Cor. xv, 53). Hujus quoque velocitatis exemplum in radio solis licet intueri, qui statim orto sole in plaga orientali pertingit usque ad ultimam plagam ⁴⁴⁶ occidentalis ut in eo perpendamus non esse impossibile quod de nostra dicimus futura velocitate, præsertim cum rebus animatis soleat inesse major velocitas quam inanimatis. Hinc etiam ⁴⁴⁷ radio solis simile exemplum velocitatis habemus in nobis.

A Radius quippe oculorum nostrorum, in sublevatione palpebrarum, usque ad cælum pertingit, et ietus earum ⁴⁴⁸ totus in semet ac integer redit. Amplius, constat quidem animas sanctorum, quæ jam cœlestia tenent, necdum plena felicitate frui, donec incorruptibilitate corporum suorum potiantur; quam cum adeptæ fuerint, non erit quod amplius velint. Hæc itaque corpora, si eas a sua velocitate aliquatenus tardiores aut graviores efficere deberent; nimirum eorum potius consortium abhorrerent quam appetere. Igitur ea, quam diximus, velocitate dotabitur homo sanctus, cum ad veram vitam fuerit translatus. Malus vero tanto pœnarum pondere premetur, ut nec pedem quidem, vel manus, vel aliquid sui corporis possit movere. Unde et illud in Evangelio : *Ligatis manibus et pedibus ejus, mitte eum in tenebras exteriores* (Matth. xxii, 25).

CAPUT LH.

De fortitudine et imbecillitate.

Tertia pars beatitudinis fortitudo dicitur; miseræ vero, imbecillitas, quæ ei opponitur. Sed quæ est hominum fortitudo in hac vita, quorum plenam navim echinus in mari retentat? Quia tamen homo imbecillia quædam superare valet, nec omnino imbecillitati subiacet. Itaque nec fortitudinem perfectam, nec summam hic habet imbecillitatem. Verum præstabant viribus quicunque supernis meruerint civibus associari, in tantum, ut nullatenus illis quidquam obsistere valeat, vel si movendo quia aut evertendo voverint a suo statu, quin illico cedat. Nec in eo quod dicimus majorem laborabunt conatu quam nos modo in oculorum nostrorum motu. Ne, quæso, similitudo illa angelorum nostro excidat ab animo quam adepturi ⁴⁴⁹ sumus in futuro, quatenus, si in hac fortitudine aut in his quæ dicturi sumus, exemplum ⁴⁵⁰ non occurrit, vel ipsa, per quam angelis adæquabimur, ad ea comprobanda prosit. Sic igitur ⁴⁵¹ in quibus angelos valere constat nostra nihilominus fortitudo valeat; neminem autem qui ⁴⁵² dubitet puta existere angelos ea quæ volunt fungi fortitudine. Cum igitur similes eis fuerimus, nunquam imbecilliores illis erimus. Sed fortassis quæret aliquis : Quid nobis tunc illa fortitudo præstabit, cum singulis tam convenienter, ut convenientius nequeant, ubique dispositis, nihil immutandum, nihil vertendum, nihil statuendum sit in quo vires suas quis exercere possit? Qui hæc dicit paucis nobiscum quid in hujusmodi habeat usus humanus attendat, et videbit quia non semper omnibus quæ habemus et quæ nos habere non parum gaudemus actu utimur; sicut, verbi gratia, ipso visu potestate aliqua nonnullarum scientia rerum, et multis in hunc

VARIE LECTIONES.

⁴⁴⁰ Corpus Christi ms Viet. 13 ⁴⁴¹ Hæc autem ms Viet. et Edit. Col. hæc autem ⁴⁴² invenimus legi mss et Edit. Col. meminimus ⁴⁴³ Qui tamen mss et Edit. Col. Quia tamen ⁴⁴⁴ Angeli mss Angelis ⁴⁴⁵ Ad terram ms Viet. et Edit. Col. ad terras ⁴⁴⁶ Ad ultimum plagæ mss et Edit. Col. ad ultimam plagæ ⁴⁴⁷ i tunc etiam mss hinc etiam ⁴⁴⁸ Et ietu earum mss et Edit. Col. et ietus earum ⁴⁴⁹ Et pedibus ejus, mitte ms Viet. et Edit. Col. et pedibus, mitte ⁴⁵⁰ Quam habituri ms et Edit. Col. quam adepturi ⁴⁵¹ Sumus exemplum ms Viet. et Edit. Col. sumus ad exemplum ⁴⁵² Si igitur ms Viet. 13 sic igitur ⁴⁵³ Fortitudo valebit neminem, qui mss et Edit. Col. fortitudo valeat; neminem autem, qui

modum, sic et tunc de qua agitur fortitudine erit. Sola namque possessio ejus nobis grata erit et exultatio grandis, licet in actu nequaquam sit necessaria nobis, cunctis, ut dictum est, in suo statu convenienter locatis. Hæc eadem questio, si aut de velocitate aut de aliqua partium beatitudinis movetur, hac solutione, si non aptiorem lector invenerit, solvatur. In futuro igitur, ut jam prælibavimus, sic justus ⁴⁴⁶ fortis erit ut etiam, si velit, terram commovere possit; et e converso injustus imbecillis, ut nec etiam vermes amovere queat ab oculis suis.

CAPUT LIII.

De libertate et servitute.

Quarta pars beatitudinis, libertas dicitur; miserie vero, servitus. Liber est ille qui ⁴⁴⁸ cogi non potest ad ea quæ nolit, nec prohiberi ab eo quod velit. Sed quis in hac vita valeat esse qui hanc possit libertatem habere? Quis non quotidie patitur quod nolit? Quis valeat assequi omne quod vellet? Quia tamen ⁴⁴⁹ non ad omnia homo quæ non vult cogitur, nec ab omnibus quæ vult prohibetur, nec omnino libertate privatur, nec omnino servituti subijcitur. In futuro autem, aut perfectam homo habebit libertatem, aut omnimodam inibit servitutem ⁴⁵⁰. Sed, ut jam prædiximus et auctoritate ⁴⁵¹ apostolica idipsum confirmavimus, angelis consimiles ⁴⁵² erimus. Quicunque angelis assimilabuntur, eorum quoque libertatem necessario assequuntur. Itaque, sicut angelis nihil obsistit, nec aliquid eos impedire potest nec constringere quin pro velle suo cuncta penetrent liberrime, ita non erit aliquod obstaculum quod nos retardet, nulla clausura ⁴⁵³ quæ nobis ullatenus obstet, non elementum quod nobis ad velle nostrum pervium omnino non exstet ⁴⁵⁴. Amplius, certe dominicum corpus, cui corpora nostra configuranda Paulus testatur (*Phil.* iii, 21), ut jam supra meminimus, clauso sepulcro a mortuis surrexit, ac demum ad discipulos obsecratis januis palandus introiit (*Joan.* xx, 26), nobisque in hoc futura libertatis grande documentum reliquit. In illa etenim vita, si bonus fuerit, nihil patietur quod nolit, sed agere permittetur quæcunque voluerit. Si vero fuerit malus, ad omnia quæ noluerit cogetur, et ab omnibus quæ voluerit prohibebitur.

CAPUT LIV.

De sanitate et infirmitate.

Quinta pars beatitudinis est sanitas; miserie vero, infirmitas. Illa homo ⁴⁴⁸ ab ortu suo carere, hanc autem incipit tolerare. Ex quo enim nascitur, prima vox ejus indicat quod patiat. Mox denique

^A incipit esurire, sitire, lacescere ⁴⁴⁹, aulis in paupum sordescere. Hinc cæcus vel surdus, mutus vel claudus, cardiacus vel scabiosus, leprosus, vel paralyticus ⁴⁵⁰, aliove morbo efficitur infirmus ⁴⁵¹. Quia tamen ejus infirmitas leniri quibusdam medicamentis potest, nec summæ ⁴⁵² infirmitati subiacet. Verum in futuro, sic sanus erit quod nullatenus infirmabitur, sed summa sanitate perfruetur. De hac sanitate quid melius dici poterit quam quod Psalmista canit? *Salus, inquit, iustorum a Domino* (*Psal.* lxxxi, 59). Quibus autem fuerit a Domino data vera sanitas, quæ subripere valebit infirmitas? Verum de ista sanitate quam in sæculo futuro habebimus, quod exemplum afferre queam, ut quæ sit intelligatur, non video. Quia nihil est sanitas, quod ei ⁴⁵³ comparare possem, aut ego in me, aut aliquis sub mortali degens carne sensit in se. Hic etenim tunc nobis sani videmur, cum in nobis nihil, quod doleat, sentimus. Fallimur tamen nonnunquam in hoc; nam frequenter in aliqua parte corporis infirmamur, nec tamen hoc ipsum, nisi aut motu corporis, aut tactu aliquo illo pacto experimur. Ac de his qui nec ita infirmantur, sed ex omni parte sibi sani esse videntur quid dicemus, ut utrum sint sani aut non sint probemus? Pone tibi quemlibet sanissimum corpore, et de sanitate illius sciscitare, sanus est suo iudicio. Ille talis paulo durius tangatur aut in aliqua sui corporis parte arctius constringatur, et statim videbis quia clamabit: Sine, lædis me, veras me. Quid est hoc? Nonne prius se esse sanum dicebat, et nunc modice tactus, ita dolenter succlamat? Istene tibi sanus videtur? Non puto. Nequaquam salus hujusmodi nobis dabitur, quorum salus a Domino futura esse promittitur. Nam absterget Deus animum lacrymarum ab oculis sanctorum, et jam non erit amplius neque luctus, neque clamor, neque ullus dolor, quoniam priora transierunt (*Apoc.* xxi, 4); ei non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus ætus (*Iani.* xlix, 10; *Apoc.* vii, 16); dextera enim sua Deus teget eos, et brachio sancto suo defendet illos (*Sap.* v, 17). Quid itaque eis nocere valebit quibus dextera Dei tegumentum erit? Qualis autem sit illa sanitas, certe scio me nec alicujus sensu vel experimento accepisse. Febrium vero, et diversarum infirmitatum qualitates, si cujusmodi sint quis interrogaret, facile eas a me expositas forsitan intelligeret, tum quia ergo illas in me ⁴⁵⁴, tum quia ab eis accepi qui sciunt, qui eas experimento didicerunt in se. At qui nec sensu percepi, nec ab ullo qui percepit, ut dixi, accepi, non eodem

VARIE LECTIONES.

⁴⁴⁶ Sic justus ms. Vict. et Edit. Colon. et sic justus ⁴⁴⁷ Liber est qui ms. A. 1 liber est ille, qui ⁴⁴⁸ Cum tamen ms. et edit. col. Quia tamen ⁴⁴⁹ Omnimodam inibit Servitutem ms. A. 1 Omnino servituti subiacet ⁴⁵⁰ Ut prædiximus auctoritate ms. Vict. et Edit. Col. ut jam prædiximus, et auctoritate ⁴⁵¹ Angelis enim consimiles ms. Vict. et Edit. Col. omit. enim ⁴⁵² Nulla clausula ms. nulla clausura ⁴⁵³ non exstet ms. non esset Edit. Col. non exerceat ⁴⁵⁴ Illa autem homo ms. Illa homo ⁴⁵⁵ Lacessere ms. Lacessere ⁴⁵⁶ Paralyticus ms. vel paralyticus ⁴⁵⁷ Afflictor infirmus ms. A. 1 et Vict. 13 et Edit. Col. efficitur infirmus ⁴⁵⁸ Nec summæ ms. A. 1. non summæ ⁴⁵⁹ Nihil sanitatis quod ei ms. Vict. nihil est sanitatis quod ei Edit. Col. nil sanitatis quod est, ei ⁴⁶⁰ Tum quia illas in me ms. Vict. et Edit. Col. tamen quia ego illas in me

modo. Credere tamen et incunctanter, ut mea quidem fert opinio, astruere licet sanitatem vitæ futuræ ita jugem, et immutabilem ac inviolatam fore ut ineffabili quadam dulcedine suavitatis totum hominem repleat, et omne quod alicujus in se vicissitudinis, mutabilitatis ⁴⁶⁹, aut lesionis suspicionem prætereundum queat, procul arceat atque repellat. Sic igitur justus erit sanus. At vero quemlibet injustum tanta ibi infirmitate scias infirmari ut nullo postmodum medicamine queat medicari.

CAPUT LV.

De voluptate et anxietate.

Sexta pars beatitudinis est voluptas; miseriæ vero, anxietas. Illam homines appetunt, hanc vero refugiunt. Verum, eam in hac vita quærent, non nisi per anxietatem invenire possunt. Cumque ad id pervenerint quod voluptatem putant, non nisi laborando eodem perfrui valent. Quod si etiam ⁴⁷⁰ usi fuerint immoderatus, rursus eis in anxietatem vertitur ⁴⁷¹. Quia tamen in eo qualitercunque delectantur, nec omnimodam anxietatem patiuntur. Post hanc vero vitam, aut in omnimoda voluptate erunt ⁴⁷², aut omnino replebuntur anxietate.

CAPUT LVI.

Similitudo ferri igniti.

Sicut enim ferrum ignitum quacunque sui parte continet ignem, sic in se boni voluptatem, mali vero sentient anxietatem. Hanc vero voluptatem neminem in hac mortalitate viventem esse puto vel fuisse qui eam, ut est ⁴⁷³, senserit vel gustaverit, ut illius saporem vel habitudinem aliis declarare possit.

CAPUT LVII ⁴⁷⁴.*De duabus beatitudinibus totidemque miseriis.*

Dicamus tamen aliquid ad hanc declarandam. Dicamus duas beatitudines et item miseriæ esse duas, majorem videlicet atque minorem. Majorem, regnum Dei; minorem vero, in qua Adam fuerat primo positus, paradisi gaudium dicimus. Item majorem miseriæ, æternum ignem gehennæ; minorem autem, ærumnas fatemur vitæ presentis, quas, dum vivimus, incessanter patimur. Beatitudinem quippe neutram aliquando experti sumus. Quod si saltem illam parvam beatitudinem quam Adam in paradiso positus habuit experti essemus, forte per hanc illam majorem aliquo modo conjectando videre possemus, sicut nunc in minori miseriæ nati, nutriti et adulti, multa de majori miseriæ, quoties volumus, edicere et explanare valeamus. Itaque cum voluptas, de qua agimus, constet esse una portio summæ Beatitudinis, quo illam modo explicemus, ut capia-

tur, non video, nisi forte illud agamus ⁴⁷⁵ aliqua contraria similitudine magnæ miseriæ, quam ex minori conjectamus ⁴⁷⁶. Sit igitur ante oculos cordis positus, exempli causa, homo aliquis, qui tam in ip-sis oculorum suorum pupillis quam et in singulis membris ferrum ignitum, et candens inflexum habeat, ita ut nec medullæ, nec intestina, nec omnino quidquam in toto ipso sit quod illius cruciatus in-anitate careat, vel eam levius quam in oculis aliquatenus sentiat. Quid dicam angustiat? Quis hunc æstimet esse sanæ mentis inter ista? Eodem modo, sed penitus contraria consideratione, in illa futura vita delectatio quædam ineffabilis bonos inebriabit, et inæstimabili dulcedine sui totos eos inenarrabili exundantia satiabit. Quid dixi totos? Oculi, aures, nares, os, manus, pedes, guttur, cor, jecur, pulmo, ossa, medullæ, exta etiam ⁴⁷⁷ ipsa, et cuncta sigillatim singulaque membra eorum, in communi tam mirabili delectationis et dulcedinis sensu replebuntur ut vere totus homo de torrente ⁴⁷⁸ voluptatis Dei potetur et ab ubertate domus ejus inebrietur (*Psalm. xxxv. 9*). Verum e contrario, ut dictum est, credimus de injusto.

CAPUT LVIII.

De longævitate et vitæ brevitate.

Septima pars beatitudinis est longævitas; miseriæ vero, vitæ brevis. Illa beatitudinem corporis, hæc autem miseriæ perficit. Tunc enim primum prædictas beatitudinis partes corpus habere potest, cum eas diu retinere valet. Nam si eas omnes haberet et statim moriendo amitteret, quid eas sibi habuisse prodesset? At longævitate habere perfectam non potest qui aliquando moriturus est. Quantumlibet enim vivat diutius, somnium ⁴⁷⁹ sibi esse videtur quod vixit, cum moritur. Non ergo longævitate homo hic habet, ubi quandoque moriturus est. Qui tamen, quia mori citius posset, nec vitam omnino brevem hic habet; in futuro autem aut longissimam, aut vitam habebit brevissimam. Si enim bene vixerit nunc, tunc vivet quantum et Deus, quia scriptum est ⁴⁸⁰: *Justi autem in perpetuum vivent* (*Sap. v. 16*). Si vero male vixerit, non nisi moriendo vivere tunc poterit. Nihil ergo brevius illa ⁴⁸¹ nota, cui mors fuerit semper juncta. Nunc autem notandum quia septem prædictæ beatitudinis miseriæque partes ad corpus pertinent; ceteræ vero, quæ sequuntur, ad animam.

CAPUT LIX.

De sapientia et insipientia.

Octava itaque pars beatitudinis ad animam pertinentis ⁴⁸² est sapientia; miseriæ vero, insipientia.

VARIE LECTIONES.

⁴⁶⁹ Vicissitudinis, immutabilitatis *ms Vict. et Edit. Col.* vicissitudinis, mutabilitatis ⁴⁷⁰ Quo si etiam *ms* Quod si etiam ⁴⁷¹ Vertitur *ms A. 1. Vict. 15 et Edit. Col.* convertitur ⁴⁷² Aut in omnimoda voluptate erunt, aut *ms A.* aut voluptate. aut *ms Vict. et Edit. Col.* aut in omnimoda voluptate sunt ⁴⁷³ Qui enim ut est *ms et Edit. Col.* qui eam, ut est, ⁴⁷⁴ In *ms S. Germ. A. 1.* integrum hoc Caput omittitur ⁴⁷⁵ Forte agamus *ms Vict. et Edit. Col.* forte illud agamus ⁴⁷⁶ Conjecturamus *ms et Edit. Col.* conjectamus ⁴⁷⁷ Extra etiam *ms* exta etiam ⁴⁷⁸ Homo de torrente *ms Vict. et Edit. Col.* homo de torrente ⁴⁷⁹ Somnium sibi *ms A. 1* somnia sibi *ms Vict. 15* somnum sibi ⁴⁸⁰ Unde scriptum est *ms Vict. 15* quia scriptum est ⁴⁸¹ Nihil brevius illa *ms et Edit. Col.* nihil ergo brevius illa ⁴⁸² Ad animam pertinet *ms A. 1* ad animam pertinentis

Illam habere hacque carere se homo aestimat, si A
quid agnovit quod alius nesciat. Sed quæ est ejus
sapientia qui seipsum ignorat? Quis enim perfecte
agnoscere valeat ejusmodi res sit anima sua?
Quisve novit quale sit corpus ejus interius, vel
quale posterius, vel etiam exterius? Quia tamen et
se et alia quoquo modo cognoscere potest, non
omnino insipiens est. Verum in futuro, aut perfecte
sapiens aut omnino erit insipiens. Sapientia igitur,
quam omnes in hac vita non inutiliter amant ⁴⁸³,
tanta in futura vita bonis erit ut eorum quæ scire
voluerit nihil sit quod ignorent. Bonus enim perfe-
cta, quæ Deus est, sapientia replebitur, eamque
facie ad faciem intuebitur. Quam dum ita perspe-
xerit, creaturæ totius naturam videbit ⁴⁸⁴, quæ in
Deo melius quam in seipsa consistit. Tunc enim
justi cuncta scient quæ Deus fecit scienda, tam ea
quæ præterita sunt quam ea quæ postmodum sunt
futura. Ibi a singulis omnes, ibi ab omnibus singuli
cognoscentur. Nec quemquam omnino latebit qua
patria, qua gente, qua stirpe quis editus fuerit, vel
quid etiam in vita sua fecerit.

CAPUT LX ⁴⁸⁵.

Quod peccata singulorum singulis pateant.

Hic fortassis aliquis ait: Quid est hoc? Peccata
quæ feci, scient omnes? Ad hoc ea confessus sum
ut deleberentur et obliviscerentur, ut nulli amplius
panderentur. Bene. Sed cum tu in illa gloria, ab
omni criminum sorde purgatus, vultui Dei præsens
astiteris, ingratusne ei poteris esse pro tanta mise-
ricordia quam tibi fecit, remissis illis et illis deli-
ctis? Non, inquit. Et unde, inquam, gratias ages
⁴⁸⁶, si nihil eorum unde jure gratias illas debeas in
tua memoria habeas? Ut igitur in laudibus illius
æternaliter jucunderis, semper de quanta miseria sis
erutus, ut puto, coram habebis. Cum ergo singulo-
rum conscientie singulis pateant, fateri audeo ea quo-
que ⁴⁸⁷ peccata cunctis electorum patere pro quorum
curatione tu Deo gratus existes assidue, non ad
tuam confusionem, sed ad magnam Dei misericor-
diam, ejusque glorificationem tuamque congratula-
tionem. Non enim tunc pro peccatis tuis te major
angustia cordis premet scelerumve tuorum magis ⁴⁸⁸
pudebit quam aliquem, olim magnis vulneribus san-
ciatum jamque ex omni parte sanatum, aboliti lan-
guoris molestia premit. Vel nunquid eorum quæ in
cunis positus infans egerat nunc grandævum pudet?
Tunc quippe, cum integra sanitas, perfecta mundi-

tia, plena remissio, secunda omnium offensionum
impunitas tibi certo arriserit ⁴⁸⁹, recognitio vel re-
cordatio peccatorum tuorum in nullo tibi magis
horroriesse vel confusioni valebit quam est modo
beato Petro apostolorum principi, qui Christum
negavit, abnegatio sua ⁴⁹⁰, beatæ Mariæ Magdalene
peccata sua, et multis aliis multa, quæ sequuntur,
jam donata crimina sua. Verum super hoc agilis
delictis tuis, velut ⁴⁹¹ in enormi ac fœda infirmitate
tua ⁴⁹², pietas, virtus, sapientia medici qui te sanavit,
sublimis a cunctis admirabitur, laudabitur, magni-
ficabitur. Laus autem et magnificentia gloriæ Dei,
tua, si bene advertis, gloria est. Sed dices: Et
quidem consentio laudem Dei gloriam esse meam;
verum, cum hinc inde tot et tanti, ad mei compara-
tionem, innocentes prodeant, qui, consideratis vitæ
meæ obsecratibus, me omnino, sicut æquum erit,
horrori habendum judicent, quid dicam? Justitia
nempe suum, et suum injustitia præmium exigit.
In his, frater, nolo timeas; aliter enim erit quam
existimas. Illum siquidem ⁴⁹³ quem tu tibi compara-
tum judicas innocentem, penitus non ibi reperies de
te quemadmodum putas sentientem. Namque vi-
dens ⁴⁹⁴ ille, de quo agis, plane intelligit te nequa-
quam ⁴⁹⁵ se, sed Deum, quando peccasti, offendisse.
Cum ergo viderit Deum tibi debita funditus dimisis-
se, nec in cor ascendet ut te inde aliquatenus
judicet. In hoc enim ipso Deum offendere se cogno-
sceret, si te, Deo per omnia reconciliatum, pro his
quæ olim feceras ullatenus contemnendum cogitaret.
C Magis autem gratus, ineffabilem Dei clementiam
admirabitur, non solum in te ⁴⁹⁶, sed etiam in se.
In te, quia te de tam profundo iniquitatis eripuit;
in se, quia sola gratia ejus, ne in idem profundum
rueret, tenuit se. Laudando igitur, magnificabit in
te, post gratiam Dei, vim atque constantiam, qui-
bus enitens voraginem tanti mali viriliter evasisti,
juxta quam, quod et ⁴⁹⁷ ipse considerabit, nisi a
Deo adjutus fuisset, non ita forsitan iter justitiæ
tenuisset. Vides igitur quam nihil habet improprie
vulgata cognitio peccati tui, imo quam multum
laudis et gratiarum cognita remissio sui generabit.

CAPUT LXI ⁴⁹⁸.

Altercatio inter hominem justum et angelum.

D Ipsi etiam angeli, si te societate sui propter pecca-
ta tua indignum vellent judicare, haberes qualiter
contra eos jure te posses defensare. Quoniam, in-
quis, modo? Audi. Propone angelum aliquem quasi

VARIE LECTIONES.

⁴⁸³ Vita non inutiliter amant *ms Vict.* 15 vita amant *Edit. Col.* vita non utiliter amat ⁴⁸⁴ Natura
videbit *ms A. 1 Vict et Edit. Col.* naturam videbit ⁴⁸⁵ *Ms A. 1 integrum hoc caput omittit* ⁴⁸⁶ Gratias
agens *ms et Edit. Col.* gratias ages ⁴⁸⁷ Audeo eo quoque *ms et Edit. Col.* audeo ea quoque ⁴⁸⁸ Scelerum
magis *ms et Edit. Col.* scelerumve tuorum magis ⁴⁸⁹ Tibi recto arris. *ms et Edit. Col.* tibi certo
arriserit ⁴⁹⁰ Abnegatio sua *ms Vict.* 15 abjuratio sua ⁴⁹¹ Delictis tuis velut *ms Vict. et Edit. Col.* de-
lictis velut ⁴⁹² Infirmitate tua *ms Vict. et Edit. Col.* infirmitate sua ⁴⁹³ Illud quidem *ms et Edit. Col.*
illum siquidem ⁴⁹⁴ Namque videns *ms Vict. et Edit. Col.* namque videns ⁴⁹⁵ Plane intelligit te, neque
ms Vict et Edit. Col. Plane nequaquam intelligit te, nequaquam ⁴⁹⁶ Nec solum in te *ms Vict. et Ed. Col.*
non solum in te ⁴⁹⁷ Juxta quam, et *ms Vict. et Edit. Col.* juxta quam, quod et ⁴⁹⁸ *Ms A. 1. Non habes*
nisi ultima verba hujus capituli

tibi impropere autem: Tu homo de pulvere factus, tu pulvis aliquando futurus, contra Deum te listi, contra præceptum ejus; et in cœnum omnis atque immunditiæ tumidus dejecisti et nunc non similis esse queris, quos nunquam in aliquo voti Dei ⁸⁹⁹ contraxisse cernis? Ad hæc ita respondit: Si ego, ut tu dicis ⁸⁹⁹, de pulvere factus sum, non est mirum si vento tentationis impulsus in es sum ego criminum lapsus. Verum agnita et tanta misericordia Christi, spretis omnibus quæ nolle scire potui, in cunctis quæ illum velle exi memetipsum exercui. Unde tribulationes et stias, in fame et siti, vigiliis, verberibus, consiliis aliisque modis innumeris ad honorem ejus parere non renui et, quæque mundana pro viribus ⁹⁰⁰ nihili pendens ⁹⁰¹, ipsius tantummodo solius et per singula reconciliari studui. Vos autem horum unquam sui causa sustinuistis? Semper gloria, semper jucunditas est comitata, semper enit dextera Dei atque defendit ab impugnâ omnis peccati, ita ut nulla vobis subriperet major. Itaque si a voluntate ipsius non recessistis, ⁹⁰² donum est, a quo jugiter tenti estis. Sed hæc ratiocinatio illos tantummodo respicit qui tioni suæ ⁹⁰³ vim fecerunt et regnum cœlorum iter rapuerunt ⁹⁰⁴ (*Matth. xi, 12*), alii, qui in iunt, sed alio modo intraturi, alia ratione puri angelorum sibi sunt vindicaturi. Sed queris: forsitan ista. Dicent ergo illis: Quid in regno cœstra querimus æqualiter beari ⁹⁰⁵, dono et C e Jesu Christi Domini nostri ascribimus, qui e dignatus est homo fieri, pati, mori, ut nos, in delicto in sanguine suo justificatos, ipsius consortes efficeret. Vos igitur considerate an is Christi, qui pro nobis est effusus, queat non esse perfecta causa salutis? Quid ad hæc, qui libenter, eo quod boni sunt, rationi acquiescere ⁹⁰⁶ volunt, dicerent nisi quæ dicta sunt rationi ⁹⁰⁷ et hujusmodi homines jure suam æqualem debere sortiri? Cum itaque angeli atque res quos magis tu judicaveras ⁹⁰⁸ innocentes, consentiant, cum in cunctis pro veritate rationem deferant, perpende, si vales, quam sit sapientia ista qua tu, sicut ab omnibus, ⁹⁰⁹ magis a te cognoscentur in vita illa. Si autem ⁹¹⁰ malus, verum etiam omnino ⁹¹¹ sapientia as, tantis urgeris doloribus ut non

A solum insipiens, verum omnino fias et amens.
CAPUT LXII.

De amicitia et inimicitia.

Nona pars beatitudinis est amicitia; miseræ vero, inimicitia. Perfecta autem amicitia est, quæ in inimicitiam converti non potest. Sed quis hic habet ⁹¹² amicitiam tantam, etiam filius erga patrem? Quia tamen nullus habet hic, inimicitiam tantam, quæ converti non possit in amicitiam ⁹¹³, nec omnino habet hic inimicitiam summam, in futuro ⁹¹⁴ autem aut amicitiam perfectam aut inimicitiam quisque ⁹¹⁵, inveniet summam; bonum etenim quemque sic Deus omnesque alii diligunt boni ut enim habere odio ultra non possint. Quantum namque quisque se ipsum, tantum et tam diu diligit alterum. Nec enim video quomodo aliter esse possit, præsertim cum omnes unum corpus Christi sint, et Christus, qui est ipsa pax, sit omnium caput. Nec minori sese affectu complectantur quam membra unius corporis sibi invicem copulantur. Quantum putas ⁹¹⁶ abundans eris in dilectione, quando hoc tibi fuerit in possessione? Attamen ista transi, et contemplare ipsum per quem hæc bona tibi pervenire et percipies quia ille plusquam ut te ipsum et quam omnes alii se incomparabiliter amet te, et tu super te ipsum et super omnes alios ineffabili quadam suavitate illum amabis. Malum autem quemque sic Deus omnesque boni habebunt odio ut nec filius quidem pietatem habeat de patre in pœnis conspecto.

CAPUT LXIII.

De concordia et discordia.

Decima pars beatitudinis est concordia; miseræ vero, discordia. Concordiam homo ⁹¹⁷ tam raram hic habet ut nec sibi ipsi semper concordet. Sic enim corpus et anima dissident sibi ut quod unum appetit alterum nolit. Verum quia non semper hoc ⁹¹⁸, faciunt, sed aliquando idem volunt, non in discordia summa persistunt. In alia vero vita, vel in concordia vel in summa persistent discordia. Corpus etenim et anima cujusque sancti, imo concordie tante erunt omnes justis quantæ in præsentibus sunt oculi nostri. Sicut enim oculus unus verti non potest quo non vertatur et alius, sed in eandem partem semper voluntur, sic etiam corpus et anima, vel societas illa justorum, nihil poterunt velle diversum ⁹¹⁹, sed eandem semper voluntatem habebunt. Corpus enim unum erimus. Ecclesia una erimus, sponsa Christi

VARIE LECTIONES.

Contra voluntatem Dei *mss et Edit. Col.* voluntati Dei ⁸⁹⁹ Ut dicis *ms Vict. et Edit. Col.* ut ⁹⁰⁰ Nihil pendens *ms Vict. et Edit. Col.* nihil pendens ⁹⁰¹ Non recessistis, illius *ms Vict. et Edit. Col.* non recessistis, ipsius ⁹⁰² Qui salvationi suæ *mss et Edit. Col.* qui perditioni suæ puerunt: ideo alii *mss et Edit. Col.* rapuerunt. Alii ⁹⁰³ Equalitate beati *mss et Edit. Col.* beati ⁹⁰⁴ Rationi veri acquiescere *mss et Edit. Col.* rationi acquiescere ⁹⁰⁵ Ratione *ms Vict. et Edit. Col.* ratione niti ⁹⁰⁶ Magis judicaveras te *L.* magis te judicaveras ⁹⁰⁷ Verum etiam *ms Vict. et Edit. Col.* verum omnino ⁹⁰⁸ Sed quis habet *mss* Sed quis hic habet ⁹⁰⁹ Amicitiam quæ converti non possit in inimicitiam *mss et Edit. Col.* inimicitiam tantam quæ converti non possit ⁹¹⁰ Nec ullus omnino habet hic inimicitiam summam, aut amicitiam. In futuro *mss et Edit. Col.* autem aut amicitiam magnam vel perfectam, aut inimicitiam quisque ⁹¹¹ Quantum *ms Vict. et Edit. Col.* Colon. omittunt, quantum ⁹¹² Concordiam homo *ms A. 1* Concordiam vero homo ⁹¹³ Vel diversum *mss et Edit. Col.* velle diversum

erimus, quicumque ibi erimus. Ipsa Dei voluntas non a tua diversa, sed sicut tu quod ille ita et ille volet i; cunctis quod tu. Caput namque a suo corpore quomodo discreparet?

CAPUT LXIV.

Quod omnes iusti idem velint.

Hic forsitan dices: Eia! si Deus et omnis ille beatorum cœtus volent quod ego tunc et augmentum mei boni mecum volent, quod ego ibi non velle non potero. Ero itaque, pro velle meo, de maioribus in cœlo. Huic tuæ imbecillitati respondeo. Quia si etiam beato Petrus in gloria par esse volueris, eris. In gloria dico quia, ut Petrus sis in persona velle non poteris. Namque si hoc velles, teipsum nihil esse velles, quod velle nequibis. Sed nec in gloria illi æquare, si meritis ejus impar fueris, velle poteris, quia pulcherrimam illius corporis compositionem, quam in hoc conspiceres violari, plus omni commodo amabis. Nec etiam in humano corpore vel pes loco aut officio manus vel manus pedis fungi exoptat; aut os vel nasus, ubi oculi sunt; aut oculi ubi os; aut nasus, relictis sedibus suis, cupiunt transferri; aut si transferrentur, convenienter et sine injuria non id paterentur. Eodem modo, in illa admirabili et glorificata dispositione, et æque disposita glorificatione beatæ civitatis Dei ita quisque quod adeptus fuerit amabit ut statum suum potiori gradu immutari non velit. Quare? Quia cuique satis erit sua felicitas et beatitudo, sibi pro meritis suis misericorditer imperitia. Amplius, si hi, qui jam tunc in ipsius corporis unitate locati fuerint, majora quam sint adepti desiderarent, eo ipso miseri essent, quod nondum haberent⁸¹⁸ quod vellet. In quo enim alicui, quod cupit deest, in eo miser sit necesse est. Sed absit ab illo regno omnis miseria. Aderit itaque omnibus omnis sufficientia, quam perficiet in singulis unanimis et plena concordia. Mali vero in discordia tanta persistent ut eorum corpus et anima semper dissideant. Nam et corpus animam odio habebit, eo quod male unquam cogitaverit, et anima corpus eo quod male cogitata opere compleverit, pro quibus omnibus torquebuntur in⁸¹⁹ pœnis.

CAPUT LXV.

De honore et dedecore.

Undecima pars beatitudinis, honor dicitur; miserie vero, dedecus. Honorari homo ab omnibus appetit⁸²⁰, aut eorum verbis, aut factis. Verbis quidem, ut eum collaudent? factis autem, ut sibi eum præponant. Sed, cum honorem hujusmodi appetit, tale est ac si unus vermis⁸²¹ quærat ab aliis laudari eisque in regimine præponi. Hunc tamen honorem, licet nullus sit pene, nemo potest hic ad ple-

num habere. Nullus enim vel imperator laudatur a cunctis, vel omnibus aliis præponitur. Quia tamen nec ullus a cunctis hic blasphematur, vel aliis omnibus subternitur, nec omnino inhonoratur. In futuro autem, aut honorabitur, aut econtra omnino inhonorabitur⁸²². Qui honor ejusmodi sit, brevi sub exemplo consideremus.

CAPUT LXVI.

De paupere in regnum adoptato⁸²³.

Ecce sit ante oculos nostros positus aliquis pauper, omni solatio destitutus, ulcerum et aliarum infirmitatum fœditate corruptus, et omni quo vel a frigoris asperitate defendatur tegmine nudus. Hunc igitur talem, tali modo jacentem et in nullo semet juvare valentem, si rex aliquis potentissimus transiens illum videret⁸²⁴, et miseratus ejus ulceribus mederi juberet, curatumque suis regalibus ornamentis indutum sibi præsentari præciperet, et adductum in filium adoptaret, ac deinde præciperet ut in regno suo filius suus a cunctis haberetur, atque in nullo quod imperaret a quoquam contradiceretur, heredem suum filique sui proprii cohæredem constitueret et eum suo nomine vocari vellet, nonne diceret hunc magnifice et inopinate honoratum? Et certe Deus nobis hæc omnia faciet. Nati enim de putredine carnis replemur multis miseriis (Job xiv), in quibus miseriis constitutos, et omni solatio destitutos, omniumque infirmitatum passionibus obnoxios, ac peccatorum et corruptibilitatis ulceribus plenos sola misericordia ductus accipiet et curabit nos, et sanitati restitutos ornamentis perfectæ justitiæ et incorruptibilitatis ornabit adductosque in filios suos sibi adoptabit, regni sui consortes efficiet et hæredes, Filioque suo unigenito, sibi per omnia æquali et coomnipotenti, concorporales statuet et cohæredes, omnique creaturæ jubeat ut in omni quod volumus nobis obediat, vocatosque nos nomine suo deos faciet. Ipse enim dicit: *Ego dixi Dii estis, et filii Excelsi omnes* (Psal. lxxxix, 6). Sed ipse Deus deificans est, tu vero deus deificatus. At fortasse ais: Hæc ratio tua in illis quidem magnis apostolis, seu martyribus, potest existere rata, in me autem (qui utinam inter illos vel minimus esse merear!) non intelligo quonam pacto constare queat. Ad hoc intende, quæso, et intellige quia nullum justorum ab ista deitate exceptit Deus, ubi ait: *Dii estis, et filii Excelsi omnes.*

CAPUT LXVII.

Similitudo inter Deum et ignem⁸²⁵.

Verum ut dicta melius eluceant, considera sub exemplo naturam ignis et naturam rerum ignitarum, si forte ibi aliquatenus queas imaginari qualiter illi

VARIE LECTIONES.

⁸¹⁸ Quod nondum haberent ms Vict. et Edit. Col. quo nondum haberent ⁸¹⁹ Torquentur in ms torquebuntur in ⁸²⁰ Ab omnibus appetit ms A. 1 ab hominibus appetit ⁸²¹ Unus vermis ms A. 1 et Edit. Col. mus unus ⁸²² Inhonorabitur ms Vict. et Edit. Colon. Exhonorabitur ⁸²³ De paupere in Regnum adoptato ms Vict. et Edit. Col. De paupere in regem adoptato ⁸²⁴ Illux videret ms Vict. et Edit. Colon. omitt. illum ⁸²⁵ Similitudo inter Deum et ignem ms Vict. et Edit. Col. similitudine inter ignem et Deitatem

æ majestati ²²⁶, pro modulo tuo, possis participare deificari. Ecce ignis unus est, et in sua a calidus. In hunc ignem pone lignum, plumbum simul. Itaque cum lignum fuerit in carbonversum et plumbum liquefactum, ita ut in nibus nihil nisi ignis appareat et plumbo nihil addi queat, necdum tamen poterunt ferro in e coequari, quod nondum forsitan penitus duit igni. Licet igitur aliud alio magis in calore cerit, singulorum tamen servata natura sua, o locutionis modo, quia quod ignitum, est per tur ignis. Sic erit in illa beata supernorum n societate, de qua loquimur ²²⁷. Nam quemad- m hi qui summæ deitati sunt propinquiore, et e aliis præstantiores, dii dicentur ita et qui illis inferiores, (quoniam una et eadem, qua et ipsi, æ deitati pro sua capacitate participant) simili ne deos dicendos necesse est. Talis honor, ut bavimus, justis pro modo meritorum exhibebi- quisquis vero malus e contra ²²⁸ sic exhonora- ut, in omni fetore dejectus, vermium etiam tio subicietur.

CAPUT LXVIII.

De potentia et impotentia.

Decima pars beatitudinis est potentia; miseriæ impotentia. Veram ille potentiam obtinet qui unque voluerit facere potest. Quod quia nullus alet facere, nec veram hic potentiam potest ²²⁹ e. Quia tamen quandoque quod vult facere po- nec omnino impotentia subiacet. Verum in o, aut vere præpotens, aut omnino semperque C ens erit. Bonus autem quidquid ²³⁰ voluerit e poterit, quoniam ipsum Omnipotentem in om- sue voluntati concordantem habebit. Malus nihil quod velit agere quibit. Quando ergo anto honore et cum cæteris prætaxatis hanc us fueris omnipotentiam, non video qua ratione s cupere ampliorem. Igitur, dum possessione n beatitudinum quas digessimus felix fueris, e sufficiens tibi videberis? Et maxime, inquis. gitur. Si in omnibus istis vel una die, sicut ita sunt, securus viveres, gauderes sine dubio. item mense, vel uno anno ketificaveris, si toto ore vitæ tuæ, quid faceres? Nec dici quidem t, ut autumno, letitiæ modus. Darem pretium D lique libens quidquid haberem, et memetipsum er, si sic, et non aliter, ea adipisci valerem.

A Si vero adhuc omnino securus existeres quod ea, dum viveres, nullo eventu amitteres, omitto dicere utrum cogitare ²³¹ possis an non quid exultationis tibi deesse?

CAPUT LXIX.

De securitate et timore.

Tertiam decimam beatitudinis partem, accipe securitatem; miseriæ vero, timorem. Hæc alias si- quidem omnes beatitudinis partes confirmat, nec haberi possunt perfecte sine illa. Tunc enim perfecte homo eas habet, cum nusquam amittere timet. Verum ²³² in hac vita nihil quis potest habere, unde securus valeat esse. Sub eodem enim momento pau- per ex divite, mortuus ex vivo potest existere. Ergo nec alias beatitudinis partes, nec securitatem per- fectam hic habet. Quia tamen non semper quæd patitur timet ²³³, sed quandoque effugere potest, nec summum timorem hic habet. In futuro autem, aut securitatem perfectam, aut econtra summum habet: timorem. Bonus autem quidquid voluerit habebit, et nihil ex eo se amissurum timebit.

CAPUT LXX.

Quod nullus amittat bona semel adepta.

Dico enim quod si ea perditurus est, aut ipse volet ea perdere sua sponte, aut Deus volet ei vo- lenti illa auferre, aut aliquis alius Deo fortior superve- niens, ea tollet ab illo, Deo et ipso non volente. Sed certe nec ipse, abjecto tanto bono, in miseriis quas se evasisse gratus exultabit recidere volet, nec Deus, qui illud tam larga et clementi bonitate dona- vit, id ei aliquando ²³⁴ auferre volet, nec ullus etiam fortior Deo superveniet, qui, Deo justum protegente, hoc illi invito aliquatenus tollet. Malus vero et sem- per tormenta quæ patitur pavebit, et nunquam ex eis evadere poterit.

CAPUT LXXI.

De gaudio et tristitia.

Quarta decima beatitudinis ²³⁵ pars, gaudium; miseriæ vero tristitia est. Gaudium perfectum solus ille potest habere qui prædictas omnes beatitudinis partes potest obtinere. Quarum quia ullam nemo hic habere potest, patet quia nec gaudium summum hic retinere valet ²³⁷. Sic et ille solus vere tristitiam patitur summam ²³⁸ quem prædictæ omnes mi- eriæ partes omnino coarctant. Verum quia nullus ex toto hic eas patitur, liquet quia nec in summa tristitia hic habeatur ²³⁹. In sæculo autem futuro aut ketit a

VARIE LECTIONES.

Summæ majestati *ms Vict. et Edit. Col.* summæ Deitati ²²⁷ De qua loquitur *ms et Edit. Col.* de qua mur ²²⁶ Malus sit, econtra *ms Vict. et Edit. Col.* malus, econtra ²²⁹ Voluerit, facere potest. *ms A.* uerit, potest ²³⁰ Bonus vero quicquid *ms A. 1* Bonus enim quicquid ²³¹ Quid faceres? Nec dici im potest, ut autumno, letitiæ modus. Darem precium *ms Vict. et Edit. Col.* quid faceres? dares um? ²³² Utrum cogitare *ms Vict. et Edit. Col.* utrum et cogitare ²³³ Possunt firmiter atque per- sine illa. Verum *ms Vict. et Edit. Col.* Possunt perfecte sine illa. Verum *ms Bec. et A. 1.* Possunt cte, sine illa. Tunc enim perfecte homo eas habet, cum nusquam amittere timet. Verum ²³⁴ Non er patitur, quod timet: *ms* non semper quod patitur timet ²³⁵ Id ea aliquando *ms Vict. et Edit.* Id ei aliquando ²³⁶ Quarta decima beatitudinis *ms Vict. et Edit. Col.* Quarta decima igitur beatitu- ²³⁷ Retinere valet *ms A. 1* habere valet ²³⁸ Solus vere tristitiam patitur summam *ms A. 1* solus potest tristitiam summam ²³⁹ Nec etiam summa tristitia hic habeatur *ms A. 1 et Vict. 13 et Edit.* nec in summa tristitia hic habeatur

CAPUT XLIII.

Quod bonitas cujusque fidelis Deo et omnibus bonis sit utilis ³⁹⁶.

Eo diligentior ad studium bonitatis quilibet efficitur, quo fructus uberior inde provenire probatur. Sciendum itaque est quod bonitas cujusque omni creaturae est utilis et bona, exceptis demonibus et damnatis hominibus. Deo etiam, qui nullius est indigens, quadam ratione prodesse videtur. Homini- bus est utilis: quando enim ex vitae merito quis ad aeternam beatitudinem pervenit, numerus electorum incrementum accipit. Qui quanto amplius creverit, tanto minus aeterna retributio expectanda erit. Nam cum numerus ille sanctorum completus fue- rit ³⁹⁷, retributio iustorum mox accipienda erit, tunc quidem in corporibus quam jam habent in ani- mabus. Si autem unusquisque fidelis, mox ut hanc vitam deserit, corpore simul et anima aeternam bea- titudinem consequeretur, omnis qui hoc videret ejus sequi sanctitatem compelleretur; itaque meritum fidei quodammodo videretur evacuari. Bonis itaque utilis est, his qui cum Deo sunt, quia eorum meri- tum sua praesentia augeat: et illis qui in praesenti vita sunt, et adhuc ³⁹⁸ futuri sunt, prodest, quia locum in illo caetu beatorum implet, qui nullo modo in fine vacuus esse potest. Facit etiam aliud; ma- litiam perversorum ³⁹⁹ siquidem exemplo suae boni- tatis restringit ⁴⁰⁰. Soli ac lunae bonus homo, ceteris- que creaturis est utilis, quia in consummatione iustorum commutabitur in melius quicquid est omnium creaturarum. Sol quippe, sicut propheta ait: *Septemplex lucebit, ut lux septem dierum; et luna erit sicut sol* (Isai. xxx, 26). Aliae creaturae, licet pulchrae sint, mutabuntur in melius, cum illas Deus mutabit in statum exinde non commutandum. Angelis quoque bonus homo utilis est, quia se om- nibus illis amicum facit. Qui enim mihi amicum acquireret, qui me tanquam seipsum diligeret, et quem ego tanquam meipsum amarem, magnas ei gratias deberem. Quisquis ergo bonus studuerit esse, in honorum amicitiam transibit, ita ut unum- quemque tanquam seipsum amabit, et omnes eum eodem modo charum habebunt. Tantus enim amor tantaque concordia inerit omnibus, ut omnes amici unius, sint amici et alterius. Qualiter autem bonus etiam Deo sit utilis videamus. Omnipotens Deus civitatem quamdam magnam et admodum spatio- sam ⁴⁰¹ ad suam gloriam aedificavit, quam copiosa

A civium ⁴⁰² multitudine replevit. Quorum nonnulli, cum propriam voluntatem potius elegerunt facere quam sub voluntate et ordinatione Dei remanere, miserabiliter corruerunt, et domus et aedificia magna et spatiosa ex parte vacua remanserunt. Ut igitur aliquis qui urbem magnam fieri ordinasset, qui multa in ea palatia construxisset, multasque man- siones ad urbis aedificationem fecisset, sed habito- res non haberet, et omnes quoscunque potuisset, ad se invitasset; sic facit Dominus Deus ⁴⁰³. Omnes enim, ut ad se veniant, et ut sibi ad suae civitatis aedificationem subveniant, precatur, admonet, invi- tat, bonas leges pollicens, pacem et securitatem promittens.

CAPUT XLIV.

Commendatio supernae Hierusalem.

Ibi namque jura legum immobilia, optimae con- suetudines, ibi cives non ex timore alicujus suus occultant opes, imo gaudent dum palam omnibus apparent. Nullus siquidem ibi incursus malorum, pestis nulla, violentia omnisque rapina procul inde remota. Praeterea locus amoenus et magna dulcedine relectus; domus paratae, aedificia ampla, diversi generis mansiones. Unde et ipse Dominus: *In domo, ait, Patris mei mansiones multae sunt*. Et propheta Baruch: *O Israel, quam magna est domus Dei, et quam ingens locus possessionis ejus!* (Baruch. iii, 24.) Magnus, et non habet consummationem, excelsus et immensus. Tenebrae ibi nullae, luce indeficiente circumlucente; infirmitas nulla, sanitas indefessa, nihil incommodi, omnia ad votum. Ad hanc itaque aedificationem invitat nos Dominus, dicens: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (Matth. xi, 28). Qui ergo venire volue- rit, Dei procul dubio quodammodo adiutor erit. Unde Apostolus: *Dei adiutores sumus, Dei aedifica- tio estis* (I Cor. iii, 9). In bonitate ergo quicumque steterit, non solum sibi et omni creaturae utilis erit, sed etiam ipsi suo et omnium Conditori, ut dicimus, beneficium praestabit. Haec enim civitas sancta, cui se sponte associavit ⁴⁰⁴, si vel unus homo defuerit bonus, nunquam perficietur.

CAPUT XLV.

Quod bonitas boni hominis damnatis et demonibus sit inutilis ⁴⁰⁵.

Notandum etiam quod, sicut bonitas hominis boni omnibus est ad ⁴⁰⁶ laetitiam incrementum, sic demoni- bus et hominibus damnatis est ad ⁴⁰⁷ detrimentum;

VARIAE LECTIONES.

³⁹⁶ In ms Vict. et Edit. Col. Quod bonitas cujusque fidelis Deo et omnibus bonis sit utilis ³⁹⁷ Ille scilicet sanctorum completus fuerit ms Vict. et Edit. Colon. ille sanctorum impletus fuerit ³⁹⁸ in praesenti vita sunt et adhuc ms Vict. et Edit. Col. impraesentiarum sunt vel adhuc ³⁹⁹ Militiam perversorum ms Vict. et Edit. Col. malitiam perversorum ⁴⁰⁰ Siquidem, exemplo, suae bonitatis restringit ms Vict. et Edit. Colon. siquidem excludit exemplo suae bonitatis ⁴⁰¹ Admodum speciosam ms Corb. Vict. et Edit. Col. Admodum speciosam ⁴⁰² Quam speciosa civium ms Vict. et Edit. Col. quam copiosa civium ⁴⁰³ Sic facit Dominus Deus: ms Vict. et Edit. Col. sic facit Deus: ⁴⁰⁴ Et omni et creaturae ms et Edit. Col. et omni creaturae cui sponte associavit ms Corb. et Edit. Col. cui se sponte associavit ⁴⁰⁵ Quod bonitas hominis, damnatis et demonibus sit inutilis. ms Vict. et Edit. Col. Quod bonitas boni hominis damnatis, et demonibus sit utilis ⁴⁰⁶ Omnibus est ad ms Vict. et Edit. Col. hominibus est ad ⁴⁰⁷ Damnatis est ad ms Vict. et Edit. Col. damnatis erit ad

demonibus namque et hominibus damnatis, sanctorum consummatio erit interminabilis luctus et æterna damnatio. Nam cum isti ⁴⁰⁸ obtinebunt corporis et animæ gaudium sempiternum, tunc similiter et illi ibunt in supplicium æternum. Quod quia demones non latet, modis omnibus laborant sanctorum incrementum impedire. Quoniam quidem, donec ultimus illorum eis associetur, non includuntur, sed habent potestatem tentandi electos Dei, quatenus qui probati inveniuntur digna remuneratione coronentur; victi vero atque reprobi perenniter puniantur. Vigilemus ergo, ut Salvator admonet, quia *adversarius noster circumit, quærens quem devoret* (I Petr. v, 8). Illum autem devorat quem sua suggestione in malis actibus indurat. Notandum etiam quod qui bonis alterius arridet, sanctis consentit; qui vero invidet, diabolis. Siquidem magis puto ejus salvationem sperandam qui parum boni facit et benefactis aliorum favet quam illius qui multa facit et invidet. Is etenim cui benefacta aliorum placent, si damnatus etiam esset, juste taliter conqueri posset: O vos sancti, semper de vestra justitia juste lætatus fui. Itaque, si beatitudinis vestræ particeps non fuero, inde damnationem accipiam ⁴⁰⁹ unde semper gaudebam.

CAPUT XLVI.

De similitudine inter Deum et quemlibet regem suos judicantem ⁴¹⁰.

Inter salvandos autem ⁴¹¹ et damnandos sic Deus discernit quomodo rex quidam inter fideles et infideles imperii sui. Hic itaque rex, preparato ex una parte quodam convivio ⁴¹² magno et ex alia parte quodam carcere tenebroso, disposuit quia quoscunque ⁴¹³ sibi fideles poterit comprobare, postquam omnes congregati fuerint, faciet simul discumbere; quoscunque autem sibi infideles esse convincere poterit, postquam et ipsi fuerint congregati, in tenebrum illum carcerem simul faciet detrudi. Omnes itaque ad se invitat ⁴¹⁴, ut quis sit fidelis quisve infidelis agnoscat. Horum autem fidelium et infidelium, qui omnes invitantur, alii præcedunt, alii subsequuntur. Fidelium igitur cuicumque, ut venerit, postquam vere esse fidelis comprobatus fuerit, datur mistum in terea cibi, donec conveniant omnes qui cum ipso sunt cœnaturi, ut simul incipiant omnes epulari. Infidelium autem, ut ⁴¹⁵ venerit quisque, postquam convictus

fuert infidelis esse, flagellatur interim, usquequo congregentur et alii qui cum eo in carcerem sunt detrudendi, ut simul in eo incipiant omnes cruciari. Mox ergo ut fuerint omnes congregati, et fideles vel infideles esse fuerint comprobati, hi simul ⁴¹⁶ omnes in convivium collocati, satiantur ⁴¹⁷, illi vero ⁴¹⁸ in carcerem trusi, fame et siti moriuntur. Hic igitur rex ipse Deus est, qui sic discernit inter bonos et malos mundi istius. Ipse etenim, preparato hinc paradiso et hinc inferno, constituit quia quoscunque sibi fideliter obsequentes invenire poterit, postquam omnes, ad eum ex hoc sæculo transierint, fuerint congregati, simul omnes in paradiso in ⁴¹⁹ corpore et anima collocabit. Quoscunque vero reperire poterit præceptis suis resistentes, postquam ipsi convenierint, omnes simul in infernum horribiliter cum diabolo detrudet. Omnes itaque per prædicatores suos ad se invitat, ut quomodo sibi quisque velit obedire agnoscat. Verum ejus præceptis alii obediunt, alii vero resistunt. Utrorumque autem alii prius, alii morientes posterius ⁴²⁰ ejus examini representantur. Quicumque itaque ei obediens fuisse comprobatur, requies ei (sed in anima sola) interim datur. Quicumque vero de inobedientia convincitur, et ipse in anima sola cruciatur. Postquam autem omnes mortui, et, ut dictum est, sigillatim examinati ⁴²¹ fuerint, finitoque sæculo cunctisque resuscitatis, illud etiam generale iudicium peractum fuerit, boni omnes, in cælum translati, in anima simul et corpore lætabuntur; mali vero, in infernum detrusi, et ipsi in anima simul et corpore torquebuntur. Et sicut boni perfectam corporis et animæ beatitudinem tunc primum obtinebunt, sic et mali e contra perfectæ miseriæ corporis et animæ tunc primum subiacent ⁴²².

CAPUT XLVII.

De quatuordecim beatitudinibus corporis et animæ.

Multi homines ⁴²³ (quibus nonnunquam boni mores et justa opera proponuntur, ut se in eis, sæculi postposita vanitate, exerceant admonentur) inquirere solent quamobrem, quo præmio, qua retributione. Respondetur itaque illis quod scriptum est: *Quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus diligentibus se* ⁴²⁴ (Isai. LXIV, 4; I Cor. II, 9). Quod, cum illi non clare

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁸ Nam cum isti *ms Vict.* nam cum iusti ⁴⁰⁹ Damnationem non accipiam *ms et Edit. Col.* damnationem accipiam ⁴¹⁰ De similitudine inter Deum et aliquem regem, suos judicantem. *ms et Edit. Col.* de similitudine inter Deum et quemlibet reges suos judicantem ⁴¹¹ Inter salvandos siquidem *ms A.* 1 Inter salvandos autem ⁴¹² Quodam convivio *ms Vict. et Edit. Col.* omittunt quodam ⁴¹³ Quod quoscunque *ms et Edit. Col.* quia quoscunque ⁴¹⁴ Adinvitat *ms A.* 1. *Vict. et Edit. Col.* ad se invitat ⁴¹⁵ Infidelium ut *ms A.* 1 Infidelium autem ut ⁴¹⁶ Hi, scilicet, simul *ms A.* 1 et *Edit. Col.* hi simul ⁴¹⁷ Collati satiantur *ms A.* 1 et *Edit. Col.* collocati satiantur *ms Vict.* collocati sociantur ⁴¹⁸ Illi vero, scilicet infideles, in *ms Vict. et Edit. Col.* in paradiso, in *ms Vict. et Edit. Col.* in paradiso in ⁴¹⁹ Alii moriuntur posterius *ms* morientes posterius ⁴²⁰ Sigillatim examinati *ms* Sigillatim examinati ⁴²¹ Torquebatur. *ms A.* 1 torquebantur. Et sicut boni perfectam corporis et animæ beatitudinem tunc primum obtinebant: sic et mali e contra perfectæ miseriæ corporis et animæ tunc primum subiacent ⁴²² Multi homines, etc. *A.* 1. Quatuordecim quippe sunt beatitudinis partes, etc., quæ in sententiis quidem omnino eadem sunt ac in Editis; at in verbis prorsus diversa: in *ms* enim abbreviatæ sunt sancti Anselmi sententiæ de beatitudine, quas proluxius exposuit legimus in excusis manuscriptis. Sugiense P. 16 hæc eadem breviter adhuc contraxit ⁴²³ Diligentibus enim *ms Vict. et Edit. Col.* diligentibus se

quid sit advertere possunt, repetitur hoc ⁴²² ipsum aliis verbis, et dicitur eis: Præmium quod his qui in hac vita Deo serviunt in futura vita recompensatur, est vita æterna ⁴²³, beatitudo æterna, æterna jucunditas, sufficientia simul omnium commodorum secundum voluntatem et sine omni indigentia. Hæc ergo, cum illis hoc modo dicuntur, bona quidem et magna, ut sunt, videntur; sed quis non intelligunt quid in hac vita habituri sint, nec subito quid sit omnium commodorum secundum voluntatem sufficientia et sine omni indigentia percipere possunt, hærent animo, nec multum affecti ⁴²⁷ sapore ad auditum et a sæculi vanitate ⁴²⁸ trahuntur. Quid igitur est agendum ut hæc illis aliquid sapiant et sic ad bona opera evigilent? Puerorum more cibandos æstimo eos qui, si aliquando grossum aliquod pomum edendum percipiunt, illud, ob dentium teneritudinem et oris angustiam, absumere nequeunt ⁴²⁹, nisi pro illorum ⁴³⁰ capacitate prius fuerit ⁴³¹ particulatim divisum. Itaque dividamus in partes magna quæ diximus, ut inde possint ad vitam nutriri, de quibus agimus. Quæ ut melius eluceant, consideremus quæ in hac vita mens avidius amet humana; et ex his, prout possumus, conjectemus illa eos habituros in vita æterna multo excellentius. Siquidem inter multimoda mundi pericula constituti, si Domini fuerint præcepta secuti, atque cum ipsa illic adepti fuerint, plenitudine ⁴³² desiderii sui se nequaquam fraudatos percipient. Hæc igitur, ut prætaxavimus, faciamus et a minimis paulatim progrediamur. Quatuordecim igitur sunt beatitudinis partes, quas, finito generali examine, perfectius omnes electi habebunt; totidemque miseriæ genera, quæ mali tunc sustinebunt. Hæc autem beatitudinis partes atque miseriæ sic sibi invicem sunt omnino contrariæ quomodo et ipsi qui eas accipiunt in remuneratione.

CAPUT XLVIII.

Hæc sunt quatuordecim partes beatitudinis.

Partes vero beatitudinis sunt pulchritudo, agilitas, fortitudo, libertas, sanitas, voluptas, longævitæ, sapientia, amicitia, concordia, honor, potestas, securitas, gaudium. Ista, ut æstimo, sunt, quæ propter se et propter quæ alia quæque ab hominibus appetuntur. Si autem in his aliqua sunt quæ aliquando servi Dei non modo non appetunt, sed etiam magnopere in hac vita curare subterfugunt, ut sunt, verbi gratia, pulchritudo corporis atque voluptas, utique non ideo ea fugiunt quod hæc naturaliter nolint,

A sed ne Deum in his quoquo modo possint offendere. Nam si per ea nihil offensionis in Deum contrahi posse certo sentirent ⁴³³, vel se ab æternorum amorum bonorum impediri non pertimescerent, profecto jucundius in ipsis quam in eorum contrariis se dedicerent.

CAPUT XLIX.

Hæc sunt quatuordecim partes miseriæ.

Partes vero miseriæ quatuordecim prælibatis beatitudinibus contrariæ, hæc sunt: Torpido, ponderositas, imbecillitas, servitus, infirmitas, anxietas, vita brevitas, insipientia, inimicitia, discordia, dedecus, impotentia, timor, tristitia. Notandum quod sicut septem priores illius beatitudinis partes ad corporis beatitudinem, septemque posteriores ⁴³⁴ ad animæ pertinent beatitudinem, sic quoque septem priores hujus miseriæ partes corporis, septemque ultimæ miseriæ perficiunt mentis. Quicumque ergo illas omnes beatitudinis partes habere poterit, perfectam corporis et animæ beatitudinem possidebit. Quemcumque vero has omnes miseriæ partes tolerare contingerit, summæ corporis et animæ miseriæ subiacet. Verum in hac vita, nec unam illius beatitudinis et hujus miseriæ partem quisquam potest habere, nec rursus ex toto ea carere. In alia vero vita, aut perfectam habens beatitudinem miseriæ nullatenus subiacet, aut summæ subjacens miseriæ, omnino beatitudine carebit. Quod ut totum ⁴³⁵ comprobare possimus, per singulas beatitudinis atque miseriæ partes curramus.

CAPUT L.

De pulchritudine et turpitudine.

Pars igitur prima beatitudinis est pulchritudo; et miseriæ, per contrarium, turpido. Illam omnes habere, hæc vero concupiscunt carere. Verum hic neutram habere perfectam ⁴³⁶, vel neutra possunt carere. Quænam enim est illa speciositas hominis, quæ non sit multo minor pulchritudine flosculi ⁴³⁷. Quis enim ut lilium candet? Quisve ut rosa rubet? Quia tamen quantulamcumque ⁴³⁸ pulchritudinem habet, nec summæ turpitudini subiacet. Non ⁴³⁹ ergo vel illam vel istam perfecte habere, nec eis in hac vita potest omnino carere. In alia vero vita perfecte alteram habebit, alteraque omnino carebit. Pulchritudo etenim bonum quoddam est, et quod naturaliter a cunctis haberi amatur. In illa siquidem vita pulchritudo justorum solis pulchritudini, qui septemplex quam modo sit, splendidior erit, adæquabi-

VARIE LECTIONES.

⁴²² Reperitur hoc ms Viet. et Edit. Col. repetitur hoc ⁴²³ Recompensantur, est vita ms Viet. et Edit. Col. recompensantur, vita æterna ⁴²⁷ Multum affecti ms Viet. et Edit. Col. multum efficaci ⁴²⁸ Et a sæculi vanitate ms Viet. et Edit. Col. omittunt ⁴²⁹ Absorbere nequeunt ms Viet. et Edit. Col. assumere nequeunt ⁴³⁰ Nisi pro illorum ms Viet. et Edit. Col. si pro illorum ⁴³¹ Prius fuerit ms Viet. et Edit. Col. prius non fuerit ⁴³² Fuerint, plenitudine ms Viet. et Edit. Col. fuerint plenitudinem ⁴³³ Certe sentirent ms Viet. certo sentirent ⁴³⁴ Septem posteriores ms et Edit. Col. septemque posteriores ⁴³⁵ Quod totum ut ms A. 1. Viet. et Edit. Col. Quod ut totum ⁴³⁶ Verum hæc neutram habere perfectam ms A. 1. Verum neutrum habere perfecte ms Viet. et Edit. Col. Verum hic neutram habere perfectam ⁴³⁷ Flosculi? ms A. 1. et Viet. 12 flos Dei Edit. Col. flos seculi ⁴³⁸ Quia tamen quantulamcumque Edit. Col. Quia cum quantulamcumque ms A. 1. Quia tamen quantulamcumque ms Viet. 15 quæ tamen quantulamcumque ⁴³⁹ Subiacet. Non Edit. Col. subiacere, nec

tur. Unde scriptum est: *Fr'gebunt iusti sicut sol, in conspectu Dei* (Matth. xiii, 43). Amplius, corpus Christi ⁴⁴⁰ claritati solis prælucere nescio quemquam posse ambigere. Huic autem similes, teste Apostolo, erimus, qui ait: *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ* (Phil. iii, 21). Hæc autem ⁴⁴¹ auctoritate comprobata, si quis etiam velit sibi ratione probari, credo nulli debere incredibile videri justos pulchritudinem solis in illa vita, ubi mortale hoc absorbebitur, tantummodo sortiri, cum vere dicantur et sint templum et sedes Dei, quod nusquam in divina pagina de sole isto visibili meminimus legi ⁴⁴². Hæc igitur tali et tanta pulchritudine justus rutilabit. Si vero injustus fuerit, cæno et omni cadavere foetidior erit, omnique fulgine turpior. Ibi ergo pulchritudinem perfectam aut summam habebit turpitudinem.

CAPUT LI.

De agilitate et ponderositate.

Secunda pars beatitudinis est agilitas; miseræ vero, e contra, ponderositas. Has vero nec omnino habere nec rursus his homo potest penitus hic carere. Nam quanta est hominis agilitas, quam minimus passerum superat, quia tamen ⁴⁴³ quoquo modo movere se potest, nec summæ ponderositati subjacet? In futuro autem aut perfecte agilis erit, aut sic ponderosus ut se omnino movere non possit. Sed in illa beata vita velocitas, quæ pulchritudine non minus amatur, tanta nos comitabitur ut ipsis angelis ⁴⁴⁴ Dei æque celeres simus futuri, qui a cælo ad terram ⁴⁴⁵, et, e converso, dicto citius dilabuntur. Quæ celeritas, utrum sit in angelis, si probari necesse esset, exempli gratia, dici posset hominem, mortali adhuc carne gravatum, mox a Judea in Chalcæam per angelum delatum, indeque tradito prandio quod deferebat, sine mora relatum. Ergo cum istis omnino par velocitas nobis erit quibus, sicut promissa est, eorum æqualitas inherit. Apostolus etiam, qui corpora nostra, quantacunque locorum intercapedine separata membratim fuerint sive dispersa, in ictu oculi asserit resurrectionem, satis innuit quam velocitatem eadem corpora incorruptibilia sint habitura. *Corruptibile quippe hoc, sicut ipse testatur, inducet incorruptionem, et mortale hoc inducet immortalitatem* (I Cor. xv, 53). Hujus quoque velocitatis exemplum in radio solis licet intueri, qui statim orto sole in plaga orientali pertingit usque ad ultima plagæ ⁴⁴⁶ occidentalis ut in eo perpendamus non esse impossibile quod de nostra dicimus futura velocitate, præsertim cum rebus animatis soleat inesse major velocitas quam inanimatis. Hinc etiam ⁴⁴⁷ radio solis simile exemplum velocitatis habemus in nobis.

A Radius quippe oculorum nostrorum, in sublevatione palpebrarum, usque ad cælum pertingit, et ictus earum ⁴⁴⁸ totus in semet ac integer redit. Amplius, constat quidem animas sanctorum, quæ jam cœlestia tenent, necdum plena felicitate frui, donec incorruptibilitate corporum suorum potiantur; quam cum adeptæ fuerint, non erit quod amplius velint. Hæc itaque corpora, si eas a sua velocitate aliquatenus tardiores aut graviores efficere deberent; nimirum eorum potius consortium abhorrerent quam appetere. Igitur ea, quam diximus, velocitate dotabitur homo sanctus, cum ad veram vitam fuerit translatus. Malus vero tanto pœnarum pondere premetur, ut nec pedem quidem, vel manus, vel aliquid sui corporis possit movere. Unde et illud in Evangelio: *Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite* ⁴⁴⁹ *eum in tenebras exteriores* (Matth. xxii, 25).

CAPUT LII.

De fortitudine et imbecillitate.

Tertia pars beatitudinis fortitudo dicitur; miseræ vero, imbecillitas, quæ ei opponitur. Sed quæ est hominum fortitudo in hac vita, quorum plenam navim echinus in mari retentat? Quia tamen homo imbecillia quædam superare valet, nec omnino imbecillitati subjacet. Itaque nec fortitudinem perfectam, nec summam hic habet imbecillitatem. Verum præstabunt viribus quicunque supernis meruerint civibus associari, in tantum, ut nullatenus illis quidquam obsistere valeat, vel si movendo quia aut evertendo voverint a suo statu, quin illico cedat. Nec in eo quod dicimus majori laborabunt conatu quam nos modo in oculorum nostrorum motu. Ne, quæso, similitudo illa angelorum nostro excidat ab animo quam adepturi ⁴⁵⁰ sumus in futuro, quatenus, si in hac fortitudine aut in his quæ dicturi sumus, exemplum ⁴⁵¹ non occurrit, vel ipsa, per quam angelis aequabimur, ad ea comprobanda prosit. Sic igitur ⁴⁵² in quibus angelos valere constat nostra nihilominus fortitudo valeat; neminem autem qui ⁴⁵³ dubitet puta existere angelos ea qua volunt fungi fortitudine. Cum igitur similes eis fuerimus, nunquam imbecilliores illis erimus. Sed fortassis quæret aliquis: Quid nobis tunc illa fortitudo præstabit, cum singulis tam convenienter, ut convenientius nequeant, ubique dispositis, nihil immutandum, nihil vertendum, nihil statuendum sit in quo vires suas quis exercere possit? Qui hæc dicit paucis nobiscum quid in hujusmodi habeat usus humanus attendat, et videbit quia non semper omnibus quæ habemus et quæ nos habere non parum gaudemus actu utimur; sicut, verbi gratia, ipso visu potestate aliqua nonnullarum scientia rerum, et multis inhuc

VARIE LECTIONES.

⁴⁴⁰ Corpus Christi ms Vict. 13 ⁴⁴¹ Hæc autem ms Vict. et Edit. Col. hæc autem ⁴⁴² invenimus legi mss et Edit. Col. meminimus ⁴⁴³ Qui tamen mss et Edit. Col. Quia tamen ⁴⁴⁴ Angeli mss Angelis ⁴⁴⁵ Ad terram ms Vict. et Edit. Col. ad terras ⁴⁴⁶ Ad ultimum plagæ mss et Edit. Col. ad ultima plagæ ⁴⁴⁷ Et ictu earum mss et Edit. Col. et ictus earum ⁴⁴⁸ Et pedibus ejus, mitte ms Vict. et Edit. Col. et pedibus, mittite ⁴⁴⁹ Quam habituri ms et Edit. Col. quam adepturi ⁴⁵⁰ Sumus exemplum ms Vict. et Edit. Col. sumus ad exemplum ⁴⁵¹ Si igitur ms Vict. 13 sic igitur ⁴⁵² Fortitudo valebit neminem, qui mss et Edit. Col. fortitudo valeat; neminem autem, qui

modum, sic et tunc de qua agitur fortitudine erit. Sola namque possessio ejus nobis grata erit et exultatio grandis, licet in actu nequaquam sit necessaria nobis, cunctis, ut dictum est, in suo statu convenienter locatis. Hæc eadem quæstio, si aut de velocitate aut de aliqua partium beatitudinis movetur, hac solutione, si non aptiorem lector invenerit, solvatur. In futuro igitur, ut jam prælibavimus, sic justus ⁴³⁵ fortis erit ut etiam, si velit, terram commovere possit; et e converso injustus imbecillis, ut nec etiam vermes amovere queat ab oculis suis.

CAPUT LIII.

De libertate et servitute.

Quarta pars beatitudinis, libertas dicitur; miseria vero, servitus. Liber est ille qui ⁴³⁶ cogi non potest ad ea quæ nolit, nec prohiberi ab eo quod velit. Sed quis in hac vita valeat esse qui hanc possit libertatem habere? Quis non quotidie patitur quod nolit? Quis valeat assequi omne quod velit? Quia tamen ⁴³⁷ non ad omnia homo quæ non vult cogitur, nec ab omnibus quæ vult prohibetur. nec omnino libertate privatur, nec omnino servituti subijcitur. In futuro autem, aut perfectam homo habebit libertatem, aut omnimodam inibit servitutem ⁴³⁸. Sed, ut jam prædiximus et auctoritate ⁴³⁹ apostolica idipsum confirmavimus, angelis consimiles ⁴⁴⁰ erimus. Quicumque angelis assimilabuntur, eorum quoque libertatem necessario assequentur. Itaque, sicut angelis nihil obsistit, nec aliquid eos impedire potest nec constringere quin pro velle suo cuncta penetrent liberrime, ita non erit aliquod obstaculum quod nos retardet, nulla clausura ⁴⁴¹ quæ nobis ullatenus obstat, non elementum quod nobis ad velle nostrum pervium omnino non exstet ⁴⁴². Amplius, certe dominicum corpus, cui corpora nostra configuranda Paulus testatur (*Phil. iii, 21*), ut jam supra meminimus, clauso sepulcro a mortuis surrexit, ac demum ad discipulos obseratis januis palandus introivit (*Joan. xx, 26*), nobisque in hoc future libertatis grande documentum reliquit. In illa etenim vita, si bonus fuerit, nihil patietur quod nolit, sed agere permittetur quæcunque voluerit. Si vero fuerit malus, ad omnia quæ noluerit cogetur, et ab omnibus quæ voluerit prohibebitur.

CAPUT LIV.

De sanitate et infirmitate.

Quinta pars beatitudinis est sanitas; miseria vero, infirmitas. Ille homo ⁴⁴³ ab ortu suo carere, hanc autem incipit tolerare. Ex quo enim nascitur, prima vox ejus indicat quod patiat. Mox denique

^A incipit esurire, sitire, lacescere ⁴⁴⁴, suis in paupers sordescere. Hinc cæcus vel surdus, mutus vel claudus, cardiacus vel scabiosus, leprosus, vel paralyticus ⁴⁴⁵, aliove morbo efficitur infirmus ⁴⁴⁶. Quia tamen ejus infirmitas leniri quibusdam medicamentis potest, nec summæ ⁴⁴⁷ infirmitati subjacet. Verum in futuro, sic sanus erit quod nullatenus infirmabitur, sed summa sanitate perfruetur. De hac sanitate quid melius dicipoterit quam quod Psalmista canit? *Salus, inquit, justorum a Domino* (*Psal. xxxi, 39*). Quibus autem fuerit a Domino data vera sanitas, quæ subripere valebit infirmitas? Verum de ista sanitate quam in seculo futuro habebimus, quod exemplum afferre queam, ut quæ sit intelligatur, non video. Quia nihil est sanitas, quod ei ⁴⁴⁸ comparare possem, aut ego in me, aut aliquis sub mortali degens carce sensit in se. Ille etenim tunc nobis sani videmur, cum in nobis nihil, quod doleat, sentimus. Fallimur tamen nonnunquam in hoc; nam frequenter in aliqua parte corporis infirmamur, nec tamen hoc ipsum, nisi aut motu corporis, aut tactu aliquo illo pacto experimur. Ac de his qui nec ita infirmantur, sed ex omni parte sibi sani esse videntur quid dicemus, ut utrum sint sani aut non sint probemus? Pone tibi quemlibet sanissimum corpore, et de sanitate illius sciscitare, sanus est suo iudicio. Ille talis paulo durius tangatur aut in aliqua sui corporis parte arctius constringatur, et statim videbis quia clamabit: Sine, lædis me, vexas me. Quid est hoc? Nonne prius se esse sanum dicebat, et nunc modice tactus, ita doleenter succlamat? Istene tibi sanus videtur? Non puto. Nequaquam salus hujusmodi nobis dabitur, quorum salus a Domino futura esse promittitur. Nam absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum, et jam non erit amplius neque luctus, neque clamor, neque ullus dolor, quoniam priora transierunt (*Apoc. xxi, 4*); et non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus aestus (*Isai. xlix, 10*; *Apoc. vii, 16*); dextera enim sua Deus tegit eos, et brachio sancto suo defendet illos (*Sap. v, 17*). Quid itaque eis nocere valebit quibus dextra Dei tegumentum erit? Qualis autem sit illa sanitas, certe scio me nec alicujus sensu vel experimento accepisse. Febrium vero, et diversarum infirmitatum qualitates, si cujusmodi sint quis interrogaret, facile eas a me expositas forsitan intelligeret, tum quia ergo illas in me ⁴⁴⁹, tum quia ab eis accepi qui sciunt, qui eas experimento didicerunt in se. At quod nec sensu percepi, nec ab ullo qui percepit, ut dixi, accepi, non eodem

VARIE LECTIONES.

⁴³⁵ Sic justus ms. Vict. et Edit. Colon. et sic justus ⁴³⁶ Liber est ille, qui ⁴³⁷ Omnimodam inibit Servitutem ms. A. 1. Ommino servituti subijcetur tamen ms. et Edit. Col. Quia tamen ⁴³⁸ Ut prædiximus auctoritate ms. Vict. et Edit. Col. ut jam prædiximus, et auctoritate ⁴³⁹ Angelis enim consimiles ms. Vict. et Edit. Col. omit. enim ⁴⁴⁰ Nulla clausura ms. nulla clausura ⁴⁴¹ non exstet ms. non esset Edit. Col. non exerceat ⁴⁴² Illa autem homo ms. illa homo ⁴⁴³ Lacescere ms. Lacescere ⁴⁴⁴ Paralyticus ms. vel paralyticus ⁴⁴⁵ Afficitur infirmus ms. A. 1. et Vict. 43 et Edit. Col. efficitur infirmus ⁴⁴⁶ Nec summæ ms. A. 1. non summæ ⁴⁴⁷ Nihil sanitatis quod ei ms. Vict. nihil est sanitatis quod ei Edit. Col. nil sanitatis quod est, ei ⁴⁴⁸ Tum quia illas in me ms. Vict. et Edit. Col. tamen quia ego illas in me

modo. Credere tamen et incunctanter, ut mea quidem fert opinio, astruere licet sanitatem vitæ futuræ ita jugem, et immutabilem ac inviolatam fore ut ineffabili quadam dulcedine suavitatis totum hominem repleat, et omne quod alicujus in se vicissitudinis, mutabilitatis ⁴⁶⁹, aut lationis suspicionem prætereundum quæat, procul arceat atque repellat. Sic igitur justus erit sanus. At vero quemlibet injustum tanta ibi infirmitate scias infirmari ut nullo postmodum medicamine queat medicari.

CAPUT LV.

De voluptate et anxietate.

Sexta pars beatitudinis est voluptas; miseriæ vero, anxietas. Illam homines appetunt, hanc vero refugiunt. Verum, cum eam in hac vita quæerunt, non nisi per anxietatem invenire possunt. Cumque ad id pervenerint quod voluptatem putant, non nisi laborando eodem perfrui valent. Quod si etiam ⁴⁷⁰ usi fuerint immoderatus, rursus eis in anxietatem vertitur ⁴⁷¹. Quia tamen in eo qualitercunque delectantur, nec omnimodam anxietatem patiuntur. Post hanc vero vitam, aut in omnimoda voluptate erunt ⁴⁷², aut omnino replebuntur anxietate.

CAPUT LVI.

Similitudo ferri igniti.

Sicut enim ferrum ignitum quacumque sui parte continet ignem, sic in se boni voluptatem, mali vero sentit anxietatem. Hanc vero voluptatem neminem in hac mortalitate viventem esse puto vel fuisse qui eam, ut est ⁴⁷³, senserit vel gustaverit, ut illius sorem vel habitudinem aliis declarare possit.

CAPUT LVII ⁴⁷⁴.*De duabus beatitudinibus totidemque miseriis.*

Dicamus tamen aliquid ad hanc declarandam. Dicamus duas beatitudines et item miseriis esse duas, majorem videlicet atque minorem. Majorem, regnum Dei; minorem vero, in qua Adam fuerat primo positus, paradisi gaudium dicimus. Item majorem miseriis, æternum ignem gehennæ; minorem autem, ærumnas latemur vitæ præsentis, quas, dum vivimus, incessanter patimur. Beatitudinem quippe neutram aliquando experti sumus. Quod si saltem illam parvam beatitudinem quam Adam in paradiso positus habuit experti essemus, forte per hanc illam majorem aliquo modo conjectando videre possemus, sicut nunc in minori miseria nati, nutriti et adulti, multa de majori miseria, quoties volumus, edicere et explanare valeamus. Itaque cum voluptas, de qua agimus, constet esse una portio summæ beatitudinis, quo illam modo explicemus, ut capia-

tur, non video, nisi forte illud agamus ⁴⁷⁵ aliqua contraria similitudine magnæ miseriæ, quam ex minori conjectamus ⁴⁷⁶. Sit igitur ante oculos cordis positus, exempli causa, homo aliquis, qui tam in ipsis oculorum suorum pupillis quam et in singulis membris ferrum ignitum, et candens inflexum habeat, ita ut nec medullæ, nec intestina, nec omnino quidquam in toto ipso sit quod illius cruciatus immunitate careat, vel eam levius quam in oculis aliquatenus sentiat. Quid dicam angustiat? Quis hunc æstimet esse sanæ mentis inter ista? Eodem modo, sed penitus contraria consideratione, in illa futura vita delectatio quædam ineffabilis bonos inebriabit, et inæstimabili dulcedine sui totos eos inenarrabili exundantia satiabit. Quid dixi totos? Oculi, aures, nares, os, manus, pedes, guttur, cor, jecur, pulmo, ossa, medullæ, exta etiam ⁴⁷⁷ ipsa, et cuncta sigillatim singulaque membra eorum, in communi tam mirabili delectationis et dulcedinis sensu replebuntur ut vere totus homo de torrente ⁴⁷⁸ voluptatis Dei potetur et ab ubertate domus ejus inebrietur (*Psalm. xxxv. 9*). Verum e contrario, ut dictum est, credimus de injusto.

CAPUT LVIII.

De longævitate et vitæ brevitate.

Septima pars beatitudinis est longævitas; miseriæ vero, vitæ brevitas. Illa beatitudinem corporis, hæc autem miseriis perficit. Tunc enim primum prædictas beatitudinis partes corpus habere potest, cum eas diu retinere valet. Nam si eas omnes haberet et statim moriendo amitteret, quid eas sibi habuisse prodesset? At longævitate habere perfectam non potest qui aliquando moriturus est. Quantumlibet enim vivat diutius, somnium ⁴⁷⁹ sibi esse videtur quod vixit, cum moritur. Non ergo longævitate homo hic habet, ubi quandoque moriturus est. Qui tamen, quia mori citius posset, nec vitam omnino brevem hic habet; in futuro autem aut longissimam, aut vitam habebit brevissimam. Si enim bene vixerit nunc, tunc vivet quantum et Deus, quia scriptum est ⁴⁸⁰: *Justi autem in perpetuum vivent* (*Sap. v. 16*). Si vero male vixerit, non nisi moriendo vivere tunc poterit. Nihil ergo brevius illa ⁴⁸¹ vita, cui mors fuerit semper juncta. Nunc autem notandum quia septem prædictæ beatitudinis miseriæque partes ad corpus pertinent; cæteræ vero, quæ sequuntur, ad animam.

CAPUT LIX.

De sapientia et insipientia.

Octava itaque pars beatitudinis ad animam pertinentis ⁴⁸² est sapientia; miseriæ vero, insipientia.

VARIE LECTIONES.

⁴⁶⁹ Vicissitudinis, immutabilitatis *ms Vict. et Edit. Col.* vicissitudinis, mutabilitatis ⁴⁷⁰ Quo si etiam: *ms* Quod si etiam ⁴⁷¹ Vertitur *ms A. 1. Vict. 15 et Edit. Col.* convertitur ⁴⁷² Aut in omnimoda voluptate erunt, aut *ms* A. aut voluptate, aut *ms Vict. et Edit. Col.* aut in omnimoda voluptate sunt ⁴⁷³ Qui enim ut est *ms* et *Edit. Col.* qui eam, ut est, ⁴⁷⁴ In *ms S. Germ. A. 1.* integrum hoc Caput omittitur ⁴⁷⁵ Forte agamus *ms Vict. et Edit. Col.* forte illud agamus ⁴⁷⁶ Conjecturamus *ms et Edit. Col.* conjectamus ⁴⁷⁷ Extra etiam *ms* exta etiam ⁴⁷⁸ Homo de torrente *ms Vict. et Edit. Col.* homo de torrente ⁴⁷⁹ Somnium sibi *ms A. 1.* somnia sibi *ms Vict. 15* somni sibi ⁴⁸⁰ Unde scriptum est *ms Vict. 15* quia scriptum est ⁴⁸¹ Nihil brevius illa *ms* et *Edit. Col.* nihil ergo brevius illa ⁴⁸² Ad animam pertinet *ms A. 1.* ad animam pertinentis

Illam habere hacque carere se homo aestimat, si A quid agnoverit quod alius nesciat. Sed quæ est ejus sapientia qui seipsum ignorat? Quis enim perfecte agnoscere valeat ejusmodi res sit anima sua? Quisve novit quale sit corpus ejus interius, vel quale posterius, vel etiam exterius? Quia tamen et se et alia quoquo modo cognoscere potest, non omnino insipiens est. Verum in futuro, aut perfecte sapiens aut omnino erit insipiens. Sapientia igitur, quam omnes in hac vita non inutiliter amant ⁴⁸², tanta in futura vita bonis erit ut eorum quæ scire voluerit nihil sit quod ignorent. Bonus enim perfecta, quæ Deus est, sapientia replebitur, eamque facie ad faciem intuebitur. Quam dum ita perspexerit, creaturæ totius naturam videbit ⁴⁸³, quæ in Deo melius quam in seipsa consistit. Tunc enim justis cuncta scient quæ Deus fecit scienda, tam ra quæ præterita sunt quam ea quæ postmodum sunt futura. Ibi a singulis omnes, ibi ab omnibus singuli cognoscentur. Nec quemquam omnino latebit qua patria, qua gente, qua stirpe quis editus fuerit, vel quid etiam in vita sua fecerit.

CAPUT LX ⁴⁸⁴.

Quod peccata singulorum singulis pateant.

Hic fortassis aliquis ait: Quid est hoc? Peccata quæ feci, scient omnes? Ad hoc ea confessus sum ut deleberentur et obliviscerentur, ut nulli amplius panderentur. Bene. Sed cum tu in illa gloria, ab omni criminum sorde purgatus, vultui Dei præsens astiteris, ingratusne ei poteris esse pro tanta misericordia quam tibi fecit, remissis illis et illis delictis? Non, inquit. Et unde, inquam, gratias ages ⁴⁸⁵, si nihil eorum unde jure gratias illas debeas in tua memoria habeas? Ut igitur in laudibus illius æternaliter jucunderis, semper de quanta miseria sis erutus, ut puto, coram habebis. Cum ergo singulorum conscientie singulis pateant, fateri audeo ea quoque ⁴⁸⁷ peccata cunctis electorum patere pro quorum curatione tu Deo gratus existes assidue, non ad tuam confusionem, sed ad magnam Dei misericordiam, ejusque glorificationem tuamque congratulationem. Non enim tunc pro peccatis tuis te major angustia cordis premet scelerumve tuorum magis ⁴⁸⁸ pudebit quam aliquem, olim magnis vulneribus cruciatum jamque ex omni parte sanatum, aboliti languoris molestia premit. Vel nunquid eorum quæ in cunis positus infans egerat nunc grandævum pudet? Tunc quippe, cum integra sanitas, perfecta mundi-

tia, plena remissio, secunda omnium offensionum impunitas tibi certo arriserit ⁴⁸⁹, recognitio vel recordatio peccatorum tuorum in nullo tibi magis horreriesset vel confusio valebit quam est modo beato Petro apostolorum principi, qui Christum negavit, abnegatio sua ⁴⁹⁰, beatæ Mariæ Magdalene peccata sua, et multis aliis multa, quæ sequuntur, jam donata crimina sua. Verum super hoc agnitis delictis tuis, velut ⁴⁹¹ in enormi ac fœda infirmitate tua ⁴⁹², pietas, virtus, sapientia medici qui te sanavit, sublimis a cunctis admirabitur, laudabitur, magnificabitur. Laus autem et magnificentia gloriæ Dei, tua, si bene advertis, gloria est. Sed dices: Et quidem consentio laudem Dei gloriam esse meam; verum, cum hinc inde tot et tanti, ad mei comparationem, innocentes prodeant, qui, consideratis vite meæ obscenitatibus, me omnino, sicut æquum erit, horrore habendum judicent, quid dicam? Justitia nempe suum, et suum injustitia præmium exigit. In his, frater, nolo timeas; aliter enim erit quam existimas. Illum siquidem ⁴⁹³ quem tu tibi comparatum judicas innocentem, penitus non ibi reperies de te quemadmodum putas sentientem. Namque videns ⁴⁹⁴ ille, de quo agis, plane intelligit te nequaquam ⁴⁹⁵ se, sed Deum, quando peccasti, offendisse. Cum ergo viderit Deum tibi debita funditus dimisisse, nec in cor ascendet ut te inde aliquatenus judicet. In hoc enim ipso Deum offendere se cognosceret, si te, Deo per omnia reconciliatum, pro his quæ olim feceras ullatenus contemnendum cogitaret. Magis autem gratus, ineffabilem Dei clementiam admirabitur, non solum in te ⁴⁹⁶, sed etiam in se. In te, quia te de tam profundo iniquitatis eripuit; in se, quia sola gratia ejus, ne in idem profundum rueret, tenuit se. Laudando igitur, magnificabit in te, post gratiam Dei, vim atque constantiam, quibus enitens voraginem tanti mali viriliter evasisti, juxta quam, quod et ⁴⁹⁷ ipse considerabit, nisi a Deo adjutus fuisset, non ita forsitan iter justitiæ tenuisset. Vides igitur quam nihil habet inproperii vulgata cognitio peccati tui, imo quam multum laudis et gratiarum cognita remissio sui generabit.

CAPUT LXI ⁴⁹⁸.

Altercatio inter hominem justum et angelum.

D Ipsi etiam angeli, si te societate sui propter peccata tua indignum vellent judicare, haberes qualiter contra eos jure te posses defensare. Quoniam, inquit, modo? Audi. Propone angelum aliquem quasi

VARIE LECTIONES.

⁴⁸² Vita non inutiliter amant *ms Viet.* 15 vita amant *Edit. Col.* vita non utiliter amat ⁴⁸³ Natura videbit *ms A. 1 Viet et Edit. Col.* naturam videbit ⁴⁸⁴ *Ms A. 1 integrum hoc caput omittit* ⁴⁸⁵ Gratias agens *ms et Edit. Col.* gratias ages ⁴⁸⁶ Audeo eo quoque *ms et Edit. Col.* audeo ea quoque ⁴⁸⁷ Scelerumque magis *ms et Edit. Col.* scelerumve tuorum magis ⁴⁸⁸ Tibi recto arris. *ms et Edit. Col.* tibi certo arriserit ⁴⁸⁹ Abnegatio sua *ms Viet.* 15 abjuratio sua ⁴⁹⁰ Delictis tuis velut *ms Viet. et Edit. Col.* delictis velut ⁴⁹¹ Infirmitate tua *ms Viet. et Edit. Col.* infirmitate sua ⁴⁹² Illud quidem *ms et Edit. Col.* illum siquidem ⁴⁹³ Namque videns *ms Viet. et Edit. Col.* namque videns ⁴⁹⁴ Plane intelligit te, neque *ms Viet et Edit. Col.* Plane nequaquam intelligit te, nequaquam ⁴⁹⁵ Nec solum in te *ms Viet. et Edit. Col.* non solum in te ⁴⁹⁶ Juxta quam, et *ms Viet. et Edit. Col.* juxta quam, quod et ⁴⁹⁷ *Ms A. 1. Non habet nisi ultima verba hujus capituli*

improperantem: Tu homo de pulvere fa-
pulvis aliquando futurus, contra Deum te
contra præceptum ejus; et in cœnum omnis
et immunditiæ tumidus dejecisti et nunc no-
lis esse queris, quos nunquam in aliquo vo-
cei ⁸⁰⁰ contrahisse cernis? Ad hæc ita respon-
di ego, ut tu dicis ⁸⁰⁰, de pulvere factus sum,
non est mirum si vento tentationis impulsus in
im ego criminum lapsus. Verum agnita et
misericordia Christi, spretis omnibus quæ
ille scire potui, in cunctis quæ illum velle
memetipsum exercui. Unde tribulationes et
in fame et siti, vigiliis, verberibus, con-
taliisque modis innumeris ad honorem ejus
non renui et, quæque mundana pro viribus
mihi pendens ⁸⁰¹, ipsius tantummodo solius
et singula reconciliari studui. Vos autem
um unquam sui causa sustinistis? Semper
a, semper jucunditas est comitata, semper
et dextera Dei atque defendit ab impugna-
tis peccati, ita ut nulla vobis subriperet ma-
litaque si a voluntate ipsius non recessistis,
donum est, a quo jugiter tenti estis. Sed
ratiocinatio illos tantummodo respicit qui
sue ⁸⁰² vim fecerunt et regnum cœlorum
rapuerunt ⁸⁰³ (Matth. xi, 12), alii, qui in
sed alio modo intraturi, alia ratione puri-
celorum sibi sunt vindicaturi. Sed queris:
itan ista. Dicent ergo illis: Quid in regno
a querimus æqualiter beari ⁸⁰⁴, dono et C
su Christi Domini nostri ascribimus, qui
gnatus est homo fieri, pati, mori, ut nos,
felicto in sanguine suo justificatos, ipsius
sortes efficeret. Vos igitur considerate an
hristi, qui pro nobis est effusus, queat no-
sse perfecta causa salutis? Quid ad hæc
i libenter, eo quod boni sunt, rationi ac-
⁸⁰⁵ volunt, dicerent nisi quæ dicta sunt ra-
⁸⁰⁷ et hujusmodi homines jure suam æqua-
ebere sortiri? Cum itaque angeli atque
nos magis tu judicaveras ⁸⁰⁸ innocentes,
ntiant, cum in cunctis pro veritate ratio-
em deferant, perpende, si vales, quam
apientia ista qua tu, sicut ab omnibus,
a te cognoscentur in vita illa. Si autem D
us, verum etiam omnino ⁸⁰⁹ sapientia
tantis urgeberis doloribus ut non

A solum insipiens, verum omnino fias et amens.
CAPUT LXII.

De amicitia et inimicitia.

Nona pars beatitudinis est amicitia; miseriæ vero,
inimicitia. Perfecta autem amicitia est, quæ in ini-
micitiam converti non potest. Sed quis hic habet ⁸¹⁰
amicitiam tantam, etiam filius erga patrem? Quia
tamen nullus habet hic, inimicitiam tantam, quæ
converti non possit in amicitiam ⁸¹¹, nec omnino
habet hic inimicitiam summam, in futuro ⁸¹² autem
aut amicitiam perfectam aut inimicitiam quisque
⁸¹³, inveniet summam; bonum etenim quemque sic
Deus omnesque alii diligunt boni ut eum habere odio
ultra non possint. Quantum namque quisque se-
ipsum, tantum et tam diu diligit alterum. Nec enim
video quomodo aliter esse possit, præsertim cum
omnes unum corpus Christi sint, et Christus, qui
est ipsa pax, sit omnium caput. Nec minori sese af-
fectu complectantur quam membra unius corporis
sibi invicem copulantur. Quantum putas ⁸¹⁴ abundans
eris in dilectione, quando hoc tibi fuerit in posses-
sione? Attamen ista transi, et contemplare ipsum
per quem hæc bona tibi pervenire et percipies quia
ille plusquam ut teipsum et quam omnes alii se in-
comparabiliter amet te, et tu super teipsum et su-
per omnes alias ineffabili quadam suavitate illum
amabis. Malum autem quemque sic Deus omnesque
boni habebunt odio ut nec filius quidem pietatem
habeat de patre in pœnis conspecto.

CAPUT LXIII.

De concordia et discordia.

Decima pars beatitudinis est concordia; miseriæ
vero, discordia. Concordiam homo ⁸¹⁵ tam raram hic
habet ut nec sibi ipsi semper concordet. Sic enim
corpus et anima dissident sibi ut quod unum appe-
tit alterum nolit. Verum quia non semper hoc ⁸¹⁶,
faciunt, sed aliquando idem volunt, non in discordia
summa persistunt. In alia vero vita, vel in concor-
dia vel in summa persistent discordia. Corpus et-
enim et anima ejusque sancti, imo concordie tante
erunt omnes justis quantæ in presenti sunt oculi no-
stri. Sicut enim oculus unus verti non potest quo
non vertatur et alius, sed in eandem partem semper
volvuntur, sic etiam corpus et anima, vel societas
illa iustorum, nihil poterunt velle diversum ⁸¹⁷, sed
eamdem semper voluntatem habebunt. Corpus enim
unum erimus. Ecclesia una erimus, sponsa Christi

VARIÆ LECTIONES.

ra voluntatem Dei *mss et Edit. Col.* voluntati Dei ⁸⁰⁰ Ut dicis *ms Vict. et Edit. Col.* ut
⁸⁰¹ Nihil pendens *ms Vict. et Edit. Col.* nihili pendens ⁸⁰² Non recessistis, illius *ms Vict.*
Col. non cecidistis, ipsius ⁸⁰³ Qui salvationi sue *mss et Ed. Col.* qui perditioni sue
unt: ideo alii *mss et Edit. Col.* rapuerunt. Alii ⁸⁰⁴ Æqualitate beati *mss et Edit. Col.*
beati ⁸⁰⁵ Rationi veri acquiescere *mss et Edit. Col.* rationi acquiescere ⁸⁰⁷ Ratione
ict. et Edit. Col. ratione niti ⁸⁰⁸ Magis judicaveras te *L.* magis te judicaveras ⁸⁰⁹ Verum etiam
Vict. et Edit. Col. verum omnino ⁸¹⁰ Sed quis habet *mss* Sed quis hic habet ⁸¹¹ Amicitiam
e converti non possit in inimicitiam *mss et Edit. Col.* inimicitiam tantam quæ converti non possit
m ⁸¹² Nec ullus omnino habet hic inimicitiam summam, aut amicitiam. In futuro *mss et Edit.*
unino habet hic inimicitiam summam. In futuro ⁸¹³ Autem perfectam, aut inimicitiam quisque
t. Col. autem aut amicitiam magnam vel perfectam, aut inimicitiam quisque ⁸¹⁴ Quantum
ict. et Edit. Colon. omittunt, quantum ⁸¹⁵ Concordiam homo *ms A. 1* Concordiam vero homo
semper hæc *ms A. 1* non semper hoc ⁸¹⁷ Velle diversum *mss et Edit. Col.* velle diversum

erimus, quicumque ibi erimus. Ipsa Dei voluntas non a tua diversa, sed sicut tu quod ille ita et ille vult: cunctis quod tu. Caput namque a suo corpore quomodo discreparet?

CAPUT LXIV.

Quod omnes iusti idem velint.

Hic forsitan dices: Eia! si Deus et omnis ille beatorum cœtus volent quod ego tunc et augmentum mei houl mecum volent, quod ego ibi non velle non potero. Ero itaque, pro velle meo, de maioribus in cœlo. Huic tuæ imbecillitati respondeo. Quia si etiam beato Pet o in gloria par esse volueris, eris. In gloria dico quia, ut Petrus sis in persona velle non poteris. Namque si hoc velles, teipsum nihil esse velles, quod velle nequibis. Sed nec in gloria illi æquare, si meritis ejus impar fueris, velle poteris, quia pulcherrimam illius corporis compositionem, quam in hoc conspiceres violari, plus omni commodo amabis. Nec etiam in humano corpore vel pes loco aut officio manus vel manus pedis fungi exoptat; aut os vel nasus, ubi oculi sunt; aut oculi ubi os; aut nasus, relictis sedibus suis, cupiunt transferri; aut si transferrentur, convenienter et sine injuria non id paterentur. Eodem modo, in illa admirabili et glorificata dispositione, et æque disposita glorificatione beatæ civitatis Dei ita quisque quod adeptus fuerit amabit ut statum suum potiori gradu immutari non velit. Quare? Quia cuique satis erit sua felicitas et beatitudo, sibi pro meritis suis misericorditer imperitia. Amplius, si hi, qui jam tunc in ipsius corporis unitate locati fuerint, majora quam sint adepti desiderarent, eo ipso miseri essent, quod nondum haberent²¹⁸ quod vellent. In quo enim alieni, quod cupit deest, in eo miser sit necesse est. Sed absit ab illo regno omnis miseria. Aderit itaque omnibus omnis sufficientia, quam perficiet in singulis unanimis et plena concordia. Mali vero in discordia tanta persistent ut eorum corpus et anima semper dissideant. Nam et corpus animam odio habebit, eo quod male unquam cogitaverit, et anima corpus eo quod male cogitata opere compleverit, pro quibus omnibus torquebuntur in²¹⁹ pœnis.

CAPUT LXV.

De honore et dedecore.

Undecima pars beatitudinis, honor dicitur; miserie vero, dedecus. Honorari homo ab omnibus appetit²²⁰, aut eorum verbis, aut factis. Verbis quidem, ut eum collaudent; factis autem, ut sibi eum præponant. Sed, cum honorem hujusmodi appetit, tale est ac si unus vernis²²¹ quærat ab aliis laudari eisque in regimine præponi. Hunc tamen honorem, licet nullus sit pene, nemo potest hic ad ple-

num habere. Nullus enim vel imperator laudatur a cunctis, vel omnibus aliis præponitur. Quia tamen nec ullus a cunctis hic blasphematur, vel aliis omnibus subalternitur, nec omnino inhonoratur. In futuro autem, aut honorabitur, aut econtra omnino inhonorabitur²²². Qui honor cujusmodi sit, brevi sub exemplo consideremus.

CAPUT LXVI.

De paupere in regnum adoptato²²³.

Ecce sit ante oculos nostros positus aliquis pauper, omni solatio destitutus, ulcerum et aliarum infirmitatum sordiditate corruptus, et omni quo vel a frigoris asperitate defendatur tegmine nudus. Hunc igitur talem, tali modo jacentem et in nullo semet juvare valentem, si rex aliquis potentissimus transiens illum videret²²⁴, et miseratus ejus ulceribus mederi juberet, curatumque suis regalibus ornamentis indutum sibi præsentari præciperet, et adductum in filium adoptaret, ac deinde præciperet ut in regno suo filius suus a cunctis haberetur, atque in nullo quod imperaret a quoquam contradiceretur, hæredem suum filique sui proprii hæredem constitueret et eum suo nomine vocari vellet, nonne diceret hunc magnifice et inopinate honoratum? Et certe Deus nobis hæc omnia faciet. Nati enim de putredine carnis replemur multis miseriis (Job xiv), in quibus miseriis constitutos, et omni solatio destitutos, omniumque infirmitatum passionibus obnoxios, ac peccatorum et corruptibilitatis ulceribus plenos sola misericordia ductus accipiet et curabit nos, et sanitati restitutos ornamentis perfectæ justitiæ et incorruptibilitatis ornabit adductosque in filios suos sibi adoptabit, regni sui consortes efficiet et hæredes, Filioque suo unigenito, sibi per omnia æquali et coomnipotenti, concorporales statuet et hæredes, omnique creaturæ jubeat ut in omni quod volumus nobis obediat, vocatosque nos nomine suo deos faciet. Ipse enim dicit: *Ego dixi Dii estis, et filii Excelsi omnes* (Psal. lxxxix, 6). Sed ipse Deus deificatus est, tu vero deus deificatus. At fortasse ais: Hæc ratio tua in illis quidem magnis apostolis, seu martyribus, potest existere rata, in me autem (qui utinam inter illos vel minimus esse merear!) non intelligo quonam pacto constare queat. Ad hoc intende, quæso, et intellige quia nullum iustorum ab ista deitate exceptit Deus, ubi ait: *Dii estis, et filii Excelsi omnes*.

CAPUT LXVII.

Similitudo inter Deum et ignem²²⁵.

Verum ut dicta melius eluceant, considera sub exemplo naturam ignis et naturam rerum ignitarum, si forte ibi aliquatenus queas imaginari qualiter illi

VARIE LECTIONES.

²¹⁸ Quod nondum haberent ms Vict. et Edit. Col. quo nondum haberent ²¹⁹ Torquentur in ms torquebuntur in ²²⁰ Ab omnibus appetit ms A. 1 ab hominibus appetit ²²¹ Unus vernis ms A. 1 et Edit. Col. mus unus ²²² Inhonorabitur ms Vict. et Edit. Colon. Exhonorabitur ²²³ De paupere in Regnum adoptato ms Vict. et Edit. Col. De paupere in regem adoptato ²²⁴ Illius videret ms Vict. et Edit. Colon. omitt. illum ²²⁵ Similitudo inter Deum et ignem ms Vict. et Edit. Col. similitudo inter ignem et Deitatem

majestati ²²⁶, pro modulo tuo, possis participare. Efficari. Ecce ignis unus est, et in sua calidus. In hunc ignem pone lignum, plumbum in simul. Itaque cum lignum fuerit in carbonem et plumbum liquefactum, ita ut in his nihil nisi ignis appareat et plumbo nihil addi queat, necdum tamen poterunt ferro in coequari, quod nondum forsitan penitus sit igni. Licet igitur aliud alio magis in calore sit, singulorum tamen servata natura sua, locutionis modo, quia quod ignitum, est per ar ignis. Sic erit in illa beata supernorum societate, de qua loquimur ²²⁷. Nam quemadmodum hi qui summæ deitati sunt propinquiore, et aliis præstantiores, dii dicentur ita et qui illis inferiores, (quoniam una et eadem, qua et ipsi, deidati pro sua capacitate participant) simili deos dicendos necesse est. Talis honor, ut vivimus, justis pro modo meritorum exhibebis; quis vero malus e contra ²²⁸ sic exhonoretur, in omni fetore dejectus, vermium etiam subicietur.

CAPUT LXVIII.

De potentia et impotentia.

Decima pars beatitudinis est potentia; miserie impotentia. Veram ille potentiam obtinet qui que voluerit facere potest. Quod quia nullus potest facere, nec veram hic potentiam potest ²²⁹.

Quia tamen quandoque quod vult facere potest omnino impotentia subiacet. Verum in aut vere præpotens, aut omnino semperque is erit. Bonus autem quicquid ²³⁰ voluerit poterit, quoniam ipsum Omnipotentem in omni voluntati concordantem habebit. Malus nihil quod velit agere quibit. Quando ergo toto honore et cum cæteris prætaxatis hanc fueris omnipotentiam, non video qua ratione cupere ampliorem. Igitur, dum possessione beatitudinum quas digessimus felix fueris, sufficiens tibi videberis? Et maxime, inquis. Si in omnibus istis vel una die, sicut a sunt, securus viveres, gauderes sine dubio, in mense, vel uno anno letificaveris, si toto e vitæ tuæ, quid faceres? Nec dici quidem ut autumo, letitiæ modus. Darem pretium ut libens quicquid haberem, et memetipsum, si sic, et non aliter, ea adipisci valerem.

A Si vero adhuc omnino securus existeres quod ea, dum viveres, nullo eventu amitteres, omitto dicere utrum cogitare ²³¹ possis an non quid exultationis tibi deesse.

CAPUT LXIX.

De securitate et timore.

Tertiam decimam beatitudinis partem, accipe securitatem; miserie vero, timorem. Hæc alias siquidem omnes beatitudinis partes confirmat, nec haberi possunt perfecte sine illa. Tunc enim perfecte homo eas habet, cum nusquam amittere timet. Verum ²³² in hac vita nihil quis potest habere, unde securus valeat esse. Sub eodem enim momento pauper ex divite, mortuus ex vivo potest existere. Ergo nec alias beatitudinis partes, nec securitatem perfectam hic habet. Quia tamen non semper quod patitur timet ²³³, sed quandoque effugere potest, nec summum timorem hic habet. In futuro autem, aut securitatem perfectam, aut econtra summum habet timorem. Bonus autem quicquid voluerit habebit, et nihil ex eo se amissurum timebit.

CAPUT LXX.

Quod nullus amittat bona semel adepta.

Dico enim quod si ea perditurus est, aut ipso volet ea perdere sua sponte, aut Deus volet ei ea illi auferre, aut aliquis alius Deo fortior superveniens, ea tollet ab illo. Deo et ipso non volente. Sed certe nec ipse, abjecto tanto bono, in miseria quas se evasisse gratus exultabit recidere volet, nec Deus, qui illud tam larga et clementi bonitate donavit, id ei aliquando ²³⁴ auferre volet, nec ullus etiam fortior Deo superveniet, qui, Deo justum protegente, hoc illi invito aliquatenus tollet. Malus vero et semper tormenta quæ patietur pavebit, et nunquam ex eis evadere poterit.

CAPUT LXXI.

De gaudio et tristitia.

Quarta decima beatitudinis ²³⁵ pars, gaudium; miserie vero tristitia est. Gaudium perfectum solus ille potest habere qui prædictas omnes beatitudinis partes potest obtinere. Quarum quia ullam nemo hic habere potest, patet quia nec gaudium summum hic retinere valet ²³⁷. Sic et ille solus vero tristitiam patitur summam ²³⁸ quem prædictæ omnes miserie partes omnino coarctant. Verum quia nullus ex toto hic eas patitur, liquet quia nec in summa tristitia hic habeatur ²³⁹. In sæculo autem futuro aut letitia

VARIE LECTIONES.

summæ majestati *ms Vict. et Edit. Col.* summæ Deitati ²²⁷ De qua loquitur *mss et Edit. Col.* de qua ²²⁶ Malus sit, econtra *ms Vict. et Edit. Col.* malus, econtra ²²⁹ Voluerit, facere potest. *ms A.* potest ²³⁰ Bonus vero quicquid *ms A.* Bonus enim quicquid ²³¹ Quid faceres? Nec dici potest, ut autumo, letitiæ modus. Darem precium *ms Vict. et Edit. Col.* quid faceres? dares n? ²³² Utrum cogitare *ms Vict. et Edit. Col.* utrum et cogitare ²³³ Possunt firmiter atque perine illa. Verum *ms Vict. et Edit. Col.* Possunt perfecte sine illa. Verum *mss Bec. et A. 1.* Possunt e, sine illa. Tunc enim perfecte homo eas habet, cum nusquam amittere timet. Verum ²³⁴ Non patitur, quod timet: *mss* non semper quod patitur timet ²³⁵ Id ea aliquando *ms Vict. et Edit.* ei aliquando ²³⁶ Quarta decima beatitudinis *ms Vict. et Edit. Col.* Quarta decima igitur beatitudinis ²³⁷ Retinere valet *ms A. 1.* habere valet ²³⁸ Solus vero tristitiam patitur summam *ms A. 1.* solus patitur tristitiam summam ²³⁹ Nec etiam summa tristitia hic habeatur *mss A. 1. et Vict. 13 et Edit.* in summa tristitia hic habeatur

aut tristitia quisque replebitur summa. Bonus enim quisque omnino tunc poterit ²¹⁰ gaudere, quia praedictas omnes beatitudinis partes obtinebit perfecte. Quid ergo beatius isto, qui tanto replebitur gaudio ²¹¹. Adhuc tamen ad cumulum beatitudinis suae aliud habebit, unde magis possit gaudere; quia enim quisque, sicut se, alterum amabit, patet quia sic de illius felicitate, ut de sua, gaudebit. Quot igitur et quanta gaudia quisque obtinebit qui de tot et tantis beatitudinibus sanctorum jubilabit? Quod si tantum de aliis, quos ut se diligit, gaudebit, quantum de Deo, quem supra se diligit, exultabit? Gaudium enim erit ei intus et extra gaudium sursum atque deorsum, gaudium circum circa ubique gaudium plenum. Malus vero e contra tristitia replebitur summa, quia omnes miseriae partes, quibus nihilominus se circumseptum sentiet, inevitabiliter ²¹² sine fine patietur et indesinenter.

CAPUT LXXII.

De cupiditate mundani honoris.

Sic agunt ²¹³ illi qui mundi huius honores appetunt, quomodo pueri qui sequuntur papiliones. Papiliones enim cum volant, tramitem rectum nunquam tenent, sed huc illucque se agitant, cumque alicubi residere videntur ²¹⁴, nec ibi diu morantur. Hos autem cum pueri capere volunt, cito post eos currere satagunt, et quia non ad suos pedes, sed ad papiliones intendunt, aliquando in foveam cadunt, sequae immaniter laedunt. Plerumque vero, cum eos vident alicubi insedis ²¹⁵, incedunt suaviter et caute, ut eos valeant comprehendere. Quod dum faciunt, manibus quoque plaudunt, et ad invicem levi voce dicunt: Ecce jam eos habebimus, ecce eos jam habebimus. Sed ²¹⁶ cum proprius accedentes eos apprehendere tentant, papiliones avolant. Si quando vero eos apprehenderint, exsultant de nihilo, quasi magnum quid fuerint adepti. Similiter autem faciunt qui mundi huius honores appetunt. Honores enim huius mundi nunquam certam tenent viam, sed incertis diverticulis de uno ad alium transvolant. Cumque sub alicujus substiterint potestate, non ibi diu possunt remanere. Hos ergo dum stulti homines assequi cupiunt, festinant post eos quibuscunque modis possunt. Et quia non considerant quo eos modo assequantur, sed ut quoquo modo ²¹⁷ adipiscantur, saepius in gravia crimina decidunt, quibus suas animas vehementer laedunt. Aliquando vero, cum viderint eos alicubi quasi paratos sibi esse accedunt

illuc latenter et multum callide, ut quasi nullo sciente valeant eos obtinere; et quo dum appropriant, vehementer gaudent et exsultant. Sed cum proprius accesserint eosque se posse jam apprehendere putaverint, honores de manibus eorum se excutiant, et aliqua de causa ad illos aliquos se transferunt. Quos si quandoque adepti fuerint, gratulantur, quasi aliquem verum honorem fuerint assecuti, cum ad veri honoris culmen pervenire non possint, si non hos, pro suorum ²¹⁸ satisfactione commissorum, reliquerint.

CAPUT LXXIII.

Similitudo inter Deum et aliquem dominum.

Ita inter ²¹⁹ Deum et homines agitur quomodo inter dominum aliquem et servos illius, qui vulgo naturales vocantur. Si enim dominus naturali servo aliquid jusserit et servus domino libenter obedierit, agit servus quod debet et quod domino ²²⁰ placet. Si autem domini sui praeceptis resisterit, gratiam ipsius statim amittit. Quam si voluerit recuperare, ac deinceps domino suo fideliter servire, sicut prius debuerat naturaliter fecisse, si ei dominus tunc jusserit, jurat quod ejus obediet praeceptis, eique fidelius ²²¹ serviet quamdiu vixerit. Quo facto, dominus ei condonat quod deliquit, et si ita domino ²²² placuerit, aliquid proprietatis, unde vivat, habere concedit. Verum, aliquanto temporis transacto, servus paulatim incipit quae juraverat oblivisci, et ab amore domini iam tepescit. Et quia ea quae dominus jubet sibi dura videntur, prius quaedam, postmodum plura transgreditur, donec in omnibus pene perjurus habeatur. Sicque rursus domini sui gratiam perdit quam prius recuperaverat sponsione correctionis. Quid ergo amplius ²²³ faciet? Quid aliud promittere potest? Naturale jus corrumpit, iurjurandum violavit. Est tamen aliud quod adhuc faciendum invenit servus. Licentia enim domini sui aliquid retinuerat in proprietate ²²⁴, unde se potest, ut antea, reconciliare. Postquam ergo se errasse cognoscit ²²⁵, ad dominum suum redit, cum exorans ²²⁶ huiusmodi verbis: Domine, inquit, confiteor meam iniquitatem, quia quod tibi naturaliter debueram, quodque postmodum iurjurando promiseram, totum ad meam transgressus sum miseriam. Sed adhuc semel indulge mihi, si ²²⁷ placet, quidquid deliqui, et ego tibi reddam quidquid proprietatis per tuam licentiam hactenus retinui ²²⁸. Me autem ipsum ita in tuo servitio astringam quod meam ex toto voluntatem dimittam, tuam vero, in

VARIAE LECTIONES.

²¹⁰ Omnino tunc poterit *ms A. 1* perfecte poterit ²¹¹ Quo tunc replebitur justus gaudio? *ms* qui tanto replebitur gaudio ²¹² Mentaliter *ms* et *Edit. Col.* inevitabiliter ²¹³ Sic agunt *ms A. 1* sic enim agunt ²¹⁴ Residere videantur *ms A. 1* resederunt *L.* residere videntur ²¹⁵ Alicubi insedis *ms* *A. 1* *Vict. et Edit. Col.* alicubi resedis ²¹⁶ Ecce jam eos habebimus. Sed ²¹⁷ Sed ut quoquo modo *ms A. 1* sed ut quomodo ²¹⁸ Cum suorum *ms A. 1* pro suorum ²¹⁹ Ita inter *ms A. 1* sic enim inter ²²⁰ Et quod domino *ms A. 1* et domino ²²¹ Eique fidelius *ms A. 1* *Vict. 13 et Edit. Col.* eique fideliter ²²² Et si ita domino *ms A. 1* et si ita sibi ²²³ Quid ergo amplius *ms A. 1* Quid amplius ²²⁴ Detinuerat proprietatis *ms* retinuerat in proprietate *Edit. Col.* retinuerat de proprietate *ms Vict. 13* retinuerat in proprietatem ²²⁵ Se errasse cognoscit *ms Victor. 13* se peccasse cognoscit ²²⁶ Eum orans *ms A. 1* *Vict. 13 et Edit. Colon.* cum exorans ²²⁷ Adhuc indulge, si *ms et Edit. Colon.* adhuc semel indulge mihi, si ²²⁸ Hactenus detinui *ms A. 1* *Vict. 13 et Edit. Col.* hactenus retinui

quantum potero, faciam. Et, ut eam semper valeam implere, ponam me in illorum subiectione qui me illam sciant et velint docere⁸⁶⁹, et admonendo, corripiendo, castigando faciant custodire. De quibus omnibus faciam tibi iuramentum, si mihi induleris quidquid hactenus deliqui. Tunc dominus: Et ego adhuc, inquit, indulgeo tibi omnia quæ petis, si tu omnia feceris quæ promittis. Sed hoc scias quia nisi hanc conventionem custodieris, vel si eam casu in aliquo⁸⁶⁹ violaveris, nisi ad eandem pœnitendo⁸⁶¹ redieris, per aliam conventionem me placare non poteris. Eodem itaque modo inter Deum et homines agitur. Deus enim primo homini quiddam præcepit, cui si ille obedisset, ei profecto placuisset⁸⁶². Sed quia illius præceptum præterit, gratiam ejus statim perdidit. Hanc ergo si voluerit homo recuperare, sicut Deus jubet, jurat in baptismo quod audivimus illum servum jurasse. Sed quia et hoc ipsum sæpius transgreditur⁸⁶³ relictis omnibus cum propria voluntate, monachus⁸⁶⁴ efficitur. Aut ergo monachus salvabitur, aut aliter damnabitur⁸⁶⁵.

CAPUT LXXIV.

Similitudo inter diabolum et improbum placitatorem.

Verum sciendum est quia⁸⁶⁶ sic placitat diabolus contra hominem quomodo improbus placitator contra alium aliquem. Improbus enim placitator licet non habeat rectum⁸⁶⁷, tamen propter improbitatem suam veniens ad placitum, hoc quod est injustum, justum, et quod est justum vult ostendere injustum. Sed cum eum aliquis jurisperitus audit, et quia non rectam habeat causam agnoscit, judicat esse injustum quod ille dicebat justum, et esse justum quod ille asserebat injustum. Sicque ille convictus a placito discedit dolens, quod aliquid facere non poterit⁸⁶⁸. Sed aliquanto tempore transacto, postquam hoc judicium putat oblivioni esse traditum, suam rursus incipit causam, dicens sibi fieri injuriam. Quod si aliquis sibi dixerit hoc jam esse definitum, dicit non recte esse judicatum⁸⁶⁹. Sed ille qui semel jam vicit, non attendat ad ea quæ dicit, sed tantum dicat: *Quod semel est bene definitum, non est iterum*⁸⁷⁰ incipien-

dum. Sic enim sine labore semper ab inimico suo se poterit liberare. Similiter autem diabolus⁸⁷¹ placitat contra hominem: locus autem placiti hujus est cor hominis ipsius⁸⁷². Ad hunc itaque locum diabolus venit ad placitum. Et licet sciat quod rectum non habeat, tamen ibi asserit verum esse quod falsum est, et falsum quod verum est⁸⁷³. Ibi namque dicit cogitationem, quam immittit, veram esse, scilicet quod⁸⁷⁴ homo debeat mundum diligere, divitias et honores appetere, desideria carnis adimplere, hæc et his similia facere: quod quidem falsum est. Ex alia vero parte dicit esse falsum quod homo debeat mundum relinquere, divitias et honores contemnere, desideria carnis abscindere, eleemosynis peccata sua redimere⁸⁷⁵, monachatum demum accipere⁸⁷⁶, hæc et alia multa facere: quod totum verum probatur esse. Sed cum aliquis, qui inter rectos et non rectos cogitatus scit discernere, audit diabolum in corde suo hæc dicere, judicat injustum esse cogitatum quem ille esse justum dicebat, et esse justum quem ille injustum esse affirmabat. Et hoc judicio facto, abjicit injustum et sequitur justum, contemnensque sæculum⁸⁷⁷ accedit ad monachatum⁸⁷⁸. Sicque diabolus convictus a cordis placito recedit, contristaturque quia vincere non potuit. Sed postquam sperat diabolus quia homo oblitus fuerit quod antea sic judicaverat⁸⁷⁹, putans eum in aliqua parte posse invenire immunitum⁸⁸⁰, ad eundem locum cordis revertitur, renovatoque placito, quasi non recte definito, conqueritur. Quod si ille pro certo cognoverit quia⁸⁸¹ rectum judicavit in eo quod sæculum relinquendum esse censuit, diabolus statim non esse rectum respondet ut eum tam cito vel ita omnino desereret, adhuc posse sibi ipsi, remanendo in sæculo, indulgere, pauperibus vel suis ad eum respicientibus subvenire⁸⁸². Sed ille qui semel mundum ipsumque diabolum recte superavit non curet ea⁸⁸³ quæ fraudulenter ei dicit, sed firmum teneat⁸⁸⁴ quia quod semel juste et stabilitum non est denuo⁸⁸⁵ destruendum, et quod denique recte definivit relinquendum non est iterum⁸⁸⁶ appeten-

VARIE LECTIONES.

⁸⁶⁹ Sciant et velint docere *ms A. sciant docere* ⁸⁶⁰ In casu aliquo *ms A. 1 Vict. 13 et Edit. Colon.* casu in aliquo ⁸⁶¹ Ad eandem pœnitentiam *ms et Edit. Col.* ad eandem pœnitendo ⁸⁶² Obedisset, profecto fecisset quod facere debuisset et quod Deo placuisset *ms* obedisset, ei profecto placuisset ⁸⁶³ Sæpius transgreditur *ms A. 1 omittit*, sæpius ⁸⁶⁴ Omnibus, cum propria voluntate, Monachus, *ms A. 1 omnibus, Monachus* ⁸⁶⁵ Aliter damnabitur *Edit. Col.* alter damnabitur (*sed male*) ⁸⁶⁶ Verum sciendum est, quia *ms A. 1* Verum ei sciendum, quia ⁸⁶⁷ Non habeat justum *ms et Edit. Colon.* Non habeat rectum ⁸⁶⁸ Quod aliquid facere non poterit *ms A. 1* quod aliud facere non potuit ⁸⁶⁹ Recte esse judicatum *ms A. 1* recte esse dijudicatum ⁸⁷⁰ Non attendit ad ... tantum dicit: non esse iterum *ms A. 1 Vict. 13 et Edit. Col.* non attendat ad ... tantum dicat .. non est iterum ⁸⁷¹ Labore ab inimico suo se poterit liberare. Semper autem diabolus *ms et Edit. Col.* labore semper ab inimico suo se poterit liberare. Similiter diabolus ⁸⁷² Hominis alicujus *ms A. 1* hominis ipsius ⁸⁷³ Et econtra *ms A. 1* et falsum quod verum est ⁸⁷⁴ Cogitationem, quam immittit, veram esse, scilicet, quod *ms A. 1* cogitationem, quam immittit, verum esse quod ⁸⁷⁵ Eleemosynis peccata sua redimere *ms A. 1 omittit* ⁸⁷⁶ Monachatum demum accipere *ms A. 1* ad Monachatum accedere ⁸⁷⁷ Contemnensque mundum *ms A. 1. Vict. 13 et Edit. Col.* contemnensque sæculum ⁸⁷⁸ Accipit Monachatum *ms A. 1* accedit ad Monachatum ⁸⁷⁹ Sic judicaverat *ms A. 1* sic judicaverit ⁸⁸⁰ Putans eum in aliqua parte posse invenire immunitum *ms A. 1 omittit* ⁸⁸¹ Ille pro certo cognoverit quia *ms A. 1* ille ex alia parte cogitaverit, quia ⁸⁸² Adhuc posse sibi ipsi remanendo in sæculo, indulgere; pauperibus, vel suis ad eum respicientibus, subvenire *ms A. 1 omittit* ⁸⁸³ Non cura ea *ms A. 1 et Vict. 13* non curet ea ⁸⁸⁴ Sed firmum tenet *ms A. 1 et Vict. 13* sed firmum teneat ⁸⁸⁵ Non esse denuo *ms A. 1 et Vict. 13* non est denuo ⁸⁸⁶ Non esse iterum *ms A. 1* non est iterum

dum. Sic enim facile, Deo subveniente, diabolus A semper poterit ³²⁷ superare.

CAPUT LXXV.

Similitudo inter Deum et quemlibet Regem ³²⁸.

Deus ipse ³²⁹ sic inimicitias exercet adversus diabolus quomodo rex quidam contra principem quemdam inimicum suum. Hic autem rex habet in regno suo villam admodum amplam.

CAPUT LXXVI.

De regno, et villa, et castello, et dungeone ³³⁰.

In villa vero rex habet castellum quoddam, supra castellum autem unum dungeonem ³³¹. In villa, quaedam domus sunt validae, plures invalidae. In castello autem firmitas est tanta ut, si quis illuc confugerit, nisi inde redierit, ab aliquo laedi non possit. Tanta vero securitas est in dungeone ³³² ut, si quis illuc semel poterit ascendere, nunquam eum inde libeat redire. Haec autem omnia ille rex habet in potestate sua. Inimicus vero ejus est ita fortis ut quidquid extra villam invenit, sine ullo obstaculo comprehensum abducat ³³³. In ipsam quoque villam saepius intrat, et domos quas invenit invalidas violat, eosque qui inhabitant captivos cum suis asportat ³³⁴. Illas vero quas firmas invenit, postquam eas irrumpere nequit, ad extremum invitos dimittit. In castellum quoque non potest ascendere, nec illuc confugientibus quidquam mali facere, nisi redierint ad praedium villae. Sed si amore suorum parentum redierint, quia eos audiunt occidi et male tractari ³³⁵, et per foramen vel fenestram curiose respexerint, tunc eos facile occidere aut vulnerare poterit. Quapropter necesse est eis ut nunquam ad clamorem parentum attendant, nec ad bellum ³³⁶ revertantur, aut respiciant, sed semper, ut ceperunt, fugiant donec ad summitatem dungeonis ³³⁷ pervenerint. Postquam enim illuc pervenerint, erunt omnino securi. Itaque rex ille Deus est qui cum diabolo bellum habet. Hic in suo regno habet Christianismum; in Christianismo vero, monachatum; supra monachatum, conversationem tantummodo ³³⁸ angelorum. In Christianismo, quidam in virtutibus sunt validi, plures vero invalidi. In monachatu autem firmitas est tanta ut si quis, illuc confugiens, monachus effectus fuerit, nisi inde poenitendo redierit, a diabolo laedi non possit. In angelorum vero con-

versatione gaudium est securitatis tantae ut quisquis illuc ascenderit, nolit inde unquam redire. Haec autem omnia rex idem Deus habet in potestate sua; inimicus vero ejus, id est diabolus, tantae potestatis est quod omnes ³³⁹ Iudeos atque paganos, quos extra Christianismum reperit, nullo obsistente rapiat, et in infernum demergat ³⁴⁰. In ipsam quoque Christianismum saepius intrat, et eos quos debiles invenit tentando violat, animasque ³⁴¹ corporibus inhabitantes captivas asportat. Illos vero, qui fortes sunt et bene muniti, postquam ³⁴² eos superare nequit, tandem, licet tristis, dimittit. In monachatum quoque non valet irrumpere, nec his qui monachi effecti sunt quidquam facere mali, nisi ad saeculum redierint corpore, vel corde, vel aliqua parentum affectione ³⁴³.

CAPUT LXXVII.

Similitudo inter monachum et potionem, et abbatem et medicum.

Sed, quia hoc saepius solet evenire novitii, attendant quia ³⁴⁴ sic agit qui monachatus arripit difficultatem ³⁴⁵, quomodo infirmus qui gravem accipit potionem. Plerumque etenim contingit ut qui aliquam patitur infirmitatem corporis, potionem querat qua ab illa infirmitate curari valeat. Cumque medicus ³⁴⁶ ei dicit ut illam vel illam potionem accipiat, et sic sanari poterit, emit eam, vel gratis accipit datam ³⁴⁷. Sed cum potio fortis ejus viscera rimatur, membra omnia percurrit, malos humores contrahit, vires tollit, corpus dissolvit, terrae prosternit ³⁴⁸, desiderium maximum bibendi in eo accendit, vel dormiendi, vel foras ad ventum exeundi, eique medicus haec interdicit ³⁴⁹, comminans quia morietur, si haec fecerit. Heu me, infirmus inquit, cur potionem hanc accepi? Male mihi prius erat, et modo est pejus. Heu? quanto meo malo illos vidi qui hoc consilium mihi dederunt, nec mihi quia hoc et hoc me oporteret pati praedixerunt. Si enim hoc scivissem, nunquam potionem accepissem. Sic et sic iste conqueritur, dum potione coarctatur. Cum vero mali humores defluere ceperint, totumque corpus paulatim levare, gaudet et exultat quia talem potionem accepit per quam ad pristinam sanitatem redire se sentit, et homines qui ³⁵⁰ hoc consilium ei dederunt benedicit. Similiter vero

VARIAE LECTIONES.

³²⁷ Diabolus poterit ms. A. 1 diabolus semper poterit ³²⁸ Et aliquem Regem ms. et Edit. Colon. et quemlibet Regem ³²⁹ Deus ipse ms. A. 1 Deus enim ipse ³³⁰ Et Dungeone Edit. Col. et divigione ³³¹ Unum dungeonem ms. A. 1 unum dungiouem Edit. Col. unum divigionem ³³² In dungeone ms. A. 1 in dungione Edit. Col. in divigione ³³³ Abducit ms. abducit ³³⁴ Captivos cum suis asportat ms. A. 1 captivos asportat ³³⁵ Et male tractari ms. A. 1 vel male tractari ³³⁶ Nec ad bellum Edit. Col. Nec ad bellandum ³³⁷ Dungiouis ms. A. 1 dungiouis Edit. Col. divigionis ³³⁸ Conversationem tantummodo ms. A. 1 omittit. tantummodo ³³⁹ Quod omnes ms. A. 1 ut omnes ³⁴⁰ Rapiat .. demergit ms. rapiat .. demergat ³⁴¹ Animas quoque ms. A. 1 animasque ³⁴² Illos vero, qui fortes sunt, et bene muniti, postquam ms. A. 1 illos vero, quos fortes invenit, postquam ³⁴³ Vel aliqua parentum affectione ms. A. 1 vel corde ³⁴⁴ attendant quia hoc saepius solet venire novitii; attendant quia ³⁴⁵ Accipit difficultatem ms. A. 1 arripit difficultatem Edit. Col. arripit difficultatem ³⁴⁶ Cum enim medicus ms. et Edit. Colon. cumque medicus ³⁴⁷ Vel gratis accipit datam ms. A. 1 vel datur ei, et accipit ³⁴⁸ Terrae infernum prosternit ms. A. 1 Terrae prosternit ³⁴⁹ Medicus interdicit ms. Edit. Col. Medicus haec interdicit ³⁵⁰ Et homines qui ms. A. 1 et omnes, qui

ties accidit ut aliquis, qui animæ suæ infirmus considerat, medicinam inde spiritalem quaerens ab illa vitiorum suorum infirmitate mundari. Cumque ei aliquis spiritualis homo dicit per monachatum posset salvari, dat quiddam ut in monasterio aliquo suscipiatur, vel ei aliquando conceditur, et suscipitur. Sed ordinis difficultas cogit eum vigilare, dum vellet re; esurire, dum vellet edere; sitire, dum bibere; tacere, dum vellet loqui; legere vel re, dum vellet quiescere; sedere, cum vellet vel ambulare; aut stare vel ambulare, cum sedere; injurias sustinere multas, propriam tatem ex toto deserere: Me miserum, inquit, habitum quare suscepi? Antea male agebam, modo pejus ago, quia tot et tanta, quæ mihi tur, adimplere non valeo; et vix nisi invitus, d boni perficere valeo. Quid igitur? Væ væ mihi! Ut quid his credidi qui mihi hoc fuerunt? Putabam quod omnes isti homines sancti. Hæc et his similia novitius dicit, dum illi imprimis videtur gravis; sed postquam et secum considerat quia, hæc unanimiter do, sic omnia sua posse aboleri peccata sicque tem animæ citius recuperare, totum quod grave videbatur, paulatim leve efficitur, et jam nihil male habens, lætari incipit, Deo s agit, quia monachatum suscipere meruerit, nes qui tale consilium sibi dederunt bene-

CAPUT LXXVIII.

ntio inter monachos conversos, et nutritos. um quia de conversis et nutritis congregatur monachorum, dicendum est quod solet esse stio quædam inter nutritos monachos et con- t. Asserunt enim nutriti se nulla crimina isisse, nec se in sæculi sordibus coinquinasse, ia mundam ab infantia vitam duxerunt, et in rvitio semper laboraverunt, illos vero eox- semper vixisse considerant, et ideo merito res esse judicant. At contra conversi, quia am exteriorum habent et res monasterii ter tractant, nutritis ipsis necessaria inve- ordinem quoque suum ferventius plerumque iunt, illos vero parum in his valere conside- deo se meliores illis æstiment, sicque aliis præferunt, dum non suam, sed aliorum in- tem attendunt. Sed si vere monachi essent, et inter eos quomodo inter angelos in cælis ines sanctos. Angeli enim sunt quasi nutriti,

A sancti vero homines quasi conversi. Sed nec angeli sanctos despiciunt, quia tentationibus aliquando victi sunt, nec sancti angelos, quia nullam, quam vincerent, passi sunt tentationem. Si enim Michael diceret Petro: Tu Dominum negasti, posset Petrus respondere: Verum quidem est quod dicis, sed tu pro Domino nunquam vel unum colaphum sustinuisti. Quod omnino non faciunt, sed ita existunt concordēs ac si omnes essent angeli, vel homines. Sic ergo sunt isti ac si nutriti sint omnes aut conversi.

CAPUT LXXIX.

Similitudo inter monachos, et angelos, et Deum.

Sic est inter monachorum congregationem in terris et congregationem angelorum in cælis, quomodo inter eos qui sunt adhuc exterius in cella novitiorum, et illos qui jam sunt interius in congregatione monachorum, qui, ut prævalent, in omnibus se perfecte custodiunt. Hos enim abbas per semetipsum jam omnia docuit quæ vult eos observare; illis vero magistros ex istis præponit qui eos doceant quæ debeant custodire. Isti jam probati sunt in omni humilitate, et obedientia, et patientia, et observatione omnium quæ ordo exposcit. Illi vero adhuc probandi sunt, utrum velint esse humiles, obedientes, patientes, et observare omnia quæ ordo requirit. Unumquemque ergo illorum is qui eis magister deputatus est probat, et arguendo et increpando. Plerumque etiam flagellando tentat an aptus ad suscipiendum in congregatione aliorum existat. Quem si viderit cuncta patienter sustinere et aliorum consortio per omnia dignum esse, venit ad abbatem nuntians ei coram omni congregatione: Domine, inquit, novitius ille, quem mihi commisisti, ita perfecte se habet omnibus modis, quod jam est dignus inter nos esse, si jubetis. Quibus auditis, abbas aut eum recipit, communi consilio fratrum, aut adhuc dimittit, ad exemplum aliorum novitiorum. Sicque de isto novitio condigne agitur, qui servorum Dei consortio jam dignus habetur. Illum autem novitium, quem magister suus viderit inobedientem, impatientem, superbum, susceptione indignum, postquam eum diu toleraverit, multisque modis emendare tentaverit, tandem si nihil proficere potest, venit ad abbatem, et talia ei refert: Domine, inquit, novitius ille quem habui in custodia, ut eum docerem quomodo posset esse dignus conversatione nostra, ita perverse se habet in omnibus quæ agit ut nec inter reliquos novitios dignus sit conversari. Providere itaque vobis convenit quid potius de eo faciendum sit. Ad hoc ille respondens,

VARIE LECTIONES.

onceditur et suscipitur. Sed ms A. I. conceditur. Sed Et vix nisi invitus, aliquid boni perficere valeo, gatur? ms A. I. omit. In principio mss et Edit. Colon. imprimis Sentit, et secum considerat, e. ms A. I. hæc abbreviat Inter conversos Monachos, et nutritos ms Viet. et Edit. Col. Inter Monachos nutritos et conversos Attendunt enim ms Viet. 15 asserunt enim Econtrario vixisse mss con- semper vixisse Habent et res ms A. I. habent, res Sic ergo sunt ms A. I. sic ergo sint Et ms Viet. A. I. et Edit. Colon. omittunt Ut prævaleant mss ut prævalent Adhuc probandi ms 3 ad hæc probandi Ad recipiendum ms A. I. et Edit. Col. et ms Viet. 15 ad suscipiendum Mihi sisti mss A. I. Viet. 15 et Edit. Colon. mihi commendastis Tentaverit, mss A. I. Viet. 15 et Edit. ntavit, Quem habui in mss A. I. et Viet. 15 et Edit. Col. quem habebam in

magistrum hortatur ut eum adhuc omnibus modis emendare conetur, dicens melius esse illum inter reliquos tolerare quam dimittere ad sæculum reverti⁶²⁷. Sicque novitius iste nec in congregatione recipitur, nec a cella novitorum expellitur. Similiter ergo est considerandum per omnia inter Deum, et angelos, et monachos, quomodo inter illum abbatem, et magistrum, atque novitios monachos.

CAPUT LXXX.

*Similitudo inter Deum, et quemlibet imperatorem*⁶²⁸.

Videndum etiam est sic⁶²⁹ esse inter Deum, angelos et homines⁶³⁰, quomodo inter imperatorem terrenum et sibi obsequentes. Tria quippe sunt genera hominum quæ terreno imperatori serviunt. Alii enim serviunt ei pro terris quas habent, nihil aliud querentes nisi quod tenent; alii, quia terras⁶³¹ recuperare volunt quas eorum parentes aliqua sua culpa perdidit; alii vero pro solidatis⁶³² tantum. Illos itaque⁶³³ dominus honestius tractat qui nihil unquam deliquerunt, nec aliud quam quod habent querunt. Hi radicati sunt et fundati, nec evelli formidant, dum se in voluntate domini sui conservant⁶³⁴. Illos vero, quorum parentes sibi peccaverunt quique pro illorum⁶³⁵ hereditate sibi serviunt⁶³⁶, aliquanto vilius⁶³⁷ tractat, modisque diversis tentat, videlicet conviciando, comminando, quædam gravia iubendo, quandoque etiam flagellando. Qui si hæc omnia humiliter sustinuerint et Domini sui misericordiam patienter expectaverint, tandem eis dominus hereditatem patrum suorum reddit. Si vero noluerint hæc tolerare, nec suam valent hereditatem recuperare, nec aliud vult eis dominus dare. Illi autem qui nihil aliud querunt quam solidatas⁶³⁸ et ut bene pascantur, tandiu imperatori obsequuntur quandiu hæc eis largitur. Quæ si eis abundanter donaverit, laudant eum, et dicunt quia vere⁶³⁹ domino tali serviendum est, qui talia⁶⁴⁰ servientibus sibi confert. Si vero hæc illis dare destiterit, statim recedunt, ipso vituperato, et incipiunt servire ipsius inimico. Tria igitur hæc sunt⁶⁴¹ genera hominum alicui terreno imperatori militantium. Similiter autem tria sunt genera eorum qui superno Regi deserviunt. Primum genus sunt angeli, qui, æterna beatitudine stabiles, sibi sine omni intermissione servientes. Aliud vero, homines boni sunt, qui,

A in quantum possunt, suæ voluntati obsequunt, sicque ad regnum cælorum, patris sui Adæ culpa perditum, hereditario jure pervenire contendunt. Tertium autem hi, qui tantum pro terrenis serviunt commodis, quasi milites stipendiarii. Sic ergo per omnia est considerandum inter hæc tria genera et Deum, quomodo inter alia tria supradicta et imperatorem suum.

CAPUT LXXXI.

Quod monacho prosit, si aliquod bonum invitatus faciat.

Contingit aliquando quempiam⁶⁴² sic abundare humoribus malis ut, nisi secetur, aliter sanari non possit. Ut ergo ab eis possit ex toto mundari, sponte sua prius se faciat ligari, rogans etiam eos qui eum secturi sunt, ut non eum dimittant, quicquid ipse dicat, donec eum perfecte secuerint. Cum ergo putredinem pungere cœperint et resecare, clamat, et dicit se prius nihil⁶⁴³ mali habere, comminaturque eos, nisi eum dimiserint, occidere. Sed illi, qui eum hoc dicere propter dolorem sciunt, non verba illius attendunt, sed, ut cœperant, putredinem perfecte abscindunt. Cum autem ad plenum mundatus melius habuerit, eisdem, quos antea⁶⁴⁴ minabatur occidere⁶⁴⁵, gratias agit, quod non eum ad voluntatem suam dimiserint. Quid ergo? Nunquid non ideo prodest ei sectio, qui eam toleravit invitatus, cum ad eam tolerandam se fecit ligari spontaneus⁶⁴⁶? Prodest revera, quia per eam abscissa est infirmitas et reparata est sanitas⁶⁴⁷. Similiter autem plerumque contingit ut aliquis redundet vitiis, et intelligat quod aliter salvari non valeat, nisi a se ferro districtioris poenitentiae⁶⁴⁸ fuerint resecata. Ut ergo inde purgari perfecte queat, alicui in monasterio sponte sua se alligat. Professionem etenim faciens, ibi stabilitatem morumque suorum conversionem promittit, seque intra monasterii claustra eo tenore recludit ut medici spirituales, videlicet sui pastores qui eum corrigere debent, quicquid ipse postea dicat, non eum dimittant, sed ejus vitia resecant et emendant. At plerumque cum eum cœperint ad meliora stimulare, et ejus vitia corripiendo resecare, recalcitrant atque irascitur, dicens se non esse culpabilem, unde reprehenditur, ipsosque qui eum arguunt aliquando etiam perimere minatur. Hi vero, qui hoc

VARIE LECTIONES.

⁶²⁷ Reverti mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Col. reverti dimittitur ⁶²⁸ Et aliquem Imperatorem ms Victor. 13 et Edit. Col. et quemlibet Imperatorem ⁶²⁹ Videndum est, sic manuscript. A. 1 videndum etiam sic ⁶³⁰ Et homines et Angelos manuscript. Angelos et homines ⁶³¹ Alii, qui terras mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Colon. alii, quia terras ⁶³² Per solidatis ms A. 1 pro solidis ⁶³³ Illos itaque etc. usque ad hæc: et ut bene pascantur, transposita sunt ⁶³⁴ Hi radicati sunt et fundati, nec evelli formidant dum te in voluntate Domini sui conservant. Hæc desunt in ms. A. 1 ⁶³⁵ Quinque pro illorum mss A. 1 Vict. et Edit. Col. quinque illorum ⁶³⁶ Sibi serviunt ms A. 1 omitt. sibi ⁶³⁷ Aliquando vilius ms A. 1 aliquanto vilius ⁶³⁸ Quam solidata ms A. 1 quam solidos ⁶³⁹ Dicunt: vere mss Vict. et Edit. Col. dicunt, quia vere ⁶⁴⁰ Quia talia mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Col. qui talia ⁶⁴¹ Tria igitur hæc sunt ms A. 1 Tria hæc sunt ⁶⁴² Contingit aliquando quempiam ms A. 1 Sed ad hoc quis dicat nihil Monacho prodesse quod invitatus cogitur agere. Cui respondendum est quia aliquando contingit quempiam. ⁶⁴³ Se prius nihil ms A. 1 Se nihil ⁶⁴⁴ Quos antea ms A. 1 quibus antea ⁶⁴⁵ Minabatur occidere ms A. 1 omittit occidere ⁶⁴⁶ Voluntarius mss et Edit. Col. spontaneus ⁶⁴⁷ Reparata est sanitas ms A. 1 reparata sanitas ⁶⁴⁸ Ferro districtioris poenitentiae ms A. 1 omitt.

eum proferre propter ordinis distractionem cognoscunt, non eum ideo dimittunt, sed ab eo districto stultitiam, ut prævalent, nunc hoc nunc illo modo abscindunt⁶⁵⁹. Cum itaque fuerit emendatus a vitiis, et mitior factus, ad se reversus eisdem gratias reddit, quibus irascebatur, quod eum reprehensum⁶⁶⁰ correxerint. Quid igitur? Nunquid non ideo sibi proderit illa tanta districtio, quia eam infirmitate carnis⁶⁶¹ invitus ad horam sustinuit⁶⁶², cum ad eam sufferendam sponte sua in monasterio se alligaverit? Proderit utique, quia et per eam liberatur ab omni infirmitate vitiorum, et redit ad veram sanitatem virtutum. Sed dicet aliquis⁶⁶³: Melius esset ut Deo sine professione serviret spontaneus quam in monasterio professione se alligans servire cogeretur invitus.

CAPUT LXXXII.

Quam magna⁶⁶⁴ sit spes monachi professi.

Hic autem est respondendum quia tanta distantia est inter illum qui non vult facere Deo promissionem serviendi sibi⁶⁶⁵, et eum qui libenter eam facit, quanta inter homines duos qui ambo ex debito debent servire domino uni. Sed unus eorum accedit ad dominum, et dicit: Domine, ex toto corde tibi servire volo, sed esse tibi fidelem promittere nolo. Quia si hoc tibi promisso, postea peccarem⁶⁶⁶, gravius delinquens graviori vindicta dignus existerem. Quanto tamen melius potero, serviam tibi, sed, si quando peccavero tibi, judica me ut illum qui se tibi esse fidelem minime promisit. Alter vero venit, et dicit: Domine, ex toto corde meo te diligo, tibi quoque fidelitatem et subjectionem promitto, ut, si aliquando fecero contra præceptum tuum, non me judices ut alienum, sed emendes ut proprium servum. His itaque dictis, evenit ut ambo idem peccatum postea faciant, ac deinde poenitentes⁶⁶⁷ ad misericordiam domini sui veniant. Dicit itaque dominus illi qui sibi fidelitatem promittere noluit: Quare hoc fecisti? At ille: Domine, inquit, confiteor quia deliqui, sed tamen me tibi non esse delicturum non promisi. Sed ille: Leone, inquit, nolui tibi fidelitatem promittere, ut posses contra me liberius peccare? Ergo et ego contra te, non ut erga meum, sed ut adversus alienum agam, totumque quod erit mei juris⁶⁶⁸, usque ad ultimum qua-

drantem exigam. Hoc ita judicato⁶⁶⁹, convertitur ad alium et dicit⁶⁷⁰: Et tu, male serve⁶⁷¹, qui mihi fidelitatem promiseras, et ideo tibi magis cavere debueras, quare hoc fecisti? At ille: Domine, ait, confiteor revera me deliquisse tibi quoque fidelitatem promisisse. Sed postquam me poenitet me deliquisse⁶⁷², debeo ego pejus pati, quia tibi fidelitatem, antequam deliquissem, promisi, quam ille qui hanc tibi vult promittere, etiam postquam peccavit? Ideo quippe volui me esse tuum ut, si quando peccarem, non me judicares ut alienum, sed emendares ut proprium. At dominus: Ita est, inquit, ut dicis. Cum ergo voluero, de te vindictam accipiam, ut de meo. Sic autem et Deus inter professum monachum et nolentem profiteri judicat, si eos contra eum peccasse poeniteat. Non solum autem professum mitius judicat⁶⁷³ non professo, sed etiam quolibet laico adhuc in sæculo constituto. Licet enim uterque idem peccatum committat, tamen si toto ex corde monachum poeniteat deliquisse, eumque ordinem, cui se subdidit, ferventi⁶⁷⁴ amore custodiat, majorem quam laicus misericordiam consequetur, quantumlibet ille poeniteat sæcularibus adhuc detentus. Si vero poenitere noluerit, majori quam laicus damnationi subiacet.

CAPUT LXXXIII.

Similitudo inter monachum peccantem et laicum.

Quod ut apertius a simili videamus, homines duos unius domini servos intueamur. Ambo itaque a domino illo possessiones proprias obtineant sibi, sub iurejurando⁶⁷⁵ promisso quod ei fideles existant. Unus tamen illorum conditione tali hoc faciat quod, si quid⁶⁷⁶ in eum quandoque delinquat⁶⁷⁷, de proprio suo, prout fuerit justum, sibi emendet; alter vero dominum suum adeo diligit ut nihil proprium retinere, omnibus ei diuissis, familiarius sibi malit⁶⁷⁸ servire. Hoc etiam pactum eum eo faciat⁶⁷⁹ quod, si aliquando⁶⁸⁰ quid contra eum committat, de seipso, non de re⁶⁸¹ aliena, sed ut de proprio, quam voluerit vindictam assumat. His igitur actis, si culpam eandem committit uterque, ac deinde poenitentia ducti velint emendare, sed ille de proprio, quod nec adhuc totum vult dare pro illius culpæ satisfactione, iste vero de seipso quem etiam totum domino mancipaverat prius, vi-

VARIE LECTIONES.

⁶⁵⁹ Ut prævalent, nunc hoc illo modo abscindunt *ms A. 1 prævalent, abscindunt* ⁶⁶⁰ Eum reprehendendo *ms A. 1 et Viet. 13 et Edit. Col. eum reprehensum* ⁶⁶¹ Infirmitatem carnis *ms infirmitate carnis* ⁶⁶² Invitus sustinuit *ms ad horam sustinuit ms A. 1 invitus ad horam sustinuit* ⁶⁶³ Sed dicet aliquis *In ms hic incipit Caput 82* ⁶⁶⁴ Quod magna *ms et Edit. Col. Quam magna* ⁶⁶⁵ Ad serviendum sibi *ms et Edit. Col. serviendi sibi* ⁶⁶⁶ Si hoc tibi promitto, et postea sibi peccarem *ms si hoc tibi promisso, postea peccarem* ⁶⁶⁷ Deinde poenitentes *ms et Edit. Col. dein le poenitentes* ⁶⁶⁸ Mei juris *ms B. 1 et Viet. 13 et Edit. Col. juris* ⁶⁶⁹ Hoc itaque judicato *ms A. Viet. 13 et Edit. Col. hoc ita judicato* ⁶⁷⁰ Conversus ad alium dicit *ms A. 1 Viet. 13 et Edit. Col. convertitur ad alium, et dicit:* ⁶⁷¹ Et tu serve *ms et tu male serve* ⁶⁷² Poenitet, quia deliqui *ms poenitet me deliquisse* ⁶⁷³ Minus judicat *ms A. 1 et Viet. 13 melius judicat* ⁶⁷⁴ Cum ex corde Monacho poeniteat deliquisse, eumque ordinem cui se subdidit ferventi *ms tamen si toto ex corde Monachum deliquisse poeniteat, eumque cui se subdidit ordinem ferventi* ⁶⁷⁵ Sub iurejurando *ms A. 1 Viet. 13 et Edit. Col. sibi; iurejurando* ⁶⁷⁶ Si quid *ms Viet. et Edit. Col. quod si quid* ⁶⁷⁷ Delinquat *ms A. 1 deliquerit* ⁶⁷⁸ Familiarius sibi malit *ms A. 1 familiarius velit* ⁶⁷⁹ Cum eo faciat *ms A. 1 eum eo componat* ⁶⁸⁰ Ut si aliquando *ms A. Viet. 13 et Edit. Col. quod si aliquando* ⁶⁸¹ Non ut de re *ms A. 1 Viet. 13 et Edit. Col. non de re*

destique ⁴⁷⁹ dominus quod ille tantum facere nolit, A etiam ⁴⁷⁸ postquam sibi peccavit, quantum iste, priusquam in illum delinqueret, fecit. De quo, inquam, maiorem velle videtur habere misericordiam ⁴⁷⁹, an cum illo ⁴⁷⁸ videtur velle mitius agere quem operibus ⁴⁷⁹ comprobatur se minus diligere? Quod si hunc alterum velit altero durius arguere ⁴⁷⁷, serve, inquit, male, quanto mihi eras familiarior, tanto es culpabilior, potest iste sibi sic respondere: Domine, inquit, verum est quod dicis, sed quandiu penitere nolui: at postquam ⁴⁷⁸ toto corde poeniteo, meque ipsum in emendationem trado, nunquidnam peius illo debeo pati qui nec illud quod habet, tibi totum vult dare pro satisfactione sui commissi? Iustumne tibi videtur ut quia te magis dilexi, minorem debeam misericordiam consequi? Imo eo maiorem mihi facere deberes ⁴⁷⁹ misericordiam quod nullam maiorem tibi facere possum satisfactionem? Quid aliud dominus diceret quam quod veritas habet? Hunc ergo mitius iudicat, ut ex toto proprium; illum vero severius, ut minus sibi privatum. Sic ergo Deus ⁴⁸⁰ celerius indulget monacho qui se ei totum committit quam laico dare nolenti, vel sua ⁴⁸¹, pro his quae commisit.

CAPUT LXXXIV.

Similitudo inter monachum et arborem.

Etenim rursus a simili potest videri, acceptabilis esse Deo bonum opus monachi quam hominis rursusque secularis. Solet quippe accidere duos esse homines sub domino uno, singulas habentes arbores in proprio solo. Arbores autem illae fructum ferunt bonum utraque. Verum quia illi dominum inaequaliter diligunt, etiam ei de fructu earum impariter serviunt. Unus enim eorum, quia minus eum diligit, cum arboris suae fructus fuerit maturus, colligit fertque inde domino suo quantum sibi fuerit visum. Alter autem adeo dominum amat ut, ad eum veniens, arborem ipsam ei offerat. Domine, inquit, arborem habeo, quamdam, bonum valde fructum ferentem, quae quia vestrae ⁴⁸² congruit dignitati, malo eam vestri esse juris quam mei. Eam igitur offero vobis, ut amodo vobis fructificet soli.

Ipsam quoque vestro assignabo praeposito, ut ex ea fructum colligit, indeque vobis, prout velle vos noverit, diligenter deserviat. Sed et ego, quanta diligentia potero, eandem ⁴⁸³ vestrae utilitati custodire curabo. Cujus igitur horum obsequium domino illi magis videtur acceptum ⁴⁸⁴? An illius, qui, quando quantumque voluerit ⁴⁸⁵, dat ei de fructu propriae arboris, vel illius qui arborem et fructum totaliter offert? Imo magis ⁴⁸⁶ illius qui arborem totam dat ei cum fructu. Sic ergo servitium ⁴⁸⁷ monachi Deo est magis acceptum quam hominis secularis. Ipsi enim sunt homines duo, qui sub Deo velut arbores quaedam habent seipsos. Ipsi quoque utrique sunt apti ad ferendum fructum operis boni. At quia non eodem modo diligunt Deum, nec ei pariter bene operando deservunt: secularis enim, quia eum minus diligit, tunc tantum, cum bene operandi animum habuerit, boni operis offert Deo quantum voluerit; monachus vero eum diligit in tantum ut ad eum accedens totum ei offerat ⁴⁸⁸ seipsum, factis ac verbis eum sic alloquens: Domine, inquit, meae laecienus potestatis eram, quodque mihi libebat bonum molumque faciebam. Verum quia tunc omnino debeo esse, tibi soli bona tantum opera fructificare, me totum tuae trado potestati, ut amodo tibi fructificem soli. Quod ut melius facere valeam, me mihi ex Ecclesiae praetatis ⁴⁸⁹ subdam, qui me custodiens, ea tantum opera doceat facere quae tibi noverit magis placere. Sed et ego, pro modulo meo, meipsum custodire studebo. Cujus ergo munus Deo est ⁴⁹⁰ acceptabilius? An illius qui sibi offert quaedam ex operibus suis, plurima vero subtrahit? Imo illius magis, qui dat ei seipsum cum operibus suis ⁴⁹¹. Nec ideo propria privatur mercede, quia saepe bonum opus cogitur agere. Sicut enim is qui arborem totam commisit praeposito domini sui, ut ex ea fructum colligeret, ex quo et domino suo, prout eum velle nosset ⁴⁹², deserviret. Ut, inquam, proprium non perdit meritum, si ille colligit fructum, priusquam maturescat, aut in arbore dimittat ⁴⁹³, donec putrescat: sic monachus, qui se totum commisit praetato, ut eum custodiret, eaque opera tan-

VARIAE LECTIONES.

⁴⁷⁹ De seipso, quoniam etiam toti (Edit. Col. totum) jam prius domini sui mancipaverat potestati: videatque ⁴⁷⁸ De seipso, quem etiam totum domino mancipaverat prius: videatque ⁴⁷⁹ Facere noluerit, etiam ⁴⁷⁸ facere nolit, vel ⁴⁷⁹ Habere misericordiam ⁴⁷⁸ et Edit. Col. habere misericordiam, ⁴⁷⁹ An cum illo ⁴⁷⁸ A. I ac cum illo ⁴⁷⁹ Agere quam cum illo quem operibus ⁴⁷⁸ et Edit. Col. agere quem operibus ⁴⁷⁹ Quod si hunc velit altero durius arguere ⁴⁷⁸ et Edit. Col. Quod si hunc alterum velit altero durius arguere ⁴⁷⁹ A. I quod si hunc alterum velit durius arguere ⁴⁷⁸ Dicis. Sed quando... ac postquam ⁴⁷⁹ A. I dicis: sed quando... at postquam ⁴⁷⁸ Facere deberes ⁴⁷⁹ A. I facere debere ⁴⁷⁸ Sic enim Deus ⁴⁷⁹ A. I Viet. et Edit. Col. sic ergo et Deus ⁴⁷⁸ Nolenti se vel sua ⁴⁷⁹ A. I Viet. 13 et Edit. Col. nolenti vel sua ⁴⁷⁸ Quae si vestrae ⁴⁷⁹ A. I Viet. 13 et Edit. Col. quae quia vestrae ⁴⁷⁸ Vestrae voluntati custodire ⁴⁷⁹ A. I nobis custodire ⁴⁷⁸ Viet. 13 et Edit. Col. vestrae utilitati custodire ⁴⁷⁹ Cujus igitur obsequium domino illi magis videtur acceptum ⁴⁷⁸ Qui quantumque voluerit ⁴⁷⁹ et Edit. Col. arboris? Immo magis etc. ⁴⁷⁸ Sic ergo et servitium ⁴⁷⁹ Viet. 13 sic ergo servitium ⁴⁷⁸ Vero eum diligit in tantum, ut ad eum accedens, totum ei offerat ⁴⁷⁹ A. I vero eum cum in tantum dilexit ut ad eum accedens, totum ei offeret ⁴⁷⁸ Edit. Col. vero eum diligit in tantum eum, accedens totum ei offerat ⁴⁷⁹ Ecclesiae Praetatis ⁴⁷⁸ A. I Viet. 13 et Edit. Col. Ecclesiae tuae Praetatis ⁴⁷⁹ Munus magis Deo est ⁴⁷⁸ munus Deo est ⁴⁷⁹ Operibus suis cunctis ⁴⁷⁸ A. I omitt. cunctis Edit. Col. amittit, suis ⁴⁷⁹ Velle nosset L. velle nosset ⁴⁷⁸ Dimittat econtra ⁴⁷⁹ Viet. 13 omitt. econtra

tum⁸⁹⁴ ab eo agenda exigeret⁸⁹⁵, quæ Deo placere A potius nosset⁸⁹⁶. Sic, inquam, propriam non perdet⁸⁹⁷ mercedem, si quid operis boni agere cogatur antequam velit, vel econtra prohibeatur, cum agere velit, donec et ipsam amittat voluntatem agendi. Non ergo omittere debet quidquid boni prælati ei præcipiat, vel præsumere ut agat, a quibuscunque eum prohibeat. Est enim illius prævidere⁸⁹⁸ quid præcipiat, quidve prohibeat; huius vero sequi eum in bono⁸⁹⁹ per omnia. Sed ut hoc voluntate obedienti faciat, noverit a simili quot sunt voluntatis subditorum genera⁹⁰⁰.

CAPUT LXXXV.

Similitudo inter matronam et divinam voluntatem.

Accidit quandoque matronam aliquam filias cum⁹⁰¹ ancillis magistræ commendare, ut eas opera mulieribus congrua doceat. Illis vero præcipit ut⁹⁰² ei cunctæ obediunt, quodque sibi faciendum⁹⁰³ injunxerit, expedite adimpleant. Hoc itaque disposito, magistra eas in unum congregat, et jungit cuique quid agere debeat, et ne foras egrediantur observat.

CAPUT LXXXVI.

De filiabus matronæ.

Quibus ita sub ejus magisterio⁹⁰⁴ astrictis, bonæ quidem filiæ per omnia sibi obtemperant, sed nec abeundi foras licentiam quærere curant⁹⁰⁵.

CAPUT LXXXVII.

De ancillis ejus bonis.

Ancillæ quoque⁹⁰⁶ similiter faciunt, excepto quod instabiliores existunt. Quia enim tædet eas in custodia diutius esse, licentiam foras⁹⁰⁷ exeundi quærunt quandoque. Quam si⁹⁰⁸ obtinere non valent, non inde tristantur, vel murmurant, sed tantum dicunt⁹⁰⁹ quia datam libenter acciperent. Quod si eis concessa fuerit, egrediuntur⁹¹⁰ quo eis visum fuerit, cessantque interim⁹¹¹ ab operibus suis.

CAPUT LXXXVIII.

De ancilla latrone.

Inter eas autem quandoque est latro quædam, præceptis magistræ vix obedire volens. Hæc quia custodia⁹¹² tædio semper existit, licentiam exeundi sæpius quærit, et causas quæ rationabiles videantur adjuvenit. Quam si obtinere non potest, contri-

statatur vehementer et dolet, suræque magistræ, si audet, durius respondet. Si autem aperte ausa non fuerit, ei occulte⁹¹³ detrahit, quodque faciebat opus intermittit. Quod si operari jussa fuerit, præterdit protinus quod sit infirma. Aut si quando⁹¹⁴ se solam viderit, protinus exsilit, ostium petit, huc illucque circumspicit, mandat illi vel illi licentiam quærere secum loquendi. Quod si in hoc reperta fuerit atque correpta, prosilit statim in hujusmodi verba: Quid, inquit, feci, quod sic debeam⁹¹⁵ corripri? Quæ mira visa sum agere, quia inferuntur tot mihi⁹¹⁶ contumeliæ? Sed jam satis apertum videtur quam injuste contra me agatur⁹¹⁷. Itaque residet mœsta, dolens, quod ita sit reprehensa. At postquam ad modicum ille dolor resedit, maturitatem quandam præterdit. Cumque æstimat quod ab aliis reputetur matura, licentiam rursus quærere tentat. Quam si habere nequiverit, protinus subdit: Stultus est, inquit, qui bene agit, cum æque boni tractentur et mali⁹¹⁸. Quod si licentiam habere poterit, foras confestim egreditur, huc illucque vagatur, juvenum consortia expetit, multa non agenda committit. Ut ergo hæc similitudine potest colligi, tria sunt genera voluntatis in subditis.

CAPUT LXXXIX.

De obedientia, licentia, et inobedientia.

Horum autem primum obedientia, secundum licentia, tertium inobedientia dici potest. Hæc vero genera omnia inveniri possunt in monachis, quos matrona quædam magistræ cuidam commendavit, id est voluntas divina voluntati abbatis eorum supponit⁹¹⁹. Licentia quippe⁹²⁰ multos decipit. Obedientia vero et inobedientia contraria sunt; harum media, licentia est. Is ergo quem obedientia restringit claustra non egredi, vult tamen exire, regulæque distictionem licenter⁹²¹ declinare, quamvis nolit sine licentia id præsumere, et idcirco actum suum licentia qua prævalet conatur defendere, peccatum profecto habet ex illa illicita voluntate. Non enim postquam mortuus est mundo, claustrum subiit ad mundi negotia, vel voluntate, ullatenus redire debuit, velle tamen suum non nisi permissus facto implere voluit⁹²². Obedientia ergo quam

VARIE LECTIONES.

⁸⁹⁴ Ea opera tantum *mss et Edit. Colon.* eaque opera tantum ⁸⁹⁵ Exiget *mss* exigeret ⁸⁹⁶ Potius noscet *mss* potius nosset ⁸⁹⁷ Propriam non perdit *ms A. 1* propriam non perdet ⁸⁹⁸ Est enim illius prævidere *mss A. 1* *Vict. 13.* Sit enim illius prævidere ⁸⁹⁹ Cum in bono *mss A. 1* *Vict. 13* eum in bono ⁹⁰⁰ Per omnia *ms A. 1* per omnia. Sed ut hoc voluntate obedienti faciat, noverit a simili quot sunt voluntatis subditorum genera ⁹⁰¹ Filiam cum *ms A. 1* *Vict. 13 et Edit. Col.* filias cum ⁹⁰² Præcepit ut *mss et Edit. Col.* præcipit ut ⁹⁰³ Quodque sibi faciendum *ms Vict. et Edit. Col.* quodque faciendum ⁹⁰⁴ Sub magisterio *mss et Edit. Col.* sub ejus magisterio ⁹⁰⁵ Quærere curant *ms Vict. et Edit. Col.* quærere turent ⁹⁰⁶ Ancillæ vero *mss A. 1* *Vict. 13 et Edit. Col.* ancillæ quoque ⁹⁰⁷ Licentia foras *mss et Edit. Col.* licentiam foras ⁹⁰⁸ Quam si forte *mss A. 1* *Vict. 13 et Edit. Col.* omittunt forte ⁹⁰⁹ Tantum dicunt *ms Vict.* 13 sed tantum dicunt ⁹¹⁰ Concessum fuerit egrediuntur *mss* concessa fuerit egrediuntur *ms Vict.* concessa egrediuntur ⁹¹¹ Cessant interim *mss A. 1* *Vict. 13 et Edit. Col.* cessantque interim ⁹¹² Vix obedire volens. Hæc igitur quia custodia *mss A. 1 et Vict. 13* vix obedire volens. Hæc qui custodia ⁹¹³ Si vero aperta causa ei non fuerit, ei occulte *mss* si autem aperte ausa non fuerit, occulte ⁹¹⁴ Ac si quando *ms A. 1* aut si quando ⁹¹⁵ Quod sic debeam *mss A. 1 et Vict. 13* quo sic debeam ⁹¹⁶ Inferuntur mihi *mss* inferuntur tot mihi ⁹¹⁷ Contra me agant *mss et Edit. Col.* contra me agatur ⁹¹⁸ Tractentur ut mali. *mss et Edit. Colon.* tractentur et mali ⁹¹⁹ Eorum supponit. In *ms A. 1 et cætera hujus Capituli* omittuntur ⁹²⁰ Licentia quippe *ms Vict. 13 et Edit. Col.* licentia igitur ⁹²¹ Distinctionem libenter *mss et Edit. Col.* distinctionem licenter ⁹²² Implere vult *mss et Edit. Col.* implere voluit

in hoc amplexus est, ipsum factum excusabit, sed A velle quod contra obedientiam habuit, periculum, nisi penituerit, illi erit. Quod nonnulli, minus attendentes, licentia quam pro implenda voluntate sua expetunt sarpā falluntur. Ut igitur breviter loquar et succincte, sub ipsa obedientia viventes sunt matronae regalis filiae⁷²³. Ancillarum vero nomine, licentia adhaerentes accipe. Inobedientia vero, quae dicitur et ipsa latro, rebelles designatur⁷²⁴ in ordine monastico.

CAPUT XC.

Similitudo inter monachum et denarium.

Rursus a simili possumus videre quot in perfecto⁷²⁵ monacho debeant esse. Tria cuique bono insunt denario, quae cuique bono debent⁷²⁶ inesse monacho. Denarius quippe bonus puro ex aere, recto pondere monetaque legitima debet constare, si enim unum ex his defuerit, venalis esse non poterit. Ut ergo venalis valeat esse, hae tres pariter debet habere. Haec quoque debet habere et monachus, ut vere monachus esse reputetur. Ejus quippe metalli puritas, pura est ejus obedientia; nulla enim inobedientiae imperitas, sed sola in eo debet esse obedientia. Rectum vero illius pondus, stabilitas est propositi ejus. Non enim leviter⁷²⁷ exsufflari debet ab eo quod coeperit, sed usque in finem perseverare stabilis. Illius autem moneta, habitus est monachalis, atque tonsura, ante et retro, et his consimilia. Sicut enim denarius a moneta dignoscitur, cujus sit regionis⁷²⁸, sic ab istis monachus cujus sit ordinis. Is autem monachus qui adeo est senex ut ante et retro jam nequeat inclinare, denario illi est similis cujus monetam temporis antiquitas jam revelat. Iste vero qui⁷²⁹ habitum monachalem non adhuc, sed vitam suscepit, et ideo nomen non habet monachi, assimilatur nummo ponderoso, monetam tamen non habenti, et ideo non aequo venali. Verum sicut⁷³⁰ qui thesaurum congregare desiderat, hujusmodi nummum, atque ut habentem⁷³¹ monetam, amat, sic Deus qui thesauro caelesti nos omnes reponere cupit⁷³²; hujusmodi hominem, atque ut habitum monachi habentem, ibi reponit. Quem autem viderit habitum quidem monachicum habere⁷³³, sed ex aere impuro id est inobedientem esse, hunc the-

sauro⁷³⁴ caelesti nunquam reponit, sicut nullus denarium falsum, licet apte monetatum, suo⁷³⁵ thesauro reponere quaerit. Quem vero viderit obediētem esse, etsi aliquando fragilitate peccet humana, non hunc tamen repellit, si vere peniteat⁷³⁶. Ut enim ab invalido denario, denarius⁷³⁷ falsus, sic a debili differt monachus falsus⁷³⁸. Invalidus quippe⁷³⁹ denarius minus habet pondus quam debeat habere⁷⁴⁰, sed illud quod habet puro ex aere⁷⁴¹ constat. Falsus vero eandem quam bonus monetam praetendit, sed interius latet falsitas aeris. Sic falsus monachus eundem quem bonus⁷⁴² habitum habet, sed inobedientiae falsitas interius latet. Debilis vero, sed obediens, licet non tantam, quin aliquando cadat, habeat stabilitatem, obedientiae tamen reginet puritatem. Mox etenim ponit eum quia deliquit, quodque ei praecipitur, pura obedientia facit. Ille ergo, ut denarius falsus, a caelesti thesauro repellitur, haec vero, pro sui modulo vigoris, ibi reponitur. Nihil igitur cuiquam prodest habitum monachi exteriorem habere, si non studuerit et interiorem retinere⁷⁴³. Duo quippe sunt ordinis genera viro religioso convenientia. Unum exterius, quo religiosus videtur⁷⁴⁴; aliud vero interius, quo religiosus habetur⁷⁴⁵. Et illud quidem exterius factitium, hoc vero interius, naturalis est ordinis⁷⁴⁶. Factitium quippe ordinis factitiae sunt consuetudines, ut in ordine monachorum inveniantur plures. Has etenim homines adinventerunt, quibusdam de causis rationalibus⁷⁴⁷ servandas instituerunt. Naturalis vero⁷⁴⁸ ordinis naturales sunt virtutes, ut humilitas, caritas, et aliae plures. Has enim Deus ipse⁷⁴⁹ naturaliter insudit homini, suaeque causa salutis servandas mandavit. Ille itaque factitius ordo sine isto nihil homini prodest, iste vero sine illo etiam salvare hominem potest; ut tamen servari valeat iste, valde necessarius sibi est ex illo⁷⁵⁰.

CAPUT XCI.

De similitudine inter corrigiam et aulam, et inter ordinem factitium et naturalem.

Sic enim est inter ordinem factitium et naturalem quomodo inter corrigiam et solutarem. Corrigia namque sola colligata pedi, nullo est munimento⁷⁵¹

VARIAE LECTIONES.

⁷²³ Regalis filiae ms. Vict. 13 regales filiae. ⁷²⁴ Rebelles designatur ms. Vict. 15 et Edit. Col. rebelliones significantur. ⁷²⁵ Quae in perfecto ms. quae in perfecto. ⁷²⁶ Bonis et perfectis debent ms. bonis debent. ⁷²⁷ Non enim leviter Edit. Colm. non ergo leviter. ⁷²⁸ Sit regionis ms. A. I sit regionalis. ⁷²⁹ Iste vero, qui ms. A. I. Is vero, qui. ⁷³⁰ Non adhuc: sed vitam suscepit (et ideo nomen non habet monachi) assimilatur nummo ponderoso, monetam tamen non habenti, et ideo non aequo venali. Verum sicut ms. A. I non adhuc suscepit, et ideo non habet nomen monachi, assimilatur nummo, monetam nondum habenti et ideo nondum venali. At sicut. ⁷³¹ Ita ut habentem ms. A. I atque ut habentem. ⁷³² Reponere cupit ms. A. I recuperare cupit. ⁷³³ Monachalem habere ms. A. I Monachicum habere. ⁷³⁴ Hunc thesaurum ms. A. I thesaurum cupit. ⁷³⁵ Falsum, licet apte monetatum, suo ms. A. I falsum suo. ⁷³⁶ Si vere peniteat manuscript. A. I si statim peniteat. ⁷³⁷ A validis denariis denarius manuscript. A. I ab invalido denario. ⁷³⁸ Sic a perfecto differt Monachus imperfectus ms. A. I. Sic a debili differt Monachus falsus. ⁷³⁹ Invalidus enim ms. A. I. Vict. 15 et Edit. Col. invalidus quippe. ⁷⁴⁰ Quam debeat habere, sed manuscript. A. I quam debeat, sed. ⁷⁴¹ Puro ex aere ms. et Edit. Col. puro ex aere. ⁷⁴² Eundem quem perfectus manuscript. A. I eundem quem bonus. ⁷⁴³ Interiorem retinere ms. A. I interiorem habere. ⁷⁴⁴ Religiosus videtur ms. Vict. 13 religiosus habetur. ⁷⁴⁵ Religiosus habetur ms. A. I religiosus habetur. ⁷⁴⁶ Factitius quippe vero ms. Edit. Vict. 15 et Edit. Col. factitius quippe unus. ⁷⁴⁷ De causis rationalibus ms. A. I de causis irrationalibus. ⁷⁴⁸ Naturalis vero ms. et Edit. Col. naturalis vero. ⁷⁴⁹ Deus, ipsi ms. A. I Deus ipse. ⁷⁵⁰ Est et ille ms. A. I est ille. ⁷⁵¹ Munimento ms. Vict. 15 per amantem.

pedi, imo magis inconveniens videtur esse, si ibi sola circumligetur. Sotularis vero, etiam solus pedem munit satisque decenter convenit ei, ne tamen cadat vel tortus fiat, necessaria sibi est corrigia ut ligetur ex ea. Sic licet factitius ordo nihil solus prosit, sed magis dedecet, naturalis vero sine illo et prosit et debeat, ut tamen iste firmus teneatur necessarius ille sibi habetur. Hinc quippe est quod qui religionem interius servare desiderat habitu monachali exterius se alligat, qui quod exterius demonstrat semper eum coarguat⁷²², quia, si postea noluerit hoc esse, magis⁷²³ eum dedecet habitus iste. Si enim, verbi gratia, monachus superbus fuerit, qui habitu exteriori humilitatem prætendit, multo inconvenientius esse videtur quam si careret humilitatis habitu. Decet igitur ut quod ostendit exterius studeat et habere interius. Nihil enim pene exterius habet in habitu vel professione sive consuetudine⁷²⁴ quod non eum commoneat aliquid interius habere.

CAPUT XCII.

De vestibus monachi.

Quod enim viles⁷²⁵ nigrasque fert vestes, ut⁷²⁶ se vilem reputet peccatoremque commonet⁷²⁷; quod vero eisdem a capite usque ad pedes tegitur, hoc eum facere a principio vitæ usque ad finem hortatur⁷²⁸. Quod autem eadem in modum sunt crucis, eum semper habere commonet memoriam Dominicæ passionis.

CAPUT XCIII.

De corona et tonsura monachi.

Corona denique capillorumque tonsura eum esse debere sacerdotem⁷²⁹ et regem demonstrat. Sacerdotes quippe in Lege mitra tegebant caput ad similitudinem ejus et huic caput raditur. Reges autem eo una utuntur⁷³⁰, ad ejus similitudinem, hujus capilli tondentur⁷³¹. Hæc itaque cohortantur⁷³² eum, ut sacerdotis et regis gerat officium.

CAPUT XCIV.

De spirituali sacrificio monachorum.

Officium sacerdotis⁷³³ erat in Lege generis diversi pecora mactare; hujus ergo similiter officium debet esse leonem iræ et crudelitatis interficere, lupum rapaci atis, taurum ferocitatis⁷³⁴, vulpem astutæ,

hircum immunditiæ, glirem somnolentiæ, equum et mulum luxuriæ, asinum pigritiæ, aliaque bestialia vitia in se occidere⁷³⁵. Regis autem officium proprium est regere regnum, hostes inde propellere, ne justo injustus injuriam faciat providere, malis depressis, bonos exaltare. Hoc itaque officium debet esse monachi ut suæ mentis regnum regat et corporis⁷³⁶. Hinc enim⁷³⁷ omnia expellere debet vitia, providere ne malus bono appetitus resistat, sed ut bonum malum sibi semper subiciat. Quidquid postremo exterius ostendit in habitu, vel in consuetudine,⁷³⁸ studeat etiam interius habere. Alioquin, nihil sibi corona sive tonsura proderit, ullusque habitus vel consuetudo monachalis⁷³⁹. At sunt plerique qui factitio ordini imputant quod naturalem non servant. Dicunt enim bono animo se pati non posse quod eis imponantur⁷⁴⁰ consuetudines tantæ. Queruntur etiam quod in sæculo meliores fuerint eosque monachatus deteriores effecerit. Verum quisquis hoc dicit, denario falso est similis.

CAPUT XCV.

Similitudo inter monachatum et ignem.

Falsus quippe denarius, bonus plerumque esse videtur; at, si in ignem fuerit missus, protinus falsus esse probatur. Sic plerumque male morigeratus homo, bonis esse moribus videtur in sæculo; at si monachus fuerit effectus, culpisque⁷⁴¹ post modum exigentibus regulariter fuerit increpatus, protinus probatur non esse quod videbatur⁷⁴². Qui enim humilis videbatur et patiens, mox superbus invenitur et impatiens. Quod si hoc imputaverit ordini, tale est ac si denarius dicat igni: Tu me falsum fecisti. Non enim falsum⁷⁴³ eum fecit, sed quod erat ostendit. Sic denique istum non ordo male morigeratum effecit, sed quia hoc jam esset declaravit. Non igitur ordinem sed seipsum accuset moresque perversos in bonos commutet. Nisi enim esse bonis moribus videatur, bona, si quæ exterius⁷⁴⁴ agit, parvipenduntur.

CAPUT XCVI.

De interiori virtute et exteriori.

Duo quippe virtutis sunt genera quæ inter se sic differunt ut corpus et anima. Unum enim interius

VARIE LECTIONES.

⁷²² Esse arguat mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Col. eum coarguat ⁷²³ Quia si postea noluerit esse, magis mss. Quod si postea noluerit esse, magis Edit. Col. Quod si postea noluerit hoc esse, magis ⁷²⁴ Habitu vel possessione sive consuetudine mss habitu vel consuetudine mss Victor. Gemmet. et Edit. Colon. habitu vel professione sive consuetudine ⁷²⁵ Quod enim viles mss Vict. 15 Quid enim viles ⁷²⁶ Vestes ut mss Vict. 13 vestes nisi ut ⁷²⁷ Peccatorum commonet manuscript. A. 4 peccatoremque commonet ⁷²⁸ Hæc est enim talaris tunica et polymita quam filio suo Joseph fecisse legitur Jacob Patriarcha mss omittunt. ⁷²⁹ Eum esse sacerdotem mss Vict. 13 et Edit. Col. eum esse debere sacerdotem ⁷³⁰ Coronis utuntur mss A. 1 corona utuntur ⁷³¹ Tonduntur mss et Edit. Col. tondentur ⁷³² Coactant mss cohortantur eum ⁷³³ Officium similiter sacerdotis mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Col. officium sacerdotis ⁷³⁴ Tantum ferocitatis mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Col. taurum feritatis ⁷³⁵ Vitia occidere mss vitia in se occidere ⁷³⁶ Ut suæ mentis regnum regat et corporis. mss Vict. 13 omittit ⁷³⁷ Hinc enim mss Vict. 13 hic enim ⁷³⁸ Vel in ipsa professione mss A. 1 omittit ⁷³⁹ Habitus monachalis mss A. 1 habitus vel consuetudo monachalis ⁷⁴⁰ Eis imponantur mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Colon. eis imponuntur ⁷⁴¹ Verum si rigorem arripuerit aliquo instinctu Monachatus; culpisque mss At si Monachus fuerit effectus, culpisque ⁷⁴² Videbatur esse et mss A. 1 Vict. 13 et Edit. Col. videbatur et ⁷⁴³ Non autem falsum mss non enim falsum ⁷⁴⁴ Si qua exterius mss A. 1 quæ exterius

et invisibile, aliud vero exterius est atque visibile. A debeat more hortulani ⁷⁷². Hortulanus quippe qui interius namque est charitas, humilitas, patientia, benignitas, cæteraque similia; exterius vero, jejuna, elemosynas dare, in orationibus vigilare, lacrymari aliaque huiusmodi. At sicut corpus sine anima non diu subsistere valet, anima vero sine corpore potest ⁷⁷³; sic exterius genus sine interiori non diu subsistit, cum hoc interius faciat sine exteriori. Diu enim charitatem habere quis potest, etiamsi non jejundet, cum diu pro Deo jejuna non possit, si eum non amet. Ut tamen plerumque spiritus malignus corpus assumit illudque vegetando subsistere facit, sic inanis gloria cor hominis intrat illudque virtutis genus exterius simulat. Sicut enim charitas jejuna, sic et inanis gloria facit. At sicut corpus examinatum cito fetet, et contemnitur, sic exterius genus sine interiori despicitur ⁷⁷⁴. Cum enim quispiam jejunio quidem intentus, sed irasci facile videtur, si de jejunio laudetur ab aliquo, confestim respondetur ab altero: Quis, inquit, de illius curet jejunio, qui sic inflammatur ⁷⁷⁵ pro nihilo? Si autem frequentius manducaret, sed humilis et patiens esse videatur; si quia non jejumat, ab aliquo reprehendatur ⁷⁷⁶, illico ab altero respondetur: Bene utique ⁷⁷⁷ ut manducet, promeretur, quia adeo ⁷⁷⁸ patiens est et benignus.

CAPUT XCVII.

Similitudo inter monachum et hortulanum.

Sciendum est ad ⁷⁸¹ virtutes tendenti quod agere

plantare appetit herbas, prius terræ et earum ⁷⁸² naturam considerat, ubi eas plantet. Nisi enim terræ et earum natura convenerit, crescere vel fructificare nullatenus poterunt. Sic qui virtutum facere vult plantarium, quo in loco sui plantet ⁷⁸³ eas sibi est prævidendum. Si enim locus fuerit vitiosus, et ipsæ virtutes in vitia rediguntur.

CAPUT XCVIII.

De edificante domum.

Rursus sic eum agere decet velat qui domum edificare debet. Qui enim ædificium facere vult stabile, soliditatem prius considerat terræ, quo scilicet fundamentum firmum supponere, parietem erigere, tectum superimponere, tutusque possit ⁷⁸⁴ inhabitare. Sic qui virtutum vult facere ædificium, quo securus inhabitet ab insidiis dæmonum, quo in loco sui construat illud ⁷⁸⁵ sibi est prævidendum. Si enim locus non ⁷⁸⁶ fuerit firmus, nec ædificium diu subsistere poterit. Hoc itaque solum vel terra bona ⁷⁸⁷, est humilitas, ejus cunctis virtutibus congruit natura easque vel firmum fundamentum sustentat.

CAPUT XCIX.

Quod superbia sit vallis maxima bestiarum vitiorum plena.

Non est in altum ⁷⁸⁸ elevata superbia, sicut quidam putant, sed demissa est, et vallis maxima bestiarum vitiorum plena, et caligine tenebrarum densis-

VARIE LECTIONES.

⁷⁷² Sine corpore esse potest *ms A. 1 Vict. 13 et Edit. Col.* sine corpore potest ⁷⁷³ Interiori, Deo et Angelis displicet *ms et Edit. Col.* interiori, despicitur ⁷⁷⁴ Sic inflatur pro *ms* sic inflammatur pro ⁷⁷⁵ Sed humilis et patiens esset, recte videretur. Sed si, qui non jejumat, ab aliquo reprehendatur *ms et Edit. Col.* sed humilis et patiens videatur esse; si quia non jejumat, ab aliquo reprehendatur ⁷⁷⁶ Bene utique *ms A. 1 bene, ait* ⁷⁷⁷ Qui adeo *ms A. 1 Vict. 13 et Edit. Col.* quia adeo ⁷⁷⁸ Sciendum est ad *ms Vict. 13 et Edit. Col.* sciendum ad *ms A. 1 verum sciendum ad* ⁷⁷⁹ Boni hortulani *ms A. 1 Vict. 13 et Edit. Col.* more hortulani ⁷⁸⁰ Terræ earum *ms A. 1 Vict. 13 terræ* et earum ⁷⁸¹ In loco plantet *ms A. 1 in loco sui plantet* ⁷⁸² Tutusque intus possit *ms A. 1 tutusque possit* ⁷⁸³ Construat illud *ms Vict. 13 et Edit. Col.* constituat illud ⁷⁸⁴ Si enim ejus locus non *ms A. 1 Vict. 13 et Edit. Col.* si enim locus non ⁷⁸⁵ Vel terra bona *ms A. 1 vel terra pura* ⁷⁸⁶ Non est in altum *etc. usque ad Cap. 109.* Verum quia *etc. in ms Beccensi et San-Germani.* Tandiu enim virtutes aliæ subsistere valent, quandiu firmamentum humilitatis retinent: Ipsa namque velut mons magnus in cuius cacumine lux splendidissima, in valle vero profunda densitas est tenebrarum magna, superius quoque personæ multum honestæ, inferius vero in valle multum male inhabitant bestie. Sunt enim dispositi gradus quibus a valle usque ad montis cacumen ascenditur. Qui vero in valle moratur, tenebrarum densitate cæcatur, a bestiis sæpe invaditur: qui vero hinc exiens ascendere cæperit, quo alius ascendit, eo rare-
⁷⁸⁷ scitibus tenebris lux ei clarescit, bestie quoque persequi eum omittunt, honestæque personæ sibi obviam veniunt. Cum autem usque ad montis cacumen pervenerit, inter ipsas personas, luce clara quiescit. Vallis itaque profunda, superbia est, quæ quo extollitur, inferius jacet; densitas vero tenebrarum est ignorantia sui, id est eum qui non agnoscit quod sit contemptibilis: male autem bestie sunt vitia, eos qui se ignorant conculcantia. Gradus vero quibus ad montis cacumen ascenditur, septem sunt humilitatis gradus quibus ad ejus perfectionem pervaditur. Qui ergo in valle superbiæ commanens est; tenebris ignorantie sui cæcatur, vitisque quibuslibet sæpe conculcatur. Qui vero, relicta superbia, per humilitatis gradus ascendere incipit, quo plures ex eis ascenderit, eo ignorantia rarecente aperitur sibi cognitio sui. Vitia prius non ut prius eum infestant; sed honestæ personæ, id est virtutes, ei appropinquant. Cum autem usque ad supremum humilitatis gradum ascenderit, inter ipsas virtutes in clara sui cognitione quiescit.

Primus itaque humilitatis gradus est quemque contemptibilem cognoscere se esse. Et quia sunt quidam qui contemptibiles quidem se esse cognoscunt, sed inde non dolent: secundus est dolere se contemptibilem esse. Quia vero sunt alii qui se esse contemptibiles dolent: sed confiteri nolant: tertius est confiteri se esse contemptibilem. Et quia rursus alii qui se contemptibiles esse confitentur, sed nolant ut ita credatur; quartus est persuadere contemptibilem se esse. Verum quia quidam contemptibiles quidem volunt credi, sed hoc sibi nolunt dici: quintus est pati ut dicatur contemptibilis; quod quia quidam patiuntur, sed tamen pati nolunt ut contemptibiliter tractentur: sextus est ita patienter injuriam accipere, quasi commodum magnum fieret. Sed quoniam ex horum quidam inviti patiuntur: septimus est amare ut contemptibiliter tractentur. Ubi postquam quis ascenderit, clara est in luce, id est in perfecta sui cognitione; inter honestas quoque personas, id est virtutes, commoratur, quæ omnes hoc humilitatis monte, velut ædificium quoddam fundantur. Hujus denique humilitatis omnes illi gradus sunt

sima. Nam quanto amplius quis superbia involvitur, A
tanto lucem veritatis minus intuetur. Nec clare ju-
stum ab injusto, quandiu in tenebris, id est in cæ-
citate cordis sui jacet, discernere superbus potest⁷⁸⁹;
sed quæ sunt distorta æque sectatur ut recta. Unde
fit ut, in valle ista tenebrosa vitiorum, sit copia
quasi bestiarum crudelium multitudo magna. Nam
leones crudelitatis, vulpes calliditatis, serpentes quo-
que venenosæ invidiæ, ranæ garrulitatis et iracun-
diæ, cætera etiam vitiorum animalia solent ibi abun-
dare. Quæ quanto plus cuique familiares habentur,
tanto minus quam sint crudeles videntur. Consue-
tudo enim vitii est ut non facile videatur ab illo qui
eo premitur, sed mox ut cessaverit et ab eo se alie-
naverit, tunc demum considerat in quanta fœditate
et miseria jacuerat⁷⁹⁰, et quam graves morsus ma-
jarum bestiarum toleraverat⁷⁹¹.

CAPUT C.

De monte humilitatis et septem gradibus ejus.

Humilitas autem mons magnus est, in cujus sum-
mitate lux est non modica, et honestarum persona-
rum, id est sanctarum virtutum pulcherrima tur-
ba. Sed quicumque ad hunc⁷⁹² pervenire desi-
derat, necesse est ut per gradus quosdam ascen-
dat, si hunc montem agnoscere et inhabitare af-
fectat.

CAPUT CI.

Primus gradus humilitatis.

Primus itaque gradus in monte humilitatis, est
cognitio sui. Hunc unusquisque sic debet habere ut C
se inferiorem omnibus judicet, imitans⁷⁹³. Aposto-
lum, qui se omnium suorum cooperatorum dixit esse
minimum (I Cor. xv, 9). Nam si esset aliquis homo,
qui ita peccasset ut dominus ejus sibi justo iudicio
pedes et manus amputare, oculos eruere, et totum
corpus dilaniare posset, nec tamen faceret, sed ex
sua misericordia illum toleraret, vehementer se do-
mini sui debitorem cognoscere deberet, et eo magis
humiliari quo se minus perpenderet meruisse a do-
mino sic tolerari. Nos igitur Dominum nostrum in
multis offendimus omnes (Jac. iii, 2), et in tantum
ut nos ex vindicta justitiæ suæ membratim posset
dilaniare, aut jugi languore in præsentem affligere,
aut pœnis postmodum æternis tradere.

CAPUT CII.

*Quod qui in Deum peccat omnem creaturam contra se
excitat.*

Ex qua offensione non solum iram Dei promerui-
mus, sed etiam totam creaturam adversum nos
excitavimus. Etenim si servus alicujus a domino suo
recederet et inimico domini sui adhæreret, non
solum ipsum dominum exacerbaret, sed et totam
ejus familiam justissime irritaret. Cum igitur Do-
minum creatorem cunctorum offenderimus, adver-
sum nos omnem creaturam, quantum spectat ad
meritum nostrum, in iram commovimus. Potest
ergo nobis justa consideratione terra dicere: Non
debeo vos sustinere, sed potius absorbere, quoniam
B a Creatore meo non timuistis peccando recedere et
inimico ejus, diabolo scilicet, adhærere⁷⁹⁴. Potest
etiam cibus dicere et potus: Non meruistis ut vos
pascere debeamus, imo potius ut confusionem et
necem vobis præparemus. Ab illo enim peccando
recessistis, per quem nec ales esurit. Sol quoque:
Vobis ad salutem non debeo lucere, sed, ad vindic-
tam Domini mei, qui est lux lucis et fons luminis,
penitus coercere. Sic et singula quæque creata⁷⁹⁵
contra nos possunt surgere irrefragabili ratione.
Proinde expedit nobis humiliari, ne, diu di'ata vin-
dicta, tanto acrius adveniendò mala nostra puniat
quanto diutius toleraverit⁷⁹⁶ quod punire poterat.
Ut ergo humiliemur, quid simus, quid nati⁷⁹⁷ fue-
rimus, vel quid fecerimus, mente pertractemus, et
nos viles peccatores multoque supplicio dignissimos
fore cognoscemus. Qui se ergo talem judicat, jam
in primo gradu humilitatis stat.

CAPUT CIII.

Secundus gradus humilitatis.

Secundus gradus est dolor. Nam sunt nonnulli
qui se peccatores esse cognoscunt et fatentur⁷⁹⁸,
sed nullum inde dolorem habere dignoscuntur; qui-
bus necesse est ut doleant, si veniam mereri deside-
rant, quia non valet ad salutem ut se cognoscat quis
peccatorem, nisi inde habeat et dolorem. Nam si
domino suo aliquis peccaret, et inde dolorem non
haberet, quid putas dominus ejus de eo diceret⁷⁹⁹?
Quomodo ei offensam posset dimittere, quandiu

VARIAE LECTIONES.

necessarii, sicut a simili perspicue potest videri. Si enim dominus quispiam servum haberet quem pro
culpa sua tradere morti deberet, positaque ratione cum eo, servus culpam occultare velut in tenebris vellet,
vel si cognosceret, non inde doleret, aut si doleret coram aliis, domino licet jubente confiteri nollet, aut
si confiteretur, persuadere nollet ut hoc ita crederetur, aut si vellet culpabilis credi, pati tamen nollet ut
diceretur culpabilis, aut si hoc sibi patretur dici, non tamen pati vellet ut sicut culpabilis tractaretur, aut
hoc patiens non ita tractari amaret, licet hoc velle dominum sciret, non ei profecto culpam illam Dominus
dimitteret, imo magis iniquum servum eum puniret: sic nec nostras nobis culpas Dominus dimittet, si
non nos gradibus iisdem humiliaverimus sicut ipse jubet.

⁷⁸⁹ Superbis potest *ms Vict. 13. et Corb. 307* superbus potest. *Edit. Col.* superbus potest ⁷⁹⁰ Jacuerit
ms Vict. 13 et Corb. 307 jacuerat ⁷⁹¹ Toleraverit *ms Vict. 13 et Corb. 307* toleraverat ⁷⁹² Quicumque
ad hunc *ms Vict. 13 et Edit. Col.* qui ad hunc ⁷⁹³ Judicet: imitans *ms Vict. 13 et Edit. Col.* judicet, esse
imitans ⁷⁹⁴ Diabolo servire et adhærere *ms Vict. 13 et Edit. Col.* diabolo, scilicet, adhærere *ms Corb. 307*
diabolo adhærere ⁷⁹⁵ Sic et singula quæque creaturæ *ms Vict. 13 et Corb. 307* Sic et singula quæque
creata ⁷⁹⁶ Diutius toleravit *ms Vict. 13 et Corb. 307* diutius toleravit ⁷⁹⁷ Quid vel quales nati *ms Vict.*
13 et Corb. 307 quid nati ⁷⁹⁸ Esse cognoscunt et fatentur, sed *ms Corb. 307* esse fatentur, sed *ms Vict.*
13 et Edit. Col. esse cognoscunt, sed ⁷⁹⁹ De eo dicere *ms et Edit. Col.* de eo diceret

eum de offensione sua³⁰⁰ nequaquam sciret dolorem habere? Ridiculum potius quam aliud videretur, si veniam peteret de hoc unde se non dolere fateretur³⁰¹. Necesse est enim ut dolorem habeat quisquis de perpetratis culpis veniam consequi desiderat.

CAPUT CIV.

Tertius gradus humilitatis.

Deinde sequitur confessio, qua qualiter³⁰² se peccator cognoscat et doleat confiteri studeat. Multi enim sunt qui se peccasse cognoscunt et dolent, et tamen celant, quoniam quidem hoc confiteri erubescunt non audent. Et quia sciunt confessionem ad salutem necessariam fore, ita in cordibus³⁰³ suis coram Deo poenitent, et illi confiteri proponunt multoque maiorem poenitentiam agunt quam si confiterentur eisque injungeret aliquis sacerdotum. Verum in hac re penitus decipiuntur, quia nullus Deo quidquam confiteri potest quod ipse ignoret. Omnia enim ei nuda sunt et aperta (Hebr. iv, 13). Vult itaque Deus ut quicumque ei peccaverit, ac si ipse nesciret, ita suo loco alii nescienti confiteri ne dissimulet, quatenus hoc iudicio manifeste comprobet qui, si Deus³⁰⁴ hoc ignoraret, ipse veraciter ei manifestaret. Ad hoc, si is qui maiorem poenitentiam ex proprio arbitrio non confessus vult agere quam aliquis, si confiteretur, vellet ei imponere, putat majus qui se fecisse ex propria voluntate quam si confiteretur, penset apud se quid sibi plus constiterit, an confiteri et parvam poenitentiam agere, an sine confessione spontanea voluntate longo tempore poenitere. Cumque magis eligit³⁰⁵ poenitentiam gratis protelare³⁰⁶ quam reatum suum per confessionem manifestare, agnoscat pro certo quia nondum vere confessioni illam suam spontaneam poenitentiam, quamlibet gravis³⁰⁷ fuerit, adaequavit, quoniam quidem necdum sibi tantum consilii graviter clam poenituisse quantum confessionem, cui eam facere debuit, fecisse. Quare minus est semper quemlibet graviter sine confessione poenitere quam puro ex corde confessionem facere.

CAPUT CV.

Quartus gradus humilitatis.

Cum itaque tres gradus in monte humilitatis habeamus, sequitur persuasio quae unicuique habenda est, quartus videlicet iam praebita virtutis gradus. Cum enim necessarium sit ut confiteamur, sciendum est quod ita confiteri debemus, ut hoc ipsum quod confitemur, ita esse persuadeamus. Tunc ete-

A nim pura est confessio, si eam sequitur voluntaria persuasio.

CAPUT CVI.

Quintus gradus humilitatis.

Quinto igitur gradu³⁰⁸ confessio apponatur, ut scilicet qualem se quis cognoscit dolet, confitetur et suadet, talem quoque se ab aliis concedat iudicari. Sunt enim plerique satis semetipsos iudicantes, sed nequaquam possunt ab aliis pati iudicari, vituperari. Qui ut ad³⁰⁹ montem verae humilitatis ascendat, iis necesse³¹⁰ est ut sicut semetipsos despiciendos iudicant, sic etiam alios, si se iudicando despexerint, tolerare sciant. Qua in re³¹¹ opus est patientia, quae sexto loco est apponenda³¹².

CAPUT CVII.

Sextus gradus humilitatis.

Hae itaque unicuique familiaris sic esse debet ut quandocunque³¹³ ei aliqua injuria sit, ita eam suscipiat patienter quasi commodum sibi magnum fieret. Profecto si aliquis servorum alienus discreti hominis peccasset, et, dum sibi exinde fierent multae molestiae, non reclamaret, sed potius iuste talia pati se diceret, citius apud dominum misericordiam inveniret. Nos itaque qui multa contra Creatorem nostrum commisimus, tanto studiosius humiliari debemus quanto magis indulgentia ejus nos indigere videmus.

CAPUT CVIII.

Septimus gradus humilitatis.

C Nec solum absque murmuratione pati debemus molestias, sed ut etiam graviter puniamur ad vindictam Dei amemus. Amor enim supremus montis humilitatis gradus esse videtur, quoniam tunc quidem est Deo grata satisfactio, cum in ejus mente, qui satisfacit, nulla manet murmuratione, sed pia jugiter fervet dilectio.

CAPUT CIX.

Recapitulatio graduum humilitatis.

Quod autem superius dilate per partes ostendimus, nunc eadem breviter et summam sub exemplo colligamus. Si enim dominus quispiam servum haberet, quem pro culpa sua tradere morti deberet, positaque ratione cum eo, suam servus culpam occultare, velut in tenebris, vellet; aut si cognosceret (quod est primus humilitatis gradus) non inde doleret; aut si doleret (quod est secundus) coram aliis, domino licet iubente, confiteri nollet; aut si confiteretur (quod est tertius) persuadere nollet ut

VARIAE LECTIONES.

³⁰⁰ Pro offensione sua ms Vict. 13 de offensione, sua ³⁰¹ Unde se non dolere fateretur ms Vict. et Edit. Col. unde se dolere non fateretur ³⁰² Ut scilicet qualiter ms Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. quia qualiter ³⁰³ Fore, in cordibus ms Vict. 13 et Edit. Col. fore, ita in cordibus ³⁰⁴ Quod si Deus ms Corb. 307 Vict. 13 et Edit. Col. Quia si Deus ³⁰⁵ Magis elegit ms Vict. 13 magis eligit ³⁰⁶ Poenitentiam protelare ms Corb. 307 Vict. 13 et Edit. Col. poenitentiam gratis protelare ³⁰⁷ Quantumcunque gravis ms Corb. 307 Vict. 13 et Edit. Col. quamlibet gravis ³⁰⁸ Igitur gradus ms Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. igitur gradu ³⁰⁹ Qui enim ad ms Vict. 13 et Corb. 307. Qui ut ad ³¹⁰ Ascendant iis necesse ms Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. ascendunt, necesse ³¹¹ Quare opus ms Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. Quia in re ³¹² Est expianda et apponenda ms Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. est apponenda ³¹³ Ut quandocunque ms Vict. ut quantumcunque

hoc ita crederetur; aut si vellet inde culpabilis credi (quod est quartus), pati tamen nollet, ut diceretur culpabilis; aut si hoc sibi dici pateretur (quod est quintus), non tamen pati vellet ut sicut culpabilis tractaretur; aut si hoc patiens⁸¹⁴ (quod est sextus) non ita tamen tractari amaret (quod⁸¹⁵ est septimus), licet hoc velle dominum suum sciret, non ei profecto culpam illam dominus dimitteret, imo magis ut iniquum servum eum puniret. Sic nec nostras nobis culpas Dominus dimittet, si non nos gradibus iisdem humiliaverimus, sicut ipse jubet.

CAPUT CX.

Quomodo unusquisque se minorem omnibus putet.

Verum quia nonnunquam ideo extollimur quia nos aliis non recte comparamus, videndum est nobis quo id modo facere debeamus. Si enim nos aliis volumus comparare, ea tantum debemus considerare⁸¹⁶ quæ a nobis sunt in nobis⁸¹⁷, non a Deo quasi præstita nobis⁸¹⁸. Sic namque agit, qui de bonis a Deo sibi præstitis⁸¹⁹ super alium extollitur, velut qui vestibus alienis indutus gloriatur. Non ergo hæc aliorum bonis comparare debemus, sed mala tantum nostra, quæ a nobis in nobis⁸²⁰ habemus. Quod si fecerimus (mala videlicet nostra bonis aliorum ut conferamus) in nos⁸²¹ inferiores esse cæteris omnibus nobis ipsis videbitur. Quod contra, quia superbi faciunt, etiamsi sint omnibus deteriores, cunctis tamen se iudicant esse meliores. Sua enim bona tantum attendentes, aliorum malis comparant, quorum mala nullatenus considerare deberent.

CAPUT CXI.

Quod obsit consideratio alterius peccati.

Consideratio namque, vel cognitio alieni peccati, mala multa in diversis parit. Si enim peccator est qui alterius culpam considerat, malo illius exemplo in suo peccato perseverat; si vero pœnitens a peccato, a pœnitentia frigescit eodem exemplo. Quod si eodem peccato, vel etiam alio⁸²² tentabatur, facilius illius exemplo superatur. Si autem tentatione carebat, eo ipso tentatur quod vitium illius considerat. Si vero est justus⁸²³; præferendo se illi, in superbiam extollitur, quem si diligebat in Deo nunc eum incipit habere odio⁸²⁴. Non ergo facile consideranda est alterius culpa, cujus consideratio tot

A generat mala. Virtus vero illius semper debet attendi, quia ejus consideratio contrarium facit⁸²⁵; ipsa namque peccatorem converti, pœnitentem pœnitere, magis tentatum tentationi resistere, non tentatum sic permanere, justum humiliari, diligentem magis⁸²⁶ diligere facit. Alterius igitur virtutem, non vitium, suumque vitium, non virtutem, attendere debet quisquis ad culmen humilitatis ascendere studet.

CAPUT CXII⁸²⁷.

De duabus sororibus hunc montem custodientibus.

Hujus autem humilitatis pulcherrimi montis duæ sorores sunt custodes, verecundia scilicet quæ est apud Deum, et verecundia quæ est apud homines. Nam cum tentatur aliquis, si ante mentis suæ oculos has duas sorores firmiter reduxerit, hanc facile superare poterit. Sic enim sibi ipsi loqui debet.

CAPUT CXIII.

De verecundia quæ est apud Deum.

Si ego hoc peccatum vel illud fecero, quomodo ante Deum et sanctos ejus angelos, qui me vident⁸²⁸, oculos meos levare potero? Quid dicam, cum reatum⁸²⁹ meum omnis⁸³⁰ creatura videbit? Angeli et diaboli⁸³¹ me accusabunt. Nequaquam peccabo, imo propter te, Domine, morte afficiar tota die custodiamque vias meas, ut non delinquam⁸³². Sic sibi⁸³³ unusquisque proponat, sic semetipsum consideret, sic se ab irruentibus bestiis eruet⁸³⁴. Sed considerandum quia verecundia quæ est ante Deum⁸³⁵, semper est libera et custos fidelis.

CAPUT CXIV.

De verecundia quæ est apud homines.

Verumtamen illa quæ est apud homines verecundia nonnunquam fallax et latro pessima est. Solet enim contingere ut aliquando mentem alicujus, ubi jam sæpe dictus mons humilitatis est constituendus, hircus luxuriæ, lupus rapacitatis, vel alia quælibet vitiorum bestia, tentet irrumpere⁸³⁶; quam cum verecundia, quæ apud homines est, ne intrare prohibere deberet, sic sibi ipsi interdum male consulendo loquitur. Magna erit, inquit confusio, si huic tentationi luxuriæ, ut postmodum sciatur, aditum dederò. Sed nullus hominum hoc videbit, et ego bene

VARIE LECTIONES.

⁸¹⁴ Aut si hoc pateretur *mss Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col.* Aut si hoc patiens ⁸¹⁵ Amaret aut amare non posset (quod *mss Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col.* amaret, quod ⁸¹⁶ Debemus considerare *ms A. 1* attendere debemus ⁸¹⁷ Quæ nobis sunt in nobis *mss* quæ a nobis sunt in nobis ⁸¹⁸ Præstita nobis *mss* præstita sunt nobis ⁸¹⁹ Sibi collatis et præstitis *mss et Editio. Colon.* sibi præstitis ⁸²⁰ Quæ a nobis sunt, in nobis *mss* quæ a nobis, in nobis ⁸²¹ Fecerimus, mala videlicet nostra bonis aliorum ut conferamus, nos *mss* fecerimus, nos ⁸²² Vel etiam alieno *mss Edit. Col.* vel etiam alio ⁸²³ Si vero justus, *mss* si vero est justus ⁸²⁴ Quem si diligebat, nunc eum incipit odio habere *mss* quem si diligebat in Deo, incipit eum habere odio *ms A. 1* qui si diligebat etiam in Deo, nunc eum enim incipit habere odio *Edit. Colon.* quem si diligebat etiam in Deo, nunc eum incipit habere odio ⁸²⁵ Per contrarium vadit *ms A. 1* per contrarium facit *mss Bec.* contrarium facit ⁸²⁶ Diligentem vero magis *ms A. 1* diligentem magis ⁸²⁷ In *ms A. 1* omittitur hoc Caput cum subsequentibus usque ad Caput 117 cujus similitudinem aliis etiam verbis exprimit. ⁸²⁸ Qui me vident *ms Vict. 13* qui hoc vident ⁸²⁹ Cum peccatum *mss Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col.* cum reatum ⁸³⁰ Meum in die judicii omnis *mss Corb. 307 Vict. 13 et Edit. Col.* meum omnis ⁸³¹ Angeli id est diaboli *ms Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col.* Angeli et diaboli ⁸³² Meas ut in anima non delinquam *Edit. Col.* meas ut non delinquam ⁸³³ Sic igitur sibi *mss Corb. 307 Vict. 13 et Edit. Col.* sic sibi ⁸³⁴ Bestiis eruat *ms Vict. 13* hostibus eruat *ms Corb. 307* bestiis eruat ⁸³⁵ Ante Deum *ms Vict. 13* apud Deum ⁸³⁶ Tenet irrumpere *ms et Edit. Col.* tentet irrumpere

celabo meipsum, nec amplius erit cognitum. Modice nunc voluptati consentiam, et, cum voluero, metipsum corrigam. Ac deinde poenitendo satis melior quam modo sum ero. Multi enim post ruinam surrexerunt, et postmodum meliores fuerunt. Sic nimirum verecundia quæ est apud homines, malo suo consilio nonnunquam fallitur et fallit, et malam vitii bestiam in montem, quem tueri deberet, subintrare permittit; quæ cum intrare permissa fuerit, non facile expelli poterit. Nam si is qui scelus commisit, confiteri aliquando voluerit, ea cogitatio, quæ prius promittebat ei quod se emendaret mox ut voluisset, post perpetratam culpam dicit: Quomodo confitebor? Qua fronte reatum meum aperiā? Non amplius honorem habebō, si me manifestavero, sed qui modo appetior, omni tempore vilis ero. Quid igitur faciā? Saturabor voluptuose vivendo, nondum viam iustitiæ tenere valeo⁸²⁷. Ecce quomodo miser homo decipitur⁸²⁸. Quam callide vincitur, quam astute superatur! Ipse namque humilissimis montem paulatim proficiendo statuit; ipse custodes ejusdem montis constituit, ipse custodes eosdem a propugnaculis montis expulit; ipse postmodum semetipsum male custodiendo mancipium hostibus suis tradidit. In me siquidem est unde cum Dei gratia proficio, in me etiam unde deficio. Non mihi proficiendi aliquis vim facit. Non ad defectum aliquis me venire cogit. Suggestit Deus, suggerit ratio, suggerit virtus ut recte vivam; et est in me materia arbitrii, scilicet libertas, et hoc facere⁸²⁹ possum, si volo. Verum e contra suggerit diabolus, suggerit appetitus et vitium ut voluptuose vivam, et habeo potestatem hoc faciendi⁸³⁰, sed contradicere nolo⁸³¹.

CAPUT CXV.

De consultatione⁸³² duarum prædictarum sororum.

Sciendum est quod verecundia⁸³³ quæ est apud homines, interdum fallat, multisque modis per eam auditus nobis vitiorum fiat. Verecundia quæ est apud Deum, nec fallit nec fallitur. Hæc etenim quando ad montem revocatur, postea et locum suum, videlicet humilitatis, quem tueri deberet, fallente sorore sua, vitiiis subversum, quasi porcorum rostris disiectum⁸³⁴ invenit; vehementer turbatur, dolet, ingemit, sæpe etiam lacrymas fundit, misera miserabiliter⁸³⁵ secum querit qualiter bestia intravit funesta, quæ fuerit causa, quod exordium, quisve aditus. Et dum illam vehementer

A exsecratur, ecce fallax soror fallaciter eam plerumque sic consolatur: Eia, quare tantum doles? Cur tot tantisque lacrymis teipsam affligis? Gravius te ille⁸³⁶ vel ille peccavit, et veniam obtinuit. Humanum est peccare, nec tanti ponderis est peccatum quanti facis illud. Taliter male consolens, dolorem tentat lenire. Sed fidelis custos, quæ se coram Deo formidat accusari, sicut fallere nescit, sic malum consilium admittere contemnit. Nam commissæ et dolendo plangit, et plangendo indesinenter sui conditoris indulgentiam querit, atque locum suum curiosius deinceps custodit.

CAPUT CXVI.

Quod non semper misericordia Dei debeat cogitari⁸³⁷.

B Notandum est igitur quod tempore⁸³⁸ tentationis, ante perpetrationem culpæ, nunquam misericordia Dei debet cogitari; sed iustitia et iudicium ejus, furor et indignatio illius. Hæc debent pensari⁸³⁹, hæc ante mentis oculos reduci, hæc sæpenumero cum magno horrore retractari debent. Quando quis tentatur, non debet dicere: Misericordia Domini magna est, sed hoc potius: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis (Heb. x, 31)*. Quando appetitus luxuriæ quemque pulsatur, non cogitet tunc: *Quacunque die peccator ingemuerit, omnia peccata ejus oblivioni tradentur (Ezech. 1, 4)*, sed potius sæpe recogitando tractet quod maledictus omnis qui peccat in spe; et illud Isaïæ: *Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, filiis sceleratis, semini nequam (Isa. 1, 4)*. Si autem per injuriam fuerit peccati admissio, tunc demum Dei misericordia propensius est cogitanda, ne desperatio veniæ superveniat. Tempore itaque tentationis, modis omnibus unusquisque debet conari⁸⁴⁰ ne superetur. Quia licet Deus veniam promiserit poenitenti, non tamen spondit delinquenti, ut ei daret voluntatem poenitendi. Cum autem certum sit quod Dei gratiam promeretur quisque declinat a malo et facit bonum, et iram et indignationem⁸⁴¹ incurrit omnis qui operatur peccatum, magnopere curandum est ut et vitia vitemus et virtutibus adhareamus.

CAPUT CXVII.

Quæ comparatio sit inter ascendentes.

Tria sunt necessaria ascendenti, innocentia, beneficium, prælatio. Innocentia talis esse debet, ut nulli noceat; beneficium, ut omnibus prosit; prælatio, ut se inferiorem⁸⁴² omnibus judicet. Unde

VARIE LECTIONES.

⁸²⁷ Tenere valeo *ms Vict. 15 tenere volo* ⁸²⁸ Homo in his decipitur *mss Corb. 307 Vict. 15 et Edit. Col. homo decipitur* ⁸²⁹ Quod et hoc facere *ms Corb. 307 et hoc facere ms Vict. 15 et Edit. Col. quod hoc facere* ⁸³⁰ Potestatem hoc faciendi *ms Vict. 15 et Edit. Col. possibilitatem hoc faciendi ms Corb. 307 potestatem faciendi* ⁸³¹ Sed contradicere nolo *ms Corb. 307 si contradicere volo* ⁸³² Confabulatio *ms Vict. 15 et Edit. Col. de consultatione* ⁸³³ Quod verecundia *mss et Edit. Colon. quia verecundia* ⁸³⁴ Deiectum *Edit. Col. disiectum ms Vict. 15 disiectum* ⁸³⁵ Fundit miserabiliter *mss Corb. 307 Vict. 15 et Edit. Col. fundit, misera miserabiliter* ⁸³⁶ Gravius ille *mss gravius te ille* ⁸³⁷ Quod tentationis tempore non semper misericordia Dei debeat cogitari *mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. Quod non semper misericordia Dei debeat cogitari* ⁸³⁸ Quod tempore *ms et Edit. Col. quia tempore* ⁸³⁹ Hæc pensari *mss et Edit. Col. hæc debent pensari* ⁸⁴⁰ Debet vehementer conari *mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. debet conari* ⁸⁴¹ Et iram et indignationem *ms Vict. 15 et iram indignationis* ⁸⁴² Omnibus inferiorem *mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. omnibus aliis inferiorem*

Apostolus: *Superiores invicem arbitantes* (Philipp. II, 13). Hæc tria debet unusquisque aliis impendere, et nihil horum sibi fieri ex debito exigere. Nam si servus alicujus domino suo in multis peccasset, non solum iram domini provocaret⁸⁸³, sed etiam omnium conservorum suorum indignationem incurreret; et si aliqua injuria ei interim fieret, non juste conqueri deberet. Dicit aliquis: Innocentiam et beneficium aliis libenter impendo, sed me omnibus aliis inferiorem credere nequeo: sunt etenim homicidæ, adulteri, latrones, et hujusmodi. Ad hoc: Quicumque comparisonem facis inter te et alium, noli ponere in trutina⁸⁸⁴ quod tuum non est; imo quod tuum est, videlicet mala tua, et postmodum bona sua. Talis comparatio, vel talis consideratio semper sit inter ascendentes. Si quid vero boni in te videas, non tibi, sed Deo imputes. Unde Apostolus: *Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* (I Cor. IV, 7).

CAPUT CXVIII.

Similitudo inter cœnovexiam et charitatem.

Sic igitur debemus innocentia, beneficio, et prælatione⁸⁸⁵ uti in faciendo et recipiendo, sicuti usualiter portatur cœnovexia. Quippe qui illam⁸⁸⁶ subeunt⁸⁸⁷, faciem⁸⁸⁸ ad locum quo tendunt; ad locum autem unde veniunt, dorsa vertunt. Tribus enim⁸⁸⁹ aliis modis potest, sed non convenienter, portari, videlicet, ut facies sint contra facies, vel dorsum contra dorsum, vel facies ad locum unde procedere⁸⁹⁰, terga vero quo ire debeant, convertantur. Et notandum quod non minus quam a duobus cœnovexia in operando portatur; nec charitas (quam per cœnovexiam volumus significari) minus quam inter duos haberi potest. Si ergo in monte aliquo ædificarent sibi homines plures domum, et de valle oporteret lapides, cœmentum et alia quæ ad ædificationem domus pertinerent, cœnovexilis sursum⁸⁹¹ in montem portari: si, inquam, illi portitores instrumentum illud ita acciperent, ut uterque sibi dorsum, aut faciem vel dorsa quo tenderent, facies vero verterent unde procedere vellent; et dum sic ire competenter nequirent, verbis litigare inciperent, et de litigio⁸⁹² ad pugnos et capillos venirent, deinde ad arma: rogo, quid diceret aliquis præteriens, si sic hos hac de causa pugnantes inveniret? Utique quod insanirent. In nobis igitur hæc omnia consideremus, quia talem habitudinem

in fraterna charitate tenere debemus, ut sic quasi quandam cœnovexiam spiritualem portemus. Nos enim in excelso monte, in cœlesti scilicet patria, domum nobis ædificare satagere debemus, quæ sola virtutum operatione construitur; ad quam humilitatis gradibus ascenditur. Qui gradus necesse est ut fiant per innocentiam, beneficium et prælationem, scilicet, ut nulli noceam, omnibus serviam, et ut quemlibet mihi ipsi præferam. Cum hæc aliis frequenter exhibeo, etsi mihi exhibita non fuerint, patienter tolero. Gradus pergendi in montem virtutum, ad domum cœlestis patriæ, mihi congruos facio, et cœnovexiam bene porto. Si autem aliis hæc impendere detrecto, quasi dorsum contra dorsum verto; dum illum pergentem, et quasi antecedentem subsequi deberem, faciem illi vertendo. At si mihi hæc quasi per debitum fieri quæro, et ille quod postulo facit, quamvis non libenter, quoniam exigo, quasi faciem contra faciem in subvectione⁸⁹³ cœnovexiæ verto. Cum vero⁸⁹⁴ exigo, et ille quod exigitur denegat, quoniam illum per exactionem irritio, terga vertimus ad locum ad quem ire debemus, et facies unde procedimus. Sic istis tribus modis qui cœnovexiam portare satagit, plerumque lites et discordias sustinebit. Faciem ergo, hoc est intentionem, semper habeamus super innocentiam, beneficium et prælationem, ut illa omnibus independamus, et a nullo eadem requiramus. Hoc enim est ad illa terga vertere, videlicet ad præsentia et ad labentia, facies vero ad futura et ipsa perpetua.

CAPUT CXIX.

Similitudo inter qualitates corporis et animæ.

Sicut qualitatis⁸⁹⁵ corporis, sic etiam genera sunt duo qualitatis animæ. Qualitas quippe corporis aliquando subitanea, aliquando vero est continua. Subitanea, ut⁸⁹⁶ cum repente repentina infirmitate nigrescit, vel verecundia erubescit, sed mox hac et illa transeunte, ad colorem pristinum homo redit. Continua, ut cum assiduam patitur⁸⁹⁷ infirmitatem, quæ sibi continuum parit pallorem. Sic animæ qualitas aliquando subitanea, aliquando vero continua est. Subitanea, ut cum irruente subita tentatione, subito in peccato nigrescit, sed statim per confessionem et poenitentiam ad priorem pulchritudinem redit. Continua, ut cum assidue in peccato jacet, per quod et assidue ante Deum deformis apparet. Hæc autem genera duo qualitatis animæ genera sunt duo indignitatis suæ. Qui indignus est secun-

VARIE LECTIONES.

⁸⁸³ Iram Domini provocaret mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. iram Domini deserviret ⁸⁸⁴ in medio seu trutina mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. in trutina ⁸⁸⁵ Sic igitur debemus innocentia, beneficio et prælatione etc. In ms A. 4 contrarias ista ponuntur ⁸⁸⁶ Quippe illam, qui ms Vict. 15 quippe qui illam ms Corb. 307 quippe illi qui ⁸⁸⁷ Subvehunt mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Colon. subeunt ⁸⁸⁸ Faciem habent mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. omittunt habent ⁸⁸⁹ Tribus autem mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. Tribus enim ⁸⁹⁰ Unde procedunt mss Vict. 15 Corb. 307 et Edit. Col. Unde procedere ⁸⁹¹ Cœnovexia sursum ms Vict. 15 et Edit. Col. cœnovexilis sursum ⁸⁹² De litigio ms Victor. 15 et de litigio ms Corb. 307 litigio ⁸⁹³ In subvectionem mss in subvectione ms et Edit. Col. in subvectione ⁸⁹⁴ Cum ergo mss et Edit. Col. cum vero ⁸⁹⁵ Sicut qualitates mss A. 4 Vict. 15 Corb. 307 sicut qualitatis ⁸⁹⁶ Subitanea est ut mss A. 4 Vict. 15 subitanea, ut ⁸⁹⁷ Assiduam quis patitur mss A. 4 Corb. 307 et Edit. Col. assiduam patitur ms Vict. 15 assiduam homo patitur

dom subitaneam qualitatem, non ideo tamen ad A
judicium sibi assumit Christi corpus et sanguinem.
Qui vero secundum continuam qualitatem indignus
assistit ⁸⁶⁸, ille ad judicium ea sibi assumit.

CAPUT CXX.

De cordis impunditia.

Noverit quoque qui suam discutere intendit infirmitatem, tria esse genera immunditiae cordis. Primum namque genus est amor non amandorum, veluti luxuriae et similia. Secundum vero est odium eorum quae odio non debent haberi, sicut est odium alienae prosperitatis. Tertium autem nec amor, nec odium, sed quaedam cogitationis vanitas, ut cum cogitamus unde iste veniat vel quo ille valet.

CAPUT CXXI.

Similitudo inter corporis et animae infirmitates.

Rursus attendendum ⁸⁶⁹ duo esse genera infirmitatis animae, quemadmodum sunt infirmitatis corporis ⁸⁷⁰. Corporis namque infirmitas aliquando est quasi infirmitas naturalis, aliquando vero est casualis. Quasi naturalis namque est, ut si cui ab ipsa hominis infantia sibi continuus languor sit ⁸⁷¹. Casualis vero ⁸⁷² est ut febris, quae frigore repentino vel alio casu accidit homini. Haec itaque quia occasione accidit extrinseca, facilius curari potest una medicina. Illa vero, quia quasi naturaliter adhaeret homini, non una repentina curari, sed cum frequenti medicina potest minui et alleviari, donec facilius valeat portari. Ita quoque vitiorum, quae sunt animae infirmitates, alia quasi naturalia, alia vero sunt quasi casualia. Quasi naturalia quippe sunt, ut ingluviens et luxuria, quae ex ipsa carne conerescent ab infantia homini. Casualia vero, ut mendacium, quod aliqua extrinseca accedente causa saepe profertur, etiam non praemeditatum. Haec ergo, quia causis exterioribus accidunt, leviori custodia evitari possunt. Illa vero quia intus naturae cohaerent, licet non una abstinencia omnino deleri, continua tamen instantia eo usque possunt minui, quo satis facile ⁸⁷³ valeant tolerari. Illis ergo delendis semper instare debemus, licet non omnino ea delere possimus. Sicut enim naturalem ⁸⁷⁴ corporis infirmitatem patiens stulte agit si sibi medicinam adhibere neglexerit, quia semel vel his adhibita non statim curatus fuerit, sic naturali vitiorum

infirmitate ⁸⁷⁵ detentus insipienter agit si sibi custodiam adhibere destiterit, quia aliquoties adhibita, statim a tentatione liberatus non fuerit.

CAPUT CXXII.

De appetitu, et quid intersit inter appetitum et voluntatem.

Nullus namque appetitu vitiorum prorsus carere potest, sed cum vice appetitus verae commoditatis quasi naturaliter retinet. Postquam enim humana natura perfectam beatitudinem amisit, perfectam quoque sui commoditatem perdidit. Semper tamen naturaliter affectionem ⁸⁷⁶ ejusdem commoditatis habet. Et quia perfectam commoditatem habere non potest, nec perfectae commoditatis appetitum B
amittere valet. Habet itaque appetitus ingluviens et luxuriae, aliarumque falsarum commoditatum, et per hos incedit quaerendo illam perfectam commoditatem cujus appetitum retinet naturalem. Hos autem appetitus diabolus ⁸⁷⁷ accendit aliquando per falsas commoditates, et per eas ⁸⁷⁸ voluntati aliquid peccatum suggerit, aliquando vero per semetipsum ipsi voluntati persuadet, ut eisdem appetitus ad peccandum incitet. Ut cum ebrioso, qui amplius bibere nequit, aliquid assum ⁸⁷⁹ velle comedere suggerit ut habeat appetitum amplius bibendi. Sic autem ⁸⁸⁰ diabolus incitat voluntatem ad peccandum, aut per hos appetitus, aut per semetipsum. Velut si quis latro aliquem ad se spoliandum incitaret aut artificio aliquo quo carnem ejus calefaceret ⁸⁸¹, aut dicendo ei simplici verbo ut se exueret. Ad quem C
vero cum ille nihil suspicans fallacie, appropinquat, subito capitur, vapulat, versa vice despoliatur, quandoque demum occiditur. Appetitus vero isti non aliud sunt quam quaedam commoditatis necessitates. Non enim idem est appetitus quod voluntas. Appetitus namque mali non est malus ⁸⁸², sed voluntas mali est mala. Hos igitur appetitus quia diabolus semper accendit, studio magno et custodia sunt restringendi.

CAPUT CXXIII.

Similitudo inter aquam et humanam naturam.

Humana namque natura tam facile per vitia quam per planum diffunditur ⁸⁸³ aqua. Sic ergo agere debet qui eam restringere appetit, velut qui aquam D
currentem retinere contendit. Sicut enim ille aquam ⁸⁸⁴ concludit in stagnum atque coercescit, sic

VARIAE LECTIONES.

⁸⁶⁸ Continuum, indignam existit *mss* continuum qualitatem, indignus assistit ⁸⁶⁹ Attendendum *ms* A. 1 attendat ⁸⁷⁰ Infirmitatis corporis *mss* A. 1 Viet. 15 Corb. 307 et Edit. Col. infirmitatis corporis ⁸⁷¹ Ut fletus ab ipsa hominis infantia sibi continuus. *ms* Viet. 15 ut fletus ab ipsa hominis infantia sibi continuus languor sit. *mss* et Edit. Col. ut fletus ab ipsa hominis infantia sibi quasi continuus ⁸⁷² Quasi vero casualis *mss* et Edit. Col. casualis vero ⁸⁷³ Quod satis *mss* et Edit. Col. quo satis facile ⁸⁷⁴ Sicut naturalem *mss* et Edit. Col. sicut enim naturalem ⁸⁷⁵ Vitiorum in firmitate *mss* et Edit. Col. vitiorum infirmitate ⁸⁷⁶ Tamen naturalem affectionem *mss* Viet. 15 Corb. 307 et Edit. Col. tamen naturaliter affectionem *ms* A. 1 tamen affectionem ⁸⁷⁷ Hos autem diabolus *mss* et Edit. Col. hos autem appetitus diabolus ⁸⁷⁸ Accendit per falsas commoditates, et per eas *ms* A. 1 accendit, et per eas ⁸⁷⁹ Aliquid ad suum *mss* aliquid assum ⁸⁸⁰ Sic enim *mss* et Edit. Col. sic autem ⁸⁸¹ Aut carnem suam calefaceret *mss* quo carnem ejus calefaceret ⁸⁸² Non est mala *mss* et Edit. Col. non est malus ⁸⁸³ Profunditur *mss* diffunditur *ms* Corb. 307 effunditur ⁸⁸⁴ Ille qui aquam *mss* ille aquam

iste naturam humanam vagam infra ⁸⁸⁵ regulam aliquam cohibere debet. Utque ille procurat ne qua parte dirumpatur stagnum, qua affluat aqua, ita et istum providere condecet ⁸⁸⁶, ne suam in quoquam violet regulam, quo ad peccatum ⁸⁸⁷ proruat. Sic enim restringi carnis appetitus possunt: quod est quandam facere pacem inter ipsam carnem et spiritum; quam quidem pacem ⁸⁸⁸ nemo melius secum habere ⁸⁸⁹ poterit, quam qui districtioni ordinis monastici semetipsum subjugare studuerit. Ipsa etenim est quasi quedam clausura vel stagnum vivarii. Quoniam quidem sicut pisces decurrente aqua vivarii moriuntur, si clausuræ ipsius minutatim ac sæpe crepant, nec reficiuntur, ita omnis religio monastici ordinis funditus perit si custodia ejus per modicarum contemptum culparum paulatim a fervore sui tepescit, attestante Scriptura, quæ dicit: *Qui modica spernit, paulatim decidet* (Eccli. xix, 1).

CAPUT CXXIV.

Quod quatuor modis pax agitur.

Quatuor quippe modis pax agitur, quibus homo ad veram quietem perducitur. Aut enim sit ab aliquo inter aliquos duos, aut inter semetipsum et alterum, aut inter carnem et spiritum, aut inter corruptibilitatem nostram et incorruptibilitatem quam Deo donante expectamus ⁸⁹⁰. Si tres ⁸⁹¹ superiores modos nunc habuerimus, tunc demum ad illam pacem pervenimus de qua dicit Apostolus: *Habete pacem cum Deo* (Rom. vi). Duo itaque primi modi fiunt per concordiam. Est enim pax carnalis, est et spiritualis. Concordia etiam est carnalis, et spiritualis. Pax et concordia carnalis est, quam habent infideles, vel etiam falsi Christiani, cum in peccato concordant, et inde quamdam pacem obtinent. Hanc autem pacem Christus non commendavit, ubi dixit: *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium* (Matth. x, 34). Per terram terrenos, per gladium separationem, qua separamur a carnalitate, potest intelligere ⁸⁹². Tertius vero modus per spiritus fit victoriam sibi subjungentis carnem. De hoc etiam idem Dominus ait: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* (Joan. xiv, 27); et propheta: *Pax multa diligentibus legem tuam* (Psal. cxviii, 165); et: *In pace factus est locus ejus* (Psal. xi, 15);

et: *Inquire pacem, et persequere eam* (Psal. xxxiii, 15). Quartus vero modus erit per remunerationem, corruptione nostra transmutata, ut jam diximus in incorruptionem.

CAPUT CXXV.

De quadripartito statu humanæ naturæ.

Notandum siquidem quod humanæ naturæ quatuor sunt status ⁸⁹³, quibus pro diversis meritis beata vel misera ⁸⁹⁴ redditur. Duo namque primi beati, duo postremi sunt miseri ⁸⁹⁵. Beatorum autem alius minus beatus, alius vero beatissimus. Ita quoque miserorum, alius minus miser, alius vero miserrimus est. Status utique minus beatus fuit ille quo ante peccatum Adam in paradiso stetit. Beatissimus vero est ille quo nunc in cælo sanctorum animæ sunt. Minus autem miser status noster est, quo dum vivimus, in hoc sæculo sumus. Miserrimus vero ille erit quo reprobi permanebunt in pœnis inferni. Ut ergo in beatissimo statu æternaliter quiescamus, in Dei servitio temporaliter laboremus ⁸⁹⁶.

CAPUT CXXVI.

Similitudo inter hominis obsequium et præmium.

Homo, quia æternum ⁸⁹⁷ habere non posset præmium, si Deo æternum laborando exhiberet obsequium ⁸⁹⁸; Deus suæ præmium vitæ, quæ est æterna, vitæque hominis ⁸⁹⁹, quæ est temporalis, servitium comparat. Si enim homo quandiu vixerit, Deo servierit, et Deus ei hoc coadjuvet ⁹⁰⁰, et ipse recompensabit. Qui vero non ⁹⁰¹ a principio quidem vitæ suæ Deo servire cœperit ⁹⁰², sed ex quo tamen cœperit, si usque ad finem perseveraverit, Deus ab eo vitæ præcedentis servitium non exiget, sicut nec ipse a Deo vitæ illius præcedentis præmium ⁹⁰³. Si autem homo e contra, quoad vixerit, Deo male servierit, et Deus illi malum rependet meritum, quandiu et ipse vixerit. Quod si non a principio vitæ suæ male Deo cœperit servire, sed ex quo tamen cœperit, usque ad finem vitæ voluerit perseverare, non ei Deus vitæ præcedentis servitium bonum recompensabit in malum: sicut ⁹⁰⁴ nec ipse vitæ illius præcedentis præmium habere voluerit ⁹⁰⁵ malum. Nam et suæ vitæ præcedentis bono, et Dei præcedentis vitæ malo carebit præmio ⁹⁰⁶. Deo ergo serviat

VARIE LECTIONES.

⁸⁸⁵ Iste naturam humanam vagam infra ms A. 1 iste naturam ⁸⁸⁶ It^a et justum prævidere condecet mss sic et iste procurare debet mss Corb. 307 Vict. 15 sic et istum providere condecet ⁸⁸⁷ Quoad peccatum mss quo ad peccatum ⁸⁸⁸ Quam quidem pacem etc. ms A. 1 hæc usque ad finem capitis omitt. ms Vict. 15 omittit quidem ⁸⁸⁹ Melius habere mss Vict. 15 Corb. 307 melius secum habere ⁸⁹⁰ Quam Deo donante expectamus ms A. 1 quæ tamen in præmium recipitur post hanc solam vitam ⁸⁹¹ Si tres, etc. ms A. 1 hæc omitt. usque ad, Duo itaque, etc. quæ etiam contrahit ⁸⁹² Potes intellige et te mss et Edit. Col. potes intelligere ⁸⁹³ Notandum siquidem, quod humanæ naturæ quatuor sunt status, ms A. 1. Quatuor quippe humanæ naturæ sunt status ⁸⁹⁴ Beata vita vel misera ms A. 1 Corb. 307 beata vel misera ⁸⁹⁵ Postremi miseri ms A. 1 postremi sunt miseri ⁸⁹⁶ Temporaliter laboremus ms A. 1 addit; nam et æternum præmium æterno promerendum servitio esset, si utrumque simul esse posset ⁸⁹⁷ Homo quia æternum ms A. 1 verum quia homo æternum ⁸⁹⁸ Si Deus laborando æternum exigeret obsequium. Sed Deus mss. Si Deo æternum laborando exhiberet obsequium, Deus Edit. Col. Nisi Deo, etc. ut in mss ⁸⁹⁹ Vitæ homines mss et Edit. Col. vitæque homines ⁹⁰⁰ Et Deus eum coadjuvet mss et Edit. Col. et Deus ei hoc coadjuvet ⁹⁰¹ Qui vero non a ms A. 1 Quod si non a ⁹⁰² Deo deservire cepit mss A. 1 Corb. 307 Deo servire cepit ⁹⁰³ Præcedentis exigit præmium mss A. 1 Corb. 307 præcedentis præmium ⁹⁰⁴ Recompensabit in malum, sicut ms A. 1 recompensabit. Sicut ⁹⁰⁵ Habere voluerit ms A. 1 habere noluerit ⁹⁰⁶ Malo, non carebit mss et Edit. Col. malo carebit præmio ms Corb. 307 malo, vitæ æternæ carebit præmio

semper omnis homo quisque eo ordine quo consti- A fieri? Unusquisque sui ordinis gerat officium, ne et tutus ab ipso est. totum quod vivit deputetur mendacium.

CAPUT CXXVII.

De tribus hominum generibus seu ordinibus.

Tres quippe sunt ordines hominum, videlicet orantes, agricultores et defensores. Hos autem ordines sic ad diversa officia Deus in hoc mundo disposuit, quemadmodum quidam paterfamilias oves, et boves, et canes maximos in domo sua distribuit.

CAPUT CXXVIII.

Exemplum ovium, boum et canum.

Oves namque ad hoc habet ut lac sibi et lanam ferant; boves vero, ut terram exerceant; canes autem, ut tam oves quam boves a lupis defendant. Si igitur horum quodque animalium suum gerat officium, illud ad vitam Dominus servat, quia ejus sibi⁹⁰⁷ utilis est vita. Si vero officium quod est suum non egerit, morte sola iudicatur dignum, quia ejus vita nullum fert⁹⁰⁸ fructum. Si enim ovis lac vel lanam⁹⁰⁹ non attulerit, hos autem terram non exercuerit, quem alium fructum ferre poterunt⁹¹⁰? Rursus, si canis custodire pecudum deputatus, eas lupos permiserit laniare, aut easdem ipse vel alios canes coeperit strangulare, quid aliud dominus agere debet quam eum obruere? Sic et Deus de illis ordinibus agit quos ad officia diversa in hoc mundo disposuit. Quosdam namque, ut clericos monachosque, ad hoc ipsum disposuit ut pro aliis orent, mitesque, ut oves, lacte prædicationis eos imbuant, lanæque sui boni exempli ferventes in Dei amore faciant. Alios vero, ut agricultores, ad hoc disposuit, ut de suo, velut boum labore, ipsi vivant et alii. Quosdam etiam, ut milites, ad hoc instituit ut asperitatem, prout necesse fuerit, ostendant, tamque orantes quam agricultores ab adversis gentibus, velut a lupis, defendant. Si ergo sui quisque ordinis officium impleat, longam promeretur vitam, quia cæterorum vivit ad utilitatem. Si vero istud agere noluerit, vita ipsa indignus existit, quia fructum non affert propter quem vivit. Si enim clerici monachique orationem vel prædicationem aliis impendere, vel etiam bonum⁹¹¹ exemplum prætere, aut terram agricolæ noluerint excolere, quod aliud poterunt officium explere? Rursus: si milites alios defendere noluerint, aut etiam more rabidorum canum, eosdem aut seipsos occiderint vel oppreserint, quid de illis nisi quod de rabidis canibus debet

CAPUT CXXIX.

De mendacio.

Si enim quod ordinis sui est non egerit, omnis ejus exterior habitus mentitur, qui eum ordinis⁹¹² illius esse testatur. Actus quoque illius, et verba, ipsaque mentitur cogitatio, quia mendacium testatur pro vero. Cum enim quidpiam agit⁹¹³, vel dicit, vel cogitat, sic esse agendum, dicendum cogitandumque aliis indicat⁹¹⁴. Plus etenim loquitur plerumque homo actu quam verbo, sicut hoc potest videri exemplo.

CAPUT CXXX.

Exemplum de medico.

Medicus namque herbam⁹¹⁵ aliquam si diceret⁹¹⁶ ægroto salutiferam esse, et non ex ea comederet⁹¹⁷, aliam vero mortiferam, ipse tamen ex ea gustaret, plus ei actu quam verbo diceret, quia plus ei hunc actu quam verbo⁹¹⁸ comedendam suaderet. Cum igitur quippiam quis agit, vel dicit, vel cogitat, sic esse agendum, dicendum cogitandumque cæteris manifestat⁹¹⁹. Quod si ita est, verum actu, et verbo, et mente loquitur. Si vero non est, lisdem omnibus⁹²⁰ e contra mentitur. In quantum igitur verum dicitur, bene; in quantum vero mendacium profertur, male vivitur, quia omne peccatum mendacium esse probatur. Siquidem non nisi cogitatione, locutione et opere peccatur, quibus quoties peccamus, Deo et hominibus mentimur⁹²¹. His itaque tribus Dei timorem ponamus custodem⁹²² quis, testante Scriptura: *Timor Domini expellet peccatum* (Eccli. 1, 27). Timor denique Spiritus sancti est donum aliorumque omnium primum.

CAPUT CXXXI.

De septem donis Spiritus sancti.

Septem quippe sunt dona Spiritus sancti, videlicet, timor, pietas, scientia, fortitudo, consilium, intellectus, sapientia. Horum autem donorum, ut dictum est, timor est primum, aliorumque veluti quoddam fundamentum. Hunc namque Spiritus sanctus mentis in campo supponit, aliaque dona sua in ordine⁹²³ veluti in ædificio superimponit. Prius mentem metcere facit, ne pro peccatis suis separetur a Deo, et in pœnis inferni cum diabolo torquetur. Hunc denique timori superimponit pietatem, cum menti sic metuenti sui ipsius aspirat compassionem, pieque recolere facit quam misera erit si a

VARIE LECTIONES.

⁹⁰⁷ Quia ejus sibi *ms A. 1* cujus sibi ⁹⁰⁸ Nullum fert *ms Vict. 13* nullum facit ⁹⁰⁹ Lac et lanam *ms A. 1* *Vict. 13* *Corb. 307 et Edit. Col.* lac vel lanam ⁹¹⁰ Ferre poterunt? *ms A. 1 et Edit. Col.* ferre poterint? *ms Corb. 307* ferre poterint? *ms Vict. 13* facere poterint? ⁹¹¹ Et etiam bonum *ms Corb. 307* *Vict. 13 et Edit. Col.* vel etiam bonum *ms A. 1* vel bonum ⁹¹² Qui ordinis *ms A. 1* *Vict. 13* *Corb. 307, et Edit. Col.* qui eum ordinis ⁹¹³ Cum enim quispiam quid agit *ms A. 1* cum enim quippiam agit ⁹¹⁴ Aliis indicat *ms A. 1* aliis indicat ⁹¹⁵ Medicus namque herbam *ms A. 1* si enim medicus herbam ⁹¹⁶ Aliquam si diceret *ms A. 1* quandam diceret ⁹¹⁷ Ægroto salutiferam esse, ac ut ea comederet, *ms Vict. 13* cognosco salutiferam esse. Et non ex ea comederet, ⁹¹⁸ Quam eam verbo *ms A. 1* *Corb. 207* quam verbo ⁹¹⁹ Aliis manifestat *ms Vict. 13* *Corb. 307 et Edit. Col.* cæteris manifestat *ms A. 1* cæteris indicat ⁹²⁰ Eisdem omnibus *ms A. 1* *Corb. 307* isdem omnibus ⁹²¹ Deo et hominibus mentimur *ms A. 1* omittit, Deo et hominibus ⁹²² Ponamus custodiam *ms A. 1* *Vict. 13* *Corb. 307 et Edit. Col.* ponamus custodem ⁹²³ Sua in ordine *ms A. 1* suo quoque ordine *ms Corb. 307* *Vict. 13 et Edit. Col.* suo in ordine

Deo separata et in inferno cum diabolo fuerit torta. Dehinc vero scientiam superimponit pietati⁹²¹, cum mens, quæ sic timet sibi que compatitur, quo valeat modo salvari scrutatur, eique Spiritus sanctus huius rei cognitionem largitur. Exinde autem fortitudinem superimponit scientiæ, cum mens pavida, sibi que compatiens, jamque quid agere debeat sciens, fit fortis Spiritus sancti dono ad operandum quæ didicit quibusque salvari se posse confidit. Post hæc vero consilium fortitudini superædificat, cum mens jam fortis ad operandum, quæ pie timendo scit esse facienda, suo experimento didicit Spiritus sancti gratia quid de his omnibus aliis consulere debeat.

CAPUT CXXXII.

De donis Spiritus sancti quinque ad activam, duo vero ad contemplativam vitam pertinent.

Hæc autem quinque Spiritus sancti dona ad activam, duo vero quæ sequuntur, id est intellectus et sapientia, ad contemplativam pertinent vitam. *psa* tamen⁹²² Spiritus sanctus primis quinque⁹²³ superimponit, ut suorum ædificium donorum possit omnino compleri. Postquam enim Spiritus sanctus mentem facit paventem sibi que compatiens, et ea quæ scit esse facienda fortiter operantem, et de ipsis sui exemplo aliis⁹²⁷ consulentem, accendit eandem⁹²⁸ ad intelligendum cur hæc vel illa Deus præcipiat; cur homo, licet alteri homini benefaciat, nullam ab eo⁹²⁹ remunerationem exigere debeat. Quorum ut intellectum Spiritus sanctus menti aspirat, ad⁹³⁰ postremum etiam sapientiam superaccumulat, cum quod videlicet⁹³¹ ratione intelligit, fit sibi⁹³² sapidum atque dulcissimum, soloque rectitudinis amore sequitur quod intelligit esse sequendum. Ab hac tamen sapientia, quam extremam posuimus, Spiritus sanctus dona sua dinumerare per Prophetam incipit, et usque ad timorem, a quo corpibus ascendere, dinumerando descendit. Unde notandum quod⁹³³ nobis innuit descendendo quomodo ex ipsis donis construat in nobis ædificium ascendendo. Hoc igitur ædificio ita composito, Spiritus sanctus in eo residet, totamque familiam donis interioris, id est omnes animæ sensus, regit et ad⁹³⁴ obsequium disponit.

CAPUT CXXXIII.

De qualitatibus animæ et moribus.

Hinc animæ qualitates, quæ prius erant instabiles, jam in bonos redigit mores. Mores quippe qualitates sunt animæ in habitum jam redactæ.

A Non enim tunc mores dicuntur, cum cito adveniunt citoque recedunt, sed cum in anima stabiles existunt.

CAPUT CXXXIV.

Mores alii boni, et mali alii sunt.

Horum autem morum alii boni, alii vero sunt mali. Boni igitur virtutes, mali autem vitia dicuntur.

CAPUT CXXXV.

De virtute et vitio.

Virtutes autem bona exterius opera, vitia vero parviunt mala. Non tamen quoties agitur opus virtutis vel vitii, virtus ipsa vel vitium proprie dicitur haberi. Tunc enim tantum proprie habentur, cum ex consuetudine possidentur, unde et homines iusti vel vitiosi dicuntur. Cum autem perfecte habentur, licet ipsa omnino sint dissimilia, haud tamen dissimilia semper habent⁹³⁵ opera.

CAPUT CXXXVI.

De sapientia et stultitia, quandoque in eodem convenientibus.

Quædam enim ex ipsis, ut sapientia perfecta atque stultitia⁹³⁶, eadem faciunt plerumque fieri opera. Sicut enim perfecte⁹³⁷ sapiens dimittere non vult quin agat quod sibi bonum videtur, sic et ille qui perfecte stultus est. Verum hoc ideo ille facit, quia scit bonum non esse ut illud dimittat; stultus vero, quia sic putat. Est autem alius medius nec ita sapiens quin metuat falli, nec ita stultus ut in malo quod cœperit perseverare velit. Hic ergo quod sibi⁹³⁸ bonum videtur, persepe dimittit, quia magis quam sibi alterius credit consilio.

CAPUT CXXXVII.

De odio et amore peccati.

Item perfectum peccati odium⁹³⁹, perfectusque amor ejusdem, idem plerumque opus exhibet exterius. Sicut enim qui perfecte odit in se peccatum, non curat quis illud cognoverit, sic et quidem dilectum in se perfecte diligit. Verum hoc ille facit ut sibi Deus indulgeat, iste vero pro sua hoc facit impudentia. Alius vero medius est qui nec ita peccatum odit ut hoc omnes velit scire, nec rursus sic amat ut et omnes velit nescire. Hic igitur et pluribus illud abscondit, et uni tamen per confessionem patefacit.

CAPUT CXXXVIII.

De humilitate et superbia.

Rursus: perfecta humilitas perfecta que superbia opera quædam habent similia. Sicut enim perfecte

VARIAE LECTIONES.

⁹²¹ Superimponit pietati *mss* superimponit menti ⁹²² Ipsa tamen *ms* A. 1 ipse tamen ⁹²³ Primus quinque *mss* primis quinque ⁹²⁴ De ipsis suis exemplis aliis *ms* A. 1 de ipsis exemplo sui aliis *ms* Corb. 307 de sui exemplo aliis ⁹²⁵ Accendit, eandemque *mss* accendit eandem *Edit. Col.* accedit, eandemque ⁹²⁶ Nullam tamen ab eo *mss* A. 1 *Vict. 13 Corb. 307.* nullam ab eo ⁹²⁷ Menti aspiret; ad *mss* A. 1 *Corb. 307* menti aspirat; ad ⁹²⁸ Ut quod videlicet *mss* A. 1 *Vict. 13* cum quod videlicet *ms* Corb. 307 eumque videlicet ⁹²⁹ Sit sibi *mss* A. 1 *Corb. 307* sit sibi ⁹³⁰ Unde notandum quod *ms* A. 1 verum sciendum quia ⁹³¹ Sensus regit et ad *ms* A. 1 sensus ad ⁹³² Dissimilia semper habent *ms* A. 1 dissimilia habent ⁹³³ Aut stultitia *mss* A. 1 *Vict. 15 et Edit. Col.* atque stultitia ⁹³⁴ Sicut perfecte *mss* A. 1 *Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col.* sicut enim perfecte ⁹³⁵ Hic ergo quod sibi *Edit. Col.* hoc ergo sibi ⁹³⁶ Peccatum odium *mss* et *Edit. Col.* peccati odium

humilis cum peccat, vult ut ejus praelatus suam districtie puniat culpam, sic et valde superbus. Verum hoc ille vult pro ejusdem culpae remissione, iste vero vult pati pro indignatione. Deditur namque ut praelatus ipsius sui misertus vel ad modicum sibi pareat, imo magis ut suam immoderate puniat culpam desiderat⁹⁹⁹. Est autem alius medius qui nec omnino districtie puniri, nec suam sibi culpam vult ex toto donari. Hic itaque cum aliquando peccat, partim puniri partimque dimitti suam sibi culpam desiderat. Hic namque illud habet verecundiae genus quae partim coram Deo, partimque est coram hominibus.

CAPUT CXXXIX.

De tribus verecundiae generibus.

Tria etenim sunt verecundiae genera, quae et ipsa¹⁰⁰⁰ operantur exterius diversa. Alia namque est coram Deo tantum, alia vero tantum coram hominibus, alia autem partim coram Deo et partim coram hominibus. Verecundia namque¹⁰⁰¹ coram Deo tantum est, cum quia tales sumus quales non esse decet erubescimus, nostraque peccata, si non aliis obessent, coram hominibus fateremur. Verecundia vero coram hominibus tantum est, cum quia agnoscimus quales non esse debemus, erubescimus et verecundamur¹⁰⁰², nostraque delicta etiam uni delegere per confessionem erubescimus. Verecundia autem partim coram Deo, partimque coram hominibus est, ut cum nec ita de nostris peccatis coram Deo erubescimus, ut ea etiam coram hominibus fateri velimus; nec ita rursus coram hominibus, ut ea vel uni per confessionem delegere erubescamus. Quae itaque verecundia est tantum coram hominibus est bona; quae vero partim coram Deo est, partim coram hominibus, est melior; quae autem coram Deo tantum est, optima est. Haec enim postrema, ut dictum est, si non obesset aliis, suam homines confiteri culpam coram omnibus faceret. Media vero, nec ita est perfecta ut coram omnibus velit, nec ita est perfecta ut salutem¹⁰⁰³ coram uno per confessionem suam erubescat culpam fateri. Prima autem etiam coram uno erubescit culpam fateri, bona tamen est et ipsa, quia licet sub rubore, culpam tamen confitetur vel uni quandoque.

CAPUT CXL.

De tribus quae notantur in juvene¹⁰⁰⁴.

In juvene quoque tria notantur¹⁰⁰⁵, quibus ad probitatem venturus praenoscitur. Haec autem sunt:

taciturnitas, corporis continentia, verecundia. Taciturnitas videlicet, ut prius taceat, posterius dicat. Corporis autem continentia, ut non leviter oculos huc illucque reducat, manus pedes ne moveat, sed omnia corporis sui membra decenter contineat. Verecundia vero, ut erubescat coram hominibus cum quid velitum agit¹⁰⁰⁶, totusque rubore suffusus ostendat quia erubescit. Ad haec itaque tria juvenis quisque nitatur, quia unoquoque eorum ad altiora provehitur. Siquidem tacendo et audiendo sapientium doctrinam, paulatim concipit scientiam, quibusdamque incrementis ad spiritualem vitam per eorum verba pertingit.

CAPUT CXLI.

Similitudo inter diversa alimenta et praecepta.

Sicut enim alimentis diversis ad perfectam corporis aetatem, sic praeceptis dissimilibus ad spiritualem perducitur vitam. Ut enim educatur¹⁰⁰⁷ prius simplici lacte matris, de hinc aliquo alio, deinde farinae commisto, postea micis panis, postmodum etiam crustis donec quolibet solido cibo valeat uti. Sic ei primum¹⁰⁰⁸ jubetur in Deum credere, dehinc eum diligere, deinde timere, postea bene operari, postmodum etiam adversa pati¹⁰⁰⁹, quousque sibi praeceptum quodlibet secure possit injungi.

CAPUT CXLII.

Exemplum novi vasis semel imbuti.

Quia spiritali doctrina semel ad plenum imbutus, novo vasi similis esse videtur. Ut enim vas novum potu bono semel affectum, vix ejus saporem amittit, etiamsi alio postmodum repleatur diversi saporis, sic juvenile cor spiritali doctrina semel imbutum vix ejus dulcedinem perdit, etiam cum seculari occupatur postea negotio, ratione officii cui¹⁰¹⁰ intendit. Si autem tacendo sapientium verba contemnit audire, nec ad ullam ascendet scientiam spiritualis vitae.

CAPUT CXLIH.

Exemplum cultri.

Utique qui proprio caret cultro, merito esurit, si alieno incidere¹⁰¹¹ nolit, et iste propria carens scientia jure spiritali fame deperit, cum alieno nolit tacendo scientia uti. Tacendo igitur sapientium verbis attendat, ut ad scientiam spiritualis vitae doctrina eorum pertingat. Continendo autem corporis membra, ut supra dictum est, in melius proficit, quia mentem hoc modo sta-

VARIAE LECTIONES.

⁹⁹⁹ Desiderat. *ms addunt*: Hic namque illud habet verecundiae genus, quae partim coram Deo, partimque est coram hominibus. ¹⁰⁰⁰ Quae et ipsam *ms* quae et ipsa ¹⁰⁰¹ Verecundia namque *etc.* *ms A. 1.* *omittit usque ad finem capituli.* ¹⁰⁰² Qualem esse debemus, verecundamur *ms Vict. 13 Corb. 307* quales non esse debemus erubescimus et verecundamur ¹⁰⁰³ Perfecta, ut saltem *ms et Edit. Colon.* Imperfecta ut coram omnibus velit; nec ita est imperfecta, ut saltem ¹⁰⁰⁴ De tribus generibus quae *ms Vict. 15 et Edit. Col.* de tribus quae ¹⁰⁰⁵ Tria genera notantur *ms A. 1 Vict. 15 et Edit. Col.* tria notantur ¹⁰⁰⁶ Quid velitum agit *ms* Quid velitum agit *ms A. 1* quid illicitum agit ¹⁰⁰⁷ Ut enim educatur *etc.* *ms A. 1.* Haec et alia omnia quae sequuntur de Similitudinibus omitti: et praedictis subiungit similitudinem militis spiritualis et militis rem, oras, et de Cellario Domini: quae non exstant huc usque in Editis. ¹⁰⁰⁸ Sic enim primum *ms Vict. 15 et Corb. 307* sic ei primum ¹⁰⁰⁹ Diversa pati *ms. Vict. 13 et Corb. 30* adversa pati ¹⁰¹⁰ Postea negotio, ratione officii, cui *ms Vict. 13 et Corb. 307* omittunt, negotio, ratione officii, ¹⁰¹¹ Alieno incidere *ms. Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col.* alieno incidere

rem et placidam reddit. Mens vero stabili placida exterior verba reddit et ipsa.

CAPUT CXLIV.

Exemplum de aqua quæta et solis radiis.

enim aqua quæta, cum ex una parte solis pit radium, ex altera quietum et ipsum aliquo riete reddit, sic mens pacata suscipiens aure piam verbum, ore remittit et ipsum pacatum. ero aqua commota, radium commotum, sic et turbata verbum reddit turbatum, sed et om- exterior actum. Ut ergo ad quietem mentis, et et operis sibi proficiat juvenis, quæque mem- decenter contineat. Erubescendo autem, sicut etum est, in melius proficit, quia verecundia tentiam parit, cujus alia quidem sicca alia humida est.

CAPUT CXLV.

De pœnitentia sicca et humida.

sica namque pœnitentia est, cum aliquem qui- sui peccati pœnitet, sed humore pietatis e ipsius compunctione caret. Humida vero cum habet utrumque, suumque luget pecca- magna cordis contritione. Ut ad hanc ergo ciat⁹⁸⁸ pœnitentiam, non juvenis tantum, ve- etiam omnis homo erubescat, cum quid agit um.

CAPUT CXLVI.

Exemplum arborem magnam succidere volentis.

et autem sciendum, si quem magni⁹⁸⁹ alicujus tet criminis, sibi esse agendum more arborem nam succidere volentis. Sicut enim ille minora reuitu arbusta prius curat succidere, ne sibi rem ipsam succidenti possint obesse, sic et huic minora illi crimini vicina prius sunt exstir- a, ne qua sibi crimen ipsum destruenti ferant dimenta.

CAPUT CXLVII.

De detractioe.

tractionis vitium, quod maxime ex otiositate nasci, multum est cavendum, quia perniciosum alium. Unde beatus Clemens inter cætera quæ e beati Petri se didicisse fatetur, hoc modo it.

CAPUT CXLVIII.

De tribus homicidii generibus.

ia sunt genera homicidii, quæ pari pœna ple- ur: interfectio fratrum, detractio, odium. De etiam Paulus dicit: Si comeditis, et invicem etis, videte ne ab invicem consumamini (Gal. v. Comedit namque alter alterum, et quasi mor- n eo facit, quotiescunque aliquis aliquem male

loquendo viliorum efficit. Unde necesse est ut ab invicem consumantur, pœnis videlicet gehennalibus detrusi miserrime puniantur. Sic igitur is qui al- terum detrahendo comedit, consumitur ab eo queni morsibus detractioe consumere gestit. Nam cum ejus vitam per detractioe dilacerat⁹⁸⁹, semet- ipsum ante justum judicem Deum condenat. Sicque plerumque contingit ut is qui alteri derogat, nisi respiscat, coram Deo in damnationem cadat; quam- vis ille cui detrahatur, nihil læsionis ex ipsa detra- ctione sentiat. Quid autem detractio operetur, vel quid sit inquiramus, et inquirendo, quod Dominus dederit, breviter dicamus, non ideo quod nesciatur, sed idcirco ut quod scitur melius teneatur.

CAPUT CXLIX.

Exemplum ignis, et venti, et humanæ mentis.

Solet enim contingere ut ignis in aliqua materia aliquando paululum ardeat; et [si] vento impellitur, ad majorem ardorem crescat. Taliter et mens⁹⁹⁰ humana salubri admonitione pulsata ad opus agen- dum, post suggestionem ocus surgit⁹⁹¹ ad quod prius surgere neglexerat. Sicque ut ignis vento mo- vetur, sic mens a⁹⁹² torporis desidia⁹⁹³ admoni- tione excitatur.

CAPUT CL.

Detractionis descriptio.

Detractio itaque est quotiescunque quis aliquid ea intentione de aliquo dicit unde ipse vel minus amari sive minus appetiari possit. Detractio vero malis duritiam, pœnitentibus refrigerationem⁹⁹⁴, tentatis⁹⁹⁵ exemplum peccandi, quasi fomenta ma- litia præstat. Naturale siquidem est ut, sicut id quod a nullis fieri audio, facere formido, sic illud quod a pluribus vel etiam a paucis fieri percipio, facilius præsumo: et quo plures eandem rem fe- cisse cognovero, eo minus eam facere dubito. Bonus quoque, si nec pœnitens de aliquo criminali fuerit, nec tentationem aliquam inde habuerit et alium illa vel illa criminalia perpetrasset per detractioem andierit, nisi sibi vigilantis oculo providerit⁹⁹⁶, ma- teriam superbiendi accipit. Proprium namque est superbiæ singularitate semper gaudere. Quapropter summopere cavendum est peccatum detractioe, quia fomes est tantæ perditionis.

CAPUT CLI.

Commendatio charitatis.

Tollit enim charitatem, sine qua impossibile est quempiam Deo placere (Hebr. xi, 6). Qui enim non diligit, manet in morte (I Joan. iii, 14). Plus nam- que peccat qui amorem proximi a corde alterius minuit, quam qui victum ab ore pauperis rapit.

VARIE LECTIONES.

Proficiat mss Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. sibi prosit⁹⁸⁸ Quem magni ms Corb. 306 si quem Edit. Col. quam magni⁹⁸⁹ Lacerat mss Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. dilacerat⁹⁸⁹ Taliter est mens ms Vict. 13 taliter etiam mens ms. Corb. 307 taliter et mens⁹⁹⁰ Citius surgit mss Vict. 13 307 et Edit. Col. ocus surgit⁹⁹¹ Sit mens a ms Vict. et Edit. Col. sic mens a ms. Corb. 307 si mens Corporis desidia Edit. Col. torporis desidia⁹⁹² Refrigerium mss Vict. 13 Corb. 307 et Edit. Col. erationem⁹⁹⁴ Tentatis ms Corb. 307 tentaturus⁹⁹⁵ Vigilantiæ oculo præviderit mss Vict. 13 Corb. et Edit. Col. vigilantis oculo providerit⁹⁹⁶

Nam sicut anima pretiosior est quam corpus, sic A
gravius est anime vitium auferre quam corporis.
Vicia vero anime est amor Dei et proximi; Qui
autem diligit proximum, legem implevit (Rom. xiii.
8). Qui igitur dilectionem, qua debet anima susten-
tari, tollit, quantum in se est, animam occidit. Pro-
pterea cavendum est ne quisquam aliquid sinistrum
de aliquo loqui presumat, nisi propter emendationem
eius hoc faciat. Nam prelo aut illi quem
potu posse constare peccanti et vitiorum vulnera
mederi, debeo alterius malefacta propter emendationem
delegere, quae per meipsum neque emendare.
Et ne alius corrumpatur ipsius offensione, compen-
dium etiam possum eum monere, ne tali iungatur
singulari aliqua familiaritate; aliter vero, nullo
modo de aliquo quidquam adversi loqui debeo.

CAPUT CLII.

Quid nocent detractio et quid prosit bonum
audire.

Ceterum sicut ³²² aucti multis de quolibet malum
dicere, sic pluribus solet prodesse de aliis bona au-
dire. Nam cum bona de aliquo referuntur, hi qui
boni sunt ejus facta amulanter; eoque propensius
in sua bonitate perseverare nituntur, quo alii ejus-
dem bonitatis sectatores laudantur. Si autem
penitentes fuerint, tanto studiosius suam peni-
tentiam, ut boni efficiantur, peragunt, quanto
gloriosiores ³²³ bonos esse malis sedula relatione
percipiunt. Porro si mali fuerint, erubescunt, cum
de aliis bona referri audiant, a quibus semetipsos
vacuos esse considerant; tantoque facilius ad peni-
tentiam revocantur, quanto plures, et forte debiliores
se bona operari eis referuntur. Sit igitur omni Christiano
in sedula consuetudine semper bona de aliis aestima-
re, bona loqui, nihil mali credere, nihilque proferre.

CAPUT CLIII.

De scientia, voluntate et usu.

Cum in omnibus ³²⁴ actionibus nostris summo-
pero querendum sit ³²⁵ ut boni simus, alioquin beati
esse non poterimus, querendum etiam est quibus
potius utendum sit ut boni efficiamur. Tria itaque
mihi esse videntur quae necessaria sunt volenti
effici bonus, scilicet scientia, voluntas et usus. Nam
nisi quis habeat scientiam bonum faciendi, nequa-
quam bonum, unde salutem consequatur, operari
poterit. Et si habet scientiam, sed voluntatem ope-
randi non habuerit, bonus nullo modo erit ³²⁶. Quod
si boni agnitionem et voluntatem operandi obti-
nerit, nec tamen ejus usum opere compleverit,
cum possit, bonus nequaquam erit.

CAPUT CLIV.

Exemplum citharistae.

U si is qui citharista esse debuit, citharam non
cognovit ³²⁷, qualiter citharistes? Si etiam instru-
mentum illud non agnovit, et si agnovit, sed
tangere illud noluerit, qualiter citharistes erit? Si
autem illud agnovit, et tetigerit, sed ejus usum
habere contempserit, nunquam propter cognitionem
et voluntatem, sine usu hujus artis, peritus erit. Tali-
ter namque, licet quis habeat scientiam bene vivendi
et voluntatem, nequaquam bonus erit, nisi etiam bo-
ni operis usum tenuerit juxta suam possibilitatem.

CAPUT CLV.

Similitudo inter desides et peccantes

B Sunt autem quidam sanctarum Scripturarum
ignari, et dum aliquid de eis quod possent ad aedifi-
cationem sui retinere, audient, contemnendo di-
cunt ³²⁸: « Ad quid istud tantillum tenebo? Non ex-
re tam parva sapiens ero; cur ergo mihi laborem
imponam? » Dicunt: « Jam quiescam, vivam ut potero,
quia frustra sapientiae amplius studebo; non enim
omnes peribunt qui sapientes non sunt. » Haec et his
similia piger et insipiens sibi nec proponit nec per-
cipit quia antiquus hostis ad interitum ejus talia ³²⁹
sibi suggerit, quatenus in omni vita sua nulli inten-
dat utilitati, sed in negligentia et torpore semper
vivat et pereat. Amplius quoque: « Satis, ³³⁰ inquit,
sunt sapientes in mundo, satis scriptores, satis qui
habent peritiam artium, non est opus ut ego na-
dicendo fatigem. Preterea pueritiam jam exui, jam
senectuti appropinquo, nec jam possem ³³¹ ad ma-
gnum scientiae fructum venire, si modo inciperem
laborare. » Sic secum piger tractat, et in sui torporis
desidia perseverat. Simili etiam modo nonnunquam
peccator irretitur ne ad bonae operationis exerci-
tium aliquando exurgat. Solet enim contingere ut
is qui luxuriae inquinamento lardatur, interdum se-
metipsum cognoscat, et facti sui poeniteat; sed con-
iterum tentatio advenerit, et locus peccandi affuerit,
dicit: « Quare istam voluptatem perderem? Satis
etiam hanc admittere potero, sicut et multas alias
feci; et in futuro cum satius fuero, omnia ista simul
confitebor, et sic bonus efficiar. Satiabor igitur, do-
nec Deo de omnibus ³³² satisfaciam; et tunc tantum
jejunabo, tunc tot afflictionibus, tot verberibus cor-
pus meum castigabo, tantum elemosynis et parci-
moniae ³³³ studebo, ut in me nihil remaneat dignum
supplicio. Cum enim adhuc illa et illa in me restant
sine confessione, cur me ab hac sola compescerem dele-

VARIAE LECTIONES.

³²² Ceterum vero sicut mss. Vict. Corb. 307 ceterum sicut ³²³ Quanto gloriosiores mss. Vict. quanto
gloriosiores ³²⁴ A. Cum omnibus mss. Vict. Corb. et Edit. Col. cum in omnibus ³²⁵ Querendum est mss.
Vict. querendum etiam ³²⁶ Nullo modo est mss. Vict. Corb. nullo modo erit ³²⁷ Non cognovit mss.
Vict. Corb. et Edit. Col. non cognovit ³²⁸ Contemnendo etiam dicunt mss. Vict. Corb. et Edit. Col. con-
temnendo dicunt ³²⁹ Eis talia mss. Vict. Corb. et Edit. Col. ejus talia ³³⁰ Amplius quoque dicunt: satis
mss. et Edit. Col. amplius quoque, satis ³³¹ Nec jam possum mss. Vict. Corb. et Edit. Col. nec jam
possem ³³² Denec Deo de omnibus mss. Vict. donec de omnibus ³³³ Et parsimonias mss. Vict. et Corb.
parsimonias

e? Talia nonnulli interdum aſſimmet ipsis praesentunt; nec miseri attendunt quanta erroris e interius obtenebrentur. Nam quanto sunt s obligati maioribus, ac bonitate pauperiores, leberent esse ad omne delectamentum diaboli nggestionis excutiendum ardentiores. Sicut irtus virtuti accumulata prodest, sic vitium um vicio obest. Quisquis ergo hodie quid- boni operari ⁹⁷⁵ potest, nullatenus hoc procras debet. Unde Salomon: *Quodcumque potest tua facere, instantur operare, quia nec opus, io, nec sapientia, nec scientia est avud inferos ix, 10).*

CAPUT CLVI.

ilitudo inter pauperes, stultos et negligentes. B un huiusmodi homines ita in peccando negli- mitantur etiam pauperes insipientes. Siqui- pauper insipiens, cum obolum acquirit, aut quid parvi munusculi, dicit: « Ad quid illud m servarem? Non propter hoc dives ero. lam itaque hoc in pomis, aut nucibus, aut et alia re mihi delectabili. Non enim istud iendo sollicitus volo haberi. » Sic stolidus, dum endit modica, nunquam proficit ad majora. s autem pauper parva quæ nanciscitur, custo- quo minus se habere considerat, eo magis retinere desiderat, quatenus ex parvulorum ie ad majora queat quandoque pertingere ⁹⁷⁶. nirum is qui se pauperem scientiæ ac bonita- ntis debet facere, si ad aliquem effectum æ ac bonitatis velit pervenire. Nam sicut grana massam, et guttæ flumen, et multi divitem faciunt; sic multæ scientiarum sen- ⁹⁷⁷ sapientem, et plures bonitatis actiones, quonlibet efficiunt.

CAPUT CLVII.

De scientia et tribus partibus ejus.

igitur scientia sit necessaria ut ⁹⁷⁸ bonus ſciatur, et manifestum sit nullum eam posse ehendere, qui minimas ejus partes negligi- re (nisi forte quis subito illuminetur, sicut li et prophetæ), quærendum est quomodo per n Dei illam valeamus acquirere? Tribus ita- usis videtur mihi illam posse adipisci, doctri- ſicet, experimento et ratione.

CAPUT CLVIII.

De doctrina.

doctrinam quippe, quæ capitur lectione et

A sermocinatione, scientia acquiritur. Quia cum quia legit ⁹⁷⁹, aut legentem sive loquentem audit, ad hoc ut eorum quæ leguntur sive referuntur scientiam habeat, intendit.

CAPUT CLIX.

De experimento et ratione.

Experimento vero acquiritur scientia, cum rei quam aliquis probavit, certam habet notitiam. Ex ratione ⁹⁸⁰ quoque percipitur, cum per naturalem mentis discretionem in illis quæ facienda sive omit- tenda sunt, quis solidatur. Scientia igitur his tribus rebus acquiritur. Sed quia inflat, nisi eam charitas ædificet, nihil prorsus proficit absque voluntate bonitatis. Voluntas itaque bona est, quæ Dei volun- tati subjecta est; quæ tunc voluntati Dei subjecta est, quando id vult quod Deus vult eam velle debe- re; et tunc iusta sive recta dicitur, quando id quod Deus vult eam velle debere, amplectitur.

CAPUT CLX.

Quod non semper debemus velle quod Deus vult.

Non enim semper velle debemus quod Deus vult, sed quod Deus ⁹⁸¹ vult nos velle debere. Voluit enim Deus beatum Martinum ab hac vita tollere; sed si ejus discipuli hoc tunc voluissent, crudeles utique exstissent. At noluerunt quod Deus voluit, sed voluerunt quod Deus voluit eos velle debere, et vitam ⁹⁸² justitiæ tenere. Qui ergo cum scientia vol- untatem bene operandi portat, maxima ex parte bonitati appropinquat. Unde sciendum est quia qui- cumque bonam voluntatem habere desiderat, neces- e est ut a vanitate sese alienare studeat. Nam sicut una operatio aliam a se diversam operationem exclu- dit, sic cogitatio cogitationem expellit, et voluntas nihilominus voluntatem repellit. Cum enim manu scribo, non agrum semino; deinde etiam cum semi- navero, scriptionem excludo. Sic utique cum et ipse ⁹⁸³ inane quid cogito, non interim utilitatem penso; et cum postea utile quid pensavero, inanitatem expello ⁹⁸⁴. His igitur quæ diximus de scientia et vol- untate transcurtis, videamus etiam quam sit neces- sarius usus bonæ operationis.

CAPUT CLXI.

De usu.

D Quippe sicut corpus humanum sine frequenti cibo- rum usu nequit subsistere, sic anima absque virtu- tum frequentatione non potest vivere. Qui ergo ad effectum bonitatis venire desiderat, necesse est

VARIE LECTIONES.

Boni operis operari *ms Vict. Corb. et Edit. Col.* boni operari ⁹⁷⁶ Quærat quandoque pertingero et. queat pertingere *ms Corb.* queat quandoque pertingere ⁹⁷⁷ Multæ scientiarum sententiæ *ms Vict.* scientiarum scientiæ *ms Corb.* multæ scientiæ ⁹⁷⁸ Ad hoc ut *ms Corb. Vict. et Edit. Col.* ut quisquis enim legit *ms Vict. et Edit. Col.* quia-cum quis legit *ms. Corb.* quod quisquis legit ⁹⁸⁰ Et *ms Vict. Corb. et Edit. Col.* Ex ratione ⁹⁸¹ Sed hoc velle demus quod Deus *ms Vict. Corb.* sed Deus ⁹⁸² At noluerunt quod Deus voluit; sed voluerunt quod Deus voluit eos velle debere, et viam *Edit. Col.* at noluerunt quod Deus voluit; sed voluerunt quod Deus voluit eos velle debere; et viam *et. et Corb.* At voluerunt quod Deus voluit eos velle debere, et viam ⁹⁸³ Sic itaque cum et ipse *ms* sic et ipse cum *ms Corb.* sic utique cum et ipse ⁹⁸⁴ Virtutem expello *ms Vict. et Edit. Col.* inani- expello.

ut cum scientia et voluntate etiam ipsum usum A rem justificamur, per usum beatificamur. In quantum quis Deum intelligit, sapiens est; in quantum vero amat, justus; verum in quantum utitur, beatus. Quando³⁰² quod rectum est videmus, Deum per intellectum mentis sentimus, quandoquidem quicunque rectitudo est ab illo est.

CAPUT CLXII.

Quod bonus³⁰³ homo de omnibus sibi bonum faciat.

Bonus homo de omnibus bonis et malis³⁰⁴ utilitatem sibi acquirit. Siquidem, cum aliquid boni de homine bono vel malo audit, gaudet et Deo inde gratias agit: quod dum facit, mercedem a Deo bonae voluntatis accipit, ac si cooperator fuisset ejusdem operis. Malum autem si audierit, dolet quod sibi in mercedem reputatur³⁰⁵, quasi ejusdem mali destructor fuisset vel diminutor. Sed dicit aliquis: « De bono et prosperitate inimici mei nequeo gratulari, neque de damno ejus contristari; quod si ore confiteor, me condemno, corde etenim mentior »

CAPUT CLXIII.

Ratio quomodo inimici diligere possint.

Ad hoc considerandum est qualiter is qui in bono proficere desiderat, sibi ipse vim inferre debet ut proficere valeat. Licet carnalis appetitus³⁰⁶ mens damnum inimici mei appetat, non tamen hoc ore profiteri debeo³⁰⁷, sed potius damnum ejus plangere, et contra appetitum carnis meae, illius prosperitati favere; illius damnum³⁰⁸ solum verbis, si corde simul nequeo, demonstrare mihi displicere. Nam si rationem consideramus, rectius agimus quando Deo obediunt, quam faciamus quando carnali voluptati consentimus. Praeceptum etenim Domini est ut inimicos diligamus. Si ergo eos affectuose diligere nequeo, quoniam carnalitatem meam ad amorem eorum adhuc flectere non valeo, tamen velle debeo eos me posse amare; et, donec valeam hoc agere, verbis quod potestati meae subjacet, bonum et non malum de illis promulgare. Cumque hoc ago, non mentior quando dico me illos diligere, quoniam velle adjacet mihi, perficere autem non habeo (Rom. vii, 18). Condelector tamen Dominico praecepto, secundum rationem spiritus mei, ut eos diligam, quamvis corruptibilitas carnis meae repugnet. Jam enim non operor ego illud, sed quod regnat in me peccatum (ibid. 20). Aliud enim est sentire, aliud consentire. Malus vero homo e contrario sibi de bonis omnibus et malis³⁰⁹ peccatum accumulatur, cum bonis omnibus invidet, malis vero favorem exhibeat. Hujus finis interitus, mors et tribulatio, justus autem finis est Christus, vita et exultatio.

CAPUT CLXIV.

De intellectu, amore et usu.

Tribus modis sentitur Deus, videlicet intellectu, amore et usu. Per intellectum sapimus, per amo-

rem justificamur, per usum beatificamur. In quantum quis Deum intelligit, sapiens est; in quantum vero amat, justus; verum in quantum utitur, beatus. Quando³⁰² quod rectum est videmus, Deum per intellectum mentis sentimus, quandoquidem quicunque rectitudo est ab illo est.

CAPUT CLXV.

Similitudo inter Deum et solem.

sicut enim ex splendore solis ipsum solem sentimus, antequam illum perspicere videamus, sic et mentis nostrae speculatione Deum sentimus, quando verum quid ex ipsa veritatis luce perspicimus; sicque illum intelligendo et amando, per fidem et spem ad praesens sentimus. In futuro autem, jam per speciem³¹⁰ sentimus, quia videbimus eum sicuti est (II Joan. iii, 2); non tamen cum omnibus aequaliter videbunt, nec ejus amore omnes aequaliter calabunt.

CAPUT CLXVI.

Similitudo inter ignem et Dei amorem.

Sicut enim diverso modo lignum et ferrum ignis ardore calant, sic coelestes spiritus et beatorum animae inaequaliter Dei amore fervent.

CAPUT CLXVII.

Quomodo sancti Deum videbunt.

Nunc autem videmus eum in aenigmate (I Cor. xiii, 12), et quasi in pictura ea quae dicimus, veluti pictum solem aut mare videremus. Solem quippe aut mare cum depicta videmus, non sicut est in ipsa re, ea habemus. Cum vero solem clare lucentem perspicimus, aut mare turbulentum vel tranquillum cernimus, rem sicuti est veraciter intuemur, quamvis tantam quanta in se est intueri nequeamus. Sic sancti Dei in gloria sua Deum videbunt, sed magnitudinem divinitatis ejus sive immensitatem potestatis illius comprehendere nequebunt. Non enim immensus esset, si intellectu³¹¹ alicujus comprehendi potuisset.

CAPUT CLXVIII.

De quatuor modis praecipienda et totidem obediendi.

Aliquando bene praecipitur³¹², et bene obeditur; et e contra interdum male praecipitur, et male obtemperatur; aliquando bene praecipitur, et male obeditur; aliquando male praecipitur, et bene obeditur. Bona est praecipitio, et bona est obeditio, cum praecipitur ne castitatem quis violet, et servatur³¹³. Mala est jussio, et mala obeditio, si jubetur furari, vel hujusmodi, et fiat. Bonum est praecipere, et nulum obedire, ut si, verbi gratia, aliquis captivetur, et ad capitis pfectionem veniatur, ne fugiat, ligatur. Huic autem si forte aliquis dicat: « Fuge,

VARIE LECTIONES.

³⁰² Quod bonis ms Viet. et Edit. Col. Quod bonus ³⁰³ De omnibus hominibus bonis et malis ms Viet. de omnibus bonis et malis ³⁰⁴ Deputatur ms Viet. Corb. et Edit. Col. reputatur ³⁰⁵ Carnalis seu naturalis appetitus ms Viet. et Edit. Col. carnalis appetitus ³⁰⁶ Confiteri debeo ms Viet. et Edit. Col. profiteri debeo ³⁰⁷ Illiusque damnum ms Viet. Corb. et Edit. Col. illius damnum ³⁰⁸ De bonis et malis ms Viet. de bonis omnibus et malis ³⁰⁹ Sed quando ms Viet. Corb. et Edit. Col. Quando ³¹⁰ Non jam per spem ms Viet. non jam per speciem ms Viet. jam per speciem ³¹¹ Si ille intellectu ms Viet. Corb. et Edit. Col. si intellectu ³¹² Aliquando male praecipitur, et bene obeditur. ms Viet. omittit ³¹³ Et servatur ms Viet. Corb. et Edit. Col. et servatur

pro te in vinculis istis me ponam, pœnam pro te A. excipiam ⁹⁹⁷. Bona quidem talis præceptio, quia ex perfecta charitate descendit; sed mala ad hoc concessio, quia prorsus obviat charitati. Nam ubi dictum est: *Alter alterius onera portare* (Galat. vi, 2), non dictum est, onera imponite. Mala est jussio, et bona obeditio, ut si quis poma cedrina, vel quippiam aliud, quod sine periculo haberi non posset, quis prælatus sibi afferri præciperet. Unde David aquam de cisterna sibi afferri præcepit; quæ quia in periculo suorum allata est, pœnituit præcepti, noluitque eam bibere, sed eam Domino libavit

CAPUT CLXIX.

De timore, commodo et amore.

Deo quidem tribus de causis homines serviunt, videlicet timore, commodo et amore. Sunt namque B nonnulli qui si pœnas inferni non esse scirent, pro nulla repromissione æternorum bonorum a suis voluptatibus cessarent ⁹⁹⁸. Qui, licet pœnas illorum qui Deum minime verentur, evadant, non tamen plenam retributionem invenient. Alii autem Deo serviunt, ut magnum inde habeant commodum sive in præsentī vita, sive et in hac ⁹⁹⁹ et in futura, Quibus, si Deus voluerit, ex quadam ratione poterit dicere: « Gratia commodi vestri, mandata mea servastis, non quia pure me diligebatis, sed quoniam a me lucrari volebatis. » Sicut hi qui regi serviunt, non regem ¹⁰⁰⁰ muli, sed donaria diligunt regis. Alius est qui vere Deum diligit, et solo amore ejus præcepta ejus custodit. Iste profecto legaliter servit, et bonam perfectamque mercedem sibi acquirit. C Igitur, sicut Deo ille nihil præposuit, sic illi Deus justa recompensatione reddere debet seipsum, qui rebus omnibus excellit.

CAPUT CLXX.

De ratione, voluntate et appetitu.

In anima tres sunt naturæ, videlicet ratio, voluntas et appetitus. Ratione assimilatur angelis, appetitu brutis animalibus, voluntate ¹⁰⁰¹ utrisque. Voluntas inter rationem et appetitum media est; aliquando enim ad rationem, aliquando ad appetitum se habet. Sed quando ad rationem se convertit, quia ea quæ sunt rationabilia et spiritualia sapit, dicitur homo rationalis et spiritualis. Quando vero ad appetitum se tenet, quia ea sapit quæ sunt carnalia et irrationabilia animalium, dicitur homo carnalis sive animalis. Unde scriptum est: *Animalis homo non percipit ea quæ Dei sunt. Spiritualis autem dijudicat omnia, et ipse a nemine judicatur* (I Cor. ii, 14). Cum itaque juxta hoc quod voluntas se habet, dicitur homo carnalis sive spiritualis, sciendum est quod interdum quadam sentiuntur in carne, quibus voluntas minime consentit.

VARIE LECTIONES.

⁹⁹⁷ Pro pœnam te accipiam *ms Vict.* pœnam pro te excipiam *ms Corb.* pro te eripiam ⁹⁹⁸ Cessarent *ms Vict.* cessassent ⁹⁹⁹ Sive in hac *ms Vict.* Corb. sive et in hac ¹⁰⁰⁰ Non quia regem *ms Corb.* Vict. non regem ¹⁰⁰¹ Ratio assimilatur. appetitus. voluntas *ms Vict.* Corb. ratione assimilatur. appetitus. voluntate ¹⁰⁰² In voluntate suggestionis *ms Vict.* Corb. et Edit. Col. in voluntate cogitationis ¹⁰⁰³ Cum voluntate operandi *ms Vict.* in voluntate operandi ¹⁰⁰⁴ Non debet quæ mundus est subsistere *ms Vict.* non deberet mundus sustinere *Edit. Col.* non debet mundus subsistere

CAPUT CLXXI.

De suggestionē, delectatione et consensu.

Tres namque delectationes sunt: una quæ sentitur in carne præter voluntatem, quæ vocatur suggestio. Alia quæ sentitur in voluntate cogitationis ¹⁰⁰², non tamen in voluntate actionis, quæ dicitur delectatio. Tertia quæ sentitur cum voluntate operandi ¹⁰⁰³, et nominatur consensus. Sed illam quæ nominatur suggestio, nulla pœna comitatur. Nam ubi non est consensus voluntatis, nulla sequitur pœna delectationis. Unde Apostolus: *Nihil damnationis est his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant* (Rom. viii, 1). Et alibi: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis* (Rom. vii, 22). Interiorem hominem vocat ipsam rationem; legem membrorum, delectationem sine voluntate; legem Dei, observationem mandatorum ejus, quæ et lex mentis dicitur, quia mente servatur; legem autem peccati, quam prius legem membrorum nominaverat.

CAPUT CLXXII.

De nominibus animæ.

Nota quod plura sunt nomina animæ. Vocatur enim aliquando spiritus, mens, animus, ratio, intellectus, interior homo. Dicitur etiam anima vegetabilis, sensibilis, rationalis. Sed cum plura nomina habeat, ad illa adhuc redeamus de quibus sermo fuit prius. Quia voluntas in illis aut recte se habet, et erit legitima; aut illa deserendo, fornicatrix, vilis et abjecta. Namque si voluntas, quæ est media inter rationem et appetitum rationi concordaverit, legitime vivit; si vero appetitui, fornicatrix erit. Est ergo ratio sive spiritus, quasi vir; voluntas, ut sponsa; appetitus carnis, quasi adulter. Non igitur ei voluntas in aliquo consentiat; scriptum est enim: *Concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; cum consummatum fuerit, generat mortem* (Jacob. i, 15).

CAPUT CLXXIII.

De sordido exemplum.

Quemadmodum si sordidus aliquis et omni fetore D plenus occurreret alicui dicens se cum eo velle consiliari, non deberet mundus subsistere ¹⁰⁰⁴, sic nec voluntas appetitui carnali acquiescere.

CAPUT CLXXIV.

De quadrato lapide.

Quadratus lapis sex æqualia habet latera, in quod horum ceciderit, firmiter jacebit; sic providendum est viro justo, ut in suo persistat proposito. Hujus autem latera sex hæc sunt: prosperitas,

adversitas, su. ioceros, subiecto, in secreto esse, et in publico; in quibus singulis, si a diabolo impulsatur, stetit, nec a proposito moveatur.

CAPUT CLXXV.

De peccato.

De peccato tribus modis loquimur. Secundum naturam, id est districtam iustitiam, ut illud: *Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennae ignis* (Matth. v, 22). Secundum gratiam, ut: *Quaecunque hora ingemuerit peccator, peccatum suum remittetur ei* (Ezech. xvi). Et: *Convertimini ad me, dicit Dominus, et ego convertar ad vos* (Zach. i, 3). Secundum disciplinam, ut cum praecipitur homini tantum vel tantum poenitere. Disciplina est sub gratia, quia nullus poenitere vel satisfacere posset nisi gratia praeveniret.

CAUT CLXXVI.

De similitudine ceræ.

Videas hominem ¹⁰⁰² in vanitate ab infantia usque ad profundam senectutem conversatum, sola terrena sapientem, et in his penitus obduratum. Cum hoc age de spiritualibus, huic de subtilitate divinae contemplationis loquere, hunc secreta rimari celestia doce, et prospicies cum nequaquam posse hæc videre ¹⁰⁰³. Nec mirum, indurata est cera, in istis ætatem nutrit, aliena ab istis sequi didicit. E contra consideres puerum ætate et scientia tenerum, nec bonum, nec malum discernere valentem, nec te quidem intelligere de huiusmodi disserentem. Nec quidem mirum. Mollis enim est cera, et quasi liquens, nec imaginem sigilli quoquomodo recipiens. Medius horum adolescens et juvenis est, ex teneritudine atque duritia quasi ex senectute et pueritia congrue temperatus. Si ergo hunc instruxeris, ad quemcunque utilitatis profectum voles, sive honestatis, apte informare valebis.

CAPUT CLXXVII.

De conatu diaboli contra novitium.

Cum diabolus nequit monachum obruere vitæ quam professus est odio, nititur ¹⁰⁰⁷ cum conversationis in qua est subruere, fastidio. Et licet illi monachicum propositum ¹⁰⁰⁸ tenendum quasi concedat, tamen hoc quia sub talibus, aut etiam inter tales, aut in tali loco inceperit ¹⁰⁰⁹, illum stultum nimis imprudentemque multimodis versutis arguere non cessat. Ut dum illi persuadet incepto Dei be-

A neficio ingratum existere, iusto Dei iudicio nec ad ¹⁰¹² meliora proficiat, nec quod accepit diu teneat ¹⁰¹³, aut in eo utiliter persistat. Quippe dum incessanter laboriosis cogitationibus de mutando, aut si mutari non valet, saltem de improbando proposito meditatur, nunquam interim ad finem perfectionis tendere conatur. Nam quoniam illi ¹⁰¹⁴ fundamentum quod posuit displicet, nullatenus illi structuram bonæ ¹⁰¹⁵ vitæ superædificare libet. Unde fit ut ¹⁰¹⁶ quemadmodum arbuscula, si sæpe transplantetur, aut nuper plantata in eodem loco, crebra convulsione ¹⁰¹⁷ inquietetur, nequaquam radicare valens, ariditatem cito attrahit nec ad aliquam fructus fertilitatem pervenit: sic infelix monachus, si sæpius de loco ad locum proprio appetitu movetur ¹⁰¹⁸, aut in uno permanens, frequenter ejus odio coarctatur.

CAPUT CLXXVIII.

De pueris plantarum comparatis.

Dic, queso, si plantam arboris in horto tuo plantares, et mox illam ex omni parte ita concluderes ut ramos suos nullatenus extendere posset, cum eam post annos excluderes, qualis arbor inde prodiret ¹⁰²⁷? Profecto inutilis arbor, rugosa et gibbis plena, ramis suis incurvis perplexa. Hoc utique facitis, o vos puerorum magistri, de pueris vestris, qui plantati sunt per oblationem in Ecclesiarum horto, ut crescant ¹⁰²⁸ et fructificent Deo. Vos autem in tantum terroribus, minis et verberibus undique illos coarctatis, ut nulla penitus liceat sibi libertate potiri. Itaque indiscrete oppressi, pravas et spinarum more perplexas cogitationes intra se congerunt, fovant et nutriunt. Unde fit ut quia nihil amoris, nihil pietatis, nihil benevolentiae circa se in nobis sentiunt, nec illi alicujus boni in vobis; sed quidquid est odii, impietatis, malevolentiae, postea spem habeant. Contingit itaque miserabili modo ut sicut corpore crescunt, sic et in eis timor tantum, et invidia, et suspicio omnis mali crescat ex vobis, semper proni et incurvi ad vitia, secum praemeditantes aut quomodo vestras insidias et machinationes valeant evitare, aut deinde sæculo redire.

CAPUT CLXXIX.

Exemplum de lamina auri.

D vidistis, queso ¹⁰²⁹, unquam artificem ex lamina auri vel argenti solis percussione ¹⁰³⁰ imaginem

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁰² Videas hominem *ms et Edit. Col.* videas hominem ¹⁰⁰³ Ad hæc videre *ms hæc videre ms Vict.* hoc videre ¹⁰⁰⁷ Cum diabolus nequit monachum alicui dare odio, nititur *ms Gem. G. 40.* Cum diabolus monachum nequit obruere vitæ quam professus est odio, nititur ¹⁰⁰⁸ Monachatum propositum *ms monachicum propositum* ¹⁰⁰⁹ Loco suscepit *ms Gem.* loco inceperit ¹⁰¹² Multimodis... nec ad *ms Gem. G. 40* illam stultum nimis, imprudentemque multimodis versutis arguere non cessat; ut dum illi persuadet incepto Dei beneficio ingratum existere; iusto iudicio Dei nec ad ¹⁰¹³ Diu teneat *ms Gem. omittit*, diu ¹⁰¹⁴ Improbando proposito *etc. ms Gem.* improbando initio meditatur; nunquam ad finem perfectionis tendere conatur. Nam quoniam illi ¹⁰¹⁵ Structuram bonæ *ms Vict.* fructum bonæ ¹⁰¹⁶ Ut fit ut *ms unde fit ut* ¹⁰¹⁷ Convulsione *ms Gem.* convulsione ¹⁰¹⁸ Appetitu movetur *ms Gem.* appetitu mutatur ¹⁰²⁷ Quales putas ramos extendere *ms Gem.* qualis arbor inde prodiret ¹⁰²⁸ Scilicet ut crescant *ms Corb. Vict. et Edit. Colon. omittunt*, scilicet ¹⁰²⁹ Audistis, queso *ms vidistis, queso* ¹⁰³⁰ Solis mallei percussione *ms Vict. Corb. et Edit. Col.* solis percussione

speciosam formasse? Non puto. Quid tunc? Quatenus aptam formam ex lamina formet, nunc eam ¹⁰²¹ suo instrumento leviter premit et percutit, et postmodum planat; nunc etiam discreto levamine ¹⁰²² levius levat et informat. Sic et vos, si pueros vestros cupitis moribus bonis ornatos esse, necesse est ut cum depressionibus verberum, impendatis eis paternæ pietatis et mansuetudinis levamen atque subsidium. Tenera quidem teneris ¹⁰²³, sicut et ipsi teneri sunt, lac scilicet, non solidum cibum præbentes eis necdum ad perfectam ætatem provecitis.

CAPUT CLXXX.

De charitate.

Qui charitatem in corde retinet, hoc unde Deus gratias scit ei, habet ¹⁰²⁴; ille vero ad quem tantummodo habetur, minime ¹⁰²⁵. Quas enim gratias mihi debet Deus, si quis me diligit? Amplius: is cui dilectio alterius servit, solius commodi munus perfunctorie ¹⁰²⁶ suscipit, verbi gratia, beneficium unum, honorem unum, prandium unum, vel quodlibet officii genus in hunc modum; alius vero qui charitatem ¹⁰²⁷, quasi commodi munus exhibuit, intransitive sibi retinuit. Charitatis enim ¹⁰²⁸ officium ab eo qui hoc suscipit, transit. Charitas vero ipsa, quæ Deus est, in eo remanet qui eam aliis impendit; bonum autem permanens bono transiente melius est. Hæc igitur considerando profecto perspicimus magis esse nobis gaudendum si alios diligimus quam si ab aliis diligamur. Nihil mihi debet aliquis, nec ego alicui; ergo charitas est exhibenda, non exigenda.

CAPUT CLXXXI.

Ex tribus causis omnis res amatur.

Quidquid amatur, aut natura amatur, aut recte, aut spe commodi. Natura enim est ¹⁰²⁹ ut omne bonum amemus et utile. Rectum vero, ut beneficientem nobis amemus. Spe commodi quandoque res amatur. Alia propter usum, ut mel, eo quod sit bonum et suave, etiam secundum usum. Alia vero secundum effectum, ut absinthium, et nonnulla naturalis potio, quæ cum dent sanitatem, nullam tamen in usu præbent suavitatem.

CAPUT CLXXXII.

Quod tribus modis diligendus sit Deus.

Tribus etiam his modis diligendus est Deus. Natura, quia omnibus et melior et utilior, et ideo plus exteris est amandus. Rectitudine, quoniam omnia quæ habemus præstat nobis, etiam hoc ipsum quod sumus. Et tanto maior amare debemus plus nobis-ipsis, quanto maior est ipse qui se pro nobis dedit, et nobis eisdem semetipsum daturus est. Et quoniam ei personaliter non possumus reddere illud (non

A enim his persona ejus eget), ostendit nobis quibus debeamus vicem reddere, dicens: *Mando vobis ut diligatis invicem, sicut dilexi vos* (Joan. xv, 17). Et apostolus: *Sicut pro nobis Christus animam suam posuit, ita debetis pro fratribus animas ponere* (I Joan. iii, 16). Diligere igitur debemus nos invicem, tum quia et bruta quædam animalia hoc faciunt, tum quia unius familiæ, scilicet Christi, sumus, et quia in regno ejus singulos sicut nosipsum diligemus, et quia ibi æqualiter ab ipsis diligemur. Indecens enim est si in hoc mundo habuerimus odio quos ibi sumus habituri charissimos. Sciendum est enim quod quicumque ibi aderunt, nobis vicem reddent pro dilectione præsentis. Spe etiam commodi vel remunerationis diligendus est Deus, quoniam B immortalitatem et incorruptibilitatem vobis promittit.

CAPUT CLXXXIII.

De tribus libertatibus.

Libertatis siquidem modos tres dicimus esse: libertatem videlicet actionis, quam omnes volunt, id est, ut libere facere possint quæ volunt. Dicitur etiam libertas intelligentiæ, quam non omnes volunt. Est etiam libertas rectæ voluntatis, quæ semper est bona: nunc paucissimi volunt, id est ut ea velint quæ debent. Notandum quod libertas actionis sine libertate bonæ voluntatis semper est mala. Verum libertas intelligendi est media, quæ bona est, quotiescunque libertati rectæ voluntatis adhæret; mala autem, cum sine illa est. Habet primo quis quantalibet libertatem intelligendi, id est scit intelligere quid sibi expedit; velit illam in bono, et sic promerebitur adipisci libertatem intelligendi quidquid expedit, volendi quodcumque debet, agendi quicquid prodest. Sub libertate volendi est libertas arbitrii.

CAPUT CLXXXIV.

De venatione diaboli.

Diabolus per peccati suggestionem quotidie ita ad venandum. Eos vero intra retia sua retinet quos nec dolor pro peccato proprio afficit. Illos autem jam amittere incipit quos pro carnis intemperie lugere jam conspiciat. Quosdam autem tertii ordinis, id est sanatos a carnalibus et spiritualibus peccatis, omnino perdit. Primi omnino luceant, doleant adhuc secundi, tertii vero gaudeant.

CAPUT CLXXXV.

Quod Deus non horreat peccatum.

Horrere dicitur Deus animam peccatricem, non quod horreat peccatum, quod nihil est, sed quia non est ibi debita justitia, quam ibi amaret. Ut dicimus nos horrere domum, in qua nihil est quod

VARIE LECTIONES.

¹⁰²¹ Minceam suo mss et Edit. Col. nunc eam ¹⁰²² Nunc etiam discreto levamine ms Vict. et Edit. Col. nunc etiam levamine ¹⁰²³ Tenera quidem teneris mss Corb. Vict. et Edit. Col. tenera quidem teneris ¹⁰²⁴ Ille unde gratias Deo agit, habet mss Corb. Vict. et Edit. Col. hoc unde Deus gratias scit ei, habet ¹⁰²⁵ Ille vero.. minime ms Vict. et Edit. Col. illi vero.. misericordiae ¹⁰²⁶ Pro functione mss. et Edit. Col. perfunctorie ¹⁰²⁷ Alius vero qui charitatem ms Vict. et Edit. Col. Aliis vero charitatem ¹⁰²⁸ Charitas enim mss Corb. Vict. Charitatis enim ¹⁰²⁹ Naturale enim est mss Corb. natura enim est

multis modis persecuti sunt, crudeliter adsunt, A parati eam ¹⁰⁵² rapere, et in mortem æternam præcipitare. At ista nimis anxia, huc illucque circumspicit, et manum defensionis et auxilii, qua se tueatur, sibi porrigi ineffabili desiderio concupiscit. Dæmones autem e contrario rident, et immensa lætitia gaudent, si nullo eam adminiculo fultam invenire queant. Quibus dictis laxato freno iter arripuit, et bestiam ultra persequi clara voce canibus interdixit. Tunc illa ab omni lesione immunis, exultans et hilaris præpeti cursu campos silvasque revisit.

CAPUT CXI.

Exemplum de avicula.

Alia quoque vice respexit puerum quemdam cum avicula in viâ ludentem, quæ pedem filo innexum habebat ¹⁰⁵³. Sæpe cum laxius ire permittebatur, fuga sibi consulere cupiens, avolare nitebatur. At per filum manu tenens retrahens irretitam aviculam ad se usque deiciebat, et hoc ingens gaudium pulchrumque spectaculum puero præstabat. Factum est hoc semel et iterum, factum frequentius. Quod Pater benignus aspiciens, aviculæ condoluit et ut rupto filo libertati redderetur præcepit. Et ecce filum rumpitur, avisque avolat: puer plorat, Pater exultat. Et vocatis qui aderant: «considerastis, inquit. Jocum pueri?» Et confessis considerasse, ait: «Simili consideratione jocatur diabolus cum hominibus multis, quos irretitis suis laqueis pro sua voluntate in diversa vitiorum impedimenta pertrahit. Eunt enim quidam (ut verbi gratia dicam) avaritiæ, seu luxuriæ et similium flammis succensi, et ex mala consuetudine illis addicti. His contingit aliquando ut sua facta considerantes fleant, seque amodo e talibus cessaturos ore promittant, et more avis ¹⁰⁵⁴ irretitiæ liberos se volare autument ¹⁰⁵⁵. Sed quia pravo usu irretiti ab hoste tenentur, nolentes in eadem vitia deiciuntur; sitque hoc sæpius, nec omnimode liberantur, nisi magno conatu et gratia Dei ¹⁰⁵⁶ suffis rumpatur pravi consuetudinis.»

CAPUT CXII.

De malitia et fœditate peccati.

«Si hinc ¹⁰⁵⁷, inquit Anselmus, peccati pudorem, et illinc cernerem inferni horrorem, et necessario uni illorum haberem immergi, prius me in infernum mergere quam peccatum in me immitterem. Mallem enim purus a peccato et innocens gehennam intrare quam peccati sorde pollutus cælorum regna tenere, cum constet solos malos in inferno torqueri, et solos bonos in cœlesti beatitudine foveri.

CAPUT CXIII.

De verbis defuncti.

«Verba defuncti Osborni monachi, ad Anselmum in spiritu delata et ab eodem Anselmo postmodum exposita: Ter, inquit ille defunctus, antiquus serpens insurrexit in me, sed Ursarius domini mei liberavit me; hæc dicens, evanuit. Benedictus vero Pater noster visionem illam expergefactus a somno ad memoriam revocans ac singula propensius inspicies, quando et quibus libuit sic eam exposuit: Primo, inquit, pro peccatis quibus obligatus ante baptismum fuerat, in eum insurrexisse hostem antiquum; secundo, pro peccatis quæ fecit post baptismatis sacramentum, ante professionem, ante obitum, pro illis quæ fecit post professionem, ante obitum. B Sed ter cecidit; peccata enim quibus astrictus fuerat ante baptismum, fide parentum in ipso ¹⁰⁵⁸ sacramento delata, diabolus invenit. Illa etiam quæ in sæculo vel in monasterio ante professionem commisit, in ipsa professione monastica æque abolita, serpens ille antiquus reperit. Quæ vero post professionem fecit, vera confessione ante obitum monachus ille delevit. Per illum dominum Ursarium designari dixit ordinem angelicum. Sicut enim ursarii ursos, ita angeli spiritus malignos a sua sævitia coercent et opprimunt, ne nobis noceant quantum volunt.

CAPUT CXIII.

Similitudo militis

C Sicut miles temporalis armis munitus est temporalibus, sic miles spiritualis debet armis munitus esse spiritualibus. Quæcunque enim militi temporali contra hostem visibilem sunt necessaria, ipsa eadem spiritualiter intellecta, spirituali militi contra hostem invisibilem sunt pernecessaria. Sed quæ sunt illa quæ temporali militi sunt necessaria? In primis siquidem caballos qui ei adeo est necessarius ut recte dici possit suus fidelissimus socius; cum illo namque et occurrentem aggreditur hostem, et persequitur fugientem, et, cum tempus postulet, fugit persequentem. Deinde frenum additur quo ipse equus regitur; non enim in directum viam teneret, si miles eum freno minime regeret. Apponitur et sella, ipsi militi admodum idonea, quia tunc primum super equum suum decenter ascendere et firmiter poterit sedere, cum viderit eum super se sellam habere. Adduntur etiam et calcaria ad eundem equum excitandum valde necessaria; sæpius namque gressum non moveret si miles eum calcaribus non urgeret, quorum alterum est dextrum, alterum vero sinistrum. Dehinc miles suis induitur armis, quibus ab

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁵² Parati sunt cum *ms Vict. Corb.* parati eam ¹⁰⁵³ Annexum habebat *ms Vict. et Edit. Col.* annexum habens ¹⁰⁵⁴ Et more avis *ms Vict. et Edit. Colon.* si more avis ¹⁰⁵⁵ Autument *ms Vict. et Edit. Col.* autumant ¹⁰⁵⁶ Et gratia *ms Vict. Corb. et Edit. Col.* et gratia Dei ¹⁰⁵⁷ Si hic *ms et Edit. Col.* si hinc ¹⁰⁵⁸ Per fidem parentum in ipso *ms Vict.* fide in ipso *ms Corb.* fide parentum in ipso *ms Corb.* 307. Explicit liber sancti Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, De similitudinibus. In *ms. Bec.* leguntur insuper duæ Similitudines: una de Milite; altera de Cellario, quæ etiam habentur in *ms. San-Germani A. 4.*

hostis sui incursu defenditur. Lorica vestitur, ne in aliqua sui corporis parte vulneretur. Galea caput ejus ornatur, ut et ipse inde decoretur, et ejus principale securum habeatur. Scutum præstenditur ut ipse totus inde protegatur. Lancea in manibus tenetur, ut inde hostis adhuc longe semotus transfigatur. Gladio accingitur, unde idem hostis cominus juguletur. Ista itaque omnia militi temporali sunt valde necessaria; nequaquam namque bene armatus esse poterit, si vel unum ex istis, quamlibet minimum, illi defuerit, nec proprie dici poterit miles legitimus, quia adhuc erit imperfectus. Verum ista omnia, ut prædiximus, spiritualiter accepta, spirituali militi nihilominus sunt necessaria. Spiritualem vero militem nostrum dicimus hominem interiorem, hic etenim debet omni tempore suo Creatori militare; equus autem militis hujus est corpus ipsius, sicut enim militi equus est necessarius, sic interiori homini corpus. Nam quemadmodum miles cum equo contra suum adversarium pugnat, sic interior homo cum corpore contra diabolum. Cum corpore namque et occurrentem diabolum expugnat, ejus tentationibus viriliter resistendo, et fugientem cruciat instanter persequendo, et persequentem, cum ratio postulat, deridet prudenter fugiendo. Cum enim homo bene vivere incipit, mox diabolus illum decipere totis viribus satagit; cui si ille non consenserit, sed ejus tentationibus et animo et corpore viriliter restiterit, mox ipsum diabolus devincit; hoc est enim diabolus vincere, ejus suggestionibus fortiter resistere. Qui si etiam in bonis operibus, et animo et corpore instanter perseveraverit, et ipsum quidem diabolus magno persecutionis cruciatu ferit. Tunc etiam miles Christi diabolus persequitur, cum in bene operando perseverantiam amplexatur. Cum vero ipsi diabolo, summa Dei providentia juste disponente omnia, super hominem potestas tribuitur, tunc illum persequi dicitur. Sed plerumque miles Christi ejus ad modicum cedit vesanix, ut adhuc Domino suo possit fructificare, juxta quod idem Dominus ipse de membris ipsius diaboli suos discipulos admonuit dicens: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam* (Matth. x, 23). Quod cum miles Christi facit, ipsum diabolus prudenter illudit. Non enim fugit quod eum timeat, sed ut Domino suo adhuc prædam acquirat. Valde itaque est necessarius nostro militi suus equus, id est interiori homini, corpus exterius. Sciendum vero quia proprium est militis præesse, equi autem subesse; militis impetare, equi obtemperare; nequaquam namque miles contra adversarium decenter pugnare poterit, nisi equus suus sibi subjectus fuerit, et nisi sibi per omnia obedierit; sed quia est animal mutum et non habet intellectum, miles capiti ejus frenum imponit quo cum huc et illuc, cum etiam noluerit, secundum propriam voluntatem flectere possit. Neque enim expedite adversus suum pugnare poterit adversarium, nisi in equo suo habuerit frenum. Nam quomodo ipsi hosti fortiter resisteret, cum sibi pro-

A prius equus multoties repugnaret. Decet itaque ut in equo suo habeat frenum, si vult expedite pugnare contra adversarium. Debet autem secundum equi qualitatem freni providere quantitatem. Si enim obedientem equum habuerit et quietum, in eo parvum et suave debet ponere frenum; si vero rebellem et indomitum, magnum in eo et asperum necesse est ut imponat frenum; si autem mediocrem, et in freno debet providere mediocritatem. Similiter si miles Christi vult legitime certare contra diabolum, debet in suo equo habere frenum; frenum autem quo hujusmodi regitur equus, abstinencia dicitur; per abstinenciam namque debet interior homo exterioris lasciviam refrenare, et eum secundum propriam voluntatem huc atque illuc flectere. Nam sine hujusmodi freni regimine nullatenus expedite poterit adversus diabolum pugnare. Sed ipsa abstinencia debet esse discreta; secundum enim corporis sui qualitatem decet ut interior homo provideat abstinencie quantitatem; alioquin sibi non erit ad ullam adjumentum, imo ad maximum impedimentum. Notandum quoque quia frenum illo lora solet habere, quæ miles in sua manu debet tenere, et sic equum suum regere, sed si alterum plus altero traxerit nequaquam ipse equus in directum viam tenere poterit. Ut autem in directum viam teneat, necesse est ut miles utraque lora in directum trahat. Quid itaque per duo lora freni, nisi duo membra abstinencie debent intelligi; alia namque abstinencia est nimium remissa, alia supra modum districta quæ si inæqualiter interior homo exteriori indixerit, id est, si unum plusquam alterum ei injunxerit, nequaquam rectam viam tenere poterit; aut enim propter nimium remissam abstinenciam superbiet, aut propter plurimum districtam deficiet. Restat igitur ut neutram indiscrete corpori suo injungat, sed discretionis manu mediocritatem teneat. Debet autem miles iste super equum suum sellam habere. Equus sellam credimus esse mansuetudinem; hanc enim debet interior homo super exteriorem ponere, ut super eum firmiter sedere et eum decentius possit regere, videlicet ut nullum membrum huc vel illuc inordinate moveat, sed omnia decenter et mansuete contineat, ut nihil agat superbe, sed omnia cum tranquillitate. Sunt etiam calcaria huic militi ad equum excitandum pernecessaria; ista siquidem calcaria duo sunt exhortationum genera. Duo namque sunt genera exhortationum, quibus interior homo exteriorem debet excitare ad opus bonum: quedam namque exhortationes sunt de timore; quedam vero de amore. Illæ autem quæ sunt de timore dicuntur sinistrae; quæ vero de amore, dicuntur dextræ. Sed de quo timore et de quo amore? De timore gehennæ et de amore vitæ perpetuæ; de timore horribilis calamitatis et de amore delectabilis jucunditatis; de timore perpetuæ miseriæ et de amore perennis gloriæ. Quia ergo noster exterior homo est infirmus et corruptibilis, sæpius aliqua instante gravitate a bono opere vellet cessare, sed,

cum interior homo eum ab incepto bene operandi itinere velle torpere senserit. mox cum quasi miles equum sub calcaribus debet exercitare prædictis exhortationibus, aliquando videlicet dextris, aliquando sinistris, id est nunc timore, nunc amore, quandoque simul utrisque. Hæc de equo et de his quæ ad eum pertinent disseruimus. Nunc vero ad militem nostrum redeamus, et quibus armis armari debeat attentius inquiramus. Militem nostrum, ut prædiximus, nostrum esse interiorem hominem credimus, unde, sicut constat de temporali milite, nullatenus miles iste cum adversario suo sine armis bellicis poterit legitime certare. Nam quomodo a diaboli mortiferis jaculis membra sua servaret illesa, si non indueretur lorica? Quam securitatem suo principali obtineret, vel quem timorem ipsi hosti incenteret, si galeam in capite non haberet? Quomodo a virulentis antiqui serpentis ictibus tam se quam equum suum defenderet, nisi scutum prætenderet? Unde vero ipsum hostem transfigeret, si lanceam in manibus nequaquam teneret? Aut unde idem hostis jugularetur, si miles Christi gladio non accingeretur? Sunt itaque admodum necessaria nostro militi sua arma. Arma ista, licet sint bellica, non sunt tamen temporalia, sed spiritualia; non sunt carnalia, sed intellectualia; sicut enim docet Apostolus, spiritualia spiritualibus comparare debemus (I Cor. ii, 13): siquidem miles noster spiritualis dicitur, sed ejus adversarius nihilominus spiritualis creditur. Quid itaque consequentius quam ut isti tales adversarii armis adversum se invicem dimicent spiritualibus? Ut ergo miles Christi contra ignita diaboli jacula ex omni parte se muniat, sine mora lorica suam induat. Ejus quippe lorica, attestante Scriptura, dicitur justitia (Ephes. vi, 14). Nam quemadmodum lorica annulis contextitur, sic justitia bonis operibus perficitur; opera namque justitiæ sunt quasi annuli lorice, sed ipsa justitia debet esse continua. Manifestum quidem est de lorica quia, si fuerit interrupta, ad tuendum militem minus sit idonea. Eodem modo intellige de justitia, si et ipsa fuerit interrupta: ipsa quidem interrupta dicitur, quæ quandoque intermittitur. Qui ergo intermittit justitiam, quasi interruptam induit lorica. Sed miles iste nequaquam poterit contra adversarium suum fortiter pugnare. Igitur ut miles Christi antiquo hosti viriliter resistat, lorica justitiæ inviolatam custodiat, id est sine intermissione operibus justitiæ studeat insistere. Debet etiam miles iste galea caput suum ornare, videlicet ut et ipse inde decorus appareat, et ipsi hosti ob tantum securitatis signum terrorem minimum incutiat. Caput hujus militis non inconvenienter accipitur intentio ipsius hominis interioris. Nam sicut caput præest cæteris membris corporis, sic intentio videtur præesse cæteris instrumentis interioris hominis. Ut enim nos docet usus ipse, intentio in nobis solet præcedere, deinde cura, sollicitudo, studium et cætera hujusmodi, ut ipsa intentio opere valeat demonstrari. Ac

sic solent quædam membra subsequi. Quic autem intelligere debemus per galeam, nisi beatam spem? Nam quomodo galea sursum dirigitur, sic beata spes semper ad superiora sustollitur. Tunc ergo miles Christi super caput suum galeam ponit, cum intentionem suam beata spe munit, id est, cum quidquid boni intendit agere, hoc solummodo facit ob spem beate et perennis gloriæ. Est etiam clypeus nostro militi valde necessarius, hunc quippe debet prætendere, ut a virulentis diaboli jaculis tam se quam equum suum valeat defendere. Scutum militis hujus fidem docet esse Apostolus: *Sumite, inquit, scutum fidei in quo* (Ephes. vi, 16), etc. Fides namque tanquam scutum inexpugnabile ardentissima vitiorum tela solet excipere, ac metu gehennæ et cælestis regni credulitate mortificando extinguere. Possumus etiam, per scutum, aptissime patientiam accipere. Sicut enim scutum excipiendo adversarii tela militem temporalem servat incolumem, ita patientia excipiendo mortifera diaboli spicula, militem spiritualem. Notandum quoque quia miles ex sinistro latere scutum solet prætendere; per sinistram quippe partem, intelligere possumus adversitatem. Scutum itaque miles Christi ex sinistro prætendit latere, cum patientiam et animo et corpore amplectitur in adversitate; nunquam enim in prosperitate est virtus patientiæ. Ille autem vere patiens esse creditur qui adversis atteritur, et tamen a spei rectitudine non flectitur. Restat igitur ut miles ille absque mora lanceam manibus arripiat, gladio se accingat, ac sic audacter ad singulare certamen accedat hostique suo viriliter se objiciat. Lanceam debet arripere, ut inde suum hostem valeat transfigere; gladio debet accingi, unde idem hostis queat jugulari. Quid autem per lanceam intelligendum est, nisi providentia? Sicut enim temporalis adversarius adhuc longe semotus transfigitur lancea, ita hostis antiquus quasi adhuc longe divisus quædam transfigitur providentia. Unde, ut diximus, miles noster ipsam lanceam debet tenere in manibus. Sæpius in divinis Scripturis, quia per eas solemus operari, opera per manus solent designari; lanceam itaque in manibus tenere, est in operibus providentiam habere. Cum enim miles Christi aliquid proponit agere, statim ad ipsum opus mentis intuitum debet dirigere et ad quem finem tendat diligenti providentia circumspicere, quod si tedenderit ad finem malum, mox anathematizando illud, tanquam mortiferum respnat venenum; sin autem ad finem bonum videatur tendere, sive sit leve sive sit grave, intrepidus ipsum opus debet arripere, ac hilari devotione perficere. Si igitur miles Christi hanc providam sollicitudinem in omnibus operibus suis jugiter habere studuerit, ipsum adversarium suum, tanquam lancea providentiæ transfixum, facillime superare poterit. Quid vero significet gladius? Exponere nobis dignum duxit Apostolus: *Et gladium, inquit, spiritus, quod est verbum Dei* (Ephes. vi, 17). Et iterum: *Vivus est sermo Dei et efficax* (Hebr. iv, 12), etc. Verbum quippe Dei

non inconvenienter gladius, spiritualis videlicet, seu anceps dicitur gladius, quia quod huiusmodi gladius agit corporaliter, verbum Dei videtur agere spiritualiter. Anceps namque gladius ex utraque parte solet incidere, sic et sermo divinus quasi ex utraque parte videtur incidere, cum corda hominum duobus modis solet compungere, scilicet nunc terrendo, nunc blandiendo, nunc mortem æternam comminando, nunc vitam sempiternam promittendo. Cum ergo miles Christi hanc verbi Dei lectionem et in se et in quoscunque valet exercere, ipsum antiquum hostem gladio quodammodo videtur jugulare. Quasi enim jugulando eum usque ad interuersionem prosternit, dum longe a finibus suis, a cordibus videlicet in quibus ante inhabitaverat, gladio verbi Dei illum violentius expellit. Valde itaque ut prædiximus, sunt necessaria spirituali militi sua arma.

CAPUT CXCIV.

Similitudo cellarii.

Salomon ex persona sponsæ dicit in Canticis: *Introduxit me rex in cellam vinariam* (Cant. 11, 4). Videamus quomodo prudens cellarius soleat ordinare dolia in cella vinaria, siquidem juxta ostium illud ponit dolum in quo est debilissimum vinum, juxta quod et aliud ponitur in quo aliquantum melius vinum habetur, sed et juxta illud tertium sistitur in quo adhuc melius vinum continetur. Sicque quanto dolia ab ostio disjunguntur, tanto in eis melius vinum habetur. Novissimo vero, id est in angulo, illud ponitur dolum in quo continetur pretiosissimum vinum. Omni prudentia optimum vinum nequaquam ponitur juxta ostium, sed illud quod est vilissimum. Sed quare? Propter ingredientibus videlicet et egredientibus. Si enim bonum esset juxta ostium, ipse cellarius non minimum inde ab ingredientibus sive egredientibus incurreret damnum; citius namque arripitur quicquid prope manus invenitur, et ideo viliores potum anteponit, potiores vero postponit; solet etiam et aliam facere prudentiam, cum aliquem in cellarium suum introducit, juxta modum quo eum diligit, ei ad potandum tribuit; quem enim parum diligit, illi de leviori potu tribuit; quem vero aliquantulum diligit, ei de mediocri potu tribuit; quem autem plurimum diligit, huic de optimo dolo ad potandum tribuit. Dicit itaque sponsa: *Introduxit me rex in cellam vinariam*. Rex iste Rex regum cellam habet vinariam in qua sponsa sua, videlicet fidelis anima, se gratulatur introductam; ejus cella vinaria dicitur Scriptura sacra. In hac cella quatuor habentur dolia mellifluæ dulcedinis plena, quorum ista sunt nomina: simplex historia, allegoria, moralitas, anagogen, id est intellectus tendens ad superiora. Ista quidem dolia modo quo superius diximus sunt ordinata. Primo namque loco in Scriptura sacra, tanquam juxta ostium, est simplex historia, deinde allegoria, postea moralitas, novissime vero, quasi in angulo, est anagogen, id est contemplatio. Valde dulcis

A potus est historia, sed et dulcior in allegoria; dulcissimus vero in moralitate, longe autem incomparabiliter dulcior in anagogen, id est in contemplatione. Potus qui continetur in primo dolo, id est in historia, sunt simplicia gesta sanctorum et exempla, quibus dum intendimus, animas nostras magna dulcedine quodammodo potamus. In secundo autem dolo, id est in allegoria, est fidei instructio; per allegoriam namque ad fidem instruimur et interiore homine admirandæ suavitatis sapore imbuimur. In tertio vero dolo, id est in moralitate, est morum compositio; per moralitatem etenim mores nostros componimus, et, quasi miræ dulcedinis potu refecti, hilares et amabiles proximis nostris apparemus. Potus qui continetur in quarto dolo, illo videlicet qui stat in angulo, id est in anagogen, est quidam suavissimus divini amoris affectus, cujus ineffabili dulcedine, cum anima nostra reficitur, ipsi summæ divinitati quodammodo unitur. Cum igitur cellarius iste aliquos in cellarium suum, sanctam videlicet Scripturam introducit, modo quo superius diximus, eis ad potandum tribuit; simpliciores namque et rudes in fide ac ejus amore, de primo dolo solet potare, id est de historia; capaciores vero de allegoria; perfectiores autem de moralitate; perfectissimos autem de anagogen, id est de contemplatione. Sciendum vero quod quisquis de quarto dolo, de illo videlicet quod stat in angulo, id est de anagogen, biberit; quantulumcunque inde gustaverit, statim ob miram ipsius potus dulcedinem ebrius erit, illa videlicet ebrietate ad quam sponsus electos suos invitat in Canticis: *Comedite, amici, et bibite, et inebriamini, charissimi*. Quicunque etenim de potus hujus doli suavissimo sapore inebriatur, mox ad mundi hujus turbines, tanquam ebrius, insensibilis redditur. Habet autem istud cellarium in se quoddam ostium; in isto vero ostio, quædam clavis habetur per quam infidelibus clauditur et fidelibus aperitur. Ostium hujus cellarii, id est sanctæ Scripturæ, est recta fides; clavis autem humilitas; qui ergo vult intrare in cellarium Domini, id est in sanctam Scripturam, necesse est ut intret per ostium et clavem, per fidem videlicet et humilitatem; debet namque certissime credere quicquid dicit sancta Scriptura verum esse; deinde sensum ipsius Scripturæ, ac si pro foribus pulsando, humiliter debet investigare; nullus etenim sine fide et humilitate in cellarium Domini ad suam utilitatem poterit intrare. Poterit quidem tanquam fur irrumperere, et quadam vi secularis scientiæ, de primis doliis quasi quasdam guttas lambere, sed ad ultimum dolum, in quo continetur illud vinum quod lætificat cor hominis (Psat. ciii, 15), id est ad anagogen, nullatenus quibit pertingere. Quisquis igitur in cellario Domini de omnibus doliis, id est de historia, de allegoria, de moralitate, de contemplatione sufficienter bibere desiderat, rectam fidem cum summa humilitate habere studeat.

VITA S. WILFRIDI EBORACENSIS EPISCOPI AUCTORE EADMERO.

(MABILL., *Acta sanctorum ord. S. Bened.*, tom. III, parte 1, pag. 170.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

1. Plures Wilfridum, eo nomine primum Eboracensem episcopum scriptis suis celebrare auctores. In primis Beda Venerabilis res ab eo gestas describit in variis *Historiæ suæ* locis, maxime in lib. III cap. 25, et lib. V cap. 20. Bedæ æqualis accedit Eddi seu Heddus, cognomento Stephanus, qui librum *De Vita sancti Wilfridi* composuisse fertur apud Joannem Pitseum aliosque recentiores. Is fuit invitatus de Cantia a reverendissimo viro Wilfrido, ut primus post Jacobum cantandi magister Nortanhumbrore Ecclesiæ esset, teste Beda in *Historiæ* lib. IV cap. 2; qua ex consuetudine Wilfredi gesta certo rescire potuit. Post Heddum occurrit Fridegodus, cui Odo Cantuariensis episcopus Vitam ejusdem sancti heroico metro texere præcepit. Legerat Wilhelmus Malmesburie monachus eam Fridegodi descriptionem, de qua hoc profert judicium in lib. I de Pontificibus Cantuariensibus: Exsecutus est id munus Fridegodus quidam versibus non improbandis: nisi quod latinitatem perosus, græcitatem amat.

Græcula verba frequentat, ut merito dictis ejus aptetur illud Plautinum:

Ille quidem præter Sibyllam leget nemo.

Hæc lucubrationi manum admovit Fridegodus statim post Wilfridi reliquiarum translationem in Ecclesiam Cantuariensem. Ipse etiam Odo, qui Ecclesiæ Cantuariensi præfuit ab anno 954 in annos quatuor et viginti, Wilfredi gesta descripsisse perhibetur ab Eadmero. Eadmerus vero seu Edmerus monachus, Anselmo Cantuariensi pontifici a secretis, id postea præstitit anno 1121. Sic enim præfixa habet inscriptio codicis manu exarati bibliothecæ Cottonianæ: Vita sancti Wilfridi archiepiscopi per Eadmerum Cantuariensem anno MCXXI. Res ab se descriptas in exordio et in fine approbat auctoritate venerabilium virorum Odonis archiepiscopi et Bedæ presbyteri, nulla Heddii aut Fridegodi mentione facta, tametsi Fridegodi ipsissima verba non raro usurpat. Unde suspicio injicitur num Fridegodi setum Odoni, qui hortator operis fuit, supponat. Sed tamen ex prologo ipsius Odonis, quem Eadmerus in fine Vitæ ab se compositæ citat, aliam Odonis a Fridegodi lucubratione fuisse conjectura est. Eadmeri fragmentum de translatione corporis sancti Wilfridi recitat Gervasius Dorobernensis monachus in libro *De combustione et reparatione*

A Dorobernensis Ecclesiæ; quod fragmentum ex alii Eadmeri opere desumptum est. Eadmeri æqualis fuit Wilhelmus Malmesburie monachus, qui itidem facta sancti Wilfridi recantavit in libro secundo *De pontificibus Anglorum*, ubi de episcopis Eboracensibus. Post eos omnes Petrus Blesensis, archidiaconus Bathoniensis, librum *De Vita sancti Wilfridi* composuit, eumque Galfrido Eboracensi archiepiscopo dedicavit, uti legitur in *Monastico Anglicano*, pag. 172, ubi fragmentum ex eodem Petro adducitur. His omnibus annumerandi sunt Anglorum scriptores, in his Thomas Stubbesius in libro *De episcopis Eboracensibus*, quorum catalogus vetustus exstat apud Labbeum in tomo I *Bibliothecæ novæ*, pag. 322. Ex prædictis auctoribus obvii quibusque sunt Beda et Wilhelmus. Hic duos exhibemus hactenus ineditos, Fridegodum * extrema quidem parte mutilum; et Eadmerum, cujus lucubrationem ex Anglia accepimus beneficio viri spectatissimi D. Josephi Williamsonis, regi ab intimioribus secretis. Heddium diu exspectatum, si fors contingat, ut ope amicorum recuperemus, dabimus, Deo dante, in Appendice nujus sæculi, aut alterius insequentis, cum Fridegodi carminum reliquiis.

2. Wilfridi diem natalem exprimunt tum Martyrologia recentiora, tum vulgata Bedæ historia IV Idus Octobris, tametsi hæc verba intrusa sunt in textum Bedæ, quæ apud Abrahamum Whelocum intra parentheses conclusa, desunt in exemplari nostro Germanensi, uti et in Aluredi versione Saxonica. Dies certe prædictus est translationis, quo teste Eadmero corpus sancti Wilfridi decentiori loco repositus a Lanfranco est. At quo tandem die vir sanctus ad superos migravit, silent Vitæ scriptores omnes, unus inter vetustos fastorum sacrarum conditores designat diem VIII Kal. Maii, is nempe qui nomine Bedæ vulgatus est metrici Martyrologii auctor in tomo X *Spicilegii*, his versibus

Egbertus, digna virtutum laude coruscus,
Astrigerum octavis veneranter scandit olympum.
Quoque die præsul penetravit Wilfridus alma,
Angelico vectus cœlu trans sidera cœli.

Celebrior tamen videtur fuisse solemnitas translationis IV Idus Octob., ut patet ex titulo quem Eadmerus post prologum Vitæ præposuit.

* Vide *Patrologiæ* tom. CXXXIII, in FRIDEGODO.

3. Monachi vitam ab anno aetatis quarto decimo egit Wilfridus, et regulam sancti Benedicti mirifice propagavit. Quo vero in loco monasticum suscepit habitum, non ita liquet. Et primo quidem annos natus quatuordecim apud Lindisfarnenses monachos diligenter ea quae monasticæ castitatis ac pietatis erant, et discere curabat, et agere, inquit Beda in lib. v cap. 19, necdum quidem attonsus, verum eis qui tonsura majores sunt virtutibus, humilitatis et obedientiæ, non mediocriter insignitus. In quo monasterio cum aliquot annos Deo serviret, animadvertit minime perfectam esse virtutis viam, quæ tradebatur a Scotis: proposuitque animo venire Romam, et qui ad sedem apostolicam ritus ecclesiastici sive monasteriales servarentur, videre. Illic perfectam vitæ monasticæ, hoc est Benedictinæ, adeptus normam, reversus Lugdunum a Dalfino seu Annemundo loci episcopo tonsus est. Postea Alchfridus, Oswii Nortanhumborum regis filius Wilfridum in Britanniam regressum, virum, ait Beda, doctissimum, magistrum habuit eruditionis Christianæ. Hujus doctrinam omnibus Sotorum traditionibus jure præferendam sciebat: unde ei etiam donaverat monasterium quadraginta familiarum in loco qui dicitur in Hripum. Hæc Beda in lib. iii cap. 25, ubi Wilfridum abbatem consequenter appellat, ut proinde monastica insignia eo in monasterio suscepisse dicendus sit; paulo post ab Agilberto Gallo, occidentali Saxonum episcopo, in præfato suo monasterio, presbyter factus rogatu Alchfridi. Scotis in synodo Streaneshalensi confutatis, in monasterium Lindisfarnense, ubi Scoti monachi degebant, monachos nostros induxit. Unde ipse apud Willelmum gloriatur, quod primus in Nortanhumbria et verum Pascha, Scotis ejectionis, docuerit, et sanctissimi Benedicti Regulam a monachis observari jusserit. Complura edificavit canobia, Hripense, Hagustaldense, in suo ipsius episcopatu; alia in Cantuariensi; Selesieense apud australes Anglos, et alia in regno Merciorum. Iluc spectant epistolæ ejus hi versus:

Inque locis istis monachorum examina crebra colligit, ac monitis cavet quæ regula Patrum, Sedulus instituit.

Quo in loco regula sancti Benedicti, quam Wilfridus tum in Britannia, tum Romæ didicit et excoluit, Regula Patrum appellatur, uti et diserte apud Ambrosium Autpertum in libro De vita sancti Paldonis abbatis et successorum.

4. Ad seriem gestorum Wilfridi quod attinet; natus est anno 634 aut insequenti, siquidem obiit anno 709, annos natus septuaginta quinque. Adolescent annorum quatuordecim Lindisfarnense monasterium petiit, ibi aliquot annos moraturus. Inde Romam petiit anno circa 653, paulo ante aut certe paulo post mortem Honorii Cantuariensis episcopi, quam eo anno reponit Beda in lib. iii cap. 20. Annis fere quatuor tum in Lugduni mora, tum Romæ exactis, reversus in Britanniam, Hripense monasterium edificavit et abbatis nomine administrat. Anno prope 660 Colmannum, Sotorum antesignanum, refutat in syn-

odo Streaneshalensi, tametsi Beda in lib. iii cap. 25 signat annum 661. Verum Beda non satis sibi constat dum eo loci scribit Agilbertum episcopum Galliarum huic synodo interfuisse, ejusque jussu Wilfridum adhuc presbyterum Colmanno restituisse; et tamen Wilfridum episcopum ordinatum esse anno ipso 661 Compendii in Gallia, ex cap. 28, ab Agilberto jam Parisiorum episcopo, qui fluita ac soluta concione domum, id est in proprium episcopatum, quem apud occidentales Saxones obtinebat, rediisse dicitur cap. 26. Certe in Epitome Saxonica, Bedæ Historia subjecta, Agilbertus anno 660 abisse a Kenwalchio, et Parisiorum episcopatum in Galliis ad Sequanam flumen suscepisse perhibetur. Wilfridus, anno 661 ordinatus episcopus Eboracensis, cum ex Gallia reversus didicisset Ceaddam Ecclesiæ suæ consecratum episcopum, recessit in Hripense monasterium. Dein a Wulfario Merciorum rege accitus, postea venit in Cantiam, ibique presbyteros et diaconos ordinavit, usque dum Theodorus adveniret, ex Bedæ lib. iii, cap. 28, et lib. iv, cap. 2, a quo Ceadda Eboraco pulsus, et Wilfridus in sede sua institutus. Anno 670 Oswius rex Nortanhumborum cum Romam ire vellet, Wilfridum itineris ducem sibi fieri rogaverat; sed re infecta moritur, apud Bedam in lib. iv, cap. 5. Anno 675 Wilfridus concilio Heorutfordensi, Theodoro præidente, per proprios legatarios adfuisse memoratur: ibidem. Anno 677 orta inter ipsam et Egfridum regem dissensione, pulsus idem antistes a sede sui episcopatus, et duo in locum ejus substituti episcopi, Bosa, qui Deirorum; et Eata, qui Berniciorum provinciam gubernaret, cap. 12. Interim Wilfridus post biennium Romam pergit, causam dicturus. Confecta re provinciam australium Saxonum convertit ad Christum, ac Selesieense monasterium edificavit favente Edilwalcho rege: ac, Ceadda itidem conspirante Vectæ, insularum populum Christianis institutis imbuunt cap. 16. Anno 687, post mortem Cuthberti Lindisfarnensis episcopi, episcopatum Ecclesiæ illius anno uno servabat venerabilis antistes Wilfridus, donec eligeretur qui pro Cuthberto antistes ordinari deberet, cap. 29. Post longum exsilium, annorum videlicet amplius decem, in episcopatum Hagustaldensis Ecclesiæ receptus est ex lib. v cap. 3. Anno secundo (maxime duodecimo) Aldfridi, qui post Egfridum regnavit, alius ab Alchfrido, id est anno 697, sedem suam et episcopatum, ipso rege invitante, recepit. Sed, post quinque annos, denno accusatus ab eodem ipso rege et plurimis episcopis, præsulatu pulsus est, veniensque Romam anno circa 703, a Johanne papa absoluita repedavit in Galliam. Meldis ad extrema vitam reductus, inducias annorum quinque a Deo meruit. Postea in concilio Niddensi resitatus principio regni Osredi Aldfridi filii, id est anno 705, mortuus est anno ejusdem Osredi regis quarto, post quadraginta et quinque annos episcopatus, teste Beda in lib. v, cap. 20, et quidem viii Kal. Maii anni 709 incunatis. Certe quindecies ternos episcopus annos egisse perhibetur in epistola suo apud Bedam relicto.

PROLOGUS AUCTORIS

1. Brittan'a (1), quam Angli victis a se proturbatisque Brittanis Angliam vocant et incolunt, omni ex parte Oceano cincta, tam ingenitis quam et undecunque allatis divitiis mirabili copia antiquitus exulcrabat: quæ ut terrenis rerum copiis, ita quoque sanctissimorum virorum magna fecunditate pollebat. Quorum exigentibus meritis in tantum gratia Dei omnipotentis totam insulam sua munificentia decoravit, ut et cultus circa Dei obsequium circumquaque multiplicaretur, et res tam publicæ quam familiares multa pace felicique prosperitate fruerentur.

2. Sed cum nihil omni ex parte perfectum mundanis rebus natura concessit, cæca damnatrix animi cupiditas dum interdum quosdam ad hoc perduxisset, ut suis rebus contenti esse nescirent; pacis munimenta dirupit, pax dirupta rapinas, incendia, seditiones, bella, omniumque bonorum excidia peperit; quæ nonnunquam a sanctis ejusdem provinciæ viris detrita; nonnunquam, ipsis in immensum malis crescentibus, ii qui mala deterere moliebantur, varia casuum perturbatione attriti. Dum enim studium suum in eo potissimum ponerent, ne perversorum hominum pravitati amissa sui status rectitudine cederent; dumque illi e diverso modis omnibus insudarent, ne istorum rectitudini ad sui correctionem sese vel ad modicum darent; iidem nequitiam suam modo vi, modo fraudibus exercentes, quos in malitia nequiverant, hos in communi vita socios habere nullo modo volebant. Hinc multi propria dignitate privati, multi a patria eliminati, multi quoque crudelissima morte necati, et a justo iudice Deo gloriosissime coronati. Hæc in primordio coalescentis fidei partim insuper venientibus in se prædicatoribus est experta; hæc in processu ejusdem fidei partim in propriis et in se procreatis prædicatoribus est perpessa; hæc nihilominus eadem fide quaque fundata partim a suis, partim ab externis hostibus, in suis patribus

A Anglorum Ecclesia est atrociter passa. Hinc, ut alia taceam, venerandi antistites Mellitus et Justus Galliam petunt Anglia expulsi; hinc sanctissimus Pater Wilfridus toties a propriæ dignitatis sede rejicitur; hinc quoque gloriosissimus rex Eadmundus et beatissimus antistes Ælfegus iniqua morte damnati, martyrii gloria dignissime coronantur; hinc etiam dubio procul vir præclarissimus et excellentissimæ sanctitatis Pater Dunstanus in exilium pulsus fuisse dignoscitur. Sed hæc me brevi attigisse suffecerit. Majores etenim nostri de his multa memoriæ digna cognovere, et luce veritatis insignita exinde sua posteris scripta reliquere.

B 3. Et quoniam ea quæ de præfato Wilfrido scripta habentur, non simul in uno, sed in diversis auctoribus sparsa esse probantur; rogatus a nonnullis, quibus me contradicere incongruum cuxi; imo, ut verum fatear, ipsius sanctissimi Patris dilectione compulsus, ea quæ sparsim de ipso scripta sunt, nostro opere in unum componere institui. Equidem Beda, nobilissimus gentis nostræ historiæ scriptor, in ipsa historia de eodem Patre per diversa loca nonnulla disserit, et beatæ memoriæ Odo sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ pontifex de vita et conversatione ejus quemdam libellum edidit, postquam reliquias ipsius sancti de loco in quo primum positæ fuerant, excepit, et ad ecclesiam totius Britanniæ matrem, quæ in urbe Cantuarberia sita est, magno devotionis honore transvexit. Horum igitur dicta per omnia sequens, pene nihil quod eorum auctoritate roborari non possit, nihil autem ex toto quod contrarium sit, dicturum me fore confido. Sane quicumque hæc vel legere vel audire dignatus fuerit, precor ut ista me non ita scripsisse accipiat, quasi antiquis, quæcunque sunt hæc de re, mea velim scripta præferre; sed potius cogitet et amicis meis me (ut dixi) rogantibus morem gerere, et sancto Dei aliquod obsequium mei amoris et reverentiæ exhibere voluisse.

INCIPIT VITA

Sanctissimi confessoris atque pontificis Christi Wilfridi, cujus festivitas colitur iv Idus Octobris

4. Anno igitur Incarnationis Verbi Dei sexcentesimo tricesimo quarto, regnante in Cantia filio gloriosissimi Edelberti regis Cantuariorum Eadbaldo, et in Nordumbria successore nobilissimi Edwini regis Nordanhumbrore sanctissimo rege

D Oswaldo, de inclita gentis Anglorum prosapia puer Dei Wilfridus nobilitate natus, et e vestigio cælesti est prodigio mundo nobilissime designatus. Cum enim beatus puer intempestæ noctis silentio matris prodiret ab alvo, columna ignis supra domum in

(1) Ita non raro apud antiquos scriptum reperitur

Brittania, etiam apud Græcos Βαρβαρία nonnunquam.

qua nascebatur coelitus emissa omnes circumfusæ noctis tenebras radio suæ lucis abstersit. Quique igitur vicinorum tantæ luminis magnitudinæ subito terrore turbati, in domibus prorunt, et stupore affecti singuli quod primo capere poterant arripiunt, et in turbam coacti turbato murmure ad ignem concite currunt. Ad domum usque pervenientes, flammam, ut cœperat, radios emittentem inveniunt; sed domum et quæcunque vicina nil læsionis pati mirantes aspicunt. Nimio itaque stupore paventes: «Pape! inquit, quidnam signi hoc nobis innuere putas? nimirum divini est numinis omen.» Et domum irrumpere volentibus occurrerunt mulieres de domo, dicentes: «Sustinete, sustinete, precamur, quo ruitis? ad causam ignis cognoscendam quem præ oculis habetis tantopere tenditis? non aliam esse quam puerum nunc maternis visceribus editum pro certo noveritis.» Quo cognito, gressu reflexo in sua redeunt, magnalia Dei sua devotione venerantes. Quid ad hæc dicendum? antiquum Moysi famulo Dei ostensum in rubo miraculum videmus, cum ecce in domo pueri Dei ignis æstuat, nec comburit; flamma emicat, nec aliquid consumit. Et illud quidem antiquitus factum quod signi protulerit, jam mundus agnovit: hoc autem in seipsa experta pene totius Anglici regni nobilitas didicit. Re etenim ipsa probatum est, quod sicut olim Dominus populum suum ex Ægyptia servitute liberaturus, ipsius liberationis ministerium Moysi per ignem rubi mandavit; sic et nunc idem Dominus aliam populum suum a tenebris vitiorum educaturus, quem ejusdem educationis magisterium habere delegerit, per emissum coelitus ignem designavit.

5. Primordia ergo vitæ beatissimus Pater Wilfridus tantæ nobilitatis signo accipiens, cum esset puer bonæ indolis, eidem nobilitati sua industria morum nobilitatem superaddere studuit. Unde ætatem moribus transiens, nil puerilis levitatis, nil insolentiae in suis moribus admittere voluit; sed ita se tempore adhuc teneræ ætatis modeste et circumspice in omnibus gerebat, ut merito a majoribus quasi unus ex ipsis amaretur, veneraretur, amplecteretur. Vultus enim magnæ venustatis, sed in habitu vultus erat ei multo venustior mores probitatis. Facundia, ut id ætatis tenor admittere poterat, munia linguæ, non garrulitati vel detractationi aut contentionibus; sed his quæ Dei sunt summo studio dedicare curabat.

6. At postquam perfectionis ætatis attingit metas, defuncta matre, statuit natales relinquere fines, quo liberius posset Domini servitii operam dare. Quod ubi patri suo retulit, libenter ejus votis ac desideriiis coelestibus annuit, eumque salutaribus corporis insistere jussit. Ubi vero quartum decimum ætatis explevit annum, comitatus munimine Dei, venit ad regionem Eandledam nomine: a qua benigne susceptus et aliquandiu magno cum honore detentus, innotuit sibi propositum suæ mentis in eo quamoptimum esse, ut relicto sæculo Dei se marciparet

A obsequio. Quo regina venerabilis agnito, multum ejus animi virtute lætata, consilium simul et auxilium tantæ rei perficiendæ devota mentis alacritate largita est. Et quoniam eundem virum monasticam singulari vitam præferre cognovit; eum, ut ipsi placuit, ad insulam Lindisfarnensem venire, et monasterio monachorum sociari fecit. Quo constitutus, diligenter ea quæ monasticæ castitatis ac pietatis erant ediscere curabat et agere. Et quoniam acris erat ingenii, didicit quanto citius psalmos et aliquot codices, necdum quidem attonsus, verum eis quæ tonsura majores sunt virtutibus, scilicet humilitatis et obedientiæ, non mediocriter insignitus. Propter quod a senioribus et coetaneis suis justo colebatur affectu.

B 7. In quo monasterio cum aliquot annis Christo serviret, animadvertit paulatim adolescens, minime perfectam esse virtutis viam, quæ tradebatur a Scotis, proposuitque animo Romam venire, et qui ad sedem apostolicam ritus ecclesiastici sive monasticæ servarentur videre. Quod cum fratribus referret, ejus propositum laudaverunt, eumque id quod mente disposuerat perficere suadebant. At ille confestim veniens ad prædictam reginam, indicavit ei desiderium sibi inesse apostolorum limina visitandi. Quæ delectata bono adolescentis proposito, misit illum Cantiam ad regem Erconbertum, qui erat filius avunculi sui, postulans ut eum Romam honorifice transmitteret, quo tempore ibi gradum archiepiscopatus Honorius, unus ex discipulis beati pape Gregorii, servabat, vir in rebus ecclesiasticis soliditer institutus. Ubi cum aliquantisper demoratus adolescens animi sagacis, diligenter iis quæ inspiciebat discendis operam daret, supervenit illo alius adolescens nomine Biscop, cognomento Benedictus, de nobilibus Anglorum, cupiens et ipse Romam venire. Hujus ergo comitatus rex beatum Wilfridum sociavit, atque ut illum Romam secum perduceret jussit.

D 8. Qui cum Lugdunum pervenissent, a venerabili Dallino ejusdem civitatis archiepiscopo honorifice suscepti sunt. Wilfridus a pontifice detentus, Benedictus Romam usque profectus est. Delectabatur etenim antistes prudentia verborum strenuissimi juvenis, gratia venusti vultus, alacritate actionis, constantia necne maturitate intentionis. Unde quæque necessaria habebat, ipsi cum sociis ejus, dum secum esse volebant, abundanter tribuebat. Quin et beato Wilfrido partem non modicam Galliarum regendam obtulit, ac filiam fratris sui virginem, si conjugem ducere vellet, ei se daturum fore promisit, quatenus ipse illi in patrem, et ille ipsi esset tali conjunctione in filium. At ille gratias agens pietati quam erga se, cum peregrinus existeret, dignaretur habere, respondit sibi magis propositum alterius conversationis inesse, et ob hæc relictâ patria Romam ire cœpisse. Quibus antistes auditis, dato itineris duce, simul et iis quæ tantæ viæ necessitas poscebat copiose impensis, ipsum Romam transmisit, ob-

crans et multa prece contestans, quatenus de Roma A rediens ad se declinaret.

9. Ut autem Romam venit, beatissimi apostolorum principis limina orandi gratia petiit: et egressus, germani beati Petri, eadem causa ductus, oratorium est ingressus, humique prostratus hac prece fertur piū apostolum, quem mente præsentem videbat, palam rogasse: « Piissime apostolorum Dei, frater beatissimi apostoli Petri, en ego peregrinæ provinciæ civis ad tua limina veni, veniam pro peccatis meis postulaturus. Precor te igitur per pietatem, quam cæteris præstare totius orbis attestatione probaris, ut veniam peccatorum, quam per te obtinere confido, non quæram in vanum, ne mihi tantæ progressio viæ procedat incassum. Verum, ut experiar, vincula meæ impietatis per merita tua solvi; solve, quæso, impedimenta ingenii mei et lingvæ meæ, quatenus verbi Dei mysteria corde percipere, et deserto elocutionis modo eadem aliis valeam insinuare. » O fides famuli Dei, o insigne pietatis indicium apostoli Dei, o larga benignitas et benigna largitas elementæ Dei! Non citius orationis verba complevit, quam vivacissimum mentis ingenium et promptissimum elocutionis modum sese percepisse cognovit. Redit in se, et graciosus miratur seipsum qui fuerat jam non esse.

10. Romæ agitur degens, orationique ac meditationi rerum ecclesiasticarum quotidiana, ut animo proposuerat, instantia mancipatus, pervenit ad notitiam viri sanctissimi atque doctissimi, Bonifacii videlicet archidiaconi, qui et consiliarius erat apostolici: ejus magisterio et amicitia felix, quatuor ab eo libros Evangeliorum, rationabilem Paschæ terminum, aliaque nonnulla quæ in patria sua nequiverat, didicit.

11. Ecclesiastica igitur disciplina magnifice imbutus et apostolica benedictione perfusus, in iter rediit, Dallinum episcopum de suo reditu valde suspectum lætus adiit, eique tribus annis fida societate adhæsit. A quo attonsus, in tanto est amore habitus ut illum sibi hæredem facere cogitaret. Sed ne hoc fieri posset, antistes est crudeli morte peremptus, et Wilfridus ad suæ potius, hoc est Anglorum gentis episcopatum reservatus. Siquidem regina Francorum ea tempestate sævam Ecclesiæ Christi tempestatem intulerat. Nam dæmoniacy furoris igne succensa, fortunis omnium bonorum inhiare, inhians rapiis et deprædationibus æstare, æstuans atroci multos examinatione damnare, et damnatos immani mortis feritate necare. Unde, ut alia taceam quæ in innumeros quasi minores crudelia exercuit, octo ecclesiarum Patres ense peremit, cum quibus et prædictum venerandum antistitem pari huic vitæ pœna mortis exemit. Quem usque ad locum suæ neci dispositum Wilfridus secutus est, cupiens pro eo, si concederetur, aut certe cum eo, si permitteretur, simul gladio mori. Verum ne id fieret episcopus modis omnibus interdixit, et ne tantum flagitium flagitiis suis gladiatores adjicerent, Christi miseratio sanctique viri peregrinatio interdixit; quodque tunc tem-

poris magno terrori quamplurimis erat, sua scilicet Anglorum natio interdixit. Corpus tamen occisi debito honore tumulavit, sicque Angliam prospero cursu repedavit.

12. Præfuit eo tempore genti Nordanhumborum Christianissimus rex Oswius, successor beatissimi regis et martyris Oswaldi, qui Oswius filium suum Alfridum regni socium sibi constituit. Fuere autem utrique reges in Christiana religione ferventes, Ecclesiarum diligentissimi cultores, et catholicarum doctrinarum studiosissimi auditores, amatores, sectatores. Cum ergo beatus vir Dei Wilfridus in patriam esset reversus, fama sanctitatis et prudentiæ ejus, fama eloquentiæ et apostolicæ doctrinæ ejus, circumquaque mira celeritate innotuit, nec non ad aures prædictorum principum ingenti cum laude processit. Sanctitas quoque et insignis amor Christianitatis, qui regum corda repleverat, notitiam sancti nequaquam fugere poterat. Ex hoc curiæ regis Alfridi præsentatus, humane suscipitur, brevi, quod antea solo auditu in eo sciebatur, reipsa cognoscitur, et eo regali amicitia familiariter associatur. Probitas etiam integerrimæ vitæ, quam fama primo vulgaverat, et prudens simplicitas simplexque prudentia quæ in illo ad omnes humilitate vigeant (?) non modo regi, verum et omnibuseum charum exhibebant. Tribus ex hoc annis regalem curiam fovit, et virtute animi gratiam, gloriam, honorem sibi comparavit. Unde et regio munere auctus tam mobilibus quam immobilibus rerum bonis, etiam inter animales homines clarus erat. Super hæc quoque Ripensi Ecclesiæ cum iis quæ sui juris exstiterant, regali munificentia donatus est. Ex eo autem summa cura procurabat, quatenus opes suæ magis transirent in victum indigentium, quam servaret eas more avarorum opes suas reconducentium.

13. Interea venit ad regem episcopus occidentaliū Saxonum, nomine Ailbertus, vir sanctus et ecclesiasticis disciplinis apprime institutus, qui et eidem regi magno fuerat familiaritatis amore conjunctus. Hic, rogatus a rege, Wilfridum ad presbyteratus officium promovit, utpote quem sacerdotio fungi dignissimum esse cognovit. Mota est autem ea tempestate quæstio de observatione Paschæ, quæ magna et frequens eatenus exstiterat, probantibus simul et confirmantibus eis qui de Cantia et Galliis advenerant, quod Scotti diem Dominicum Paschæ celebrarent contra morem universalis Ecclesiæ. Nam Scotti usque ad id temporis scripturarum serie hac de re disputante non plene edocti, sæpe Dominicum Paschæ diem celebrabant cum esset Dominica dies in Palmis, ea re quod ipsa die decima quarta luna esset, quæ terminus est diei Paschalis. Istiusmodi sectæ vir sanctissimæ vitæ Aidanus suo tempore grande firmamentum fuerat intantum, ut a cunctis quasi æquo animo toleraretur, dum eximia in opere Dei morum ipsius conversatio consideraretur. Sed, illo defuncto, Finan, vestigia sectæ illius per omnia sequens, in episcopatum ejus subrogatus est: quo nihilominus huic vitæ modum faciente,

Colmannus in sectam amborum sedemque successit, cuius temporibus gravior de paschali observatione atque aliis ecclesiasticæ vitæ disciplinis controversia versata est. Quapropter merito movit hæc questio sensus et corda multorum, timentium ne forte accepto Christianitatis vocabulo in vacuum currerent aut cucurrissent. Pervenit et ad ipsas principum aures, Oswii videlicet regis filique ejus Alfridi, quorum primus a Scotis edoctus atque baptismi sacramentis imbutus, nihil melioris propositi existere posse credebat, quam quod a suis doctoribus acceperat. Porro sequens potioris fidei privilegio primum præcedens, Romanæ et universalis Ecclesiæ ritum omnibus antestare ratum habebat. Siquidem Christianissimus et doctissimus vir Wilfridus, qui et Romæ (ut prædiximus) ecclesiasticæ disciplinæ multa documenta acceperat, et penes Dalfinum Galliarum pontificem Lugduni nonnullis imbutus exstiterat, eum suo magisterio rationabili atque catholica eruditione informaverat, ac informatum omni scrupulositate sublata in veræ fidei stabilitate firmaverat. Mota ergo (ut præfati sumus) quæstione de paschali observatione, dispositum est, ut synodus cogi, et hæc quæstio deberet ventilari terminarique. Veneruntque illo reges ambo, pater scilicet et filius, magnopere deprecantes ut eis adesse dignaretur Spiritus sanctus. Venit itaque jam dictus Ailbertus antistes, Alfridi regis amicus, cum beato Wilfrido et suo Agathone presbyteris: contra quos Colmannus cum suis clericis venit, et Hildem abbatissam, sectæ suæ faultricem, cum aliis pluribus secum in synodum duxit.

14. Silentio itaque facto, primo rex Oswius præfatione præmissa tali fertur modo locutus: « Hactenus, Patres venerandi, schisma in Ecclesiis Christi exortum eo quosdam minus veritati studentes perduxit, ut his in anno (quod dictu quoque nefas esse probatur) sanctum Pascha sit celebratum. Cujus tamen rei causam bene considerantibus non adeo mirum videtur. Dum enim ipsi arietes iter diversum arripiunt, greges etiam post se diviso tramite rapiunt. Ubi plane miseriam est videre, cum ad regnum via sibi met contraria tendunt, quo communi proposito fidei properare contendunt: et qui viam individuum perveniendi ad vitam solummodo Christum noscuntur habere, absonum valde absurdumque fore dignoscitur, ipsum Christum in suis mysteriis velle dissona observatione dividere. Ea re in hanc me sententiam ipsa rationis necessitas potissimum duxit, quatenus utriusque partis defensores una venire jussio nostra constringeret, quo utrinque ratione audita, quid sequendum, quid fugiendum sit, discusso errore queamus inspicere. Quapropter tu, Colmanne, qui præcipue contra morem universalis Ecclesiæ Pascha celebrare a nonnullis calumniaris, causæ tuæ, inquam, et ego tecum similis observationis coarguor, primo propugnator assiste; quatenus auctoritate qua nititur agnita, si tanta est, fiat amodo nostra sub eadem auctoritate a tantis

calumniis observatio libera. Quod si ea qua nitentis minus firma auctoritate victus exstiteris, profectio nec me, nec quemlibet meorum tuæ sectæ ulterius sectatorem habebis. »

15. Tum Colmannus: « Pascha, inquit, a quarta decima luna usque ad vicesimam celebramus, et celebrandum confirmamus, et ita fieri oportero validæ auctoritatis firmamento comprobamus. Beatissimus etenim Joannes apostolus et evangelista, Domini Jesu tam familiaris conviva, ut supra præcui ipsius in Cœna recubuerit, eodem quo nos ordine illud celebravit, et in omnibus quibus præfuit Ecclesiis celebrandum fore sua auctoritate præfixit. Hoc per successionem prudentum et æque sanctissimorum virorum ad nos usque perlatum, hoc nostrorum doctrina majorum in nobis stabili firmitate fundatum, hoc a nobis antehac inviolabili observatione servatum, et firmamus nulla ratione non esse servandum. »

16. Quo hæc et hujusmodi nonnulla dicente, jussit rex et Ailbertum suæ morem observationis in medium proferre, ut sciretur quo principio, cujusve niteretur auctoritatis institutione. Respondit Ailbertus: « Loquatur, obsecro, vice mea Wilfridus presbyter, quia unum ambo sapimus cum cæteris qui hic assident ecclesiasticæ traditionis cultoribus; et ille melius ac manifestius ipsa lingua Anglorum, quam ego per interpretem, potest explanare quæ sentimus. » Tunc Wilfridus ad jussum regis exorsus, Colmannum non modo auctoritate beati Joannis falso niti aperta ratione monstravit, verum et contra Joannem et contra legem et Evangelium, necno doctrinam apostolorum, imo et contra universalis Ecclesiæ morem eum sentire in paschali observatione probavit. Quam probationem idcirco scribere supersedimus, ne in re huic opusculo non necessaria aliquod fastidium legentibus inferremus. Si quis autem eam velit, in nostræ, hoc est Anglorum, gentis historia requisitam inveniet. Hac ergo omissa, vitam beati viri, ut cœpimus, ordine prosequamur, prout ipse, de quo loquimur, nos adjuvare dignatur. Finito conflictu contentioneque soluta, Ailbertus domum rediit; Colmannus vero, suæ sedis episcopatu dimisso, Scotiam petiit; quoniam ecclesiasticæ traditionibus suas traditiones postponere noluit.

17. Vir autem Domini Wilfridus ex hoc magnæ apud omnes est venerationi habitus: quippe qui et divinis eruditionibus præclare imbutus, et Dominicis comprobatus erat operibus magnifice fulius. Quapropter a rege Alfrido totius plebis acclamatione ad pontificatum eligitur; sed ipse gravi reclamationis adnitu ne id fiat obsistere nititur. Tandem importunitate omnium victus, id a rege petivit, ne se inordinate ordinari in Brittaniam permetteret: verum ut tanta res secundum instituta canonum expleri valeret, ordinandum sese in Galliam mitteret. Venerabilis nempe Deusdedit sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ archiepiscopus jam huic vitæ subtractus fuerat, nec in tota Brittaniam episcopus

aliquis canonice ordinatus supererat, excepto Wine occidentali Saxonum episcopo. Ailbertus siquidem, cujus paulo ante meminimus, relicta Britannia, Parisiacæ civitatis episcopatum sortitus erat. Cum igitur ita se res habebat, quod petebatur rex promptissime annuit, et consilio patris sui Oswii beatum Patrem ad regem Galliarum direxit, rogans et obsecrans quatenus virum honorifice susciperet, atque in gradum pontificatus sua auctoritate sublinari præperet. Igitur, prout dignum fuit, a rege honorifice suscipitur, ad Ailbertum episcopum cum mandatis dirigitur, quibus ut summa honorificentia servam Domini ad ordinem episcopatus promoveat jubetur. Qui mandatis gratus obtemperans, eum cooperantibus undecim episcopis honorifice consecravit.

18. Quo post ordinationem suam in transmarinis partibus demorante, ii quorum sectæ pravitas per eum pridem detecta fuerat atque dejecta, rependendum injuriarum sese jam tempus opportunum accepisse putantes, regem Oswium fraudulenta caliditate convenientes circumveniunt, circumveniendo in eam sententiam ducunt, quatenus Ceaddam Eboracæ civitatis episcopum fieri jubeat, ne Ecclesia diutius carente pastore fides Christi quamlibet jacturam incurrat: præsertim cum penitus, inquit, ignoretur quo Wilfridus devenerit, quem ad ipsius Ecclesiæ regimen ordinandum in Galliam Alfridus direxit. Hac ipsorum versutia rex Oswius incaute præreptus, dato præfato Ceaddæ ipsius Ecclesiæ pontificatu, misit eum Cantiam in gradum sacerdotii consecrandum. Quo cum suis veniens et eandem sedem pastore viduatam inveniens, inde divertit, prædictum Wine episcopum adiit, ut episcopus ab eo consecraretur obtinuit. Assumptis ergo duobus de gente Brittonum episcopis, qui contra scripta canonum erant ordinati, eundem Ceaddam pari modo inordinate ordinavit.

19. Ordinatus autem Eboracensi Ecclesiæ prælatus est, cum non post multos dies beatus Wilfridus patriam redire instituens navem ingreditur, et aliquandiu felici cursu navis æquoreos fluctus transvehitur. Jam autem medio mari transito, et beato viro cum suis clericis in ea quæ Dei sunt corde et ore intento, ventis mutatis validissima tempestas exoritur. Qui magna vexatione quassati, tandem in regionem australem Saxonum, quam non noverant, projecti sunt. Fluctibus vero in sinus suos ita illuc retractis indigenæ adhuc gentili errore devincti advolant, navem et omnia quæ in ea erant in jus suum vindicare volentes; et id propositi obstinato corde tenentes, ut aut captivarent, aut morte sibi resistentes involverent. Quo vir venerabilis agnito copiosam eis pecuniam obtulit, et quatenus ab intentione sua recederent humili postulatione admovit. At illi ferociore ex illius verbis effecti, nil se ab eo pro ipsorum dimissione sumpturos fore proclamant, quia etiam non modo omnia sua, verum et eundem ipsum in jus proprium se accepturos nulla

A causa vetante confirmant. Quid igitur negotii tenor intenderet socii pontificis intelligentes, præmissa supplicatione ad Dominum arma arripiunt, magis volentes more virorum fortiter bello occumbere quam ignava captivitate longioris vitæ spatio servando producere. Quod ubi a paganis cognitum, aciem struere, ac in populum Domini tela dirigere festinabant. Stans quoque princeps sacerdotum idolatriæ coram paganis in tumultu excelso, suis magis incantationibus suos quasi benedicendo confortare, ac socios famuli Dei maledicendo satagebat enervare. Cui operi cum quantum sua intererat, summo studio mente, voce manuque vacasset, juvenulus quidam minister hominis Dei funda lapidem jecit, et eundem magum trajecta fronte dejecit,

B exstinxit. Rediit mox ad memoriam viri Dei antiquum per David factum in Goliath miraculum Dei, cum subito mire paganorum tumultus exoritur, et in discerptionem Christianæ partis vires omnium exeruntur. Quid plura? insurgunt acies, miles Christi sese prosternit in preces; Domino autem pro suis pugnante, inimica manus confusa et victa discedit. Sed post paululum multiplicior in idipsum et immenior redit. aciem struit, tela in vacuum dirigit. Tela non vacua recipit, pars maxima ruit, et pars residua fugit. Et quid morer? jam tertio victi cum se ad quartum prælum cum rege suo præpararent, meritis beati Wilfridi multo ante horam mare effluxit, navem extulit, et sanctum Dei cum omnibus suis, quinque solummodo ex sociis perditis, prospere in Sandicum portum evexit. Quod inimici videntes, maxima confusione in sua remeant, et servum Domini lata serenitate victorem obire gemebundi deplorant.

C 20. Patrio itaque portu patriaque potitus, confestim sibi rumor innotuit, qualiter suæ sedi Ceadda substitutus antistes sit. Qui pro re nihil omnino perturbatus, placido vultu et hilari pectore Ripum perrexit; ibique servitiis Dei intentus, magna mentis stabilitate per aliquod tempus in secretiori habitaculo deguit. Sed quia civitas supra montem posita nequit abscondi, a multis et præcipue nobilibus frequentabatur, eximie sanctitatis ejus fama permotis. Rex quoque Merciorum, nomine Wilfarius, vir Deo valde devotus, famulum Christi adiit, eumque ut loco cederet secumque maneret importuna vix prece deflexit; et compos suæ voluntatis effectus, ingenti beatum Patrem dilectionis affectu coluit, terris et honoribus auxit.

D 21. Metropolitana vero sedes totius Angliæ, dum hæc ita fierent, pastore carebat, defuncto (ut prædiximus) archiepiscopo Deusdedit. Et quoniam tanta sedes absque episcopali providentia esse nequibat, rex Cantuariorum Egbertus beati Wilfridi prudentia sanctitatemque audita, ad ipsum misit quam humillima eum supplicatione contestans, ut Ecclesiam viduatam sua dignaretur præsentia visitare, opo consolationis erigere, contra spirituales nequitiæ crepeo suæ admonitionis protegere, et quæque tenor

ecclesiasticæ traditionis expelleret, in ea pontificali auctoritate statuere. At ille tali in causa reniti fas esse nequaquam existimans, regis voluntati assensum præbuit. Ad ecclesiam igitur venit, et quæ per Spiritum sanctum agenda cognovit, sedulus inibi administravit. Is primus erat, qui inter episcopos de Anglorum gente creatos catholicum vivendi morem Anglorum Ecclesiis tradere didicerat: unde et per plura catholicæ observationis moderamina quæque per easdem Ecclesias sua doctrina diffundebat. Quare factum est ut, crescente per dies institutione catholica, Scoti omnes qui tunc morabantur inter Anglos, aut his manus darent, aut ad suam patriam repedarent.

22. Beatus autem Wilfridus, prout ei facultas inerat, hac illac propter verbum Dei disseminandum magna populi frequentia comitatus pergere consueverat. Quod cum tempore quodam faceret, devenit in locum ubi natus fuerat atque nutritus. Cujus loci indigenas verbo vitæ cœlestis enutrients, multos ab amore terreno averit, et ad amorem omnipotentis Dei convertit. Unde factum est ut plures ibidem cellas Domino servire volentibus institueret, et quoniam pacto eorum vita componi deberet, unumquemque prudenter instrueret. Sicque per tres continuos annos modo Cantuariensis Ecclesiæ dispositioni, modo illorum exhortationi et illorum correctioni suæ providentiæ curam impendit. Et licet episcopalis cathedræ proprium locum nusquam haberet, tamen episcopali officio studiose intentus satagebat qualiter diabolo sua vasa eriperet, et ea Domino Christo conciliaret, atque in sanctæ conversationis proposito corroboraret.

23. Euenso autem spatio trium annorum, Theodorus a Vitaliano papa archiepiscopus consecratus et missus, Cantiam venit: susceptaque sede pontificatus in metropoli civitate, mox secundum quod vigorem ecclesiasticum decebat, ea quæ circumquaque emendanda erant, summa prudentia et pontificali auctoritate in melius mutare studebat. Ut vero comperit Ceaddam contra canonum statuta in episcopatus gradum fuisse consecratum, publica illum increpatione redarguit, et quod degradari jure deberet paulo districtius minatus est. At ille, ut erat magnæ humilitatis et mansuetudinis vir: « Si me, inquit, asseris contra scita canonum ordinatum, libenti animo exordinari concedo, cum profecto nunquam tanti apud memetipsum exstiterim, qui loco hujusce regiminis vel ad horam præesse debuerim; sed obedientiæ causa jussus subire, hoc licet indignus consensi. » Qua responsionis ejus humilitate Theodorus accepta, dixit eum nequaquam gradu sacerdotii se velle privare. Verum quia (ut diximus) inordinate ad tantum ministerium fuerat ordinatus, ipse ordinationem ejus canonica ratione consummavit. Sed ille considerans se non jure episcopatum alterius episcopi obtinuisse, poenitentia ductus elegit potius tali honore carere quam alterius cathedræ ulterius injuste præsidere. Discessit

igitur episcopatu, et ad monasterium suum, quod erat in Lestigescei, privatus recessit.

24. Porro Theodorus beatum Wilfridum in episcopatu Eboracensis Ecclesiæ restituit, nec non et omnium Nordanhumborum, sed et Pictorum, quousque rex Oswius imperium protendere potuerat. Sicque vir sanctissimus et animam suam in patientia possedit, et multiplicatus honore, quod sum fuerat, totius populi exultatione recepit. Quo tempore regno Merciorum Wifarius præsidebat, cujus paulo ante meminimus. Qui cum mortuo Jaramanno episcopo sibi suisque alium a Theodoro dari peteret, non eis ille novum voluit episcopum ordinare, sed præfatum venerabilem Ceaddam eis dedit. Beatus vero Wilfridus suis redditus, egregia mentis instantia operam dabat, quatenus ei ea quæ longa vetustas aut incuria dissolverat, in ecclesiis restauraret, et quæ in subditorum suorum moribus oculos magni Dei offendere poterant, eliminaret. Quibus operibus quanto magis intendebat, tanto se in majori virtutum exercitio constringebat, ut subiectis in ejus vita esset videre, qua diligentia deberent verborum ipsius documenta suscipere.

25. His autem quæ destructa repererat in integrum restitutis, ecclesiam in honorem beati Petri apostolorum principis a fundamentis consummavit, et eam multo decore sub immensa principum ac populorum frequentia consecravat. Ut autem ventum est ad sui sermonis officium, luce clarius visa sunt Domini in ea verba compleri: *Non vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris mei qui loquitur in vobis* (Matth. x, 20). Quod ea re plane licet considerare, cum et populus in Dominum magna sit dilectione ex illo affectus, et corda principum tanto timore et amore Dei sint accensa, ut non solum ea quæ prius ad jura ipsius ecclesiæ pertinebant, ad vocem illius testamenti confirmarent, sed et quædam de suis ipsi ecclesiæ condonarent. Triduo post hæc omni turba secum detenta, pane vitæ tam cœlestis quam terrestris eam copiose refecit. Ecclesiam præterea magnis muneribus et ornamentis decori domus Dei competentibus ditavit. Et cum hæc opera laude dignissima faceret, uti mortiferam pestem laudem fugiebat humanam: ac sic positus in medio populorum, omnibus erat speculum et informatio operum honorum.

26. His ita sese habentibus, omnipotens Deus ut merita famuli sui quanti penderet mundo demonstraret; quæ internarum luce virtutum primo profudit, etiam exteriorum exhibitione miraculorum decorare voluit. Hinc est quod die quadam cum venerabilis pastor oves Dei verbis et fidei sacramentis imbueret et antiquo humani generis hosti in eis jus dominandi auferret, atque per sacri chrismatis unctionem septiformis gratiæ Spiritum jam baptizatis traderet, ecce per effusas turmas mulier nimio dolore afflicta ministro Dei occurrit, defunctæ funera proles miserabili deportatione in ulnis ostentans. Quo viso Pater obstupuit, hæsi que loco, paulumque

ab incepti operis ministerio se colubenti orbata mulier acri doloris nimietate turbata pronior incubuit, gemituque præpedita vix in hæc verba erupit: « En, inquit, bone domine, quem ad impositionem manus tuæ confirmandum in Christo portare decreveram, jam non solum ad confirmandum, verum primo ad resuscitandum a mortuis tuæ sanctæ pietati piæque sanctitati apporto. Christum tuum prædicas omnipotentem, quod precor operibus proba, et meum a morte filium unigenitum suscita. Et quanti hoc est omnipotentis suæ parvulum suscitare, et mei doloris stimulos effugare? revera nihili. Quapropter in hoc peto quæ prædicas rata esse potenter ostende, ut ad meam consolationem unicum filium meum restituas vitæ. » Ingeminat querulas voces, cujus vehementi gemitu coacti sub uno convolant omnes. En plangor grandis. Tandem compassus venerabilis Domini servus, agit tacitas sancto sub pectore grates, quod turba nondum perfectæ fidei novit regare clementiam Domini Christi; moxque solo fusus et faciem lacrymis perfusus: « O Domine Pater, ait, non ad merita mea, sed ad tuæ pietatis opera, precor, placatus attende, et ærumnis hujus mulieris opem tuæ consolationis impende, restituendo incolumem filium suum per Jesum Christum Dominum nostrum unigenitum Filium tuum. » Quo dicto surrexit, et caput defuncti dexteræ manus extensione tetigit: cui ad ejus tactum caput exagitant vir Dei manum porrexit, et erectum vivum incolumemque cunctis exhibuit. Vulgus in nimios admirationis ac laudis clamores excitatur, et fide plenissima in Christianæ legis observantia consolidatur. Puer redivivus in Christo per manus impositionem confirmatur, matri cum gaudio redonatur eo pacto ut septem annis materna cura nutritus viro Dei restituatur. Quod post præfinitum tempus ne fieret patre suo interdicente, exsul ad externos fugit cum prole Britannos, sciens videlicet puerum nequaquam contra viri Dei præceptum in proprio secum posse manere. Quod tamen sua fuga ei contulit. Post parvi temporis dies præfectus quidam invitis parentibus puerum in manus Patris reduxit, quem protinus servitio Dei mancipavit, et bene instructum pluribus imitabilem in sancta conversatione postmodum f. cit. Hinc quique perpendite quid signi prætulit super ejus cunabula cœlitus emissum lumen radiantis flammæ.

27. Ea tempestate regnum gentis Anglorum gemino decore nitebat, cum et reges Christianitatis amore fervebant, et pontifices divini operationem mysterii summo studio exercebant. Hinc regalis providentia hoc potissimum per se gerebat quosque subditorum magis a pravitate morum abstrahere, quam cupiditate animi res eorum diripiendo distrahere; nec ulla eis cura fuerat quam subditis, sed quam bonis ipsi regnarent. Hinc nihilominus sacerdotalis apex sui officii plenissime compos exstiterat, eis solummodo sua diligentia operam præbens, ad quæ ipse ordinis institutor et auctor Deus ipsum

A instituit. Hæc propter summa quies erat plebi legalia jura tenenti, terra frugibus et tranquillitate opima suis cultoribus non modo egestatem colebat [f. tollebat], sed et operi Dei absque sollicitudine sæcularium rerum curam impendere permittebat. Classica dira silent, nec latronum incursio formidatur. Quid plura? ut cuncta brevi edicam, pronicat Ecclesia pacato fœdere nexa. Quæ ut diabolus vidit, propria sibi malignitate invidit, et tractans secum pacis interruptioni causas invenit. Spiritu namque superbiæ suæ invadit gentem Pictorum in tantum, ut ea gens (quod semper ferre consueverat) bello a se tentaret excutere jugum Anglorum. Præfuit eo tempore regno Nordanhumborum Eadfridus filius Oswii regis, qui patri suo in regnum successerat, vir in armis strenuus, et beati Wilfridi amicitia vehementer astrictus. Hic ergo pontifici negotium Pictorum quod incumbebat exposuit, atque ut rebus opem suæ intercessionis ferret supplici prece admonuit. Cujus dehinc benedictione vallatus atque sanctissima oratione comitatus, cum parva militum manu Pictis occurrit, Pictosque occursantes catervatim prostravit, et Pictorum tumorem gladii ultione represit. Et quid morer? dat stragem late, redeunt in colla catenæ; sicque victoria læta potitus rediit, et eximias propugnatori suo gratias egit. Hoc modo genti Anglorum pax restituta per annos aliquot mansit. At regno Merciorum post hæc in dissensionem elato, rex præfatus armis pacem revocare desiderans, obviis eidem regi in bellum processit, pugnam commisit, quam quærebat pacem, duce fugato exercituque prostrato, victor obtinuit. Ea nimirum re huic regi sic processit, quo Deus ostenderet preces beati Wilfridi ante se penitus cassari non posse. Nec mirum. Qui enim in Evangelio dixit *omnia fore possibilia credenti* (Marc. ix, 22), merito illi quem et fide catholicum, et in operibus ejusdem fidei præcipuum ipsa Domini sapientia vidit, quæ juste petebat, possibilia esse concedere debuit. Nam de illius fidei integritate quis dubitare, aut quis de perfectione operum ejus digne valeat disputare? Verumtamen paucis opera ejus quædam describantur, quæ et integritati suæ fidei testimonium præbeant, et illius cordis devotionem imitari volentes quod imitentur præ oculis habeant.

D 28. Ac primo dicendum quod optimis a puero moribus institutus, nulla quoad vixit eidem potuit ratione abduci incommutabilis justitiæ cultor, nec favore remitti, nec detractione diduci, nec laudibus decipi, nec vituperationibus in zelum poterat commoveri. Per noctem divinis insistens obsequiis, corpus suum quod ab omni contagione ex utero matris suæ mundum custodierat, tam vigilis quam frigoribus mire afficiebat, singulis illud noctibus aqua frigida tinguens, nec prius ab hac consuetudine cessans, quam Joannis apostolicæ sedis antistes eum pro ætatis suæ gravitate huic proposito finem juberet imponere. Non hunc ardor ætatis, non frigus hiemis ab instantia coepi operis Dei

deterquere valebant. Præterea quaquaversum gratia prædicandi gratiam Dei pergens, paratus erat pro ipsa quam prædicabat veritate vitam dare, si occasio competens offerretur quæ id fieri postularet. Si quando aliquid deliciarum quovis eventu, et hoc summa cum parcitate, in escam sumebat, id ipsum in se postmodum gravi inedia vindicabat. Hæc inastitutio vitæ minimum elationis et maximum humilitatis in ejus pectore studium comparavit. Hæc subditis sibi exemplum sanctæ conversationis induxit; hæc eosdem in arctam continentie viam induxit; hæc quoque multos a suo errore conversos ad Christi gratiam duxit. Unde quamplurimi nobilium iuicitati, filios suos Dei servitio mancipandos viro tradebant mirantes, admirando ejus merita dignis laudibus approbantes, atque suos ipsius probitatis imitatores fieri modis omnibus exoptantes. Sed sicut sæpe quod aliquibus provenit ad virtutis profectum, aliquibus procedit ad iniquitatis effectum; sic unde nonnulli in amorem et venerationem famuli Dei profecerunt, inde quidam in odium et contumeliam ejus erumpunt. At athleta Dei cum iis qui oderant pacem erat pacificus (Psal. cxix, 7), et odio ipsorum suæ rependebat obsequium mansuetudinis.

29. Præterea in Augustaldensi oppido templum mirabili opere fecit, quod ipse in honorem beati Andreæ apostoli Domino dicavit, ad vicem videlicet beneficii rependendam, quod idem apostolus jam ei dudum impenderat. In cujus templi constructione non defuit invidia mortiferæ serpentis. Nam dum cæmentarii linunt superiora parietis, præcipitante illum adversario humani generis, unus eorum in præceps corruit, et sic ut contritis omnibus membris jam defungi putaretur. Qui cum velut in exhalatione sui spiritus laboraret, excurrunt omnes utpote ad exsequias funeris ejus. Vir autem Domini Wilfridus cum corpore absens præsentia spiritus cuncta dignosceret, mox sese in lacrymas dedit, et quæque assidentium quid eveniret ex ordine docens, pro salute fratris eos intercedere postulavit. Ubi vero ad ægrum ventum est, mox ad Patris tactum pristinam receperunt membra salutem: et, si dicendum, lethum erubuit, eum per hominem vitæ se depelli, et homini vitam restitui vidit. Cujus mortis auctor diabolus, videns virum tam internis animi virtutibus quam exteriorum exhibitione miraculorum suam confusionem augere, in nimiam sui furoris malignitatem accenditur, quibus modis poterat inquirens, qualiter confusionem suam versa vice in eum retorqueret.

30. Acceperat autem rex Ecfridus conjugem nomine Adeldridam, quæ in voto virginitalis potius hanc vitam transigere proposuerat, quam aliena libidine violari. Innecta est tamen regi præfata lege conjugali, non conjunctione carnali. Cujus rei gratia beatum Wilfridum tam per se quam et per amicos suos rex convenit, orans et obsecrans, et maxime rerum pollicitatione in hoc ipsum allicere ten-

ans, quod negotium reginæ persuaderet, ut omisso virginitalis proposito reginæ voluntati assensum præberet. At Wilfridus, sciens scriptum esse: *Vovete et reddite Domino Deo vestro* (Psal. lxxv, 12), maluit Ecfrido hac in re non parere, quam suum Domino sacrificium auferre, ne per hoc non modo virginis, verum et suæ animæ mortis æternæ dispendia pararet. Ergo virginis voti fautor existens, vigilantis animi sagacitate procurabat, ne qua femineæ mentis inconstantia propositum virgo postponeret, et terrenis illecebris animum devicta supponeret. Egit igitur sua industria, ut virgo potius divortium conjugii a conjuge quæreretur, quatenus libertate potita sæculum linquere, et thalamis æterni regis valeret feliciter inhærere. Quod quidem factum est. Nam ubi rex comperit eam nullo pacto a proposito posse mutari, licet invitatus, concessit tamen ut relicto sæculo, prout volebat, acciperet velamen insigne virginitalis. Qua licentia felix, accepto velamine a beato Wilfrido, quæ mundi sunt cum mundo deservit, sprexit atque a sui desiderio cordis procul abiecit.

31. Ermenburgis vero regali est copulata conjugio. Per hanc igitur diabolus odium quod contra virum Dei habebat, exerere opportunum existimans, animum illius injectis quibusdam similitudinibus adversus eum inflammat, quoque ipsi suarum insidias fraudum tendat vehementer instigat. Cui suggestioni eo facilius cessit, quo muliebri inconstantia mentis, intemperantia lubricæ ostentationis, oppressio ac rapina violentæ damnationis, quæ in ea magno cum timore vigeant, servum Domini in redargutionem sui multoties acerba invectione armabant. Quamobrem non parum intus offensa, et insuper dæmoniaco igne succensa, gloriæ dignitati que ipsius magnopere cœpit invidere, et quonam modo eum dignitate sua spoliare ac spoliatum alijcere posset, occasiones quærere. Considerata ergo gloria viri, qualiter eum omni ex parte affluentia dignitatis circumfulsisset, regem muliebri facundia convenit, quasi de quibusdam suis utilitatibus actura; re autem vera prima an animum ejus ad quæ vellet acclinare posset habere, ex obliquo perquisitura. Quem ubi ad suum votum esse persensit, ut hominem Dei in invidiam adduceret, fraudulentis sermonibus ejus gloriam regi cœpit admirando enarrare. Nam, exposita divitiarum abundantia, cœnobiorum multitudine, ædificiorum magnitudine, subditorum principum turba, obsequentium militum copia, regalibus vestibus et armis instructa intulit: « Et quid amplius ipse tibi, quam tu sibi? totum regnum tuum episcopatus ipsius est; quin et si tua potestas ejus potestati comparetur, minor est. Terminus enim imperii tui suis finibus coarctatur; terminus autem episcopatus ejus tuos fines auctoritate progreditur. Et, fateor, fidelibus et amicis tuis est timendum ne, si aliquando inimici tui contra te arma susceperint, ipse quam prædicat pacem sequendi suos ab armis immunes retineat, tuque tuo

rum paucitate inimicis inferior victus occumbas. Quapropter de negotio ante negotium tracta; et, ne in ipsa gestione negotii tua virtus decidat, quæ obsunt gnarus præordina. Sunt quidem et alia nonnulla quæ tibi honeste possunt persuadere, tui honoris nullatenus esse, non dico superiorem, sed parem quemquam in regno tuo habere. Quæ nec dici quidem opus esse recognosco, quia non modo tuæ prudentiæ, sed et cuivis imprudenti clara esse non nescio.

31. Talibus verbis rex permotus, et quasi suæ utilitati consuleretur, ad ea totus arrectus, melius suis rebus consuli non posse putavit, quam si vir Dei suis omnibus privaretur, et episcopatus ipsius in plures episcopos divideretur. Verum quia id agi præter consensum Cantuariensis archiepiscopi minime poterat, verba malignæ accusationis contra episcopum ipsius sedis antistiti Theodoro mandant, et ad suæ voluntatis effectum deceptum inclinant. Venit igitur ad regalem curiam Theodorus, suæ auctoritate regiam voluntatem super Wilfrido impleturus. Quod factum est. Nam protinus in locum ejus tres episcopos eo absente ordinavit. Res viro celari non potuit: et admiratione quammaxima ductus, hilari corde, alacri vultu, modesto gressu regis palatium subiit, causam negotii perquisiturus. Cui hoc modo, ut fertur, ad inquisita responsum est: « Nec te impræsentiarum alienjus criminis admissione notamus, nec tamen statutum de te iudicium hac vice mutabimus. » Ille vero talibus verbis non sibi satisfactum esse consentiens, apostolicam sedem appellavit, et pro eorum injustitia indignatus reflexo gressu anlam egredi voluit. Intuens autem quosdam satis fœdo suis casibus insultare eachinno: « Et o, inquit, filii, felici prosperitate ducatis tempora longa; sed noveritis, quantocius sors infesta resolvet hæc gaudia vestra: nec prius hunc annum transisse videbitis, quam istas quas super me derisiones habetis, acerbi mœrore lualis. » Quæ prophetia veritas facta est. Nam post non multum temporis conserto gravi prælio inter Ecfridum et Ailredum regem Merciorum juxta fluvium Treanta, occisus est Elfuinus frater regis Ecfridi, juvenis circiter decem et octo annos habens, utrique provinciæ multum amabilis: ex cujus morte magnus et intolerabilis mœror Ecfridum ac suos percutit, omnisque lætitia quam de expulsiōe beati Wilfridi habuerant, justo Dei iudicio in tristitiam versa est. Sic ex eo quo a se fortissimum militem Domini repellere non timuerunt, nunquam læta victoria potiti sunt: sed qui prius parva manu militum, ejus intercessionem muniti, ingentes copias straverant, postmodum cum ingenti copia a raro milite victi cadebant. Nec injuria. Repulso etenim eo per quem victores exsisterant, nil erat residui quare passim vinci non debuerunt. Verum ad ordinem instituti operis styli officio redeamus.

32. Beatus Wilfridus episcopalis cathedræ dignitate privatus ad sua rediit, filiis et fratribus suis de

A ejus infortunio valde contristatis non pauca disseruit verba consolationis, patientiæ et veræ charitatis, dicens, inter alia, nihili esse pendendum quod constaret nonnunquam fore pendendum. Ipse vero post hæc Romam iturus, et ne quod scandalum Ecclesiæ Christi propter eum immineret causam suam ante sedem apostolicam expositurus, ad mare, venerabili monachorum collegio dextra lævæque stipatus, perducitur; navi imponitur, pia illorum imprecatione perfungitur; prospero cursu ventis vela panduntur. At ubi paululum navis processit, mutato vento pulsus est Fresiam: ubi a barbaris ac rege illorum Aldgislo honorifice susceptus, ibidemque honorifice conversatus; ab omnibus summo cum honore, quoad ibi manere cordi fuit, habitus est, licet adhuc tota provincia idolorum cultui dedita deserviret. Vicem itaque benignitati eorum rependere volens, prædicabat eis verbum Dei, et multa millia verbo veritatis instituit, ac fonte salutari a suorum peccatorum sordibus lavit: sicque susceptores suos et a Domino suscipi, et Dominum in se suscipere fecit. Erat autem ante adventum beati viri terra ipsa magnæ salsitatis magnæque sterilitatis, et velut in modum rupis nimis asperitatis, ac per hoc quibusque animalibus ad incolendum magnæ incommoditatis. Verum ad prædicationem viri Dei eadem gente fidem Domini suscipiente, sicut corda eorum supernæ dulcedinis rore ad fertilitatem operum bonorum mollita, et inhabitatione Spiritus sancti sunt accommodata facta; ita et terræ ipsorum salsitas in dulcedinem, sterilitas in fertilitatem, asperitas in molliem atque pinguedinem versa, omnibus inhabitantibus eam diversæ commoditatis copias lautissime intulit.

33. Interea ii qui sua nequitia victi amicum Christi propria dignitate, possessione, terra proturbaverant, legatos suos tam fraudibus iniquissimæ delationis ligatos, quam et diversis exeniis oneratos in Franciam dirigunt, quo viro Domini partim fraude, partim munere laqueos deceptionis et captionis, laqueos deprædationis, perditionis et mortis instituant. Sed ut laqueus eorum, qui muneribus seducti laqueum instituerunt servo Dei, ipsos involveret, quemdam sacerdotem Domini, nomine Winfridum, nuper a suo episcopatu depositum, et tunc in peregrinationem pro Dei amore euntem, occulto iudicio Dei suis omnibus spoliaverunt, vicinitate nominis propriæque malignitate decepti. Verum ubi hoc ab illis est intellectum, et quoniam vir Domini ea tempestate degeret recognitum, Ebrounus, regalis curiæ et istius nequitiae princeps, scripta cum magna munere Aldgislo regi direxit, petens ut Wilfridum omnibus bonis exspoliatum crudeli morte necaret. Rex autem nec precibus, nec donis sub se cadere tantæ nequitiae acquiescens, missam chartulam magna cum indignatione disruptam ignibus iniecit: nequitiaeque, ut dignum fuit, exprobrans, legatos absque honore dimissos statim remeare præcepit.

34. Securus igitur insidiarum præsul, in ip-

provincia totam cum nova Dei plebe hilem felicitate exigens, deinde pergendi Romam iter repetiit, et Galliam perveniens nota sibi regis Dagoberti mœnia subit. Quem ipse rex visum mox recognovit, eumque multa cum lætitia hospitio suscepit, et vocatis hominibus suis, hac eos voce alloquitur: « Virum hunc quem ecce coram habetis, magnopere dilectioni vestræ commendo, rogans ut illi in quocunque negotio vestri opus habuerit assistatis, siquidem me, sicut credere fas est, sincera mente amatis. Hujus etenim probitate et industria vobis reditus, vobisque, ut impresentiarum videtis, regia sum dignitate prælatus. Nam dudum, velut ipsi recordamini, cum popularibus insidiis fere perditus essem, exsul quaque liberationis meæ gratia oberrassem, pelago quoque jactatus ad ignavos Hibernos perlatus fuissim; hinc me inde adductum magna benevolentia secum aliquandiu tenuit, ab omni periculo protexit, atque nativo solo incolumem ac tutum restitui posse donavit. Quapropter per meam et vestram vos obtestor salutem ut, si qua in vobis est fides, tantum servemus amicam, et vicem exhibeat mihi dilectionis ac benevolentia communitati gratiosi procurramus [f. procuremus] ei rependere. » Ad hæc dicta quique lætantur, suamque lætitiā vehementi acclamatione testantur. Neque enim leve judicabatur inter illos quemquam subjectorum vel mutire contra præceptum aut voluntatem principis sui. Hinc sedes et prædia, dignitates et varia dona sancto a rege offeruntur, atque ut sui regni dignaretur terras incolere ac incolendo juri proprio vindicare, multis precibus exoratur.

35. Sanctus autem, sui propositi memor, regis voluntati non cessit: sed quibusdam necessariis rebus assumptis, quin etiam sociato sibi quodam præsule Deo-lato nomine, a curia recessit. Inde Campaniæ ducem vocabulo Bertherum adiit, et ab eo nobiliter susceptus est. Qui post exhibita vere charitatis atque humanitatis officia, cum homine Dei residens cœpit ei enarrare, qualiter inimici ejusdem voluerint eum perdere, et se ad intentionem ejus oblati muneribus inflectere. « At ego, inquit, non immemor quid fidelitatis et amicitia quondam in pagano quodam rege repererim, cum de patria mea pulsus apud eum exsulare; nolui minus fidelis inveniri Christianus tibi Christiano, quam homo paganus mihi existit homini Christiano. Siquidem rex Hunorum gentilis cum causa tuendæ meæ salvis me secum degentem retineret, iniiit mecum fœlus in nomine dominorum [f. deorum] suorum, quod me nunquam inimicis meis quavis occasione proderet. Post aliquot vero dies nuntiis ad se ex parte inimicorum meorum venientibus, et ingentem pecuniam pro interitu meo sibi pollicentibus: « Dum, inquit, vitam meam succidant, si ego pro quovis lucro terreno vobis cedens, luitum fœdus quoquo modo dissolvero. Si ergo homo infidelis, ut falso deo

A suo fidus existeret, fœdus rumpere noluit; ego gratia Christi fidelis fidem quam vero Deo promisi, violabo ullius terreni commodi causa? Absit, absit! imo in sua [f. mea] fide te suscipio, et quoad velle tibi fuerit, ut mecum maneat obsecro. Id quoque magnopere desidero a te petere, quatenus si quid in meis affectuosius amas, accipias, utaris, possideas. » Hac viri bonitate simul et benignitate vir Dei magnifice delectatus, quid potius animo proposuerit, viro aperuit: sicque multiplicatus rebus ac sociis, gratus ab eo discessit.

36. Romam vero usque perveniens, illico fama jam cognita sanctitatis ejus quaque percrebuit, et ei quamplurimos civium venienti in obviam egit. Aderat, et magno vulgi favore susceptus in aulam beati Petri veneranter adluctus est. Pontificatum apostolicæ sedis beatæ memoriæ Agathæ tunc regebat, vir justus et simplex, ac in rebus ecclesiasticis non mediocriter solers. In cujus ac plurimorum episcoporum præsentia cum beati Wilfridi causa esset præsentibus accusatoribus ventilata, universorum judicio absque crimine accusatus fuisse, et episcopatu dignus esse comprobatus est. Quo in tempore cum idem papa Romæ synodum congregaret centum viginti quinque episcoporum adversus eos, qui unam in Domino Salvatore voluntatem atque operationem dogmatizabant, vocari jussit beatum Wilfridum, atque inter episcopos consistentem dicere fidem suam simul et provinciæ de qua venerat. Cumque catholicus fide cum suis esset inventus, et abs re sacerdotali dignitate privatus, placuit ut Romanæ sedis decreto in episcopatum restitueretur, et in monumentum suæ catholicæ fidei ejusdem synodi genis hoc scriptum insereretur: « Wilfridus (2) Deo amabilis episcopus Eboracæ civitatis, apostolicam sedem de sua causa appellans, et ab hac potestate de certis incertisque rebus absolutus, et cum aliis centum viginti quinque coepiscopis in synodo judicari a sede constitutus, pro omni aquilonali parte Britanniæ et Hiberniæ, quæ ab Anglorum ac Britonum nec non Scottorum et Pictorum gentibus incoluntur, veram et catholicam fidem confessus est, et cum subscriptione sua corroboravit. »

37. Apostolico igitur et synodali decreto in episcopatum restitutus, acceptisque ab apostolica sede litteris, regi Eadfrido et archiepiscopo Theodoro de sui status redintegratione directis, servus Dei magno servorum Dei reliquiarum munere ditatus, iter Angliam veniendi repetiit, et quia noverat scriptum: *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter* (Prov. x, 9), regia via gradiabatur. Ecce autem extra quam putabatur, latronum manus, ad interficiendum parata, viro Domini haud grata processione occurrit. Erant etenim qui regi Dagoberto insidias tetenderant, eumque gladio in inguine merso necaverant. Illi ergo viro Dei occurrentes, animique furorē vultus sui ferocitate pandentes, prælia vibratis intentant comi-

(2) Eadem subscriptio apud Bedam et Willelmum. Acta concilii exstant partim apud Willelmum, partim apud Spelmanum.

uus hastis. Quorum unus qui quasi loco principis inter eos habebatur, excusso quod manu tengerat telo, militi Christi fædo ore conviciabatur: « Delator, inquit, patriæ petulans et moribunde viator, tu quidem jampridem Gallica scēptra violasti, tu Gallica rura pessumdedisti, tu Gallicam libertatem in servitutem redelegisti, cum tyrannum a nobis jam olim exsiliatum tua instantia in regnum constituisti. At ipsius quidem crudelitas justissima morte punita, te quoque utpote maximum suæ mortis auctorem, te, inquam, eadem morte puniendum esse declamat. Procumbe igitur, pestifer, procumbe, et digna ultione mulctatus, eidem quam contra nos fovisti morti succumbe. » Et Pater contra: « Si non jure, inquit, feci cum regem regno injuste depulsum, quantum in me fuit, hæreditariæ dignitati præfeci, et hoc ita penes se esse justissimi judicis æquitas habet, fateor, pœnas justæ ultionis promptissime pendam. Quod si nequaquam hoc in facto contrarius, sed cum jure feci, velut ipsa mox innocentia mentis mihi testatur, eo libentius, si vultis occidere, morri desidero, quo me pro justitia occisum martyrii gloria coronandum fore considero. » Quibus dictis, ubi viderunt virum tanta mentis constantia niti, nimio terrore perculsi asma projiciunt, terræ procumbunt, viri vestigia osculis petunt, veniam quærent. Qua ad suum votum inventa ejus benedictione ditati, viæ prosperitati pontificem cum suis omnibus reddunt; ipsi certo itinere pergunt.

38. Pervenienti vir Dei Britanniam, regi litteras quas ab apostolica sede acceperat detulit, et earumdem litterarum auctoritate subnixus, in conventu nobilium suam causam viva voce defendit, seque falso accusatum ac injuria degradatum libera protestatione ostendit. Rex autem quanto illum majori veritatis ratione vallatum agnovit, tanto se minori veritatis ratione suffultum indoluit, moremque nequissimorum imitatus, maluit in sua pertinacia contra æquitatem perdurare, quam æquitatis ratione suam pertinaciam mitigare. Hanc vero sui cordis discordiam magnopere confirmabat antiquorum delatorum inveterata discordia, dum ipsi quos ipsa jam repletos possidebat, venena suæ malignitatis regiis auribus infundebant. Propria itaque rex ira cæcatus et seducentium se adulatione a vero distractus, litteras apostolici papæ tumido fastu despexit, despiciendo irrisit, irridendo a se procul abiecit, ac in famulum Dei nequissimi delatoris crimen injecit. Tanta regis indignatione nonnulli clientes, imo et quique nobiles oppido permoti, unanimes omnes contra beatum conspersione insurgunt, ac multis eum contumeliis afficiunt; et quo regiæ majestati se ad plenum fideles existere monstrent, indignationi ejus plene satisfacere cupiunt, et Dei hominem a regis conspectu avulsum carceris imo detrudendum arripiunt. Ermenhurgis autem bonorum omnium persecutrix, et hujus schismatis indomabilis auctrix, sese in direptione illius mediam immersit, capsulam reliquiarum de ipsius collo procaciter abstulit, cum

A que fœda garrulitate et feminea loquacitate derisum abiecit. Ergo inclytus heros, sociis et opibus omni ex parte privatus, ad suos, prout potuit, inter iniquorum manus sese convertit, atque in his verbis brevi ad eos orationem fecit. « Non vos, inquit, domini fratres et filii mei, non vos hæc quæ nobis ingeritur injuria turbet, nec a veritatis tramite quoquo modo proturbet. Præ oculis semper habete: *Omnes qui volunt in Christo pie vivere*, necessario tribulationem pati oportere (*II Tim. iii, 2*). Verum licet impii ad tempus piis prævalere videantur, tamen non sic semper erit. Erit enim tempus cum et piorum tribulatio perenni lætitiâ remunerabitur, et impiorum superba elatio perenni tristitiâ punietur. Sed ne tribulatio vos in impatientiam agat, animadvertite quonam modo eana patrum series multas perpessa tribulationes, per patientiam meruit, Deo juvante, vincere multiplices hostes. Nec id vestræ menti ullatenus volo abesse, neminem secundum Apostoli dictum posse coronari, nisi qui contra diabolum studuerit legitime decertare (*II Tim. ii, 5*). Et certe hujus temporis certamina parvipendenda, nec multum diutina: per illa tamen æterna felicitas et felix æternitas regni Dei comparatur. Quam felicitatem, quæso, fratres, amate, eam desiderate; ad eam tendite atque ad eam pervenire tota mentis intentione satagite. Quod si feceritis, profecto nihil erit quare istius vitæ adversa formidetis. » Vix verba compleverat, cum ecce in quorum manibus stringebatur, acriori furore ex ipsis verbis accensi, eum in tenebroso carcere vinctum detruserunt.

C 39. O constantia viri! sic enim tui cordis, sanctissime Pater, hilaritatem in tanta tua adversitate contueor, sic considero hilarem te esse solere, cum omnia prospera tibi videbantur arridere. Tamen, ne pietatis viscera in tuis filiis aliquatenus perdisse videreris, eorum potius quam tuis ærumnis piæ lacrymas impendebas: et cum te carcer tenebrosus involveret, magis dolebas ab eorum auribus vitæ verba separari, quam te præsentia corporeæ lucis spoliari. Interni etenim luminis fulgore nitebas, quo carcerales tenebras pro nihilo contendeas. Quare cum divinæ lucis splendorem Deus in te vigere conspexerat, humanis tenebris te nequaquam diu premi permisit; sed eisdem fugatis radium suæ lucis domui quam inhabitabas immisit. Ac quidem merito. Nam quia pervigil æternæ luci tam in noctis quam in carceris horrore assistebas, dignum duxit sui luminis effusionem signare, operibus tuis et caligini tenebrarum nihil esse commune. Hanc luminis effusionem custodum vigilia protestatur, quæ circa mediæ noctis horam carcerem mire fulgentem non absque gravi timore sese vidisse testatur. Sed hoc testimonio te non eguisse perpendit, qui sanctitatis tuæ merita oculo fideli attendit. Beati Petri apostoli carcerem cum tuo potius considero, teque sibi accepta liberatione evangelica in luminis ostensione comparari vehementer exulto. Quanquam post hæc et archangelica Michaelis visitatione sis a

mortis periculo liberatus, ut cunctis clarescat, quod gloria regni Dei simul cum ipso apostolo sis cororatus.

40. Inter hæc uxor præfecti Offridi, qui beatum Wilfridum in custodia habebat, acerrimo languore corripitur, janjamque ad vitæ extrema perducitur. Jacet siquidem toto corpore debilitata, solutisque compagibus omni membrorum officio destituta: perdit insuper sensu, contractis emortua nervis viscera fluitabant. Quæ res viro suo magni doloris et anxietatis stimulos magnæ defectionis et horrores causas ingerebat. Quo infortunio motus virum Dei lacrymosis questibus adiit; vincula quibus gravabatur absoluit; ad pietatis affectum inclinavit, et eductum ergastulo suæ conjugis medicum salutis adduxit. Adfuit vir Dei et mox turbas, quæ ad funus mulieris venerant, jussit amoveri. Hinc precibus ad Dominum præmissis aquam benedixit, et benedictam super facientis corpus aspersit. Mirabile dictu! non prius aqua infirmantis membra tetigit, quam omni languore depulso, mulieri perfecta sanitas rediit. Quo facto ab omnibus qui aderant grates Deo consona voce redduntur, ac merita beati Patris non carcere, sed omni honore dignissima prædicantur. Ne autem gratia evadendi carceris magis quam pietatis amore ductus hoc virtutis signum ab aliquo fecisse putaretur, extra remanere noluit, sed divinitatis lumine fruiturus quantocius carceralis custodiæ septa revisit. Conjugis vero præfecti quæ fuerat sanitate donata, post paucos dies, spreto sæculo, in servitium Christi sacro est velamine designata.

41. Præfectus autem ex eo tempore servum Domini in magna veneratione habens, regi per nuntios adito dixit: « Per salutem et regnum tuum te adjuro, quatenus sacerdotem Domini Wilfridum a me diutius detineri non facias; quia fateor melius mihi esse mori quam in eo aliquid injuriarum ulterius exercere. Quod si hac adjuratione despecta in tua sententia persistere mavis, me simul cum eo tormenta et mortem magis subire velle cognosce, quam eum in tormentis habere. » Ad hæc rex vehementer iratus jussit sanctum duci in urbem suam Thymber (5) ad præfectum nomine Tydlin, utpote ferociorem, præcipiens illi ut compedibus et vinculis fortiter astrictum arctiori custodiæ manciparet. Qui jussioni contraire non audens, virum suscipit, custodiæ tradit, vincula facit. Verum cum in hoc ut ligaretur ministrorum manus elaborarent, aut rupta ab ipsius corpore eadem vincula dissiliebant, aut certe colligare non valentia diffusa cadebant; et miro moderamine Christi eo minor in eum ligandi potestas existerat, quo ad ligandum hostilis feritas humanius sæviebat. Unde illi nimium admirati, sed regio terrore suæque vecordia in barbaricos motus exagitati, alia et alia vincula parant, conatu suo, casso labore funditus consumendi. Eia, tibi ligandi potestate sublata quid furis, manus insana? quid tantopere niteris oppugnare, quem nunquam pote-

ris expugnare? quid toties ei toties ad vincendum vincula mutas, et a te vincula quibus ex merito tuæ pravitatis es vincta, non potius mutas? Colla iusti lora tua imponi verentur, quod ipsum jugum Christi subjectum esse digna veneratione contuentur. Manicæ tuæ manibus ejus inseri metuntur, qui in fovendis pauperibus eas fuisse exortas attendunt. Tremantes catenæ pedes nexare devitant, propterea quod illos ad pacem prædicandum veloces extitisse considerant. Omnes ergo vires tuas frustra dispendis, cum illum, quem nequaquam permittaris, torquere contendis. Beatus autem Wilfridus, licet carceralibus tenebris involutus, quosque tamen adventantium lumine verbi Dei, prout ei licuit, illuminavit, edocuit, ac baptismate ab omni criminum labe mundavit.

42. Hæc interim rex, dum suis comitatus ad expletionem suæ voluptatis se quaque deduceret atque in magna hilaritate frena lætitiæ laxaret, ecce repentino turbantur gaudia casu. Dum etenim regia conjux tumens nimio fastu impietatis raptis audet abuti reliquiis, illico vindex ira subit. Siquidem easdem reliquias ferens, cum sicut perdix alacri mente lasciva garreret, contigit ut mox repleta dæmonio, sicut vulpecula, perdita mente insana ganniret: quemque sua prius petulantia volens coluit, hunc postmodum in sui corporis habitaculo nolens fovit. Hæc propter quibusque in stuporem affectis accessit mater regis, furentem increpabat hujusmodi verbis: « Anne patient, inquit, soror, anne patient veteris commissa piaculi? Wilfridum tuis falsis criminationibus a sede sui episcopatus pepulisti, et nunc vice mutata in sedem tui pectoris dæmonem recepisti: ut per hoc intelligas quid peccati illo in facto commisisti. Wilfrido sanctorum reliquias de collo non sancte tulisti et ecce ut collum tuum suo dominio dæmon subderet meruisti. Wilfridi sanctissima verba et beati Petri auctoritate suffulta despexisti; et ob hoc dæmone cor tuum possidente verborum tuorum jus perdidisti. Wilfridus divinitatis lumine plenus carcerales tenebras per te in eis positus non veretur; et tuus animus dæmoniaco furore repletus per hoc jam nunc dignissima ultione torquetur. » Rex aderat oppido conturbatus, et ingenti furoris igne succensus ventum naribus quasi fumum emittebat. Quem etiam mater sua tali voce est allocuta: « Jam tandem, illi, jam tandem memor esto tui. Ultio divina tuam quam nimis diligis conjugem, ut cernis, affligit, et fateor, crede mihi, quia bene promeruit tali supplicio fatigari, eo quod diabolica indignatione succensa, servum Domini Wilfridum non timuit miris afflictionibus insectari. Quapropter hanc vindictam sibi irrogatam ne dubites, obsecro, propter te esse collatam. Quod si hac corrigi sponte contempseris, cave ne tua propria corrigaris invitus. Ergo solve virum a carcere, quem nullius sui criminis causa novimus detineri: et si eum in regno tuo manere nolueris, jube illum regno decedere, ne si diutius fuerit tentus,

(5) Wilhelmus satellitem Tumber vocat.

tunc cum primo dimittere velis, cum fueris majori A pœna mulctatus. » Istis rex ipse admonitus, annuit ut carcerem vir sanctus exiret. Factum est, et e tenebris lux mundo processit. Malens autem servus Dei bonum pro malo quam pro malo malum reddere, oravit Dominum, et reginam confestim dæmone fugato sanitati restituit.

43. Hinc patriam cognataque rura deserit, et velut advena terras australes petiturus, eo veniendi iter invadit. Et cum Veritatis præconia nulla queant fallacia violari, famulo Dei primo quærenti regnum Dei, nihil eorum quæ vitæ necessitas exigebat, deesse valebat. Unde contigit ut hunc euntem quidam Byrtwaldus, regia stirpe progenitus, magno cum honore obviis exciperet, et aliquantisper secum de- B tento quæque opus habebat benigne impenderet. At invidia diabolica diu impendi ferre non potuit. Prædictum etenim virum veneno suæ perversitatis infecit, quoque militem Christi sua munificentia exutum a se suisque omnibus eliminaret effecit. Erat nam- q' e frater Ædelfredi regis Merciorum, qui sororem regis (4) Ecfredi habebat in conjugium. Timens igitur ne fratris animum offenderet, si eum qui fratrem conjugis suæ infensum habebat, secum teneret, non veritus injustitiam, Wilfridum abiecit, non tamen absque contumelia, ut per hoc sciamus eum non immunem fuisse in hoc facto a mente maligna. Nam prius tam a se quam ab Ædelredo rege suisque uxori- bus, necne voluntatis eorum fautoribus multipli- citer afflicto, injuriatus, multis quoque terroribus ad violationem fidei suæ atque ad exprobrationem catholice et apostolice traditionis pro qua maxime impetebatur incitatus, impulsus, nec prostratus, ad ultimum cum dedecore pulsus est.

44. Omni ergo humano frustratus auxilio, quo tenderet, quo se verteret ad hospitandum ignorabat: hoc solum fiducia præ se gerens, quod a Deo nequaquam deseri posset. Qua fiducia magnifice fretus, quidquid ei incommoditatis accidebat, summa cordis alacritate perferebat: quoque magis adversitatibus seriebatur, eo amplius in opera Dei toto studio ferebatur. Venit tandem ad curiam regis cujusdam, qui Kentwinus (5) vocabatur: ubi satis humane susceptus et bene, verum brevi habitus est. Nam quem- admodum alias, sic et ibi dæmonis instinctu femineas passus est iras. Siquidem regia uxor soror erat Ermenturgis, malorum fere omnium quæ contra virum Dei fiebant auctricis. Hæc igitur a sua uxore [i. sorore] in mentis malignitate non minor, beatum præ- sulem multis contrarietatibus afflictum a suis omnibus expulit. Quid diaboli furor immanis, quid tantopere adversus famulum Domini sæviendo vagaris? quid ei laqueos tuæ fraudis innectere tentas, et tentando illum variarum calumniarum tempestate fatigas? quid cum ab humani cordis ædificatione flectere niteris, et ob hoc Christianorum societati conjunctum

esse non pateris? Ecce cum illum a Christianis depellis, ad paganos liberaliter ibit, velis, nolis: et qui times ne quorundam Christianorum mentes tuis deceptionibus per ipsius conversationem quoquo modo evacuentur, longe quam putas per ista efficis, ut integra provincia penitus tua dominatione pri- vetur.

45. Namque divertit post hæc ad provinciam australium Saxonum, quæ adhuc illo tempore paga- nis adhuc cultibus insudabat: ibique verbum fidei prædicabat, et credentibus laverum salutis ministra- bat. Erat autem rex gentis illius, Edilwath nomine, non multo ante baptizatus in provincia Merciorum, et regina nomine Eabe baptizata in sua, hoc est provincia Huiciorum. Itaque beatus Wilfridus, con- cedente, imo multum gaudente rege, primos pro- vincie duces ac milites sacro fonte abluebat; pres- byteri vero sui, ceteram plebem. Antehac enim tota illa provincia divini nominis et fidei erat ignara, præter regem atque reginam. Erat tamen ibi mona- chus quidam de natione Scottorum, nomine Dculus, habens monasterium permodicum in loco qui voca- tur Bosanham, silvis marique circumdatum; et in eo fratres quinque vel sex in humili ac paupere vita Domino famulantes. Sed nullus provincialium vel eorum vitam æmulari, vel prædicationem curabat attendere. Evangelizans autem genti episcopus, non solum eam ab ærumna perpetuæ damnationis, ve- rum et a clade infanda temporalis interitus eripuit. Siquidem tribus annis ante adventum ejus in provin- cia nulla illis in locis pluvia ceciderat. Quamobrem fames acerbissima plebem invaserat, ac impia nece prostraverat. Denique ferunt, quia sæpe quadraginta simul aut quinquaginta homines inedia macerati, ad præcipitum aliquod sive mare procedebant, et junctis misere manibus pariter omnes aut ruina perituri, aut fluctibus absorbendi decidebant. Verum ipso die quo baptismum fidei gens suscepit, ad preces eximii Patris, pluvia serena sed copiosa descendit. Reflo- ruit terra; rediit viridantibus arvis annus lætus ac frugifer: sicque abjecta superstitione, antiqua ex- sullata idololatria, cor omnium et caro exultaverunt in Deum vivum (Psal. lxxxiii, 3), intelligentes eum qui verus est Deus, et interioribus et exterioribus se bonis gratiæ cœlestis ditasse.

46. Antistes quoque, cum in provinciam venisset tantamque famis pœnam ibi vidisset, docuit eos piscando victum querere. Nam mare et flumina eorum piscibus abundabant, sed piscandi peritia genti nulla, nisi ad anguillas tantum inerat. Reti- bus igitur anguillaribus undequaque collectis et ab hominibus antistitis in mare missis, meritis sui Patris divina sunt largitate adjuti, ceperuntque di- versi generis pisces trecentos. Quibus trifariam divisit centum in opus pauperum dispenderunt, centum eis a quibus retia acceperant contulerunt,

(4) Osdridam scilicet, quæ in solatium Elwini fra- tris occisi Ethelredo nupsit, pacem inter maritum et fratrem componens, ex Wilhelmo.

(5) Hunc locum intactum prætermisit Willelmus, a Fridegodo expositum.

centum in suos usus retinuerunt. Quo beneficio multum antistes eorum omnium in sui convertit amorem. et eo prædicante fiducialius cælestia sperare cœperunt; ejus ministerio terrestria bona ceperunt.

47. Quo tempore rex Elidwalh donavit servo Domini terram octoginta septem familiarum, vocabulo Selesci, quod Latine dicitur Insula vituli marini, ubi suos homines qui exsules vagabantur, recipere posset. Hunc ergo locum cum accepisset episcopus Wilfridus, fundavit ibi monasterium, ac regulari vita instituit, maxime tamen ex iis quos secum adduxerat fratribus. Quod monasterium usque hodie successores ejus tenere noscuntur. Attamen sedes cathedræ episcopalis in Cicestram postea mutata est. Inclitus autem Pater Wilfridus illis in partibus annos quinque, hoc est usque ad mortem Ecfredi, mira sanctitate et prudentia præditus, officium episcopatus omnibus valde charus et honorabilis administrabat: ad quem illi rex cum præfata possessione omnes quæ ibidem repertæ sunt facultates cum agris et hominibus donavit. Omnes fide Christi imbutos unda baptismali lavit: inter quos servos utriusque sexus numero ducentos quinquaginta baptizavit, quos ut baptizando a servitute diabolica liberavit, sic etiam libertati donando humanæ jugo servitutis absolvit.

48. Post hæc, cum Cedwalla, qui ab exilio meritis et interventionibus beati Wilfridi fuerat revocatus, regno potitus esset Gevissorum, Vectam insulam bello capere, ac expulsis indigenis homines suæ provincie cogitabat eidem insule substituere. Fuderat autem eadem insula eatenus idololatriæ dedita. Ubi vero ad certamen ventum est, voto se memoratus princeps, quamvis nondum in Christo regeneratus, astrinxit, quoniam si victor insulam cepisset, quartam ejus partem simul et prædiæ Christo Domino daret. Quod ipse victoria usus taliter solvit, ut hanc beato Wilfrido utendam pro Domino offerret. Et quoniam mensura ejusdem insule, juxta æstimationem Anglorum, familiarum est mille ducentarum, data est antistiti possessio terræ familiarum trecentarum. At ipse partem quam accepit, commendavit cuidam de clericis suis, cui nomen Bernuinus, qui erat filius sororis ejus, dans illi presbyterum nomine Hildilam, utrisque præcipiens, quatenus in ipsa insula quibuscunque valerent, verbum ac lavacrum vitæ ministrarent. Qui ministerio prædicationis assumpto, meritis et intercessionibus beati Patris suæ instantiâ, Christianæ fidei jugo præfatam insulam subjecerunt.

49. Anno incarnati Verbi Dei sexcentesimo octogesimo quinto, cum Ecfridus rex Nordanhumbro- rum temere exercitum ad vastandam Pictorum provinciam duxisset, hostibus fugam simulantibus, in angustias inaccessorum montium est perductus, atque cum maxima sui exercitus copia, quam secum abduxerat, extinctus. Et quidem juste, qui cum virum vitæ nullo pacto in amicitiam suam vel in jura potestatis suæ dignatus est admittere, merito

A debuit, eo despecto, ab eisdem hostibus mori, quæ prius eodem sibi familiariter accepto meruit feliciter suæ ditioni subicere. Ipsa autem hora qua ipso rex gravi bello in Pictorum provincia premebatur, servus omnipotentis Dei Wilfridus in Suth Saxonia sacris missarum celebrationibus intendebat. Cumque dicto *Sursum corda*, responderetur: *Habemus ad Dominum*, raptus in mentis excessum vidit eodem momento per spiritum Dei Ecfridum capite excusum morti procumbere. Qua visione perterritus, majori est per modicum terrore percussus. Nam, cum sequentia missæ prosequeretur, et in præfatione *Per Christum Dominum nostrum* diceretur ab ipso, aspexit, et ecce duo maligni spiritus animam regis ante ipsius oculos miserabiliter attulerunt, B sicque horrendo genitu suspirantem secum ad inferni claustra tulerunt. Illico Accam presbyterum suum vocavit, et ei cuncta quæ viderat enarravit. Ad quæ presbyter vehementi stupore attonitus, vix illius verbis auditum patienter credere potuit. Justus autem diem et horam regis interfectionis notavit, et eam ipsam fuisse post aliquot dies rei gestæ attestatio comprobavit.

50. Fama igitur circumquaque regis obitum denuntians, veloci relatu ad aures Theodori metropolitane sedis antistitis pervenit. Qui delictum quo jam olim in famulum Dei commiserat, consentiendo videlicet cum tantis perturbationibus, ut præfati sumus, injuste affligi; hoc, inquam, delictum humili satisfactione corrigere volens, misit propter eum, et ad se honorifice perductum taliter est allocutus: «Fili, imo virtutum meritis sanctissime Pater, ego qui ad hoc præ cæteris constitutus eram, ut omni injustitiæ quæ in hoc regno emergere posset, obviarem; propria fragilitate subactus, plurimis tibi contra jus adversantibus, fateor, multum peccando consensi. Sed mihi culpam fatenti et intimo corde poenitentiam agenti pius, quæso, veniæ largitor assiste. Ultima ergo meæ, sicut tu cernis, nunc instant tempora vitæ; ac per hoc quod deprecor annue, et, suppliciter a me postulatus intercede pro me.» Territus his verbis Jesu Christi Domini servus, respondit: «Et quidem multis me tribulationibus te consentiente afflictum, pastor venerande, non nescio. Absit tamen, absit ut hoc te quavis malitia inductum fuisse crediderim! Verum, ut autumo, ea potius intentione id fecisti, quia volebas me per ipsas tribulationes in patientia exerceri; quatenus anxietatibus actus, per iter patientiæ possem perfectionis culmen attingere. Quapropter multo magis tibi pro tua bona intentione grates agere debeo, quam tu apud me inde veniam quærere: præsertim cum nunquam venia rite petatur, nisi unde aliqua offensio contracta esse putatur. Sed quoniam te circumquaque oculatum instar cælestis animalis esse non nescio, perspicaciter atque subtiliter quæ sunt videnda te considerare perpendo. Ea propter si putas te, Pater dilectissime, aliquid peccati contraxisse in iis quæ contra me

fieri consensisti, quantum mea mento libens indulgeo, et indulgens etiam super te misericordiam iudicis venire supplici devotione deosco. » Ex hoc firmissima sanctissimaque inter ipsos venerabiles viros pace fundata, pastoralis auctoritate mutuo sese Christo conciliavere, et lætitia spirituali jucundantes, quæ Dei sunt unanimes assertione tractavere.

51. Præterea Theodorus misit litteras Alfrido, qui in gente Nordanhumborum defuncto Ecfrido fungebatur: in quibus sibi rhetorica facundia suasit et persuasit, quatenus beato Wilfrido ex corde amicus fieret, eumque in sede Ecclesiæ suæ, de qua injuste depositus fuerat, honorifice reciperet. Ailredo (b) etiam regi Merciorum, necne quibusdam aliis super eodem negotio mandavit, quibus ea de re mandare non incongruum judicavit. Qui omnes una cum regibus mandatis pari consensione faventes, multa cordis alacritate nobilissimum Domini famulum sese in propria recepturos remandavere. Quin etiam rex Alfridus nuntiis a latere suo directis, debito venerationis obsequio virum revocare præcepit. Regali ergo invitatione, nec non pontificali præceptione conventus ad suam ecclesiam rediit. O quam felix ille dies omnibus per id locorum commanentibus exstitit, quantamque mentis lætitiā cunctis in circumstitis populis habitantibus attulit, qui beatum Wilfridum ab exilio revocatum primus videre promeruit! Quis hujus lætitiæ formam plene capiat? quis eam cordibus aliorum per sui oris officium infundat? Crebra monachorum examina obviam Patri procedunt, clericorum agmina cum totius frequentia plebis suo pastori certatim occurrere contendunt, et omnes elata voce Dominum benedicentes eum suscipiunt, ac in ecclesiam ducunt. In qua ille roboratus, et a qua post modicum eliminatis quæ censura æquitatis auferri debere monstravit, quidquid terrarum aut reddituum juri ecclesiæ competeat, brevi recuperavit; nihilominus quoque divinitatis verba subditorum cordibus quotidie per illum infunduntur, et in eis fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. iv, 14) exoritur. Christi fides cum donorum operum redhibitione recalescit, opus autem perfidiæ et malignitatis ubique frigescit. Quamobrem pax sincera cordium, tranquilla opulentia rerum, alacritas magna in Dei servitium, jucunda delectatio, delectabilis jucunditas processit in Dominum: quæ omnia magnam contra ipsum invidiam diaboli concitavere. Verum miles Christi jam bene instructus armatura verbi Dei, jamque plurima expertus tentamenta diaboli, quo in bello excitator, eo ad deficiendum difficilior erat: moremque fortissimi bellatoris imitatus, non modo se sed et suos commilitones hostem cædendo dextra lævaque protegebat. Sicque diabolus impenetrabilis, per quinquennium in sui status dignitate permansit.

52. Sed, o inexterminabilis invidia diaboli! o vio-

A lenta damnatio ejus! et quam difficile ad subterfugendum ex consuetudine admissum jus possessionis ejus! Dum enim viro virtutis quid novi in pacis subversionem objiceret non inveniret, antiquarum dissensionum persuasores in pristinos motus excitat, et celeriter per eos regem, pace discussa, in iram contra pontificem armat. Nam, verbis delatorum accensus, in varias et multiplices possessiones ejus cœpit subita cupiditate æstare, et eas juri ecclesiarum, quibus datæ fuerant, non jure auferre. Cui quoniam Wilfridus episcopali auctoritate contraire non timuit, gravi contra se regem iracundia inflammavit. Unde factum est ut rex illum omnibus suis spoliatum a regno suo pellere proponeret. Ad quod peragendum ut archiepiscopum Cantuariensem propositi sui executorem haberet, opposuit illi quod statuta pontificum ipsius sedis non servaret, et præcipue venerabilis Theodori, qui nuperrime vita decesserat. Et quoniam nefas erat illum episcopum Anglici regni in auctoritate haberi, qui statutis Cantuariensis episcopi vel leviter contraire auderet, Wilfridum sese hac de calumnia non omnino excusare valentem in regno suo episcopum esse nolebat. Siquidem Wilfridus ea statuta Theodori suscipiebat, eisque debitam obedientiam exhibebat, quæ a canonibus instituta et primis atque postremis archiepiscopatus temporibus sui in pace constituit: verum ea quæ temporibus interrupta pacis, ut fertur, pro libitu, non pro ratione statuerat, nullo pacto suscipere, nec eis assensum præbere volebat. Quapropter quasi inobediencie et contumacie macula contra sedem totius Britannicæ matrem in eo reperta, pristina est auctoritate privatus, et apud Birtwaldum archiepiscopum, qui Theodoro successerat, pro negotio accusatus. Abiectus ergo ad fidelem amicum suum regem Merciorum nomine Ailfredum secessit: a quo gloriose susceptus, sub protectione Dei et illius aliquanto tempore conversatus est.

53. Inter hæc rogatu regis Alfridi Birtwaldus archiepiscopus præcepit generale concilium episcoporum totius Britannicæ congregari in campo qui dicitur Eastrefeld. Cui concilio ut Wilfridus suam præsentiam exhiberet mandatum est, simulque promissum omnem se justitiam de injuria quam sibi querebatur illatam recepturum, si tamen injuriam sibi factam certa ratione ostendere posset. Quid plura? venit ad synodum, sed nequaquam invenit jus sibi promissum. Quidam enim episcopi, regis voluntati faventes, mox in concilio virum Dei falsis calumniis exagitare, et quibus poterant contrarietatibus perturbare cœperunt. Cumque ea quæ objecerant, nulla veritate subnixā probare valerent; tandem suis objectionibus id alijecere, illum decretis Cantuariensis archiepiscopi Theodori minime parere. Quibus ille: « Decretis, inquit, venerandi Patris Theodori, quæ in pace et canonica auctoritate promulgavit, conscientia teste devota mente subdi,

(6) Has litteras refert Willelmus non tamen eas quas Theodorus ad Alfridum direxit.

eisque (ut justum est) per omnia obtemperare volo, et secundum ea judicari pro ratione nullatenus abnuo. Attamen, precor, mihi dicatis quidnam sit, quod jam per plurimos annos litteris ab apostolica sede directis inobedientes existitis, et tantopere me accusatis, quod eas institutiones Theodori non recipio, quas ipse non auctoritate canonica, sed discordia dictante composuit, ut vos ipsi optime no-

54. Ad quæ cum verba penitus ratione carentia turbato murmure jacularentur, juvenis quidam curialis, viro Domini bene familiaris, circumstantium multitudini sese immersit, ac ad illum perveniens ei totius tumultuantis concilii causam aperuit, ut sibi provideret suasit: confestim per viam quam venerat clanculo curiam rediit. Præmonitus igitur et præmunitus relatione fidelis amici, tanto constanter acquitatis sibi defensionem adscivit, quanto et ipsos judices suos scienter contra justitiam agere scivit. Stat igitur inter verborum jacula securus, quoniam suæ libertas conscientiae fuerat ei dextra lævaque impenetrabilis murus. Quod ubi compertum habuere, quem verbis superare nequibant, inje-
tis minis ad suum velle detorquere quærebant. Quibus cum responsa dare ad illorum vota minime vellet: « Scito, inquit, quod justa damnationis sententia punieris, nisi cito ea quæ tibi sunt objecta dato responso deleveris. » At ille: « Ad majus quod mihi a vobis objectum esse intelligo, scilicet me decretis gloriosi Cantuariensis Ecclesiæ præsulis nolle parere, jam respondi; et hoc ipsum, si vultis, iterum iterumque respondeo, quod ejus canonicis institutionibus per omnia subjici volo. » Quæ verba fraudulenta mox calliditate ex ore ejus rapuerunt, et hoc ejus dixerunt canonicum institutum esse ut superbi et inobedientes deprimantur, humiles vero et obediens extollantur. « Tu autem et contra dominos tuos in superbiam es elatus, et nihilominus archiepiscopo tuo inobediens comprobatus. Quapropter aqua ratione judicatum et statutum est ut omnibus tuis spoliatus, elationis et inobediencie pomas exsolvas. » Quo audito horror et ipsos inimicos ejus invasit, dicentes impium esse, virum quaquaversum nationibus honorabilem sic absque ullo certo crimine omnibus suis spoliari. Unde rex et archiepiscopus, a nonnullis interpellati, monasterium quod ipse beatus Wilfridus in HRÏpis (ut superius diximus) construxerat, ei cum omnibus quæ ad illud pertinebant concessere, ea conditione proposita, ut illic quietus sederet, et absque licentia regis septa monasterii non exiret, nec curam episcopalis officii ulterius administraret.

55. Hæc igitur mutati iudicii clementia coram omnibus accurato sermone exposita ad hoc laboratum est, et Wilfrido quasi utile consilium datum, quatenus ipsemet pro pia subscriptione se degradari ab officio episcopali eligeret, quo liber a tumultu sæcularium contemplationi vite celestis intendere posset: præsertim cum ei felicius esset privatim (ut

A dicebant) in Dei servitio solum conversari. quam insudantem ministerio pontificali furgiis hominum quotidie fatigari. Sensit prudentia viri hujusmodi consilium quali de fonte manavit: et admiratus fraudem illorum, tali omnes oratione confutavit. « Virtus, ait, veri consilii quæ numeratur in septem donis Spiritus sancti, nihil in se duplicitationis admittit: ac sic quo simpliciori fonte procedit, eo lectum in animo famuli Dei quo suscipiatur, liberius invenit. Vestrum autem consilium, quod simplicitate Spiritus sancti carere quivis intelligere potest, tanto a me longius abijicio, quanto ex iis quæ in me primo congressistis unde procedat aptius video. Mendacia nempe quæ contra me malitiose composuistis, non potuerunt ex se procreare donum Spiritus veritatis.

B Quare secundum consilium verum proprii censura iudicii me gradu sacerdotali non dejiciam, quia fateor quod, licet indignus, opera tamen pontificati non mediocriter digna adjutus Domini gratia feci. Hinc est, quod ecce per annos quadraginta intemeratæ fidei veritatem quibus potui prædicavi, et contradicentes invicta ratione devici, devictos ab omni veritatem docendo errore correxi, correctos lumine verbi Dei perlustravi, ac membris Ecclesiæ Christi copulavi. Hæc tamen non ego, sed Deus ipse per me. Ritum insuper ecclesiasticæ observationis multis per Angliam locis Scotica traditione depravatum, apostolica fultus auctoritate, correxi. Hæcine aliaque perplura, quorum in præsentem reminiſci piget, hoc meruerunt, ut quasi legum proditor patriæque delator nusquam tutus esse permittar? Præceptis saltem apostolicæ sedis, quæ me jam simili injuria accusatum atque damnatum excusare, et absolutum esse constituere, obtemperetis, si nec pro amore, nec pro timore Dei quietum esse permittere vultis. Sed, ut puto, illa præcepta aut oblitus estis, aut certe scita aut cognita pro nihilo ducitis. Quapropter licet senio sim confectus, re tamen vera noveritis me Romæ coram apostolica sede probaturum esse calumnias, quas mihi pro regis indignatione imponitis, veras non esse; nec minus vere me prædicaturum esse sciatis, quali studio sacerdotale ministerium geratis, qui magis vultis injustitiæ hominum favere, quam justitiæ Dei tenere. Quod satis est manifestum, dum me, contra æquum et verum, tanto studio impugnatis, quem veritati et justitiæ studere aperta ratione videtis; et insuper nihil adversi pro iis, quibus me accusatis, conscientia testem merium ad hoc tentatis perducere, ut contra jus in meipsum sententiam damnationis edicam. Sed hæc in re noveritis quod vobis nequaquam consentiam, sed fiducialiter appello sedem apostolicam. Verum autem quisquis mecum agere vult, a me hodie invitatus mecum illuc ad iudicium pergat. » Talibus verbis rex in iracundiam vehementer accensus, violentia sui exercitus eum opprimere, et ad subeundum iudicium suum cogere cogitabat, si archiepiscopi consensum in hoc potuisset habere.

56. Post hæc concione soluta vir Domini ad regem

Ailfredum rediit, et totius negotii summam sibi aperuit. Qui tante fraudis malignitate stupefactus, injuriam ei illatam vehementer indoluit. Alfridus quia Wilfridum ad suum velle tractare non potuit, ne tamen in hac parte nihil posse putaretur, disposuit ea quæ ipse servis Christi ad victum paraverat omnino convellere, dissipare, distrabere, et eum ipsum locum habitationis eorum penitus desertum efficere. At etenim dispositio iudicis qui humano furori cedere nescit, locum famulorum suorum in manibus peccatorum nequaquam ire permisit. Denique Pater Wilfridus priusquam eundi Romam iter arriperet, ad locum venit, fratres ut se per omnia Deo commendarent admonuit, et ne hominis iram timerent magnopere jussit, dicens, nil penitus eis posse nocere, si Deum protectorem mererentur habere: haberent autem, si eum vere diligerent, eique semper sincero corde servirent. At illi verba sui Patris obediendo susceperunt, et in Deo contra omnes adversarios Deum protectorem habere meruerunt.

57. Cum autem beatus Wilfridus Romam venisset, magnifico tam a Joanne apostolicæ sedis antistite, quam et a populo Romano susceptus est. Adventus autem sui causa cum coram apostolico multisque episcopis ventilari deberet, præsentibus accusatoribus suis locum sese defendendi accepit. Itaque surrexit, causam suam coram omnibus (7) dixit; quod dixit, sic se habere firma veritatis ratione probavit. Unde communis iudicii sententia viri Dei innocentia comprobatur, atque accusantium falsæ calumniæ reprobantur. Super hæc quoque venerandus papa Joannes a cunctis exoratur, quatenus apostolica sanctione, et iustitia iusti debito honore sublevetur, et iniustitia ei resistentium congrua damnatione prematur. Juvit autem causam illius lectio synodi venerabilis papæ Agathonis, quæ quondam in sui præsentia (sicut diximus) acta est, cum in consilio episcoporum ipse medius resideret. Nam cum, re exigente, synodus eadem jussu papæ legeretur, et coram nobilibus plebisque frequentia diebus aliquot recitaretur, ventum est ad eum locum, ubi scriptum erat: « Wilfridus, Deo amabilis, episcopus Eboracæ civitatis apostolicam sedem de sua causa appellans, » et cætera quæ supra posuimus. Quod ubi lectum, stupor apprehendit audientes, et silente lectore cæperunt alterutrum requirere, quis ille Wilfridus episcopus esset. Tum Bonifacius apostolici papæ consiliarius, et alii per plures, qui eum temporibus Agathonis papæ ibi viderant, dicebant ipsum esse episcopum, qui accusatus a suis, atque a sede apostolica iudicandus nuper Romam advenit: qui jamdudum, inquit, æque accusatus huc adveniens, mox audita dijudicataque causa et controversia utriusque partis, a beate memoriæ papa Agathone probatus est contra fas esse a suo episcopatu

A repulsus. Unde etiam tanti apud eum habitus est ut ipsum in concilio quod congregarat episcoporum, utpote virum incorruptæ fidei et animi probi, resistere præciperet. Quibus auditis, omnes una cum ipso summo pontifice dixere, virum tante auctoritatis, qui per quadraginta prope annos episcopatu functus erat, nequaquam damnari debere; sed absolutum ad patriam, utpote immunem ab omni culpa, cum honore redire. Scriptum est igitur regibus Anglorum Ailredo et Alfrido, ut si anathemate plecti nollent, illum sui episcopatus sede recipi absque retractatione facerent, eo quod ipsum injuria depositum esse omnes ratum haberent.

58. Post hæc famulus Domini magnis sanctorum reliquiis locupletatus, et multa multorum veneratione perfunctus et exhilaratus, patriam remeandi viam repetiit. Cumque in partes Galliarum devenisset, subita infirmitate corripitur. Qua crescente, tanto dolore vexatur ut equo minime veli valeret, sed ministrorum manibus in grabato portaretur. Sicque delatus in Meldun civitatem Galliæ, quatuor diebus ac noctibus similis mortuo jacebat, habitu solummodo pertenni vitæ se funditus subtractum non esse demonstrans. Cum vero ita sine cibo et potu, sine voce et auditu quatrigeno perseveraret, quibda demum die cum jamjamque moriturus a suis plangeretur, sanctus Michael archangelus a Domino mittitur, per quem sanitati pristina restituitur. Cui Pater intendens, ac velut optime cognito pro posse suo vultus alacritate adgaudens, tacitus jacebat, quidnam sibi dicere vellet operiens. Stans itaque angelorum princeps hujusmodi verba viro locutus asseritur: « Wilfride, concivis dignissime, surge, quid jaces? nam licet inter cives cælorum numereris, tamen propter orationes filiorum tuorum hoc tempore non morieris, præcipue per merita et interce siones beatæ Mariæ genitricis Dei et perpetuæ Virginis. Oravit enim pro te, propterea quod quædam opera sibi placuerint facta per te. Scit nempe quid operis Petro feceris, quidque ipsius fratri Andrea construxeris. Quapropter nunc quidem a morte revocaberis, ac vitæ salutique restitueris, sed paratus esto, quia post quadriennium rediens visitabo te. Patriam vero perveniens, maximam possessionum tuarum, quæ tibi sunt ablata, portionem recipies, atque in pace tranquilla vitam terminabis. » Quibus dictis, visio angeli colloquentis ab ejus conspectu elapsa est. At ille protinus ac si de gravi somno expergefactus surrexit, sedit, apertisque oculis circa se choros psallentium fletumque fratrum aspexit, ac modicum suspirans, ubinam esset Acca presbyter interrogavit. Qui statim vocatus intravit, et videns eum melius habentem ac loqui valentem, flexis genibus cum omnibus qui aderant fratribus Deo gratias egit. Et cum parum consedisent, ac de supernis judiciis trepidi aliqua confalu-

(7) Epistolam ejus Joanni papæ in sui purgationem oblatam refert Willelmus: nec non litteras Joannis papæ in gratiam Wilfridi directas dominis

lari cœpissent, jussit pontifex ceteros ad horam egredi. Dehinc ad Accam presbyterum conversus, quæque viderat ordine retulit, tremenda illum adjuratione constringens, ne dum huic vitæ superesset, cuiquam homini visionem ipsam ediceret.

59. Convaluit igitur episcopus cunctis gaudentiis, cœptoque itinere Britanniam venit. Epistolis autem quas a Romanæ sedis antistite acceperat in conventu nobilium lectis, Birtwaldus archiepiscopus et Ælfrædus quondam rex, tunc autem abbas, eis libentissime faverunt. Qui videlicet Ælfrædus accitum ad se Coenredum, quem post se regem fecerat, hortatus est ut servum Domini ex animo semper videret, eligeret, foveret et contra omnes adversarios indefessus ei propugnator existeret. Rex annuit. Alfridus vero rex Nordanhumborum, sicut regni, sic et indignationis fraternæ malens successor esse, quam jussioni apostolicæ deposito rancore mentis assensum præbere, ambagibus quibusdam objectis nitebatur ostendere, sibi penitus non esse possibile quod præcipiebatur explere. Verum omnium secreta cordium scrutans sapientia Dei nequitiam ejus attendit, attendens examinavit, examinans damnavit, ac corpus illius acri doloris invectione sic debilitavit, ut protinus lecto reciperetur, et omni pene membrorum officio destitueretur. Qui cum se mori cognosceret, adhibitis testibus promisit, quod si Deus vitam sibi concederet, et jussis apostolicis vellent obedire, et Wilfrido omni tempore inclinatus existere. Sed ipse quidem sine retractatione a vita recessit, et Adulfus quidam ei in regnum successit, prædecessorem suum crudelitate et cordis obstinatione præcedens. Nam sanctus Wilfridus ad ejus curiam de Ripis veniens per nuntios an paci acquiesceret inquisivit. Quibus ipse pro antiqua et insita sibi nequitia dure respondens: « Per meam, inquit, salutem juro, quia nisi infra spatia sex dierum meo regno decesserit, quoscunque de suis invenire poterō, vita privabo. » Hæc propter, facta conjuratione contra eum, regno quod duobus mensibus tenuit depulsus est. Post quem regnante Osredo filio Alfridi, cum synodus esset coacta juxta fluvium Nid, post aliquantum utriusque partis conflictum, tandem cunctis faventibus beatus Wilfridus in sedem suæ ecclesiæ receptus est (8). Cujus familiari amicitia rex Ofredus magno affectu copulatus, per omnes imperii sui terras præcepit, quatenus nemo illi in quolibet negotio contraireret, sed sicut famulo Dei per omnia omnes obedirent. Quod factum est. Siquidem quatuor annis quibus ipse Pater supervixit, nemo qui sibi contradiceret fuit, non quisquam sua dicta spernere, non sinistre vel leviter audebat interpretari. Omnis enim invidia quaquaversum tum amore, tum timore jacebat oppressa. Ipse Pater quod sui ministerii cura petebat, circumquaque fideliter exsequens, quanto magis diem suæ vocationis im-

minere cognovit, tanto sollicitius instabat, ut talentum sibi creditum Domino suo fenore multiplicata reparet.

60. Et jam tempus angelica revelatione promissum instare præsensit, cum ecce gravi corporis languore invaditur, et fatigatus lecto recipitur. Veneranda fratrum agmina, nec non et plebis cum suis primatibus pars maxima in unum confluit, lectum jacentis flebiliter ambit, atque pavor grandis, ne forte recedat ab illis. At ille se de labore ad requiem, de miseria ad beatitudinem, de tristitia ad parennem lætitiā migrare perpendens, tristitia corda circumstantium quibus poterat verbis consolabatur, dicens eos lugere pro se nullo modo debere, quem non ludibria, sed summe jucunda post mortem adire certissimum possent habere. Ipsam vero seriem verborum quæ in eorum consolationem, simul et in sanctæ vitæ propositum servandum exhortando locutus est, quis explicet? Nam quanto magis incommutabilitati veræ consolationis et æternæ vitæ appropinquabat, tanto plenius ejus dulcedinem hauriebat, et haustam quorumque assistentium auribus infundebat: et ut ejus sacra infusionis virtutem audientium corda conciperent, quæ verbis dicebat, mirabili signorum efficacia in ipsorum oculis sic esse comprobabat. Quæ signorum efficacia eo magis virum comitabatur, quo vitæ hujus transitoria fragilitate decedens, summæ Veritati æternaliter copulabatur. Unde fateor dicere meum non esse, quot infirmi per eum infirmum sint ab omni infirmitate sanati, quot demoniaci liberati, quot paralytici solidati, quot cæci illuminati, quot surdi mutique curati, quot aliis calamitatibus afflicti, operante Deo, per eum magnifice recreati. His aliisque de causis maxima hominum multitudo de longinquo properabat, eique se ac suos proximos pio studio commendabat: quos ipse sancto mentis affectu Deo commendans hortabatur Dei mandata sincera charitate amplecti, eisque per omnia debitam obedientiam cum reverentia exhibere.

61. Instabat igitur tempus et hora, quæ a nullo mortalium potest præteriri, totaque infirmitas quæ famuli Dei corpus premebat, vitalia subit. Agmina diversi ordinis astant, et vota laudis Deo pro illius obitu expectatione persolvunt: ac licet ob desolationem sui nequaquam lugere non possent, spe tamen maxima consolantur, quia se spirituali ejus presentia nunquam destituendos fore confidunt. Ipse vero Pater circumstantium filiorum nimia charitate tenuiter respirans, defessum caput paulisper erexit, atque in his verbis eos alloqui cœpit: « Gratia divini amoris ut in vobis jugiter maneat, fratres duleissimi, tota virtute operam date. Quam gratiam ut feliciter mereamini perpetualliter continere, fraterni amoris officia studiosè invicem ex-

(8) Adveniente potissimum Elfrædo so ore Alfridi, abbatissa Streaneshalensi post Hildam: conspirante etiam viro illustri Berfrido, apud Wilfridum.

cere studete. Nil quod vos ab istiusmodi officiosa charitate seducat attendatis, ne ab ea quæ in Christo est sinceritate cadatis. Maligni insidioris quos fidelibus tendit laqueos nostis, quærentis eorum animas deceptoris captare figmentis. Quæ figmenta, sicut a me sæpe audistis, omni sollicitudine cavete, et prout me facere vidistis, a vobis procul abijcite. Hæc facite, et Deus pacis erit vobiscum. Et nunc, fratres mei dilectissimi, nolite moras inferre migranti. Vos equidem, vos jam olim me ad vitam æternam revocastis; sed modo parcite, quæso. Juvat enim me deposito carnis onere Agnum Dei sequi. Ultra vobis in hac carne non apparebo, donec Christus resuscitet me vobiscum in fine sæculi hujus. O viscera mea, valete. Urgeor, o jam defungar, et, o fratres, vigilate ne vos somnus perpetuæ mortis involvat. Hæc ait, et duræ quieti membra prostravit. Fratribus autem psalterium ex ordine decantantibus, et jam usque ad versum psalmi centesimi tertii pervenientibus: *Emitte spiritum tuum et creabuntur* (Psalm. ciii, 30), spiritum suum in manus Creatoris feliciter emisit, et sic Agni Dei convivium perpetuo recreandus adivit. Transiit autem (9) anno Incarnationis Dominicæ 709, qui est annus vitæ ejus 75, episcopatus vero 45. Sepultus sane est in monasterio suo, quod ipsemet in Ripum a fundamentis instituit, ac Deo in honorem beati Petri apostolorum principis consecravat. Ubi ut se nequaquam vitam perdidisse, sed in melius mutasse mortalibus probet, quæ in hac vita positus fecerat, huic vitæ subtractus miracula, cum res exigit, facere non cessat.

62. Vestes illius, prout ante mortem disposerat, distributæ sunt. Unde internam ejus sanctissimi corporis sudore madentem cuidam religiosæ abbatissæ minister deferendam accepit. Quam mulier quædam paralysi dissoluta, ut tangere mereretur, obnixæ rogavit. Sed hæc quidem ipsam vestem tangere non meruit, verum aquam, ubi eadem vestis intincta fuit, in potum accepit. illicoque sanata est. Post hæc quidem inimici hominis Dei, propriæ iniquitatis igne succensi, domum in qua ipse huic vitæ modum fecerat, injecto igni succendere conati sunt. At virtus defuncti viventem tenuit ignem, domum illesam servavit, hostes fugavit, taliterque illum veraciter vivere demonstravit.

63. A die vero depositionis ejus jam anno transcurso, convenit undecunque maxima populi multitudo, utpote piæ depositionis illius memoriæ excubias celebratura. Cum ergo turba pernox sua Domino vota persolveret, et paternæ consolationis affectum irrecoverabiliter sese in illo perdidisse defleret, aspiciunt, et ecce lux cœlitus ab Oriente demissa totum locum famuli Dei miro splendore

irradiavit, omnemque noctis et tenebrarum horrorem sua præsentia effugavit. Quod videntes magnifice sunt ex hilarati, fixum animo præ se habentes, non multum de corporali Patris absentia esse dolendum, cum de spiritali ejus præsentia quam aperta lucis ostensione sibi adesse didicerant, multo maxime scirent esse gaudendum. Ex hoc itaque vehemens omnium circa beatissimum Patrem Wilfridum veneratio crevit, id quoque certum omnino tenentes, quod sicut ipse sanctissimus pontifex in hac transitoria vita temporaliter degens omnibus erat mitis et affabilis, sic et nunc in illa perenni vita cum Christo æternaliter vivens, omnibus diligentibus se plus sit et exorabilis.

64. Magnitudo itaque signorum quæ ad corpus ejus Dominus de die in diem operabatur, merita ipsius longe lateque declarabat, et insigni fama pernotos ad memoriam illius innumeros populos aggregabat. Quapropter locus ipse multo tempore summi honoris est habitus, et quibusque infirmitatibus pressis ad recuperandam sanitatem valde salubris. Dominus quoque hostiles incursus omni ex parte sedaverat, quia devotionem populi sui quam ad venerationem famuli sui habebat, perturbatum iri nolebat. Ubi vero pro assiduitate confluentis turbæ quidam vicini tædio affici, ac ideo a loci visitatione paulatim cohibere cœperunt, contigit ut ipsorum exemplo alii a fervoris sui devotione deficerent, nec locum ipsum amplius more solito visitarent. Sicque factum est ut qui primi ad studium piæ actionis alios studio suo accenderant, postmodum sua desidia a pietatis opere quamplurimos discedere cogerent.

65. Hæc inter accidit ut hostilis incursus ipsam provinciam occuparet, occupans inibi multa hominum millia necaret, ac omnia loca monasterio beati Wilfridi circumjacentia ad instar solitudinis devastaret. Monasterium ipsum pervasum et dirutum, quod prius exstiterat hymnis et canticis gloriosum, modo erat ferarum et inimicorum sordibus ignominiosum. Corpus interea ipsius antistitis Christi omni honore privatum, inter ipsas sordes primo sepulture suæ loco mansit immotum. Sed omnipotens Deus qui sua pietate et justitia nequit privari, quorundam bene religiosorum mentes in considerationem tantæ rei excitat, atque ad demutationem illius affectum effectumque ministrat. Regobat ea tempestate Christianitatem in Anglia vir bonus et sanctus Odo Cantuariensis Ecclesiæ archiepiscopus, utpote totius Britannicæ primas: qui cum sua sollicitudine dispositionibus omnium Ecclesiarum invigilabat, ipsas Ecclesias, prout ratio postulabat, visitare solebat. Qua sollicitudine actus, cum quodam tempore Eboracensem provinciam adisset, et

(9) Defunctus est in monasterio suo quod habebat in provincia Undalum sub regimine Cudbaldi abbatissæ, et ministerio fratrum perlatus in primum suum monasterium quod dicitur in-Ripum, positusque in ecclesia S. Petri juxta altare, ex Bedæ. Dies ob-

itus viii Kal. Maii ex dictis, et ex Calendario vetusto Missalis Gemeticensis, a Roberto Londoniæ episcopo concessi ante annos sexcentos. Bacula abbas inter cæteros corpus Wilfridi sindone involvisse lectur in Monastico Anglicano.

ea pro quibus venerat strenue peregrisset, ad illud pervenit, monasterium beati Wilfridi consideraturus. Aderat, et horrida solitudine visa lacrymis manat. Quo illis in partibus demorante, illi quorum corda (ut dixi) Deus ad demutationem celestis thesauri tetigerat, rati se opportunitatem ad expletionem suae voluntatis accepisse, praemissa supplicatione ad Dominum, quod diu mente tractaverant, opere implere satagebant. Sicque factum est. Nam, statuto die, ad locum veniunt; terram ubi corpus beati Wilfridi sepultum jacebat aperiunt; omnia ossa reverenter cum pulvere levant et ea venerabili Odone Cantuariensi archiepiscopo praesentant; quatenus ipse ea Cantuariam secum deferret, et in ecclesia Christi, cui praesidebat, pro voto reconderet. Monasterio etenim ipso quo condita fuerant, secundum quod praedictum est, in solitudinem miserandam redacto, nullus inibi locus resederat, in quo locari servarique tuto valerent. Quocirca arbitrati sunt, nusquam tutius aut justius ea servatum iri posse aut debere, quam in ecclesia Cantuariensi, ea videlicet causa, quod et illo tempore Cantia magna pace rigeat, et quia ipse beatus vir olim fraude quorundam supplantatus, cum conversari non posset in Ecclesia Eboracensi eidem Ecclesiae Cantuariensi per sacerdotale officium curam impenderet. Justum siquidem illis visum fuit ut illic mortuus in pace quiesceret, ubi vivens in pace quieverat. Praeter haec quoque affectus sacri amoris, quem ad venerandum Odonem habebant, maxima causa fuit. Nam cum illum talia dona diligere noverant, in hoc se ejus dilectioni morem gerere veraciter intelligebant. Ne tamen locus quem ipse beatus Wilfridus dum in corpore degeret, praeter ceteris amavit, ipsis reliquiis penitus privaretur, aliquantula earum pars est ab eis cum pulvere retenta, atque in loco convenienti reposita. Porro venerabilis Odo tanto munere locupletatus Cantuariam rediit: ubi magna totius civitatis exultatione susceptus, et in aulam Dei sacra cum laude perductus, sanctissimas beati Wilfridi reliquias quas advexerat, in majori altari, quod in honorem Jesu Christi Domini nostri sacratum erat, collocavit (10). Qua de re posteritati, ne ulla dubietas nasceretur, ipse Pater qui easdem reliquias suscepit, transtulit, ac (ut

A diximus) in altari recondidit; in prologo ipsius operis, quod de vita et conversatione ejus scripsit, haec quae diximus brevi sententia promulgavit.

65. Nos quoque qui ossa ipsa de praefato loco accepimus, nulla de his dubietate fluctuare permittimur. Nam in ipso loco cum vix is annis illis locata serventur, et jam ab illo tempore quo illic primo locata sunt, centenarius annorum numerus nonnullis annis superaretur, æquo Dei omnipotentis occultoque judicio civitas Cantuariorum fere tota igne cremata, atque ecclesia Christi inibi constituta eodem est incendio conflagrata. Cujus conflagrationis anno tertio jucundæ simul et gloriosæ memoriæ Lanfrancus, Cadomensis cœnobii abbas, ipsam Ecclesiam regendam suscepit. Qui, postquam est in ipso patriarchatu primæ metropolis Anglorum nobiliter usquequaque roboratus, quidquid ipsius ecclesiæ vetusti operis resederat, nova omnia constructurus everit. Cum ergo praedictum altare subverteretur, reliquiae beati Wilfridi repertæ ac levatæ sunt, atque in scrinio collocatæ. Verum, cum post aliquot annos fratrum voluntas in eo consentiret, ut magis fixo loco clauderentur, sepulcrum eis in aquilonari parte altaris factum est, et in eo sunt quarto Idus Octobris reverenter incluse.

67. Nos quoque, his ita de ipso Patre quoque modo digestis, jam tandem scribendi ordinem concludamus, et Deo ac Domino nostro Jesu Christo gratias de omnibus suis persolventes, finem huic opusculo imponamus. Verumtamen id in fine adiciendum putavimus, ut si quis hæc legens vel audiens, indignitatem et ingenii mei fatuitatem remota pietate perpenderit, et ea re iis quæ de tanto Patre dicta sunt fidem præbere contempserit, noverit quia omnia, quæ de eo utcumque descripsimus, auctoritate venerabilium virorum, Odonis videlicet archiepiscopi et Bedæ presbyteri, roborata probamus, nil in eis ex nostra parte ponentes, nisi quod propriis oculis intuiti sumus. Illud tamen quod dixi de damnatione regis Egfridi (11), fateor nusquam legi: sed tot talesque viri ita se habuisse confirmant, ut eis nolle credere magnæ impudentiæ esse crediderim. Sit itaque laus et gratiarum actio omnipotenti Deo Patri et Filio et Spiritui sancto per omnia secula sæculorum. Amen.

(10) Lege hæc de re Eadmeri fragmentum apud Gervasium monachum in libro De combustione et reparatione ecclesiæ Dorobernensis,

(11) Et tamen Beda venerabilem ac piissimum regem Egfridum vocat initio libri primi de historia monasterii sui.

VITA B. BREGWINI

ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS

AUCTORE EADMERO MONACHO

(WARTHON, *Anglia sacra*, II, 181.)

um propositi mei atque procursum, quo de Bregwino pontifice Cantuariorum scribere a familiaribus meis rogatus institui, gratendo Spiritus sancti, orans ut suae largitantiæ quæ sunt dicenda revelet, et ad ea cor meum et linguam juxta placitum suae clementer aperiat. Fuit autem ipse beatus uero a Deo electus, eandem electione omnia sæcula in dispositione prædestina-feliciter natus. Parentes ejus ex gente nobili, ut fertur, prosapia orti, hoc me-talem eis filium Creator omnium daret; bitate morum, quem peritia disciplinæ cœ-gnatum et summum in ecclesiasticis di-gradum et perennis gloriæ regnum digne lipisci comprobatur. Hæc inter opera Dei in Cantia vir strenuus et nobilis Wihtre-ine, sacratissima in Deum religione imbu-s Dei in Deo et Deum in servis suis præ- semper habens. Suo tempore pater præ-memoriæ Birhtualdus in patriarchatum etropolis Anglorum beato Theodoro succe- eum digne Deo in omnibus administrabat. tinctu et exhortatione (12) præfatus rex in concilio cunctas regni sui ecclesias ab- minatione et exactione regum sive ejusli-næ potestatis liberas in perpetuum esse

bus [ille] de quo scribere proposuimus in- natus est, et a parentibus Bregwinus co- us, sacro dehinc fonte in Christiana fide- us; et infantiles annos egressus cepit- e indolis esse, modestia morum sanctæ- iam suis de se exhibere. Hinc litteris tra- in schola Dominica enutritur. Augentur in- in diem studia sacri profectus; et fit pro- æ ætatis in litterali scientia non multo- poris intervallo perfectus. Florebant etiam- aque per Angliam exercitia ac studia litte- ræ ex beati Theodori pontificis Cantuario- que discipulorum traditione totam terram- irrigabant. Religio nihilominus Christia- ex prædicatione gloriosi ac Deo digni Pa- stini Cantia susceperat, quammaxime in

ea vigeat; utpote sanctissimis ac strenuissimis suc- cessoribus ejus, quos Roma direxerat quique illi in patriarchatum Cantuariensem usque ad prælatum Birhtualdum successerant, ne in aliquo vacillaret vigilantia sollicitudine insistentibus. Siquidem ab ingressu Patris Augustini in Angliam eo usque in- sula ipsa non tantum patuit barbarorum irruptioni, quantum eam postmodum patuisse accepimus, et quidem juste. Noviter enim susceptum Christianita- tis jugum majori diligentia a multis portabatur, et ea de re Dominus Christus sibi adhærentes propen- siori clementia tuebatur. Unde bonus odor et in ex- teras regiones emanans plures nativo solo relicto in Angliam egit. Inter quos Bregwinus Jesu Christi gratia fultus eo veniens, mox statione potitus cunctis charus est et civis patriæ factus.

Deinde livore carens, docet alios quæ sciebat, discit ab aliis quæ ignorabat. Igitur, sicut ætate et scientia, ita inspirante Dei providentia, sic in sanctis moribus proficiebat et cœlesti sapientia. Quia ergo scriptum legerat: *Qui addit scientiam, addit et laborem* (Eccli. 1, 18), eo magis videbat sibi in hac vita laborandum, ne inter innumeros diaboli laqueos gradiens illis aliquatenus ab æterna vita impeditur, quo majori scientia præditus intelligebat quo graderetur; si nullis eorum impedimentis irretitus in via rectitudinis detineretur. Usus itaque salubr! consilio, sprexit mundum et oblectamenta mundi omnia, sequi cupiens eorum exempla, qui secuti Dominum reliquerunt se et omnia sua. Itaque sæ- cularem vitam vitam monachali commutans, habitu sæculari abjecto, monachorum sese collegio nihil habentium sociavit. Factus ergo monachus ejus exterior homo, cuncta quæ veri monachi sunt, vir- tutum scilicet ornamenta, amplexus est interior homo. Et hæc singula in sua adolescentia sibi asce- vit, sciens se juxta vocem divini elogii etiam cum senesceret, ab eis non recessurum. Nec fecit. Igitur cœleste propositum, quod ex dono gratiæ Dei susce- perat, in servitio Domini perseverans eidem gratiæ conservandum jugiter commendabat.

Illis diebus antistes Birhtualdus vitæ præsent! sublatus, vitæ perrenni illatus est. Locum autem quem mundo discedens vacuum reliquit, eodem

actum id anno 694 in concilio Becanceldæ, cujus Acta exstant in concil. Angl. tom. I, pag. 189.

anno Tatwinus quidam presbyterii gradu sublimis, vir eximia religionis, quod præcipuum est, monachi professione et habitu insignis, ex totius Ecclesie sacratissima electione archiepiscopus factus supplevit. Ille est ille Tatwinus, quem venerabilis Beda in Historia sua, id est, gentis Anglorum quam edidit, ultimum pontificem Cantuariorum ponit; quoque tempore tam ipsi historiae quam suae vitae modum posuit. Sane præfatus Christianissimus rex Wiltredus ante hæc nonnullis annis diem supremum sortitus, Eadberto habenas regni reliquit. Cujus regni anno undecimo Tatwinus (13) archiepiscopus beato sine quievit, quarto videlicet anno quo archiepiscopatum totius Angliæ gubernandum susceperat. Quem Nothelmus subsecutus, quinque annis Christi Ecclesiam nobiliter rexit. Itaque post hæc, anno scilicet Incarnationis Dominicæ septingentesimo quadragésimo secundo, electus est Cuthbertus (14) in sedem pontificum prænominatorum, homo ex illustri prosapia gentis Anglorum clara progenie ortus, et ipse totus ex virtutibus factus. Is inter alia bona, quibus totum vitae suae tempus coram Deo et hominibus clarificabat, fecit ecclesiam in orientali parte majoris ecclesiae eidem pene contiguam; eamque in honorem beati Joannis Baptistæ solemniter dedicavit. Hanc ecclesiam eo respectu fabricavit, ut baptisteria et examinationes judiciorum pro diversis causis constitutorum, quæ ad correctionem sceleratorum in ecclesia Dei fieri solent, inibi celebrarentur, et archiepiscoporum corpora in ea sepelirentur, sublata de medio antiqua consuetudine, qua eatenus tumulari solebant extra civitatem in ecclesia beatorum apostolorum Petri et Pauli, ubi posita sunt corpora omnium antecessorum suorum. Ille decurso vite præsentis articulo appositus est ad patres suos quinto decimo præsulatus sui anno, et in præfata ecclesia beati Joannis decessit sepultus.

Quærebatur ergo animo studio ab Ecclesia Dei, qui non inferior vita ac sanctitate morum posset in locum defuncti subrogari. Tenebat ea tempestate jus regni in Cantia Æthelbertus supra memorati regis Wigthredi [filius], Eadberto qui ei successerat jam olim defuncto. Qui Æthelbertus beatum Bregwinum ex sublimi sancti propositi morumque illius gravitate notissimum habens, consultis cum his quos in electione pastoris universorum tenor præcipue respiciebat, suadens ut in commune viri industriam, sanctæ conversationis normam, coepti propositi perseverantiam considerantes, proposita voluntate Dei ecclesiasticam electionem in eo confirmarent, si in regimine omnium Ecclesiarum totius Britanniæ eum Joannem concordis assensu indicarent.

(13) Tatwinus thronum ascendit anno 751 medio; excessit post medium annum 754. Wiltredus obiit anno 725, juxta chronologiam Saxoniam. Tatwinus igitur anno decimo Eadberti vitam finivit.

(14) De Cuthberti successione vide dissertationem de vera successione archiepiscopi Cantuariensis.

A Proponitur itaque viri a pueritia Deo digna conversatio, mansuetudo ad omnes, humilitas in omnibus, vitæ gravitas, et in his singulis et simul in omnibus continua cum discretione fortitudo. Refertur in populum; consentiunt omnes in unum, talem videlicet Domini servum dignissimum fore tantæ Ecclesie sacerdotem. Quid plura? Rapitur, et licet multum obnitiens, grandævitate quoque suam quibus poterat conatibus officiens, patriarchatu Cantuariensi investitur. Deus in promotione ipsius sublimi totius cleri confluentis voce corporis ac julio cordis collaudatur. Dein Cantuariæ in Kalendas Octobris, summo cum honore (15) sacratus, cathedram pontificalem ad regendum Ecclesiam Dei exsultantibus cunctis ascendit.

B Speculum igitur omnibus a Deo constitutus, ita in sanctis operibus clarus effulsit, ut qui lucis remittam volebant incedere, in ejus vita qua graderentur satis possent aperte videre. Si de miraculorum exhibitione, quæ sanctitatem demonstrare magis solent quam generare, quis inquirat, dico quod sentio. Equidem utrum aliquod hujusmodi fecerit necne, ad notitiam meam fateor non huc usque pervenisse. Quod si fecerit, ea aut scriptorum inopia aut vetustas vel certe casuum diversorum aliquis eventus a nostra scientia tulit. Illa tamen, quæ post obitum ejus certa relatione cognovimus facta ad sacrum corpus ejus, luce clarins innuunt quid in corpore degens facere posset, si cum ratio aut necessitas ad talia exercenda perduxisset. Sed illa tempora fide

C Christi quæque fundata non egabant signis miraculorum; quæ, ut beatus Gregorius ait, infidelium sunt potius quam fidelium. Et vane miraculum foris ostenderetur, si deesset quod intus operaretur. Ac ut mihi quidem ratio suadet, ratum esse videtur majus esse auctorem omnium miraculorum per munditiam carnis et spiritus in se quemque continere habere, quam miracula, quæ et reprobis Veritas dicit esse communia pro filiatu hominum et admiratione exhibere. Pax quoque diebus sui pontificatus in toto regno vigeat, nec incursus hostiles aliquis metuebat. Donec ergo in Dei pace quæque consistebant, Deus pacis in omnibus et per omnia omnia erat. Beatus et felix Pater in istis cum in populo

D verum vitæ prædicaret, mansueto animo ac modesto audiebatur; et quæ fieri in exhortationibus suis præcipiebat, placido effectus prosequiebantur. Ut fides vera aut succresceret, aut vacillans robur statim recipere, sola vox Patris vallata incremento quod tribuit Dominus sufficiebat, nec ad eam probandas miraculorum aliquod quis exigebat. Sed hæc bona non multo tempore permauerunt. Sublato namque in brevi de hac vita beato viro, ejus meritis et

(15) Eodem die anni 759. Bregwinum consecratum esse fides facit chronologia Saxonica; et annum quidem recte positum opinor. Dies autem istius anni in Dominicam non incidit. Illa igitur ætas non solum Dominicis, sed etiam in sanctorum festis consecrationes celebratæ fuisse videntur.

provenerant, evolutis pauculis annis et ipsa sublata A sunt.

Tribus siquidem annis vixit in pontificatu, Deo per omnia plenus, et universis virtutibus indeficienti constantia praeditus. Anno autem patriarchatus ejus secundo Æthelberthas (16) rex, filius, ut diximus, strenuissimi regis Wiltredi, diem ultimum clausit. Anno vero post hunc fuit validissima hiems, nimia frigoris acerbitate cuncta constringens, animalia diversi generis et nivium densitate et immani brumae asperitate exstinguens. Verum cum, juxta verba veri Salemonis in Cantico canticorum loquentis, hiems transisset, imber abisset et recessisset (Cant. ii, 11), flores Domini apparuerunt. Unde et vinea Domini Sabaoth suavissimi odoris florem emittens, ad vocem turris ac sponsi dicentis: *Surge, propera, amica mea, veni de Libano, veni, coronaberis* (Cant. iv, 8), anima felicissimi Patris dulcis amica summi Patris surrexit, hoc est coronanda ab sponso suo Jesu Christo; seculum corpusque reliquit, ac angelorum adminiculo fulta, ubi ipsum Deum deorum in Sion aeternaliter cerneret, gaudens hilarisque consensu. Sepultus sane est in praefata ecclesia beati baptistae Joannis prope corpus reverendi pontificis Cuthberti ipsius ecclesiae, ut diximus, fundatoris ac sui dignissimi praedecessoris. Post hunc assumptus est in pontificatum relictæ Ecclesiae Lambertus Pater et abbas vicinæ ac prænominatæ abbatiæ gloriosorum apostolorum Petri et Pauli.

Itaque evolutis pauculis annis Dani gens effera p- rescentes Angliam in omni pene genere hominum a pristino statu exorbitare, et divitiis ac voluptatibus magis solito operam dare, ceperunt quasi pedetentim probare, tribus navibus illuc primo directis, quam efficere possent si plures mitterent, plures venirent. Quas cum prospere in nonnullis egisse audirent, animati sunt, et classe parata Angliam non semel aut bis, sed sæpenumero veniendi usum acceperunt. Quodam itaque tempore, etc. *Sequuntur miracula plura, quorum Epitomen abbreviatis Eadmeri verbis dedit Vita Bregwini Osberno mule descripta supra.* Plura feruntur in hunc modum de B. ato vero, quæ omnia scribere nimii ponderis esset. Ad illa ergo tendentes, huc est ponimus modum.

Transierunt plures anni, et corpus ejus sub veneratione multorum loco mansit immotum. Nonnulli quoque successorum ejus huic vitæ decedentes, locum sepulture in ipsa basilica acceperunt. Post hæc multis malis quaque per Angliam crebrescentibus, contigit civitatem Cantuariam ex incuria quorundam sua minus caute curantium igne succendi et crescentibus flammis in matrem ecclesiam inibi consistentem incendium ferri. Quid dicam? Combusta est tota cum officinis monachorum ibi regentium pene omnibus, simul et ecclesia beati Joannis Baptista, nisi, ut praedictum est, archiepiscoporum reliquæ jacebant humatæ. In qua conflagratione quæ

vel quanta damna locus ipse perpessus sit, nullus hominum edicere potest. Ut tamen quedam inde tangamus, quidquid in auro, in argento, in diversis aliarum specierum ornamentis, in divinis ac sæcularibus libris pretiosius habebat, fere totum vorans lingua ignis absorbit. De his tamen quia fuerunt recuperabilia, minus est fortasse dolendum. At dolor immanis et nullo sine claudendus hucusque eandem ecclesiam premit, cum privilegia Romanorum pontificum, privilegia regum et principum regni ipsi ecclesiae studiose sigillata et collata, quibus se et sua perenni jure munire deberet atque tueri, ex integro redacta in nihilum deperierunt. Si qua aut in sunt ex illis recuperata, diversis in locis, ubi contra scripta fuerunt, reperta sunt et accepta; bullis atque sigillis, quæ alia fieri nequibant, cum ecclesia in qua servabantur igne consumptis. Ex quo robur et fortitudo hostibus ejus usque in præsens contra æquum increvit, et multa mala, oppressiones et scandala insurgentium filiorum super eam audacia struxit. Sed hæc notissima omnibus vane quasi alorum notitiæ scribendo significamus. Quapropter istis omissis dicamus, quod post istud gemendum incendium corpora pontificum supra memoratorum suis loculis immota quiescebant, donec ille virorum strenuissimus et cum omni honore nominandus Lanfrancus videlicet Cadomensis canobii abbas archiepiscopatu Cantuariensi functus est. Is quippe omnia quæ combusti monasterii reperit vel ædificia vel ædificiorum detrita monumenta terræ cœquans, et quæ sub terra erant fundamenta effodiens, cuncta nova extruxit, et praefatos antistites levare ac in tuto locari constituit, donec ea quam ceperat ecclesia facta esset, in qua decenter poni valerent. Et ita factum est. Post aliquot annos in ecclesiam jam fundatam illati sunt, et in aquilonali parte super voltum singuli sub singulis ligneis ecclesiis, ubi quotidie mysterium sacrificii salutari celebratur, positi sunt. His ita dispositis, forte die quadam unus ex fratribus ecclesiae in scano sedens coram epulero beati Bregwini, etc. *Sequuntur miracula plura, de quibus videsis Epitomen Osberno falso inscriptam supra.* Et quidem, ut multi affirmant, hunc inter se morem Saxones præstantius habent, ut majores suos dignius honorent et irreverentiæ subditorum non parcant, ne insolescant. Morem igitur suæ gentis et mundo exemptus filiis suis studuit bonus pater exhibere, ut eis moneret qua reverentia se debeant erga majores suos habere.

Inter hujusmodi facta sanctissimi viri venit Cantuariam quidam monachus de terra Teutonici imperatoris Lambertus nomine, notus reginæ quam rex Henricus defuncta prima conjugis sua uxorem de Saxonia duxerat. Hic Lambertus per multum temporis Cantuariæ rogatu reginæ cum fratribus conversatus est, et pene quasi monachus loci ab

(16) Ethelbertum regem anno 760 obiisse prodit chronologia Saxonica, quæ et hiemem asperissimam anni sequentis memorat.

omnibus habitus. Unde familiaritate quæque potius, cœpit frequentare locum in quo pontificum reliquias quiescebant; illic orare; illic missas celebrare; illic familiariter conversari. Interrogabat hunc et illum, quis ille esset vel ille, quoque nomine vocaretur qui illo vel illo loculo clauderetur. Ubi autem de beato Bregwino audivit, succensus est desiderio habendi illum et in terram suam transferendi, recordatus fortassis antiquæ bonitatis sanæ quam in patria sua de illo didicerat. Verum, dum impossibile sibi videret clam vel palam desiderii sui per se effectu potiri, suggessit archiepiscopo qui tunc erat et graviter morbo paralyticus premebatur, nomine Radulfo, ut ossa memorati Patris sibi concederet, asserens ei locum construendi monasterii a primoribus gentis suæ concessum, quod sub patrocinio Patris Bregwini construere et omnimodis servitio Dei accommodum ipse et sui proposuerant ordinare. Quid multa? Acquiescit pontifex; nec enim noverat quod de agebatur; et ideo facili assensu ad preces petentis permovebatur. Res fertur in audientiam monachorum; et quidam, ut concessio pontificis perficeretur, plenissime laudant; quidam econtra modis omnibus negant. Post dies defungitur archiepiscopus. Itaque plures eorum qui eo vivente laudaverant fieri quod roganti concesserat fratri, versa vice contradicentibus acquieverunt, et uno animo pariter institerunt ne suo pastore Ecclesia, qua vivens in carne pio diligebat affectu, destitueretur. Ne tamen concessio antistitis videretur usquequaque contemni, ex communi consensu deliberatum est, in quo et archiepiscopum consensisse nonnulli attestati sunt, ut scilicet os unum, brachium videlicet sinistrum, sacri corporis fratri conferretur. Quod ipse parva æstimans, et illis quæ sibi promissa dicebat frustrari non sustinens, suspicatus est se per reginam, posse apud regem efficere, quatenus ipse regia potestate vi a monachis extorqueret ut sibi concederent quod querebat. Super negotio igitur reginæ locuturus, et eam cum rege in parco Wudestochico commorantem aditurus, Londoniam venit, ibique valida infirmitate correptus, progredi ultra nequivit. Languore in dies crescente, ipse Cantuariam reportatus est, ubi parvo tempore vivens defungitur, et inter mortuos fratres sepelitur. Hinc nocte sequenti astitit vir quidam statura medioeris, persona insignis, habitu monachus, facie ignotus, cuiusdam fratri de congregatione per visum, homini bene religioso Deumque timenti, dicens illi: *Scisne quam ob causam Lambertus ille Saxo sic inopina morte raptus sit? Cui cum se nescire responderet: Scias, inquit, quia eo quod corpus Bregwini de sua sede auferre sibi quæsonatus est vindicare. Nec enim talis meriti fuit in*

A oculis Dei, ut tanti pontificis præsentia vel possessio debuerit jure potiri.

De his ita considerans ergo provida sollicitudo servorum Dei, et ex iis quæ frater ille facere molitur considerando perpendens in futuro tempore aliquid huic simile a supervenientibus externis hominibus posse moliri, ne faciliorem effectum sortirentur, reliquias ipsius Patris a præfato loco cum reliquiis beati Plegemundi archiepiscopi in australem ecclesiam partem transtulit, et post altare beati Gregorii papæ decentissime tumulavit. Quidam autem ex monachis Willelmus nomine ex consensu aliorum horum omnium se præ ceteris medium fecit, et ejus industria ac provisione ferme omnia quæ in ipsa reliquiarum transpositione vel sepulcrorum compositione impensa fuerunt procurata sunt. Is in una post hæc solemnitate servitio ecclesiæ toto conamine sese dedens, et ultra vires in cantando vocem edens, ruptus est in interioribus, moxque in vomitu sanguinis aliisque gravibus molestiis vehementer afflictus. Quid igitur ageret, ignorabat. Noverat enim jam in ipsa ecclesia hoc nonnullis et eadem causa contigisse; quorum alios morte multatos, alios multis annis multo languore vexatos, omni ambiguitate semota sciebat. Venit autem ei in mentem quid servitii, quid sollicitudinis, quid honoris nuper impenderit duobus pontificibus istis Bregwino et Plegemundo. Itaque corde contrito, spiritu humiliato, perfusus lacrymis genas, orat eos sibi misereri; quatenus impetrata sibi a Christo Jesu pristina corporis sanitate intelligat, quid de illis ipsi et aliis amodo sit sentiendum, quæque fiducia pro æterna sua salute eos appellare possit ad interveniendum. Mira Dei bonitas, potentia mira! Mox, sicut ipse refert, se omni sensit languore curatum nec novi doloris aut incommoditatis ullam ulterius molestiam passum.

Hæc de beato Bregwino minus sapiens edidi, quæ a majoribus et veridicis viris didici. Et hi quidem alia se expertos in se fuisse tradunt, alia vel ab illis qui præsentibus fuerant vel a præsentibus acceperunt, seque referunt accepisse, constanti allegatione commemorant. Ne ergo animos amicorum meorum me ad hoc opus incitantium offenderem, cessi voluntati eorum. Quod itaque scripsi, eis scripsi; videant ipsi. Si in aliquo bene processit, gratias Deo; si aliter in aliquo, intentius orent, obsecro, pro scelere meo. Memoria transitus beatissimi viri vi Kalendas Septembris recolitur, ut illic nomen Domini qui illum honoravit expeditius magnificetur. Sit igitur ipse qui vivit, dominatur et regnat per omnia, benedictus in sæcula sæculorum et ultra. Amen.

Explicit Vita beati Bregwini Cantuariensis archiepiscopi et confessoris.

VITA S. OSWALDI

EPISCOPI WIGORNIENSIS ET ARCHIEPISCOPI EBORACENSIS

AUCTORE ET ADMERO

ii Kal. Martii

adum propositum gratiæ Dei venerandus
 ensis antistes Oswaldus ante sæcula a Deo
 ingenuitatem generis sui, quo noliliter
 in hujus mundi lucem processit, ingenuis
 initiatus, viam vitæ præsentis incessit.
 quidem gesta vario diversorum stylo dige-
 , quo multipliciora eo animis, ad multa divi-
 natur ad legendum onerosiora. Unde iis qui,
 raciter creditur, illum in hac vita præ cæte-
 rius diligunt, placuit tam prece quam præ-
 e ad hoc commovere, ut quæ multipliciter
 cripta sunt, compendioso ac novo narrandi
 pediam. In quo, fateor, non parum expavescō;
 quippe ingenioli mei penes meipsum con-
 , vereor ne petentibus satisfacere in ipso
 queam; quia scio quod hunc quem præcipue
 etissima exponi oratione desiderant. Non
 autem voluntati illorum nefas judico, cum
 antieissimis scilicet meis me nolle gerere
 tum ne, læsa conscientia sua, me erga san-
 ei nullam habere opinentur amorem. His
 s septus elegi potius rusticano eloquio ami-
 meorum voto concurrere, quam urbano
 eos contemnendo per inobedientiæ culpam
 e. Scripturus itaque pro injuncto officio
 anti viri, quæ illi jugiter adsuit, gratiam
 Spiritus sancti, quatenus ea quæ per illum
 em sui nominis operari dignatus est, illius
 concedere mihi dignetur inoffensis Ecclesiæ
 ibus qualicunque verborum indagine expli-

lium ergo nativitatis gloriosus Oswaldus
 ima progenie natus, eleganti forma enituit.
 infantiles annos diligenti cura nutritus ex-
 puer factus pueriles ineptias devitare, ac ut
 illa advertere poterat, ad sanctitatis opera
 sum cœpit informare. Proposuit enim in
 tu cernentis secreta pectoris sui se aliæ
 nis suæ nullatenus fieri velle degenerem;
 s propinquos sortitus fuerat in genere carnis,
 queretur passibus virtutis, instructus fide
 que cœlestibus armis. Bonus siquidem et
 præcipuis Patribus Anglorum Odo nomine

Oswaldi res gestas stylo antea mandaverant
 et Folcardus: de quibus consule præfatio-
 Nondum scilicet Odonis Vitam Eadmerus

A frater erat patris ejus, vir præstans religione, dis-
 cretione sublimis, moribus gravis, justitiæ cultor,
 magnus consilio, qui et in omni actione sua circum-
 spectus, auctoritate præminebat: de cujus actibus
 quæ nobis quidam antiquiores pleno relatu descri-
 psere, pauca tangere (18) non incongruum rati
 sumus, ut inde probetur quam imitabili, quam
 spectabili prosapia puer Dei Oswaldus originem
 duxerit.

Hic, ut fertur, Æthelstano victoriosissimo regi
 Anglorum valde charus erat et acceptus, ac pro
 illius prædicabili sanctitate rex item illum secum
 habere ejusque consiliis magnopere inniti solebat.
 Qui rex Deum diligens, æquitatis legibus serviens,
 regnum strenue gubernabat. Is immenso paganorum
 exercitui quodam tempore armatus occurrens, me-
 moratum Odonem, cujus meritis se quammaxime
 credebat hostem victurum, in aciem duxit. Et
 commisso prælio Odo eminens a pugna stans, lumina
 ac manus in cælum tetendit, pro rege et suis Do-
 minum intentius orans. Pugnatum hinc inde atro-
 cissime, et dies ferme totus in certamine absumptus.
 Tandem jam sole in occasum vergente, sors lacry-
 mabilis accidit; juxta capulum contractus est regis
 ensis. Quid faceret? Ut se armaret, nullum de suis
 exarmare volebat. Quid tunc? Hostes qui jam vertere
 terga cœperunt, videntes regem fracto ense factum
 quasi inermem, animati et in pugnam acres reversi
 sunt. Insonuit clamor, Odonem citius advolare per-
 urgens. Adest; ut opem suam prece negotio ferat,
 rex ipse hortatur et obsecrat. At ille: *Ope quam
 desideras, uti solummodo velis, præsto est. Quid
 igitur agis? Ut quid eo qui in latere tuo pendet gladio
 parcis? Cur eum ab interitu hostium arces? Quid
 formidas? Nil dubitans arripe illum; et ecce manus
 Domini erit tecum. Nec prius solis continget occubi-
 tus, quam obsistentes adversarios tuos fuga involcat
 aut interitus.* Dixit, et rex ad ejus verba attonitus,
 illico versa dextra ad vaginam extraxit gladium
 fulgidum, fortem et insignem. In quo cunctos
 occursantes deterrens, cadens seu prosternens, ad
 verbum servi Dei juxta factus est et solis occubitus
 et regis triumphus. Ipse Odo, quoniam Ecclesiæ

conscripserat. Hoc loco Vitam illius ab Osberno
 scriptam innere videtur, atque eadem fusius postea
 narravit in Odonis Vita, quæ Osberno male inscripta
 supra collocatur.

Cantuariensi officio summi pontificis hanc et dignitate præsidebat, jura Christianitatis per totam regnum ut patris pater prudentissime administrabat. In quibus diebus Edwinus, qui quartus a præfato Æthelstano regni Anglorum sceptra tenebat, voluptatum amator magis quam Dei, luxuriae quam sobrietatis, libidinum quam castitatis, regiam dignitatem obscenis operibus debonestabat, ac viros virtutum perpendens, contra æquum exasperabat. Unde beatus Dunstanus tunc temporis abbas Glastoniensis, eo quod ad suggestionem et imperium sæpe fili Odonis ipsam regem illicitis amplexibus violentier abstraxit, e patria pulsus est, et demum innumera per Angliam mala ab eodem rege patrata. Contra quem Odo armatus Spiritus sancti præcinctus exsurgeret, iniquitatum illius publicus hostis effectus est, nec destitit donec sopitis incestibus regnum ab infandæ mulieris infamia, cui rex item omnia conjugis sua scilicet commiscebatur, expurgaret. Eam siquidem suorum niltum manu vallatus, a regali curia in qua mansitabat vi abduxit, abdi etiam perpetuo exilio in Hibernia condemnavit. Erat quippe vir viribus puræ æquitatis per omnia fultus, nec alieni iniquitatis ministro favens, voluntati Dei in cunctis obsequi satagebat. Quapropter et Deus ei sua misericordia semper aderat, ac voluntati illius aures suas inclinat. Verbi gratia parietes ecclesiæ Christi Dorobernensis suæ videlicet sedis in altiore quam erat statum sublato tecto ipse Pater construere volens, ac velle suum facto adimplens, oravit Dominum ut quoad ipsa Dei domus integritate sui careret, pluvia quæ populum a servitio Dei arceret infra ambitum illius non descenderet. Quod et factum est. Videres etenim totam civitatem sæpe grandi pluvia circumcingi, et ipsum templum ejusdem pluviae inundatione nec contingi. Item idem Pater, dum quadam vice sacrum mysterium altari præsens administraret, corpus Dominicum inter manus ejus eruentum et sanguinem distillans in calicem apparuit. Ex quo intuitum mentibus nimio pavore percussis, mox ad preces pontificis in consuetam sui formam restitutum est. Ferunt et alia de eodem viro miranda facta, quæ nos silentio præterimus, ne putemur obliiti operis quod incœpimus.

Hujus igitur Patris nepos puer Dei Oswaldus existens, a parentibus suis ejus doctrinis imbuendus, ejus exemplis instituendus ei commendatus est. Qui ex conversatione tanti viri sese felicem fore pronuntiavit, nec miraculorum, quæ nonnunquam adsunt malis, sed virtutum ejus, sine quibus nemo sit bonus, imitator esse curabat. Unde et ab omnibus diligebatur, non solum quia tanta carnis propinquitate illi copulabatur, sed etiam quia versus omnes id egerant merita ejus ut a cunctis amaretur. Traditur litteris, et ejusdem viri Frithegodi nomine (19), qui

A in divinis ac secularibus disciplinis quæque ad temporis sapientes præcellere putabatur, magisterio functus studiosus discit, et in brevi plurimum proficit. Spiritus namque sapientiæ et intellectus (Iu. xi, 2), super eo quiescebat, inspirans ei gratiam suam et cor intelligens ad singula discenda quæ audiebat. Sæcularium ergo librorum scientia ad plenum imbutus, divinarum paginis litterarum sedula intentione animum tradit. Ex quibus sancto charitatis igne in Deum proximique successus, in contemptum mundi totus erigitur, et qualiter servitio Dei mereretur omni modo ascisci singulis horis meditatur.

Inter hæc Wintoniam (20) a patruo suo supra memorato scilicet glorioso Odone dirigitur, quatenus ibi degens, si quam forte in canonicis viam vitæ imitandæ reperiret, disceret et imitaretur. Quid amplius? Fit canonicus inter canonicos ipsos, si queritur qualis inter quales, regularis inter irregulares. Ipse etenim quæ institutio vitæ canonicorum docet et præcepit indefessus exsequatur; illi sprete institutione ordinis sibi juxta cordium suorum desideria gradiebantur. Unde admirandus cunctis effectus ob plenitudinem gratiæ Dei, quæ in moribus ejus enitebat, decanus factus adolescens præponitur senibus, quatenus canities sensus illius et immaculata vita illius maculatam senum vitam emacularet, ac pueriles sensus illorum studio disciplinæ celestis evacuaret. Sed illi magis antiqua præve senectutis lœnera tenere volentes, licet eum bonum beneque agentem blando honore debitoque favore venerarentur, tamen illum nullo pacto se in talibus audituros affirmabant. At ille de laudis ipsorum ventositate nihil curans, gemebat quotidie et, ut sibi ad salutem suam Deus consuleret, precabatur nocte ac die. Verum ubi perpendit illos propter eum nequaquam velle a veteri vita emendari, seque per illos, si non absentaretur, a suo proposito posse depravari; sprete qua cingebatur pompa sæculari, spretis quoque divitiis quarum copia redundabat, relictisque canonicis quorum conversatione eatenus usus fuerat, redit ad pontificem patruum suum, negotium salutis animæ suæ cum eo tractaturus. Quid multa? Ubi miseras vite mortalis cum pontifice loquens per considerationem descevit, ubi quam difficile sit hominem inter mundi illecebras gradientem ipsis illecebris non irretiri, utrinque sermo procedens appendit: infert Christi miles Oswaldus sibi jam cecidisse in mentem se nudum secularibus cunctis velle amolo Christum sequi et vere monachum fieri. Exsiliit gaudio pontifex ad audita, et erumpentibus lacrymis præ júbilo cordis qua voce exprimat quod præ se intus habet invenire minime valet. O hinc inter eos ex divinis verbis vitæ perennis orta contemplatio? O in contemptum mundi nata suadibilis divinaque

(19) Monachus is Cantuariensis plurimis in lucem editis scriptis claruit, maxime autem Vita S. Wilfridi metrico jussu Odonis composita.

(20) Wintonie in veteti monasterio Oswaldum ab

Odone collocatum ac postmodum decanum factum Tinnuthensis refert. Monasterio illi tunc temporis insederunt canonici seculares.

collatio! Quis ipsam edisserat? hortatur deinceps senex juvenem ne retro abeat, ne posita super aratrum manu post tergum aspiciat (*Luc. ix, 62*); ne laqueos sæculi jam evadere incipientem suis laqueis inimicus involvat. Ad quæ ille: *Ruptis vinculis voluptatum carnalium, jam, inspirante Deo, libertati donatus sum; et iterum me traderem miserrimæ captivitatis sub earundem voluptatum vinculis vincendum? Non æstimabam me hoc ordine Christum sequi debere. Amorem sui mihi concessit ex noitiâ Scripturarum suarum; et nunc eum desererem? Talem vide licet fructum capiendū ex meditatione earum? Imo, Pater, si placet, dic, nec dubites ubi vobis perficiam quod proposui; aut certe si tibi grave non est, ipse proponam quod disposui.* Ait, dic. *Regulam, inquit, beati Benedicti servare sub obedientia volo; et ideo in Gallia apud Floriacum, ubi ipsius Patris reliquæ d'cuntur haberi, monachus fieri mente revolvo. Nam, juxta quod mihi mea æstimatio dicit, nusquam rectius servanda sunt nec forte servantur quæ idem Pater instituit, quam in loco quem ipsemet sua corporali præsentiâ in perpetuum honorare non desistit.* Antistes ad hæc: *Idem, inquit, sentimus; idem sapimus; in idem nostra intentio tendit. Monachus loci illius sum. Habitum enim religionis ad onus regimini, sub quo gemo, vocatus inde suscepti; et propterea te, quem specialius ama, monachum ibi fieri potissimum opto.* Et quidem hæc patriæ demutatio ea re tunc ita utriusque voluntati complacuit; quoniam per id temporis religio monachici ordinis, quæ, cum propter barbarorum frequentes irruptiones, tum propter quorundam malignantium turbulentas seditiones dudum in Anglia pene tota obsoleverat, necdum sui vigoris statu reformata claruerat.

Mittitur ego juvenis Floriacum, illic floribus fulciendus virtutum. Mittuntur quoque cum litteris commendatitiis dona quamplurima, juvenem et dicto et facto abbati ac fratribus commendantia. Suscipitur, et monachus habitu factus, vita quoque monachi in ipsis primordiis est decoratus. Qui igitur venerat ab aliis doceri alios imitari, talem se illis exhibuit, ut satis haberent in eo quo docerentur, quod imitarentur. Erat enim somno parcus, cibo sobrius, in loquendo discretus, in oratione assiduus, in aliis autem virtutibus, patientia dico, humilitate, benignitate, mansuetudine, cæterisque hujusmodi quam fortis, quam subditus, quam benevolus, quam constans exstitit, ex sincera charitate, quæ supra humanam æstimationem ad omnes erat diffusus, conjici potest, Apostolo dicente: *Charitatem patientem esse, benignam esse, non æmulari, non inflari, non agere perperam, nec querere sua, nec irritari, non cogitare malum* (*I Cor. xiii, 4*), et cætera, quæ mihi brevitati studentis exsequi longum est. Hic idem Domini servus secretum in ecclesia locum ab abbate acceperat, in quo pro modo conver-

sationis suæ Deo familiaris adhæreret. Illic igitur orationi, meditationi, contemplationi vite perennis remotus ab illorum inquietudine operam dare solitus est; magnum humani generis hosti fomitem livoris et odii suggerebat. Ille quippe attendens et attendendo subvertere inhians studium strenuissimi juvenis, multiplex eum versutia pulsât, pulsando terreat, terrendo fatigat, fatigando proturbare loco laborat. Unde quadam vice dum se in oratione pro compunctione cordis Deo noctu mactaret, adfuit ipse malignus, et sonos horribiles edens hominem terrori addicere moliebatur, cum ut capto desisteret, tum ut aliis horis simile opus aut segnius aut nullatenus attentaret. At Oswaldus fidei Christianæ scuto protectus, non magis ad fremitum leonis vel sibilum serpentis quam ad halatum ovis vel stridorem soricis (harum enim et aliarum ei bestiarum improbus ille voces ingessit) exterritus est; cuncta videlicet nihili pendens, cum suo auctore cuncta deridens. Quod demon advertens disparuit; sed in angelum lucis e vestigio transfiguratus viro apparuit. Eum quippe jam tunc nova de se victoria usum æstimabat sibi metipsi suasurum, se scilicet non injuria ab angelo visitandum, quem firma fretum constantia mentis nullis potuit inimicus irretire sumentis. Sed sua sibi iniquitas mentita est (*Psal. xxvi, 12*). Nam ad hoc monstrum famulus Christi signo fidei se signavit, sciens exinde angelum lucis non irritandum, angelum autem tenebrarum emissus effugandum. Quod et factum est. Juvenem namque hæc crucis amatura munitum statim degener angelus, qui apparuit, territus fugit. Tunc ille psallens: *A dextris est, ait, mihi Dominus, ne commovear. Propter hoc delectatum est cor meum, et exultavit lingua mea; insuper et caro mea requiescit in spe* (*Psal. xv, 8, 9*). Præterea lectioni divine crebro intendebat, et quæ, docente Domino, inde didicisset, hilari vultu corde benigno minus scientes edocebat. Hæc inter exercitia ejus, post susceptos inferiores ecclesiastici ordinis gradus, gradum suscepit diaconatus in quo ministrans Deum obsequio humillimæ devotionis populum vero demulcebat, eo quo magnifice præminebat concentu dulcissimæ vocis. Siquidem inter ea quæ, ut præfati sumus, in eo fulgebant virtutum insignia etiam in exteriori homine illius emicabat multiplex quædam et supereminens gratia. In habitu enim, quem oculis instantium præferbat, et decens et appetibilis compositio inerat, non alicui pompæ, non dissolutioni, non ostentationi, non serviens hypocrisi. In vultu nihilominus formositas ampla, nec ejuslibet praviæ voluptatis incentiva, sed quæ cæterorum vultibus antestaret magna honestatis prærogativa.

(21) Talibus donorum insigniis vir Dei Oswaldus ad potiorem diaconatu ecclesiastici ordinis gradum conscendere dignus est comprobatus, ac dein pretulidum fere verbis apud Tinnuthensem, lib. xxi, cap. 52.

(21) Integra hæc sectio codici ms. Benedictino inserto folio est appositâ manu recentiore, quantum quædamvis conjicere potuit, exarata. Exstat eadem

et yleri honore sublimatus. In quo gradu Deo sacrificans, qua puritate cordis et corporis Christo inhaerit, quamque benignum auditum precibus ejus piis Deus accommodaverit, et ex qualitate vitae ejus, qua dictante rerum veritate describitur, et ex angelorum praesentia, quam ei nonnunquam etiam visibiliter adfuisse monstratum est, luculenter intelligi datur. Locus siquidem in quo, sicut diximus, juxta confessionem abbatis orare solebat, crypta quaedam erat in occidentali parte, decenti opere facta, qui locus confessionis nomen pro more obtinuit. Pro foribus autem cryptae ipsius duodecim pauperes conversari ex antiquo usu consueverant, et quotidianum victum ab ipsa Ecclesia accipiebant. Qui pauperes ita fuere dispositi ut omnes litterarum socii, omnes clerici essent. De his ergo reverendus Pater Oswaldus unum delegerat ut quoties in ipsa missarum volebat solemnitas celebrare, ejus ope ac ministerio tanti mysterii officium celebraret. Quadam itaque die cum ipse altario praesens exopte missae officio insisteret, et post evangelica dicta offerenda in manus p. nem et calicem, sicut multorum mos esse dignoscitur, sumeret, oculisque in caelum directis orationem susceperet, sancta Trinitas, intenta mente ad Deum praemitteret, vidit praefatus minister ejus quamdam reverendi vultus personam, in dextera parte altaris stantem, faciem ad ipsum altare versam habentem, panem candidissimum, non tamen adco magnum, inter manus, quas usque ad caput suum porrectas habebat, digno cum honore tenentem. Ad quod licet nimio timore perterritus obstupuisse, sus. Inuit tamen, nec subitam voluit invadere fugam. Verum ubi eundem panem juxta quod sacerdos in secretis orationibus procedebat, paulatim crescere atque insolite magnitudinis crescendo fieri conspexit, ultra residere non ausus, extra ostium sagalapsus est. Emansit itaque presbyter solus, et qui videbatur in dextera stans angelus ejus. Minister vero, quem pavor abduxerat, foris prope ostium latitando subsistens, per vices ostio caput ingerebat, et quid circa altare gereretur trepidus explorabat. Cum Dei servus per omnia saecula saeculorum et alia quae in audientia populi dici solent diceret in ordine missae, nec ullatenus respondere auderet vel accedere pro admiranda quae sibi apparebat visione, audivit angelum, quem videbat, ad singula respondentem et ministri obsequium ei deferentem. Consumpto autem sacrificio toto, caput ex more abditus minister ostio intulit, et illum quem viderat jam non vidit. Intulit ergo ad sacerdotem palpitans et tremens, ac ne animum ejus quoquomodo offendisset in eo quod ipsum quasi solum reliquerat timens. Et exposita causa fugae suae, pallens sciscitatus est utrum et ipse viderit et audierit quae se vidisse forebat et audisse. At ille: *Beue, inquit, vidi et audivi quae dicis; sed benedictum sit nomen Dei omnipotentis, quia licet a te sim male de-*

ceptus, tamen in sacrosancto ministerio vivifici corporis et sanguinis ejus non sum ab eo desertus. Interdixit tamen ei modis quibus poterat ne, dum ipse vitae praesenti superesset, rem quae acciderat cuius hominum innotescere.

Postquam autem supra memoratus venerabilis pontifex Odo certe relatu cognovit nepotem suum Oswaldum in bonorum operum culmen excrevisse, immensas omnipotenti Deo gratias agens, diebus ac noctibus eum precabatur, quatenus illum et jugiter ad meliora proficere et in via perfectionis consummatum concederet post hanc vitam se Deum deorum in Sion videre. Missis praeterea diversis muneribus abbati ac monachis pro suo Oswaldo, quas noverat convenire cum precibus grates exsolvit. Indicavit etiam illis se ipsius praesentia magnopere velle potiri, cum quia senio confinis mortem sibi propinquam, sciebat, tum quia regulari conversatione suae gentis viros per eum instituere disponebat. Quae ubi fratribus relata sunt gravi moerore dejecti asseruerunt se sine illo nequaquam, si fieri posset, in hac vita vivere velle, propterea quod ejus conversationem sibi et in anima et in corpore sensissent valde profuisse. Non audentes tamen voluntati antistitis obviare, parent, ac Domini servum debito cum honore ad nutum praesulis dirigit. At ille citato itinere Angliam petens, terra marique ab omni periculo protectus est. Et hilari vultu, mentis jucunda dolris impulsus, extemplo ingenti est dolore percussus (22). Illum enim, quem praeter ceteris arctius diligebat, illum cujus dulcem faciem praeter omnia videre sitiebat, illum cui adherere ardentissima charitate cupiebat, et a quo se tandem remotum fuisse non sine grandi angustia confis recolerebat, jam tunc noviter non modo sibi, sed et saeculo exemplum audiens, nulli mirandum si dolebat. Deus meus, quos gemitus ille tuus alumnus ad haec nova putamus emisit? Quae suspiria edidit? Quas lacrymas fudit? Quis fuit, obsecro, confusio animi ejus, quando eum pro ejus amore ac reverentia a cunctis sese amplecti solere meminerat, jam in terram convertendum, a conspectibus omnium sub terra detrusum didicerat? Quis moeror inditam piissimo vultui ejus hilaritatem obduxit, quando et Angliam gravi moerore pro ejus olitu consternatam reperit, cui nimirum impar moeroris illius causa fuit? Veniens igitur Cantuariam, sed eam inveniens patre orbatam, quid faceret, quo gressum flecteret dubius haesit. Auctus ad haec lacrymabilis dolor. Illi enim qui eum prius agnoverant, viso illo, ex recordatione defuncti Patris Lacrymis manant.

Presidebat ea tempestate per curam officii pastoralis Ecclesiae Dorcestrensi quidam Oskitell nomine, homo bonae famae, et quae sua intererant disponere gnarus (23). Hunc vir Dei Oswaldus, utpote sibi et carnis consanguinitate propinquum, et qui pollebat sapientiae luce conspicuum, ad cohabitandum

(22) Paulo aliter Willhelmus Mahesburiensis de gest. pontif. l. iii, f. 183, qui Oswaldum refert non nisi nuntio acri jam discumbentia armenum parentum iter iniisse.

(23) Oskitellum archiepiscopum Eboracensem Ecclesiae Dorcestrensi antea praesedissee, omnes scriptores nostrates haecenus editos latuit. Vide quae supra adnotavimus ad Radulphi de Diceto historiam

dum adiit, volens, juxta Salomonem, gradiendo cum sapiente sapientior fieri, non ex consortio insipientium illis ipsis assimilari (*Prov. xvi, 20*). Suscepit autem illum idem episcopus benignissime, ac sincere dilexit, secumque degentem sui secreti conscium fecit atque consortem. Post dies defuncto archiepiscopo Eboracensi præfatus Oschetel sedi illius subrogatur. Is pro stola archiepiscopatus Romam petens, sanctum Oswaldum suæ viæ comitem habuit. Potius autem desiderio suo, cum Roma digrediens in patriam suam remeandi iter acceleraret, Oswaldus relicto consortio ejus Floriacum diverit, clericum quemdam, Germanum nomine, ætate juvenem, moribus senem, itineris sui e patria socium secum duceus. Exripiunt autem illum abbas et fratres cum summa lætitia, ac nonnullis diebus circa eum læte exactis, pro sola quam intellexerant voluntate illius quem adduxerat Germano sancte inter se conversationis habitum tribuunt. Mansit vero venerandus Oswaldus in ipso cœnobio aliquanto tempore, Deo per omnia serviens et verbo et facto, qualiter ad cœlestia tenderent cunctis illic commanentibus exempla prætendens.

Interea memoratus antistes missis munitis rogat eum Angliam redire ad se, quatenus via sanctæ religionis, ejus eum culmen attingisse certo cognoverat, suæ gentis homines instrueret. At ille petitioni ejus mitis obtemperans, Angliam Germano relicto perrexit. Rudis enim adhuc in disciplinis regularibus erat; nec illum nisi perfecte edoctum a loco separari sinebat. Perveniens itaque ad episcopum, solito more in omni sanctitate et mansuetudine juxta eum conversabatur, et ideo a cunctis pio affectu, magno amore, summo studio amplectebatur, fovebatur, venerabatur. Inter hæc ille præclarus et gloriosus Dei amicus Dunstanus in cathedram pontificatus Cantuariensis prædicto Odoni successit, vir Dei gratia a matris utero plenus, et donec vitæ præsentis superfuisset, nunc cœlestibus secretis admixtus, nunc beatorum spirituum crebra visitatione perfunctus, nunc in exhibendis miraculis celebri efficacia fretus. Illic audita eximie sanctitatis fama, quæ beatum Oswaldum circumquaque magnificabat, mittens accersivit eum, ex conversatione illius pleniter ediscere gestiens, vulgata opinio verane exstiterit neene. Post aliquot vero dies comperto quod investigabat, multum præstare illis quæ fama disperserat gavisus est; et in gratiarum actiones Deo pio corde et ore solutus. Verumtamen sæpe agebat cum eo, non ut firmitudinem animi ejus quasi suspectam habens exploraret, sed sicut eam in bono firmam penes se habebat, ita veraciter esse aliis comprobaret. Et revera in omni virtutum decore probatus repertus est, eoque non modo ab eo verum et ab aliis præstanti est affectu dilectus. Unde beati patrui ejus

A dignitate perpensus, tam vitæ illius qualitas quam morum probitas est Oswaldo, præter solam ætatem et pontificalem dignitatem, tota pene reperta. Dum igitur vita et mores in eo imitabantur dignitatem pontificis, ratus est beatus Dunstanus ipsam vitam et mores illius jure sublimandos dignitate pontificis. Quam ob rem adito Edgardo, quo rege per id temporis Anglia gloriabatur, venerandum Oswaldum secum adluxit, eumque pro meritis suis ipsi commendatum familiaritati illius induxit. Quid plura? Prædicatur a summo pontifice virtus animi ejus, constantia propositi ejus, integritas morum ejus, et ad hoc rex ipse tanto testimonio credens perducitur ut suo jussu atque judicio cathedram episcopalem apud Wigorniam, cui Pater idem præsidere solebat, antistes factus ascendat. Primo tamen requiritur voluntas cleri et populi super re ipsa, et cum ingenti exultatione et vociferatione fit vox omnium una. Concrepant, clamant Oswaldum dignissimum tantæ sedis episcopatu, et magna prece deprecant eum quantocius in ipsum ministerium consecrari. Fit quod clerus et plebs Wigornensis precatur, ac in summum sacerdotium felix Oswaldus a Patre Dunstano sublimatur, factumque est pia Dei dispositione ut sicut patruo S. Oswaldi Cantuariæ beatus Dunstanus, ita sancto Dunstano in episcopatu Wigornæ succederet beatus Oswaldus.

Functus ergo vir Dei pontificatu, idem qui prius fuit in bonis actibus præstitit; imo quemadmodum alios dignitate, ita seipsum supergressus est in bonitate, et licet omni fuerit virtutum nitore insignis, orationum tamen assiduitate et eleemosynarum promptissima largitate summo et ultra quam dici possit opere præditus erat. Corpit itaque, juxta Apostolum, omnibus omnia esse (*I Cor. ix, 22*), et is quem nec amor nec ira ejusque posset a via justitiæ quovis pacto declinare. Discretionem tamen in hoc quammaxime ferebatur, sciens neminem a discretionem nutantem justitiæ leges omni ex parte tueri. Clero igitur ac populo sub suo regimine posito pervigil insistere, et qua gradereatur ad vitam verbo et exemplo viam demonstrare. Verum cum multitudo eorum, quos a via rectitudinis exorbitantes in viam justitiæ reducere gestiebat, mentem suam interdum fatigaret, directo in Galliam nuntio Germanum, cujus supra meminimus, et alios timore Domini præditos viros fecit venire ad se, ipsorum videlicet ope ac religioſitate illorum cupiens irreligiositatem corrigere. Itaque Germanus ad pontificem veniens, honorifice susceptus est. Erat enim bene religiosus, sacris litteris et piis studiis apprime imbutus.

Venerant præterea ad beatum Oswaldum ante ejus adventum nonnulli ex Anglorum prosapia nati, sacro ipsius magisterio se subdentes, et eum sibi patrem ac rectorem in via quæ ducit ad vitam

De præsulis Angliæ. Quod vero Oskitellum eo tempore sedi Dorcestrensi præfuisse ad Eboracensem postea translatum Eadmerus refert, in eo manifeste lapsus est. Oskitellus enim biennio circiter

ante Odonis obitum thronum Eboracensem adeptus est. Eundem errorem inquit monachus Ramesiensis apud Mabillon. Sæc. Benedict. V, p. 755.

constituentes. Inter hos fuit quidam, Elnothus nomine, qui gradu sacerdotii functus ob sapientiam et industriam suam Senior ab aliis cognominabatur. Collecti itaque fratres condenserunt numeri summum complent, quos Pater Oswaldus, ut juxta sancti propositi normam Domino Christo die noctaque servirent, in villa sui pontificatus quæ Westberi dicitur collocavit, instituens eis præfatum Germanum præpositum et institutorem, nec non delegans ex suis quæ illis sufficerent ad eorum sustentationem. Degebant igitur illo in loco, servorum Dei per omnia et in omnibus vitam agentes; quorum studiis sanctus vir eximie delectatus eos frequenter visitare, eis monita salutis æternæ ministrare, eos consolari, inter eos conversari, et civis operibus, hymnis, psalmis, jejuniis, vigiliis et orationibus, sanctis quoque meditationibus solabat operam dare, seque ab exterioribus curis ac secularibus negotiis per internam mentis quietem magnifice recreare.

Hic ita dispositis, festum Domini resurrectionis instabat, et ad regis curiam totius regni nobilitas convolebat. Aduati principes letos dies agunt valdeque solempnes. Jam soluta curia in sua quique redibant, et ecce de regis militibus unus dives ac potens morti subactus plangebatur a pluribus. Hujus exsequiis pius interfuit Pater Oswaldus, qui et ipse curiam inter primos Angliæ procures venerat, regi acceptus firmaque ejus amicitia fretus. Hunc Ægelwinus quidam de potentioribus regni ducibus modesto incessu, demisso vultu funus sequentem atque psallentem attendens, in amicitiam illius erectus est. Antehac enim auditis probis ac mansuetis moribus ejus, quos magistra virtute comparatos induerat, magni eum præ se jamdudum habebat, et in hoc animum composuerat, ut si qua in re voluntati ejus obsequi posset, libens id ageret. Quam voluntatem ejus quibusdam indicis vir Dei intelligens, inter alia quæ cum eo de vera Dei ac proximi dilectione locutus est; innotuit illi se quosdam monachos in episcopatu suo religiose viventes habere, sed locum in quo debebant illorum conversationi nimis strictitudinis esse, præsertim cum pene quotidie in numerum eorum quidam currebant, quos eo quod Dominum quærebant repellendos nullo modo judicabat. Et subjunxit velle igitur, si religioni tuæ molestum non est, quatenus, si aliquem locum sub tua dominatione monachorum habitationi accommodum habes, eum aut solius animæ tuæ obtentu aut alienius muneris interventu mihi concedas, quatenus tibi monasterium construam, et per memoratos fratres monachorum conversationem de auctore illic constituam. Magnum enim quiddam est ante Deum vita monachi, et imitandum omni Christiano homini. Quicunque enim in hac vita ad vitam tendere et mortis luqueos cupit devitare, profecto id nullo pacto efficere praevalet, nisi vita sua vitæ monachorum quidam dispensatione concordet. Vita namque monachi, quæ vere vita monachi est, cuncta admittit quæ docet. Perfectio Christiana cuncta dimittit, quæ a

A Christi vestigiis adhuc perscripta judicat esse profana. Quapropter si nos, cum proximis, supercedamus monachos in suo proposito multiplicare, aut eorum religioni invidere, aut eam non amare vel acquiri nolle convinci poterimus. Sed hoc a nobis procul arceat omnipotens Deus. Quare, si charissime, nulla te secularis ambitiō tenent, quæ te ab institutione et adjumento monachicæ religionis impediāt. Nam si ad æternam vitam quis optat pervenire, ita debet vacari et alius secum ad eandem perducere. Illam quippe illi major honor et gloria suscipiet, qui mox lucrum hic de aliorum salute Christo acquirat. Gaudio ex his dux ipse repletus, dicta domi vultu suscipit, et responsum ita pœneis absolvit: Fundus mihi est Rameseia dictus, aqua et paludibus circumcinctus, solum humanum quales memoras conversationi, et ætatis, congruus, in quo etiam tres viri nunc morantur sanctæ religionis amore ferventes, et sub Regula beati Benedicti vitam ducere, si doctorem haberent, magnopere gentes. Hunc locum, si tibi placet, eamus inspicere; et si visus fuerit rei de qua loqueris aptus existere, deus operam, ut in opere Dei caleat fiat habitatione præclarus.

Hæc vir Domini mira cordis alacritate amplectens, ac deinde conitatus ipso ducere ad locum usque perveniens, ubi advertit eum habitationi monachorum accommodum, gratias Deo, gratias quoque egit venerabili viro qui illum perduxit eo. Institit itaque cupito operi citius imponere manus, verens ne, si bonum propositum differretur, aliqua postmodum maligni hostis versutia præpediretur; quod et viro consulendo suggestit, ac ut opem sua ingenitile operi ferret studiosus admonuit. Quid plura? Credit consilio, acquiescit admonitioni, conducuntur operarii, instatur operi, laboratur, et fretum tam multiplicibus rerum impensis sanctissimi Patris quam et ejus instantissimis orationibus ultra celeritate opus perficitur. Post dies sub immensa frequentia populi, divitum scilicet mediocrum minusque habentium perfecta ecclesia sub patrocinio beati Benedicti Deo solemniter dedicatur, et de monachis qui apud Westberiam morabantur, idem locus instituitur, et in brevi alii et alii illic colliguntur, ad quorum victum atque vestitum nec non ad Dei servitium celebrandum plurimæ terrarum possessiones, plurimæ diversorum ornamentorum donationes loci eidem ab utroque collatæ sunt. Facta est igitur decens et habilis monachorum habitatio. Hinc proposito adunatis fratribus Eadnotho, cujus supra meminimus, viro prudenti et religioso, qui et Lincolnæ Ecclesiæ postea pontifex fuit, ipse Wigorniam revertitur, et inter suas oves eis et sibi superintendens bonus pastor conversatur.

Per id temporis ex sanctione et auctoritate Joannis apostolicæ sedis antistitis beatus Dunstanus archiepiscopus Cantuariæ et primas totius Britanniæ, cujus paulo superius mentionem fecimus, coacto generali concilio statuit, et statuendo decretum confirmavit videlicet ut canonici omnes, presbyteri

omnes, diaconi et subdiaconi omnes aut caste vivere, aut Ecclesias quas tenebant una cum rebus ad eas pertinentibus perderent. Habebat autem regem Edgarum in hoc negotio fidelem fautorem, constantem adiutorem, firmum defensorem. Qui rex ipsius Patris consilio utens, curam exsequendi decreti Injus super totum regnum duobus viris injunxit, Oswaldo scilicet episcopo Wigornensi et Athelwoldo Wintoniensi. Quod illi zelo domus Dei succensi, et civitatis amore subnixi, et insuper prædicta auctoritate muniti, strenuissime sunt exsecuti. Nam, ut de aliis taceam, beatus Oswaldus septem monasteria in sua diocesi regulari disciplina, ejectis clericis seminarum consortium Ecclesiis antepponentibus, instituit, delegato eis super ea quæ Ecclesiæ prius habebant tanto ex munificentia regis et aliorum principum regni subsidio rerum, ut cohabitantibus sufficeret ad victum atque vestitum. Winchelcumbensi vero monasterio, quod de septem unum erat, supra memoratum Germanum (24) in abbatem ordinavit, et aliis singulis singulos in religione probatos abbates præposuit. De quibus quidam, Folberhtus nomine, Percorensi Ecclesiæ, quæ una de septem abbatibus est, in abbatem prælati est, vir moribus gravis et ferventissimus cultor monachicæ institutionis, sed in subditos, quod valde in eo reprehendebatur, nimis et indiscretæ severitatis. Is ad extrema perductus, et huic vitæ subductus, atque in feretro mortuorum more locatus, recepto spiritu, trepidantibus cunctis erexit se. Igitur fugientibus aliis, præfatus Germanus accessit sciscitans quo vel a quo ductus sit, quid viderit, quid illi contigerit, et ob quid reversus sit. At ille se a beato Benedicto in visionem Dei perductum fuisse, et Deum sua peccata meritis dilectoris sui Oswaldi sibi indulsisse, atque ad intimandam sanctitatem ipsius Patris se revivisse respondit. Rursus quænam forma, qui habitus, quis Patris Benedicti comitatus exstitit, percunctatus, habitum gemmarum nitore præfulgidum, formam ejus ultra humanam æstimationem decoram, comitatum innumeris candidatorum millibus monachorum et speciosissimarum sanctimoniarum respondit esse compositum. Quo dicto contieuit, et accepto viatico Domini corporis dimidium diem supervixit. Itaque vitam obitu iterato finivit.

Post hæc in alia Angliæ partibus ad parochiam suam nil pertinentibus insignes Ecclesias ob præfixam causam clericis evacuavit et eas memorata auctoritate subnixus viris monasticæ institutionis sublimavit. Sunt autem hæc: Ecclesia pretiosi martyris Christi Albani, ecclesia sanctæ Ætheldrithæ virginis in Heli, et illa quæ apud Beamfletam consti-

tuta honorabilis habebatur. Prælati quoque et istis per eum sunt singuli Patres, Ælfrius scilicet, quem Ecclesia Cantuariensis pastorem postmodum habuit, Albanensi, Brithnotus Heliensi, Beamfletensi Godefridus. Cœnobium vero Ramesiense, ut descripsimus, ejus instinctu et operatione a fundamentis ædificatum est. Aucta est ergo per Angliam observantia disciplinæ regularis in tantum ut quadraginta octo monasteria partim viris, partim feminis stabilirentur per hos viros, Duostannum videlicet archiepiscopum Cantuariensem, Oswaldum pontificem Wigornensem, et Athelwoldum episcopum Wintoniensem.

Iis autem quæ beatus Oswaldus ædificaverat, de aliis enim scribere a proposito nostro remotum est, ipse magna semper cura et sollicitudine invigilabat, ne diabolus, qui sicut leo circumit quærens quem devoret, (1 Petr. v, 8), ullum fratrem a professionis suæ norma deviantem inveniret quem devoraret. Unde et eadem monasteria circumire, ac in singulis, prout noverat expellere, morari consueverat, verbo simul et opere fratribus, quæ saluti ejusque utilia fore advertere poterat, paterno affectu subministrans. Super hæc nonnullis Ecclesiis, quibus ipse non eo quo superioribus modo intendebat, tam discipline regularis quam et grammaticæ liberaliumque artium magistros postulatus dirigebat, qui aut in Gallis docti ac per eum in Angliam ducti, aut certe sua sagacitate in monasteriis suis imbuti, sapientes et præclari habebantur. Inter quos quidam Floriacensis monachus erat, Abbo vocatus, morum sanctitate præclarus, ac litterarum tam sæcularium quam divinarum scientia apprime instructus. Hunc pater Oswaldus posuit in cœnobio Ramesiensi monachos docere, scholas regere et quibuscunque valeret, cum in disciplina regularium, tum in scientia litterali prodesse. Quod et fecit. Hinc ergo processit ut cum religionis augmento liberales artes, quæ prius ob diversos casus in neglectum per Angliam venerant, quaquaversum Patris Oswaldi industria et sollicitudine eventitæ multipliciter pullularent. Præfatus vero Abbo ob multam sui dignitatem beato quoque Dunstano familiaris valde exstitit, ejusque instinctu et dispositione passionem beati Edmundi gloriosissimi regis Anglorum styli officio posterorum memoriæ tradidit. Post hæc et alia innumera bona, quæ in Anglia fecerat, ad monasterium suum Floriacum reversus, abbas in eo factus est et postea martyrii palma a Deo pro justitia coronatus.

Beatus autem Oswaldus ubi se correctioni clericorum Wigornensium intrittere aggressus est;

(24) Refert monachus Ramesiensis Germanum ortu Wintoniensem fuisse, Oswaldi in cœnobio Floriacensi commonachum, dein priorem Westthiræ ad docendum subditos monasticæ institutionis normam (Eadnothus Senior interim ad gerendam exteriorum sollicitudinem præpositus institutus fuit), mox priorem Ramesiæ, postremo abbatem Winchelcumbæ. Ad Winchelcumbam translato Eadnothus in priaratu

Ramesiensi successit. Qui, postquam prioratum annis 22 gessisset, post mortem Ailwini fundatori anno 995, abbas electus est, ad episcopatum Dorcestrensem translatus anno 1008, in prælo Essendunensi occisus anno 1016. Ista de Eadnotho hinc, registrum Ramesiense in Monastico, tom. I, pag. 240.

ipsi advertentes in quas, quantum suos mores at-
tinebat, eos angustias vellet detrudere, statim verbis
ejus aditum sui cordis occluserunt, nec ea sensum
suum penetrare ulla ratione passi sunt (23). Qua de
re sumpta a Patre Dunstano, cujus consueverat in-
niti prudenti consilio, annuente jam saepe memo-
rato glorioso rege Edgardo, monasterium infra ipsam
sedem episcopalem construere cepit in quo quibus-
cum conversaretur monachos adunaret. Et jam ma-
teries operis alius levata profecerat. Non longè
vero ab opere suo quidam lapis quadrus jacet at ad
operis fabricam omnino aptus ac necessarius. Ad
hunc pro jussu pontificis suo loco movendum et in
structuram templi componendum artifices, qui
sufficere destinati sunt, accesserunt. At dum illum,
qui quasi radicitus terræ hæreret, nulli conatu vel
leviter movere valerent, adjuncti sunt eis alii et alii
viri, qui pari modo ad pondus lapidis nihil virium
habere sunt deprehensi. Stupor ingens occupat om-
nes. Mandatur de negotio Patri Oswaldo, qui tunc
aberat; et rogatur quantocius veniat considerare
quidnam monstri res ipsa præstendat. Adest, et mul-
titudinem circa prædicti lapidis motum casso labore
sudantem aspiciens miratus est. Et attonitus stans,
Deumque silentio deprecans, aspexit in lapide illo
Æliopem quemdam sedere et obsecans nutibus
laborantes subsannando deridere. Itaque vir Domini
statim contra dæmonem signum sanctæ crucis in-
torsit, et illum evestigio territum sibi fuga consu-
lere compulit. At lapis, quem octoginta viri ante
movere nequibant, à paucis hominibus facillime
statim levatus est, et in opere collocatus. Populus
qui ad hoc spectandum undique fluxerat, conside-
rans rei gestæ potentem virtutem, Deo super mira-
bilibus suis immensas gratias tulit; Patrem quo-
quesuum atque pontificem eximia laude prædicare,
intelligentes veraciter esse amicum Dei, ad ejus
nutum tam inertis pavore percussus tremens dispa-
ruit adversarius Dei.

Perfectam ecclesiam ipse in honore sanctæ et
perpetuæ Virginis Dei genitricis Mariæ dedicavit,
ibique, ut proposuerat, monachos in sancta conver-
satione Christo servituros congregavit. Clerici ergo
in sede episcopali, quæ sub nomine gloriosi apostolo-
rum principis Petri fundata antiquitus fuerat, con-
veniebant, et monachi in nova ecclesia sub patroci-
nio sanctæ Mariæ una degebant. At plebs nunc
istam nunc illam ecclesiam vicissim aliquandiu fre-
quentabat, sed post dies admirantes et admirando
venerantes monachorum religiositatem, paulatim se
clericorum collegio cœperunt absentare, et servitio

(23) In tempore illo Ecclesia Wigornia: juxta vete-
rum institutionem pro monachis canonicos sæculares
habebat, inquit monachus Ramesiensis, cap. 7.
Eadem, quam refert Eadmerus, arte canonicos loco
suo amotos, Malmesburiensis tradit. Alii tamen hi-
storici vim adhibitam solimunt. Sic Florentius et
monachus Ramesiensis. Certe Oswaldi molimina
Edgarus rex auctoritate sua summopere fovit: qua
de re exstat ejusdem charta, concil. Angl. tom. 1.
p. 432, et oratio ibid., p. 476. Primus omni in

A Dei quod monachi faciebant præsentem adesse, pro-
pterea quod quemadmodum sibi ratio mentis sue
dicebat, decentius et Deo dignius servitio clericor-
um fiebat. Unde et factum est ut, sicut plebs mu-
tatio ab una ecclesia in aliam facta est, ita et plebs
oblato mutata sit. Dum igitur in eo quod illi per-
dunt isti lucrantur, in quo illi deficient isti multi-
plicantur. Quid moror? Qui major nato et honorati-
or inter clericos habebatur, Wensinus nomine,
abjectis secularibus cunctis, se et omnia sua factus
monachus monachis largitus est. Super quo famulus
Dei mire letatus eum elapso brevi tempore studiis
coelestibus pleniter erudiendum Ramesiam duxit,
et eruditum inde reducere adonatis monachis Wi-
gornia: morum præcepto: em constituit. Quem enim
R in clericali juxta mores antiquos semper amatorem
honesti sciebat, hunc nihilo minus in monachatu
factorem et exercitorem fore honesti spe certa sibi
promittebat. Unde nec falsus est. Bonum quippe,
quod Pater de eo sperabat, ipse magnopere in bonis
actibus accumulabat. Quæ omnia clericorum non-
nulli attendentes, et mente compuncti, consilium
contra Deum non esse perpendentes (Prov. xxi, 30),
spreto sæculo, spreto omni pompa sæculari, jugo se
Christi subiciunt et inter monachos, quos paulo
ante nimium exsecrabantur, monachi fiunt. Audires
ad hæc quamplurimos hominum stupendo cantare:
O vere mutatio dextræ Excelsi! hoc itaque modo a
beato Petro in Matrem Domini Salvatoris a clericis
in monachos translata est sedes pontificalis honoris.

C Illis ita sese habentibus, præfatus Eboracæ civita-
tis antistes vitæ præsentis admittit; et gravis exinde
mœror Anglorum populis procreatur. Fama igitur
obitus ejus agili lapsu discurrrens regias pertingit ad
aures, nec beati Dunstani notitiam segnius attingit.
Volens autem idem Pater pro suo officio viduata
Ecclesiæ consultum ire, regem petit; et consilium,
quod salubrius sibi de substituendo pastore occur-
rit, regi proponit. Prædicat dignitatem venerabilis
viri Oswaldi, quo videlicet quantoque parente nobili-
tatis, qua religione a puero institutus, quibus virtu-
tum prærogativis fuerit insignitus. Super hæc quam
strenue cathedram pontificalem, cui eo usque præ-
sidebat, gubernavit, edisserit; ac per hoc quo jure
merito debeat celsiorem ascendere, pandit, probat,
asserit. Placent regi quæ feruntur, quodque Dunsta-
nus de Oswaldo fieri laudat; velit sollemniter clericos
et populus Eboracensis; vult, suadet, oratur, jubet
ut fiat. Rogatur voluntas illorum, et voce consona
simul omnes respondent unum velle se, illum præ
cæteris sibi præfici conveniant, et illi rupta omni

Oswaldus canonicis sæcularibus cæctis monachos
ecclesiis cathedralibus introduxit. Quamobrem lex
de efficiendis clericis uxoratis antiquitus vocata est
Oswaldes-Law. Factum id ab Oswaldo in Ecclesia
Wigornia: anno 969, teste Florentio; qui Wigornia:
monachis recenter introductis loco decani præ-
fectum addit. Non alius is a Wensino proxime me-
morato fuit. Eundem priorem vocat monachus
Ramesiensis; præpositum, Edgari charta.

mora fiat magnis postulationibus instant. Nec mora. A Vir ascitus advenit; sed petentibus suscipere regimen viduatæ Ecclesiæ non statim annuit. Intonat vox populi, ut dubio procul attestaretur Scripturæ vocem populi vocem esse Dei. Par charitas, sententia concors, una voluntas populi in bono fuit; et Deus pacis, qui inhabitare facit unanimes in domo (*Psal. lxxvii, 7*), quique est inter duos vel tres congregatos in nomine suo (*Matth. xviii, 20*), non saveret rei cui tanta multitudo favebat, nec sentiret quod sentiebat, nec vellet quod volebatur? Nolebat plane, sed esto quod Deus fieri vult fiat necesse est. Vult autem quod secundum se volunt fideles sui. Alioquin bene possent velle sine illo; et Veritas non esset veredica, quæ dicit nihil sine se quemquam posse (*Joan. xv, 5*). At secundum se voluerunt fideles sui sanctum Oswaldum fieri pontificem Eboraci? Cum igitur hoc ipsum Deus voluit ut fieret, necesse omnimodis fuit; quapropter acquievit ille Deo, acquiescendo voluntati servorum Dei.

Factus igitur archiepiscopus Eboracensis (26), Romanam pergit, pallium Ecclesiæ suæ debitum ab apostolica sede requisiturus, plurimæque negotia regni, prout ei rex sibi delegaverat, cum ipso tractaturus. Hinc patriam egressus, transito mari, transitis terris periculorum diversitatibus plenis, Romam pervenit, Romana mœnia subit. Inde Joanni apostolico præsentatus, voti compos efficitur. Denique suscepto pallio quod petebat, functis quoque responsis regis legationis quam ferebat, honorifice a papa dimissus Angliam revertitur, reversus a principe regni ac regno gloriose recipitur. Post quæ reddito regi legationis suæ responso, et ipso quod in omnibus prudenter egisset sublimi præconio a cunctis prædicato, magna regis benevolentia fretus ad sedem suam Eboracensem vadit. Ubi egregio cum honore susceptus, cum jubilo plebis, cum sonoris clericorum concentibus, cathedram est archiepiscopalem indeptus. Quo facto non quasi rudis et inscius, sed ut vere emeritus ac perspicax pastor ovium Dei, die illa confluentem multitudinem tam documento vitæ manentis quam alimento vitæ labentis copiosius pavit. Exin tractans secum illud Sapientis quia cui plus committitur, plus ab eo exigitur (*Luc. xii, 48*), omni hora sollicite curabat ita sibi commissa dispensando tractare et tractando dispensare, ut nihil

a se in futuro quod detrimentum sibi gigneret exigeretur, sed quod beata remuneratione donaretur. Quamobrem idem qui fuit in visitatione monasteriorum quæ instituerat, semper exstitit, idem in consolatione fratrum inibi degentium præstitit, idem in sustentatione illorum omniumque sua ope indigentium mansit. In nullo igitur sanctitatis opere defectum passus est propter onus sacerdotale, sed aut idem qui fuerat præstitit, aut, seipso sublimior in huiusmodi opere factus, ad videndum Deum deorum in Sion aciem suæ mentis indeficienti contemplatione dirigebat.

Hic igitur quamvis Eboracensi pontificatu sublimatus exstiterit, curam tamen episcopatus Wigornensis non amisit. Si quidem beatus Dunstanus, quem sollicitudo omnium Ecclesiarum in Britannia constitutarum respiciebat, verens ne monachi in ipsa Wigornia per eum tunc noviter instituti aliqua ultra quam ferre valerent tentatione concuterentur, si pastoralis cura destituti non haberent quo munirentur, præcepit ei ex auctoritate summi Pastoris, quatenus ea qua solebat diligentia illis intenderet, quoad personam tantæ rei idoneam Deo monstrante illi substituere possit.

Post hæc instabant dies Rogationum, et servus Dei Oswaldus sumpto itinere Ramesciam petit (27), visitare scilicet et consolari fratres, quos, ut supra meminimus, jamdudum ibi posuerat. Adest; et monachi pro more nominatorum dierum procedunt ad ecclesiam beatæ Mariæ, quæ ob interjacentem paludem nonnisi longo circuitu per siccam adiri valebat. Ubi celebrata missa et a pontifice solemniter peracto prædicationis officio, monachi longitudinem viæ qua venerant compendio mutare volentes, navem ascendunt, ad monasterium per fluvium qui interfuit redituri. Verum dum major numerus hominum in navem fugeret quam navis ferre valeret, onerata nimis mergi cœpit. Turbantur in navi consistentes, et mori metuunt. Exclamant, opem beati Benedicti ac sui Patris Oswaldi afferre sibi postulantes. Nam ipse Pater, in ripa fluminis adhuc stans, iis qui secum erant utilia quædam ac necessaria disponebat; ut autem auribus ejus clamor insonuit, stupore attonitus, mox illuc lumina flexit, et videns filios suos in mortis periculo positos, cor ad Deum, dextram tetendit ad illos. Quo signo beatæ crucis edito,

(26) Oswaldum Oskitello immediate successisse Eadmerus, Florentius et Malmshuriensis tradunt. Adelwoldum tamen interponunt Thomas Stubbs et Simeon Dunelm. Adelwoldo dignitatem abrenuntiantem successit Oswaldus anno 972. Isto enim anno archiepiscopatum Eboracensem illum obtinuisse narrant Ingulphus, Wigorniensis, Hovedenus et Dunelmensis in lib. De gest. reg. Angl. Eodem anno, mense Septembri, obiit Joannes papa, a quo pallium Oswaldum datum Eadmerus scribit. Dunelmensis igitur lapsus, qui (in epistola de pontif. Ebor.) pallium a Benedicto Joannis successore donatum vult. Certe falsus Thomas Stubbs, qui Stephano papæ id acceptum refert.

(27) Monasterium Ramesiense bis ab Oswaldum

visitatum memorat Registrum Ramesie se (in Monastico, tom. I, p. 240). Primum anno 972, die Dedicationis sancti Joannis, quando monachos duodecim Westberienses secum adductos inibi collocavit. Deinde anno 974, quando una cum Dunstano ecclesiam Ramesiensem dedicavit. Factum id anno 974, 6 Id. Novembris, Oswaldum comitante non Dunstano, sed Alfuotho Dorcestrensi episcopo juxta monachum Ramesiensem (apud Mabillon. sæc. v, p. 742). Idem etiam primam Oswaldi visitationem memorat, ante annum autem 972 contigisse innuit. Denique anno 991, Oswaldus ecclesiam Ramesiensem ab Ethelwino comite re-dedicatam iterum consecravit, vi Id. Novembr., feria iii, auctore Florentio.

Illece navis ab aquarum profunditate emergens, quasi nihil oneris ferret, in ulteriorem fluminis ripam prosperrimo lapsu cum omnibus quae portabat erecta est. Magno timori securitas magna succedit, ac, pro re quae acciderat, Dei laus ex corde omnium et ore procedit.

Dein aliquanto tempore ibi, ut suae consuetudinis erat, inter monachos degens, aedificationi vitae illorum diebus ac noctibus intendebat. Et ecce nuntius quidam a monachis Heliensibus directus adveniens, innotuit unum ex illis de maceria Ecclesiae praecipitatum subita morte occubuisse. Ad quod Oswaldus vehementi mœre defectus (noverat enim hominem non usquequaque vitam duxisse felicem), confestim quod debuit officium ei charitatis impendit. Etenim monachis sub uno vocatis pandit eventum rei, subjungendo preces quibus exhortando perorat quatenus pro anima defuncti Dominum studiosius orent. Parent illi monitis ejus, et pro aeterna salute fratris instant vigiliis, instant psalmis, instant lacrymis, pulsantes ad janua misericordiae mundi Redemptoris. Super hæc quoque singulis diebus offertur pro eo id quod his omnibus antecellit, illud scilicet sacrificium laudis quod in ara crucis Filius Dei obtulit Patri suo pro nobis. Quae dum sunt, una noctium pontifici, in oratione Christo apud Eboracam intendenti, defunctus idem visibiliter apparuit; a quo percunctatus quis esset, illum se pro quo et ipse per se et alii per ipsum Deum interpellabant esse respondit. At ille suspirans, *Qualiter, inquit, frater, tibi fuit vel qualiter nunc est? Hactenus, ait, valde male, nunc autem valde bene. Tuis quippe meritis et precibus a paenis quibus cruciabar per angelum suum me die hesternae eripuit Deus. Quod et tibi insinuando veni gratias agere, quo adverteres, licet id optime scias, quam gratus pro hoc et aliis iure debeas Deo existere.* His dictis, non comparuit. Vir autem Domini, magno gaudio ad ista repletus, benedixit Deum super ineffabili misericordia ejus. Facto mane, quid factum sit, quid viderit, quid audierit, suis retulit. Dehinc exultans et gaudens in Spiritu sancto, pro re quae contigerat gratias egit Deo Patri per oblationem corporis et sanguinis dilectissimi Filii sui, in quo solo, sicut ipse testatur, bene complacet sibi (*Matth. xii, 18*). Mandavit etiam hoc ipsum filiis suis, monachis videlicet Ramosiensibus simul et Wigorniensibus; et quod pro animae fratris absolutione pio Deo grates exsolverent, monuit et hortatus est. Quod ipsi diligenti studio executi sunt.

Præterea diocesim suam opportunis temporibus peragrans, quidquid ediscere poterat in moribus suorum oculos summi Dei offendere, paterna castigatione corripere atque corrigere satagebat. Hæc

agentem contigit vice quadam venisse Alipum, ubi beatos quondam Wilfridos nobile construxerat templum, in quo ipse mundo sublatus scitur fuisse sepultus. Hoc templum ante tempus beati Oswaldi barbarorum irruptioni patuit; qui illud magna ex parte dirutum, non ministeriis divinis, sed latibulis ferinis fecerunt accommodum. Hujus templi conceptum vir Dei subintrans, noctu pervigil in orationibus inibi mansit. Ille ergo divina revelatione lustratus, didicit ipso loco sanctorum corpora condita esse; quæ investigans cum nominibus singulorum dubio procul inveniret. Facto mane suos convocat; quid noctu acceperit, eis enarrat. Ad audita cuncti exsultant. Igitur ad jussum pontificis semirutæ ecclesiae pavementum effoditur, promissus thesaurus sancta curiositate investigatur. Sanctorum corpora cum tabula hæc continente reperiuntur: Hic REQUIESCIT SANCTUS WILFREDUS ANTISTES EBORACENSIS, ET REVERENDI ABBATES TYLBERTUS, BOTWINUS, ALBERTUS, SIGREDUS ATQUE WILDENGUS. Ex his servus Dei omnipotentis gaudens hilarisque effectus, repertas reliquias loco interim apte collocavit. Postmodum vero ad corpus sancti Wilfredi feretro convenienter aptato, illud in eo magna cum reverentia condidit, utpote quem magno Wilfredo, fundatori videlicet, loci ipsius consanguinitate junctum noverat, quem in regimen Ecclesiae Eboracensis, sicut Venerabilis Beda prope fidem Historiæ gentis Anglorum refert, ei successisse sciebat; quemque uti nominis ejus consortem, ita et vitæ morumque hæredem fuisse acceperat. Corpus (28) siquidem illius majoris Wilfredi, quod remotum ab aliis per se in eminenti loco in ipsa ecclesia tumbam habuerat, quam et epitaphium ut idem Beda in eadem Historia narrat digniter decoraverat, a glorioso Cantuariorum antistite Odone, cujus in initio hujus opusculi paucis meminimus, translatum Cantuariam fuerat, quemadmodum ipsemet in prologo Vitæ ipsius Wilfredi, quæ per eum heroico metro composita est, attestatur ita scribens: *Igitur venerabilissimas beati confessoris Christi Wilfridi reliquias indecenti sentinosa voraginis situ marcidas, nimia, quod dicta quoque meticulousum est, prælatorum horripilatione neglectas, cum inde favente Deo scilicet a loco sepulchri ejus quidam transtulissent, reverenter excepit, atque intra ambitum metropolitanæ cui gratia Dei præsideo ecclesiæ collocavi; præsertim cogente illo exangeliste testimonio; meo videlicet apologetico, quia ubicunque fuerit corpus, congregabuntur et aquilæ (Luc. xvi, 37). Itaque tantæ tamque Deo dignæ affinitatis delectatus vicinitate, et editiore eos entheca decussare, et excerptis de libro Vitæ ejus flosculis novo opere pretium duxi carmine venustare.* Levatis ergo reliquiis, et convenienter, ut dixi, locatis, aliud ab illo

(28) Historiam translationis reliquiarum Wilfridi Senioris Eadmerus fusius narravit in Vita illius, quæ inter Acta Benedictin. exstat, Sæc. III, p. 226. Ex Eadmero Gervasius in Chronico p. 1291. Acrifer contra contendebant Eboracense corpus Wilfridi

Juniore non Senioris ab Odone translatum fuisse. De qua controversia vide Malsburiensem De gest. pontif. Angl. f. 155, et tom. I hujus collectionis p. 66. Prologum autem Odonis ab Eadmero citatum superius habes, p. 50.

quod fecerat primo par omnimodis et æquale beatus Oswaldus feretrum fabricavit, ipsumque a se consecratum Wigornam destinavit. In cuius consecratione rogatus ad quarumnam reliquiarum conditionem illud apparet, hoc se ad honorem Dei respondit composuisse, et illi cuiusnam reliquiae forent in eo condendae notissimum esse. Servatum est itaque Wigornae feretrum idem, ac reliquiae ipsius admirandi Patris Oswaldi a terra post multos annos levatae magno cum honore sunt in eo collocatae.

His ita dictis, coepit narrationi insistamus. Diffusa igitur sanctitatis fama sancti Oswaldi eo prodit ut languoribus variis pressi ei de longinquo id ipsum mandarent, sibi ab illo subventum iri nullo modo diffidentes. Nec fallebantur. Verbi gratia, vir quidam potens regi Edgardo ex ministerio, quo ei deservire solebat, notus erat. Hic valida infirmitate corporis latus, per nuntium viro Dei se oppido infirmari simpliciter insinuavit. At ille benedicens panem eique transmittens, ut plena fide recuperandae sanitatis inde comederet iussit. Fecit ille quod praecepit; nec unius horae spatium prius transiit quam se degustato pane melius habuisse percepit. Alio tempore dum idem famulus Dei in multitudine suorum apud Eboracam pransurus consedisset, jamque panem sua sacratissima manu signatum considentibus distribuisset, forte micæ decedentes sorex superveniens avido simul et pavido morsu colligere coepit. Qui dum in medium nullo eum deterrente prodisset, succubuit, nec usque progredi valuit. Benedicti etenim panis reliquias famelicus vorans, nec quod devoraverat ullatenus evomere quibat, et suffocatur subito. Remansit itaque mortuus. Quod factum ne suae laudi quis ascriberet, exanimem bestiam a conspectibus intuentium abjici vir providentissimus iussit. Denique animadvertit nonnullos inter se inde loqui, et rem ultra quam sibi cordi esset extollendo admirari. Et mihi quidem duo hæc, quæ de pane signato proxime facta retulimus, consideranti nec alienum ab admiratione esse perpendo, hoc scilicet irrationale animal præcipitasse de vita in mortem, quod animal rationale sublevavit a morto in vitam. Profecto natura panis eadem in illo quæ in isto fuit; et quemadmodum homo pane, sic et sorex alitur pane. Quod igitur homini vitalis, sorici factus est exitialis; nec substantiam panis, sed meritum respicit sanctissimi Patris; qui ubique et in cunctis parvus et humilis exstans in oculis suis, magnus erat in oculis Dei atque sublimis. Quod inter alia eo probabatur, quia, ne dicam, illi, sed quod minus est, locis quibus per vices insistere solebat, sua Deus protectione et correptione, ne ab indignis occuparentur, intendebat.

Sed forte non credetur iis quæ dicimus, si ea declarans exemplum non subijcimus. Frater quidam erat professione et habitu monachus, nomine Ægelricus. Ille laxatis balneo membris, cum fessis quie-

scere opus haberet, locus quietis, vix misero! in primis occurrit, quem venerandus præsul Oswaldus sedere frequentius morem habebat. Non ergo veritus sanctitatem loci, quam fuerat ex assiduitate pontificis nactus, in eo sese dejecit, somno inibi ac dulci quiete velut sibi pollicebatur fruturus. Et jam quiescentem lenis sopor involvit, sed absque mora cum ab ipsa quiete irruens dæmonum multitudo atrociter evoluit. Astant quippe illi plures terribissimi spiritus, et ab eo districta examinatione perquirunt quanam illius mentem dementia ceperit, quæ sibi ut se in loco tanti pontificis collocaret subripere potuit. Ad quod rationem quam pro sui excusatione proferret nullam habentem invadunt, torquent, laniant, hac et illac trahunt, ab imo sursum rapientes, de sursum ad ima dejicientes. Quid miser ageret? Sciebat ubi erat; nec se tanta angustia involutum vel loco avellere, vel ad subveniendum quemdam poterat interpellare. Tandem tamen violento conatu erupit in vocem, et horrido clamore infremuit. Qui circa erant ex abrupto dormientis sono perterriti accurrunt, vociferantem pulsant, pulsantes excitant, excitatum quid dormiens passus sit diligenter interrogant. At ipse pavens ac pallens, quo casu quid fecerit, quid aut a quibus audierit, quid pertulerit, ex ordine pandit. Ad quorumcunque ergo notitiam istud perlatum est, non soli viro, sed et iis quæ sua inter erant deinceps honorem ac reverentiam per omnia deferebant. De quibus licet plurima scribere fortasse possemus, tamen, ne cui tædio simus, illa omittimus, intendentes videlicet brevitati qua nos scripturos fore decrevimus.

Itaque ad sacrum ipsius transitum styli officium convertamus, et opus quod paucis huc usque protaximus, suo, sicut Deus concesserit, fini subdamus. Referre etenim qualiter Pater ipse Oswaldus Ramesiam postremo reliquerit, quantis lacrymarum imbribus, præ sagis, ut autumo, illum amplius eo non rediturum, a fratribus dimissus sit, forsitan conjectando, quis possit, certe autem rei veritate neminem pronuntio posse. Discedentem vero non modo monachi, quos illic adunaverat, sed et plebs hinc inde sub uno coacta deducunt, singuli se illius sanctitatis commendantes, sibi ab illo benedicti supplicii devotione flagitantes. Discessum autem illius subsequutus est in ipsa ecclesia terribilis fragor; qui tertio intonans audientes nimio pavore concussit, sagaces animos illum non multo post sæculo adimendum et ex hoc plerosque gravi tumultui subditos edocuit, præmonuit, præmunivit. Denique nonnulli nosse volentes, unde qui audiebatur sonus prodierit, e domibus prodeunt, et in Ecclesiam pervenientes, omnia sana, omnia integra, omnia suis in locis solito consistentia mirantes inveniunt. Jam quod aliquibus per visum fuit ostensum, ruinam videlicet duarum turrium factam fuisse, prætermitto ne, si dixerò illarum turrium casus beati Oswaldi et præfati ducis Æthelwini præsignasse in (29) mor-

(29) Oswaldus Æthelwino ecclesiam Ramesiensem denuo consecravit anno 991, vi Id. Novembr.; quod

tem occasus, æstimer nullo futurorum scientiam, quom non habeo, ex his quæ facta scio jure deridendum arrogasse. Illo igitur, ut diximus, prætermissis, nos gloriosum Patrem Oswaldu jam proxime culos peitulum descripturos sua prece rogamus idem Pater toeatur et adjuvet.

Ut igitur famulus Christi Oswaldus Ramesiam liquit, Wigornam adiit. Spiritus quippe charitatis, qui in eo circa Wigornenses per gratiam suam semper ferventior erat, ea re illuc cum non injuria creditur adduxisse, quia noverat illum eo potiori æternæ vitæ præmio debere remunerari quo in majori veræ charitatis affectu huic vitæ decedentem contingeret inveniri. Mansit itaque ibi quandiu in corpore mansit, diebus ac noctibus Deo intendens, et iter suum eundi ad Deum toto conamine parum ab omni obstaculo faciens. Ob quæ labore et insuper senio fessus, languore corripitur gravi, per quem se intellexit alias de ista vita vocari. Aderant sacri Quadragesimæ dies, dies scilicet in quibus diversis modis diluitur quod in aliis anni diebus varia demonum illusionum delinquitur seu bono, quod alio tempore exercetur, diligentiori studio invigilatur. In usu habebat idem antistes singulis diebus præter alios, quos quotidie innumeros alebat, duodecim pauperum pedes abluere, deosculando crine ac linteo tergere, manibus aquam fundere, denarios præbere, et ipsis apposita mensa cibum et potum sufficienter ministrare, eosque in Pascha vestibibus novis indutos per aliquot dies ipsius festivitatis in curia sua honorifice secum habere. Nulla eum infirmitas corporalis ab istis retardabat, sed quo se corpore sentiebat debiliorem, eo sibi ad serviendum eis ingessit vim validiorem. Et jam Dei regnum ascendere cupidos, die quodam oratorium, quo continue in Dei servitio tenebatur, cum suis egreditur, et sub ære stans acies oculorum cælo intentissime fixit, Christum ad quem anhelabat pio corde et ore intentius orans. Nec erecta lumina, ut sit, cito deflexit, sed quasi aliquod novi ac delectabile contemplaretur, ubi ea deflexerat diutissime fixa tenebat. Unde præsentis æternitatem admirari, quid tanto opere inquireretur, sciscitanti sunt. Quibus ipse ait: *Considero quo tendo. Quapropter, filii, sustinete, quicquid, quatenus, juxta quod mihi conceditur, prægustem gaudia quæ exspecto. Attamen quod percunctamini, si quid vobis vultis, eris vobis et me incerte res ipsa notabit. Salus enim æterna, pro qua hucusque laboravi in terra, instat, nec ante transibit crastina dies quam me in eam Dominus meus, sicut est pollicitus, introducat. Dixit; et unde fuerat egressus, in oratorium reversus est.*

Convocatis deinde fratribus, hortatur eos impendere sibi ministerium sacræ inunctionis cum viatico Dominici corporis, quod juxta ritum ecclesiasticæ

ex Florentio et monacho Ramesiensi colligitur. Obiit Ethelwinus anno 992, viii Kal. Mali; quod ex eisdem constat. Oswaldus eodem anno pridie Kal. Martii defunctus est. In id utriusque consentiunt Flo-

A institutionis debetur Christianis de hac vita transi-
turis. Quo illi audito in gemitus et lacrymas erumpunt, non illius gloriæ perenni ad quam properant invidentes, sed cum poternæ pietati qua privabatur pios affectus impendentes, tum suam desolationem quam tanto Patre oriali se passuros non dubitabant amare desolentes. Exhibent tamen illi quod petebat; et grandi mœrore consternati, sequentem noctem per multa sæcula, si fieri possit, optabant protelari. In qua nocte ipse Pater, ac si languor quo tenebatur oblitus, horam nocturnæ vigiliæ præveniens, prout suæ consuetudinis jugiter esse solebat, ecclesiam petit; ibique noctis officium exiens, residuum spatii quod diem usque tendebatur divinis laudibus pro more pervigil expendit. Et tali quidem modo nocte illa suis dimensionibus terminata, fratribus illuxit metuenda dies, in qua te, reverendè Pater Oswalde, susciperet felix et nullo claudenda termino quies. Hac etenim die percantato psalterio, quod singulis diebus cum floribus inde acceptis decantare solitus erat, unicum redemptionis humanæ sacrificium coram se Deo Patri fecit offerri. Cojus dein participatione refectus, obitum suum, quem instare sciebat, ejus invicta virtute munivit. Ac demum totius diei officio in honorem Dei percelebrato, quasi convalesceret de infirmitate, surrexit; et monachis nequicquam insistentibus ut suæ parceret imbecillitati, solito more linteo præcinctus pedes pauperum lavit, et osculans eos crine linteoque deterisit. Quibus lotis et quindecim graduum psalmis, quos inter ipsum ministerium psalere semper moris habebat, percantatis, subiunxit *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*. Ad quod cum pauperes ei assurrexissent, ac solitas grates exsolvisset, ipse dicendo *Spiritus sancto* sanctam est resolutus in mortem, emittens spiritum suum ante pauperum pedes in manus Christi, cui in ipsis pauperibus ipse ministrarat. Ipso enim teste, sibi sit, quod uni ex minimis suis sit (*Matth. xxv, 40*). Transiens itaque a Christo susceptus est, quatenus, juxta verbum illius, illic esset ubi et ille (*Joan. xiv, 15*). O vere ministerium felix, quod sui exsecutorem sub tanta celeritate regni Dei fecit hæredem! Et tu, o beatissime Pater, non minus, imo multo excellentius felix, qui functus ministerio, ipso eodem momento quo illud fideliter peregisti, in gaudium Domini tui, cui servisti, felici præmio remuneratus felicissimus introisti (*Matth. xxv, 21*). Illa gloria, qua coronaris, innuit tuis quantum possis sibi prodesse a te Deum, si dignaris. Et quidem, inelyte Pater, felix fuit vita tua, felix fuit et mors tua. Atque utinam sentiant in se alumni tui, quod sit felix memoria tua, sibi que salubris atque benefica quam ad te habent humilis devotio sua.

Itaque fratres, Patrem suum jam defunctum co-

rentius autem id feria secunda, Ramesiensis Dominica tertia Quadragesimæ contigisse tradit. Rectius Florentius.

gnosecentes, accurrunt et complois manibus lugubres ejulatus emittunt. Inter quos tamen trepidi ac gementes exanime corpus accipiunt, cilicio sternunt, abluunt, sacerdotalibus, uti moris est, vestibus induunt. Perciperes ad hæc pietatis officia, quam pio affectu vivens pastor a suis ovibus diligebatur, cum in extincto procederet tantæ charitatis ostensio ut nullus illi putaretur satis honoris detulisse, qui non lacrymantibus oculis manibus ejus ac pedibus devota oscula impressisset. Hinc superpositus feretro, fertur ad ecclesiam beatissimæ Virginis virginum, quam, sicut supra memini, a fundamento ipse construxit. Et ecce dum in sublimi gestaretur, ac præcedentibus iis, qui sonoris concentibus Deo laudes et preces offerebant, subsequente autem populo, qui amisum pastorem una cum monachis miseranda voce plangebant, apparuit gloria Dei, quæ doctas mentes docuit intelligere meritum mortui. Viderunt etenim, qui convenerant, niveam columbam de superis venientem expansis alis lento volatu protegere corpus antistitis. Igneam quoque sphaeram ad scuti teretis instar una cælo delapsam super feretrum intuebantur. Et admirantes unum et aliud signum, rogant ut qui non adverterent intueantur. Insonat clamor hinc et inde, fitque disruptio vocum laudationis divinæ; laus autem ipsa quo magis dirumpitur, magis augetur; rumpitur in canoris vocibus, augetur in júbilo cordis. Jubilant namque Deo pro gratia, quam in tanta multitudine monstrare in Patre suo dignatus est; per columbam videlicet ostendens simplicitatem et innocentiam pectoris ejus; per igneam sphaeram, fervens studium quo præditus erat in dilectione Dei et proximi animus ejus. Interim venerabile corpus oratorio infertur, cœptæ protectionis præfati ignis atque columbæ continuatione comitatum. At ipso deposito coram altari, visio quæ apparuit in australem ecclesiæ plagam prope altare divertit, quasi locum designans corporis sepeliendi. Quo facto intuentium oculis cælum remeans elapsa est.

Fama igitur obitus ejus circumquaque perlabitur, et illo die ac nocte subsequente quibus a sepultura corpus suspenditur, undique parvi ac magni utriusque sexus homines advolant, eorumque clamores

A suspiciis atque lamentis permisti æra complent. Hos inter acerbior fletus monachos et inopes cruciabat; hos quia pastorem, patrem et advocatum; illos quia se in eo perdidisse adverterant totius vitæ subsidium, spem et consolationem. Fit igitur luctus omnium inæstimabilis, et adunata multitudo innumerabilis. Qua circumstante seseque super invicem comprimente, sepeliuntur sacratissimi præsulis artus in præfata nobilissimæ Virginis æde, loco videlicet divinitus pridem designato. Post hæc annuntiatur depositio ejus his et illis, id est vel quos regendos sub pastoralis cura susceperat, vel quos a sæculari conversatione abstractos qualiter Deum in monachico habitu sequerentur instruxerat. Unde ex dulcedine recordationis ejus, cunctis qui intelligebant se fuisse filios ejus indicitur luctus communis. Ubi autem sæpe memoratus Æthelwinus dux rescivit gloriosum Oswaldum huic vitæ modum imposuisse, præ nimia angustia cordis infirmitas corporis, quæ illum tunc forte premebat, in tantum convaluit ut post modicum temporis sancto fine quiescens universæ carnis viam intraret, sepultus in ecclesia quam in Rameseia ipse et Pater Oswaldus de suo fabricarant.

C Transit autem venerandus Deoque dilectus antistes Oswaldus ab hac vita ad vitam æternam 11 Kalendarum Martii, Transactis ab episcopatu, quo primo functus erat, triginta vel amplius annis: Conditumque est venerabile corpus illius, uti prædiximus, Wigornæ, in ecclesia gloriosissimæ Dei genitricis et perpetuæ virginis Mariæ. Sane ut gratia Christi designet mortalibus Oswaldum mundo mortuum sibi vivere, qui eum non quasi penitus mortuum requirunt, vere viventis et ante se multum valentis indicia in eo reperiunt. Quod ut evidentiis probemus argumentis, quæ per eum post mortem suam facta et ad nostram notitiam sunt perlata, paucis subnectere rati sumus. Sed ne judicemur de percipiendis indigni, si invenimur de perceptis ingrati, pro his quibus scribendis animum dedimus, et jam effectum, prout Deus dedit, hæti sumus, sit ipsi omnipotenti Deo, Patri, Filio et Spiritui sancto laus et gratiarum actio per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

Explicit Vita beati Oswaldi archiepiscopi et confessoris.

VITA S. DUNSTANI

ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS.

AUCTORE EADMERO MONACHO.

INCIPIT PROLOGUS

Quia Deum in sanctis suis mirabilem prophetica voce laudare jubemur (Psal. LXVII, 36), eum in iis

quæ in sancto Dunstano primæ metropolis Anglorum pontifice mirabiliter operari dignatus est, quo-

mundum simplicium in bono fratrum non contentenda voluntati obtemperantes, usitato more loquendi styli officio laudare decrevimus, scriptis quæ alio quodam elocutionis genere ipsa gesta commemorant sapientium considerationi relictis. Cui ut loqui insipiens acquiescerem, me nonnulli illerunt eadem scripta, eo quod in quibusdam nonnullis modum usitate narrationis excessisse videntur. Adductus etiam in hoc sum quorundam calumniis, qui frequenter questi sunt et conqueri non desistunt auctorem (50) ipsorum scriptorum vulgatæ rerum historie non omnimodis concordasse. Quod non quidem in miraculis, quæ de i. so Patre scripta sunt, ei subrepsisse confitemur. De quibus, verbi gratia, est quod scribit episcopatum Wigornensem, cum ad eum Pater Dunstanus electus et consecratus est, fuisse in honore beatæ matris Dei Mariæ, cum revera fuerit in honorem gloriosi apostolorum principis Petri; et quod refert, secundum Edwardum, martyrem ex sanctimoniali femina natum, cum procul dubio constet eum ex legitima conjugis procreatum; et alia quædam in hunc modum. Quorum omnium puram veritatem rogatus ab amicis meis tanto studio investigare sollicitus fui ut quaque per Angliam, ubi talium studia vigere sciebam et ipsemet ire non poteram, pro hoc ipso me mittere non pigeret, omnino videlicet detestandum existimans a rerum limite exorbitantia veritatem nosse volentibus dicto vel scripto subministrare. Unde ne quis me quavis arrogantia vel invidia ductum iudicet istis scribendis manum imposuisse, fateor testimonium mihi perhibente conscientia mea in ipsa veritate, a qua Christianum deviare non licet, quia nisi me humane mentis cæcitas fallat, nil in hac parte quæ dixi vitia valere, sed solus amor veri, quo tantum Patrem et presentibus et secuturis omni seposita ambiguitate

(50) Auctor is Vitæ Dunstani, cujus errores Eadmerus perstringit, nec Bridferthus fuit nec Osbernus. Ille enim neque de ecclesia Wigornensi beatæ Virginis dicata, nec de Edwardi regis matre mentionem intulit. Iste quidem ecclesiam Wigornensem B. Virginis sacram fuisse refert; de Edwardi autem matre nil habet. Alium igitur ab Eadmero subinvenni auctorem puto; quem Osbernus in præfatione sua res gestas Dunstani stylo festivo pariter et bene

A commendare cupiebat. Nec in his meo sensu visum, sed firma et cui non credere nefarium esse credebam Patrum auctoritate subnixus, quos mihi quondam attestatos fuisse recorder se res ipsas, juxta quod eas describimus, certo relatu eorum qui optime illas noverant cognovisse. Horum unus Ægelredum scilicet, qui subprioris et cantoris officium in ecclesia Cantuariensi strenuissime per multum temporis administrabat, quique postmodum ob religiosam prudentiam et prudentem religiositatem suam Wigornensi ecclesie sub beatæ memoriæ Wulstano episcopo prælatus erat, et multis qui adhuc supersunt notissimus fuerat, de nodis solummodo verbis agere iudicet, omissis aliis proponere coram fuit. Hic Ægelrico Cicestrensi episcopo homini magnarum rerum peritia prædito antehac diu adhaeserat, et ab eo multa de beato Dunstano, cui penes contemporaneos fuit, didicerat; quæ ille ab iis qui interesse meruerunt se accepisse fatebatur. Sunt super hæc scripta veterum simplici stylo digesta et chronicorum abbreviatæ notationes, hisque scribimus attestantes. De his autem quæ post sacratissimum transitum ejus per eum facta significamus, quædam ex litterarum monumentis, quædam ex priorum sensuum approbationibus, quædam ex veridicorum virorum allegationibus, qui ea partim visis, partim auditu, partim experimento in seipsis didicerunt, omni remota scrupulositate, cognovimus. Si quis igitur hæc legere dignabitur vel audire, ita, quæso, legat vel audiat ut conscientie mee simplicitati non deroget. Nam ea non detrabere studiosis, sed parvitatæ mee meorumque similium condescendere scientibus atque paratis, pro capiti meo descripta esse pronuntio. Non itaque se illis quæ scribimus inaniter occupet, cui quod petimus in mente non sedet.

ordinato conscripsisse tradit. Hujus enim scripta quamvis incendio Cant. ecclesie anno 1070. conflagraverint, in Anglicum tamen sermonem translata superfluisse idem Osbernus perhibet. Osbernus quidem librum Eadmero neque totum fuisse constat. Ipse autem Osbernus omnia antiquiorum de rebus Dunstani gestis scripta perlegerat, eundemque Timotheus passim describere solet in Historia sua ms. lib. xxi, in qua prolixam satis Dunstani Vitam dedit.

Explicit prologus.

INCIPIT VITA.

Beatus ergo Dunstanus, ex nobilissima gentis Anglorum prosapia originem ducens, eo nobilior in hujus mundi latitudine prodiit quo sub materni sinus ipso adhuc angustia clauso divino miraculo designatum est præclarum mundo per eum lumen oriturum. Cum etenim mater ejus eo gravida spe prolis futuræ letaretur, dies Purificationis beatæ Ma-

tris Dei festus illuxit. Multitudo igitur utriusque sexus hominum pro excellentia tantæ festivitatis circumquaque coacta fluxit ad ecclesiam, quæ antiquitus Glastoniæ de lignis ædificata in honorem erat ejusdem Dei Genitricis consecrata. In qua multitudine multos nobilitate dignitateque præcellens pater sancti Dunstani, Herstanus nomine, cum Clyne-

dritha matre ejus ad Dei servitium properabat, aniboceros quos pro ritu ipsius diei Deo offerrent deferentes. Jam missæ officium celebrari cœperat, etc.

(*Prosequitur Historiam Eadmerus stylo uberi. Res gestas eodem, quo Osbernus (31), narrat ordine; eadem eodemque loco refert miracula, stylo tamen longe alio. Simplicem et historicum Eadmerus adhibet, Osbernus magis affectatum et quasi declamatorium. Ex verum et ordinis convenientia conjici poterit utrumque Dunstani gesta ex eodem fonte, Anglica scilicet Historia, potissimum hausisse. Ne inutili igitur repetitione lectorem gravemus, Eadmeri omnia prætermittenda duximus, nisi quæ aliorum narrationes aut corrigant aut egregie illustrent, præfati solummodo notas in margine codicis antiquitus appositus Edredi regis obitum anno 953, Edwii 958, reponere.*)

Exin defuncto episcopo Londoniensi, quæsitum quis in episcopatum digne succedere posset. Et cum in hoc aliquantum temporis expenderetur, nec persona decens et idonea reperiretur, tandem electio omnium super Dunstanum versa est, et ipse pontificatum prædictæ Ecclesiæ suscipere communi cunctorum acclamatione coactus est. Utraque igitur Ecclesia, Wigornensis videlicet et Londoniensis, eo præse gloriabatur, quandoquidem summa necessitate compulsus utriusque pontifex per nonnullum temporis spatium erat, utrique sollicitudinis suæ curam impendens, utramque intus et extra sua defensione contra omnes æmulos muniens, in utraque officium pontificale opportuno tempore sedulus exsequens. En visio, quam supra descripsimus, in gladiis apostolorum partim impleta est, cum in episcopatu Londoniensi, qui ex nomine beatissimi apostoli Pauli celebris habetur, Dunstanus confirmatus est. Profecto namque gladium ipsius apostoli ipsi Ecclesiæ prælatus accepit, quia verbum Dei morem illius secutus subditorum cordibus excellenter infudit, et potestate, qua ille in virtute Domini Christi gloriatus est, ipse ad terrendos impios, ad demulcendum pios circumquaque usus est. Quod et in Ecclesia Wigornensi strenuus egit, quam in gladio beati Petri regendam suscepit. Siquidem episcopatus idem per id temporis in honorem ipsius gloriosi apostoli fundatus habebatur. Sed Oswaldus, vir sanctus et religiosus, quem in regimen ipsius Ecclesiæ beatus Dunstanus antistes Cantuariensis effectus sibi succedere fecit, quia clericos ibi degentes nec a pravitate sua convertere, nec inde eo, quod nobiles juxta sæculum atque potentes erant, quibat eliminare, construxit pene contiguam ipsi ecclesiæ ecclesiam beatæ Dei genitrici Mariæ, in qua ipse cum monachis, quos se proposuerat adunaturum, Christo serviret. Quod et factum est. Religio itaque monachorum contemptum clericis peperit, et vulgi conventum ab eis alienatum sibi assiduum fecit. Quid plura? Numerus clericorum passim minuitur, monachorum conventus in dies augetur. Quidam insuper ex ipsis clericis conversi numero illorum additi sunt. Hoc modo sedes pontificalis mutata est in ecclesiam Beatæ Mariæ semper Virginis.

(31) Vide Patrologiæ tom. CXXXVII, col. 407, in S. Dunstano.

A Memorato Odene archiepiscopo Cantuariorum ad peregrinis vitæ gaudia translato, immensum omnibus Anglorum Ecclesiis luctum suus transitus intulit, et innumeros populos acerbo mœrore percussit. Postulatus Dunstanus Odoni in patriarchatum sedis Anglorum succedere abnegat, suscepti regiminis onus satis grave sibi ad portandum, nedum majus superaddatur, esse protestans. Unde Ælfrinus Wentanæ urbis antistes per regni principes, quorum alios re præsentium, alios spe munerum futurorum ad hoc sibi fautores effecerat, archiepiscopatum regnante annuente obtinuit. Qui post aliquot adeptæ dignitatis dies Romam pro archiepiscopatus stola petens, in Alpibus nimia frigoris asperitate correptus ultimum flatum ibidem emisit. Post quem substitutus est in suam Ecclesiæ Dorobernensis pontificatum Birhtelmus Dorsatensis populi præsul, vir totus ex mansuetudine, humilitate et modestia factus. Verum ubi comperum est nihil in corrigendis vitiis, nihil in exercendis ecclesiasticis disciplinis, nihil denique virtutis seu constantiæ in eo esse ad tuendos bonos vel coercentes malos, ad Ecclesiam suam jussus rediit. Et ita sedes Cantuariensis a pontifice aliquantis diebus vacua sedit.

Itaque unanimis omnium electio Dunstanum inclamitat, illum solum se nosse vociferans, quem tanta sedes dignum valeret habere rectorem, præsertim cum a primævo ætatis flore vitæ sanctitas, morum gravitas, et cui nemo contraireret eum perlustraverit invicta, constans et sequenda auctoritas. Hac ergo Dunstanus acclamatione quasi voce vere divina constrictus primatem totius Britannię sedem regendam suscepit, et eam immensa omnium adjacentium Ecclesiarum ac populorum exultatione et gloria deductus ascendit. Post hæc temporis opportunitate accepta beatissimorum apostolorum Petri et Pauli limina petiit, et eum summæ sedis pontifex magno sinceræ dilectionis affectu illo venientem excepit, secumque postea familiaris agens, et agendo templum sancti Spiritus esse indubitanter agnoscens, magnifice illum honoravit, ac stola sui apostolatus, pro qua venerat, decentissime decoravit. Sicque delegata ei legatione apostolicæ sedis genti Anglorum pastorem ac salutis eorum provisorem destinavit. Itaque vir Dei Roma reversus, et in patriarchatum primæ sedis Britanniarum receptus, in ipsum mundi principem quasi gigas surrexit, et armaturam verbi Dei « a dextris et a sinistris » (II Cor. xi, 7) constanti virtute in eum vibrare, et membra ejus circumquaque debellare, prosternere cœpit et enervare.

Inter hæc visionem, quam sibi in oblatione apostolicæ armaturæ dudum apparuisse descripsimus, mente revolvens, et eam jam in administratione regiminis duarum Ecclesiarum, Wigornensis videlicet et Londoniensis, firmè impletam conspiciens, dicendum existimo per quid archiepiscopatus Cantuariensis, qui hos dignitate præcedit et in quo ipse

excellentius sedis, ei praeignatus sit. Nimirum per verbum Dei, quod scriptum suscepit in gladio beatissimi Petri, secundum quod illud rex Edredus exposuit, quando ei visionem ipsam ipse Dunstanus, ut praediximus, retulit. Sicque gladius Petri ecclesiam Petri, et verbum Dei ecclesiam Verbi Dei quae Cantuarie sita est, significavit. Exin videtur rationis dicere quid gladius beati Andreæ cum cæteris oblatas præstenderit, quandoquidem ipse in nulla ecclesia quae sub nomine ipsius apostoli consecrata sit, sicut in praedictis tribus ecclesiis sederit. Quod quidem, quantum attinet ad nos Anglos, quibus quid hoc sit luce clarius patet, superfluum reor dicto commemorare vel scripto. Propter externos tamen, si forte aliquando aliquo casu ista inter eos ceciderint, breviter dico illum merito cum gladio Petri verbo Dei inscripto gladium suscepisse Andreæ. Nam qui Ecclesiae Cantuariensi per pontificatum praesidet, Rosensi ecclesiae quae sub patrocinio beati Andreæ subsistit per episcopi institutionem, per horum et horum intus et extra cum res exigit dispositionem, utpote suo dominio praesidet.

Quis igitur in cunctis quae religioni competunt Dunstanus fuerit, videlicet cujus virtutis ad omnes omnium personarum injustitias deprimendas, ad bona quaeque opera fovenda et munienda extiterit, usque hodie tota Anglia canit, nec opus esse arbitror ut me in illis scribendis fatiget grandis labor. Nonnulla tamen, quae ab illis qui ex ejus tempore usque ad nos per successus aetatum fluxere accepimus, compendioso relatu subijciam, quatenus inde percipiantur veritas verborum quae proposuimus. Comes quidam praepotens cognatam suam illicito sibi matrimonio copulaverat; et a Dunstano semel, secundo et tertio redargutus, incestum suum divortio expiare volebat. Quapropter gladio Spiritus sancti a viro Dei percussus, a liminibus est sanctae Ecclesiae separatus. Qui typo affectus superbiae regem adit, Dunstanum immoderate et insuper severitatis accusat, regia sanctione se ab ejus tyrannide liberum constitui querelosa voce precatur et obsecrat. Cujus verbis rex acquiescens, Dunstano mandat ut hominem cum ea quam duxerat in pace manere sinat, et a quibus suspenderat liminibus sacris ipsum restituat. Miratur ille ad audita, et dolet religiosum regem per mendacem hominis linguam ante rei inquisitionem et examinationem esse seductum. Ponit tamen hominem ad rationem, et tam pro commisso crimine quam et propter injustam sui criminationem apud principem terrae factam paulo durius increpat, cupiens eo modo ad poenitentiam et correctionem cor illius emollire. At ubi vidit ipsum non solum verbis suis non consentire, sed insuper contumaci spiritu contra se furere minarique, supra id quod eum ab ingressu domus Dei suspenderat, ut dixi, omnem ei communionem fidelium donec a sua pravitate discederet interdixit. Tunc ille, seipso deterior effectus, inhumani est furoris correptus, et nihil eorum quae possidebat ali-

A cujus momenti reputans, ad hoc solum ac tam studebat impendere ut Dunstano excitaret scandalum, et Christianae legis iugum, quo a sua libidine coerceretur, sibi faceret alienum. Legatos itaque suos Romam destinavit, et talibus assuevit quorundam Romanorum corda et ora in suam causam largo munere largiori sponione permutat. Quid deinde? Praesul apostolicæ sedis Dunstano peccatori homini condescendere verbis ac litteris mandat, et cum Ecclesiae gremio integre conciliare monet, hortatur, imperat. Ad quæ Dunstanus ita respondit: « Equidem cum illum de quo agitur sui delicti poenitentiam gerere videro, præceptis domini papæ libenter parebo. Sed ut ipse in peccato suo jaceat, et inimicis ab Ecclesiastica disciplina nobis insultet et exinde gaudeat, nolit Deus. Avertat etiam Deus a me ut ego causa alicujus mortalis hominis vel redemptione capitis mei postponam legem quam servandam statuit in sua Ecclesia idem Dominus meus Christus Filius Dei! » Hæc sibi relata illo audiens, et Dunstanum ab illis quæ certo diceret inflexibilem esse certissime sciens, excommunicationis suae poena cum hominum pudore constrictus, tum timore periculorum quæ talibus nonnunquam accidere solent perterritus, obstinaciam suæ mentis deposuit, et, abdicato illicito conjugio, poenitentiae sibi cultum imposuit. Dunstano namque generale totius regni concilium de observantia Christianitatis celebrante, ipse suimet oblitus, nodis pedibus, laneis indumentis corpus amictus, virgas manu ferens, concilio sese medium ingressus, et ante pedes Dunstani genuibundus et ejulans corruit. Quo viso moti sunt omnes qui aderant ad pietatem, et ipse Pater omnium majori præ cæteris pietate motus est. In vultu tamen servato discipline rigore, utpote hominem pleniter Deo reconciliare desiderans, lacrymas ejus ad horam severus sustinuit, ac demum a toto concilio postulatus, lacrymans et ipse culpam indulxit. Itaque ab excommunicationis vinculo absolutum communioni fidelium gaudentibus cunctis eum restituit.

C Alio tempore monetarii tres, qui in potestate viri erant, cum falsa moneta capti ad subeundam poenam hujusmodi hominibus per totum regnum promulgatam sunt judicati. Quæ res Dunstano abscondi non potuit. Die ergo Pentecostes idem Pater missarum solemniter celebraturus percunctatur utrum Dei populo statuta justitia de ipsis monetariis facta fuerit an non? Respondetur eam ob reverentiam tanti diei in aliam diem esse dilatatam. « Nequaquam, inquit, ita fiet. Monetarii nempe, qui falsos ex industria denarios faciunt, fures sunt, et eorum furto nullum nocentius esse cognosco. Nam in falsa moneta quam faciunt totam terram spoliunt, seducunt, perturbant. Ipsi divites, ipsi mediocres, ipsi pauperes in commune lædunt: et omnes, quantum sua interest, aut in opprobrium, aut in egestatem, aut in nihilum redigunt. Quapropter noveritis quia ego hodie ad sacrificandum

Deo non accedam, nisi primo illi qui deprehensi sunt, eam quam in seductione totius populi promeruerunt subierint poenam. Si enim in ultione tanti mali cum negotium me respiciat Deum placare supersedeo, quomodo illum de manibus meis sacrificium suscepturum sperare queo? Sed hæc licet crudelitati possint ascribi, Deo tamen patet intentio mea. Lacrymæ, gemitus atque suspiria viduarum ac pupillorum, clamor quoque vulgi totius mihi incumbit, et correctionem huius mali deprecatur. Quorum afflictionem si, quantum in me est mitigare non intendo, et Deum qui gemitibus eorum compatitur nimis offendo, et alios ad idem malum exercendum promptiores et audaciores facio. » Dixerat, et pro pœna illorum qui manus erant perdituri pietate motus, lacrymis manat, ut satis esset videre de quo fonte procedebat edictum quod nonnullis videbatur crudele. Ubi vero audivit præstitutam justitiam factam, surrexit, ac lota facie ad oratorium exhilarato vultu abiens ait: « Quia Deum obediendo statutis justitiæ legibus audiui hodie, confido quod et ipse per misericordiam suam sacrificium de manu mea suscipiet hodie. » Cujus confidentiæ effectu privatus non est. Eo quippe inter sacrosancta missarum solemnina sacras manus extendente, et Deum Patrem omnipotentem ut Ecclesiam suam catholicam « pacificare, custodire, adunare et regere dignaretur toto orbe terrarum interpellante, nivea columba multis intuentibus de cœlo descendit, et donec sacrificium consumptum esset, super caput ejus expansis et quasi immotis alis sub silentio mansit. Inter hæc quid animi gereret servus Dei? Quo amore, qua dulcedine, quo desiderio putas in Deo pascebatur, qui ex præsentī gratiā Dei tali visitatione fovebatur? Consumpto sacrificio, columba eadem in australem altaris partem declinavit, et super tumbam beati Odonis, cujus supra mentionem fecimus, se reclinavit, alis suis illam hinc inde complexans, et quasi rostro deosculans. Quod beatus Dunstanus intuens, et exinde meritum jacentis appendens, in tanta eum deinceps reverentia habuit ut quoties coram sepulcro illius transibat, genua flecteret. Cognomine quoque Boni in materna lingua post hæc eum semper nominare consuevit, videlicet Odo Segode, quod Latine sonat Odo Bonus. Quo cognomine ex eo tempore usque ad hanc nostram ætatem solet ab Anglis, maxime tamen a Cantuariis, nuncupari. Percantata missa, Dunstanus ab altari digreditur. Ministris autem ejus pro signo, quod acciderat, his et illis invenientibus, et alios ex fratribus ministerio pontificis affuturos suspicantibus, ipsi se in diversa tollunt, ac virum adhuc immensis ex præsentī gratiæ Dei lacrymarum imbris madentem solum relinquunt. Et ecce dum casulam, qua inter sacra vestiebatur, deponeret, nec ullus adesset qui eam susciperet, disponente Deo suspensa pependit in aere, ne cadens in terram servum Dei a sua turbaret intentione.

A Per id ferme temporis rogatus a quodam viro nobili et religioso, dedicavit ei ecclesiam, quam ipse in suo fundo contruxerat. Ubi ad ministerium aqua deficiente, et ob hoc hominem nonnulla molestitudine corripiente, famulus Dei præmissa prece terram baculo percussit, illicoque fons limpidissimus erumpens omnes qui præsentēs erant non modicum letificavit. Qui fons usque hodie manans Dunstani nomen et meritum celebre facit. Idem Pater, a Cantuaria in remotiores villas suas opportunis spatiis hospitā sua disponens, apud Magaveldam, sicut et in aliis hospitiorum suorum locis, ligneam ecclesiam fabricavit. Quam ipsemet dedicans, dum ex more circumiret et eam ad æquinoctialem solis ortum minime versam perciperet, fertur quod transiens humero suo illam aliquantulum pressit, moxque mutatam a proprio statu in medium orientis tramitem pro voto convertit. Quod ipsum facile potuisse efficere nemo ambigit, nisi qui verbis Domini Christi, quibus fidem sicut granum sinapis habentibus promittit quod etiam montem dicto transferant (Luc. xii, 6), incredulus existit. Inter hujusmodi opera Dunstanus Deum semper in mente habere, Deo quidquid boni faciebat non sibi ascribere, magnum humilitatis, minimum elationis cor per omnia et in omnibus possidere.

Cum autem a sæcularium negotiorum occupationibus ei quies arridebat, modo contemplationi divinæ et orationibus incumbere, modo sacrarum Scripturarum lectioni et earum expositionibus intendebat, modo fratrum exhortationi seu librorum emendationi sedulus operam impendebat. In compunctione vero lacrymarum tanta gratia præditus erat ut quoties eum sacris altaribus sisti vel aliquo officio pontificali fungi conspiceres, Spiritus sancti fervore mentem ejus accendi, et quæ illo exterius administrabat ipsum interius operari per indices ex oculis illius decurrentes lacrymas non dubitare. Hæc inter sibi et successoribus suis competentia tam infra muros urbis quam et in quibusque villis ad archiepiscopatum pertinentibus ædificia constitui, vel constituta, si qua ex parte diruta essent, renovari faciebat, se scilicet in istis non modo sibi, sed et multorum utilitati natum vivereque perpendens. Præterea cunctarum Ecclesiarum totius Britanniae adjacentiumque insularum sollicitudinem strenuus gerebat, earum causas, quæ ad eum sicut ad primate et patriarcham quotie ferebantur, disponebat. Et quia vigilantī studio Domino Christo per omnia famulabatur, sæpe supernorum civium gaudiis atque concentibus, ad quos anxie suspirabat, miscebatur, aliquando corpore vigilans, aliquando sancto sopore quiescens. Quodque fortassis non minus stupeas, per visum quædam a beatis spiritibus didici quæ ipse postea in servitio Dei canenda suos edocuit.

(Sequitur Historia visionis de matre sua cuidam regi potentissimo desponsata; quam habes in Osberno.)

Alio quodam tempore rex in die Dominica mane

venatum ivit, et Dunstanum, qui tunc forte secum erat, missam suam donec rediret differre petivit. Appropinquante igitur hora tertia, vir Dei ad ecclesiam procedit, et indutus sacris vestibus, regem, sicut ei promiserat, expectabat. Stabat ergo cubitis innixus altari, orationi ac lacrymis deditus. Tum subito sopore leniter pressus, in cœlum raptus, et beatis angelorum agminibus associatus, audit eos summæ Trinitati in laudem modulatis vocibus decantantes atque dicentes *Kyrie eleison, Kyrie eleison, Kyrie eleison*. Quorum melodiam cœlestium contemplatur edoctus, ad se reversus est. Et conversus ad suos interrogat Rexne venerit, an non. At ubi enim nondum venisse accepit, ad suas preces sese convertit. Factoque non grandi intervallo, iterum extra se ductus audit in cœlis altisona voce dici: *Ite, missa est*. Ad quod cum *Deo gratias* responderetur, accurrentes clerici regis regem adesse vociferantur, sacerdotem ut festinantius Missam celebret obsecrant. At ille versus ab altari, Missam se habere pronuntiat et aliam se ea die celebraturum abnegat. Depositisque vestibus sacris, a suis de re inquitur; quod latebat aperitur. Ex hoc itaque sumpto sermone regem in diebus Dominicis deinceps a venatu prohibuit. *Kyrie, eleison*, vero quod in cœlestibus didicit, suos docuit, idque multis in locis hodie sancta Ecclesia inter missarum solemnina canit.

Moris erat viro loca sancta, quando Cantuariæ morabatur, uno tantum fideli socio comitatus noctu peragere, et se inibi per compunctionem et contritionem cordis Deo mactare. Quadam igitur vice ad monasterium beatissimorum apostolorum Petri et Pauli, in quo beatus Augustinus et alii nonnulli de Patribus Ecclesiæ Christi Cantuariensis tumulati sunt, ex more circa mediæ noctis silentia perrexit, ibique Deo se diutius in oratione prostravit. Egressus vero ad oratorium beatæ Dei genitricis et perpetuæ Virginis Mariæ, quod in orientali ipsius monasterii parte situm fuerat, eadem facturus divertit. Cui appropinquans, audit intus voces psallentium atque dicentium: *Gaudet in cœlis animæ sanctorum qui Christi vestigia sunt secuti, et quia pro ejus amore sanguinem suum fuderunt, ideo cum Christo gaudent in æternum*. Ad hæc ille stupefactus, astitit ostio, ac per rimas illius introspectans (erat enim obseratum), intuetur oratorium totum immensa luce splendens, et quemdam cuneum candidatarum personarum ipsam antiphonam lætis concentibus resonare. Alio item tempore præfata pastorum ecclesiæ limina simili hora pari voto requirens, ubi inde discessit, memoratam sacratissimæ Virginis ædem preces illic Deo fusurus adire cœpit. Ecce autem ipsa beatissima virginum Virgo, comitata numero virginum choro, venienti viro occurrit, et summo cum honore susceptum ad suam ecclesiam quo tendebat ducere cœpit, præcinentibus duabus de choro puellis illud Sedulii carmen itaque dicentibus:

Cantemus, sociæ, Domino, cantemus honorem.

Dulcis amor Christi personæ ore pio.

A Quos versus chorus virginum resumendo pertinens, prædictæ binæ cantrices binos qui sequuntur in ordine versus prosecutæ sunt:

Primus ad ima ruit magna de luce superbus.

Sic homo cum tunc, primus ad ima ruit.

Sicque donec vir Dei perductus in oratorium esset, virgineus chorus primas et virgines binæ binos, juxta quod series hymni sese habet, versus modulatæ sunt. Propter hæc et horum similia facta insignis Pater Dunstanus quanti honoris, quantæ reverentiæ, quantæve magnificentiæ apud omnes bonos existerit, testimo, quod qui talia Dei dona amplecti novit, ex magna parte et me silente videbit. At iis qui potius in malitiâ quam in bonitate vitam agere satagebant, horrorem atque terrorem vultus ejus iniebat, ut ab eo fugere quam ad eum accedere mallent. Omnes vero, qui perversa acta sua deserere et ad recta opera cupiebant transmigrare, vera pietate ac misericordia visceribus cum redundare sentiebant, et ultra humanam æstimationem consilium simul et auxilium suæ salutis in eo reperiebant. A remotis itaque terrarum partibus ad eum passim currebatur, et quo illum præeminere notum erat, Spiritus sancti consilium ab ipso petebatur.

Si ad ista diaboli odium et invidia sæviebat, nulli mirandum. Sed quia se in perturbatione viri nihil posse, nisi quod verecundiam sui et ejus gloriam magnificaret, jam certo sciebat, ab ea qua illum sæpe fatigare solebat, impugnatione sese collibuit. Verum ut eum redderet conturbatum, Eadgaro regi, quem multum pro sua reverentia diligebat, laqueum gemebundæ deceptionis tetendit, et irritum gravis peccati nævo involvit. Quadam enim vice idem rex in monasterium virginum, quod Wiltoniæ situm habetur, venit, ibique capius specie cujusdam puellæ, quæ de nobilibus Anglorum nata inter sanctimoniales non velata nutriebatur, custodiebatur, eam suo colloquio adduci secretius jussit. Illa cum duceretur, timens pudori suo, raptum ab una sanctimonialium capiti suo velum imposuit, eo modo se protegi sperans, si forte rex quid inhonesti a se exigere vellet. Quam ipse velatam intuens, « quam subito, inquit, sanctimonialis effecta es. » Arreptumque velum detraxit capiti ejus, illa conatu quo poterat frustra obnitente. Abusus siquidem ea est, et gravi scandalo quique per Angliam religiosi ex hoc mente vulnerati sunt. Quod scandalum eo vehementius fuit quo rex idem legitimam uxorem habebat Ælffledam videlicet, cognomine Candidam, Ordinari præpotentis orientalium Anglorum ducis filiam, de qua et sanctum Eadwardum genuerat. Ubi vero res Dunstano innotuit, etc.

(Sequitur de correptione Dunstani et pœnitentia regis; de quibus vide Osbernium.)

Ordo clericalis ea tempestate plurimum erat corruptus, et canonici cum presbyteris plebium voluptatibus carnis plus æquo inserviebant. Quod malum Dunstanus corrigere cupiens, fretus auctoritate Joannis apostolicæ sedis antistitis, apud regem

obtinuit quatenus canonici, qui caste vivere nollent, Ecclesiis quas tenebant depellerentur, et monachi loco eorum intromitterentur. Præsidebat ea tempestate Wentanæ Ecclesiæ præsul Athelwoldus, vir eximie sanctitatis, et educatione Patris Dunstani non parum insignis. Ille præsepta de canonicis Ecclesiæ suæ, qui nimium sæculares existebant, voluntate Dunstani, monuit eos semel et sæpius mores et actus mutare, correctioris vitæ senitas, relictis feminis, arripere. At illi impræsentiarum quidem id sibi possibile esse negantes, voce corvina semper in crastinum correctionem sui pollicebantur. Quod ipse gnarus non diu sustinuit. Paratis nempe quamplurimis monachorum cucullis die quo communio *Servite Domino in timore* cantabatur, chorum intravit, vestes quas paraverat secum deferri faciens. Et projectis illis in medium, canonicis ait: « Animadvertistis quid modo cantaveritis? Animadvertimus, inquit. Igitur, inquit, si servite Domino in timore et ei vultis exsultare cum tremore, apprehendite disciplinam, vestem videlicet monachilem, ne pereatis, sicut cantastis, de via justa (*Psal. II, 11, 12*). » Ad quod illi stupefacti, more solito inducias petunt, id se facturos in futuro promittunt. Tunc ille: « Mihi credite, amplius non credam huic vestræ sponsioni corvine, sed aut disciplinam in præsentem apprehenditis, aut loci istius beneficis et conversationi hinc eliminati jamjamque cedetis. » Itaque nonnulli ex illis statim abjecto clericali habitu monachi facti sunt, cæteris, juxta verba pontificis, de Ecclesia eliminatis. Cæterum quia isti qui ita noviter fuere conversi, regularis disciplinæ normam sine aliorum magisterio docte servare nequibant, monachi de Abendoniam ab eodem pontifice adducti sunt, qui monasticæ institutionis tramitem ibi docerent. Clerici vero, qui ejecti sunt, citato gressu regem adeunt, judicium atque justitiam sibi de expulsionem sui fieri postulant. Refertur negotium ad audientiam Dunstani, et ipse eos æqua postulare pronuntiat. Igitur ex præcepto regis et archiepiscopi coit Wintoniam nobilitas regni totius, et rex cum sua conjuge adest, ad determinandum querelas negotii hujus. Surgunt hinc inde lites; quas Dunstanus propositis rationibus destruit omnes. Rationabiliter quippe cunctis ostendit clericos, qui a sorte Dei incorrigibiliter per pravitatem vitæ suæ dissiliunt, nil per rectitudinem sibi vindicare posse ex iis quæ Ecclesiis datæ sunt ad subsidium eorum qui in clericali pura conversatione sese custodiunt. Quibus auditis, omnia omni controversia, rex et de principibus plures clericorum precibus ad pietatem usque permoti Dunstanum interpellant; quatenus hac sola vice parcat, et clericos, jam quid amodo si se non correxerint incursuri sint reipsa edoctos, de Ecclesia sua revestiat. Silet ille ad ista, quidquid potissimum de negotio sit agendum, demisso capite pertractat. Silentium ingens occupat omnes, et suspensi ad responsum pontificis erigunt aures. Tunc subito crucifixi Dei imago signo crucis in edito

(32) Imo vix septennium, certe non decennium, conciliis Wintoniensi et Calneusi intercessit

A domus affixa audientibus cunctis dixit: *Non fiet, non fiet. Judicastis bene, mutaretis non bene.* Tremefacto in his simul universo conventu, intulit Pater Dunstanus et ait: « Quid amplius vultis, fratres mei? Divina sententia definitum audistis negotium præsens. » Alunt: « Audivimus vere. » Resederunt igitur monachi Wintoniæ deinceps securi, et, quoad clerici ipsi vixerunt, qui eos super causa ista inquietaret nemo fuit.

Illis autem huic vitæ subtractis (32), filii eorum, cupientes recuperare quæ perdiderant in parentibus suis, Scotiam miserunt, et inde quemdam prægrandis, ut fama ferebat, eloquentiæ virum, Bernelmum nomine, magno conductum pretio in tuitionem suæ causæ contra Dunstanum adduxerunt. Conglobati ergo sub uno clericorum filii regem atque Dunstanum apud villam quæ dicitur Kalne in quodam cœnaculo consistentes reperiunt, et armati rhetore illo qui suæ victoriæ spes maxima erat, antiquæ calumniæ coram eis jurgia promunt. Ad quæ Dunstanus his verbis brevi respondit: « Calumniam istam, quam movetis, divino ore jam olim definitam novimus; nec eam novo conflictu amplius in medium revocandam existimamus. Ego quoque grandævus sum, et vitæ meæ residuum quod pauci temporis esse non nescio, in pace, si licuerit, transigere cupio. Laboravi, dum potui. Amodo totius laboris impatiens, Domino Deo causam Ecclesiæ suæ contra insurgentes hostes tuendam committo. » Dixit; et ecce solarium sub pedibus eorum qui adversus virum convenerant e vestigio cecidit, omnesque pariter præcipitados in suo casu non modicum læsit. Ubi vero Dunstanus cum suis consistebat, nulla ruina domus, nullus emergerat casus. Hoc igitur modo calumnia clericorum est sopita, et usque hodie monachorum conversatio in ipsa ecclesia stabilita. Ejecti nihilominus per id temporis et alii quamplures clerici horum similes de suis ecclesiis sunt, et monachi in locum ipsorum substituti. Aucta est igitur religio per Angliam in tantum ut quadraginta octo monasteria monachis vel sanctimonialibus instituerentur, cooperantibus beato Dunstano in hoc viris venerabilibus, Oswaldo videlicet, qui primo Wigorneasis, postea fuit episcopus Eboracensis, et Athelwoldo Wintoniensi, quorum supra meminimus. Vitam itaque beati Dunstani et actus formidabant omnes qui incedere volebant juxta vias adinventio-
num suarum (*Psal. LXXX, 13*).

Inter hæc sopito negotio, quod regem Eadgarum, ne regio more coronaretur, detinuerat, Dunstanus adunatis episcopis, abbatibus et cæteris principibus cum tota regni ingenuitate, coram iis astante immu- nera populorum multitudinē imposuit illi coronam regni, gaudentibus cunctis et jubilantibus Deo in voce laudis et exultationis. Ipso autem post bien- nium, quo hæc facta sunt, immatura morte præ- vento, Eadwardo filio suo totum regnum hæreditario jure reliquit. Qui Edwardus, cum in regem conso-

crari deberet, nonnulli de principibus terræ con-
trahere ne rex fieret nisi sunt, cum quia morum il-
lius severitatem, qua in suorum excessus acriter
exire consueverat, suspectam habebant, tum quia
matrem ejus, licet legaliter nuptam, in regnum ta-
men non magis quam patrem ejus, dum eum genui-
sacratam fuisse sciebant. Sed Dunstanus discretionem
et industria confusus adolescentis, unum non mo-
tuens, et observato paternæ hereditatis et testa-
menti jure aliud contemnens, arrepto sanctæ crucis
vexillo medius constituit, et per rationem cunctis quæ
objiciebantur elisis, Edwardum regem constituit, et
constitutum paternum affectum, consilium et auxilium
in omni negotio, dum vixit, exhibere curavit. Rex
quoque ita mores suos in omnibus et per omnia
componabat, ita totum regnum sanctis legibus dispo-
nebat ut et actus ejus Deo placerent, et, eo quod in
auspiciendo regno ei contradixerant, quique sibi
ipsis displicerent. Sed illo post aliquot annos per
fraudem novercæ suæ interfecto, Æthelredus filius
ipsius malæ mulieris in regnum substitutus est,
matris ignominia magis quam Edgari patris sui
solertia præditus. Cujus profectio non usquequaque
sedit Dunstano. Ideo tamen quod proximus regni
hæres existeret, complevit ei jus regium, sciens se
inoffensis legibus terræ atque principibus id non
posse transferre in quemquam alium. Attamen il-
lum solio regali potitum severo quodam verborum
tonitruo, quia per sanguinem fratris regnum obli-
nuerat, increpavit; et quod in sanguine victurus,
ne posterum illius crudeli barbarorum incursu deva-
standi, tota etiam terra per plurima sæcula sævo
illorum dominatu foret depopulanda, prædixit. Quæ
licet se vivente eventura negarit, eventura tamen
omnino esse nimis veraci, ut in Chronicis legi-
mus et hodie videmus, prophetia asseruit. Acele-
rabit, cum sibi placuerit, omnipotens Deus, quam
subsecuturam promisit liberationem per tanti vatis
aut merita et intercessionem. Et quidem illum spi-
ritu prophetiæ claruisse non tantum hinc, sed et ex

nonnullis aliis, quæ constat eum veraciter præ-
dixisse, confirmamus, et id subjecto exemplo pro-
bamus.

*Sequitur prophetia Dunstani de morte Eithelredi
Wintoniensis, et Rossensis episcoporum; de qua con-
sule Osbernium.*

Ex Athelwoldi obitu gravis mœror Dunstanum
corripuit, cum quia tanti viri ingens solatium ami-
serat, tum quia cui potissimum teneræ adhuc statum
Ecclesiæ regendum committeret dubius fluctuabat.
Quos fluctus ingerebant animo ejus hinc monachi
nuper intromissi, hinc clerici ab ecclesia illa ejecti.
Monachi quippe suæ professionis virum habere epi-
scopum præoptabant. Clerici vero sui ordinis homi-
nem sibi præfici desiderabant. Illi videlicet per mu-
nachum in ecclesia sibi collata cupientes solidari;
isti per clericum ecclesiæ sibi ablatæ sperantes re-
formari. Sed hæc providens sapientia et sapiens
providentia Dei citius determinavit. Nam per bea-
tum Andræam apostolum, cui speciali quodam di-
lectionis affectu Dunstanum adherere Deus conces-
serat, Dunstano mandavit quatenus nihil hæsitans
Ælfegum abbatem Bathoniensem constitueret Wen-
tanæ Ecclesiæ summum sacerdotem. Lætatus est
Dunstanus in istis, et reddita Deo gratiarum actione
pro beneficiis suis, in Ælfego perfecit quod ei per
apostolum suum Deus ipse præcepit.

Multa de hoc viro, juxta quod multorum non
spernenda testimonia ferunt, adhuc litterarum me-
moriarum veraci stylo commendare possemus. Verum
ne incultæ narrationis prolixitate quemlibet grave-
mus, prætermisiss illis ad sacrum transitum ejus
enarrandum eor et linguam præparemus. Quod præ-
parare quia nostræ opis non est, oremus ut ipso, de
quo agimus, interveniente perficiatur ab eo, cujus
hoc donum et gratiam scimus esse.

*(Succedit narratio de Dunstani obitu et sepultura,
Osberno plane consona, nisi quod Osbernus corpus
ejus de terra miraculose levatum feria quinta fuisse
scribit; quod Eadmerus ipso, quo obiit, Sabbato
contigisse ponit.)*

VITA SANCTI ODONIS

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI.

(Exstat sub Osborni nomine Patrologiæ tom. CXXXIII, col. 931, in S. Odone.)

EADMERI EPISTOLA AD GLASTONIENSES

Quo tempore Glastonienses asserebant se corpus patroni nostri sancti Dunstani habere

Glastonia conventui monachorum cœnobii Glastonia, frater EADMERUS, unus ex minoribus bonitate
et religione, Ecclesiæ Christi Cantuariensis filius et

fratribus, fidelem amicitiam et charitativum servi-
tium in Christo Jesu Domino nostro.

Recordor me jam olim quadam vice ad vos ve-

nientem magno gaudio et honore susceptum, et cum majore tripudio et exultatione, donec mihi velle fuit vobisem morandi, habitum ac detentum. Unde vobis hucusque gratus existo, et minus gratus ero, dum in vita præsenti subsisto. Dum igitur talis sim et de jure esse debeam erga vos, nulli mirandum existimo, si vestrum honorem diligo, si ea quæ vobis conducunt approbo, si denique ea quæ vobis opprobrium generant detestor et improbo. Nec enim aliter fidus amicus essem, nec fraternæ dilectionis legem servare dici veraciter possem. Quod quam grave videri debeat Christiano ad regnum Dei pervenire volenti, advertit qui beato apostolo credit dicenti, hominem non amantem fratrem suum homicidam esse (*I Joan. iii, 15*), et ejusmodi in regno Christi et Dei hæreditatem non habere (*Ephes. v, 5*). Cur hæc prælibaverim, accipite. Quidam ex vestris noviter, ut putamus, inter vos conversi prædicant antiquos Patres vestros fures fuisse et latrones, et, quod nequius est, etiam sacrilegos; idque illorum prædicandi laudi ascribunt, quod tales fuerunt, fortassis et eadem voluntate debriati, non perpendentes quod divina intonat pagina, fures scilicet et latrones regnum Dei non possessuros (*I Cor. vi, 10*). Super hæc, ut firmiter eis credatur ita esse, Judæ traditori eos similes fuisse affirmant, qui loculorum Domini custodes ea quæ custodire deberet sceleratissime furabatur. O homines! O fratrum honoratores! O verborum Domini intentissimos auditores! Centum et eo amplius anni evoluti sunt, ex quo ipsi quos fures et latrones prædicant, a vita præsenti sunt elongati, et modo noviter tantum iis opprobrium invehitur, et æterna pœna, qua juxta sententiam istorum miserrime cruciantur, infelicissime illis innovatur. Vere magna impietas. Nam et si ipsi non fuerint tales quales isti eos esse volunt, non est propter hoc horum impietas minor, imo, remoto omni ambiguo, major, qui infamant innocentes, qui se omnibus manifestant esse mendaces ac impudentes. Testis enim est mihi omnia sciens et disponens veritas Deus, quia cum adhuc in scholis querulus essem, ex præcepto beatæ memoriæ Lanfranci Cantuariensis archiepiscopi, primatis videlicet totius Britanniae, inducto jejuniis toti populo Kantiæ, levatum est corpus beatissimi Dunstani a primo sepulture suæ loco, astante abbate sancti

(55) De translatione corporis Dunstani a Lanfranco facta ista habet Osbernus in libro secundo de Vita Dunstani. Nec multo post ecclesia Salvatoris igitur combusta est, parietes ceciderunt; nec quicquam ex omnibus monasterii officinis incombustum remansit, præter duas domos, sine quibus monachi remanere non possent, dormitorium scilicet et rectorium, tantanque claustrum partem sub quanta absque imbrium infusione ab una domo in aliam possent introire. Ex quo satis videre fuit quantam nostri curam Pater noster Dunstanus habuerit. Sed horum ruina in melius commutata est, veniente venerabili viro Lanfranco archiepiscopo, et omnium qui nostra ætate in terra fuerunt sanctissimo simul ac sapientissimo. Qui cum fundamenta construendæ novæ ecclesiæ ponere vellet,

A Augustini Scotia, Gundulfo, post facto Rotensi episcopo, cum toto monachorum agmine utriusque Ecclesiæ, nostræ scilicet quæ est Christi Cantuariensis, et vicinæ nobis beatorum apostolorum Petri et Pauli, quæ usitatio nomine hoc tempore dicitur beati Augustini, confluite ad hoc innumera virorum ac mulierum multitudine, qui omnes illum cœlestem thesaurum cum ingenti modulamine vocis ac jubilo cordis usque ad locum quo recondendus erat prosecuti sunt, et diem illum divinis miraculis illustratum lætum atque solemnem peregerunt. Nunc (55) autem effluxis quinquaginta annis, ex quo illud factum est, quidam tamen ex vestris surrexerunt, et ubi eis libet prædicant, jam ante centum annos ecclesiæ vestræ monachos ecclesiæ nostræ custodes deputatos, quæ ob martyrium gloriosi Patris nostri Elphegi in magnam, ut aiunt, desolationem venerat, et ibi quod pretiosissimum habebatur fraudulenta calliditate furto subripuisse. Væ homines omnibus hominibus nequiores! Ecclesia totius Britanniae insulæ mater in occisione sui Patris ac filiorum afflicta confugit ad filiam suam unice ab ea dilectam, et ipsa re, quod quasi factum sit ad præsens accipiat, magis in protectione illius confisa, ut se et reliquias suas servaret. Et ipsa (sicut vos prædicatis) meliores filiorum suorum ei ad quod petebantur destinavit, et ipsi illuc custodes sacrorum effecti, utrum matris suæ (quam tuendam susceperant) invaserunt, diripuerunt, cor ac intestina ipsius deprædati sunt, rapuerunt, asportaverunt. C Judæi cum mortuum Dominum ac sepultum, ne ab apostolis auferretur, in sui custodiam accepissent, quandiu potuerunt a custodiendo non defuerunt, nec sibi commendatum furto subripere aut alias auferre conati sunt, sed potius furti crimen aliis se dormientibus imposuerunt. Si simili modo custodes Glastonienses fecissent, hoc est, si sacrilegium, quod laudantur commisisse, ab aliis se somno depressis dicerent commissum fuisse, forte aliquantulum famæ suæ consulissent, nec tam detestabili modo deliquissent. Nunc autem quid dicemus? Ut prælibavimus, Judæi similes eos in furto approbamus, non tamen nos, sed eos sequentes fratres sui Glastonienses. Nos enim revera scimus eos omnino D immunes esse ab hoc peccato. Quid illis erit qui confecto tam infructu mendacio fratres suos, in-

neque hoc absque translatione corporum infra ambitum ejusdem ecclesiæ quiescentium facere posset, indixit jejunium omni populo, quatenus sanctorum voluntas fieret, ut eorum corpora ad alia loca transferri deberent. Die vero huic negotio constituto, orante omni populo, clero cereis et aromatibus omnique genere gaudiorum occurrente, paraverunt sacerdotes, ut thecam sancti Patris Dunstani absque contrectatione corporis illius e terra levarent, et ad locum cum omni diligentia præparatum deferrent. Contigit incendium istud anno 1074, Nonis Septembr., juxta Gervasium Dorobernensem. Quinquaginta annos ab eo tempore effluxisse Edmerus dicit. Scripta est igitur hæc epistola circa annum 1124.

patres suos criminantur? Sed utique nec fratres nec patres. Nam si fratres aut eorum filii essent ipsi naturales effecti, aut certe podor humanus doceret eos parcere linguae, doceret eos providere famae suae. Sed esto, ut furtum suum sancti fratres Glastonienses prudenti astutia cunctis absconderent, cadaver cujusdam abbatis sui (cujus nomen ab illis qui ista componunt ignoratur) secum tulisse feruntur, ac loculo sancti Patris nostri Dunstani, ne vacuus remaneret, reposuisse. Et prudentiae! Non erant ossa mortuorum inter Cantuariam et Glastoniam, ut necesse eis fuerit ad celandum furtum suum cadaver nesciunt cuius per ducenta, ut ita dixerim, milliaria transtulisse. Noverit beatitudo vestra quia ego qui haec scribo non parum confundar in tam evidenti stultitia et omni homini risu digna, maxime, quod ad anglis dicitur esse conficta. Vae quare non consulistis aliquem hominem transmarinum; qui in multis conversati, multis imbuti, multa confingere sciunt, ut vel pretio ageretur, quasi ipsi saltem vobis aliquid verisimile mendacium de tanta re componerent. Vae vobis! meae gentis homines, tam stolidi simplicitate notaremini ut omnibus deridendi in perpetuum indicaremini. Ad haec rogo praedicatores tam praecleari sacrilegii, quatenus mihi patriae suo dicant, utrumnam cadaver sui suppositi abbatis noviter defuncti et integrum a Glastonia Cantuariam detulerunt? Ut utrum more summi pontificis infulatum, palliatum, spindulatum, et sandaliis fuerit calciatum? Quod si haec omnia habuerit, unde, quaeso, pallium (ut de aliis interim taceam) habuit? Nunquid antiquitus abbates Glastonienses pallio utebantur? Sed hoc patriarchis solum, primatibus et archiepiscopis a Roma et apostolica sede conceditur. Sed haec omni saeculo inauditum est patriarchatum Glastoniae fuisse, vel etiam pontificatum. Sed igitur palliatum cadaver ad deceptionem futurorum antecessores vestri Cantuarie detulerunt. Hoc effecerunt, ut ipsi Romano pontifici et omni Christiano homini, qui se ad fidem Christi sub magisterio beati Petri tenent, obnoxii sint et infames ac omni opprobrio digni iudicandi. Scitur enim quia illud a sede apostolica non habuerunt, sed ipsi illud, malignitatis illos auctore docente, composuerunt vel componi (si ita fuit) a sui similibus effecerunt. Re enim vera corpus, quod invenimus, ita fuit, scilicet quasi omnino integrum, infulatum, annulatum, palliatum, spindulatum, sandaliis venustissime adornatum, cum quo et scriptura in plumbea tabula exarata inventa est, quae plane testabatur beati Dunstani archiepiscopi Cantuariorum esse corpus, quod tumulatum ibi jacebat. Habetis, quaeso, aliqua litterarum monumenta, quae haec ita se habuisse probent? Videlicet quae ferant cadaver abbatis illius eo quod diximus modo redimitum. Adhuc quaero; illi antiqui patres et fratres vestri, qui ad tuendas destitutae ecclesiae nostrae reliquias, ut dicitis, adducti sunt, attulerunt ne secum cadaver illud beato Dunstano supponen-

A dum, utpote furti sui effecti securi? An ipsi primo venerunt et effossum corpus beati Dunstani archiepiscopi Cantuariensis ad Glastoniam detulerunt, ibique insigniis pontificalibus spoliatum, abbatem vestrum eisdem insignibus redimitum, in sepulcro sublati Patris recondendum transtulerunt? Quidquid horum dixeritis factum fuisse, quantum clementiae sit vobis, credere facillimum est, cuius etiam caeco videre. O infelices, qui sic inani stoliditate involuti sunt, ut intelligere nequeant ipsam stoliditatem suam nullius prudentis oculos posse latere! Christus (qui est veritas) dicit *Veritas liberabit vos* (Joan. viii, 32). Et vestri vates hoc tempore dicant, furtum et sacrilegium patrumque vestrorum et vestrum mendacium honorabunt. Ecclesiam nostram et nos.

B Quod mendacium? Corpus, inquit, beati Dunstani pontificis Cantuariorum et primatis totius Britanniae a sua ecclesia patres vestri furtim abstulerunt, et vestrum abbatem tali sacrilegio emptum (quia vobis erat inutilis) illuc delatum sepulcro illius intulerunt. O gaudium! O luctum! O locum vestrum tali tanto foenore magnificandum! Sed, o contrarii purae veritati, quid facietis, oro vos, cum ipsa Veritas venerit omnes perditura qui loquuntur mendacium (*Psal. v, 7*). Et quidem omnibus luce clarius constat mendacium vos imponere patribus vestris, quia invitati Cantuariam secum cadaver sui abbatis detulerunt; nec ibi degentes asportate corpore beati Dunstani illud attulerunt. Illud enim nimis et incredibilis non dico stultitiae, sed demeritiae esset. Hoc autem impossibilis perpetrandae audaciae effectus existeret. Cum enim ipse beatus sepulchrum sibi effodi, ut liber Vitae ejus veracissime testatur, praecepit, et infra terram ad statueram virilis corporis foveae profunditas penetravit; qui, quaeso, tam inani furto locus et opportunitas esse potuit? Cum et ecclesia ipsa nunquam sine monachis domesticis filiis suis fuerit, et civitas Cantuaria civibus suis nequaquam fuerit exinanita. Ad haec considerandum quia ecclesia ipsa in passione beatissimi martyris Elphei nec igne consumpta, nec tecto aut parietibus diruta fuit. Violatam quippe fuisse, et pluribus ornamentis spoliata, ac supposito de foris igne ut concremaretur adorsam novimus, quo vesana manus pontificem intus sequeutem quem mandaret exire compelleret. At ubi ipsum exeuntem comprehenderunt, omissis ignibus et aliis malis, quibus ad captionem illius occupabantur, ipsum necatis aliquibus monachis in oculis ejus abduxerunt, et usque ad locum exitio illius destinatum multis afflictum injuriis et cruciatibus perduxerunt et peremerunt. Quae cum ita sint, quae fronte dici potest pavementum ecclesiae sub oculis omni spatio septem pedum hinc inde ad sepulchri profunditatem tendenti effossum, aliter enim nullo modo attingi valeret, et ita abstracto corpore sanctissimi Patris Dunstani per quindecim, ut dicam, dies patens remansisse, donec monachis cum furto subeuntibus ad monasterium suum, et ibi non dico

peremptum ab eis, sed in cursu illorum statim mortuum abbatem detraxis a beato Dunstano pontificalibus ornamentis illum adornasse, et i'a cursim fortasse asello aliquo Cantuariam delatum in sepulcro ejus collocasse? Adhuc interrogo: Vastata fuit terra inter Glastoniam et Cantuariam illis diebus, et in solitudine acta ut liber cursus ac recursus nullo obstante deferentibus tantum thesaurum quaquaversum pateret, an non? Verum utique ubique quando ista, ut astruitis, gerebantur, Danorum patebat inhumanitas; nusquam pax, nusquam securitas; bella, seditiones, usquequaque fervebant. Super hæc, queniadmodum certissime scitur, in medio chori ante gradus, quibus ad majus altare ascendebatur, corpus beati Dunstani humatum fuit, et plumbeo in loculo, et illo in magna profunditate terræ locato, uti Anglis olim moris erat suorum cadavera tumulare. Qualiter igitur monachi Ecclesiæ, qui ad minus, juxta quod dominus Osbernus refert (34), quatuor tantæ cladi supererant, cum clericis, qui eis admisti Dei servitium in ipsa ecclesia administrabant, ipsum terræ hiatum per tot dies sustinuerunt, donec allato abbate innotabili in sepulcro sublato Dunstani collocaretur? Mira patientia, et vere mirabilior pro adventu venturi abbatis Delsini vel Wlsini fortasse vocati expectatio! Propter quod, domini mei, obsecro, est ne aliquis qui ad tantam vanitatem se a risu contineat? Et certe adhuc satis plura non minus idonea ad designandam ipsius vanitatis ineptiam dicere possemus, si pudori sacri cœnobii vestri non parceremus. Cum enim tales, qui ita se infamant, fovet, nutrit, amplectitur, pudor est illi et opprobrium magnum. Nec enim Glastonienses ea tempestate, qua fingunt, Cantuariam venerunt, nec ibi conversati sunt. Non igitur illis subripiantibus corpus beati Dunstani nobis ablatum et vobis ullatenus fuit allatum. Sed ab aliis aut alio tempore allatum negatis. Fatemini ergo necesse est vates vestros falsa locutos, et de corpore beati Dunstani vos quidquam habere omnimodis falsos esse. Quapropter consulite famæ vestræ, et ab ista vanitate os vestrum cohibete. Attamen veritas vobis, si obliti estis, in memoriam revocetur. Absque dubio scitote Agelnothum abbatem, imo et abbatem Glastoniensem, cum uno vel duobus monachis olim per plurimum temporis conversatum Cantuariæ. Et abbatem dico, quia per beatæ memoriæ Lanfrancum Sauctæ Cantuariensis Ecclesiæ summum sacerdotem in generali totius Angliæ synodo a sua abbatiâ fuerat depositus (35), et Cantuariæ digna quidem tanto viro, in quadam tamen quasi captione positus, et tunc numerus monachorum inibi Domino Christo et beato Dunstano famulantium sexagenariam quantitatem ascenderat. Si igitur unquam monachi Glastonienses

A corpus beati Dunstani furati sunt, æstimo quod isti fuerunt? Sed cum isti Cantuariæ essent a primo sepulturae suæ loco, ut prædiximus, jam fuerat translatum in locum, ubi eis accessus nullus patebat. Non ab eis ergo fuit ablatum, nec ergo ab ullo vestrorum. Ossa itaque, quibus onerastis imaginem nostri Redemptoris, ne ipse vobis indignetur, nostro consilio auferetis. Satis enim habet in se unde honoretur, nec opus est ut sanctitas ei aut ex ossibus mortuorum aut aliunde cumuletur. Fratres mei, cogitet, quæso, et recogitet prudentia vestra quod honestum sit vobis cogitare, quod conveniat loqui, quod deceat agere. Centum anni et ultra transierunt a martyrio beati Elphegi, et nullus hominum qui interfuerit, vitæ præsentis superest, vel certe qui se meminerit interfuisse, nec ad nostram notitiam hucusque perlatum est quemque illorum, qui illis diebus vere fuerunt, inde de quo agitis aliquid dixisse vel scripsisse, quod cuius sanum sapienti pro dicto vel scripto suscipiendum videatur. Quapropter omisissis puerilibus nœniis, ut decet viros sapientes atque perfectos, diligite beatum Dunstanum sicut Patrem vestrum atque patronum, et veritatem de eo loquimini, et tunc revera diligere ab eo merebimini. Membrum et amicus est summæ veritatis, nec ab ipsa discordantes potest admittere in sinum suæ charitatis. Novit Deus et ipse Pater et advocatus noster dulcissimus quia quæ dico, pro vestro honore et utilitate dico; nec in aliud tendit hæc intentio mea, nisi ut Deus, qui veritas est, et in beatum Dunstanum, sicut æquum est, magnificetur, laudetur et prædicetur tam a vobis quam a nobis, et (si efficere possem) ab universis fidelibus totius conditi orbis. Scio quia modo epistolarum in loquendo paulisper excessi. Sed talis fuit materia ut, quamvis me proposuerim paucis locuturum, tamen se extenderet in id quod videtis extensum eloquium meum. Ne ergo miremini. *Non est enim hominis via ejus* (Jer. x, 23). Vos itaque, domini et fratres mei, quibus Deus aperuit sensum intelligendi quæ rationis sunt, compescite insipientium juvenum procacem insolentiam, qui eo solum ut videantur scire loqui aperiant ora sua, in quæcumque volubilitas cordis sui eos distenderit, autumantes se aliquid esse, cum aliorum simplicitas suis verbis accommodat aures. Novi quosdam olim tales, et me fortasse fuisse, et ea re non penitus diffido talium et mei similes aliquos hoc tempore esse. Sed jam senui et incanui, et multa, quæ juvenis magnipendebam, duco pro nihilo. Hoc erit Deo donante et juvenibus temporis hujusmodi. Quia vero prolixitas epistole finem postulat, hoc ultimum dico, quoniam si omnes antiqui Patres vestri, qui in cœnobio Glastoniensi jam ante centum annos fuerunt defuncti, aliquos tamen puto

(34) Refert id Osbernus in Elphegi Vita. Post ingubrem istam monachorum stragem, clerici avitam possessionem, quam ante novem annos ab Alfrico archiepiscopo expulsi amiserant, recuperarunt, et ad Lanfranci tempora tenuerunt, ita tamen ut

clericis monachi minore numero admiscerentur.

(35) Factum id videtur anno 1801, quo Thurstinum Northmannum abbatem Glastoniensi a Lanfranco præpositum fuisse refert Historia Glastoniensis in Monastico, tom. I, p. 17.

superesse qui ante ista Northmannorum tempora inibi nutriti in monachica religione fuerunt, quærite ab eis, si qui sunt, utrum recordentur abbatem loci vestri singulis annis ad festivitatem Patris Dunstani cum quatuor aut pluribus monachis Cantuariam solitum venire, et ibi per sex aut plures dies inter fratres ob reverentiam tanti Patris lætitiæ et exultationi vacare, an non? Æstimo, si aliquis talium hucusque remansit, ita rem tunc tem-

poris factam non negabit. Nam si aliter faceret, procul dubio veritati contrarius esset. Si igitur corpus beati Dunstani se sciebant habere Glastoniæ, cur illud venerandum in sua festivitate requirebant Cantuariæ? Hæc ita sint ad imprudentium confutandum errorem, et ad prudentium confirmandum in nos (quem multum optamus habere) sanctum amorem. Valeat igitur sanctitas vestra in Christo Jesu, et oret pro nobis.

Explicit epistola Eadmeri monachi Ecclesiæ Christi Cantuariæ.

EADMERI

EPISTOLA AD MONACHOS WIGORNIENSES

De electione episcopi

[WARTHON, *Ang'la sacra*, t. II, p. 258, ex bibliotheca Cottoniana, *Claudius A*, 1] (36).

Dominis et fratribus suis, domino videlicet charissimorum charissimo Priori N. et aliis omnibus Wigornæ Deo servientibus frater E. ipsorum totus pacem Dei omnem sensum exsuperantem.

Pater vester, episcopus vester, ut scitis, a sæculo transit; et vos orphani relictis estis. Sed utinam ille qui dixit discipulis suis: *Non relinquam vos orphanos* (Joan. xiv, 18), vos orphanos non relinquat! Et utique non relinquet, si vos eum primi non reliqueritis. Non relinquetis autem, si pacem inter vos habueritis. *Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum* (Ephes. ii, 14). *Pacem igitur habete inter vos et Deus pacis erit vobiscum* (II Cor. xiii, 11). Quod si Deus fuerit vobiscum, pro certo erit et pro vobis. Et si Deus pro vobis, quis contra vos? Charissimi mei, precor vos, precor vos propter Deum et propter honestatem sanctæ conversationis vestræ, unum estote in Christo Jesu, fundati in radice charitatis in ipso (Ephes. iii, 17). Quod si ab invicem divisi fueritis, timendum est vobis et amicis vestris, ne in desolationem corruatis, juxta verbum Domini qui dicit. *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur* (Matth. xii, 24). Cogitate in quantam invidiam quorundam malignorum hominum ordo monachicus hoc tempore venit, et quantum nitantur cum saltem ad episcopatus exstirpare. Cavete

igitur propter animas vestras, ne primi sitis qui exstirpemini. Si consilia, quibus hactenus usi estis, pacem pepererunt inter vos, et terras vestras, ex quibus victum, vestitum et omnia necessaria habere debetis, in manibus vestris diligentissime cultas retinuerunt, et ornamenta Ecclesiæ in quibus Deo servitis sacratissima cura ne quoquam distraherentur conservaverunt, o domini mei, illa tenete, nec ab illis gratia cujusvis amici velitis discedere. Quod si horum aliqua contraria inter vos operata sunt, propter omnipotentem Deum nullius amor vos in eis detineat, nullius blanda promissio ulla ratione seducat, ut in eis permaneatis. Servite Deo, et omnia necessaria ministrabit vobis. Nemo dicat: *Non serviam Deo, nisi omnia quæ animo meo sedeant, prius habuero*. Qui enim hoc dicit, prius mercedem exigit quam servitium cui merces debetur exhibere velit. Quod quam ineptum sit etiam inter homines, quivis ratione utens satis advertit. Vos autem videte quid agat sanctitas vestra. Ego stultus factus sum monendo me meliores et utique per omnia sapientiores. Sed revera charitas vestra me coegit. Valete igitur et orate pro me, et perdonate mihi hanc noxam. Omnipotens Deus dirigat vos et actus vestros in Leneplacito suo. Amen.

(36) Præcedit in eodem codice epistola prioris et conventus Wigorn. ad Willhelmum archiepiscopum Cantuariensem, petens ut liberam sibi novi præsulis electionem a rege impetret. Sequitur responsio Willhelmi archiepiscopi consolatoria de morte pa-

storis. Solus e Wigorniensibus episcopis Theulfus tempore Willhelmi archiepiscopi obiit, anno scilicet 1125, xii. Kal. Novembr. Illi successit Simon, anno 1125, electus, non ex grege monachorum, quod enixe suadet Eadmerus, sed e clero sæculari.

NICOLAI EPISTOLA AD EADMERUM

De primatu sedis Eboracensis in Scotia.

(WARTON, *Anglia sacra*, t. II, p. 234.)

Electo per Dei gratiam in Sancti Andreae cathedrali domino EDMERO, suus NICOLAUS ex adversis ad iucunditatem prosperis successibus tendere aeternam.

In adversis quæ te pati commemoras, patientia maxime necessaria est, deinde prudentia et industria ad evincendam gentis barbariem, quam nullo ingenio citius tuis moribus quam largitate dapsilitatis conciliare potes. Unde et beatus Petrus apostolus in instructionem sancti Clementis, quem sibi successorem statuit, inter cætera taliter admonuit: *Charitatis recipiendæ et habendæ maximum erit fomentum, si frequenter inter vos communem cibum mensamque sumentis.* Et post pauca: *Propter quod communes facite cibos vestros cum iis qui secundum Deum fratres sunt. Per hæc enim præcipue charitas comparatur.* Nec mirum, si barbaries indomita alicujus gentis, his officiis emollita, ad moralitatem flectitur civilem, cum et ferocissimæ rationisque expertes feræ, alimoniis humanisque attractibus delinitæ, mansuescunt, in tantum ut hominum magis quam consodaliū affectent belluarum societatem. Quapropter, ut amicus de amico sollicitus, suggero, suadeo, admono te, ut charissimum, quatenus supra vires etiam tuas dapsilitate et munerum largitate affectum omnium tibi comparare studeas, quia talibus officiis quam maxime effera corda gentisque indomitæ barbariem ad tui amorem et sanam doctrinam ecclesiasticamque disciplinam suscipiendam emollire prævalet. De his jam satis.

De Eboracensis autem Ecclesiæ primatu super Scotos, unde interrogasti, nulla est auctoritas, nulla ratio vel exemplum patet quod hoc astruat. Quippe cum Eboracensis Ecclesia fidem et doctrinam

A Christianitatis, nec non et pontificum consecrationem a Scotis sæpenumero mutuaverit, Scoti vero ab ipsa nunquam, præter quod in Thurgodum (37) actum est. Nam postquam Eboracenses a fide apostatantes, primum pontificem suum Paulinum a Cantia eis ordinatum expulerunt, Sanctus Aidanus Scotus et a Scotis destinatus et ordinatus, fidem Christi fideique sacramenta toti Northimbriæ strenuus invexit. Deinde ejus successores Eboracensis Ecclesiæ præsules (58) usque ad quartum omnes a Scotis ordinati, imbuti, et illi Ecclesiæ destinati sunt.

Unus etiam ex eis propter suam indiscretionem inutilis illi Ecclesiæ judicatus, ab ipsis Scotis depositus est (59). His omnibus sanctus Beda attestatur in Historia Anglorum. Præsulem vero seu doctorem aliquem Scotis destinatum vel ordinatum ab Eboracæ nulla docet Historia, nec etiam fabula, præter supradictum Thurgod. Cesset ergo Eboracensis Ecclesia primatum Scotiæ sibi vindicando appetere; quem si haberet, cum præsul Sancti Andreae summus pontifex Scotorum appelletur, summus vero non est nisi qui super alios est; qui autem super alios episcopos est, quid nisi archiepiscopus est, licet barbaries gentis pallii (40) honorem ignoret? Si, inquam, super hunc, qui summus vocatur pontifex suæ gentis, prælationem haberet præsul Eboracæ, jam non tantum metropolitani, imo primas esset alterius etiam regni. Quod nusquam legitur. De Eboracensis Ecclesiæ suffraganeis quid ad vos? C Alias sibi quærat, non de vobis. Quod si tot invenire, quot se æstimat habere debuisse, non valet, sibi imputet; non aliena invadere attemptet. Suae quidem negligentiae ascribitur, imo et cupiditati,

(37) Turgodus prior Dunelmensis anno circiter 1107 electus est episcopus Santandreeanus. Mota autem ab archiepiscopo Eboracensi controversia de subjectione Ecclesiæ Santandreeanæ, dilata est aliquandiu consecratio. Consecratus demum est post medium annum 1109 (ipsis Augusti Kalendis juxta Mailrosensem) a Thoma Eboracensi jussu Henrici regis Angliæ sine ulla subjectionis exactione, salvo tamen Ecclesiæ utriusque jure. Scotiam reversus, Ecclesiam sexennio fere rexit. Orta demum inter ipsum et Scotos multiplex lite, Romam adeundi licentiam a rege petit. Repulsam passus, in gravem animi mororem incidit, et Dunelmum recedendi licentiam postulavit et obtinuit. Repatrians igitur, obiit in cœnobio Weremuthensi anno 1115, prid. Kal. April., feria tertia, postquam sedisset annos 8, menses 2, dies 10. Ista Simcon Dunelmensis uberius refert lib. De gest. reg. Ang. p. 207, qui in desi-

quando obitus tempore nonnihil erravit. Anno enim 1115, prid. Kal. April. cum feria quarta componitur.

(58) Aidano successerunt Finan, Colmannus et Tuda, Scoti omnes, et a Scotis ordinati; qui, quamvis Lindisfarnæ sedem episcopalem collocaverint, totam tamen Northanbriam, provinciam scilicet Eboracensem, rexerunt. His enim Lindisfarnæ sedentibus, vacavit sedes Eboracensis annis circiter triginta.

(59) Vult Wilfridum Seniore, qui sede sua sæpius est deturbatus a regibus Northanbriæ. Expulso primitus Wilfrido anno 678, subrogatus est in sede Lindisfarnensi Eata, natione Scotus et abbas Mailrosensis. Hinc factum puto, quod Nicolaus Wilfridum a Scotis depositum fuisse asserat.

(40) Antistites Santandreeani pallii usum ante annum 1172 non obtinuerunt.

quod suffraganeorum rati numero caret, quippe cum regnum satis amplum et sufficiens tot episcopis sit. Sed principes ipsius Ecclesie, cupiditate possessionum illecti, magis in destruendis quam instituendis suffraganeis laboraverunt. Unde ipsa sola Ecclesia sex episcoporum parochias obtinens sibi vindicat; qui omnes certis Ecclesiis et cathedris discreti erant. Prima sedes Eboracæ: secunda, ultra amnem Usæ in Ecclesia Christi prope civitatem (41); tertia, apud Ripum (42); quarta, apud Beverlie (43); quinta, Haugustaldensis Ecclesia (44); sexta, Casa Candida (45). Has omnes Ecclesias et earum parochias ipsa devorans, et in suum corpus trajiciens, sola obtinet. Vix duos sibi suffraganeos reliquit, videlicet Lindisfarnensem quæ modo Dunholm dicitur, et Cumbrensem quam Joannes modo tenet. Pictorum (46) vero episcopi sedes, cujus mentionem sanctus Beda facit, ubi fuerit penitus ignoro. Ipse tamen octavus suffraganeus esse deberet. Plures vero nunquam habuit, sicut nec Londoniensis ullum, negligentia videlicet episcoporum et instabilitate gentis circa fidem sæpius apostatantis.

(41) Deest in codice ms. civitatis nomen. Quenam ista fuerit, haud facile augurari possum. Ecclesias quidem Wigorn. et Lincoln. sibi subijci debere archiep. Eborac. illo tempore contendebant. Utraque tamen proprium habuit episc. et obedientiam sedi Cant. præstitit tempore episc. istius scriptæ.

(42) Ecclesia Ripensis unicum episcopum habuit, Eathedum scilicet quem de episcopatu suo Lindisfarnensi ab Ethelredo Merciorum rege depulsum Theodorus archiepiscopus Cantuariensis Ecclesie Ripensi præfexit.

(43) Sedem episcopalem Beverlaci positam nunquam legi. Joannes tamen Eboracensis archiepiscopus, postquam Wilfridum Juniorem sui loco substitutum consecraverat, ab Eboraco recedens, reliquum vite tempus Beverlaci exegit. Hinc natum Nicolao errorem puto.

(44) Antiquos diocesis Hagulstadensis limites hodie nescimus. Certe partem dioceseos atque ipsam sedem episcopalem diocesis Dunelmensis devoravit. Altera pars in Eboraci ditionem transisse videtur. Episcopatus Hagulstadensis defecit in Tilerdo episcopo circa annum 821, auctore Ricardo Hagulstad lib. 1, in fine.

(45) Sedem episcopalem Australem Pictorum Nilanus episcopus ad Candidam Casam primus fundavit, teste Beda lib. III, cap. 4. Nec sedem mutavit episcopatus, postquam, Pictis ejectis, regionem in-sedissent Angli; quibus primus episcopus institutus est Plectelmus circa annum 730, auctore eodem lib. V, cap. 24. Provincia enim Gallovidiensis, quæ hodie pars Scotiæ habetur, olim regibus Northumbriæ, adeoque archiepiscopis Eboracensibus subiecta erat. Quin et episcopi Gallovidienses, longe post excussum ab incolis Anglorum jugum, Ecclesie Eboracensis erant suffraganei. Aneo enim 1176, Christianus, Candidæ Casæ episcopus, a Viviano antileis Romani legato ad concilium Scotiæ epi-

scoporum vocatus, responsi episcopatum suum ad legentiam Eboracensis archiepiscopi, qui cum in episcopum consecrasset, secundum antiquam niri-que consuetudinem pertinere, referente Joanne Bromton in Chronico p. 1111. Vacavit forte sedes per plures annos Eadmeri tempore. Unde factum ut parochiam Candidæ Casæ ab Eboracensi devorata Nicolius scribat. Parvo post tempore, post annum scilicet 1125, Thurstinus archiepiscopus Eboracensis Gildanum episcopum Candidæ Casæ consecravit, teste Thoma Stubbs, p. 1720.

(46) Pictos septentrionales et australes Beda memorat, illos ad fidem conversos a Columba presbytero, anno 565; istos multo ante tempore a Niniano episcopo, Hist. lib. III, cap. 4. Septentrionalium episcopum a Beda memoratum non meminisse illi quid cum Eboracensibus archiepiscopis commune habuerunt. Australem autem episcopum non alius erat quam illo Candidæ Casæ Witternensis dictus, de quo in Annotatione superiori.

(47) Eadmerus ad episcopatum Santandream postulatus, consecrationis munus nunquam obtinuit. Ipse enim nimis Ecclesie Cantuariensis, cuius erat monachus, veneratione ductus, Ecclesiam Santandream Cantuariensi subijcere et a Radulpho archiepiscopo consecrationem suscipere voluit. Contra Thurstinus archiepiscopus Eboracensis Ecclesiam Scotiæ ad jus suum spectare contendit. Alexander rex neutri Anglorum archiepiscopo Ecclesiam regi sui subdi voluit, et Eadmero ut Romam profectus consecrationem a papa obtineret, auxilium. Nicolius igitur regi morem gerendum, et Ecclesie Scotiæ libertatem asserendam monet. Sero nimis consilium amici prudentissimum Eadmerus admisit, quæ obrem et dignitate excidit. Cantius rem gestis successor ipsius Robertus, qui ab ipso archiepiscopo Eboracensi sine ulla professionis subjectione consecrationis munus obtinuit.

ANNO DOMINI MCVIII.

GUNDULFUS

ROFFENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN GUNDULFUM.

(FABRIC., *Bibl. med. et inf. Lat.* II, 174.)

Gundulfus, episcopus Roffensis ab anno 1077, cujus Codex Bibllorum, superiore anno 1734 in sectione publica bibliothecæ clarissimi viri Hermannii van de Wall, Amstelodami venit. Codex membranaceus magnæ molis, per duas columnas exaratus satis nitide, et hanc in fronte voluminis et partis utriusque notam præseferens : *Prima pars Bibliæ, per bonæ memoriæ Gundulfum Roffensem episcopum. Liber de clauastro Roffensi. Quem qui inde alienavit, alienatum celavit, vel hunc titulum in fraudem delevit, excommunicatus est, ferentibus sententiam episcopo, priore, et singulis presbyteris capituli Roffensis.*

VITA GUNDULFI

EPISCOPI ROFFENSIS,

AUCTORE MONACHO ROFFENSI COÆTANEO.

(WARTHON, *Anglia sacra*, II, 273.)

INCIPIT PROLOGUS.

(1) Vitas præcedentium Patrum posteris ad exemplum vivendi transmittere eorum est, qui præclaro præditi ingenio tantum dicere possunt, quantum illi facere potuerunt. Studuerunt illi magni esse magna faciendo; student et isti magni esse magna de magnis scribendo. Unus tamen spiritus est summus; qui et illis magna facere posse, et istis aspirat magna dicere posse. Scripturus igitur Vitam venerandi Patris

A Gundulfi Rovacestrensis episcopi, Spiritum ipsum imploro summum, qui ei contulit, ut posset facere magna; quatenus et mihi conferre dignetur, ut de tanto Patre referre valeam quæ fecerit magna. Omnia tamen quæ de illo scribere proposui, aut ipse cum eo conversando vidi, aut ab iis qui videre vel ab ipso audire et ipse auditu percepi.

Explicit prologus.

(1) Gundulfi Vitam dedit codex Cottonianus Nero A. 8, longe elegantissimus, Gundulfi ætate parum inferior et picturis miniatis ornatus. Scriptam fuisse

a monacho quodam Roffensi plurima ipsius loca indicant; seque cum Gundulfo familiariter conversatum esse auctor in prologo testatur.

INCIPIT VITA.

Fuit in diebus regis Anglorum Willelmi primi vir vite venerandæ Gundulfus nomine, Northmannus genere, a puero clericus, deinde monachus, demum episcopus, vitam clericalem monachili conversatione transmutans, vitam monachilem episcopali dignitate decorans. Cujus quia totam ex ordine vitam stylo

B veraci decrevimus prosequi, dicamus primo quid clericus, deinde quid monachus, demum quid episcopus egerit, ut de ejus vita imitatione digna ordo quisque sibi decerpatur quod virum Dei sequendo sibi ad imitandum assumat.

PARS I.

Patre igitur Hatheguino, matre vero Adelesia genitus, diocesis Rothomagensis in territorio Vilcasino suo illustravit exortu, litteris, in eadem, cum jam puerili floreret ætate, traditus, et eis, ut illa pati poterat ætas, pro ingenii capacitate imbutus. Cum autem jam grandior factus apud Rothomagum arti studeret grammaticæ, cepit jam Spiritu afflatus divino multo magis arti utiliori studere, studiosa videlicet intentione perquirere qualiter Deo potissimum posset placere, discens ab eo lectione interna quemadmodum mitis esse valeret et humilis corde (*Matth. xi, 29*). Cumque adhuc esset inter clericos clericus, et in eadem urbe in ecclesia Beatæ Dei genitricis Mariæ clericalibus officiis deditus, cæcæ in exemplum factus, formam vivendi se præbuit, multisque religionis tramitem appetentibus sua religione profuit. Guillelmus igitur tunc quidem archidiaconus, futurus autem urbis ipsius Rothomagensis archiepiscopus, videns clericum juvenem, juvenilem ætatem morum senectute venustantem, eum et Maurilio archiepiscopo et sibi valde familiarum effecit, et, ut ejus frequenter frueretur colloquio, mensa communi hospitioque recepit. Dulcia namque inter eos sæpe miscentur colloquia, sermo de mundi contemptu proponitur, de æterna beatitudine et beata æternitate disseritur, vitæ præsentis labor pro æternæ quietis recompensatione tolerandus appetitur.

Placet ergo tandem utrisque ut carnis exercendæ gratia Hierosolimam adeant, loca sancta gratia orationum invisant, ut, agnitis locis incarnationis, passionis et ascensionis Domini, dulciori hæc omnia memoria postmodum teneant. Factum est ergo quod dispositum fuerat: aggrediuntur laborem itinere longo. Fatigatur uterque libens, terra marique, discrimine multo. Perveniunt tandem ad Hierosalem terrestrem supernæ patriæ amatores; pro nihilo reputant quidquid passi sunt in via, cum fiant desiderii sui compotes. Quis autem narrare digne potest, quibus sancti amoris incendiis ipsi adoraverunt in locis ubi steterunt pedes Domini (*Psalm. cxxvi, 7*), quibus desiderii ipsi intalti sunt in terris ubi conversata est corporaliter salus humani generis (*Baruch iii, 38*), quam dulcia oscula impresserunt in loco ubi crucifixus est Dominus, ubi mortuus et sepultus, ubi demum ascendit in coelum?

Impleto itaque sanctæ voluntatis proposito, in repleto geminatur fatigatio. Occurrunt enim illis sicut in cundo difficiles viarum transitus, et, ut tunc temporis erat, horrendas formidabant Sarracenorum insidias. Intolerabiles etiam corporis patiebantur infirmitates, et nunquam securitatem habendo, nullum locum vel tempus sine timore multo transibant. Contigit autem ut, illis laborantibus in via, Gundulfus tanta afficeretur corporis et lassitudinis molestia, ut neque pedibus stare neque cum sociis

A suis amplius incedere posset. Unde eo inscienter relicto, longius progrediuntur commeantes, et, quodam monte ob nimiam arduum difficultem ascensum, paululum quieverunt. Ubi quidam nobilis, qui cum eis comitabatur, Gundulfus reminiscens, quod eum solum reliquissent, graviter ingemuit, et veloci cursu rediens, illum omni solatio destitutum et languore turbatum et quasi proxima vicinitate mortis afflictum invenit, et nullam eundi vel standi virtutem habentem in humeris suis imponens, memor misericordiæ et totius honestatis, asperitate montis iterata cum gravi labore ad consodales reportavit. Deinde, illum superna clementia respiciente, in brevi convaleuit, et omni post tempore illum venerabilem virum, qui ei opem adiutorii impenderat, digna recompensatione chariorem in vita sua habuit.

Item aliud inter cetera terræ marisque pericula unum cæteris omnibus gravius eis imminuit; quod eis tamen vitæ immutandæ occasionem per Dei, ut creditur, providentiam dedit. Cum enim per longa maris spatia incerto, ut sit, ferrentur navigio, gravissima in eos tempestas irruit, turbine ventorum et fluctuum navim omni ex parte, compage jam fere soluta, concussit, mortis metum velut jam imminens nimio terrore omnibus incussit. Quid plura? Moris jam, ut crederetur, instante, ad vota confugitur, et, ut eis Domini pietas tranquillitatem aeris reddere dignaretur, integram incæptam religionis perseverantiam promittentes, docente timore et amore Dei, Gundulfus et archidiaconus ex voto monachatum cunctis mundi deliciis præferunt, et fiunt ex devota promissione monachi, qui habitu manent adhuc, sed non sponte clerici. Facto igitur voto cadit maris tempestas, redit serenitas, venit ad terram, reditur in patriam.

PARS II.

Differente autem archidiacono reddere votum, quod tamen Cadomi postmodum solvit, Gundulfus Becci religionis veste induitur, monachalis vitæ rudimentis sub Herlino abbate et Lanfranco priore imbuatur, et inter perfectos jam ab ipso initio monachos computatur. Erat enim vir obedientie multæ, abstinentie magnæ, orationis assidue, compunctionis precipue, ut, si ejus attenderes oculos lacrymis diffuentes, duos esse diceres fontes rivulis affluentibus. Qua nimirum compunctionis virtute, qua se mactabat in oratione, in missarum celebratione, ita in monachatu, ita postmodum in episcopatu, ita minoribus, ita majoribus factus est admirabilis et quasi propheta haberetur in terris, ab omnibus honoraretur, ab omnibus Dei servus diceretur. Factus est autem et ecclesiæ Beatæ Mariæ Becci custos et sacrista; unde et ejusdem semper intemeratæ Virginis familiarior factus est et symmistæ. Eo enim factus est in oratione devotior quo ei commissus est locus orationi commodior.

Eodem nihilominus anno Anselmus, quem pro sua sanctitate spectabili et doctrina mirabili postea Cantuariensis pontificatus infula sublimatum vidimus,

Beccum et ipse ad conversionem veniens, tanta Gundulfo est amicitia vinctus ut se alterum Gundulfum, Gundulfum vero alterum Anselmum diceret et vocari gauderet. Erat enim illis in Deo cor unum et anima una (*Act. iv, 32*), frequens in spiritualibus collocatio, multa inter colloquendum lacrymarum effusio, mutua ut semper ad altiora conscenderent exhortatio, sancta ut se invicem ad opus Dei praevenirent æmulatio. Anselmus tamen, quia in Scripturis eruditior erat, frequentior loquebatur. Gundulfus vero, quia in lacrymis profusior erat, magis stetit rigabatur. Loquebatur ille, plorabat iste. Ille plantabat, iste rigabat. Divina ille proferebat eloquia, profunda iste trahebat suspiria. Christi vires ille, iste gerebat Mariæ. Dixit tamen aliquando Anselmus Gundulfo: *Tunc, ait, cote mea cultrum tuum semper acutere quæris; cote vero tua me meum cultrum nunquam acutere permittis? Dic et tu, quæso, unde proficere possim et ego. Sum etenim, more colis, in hebetatione multa ob multitudinem peccatorum meorum semper obtusus. Tu vero ad amorem cælestis patriæ animum et intentionem tuam ardentem dirigens, in contemplatione Domini jugiter manes acutus. Dixit et ille bona quæ potuit. Succendunturambo, et sic se reficiunt dulcedine superni desiderii. Talis horum confabulatio, talis claustralis conversatio. Procul erat a cordibus eorum vel lingua priorum aut fratrum suorum detractio. Non eos vexabat, ut plerosque multoties solet, cibi vel potus aut vestium murmuratio. Et quia perfecte in vita sua mundi contemptum habentes, Deum studiose, per abstinentiam, etiam licita respuendo, et per sanctarum virtutum exercitia quæsierunt, ideo, sicut credendum est sine ambiguitate, illum veraciter apprehendere meruerunt.*

Priori quoque Beccensi Lanfranco omnium eo tempore nominatissimo adeo charus, adeo familiaris Gundulfus factus est ut cum Lanfrancum Northmannorum nobilis, dux Guillelmus, cænobio Cadomensi abbatem primum præficeret, hunc pro sua sanctitate et prudentia secum assumeret, secum duceret, secum in ejusdem cænobii gubernatione coadjutorem haberet. Cumque et ibi sublimitas virtutum ejus quotidie augmentum caperet, fecit etiam matrem suam carnalem illuc venire, et eam sancto desiderio accensam in monasterio virginum, quod in eadem villa Mathildis ejusdem principis uxor et Anglorum futura regina construxerat, sub sanctimoniali proposito constituit. Illa itaque, in observatione sanctæ regulæ et mandatorum Dei ardentem perseverans, optimo fine in eodem loco vitam conclusit. Et sic idem pater matrem suam, quæ eum pepererat mundo, per religionis habitum et sanctimoniam commendavit Deo.

Denique cum comes idem, Anglia sibi armis subjugata jam, in ea regnaret, et Lanfrancum Cantuariensi pontificatu et totius Angliæ primatu sublimaret, hunc ille in Angliam secum adduxit, et, quia in rebus etiam exterioribus industrius valde erat,

A rei familiaris suæ procuratorem constituit. Fama itaque viri Dei magis ac magis succrescere cœpit tam de illius sanctissima religione quam de prudentissima sæcularium rerum administratione. Tanta enim discretionem diei spatia dividebat ut aliis horis ad pedes Domini sederet cum Maria, aliis Dominicam cœnam præpararet cum Martha (*Luc. x, 39, 40*). Hanc autem virtutem discretionis bifidæ tam ante episcopatum quam in episcopatu semper noscitur habuisse, nunc siquidem divinæ contemplationi, nunc pauperum totus deditus procuratori. Denique cum, tempore quodam, valida fames Angliam totam vehementer oppressisset, ille, pecuniis multis a Lanfranco acceptis, Lundoniam adiit, pauperum multitudinem innumeram collegit, et toto famis tempore pie et misericorditer pavit. Fertur autem quia eorum miseriis adeo compatiebatur, ut eorum infirmiora lavaret, lotisque postea manibus statim missam decantatum iret, ut eorum recordatione recenti semetipsum acrius inter missam cruciaret. Cum autem tanta cura esset illi in pauperum sedula administratione, aut impedimentum in procurandarum rerum executione, sive locus deesset ubi ab hominum conspectibus segregatus orationibus et lacrymis in præsentia Dei more solito seipsum mactare posset, accepta noctu candela, quasi ad videndum equos suos utrum bene procurati essent procedebat; et super præsepe eorum residens, aut in aliquo angulo sese occultans, quod in diurna luce ante intuentium oculos non poterat aut nolebat, tanto ardentius quanto secretius in cælo reponerat sudores sui laboris, orationum singultibus et dulcissimæ compunctionis inbribus irrigatos.

Hoc in tempore peccatis exigentibus contigit in ecclesia Christi Cantuariæ quemdam e fratribus mente excidere; et perverso spiritu plenus, a sensibus humanis in verbis et factis alienus factus est. Cumque, vinculis astrictus, dentibus strideret et in multis se inordinate haberet, dicebatur illi a fratribus: *Tace, miser, et ab insania tua quiesce. Et si non vis propter nos, dominus Gundulfus jam veniet, et immoderatos tui corporis motus et linguæ compescet.* Ast ille: *Estne, inquit, ille Gundulfus qui die et nocte lacrymis suis et orationum suarum stimulis me exacerbat? qui in missarum frequenti celebratione et jejniis et multa carnis suæ contritione corpus suum crucians, operibus meis et voluntati indesinenter contrarius existet? Ille me persequitur; ego utique persequar illum; et unde modo gloriatur, in proximo damnum sibi grave consurget.* Quibus sibi relatis, non enim is interfuit, vir venerandus armis justitiæ vitam suam muniens, contra castra spiritualis nequitie robustissime restitit, et licet ei quadam die, inter missarum sacra solemnia, corruente calice, turbatio gravis acciderit, nunquam a laudibus Dei vel gratiarum actione cessavit. Sed quia hoc ex promissione maligni et sua negligentia credidit evenisse, quasi antea nihil in servitio Dei egisset, et rudimenta cælestis vitæ quasi tunc primum inchoasset, se

pia solito in lacrymis et aliis sanctis laboribus A gravissime afficiens, inde crevit ad cumulum sanctae celsitudinis; unde fraudis inventor eum praecipitare voluit in barathrum confusionis. Nam idem infirmus per B. Dunstanum sanatus postea fuit, et Gundulfus in sancto proposito infatigabiliter perseveravit.

In illis diebus vir clarus in doctrina et religione Becchi manens Anselmus, audiens vitam et nobilitatem actuum Gundulfi, antiquam amicitiam renovando misit illi epistolas; quas quicumque audierit, ex testimonio et auctoritate tanti viri lucidissime dignoscere poterit quis inter eos sancti amoris affectus, vel qualis vita Gundulfi exstiterit. Et ut ad notitiam audientium odor sanctae societatis eorum gratanter fragrans resplendeat, placuit quasdam ex illis in hoc opusculo interponere in verbis istis:

« (2) Domino reverendo, fratri charissimo, domno Gundulfo frater Anselmus, salutem. Cum tibi propono scribere, » etc.

Item misit ei aliam epistolam, quae de promptuario sacrae dilectionis effluens, mentem Gundulfi contra fallaciam inanis gloriae, quae interdum sub pallio sanctarum virtutum fraudulentem se ingerit, spectabili monitione munivit in haec verba: « (3) Gundulfo Anselmus. Ideo tam amicus tam amico salutationem meam tam breviter praenotare volui, quia sic dilectus sic dilecto affectum meum opulenter intimare non potui. Quisquis enim, » etc.

Item, quia illum in orationibus assiduam esse sciebat, misit illi idem coeleste organum, scilicet Pater Anselmus, quas ipse divino affatus Spiritu composuerat, tres de B. Maria orationes seu potius meditationes, et qualiter in illis meditando studere deberet, insinuat, dicens: « (4) Domno Gundulfo, frater Anselmus, quod Gundulfo Anselmus. Non est opus, » etc.

Istis auditis intelligat lector quantum dilectionis vinculum istos Patres in unum conjunxit, et qualis fuerit in praesenti vita eorum in terrenis negotiatio.

PARS III.

Qualiter vero Gundulfus pontificali cathedra sublimatus fuerit, quoque modo pontificando vixerit, quoque sine deficiendo Ecclesiam sibi commissam tristem reliquerit, jam hinc, ut possumus, enotare conemur. Lanfranco igitur ecclesiasticae dignitatis summum apicem in Anglia tenente et sapienter administrante, Herecestrensis Ecclesia suo est pastore

destituta, defuncto Ernesto episcopo (5), qui monachus Seward et ipsi monacho in episcopatum quidem successerat, sed in eo anno tantum dimidia vixerat. Volens autem pontifex, ut ex more antiquorum in Ecclesia Roffensi monachus succederet monacho, cogitare cepit quem potissimum monachorum eligere posset, qui hoc onus sibi injunctum portare valeret. Cogitanti tamen Gundulfi citius occurrit sanctitas, quae jam certis experimentis satis ei fuerat approbata. Hunc ergo, habito cum sapientibus consilio, ad pontificatum elegit, et ut ejus electioni rex assensum praeberet, ipsum transmarinas ad partes ad regem direxit. Gaudio autem rex repletus non modico, quia occasionem Dei hominem exaltandi invenerat, de cujus sanctitate jam ad eum satis clara fama pervenerat, pontificis petitionibus justis libens assensum praebebat, et honore pontificali virum Dei dignissimum judicavit.

Accepta igitur, Lanfrancus, auctoritate regia, praesules convocat, primores Roffensium mandat, regis et suam voluntatem omnibus pandit, omnibus assensum praebentibus et gaudentibus, fidelem domini Dei dispensatorem consecrando constituit. Non fuit obnitendi potestas, cum eum urgeret regis magni et praesulis tanti auctoritas. Vox se indignum clamantis opprimitur, cum quo se clamat indignorem, eo dignior acclamatur. Ordinatur itaque vir vere dignissimus episcopatu Gundulfus in ecclesia Dorobernensi, duodecimo Kalendas Aprilis, anno ab Incarnatione Domini millesimo septuagesimo septimo, undecimo vero adventus Northmannorum in Angliam sub comite Guillelmo, rege postmodum Anglorum nobilissimo. Consecratus autem ex more, propriam tendit invisere sedem; tripudiantibus turbis Roffensem ingreditur urbem, pontificali sedi inthronizatus inducitur, praesul omni veneratione ex eo habetur.

Redduntur et ei denique possessiones quaedam Roffensis Ecclesiae, quas, praesulantibus antecessoribus suis, Lanfrancus in sua tenuerat ditione. Ea vero conditione redduntur ut in ecclesia Roffensi, sicut jam praesul uterque deliberaverat, monachi ponantur. Audierant enim ibi quondam monachos fuisse; unde ad antiqua statuta redeuntes, monachorum inibi ordinem statuere sanxerunt. Tempore ergo brevi elapso, ecclesia nova, veteri destructa, incipit, officinarum ambitus convenienter disponuntur, opus omne intra paucos annos, Lanfranco pecunias subministrante multas, perficitur. Igitur perfectis

(2) Exstat inter Anselmi epistolas, lib. 1, ep. 4.

(3) Exstat ibidem, lib. 1, ep. 7.

(4) Exstat ibidem lib. 1, ep. 20.

(5) Chronologia Saxonia refert Ernestum Londoniae a Lanfranco consecratum esse sexto archiepiscopatus sui anno, scilicet inter exitum Augusti anno 1075, et exitum ejusdem anno 1076. Eundem anno circiter dimidio Ecclesiae Roffensi praefuisse anonymus noster fidem facit. Obiit autem Ernestus Idibus Julii ex fide Obituarii Cantuariensis ms. Consecratus igitur videtur sub initium anni 1076, in concilio Londini in ecclesia S. Pauli celebrato; quod Malmsburiensis (f. 117) anno 1075; Bromtonus

(col. 975) anno 1076 habitum dicit; ille annum ab Annuntiatione B. Virginis, iste a Circumcisione Domini exorsus. Anno sequenti Gundulfum Ernesto substitutum esse refert Chronologia Saxonia. Componitur is quidem cum anno 1077 Christi, et undecimo adventus Northmannorum; quem historici noster consecrationi Gundulfi possit. Dies autem ab eodem assignatus in feriam tertiam illo anno incidit, adeo ut decimo quarto Kal. Aprilis potius Gundulfus consecratus censi possit. Dominica enim tertia Quadragesimae consecratum esse ex infra dicendis constat.

omnibus, qui iam ex quique tantum clericis, qui ibi inventi sunt, ad religionis habitum confluentes, associatis multis aliis, ad sexagenarium et amplius numerum in brevi sub doctrina Patris Gundulfi succedere monachi. His Gundulfus vivendi speculum, his totius religionis factus est documentum. His virga, puerilia districte corrigendo; his baculus, senilia misericorditer sustentando; his Martha, necessaria procurando; his Maria, intentae se formam contemplationis praebendo. Noctu tamen et mane orandi Maria, horis vero aliis Martha specialiter erat. O quantis cum oraret lacrymis Dominicos pedes rigabat! O quanta prudentia cum exteriora disponderet se agebat! Quam larga manu monachorum vel pauperum necessaria procurabat! O quam dulcia oscula in coelestium contemplatione orando figebat! O quam amarus singultus in peccatorum suorum recordatione trahebat! Quis ejus oculos vidit fleatibus udos? Quis eum gementem audivit, et statim ipse non gemuit? Quis ejus vultum lacrymarum suffusione turbatum attendit, et diu aspicere potuit?

Perfectis igitur omnibus, sicut dictum est, quae servis Dei apud Rovecestriam manentibus poterant esse necessaria, habito cum sapientibus consilio, idem venerabilis Pater, collecto monachorum et clericorum conventu necnon et copiosa multitudine plebis, cum magna solemnitate accessit ad sepulcrum sanctissimi confessoris Paulini, qui in veteri ecclesia reconditus fuerat, et thesaurum sanctarum reliquiarum ejus in novam ecclesiam transferri et in loco decenter ad hoc preparato reponi fecit. Interim fuit ibi quadam matrona mentis et corporis infirmitate gravi detenta. Quae promissione facta quod nunquam ulterius crimen quoddam, quo turpiter premebatur, iteraret, si sanitatem recipere posset, meritis B. Paulini hospitati reddita est; sed pactum promissum minime servavit. Nam, ut rediit corporis sanitas, subsecuta est citius in vita illius iterati criminis perversitas. Tempore denique sequenti pro necessitatibus quibusdam, quibus vir suus impeditus fuerat, cum oblatione sua opem auxilii ab eo quaesitura sanctum Dei adiit. Sed illa, quam interius conscientia turpis foedabat, vi quadam divina indignationis quasi flatu vehementi repulsa, cum spreto munere multum verecunda domum rediit, et non multo post, languore gravi percussa, infelicitate diem expectabat extremum. Sed pius Dominus, qui nullum spernit, nullum a misericordia sua excludit, inspiravit ei gratiam suam; et advocato ad se venerabili Gundulfo episcopo per humilem confessionem reatus sui turpitudinem pandit, perseverantiam emendationis integram in vita sua ex magna cordis contritione promittit. Quid plura? In hac pollicitatione a pio pontifice ovis morbida recipitur, antidotum salubris poenitentiae adhibetur, et sic demum perfecta sanitate recepta, cum oblatione sua sancto Dei Paulino humiliter se praesentavit, mentisque

novitate ad munditiam vitae mutata, non est cum munere a sancto repulsa, sed, gaudio sospitatis manente, ad donum suum alacriter remeavit, gratias referens Deo et pontifici Gundulfo, per cujus consilium a tanto periculo liberata fuit.

Hæc inter audiens suus dilector Anselmus illum pontificio sublimatum esse, ad corroborandum cor illius et contra adversa, quæ interdum mentes prelatorum a quiete interna concutiendo evenire solent, illum volens esse munitum, illi misit epistolam consolatoriam in hæc verba:

« (6) Olim dilectissimo fratri, nunc dulcissimo Patri, » etc.

Item misit ei idem Pater sacræ dilectionis aliud indicium in hac epistola: « Suo (7) suus, amico amicus, fratri frater, Gundulfo Anselmus, pro amore felicitatis perseverantiam in sanctitate, pro præmio sanctitatis aeternitatem in felicitate.

« En meus Gundulfus, » etc.

Redeamus igitur ad hæc quæ incepimus de tanto Patre dicere. Laudabilis enim vita ejus omnibus Deum quaerentibus potum coelestis dulcedinis suavissime propinat. Daas denique singulis fere diebus celebrare solitus erat missas, quas inter oculum vix sudum habebat. Primam quidem de Dominica aut de Commemoratione B. Mariæ, vel B. Andreae, aut alicujus sancti cujus memoriam specialius colebat, sive pro familiaribus amicis; secundam vero, pro Defunctis, ad quam nullum præter monachos suos et aliquos pueros adesse volebat cæteris recedentibus. Cum autem in directum absque cantu usque post Evangelium, quod ipse legebat, eadem missa diceretur, dicto *Dominus vobiscum*, excelsa voce dicebat *Oremus*. Statim subsequebantur pueri, dulcisona modulatione cantantes offerendam *Domine Jesu Christe*, sive *O pie Deus*. Ipse vero interim in sedili suo sedens, et dulcedini cantus intendens, totus in lacrymas suavitatis Dei solvebatur, et in amorem coelestis patriæ animum ligens, erectis ad cælum luminibus plusquam dicere aliquis possit supernæ jucunditatis pabulo mirifice fovebatur. Et hæc prolixius agens, demum surgebat, et quod restabat de missa persolvebat. His autem expletis, locum petebat secretum, mœroris amicum, orationibus suis specialiter deputatum. Habebat in omnibus villis suis, in quibus manere solebat, cellulas oratorias, ubi cum illuc veniret, cubicularius ejus libellum orationum ejus ponebat. Ibi ergo diu orationi vacabat, sicut et ante missas fecerat, nec ab hac orandi sive missas celebrandi vicissitudine usquam vel unquam cessabat. Præterea consuetudo ejus erat, quando aliquam suavem modulationem aut sonitum alicujus dulciter sonantis campanæ sive aliquid hujusmodi [audiret], statim ex profundo cordis alte suspirans dicebat: *O quantum est gaudium in cælis, ubi laus Dei jugiter sine offensione aeternaliter auditur! Quando humana manus vel lin-*

(6) Exstat inter Anselmi epistolas, lib. 1, ep. 69.

(7) Exstat ibidem lib. 1, ep. 55.

gen tantæ sonoritatis consonantiam suo ingenio exprimere potest? Hæc ille. Deinde velociter, si in secreto loco esset, assuetæ compunctionis regulam sequebatur.

Et quid dicemus? Quanta erat ei pura sanctæ venerationis sollicitudo in audiendo vel dicendo servitium Domini. Raro, quando dicebatur secundum nocturnum, sedebat, nisi infirmitas gravis aut lassitudo multa coegisset; et similiter, postquam incipiebant dicere *Laudate Dominum de caelis usque in finem matutinarum*, et hoc idem in laudibus de omnibus sanctis. Cum quanta etiam cordis diligentia et fervore divini amoris recolebat memoriam Dominicæ passionis? Hanc assidue retinebat in mente. Hanc imitabatur, affligens et domans carnem suam jejuniis multis et interdum acri verberum maceratione. Dicebat etiam nobis: *Quid facimus, fratres mei? Quid dicemus, cum venerit Dominus? Scimus certe quod Dominus noster Jesus Christus ex sola pietatis suæ misericordia nullis nostris præcedentibus meritis, per passionem crucis a morte æterna nos redemit. Hoc ille nobis: et nos, quid illi? Quas vires tanti honoris illi recompensamus? Vulnera quinque pro nobis moriens pertulit, quinque et nos hoc dulcissime in memoria cordis recolendo quotidie flere deberemus. Et, si pro fragilitate nostra, quæ nos multipliciter corrumpit, toties non possumus, saltem ad minus, in commemoratione illius, quinque lacrymas per singulos dies fundamus.*

In istis laudandus pontifex ducebat dies suos. Pro his ergo omnibus admirabilis, omnibus habebatur amabilis. Dabant ei multa multi, sed et multa dabat et ipse multis. Majora tamen quandoque minoribus pro necessitudine, minora vero majoribus pro charitudine. Minores siquidem ejus munere ditiores, majores vero se fore credebant tutiores. Quis enim anulum vel parvum sibi ab eo collatum digito portavit, et se tutiorem non esse credidit? Quis se illius orationibus commendavit, et non ab eo securus abscessit?

Lanfrancus igitur Dei servum virtutibus audiens succrescere tantis et de ejus sanctitate famam ad usque sidera tolli, gaudio replebatur non modico, quod de ejus contubernio tantum ecclesiæ decus processisset, ejusque ad se sæpius evocati vel sponte venientis libens fruebatur colloquio. Vix autem eum remittebat vacuum; sed nunc cappis, nunc candelabris pretiosis, nunc aliis ecclesiastici decoris ornamentis donatum. Aliquando vero, cum eum vacuum dimisisset et ob hoc commotum timeret: *Timeo*, ait suis, *ne a nobis episcopus commotus discesserit. Aliquid itaque est ei mittendum, quod illi esse possit acceptum.* Paratis igitur magnis quibusdam donis, ornata ecclesiæ dignis, ei acceleravit transmittere, mandans humiliter ut B. Andream, cujus vicarius erat, pro eo dignaretur orare. Magnam siquidem in apostolo illo habebat fiduciam, adeo ut, cum per episcopum aliqua dona præcipua mitteret, eum supplex exoraret, ut ante altare

A ejusdem apostoli orationem sæmel Dominicam pro eo cantaret. *Dei*abatur itaque valde Roffensis ecclesia tum præcipue ipsius archiepiscopalis donis, tum et aliorum oblationibus multis.

Cum autem postmodum tot esset possessionibus ditata ut rarum pars quidem episcopo, pars vero monachis sufficere posset, placuit episcopo, placuit et Lanfranco ut episcopus res suas seorsim, monachi vero et ipsi possessiones suas haberent seorsim. Hoc autem ideo maxime factum est, ne quis episcopus superventuro tempore esset, qui monachos non adeo diligens, res eis divisas minuere posset. Quia vero monachi pluribus, utpote jam multi, indigebant, tum quidem pro eorum victus necessitudine et vestitus, tum vero pro hospitum susceptione, sapienter rursus provisum est ut monachi plura, episcopus vero possideret pauciora. Quæ vero plura sint illa, satis evidenti distinctum est charta in ecclesia Roffensi reposita, regum et procerum nec non et episcoporum Angliæ auctoritate confirmata. Hoc enim ab omnibus obtinere viro Dei facillimum fuit. Nam nullus regum ejus temporibus in Anglia regnandi potestatem habuit, qui non eum offendere timuisset.

Defuncto igitur apud Rothomagum nobilissimo rege Anglorum Willelmo, successit filius ejus Guillelmus in regnum. Hic accepto regno cum multis ob insolitas quasdam infestationes et rerum multarum gravedines onerosus et minus amabilis esset, hunc præ omnibus episcopis venerationi habuit, audiens multorum relatione vitam hominis Dei in studio supernæ dilectionis diu esse probatam. Et si alias quibusdam angariis perturbavit, Patri Gundulfo et ecclesiæ Roffensi omnibus diebus suis benigne pepercit. Et non solum pepercit, sed et larga manu possessiones episcopi multum liberaliter auxit. Hujus speciali amore maneria duo, Hædreham videlicet et Lambetham, primum quidem ut donaretur concessit, alterum vero propria munificentia donavit. Nam Hædreham Lanfrancus archiepiscopus proprio labore et pecuniis acquisitam, non enim et antiquis possessionibus archiepiscopatus eadem villa erat, favente hoc rege Gundulfo episcopo et ecclesiæ suæ omni post tempore ex integro possidendam concessit. Lambetham vero idem rex donavit ex propria voluntate sua, pro restauratione damni quod ecclesia Roffensis perpeffa est in obsidione, quæ in eodem loco facta est, contra Bajocensem episcopum Odonem.

Rex itaque, cum eundem Odonem in ipsa urbe cum aliis maximæ potentie viris obsideret, quod in eum plusquam civilia bella comiti Roberto favendo movisset, virum Dei tamen et licenter exire et licenter, cum volebat, urbem permittebat intrare. Tanta siquidem ille prudentia inter utrosque medium se agebat ut et obsidentibus placeret et obsessis suspectus non esset. Cur hoc autem, nisi quia tantæ sanctitatis esse credebatur quæ nec obsessis nocitura esset nec obsidentibus? Imo vero

familiaris utrisque, profuturus pro sua religione credebatur utrisque.

Devictis igitur inimicis suis, idem princeps et ceteri nobiles regni eum nimia veneratione coluerunt, attendentes in eo præcipue nunc Mariæ lacrymosa suspiria, nunc Marthæ laboriosa officia. Quis enim sollicitior fuit post quietem Mariæ et Marthæ laborem exercere? Quis studiosior in membris suis Christum cibo et potu atque vestitu fovere? Sæpe sedens ad mensam, quæ dulciora noverat tangere nolebat, sed iis quos magis indigere didicisset sine mora mittebat. Inquirebat autem studiosius qui essent pauperiores, qui in villa vel extra inveniri possent debiliores. Talis in mensa collocutio, talis de pauperum necessitatibus disputatio. His cibum esurientibus, illis potum mittebat sitientibus. Indigentibus vero utroque misericorditer mittebat utrumque. Propriam sæpe scutellam, cum in ea cibum modice degustando sensisset lautiorē, mittere festinabat cuiuspiam languenti, dicens illum edulio tali se esse digniorem. Quod si qua paupercula prægnans vel recens enixa ei nuntiabatur, iis impensius quod necesse erat eorum plangendo miseras largiebatur. Faciebat autem et in aula sua, cum pranderet, singulis diebus pauperes ad minus tredecim redci, præter præbendarios illos quos locis semper alebat diversis. Erat ei et maxima cura nudos vestire, imo ne nudi essent brumali maxime tempore procurare. Multimoda itaque indumentorum genera comparari jubebat, et pro singulorum necessitatibus sexus utriusque pauperibus erogabat. In tantum etiam eorum miseriis compassus est ut, quodam tempore, non longe a Rovecestra progrediens, viderit terram spatiosam ferendis messibus aptam, sed arboribus et vepribus occupatam. Hanc, cum esset in possessione monasterii sui, ad utilitatem servorum Dei de infructuosa fructuosam adhibito labore facere disposuit. Et ne expers et quasi vacuus a mercede hujus exercitii apud Deum esse videretur, statuta die, illuc cum suis veniens, fossorium manibus propriis, quas multa abstinentia satis tenues fecerat, humiliter accepit, et primum laborem suscipiens, primos tribulos et spinas pius agricola evulsit. Deinde exhortans familiam suam et alios operatores, in brevi per manum ipsorum desiderii sui effectum complevit, sicque ipsam culturam per curam elemosynarii sui pauperibus semper in posterum possidendam contradidit. Hæc et plurima pietatis opera, sedulus custos domus Domini sui, inopiam patientibus jugiter impendebat.

Igitur temporibus hujus principis, Guillelmi scilicet Junioris, secundo post obsidionem Roffensem anno, Lanfrancus egregius Ecclesiæ Christi doctor, quinto Kalendas Junii de hac vita sublatus, multos et maxime Patrem Gundulfum de sua morte tristes et graviter desolatos reliquit. Suscepit igitur ex præcepto regis et consuetudine Ecclesiæ Roffensis curam archiepiscopatus in iis quæ ad Deum pertinent nominandus præsul, quam etiam Lanfranco

A vivente ex jussione ipsius et gratia habuerat. Raro enim per semetipsum aut dedicationes ecclesiarum, aut clericorum ordinationes, seu collectas puerorum confirmationes faciebat, sed dilectum suum Gundulfum mittens pro se hoc fieri amicabiliter præcipiebat.

In illis diebus præerat monasterio S. Augustini Anglorum apostoli vir strenuus abbas Guido. Huic, constructa ex plurima parte ecclesia quam antecessor ejus inchoaverat, placuit ut corpora sanctorum Augustini sociorumque ejus ad excelsiora loca de antiqua ecclesia transferrentur. Qui, paratis omnibus quæ tanto ministerio necessaria esse videbantur, plures summæ probitatis viros et speciales, liter Patrem Gundulfum ad se vocavit; et per ejus sanctitatis operationem quod dispositum fuerat cum maximo tripudio et summa devotione complevit. Hoc tunc temporis in Anglia quasi consuetudinarium erat, ut cum aliquæ præcipue dedicationes aut sanctarum mutationes reliquiarum alicubi fieri deberent, velociter Gundulfus vocabatur, ut per munditiam manuum ipsius tantarum rerum celsitudo tractaretur. Et cum alii pontifices in iis vocationibus vocantium datis muneribus quasi pro gratiarum actione lætificarentur, ipse hoc omni conamine respuens, versa vice vocantium animos sua sæpe munificentia lætificabat.

Post hæc autem, spatio quasi quatuor annorum post mortem Lanfranci transacto, rex Guillelmus gravi infirmitate detentus, omnem fere populum Angliæ desperanda salute vitæ suæ ambiguum reddidit. Venerat eadem tempestate in Angliam, urgentibus quibusdam necessitatibus, Pater Anselmus, de quo superius mentionem fecimus, qui tunc abbas S. Mariæ Becci erat. Videntes igitur episcopi et principes regni periculum imminens regi, et desolationem, nec non et oppressionem Ecclesiarum et maxime Cantuariensis, ut eis in tanto discrimine primatem consituat, humiliter implorant. Factum est autem. Audit rex eorum consilium, et ipso annuente omnes pariter providente gratia Dei Anselmum eligunt, electum advocant, vocatum, licet totis viribus renitentem, archiepiscopum statuunt. Gundulfus itaque, qui hujus rei voluntarius cooperator exstitit, desideratam dilecti sui dilectoris in gremio sanctæ suavitatis ardenter amplectens, refrigerium consolationis intima, quam multo tempore pro morte Lanfranci perdiderat, corde exhilaratus recepit. Quæ autem fuerit vita Anselmi ante episcopatum et in episcopatu, aut quas adversitates vel exsilia pro libertate sanctæ Ecclesiæ acquirenda ut robustissimus miles Domini in tempore suo sustinuerit, quicumque perfecte dignoscere cupit, in scriptis, quæ de ejus vita et admirabili doctrina et sanctitate edita sunt, satis lucide reperire poterit. Nos autem ad propositum redeamus.

Isti igitur Gundulfus et Anselmus gloriosi principes terræ, quomodo in vita sua in principio conversionis suæ Becci dilexerunt se, ita in finibus tertæ

per supernam clementiam junctis episcopatibus suis, non sunt separati. Recedentibus enim aliis episcopis a communione Anselmi propter quasdam discordiarum occasiones, quæ inter ipsum et regni principes ortæ fuerant, Gundulfus dulci o'sequio illi semper et firmiter et fideliter adhaesit, et inter utrosque prudenter se moderans, in causis eorum, et archiepiscopo omnino fidem servavit, et adversarios ejus nequaquam offendit. Consolatione itaque antiquæ dilectionis percepta, isti supernæ patriæ amatores, quos multo tempore terræ marisque spatia separaverant, in unum conjuncti, dulcibus vitæ æternæ colloquiis, quibus se soliti fuerant refovere adhuc in claustris monachi, lisdem se refovere non distulerunt jam in Anglia venerandi episcopi. Sæpius enim in diversis locis convenientes, mutuis se verbis in Dei succendebant amorem: archiepiscopo tamen divini amoris ignem frequentius accendente loquendo, episcopo vero se ad ignem illum accensum propius calefaciente tacendo. Quæsit tamen episcopus aliquando utrum omnibus quæ in ecclesia dicerentur animum archiepiscopus æqualiter intenderet æqualiterve retineret. At ille: Ego, inquit, omnibus quidem quæ audio hæc retinere volens intendo; sed sæpius fugiunt mentem meam, dum simul omnia capere volo. Cui episcopus: Jure utique, inquit, ille amittit omnia, qui omnia concupiscendo amittitur. Hoc quasi alludens dicebat. Deinde subinferebat: Ego autem non omnibus quæ audio æqualiter intendo; sed ex omnibus unum quod mihi magis est cordi eligo, ei que studiosius inhaerens aliquam ex eo superni amoris mihi dulcedinem elicio. Quemadmodum si cui ægroto plura ciborum genera offerantur, ille autem non omnia sed ex omnibus unum sibi magis gratum veluti pomum eligat, quod degustando remedium aliquod suæ infirmitatis capere valeat. Et hæc quidem ille. Nos autem qui ejus vitam usu et auditu satis cognovimus, hanc illi semper fuisse consuetudinem frequenter experti sumus. Aliquando enim cum in Ecclesia illud decantari audiret: *Afflicti pro peccatis nostris assidue cum lacrymis expectamus finem nostrum*; vel illud: *Dies illa, dies iræ*; vel aliud simile compunctioni amicum, illico cæteris omnibus omissis ei, quod sibi magis acceptum audierat, solummodo intendebat; oculisque in cælum erectis, bis illud terve vel quater suspirando repetebat; totumque se in gemitus vocesque lacrymosas resolvebat. Videbamus, et in lacrymas vel gemitus saltem solvi et ipsi cohebamus. Quid cum ad populum sermonem faceret? Aliquando interrumpentibus lacrymis loqui et ipse non poterat, nec populus quidquam aliud quam flere, vel gemere illum attendens poterat. Cessabant verba, lacrymæ sermonem explebant. Hoc autem maxime fiebat, cum in festivitatem B. Mariæ Magdalene de ejus poenitentia vel lacrymis sermonem ad populum faciebat. Loquens quippe de ejus poenitentia, populum ad poenitentiam provocabat. Recitans illius lacrymas, lacrymans et ipse cæteros ad lacrymas succendebat. Hanc quippe

A speciali quodam diligebat amore, hujus memoriam et quotidiana commemoratione et annua semper facere assagebat solemnitate. Quia enim multum peccatorem se esse credebatur, eam quæ multum peccatrix fuerat, quid multum peccatori magis necessarium esset, magis nosse dicebat, et magis velle misereri credebatur. Hanc igitur assidue precibus, interpellabat flibus, cæteris sequendam proponebat quantum sequenda esset in semetipso præferebat. O doctorem sequendum, qui quod cæteros faciendum docebat, prius ipse, ut cæteri eum sequerentur, faciebat! O episcopum dignum, non pecuniis sed lacrymis episcopatum adeptum! Fiant episcopi quidam simulationem sub velamine religionis nonnunquam minus caute ostendendo; factus est iste episcopus lacrymas multas ex corde profundendo. Hoc tamen ipsum materiam lacrymarum sibi ipse proponebat, quod videlicet quendam religionis speciem ostentando factus episcopus fuerat. *Verum*, inquit, mihi peccatori, quia sicut quidam episcopatum emunt pecuniarum distractione, sic et ego sanctitatis ejusmodi minus caute ostentatione! O gloria inanis, quid mihi et tibi? Quid, quod non est meum, me ostentare suggeris quasi meum? Imo quod est nihil, cur mihi suades ut ostendam quasi aliquid? Quid est quod in me invenire queas, quo me jure attollere valeas? Ubi materiam attollendi non invenis, cur me attollere quæris? Lanfrancum archiepiscopum, dum viveret, adire potuisti, et alios nunc summæ probitatis viros, si homines vis invenire dignos attolli. Ibi sapientiam cum scientia, ibi divitias invenis cum potentia. Ibi invenis viros instrumentis sanctarum virtutum multipliciter ornatos, et tuis fraudulentis plenis machinationibus robustissima resistere valentia. Me peccatorem et nihil horum habentem relinquit, in quo non nisi peccatum potes invenire. Addebat et se admodum vereri ne ei eveniret quod quidam evenisse audierat, qui ad extremum veniens, cum jam ultimum efflare spiritum deberet, dixit: *O gloria inanis quantos perdidisti, quorum ego unus sum!* Gloriam ergo inanem et studiose vitabat, et minus studiose eam se vitare timebat. Altercabatur itaque cum illa sæpe, ut dictum est, velut cum adversario quodam, ut a se eam repelleret, ne cum pro meritis laudabilis vitæ ab omnibus laudabatur, ei undecumque subrepere posset. Quem enim extollentia non tangeret aliqua, cum proceres regni aliis episcopis ipsum præferentes, ipsum adeantes, ipsius familiaritatem appetentes, propria ei peccata familiariter denudantes, se per eum absolutiores fieri non dubitarent, tutiores denique eo se crederent deo, quo ei ejus osculari manus vel saltem eum videre videretur. Et certe audivi a quodam boni testimonii episcopo et veritatis amatore referri, se, cum gravissimè criminis suæ stimulis et tentationibus in adversariis suis, ut interdum evenire solebat, urgeretur, Gundulfo passionum suarum nebulas corde puro et integro manifestasse, et omni post tempore ab hujusmodi criminum impellentis consilio et

bus ejus liberiorem esse. Hæc quippe dicebantur de illo. Ipse tamen non se in hominum ore quærebat, sed in se quid esset a se attentius disquirebat. Illi eum efferebant, ejus attollendo merita; ipse seipsum deprimebat, sua ad memoriam reducendo peccata. Si quando vero inaniter raperetur extra se, quotidianam contemplatione se quærens et inveniens, per custodiam humilitatis citius se reducebat ad se. Dictis itaque quibusdam de moribus ejus, nunc ad exsequendum operum ejus ordinem calamum convertamus.

Habito igitur cum sapientibus consilio, et maxime favente et auxilium præbente in multis venerabili Anselmo archiepiscopo, sicut in civitate Roffensi construxerat virorum, ita et feminarum cœnobium in possessione sua, quam Mellingas dicunt, vir Dei edificare curavit. Amabilis enim utrique sexui, ad religionis pietatem prodesse studuit et utrique sexui. In prædicto igitur loco ecclesia in honorem B. Mariæ semper virginis composita, compositis et officinis aliquibus pro temporis opportunitate, quanta potuit instantia, sanctimonialium inibi aggregavit conventum; eas doctrina instanti erudiens interius, eis industria solerti vitæ necessaria procurans exterius. Magna siquidem providebat cura ut et animæ profutura eis omnino semper adessent, et quæ corpori necessaria erant eis nunquam deessent. Matres igitur spirituales de aliis acceptas monasteriis priores vel custodes eis præficebat, redditus vel terras undecunque poterat acquirere, earum ecclesiam ornatu vario decorare curabat. Unde et plures etiam nobiles illius magisterio subdere se gaudebant, sperantes se per illius obtinere sanctitatem, quod per propriam non poterant corporis fragilitatem. Abbatissam tamen eis primum præficere noluit, sed eos per plures annos propria cura regere curavit.

In illis diebus obortis propter libertatem Ecclesiæ inter Patrem Anselmum et regem magnis discordiarum querelis, idem Anselmus Angliam exiens apud Lugdunum exsulabat. Contigit autem post aliquot annos ut ipse rex, sagitta percussus, terribiliter occumberet, et frater ejus Henricus ad regni fastigia sublatus esset. Qui statim Anselmum ad patriam revocavit, et laude dignum Gundulfum, sicut antecessores ejus fecerant, nimia veneratione coluit, attendens in eo vitæ diu probatæ sanctitatem et quam sibi exhibebat inter prospera et adversa magnæ devotionis et fidei securitatem. Turbatis enim rebus ob mutationem regum, principes quidam regni securitati novi regis minus fidem servantes, imperium ejus, in quantum poterant, fraudulentis machinationibus litigare faciebant, illi subditi despicientes. At Gundulfus, perspectis tantis perturbationibus, multum elaboravit, ut pacis vincula inter regem et adversarios ejusnectere posset. Unde et perturbatores pacis per semetipsum sepius adibat, ostendens saceris admonitionibus, quanta mala ex abundantia discordiæ oriri solent, et quid merentur mali qui hujus scandali sectatores existunt, et quam sunt

A proximi Deo et affinitate sanctis angelis conjuncti, qui semina pacis in cordibus suis suscipiunt, et hæc in manifesto per operum executionem ostendunt. Istis auditis, quidam ex ipsis innocentiam viri Dei et sanctimoniam considerantes, monita salutaria devote suscipiunt, concordiam cum rege firmant, fœdera pacis deinceps tenenda promittunt. Pro istis ergo amabilis factus est regi et principibus regni, et cum de aliis nobilibus terræ in palatio aut alibi in collationibus eorum fieret mentio, Gundulfus inter eos, non ut socius, sed ut superior et quasi Pater reputabatur.

B Videns itaque providus Pater congruam opportunitatem se habere et tempus, in quo utrisque monasteriis suis in aliquo prodesse posset, redditus et possessiones monachorum suorum, a suis quondam separatas, auctoritate regis Henrici et nobilium regni nec non et archiepiscopi Anselmi et sua propria et aliorum episcoporum Angliæ corroboracione confirmatas, atque per chartam eorum sancitas, eisdem filiis suis contradidit. Et quod tunc statutum est quisquis temerario ausu infregerit, nisi digna satisfactione correxerit, anathematis mucrone percussus sententiam damnationis cum Juda proditore sortiatur. Apud Mellingas vero, ubi cœnobium feminarum construxerat, cum eadem villa ab antiquis temporibus campestris esset, et raro incoleretur habitatore, favente gratia regis Henrici, satis popularem, et affluentibus undecunque turbis et sibi mansionem facientibus, in eodem loco sicut hodie C apparet, vicum pergrandem et mercatoribus aptum ad utilitatem sanctimonialium effecit.

Mathildis præterea nobilis Anglorum regina, uxor ejusdem principis Henrici, cognitam habens reverentiam vitæ laudabilis et dignitatem bonorum operum viri Dei, ejus sanctitati valde familiaris effecta, eum ad se frequenter venire faciebat, ejusque salubri colloquio infatigabiliter satiari cupiebat. In tantum etiam amorem illius amplexata est ut, cum filium genuisset, ipsi specialiter baptizandum et de sacro fonte levandum eum commendaret. Quod et sic factum est. Charus itaque regi et reginæ, charus etiam omni populo Angliæ. Nam cum muli apud regem seu reginam aliquo impedimento obligati essent, D ipse ab impeditis requisitus, pius interventor fiducialiter ad eos accedebat, et opem misericordiæ et sublevationis se requiruntibus ab eis sæpius impetrabat.

Militavit autem Deo sub regibus tribus, omnibus iis charus et acceptus. Rege nam Guillelmo primo, ecclesiam Roffensem, Lanfranco suffragante, construxit; regnante secundo, terris aliquibus auxit; Rege Henrico filio prioris et fratre secundi, res monachorum a suis reginæ auctoritatis charta distinxit et confirmavit. Annuit autem rex primus libens construenti, secundus adaugenti, tertius confirmanti, omnibus cooperari gaudentibus Dei homini quod bonum erat operanti. Quo vero modo, sub rege tertio, Deus dilecto suo dederit, ut hinc ei inciperet hæ-

reditas Domini, jam nunc narrare incipiam, ne multa adhuc diceada dicendo fastidium lectoris incurram. Quod ut nulli incredibile videatur, sciant omnes, quicumque hæc audituri sunt, quod multo ampliora his sub testimonio veritatis fuerunt opera compunctionis et pietatis illius.

Anno igitur ante obitum suum plus minus uno, verberare paterno corripit, gravique infirmitate oppressus, viribus corporis in dies magis magisque destitui cœpit. Tactus est autem et nimio capitis dolore ex et nimia, ut dicebant, assidua lacrymarum effusione. Non itaque solita missarum celebrare solemnia, non lacrymarum effundere flumina, non orationum solitum reddere pensum poterat. Nitebatur tamen infirmitatem vincere ex bona quantumcunque poterat consuetudine. Primo igitur quia non, ut prius, duas poterat, unam saltem quandiu potuit missam celebrare satagebat. Orationum quoque, etsi non totum, reddebat tamen cum lacrymis quod poterat pensum. Eleemosynarum vero largitiones multas per villas suas fieri jussit, quod tamen suo successor diu sufficere posset, ut prudens dispensator faciens reservari. Qui cum audisset suum dilectum dilectorem præcipuum, Cantuariensem archiepiscopum Anselmum dixisse, quia non erat episcopi morientis res ecclesiastica sibi commissas ex toto dividere, sed successoris sui usibus aliqua reservare: Deo, inquit, gratias ago, quia mihi facultas suppeditat tanta, quæ pauperum indigentiam relevare, et successori meo secum homines etiam habenti triginta novos ad usque redditus terræ copiam possit præstare. Pauperum igitur, ut cœperat, mortem ad usque curam paternam egit, nec tamen episcopium suum pauperum miserando pauperavit. Domus siquidem fidelis dispensator et prudens, et in præsentem Domini sui servis quod necessarium erat distribuit, et in futurum quod distribui abunde posset sapienter reservavit. Cujus prudentia pontifex venerandus cognita, ejus distributionis pium desiderium et discretum exultans laudavit, et de instanti ejus perseverantia in bono Deo gratias egit. Et vere laudanda erat ejus in operibus justis perseverans devotio, quia, cum tantæ esset debilitas ut nec etiam equo insidere posset, sed vehiculo duobus equis parato, cum ratio poscebat, de villa ad villam transferretur, statim cum illo pervenisset, memoria pauperum ad mentem reducebatur, et maxime præbendariorum suorum, quorum procuratori studiosius invigilabat. Non credens itaque ex toto ministris suis, quod se absente secundum libitum suum procurati essent, sibi vim faciens, et infirmitatis gravitudine postposita, ut magis solitarius quod disponebat explere potuisset, circa vesperam ne ab hominibus agnosceretur, nobis mirantibus, manibus suorum super equum levabatur, et assumpto uno tantum monacho et duobus famulis secum, cellulas debiliū et eorum etiam qui podagrico et elephantioso languore dissipabantur per semetipsum visitabat, et intus progrediens et ante cubiculum eorum

A residens, inquisitis attentius necessitatibus eorum, lacrymas oculis fundentibus, eorum miseris compatiens, secundum modum uniuscujusque, in victu et vestitu eis quod opus erat ministrabat.

Et quid dicemus de custodia humilitatis ejus? In secretis denique filiae regis, cujus omnis gloria est ab intus (Psal. XLIV, 14), thesauros virtutum suarum sub clavi humilitatis reponens, ut fructus eorum in die necessitatis recipere posset, nolebat extollere se super se. Et ut unum de multis proferamus, in ipso anno in solemnitate Omnium Sanctorum, cum in ecclesia majori apud Rovecestram missam festivam celebrasset, et pro re qualibet sibi ingrata aliquantum quasi iratus turbaretur, astitit ei quidam de fratribus sibi familiariter, dicens: *Et quid est, Pater? Unde hæc perturbatio? Et quare commovetur serenitas cordis vestri? Totus populus istius civitatis summo tripudio pro recuperatione rigoris vestri, sicut sperant, quia insonuit hodie vox vestra diu desiderata in auribus eorum, non medicriter exultat, et vos turbamini?* Ad hæc ille: *Pro me, inquit, plaudit populus? Et hoc frequentius iterans, interrumpentibus vocem singultibus et lacrymis, his intentus diutius siluit. Et dixit: O quis est qui pro me gaudere debeat? Ecce infirmitate gravi detentus morior; et quid laude dignum in omni vita mea egi? Nec etiam unquam scintillulam unam fervoris et amoris Dei, ut dignum esset, tandiu vivens apprehendere potui. Hæc prolixius exsequens, vitam suam armis justitiæ et pietatis usque in finem providentissime munire non destitit.*

Ingravescente postmodum infirmitatis suæ molestia, venit ad eum dulcis amicus ejus Pater Anselmus, et videns eum viam universæ carnis quasi incipientem ingredi, facta prius pura et simplici confessione, ab omnibus peccatis vice B. Petri eum absolvit, et ex more sacre unctionis oleo devotissimo luit. Commisit autem episcopus in ejus venerandas manus et se et suos quos aggregaverat filios; ut et eum, qui de hoc mundo recedebat, suis Deo precibus commendaret, et nos, quos in hoc sæculo relinquebat, cura pastoralis vice sua custodiret. Obortæ igitur lacrymæ piis sermonibus Patris flunt ab utroque; madent filiorum circumstantium genæ.

D Longa trahuntur suspiria, intoleranda præcogitant orbitas. Peracto denique sacre unctionis officio cedit archiepiscopus, quibusdam advertens indicis quod aliquandiu esset ille victurus.

At vero episcopus cum mortem postmodum jam adfuturam timeret, nec ut episcopus in domo sublimiorum, sed ut monachus et inter monachos in loco humilliori mori mallet, inter manus ministrorum se jussit attolli, et in ecclesiam B. Andreæ apostoli, cujus vicarius erat, deferri. Ibi ergo in lacrymas gemitusque resolutus, orabat apostolum Dei pium, ut pie miseretur illius, prorsus ignorantis utrum ad ejus ecclesiam jam ulterius esset rediturus; eum itaque a peccatis suis absolveret, benedictione data licentiam abeundi concederet; locum illum et mona-

chos in ejus obsequium congregatos cura pervigili custodiret. His igitur similibus mente devota profusus, in domum infirmorum, ut inter monachorum manus spiritum redderet, se deferri fecit; ubi tamen aliquando post tempore in magna cordis et corporis contritione supervixit.

Quibus etiam diebus, cum ei lecto deenubenti a quibusdam instaretur, ut Mellingsis cœnobii priorem cæteris abbatissam præficeret, ne, eo defuncto, locus ille sine regimine remaneret, aliusve cujus non interesset super locum illum dominationem sibi usurparet: *Quid, inquit, compellit me facere, qui ecce morior? quod utrum placeat Deo prorsus ignoro.* Ostensa tamen justæ rationis necessitate, et consilium dantibus ex hoc rege et archiepiscopo per litterarum suarum in præsentia ejus recitatam auctoritatem, astantibus circa lectum ipsius multis, accipiens baculum pastorem illi priori contradidit, et ejusdem loci primam abbatissam eam constituit, ipsa deinde jurante obedientiam et subjectionem canonicam episcopo et Ecclesiæ Roffensi, et quia nec per se nec per alium idem cœnobium subtrahere conaretur subjectioni Roffensi.

Deinde omni circumspectione providus, vestes suas et quæque habebat parva et villa indumenta usque ad caligas, utpote liber monachus, se levigans ab omni ignominioso proprietatis pondere, fratribus et egenis scienter distribuit. Annulum quoque episcopalem gestare formidans, eum cuidam fratri sibi assidue ministranti commendavit. Cumque a quibusdam rogaretur, ut cuidam viro religioso abbati, scilicet de Bello, qui in expectatione finis illius apud eum morabatur, eundem annulum daret, respondit: *Monachus est; nihil sibi et annulo.*

Erat in Anglia in illis diebus vir magni nominis et religionis famosus, Radulfus nomine, abbas Sagii; qui infestatione cujusdam tyranni de monasterio suo expulsus, apud Patrem Anselmum, non quasi exsul, sed compatriota manebat, ipsi Gondulfo notissimus. Hic audiens amicum suum infirmari, venit ad eum jam inter infirmos diem expectantem extremum. Cumque ille post dulcia cœlestis vitæ colloquia, accepta ultimæ separationis et abeundi licentia, effusus hinc inde copiosis lacrymarum fluminibus, usque ad ostium domus recedens processisset, vocato episcopus fratre interim cui commiserat annulum suum, accepit illum ab eo, et statim subjunxit: *Vocate, inquit, abbatem.* Qui vocatus rediit, et ex præcepto episcopi recedentibus cunctis, tenens manum abbatis immisit annulum. Qui expavescens et ad rei novitatem obstupescens: *Quid est hoc, inquit, Domine Pater? non est mei ordinis annulum habere; sum enim habitu monachus etsi non vita; unde mihi re non necessaria onerari formido.* Ad hæc episcopus: *Sume, inquit, illum; erit enim tibi necessarius, et ne inobediens in recipiendo persistas, quia expedit ut fiat quod volo.* Tunc ille satis admirans, et latentem hujus rei causam prorsus ignorans, accepto annulo recessit. Claruit tamen, ipso

A defuncto, hujus actionis obscuritas, sicut paulo post in ordine suo scribendo patebit.

Quadam autem die posthæc congregationem convenire jussit, et ut in omnium conspectu pro omnibus peccatis suis corporalis ei fieret disciplina, postulavit. Sed cum hoc fratres, multam debilitatem illius considerantes, factu horrendum putarent, responderunt hoc se de illo quidem facere non posse, de seipsis vero pro illo hoc idem omnes facere velle. Factum est igitur. Et ecce in sequenti Sabbato venerandus Pater, vicinitate mortis oppressus, multum debilitari cœpit; tamen aliqua pietatis opera indigentibus ipsa die fieri præcepit, et ad missam, quæ in capella infirmorum ipso audiente dicebatur, intentionem devotissime dirigens, cum Evangelium B legeretur, ad reverentiam tanti mysterii sese erigi fecit. Vespere facto commutuit, et usque ad horam mediæ noctis expectans sine voce, sed non sine sensu jacuit, et dictis Matutinis in præsentia ejus ad diem pertinentibus, et omnibus Horis de S. Maria, tunc demum spiritum extremum trahere cœpit. Tabula igitur de more percussa, ipsoque super cilicium posito, monachi summa cum festinatione accurrunt, Symbolo fidei præmisso psalmos litaniamque cantantes, animæ commendationem incipiunt lacrymis et orationibus animam Patris egredientem et ad Creatorem suum revertentem conducunt. Cumque in hac tremenda expectatione aliqua mora fieret, atque orantibus fratribus et psallentibus, ad septuagesimum nonum psalmum perventum fuisset dicendo circa illud: *Deus virtutum, convertere, respice de celo, et vide, et visita vineam istam, spiritus Patris oriente aurora de corpore egreditur, vineam quam ipse plantaverat, scilicet congregationem Ecclesiæ suæ, quam in studio cœlestis disciplinæ multipliciter erudierat, custodiæ et visitationi summi Creatoris relinquens.* Corpus autem attendentes relictum, mirum dictu! vident albescere miri candoris splendore, quod natum semper nigrum soliti erant videre. Imputant ergo elemosynarum largitioni, quod albescunt manus; imputant et lacrymarum effusioni et sanctæ vitæ illius, quod totum etiam albescit corpus. Lotum itaque cum reverentia debiti honoris indumentis pontificalibus induunt, et in ecclesiam D B. Andræ apostoli cum fletu et cantu ante ipsius altare deponunt. Mittitur et sine mora qui Cantuarino archiepiscopo Anselmo chari sui obitum nuntiet, et ut ad extremum amicitiae munus corpori ejus persolvendum veniat, roget. Qui, nuntio accepto, quantocius Rovecestram accedit, et amici exsequias debita satis veneratione, prout episcopalem decebat dignitatem, per omnia exsequens, eum ante altare Crucifixi ecclesiæ, quam ipse a fundamentis construxerat, tumulavit.

O quantus interim monachorum luctus, quos ipse aggregaverat! O quantus sanctimonialium fletus, quas et ipsas mundo subduxerat! O quantus populi planctus, super quem benedictionem suam toties suflerat! O quantus pauperum gemitus, quos paterno

affectu paverat! O quantus dolor omnium, quos pastor bonus annis jam triginta et uno sine querela rexerat! Obiit siquidem venerandus hic Pater octavo Idus Martii, Dominica tertia Quadragesimæ in qua canitur Officium, *Oculi mei semper ad Dominum* (*Psal. xxiv, 15*). Et idem cantatum est in consecratione ipsius, ut etiam per hoc Dominus cunctis innueret quibus studiis ejus vita in præsentis sæculo dedita fuit. Bene enim ipsa die transiit de hoc mundo, quia secundum quod dictum est, ex compunctionis gratia oculi ejus assidue intenti fuerunt ad Dominum. Et ideo, ut credendum est, ad retributionem bonorum actuum ipsius *evulsi sunt pedes ejus de laqueo miseriarum* (*Psal. xxiv, 15*), quibus abundat præsens vita. Fuit autem tunc Incarnationis Dominicæ annus millesimus centesimus octavus, regni vero regis Anglorum Henrici octavi, ætatis autem suæ plus minus octogesimus quintus, monachus vero quinquagesimus primus, episcopatus autem, ut dictum est, tricesimus primus.

Aliquanto post obitum Patris nostri elapso tempore, coepit archiepiscopus Anselmus tractare quem in loco ejus posset episcopum substituere. Et habens consilium, quod sicut credimus de vultu Dei prodit, de quo superius diximus, venerandum Radulfum abbatem Sagii, faventibus omnibus, ad episcopatum Roffensem elegit, et electum ex more, lætantibus cunctis, ejusdem loci pontificem devote consecravit. Qui, factus episcopus, tunc primum intellexit quam in se haberet significantiam illa occulta annuli datio, quem Gundulfus adhuc vivens alteri negatum sibi specialiter designavit. Unde apparere videtur illum præscientiam in vita sua habuisse quis post eum in loco suo pontificio deberet sublimari. Sed et hic Radulfus cum fere sex annis Roffensem rexisset Ecclesiam, defuncto Anselmo, ad archiepiscopatum translatus, Ernulfum, virum laude dignissimum et scientia litterali et religione diu probatum, olim quidem priorem Cantuariensem sed tunc abbatem Burgensem, post se constituit episcopum. Qui omni favore a suis receptus, ipso die electionis suæ dixit nobis: *Sciebam, inquit, fratres, ante paucos dies me licet indignum ad celsitudinem hujus ordinis in proximo promovendum. Apparuit enim mihi dormienti, cum adhuc essem in loco meo, Pater Gundulfus, annulum magni ponderis mihi offerens. Cumque ad gravedinem ipsius*

A inbecillitas mea non sufficere videretur, me ad onus ejus stupidum et accipere rennientem increpavit, et post increpationem annulum me recipere coegit; deinde non apparuit. Hæc ille. Nos autem qui præsentibus ab eo hæc audivimus, intelleximus postea non phantasticam esse illusionem, quam vir sanctus in somnis viderat, quia, postmodum factus Roffensis pontifex eundem annulum recepit, quem Gundulfus episcopus vivens Rodulfo adhuc abbati, sed futuro episcopo dederat.

Hæc de vita Patris Gundulfi nunc quidem prosa latius disseruimus, sed paucis antehac versibus heroicis breviter comprehendimus. Placuit autem eos ipsos et hic subnectere; quia metricam vim prosa gratiorem quibusdam novimus esse. Sunt igitur his deni, ordine subscripto dispositi:

*Te, Gundulfe Pater, peperit Northmannia mater,
Mundum sprevisi, claustrum Beccense petisti.
Te monachi texit vestis, te regula rexit.
Rexit et erexit, nec te via prava reflexit.
Primo Beccenses juvisti, post Cadomenses.
Hunc mare transisti, Lanfranco complacuiisti,
Summo doctorum doctorum præcipuorum.
Hoc donante datum rexisti pontificatum.
Templum fundasti, donis illud decorasti,
Tu collegisti monachos, quos hic posuisti.
Tu Pater illorum vixisti, tu populorum.
Te tam majores quam dilexere minores.
Tu peccatorum solamen, tu miserorum.
C Pauperibus largus vivebas, et tibi parcus.
Orando flebas, suspiria longa trahebas.
Dum sic lugebas, missas celebrare solebas.
Te prope multarum cecavit fons lacrymarum.
Ante diem mortis dolor adveniens tibi fortis,
Anno dante moram, postremam traxit ad horam.
Te mors bis quarta tulit Idus Martis adorta.*

Versibus ergo et prosa venerabilis Patris nostri vitam posteris ad exemplum vivendi transmittimus; et si quanta gesserit non quanta debuimus dicendi venustate depinximus, fecimus tamen aliena potius petitione quam nostra presumptione quod potuimus, ad laudem et honorem illius, qui et ei quod fecit facere et nobis quod scripsimus concessit scribere, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

GUNDULFI EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA PRIMA.

Ad monachos Beccenses. — Ut non tristentur de erepto sibi abbate Anselmo.
(Vide supra inter epistolas Anselmi, lib. iii, ep. 3, hujus voluminis col. 47.)

EPISTOLA II.

Ad Anselmum Lugduni degentem. — Ut ecclesiam Cantuariensem multimodis tribulationibus affligatam præsentia sua relevet.

(Vide supra in Eadmeri *Hist. nov.* lib. iv, col. 455.)

PHILIPPUS I FRANCORUM REX

NOTITIA HISTORICA.

(Histoire littéraire de la France, tom. IX, p. 384.)

Philippe Ier, roi de France, qui ayant été couronné en 1059, du vivant de son père Henri Ier, régna après lui jusqu'au vingt-neuvième de juillet 1108, terme de sa vie, n'était rien moins qu'un prince lettré, quoiqu'il eût de l'éloquence et qu'il fût soigneux de faire étudier le prince Louis son fils, connu dans l'histoire sous le nom de Louis le Gros. Mais divers monuments qu'on a sous son nom, et quelques autres qui le concernent personnellement, nous engagent à dire ici un mot de lui, pour faire connaître ces monuments comme utiles à l'histoire.

Entre ceux de la première classe, il y a trois lettres de ce prince : l'une, qui est la première en date, à Bernard, abbé de Marmoutier, et l'autre à saint Anselme, archevêque de Cantorberi. La première est d'autant plus importante qu'elle contient plus de traits des bons sentiments de ce prince, malgré la vie voluptueuse qu'il menait alors. Il débute par avouer au pieux abbé qu'il avait souvent usé de mauvais traitements à son égard, et qu'il avait négligé jusqu'ici à lui en faire une satisfaction convenable, ses péchés en étant la cause et de grandes affaires l'en ayant détourné, quoiqu'il eût toujours aimé et considéré son monastère au-dessus de tous les autres. Après cet aveu il conjure Bernard et toute sa communauté de prier instamment pour lui, et lui donne commission de réformer l'abbaye de Farmoutiers, où il s'était glissé des désordres scandaleux. Peu de temps après, le même prince chargea Bernard de rendre le même service à celle de Saint-Magloire à Paris. Cette dernière commission est en date du mois de février 1095; et l'on voit par là que la lettre, qui n'est point datée, la précède de quelque temps. Dom Mabillon en ayant trouvé l'original dans le chartier de Marmoutier, la fit graver dans sa *Diplomatique*, pour servir de modèle du caractère en l'usage du xe siècle, et l'a réimprimée depuis dans le corps de ses *Annales*.

La lettre à saint Anselme est courte, mais bien écrite à tous égards. Elle fait partie du recueil de celles de cet archevêque, à qui elle fut envoyée lors de son second exil à Lyon, en 1104. Philippe lui marque l'extrême part qu'il prenait à ses peines et lui offre sa protection, si elle peut les lui adoucir,

A ou même l'en délivrer entièrement. Ayant appris que sa santé était altérée et que le lieu de son exil n'était pas propre à la rétablir, il le presse de se retirer dans ses Etats, car Lyon n'en faisait pas encore partie, et l'assure qu'il y recevra des marques de l'affection qu'il lui portait. M. de la Curne de Sainte-Palaye, dans le cours de ses voyages littéraires en Italie, a découvert une autre lettre du même prince à l'empereur Henri IV, laquelle commence par ce mot : *Philippus*.

On nous a conservé le serment solennel que ce prince fit de quitter sans retour Bertrade sa concubine. Il le prêta le second de décembre 1104, entre les mains de Lambert, évêque d'Arras, qui avait été nommé à cet effet. Bertrade fut obligée d'en faire autant; et son serment se trouve à la suite de celui du roi Philippe.

B Il y a de ce prince un autre acte public qui confirme l'abrogation qu'Etienne, comte de Chartres, avait faite de la pernicieuse coutume qu'on avait de piller la maison épiscopale et toutes ses dépendances dès que le siège de cette Eglise venait à vaquer. Cet acte, qui fut fait en l'année 1105, à la prière d'Yves de Chartres, est sur tout intéressant par le détail où il entre de tout ce qu'on pillait en cette occasion. L'on n'épargnait non-seulement ni meubles, ni bestiaux, ni provisions, mais encore ni les vitres, ni le plomb, ni le fer, ni les pierres.

C Quant aux monuments qui concernent la personne du roi Philippe, c'est-à-dire qui traitent expressément de l'histoire de sa vie, ou de son règne, nous n'avons que trois petites pièces de vers, qui sont autant d'épithames consacrées à sa mémoire. La première en cinq grands vers ne contient que la date de sa mort, encore exprimée d'une manière assez obscure. La seconde composée de dix vers élégiaques, le fait descendre des anciens Troyens, et le représente comme un prince bien fait, puissant, belliqueux, bon politique, qui avait de la piété, de la douceur, de l'éloquence, de l'agrément en ses discours et ses manières. Enfin la troisième, de douze grands vers, sans entrer dans un si grand détail, fait assez bien dans les six premiers vers le caractère de Philippe.

PHILIPPI I REGIS EPISTOLÆ ET DIPLOMATA.

I.

Philippi regis epistola ad Bernardum, Majoris Monasterii abbatem. — Ut perditissimos Farenis parthenonis mores reformet, hortatur.

(MABILL. *Annal. Bened.*, V, 311.)

PHILIPPUS, Dei gratia Francorum rex, BERNARDO,

venerabili Majoris Monasterii abbati, omnique congregationi sibi commissæ, salutem.

Quamvis sanctitatem vestram in multis me exasperasse cognoverim, tamen volo vobis manifestum esse, ecclesiam vestram super omnes alias monastici ordinis ecclesias dilexisse, et propter humilitatem

et patientiam vestram amodo diligendam disposuisse. Verum quia multis et magnis præpeditis negotiis, peccatis meis, fateor, exigentibus, vestre sanctitati satisfacere neglexi, nunc obnoxie deprecor, ut me, licet immeritum, deinceps in orationibus vestris suscipiat, quatenus per eas in præsentem et in futuro merear adjuvari. Confido enim quod magnam apud Deum habent fiduciam. Nunc igitur sequendo vestigia prædecessorum nostrorum, monasterium sanctæ Mariæ semper virginis sanctæque Færæ, in quo ex infirmitate et incuria inhabitantium omnis religio et monasticus ordo penitus est annullatus, et (quod miserabilis est) prostibulum factum esse condolemus, pro salute animæ meæ per præsentem charitatem in cellam vobis jure perpetuo possidendam tradimus, concedimus, et auctoritate regia confirmamus: quatenus per sanctitatis vestre prudentiam, et orationum vestrarum instantiam ordo monasticus ibidem reformetur; et Ecclesia Dei, quæ hactenus, prohi dolor! adulterinis fœdata est complexibus, et tanto tempore a servitio Dei privata est, cum ecclesiæ vestre filiis de valle lacrymarum ascendere, et canticum graduum se cantare congratuletur. Confortamini itaque in Domino nihil hæsitantes, scientesque auxilium meum vobis in nullo defuturum. Valete. (1)

II.

Philippi regis epistola ad eundem. — Illi monasterium S. Maglorii Parisiensis commisit in meliorem statum restituendum.

(MABILL. ubi supra, p. 316.)

Notem sit omnibus habere nos capellam dominicam, in honore beati Bartholomæi apostoli et beati Maglorii confessoris constructam, sitam in Parisiorum civitate juxta aulam regiam, quæ hactenus a propriis abbatibus non tam gubernata quam desolata videbatur, maxime tempore Haimonis abbatis, per cujus incuriam in tantum annihilata erat primo

(1) Vide Ivonis epistolam 70, ad Galterium Meldensem episcopum.

A monastici ordinis religione, dein vero exteriorum depopulatione, ut pauci fratres, qui adhuc ibi remanserant, de rebus ecclesiæ, prout monachos decebat, sustentari non valerent, et jam pene ad secularitatem redacti, unusquisque de proprio suo, prout poterat, cum magna necessitate et ordinis transgressionem sibi procurabat. De hac ergo desolatione cum supra dicto abbate Haimone rationem ponentes, cum se excusare non posset, et per negligentiam suam omnia hæc accidisse cognosceret, assensione ejusdem et supplicatione fratrum loci ipsius habitatorum, admonitione quoque optimatum nostrorum, et suggestionem quorundam religiosorum virorum, hoc consilium salubre reperimus, ut ecclesiam ipsam in manus ordinate et monastice viventium, abbatibus, videlicet Bernardi et monachorum Sancti Martini Majoris Monasterii, ad restaurandum traderemus. quod et fecimus pro redemptione animæ nostræ, etc.

B Actum est hoc Parisius publice in aula regia, coram subscriptis testibus, anno ab Inc. Domini 1093, indict. 1, epacta xxvi, x Kal. Martii, regnante Philippo rege, anno ordinationis sue xxxvi.

(His litteris appositæ sunt signa ipsius Philippi regis, Ursinonis Silvanectensis episcopi, Hugonis fratris Philippi regis, Widonis dapiferi regis, Adelmi constabularii regis, Simonis de Niello, Goidini regis camerlarii, Gaucherii camerlarii regis, Wilhelmi camerlarii reginæ, et Harduini camerlarii reginæ, et aliorum. Ex monachis huic sanctioni præsentibus fuerunt Hilgodus, qui fuit Suesionum episcopus et Andreas frater ejus, Robertus Parisiensis prior supra dicti canobii, et Robertus de Castella, qui fuit dapifer supra scripti regis Philippi, Hubertus cancellarius scripsit et subscripsit.)

III.

Philippi regis epistola ad S. Anselmum Lugdunensem exulantem. — Ut Galliam visitare dignetur.

(Vide supra inter epistolas Anselmi, lib. iv, ep. 30, hujus toni col. 230.)

JURAMENTUM PHILIPPI

REGIS FRANCORUM

Quo Bertradam pellicem, jubente pontifice Romano, se dimittendum pollicetur.

(LABB., Concil., X, 658.)

« Audias, tu Lamberte, Atrebatensis episcopo, qui hic apostolica vice fungeris: audiant archiepiscopi, et præsentibus episcopi, quod ego Philippus, rex Francorum, peccatum et consuetudinem carnalis et illicitæ copulæ quam hactenus cum Bertrada exerceui, ulterius non exercebo: sed peccatum istud et flagitium penitus et sine omni retractatione abjuro. Cum eadem quoque femina

« mutuum colloquium et contubernium, nisi sub testimonio personarum minime suspectarum, non habebam. Hæc omnia, sicut litteræ papæ dicunt et vos intelligitis, sine omni malo ingenio observabo. Sic me Deus adjuvet, et hæc sacrosancta Jesu Christi Evangelia. »

Similiter et Bertrada cum excommunicationis vinculo solveretur, tactis sacrosanctis Evangelis in

persona sua hoc idem juravit sacramentum.

Actum Parisius in præsentia domini Daimberti Senonensis, et Radulfi Turonensis, archiepiscoporum; domini quoque Ivonis Carnotensis episcopi, Humbaldi Antissiodorensis episcopi, Joannis Aurelianensis episcopi, Gualonis Parisiensis episcopi, Manasse Meldensis episcopi, Baldrici Noviomensis episcopi, Lamberti Atrebatensis episcopi, Humberti Silvanectensis episcopi: abbatum quoque, Adæ Parisiensis, Olrici similiter Parisiensis, Rainaldi de

A Prato sancti Germani Parisiensis, Rainoldi nihilo minus Stampensis: archidiaconorum etiam quamplurium, et honorabilium clericorum, et laicorum, non parva multitudo inibi consistentium.

Taliter itaque ex apostolicæ sedis auctoritate reincorporatus est Philippus rex Francorum sanctæ catholicæ Ecclesiæ matri suæ iv Nonas Decembris, indictione xiii, anno autem Dei Christi 1104, pontificante vero in sede Romana Paschali papa II, anno sexto.

PHILIPPI REGIS

DIPLOMATA DUO.

I.

Sigillum Philippi regis de Sancto Germano. — Ad augmentum fundationis cellæ S. Germani in Laia nova concedit prædica.

(Anno 1072.)

[MARTENE, *ampl. Collect.*, I, 490, ex chartario Columbensi.]

In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Patris videlicet, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

Ego PHILIPPUS gratia Dei Francorum rex. Notificari volo tam præsentibus quam ætati posteriorum, quatenus avus noster Robertus rex in honore Dei et Sancti Germani apud silvam quæ Laia vocatur, quoddam construxerunt monasterium, adhibitis necessariis ibidem servitium fratrum. Pater vero meus, videlicet rex Henricus, qui post eum Galliæ rexit imperium, concessis omnibus quæ ille dederat, plura tribuendo locum amplificavit. Ego igitur, ut essem particeps tanti beneficii, supradicto monasterio et monachis Columbensibus eodem in loco Deo famulantibus, dedi omnem decimam vini et annonæ meæ, quæ pertinent ad cellarium vel granarium Pissiaci, videlicet de *Tret*, et de *Charla vana*, et de ipso Pissiaco; decimam etiam *Alvers* vini et annonæ et leguminum, et avenæ undecumque sit. Similiter dedi omnem decimam annonæ meæ et avenæ, leguminum de Aquilina, et omniū cremen-torum meorum, quæ facta fuerunt in ea. Molendinum etiam Filioli-curtis dedi et terram *Gaudine*. Brancas etiam de Laia quantum necesse fuerit ad focum monachorum, necnon et mortuum lucum quantum sufficit ad usum monachorum, et hospitum suorum, et pasturam totam pecoribus monachorum, et etiam hospitum suorum. Dedi etiam vivum nemus quantum fuerit necessarium ad ædificia monachorum, vel nova facienda vel reparanda. Gauterium quoque quemdam (2) collibetum meum, et omnem ejus posteritatem, et apud Rivoldicurtem quinque hospites prædicto loco beati Germani con-

(2) Colliberti nec servi erant nec liberi, sed medium quemdam inter utrosque statum tenebant, ita

PATROL. CLIX.

B tuli. Et ne memoria deleatur hujus beneficii, litteras inde fieri præcepi, quas ipse propria manu firmavi. Testes supradictæ dationis subtitulari præcepi. Considerans vero quod de diē in diem in pluribus hominum refrigescit charitas et abundat iniquitas, hæc omnia in sigilli mei præsidio et tuitione subscribi feci, ut qui post nos venerint, sciant quæ pro animæ meæ, et antecessorum meorum redemptione monachis Columbensibus Deo et sancto Germano servientibus concessi vel dedi.

Actum publice Parisius xii Kalendas Junii, regnante rege Philippo, xiii regni sui anno.

S. Goiffredi Parisiensis episcopi.

S. Hugonis comitis Mellenti.

S. Simonis de Monteforti.

S. Guidonis de Monte-Leherii.

S. Hugonis de Puteolo.

S. Ivonis comitis.

S. Willelmi Albani.

S. Gauterii.

S. Garnerii.

S. Fromondi fratris ejus.

S. Goisfredi filii Nivardi.

S. Nizardi fratris ejus.

S. Hugonis filii Gauterii de Pissiaco.

S. Walterii infantis fratris ejus.

II.

Philippus I rex Francorum jubet bona episcoporum Carnutensium defunctorum intacta servari.

(Anno 1105.)

[ACHERY, *Spicil.* III, 296.]

In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Amen. Philippus Dei gratia Francorum rex.

Notum fieri volumus universis in Regno Francorum per futura tempora successuris, quod dominus Ivo sanctæ Carnotensis Ecclesiæ venerabilis episcopus humili devotione celsitudinem nostræ serenitatis adierit, obnixè deprecans ut pravam consuetudinem tamen ut propius ad servos quam ad liberos accederent.

In domibus episcopalibus ejusdem Ecclesie a comite Henrico cognomine Stephano, et Adela uxore ejus, concessione filiorum suorum Willelmi, Theobaldi, Odonis, Stephani, remissam et libertatem predictis domibus et rebus in eisdem collectis a predictis comitibus donatam concederemus, et nostra pragmatica sanctione firmaremus.

Cujus pio desiderio assentientes, et æquissimæ postulationi aurem inclinantes, secundum tenorem scripti, quod de predictis rebus prætaxati comites fieri decreverunt, nostræ majestatis auctoritate res prætaxatas a prava consuetudine liberamus, domum scilicet, et domus ejusdem ferrum, plumbum, vitrum, lignum, lapides, cæteramque suppellectilem, scilicet tabulas, scamna, scabella, vasa vinaria, lectos, necnon coquinas et horrea, granaria, cellaria, torcularia, furnos, furnorumque domos, sive in urbe, sive extra urbem, silvas ut non vendantur, nec succidantur, nec dentur; annonam quoque, vinum,

A fenum, oves, et boves, et cætera animalia, omniaque reliqua mobilia, quæ congregata, vel collecta fuerint, sive in urbe, sive extra urbem, ante obitum, vel discessum episcopi cujuslibet, intacta manere firmamus: illis profutura quibus episcopus reservare, vel donare, seu per se, seu per æconomum suum decreverit, ut majores personæ Ecclesie, si id episcopo aliqua occasione prævento facere non licuerit. Concedimus etiam ut exactio, quæ defunctis episcopis, vel discedentibus fieri solet in servientes episcopi vel rusticos, de cætero numquam fiat.

Hæc omnia sicut a predictis comitibus concessum est et firmatum, et nos, ut prædictum est, concedimus, et per pragmaticam sanctionem nostram firmamus testificante [testificato] charactero nostri nominis, et sigillo nostræ majestatis.

Philippus Dei gratia Francorum rex.

Actum et confirmatum Paris. anno Dominicæ incarnationis 1105, anno vero regni nostri XLVI.

PHILIPPI I REGIS

EPITAPHIUM TRIPLEX.

(DUCIMAN, *Historia Francorum Scriptores*, tom. IV, 167.)

I.

Ex veteri libro ms. D. Alex. Petavii senatoris Parisiensis.

Septem milleno centum simul adde resecto,
Tuncque scies annum, Regem subisse Philippum
Ingressum mortis diræ nulli renuentis,
Augusto quartas Orbi signante Calendas,
In feria dicta Sylvestri domate quarta.

II.

Ex alio ejusdem domini Petavii codice.

Francorum summus latei hac tellure Philippus,
Rex fuit hic magni progenies Priami.
Corpore procerus, vultu stellante serenus
Imperio species congrua Romuleo.
Strenuus in bellis, regni defensor aviū,
Sollers consilio, providus eloquio.
Insignis pietate, truci coercitor iræ,
Verbis jocundus, moribus et placidus.

C Augusti ternis conscendit in ætra Kalendis,
Annis sceptrum novem vigies et his agens.

III.

Rex fueram prædives opum, linguaque disertus,
Progenies regum, virtute potens, genus altum.
Gloria magna mihi, qua tenditur cœnula virtus.
Hæc tumulus humo naturæ delicta solvi,
Ac cinis in cinerem sensi datus ecce quid essem.
Heus! quid honor, quid opes, quid gloria, quid
[potestas!]

Ast petii, Benedicte, tuam specialius ædem,
Ætheream concede rogo precibus mihi sedem.
Julius exactis dum lucibus iret ad assem,

D Spiritus Augustus cessit meus ante Kalendas.
Qui legis hæc, meritum minui mihi Jodici iram
Exige, sed precibus faveas his, Christe Relempis

ANNO DOMINI MCIX

SANCTUS HUGO

ABBAS CLUNIACENSIS

VITA SANCTI HUGONIS

(BOLLAND., April. t. III, d. 29)

COMMENTARIUS PRÆVIUS

§ 1. *Decessores ejus, ætas, discipuli, amici memorabiles.*

1. Primam ordinis Cluniacensis sedem et incunabula, atque omnium ejusdem instituti cœnobiorum caput, ad 13 Januarii in Vita B. Bernonis descripsimus. Fuit is abbatum Cluniacensium primus, et antequam Cluniacum conderet, Gigniæ et cœnobii Balnensis, sub cujus fundatore S. Euticio tironem vitæ monasticæ egerat, sanctissimus archimandrita. Illum anno Domini 926 vita functum S. Odo excepit, nobilis Francus, ex canonico S. Martini Turonensis monachus et abbas primum Tutellensis; factus. Cui Aymardus successit, alio eoque vario apud scriptores nomine Eymardus, Ademarus et Ademardus vocitatus, eximius sanctæ simplicitatis ac innocentie cultor, hoc infelix quod anno 954 videndi facultatem amisit, quare suapte sponte dignitatem a se abdicans, illam S. Majolo cessit; qui nobili admodum loco in provincia natus Valentiole, primo Matisconensis Ecclesiæ archidiaconus fuit, vitamque tandem cum morte commutavit anno Domini 994. De mortuo suffectus S. Odilo, de Merceur dictus, Beraldi I, cognomento Magni, Domini de Mercurio in Arvernensis et Gerbergæ filius. Post cujus felicem ad superos transitum, qui in annum 1043 incidit, S. Hugo, de quo hic agimus, ad abbatiam Cluniacensem clavum sedere cœpit; de quo non pauca virorum insignium testimonia bibliotheca Cluniacensis colligit; ex qua ut delibemus aliqua, primum auctoris vitæ S. Arnulphi episcopi Suessionensis hujusmodi esto: « Fuit corpore et animo castissimus, eleemosynis et orationi jugiter intentus et addictus; monasticæ disciplinæ custos et promotor instantissimus, perfectorum monachorum et personarum ecclesiastico cultui idonearum nutritor perpetuus, sanctæ Ecclesiæ procurator et propagator mire fervens. » Hoc autem Sigeberti Gemblacensis ad annum 1087: « Hugo abbas Cluniacensis, pietate insignis, discretionem præcipuus, sanctitate et religione clarus habetur. » Plura his simili, ne

A omnia repetamus, ibidem inveniet curiosus lector: addimus tamen elogium, quod nobis Chronologia abbatum Cluniacensium offert: « Hic non solum carnis sed etiam mentis nobilitate conspicuus existit, ac locum istum (Cluniacum intellige) super omnes antecessores suos ædificiis, ornamentis, possessionibus, monasteriis, cellis, ultra quam credi potest, usquequaque fide et industria sua ampliavit. Qui cum esset omnium virtutum exercitiis decenter ornatus, monasticæ religionis ordinem laxius fluentem providentiæ manu restrictius coarctavit, geminasque missas, unam scilicet pro fratribus defunctis, aliam vero pro vivis in duobus oratoriis a se constructis quotidie cantari constituit; eleemosynis vero supra omnes nostri temporis homines ita semper fuit intentus, ut illius Ecclesiastici verbi sententia digne sibi congruere judicaretur, qua dicitur: *Eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia sanctorum* (Eccli. xxxi, 41). Hic a Deo nobis donatus diu ad profectum hujus loci vivere permissus est, gregemque sibi creditum verbis pariter et exemplis erudiens, multipliciter augmentavit; tandemque senio confectus, in Kalend. Maii in hebdomada paschali, sancto sinu quievit. » Hæc inde.

2. Annus S. Hugonis natalis, ex anno obitus et acta tunc ætate definiendus est. Obiit scilicet, ut scriptores vitæ tradunt, annum agens ætatis octogesimum quintum, octavo die postquam e vita S. Anselmus migravit, quem cum ad 21 Aprilis circa Pascha anni 1109 obiisse ostenderimus, necessum est natalem S. Hugonis in annum Christi 1024 incidisse. Natum igitur S. Hugonem anno Christi 1024 dicimus. Anno 1039, ætatis xv, apud Cluniacenses S. Benedicti institutum amplexus, sub S. Odilone tunc abbate monasticam vitam iniiit; decimo post, ætatis scilicet xxv, Christi autem 1049, eidem vita functo in abbatiales infulas successor renuntiatus, eo in munere reliquam vitam posuit, scilicet annos sexaginta, additis octo diebus ac duobus mensibus, ut scribitur in fine Vitæ secundæ; longum sanctæ

dignitatis tempus, et multis, quos præceptis religiosæ vitæ imbuit, admodum salutare. Nam e schola ejus episcopi, cardinales, pontifices, virique ob vitæ sanctimoniam sacro cultu insignes prodire. Cluniacenses quippe cœlitum choris insertos B. Morandum et S. Udalricum illi debent; quorum ille 3 Junii apud eos, hic vero 10 Julii colitur, admissus ab ipso S. Hugone ad monasticum habitum, cum Geraldo episcopo postea Ostiensi facto: De quibus ista Chronicon Cluniacense: « Iste Geraldus fuit Ratisponensis civitatis scholasticus, et rogatus a S. Udalrico adiit Romanam urbem cum prædicto Udalrico, et obtenta absolutione suorum peccatorum, exploratores virtutum venerunt ad S. Hugonem, et sub ipso in Cluniacensi monasterio secundam regenerationem susceperunt. Ipse vero Geraldus erat sapientia, consilio ac morum gravitate insigniter præpollens, non post multos annos major prior constitutus, ac postmodum jubente apostolicæ sedis præsule Gregorio scilicet VII, Ostiensis Ecclesiæ pontificatu sublimatur. Cujus sedis curam rexit cum summa sollicitudine creditæque sibi negotiationis talentum Domino suo cum duplicata reportans usura, meruit audire: *Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui* (Matth. xxv, 21). Sanctum quoque Udalricum, divinis magnificum exercitiis, S. Hugo abbas ad sacerdotale promoveri fecit officium, sibi que constituit Capellanum et consiliarium, et quia sciebat eum virtute ac sapientia totum esse compositum, suo etiam gregi apud illum confessionis præparavit aditum. Unde accedebant ad eum tam senes quam juvenes, diversis passionibus laborantes, tanto sincerius quanto securius conscientias suas illi aperientes. Ipse vero cum summa charitate omnes suscipiebat, et more sapientissimi medici congruis quousque pœnitentiæ remediis curabat. Iste vero S. Udalricus, ex illustri prosapia Bannariorum Ratisponæ civitatis procreatus, velut lucifer inter cætera poli sidera, sic inter cognationis suæ relucebat nobile stemma. Cætera ejus virtutum merita et miracula in libro gestorum ejus habentur, festivitas seu ipsius solemnitas apud nos agitur decima die mensis Julii. » Hæc de Geraldo episcopo sanctoque Udalrico. B. Morandi Vita brevis, suo tempore danda exstat in Bibliotheca Cluniacensi, col. 501 et sequentibus. His accensendi sunt illustres quoque ex eadem schola viri Goderanus episcopus Xantonensis, Durannus archiepiscopus Tolosanus, et Hugo dux Burgundiæ; quorum postremus, Roberti II, Burgundiæ ducis, ex Henrico ejus filio nepos, sanctioris vitæ incensus desiderio, transcripto Odoni fratri ducatu, ei scilicet, qui Cistercium paulo post fundavit, in Cluniaco sub S. Hugone monachum induit, postque tres ibidem sanctæ ac severæ vitæ annos diem obiit, anno Christi 1097, ejus apud Cluniacenses sepulchro hoc epitaphium inscriptum legitur: *Hic requiescit vir celebrandæ memoriæ, magnus sæculi contempitor, Hugo dux Burgundiæ, monachus Cluniacensis, postea sacerdos.*

A 3. Pontifices, qui sub tanto magistro veterem compararunt, quæ eos primum ad sacram purpuram, deinde ad suum ecclesiasticæ dignitatis apicem erexit, Urbanus II et Gregorius VII sunt: ille ex canonico regulari ordinis S. Augustini, quem in Romano Lateranensi monasterio professus fuerat, arcum vivendi institutum quærens, monachum in cœnobio S. Trinitatis Cavensi induit; indeque profectus in Galliam, inter Cluniacenses, sancto primum Odilone, ac deinde successori ejus S. Hugoni erudiendum se dedit, a Gregorio VII, quicum in Cluniaco, dum uterque monachus adhuc erat, sanctam familiaritatem contraxerat, cardinalitia purpura donatus; anno tandem 1088, universæ Ecclesiæ rector, S. Lari pontificiam cathedram ascendit. Hic vero, id est Gregorius VII, Hildebrandus ante pontificatum dictus, ex cœnobii Cluniacensis priore, a Nicolao II in cardinalium collegium affectus, et anno 1073 unanimi Patrum consensu cum insigni Ecclesiæ emolumento pontifex enuntiatus, tanta virtute ac vitæ sanctimonia effulsit ut nomine exinde sanctorum fastis inscripto cum iisdem et sacrum cultum obtineat. Multæ ejus ad S. Hugonem tom. XXVI Conciliorum epistolæ exstant; nam illa in tempestate, quam perpetuo dissidio adversus Gregorium et Ecclesiam Henricus III imperator concitavit, opportunus pontifici consiliarius fuit, et arduis in commune rei Christianæ emolumentum tractandis negotiis præfectus; in quibus quantopere pontifex desideraret ejus operam, quamque necessariam eam haberet, Ep. 62, lib. 1, exprimit: « Proinde, inquit, noscat religio vestra, quoniam qui denegatam nobis præsentiam vestram hactenus cum admiratione sustinimus, deinceps sine multa anxietate et mentis perturbatione ferre non possumus. Meminisse enim debetis quot et quanta negotia in vestra manu et confratris nostri Giraldi Ostiensis episcopi posuerimus, quæ propter absentiam vestram aut neglecta pereunt aut competentem finem habere non possunt. Quoniam cum præfatum episcopum in servitio S. Petri ultra montes ad regem misimus, vos venturum æstimabamus. Quapropter, etsi commoti, dilectionem vestram intimo commonemus affectu, ut nos in multis et magnis angustiis positos quantocius visitare curetis, » etc. Ita ad eum præter multa ejusmodi alia pontifex; cujus quæ difficillima erant cum Henrico modo memorato negotia sic tractavit ut periculosa ad tempus tempestate liberarit pontificem; et Henricum, solum quo tenebatur anathematis vinculo, Ecclesiæ amicum fecerit.

4. Areta ei necessitudo cum B. Petro Damiano intercessit, cujus litteras aliquot ad eum missas Bibliotheca Cluniacensis colligit. Fuit autem S. Petrus Damianus in Cluniaco, ibique S. Hugonis relatu terribilia ista exempla didicit, quæ referuntur in epistola 15, lib. II; et eodem hortatore vitam B. Odilonis conscripsit; ita enim Damianus loquitur in ejus prologo: « Hugo, Cluniacensis monasterii rector et spiritualis militiæ dux ac præcipuus infor-

mator, hoc mihi laboris injunxit ut Vitam B. Odilonis, A decessoris videlicet sui, proprio stylo succincte perstringerem, ut ex his, quæ in anterioribus paginis latius reperiebantur esse diffusa, utiliora quæque magisque necessaria brevi compendio deslorarem. Cujus ego compulsus imperio, non luculenti venustatem aucupabor eloquii, sed sicut ex oblati apicibus deprendere potero, cum Dei omnipotentis auxilio, meæ veritati deservire tentabo. » Desiderio quoque abbate Casinensi, summo postea pontifice et Victore III appellato, familiariter fuit usus Hugo sanctus; nam Casinum circa an. 1083 profectus, inter suos ac Casinenses monachos communionem meritorum cum eo instituit, quod ita lib. III Chronici Casinensis, cap. 50, Leo Ostiensis prodit: « His temporibus Hugo venerabilis, Cluniacensis abbas, B vir vitæ ac famæ celebris, ad Patris Benedicti limina devotus advenit. Quem venerabilis Desiderius, ut tantum decebat virum, magno cum honore suscipiens, et societatem Cluniacensium fratrum nostræ congregationi conjungens, inito fœdere, et nostræ apud illos et illorum apud nos congregationis memoriam perpetuo habendam singulares illi viri decreverunt. »

5. Quid nunc Galliarum episcopos dicam, per S. Hugonem monasterio Cluniacensi devinctos? Duos nobis exhibet spicilegii Acheriani tomus VI in Miscellaneis epistolarum, Araldum et Isembardum, per quos insigniter commendata disciplina, et locupletata quadam tenus Ecclesia Cluniacensis est. « Araldus, Ecclesiæ Carnotensis episcopus et ejusdem Ecclesiæ canonica fraternitas, bona fama virtutum Cluniacensis monasterii tanquam florentis hortuli, suavissimoliliorum atque rosarum odore perflati, et idcirco habendæ fraternitatis ejusdem monasterii desiderio divinitus inspirati, præbendam quamdam fratribus prædicti monasterii in perpetuos usus concedunt: » ut habetur num. 23; deinde, num. 24: « Isembardus gratia Dei Aurelianorum episcopus et tota congregatio sanctæ Crucis . . . ab Hugone venerabili abbate Cluniacensi et sanctissima congregatione sibi commissa rogati, ut pro anteriori dictione et societate quam invicem inierant, præbendam cujusdam canonici, ecclesiæ et Petri et fratribus ibidem servientibus perpetuo habendam concederent, . . . D ea ratione annuerunt, ut et ipsos nos, inquit episcopus, in suo instrumento, « in consortium suum reciperent, et unumquemque canonicorum nostrorum, tanquam unum ex monachis facerent, et nobis orationum et elemosynarum et cæterorum benefactorum suorum participium darent; et uniuscujusque canonicorum nostrorum obitum et anniversarium obitus diem, tanquam unius monachorum suorum claustrensium, precibus, elemosynis et cæteris solemnitatibus commendarent; si vero alicui canonicorum placeret monachum fieri, si nihil dare vellet vel posset, gratis reciperent; nostrum vero anniversarium, hoc est episcopi tanquam abbatis sui facerent et successorum meorum quolannis; nos

autem illius ecclesiæ abbatibus et monachis, tanquam nostris episcopis et canonicis, et vivis et mortuis faceremus. »

§ II. Imperatorum ac regum erga S. Hugonem observantia singularis.

6. Sæculi principibus impense charus etiam fuit Hugo. Ex his dignitate primus nominandus Henricus, imperator hujus nominis II, rex Germanorum III, cui cum ipse anno 1051 « de reddita sanitate et concessa divinitus filii adoptione » esset per litteras gratulatus; denuo eidem scribens imperator, sic concludit epistolam: « Quod autem te pro longinquitate itineris negasti potuisse venire, sicut jussimus, quanquam gratanter tuum suscepissemus adventum, eo ignoscimus tenore, ut in Pascha ad nos Coloniam venias, si est fieri possibile, quatenus, si audemus dicere, eundem puerum, quo ita letatus es, de sacro fonte susciperes, et spiritualis patre tuæ benedictionis munere signares, sicque simul expiati fermento delictorum, paschali solemnitate mereamur perfrui azymis cælestis gloriæ. » Ita factum anno sequenti, et paterno nomine Henricus nuncupatus puer, imperator postea appellationis istius III, rex IV; cujus, defuncto patre orphanæ, mater vidua, « dilectissimo Patri et omni acceptione digno abbati Hugoni, » anno 1056 scripsit epistolam, quæ est 14 in Spicilegii Acheriani II Miscellaneis (ubi præcedens quoque et aliæ mox citandæ referuntur) in hunc sensum: « Quia in luctum versa est cithara mea (Job. xxx, 31), pro gaudio genitum, et pro exultatione, quam litteræ vestræ fecerant, refero lamentabilem planctum. Cor tamen mœrore pavidum refugit ex toto referre. Quapropter et quia velox fama malorum, ut solet, meum vobis dolorem nuntiavit, precor ut Dominum meum, quem diutius in carne servare noluistis, saltem orando cum vestro conventu defunctum Deo commendetis; filiumque vestrum diu sibi hæredem fore ac Deo dignum obtineatis, et turbas, si quæ contra eum in vestris vicinis partibus regni sui oriantur, etiam consilio sedare studeatis. Vale, Pater. »

7. Non defuit partibus suis Hugo, sed pessimorum consiliariorum adulatoriis suggestionibus depravatus paulatim Henricus III, Ecclesiæ libertatem ac jura violando, per manifestam contumaciam inobedientiamque, tandem commovit a Gregorio papa VII excommunicari, in Augustino principum conventu privandus imperio, nisi intra annum cum Ecclesia redivisset in gratiam. Tunc sese in arcto positum videns, Hugonem, cujus consilia et monitiones paternas forsitan audire neglexerat, cepit respicere, et in Italiam causa absolutionis petendæ transgressus, eodem interveniente atque pro ipso spondente, consecutus est gratiam, anno 1077. Sed brevi ad ingenium rediit, aut potius poenitentiae larvam exuit simulator, eo quoque progressus, aut anti-papa creato schisma perniciosissimum suscitavit, ad multarum animarum ruinam, totiusque imperii confusionem extremam. Sed qui fidelium omnium com-

munem Patrem de Petri sede conatus est exturbare, ipse a proprio filio Henrico IV dejectus ab imperio est anno 1105. Tunc consilii inops, et charissimo atque dilectissimo Patri Hugoni, et universis sanctis fratribus Cluniacensis cenobii, dulcem filii affectum, ac devotum fratris, imo servi obsequium, deferens, scripsit epistolam, quæ in *dictis Miscellaneis* est decima, hoc exordio: « Quia tuam semper pietatem et paternam erga nos sollicitudinem benigne experti sumus, ita ut de multis sæpe periculis, tuis sanctis orationibus credamus nos liberatos, ideo, Pater charissime, ad te post Deum, quasi ad singulare refugium necessitatis nostræ, recurrimus; et ut apud te saltem miseriarum nostrarum solatium inveniamus, humiliter deprecamur. Et utinam nobis contingeret faciem tuam angelicam corporaliter videre, ut tuis affusi genibus, caput nostrum, quod de fonte salutari suscepisti, in sinum sanctitatis tuæ familiariter possumus reclinare, ibique peccata nostra desiendo, multitudinem tribulationum nostrarum per ordinem enarrare! » Id vero cum in hac epistola diffuse lamentabiliterque fecisset, tandem sic concludit: « Sed jam tempus est tam longæ miscelarum nostrarum tragediæ finem imponere, quam ideo tuæ, Pater amantissime, pietati deslere curavimus, quia in Deo et in te magna et singularis spes est nobis consilii et auxilii salutis et libertatis nostræ. Unde toto affectu et desiderio animi, totum consilium nostrum tuæ fidei committimus, et quidquid de nostra cum apostolico reconciliatione, quidquid de pace et unitate sanctæ Romanæ Ecclesiæ, salvo honore nostro, faciendum esse decreveris, totum nos facturos sine dubio Deo tibi quo promittimus. Festina ergo, Pater charissime, nobis consulere, nec te poeniteat, quæsumus, etsi non pro filii liberatione, quia peccavimus in cælum et coram te (*Luc. xv, 41*), saltem pro mercenarii tui salute laborare. »

8. Hæc per monachos Cluniacenses directis non contentus, rursus alias, ibidem subsequenter legendas, addidit per alios nuntios, et quidquid, licet peccator tamen spiritualis filius, devotius et humiliter poterat, sua desiderantissimo et dilecto Patri apprecans; quibus rursus ejus paternitatis sanctitatem, velut publicanus, peccatorum suorum refugium, et, ut naufragus, salutis portum, desiderantissima devotione deposceret et in illius consilio aliorumque religiosorum virorum, quos ad hoc habere vellet, et totam causam se ponere profleret facturus quod illo disposuerit. Denique teriliis litteris, testari volens spem misericordiæ divini consequendæ exemplo populi Israelitici, et qui peccans a Domino puniebatur, poenitentia dignus venia judicabatur, diu est, inquit, quod infirmum vestrum, sicut solebatis, non visitastis, et quod adhortationum et consolationum fomentum contritum vestrum non curastis. Postea vero, per preces ipsos atque Cluniacensium fratrum commendari Deo optat, et ut qui nos, inquit, bonæ voluntatis prævenit misericordia, ad breviterum

A effectum nostra dirigere dignetur opera, illa utique de quibus in eadem epistola sic erat pollicitus. « Notum facimus serenitati vestræ quod pro reparatione ecclesiarum, quæ nostris temporibus, nostris peccatis, heu! corruerunt, omnibus modis, prout Deus vires dederit, volumus laborare, et sanis consiliis omnium bonorum amodo acquiescere, si quo modo valeamus dispersa colligere, et hiantia cuneo schismatis unionis glutino coadunare, atque ruinam Ecclesiæ, quæ per nos facta est, pacis et justitiæ instauratione recompensare. Præterea significamus vobis, quod si Deo propitio regnum et sacerdotium in unum recolligere poterimus, post confirmatam pacem ire Jerusalem disponimus, et videre sanctam terram in quo Dominus noster in carne visus est et cum hominibus conversatus est (*Baruch iii, 38*), ipso propitio valde desideramus, ut ibi expressius eum adoremus, ubi eum alapas, sputa, flagella, crucem, mortem, sepulturam possumus esse pro nobis cognovimus. » Hæc ille, quæ, ut notat Baronius, et aliaque possent hominis maxime pii animum instigare, sed quod sic comparatus esset, ut cum deprimeretur, tunc subdole ad fallendum sibi larvam pietatis induceret, quam mox deponeret, cum quod esset conatus effecerat, jure meritoque eos quos appellavit patronos sanctos, est expertus ultores, morte repentina multatus anno 1106, 14 Idus Augusti. »

9. Credibile est Philippi I Franciæ regis poenitentiam sinceriores fuisse; qui ab incesto decem annorum pellicatu tandem Parisius absolutus anno 1104, non metu terreni imperii amittendi, sed cælestis certius consequendi desiderio, et ad hoc se non dedignatus est inclinare, ut quod restat temporis nobiscum, inquit S. Hugo (eidem rescribens epistola 18, in præcitatis *Miscellaneis*) unanimem ac concordem vivere velle fateretur. . . . Et quoniam, pergit idem Hugo, Deus Januam nobis dulci familiaritatis, ad vos de se alloquendum, aperuit; nunc vobis primum aperimus, quod de vobis nunc primum cogitare cepimus et optare, ut propensorem affectum et intentionem majorem amodo habeatis ad bonum. Ad verum, dico, bonum, ad summum bonum, quod Deus est. Omne amice, recordamini quia me aliquando interrogastis, an aliquis, unquam de regibus factus est monachus. Respondi, etiam. Sed etiam de nullo alio certi essemus, sed S. Guntramni Francorum regis exemplum sufficeret, qui, relictis sæculi pompis et vanitatibus et illecebris, factus est monachus. . . . Moveat etiam vos ac perterreat contemporaneorum vicinorumque nostrorum, Willelmi dico Anglorum regis et Henrici imperatoris, lamentabilis casus plangendusque interitus; quorum alter unius sagittæ ictu, non in bello, sed in bosco, momento temporis interit; alter inter multos angores gravesque cruciatus, quos diu sustinuit, super, sicut vos audivisse jam credimus, defecit. Quæ credimus ipse quo Henricus obiit anno scripsit. Rex autem Willelmus (Julii 21 Augusti ad Viam

S. Anselmi plenius describitur in Historia Eadmeri A lib. II, num. 43) obierat anno 1100, mense Octobri. De extrema S. Guntrani ætate pauca quædam ex Fredegario habemus, prolata ad 28 Martii, in quibus licet nulla sit mentio monachatus, satis tamen verosimile esse credimus, quod si in monasterio S. Marcelli, in quo sepultus colitur, etiam aliquanto tempore vixit et obiit, saltem in monastico habitu obierit; sicut apud Prumienses imperator Lotharius, cum hac tamen differentia, quod hunc constet Imperio regnoque cessisse per renuntiationem publicam; de Guntramo nihil tale legatur. Ut sit, exemplo tali Hugo utitur, hortatusque regem « ad veram penitentiam et conversionem perfectam, quæ nec faciliore nec certiori via possit apprehendi quam monachica professione, » sic demum concludit: « Ecce principes apostolorum, iudices imperatorum et regum et orbis, parati sunt recipere vos in domum suam hanc Cluniacensem, quam Patres nostri asylum penitentiae nominaverunt. Et nos parati sumus vos ut regem habere, ut regem tractare. . . . »

10. Cæterum hæc quoque pia ac sancta Philippi regis cogitata, ut accidere solet hominibus inter multa ac magna vitia præsertim carnalia inveteratis, vel sera vel parum efficacia fuerunt; ipseque rex prius quam regnum terrenum sponte dimitteret, e terris sublatus est anno 1103; sed quod vivus non potuit vel neglexit, mortuus quadam tenus voluit obtinere, extrema voluntate mandans, ut in Floriacensi Benedicti ordinis cœnobio tumularetur. Aldefonsi Hispaniarum regis hoc nomine VI, ut regie infirmitati aptior, sic efficacior voluntas fuit. Ille apud fratrem Sancium diu captivus, B. Hugonis atque Cluniacensium monachorum precibus vitam, libertatem, regnum se debere æstimabat; ergo circa annum 1070 hanc ad eum epistolam dedit, quæ 19 occurrit in Miscellaneis Spicilegii Acheriani VI, quæ « Hugoni venerabili et excellentissimo abbati Cluniacensium, virtutum floribus claro, fomite virtutum suffulto, atque cunctæ dulcedinis mellifluis seniori, . . . nec non cunctæ nobilissimæ congregationi Petri et Pauli, ipse Aldefonsus, gratia Dei Hispaniarum rex, cum omni devotione mentis et corporis . . . veræ charitatis custodiam, vitæque æternæ gaudia, atque perpetuam prosperitatem et salutem, nec non quidquid sublimius, ex intimo corde, amplexibili dilectione, in Domino Jesu Christo » precatur, deinde sic loquitur: « Quanta te, gloriosissime Pater, devotione diligam. . . . Ad hoc scito, sanctissime Pater censem, quem Pater meus illi sanctissimo loco Cluniacensi solitus erat dare, ego, annuente Deo, in diebus vitæ meæ duplicabo » . . . tum ut idem fiat a successoribus regibus testamento se cavisse indicat; Robertum, in vita et morte sibi adfuturum, relinqui in suo regno suppliciter deposcit: ac pro stabiliendo ibidem Romani officii usu, ad Hugonis persuasionem suscepto, petit sibi a papa impetrari D. Geraldum cardinalem.

11. Tanto affectui eumque secutis pluribus ac maximis beneficiis aliis, digne et grater responsum Hugo, constitutionem edidit, « omnibus fratribus in Cluniacensi cœnobio, tam presentibus quam futuris, sic edicens: Notum sit, nos de domino Alfonso Hispaniarum rege, nostro fideli amico, qui tanta ac talia bona nobis fecit, et adhuc indesinenter facit. . . . Huic quoque mensuræ bonæ, confortæ simul et coagitatæ, superfluentiam addere cupientes, dedimus ei in ecclesia beatorum apostolorum Petri et Pauli nova, quam ipse de propriis facultatibus construxisse videtur, unum altare de præcipuis, quo scilicet divina mysteria ibidem celebrata saluti ejus valeant suffragari; cum vero hujus temporalis vitæ cursum debito fine compleverit, exceptis officiis, missis atque elemosynis, quæ pro illo agenda sunt, uno anno in supradicto altari missa specialiter pro illo canatur. » Omitto quæ in anniversaria die ipsius, « sicut pro domino Henrico imperatore Augusto, » secundo videlicet, agenda præscribit, « in omnibus et reginam ejus conjugem devotissimam volens fieri participem et anniversarium ejus sicut imperatricis Agnetis agi. » Legi singula possunt in dicti Spicilegii Miscellaneis, num. 20; hæc enim satis sunt, ut Hugonis erga suos benefactores gratitudo cognoscatur.

12. Transeo ad principes secundi ordinis, in quibus « Theobaldus, Dei gratia Francorum comes, et uxor ejus Adelaidis . . . sanctitatis et religionis, quæ penes Cluniacense collegium divina gratia largiente potior celebriorque habebatur, fide et devotione permoti, Odonem filium, sacris regenerationis mysteriis renovandum, destinarunt Hugoni venerabili abbati ejusque conventui, rati, superna dispensante clementia, sibi non inane futurum religiosiores quam, diutius in Christo habuisse parentes; ad cuius gratiæ et defensionis propensorem effectum efficaciorumque profectum . . . Cluniaco monasterio concedunt et donant quandam villam quæ Cossiacus dicitur: » Instrumentum integrum habetur in jam citatis Miscellaneis, num. 22, et mox num. 25 sequitur « Donatio ecclesiæ in castro de Avilone, facta ab Hugone duce Burgundiæ ad Cluniacense monasterium, ubi domnus Hugo abbas præesse pariter et prodesse videtur, » anno Christi 1077, ad imitandum « multos potentum ac divitum hujus sæculi, qui divina edocti prædicatione, facultates a Domino sibi collatas in meliores usus transulere, exheredantes se in hoc sæculo, ut superni regni efficerentur hæredes. Mox anno 1078 Wido, aliquando comes Matisconensis, perpendens quam inutilis est omnis honor hujus sæculi, imo quam nocuus et illecebrosus ad æternam damnationem misericordia Christi se visitante et inspirante, pro ejus amore ex toto renuntiavit sæculo in monasterio Cluniacensi, ut ibidem regulari disciplinæ subditus, penitentiam ageret peccatorum; » et multos præterea fundos donavit, quos recenset instrumentum inter jam sæpe dicta Spicilegii VI Miscellanea,

num. 26 legendum. Atque hæc speciminis causa sufficiunt, plura enim colligere non est instituti nostri.

§ III. *Fundatio Marciniacensis. Cultus S. Hugonis. Scriptores Vitæ.*

15. Cura S. Hugoni fuit non modo fundata alias cœnobio in rei cum temporalis tum sacræ vigore conservare, sed et nova insuper etiam pro feminis condere. In his Marciniacum est, non procul oppido Semuro ac Ligeri amne, in episcopatu Augustodunensi situm; de ejus fundatione in Cluniacensi Bibliotheca hoc fragmentum tabularum superest: « In nomine Domini nostri Jesu Christi. Notum sit omnibus fratribus nostris cunctisque sanctæ Dei Ecclesiæ filiis, quia ego frater Hugo, Cluniacensis abbas, præeunte ac cooperante divino auxilio, conciliante atque juvante germano nostro domino Gaudfrido Sinemorensi, locum istum Marciniacum, parvum satis primo, et quasi quoddam asylum a solo fundavi construxique temporibus nostris. Bonum etenim nobis visum est, ut sicut per sanctorum Patrum nostrorum fundationem peccatores homines Cluniacum habebant, si sæculo et pompis ejus abrenuntiare vellent, ita et peccatricibus feminis, de mundo laqueis ad locum hunc fugientibus et præ commissis suis ex corde gementibus, divina clementia regni cœlestis non clauderet introitum, etc. Eis autem gravius mortis æternæ imminet periculum, qui hanc domum ancillarum Dei ac beatissimæ Virginis vexare vel impugnare non erubescant, » etc. Late in laudes hujus cœnobii et vitam in eo religiosam profitentium lib. 1. Miracul. S. Petrus venerabilis se effundit, dicitque; cum dictum cœnobium subito forte incendio correptum jam in ipsa penetralia ignem admitteret, Hugoque Lugdunensis archiepiscopus clausas sanctimonialis ad egressum invitaret, quædam ex earum numero, Gislam appellatam, respondisse archipræsuli: « Nos, Pater, timor Dei et præceptum abbatis nostri, ut ignem æternum evadere possemus, intra hos quos cernis limites usque ad mortem permansuras inclusit; unde nullo pacto fieri potest, ut aliquanecessitate præfixos nodis poenitentiae terminos, saltem pedis passu, transgrediamur, nisi ab illo, qui in nomine Domini in hoc nos inclusit loco, solvamur. » Inde vero tanta in Deum fiducia erectum fuisse archiepiscopum, ut flammis grassari ultra prohibitis, extincto ad imperium igne, quod reliquum erat religiosæ domus, clausis etiam tanta in egrediendi necessitate sanctimonialibus, ab incendio salvum constiterit. Ad quas crebras S. Hugonem litteras dedisse, plenas salutaribus monitis, omnino extra dubium est; in Cluniacensi Bibliotheca non nisi unam reperimus, quæ hujusmodi est.

14. « Dulcissimis filiabus sororibusque amantissimis, sæculi pompa exutis, et Marciniani ad honorem et laudem sanctæ et individue Trinitatis, sub patrocinio B. Mariæ semper Virginis et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, congregatis, frater Hugo,

abbas Cluniacensis, salutem, gratiam et benedictionem, et nunc et in perpetuum. Non lateat, o filiæ, præcordialem charitatem vestram, » etc. *Vide infra.*

15. Humatus fuit S. Hugo, ut Chronicon Cluniacense narrat, in majore ecclesiâ, quam ipse in honorem apostolorum Petri et Pauli construxit, retro altare matutinale; demum relevatus est, et super majus altare dictæ basilicæ nunc corpus ejus requiescit. Paucis post mortem annis, tempore scilicet Pontii abbatis successoribus ejus, a Calisto II in Album coelitus relatus fuit: de quo ad dictum Pontium ista in sua epistola Hugo monachus scripsit: Hic, Calistus scilicet II, secundo Cluniacum, rediit, ibique festum Dominicæ Circumcisionis et Apparitionis devote peregit. Qui dum inter cætera sæpius ageret de vita et miraculis B. Hugonis, non quorumlibet chartulas super his profusius exaratas attendit, sed personas authenticas in medio Cluniacensis capituli præsentatas, de sancto quæ viderant et audierant validius attestatas, gratanter accepit; episcopus vero et cardinalibus pariter assentientibus, ad laudem et gloriam Domini nostri Jesu Christi, natalem tanti confessoris, tot et tantis virtutibus approbati, festum fieri papa decrevit, etc. Nomen Martyrologio suo Galesinius ad v Julii inscripsit, reliqui vero, ut Crevenus, Maurolycus, Molanus, Menardus, Miræus ad 29 Aprilis; quo etiam his verbis Martyrologio Romano inscribitur. In cœnobio Cluniacensi S. Hugonis abbatis. Obiit ille quidem feria iv post Pascha supra notatum, sicut et S. Anselmus; quæ feria cum iv Kalendas Mali seu 28 Aprilis cadit; sed obiit die advesperascente, aut, ut alii loquuntur, nocte, et ideo tam a Vita auctoribus quam in obituariis notatus fuit dies in Kalendas, quod prædicti martyrologi secuti sunt.

16. Vitam primi scripserunt Gilo et Ezelo Cluniacenses monachi, uti testatur Hildebertus, mox commemorandus. Ea an uspiam integre exstet? nescimus; compendium aliquod habere nobis videtur, ex ms. cœnobii Bodecensis anno 1640, erutum a P. Joanne Gamans. Etsi enim istæ non legatur id quod solum a se immutatum Hildebertus præfatur, cætera tamen his verbis concepta sunt, ut pateat ex his esse desumpta, quæ ipsa sola præ oculis habuit; addens quæ vidit, quæ audivit; quædam etiam omittens, rationem in prologo expositam, quorum pars cum in dicto ms. appareat, congruum duximus ad majorem satisfactionem lectoris curiosi, et de ipsis omissis judicium sibi liberum esse volentis, non quidem primo, sed tertio loco ipsam illam epitomen dare, præmissis ut dignioribus jam dicti Hildeberti, et Raynaldi æque venerandis locubrationibus. Fuit autem Hildebertus (a cujus etiam stylo dedimus 2 Aprilis Vitam S. Mariæ Ægyptiacæ metrica paraphrasi exornatam) ex ipsius S. Hugonis disciplina et monasterio, ad scholarum Cenomanensium regimen promotus, tum archidiaconus deinde et episco-

pus factus, anno 1097, et scripsisse videtur circa annum 1115, postea anno 1125 euectus ad archiepiscopatum Turonensem. Ab hoc scriptam Vitam S. Hugonis ex Sirmondi nostri collectaneis ms. accepimus, et cum editis in Surii collectione ac Bibliotheca Cluniacensi contulimus. Alteram Vitam, quam damus ex ms. codice serenissimæ Christianæ reginæ Sueciæ et alio nostri collegii Duaceni, multa explicantem quæ prior non attigit, quædam ab iis dicta reticentem, composuit Raynaldus jam ante nominatus, non frater, ut scribunt Sammarthani, sed (ut liquet ex venerab. Petro Cluniacensi, lib. III, epist. 2, et propria illius assertionem) nepos ipsius S. Hugonis; Vezeliacensis abbas, in diocesi Augustodunensi (ubi enim sanctimonialis fuerant) anno 1108 constitutus præfatus, quod si forte altioris alicujus ingenii viri studium in hoc opere antea desudarit (his autem verbis videtur Hildeberti scriptum inuere, quod ad suas manus non pervenerit) illius opus majorum atque sapientium virorum excellentiæ relinquendum, suum vero minorum atque minus capacium studio attribuendum putet. Nullos autem priores se auctore citat, utpote hoc argumentum tractans sicut partim vidi, inquit in fine, partim relatione probabilium virorum didici, quæ vero prosa scripserat, eodem metro perstringens, sic concludit:

Hæc, Pater Hugo, tui Raynaldi dicta nepotis

Suscipe, quæso, pie, meque tuere, Pater.

Et quoniam tum alia quædam, tum tempus mortis atque regiminis hic expressius confirmantur, et res brevis est, nec alibi uspiam exstat, placuit etiam hanc ex eodem reginæ ms. addere. Raynaldus autem etiam ipse anno 1128 factus est archiepiscopus

A Lugdunensis, atque annum unum in ea dignitate vivens, Cluniaci sepultus est sub hoc epitaphio: *Hic requiescit Raynaldus, quondam abbas et reparator Vezeliacensis, et postea archiepiscopus Lugdunensis.*

17. Hugo etiam monachus Cluniacensis, post sancti mortem a Pontio successore susceptus ad ordinem, primo ad istum suum abbatem post annum 1120 epistolam scripsit, cui multa de S. Hugone inseruit, danda ex Bibliotheca Cluniacensi, primo loco inter Analecta, in qua etiam agit de canonizatione S. Hugonis facta Cluniaci per Callixtum II papam, supplens quædam ab aliis omissa. Quibus non contenti Cluniacenses coegerunt eum integram Vitam scribere, quæ etiam ipsa propter antiquitatem scriptoris dari merebatur, nisi satis esset in Bibliotheca Cluniacensi, et ex hac in postrema Surii editione exstare. Itaque ea tantum utemur ad illustrandam Vitam primam, quæ autem singularia ibidem habentur Analectorum caput 2 constituant. Denique anonymus quidam notabilia quædam paneta, B. Hugonis regimen sanctitatemque concernentia descripsit, quorum pars in præcitatis Vitis integre descripta exstat, nisi hinc in illas translata malis credere; pars Analectorum caput 3 implebunt. Hymnus quem in laudem S. Hugonis scripsit venerabilis Petrus, post Pontium abbas Cluniacensis, exstat inter illius opera in præcitata Bibliotheca, col. 155, scriptus per modum sequentiæ, et summarium Vitæ complectens; testimonia etiam antiquorum de eodem sancto collecta videbis col. 468 et sequentibus; quæ huc transcribere operæ pretium non videbatur.

VITA

AUCTORE HILDEBERTO CENOMANENSI EPISCOPO

PROLOGUS.

Dei gratia venerabili atque reverendissimo abbati

(1) Pontius abbas, ex monasterio S. Pontii Tomeriarum Cluniacum transgressus, monasterium cum laude rexit primis duodecim aut pluribus annis, cum ista omnia, quæ infra daturi sumus, scriberentur. Deinde portæ murmurationum adversus se gliscentium, quæ tamen eatenus non proruperant foras, a Calixto II circa annum 1122 absolvi petiit, et licet ægre, impetravit tamen, ac Hierosolymam abiit. Sufficitur ei Hugo Marciacensis prior; alius ab auctore postremæ Vitæ (hic enim a Pontio ad ordinem admissus fuerat, istius vero longa in sancta conversatione vita laudatur) quo intra breve tempus extincto, eligitur Petrus Venerabilis, ex quo, lib. II Miraculorum, Pontii Vitam scribente, habemus Hierosolymis reversum captata occasione invasisse armata manu Cluniacum, itaque egisse ut tanquam schismaticus excommunicari meruerit cum suis, Romam tamen ad causam dicendam evocatus sit, et post latam sententiam impænitens, ibi

Pontio (1), Hildebertus, professione sacerdos (2), vita peccator, spem adipisci communem. Congruum dem mox sub Honorio papa II obierit anno 1125. Indignum proinde est quod is a Wione Fastis Benedictinis ascribatur ad 29 Januarii, cum titulo sancti. Sed in hoc æque temere Wion egit, quam negligenter in eo, quod anno 1122 Cluniaci mortuum dixerit, quem ipse Honorius papa scribit obiisse Romæ impænitentem, in litteris a Petro Venerabili dicto loco relatis. Ipse tamen Petrus videri potest ex aliqua passione locutus, cum totos decem ipsius annos ante depositam dignitatem, turbam et discordiarum, quamvis foras non erumpentium, nota dedecorat; eos enim satis excusant tot illustria encomia, Pontio tributa ab iis, qui de S. Hugone egerunt, aliisque in Bibliotheca Cluniacensi relatis.

(2) Quamvis sacerdos idem hic valeat quod episcopus; humilitatis tamen fuit istum potius quam hunc titulum usurpasse.

humanis actionibus exitum pollicetur, nihil supra vires profiteri, quas profecto quisquis attendere negligit, aut in vitium labitur, aut omnino deficiens, tristis et confusus audit: *Hic homo incipit edificare, et consummare non potuit* (Luc. xiv, 30). Quorum ego neutrum incurrere veritus sum, dum tuæ petitionis auctoritate compulsus, qualicunque stylo vitam B. Hugonis memoriæ commendare disposui. Cui sane labori licet impar meum senserim ingenium, malui tamen ridiculus scriptor quam tibi inobediens inveniri. Speravi ex obedientia præmium, ruborem vero ex defectu, credidi tua correctione præveniri; quod adhuc etiam credo, postulo, precor; pro munere suscepturus, si removeas ab oculis quidquid linguas senseris formidare. Officiosa res est, et prudenti grata scriptori, correctio, ea quidem mihi placet, sed cum persona corrigit, non turba; sero enim reprimatur vitium, cum jam populus insultat vitioso. Ex hoc autem præcipue veniam confiteor postulandam, quod post amplioris litteraturæ viros, Ezelonem (3) loquor atque Gilonem, qui de beatissimo Hugone illo vigilantiter scripsisse leguntur, ausus sum pertractandam aggredi materiam, quos velut a longe secutus, pro homine simiam pinxisse, et finxisse pro amphora urceum inveniar. Cæterum præsumptionis hujus auctor est Pontius, acumen ingenii sperans in me, cujus ego non sum conscius apud me. Lingua Pontii causam movit, auctoritas egit, religio peroravit. Resistere Pontio, difficile, qui ad impetrandum quodam prærogativo gratiæ vel silens adjuvatur. His itaque victus, retractare conatus sum quæ jam scripta legeram, non de illis tanquam de visis aliquid attestari. Nemo autem miretur, cum in præsentis opere viderit additum aliquid, cum suppressum, tum immutatum, quod non apposuerunt, quod non taceant, quod aliter scripserunt, qui de Hugone scripserunt ante me. Addidi, fateor, sed quod ipse vidi, sed quod audiui, cui testimonium perhibeo, et verum est testimonium meum. Sane quod omnino suppressi, ideo factum est, ut id quod lectum calumnias movere poterat, auctoritati derogaret eorum quæ sine fidei periculo et scribi potuerunt et credi. Mutatum autem hoc solum opinor, quod Andegavensis comes Gaufridus, cognomine Martellus (4), in abbatem præsumpsisse memorantur Hugonem, cujus quia præfatis scriptoribus veridici defuere relatores, falsitatis notam incurrerunt. Quidquid itaque, prout desuper mihi datum est, exaravi, vel in manus ex

A tuo veniat iudicio, vel si suppressendum censueris, omnino delitescat. Minus tamen mihi placet approbatum producere quam occultare vitiosum, turpius enim jactura est nomen amittere comparatum quam minime comparasse. Conserve let Dominus Deus filiis adoptionis suæ, Pater sancte. Noveris autem quia mihi vicem rependis, si diligis me, et ora pro me.

CAPUT I.

Natales S. Hugonis, susceptio habitus monastici, dignitas abbatialis et virtutes in ea.

1. Beatus itaque Hugo, natione *Æduensis* (5), generosis parentibus illustris, prærogativa vitæ pariter et virtutum titulis illustrior fuit. Is cum infirmitatem evasisset infantie, Dalmatius (6) pater ejus vir scilicet consularis, materque, *Aremburgis* (7) nomine, circa eruditionem pueri diversum gerebant affectum. Devota siquidem Deo femina, litterarum studiis ideo censebat eum mancipandum, quia nondum nato promissum divinitus assererat sacerdotii dignitatem. Cum enim ipsa in utero haberet puerperii labores, et periculum formidaret; religiosus quidam sanctæque opinionis sacerdos, ad altare Domini sacrificium pro ea oblaturus accessit, deinde sacrum celebranti mysterium, velut cujusdam pueri species in calice apparuit inestimabilem præferens claritatem. Relata matri visio sacerdotis auctoritate fidem promeruit, ideo dignum esse ut ministerio dicaretur calicis, qui promissus in calice videbatur. At pater, hæredem transitorie possessionis desiderans, sæcularis militiæ insignia puero destinabat. Unde cum jam pupillares annos attigisset, eum cum cœvis urgebat equitare juvenibus, equum flectere in gyrum, vibrare hastam, facile clypeum circumferre, et, quod ille altius abhorrebat, spoliis instare et rapinis. Cæterum ille alii natus professioni, corporis incommoditate militem detrahebat et mente. Ad arma minus habilis, indocilis ad rapinam, totus jam ad Christum et naturam trahebatur et gratia. Unde cum præfati juvenes, die quadam pauperi vaccam auferrent, tiro Christi vehementer indoluit, nulli consors in culpa, quia nulli consors in rapina. Ipse tamen recompensatione annua jacturam proximo restituens, ejus querelam suppressit, repressit egestatem. Ita Dei famulus et officiosam pauperi injuriam et damnum facit esse fructuosum.

2. In pupillari adhuc ille constitutus ætate, morosam verbis et actu præferbat senectutem. Jam

(3) Hezelo ex canonico Leodiensi factus monachus a Petro Venerabili, lib. iii, p. 2, laudatur, de singulari scientia et eloquentia; de Gilone nihil alibi legitur.

(4) Infra nempe num. 33, agitur de iis quæ inter Hugonem et Gaufridum Andegavensem, non Martellum, sed filium Martelli Barbatum, acta fuerunt: an autem prædicti auctores, ad nominis errorem aliquem etiam addiderint in re ipsa, nescimus divinare.

(5) Augustodunum antiquis Augusta Æduorum:

hinc Æduensis et Augustodunensis promiscue usurpantur.

(6) Dalmatius castri Dominus, quod Sinemurum olim, nunc Semur dicitur, 7 vel 8 leucis Augustoduno dissitum versus septentrionem, media circiter inter Divionem et Avallonam via. Sammarthani aliud in Briennia oppidum assignant, multo longius dissitum.

(7) Aremburgis, cui iidem Sammarthani addunt cognomentum de Vergy seu Vergiaco; Burgundici congiis posthac sæpius innexum nomen.

tunc inexorabiliter lasciviam persecutus, humilitatem pudicitiae assumpsit custodem. Jam tunc mollioris cultus et deliciarum contemptor, in illecebris illecebras ignoravit. Cum juvenibus nihil juveni præter ætatem fuit. Magna illi cum raptoribus discordia, [super affictos mira compassio. Verbum Dei tenaci commendabat memoriæ, frequens ecclesie visitator, sed furtivus; timebat enim patrem suum, otio et inertie virtutum primitias assignantem. Eo tempore Antissiodorensis episcopus Hugo (8) nomine, Cabilonensem quoque consulatum strenue gubernabat. Hujus causa B. Hugo ejus pronepos, vix a patre proficiscendi Cabilonum licentiam extorsit. Prælibata in hac urbe grammatica, quo introduceretur ad divinarum altitudinem Scripturarum, juveni quoddam velut ostium aperuit. Ibi tandem diruptis secularibus indumentis, elegit abjectus esse in domo Dei sui, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum (*Psal. xlii, 11*). Illud igitur Evangelicum secutus: *Qui non bajulat crucem suam et sequitur me, non est me dignus* (*Luc. xiv, 17*), patre nesciente, qui suspiranti ad patriam, et verbis obstebat et exemplis, Cluniacum venit; B. Odiloni (9), quo tunc temporis abbate præfatum gloriabatur cœnobium, quid animi gereret indicavit. Dehinc ex more capitulum ingressus, cum in conventu adoptionis sue ediceret (10) petitionem, quidam fratrum Spiritu sancto edoctus, o felicem, inquit, Cluniacum, qui pretiosum omni thesauro thesaurum hodie suscepit! Mutata igitur cum habitu vita, monastici ordinis primos gradus devote conscendit, obedientiam loquor et humilitatem, quæ in Christiana religione morum olitinent principatum. His ille cæteris præeminens, sine querela tulit, quidquid difficultatis assumpta gerit professio, ac velut ad perfectionem minus sufficeret monasticarum observantia regularum, Dei servus addidit ad poenam, Dominus ad coronam. Cibus enim citra legem monachi sumptus ita jejunium solvit ut esuriam minime removeret. Satis præterea insistens vigiliis, continuata oratione noctem sæpe duxit insonnem. Felices aderant comites, uber fletus et jejunia cœlestium meditatio gaudiorum. De monacho nihil ambitio furata est, nihil sibi voluptas vendicavit. In ore nihil arrogantiae, nihil in sermone vanitatis, totus sanctimoniam, totus monachum loquebatur. Ex habitu quoque monachi, tanta servo Dei gratia accessit ut et pater, qui minus (11) ægre tulerat sacrum filii propositum, eum solito diceret pulchriorem.

3. Prælucebat jam in eo pastoralis plenitudo sollicitudinis cui non minus suppetebat census ad con-

A silium, quam religio ad exemplum. His celeberrima præconiis, ex consensu fratrum B. Odilo priorem constituit, profuturum pariter et possessioni providentia, et ordini disciplina. Suscepit senum curam juvenis, suscepta sic exsecutus negotia, ut nec administratio religionem minneret, nec religio administrationem impediret. Juveni siquidem ex promotione non subrepsit elatio, non ordinis fervor intepuit; imposita ei dignitas, virtutum materia, non dispendium fuit. Hac enim mansuetudine Patrem exhibuit, hac severitate doctorem, ut adversum delinquentes, nec remissa uteretur misericordia, nec excedente disciplina. Diffusa itaque bono odore nominis illius, plebis et principum favorem, quem minime quasivit, acquisivit. Unde et ad Teutonicos directus, Paterniacensi cœnobio (12) gratiam regis (13), a qua excederat, reformavit. Cognito ibi transitu B. Odilonis, in amaritudine spiritus ad monasterium revertitur, larga secum deferens munera, quæ præfatus rex per eum ad decorem domus Domini Cluniacum delegavit. Susceptus ea qua debuit reverentia plenum lacrymis conventum invenit. Hortatur ut temperent a fletu, cum nec ipse posset a fletu temperare. Consolatur mœrentes, qui nullius admittebat solatium. Ab omnibus omnium Pater plorabatur, et siccitas revocabat lacrymas paternæ pietatis recordatio. Ipse quidem magister sepultus est, sed in mentibus discipulorum merita magistri insepulta vivebant. Deficiam necesse est, si tentem virtutes Odilonis explicare, qui doctrina pariter et exemplo, conventum hominum, conventum fecit esse virtutum.

4. Aderat tempus quo desolato consuleretur ovili, præmissis jejunii et orationibus, a summo pastore pastor quaereretur. Conveniunt filii adoptionis, de salute tantum satagentes animarum. Denique dum solliciti secum quaererent quem Dominus pastoralis sollicitudine dignaretur, Adalmannus quidam, cui religione simul et ætate major erat auctoritas, Hugonem nominavit priorem; conventus assensu consono prosequitur nominantem. Dehinc illum, renitentem et se proclamantem indignum, quo die B. Petri cathedram sancta celebrabat Ecclesia, Chrysopolitanus archiepiscopus (14) abbatis benedictione sublimavit. Susceptis itaque pastoralibus excubiis, Dei servus ex promotione nullam traxit insolentiam, nullum vitii accessum indulsit, sub eo quippe animarum custode, nec delicto iudicium, nec religioni defuit incrementum. Totam ejus vitam vel Maria sibi, vel Martha vendicavit. Lectione insatiabilis, orationibus insistens, omni tempore profuit

(8) Hugo episcopus Antissiodorensis, Lamberti comitis Cabilonensis filius, qui concilio Anzano, an. 1025 interfuisse legitur, et videtur vixisse ad annum circiter 1040. Sed quomodo ejus pronepos noster Hugo? Fortassis ex sororis filio aut filia natus, nam Antissiodorensis episcopus, unicus patri fuit filius, et ideo etiam hæres comitatus; qui hic, ut alibi sæpe, Consulatus nominatur.

(9) B. Odilonis Vitam dedimus 1 Januarii.

(10) Impressa minus recte edisceret.

(11) Mallem legere, nimis.

(12) Paterniacense cœnobium, prioratus in diœcesi Lausanensi.

(13) Henricus II notatur, qui anno 1046 coronatus imperator, obiit 1056.

(14) Fuit hic etiam Hugo dictus, Vesontionensis hujus nominis episcopus primus, qui ab anno 1031 ad 1070 sedem tenuit.

aut profecit. Prudentiorne esset an simplicior, difficile iudicares. Sicut in verbis nihil otiosum, sic in opere nihil suspectum honestati. Irasci, nisi adversus vitia, non novit. Doctrina ejus, quæ congrueret singulis, sufficeret universis, ea plus patris habebat quam iudicis, plus misericordiae quam censuræ. Ipse forma conspicuus, statura eminens, corporis doles titulis virtutum cumulavit. Silens quidem semper cum Domino, loquens autem semper in Domino, vel de Domino loquebatur. Intentum pluribus, ad singula minorem nullus invenit, totus enim his tenebatur, quæ prius agenda suscepisset. Deum supra se, proximum tanquam se, res infra se, ordinata charitate diligebat. Idem mansuetus et patiens, in suis quidem gratias egit, pauperum vero flevit injurias.

5. Et quia legerat Christum dicentem : *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis* (Matth. xxv, 40), eorum necessitatibus tanta consulit instantia, ac si ipsam Christi constaret adesse personam. Quapropter maxima eum multitudo constipabat egenorum, quibus dispensator fidelis et prudens cibaria præparabat, comparabat indumenta. Nulla misericordiae opera, nullam subveniendi speciem declinavit. Omnium votis adfuit, dummodo votis tempora concordarent. Iter agentis, pauperum cohortes occurrebant, quocumque audierant transiturum, eis aureos quoque manu larga dispensabat, illud libentius erogans quod erogatum merces major sequeretur. Deficientibus autem cibis, quibus in usus egentium summarios (15) onerare consueverat, huc et illuc nuntii dirigebantur, ea comparaturi quæ et multitudini sufficerent, et desiderium explerent infirmorum. Porro quoscumque vel ætas vel gravior affecerat ægrotudo, propius jubebat admoventi, blandius eorum scrutabatur angustias, quibus egerent aut quid vellent officiosissime inquirens. Nullius abhorrebat colloquium, nullius incommoda verebatur. Circa senes quernulos et sanie defluentes compassione moveri multiplicare beneficia, plenum mercedis urgere famulatum Parva loquor, horrendis aspectu leprosis frequenter fastidiosum sine fastidio exhibebat obsequium. Videres circa lectum ejus immensam diversarum vestium congeriem, quæ, paucis familiarium adhibitis, ipse incidere, ipse sarcire consueverat. Videres etiam panes, videres et carnes, ad manum omnia scilicet præparata, ne dilatio muneris, pauperem cruciaret expectantem. Pauperibus quoque comolitis, largiores destinabat benedictiones, ne vel a monasterio, vel a monacho penuria rei familiaris eos cogeret evagari. Hac enim Massiliensibus, hac monasteriis pluribus benignitate, subvenit. Præterea tyrannidem principum, qua

A incessanter adversus Christi pauperes grassabantur, cum minus exhortatione proficeret, muneribus mitigabat. His animum studis, his usibus et argentum consecrabat et aurum. Ea melius impensa, quam servata rutilare prædicabat, et, juxta Ambrosii testimonium; tunc vere calicem Ecclesiæ, cum calix a fame vel ab hoste redimit, quos sanguis calicis a morte liberavit.

CAPUT II.

Gratia apud Henricum secundum imperatorem; legatio pro pontifice in Hungaria obita; concilium Remense celebratum; Alphonsus rex Hispaniarum a carcere liberatus; cœnobium Marciniacense fundatum.

6. His igitur aliisque virtutum præconiis, beatus Hugo magnus apud magnos habebatur, ex ejus consilio, saluti suarum providentes animarum. Augmentum sub eo de die in diem Cluniacensis religio cœnobii, et erat odor nominis illius, sicut odor agri pleni cui benedixit Dominus. Unde et imperator Teutonicorum, secundus scilicet Henricus, ejus faciem videre, et familiaritatem adipisci desiderans, ut venire dignaretur ad se supplici voce postulavit. Postulantem pius Pater exaudit, intrat Saxoniam, summo pariter et honore suscipitur et gaudio. Paucis ibi diebus peractis, ex petitione regis filium ejus sacro de fonte levavit, puero (16) nomen patris imponens. Celebravit autem Pascha cum imperatore, in Agrippina Colonia, Teutonicis mirantibus in juvenili adhuc ætate canitum morum, conversationis mansuetudinem, vultus gratiam, verborum lenitatem. Quibus profecto virtutum indicis, ita cum eo et cum Cluniacensi monasterio regis est anima colligata, ac si rex ipse perpetuam cum eis amicitiam pepigisset. Tandem vix impetrata redeundi licentia, pastor pius ad ovile revertitur, dona deferens ampliora, quæ velut quoddam dilectionis pignus a præfato rege transmissa sunt. Sic regressus Dei famulus, filios in orationibus patrem expectantes, et de vocatione regis et suo exhilaravit adventu.

7. Idem postmodum Romani jussu pontificis in Hungariam profectus, de reformatione pacis (17) curam gerit, suscepta prudenter insistit et expleti negotia, ad laudem Dei et gloriam quæ sibi commissa fuerant exsecutus. Unde cum pariter et gratia regis et multo donatus munere reverteretur, a quodam tyranno regionis illius captus est, his omnibus direptis quæcumque apud suos inventa sunt pretiosa. Qua videlicet injuria turbatur Dei servus, ad auxilium recurrit orationum, pro suis malefactoribus intercedit, minus de rerum jactura, quam de periculo sollicitus animarum. Et ne velut de suis meritis confusus, vel transgressori veniam, vel sibi substantia

(15) Summarius, sannarius et somarius, jumentum, ferendis dorso oneribus aptum: Francis vulgari lingua, *sommier*.

(16) Henricus III, anno 1051, 10 Novembris natus; ejus baptismus, in annum sequentem dilatus, videtur peractus Sabbato sancto, cum Pascha 19 Aprilis agendum esset.

lis agendum esset.

(17) Videntur indicari dissidia, inter Andream regem Hungariæ ejusque fratrem Belam, post coronatum Salomonem puerum, sæpe composita, sæpe renovata; de quibus vide Hungaricos scriptores, sub Leone IX et etiam postea.

restitutionem postulare videretur, B. Maiolo utrumque commisit negotium. Maioli precibus et meritis sibi postulat subveniri. Nec mora, compunctus auctor injuriæ, genibus abbatis provolvitur, contrito corde et humiliato veniam rogat, omnibus his quæ ablata fuerant in integrum restitutis, et ut offensus obsequio etiam placaretur, abbati conductum providit, qui fecerat et rapinam. In aliis etiam quampluribus negotiis Romano pontifici postulata B. Hugonis sedulitas, et ab eo laudem et a Domino mercedem meruit sempiternam. Ille si quidem cum papa Stephanus (18) in civitate Florentia supremo teneretur incommodo, ex voto decumbentis illuc accessit, comitantibus eum monachis consummate sanctitatis, quibus juxta Pauli vocem, vivere Christus erat, et mori lucrum (*Phil.* 1, 21). Testatus est autem præfatus antistes, ad introitum quidem servi Dei malignum discessisse spiritum, ad egressum vero remeasse. Beatum profecto virum, cujus et vitam Satanas abhorruit, et præsentiam expavit. Denique cum præfatus pontifex, ad ultima jam deductus, fessos artus et naturam profitentes cilicio et cineri commendasset, susceptis vitalibus sacralis, inter sacras abbatis manus spiritum exhalavit.

8. Cum autem notus Leo translaturus B. Remigii corpus Remis usque pervenisset, et ibi synodum (19) celebraret generalem, vir beatus adfuit plenus auctoritatis et reverentiæ, suæque præsentia prælati concilii plurimum conferens institutis. Ubi cum adversus Symoniacos ageretur, et nonnulli pontifices, quibus vel conscientia confusionem, vel imperitia silentium adduxerat, in præfatam hæresim remissius disceptarent, ipse zelo succensus justitiæ, negotiationem Simonis constanter abolere curavit. Ex adverso enim ascendens, et opponens murum pro domo Israel (*Ezech.* xiii, 5), nec numero renitentium, nec acceptione motus est personarum. Quo in concilio, dum ille de sua interrogaretur promotione: Caro, inquit, voluit, spiritus repugnavit. Sane

A sana responsio (20), qui justus imprimis accusator sui (*Prov.* xviii, 17), et tentatione carnis pulsatus ut caderet, et ne caderet virtute spiritus restitisse monstratur. Erat autem illi tanta in exhortatione gratia, ut ad expectationem sermonis illius illos rursus suspenderentur animi personarum; unde et jussu papæ sanctam et plenam habuit gratiæ orationem, qua et Simoniaci de male comparatis expulsi sunt dignitatibus, et de sacrario Domini fornicatores inhibiti sacerdotes.

9. Aliud quoque sanctitatis ipsius atque meritorum secutum est indicium. Hildebrandus etenim Romanæ diaconus Ecclesiæ, qui postea sedis ejusdem sortitus est majestatem, directus in Gallias, Cluniacense capitulum intravit. Ubi cum aliquandiu sedisset, collateratum B. Hugoni Christum vidit, monastici regulas ordinis ac decreta suggerentem. Egressus inde, nonnullis quæ viderat indicavit. Ex tunc ille et familiaritatem servi Christi devotius amplexatus est, et sanctitatem prædicavit Hildefonsus (21) Hispaniarum rex, qui a Santulo fratre suo captus in vinculis tenebatur. Quo audito, misericordiæ abbas orationi pro rege præcepit instare, memor dilectionis patris ejus Fredeleidi (22), qui Cluniacense monasterium multo sibi astrinxerat beneficio. Cum itaque pro eo placabiles offerrentur hostiæ, cum preces multiplicarentur, per episcopum quemdam deliberationis suæ diem esse proximum beatus ei Petrus indicavit (23), obtinente Cluniacensis abbatis et conventus intercessionem, ut liber a vinculis emissus reciperet imperium. Nec mora, idem apostolus dormienti Santulo apparuit, gravia comminatur nisi fratri educto de carcere male ablatam restitueret dignitatem. Expergefactus visione Santulus, quidquid apostolus præceperat festinanter, implevit (24). Sic Hildefonsus, et sibi pariter et regno restitutus, ut liberatorem suum videre et colloquio ejus donari mereretur, destinatis apicibus imploravit. Impletur votum potestatis, et Pyrenæis montibus

(18) Stephanus papa X, anno 1058, 28 Aprilis obiit, vulgo appellatus IX; opem ei a S. Hugone præstitam pluribus verbis deducit auctor anonymus in Bibliotheca col. 451, in re nihil addit.

(19) De Remensi hoc concilio et S. Remigii translatione, factis 1 et 5 Octobris anni 1049, pluribus actum 19 Apr. in Commentario prævio ad Acta S. Leonis. Ibi secundus inter abbates sedit Hugo, post Herimarus abbatem S. Remigii.

(20) Eadem responsio notatur in Actis concilii, hoc modo: «Diaconus sermonis cursum ad abbates, qui aderant, vertit, eosque, ne forte et ipsi in ovile Dominicum non per ostium introissent, confiteri admonuit. Primus S. Remigii abbas Herimarus surrexit, seque ab hujusmodi culpa congrua responsione purgavit. Deinde dominus Hugo Cluniacensis subsequens, hanc purgationis suæ rationem subinstitit, pro adipiscendo honore, Deo teste, nihil dedi vel promisi; quod quidem caro voluit, sed mens et ratio repugnavit.»

(21) Hildefonsus seu Alphonsus, Hugoni in Vita Andefonsus, ex testamento patris Ferdinandi rex Legionis, ab ambitioso fratre Sancio (qui nescio quo exemplo hic Sanctulus nuncupatur) Castellæ rege,

bello petitus captusque anno 1071, Burgos in custodiam abductus fuit.

(22) Fredeleldus et in Vita per Hugonem Fredeleldanus; apud Petrum Venerab. Fredelannus, alibi melius Fredelandus amborum pater; pro quo nomine postea Fredenandus, ac demum Ferdinandus invaluit; nomen Gothicum et pro diversa scriptione significans *Pacificatorem terræ* aut *Manu-pacis*. Pro eo autem quod hic legebatur, invito beneficio substituendum censuimus, multo beneficio.

(23) In præcitata Vita dicitur quod Petrus apostolus cuidam fratri in Cluniaco apparuit, et preces Hugonis pro Andephensi erectione Dominum suscepisse revelavit.

(24) Impletum est sano quod S. Hugo Alphonso nutiari jusserat, de libertate et regno, sed non uno eodemque tempore, imo Santius ad oblatam sibi visionem aliud non fecit, quam quod e carcere eductum fratrem, ad S. Facundi monasterium dimiserit, ut inter monachos viveret, sed hic inde elapsus, Tolerum ad Mauros profugit, nec nisi occiso fratre anno 1075, in regnum rediit; ita Santius neglecti mandati forsitan penas dedit.

transcens. Dei servus solemniter et apparato festivo suscipitur. Exultat rex tanti adventu hospitibus, nihil in actu, nihil in verbo, nihil in habitu præter doctrinam morum reperiens. Qui ne intercessoribus suis ingratus aliquando videretur, duplato censu paterno ducentas auri uncias (25) Cluniacensi cenobio quotannis disponit assignari, diem utriusque exitus, et de carcere scilicet et de corpore, celebrem habere desiderans. Ita vir Dei cum prædicta remeans pecunia, quemcumque secum adjucebat Maurum, recens quidem baptizatum, sed adhuc mente nigriorem quam pelle. Cui cum pro Christianæ fidei inceptione, majorem plus albos exhibens reverentiam, vestes pretiosas prævidisset, ille dealbato similis repulcro, sacrilegas manus in perforatas abbatis manticas injectit, extrahens inde quidquid auri repertum est in eis aut argenti. Quo tamen in fuga capto, atque ad abbatem cum asportata reducto pecunia, Dei famulo conatus non nocuit fraudulentus. Magna quidem sunt hæc, sed majora quæ sequuntur.

10. Apud castrum Bliterium (26), quidam perverſæ mentis homines, reverendum Patrem illatæ exacerbaverunt injuriis: quibus veniam petentibus, licet pius abbas ad ignoscendum pronus indulgisset, graviter tamen a Domino punita est eorum præsumptio: statim namque depopulantibus flammis, castrum combustum est iniquorum. Quod ut divina potius ultione gestum esse, et non casu contigisse crederetur, quibusdam incolis ejusdem castelli, ad aliqua egressis negotia, atque ignavis injuriarum et incendi, duo milites dudum defuncti apparuerunt. Quos cum bene præfati cognovissent incolæ, ac turbati ad eorum stuperent occursum: Redite, inquit, quantocius, combustum inventuri Bliterium. Quod dum beatus esset Hugo ingressus, nec ejus religioni delatum est, nec ordini. Stupefacti incolæ ac perterriti, magna cum festinatione redeuntes, rem, sicut didicerant, invenerunt. Nemo autem potest virum Dei, tanquam pecunie cupidum, vel quæsisse vel oblatas suscepisse divitias. Earum copia non avaritiæ servivit, sed misericordiæ, non ipsis sed egenis. Ille cum Propheta dicens: Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ

A *lue* (Psalm. xlv, 8), quidquid ei fidelium devoto contulit, totum vel ornamentis ecclesiæ, vel expensis pauperum consecravit. Animam ejus nec rerum extulit affluentia, nec deiecit amissio. In omni stato terrena cælestibus, æternis transitoriis postposuit.

11. Idem præterea non solum de salute sollicitus virorum, mulieres etiam de naufragio hujus magni maris et spatiosi ad salutis portum educere curavit, eis viam vitæ et doctrinis insinuans, et sumptibus sternens. In suo namque patrimonio, quod Marciniacus dicitur, quoddam monasterium et idoneis religioni construxit officinas, ubi feminae proveciores, et maritalem fastidientes licentiam, veleres decoquerent errores, et Christi complexibus astrangi mererentur. Hunc locum personæ nobiles elegerunt, quæ cum nuptiis etiam delicias expertæ, tanto patientius utrisque carerent, quanto didicissent in eis et brevem et plenam doloris esse voluptatem. Has profecto sub regulis hujusmodi vivere constituit, ut earum nulla vel rei necessitate familiaris, vel quolibet negotio, conspectibus virorum offerretur; ne, quibus votum indixerat continentiam, intuitus sollicitaret ad culpam. Procuratores earum, procuratores religiosi atque prudentes, sub quorum custodia nec possessio distractionem, nec honestas dispendium formidabat. Nulla ubi vel rara juvenula, ne lascivientis adhuc fervor ætatis, vel loco infamiam contraheret, vel inter sorores scandalum generaret (27). Harum eruditioni senem quemdam deputavit, Renchonem nomine, consummati monachum testimonii, qui noverat et devotionem provocare misericordia, et excessus arcere disciplina. Præterea ne in ancillis Christi, vel victus vel vestimentorum defectu, sacrum deficeret propositum, uberes eis redditus providit, comparavit prædia; sic earum necessitati consulens, ne vel culpam superfluitas induceret, vel egestas querelam extorqueret. Monasterium quoque plurimis decorans ornamentis, præter cætera sanctorum pignora beate virginis ac martyris Agnetis in eo brachium collocavit, argento vestitum et auro.

12. Alia quoque sub eo et per eum constructa sunt monasteria, cellæ quamplures ædificate (28);

(25) Auctor est Venerabilis Petrus, quod Alfonsus consueverit præter cc auri uncias xl pendere, et duo monasteria Cluniacensibus fundavit.

(26) Bliterium castrum; in aliis Vitis Briderium dicitur.

(27) Exstat in Bibliotheca Cluniacensi, col. 495 et seq. scriptum quoddam S. Hugonis, in Vitæ finem vergentis, ad successores suos deprecatorium seu cominatorium, sub anathemate sic præcipiens: «Locus ea semper permaneat condicione, qua nos eum inchoavimus et tenuimus, ut in ipso nunquam ad habitum sanctitatis, puerilis ætas recipiatur; nec alia quam in qua possit probari spiritus si ex Deo sit, et si non ultra, tamen omnino vel usque ad xx annum jam pervenerit. Quod si qua est ætatis lascivioris, et hoc ad certum fuerit compertum, ne huic feminarum collegio debeat coadunari.» Et rursum in deprecatione, quæ sequitur col. 495, seu

D verius testamento; in quo post petitam indulgentiam de munere negligenter gesto, quædam post mortem suam fratribus annuatim præbenda ordinat, deum se ad successurum sibi abbatem convertit, eique imprimis locum hunc commendat, tanquam eatenus unicum; deinde vero cæteros fratres. Varia chartarum insignium fragmenta, hoc Marciniacense cenobium spectantia, profert Quercetanus, in notis ad hunc locum, ubi etiam docet priores duos procuratores, et decem religiosos fuisse adjunctos, ad monasterii regimen, ex institutione S. Hugonis.

(28) In eadem deprecatione sic loquitur: «Sicut in presentiarum videtis, Deus, non nostris meritis, sed sua immensa clementia, istum satis circumspecte amplavit locum, et tam fratribus quam possessionibus ditavit, nec solum in hac nostra regione, verum etiam in Italia Lotharingia, Anglia, Northman-

veteres abbatiae, quas inhabitantium negligentia penitus attriverat, ad antiquam tam ordinis quam possessionum revocatam dignitatem. In tantum enim sub praefato Patre Cluniacensis religio effloruit ut inde abbates desolatis quaererentur monasteriis, assumerentur pariter et exempla sanctimoniae, et qualitas disciplinae. Felix Ecclesia! quae de sancto conventu illo summum sibi mereretur sacerdotem! Quanta autem discretionis et misericordiae fuerit, junioribus coenobitis impensa demonstrat benignitas, quibus cum minor libra panis et potus ex consuetudine traderetur, ipse tamen eis parem dari constituit, aequum iudicans, ut quos idem diei pondus affligebat et æstus, idem quasi jam denarius solveretur. Sana sane dispositio, quae praefatam ætatem, et a murmure compescuit, et ad laborem susceptae roboravit obedientiae.

CAPUT III.

Arcana ab eo animorum inspecta et futura praedicta.

13. Ad declarandum autem, quam gratum Deo in omnibus exhibebat obsequium, B. Hugoni cum spirituum discretionem, data esse dicitur gratia prophetiae. In his enim qui monasticum profitebantur ascensum, quo quisque animo ad eum accederet, libera mente discernebat, intuebatur quis in sagena B. Benedicti bonus piscis futurus esset, quis angelum lucis, quis angelum gereret tenebrarum. Quam profecto gratiam ne potius ei conferre, quam a Deo collectam referre videamur, ejus testimonio supposita serviunt et suffragantur exempla. Dominus quidam, nomine Maingodus, dilatione susceptionis, quam providus Pater probandi gratia aliquandiu suspenderat, vulneratum gerens animum, egredi ac fugere constituit. Quo spiritu revelante comperto, piissimus abbas praescriptum fratrem verbis durioribus increpavit, ei pariter et vulnera mentis indicans, et vulneribus paternae consolationis adhibens medicinam. Sic ille reversus ad se, susceptionem, quam dilatam doluit, patienter expectavit.

14. Mortem quoque Guillelmi junioris, qui magno ac triumphatori Anglorum Guillelmi patri suo successerat, evidenti vaticinio indicavit. Erat ille Dei servus Marciniani, simulque cum eo vir gloriose opinionis Anselmus (29) Cantuariensis archiepiscopus Anglorum, magna duo luminaria, quorum devotio vicariis exhortationibus et exemplis in amorem

A proficiebat praemiorum. Erant ibi et alii tres monachi Balduinus scilicet et Edmerus atque Eustachius, omnes filii lucis, et incedentes in mandatis et in justificationibus Domini sine querela (Luc. 1, 6). Ad quos B. Hugo conversus: Ex abundanti, inquit est archiepiscopo divina reserare judicia, quibus Judex justus deponit potentes de sede et exaltat humiles (Luc. 1, 52). Vobis autem dicimus, in regem Anglorum nocte transacta datam esse proscriptionis sententiam eumque brevi regnaturum. Pauci dies fluxerant, et ecce beati viri vaticinium, qui promissus fuerat, secutus est eventus (30). Praescriptus siquidem rex, dum venationis insisteret studio, sagitta cujusdam militis in cor percussus est, statimque morte praeventus subita, expiravit. Sic igitur B. vita regis terminata, et abbati prophetiae gratiam inesse claruit, et Cantuariensi archiepiscopo, qui persequenti se regi cesserat, redeundi facultas ad sedem accessit.

15. Item Dei servus, dum esset in Aquitania, ad ecclesiam B. Viviani, sanctorum locorum sollicitus visitator, accessit. Ubi cum praefati confessoris diligenter actus et vitam legeret, cujusdam boni viri nomine Amandi (31) factam in ea reperit mentionem, de quo ipse plenius edoceri cōsiderans, opinionem ejus et patriam, propositum et finem a quo sepulturam a clericis praesens inquit. Respondetur seiscitanti B. Amandum magistrum fuisse S. Viviani, meritis insignem, doctrina conspicuum, exemplis clarum. Corpus ejus, prout fama ferebatur, in Gallias habere sepulturam. Sequenti autem die, decanus canonicorum in eodem loco xenodochium constructurus, a B. Hugone suscepti operi postulat fundamentum designari. At ille, Spiritu sancto edoctus: « Hic, ait, fundamenta jacite, et minime poenitebit. » Ad ejus itaque suggestionem pueri altius fodientes, mausoleum praedicandae pulchritudinis inveniunt, B. Amandi nomine insignitum: quo reperto, clerus exultat, populus glorificans Deum, qui mirabilis est in sanctis suis (Psal. LVII, 33), nil jam de merito dubitantes abbatis, quod in inventionem claruerat confessoris.

16. Stupendis stupenda succedunt. Consolationis gratia pius Pater loca visitare consueverat, quae monasterium Cluniacense contingunt. Ingressus itaque cellam B. Mariae quae dicitur de Charitate (32), dum congregatos ibi fratres susciperet osculo, cujus-

nia, Francia, Aquitania, Guasconia, Provincia, atque Hispania ipsum dilatavit. » Et in privilegio Paschalis II ipso quo sanctus obiit anno 16 Octobris, ad Pontium dato numerantur prioratus 73, qui sub abbatis Hugonis dispositione manserunt, quorum plures in abbatias excreverunt, praeter abbatias 12 jam tunc constitutas, ut merito ipse Hugo, inter quinque primos Cluniaci abbates, dicatur:

Ordine posterior, utilitate prior.

(29) Fuerat S. Anselmus in exilium ejectionis anno 1096; anno autem 1100 occisus est Guillelmus, 2 Augusti.

(30) Dedimus 21 Aprilis S. Anselmi vitam, per Eadmerum, hic nominatum, scriptam; ubi lib. II.

num. 55, dicit S. Hugo « regem ante thronum Dei accusatum, judicatum, sententiamque damnationis in eum promulgatam, » deinde ex num. seq. apparet, tertio post die, extinctum fuisse regem.

(31) S. Vivianus, Xantonensis episcopus, colitur 18 Augusti; in ejus vita nulla mentio S. Amandi, sed Ambrosium, cui successit, magistrum habuisse dicitur: de illo igitur (cum oporteat ita solemniter elevatum habere proprium diem cultus, etsi eum Saussayus in Martyrologio Gallicano notare praeter miserit) optamus plenius edoceri.

(32) S. Mariae de Charitate, in agro Nivernensi, prioratus a S. Hugone per Gerardum monachum fundatus, ad Ligerim, vulgo *Charité*.

dam eorum et occursum abhorruit, et osculum A declinavit. Nimirum spiritu docente didicerat os hominis plenum blasphemiarum et spurciarum, nec idoneum quod pacis osculo servus Dei dignaretur. Mirantibus his qui aderant et rei novitate suspensis, quam miser ille duxisset vitam, quid gereret devotionis familiari colloquio, idem abbas inquit. Respondentem se mechanicum (33), esse, et necromantiae praestigiis inquinatum, de ovili pastor abegit, utpote nulla in verbis, nulla in habitu conversionis indicia nuntiantem. Sic in una eademque re, et lupi fraus et pastoris providentia innouit.

17. Susceptus idem Dei famulus in monasterio Angeriensi (34), sepultis paulisper sensibus carnis, puriore mentis intuitu, vidit quoddam fulgur de sublimi veniens, monasterii Cluniacensis auditorium irrumpere, magnamque secum trahere ruinam. Qua ex visione vir Dei collegit, commissam apud Cluniacum offensam, quae nisi celeberrima correctione purgaretur, superni iudicii indignationem in eundem provocaret locum. Nec mora, Cluniacum regreditur, instantibus negotiis, quae agenda susceperat, lucrum praefereus animarum. Dehinc ingressus capitulum, eodem spiritu quo jam reatum cognoverat, rei quoque personam cognovit. Quem ex nomine conveniens, « Erubescere, inquit, Petre, et age poenitentiam, dum licet, ne tunc incipias poenitere, cum poenitentia nulli prorsus est fructuosa; totum te priori pande, redoperi vulnus mentis, ut pro qualitate vulneris curam sentias medicantis. Infelix, excute jugum diaboli, et amplectere jugum Christi, quoniam jugum ejus suave est, et onus ejus leve (Matth. xi, 30). Quod quia saepius jam commoitus, detrectare tamen non desinis, reatum quem comitatur pertinacia, districtior puniat disciplina, tuis enim parcere delictis, ad periculum militat aliorum (35). » His verbis verberibus adjectis, frater contumax et sibi redditus est et ordini, bonumque obedientiae, quod exhortatio non contulit, censura provocavit.

18. Alio quoque tempore, similis ei visio apparuit. Dormientem quippe quaedam persona conveniens, oportere dicit eum Cabilonem usque fatigari,

(33) Mechanicus pro laico hic accipitur; alias accipi solet pro illiterato; quod autem ad vitam per Hugonem, num. 6, additur in margine, quasi Manichaeum deberet legi, ineptum est glossema.

(34) Angeriense, Angeriense, et in Vita S. Genulfii etiam Ingeriacense monasterium, apud Hugonem, S. Joannis de Angeliaco vulgo *Saint-Jean-d'Angely*, in pago Xantonico ad Vultonam fluvium abbatia est, constructa a Pippino Aquitaniae rege, Ludovici Pii imp. filio. Plura de hoc cenobio, nominatum illustra diplomata duo, vide in notis Quercetani ad Bibliothecam.

(35) Idem Hugo num. 15, haec narrans, « Cluniacum, inquit, festinus rediit, vocavit priores et ordinis custodes; de negligentis fratrum inquit, sed nihil ejusmodi per eos invenire potuit. His ita dimissis, ad Dominum solito recurrit, solvit vota precum, capitulum intrat, fratres circumspicit. Res mira! Spiritu revelante occultum inter alios reum

commissum esse in cenobio S. Marcelli (36), quatenus obductum silentio, monastica succidentem esset disciplina. Excitatus his Dei servus, non arripit; et ingressus monasterium, quemadmodum per visionem didicerat, rem sic habere cognovit. Adhibita itaque vulnere medicina, inveteratam atque difficilem sanari propulsat corruptelam. Quadam autem nocte, dum fatigatis artibus modico sopore vir Dei consuleret, videre visus est decubantium sub capite suo serpentium multitudinem, ceteraque diversi generis reptilia, quibus ille perterritus, somnum continuare non poterat. Dehinc ad pulvinari, librum Maronis reperit, eoque projecto, somnum duxit tranquillum. Aptae rei visio, rem nihil aliud quam quaedam venena sint fabulae poetarum (37).

19. Operae pretium est ea relatis apponere quae et auditu didicimus et visu. Antecessor noster Hoellus (38) praedicandae praesul memoriae Romam proficiscens, gratia videndi sanctum Dei Cluniacum divertit. Qui postquam loquendi cum eo sortitus est facultatem, cum quodam suo archidiacono ad eum in parvam deductus est cameram, sacris dictam colloquiis, et celebrem potius cultore quam cultu. Cum autem convenissent filii adoptionis, et invicem beneficia suarum sibi communicarent orationum, B. Hugo frequentius praefatum intulit archidiaconum: « Tantum, inquit, ne desis gratiae Dei quoniam provisum est te, in eo in quo nunc administras ordine, nullatenus remansurum. » Parum temporis fluxerat, et eventus est vaticinium subsecutus. Archidiaconus (39) etenim sequentis anno pontificalem sortitus est dignitatem. Nos hoc audivimus, nos praesentes vidimus, nos beati illius hominis orationum participes in eo facti sumus colloquio. Nos quidem, fama revelante, nonnulla de ejus sanctitate didiceramus, nonnulla de mansuetudine, nonnulla etiam de his quibus et vitia iudicium, et virtuti praerogatur incrementum; invenimus autem ampliora, ex gregis conversatione, pastoris vigilantiam perpendentes.

20. Supersunt autem et alia, quibus [patenter indicatur illum juris patronum, inter insignia sanctimoniae, gratia clariis prophetiae. Quidam nam-

deprehendit, arguit, convincit. Reus ille Petrus erat, qui Terdiniaco venerat. Confitentem iudex pius digne flagellat, misericorditer sanat. His visis seipsum circumspiciebant singuli, ne aliquid in eis indebitum spiritalis oculus cognosceret Patris.

(36) Cabilonensi S. Marcelli monasterium, fundatum a S. Guntramno rege, de quo late ad ejus Vitam, 28 Martii, § 2.

(37) Si hoc de poetarum gentiliū castissimo Virgilio (quem Virgineum appellant nonnulli, sicut luscus inter caecos rex dici posset) quid de lascivioribus aliis dicemus?

(38) Hoellus episc. Cenomanensis ab anno 1085, hic autem congressus contigit anno 1094.

(39) Non est quem signare possit commodior conjectura quam Gaufridus de Meduana, illustri apud Genomannos genere natus, electus an. 1093 Andegavensis episcopus, consecratus an. 1096.

que monachus, nomine Durannus (40), moventia A risum verba profere consueverat, indocilis præjudicialem deponere levitatem. Idem tamen in cæteris, adversus quæ non est lex, ita sibi consuluerat, ut prius in abbatem, dehinc in episcopum, vita provehi mereretur et doctrina. Qui cum abbatem minus audiret increpantem: « Frater, inquit ei abbas, nisi dignam egeris poenitentiam, post transitum spumantibus labilis ad superos rediens apparebis. » Factum est autem, ut nec ab otiosis verbis ille desisteret, nec abbatis vaticinio promissus deesset effectus. Præfatus namque Durannus, naturæ debitum solvens, in promisso sibi habitu cuidam Signino, sacerdoti scilicet, religioso apparuit, miserabiliter juvenem ejus postulans, cui vivens obedire contempserat. Quod cum pius Pater Signino referente B didicisset, electis septem fratribus, silentium una indixit septimana, quatenus oris excessus oris obedientia purgaretur. Obedientibus aliis, unus eorum præcepti violator silentium interrupit. Rursus pontifex, eundem quem prius habitum gerens, sacerdoti præscripto apparuit, inobedientiam fratris accusans, qui dum fregit mandatum, suffragia exclusit aliorum. Quo audito, clementissimus Pater iterato septem dierum silentio, defectum violatæ supplevit obedientiæ. Unde factum est ut ostensus tertio præsul, sed jam nihil sordidum gerens, abbati gratias ageret, ejus interventu abstersum oris opprobrium, sententiam iudicis immutatam. Hoc relatum, et Patris meritum declaravit, et apud fratres reverentiam susceptæ juxta obedientiæ. Collata sic viro Dei spiri- C tui discretio efficaci eum magisterio docuit quid correctione proficeret, quid tolerandum esset misericordia, quid censura puniendum.

CAPUT IV.

Varii morbi ab eo curati.

21. Nemo autem putet abbatem prophetis tantum claruisse vaticiniis, cui cum discretione spirituum, collata est etiam gratia sanctorum. Constat enim nonnullos, variis oppressos languoribus, sumptis ex ejus mensa convalescere reliquiis. Acardus quidam, vi febrium laborans, restitutum sibi sanitatem præfate debuit medicinæ. Tres præterea fratres, eodem decumbentes incommodo, beati viri meritum in antiquam reformavit sospitatem, eorum duobus quidem destinata eulogiarum gratia, salutis integritatem resignavit; tertius autem, cum Borboni (41) per sex menses quartana sustinisset incendia, a sancto Patre, qui illuc ex tempore accesserat, sacris jubetur interesse mysteriis. Adest febricitans, et ex abbatis jussu epoto post missam vino, in quo lota fuerant sanctorum pigura, febris incen-

dium abcessit. O prædicanda Patris humilitas, qui quod ejus posset ascribi meritis, maluit sanctorum pignoribus assignari! Jarento quoque, felici monachus testimonii, post diuturnas febrium convaleuit injurias, hausto vino, quo sacri ejus digiti perfusi fuerant, post oblatum Deo sacramentum.

22. Beatus quoque medicus, qui cum salute corporum, de salute satagebat animarum! beata, inquam, anima, cujus et meritis acquiratur temporale remedium, et exhortatione sempiternum. Eidem namque Crispeum (42) proficiscenti, febricitans miles (43) occurrit, sanctissimo ejus adjuvari deprecans interventu. Dehinc onerosius instanti: « Abstine, inquit abbas, abstine, frater, a rapinis, amissam sic adepturus sanitatem. » Rapinas miles B abdicat, eodemque momento ad preces abbatis, et votum factum est, et extinctum febris incendium. Nemo autem miretur abbatis merito collatam corporibus salutem, cui etiam id gratiæ accessit, ut exuta de ergastulo carnis animæ, ipsius interventu judicem placatum invenirent. Fratrum quidam soluto naturæ debito, nec adhuc tamen humatus, personis duabus, quæ sibi nomen religione comparaverant, apparuit dicens duos solidos, præter licentiam sacristæ sub quo ipse militabat, se sustulisse, ac proprio expendisse arbitrio. Hoc excessu dilatam sibi requiem, quæ tamen posset abbatis intercessionem prærogari. Mane autem facto, cum alter id de altero ignoraret, eodem tamen ordine, sub sancti viri præsentia, præfatum in capitulo retulere visionem. Dis- C cussa itaque diligenter transgressio, et venialis inventa, suffragiis orationum quas devotius fieri clementissimus Pater indixit, et propensiori elemosynarum largitione, solvi promeruit.

23. In civitate Parisiorum vir erat illustris, Robertus nomine, professione miles, ita paralysi torpens, ut in eodem homine partem vivere, partem diceret jam sepultam. Diuturna hæc et lethalis perniciēs dudum spem salutis abstulerat decumbenti. Contigit autem eodem tempore servum Dei Parisios ingredi, atque ad ecclesiam ascendere, quæ beatissimæ Genovefæ virginis et nomine celebris est et corpore. Quo audito, præscriptus æger illuc alieno defertur auxilio, genibus abbatis advolvitur, suspiriis interpellat et lacrymis, ut ejus apud Deum mereretur interventum. Movetur Pater anxietate supplicantis et inter sacra missarum solemnina, flagitatum paralytico procurat subventum. Nil tamen de suis præsumens meritis, totus ad apostolorum principem convertitur, cujus et umbra salus infirmis, et oratione vita est defunctis restituta. Sumptam ergo ipsius planetam (44), quæ veterum relatione in

(40) Durannus, primum abbas Moyssiæensis in Cadurcis, dein circa an. 1060 factus episcopus Tolosanensis, obiit circa an. 1070, et imago cum titulo sanctitatis habetur in claustrum Moyssiæensi, ut asserunt Sammarthani.

(41) Borbonium sub variis cognominibus triplex est, unum Cluniaco vicinissimum ad Ligerim situm, Bourbon-Lancy vulgo nuncupatur.

PATROL. CLIX.

(42) Crispeum, Valesii oppidum, in quo prioratus S. Arnulphi dictus.

(43) Rotbertum vocat Hugo, num. 8.

(44) Addit Hugo, Antiochia allatam credi, occasionemque miraculi fuisse asserit, quod S. Hugo post missam manu capiens ipsam planetam dixisset: « Utinam adesset æger, in quo virtutis apostolicæ ca-

præfata creditur esse ecclesia, super prostratum elevat ægrum, illud clamans, Petrus apostolus dixit paralytico: « Sanet te Dominus Jesus Christus. » Ad hæc verba confestim Robertus ita convaluit ac si ipse Petrus preces pro eo declamasset. Regreditur incolumis qui semivivus accesserat, his qui aderant attestantibus beneplacitam esse Deo vitam, cuius apud Deum tam efficacem viderant esse postulationem (45).

24. Fortassis hæc apostolicis ascriberentur meritis, et cujus umbra male habentibus restitutam constat esse sanitatem, ejus utique vestimento Robertus convaluisse assereretur. Cæterum non minora meritis acta leguntur Hugonis, quibus Hugoni nullo fidei periculo præstitum possit assignari beneficium. Mem namque dum in Vasconia, sicut de Cluniacensi eonobio, subditas visitaret cellulas, haud procul ab itinere parvum conspexit tugurium, cujus inhabitator egenus erat et leprosus. Hic ex divite pauper, abjectus ex splendido, leprosus ex incolumi, vitam morte graviolem ducebat. Lætatur Dei servus adoptum se tempus opportunum, quo Christum in paupere visitaret. Præeuntibus itaque cæteris, ipse uno tantum comite monacho tegetem ingreditur, consolationi totus insistit, laceram demulcet cutem, ingeminat felicem infelicitate sua, cui esset datum flagellis corporalibus et paupertatis igne purgari. Denique dum discessurus homo Dei, quid erogaret pauperi non haberet, agnam, qua indutus erat, exiit vestem, vestit pauperem. Vestimentum gratia comitatur insperata; ex quo enim pauper eo indutus est, cutis deformitas abscessit, et absterso lepræ contagio, membris omnibus incolumitas est et species restituta. Egreditur Christi famulus, relicta pauperi benedictione, quæ et amplius spe suscipienti profuit, et amplius voto dantis meritum patefecit. Leguntur et alii, tam ex veste quam ex lymphâ quæ ex ejus stillaverat manibus, expetitam suscepisse salutem.

25. Wigo, monachus, vir venerandæ opinionis et utile vas in domo Domini, vocis usum amiserat, admodum tristis, eo quod imminenti Natalitio persolvere non posset debitum cantandi obsequium. Qui dum juxta suppedaneum abbatis quiesceret, et vocis reformationem ex sacris ejus speraret meritis, corrigiam pilei ejus, lateenter assumpti, collo circumdedit; statimque soluto, quod arteriis obstabat incommodo, prisce modulationis usus est ei in integrum reformatus. Articulum pedis cujusdam Theoderici, magnæ quidem militis potentiæ, sed majoris apud Deum devotionis, cancer (infirmas lethalis) exederat, quod quia studium vicerat medicinæ, auferbat et spem vitæ. Abbatis tamen meritis, hoc ordine extinctum est horrendæ pestis incendium.

peremus experimentum! » quo audito Robertus illuc æ deferrî fecerit.

(45) Addit idem: Res ista notissima est; fere tota civitas illa testis est.

Abbas missam cantaverat, et aquam ex ejus allatam manibus infirmo, præseni atque postulantiam, servientes, abbate detulerant ignorante. Qua exas partibus infusa, suus articulo redditus est status, suppletum depastæ carnis dispendium, et agens lymphâ vices medicinæ, abbas nesciens restituit sanitatem. Quippe durum erat et intolerabile homini Dei, ex his quæ circa ipsum erant aut ex ejus remanebant mensa, contemplatione salutis acquirendæ aliquid asportari. Homo veræ virtutis, ad virtutum derivabat excidium, linguas affectare alienas, laudis enim nulla omnino cupiditas, nisi cujus et materia est in animo, et testis in cælo. Quam cum sibi pariter opera compararent et verba, aliam tamen suspiranti mercedem, nulla ex præconio miraculorum subrepsit elatio. Aliis quoque nesciens Dei servus profuit, quos etsi non omnes, aliquos tamen eorum, paginæ duximus imprimendos.

26. Erat in quadam obedientia monachus, nomine Guillelmus, qui diuturna cruris infirmitate decumbens, injuncta sibi exsequi non poterat officia. Hoc enim in tantum tumorem excesserat ut amissa naturali forma, globus quidam videretur. Cum autem morbus excrecens, nihil aliud quam mortem loqueretur, ille totus ad abbatis merium, spe conversus et fide, manibus admotis tumendi cruri: « Præcipio, inquit, tibi, passio, in nomine Jesu Christi, et ex parte Patris cujus præceptis huc veni, ut recedens permittas injunctam mihi explere obedientiam. » Sequenti nocte, dormienti, duo in albis apparere monachi, qui dicerent se a B. Hugone directos; dehinc unus quidem cruri manus apposuit, infudit oleum; alter vero leniori, et velut suspensio contactu, partes infirmas perungere visus est. Quo peracto, cum recedentibus monachis ipsa recessit infirmitas, et incolumitatem, quam medicina non potuit, gratia reduxit. Evigilans monachus cum sentiret exterminatas infirmitatis angustias, beato Patri suo restitutam ascripsit sanitatem.

27. Ex difficultate partus, quædam mulier, amisso linguæ pariter et manus officio, cæterarum quoque partium octrimenta formidabat. Hujusmodi angustia decumbenti, suggestum in somnis est, oportere eam Laisiacum (46) proficisci, ubi meritis B. Hugonis, utroque levaretur incommodo. Paruit mulier, coque delata, dum præscriptus Pater in oratorio S. Sulpicii (47) ipsa præseni divina celebraret mysteria, meritis ejus utriusque morbi plenum meruit obtinere remedium. Credatur in sedendis humanorum corporum passionibus, filio adoptionis collatam desuper fuisse gratiam, quæ illi etiam in perturbato aere perhibetur exstitisse, Ludovicus enim comes, et Sophia uxor sua, prædicandæ scilicet vir et mulier

(46) Laisiacum, an oppidum in Cenomannis, vulgo Lassay?

(47) S. Sulpicii, non Suplicii (uti perperam excusum), plures sunt tota Galliæ ecclesiæ; egimus de eo, 17 Januarii.

devotionis, eum apud Aldechiarum (48) hospitio suscepant. Deinde posita in viridario mensa, commotus aer tempestatis signa præmisit. Turbati discursant ministri, quid fieret ex appositis jam dapibus ignorantes. Cæterum Dei famulus, elevans manum, crucis signum opposuit, et imminenti sic abegit tempestatem. Quæ ne casu potius quam meritis abbatis abscessisse videretur, circumquaque pluviis desævientibus et tonitruis, locus ille tempestatis expers, et serenus remansisse perhibetur. Paredi (49), puerum quemdam, monasticæ consecratum militiæ, decidens ex culmine campanarii tabula prostravit. Eo tempore beatus abbas fratres visitaturos Paredum accesserat. Puer, in quo constantæ pollicibus venæ proximum nuntiabant interitum, semivivus ad eum deferitur; fratres velut extinctum deffent puerum, qui vix in castris spiritualis militiæ vivere inchoasset. Denique pius abbas, taente compunctus, contritum contractat puerum, pro exsequiis obsequiis insistit, et ad ostium divinæ pietatis Christi procurrit Christi veteranus, tanta precum instantia ut et puero salus, et puer conventui redderetur.

28. Invitati complures huiusmodi miraculorum præconiis, eum videre præoptabant, ei adherere, et sanctissimis ejus erudiri documentis. Quippe tota ejus vita, sacris par institutis, tota ejus conversatio beate vivendi magisterium fuit. Nulla vel pauca fuere monasteria, quæ non profecerint ejus circumspectis institutionibus aut exemplis. Convenientes autem ad se monachos vel abbates, quam paterno complecteretur affectu, quam sufficienter quærentibus responderet, quam pie aperiret pulsantibus, difficile est explicare. Inter quos Suessionensis (50) abbas ad primatem monasticæ perfectionis accedens, presbyterum quemdam, Petrum nomine, itineris comitem habuit, dudum B. Hugonis familiaritatem assecutum. Qua ex familiaritate securius eum presbyter allocutus: Scimus, inquit, te, sanctissime Pater, curam gerere miserorum, et juxta vocem Apostoli, cum infirmantibus infirmari (II Cor. xi, 29). Unde et pro quodam fratre meo ad ostium tuæ pulsans misericordiæ, sacris orationibus tuis misero subveniri deploro, quem putridum vulnus, et latius incolumes occupans partes, in desperationis discrimen adduxit. Tandem pius Pater miserabilibus cedens obsecrationibus, panem qui de mensa ipsius superfuera, afferri præcepit, allatum benedixit, dedit benedictum sacerdoti; dedit ei et partem baculi, quem manu gestare, quo sustentari consueverat. Quibus ille acceptis, in spe simul et fide regreditur,

(48) Aldechiarum, Hugoni in Vita, antiqua Chirica, locus non procul a Basilea situs: est ergo Altenkirch quinque milliariis distans, ad Illam fluvium; Kirch autem Germanis ecclesiam significat, a voce Græca κυρῶν, Dominicum, ut volunt plerique, quos ad iudicium vocare non vacat.

(49) Paredum prioratus in Augustodunensi diocesi, anno 999 annexus Cluniacensi cœnobio ab Hugone episcopo, eo de quo actum supra.

A quantum prius de fraterna turbatus angustia, tantum postea de salute gavisurus. Ex quo enim superpositum est ulceri lignum, et panem benedictionis infirmus comedit, ita explosum est putridæ carnis incommodum ut nullus dolor, nulla illic infirmitatis indicia remanerent.

CAPUT V.

Tutela angelorum quædam ab eo mala depulsa malevoli divinitus puniti. Liberalitas ejus compensata.

29. Quadam præterea die, dum paulisper abbas obdormiret, ex urgente causa, eum monachi excitaverunt. Abbas interrogans: « Ut quid huc, ait, istum adduxistis puerum? » Responderunt monachi se neminem adduxisse. Subdidit abbas, dicens: « Nunquid non videtis illum elegantis formæ puerum? » Rursus cum monachi mirarentur, attestantes se neminem prorsus videre, animadvertens abbas ostensum sibi divinum aliquid, sermonem transtulit ad alia, nullam ulterius faciens de puero mentionem. Credo ei apparuisse custodem corporis sui angelum Dei, cujus excubiis, et aeriarum tentamenta potestatum, et imminenti corporis pericula declinabat. Unde cum apud Berziacum (51) se sopori dedisset, angelica protectus custodia, multiplex mortis discrimen evasit. Repente namque turbato aere consurgentes venti, velut conflictum quemdam inire cœperunt; frequentior desævire coruscatio, lapidibus et grandine concuti domus, volare fulmina quibus nec dormitorium patris, adhærens ecclesiæ, intactum remansit; illud enim vis irrumpens fulminis, tam vaganti discursu præfatum perscrutata est domicilium ut, par miraculum dicam, tres in fornace pueros, et inter flammis sævientes sanctum Dei conservatum. Augebant discrimen cæmenta simul et lapides undique corruentes, quos fulminis ictu rupta maceria circa dormientem diffundebat abbatem. Discurrebant famuli, monachi querebantur, vel obrutum ruina et lapidibus, vel igne consumptum abbatem opinantes. Ille autem divinis protectus excubiis, nec strepitu soporem, nec populantibus flammis sospitatem amisit. Ita Dei servus, horrendo circumseptus incendio, virtute promeruit liberari, et illæsus exivit.

30. Legitur idem Pater in aliis etiam conservatus periculis, ejusque sacer transitus, qui gravissima infirmitate videbatur imminere, conventus intercessionem, et sumptuosam eleemosynarum expensis, in sanctam dilatus senectutem. Quodam namque tempore, B. Hugo, tanta corporis afflicto molestia ut imminens incommodum vitæ desperatio sequeretur; de medio montis, qui Cluniaco adjacet, quasi fratri-

(50) Ecgraphum nostrum Suecionensis, melius utique quam Uecionensis, uti impressum in bibliotheca; quos autem Suessionensis S. Crispini abbatia, ante restaurationem anni 1157, abbates habuerit, ignoratur. Celebrior ibidem est alia S. Medardi, sed extra muros quæ non solet nomine Suessionensis venire.

(51) Berziacum prioratus in agro Matisconensi, in ejusdem nominis oppido.

bus ultimam daturus benedictionem, ad capitulum delatus est. Flet conventus, et eget solatio, quisque alium nititur consolari. Acclamant filii Patrem, magistrum discipuli circumeunt; retractat grex indefessus pastoris excubias; et quæ lacrymas protocent, undique pietatis ejus insignia prædicantur. Dehinc ipso innuente, sanctorum imaginibus præsentatur apostolorum, sperans eorum meritis imploratam se adipisci sanitatem. Quæ confestim impetrata, pupillis tutorem resituit, filiis patrem, pauperibus provisorem. Nec minus stylo commendandum credimus quod Romam proficiscenti, vita pariter et incolumitas est in morte conservata. Ille siquidem, dum propter civitatem Vapingum (52), per abrupta montium et ancipites anfractus incederet, altiori cuidam præcipitio incircumspectis accessibus occurrit. Declinans mula in vallem, cui prima inuiterentur vestigia, nihil solidum invenit. Pallent monachi (53), diffidentes periculum præsens aliquo posse declinari consilio; Dominus autem, plenum beatæ spei et gloriæ finem servo suo providens, mirabiliter eum de patenti abisso eduxit; mula divinitus in eam innitente partem, in qua solidum iter et obstaculis liberum invenit. Porro de simili periculo clericus quidam, de Hispaniis cum abbate regrediens, dum comites ad hospitium præcederet, et improvidus in horrendum delaberetur præcipitium, ad invocatum nomen abbatis, ramusculo retentus liberari promeruit. Præterea Geraldo cuidam, per Ligerim temere remiganti, sapius abbas invocatus adfuisse perhibetur. Submersa quippe navicula, cum res ad vitæ periculum cederet, ipse nomen ejus acclamans, incolumis ad ripam enavit. Qua in persona, eo amplius abbatis meritum claruit, quo ille dudum turbatus cerebrum, imperitia quidem naviculam ascendit, sed gratia mortem evasit.

31. Magna sane hujus viri merita, cujus nec amici apud Deum irremunerati fuerunt, nec impuniti contemptores, non quod ipse vellet mortem peccatoris, aut pro inimicis orare desisteret, qui noverat neminem vere diligere Christum, donec et inimicum diligeret propter Christum. Cæterum vult aliquando

(52) Vapingum, urbs episcopalis Gallie Narbonensis, vulgo Gap.

(53) Hugo in Vita rem hoc modo describit num. 43. Romam proficiscentis aliquando Pater Hugo, arctissimam in dependentis latere rupis viam introivit. Erat inferius terribile profundum præcipitii, quod vix viatorum aliquis unquam audiat intueri. Præcedentibus itaque seriatim præ timore sociis, sequebatur Pater, mente et oculis dextraque pariter ad cælum levatis, sinistra sui habenas subsellii tenebat, oratione suspensus Dominum totus inhabebat. Pertransientibus autem, quædam pauperula in brevissimo rupis arduæ concavo se receperat; montaque sancti bojola, dum latitantem illam subito respicit, misere parvofacta subito resilit, resiliens tota in profundum humane cadit. Ibi sanctus, ut ante agebat, sic etiam cadendo mentem et oculos dextramque ad cælum levatam tenebat. Cadebat corpore, sed immotus stabat cum Domino mente. Prævaluit itaque stabilitas mentis, snoque sedens subsellio, invisibiliter reportatus ab infimis viæque reditus est totus in-

A Deus in hac etiam vita contemptum puniri sanctorum, ne justus zelet super iniquos pacem peccatorum videns, et dicat: Ergo sine causa justificavi cor meum. *et lavi inter innocentes manus meas (Psal. lxxii, 3, 15)*? Sunt fortassis et alie occultiores causæ, quibus Judex justus hic et benefactorum præmia rependit, et injurias punit. Porro irrogatas huic servo suo contumelias, quam districto percussit iudicio, succincte nos non tædebit explicare. Is itaque totus propagandi monasticam religionem studiis occupatus, dum eam in monasterio Mauziacensi (54) reformare contendit, nonnullorum pertulit invidiam, convicia sustinuit, seductor et hypocrita, tyrannus et invasor acclamatus. Inter quos quidam clericus in hanc usque prorupit insaniam, ut diceret effossurum se oculos abbati, si in hoc opus exoptata sibi copia donaretur. Arguunt eum puniendæ presumptionis illi etiam, qui temperantius abbati detrahebant, dicentes non exasperandam contumeliis, sed obsequiis colendam potius et ordinis et personæ dignitatem. Ac ne dubitaretur in servo suo Dominum graviter offensum, juxta illud Evangelii: *Qui vos spernit me spernit (Luc. x, 16)*; venenosæ linguæ præsumptionem tam digna est ultio subsecuta ut, vix octo diebus evolutis, exigente culpa ei effoderentur oculi, qui in oculos abbatis sacrilegam affectaverat facultatem

32. Pontius de Burgeto, vir accusandæ voluntatis in servum Dei, audiens abbatem partes Arvernæ (55), in quibus ipse morabatur, aditurum, cum eum nec videre vellet, nec videri declinasset contemptu, morbum simulans in lectum decidit. Facinus est autem ut, illuc abbate profecto, vera fieret quæ fingebatur infirmitas; quæ profecto in tantum excrevit ut, amissa loquendi facultate, deductus ad extrema putaretur. Quem itaque prius videre noluit, coactus postea vidit, per internuntios omnimodis exorans ut ab eo visitari mereretur. Visitatus æger, in lacrymis et gemitu culpam confitetur; cui et contritio cordis veniam, et interventus abbatis sanitatem acquisivit.

33. Cænobium B. Martini, quod Majus-Monasterium dicitur, comitis Andegavensis (56), videlicet columnis.

D (54) Egraphum nostrum et impressa, Mandiacensi, in margine autem notatur Moysiæcensi; sed ex privilegio præcitate Paschalis papæ Moysiæcum primo locum, et abbatia Mauziaci septimo nominatur: hoc autem in Arvernis est, illa in Cadurcis: et pro Mauziaco major stat vicinia non inis, una duntaxat littera corrigendi. Exstat verum in Bibliotheca vol. 554 Carta Duranni episcopi Arvernensis, concordantis Hugoni Cluniacensi hanc abbatiam, ex consensu Roberti comitis Arverni, ejusdemque donationis confirmatio per Philippum regem, an. 1095.

(55) Hoc exemplum, præcedenti sic consequenter subjunctum, pro ut ibi de Mauziacensi non Moysiæcensi abbatia actum fuisset. Quænam autem avversandi sanctum causa utrique fuisse potuit, nisi quod indignarentur dictam abbatiam Cluniacensium jurisdictioni subiectam, quæ antea fuerat libera?

(56) Queretanus in notis videtur improbare quod hic vocetur Andegavensis comes quem comitis fuisse Turonensem. Verum ad titulum Andegavensis

Gaufridi, cognomine Barbari, tyrannica præsumptio vehementer affligebat (57). Rogatus Dei servus a præfati abbate cœnobii, ut et consilio et orationum interventu oppressæ subveniret abbatiæ, Turonis usque fatigari non distulit, eo libentius difficultatem viæ assumens, quod idem locus a Cluniacensi disciplina, monasticæ religionis fundamenta suscepit. Veniens autem ad comitem, cum nihil proficeret verbis, nec amplecti genua, nec advolvi pedibus erubuit. Assumpta est omnis forma supplicandi, quæ mansuetudo etiam apud crudeles provocatur potestates; ille tamen animum gerens obduratum, abbatem aversatus est supplicantiem, qui ad hanc quoque prorupit insaniam, ut diceret se B. Martini conventum, ad obsequium unius asini redacturum. Surgens tandem Dei servus a pulvere, cum assumptum chlamide tyrannum, salutiferis emollire niteretur eloquiis, ille rupta, quæ chlamis astringebatur, fibula, contemptis exhortationibus, abscessit. Abscedenti vir prophetico tactus Spiritu, illud Samuelis dixisse memoratur: *Scissum est regnum tuum a te hodie* (I Reg. xv, 28). Quod profecto vaticinium rei exitus declaravit: expulsus etenim a conspectu, tandiu contemptor ille a fratre suo Fulcone detentus est in carcere, ut non prius a custodia corpus, quam spiritus a corpore solveretur. Cui ad cumulum ultionis hoc etiam accessit, ut amisso sensu in pueriles ineptias ad mortem usque deliraret.

54. Berardus quoque de castro Retortorio (58), in villam Cavariacum (59) quæ juris est monasterii Cluniacensis, exactionibus insolitis debacchatus, similem poenæ sustinuit ultionem. Ille aliquandiu patienter toleratus, deinde per principes et ecclesiasticas admonitus personas, ut a tyrannicis desisteret injuriis, cum omnes æque sperneret, totum hujus rei negotium B. Hugo Joanni Baptistæ commisit, ad quem ille conversus, adversus præfatum Satanam lacrymis et gemitu promptissimum ejus postulat auxilium: Nec mora: preces abbatis exauditas rei eventus ostendit. Ille nimirum, sensu pariter amisso et visu, suorum manibus ad domum deferretur, confusa loquens omnia, et suscitatum adversum se justis iudicis indignationem aliis quoque demonstrans indicibus. Ejus enim lectus, in nocte bis accensus, illum pene debito consumpsit incendio, qui sanctuarii possessionem exactionibus indebitis consumebat et rapinis. Quibus ille flagellis coactus, ad se tandem revertitur; abjurat exactiones, damna restituit, pollicitus in sanctuarium Domini se nihil deinceps præsumentum. Unde factum est ut qui

accesserat titulus *Turonensis*, quando Henricus Gallice rex hunc comitatum, Thetbaldo et Stephano ablatum, anno 1037 transtulit in dictum Goffridum.

(57) Nempe Bartholomæum, Majoris-Monasterii abbatem, ipsumque monasterium, antiquissimæ et inconcussæ eatenus immunitatis privilegiis gaudens, quæ volebat potestati subicere, et a se baculum pastorem sive investituram sumi; ut habetur *de f. se in. Actis comitum Andegavensium*, inter notas

A servum Dei contemnendo duplex traxerat incommodum, resipiscendo divina ultione repressa plenam reciperet sanitatem.

35. Perpende, lector, quo affectu commissarum sibi salutem quesierit animarum, qui etiam circa interfectores fratris ac patris sui Davidicam expressit et emulatus est lenitatem. Is enim, secundum illud Evangelicum: *Dimittite, et dimittimini* (Luc. iv, 37), collata utrique reo patrati homicidii venia, confugienti ad se fratris interfectori, cui ad declinandos interfecti proximos nullum patebat refugium, sanctæ protectionis suæ sinum aperuit; in quo ille susceptus, et temporalis vitæ discrimen evasit, et viam invasit sempiternæ. Ad abbatis namque suggestionem compunctus homicida, supremum poenitentiae habitum sumpsit, in quo ille peracta feliciter causali peregrinatione hujus mundi, dum vivere desiit, vivere inchoavit. Defuncto autem patre suo, quem dux Burgundiæ gener ejus propria manu peremerat, hoc apud Deum interventu subvenire studuit ut delictorum ejus satisfactionem, quam gladius hostilis prævenerat, in seipsum transferret, continuatis afficeretur jejuniis, frequentiores hostias immolaret. Gestandam quoque suscepit lorica, propriis cruciatibus peccata quærens expiare aliena. Sed et pro ejus interfectore, ne de eo antiqua triumpharet inimicus, oblati Deo victimis et precibus intercessit. Cujus igitur charitas usque ad diligendos excrevit inimicos, non mirum ejus etiam eleemosynas inter manus erogantium, quod nonnulli asserunt, suscepisset incrementum. Contigit hoc Ademaro, dispensatori benedictionem servi Dei, qui postmodum in abbatem et scientia promoveri meruit et vita. Is, quos egenis ex abbatis præcepto distribueret, seorsim decem solidos ponens, cum per totum mensem potius eos effundere pauperibus quam dare videretur, dispendium tamen in distributo non sensit argento. Ecce Sareptani olei incrementum pariter et statum, gratiam et gratiæ finem. Domæ enim viduæ vas adfuit, oleum fluxit; stetit autem, postquam defuit vas postulanti. Sic et Ademaro, quod daret pauperibus, dum fides adfuit, non defuit; defuit autem, simul et dare gloriam Deo et infirmari fide cœpit.

D 36. Idem præterea, cum sibi novem tantum essent denarii eosque dedisset mulieri paupercule, inventos apud se quindecim aureos obtulit abbati. Quos magnanimus abbas statim in sinu pauperum reponere festinavit, sciens nullum agrum cultori suo feracius quam sinum pauperum responsurum. Probavit hoc ejus Camerarius Jarento, Valentian

ad bibliothecam a Quercetano productis.

(58) Castrum Retortorium, Hugoni monacho *Retortorium*, vulgo *Riotier*, ad Ararim fluvium, in territorio Lugdunensi.

(59) Idem Hugo *Chavariacus*, suspicor, mutato nunc r in t, illud esse quod *Chausailles* notatur in mappis, quasi Cavaliacum, Cluniaco distans leucis viii, inter Ararim et Ligerim.

eum beato Patre proficiscens. Ipse nimirum exhauris in usus egenorum marsupiiis, cum decem solidos (quos in expensas fratrum reservaverat) abbatis jussu, tristi et amaro erogaret animo: « Noli, inquit abbas, noli, fili, metuere, non intrabimus portam civitatis, donec ager, qui semina commisimus, fructificet, reddens amplius quam receperit. » Quod profecto vaticinium statim promissus implevit eventus; prius enim quam portam civitatis intrarent, adfuit qui pro paucis denariis auri pondus non modicum ei largiretur. Admiratus dispensator Deo gloriam dedit, tanto circa pauperes factus benignior quanto de mercede securior.

CAPUT VI

Multi ad meliorem et monasticam vitam ab eo inducti, templum Cluniacense amplificatum.

57. Talibus tantisque virtutum præconiis, homo Dei maximus inter magnos habebatur, ambulans viam immaculatam, et filiis sanctæ Imitationis suæ monastica suscitans et exaltans instituta. Extensi sunt palmites hujus vitis usque ad mare, et usque ad flumen propagines ejus. Ex his abbates nonnulli, exemplo pariter et verbo, collatas extulere dignitates; alii vero virtute tantum conspicui, sic in carne præter carnem vivebant, ut cum necessitate rebus interessent hominum, voluntate rebus angelorum interessent. Hos enumerare vitamque eorum præsentem negotio prosequi, extra metam cursus agere est, nisi quia laus discipuli, gloria est et magistri. Sed et filiorum devotionem prædicare, ut merita Patris extollas, nihil aliud est quam si solis splendorem facibus admotis adjuvare coneris. Supersunt enim adhuc tanta virtutum ejus atque operum insignia, ut ad eorum relationem, assumpta paululum requie, velut anhelantem equum necesse sit respirare. Quapropter ad horam stylum deponimus, Dei servo, cui ille famulatur, adjuvante, fiducialius quæ restant, aggressuri (60).

58. Jam lubricæ juventutis offendicula vir sanctus inoffensis gressibus evaserat, a nativitate quidem sexaginta quinque, a susceptione autem regiminis, annos gerens quadraginta. Calefaciebat eum virgo sapientiæ, quam beatus senex velut David amplexatus, cum corpore deficeret, maturitate sensus et consilii prærogativa, sibimet eminebat. Ex incommodis, quibus ætas hujusmodi circumvenitur, nullus apud eum religioni defectus accessit; eadem ille, qua prius devotione, monachi leges et sacra docuit ac servavit industria. Sed et uberior apparatus, quo filiorum dilectio fatiscentem corpore patrem in divinum reparare quærebat obsequium, nihil aliud ei

quam virtutum materia fuit. Nonnulli namque debilibus facile carent, ab apposis autem pauci possunt abstinere; quod tamen sic B. Hugo consueverit ut cum multa pransuro ponerentur, ex his modicum indulgeret naturæ, nihil gulæ. Quidquid ultra necessaria refectio ejus accessit, turbæ servitii, non personæ; egenis, non abbati. Qua in refectio, mirum valde fuit, vinum nunquam sibi appositum, sed sicca dape soluta sic jejunia, velut si cæmentum facturus, calcem tantum misceas et arenam. Sic ille debilem non debilis ætatem percurrrens, religioni quotidie aliquid adjecit; quanto viciniorem sentiebat finem commissæ sibi militiæ, tanto amplius castra Domini et verbis erudiens et exemplis antecedens. Statuit etiam monasterii (61) Cluniacensis ampliora ponere fundamenta, impatientes fratres quotidie et merito crescentes et numero, angustis admodum gravari officinis. Sanum sane Patris propositum, quod pariter et revelatio et felix eventus ostendit. Cuidam namque fratrum, nomine Gunzoni (62), prædicandæ quidem et illustris memoriæ viro, sed eo tempore corporis molestia decumbenti Petrus apparuit apostolus, insulato constipatus consortio (63), et alterius cujusdam conditionis præferens majestatem. Qui nomen suum, et adventus causam jacenti declarans: « Frater, inquit, ad abbatem festina Hugonem, relaturus ei gravem mihi esse mearum pressuram ovium, qua intra septa Cluniacensis illius ovilis inclusas, locus urit angustior; tempus esse quo ille materiale eis præpararet, qui in eis jam spirituales Deo præparaverat mansionem. Huic autem legationi tu præceteris es electus, ut ex collata tibi sanitate, fides verbis accedat. » Adjecit etiam addendos ei septem annos, si fideliter impositam sibi perageret obedientiam; beatum vero Hugonem, si parere differret, incommodum quod relator evaserat subiturum. His dictis, ipse funiculos tendere visus est, ipse longitudinis atque latitudinis metiri quantitatem; ostendit ei etiam basilicæ qualitatem fabricandæ; menti ejus et dimensionis et schematis memoriam tenacius hæere præcipiens.

59. Expergefactus frater, abbati se sospes obtulit, cui morbus interitum minabatur. Referuntur ex ordine, quæcunque monacho dicta fuerant vel ostensa. Credidit abbas, et divinis animatus monitis, habitationi gloriæ Dei tantum ac talem basilicam construxit (64), ut capacior ne sit magnitudine, an arte mirabilior, difficile indicetur. Hæc ejus decoris et gloriæ est, quam, si liceat credi cælestibus incolis in hujusmodi usus humana placere domici-

lis. »

(63) Sanctorum scilicet Pauli et Stephani, de quibus Vita sequens, et ex hac anonymus.

(64) Addit idem anonymus, « intra viginti annos, » Quercetanus in notis minus recte numerat annos viginti quinque: certius monet formam fuisse « in modum crucis patriarchalis: » qualem et nos vidimus anno 1662, Vaticanæ S. Petri basilicæ longitudine æqualem ut dicebatur.

(60) Videtur bipartitum fuisse opus, s.c. ut finem hic caperet liber primus, et inchoaretur secundus.

(61) Alii rectius *templi*, de quo solo agit sequens visio, et cujus solius exstat notitia in monumentis Cluniacensibus; nam S. Odilo « Cluniacum interius et exterius præter parietes ecclesiæ, studiose renovaverat: in novissimis etiam suis claustrum construxerat, » ut habetur ex ejus Vita.

(62) Addit anonymus, « de abbate (Balmensi scilicet, ut ex Vita sequenti habetur) factus claustra-

lia, quoddam deambulatorium dicas angelorum. In hac velut eductos de carcere monachos, refovet libera quædam planities, ita se monasticis accommodans institutis, ut angustia chori necesse non sit permisceri ordines, non stationes confundi, vel foras quandolibet evagari. Supersunt plurima, quibus dicendis occuparemus, nisi loca divinis ascripta obsequiis, plus laudis ex habitantium merito quam ex manu artificum sortirentur. Quod profecto huic, de qua loquimur, structuræ accessit: quæ cum splendidissima sit ingenio opificis, multo est ex suo habitatore splendidior: utriusque autem gloriæ, gregis scilicet et loci, B. Hugo sollicitus institit procurator, coram Deo et ejus angelis pura dicturus conscientia: *Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ* (Psal. xlv, 8). Ejus enim sanctissimo ducatu, egressa de Ægypto multa animarum millia, sacrificium contribulati spiritus, et hostiam laudis Deo exercituum in hoc obtulere deserto, facti sanctificatione Domini, et funiculus hæreditatis ejus. Quippe, sicut in captura piscium, piscator diversis utitur instrumentis, sic ad salutem animarum filius prudentiæ diversis incedens viis, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrificaret (I Cor. ix, 22). Ei semper hamus pependit, semper missa in mari retia, semper ad littus quietis et vitæ, parvi pisces et magni eructi sunt. Semper enim sub eo, et per eum, juxta illud Isaïæ: *Lupus habitavit cum agno, et pardus cum hædo confidenter accubuit* (Isai. xi, 6). Cum his nimirum qui de populo accesserant, tam patienter jugum Domini sublimes pertulere potestates ut eos nec fastu generis, nec insolentia premerent potestatis; quanto quisque major fuerat, tanto in omnibus humilior. His autem qui timore defectus monachum profiteri verebantur, providus Pater ita monasticam temperabat disciplinam ut etiam deliciis assueti eam sine querela sustinerent.

40. Hujus rei Guigo comes testis et exemplum fuit, vir scilicet indulgentius a puero educatus, et frequentatus a cunis deliciis indocilis abdicare. Quem cum etiam vestes aguinæ ulcerarent, nihilque præter advenarum murium pelliculas, aut sericos cultus ad nudum pateretur, ad tolerandum tamon quorumlibet amictuum asperitates B. Hugo circumspectis cum dispensationibus informavit. Quippe ne

A calicem quassatum contereret, facto monacho mollium indumentorum usus est permissus, qui desuper habitu regulari tegebatur. Sanum profecto consilium, quo præviderat sapiens abbas tironem Christi, pudore cultum molliorem positurum, et ægre laturum quandoque solum in spirituali militiæ inertiae argui, qui in sæculari semper cum melioribus certasse dicebatur. Quod ita contigisse, comitis conversatio indicavit, repente namque mutatus, abjecto dispensationis indumento, novas carni cruces indixit, certansque bonum certamen, beato fine donativum meruit sempiternum (65).

41. Porro emergere cupientibus ex hoc magno mari et spatioso, quantum esset sub B. Hugone refugium, divina etiam indicia docuerunt. Quidam (66) namque Romam ex voto profectus, ante sepulcrum prostratus apostolorum, qua ad Deum incederet via, lacrymis uberius doceri precabatur. Ilanc agentium curam cœli claviger Petrus apparuit, suggerit Cluniacum proficisci; Cluniaci lavacrum esse animarum, illic salutem inveniri, si abbatem loci illius propitium mereatur. Sic orator edoctus, gaudens revertitur, Cluniacum festinat, abbatem verbis et voce requirit, invento sacrum pandit desiderium, divinæ visionis historiam aperit, ordine retexens quidquid sibi ab apostolo fuerat imperatum. Flectitur abbas, non cunctatus satisfacere postulanti. Hinc ille receptus, eo studiosius ascensiones in corda suo disposuit, quo divina revelatione didicerat ex hoc hominum consortio, ad consortium provehi angelorum.

42. Didicerat et hoc monachus ille Goderannus, qui relicto B. Remigii monasterio (67), cum arctioris disciplinæ gratia Cluniacum denigrasset, meritum titulis et prærogativa scientiæ a Domino audire meruit: *Amice, ascende superius* (Luc. xiv, 10). Prius enim Malliacensis (68) abbas effectus, postea Santonensis Ecclesiæ adeptus est dignitatem. Accidit autem ut eo præsentem, leproso cuidam per manus B. Hugonis Eucharistia traderetur. Qui dum suscepta sacri panis portione uti non posset, diuque luctatus in vacuum niteretur, sacramento, cum salivis et sreatibus horrendis visu, ex ore lacerato decidenti, Goderannus utramque manum supposuit, et gloriosius de se quam de quolibet hoste triumphans, adhibitum ori totum absorbit. Quo viso,

(65) Subjungit jam dictus anonymus primum de Hugone Burgundo. « Vidimus et Hugonem, ducem prius Burgundiæ, et post militiæ spiritualis signiferum, qui solebat calceos ungere fratrum, seque ita despicere et humiliare, ut omnes viles personæ sternerent, cum sub se viderent principem talem se sternere. Hic post certamen quod gessit, sustinendo etiam corporalem excitationem, tandem obtinuit æternam quam meruit lucem, et suaveclementia nobis exempla reliquit. » Postea, de prædicto, ut arbitrator, Guidone hæc addit: « Porro venerabilis Guido, ex comite Matisconensis factus a radice pauper Christi, obtulit Deo tam perfecte conversionis holocaustum, ut uxorem cum filiis traheret post se in odorem celestium virtutum. Qui cum tenuisset ad tempus regendum cœnobium Silvaniacense, ex vo-

luntate sancti Patris domni Hugonis absolutus, ad claustrum rediit: ibique post legitimum cursum religiosam vitam mutavit potius quam terminavit; quia in fine bono recedens, summi boni participium adeptus est, sicut vera fide credimus. »

(66) Videtur fuisse Udalricus, de quo actum in commentario prævio.

(67) S. Remigii monasterium, simpliciter nominatum, Remense credo intelligi: est alias etiam in Senonensi suburbio alterum ejusdem nominis, famosum et antiquum.

(68) Cœnobium Malleacense, in territorio Pictaviensi situm est, postea a Joanne XXII ornatum titulo episcopali. Huic præfectus est Goderannus anno 1070, factus episcopus paulo post, et anno 1075 mortuus.

beatus abbas obstupuit, craticulam Laurentii hoc animi tormento dicens esse meliorem. His aliisque personis velut quibusdam luminaribus illustratum Cluniacense monasterium, quoddam virtutis gymnasium fuit. In eorum moribus et vita plurimus Pater erat, et cuius esset pastoris, ipsa conversatione sua totus grex loquebatur. De quibus loqui plura super sedimus, ad agnitionem devotionis eorum sufficere iudicantes, quod ante nos de eis Ezelo atque Gilo, clarissimi scilicet viri, vigilantius scripsisse traduntur.

CAPUT VII.

Mors præscita et pie obita, receptio in caelum revelata.

43. Annus ab ordinatione B. Hugonis unde sexagesimus ad exitum trahebatur, et Nativitatis Dominicæ solemnibus revolutum tempus adduxerat: quo videlicet die veteranus ille Christi miles a fratribus in capitulum deductus, sanctissima exhortatione sua, flentes in divinum confortat obsequium, confirmat labantes animo, qui labante gressu consistere non valebat. Inculcat illis quidem esse colluctationem adversus principes tenebrarum, sed hostes huiusmodi facile cessuros, si constantem invenerint pugnatores. Propositum monachi, quamdam esse munitionem, nec alibi spem fore refugii, si remissius illis agentibus insidiator irrumpendi locum invenerit. Præsentis quoque occasione diei, aliam sed non alienam aggressus narrationem, Novi, inquit, novi quemdam, cui misericordiae Mater in oratorio sub hac specie dignata est apparere. In sinu ejus elegans puer, et divinam præferens venustatem; ipsa blanda lenis aspectu, ipsa mitis et exorabilis ad impetrandum pro peccatoribus interventum. Cui applaudens divinis infans: « Hora ista, inquit, nox, mea nativitate insignis, gloriam angelis, pacem hominibus advenisse denuntiat; nox ista, meæ conscientiae gratiae, legis obscuritates aperuit, vaticinium solvit prophetarum. In hac ego ex te natus, o Mater præclara, serpentis caput contrivi, qua grassabatur in humanum genus, antiquam ejus evacuans potestatem. Ubi virulentis illius anguis astutia? Ubi spicula, quibus ante nativitatem meam animas in mortem vulnerabat? » His dictis, nequam se spiritus immiscuit, Quem cum puer asperius increpasset, prohibitus ne laudes et obsequia, quibus fidelium devotio suam persequatur nativitatem, soluta perturbaret invidia, tristis et confusus abscessit. Quo longius effugato, Christum cum genitrice sua scitote vestris interesse obsequiis, et ex animorum qualitate vel supplicium dictare vel præmium. Quapropter sincera devotione mentis eum suscipite, in eo quem sibi bene placentem invenerit, perennem facturum mansionem. Hæc eo cum lacrymis referente, conventus attendit, non alii nisi ipsi, quam retulerat, ostensam

A esse visionem. Cæterum ideo nomen personæ siluisse, ne potius gloriam sibi quaerere, quam veritatem referre videretur.

44. Sequenti autem Quadragesima, cum depositionis ejus diem imminere defectus virium testatur, fatigatus Pater addidit ad laborem, Dominus ad coronam. Multiplicatis enim jejuniis, fessos artus sacra persecutus est injuria; indictæ carni cruces, et continuatæ gemitibus lacrymæ, desiderio conversationis alterius occupatum loquebantur, vigiliæ ejus, vigiliæ longiores, et quæ naturam debito sopore defraudabant, reliquum tempus oratio sibi vel lectio vindicavit. Parum erat homini Dei spiritum natura urgeri ad egressum, nisi et cruciatibus adhibitis urgeretur. Quippe desiderans animam Creatorem, pro exquisito habebat supplicio, carnis ergastulo diutius immorari. Sub hac igitur observatione, transacta usque ad Ramis palmarum Quadragesima (69), ad celebrandam ejusdem diei solemnitatem, Cluniacum tam populi quam monachorum turba major convenerat. Hinc assumptis in processionem ecclesiæ ornamentis, conventus in albis egreditur; cum quibus dum beatus abbas exire desiderat, ad alium vocatus exitum, quod voluit, non valuit. Optabat candidatis interesse choris, et in laudes Christi milites ejus sua exhortari præsentia: qua in re cum vires sibi deesse sentiret, quos comitari corpore non potuit, orationibus et benedictione prosequitur. Inerat jam vultui ejus quædam futura portio gloriæ, cui diceret aliquid collatum de similitudine angelorum.

45. Porro dum hæc agerentur, obscuro quidam nominis (70) ad B. Hugonem festinus irrumpere nititur, clamans se magnam ad eum suscepisse legationem. Hinc ingressus: Ne contempnas me, inquit, Pater sancte, quem rebus exilem, ignotum genere, sola mittentis commendat auctoritas. Novellam (71), nuper in agro, cum repente mihi quædam apparuerunt personæ, venerabilis cujusdam dignitatis et ultra temporis hujus nostræque conditionis homines honore et gloria dignissimi; præibat Domina quædam, cujus vultum veloci transitu intueri non potui, visu dorsum tantummodo prosectus; sequebatur autem senex nivea canitie venerandus, qui reductis in me oculis: « Heus tu, inquit, o agricola! cujus est hic ager quem colis? » Cui ego: « Beati, inquam, Patris est et domini Hugonis abbatis. » Tunc ille: « Meus est, inquit, ager, meus est et possessor. Ego enim Petrus sum apostolus, quæ autem præcedit, beata Dei genitrix est Maria, sanctarum consortio constipata animarum. Tu igitur ad abbatem festines Hugonem, dicturus ei: « Dispone domni tuæ, viam universæ carnis ad præsens ingressurus. » Jubenti talia parere distuli, metuens ne vaniloquus et interpres falsitatis appellarer, cæterum denuo commonitus, et quia præfatæ visionis

69) Anno 1109 Pascha in 25 Aprilis, atque adeo Dominica Palmarum in 18 diem cadebat.

70) Bertinus de Varenis, ut cum vocat Hugo

monachus in Vita.

(71) S. Augustinus adv. Faustum, « homo qui dam novellavit vineam et locavit agricolis. »

relationem distulerim, gravioribus verbis increpatus, A suspensam dudum legationem exsequi festinavi. His ceteris, alii quidem falsitatis eum arguebant, beatus autem abbas certum suæ depositionis aserebat indicium. Ex tunc in lacrymis promissam expectavit vocationem, cum Apostolo dicens: *Cupio disso'vi, et esse cum Christo* (Phil. 1, 23).

45. Aderat sacratissimæ Cœnæ dies, et ecce Dei ærvus, non tam lege temporis quam charitatis affectu, capitulum ingreditur; ubi cum pro his quos Cluniacense cœnobium sacra sibi familiaritate astrinxerat, affluentem jussisset fieri eleemosynam, rogatus absolvere conventum, flevit uberrime. Tandem singultu fatigatum promens responsum: « Egone, inquit, vos absolvam, quem propria ligat conscientia? Ego vestram levabo sarcinam, multi- B plci prostratus et jacens excessu? Quomodo jugum solvet peccatorum, subjugata peccatis oratio? Nos tamen, licet indigni, debitum prosequemur officium: Dominus autem, qui solvit compeditos et elisos erigit (Psal. cxlv, 7), quod suæ pietatis est, in vobis interius dignetur operari. » Dehinc elevatis in cœlum oculis, perfusus ora fletibus, commissum sibi gregem absolvit. Addidit et solatium benedictionis, Christum secutus magistrum, qui transitorius ad Patrem, discipulos in pressura mundi relictos benedixit, semper eis adfuturus gratia, quos corpore deserebat. Dehinc expleto pauperum obsequio, ad imitandum Dominicæ humilitatis exemplum, beatus genex hora mandati in capitulum redit, lavat fratrum vestigia, de evangelica lectione sermonem sanctum subnectens, rivum provocantem lacrymarum. Sequenti quoque Sabbato sacris interfuit officio, columnam (72) novæ lucis salutans, et crebris excrans suspiriis, ut ad terram promissionis, quam velut e confinio jam intuebatur, inoffenso gressu pervenire mereretur.

47. Supererant adhuc tantulæ vires in fragili corpore, ut in ecclesia paschalem celebraret solemnitatem, festivis insigniis ornamentis, quæ pariter et dei gloriam et sanctæ illius animæ puritatem quodammodo nuntiabant. Refectus illic alimentis spiritualibus, ad domum, in qua morari consueverat, divertit. Vespere autem facto, decubuit in lectum, nihil aliud quam laborum suorum finem et præmium expectans. Tertia vero feria, cum jam caligantes oculi, lingua deficiens, et cætera sensuum officia præsentem transitum acclamarent, interrogatus si vivificatricem Domini carnem cognosceret: « Cognosco, inquit, et adoro. » Oblatum quoque salutaris crucis signum, Christianissima studuit devo-

lione venerari. Qui ut et moriens ostenderet quam vigil et s. Licitus fuerit circa commissarum sibi vigilias ovium, quibus potuit sermonibus anniversarium archiepiscopi Gaufridi (73), et Guidonis abbatis adesse nuntiavit, significans oportere defunctis fratribus debita solvi beneficia. Beata profecto anima, quæ nec eo tempore potuit suorum salutem oblivisci, quo nonnullis de sua etiam salute succedere solet oblivio.

48. Porro ex civis ex hac Ægypto Dei famulus, B. Marc' Illi (74) capsam sibi juvet præsentari, pium lacrymis interpellans advocatum, ut ejus conductu, post exsilium, patriæ redderetur. Flevit filii a sidentes, nec alius alium consolatur, ubi par omnibus et inconsolabilis erat causa lamentandi. Quibus ille suum significans excessum, cum, Benedicite, protulisset, loquendi facultatem amisit. Deinde cum inclinata esset ad vespem dies, delatus in ecclesiam beatissimæ Dei genitricis Mariæ, fessos artus et naturam profluentes, cilicio et cineri commendavit. Sole dehinc occumbente, sol occubuit, et exoneratus sarcina carnis spiritus, incolatum patriæ, temporalia sempiternis feliciter commutavit. Exortur præsentium clamor filiorum, qui percussa exciti tabula, prout mos est, ad commendationem Leitæ illius animæ convenerant. Habebat quisque velut specialem, qua doleat, causam, et quot fuerant ora, tot virtutum ejus insignia promebantur. Alii namque pertinax abbatis olum in vitia referebant, alii circa poenitentes paternum ejus recensebant affectum. Lamentabantur nonnulli, pauperes amisisse patrem, viduas advocatum, pupillos defensorem. Memorabant aliqui collatam Patri prophetiæ gratiam, plures spirituum discretionem desuper insignitum. Fuerunt etiam qui deplorarent Hugonem timuisse Christum irasci, si iratus solem videret occidentem. Exuberabat unicuique quod in laudes ejus declamaret, et linguæ referendis deerant meritis, non linguis merita quæ referrent. Inter hos lamentantium cuneos et frequentiam decumbentium super artus exanimis, vix vacavit corpus abluï, vix obvolvi sacerdotalibus indumentis. Cui dum a fratribus præfata solveretur humanitas, modicum balsami (quod minime videbatur ungendo capiti sufficere) tantum dicitur suscepisse incrementum, ut ad liniendas quasdam reliqui partes corporis abundaret.

49. Illis rite peractis, populus irruens admittitur, quantum sub suo profecerit patrocinio, lacrymis indicans et expensis. Ejus clamore vicini colles resulant, sumptuosis luminaribus exsequiæ celebrantur.

ergo 28 Aprilis 1072. Guidonem abbatem, possumus suspicari eum quem supra laudavimus comitem Matiscensem, Cluniaci posita abbatia defunctum.

(74) Videtur indicari S. Marcellus papa martyr, ejus aliquæ reliquæ Cluniaci fuerint; nam inter altaria, in majori ecclesia dedicata anno 1131, unum est hujus sancti, ut notatur in bibliotheca, col. 1639.

(72) Cereum paschalem intellige, quem etiam Ecclesia in ejus benedictionem appellat *columnam*.

(73) Ex pluribus Gaufridis seu Godfridi archiepiscopis, quos recenset Index San-Marthanorum, soli duo atque ambo Burdegalenses adduci huc possunt; primus, nominatus anno 982; et secundus, qui sedit inter annos 1027 et 1047, sed infra demonstrabimus inter Lugdunenses antistites hujus nominis unum hoc tempore recipiendum esse, quem omnino putamus esse eundem, de quo hic agitur: obiit

Recenset quisque, quam vera fuerit sub eo libertas, A
quantus rerum proventus, quæ morum gloria sub
sacris ejus disciplinis. Curritur inter hæc ad ample-
cienda Patria vestigia, fletu vestes irrigantur; et
credit quisque parum sibi provisum, nisi pedes ejus
vel osculo vel oblatione veneretur. Sic transacto in
lacrymis triduo, procurata, quo debuit honore,
sepultura Sabbato (75) felix depositum suscepit.
Transiit autem B. abbas tertio Kalendas Maii, ple-
nus auctoritatis et gratiæ, relinquens illis gaudium
de corona, exemplum de vita, gloriam de corpore,
spem de intercessione. Qui profecto quantæ foret
apud Deum gratiæ, post transitum quoque ipsius,
multis innotuit argumentis.

50. Erat Cluniaci Bernardus (76), quidam vir
justus, sanctus et timoratus, cui religio reverentiam
comparaverat et nomen. Is dum B. Hugo migraret
ad superos, gravatus sopore, nec strepitu discurren-
tium, nec immoderatis clamoribus potuit excitari.
Nec multo post in lectum decedit, humanæ repu-
blicæ supremo cessurus incommodo. Quo dum urge-
retur ad exitum, convocatis quibusdam monachis :
« Vobis, inquit, fratres, vobis aperire necessarium
duxi, quam mihi Dominus ostenderit visionem. Vos,
referentem nolite falsitatis arguere, qui si non amore
virtutis, saltem metu judicii, quo dubius vocor,
mentiri formidarem. Nostis quidem me nuper obe-
dientiam Nogenti (77) spontaneum dimisisse; sed
qua eam ratione dimiserim, forsitan ignoratis. Dor-
mienti mihi quædam venerabilis persona apparuit,
Dionysium Areopagitam (78) se nominans, et ut
Cluniacum reverterer, his urgens verbis : Oportet,
frater, oportet te Cluniacum quantocius redire, et
abbatem salutare Hugonem, communis iter ingres-
surum peregrinationis. Videbis etiam ejus succes-
sorem, cui de Romanis finibus divina misso gratia,
principes apostolorum pastorales excubias commi-
serunt. Hac ego suggestione compulsus regredi,
Cluniacum festinavi. Væ mihi misero ! Pater quidem
recessit; sed non merui salutare recedentem. Accu-
semne soporem qui me tenuit, an gratias agam,
incertus sum. Invidit et providit. Tenuit carnis
oculos, ne viderem cum recederet; sed quo recess-
sit, interioribus oculis ostendit (79). Vidi, et teste
Deo vidi permissos mortalibus superos, et beatissi-

mam Dei genitricem Mariam; astabant eminus sa-
gittarii quidam, qui, sacratissima virgine cognita,
velut perterriti abscesserunt et confusi (80). Visa
est illic martyrum simul et confessorum multitudo,
quorum quosdam desuper mihi cognoscere datum
est, et inter eorum discernere qualitates. Beatum
ibi Martialem cognovi, et Martinum, et abbatum
gloriam Benedictum. Visi sunt hi duo spiritum B.
Hugonis in fertilissimam deducere vineam, cumque
ibi collocare, tanquam pausaturo post laborem.
Quo in loco dum pariter et gloriam sanctorum, et
quæ agebantur admirarer, ille, reductis blandius in
me oculis : Sta, inquit, frater, et comede nobiscum
de candidis qui nobis abundant racemis; ego hic
modicum requiescam (81), donec pedum tumor
subsidiatur, et pulvis excutiat, quem multiplici via-
rum circuitu contraxi; dehinc ad aliam transibo
mansionem, quam mihi Dominus præparavit in
æternum (82). Dices autem Pontio successoris meo,
ut ab humilitate nullatenus declinare sustineat (83),
operibus instet misericordiæ, suarum inmemor,
injuriis moveatur alienis. Super omnia zelo legis
ferveat, circa delinquentes nec remissus sit indul-
gentia, nec immoderatus disciplina. Adhuc ille loque-
batur, cum demulcente animum visione somnus
abscessit. Vos autem scitote me vera locutum, si
cursum vitæ præsens terminet infirmitas, si minus,
in caput meum provocavi Judicem, quia commen-
tatus falsitatem. » Hæc relata moverunt auditores,
ipsius edoctos obitu, fratrem Bernardum nihil pro-
tulisse mendacii. Die siquidem tertia (84), hominem
egressus, et testimonium gloriæ abbatis, et spem
propriæ salutis fratribus reliquit.

51. Ipsa etiam nocte, qua B. Hugo migravit ad
superos, Noviomensi abbati non dissimilem ferunt
apparuisse visionem. Visum ei est lectulos duos ab
angelis in cælum deferri, qui molliori cultu, soli-
tudinis oblivione et somnum provocarent. An-
geli autem, qui lectulos deferebant, hujusmodi clama-
bant verbis : Duos illustres viros in his collocabimus
lectis, Anselmum scilicet Cantuariensem archiepi-
scopum, atque Hugonem Cluniacensem abbatem mo-
nasterii; qui post terras cælum, post labores re-
quiem gaudium post lacrymas meruerunt. Post hæc
abbas evigilans, nonnullis quæ viderat, retulit, ad

(75) Triduo, cum scilicet obisset feria iv ve-
sperti.

(76) Bernardus Narbonensis, uti eum vocat Hugo
in Vita.

(77) « Nongentum, inquit Quercetanus in notis,
Pertici agri oppidum et prioratus, in honore S.
Dionysii constructus. »

(78) Prædictus Hugo titulum Areopagite omi-
tit, quem Hildebertus hic, ex propria et tunc com-
muni de Parisiorum apostolo opinione, censendus
est adiecit.

(79) Idem addit : « Adfuit in oratorio B. Mariæ
virginis matris Domini, ubi idem Pater delatus a
fratribus ea hora exspiravit. »

(80) « Qui dum susceperant animam morientis
Patris, irruerunt eminus quidam sagittarii; contra

quos misericordiæ mater manum suam elevavit,
et egredientem protexit : qua cognita, sagittarii
illico fugerunt, territi et confusi. » Ita Hugo me-
moratus.

(81) Idem, « Per triduum hic requiescam. »

(82) Usque adeo etiam sanctissimi quique aliquid
e vita efferunt, quod si non penam mereatur, eos
tamen a libera Dei fructione et gloriæ plenitudine
tantillum remoretur, in magna quiete nihilominus
ac pace præstolantes.

(83) « Ut servet sibi innocentiam, aliis miseri-
cordiam; » ita Hugo monachus : sed ab utraque
tandem recessisse videtur Pontius, indiscreto disci-
pline zelo abreptus.

(84) « Festo scilicet sanctorum omnium, » ut
addit Hugo jam dictus.

utriusque transitum personæ præfatam derivans visionem. Nec eus frustratus est intellectus, cum ambo sub eodem fere tempore, corporis huius angustias evasisse memorentur. Alii quoque meritorum beati viri claruerunt insignia, quæ circa detentos variis languoribus post mortem quoque perpetrata leguntur, Hincmaro cuidam superexerescens albugo pupillas oculorum obtexerat, eumque in miserabilem damnaverat cæcitatem; cui cum recuperandæ salutis spes ex meritis et interventu penderet abbatis, memoratur Christi famulum ei apparuisse

A in somnis, et monuisse non illuminationem corporis querere, sed mentis: tandem tamen super deprecantis lumina signo crucis impresso, recessisse Dei famulum, et abstersam oculis cæcitatem. Quidam quoque fratrum, nomine Guilo, cum tranquillitatem mentis simul et corporis nova ei excussisset amentia, deductus ad sepulcrum beati viri, depulso quievit incommodo, sibi pariter et conventui sacris ejus meritis restitutus, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per infinita sæcula. Amen.

ALIA VITA

AUCTORE RAYNALDO, ABB. VEZELIACENSIS, DEINDE ARCHIEP. LUGDUNENSIS.

(Ex ms. sereniss. Christianæ reginæ Sueciæ, et alio collegii nostri Duaceni.)

PROLOGUS.

Universis Ecclesiæ Cluniacensis filiis frater RAYNALDUS, Vezeliacensis Ecclesiæ, non tam abbas quam servus, in Domino salutem. Cum multorum fratrum monitis urgear, ut Vitam piissimi Patris domini Hugonis Cluniacensis abbatis succincte describam, devotioni, non præsumptioni inservire mihi consilium est. Quod si forte alicujus altioris ingenii viri studium in hoc opere ante nos desudarit, non, ut illum offuscare, me autem clarum facere velim, hoc agam, sed illius opus majorum atque sapientium virorum excellentiæ relinquendum; nostrum vero minorum atque minus capacium studio attribuendum puto, nec sordebit humilitas sermonis inculti, dum ipse stylus pure inserviet veritati.

CAPUT I.

Adolescentia pie transacta; tirocinium vitæ monasticæ, dignitas abbatialis, liberalitas in pauperes, familiaritas cum Christo, potestas in domones.

1. Igitur vir beatus, ex nobilissimis Burgundionum prosapiæ lineam trahens, patre Dalmatio viro consulari, matre vero Aremburge, religiosa admodum femina, neque viro natalibus impari procreatus est. Quæ venerabilis matrona, hac de qua agimus felici sobole gravida, cum partus instaret, quemdam venerabilem sacerdotem, ut pro sui partus angustis alleviandis Deo sacrificium afferret, censuit exorandum. Cujus devotis precibus vir Dei dum obtemperasset, videbat et ipse in ipso sacrosancto calice, quasi cujusdam infantuli imago apparebat, in qua exprimere poterat quanti apud Deum foret meriti puer ille qui nascebatur. Mox, peracto missarum officio, festinat sacerdos ut rei probet eventum, et infantem natum reperit, cujus præsagium viderat et agnoverat in tantæ speculo sacramenti. Tunc de illo multa prædicens, magnum illum si adviveret

B futurum protestatus est. Quod ab ipsis pueritiæ suæ rudimentis satis iam innotescebat, dum aut ecclesiæ aut scholis frequentius adhæreret, horis tamen furivis, quia patrem suum timebat, qui militaribus studiis illum applicare volebat. Et cum ei vestis pretiosior ac colorum varietate decentior aptaretur, ipso eam pro abjectiori et simplici respuebat; nec lasciviæ, ut illa ætas assolet, sed innocentiae et simplicitati operam dabat; frequenter etiam et lectioni, invitatus parentibus, incumberebat. Pro quibus omnibus et his similibus, dum a patre et a cœvis etiam argueretur, scilicet quod hæc contraria militiæ forent, deliberavit apud se aliam sibi quærendam militiam cui non essent ista, sine quibus militare nollet, contraria.

C 2. Itaque relictis omnibus, a sæculo nudus evasit, et B. Odilonis magisterio se submittens, Cluniaci monachus efficitur; in cujus susceptione quidam de senioribus, ut fertur, in hæc verba prorumpens: « O quantum, inquit, hodie thesaurum, Cluniacensis Ecclesia, suscepisti! » Qui postea, quantæ humilitatis, quantæ puritatis et honestatis, quamque servens in amore Dei exstiterit, non sermo noster, sed B. Odilonis solertia, qui eum infra annos adolescentiæ, Cluniacensem ordinavit præpositum, declarat. In cujus regiminis officio, qua misericordia et charitate, qua strenuitate et vigilantia institerit, seniorum Cluniacensium devotio manifestat; qui ad primum de abbatis electione verbum, cum eum nominasset qui electioni præerat, et in cæteris nominandis procedere voluisset, statim de sede eum rapuerunt, et cum Dei laudibus in abbatem levaverunt. Tunc denique quas cruce sibi indixerit, lorica illa, qua indutus ad carnem juventutem suam perdomuit, una præ cæteris ad medium deducta sufficiat, sub qua, et suam, licet innocens, et patris sui qui de mundo jam excesserat poenitentiam agebat. De

lectione vero et oratione, quibus pene jugis insistebat, ita paucis censeo definiendum, quia sic in utroque se insatiabilem ostendebat ac si, cum legeret, Deus ei visibilis loqueretur; cum vero oraret, facie ad faciem cum Deo sermocinaretur.

3. Misericordiarum autem ejus explicare numerum non sufficio, scilicet quam pius erga subditos, quam largus circa pauperes fuerit, quam benevolus tam circa alienos quam circa domesticos extiterit. Enimvero tantæ charitatis et modestiæ circa filios habebatur ut in dies numerus eorum augeretur, et felicem se quisque arbitraretur qui sub tan'to Patre ad conversionis gratiam perveniret. Nam de elemosynis ejus, quis digne referat? quibus ita insudabat ut præter quotidianum victum etiam vestes, tam in hieme quam in æstate pauperibus congruas compararet, et pene quidquid habere poterat, in eorum necessitatibus innumeret. O fidelem Christi dispensatorem! cui parum erat pane pauperes alere, nisi eos carnibus saginaret; parum, nisi crebro eos vino letificaret; parum, nisi sæpenumero argenteis, interdum vero et aureis eos remuneratos haberet. Et quid ei hæc omnia, nisi vestis etiam multiplex æqueretur? Ad algorem depellendum laneæ vestes parabantur; ad æstum reprimendum lineæ coemebantur; et ne aliquid deesset perfectæ charitati, ipse eas cum fratribus, qui illi assistebant, plerumque consuebat; tum vero calceamenta, non sine axungia qua ungerentur distribuebat. Neque illum Joanni, qui ob immensitatem elemosynarum solus in Ecclesia cognominatur Eleemon, dissimilem fuisse crederes, dum thesauros incomparabiles in eorum profigaret expensis; et quod alieni potentissimo regi sufficere ad divitias crederetur, hoc ipse multoties in pauperum miseriis dispergeret relevandis.

4. Quid de fide ejus memorabili dicam, qua apud Deum tanti meriti claruit ut et vota ejus exaudiret, et frequenter, vel eo ignorante vel eo absente, per ipsum virtutes operaretur? Nam, ut ad alia suo loco perveniam, primum omnium ipsum de Salvatore miraculum ad medium deducamus, quod, quamvis ipse non viderit, testis tamen fidelis! papa Gregorius septimus, qui Hildebrandus antea vocabatur, hujus rei fuisse cognoscitur. Sic etenim dum quadam die in Cluniacensi capitulo (utpote monachus et adhuc Romanæ Ecclesiæ subdiaconus) beato viro assideret, conversus Dominum Jesum illi consedere vidit, et quasi in singulis judiciis ejus illi faveret, vultu et habitu hilaris apparebat. Mox ille cunctis stupentibus, rem siquidem penitus ignorantibus, tanto Judici assurgens, medium volebat constittere dominum. Tandem a Patre sanctissimo, cur de sede surrexisset, requisitus, visionem (quam quibus oculis vidisset, nescire se fatebatur) ut præbavimus, exposuit: in quo perpendere possumus,

A qua puritate et æquitate culpas discutebat, quæ Judicem sæculorum assessorem habere morebatur. Hunc itaque, ut fertur, vir iste tantæ auctoritatis et gratiæ ob disciplinæ severitatem et temperantiæ mansuetudinem blandum vocabat Judicem, ob id maxime, quia ut mater filiis blandiebatur, et ut pater delicta corripiebat.

5. Sed dum, quid circa Stephanum papam per eum gestum sit, considero, non ab re, huic operi inserendum existimo. Hic etenim apud Florentiam Italiæ urbem infirmitate decubabat, et non sine Dei gratia a sancto viro visitatus, post multum cum eo habitum colloquium, ut inter manus ejus moreretur Dominum exorabat, cum ecce humani generis inimicus, horis quibus vir Dei aberat, obtutibus morientis pontificis se ingerere et horrore sui mentem ejus terrere atque turbare, sed ad viri Dei ingressum fugere, et quandiu cum eo erat non ultra apparere. Quod ubi compertum est, ab ipso pontifice summis precibus postea detentus, usque ad exitum ejus cum eo permansit, et corpus ejus, suis manibus lotum et funeris vestibus involutum, in sepulcro locavit.

6. Nec mirum si ad tanti viri præsentiam diabolus fugabatur, ejus spiritus in tantum Deo adhaerebat ut etiam ipse in persona sua Dominus Jesus Christus ad eum visitandum venire dignaretur. Quod tunc quoque licet dissimili priori, non tamen impari revelatione claruit, quando quidam senior, sicut idem ut credimus, de se quasi de alio referebat, ipsum Redemptorem cum cithara, in Cluniacensi choro psallentem coram singulis fratribus, vidi; cantus autem, qui audiebatur, illa evangelica antiphona erat: *Sedere autem mecum, non est meum dare vobis; sed quibus paratum est a Patre meo* (Matth. xx, 25), tunc etiam tantus odor cælestium aromatum effervescere videbatur, ut cunctorum fragrantiam balsamorum superare crederetur.

CAPUT II.

Defunctus a pœnia, ægri a morbis liberati. Templi ac cœnobii exstructa aut reformata.

7. Nec illud silentio obtegendum censeo quod quidam frater, nomine Pontius, divinæ animadversionis judicium in se pene sensisset, nisi ei cælestis pietas, per hunc Dei servum subvenisset. Nam cum apud quemdam cellam, cui Mons (85) vocabulum est, is de quo agitur frater moraretur, illucque venisset Pater reverendus, ille, quia eum, utpote adversus Patrem stulto mormurans, videre nolebat, simulato languore ad lectum secessit. Sed quanto se subtrahere viro Dei conabatur, tanto vita de corpore (non jam ex fictione, sed certa valetudine) exire festinabat, ita ut jam voce faucibus hærente, loquela deficeret. Curritur ad pium pastorem, ut ovem pene migrantem summo Pastori commendaret. Mox ille accelerans, absolutionem commendationis præmisit,

(85) Inter Claromontanæ diocesis decanatus, unus de Montibus dicitur, Cluniacensi monasterio unitus. Vide bibliothecam col. 1755.

et sic æger, viribus et voce paulisper restitutus, culpam confitetur, temeritatem accusat, veniam implorat et obtinet, et sic demum ab incommodo illo convalescit.

8. Alter vero cum ab hoc sæculo migrasset, et ejus corpus in oratorio Cluniacensi inhumatum ex more servaretur, duobus fratribus ipsa dormitionis suæ nocte apparuit; quibus crimen duorum solidorum, quos sine licentia cuidam homini dedisset, confitebatur, et quia sine confessione hujus reatus obiisset, a sancto Patre absolutionem poscebat, antequam sepulturæ traderetur. Mane autem facto, visionem quasi uno ore ambo coram omni conventu beato viro exposuerunt. Tunc requisita, quam defunctus nominaverat persona, secundum præmonstratam visionem reperta res est. Mox indicta cunctis pro fratre poenitentia, orationibus, psalmis, elemosynis atque missis adjunctis, absolutio secuta est. Sic nimirum, sic non solum in terris, sed etiam in cælis fides ejus virtutem, virtus potestatem, potestas gloriam, gloria hic humilitatem, illic coronam in dies pariebat.

9. Quodam etiam tempore, dum iter per Wasconicæ partes ageret, comitante secum Humaldo (86), prudentissimo viro atque suo monacho, non procul a via prospexit quamdam cellam in qua vir quidam, nobilis quidem genere, sed lepra percussus, degerebat; ejus mores cum inquisisset et patientiam ejus probatam agnovisset, vir insigni pietate ad eum visitandum divertit, et per consolationis verbum charitatis officium adimplens, vestem pelliceam exuit, et cum aliquot argenteis infirmo donavit. Quo digresso æger, ubi vestem induit, a plaga lepræ se curatum protinus agnovit.

10. Rursus idem vir sanctissimus, Parisios forte advenerat, et B. Genovefæ ecclesiam, quæ extra muros urbis sita est, tum pro devotione sacratissimi corporis ejus, tum pro veneratione apostolorum principis, ejus ibi planeta esse creditur, pio religionis cultu visitaverat; quo tunc quidam miles, nomine Rotbertus, qui ex plaga ictus bellici paralysim incurrerat, clientum manibus adfectus, rogabat, ut pro ipsius salute Domino supplicaret. Ille, assumpta apostolica infula, languentibus membris admovit, et imposita illa antiphona, quæ de paralytici Aeneæ salvatione in Ecclesia cantatur, mutato nomine, dixit: Rotberte, *sanet te Dominus Jesus Christus* (Act. vii). Statim cunctis videntibus et mirantibus præ gaudio, sanus et incolumis ad propria remeavit. Sed quæ obtentu sanctorum pignorum miracula gesserit, tanto nobis innumerabilia sunt, quanto

(86) Hugo monachus in Vita: « Assumptisque secum duobus monachis suis, Duranno scilicet qui fuit Tolosanus episcopus; et Humaldo qui fuit abbas Moysiænsis, vir eloquentissimus, » Centulli comitis Bearnensis frater, qui Cluniaci sub S. Hugone anno 1062 monasticam vitam amplexus, eodem sancto adhuc superstitè Moysiænsibus præfuit; de Duranno actum ad superiorem vitam, præter hos miraculi testem alium, clericum forte sæcularem,

A frequentiora; quibus tamen tam cautum ac exhibebat ut semper sanctis imputare quicquid eo administrante sospitatis a Deo alicui impenderetur.

11. Item aliquando Valentiam Gallicæ intraturus, obviam habet pauperum multitudinem, quæ elemosynam a tam famoso per orbem dispensatore expetebat. Jubeat æconomus suo Jarentoni, fratri per omnia strenuissimo, impertiri more solito per omnem turbam argenteos; at ille post, ferme decem solidos non sibi remansisse, reliquis in opus simile consumptis, et hos fore in majori forsitan necessitate servandos affirmat. « Noli, inquit, trepidare frater, fidelis est Deus, et confide quia, istis distributis, bonus remunerator noster Jesus satis fideliter recompensabit in præsentis, si datores hilares fuerimus. » Complentur jussa Patris, et antequam ad civitatem veniretur, ecce quidam de civitate obtulit ei aurum, quod solidorum pretium decies excedebat. Tunc conversus ad prædictum fratrem: « Accipe, inquit, et ne ultra de bono feneratoris diffidas. » Singularis in Deum fiducie vir iste, quoties ex magna et intolerabili penuria se et domum, cui præerat, fide, qua totus in Deo erat, liberavit, enumerare perlongum est.

12. Sed quod beatis apostolis Petro et Paulo scripsit, unum de multis sufficiat breviter retexere. Quadam vice, urgente inopia, missa a fratribus ad eum legatio est (erat enim tunc Marciniaci (87) orantibus, ut in tanta necessitate eis consuleret. Convertitur ergo ad singulare præsidium; mittit apostolis C epistolam, rogans et obsecrans ut servorum suorum misererentur; et qui eatenus locum illum rexissent, et de parvo in magnum provexissent, nunc quoque ab his angustiis eum eriperent, nec ad peccata ejus, sed ad miserationes suas multas, respicerent. Defertur itaque ante ipsorum altare legatio fidei. Quil multa? Tanta non multis evolutis diebus, rerum copia supervenit, ut non solum illius temporis, sed et totius anni levaret inopiam. Et quia occasione se præbente de beatis apostolis fecimus mentionem, dignum est referre qualiter per eos de novæ basilicæ fundatione vir beatus communitus sit.

13. Quidam abbas monasterii, cui Balma (88) vocabulum est, Gunzo nomine, vir magnæ honestatis et simplicitatis, dum aliquando gravi languore paralysis Cluniaci deficeret, ita ut ad extrema jam se devenisse crederet, quadam nocte, vidit sibi assistere ipsos apostolos Petrum et Paulum cum proto-martyre Stephano, quorum primus atque princeps, videlicet beatus Petrus, postquam ab ipso qui essent

allegat Hugo: « Religioso viro Vincentio referente didici quæ narravi; ipse facto interfuit, vidit, et testimonium perhibuit. »

(87) De hoc Marciniacensi monasterio satis egimus supra.

(88) Balma vulgo Baume, diocesis Vesontinensis, ejus conditor fuit S. Euticius, ut in hujus Vita legitur ad 15 Jan.

requiritur, et suum nomen atque sociorum edidisset, sic est exorsus: « Surge, frater, oculus, et Hugoni abbati hujus Ecclesiae, hanc nostra defer mandata: Angustias basilicam nostram fratrum multitudo ferre vix potest, et volumus ut amplius abbas ipse aedificet nec de sumptibus dissidat, nostrum erit providere de omnibus quae huic operi necessaria fuerint. » Cui ille: « Legationem inquit, istam suscipere non audeo, quia neque fides verbis adhibetur. » Et apostolus: « Signum, ait, veritatis hoc a me habes; quia mox, impleto legationis officio, saluum ab omni incommodo te reperies. » Dixit, et ab oculis ejus statim visio disparuit. Illucescente vero diluculo, mandata viro Dei per ordinem retexit, et ex promisso apostoli sic factus incolumis est. Et hanc prima causa fuit, quae animum sancti Patris ad tantum opus inchoandum maxime inclinavit. Cujus fabrica tantae pulchritudinis et venustatis in se gratiam praetendit ut in tota occidentali plaga (nam de aliis mundi partibus mihi minus cognitum est) nulla sit hac conspicabilior basilica.

14. Sed ne hoc solum hujus viri Dei magnificum opus, aliis praetermissis, edidisse videar, hic Cluniacum renovavit, hic fratrum numerum, tam intus quam foris, plus omnibus praedecessoribus suis ampliavit, hic cellas aedificis reformavit, hic possessiones terminis dilatavit. Quis beatorum confessorum Martialis (89) et Egidii (90) ecclesias religione restauravit, nisi iste vir beatus? Quis B. Austremonii (91) Arvernensis, nisi iste vir beatus? Quis B. Mariae Magdalene Vizeliacensem ecclesiam ad ordinis regularis pristinum reduxit statum, nisi iste vir beatus? Hic Pictavis S. Joannis Evangelistae coenobium (92) ab ipsis fundamentis religione fundavit; sancti quoque Bertini confessoris ecclesiam (93) cum pluribus ipsius Flandriae monasteriis, religione illustravit; locum etiam qui Charitatis oblinet nomen, per virum, mirabilis apud Deum et homines gratiae, Gerardum monachum suum a principio struxit.

15. Parisiis ecclesiam S. Martini, quae de Campis nuncupatur, de canonicali ordine, in monasticam transtulit normam. Sed cur fere totam Galliam peragerem, quam ita monasteriis perornavi, ut, sive in Franciam, sive in Aquitaniam, sive in Burgundiam, imo quocunque per omnes partes ejus te veritas, ubique religionem tanti Patris fulgere videas?

(89) Ecclesia S. Martialis Lemovicenno anno 848 a canonicis ad monachos translata, exinde abbates habuit, quorum duodecim fuit Adalbertus, sub quo basilicam S. Martialis recuperatam scribit Sammarthani. Nunc cursum illi saeculares sunt.

(90) S. Egidii, vetustum in Septimania monasterium, etiam nunc celebre.

(91) S. Austremonius, Arvernorum apostolus, colitur 1 Novembris: ejus sepulchrum ac deinde coenobium, tempore Gregorii Turonensis clarum, in vico basiliensi vulgo *basilic*, nunc inter abbatias desinit numerari.

(92) Neque hoc S. Joannis evang. coenobium sm-

A Sed nunquid in Gallis tantum, an occidentales provinciae praetermittendae sunt? quarum singulas, quanto religionis lumine illustravit, testantur monasteria, quae pleraque in eis, vel ipse construxit, vel ad meliorem statum plurima reformavit. In patrimonio quoque suo, fratris sui Gaufredi studio et auxilio, sanctimonialium seminarum Marciniacense fundavit coenobium; quibus et coenobitarum et anachoretarum instituit legem, ut et obedientiae propositum emularentur, et perpetui claustrum solitudinis anachoretarum initerent vitam.

CAPUT III.

Secreta animorum cognita, futura praedicta, morbi curati.

B 16. Inter tot gratiarum dona, prophetiae quoque Spiritu vir sanctissimus non carebat, quo interdum in discernendis voluntatibus et animis fratrum, tanta pollebat gratia ut saepe mores ac affectus eorum praediceret. Unde accidit ut, quodam tempore, cum cellas suas perlustrando visitaret et ad locum Charitatis venisset, inter alios fratres, unum ab osculo repudiaret. Reversus de causa, malignum spiritum in eo habitationem habere respondit. Stupefactis qui aderant, interrogatur miser de conscientia, qui mox confitetur se sine sacerdotali ordine missam de celebrasse, confessionem et poenitentiam nullam sese suscepisse, et adhuc in scelere ipso se perdurare; sed cum debuisset poenitere, postea flagitiosus atque pessimus evasit. Sic quoque apud Avenionem urbem, dum quadam die ab eo quidam debilis eleemosynam flagitaret, vir Dei miserum intuitus, talis fertur eum convenisse responso: « Eleemosynam quidem pro Christo, quem praetendis, tibi impendo; sed tua vita plena ebrietate et luxuria ipsi displicet; ejus te pauperem esse mentiris. » Protinus omnes qui aderant cives, in admirationem conversi, talem eum esse affirmant qualem vir sanctus, qui eum nunquam ante viderat, fuisse redarguisset.

17. Quidam etiam novitius, Maingodus nomine, dum praestolationis suscipiendi habitus tinctio afficeretur, et apud se jam deliberasset, non ultra morarum sustinere inducias, per spiritum a viro Dei de cogitatione sua praeventus est. Nam et quomodo discedere voluisset, intimavit, et ne regulari examinationi contraire vellet, admonuit. Qui postea laudabilis conversationis exstitit, et vitae cursum,

plus Pictavis superest, nisi forte in vinum dignitate aut in parochialem ecclesiam versum.

(93) Sithuense S. Bertini monasterium juxta castrum S. Andomari tota Flandria colitissimum, cujus abbas Iperius narrat, quomodo S. Hugo, de licentia Lamberti episcopi Morinorum, de diversis Cluniacensium monasteriis religiosas viros adduxit anno 1101, quibus stricte et religiose viventibus residui Sithuenses, mox rigidioris disciplinae, alligati sint, et brevi plusquam 120 fratres accesserint, ut mirum non sit, quod Hugonis successor Ponsius tenuerit hanc abbatiam Cluniaco subdicere.

aleut ei in ipso mortis articulo per visionem coetus dictum est, feliciter consummavit.

18. Fuit quoque vir quidam miræ simplicitatis et gratiæ, nomine Durannus, Tolosanæ civitatis episcopus, qui, quavis religiosus vita fuisset, tamen ex animi iucunditate aliquando verba risu moventia proferebat. De qua re, cum sæpius a sancto Patre, cujus et monachus erat, argueretur, quadam die in spiritu prædixit ei quia, postquam ab hac vita migraret, ore spumoso per visum alicui fratrum appareret: quod ita factum est. Nam cuidam capellano suo, nomine Higuino, post discessum apparuit, atque, ut vir Dei prædixerat, spumosa labra fratrem edocet de oris deformitate, scilicet quod vaniloquii culpa pœnas lueret, et ut Patri pio causam ejus aperiat deposcit. Cui postquam revelata visio est, vir plenus Spiritu sancto, septem fratribus hebdomada una silentium indixit, sed unus ex eis violavit, quod sex illibatum servaverunt. Tunc episcopus iterum prædicto fratri, ore quidem jam mundiore, sed a parte quadam adhuc quasi saliva defluente, apparuit, dicens se obedientia fratrum qui silentium servaverant, purgatum; sed conqueri quia neglectu septimi fratris restabat illa pars nondum curata. Itaque, quæ visa sunt denuo Patri intimantur, et fractura silentii altera hebdomada solidata, tertio demum se eidem fratri, sine ulla deformitate, manifestavit.

19. Illud quoque memoriæ commendandum arbitror, quod quidam clericus Flandrensis, S. Audomari confessoris canonicus, Lambertus nomine, cum sæculo renuntiare et beati viri magisterio se subdere decrevisset, ab ipsius oppidi præposito, vi et sibi et rebus suis illata, detentus est. Quadam ergo nocte, jam dictus præpositus videt sibi advenisse personam magnæ severitatis, cum pastorali virga; quæ Cluniacensem abbatem se nominans, multis verbis clericum exigebat cum rebus suis. Tandem die terris reddita, qui exactus fuerat clericus, evocatur; et exposita visione, vultu quoque et habitu sancti Patris insinuat, cum rebus suis absolvitur, et Cluniaci monachus efficitur: Erat quidam, Willelmus nomine, qui ad quamdam obedientiam a sancto Patre missus fuerat, quam mox in crure tantus percussit morbus, ut injectæ obedientiæ succumberet, et timore evagante ipsum crus ferre nequiret. Tunc concepta fide: « Per illum, ait, qui me huc direxit, tibi dico, pestis, ut obedientiam, quæ mihi injecta est, implere me sinas. » Dixit, et nocte insecta, a duobus viris, qui se missos a sancto viro dicerent, visitari se vidit, et in specie medicorum ab eis medicari et curari. Mane autem expurgatus sanum se ab omni valetudine persensit.

20. Alter vero, nomine Theodericus, in pollice pedis quasi quodam igne urebatur, ita ut vix somno, vix alicui corporis quieti indulgere posset. Rogat infirmorum procuratorem, ut aquam, unde manus sancti Patris in hora missæ abluerentur, caute reciperet ac sibi deferret. Captata igitur opportunitate,

A aqua de manibus suscipitur et ardenti pedi infunditur, sicque statim ardor penitus cessavit. Miles quidam Arvernensis vulneratus in prælio fuerat, et abducta cicatrice minus caute, sanies lethaliter inclusa totum corpus occupabat, torquebatur in dies doloribus immensis, et ad mortem usque desperans exitum vitæ præstolabatur. Erat ei frater clericus quidam, desperans quidem et ipse de carnali medicina, sed de Dei misericordia non diffidens; qui beatum virum pro languente fratre censuit expetendum. Veniens igitur ad virum Dei, consilium super tanta incommoditate flagitabat, utque vel fragmenta aliqua ciborum suorum ei mitteret, exposceret; spinam quoque ligneam rasilem, quam tunc sorte manu vir Dei tenebat, petiit et accepit. Tulit itaque fragmenta, et fratri ad edendum tribuit, cicatricem spina in crucis signaculo consignans, statimque dolor ita fugatus est ut æger, cunctis qui aderant stupentibus, diuturnum desereret lectum, et ultra nihil molestiæ pristini languoris sentiret.

21. Puer quidam monachus apud Paredum monasterium, dum in choro cum fratribus oraret, una de tabulis cadente, quæ in lacunari turris eminentis jungebatur, contritus a vertice est. Curritur ad venerabilem Patrem, qui tunc forte in altera ecclesia, Dei scilicet Genitricis, divino operi insistebat; et tam gravis collisio pueri, jam pene exanimis, ei nuntiatur. Qui ubi advenit, aqua benedicta faciem ejus rigat, et oratione subsecuta spiritum vix palpitantem, et ad exitum properantem retinuit; inde paulatim resumptis viribus sanus effectus, longo tempore supervixit.

22. Miles erat in Lugdunensi territorio, Berardus nomine, dominus Castri Rehoterii, qui locum B. Petri Cavariacum devastabat, et ad pravos usus redigere nitebatur. Pro qua re cum a sancto Patre sæpius corriperebatur, et magis magisque malitia ejus grassaretur, quadam die in superbiam elatus, minas intulit et sic ab eo discessit. Ille ad fidei arma se conferens, Christum invocat protectorem, et Joannem Baptismam, in ejus honore loci ejusdem basilica consecrata est, defensorem efflagitat. Mox in ipso itinere Cavariacum et castrum suum Luseum, divino judicio percussus, insanivit, et suorum manibus devectus, ad lectum pertrahitur, nocte quoque ipsa vix ab incendio, semel atque secundo lectum ejus occupante, liberatur, vix ad sequentis diei satisfactionem reservatur. Qua tamen ex arbitrio sancti viri peracta, ipsius absolute ab insania illa quievit.

23. Quodam etiam tempore dum per Aquitaniam pro quibusdam utilitatibus Ecclesiæ suæ vir beatus iter ageret; quidam raptiores de castello, cui Briderium nomen est, in eum irruerunt, et mulas ejus cum multa suppellectile abduxerunt; quod facinus ultio divina secuta est. Nam eodem anno et ab Aquitano duce Guidone, qui et Willelmus vocabatur eorum oppidum subversum est, et divinæ aversionis igne concrematum. In consilio quoque

vir Dei tanta gratia pollebat ut quicumque, tam in divinis quam etiam mundanis rebus, consilii causa eum expeteret, ita fonte celestis doctrinae imbuebatur, ut crederet se quasi ab angelo informatum.

24. Quod S. Michaelis ecclesia, quæ in ea parte Cæsolpinæ Galliæ, quæ Clusa dicitur, sita est, satis in fulminum depulsione probavit. Nam dum crebris fulminationibus locus ille feriretur, et desolationem cænobio tempestas horrida, ob quorundam fratrum interitum, minaretur, tandem vir beatus de mutanda loci habitatione consulitur. Tunc vir Deo plenus locum deserendum non esse respondit, sed B. Laurentii martyris patrocinium quotidiana commemoratiōe implorandum. Cujus consilii tanta apparuit efficacia ut, ab illo tempore, meritis sancti martyris et fide beatissimi Patris, a fulmineis ictibus quiesceret locus. Sed cum aliis in consilio utilis, tum sibi promptus atque providus erat; quod in rutilis negotiis ejus ostendere longum est. Pauca tamen pro rei exemplo breviter absolvam.

CAPUT IV.

Concilium Remense concelebratum, compositum schisma: Pius obitus.

25. Quodam tempore Romanæ sedis pontifex, Leo nonus, ob hæreses Simoniacorum et Nicolaitarum a Galliis extirpandas, Remis synodum celebrabat, et introitus singulorum Patrum discutebat. Qui dam singillatim de suis electionibus responderent, vir Dei de conscientia tale fertur dedisse responsum: « Caro quidem consensit, sed spiritus repugnavit. » In quo verbo apud omnes tantæ admirationi et gratiæ habitus est ut inter tot eloquentissimos viros, inter tot seniores ipse adhuc adolescens, ut sermonem ad totam faceret synodum eligeretur. Hujus consilium non solum de vicinis, sed etiam de remotis terrarum partibus petebatur; nec a privatis duntaxat personis, sed a magnis ordinibus, regum, imperatorum, pontificum, tam Romanæ sedis quam aliarum multarum sedium; quibus cum tanta moderatione æquitatis respondebat ut et Deum in omnibus anteponeret, et benevolum se cunctis exhiberet. Quod in schismate Henrici imperatoris contra Romanam Ecclesiam evidenter ostensum est.

26. Ad ejus reconciliationem cum a summo pontifice Gregorio septimo evocatus fuisset, et liminibus apostolorum (quia ibi Cæsar cum exercitu suo morabatur (94) transmissis, ad summum pontificem divertisset, rex hoc comperto legationem ad eum misit, reprehensibilem eum judicans quod pro mortali homine prætergressus fuisset. At vir Dei

A non ex neglectu, sed ex bona intentione se prætermisisse locum respondit, citius ab apostolis veniam se impetraturum, si ob reformandam pacem serenum pontificem priorem eis advisset quam in ejusdem pontificis gratiam rediturum, et ad causas minus profuturum, si sub specie orationis, regium pontificali videretur prætulisse colloquium. Et licet in concordiam vir Dei eos non potuisset adducere, tamen imperator paulo mitior factus ex tam rationabili responso Sutriam (95), ne Romæ secunduus videret, quem prior videre non potuit, ad ejus colloquium venit; ubi post multum ad invicem habitum verbum, rex pro quodam Brixiano episcopo (96), qui ipsi viro Dei injuriam captionis (97), zelo regio ductus, intulerat, flexis genibus satisfecit.

27. De discretionem vero ejus satis referre tanto minus possum quanto per singula opera ejus ire difficillimum est. Cæterum ut de aliis virtutibus ejus breviter disserui, sic et de illa quæ omnium mater est, et sine qua nulla ejus reperiuntur facta, paucis explicabo. Et quia nullo melius indicio res depromitur quam exemplo, idcirco Guigonem Albionensem comitem, novo genere discretionis per eum salvatum, non ab re duximus commemorandum. Hic nimirum dum quadam die cum sancto Patre sermocinaretur, inter alia monachum se posse fieri denegavit, nisi veste sæculari ad votum ut semper indui permetteretur; quod ubi vir Dei audivit, et voluntati ejus acquiescendo satisfecit et suam ejus Deo lucrificavit. Nam monachus factus, primum mollioribus et pretiosioribus vestibus sua cuculla indutus incedebat; deinde cum videret fratrum humilitatem, simulque vitæ vel habitus simplicitatem, se inter oves Christi quasi leonem reprehendens, sponte sua sæcularia et pomposa quæque abiecit, et sic brevi spatio conversionis suæ, circiter viginti dierum curriculum, bono fine quævit.

28. Religionem in eo tunc demum digne et veraciter laudaverimus, si ejus habitum, incessum, gestum, eloquium, si denique omnia ejus opera sancta et irreprehensibilia in omni vita sua fuisse diximus. Patientiam vero, humilitatem, pudicitiam, sobrietatem, ceterasque virtutes, quas habuit, D describere non est necesse; quæ quasi innatæ illi inerant, et ejus actus ab ipsis cunabulis omni modo decorabant. Sed de charitate ejus unum prætermittere indignum arbitror, in quo admirabilem illum fuisse, nemo est qui dissentiat. Nam cum duo milites unum de fratribus ejus interemissent, nullusque refugii locus, ubi se ad salutem reciperent, eis in Galliis pateret, iste vir beatus in asylo Cluniacensi

(94) Spectant hæc ad annum 1083 et sequentem, quibus urbe potius sacrilegus Guilbertum antipapam inthronizavit, et ipse vicissim ab eo accepit coronam imperii, seu potius damnationis suæ pignus.

(95) Distat Sutria ab urbe Roma ad 25 p. m.

(96) Odalricus hic fuit, qui ab anno 1063 Sedem Brixianensem tenuit, et ob schisma a suis ipsius civi-

bus pulsus, militavit in castris Henrici, in iisque perit pestilentia an. 1088, ut scribit Bernardinus Fagnus in suo Cælo Brixiano.

(97) Item variis præfatis contigit venientibus ad concilium, a papa ex ipsius Henrici consensu indictum; iis videlicet a quorum sincero zelo magis sibi schismatici metuebant.

eos recepit, et monachos factos, unum sub ordinis monastici retinuit norma; alterum, qui caput mali existerat, fuga lapsum et postea prædis atque rapiis intentum, et ob hoc male interfectum, amisit. Et quoniam tota vita beati viri non aliud quam virtus fuit, neque singula ob enormitatem colligere possumus, idcirco finem hujus operis de tanti Patris fine faciamus.

29. Vir igitur sanctus per gloriosos vitæ labores, cum jam carnis universam viam ingredi tota mente desideraret, ut præmium ab ipso Rege, cui semper militaverat, in æterna beatitudine reciperet, non cessabat in dies magis magisque bona opera exercere, misericordiæ studere, esurientes pascere, nulos vestire servitio Dei cuncta postponere, rigorem ordinis sui inflexibiliter tenere, religionem tam in se quam in subditis semper observare, virtutes denique omnes æmulari, amplecti et obtinere, et sic vocationis suæ diem jugiter expectare. Interea Dominicæ Resurrectionis paschalis solemnitas advenerat, et sanctus senex de labore ad requiem transiurus, cum in ipso Cœnæ Dominicæ die fratres suos, tam absentes quam præsentis, paterna auctoritate absolvisset, Passione vivifica ac Resurrectione celebrata, quarta feria jam die advesperascente, in oratorio beatæ Dei Genitricis, beatum Deo spiritum reddidit, cujus corpus aromatibus conditum, in basilica nova quam ipse construxit, ad orientalem plagam sepultum est.

30. Cujus exsequias, ipsa nocte qua migravit ad Dominum, frater quidam religiosus, Balduinus nomine, olim domini Anselmi Cantuariensis archiepiscopi dispensator, in spiritu, sicut ipse mihi narravit, ab Anglia per ordinem vidit. Nam ubique luctus incomparabilis, ubique ejulatus, ubique plangentis personabant, quidquid in sancti Patris funere doloris Cluniaci agebatur, totum ipse in Britannia

A positus videbat, et cujus causa totum fieret intelligebat. Tunc vocato Rofensi episcopo domino Rodulfo, qui tunc Cantuariensem Ecclesiam de recenti obitu domini archiepiscopi Anselmi consolabatur, visionem exposuit, et sanctum senem de sæculo migrasse prædixit. Igitur notata die atque hora, post non multos dies sanctum virum obiisse didicit, et notatum tempus juxta visionem quam viderat invenit. Quidam quoque abbas de Cameracensi pago duo grabata ad cælum deferri videbat; quorum unum archiepiscopi Cantuariensis, alterum Cluniacensis abbatis esse dicebatur: unum ascendebat quarta feria unius hebdomadæ, alterum similiter alterius hebdomadæ eadem feria. Quod paucis transcurtis diebus, rei probavit eventus; nam dominus archiepiscopus quarta feria ante Dominicam Cœnam die illucescente migravit; sanctus vero senex Dominica, ut supra dictum est, peracta Resurrectione eadem feria, octavo scilicet die advesperascente, carne solutus est. Hæc de Vita sancti Patris nostri Hugonis abbatis Cluniacensis, sicut partim vidi, partim relatione probabilium virorum didici, perstrinxerim, in cujus laude versiculos istos sic decantemus.

Regula virtutum, Pater Hugo, decus monachorum,
Spes inopum, contemptor opum, portus miserorum,
Vas templumque Dei, libamen et hostia Christi,
Carne locatur humi, sed spiritus astra petivit.
O felix currus! felix auriga tuorum!

C. Fac ut ad astra vehas quos hic vivendo regebas.
Ultima lux vitæ penultima luxit Aprilis.
Lux æterna, Deus tibi luceat omne per ævum.

Rexit autem Cluniacensem Ecclesiam annis sexaginta, additis octo diebus ac duobus mensibus (98), cujus merita nos apud Deum adjuvent in sæcula sæculorum. Amen.

(98) Ergo consecratus an. 1049 22 Februarii, in festo cathedræ S. Petri Antiochenæ, tunc in feriam iv cadente, qua feria etiam obiit.

SYNOPSIS VITÆ METRICA.

(Auctore eodem Raynaldo ex dicto ms.)

Insignem titulis et clarum laude per orbem
Hugonem canimus, spem, Cluniace, tuam.
His Deus aspiret cœptis, hæc vota secundet,
Ut Patre tam sancto digna loqui merear.
Quos habuit proceres Burgundia nobiliores,
Germen traxit ab his iste vir egregius.
Nam patre Dalmatio nil clarius edidit unquam,
Ni quia plus nimio bella sequi voluit.
Mater Aremburgis, non impar stirpe marito,
Moribus effulsit, se quoque nobilior.

PATROL. CLIX.

D Hæc concussa metu, partus instante periclo.
Vota sacerdotum censuit expetere.
Res nova tot seclis, dum sacrificatur ab uno,
Infantis species cernitur in calice.
Quis foret et quantus qui nascebatur habendus,
In tanto speculo visa figura docet.
Ille sacramentis consueto more peractis,
Quem reperit natum, prædicat eximium;
Unde suum vatem pueri nec vita fefellit;
Nec juvenum mores hunc violare queunt.

Hic scholis, hic ecclesie jam totus adhærens,
 Virtutum studiis ludicra postposuit.
 Nobilium vestes, humili pro veste recusat,
 Et cum simplicibus simpliciter graditur.
 At pater hinc metuens ne sic dissuescat ab armis,
 Corripit hunc, tanquam de pietate reum,
 Talia militie, nisi dediscantur, obesse,
 Vix horrere senem, quæ didicit juvenis;
 Hunc semel heredem se constituisse bonorum,
 Hunc inter fratres semper amasse magis.
 Hinc patrios mores, patrias quoque traditiones
 Hunc debere sequi, ne quasi degeneret.
 Hæc Pater. At juvenis tandem quæ mente gerebat
 Efficit, et profugus te, Cluniace, petit.
 Hunc Odilo vir magnificus, tunc pastor et abbas,
 Suscepit inter oves, erudit atque fovet;
 Inque brevi spatio sic de virtute probavit,
 Fratribus ut cunctis ordine præficeret.
 Quin et præpositi post sublimavit honore;
 Ut quandoque suas ipse vices generet.
 Sic humilis, blandus, sic fervens, sicque severus,
 Ut Patre defuncto jure Pater fieret.
 O concursus! o unanimis sententia fratrum!
 Nam vox una fuit quidquid ibi sonuit.
 Fratrem tota phalanx abbatem flagitat illum.
 Optio nulla Patrum, sed Pater Hugo fuit.
 Quas exinde cruces sibi movi iudicavit ipse,
 Dat lorica fidem, qua bene se domuit.
 Hanc tulit ad carnem, dum luget crimina patris;
 Hanc tulit ad carnem, dum sua membra domat.
 Pene vel orantem vel semper pene legentem,
 Crede fuisse virum, dum regimen tenuit;
 Nunc audisse Deum, nunc illum consuluisset.
 Hinc spes, inde fides, atraque necesse amor.
 De pietate Patris scribens reus esse videbor,
 Si qui re nulli laude secundus erat,
 Ei referam, quas fudit opes in paupere Christo,
 Me modus excedit, me numerus superat.
 Diffinire tamen breviter, quod sentio, possum;
 Tempore nemo suo distribuit melius.
 Ad fidei titulos jam nunc tandem veniamus.
 Primum de Christo signa locum teneant.
 Testis adesto rei, tu septime papa Gregori.
 Hæc secreta Deus cernere quem voluit.
 Dum Pater insignis fratres aliquando doceret,
 Mores discuteret, noxia destrueret,
 Iste vir egregius, tunc hypodiaconus urbis
 Ildebrannus adhuc, post vir apostolicus,
 Tunc Patris assessor respexit, et ecce Redemptor
 Consedissee Patri cernitur a latere;
 Et quasi iudicis habitu vultuque faveret,
 Sic hilaris, placidus, sicque serenus erat.
 Cui vir hic assurgens, fratrum mirante caterva,
 In media voluit sede locare Deum:
 Unde requisitus, quenam sibi causa fuisset,
 Patris visa refert ordine commemorans.
 Urbs est Italia, Florentia nomine dicta,
 Hic Stephanum papam fama mori fuerat:
 Visitat hunc sanctus, in medicus sapiens animarum,

A Et vitæ verbum sæpe ministrat ei.
 At generis nostri crudelis et invidus hostis,
 Cum vir sanctus abest, ipse dolosus adest,
 Terret pontificem, turbans horrore tuentem;
 Cum vir sanctus adest, ipse dolosus abest.
 Sicque protracta diu fuit alternatio præsens.
 Tum rogat antistes semper adesse Patrem:
 Obsequitur precibus, nec ei se subtrahit ultra,
 Ponec obisse videt, donec eum sepelit.
 Nec mireris eum veterem pepulisse tyrannum,
 Cujus adhærebat mens animusque Deo;
 Et cui fixus erat, cui nocte dieque vacabat,
 Hunc ab eo visum, dum locus est, referam
 Psallebat Domino frater chorus, et Pater ipse
 Aspexit Christum psallere cum cithara.

B Quisingillatim visus cantare per omnes,
 Implet odore locum, balsama qui superat.
 Nec te prætereas, languor simulate per iram,
 Quem simulat frustra Pontius ille reus.
 Hic aliquando Patris ne colloquio fruereetur,
 Confugit ad lectum, atque malum simulat:
 Non impune tamen; nam mox ita redditur æger,
 Ut jam deficeret pene loquela sibi:
 Et nisi vir sanctus festinans visceret illum,
 Spes etiam vitæ nulla superfuisset.
 Ut tamen a culpis absolvitur a Patre sancto,
 Mox redeunt vires, ipsa loquela redit.
 Te quoque, qui solidos injussus habere dedisti,
 Te Patris expertum novimus auxilium:
 Nam defunctus eras, sed nondum carne sepultus,

C Visio cum fratres una duos monuit:
 Te prius absolvi deposcere quam sepeliri,
 Sin alias, donum posse nocere tibi:
 Utque fides dictis adhiberi posset ab illis,
 Vir quoque detegitur, cui solidos dederas.
 Hæc ubi sunt comperta Patri, quæ vota sequuntur,
 Tu melius nosti, cui datur hinc venia.
 Est reticere nefas curatum veste leprosum,
 Quam dederat sanctus compatiens misero.
 Nec mentem fugit memorabilis infula Petri,
 Qua per eum languens redditur incolumis.
 Unde decem solidos decies auro retributos,
 Vel pro laude tua, Rex inopum, refero.
 Te Petre cum Paulo Patris hujus epistola flexit,
 Flexit ægestatem sæpe levare suam.

D Vosque novum templum fundare Patrem monuitis:
 Fuitque per hos sospes nuntius ipse rei.
 Dic, Cluniace, statum quo te Pater Hugo locavit.
 Dic numerum fratrum, quem dedit innumerum.
 Dic cellas, dic ecclesias quas condidit ipse.
 Dic quæ restituit multa monasteria.
 Inter cuncta tamen, foveas, rogo, Marciniacum.
 Hunc in jure locum constituit patrio.
 Hæc statuit servire Deo sanctas mulieres,
 Et Jesu Matri continuare melos.
 Tu quoque spirituum discretor, Spiritus alme,
 In discernendis non deeras animis.
 Hinc est quod sanctus cuiquam negat oscula fratri,
 Quem non presbyterum sacrificasse probat.

Hinc de pauperibus zelatus corripit unum,
 Cui damnabatur luxur et ebrietas.
 Tum meditare fugam, quem praevenit ipse beatus,
 Hinc quoque sensisti cor patuisse tuum.
 Ille Tolosanae Durannus episcopus urbis,
 A patre post obitum, quid lueret, didicit.
 Spumoso labiis, ob verba moventia risum,
 Se fore cernendum cuilibet, edidit.
 Qui simul ac obiit, cuidam de nocte Siguino,
 Spumens apparet, dicta Patris memorans.
 At pius et sapiens medicusque sagax animarum,
 Fratribus, ut sileant, imperat, hebdomadam.
 Fratribus hoc septem statuit; sed negligit unus
 Quod reliqui servant, nec tamen hoc latuit.
 Rursus enim praesul fratrem repetivit eundem,
 Et transgressa Patris iura statuta refert.
 Se satis adjutum quod sex tacere fideles,
 Sed quod adhuc restat, septimus impediit.
 Illis Pater acceptis, solidat quae fracta fuerunt,
 Per totidem fratres atque per hebdomadam.
 Tunc redit antistes, nec jam deformis, ut ante,
 Sed specie retinens atque decorus erat:
 Ne monachus fieres, o clerice, carcere truse!
 Te, Pater, angelico liberat auxilio.
 Quem parere Patri cruris dolor impediabat,
 Ipsius ad nomen propulit ipse malum.
 Mensae reliquiis multos curasse refertur,
 Res ea quam telegit saepe medela fuit.
 Tu, contrite puer, qui vix spirare valebas,
 Tu precibus Patris factus es incolumis.
 Quem requiem nullam pedis ardor habere sinebat,
 Qua Pater est lotus convaluit per aquam.
 Quam frustra sancto, miles Berarde, minaris!
 Orat, et insanis, dum veniam tribuit.
 Quid tibi, Briderium, quid profuit illa rapina?
 Qua meritis sancti coelitus igne peris.
 Nunc in consilio quantus fuit iste beatus,
 Expediam breviter, namque placet brevitatis.
 Fulmina crebra diu Clusenses percutiebant,
 Atque Pater sanctus consulitur super his.
 Te, bone Laurenti, te, propter Caesaris ignes
 Quos bene vicisti, te jubet hic recoli.

A Te satis hos ignes affirmat posse fugare,
 Nocte dieque tuum si celebrent meritum.
 Complentur mandata Patris, mox fulmina cessant,
 Et sic ille locus permanet absque metu.
 Quae vel quanta pio fuerit discretio Patri.
 Unus de multis Guigo comes perhibet.
 Hic monachum fieri jurans se posse negabat,
 Ni liceat vestem ferre velut comitis.
 Praebuit assensum sanctus, comitemque lucratur.
 Ille brevi spatio sic monachus moritur,
 Utque viro sancto perfectio nulla decesset.
 Ipse peremptores fertur amasse patris,
 Morte cruentatis fraterna factus asyllum,
 Credo nec hoc facto rege David minor est.
 De Patris haec meritis, haec de virtutibus ejus,
 B Edita sufficiant; nunc obitum referam.
 Cum celebrarentur Paschalis festa triumphi,
 Ex quo Virgo Deum carne satum peperit,
 Millenis annis centumque novemque peractis,
 Felix ille senex transiit ad requiem.
 Cujus ad exsequias vir quidam religiosus,
 Mente quidem rapiitur, sed procul ipse manens.
 Trans mare, Northmannos quod dividit atque Bri-
 [tannos,
 Hoc positus vidit, quod Cluniacus agit.
 Luctus ubique sonat, nusquam nisi planctus habetur.
 Nil sine singultu cernitur aut gemitu.
 Adnotat ergo diem, quo sanctus obisse putatur,
 Huncque brevi spatio comprobatur esse diem.
 Unde grabata duo, quae portabantur ad astra,
 C Ut senior quidam visa refert, memorem.
 Praesulis Anselmi, quo praesule Cantia gaudet,
 Esse ferebatur, qui prior est locus;
 Quique secundus erat, sancti Patris esse futurus
 Insinabatur, post tamen octo dies.
 Visa fides sequitur, nam postquam praesul obivit,
 Octavo sanctum constat obisse die.
 Illic regimen sacrum lustris tenuit duodenis,
 Adde duos menses, insuper octo dies.
 Haec, Pater Hugo, tui Rainaldi dicta nepotis,
 Suscipe, quaeso, pie meque tuere, Pater.

EPITOME VITÆ

Ab Ezelone atque Gilone monachis Cluniacensibus proxime ab obitu sancti scriptæ, per
 anonymum excerpta.

(Ex ms. Dodecensi in diœcesi Paderbornensi eruta a Joanne Gamas S. J.)

1. Beatus Hugo abbas Cluniacensis, Augustodu-
 nensis indigena fuit, nobili genere, patre Dalmatio
 consulari, viro bellicis rebus intento. Hujus mater
 gravida, cum in partu graviter laboraret, quemdam
 sacerdotem religiosum, pro sui liberatione et nasci-
 turi salute, missam celebrare exoravit. Qui dum

missarum solemnia attentius peroraret, et in con-
 templatione suspensus, super semetipsum sustolle-
 retur, vidisse in calice fertur, cui ardentius incuni-
 cebat, speciem infantilem, super humanum modum
 radiantem. Digna prorsus visio, et vere praesaga
 futuri, in calice apparuit nondum natus, qui ab a. 10-

iescentia sua calicem salutaris accipiens, passionis Dominicæ imitator evangelicus, Evangelii verba vertit in opera, et usque in senectam nomen Domini invocavit.

2. In pupillaribus annis constitutus, non ut illa ætas assolet, lasciviæ frena laxavit, nec inerti luxu emollitus nugales ineptias sectatus est, sed secundum quod scriptum est de Jacob: Innocenter habitabat domi (*Gen. xxv, 27*). Deinde Cluniacum adiens, B. Odiloni se tradidit, mutansque vitam cum tunica, habitum sacre religionis devotissime suscepit. Consequenter de rubigine mundana in camino disciplina ad purum excoctus, subito calore longum teporem plurimorum superavit. Post hæc factus prior, etiam B. Odiloni defuncto abbati in regimine successit, licet cum lacrymis retinens; bonus utique scientia, melior conscientia, optimus temperantia, forma angelicus, moribus compositus, naturali incessu conspicuus, sermone non affectato suavis, et aliis huiusmodi charismatibus spectabilis. Illo in tempore Henricus secundus imperator regni apicem strenuissime gubernabat; cuius pater Augustus insignia (99), quæ Romæ gestavit, in regni adeptione Cluniaco delegavit. Quapropter filius dilectionem Cluniaci, quasi jus hæreditarium, medullitus retinens, floridum Patrem sibi arctius colligare decrevit. Itaque sanctum Hugonem, pubescente ætate vernantem, venire ad se invitavit, invitatum gloriose accepit, et ut filium suum Henricum tertium de sacro fonte levaret gratanter obtinuit. Tunc etiam Pascha celebravit, paschalis Agni filius, una cum imperatore, angelica Cluniacensium seniorum stipatus caterva, in Agrippina colonia. Nec multo post, vix ab Augusto laxatus, Cluniacum rediit, muneribus comitatus et gratia.

3. Cujus etiam gratia Stephanum papam non fugit; qui cum in civitate Florentiæ valetudine constrictus decumberet, adveniente sancto Hugone inimicum recedere, exeunte eodem accedere circumstantibus protestatus est. Quare ne infœderabilis infestationibus hostis urgeretur, sedulitatem ejus exorabat, cujus præsentia insidiator confundebatur. Jamque malignos incursus lacrymæ patris longe removerant, cum vir apostolicus in sinu præsentis animam exhalavit; cujus manibus digne compositus, traditus est sepulture. Sed et reverendissimo Hildebranno, mutato et nomine et gradu, postmodum Gregorio nuncupato, manifestissime claruit quod multum gratiæ spiritalis Pater Hugo obtineret. Hic

A sane nondum pontificali (100) [ap'ce] insignitus, positus in Cluniacensi capitulo, ipsum mundi Judicem perhibuit se vidisse S. Hugoni collateralem; qui sedens a dextris regularem disciplinam fovere prosequabatur. Hinc papa factus, blandum tyrannum eum vocitare solebat, cum sævis leonem, mitibus agnum se exhibuerat, haud ignarum parcere subjectis et castigare superbos.

4. Tempore Leonis papæ novi Remis translatus est corpus B. Remigii; præfuit autem tantæ translationi apostolicus, ac generale concilium, præcipue contra Simoniacos, celebravit. Interfuit etiam Pater Hugo fide armatus, ipsumque ingens virorum illustrium sequebatur agmen. At tanta erat perversorum multitudo ut boni vix auderent reprehendere malos, et etiamsi ausi fuissent, facilius erumperet reclamatio male viventium, quam vox libera eorum qua sanius sentiebant. Mox cujusdam nominatissimi viri exhortatione synodali causa, jussu domini papæ, et suasionem cujusdam nominatissimi viri sancti Constantini (101), Remensis canonici, et aliorum, laudabiliter egit et probabiliter consultavit tergiversationes eorum qui contra verum mendacio stare consueverant.

5. Hildefunus, rex Hispaniarum, patrem sanctum, scilicet Hugonem, plus omnibus recales, votis ardentibus ut eum videre inereretur impetravit; primo quia a captione fratris sui Sancii precibus sancti Hugonis emersit, deinde quia conjunctionem patris sui Fredelandi et Cluniacensium compaginare fortius disponebat, alioquin B. Petro inobediens et beneficiis ingratus constitueretur. Is (102) enim cum arctissima teneretur custodia, et Cluniacensis pro eo orationi incumbere, per episcopum quemdam innotuit qualiter instantia Hugonis et suorum pulsatus ut brevi ipsum propriæ potestati reconstitueret, et ad sceptrum usque proveheret. Nec mora claviger cœli, Sancio regnum usurpanti, terribiliter noctu apparens, mortem intentavit, nisi fratrem mox dimitteret (103). Surrexit ocius exturbatus tyrannus, et eo a vinculis emancipato, cubitum rediit. Itaque factum est ut rex liberatus, duplicato censu paterno, intercessoribus suis diversas auri uncias annuatim etiam destinaret, diemque liberationis nostris celebrem dereliqueret.

6. Multa S. Hugo ad usus pauperum conferens, quasi viles sarcinulas reputans, direptionem illarum sæpe pertulit non iratus, quin etiam præceptorum talem habuit mensuram, ne aut nimia remissio, aut

(99) Conradus imperator defunctus anno 1039, coronatus Romæ a Joanne XX, anno 1027, die Paschalis.

(100) Ms. *Plumali*, quod correximus addita voce, *apice*.

(101) Præter cathedralem S. Mariæ, duæ sunt Remis collegiatae, S. Symphoriani et S. Timothei; si ostendatur ibidem sub titulo S. Constantii collegiata alia fuisse, credam hoc loco proprium nomen ecclesiæ non canonici, indicari; sin minus, queram ex Remensibus, num aliquam notitiam habeant cujusdam

S. Constantii canonici, ejus certe alibi nullam mentionem invenimus.

(102) Is, scilicet S. Petrus, ut clare exprimitur in Vita per Hildebertum.

(103) Hæc verba videntur occasionem dedisse Hildeberto credendi, coactum fuisse Sancium fratri restituere dignitatem: cum is illum duntaxat dimiserit e carcere, ad liberiores in monasterio custodiam; nec, nisi post biennium mortuus, regnum Alphonso recipiendum dimiserit.

severitas excedens haberetur. Spiritu vero prophetiae discernere in novitiis solebat, qui essent frumenti stabilitate solidandi, et qui tanquam palæ spiritu maligno ventilandi. Quodam vero tempore, cum esset apud Marciniacum, adjuncto sibi præclaro Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, qui propter justitiam ab archiepiscopatu semotus jucundabatur ejus solatio, divina revelatione admonitus, mortem Wilhelmi regis Angliæ momentaneam prænuñtiavit; et ut prædixerat, accidit. Nam dum ille per saltus fugaces servos sagittare gestiret, sagittam subito in corde suscepit qua miles suus cervum impetebat. Alio tempore, cum dormiret idem Pater, vidit in somno sub capite suo cubare serpentium multitudinem et ferarum; qui sub capite excutiens et exquiriens supposita, invenit librum Maronis forte ibi collocatum. Mox abjecto sæculari codice in pace quievit, cognovitque modum materiæ libri, visicini congruæ, quem, obscenitatibus et gentilium ritibus plenum, indignum erat cubiculo sancti viri substerni. Quidam frater, nomine Durannus de Brodon (104), prius idiota apparens, postmodum Moysens abbas non incongruus, dehinc ad Tolosanum episcopatum sapientiæ prærogativa promotus, inter operarios agriculturæ Dei merito sollicitudinis industria claruit. Hic, circumspectus per cætera, verbarisum moventia sæpe incautius proferebat. Qua de re venerandus Pater Hugo multoties eum increpans, nec satis proficiens, de futuro interminans prophetice sic inquit: « Certe, frater charissime, nisi ludicra verba, monacho prorsus interdicta, vivens dimiseris, post mortem apparebis enormiter. Quod sane vaticinium eo migrante constat esse completum. Nam Siguino cuidam, capellano Patris, spumoso ore apparens, postulabat flebiliter ejus juvenem, cui noluit obedire, dum viveret. Hoc ubi domino abbati Siguinus retulit, præcepit ut septem fratres una hebdomada pro defuncto taciturnitatem proprii oris continuarent, ad hoc fratribus septem electis; cæteris obedientibus unus eorum voti contemptor silentium interrupit. Rursus pontifex, eidem denuo revelatus, est valde conquestus super illo fratre perfido, qui dum non siluit, sanitatem eius interpolavit. Audiens ista piissimus Hugo, præcepit ut fractura silentii, quæ per unum contigerat, aliorum septem dierum silentio sarciretur. Quo facto anima pontificis tertio apparens, in statu apotico se exhibens, purgatori suo (105) memorato semperque memorando Hugoni gratias integritatis suæ reportavit.

7. Item in Silviniaco (106) quidam frater, nomine Stephanus, hostis antiqui supplantatus insidiis, manus sibi ingerens ad coronam martyrii anticipan-

(104) Cognomen hoc ignorare Sammarthani, alioqui in sibi cognitis adnotandis seduli.

(105) Eccegraphum, Purgatorii sui.

(106) Silviniacum vulgo *Sauvigny*, non illud quod in Cenomannicis finibus a S. Vitali conditum Saviniacum dicitur, et cito ad Cistercienses transiit; sed alibi, forsitan in Burgundiæ oppido, ad confinia du-

dam, seipsum in quadam silva necavit; erat tamen iracundiæ gravis, qua ejus complectione tentator excitatus, forte prævaluit. Hujus anima ad judicium raptâ, accusatorem, prætendentem (107) cultellum necatorium, infestum habuit. Miser suæ prodigus animæ, exutus a cuculla, apostolica intercessionem obtinuit quatenus ante introitum claustrum Cluniacensis tam diu maneret, cucullam habens in manibus, donec precibus S. Hugonis et fratrum illam mereretur induere et ordinem suum recipere. Quæ dicimus frater quidam in visione conspiciens, domino abbati nuntiavit; non tamen statim ut debuit. Quocirca in tempore Rogationum, quoniam quæ viderat nuntiare distulerat, verberibus utique ad propalandum compulsus est; cæteris ad processionem euntibus, solus in choro remansit, utpote claudus. Apparuit S. Odilo eidem vigilanti visibili forma cum duobus viris; et ecce facta oratione, illo vocato Capitulum ingressus est, fratrisque pigritiam increpavit, magna asperitatis vehementia præcipiens assessoribus suis acriter illi inferre disciplinam. Post litanias correptus nuntiavit abbati tam visionem quam sui afflictionem. Confestim pius Pater eleemosynis, precibus et hostiis tandiu præcepit insistere, quousque spectrum alia visione cum habitu sacro apparuit, et corpus cæmetario non judicatur indignum (108).

8. Contigit aliquando S. Hugonem eucharistiam præbuisse cuidam leproso, communioni hominum corporaliter subtracto, tunc vero communicanti; qui tumentibus labiis et ulceroso ore corpus Domini injuriose masticans, portiunculam importuna seriatione rejecit, sequente nimirum nausea et spuma horribili. Tunc Christi miles Goderannus, qui aderat, Domini sui sacramenta ita indigne conspiciens agitari, quod egerebat celeri colligebat obsequio. Et ecce vir magnanimus, manus utrasque supponens vivificis sacramentis, in ore suo projecit vomitum nauseantis ægri, lethalibus cholæris coherenteritis fideliter absorbens. Qua in re pius magister stupefactus, et hærens discipuli perfectione attonitus, Laurentii craticulam tolerabiliorem fuisse indubitanter asseruit. Hic denique Goderannus ad episcopatum Sanctonicum promotus, quo ascendit altius, eo clarius refulsit.

9. Mos est Cluniacensis monasterii, cæteris solemnitatibus Nativitatem Domini quodam singulari affectu devotius agere, et canticum melodiis, cereorum accensionibus, quodque longe præstantius est, spirituali devotione multaque lacrymarum effusione, cum angelis solemnizare. Hac igitur festivitate fratres se suæque omnia præparaverunt. Venerabilis ille Pater Hugo, qui adhuc senex supererat, capitu-

catu et comitatus situm.

(107) Eccegraphum præcedentem, sed tunc addendum esset et præcedentem.

(108) Potuit illum, post vulnus lethale sibi ipsi inflicto, pœnituisse peccati; quod reipsa factum, presumere cogit ista auxilium petentis apparitio.

lum, ubi fratres erant, intravit, et hæc ad omnes protulit: « Noveritis, fratres, benignum Jesum vestris solemnis interesse, ac contra invidia laborare hostem nequam ut aliquas tenebrarum suarum nebulas tanto splendori possit intermiscere. Frater enim, ait, quidam (se utique dans intelligi) vidit Matrem misericordiarum, ipsum Filium, quem præcedenti genuit nocte, dilectissimo gremio continere, eique sanctorum angelorum multitudinem cum immenso lumine astare. Idem Deus puer exultabat, et cordis lætitiâ gestu corporis et plausu manuum demonstrabat: et conversus ad Matrem aiebat: « Cernis, Mater, noctem nativitatis meæ, quæ imminet, gaudiis illustrandam? in qua et prophetarum oracula et angelorum præconia renovabuntur, et de meo ex te ortu omnia similiter cœlestia et terrestria lætābuntur. Ubi est nunc hostis mei damnata perfidia? Ubi nunc ejus potestas, quæ ante hoc singulare gaudium mundo dominabatur? » Quo ille imprudens audito, de latibulo suo egressus, a longe se prodidit; et ignominiose deturpatus, cum multo placentu et ululatu, ut admitteretur orabat: « Et, si, ait, in nulla parte ecclesiæ admittor, in aliquo saltem reliquarum officinarum loco suscipiar. » At Filius Virginis: « Vade, luscifer, inquit, ne te mea potentia præjudicatum lamenteris, tenta quod poteris. » At ille solutus, aditum capituli petiit; et intrare conatus, non potuit; intantum enim et se tumidum, et introitum capituli angustum invenit ut nullatenus intrare valeret; vere inflammatus superbiæ apostemate veteris, per humilem aditum non potuit transire. Inde ad dormitorium fratrum gressum convertit, et phantasii solitis se eos inquietare posse confidens, introire tentavit; sed eadem grossitudine sua ab ostio repulsus, recessit. Postmodum ad refectorium nocendi spem contulit, ibique, propter aliquantulam corporis curam, majorem suspicatus mentium incuriam, ibi etiam tot obices divinatorum ex lectione verborum, tot trabes ex devotione auditorum, tot repagula reperit ex charitate sibi invicem servantium, ut nullo modo ultra valeas procedere, cogeretur retrocedere. Sic ab omnibus officinis ecclesiæ rejectus, a conspectu piissimi Redemptoris et gloriosissimæ Virginis matris, cum ea qua dignus est confusione, pestifer ille recessit. Cauti igitur, o fratres, estote, et immensas omnipotentis ac misericordissimi Salvatori gratias agite; quia et nequissimum hostem a vobis pepulit, et ipse nobiscum festum celebraturus remansit (109). »

10. Paucis autem diebus antequam moreretur S. Hugo, cuidam rusticano homini, in agro laboranti, apparuit sanctorum visio, quos præcedebat quædam regalis domina, cujus dorsum transeuntis et faciem

A videbat. Illud sanctum agmen quidam senior æquebatur, qui restitit et ait: « Cujus est, agricola, ager iste quem colis? » Qui ait: « B. Petri et Domini abbatis Cluniacensis. » Et senior ad hæc: « Meus est, inquit, ager, et abbas meus est famulus: tu autem festina nuntiare nostro abbati, ut disponat domui suæ quam nutrit, quia, post modicum tempus, hujus vitæ finem sortietur. Die autem si Petrum apostolum hæc tibi nuntiasse; qui vero me præcedunt, Dei Genitricem et sanctos denuntia famulantes. »

11. Idem Hugo in articulo mortis positus, recollens anniversarium Gaufridi archiepiscopi et Mendonis abbatis, obliuissimos admonuit; tam tenacis erat memoriæ et tantæ charitatis, quia ibi fraternæ salutis non erat immemor, ubi raro quisque reminiscitur propriæ. In ipsa nocte qua mortuus est, benedictiones lectionum lectoribus imposuit. Extremum ejus verbum fuit ad circumstantes: « Benedicite. » Corpus ejus in capitulo a fratribus dealbatus, prius aqua, deinde vino ablutum est. Ad ultimum modico balsamo, quod supererat in brevi vasculo, trinis vicibus totum corpus, licet magnum, affluenter perunctum est; quod vix ad solum lepidum caput sufficeret, nisi benedictione cœlesti multiplicatum inter manus obsequentium abundaret. B. autem Dionysius Areopagita apparuit eundem fratri apud Nongentum, dicens, ut festinaret adire Cluniacum, ut valedicere posset S. Hugoni, statim decessuro . . . (110) Veni ego infelix, sed sanctum migrantem non salutavi, datum tamen est spiritui, quod constat corpori esse negatum; vidi enim multos mortalibus superos, et cum monachorum collegio Matrem Dei maris stellam clarius coruscantem, cujus præsentia sagittarios quosdam apparentes ita exterruit et fugavit, sicut ventus validus autumnales frontes dejicere consuevit; inter quos Martinus gemma sacerdotum, et Benedictus sol abbatum, spiritum S. Hugonis dedecentes, intra quandam vineam speciosam et fertilissimam collocarunt, ut ibi jucundaretur et mansitaret in modico; ubi ipse sanctus Hugo me aspicientem taliter invitavit. Comede, charissime, de candidis racemis qui nobis superabundant, et fac mecum solemne contubernium; ego nempe parum hic pausabo, donec quidam tumor subsidat, quem in pedibus pulverulentis et longo circuitu terrarum contraxi, sed e vestigio, curatis gressibus et excusso cinere mundano, liber ad potiora transibo. Die autem successoris meo Pontio ut humilitatis et innocentie thesaurus custodiat, et necessitates omnium suas reputans misericordie studeat; zelum monastici ordinis exempli mei sapienter disponat; sic enim viriliter agens et consequetur auxilium, qui non deserit sperantes in eo.

obitum sancti.

(110) Petrus venerabilis lib. 1. Miraculorum, cap. 15, transcripsit hæc, paucis verbis aliquando minus redditus.

(109) Deest hic aliquid: neque enim ipse Bernardus, qui inducitur hic loquens in prima persona, dici potest scripsisse hanc vitam, ut apparet ex Hildeberto supra, ubi solum in extremo morbo ab eo dicitur revelata hæc visio, et quidem haud diu post

12. Eadem quoque nocte, qua Pater beatus dormivit in Domino, vidit abbas quidam duos sanctos, in visione decenter ornatos, angelorum manibus ad astra sustolli, et audivit voces in sublimi dicentium. Hos geminos sui correctores et sæculi, stratis auro radiantibus, vitæ merito collocabimus, videlicet Cantuariensem archiepiscopum et Cluniacensem abbatem, qui multorum sunt patres filiorum in gloria. Isti quidem duo pene sub uno tempore decesserunt.

A-De abbatibus Cluniacensibus a primo ad beatum usque Hugonem facti sunt hi versus :

Ordine Berno, prius stat honore beator Odo :
Surgit ab his sanctus Majolus forma virorum,
Igneus ardentem vix colibens animam ;
Post fur Arvernensis sacer Odilo missus ab oris,
Mior ingenio quam ferus imperio :
Proximus Hugo venis, discretis usus habenis,
Ordine posterior, utilitate prior.

ANALECTA.

(Ex aliis in bibliotheca Cluniacensi collectis.)

CAPUT I.

Ex epistola Hugonis monachi ad Pontium abbatem.

1. Patri serenissimo, Cluniacensi abbati PONTIO, domino suo, servus Hugo. Dum tuam, Pater, excellentiam penso, injustus coram te loqui non audeo. Sed quoniam memoranda quædam de magno Hugone, sancto præcessore tuo, tacita video, si tua jubeat me fari dignatio, pauca de plurimis, parva de maximis, brevi expedio. Ista quidem diffusos scriptores illos miror obmisisse, qui de eo tanta volumina conscripserunt. Quæ refero, præsentibus notissima sunt, sed posterorum memoriæ, ut jubes, mandata sunt.

2. Beatus Hugo ad Francigenas, eos visitaturus, olim exiverat. Veniens autem Belluacense territorium, intravit Gornacum (111) super Aronam fluvium. Ibi eum Albertus vir illustris honorifice suscepit. Uxor viri, nomine Ermengardis, et ipsa tanto hospiti reverenter occurrat. Quam sanctus ut vidit, propheticè afflatus spiritu, dixit : « Domina, tu gravis es, filium paries, qui, sicut Deo placuerit, monachus erit. » Audivens mulier quæ de se ante non noverat, mirabatur, præsentibus, audita signantes oracula, lætabantur. Postmodum, juxta servi Dei verbum, gravis illa peperit filium. Crevit puer, et armatorum deputatus officio, militiam adeptus, ut id hominum genus male consuevit, perniciosus evasit. Interea sanctus, plenus dierum pariter et virtutum diem in Domino clausit extremum. Erat tunc in Italia apud Papiam decus pontificum Godefridus Ambianensis episcopus (112), doctrina præclarus, san-

ctitate perspicuus. Dum itaque beatus Hugo præsentis vite defungitur, æterna donatur, vidit episcopus ad procedendum conventus eximios præparari, cum luminaribus et cæteris quæ in processione sollempniter solent exhiberi. Episcopo inquirenti quis esset, quem tantæ triumphus gloriæ expectaret; responsum est, quia ad deducendum dominum Hugonem, Cluniacensem abbatem, illa sanctorum devotio festiva procederet. Quod cum episcopus admirans sociis revelaret, tempus quo id viderat adnotaret, in Galliis reversus; eodem invenit tempore in Cluniaco sanctum migrasse, quo sibi fuerat monstratum Papiæ.

3. Postquam vero sanctus decessit, tu feliciter electus, et in officium tanti Patris digne subrogatus, Domino ducente ad supradictas Franciæ partes descendisti, ubi pro tua illa nobili consuetudine, quibusque bona prædicans, istum, de quo sanctus prædixerat, juvenem invenisti, inventum vocasti, vocatum eduxisti. Ipsum in Cluniaco monachum, nomine Landricum, plurimis annis vidimus bonis pollentem moribus (113). Sic, Pater benignissime, sic præcessor tuus abbas Hugo sanctissimus, quem plurimum dilexisti, imo quem diligis, sic inter alias virtutes suas etiam prophetica claruisse probatur; sic in sui dissolutione corporis, pontifici relevatus, supercælestium conceivisse esse dignoscitur. Sed mea modo sileat parvitas, tua magis ista, quam alta sint, perpendat charitas. De hac enim altitudine loqui, ego tam infirmus timere debui.

4. Anno denique Verbi de Virgine nati 1118, de revelatione S. Godefrido facta post nativitatem pueri et depravationem adulteri, continuo subnectit ejus conversionem hoc modo : « Interim B. Hugo præsentis vitæ cursum complevit : cui dum ejus Patris pius filius dominus Pontius, successit, Cluniacensis abbas assumptus, et ipse Franciam visitaturus intravit. Ubi pro sua nobili consuetudine errantes revocans, plurimos secum adduxit, inter quos et me peccatorem, et hunc de quo loquimur juvenem invenit, vocavit, et ut sanctus prædixerat monachum effecit. Præsens est in Cluniaco, sacerdotali fungitur officio. »

(111) Gornacum, vulgo *Gournay-sur-Epte*, quinque leucis Bellovaco distat trans Eptam, qui Francos strictissime dictos, id est Parisiensi regimini subditos, disternit a Northmannis; utrum vero Epta fluvius etiam dicatur Arona; an occasione alterius Gornaci, inter Parisios et Melodunum siti, vulgo *Gournay-sur-Marne* exerraverit Hugo, et librorum culpa irrepperit Arona pro Matrona non desino.

(112) S. Godefridus episc. Ambian. colitur 8 Novembris, rexit Ecclesiam suam ab anno 1104 ad 1118.

(113) In Vita postea scripta idem Hugo, ommissa

functo papa Paschali, qui Romanæ sedis apicem 18 annis, et eo amplius (114) gubernavit, assumptus est electione catholica, et consecratus est Gelasius papa, vir apprime eruditus, elemosynis largus, consilio providus. Hic Henrico IV, Romanorum imperatore, contra Ecclesiam sæviente, declinans, ad mare descendit, navigio Gallias expetivit: tibi primum, cursore a Pisia emissio, suum prænuntiari fecit adventum: te enim, Cluniaci scilicet abbatem, in partibus Galliarum habet pontifex Romanus proprium et specialem filium. Huic apud S. Ægidium occurreris, huic et multo comitatu suo equitaturas et alia quam maxima elegantissime ministrasti. Hunc pro maris molestia infirmatum, in tuæ solo natalitatis, quod Pater tuus Petrus, potens et nobilis comes Merguliensis (115), juri apostolorum Petri et Pauli contradidit, et inde accepit, tu papam officiosissime confortasti. Qui denuo convalescens, et Cluniacum suum pervenire desiderans, Lugdunum Gallicæ pertransit, Matisconam descendit (116), ubi gravissima ægitudine confectus se Cluniacum perferri instantissime præcepit. Quo deportatus, summaque reverentia susceptus, completo episcopatus sui anno primo et diebus quatuor (117), in medio fratrum, circumstantibus episcopis cardinalibus, in propria domo, proprius pastor in pace Cluniaco quievit.

5. Post hunc reverendus Wido Viennensis archiepiscopus ab Ecclesia catholica est in Cluniaco electus, sicque in papam Calixtum ordinatus (118). Hic terrenæ nobilitatis celsitudine præcellit (119), sed celestium nitore charismatum pulchrius elucescit. Hic secundo Cluniacum rediit, ibique festum Dominicæ Circumcisionis et Apparitionis devote peregit (120). Qui dum inter cetera sæpius ageret de vita et miraculis B. Hugonis, non quorumlibet chartulas super his profusus exaratas attendit, sed personas authenticas in medio Cluniacensis capituli præsentatas, de sancto quæ viderant et audierant

(114) Scilicet mensibus 5, diebus 4.

(115) Mergulium vulgo *Melgueil*, in Languedocia haud procul a Rodano constitui debet, siquidem eo loci natus est Pontius, saltem natalitatis ejus locus in jam dicta regione erit querendus; quandoquidem pontifex ad S. Ægidium se recipiens, inde adverso Rhodano Lugdunum versus ascenderit.

(116) Descendisse dicit, non respectu fluminis, qui adversus erat; sed respectu itineris, ab austro in septentrionem instituti.

(117) Obiit Gelasius II, anno 1119, 29 Januarii.

(118) Coronatus est Calixtus II, die 1 Februarii ejusdem anni.

(119) Utpote filius Guilielmi II, Burgundiæ comitis.

(120) Anno 1120, priusquam rediret in Italiam.

(121) Cetera, quæ Cluniaci gessit pontifex, in bibliotheca Cluniac., col. 560, legi possunt.

(122) Reliqua pars epistolæ agit de reliquiis SS. Petri et Pauli Cluniacum allatis, et in monasterio novo per Pontium constructo conservatis, immo ara sub qua repositæ olim fuerant.

(123) Fuit Robertus hic primus ex stirpe Franciæ Burgundiæ dux, tertio genitus Roberti regis, nepos Hugonis Capeti, et infeliciter obiit anno 1075; anno autem 1045 secundis nuptiis duxerat Ermengarde.

A validius attestatas, gratanter accepit. Episcopis vero et cardinalibus pariter assentientibus ad laudem et gloriam Domini nostri Jesu Christi natalem tanti confessoris tot et tantis virtutibus approbati festum fieri papa decrevit. . . . (121). Ita me dixisse sufficiat, tuque mihi gratia veniam tribuat. . . . (122).

CAPUT II.

Ex Vita per eundem Hugonem scripta.

6. Patrum Cluniacensium conventui sancto servus Hugo. Charitas quæ libera servit, piis me jussionibus parere compellit. Præcepto igitur, non presumptione, suscepi de B. Hugone, licet indignus, aliquid dicere. Nec eis præjudico qui ante me de sancto eleganti scripsere calamo, sed nostris servo, dum quædam ab eis omissa colligo, præsens ut ei a contraho, ne occupatos onerem multa præerea. Hæc protestatione præmissa, natales, monachatum, et electionem S. paucis perstringit auctor; obiter indicato quid Florentiæ contigerit, susceptum argumentum sic prosequitur: .

7. Mirandis plus miranda subiungo, quæ referentibus viris authenticis probata cognosco. Hæc sane referunt, Gaufridus de Monte S. Vincentii et Rainaldus Æduensis. Dux Burgundiæ Robertus (123) Haganonem Æduorum episcopum nimia infestatione gravabat, variisque prædonum incursibus passim Burgundia laborabat. Eapropter episcopi Gaufridus Lugdunensis, Hugo Bisontinensis, Accardus Calionensis, et Drogo Matisconensis, Æluam (124) conveniunt, magnique Patrem consilii prædictum Hugonem Cluniacensem abbatem venire rogaverunt. Aderat illustrium multitudo copiosa virorum, populus confluebat infulsus, pro pace supplicans indefessis clamoribus. Adveniens ipse dux, imo tyrannus, Æluam intravit; sed fastu maligno interesse conventui recusavit. At Pater Hugo, fervore charitatis concitus, tyrannum adiit; quem vehementer increpans cunctis mirantibus tanquam ovem mitissimam

S. Hugonis sororem.

(124) Conventum hunc episcoporum ad annum 1072 referunt Sammarthani in episcopis Bizontinensibus, quorum LII Hugo, anno 1071, numerabat sui præsulatus annum 1; et Drogo Matisconensis, qui pariter interfuit, annum penultimum. De Gaufrido Lugdunensi, qui præsedisse debuit gravis controversia movetur ab iisdem Sammarthanis qui in archiepiscopis Lugdunensibus nullum sedis ejus tempus inveniunt, neque nomen in catalogis. Negant autem recipiendum, propter auctoritatem chronici Flavinianensis, ubi dicitur anno 1077, « quia Lugdunensis sedes, Humberto Simoniaco expulso et in locis Jurensibus monacho facto, vacabat antistite. » Ast prima hujus Humberti memoria, ipsimet indicantibus exstat in Chartophilacio S. Petri Matisconensis sub anno 1072; et Philippus, ab Alberico notatus in chronico ad annum 1051, putatur ab ipsis is esse, qui anno 1055 de Simonia fuit per miraculum convictus; quidni et depositus? saltem largum inter annum 1055 et 1072 est spatium, ut interim Gaufridus sederit, et paulo post conventum Æduensem celebratum obierit; cum ne hoc quidem constet, quod anno 1072 potius quam 1071 fuerit celebratus. Adde quod, ut notat Quercetanus, etiam Nico-

secum adduxit. Episcopis autem supplicantibus, ut Pater Hugo pro pace agenda loqueretur, turbis unilique conticentibus, et ex ejus ore pendentibus, sic ait: « Qui pacem querunt, qui Deum diligunt, nos audiant, nobiscum agant. Qui vero filius pacis non est, qui non ex Deo sed adversarius est, huic ex parte Omnipotentis præcipio ut a nobis exeat, et operi divino non noceat. » Vix dicta compleverat, cum ecce quidam statura procerus, facie truculentus, multis eum sequentibus egressus, disparuit. Non fuit in tanta multitudine hominum, qui aliquem nosset egredientium. Mirabantur singuli, stupebant universi. Querentibus invicem super his, non erat aliud respondere, nisi interdicente sancto, daemones visibiliter exisse; egressosque de turbis simul evanuisse. His ita depulsis, tantam mox prædicationis sancti efficaciam habuit, ut eo jubente, dux ipse sui mortem filii (125), interfectoribus condonaret, et Ecclesia pacem reciperet. O beatum virum, cujus præsentiam Satanas ferre non poterat, cujus imperium invitus agebat. Res equidem mira, sed altiori miraculo cumulata. Quandiu enim in conventu illo vir sanctus sancta perdocuit, sicut columba candida super caput ejus præsens apparuit. Quibus id videre datum est, Deum glorificaverunt, non enim omnes hanc videre gloriam meruerunt. Stephanns archipresbyter de Parricejo (126), sub omni assertionem itidem se, licet indignum, testabatur vidisse.

8. Paredum venerat Hugo Pater, ut ibi festum Baptistæ Joannis devotus ageret. Ad quem mulier quædam, cum turba pro eo supplicante, pervenit: quia ejus uterum irruptio violenta virulenti tenebat serpentis. Tum sanctus, misericordia motus, aquam afferri præcepit, quam precibus sacris et benedictionibus præsignavit, acceptoque cochleari, ter de aqua illa in ore mulieris orando infudit. Quo facto, statim serpens, cunctis qui aderant videntibus, per os mulieris horrendus exivit. Qui cum mœrore venerant, cum gaudio revertentes, Dominum collaudabant. Gaufridus vir fidelis, quo præsentem sanctus apud Æduam daemones, de turba fugavit, et hoc de serpente per eum ejecto se vidisse solet attestari.

9. Alio quoque tempore pacis agendæ gratia, præfatus Pater cum episcopis Rocleno Cabilo-

laus Aragonius ejusdem Gaufridi Lugdunensis meminert, in antiquis pontificum Romanorum Gestis.

(125) Hugo et Henricus, ante patrem obire; primus anno 1057, in bello contra ducem Nivernensem, perit; Henricus filium post se reliquit Hugonem, qui avo suo Roberto successit in ducatu, frustra obitente Roberto patruo, tanquam Roberti ducis tertio filio. Si de Henrici cœde haberi posset demonstratio aliqua, haud dubium quin hic deberet nominatus credi; mors Hugonis quomodo contra Haganonem Æduensem causas turbarum dare potuerit non apparet, nisi hic ex Nivernensi familia fuerit; et ipse Hugo non tam prælio cæsus quam fraude mala fuerit interemptus.

(126) Parriceium vulgo *Pared*, in Cenomanis, trans Sartam fluvium, in confiniis ducatus Andoga-

nensi (127), et Drogonis Matiscensis, in campo venatorio pariter affuit. Turbis vero circumstantibus, quidam pessimo fœdatus crimine, non timuit intercesse. Quem sanctus, sancto edoctus Spiritu, a longe intuens, ait præsentibus: « Videtis, inquit, miserum illum? Videtis daemone plenum? » Statimque eum designavi, et ad se venire mandavit. Quo præsentato: « Quomodo, ait, huc ad nos intrasti, qui hoc crimine (crimenque exposuit) te sordidare voluisti? Cur miser nobis in te demonem præsentasti? Pacem querimus, daemonem nolumus. » Confusus ille negare non potuit. Quod factum videntes plurimi qui adierant adinvicem summissa voce dicebant: « Divertamus ab isto homine, qui novit hominum occulta videre, ne et in nostris nos peccatis, sicut istum in suis, valeat deprehendere. » Inquirenti denique sancto de cujus esset episcopatu ille homo, invenit quod parochia: cujusdam esset Cabilonensis. Tunc sanctus miserum illum pariter et peccatum episcopo Rocleno proposuit; quem episcopus seorsum tulit, et pro officio correxit. Testes sunt qui interfuerunt, venerabiles viri Rotbertus Sedunensis, et Gaufridus, quem supraposui. Quanta sint hæc, vestra perpendat charitas, mea interius sileat parvitas.

10. Erāt Sanctus apud Nantoacum (128), venit nuntius qui diceret obiisse Wilencum; Wilencus iste, prior fuit de Charitate. Pro defuncto prius Pater dum missam celebraret, more solito vivam seipsum hostiam Domino præsentavit, et sic tenens in manibus Filium Patri obtulit, oblatum ore suscepit. Quo edoctus, ad fratres egreditur, revelat sociis quod apud Charitatem, non Wilencus, sed Orius obiit. Erat ibi Odo, qui fuit prior Clunacensis, post episcopus Ostiensis, deinde apostolicæ sedis pontifex summus, Urbanus secundus (129). Qui legatione transmissa, invenit, juxta viri Dei verbum, non Wilencum obiisse, sed Orium.

11. Sabina quoque, sanctimonialis virgo in Jotrensi (130) monasterio testimonii singularis, vidit Matrem misericordiæ cum glorioso beatorum agmine. Vidit et subsellium candidum decenter ornatum agmini illi interesse, auditque quia Hugo abbas Cluniacensis in eo debebat abire. Sabina visionem retulit, nec multo post nuntius venit, dicens migrasse sanctum, quem visio dicta signaverat abivensis.

(127) Roclenus concilio Cabilonensi præfuit anno 1075, juxta vetus Chronicon Matiscouense apud Sammarthanos; ex quo constat Aicardum supra memoratum non diu supervixisse Æduensi concilio.

(128) In diplomate Paschalis II, an. 1109, col. 569 bibliothecæ, Nantoacum, inter prioratus Cluniacensis abbati subditos, primo loco nominatur: an apud Ruthenos, ubi oppidum *Nayac* vulgari nomine signant geographi?

(129) Odo, episcopus Ostiensis creatus circa an. 1077, paulo post papa; Italici Ottho scribitur.

(130) Jotrum vulgo *Jonarre* in diocesi Meldensi, sanctimonialibus sub regula S. Columbani victum conditum ab Adone, S. Audoeni fratre, postea ordinis Benedictini.

torum. Ille sanctus et miraculis approbatus, et revelationum sacramentis praemonstratus, in molli florum corpore defunctus, sanctitate perpetuus, mundo decessit, Domino vivit, digne sepultus in Cluniaca iacet; sed institutionum ejus sancilimoniam permanet, sed ordinis disciplina quam docuit nunquam viget, sed in coelestibus meritorum ejus corona refulget. Hujusmodi, anno vitae 15 monachus factus, 25 abbas sacros, 25 defunctus, ut Kalendarium Mali quiescit in Domino, anno incarnationis Verbi 1109 (131).

CAPUT III.

Ex collectione anonymi in praenotata bibliotheca.

12. Ille Wilhelmus (132) Anglorum princeps, S. Hugonem plurimum diligens, antequam ejus colloqui frui potuisset, cum absentis benedictionem per legatum ejus, dominum scilicet Warmundum, qui postea ex abbatia Dolensis (133) gradu, ad Viennensem archiepiscopatum conscendit (134), audisset, atque suscepisset ab illo donum societatis ejus, pileum regalem deposuit, et caput tanta humilitate submisit, ac si per angelum divinae gratiae investitus munere fuisset. Cumque satrapae ejus stupere, quia rem cernerent miram, ejusque cervicem alias inflexibilem viderent nimis humilitatam, putarentque inquirendum quae fuisset causa, cur nihil visibile accipiens, erga personam talem nil tribuentem ita maiestatem regiam exinanisset, respondit, dicens: « Nolite mirari quod me tam devote inclinaverim, tanquam humillime, quia causa tantae benedictionis et fovitum specialiter exegit, ut facerem quod faciendum iudicavi. Non enim tantum munus unquam suscepit, nec ipso die tam grande aliquid me acquisisse putatis, quo hujus regni coronam obtinui, quia cunctis quae habeo terminus erit relinquendis, sicut initium fuit capiendis; caelestis autem gloriae, ejus arrham quodammodo suscepit, quando in octo collegio me Cluniacensi miscui, finis esse non poterit. Ita prudens Wilhelmus philosophatus de thesauro cordis sui, stuporem suorum majori admiratione composuit, et oculos saecularium mentium eo direxit, ut cognoscere quanti habendus esset Hugo sanctus praesens, qui tanti habitus a tanto fuisset absens. Illo tempore rex attendebat in ejus legatione quid ponderis esset, quid commodi, quid lucri animae suae proveniret, si, per convitium roborandi capitis, posset communionem tanti corporis promereri. Tunc misit rex domino abbati et sacro conventui cappam pene auream totam, in qua vix nisi aurum apparet, vel electrum vel margar-

tarum tractus, et gemmarum series; inferioris autem undique tintinnabula resonantis (135), ipsaque antea pendens; regina autem planetam, plume dignissimam mittente et accipientibus, quia sic rigidam, ut plerumque non posset.

13. Rex idem Anglorum Wilhelmus, vir magnificus et in armis strenuus, et infinitis opibus ac viribus potentissimus, cum praefatae regionis potiri cupisset ejusque coronam regni bello obtinisset, volens digne episcopatus et abbatias terrae illius ordinare, misit litteras illustrissimo abbati S. Hugoni, et mandavit ei supplicando, ut sex ei personas dirigeret ex fratribus nostris, quorum consilio agere posset, quidquid illi de Ecclesiis ordinandis foret agendum, eisque rectoribus constitutis securus esset de ovibus custodiendis atque regendis. Adjecit quoque se daturum pro singulis argenti libras centum quotannis Cluniaco, sub titulo amicitiae et gratiae, ne forte esset grave sacro loco carere personis suis, et earum fructum perdere. Sed qui emptor fieri voluit, non potuit, quia monachorum non invenit venditorem. Respondit enim philosophus Christi, qui animabus fratrum nil censebat comparandum: « Petitio, inquit, vestra, domine rex, descendit ex bona voluntate, qui vultis gentem vobis a Deo traditam ad salutem suam ordinare. Verum sicut dignum est vestrae maiestati quod poscitis, ita quod injungitis, incongruum est nostrae salutis ut animas, quas in periculo animae meae et capitis mei suscepimus, vendam terreni mercimonii cupiditate, et mittam in perditionem, aut generalem aut specialem, videlicet ubi aut omnes aut aliqui eorum pereant, et ego pro illis rationem Deo reddam, apud quem nihil valet aurum, nihilque prodest argentum, aut argumentum vanae excusationis. Quomodo ergo faciam pro ullo munere, quod si facerem pro toto mundo, mihi parum esset, cum pro uno ex eis perditio periret? Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, seipsum autem perdat, et detrimentum sui faciat? (Matth. xvi, 26.) Igitur, charissime domine, hoc nolite a me querere, quod facere nisi cum perditione mea non possum, quia nullo pretio volo animam meam venumdare, quam profecto venditam darem, si unum ex fratribus mihi commissis mitterem ubi illum perderem, et libentius ego pecuniam darem pro comparandis monachis, quibus valde indigeo per diversa loca a me ordinanda, quam pro eorum venditione acciperem. Quod enim capitulum nostrum in partibus illis timerent, ubi nullum viderent nostrum monasterium, ad cuius portum

(131) Notatur quidem in editis annos 1108: sed non certum sit S. Hugonem mortuum esse post S. Anselmum, et quidem in hebdomada paschali; Pascha autem anno 1108 celebratum fuit 3 Aprilis: evidens apparet hic esse mensuram quod praeposita correctimus.

(132) Gulielmus I. ab regum armis occupatum Compositum dicitur, regnavit ab anno 1066, ad 1087, et successorem habuit filium secundo genitum, et genitum Rulfum, de cuius morte accit signa in Vita.

(133) Dolensis seu Burchildensis abbatia, in Bithynia ad Bithyniam Antriam, saeculo superiori fundata fuerat, abbatem autem hunc Warmundum accipit circa annum 1074.

(134) Idem anno 1077 factus Viennensis archiepiscopus, superavit usque ad an. 1083.

(135) Hugonem tintinnabula adfuit videtur licet in antiquioribus Aquiligranensis ecclesiae capitis, de illius vinitate etiam et vinitatem locum reservata.

applicare valerent vel constringi possent? Aliud A itaque jubete, et sustinete hoc patienter, si non potest fieri cum salute amici vestri, quod petistis. Valet. » Hoc rescripsit pius Pater regi illi eximio. Qui primo vehementer indignatus pro eo quod esset repudiatus in prece sua cum tanto munere, post furorem rediit ad mentem, cognovitque hunc hominem Dei vere cunctis præferendum; cui nullus appetitus rerum temporalium dominabatur, quique animarum salutem omni auro incomparabilem censebat, ideoque ipsum nulli omnino potestatis alicujus personæ comparabilem, quia nulla cupiditate a recto calle flexibilem se aut mutabilem præbebat. Convertit ergo se ab indignatione ad admirationem, repulsam videlicet suam majoris faciens, quam susceptionem fecisset, si exauditus fuisset. Repressit igitur iram quæ irruerat, acquievitque rationi, quam cogitavit postquam recessit perturbatio mentis.

14. Tempore quodam (136) necesse fuit sancto viro pro tuendis filiis ad Ecclesiam matrem recurrere, et Romanæ sedis patrocinium advocare. Quapropter urbis illius refugium petens, magno labore et difficultate a latere papæ avulsam domum Petrum, Hostiensem videlicet episcopum, cognomento Damianum, obtinuit, ut sibi daretur pro magno Petro præliatus, et adversarios prostraturus mirabili sua prudentia atque facundia (137). Erat namque vir ille abstinence singularis usu, et ferreorum vinculorum nexu unquam sic attritus, ut vix posset inveniri modus, quo ejus corporis imbecillitas foveretur, ad equitandi onus grave utcumque tolerandum (138). Et quia levi plerumque scandalo offendi poterat, necesse habebat sæpe aliqua satisfactione placari. Ad quam rem venerabilis Hugo ita se inclinabat, ut ejus animum reformaret ad tranquillitatem, ac si alter Martinus esset, qui nihil putaret indignum, quod humilitas agendum suaderet. Cum ergo venisset Cluniacum alter ille Gregorius, per eloquentiæ ubertatem, non tamen per apostolicæ vitæ æqualitatem, vidissetque humanitatem et disciplinam, virgamque et baculum contulisset, cepit hæere ac stupere, qualiter sancti esse, aut sanctos institutores habere possent, qui tantis abundarent bonis; et rursus quomodo non sancti esse possent aut perire, qui tam devote sustinerent tam grave pondus laboris et custodiam monasticæ disciplinæ.

(136) Ad annum 1062 hæc refert Baronius, et causam motæ contra Cluniacenses controversiæ fatetur ignorare; conjectat autem Gualfredum comitem Andegavensem turbarum auctorem fuisse, citans vitam S. Hugonis. Sed huic nihil negotii cum Cluniacensibus fuit: S. Martini Turonensis monasterium petebat. Rem totam explicat Bibliotheca Cluniac. col. 309, enarrans controversiam, inter Droconem Matisconensem et Hugonem Cluniacensem coram Petro Damiano agitatam, eo successu, ut Droco, qui Cluniacenses excommunicare præsumperat, coactus sit se purgare ignorantia privilegiorum Apostolicorum anno 1065, coram concilio Cabilonensi ob eam causam convocato.

15. Aliquando sane judicabat eorum copiam, aliquando mirabatur hanc jejulantibus deesse gratiam, quam illos habere videbat. Verumtamen si fieri posset, sicut ipse dicebat, ut utraque virtus obedientiæ et abstinence sociaretur in eis, tum profecto nihil apostolicæ defuturum perfectionis. Quare re conveniens domum abbatem obsecrabat, ut a sagimine duabus saltim feriis se suspenderent, qui in cæteris tam perfecti essent, ut anachoretis nihil deberent. Cui venerandus Hugo, discretionis custos egregius: « Si, inquit, Pater charissime, vultis augere nobis coronam mercedis per additamentum jejunii, tentate prius nobiscum pondus laboris vel per octo dierum spatium, et deinceps æstinabitis quid adjiciendum censere debeatis. Nam quandiu non gustaveritis pulmentum, nescire poteritis quod exigat condimentum salis, et si non adhibueritis saltem minimum digitum vestrum, nequaquam judicare de onere fraterno discrete ac digne valebitis. » Quibus ille auditis, sentiens fascis hujusmodi gravitatem suis viribus importabilem, cessavit a petitione ingravandi ponderis, et semetipsum cepit repercutere, unde alios ferire voluit, quia sagittam ad eos sine suo vulnere nequivit dirigere, intelligens magnum esse pensum illud, ac debere sufficere quod apprehendere ipse non posset, qui in tanto videbatur stare virtutum culmine. Eruditus itaque præsul, multo eruditior rediit quam venit, magnumque thesaurum fugiendæ inanis gloriæ et capessendæ veræ humilitatis secum reportavit.

16. Venerabilis Hugo, hujus sancti Cluniacensis cœnobii abbas, non modo in monastica religione, verum etiam in divinis officiis, per Dei gratiam ad meliora provehendis, tota animi industria solerter invigilans, decrevit cum communi fratrum consilio, ut in die sancto Pentecostes, hymnus, *Veni Creator Spiritus* (139), in hora tertia decantaretur, qui videlicet minime antea canebatur, quo scilicet ejusdem Paraleti, id est, consolatoris visitatione compungi, amore inflammari et gratia mereamur illustrari. Uique huic tam saluberrimæ orationi bonum elemosynæ suffragaretur, constituit, ut ipso die abundans refectio a magistro ecclesiæ custode pauperibus exhiberetur, de pane, vino et carne, tali ratione ut quantus in festivitate fuerit numerus fratrum, tot etiam pauperes reficerentur. Sin vero numerum fratrum per se scire nequiverit, a ministro

(137) Multa de hac S. Petri legatione dicenda hic forent, nisi id actum esset ante ipsius Vitam, 23 Feb. § 5.

(138) Quanti deinde fecerit disciplinæ Cluniacensis præstantiam, testari poterunt ejus epistolæ, post reditum in Italiam, ad conventum ipsiusque abbatem ejus Hugonem datæ, quæ propterea etiam in bibliotheca collectæ exhibentur.

(139) Hunc ritum Romana Ecclesia postmodum suscepit, et apud omnes Romano breviario utentes perseverat.

refectorii, vel a custode infirmorum, eorum numerum discat. Et ut tam boni operis premium a Domino consequeretur, decretum est ut ipso die ad maiorem missam, post primam collectam missae familiaris, omnipotens sempiterna Deus, pro eo sub silentio dicatur a sacerdote. Hujus itaque praeccepti roboratoribus atque observatoribus pax, salus, et gratia a Deo Patre, et Jesu Christo Filio ejus, et Spiritu sancto paraclito. Contemptoribus vero ac violatoribus, nisi cito poenituerint, ira ejusdem omnipotentis et aeterni Judicis, ignis etiam inextinguibilis aeterna damnatio. Decretum est etiam ab eodem Patre cum consensu fratrum, generale officium fieri singulis annis, feria v. post octavos Pentecostes, pro cunctis in coemeterio hujus loci quiescentibus, ita ut sicut in festivitate Omnium Sanctorum agitur,

A dicto vespere omnia signa pulsantur pro vespere, ac post coenam pro officio, et in sequenti die pro missa in qua tractus, *De profundis*, a duobus cantoribus canatur, cunctique sacerdotes qui illo die cantaverint missam, *Deus cujus miseratione*, specialiter pro illis cantent, et alii psalmos septem, ac duodecim pauperes reficiantur, et quidquid eadem die de refectione remanserit, eleemosynae tribuatur. Sed et per omnia loca huic loco subjecta, hoc idem agi pro cujusque loci coemeterii defunctis sanctum est, videlicet ut in monasteriis, ubi congregatio fratrum est, nec minus hoc perficiatur. Sed in cellis ubi non plus quam quinque aut tres commorantur, si tot pauperes reficere nequeunt, saltem vel quot B sunt fratres, tot pascantur.

SANCTI HUGONIS EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

AD WILLELMUM I. ANGLORUM REGEM.

Regi supplicando petenti ut sex ad eum monachos, sub annua pro singulo centum argenti librarum pensione, mitteret, respondet petitionem ejus, ut venalem et quasi Simoniacam, omnino rejiciendam.

(Anno 1078.)

[*Bibliotheca Cluniacensis*, p. 453.]

Petitio vestra, domine rex, descendit ex bona voluntate, qui vultis gentem vobis a Deo traditam ad salutem suam ordinare. Verum sicut dignum est vestrae majestati quod poscitis, ita quod injungitis, incongruum est nostrae salutis, ut animas quas in periculo animae meae, et capitis mei suscepi, vendam terreni mercimonii cupiditate, et mittam in perditionem, aut generalem aut specialem, videlicet ubi aut omnes, aut aliqui eorum pereant, et ego pro illis rationem Deo reddam, apud quem nihil valet aurum, nihilque prodest argentum, aut argumentum vanae excusationis. Quomodo ergo faciam pro ullo munere, quod si facerem pro toto mundo, mihi parum esset, cum pro uno ex eis perditio perirem? Quid enim proficit homini si universum mundum lucretur, seipsum autem perdat, et detrimentum sui faciat? Igitur, charissime domine, hoc nolite a me querere quod facere nisi cum perditione mea non possum, quia nullo pretio volo animam meam venundare, quam profecto venalem darem, si unum ex fratribus mihi commissis mitterem ubi illum perderem; et libentius ego pecuniam darem pro comparandis monachis quibus valde indigro, per diversa loca a me ordinanda, quam pro eorum venditione acciperem. Quod enim capitulum nostrum in partibus illis timerent, ubi nullum viderent nostrum monasterium, ad ejus portum applicare valerent vel construngi possent? Aliud itaque jubete, et sustinete hoc patienter, si non potest fieri cum salute amici vestri quo I petistis. Valet.

EPISTOLA II.

AD MOISIACENSES FRATRES.

(Anno 1078.)

[*Mabill. Annal. Bened.* V. 150.]

Dulcissimis et amantissimis fratribus ac filiis, suo patrocinio beatorum apostolorum Petri et Pauli apud Moisiacum degentibus, fratri Hunalpo abbati, salutem animarum et corporum et aeternam benedictionem.

Noveritis, filii charissimi, qualiter vos semper dileximus, quamque speciali amore locum illum pro omnibus congregationis nostrae locis habuimus et honoravimus. Hoc namque privilegium vobis et loco vestro semper concessimus et concedimus, ut in amore et honore atque memoria congregationis nostrae speciales sitis. Unde, filii, rogamus, ut nostri memores, Dominum super omnia diligatis, timeatis, honoretis, eique gratias super beneficiis suis agatis. Licet enim vobis plures supervenerint anxietates, ejus tamen misericordia non deficit vobis, in bonis augmentum praestans, et in necessitatibus solatium. Idcirco, charissimi, ipsum in omnibus et super omnia prae oculis habetote; dominis nostris summis apostolis servire non cessate; ordinem vestrum et sacram religionem, sanctamque obedientiam cum summa diligentia custodite. Pensate quam nihil sit quidquid in mundo cernitis. Cogitate cum quanto sudore laborandum, ut possit illud evadere terribile judicium, et perveniri ad gaudium nunquam finendum. Dominus abbas, quem vobis praefecimus, vir bonae intentionis et religiosus, nobis et fratribus nostris non parum charus, satis se laudat de vobis. Unde gaudemus, et ut magis magisque ipsum diligatis, honoretis eique devote obediat, utpote tam glorioso viro, volumus et admonemus. De cetero commendamus vos omnipotenti Deo, qui vos benedicat, et adjuvet, et protegat, et ab omnibus peccatis absolvat, vobisque perseverantem in sancta tri-

gione tribuat et post hanc vitam, precibus et meritis summorum apostolorum, quibus deservitis, vos ad aeternam perducatur, amen. Et quia vos corporali aspectu videre non possumus, spirituali nos videamus. Orate pro nobis et pro fratribus nostris.

EPISTOLA III.

AD ANASTASIUM EREMITAM.

Ut ad monasterium redeat hortatur.

Anno 1086.)

[MABILL. *Act. Bened.* IX, p. 491.]

Dilectissimo filio ANASTASIO, frater HUGO, peccator, salutem, et in beatam resurrectionem, gloriosam electorum societatem.

Miror, charissime fili, quod jam diu de vobis nihil audivi, nullamque de vestra vita cognitionem accepi: unde mando vestrae dilectioni, ut si bonum videtur vobis, descendatis ad visitandos fratres, ut sicut dixi desiderabilis praesentia vestra corroboret et exhortetur eos (140).

EPISTOLA IV.

AD URBANUM II PAPAM.

Adversus Robertum, abbatem S. Remigii.

(Anno 1097.)

[MARTINE, *Ampliss. Collectio*, t. IV, p. 999.]

Amanissimo et reverendissimo Patri sanctae atque apostolicæ sedis summo pontifici domino papæ URBANO, frater HUGO Cluniacensis cum tota congregatione vestra continuas et devotissimas devotionis orationes et perpetuam pacem.

Multum, o domine Pater, justis ac necessariis causis existentibus, cupiunt dignam vestram adire praesentiam, sed impediuntur variis difficultatibus obstantibus. Unde et aliqui eorum saltem ad nos veniunt, quasi ad domesticos vestros, si quomodo eis consulatur vel subveniatur illorum necessitatibus. Inter quos dominus Manasses Remorum pontifex, vester humilis filius, noster quoque devotus amicus, quem et in alia epistola vobis commendavimus, conquestus est nobis de Majori-Monasterio, in ecclesia B. Remigii se quemdam monachum ordinasse, et longe aliter quam sperabat de ejus irreligione maximum in loco damnum provenisse. Petiit autem ut interpellaremus inde vos; sed quia dominus HUGO Lugdunensis archiepiscopus omnem ordinem rerum vobis significavit, sicut audivimus, reverentiae suggerimus ut si ad vos venerit idem monachus, prudentiam vestram nullis circumveniat calliditatibus, sed faciatis ei secundum sapientiam quam a Deo habetis. Reverentissimam ac dilectissimam nobis paternitatem vestram Dominus Christus sanam et incolumem nobis conservet et universæ Ecclesiæ.

EPISTOLÆ V-VII.

AD S. ANSELMUM.

(*Exstant inter epistolas S. Anselmi, epp. 17, 79, 80, libri IV, hujus voluminis coll. 210 et 241.*)

(140) Illic desunt aliquot verba quæ legi non potuerunt.

EPISTOLA VIII.

AD PHILIPPUM REGEM.

Ex singulari familiaritate, regem, ut abdicatione regno monasticam vitam arripat, adhortatur.

(Anno 1106.)

[ACHERY *Spicil.*, t. II, p. 401.]

Domino PHILIPPO, Dei gratia Francorum regi, frater HUGO, Cluniacensis abbas, cœlestis regni dignitatem et gloriam.

Sicut vestrae sublimitatis prudentia recognoscit, sponteque fatetur, nullo unquam tempore, vel dignitati, vel coronæ, vel amplitudini vestrae contraire conati sumus, nec honorem vestrum, aut gloriam, aut majestatem, in quoquam minui seu defraudari optavimus, sed ea potius quæ istis contraria sunt, quibusque ista corrumpi possunt, longe a vobis semper fore fide non ficta et optamus assidue et oramus: et si quid horum, videlicet contrariorum ac corruptentium ex humana vobis tentatione atque infirmitate inhæsit, illud Deus amoveat, illo vos purget, illo vos ad plenum emundet. Quia vero mansuetudo vestra ex multa qua vos præditum scimus humilitate ad hoc se non dedignatur inclinare, ut quod restat temporis, nobiscum se unanimem ac concorde vivere velle fateatur, suamque nobis benevolentiam offerens, nostram devote reposcat, id gratulanter amplectimur, et super hoc corde benevolo exultamus, dicentes: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Et quoniam Deus januam nobis dulcis familiaritatis ad vos de se alloquendum aperuit, nunc vobis primum aperimus, quod de vobis non nunc primum cogitare cœpimus et optare; ut propensorem affectum et intentionem majorem amodo habeatis ad bonum, ad verum dico bonum, ad summum bonum, quod Deus est. O magne amice, recordamini quia me aliquando interrogastis an aliquis unquam de regibus factus fuerit monachus. Respondi, etiam. Sed etsi de nullo alio certi essemus, solius sancti Guntranni Francorum regis exemplum sufficeret, qui, relictis sæculi pompis, et vanitatibus, et illecebris, factus est monachus imitans illum qui, cum dives esset, pauper pro nobis factus est, ut sua nos paupertate ditaret. Igitur si vos regnum delectat, et potestas, et dignitas, imitamini quod auditis; quia sic et vere rex, et vere potens, et vere dignitatis compos, et perenniter dives esse poteritis. Moveat etiam vos ac perterreat contemporaneorum vicinorumque vestrorum, Willelmi (141), dico, Anglorum regis, et Henrici imperatoris (142), lamentabilis casus plangendusque interitus: quorum alter unius sagittæ ictu, non in bello, sed in bosco sub momento temporis interiit. Alter inter multos angores gravesque ærumnas, quas diu sustinuerat, nuper, sicut vos audivisse jam credimus, defecit. Qui quomodo nunc se habeant, quidve sustineant, quis hominum novit? Propter quod, o rex amabilis, apprehendite jam

(141) Willelmi Ruzi.

(142) Henrici IV.

ad plenum timorem Domini, assumite sanum et tutum consilium animæ vestræ; ne, quod Deus avertat, contingat vobis, sicut præfatis regibus contigisse dolemus. Sunt enim casus vitæ humanæ innumeri, innumerabilia mortium genera. Et horrendum est incidere in manus Dei viventis (Heb. x. 31). Igitur mutate vitam, corrigite mores, appropinquate Deo per veram pœnitentiam et conversionem perfectam. Quam videlicet pœnitentiam, vel conversionem, nec faciliore, ut credimus, nec certiori via potestis apprehendere, quam, quod multum volumus et optamus, monachica professione. Ecce principes apo-

stolorum, iudices imperatorum et regum, et orbis, beatus Petrus et Paulus, parati sunt recipere vos in domum suam hanc, quam Patres nostri asylum penitentium nominaverunt. Et nos parati sumus vos ut regem habere, ut regem tractare, ut regi servire, et pro vobis regi regum devotius supplicare, ut vos propter se ex rege monachum, ex monacho in regem per se restituat; non jam in brevissimo atque pauperculo terræ angulo, tempore modico dominantem, sed in amplissima ac felicissima cœli latitudine tecum sine fine regnantem. Amen.

EPISTOLÆ DIVERSORUM AD S. HUGONEM.

S. PETRI DAMIANI.

(Vide Patrologiæ tom. CXLIV.)

II.

S. GREGORII PAPÆ.

Vide Patrologiæ tom. CXLVIII, Registri lib. I, cap. 44, 62; l. II, ep. 49; l. V, ep. 21; l. VII, ep. 47, 53; l. VIII, ep. 2.)

III.

URBANI II PAPÆ.

(Vide Patrologiæ tom. CLI.)

IV.

COFFRIDI ABRATIS VINDOCINENSIS.

(Vide tomum CLVII.)

V.

PASCHALIS II PAPÆ.

(Vide infra ad an. 1118.)

VI.

HENRICI IMPERATORIS COGNOMENTO NIGRI.

Gratias habet Hugoni de rescripta ejus orationibus sanctitate. Rogat abbatem ut e sacro fonte filium suscipiat.

[Spicil. ubi supra, p. 396.]

HENRICUS, Dei gratia Romanorum imperator Augustus, HUGONI, venerabili abbati Cluniacensi, gratiam et salutem.

Visis sanctitatis tuæ litteris, admodum gavissimus. Tuas tanto libentius suscepimus, quanto ferventiori studio divinæ contemplationi te inhærere novimus. In quibus quoniam te dixisti nimium exultasse de reddita nobis sanitate, de concessa cœlitus filii adoptione, gratæ paternitati tuæ referimus, grates ex intimo corde persolvimus. Id etiam, non tam summopere mandamus quam humiliter deposcimus, ut tua apud clementissimum Dominum nostrum jugiter non desit oratio, pro reipublicæ commoda, pro totius regni honore, pro nostra nostrorumque salute, ut divinitus nobis collata prosperitas, Ecclesiarum et populi totius pax possit esse et tranquillitas. Quis enim sapiens tuam orationem,

B tuorumque non exoptet? Quis insolubili charitatis vinculo retinere non ambiget? quorum oratio tanto purior, quanto ab actibus seculi remotior, tanto dignior, quanto divinis conspectibus exstat propinquior. Quod autem te pro longinquitate itineris negasti potuisse venire, sicut jussimus, quanquam grater tuum suscepissemus adventum, eo igitur scimus tenore ut in Pascha ad nos Coloniam venias, si est fieri possibile, quatenus, si audemus dicere, eundem puerum de quo ita letatus es de sacro fonte susciperes, et spiritualis pater tuæ benedictionis munere signares, sicque simul expiati fermenti delictorum Paschali solemnitate mereamur perfusi azymis cœlestis gloriæ.

VII.

C IMPERATRICIS AGNETIS, HENRICI NIGRI UXORIS.

Orat ut pro defuncto imperatore preces Deo offerat.

[Spicil. ibid. p. 397.]

Dilectissimo Patri et omni acceptione digno Hugoni abbati.... quæque modo Deo jubente sit, salutem et devotum obsequium.

Quia in luctum versa est cithara mea, pro gaudii gemitum, pro exultatione, quam litteræ vestra fecerant, refero lamentabile planctum. Cor tamen mœrore tabidum refugit ex toto referre. Quapropter et quia velox fama malorum, ut credo, meum volens dolorem nuntiavit, precor ut dominum meum, quem diutius in carne servare noluistis, saltem orando cum vestro conventu defunctum Deo commendatis, filiumque vestrum diu sibi hæredem fore ac Deo dignum obtineatis, et turbas si quæ contra eum in vestris vicinis partibus regni sui oriuntur, etiam consilio sedare studeatis. Vale, Pater.

VIII.

HENRICI IV IMPERATORIS PRECEDENTIUM FILII.

Abbatem precatur, ut illum invisit, quo pacem inire possit cum summo pontifice.

[Spicil. ubi supra, p. 397.]

HENRICUS, Dei gratia Romanorum imperator, Augustus, HUGONI reverendo abbati, quod filius Petri

Diu est, domne ac Pater, quod infirmum vestrum sicut solebatis non visitastis, et quod adhortationum et consolationum fomentis contritum vestrum non curastis. Sed proinde pietati vestræ non æstimamus derogandum, sed totum iniquitatibus nostris imputandum, quia fortasse Spiritus Domini prohibuit, ne propter infructuosam arborem sanctitas vestra fatigari debuerit. Verum quoniam tempus est omni rei sub cœlo, et sicut tempus est iræ Domini, ita et misericordiæ ejus; quam vicissitudinem sæpius in Israelitico populo animadvertere possumus, qui peccans a Domino puniebatur, pœnitens dignus venia judicabatur, sicut plane factum est quando a Nabuchodonosor muri Jerusalem destructi sunt, templum Domini dirutum, populus captivus ductus est, quando filia Sion sedit per septuaginta annos sine rege, sine sacerdote, sine sacrificio. Sed rursum quando cœli distillaverunt misericordiam Dei, sub Cyro rege Persarum laxata est captivitas, rediit populus, Jerusalem reædificata, templum reparatum, et cæremoniæ ritus ex integro est restitutus. Si ergo, sicut Apostolus loquitur, *hæc omnia in figura contingebant illis*, nos qui similem in destructione ecclesiasticæ religionis, Domini diu sustinimus iram, quare in reparatione ejusdem religionis similem non speremus misericordiam? Hoc itaque exemplo animati notum facimus serenitati vestræ quod, pro reparatione ecclesiarum, quæ nostris temporibus nostris peccatis, heu! corruerunt, omnibus modis, prout Deus vires dederit, volumus laborare et sanis consiliis omnium bonorum amodo acquiescere, si quo modo valeamus dispersa colligere, et liantia cuneo schismatis, unionis glutino coadunare, atque ruinam Ecclesiæ, quæ per nos facta est, pacis et justitiæ instauratione recompensare.

Præterea significamus vobis quod, si Deo propitio regnum et sacerdotium in unum recolligere poterimus, post confirmatam pacem, ire Jerusalem disponimus, et videre sanctam terram in qua Dominus noster in carne visus est, et cum hominibus conversatus est: ipso propitio valde desideramus, ut ibi expressius eum adoremus, ubi eum alapas, sputa, flagella, crucem, mortem, sepulturam, passum esse pro nobis cognovimus. Hæc autem omnia propterea sanctitati vestræ indicamus, ut enixius pro nobis oretis, et nos Deo cum sancto collegio fratrum vestrorum attentius commendetis, ut ipse qui nos bonæ voluntatis prævenit misericordia, ad fructuosum effectum nostra dirigere dignetur opera.

IX.

HENRICI IMPERATORIS PRÆDICTORUM FILII.

Conqueritur de filio quod in illum insurrexerit.

HENRICUS, Dei gratia Romanorum imperator, Augustus, charissimo atque dilectissimo Patri Hugoni, et universis sanctis fratribus Cluniacensis cœnobii, dulcem filii affectum, ac devotum fratris, imo servi obsequium.

A Quia tuam semper pietatem et paternam erga nos sollicitudinem benigne experti sumus, ita ut de multis sæpe periculis tuis sanctis orationibus credamus nos liberatos, idcirco, Pater charissime, ad te post Deum quasi ad singulare refugium necessitatis nostræ recurrimus, et, ut apud te saltem miseriarum nostrarum solatium inveniamus, humiliter exposcimus. Et utinam nobis contingeret faciem tuam angelicam corporaliter videre, ut tuis affusi genibus caput nostrum, quod de fonte salutari suscepisti, in sinum sanctitatis tuæ familiariter possemus reclinare, ibique peccata nostra deflendo multitudinem tribulationum nostrarum per ordinem enarrare! Sed quia talem nobis consolationem invident non solum longa terrarum interjecta spatia, sed etiam mira sævientium inimicorum odia, tuam paternitatem omni devotione obsecramus, quatenus nostræ humilitatis litteras nihil falsitatis aut simulationis, Deo teste, continentes, non dedigneris suscipere, et attente et misericorditer intelligere, monstrum inauditæ traditionis nostræ. Quam quidem ut magis mirandum sit, non tam domestica vel inimica manus (nam si is qui oderat me super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo) quam etiam filius uteri nostri unice nobis dilectus, impie, inhumane, et indigne in nos exercuit, ita ut non absque dolore vel ingenti admiratione possimus clamare ad Deum voce illa Psalmistæ regis, a facie non dissimilis filii fugientis: *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me?*

C Scire enim te credimus, quia audisse non dubitamus, quanta affectione, et intima cordis dilectione, contravoluntatem multorum, eundem filium nostrum exaltavimus usque ad regni solium, qui in ipsa electione sua nobis inravit Moguntiæ vitam et salutem personæ nostræ; et quod de regno et omni honore nostro, et de omnibus quæ habebamus, vel habituri eramus, nullomodo se intronitteret, me vivente, contra voluntatem et præceptum nostrum. Idem quoque super crucem et Dominicum clavum cum lancea, coram omnibus principibus, nobis juravit, cum intronizatus fuisset Aquis. Verum his omnibus posthabitis et oblivioni traditis, consilio perfidorum, et perjuratorum mortaliumque inimicorum nostrorum ita a nobis separatus est ut, omnimode nos persequi tam in rebus quam in persona cupiens, nos privare regno et vita ab ea hora semper intenderet. Cœpit enim castra nostra obsidere, et prædia nostra usurpare, quotquot potuit, tam de familia, quam et alios sibi contra nos sacramento alligavit. Proh dolor! cum de die in diem exspectaremus, ut tactus dolore cordis intrinsecus humiliatus resipisceret, magis ac magis furore perfidiæ accensus, nihili pendens Dei timorem et paternam reverentiam, non dubitavit nos de civitate in civitatem persequi, et omnia nostra pro posse invadere.

D Sic venimus Coloniam. Proinde cum ipse in proxima Nativitate Domini disposuisset colloquium apud Moguntiam, congregatis fidelibus nostris capimus

illuc ascendere. Quo audito, occurrit nobis obviam in locum qui dicitur Confluentia; ibi cum nihil vi contra nos posset agere cœpit laborare astutia, dolo et omni arte. Misit namque nobis nuntios suos ut secum loqueremur; nos autem, accepto consilio nostrorum fidelium, annuimus. Postquam vero illuc convenimus, statim procidens ad pedes ejus cœpimus pro solo Deo et anima sua affectuosissime rogare, ut vellet jam cessare ab inhumana patris persecutione. Ille autem econtra sub specie et velamine pacis et conventionis, provolutus ad pedes nostros lacrymando rogabat et obsecrabat nos, ut fidei et animæ suæ nos committentes, que... (143) nostrum et caro nostra erat, non dubitaremus cum eo ad præfatam colloquium... Moguntiam, illuc nos ipse duceret omni certitudine securitatis, et cum principibus, quanto fidelibus posset, de honore nostro sollicitè tractaret, et inde nos, peracto negotio vel infecto, ad locum quem vellemus securissime reduceret. His omnibus auditis et intellectis, collaudantibus nostris, commisimus nos fidei et animæ ejus, dicentes: Committimus nos animæ tuæ sub ea fide qua Deus voluit filium diligere patrem. Ille vero data dextra sub eadem fide salutis et honoris nostri nos securos reddidit. Hac igitur fiducia nihil dubitantes, remisimus nostros ut ad præfatum colloquium redirent; mandando etiam ceteris fidelibus nostris ut ibidem nostris occurrerent, et sic cum illo profecti sumus.

Cum autem essemus in media via, nuntiatum est nobis privatim quod traderemur. Hoc cum ipse sciret nobis relatum esse, cœpit jurare et detestari nullomodo esse verum, recipiens nos iterum sub præfata fide. Deinde in sequenti die circa noctem pervenimus in locum qui dicitur Binga. Mane autem facto circumvenit nos armorum strepitu, et omni genere terroris, dicens se nos nolle ducere Moguntiam, sed ad castrum quoddam. Cum igitur provolveremur ad pedes tam suos quam aliorum, ut, secundum fidem datam, nos duceret Moguntiam, vel nos dimitteret liberos abire, redituros in termino quem disponderet omni certitudine securitatis, responsum est nobis quod nihil aliudliceret nobis facere quam ad præfatum castellum ire. Quid plura? Contra omnem voluntatem nostram captivos nos duxerunt, ibique, reclusi arctissima custodia, traditi sumus mortalibus nostris inimicis, exclusis omnibus nostris præter tres laicos, nec etiam relictus est nobis sacerdos, cum de vita nostra desperaremus, a quo possemus corpus et sanguinem Domini pro viatico accipere, et cui possemus peccatorum nostrorum confessionem facere. Ubi etiam afflictus sumus fame et siti, et omni genere contumeliæ et terroris, usque ad ipsum articulum mortis, ita ut certissimum nobis esset nos ulterius non posse vivere, quantum in ipso erat, nisi voluntas ejus satisfaceremus. Interea mandatum est nobis

A quod liberationis nostræ nullum esset consilium nisi ex templo daretur et crux et lancea, ceteraque regalia insignia. Cum ergo indubitanter intelleximus nos nullatenus aliter quam hoc modo liberari posse, mandavimus illis qui erant in castello ubi regalia habebantur, ut saltem hoc modo vitam nobis redimerent. Qui periculum vitæ nostræ intelligentes, præfatam crucem et lanceam cum aliis insignibus, licet inviti, tradiderunt.

His ita (posthabito Deo, et omni jure et justitiâ) inhumane peractis, eduxerunt nos de horribili carcere in locum, qui dicitur Ingilheim, juxta Moguntiam, quo venit filius noster cum mortalibus inimicis nostris, et eorum multitudine, relictis sermo omnibus fidelibus nostris Moguntia, ea spe quod nos illuc ad eos deberet ducere. Quibus omnibus hac spe deceptis, in præfato loco iterum producti sumus ad crudelissimas quæstiones, et iniquas exactiones, præsentem nuntio papæ, ubi multa inconvenientia, non tam zelo rectitudinis quam studio nostræ damnationis, sunt nobis ab inimicis nostris objecta, quæcunque scilicet saluti et honori nostro potuerunt esse contraria. At vero nos cum postularem ut liceret nobis respondere et de omnibus objectis, digna ratione satisfacere, illi pro imperio renuerunt, quod etiam barbari alicui servo non facerent. Cum ergo videremus nobis violentiam et præjudicium fieri, tunc provoluti ad pedes eorum cœpimus suppliciter implorare, cum pro Deo, tum pro suo honore, ut hujusmodi quæstiones et objectiones differrent usque ad apostolicam sedem, concessa interim nobis dignitate propriæ libertatis, usque ad locum præfate sedis, ubi præsentem Romano clero et populo, remoto odio et invidia, et ceteris quæ justitiæ sunt contraria, liceret de objectis vel digne purgare, vel humiliter satisfacere. At cum id quoque nobis inhumane denegaretur, et nos deinde mise (144).... reremus, si qua spes vitæ aut salutis, vel quæ tandem esset.... copia liberationis. Tum nobis responsum est quod a gravi captivitate ita.... possemus, si ea exsequi vellemus, quæ nobis. Icet contra jus et honorem nostrum, proponebatur, id est, ut secundum eorum voluntatem redderemus imperii coronam. Quid plura? Postquam nobis omnia pro voluntate et imperio extorserunt, abeuntes Moguntiam, in eodem loco nos sine honore reliquerunt, cum ecce mandatum est nobi quod, nisi æternam captivitatem subire vellemus, quantocius discederemus. Quapropter locum ipsum deestantes, navim conscendimus, Coloniam festinanter venimus, et sic gratuita misericordia diviniæ majestatis a crudelibus inimicorum manibus vix liberati sumus.

Sed jam tempus est tam longæ miseriarum nostrarum tragediæ finem imponere; quam idcirco tuæ, Pater amantissime, pietati debere curavimus, quia in Deo et in te magna et singularis spes est

(143) Ille corrosa membrana.

(144) Ille etiam corrosa membrana.

nobis consilii et auxilii, salutis et liberationis nostræ. A Unde quod hactenus facere distulimus, nunc toto affectu et desiderio animi totum consilium nostrum tuæ fidei committimus, et quicquid de nostra cum apostolico reconciliatione, quicquid de pace et unitate sanctæ Romanæ Ecclesiæ, salvo honore nostro, faciendum esse decreveris, totum nos facturos sine dubio Deo ubique promittimus. Festina ergo, Pater charissime, nobis consulere, nec te pœniteat, quæsumus, etsi non pro filii liberatione, quia peccavimus in cælum et coram te, saltem pro mercenarii tui salute laborare. Præterea conquerimus pietati tuæ quod filius noster litteris suis mandat ubique regalia omnia sponte nos reddidisse, quod noverit sanctitas tua omnino verum non esse.

X.

EJUSDEM.

Rogat Hugonem ut arbiter esse velit illum inter et papam.

[Spicil. t. II, p. 395.]

HENRICUS, Dei gratia Romanorum imperator Augustus, HUGONI, venerabili Cluniacensi abbati, quidquid licet peccator, tamen spiritalis filius, devotius et humiliter suo desiderantissimo et dilecto Patri.

Etsi per familiares monachos et fratres vestros tribulationis, et a sæculo inauditæ horribilis traditionis nostræ omnem ordinem vobis propriis litteris, sicut contigit, significare et mandare disposuimus, tamen nolimus prætermittere quin per hos nuntios vestræ paternitatis sanctitatem, ut publicanus peccatorum suorum refugium, et naufragans salutis portum, desiderantissima devotione deposceremus. Rogamus igitur, venerande Pater, vestræ sanctitatis memorabilem probitatem, quatenus, audita et intellecta nostræ monstruosæ traditionis detestabili miseria, ita charitas Dei quæ in vobis est accendatur pro solo Deo ad defensionem execrabilis injuriæ nostræ, quod manifeste appareat sanctitatem vestræ paternitatis solo divino respectu sollicitari pro inauditis tribulationibus nostris. Nos enim coram Romano nuntio, de causa quæ est inter nos et papam, consilio religiosorum virorum volumus pleniter agere, verum, quia disposuerant nos omnino de hac vita perdere, nullo modo voluerunt nos recipere. Iterum tamen qualitercunque tractati simus, ponimus nos in consilio vestro Patris nostri, aliorumque religiosorum virorum, quos ad hoc habere vultis, ita ut salvo honore nostro totum papæ faciam quod disposueritis. De cætero orationibus vestris me committo, venerande Pater, et per vos sanctæ congregationi vestræ præsentari rogamus, et eorum orationi devotissime commendari.

(145) De hoc censu agitur in Vita S. Hug., supra.

PATROL. CLIX.

XI.

ALPHONSI REGIS HISPANIARUM.

Gratiis de Roberto ad se misso actis, ut ejus animæ curam gerat abbas, et censum annuum, jam ipsi a Patre concessum, recipere velit rex expostulat.

[Spicil. t. VI, p. 445.]

HUGONI venerabili et excellentissimo abbati Cluniacensium, virtutum floribus claro, fomite divino suffulto, atque cunctæ dulcedinis mellifluo seniori, quem suæ dignitatis clarificat gradus, nec non cunctæ nobilissimæ congregationi apostolorum Petri et Pauli, ALDEPHONSUS gratia Dei Hispaniarum rex, cum omni devotione mentis et corporis, suum stillare fascem, veræque charitatis custodiam, vitæque æternæ gaudia, atque perpetuam prosperitatem et salutem, nec non quicquid sublimius, ex intimo corde, amplexibili dilectione, in Domino Jesu Christo.

Quanta te, gloriosissime Pater, devotione diligam, melius, ut deputo, ipse cognoscis, quam aliquis doctor in charta scribere possit, Robertum, quem super omnes monachos teneo excellentiorem et chariorem, vestrumque ex intimo corde fidelissimum confratrem, scientem qualiter tuus amor factus est mihi velut ignis tota die et nocte ardens in corde meo, unde si omnia mihi dedisses quæ in mundo habere potes, puto nihil esse ad comparisonem illius boni, quod causa mei particulam tui gregis, quem spirituali fovisti manu, in nostris partibus misisti. Quapropter gratia Domini te illuminante, ego servus servorum Dei, omnino tuæ subjectus pietati, magis ac magis tuam deprecor paternitatem, ut in bono quod cœpisti perseveres, quatenus aliquos tuæ sanctissimæ religionis domesticos mittere digneris, et ut illum nostrum et vestrum locum, quem tuo sanctissimo fonte incœpisti rigare, replcant tua dulcedine, dum in hoc fragili moveor.

Ad hoc scito, sanctissime Pater, censum (145) quem pater meus illo sanctissimo loco Cluniacensi solitus erat dare, ego, annuente Deo, in diebus vitæ meæ duplicabo, et seriem testamenti composui coram testibus, ut quisque, qui hoc regimen post excessum vitæ meæ accepturus erit quod teneo, quomodo hoc censum, quod sanctis apostolis Petro et Paulo, vobis et sanctissimæ vestræ congregationi tribuo, quatenus ipse similiter qui hoc regnum habuerit debito persolvat illo sanctissimo loco; sin autem noluerit, quomodo potestate Dei et precibus beatorum apostolorum Petri et Pauli ipso regno careat. Idecirco, egregie Pater, vestram deprecor fraternitatem, ut hoc censum, quod vobis addidi, propter triticum venundetur, et inde acquiratur, ut illa sanctissima congregatio vitam suam sustentare valeat. Et quicumque hoc censum (quod dominus Robertus noster amicus, vester autem animo et corpore familiaris, mihi die ac nocte addere suasit) in alio loco miserit, nisi, sicut supradictum est, et ut ipse proprio ore vobis dixerit, cum Juda traditore in inferno

sustineat pœnas, et a fronte suis careat lucernis.

Quapropter, egregie Pater, supplici devotione tuam deosco clementiam, huic deprecationi meæ benigno sinu favens, quam a te petere ad præsens cupio, vellem admodum, si gratia tui esset, dominum Robertum omnino in nostris partibus adesse, quem summum atque charissimum pro omnibus rebus habeo, qua de causa vellem eum mecum esse in vita et in morte, quoniam illius suffulcor (146), ejusque dulcissimis verbis foveor. Nam scitis pro certo vestro usui esse omne consilium quod agitur erga me, ideoque ut curam mei habeatis rogo, ut nullius causa impedimenti dimittatis quin in nostris partibus omnino eum sinatis habitare.

De Romano autem officio quod tua jussione accepimus, sciatis nostram terram admodum desolatam esse: unde vestram deprecor paternitatem, quatenus faciatis ut dominus papa nobis suum mittat cardinalem, videlicet dominum Giraldum, ut ea quæ sunt emendanda emendet, et ea quæ sunt corrigenda corrigat. Vale.

XII.

CLEMENTIÆ COMITISSÆ FLANDRIÆ.

Invitat illum ad reformandum monasterium S. Bertini, quod Cluniacensi omnino subjiciendum promittit.

(MARTÈNE, *Thesaur. Anecd.*, t. I, p. 309.)

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Domno HUGONI sanctæ Cluniacensis Ecclesiæ abbati, CLEMENTIA Flandrensi comitissa, beatam cum dextræ partis ovibus portionem.

Quoniam de pietatis vestræ visceribus, Pater reverende, plurimum præsumo, idcirco pro religione in partibus nostris per vos construenda, nunc scriptis, nunc internuntiis, fiducialiter ad misericordiam vestram recurro. Nullum enim opus gratius Creatori nostro fore existimo quam ut hic operam demus, quatenus locus, qui huc usque plane erat ecclesia malignantium, ex superni respectus immutatione fiat gloriosa habitatio Deo servientium et regulariter ac pie insimul viventium. Et quoniam sancta prudentia vestra mihi scripsit, ut, juxta cujusdam superius dictum, plus rerum exitus quam initium attenderem, vosque discordias procerum, ac ipsius loci fratrum vereri, ad id primum audaciter respondeo quod in hoc meo proposito, omnino firma, imo constantissima, Deo teste, perseverabo, nec pro dissensione procerum quæ nulla erit, cum maxime cordi sit omnibus, nec pro controversiis seu contradictionibus fratrum, quas omnimodis ad nihilum redigemus, a tam sancto opere, tanque pia intentione, quoad vixero, unquam declinabo. Ego igitur Clementia, gratia Dei Flandrensis comitissa, eadem potestate ac stabilitate qua dominus meus, dum adhuc in terra sua esset, quæcunque juris mei sunt ordinans atque disponens, consilio episcoporum meorum, Joannis videlicet Morinensis, et Lamberti

Atrebatensis, simulque instinctu quorundam principum, quos ad hoc mecum disponendum alacriori quidem consilio convocavi, juxta petitionem ipsius abbatis atque voluntatem mihi cœlitus inspiratam, monasterium Beati Bertini, omniaque ad ipsum pertinentia, tam exterius quam interius, et quidquid ad nos ac antecessores nostros ex eodem hactenus attinebat: Deo et sancto Petro, vobis quoque, ac successoribus vestris per concessionem diœcesani episcopi libenter concedimus, et per præsents paginæ traditionem jure perpetuo donamus, atque pro redemptione animæ meæ, ac successorum meorum, pro salute quoque domini mei Roberti comitis, de cujus voluntate atque assensu super hoc negotio, si forte divina pietas eum reduxerit, certissime suum locum illum secundum tenorem litterarum domni papæ perfecte vobis subjiciemus, ita etiam ut abbas a vobis ibidem ordinatus, si, secundum Regulam sancti Benedicti, et sacras institutiones vestræ Cluniacensis Ecclesiæ, non vixerit, liberam facultatem removendi, alterumque substituendi habeatis, præsertim cum non aliunde, nisi de Cluniaco, quemquam deinceps ibidem liceat præesse. Hæc autem omnia concessa et firmiter collaudata sunt sub testimonio episcoporum supramemoratorum, Joannis Tarvanensis, et Lamberti Atrebatensis, ac optimatum meorum, scilicet Roberti de Bethunia, ipsius abbatis advocati, atque Balduini ejusdem villæ castellani, nec non Baldrici magnæ probitatis viri. Ad vestram ergo prudentiam atque sanctitatem spectat locum illum pro amore Dei ex vestris religiosi personis ac honestis viris quibus abundatis sic ordinare, quatenus malitia inibi diutius jam inoluta penitus extirpetur, atque in vita morumque honestate ibidem conversantium nomen Domini per omnia ab omnibus glorificetur. Amen.

XIII.

ROTGERII COMITIS FOXENSIS.

Concedit Hugoni locum Sancti Saturnini Fredelensis monasticis institutis informandum.

(MARTÈNE, *ibid.*, col. 311.)

Domno HUGONI abbati Cluniacensi, ROTGERIUS comes de Foys, et uxor ejus AMICA, et omnino servi pro posse sui a Salvatore suo, salutem et opem.

Notum est nobis, Pater et magister animarumque pastor, teste humano genere passim quotidie obeunte, non nos semper corporaliter vivere posse. Ideo consilio inito inter nos ad remedium et nostrarum salutem animarum, remissionemque quæ egimus peccatorum, ex hæreditate, quam in præsentiarum possidere videmur, transitoria, dare vobis partem jam disposuimus, ut perpetuam mereamur cum Domino mercedem, qua post corporum finem nostrorum in cœlesti feliciter vivamus requie. Quod quoque vestri ordinis meritis et precibus credimus acquirere superabundanter quam petimus Christi misericor-

diæ affluentia desuper nobis pie lapsura, cui in nobis A vos fiducia cum prædicta donatione committimus. Verbi gratia Domino Deo Creatori ac Redemptori nostro Jesu Christo, genitricique ipsius sanctæ Virgini Mariæ et apostolis sanctis Cluniacensis cœnobii Petro et Paulo, nec non tibi, Hugo, sancte viventi, famosissimo per orbem Cluniacensi abbati, ego R. et conjux mea pro acquisitione vitæ æternæ concedimus, cum omnibus ad se pertinentibus, cum assensu et ultroneo consensu comitis Tolosani, locum Sancti Antonini, qui vulgo vocatur *Fredeleiz*, quatenus ibi monastici habitus, te statuente, regularis inseratur ordo, ad profectum profectionisque nostrarum omniumque fidelium animarum.

XIV.

WIGONIS COMITIS.

Honorem de Visilia ipsi concessum fuisse scribit, rogatque pro adversariis indulgentiam.

(MARTEN., *ibid.*)

Seniori suo dilectissimo domino HUGONI, Cluniacensi videlicet abbati sanctissimo, dominorumque meorum fratrum Cluniacensium sanctissimo conventui, ego Wigo, ut dicitur, comes, fidelis famulamina.

Sanctitatem vestram scire volo quia honor de Visilia, qui vobis a prædecessoribus meis jamdudum fuerat datus, nunc a me, cum consilio procerum meorum prudentiorumque canonicorum Gratianopolitanorum, assensu scilicet Rostagni, Wigonis, qui multum pro vobis in hoc negotio laboraverunt, multa ab adversariis vestris adversa perpassi sunt, nec non et aliorum, videlicet Adonis, Acardi et Adalberti, qui hoc donum constanter laudaverunt, in presentia quoque fratrum vestrorum de domina vobis perfectius est deditus, monachis quippe vestris ibi positus, adversarii vestri, qui fraudulenter præfatum honorem sibi rapuerant, inde expulsi sunt. Quamobrem pietatem vestram votis omnibus exoro, ut patris mei adversum vos offensam absolvere curetis, ejusque memoriam, sicut sibi esse necessarium scitis, et vos habere dignemini, et monasteriis vestris, quemadmodum de vestris monachis habendam percipiat. Pro me autem vos Dominum deprecari admodum exposco, quatenus de sublimitatis honore mihi commissio sibi placere merear. Illi vero duo milites fratres Arnaldus et Wigo, sub quorum potestate prædictus honor habetur, qui vobis olim de eo resistere videbantur, nunc autem plenius impendunt, et se impensuros monachis de vestris ibidem commoraturis pollicentur, nihilominus ut ipsis culpam dimittere, et de patris et matris eorum meminisse debeatis. Valet.

XV.

WIDRICI DANOBRIENSIS.

Offert illi cellam S. Christophori de Magno-Vico.

(MARTENE, *ibid.*, col. 312.)

Venerabili abbati, ac totius religionis decore adornato Patri HUGONI Cluniacensi, senior WIDRICUS Danobriensis, et GERA conjux ejus, atque ipsorum duo filii, BALDUINUS et RAINBALDUS, devotum famulamen atque æternæ felicitatis munus.

Inter spem metumque positi, dum hanc labilem vitam agimus, auxilio Dei, consultoque suorum fidelium de salute animæ aliquid pro posse disponere volumus, quatenus in futuro remissionem delictorum et vitam perpetuam percipere mereamur. Est nobis in prædio proprio in villa, quæ vulgo dicitur Magnus Vicus, capella quædam in honore Christi martyris Christophori constructa, quam procurat quidam monachus, Walterius dictus, asserens se vestre subjectionis esse per omnia. Inibi, Deo cooperante, per merita prædicti martyris plurima sunt miracula. Jam ibi contradidimus tantum araturæ terræ, quantum potest octo bobus ad arandum sufficere. Dedit huic ecclesiæ unam salinam sedem, et unam patellam; uxorque mea unam patellam perpetuo jure, et B dabimus adhuc, nostrique successores. Non parum vobis videatur, damus ecclesiæ Cluniacensi annuatim, festo sancti Andreæ, carratam salis, et, si Deus rem multiplicaverit, emendabimus et nos vobis in donis. Oramus sanctitatem vestram ut præfatum locum velitis in cura vestra et subjectione pro Dei amore suscipere, ut per vos nomen Domini laudetur ubique. Jam enim in præfato loco monachilia habitacula honeste sunt incœpta, quæ perficientur, Deo annuente, instanti cura. Mittimus litteras nostra parte beatitudini vestre, ut notificetis nobis quid super hoc velitis facere. Nolumus enim usque pactionem ex hac re facere, donec rescierimus si nos velitis in hac petitione exaudire. Hoc sciat pietas vestra, quoniam, si vobis placuerit suscipere, nullum jus, seu C advocacy, nec ego, nec posteritas nostra, volumus retinere. Alioquin, si nolueritis, consilium quaeremus in aliis locis. sed libentius apud vos conversio esset nobis. Valet semper.

XVI.

AMELII ABBATIS AUBILIACENSIS.

Committit ei cellam Cariatum reformandum.

(MARTENE, *ibid.*, col. 313.)

Summæ felicitatis, ac totius prudentiæ fulgore clarissimo, quin etiam venerabilis disciplinæ studiis eruditissimo, domno videlicet HUGONI jure juris abbati Cluniacensium, utinam suorum minimus monachorum AMELIUS, licet indignus, abbas Aureliacensium, munus æternitatis optimum ac divinum præsidium!

Cum videamus, Pater charissime, totius orbis, suæ reintegrationis gratia, cœnobîa consurgere, de nostri quondam sanctitate famosi contritione conquerimur quam maxime. Cæterum cum ad plenum, quod majus est, nostrum cœnobium reparare nequimus, saltem quamdam ex nostris cellulam, quæ Cariatum dicitur, tuæ ditioni committimus, eo tenore scilicet ut jam prædictæ cellulæ fratres ex tuis regulares adhibeas, qui ibi hactenus fratribus enormiter viventibus studia disciplinæ regularis exhibeant, ac ordinem bene vivendi attentius expendant, quatenus tua gratia ibi fratrum degentium animæ post hujus vitæ terminum futuræ, statim prospera mereantur accipere. Quod siquidem tu times, ut aut ego, aut

quilibet de presentibus, ac de futuris nostri cenobiorum fratribus de tua disciplina (quod quidem absit!) quandoque aliquid defraudare tentaverint, tuo totum per quod ab illa presumptione respiciant, committimus examini. Quod si facere renuerint, sicut tu temet decrevistis... ac si sancimus perenniter, quo jam praedictae illius cellae fratres, aut priores aliqui, Romanum adeant pontificem, ut quod per te successoremque tuum charitative emendare voluerint, licet inviti, suo iudicio emendare non desinant. Vale. Vale.

XVII.

THEOBALDI COMITIS CAMPANIAE.

Offert Theobaldus comes filium ut aquis salutaribus B. Hugo abluat.

(*Spicil. t. VI, 449.*)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, Hugoni venerabili abbati, et Cluniaco monasterio atque Cosseiensi, domnoque Gozeuino reverendissimo ejus loci praeposito, eorumque successoribus, TETBALDUS Dei gratia Francorum comes, et uxor ejus ADELALDIS, cum filiis suis in perpetuum.

Quoties omnipotenti Deo honorum omnium largitori quaedam, licet pauca, laudis suae usibus profutura conferimus, sua sibi reddimus, non nostra largimur, quatenus haec agentes simus non de nostris muneribus elati, sed acceptis a Deo muneribus non ingrati; nihil quidem magis ingratum est, et a Christiana pietate constat penitus alienum quam ei non saltem in minimis pro parte aliqua ministrare, a quo non solum presentibus temporalium rerum corpore sumus effecti sublimes, verum futurorum bonorum per ipsius largissimam misericordiam in aeternum optamus fieri haeredes.

Scientes ergo quia fiducia magna est apud Deum eleemosyna facientibus eam, eo inspirante et donante, amicos nobis in praesenti facere cogitamus, a quibus post hanc vitam in aeterna tabernacula recipi mereamur. Quapropter ego Tetbaldus, et uxor mea Adelaidis, sanctitatis et religionis, quae penes sanctum vestrum collegium nostris temporibus divina gratia largiente potior celebriorque habetur, fide et devotione permoti, inno Dei inspiratione commoti, Odonem filium nostrum sacrae regenerationis mysteriis innovandum a vestra paternitate destinavimus, rati, superna dispensante clementia, sibi non inane futurum religiosiores quam ditiores in Christo habuisse parentes, ad cujus gratiae et defensionis nostrae propensorem effectum, efficaciorumque profectum, nostrorum etiam redemptionem peccatorum, in servitium et gloriam Domini nostri Jesu Christi, sanctorumque apostolorum Petri et Pauli, sanctae paternitati vestrae, et monasterio Cluniaco, voto ac traditione solemni perpetualiter concedimus et donamus quamdam in nostro allodio vicinam, quae Cosciacus dicitur, cum ipso allodio, eo per omnia quod nos eam hactenus jure et potestate tenuimus, ab omni scilicet aliquorum hominum ser-

vitute et ditione immuam, cum omnibus cunctis ad eam juste pertinentibus, id est, terris cultis et incultis, pratis, silvis, aquis aquarumque excursibus circumquaque de jure ipsius potestatis existentibus; servis quoque et ancillis, capitecensis, vel aliter se habentibus, ceterisque redditibus cunctis, atque consuetudinibus justis et actionibus, nullo prorsus ad nos respectu consuetudineve retentis, aut debita servitutis aliqua pensione sive exactione, modo quolibet exhibenda, quatenus universa, tam a nobis quam a ministerialibus et servientibus nostris in tota illa possessione, cujuslibet oppressionis aut inquietudinis occasio modis omnibus amputetur; Deo autem inibi militantes cum omni pace et tranquillitate libera Domini servitute fruantur. Quibus insuper auxiliarem manum nostram ubicunque et adversus quoscunque indigerint, vel ratio postulaverit, tam praesentissime quam humanissime semper promittimus assuturam.

XVIII.

RAYMUNDI CALLOECIAE ET HENRICI PORTUGALLIAE COMITUM.

Mittunt exemplar foederis amicitiae inter se inita, et pactorum de partienda successione socii sui Alphonsi Castellae ac Legionis regis.

(*Spicil. t. III, p. 192.*)

Domino atque reverentissimo Cluniacensi abbati Hugoni, omnique beati Petri congregationi, RAYMUNDUS comes ejusque filius, et HENRICUS comes ejus familiaris, cum dilectione salutem in Christo.

Scitis, charissime Pater, quod postquam vestrum vidimus legatum, pro Dei omnipotentis atque beati Petri apostoli timore vestraeque dignitatis reverentia, quod nobis mandastis in manu domni Dalmatii Geret fecimus.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Pignus integrae dilectionis, quo conjuncti sunt in amore Raymundus comes, comesque Henricus, et hoc jumento.

Ego quidem Henricus absque ulla divortii falsitate tibi comiti Raymundo membrorum tuorum sanitatem, tuarumque vitae integram dilectionem, tuique carceris invitam mihi occurrionem juro. Juro etiam quod, post obitum regis Ildephonsi, tibi omni modo contra omnem hominem atque mulierem hanc totam terram regis Ildephonsi defendere fideliter ut domino singulari atque acquirere praeparatus occurrerem. Juro etiam si thesaurum Toleti prius te habuero, duas partes tibi dabo, et tertiam mihi retinebo. Amen.

Et ego comes Raymundus tibi comiti Henrico tuorum membrorum sanitatem, tuarumque vitae integram dilectionem, tuique carceris invitam mihi occurrionem juro. Juro etiam quod, post mortem regis Ildephonsi, me tibi daturum Toletum terramque totam subjacentem ei, totamque terram, quam obtines modo a me concessam, habeas tali pacto ut sis inde meus homo, et de me eam habeas domino, et postquam illas tibi dederis, dimittas mihi omni

terras de Leon et de Castilla; et si aliquis mihi vel A tibi obsistere voluerit, et injuriam nobis fecerit, guerram simul in eum vel unusquisque per se ineamus, usquequo terram illam mihi vel tibi pacifice dimittat, et postea tibi eam præbeam. Juro etiam si thesaurum Toleti prius te habuero, tertiam partem tibi dabo, et duas remanentes mihi servabo.

Fiduciam quam comes Raymundus fecit in manum domini Dalmatii Geret :

Si ego comes Raymundus non possum tibi comiti Henrico dare Toletum ut promisi, dabo tibi Gallæciam, tali pacto ut tu adjuves mihi acquirere totam terram de Leon et de Castilla; et postquam inde dominus pacifice fuero, dabo tibi Gallæciam, ut postquam eam tibi dederò, dimittas mihi terras de Leon et de Castilla. Igitur, Deo jubente, sic quoque sancta Dei Ecclesia piis orationibus interveniat, Amen.

STATUTA SANCTI HUGONIS

ABBATIS CLUNIACENSIS

Pro Alphonso rege Hispaniarum, tanquam insigni benefactore.

Omnibus fratribus ac filiis nostris in Cluniacensi B cœnobio Domino in fide recta servantibus, tam presentibus quam futuris, frater Hugo abbas, cœlestis regni prœmia et æternæ felicitatis gaudia.

Convenit, dilectissimi, ut sicut nos Patrum nostrorum præcedentium instituta, etsi non ad plenum, tamen, prout possumus, fideliter observamus, ita etiam et vos ea quæ pro communi utilitate fieri decernimus, et devote suscipiatis, et salubriter conservetis, quatenus et vobis meritum obedientiæ, et illis pro quibus talia præcipiuntur, præmium sempiternæ salutis accrescat.

Notum itaque sit fraternitati vestræ, præcepisse nos de domno Alphonso Hispaniarum rege, nostro fideli amico, qui tanta ac talia bona nobis fecit, et adhuc indesinenter facit, ut neminem regum vel C principum sive priscis seu modernis temporibus, ei comparare possimus, quod scilicet in omnibus bonis quæ Domino largiente in nostro loco, vel in aliis nostro juri subditis acta fuerint, specialem habeat participationem tam in vita quam post mortem.

Præterea dedimus ei in vita sua unum psalmum, id est, *Exaudiat te Dominus*, ad horam tertiam sine intermissione canendum, et ad majorem missam unam collectam, id est, *Quæsumus, omnipotens Deus*, simili modo, quandiu vixerit. Decrevimus quoque ut in die Cœnæ Domini triginta pauperes pro eo mittantur ad mandatum. Et in die sancto Paschæ centum nihilominus pauperes a camerario pro eo reficiantur. Et super hæc omnia statuimus,

ut præbendam quotidianam habeat in refectorio ad majorem mensam, quasi si nobiscum epulaturus sederet, quæ uni pauperum Christi semper tribuatur pro salute animæ ejus, tam in vita quam in morte.

Huic quoque mensuræ bonæ, confertæ, simul et coagitatæ superfluentiam addere cupientes, dedimus ei in ecclesia beatorum apostolorum Petri et Pauli nova, quam ipse de propriis facultatibus construxisse videtur, unum altare de præcipuis, quo scilicet divina mysteria ibidem celebrata salutem ejus valeant suffragari. Cum vero hujus temporalis vitæ cursum debito fine compleverit, exceptis officiis, missis, atque eleemosynis, quæ pro illo agenda sunt, uno anno in supradicto altari missa specialiter quotidie pro illo canatur. Anniversaria vero dies ipsius ita per omnia agatur, sicut pro domno Henrico imperatore Augusto; ad vespertas scilicet, ad officium, et ad missam omnia signa tangantur, tractus in cappis canatur, eadem missa ad ejus altare decantetur, duodecim pauperes reficiantur, septem diebus justitia detur, excepta quotidiana præbenda, quæ in majori missa semper ponitur, abundans refectio a custode ecclesiæ fratribus præparetur. In his autem omnibus quæ de illo vel pro illo agi decrevimus, in his, inquam, omnibus et reginam ejus conjugem devotissimam fieri volumus participem. Insuper duodecim pauperes ei in Cœna Domini concessimus, et in anniversarium ejus, sicut imperatricis Agnetis agi censuimus.

STATUTA EJUSDEM.

Recipit Lambertum abbatem S. Bertini veluti proprium Cluniaci monachum.

Hæc, divina gratia Cluniacensis cœnobii abbas, cunctis fratribus ac filiis nostris, tam presentibus

quam futuris, post sanctæ conversationis insignia, beatæ vitæ gaudia.

Noverit charitas vestra, dilectissimi filii, quod dominus Lambertus abbas S. Bertini veniens ante praesentiam humilitatis nostrae, inter alia magnae suae devotionis munera, quod etiam commissam sibi abbatiam non dubitavit relinquere, nobisque ad ordinandam offerre, noster quoque monachus ac professus existit. Cum ad ea quae devote postulabat nostrae voluntatis assensum nullo pacto cerneret inclinari, rogatus a nobis propriam compulsus est

repetere abbatiam, ea scilicet intentione ut in nostra obedientia, quandiu vixerit, devote permaneat, et ut monachus noster ac professus ab omni congregatione ametur et excolatur. Cum vero expleto hujus vitae curriculo debitum cunctis mortalibus exsolveri finem, tricenarius in hoc loco pro illo celebretur, ejusque anniversaria dies annuatim celebreretur agatur.

SANCTI HUGONIS

EXHORTATIO

Ad sanctimoniales apud Marciniacum Deo servientes.

(Bibliotheca Cluniac., p. 491.)

Dilectissimis filiabus sororibusque amantissimis saeculi pompa exutis, et Marciniaci ad honorem et laudem sanctae et individuae Trinitatis sub patrocinio B. Mariae semper Virginis, et sanctorum apostolorum Petri et Pauli congregatis, frater Hugo abbas Cluniacensis, salutem, gratiam et benedictionem et nunc et in perpetuum.

Non lateat, o filiae, praecordiale charitatem vestram, quia ex quo illum locum divina praesente et cooperante clementia fundavimus, evidentissime Dei omnipotentis propitiationem piisque respectum ibi adesse sensimus et experti sumus, qui sua gratia locum ipsum et spiritualibus promovit incrementis, et temporalibus beneficiis aliquantisper ampliavit. Cum enim primitus Deo, sicut credimus, ordinante, paucas inibi posuissemus sorores, et illae charitatis ac religionis fervore vitiorumque mortificatione pollere cepissent, benignus animarum Creator et amator alias paulatim atque alijs undecunque ibi aggregare, unumque ovile speciosum et quasi quoddam candidarum columbarum agmen instaurare dignatus est. Quarum nonnullas jam de tentationibus hujus saeculi glorioso fine eduxit, et ad beatae remunerationis gaudia feliciter, ut speramus, evexit. Nonnullas vero, vos scilicet, quae nunc superestis, adhuc miseratus expectat, donec suae complaceat dignationi, ut ab hujus exilii mirabili ærumna propitius vos eripiat, et ad illarum felix perducatur consortium. Ad vos igitur, o filiae, hic specialiter noster sermo dirigitur, per quem vestram paterno affectu unanimiter convenimus, obsecrantes in Domino, et propter Dominum, ut illuc suspiretis, illuc totam animi intentionem transferatis, quicquid in saeculo cernitur, tanquam nihilum et inane, et quasi nebulam pertranseuntem reputate. Et quia neque diem neque horam, qua ad vestram vocationem Dominus veniat, nostis, nolite

esse securae, sed die noctuque suspectae, et de animarum vestrarum salute sollicitae praeparate thalamos cordium vestrorum ad amplexus sponsi vestri, illius scilicet magni regis, cui fidem promisistis, procurantes attentius ne quid in vobis reperiat quod suae displiceat majestati. Cogitate itaque quid fecistis, recogitate quid vovistis; et si aliquam vestrum propria remordet conscientia in aliquo excessisse, cogitando videlicet, loquendo, operando, seu fortassis indebite dando aut accipiendo, vel aliud professioni vestrae contrarium agendo, redeat ad cor, recurat ad fontem, suoque priori vice nostram humiliter manifestet, et veraciter confiteatur, sicque, quantum humana permittit fragilitas, cum Dei adjutorio de cætero ab hujusmodi caveat. Quid ergo boni, quidquid charitatis, humilitatis, patientiae, obedientiae, sanctae compunctionis, et confessionis verae, vel etiam corporalis exercitii, seu ante Dei solius oculos, sive ad nos invicem egeritis, totum vobis ex parte Dei injungimus in remissionem peccatorum vestrorum. Et nunc quia vestra sancta poscit devotio ut, quoniam et ætatis gravitate, et infirmitatis imbecillitate impediende corporealem praesentiam nostram jam vos visuras non speratis, tradamus vobis aliquod memoriale, in quo et vestram consolationem, et nostrae memoriae habeatis representationem, vestrum approbantes desiderium, per praesentem epistolam quod optatis implemus, volentes ut penes vos reserretur, vobisque in quinque praecipuis festivitatibus in capitulo recitetur. Supplex ergo et corde prostratus Dominum omnipotentem, Patrem et Filium et Spiritum S. invoco, ut meritis et precibus beatae Mariae semper Virginis, et SS. apostolorum Petri et Pauli, et S. Benedicti, omniumque SS. vos benedicat, et ab omnibus peccatis quaecunque in anima et corpore commisistis absolvat, in saucta confirmet proposito,

et ad beatum finem deducat, ubi recipiatis de manu ipsius quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se. Sed et hoc ejusdem Dei petimus clementiam ut quoties hæc vobis recitabitur epistola plenissimam benedictionis gratiam, et absolu-

tionem vobis largiri dignetur. Amen. Omnes etiam qui vos secundum Dominum dilexerint, et adjuverint, vestramque sustentaverint teneritudinem, adjuvet ipse, et sua gratia dignos efficiat. Amen. Jam nunc, quæso, o filie, mementote mei peccatoris, et hic, et ante Dominum. Amen.

SANCTI HUGONIS COMMONITORIUM

Ad successores suos pro sanctimonialibus Marciniacensibus.

(Ibid.)

Quandiu misericordia Christi annuerit, ut ejus obsequium, religio et disciplina regularis in confessione SS. sit apostolorum, et in monasterio Cluniaco, ad omnes qui ejusdem loci rectores et gubernatores esse meruerint, scriptum est hoc commonitorium domui Hugonis abbatis, quod ipse quidem extrema sua omnino suspicatus, ita fieri fratrum collaudante suffragio decrevit et instituit.

O domini, o Patres, quos Dominus ille cælestis, et cælestis Pater elegit et promovit ut gregem suum pascere debeatis, misericorditer quæso, et diligenter audite quod in istis litteris commendatur notitiæ et memoriæ vestræ, ut in memoria æterna cum justis mereamini, et in illo die ab auditione mala non timere. Quamvis enim non mediocriter peccator fuerim, et indignus ut vel solum parvitas meæ vocabulum in audientia vestra recitetur, tamen de opinione pietatis vestræ præsumpsi, ut auderem mandare vobis et scribere, quod et vobis Deo volente non erit inutile, si ipse dederit ut loquela humilitatis meæ brevis et modica dignationem vestram mereatur. Igitur quanquam, ut præmissum est, indignus fuerim, et non aliud quam omnem extremam meruerim, tamen Deus aut voluit, aut permisit ut nomen et officium prælati esset super hominem hujusmodi. Et ille qui in hunc mundum venit magis pro peccatoribus quam pro justis, modo quoque mirificavit misericordiam suam, ut in diebus nostris peccatores sui, sive poenitentes de tantis et tam diversis regionibus ad cœnobium SS. apostolorum confluerent, ipsaque Ecclesia apostolico nomini et honori in Christo dicata crescendo processisset, et fratrum multitudine, et rerum temporalium compendiis. Sed si, ut dictum est, peccatores non solum apud nos, sed etiam in aliis locis inveniunt quo ad salvandas animas suas confugere potuerunt, infirmior sexus, et si qua femina vita seculari abrenuntiata Deo servire voluit, non sibi opportunum locum ad hoc facile inveniunt. Visum est nobis Deo non displicere, imo ejus voluntati obedire, si opportunitatem sibi serviendi, quam,

ut præmissum est, viri peccatores fuerant consecuti, feminæ quoque peccatrices ipso auctore per opera mediocritatis nostræ consequerentur, illisque specialiter delegavimus locum illum Marciniacum, quem in honore sanctæ et individue Trinitatis fundantes ædificavimus, non de nostris sumptibus, nec de nostris facultatibus qui Christi pauperes nihil proprium habuimus, sed de hoc tantum quod ipsius largitudo dignata est impertiri. Et nunc quia in hoc mundo ea est omnium vicissitudo ut quidam hominum sint nascentes, quidam viventes, quidam in sepulcris, secundum quod sacra Scriptura loquitur, dormientes. Ego vero quantum videtur, nativitatis et vitæ tempora jam peregi, et ad ultimam sortem deveni, ad illam, inquam, sortem, quam nullus mortalium quantumlibet sit sanus, quantumlibet sit potens, evadere potest. Et de cætero si quæ Christi pauperes ibidem de qua agitur fuerunt congregatæ, quidquid eis eveniret, quæcunque necessitas temporalis eis incubuerit, non expectant, ut sibi jam veniat solatium visitationis nostræ, vel libertatis. Quantum in me esse potuit, paterna sollicitudo, et benevolentia paterna eis non defuit. Nunc autem, juxta illud prophetæ Jeremiæ: Pupillæ factæ sunt absque patre, nisi vobis, domini mei, quos hic appello, Deus inspiraverit pro ipsius amore, vicarii esse dignemini patris et procuratoris amissi. Ergo quicumque estis, qui nomine et officio mihi succeditis, vestræ misericordiæ vicem nostram commendo, vestræ misericordiæ pro vice nostra supplico, ut de præfato loco quod ego pro posse nostro facerem si superessem, vos modo faciatis, qui facere potestis. Placeat, quæso, beatitudini vestræ, ut quod Christus voluit per peccatorem suum aliquo modo plantari, per successionem vestram debeat rigari, ut Deus quoque incrementum tribuat, et vobis valeat ad recompensationem salutis æternæ. Primo sit ea causa principalis, quam et ipse Dominus in Evangelio præcipue commendat de regno Dei et justitia ejus, ut quæ ultro jugum Christi susceperunt, earum quoque vita sit religiosa, sit ordinata, et nunquam

absque ea disciplina, quæ non solum feminis, sed etiam viris multum est necessaria. Et locus ea semper permaneat conditione qua nos cum inchoavimus, et tenuimus, ut in ipso nunquam ad habitum sanctitatis puerilis ætas recipiatur, nec alia quam in qua possit probari spiritus si ex Deo sit, et si non ultra, tamen omnino, vel usque ad xx annum jam pervenerit. Quod si qua est ætatis lascivioris, et hoc ad certum fuerit compertum, ne huic seminarum collegio debeat coadunari, ex parte Dei omnipotentis, ex parte beatissimæ, et intemeratæ Virginis et Dei genitricis Mariæ, et ex parte SS. apostolorum Petri et Pauli, contradicimus, interdicimus, et anathematizamus. Et hoc decretum et præceptum, ut eo majorem æstimationem et stabilitatem obtineat, confirmamus, corroboramus cum auctoritate totius

A Ecclesiæ nostræ, et cum voto et consensu omnium fratrum nostrorum, et in Christo committimus. Jesu bone, Jesu clementissime, qui Mariam illam peccatricem post sordes et inquinamenta corporis ita honorasti, ita glorificasti, ut in resurrectione tu ipsa apostolorum apostola esse mereretur, et prima testis fieri resurrectionis tuæ, tu largire, tu annue, ut cum eadem Maria in illo die partem et societatem habeat, quicumque istis peccatricibus tuisque spontaneis pauperibus solatium et adiutorium in tuo nomine prærogabit. Et si quis eis contrarius aliquo modo exstiterit, et ne in tranquillitate tibi servire possint impedierit, si non resipiscens satisfactione digna correxerit, te ultorem, te vindicem experietur in hoc sæculo, et in futuro.

IMPRECATIO B. HUGONIS ABBATIS

Charissimis amantissimisque fratribus, et filiis filiabusque præsentibus et absentibus, frater Hugo peccator abbas, in Domino Jesu sempiternum gaudium.

Dilectissimi filii et amici mei, tam præsentibus quam futuri, vestræ innotescere charitati dignum duximus, quod benignus Deus, qui vocat quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, me quemdam peccatorem, multisque lubricitatibus obligatum in juventute mea, quam prave expendebam, sola sua misericordia dignatus fuit sæculari veste exuere, sanctæque religionis habitu induere, atque intra hujus loci gregem aggregare, ubi tunc patres ac fratres nostri meipsum, licet indignum, licet irreligiosè atque lascive viventem, licet etiam satis reclamantem, huic ovili, Deo ita disponente, opilionem elegerunt, hancque tandem gravissimam sarcinam collo meo imposuerunt. Verumtamen, sicut in præsentiarum videtur, omnipotens Deus non nostris meritis, sed sua immensa clementia, istum satis circumquaque ampliavit locum, et tam fratribus quam possessionibus ditavit. Nec solum in hac nostra regione verum etiam in Italia, in Lotharingia, in Anglia, Normannia, Francia, Aquitania, Guasconia, Provincia atque Hispania ipsum dilatavit. Unde, filii charissimi, quanto major locorum fratrumque habetur numerus, tanto mihi peccatori pro eorum excessibus gravissimus tremor incutitur, nisi magna Dei pietas, animæ meæ, vestris intervenientibus elemosynis et precibus, misereri dignetur. Cujus namque sermo, quantum reus teneat, explicare sufficit, qui cum tot tantisque propriis constrictus existam delictis, de tantorum mihi commissorum negligentis in conspectu Domini rationem redditurus sum? Alii enim eorum præventi morte, absque confessione, et corporis sanguinisque Dogmæ perceptione, alii vero, quorum negligentias

valde timendas ego cognoscens, emendare sicut dignum esset neglexi; quidam autem præcipiti obrui, nonnulli etiam aquis sive ignibus suffocati, aut quampluribus aliis periculis subito intercepti, de hac misera exierunt vita. Et quia tam istos quam etiam ceteros adhuc superstites, aut jam defunctos, non sicut debuissim correx, eosque in plurimis remissius habui, admonendum timeo ne ipsis ad æternum præmium fiat impedimentum, mihi que fortassis ad æternam gloriam reputetur adversum. In quibus omnibus Deus nobis propitius ac misericors adesse dignetur, vosque pro animæ meæ remedio deprecaturus pius exaudiat, et tam vobis quam omnibus Christianis mei memoriam agentibus, in magni judicii die inefficientis mercedis recompenset præmium. In hac equidem tam gravi obedientia, jam sexaginta annorum cursum et aliquid amplius, vestris, ut credo, suffultus orationibus, utcumque explevi. Quod si forte aliquoties corporis infirmitate, sive alio quolibet laboravi incommodo, vestræ mihi non defuerunt orationes, vestræque ad Deum petitiones. Vestram denique erga me bonam, et devotam charitatem, veramque obedientiam, meus enarrare sermo non sufficit. Quapropter, prout Deus administraverit, vos diligere studui, vos modeste tractavi, vos sicut charos amplexus sum filios. In qua videlicet indulgentia si quid peccavi, ignoret mihi Deus. Et nunc, filii, quandiu in hac caduca vita partim pro vobis omnibus, pro nostris propriis necessitatibus agonizavi, jamque in diebus meis process, exitus mei ignorans articulum, quamdam mihi elegi obedientiunculum, nomine Berzicium, ut cum finis cursus mei evenerit, ex ipsa in perpetuum, juxta temporis opportunitatem, cuncta quæ in cibo vel potu fuerint necessaria, in die anniversarii mei fratribus in conventu, seu in domo infirmorum morantibus, mei peccatoris memoriam recolentibus,

abunde administrentur. Quam scilicet obedientiam, aatis pauperem peneque destructam, cuidam filio nostro domno Seguino reformandam commisimus. Hic vero eam aliquantulum cum quodam fratre Fulcherio, quem sibi ad hoc concesseramus, ædificavit, ibique vineas et terrulas, prout potuit, acquirere studuit. Qua jam tandem restituta, et tam exterius quam interius restructa, deinceps ad cameram respondebit. Nos ergo volumus ac præcipimus ut quicumque hanc tenuerit obedientiam, in die anniversarii, sicut jam diximus, perpetue plenam conventui exsolvat refectionem. Cuidam etiam fratri nostro, domno videlicet Petro Glocensi, qui pro huius loci utilitate plurimum laboravit, hoc in eadem obedientia concessimus, ut in die anniversarii sui plenaria in omnibus administratio ex ipsa fratribus præparetur, unde a posteris nostris fratribus precario deposcimus, ne ibidem sæpius hospitando, aliave consueta servitia exinde requirendo, locellus ille devastetur. Quod erim parum est, ut vulgo dicitur, de parvo dolet. Quod si fratri res suæ super hoc abundaverint, charitatis officia impendere non recuset. Aliud etiam jam olim ordinaveramus, ut scilicet de obedientia S. Hippolyti reffectio fratrum conventui in cathedra S. Petri, qui fuit dies consecrationis nostræ, quandiu viverem, annuatim præberetur, sed post decessum anniversario nostro deputaretur. Verumtamen quia de hoc jam aliter disposuimus, volumus ut in eadem die cathedra scilicet B. Petri, semper hæc administratio fratribus offeratur. Domnum autem abbatem successorem nostrum, Patrem ac dominum meum, quem divina misericordia ex alto cum grege sibi credito visitet et protegat, gemens deprecor, humiliterque in Deo, ac per Deum, et propter Deum obsecro, quatenus illas Dei famulas mundana pompa exutas, pro suarum salute animarum, ad Dei laudes Marciniaci congregatas, ipse fovere, amplecti, sustentare, locumque ipsum cum omni charitate informare dignetur. Li-

A cet enim usque ad nostra tempora feminarum congregatio minime haberetur in huius loci consortio, istas tamen prius quidem non multas, postea vero adeo multiplicatas, nostris diebus ad sacræ religionis habitum suscepimus, locumque ædificavimus; quarum quicumque misertus fuerit, misereatur ei Deus, hic et in futuro. Ipsum etiam domnum scilicet abbatem per eundem Deum, et Dominum nostrum supplex deprecor, gemens commoneo, ut vos, qui mihi supervixeritis, benigne, paterne, charitative tractare, et diligere dignetur, vos autem omnes in Christo filii mei filiæque tam præsentibus quam absentes, quicumque nostris temporibus ad hunc sacrum ordinem venientes, pro vestrarum salute animarum, mihi qualicumque peccatori vos ipsos tradidistis, nostroque arbitrio corpora et animas vestras supposuistis, absolvat vos et nos omnipotens Deus ab omnibus peccatis, præteritis, præsentibus, et futuris. Absolvat vos, inquam, omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus, trinus et unus Deus. Quem ego confiteor, et confessus sum, trinum personaliter, unum naturaliter, atque potentialiter. Cui omnipotenti Deo, ego reus et peccator, confiteor me nimis et nimis peccasse in cogitatione, locutione, et opere. Mea culpa. Ipsius misericordie vos commendo, eumque genu tenus invoco ut vos benedicat, vosque dextera sua protegat, et meritis ac precibus beatissimæ Dei genitricis Mariæ, beatorum apostolorum dominorum nostrorum Petri et Pauli, quibus ligandi atque solvendi jus permisit, omniumque sanctorum suorum intercessionibus vos et nos ad vitam perducat æternam. Ubi tandem nos de vobis, vosque de nobis gaudere in perpetuum mereamur, Ipso præstante qui in Trinitate perfecta vivit et gloriatur Deus, per infinita sæculorum sæcula. Hæc autem scedula domino futuro abbati coram conventu recitetur, postquam Deo volente, sedem regimenque cum pace susceperit.

Quid beatus Hugo narraverit in capitulo vigilia Natalis Domini.

(Ex Petro Venerabili, lib. 1. *Mirac.*, cap. 45.)

Mos est ejusdem monasterii (Cluniacensis) nativitatem Salvatoris cæteris solemnitatibus singulari affectu devotius agere, et cantuum melodiis, lectionum prolixitatibus, cereorum multiplicium accensionibus, et, quod longe præstantius est, speciali devotione, multaque lacrymarum profusione, cum angelicis spiritibus alacriter solemnizare. Qua temporis revolutione redeunte, fratres more solito se suæque omnia paraverunt, et ecclesias oruando aliaque monasterii loca aptius componendo, intus et extra festivi apparere satagebant. Supererat adhuc beatus ille ac venerabilis pater Hugo, ultimo senio mortui quidem corporeæ, sed et vitæ post mortem

D æternæ vicinus. Qui jam instante ipsa solemnitate, capitulum ubi fratres convenerant ingressus, hæc ad omnes protulit verba: Noveritis, fratres, Jesum benignum salvatorem nostrum suæ nativitatibus vestraque liberationis solemnibus interesse disposuisse, vestraque devotionis obsequium multo cum gaudio præstolari. At contra sciatis nequam hostem vestrae felicitati invidentem laborare, quatenus aliquas tenebrarum suarum nebulas tanto, si possit, splendori intermisceat, tantæque festivitatis gloriam saltem quantulumcunque imminuat. Frater enim (ait) quidam, se utique dans intelligi, hac ipsa nocte vidit ipsius misericordie matrem, perpetuam [al.

perpetuū] Virginem, Filium quem præsenti nocte genuit, dulcissimo gremio continere, eique sanctorum angelorum multitudinem, cum immenso lumine aslare. Lætabatur autem idem Deus puer, et immenso gaudio exultabat, atque cordis lætitiā gestu gloriosi corporis, et ipsarum plausu manuum demonstrabat. Et conversus ad Matrem, aiebat ad illam: « Cernis, Mater, noctem quæ imminet, meæ nativitatis gaudiis illustrandam, in qua et prophetarum oracula et angelorum præconia renovabuntur, et meo de te exortu omnia simul cœlestia atque terrestria lætabuntur? Ubi est nunc hostis damnati perfidia, ubi ejus potestas, quæ ante hoc singulare gaudium mundo dominabatur? » Quo ille impudens audito, de latibulo suo egressus a longe se præsentebat, et ignominiose deturpatus, cum multo planctu atque ejulatu, ut admitteretur orabat. Quod eo voto dicebat, ut tantæ claritatis gaudia quibus inuidebat, suo more, vel in aliquo obfuscare valeret. « Et si, ait, in nulla ecclesiæ parte admittor, in aliquo saltem reliquarum officinarum loco suscipiar. — Vade, ait, Filius Virginis, forcifer, et ne te mea potentia præjudicatum lamenteis, tenta quod poteris. » At ille solutus, arcum capiti petiit, et ingredi conatus non potuit. In tantum namque et se tumidum, et capiti introitum angustum invenit, ut nullatenus intrare valeret. Vere vetusta superbæ peste inflatus, per humilem aditum transire non poterat, quia non idem aditus superbum erectum et humilem caput inclinatum. Inde ad fratrum dormitorium gressum convertit, et

A phantasiis solitis eos se posse inquietare confidem introire tentavit. Sed eadem grossitudine sui ostio repulsus recessit. Postremum ad refectionem nocendi spem contulit, ibi propter aliquantam corporum curam, majorem suspicatus mentium licentiam. Ibi etiam tot obices divinarum ex lectione verborum, tot trabes ex devotionibus auditorum, in repagula offendit ex charitate sibi servientium, nullo modo ultra procedere prævalens, retro cogitur redire. Sic quoque ab omnibus monasterii officinis rejectus, a conspectu piissimi Redemptoris et gloriosæ Virginis Matris, cum ea qua dignus est confusione, pestifer ille recessit. Cauti igitur essent, et immensas gratias omnipotenti ac misericordissimo Salvatore agite, qui et nequissimum hostem a vobis B expulit, et ipse nobiscum [at. vobiscum] festum suum celebraturus remansit. Hæc a sancto viro fratribus dicta, furentium adversus locum ipsam malignorum spirituum ostendunt nequitiam, ac Domini eundem protegentis clementiam. Qui nequam hominem quamvis universis generaliter insidiarentur, neque tamen conversis amplius infesti instabant. Dolebant quidem veteranorum profectibus invidentes, sed tironum superaddita conversione, quasi recenti suscepto vulnere, acius indignabantur. Et velut lupi temporis desperatione, prioris prædæ spolia postponentes, contra ea quæ ab oculis rapiebantur, loqui vehementius accendebantur. Hinc adversus novitios bella valida commovebant, hinc tentamentorum diversis telis armati, totis eis conatibus insistebant.

DONATIONES PIÆ

CLUNIACENSIBUS FACTÆ SUB REGIMINE SANCTI HUGONIS.

I.

Charta Pontii comitis de abbacia Moisiacensi Cluniaco subjienda.

(Circa an. 1060.)

[Gall. Chr. nov., Instrum. I, p. 57]

Quamvis apostolica pronuntient verba quod non sit nisi a Deo potestas, aliqua tamen de reprobis sermo divinus per prophetam indicat, dicens: *Ipsi regnaverunt, sed non ex me; principes extiterunt, et non cognovi.* Idcirco Pontius Tolosanæ urbis comes, ne in numero male regnantium a justo arbitro Deo districtè quasi non ab eo agnitus dijudicetur; communi ac salubri consilio uxoris meæ Adalmodis comitissæ, ac principum mihi subditorum, venerabilis scilicet Bernardi Caturcensis episcopi, necnon Gausberti abbatis nominati, Willelmi quoque, ac Fulconis fratris ejus consultu decrevi ut abbacia S. Petri Moisiacensis cœnobii, quam ego hactenus, et parentes mei, seu predecessores mei comites Tolosani, de manibus regum Francorum visi sumus in fori jure habere et possidere, deinceps in Dei servitio rectius

C diligentiusque custodiat. Quapropter volo ut cunctis meis successoribus pateat, quod ego prænominatam abbatiā S. Petri Moisiacensis cœnobii omnipotenti Deo, et sanctis apostolis Petro et Pauli dimitto, necnon et seniori charissimo domino Hugoni abbati Cluniensi, sive cunctis successoribus mei in loco Cluniacensi futuris, secundum Regulam S. Benedicti ordinandam in perpetuum trado coram testibus. Si quis autem parentum vel successorum meorum, aut quicumque hominum post finem meum, sive post discessum Gausberti principis illius, qui secundus a me in abbacia illa nunc esse videtur, et abbas vocatur, hanc meam cessionem disruptam quocumque modo adinventaverit, quod fieri omnino sub obtestatione iudicii Dei prohibeo, omnipotentis Dei virtute examinandum, et papæ Romano, necnon et Francorum regi ad quorum tuitionem præfatus locus Moisiacus pertinet, distringendum relinquere. Ego vero hanc inscriptionem cessionis in manu juxta dicti abbatis domni Hugonis, adstante omni conventu ejusdem monasterii, cui præest, mea electis-

no, et prænominati Bernardi Caturcensis episcopi ad cuius diocesim attinet locus iste consecratione. Durannus abbas et monachus Cluniacensis in die solemnitate sanctorum principum apostolorum Petri et Pauli manu, ore, corde confirmo atque corroboro.

Bernardus episcopus Caturcensis firmavit.

Adalmodis comitissa firmavit.

Gauzbertus abba firmavit.

Wilhelmus cognomento Miscens-malum firmavit.

Fulco frater ejus confirmavit.

Datum sub die III Kalendas Junii, III feria, Philippo rege Francorum.

II.

Ademarus vicecomes Lemovicensis et Humbergæ ejus uxor donant abbatiam Sancti Martialis Hugoni abbati Cluniacensi.

(Anno 1062.)

[BALUZ. *Miscell.*, ed. Luc., I, 123.]

Noverint omnes sanctæ matris Ecclesiæ filii ac fideles, tam præsentis quam futuri temporis, quod ego Ademarus vicecomes Lemovicensis dono Hugoni abbati Cluniacensis monasterii omnibusque successoribus ejus abbatibus qui idem monasterium Cluniacense regulariter gubernabunt dono et trado abbatiam Sancti Martialis Lemovicensis cum consensu et auctoritate domni Iterii ejusdem civitatis episcopi canonicorumque ejus necnon et conjugis meæ Umbergæ filiorumque meorum et optimatum ob indulgentiam peccatorum nostrorum et parentum nostrorum, et maxime eorum quæ de eadem abbatia contraximus, consentientes monachos ibidem degentes non secundum regulam sancti Benedicti vivere, et animarum regimen Simoniace ementibus abbatibus vendentes. Quam hæresim cum ab initio nascentis Ecclesiæ beatus Petrus apostolorum princeps in ipso suo capite exstinxerit, nuper tamen sanctus Leo papa et omnes deinceps ejus successores perpetuo anathemate damnaverunt; pœnitens igitur præteritorum excessuum meorum, et confidens ejusdem abbatis successorum ejus industria eandem abbatiam Sancti Martialis ad regularem tramitem posse reduci, et detestabilem hæresim Simoniacam, Deo adjuvante, funditus expelli, dono et trado prædictam abbatiam prædicto Hugoni abbati omnibusque successoribus ejus abbatibus regulariter viventibus deinceps perpetuo possidendam, et abbates quos eidem loco tam ipse quam successores ejus præfecerint, si, quod absit, pro mala conversatione removendi fuerint, ipse et successores ejus submoveant eos, et meliores substituant absque contradictione ullius hominis, nihil in eadem abbatia neque ego neque successores mei retinendo, exceptis his consuetudinibus, cæ solidis ad vindemiam colligendam in festivitate sancti Aredii reddendis et sagmario in hostem præstando cum famulo: qui sagmarius hoste transacta monasterio reddatur, et uno recepto comitis Pictavensis per jussionem vicecomitis, et Justitia panis et vini, cum in hac villani

A venerit. Eo tenore ut hanc donationem et traditionem omnes successores mei confirmet et hanc cartam laudent et auctorizent, et hæc traditio nostra, ut stabilis et inconvulsa permaneat, apostolica auctoritate firmetur. Quod si ego aut successorum meorum aliquis hanc traditionem infringere aut contradicere voluerit, iram Dei omnipotentis et anathema perpetuum incurrat, et præfatus Hugo abbas et successores ejus apud ejusdem civitatis episcopum et omnes Christianos et præcipue apud apostolicam sedem habeat potestatem reclamandi.

Facta est autem hæc traditio in urbe eadem Lemovicensi anno Incarnationis Dominicæ 1062, indictione xv, regnante Philippo Francorum rege, anno II. Cujus traditionis confirmatores et consignatores et testes hii sunt:

In primis Iterius episcopus signavit.

Ademarus vicecomes signavit cum quatuor filiis suis, et uxor ejus Umbergæ.

III.

Eraclius episcopus et Bernardus comes monasterium Beati Felicis et Sancti Licerii Cluniacensi monasterio concedunt.

(Anno 1064.)

[BALUZ. *Miscell.*, ed. Luc., III, 48.]

Ego ERACLIUS, Dei gratia Bigorrensis Ecclesiæ episcopus, et BERNARDUS Bigorrensis comes, desideramus et rogamus omnes Christi fideles tam futuros quam præsentis ut sint testes et fautores negotii quod in præsentiarum dicturi sumus.

C Ex hæreditate parentum nostrorum devolutum est ad possessionem nostram monasterium in territorio Bigorrensi situm, quod est constructum in honore beati Felicis martyris et beati Licerii confessoris et episcopi. In hoc ex multo tempore congregatio fuit monachorum. Sed pro peccatis nostris per incuriam nostram et aliarum personarum ad quarum curam et dispositionem idem monasterium pertinuit non ita valebat ibi regularis disciplina et ordo monasticus ut vel Deo placeret vel nobis ad salutem animarum nostrarum expediret. Visum est ergo nobis querere consilium et auxilium domni Hugonis reverendi abbatis et regentis illud reverendum collegium monachorum Cluniaco congregatorum, per hujus loci abbates cum pleraque monasteria restaurata sint et meliorata, per charitatem, quæ, ut Apostolus ait, omnia superat, affectavimus nos quoque simile beneficium eorum sanctitatis obtinere. Hujus rei gratia pro salute animarum nostrarum et parentum nostrorum facimus ipsius prædicti monasterii traditionem et omnium rerum ad hoc quolibet modo pertinentium Domino Deo et sanctis ejus apostolis Petro et Paulo ad locum cuius supra meminimus Cluniacum, eo tenore ut Cluniacensis congregatio perpetuo jure illud habeat et possideat, et hujus congregationis abbas, videlicet Cluniacensis, secundo loco post se committat cui velit et quomodo velit curam monasterii, et hoc semper fiat sine omnium mortalium contradictione. Volumus quoque ut libe-

rum sit et absolutum ab omni servitio et posteris nostris et cuilibet sæculari vel ecclesiasticæ potestati. Et hoc sit manifestum et indubitatum quod nostra est voluntas et nostra petitio ut hæc eadem nostra traditio per Romanum pontificem confirmetur, ut quicumque eam violare et infringere temptaverit, sciat se per ejus auctoritatem excommunicatum et a sancta Dei separatam Ecclesia.

Hæc autem charta scripta est in ipso Bigorrensi castro et data xi Kal. Decembris, anno Dominicæ Incarnationis millesimo sexagesimo quarto, regni Philippi regis Francorum quarto, indictione secunda.

Signum domni Eraclii Bigorrensis episcopi.

Signum domni Bernardi Bigorrensis comitis, qui hæc chartam dederunt.

Signum domni Stephani Oloronensis episcopi.

Signum domni Durandi Tolosani episcopi.

Signum Gregorii Lacurrensis episcopi.

Signum Petri Aturrensis episcopi.

Signum domni Bernardi Dormauiacensis comitis.

IV.

Almodis comitissa et filius abbatiam Sancti Ægidii et sibi pertinentia concedunt.

(Anno 1066.)

[BALUZ. *Miscell.* III, 48.]

Deum Patrem omnipotentem totius creaturæ creatorem ejusque Unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia, et Spiritum sanctum vivificantem ab utroque procedentem, unum Deum credere magnum est, operari autem quod præcipit non minimum, ipsum vero spernere periculosum. Quapropter eum fideliter credere, perfecte diligere, humiliter obedire est omnibus necesse. Præcipue tamen illis convenit istud quos sacri lavit unda fluminis, redemit unda sanguinis, perunxit liquor chrismatis. Ad hoc enim facti sumus ut Deo fideliter servientes seminemus terrena ut metamus cœlestia, Scriptura dicente: *Quæcunque seminaverit homo, hæc et metet.* Qualiter autem Deus inveniri possit ipse in Evangelio ait: *Date eleemosynam, et ecce munda sunt omnia vobis.* Quibus plane verbis ostenditur quia nihil eo miserius quem iniquæ acquisitiones deprimunt, quem locupletem fraudes et rapinæ faciunt. Et quoniam illæ nobis ambiendæ sunt divitiæ quæ nos ornare possunt et munire, a mundo determinare, animas nostras ditare atque nobilitare, ideo in Dei nomine ego Almodis nutu Dei comitissa, et filius meus Raimundas comes Rutenensis et Nemosensis Narbonensiumque nobilissimus, pro domni Pontii comitis remedio, et pro remissione peccatorum nostrorum atque parentum vivorum ac defunctorum, atque salute fidelium nostrorum optimatum, abbatiam Sancti Ægidii et locum, omniaque sibi pertinentia Deo et domno Hugoni præsentis abbati Cluniensi et ejus successoribus tradimus et donamus atque concedimus, ita tamen ut in præ-

dicta abbatia in dominicatura quam ibi habemus et usus et usaticos retineamus, excepto quia neque abbatem nec monachos posthac distringemus neque dehonestabimus, sed potestas et districtio et ordinatio abbatum et monachorum Sancti Ægidii et eorum quæ soliti sunt tenere in domni Hugonis abbatis et successorum ejus potestate consistat, quatenus ipse et successores ejus locum prædictum et omnia loca pertinentia pro posse suo et voluntate secundum Regulam sancti Benedicti regulariter ordinent et teneant in æternum. Ut vero nostri parentumque nostrorum memoria Cluniaco perenniter habeatur, hoc in dono abbatie prædictæ solummodo retinemus ut successores prædicti abbatis et nobis vel a successoribus nostris donum prædictæ abbatie absque ullo lucro et pretio accipiant. Quod si successores nostri successoribus domni abbatis prædicti expedite, ut diximus, dare noluerint, nihil abbatibus obsistat, sed locum et omnia quæ prædiximus ipsis in Dei servitio possidentibus donum nostrum integrum inviolatumque perenniter maneat. Loc autem omnibus notum sit locum prædictum et abbatiam prædictam alodium esse sancti Petri, quæque dono domni papæ Romani tenemus, quæque denuo prædicto abbati Hugoni et ejus successoribus salva fidelitate Romanæ Ecclesiæ et domui papæ tradimus perenniter habendam et regulariter ordinandam, ita tamen ut census x solidorum debitus omnibus annis Romanæ Ecclesiæ persolvatur.

Facta est autem hæc donatio anno 1066 Dominicæ Incarnationis, octavo x Kal. Januarii juxta Nemausum civitatem secus ecclesiam Sancti Basilii, regnante Philippo rege Francorum, videntibus atque laudantibus episcopis, scilicet domno Raimbaldo Arelatensi archiepiscopo atque Romanæ Ecclesiæ vicario, et domno Durando Tolosano, et Hugone Uzeticensi, et Rostagno Avinionensi, Bertranno Magalonensi, abbatibus Bernardo Massiliensi, Frotardo Tomerensi, Bernardo Vabrensi, Petro clerico Romanæ Ecclesiæ subdiacono, Nemosensibus clericis Salomone et Bertranno, militibus Pontio Geraldi Gerundensi vicecomite, Tridmundo Elisiarini, Wilhelmo et Emenone fratre ejus de Sabran, Petro Aquiniensi, Rostagno de Poskeris et fratre ejus Raimone, Rainoardo de Medenis, Bertranno de Capraria et Petro fratre ejus, et Hugone de Kassanguis, et Segario Salomonis, ac Wilhelmo Belliroti, Umberto Gauzberti, insuper volente et laudante nobili Adala Sustantionense comitissa, et aliis quamplurimis bonis hominibus Deo cognitis.

Si quis vero cujuslibet ordinis seu dignitatis contra hanc donationem venerit ad inrumpendum vel ad inquietandum aut contradicendo, omnipotentis Dei iram terribilem atque tremendam incurrat, atque cum Juda perfidissimo traditor, et cum Dathan et Abiron in inferno inferiori crucietur, omnibus insuper pœnis quibus illi cruciantur qui recedunt a Deo juniantur et illi et eorum consentanei qui huic

donationi resistere voluerint, nisi resipuerint et ad emendationem venerint.

Signum domnæ Almodis comitissæ, et signum domni Raimundi comitis filii ejus, qui hanc chartam donationis scribere jussimus et testes firmare rogavimus.

S. Rostagni de Poskeris.

S. Adalberti Guitardi Barchinonensis.

S. Berengerii de Barbarano.

S. Elisiiari Dalmatii.

S. Joannis Gerundensis Capiscollii

S. Bernardi capellani Sancti Ægidii.

S. Rainardi Amati.

S. Pontii de Nozeto.

S. Fredelani Raimundi.

Bernardus monachus Auxiensis scripsit jussu die annoque quo supra.

Datum per manus Henrici monachi ad vicem cancellarii.

V.

Litteræ Aimerici Ausciorum comitis et Bernardi ejus fratris filiorum Willelmi, quibus dant S. Hugoni abbati Cluniacensi monasterium Sancti Orientii ordinandum.

(Anno 1068.)

[Gall. chr. I, nov. Instr., 171.]

Noverint omnes quod ego Aimericus Auscensis comes, et frater meus Bernardus pro peccatis nostris et Willelmi patris nostri, donamus Deo et sancto Petro Cluniacensi in manu domini Hugonis abbatis, et suis successoribus ordinandum et disponendum monasterium S. Orientii, et quicquid modo possidet, ac in futurum possidebit, etc. Hoc donum fecit simul Raimondus avunculus meus, etc. Actum in claustrum S. Orientii in præsentia domni Hugonis abbatis Cluniacensis, et aliorum. S. domni Hugonis abbatis. S. domni Durandi Tolosani episcopi. S. domni Willelmi episcopi Convenarum. S. domni Raimundi episcopi Lacturensis. S. domni ... abbatis S. Genii. S. domni Willelmi abbatis. S. Martini, fr. Malleavus. Actum Alexandro papa, Philippo Francorum rege, anno, ut puto, 1068, in synodo Auscensi hoc anno habita.

VI.

Diploma pro ecclesia Sancti Michaelis de Monte-Alto.

(Anno 1069.)

[Chronique d'Auch, IIIe part., p. 68.]

In nomine Dei summi omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus sancti, ego Wilhelmus, filius Bernardi et archiepiscopus Auxiorum, et fratres mei Raimundus, et Oddo, et Otgerius, et Giraldu, et Bertrandus pro peccatis nostris et parentum nostrorum donamus Deo Domino et sanctis apostolis ejus Petro et Paulo ad locum Cluniacum, cui dominus Hugo abbas præesse videtur, ecclesiam Sancti Michaelis de Monte-Alto, cum appendentibus quinque ecclesiis et vineis, campis, et absque his quæ pater meus ibi dedit in vita sua, dedimus nos unum molendinum in alveo Archo nomine et decem denaratas

A de vinea indominicali, et medietatem silvæ quæ vocatur Nigræ Vallis, et mater nostra similiter medietatem ecclesiæ quæ est in villa quæ vocatur Ulmus, et dominationem alterius ecclesiæ in villa quæ vocatur Cazeras; hæc duæ sunt in Leomania: unde rogamus per omnipotentem Deum omnes præsentis et succedentes, ut hoc donum collaudent, et integrum illibatum custodiant, et gratiam Dei acquirant, et in societate Cluniacensium fratrum, quam pro hoc dono suscepimus, participes fiant. Si quis autem hoc calumniare vel temerare præsumperit, quod appetit non perficiat, insuper iram Dei omnipotentis incurret, et cum Dathan et Abiron absorptus intereat.

Facta est hæc charta mense Decembris, in præsentia domni Hugonis abbatis Cluniacensis, et Duranni Tolosani episcopi, et Willelmi episcopi Convenarum, et Raimundi abbatis Sancti Luperculi Helizonæ civitatis, et aliorum plurimorum, apostolicam sedem domino Alexandro summo pontifice, Philippo rege Francorum, gubernante; eo desuper regnante, cujus regnum et imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum.

S. Willelmi archiepiscopi et fratrum ejus.

S. Arnaldi Lupi et fratrum ejus.

S. Raimundi de Algipoi.

S. Floriani et fratrum ejus.

S. Arnaldi de Argano.

S. Bernardi Guermundi.

VII.

Donatio ecclesiæ S. Mariæ de Arombodio Cluniacensi monasterio.

(Anno 1070.)

[Chronique de l'Église d'Auch, part. IIe, p. 55.]

Notum sit omnibus tam præsentibus quam futuris amicis et domesticis nostris, quod ego Bernardus, filius Guillelmi et Brachii uxoris ejus pro remedio animæ meæ et parentum meorum, per consilium uxoris meæ Anselinæ et patris ejus Oddonis vicecomitis Leomanie, et Bernardi comitis Armaniaci et monachi Cluniacensis, cognomento Turnaquelletii, et aliorum amicorum nostrorum, donamus Deo, S. Joanni de S. Monte, et domino Hugoni abbati Cluniacensi, et monachis ibidem Deo devote servientibus ecclesiam S. Mariæ de Arombodio cum suis appendiciis, etc. Et si quis illud infregerit, a Deo maledictus erit, nisi emendaverit, et bonum S. Petri solutus sit. Post mortem igitur Sanxionis presbyteri donamus aliam ecclesiam de S. Martino de Rican: hoc est, duas partes, et senioratum terræ, ut in illi die noctuque Deo, a monachis et aliis catholicis serviatur. Si quis hoc donum calumniaverit vel contraxerit, nisi poenituerit, cum Juda Iscarioth et aliis damnatis demergatur in profundum inferni.

Facta est hæc cartula mense Octobri, fer. v, luna xxx, scripta publice apud S. Montem, regnante Philippo rege, et Guillelmo, duce Aquitanie, dominante provinciam Vasconie, et Auscitana civitas a domino Guillelmo archiepiscopo tunc patrocinabatur. Hoc autem factum est in præsentia domni Guidonis Picta

viensis comitis totiusque Gasconiae, qui propria manu bonum suum tribuit: similiter in praesentia domini Bernardi Tumapaillerii avunculi mei, et D. Arnaldi Agginensis episcopi, denique Raymuni de Albio Condomiensis abbatis. Testes et visitores hujus rei sunt hi:

Oddo vicecomes Leomaniensis.

Gaillardus de Villera,

Bernhardus de Gailhardo,

Oddo de Pondenaso,

Oddo de Pardellano, et alii quamplurimi proceres.

Signum Fortis comitis Angisiensis [Auscensis].

S. Geraldus comitis, et Arnaldi Bernardi fratris ejus

VIII.

Bernardus et uxor monasterium Sancti Joannis Baptistae ad Sanctum Montem vocatum Cluniacensibus dant.

(Anno 107...)

[BALUZ. *Miscell.*, ed. Luc., III, 44.]

Notum sit omnibus hominibus quod ego Bernardus comes et uxor mea Ermengardis et filii nostri Arnaldus atque Geraldus donamus Domino Deo et sanctis ejus apostolis Petro et Paulo ad locum Cluniacum, cui domnus abba Hugo magis prodesse quam praesse videtur, quoddam monasterium juris nostri ad sanctum Joannem Baptistam in Saxeto Monte vocatum cum omnibus ibi pertinentibus nunc et quaecunque ibi in perpetuum pertinebunt, ut faciant rectores ejusdem loci quidquid facere voluerint amodo et usque in saeculum saeculi sine ulla contradictione. Si quis vero, quod absit, hanc nostram donationem contradicere vel irritam facere voluerit, quod infringere cupit non vindicet, sed sit super eum ira Dei omnipotentis et beati Joannis Baptistae et sanctorum apostolorum Petri et Pauli; veniantque super eum omnes maledictiones Veteris et Novi Testamenti, nisi resipuerit et ad emendationem venerit. Ut autem haec charta firma atque stabilis permaneat, manu propria firmavi, testibusque firmandam tradidi.

Signum domni Bernardi comitis, qui hanc donationem fecit.

S. filiorum ejus Arnaldi atque Geraldus.

S. Ermengardis comitissae.

IX.

Notitia de monasterio Sancti Montis.

(Anno 1073.)

[BALUZ. *Miscell.*, edit. Luc., III, 43.]

GERALDUS, Dei gratia Ostiensis episcopus, cardinalis et apostolicæ sedis legatus, omnibus catholicæ Ecclesiæ filiis perpetuam in Domino salutem.

Cum ex præcepto domini papæ Alexandri II per Gasconiam iter agentes, in Hispanias tenderemus, in monasterio Sancti Montis hospitati sumus. Est autem Sanctus Mons monasterium pertinens ad Cluniacense cœnobium, constructum a venerabili Bernardo comite et religiosa conjuge ejus Ermengarda et filio ejus Gerardo et altero ejus filio Ar-

naldo, qui paternæ jure hæreditati successerunt. Præfati namque comes et comitissa cœlestis vitæ dulcedinem adamantes, transitorias contempserunt divitias, et in monasterio Cluniacensi, cui reverendissimus Hugo abbas tunc præerat, sanctæ religionis habitum susceperunt, ædificantes prædictum Sancti Montis monasterium in honorem sancti Joannis Baptistæ, pro redemptione peccatorum suorum vel remedio animarum parentum suorum, tam qui de sæculo præsentis decesserant, quam et eorum qui adhuc successuri erant. Primum igitur prænominatus locus, utpote Cluniaco legitime donatus et traditus, beati Petri novella possessio erat, et nos, licet indigni, ejusdem principis apostolorum legatione fungebamur. Rogati sumus ab ejusdem loci priore Adhemaro et reliquis fratribus ut beati Petri tutelam et defensionem omnibus monasterii possessionibus imponeremus. Quorum precibus acquiescentes, omnia ad idem monasterium loca pertinentia, ecclesias, prædia, villas, cum omnibus juste acquisitis vel acquirendis, auctoritate apostolica beati Petri tuitione munire statuimus, ut nulla deinceps persona vel ecclesiastica vel sæcularis rebus prælibati loci violentiam aut torturam inferre præsumat aut iniquas consuetudines imponere audeat. Præterea salvamentum quod infra limites constitutos ad securitatem eorum et immunitatem qui inhabitant vel ad id confugerint, sub banno beati Petri firmamus et corroboramus, ut quicumque temere et audacter terminos illos, id est cruces, infringere aut violare præsumperit aut invadere, beati Petri banni reum et auctoritate apostolica, nisi resipuerit, excommunicatum se cognoscat: insuper si quid banni intulit, infra quindecim dies plene restituat et componat, tum etiam satisfactiones et leges quas ecclesiasticæ præcipiunt sanctiones, id est nongentos solidos persolvat. Quicumque vero in prædicti monasterii cœmeterio sepeliri se fecerint, et de peccatis suis puram confessionem Deo obtulerint, veramque poenitentiam susceperint et egerint, eos apostolica auctoritate absolvimus et fraternarum orationum atque eleemosynarum participes esse laudamus. Hanc autem cartam, ut firmior habeatur, subtilis propria manu nostra in hoc libro seu in carta signavimus; conservatoribus ejus præmia sempiterna, contemptoribus autem et infractoribus supplicia sempiterna et damnatarum animarum tormenta.

Ego Geraldus Ostiensis episcopus et sedis apostolicæ legatus relegi et subscripsi anno Incarnationis Dominicæ 1073, indictione XI.

X.

Unaldi abbatis Moisiacensis testamentum de decemtionibus a variis sæcularibus ab eo redemptis.

(Anno 1073.)

[Gall. Christ. nov. Instr. I, p. 37.]

Pax origo universis Deus, scilicet majestatis, eruditorum cogitationum provisor, et consiliorum propagator, bonorumque factorum patrator, ejus

nutu reguntur universa, gubernatur quidquid est A quod habet esse a Deo, saluti providet humanæ, ut humanis casibus condescendat propria lege. Quapropter si suorum facta fidelium ad posteritatis memoriam traduntur aliquo modo, quod actum vel deliberatum est simplici oculo, non debet argui a subsannantibus ex improviso: quod enim communi proficit utilitati, omnium sine dubio expedit memoria teneri. Cum igitur sæcularium testamenta vim multam obtineant ad rerum deliberandarum inslagia, magis credi oportet religiosorum quorumcunque fidelium ad comparationem istorum valere exempla. Certus itaque redditus huiusmodi allegationibus, ob multorum profectum filiorum, ego Unaldus abbas dictus cœnobii Moisiacensis, cum consilio fratrum Dominum timentium, egi modis quibuscunque potui datis muneribus omnem decimationem, quam hæcenus primates vel provinciales milites iuste aut iniuste possidere visi sunt, in nostram ducere ditionem: hoc tamen non ob avaritiæ quæstum multiplicandum; sed restituendum, quod Deo jure debetur census. Olim quippe ex legis præcepto non solum decimas, sed et primitias omnium rerum Deo ferre populus: indignus etenim judicabatur ejus conspectui, quisquis hoc auderet prætergredi. Unde ipse Salvator Pharisæos arguit in Evangelio (*Matth. xxiii, 23*) applaudentes de sua justitia, quod hæc quidem implentes minima, relinquerent quæ legis essent graviora, decimas, inquiens, mentam et anetum et ciminum, et omne olus. Hoc ideo non dicimus quod ad Judaicæ legis ritum Christianitatis velimus transducere cultum; sed ut fidelium populus de majori justitia sollicitus, de minori non audeat contra gloriam inimicus. Cum ergo ita sint, et non tantum divinis, sed etiam humanis promulgatum constet legibus, dubium non est reatu constringi prævaricationis, qui ex industria tollere conatur res Deo sacratas ausu nefariæ temeritatis. Qua de re ego jam denominatus abbas Unaldus, ob huiusmodi coemptionem, largitus sum Bertranno abbati sæculari triginta solidos, simili modo Wilhelmo cognominato siccarii pro hoc adipiscendo duos equos, et unam unicam auri, ac solidos sexdecim; et contulit nobis intra hos terminos, scilicet ab ipsa Barta, sicut flumen Tarni discurrit, et sicut parochia S. Michaelis determinatur, et ab alia parte subtilis strata, quæ ducit ad S. Laurentium, sicut ipsa parochia S. Laurentii determinatur; et parochia S. Ansberti, ita dedit de omnibus, quæ infra hos terminos ipse vel alii per eum tenere videbantur; et firmavit ipse, et uxor ejus, et filii ejus Raimundus et Siquerius. Eadem quoque ratione Raimundo de Podiolo dedimus unum equum, et dedit infra hos terminos ad ipsa Barta, et per ipsam lapiam descendendo, et in hac villa quidquid ipse vel alii per eum habere videbantur, et ita firmavit, et debet facere fratri suo eodem modo firmare. Qui videlicet Stephanus veniens ad mortem, cum consilio fratris sui ejusdem, Raimundi scilicet, omnem suam decimationis par-

tem, pro hoc [ad] succurrendum monachus effectus, relinquendo firmavit: de vineis scilicet Falqueti et Arnulfi. Pro hac eadem causa Stephano de illa Valfeta similiter dedimus unum equum, et ipse dedit infra hos terminos, sicut strata publica quæ ducit ad orientem, et determinatur cum terris Willelmi Siccarii de omnibus quæ ipse vel alii per eum tenere videbitur, et ita firmavit ipse, et filius ejus Bernardo, seu Hugoni, et fratribus ejus de Anazago, nonaginta solidos, qui omnem suam quam habebant partem decimationis dederunt Deo, et S. Petro jura perpetuo possidere, quantum in parochia S. Michaelis, et alii per eos habere videbantur. Similiter Gaufridus de Belpoi omnem decimationem quam habebat ipse, vel per eum in parochia S. Michaelis B pro anima sua, ipse et filii ejus dederunt S. Petro. Simili modo Pontius Faber in infirmitate positus, omnem decimationem suam ipse et filius ejus dederunt S. Petro, Raymundus Geraldus et frater ejus omnem decimationem suam quam habebat in parochia S. Michaelis, totam ab integro dedit S. Petro et nobis, sicut et superscripti alii, et dedimus et inde triginta solidos. Pro hac autem digna eorum mercede socios fraternitatis nostræ, et participes omnium benefactorum nostrorum dignos judicavimus esse: non solum vero illos, sed et posteros eorum per omnem jugiter ævum. Decrevimus etiam pro animabus eorum post finem vite fieri generalem memoriam, officium scilicet decantandum, missam quoque celebriter peragendam omnibus annis in vigilia S. Michaelis. Facta autem hujus cessionis vel donationis charta, anno Incarnationis 1075, regnante Philippo rege Francorum, in manibus domini Hugonis Cluniensium abbatis, et domini Unaldi abbatis, cujus providentia et dispositione hæc omnia acta noscuntur, et aliorum fratrum plurimorum in ipso Moisiaco Deo famulantium. Nomina autem eorum, qui hanc donationem firmaverunt, hæc sunt:

Bertrannus abbas sæcularis firmavit.

Bernardus Hugo, et fratres ejus firmaverunt.

Willelmi Siccarii, uxor et filii ejus firmaverunt.

Raymundus de Podiolo, et alii multi firmaverunt.

D Si quis autem hanc chartam juris cessionis adversariorum, vel certe filiorum illorum, qui eis hæreditate successuri sunt, post obitum violare, seu depravare vel corrumpere, sive etiam loca eadem congregi aut deprædari tentaverit, hæc sorte multetur: Non discedat a domo ejus plaga lepræ, famis et pestilentie, gladii ac mortis horrendæ.

XI.

Abbatia sancti Arnulfi Crispeiensis datur Hugoni abbati Cluniacensi.

(Anno 1076.)

[*Gall. Chr. X, 207, ex chartul. Cluniacensi.*]

Venerando abbati Hugoni et omni congregationi Cluniacensis cœnobii, Simon comes vestre sanctitatis servulus, salutem

Notum sit vestrae celsitudini, beatissime Pater, me vos plusquam omnes homines in carne viventes in Deum diligere, atque proficuum et honorem vestrum in quantum valeo querere. Concedo itaque vobis et omnibus successoribus vestris abbatiam Sancti Arnulphi quae constructa est in castello qui vocatur *Crispi*, ut omnino subjecta sit vobis, et ut ibi abbatem de vestris monachis eligatis, qui secundum Deum et regulam beati Benedicti illud monasterium regere possit. Volo ergo ut sciatis me fecisse cum consilio et cum voluntate meorum hominum, scilicet majorum, necnon et regem hanc meo deprecatu firmasse chartulam, Philippo videlicet astante, et concedente Silvanectensi pontifice Ivone. Testes Simon dapifer Simonis comitis, Milo, Orfanus. Factum in domo Sanctae Mariae Parisiensis, die festivitatis Omnium Sanctorum.

✠ Sign. Philippi regis.

XII.

Charta Fidis comitis Narbonensis de dono ecclesiae S. Petri de Sermur facto Hugoni Cluniacensi et Unaldo abbati Moissiacensi.

(Anno 1077.)

[*Gall. Chr. nov. I, Instr. 38.*]

Noverint tam praesentes quam futuri, quod ego vicecomitissa Narbonae nomine Fidis, in Dei nomine sub hac descriptione dono Domino Deo et SS. apostolis Petro et Paulo, et Hugoni abbati Cluniacensi, et Unaldo abbati Moissiacensi, et cunctis ejus succedentibus, et monasterio Moissiacensi, et omnibus ibi Deo servantibus, quandiu locus ipse in Dei servitio perstiterit, ecclesiam illam, quae fundata est in honore B. apostoli Petri, in loco qui vulgo vocatur Sermur super flumen Biauri, in episcopatu Ruthenensi, ut habeant et possideant ipsam ecclesiam cum omnibus ad eam ibi pertinentibus in perpetuum. Dono etiam et concedo ego supradicta Fidis vicecomitissa totum montem usque in collum alterius montis, qui vocatur del Poieth, a parte superiori a rivo Naosa, usque in Biaur, sicut ambo claudunt ambo montes, alodem et seivum, et vicariam undique silvam quae monti adjacet; vineas, hortos, domos, molendinos, piscarias, fontes, ingressus et egressus. Similiter dono caput mansum de Cesairent. Haec igitur donationem, ut firma ac stabilis perseveret facio, cum auctoritate domini Petri Ruthenensis episcopi, et consilio, et voluntate. Si quis vero nostrae vel cujuslibet propinquitatis hanc nostram donationem quam ego facio pro peccatis meis, et redemptione animae patris mei, et matris, et omnium parentum meorum, violare, aut alienare praesumpserit; in primis iram Dei, et omnium sanctorum incurrat; deinde domini papae illius temporis et cunctorum fidelium, quousque respiciat et satisficiat auctoritate et potestate damnetur. Facta donatio lata in manibus supradictorum abbatum et

(147) Error est manifestus in hujus chartae nomenclatura, nam Alexander papa anno 1077 Romanae non praerat Ecclesiae, quam tunc regnavat

A Bernardi monachi cognomento Guillelmi, cujus studio hoc factum est, et Vitalis clerici, anno ab incarnatione Domini millesimo septuagesimo septimo, regnante Philippo rege, sedis Romanae pontificatum tenente domno Alexandro papa (147).

Signum Fidis vicecomitissae, quae hanc chartam fieri jussit, et testibus firmare rogavit.

Signum Petri episcopi Ruthenensis, et Pontii de Cassanas, et Pontii de Panat.

Signum Hugonis Stephani. Amen.

XIII.

Charta Hugonis Stephani, presbyteri, de donatione eidem facta.

(Anno 1077.)

[*Histoire de Languedoc, II, Preuves, p. 295.*]

B Noverint omnes, etc., quod ego in Dei nomine dictus Hugo Stephani presbyter, dono sub hac descripta attestatione Cluniaco cœnobio atque abbati ipsius loci domno Hugoni..... simulque monasterio Moissiacensi.... ecclesiam illam quae fundata est in honore beati apostolorum principis Petri, in loco ubi vulgo dicitur Sermur super fluvium Biauri, in episcopatu Ruthenensi... hanc igitur meam donationem ut firma ac stabilis perseveret, cum auctoritate facio domni Petri Ruthenensis episcopi, simulque cum consilio et voluntate Fidis vicecomitissae cujus alodium erat locus ipse, et cum consensu simulque exhibitione Pontii de Cassanas, ac Pontii de Panat et fratris sui atque nepotum meorum omnium, Aicfredi quoque, Berengarii et fratris illius, qui honorem ipsum in seivum possidebant. Concedo etiam ego ipse praenominatus Hugo cum omnibus supradictis militibus, etc., anno incarnationis Domini 1077, regnante Philippo, Francorum rege, domno Alexandro [i. Gregorio] Romano pontifice, S. Fidis vicecomitissae, et Pontii de Cassanas, etc.

XIV.

Charta Bernardi comitis Bisuldunensis Campi-Rotundi, Arulensem, et S. Pauli de oleis abbatias Hugoni abbati Cluniacensi in manu Unaldi abbatis Moissiacensis consobrini sui reformandas subijcitur.

(Anno 1078.)

[*Gall. Chr. nov. I, Instr. 39.*]

D Ego BERNARDUS comes Bisuldunensis videns quendam monasteria, quae mihi succedebant ex propinquitate antecessorum meorum, a monastico ordine, et regulari vita penitus deviasse, pro remissione peccatorum meorum, atque remedio animarum patris mei et matris meae in melius ordinare disposui. Hoc igitur salubri consilio accepto, auctoritate meorum hominum dono sub legali descripto omnipotenti Deo, sanctisque apostolis ejus Petro et Paulo loco Cluniaco, atque abbati venerando domno Hugoni, et omnibus ejus successoribus, quandiu locus Cluniacus in ordine perstiterit; electionem, et dominationem Gregorio VII 1073. Itaque pro 1077 legendum fuit 1067.

nem monasterii S. Petri Campi-Rotundi in Gerundensi territorio, atque monasterii B. Mariæ quod dicitur Arulas, in Elenensi confinio: simulque monasterii S. Pauli in valle Oley, in Narbonensi pago; ut teneant et ordinent prædicta monasteria, secundum regulam S. Benedicti in perpetuum. Ut autem hæc mea cessio stabilis permaneat, abbatiam S. Mariæ de Arulis ab illis qui in fevum acquisierant redemi; scilicet a Guifredo Narbonensi archiepiscopo centum uncias auri, et ab Arnaldo Arnaldi centum uncias auri, et in vita sua dimisi ei de ipso honore capellaniam in ecclesia S. Petri de Albania, atque omnes fevos militum, quos in Bisuldunensi confinio S. Maria habebat absque fevo Bernardi Adalberti, et Willelmi Segarii. Similiter etiam abbatiam S. Pauli a Petro vicecomite Fenolensium, quam in fevo acquisierat redemi centum uncias auri, et dum vixerit dimisi ei de ipso honore S. Pauli villam quæ dicitur Mauri; insuper omnes malas consuetudines, botaticos, albergas, atque traginas, et omnes torturas, quas ego hactenus, vel omnes antecessores mei in ipsis honoribus prædictorum monasteriorum inquirere videbamur, funditus dimitto. Istam siquidem donationem, sicut jam dixi, ita jure perpetuo tenendam esse volo; ut si quis eam, quod absit, violare tentaverit, sub judicio Romani pontificis examinandum esse relinquo. Factum est autem hujus meæ concessionis testamentum in manibus charissimi mei consobrini domni Hunaldi abbatis Moisiacensis, anno Dominicæ Incarnationis 1078, æra MCVI, Gregorio VII papa pontificatum Romæ tenente, Philippo Francorum rege regnante.

Testium vocabula, qui hoc affirmaverunt sub sunt scripta

Ego Bertrandus comes affirmo, ac propriis manibus ita consigno.

† S. Pontii Bledger.

S. Udalardi vicecomitis

S. Adalberti Gausberti.

S. Arnaldi Geraldi.

S. Petri Gausberti.

S. Gausberti Petri.

XV.

Charta Gaufridi militis, fratris S. Hugonis, de Marciniaco in pago Augustodunensi.

(Circa annum 1080.)

[MARTENE *Anecd.* I, 243.]

Divinis decretis humana temeritas præjudicium facere non debet, præjudicium etenim fit, cum pro bonis mala redduntur. Bona siquidem cuncta divina largitas nobis abunde præsentat. Quæ si non æqualia, et ut dignum est, tamen a suo plasmate cui omnia contulit, pro multis non dedignatur recipere breviora. Quo exemplo, si non ut decet, tamen juxta capacitatem mei intellectus, ego Gaufridus aliqua ex parte percitus, donationem facio Deo apostolorumque principi beato Petro, in cujus honore et reverentia Cluniacum constat ædificatum esse cœnobium,

PATROL. CLIX.

A cui dominus Hugo noster germanus præesse videtur, aliquam partem ex rebus meis, quæ sitæ sunt in pago Augustodunensi, et in villa quæ vocatur Marciniacus, ecclesiam scilicet, quam pro redemptione peccaminum meorum ab ipsis fundamentis ædificare cupio, in perpetuum trado, necnon tres meas condeminas atque boscum meum, simulque pratum, terramque totam cultam et incultam, quam ibi videor habere dominicam. Hanc donationem dono Deo supradicto loco pro remedio animæ meæ et parentum meorum, annuente comite Tetbaldo, fratribusque meis, Andrea et Dalmatio, cunctisque meis fidelibus astipulantibus.

XVI.

Litteræ Guarini comitis Rosnacensis de Ecclesia Sanctæ Margarietæ data monasterio Cluniacensi.

(Anno 1082.)

[BALUZ., *Miscell.* edit. Luc., III, 55.]

In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Omnibus sanctæ catholicæ Ecclesiæ filiis præsentibus atque futuris notissimum volo fieri, ego Guarinus dictus comes Rosnacensis territorii, quod propter gratiam ejusdem honoris transitorii, dum essem filius sæculi, cogitavi ut in alimoniam filiorum Dei, qui pro peccatis meis et totius populi creduntur orare pietatem Domini, donarem partem allodii mei et illud quod habebam in ecclesia Sanctæ Margarietæ Domino et sancto Petro Cluniacensis cœnobii, quod præcogitatum Domino volente perfecti. constitutis inibi fratribus qui sub proposito regulari Domino deservirent et sanctæ virgini. Sed altare et quartam partem ipsius ecclesiæ tunc temporis possidebant fratres Dervensis monasterii, ubi honorifice requiescit corpus venerabilis Bercharii. Ut ergo prædictam ecclesiam ex integro haberent Cluniacenses monachi, consilio habito cum domno apostolico Hildebranno nomine, in papatu autem dicto Gregorio, ut morerer mundo et viverem Deo, in remissionem omnium delictorum et ad salutem antecessorum meorum, cum benedictione apostolica, et cum licentia episcopi mei domni Hugonis Trecasini, et cum favore Theobaldi comitis palatini, cum laude etiam propinquorum meorum, dedi me cum allodiis meis principibus apostolorum Petro et Paulo, venerabili quoque Berchario, in præsentia domni abbatis Brunonis et monachorum fideliumque suorum. Itaque jam dictus abbas et monachi annuerunt Cluniacensibus altare et quartam partem supra memoratæ ecclesiæ, acceptis sibi alodiis quæ erant liberæ conditionis, et absque jugo ullius advocacionis, sine alicujus judiciaria potestate sive banno, ad postremum sine aliqua redhibitione omnis hominis. Hæc igitur sunt alodia quæ tradidi Deo et sanctis apostolis Petro et Paulo, beato quoque Berchario, monachisque suis perpetualiter habenda. Roserias, Muctium, Junchereium, cum appendiciis suis, videlicet servis et ancillis, terris cultis et incultis, silvis, pratis, aquis, aquarumque decursibus. Ut autem hoc meum donum eidem ecclesiæ et fra-

actione illi Deo servientibus perpetuo intendam A
resistant, et ut nullus excommunicationis ligatus inven-
tione suadendi valeat dominum Hugonem Lugdunensem archiepiscopum et apostolicæ sedis legatum preceptis jam dicti domini apostolici Gregorii rugari ut facta excommunicatione hinc clarior confir-
maret sub testimonio et laude omnium episcopo-
rum, abbatum, et ceterorum Dei fideliū concilio Meldensi notantem. Ipse vero libentissime assensu petitioni nostre assensum præbuit, et communis de-
creto totius sancti Concilii et petitioni confirmavit sub districtione hujus anathematis. Auctoritate Dei omnipotentis et beatorum apostolorum Petri et Pauli excommunicamus, et a liminibus matris ecclesiæ separamus et removemus, æternæ quoque damnatione percussimus et damnamus eos quicun-
que de rebus supradictorum alodiorum comitis Guarini aliquam fraudem vel iniquitatem fecerint ecclesiæ Dervensis monasterii, nisi resipiscentes et eidem ecclesiæ satisficientes dignum poenitentiarum fructum egerint.

Signum Hugonis Diensis episcopi

S. Amati vicarii papæ Gregorii.

S. Richardi archiepiscopi Bituricensis.

S. Hugonis Trecaiani episcopi.

S. Rogeri Cathalaunensis episcopi.

S. Rorici Ambianensis episcopi.

S. Hugonis Grandopolitani episcopi.

S. Hugonis Lingonensis episcopi.

S. Haganois Augustidunensis episcopi.

S. Hugonis Nivernensis episcopi.

S. Arnulphi Suessalonensis episcopi.

S. Landrici Matisconensis episcopi.

Comes etiam Tebaldus, et uxor ejus Alaidis no-
mine, et Odo filius ejus laudaverunt et sua signa
fecerunt.

S. Tebaldi comitis. Alaidis uxoris ejus.

S. Odonis filii ejus.

XVII.

*Charta foundationis monasterii subtus Brunechildum
castrum in pago Caturcino, Hunaldo abbati Moisia-
censi et Hugoni Cluniacensi subjecti.*

(Anno 1082.)

[Gall. Christ., nov. I, Instr. 39.]

Legibus instructi divinis, atque ecclesiasticæ san-
ctionis roborati exemplis credimus, et confitemur
impietates, atque delicta humanis excessibus com-
missa, eleemosynarum largitate simulque bonorum
operum assiduitate per Dei dispositionem posse
redimi atque mundari: ipsa veritate quæ Deus est
attestante, quæ ait: *Date eleemosynam, et omnia
munda sunt vobis (Luc. 11, 41)*. Et iterum Scriptura:
*Fili, inquit, benefac semper, et Deo dignas oblationes
offer: memor esto, quoniam mors non tardat, et
testamentum inferorum manifestabitur tibi (Eccli. xiv,
14, 15)*. His etiam, aliorumque divinarum eloquio-
rum admonitionibus provocati, nos videlicet Ariman-
nus et Ademarius vicecomites cognominati, auxi-
liante Domino providemus, atque disponimus pro

omnibus personis nostris et beneficiis propriis
monasterium construere, ad honorem ipsius
omnipotentis Dei, et memoriam beatorum Petri
et Pauli apostolorum principum, quibus a Deo
cuncta est potestas ligandi atque solvendi, præ-
dictis per defunctos et mortuos animas
tam corporum quam animarum, simulque per mor-
tuo animarum parentum nostrorum atque amicum
tam viventium quam defunctorum fidelium. Ipse
inductus, et concilio multarum nobilissimarum vi-
rum, nos premoniti vicecomites Ademarus
scilicet, atque Armanus concedimus, atque dona-
mus jure perpetuæ concessimus Domino Deo, sanctæ
scilicet et individue Trinitati, sanctissimisque ejus
apostolis Petro et Paulo in locis ipsorum Cluniac
atque Moissaco, simulque abbatibus venerabilibus
domno Hugoni, et domno Tebaldo, et omnibus eorum
successoribus abbatibus et monachis in supradictis
locis Domino in perpetuum servientibus, locum ad
hæc prædictum atque consuetum. Et est locus
ipse in Caturcensi pago, in territorio subtus
Brunechildum castrum; inter flumina Veræ et Auri-
onis, ipsum locum cum universis appendiciis et
adjacentiis suis, quidquid ibi vel alias ad hoc opus
designavimus et donavimus, vel adhuc dari so-
mus, et quodcumque ipsius loci habitantes, cum
Dei auxilio, inibi acquirere potuerint, ut ita teneant
et possideant cenobiorum supradictorum Cluniac-
ensium et Moissacensium habitantes, in proprio
alode jure perpetuo. Damus etiam, et sub legali
descripto, et firma corroboracione illum mansum
nostrum dictum de Monte Argillo in dominicatura
propria, cum omnibus finibus suis, ingressibus et
egressibus in proprio alodio possidendum. Hæc au-
tem omnia cum universis redditibus suis, quantum a
nobis demonstratum est, vel quantum in futuro,
Deo annuente, acquisitum ibi fuerit; scilicet in
terris, vineis, aquis, silvis, pratis, cultis sive incul-
tis, totum ab integro cum ingressibus et egressibus
suis, ita cedimus et donamus firma, et stabili ces-
sione supradictorum monasteriorum habitatoribus,
absque ulla omnino retentacione: ut ita habeant,
teneant et possideant fideliter per cuncta succe-
dentia tempora, tali quoque conditione, ut neque
nos, neque ullus unquam homo nostræ vel alicujus
generationis, potestatem aliquam in supradictis ho-
noribus requirat, neque justitiam, neque vicariam,
aut aliquam violentiam inferre præsumat ipsius loci
habitatoribus, quantum infra ipsos terminos desi-
gnatum est; sed libera atque quæta hæc omnia su-
pradicta servis Dei in æternum permaneant. Lauda-
mus etiam et donamus, ut quicumque de beneficiis,
et de fevis quæ de nobis tenent aliquid dare volue-
rint, ejusdem loci in perpetuum teneant et possideant
habitatores.

Volumus etiam atque rogamus de his omnibus
privilegium fieri a domno papa Romanæ Ecclesiæ,
ut firma et stabilis hæc nostra eleemosyna semper
permaneant, quam si quis violare præsumpsit, vel

aliquo modo invadere tentaverit, sentiat se esse A
damnandum et nunc, et in perpetuum.

Hæc autem facta sunt cum consilio et auctoritate
domni Geraldii Caturcenæ Ecclesiæ pontificis, anno
scilicet Dominicæ Incarnationis 1083, regnante Phi-
lippo rege Francorum, domno Gregorio VII pontifi-
catum Romanæ Ecclesiæ tenente anno x, mense
Septembrio, feria iii, id est Nonas ipsius mensis, luna
xix, indictione vi, æra mcccxi.

Sig⁺num Armanni et Ademari vicecomitum.

Sig⁺num Remundi Amelii.

Sig⁺num Pontii Matfredi.

Sig⁺num Raterii.

Sig⁺num Matfredi Amelii.

Sig⁺num Amelii Justini.

Sig⁺num Bernardi filii sui, et Hugonis fratris B
sui.

Sig⁺num Arnaldi de Mairaco, et filiorum ejus.

Sig⁺num Petri, Stephani, et fratrum ejus.

Sig⁺num Bernardi Hugonis, et fratrum ejus.

XVIII.

*Testamentum domni Adefonsi regis Hispaniarum ad
Cluniacum.*

(Anno 1090.)

[Baluz. *Miscell.*, III, 44.]

In nomine Dei omnipotentis Patris et Filii et Spi-
ritus sancti. ADEFONSUS, divina favente clementia,
Hispaniarum rex.

Convenit majestati regis prædecessorum regum
virtutes et bene acta imitari, per quod et apud
Deum et apud homines inveniat gratiam, et in
posteris amabilem nominis sui transmittat memo-
riam. Subiit itaque mihi regi Adefonso in mentem
quid egregium inter cætera egerat pater meus rex
Fredelandus pia recordatione semper commemoran-
dus. Comperta namque cœnobii Cluniacensis tam
celebri, tam probata tam sancta religione, divino
mox timore compunctus et amore societatem fra-
trum Deo et sancto Petro ibidem militantium
humiliter expetiit, devotius accepit, fidelissime
quoad vixit retinuit, non inaniter credens se parti-
cipem fore in eorum spiritualibus, si de sua temporali
abundantia indigentia servorum Dei fuisset munifi-
cus. Unde censum annualem, mille videlicet aureos,
quos vulgo mancales appellant, conventui Clunia-
censi ad vestiarium proprie dedit; quem censum
eodem modo per successores suos præfato loco
annuatim reddendum instituit et firmavit. Quia vero
placuit omnipotentia Creatoris in regno Hesperidum
roborare solium meum, ego Dei gratia rex Adefon-
sus, sicut hæres paternæ dignitatis, ita quoque
bonæ successor voluntatis, pactum fraternæ socie-
tatis cum meis Cluniacensibus iniit, statui, firmavi,
censum quoque largitatis paternæ duplicavi, duo
millia mancales in censu annuali Cluniaco persol-
vens. Communicato etiam cum uxore mea regina
consilio, et primum Toletano archiepiscopo et
cæteris episcopis meis et primoribus regni mei
fidelibus meis volentibus, consentientibus, laudan-

tibus, astipulantibus, constituo de præfato censu
duplicato Cluniacensibus meis fratribus charissimis
regis auctoritatis præceptum, a meipso quoad
vivere firmissime tenendum, omnibusque succe-
dentibus per secula ventura in regno Hispaniæ
regibus perpetua lege servandum. Hanc autem
constitutionem facio pro animæ meæ remedio, pro
animabus patris mei et matris ac fratrum meorum,
pro uxore ac liberis meis, ut et vivis prosit ad
promerendam æternalem vitam et defunctis proficiat
ad possidendam requiem sempiternam. Si quis
vero successorum meorum regum præcepti hujus,
quod absit, temerator existens aut violator censum
Cluniacensibus constitutum sive ex toto abnegare
sive minuere tentaverit, sicut ego fido in Domino
Deo, a regno Dei se noverit alienum et judicio
divino exheredandum, nisi velociter respiscat et
abnegatas vel diminutas census condigna satisfac-
tione restituat pensiones. Ut autem inviolabile
teneatur hoc meum [præceptum] hanc chartam fieri
conscriptionis jussi, quam regia manu et auctoritate
subtus firmavi et corroboravi, atque firmandam
æque principibus ac fidelibus meis consequenter
mandavi. Impetravi etiam a Cluniacensi abbate
patre meo domno Hugone tunc temporis mecum in
civitate Burgis commanente, ut omnibus super-
venturis abbatibus suis successoribus constituat
præceptum de commemoratione vel obsequio quod
pro nobis, videlicet pro patre meo, pro matre, pro
fratribus meis, pro me, pro uxore mea regina, et
liberis ipse domnus Hugo abbas apposuit et ordi-
navit tam pro vivis quam pro defunctis semper
agendum.

Acta sunt Burgis in civitate.

Data apud Burgis civitatem anno ab Incarna-
tione Domini 1090, indictione xiii, Paschæ diebus.

XIX.

Litteræ episcopi Silvanectensis de abbacia Crispeii.

(Anno circiter 1095.)

[*Gall. Chr.* X, Instrum. 207.]

Hugo, Dei gratia Silvanectensis episcopus, domino
et charissimo sibi Hugoni Cluniacensis monasterii
abbati, salutem et servitium. Notum fieri volumus
vestræ benignissimæ et nobis dilectissimæ sancti-
tati, libenti animo assensum præbuisse petitioni
domni Hugonis comitis de Crispeio super abbacia
Sancti Arnulfi, favente conventu canonicorum san-
ctæ sedis Silvanectensis. Concedimus itaque ut
monasterium Sancti Arnulfi de Crispeio sub vestræ
sanctissimæ dominationis vestræque religiosissimæ
sanctitatis omnibus modis subdatur imperio. Et quia
exoptamus nobis affinitatem vestræ bonitatis, in
ditione vestra situm sit ponendi et auferendi cujus-
cunque personæ volueritis, et hoc quandiu vita ista
fruemini. Concedimus præterea gratia vestri, ut post
decessum vestrum successor vester abbas, videlicet
Cluniacensis, habeat potestatem ponendi abbatem
in supradicta ecclesia, secundum electionem Clu-
niacensis capituli: ita tamen ut Silvanectensis

Ecclesia et ejusdem episcopus, ea quæ secundum Deum et auctoritatem SS. Patrum obtinere debent, non amittant; verum ea secundum quod canonicus ordo postulaverit, obtineant. Ne quid autem grave videatur vestræ benignissimæ paternitati in hujusmodi constitutione, mandamus quia dum præsentialiter insimul locuti fuimus, Deo volente, secundum discretionis vestræ consilium quod emendandum fuerit emendabimus; vos autem in præsentī ecclesiæ consulite.

XX.

Acta concordie initæ in concilio Claramontano inter Hugonem abbatem Cluniacensem et Pontium abbatem Casæ-Dei.

(Anno 1096.)

[Baluz., *Miscell.*, III, 56.]

Noverint omnes Ecclesiæ Dei fideles, tam præsentēs quam posteri, qualiter dominus Hugo abbas Cluniacensis et dominus Pontius abbas Casæ-Dei, fratresque eorum in Claramontensi concilio per manum domini papæ Urbani secundi et venerabilium archiepiscoporum domni Hugonis Lugdunensis et domni Aldeberti Bituricensis aliorumque multorum religiosorum virorum, sopita omni similitudine quæ inter eos ex quibusdam occasionibus emergerat, in pacem et concordiam redierint. Sciendum est itaque quia dominus abbas Pontius et fratres Casæ-Dei concesserunt domino Hugoni abbati et fratribus Cluniacensibus Boortense monasterium et ecclesiam de Amberto, ecclesiam quoque Sancti Stephani de Castello, et ecclesiam Digneio, atque ecclesiam de Cosantia, ecclesiamque de Vougeio, et ecclesiam de Prisceio, atque ecclesiam de Sni-reiac, cum omnibus earum appendiciis, tam in terris et possessionibus quam in decimis cæterisque redditibus, et partem decimæ de ecclesia Cosiaci, partem quoque decimæ quam habebant in Ecclesia de Judæis, ut habeant deinceps hæc omnia in perpetuum. E converso dominus abbas Cluniacensis et fratres ejus concesserunt domino abbati Casæ-Dei et fratribus ejus obedientiam de Castellione juxta castrum Corziacum et ecclesiam de Casa Mediana cum omnibus ad eas pertinentibus ut possideant ea omnia in perpetuum, ita tamen ut in Casa Mediana habitantes monachi præter duos aut tres non habeantur, habitantes autem in castello quod vocatur Castellotium habeant facultatem sepeliendi vel in cœmeterio capellæ ipsius castelli vel in ecclesia de Auzac, quæ est parochialis. Cætera vero omnia quæ eo die in quo hæc concordia facta est aliqua investitura tam fratres Cluniacenses quam fratres Casæ-Dei tenebant finierunt sibi in perpetua pace, nec sibi deinceps ea ad invicem calumniabuntur. Convenerunt etiam inter se ut quæcunque de cætero terræ vel possessiones sibi darentur ab illis qui eas aliqua investitura tenerent, fratres illi qui inde quæcunque donum susceperint, eas sibi sine calumnia et questione aliorum habeant. In Ecclesiis vero acquirendis, quicumque eorum primum partem adi-

A pisci dono ejus qui investitus est poterit, teneat eam in pace, nec quilibet alterius congregationis vim aut calumniam inferre poterit, nec acquirendam vel edificandam ecclesiam in ipsa parrochia licentiam vel facultatem habebit. Clericorum autem vel militum quisquis in extremis positus, cuicumque eorum sese ad sepeliendum destinaverit, ibi sine calumnia sepeliatur, et quæcunque dederit loci ipse in pace retinebit, etiamsi se vel sua prima alii parti devoverit, excepto quod si aliqua alius cum investitura primum dedit, non licebit ea nisi ipsi qui inde investiti fuerant habere. Cupientium vero ad monasticum ordinem et habitum, nulli suscipiendi aditus, quocumque ire velit, ab altero prohibebitur, etiamsi se ei primum devoverit. Et si quæ tunc largitus fuerit, locus ipse quem ingreditur in pace possidebit, exceptis his quæ cum investitura aliis primum contulit. Suscepti ad habitum transire ab uno ad alterum monasterium non poterunt, nisi forte cum licentia abbatis sui.

Actum publice apud Claramontem et laudatum atque confirmatum auctoritate domini papæ Urbani II, ut sic ab utrisque inconulse teneatur, anno ab Incarnatione Domini 1095. Kal. Decembris, indictione IV.

XXI.

Raimundi vicecomitis Cadurcensis vitam monasticam in Moisiacensi cœnobio amplectentis, et duas ecclesias Ansqutillio abbati condonantis.

(Anno 1101.)

[Gall. Chr., nov. Instr. 40.]

Cum manifestum sit beatius esse dare quam accipere (Act. xx, 35), et moneat unumquemque Scriptura: *Miserere animæ tuæ placens Deo* (Eccli. xxx, 24), ego in Dei nomine RAIMUNDUS vicecomes dictus, qui toties ab aliis male acceperam tandem aliquando bene dare dispono, atque miseræ animæ meæ inspiratione divina misereri eligo. Nam vitam meam quam tam inique vivebam, ut Christianis omnibus audire tantum nefarium sit, relinquens omnia, religione monastica commutavi. Ecclesias vero quæ dicuntur de Calzada, quas parentes et antecessores mei per Simoniacam hæresim prave distraxerant, ut oblationes earum, non per manus pauperum, sed, quod turpe erat, per manus concubinarum, distribuerebantur, in dispositione Deo servientium ordinatione divina constitui atque composui. Has igitur ecclesias quæ in Cadurcensi pago constructæ videntur, major in honore et nomine B. Mariæ semper virginis: minor vero in honore sancti Audoeni confessoris; cum suis cœmeteriis et oblationibus, terris, vineis, aquis, molendinis, seu omni ecclesiastico honore, et omnibus ubique ad ipsas pertinentibus, ego supradictus Raimundus, simulque filii mei Pontius et Petrus, donamus et relinquimus Domino Deo universorum, et beatissimis apostolis ejus Petro et Paulo, in locis venerabilibus Cluniaco et Moisiaco, abbatibus quoque præsentibus domino Hugoni et domino Asquutillio, cunctisque eorum successoribus.

bus, tam abbatibus quam monachis in ipsis locis Deo servientibus, ut habeant, teneant et possideant in perpetuum alodum omni tempore, quandiu cœlum imminet terræ. Hæc, inquam, admonitione et industria summi et illustris viri domni Geraldii nostri, id est Caturcensis pontificis: instantia vero atque diuturnis ad Deum orationibus venerandi abbatis Asquitilli, cunctæque congregationis Moissiacensis, exhortatione quoque, et ut ita dicam, partim violentia filiorum suorum Petri et Pontii, consilio etiam et voluntate amicorum meorum, ac multorum nobilium virorum, tali tantaque devotione peregi. Si quis itaque hanc nostram donationem irrumpere, violare, aut in aliquo minuere tentaverit, in primis iram Dei viventis incurrat, ac cum Dathan et Abiron damnatione perpetua damnandum se sentiat in infernum. Cui autem melior apparuerit filius, aut propinquus meus, potentia sua totum ab integro restituat sancto Petro in supradicto loco Moissiac, ut participes huius meæ elemosynæ sit et hæreditatis meæ hæres legalis permaneat; scilicet, ut quod de manu laicali, ubi hæcenus erat, in omnipotentis Dei et servorum ejus stipendia commutamus atque transducimus, absque perturbatione et inquietudine ratum sit, et inconvulsum consistat omni tempore.

Facta cessio descriptionis huius auctoritate et consilio domni Geraldii sanctæ Caturcensæ Ecclesiæ episcopi, ac clericorum ejus, anno Dominicæ Incarnationis 1101, indictione nona, præsidente in Romana Ecclesia Paschale secundo papa, regnante Philippo Francorum rege, in præsentia et corroborazione multorum testium.

Ego ipse Raimundus supradictus vicecomes, et filii mei Pontius et Petrus vicecomites, ita firmamus et corroboramus tenendum in perpetuum.

Ego Adémarus Ramo dictus, qui ipsas per successionem parentum meorum male tenebam et injuste possidebam, ita libere et absolute dono atque derelinquo, simul cum filio meo in manibus et præsentia supradicti abbatis domni Asquitilli, atque aliorum multorum testium, tam monachorum quam laicorum.

Signum Aimonis Eliæ.

Signum Gaufrédi militis de Calszeda.

Signum Petri Amelii.

Signum Sicardi.

Signum Hugonis vicarii.

XXII.

Concilium Massiliense confirmat placitum quod fecit Norgaudus episcopus Aduensis cum domno abbate Hugone et monachis Cluniacensibus.

(Anno 1103.)

[MARTEN. *Thes. Anecd.*, IV, 425, ex cartario Cluniacensi.]

In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, amen. Omnes sanctæ universitatis Ecclesiæ filios volumus scire quam pacem quamque concordiam, Aduensis episcopus Nor-

A gaudus domno Hugoni Cluniacensium venerando abbati filiisque ejus Cluniacensibus fratribus tandem post diutinam controversiam fecerit, qua litterarum factam corroboraverit. Querimoniam inter Cluniacenses fratres et prædictum Aduensem episcopum N. pro illatis ab eodem episcopo injuriis exortæ fuerunt, et inter cætera injuriarum damna idem episcopus, necnon et Matisicensis præsul domnus Berardus quædam nova fecerunt privilegia, quæ videbantur contraria quædam contra Cluniacensis Ecclesiæ privilegia continere. Ut autem domnus Paschalis II papa hoc comperit amore domni Patris Hugonis et Cluniacensium fratrum charitate excitus, scriptis suis illa contraria quæ memorata jam dictorum episcoporum privilegia continebant damnare curavit; et ad hæc damnanda, atque simul Romanæ Ecclesiæ negotia peragenda et pertractanda Prænestinum episcopum domnum Milonem, totius Galliæ legatione injuncta, ad Gallias mittere studuit. Idem vero legatus Cluniacum veniens, certo die inter præfatum episcopum fratresque Cluniacenses placitum denominatum statuit, in quo placito, quidquid supradictorum privilegia episcoporum contrarium adversum Cluniacensis Ecclesiæ privilegia sonabant, præcepto Domini papæ in præsentia episcoporum quos subintitulabimus, et cunctorum qui aderant exclusit ac damnavit, ecclesiæque Cluniacensis privilegia firmavit et corroboravit. In hoc quoque placito præmemoratus Aduensis episcopus N. decreto et litteris domini papæ Paschalis II communitus, justitiæque quam in ecclesiis subnominatis fratres Cluniacenses habebant exigente, domno Patri Hugoni fratribusque Cluniacensibus donavit, concessit ac laudavit ecclesiam de Carrellis, et ecclesias de castro de Lorma, scilicet ecclesiam S. Albani, et capellam ejusdem castri, ecclesiamque de Molinis, et ecclesiam de Trevello. Ecclesiam autem de Monceillis simili modo donavit, similiter concedit et laudavit. Statutum est tamen ut pro hac ipsa ecclesia duorum solidorum census annuatim reddatur. De hac iterum eadem ecclesia hæc convenientia habetur, ut si a Corbiniacensibus monachis fratres Cluniacenses interpellati de rectitudine fuerint, ubi Cluniacenses testificatorem suum poterint habere, non differant in curia memorati episcopi Aduensis N. justitiam exsequi rectitudinis. Omnes etiam ecclesias quas vel prædecessoris sui domni Aganonis tempore tenebant, vel de quibus donum vel investituram, aut assensum habuerant laudavit. Præceptum est quoque domini papæ Paschalis præcepto et præfixum ac per præfatum Romanæ sedis legatum Prænestinæ episcopum domum Milonem corroboratum, ut sicut in præfati papæ Paschalis videlicet II privilegio Cluniaco impertito continetur, tam ecclesiæ quam presbyteri ecclesiarum et res Cluniacensium universæ sine inquietudine libere et inviolatæ permaneant. Hæc vero de Vizeliacensi abbatiæ statuta sunt et præfixa. Statutum est et præceptum ut Aduensis episcopus a Vizeliacensi abbate

professionem vel obedientiam non exigat, nec abbas ei ullo modo faciat. Fratres vero Vizeliacenses sacros ordines ab ipso suscipiant, si tamen episcopus canonice ordinatus fuerit. Quod si eos ordinare renuerit, a quolibet alio episcopo canonice ordinato ordinabuntur. Presbyteris quoque qui eidem abbatiæ deserviant, chrisma largietur absque aliqua retractione.

Anno ab Incarnatione Domini 1103 acta sunt hæc apud Massiliam per manum domni Milonis Prænestrini episcopi et S. R. E. sedis legati in præsentia episcoporum, scilicet Matiscensis B. qui cum tunc episcopatu suo Lugdunensis archiepiscopi domni Hugonis] vices agebat, et hujus præfati Aduensis episcopi N. in præsentia quoque archiepiscopi de Evroic domni Gerardi, et episcopi de Tiltfort domni Herberti, et episcopi Cestrensis domni Roberti, ac episcopi Belensis domni Poncii, hoc placitum et has conventiones donorum præfatus Aduensis episcopus N. sicut in præsentia supradictorum episcoporum per manum domni M. cardinalis sæpediti firmaverat, sic Cluniaci in communi capitulo fratrum firmavit, laudavit et corroboravit, præsentibus Vizeliacensi abbate domno Artaldo, domnoque Gaufrido priore claustris, et domno Bernardo camerario, præsentibus etiam conventu.

XXIII.

Charta Willelmi Burgundionum et Matiscensium comitis, qua donationes antecessorum suorum Cluniaci factas confirmat, aliasque de suo addit, commemorans progenitores et antecessores suos.

(Anno 1107.)

MABILL. *Annal. Bened.*, V, 511.]

Notum sit cunctis amantibus veritatem et pacem, quod ego Wilhelmus, Burgundionum comes et Mathicensium, laudo et confirmo ad Cluniacum omnes donationes quas antecessores mei Burgundionum comites et comites Mathicensium loco illi venerabili usque hodie contulerunt: videlicet Rainaldus pater meus, filius Willelmi; et ipse Wilhelmus, filius alterius Rainaldi; et ipse Rainaldus, filius alterius Willelmi; et quæ illis dedit Stephanus comes, patruus meus. Possessionem quoque in pago Leodiensi, quam Aywalliam vocant, quam mater mea Regina, quæ fuit uxor Rainaldi [Mathicensium comitis] dedit ad Marciniacum, ubi et ipsa multis jam annis in sanctimoniali habitu servit Deo sub disciplina domni ac venerabilis Hugonis abbatis. Nam de mea parte bono ad præfatum locum Cluniacum quidquid jure hæreditario a majoribus meis mihi obvenit apud Bellum montem, qui locus est in episcopatu Lausanensi, et insulam proximam, quam dicunt Insulam comitum, quantum ad me res ipsa pertinet in hominibus, in terris, in vineis, in piscariis, vel cæteris redditibus. Sic laudo, sic offero res nominatas pro redemptione animæ meæ, et avi ac nutritoris

(118) In hac comitum Matiscensium serie observare licet morem apud veteres non raro usitatum, ut

A mei Cononis comitis et reliquorum parentum meorum, etc.

Actum publice apud Berziacum villam (Vergy) in manu domni Hugonis Cluniacensis abbatis, anno Dominicæ Incarnationis 1107 indictione xi, anno domni Paschalis papæ secundi viii, anno Henrici regis quarti, anno vero ordinationis domni Hugonis abbatis Cluniacensis lxx (118).

XXIV

Charta donationis pro monasterio Cluniacensi a Willelmo et uxor sua Adeleyda.

[BALUZE, *Histoire d'Auvergne*, tom. II, preuve. p. 30.]

Cum divinæ nobis Scripturæ per Salomonem testetur auctoritas, *divitiæ viri redemptio animæ ejus*, etc., has divinæ admonitionis sententias considerantes, ego Wilhelmus et uxor mea Adeleyda ob remedium animarum nostrarum et antecessorum nostrorum de amplitudine prædiorum quæ dedit nobis Deus beatis apostolis ejus Petro et Paulo ad monasterium Cluniacense, cui venerabilis abbas Hugo præesse videtur, donare aliquid statuimus in pago Limagnæ, terram scilicet Caurosam cum continentia sua et finibus suis, ea ratione ut jus alodiale et quidquid proprietatis aut dominicaturæ in ea possideo prædicto loco et monachis ibi Deo famulantibus delegem et transfundam perpetualiter obtinendum. Et ut hæc traditionis charta firma et inviolabilis permaneat nostra auctoritate roboravimus, et fidelium nostrorum assensu laudari et astipulari fecimus.

S. Willelmi filii ejus.

S. Stephani fratris ejus.

XXV.

Charta donationis Willelmi [de Thierno] eidem Cluniacensi monasterio.

[*Histoire d'Auvergne*, ibid.]

Dum constet certissimum fore cunctis recte sapientibus quod videlicet omnis præsentis sæculi gloria sive, ut verius dicatur, vana et deceptoría fallaciæ tota transit, etc. Hæc igitur ego Wilhelmus de Thierno mente versans simulque multitudinem peccatorum in quibus nunc usque sum diversatus lacrymoso corde considerans, ratum duxi ut juxta Danielis consilium peccata mea elemosynis redimerem, et quia a viriditate bonæ actionis, heu prob dolor! pene arui æstu secularium voluptatum, illos saltem sustentarem quorum pia vita fructum offert bonarum jugiter virtutum, eo quod a Christo velut lignum fructiferum sint plantatæ juxta fluentia sanctarum Scripturarum. Dum enim me sentiam fascibus iniquitatum mearum immersum, cunctis pietatis exspoliatus esse plumis, illorum qui cunctarum mundi cupiditatum visco exuti assumunt pennas ut aquilæ et ad superna indeficienter evolant, mentis

nepos avi nomen referret, ut in eo avus quodam modo reviviscere videretur.

contemplatione me confido ad regna cœlorum sustolli pennis. Hujus ergo rei gratia dono Deo et sanctis apostolis Petro et Paulo patrique et domino meo Hugoni abbati, et cæteris senioribus fratribus Cluniacensibus quædam ex meis rebus, ut ipsi deinceps ea jure perpetuo possideant et prout voluerint disponant. Sunt vero hæc: In primis quicquid in ecclesia vel villa de Carmis in dominium possideo, redditus videlicet, vel consuetudines omnes et vicarias omnes ibi pertinentes, quicunque illas habeat ut sicut ego huc usque nunc tenui, ita deinceps eas seniores Cluniacenses teneant. Dono etiam villam de Siurac, sicut eam tenebam, et consuetudines et vicarias ibidem pertinentes similiter. Simili modo villam de Espentegui cum consuetudinibus et vicariis omnibus. Medietatem quoque de clauso de Vensac cum vicaria sua. Item quicquid habebam apud sanctum Porcianum de Borno cum vicariis et consuetudinibus et quantum una leuca tenet de silva de Borno in loco ubi ipsi monachi elegerint. Item quadraginta modios debitaes de vino omni anno in Thiernensi pago, et decem cervisiæ, et unum semimodium de melle, et quinquaginta rusticos cum consuetudinibus quas debebant, et quinquaginta porcos, totidemque multones.

Petrus de Artona, Eldinus de Montalegra, Petrus de Terzac. Isti sunt testes qui hoc viderunt et audierunt.

XXVI.

Charta donationis ecclesiæ Sancti Saturnini Tolosani Cluniacensi monasterio facta ab Isarno episcopo Tolosano.

[CATEL, *Mémoires de l'hist. du Languedoc*, p. 873.]

In nomine Dei Patris omnipotentis, et Filii, et Spiritus sancti, in quo quicquid facimus in verbo, vel in opere facere jubemur, et qui totius boni initium est et finis.

Ad notitiam præsentium et futurorum scribitur hæc convenientia, quam ego Isarnus Dei gratia Tolosæ episcopus statuo et firmo, cum Hunaldo abbate Moyssacensi de loco Sancti Saturnini, quem ego laudo et committo domino Hugoni abbati Cluniacensi, et Hunaldo suprascripto abbati, ut ibi Domino sub monastica regula omni tempore serviat. Hoc videlicet pacto quod habendum semper retineo quartam partem omnium oblationum Ecclesiæ supradicti martyris, et proprium custodem altaris, et victum ipsius custodis de claustris accipiendum, et domum ad opus custodis prope ostium ecclesiæ ad placitum meum. Retineo quoque clavem repulcræ martyris et clavem ante altare Sancti Asci. Et de omnibus quæ in prædicta Ecclesia acquiruntur a populo, retineo tertiam partem ad opera ecclesiæ, et tertiam partem episcopi, et unum cubitum candelæ episcopalem, alium præpositi, alium decani et alium sacristæ, et alium ad opera ejusdem ecclesiæ, et luminaria ad prandium mihi necessaria, quæ ex consuetudine habere soleo, et tota opera fabricæ

A ecclesiæ suprascriptæ retineo in dominio dum vivo.

Post obitum meum convenit inter nos, ut medietas operis ipsius ecclesiæ remaneat in potestate Sancti Stephani, et canonicorum ejusdem sedis. Consummata vero fabrica prædictæ ecclesiæ medietas omnium oblationum præfatæ ecclesiæ, illarum scilicet rerum quæ consueverunt dividi inter episcopum, et opera, et congregationem ejusdem loci, sit Sancti Stephani et episcopi ac canonicorum illius sedis. Retineo etiam pastum, quem recipere soleo in festum Sancti Saturnini sicut constitutum est, et tertiam partem omnium rerum quæ pro sepultura mortuorum prædictæ ecclesiæ conferuntur vel dantur, ultra quinque solidos. Retineo similiter mihi dum vixero omnem honorem præposituræ, decaniæ, sacristaniæ. Post obitum meum quicquid ex prædictis honoribus solent tenere laici per manum episcopi remaneat Sancto Saturnino. Retineo et omnes stationes festivitatum sicut ab antiquitus sunt constitutæ fieri apud sedem. Retineo etiam hoc laudante et conveniente Hunaldo prædicto abbate et congregatione ipsius loci, ut quicunque ex civitate voluerit sepeliri in cimiterio nostræ sedis, sine omni calumnia et contradictione recipiatur ac sepeliatur ibi. Omnia hæc supra scripta ego Isarnus episcopus jam supra nominatus, retineo ad opus Sancti Stephani nostræ sedis, et ad meum opus, et canonicorum ejusdem opus, et canonicorum ejusdem sedis propter laicalem sevum superius dixi, ut sit Sancti Saturnini, et ex omnibus istis quæ mihi et sedi meæ atque canonicis retineo, convenit inter nos ut nihil unquam impediam neque alias transfundam, neque ullam difficultatem contra sedem meam, et canonicos ipsius sedis: similem conventionem facio de omnibus illis quæ remanent juris Sancti Saturnini. Propter hoc placitum, et propter constitutionem supradicti ordinis quod episcopus prænominatus Isarnus consentit ac permittit institui monasticam regulam in loco Sancti Saturnini, ego Guillelmus Tolosanus comes dono et laudo et firmo ipsi episcopo Isarno, ut propter excommunicationem apostolici, vel ejus legati nunquam contra pellam illi honorem neque auferam, neque ullam vim inferam, et propter hoc idem placitum dono et firmo illi, ut ab hodierno die de nullo clerico accipiam justitiam qui habitat in suburbio vel in civitate postquam coronam habuerit in capite, neque accipiam justitiam de Bajulis, neque de servientibus suis qui sint in civitate, vel in burgo. Hæc omnia sicut in hac charta scripta sunt, ita dono ego supradictus comes, et laudo et firmo Deo et sancto Stephano prædictæ sedis, et episcopo Isarno prænominato, atque canonicis ejusdem sedis præsentibus et futuris, et ut nunquam irruere possim, sed semper firma stabilitate teneam et fideliter observem, in nomine sanctæ fidei osculatus sum prædictum episcopum Isarnum, et canonicos ejus sedis. Præterea constituimus, et perpetua observatione definimus, ut in prænominato loco Sancti Saturnini nunquam instituaturs abbas, sed semper

habeat et teneat illum cum priore suo suprascriptos abbas Cluniacensis, ac successores ejus per manum episcopi, et canonicorum ipsius sedis, exceptis illis quæ superius nominatim expressa retenta sunt, ad opus episcopi et canonicorum ejusdem sedis, salva auctoritate ipsorum.

* Hoc totum factum est in præsentia Hunaldi suprascripti abbatis, et Arnaldi abbatis sancti Audardi, et Petri prioris Sancti Stephani, et Ramundi ejusdem loci canonici, et Petri Benedicti, et Bernardi Benedicti, et Pontii Bernardi de Lavauro, et Isarni Revei et Pontii Ebrardi.

XXVII.

Charta donationis Ecclesie sancti Petri Cetonensis Cluniacensi cœnobio.

[BRY DE LA CLERGIE, *Hist. des comtes d'Alençon et du Perche*, pag. 72.]

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.

Notum esse volumus omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ Dei fidelibus tam præsentibus quam subsequen-
tibus, quod ego Galterius Chesnellus dono domino Deo omnipotenti, et sancto Petro apostolo Christi atque monachis Cluniacensibus qui sunt positi ad sanctum Dyonisium in Nogento castro de Pertico, Ecclesiam sancti Petri Cetonensis, cum omnibus appenditiis suis, omnia quæ deintus vel de foris videbar habere, videlicet omnem terram cultam et incultam quæ Ecclesiæ videbatur jure pertinere, cœmeterium ad faciendum ædes monachorum, burgum etiam de foris ad faciendas domos ad quoscunque homines illorum et ad totam voluntatem suam faciendam; stagnum etiam ad usus monachorum inibi habitantium ad piscandum, et in omnes alias aquas meas piscationem. Volturam etiam molendini qui in ipso stagno situs est, de annonis suis concedo eis, et aream molendini in aqua Marosaia subtus montem Tedbarti. Adjungo etiam ecclesiam sanctissimi Nicolai cum omnibus appenditiis suis, terram cultam et incultam, atque molendini aream subtus ecclesiam; postmodum quoque remitto omnium porcorum monachorum et hominum illorum qui in domo illi deserviunt per omnes saltus meos, excepta sola foresta quæ dicitur Corbonum. Quod si in illa foresta porci mei discurrerint, similiter quoque in illa porci monachorum discurrant. Ad ædificia quoque eorum vel omnium hominum illorum facienda, et ad cœlificandum in omnes saltus meos ligna concedo, excepto foresta Corbono. Dono etiam omnem partem

A meam decimam de terra Cetonis, et de omnibus nemoribus meis si messes in eis factæ fuerint. Si qui vero de feudo meo habuerint, et inde dare seu etiam vendere, vel in vadimonium voluerint mittere libentissime concedo, ea scilicet ratione, ut nullam donationem vel venditionem ad alium locum possint facere nisi monachis S. Petri Cluniensis. Adhuc etiam addo tantum de pratis meis ecclesiæ supradictæ Sancti Petri, quantum sufficere possit herba uni aratro per totum annum. Facio hoc donum pro redemptione animæ meæ et patris mei, et matris, atque pro omnibus parentibus meis, tam vivis quam et defunctis, ut Dominus, intercedentibus omnibus sanctis, in præsentī sæculo et in futuro miseretur omnibus nobis. Facio autem hoc donum una cum assensu fratris mei Ivonis Chesnelli, qui unum equum pro laudatione postea habuit, cum quo in Iherusalem perrexit. Laudavit etiam Dominus comes Rogerius, et corroboravit, atque filiis suis domno Roberto et domno Hugoni confirmari fecit. Si quis autem donum calumniari voluerit, pietatem ex hoc non habebit, et nisi resipuerit et ad satisfactionem confugerit perest in æterna damnatione cum diabolo et ejus angelis. Ego quoque expugnare cum Dei adjutorio curabo, quousque convictus et ad nihilum deductus judiciaria potestate cogatur, ut triginta libras auri persolvat. Et ut hæc charta firma permaneat, inde sunt testes qui hoc viderunt et audierunt, domnus Hoellus Cenomanensis episcopus, Guicherius decanus, Gaufridus, et alius Gaufridus archidiaconi, Fulehradus archipresbyter, Guandabertus archidiaconus, Hubertus archipresbyter, Oddo et Hæsgodres canonici, Hildebertus et Orricus, Rodulfus atque Gradulfus canonici. Domnus Rogerius comes, et domnus Robertus atque domnus Hugo filii ejus, Guillelmus Goietus, Gufferus de Vilereio, Bernardus de Feritate, Rotrocus de Monteforti, Guillelmus Anatomus, Guillelmus Guittardus, Bladinus præpositus, Gerogius de Ulmo, Richerius et Girardus Forestarius, Ivo Paganus, de Villa-perdita, Durannus homo Gerogii.

Hoc autem sciant omnes catholici, quod in omnibus supradictis donis et in meo dominio et in omnibus quæ mei homines dederunt vel daturi sunt, dedi et concessi cum assensu fratris mei Ivonis omnes consuetudines meas quas in eis habebam: teloneum, scilicet, vicariam, furtum, incendium, raptum et quidquid consuetudinis in hac terra solet inquiri vel nominari.

ANNO DOMINI MCX

VALRAMUS

EPISCOPUS NUMBURGENSIS

NOTITIA HISTORICA

(FABRIC. *Bibliotheca mediæ et inf. Latinitatis*, t. VI, p. 313)

Walramus, ab aliis scribitur Waleramus, Gualeramus, Walrabanus, episcopus Numburgensis ab a. 1090 ad 1110. Ejus sunt :

1. *Epistola ad Ludovicum*, Thuringiæ Landgravium, qua ipsum monet ut, pontifice deserto, imperatori fidem exhibeat. Ediderunt eam Dodechinus in Appendice ad Marianum Scotum a. 1090; Baronius h. a., n. 8; Goldastus in Apologia pro Henrico IV, p. 51; Lunigius in Spicilegio ecclesiastico Archivi imperialis part. II, Append., p. 146; Leuckfeldius in Antiqq. Halberstadensibus, p. 693. Verum Ludovicus, in responsione quam Herrardus episcopus Halberstadensis scripsisse dicitur, nostrum acerbè refutat.

2. *De unitate Ecclesiæ conservanda, et de schismate inter imperatorem et pontificem*. Inventus est primum ab Ulrico Hutteno et 1520 Moguntia, in-4° editus: postea Simon Schardius inseruit collectioni De jurisdictione et auctoritate imperii, primum illi locum tribuens; deinde Goldastus Apologiæ pro Henrico IV, p. 53. Vide Jac. Burckhardum de Vita Hutteni, part. II, p. 28, et nostrum supra libro III, p. 420.

3. *De investitura episcoporum per imperatores faciendâ libellus* in Collectione Schardii De jurisdictione imperiali, n. 14.

4. *Epistolam ejus de S. Leonardo confessore* ediderunt Martène et Durand Collect. amplissimæ tom. I, p. 635. Data est autem ad serenissimam matronam dominam Gertrudem, quæ fuit, ut conjiciunt editores, Ecberti marchionis Saxonie (vel Misnie potius) filia, relicta Henrici comitis de Northem, avia Lotharii imperatoris.

5. *Aliam epistolam ad Anselmum Cantuariensem*, quæ in hujus Operibus p. 157 sqq. exstat additis notis p. 578, supra tomo I, p. 112, memorat Fabricius.

6. *Ejus quoque epistola ad Ecclesiam Bambergensem*, qua excommunicatum aliquem vitandum esse indicat, in codice Udaliciano, tomo II Corporis scriptorum mediæ ævi Joan. Georgii Eccardi, p. 263.

Adde de ipso Acta et Facta præsulum Nuenburgensium in Syntagmate Paulliniano, p. 153; Sagittarii Historiam episcoporum Numburgensium § 11.

VALRAMI EPISTOLA

AD LUDOVICUM THURINGIÆ LANDGRAVIUM CUM REFUTATIONE

Quam sub nomine Lanogravii edidit Stephanus Halverstadiensis episcopus.

(Baron. *Annal.*, ad an. 1090, n. 8.)

Hoc pariter anno, illustres confessores Catholicorum propugnatores ex hac vita migrasse Herimannum Metensem episcopum, et Adalberonem Wirceburgensem art'item, Bertholdus affirmat; Egbertum marchionem, nec non Bertholdum ducem pariter ex humanis sublato strenuos propugnatores Catholicorum idem asserit. Unde patuit via ut Henricus imperator in Italiam denuo se conferret adversus Mathildem. Ita collabentibus in Germania rebus Catholicorum, data est occasio Valramo episcopo Magdeburgensi scribendi litteras ad Ludovicum comitem..... quibus hortatus est eum, ut deficiens a Catholicis Henrico regi inhaereret. Recitat eas Dodechinus in Appendice ad Marianum, simulque adversarias ei redditas, quibus scite prudenterque eadem causa disseritur, quarum in primis quæ data

est a Valramo Magdeburgensi episcopo, sic se habet :

EPISTOLA VALRAMI.

« VALRAMUS, Dei gratia id quod est, Ludovico serenissimo principi, cum instantia orationum semetipsum ad omnia devotissimum.

« Omni regno utilis est concordia, desiderabilis est justitia; hæc enim virtus mater est probitatis, et conservatio totius honestatis. Qui autem, intestina grassando dissensione, ad humani sanguinis alios irritat effusionem, profecto vir sanguinum est, atque illius particeps, qui, nostrum sanguinem sitiens, semper « circuit quærens quem devoret (I Petr. v). »

Tu igitur, gloriosissime princeps, attendens quomodo Deus pacis est, et non dissensionis (I Cor. xiv) quod ex te est, pacem cum omnibus habens. Deus charitas est, diabolus odium. Tota lex et propheta in dilectione pendet (Matth. xii). Qui autem odit fratrem suum, homicida est (I Joan. iii), nec habet partem in Christi regno et Dei.

Hoc ipsa Veritas, hoc discipulus ille Veritatis protestatur, qui de pectore Dominico Evangelii profundius potatus veritatem, fluminis impetu lætificat abundantius civitatem Dei. Sed ille, vas electionis, qui usque ad tertium cælum raptus, non secundum hominem, sed per revelationem Jesu Christi Evangelium suum didicit. Omnis, inquit, anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non enim est potestas nisi a Deo. Qui autem resistit potestati, Dei ordinationi resistit (Rom. xiii). Sicut amici nostri inter mulierculas et simplex vulgus somniant, regie potestati subdi non oportere, falsum esse ergo quod omnem animam potestati subdi oporteat. Sed nunquid Veritas mendacii arguenda est? An experimentum querimus ejus qui in Apostolo loquebatur Christus? An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus? (I Cor. x.) Fortiorem se confidit, qui Dei ordinationi resistit, quoniam non est potestas nisi a Deo. Sed quid ait propheta? Confundantur omnes, qui pugnant adversum te, Domine (Isa. xli). Et: Peribunt viri qui resistunt tibi (ibidem). Rudolphus, Hildebrandus, Eggebertus et innumeri principes Dei ordinationi in Henrico imperatore resisterunt, et ecce quasi non fuerint, perierunt, quia profecto necesse est malum fuisse principium, quorum finis pessimus subsequutus est.

Nunc ergo quoniam, qui ex adversa sunt parte suis adversum nos eminens digladiantur ratiocinationibus, vestro iudicio, ubi jus, vel etiam in vestro iudicio conferamus, domicilio tantum non suo usuarius, sed Christi et antiquorum Patrum utamur testimonio. Ac ne forte recusetur, lex hujus esto certaminis, vel me in populorum transire sententiam, vel ex nostro triumpho vos Domino nostro imperatori lucri faciamus. Attendatur et illud: Si quis aliter evangelizat præter quod evangelizatum est vobis, anathema sit (Gal. i). Hoc anathema non de profanæ vanitatis usuarius, sed de tertio intonuit cælo. De istis autem, qui ignorantes Dei justitiam, et quærentes suam statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti (Rom. x), fiducialiter dixerim: Maledicent illi, et tu benedices, qui insurgunt in me confundantur. Servus autem tuus lætabitur (Psal. cxviii), quoniam, ut ait Dominus sine me nihil potestis facere (Joan. xv), nec damnas justum cum judicabitur illi. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Suo domino stat, aut cadit (Rom. xiv).

Hucusque litteræ Valrami, quem nostri sæculi politici statuunt sibi sui ipsorum dogmatis auctorem et defensorem. — Has sane litteras (pergit Dedochinus) prædictus comes Ludovicus suscipiens, vocato ad se venerabili Stephano (qui et Herrandus) Habverstadensi episcopo eas tradidit legendas, roga-

vitque eum, quatenus his diligenti examinatione perspectis, juxta rationem veritatis congrua obviaret responsione, et linguam blasphemantis (Rom. iii), os quoque iniqua proferentis contra justitiam auctoritate sancti Spiritus, et testimonio Scripturarum obstrueret, ne amplius contra Ecclesiam Dei latralus proferret insanos, et urreret. Venerabilis autem episcopus secundum petitionem comitis susceptis litteris, ac diligenti examinatione perspectis, vocato notario epistolam dictavit, in qua primum Valramum episcopum hæreticum, Simoniacum redarguit, regem etiam Henricum hæreticum et excommunicatum, ideoque nec regem dicendum comprobavit, episcopatus pro pecunia, pro gladio, pro adulterio, pro Sodomica immunditia vendentem declaravit. Sed ipsius jam epistolæ textus exponatur, ut illius venerabilis viri fervor in tenore justitiæ agnoscat.

LUDOVICI RESPONSIO.

Comes Ludovicus, domino VALRAMO, quidquid tali vocabulo dignum est.

Sicut bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, ita malus homo de malo thesauro profert malum. Unde tibi tanta arrogantia ut me ad indignationem tam injuriis injuriis provocares? Etenim dominos et patres meos, qui me in via justitiæ confortant, viros sanguinum similes Satanæ oblique appellas, et monita salutis, quæ suggerunt, inter mulierculas et simplex vulgus somnare dicis. Nunquid Deus indiget tuo iudicio, ut pro illo loquaris dolos? Docuit iniquitas os tuum, et imitatus linguam blasphemantium, ita ut recte de te dicat Propheta: Noluit intelligere, ut bene ageret, iniquitatem meditatus est in cubili suo (Psal. lxxv).

Quamvis ergo quantum perversus, tantum perversa locutus sis, nos tamen ori nostro custodiam ponere decrevimus, et siluimus cum consisteret peccator adversum nos (Psal. lxxviii). Sed excitat nos sermo divinus, dicens: Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur (Prov. xxvi). Nunquid enim fatuitas personabit, et sapientia obmutescet? Nunquid loquetur mendaciam, et veritas silebit? Nunquid tenebræ operient terram, et Dominus non orietur? Imo lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt (Joan. i). Qua consideratione concaluit cor nostrum, et in meditatione nostra exarsit ignis (Psal. lxxviii). Loquimur igitur et clamamus, vulpesque parvas, quæ vineas Domini demoliuntur (Cant. ii), quantum possumus, arcemus, timentes prophetiam illam exprobrantem: Non ascendistis ex adverso, nec opposuistis murum pro domo Israel, ut stareis in prælio in die Domini (Ezech. xiii). Audiant, non tu qui aures habes et non audis, qui oculos habes, et non vides (Psal. cxiii), qui lumen quod in te est, tenebras fecisti: audiant, inquam, omnes cordati, qui aures audiendi habent, quam alte aut non intelligas, aut intelligere dissimules, neque quid loquaris, neque de quibus affirmes (I Tim. i).

Ad subjectionem domini Henrici, quem imperatorem dicunt, nos invitas, et in quantum intelligere datur ut per omnia subditi simus, quasi apostolico argumento necessitatem imponis, dicens: Omnis

anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas, nisi a Deo. Qui ergo potestati resistit, Dei ordinationi resistit (*Rom. xiii.*). Quam Apostoli sententiam te male intelligere, pejus interpretari, dicimus. Si enim omnis potestas a Deo est, ut tu intelligis, quid est quod de quibusdam dicit Dominus per prophetam: « Ipsi regnaverunt, et non ex me; principes exstiterunt, et non cognovi eos? » (*Ose. viii.*) Si omnis potestas a Deo est (ut tu intelligis), quid est quod ait Dominus: « Si oculus tuus scandalizaverit te, erue eum et projice abs te? » (*Marc. ix.*) Quid enim est potestas, nisi oculus? Certe Augustinus in expositione apostolica sententiae (*Rom. xiii.*) « Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: » Quod si potestas, inquit, aliquid jubeat quod contra Deum sit, hic contemne potestatem; timendo [non timendo] potestatem: alioquin, « nunquid iniquitas apud Dominum? » (*Rom. ix.*) « nunquid Christus peccati minister est? Absit! Quid ergo dicemus? Nunquid ab Apostolo diversa sententia prophetiae evulgatur? Augustinus: Minime. Diversas tibi inflat spiritus unus.

Itaque audiamus Apostolum concordantem, et seipsum exponentem, et inimicum ultoremque suum destruentem: « Non est, inquit, potestas, nisi a Deo. » Quid sequitur? « Qui ergo, inquit, potestati resistit (*Rom. xiii.*), » et reliqua. Absit! Non hoc sequitur, sed quid sequitur? « Quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt (*ibid.*). » Nempe hoc est quod quaerimus. O lingua dolosa! o cor machinans malum, spiritus vadens et non rediens, cur mentitus es Spiritui sancto? Arguat te conscientia tua. Ecce fugit impius nemine persequente. Cur ut deciperes, suppressere veritatem voluisti? Cur medullam, cur animam hujus sententiae furatus est? Nam, si hæc verba de medio sententiae apostolicæ tollantur, contraria sibi inconveniens et exanimis jacebit. Impletur sermo divinus: « Qui parat proximo suo foveam, incidet in eam (*Prov. xxvi.*). » Certe nec culpam forti nec poenam evadere poteris. Quid infelix, quid iudici venturo, cum a servis negotiatoribus locum [*f. lucrum*] requireret, responsurus es, qui Dominicæ pecuniæ fraudator in medium produxeris? Quare non iudicium et laqueum proditoris timuisti, ne similem reatum similis vindicta sequeretur? Prævidens per Spiritum sanctum Apostolus te, tuique similes hæreticos in Ecclesia emersuros, qui bonum malum, et malum bonum dicerent, qui tenebras lucem, et lucem tenebras ponerent (*Isa. v.*), qui de sententiis veritatis occasionem inducendi erroris captarent cum præmisisset: « Non est potestas, nisi a Deo, » ut conjecturam reprobi intellectus amputaret: « Quæ autem sunt, inquit, a Deo ordinata sunt. » Da igitur potestatem ordinatam, et non resistemus, imo dabimus illico manus.

Miror autem, si in te vel gutta sanguinis est, quod non erubescis dominum Henricum regem dicere, vel ordinem habere. An ordo tibi videtur jus dare sceleri, fas nefasque divina et humana confun-

dere? An ordo videtur tibi, in corpus suum peccare? videlicet (prohi puor, prohi nefas!) uxorem propriam sceleri omnibus sæculis mundi inaudito lupanar facere? An ordo tibi videtur, cum Dominus dicat: « Defendite viduam (*Isa. i.*), » viduas iudicii æquitatem postulantem nefanda contaminatione prostituere? Hæc qui ordinata, qui sana dixerit, hunc insani capitis esse, insanus jurat Orestes. Usque ad hæc miserrima tempora natura secretum amavit, sed traditus in reprobum sensum rex vester naturæ involucrum detexit, qui omnem pudorem ponit in propatulo. Ut autem illa, quæ sine numero sunt, taceamus, videlicet, coneremationes ecclesiarum, deprædationes, homicidia, incendia, truncationes, et his similia, quæ ille potest, nos enumerare non possumus: ea, quæ maxime Ecclesiam Dei gravant, loquamur. Audi ergo vera, non fucata, audi fortia, non faceta. Omnis qui dignitates spirituales vendit, hæreticus est. Dominus autem Henricus, quem regem dicunt, episcopatus et abbatias vendit; etenim Constantiensem, Babenbergensem, Moguntinensem, et plures alias pro pecunia, Ratisponensem, Augustensem, Strazburgensem pro gladio, abbatiam Fuldensem pro adulterio, monasteriensem episcopatum (quod dicere et audire nefas est) pro Sodomitica immunditia vendidit. Quæ si impudenter negare volueris, teste terra, omnes etiam a furno redeuntes scioli concludent. Ergo dominus Henricus hæreticus est. Pro quibus nefandis malis ab apostolica sede excommunicatus, nec regnum, nec potestatem aliquam super nos, quia Catholici sumus, poterit obtinere.

Sane, quia fratrum nos odiis fatigas, intellige nulli nos odium de inaffectione, sed de pietate intendere. Absit ut dicamus: Henricus inter fratres aut Christianos reputetur, qui toties corripientem Ecclesiam non audiens, sicut ethnicus et publicanus habetur. Cujus odium pro magno sacrificio Deo offerimus, dicente cum Psalmista: « Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos, et inimici facti sunt mihi (*Psal. cxxxvii.*). » Cujus odii dignitatem Veritas commendans, ait: « Si quis non oderit patrem, et matrem, et fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus (*Luc. xiv.*). » Non ergo de odio juste reprehendunt, qui animam nostram, cum a via Dei exorbitamus, qui patrem et matrem, et omnem affectum, qui nobis in via Dei obstat, odisse præcipimur. Inde est quod omni studio, omni conatu laboramus, ut hostes Ecclesiæ nos quoque ut adversarios caveamus, et non quia nostri, sed quia Dei inimici sunt, odio habeamus. Porro quod de pace cum omnibus hominibus habenda persuades, meminisse debes, quia præmisit Apostolus: « Si fieri potest (*Rom. xii.*). »

Fieri autem non potest ut cum iis qui Deo contrarii sunt pacem habeamus. Quis autem nesciat Dominum Salvatorem, non solum pacem com-

mendare, cum dicit: « Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis (Joan. xiv), » sed etiam ipsam pacem existere, sicut ait Apostolus, ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum? (Ephes. ii.) Quid ergo ait pax nostra commendans pacem? « Nolite, inquit, arbitrari, quia veni mittere pacem in terram; non veni pacem mittere, sed gladium (Matth. x). » Qui est hoc? Quare pax gladium? quare pax bellum indit? Nimirum ut destruat pax diaboli. Habet enim et diabolus pacem suam, de qua Dominus dicit: « Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quæ possidet (Luc. xii). » O quam potenter per vos satellites suos atrium suum hoc tempore diabolus custodit, qui scuto falsitatis et galea perfidiae protecti, nulla veritatis jacula, nulla fidei spicula admittitis! Potest tamen Dominus noster, utpote fortior armatus superveniens, fortem vestrum vincere, et arma in quibus confidit auferre. Non ergo correcte culpamur, si pacem illam omni bello crudeliorem detestamur, quam ipsa Veritas super Hierusalem flendo reprobatur, dicens: « Et quidem in hac die, quæ ad pacem tibi (Luc. xix). » Et quam psalmus: « Super iniquos zelavi, pacem peccatorum videns (Psal. lxxii). »

« Quod vero papam Gregorium, regem Rodolphum, marchionem Eggebertum pessimi interitus damnas, et dominum tuum, quia illis superstes est, bonificas liquet profecto ab omni spiritali te consideratione man ro vacuum. Neque horum est bene mori quam male vivere? « Beati enim qui persecutionem patiun-

tur propter justitiam (Matth. v). » Jam et Neronem, quia apostolis Petro et Paulo, jam et Herodem quia Jacobo apostolo, jam et Pilatum quia Domino Jesu Christo supervixerint, beatos æstimas. Quæ opinione quid insanius aut infelicius dici potest? Quapropter et ab hac blasphemiam linguam magiloquam compesce, nisi forte in numero illorum et constituis qui in fine, justorum videntes gloriam, seram et infructuosam agentes pœnitentiam, præ angustia spiritus gementes dicent: « Hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum, et in similitudinem improprietatis; nos insensati vitam illorum æstimamus insaniam, et finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, et sol justitiæ non luxit nobis. Quid nobis profuit superbia, et divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia velut umbra (Sap. v). » Quæ nos verba in memoria adamantina scribentes, omnem similitudinem extollentem se adversus veritatem Dei contemnimus, et gloriantes in tribulationibus, calumniari, proscribi, et exterminari, denique occidi possumus, flecti vel vinci non possumus. Et cum magno tripudio illud, quod tu puer adolescens, juvenis frequentatus nondum corde senex concepisti, de patribus nostris exultamus, qui, contemnentes jussa principum, meruerunt præmia æterna. Perro sententias tuas diligenti curiositate trutinantes, quasi spiritalia spiritalibus comparare volumus. Sed sicut, » et reliqua non pauca.

VALRAMI EPISTOLA AD ECCLESIAM BAMBERGENSEM.

(ECCARD, Corpus historiarum mediæ ævi, t. II, p. 263.)

Serenissimis dominis sanctæ Bambergensis Ecclesie reverentissimis fratribus, G. V. Numburgensis episcopus, cum orationis instantia servile obsequium ac semetipsum ad omnia deditissimum.

Fraternum est fratrem adjuvare, omnesque bonos concedere malignantium violentiam propulsare. Notificamus fraternitati vestræ quod H. cum suis satellitibus meam preposituram depredatus est. Quem, quoniam canonicis iudiciis ad satisfactionem voca-

vimus, et venire non vult, intus vos regamus, si pro eodem fraternæ vicissitudinis obsequio monemus, quatenus ille, quicumque inter vos hanc habet potestatem, in sua prædicatione notificet, quoniam et a limitibus Ecclesie et a fidelium consuetudine excommunicatus; vos etiam excommunicationem habente, et ut rebellem et blasphemum compellis ad satisfactionem.

VALRAMI EPISTOLA DE VITA S. LEONARDI CONFESSORIS.

(MARTÈNE, *ampl. Collect.*, I 655.)

VALERAMUS, Dei gratia Huenburgensis episcopus, serenissimæ matronæ domnæ GERTRUDI (1), devotum servitium, instantiam orationum ac semetipsum omnino in omnibus deditissimum.

Mirabilis Deus in sanctis suis, et cujus mens divinitus est inflammata, sæpius divina prædicanda sunt miracula. Optimam partem dicitur Maria elegisse, quia, sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius; pro multiplici administratione corporeæ refectionis Martha notatur nimium sollicitari, et erga plurima turbari. Porro, inquit, unum est necessarium, quod in partes scinditur, ad finem tendit; unum vero summum bonum est vera æternitas et beatitudo in idipsum. Raptentur insipientes circa viles hujus sæculi vanitates; tibi vero, juxta Salvatoris admonitionem, unum videatur necessarium, ut inhabites in domo Domini omnibus diebus vitæ tuæ, et videas voluntatem Domini, et visites templum ejus. Filix Babylonis quibus ignorant congregant divitias; tu vero, thesaurizando in cælo, supergressa es universas. Age igitur quod agis, operare quod operaris, domum Christo, sacrarium Spiritui sancto, ut cum terrestris hujus habitationis domus solvatur, domum non manu factam invenias in cælis, urbem fortitudinis nostræ Sion salvatorem, Jerusalem cælestem, cujus participatio ejus in idipsum. Beata quæ credis, quia quod oculis vidisti, operibus exsequeris. Sic sanctus Leonardus in honorem sanctæ Mariæ parvulam primo fundavit ecclesiam, ubi omnibus diebus vitæ suæ inhabitans, tandem de hac valle translatus est ad montem virtutum, ubi sicut lætantium habitatio est omnium. Benedictus Deus, quia et tu quasi turtur, invenisti nidum altare Domini virtutum, ubi, utinam! per intercessionem sancti Leonardi in salutem totius patriæ virtutes fiant, sicut ubique in oratoriis sancti Leonardi aspicimus, nisi incredulitas omnium obstet virtutibus. Hæreticorum perversitas adversus Christianos ma-

A xime temporibus sancti Leonardi incanduerat, ideoque, sicut viva voce fratrum percepimus, eorum malitia mirifica sancti Leonardi in hac vita, et opera penitus sunt abolita, vel sinistra interpretatione, sicut in ipso Salvatore nostro, infamata. Post transitum vero ejus eorundem invidia scelus addidit sceleris, et, ut memoria ejus penitus auferretur de terra, Vita ejus, ubicunque inveniri potuit, est concremata. Quam magna, quam inusitata, quam denique incredibilia quotidie per eum sunt mirabilia, nulla prorsus antiquitatis, ut opinor, pandit historia. Sanctus Leonardus, sicut ipse veraciter perpensi, ad invocationem desolatorum semper est adiutor, clementissimus in opportunitatibus, in tribulatione, descendens de cæli vultu instar solis rutilo, oculis stellantibus, habitu candidissimo; ad tactum ejus quilibet ferri rigor velut cera a facie ignis molitur, sicque captivi, a vinculis absoluti, inter fugiendum fluminibus obstantibus divinitus transvectantur. Plurima id genus ejus sunt mirabilia fidem excedentia, sed nulli prorsus fidelium inficienda: sicut per sanctum Leonardum Boamundus de paganorum captivitate, et rex Anglicus de fratris sui tyrannide integre suam recuperarunt potestatem, ita per eundem mirificum sanctum dilatat etiam Dominus te ad orientem et ad occidentem, septentrionem et meridiem, crescatque vestra probitas in mille millia. Possideat semen vestrum portas inimicorum suorum et benedicantur in te omnes tribus Germaniæ. Fideliter credas et nullatenus dubites, quia, quod de reliquiis ipsius mirifici sancti tecum paritum sum, auditu ipsius vocis sum adeptus, sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit. Et ne falsarium redarguant increduli, confido in ejus bonitate, quomodo pro tua devotione tibi idem contingeret experiri, præsertim cum multorum testimonio comprobatum sit clementissimum sanctum cum desolatis, quasi aliquem cum amico suo sermocinari.

(1) Ipsa est, ut conjicimus, Gertrudis Ecberti marchionis Saxonie filia, relicta Henrici comitis de Nordheim, nobilis Ottonis Rixæ uxoris Lotharii imperatoris, et Gertrudis palatinæ comitissæ mater, quæ allatas Treviris beati auctoris reliquias, in mo-

nasterio Brunswici a se erecto recondidit anno Christi 1115. Et post curriculum duorum annorum, uti in Historia translationis a Godefrido Libmitio edita legitur, vitam universæ carnis v Idus Decembris feliciter est ingressa.

VALRAMI EPISTOLA

AD S. ANSELMUM.

Conqueritur de varietate cæremoniarum inter altaris sacrificium varie a variis observari solitarum.

(Exstat inter Opera S. Anselmi, tractatui De sacramentorum diversitate præmissa. Vide Patrologiæ, tom. CLVIII.)

CIRCA ANNUM DOMINI MCX

GILBERTUS

EPISCOPUS IN HIBERNIA LUNICENSIS

NOTITIA HISTORICA

(Farric. Bibliotheca mediæ et infimæ Latinit., III, 57)

Gilbertus, episcopus in Hibernia Lunicensis [al. Lunnicensis] hodie Limericensis circa annum 1110, superstes adhuc anno 1139, scripsit libellum *De statu Ecclesiæ*, editum ab Usserio in *Epistolis Hibernicis* p. 78, et Gilberto Crispino perperam tributum a Pitseo p. 196. Præmisit Usserius ejusdem Gilberti epistolam ad episcopos et presbyteros Hiberniæ p. 77, subjuncta 88 altera brevi ad Anselmum Cantuariensem.

GILBERTI LUNICENSIS

AD EPISCOPOS HIBERNIÆ DE USU ECCLESIASTICO

(UsSERIUS, *Epist. Hibern.*, p. 77.)

Episcopis [et] presbyteris totius Hiberniæ, infimus A
præsulum GILLE Lunicensis in Christo salutem.

Rogatu, nec non et præcepto multorum ex vobis, charissimi, canonicalem consuetudinem in discendis horis et peragendo totius ecclesiasticis ordinis officio scribere conatus sum, non præsumptivo, sed vestræ cupiens parere piissimæ jussioni, ut diversi et schismatici illi ordines, quibus Hibernia pene tota delusa est, uni catholico et Romano cedant Officio. Quid enim magis indecens aut schismaticum dici poterit, quam doctissimum unius ordinis in alterius Ecclesia idiotam et laicum fieri? Quicunque ergo catholicæ membrum se profitetur Ecclesiæ, sicut una fide, spe, charitate, in corpore jungitur, ita Deum ore et ordine cum cæteris membris laudare jubetur. Unde Apostolus: *Ut unanimes uno ore honorificetis Deum* (Rom. xv, 6). Sicut igitur linguarum per superbiam

facta dispersio, ad unitatem in apostolica humilitate ducta est, sic ordinum per negligentiam et præsumptionem exorta confusio, ad consecratam Romanæ Ecclesiæ regulam per vestrum studium et humilitatem ducenda est. Quantum ergo debeat morum unitas servari a fidelibus, quamvis ex multis locis sacræ Scripturæ manifestum sit, præsens tamen Ecclesiæ depicta imago oculis subjecta patenter ostendit. Namque omnia Ecclesiæ membra uni episcopo videlicet Christo, ejusque vicario beato Petro apostolo, atque in ejus sede præsidenti apostolice, subijci et ab eis manifestat gubernari. Hæc tandem præmia pro tantulo opere a vobis omnibus expetulo; ut, sicut hic Deum uno corde et ore laudare debemus, sic ei, vestris precibus adjutus, una vobiscum psallere in cœlestibus | valere mereat. Amen (1).

(1) Subjiciebatur in mss. quibus hic uti sumus exemplaribus, *Ecclesiæ depicta imago* (cujus in superiori prologo facta est mentio, et in proximo libello sequitur explicatio), hac circumdata *περὶ παρὰ τὴν*. Arca figuram mundi habuit; fuit enim tricamerata. In superiori parte erant aves, tanquam angeli in cælo. In

medio erant homines (scilicet Noë, et familia ejus) tanquam in hoc mundo. In imo animalia et reptilia, tanquam animæ in inferno. Verum, ob chalcographorum typorum defectum, schema illud coacti sumus hic omittere.

GILBERTI LUNICENSIS

LIBER

DE STATU ECCLESIAE.

(USSERIUS, *ibid.*, p. 78.)

Imago generalis Ecclesiae supra notata, primas nominum litteras pro ipsis nominibus idcirco continet; quia spatium scribendi ipsa nomina tota non habet. Infima tamen linea tria haec tota vocabula describit, moniales, canonicas, vel universales. Et tota quidem imago pyramidis formam praetendit; quia inferius ampla est, ubi carnales et conjugatos recipit; superius autem acuta, ubi arctam viam religiosis et ordinatis proponit. Nec sola generalis forma superius arctatur; sed et singulares formulae, quas ipsa continet, in supremo acuntur.

Prima ergo pyramide (quam in sinistra parte respicis, P. subscriptum) *parochiam* nominant; quae in summo *sacerdotem* habet, et sub ipso *diaconum*, tertium *subdiaconum*, quartum *acolytum*, quintum *exorcistam*, sextum *lectorem*, septimum *ostiarium*. *Amelarius* tamen novem dicit gradus Ecclesiae; addens *psalmistam* et *episcopum*. Sed tamen *episcopus*, *archiepiscopus*, *patriarcha* et *propheta*, generalis Ecclesiae gradus sunt; singularis vero ideo illis tantum superioribus perfecta est; quia in baptismo et corpore Domini veniam largiendo, filios suos fideles ad coelestem patriam transmittit. Quia vero quilibet de choro sola jussione presbyteri potest officio *psalmistae* fungi, psallere scilicet sive cantare, in numero graduum Ecclesiae *psalmista* non ponitur. Septem ergo gradus a septiformi spiritu singulis collati sunt Ecclesiis; quia quamvis singulae in eis personae non serviant, omnes tamen septem gradus sustinens solus sacerdos, Omnipotenti gratanter ministrat.

Qui autem sub his gradibus intra sinum parochialis Ecclesiae continentur, trifarie dividuntur. Ex quibus superiores in pyramide *oratores* intellige; et quia quidam ex eis conjugati sunt, ideo viros et feminas nominavimus. Sinistrales vero in pyramide *aratores* sunt, tam viri quam feminae. Dextrales quoque *bellatores* sunt, viri atque feminae. Nec dico seminarum esse officium orare, arare, aut certe bellare; sed tamen his conjugatae sunt atque subserviunt, qui orant, et arant et pugnant. Nec sejunctas ab Ecclesia putamus praesenti, quas Christus cum matre sua collocat in caelesti. Et hos tres legitimos fidelium ordines ab initio admittit Ecclesia, ut pars in ea (clerus videlicet) orationi vacans, alios ab impetu fallacis inimici defendat; alia, labore desudans,

A ab aliis victus penuriam repellat; tertia militia studio dedita, ceteros a corporis hostibus securos reddat.

Secunda vero pyramis subscribitur *monasterium*; et habet in acumine *abbatem*, et sub ipso sex gradus; qui ipse sacerdos est, atque sub hiis *oratores* tantum; quoniam non est monachorum baptizare, communicare, aut aliquid ecclesiasticum laicis ministrare; nisi forte, cogente necessitate, imperanti episcopo obediant. Quorum propositum est soli Deo, relictis saecularibus, in oratione vacare.

Has itaque duas pyramides (*parochiam* scilicet et *caenobium*) subjectas possidet *pontificalis* Ecclesia; quae et ipsa, in modum pyramidis, ad basin duabus minoribus ampla, in supremo acuitur et subscribitur *episcopatus*, pro eo quod episcopo in summa sede dirigitur. Cui, pro parvitate spatii, parvula punctis notata supponitur pyramis; ut declaret *episcopum* in ecclesia propriae sedis habere sacerdotes et ceteros sex gradus, et tres supradictos fidelium ordines; quod ex numero punctorum patet. Nec idcirco duae tantum Ecclesiae *pontifici* subjiciuntur, quod duabus possit esse contentus; sed per unam omnes *parochias*, et per alteram omnes *abbatias*, quas regit, obtinere figuratur. Obtinet enim ut minimum decem Ecclesias, ut plurimum vero mille.

Hoc eodem ordine duas sequentes pyramides (*parochiam* videlicet et *monasterium*) secundo suppositas *episcopo* constat. Qui rursum duo *episcopi*, cum suis Ecclesiis uni *archiepiscopo* subjunguntur. Cujus Ecclesia subscribitur *diocesis*; et habet in propria sede septem gradus, et tres ordines fidelium. Habet ergo extra *parochias* et *monasterium*; et ut plurimum viginti *episcopos* regit, ut minimum vero tres. Ad eundem modum alii duo *episcopi* subnectuntur alteri *archiepiscopo*. Sed et duo *archiepiscopi* cum suis ecclesiis et *episcopis* obediunt uni *primati*. Cujus Ecclesia subscribitur *primatus*; et habet in propria sede septem gradus et tres ordines fidelium, extra vero *parochiam* et *monasterium*; et ut plurimum obediunt ei sex *archiepiscopi*, ut minimum unus. Eodem quoque modo alteri *primati* in secunda pagina, obediunt duo *archiepiscopi* cum suis *episcopis* quatuor.

D Qui postremum duo *primates* serviunt uni et summo Romano pontifici *papa*, cujus Ecclesia subscri-

sicut generalis, et habet parochiam, monasterium, & dragumque indantur dioceses et subdioceses canonicos, et diaconos. Hoc etiam verum in omnibus vixit simul: quia, sicut. Hoc etiam praeceptum inter nobiles dicitur, in Romanis pontificis regis Ecclesiam in finibus sacris. Quibus utique geminibus Christianis, qui utiqueque Testamenti legislator est, et utiqueque facti unum (Ephes. iv, 14); unumque Patrem, qui excoluntur fideliter in hoc tabernaculo honorificos erant in regno. Coniungitur autem imperatoris quippe, et prius, duo archiepiscopi, comes episcopo, miles archiepiscopo, quia istae personae pares illis secularibus iure decernuntur.

Explicetur ergo in communi speculatione figuris, et numeris et capitulis Ecclesiae, nunc qui singulis ordinibus exornantur explicemus. Coniunguntur est, nullum usque in sextam vel etiam septimam progeniem sanguinis illi coniunctam, aut illi quam habuerit aut quoniam habuit sibi proxima, vel commatrem ducere uxorem; cum quibus enim semel iuncta est Ecclesia, cum animam iterum replere illicitum dicit [duci] Ecclesia. Coniungitis etiam praeceptum est, ut et ipsi domum Domini frequentent, ibique Deum suppliciter adorent et precantur; primitias, oblationes, et decimas suas fideliter persolvant; mala soleriter devitent, bona desideranter inquirant, et omnino pastoribus suis obediunt.

Quartorum vero est, certas horas observando designare, et ecclesiam, cum his quae in ea recluduntur, servare; ut nullus Judeus, vel gentilis, sive catechumenus, hora sacrificii intersit, nec omnino eam aut aliquis immundus sive sanguinolentus in eam introit, cavere; excommunicatos eliminare. Lectorum autem est, aperte et distincte in ecclesia omnia, praeter Epistolam et Evangelium, legere. Exorcistarum est etiam, fideliter adiuvando et imperando in nomine Domini, de obsessis corporibus demones effugare; sive catechumeni sint, sive baptizati. Acolythorum est, luminaria certis horis accendere et extinguere; altaris et sacrificii necessaria ad manum subdiaconi preparata habere. Atque hi quatuor ordines in offitiis suis solent indui superhumerali, alba et elingulo, et tamen possunt perfrui coniugio.

Subdiaconorum est, epistolam legere, aquam et vinum calicem infundere, oblatam patris imponere, et sic ad altare diacono deferre; et idcirco castos esse. Cum supradictis autem vestibus, in sinistra manu fannoneum, et quasi scopam tergendum altare et quoddam unum Domini leve portant; et tunicam strictis manibus in solennibus induunt. Diaconorum est dicere: Excant qui non communicant; et: Humiliate vos ad benedictionem; et: Humiliate capita vestra Deo; et: Ita vobis est; et: Benedicamus Domino; et Evangelium legere et pronuntiare, sacrificia super corpora statuere, sacerdoti ministrare, paschalem eorum benedicere; et in absentia presbyteri baptizare, et horum celebrare, stolum etiam super sinistram humerum ferre, et indui dalmaticam in solennibus, id est, tunica amplis manibus. In festis autem, Quo-

ta in tota missa, nisi cum legant.

Sacrorum vero sunt quatuordecim officia, praestare, subire, orare, offerre, praedicare, docere, legare, benedicere, excommunicare, reconciliare, regere, communicare, animas Deo commendare, corpora sepelire: de quibus singulis pertractandum est. Praestare ergo sacerdotis est: iuste de singulis subjectis discernere, poenitentiam recte et misericorditer imponere, et praecipere mansuetudine. Subire vero est, episcopo et totius humiliter et servire. Officium autem ejus est: panem et vinum cum aqua singulis diebus immolare, et in solennibus Te Deum, et Benedictus, et Magnificat, et ante sacrificium thus super et circa altare et sacrificium incendere. Dicimus enim ante Evangelium incensat altare. Orare quoque ipsius est; suppliciter Deum adorare (ut faciat eis) et pro admirandis operibus laudare, et benedicere pro perceptis beneficiis gratias agere, et pro percipiendis deprecari. Quod totum maxime in celebranda hora et missa peragitur; de quibus, quia breviter non potest, in sequentibus tractabitur. Praedicare etiam ejus est: gentiles, Judaeos, infideles vel catechumenos ad gratiam baptismi vocare, et haereticos ad catholicam fidem revocare.

Baptizare ejus est; exorcizatos credentes, et sanctam Trinitatem confitentes, sub trina mersione sacro fonti futingere. Quod, sicut et missa, in ecclesia debet fieri; nisi prohibeat necessitas. Et sacrificium quidem corporis et sanguinis Domini saepe fit, ob recordationem passionis ejus, sicut ipse praecepit, dicens: Hoc est corpus meum, et sanguis meus; hoc facite, quotiescunque sumitis, in meam commemorationem (I Cor. xi, 24, 25). Baptisma vero non licetur, ne invocatio sanctae Trinitatis exinanita potest; quia Christus pro peccatis nostris semel mortuus est (I Petr. iii, 18). Docere ejus est; baptizatos qualiter contra superbiam humilitate, contra inane gloriam deiectione, contra invidiam benevolentia, contra iram modestia, contra tristitiam hilaritate, contra avaritiam largitate, contra gulam abstinentia, contra luxuriam castitate continentur, instruere. Item enim octo vitia, et omnia quae ex eis nascuntur, quamvis peccata non sint, tamen semper peccata suggerunt, ipsis videlicet consentire; quando namque non consentit eis animus, nequaquam transgreditur, sed potius coronatur. Docere etiam ejus, singulis Dominicis, quibus in hebdomada diebus abstinere et feriare fideles debeant, praedicare.

Benedicere potest, praestare episcopo, aquam et sal in Dominicis sacerdotibus; et prandium, et panem et sponsam, et lecturas lectiones praeter Evangelium, et (2) aquam iudicii vel panem et cetera. In absentia vero episcopi; potest benedicere coramam clero et velum videtur, novis fructus, cruceles in Pontificibus sanctae Mariae, cunctis in capite Jesu, tunc in Dominica Palmarum, et peregrinationis, et Altissimi Evangelium, et populum cum dimittit; etiam

(2) V. de Sacris Observat. ad episc. 74. Item.

benedictam aspergit, ad benedicendas novas domos et cætera nova. *Excommunicare* ejus est, criminibus lapsos, semel, bis et tertio revocatos; et non pœnitentes a communione fidelium eliminare, ut nec in victu nec in loquela quisquam eis communicet. *Reconciliare* ejus est; pœnitentes prope mortem de criminalibus, ex consensu tamen episcopi, ad unitatem fidelium recipere. *Ungere* potest quemlibet fidelem semel in quolibet gravi dolore, quia unctio sancta non solum animæ, sed et corporis saepe medelam tribuit. *Communicare* statim debet baptizatos, et fideles omnes ter in anno (in Pascha, in Pentecoste, et Natali Domini) et prope mortem positos, si quæsierint verbo vel signo, vel teste fidei quod prius quæsisset.

Commendare debet orando animas fideles de corporibus egredientes, et earum memoriam in missa et orationibus frequentare. Quamvis enim promissa sit indulgentia peccatori quacunque hora pœniteret, tamen poena peccantem quælibet expectat; purgatorius videlicet ignis, qui corpore statim egressos et minus per lamenta pœnitentiæ purgatos ad plenitudinem recipit purgandos. Quod ergo pro eis hic sit in orationibus et elemosynis, proficit eis ad purgationem, quia sudor vivorum requies est mortuorum. *Sepelire* corpora fidelium, ultimum est sacerdotis officium; ipse enim tertio terram super corpus cum fossore infundit, dicendo: *De terra plasmasti me*. Adjacent etiam cœmeteriis sanctorum alia loca, in quibus submersorum et occisorum fidelium corpora conduntur, quia ipsorum animæ Deo commendari non prohibentur. Nam infidelium et sceleratorum corpora longe sunt a fidelium projicienda; quibus enim vivis non communicamus; nec mortuis.

Enumeratis autem atque descriptis sacerdotis officiis; quibus in his uti debeat vestibus perspicimus. Sicut ergo septem gradus sunt, quibus sacerdos elevatur, ita septem sunt vestes quibus ordinatur: indumentum quotidianum, amicta, alba, cingulum, fannon, stola et casula. Et cætera quidem omnia officia sine casula, et cum stola sola aliquando potest. Quotidiana ad missam, ut paucissima, sunt quatuor: camisia, tunica, femoralia, calceamenta. Addunt tamen *Romani* caligas. Dicit quoque Amalarius sacerdotem debere indui sandaliis et dalmatica; sed pontifices apud nos his utuntur.

Octo sunt ergo quibus sustentatur sacerdos; parochia, mansus, atrium, cœmeterium, templum, altare, calix cum patena, corpus cum sanguine, quia singule sibi, subjectis quasi quibusdam gradibus, honore et dignitate præferuntur. Parochiam appello populum, primitias, oblationes et decimas persolventem. Mansum dico terram aratri, quam ad minus debet habere sacerdos, atrium cum domibus suis clausuram. Hæc autem sunt utensilia sacerdoti opportuna, quæ sine benedictione episcopi sufficiunt: aqua

benedicta aspergit [aspersorium], textus sancti Evangelii, psalterium, missale, horarius, manuale, et synodalis liber, vela, candelabra cum candelis, arca vestimentorum, pixis cum oblatiis et ferrum eorum, ampulla cum vino et altera cum aqua, pelvis ad manus lavandas cum manutergio, truncus aut lapis cavus ubi aqua unde sacra lavantur effunditur, absconsa etiam sub candela, et lecturiale sub libro.

Et superiores quique gradus possunt inferiorum officia ministrare. Episcopus ergo sacerdotis singula ministrat; licet, etiam ipso præsentem, quasi quoddam sit proprium sacerdotis offerre, baptizare, horas celebrare, ungere, communicare, commendare, sepelire. Sunt præterea septem præsulis officia, confirmare, benedicere, absolvere, synodum tenere, dedicare, consecrare, ordinare. *Confirmare* ejus est; frontes fidelium baptizatorum chrismate ungere. *Benedicere* autem dico præsulem ea quæ non sunt utensilia ecclesiæ; consecrare vero ipsa utensilia. *Benedicit* ergo pontifex reginam et virginem cum velatur, et quemlibet fidelem benedici postulantem, et totum populum ante pacem; benedicit etiam supra-memorata, quæ non licet sacerdoti in ejus præsentia. *Absolvit* præsul populum de venialibus in capite jejunii, de criminalibus in Cœna Domini. *Tenet* quoque synodum bis in anno, in æstate et in autumno. Hoc modo congregatis omnibus presbyteris totius episcopatus, perscrutatur episcopus ne quid alicui eorum desit in omni ordine, vel utensilibus ecclesiæ, neve quisquam eorum alteri quidquam fecerit injuriæ; quod tribus diebus sit. Patatis itaque omnibus, absoluti permittuntur abire in pace.

Dedicat etiam pontifex atrium, templum, altare, tabulam altaris. Dedicare enim est locum Deo asserre, benedicere et sanctificare. *Consecrat* autem episcopus utensilia ecclesiæ (quæ fere omnia sacerdotibus sunt communia) vestimenta videlicet sacerdotalia et pontificalia, altaris velamina, calicem, patenam et corporalia, vasculum Eucharistiæ, chrisma, oleum et vas chrismale, thus et thuribulum, baptisterium, arcam vel scrinium reliquiarum, cimbarium (id est, altaris umbraculum) crucem, tintinnabulum et ferrum judiciale (3). Ea enim tantum consecrat, quæ a communi usu in cultum divinum separantur. *Ordinat* episcopus abbatem, abbatissam, sacerdotem, et cæteros sex gradus. Utitur etiam episcopus, pro dignitatis honore, baculo et annulo, chirothecis et mitra, balteo, dalmatica, et sandaliis. Oportet autem eum sacram Scripturam et traditiones Patrum habere, ut possit de singulis justè discernere, et quælibet quærentibus rationabiliter respondere.

Archiepiscopo omnia supradicta conveniunt; insuper pallio honoris induitur; quia ipse, adjunctus tamen ab omnibus diœcesis suæ episcopis, ordinat episcopum. Si quis enim ipsorum ordinationi adesse non possit, litteris suis se excusans atque legatis, acse-

(3) Vide Glossarium Guili. Lambardi (præfixum Ἀρχαιοποιῶν) in *Ordalic*. D. Henr. Spelmanni, in *Judicio Dei*. Fr. Pithæi, in *Capitular*, etc.

sum suum in ordinandis facere confirmat. *Primas* quoque et ipse archiepiscopus est; nec ipse archiepiscopum ordinat. Utrumque enim, archiepiscopum et primatem, oportet Romæ ab apostolico ordinari, aut a Roma eis a papa pallium afferri, qua [atque a] coepiscopis sublimari; quæ tunc tantum datur licentia, si forte infirmitatis vel belli aut aliqua alia causa necessaria intercesserit. Eo tantum ergo præest primas archiepiscopo; quod cum multi sint in eadem regione archiepiscopi, solus ex eis qui regem ordinat; et in tribus solemnitatibus coronat, et apud quem concilio pro veritate peraguntur, ipse eorum primatum tenet.

Locum itaque quem apud orientales patriarchæ

possident, hunc apud nos *primates* quodammodo obtinere videntur; utrique Romano pontifici primo gradu supponuntur. Sed, quia patriarchæ sedem præsident apostolicis (ut *Hierosolymitanus*, *Antiochenus*, *Alexandrinus*), ideo archiepiscopo ordinant, et pares quodammodo Romano ascribuntur. Soli tamen Petro dictum est: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. x, 17). Papa ergo solus universali præeminet Ecclesie; et ipse omnes ordinat et iudicat; et ab omnibus ordinatur, quia ex consensu totius Ecclesie Romani eum sublimant qui quotidie chlamide coccinea induitur, ut semper martyrio paratus probetur.

GILBERTI EPISTOLA AD S. ANSELMUM

(Vide supra in S. Anselmo, lib. iv, epist. 86.)

INTRA ANNUM MCX-MCXVII.

GISLEBERTUS CRISPINUS

ABBAS WESTMONASTERIENSIS

NOTITIA HISTORICA IN GISLEBERTUM

(FABRIC., *Bibl. med. et inf. lat.*, III, 55)

Gislebertus, propter habitudinem cap. *orum Crispini*, ab an. C. 1084 ad 1117 abbas Westmonasteriensis, ordinis Benedictini, scripsit teste Trithemio cap. 355, et II, 105, illustr. *Benedictin. ad Anselmum*, Cantuariensem archiepiscopum, *altercationem Christiani cum Iudæo* quodam (quem Iudæum eruditum Moguntiacensem fuisse Baleus et Lelandus cap. 152 testantur) *de fide Christiana*, interlocutoribus Gamaliel et Paulo: quæ Gisleberto etiam tribuitur a Lelando et Baleo, et in codicibus mss. (1) ex quorum fide illa una cum præmissa ad Anselmum epistola (2) edidit Gabriel Gerberonius, in præclara sua Anselmi editione Paris. an. 1675, recusa an. 1721, pag. 512. De hoc Gisleberto videndus Joannes Picardus in notis ad lib. II Epist. Anselmi, epist. 16. Altercatio hæc sine nomine auctoris prodierat Colon. 1557, fol., et contracta atque interpolata cum præfatione ad Alexandrum Lincolnensem episcopum, sub nomine *Guilelmi de Campellis* in tomo XX *Bibl. Patrum Lugd.*, pag. 1881. Cætera Gisleberti scripta laudantur: *Commentarius in Iosiam et Jeremiam*; *Homiliæ in Canticum canticorum*; *De casu diaboli*, *De anima*, *Contra peccata cogitationis*, *locutionis et operis*. In prologo S. Hieronymi in Biblia, et liber ad Cantorem Sagiensem. Denique *Vita Herluini abbatis Beccensis*, de quo Guill. Gemmeticensis lib. VII Hist. Northmannorum cap. 22, pag. 279: « Si quis, inquit, conversionem et conversationem ipsius plenius nosse desiderat, librum qui de Vita ejusdem Patris venerandi, eleganti sermone conscriptus est a viro religioso Gisleberto Crispino, postea abbate Westmonasterii, et tam nobilitate generis, quam scientia seculari et divina pollenti perquirens relegat, in quo sufficienter reperiet unde suo desiderio satisfaciatur. » Hæc Vita edita a Dacherio ad ealeem Lanfranci Operum Paris. 1648, fol. Librum *De statu Ecclesie*, quem huic Gisleberto Pitseus tribuit, *Gilberti Lunicensis* esse, Oudinus tom. II, p. 929 et 957, Caveus ad annum 1101 aliquæ adnotarunt.

Alterius, ut videtur, *Gisleberti Disputatio Ecclesie et Synagoge* in lucem data ab Edmundo Martene et Ursino Durando tom. V *Thesauri anecdotorum*, pag. 1497, 1506.

(1) Labbe *Bibl. nova MSS.* pag. 26. Pitseus pag. 196.

(2) Hanc ediderat Joannes Picardus notis ad Anselmi l. II, epist. 16.

DISPUTATIO JUDÆI CUM CHRISTIANO

DE FIDE CHRISTIANA,

SCRIPTA A DOMNO GISLEBERTO ABBATE WESTMONASTERII

(Opp. S. Anselmi Cantuariensis, curante D. Gerberonio, p. 512, in ms. biblioth. S. Remig. B. 10 et ex ms. Victorino CC. 9, et ex ms. San Germanensi.)

EPISTOLA NUNCUPATORIA.

Gislebertus hanc disputationem examinandam ad S. Anselmum transmittit.

Reverendo Patri et domino ANSELMO sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ archiepiscopo, servus et filius suus frater GISLEBERTUS, Westmonasterii cœnobii procurator et servus, prosperam in hac vita diuturnitatem, et beatam in futura æternitatem.

Paternitati et prudentiæ vestræ ¹ discutiendum mitto libellum, quem nuper scripsi paginæ commendans quæ Judæus quidam olim mecum disputans, contra fidem nostram de lege sua proferebat, et quæ ego ad objecta illius pro fide nostra respondebam. Nescio unde ortus, sed apud Moguntiam litteris educatus, legis et litterarum etiam nostrarum bene sciens erat, et exercitatum in Scripturis atque disputationibus contra nos ingenium habebat. Plurimum mihi familiaris sæpe ad me veniebat, tum negotii sui causa, tum me videndi gratia, quoniam in aliquibus illi multum necessarius eram, et quoties conveniebamus, mox de Scripturis, ac de fide nostra sermonem amico ² animo habebamus. Quadam ergo die solito majus mihi et illi Deus otium ³ concessit; et mox unde solebamus inter nos questionem cœpimus. Et quoniam quæ opponebat, convenienter satis et consequenter opponebat; et ea quæ opposuerat, non minus convenienter prosequendo explicabat; nostra vero responsio vicino satis pede ad opposita ⁴ illius respondebat, et Scripturarum æque testimo-

nio nitens eadem ⁵ ipsi concessu ⁶ facilis esse videbatur, et approbanda, rogaverunt quidam, qui aderant, ut memoriæ darem nostram hanc disceptationem ⁷ fortasse aliquibus profuturam. Scripsi igitur, et tacito mei et ipsius nomine scripsi sub persona Judæi cum Christiano de fide nostra disceptantis, scriptumque et exaratum hoc opus vestræ transmittito examinandum censuræ. Si res approbanda est, vestro placebit approbata judicio; si vero respuenda est, seu tota, seu pars ejus aliqua, quidquid respuendum erit, accipite amico dictum in aures; et quia soli amico innotuit, silentio supprimatur, nec alicui hæc ad legendum pagina communicetur, salvo quidem amore mutuo et integra prorsus pace mutua, deleatur quidquid delendum esse vobis placuerit, aut corrigatur, si quid est quod corrigi ⁸ posse tibi visum fuerit. Fateor quamlibet protuleritis sententiam, animo libenti excipiam, et aures obtemperanti audiam. Tamen quidam ex Judæis, qui tunc Londoniæ erant, opitulante misericordia Dei, ad fidem Christianam se convertit apud Westmonasterium, coram omnibus fidem Christi professus baptismum petiit, accepit, et baptizatus Deo se inibi servitutum devovit, et monachus factus nobiscum remansit.

Sic ergo Judæus ille disputator, aliis pluribus interpositis, me provocando adorsus est.

VARIE LECTIONES.

¹ Ms. Rem. et Vict., futuro. ² Ms. Rem., et S. Ger., iuxta. ³ Ms. R. omit. amico. ⁴ Ms. R., votum. ⁵ Ms. S. Ger., proposita; Ms. Vict., ad propositum. ⁶ Ms. Vict., nitens, eidem. ⁷ Ms. R., concessa. ⁸ Ms. Vict. S. Ger., disceptationem. ⁹ Ms. Vict., rescetur... rescari.

DISPUTATIO JUDÆI CUM CHRISTIANO

DE FIDE CHRISTIANA,

SCRIPTA A DOMNO GISEBERTO ABBATE WESTMONASTERII.

JUDÆUS ¹².

Quia Christiani dicunt te litteris eruditum et facultate dicendi expeditum, vellem ut toleranti animo mecum agas, qua ope rationis et quo auctoritatis testimonio Judæos culparis, quia legem a Deo datam observamus, et Moysi legislatori obsecundamus. Si enim lex bona, et a Deo data est, observanda est; ejus enim decretum observandum erit, si Dei mandatum non est observandum? Si vero lex observanda est ¹³, cur ejus observatores canibus assimilatis fustibus extrusos usquequaque insectatis? Si vero eam minime observandam dicitis, culpandus est Moyses, qui nobis eam adeo inani vanitate tradidit observandam. Quod si partem excipiendo, id observandum esse dicitis, illud vero minime observandum vel abolendum esse censetis, date consilium quomodo effugiemus illud indictum a Deo maledictum: « Maledictus qui non permanserit in omnibus quæ in lege scripta sunt (Deut. xxvii, 26). » Legislator nihil excipit, sed universaliter ea omnia mandat observari. Vos autem ad vestrum arbitrium, legis et mandatorum observantiam determinatis. Et, ut scias quia his in rebus rationi potius vacare volo quam contentioni, ab aliis secedamus, et cui nostrum favor audientium applaudit omnino recusemus ¹⁴.

CHRISTIANUS.

Rationabiliter satis hæc omnia tu requiris, et hæc omnia queri convenit; sed a te vice pari ¹⁵ requiro ut mecum animo patienti agas. Nam si modus altercationis nostræ is habeatur, ut concedas quidquid inæ legis pagina testatur, vel ratione tam evidenti astringitur, ut a te nulla evidentiori refutetur, præsto sum ut de his tecum agam, et undecunque volueris,

A idque potius veri causa ¹⁶ et tui amore ¹⁷ facio, quam studio disputandi, nec hominum acclamationes curo; sed vineat cui ratio attestabitur, et Scripturæ auctoritas contestabitur. Primum itaque legem bonam et a Deo datam esse dicimus, tenemus, astruimus; ac proinde quidquid in ea scriptum est, divino sensu intellectum, suis temporibus observatum et observandum esse sancimus. Divino quidem sensu legis mandata intelligenda esse dicimus, quia, si humano sensu ea omnia et ad litteram accipimus, multa sibi invicem adversantia et multum repugnantia videmus. Cum enim peracta creatione mundi Moyses dicat: « Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona (Gen. i, 31). » Quomodo in discretionem ¹⁸ animalium postea scribit hæc munda, et illa animalia esse immunda, his uti permittit, illa non solum non tangere, sed eum qui tetigerit morte multari et puniri mandat? Quomodo enim est immundum quod est valde bonum? Ubi enim causa nominavit, et valde bona esse dixit, neque hoc, neque illud animal exceperit. Quomodo igitur Deus cuncta creavit valde bona animalia, et postea vetat comedi hæc vel illa animalia, et causam reddit, dicens et esse immunda animalia? [¹⁹ Nec solum ea prohiberi quæ sui natura homini ad vescendum noxia sunt; verum et multa quæ gustu jucunda, et uso æque salubria ad comedendum existunt. Aliquid ergo sacramenti hæc in se continent, quæ, licet a Deo dicta sint, tamen a se invicem ad litteram omnino dissident. Sacramentum sacræ rei latens signum esse dicimus.] Item scimus quia dixit Deus ad Adam: « Ecce dedi vobis omnem herbam asserentem super terram ²⁰ semen, et universa ligna quæ habent in semetipsis sementem ²¹ generis sui, ut sint vobis in

VARIAE LECTIONES.

¹² Vict. non habet nomina hæc interlocutorum, Judæus, Christianus. ¹³ Ms. Vict., erit. ¹⁴ Ms. Rem., et ne cui... animo recusemus. ¹⁵ Ms. Vict., vicem pati. ¹⁶ Mss. V. et R., causa fidei. ¹⁷ Ms. S. Ger., ¹⁸ Ms. Vict., distinctione omnino. ¹⁹ Ms. Vict. S. Ger. omitt. uncis inclusa. ²⁰ Ms. Vict., in terra. ²¹ Ms. Vict., semen.

escam (*Gen. 1, 29*). » Qua igitur ratione dedit Deus primo homini universa ligna in escam, et statim postea prohibuit ne sumat de ligno scientiæ boni et mali in escam? Ubi universaliter ligna concessa homini commendat, nullum exceptum fuisse lignum insinuat. Non igitur absque mysterio id accipiendum est. In Exodo inter alia præcepta de faciendo altari Dominus Moysi ita præcepit: « Altare de terra facietis mihi, et offeretis super illud holocausta et pacifica vestra (*Exod. xx, 24*). » Et de qua materia altare fieri liceret, et quomodo ita subdidit: « Quod si de lapidibus illud ædificare volueritis, de non sectis lapidibus ædificabitis illud (*Ibid., 25*). » In expletionem autem tabernaculi, et vasorum, atque utensilium tabernaculi, ita legitur: « Fecit Moyses altare thymiamatis de lignis setim, habens per quadrum singulos cubitos, et in altitudine duos (*Exod. xxxvii, 25*). » Et post pauca: « Fecit et altare holocausti de lignis setim, quinque cubitorum per quadrum, et in altitudine trium (*Exod. xviii, 4*). » Non temerario quidem ausu seu præsumptione fiebat, quod tam discreta dimensione altitudinis et quadraturæ fiebat. Item post aliquanta: « Fudit bases æneas in introitu tabernaculi, et altare æneum cum craticula sua (*Ibid., 30*). » Item in fine: « Candela-brum stabit cum lucernis suis, et altare aureum, in quo adoletur incensum coram area testimonii (*Exod. xl, 5*). » Quomodo ergo jubet Deus ut altare de terra facietis, et super illud holocausta vestra offeratis, econtra Moyses altare thymiamatis fecit ligneum, fecit et altare holocausti ligneum, fecit altare æneum, fecit et aureum, fecit etiam aliquando lapideum? Multum itaque adversum videtur ut aliud et aliter quam Dominus per Moysen jubet: ab ipso Moysæ agatur aliter ergo quam littera sonat, et hoc accipi oportet. Rursum cum ea omnia humanis usibus Deum creasse Moyses dicat, eaque omnia homini subdidisse commemoret, « ut præsit, inquit, piscibus maris, volatilibus cœli, animalibus terræ, et omni reptili quod movetur in terra (*Gen. 1, 26*). » cur postea vetat ne homo aret in hove et asino? onus aliquod, quodcumque tibi placeat, asino imponere licet, et ponere jugum bovi cum asino quare non licet? Ad pascua ducere bovem cum asino licebit, et in pascuis ea simul esse et compasci lex permittit, et arare ea simul prohibet et interdicit. Si autem propterea venit, quia hoc immundum animal lex dicit, quare circa illud cætera que dicta sunt permittit, solum arare excipit? Equus in lege immundum animal esse perhibetur, et alia multa, nec tamen arare bovem cum equo vel alio animali immundo prohibetur in lege. Hanc non solum in his que dicta sunt mandatis, sed etiam in quampluribus aliis legalibus ceremoniis ²⁰ contra-

rietatem videmus; nisi ea competenti sensu intellexerimus. Discreto itaque et divino sensu hæc intelligenda et discutienda sunt, quia fieri non potest ut ad litteram sumpta ea omnia impleantur. Si vero legem debito sensu accipimus, omnia legis mandata debita observatione observare poterimus, quædam ad litteram, et sine ullo figurarum profundo, quædam figurarum velamine adumbrata esse intelligo. Quædam ad tempus observari jussa sunt, quædam sine ulla temporum determinatione observanda sunt. Quæ enim sacramenti ²¹ alicujus prænuntiativa erant, et veritatis futuræ figura, suo tempore manifestata rei atque veritatis præsentia, non oportuit ut eorum remaneret prænuntiatio et figura. Num, sicut ipso usu loquendi, verborum utimur vicissitudinibus dicendo, erit, quando futurum est, ipsumque erit, prorsus omittentes, in præsentia, est assumimus, quodque ipsum jam præterisse significantes, utimur fuit, sic in rebus prænuntiatis alicujus sacramenti, ubi præsens manifestatur sacramentum, ejus jam superfluo servaretur seu figura seu signum? Quæ vero alicujus mysterii significativa non erant, sed aperte seu fidei veritatem insinuant, seu charitatis ²² ædificationem commendant, ea et a nobis et a vobis non ad tempus, sed in perpetuum observanda sunt, eorumque transgressio nullatenus esse potest inulta. Harum quæ in lege erant figurarum veritas tandem et per tot sæcula expectata, tandem erat aliquando exhibenda. Nunquid semper promittendum erat: « Aperiam in parabolis os meum; loquar propositiones ab initio (*Psal. lxxvii, 2*). » Nunquid semper futurum erat: « Donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium? » (*Gen. xlix, 10*.) Tandem ergo prædestinatis a Deo temporibus venit, Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus apertus nobis sensum, ut intelligeremus Scripturas, dissolvens profunda mysteria, quæ de eo in lege et prophetis scripta erant, in quem ita oportet credere.

JUDÆUS.

Si ad tempus hoc vel illud sermo Dei servandus est, eoque tunc annullato, item alius ad aliud tempus observandus est, sicque per temporum vicissitudines, divinæ immutantur sanctiones, quomodo stabit « semel locutus est Deus? » (*Psal. lxi, 12*) Quo pacto ratum erit « in æternum, Domine, verbum tuum permanet in cœlo? » (*Psal. cxviii, 89*.) Quid, quæso, mea interest cur Deus hoc animal mundum, illud immundum judicet, hoc uti permittat, illo uti prohibeat? Quis enim adjuvit Spiritum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit, ut istud agi permittat, illud fieri prohibeat. Jussit. Obsequendum ²³ igitur

VARIE LECTIONES.

²⁰ Ms. S. Ger., institutis. ²¹ Ms. S. Ger., quædam enim sacramenta. ²² Ms. Rem., veritatis. ²³ Ms. Rem., observandum.

est, eique obsequi summa virtus est. Prohibuit. A Fieri igitur jam non licet; idque si postea fiat, peccatum esse dicimus, ac debita poena puniendum. Ut ergo servemus litteræ figuram, contemnemus litteram? ut servemus alterum, quæ ratio est damnare²⁴ alterum? Servemus litteram, servemus et litteræ figuram. Maneat parvo sensui nostro littera, maneat et vestro, atque addatur spiritualis et concessa nobis²⁵ a Deo mysterii latentis intelligentia. Abstineamus a porco, quia lex jubet, abstinemus et ab eo si quod est quod per porcum significatur, peccato²⁶. Non aremus in hove et asino, quia id legislator prohibuit, et, si qua evitanda intellexeris²⁷ per hanc asini et bovis copulam, fas est evitare, imo peccatum est non evitare. Ita et de cæteris. Ita enim lex adimpletur, et adimplenda esse censetur. Sed ita his prælibatis ad Christum veniamus, in quo questionis et controversiæ causa tota consistit; nam eum novi cultus, novarum institutionum ac legis prorsus immutata dicitis vos habere auctorem, in quem dicitis quia oportet me credere. Christum credo prophetam quidem omni virtutum prærogativa excellentissimum, et Christo credam; sed in Christum neque credo, neque credam, quia non credo nisi in Deum, et in unum. « Audi, inquit, Israel, Deus tuus, Deus unus est (Deut. vi, 4): » unus, non triplex, sicut vos Christiani et negando dicitis, et dicendo negatis. Dicitis enim, Deus est Pater, Deus est Filius, Deus est Spiritus sanctus; alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus; et tamen non tres Dii, sed unus est Deus. Dicitis utrumque: qui vult credat vel alterum, vel utrumque. Israel vero nostra gens audit et credit: « Deus tuus, Deus unus est, » non creatus in tempore, non factus ex muliere, quoniam si proprie dici posset, antequam tempus fuit, ipse fuit; tempus ipse creavit, et sub tempore cælum, et terram et quæ in eis sunt omnia ipse creavit. Sequitur aliud in Decalogo mandatum: « Non assumes nomen Dei tui in vanum (Exod. xx, 7). » In vanum nomen Dei assumit, qui homini nomen cultumque divinitatis attribuit. Nam si²⁸ vanitas est omnis homo vivens; qui hominem Deum credit, et Deum appellat, homini nomen cultumque divinitatis attribuit. Non igitur credo in Christum, neque spes mea est in Christo, quoniam: « Beatus vir, cuius est nomen Domini spes ejus (Psalm. xxxix, 5). » Sed Christum credo, et Christo credam, cum venerit, quoniam de eo Moyses testatur et dicit: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tanquam me audietis eum (Deut. xviii, 15). Et quoniam votis omnibus optandum erat ut veniret, et quo signo adventus ejus dignosci posset, audi quid super hoc Isaias propheta denuntiavit: « Erit in novissimis

diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, et fluent ad eum omnes gentes, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob (Isa. ii, 2, 3). » Si ergo Christus jam venit, ubi in toto orbe terrarum, præter pauculam gentem Judæorum, dicitur: « Ascendamus ad domum Dei Jacob? » Alii vestrum dicunt, eamus ad domum Petri, alii ad domum Martini. Nulli vero dicunt: Eamus « ad domum Dei Jacob. » Audi adhuc de adventu Christi sequentia: « Et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium (Ibid., 4). » Nunquidnam ordo militaris nostra hac ætate constat gladios suos in vomeres, et lanceas in falces? Vix fabri sufficiunt, vix ferrum sufficit fabricandis militibus armis. Ubi terrarum inveniri potest, « non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium? » Ubique orbis terrarum vicinus insidiatur vicino, opprimit, necat; gens contra gentem effusis viribus præliatur, regnum adversus regnum excitatur, et ab ineunte ipsa puerili ætate quisque exercetur ad prælium. Constat ergo quia vos Christiani, longe de Christo et de ejus adventu erratis.

CHRISTIANUS.

Revera semel locutus est Deus, et nefas est nunquam ullus sermo Dei annulletur, divinæ sanctiones non immutantur per ulla temporum vicissitudines, quia Christus non venit « legem solvere, sed adimplere. » — « Amen, inquit, dico vobis, iota unum, aut unus apex, non præteribit a lege, donec omnia fiant (Matth. v, 18). » Nunquid vult Christus legem damnare, qui comminatur inquit, « iota unum aut unus apex non præteribit a lege donec omnia fiant? » Non eam igitur vult solvere, sed adimplere. Lex prohibet homicidium, Christus iram et odium; lex prohibet adulterium carnis, Christus ipsum etiam appetitum cordis²⁹. Vobis lex prohibet uti porcine: et ea tunc ab eo animante abstinenda vobis necessaria erat³⁰, quoniam veritatis futura figura erat, et figura servanda erat, donec adesset ipsa Veritas. Nunc autem nobis seu vobis necessaria non est, quoniam ipsa figuræ veritas jam præsentem D adest. Quamvis abstinere liceat, et multi nostrum abstineant non solum ab ea, verum et ab omni carne alia, magno et eodem iudice, quisquis nostrum se tuetur. Moyses carnem suillam immundam appellat, ut ea prohibet, et propterea dicitis quia et uti non licet. Moyses non alius, sed idem ipse carnem suillam dicit mundam et valde bonam, et eam ad vescendam sicut cætera scribit Deum fecisse bonam, et ideo dicimus quia uti ea licet.

VARIE LECTIONES.

²⁴ Ms. Vict., ut damnemus. ²⁵ Ms. Rem. et S. Ger., vobis. ²⁶ Ms. R., si quid... peccati. ²⁷ Ms. Rem., intellexerimus. ²⁸ Ms. S. Ger. omit. N. m. si. ²⁹ Ms. S. Ger., carnis. ³⁰ Ms. Vict., carne, et ipsam abstinentia tunc vobis necessaria erat.

Postquam enim enuntiaverat ²¹ Deum creasse universa, pisces maris, volucres cœli, cuncta animantia terræ, in quibus est anima vivens, non longe infra subdidit : « Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona (Gen. 1, 31). » Quod valde bonum est, ex nulla parte malum est. Quod vero nulla ex parte malum est, quomodo malum et immundum est? Quidquid ergo naturæ a Deo factæ in carne suilla consideratur, mundum et valde bonum est, atque uti licet. Quia vero per hoc animal, voluptas et immunditia figuratur, immundum, propter hoc, hoc animal esse designatur [²² ut vitium hoc studiosius caveatur, etiam animal ad vescendum interdicitur, per quod designatur], et ea immunditia uti non licet. Si ergo ²³ mundum et immundum esse hoc animal intelligitur, et eo uti et non uti a Deo nobis permittitur, unde et sacra testatur auctoritas : « Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quæ ²⁴ de corde exeunt fornicationes et cætera, quæ enarrat vitia, ea coinquinant hominem (Matth. xv, 11). » Non itaque caro suilla, quæ in os intrat, coinquinat hominem, sed voluptas, et immunda ²⁵ voluptatis ejuslibet concupiscentia, quæ de corde procedit, ea coinquinat hominem. Propter hoc apostolus quoque Paulus ait : « Omnia, quæ vobis apponuntur ad vescendum, sumite cum gratiarum actione, nihil interrogantes propter conscientiam ²⁶ (I Cor. x, 27). » Eadem ratione licet arare in bove et asino, et prohibetur ²⁷ ne aremus in bove et asino. « Nunquid de bobus, ut ait apostolus Paulus, cura est Deo? » (I Cor. ix, 9.) An propter nos lex hoc dicit? Qui ergo terram colit, aret in bove et asino, si melius non potest, quia Deus permittit, quia omnia hæc humanis usibus creavit. Sed quia bos ungulam findit et ruminat, et ad excolendam terram omnino est idoneum animal, rectorem in Ecclesia designat discretum, in his quæ agit sensum habentem, qui rectum discernit a pravo, et qui mandata Dei, quæ audit et quæ legit, meditatur, et meditando ruminat apud se die ac nocte, nec solum sibi utilis existit, sed alios edificat, et docendo instruit. Huic tam idoneo prædicatori non est associandus ad prædicandum verbum Dei alter moribus indiscretus, seu idiota et litteris imperitus, quia non solum sibi male vivendo est inutilis, sed malo suo exemplo et immunde vivendo aliis noxius existit. Porro hæc vitia per asinum designantur, qui neque ungulam findit, neque ruminat, et omnino est inertissimum animal. Quæ vero dicta sunt de faciendo altari, et quare Dominus prohibuit ne homo comederet de ligno scientiæ boni et mali, profundum in se continet mysterium, sed alias et ad alios hæc discutienda pertinent. « Hæc quidem in figura contingebant, » et dicebantur vobis;

A « scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt, » sicut dicit Paulus ex vestra gente noster apostolus (I Cor. x, 11). Fines sæculorum sunt novissimi dies, de quibus Isaias prænuntiat, dicens : « Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium (Isai. ii, 2), » ad quem revera confluent omnes gentes, sicut Psalmista quoque prædixerat : « Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium (Psalm. xxi, 28). » Universi ²⁸ fines terræ jam credunt in Deum ²⁹, jam adorant Christum universæ familiæ gentium, una et concordī voce dicunt. Eamus « ad montem Domini et ad domum Dei Jacob (Isai. ii, 3), » non ad domum Jacob, sed « ad domum Dei Jacob, » hoc est, ad domum Dei quem coluit Abraham, quem coluit Isaac, quem coluit Jacob, quem coluit Moyses quæque et Aaron, ut ostendant unum Deum esse et eorum qui ante legem fideles fuerunt, et eorum qui sub lege exstiterunt, et eorum qui nunc existunt credentes in Deum universæ multitudinis gentium. Quod autem dicere nos arguis : Eamus ad domum Petri, eamus ad domum Pauli et ad domum Martini, nullus, qui sane sapit, hoc ita dictum esse intelligit : nullam quippe domum Petro seu Paulo facimus, sed in honorem atque memoriam Petri seu Pauli Deo eam condimus. Nec ulli pontificum fas est dicere in consecrationibus ecclesiarum : Tibi Petro, seu Paulo, hanc domum, vel hoc altare consecramus. C [³⁰ Sed tibi Deo in honore Petri seu Pauli hanc domum vel hoc altare consecramus.] Propterea vero hæc domus potissimum appellatur « domus Dei Jacob, » ac specialiter nominatur « Jacob, » quia primus omnium legitur Jacob Deo instituisse hanc domum. « Erexī, inquit, Jacob lapidem in titulum, fundens oleum desuper, et dixit, vere locus iste sanctus est (Gen. xxviii, 18), » et enumeratis quæ viderat, cœlestibus mysteriis obstupefactus addidit : « Quam terribilis est locus iste, non est hic aliud nisi domus Dei et porta cœli (Ibid., 17). » Domus ergo Dei nostri est domus Dei Jacob, quia Deum, quem colimus, coluit Abraham, Isaac quoque et Jacob. In hac domo Dei quotidie divinus sermo recitatur, populus fidelis, quæ bona appetat, et quæ mala fugiat, edocetur, ac simul quæ appetendorum sint præmia, et quæ mala quæ agunt pœna comitetur. Inde et forenses causæ a Christianis aguntur, a proximis proximorum calumniæ audiuntur, ac debita cuique reatui pœna infertur. « Non occides, » inquit lex (Exod. xx, 13) : « qui autem ³¹ occiderit, » imo sicut Christus ipse adjecit, « qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (Matth. v, 22). » Cui ergo ³²

VARIÆ LECTIONES.

²¹ Ms. S. Ger., enumeravit. ²² Ms. S. Ger. et V. omit. unciis inclusa. ²³ Ms. Rem., sic ergo. ²⁴ Ms. Vict. omit. quæ. ²⁵ Ms. R. et S. Ger., et immunditia. ²⁶ Vulg. : Omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. ²⁷ Ms. S. Ger., prohibetur. ²⁸ Ms. S. Ger. omit. Universi. ²⁹ Ms. Vict., Christum. ³⁰ Ms. Vict. omit. unciis inclusa. ³¹ Ms. Rem., etiam. ³² Ms. S. Ger. omit, cui ergo.

ira et odium tollitur, uti gladio et lancea non permittitur. Qui abrenuntiat iræ et odio, facillimum est ut abrenuntiet lanceæ et gladio. Multo quippe facilius est conflare gladium suum in vomerem, et lanceam suam in falcem, quam timore cordis submisso, humilem fieri ex superbo, servum ex libero; abnegare uxorem, filios, domum, arma, agros, equos, et omnia quæ possidet, adhuc autem ut se ipsum abneget. Quod tamen sæpenumero fieri videmus, videtis et vos, quia multi olim in rebus sæculi agentes, superbi et potentes, ad bella instructissimi et pugnaces, rapiendis aliorum rebus inhiantes, propter Deum abnegatis omnibus pompis sæcularibus, pauperrimi sponte per diversa peregrinantes loca, sanctorum suffragia requirant, aut quolibet inclusi specu agunt vitam sub aliquo ⁴⁵ pælato. In hujusmodi vero servorum Dei cohabitatione adimpleretur etiam illud denuntiatum per Isaiam prophetam miraculum: « Vitulus, leo et ovis simul morabuntur; et puer parvulus minabit eos (*Isai. xi, 6*). » Puer parvulus leonem et ursum cum agno minat, cum in domo Dei pastor æque nobili quondam et ignobili, potenti et impotenti, forti et infirmo imperat. Puer non sensu, sed malitia; parvulus non justo regiminis vigore, sed ab omni fastu sæculari aut generis indignitate. Ut igitur breviter dicam, hæc est institutio vitæ ⁴⁶ Christianorum, ut quisque diligat proximum, sicut seipsum, et quod sibi fieri non vult, aliis non faciat. Hoc est verbum, de quo ait apostolus Paulus: « Verbum consummationis et abbreviationis in æquitate posuit Dominus super terram (*Rom. ix, 28*). » De hac verbi consummatione Isaias propheta dicit: « Consummatio abbreviata inundabit iustitiam (*Isai. x, 22*); » consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio terræ. De hoc etiam Verbo idem propheta Isaias prædixerat: « Venite, inquit, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas Dominus, et ambulabimus in semitis eius, quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem (*Isai. ii, 3*). » Quæ, inquam, lex alia de Sion exitura prædicatur? Quod, inquam, verbum Domini de Jerusalem exiturum esse prænuntiatur? Lex, quæ per Moysen data est, non ex monte Sion exiit, quia non in monte Sion data est, sed in monte Sinai. Quæ igitur lex exiit de Sion, nisi lex Novi Testamenti per Christum data, quæ de monte Sion exiit, quoniam de monte Sion Christus cælum ascensus discipulis suis legem per mundum universum prædicandam commendavit: « Euntes ⁴⁷, inquit, in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ (*Marc. xxiv, 49*). » Hoc est ⁴⁸ illud bonum verbum, id est, Evangelium, quod de Jerusalem

A exiit: « prædicate Evangelium omni creaturæ: qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit (*Ibid.*, 16). » In quo Evangelio vias suas, vias novas edornit Dominus, viæ veteres fuerunt, « oculum pro oculo, dentem pro dente (*Exod. xxi, 24*). » Viæ novæ sunt, « si quis te percusserit in unam maxillam, præbe ei et alteram; auferenti tunicam, dimitte et palliolum (*Math. v, 39*). » Viæ veteres fuerunt, « diliges amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum (*Ibid.*, 43). » Viæ novæ sunt, « si esurierit inimicus tuus, eiba illum; si sitit, potum da illi (*Rom. xii, 20*). » Hæc sunt viæ Domini, hæc sunt semitæ Domini, per quas perfecti ambulant Christiani [« hanc Christianæ institutionis vitam licet nunc pauci servant Christiani], quondam servabant reges, et cum regibus subditæ eis nationes. Quid vero si potens aliquis, si violentus aliquis prave agit, et corrigi non vult? « Mihi vindictam, dicit Dominus, et ego retribuam (*Hebr. x, 30*). » Et quanta erit illa divinæ animadversionis severitas? Audi Psalmistam: « Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida (*Psal. xlix, 3, 4*). » Tamen, circa novissima dierum illorum, circa sæculi consummationem hæc mala et multo duriora prænuntiata sunt a Christo, et a prophetis ante Christum. « Surge, inquit in Evangelio, gens contra gentem, et regnum adversus regnum, et erunt pestilentie et fames, et signa magna erunt (*Luc. xxi, 10*); et nisi abbreviati essent dies illi, non fieret salva omnis caro (*Math. xxiv, 22*). » Unde in postrema visione Danielis de extremo temporum et tribulatione illa intolerabili circa finem sæculi ita legitur: « Et faciet Rex juxta voluntatem suam et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem Deum ⁴⁹, et adversus Deum deorum: loquetur magnifica: et dirigit, donec compleatur iracundia (*Dan. xi, 36*). » Et post pauca: « Veniet, inquit, tempus, quale non fuit ab initio, usque ad tempus illud (*Dan. xii, 1*). » De abbreviatione quoque tribulationis ita subdit: « Usquequo horum finis mirabilem. Et audi vium, qui erat indutus lineis, jurantem per Viventem in æternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis (*Ibid.*, 6, 7). » In novissimis ergo diebus, id est, tergente mundi vespera, quando venit plenitudo temporis, in qua misit Deus Filium suum in terris, pax illa, superius dicta, in Ecclesia Dei primitiva fuit, diuque longe lateque permansit. Circa vero finem sæculi, hoc est, circa novissimorum finem dierum, dissensio illa per mundum, et tribulatio, quæ superius ⁵⁰ dicta est, ebulliet, et sævissima erit, atque jam ebullire cœpit. Paucis et succincte nunc ad ea, quæ de adventu Christi proposuisti, respondimus, responsuri plenius, cum ad id et tempus nos et

VARIE LECTIONES.

⁴⁵ Ms. Vict., subditam sub quolibet. ⁴⁶ Ms. S. Ger. omit. vitæ. ⁴⁷ Mss. Rem. et S. Germ., data, quæ ab eis locis per totum orbem terrarum annuntiatur diffusa? sedete, inquit, in civitate, donec induamini virtute ex alto (*Luc. xxiv, 49*); et inde ascensus in cælum ait, euntes, etc. ⁴⁸ Ms. S. Ger., hoc enim est ⁴⁹ Ms. Ger. omit. unicus inclusa. ⁵⁰ Ms. Rem., nomen Domini. ⁵¹ Mss. Vict. et S. Ger., inferius.

ratio perduxerit. Ad Christum redeamus, in quem dixi et dico quia oportet te credere.

Quamvis enim p^{ro}p^{ri}etate mea concedo esse dictum, et salva fidei asseritione contestor esse approbandum⁸⁰, quia non debemus credere nisi in Deum et in unum, tamen dixi et dico quia in Christum te oportet credere.

Nomen Dei in vanum nequaquam assumimus, quia nulli creature nomen cultumque divinitatis attribui-
mus; et si quis attribuendam dicit esse, omnino redarguimus. Et tamen dixi et dico quia in Christum oportet te credere, quia Christum constat Deum et hominem esse. Licet enim credamus Deum assumpsisse hominem in unitatem personæ, et Christum credamus Deum et hominem esse, tamen duas naturas in eo credimus, et omnino discretas utriusque naturæ proprietates asserimus. Manens quippe incommutabiliter Deus id quod erat, assumpsit quod non erat. Verbum quod erat in principio apud Deum, per quod omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil, caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1, 4, 14). Quia ergo Christus Deus est, Filius Dei est virtute, non gratia, Patri consubstantialis, par et cœternus, ante omnia existens tempora, et in eum credimus. [81 Quia vero] factus in tempore, homo est, Filius Dei est, non virtute, sed gratia, Deo inferior, minoratus etiam paulo minus ab angelis, sub tempore factus, natus ex muliere⁸², et in eum scilicet hominem assumptum non credimus. Item: quia Deus est, nec mori, nec pati, nec nasci potuit; quia homo est, et mori et pati, et nasci potuit, et voluit; et per passionis suæ mysterium a morte nos redemit. Propheta ipse Isaias Deum et hominem futurum esse Christum prænuntiatis, ait: « Ecce, inquit Dominus, ponam in fundamentis Sion lapidem probatum, angularem, pretiosum; qui crediderit in eum, non confundetur (Isai. xxvii, 16). » Lapidem dicit, et aperte subsequitur, « qui crediderit in eum, non confundetur. »⁸³ Per lapidem itaque sic probatum, angularem, pretiosum, summum aliquem, Christum utique designat hominem. Sed, si homo tantum esset, profecto idololatricam et profanari propheta suaderet, qui in hominem credi oportere nos admonet. Quia vero non est homo tantum, verum et Deus, cui in psalmo dicitur: « qui sustinent te, non confundentur (Psalm. xxiv, 5), » ideo addidit, « qui crediderit in eum, non confundetur. » Igitur Christus, quia homo est, positus est in Sion lapis probatus, angularis, pretiosus, lapis probatus; quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, lapis angularis, quia circumcisionem justificat ex fide, et præputium per fidem, utrumque parietem in se colligens,

A atque utrumque populum in se unum faciens, lapis pretiosus, quia mors ejus apud Deum tanti exstitit, ut peccata totius tolleretur mundi. Sed, quamvis lapis probatus, angularis, pretiosus fuerit, non in eum, sed ei debita observatione credimus. Quia et Deus est (unde et consequitur: « qui crediderit in eum non confundetur ») et ei et in eum debito divinitatis cultu credimus. Quod autem⁸⁴ dicis et nos negando dicere, et dicendo negare unum et triplicem Deum, modis omnibus negamus unum et triplicem dici, quia in Deo nullam dicimus triplicitatem, sed unum trinum dicimus, quia in deitatis unitate personarum credimus trinitatem. Quare autem dici non debet triplicitas, et quare dici potest trinitas, suo loco dicemus, et quod dicemus, ratione et auctoritate astruemus.

IUDÆUS.

Quæ me ratio⁸⁵, quæ me Scripturarum cogit auctoritas, ut credam quod Deus homo fieri queat, vel homo factus jam existat? Si nulla apud Deum est transmutatio, nec ulla vicissitudinis obumbratio (Jac. 1, 17), quomodo penes eum tanta rerum fieri potest alteratio⁸⁶, ut Deus homo fiat, Creator creatura, et incorruptibilis credatur factus esse corruptela? Quomodo, quæso, accipitur: « In principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt; tu autem permanebis. Mutabis eos, et mutabuntur; tu autem semper idem ipse es? » (Psalm. ci, 26, 27.) Quomodo Deus « semper idem ipse est, » si alteratus homo fieri potest? si Deus est immensus, quomodo vili et parva humanorum dimensione membrorum potuit dimensus circumscribi? si Deus est incircumscriptus, quo argumentationis genere dicitur quod dimensione corporea circumscriptus totus sub angusto matris utero potuit comprehensus teneri? Ad hæc, si Deus est quo nihil majus sive sufficientius cogitari potest, qua necessitate coactus humanæ calamitatis particeps, et tantorum factus est consors et patiens malorum? Denique si Deus homo factus est, quomodo stabit quod ipse locutus ad Moysen dixit: « Non enim videbit me homo, et vivet? » (Exod. xxxiii, 20.) Multum repugnare videtur ut Deus homo factus sit⁸⁷ et ab homine vel ab ipsa matre sua videri non potuerit. Absit enim ut circa Deum aliquid phantasticum fuisse dixeris! Unde fatemur quia nullo modo fas est de Deo talia excogitare, nedum dicere aut prædicare, quoniam nec ratio id posse fieri sinit, nec ulla Scripturæ auctoritas occurrit, quam huic errori vestro assentanea seu vicina sit. Nam illud Isaiæ vaticinium, quod ad vestrum accipiendū sensum male omnino depravatis: « Ecce virgo concipiet et pariet filium; et vocabitur nomen ejus Em-

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁰ Mss. Vict. et S. Ger. approbatum. ⁸¹ Mss. Rem. et S. Ger. omit uncis inclusa. ⁸² Mss. V. et S. Ger., femina. ⁸³ Ms. Rem. omit. par. ⁸⁴ Mss. Rem. et S. Ger., quamvis itaque (enim) homo fuerit lapis probatus, angularis, pretiosus, et in eum credimus; quia, ut dixi, Christum Deum et hominem esse credimus. Quia et Deus est (unde consequitur: qui crediderit in eum, non confundetur), credentes in eum, debito divinitatis cultu, non confundentur. Quod autem. ⁸⁵ Ms. Rem., alteratio. ⁸⁶ Ms. Vict., obumbratio. ⁸⁷ Ms. S. Germ. homo sit, etc.

manuel, hoc est, nobiscum Deus! » (*Isai. vii, 14.*) Quid ad rem unde agimus? nāquid ab homine nunquam corrupta, sed viro nupta, virgo adhuc existens concipiet et pariet filium? Animo libenti accipimus de Christo dictum, « et vocabitur nomen ejus, nobiscum Deus, » hoc est, tantæ dignitatis et gratiæ erit apud Deum, ut in eo et per eum Dominus, id est, Domini virtus sit nobiscum. Nunquid quoties ad vestrarum solemnium missarum dicitis: « Dominus vobiscum, » statim consequitur ut Deus homo fiat, vel in turba homo factus consistat? Propheta igitur rem sacram commemorans, et nascituri Christi eminentiam prænuntiāns, nihil de eo absurdum, nihil de eo contra naturam dixit esse futurum, nihil praviæ suspicionis relinquens: « Ecce, inquit, virgo concipiet. » Qua ergo temeritatis præsumptione quisquam hominum audeat scribere quod nullo modo fuit propheta ausus dicere, quod de Deo semina conciperet, et conceptum de eo filium pareret. Propheta dixit, « concepit et peperit filium (*Isai. viii, 5.*) » vos ex vestro sensu conjicitis, et commentatum usquequaque divulgatis: « Et post partum virgo permansit, » quod nusquam a propheta dictum accipitis. Injuriosum igitur est quod fronte tam impudenti sacra prophetarum eloquia, ad hominum voluntatem commentando, ita interpretamini.

CHRISTIANUS.

Nullam in hoc sacramento repugnantiam rerum metuimus, nullam Scripturarum dissonantiam veremur. Sed Scripturarum interim omittamus auctoritates, quibus, Deo adjuvante, omnimodis astruimus quia Deus homo factus est, et ab hominibus visus est. Nam aperte exclusa omni æquivocationis ambiguitate, ita Jeremias propheta denuntiat: « Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius ad eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel electo suo, » [« Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (*Baruch. iii, 36-38.*) » Post hæc, post legem, inquit, datam, post viam disciplinæ datam Jacob puero suo, et Israel electo suo.] Deus homo factus est, et cum hominibus conversatus est, natus ex virgine, clauso matris utero, salva omni dignitatis integritate. Unde propheta Ezechiel dicit: « Et dixit Dominus ad me; porta hæc clausa erit, et non aperiatur; et vir non transibit per eam [sed Dominus Deus Israel ingressus est per eam, et clausa erit principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem suum coram Domino (*Ezech. xliv, 5.*) » Virgo igitur concepit, quia porta clausa erit, et vir non transibit per eam]. Post partum virgo permansit, quia « Do-

minus Deus Israel ingressus est per eam, et clausa erit. » Ipse Dominus Deus Israel ingressus est per eam, factus homo sicut psalmus dicit: « Tanquam sponsus procedens de thalamo suo (*Psal. lxxviii, 6.*) » Et quamvis homo, tamen princeps. Et sicut alius psalmus dicit: « Inter mortuos liber (*Psal. lxxxviii, 6.*) » sedebit, ut comedat panem coram Domino (*Ezech. xliv, 5.*) » Quem panem? « meus, inquit, cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cælis est (*Joan. iv, 34.*) » Nobiscum Deus, non sicut ad missarum solemnia, dicimus, « Dominus vobiscum, » sed, sicut apertius alibi Isaias dicit: [« Puer natus est nobis et filius datus est nobis, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis (*Isai. ix, 6.*) » Quia conceptus ille novus nec usitatus, et magnæ rei mysterium erat; idcirco propheta præmisit: « Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo concipiet, et pariet filium (*Isai. vii, 14.*) » Illam enim absurditatem sensu vestro conceptam et adinventam, quod de Dei substantia conceperit, nulli fidelium fas est dicere vel cogitare [quia de Deo, hoc est potentia, et virtute Dei concepit, quoniam non humano usu, nec ullo viri semine concepit]. Qui enim sine viri semine ex nihilo primum creavit hominem, sine viri semine, ex aliquo, id est, ex matris carne hominem Christum creare potuit. Et quoniam humano usu conceptus, a peccato originali immunis non fuisset, nec inter mortuos liber, ut inter mortuos solus liber sit, sicut Psalmista dicit, et a peccato immunis, ideo cum nasci sine peccato, hoc est sine viri coitu ex virgine oportuit. Ut ergo hæc sine præjudicio dicta sint, quia Scripturarum testimonia suo loco servanda ponenda, necessitas quoque summa et ratio exercebat ut Deus homo fieret, et per humanitatis sue mysterium ad vitam nos restitueret. Homo igitur factus est, non id desinens esse quod erat, sed id assumens quod non erat. Non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum, dicimus Deum hominem factum. Et sicut anima rationalis et caro, propter unitatem personæ, unus est homo, quamvis omnino alterius est natura anima et alterius caro, nec anima convertitur in carnem, seu in animam caro, sed, manente utraq; natura, personæ conservatur unitas. Deus et homo, propter unitatem personæ, unus est Christus; quamvis Deus nec in hominem conversus fuerit, nec in Deum homo; sed divisa Dei et hominis natura, indivisa Dei et hominis personæ conservatur et odoratur unitas. Neque enim omnia quæ aliquo modo sunt aliud quam erant, desinunt esse id quod

VARIE LECTIONES.

⁸⁸ Ms. Rem., existat. ⁸⁹ Ms. Vict. et S. Germ., sacre. ⁹⁰ Ms. San. Ger. co. ⁹¹ Ms. Vict. omit. filium. ⁹² Ms. Vict., nusquam id a propheta dictum accipitis. Ms. S. Ger. nunquid id a propheta, etc. ⁹³ Ms. Vict., iterum. ⁹⁴ Ms. Rem., annuente. ⁹⁵ Ms. Vict. et S. Ger., invocatione. ⁹⁶ Vulg., adversus. ⁹⁷ Vulg., tradidit. ⁹⁸ Vulg., dilecto. ⁹⁹ Ms. Rem. omit. uncis inclusa. ¹⁰⁰ Ms. S. Germ., divinitatis. ¹⁰¹ Ms. Vict., omit. uncis inclusa. ¹⁰² Ms. Vict., omit. uncis inclusa. ¹⁰³ Ms. Vict., omit. uncis inclusa. ¹⁰⁴ Ms. Rem., hæc potentia est. ¹⁰⁵ Ms. Rem. sensu. ¹⁰⁶ Ms. Vict. hic deficit. ¹⁰⁷ Ms. Rem., diversa. ¹⁰⁸ Ms. Rem., conservatur.

erant. In accidentium enim quorundam alteratione, ut cum homo niger sit albus, seu albus niger, superveniente altero, petit omnino alterum. At cum homo sit armatus, sive exarmatus, vel ex nudo indutus, seu ex induto nudus, nihil prorsus in se sic alteratus homo vel accipit, vel amittit. Suscepit ergo Deus hominem in unitatem personæ, ingenita bonitate sua, non nostra, et multa necessitate, non sua, sed nostra, et ratione magna, tibi que approbata, si audita vis vel rationaliter admittere, vel rationabiliter excludere. Scripturarum vero auctoritas exacto⁷⁹ sensu interpretata, sed tam evidens tibi apponitur⁸⁰, ut nil excogitare queas, quod contra opponatur⁸¹. Nosti quoniam Genesis apertissime commendat qualiter homo primus sit conditus, qua dignitate sui præstans, et qua eminentia supra cætera terræ animantia erat positus. « Dominamini, inquit, piscibus maris, et volatilibus cæli, bestiis terræ et omni reptili quod movetur in terra (Gen. i, 28). » Unde accepit a Deo vetiti mandatum: « Ex omni, inquit, ligno paradisi comede; de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas. In quacunque die comederis ex eo⁸², morte morieris (Gen. ii, 16, 17). » Non leviter erat accipiendum quod sub tanto invectionis maledicto vetitum erat. Nulla tamen necessitate coactus, sed propria voluntate subactus, morem gerens uxori, obedire maluit uxori quam præcepto Dei. Tetigerat illa, et comederat; dedit viro, et comedit; et utrique mordendo vetitum, mortis et damnationis subierunt maledictum. Inobediens Deo Adam effectus est, protinus concessum omne jus amisit, excussum ditionis suæ jugum a cæteris animantibus sensit, et dignitatem sui jam amittendo, nuditatem suam erubuit, et currens ad folia ficulnæ, pudendam membrorum turpem in iustitiam operuit. Ab hoste igitur seducti, hostique tunc pater subacti, mox de paucis a lino voluptatis, in quo erant, sunt expulsi, obseratus est paradisi aditus, positus est, ad custodiendam viam ligni vitæ, gladius ille versatilis et flammeus. Gratias Deo quia licet ille gladius flammeus⁸³ erat, non tamen in perpetuum fixus, sed versatilis erat, quia quandoque misericordia Dei erat removendus. Infelices itaque et miseri parentes genuerunt filios sub eadem mortis et miseriæ conditione genitos. Ad laborem nascebatur homo, ad laborem moriebatur homo; in peccatis concipiebatur, in doloribus parturiebatur, miser ad ærumnas et labores nascebatur. « In sudore vultus tui, » dixit Dominus ad Adam, « vesceris pane tuo, donec revertaris ad terram de qua sumptus es, quia terra es, et in terram reverteris (Gen. iii, 19). » Unde et beatus Job ait: « Homo, natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis; qui quasi flos egreditur, et conteritur, et fugit velut

umbra, et nunquam in eodem statu permanet (Job xiv, 1, 2). » Post hanc denique qualemcumque vitam, morientes quo tunc ibant? Nemo in cælum, sed omnes in infernum; tamen justi spe bona quod ab inferis per Christum eruerentur, et per Christum ad superos in cælum revelari mererentur. Audi Patres eminentissimos id aperta voce contestantes: « Descendam, inquit Jacob patriarcha, lugens filium meum in infernum (Gen. xxxvii, 35). » Et alibi ad filios suos: « Deducetis canos meos cum dolore ad inferos (Gen. xlii, 38). » Unde et beatus Job, cui, Domino attestante⁸⁴, vir non erat in terra similis (Job i, 8): « Infernus, inquit, domus mea est, et in tenebris stravi lectum meum (Job xvii, 13). » Tamen liberationis spe arreptus, paulo post addidit: « Scio quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum (Job xix, 25). » Qui Redemptorem attestatur, venundatum seu captivatum se fuisse⁸⁵, et redemptum esse non inficiatur. Audi et beatum David: « Deus redimet animam meam de manu inferi, cum acceperit me (Psal. xlviii, 16); » et acceptam dicit ab inferis animam suam et redimendam ab infero. Unde et alibi exultans dicit: « Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum (Psal. xxix, 5). » Cui dicit, « eduxisti, salvasti, » nisi ei⁸⁶ de quo in alio psalmo dicit: « Iter facite ei, qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi (Psal. lxxvii, 5). » Et quoniam solus ascendere super occasum noluit, audi quod Psalmista addidit⁸⁷: « Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem (Psal. lxxvii, 19; Ephes. iv, 8). » Ezechias quoque moriturus ait: « Ego dixi in dimidio dierum meorum: Vadam ad portas inferi (Isai. xxxviii, 18). » Et postea subdidit: « Tu autem crucisti animam meam, ut non periret (Ibid., 17). » Hæc, inquam, spes iustorum erat tunc morientium nemo ergo in cælum; sed omnes, qui tunc moriebantur, descendebant in infernum. Originalis itaque⁸⁸ delicti expiationem, et malorum tantorum evacuationem fieri oportebat, nullo quidem creati hominis merito, sed ingenita optimi Creatoris bonitate et gratia. Ne ergo in æternum homo periret, restitui hominem oportebat: restitui autem non poterat, nisi Deus hominem assumeret, necessitatem nostram subiret, noster causidicus contra adversarium ipse fieret, et nostræ actionis negotium agens, non suadendo⁸⁹, sed iusto rationis iudicio adversarium excludens, causam nostram finiret. Restituendus itaque Deo homo erat, ac per hominem qui Deo semetipsum abstulerat. Quis autem hominum de communi massa perditionis natus id explere posset, ut reliquam humani generis massam restitueret? Vix enim sibi iustitia cujusque sufficit; non est im-

VARIE LECTIONES.

⁷⁹ Ms. Rem., non exacto. ⁸⁰ Ms. Rem., opponitur. ⁸¹ Ms. S. Ger., apponatur. ⁸² Ms. S. Ger. omit. ex eo. ⁸³ Ms. S. Ger., gladius licet flammeus. ⁸⁴ Ms. S. Ger., Deo teste. ⁸⁵ Ms. S. Ger., captivum se fugisse. ⁸⁶ Ms. Rem., cui. ⁸⁷ Mss. Germ., subdidit. ⁸⁸ Ms. S. Ger., namque. ⁸⁹ Ms. Rem., non sua dando.

munis a peccato infans, cujus vita est unius diei super terram. Quod si novus, vel aliunde natus homo [** seu angelus factus homo] hominem liberaret non sic ad pristinum¹¹ dignitatis ingenitæ statum restitui posset. Cum enim angelis homo par creator, non natura, sed rationis et concessæ libertatis gratia, soli Deo Creatori ad serviendum erat obnoxius, ad eundem libertatis statum, seu per hominem, seu per angelum restitui non valebat. A quo enim quis a servitute redimitur, ei obnoxius esse ad servendum iudicatur. Quia ergo per alium plena hominis restitutio fieri non valebat, necesse fuit ut Creator creaturæ subveniret, creaturam Creator subiret, ut per ipsum Creatorem homo restitutus, soli Creatori ad serviendum obnoxius remaneret, et hostis iure ditionem supra genus humanum habitam amitteret. Nihil enim in Christo suum hostis invenerat, qui, neque in iniquitatibus conceptus erat, neque in peccatis partus fuerat, neque ullam prorsus peccati maculam vivendo contraxerat. Qua igitur præsumptione injusta mors in eum ferendo deliquit, in quo nihil suum repperat, nihil omnino juris habebat, iure amisit eam jurisdictionem, quam peccato primi hominis in hominem primum ejusque posteritatem obtinuerat. Mors itaque Christi, et originalis peccati apud Patrem hostia et propitiatio fuit, atque humani generis plena integraque restitutio exstitit. Reseratus est in ejus obitu paradisi aditus, remotus est gladius ille versatilis et flammæus. Jam in crucis patibulo affixus et moriens ait ad Latronem: « Hodie mecum eris in paradiso (Luc. xxiii, 43). » Tunc quoque adimpletum est quod per Osee prophetam dictum est: « O mors, ero mors tua; morsus tuus ero, inferne (Ose. xiii, 14). » Hujus igitur nostræ restitutionis sacramentum, in prophetis habebamus promissum, aliquando per figuras rerum, aliquando per verborum ænigmata, aliquando evidenti promissione et aperta. Præcis illis temporibus loquens Deus ad Abraham de hoc sacramento ait: « In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ (Gen. xxvi, 4). » [** In Christo enim, qui de semine ejus oriundus erat, benedicentur omnes gentes terræ.] Quandoquidem universum genus humanum sub maledicto primi parentis oppressum, per eum¹² ab illo maledicto absoluitur, et benedictioni atque gratiæ priori restituitur. Nam in Isaac gens nulla benedicatur, nulla gens ejus ditioni subacta fuisse legitur. In David vero et Salomone qui regum terræ illius fortiores alia et potentiores existere, quomodo omnes gentes benedicuntur; cum omnes circumquaque, præter Judæam, gentes eis¹³ adversæ et contra eos¹⁴ dimicantes semper fuere. De successoribus eorum

A regibus regno fugatis, captivis, exhereditatis frustra mentio ulla haberetur. In Christo itaque restat hæc intelligantur, et intellecta omnibus modis adimpleantur.

JUDÆUS.

Violentiam Scripturæ inferens, et ad fidei vestre assertionem Scripturas intorques. Nam Ezechiel propheta aperte¹⁵ portam appellat, et de porta loquitur; tu feminam appellas, et de femina ad voluntatem tuam disputas Reshæ omnino sunt remotæ, et nulla sibi invicem similitudine sunt adnotæ. Hoc denique ultimo exemplo aperte tota tua de Christi ortu refellitur disputatio. Nam Deus dixit ad Abraham: *In semine tuo*, hoc est, in Christo, qui de semine ejus oriundus erat, benedicentur omnes gentes terræ (Gen. xxi, 8). Deus dixit Christum de semine Abraham oriundum, tu dicis eum sine ullo viri semine fuisse ortum. Sed procede ad reliqua Scripturarum exempla, utrum aliqua apertius dicta sint et¹⁶ sententiæ atque fidei vestræ magis assentanea.

CHRISTIANUS.

Commode ad opposita respondet, quisquis vicino pede prosequitur atque respondet. Dicimus Ezechielem prophetam figurate fuisse locutum de porta illa, quoniam nullo modo ad litteram accipi possunt que locutus est de porta illa: « Et dixit, inquit, Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, et non aperietur; et vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, et erit clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino. Per viam vestibuli portæ ingreditur, et per viam ejus egreditur (Ezech. xliv, 1-5). » Hæc ad litteram nemo explere potest, nam si Dominus Deus Israel, qui per prophetam loquitur: « Cælum mihi sedes est, et terra scabellum pedum meorum (Ad. vii, 49); » et alibi: « Cælum et terram ego impleo (Jer. xlii, 24). » si, inquam, Dominus Deus Israel totus ubique est, unde ingressus est per portam, et quo egressus est per portam illam? Si Deus est incircumscriptus, quomodo eum in porta sedere ad litteram accipi potest? quomodo erit clausa principi, si princeps ipse Dominus Deus Israel ingressus per eam sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino? Quem panem, vel cujusmodi panem, tot factum, vel unde delatum comedat Dominus Deus Israel, et coram Domino. Quis est alius iste Dominus, ut coram eo panem comedat Dominus Deus Israel? Quia ergo hæc ad litteram accipi non possunt; per portam illam intelligi oportet, ut sit omnia consideratur, et considerata fieri posse convenienter intelligantur. Dominus ergo Deus Israel ingressus per portam illam, ad nos egressus est,

VARIE LECTIOES.

¹¹ Ms. Rom. omitt. unde dicitur. ¹² Ms. Rom. prout. ¹³ Ms. Rom. omitt. unde dicitur. ¹⁴ H. 1. Gen. i, vi. ¹⁵ Ms. S. Ger., vi. ¹⁶ Ms. Rom., omitt. ¹⁷ H. 1. S. Ger., omitt. ¹⁸ Ms. S. Ger., omitt. et.

quia Deus homo factus in utero virginis, ex carne virginis. Nam aliter ab originali peccato non fieret immunis, sicut in psalmo legitur: « Tanquam sponsus procedens de thalamo suo (Psal. xviii, 6). » Ad nos homo exiit atque, Jeremia teste, « in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (Baruch, iii, 38). » Porta clausa erit, quia viro clausa⁹⁹ erit, nec vir transibit per eam. Clausa principi servabitur, ut per eam ingrediatur, quia Dominus Deus Israel ingressus est per eam. Neque enim ante conceptionem et partum Christi mater ejus viro¹⁰⁰ cognita fuit, quoniam porta clausa erit, atque clausa principi servabitur. Et quoniam totum hoc Incarnationis Dominicæ mysterium sola virtute divina sine humano contagio peractum est, alibi propheta Isaias dicit: « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum; aperiat terra, et germinet Salvatorem (Isa. xlv, 7, 8). » Rore, inquit, et nube cœlesti, hoc est sola creatione et operatione Dei, sicut paulo post subdidit: « Ego Dominus creavi eum: » aperta est terra, uteris videlicet virginis, et protulit Salvatorem (Ibid.). Princeps ipse seclabit in ea, quoniam in ea quoque humanitate, quam Christus pro nobis assumpsit, omnia sibi subdita accepit. Unde et in psalmo dicitur: « Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum (Psal. viii, 6). » Comedit panem coram Domino, faciens voluntatem Patris sui, qui eum misit ad nos. De hoc Domino, et Domino, in psalmo dicitur: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis (Psal. cix, 1). » Quis Dominus hoc dicat? et cui Domino hoc dicat? audi evidentius in alio psalmo: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. ii, 7, 8). » Dominus ergo est Pater, Dominus et Filius. Sed quia in Deo nihil est extrinsecus sumptum, et apud Deum nulla temporum vicissitudo seu mutabilitas est, atque in Deo nulla essentiae diversitas intelligi potest, quis enim in Deo diversa copularet? quia ergo in Deo nihil horum est, sed quidquid in eo est, unum et idem omnino substantialiter est, ante omnia existendo, et post omnia subsistendo, consequitur quia sicut Pater est Deus, et Filius Deus est¹⁰¹ compar, cœternus et consubstantialis, non tamen duo dii, sed unus est Deus, quia non alterius, sed unius ejusdem omnino substantiæ est Pater et Filius. Idem de Spiritu sancto intelligi necesse est. Quod autem Spiritus sanctus sit, multis Scripturarum locis aperte legis. « Spiritus Domini ferebatur super aquas (Gen. i, 2). » Et alibi: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxiii, 6). » Et alibi: « Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum (Sap. i, v), » et in quampluribus aliis Veteris Testamenti locis de Spiritu sancto

mentio et sermo habetur. Quia vero Spiritus Dei non est alterius substantiæ quam Deus, sed unius ejusdemque omnino substantiæ est Deus et Spiritus ejus, compar, cœternus et consubstantialis, quidquid enim de Deo substantiale est, unum et idem omnino est; a quo enim Deus aliquid a se diversum acceperet? quia, inquam, ita est, consequitur quia Deus est Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, et tamen non tres dii; sed unus est Deus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Nullam vero in deitatis unitate recipimus triplicitatem, quoniam triplicitas tollit essentiae simplicitatem: quamvis recipiamus personarum trinitatem, quoniam personarum trinitas essentiae non adimit unitatem. Commodius vero dici potest personarum trinitas, quam personarum triplicitas, ne unaquæque persona subintelligatur tripliciter accepta. Sed quoniam inter fideles solos de unitate deitatis ac personarum trinitate in deitatis unitate, sermo habendus est, quia sine periculo dicitur, quidquid ventilando¹⁰² discutitur, atque auctoritatis testimonio dirigitur, si vis, procedamus ad reliqua de Christo Scripturarum testimonia. Postea ad hæc, prout poterimus, discutienda revertemur. Quamvis enim hoc mysterium nulla humana ratio potest comprehendere, tamen « videmus per speculum in ænigmate (I Cor. xiii, 12), » — « invisibilia enim Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas (Rom. i, 20). » Illud quoque¹⁰³ aliud exemplum, quod refellendo posuisti, nihil nos impedit. Si enim mater Christi, de cujus carne in ejus utero Christus carnem accepit, de semine Abrahæ orta fuit, de semine Abrahæ Christus originem duxit, quamvis sine ullo viri semine de virgine matre ortus fuit.

JUDÆUS.

Si fas est Christianis hoc modo Scripturas de Christo legere et interpretari, multo plura invenietis quæ ita quoquo modo poteritis interpretari. Nos vestras litteras nescimus, et fortasse multa dicis esse apud vos scripta, quæ apud nos scripta esse non credimus. Sed si Deus mihi et tibi vitam præstare voluerit, majori otio ad te revertar, librorum conferemus apud nos et apud vos exemplaria, et ista requiremus exempla. Ipse quidem fateor summæ ineptiæ, imo dementiæ esse, seu me, seu te contra evidentiâ Scripturarum exempla et auctoritates resistere, et ideo non est opus ad præsens te ulterius disputando procedere. Nam revera, vos Christiani, multa profertis de lege et prophetis, quæ non sunt scripta in lege et prophetis. Illud enim quod de Jeremia posuisti: « Post hæc in terris Deus visus est, et cum hominibus conversatus est (Baruch, iii, 38), » multaque alia huic usui superius annexa, Jeremias non dixit, non scripsit. Quod si hoc in Jeremia scriptum esse inveneris, cætera veracissime dicta esse¹⁰⁴ concedo. Si autem in Jeremia non inveneris,

VARIAE LECTIONES.

⁹⁹ Ms. Rem., quia virgo clausa. ¹⁰⁰ Ms. Rem. virgo.
¹⁰² Ms. Rem., itaque. ¹⁰³ Ms. Rem., verissima esse.

¹⁰¹ Ms. S. Ger. deest est. ¹⁰⁴ Ms. Rem., salva fide.

deporre tantam adversum nos animositatem. Erubescere contra nos adinventam falsitatem, et agnosce primam apud nos permanere in lege et prophetis veritatem. Nam et illud quod vos universi Christiani ore tam severo adversum nos profertis: « Ecce virgo concipiet et pariet filium (Isa. vii, 14). » Isaias non dixit, non scripsit, sed tantum: « Ecce, inquit, abscondita concipiet et pariet filium. » Tamen si hoc ipsum dixisset Isaias quod vos dicitis, non tamen addidit quod ex vestra parte additis, quod virgo in conceptu mansit et quia post partum virgo permansit. Hoc nec Isaias dixit, nec ullus alius propheta.

CHRISTIANUS.

Quia Christus veritas est, fides Christi nulla falsitate indiget, nec in Ecclesia Christi ullus est locus falsitati. Quæ proferimus scripta in lege et prophetis, accepimus a vobis scripta esse in lege et prophetis. Legem enim et prophetas Ecclesia Christi a vobis accepit, et quod a vobis accepit, immutatum per tot sæcula ad hæc usque conservabit tempora. Temporibus Ptolomei regis Ægypti septuaginta interpretes, vestræ gentis tunc eruditissimi doctores, legem et prophetas ex Hebræo in Græcum interpretati sunt. Nostri autem de Græco in Latinum, verbum ex verbo, vel sensum ex sensu postea interpretati sunt. Ab ipsis exemplaribus primis accepimus quidquid in lege et prophetis scriptum habemus. Lege novos, lege veteres Veteris Instrumenti libros¹⁰¹, lege apud Græcos, lege apud Latinos, nunquam in lege aut prophetis reperies apud nos varietatem, sed eandem ubique veritatem et veritatis unitatem in lege et prophetis, per totum orbem terrarum invenies apud nos. Illud quod de Jeremia posui, Jeremias scripsit et dixit. Jeremiam hoc dixisse universa per orbem Ecclesia Christi testatur, et a primis temporibus primisque interpretibus vestris hæc ita accepit, et sine ulla variationis controversia tenuit Ecclesia Christi. Quamvis enim non habeatur in eo libro qui sub nomine Jeremiæ titulatur, Jeremias tamen hoc dixit, quia ille qui hoc scripsit, ex ore Jeremiæ hoc scripsit Baruch, qui Jeremiæ notarius exstitit. Unde sic in Jeremia legitur: « Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriae, et scripsit Baruch ex ore Jeremiæ omnes sermones Domini quos locutus est ad eum¹⁰² in volumine libri (Jer. xxxvi, 4). »

JUDÆUS.

De istis septuaginta doctoribus nihil apud nos aliud habetur, nisi quod temporibus Moysi, Moyses ipse septuaginta viros elegit senes populi, quos sui adiutores, et earum quæ erant in populo altercationum iudices esse constituit. Isti nec Scripturas docuerunt, quia nondum erant, nec Scripturas interpretati sunt. Procedente vero temporum atque rerum serie, apud nos postea fuerunt David et prophetae, qui multa

A dixerunt, multa scripserunt; sed quæ dixerunt, Hebræa lingua dixerunt; quæ scripserunt, Hebræo stylo scripserunt, et apud nos. Quidquid ergo aliud in lege et prophetis, quam apud nos habetur; et aliter quam primum exemplar continet, aliquis interpretatus est, falso interpretatus est, nec alienjuss auctoritatis esse potest. Videte igitur unde habeatis, quoniam a nobis ea non habetis.

CHRISTIANUS.

Septuaginta illos sub Moyse viros interpretes fuisse non dicimus, sed tantum senes populi atque iudices. Sed illos fuisse septuaginta interpretes dicimus, quos ad id officii populus Judæorum misit ad Ptolemeum regem Ægypti, jam subactio regno Judæorum ab¹⁰³ Antiocho rege Ægypti. Hi a vobis Alexandriam missi sunt, et apud Alexandriam Scripturas omnes, quas tunc habebatis, ex Hebræo in Græcum interpretati sunt. At vero nunc ita sit apud vos, seu aliquo modo immutatum, vel prorsus de medio sit sublatum, nescio, sed quoniam lex sanxit quod « in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum (Deut. xix, 15), » plane concedi oportet apud vos, ut stet illum verbum quod septuaginta interpretes vestræ gentis approbati testes pari consensu attestantur¹⁰⁴ esse dictum, et in Jeremia scriptum, nec dum enim Christiani erant. Denique in exordio fidei nostræ gens vestra, fidei nostræ æmula, magis adhuc eminentiæ erat, multos viros adhuc habebat summæ facundiæ et magni ingenii, et utriusque linguæ Hebrææ atque Latine optime instructos. Multi quoque tunc gentiles philosophi literis Græcis, Hebræis et Latinis æque instructi erant, omnes adversus fidem nostram insurgent, ac quæstiones, bella et seditiones movebant, quæstiones, inquam, movebant domi, foris plerumque, etiam universalibus consiliis universaliter per provincias denuntiatis. In manus¹⁰⁵ lex et propheta habebantur, revolvebantur prolata testimonia, in utraque lingua discutebantur; tamen nullus vestrum hanc præsumpsit calumniam, ut falsæ interpretationis eos argueret, qua fidem nobis facile alimere posset. Philosophi ergo gentiles, hac omnia penitus calumnia, prophetas pro vili habebant, dicta eorum respuebant, sed callida dicendi versutia fidem nostram ledere attentabant. Philosophi vestræ gentis prophetas refellere non volebant nec valebant, sed, hac item omnia calumnia, Scripturas longe aliter intelligi oportere dicebant, suo sensu exponebant, causæque suæ prophetas res atque tempora contemnere tentabant. Sed quamvis « astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversum Dominum et adversum Christum ejus, » frustra « convenerunt gentes, et populi meditati sunt inania (Ps. ii, 1, 2). » Verum de his hactenus Isaias eo sem spiritu aspiratus quo et Jeremias, idem licet aliis ver-

VARIAE LECTIONES.

¹⁰¹ Ms. Rem., Testamenti codices.¹⁰² Ms. S. Ger., est Dominus ad eum.¹⁰³ Ms. Rem., sub¹⁰⁴ Ms. S. Ger., assensu contestantur.¹⁰⁵ Ms. S. Ger., in manu.

bis prænnuntiat : « Hæc dicit Dominus : Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum (*Isa. LII, 6*) ; » hoc est, ipse ¹⁰² qui per Moysen loquebar, qui per alios prophetas loquebar, per memetipsum locutus, « ecce adsum. » Ad ejus occursum hortatur vos idem propheta in alio loco : « Præpara te, Israel, in occursum Domini tui, quoniam venit (*Amos IV, 12*) ; » et de quo ejus ad nos adventu loquitur, audi evidenti-
 us : « Habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis (*Isa. IX, 2*). » Quæ, inquam, lux, audi absque ulla æquivocationis ambiguitate : « Parvulus enim natus est nobis, filius datus est nobis (*Ibid., 6*). » Quis, inquam, parvulus est iste qui natus est nobis, filius qui datus est nobis? audi adhuc : « Et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis (*Ibid., 2*) : » et ejusmodi pacis? « multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis (*Ibid., 7*), » quia, sicut sequitur, « amodo et usque in sempiternum erit (*Ibid.*). » — Ipse ego qui loquebar (*Isa. LII, 6*), qui adveni omnem viam disciplinæ, et dedi eam Jacob puero meo, et Israel electo meo (*Baruch. III, 37*) ; « ecce adsum (*Isa. LII, 6*) » homo factus, « cum hominibus in terris conversatus (*Baruch III, 38*). » Christus ergo, quia homo est ; « puer natus est nobis, et Filius datus est nobis, » quia et Deus est, « vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis, et pacis non erit finis, quia amodo et usque in sempiternum erit. » Si puer ille, sicut alius quilibet, in iniquitatibus conceptus esset, et in peccatis eum mater peperisset, quid puer ille ab alio differret? quomodo solus « inter mortuos liber existeret? » (*Psal. LXXXVII, 3*) quomodo ejus generationem idem ipse propheta inenarrabilem diceret : « Generationem, inquit, ejus quis enarrabit? » (*Isa. LIII, 7, 8*). Sed super generationem ejus ideo obstupuit, et inenarrabilem dixit, quia neque in iniquitate mater eum concepit, neque in peccatis mater eum peperit, sed virgo concepit, virgo peperit, et ideo solus « inter mortuos liber » exstitit. Illud denique quod negatis esse scriptum in Isaia : « Ecce virgo concipiet et pariet filium (*Isa. VII, 14*), » septuaginta vestri interpretes, fide et scientia approbati testes, ita interpretati sunt, et ita interpretari propheta ipse voluit, dicendo et scribendo : « Ecce abscondita, sicut dicitis, concipiet et pariet filium. » Nam si communi sensu absconditam, id est, domi reclusam intellexit, et nihil aliud, quid mirum, quid novum in eo conceptu? et ejus mys-
 terii signum conceptum illum esse voluit? « Propter hoc, inquit, dabit Dominus ipse vobis signum : Ecce, inquit, abscondita concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bo-

num (*Ibid., 14, 15*). » ¹¹⁰ Si ad litteram, et communi sensu hæc dicta accipiuntur, quomodo ille puer comestione butyri et mellis sciet reprobare malum et eligere bonum? quam discretionem boni et mali dat comestio mellis et butyri? Quid ad rem scribere quod ille puer comederet butyrum et mel, si ad litteram hæc accipi vellet? Quod signum, vel ejus rei signum esset, quod abscondita, id est domi reclusa aliqua puella conciperet? Omnia ergo hæc, nisi ad figuram et spirituali atque mystico sensu dicta accipiantur, puerili omnino sensu et inani dicta esse a propheta considerantur, quod quia credi et dici absurdum est; abscondita, hoc est, ab amore viri et omni contagione peccati servata concipit, sicut angelus ad Virginem respondit : « Quomodo, inquit illa, fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei : Spiritus sanctus super-
 veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (*Luc. I, 34, 35*). » Umbram, inquit, faciet tibi abscondendo te ab omni fervore libidinis. Propterea, « quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (*Ibid., 35*). » Cui Deus Pater in Psalmo dicit : « Ego hodie genui te (*Psal. II, 7*). » Et quia istud hodie non præsentaneum et transitorium tempus, sed æternitatis perpetuitatem volebat intelligi; idcirco alio in psalmo dicit : « Ante luciferum genui te (*Psal. CIX, 3*). » Quid igitur : « Hodie genui te, et ante luciferum genui te, » nisi ante tempus et tempora ego Deus Pater Deum Filium genui te cœterum, quamvis te sub tempore et temporis conditione creaverim hominem ex femina factum? Has duas in Christo naturas alio in psalmo David breviter commendat : « Veritas, inquit, de terra orta est (*Psal. LXXXIV, 12*), » quia de terra ortus est natus homo ex femina ¹¹¹, sed quia « omnis homo mendax (*Psal. CXV, 11*) ; » plusquam homo est qui non mendax, imo veritas ipsa et Deus est. Puer ergo iste homo et Deus butyrum et mel comedit, quia, sicut paulo superius idem psalmus dicit : « Misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatae sunt (*Psal. LXXXIV, 11*). » Butyrum enim gratiam unctionis et misericordiam designat; mel vero, quod curandis vulneribus adhibuit edendo sanat, judicii et veritatis severitate denuntiat ¹¹². Licet enim Scriptura dicat, « cui vult miseretur, et quem vult indurat (*Rom. IX, 18*), » quia nec ipsum misereri, nec ipsum indurare ulla in parte a justitia seu a veritate exorbitat. Misericordiam Dei et judicium ubique veritas comitatur; et in Scripturis pro alterutro veritas sæpe habetur : « Universæ, inquit, viæ Domini, misericordia et veritas (*Psal. XXIV, 10*). » Et in alio psalmo : « Opera manuum ejus veritas et judicium (*Psal. CX, 7*), » quia, seu misereatur cui vult, seu judicet et puniat quem vult, verax et justus

VARIE LECTIONES.

¹⁰² Ms. S. Ger., ego ipse. ¹¹⁰ Ms. S. Ger., omit. uncis inclusa. ¹¹¹ Ms. S. Ger., orta est, hoc est natus ex femina. ¹¹² Ms. S. Ger., significat.

est [¹¹² misericordiam exhibendo, verax et justus est, debitam iudicii sententiam inferendo]. Butyrum igitur et mel Christus comedit, ut sciat reprobari malum et eligere bonum, id est, ut sciri faciat quia reprobatur malum et eligit bonum, reddens unicuique juxta opera sua, bonos remunerans, et malos debita animadversionis ultione condemnans. De hoc sacramento Domini Incarnationis videamus quæ in alio loco idem propheta dicit, et prophetiam summam percurramus. « Domine, quia credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Et ascendit sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitiens, et non est species ei neque decor, et quasi absconditus vultus ejus, et despectus; unde nec reputavimus eum: vere languores nostros ipse portavit, et dolores nostros ipse tulit. Ipse enim vulneratus est propter delicta nostra, attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum; cuius livore sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque nostrum in viam suam declinavit, et Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum. De angustia et de iudicio sublati est; generationem ejus quis enarrabit? Propterea dabit impios pro sepultura, et divitem pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur (Isa. LIII, 4-10). » Animos itaque vestros ad credendum obstinatos ¹¹³ vidit propheta, et ait: « Domine, quis credidit auditui nostro? » Et demonstrat quod audierat, et brachium Domini, cui revelatum est? De hoc brachio idem ipse alibi ait: « Paravit Dominus brachium suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri (Isa. LII, 10). » Hoc brachium Domini, hoc salutare Dei, de quo in psalmo dicitur: « Ponam in salutari, fiducialiter agam in eo (Psal. XI, 6). » Cui revelatum est? Vos enim repulistis eum, qui ad vos missus venerat, sicut ipse conqueritur per eundem Isaia prophetam: « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel me non cognovit, et populus meus non intellexit me (Isa. I, 3). » Unde apertius in psalmo dicitur: « Populus, quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi; filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis (Psal. XVII, 45). » Ideoque eum repulistis, quia homo erat, quia puer natus erat. Unde sequitur: « Et ascendit super virgultum coram eo (Isa. LIII, 2). » De radice enim Jesse virga exiit; de virga virgultum ascendit. Virgultum ascendeat, quoniam « Jesus proficiebat ætate et gratia apud Deum et homines (Luc. II, 52), » et quia vultus divinitatis ejus sub assumpti nube hominis absconditus erat et despectus; nec reputavimus eum. « Vere languores nostros ipse tulit, » hoc est abstu-

lit, et dolores nostros ipse portavit, hoc est asportavit. « Ipse enim vulneratus est propter delicta nostra, attritus est propter scelera nostra (Isa. LIII, 4, 5). » Unde apostolus Paulus ait: « Proprio Filio suo non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. VIII, 32). » — « Disciplina pacis nostræ super eum, cuius livore sanati sumus (Isa. LIII, 5). » Ipse enim est Agnus qui tollit peccata mundi, qui mediator Dei et hominum existens, morte sua nos Deo reconciliavit, quia mors ejus apud Deum hostia pro peccato originali atque propitiatio fuit. « Omnes nos quasi oves erravimus (Ibid., 6), » brachium Domini non cognoscendo, quod paravit Dominus in oculis omnium gentium, nec in homine Deum esse eum reputando. « Unusquisque nostrum in viam suam declinavit (Ibid.), » quoniam ab eo qui est via, veritas, et vita aberravit; et Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum (Ibid.); quoniam pro iniquitate et peccato totius mundi mortem pertulit. « Factus enim pro nobis, sicut ait Apostolus, maledictum (Gal. III, 13), » hoc est, particeps mortis quam primo homini intulit illud indicium a Deo maledictum: « In quocunque die comederis, morte morieris (Gen. II, 17), » mortem pro nobis pertulit, et morte sua maledictum illud et mortem evacuavit. Et quoniam universa hæc propria voluntate, non coactus, pertulit, idcirco addit: « Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum (Isa. LIII, 7). » Hæc quidem assumpti hominis esse videntur. Cetera, quæ sequuntur, hominem excedunt, et Dei solius existunt. Unde ipse in ¹¹⁴ Evangelio ait: « Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam (Joan. XIV, 30). » Sed unde hæc in eo libertas? quia princeps mundi hujus nihil suum in eo invenit, quia « de angustia et de iudicio sublatus est (Isa. LIII, 8), » quia mortuus teneri ab ipsa morte non potuit. Resurrexit enim a mortuis, sicut Psalmus dicit: « Caro mea requiescet in spe; quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis semen tuum videre corruptionem (Psal. XV, 9, 10). » Unde ergo hæc tanta in homine potestas? Quia plusquam homo erat; Deus enim erat in Christo; sicut ait apostolus Paulus, « mundum reconcilians sibi (II Cor. V, 19), » cuius generatio est inenarrabilis (Isa. LIII, 8). Quomodo enim Deus ex se consubstantiali ante tempora et semper genuit Filium, quis enarrabit? [¹¹⁵ quomodo prædestinatis temporibus ex matre sine viri semine homo creatus sit, et eum Deus ipse assumpserit in unitate personæ, quis enarrabit?] Nec illam igitur nec istam Christi generationem aliquis enarrabit. « Propter scelus, non quidem suum, sed populi mei, percussit eum (Isa. LIII, 8). » Quid enim sceleris admisit, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus? (Ibid., 9.) Si ergo verum est quod beatus Job testatur. [¹¹⁷ « Omnis homo mendax, » et alibi] «

VARIÆ LECTIONES.

¹¹² Ms. Rem. omit. uncis inclusa. ¹¹³ Ms. Rem., destinatos. ¹¹⁴ M. S. Ger., unde in ipso. ¹¹⁵ Ms. Rem. omit. uncis inclusa. ¹¹⁷ Ms. S. Ger. omit. uncis inclusa.

« Non est homo qui non peccet (*III Reg. viii, 46*). » Si verum est quod et beatus David testatur : « Omnis homo mendax (*Psal. cxv, 11*), » et alibi : « Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (*Psal. cxlii, 2*), » plusquam homo est qui peccatum non facit; supra hominem prærogativa excellentiæ ejus fuit, qui « verbo non offendit (*Jac. iii, 2*), nec inventus dolus est in ore ejus (*Petr. ii, 22*). » De eodem sacramento in psalmo dicitur : « Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum (*Psal. xlii, 5*). » Et continuatim eundem alloquens, ita subjungit : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi, virga directionis virga, regni tui (*Ibid., 7*), » [¹¹⁸ per-
curre psalmum, et vide ad unam eandem personam psalmum hic usque continuatum.] Deus itaque est, cui dicitur : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi, virga directionis, virga regni tui. » Cui vero dicitur : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi, » nisi cui superius dixerat : « Speciosus forma præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum? » Quem speciosum forma præ filiis hominum appellat, ab hominis natura eum non separat, et hominem esse constat. Eundem igitur, quem speciosum forma præ filiis hominum appellat, Deum in subsequenti versu aperte nominat, dicens : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi. » Ex his ergo et aliis Scripturarum exemplis
¹¹⁹ credidimus, et credendum esse astruimus quia Christus est Deus et homo, discreta omnino
¹²⁰ utriusque naturæ essentia. Hunc jam venisse dicimus
¹²¹ quia signa, quæ de ejus adventu prædixerunt prophetæ, jam subsecuta esse videmus. Ut enim de multis unum assumam, Jacob benedicens Judam filium suum ait : « Non deficiet princeps de Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium (*Gen. xlix, 10*). » Quia ergo jam per millia annorum defecit princeps ex Juda et dux de femoribus ejus, ac pene jam ipsum evanuit nomen Judæorum, dicimus quia Christus jam venit expectatio gentium; et in psalmo dicitur : « Obscurentur oculi eorum, ne videant; et dorsum eorum semper incurva (*Psal. lxxviii, 24*). » Quia igitur jam per totum orbem terrarum dorsum vestrum aliis gentibus est incurvatum, jam defecit princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, et idcirco dicimus quia Christus jam venit expectatio gentium. Item, quia adimpletum est : « Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ; et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium (*Psal. xxi, 28*), » dicimus quia Christus jam venit expectatio gentium, cui honor et imperium per æterna sæcula sæculorum. Qui ergo crediderunt in eum, non con-

fundentur, sicut testatur Isaïas propheta. Qui ergo non crediderint, audi de gentibus : « Confundantur omnes, qui adorant sculptilia et qui gloriantur in simulacris suis (*Psal. xcvi, 7*). » Audi et de Judæis : « Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur (*Psal. lxxviii, 29*). »

JUDÆUS.

Ex hac ergo tua illatione colligi potest. Confundantur et Christiani, quia et Christiani adorant sculptilia, et gloriantur in simulacris suis; ipsum etenim Deum effigiatu aliquando miserum pendentem in patibulo cruci clavis affixum, quod ipso etiam visu horrendum est idque adoratis, et circa crucem effigiatu semipuerum solem nescio unde exterritum, et fugientem lunam semipuellam lugubrem, semumque lucis suæ cornu occultantem. aliquando autem Deum effigiatu sublimi solio sedentem, manuque porrecta signantem; et circa eum quasi magno dignitatis præstigio, aquilam, et hominem vitulum et leonem. Hæc effigies Christiani exsculpunt, fabricant et depingunt unde possunt; et ubi possunt, adorant et colunt : quod lex a Deo data omnino fieri vetat. Nam in Exodo ita scriptum est : « Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, et quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis; non adorabis ea, neque coles (*Exod. xx, 4*). » Lex igitur eradicat omnes sculptile; et eum, qui fecerit, horrenda judicæ condemnatione

CHRISTIANUS

Si unquam lex omne ita damnat sculptile, et nullo modo rei alicujus licet fieri similitudo, peccavit Moyses, qui rerum similitudines effigiavit, et exsculpsit; imo peccavit Dominus, qui eas effigiari et exsculpi mandavit. Nam in Exodo Dominus ita præcepit : « Facies mihi sanctuarium, juxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendam tibi, et omnium vasorum, in cultum ejus (*Exod. xxv, 8, 9*). » Item post pauca : « Facies et laminam ex auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris sanctum Domino (*Exod. xxviii, 36*). » Item : « Sumes duos lapides onychinos, et sculpes in eis nomina filiorum Israel, opere sculptoris, et cælatura gemmarum (*Ibid., 9-11*). » Ecce rerum similitudines effigiantur et effigiari a Domino præcipiuntur. Ecce sculpturæ sunt Domino in lapidibus onychinis et auro. In libro vero Regum legitur, ubi templum Domino ædificatur : « Omnes parietes templi sculpsit per circuitum variis cælaturis, et torno, et fecit in eis cherubim, et palmas et picturas varias quasi prominentes de pariete et egredientes (*III Reg. vi, 29*). Fecit quoque et mare fusile decem cubitorum; et stabat super duodecim boves (*III Reg. vii, 23-25*). » Idem post pauca : « Fecit in oraculo de lignis olivarum duo

VARIE LECTIONES.

¹¹⁸ Ms. Rem., omit. uncis inclusa. ¹¹⁹ Ms. Rem., locis. ¹²⁰ Ms. S. Ger., namque. ¹²¹ Ms. S. Ger., credimus.

cherubim decem cubitorum altitudinis (*III Reg. vi, 23*). Idem: « Induxerunt sacerdotes arcam fœderis Domini in locum suum, in oraculum templi in Sanctum sanctorum, subter alas cherubim (*III Reg. viii, 6*). » Ecce aperte nominat picturas et sculptilia, non improbando sed approbando ea quæ in templo Domini facta existunt sculptilia. Nam Deus ipse omnia quæ facta sunt approbando se insinuavit accepisse. « Et non poterant, inquit, sacerdotes stare et ministrare, propter nebulam: impleverat enim gloria Domini domum Domini (*ibid.*, 11). » Isaias propheta dixit: « In anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Seraphim stabant super illud; sex alæ uni, et sex alæ alteri (*Isa. vi, 2*). » De illis quatuor animalium speciebus, quas derisione injusta notasti, Ezechiel propheta ita loquitur: « Similitudo vultus quatuor animalium, facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor, [¹²² facies vero vituli a sinistris ipsorum quatuor, et facies aquilæ desuper ipsorum quatuor (*Ezech. i, 10*).] » Quod ergo Isaias vidit, dixit et scripsit, quod Ezechiel vidit, dixit et scripsit, licet post eos scribi, et dici et picturæ aliqua nota signari. Sicut enim litteræ quodammodo sunt verborum figuræ et notæ, ita et picturæ scripturarum rerum existunt similitudines et notæ. Quid plura? sermonem colligamus, et ad propositæ quæstionis finem accedamus. Prohibuit Deus ne fiant sculptilia, et tamen, sicut legimus, a Deo jussa sunt fieri sculptilia. Competenter igitur mandatum legis accipiendum est, imo sicut ipse legislator declarat intelligendum est. « Non, inquit, facies sculptile (*Exod. xx, 4*), » etc., causamque demonstrat: « Non adorabis ea, neque coles (*ibid.*, 5). » Exclusa igitur perfidi cultus idololatria, facta sunt ab eis, et fieri possunt a nobis sculptilia. Facimus Deo picturas, facimus Deo calaturas, facimus Deo et sculpturas; sed divino cultu nec colimus eas, nec adoramus. Nam ipsam crucem, quam crucem sanctam dicimus, utique lignum, non Deum, esse dicimus, nullamque in se, aut ex se, virtutem habere eam dicimus; ac postquam benedictione pontificali sanctificatur in memoriam Dominicæ passionis, jam crucem non divino, sed debito venerationis cultu attollimus, adoramus et colimus; sicut in psalmo dicitur: « Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est (*Psalm. xcvi, 5*). » Debito venerationis cultu idcirco dicimus, quia alio modo dicimus, « Christianus colit Deum; » alio modo dicimus, « colit rusticus agrum. » Item alio modo dicimus, « adorat homo Deum, » alio modo dicimus, « adorat homo aliquem alicujus dignitatis virum, vel aliquod alicujus dignitatis signum. » Nam in

A libro Regum legimus quod Bersabee adoravit regem David, et in multis vestrarum Scripturarum locis legimus quod homo hominem adoravit, quævis in lege scriptum sit: « Dominum Deum tuum adorabis (*Deut. vi, 13, 10, 20; Matth. iv, 10; Luc. iv, 8*). » Cum igitur Christianus crucem adorat, divino religionis cultu adorat in cruce passionem Christi, propter hominis, a Deo assumpti in unitatem personæ, passionem, ac debito venerationis cultu adorat crucis effigiem, ipsius Dominicæ passionis exsculptam similitudinem. Ut ego paucis et breviter concludam, ¹²³ nullam omnino Christianus divino cultu rei alicujus adorat effigiem, debito tamen honoris cultu sacratas sacrarum rerum colit et honorat effigies et picturas. Recita ergo Scripturas, legem scilicet et prophetas, videbis ea omnia, quæ dixi, scripta esse in lege aut prophetis, aut eadem verba, aut eundem omnino sensum habentia. Cogita, inquam, et recogita quid expectatis, et quousque expectatis, et quo signo expectata ¹²⁴ cum aderunt, dignoscetis. Nam qui promittebatur mittendus, venit jam missus, sicut attestantur signa quibus prænuntiabatur Jesus Christus, expectatio gentium, cui honor et imperium per omnia sæcula sæculorum. Amen.

¹²⁵ Reverendissimo ALEXANDRO, Dei gratia Lincolnensi episcopo, quidam fidei Christianæ propugnator et servus, in spiritu Dei recta sapere, et de ejus semper consolatione gaudere. Quam plurimum litteris istis instructus, ait, non solum humanis, sed etiam divinis legibus eruditus, et personalis gratia honore præditus, mitto vobis disputationem parvam vestro examinandam judicio, quam nuper cum quodam Judæo confliens edidi. Quidam mihi cum cognitus esset Judæus cujusdam negotii causa, tandem cogente amore frequenter illi suadebam quatenus Judaismo relicto Christianus efficeretur; cui etiam multimodas erroris sui vias veritatis luce monstraveram, et quod dicebam suæ legis et nostræ testimoniis approbaram; sed cum obdurato corde in sua infidelitate persisteret, atque errorem suum ineptis quæstionibus et argumentationibus tueretur, tandem amabili conventionem convenimus, et disputandi gratia resedimus. Igitur rogaverunt me auditores ut hoc pro utilitate fidei litteris traderem, quibus libenter obediens pro capacitate ingenii mei sub persona Judæi et Christiani disputantis apicibus adnotavi. In quo si quid bene dictum, Dei gratiæ tribuantur; si quid otiosum et inutile, vestra prudentia noverit resecare, sive totum, sive partem, libentissime feram quidquid vobis placuerit facere. Ergo Judæus ille plurimum sua lege peritus, nostrarum etiam litterarum non inscius sic incæpit.

VARIE LECTIONES.

¹²² Ms. Rem. omit. uncis inclusa. ¹²³ Ms. Rem., excludam. ¹²⁴ Ms. S. Germ., expectato. ¹²⁵ hæc epistola, ut liquet, est Gisleberti, et huic disputationi erat præmittenda; sicut in ms. Victor. ipsi præmittitur sub hoc titulo: *Incipit altercatio cujusdam Christiani et Judæi de fide catholica.*

INDEX

EPISTOLARUM SANCTI ANSELMI

ORDINE ALPHABETICO DIGESTUS.

A

- Adae comitis, *Cum vestra*, lib. ii, ep. 91.
 Adalae comitis, *Quamvis me*, lib. i, ep. 77.
 Adelidi regis, *De floribus psalmorum*, lib. iv, ep. 121.
 Adriano, *Fratrem et filium*, lib. iii, ep. 144.
 Albani (S.) monachis, *Gratias ago Deo*, lib. iii, ep. 84.
 Alberto medico, *Affectum meae dilectionis*, lib. i, ep. 23. Item, *Non solum*, lib. i, ep. 36.
 Alexandro regi Scotorum, *Gratias agimus*, lib. iii, ep. 152.
 Alfiero priori et monachis S. Eadmundi, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 118.
 Ansgoto, *In principio*, lib. i, ep. 16.
 Anselmi abbatissae, *Quot ter et me*, lib. iii, ep. 70.
 Anselmi abbatissae et sanctimonialibus, *Si vos multum*, lib. iv, ep. 10.
 Anselmo nepoti, *Quoniam singulariter*, lib. iv, ep. 31. Item, *Non ego*, lib. iv, ep. 52. Item, *Sollicitudinem et tristitiam*, lib. iv, ep. 114.
 Anselmus (S.) De corpore et sanguine Domini, *Nota quia*, lib. iv, ep. 100.
 Antonio suppriori, *Gaudeo et gratias ago*, lib. iii, ep. 91.
 Arnulfo, *Quod vestra*, lib. i, ep. 50.
 Arnulfo abbati Troarnensi, *Litterae quas*, lib. iii, ep. 141.
 Atsero archiepiscopo Lundensi, *Quod me rogastis*, lib. iv, ep. 127.

B

- Balderico priori Bec. et fratribus, *Nondum vobis*, lib. ii, ep. 51. Item, *Quamvis divina*, lib. iii, ep. 7. Item, *Deo de me*, lib. iii, ep. 8. Item, *Gratia Dei faciente*, lib. iii, ep. 15. Item, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 27.
 Balduino regi Jerusalem, *Benedictus Deus*, lib. iv, ep. 9. Item, *Quamvis Dei dona*, lib. iv, ep. 36.
 Balduino abbati, *Quamvis de vestra*, lib. ii, ep. 4.
 Basilex, *Vidici per legatos*, lib. iii, ep. 158.
 Beccensis monachis, *Sciens et certe sciens*, lib. ii, ep. 9. Item, *Mittite nostras*, lib. ii, ep. 14. Item, *Mox ut de mea*, lib. ii, ep. 18. Item, *Bene fecistis*, lib. ii, ep. 26. Item, *Quaecunque scripta*, lib. iii, ep. 1. Item, *Quod humiliter*, lib. iii, ep. 4. Item, *Quamvis nostrum*, lib. iii, ep. 53.
 Beccensis juvenibus et adolescentibus, *Legi in litteris*, lib. iii, ep. 17.
 Beccenses monachi S. Anselmo, *Audita concessione*, lib. iii, ep. 6.
 Benedictus S. Anselmo, *Amor scribere*, lib. iii, ep. 46.
 Bernardo monacho, *Audivi a Domino*, lib. iii, ep. 50.
 Bernardo priori S. Albani et monachis, *Fratres a vestra*, lib. iv, ep. 103.
 Bozoni, *Mirari potest*, lib. iii, ep. 22. Item, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 25.
 Burgundio et Richeræ, *Sciatis quia*, lib. iii, ep. 45. Item, *Qualiter me habeam*, lib. iii, ep. 63. Item, *Mandati mihi*, lib. iii, ep. 66.

C

- Cantuariensibus monachis, diploma, *Ego Anselmus*, lib. iii, ep. 71. Item, *De reditu nostro*, lib. iii, ep. 89. Item, *Scio desiderium vestrum*, lib. iii, ep. 101. Item, *Quarum vestra fraternitas*, lib. iv, ep. 55.
 Clementiae comitissae, *Relatum mihi*, lib. iii, ep. 59.
 Clerus et populus oppidi Watawiae cum rege Murchertacho, et episcopo Donnaldo: S. Anselmo, *Pater sanctus*, lib. iii, ep. 163.
 Corpiscopis et amicis suis, *Condoleo et mentem*, lib. iii, ep. 122.
 Conno, *Exigit charitas vestra*, lib. iii, ep. 75.
 Cestrensis monachis, *Benedictus Deus in donis suis*, lib. iii, ep. 49.

D

- Devotissimus amicus S. Anselmo, *Considerata*, lib. iii, ep. 170.
 Diaco S. Jacobi episcopo, *Cum semper nos*, lib. iv, ep. 19.
 Ad dominam quam tam, *Libentissime*, lib. iii, ep. 157.
 Donaldo, Donato, etc., *Odorem religionis*, lib. iv, ep. 116.
 Durandus abbas Casae Dei, S. Anselmo, *Bajocenses duo*, lib. i, ep. 61.
 Durando abbati Casae Dei Vestrae Paternitatis, lib. i, ep. 62.

E

- Eadmundi (S.) monachis, *Laudo vos*, lib. iii, ep. 61.
 Elfero priori et monachis S. Eadmundi, *Misereor et compatior*, lib. iv, ep. 21. Item, *Quod hactenus*, lib. iv, ep. 78.
 Eliae comiti, *Gaudeo et gratias ago*, lib. iv, ep. 97.
 Episcopis Iliberitae, *Odorem religionis*, lib. iv, ep. 116.
 Ermengardie, *Quamvis vos*, lib. ii, ep. 40.
 Ernulfo abbati, *D. Nicolaus frater*, lib. ii, ep. 52.
 Ernulfo priori, etc., *Qualiter me*, lib. iii, ep. 76. Item, *Gratia Dei*, lib. iii, ep. 77. Item, *De hoc*, lib. iii, ep. 80. Item, *De salute*, lib. iii, ep. 82. Item, *Quod vos*, lib. iii, ep. 90. Item, *Quod tandem*, lib. iii, ep. 110. Item, *Intimo cordis*, lib. iii, ep. 117. Item, *Priores litteras*, lib. iv, ep. 52. Item, *Benefecistis*, lib. iv, ep. 40. Item, *Litteras vestrae*, lib. iv, ep. 41. Item, *Miseriis et tribulationibus*, lib. iv, ep. 53. Item, *Pro causa*, lib. iv, ep. 66.
 Eulaliae abbatissae, et filiabus suis, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 125. — *Per quemdam servientem*, lib. iv, ep. 128. — *Quamvis vestrum*, lib. iv, ep. 129.
 Enstachio patri Gaudredi monachi Beccensis, *Domnus Gaudridus*, lib. iii, ep. 85.

F

- Farmanao, Orduino, et Benjamin, *Scio filii*, lib. iii, ep. 105.
 Folcero, *Cogitavi ipse*, lib. i, ep. 46. Item, *Si Dominus abbas*, lib. iii, ep. 21.
 Froelime, *Postquam odorem*, lib. i, ep. 37.
 Fudoni, *Diu est quod*, lib. iii, ep. 14.
 Fulconi, *Cogit me dulcis*, lib. i, ep. 32.
 Fulconi abbati, *Filius vester*, lib. ii, ep. 15.
 Fulconi episcopo Belvacensi, *Audito quod*, lib. ii, ep. 41. Item, *Scio, mi dulcis*, lib. iii, ep. 11.
 F. abbatissae, et illius congregationi, *Quamvis vestrum*, lib. iv, ep. 104.

G

- G... episcopo, *Gratias agimus vestrae sanctitati*, lib. iv, ep. 124.
 Gaudrido, *Juget nepos*, lib. iii, ep. 150.
 Gaudulfo abbati Aquiciniensi, *Unde R. vestra*, lib. iii, ep. 65.
 Gerardo monetario de Atrebat, *Venerabilis archiepiscopus*, lib. i, ep. 15.
 Gerardo Eboracensi archiepiscopo, *Notum facio*, lib. iii, ep. 52. Item, *Quamvis me idem*, lib. iii, ep. 69. Item, *Quamquam prava*, lib. iii, ep. 151. Item, *Sciatis charitas vestra*, lib. iv, ep. 15. Item, *Sedis apostolicae*, lib. v, ep. 58. Item, *Charitati vestrae*, lib. iv, ep. 65. Item, *Lator de vestro dono*, lib. iv, ep. 65.
 Gerardus Eboracensis archiepiscopus, Robertus Cestrensis, Heribertus Norwicensis, Rodulfus Cicestrensis, Samson Wigorniensis, et Willhelmus Winconiensis electus, S. Anselmo, *Sustinimus*, lib. iii, ep. 121.
 Gerardo Morinorum episcopo, *Multa propter*, lib. ii, ep. 49.
 Gerardus S. Anselmo, *Mentem vestram*, lib. iv, ep. 59.

- Gerberto abbati, *Sicut nobis*, lib. i, ep. 9.
 Gerontoni abbati, *Quidam monach*, lib. iii, ep. 87.
 Gervasio Andianorum episcopo, *Frater ille*, lib. iii, ep. 32.
 Gisleberto, *Dulcia mihi*, lib. i, ep. 73.
 Gisleberto abbati Westmonasteriensis, *Et si tarde*, lib. ii, ep. 16.
 Gisleberto abbati, *Si velim scribere*, lib. ii, ep. 36.
 Gisleberto abbati, et monachis Cadomienensibus, *Postquam a vestra*, lib. ii, ep. 44. Item, *Si sane, si bene*, lib. ii, ep. 47.
 Gisleberto Eboreicensi episcopo, *In principio meae*, lib. iii, ep. 10.
 Gisleberto Lunneicensi episcopo, *Gratias ago R. vestra*, lib. iii, ep. 43.
 Gisleberto Lunneicensi episcopo, S. Anselmo, *Audiri*, lib. iv, ep. 83.
 Goffrido episcopo Parisiensis, *Quamvis divina*, lib. iii, ep. 12.
 Gondalfo, *Cum tibi propono*, lib. i, ep. 4. Item, *Ideo iam amicus*, lib. i, ep. 7. Item, *Instat et inquit*, lib. i, ep. 14. Item, *Non est opus*, lib. i, ep. 20. Item, *Si nescis cuncta*, lib. i, ep. 26. Item, *Et meus Consul*, lib. i, ep. 33. Item, *Omnes quotquot*, lib. i, ep. 34. Item, *Cum tu non*, lib. i, ep. 39. Item, *Antequam mihi*, lib. i, ep. 69. Item, *Quamquam dignitas episcopalis*, lib. ii, ep. 3. Item, *Si vestra*, lib. ii, ep. 46. Item, *Audiri quia*, lib. iii, ep. 78. Item, *Primum gratias ago*, lib. iii, ep. 83. Item, *Gratias ago vobis*, lib. iii, ep. 92. Item, Gondulfo ep. Erualpho, priori et archidiacono Cantuariensi, Wilhelmo, *Nuper relata*, lib. iii, ep. 112. Item, *Notum sit*, lib. iv, ep. 29. Item, *De salute*, lib. iv, ep. 33. Item, *Ubi et qualiter*, lib. iv, ep. 34. Item, *Litteras Domini*, lib. iv, ep. 35. Item, *Quamvis vestra*, lib. iv, ep. 44. Item, *De his quae erga me*, lib. iv, ep. 61. Item, *Procuratus sum*, lib. iv, ep. 71.
 Gregorius papa, S. Anselmo, *Quoniam fructum*, lib. ii, ep. 31.
 Guarnerio, *Pro dilectione*, lib. iii, ep. 113.
 Gualtero abbati, *Cum scriptum sit*, lib. i, ep. 53.
 Gualtero, *Si cor meum esset*, lib. i, ep. 76.
 Gualtero priori et monachis S. Wandregisili, *Domnus Northumanus*, lib. ii, ep. 43.
 Gualtero, *Domnus Robertus*, lib. ii, ep. 49.
 Gualtero legato cardinali, *Quod manducat*, lib. iii, ep. 35. Item, *Litteris a vestra*, lib. iii, ep. 33.
 Gualterus S. Anselmo, *Haret lingua*, lib. iii, ep. 143.
 Gualtero, *Litteris religiosae*, lib. iii, ep. 146.
 Guidoni, *Audito quod*, lib. iv, ep. 72.
 Guillelmo et Rogerio, *Dominus et amicus*, lib. i, ep. 17.
 Guillelmo, *Litterae dulcis*, lib. i, ep. 38.
 Guillelmo abbati, *Ex quo vestra*, lib. i, ep. 56.
 Guillelmo, *Tanta mi dilecte*, lib. ii, ep. 19.
 Guillelmo, *Quod prius*, lib. ii, ep. 25.
 Guillelmo abbati et monachis Beccensibus, *Gloria in excelsis Deo et in Ecclesia Becc.*, lib. iii, ep. 16. Item, *Scio, dilectissimi*, lib. iii, ep. 21. Item, *Quoniam non norum*, lib. iii, ep. 26. Item, *De voto monachi*, lib. iii, ep. 154. Item, *Si cor meum*, lib. iii, ep. 156. Item, *Quando respondit*, lib. iii, ep. 159.
 Guillelmo monacho, *Quamvis me talem*, lib. iii, ep. 51.
 Guillelmo archidiacono, *Scientiam capitulorum*, lib. iii, ep. 62. Item, *Bona quae*, lib. iv, ep. 60.
 Guillelmo archiepiscopo Rothomagensi, *Flama imus et iterum*, lib. iii, ep. 68. Item, *Clamo et queror*, lib. iv, ep. 20. Item, *Pro injuria*, lib. iv, ep. 22. Item, *Cum semper*, lib. iv, ep. 23. Item, *Quamvis Dominus*, lib. iv, ep. 28. Item, *Mandastis mihi*, lib. iv, ep. 89.
 Guillelmo Cavello, *Adhuc te saluto*, lib. iv, ep. 59.
 Guillelmus, S. Anselmo, *Non est nostrum*, lib. iv, ep. 68.
 Guillelmo Wintoniensi episcopo, *Nuntius vester*, lib. iii, ep. 98. Item, *Quamvis per*, lib. iii, ep. 105. Item, *Mandate mihi*, lib. iv, ep. 7.
 Gualtero canonico S. Quinti, *Sicut audio*, lib. iii, ep. 106.
 G. abbati, *Dignatur vestra*, lib. iii, ep. 113.
 G. abbati, *De corpore et tanquam Domini*, lib. iv, ep. 103.

H

- Haeoni comiti Orcadensium, *Audito quia*, lib. iv, ep. 92.
 Haymoni et Raynaldo consanguineis, *Cum audivi*, lib. ii, ep. 28.
 Haymoni vice-comiti, *Olim mandavi*, lib. iv, ep. 37.
 Helgote, D. abbas Rogerius, lib. i, ep. 40.

- Helgote abbati S. Andoeni, *Ferus amicus*, lib. iii, ep. 129.
 Helinando, *Benedictus Deus*, lib. ii, ep. 12.
 Henrico, *Quanta dilectissimus*, lib. i, ep. 3. Item, *Quoniam teste*, lib. i, ep. 15. Item, *Credo quod*, lib. i, ep. 23. Item, *Hoc pro certo*, lib. i, ep. 32. Item, *Quoniam nescis*, lib. i, ep. 42. Item, *Licet charitatem*, lib. ii, ep. 3. Item, *Benedictus Deus*, lib. ii, ep. 29.
 Henrico priori, *Gratias vobis magnas*, lib. i, ep. 49. Item, *Si per vestrum*, lib. i, ep. 54. Item, *Dilectus meus*, lib. i, ep. 58. Item, *Dominus abbas*, lib. i, ep. 64.
 Henrico priori et monachis Cantuariensibus, *Moxque christianus*, lib. ii, ep. 45.
 Henrico priori, Antonio superiori, D. Ernaldo et D. Osberno, *Audito inter eos case*, lib. iii, ep. 29.
 Henrico abbati, *Lator presentium*, lib. ii, ep. 30.
 Henricus rex Anglorum, S. Anselmo, *Scias, Pater*, lib. iii, ep. 41. Item, *Venerabilis Pater*, lib. iii, ep. 172. Item, *In die sancti*, lib. iii, ep. 176. Item, *De hoc quod*, lib. iii, ep. 178. Item, *Paternali et Sanctitati*, lib. iii, ep. 179. Item, *Mando vobis*, lib. iii, ep. 185. Item, *Notum vobis facio*, lib. iv, ep. 63. Item, *Mando vobis*, lib. iv, ep. 64. Item, *Plurimum relatione*, lib. iv, ep. 67. Item, *Scias vestra*, lib. iv, ep. 75. Item, *Noscat recte eadem*, lib. iv, ep. 77. Item, *Agasce, Pater mi*, lib. iv, ep. 92.
 Henrico regi Anglie, *Gratias ago Deo*, lib. iii, ep. 8. Item, *Gratias magnas*, lib. iii, ep. 86. Item, *Quanta per Guillelmi*, lib. iii, ep. 88. Item, *In litteris vestra*, lib. iii, ep. 93. Item, *Ad nos pertinet*, lib. iii, ep. 109. Item, *Quia vestra*, lib. iii, ep. 111. Item, *Procuratus sum*, lib. iii, ep. 111. Item, *Mandasti mihi*, lib. iii, ep. 125. Item, *Quod vestra Magnitudo*, lib. iii, ep. 174. Item, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 177. Item, *Precor vos*, lib. iv, ep. 5. Item, *Gaudes et gratias ago*, lib. iv, ep. 82. Item, *Gratias ago pro Deo bona*, lib. iv, ep. 84. Item, *Gratias ago Omnipotenti*, lib. iv, ep. 93. Item, *Audisti quia res*, lib. iv, ep. 126.
 Henrico, *Cum Romam*, lib. iv, ep. 125.
 Herberto episcopo Thiofordensi, *De presbyteris*, lib. iii, ep. 113.
 Herluino, *Incepisti*, lib. i, ep. 8. Item, *Quamvis nostrum*, lib. i, ep. 27.
 Herluino, Gondulfo, Mauritio, *Quoniam et canon*, lib. i, ep. 45.
 Herneato Rovecestrensi episcopo, *Cum audio*, lib. i, ep. 44.
 Herneato, *Infratitatis tuae*, lib. iv, ep. 120.
 Hildebertus Cenomanorum episcopus, S. Anselmo, *Miles latus*, lib. iii, ep. 33. Item, *Familiaris est*, lib. iii, ep. 160. Item, *Placellum tibi misit*, lib. iii, ep. 160.
 Hildeberto Cenomanen. episc. *Litterae vestrae sanctitatis*, lib. iv, ep. 11.
 Hugoni monacho, *Domino abbate referente*, lib. iii, ep. 111.
 Hugoni archidiacono, *Fidelis Dei dilectio*, lib. iii, ep. 117.
 Hugoni comiti, *Lator presentium*, lib. iv, ep. 81.
 Hugoni, *Litterae tuae*, lib. i, ep. 6.
 Hugo Cluniacensis abbas, S. Anselmo, *Quoniam*, lib. iii, ep. 17. Item, *Quoniam novissimus*, lib. iv, ep. 73. Item, *Postquam a nobis*, lib. iv, ep. 80.
 Hugoni Lugdunensi archiepiscopo, *Si velim scribere*, lib. ii, ep. 11. Item, *Pondus vestrae*, lib. iv, ep. 17. Item, *Si omnia facienda*, lib. iii, ep. 21. Item, *Quid fecerim*, lib. iii, ep. 125. Item, *Gaudendo gratias agimus*, lib. iv, ep. 18.
 Hugo Lugdun. archiepisc., S. Anselmo, *Sancti tui vestrae*, lib. iii, ep. 64. Item, *Memini Sanctitatis vestrae*, lib. iii, ep. 124.
 Hugoni meli-o, *Dux viri*, lib. ii, ep. 22.
 Humfrido, *Primum gratias ago*, lib. i, ep. 72.

J

- Joanni comitisse, *Ut taceam alia*, lib. i, ep. 73. Item, *Gratias ago re*, lib. ii, ep. 24. Item, *Sicut verus amor*, lib. ii, ep. 37. Item, *Scio et certus sum*, lib. iii, ep. 18. Item, *Charissima vos salutat*, lib. iii, ep. 56. Item, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 58.
 Joanni priori canonicorum de Monte S. Egidii, *Cuius iste*, lib. iv, ep. 8.
 Joanni episcopo Tuscananensi, et Joanni cardinali, *Minimum Balduinum*, lib. iv, ep. 48.
 Joanni, *Ad litteras quas*, lib. ii, ep. 33.
 Joanni et Rozoni, *Quamvis delectabiliter*, lib. ii, ep. 3.
 Joanni priori et monachis congregat. Batoni, *Sanctus Joannes*, lib. iii, ep. 131.

Jotseranno archiepiscopo Lugdunensi, *Quod vera charitas*, lib. iv, ep. 87.

L

Lamberto episcopo Atrahatensi, *Precor sanctitatem tuam*, lib. iv, ep. 118. Item, *Gratias ago*, lib. iv, ep. 119.

Lamberto et Folceraldo, *Utinam in legendo*, lib. i, ep. 18. Item, *Quoniam nos*, lib. i, ep. 45.

Lamberto, *Tanta mihi*, lib. ii, ep. 39.

Lamberto abbati, *Frater iste*, lib. iii, ep. 58.

Lamberto abbati sancti Bertini, *Quia Ecclesie Remensis*, lib. iii, ep. 159.

Lanfranco archiepiscopo Cantuariensi, *Gloria in excelsis Deo*, lib. i, ep. 1. Item, *Gratias magnas*, lib. i, ep. 12. Item, *Gratias Paternae vestrae*, lib. i, ep. 19. Item, *Quotiens vobis*, lib. i, ep. 21. Item, *Si tam facile*, lib. i, ep. 32. Item, *Sicut paterna*, lib. i, ep. 41. Item, *Sicut Zacharias*, lib. i, ep. 45. Item, *Licet rarius quam*, lib. i, ep. 57. Item, *Opusculum illud*, lib. i, ep. 65. Item, *Quod solius*, lib. i, ep. 67. Item, *Gratias immensas*, lib. i, ep. 68. Item, *Gratias semper*, lib. ii, ep. 1. Item, *Gratias magnas*, lib. ii, ep. 2. Item, *De domino Gisoberto*, lib. ii, ep. 15. Item, *De agnitudine*, lib. ii, ep. 55. Item, *Quoniam agenda*, lib. iv, ep. 102. Item, *Quoniam scienti*, lib. ii, ep. 122.

Lanfrancus, Lanfranco et Guidoni, *Quia divinitus*, lib. i, ep. 25.

Lanfranco nepoti Lanfranci archiep. *Quotiens vestrae*, lib. i, ep. 66.

Lanfranco monacho, *Ego frater*, lib. ii, ep. 42.

Lanfranco abbati S. Ulmari, *De petitione vestra*, lib. ii, ep. 51.

Lanzoni monacho, *Cum meum*, lib. i, ep. 39.

Lodoicus rex Francorum, S. Anselmo, *Vestrae Pater*, lib. iv, ep. 51.

Londonis in Dacia archiepiscopo, *Quod me rogastis*, lib. iv, ep. 9.

M

Mabilis sanctimoniali, *Dilige te*, lib. iii, ep. 127.

Mainerio abbati, *Scitote quia*, lib. iv, ep. 123.

Malcho episcopo Waterfodiensi, *Audivi quod Dominus*, lib. iv, ep. 27.

Mathildae abbatissae Cadomiensi, *Petit Sanctitas*, lib. iii, ep. 81.

Mathildae abbatissae Vintoniensi, et filiabus ejus, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 50.

Mathildis regina Anglorum S. Anselmo, *Quod quotidianum jejunium*, lib. iii, ep. 35. Item, *Converte, Domine*, lib. iii, ep. 95. Item, *Indesinenti vestrae*, lib. iii, ep. 96. Item, *Quoties epistolari*, lib. iii, ep. 119. Item, *Non ignoret*, lib. iv, ep. 74. Item, *Resultationis opinatae*, lib. iv, ep. 78.

Mathildis regina Angl. Paschali summo pont. *Sanctitatis vestrae*, lib. iii, ep. 99.

Mathildis marchisa: Paschali sum. pontif. *Inter alia*, lib. iv, ep. 36.

Mathildi comitissae, *Celsitudinem vestrae*, lib. iv, ep. 57.

Mathildae reginae Anglor. *Gratias magnas ago*, lib. iii, ep. 57. Item, *Non ignoro*, lib. iii, ep. 81. Item, *Gratias ago immensas*, lib. iii, ep. 97. Item, *In litteris*, lib. iii, ep. 107. Item, *Excellentia vestra*, lib. iii, ep. 120. Item, *Lator presentium*, lib. iii, ep. 128. Item, *Gratias ago Deo*, lib. iv, ep. 12. Item, *Gratias ago magnas*, lib. iv, ep. 56. Item, *Magnitudinis vestrae*, lib. iv, ep. 45. Item, *Breviter sed*, lib. iv, ep. 54.

Maurilio monacho, *Non quia*, lib. i, ep. 34. Item, *Si hoc esset*, lib. i, ep. 35. Item, *Preiosum munus*, lib. i, ep. 59. Item, *Perfectis dilectionis*, lib. i, ep. 51. Item, *Audivi quod*, lib. i, ep. 55. Item, *Vin est quod*, lib. i, ep. 6. Item, *Semper te*, lib. i, ep. 65. Item, *Licet quo te*, lib. i, ep. 70. Item, *Erga Fratrem*, lib. ii, ep. 8.

Muriardacho regi Hiberniae, *Gratias ago Deo*, lib. iii, ep. 142. Item, *Quoniam multa*, lib. iii, ep. 147.

Muriardachus rex Hiberniae, sancto Anselmo, *Quam magnas vobis grates*, lib. iv, ep. 85.

N

Nuptis (de) consanguineorum, lib. iii, ep. 158.

O

Odoni et Lanzoni, *Quoniam verus amor*, lib. i, ep. 2.

Odoni, *Si vestra*, lib. iii, ep. 116.

Odoni monacho, *Dicetur quod*, lib. iii, ep. 148.

Odoni episcopo, *Litteras quas*, lib. iv, ep. 69.

Orluvino, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 100.

Osbernus, S. Anselmo, *Cum te charissime*, lib. iii, ep. 2. Item, *Quousque dulcissima*, lib. iii, ep. 3.

Osberno episcopo Exoniensi, *Episcopalem deest*, lib. iii, ep. 20.

P

Paschali summo pontifici, *Quod ad vestram celsitudinem*, lib. iii, ep. 40. Item, *P. siquam revocatus*, lib. iii, ep. 47. Item, *Quanto studio*, lib. iii, ep. 48. Item, *Ecclesiae Belvacensis*, lib. iii, ep. 69. Item, *Imprimis quantas*, lib. iii, ep. 75. Item, *Quoniam fortitudo*, lib. iii, ep. 152.

Item, *Non debeo*, lib. iii, ep. 181. Item, *Quoniam robor*, lib. iii, ep. 182. Item, *Quoniam de sedis apostolicae*, lib. iv, ep. 2. Item, *Meminit, ut puto*, lib. iv, ep. 46. Item, *Quoniam causa*, lib. iv, ep. 47. Item, *De ea, quae inter regem*, lib. iv, ep. 49. Item, *De causa inter regem*, lib. iv, ep. 75. Item, *Quousque non ex meritis*, lib. iv, ep. 91.

Paschalis summus pont. S. Anselmo, *Sicut injuriis*, lib. iii, ep. 42. Item, *Non ignoras*, lib. iii, ep. 44. Item, *Consulta illa*, lib. iii, ep. 45. Item, *Suavissimas dilectionis tuae*, lib. iii, ep. 74. Item, *Quod Anglici regis*, lib. iii, ep. 140. Item, *Litteras dilectionis*, lib. iii, ep. 155. Item, *Adversus illam*, lib. iii, ep. 167. Item, *Suavissimas dilectionis*, lib. iii, ep. 168. Item, *Fraternitatis tuae*, lib. iii, ep. 169. Item, *De illata tibi*, lib. iii, ep. 171. Item, *De presbyterorum*, lib. iii, ep. 80. Item, *Omnipotentis Deo gratias*, lib. iv, ep. 85.

Paschalis summus pontifex Gerardo Eboracensi episcopo, *Quoniam*, lib. iii, ep. 151. Item, *Sedis apostolicae*, lib. iv, ep. 38.

Paschalis sum. pontif. Roberto comiti de Mellento, *Nos te in familiaritatem*, lib. iv, ep. 62.

Paulo abbati, *Gloria in excelsis*, lib. i, ep. 71.

Petro consobriano, *Dicere non possum*, lib. i, ep. 47.

Petro abbati, *Fratrem me*, lib. ii, ep. 25.

Philippus rex Francorum, Anselmo, *Quoniam, Pastor Reverende*, lib. iv, ep. 50.

Pratellini comobil abbas Anselmo, *Quamvis, Pater Venerande*, lib. iv, ep. 101.

P. monacho S. Martini Sagii, *Audeo, amice*, lib. iii, ep. 150.

R

Ranulfo episcopo Dunelmensi, *Mandastis mihi*, lib. iii, ep. 185.

Raynaldo abbati, *Opusculum illud*, lib. i, ep. 74.

Raynaldo, *Petit dilectio tua*, lib. iii, ep. 101.

Ricardo et Robaldi, *Magnas gratias*, lib. ii, ep. 6.

Ricardo monacho, et aliis de Becco, *Si sancti prosperi*, lib. ii, ep. 7.

Richardo monacho, *Audivi, Frater mi*, lib. iii, ep. 55.

Richardo monacho, *Cum scias*, lib. iv, ep. 109.

Richerae, *Scio, soror*, lib. iii, ep. 67.

Roberto monacho, *Cum considero*, lib. i, ep. 5.

Roberto comiti Flandriae, *Quoniam clara*, lib. iii, ep. 28. Item, *Audivi quia*, lib. iv, ep. 15.

Rob comiti, et fratri ejus Ernulfo comiti, et Radulpho de Mortuo Mari, Ph. de Brajosa, et Bernardo de Novomercato, et aliis qui terras habent in episc. dignitibus Valfridi episcopi, *Quamvis vos*, lib. iv, ep. 25.

Roberto, *Dictum est mihi*, lib. ii, ep. 27.

Rob. abbati, *Respondens vestrae*, lib. ii, ep. 38.

Roberto et sororibus suis, *Gaudeo et gratias ago*, lib. iii, ep. 155.

Roberto, Seyt, etc. *Utinam cognoscere*, lib. iv, ep. 110.

Roberto comiti de Mellento, *Vos scitis*, lib. iii, ep. 175.

Item, *De causa quae est*, lib. iv, ep. 98.

Roberto Northmanniae principi, *Qualiter Dominus*, lib. iv, ep. 24.

Rodulfo, *Litteras vestras*, lib. i, ep. 10. Item, *Ut non in eam*, lib. i, ep. 11. Item, *Reverendus Dominus*, lib. i, ep. 21. Item, *Gloria in excelsis*, lib. ii, ep. 10.

Rodulfo abbati, *De fratre illo*, lib. iii, ep. 25.

Rodulpho episcopo Elestreusii, *Audivi quod*, lib. iv, ep. 99.

Rogelio, *Quod solius Dei*, lib. i, ep. 67.

Rogelio, *Fulgo solet dici*, lib. iv, ep. 20.

Rogero abbati, Roberto filio comitis Hugonis, et aliis monachis S. Ebruldi, *Nimis palam est*, lib. iv, ep. 14.

Rogero abbati, *Sic nobis invicem*, lib. iii, ep. 9.

R. episcopo, *Mundo et principio vobis*, lib. iv, ep. 100.

S

Samsoni Wigornensi episcopo, *Vos scitis*, lib. iv, ep. 95.

Samson Wigornensis Anselmo, *Mandastis mihi*, lib. iv, ep. 96.

Samuelli Dublinæ civitatis episcopo, *Andivi quod*, lib. iii, ep. 72.
Stephano archidiacono, *Mando vobis*, lib. iii, ep. 81.

T

Theodorico, *Gratias habeo tibi*, lib. iv, ep. 42. Item, *Dulcia sunt*, lib. iv, ep. 70.
Thomæ archiepiscopo Eboracensi, *Canonica auctoritas*, lib. iii, ep. 140. Item, *Tibi Thoma*, lib. iii, ep. 153. Item, *Mandastis mihi*, lib. iii, ep. 186. Item, *Mandavi vobis*, lib. iii, ep. 187. Item, *Mandastis mihi*, lib. iv, ep. 88. Item, *Gratias ago vobis*, lib. iii, ep. 184.
Turoldo monacho, *Benedictus Deus in donis suis*, lib. iii, ep. 137.

U

Umberto comiti et Marchioni, *Litteras a dignitate vestra*, lib. iii, ep. 65.
Urbanus papa Anselmo, *Religionis ac scientiæ*, lib. ii, ep. 32.
Urbano pape, *Gratias ore et corde*, lib. i, ep. 35. Item, *De Bevacensæ episcopo*, lib. ii, ep. 54. Item, *Gratias ago*, lib. iii, ep. 37. Item, *Novinus, Domine*, lib. iii, ep. 166.

V

Valerannus Anselmo, lib. ii, ep. 135.
Valeranno, lib. i, ep. 134. *Habetur prima parte.*
Valeranno, lib. iii, ep. 136.
Vir quidam Anselmo, *Charissime Pater*, lib. iii, ep. 72.

W

Waleranno olim cantori Ecclesiæ Parisiensis, *Andivi, amice*, lib. iii, ep. 15.
Walchelino episcopo Wintoniensi, *Secundum quod*, lib. ii, ep. 30.
Waltero cardinali, *Quoniam de vestra*, lib. iv, ep. 115.
Waltero, *Benedictus Deus*, lib. iii, ep. 103.
Willermo, *Expertus sum*, lib. iv, ep. 112.
Wilrico, Philippo et Willelmo fratribus, *Andivi quia*, lib. iii, ep. 102.
Wistanus episcopo Wigornien, *Sanctitas et sapientia*, lib. ii, ep. 19.
Wistanus Wigornien. episcopo, Anselmo, *Novit prudentia vestra*, lib. iii, ep. 164. Item, *De his unde*, lib. iv, ep. 3.

INDEX

RERUM AC VERBORUM

QUE

IN S. ANSELMI OPERIBUS LEGUNTUR.

Revocatur Lector ad numeros crassiores textui insertos.

A

Abbatum electio, 430, 431, 432. Abbatibus electio ex consensu principis, 367. Monachus in abbatem assumi aut benedici non debet sine licentia sui abbatis, 357, 358. Electus in abbatem onus non debet fugere ut suæ quieti indulgeat, 406. Benedictio seu consecratio abbatis ab episcopo, 361, 431, 432. In ea non debet exigi nova obedientiæ professio, 361. Episcopi est resistere electioni qua quis irreligiose vivens in abbatem datus est, 392. Qualis debet esse abbas, 338. Abbas plus diligere studeat quam timeri, 338. Sit pater et pastor, non tyrannus et exactor, 338. Non potest sua auctoritate Simoniacos ad ordinem monachicum conversos absolvere, 425. Potest dispensare vel commutare vota sine iuramento facta ante professionem, 421. Abbates non nisi per manus episcoporum de manu laicorum Ecclesias accipiant, 385. Per abbatis regularis presentiam monachica religio restauranda, 345. Abbas eligi potest in episcopum, 367. De monachorum consensu, 363, 364. Nec onus debet deponere, nisi de consensu fratrum, 417. Nimia abbatum de rebus monasterii arguitur sollicitudo, dolus et avaritia, 338. Abbatis depositio, 406.

Abbatissa abbatiam alii non committat, nisi cum auctoritate principis, archiepiscopi, et episcopi, et de consensu monachorum, 397.

Abortum procurans sacris interdictur, 374. Abortivi. *Vide Infantes.*

Absolutio a peccatis per litteras ab Anselmo data, 372, 389, 399, 410, 415, 420, 443, 450. Etiam cum impositione penitentiarum, 380. Qui peccatis addit peccata spe remissionis, non meretur peccatorum absolutionem, 348.

Abstinentia cibi, 191. Monachorum abstinentia, 327. *Vide Jejunium.*

Accidens. Accidit aliquid alicui, cum circa illum sit quod prius non erat, et abesse potest, 52. Accidentia alia mutationem efficiunt, ut colores, etc., 14. Alia nullam mutationem vel accedendo vel recedendo inducunt, ut quædam relationes, 14. Accidentia quæ rem non mutant, improprie accidentia dicuntur, 14. *Vide Color.*

Actio. *Vide Intentio, Opera.*

Ada comitissa. Ejus in Anselmum dilectio, 448. Ut sculo renuntiet ei suggerit Anselmus 448.

Adala comitissa. Ut Engelhardo de Castro-lenis licentiam dimittendi militiam a suo filio obtineat, eam exorat Anselmus, 340.

Adam. Adam filius Dei, 174. Quia factus a Deo, 174. Et per gratiam, 174. Nomine Adam, ambo, Eva scilicet et Adam intelliguntur, 100. Adam de limo factus est, 57. Deus in solo Adam naturam humanam fecit, 88. Humana natura erat tota in Adam, 98, 101, 142. Adam Deus fecit in eo naturam, ut de illa propagarentur homines, 100. Omnis homo aut Adam est, aut de Adam, 101. Sola Eva est de solo Adam, 101. Omnes alii de Adam et Eva, 101. Deus naturam propagandi subiecit Adæ potestati, ut ea uteretur pro sua voluntate, 100, 104. Adam accepit potestatem nihil volendi sine ratione, 100. Et hanc potestatem servare potuit, 100. Deus non debuit Adam facere nisi iustum, 102. Deus fecit Adam simul rationalem et iustum, 101.

Adæ beatitudo. Adæ beatitudo in paradiso, 134. Beatitudinem Deus ei dedit ad ejus commodum; iustitiam vero ad honorem suum, 134. Adam factus est beatus, 101.

Adæ peccatum. Omnia bona sua sine ulla difficultate servare potuit, 50, 101, 241. Sed non servavit, 241. Sed ea sibi abstulit et horum contrariis se subiecit, 101. Adam peccando factus est servus peccati et miserie, 101. Debitum reddere nequit, 101. Impotens est bona perditam recuperare, 101. Servare sua bona non potuit, nisi illis quorum generationis potestatem voluntati subditam accepit, 101. In Adami potestate erat ut quod ille naturaliter erat, hoc ceteri per illum essent, 104. Ita in ens erat arbitrii libertate, ut qualis erat ipse iustitia et felicitate tales eos propagaret, 104. Bona Adam sibi et posteris servanda accepit, 104. Ea sponte sibi et posteris perdidit, 104. Gratiam peccando amisit, 174. Originalem rectitudinem amisit, cum avertit se ab eo quod debuit, et convertit se ad id quod non debuit, 65. Propria voluntate, non natura exigente Adami persona peccavit, 104, 134. Eodem die quo comedit, moriturus dicitur; quia die illa necessitatem accepit aliquando moriendi, 100. In Adam natura nudata est iustitia, 101. Persona naturam spoliavit bono

justitiae in Adam, 101. Ad peccatum damnatum est genus humanum, 100. Cur Adam magis imputetur quam Eva, 100. Si Adam non peccasset, ejus posteri ex necessitate justitiam pariter haberent cum rationalitate, 101. Quia Adam et Eva peccaverunt, totum, quod erant, infirmitatem et corruptum est, corpus scilicet, et anima, 97, 98. *Vide Homo, Peccatum.*

Adæ reparatio. Deus erga Adam misericors, et eum adjovit ut ad gratiam suam rediret, 212. Creditur per Christum accepisse remissionem culpam, 92, 174, 175. Inter filios adoptionis esse computatus, 174. Adam et Eva ad Christi redemptionem pertinuerunt, 92. Licet hoc Scriptura non dicat, 92. *Vide Christus, Satisfactio.* Non nisi de Adam voluit Deus facere quod de humana natura facturus erat, 88. Christus est de Adam, 56, 57. *Vide Homo.*

Adoptio. Frequens erat apud Judæos consuetudo adoptandi, 174. Eum genuisse quis recte dicitur, quem adoptavit, 174. Quia beneficio illum genuit, 174.

Adoratio. Vide Crux.

ADRIANUS Cantuariensis monachus, 417, claustrum cum Ainerio deseruit, 417.

Adulatio. Impugnat caput oleum peccatoris, cum demulcet mentem favor adulantis, 182. Favor et laudatio vitiorum maxime damna bilis est, 182. *Vide Laus.*

Adulter, adulterium. Felix hæc adultera mulier, quæ de præteritis absolvitur, secunda efficitur de futuris, 251. *Adulterium lege naturali prohibetur,* 151.

Adversitas. De adversitate, 191. Tanto judicem expectamus leniorem, quanto nunc illum patienter sustinemus severiorem, 318. Adversa compellunt ad Deum, 181, et mentem separant a terrenis, 181. Si Deus impresserit manum, facienda promittimus; si suspendit gladium, promissa non facimus, 231. Si ferit, clamamus ut parcat; si parcat, iterum provocamus ut feriat, 231. Si angustia venit, tempus petimus precitendi; si misericordia nos respexit, abutimur patientia quæ pepercit, 231. Suos Deus affligi permittit, 184. *Vide Afflictio, Malum, Patientia, Tribulatio.*

Ægritudo. Vide Morbus, Peccati pæna.

Ænigma. Cum per ænigmata loquimur, per aliud significamus id quod proprie aut nolumus aut non possumus deponere, 24. Sæpe videmus aliquid non proprie quemadmodum res ipsa est, sed per aliquam similitudinem, 24. Cum unam rem non proprie sed per similitudinem dicimus vel videmus, unam eandemque rem dicimus et non dicimus, videmus et non videmus, 24. Quia illam dicimus, et videmus per aliud; non dicimus et non videmus per proprietatem, 24.

Æquanimitas. De æquanimitate, 191 et 192. *Vide Patientia.*

Æternitas. Æternæ esse vel vivere est interminabilem vitam simul perfecte totam obtinere, 15. In æternitate omnia simul sunt sine motu, 125. Æternitas sibi nunquam esse dissimilis, 15. Æternitas puncto comparatur, 48, 61; est una, simplex et indivisibilis, 48. Æternitas in æternitate, seu punctum in puncto, non est nisi una æternitas et unum punctum, 48, 61. Per temporale et locale aliquid potest intelligi quod æternum est, 57. Æternitates plures esse aut intelligi nequeunt, 48, 61. Æternitatis immutabilis præsentia, 125. Præsens æternum tempora cuncta continet et ea quæ sunt in quolibet tempore, 125. Intellectus noster non potest transire ultra æternitatem, ut quasi de ejus principio radicet, 60. *Vide Creatura, Tempus.*

Affabilitas. De affabilitate, 192.

Affirmatio. Affirmatio est ad significandum esse quod est, 110. Affirmatio cum significat esse quod est, significat quod debet, 110. *Vide Enuntiatio, Veritas.*

Afflictio. Vide Adversitas, Malum, Patientia, Tribulatio.

AINBERTUS frater Girardi monetarii de Atrébato, 516.

AINBERTUS Cantuariensis monachus a claustrum cum Adriano discessit, 418.

Albani (S.) conobium, 387, 431. Eius prior Bernardus, 431. In eo dissentio orta circa duas in Christo naturas, 431.

Ala Riccis cardinalis, 448. Quæ de eo rogatus fuerat, Anselmus libenter fecit, 448.

ALBERTUS medicus amicus S. Anselmi 520, 521. Ei conversionem a sæculo suggerit Anselmus, 521, 525. Ei Mauriti laborantis cura commendatur, 521. Ejus consilium quaeritur in dolore capitis Lanfranci nequitis, 525. Ei gratias agit Anselmus de cura Mauriti, 515.

ALBERTUS, 434.

Albus quid significet, 140, 170.

ALEXANDER rex Scotorum, 414. Jure hereditario fratri suo successit, 414.

ALEXANDER monachus; Anselmi epistolæ defert, 456.

Nuntius ad Paschalem II, ab Anselmo mittitur, 383.

ALBERTUS prior cenobii S. Edmundi, 410.

Alimentum. Quod sit alimentum corporis, 258.

Alius. Impossibile est quemquam esse alium, principium sit hoc quod est, 52. Aliquis sit alius postquam existit, aliquis sit alius in existendo, 52.

Altare. Utrum altare motum, iterum sit consecrandum 423. Violato altari principali, tota ecclesia cum altari consecranda est, 423. Altare non fit propter ecclesiam, sed ecclesia propter altare, 423. Violato principali altari, jam non videtur esse ecclesia, 423. Altare motum a suo fundamento, jam non est altare, 423. Altare gestatorium non sine fundamento consecrandum, 423. Tempore tamen Anselmi nudi lapides nusquam affixi consecrabantur, 423. Altare fidei Christianæ vicem tenet, 423. Non nisi in altari sacrificium nostrum offerimus, 423. *Vide Ecclesia.*

Ambitio. Iniquitas est mundanæ vanitatis ambitio, 347.

AMORIOSUS. Vide Accusatus.

Amicus. Vide Amor proximi.

Amor. Nihil amatur, nisi quod cognoscitur, 21, 91.

Otiosa et inutilis est memoria et intelligentia ejuslibet rei; nisi, prout res exigit, res ipsa ametur aut reprobetur, 20. Ea homo diligit quæ sine tristitia non amittit, 357. Non melius quam per dilectionem rependi potest, quod per dilectionem datum est, 259. Duo amores, alter bonus, alter malus; alter dilectus, alter amarus: non se simul in uno capiunt pectore, 259.

Amor Dei. De amore Dei, 227, 228. Qui propter Deum aliud diligit, non est charitas Dei in eo, 259. Voluptas et concupiscentia Dei, qua Deus diligitur, est sancta et bona et casta, ei munda, ei secunda, 259. Diligere Deum super omnia justum et rationabile est, 191, 267. Diligendus Deus ex toto corde, etc. 26, 220. Diligere Deum nemo potest nisi per Deum, 220, 225. Summi boni amor, 87. Ad summum bonum est omni homini toto corde nitendum, 26. Summum bonum super omnia diligere non potest natura nisi iusta, 87. Maxima culpa et maximum malum est animam non amare summum bonum, 26. *Vide Bonum summum, Deus.* Amor erga Deum non transitorius, sed æternus, 255. Non otiosus, 252. Amor Dei castus est, sobrius, suavis, 227. Deus solus et sine fine amandus, 25. Omnia vanitas præter amare Deum, 201. Nunquam potest quis Deum tantum diligere, quantum debet, 221. Inimici Dei nihil oderunt in homine, nisi quod diligit Deum, 216. Quod summam justitiam diligit, nihil justum continere, nihil valet injustum admittere, 27. Ad dilectionem Dei duo pertinent, affectum, et opus, 250. Affectus meditatione nutritur, 250. Amor Dei crescit beneficiorum præteritorum recordatione, præsentium experientia, et consideratione suorum, 250. Qui amat Deum plusquam seipsum, jam incipit tenere quod in regno celorum perfecte vult habere, 519. Si vis esse rex in celo, ama Deum et homines propter ipsum, 511. Amor Dei omnem alium amorem excludit, 519. Qui vult Dei amorem habere perfectum, amet contemptum, pauperitatem, etc. 519. Amore Dei regnum celorum emittitur, 519. Perdit quod vivit, qui Deum non diligit, 228. Qui Deo vivere recusat, mortuus est, 228. Anima rationalis sibi inutilis est, sine amore summi boni, 26. Qui amat Deum, ambulat super mare, 161. Quantum bonum sit amare Deum, 201. Qui Deum amat, sit ipse Deus, 201. Amor Dei ab ipso peritur, 257, 291, 262. Amoris in Deum merces est beata vita, 25. Si tam grande est, quod amori famatur, quam grande est, quod amori recompensatur? 26. Si tale est amoris fulcimentum, quale est amoris emolumentum? 26. Repugnat eum, qui justissimus est, non discernere inter amantem, et contemptum id quod summe amari debet, 26. Aut non amare amantem se, aut non prodesse ab ipso amari, 26. Nihil potest esse præmium hujus amoris, nisi quod supereminet in omnibus naturis, 26. Si nihilo debet rationalem essentiam, ut amans esset, quod dabit amanti, si amare non cesset? Quid summa bonitas retribuere amanti et desideranti se, nisi seipsam? 26. Quicquid aliud tribuat, non retribuit, 26. Nec illud consolatur amantem, nec satiat desiderantem, 26. Summa bonitas si se vult amari et desiderari, ut aliud retribuat, non vult amari et desiderari propter se, sed propter aliud, 26. Et sic non vult se amari, sed aliud, 26. Hoc cogitare nefas est, 26. Anima Deum non amantis pæna, 26. Anima quæ summum bonum amorem contemnit, æternæ misera erit, 26. Non est rationabile ut anima quæ summum bonum contemnit, ipsum esse vel vitam perdat, 26. Non justum est ut post culpam, pro pæna recipiat esse quod erat ante omnem culpam, 23. *Vide Anima, et Rationalis creatura.*

Amor parentum in filios et filiorum in parentes. De amore parentum in filios, 210. Dillectio erga patrem et matrem a Deo præcepta, 255.

Amor proximi Natura docet ut homo homini facias, quod tibi ab illo vis fieri, 81. Proximum diligere sicut seipsum a Deo precipitur, 267. Qui proximum non amat nec eum, quantum valet, et in bono proicere possit, adjuvat, illum Deus non amat, nec ad ejus opera respicit, 248. Non sit tibi inimicus præter diabolum, 194. Deo gratus est proximum diligere quam diligere a proximo, 418. Plus debemus studere amare quam amari, 418. Amanti præmium debetur, non amato, 418. De amore inimicorum, 192. Ut amicos undecunque acquirant Monachi, benignitatem impendendo aut saltem sermonis gratiam porrigendo 372. Nunquam satis se habere amicos credant, 372. Sed sive divites, sive pauperes, omnes in amore fraternalis conglutinentur: quatenus hoc sanæ Ecclesiæ et eorum salutis proficit, 372. Amici absentia per obedientiam sustinenda, 313, 316, 333, 337.

Amos, id est *honoratus, fortis, vel populum avellens*, 176.

ANASTASICUS monachus. Ejus amicitiam S. Anselmus requirit, 314.

ANESGOTES. Excusat se, 318.

Angelus. Angeli nomen ab officio sumptum, 45. Angelus, id est, nuntius Dei, 45, 176. Angelus est substantia, 45. In angelis non fuit perfectus numerus electorum, 81, 82, 85. Ipsi angelo dici potest quod non habet nisi quod accepit, 62 et seq. 67. Et non habuit quod non accepit et quod ei datum non est, 70. Utrum angelus, qui aptus est ad volendum, et nondum quidquam vult, possit per se velle aliquid, 67. Angelus nihil velle poterat nisi justitiam, aut commodum, 64. Angelus, nullo præcedente peccato, alicujus mali non meruerat passionem, 71.

Angelorum gratia, scientia, et libertas. Omnes angeli facti sunt in justitia, 64. *Vide* Justitia, Rationalis natura. Quantum angelus rectam habuit voluntatem, in hac ipsa voluntate voluit perseverare, 64. Sciebat quod posset mutare voluntatem, quam tenebat, 71. Sciebat se non debere velle quod prævaricando voluit, 71. Sciebat quid deberet vel non deberet velle, 71. Id si nescisset, nec justus esset tenendo, nec injustus deserendo justitiam, 71. Ignorare non potuit quod juste poneretur, si peccaret, 71, 72. Sed nequivit comprehendere an Deus faceret quod juste facere posset, 72. Angelus est rationalis, 71. Non potuit credere Deum creaturam suam propter ejus culpam damnaturum, 72. Nullum exemplum justitiae ulciscens præcesserat, 72; certus erat numerum, in quo facti erant illi qui Deo frui deberent non posse minui et manere imperfectum, 72. Scire non potuit Deum humanam naturam pro angelica, aut angelicam pro humana, si caderet, substituturum, 72. præscientia peccati non expediebat angelo, 72. Boni angeli potuerunt peccare, antequam mali caderent, 64. Boni angeli potestate non necessitate servaverunt justitiam, 64. *Vide* Liberum arbitrium. Ideo meruerunt a Deo gratiam, quia steterunt aliis cadentibus, 64. Angeli parem debent Deo gratiam, 70. Angelus qui stetit, et is qui non stetit, pari scientia præditi, 72. Angelus non potuit cogi ut caderet, 71. Angeli a Deo acceperunt et posse tenere, et posse deserere justitiam, 70. Deus dedit angelis posse deserere justitiam, ut possent sibi eam aliquo modo dare, 70. Si nullo modo justitiam sibi possent auferre, nullo modo possent eam sibi dare, 70. Affectio seu voluntas rectitudinis fuit separabilis in angelis, 135. *Vide* angelorum peccatum, Liberum arbitrium.

Angelorum perseverantia et beatitudo. Angelus qui stetit, ideo perseveravit quia perseverantiam habuit, 62. Ideo perseverantiam habuit, quia accepit, 62; ideo accepit quia Deus dedit, 62. Boni angeli magis voluerunt justitiam, quam habebant, quam illud plus quod non habebant, 64. Ideo illud plus, quod non habebant acceperunt, 64, et in illo bono, quod habebant, in vera securitate permanserunt, 64. Non fuerunt confirmati casu malorum, sed suo merito, 81. Confirmati essent omnes, si singuli stetissent, 81. Boni angeli nunquam peccaverunt, 83. Bonus angelus fecit se justum, non auferendo sibi justitiam, cum potuit, 70. Beatitudinem sibi ipse dedit, 70. Boni Angeli post ruinam malorum profecerunt, 81. Deus per Filium suum beatos angelos a peccato servavit, 281. In bono angelo nulla est injustitia, 77. Sancti Angeli gratia confirmationis non volunt nec possunt peccare, 64, 72, 108. Iste abire non potest, quia sola bona voluntate pertransit, 72. Isti non posse deserere quod tenuit, est tantum justitiae, 72. Angelus jam habet scientiam quod non est casurus, 72. Ideo non potest peccare, 72. Hæc impotentia est angelo ad gloriam, 72. Inde laudandus est quia non potest abire a justitia, 72. Bonus angelus ad hanc scientiam non ideo proficit, quia malus peccavit, 72, sed hanc scientiam exemplo cadentis habuit, 72. Si neuter

peccasset, utriusque Deus dedisset eandem scientiam merito perseverantiam, 70. Major est angelorum beatitudo quam illa que erat hominis in paradiso, 154. Boni angeli adepti sunt quicquid potuerunt velle, 64, nec vident quid plus velle possint, 64 et 72, et ideo nequeunt peccare, 64 et 72. Nullum bonum velle possunt quo non gaudeant, 64. Bonus angelus semper agere Deo gratias debet per beatitudinem, 70. In bono angelo nulla est injustitia, 77, in malo nulla est justitia, 77. Angelorum, chori sine fine concinunt Deo, 34, 242.

Angelorum peccata. Diabolum peccasse non est dubium, 64. Quomodo angelus peccavit, 64. Nequidem ulla suspensione suum casum præsensisse potuit, 71, 72. A jure Deo non potuit angelus injuste damnari, 64. Justitia non recessit ab angelo; sed ipse deseruit eam, 73. Ideo tam deseruit, quia voluit quod velle non debuit, 73. Nulla causa præcessit voluntatem, nisi quia velle potuit, 71. Peccavit, volendo aliquid quod velle tunc non debebat, 64. Peccavit volendo commodum quod non velle debebat, 64. Major Deo esse voluit, volendo quod Deus illum velle nolebat, 64. Quod bonum sit quod plus habere mali angeli concupierunt, nescit Anselmus, 65. Angeli merito suo ad aliquid bonum poterant proficere, quod in creatione non acceperant, 65. Unde inordinata angeli voluntas. An ab ipso angelo, an a Deo, an a diabolo, 65. Angelus non vult quia voluit, voluit quod non debuit, 75. Et hæc voluntas nullam aliam habuit causam, 75. Hæc voluntas sibi efficiens causa fuit et effectus, 73. Non ideo non voluit quod debuit, quia voluntas defecit Deo dare deficientem, 64. Scilicet quia ipse volendo quod non debuit, bonam voluntatem expulit mala voluntate, 64. Accepit habere bonam voluntatem, quousque habuit, 63. Potuit accipere semper tenere quod deseruit, 65. Deus dederat tantum velle et posse perseverantiam accipere, 65. Sed non ei dederat accipere perseverantiam, 65. Voluit et potuit perseverantiam accipere, 65. Nec tamen accepit perseverantiam, mutata videlicet voluntate, 65. Non ideo non habuit aut non accepit perseverantiam, quia Deus non dedit, 65. Sed ideo Deus non dedit, quia ille non accepit, 64. Et ideo non accepit, quia accipere noluit, 64. Et ideo accipere noluit, et perseverantiam non accepit, quia eam non percoluit, 65. Sed mutata voluntate, voluit quod non debuit, 61. Et ita ideo non accepit, quia deseruit, 65. Ille vult deserere quod habebat, quia non voluit tenere, 64. Non vero ideo voluit tenere, quia voluit deserere, 64. Spiritus dimisit voluntatem quam habebat, 65. Peccavit inordinata volendo plusquam acceperat, 64, 71. Peccavit et volendo quod non debuit, et non volendo quod debuit, 64. Non ideo voluit plusquam debuit, quia noluit tenere justitiam, 64. Et ideo justitiam non tenuit quia a lud voluit, quod volendo illam deseruit, 64. Angelus hoc ipso voluit inordinate similis esse Deo, quia propria voluntate voluit aliquid, 64. Malus Angelus nunc scit suo experimento quod bonus angelus nunc scit solo alterius exemplo, 72. Male angelo scientia sua est ad contumeliam, 72; Boni scientia sua est ad gloriam, 72. Malus angelus potuit sibi dare justitiam, 70, quia potuit sibi auferre eam, et potuit non auferre, 70. Malus angelus inde vituperandus est quia non potest redire ad justitiam, 72. Ille redire non potest, quia sola mala voluntate abiit, 72. Non minus debet Deus reddere quod Dei est, 70. Sibi abstulit quod Deus dedit, et noluit accipere quod Deus obtulit, 70. Non posse recuperare quod deseruit, est pena peccati, 72. Angeli non et necessitate ceciderunt, 81. Alii angeli pro angelis qui ceciderunt, restitui non possunt, 81. Angelus, si justitiam perseveranter servasset, non peccasset unquam, nec miser esset, 64. Deus malum angelum facit injustum, non reddendo ei justitiam, cum possit, 70. Mali angeli nullum bonum velle queunt quo non careant, 65. In malo angelo nulla est justitia, 77. *Vide* Diabolus.

Angelorum custodia. Angeli quandam spiritalis consanguinitatis parentelam habent nobiscum, 171. Et non solum fratres suos, 171. Angeli offerunt et exhibent ubi casitatem et patientiam Christi pro electis, 170. Sancti Domino omnes electos cum hostis bonorum operum, 170, 171. Urgent peccatores ad mortem, 168. Deo presentant homines post mortem, 182. Deus misit angelos suos Adæ et ceteris hominibus, eos admonentes ut patientiam agerent, 212, 213. Temporales cause ad æternam veritatem ab angelis referuntur, 182. Angeli Deo renuntiant cuncta nostra opera, et orationes, 168, 182, 221. Non ut ipse discat que nesciebat, 182. Sed petendo quod erit se et erga nos fiat, sive consulendo quid faciat, 182 et 168. Angeli ad nostram custodiam deputati, 164, 223. Per angelos Christi-jussu nostræ salutis administrantur negotia, 225. Et ad nos deferunt supremi arcana consilii, 226. Sanitates per hos procurantur, 226. Inter hos

præcipuus Michael, 226, signifer nobilis, 226. Angeli sunt opus divine sapientie, 226. Eos condidit in opus ministerium, 226. Angelorum protectio et custodia, 226. Deum pro nobis exorant, 226. De malis contristantur, 168. Quod eis mala nostra discedent, vocatur eorum tristitia, 168. *Vide* Rationalis natura, Spiritus.

Anglia. Anglia bellis quatitur, 379, 380, 432. Anglia mala, 381. Angliæ episcopi declarant se primati consilium non duros, nisi secundum placitum regis, 381. Anglorum mores corruptissimi, 319.

Anhelus abbatissa, 450, mortuum quemdam colebat pro sancto, 450. Id ei Anselmus prohibet, 450. Et inobedienti Anselmus minatur suspensionem, 450. *Vide* Sanctorum cultus.

Anima, animus. Anima spiritualis est, 258. Naturaliter tendit ad superiora, 258. Anima habet in se quasdam vires, quibus utitur velut instrumentis ad usus congruos, 152. Est ratio in anima, 152. Ea utitur ad ratiocinandum, 152. Per animam homo dicitur rationalis, et sine ipsa non est homo, 98. S. Augustinus sententiam S. Hieronymi dicentis quod Deus quotidie novas animas creat, nec recipit nec reprobat, 170. S. Augustinus de origine animæ nullam certam sententiam protulit, 170. Anima est substantia, 45. Anima rationalis eminet in omnibus creaturis, 26. Sic facta est, ut, si servet id ad quod est, aliquando vere secunda ab ipsa morte et omni alia molestia beate vivat, 25. Anima humana sic facta est ut semper vivat, si semper velit facere ad quod facta est, 25. Humanæ animæ nunquam auferetur sua vita, si semper studeat amare summam vitam, 25. Anima humana est rationalis creatura, 25. Facta est ut amet summam essentiam, 25, 26. Et ut sine fine illam amet, 25. Summa Sapientia non fecit animam rationalem ut aliquando tantum bonum, quod est summa essentia, aut contemnat aut volens tenere violentia aliqua perdat, 25.

Anima nihil continet locali circumscriptione, 15. Intellectus, aut rationalitas, non continetur circumscriptione in anima.

Anima est tota in singulis membris 32, 205. Alloquin tota non sentiret in singulis, 53. Mens rationalis nullo corporeo sensu quid, vel qualis, vel quanta sit, percipitur, 9. Major est corpore, et omni re sensibili, 9. Omnes animæ humanæ sunt ejusdem naturæ, 26. Omnis anima humana est immortalis, 26. Omnis humana anima aut semper misera erit, aut aliquando vere beata, 26. Anima antequam esset, nec culpam habere, nec penam sentire poterat, 26. Agrotat hominis portio pretiosior scilicet animus, 186. Non sentit in membris, aut operatur, nisi anima in qua est voluntas, 99. Quamdiu anima in corpore manet, vivit homo, 211. Carnem animam deserente homo moritur, 211. Anima vitam carni tribuit, dum ipsa manet in carne, 211. Caro vitam tribuit animæ, dum caro ipsa facit opera, 211. Dominetur carni anima, animæ ratio, rationi gratia, 228. Sine anima rationali non habet homo voluntatem rationalem, 99, 102. Mox a conceptione fetus non habet animam rationalem, 99, 102. Vivit homo secundum animam, dum voluntatem et præcepta Creatoris sui custodit, 238. Et moritur secundum animam, quando non obtemperat præceptis divinis, 258. Alimento animæ voluntas Dei, 238. Unde vivat anima, 29. Anima justi mox ut descendit a corpore, videt omnia opera sua, 211. Et videt omnia bona, 211. Et ideo gaudet, 211. Mox eam accipit angelus qui eam custodivit, 211. Et eam ante thronum Dei locat, 211. Et occurrunt illi angeli, et sancti, et eam gaudenter excipiunt, 211. Anima peccatoris cogitur exire de corpore, 211. Mox eam excipiunt angeli Satanae, et igneis catenis eam constringentes ad inferni tormenta rapiunt, 211. Animæ iustorum corporibus solutæ jam assistunt conspectui gloriæ Conditoris, 158. De miseria animæ injustæ cum separatur a corpore, 207, 211. Anmus est hominis portio pretiosior, 186. *Vide* Homo, Mens, Ratio, Vita, Voluntas.

Animal. Definitio animalis est in omnibus animalibus eadem, 117. Omne animal est rationale aut irrationale, 119.

ANSELMUS (S.) Modestia Anselmi, 3, 41, 42, 49, 61, 75, 97, 103, 318, 333, 389, 391. Anselmus laudes respuit, non dilectionem, 439, 389, 391. Professus est conversionem morum et obedientiam secundum Regulam sancti Benedicti, 361. Vovit vivere secundum eandem Regulam, 297. Quotidianum ejus jejunium, 387. Nihil ipsi dederat ad plenitudinem iustitiæ, et ad integritatem doctrinæ, 387. Ejus pectus fuit peneirale virtutum, 387. Cœlestis fuit interpret veritatis, 387. Humanæ naturæ victor, 387. Ejus zelus pro tuenda suæ Ecclesiæ dignitate, 449. Non timet exsilium, non pauper, non tormenta, non mortem pro libertate Ecclesiæ, 394, 398, 400, 407. Ejus reverentia et

obedientia erga sedem apostolicam, 384, 383, 428, 429, 431, 440. Propter hanc tribulationes passus est, 438. Per quatuor annos passus in Angliā, et per biennium in exilio 429. Per triennium exulavit sub Guillelmo rege, 383, 427. Ejus mansuetudo, 345, 346, 351, 359, 360. Ejus elemosynæ, et cura pauperum, 434, 435, 444. Ejus humilitas 318, 354, 355, 369. Quæritur quod Lanfrancus archiepiscopus eum tunc abbatem, ut dominum et patrem salutaverit, 329.

Dolet se nec legendi nec orandi otium habere, 327. Excusat se a cura studiorum commendati juvenis, 318. Ejus sententia de elemosyna, et de monachorum absinentia, 327. Manifestante Deo cognovit quod de præsentia, prædestinatione, gratia, et libero arbitrio scripsit, 151. Majorum auctoritati cedit. Ejus dicta SS. PP. et maxime beati Augustini scriptis coherent, 3, 43. Lanfranco archiepiscopo. Monologium mittit corrigendum, 353, 431. Anselmi fama major Lanfranci et Guitmundi, 318. Nobilissimis Northmannorum amicitia conjunctissimus, 318. Ducit declinationes, 331. Anselmus prior Becce, 319, 320. A Lanfranco petit vitam et Regulam S. Dunstani, 323, 324. Petit et Bedæ tractatum De temporibus, 324. Petit Aphorismos cum glossis, 325, et 350. Durando abbati Casæ Dei ultro concedit uniuersam societatis, 354. Rogat suum nomen ultimum post hujusce monasterii fratrum nomina inscribi, 353. Quædam a Lanfranco notata in eo libro Anselmus auctoritate S. Augustini confirmat, 357.

Male reprehenditur Anselmus quoniam juxta Græcos et Augustinum dixerit in Deo tres substantias et unam personam, 357, 359. Non vult Monologium inereditis passim evulgandum, 359. Abbas Becce, 511, 313, etc. Monachos Becenses, quos misit in Angliam, hortatur ut quod habitu religionis profitentur, moribus exhibeant, 345. Camerarium ebriosum corripit, 345. In Angliam proficiscitur, 344. Hora prima navem conscendit, et hora nona appulit, et vespere ad Lanfrancum pervenit, et in villa ejus dicta Limingis susceptus est, 344. Sui nomini in quibusdam opusculis addidit nomen abbatis, non ut personam monstraret honoratorem, sed ut nominis excluderet equivocationem, 345. Dictandi otium non habet, 345. De ægritudine convalescit, 346. Vita ejus olim sæculari conversatione detrita, 347. Hugoni archiepiscopo. Lugdunensi Monologion et Prosligion mittit, 345, 346. Monologion et Prosligion titulos corrigit, 347. Iterum in Angliam transfretat, 347. Tertio in Angliam proficiscitur, 351, 360.

Anselmi precibus se et Ecclesiam et hæreticorum conversionem commendat Gregorius papa VII, 355. Ejus religio et scientia, 355. Ut adjutor et consultor Imperatori episcopo Belvacensi adsit, Urbanus II papa ei mandat, 355. Joannem ecclesiæ Romanæ clericum monachum fecit, 355. De hoc querela contra Anselmum, 355. Episcopum Belvacensem contra iniquam canonicorum et presbyterorum persecutionem vindicat, 354, 380. Monachum erium Becensem ab episcoporum auctoritate liberum facit sedis apostolicæ privilegio, 354. Judicio ejus Urbanus II dimittit si Belvacensis episcopus cedere debet episcopatu, 354, 380. Proponit scribere contra eum qui dicebat in Deo esse tres res, 355. Respondet questioni Roberti abbatis de eo qui peccare statuens, divinius impediri, et e impedimentum gaudet, 355, 356. Lanfrancum et seipsum a Roscelini erroribus vindicat, 357. Anathema dicit ei qui asseruerit tres personas in Deo esse tres res, sicut sunt tres angeli, 357. Lanfranci nepotis electionem abbatem S. Wandregisii sine sua licentia factam reprobat, 357, 358. Febre corripitur, 358, 359. Cum mittere proponit ad petendas monachorum Cadomensium orationes, febris fugit, 359.

Reluctans in archiepiscopum Cantuariensem electus est Anselmus, 362, 366, 368, 374. Pere exanimis ad Ecclesiam raptus, 374. Arquiescere cogitur ne Dei voluntati resistat, 374. Et hanc electioni consentiant Becenses monachos hortatur, 365, 364. Huic electioni licite restitisse et vere illam desiderasse accusatur, 365, 363, 368, 369. A rege agrotante proventus, et ab ipso in manu Anselmi violenter impacta virga pastoralis, 365. Eo electo plures se maxime regnatores putabant, dicentes Anselmum cum Deo semper acturum, nec curaturum res Ecclesiæ, 364. Rex Anglorum consilio et rogatu principum, cleri et populi petitione et electione abbati Anselmo dedit Cantuariensis Ecclesiæ gubernationem, 364. Anselmus ab ambitionis et cupiditatis calumnia se purgat, 365, 366, 367, 368, 369. Monachum professus est, 366. De eligendo abbate in Becensi Ecclesia scribit, 367, 371. Præ lacrymis visus ejus debilitatus, 371. Ejus consecratio prima die Dominica post festum S. Andreæ, pridie videlicet Novas Decembris, 371. Ecclesiæ Becensi amicos semper acquisit, 372. Ejus disidium contra episcopum Cantuariensem, 372. De Becensium conversatione sollicitudo, 375, etc.

Facet Urbano II papæ, et adversatur Guilberto, 374, 380. Per sex menses post electionem nihil non movit ut dimitteretur 380. Consecratur, 374. Promittit pecuniam non parvam regi Anglorum ituro in Northmanniam, 374. Ut plus daret, rex exigit; et ipse dare omnino recusat, 374. Iude Anselmo rex infensus, 374. Eum rex a pallio petendo prohibet, 374. Petit a rege ut concilium convocaretur, 374. Eum moget ut quendam, quæ non recte gerebat, corrigeret, 374. Ipse ad satisfactionem paratus, 374. Eum rex respuit, 374. Ideo Anselmus pecuniam regi dare renitit non archiepiscopatum emisse videretur, 374, 375. Opponit se regi terras Ecclesiæ Cantuar. militibus danti, 375. Aut archiepiscopatum dimittere, aut pallium ab Urbano II, vult requirere, 375. A Cantuarberia elongari non potest, metu hostium, 379. Rex voce et litteris ei mandat ut Cantuarberiam custodiat, et undique convocari jubet equites et pedites, 379. Ideo non potest eo tempore cogere concilium, ut ipsi suæ ebat Gualterus cardinalis legatus, et ipse habebat in animo, 379. Purgat se a schismatis calumniis, 379, 380. Sub professione obediencie Romani pontificis ab episcopis est consecratus, 380. El pallium misit Romanus pontifex, 380. Mittit monusculum Urbano II, 380. Sub onere archiepiscopatus genuit, 380. Sua debita solvi curat, 431. Discordia inter regem et Anselmum quæ mala peperit, 400. Petita a rege sed non obtemperantia eundi Romam, de Anglia exit et Romam vadit Anselmus, 381. Romæ causam suam pluries Urbano II exposuit. Tertio anno quo de Anglia exivit, mala sua et totius Angliæ scribit Paschali II, 382. Nihil habens excipitur et sustentatur ab Hugone Lugdunensi archiepiscopo, 382. In Angliam redire non vult nisi sit ei liberum legem Dei et decreta apostolica præferre voluntati regis, 382. Et nisi rex terras Ecclesiæ reddiderit, et quicquid usurpavit de archiepiscopatu restituerit, 382. Cur Anselmus regem non excommunicat, 382. Eum Henricus I rex revocat, 382, 383. Et de redditu gratulatur Paschali II, 382. Burgundium et ejus uxorem sororem suam consolatur quod eorum liberos ad vitam æternam parvulus Deus rapuerit, 383. Eos ut jam ori Deo serviant hortatur, 383. Radulphi episcopi causa S. Anselmo demandatur, 384. De pluribus Paschalem II consulit, 381. Romano concilio interfuit, 384. Suos legatos de re inter ipsum et regem Romam mittit, 384. Per novem annos persecutionem patitur, 384. Institut S. Werburgæ cœnobium, 383. Mittit ad Hildebertum Cenomanorum episcopum librum *De processione Spiritus sancti*, 386. Ejus vigore pax regni et sacerdotii dignitas firmata et defensa, 387. Mathildem in regis conjugem benedixit, et ad coronam sacravit, 387, 388. Coniugium patitur ex litteris quæ ab eo transcriptæ falso ferebantur, 389. Monachi ecclesiæ Cantuar. partem altaris, et manerium restituit, 393. Samuelem Dublinæ episcopum de tribus corripit, 393. Paschalem II consulit de investituris, 393, 394. De Anglia exit media æstate, Carnotum pervenit, ubi a comitissa regis Angliæ, sorore, et ab episcopo excipitur, 393. Præ nimio calore in Northmanniam egreditur, 395. Becet moratur, 396, 398. Inde ante Assumptionem B. Mariæ Romam profecturus, 398. In festivitate apud Carnotum facta, 398. Reprehenditur de familiaritate quam habebat cum illis quos rex non diligebat, 398. Romam venit, 398. Roma redit, sed in Angliam non venit et cur, 399. Ne communicet cum episcopis excommunicatis, 399. Accusatur quod regem et Robertum episcopum Lincolniensem per suos monachos infamaverit, 400. Ab ea calumnia se purgat, 400. Non Lanfranci exemplum, sed Dei legem se servaturum juravit, 400. Accusatur quod dum a rege dari investituras prohiberet, ipse Ecclesias daret laicis, 404, 409. Ab ista calumnia se purgat, 409. Eum regis Francorum invitavit ut in Galliam veniat, 410. Archiepiscopi Rothomagensis causa Anselmo committitur, 416. Dicit se jurasse non regis aut prædecessorum suorum consuetudinem, sed Dei legem se servaturum, 438, 439. Hinc Rex iratus, 439. Regem arguit quod exigeret pecuniam a presbyteris in multam violatas synodi Londonensis, 407. Inter eum et regem conventio facta in Castro, Aquila, in vigilia festivitatis B. Mariæ Magd. de revestiendo eum, et ei omnibus restituendis, 407. In Angliam tamen redire non vult, donec regis legatus Roma redierit, 407 et 408. Presbyterorum conjugia execratur, 408. Presbyteros qui feminas tenent omni ecclesiastico beneficio privat, 408. Eos excommunicat, 408. Romam Baldwinum et Guillelmum, suos legatos mittit, 410, 411, 416. Ejus charitas erga conversos ad fidem, 409. Episcopi Angliæ eum ut cito rediret in Angliam, exorant et opem spondent, 410, 411. Testimonium de homine ignoto ferre recusat, licet a regina rogatus, 413. In Angliam, a rege revocatus, est reversus, et ab omnibus eum gaudio susceptus, 415, 418, 427. Monachos in Scotiam misit, 411. Interdicit Thomam electum Eboracensem epi-

scopum, 422. Impedit ne hinc pallium mittatur, 421. Na pallium episcopo Londinensi concedatur, 421. Opponit se legationi quam archiepiscopo Viennensi dederat Paschalis II, 427. Anselmi de Rogero abbate S. Ebrulphi gratia querela apud archiepiscopum Rothomagensis, et omnes episcopos et abbates Northmanniæ, 432. Pape vult mittere libros *Cur Deus homo*, et *De conceptu virginali*, 441.

ANSELMUS, S. Anselmi nepos. De Anselmo nepote, 391, 392, 395, 431, 441. Anselmus Anselmi archiepiscopi nepos, illius Burgundii et Ricezæ, 382. Deo a parentibus oblitus, 383. Ejus in Deum amor, 383. Eum Erasmio Priori Cantuarie commendat Anselmus archiepiscopus, 383. Ut grammaticæ studeat, et plus in præsa quam in versibus se exerceat, Anselmus archiepiscopus præcipit, 383. Ab diuturna tegritudine convalescit, 392. Cum Anselmo archiepiscopo exsolante Lugduni moratur 382.

ANSELMUS, Anselmi serviens et nuntius, 373, 411. Ex Anglia Becum venit, 373.

Antichristus. In Antichristi persecutione nemo etiam perfectorum non timet, 161. Fallacia signa seu miracula Antichristi, 161. Tunc magna tentatio, 161. Vide Judicium.

Antiphonarium. Antiphonarium notis musicis describendum, 310.

ANTONIUS, monachus Cantuariensis subprior, 376, 400. Quod suspiciosus esset et redarguitur, 403.

Aphorismi. Aphorismos cum glossis a Mauricio monacho transcribendos et ad se deferendos curat Anselmus, 325, 330.

Apostata. Vide Monachus.

Apostoli. Apostoli primi ex Judæis crediderunt, 160. Christus apostolis Ecclesiam gubernandam commisit, 160. Thomas apostolus in Indiam, 158. Bartholomæus in Italiam missus, 158. Matthæus in Æthiopiam ivit, 158. Joannes apostolus in Asiam, 158. Andreas in Scythiam, 158. Philippus apostolus in Scythiam, 158. Petrus in Italiam, 158. Paulus in Hispaniam, 158. Ex mal-volorum nequitia apostoli erant odor mortis, 153. Per recitandam apostoli erant boni odor, 153.

Appetitus. Naturalis voluntas vitandi incommodum, aut habendi commodum, 68. Sine hac nullus movetur amore aut timore, 68. Appetitus non sunt per se justus vel injustus, 98, 131. Bruta quando appetitibus consentiunt, non debentur iniusta, 94, 131. Appetere quaslibet infirmas voluptates, non est malum, 70. Appetitus non auferuntur in baptismo, 98. Vide Baptismus, Bonum, Concupiscentia, Voluntas.

Aqua. Aqua benedicta aspergitur, nova ecclesiis, 435. Vide Ecclesia. Aqua cum vino in missa apponitur, ut aqua quæ cum sanguine de latere Christi fluxit representetur, 435. Vide Missa.

Aquicium. Aquicium cœnobium, 421. Ejus abbas Gelduinus, 421.

Aquila, castrum: in eo rex Angliæ et Anselmus conveniunt, 408.

Archidiaconus. Archidiaconatus Cantuariensis redditus, 409. In elemosinis expenditur, 409.

Aristoteles de singularibus astruxit omnia esse et necesse habere, 84. Quo sensu Aristoteles dixit grammaticum eorum esse quæ sunt in subjecto, 145, 146. Aristotelis Categoria, 147.

ARNOULUS (S.) abbas extinxit calumniam quæ Gualterum abbatem afflicebat, 330.

ARNOULUS monachus: ei consulit Anselmus non eligi ubi doceat, sed ubi doceatur, 323. Magister est Maurici monachi, 331. Doctus in declinationibus, 331. Belvacensem eum salutatur Anselmus, 336.

ARNOULUS abbas Troarum, 416. Gravi morbo laborans, unus vult deponere, 416. Quod non nisi de consensu archiepiscopi et fratrum id agere debeat, 417.

ARNOULUS. Vide Caino.

Ars. Pictura aut quodvis opus est in mente artificis, priusquam in re sit, 35 et 36. Opus in mente artificis est vita, 56. Et nihil est aliud quam ipsa artificis scientia, 56.

Asinus gentilem populum significat, 180.

ATHELIZ, abbatissa Wintoniensis, 395. Vide Wintoniensis.

Atrebatum. Monetarius de Atrebatu fit monachus, 316. Avaritia, avarus. De avaritia, 198. Iniquitas est insatiabilis divitiarum aviditas, 317. Quidam iusto labore, sed iniqua cupiditate divitias congregant, 184. Avaritiam peccata, 196. Vide Divitiæ. Avarus quomagis pecuniam amaret, eo magis pecuniæ siti ardet, 188.

Audire Spiritui sancto, est quasi discere, 55. Audire nostrum quid, 172. Audire Dei, 172.

Audoenus (S.) Cœnobium S. Audoeni, 415. Ejus abbas Helgotus, 415.

AUGUSTINUS (S.) filius veritatis, 108. Ejus libri in Genesim ad litteram, 431. Ejus sententia de personis et substantia Dei, 337, 339. Ejus sententia de origine animæ, 107. Et de semine, utrum culpa in eo sit, 107. S. Ambrosio S. Augustini opponitur auctoritas quasi dicentis culpam esse in semine, 107.

AUGUSTINUS (B.) Anglorum apostolus, 421.

Azymum. Panis sive azymus sive fermentatus, panis est, 133. Nec differt substantialiter, 133. Respondetur objectionibus Græcorum pro fermentato contra azymum, 136. Azymus panis est dignior ad faciendam Domini corporis veritatem, 136. Et melius sacrificatur de azymo, quam de fermentato, 135, 136. In Scriptura tum veteri tum nova fermentum significat peccatum, 136. Græci pagani faveant in fermentato sacrificantes, 136. A Græcis anathematizantur azymitæ, 135. Et proinde Christus, 135. Christus non de azymo corpus suum fecit, ut præceptum legis de azymo servaret, 133. Sed ut azymitas approbaret, 135. In azymo sacrificantes non judicant, 135, 136. Non enim de azymo sacrificant ut legem veterem servant, 135. Nec ut Christum futurum significant, 135 et 136. Sed ut Dominum imitentur, 135. Vetus Pascha in azymis celebratum, 135, 136. Est nostri figura, 136. Azymus panis significabat Christum sincerum et mundum futurum, 135. Significabat et nos, qui manducaturi eramus corpus Christi, mundos esse debere ab omni fermento nequitie, 135. Jam vero significat Christum sine peccato venisse: et nos sine peccato esse debere, 136. Christus non prohibuit ne in azymis sacrificemus, 136. Sed suo opere præcepit, 136. Sive azymum sive fermentatum panem sacrificans, sacrificat, 135. Christus azymum benedixit, 135. Cœna in qua hoc factum est hoc exagebat, 135. Vide Waleranus.

B

Bajocenses monachi, 318.

BALDEMUS. Vide BALDWINUS de Tornaco.

BALDWINUS. Baldricus Beccensis prior: ab eo Anselmus in Angliam petit ut ad se mittat orationem quam ad S. Nicolaum fecit, et epistolam quam de Incarnatione Verbi inchoaverat, 360. Et per sanctam obedientiam præcipit ut prioratum non dederat, 507. Ejus obedientia et concordia cum abbate, 376.

BALDWINUS rex Hierusalem, 429, 456. Fratri suo successit, 429. Et de provocatione ad regnum Anselmus gratulatur, 429.

BALDWINUS abbas: ejus regimini committit Anselmus monachos quos in Angliam mittit, 512.

BALDWINUS monachus Beccensis: in Angliam ab Anselmo mittitur, 361. Per eum monachi Beccenses ab Anselmo petunt ut, rejecto episcopatu, ad eos redeat, 364.

BALDWINUS de Tornaco monachus, 381. (Ubi Baldemus male legitur), 400, 414, 419. Ab Anselmo ad papam mittitur, 385, 410. Roma rediit, 441, 444.

Balsamum pretiosissimum, 157. Vide Chrisma.

Baptismus salutis infanti, 176. Prima Ecclesiæ janua in baptismo per Christum aperitur, 385. Baptismus est figura mortis et sepulture, 156. Fit in aqua, 156. Baptismus Joannis 156, 175. In aqua fiebat, 156. Figura fuit nostri baptismi, 156. Non melior est baptismo Christi, 175. Aqua de Christi latere fluens aquam baptismi significabat, 455. Baptismo populus per effusionem sanguinis Christi innovatur, 455.

In baptismo fides Deo promittitur, 215. Etas triginta annorum indicat baptismi mysterium, fidem scilicet Trinitatis, et observationem decalogi, 174. Christus est qui baptizat, 151. Anima Christiana est celesti lavacro candida, dotata Spiritu Sancto, in Christiana professione jurata, virgo Christo desponsata, 208. In baptismo dimittitur originalis injustitia, 151, 170. In eo dimittitur omnis culpa impotentie et corruptionis, quam propter peccatum primi parentis incurrunt, 151. Nullum illis imputatur delictum post baptismum, nisi quod voluntate fecerint, 151. Omne peccatum in baptismo auferitur, 98, 151. In baptismo omnis peccata Christi sanguine lavantur, 151. In baptismo culpe delentur sine mora, 180. Ipsa corruptio et appetitus carnis non statim in baptismo delentur, 151. Non promittitur nobis per baptismum et fidem Christianam beatitudo quam habebat Adam ante peccatum, 151. Cor baptizati et martyres non statim fiunt incorruptibiles, 151, 152.

Si homines per baptismum transierint in incorruptionem, nullus esset qui ad hanc beatitudinem non festinaret, 151. Per baptismi sacramentum datur gratia, 248. De lavacro ascendens fit particeps resurrectionis Christi, 170. Per baptismi ablutionem inter adoptionis filios aggregamur, 254. Tunc primum quisque est filius Dei, cum de baptismo ascendit, 175. Baptizatus, ut non amittat gratiam quam accepit, crescere debet per laborem sanctæ actionis, 170.

Quisquis in Christo baptizatus est, apertum est ei cœlum, et Deus desuper paratus est eum suscipere, 176. Qui baptizatus est, per gradus scaliæ, quæ a baptismo ad Deum porrecta est, debet ascendere, 176. Gradus hujus scaliæ sunt virtutes, 176. Qui baptizatus est, non sit piger, sed per viam mandatorum Dei tendat ad cœlestem patriam, 176. Pejor diabolo peccat qui post gratiam regenerationis peccat, 288. Vide Peccatum, Pœnitentia.

Barba. Indecorum est non habere barbam viro qui debet habere, 69. Non dedecet barbam non habere virum qui nondum habere debet, 69.

Barense concilium. In eo Anselmus processionem Spiritus sancti a Filio propugnavit, 421.

Basilica. Mulier piissima, 415. Hugonis comitis Flandriæ conjux, 335. Eam Anselmus ex Anglia salutavit, 351, 361.

Batailla. Monachi de Batailla in civitate Exoniensi plera gravamina a clericis hujus civitatis sustinent, 375. De his apud Exoniensem episcopum conqueritur Anselmus archiepiscopus, 375.

Batenus prior, 420.

Beati, beatitudo. Beati dicuntur qui habent quiddam desiderant, 160. Necesse est aliquos homines ad beatitudinem pervenire, 86. Nemo beatus esse potest habendo quod non vult, aut non habendo quod vult, 68. Nemo debet nec potest esse beatus, qui non habet justam voluntatem, 62, 69. Non potest perfecte nec laudabiliter esse beatus qui vult quod nec potest, nec debet esse, 68.

Fructus Deo filii Dei et divocabuntur, 242, 241. Certi erunt se nunquam bonum summum missuros, 244. Beati erunt omnipotentes suæ voluntatis, ut Deus suæ, 34, 242. Et sicut illi non aliud volunt quam quod ille, ita ille vult quiddam illi vult, 242 et 349. Et qui Deo fruuntur, quiddam vult, erit; et quod vult, non erit, 34, 254, 242, 349. Ibi erunt bona corporis et animæ, 349. Quæ et quanta bona sint fruentibus Deo, 34, 242, 245. Bona beatorum, 200, 251, 255, 259. Deos a beatis videtur in se et in creaturis, 182, 255. Esca justorum est præsens vultus Dei, 182. Vultus Dei sine defectu cernitur a sanctis, 182. Dum vultus Dei sine defectu cernitur, sine fine mens cibo vitæ satiatur, 182.

Deus beatos diligit plusquam illi seipsos, 34, 242. Beati Deum diligunt, et se, et invicem per illum, 242. Ille vero se et illos per seipsum, 242. Omnibus beatis una erit voluntas, 34, 242, 349. Quia nulla eis erit nisi sola Dei voluntas, 349. Beatæ civitatis gaudia, 229. Beatorum gaudium multiplicatur ex beatitudine et gaudio aliorum, 35, 245.

Beati tantum pro aliorum beatitudine gaudent quantum pro sua, 245. Quia alios ut seipsos diligunt, 245 et 349. Magis gaudent de felicitate Dei, quam de sua et aliorum, 349. Quia Deum plusquam se et alios diligunt, 349. Tantum gaudebunt quantum amabunt; tantum amabunt quantum cognoscent, 35, 245. Hoc gaudium non intrabit in gaudentes, sed magis gaudentes intrabunt in hoc gaudium, 245. Gaudium illud erit plenum, 245. Tales erunt homines in cœlo, quales nunc sunt boni angeli, 83. In beatitudine unus Dei et hominis amor erit et una voluntas, 259. In cœlo patebit veritas Scripturarum, 153. In electis angelis et in sanctis affectio volendi iustitiam inseparabiliter est, 116. Voluntas sicut essentia in beatis erit quodammodo immutabilis, 258. In beatis liberum arbitrium erit ab omni malo liberatum, 258. Vide Liberum arbitrium. Ex commodis constat beatitudo, quam vult omnis rationalis creatura, 64.

Beatitudo est sufficientia in qua nulla est indigentia, 83. Sed sufficientia competentium commensuratur sive omni indigentia, 154. Beatitudo est status congregatione omnium bonorum perfectissimus, 110. Homini non sufficit nisi Deus, 228. Deus est ipsa via beata, 205. Rationalis natura Dei in contemplatione beata vel est, vel futura est, 81. Vide Rationalis creatura. Beatitudo ad quam homo factus est, in hac vita haberi non potest, 79. Ad illam perveniri non potest, nisi dimissis peccatis, 79, 85. Horum illes ad salutem necessaria, 79. Voluntas beatitudinis non est beatitudo, 153. Desiderium beatitudinis, 81, 177, 349. Quæ cœlestis beatitudinis desiderium potentius excitant, 349. Dolor quia nondum ibi est, timor non perveniendi, 84. Nulla sentiri debet lætitia, nisi de his quæ auxilium aut spem dant perveniendi, 84.

Beatus esse non potest, qui non vult beatitudinem, 69. Hæc esse commodum, 68. Beatitudinem volunt omnes, etiam iniusti, 68. Omnes volunt sibi bene esse, 68. Etenim sibi esse nolunt, 68. Accepta hac sola voluntate, non potest creatura rationalis non velle beatitudinem, 68. Accepta hæc sola voluntate, potest velle id quod prolesse putat ad beatitudinem, 68. Qui vult aliquid propter beatitudinem, non aliud vult quam beatitudinem, 68.

Qui solam beatitudinis voluntatem accepit, non potuit aliud velle, 68, 69. Nec potest non velle eam beatitudinem quam maiorem intelligit, 68. Sed vult esse beatus, quanto alius hoc esse posse cognoscit, 68. Et ita vult esse similis Deo, 68. Qui vult solam beatitudinem (in genere) commodam tantum vult, 68. Per affectionem commodi, omnes iusti volunt esse beati, 68, 116. Non omnis habet beatitudinem, qui habet eius voluntatem, 135. Vitam bonam vita beata sequitur, 201. De plenitudinis beatitudinis, 349. Aeternitas beatitudinis, 211. Solum hominis bonum est intrare in gaudium Domini, et huic contemplando assistere, 164. Corpus erit spiritale non natura, sed potestate, 34, 242. Homines electi in corporum immortalitatem transmutabuntur immortalitatem, 82. Dissolvi a corpore et esse cum Christo beatitudo est, 210. Ligari a corpore et abesse a Christo, miseria est, 240. Haec miseria timetur amitti, et haec beatitudo non desideratur haberi, 240.

Omnis anima rationalis si, ut debet, studeat amando considerare summam beatitudinem, illam aliquando percipiet, 26. In beatitudine quod nunc videtur quasi per speculum et in enigmate, tunc videbitur facie ad faciem, 26. Et ea sine fine fruatur, et eterne beata erit, 26. Illa fruens nec timore torqueri poterit, nec fallaci securitate decipi; nec eius indulgentiam jam experia, illam poterit non amare, 26. Nec illa summa bonitas deseret amantem se; nec aliquid erit potentius quod eam separet invitas, 26. In beatitudine immutabilis sufficientia, 26.

Beatitudo non est, si non est, iustitia 68, 69. Nullus ad beatitudinem pervenire valet cum peccato, 84. Nullus iniustus admittitur ad beatitudinem, 85. Nullus ad eam admittitur, nisi in quo nulla penitus iniustitia, 85, 86, 129. Non omnibus iustis promissa est vita perpetua, 129. Sed illis tantum qui sunt iusti sine omni iniustitia, 129. Beatitudo quae iustis promittitur, erit similitudo angelorum Dei, 129. Non datur beatitudo, nisi illi cui penitus dimissa sunt peccata, 86. Qui non solverit Deo, quod debet, non poterit esse beatus, 85, 86. Quam aliquando beatus, aut quae aliquando misera futura sint, comprehendere non potest ab homine, 28. Vide Bonum, Rationalis creatura. Bonis appetus est paradisi introitus, 211.

Beccum, Beccenses. Beccensis Ecclesia: eam matrem suam, et suum aidum vocat Anselmus, 422. Beccenses monachi secundum Regulam Benedicti obedientiam profitebantur S. Anselmi tempore 367. Beccensis cenobii penuria post obitum Herluini abbatis, 341. Signum magnum ex uno fracto et uno discordante post obitum ejusdem conficitur, 349. Beccensis cenobii ab episcoporum jurisdictione exemptionem ab Urbano II. Romano pont. obtinet Anselmus, 334.

Beccenses monachi, 331. Plagitare coguntur coram rege, Dominica die, 341. Eis suam in Angliam prosperam navigationem scribit Anselmus, et ut in pace et religione monachos converterentur, 344. Eisdem de altera sua in Angliam navigatione scribit, 347. Anselmi electioni in episcopum Cantuariensem consentire nolunt, 363. Eos de erepto sibi Anselmo consolatur Gundulfus episcopus Holfensis, 364. Et eos monet ut ejus electioni non resistant, 364. Illius electioni consentiunt, 364. Hunc consensum ut per litteras ad regem et ad Anselmum declararent, mandat Anselmus, 364. Pars una minor eorum in capitulo consensit, altera major non consensit, 365. Ut Guillelmum in abbatem eligant consultat eis Anselmus, 367. Nisi Anselmi in archiepiscopum electioni consensissent, immineret Ecclesiae Beccensis destructio, 368. Eis regis Anglorum salutem et auxilium Anselmus mandat, 271. Suam consecrationem pridie Nonas Decembris faciendam eis mandat Anselmus, et ut id aliis monachis et amicis in Francia significet, 37. Eis Anselmus dat in litteris absolutionem, et orat ut Deus illos ab omnibus peccatis absolvat, 372. Ut secundum suas admonitiones vivant, eos hortatur Anselmus, 373. Ut in bono perseverent, et extra claustra non vagentur; et ut praetatis, maxime abbati subiaceant et obediens sint, 376. Ut praetorum facta non judicent, 376 et 381.

Abbas Beccensis cum principibus Northmannorum gratia agitur, 367. Beccensi prior Baldricus. Vide Baldricus. In Beccensi calendario notabantur qui decedebant in monasterio Rodolphi, 319. Beccenses monachi apud Confluentium, 346.

Beccae tractatus De temporibus, 324

Beilum. Iniquitas est cruenta bellorum confusio, 347. In Francia tum bella ita saeviebant, ut itineris nulla esset libertas nec securitas, 328. Beilum Anglia, 379, 380.

Belvacensis, Belvacensis episcopus. Vide Fulco. Belvacensis Ecclesiae tribulationes, 393. Belvacensium canonico-rum et presbyterorum mores corrupti, 354. A suo episcopo corripit non fuerunt, 354. Eorum in episcopum odium et persecutio, 354. Canonici et presbyteri Belva-

censes concubinas trahunt, 354. Filios suos ad sacro-rdines volunt promoveri, 354. Eis praebendas suas quas hereditaria successione conceperant, 354. Belvacenses hi-eres, Ecclesiae invaserunt, 354. Thesaurarius Belvacensis filius Lancelini, nomine Rodolphus, adolescens, delictum, pulcherrimas, dives et nobilissimus et immoderatus amator sacculi, 348. Monachum tonsura et habitu beati professus est, 348 et 250. Belvacensis clericus. Et monachus in Ecclesia Cantuariensi, 437.

Benedicti Regula, 431, 432. In professione secundum Regulam S. Benedicti promittitur conversio morum et obedientia secundum eandem Regulam, 361. Regula S. Benedicti obedientiam praecipit exhibendam non solum abbatibus, sed omni majori, 361.

Benignus monachus de Sancto Petro supra Dura contra voluntatem abbatis sui apud Parisium propter scholas morabatur, 346. Ei mandat Anselmus ut ad monasterium redeat, 346.

Benignus contra sacerdotum et praetorum superbiam scribit, 384.

Beneficia. Dei beneficia: et memoria eorum et gratiarum actio, 214, 215, 233, 234, 235, 236. Consideratione dignitatis suae et beneficiorum Dei homo ad Dei amorem accenditur, 302. Dei beneficium est quod non alienari projecti sumus, quod integra membra dederit, 335, etc. Quod inter tales nasci nos voluit per quos ad fidem et sacramenta perveniremus, 335. Quod educati fuerimus parentibus Christianis, 335. Quod a nullo laesi ad congruam aetatem in ejus fide et bona voluntate nutriti sumus, 235. Qui sui non est immemor, quomodo obliviscitur eum a quo omnia accepit, 257. Peccator Dei beneficia in Deum pugnat, et Dei stipendia in diabolo contra Deum militat, 214, 215. Vide Gratiarum actio. Gratiitudo.

Benjamin monachus Cantuariensis: petit ab Anselmo licentiam ipsum adeundi, 406.

Bernardus (S.) abbas Clareval. Spiritus sancti organum, 108.

Bernardus de Novo Mercato, 433.

Bernardus prior S. Albani, 431.

Bernardus monachus cenobii S. Werburgae, 386.

Bernardus serviens domini Petri Camerarii summi Pontificis, 431.

Bertinus. S. Bertini cenobium, 416. Ejus abbas Lambertus, 416. Abbat Cluniacensi erat subditus, 416. Vide Lambertus.

Bonum. Plurima bona esse sensibus corporis et ratione mentis discernimus, 4. Non appetimus nisi ea quae bona putamus, 4. Omne bonum est essentia, 61. Et omnia essentia est bona, 63. Nihil solet putari bonum nisi aut utile, aut salus etc., aut honestum, ut pulchritudo, etc., 4. Utile et honestum si bona sunt, per id ipsum sunt bona, quod cuncta bona sunt, 4. Omnia alia bona, quam illud per quod cuncta bona sunt bona, per aliud quam quod ipse sunt, 4. Ipsum est simpliciter melius quam non ipsum 2. Non ipsum est secundum quid melius quam ipsum, 2. Multa sunt relativa, quorum ipsum non est simpliciter melius quam non ipsum, 9. Nihil volumus nisi quod iustum aut commodum putamus, 61. Duplex bonum: unum bonum quod est iustitia; alterum, quod dicitur commodum, 64, 68, 126. Nullatenus est bonum, per quod mutatur vel corrumpitur summum bonum. Non est simplex bonum, cuius voluntate erit summum bonum, 10.

Summum bonum. Quod summum bonum non est, minus est aliquo, 45. Summum bonum est summa essentia, 62. Vide Beatitudo, Bonum, Rationalis creatura. Omnia sunt bona per unum aliquid quod idem sit in diversis bonis, 4. Illud per quod cuncta sunt bona, est magnum bonum, et ipsum solum est bonum per seipsum, 4, 25. Nullum bonum quod per aliud est, est aequale aut majus eo quod est per se bonum, 25. Illud itaque est summe bonum, quod solum est per se bonum, 25. Quod est summe bonum, est summe magnum, 25. Est igitur unum aliquid summe magnum, et summe bonum, id est, summum omnium quae sunt, 25.

Omnia bona sunt bona per unum aliquid quod est bonum per se, 4, 5, 25. Vide Deus bonus, Deus causa rerum. Est una sola natura, quae est summum bonum, 25. Summum ens, 25. Omnia alia bona habet, qui illud bonum habet, 212. Amabilis et laudabilis est, qui studet bonus esse, 378. Melior est qui bonis et malis bonus est, quam qui bonis tantum est bonus, 31, 2, 32. Melior qui est malis et ponendo et parcendo est bonus, quam qui parcendo tantum, 32. In creaturis non est eadem essentia, quae constituit et quae potentia, 258. Vide Deus bonus, Finis.

Bos Judaicum populum notat, 180.

Boso monachus Beccensis, et Anselmi in eum amor, 374, 375.

Bruta. Voluntas brutorum voluptates appetens, non est mala, 70. Quia irrationalis est, 70. Brutorum appetitus,

70. *Vide* Appetitus, Concupiscentia, Voluntas.

Benedictus, Ricceze, sororis Anselmi, maritus, 382. *Vide* Anselmus nepos. Ceteri ejus liberi parvuli decedunt, 383. Hoc Dei gratiam computare debet, 383. Burgundius et uxor eius Richera Anselmi soror, 390, 391. Eos Anselmus hortatur ut suum finem quotidie ob oculos ponant, 391. Et ut ad eum non veniant, 391 et 392. Burgundius conjux Richerae proponit ire Hierosolymam, 391. Ut se generali confessione praearet Anselmus praescribit, 391.

C

Cadomenses monachi, ex quibus Ernulphus, profitebantur Regulam S. Benedicti, 361. *Vide* Ernulphus.

Cæcitas. Cæcus dicitur non tantum qui perdidit visum, sed, qui cum debet habere, non habet, 27. Cæcitas non est aliud quam non visus, aut absentia visus, ubi visus debet esse, 314, 39. *Vide* Privatio.

CAINAN. De Cainan et Arphaxad Moyses in Genesi nihil habet, 174, 175.

Calix. *Vide* Missa.

Calor magnus est sine omni frigore, 131.

Calumnie patienter sustinenda, 350, 351. *Vide* Injuriae, Ira, Vindicta.

anon. *Vide* Missa.

Canonicus legitime absens præbenam fructus integros potest recipere, 588. De Canonicorum regularium religione Anselmus nihil nisi solam dilectionem meruit, 429. Canonici regulares de monte S. Eligii, 429.

Canticum novum et carmen Deo cantare, est novi hominis vias incedere, et gaudia patriæ celestis recogitare, 208.

Cantuariensis Ecclesia dicitur Dorobernensis, 395. Cantuariensis Ecclesia, apostoli Petri beneficio a principio sanculcata, 565. Gregorii studio nobiliter fundata, 565. SS. Bonifacii, Honorati, Agathonis, etc., singulari privilegio donata, 565. Primatus Ecclesiae Cantuariensis, et illius jura, 373, 421, 449. Archiepiscopus Cantuariensis est sedis apostolicæ legatus in Anglia, 427. Est abbas cœnobii Cantuariensis, 377. Episcopi Angliæ placitum non possunt constituere sine archiepiscopo Cantuariensi, 437. Cantuariensi archiepiscopo obedientiam præstant episcopi Eboracenses, 422. Angliæ regem primas archiepiscopus Cantuariensis debet coronare, 298.

Cantuariensis archiepiscopus jus habet dedicandi Ecclesias villarum suarum, etsi in alterius diocesi sitatum, 375, 428. Archiepiscopus et monachi Cantuarienses, non duo, sed unum corpus, 598. Illius Ecclesiae monachis Anselmus oratorium et manerium restituit, 395. Monachi Cantuarienses stabilitatem in professione promittebant, 418. Plures ex illis in sacris Scripturis eruditi, 404. Ab eis rex Angliæ pecuniam exigit, 441. Multa patiuntur pro Anselmo, 404. Ipse eos ad patientiam et ceteras virtutes hortatur, Cantuarienses monachi inobedientes corripuntur ab Anselmo, 377. Claricus Helvacensis fit monachus in Ecclesia Cantuariensi, 437. Cantuariensis archidiaconus redditus in elemosinis expendendi, 409. Cantuariensis Ecclesiae terras rex dat militibus, 375.

Caput. Vehemens dolor capitis describitur, 323.

Carnotensis episcopus Ivo, 406.

Carnotense monasterium, 598.

Carnotensis comitissa, Henrici regis Anglorum soror, 415. Per eam rex et Anselmus convenerunt, et rex Anselmum revestivit, 445. ejus erga legatos papæ observantia, 440. Inter eam et Ecclesiam Carnotensem dissidium, 440.

Carnotum iuvit Anselmus Romam tendens, 434. Ibi ab episcopo et a comitissa susceptus, 454. Eorum consilio præ calore nimio Becum rediit, 434. *Vide* Anselmus.

Caro. Unde vivat caro, 211, etc. Caro quasi naturaliter ad infirmitatem tendit, 238. Carnem vocat Apostolus omnem vitiosum motum, 415. Qui secundum desideria carnis vivit, non Dei imaginem, sed figuram pecudis habet, 258. Secundum carnem ambulare, est carni voluntate concordare, 415. *Vide* Concupiscentia.

Casa Dei abbas Durandus, 354, 355.

Castellum duplici sensu, 178. Castellum Mariam significat, 178.

Castus. De castitate, 191. *Vide* Concupiscentia, Fornicatio, Pudicitia, Virginitas, Voluptas.

Categoriae. Una et eadem res non potest sub diversis poni categoriis, 149. *Vide* Aristoteles, Deus substantia.

Causa. Ex quocunque fit aliquid, illa causa est ejus quod ex se fit, 7. Quomodo ex nihilo aliquid efficiatur, 7. Omnis causa aliquid ad essentiam effecti præbet adjumentum, 7. Intelligi non potest ut ex eo quod penitus non est, fiat aliquid, 7. Sed vox omnium est, nihil de nihilo,

7. Tribus modis substantia dici potest facta ex nihilo, 7. Dicimur rem facere, 1. Cum rem facimus; 2. Cum possumus facere ut non sit, et non facimus, 70. Quod dicitur esse per aliquid, videtur esse aut per efficiens, aut per materiam, aut per aliquid instrumentum, 6. Quidquid est aut per efficiens, aut per materiam, aut per aliquid instrumentum, per aliud est, 6, et posterius et aliquomodo minus est eo per quod habet ut sit, 6 et 15. Informis, seu confusa natura elementorum videtur esse materia omnium corporum suis formis discretorum, 6. Unde sit materia informis elementorum, 6. Materia corporeæ universalitatis non potest esse ex alia materia quam vel ex summa natura, vel ex seipsa, vel ex aliqua tertia essentia, 6. Tertia essentia non est præter summam naturam quæ est per se, et universitatem eorum quæ sunt per ipsam, 6. Ideo ex quadam tertia essentia non potest esse rerum universitas, 6. Rerum universitas ex seipsa esse non potest, 6. Alioquin non esset per id per quod sunt cuncta, 6. Et esset seipsa prior et posterior, 6. *Vide* Elementum.

Omne quod est materia, ex alio est, et eo posterius 6. Nihil est aliud a seipso, vel seipso posterius 6, 15. Nihil est materialiter ex seipso, 6. Nihil rationaliter ab aliquo fit, nisi in facientis ratione præcedat aliquid rei faciendæ exemplum, sive forma, vel similitudo, vel regula, 7. *Vide* Idea. Faber facturum aliquid suæ artis opus, prius illud intra se dicit mentis conceptione, 81, 17. Esse per aliquid, et esse ex aliquo, non semper habet eundem sensum, 6.

Quod est ex aliquo, est etiam per ipsum; et quod est per aliquid, est etiam ex eo, 5. Quod est ex materia et per artificem, potest dici esse per materiam et ex artifice, 5. Aliter tamen est ex materia quam per artificem 5. Nullo modo intelligi potest ut quod aliquid est sit per nihil, 6. Quidquid est, per unum aliquid est, 5; omne quod est, aut est per aliquid, aut per nihil, 5. Nihil per seipsum fieri potest, 15. Quidquid fit, posterius est eo per quod fit, 15. Ille de quo est aliquid, non potest esse ille qui de se est; nec ille qui de aliquo est valet esse is de quo est, 50, 51, 61. Quidquid ex aliquo vel per aliquid incipit esse, non est idem illi ex quo et per quod esse incipit, 10. Nulla res est per illud cui dat esse, 5. Id de quo aliquid est, eo principaliter est et dignius, 60, non sic est in Divinis, 60. Potest intelligi aliquid aliud ab aliquo, priusquam sit illius, 51. Et si alicujus nequit esse, nisi sit alius, 51. Quod fit per aut post aliquid quod prius fieri debet; propter illud fieri dicitur, 78. Si id, per quod plures naturæ sunt æquales, aliud est quam quod ipse sunt, minores sunt quam id per quod æqualiter magnæ sunt, 5.

Cedrus celsitudine omnes arbores superat, 156.

Cellerarius ob ingravescentem ætatem munus commissum non debet dimittere, 419.

Cenomanni. Cenomannorum episcopus Heldebertus *Vide* Heldebertus.

Ceremonie. *Vide* Missa.

Cereus Christum significat, 171. *Vide* Maria, purificatio.

Charitas. Christus dilectionem gignit non turpem, sed pulchram; non libidiniosam, sed castam, 158. Sapientia, quæ Christus est, mater est pulchræ dilectionis, 158. Est mater timoris filialis, 158. Qui separari valet a charitate Christi, in ejus mente Christus radices non misit, 156. Deus, qui charitas est, est hereditas Christianorum, 141. Quo latius charitas dilunditur, tanto uberius dividenti remanet et augetur, 141. Qui flagrat charitate, non necesse est ei præcipiatur 180. *Vide* Amor.

Chrisma. Pro chrismate data pecunia, 445. Chrisma balsamum est consecratum, 157. Chrismate omnes Christiani unguuntur, 157. Christum et ejus unctionem significat, 157.

CHRISTUS, Christiani. Christus æterna et incommutabilis veritas, 161. Christus est ipse Filius Dei, et filius Virginis, 267. Christus est altera natura quam Pater, postquam factus est Filius Virginis; et altera natura secundum quod Filius Dei est, 267. Christus non alter Filius Dei, alter Filius Virginis, 267. Christus est Creator factus creatura, 239; dicitur Sapientia incarnata, 155. Et Sapientia secundum humanitatem creata, 156. In Christo vera est humanitatis natura, 217. Christum Deum et hominem confitemur, 91. Una persona Verbi et assumpti hominis, 47, 52, 77, 95, 100, 451, 452. Quia una est Verbi et hominis assumpti proprietatum collectio, 47. In una Christi persona, duæ naturæ, divina et humana, 51, 77, 451, 452.

In Christo duæ naturæ, divina et humana, sunt una persona, 47. Unitas personæ in Christo, non est ex duabus personis, 47. Ratiocinatio probans in Christo duas esse personas, sicut duas naturas, 47. Refellitur, 47. Christus non est una natura, licet sit una persona, 267. Nec est al-

tera persona a Verbo, Ecce naturam a divina distantem habet, 267. Quidquid de Christo dicitur, vel secundum Deum, vel secundum hominem vere dicitur, 47. Deus et homo in unum ita conveniunt, ut, servata integritate utriusque naturae, idem sit homo qui Deus, 92. In Christo diversitas naturarum, et unitas personarum, 94, 100. Ut quod humana non posset natura, faceret divina, et quod divina non conveniret, hoc exhiberet humana, 94. Non alius et alius, sed idem ipse homo et Deus, 94. Ut per humanam solveret quod illa debebat, 94. Est naturaliter unus idemque communis Filius Dei et Mariae, 281, 452. Jesus Christus est Deus verus et verus homo, 77. Idem Deus et homo, 88, 95, 91. Stultus esset Deus et alius homo, neuter satisfacere posset, 88. Necessitas est ut de Adam et Eva assumatur homo, per quem restauretur genus Adae, 88, 101. Christus fuit de Adam, 58, 57, est etiam de limbo de quo factus est Adam, 7. Christus secundum semen non inaviter dicitur fuisse in Abraham, David, etc., 101. De Synagoga Dominus, secundum carnem, originem duxit, 173. Christus secundum carnem Judaeus, 180. Nihil convenientius quam ut de femina sive viro Deus faceret hunc hominem, 58. De Virgine debuit nasci, 58. Christum Deus fecit de sola femina, 100. Christus ex Virgine assumptus est, 92, 94. Lucas ascendendo, Matthaeus descendendo narrat Christi genealogiam, 174. Genealogia Christi descendendo significat peccatorum nostrorum susceptionem a Christo: ascendendo significat peccatorum abolitionem, 174. De massa peccatrice assumptus est, sed absque peccato, 91, 97, etc., usque ad 103.

Christi innocentia, virtus, gratia et sanctitas. In Christo plenitudo virtutum, iustitiae et sanctitatis, 153, 157, 165. Solus Filius Virginis diverso modo ab aliis in Adam fuit, 104. Alii in Adam fuerunt, id est, in ejus potestate ut de illo essent, 101. In Adam quando peccavit, fuit quidem unde iste futurus erat, sed in Adam non fuit ut iste de illo esset, 104. Sicut non erat in limbo ut de illo primus homo esset; nec de Adam, ut Eva de illo sic esset ut facta est, 101. Solus Filius Virginis in Adam sola divina virtute, non hominis natura et voluntate, procreatur, 104. Adae mala ad hominem de Virgine conceptum non pertranseunt, 101. Filius Virginis non subiacet peccato Adae, 101. Omnino fuit sine peccato ipse per seipsum, 92. Ipse a se et non a matre mundus fuit, 92. Nec originalis nec personalis injustitia fuit in Christo, 103. Humana natura nunquam in illo sine divina fuit, 105. Illius anima nunquam aggravata contra voluntatem fuit, aut impedita corpore corruptibili, 105. Totus ille homo et Verbum Dei, Deus, una semper persona existit, 103. Ideo illius anima nunquam sine perfecta iustitia, et sapientia et potestate fuit, 105. Sed eam, secundum personam, sicut Deus habuit, 105. Natura humana in Christo a divina, quod habuit, accepit, 105. In Christo nihil peccatum, 155. Pater in Christo delectabiliter quievit, 155. Ex quo homo ille fuit, plenus Deo semper et seipso fuit, 91. Nunquam fuit sine Dei potentia, et fortitudine, et sapientia, 91.

Christi sapientia et scientia. Christi summa sapientia, 91. Quo sensu Christus dicitur profecisse sapientia et gratia apud Deum, 78. Perfecit omne bonum scivit, et nullum malum ignoravit, 91. Omnem habuit scientiam, 91. Non potuit sapienter assumere ignorantiam, 91. Christo non crederent homines, si eum scirent nescium, 91. Nullum bonum erit quod Christus ignoret, 91. Nihil erit boni quod non amet, 91.

Christi veritas et iustitia. Christum nemo fallere potest, 195, et ipse neminem fallit, 195. Christus est veritas, cui contraria est omnis vanitas, 201, 212. Christus iustitiam et veritatem vivendo et loquendo indeclinabiliter tenuit, 77. Non ob aliud Iudei illum sunt persecuti, 77. Christus in iustitia tam fortiter perseveravit, ut inde mortem incurreret, 77. De justo Patre secundum divinam, et de justa matre secundum humanam naturam, justus ab ipsa origine natus est, 105. Iustitiam originalem habuit, 105. Ex eo quod Christus nec voluit peccare nec potuit, non sequitur: ergo Deus fuit, 108. Constat quod divinitus maxime adjuverit Christum ut non posset nec vellet peccare, 108. Non est verum de Christo quod in ipso natura humana sola per se iustitiam recuperare non possit, 101. Nec quod eam sine auxilio gratiae servare valeat, nec eam intelligere in infantia, 101 et 102. Et hoc propter unitatem personalem naturae assumptae, et naturae assumptae, 100. Iusta voluntas Christi non erat ex humanitate sed ex divinitate, 78.

Christi libertas. Vide Christi obedientia, Christi mors.

Christi obedientia. Quo sensu dicit quod non venit facere voluntatem suam, sed Patris, et quod doctrina sua non est sua, 78. Quo sensu dictum: *Propter quod exaltavit illum*, etc. 78. Quo sensu dictum: *Factus est obediens*, etc. 78. Quo sensu Christus dicitur: *Factus obediens*, etc. 222.

Discernendum quid fecit Christus exigente obedientia, et quid sustinuit non exigente obedientia, 77. Christus naturam subit, non illa eum cogente obedientia, sed potius disponente sapientia, 222. Pater Christo ut moreretur an cogendo praecepit, 222. Sed ille quod Patri placitum, et hominibus profuturum intellexit, hoc sponte fecit, 222. Sic Patri liberam obedientiam exhibuit, 222. Pater si hoc Christum cogere non potuit, quod ab eo exigentia debuit, 222. Pater praecepit Christo mori, cum hoc illi praecepit unde incurreret mortem, 77. Christus ut homo Deo Patri debebat, et Pater ab eo exigebat ut iustitiam indeclinabiliter in omnibus teneret, 77. Christus exigente obedientia iustitiam in omnibus semper tenuit, 77. Christum sponte sustinuit mortem, non per obedientiam desertam vitam, sed propter obedientiam servatam iustitiam, 77. Christus acceptam a Deo moriendi voluntatem indeclinabiliter et sponte servavit, 78. Christus didicit obedientiam; tum quia alios fecit discere; tum quia experimentum didicit, 78. Voluntas Christi fuit voluntas Dei, 93. Christus non ob aliud non potuit non mori, nisi quia incommutabili voluntate voluit mori, 95, 94. Quod Pater non aliter voluit mundum salvari quam per mortem Filii, perinde fuit ac si illi mori praeceperet, 78. Certebat ut per hominis obedientiam vita restitueretur, 75.

Christi paupertas. Christi paupertas ac nuditas in natalitate, in vita, in morte, post mortem in sepulchro, 151, 140.

Christus salus nostra. Ante Christum mundus innoxius et oppressionibus demonum tenebris obvolutus iacebat, 281. Non est nisi Christus per quem reconciliari quae salutis humana, 152. Non nisi per Christum homo salvari potest, 80, 91. Spes tota in passione et meritis Christi, 247. Non poterat animus hominis a peccati morbo sanari, nisi medicamentum ei fieret mors ipsius medici, 186. Post Adae peccatum nullus admittitur ad regnum Dei, nisi per mortem Christi, 104. Sine Christi morte non redditur quod pro Adae peccato debetur, 104. Unus est Christus qui seipsum obtulit pro nobis, 159. Christus venit ut peccatores vocaret ad penitentiam, et morte sua salvos faceret, 212, 215.

Christi satisfactio. Assumpsit Deus mortalitatem, 91, et sapienter, quia utiliter usus est, 91. Vita Christi sufficiens fuit ad solvendum pro peccatis totius mundi, et plus infinitum, 94. Christus pro se nihil debuit Deo solvere, 221. Solvit pro aliis qui quod debebant reddere non habebant, 222. Christus ex debito mori non debebat, 222. Dedit suo, cum vitam sibi auferri propter iustitiam permittit, 222. Pretiosior est vita Christi, quam omne quod Deus non est, 222. Et superat omne debitum quod peccatores Deo solvere debent, 222. Occisioni, aut levi oculi lesioni via huius hominis nulla immensitas peccatorum extra personam Dei comparari valet, 91, 222. Vitae Christi majus est bonum quam omnia peccata sint mala, 222. Vita ista tantum amabilis est quantum est bona, 222. Vita Christi plusquam sufficit ad solvendum quod debetur pro peccatis totius mundi, 222. Solus Christus rediit pro omnibus qui salvantur plusquam debent, 101. Vide Redemptionem Satisfactio, Christi virtus occulta, 221. Cur Christus virtutem suam abscondit, 221. Non ut diabolum falleret, 221.

Christi vita. Infideles obijciunt quia Deo facinus injuriam, cum eum dicimus natum de femina, famem, sitim, crucem et mortem subisse, 75. Humanitas Christi, conceptio, natiuitas, et alia mysteria devote considerantur, 225, 224. Christus in Virginis utero, Spiritus sancti virtute conceptus, 217. Conceptio Christi munda fuit et absque carnalis delectationis peccato, 92. De mundissima Virgine verissime conceptus est, 105. Ab exordio conceptionis plenus Spiritu sancto, 175, 178. Ejus natiuitas nec divinitatis maiestatem in Christo, nec virginis integritatem in matre violavit, 217. De Virgine natus est Christus, et praevincit naturae corruptae sanaret, 205. Circumscissus est Christus ut omnia peccata hominem ascendere a se debere doceret, 205. Oblatus est in templo et a sancto viduus susceptus: et cur haec, 205. A Simeone senex susceptus et laudatus: et cur, 205. Christus parentibus solutus est forma obedientiae, 217. Putatur filius Joseph, 173, 174. Christus in medio doctorum, qui est sapientia Patris, 217. Christus baptizatus, 175, 217, non ut aqua munderetur, sed ut aquas munderet, 217 et 205. Et per ejus carnem mundatae aquae virtutem purgantem peccata admerent, 205. Suo baptismo eodem nobis aperuit, 175, aquis sui baptismi gladium ignitum portae paradisi exsoluit, 175. In eum descendit Spiritus sanctus sub columbae specie, 175. Christi jejunium, ejus victoria contra diabolum, ministerium angelorum, 205, 217. Transfiguratio Domini, 162, 163, 164, 205. Cur Dominus visionem suae maiestatis ad tempus taceri iussit, 165. Cur post ejus Ascensionem praedicata est, 165. Cur Mathaeus et Marcus Chri-

stom transfiguratum dicunt post sex dies, Lucis vero post octo dies, 162. Trium discipulorum qui Transfigurationis testes fuerunt, mystica significatio, 162. Novissimis tribus annis maiora et plura gessit, quam in omni transacto tempore suo, 157. Christus praeficit: verbis et miraculis turbas edificat; nocte instat orationi, 205. Lazarum suscitavit, 205.

Christi passio et mors. Corpus et sanguinem suum tradidit suis discipulis, et eorum pedes lavit, 205. Sacra sancta mysteria mundis operibus et pia mentis humilitate sunt concelebranda, 205. Christus in libris et crucis opprobrium sustinuit, 205 et 218. A Iuda pretio traditus, 218, genuflexus pedes ejus lavit, 218. Ei omnia exhibuit quae cordis pertinaciam emolire potuissent, 218. Christus humilitatis et mansuetudinis magister, 218. Animae Christi tristitia, 218, agonia: odor sanguineus: oratio, 218, 251.

Christus comprehenditur et ligatur, 218. Pontificibus mittitur, 219. Veritatem confessus, quasi de blasphemia adjudicatus est morti, 218. Sputis inquinatur vultus ejus, colaphisceditur; velo operitur, etc., 218. Extra civitatem, sub nudo caelo nudus crucifigitur, 159, 140. Ita opprobrium hominum factus, ut nec sub tecto, nisi sub caelo de quo ejus non potuit, mori dignus haberetur, 140. Passionis series describitur, 218, 219. Christus comparatur Joseph vestem abijcienti, 219. Cum dicimus Deum aliquid pati, nullam divinae substantiae significamus humilitatem, 77. Sed quam Dei et hominis monstramus esse personam, 77.

Christus mortem suscepit non in natura Deitatis, sed in natura humanitatis, 267. Filius cum Patre et sancto Spiritu disposuerat se non aliter quam per mortem omnipotentiam suam mundo ostensurum, 78. Christus nihil nisi pia voluntate passus est, 105. Deus pater non Christum laevum occidi permisit, aut ad mortem coegit, 77. Quo sensu Pater dicitur voluisse mortem Filii, 78. Pater voluit mortem Filii, quia non aliter mundum salvare, 78. Fiat voluntas tua, id est, fiat mors mea, ut mundus tibi reconcilietur, 78. Pater Filium tradidisse dicitur quia illum non liberavit, 78. Christus poterat mortem vitare si vellet, 79. Sed indeclinabiliter mortem pati volebat, 79.

Christus sponte sua mortem sustinuit, 77. Naturalem vitae appetitum habuit, 78. In Christo humana caro dolorem mortis fugiebat, 78. Non aliqua necessitas coegit Deum ut se humiliaret, 222. Christus nulla necessitate, sed libera voluntate mortuus est, 79. Quia sua voluntate et sua potestate est mortuus, 79. Quod Christus sua potestate et sua voluntate facit, nullatenus ad hoc cogi dici potest, 79. Sola voluntate, sola bonitate Deus se humiliavit, 222.

Christus potuit semper servare vitam: sed non voluit velle illam semper servare, 222. A seipso habuit ut non possit velle non mori, 222. Idem non necessitate, sed libera potestate animam suam posuit, 222. Filius Dei sponte voluit se hominem facere, et eadem immutabili voluntate mori, 93. Christus habuit potestatem mentieadi: sed non potuit velle mentiri, 95. A seipso habuit ut non posset velle mentiri: ideoque de sua iustitia, qua veritatem servavit, laudatus, 95. Necessitas fuit necessitate sequenti non praecedenti Deum hominem fieri, pati, mori, etc., 94. Voluntatem ejus nulla praecessit necessitas, 94. Christus non potuit non mori, quia assumpsit hominem ea voluntate ut moreretur, 95, 94. Christus sua voluntate non potuit non mori, et sua voluntate mortuus est, nulla necessitate, sed sua potestate, 95 et 94. Mors in Christo fuit sine peccato, 107. Mortuus est propter nos, 91.

Christus ex Judaeis natus, a Judaeis crucifixus, 212. Pro suis interfectores Patrem suum rogavit, 212. Et eorum peccatum excusavit, 215. Antithesis Christi morientis et peccatoris qui est causa huius mortis, 216. Passionis Christi consideratio; stimulus est amoris, 217 et seq., 225, 232. Mortis Christi memoria quotidianum debet esse viaticum Christiani, per quod in Christo manet ei Christus in eo, 222. Christus sexta die Sabbati cruci affixus est, 162. Septima Sabbati in sepulchro quievit, 162. Graeci et Latini credunt Dominum ad infernum descendisse, 59. In Symbolo Nicæno non dicitur Dominum ad infernum descendisse, 59. An, et quomodo de Christi doloribus ac morte gaudendum, 222.

Christi resurrectio et ascensio. Christus octava die resurrexit, 162. Nos octava aetate resurgemus, 162. Christo a mortuis resurgente Judaeorum solemnitates completae sunt, vetera transierunt, et nova facta sunt omnia, 172. Ante resurrectionem non Deus, sed homo tantum Christus putabatur, 172. Mulier resurrectionis Christi praenuntiatrix, 257. Ascensio quadragesimo post resurrectionem die, 259, 271. Vidente Virgine Maria, 271. Christus in caelum solus ascendit, 160. Et tamen cum eo electi membra ejus ascendent, 160. Caput cum corpore suo unus est Christus, 160.

Christi gloria et potestas. Humanitas Christi in caelo claritas, 165. Solus Jesus est in gloria Patris, 165. Quia ad Christi comparationem nullus sanctorum est aliquid, 165. Christus potest omnia in caelo, 536.

Christi amor erga electos. Christus cum suis electis et propter suos electos hic est usque ad consummationem saeculi, 160. Ex necessitate omnia, quae de Christo credimus fieri oportet, 74. In extremo tempore Christus ad reliquias Israel revertetur, 172. Potentia divinitatis Christi hominem fecit; humilitas humanitatis ejus hominem refecit, 271. Christi munditia purgantur omnia peccata, 214. In Christo crucifixo est omnis gloria Christiani, 217. Christus aequali dilectione nos omnes dilexit, 267. Aequali dilectione pro omnibus passionem suscepit: aequaliter omnibus vitam aeternam praeparavit, 267.

Christi epitheta. Christi epitheta, 253. Christus humani generis advocatus, 175. Christus humani generis iudex, 175. Dei et hominum reconciliator, 92. Pater et frater noster, 217, 277, 281, 282. Mater fidelium, 500. Christus caput, et nos corpus ejus, 204. Fundamentum, 175, 176, omnes portat, et a nullo portatur, 175. Christus pontifex factus in aeternum, 156, 175. Deo ministrat in caelis, 156. Hoc est ostendit Patri pro nobis cicatrices vulnerum suae passionis, 156. Sedens in dextera parte ad honoris cumulum, 156. Christi celsitudo, 156. Christus jam immortalis, 156. Christi odor, 156, 157, 158. Christus platano similis, 157. Cypressus Christus, 157. Vitis Christus, 157. Et sancti palmites, 158. Ad Christum animae suspiria, 225, 226, 227. A Christo habet omnis creatura quidquid habet decoris ac pretii, 225.

Christiani. Christiani a Christo Christiani dicuntur, 171. Corpus et membra Christi sunt, 204. Omnes Christiani in Christo sumus unus Christus, 204. Hoc sunt Christiani per gratiam quod Christus est per naturam, 204. A Christianis exigendum ut cautionem in baptismo factam inconcusse teneant, 557. Qua reverentia Christianus sua membra servare, et illis uti debeat, 284. Anima Christiana est sponsa Christi, 204. Querit ab illo trahi, 204. Christiana religio durabit usque in mundi finem, 156. Propter Christianam religionem Dei sapientia ab aeterno creata est, 156. Vide Fideles.

Chyroglyphum, quod adversum nos erat, decreti fuit non diaboli, sed Dei, 77.

Cicestrensis. Episcopus Cicestrensis, 450. Archidiaconus Cicestrensis accepit plegios super homines Anselmi Cantuar. pro forisfactura fractae festivitatis, 450.

Cilicium peccatum significat, 175.

Clementia comitissa in Flandria, 589. Eam et virum ejus Umberto Anselmus laudat quod investituras non det, 589, eam salutavit, 591.

Clericus in sororem Dei assumptus est, 584. Indignum est ut clericus hominum faciat laico, 584. Vide Hominum. Error ejus qui putat sibi melius esse in habitu clericali religiose vivere, quam in monachico, 546. Clericis licet habitum monachicum suscipere, 570, 596, 457. Episcopi clericos non debent prohibere ab instituto monachico, 570. Id statuit concilium Tolet. IV, 570. Clericus postulat in Ecclesia Cantuariæ monachus fieri, 457. De clericorum calcamentis, 590.

Cluniacum, Cluniacenses. Cluniaci mansit Anselmus, 451. Cluniacenses monachi in Anglia, 446. Cluniacensis monachus in captione tenetur, 446. Vide Hugo.

Coelum, Coelestia. Consideratio patriae coelestis, 214. Desiderium coelestis patriae, 159.

Cœna Domini, nova spiritalis scientia, 180. Illius cœnae tria fercula, 180. Christus ad Cœnam primò Judaeos deinde gentiles vocavit, 180. Qui nolunt venire ad Domini Cœnam, 181. Qui Cœnae Domini defuerunt ac desunt, non servorum negligentiae, sed suae hoc inobedientiae deputant, 181. Qui huic convivio defuerit, tabescet in aeternum fame et miseria, 182. Qui interfuerit, satiabitur perenniter omnibus bonis, 182.

Cogitare, cogitatio. Quod non est aut non esse potest cogitari potest non esse, 58. Multa cogitamus non esse, quae scimus non esse, 58. Non possumus cogitare non esse, quandiu scimus esse, 58. Non possumus cogitare esse simul, et non esse, 58. Possumus cogitare aliquid non esse, quandiu scimus esse, 58, quia simul et illud possumus, et istud scimus, 58. Cogitatio est vera, cum est quod putamus esse; et falsa, cum non est, 100. Veritas cogitationis nihil est aliud quam ejus rectitudo, 100. Quae est cum quis cogitat quod debet, 100. Vide Veritas. Dicere in corde, idem est ac cogitare, 51. Duobus modis res dicitur cogitari: 1º Cum vox eam significans cogitatur. 2º Cum ipsa res intelligitur, 51. Quae quotidie cogitanda, ut quis non offendat Deum, 194. Perversae cogitationes quomodo fugandae, 14. In principio facile rejiciuntur, 415. Cogitatio indecens quantum Deo displicet, 577.

Cogitatio. Deus per creaturas cognoscitur, 59. Vide

Deus incomprehensibilis, Mens, Rationabilis Natura, Scientia.

Colloquium. In colloquendo de aliqua questione saepe Deus sperit quod prius latebat, 7. Vide Sermo.

Color. Colorem dialectici non aliud queunt intelligere quam corpus, 42, 44. Existente corpore, colorem ejus necesse est esse, 113. Perante corpore, colorem ejus nuncupare impossibile est, 115. Omne animal est coloratum, 149. Discernendum inter colorem et ejus subjectum, 43.

Columba felle caret, 170. Significat patientiam, 170. Comam nutriendas et tondere nolentes ab Ecclesiis ingressu prohibentur, 390.

Commodum vult, et vitat incommodum omnis natura quae sentire potest, 66. Nemo vult nisi quod aliquando putat sibi commodum, 68. Voluntas seu affectio quae est ad volendum commodum, non semper mala est, 153. Mala est quando consentit carni concupiscenti adversus spiritum, 153. Affectio commodi, si sola adsit, non nisi miserum facit, 116. Qui nihil vult nisi commodum, si non possit habere majora et veriora, non potest non velle quamlibet infirma, 68. Propter commoditatem vult homo arare vel laborare, ut habet unde tueatur vitam, 155. Affectio seu voluntas quae est ad volendum commodum, non est quod ipsa vult, 153. Vide Bestitudo, Bonum, Justitia, Voluntas.

Communio, Christi carnem et sanguinem homo ore suo recipit, 222. Christi mortem qua salvamur, ruminat homo dum ore suo carnem Christi et sanguinem recipit, 222. Manducamus corpus Christi, 155. Qui manducant corpus Christi, debent mundi esse ab omni fermento malitiae, 153. Cum separatim corpus, et separatim sanguinem Christi accipimus; non bis, sed semel Christum accipimus immortalem, 455. Quare separatim corpus, et separatim sanguinem accipiuntur, 455.

Communio sub utraque specie, 453. Aequaliter a fidei et ab infidelis secundum speciem accipitur, 453. Fideles singulari modo Christi corpus accipiunt, 453. Per assumptionem corporis Christi fidei et sanguinis Christi Deo conformes efficiuntur, virtutes eorum augentur, liberum arbitrium confortatur, et immortalitate induuntur, 453. Ipsi mali veram substantiam corporis Christi accipiunt, 453. Non fit immundum sacramentum, quia immundus illud accipit, 453. Expletis in baptismo purgatione veniens ad ecclesiam introducit ad altarium altare, consecrandum victimam divinam Eucharistiam, 171. In acceptione corporis non solum corpus, sed totus Christus Deus et homo sumitur; et in acceptione sanguinis non sola anima, sed totus Christus sumitur, 453. Tutius semper est consilium sibi criminis abstinere ab illis quae placitam Deo personam exposcunt, quam per culpabilem securitatem praesumere, 140, 352. A malo sacerdote nihil minus accipitur quam a bono, 454. Ex interioribus animae projiciendum omne quod ad damnationis periculum nos pertrahit, ut digne corpus Domini sumamus, 265. In mortis periculo de manu cleri etiam publice concubinari praestat corpus Domini accipere, quam sine viatico exire, 384. Vide Viaticum. Communio orationis, 318, 323, 353, 354, 387, 391, 394, 395.

Compositum. Unum non fit ex pluribus nisi aut compositione partium, aut convenientiae generis et differentiae, aut specie et proprietatum collectione, 149. Omne compositum ut subsistat, indiget his ex quibus componitur; et illis debet quod est, 10. Quia per illa est, quidquid est; et illa non per illud sunt, id quod sunt, 10. Atque compositum non est summum, 10. Quod nec actu nec intellectu dissolvi potest, majus est quam quod vel intellectu est dissolubile, 44. Omne compositum saltem cogitatione dissolvi potest, 44, 45. Cujus partes non sunt simul, id et partes ejus possunt cogitari nunquam et nusquam esse, 57. Quidquid est partibus junctum, non est omnino unum, sed quodammodo plura, et diversum a seipso, 55. Et actu vel intellectu dissolvi potest, 55. Quod est aliud in toto, et aliud in partibus, et in quo est aliquid mutabile, non omnino est quod est, 54. Quidquid vel quale, vel quantum est, non simplex sed compositum est, 10. Simplicitas praestat compositis, 44. Quod est per partes in singulis locis vel temporibus, non effugit partium compositionem, 12.

In compunctione cor lutino dolore tangitur, 214. Compunctio in oratione, 219. Compunctio non habetur sine ope gratiae, 219.

In concilio sententiae sunt cum praemeditatione et competentis tractatione proferendae, 390. Non sunt mutandae, et nihil eis addendum nisi de consensu episcoporum, 390. Concilium ab Anselmo convocatum, 390. Vide Breusium, Londinense, Romanum.

Concordia, discordia. Qui concordat cum Deo et cum hominibus iustis, iam incipit regnare, 349. Melior est perfecta concordia quam imperfecta, 48. Vide Deus unus. Praestat hominibus non concordare, quam illis concordando a Deo discordare, 400. Discordia Deo inimica, et omnibus sanctis, 210.

Concubina, concubinaris. Vide Presbyteri, Viaticum.

Concupiscentia, cupiditas. Concupiscentia, voluntas est, 65. Est bona et mala concupiscentia, sicut est bona et mala voluntas, 65. Concupiscentia sancta et casta, ad Dei dilectionem, 259. Aliud sunt appetitus vitiosi, aliud vitiosa voluntas, 133. Appetitus Apostolus vocat carnem concupiscentiam, 154. Voluptas seu concupiscentia carnis est malum super omnia mala, 243. Cum homine nascitur, crescit, nec nisi mortuum deserit, 249. Ipsos mores sive appetitus concupiscentiae, quibus propter peccatum Adae liviti subiacemus. Sacra auctoritas ostendit impugari ad peccatum illis qui non sunt in Christo, 151. Appetitus carnis dicuntur injusti quia sunt in rationali creatura, ubi non debent esse, 154. Non sentire appetitus, sed ea consentire, peccatum est, 98. Corruptio ex carnis appetitus sunt poena peccati, 151. Post baptismum non sunt poena peccati, 151. Appetitus non auferuntur in baptismo, 98. Post baptismum remanet corruptio ad fidei et operis meritum, 151. Desideria carnis a coelestium contemplatione impediunt, et in profundum vitiorum trahunt, 98. Motus carnis et passionum, eos dedignant, sunt seducti, 414. Ad peccatum non impugnantur, si nullatenus eis voluntas se associat, 414. Unicuique sua cupiditas est temptatio, 161. Lacus miseriae est profunditas cupiditatis humanae, 205, 206. Ut vincas tuam cupiditatem, invoca Christi divinitatem, 161. Vide Appetitus, Caro, Morositas.

Confessionis Sacramentum, 212. Illud Christus spernit, 212. Per confessionem alleviatur omnis onus peccati, 212. In vera confessione mundatur omnis macula delicti, 168. 212. Confessio generalis peccatorum, 391. Secreta peccati confessio sacerdoti facta, 352. Confessio peccatorum beata Deo, 248, 249, 252, 253. Multi potius eligerent in mortem usque occultari quam occasione confessionis a certitudine vel in suspicionem alicujus criminis addere, 140, 352. Confessio peccatorum, 250, 251, 253, 256, 257, 297, 283, 390, 391, 410. Est sacrificium, 250. Per confessionem ac poenitentiam dimittitur omne delictum culpae, 168. Non est obstruenda confessio via, 140, 352. Vicia cordis revelanda, 193. Confessio omnium peccatorum sacerdotibus facienda, 185. Mensurae ac quantitates vitiorum ecclesiastico pastori sunt explicandae, 182. Illi qui confitentur non statuitur ad peccatum, si confitentem aliquem ejus consensu cessare a sui ordinis officio non oportet, 140, 352. Sed magni criminis reus esse videtur, si nego, 352. Vide Absolutio, Poenitentia.

Confidentia. Lugendus error eorum qui ideo non incipiunt sequi Christum, quia timeant ne sua imbecillitate deficiant, 318. Committe te totum auxilio Dei, et non verities defectum in servitio Dei, 248. Gaudent deficere si deficiant, et timeant proficere, ne deficiant, 318. Vide Spes.

Conjugium. Vide Matrimonium.

Cosmus Anselmi amicus, 394.

Conubium. Vide Matrimonium.

Consanguinei. Proximi sanguine ipsius iure sibi mutam debent charitatis reverentiam, 142. Vide Matrimonium.

Consensus. Vide Concupiscentia, Voluntas.

Consilium. Decet sapientem sapienti uti consilio, 53. Omnia cum consilio faciendae, 355. Diu deliberandum, 195.

Consortium. Bona consortia, 192.

Consuetudo. Si unitas charitatis servatur in fide catholica, nihil officit consuetudo diversa, 139. Consuetudinis varietates nihil aliud sunt quam humanorum sensuum diversitates, 139.

Contemplatio. Contemplatio Dei, 260. Anima ad contemplanda interna non perducitur, nisi ab his quae externa implicanti, studiose subtrahatur, 166. Inimitabilis consideratio est via ad contemplationem, 165. Quicunque ad divinam contemplationem sic proficiunt ut eam valeant, cum magno metu reverentiae id faciunt, 164. Contemplationis primum, videre Deum, 159.

Contemptus. Vide Mundus.

Continentia inter conjuges laudatur, 356.

Conversio. Non verba sensibilia, sed Spiritus sanctus cor convertit, 54. Hoc est interficere impium, 54. Cum Spiritus sanctus cor peccatoris per gratiam visitat, prius ab omni labe vitiorum emundat, 250. Non tardius conversio, 210 etc., quibus animus excitatur ad conversionem, 210. Si modo nos non corrigimus, Deus damnet nos iustissimos, 211. Nemo seipsum corrigere potest nisi Deo, 263. Qui dicunt, Convertite nos, Deus, jam aliquando conversi sunt, 150. Qui differt suam vitam corrigere, certum pro dubio dimittit, et quod expectat meretur non accipere, 346. Conversio morum, 192. Conversio nupta est miraculum, quia resurrectio, 121. Vide Gratia.

Corde credere, 128. Non habet cor rectum qui recte credit et recte intelligit, et non recte vult, 128. Cordis custodia, 312, 337, 338, 377. Ad eam maxime valet, cor semper habere lectioem, aut orationem, aut utili cogitatione occupatum, 377. Omni custodia cor suum servat, qui aetuis suis omni hora custodivit, 184. Cordis munditia, 159. Reparat Dei imaginem, 159. Est pulchritudo mentis, 377. Hinc visio Dei specialiter promissa, 377. Ad eam non nisi per cordis custodiam pervenitur, 377. Cor mundum debet et solum cogitare quae Dei sunt, et se divinis praeceptis applicare, 159. Corda prophetarum, apostolorum et evangelistarum secunda salutaribus seminibus, 159. Intellectus mundis corde convenit, 159. Et datur, 159.

CORNELIUS, 419. Eum ad se mitti rogat rex Hiberniae, 419.

CORNELIUS Cantuar. monachus, 458. Ejus pater fit in Ecclesia Cantuariensi monachus, 458.

CORPUS. Sola corporea sunt sensibilia, 31. Sensus circa corpus et in corpore sunt, 31. In corpore membra et sensus, singula ad suos usus apta, 132. Sola corporea sunt circumscripta, 32. *Vide* Locus, Spiritus.

CORRECTIO. Omnes tenentur corrigere mala quae corrigere possunt, 417. Melius est cum omnibus pacem habere, quam bona inutiliter loquendo occasionem maligno praebere, 314. Modus in culpis corrigendis, 400. Culparum etiam leviorum proclamatio in usu apud monachos, 400.

CREATURA. Nulla creatura habet aliquid a se, 62. Creaturae non sunt nisi aliqua imitatio summae essentiae, 16. Creaturae non habent simplicem absolutamque essentiam, 16. Sed verae essentiae vix aliquam imitationem, 16. Inter creata id magis existit et est natura praesentius, quod est summae naturae similis, 16, 17, 24. Creaturae non simpliciter et absolute, sed vix esse dicuntur, 15. Non tamen omnino non sunt, 15, 50. Quidquid aliud est, quam summa natura, non per se, sed per aliud est, 15. Quidquid ab alio habet esse, de esse redit ad non esse, quantum ad se, nisi sustentetur per aliud, 15. Veritas non est in creatura, 161. Creaturae mutabiliter sunt, 15. Aliquando fuerunt, aut erunt, quod non sunt, 15. Sunt quod aliquando non fuerunt, vel non erunt, 15. Quidquid factum est, est aliud a Deo, 56. Omnia ex nihilo facta esse dicuntur, id est, quae prius nihil erant, nunc sunt aliquid, 7. Quod non est, nec fuit, dici potest factum ex nihilo, hoc sensu quod poenitus factum non est, 7. Cuncta quae sunt, praeter summam essentiam, ex nihilo facta sunt, id est, non ex aliquo, 7, 14. Tres cursus rerum, mirabilis, naturalis, voluntarius, 101. Cursus mirabilis nulli legi subditus est, 101.

CREATURAE nihil habent, nisi quod a Deo acceperunt, 101. Nec Deus illis dedit aliquid nisi sub se, 101. Quod est per seipsum, et id quod est per aliud, non eandem suscipiunt existendi rationem, 6, 14. *Vide* Causa, Existentia. Excellentior creata essentia plus docet quid de Creatore mens ipsa debeat aestimare, 24. Plures putant omnia simul esse creata, 81. Creata saltem cogitari possunt habere finem, 34. Creata, etiam quae non sunt habitura finem, de sua aeternitate nondum habent quod futurum est, 34. Et jam non habent quod est praeteritum, 34. Perfectio mundanae creaturae non tam est in numero individuum, quam in numero naturarum, 81. Creatura rationalis ad vitandum malum facta est, 65. *Vide* Deus causa rerum.

CRUX. Sancta Crux: ejus virtutes et effectus, 274, 275, 276. Adoratur, 274, 275. Oratio ad S. Crucem, 274, 275, 276. Vexillum crucis in nomine Christi adoratur, 220. Adorantur et spinea corona, clavi, lancea, 220. Crucis latitudo, charitas: longitudo, aeternitas, sublimitas, omnipotentia, profunditas, inscrutabilis sapientia, 220. Oportebat ut diabolus per lignum crucis vinceret, 75. Benedictionis signo crucis sunt, 139. Crux non gestanda ante episcopum, 434. Crux non nisi ante archiepiscopum pallio confirmatum deferenda, 395.

CULTUS sanctorum, 450. Cultus sanctis debitus, cuidam mortuo exhiberi prohibetur sub interdicti poena, 588. *Vide* Angelus.

Culpa. *Vide* Correctio.

Cupiditas. *Vide* Concupiscentia.

Cura. *Vide* Mundus.

CYPRESSUS semper virens, 1, 7. Fructum fert, 7. Rene olet, 7.

D

DAEMON. *Vide* Diabolus.

DAMNATIO et mors aeterna, 218. Deus non damnat nisi propter iniquitatem, 98. Qui male vivit, ei est aperta damnatio, 218. Pravis apertus est aeternus interitus, 211. Qui de bona vita gloriatur, ei certa mors et aeterna damnatio,

218. Poena damnationis est aeterna, 168, 169. Damnatae animae ululatus, 211. Damnatis melius esset si nec concepti fuissent, 274. Ex toto est mortuus, qui fuerit in inferno damnatus, 186. Mors damnatio aeterna, 186. Post mortem nulla potest inveniri medicina, 186. Qui semel aeternae damnationi traditus est, nunquam ulterius redemptionem consequi potest, 186. Peccator post mortem traditur demonibus in aeternum possidendus, ut perpetuas luens poenas, divinae justitiae satisfaciat, 186. Damnatus nunquam valet debitum reddere, 169. Nec potest per poenitentiam et opera bona emendare quod male gessit, 169. Et ideo cogitur semper poenas sustinere, 169. Non omnes in inferno pariter torqueri merentur, 104. Post diem judicii nullus erit angelus, aut homo, nisi aut in regno Dei, aut in inferno, 104. In aeterna miseri inconsolabilis indigentia, 26. Damnati peccata inutiliter deflent, 191. Damnatio non pro levi culpa, 151. *Vide* Infernus, Mors, Peccatum.

DARE. Non dare non semper est causa non accipiendi, 65. Sed dare semper est causa accipiendi, 65. Dicitur dare et qui sponte concedit, et qui non approbandi permittit, 70, 75.

DARI in tricennio regnare cepit, 173.

DELITOR. Omnis homo debitor Dei est, 182. Aere alieno qui tenetur monachum nequit proferri, 516, 519. Justus quisque debitor Dei, 185. Qui omnia bona ab eo accipit, 185.

DECIMAE licet redimere a laicis, 424. Decimae ab episcopis donatae monasteriis, 424. *Vide* Ecclesiae bona.

DEFENSIO legitima, quae nec plus nec minus continet, 116, 117.

DELECTATIO. Hae infima suas habent delectationes, suos amores: sed non sic delectantur ut Deus, 258. *Vide* Commodum, Voluptas.

DELICIAE. Spirituales deliciae, 180. Spirituales deliciae cum habentur, in desiderio sunt, 159.

DENS. Theominio dente, rodera, 520.

DESIDERIUM bonum est a Deo, 225. *Vide* Beatitudo, Bonum, Concupiscentia, Intentio, Voluntas.

DETRACTIO seu maledictio, 192. Est grave crimen, 192. Damnata detractantes et audientes, 192.

DESPERATIO. *Vide* Confidentia, Spes, Dei misericordia.

DEVOTIO. Magna vox intelligitur quae devota magis quam clamosa est, 185.

DIUS est nomen substantiae, 45. In solam summam essentiam omnis homo debet credere, 27.

DEI EXISTENTIA. Unam summam naturam existere, pluraque alia, quae de Deo credimus, sola ratio magna ex parte persuadere potest, 4. In promptu est rationali menti Deum maxime omnium esse, 50. De Deo non Scripturae auctoritate, sed rationum momentis disserendum suscipitur, 3. Persuadet ratio aliquam naturam sic ceteris supereminere, ut non habeat se superiorem, 5. Demonstratur id, quo majus cogitari non potest, in re necessario existere, 37, 38, 59, 40. Quo majus cogitari non potest, vere intelligitur, et proinde est in intellectu et cogitatione, 37. Si id quo majus cogitari nequit, potest cogitari esse, necesse est illud esse, 37, 38. Proprium est Deo non posse cogitari non esse, 25. Necesse est unum illud esse, per quod sunt cuncta quae sunt 5, 14. Ipsum unum est per se ipsum, 14 et 8. Existit aliquid quo majus cogitari non valet, et in intellectu et in re, 50. Non potest cogitari non existere id quo majus cogitari nequit, 50, 51, 38. Potest cogitari esse aliquid, quod non possit cogitari non esse, 50. Majus est id quod non potest cogitari non esse, quam id quod non esse cogitari potest, 50. Id quo majus cogitari nequit, non est id quo majus cogitari non potest, si id quo majus nequit cogitari, potest cogitari non esse, 50.

DEUS est id quo majus cogitari nequit, 50, 51, 52, 56, 40. Et quod non potest cogitari non esse, 50. Qui cogitat quo majus non possit cogitari, cogitat quod non possit non esse, 40. Omnia possunt cogitari non esse, praeter id quod summe est, 28. Convincitur etiam insipiens esse saltem in intellectu aliquid quo nihil majus cogitari potest, 50. Deus potest cogitari non esse, secundum vocem: secundum rem, non potest, 51. Nemo intelligens id quod Deus est, potest cogitare quia non est, 51.

DEUS ne quidem cogitatione potest non esse, 51. Deum non esse nemo potest intelligere, 50. Id quo majus cogitari nequit, si est, nec actu, nec intellectu potest non esse, 37. Quidquid potest cogitari, et non est, si esset, non esset id quo majus nequit cogitari, 37, 38. Quidquid cogitari potest non esse, si est, non est quo majus nequit cogitari, 38. Nec potest non esse, nec cogitari non esse, 58. Quod majus est omnibus, non propterea est quo majus cogitari nequit, 58, 59. Nec ideo probatur esse in re, quia est in intellectu, 59. Id quo majus cogitari nequit, non potest esse in solo intellectu, 59. Et si non possit intelli-

quod majus cogitari nequit, nihilominus cogitari posset, quo majus nequit cogitari, 33. Quo majus nequit cogitari, eo ipso probatur existere, quia cogitur et intelligitur, 30, 34, 39, 40. Quidquid absolute cogitari potest melius esse quam non esse, hoc credimus de divina substantia, 49. Quod Deus vere, 30. Non ideo non est aliqua natura quae nihil majus possit cogitari: quia insipiens dicit in corde suo: non est Deus, 50. Quod sit quiddam optimum et maximum et summum omnium quae sunt, 4. Existit enim aliquid summo magnum, 4. Est aliquid quod sive substantia, sive essentia, sive natura dicitur, optimum et maximum est, et summum omnium quae sunt, 5. Quod est per se, maxime omnium est, 5. Est una sola quidam natura, quae est per se bona et magna; et per se est id quod est, et per quam est quicquid vere aut bonum, aut magnum, aut aliquid est, 3, 14, 21, 22, 48. Verius existit creatrix, quam creata essentia, 17.

Deus solus vere est, 15, 20, 203, 238. Quia quod modo is est, semper est, 238. Solus Deus est quod est; et solus ipse est qui est, 34. Nulla res vel intellectus praecessit, per quam summa natura esset ex nihilo, 6. Summa essentia non est ex nihilo per se, 6. Nec est ex nihilo per aliud, 6. Summa natura nullatenus est per aliud, nec posterior aut minor est seipsa, aut aliqua alia re, 6. Nec proinde a seipsa est, tanquam ab efficiente, aut tanquam a materia, aut tanquam ab instrumento, 6. Non tamen per nihil, aut ex nihilo est, 6. Nulla, ubi de Deo accurate agitur, negligenda dilectio, 36. Argumenta contra Dei existentiam ex insula signento, 36, 37, 38, 39. Summa natura ex seipsa et per seipsam esse dicitur, 6. Eodem quo lux lucere et latuisse ex seipsa et per seipsam intelligitur, 6. Nihil aliud est, vel fuit nisi summa essentia et quae facta sunt ab illa, 7, 13.

Dei essentia. Deus est una individua et simplex natura, et tres personae, 45. Rationalis Patrum et maxime S. Augustini id probatur est, 45. Et in toto Monologio et Prologio S. Anselmi, 45. Summa natura est, secundum essentiam, quicquid omnino est simpliciter melius est, quam non ipsum, 9, 31. Ipsa sola est, quae penitus nihil est melius, et quae melior est omnibus quae non sunt quod est ipsa, 31. De summa essentia querenti unde est, recte responderi potest, de nihilo: id est, nequaquam facta est, 7. Non incepit per se nec ex se, nec per aliud nec ex alio, nec per nihil, nec ex nihilo, 10. Est ex seipsa, alia autem ex illa, 5, 6, 22. Non est alia essentia quae est per se et ex se, et alia per quam et ex qua ipsa est, 10. Quomodo summa natura est per se 6, ipsa semper est per se, 19. Ipsa est per seipsam quicquid est, 6, 12, 14, 15, 22, 31, 32. Omnia alia sunt per illam quicquid sunt, 32.

Deus est quiddam majus quam possit cogitari, 35. Nec Deus est sine persona, nec persona sine Deo, 61. Summa essentia dicitur substantia non nisi sumendo substantiam pro essentia, 14. Ipsa est extra et supra omnem substantiam, 14, 27. Non habet nisi nomen commune cum creaturis, cupis est valde diversa significatio, 14. Summa natura non continetur in comuni aliarum naturarum tractatu, 14. Ipsa nec in plures substantias dividit, et natura communis, 14. Nec cum alia se essentiae communione colligit ut natura, individua, 14. Libera est a natura et lege omnium quae ipsa fecit de nihilo, 15. Essentia Dei quam diversa a creata essentia, 60. Non habet Deus aliud in semetipso quam Deum, 58. Nec Deus est extra Deum, 58. Nec Deus est dissimilis Deo, 58. Deus nullo indiget, 45, 84, 248. Dei natura nulla praestantior, 44. Deus non est major Deo, 58. Deus est summus spiritus, 31.

Deus summus. Quod non est summum omnium, minus est quam quod possit cogitari, 31. Summa essentia non est aliquid eorum quibus est aliquid superius, 9. Sed est quodlibet eorum quibus omne aliud inferius est, 9. Deus est summe et summum omnium, 5, 9, 31, 32. Vide infra, Dei attributa. Ipse est summa essentia, summa vita, etc. quod non est aliud, quam summe ens, summe vivens, et alia similiter, 10. Deus super omnia magnus, super omnia bonus, super omnia speciosus et potens, 201. Omnia magna sunt magna per unum aliquid quod magnus per se, 4, 5. Quod aliquo minus est, nullatenus est Deus, 45. Omne quod aliud est quam summa natura minus est ipsa, 6. Nihil potest esse par summo Spiritui, nisi summus Spiritus, 21. Impossibile est summo bono inesse aliquid imperfectum, 48.

Deus incomprehensibilis. Quid tam incomprehensibile, tam ineffabile, quam id quod supra omnia est, 24. Majestas Dei celsitudinem scientia nulla comprehendit, 164. A creatura non cognoscitur Deus, nisi quantum vult se revelare, 164. De Deo nihil potest intelligi, nisi per Dei lucem et veritatem, 32. Neque per seipsam: neque per similem speciem, Deus potest cogitari, 56. Ad incomprehensibilem dignitatis proprietatem aspirare non potest humana ratio, 151. Oculus animae querentis Deum tenebra-

tur infirmitate sua, et reverberatur fulgure Dei, 35, 245. Obscuratur sua brevitate, et obscuratur Dei immensitate, 242. Quid puritatis, quid simplicitatis, quid certitudinis et splendoris in Deo sit, a creatura non valet intelligi, 242. De summa natura nihil percipi potest per suam proprietatem, sed per aliud, 24. Vide Dei cognitio. Mens, rationalis creatura. Quomodo illa summa natura sit incomprehensibilis et ineffabilis, et tamen verum sit quod de illa disputatum et explicitum est, 24.

Deus ineffabilis. Cum de summa natura aliquid verba dicitur, verba communia sunt aliis naturis; sed sensus nullatenus communis est, 24. Dicitur potest ineffabile; et cogitari potest non cogitabile, 22. Dicitur tamen non potest id quod ineffabile est; nec cogitari id quod est non cogitabile, 22. Summa natura ineffabilis est, quia per verba nullatenus valet intimari sicuti est, 24. Falsum tamen est est si quid de illa, per aliud, velut in enigmate, nascitur, 24. Mirum si possit in nominibus vel verbis, quae aptantur rebus factis ex nihilo, reperiri quod digne dicatur de creatrice substantia, 9. Nomina per quae de Deo proprie loquamur, non habemus, 151.

Cognitio Dei. Mens humana se et summam essentiam intelligere potest, 16. Alioquin nequaquam se et illam ab irrationalibus creaturis discerneret, 16. Modus investigandi summam naturam promissimus, 40. Deus summe sensibilis est, 31. Ex minori bono, majus bonum cognoscitur, 39. Ex bonis creatis illud cognoscitur quod majus cogitari non potest, 39. Per illud magis ad summam naturam cognitionem acceditur, quod illi magis per similitudinem propinquat, 34. Manifestum est quid omnium sit, et quid omnium non sit summa natura, 9.

Dei nomina. Quaecumque nomina de summa natura dicuntur, non tam illam expriment per proprietatem, quam per similitudinem, 24. Et valde minus aliquid, imo longe aliud in mente constitunt, quam sit illud quod mens naturae intelligere, 24. Vide Aelius. Nec nomen sapientiae sufficit ostendere illud per quod omnia facta sunt de nihilo, et servantur a nihilo, 24. Nomen essentiae non valet exprimere illud quod longe est supra omnia et valde est extra omnia, 24. Nomen Dei soli summae essentiae proprie assignatur, 28. Dei nomine non intelligitur nisi substantia quae censetur supra omnem naturam, 28. Nomen Deus est significativum ipsius essentiae, 57.

Dei attributa. Quodlibet illorum quae de summa natura dicuntur, idem est quod omnia, sive simul, sive singula, 10, 33, 34. Cum dicitur justitia, vel essentia, idem significat quod alia, vel omnia, vel singula, 34. Unum est quicquid essentialiter de summa substantia dicitur, 10. Summa natura uno modo et una consideratione est, quicquid est essentialiter, 10, 33. Quidquid aliquo modo essentialiter est, hoc est totum quod ipsa est, 10. Quod de summa natura relative dicitur, non est significativum ejus substantiae, nec ejus naturalem designat essentiam, 91. Si nullum eorum esset, non summa nec major esset, 91. Nec tamen ipsa minus intelligeretur et esset id totum quod est, 91. Summa natura potest non intelligi summa, seu major, et maxima, 91. Summum non est simpliciter melius, quam non summum: et non summum non est in aliquo melius, quam summum. Vide Deus summus. In summa natura quicquid est praeter reia iva, aut ipsum melius est quam non ipsum, aut non ipsum in aliquo melius est quam ipsum, 91. Deus est quicquid simpliciter melius est quam non ipsum, 9, 31, 32. Cum dicitur justitia, magna vel quod aliud simile; non ostenditur qualis, aut quanta sit, sed quid sit, 10. Ipsa non per aliud, sed per se est quicquid est, 6, 10, 12, 14, 15, 22, 31, 32. Summa natura est justitia non quia habet justitiam, sed quia ipsa est justitia: et ita de aliis quae de Deo dicuntur, 11, 32. Deus est vita ipsa, lux, sapientia, bonitas, aeterna beatitudo, beata aeternitas et omne bonum, 32, 212. Et hoc est ubique et semper, 32. Est vivens, sapiens, potens et omnipotens, verax, justus, beatus, aeternus, 9, 31, 32. Vita, sapientia, et alia attributa non sunt ejus partes, sed omnia sunt unum, 35. Unum quodque horum est totum quod Deus est, et quod sunt reliqua omnia, 32. Summa tamen natura quae tota bona est, non est ex his composita, 10, 14, 15, 33, 34. Haec non sunt plura bona, sed unum bonum pluribus nominibus significatum, 34. Vide Dei simplicitas. Summae substantiae proprietates investigantur, 8. Summa natura suo singulari modo est, vivit, sentit, et rationalis est, 16. Est sensibilis, omnipotens, misericors, impassibilis, 31, 32. Quomodo Deus est sensibilis, si non est corpus; omnipotens, si non omnia potest; aut misericors, si est impassibilis, 31.

Deus non corpus, sed spiritus. Summa essentia est spiritus, non corpus nec aliquid sensibile, 9, 14, 51. Non habet membrum, aut partem ullam, 58. Non corporeo sensu cognoscitur, 31. Idem est summam naturam esse et vivere, 15.

Deus immortalis et incorruptibilis. Si summa essentia

itura est, non est summe immortalis et summe libilis, 10. Nec volens, nec nolens finem habebit, ens peritura est, non est summe potens, 10. Si tura finem haberet vel principium, ipsa non esset eternitas, 11. Non est simplex bonum, cuius vorit summum bonum, 10. *Vide* Deus eternus. nus. Unus est Deus, 13, 43, 45, 46, 50, 228. Summa est omnino individuus Spiritus, 14. Nec divi- 228. Plures esse non possunt summae essentiae, nus est Deus non solum natura sed et numero, unt plura summa bona, sed unum solum sum- um, 43, 46. Veritas omnimodo excludit plura quae cuncta sunt, 5. Ut plura per se invicem a patitur ratio, 5. Id per quod sunt cuncta quae est unum aut plura, 5. Si sunt plura, aut ipsa re- ad unum aliquid, per quod sunt: aut eadem plu- ipsa sunt per unum: aut ipsa sunt per se: aut per se invicem, 5. Si plura sunt per unum, jam omnia per plura, sed per illud unum per quod sunt, 5. Si plura singula sunt per se, est una ali- el natura existendi per se, qua habent ut per se am per idipsum unum sunt per quod habent ut e, 5. Ergo verius per ipsum unum cuncta sunt, plura, quae sine eo uno esse non possunt, 5. Di- ura quae in perfectam convenit unitatem, quam admittit pluralitatem, 48. Ubi pluralitas, ibi di- 48. Ubi diversitas est, non est perfecta concor- perfecta concordia est quae in unam identitatem 48. Deus in Deo non addit numerum Deo, nec nus Deus, 48, 61. Non est alius Deus praeter Unitas simplicitasque communis naturae sum- endatur, 19. *implex.* Natura Dei est simplex et nullo modo 10, 44. Deus totus est, quidquid est, 10, 33, a essentia est verum et simplex bonum, 10. dicere illam esse compositam ex pluribus bonis; ae omni composito conveniunt, in illam inci tere, 5, 41, 45. *Vide* Compositum. Si Deus est compo- uid majus Deo potest intelligi, 44. Nulla sunt Deo, 33, 54, 51, 61. Deus est ipsa unitas, nullo divisibilis, 14, 33. Libera est ab omni lege loci et et compositionis partium, 47, 48. *immutabilis.* Summa essentia nullo modo est mu- 153. Melius est bonum quod non mutatur vel 39. Summa essentia nullis subiacet accidentibus, nullis sit mutabilis accidentibus, 14, 27. Ac- que rem non mutant, de summa natura dici pos- Veritas semper immutabilis est, 93. *ius.* Deus est ipsa veritas, 93. Est summa veri- 1. Deus mentiri nequit 91. Summa veritas per se s nullius rei est 115. Sed cum aliquid secundum tunc dicitur veritas vel rectitudo illius rei, 115. *unicus.* De Dei immensitate, 228. Deus est 1, 41, 168. Et per omnia et in omnibus, 168. Deus e totus, 31, 203, 228. Ubique praesens et cuncta 193. Deus coelum et terram et omnia implet, Ubi creatrix essentia non est, nihil est 9. Ipsa determinate in aliquo loco vel tempore, 11, 12. a non sit per se determinate in aliquo loco vel et per potentiam ubicunque et quodocunque r, 11. Sicut Dei potestas, ita ipsa Dei substantia er et ubique, 45. Summa natura non est tota ore in singulis locis, 12. Nec tota in singulis lo- sis temporibus, 12. Nec ullo modo est tota in omnibus locis, 12. In nullo loco vel tempore, seu et nunquam est, 12, 13, 33. Est in omni loco et hoc est ubique et semper 11, 12, 13, 32, 45. u summa essentia sit in omni et in nullo loco et 12, 13. Non est ita tota in omnibus locis et tem- ut per partes sit in singulis, 12. Impossibile est ix essentia sit ubique et semper, seu in omni et loco, 12. Cum dicitur esse in loco vel tem- telligitur quia praesens est, non quia contine- convenientius diceretur, esse cum loco vel tem- in loco vel tempore, 13. Ipsa est in omnibus quae est tota simul in singulis, 13. Aptius dicitur esse eu in omnibus quae sunt, quam in omnibus locis, 13. super omnia, omnia sustinet, omnia excedit, atinet, 203. Nihil Deum continet: sed ipse con- ita, 33. In Deo sunt omnia, 33. Ipsa cuncta alia superat, claudit et penetrat, 9, 13. Creatura nul- xire valet Creaturis et conservantis immensita- reans et conservans essentia nequaquam valet rerum creaturarum universitatem, 9. Nullum ec penitus aliquid est sine ea, seu ubi ipsa non 2. Summa veritas nullam localis vel temporalis is magnitudinem suscipit vel parvitatem, 13. us est incircumscribitus, 32. Deus in omnibus lo-

ci sine loco, sine motu et situ 228. Deus est sine spatio magnus, 34.

Deus aeternus. Aeternitas Dei est interminabilis vita simul perfecte tota existens, 14, 15. Summa natura est sine principio et fine, 10, 11, 12, 13, 14, 15. *Vide* Veritas. Deus nullo modo potest cogitari habere finem aut aliquando non esse, 34. Dei aeternitas est ipsi tota praesens, 33, 54. Melius bonum est quod fine caret, 59, et isto melius est quod principio caret et fine, 59. Quo majus cogitari non potest, nequit cogitari nisi sine initio, 57, 58. Id quo majus nequit cogitari semper et ubique totum est, 37. Deus est ante et ultra omnia, etiam quae finem non habebunt, 33. Quia illa sine Deo esse non possunt; et Deus esset, etiam si illa non essent, 34. Deus quidquid aliquando aut aliquomodo est, hoc totus et semper est 34. Aeternitas soli creatrici essentiae, non rebus creatis, convenit, 14, 15, 32, et sola principio et fine caret, 32. Aeternitas Dei non est pars Dei, 33. Summa naturae aeternitas nihil est aliud quam ipsa, 12, 15, 14, 33, 48. Deus est aeternitas, 61; extra aeternitatem non est aliquid, 61. Et extra Deum nihil est, 61. Ejus aetas nihil est aliud quam ejus aeternitas, 12, 13. Nihil Deum praecessit aut secutum est: hoc est, nihil fuit ante ipsum; et post ipsum, nihil erit 11. Deus semper fuit, et est, et erit, 11. In Deo, fuit, et erit, esse non possunt, 161. Duplex sensus hujus enuntiationis, nihil fuit ante, summam essentiam, 11. Deus semper fuit, hoc est, nunquam fuit quando non fuerit, 328. Haec vox; semper, cum de Deo dicitur significat potius aeternitatem, quam totum tempus, 15. Summa natura non est distincte et separatim tota in singulis temporibus, 12. Summa natura non est partibus extensa per temporum partes, 12, 13, 15, 33. Non habet praeteritum, et futurum nec labile praesens, 33 et 161. Sed tantum praesens esse, 34. Aeternitas Dei est saeculum, propter indivisibilem unitatem; et est saecula propter interminabilem immensitatem, 34.

Deus omnipotens. Dei omnipotentia, 228, 230. Summa natura omnipotens est, 10. Summae essentiae potentia nihil est aliud quam ipsa summa essentia, 11, 13, 45. Deus idem omnipotens, quia quidquid vult facere potest, 230. Deus potest per seipsum, quod vult, 34, 242. Sua potentia cuncta a se facit sub se continendo concludit, 13, 47. Potestas non est Deo accidentaliter, 43. Nec enim sine potestate Deus esse aut intelligi potest, 45. Potestas est Deo substantialiter, 43. Ipsa non est pars substantiae Dei, 43. Idem est esse Dei, et potestas ejus, 45. Potestas Dei semper et ubique est, 45. Omnia si perirent, posset, sicut ea fecit, restituere, 84. Non est impotentia, sed potentia in Deo quod non possit esse melior aut dior, 248. Deus non potest mentiri aut corrumpi; nec facere ut verum sit falsum, etc., 51, 67. Non quia impotens, sed quia est omnipotens, 67. Cum dicimus quod necesse est Deum semper verum dicere, et necesse est eum nunquam mentiri, hoc est, nulla res potest facere ut verum non dicat, aut ut mentiatur, 94. Quotum parvum inconveniens in Deo est impossibile, 46, 79, 84. Cum dicitur Deus non posse, nulla negatur in eo potestas, sed insuperabilis significatur potentia et fortitudo, 95. Cum dicitur Deus non posse, intelligitur quod nulla res efficere potest ut Deus id agat, 95. Cum factum est aliquid, jam non potest non esse factum, sed semper verum est factum esse, 95. Non recte dicitur impossibile Deo esse ut faciat quod praeteritum est, non esse praeteritum, 95. Dicitur Deus non posse aliquid sibi adversum aut perversum, 67. Deus sic est potens in beatitudine et iustitia, ut nulla res ei possit nocere, 67. Deus nullius legi, nullius subiacet iudicio, 79. Deus ideo verius est omnipotens, quia nihil potest per impotentiam, et nihil potest contra ipsum, 312. Per effectum Dei omnipotentia explicatur, 151. Deus improprio dicitur aliquid non posse, 65.

Deus impassibilis. Divina natura impassibilis, 77. Nec potest humiliari, 77. Nec laborat in eo quod facit, 77. Divina natura humiliari non eguit nec potuit, 222. Deum impossibile est honorem suum perdere, 80. Aut ejus honorem minui vel augeri, 80. Ipse sibi honor est incorruptibilis et nullo modo mutabilis, 80. Nulla res nocere potest summo bono, 67. *Vide* Deus immortalis. Deum, quantum in ipso est, nullus potest honorare vel exhonore, 81. Deum quis honorat quantum in se est, cum voluntatem suam voluntati ejus subiecit, 81. Deum quis inhonorat, cum voluntatem suam voluntati ejus subtrahit, 81. Divina natura in Christi morte non est humiliata, sed humana est exaltata, 232.

Deus sapientia. Summa sapientia nihil est aliud, quam summus spiritus, 16. Summa sapientia semper sapit per se, 19. Summe simplex natura non est aliud quam sua intelligentia, et est idem quod sua sapientia, 13. Summe magnum non dicitur spatio, ut corpus, sed sapientia, 4.

Metius et dignius est esse magnum sapientiam quam scire, 4. Non decet Deum aliquid in iuste aut inordinate facere, 80. Deum non decet aliquid in suo regno inordinatum dimittere, 72, 79, 84. In Deo quamlibet parvum inconueniens sequitur impossibilitas, 46, 79, 84. In Deo quamlibet parvam rationem, si maiori non vincitur, comitatur necessitas, 79. Hoc ipsum quod quis perverse vult et agit, in universitatis ordinem Dei scientia convertit, 80. Dei sapientia in bonum universi convertit ipsa peccata, 80. Sapientia Dei etiam mala bene ordinat, 70. Impossibile est ut sit in ordine universi deformitas, 80. Impossibile ut Deus in sua dispositione delictat, 80, 86.

Deus omniscius. Summæ sapientiæ inest scire et intelligere, 23. Ad summæ naturæ essentiam pertinet scientia et intelligentia, 23. Summus Spiritus, sicut est æternus, i a æternæ sui memor est, et se intelligit, 26, 20. Summa sapientia sui memor esse negari non potest, 29. Tantis nihil esset præter summam essentiam, ipsa seipsam intelligeret, 16. Summus Spiritus tantum sui memor est et se intelligit, quanta est ejus essentia, 21. Æterna incommutabilis que scientia, et intelligentia naturale est id semper præsens intueri quod scit et intelligit, 23. Dicere et scientia Creatoris longe superior et verior est creatis substantiis, 17. Omne verum et non nisi verum est præsens in æternitate, 123. Veritas Dei immensa quo intuitu videt quæcumque facta sunt, et a quo et per quem, et quomodo de nihilo facta sunt, 33. Deus scit omnem veritatem, 124, et non scit nisi veritatem, 121 et 123, 127. Deus nihil ignorat, 182. Negari nequit Deum scire quæ vult et facit, et prescire quæ vult et facit, 125. Deus, sicut sunt, spontanea vel necessaria videt 124, 123, 127, et sicut videt ita sunt, 124. Deum noscitur esse perfecte scire, 243. Summe omnia cognoscit, 31. Deus omnia præscit, 126. Vide Prædestinatio. Præscientia. Si Deus a rebus habet scientiam, res illæ prius sunt quam ejus scientia, et sic a Deo non sunt, 126. A Deo res esse nequeunt nisi per ejus scientiam, 126. Summus Spiritus eodem modo scit omnia quæ scit, quo ea videt, 17. Comprehendi non potest ab homine quomodo summus Spiritus dicat vel sciat ea quæ facta sunt, 17, 24, 228. Scientia Dei est inenarrabilis, 228. Deus non corporali sensu cognoscit, 31.

Deus sui imans. Summus Spiritus, sicut sui meminit et se intelligit, ita se amat, 20. Deus semper meminit sui, se intelligit et amat, 203. Summus Spiritus non ideo sui memor est et se intelligit, quia se amat, 21. Sed ideo se amat quia sui meminit et se intelligit, 21. Summus Spiritus se tantum diligit, quantum sui meminit et se intelligit, 21. Ipsum omnia est quod amat vel amat in Patre, et quod in Filio, 21. Necesse est ut pari amore uterque (Pater et Filius) se diligit et alterum, 21. Tantis est amor summus Spiritus, quantus ipse, est, 21.

Deus bonus. Est unum aliquid summæ bonum, 4; cuncta bona sunt bona per unum aliquid quod est bonum per seipsum, 4. Deus est illud unum bonum, in quo est omne bonum, 34, 242. Quodlibet bonum summæ naturæ sit, summæ illud est, 10. Ideo delictare non potest, 10. Quam delectabile sit illud bonum, 10. Jucundius est omnibus bonis creatis, 10. Summa natura est bona per se, et nihil aliud est bonum nisi per illam, 23. Dei essentia non est aliud quam bonitas, 238. Deus a se ipso æternaliter et essentialiter bonus, 238, 248. Nullum bonum potest intelligi ante illud bonum, sine quo nihil est bonum, 6. Summa natura est bonum, sine quo nullum est bonum, 6. Deus nec esse nec velle potest aliud, quam esse bonus, 238. Deus est bonum ad quod non potest accedere ullum malum, 212. Deus nunquam nisi bonus est, 212. Deo nihil majus aut melius est, 80, 196. Deus non potest esse aut intelligi melior, 32, 248. Si mens aliqua posset cogitare aliquid mens Deo, ascenderet creatura super Creatorem, 30. Nullum bonum deest summo bono, per quod est omne bonum, 31. Dei bonitas incomprehensibilis, 31. Deus est bonum sibi omnino sufficiens, 34. Nemo bonus nisi solus Deus, 228. Deus nullius eget, 87. Deus magnus sine quantitate, bonus sine qualitate: et ideo vere et summæ bonus, 228. Deus est omnia bona, 210. In se habet harmoniam, odorem, saporem, levitatem, et pulchritudinem, 33, 242. Cur hæc in Deo anima non sentit, 242. Inestimabilis bonitas Creatoris erga hominem, 237. Deus minus bonus esset, si nulli malo benignus esset, 31. Deus est noster finis ultimus, 177. Deus est summum bonum, 31, 43, 196. Deus est bonum incommutabile quo creatura rationalis beata fiat, 182. Vide Beatitude, Bonum, Rationalis crea ura.

Deus justus. Dei justitia non est aliud quam ipse Deus, 89. Summa natura non est justa, nisi per justitiam, 10. Non justa esse potest, nisi per se, 10. Summa natura est

ipsa justitia, 10. Cum dicitur esse justa per justitiam, idem est ac iuxta per se, 10. Et idem est de illa dici quod sit justa, et quod sit justitia, 10. Si quaratur, quid sit summa natura; nihil verius respondetur, quam justitia, 10. Beatitude et justitia non sunt in Deo diversa, sed unum bonum, 67. De summa natura non proprie dicitur quod habeat justitiam, sed quod sit justitia, 10. Justum est Deum sic esse justum, ut justior nequeat cogitari, 32. Deus est summæ justus et totus justus, 31. Nihil justius, quam Dei justitia, 80. Summe justus non facit aliquid non justum, 31. Nihil injustius toleratur quam ut creatura creatori non solvat quod aufert, 80. Deus nihil justius servat quam suum honorem, 80. Necesse est ut ablatum Deo honor salvatur, aut pena sequatur, 80. Nihil justius quam ut boni bona, et mali mala recipiant, 32. Summe justus Creator neminem eo bono, ad quod factus est, injuste privat, 26. Non decet ut Deus peccatorem impunitum dimittat, 80. Si peccatum impunitum dimittitur, similiter apud Deum erit peccanti et non peccanti, 79. Deo non convenit ut apud eum similiter sit peccanti et non peccanti, 79. Justitia non nisi penam reddi permittit propter peccatum, 86. Si peccatum nec solvitur, nec punitur, nulli legi subiacet, 79. Et liberior est injustitia quam justitia, 79. Et injustitia facit similem Deo, 79.

Deus punit peccatores ut honorem quem sponte reddere noluerunt, ab invitis exigit, et ne quid inordinatum sit in regno suo, 99. Deus se dominum peccatoris ostendit, dum cum inventum torquens sibi subicit, 80. Et ei aufert quod hominis est, 80. Quæ justitia est merenti mortem æternam dare vitam sempiternam, 31. Non repugnat Deum juste punire et juste parcere, 32. Justus Dominus in omnibus visis suis, eisi via Domini, misericordia et veritas, 32. Justam est ut Deus malos puniat, 32. Et justum est ut malis pareat, 32. Cum punit, justum est, quia meritis convenit peccatoris, 32. Cum parcat, justum est, quia suæ bonitati concedit, 32. Deus parcendo malis, justus est secundum se, sed non secundum nos, 32. Justus est Deus secundum se, et cum punit et cum parcat, 32. Quos vult punire, non est justum salvare, et quibus vult parcere, non est justum damnare, 32. Quod non juste fit, non debet fieri; et quod non debet fieri, injuste fit, 32. Deus justus iudex malis operibus tormenta irrogat, 210. Resipientes a malis, et bona facientes æterna mercede remunerat, 210. Deus bonis bona et malis mala ex bonitate, et tamen ex justitia retribuit, 31. Deus justos salvat, justitia comitante; peccatores liberat, justitia dominante, 32. Illos, meritis adjuvantibus, istos, meritis repugnantibus, 32. Illos, bona quæ dedit cognoscendo; istos, mala quæ odit, ignoscendo, 32. Vide Damnatio, Deus misericors, Internus, Peccati pena.

Deus misericors. Dei misericordia, 212 et seq. Mirum quomodo Deus qui summæ justus est, malis parcat, nec eos punit, sed eis bona tribuit, 31, 32. Quomodo Deus malis non modo parcat, sed bona tribuit, 32. Videtur unde Deus sit misericors, et non pervidetur: cernitur unde fluxus misericordie manat et non perspicitur fons unde hic fluxus nascitur, 31. In secretissimo bonitatis Dei latet unde sit misericors, 31. Dei misericordia non adversatur justitiæ: imo nulla est sine justitia, 32. Deus idcirco misericors est, quia summe justus est, 32. Quia ideo misericors est, quia summæ bonus, 32. Et summæ bonus non est, nisi quia summæ justus est, 32. Dei misericordia ex ejus nascitur justitia, 32.

Deus est misericors secundum nos, qui sentimus misericordis effectum, 31, 32. Non est misericors secundum se, qui non sentit compassionis affectum, 32. Deus est misericors, quia miseris salvat, et peccatoribus parcat, 31. Et misericors non est, quia nulla miserie compassionis afficit, 31. Si Deus non debet misereri, injuste miseretur, 32. Hoc dici nefas est, 32. Ergo Deus juste miseretur, 32. Deo nihil benignius, 79. Misericordia Dei nos fecit, cum non e- semus, 213. Misericordia et pietas non est necessaria, ubi non est miseria aut indigentia, 190. Mirabilior Deus visceribus pietatis, 252. Pietas Redemptoris superat malitiam peccatoris, 203, 247. Quanto gravior infelicitas peccatoris, tanto mirabilior pietas indultoris, 223. De Deo est talem misericordiam Deo attribuire quæ Deo dimittat homini quia homo reddere non potest, 83. Misericordia hæc faceret hominem beatum propter peccatum, 86. Et esset nimis contraria justitiæ, 86. Impossibile est Deum esse hoc modo misericordem, 86. Benignitas non dicenda est, quæ aliquid Deo indecens operatur, 80. Deus non vult mortem, sed vult conversionem peccatoris, 209, 212. Deus bonum incipit in nobis propter nos, non propter se, 87. Deus solus de immundis mundis facit et de peccatoribus justos, 208. Vide Deus bonus.

Dei amor in nos. Nisi Deus diligeret non diligentem diligentem non efficeret, 224. Deus prior diligit nos, 224.

Bonum quod se super omnia amari exigit, non minus se ab amante desiderari cogit, 26. Summe bonus Creator omnem naturam se vere amantem amat, 25. Dei dilectio et pietas erga nos, 75. Dei amor erga peccatores, 210. *Vide* Deus bonus. Deus misericors.

Dei voluntas. Divina natura sine voluntate et potestate intelligi non potest, 15. Voluntas Dei quatuor modis recipitur: pro scientia Dei, et ordinatione omnia sapienter disponente; pro voluntate sanctorum; pro ratione humana; pro praeceptis divinis, 151. Quo sensu Deus vult peccatum, v. g. adulterium, hoc est praescit, praevidet, 151. Deus non vult peccatum, v. g. adulterium, hoc est non praecipit, vel non inspirat, 151. Quidquid Deus ab aeterno facturum se ordinavit, nihil inexpectatum reliquit, 151.

Voluntas Dei sumitur secundum quemdam affectum misericordiae Dei, 151. Quo sensu Deus vult omnes homines salvos fieri, 116, 151, 152. Deus vult omnes salvos fieri, hoc est, facit sanctos velle ut omnes salvi fiant, 151. Et hoc ipse vult, quia hoc disposuit, 151. Efficens in Deo voluntas facit quidquid vult, 116, 152. Et secundum eam dictum est, omnia quaecumque voluit fecit: et, cui vult miseretur, 116. Secundum voluntatem approbantem dicitur quia Deus vult omnem hominem salvum fieri, hoc est, placet illi ut si iusti essent singuli homines, singuli salvi fierent, 116. Secundum permissivam voluntatem dicitur quia quem vult indurat, 116.

Voluntas Dei alia est efficiens, quae facit quidquid vult: alia approbans, quae aliquid approbat; et qua Deus vult omnes homines salvos fieri: alia concedens, quae concedit ut aliquid fiat, quia Deus vult ut homo qui melius non proposuit, uxorem ducat: alia permissiva, quae aliquid fieri permittit quod quandoque malum est, hac Deus velle mala dicitur, 152. Voluntas Dei dicitur, quam ipse facit in cordibus, 152. Deus facit sanctos aliquando id velle quod ipse non vult, 152. Sancti aliquando pie sancteque inspirati id volunt et orant quod Deus non vult, 152. Deus aliquando non facit id quod orant sancti ab ipso inspirati, 152. Deus facit omnia, etiam futura, quae voluit voluntate quae praescientia est, 152. Deus vult omnes homines salvos fieri, id est nulli salvantur nisi quos vult salvari, vel de omni genere hominum aliqui salvantur; vel, nequiem cogit ut damnetur, 152. Sicut bono male uti, malum est; sicut malo bene uti, bonum est, 152.

Voluntas Dei semper bona est, 222. Id solum iustum est, quod Deus vult; et non iustum quod non vult, 52. Nihil est rectum aut decenter, nisi quod Deus vult, 79. Quod vult, iustum est; quod non vult, iustum non est, 80. Cum dicitur, si Deus velit mentiri, iustum est mendacium: duo impossibilia dicuntur, 80. Si Deus vellet aliquid inconveniens, non ideo iustum esset, quia ipse vult, 80. Non sequitur, si Deus velit mentiri, iustum esse mentiri; sed potius Deum illum non esse, 80. De illis solis verum est dicere, si Deus hoc vult, iustum est; quae Deum velle non est inconveniens, 80. Sufficere debet ad rationem voluntas Dei, cum aliquid facit, licet non videamus cur ita velit, 77. Voluntas Dei nunquam est irrationalis, 77. In Deo non est aliud voluntas, aliud rectitudo, 114. Et in Deo non est aliud potestas, quam divinitas, 114. Bene in Deo dicitur rectitudo voluntatis, aut voluntaria rectitudo, seu recta voluntas, 114. Sicut dicitur potestas divinitatis seu potens divinitas, 114. Dei voluntas est opus; et velle illius est posse, 228, 256. Necesse est esse quidquid Deus vult; et quod vult Deus non potest non esse, 51, 124, 242. Silius Dei est propria voluntate regi, 64. Aliquando laudabile, et aliquando damnable est coherere Dei voluntati, seu velle quod vult Deus, 151, 152. Tunc tantum est bona voluntas humana, quando vult illud quod Deus vult illum velle, 152. Voluntas Dei magistra est humanae, 152. Est incomprehensibilis, 152. Non praeter voluntatem Dei sit, quod contra voluntatem Dei fit, 152. Nec nisi volens sinit Deus, nec sineret bonum fieri male, nisi posset et de malo facere bene, 152. Divina institutio non improprie appellatur voluntas Dei, 152. Voluntatem Dei appellamus quidquid in nobis ipse misericorditer operatur, 152. Voluntas quoque dicitur poena et reprobatio quorundam Dei occulta distinctione facta iustitiae, 152. Voluntas Dei est quidquid sit, ut invenitur fieri in creatoris, 152.

Dei libertas. Dei voluntas nulla cogitur necessitate, et nulli subditur necessitati, 93, 12, 91. Omnis necessitas subjacet Dei voluntati, 94. Necesse non est Deum velle quod vult, 93, 124. Nihil est necessarium, nisi quia ita vult, 93. Nulla necessitas praecedit Dei velle et nolle, 93, 94. Deus est iustus, necessitate, non coactione, 125. Non quia cogitur, sed quia nulla res potest facere ut sit injustus, 125. Deus omnia quae vult facit, et non nisi quae vult facit, 93, 94. Deus nihil facit necessitate, 87, 93. Quia

nullo modo cogitur aut prohibetur aliquid facere, 93. *Vide* Deus causa rerum. Deus improprie dicitur aliquid necessitate facere, 93. In Deo aliquid faciendi necessitas, non est aliud quam spontanea ejus immutabilitas, 93, 94. Quod Deus proponit immutabiliter se facturum, antequam fiat, non potest non e se futurum, 93, 94. Non tamen ulla est in eo faciendi necessitas, aut non faciendi impossibilitas, 94. Quia sola in eo operatur voluntas, 94.

Deus facit aliquid necessitate vitandi inhonestatem, id est, necessitate servanda honestatis, 87. Haec necessitas non est aliud, quam immutabilitas honestatis quam a seipso habet, 87. Haec immutabilitas improprie dicitur necessitas, 87. Deus multa vult immutabiliter, et facit, 93, 94. Deus propositum in aeternitate immutabile est, 125. Sed in ipsis hominibus ex libertate arbitrii aliquando est mutabile, 125. Quod in aeternitate mutari nequit, in tempore aliquando per liberam voluntatem, antequam sit, est mutabile, 125, 127. Quid Deus faciendum disposuit, iam in ejus conspectu factum est, 156. Deus opera mutat, sed non mutat consilium, 227. Deum non potest boni quod fecit, 83. Deus creando hominem, sponte ut inceptum bonum perliceret, se obligavit, 87.

Deus causa rerum. Quicquid est, per summam essentiam est, 7. Praeter summam essentiam nihil est, nisi ea faciente, 7. Omne quid est, aut est Creator, aut creatura, 62. Sive creator, sive creatura, non potest haberi nisi ab ipso creatore, 62. Solus a se habet quicquid habet, 62. Omnia alia non nisi ab illo habent aliquid, 62. Et ab ipso non habent nisi aliquid, 62. Quo sensu non esse aut desinere seu nihil sit a Deo, 61. Qui potest facere ut non sit aliquid, e. non facit, dicitur facere esse, 62. Qui potest facere ut aliquid sit, et non facit, dicitur facere non esse, 62. Hoc sensu Deus dicitur multa facere quae non facit, 62. Ideo id quod erat, redit in non esse, quia Deus cessat facere esse, 62. Non esse non a Deo sed a se, creatura habet, 62. Et cum redit in non esse, non in aliquid quod Dei sit, sed in id quod sum est redit, 62. A summo bono non est nisi bonum, 62. Et omne bonum est a summo bono, 62. A summa essentia non est nisi essentia, 62. Et omnis essentia est a summa essentia, 62 et 99, 126, 127. Quaecumque vigent, per unum aliquid vigent, 8. Ipsam solum viget per se ipsam, et alia per aliud, 8.

Nihil factum est, nisi per creatricem praesentem essentiam, 8, 9, 28, 62. Nihil viget et esse perseverat nisi per ejusdem servatricem potentiam, 62. Deus totam substantiam de nihilo fecit, 7, 120. Et eam potest redigere in nihilum, 120. Deus ex nihilo fecit omnia quae sunt, 238. Summa essentia nihil omnino facere potuit per aliud, vel instrumentum vel adjumentum, quam per seipsam, 7. Omne quod summa natura fecit, sine dubio aut fecit ex aliquo, velut ex materia; aut ex nihilo, 7. Essentia omnium, quae sunt, a summa essentia facta est, et quidem ex nulla materia, 7. E summa natura, sicut et per ipsam esse dei possunt, quaecumque sunt, 5. Nulla minor natura est materialiter ex summa natura, 6, 7. Si ex summa natura materia potest esse aliquid minus ipsa, summum bonum mutari et corrumpi potest, 6. Rerum universitas non potest esse ex summa natura materia, 6. Nec ex se, nec ex alio, 7. Igitur ex nulla materia est, 7. Summa substantia non per aliud quam per semetipsam omnia fecit, 8, 15, 17.

Deus sola voluntate ex nihilo omnia fecit, 28, 101, 228. Ipsa est ex qua, et per quam, et in qua omnia, 91, 28. Res non sunt a summa natura, tanquam ab adjumento seu instrumento, 6. Quaecumque summus Spiritus facit, eadem et Verbum ejus facit, 17. Et quae Verbum summus Spiritus facit, eadem ipse summus Spiritus facit, 17. Quidquid per aliud est, minus est quam illud per quod cuncta alia sunt, et quod solum est per se, 5, 14. A Deo et in Deo omnia bona, 240. Deus bona opera facit sua sola bonitate, 154. Quia creat voluntatem cum libero arbitrio, et dat illi iustitiam per quam operatur, 154.

Deus mala fecit sola culpa hominum, 154. Quia ea non faceret, si homo illa facere non vellet, 154. Deus facit in malis hoc quod sunt, 154. Quia condidit in homine voluntatem cum libertate arbitrii, 154. Deus habet in bonis et quod bona sunt per essentiam, et quod bona sunt per iustitiam, 154. In malis Deus habet solummodo quod bona sunt per essentiam, non quod mala sunt per absentiam delictae iustitiae, 154. Solus Deus est, per quem culibet, et sine quo nulli bene est, 23. Omnia Deo indigent ut sint, et ut bene sint, 34. Sine Deo male est nobis, 30, 242. Quaedam facit sola Dei potestas et voluntas, quaedam creata natura, quaedam voluntas creatoris, 101. Creata natura per se nihil facere potest, nisi quod a voluntate Dei accepit, 101. Voluntas creaturae acquirit per se quidquam operari, nisi quod natura adjuvat aut roborat, 101. A Deo nihil est injustum, 99, 130. Creatura Deus non

facit injustam, nisi cum non facit justam, 70, 127. Et dat malam voluntatem, eam non prohibendo, cum potest, 70, 75. A Deo nihil est nisi bonum, 99. Deus omnem creaturam facit bonam, 58.

Deus facit omnia opera bona et mala, 126. In bonis facit quod sunt et quod bona sunt, 126, 127. In malis facit quod sunt, sed non quod mala sunt, 126, 127. Voluntatem Deus non facit vitiosam et pronam ad malum, 133. Nihil facit voluntas, quod Deus non faciat in bonis sua gratia, in malis non sua sed voluntatis culpa, 127. Ille dicitur verius facere omne quod facit natura aut voluntas; qui facit naturam, et instrumentum volendi cum affectionibus suis, 133. Deus facit singulas actiones etiam quæ sunt mala voluntate, 70. Deus facit omnes naturas substantiales et accidentales, universales et individuales, 70. Etiam quæ sunt iniusta voluntate et inhonesta actione, 70. Quod aliquid est, a Deo sit et Dei est, 70, 75. Quod malum seu nihil est, ab injusto fit et ejus est, 70. Deus non est auctor mali, nec illud facere potest, 228. Peccata non fecit, 213. Facit malum, quod est incommodum seu aliquid, 116. Non facit malum, quod ex injustitia seu nihil, 116. Deus ideo facit omnes actiones et omnes motus; quia facit res a quibus, et ex quibus, et per quas, et in quibus sunt, 116. Et nulla res habet ullam potestatem volendi aut faciendi, nisi illo dante, 116. Deus mala, quæ non facit, dicitur facere, quia permittit, 116. Deus dicitur hominem indurare cum non emolliit, 127. Deus dicitur inducere in tentationem cum non liberat, 62, 70, 167. Deus dat cum permittit rapi, 75. Cum diabolus voluit quod non debuit, hoc accepit a Deo; quia Deus permisit, 70, 75. Et non accepit, quia Deus non consensit, 70. Deus mirabilis in operibus suis, 252. Deus creavit omnes, 133. Jus habet in omnibus, 133. Omnibus dominatur, 28. Necesse est ut Deus perficiat quod incepit, 83, 86, 87, 88. Propter immutabilem suam, 87. Qui creavit primum hominem, creat etiam eos qui per creatam ab illo sunt propagandi naturam, 101. Jussio Dei est virtus efficiens, 161. Incomprehensibile est quomodo summa sapientia sciat ea quæ fecit, 21. Secundum dignitatem operis laudatur et prædicatur sapientia artificis, 131. Nullum malum in regno omnipotentis sapientiae inordinatum remanet, 72, 79, 84. In Deo vivimus, movemur et sumus, 203. Homo Deo totum debet quod est, quod sapit, quod movet, 216. Diabolus et homo non sunt nisi Dei, et intra ejus potestatem, 72. Deus nulli quidquam debet, 81. Sed omnis creatura debet, 84. Non expedit homini ut agat cum Deo, velut par cum pari, 84. *Vide* Creatura.

Dei visio. Dei visio, 50, 241. In hac terra morientium Deus videri non potest mortalibus oculis, 209. Deum nullus hominum vidit aut videre potest, 224. Deum, qui lux est, anima non omnino videt, propter tenebras suas, 35, 242. Lux, quam Deus inhabitat, inaccessibilis est viribus nostris, sed acceditur ad eam muneribus divinis, 164. Lux est inaccessibilis, in qua Deus habitat, 52, 53, 242. Cui hanc non videmus, nec sentimus, cum ubique sit, 242. Deus lux est et caligo, 242, 116. Qui Filium aut Patrem videt, videt et Spiritum sanctum, 58. Qui Dei essentiam videt, non potest videre unam de tribus personis sine duabus aliis, 58. Recedet doctrina legis et Prophetarum, ubi manifestatio divinæ visionis sanctis apparuerit, 164.

Dei cultus. *Vide* Laus. Nihil tam pro sua dignitate venerandum, et pro qualibet re deprecandum, quam summe bonus et summe potens Spiritus, 28. quam optabile jugiter in Deo esse, 203. Deo habere, vita æterna, 253. A Deo separari, mors æterna, 253. Manere in Deo, et Deum in nobis manere quam beatum, 205. Dulce est in Deo vitam habere, 203. Absentia Dei ab anima grave malum, 259, 240. Dolor animæ de absentia Dei, 259, 240, 241. Omnia præter Deum excludenda ab eo qui Deum quaerit, 29, 241. Deum occidere nullus homo scienter velle posset, 91. Diabolus non fuit in veritate, nec deseruit veritatem, nisi voluntate, 110. Peccavit in cælo nullo suadente, 83. In veritate et rectitudine fuit, quando voluit quod debuit, 110. Cum voluit quod non debuit, rectitudinem et veritatem deseruit, 110. Sponte dimisit velle quod debebat, 64. Juste amisit quod habebat, 64. Diabolus inimicus hominis, 210. Ejus fallaciæ, 210. Incensus invidia homini peccatum suasit, 85, 85. Diabolus et homo in Filium Dei specialius peccasse videntur, 47. Homo puniri debuit ab illo cui consenserat ut peccaret, 76. Homo juste a diabolo torquetur post peccatum, 76, 77. Diabolus tamen hominem injuste torquet, 77. Diaboli meritum nullum erat ut puniret, 76. Homo non peccavit adversus diabolum, sed adversus Deum, 222. Nec homo diaboli erat, sed homo et diabolus Dei erant, 222. Homo post peccatum diabolo nihil debebat, 222. Diabolus vexabat hominem, non zelo justitiæ, sed nequitia; nec jubente Deo, sed permittente; non diaboli, sed Dei justitiæ exigente, 76, 222. Nihil erat in diabolo cur Deus adversus eum ad sal-

vandum hominem celare aut differre deberet suam fortitudinem, 222. Diabolo Deus non debebat nisi poenam; et homo nisi vicem, hoc est, ut diabolum vinceret, 222. Plures sunt daemones quam ea die, qua Christus est mortuus, viverent homines de quibus est restaurandus numerus eorum, 92. Honorat Deum qui vincit diabolum, 85. Inhonorat Deum qui a diabolo vincitur, 85. Satanas in suis viribus extremo tempore contra justos relaxabitur, 161. Officium daemorum est reprobos torquere, 169. Malus homo diabolus vocatur, 85. *Vide* Angelus.

DIDACUS. S. Jacobi episcopus, 342. Milites ab Anselmo petit contra Saracenos, 342.

Dialecticorum ratio est in imaginationibus corporalibus obvoluta, 43, 44. Dialectici prorsus a spiritualium questionum disputatione sunt exsufflandi, 42. Dialecticorum errores, 42, 43, 44.

Dialogus. Quæ per interrogationem et responsum investigantur, multis et maxime tardis plus placent et magis patent, 75.

Differre. Bonum est differre ut melius fiat, si certum est, 316. *Vide* Conversio.

DIONYSIUS (S.) de luce et divina caligine, 164.

Discere quid est nisi scientiam accipere, 33.

Discordia. *Vide* Concordia, Pax.

Discretio. De discretione, 177, 193. *Vide* Rationalis creatura.

Dispensatio legitima, 384. SS. Patres et apostoli dispensationibus uti sunt, 384.

Disputatio. De disputatione, 185.

Dissaisiri, 435, 436.

Divites, divitiæ. Divites semper miseri, 196. Mors divitum, 196. Divitum vitia, 196. Divitiis Deus sæpe dat iratus, 198. Etiam impii hæc bona possident, 198. Nec proinde bona sunt, 198. Vanitas divitiarum, 196. Iniquum est ut alius divitiis superabundet, alius egeat, 184. *Vide* Avaritia.

Docere. Prius doceri quam docere appetendum, 523.

Dolor est aliquid, 75.

Dona. *Vide* Beneficia. Dona seu operationes Spiritus sancti, 159, etc. Congruunt septem virtutibus seu beatitudinibus, 159.

DONATUS Ecclesiæ Dublinensis episcopus, 593. Ei librorum et ornamenta dedit Lanfrancus archiep. 593. Ei successit Samuel ejus nepos, 593. *Vide* Dublinensis Samuel.

Dorobernensis Ecclesia. *Vide* Contuariensis Ecclesia.

Dublinæ episcopus Donatus, 593. Successit ei Samuel ejus nepos, 593, 434. Eum corripit Anselmus quod bona Ecclesiæ male expenderet, et quod monachos in ea Ecclesia Deo servientes vexaret, 593. Et quod crucem ante se deferri faceret, 593. In Ecclesia Dublinensi monachi, 593, 434. Ei bona dedit Lanfrancus archiep. 434.

DUNSTANUS (S.) Ejus miracula, 298. Angelorum cum eo colloquia, 298. Eorum canticis recreatus, 298. Ab eis in cælum deducitur, 298. Ipse prædixit suæ mortis diem, 298. Obtinet mortis dilationem ne suo populo pastor desit in festo Ascensionis, 298. S. Dunstano apparuit S. Petrus, ei tradens gladium verbo Dei inscriptum, 364. Hoc ipsum Cantuariæ archiepiscopum futurum prædixit, 364. S. Dunstanus regulam vitæ monasticæ instituit, 525. Ejus vitam et instituta legenda quaerit Anselmus, 523, 524.

DURANDUS abbas Casæ Dei Anselmi meditationes laudat, 354. Unitatem societatis cum Anselmi congregatione postulat, 354. Ab eo deposcit S. Pauli Epistolas, 354.

E

EADMERUS et Alexander, monachi Cantuarienses, accusantur regem infamasse, 400.

EADMERUS, seu Edmetus, seu Ernerna, seu Elmerus, seu Almerus, 318, 334. Monachus Beccensis, baculus senectutis Anselmi, 375. Transcribit libros, *Cur Deus homo*, 375.

Eadmundi (S.) cœnobium, 389, 392, 410, 431, 432, 433. Ipsius monachis pro electione vis infertur a Rogero abbate, et a Roberto monacho S. Ebrulphi, 431, 432, 433. Est in archiepiscopatu Cantuariensi, 435. Illius abbas debet consecrari a Cantuariensi archiepiscopo, 435. Rogerus abbas S. Ebrulphi Robertum juvenem sui monasterii monachum, inordinate viventem, conatur intrudere in hujusce cœnobii abbatem, 433. Hinc monachi passi persecutionem, 433. *Vide* Elpherus.

Eboracensis episcopus possessionem obedientiæ archiepiscopo Cantuariensi debet facere, 421, 422. Ab eo consecrari, 422 et 420. Pallio honorari consuevit, 428. Archiepiscopus Eboracensis et alii duo episcopi regis legati, mendaces et perjuri, 393, 394. Excommunicantur, 394. Mentiuntur. Romanum pont. non prohibere investituram, nec excommunicatum regem si eas faceret, 394. S. Anselmum ut investituram regi concederet mendacio trahere pertentant, 393, 394. *Vide* Thomas.

Ebrietas. Immoderatam bibendi voluptatem qui vult, perdit gratiam, 129.

Ebrulphus (S.) abbas et monachi, 431, 432. S. Ebrulphi abbas monachum juvenem inordinate viventem dedit in abbatem; Ecclesie S. Eadmundi, 392. De quo Anselmus graviter conqueritur, 392. *Vide* Edmundus. S. Ebrulphi monachi Regulam S. Benedicti profitentur, 431.

Ecclesia est civitas Dei, 156. In cœlo et in terra, id est, in angelis et hominibus, 156. Ecclesia sedes majestatis Christi, 161. Dominus in Ecclesia semper est, 184. Dominus cum Ecclesia se esse usque ad consummationem sæculi promittit, 41. Fideles membra et corpus Christi sunt, 169, 170, 171. Quæ de illis fiunt, de ipso fieri recte dicuntur, 169, 170, 171. Corpus Christi, quod est Ecclesia vocatur Christus, 169. Universi fideles cum capite suo sunt Christus, 169. Purgatione Christi corpus indiget: red non Christi, 169. *Vide* Ecclesia. Deus extra Ecclesiam inveniri non potest, 172. Ecclesia per naviculam figurata, 160. Ecclesia potest fluctibus turbari, mergi non potest, 160. Quia Christus orat, 160. Ecclesie consuetudines velle convellere, genus est hæresis, 141. Cuilibet Ecclesie, quæ vel per regnum dilatatur, licet aliquid secundum rectam fidem constituere, quod in conventu populi utiliter legatur aut cantetur, 39. Ecclesie libertas, 384, 429, 430, 440. Nihil Deus magis diligit in hoc mundo, quam Ecclesie libertatem, 440. Divina in nullius bonis sunt, 384. Ecclesia regibus et principibus commendata ad tutelam, non data in hereditariam dominationem, 389, 391, 429, 430.

Ecclesia bona. Decimas et bona Ecclesie principes aut laici retinere non debent, 453. Sed restituere tenentur, si nolunt a Dei regno excludi, 453. Episcopus ferre non debet ut rex bona Ecclesie auferat, et det militibus, 575. Licet bona Ecclesie locis dare ad firmam, 404. Licet a laicis redimere decimas et alia bona Ecclesie, 424. Ecclesie defensio, 388, 389, 391.

Ecclesie consecratio. Consecratio Ecclesie et altaris, 425. Si aliqua pars ecclesie destructa reficitur aut nova fit, immoto altari, non consecranda, sed solum aqua benedicta aspergenda est ecclesia, 425.

Egit virgo, 414.

Edmerus. *Vide* Eadmerus.

Eduvius Wintoniensis monachus a Mathilda regina pro parte sua nominatur in abbatem Malmesburiensem, 410, mittit ad Anselmum scyphum, cum litteris quæ ejus confirmationem poscebant, 410. Ideo Anselmus cum confirmare recusat, 410.

Egestas. *Vide* Indigentia, Paupertas.

Electi. In angelis non fuit perfectus numerus electorum, 81, 82, 83. Utrum plures homines eligendi sint, quam sint angeli perdit, an non: quidquid inde sentiantur, nullum est animæ periculum, 83. Homines electi non gaudent de casu angelorum, 82. Tot homines assumuntur ad gloriam, quod in ea remanserunt angeli, 83. Nullum unquam tempus sine Christi electis fuit, qui per eum ab originali culpa fuerint liberati, 175. Plures sunt electi homines quam qui mortis Christi tempore erant, 92. Electorum Ecclesie partes Dei sunt, 156. Hæreditas Dei electorum multitudo, 153. Electi sunt membra Christi, 157, 158. Plus finiundo peragunt, quam inchoando proponunt, 158. Omnes electi non solum unum, sed etiam unus recte dici possunt, 158. Nullus est electorum qui aut in ordine confessorum, aut in ordine martyrum non computetur, 170. Mundus renovabitur statim postquam completus fuerit numerus electorum, 83. Non in omnibus, sed in his qui præciti sunt, Deus moratur et perseveranter requiescit, 155. In illis qui ad tempus credunt non moratur Dei sapientia, 155. *Vide* Prædestinatio.

Electio. Principis et laici electioni episcoporum se non immisceant, 394. Ab ecclesiasticis electionibus arcendos sæculares principes decreverunt concilia, 385. *Vide* abbas, Episcopus, Prælati.

Eleemosyna, 193. Anselmi sententia de eleemosyna, 327. Per eleemosynam pervenitur ad æternam vitam, 257. Quid divitiis indigenti pauperi non distribuit, illi eas tollit, 184. Divitiæ sunt iniquitatis, 184. Eleemosyna pauperum non minuenda, 376. Eleemosynæ de divitiis iniquitatis, 183, 184. Non ex rapinis et usuris et fraudibus acquirere debemus, unde eleemosynas faciamus, 185. Eleemosynæ non per servientes faciendæ, 409. *Vide* Avaritia, Divitiæ, Paupertas.

Elementa. Tota hæc mundi moies constat ex terra, et aqua, et aere, et igne, 6. Quatuor elementa ignis, aer, aqua, et terra, possunt intelligi sine his formis quas conspiciunt, 6. *Vide* Causa.

Elias comes ab Anselmo consilia salutis, et absolutionem petit, 430.

Elensis abbas ab excommunicatione, propter repetitam inveniuntur, non absolvitur, 416.

Eligii (S.) de Monte Regulares canonici, 429.

Elinandus Beccensis novitius, 345. Eum Anselmus hortatur ad cavendas diaboli tentationes, 345.

Eloquentia. Super nubem pingit qui pulchra sine solida ratione dicit, 75. *Vide* Prædicatio.

Elphercus prior cenobii S. Emundi, 432. Ipse cum suis monachis dura patitur eo quod abbatem vi intrusum non recipiat, 432. *Vide* S. Eadmundi cenobium. Hinc Anselmus mandat ut cum Roberto comite communicet, 446.

Elvredus Hugonis Lugdunensis famulus, 391. Ab Apulia Lugdunum venit, 391. Per eum Hugo Anselmo scribit, 391.

Engelhardus, 317.

Engelhardus de Castro Lenis amicus Anselmi, 340. Grandævus vult dimittere militiam, 340.

Enoch. Dilata morte translatus est in paradysum, 175. Quos significat, 175.

Enuntiatio. Vera est et recta enuntiatio quæ significat esse quod est, 109, 110. Idem est orationi rectam et veram esse, 110. Enuntiatio negativa est quæ significat non esse quod non est, 110. Oratio quæ significat esse quod non est, veritatem et rectitudinem habet, 110. Orationis duplex rectitudo, 1. cum significat quod accepit significare, 2. cum significat id ad quod significandum facta est, 2. Hæc est immutabilis, et semper naturaliterque inest orationi, 2. Illa est mutabilis, nec semper nec naturaliter, sed accidentaliter et secundum usum est, 2. Quædam enuntiationes habent inseparabiliter has duas veritates seu rectitudines, 2. Multa dicuntur secundum formam loquendi, quæ non sunt secundum rem, 344. *Vide* Veritas.

Episcopatus, Episcopus. Episcopatus non nisi per obedientiam suscipiendus, 416. Episcopatus ultra tres menses non debet manere sine pastore, 420. Abbas potest eligi in episcopum, 366. Episcopus electus non consecratus non habet regimen animarum, 420. Nec illud dare potest, 420. Nec episcopum valet consecrare, 420. Episcoporum consecratio non ab uno solo episcopo faciendæ: et in locis faciendæ est ubi debent ordinari, 417, 419. Episcopus si sine certo loco constituitur, et ab uno solo episcopo consecratur, tam ordinatus quam ordinatus sunt deponendi, 419. Episcopus nisi certam parochiam et populum habeat, non est ordinandus, 459. Minus quam a tribus episcopis ordinari non debet, 459. Episcopus est Ecclesie suæ custos, 375.

Episcopi, non regum aut prædecessorum consuetudines, sed Dei legem servaturos se jurant, 458. Episcopi servant sibi auctoritatem, quandiu concordant Christo, 370. Ipsi sibi eam adimunt, cum discordant a Christo, 370. Omnis episcopus qui habet vocem Christi, Christus est, 370. Episcopus, qui non habet episcopi mores, se dicit non esse episcopum, 302. Episcopus accusatus septima sui ordinis manu se debet purgare, 384. Nisi se episcoporum judicio purgaverit, ad Rom. pont. est transmittendus, 384. Si ei se sistere noluerit, est depellendus, et alter in ejus locum subrogandus, 384. Quod Papa absolvit, non potest episcopus ligare, 385. Episcopus non potest transferri sine assensu archiepiscopi, et episcoporum provincie, et auctoritate apostolica, et sine magna consideratione, 412. Non pertinet ad principes, sed ad episcopos, culpam de violatis canonibus vindicare, 407. Ecclesie omnes debent esse in episcoporum potestate, 385.

Episcopus res Ecclesie ut proprias non debet distribuere, 454. Melius est episcopum possessionem terrarum Ecclesie suæ non tenere, quam illam imminutam tenere, 375. Episcopus ferre non debet ut rex bona Ecclesie auferat, 375. Gloriosum est episcopo pro justitia spoliari et expelli, 395. Qui episcopum suis rebus spoliavit, Deo non potest reconciliari, nisi illi omnia sua restituat, 402. Angliæ episcopi declarant se consilium primati non daturus, nisi secundum voluntatem regis, 381. Episcopi plures austeram quadam dominatione et propria voluntate monasteria gravant 354. Episcopus apud se detinere non potest monachum, invito abbate, 352. Episcopus monachos, quibus valet, consulendo et adjuvando confortare debet, 375. Obedientia episcopis debita, 455. Anulum episcopi, signaculum fidei, 394. *Vide* Electio, Prælati.

Ermenegarda nobilis femina, 336. Ipsa, viro consentiente, continentiam voverat. Unde eos laudat Anselmus, 336. Ipsa tamen virum suum impedit ne monachus fiat. Unde illam Anselmus increpat, 336. Et ut id viro postulanti permittat, eam precatur, 336. Non audeat illi consulere, sed orat Anselmus ut et ipsa sæculo renuntiet, 337.

Ebrulphus monachus Cantuariensis, 376. Prior ejusdem Ecclesie, 393, 396, 397, 399, 409. Vir in sacris litteris eruditus, 404, 405. Vir spiritualis, et ei alter Anselmus, 405. Anselmus privilegium a papa concessum mittit, 457. Ei mandat Anselmus ut accurate transcribi faciat librum *Deus homo et De conceptu Virg.* 111. Ab eo exigua

tur nummi dati pro chrismate, 434. *Vide* Anselmus, Cantuariensis.

ANSELMUS in abbatem diocesis Bajocensis electus, 361. Episcopus Bajocensis eum invitavit ad benedictionem suscipiendam, 361. Et ab eo exigit novam obedientiam professionem, 361. Hanc non esse faciendam ei scribit Anselmus, 361. Professus fuerat obedientiam secundum regulam S. Benedicti, 361. Ejus frater dominus Nicolaus, 361.

ANSELMUS capellanus Gondolphi episcopi Rofensis, 439.

ANSELMUS gener Muriardachi regis, 447. Pro eo intercedit Anselmus, 447.

Eucharistia. De corpore et sanguine Domini in altaris sacramento, 432, 435. Veritas carnis et sanguinis Christi in altari probatur, 433. SS. Patrum de hac veritate testimonio, 435. Christus carnem quam pro nobis suscepit, nobis ad manducandum dedit, et adhuc in sacrificio altaria ministrare non desinit, 211. Corporis et sanguinis Christi veritatem in altari comedimus et bibimus, 264, 265, 266, 268, 270. Eadem caro manducatur, quae de Virgine sumpta est, et cocta in cruce, et idem sanguis bibitur, qui in cruce fusus est, 265, 267, 432.

Non figura, sed veritate est, corpus Christi, 432, figura tamen et sacramentum dici potest, 432. Si figura est dum aliud intelligitur, quam quod visu corporali et gustu sentitur, 432 et 435. Corpori et sanguinis sacramentum quid significet 433. Christi corpus quod de Virgine natum est, etc., sacerdos in manibus tenet, 266, 268. Panem in corpus Christi operante, divina virtute sacrificamus, 155. Spiritus sanctus oblationes nostras efficit corpus et sanguinem Christi, 268. Christus est qui per Spiritum sanctum panem in suam carnem, et vinum facit transfundi in sanguinem, 434. Non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur Creatoris et in virtute Spiritus sancti, 434. De pane carnem Christi conficimus, 155. Panis, per consecrationis verba, in corpus Christi mutatur, 435. Nec remanet substantia panis et vini, 435. Species tamen remanent, 435. Post consecrationem non est panis, 432. Panis tamen dici potest, 432. Christus se et carnem suam panem vocat, 155. Quia sicut isto pane vivit homo temporaliter, ita illo vivit in aeternum, 155. Caro Christi quotidie manducatur, et ejus sanguis quotidie bibitur a sacerdote, 265. Corpus Christi incorruptibile dentibus atteritur, et etiam a sordibus corroditur secundum species, 435. Non est querendum quid fiat de corpore Christi, cum manducatum est, 435. Christus per carnis suae comestionem, etiamque fidem hominem ad integrum reformat, 266. *Vide* Communio.

EDUO Hefrici regis dapifer, 415.

ECCLIA abbatissa in Anglia, 412.

EUSTACHIUS pater Gaufridi monachi, 397. Sua uxore ex consensu reclusa alteram duxit, 397. Frater domini Roberti, 397.

EWERARDUS, 437, 438, 439.

EVA de solo viro, 101. Eva prior peccavit. Adam post et per illam peccavit, 100. Si sola Eva peccasset, non erat necesse totum genus humanum perire, sed solam Evam, 100. *Vide* Adam, Homo. Eva dominum, ejus se filium primogenitum dicit Anselmus, 344. Et eam ex Anglia salutavit, 351, 361.

EVANGELIUM. Legi praeferi debet Evangelium, 165. Nihil est in Evangelio, nisi omnino verum, 175. Et nisi a Spiritu sancto, 175.

EXALTATIO. Solemus in majorum nostrorum exaltatione congaudere, 82.

EXAMEN. Recogitanda sunt non sola bona quae accepimus, sed et mala quae fecimus, 204, 205.

EXCOMMUNICATIO. De excommunicatione, 352, 390, 394, 436, 437. Episcopus non debet excommunicationis sententiam proferre in causa sua, et quando excommunicatio contemnenda et deridenda praevideatur, 382. Excommunicatio in accipientes a laicis investitur, et in laicos qui eas dant, et in episcopos qui sic investitos sacrant, 394, 404. Excommunicatus si divinis interesse velit, admonendus est, 393. Si monitionem respuerit, agendum juxta excommunicationis sententiam, aut apostolicis hac de re consulendus, 352. Quomodo vitandi excommunicati, 400. Excommunicati non sunt admittendi ad monasticam professionem, nisi praemissa absolutione sui episcopi, 425.

EXEMPLUM. Bonum exemplo efficacius quam verbo peragitur, 358.

EXISTENTIA. Qui certo scit se esse cogitare non potest se non esse, 56. Nulla persona a seipsa potest existere, 52, 56. Quod est in tempore, et per aliud subsistit, id non est proprie et absolute, 54. Quod incipit esse, proficit de non esse ad esse, 57. Quod alicubi aut aliquando non est, potest cogitari nusquam et nunquam esse, 57. *Vide* Cogitare, Dei existentia.

EXONIENSIS episcopus, Osbernus. *Vide* Osbernus. Clerici Exonienses monachos injuste vexant, 375.

EXONUM triginta annorum erat quando vaticinaria cepit, 174.

F

Facere et velle sex modis dicitur, 116. Facere late sumitur pro non actione, 116. *Vide* Causa.

Facinus. Ille nomine facinoris notandus est qui in actum labitur, aut in mala voluntate deseritur, 356. Non ille, qui nec in opus malum praecipitur, et a pervera voluntate eruitur, 356. *Vide* Intentio.

Fallere Christus dicitur, cum permittit ut aliquis fallat, 221. *Vide* Christus, Veritas.

Falsum. Quomodo repugnat falsa intelligi, 39. Falsa aliquo modo intelliguntur, 39. Falsa possunt cogitari, sed non possunt intelligi, 36, 28. Falsa sunt in intellectu, cum cogitantur; nec tamen in re sunt, 35, 39.

FARMANNUS Cantuariensis monachus ex Anglia Beccam ab Anselmo mittitur, 375. Petit ab Anselmo licentiam cum adeundi, 406. Petit et licentiam alibi conversandi, 406. Utraque recusatur, 406.

Februarius, id est purgatorius, 171. Romani mense Februario processionem agebant, civitatem quinto anno lustrantes, id est circumcutes, et purgantes, 171.

Femina. Deus feminam fecit ut de utroque sexu multiplicarentur homines, 88. Illam de solo Adam fecit, 88. Damulionisi nihil est a femina: salutis causa nascitur de femina, 88. Non desperent mulieres se pertinere ad sortem beatorum, 88. Oportebat ut auctor salutis esset de femina, 75. Femina dulces malum, 197. Fax Satanæ, 197. Rara pedica, 197. Fugienda, 197, 198. Dejecit fortiores viros, 198. Mortis origo, 198. Mors anime, 198. Feminae luxur, 197, etc. Accedit ad monachos fingens pietatem, 198.

Festa. In natalitiis sanctorum jucundamur de illorum gloria, 82. Pro fracta festivitate forsistatuta exigitur, 432.

Fides. Non potest voluntas velle credere nisi accepta rectitudine, 150. Velle credere quod est credendum, est recte velle, 150. Nemo hoc velle potest, si nescit quod credendum est, 150. Non sola conceptio mentis facit fidem, 150. Addita rectitudine volenti quae est per gratiam, fit fides, 150. Necessitas fidei, 27. Anima amare aut sperare non potest quod non credit, 27. Necessaria fides ut anima summam essentiam credendo, tendat in illam, 27. Credere in summam essentiam est credendo tendere in illam, 27. Qui credit in summam essentiam, illa omnia credit quae pertinent ad tendendum in illam, 27. Non credit in illam, sive qui credit quod ad tendendum in illam non pertinet; sive qui per hoc quod credit, in illam non tendit, 27. Idem est credere seu tendere ad illam, et credere seu tendere in illam, 27. Congruentius tamen dicitur credere seu tendere in illam, 27. In summam essentiam tendere, nisi credat nullus potest, 27. Illam credere nisi tendat in illam, nulli prodest, 27. Inutilis erit fides, nisi dilectione valeat et vivat, 27.

Fides, quam dilectio comitatur, non est otiosa, 27. Quae caret dilectione, non operatur, 27. Quorum fides necessaria ad salutem, 79. Quae aperte sequuntur ex his quae in Scripturis et conciliis legimus ea credimus. Intellectus acquiescere debet Christi auctoritati in his quae de Deo non capit, 47. *Vide* Scriptura sacra. Homo fidelis non querit intelligere, ut credat; sed credit, ut intelligat, 50, 242, 243, 357. Profunda fidei prius credenda; quam ratione discutenda, 75. Nefanda temeritas eorum qui disputant contra id quod fides credit, quia id intellectu capere nequeunt, 41, 43, 357. Comparantur noctuis, 42. De eo quod esse certa cognoscitur, dubitari non debet quod sit; licet non possit comprehendi aut explicari quomodo sit, 24. Rationabile non est ut quis ideo aliquid neget quia non intelligit, 38. Per fidei obedientiam ad intellectum provchmur, 42. Intellectus est medius inter fidem et speciem, 41. Quamvis ad intellectum fidei proficit, tanto propinquat speciei, 41. Deus est qui dat fidei intellectum, 50. Aliquando sensus intellectus subtrahitur, et fides ipsa subvertitur, neglecta bona conscientia, 42. Qui Dei mandata non querit, fidei intellectum non invenit, 42. Qui non crediderit, non intelligit, 42. Non secundum carnem sed secundum spiritum videre debemus, ut profunda fidei dijudicanda discutamus, 42. Negligentiae arguitur, qui quod credit, intelligere non curat, 75. Corde credimus et intelligimus sicut corde volumus, 128. Datum est rationali creature recte credere et intelligere ad recte volendum, 128. Fides dicitur et datur ad recte operandum, 128. Non dicitur habere fidem nisi mortuam, qui secundum fidem non recte vult operari, 128.

Fides sine operibus mortua: fides vero mortua, fides non est, 299. Qui mortuam fidem habet, fidem non habet, 299. Impossibile est sine fide, quae sine bonis operibus non

est, Deo placere, 299. Qui fidem non habet, mortuus est, 299. Quia iustus ex fide vivit, 299. Fides sine dilectione dici potest mortua, 27. Non quia vitam suam, id est, dilectionem perdidit, 27. Sed quia non habet, quam semper habere debet, 27. Viva fides est, quæ credit in id quod credi debet, 27. Mortua vero fides, quæ tantum credit in id quod credi debet, 27. Sine fide et spe nullus homo habens intellectum regnum Dei mereri potest, 151.

Fides et spes sunt earum rerum quæ non videntur, 151. Fides sola sine operibus non sufficit, 185. Fide stabilitur rationem fidei potest inquirere, 41. Fides nostra contra impios non contra Christianos ratione defendenda est, 357. Christianus non debet disputare quomodo quod Ecclesia corde credit et ore confitetur, non sit, 42. Sed semper fidem tenendo, quærere rationem quomodo sit, 42. Si potest intelligere, Deo gratias agat: si non potest, non immittat cornua ad ventilandum, sed submitat caput ad venerandum, 42, 357. In errores labitur qui vult intelligere ut credat, 42. Aliter cum Christianis, aliter cum infidelibus de fide agitur, 357. Christianus per fidem debet ad intellectum proficere: non per intellectum ad fidem accedere, 357. Si intelligere non valet, a fide non debet recedere, sed quod capere non potest, venerari, 357.

Fideles. Tres in Ecclesia sunt ordines fidelium: præpositi, continentes, et coniugati, 162. Figurati per apostolos qui transfigurationi Christi adfuerunt, 162. Multitudo fidelium populus honorificatus, 156. Omnis Christianorum populus in duas partes dividitur, peccatorum, atque iustorum, 182. Vide Christiani.

Figura est, domaliud intelligitur, quam quod sensu corporali percipitur, 452. In lege fere omnia in figura fiebant, 155. Christiani quibusdam futuris quæ præterita representant, 156. Finis. Homo in omni cogitatu actuque suo per amorem debet intendere summam naturam ut solum finem, 27. Vide Bonum, Facinus, Intentio, Rationalis creatura, Voluntas.

Filius semper similior est patri quam filia, 19. In generationibus creatis nulla sola per se ad gignendum prolem sufficit: nec ulla omnimodum parentis similitudinem exhibet, 18.

Filius Dei. Notitia generationis Filii Dei, 161. Filius est essentia Patris, idem est ac Filius est non differens essentia de Patris essentia, imo de Patre essentia, 20, 22. Filius est Patris virtus, sapientia, veritas, iustitia, et quicquid summi Spiritus convenit essentiae, 22. Quia id habet a Patre, 22. Filius est intelligentia sive sapientia memoriæ paternæ, 20. Quidquid filius sapit, aut intelligit: ejus et meminit, 20. Filius est memoria Patris: et memoria memoriæ, id est, memoria memor. Patris qui est memoria, 20. Sicut est sapientia Patris, et sapientia memoriæ Patris, id est sapientia sapiens Patrem sapientiam, 20. Filius est memoria nata de memoria, sicut sapientia nata de sapientia, 20. Filius dici potest intelligentia sapientia et cognitio Patris, 20. Quia intelligit, sapit et novit essentiam Patris, 20. Filius apte dici potest veritas Patris, 20. Quia non imitatio quadam imperfecta, sed integra, veritas est Patris substantiæ, 20. Proles quæ de solo summo Spiritu nata est, proles est memoriæ illius, 20.

Filius est intelligentia intelligentiæ, scientia scientiæ, sapientia sapientiæ, et veritas veritatis, 20. Licet Filius seipso sit memor et amet, non tamen est Pater aut Spiritus alicujus, 25, 24. Quia non est memoria gignens, aut amor ab alio procedens, 24. Sed est genitus, et a quo Spiritus procedit, 24. Filius est Deus de Deo, nascendo, 49, 50. Filius Dei æternitas nata, 48. Filius per hoc est alius a Patre, quia de ipso existit nascendo, 52, 60. Filius minor est Patre et Spiritu sancto, secundum humanitatem, 46. Filius non per aliud est a Patre alius quam quia de illo existit, 55. Quod habet Filius a Patre, non habet ab alio quam a seipso, 60. Non est enim alius Deus de alio Deo, 60. Est tamen alius de alio, 60. Non repugnat ut Filius per se subsistat, 19, et de Patre habeat esse, 19. Filius essentia nata de Patris essentia, 19. Non ideo tamen alius est minus perfecta essentia vel sapientia, 19. Filius nascens de Patre, non exit extra Patrem, 37, 61. Nec loco, nec tempore, nec essentia divisus est a Patre, 61. Magis congruit Filium dici essentiam Patris, quam Patrem, essentiam Filii, 20. Filius habet essentiam a Patre, et Pater a nullo, 20. A Patre habet Spiritum sanctum, 54. Et ut de illo sit Spiritus sanctus, 59, 60. Idem est esse Patris ac Filii, 54. Alia persona est quam Pater, 46. Est Patri per omnia æqualis, 161. Omnino idipsum est quod Pater, et unus idemque Deus, 59. Nec major aut minor, prior aut posterior est Patre, 60, 164. Nec habet aliquid diversum a Patre, 164. Nihil similis est alteri, quam summo Patri proles sua, 19. Summi parentis proles non est filia, sed filius, 19, 49. Est splendor lucis æternæ,

vera patris imago, nec per rapinam æqualis est Deo, 47. Est perfecte summa essentia, 19. Perfectus per se est, 19. Singulus Filius est perfecte summus spiritus, 19. In-creatus et creator, 22. Ille summus est qui vocari Filius promittitur, 160. Nomen Filii non significat, nisi Deum qui filius est, aut relationem qua refertur ad Patrem, 58. Ex ea Filius appellatur, 58. Nativitas Filii dici potest processio, 57. Filius non nascitur neque procedit de Spiritu sancto, 51, 52. Vide Deus, Pater, Spiritus sanctus, Trinitas, Verbum Dei. Convenientius est Filium Patri, quam alium aliis supplicare, 46. Vide Incarnatio. Filius Dei creatus dicitur, 155, et ante sæcula a Patre genitus, 155. Filius Dei carnem purissimam et animam sanctissimam assumpsit, 170. Vide Christus, Incarnatio. Per adoptionem effluimur filii Dei credendo in Filium Dei, 174.

Flagellatio. Vide Vapulatio.

FLAMBARDUS. Vide Ranulphus.

FOLCERNARDUS monachus, 528. Consanguineus et consobrinus Anselmi, 548, 575. Becchi aliquandiu mansit, 375. Ei Anselmus scribi fecerat orationes, 528. Eum Henricus abbas Becum mittere proposuit, 548. Est exsul propter Deum, 375. Eum salutatur Anselmus archiepiscopus, 375.

FOLCERNARDUS sancti Anselmi avunculus. Vide Lambertus, Fordwick, 412.

Fornicatio. Qui fornicatur, Deum offendit, contaminat animam, et totam corporis pulchritudinem fœdat, 142. Continua sit fornicationis penitentia, 209. Tormenta inferni fornicatoribus præparata, 209. Vide Virginitas.

Fortitudo. Spiritus fortitudinis esurientibus et sitiētibz iustitiam convenit, 159. Vanitas roboris, 197.

Frigus est sine omni calore, 154. Aliud alio frigus majus est, 154.

FRODELINA. Anselmus ejus, et ipsa Anselmi notitiam requirit, 525.

Fucus. Contra Fucum, 197.

Fulco Fulconi, ut oblatam dignitatem quantum sine peccato potest, recuset; ita tamen ut tandem ex obedientia suscipiat, 550. Eum abbatem exorat Anselmus ut mitius agat cum apostata monacho penitente, 546.

Fulco Belvacensis episcopus licet imperitus ab Urbano II pontifice confirmatur ex Anselmi commendatione, 555. Ut Anselmus vel per se vel per alium ex suis monachis ei adsit adiutor et consultor ab Urbano II præcipitur, 555. Ut onus episcopale suscipere eum Anselmus cogit regis Francorum et cleri Belvacensis instantia, cum assensu Remensis archiepiscopi, 554. Gravis in eum persecutio a canonicis, presbyteris, et quibusdam laicis movetur, 554. Quia eos a pravis consuetudinibus vult prohibere, 554, adit Romam pontificem, 554. Ut remittatur roboratus litteris apostolicis exorat Anselmus, 554. Eum instruit de iis quæ pro Lanfranco et pro ipso Anselmo contra Roscelinum in concilio Remensi respondere habebat, 557. Ejus in Anselmum amor, 569. Vide Anselmus. Pro eo Anselmus rogat Urbanum II. Ut ipsum pro sua judicet prudentia, 580.

Fur. Homo et diabolus, fures erant, 76. Alter, altero suadente, seipsum Deo furabatur, 76.

Futurum. Non est vera oratio quæ dicit futurum esse aliquid, nisi re ipsa sit aliquid futurum: nec aliquid est futurum, si non sit in summa veritate, 115. Vide Liberam arbitrium, Necessitas, Præscientia.

G

GABRIEL interpretes Dei, 275, 281.

GALO, episcopus Parisiensis, 406.

GALO, abbas S. Quintini, 592. Eligitur in episcopum Belvacensem, 592. Multis eum commendat Anselmus, 593. Gaudium æternitatis, 182. Vide Beatitude.

GAUFRIUS. Vide Godefridus, Goffridus.

GAUFRIUS, monachus Becensis, 597, Filius Eustachii, 597.

GAUSILO, monachus Majoris Monasterii, auctor libri *pro insipiente*, 55. Anselmi ratiocinationem confutat, 55, 56. Ipsa ejus ratiocinatio refellitur, 57, 58, 59, 40. Non malevolentia confutat Anselmum, 40.

GELDEICUS, abbas Aquicenis, 424. Anselmum consulit de decimis redimendis et de Simoniacis, 424, 425.

Genealogia. Scriptura genealogias non texit per feminas, 174. Christi genealogia. Vide Christus. Mariæ genealogia. Vide Maria. Apud Hæbreos generationum nomina modo secundum naturam, modo secundum legem, computantur, 174.

Generatio. Dare vitam est mortem accipere, 91. Propagatio viri de sola femina, femina de solo viro, et creatio hominis de limo non est naturalis aut voluntaria, sed mirabilis, 101. Adam non accepit naturam propagandi, nisi

per virum simul et mulierem, 101. In superna civitate non generabunt homines, 151. Homines generassent in paradiso, 151. Tandiu erit hominum procreatio, donec numerus electorum hominum compleatur, 85. Eo completo cessabit hominum generatio, 85.

Gentiles quales, 181. Vocati ad Christi convivium, 181.

GERARDUS electus Eboracensis episcopus, 383, 386, 389, 410, 413. Romanum pont. adit pro pallio, 383. eum Anselmus commendat Rom. pontifici, 383. Thomae successit, 422. Ipsi alter Thomas succedit, 421, 422. Et praecepit papa ut suam professionem Anselmo Cantuariensi faciat, 415. Ejus zelus contra Ecclesiae mala, 443, gravia ex hoc patitur, 443. Ejus studium circa clericorum suorum integritatem, 431. Regiae iniquitati favet, 436. Eum absentem Anselmus absens non vult iudicare, 598. Et ipse illatum crimen negat, 598. Mortuus est, 421.

GERBERTUS. Eruditus Gualteri sub eo degentis questionibus satisfacere valet, 339.

GERONTO, sive Gerontinus abbas, 398.

GERVICUS, episcopus Ambianorum, 378, petit ab Anselmo archiep. ut consentiat electioni Northmanni monachi Cantuariensis in abbatem, 378. Se id ei non posse concedere respondet Anselmus, 378.

GILDA, 543.

GIRARDUS, 436. Se usque ad exilium adiutorem Anselmi proflitetur, 437.

GIRARDUS Morinorum episcopus: eum rogat Anselmus, ut ab Ecclesiae S. Vulmari regimine excuset quemdam monachum Beccensem, ne ovem lupi dilanient, 560.

GIRARDUS episcopus: testis in epistola qua Henricus rex Anselmum revocat, 382.

GIRARDUS de Alrebat, frater Ainerti e Beccensi conobio revocatur propter debita, 316. Eum Lanfranci charitatem commendat Anselmus, 316. Ejus moram Anselmus excusat apud Lanfrancum, 319. Ad mare deduxit Anselmum euntem in Angliam, 344. Per eum scribit Anselmus ad Beccenses de constituendo abbate, 371.

GISEBERTUS Beccensis monachus, 409, ab Anselmo ad regem Angliae mittitur, 409. Anselmi in eum amor, 339, 353. Gislebertus Beccensis: eum Anselmus mittit ad Lanfrancum quem precatur ut ipsum brevi remittat, 346. Ei electo in abbatem Westmonasteriensem Anselmus gratulatur, 347. ruit in sancta conversatione nutritus, 347, pro eo apud Walchelinum episcopum Wintoniensem intercedit Anselmus, 352. Ei abbati Anselmus se febre correptum significat, 359. Et ei Richardum ipsius servientem a calumnia purgatum commendat, 359. Gislebertus episcopus Ebroicensis suspicatus fuerat Anselmum cupiditate ad archiepiscopatum fuisse attractum, 368. De qua calumnia se purgat apud eum Anselmus, 368. Ei Ecclesiam Beccensem pastore destitutam commendat, 368. Ejus monachum Anselmus priori Beccensi commendat, 360.

GISEBERTUS episcopus Lunensis in Hibernia, 417, 447. Ejus opera in Northmannia abbatum et episcoporum canonice facta electio et consecratio, 447. Ei Anselmus mittit xxv margarulas, 447.

GISEBERTUS abbas Cadomensis: de ipsius et monachorum Cadomensium orationum succursu medians Anselmus a febre liberatus est, 338.

GISEBERTUS alter Beccensis monachus, 409, 572. Per eum Guillelmus, electus abbas Beccensis, scripsit ad Anselmum electum archiep. Cantuar. 372. Eum Anselmus mittit ad regem Angliae, 409.

Gloria. Domini et sanctorum gloria soli comparatur, 165. Quales esse debent qui gloriam Domini videre desiderant, 162, 163. *Vide* Beatitudo.

GODEFRIIDUS. *Vide* Gaufridus. GODEFRIDUS DE MELLINGES, 434.

GONIT virgo, 414.

GOFFRIDUS. *Vide* Gaufridus. GOFFRIDUS Parisiensis episcopus Walerannum cantorem ecclesiae Parisiensis qui monachum induerat in monasterio S. Martini de campis, violenter abstraxit, 369. Inde Anselmus eum vehementer increpat, 370.

GOFFRIDUS Cluniacensis sacrista, 451, ab Hugone abbate mittitur in Angliam, 451.

GOFFRIDUS avunculus Juhel, 420. Ejus virtutes, orationes et abstinenciae, 420.

GONDULPHUS monachus, 313. In praecipuis amicitiae S. Anselmi, 313, 314, 317, 321, 324, 329, 342. Ejus beneficia in Beccenses monachos, 314, 317, 321. Mittit ei Anselmus tres orationes de S. Maria quas composuerat, 319. Ei Mauritium monachum Anselmus commendat, 321. Et ab eo petit exemplar Aphorismorum cum glossis, 325, 331, 334. Et ei de muneribus gratias agit, 333. Ipse misit munera Hugoni et Basilae uxori, 333, promovetur ab episcopatum Rossensem: de quo Anselmus ei gratulatur, 337. Ei commendat Anselmus Beccenses monachos quos in An-

gliam mittit, 342. *Vide* Anselmus. Ut ejus iudicio Camerarius ebriosus agat penitentiam, 343. Eum exorat Anselmus pro Moyse monacho Cantuariensi refuga penitente, 359. Monachos Beccenses de erepto sibi Anselmo consolatur, 364. Et eos monet ut ejus electioni consentiant, 364. Succurrit Anselmo exsulanti, 433, 439. Rerum Anselmi exsulantis curam habet, 433.

GONDULPHUS pater S. Anselmi, 313.

Graci in Deo dicunt tres esse substantias, 49, 432. Latini tres in Deo dicunt personas, 432. Hoc illi per substantias intelligunt, quod isti per personas, 432. *Vide* Trinitas. Graci anathematizant azymitas, 133. Paganis favent, 136. *Vide* Azymum. Non idem cum Latinis sentiunt, 133, nihil tamen agunt contra fidem, 133. Negatur a Graecis quod Spiritus S. de Filio procedat, 49, 50. Nec recipiunt doctores Latinos, 50. Evangelia tamen venerantur, 50. Et in aliis de Deo uno et trino eadem credunt quae Latini, 49, 50. *Vide* Spiritus sanctus.

Grammatica, Grammaticus. Grammatica est qualitas et in subjecto, 146. Grammaticae studium, 434. Utrum grammaticus sit substantia vel qualitas, 145. De hac questione multum certabant dialectici tempore S. Anselmi, 150.

Gratia alia quae salutem non spectat, 128. Alia sine qua nullus salvatur homo, 128. Omnis creatura gratia existit, 128, quia gratis facta est, 128. Multa sunt dona gratiae sine quibus homo salvari potest, 128. Quidquid adjuvat liberum arbitrium ad accipiendum aut ad servandum rectitudinem, totum gratiae imputandum est, 124. Missio gratiae est; praedicatio gratiae est; auditus praedicationis est gratia; intellectus ex auditu est gratiae; et rectitudo volendi gratiae est: et haec omnia ad fidem necessaria sunt, 150. Lex non justificat, 171, sed occulta Spiritus S. gratia per fidem Christi, 171. Littera jubens a peccato declinare, peccatum ostendit, 156. Sed nisi adjuvet gratia, ut fiat quod jubetur, inobedientem et pravaricatorem facit, 156, et est littera occidens, 156. Quod quis non habet a se, sed a Deo, hoc non tam suum, quam Dei dicere debet, 78. Omnibus, excepto solo Deo, dicitur: *quid habes quod non accipisti?* 62, 129. Quidquid a Deo percipimus; gratia Dei, non nostris meritis ascribamur, 193, 205. Quod homo retribuit Deo, ex Dei munere est, 220. Meritis suis peccator non potest ad Deum redire, 213.

Gratia praevenerit merita nostra, 213. Nihil Deo gratum nisi quod est ab eo acceptum, 215, 216. Deo servire aut placere non possumus, nisi ex Dei munere, 215, 236, 249. Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia; ut ubi abundat miseria, superabundat misericordia, 313. Per sancta studia et per gratiam Dei possibile est Christiano ut fiat sine omni iniustitia, 129. A Deo habet creatura quod bona est et quod bona facere potest, 238. A Deo bonus est, quicunque est bonus, 248. Cum boni sumus, Deus facit nos, et non ipsi nos, 263. Sine Deo nihil valeamus, 30, 242. Deum homo querere non potest, nisi ipse doceat; nec invenire, nisi ipse se ostendat, 30, 242. Homo nihil boni potest incipere sine Deo, sicut nec custodire aut consummare sine ipso, 263. Dei est sua gratia nos praevenerit, 383, nostrum est quod accipimus, ejus auxilio studiose custodire, 385. Rectitudinem nullus accipit, nisi gratia praevenerit, 129. Nullus eam servat, nisi eadem gratia subsequente, 129. Cuncta bona nostra, Dei dona sunt, 256. Deus solus est reformator creaturae, quam solus formavit, 213. Nemo sua iustitia sine Dei misericordia potest liberari, 249. Universa salus nostra, magna Dei misericordia, 249. Nullus nisi per gratiam valet vitam perpetuam consequi, 158. Tota virtus animae est ex Deo, 220.

Solius voluntatis Dei opus est, cum a Spiritu sancto corda hominum docentur ea quae neque per se neque per creaturam sciunt, 101. Nullus homo a se habet veritatem quam docet, aut justam voluntatem; sed a Deo, 78. Cogitatio hominis mutari per seipsam non potest, nisi gratia divina subveniat, 107. Gratia divina non subveniente, homines non sunt nisi muta animalia, procreata naturaliter in captivitate, in interitum, 107. Si quid bene vult anima, donum Dei est, 261. A malo declinare est ex gratiae adiutorio, 213, 250. Vitia superare nemo potest absque divino auxilio, 193, nec bona facere, 213. Quod Deum vel aliquid boni diligimus; non a nobis, sed a Deo habemus, 267. Amor et timor Dei, et pudor peccati, quibus misericordia obtineatur, non habentur nisi ex Dei gratia, 216. Velle obedire non est nisi per gratiam, 130. Dei gratia non libero arbitrio imputandum quod homo vult et currit, 129. Non Dei, sed hominis est cum gratiam non accipit, aut acceptam rejicit, 129. Comparatio gratiae et vestis, 129. Nulla creatura potest adipisci rectitudinem nisi per gratiam, 70, 121, 198, 129, 130. Nec potest, cum deseruit, nisi Deo reddente, illam recipere, 70, 121, 131. Voluntas quae deseruit rectitudinem peccato servit per impossibilitatem per se recuperandi illam, 121, 131. A peccato nemo redit nisi per gratiam retrahatur, 296. Homo a peccato et

eius servitutē non nisi per alium reverti potest, 121. A rectitudine non nisi per se potest averti, 121. Perdita affectione ad iustitiam, non potest voluntas velle iustitiam, nisi per gratiam reddatur, 134. Homo qui sponte cecidit, nullo modo potest resurgere, nisi gratia releveretur, 131. Sed merito suo de peccato in peccatum demergitur, nisi misericordia retineatur, 131. Majus miraculum est, cum Deus voluntati desertam reddit rectitudinem, quam cum mortuo reddat vitam, 121. Quia voluntas deserendo rectitudinem, meretur ut illa semper indigeat, 121. *Vide* Conversio. Opera quae Christus in sanctis proponendo inchoat, honorabiliter consummat, 138. Cum Deus facit in homine bonum quod incepit, totum gratiae debemus imputare, 87. Dominus gratiae suae dona non desinit impertiri, 41. Nul- lum unquam tempus fuit, ex quo factus est homo, absque aliquo qui ad Christi reconciliationem pertinere, 92.

Ad Christi reconciliatricem gratiam pertinent non solum qui in novo testamento baptizantur, sed et illi qui ab exor- dio mundi in eum venturum crediderunt, 173. Redemptio per Christum profuit non solum illis qui eo tempore fue- rant, sed et aliis, 92. Explicatur comparatione regis, 92. Vocati sumus per gratiam, ceteri derelicti per iustitiam, 233. Hoc enim innumerabilibus est negatum, quod nobis ex gratia concessum, 233. Gratia non ex meritis, 123, non omnibus datur, 129 et 253. Homo iustitiam servando, me- retur augmentum acceptae iustitiae, 129. Augmentum ius- titiae, et potestas pro bona voluntate, sunt fructus primae gratiae, 129. Et gratia pro gratia, 129. Quorum Deum mi- seretur, non omnium aequaliter miseretur, 151. Neque quos indurat, omnes aequaliter indurat, 151. *Vide* Obdu- ratio. Peccatum. Alius alio fortius viam caeli scandit, sicut unicuique divinitus est datum, 176. Deus gratiam sanctis dat ad mensuram, 178. Christo sine mensura, 178. *Vide* Christus. Confirmans gratia dat non posse velle peccare, et non posse peccare, 128. Ultima misericordia ea est quae post hanc vitam beatum facit hominem, 86. Deus misere- tur cui voluerit, 129, 251. Ploremus et oremus ut velit, 251. Petitio gratiae et virtutum, 193, 253, 256, 257.

Gratiae effectus, 157. Augmentum gratiae, 129, 176. Ubi Deus non est per gratiam, ibi adest per vindictam, 228. Ferme semper nescitur quorum remissa sunt iniquitates, et quorum minime, 140, 352. Gratia regenerationis amis- sa, 287. *Vide* Baptismus. Poenitentia. Bona gratiae nullus potest homini auferre, nisi ipse ea sua voluntate dimittat, 257.

Sic gratia subsequitur donum suum, ut nunquam dese- rat hominem, nisi per liberum arbitrium velit aliud, 119. Inconveniens est Deo ut quod sponte dedit non amanti, ut semper amaret; id auferat vel auferri permittat amanti, ut ex necessitate non amet, 25. Malum est derelinqui in manu consilii sui et suo arbitrio regi, 256, 257. A Deo pe- titur ut hominem neque infirmitati, aut voluntati, aut ulli alii committat, quam Dei dispositioni, 251, 254. Quando- que per Christi gratiam illuminamur, sed exigentibus no- stris meritis non adjuvamus, 165. Christus accedit et tan- git, cum illuminat ut adjuvat, 163; accedit et non tangit, cum illuminat, sed non adjuvat, 165. Plerumque videmus quae agenda sunt, sed haec non valemus implere, nitimur, et infirmamur, 165. Pater dando voluntatem, trahere di- citur et impellere, 78. In quo tractu vel impulsu nulla in- telligitur violentiae necessitas, 78. Sed acceptae bonae vo- luntatis spontanea et amata tenacitas, 78.

Gratiae cum libero arbitrio concordia. Liberum arbitrium ad ea quae sunt salutis, 128. *Vide* Liberum arbitrium. Cum aliquid dicit sacra Scriptura pro gratia, non amovet liberum arbitrium, 129 et 130. Neque cum loquitur pro li- bero arbitrio, excludit gratiam, 130. Nec sola gratia, nec solum liberum arbitrium salutem hominis operatur, 129, 130. Non ait Dominus: nihil valet vobis vestrum liberum arbitrium, sed, nihil potest sine mea gratia, 129. Liberum arbitrium gratia Dei sustineri indiget, 139. Liberum ar- bitrium simul esse cum gratia, 128, 129, 130, 131. Et cum eo operari, 128, 132. Gratia in adultis adjuvat liberum ar- bitrium naturale, 129. Liberum arbitrium sine gratia ni- hil valet ad salutem, 129. Gratia multis modis liberum ar- bitrium adjuvat ut acceptam rectitudinem servet, 129. Gratia adjuvat liberum arbitrium, mitigando aut penitus removendo vim tentationis, 129. Aut augendo affectum re- ctitudinis, 129. Non est tantum imputandum libero ar- bitrio quantum gratiae, cum rectitudo servatur, 129. Oleo gratia comparatur, 157.

Gratiarum actio, gratitudo. Hominis erga hominem be- nefacientem amor et obsequium seu gratitudo, 257. *Vide* Beneficia.

GREGORIUS I (S.), 388.

GREGORIUS VII papae se et Ecclesiam precibus Anselmi abbatis commendat, 333. Et Anselmo mandat ut faciat ius- titiam cuidam converso suo coram Huberto, 335. Huber-

tum Eccles. Rom. subdiaconum in Angliam misit, 335. *Vide* Hubertus.

GUALTERUS monachus, 418, 441. De eo Anselmus rogat priorem, 441. Magister et Anselmi nepotis, 441. Eam ro- gat Anselmus ut Robertum de Briodna recens conversum in spiritu lenitatis instruat et corripiat, 339, 360. Gualte- rius abbas calumniam patitur, 350. Ei scribit Anselmus ut ad monasterium redeat, nec esse oves deserendas propter calumniam, 350.

GUALTERUS sub abbate Gerberto consulit Anselmum de quibusdam questionibus, 339. Anselmo iis scripto non vult respondere, 339.

GUALTERUS prior monasterii S. Wandregisilii, 388.

GUALTERUS Albanensis episcopus, cardinalis legatus Rom. Eccl. 379, 380. Cum Anselmo vult agere de cogendo in Anglia concilio: sed frustra, propter bella, 379. Ipse ad Anselmum pallium detulit, 379, 380. Rogat Anselmum ut monachos Ecclesiae Cantuariensis quiete possidere res suas permittat, 380.

GUARNERIUS vir litteratus in vitae periculo proponit mo- nachus fieri, 405. Fit novitius Cantuariensis, 408.

GUIBERTUS antipapa, 374. Huic adversatur Anselmus, 374.

GUIDO Beccensis novitius, 320. Magisterio puerorum ad- dicitur, 323. Ejus virtutes; obedientia et humilitas, 323. Eum in Anglia commorantem salutat Anselmus, 354 et 356. Et eum hortatur ad profectum, 356. De Anglia in Northmanniam redit, 434. Eum ut familiarem Anselmus commendat archiepiscopo Rothom. 434. Ipse per litteras petit ab Anselmo absolutionem, 443.

GUILLIELMUS archiepiscopus Rothomagensis, 392, 432, 434. Anselmi amicus, 354. Monachis dominari non quere- bat, 354. Anselmo ut onus suscipiat archiepiscopatus Can- tuar. praecipit, 367, 368, 374. Apud eum Anselmus gravi- ter conqueritur de abbate S. Ebrulphi, 432, 433. Promisit se revocaturum monachum quem iste abbas intruserat, 433. Nondum promissa implevit, 433. De ejus causa scri- bit Anselmus ad papam, 434. Ejus causam papa Anselmo mandat, 416. *Vide* Anselmus.

GUILLIELMUS canonicus et decanus Ecclesiae Rothom. 455. Electus episcopus Wintoniensis, 382, 393, 403, 410, 429. Ab episcopis propter investituram excommunicatis conse- crari recusat, 433. Ejus pro veritate constantia laudatur, 403, 405. Rebus spoliatur suis, et expellitur, 393, 433.

GUILLIELMUS rex Anglorum electioni Anselmi in archie- piscopum Cantuariensis consentit, 363, 364. Egrotans et lecte decumbens ei virgam pastorem quamvis renitenti tradit 363. Dans ei Ecclesiae Cantuariensis gubernationem, 364. Anselmo ad archiepiscopatum provento, rex convalescit, et ex fero mitis factus, 363. Ipse petit a Roberto comite Northmannorum, et a Guillelmo archiepiscopo Rothom., ut Anselmi electioni consentiant, 365. Anselmo sacro, multam ab eo pecuniam exigit, 374. Eam dare nolenti iras- citur, 374. Non vult ut Anselmus pallium petat, 374. Ne- que ut concilium cogat, 374. In Anselmum verba profert, 375. Quasdam terras archiepiscopatus Cantuariensis militi- bus dat, 375 et 381. Ad placitandum de his vult Ansel- mum cogere, 381. Contendit hujusmodi terras ab Ecclesia Cantuariensi milites Anglos olim tenuisse, 381. Hi cum sine haeredibus mortui sint, posse se dicit quos vult, eo- rum haeredes constituere, 381. Ejus odium in Anselmum, 375. Voce et litteris Anselmo commisit custodiam Can- tuarberiae contra hostes, 379. Nuntium mittit ad archiepi- scopum Lugd. pro causa sua contra Anselmum 381. Sine sua jussione nolebat apostolicum recipi aut appellari in Anglia, 381. Nec volebat ut Anselmus ad papam scriberet aut a papa epistolas reciperet, aut ejus decretis obediret, 381. Rex per tredecim annos nullum concilium celebrari permisit, 381. Pro petita licentia eundi Romam in Ansel- mum offensus, 381. Hanc licentiam negat, et prohibet ne Anselmus eam dehinc peteret, 381. Mox ut Anselmus de Anglia exivit, rex taxat victum et vestitum monachorum Cantuariensis Ecclesiae, 381. Et totum archiepiscopatum in proprios usus convertit, 381. Monetur a papa, sed non respicit, 382. Rex Guillelmus mortuus est, 382, 427. Huic successit Henr. 427. *Vide* Henricus, pro morte Guil- lelmi regis circa regnum Angliae totus orbis concussus est, 427. Ejus violentia per triennium ab Anglia exsulavit Anselmus, 427. Flambardum Simoniacum evehit ad episco- patum, 427.

GUILLIELMUS de Warenne Henrici regis Anglorum con- sanguineus, 427. Ei filiam suam sponderat rex, 427.

GUILLIELMUS Beccensis monachus prior apud Pexelium, dignior ab Ansel. indicatur qui in ejus locum abbas Bec- censis eligatur, 367, 371. Ei Anselmus per sanctam obei- dientiam praecipit ut si electus fuerit, hoc onus subeat, 367. Ipse in abbatem Beccensem electus est, 371. Unde ei gratulatur Anselmus, 371. Ut non concedat monachis

extra claustra vagari, ut nihil minuat de pauperum elemosyna, monet Anselmus, 376. De eo alia, 421, 422, 423.

GUILLERMUS monachus sub Roberto abbate; pro eum abbas Anselmum consulit, 335.

GUILLERMUS monachus claustrum deseruit, 404. Ejus penitentia, 404.

GUILLERMUS Calvellus mercatum Ecclesie Cantuariensis abstulit, 442, 443. Et Anselmus minatur excommunicationem, nisi restituat, 443.

GUILLERMUS de Wareswilt, Henrici I Anglorum reg. legatus apud Rom. pont., 383, 428, 433, 439, 440, 443, 445. *Vide* Wareswilt.

GUILLERMUS Ecclesie Cantuariensis archidiaconus, 340, 333. Contumaces presbyteros qui feminas tenebant, excommunicat, 408. Ejus sententiam Anselmus confirmat, 408. Eum Anselmus arguit quod Petrum et Salomonem Ecclesie hostes in sua domo exciperet, 443.

GUILLERMUS frater Gaufridi, 441. Se et fratrem suum Anselmi orationibus commendat, 444.

GUILLERMUS filius Godefridi de Mellinges, 431. *Vide* Godefridus.

GUILLERMUS de Metestart, 398.

GUILLERMUS filius Hionis, 434.

GUILLERMO militi suadet Anselmus renunciare militie seculi, et dare nomen militie Christi, 347, 348, 350.

GUILLERMUS camerarius, 448. Duxit consanguineam, 448.

GUILLERMUS, Rodulphi filius; ab Ernulpho priore Cantuariensi exigit pecuniam, que fuerat data pro chrismate, 443. *Vide* Ernulphus, Rodulphus.

GUIMUNDUS homo Haimonis vicecomitis, 393.

GUIMUNDUS (D.), 318.

GUNFRIDUS Cadomensis, frater Rogerii abbatis, 326. Commendatur Helgote priori, 326. *Vide* Helgotus.

GUNTERUS sancti Quintini Belvacensis canonicus, 406. In ordinis abbatis locum ab hujus Ecclesie canonicis substituitur, 406. *Vide* Sancti Quintini ecclesia.

H

HACO comes Orcadensium, 448. Eum Anselmus hortatur ut monitis suis populum suum ad Christianum religionem attrahat, 448.

HÆRDS duplici sensu, 178.

HÆRETICUS. Non est scribendum contra hæreticum qui ad veritatem rediit, 42. Pro hæreticis et schismaticis oratio, 131.

HAIJO et RAYNALDUS consanguinei Anselmi, 331: 332. Beccum vadunt invadendi Anselmi ergo, 332. Anselmus ex Anglia eos hortatur ut monachicum habitum Becci induant, 332.

HAIMO vicecomes, 393. Bona quedam ecclesie Cantuar. usurpaverat, et ejus homines Anselmi domum in Sandwik vastaverunt, 412, 443.

HAIMO pater Roberti, 382.

HAIMO filius Vitalis, 393.

HAIMO dapifer Henrici Anglie regis testis est in epistola qua rex Anselmum revocat, 382.

HARDUS amicus et familiaris Elie comitis, 430. *Vide* Elias.

HELGOTUS prior, 319. Et Anselmi commendat Gaufridum qui Cadomi morabatur, fratrem Rogerii abbatis, 326.

HELGOTUS S. Audoeni abbas, 413. Amicus Anselmi, 413.

HENRICUS imperator, Paschali II papæ adhæsit, 158.

HENRICUS, Guillelmi Anglorum regis frater a clero et populo Anglie rex eligitur, mortuo Guillelmo, 382. Anselmi ab exsulantibus suffraganeis consecratus est, 382. Inde se excusat ad Anselmum, 382. Et mandat ut in Angliam redeat; se ei obviam iturum spondet, 382. Ab eo Anselmus magno cum honore suscipitur, 427. Se et regnum ejus consiliis committit, 427. Fracto sacramento regnum invasit, 382. Ad Paschalem II per Guillelmum legatum suum scribit de re inter ipsum et Anselmum, et ab eo responsum accipit, 384, 385. Inquietat Anselmum, 391. Dat episcopatus et abbas, 394. Exigit pecuniam a Cantuariensibus monachis absente Anselmo, 396. Sollicitus est de Anselmo Romam tendente: ad eum scribit, 393. Nondum coronatus erat cum Anselmus Roma rediit, 399. Consentit ut Anselmus in Angliam redire nolens interim de bonis Ecclesie Cantuariensis sufficienter habeat, 401, 402. Ejus frater Robertus comes, 403, inimicitie inter ipsum et Robertum fratrem ejus, 403. Exigit a presbyteris Anglie pecuniam in multam violati concilii, 407. Tandem Anselmum revestivit de archiepiscopatu, et ei omnia restituit, 407. Presbyterorum conjugia probat, 407. Investituræ, sed non hominibus, vult dimittere, 411. Anselmo in Angliam regresso committit sua omnia, 413. Minatur resumere suas investituræ, eo quod illas dare concederetur regi

Teutonico, 421. Contristatur de Anselmi infirmitate, 443. Ut ipsum in Northmannia expectet et hoc brevi se transiit mandatum, 443, 446. Robertum comitem in captivum tenet, 447. Filium suum sponderat Guillelmo de Wareswilt consanguineo: ea de re Anselmum consulit, 447. Inter eum et Ludovicum Francie regem colloquium, 449.

Filius et filiam suam, et regnum suum Anselmo committit, 449. Henricus monachus: eum de sua absentia solat S. Anselmus, 315. Et commendat Heritutum, 314. Qua S. Anselmus scribit Gondulpho, scripta vult Henrico, 312.

Quod eum de Anglia in Italiam contendere ad sororem a servitute liberandam non expediat, 317. Et commendat Anselmum Mauritium monachum, 320. Et gratias agit Anselmus pro Mauritio diligenter curato, 323. Prior comitis Cantuariensis, 329, 338, 376. Et Anselmus gratias agit pro auro quod ad ipsum miserat, 329. Et pro amore ejus erga Mauritium monachum, 329. Ab eo Anselmus veniam petit pro Osberno, 319. Calumniis invidorum impellitur, 331.

Has æque ferendas ei suadet Anselmus, 331. Male erat cum archiepiscopo suo Lanfranco, 331, 335. Eum salutat Anselmus, 331. Et commendat Osbernum quem remittit, 335, ad obedientiam et patientiam eum hortatur Anselmus, 335. Et commendat monachos quos in Angliam mittit, 342. Is abbas proposuit Beccum mittere Folceraldum, 348. Anselmus eum exorat pro monacho refugia, 358. Et omnes hujusce comitatus fratres huic sicut Anselmo obediunt, præcipit ipse Anselmus archiepiscopus, 377.

HENRICUS Beccensis camerarius, ebriosus, 343. Ab Anselmo abbate corripitur, 343.

HENRICUS de Gornaco: eum Anselmus rogat ut patienter expectet que postulavit, 343. Et eum salutat ex Anglia, 351.

HENRICUS comes: testis est in epistola Henrici regis ad Anselmum, 382.

HENRICUS amicum dilectissimum Anselmus hortatur ad contemptum seculi, 342.

HERBERTUS Norwicensis, 410.

HERENGODUS, 435.

Herba. Inutiles et noxias herbas terra profert sine hominis cura: necessaria non nisi cum labore, 150.

Hergas. Ecclesia de Hergas, 398.

HERLEICUS. Eum S. Anselmus commendat Henrico, 314. Per eum scripsit Gondulpho, 314. Eum hortatur ad seculi odium, 315. Eum salutat Anselmus, 318, 323, 350, 351. Pro eo Deum orat Anselmus, et ei Mauritium monachum commendat, 321. Eum ad proficiendum hortatur, 327, 352. *Vide* Mauritius.

HERNOSTUS, 311. Episcopus Rovecestrensis, 327. Dolore oppressus, 328. Eum Anselmus ad patientiam hortatur, 328.

HERWARDUS episcopus de Walis, 374. Ab Anselmo interdictus, 374.

HERODIS immanitas qui multa millia infantum occidit, 217.

HEVETUS Bancorensis episcopus, 412.

HERONYMUS (S.) sententia de origine animarum, 107. *Vide* Anima, Augustinus.

HILDEBERTUS episcopus Cenomannorum, 386, 424, 430. Ejus in Anselmum dilectio, 424. Ab eo petit et accipit disputationem De processione Spiritus S. contra Graecos, 386, 424. Flabellum mittit Anselmo, 424. Et Anselmus promittit se alia ex suis opusculis missurum, 430.

Hio, pater Guillelmi, 431.

Hodiernus. Nomen hodiernum non est verum; licet tempus significet, 147, 148.

HOLWARDUS. Ejus curam habet Anselmus, 320. Anglus et consobrinus Osberni, 334, 336. Eum salutat Anselmus, 336.

Homicidium. Occidere hominem potest aliquando quis non injuste, ut Phineas, 98. A sacerdotio arcendus est homicida publicus vel occultus, 423.

Hominium. Qui regi hominibus de Ecclesiis fecerint, non sunt excommunicati, nec ab ecclesiastica benedictione arcendi, 416. Non licet de terra que de uno domino tenetur, hominibus alteri facere, etiam filiis injuste vexet, 403. Hominium laico clericus non faciat, 374.

Homo. Definitio hominis, animal rationale mortale, 84, 143. Homo ex duabus naturis constat, ex anima et carne, 238. In uno quoque homine simul sunt natura in persona, 97. Homo non uno modo nec una consideratione dicitur corpus, et rationalis, et homo, 10. Sed secundum aliud est corpus, secundum aliud rationalis, 10. Et singulorum horum non est totum id quod est homo, 10. Cum profertur, homo: natura communis significatur, 47. Cum dicitur iste vel ille homo, vel proprio nomine, Jesus, persona designatur, 47. Natura humana est Dei, 171. Quatuor modis potest Deus facere hominem, 88. Nec de viro, nec de femina, ut Adam; de viro sine femina, ut Evam; de viro

et ferrina, ut homines; de femina sine viro, ut Christum, 171. Deus fecit Adam de limo, 101. Homo sexto die conditus, 159. Unusquisque ex Adæ posteris est homo per creationem, et Adam per propagationem, et persona per individuitatem, 100.

Homo non habet esse ab Adam, sed per Adam, 100. Humanæ conditionis dignitas et miseria, 202. Homo honorabilior cæteris creatoris factus, ut cæteris honorabilis secundum Dei beneplacitum viveret, 257. Omnia in hominis usum creata, 200. Non esset homo, nisi Deus in eo esset: et nisi homo in Deo esset, Deus non esset in homine, 227. Homo se totum debet Deo, 225. De terra in terram revertitur, 201. Primi parentes originaliter fortes et incorrupti habebant potestatem semper servandi sine difficultate justitiam, 97. *Vide* Adam.

Homo imago Dei, 198, 200, 202, 205, 241, 250. Quia rationalis est, 558. Et quia factus ut Deum cogitet et amet, 50, 242, 247. *Vide* Imago, Rationalis natura. Sicut Deus voluntate bonus est: sic homo ad ejus similitudinem, voluntate bonus est, 238. A Deo creatus ut secundum creatoris sui voluntatem viveret, 237. Homo ideo bonus, quia imitatur eum qui a seipso bonus est, 258. Constat hominem esse factum ad beatitudinem, quæ in hac vita haberi non potest, 79, 80. Hæc fides ad salutem est necessaria, 80. Ad regnum Dei factus est homo, 101, 152. Et ad videndum Deum, 50, 241. Et ut in corpore et in anima fruatur beata immortalitate, 74. Natura humana pro seipsa facta est, et non solum pro restaurandis individuis alterius naturæ, 81. Etiam si angelus nullus perisset, homines in civitate cælesti suum locum habuissent, 82. Utrum homines non sint facti nisi pro restauratione angelorum perditorum, 81, 82, 85. Utrum homines facti ad perficiendum cum angelis numerum electorum, antequam angelus caderet, 85. Deus proposuit ut de humana natura, numerum angelorum qui ceciderant, restitueret, 81, 85. Ex hominibus perficienda fuit superna civitas, 91. Plures futuri sunt beati homines, quam sint miseri angeli, 83, 85.

Homo ante peccatum. Homo justus creatus est, 83, 97, 98, 102. Sine omni peccato, 102. Homo creatus est in justitia, 81, 85, 97, 98, 102. Sine omni peccato, 102. Sine omni indigentia, 134. Simul accepit et beatitudinis voluntatem, et beatitudinem, 154. Et voluntatem justitiæ, id est rectitudinem, quæ est ipsa jus itia; et liberum arbitrium sine quo justitiam servare non potuit, 154. Positus est pro Deo inter Deum et diabolum, 85. Ad excusationem et honorem Dei, et ad confusionem diaboli, 85. In paradiso habebat quandam immortalitatem, id est potestatem non moriendi, 82. Et erat potestate immortalis, 85. Sed non erat immortalis hæc potestas, 82. Peccando justie incurrit penam mortalitatis, 85. Rex fuit, 185. Regnum illius paradisi, 185. A regno illo per inobedientiam pulsus est, 185. Deus sic dedit homini justitiam ut illam posset deserere, 154. Et ut si in illam perseveraret, provehi mereretur ad consortium angelorum, 154. Si vero illam desereret, per se non posset eam resumere, 154. Et beatitudine, quam habebat, privaretur, 154. Et beatitudinem angelorum non adipisceretur, 154. Sed in similitudinem beatorum appetitibus carnis subiaceret, 154. Poterat et quidem facile, non peccato, 85. Omnis homo si peccatum non præcessisset, simul justus et rationalis, sicut Adam, nasceretur, 97, 98, 101. Homo primus si non peccasset, ipse et totum ejus genus in bono ita confirmatum fuisset, ut nec peccare potuissent, 82, 88. Non nisi Dei servus, et angelis bonis aequalis foret, 76. Et cum corpore transmutandus erat in incorruptibilitatem, 87. Totus id est, anima et corpore æterne beatus esset, 87. Homo justitiam semper habere debuit, 154. Voluntas seu affectio rectitudinis fuit separabilis in primo homine, 155. Diabolus et homo per rapinam et per falsitatem se voluerunt facere similes Deo, 46.

Homo post peccatum. Omnes in Adam peccavimus, qui nondum eramus; quia facta est necessitas ut cum essemus, peccaremus, 100. In illo omnes cecidimus, in quo omnes peccavimus, 55. In illo omnes bonum perdidimus, 55. Primus homo bonum facile tenebat, 55. Male sibi et nobis perdidit, quod cum volumus querere, nescimus; eum querimus, non invenimus, 55. Tota natura humana in primis parentibus peccavit, 82. Quia humana natura tota erat in primis parentibus, 82. Tota in illis vicisset, si non peccasset, 82. Voluntas sponte facta est injusta, 154. Post desertam justitiam manet necessitate injusta, et ancilla injustitiæ, 154. Per se redire nequit ad justitiam, 100, 154. Sponte se vinci permisit ad voluntatem diaboli, contra voluntatem Dei, 85. Perdidit potestatem cavendi peccatum, 85. Et homines sine peccato esse non possunt, 82. Casus hominis, 184. Homo perdidit ad quod factus est, 50, 241. Perdidit beatitudinem ad quam factus est, 241, 154. Et invenit miseriam, propter quam factus non est,

50. Bona, quæ perdidit, mala, quæ incurrit, 50, 103, 257, 241, 242. Homo deserens justitiam, sic perdidit beatitudinem, ut non perdidit beatitudinis voluntatem, 154. Hæc voluntas modo ad falsa, et brutorum animalium commoda se convertit, 154. Quia vera commoda rationali naturæ convenientia, quæ perdidit modo habere non valet, 154. Homo se fecit infirmum et mortalem, 85. Genus humanum omnino perierat, 76. Natura egens facta, omnes posterorum personas facit peccatrices et injustas, 104. Tota naturæ humanæ massa in primis parentibus ejecta de paradiso fuit, 175. Et ex illo tempore clausa illi erat cæli janua, 175. Homo a i-sa rectitudine servus est et liber, 121. Servus est peccati, 121 et 122. Et non potest non peccare, 121. Non valet semper bonum quod vult, 249. Anima corruptione corporis et ex indigentia honorum quæ perdidit; carnalibus appetitibus est infecta, 98. Corpus hominis corruptioni et carnalibus appetitibus subjacet, ut corpora brutorum, 98. Quoniam Adam subditus esse noluit Dei voluntati, natura propagandi non fuit subdita ejus voluntati, 101. Et gratiam, quam posteris servare poterat, illa perdidit, 101. Licet adsit rectitudo voluntatis, rationalis, natura non minus habet quod suum est, 118. Homo per peccatum non amisit liberum arbitrium, 185. Sed habet aptitudinem intelligendi et volendi, qua potest rectitudinem servare propter se, cum eam habet, 122. Homo in eo quod per peccatum amisit, rex esse desiit; in eo quod relictus est, regulus existit, 185. Malus homo dicitur diabolus, 85. Homo semper aut fere semper resistit Dei voluntati, 237. Creaturæ omnes propter hominem sunt concordantes voluntati conditoris sui, 257. Et ordinem sibi constitutum inviolabiliter servant, 240.

Homo reparatus. Natura hominis angelica infirmior, 81. Infirmitas naturæ humanæ Deum excusat, et diabolum confundit, 81. Homo ad angelorum similitudinem restitui debuit, 222. Quod impossibile est fieri, nisi omnium præcepta peccatorum remissione, 222. *Vide* satisfactio. Non potest imago Dei facere id ad quod facta est, nisi Deus renovet et reformet eam, 50. Deum ea facilitate hominem reformavit, qua cuncta uno verbo formavit, 216. Mirabilis Deus restauravit humanam naturam, quam instauravit, 92. Hoc de peccatore contra meritum: illud non de peccatore nec contra meritum fecit, 92. *Vide* Christus, Redemptio. Flagellatio post reconciliationem remanet, 152. A peccatis per Christum redimitur, 152. Et regno Dei donatur, 152. Modo in fide, quam promittunt in baptismo, usque in finem perseverat, 152.

Honestas. Ubi crevit pietas, superabundavit honestas, 142.

Hosfridus. 558. Ejus doctrina, 558. Ei Anselmus quemdam erudiendum commendat, 558. Eum ad sæculi contemptum hortatur, 558.

Honor. *Vide* Impassibilis, Gloria, Vanitas. Sublimitas honorum, magnitudo est scelerum, 195.

Hospites suscipiendi in monasteriis, 376.

Hostia. *Vide* Missa.

Hugbertus subdiaconus sedis apostolicæ legatus in Anglia, 355. Ut Anselmus coram eo justitiam faciat cuidam converso suo, 555. Ecce defunctus est, 555. Multa ex censu B. Petri in Anglia collegat, 555.

Hugo archiepiscopus Lugdunensis, 545, 547. Ei Monologion et Prosligion misit Anselmus, 547. Eius providentiæ commendat quosdam monachos in quorum monasterio deserta erat monastica religio, 545. Ut Anselmus de quibusdam scribat exoptat, 545, 547. Eum Anselmus consulit de terris quas rex ipsi iratus auferret Ecclesiæ Cantuar. et de pallio petendo ab Urbano, rege reluctantem, 374 et 375. Ad eum rex Angliæ nuntium mittit pro sua causa contra Anselmum, 281. Anselmus jam plus debens quam habens ab eo recipitur, et sustentatur, 582. Hierosolymis reversus, suam domum Anselmo fugam meditantem offert, 591. Eum Anselmus de Ecclesiæ libertate consulit, 411. Consulit Anselmo ut in Angliam redeat, et sum. pont. ordinationi non resistat, 591. Et gratulatur Anselmo de prospero ejus reditu ex Palestina, 452. Ejus erga Anselmum amicitia, 446. Eius obitus Nonis Octobris apud Scusiā, dum ad conc. iret, 446. Sepultus est in abbacia Sancti Justi, 446.

Hugo abbas Cluniacensis, 451. Anselmi amicus, 451. Anselmo Gotfridum sacristam Cluniacensem commendat, 451. Hugonis Lugdun. obitum Anselmo scribit, 446. Monachos in Angliam mittit, 446. Et eos Anselmo commendat, 446.

Hugo monachus: ut prælati sui licet indisciplina onus per obedientiam sustineat, si ab eo discedendi ipse non concesserit licentiam, 514.

Hugo inclusus Cadomensis, 525, 548. Significat Anselmo quod Frodelina piissima ejus expetere notitiam, 525. Duos laicos ad Anselmum mittit ut exhortationibus ad ecclesiasticam patriam amorem accenderentur, 548. Et per eos ab

Anselmo petit monita salutis quibus exaudire possit saeculares qui ipsum adeunt, 548.

Hugo comes in carcere detinet monachum Cluniacensem, 446. Ut eum dimittat, et pro crimine satisficiat, praecipit Anselmus, 446.

Hugo comes de Cestre, 451, 452. Ejus filius Robertus monachus S. Ebrulphi, 452. *Vide* Robertus.

Hugo et Basili conjuges: munera Gondulphi monachi eis Anselmus praesentat; et ejus eis litteras legit, 535. *Vide* Basilia.

Hugo filius Mabiliae, 455. Terram non suam vult vendere, 455. *Vide* Mabilia.

Hugo defunctus, 551.

Humilitas. Humilitatis tres species seu gradus, 595. In humilitate quanto quis proficit, tanto aliis virtutibus excellit, 578. Sancti quo magis in Dei visione proficiunt, eo magis se nihil esse cognoscunt, 165. Statum non habet, qui se ante Dei oculos esse pulverem videt, 165. Vilia de se sentit qui Dei excellentiam cogitat, 165. Sancti qui in tanta mente supernis intendunt, virtutes suas humiliter, 165. Quia in Dei innocentia et sanctitate vident in quantis ipsi quotidie delinquant, quam parum de perfectione sanctitatis habeant; et omnem de suis viribus praesumptionem deponunt, 165. Omni vilitate contentus sit qui Deo vult servire, 191. Ex corde se viliorum reputet, et lingua sua omnibus inferiorem pronuntiet, 191. *Vide* Superbia.

Hydris virgo, 414.

Hydropicus quo amplius bibit, eo amplius sitit, 180.

I.

Ida comitissa, 558, 572, 588, 589. Ejus charitas in monachos Beccenses et quoslibet, 558, 559. Ejus virum salutatur Anselmus 559. Eam ad profectum hortatur Anselmus, 555. Ejus monasterium, 555. Quod ipsa petebat, Anselmus regi Anglorum detulit, qui non approbavit, 555. Eam sororem et filiam vocat Anselmus, 572. Et eis dat absolutionem per litteras, 572. Eam, Roberti uxorem, salutatur, 576. Ejus clericus et capellanus Lambertus, 572. *Vide* Lambertus. Ida Anselmus absolutionem a peccatis per epistolam impertit, poenitentiam injungendo, 589.

Idea, Ideae divinae. Summus Spiritus est summa ratio, in qua sunt omnia quae facta sunt, 17. Ea quae facta sunt ex nihilo, non nihil erant antequam fierent, quantum ad rationem facientis, 7. Priusquam fierent universa, erat in ratione summae naturae quid, aut qualia, aut quomodo futura essent, 7, 17. Creaturae sunt in seipsis essentia mutabiles, secundum immutabilem rationem creata: in creante Spiritu sunt prima essentia, et prima existendi veritas, 17. Omnia sunt in scientia Dei vila et veritas, 17. Creaturae sunt semper in summo Spiritu, non sunt quod in seipsis, sed quod est idem ipse, 17. *Vide* Deus causa rerum, Creatura.

Ignis duplici sensu, 178.

Ignorantia hominis, et difficultas bene operandi, 206. Homo aliquando non intelligit quid sit utile, 81. Deceptio non eum excusat qui scire debuit, 594. Ignorantia minuit peccatum, 595. *Vide* Impotentia, Peccati poena.

Imago tanto magis vel minus est vera, quanto magis vel minus imitatur rem cujus est similitudo, 15. Discrimen imaginis et similitudinis, 205. Dignior est imago, quam similitudo, 205. Semper meminisse, intelligere et amare Deum, hoc est ad ejus imaginem esse, 205. Quid est ad imaginem et similitudinem esse creatum 202. Homo si concordat cum voluntate Dei, et idem vult quod Deus, exprimit imaginem Dei, 238. Rationalis creatura nihil tantum studere debet quam hanc imaginem sibi naturaliter impressam per voluntarium effectum exprimere, 25.

Imago Dei in homine est abolita attritione vitiorum, 50, 212. *Vide* Homo, Mens, Rationalis creatura.

Impossibile, impotentia. Impossibile est, quo posito aliud impossibile sequitur, 125. Non potest aliquid simul esse et non esse, 124. *Vide* Existentia. Impossibile dicitur quod sine difficultate perficere non valemus, 152. Impossibile est Deum sibi esse contrarium, 86. *Vide* Deus omnipotens. Potentia. Impotentia reddendi Deo quod debes non excusat hominem, 85. Quia effectus peccati non excusat peccatum quod facit, 85. *Vide* Peccatum. Impotentia voluntatis servandi rectitudinem, non est ex impossibilitate, sed ex difficultate, 120.

Incarnatio. Cur Deus homo factus est, 74 et seq. De hac quaestione multi quaerunt, 74, 75. Haec quaestio est in quaerendo difficilis, et in solvendo est omnibus intelligibilis, et amabilis, 74. De ea satis dictum a SS. Patribus, 74. Ad intelligentiam necessitatis Incarnationis, necessaria est notitia potestatis, necessitatis et voluntatis, 75. Incarnationem nullus humanus intellectus valet penetrare, 92. Constat Deum hominem fieri oportere, 92. Non decebat

ut quod Deus de homine proposuerat, penitus annihilaretur, 76. Illud propositum ad affectum duci non poterat, nisi genus humanum ab ipso Creatore liberaretur, 75. Haec est necessaria ratio cur Deus homo fieri debuit, 76. Necesse fuit ut Deus assumeret hominem in unitatem personae, 94. Ut qui in natura solvere debebat et non poterat, in persona esset quae posset, 94. Ante saecula Deus praedestinavit ut Verbum caro fieret, 156. Deum incarnari propter homines aut impotentia aut insipientia est gentibus, 76.

Incarnationis humilitas non repugnat rationi, 77. Natura divina non potest converti in humanam, nec humana in divinam, 88. Nec possunt illae naturae ita misceri, ut ex duabus corruptis una tertia fiat, 88. Una Dei persona incarnata, reliquae duae non simul sunt incarnatae, 45, 46. Plures divinas personas in eodem homine incarnari est impossibile, 46. Non enim possibile est plures personas quae sunt aliae ab invicem, esse unam personam, 46. Qui erat incarnandus, oraturus erat pro humano genere, 46. Et pugnaturus contra diabolum, 46. Filio incarnato, nullum sequitur inconveniens, 46. Nulla alia Dei persona debuit incarnari quam Filius, 46. Sola Filii persona est incarnata, aliis duobus cooperantibus, 44. Cur Filius potius incarnatus sit quam Pater aut Spiritus sanctus, 46, 47. Unde et quomodo Deus assumpsit humanam naturam, 88. Necesse est has duas naturas integras convenire in unam personam, 88. Duae naturae in unam conveniunt personae, sicut corpus et anima conveniunt in unum hominem, 88. Ut ea persona esset homo Deus qui haberet quo superaret omnem essentiam quae Deus non est, et omne debitum, quod peccatores solvere debent; et qui nihil pro se deberet, 222. Alia natura, non alia persona a Verbo assumpta est, 45, 47. Homo assumptus a Verbo, non persona, 45. Nec in unitatem naturae, sed in unitatem personae, 46, 47. In Christo una persona est plures naturae, et plures naturae sunt una persona, 47. In Christo Deus est persona, et homo est persona; nec tamen duae sunt personae, sed una persona, 47. In Christo enim Deus et homo eadem persona est, 47. Et non est alius Deus, alius homo in Christo, 47. Aliud tamen est Deus, aliud homo, 47. Idem ipse est Deus, qui et homo, 47. Non idem est homo, et homo assumptus a Verbo, 47. Verbum est simpliciter homo non est eadem persona, 47. Homo assumptus est eadem persona quae verbum est, 47. Hanc tamen facit Filius Dei, 46. Homo, per unitatem personae, Filius Dei est, 46. Ideo quod facit homo, Deus seu Filius Dei id facere dicitur 46. Filius Dei creator dicitur quia homo factus, 155.

In Incarnatione Dei natura non humiliatur; sed natura hominis exaltatur, 77. Supplicatio Filii non a Divinitate fit, sed ab humanitate ad divinitatem, 46. Incarnatio Verbi bona per peccatum amissa restituit, 205., etc. Verbum non assumpsit id quod noxium erat ad opus suum, 91. Ideo non assumpsit ignorantiam, 91. Tabernaculum sapientiae incarnatae, corpus assumptum, 155. *Vide* Christus, Redemptio, Satisfactio.

Indigere. Aliquid minus alio habere, non semper est indigere, 154. Indigere est carcere aliqua re, cum eam haberi oporteat, 154. Ubi est indigentia, ibi est miseria, 154. Nemo indiget ea re quam non vult, 116. *Vide* Paupertas.

Individua maxime substant, id est subjacent accidentibus, 27. *Vide* Accidens, Substantia, Universale.

Induratio. *Vide* Obduratio.

Infantes in Adam causaliter sive materialiter velut in semine fuerunt, cum peccavit, 104. In seipsis jam sunt personaliter, 104. In illo non alii ab illo, in se alii quam ille, 104. Fuerunt igitur in illo, sed non ipsi; quia nondum erant ipsi, 104. Sic esse non est nihil et inane quoddam, 104. *Vide* Peccatum originale. Animae infantum nec amantes summum bonum, nec contemnentes sunt, 26. Qualiter quoque merito animae infantum ad beatitudinem aeternam miseriamve distribuuntur, comprehendere non potest, 26.

Infans nullum habet peccatum, nisi originale, 98. Si nullum esset in parvulis originale contagium, nihil mali vel in corpore vel in anima, sub tanta justitiae potestate paterentur, 108. Qui inter viscera materna suffocantur, poenae videntur concipi non vitae, 253. Infans non portat peccatum patris, sed suum, 105. Quomodo peccata parentum noceant infantibus, 105. Infans qui sine baptismo moritur damnatur, 98. In infantibus sola gratia operatur salutem sine illorum libero arbitrio, 128, 129. Gratia est quia datur aliis voluntas ut infantibus sua fide subveniant, 128. Fide sua Christiani subveniunt infantibus, 128. Infantes baptizatos admittit ad regnum catholica tenet Ecclesia, 106. Justitia Christi qui se dedit pro illis, et justitia fidei matris Ecclesiae, quae pro illis credidit, quasi justis salvantur, 106. Impotentia justitiam habendi illis postea

ptisium non imputatur ad culpam, 106. Non ira Dei, sed gratia est cum filios parvulos Deus de hac vita abripit, 383. *Vide* Baptismus, Gratia, Impotentia, Peccatum.

Infernus. De inferno, 452. Tormenta inferni, 211. Hæc nunquam delebunt peccata, sed peccata semper tormenta tenebunt, 296. *Vide* Damnatio, Diabolus.

Inidelibus et impiis ostendendum quam irrationabiliter nos contemnant, 357. *Vide* Fides, Fideles.

Infinitum. Absurda est graduum distinctio in naturis, et naturarum infinita multitudo, 5.

Initium. Quod potest cogitari esse, et non est; per initium potest cogitari esse, 37. *Vide* Cogitare.

Injuria. Remittendum fratris peccatum, 191. Deus præcipit nobis omnino dimittere in nos peccantibus, 79. Solus Dei est vindictam facere, 79, 84. *Vide* Vindicta. Dimittere in nos peccantibus debemus, si ea quæ in Deum peccavimus dimitti volumus, 167. Libenter converso minora dimittit, qui sibi novit a Domino dimissa fuisse majora, 167. Deus ea quæ dimiserat, exigit ab eo qui debitum a converso exigit, 167, 169. Peccata per penitentiam dimissa redeunt, cum indulgentia fratri denegatur, 169. De cordibus, id est non simulatorie, sed veraciter, remittendum est fratris peccatum, 169. *Vide* Amor proximi. Quæ in Deum peccamus, magna et multa sunt, 168. Quæ homines in nos peccant, exigua sunt et parva, 168. Quædam culpa fratris sic offenduntur ut optent fratrem suum æternis ante perire suppliciis, quam ei indulgeant, 168.

Injustitia. *Vide* Justitia.

Injustus. *Vide* Injustitia.

Innocentia. Felicius ille qui innocentiam semper servavit, quam qui per peccatum naufragium passus, mortem evasit, 255.

Insensibilia nec culpam habere possunt, nec gratiam, 117. *Vide* Justitia, Rationis natura.

Intellectus. Intelligentia, 20, 21. Quidquid intelligitur, in intellectu est, 30, 38. Aliud est rem esse in intellectu: aliud intelligere rem esse, 50. *Vide* Cogitare, Existentia, Mens. Facilius probatur id quod aliquo modo intelligitur, 39. Intellectus nequit ultra æternitatem transire, 60. *Vide* Æternitas.

Intentio qualis, tale opus, 195. Ad memorandum, et intelligendum, atque amandum summum bonum, debet homo referre totum quod vivit, 205. In Deo moveri est in illa et ad illum dirigere omnem voluntatis et actionis suæ motum, 205. Ille qui bonum opus facere volens prohibetur, et gaudetse prohibitum esse, non est laudandus, 356. Ille qui parvum opus agere disponens non permittitur, et lætatur se suæ concupiscentiæ non esse traditum, judicandus est crimen egisse quod voluerat, 356. Quandiu aliquis est in voluntate criminis de crimine judicandus est, 356. Magna distantia est inter illum, quem ira Dei usque in reprobam actionem deserit; et illum quem gratiæ præceptio servans operis in bonam voluntatem restituit, 356. Ille nomine facinoris notandus est, qui in rectum labitur, aut in mala voluntate deseritur, 356. Non file qui nec in opus malitiæ præcipitur, et a perversa intentione eruitur, 356. *Vide* Bonum summum, Facinus, Rationalis natura, Voluntas.

Interrogare. Tribus modis Deus nos interrogat, 10. Flagelli districtione, 20. Præcipiendo quæ volumus, 50. Aliqua occultando et aliqua aperiendo, 173.

Investitura. Contra investituras, 389, 393, 399, 404, 421, 394, 427, 428. Investituras laici dare non debent, 389. Teutonicus rex dabat investituras, 421. Id papa non concedente, sed tolerante propter gentis hujus feritatem, 421. Omnes qui regi Henrico investituras consulebant, et qui eas accipiebant, sunt excommunicati, 456.

Invidia. Hæc cuncta bona devorat, 192. Suum rodit auctorem, 192. Invidia hominum urit, urendo tristem et cum languore incedere facit, 428. Semper invidet virum virtuti, 351. Qui invidiæ persecutionem timet, aut locum ubi vitiosi lateant inveniat, aut virtutibus renuntiet, 351.

Invitus. *Vide* Liberum arbitrium, Necessitas, Voluntas.

Invocatio sanctorum, 211.

Ira. Deus in natura sua irasci non potest, 169. Ira Dei est ejus vindicta, 169. Deus irritatur malis nostris, 169. Quæ Deum non habet placatum, nequaquam evadet iram, 228. Magna Dei ira est peccatores ad penitentiam non vocare, sed in peccatis usque ad mortem relinquere, 181. Irasci fratri suo, gravis est culpa, 131. Ira restringenda, 192. *Vide* Injuria Patientia, Vindicta.

Ivo episcopus Carnotensis, 406.

JANNE, id est, *preparatus*, 176.

Jejunium, 388. Nisi jejniis erudiaris, non potes tentationes vincere, 191.

Jericho luna dicitur, 157.

Jerusalem civitas electa a Domino, 436.

Jerusalem id est *visio pacis*, 156, 17. Ecclesiam designat, 156. Jerusalem superna, 156. Rex Jerusalem, 429, 436. *Vide* Baldwinus.

JESUS, id est, *salutaris* sive *salvator*, 171, 176, 208. A Deo missus mundum salvare, 171. Jesus redemptor captivorum, salvator peccatorum, spes exsulum, etc., 220. *Vide* Christus.

JOANNES sonat, in quo *gratia*, 166.

JOANNES-BAPTISTA (S.) 287. Prius ab archangelo laudatus, quam genitus a patre 287. Prius plenus Deo, quam natus ex matre 287. Prius noscens Deum, quam natus in mundo, 287. Est per miraculum conceptus, 102. Non tamen sine peccato, 102. Quia per propagationem naturalem est conceptus, 102.

JOANNES (S.) apostolus, permansisse virgo perhibetur, 162. Super pectus Domini recumbens ob virginittis privilegium, 251.

JOANNES (S.) Damascenus, 108.

JOANNES Tusculanensis episcopus, 440.

JOANNES cardinalis, 440.

JOANNES episcopus quondam Beccensis monachus, sedis apostolicæ legatus mittitur in Angliam, 382.

JOANNES. Scribit Anselmo de illo qui dicebat in Deo tres personas esse tres res, 535. Brevi Romæ erat profecturus, 355.

JOANNES prior Batensis, 420.

JOANNES prior canonicorum de Monte S. Eligii, 429. Ad eum mittit Anselmus unum e familiaribus instruendum, 429.

JOANNES et Boso monachi sub abbate Rodolpho, 360. Anselmi quaterniones perdunt, inde se excusantes eos Anselmus blande consolatur, 360. Et spondet se eis miseriam missurum, 360.

JOFRIDUS. Per eum Guillelmus abbas Beccensis electus scripsit ad Anselmum, 372. *Vide* Goffridus.

JOSEPH, id est *augmentum*, 176. Joseph triginta annis natus, regni suscepit gubernacula, 175. Joseph natura filius Jacob; lege filius Heli, 174. Et sic duos patres Heli et Jacob habuisse videtur, 174. Joseph propinquus erat Virginis Mariæ, 174. Mariæ genealogia per Joseph describenda, 174. *Vide* Maria.

JOTTERANNUS Lugdunensis archiepiscopus, 447. Ejus tribulatio, 447.

Jubilæus est in lege annus quinquagesimus, 183.

Judeus. Populus Judaicus sola præsentis vitæ bona sitiebat, 180. Cor suum habere nesciebat, sed terrenis adhærebat, 141. Magna gloria est Hebræis creditibus quod ex eorum genere carnem assumpsit Deus, 171. Judæus Deus reprobat, 18. Judæus ad Christum conversus, 409. Qui facit alia ratione quæ Judæi faciunt, non propterea judaizat, 135.

JUDAS diabolus a Domino dicitur, 85.

Judex. Ad eum non pertinet utrumque, scilicet et querimoniam et vindictam facere, 382. Ipse peccatorem judicabit, ad cujus contumeliam spectat quidquid prævaricator peccat, 308. Ipse judicabit qui bonum pro malo reddidit cui peccator malum pro bono, 208. Qualis judex erit in novissimo, 208.

Judicium. Animæ a corpore separate quis status, 207. Accusatur a dæmonibus, usque ad minimam negligentiam, 207. Tremenda hora: examen horridum: judex districtus, adversarii procaces, 207. Anima justa tremendam illam horam non formidabit, 207. *Vide* Anima. Dei judicii terror, 191, 207, 234. Horror damnandorum, 234. Decor et lætitia glorificandorum, 234. Tempus universalis judicii est omnibus incertum, 162. Incerta est singulis hora sui exitus, 162. Sancti in die judicii sunt regnum percepturi, 162. In conspectu angelorum et hominum universa peccata nostra etiam cogitationum manifestabuntur, 191, 235. De singulis actibus rationem reddemus, 167, 168. Quidquid operamur, quasi in libro scribitur, 183. Ut in die judicii coram Christo recitetur, 183.

In die judicii non condemnabitur omne quod non fuerit ad Dei voluntatem directum, 208. In die judicii plura quæ nunc aut bona aut non peccata videntur, peccata apparebunt, et terribiliora his quæ nunc videntur, 208. Non erit tunc tempus misericordiæ, nec penitentia recipietur, 208. Peccator quos judices et accusatores habet, 299. Peccator a tot arguetur, quot ei præbuerunt exempla et monita bene vivendi, 233. In novissimo hinc erunt accusantia peccata, inde terrens justitia: subitas potens horridum chaos inferni, desuper iratus judex: intus urens conscientia, foris ardens mundus, etc., 208. Angustiae anime in die novissimo, 209. Pertractandum qualiter sta-

J

JACON *supplimator* interpretatur, 155, 166. Designat lugatores qui vitia cum labore supplantant, 155.

tuendus sis ante iudicem, 191. Qui ad vocem diei iudicii non expurgatur nec tremat, non dormit, sed mortuus est, 207. Gaudium iustorum cum audient: *Venite benedicti*, 207. Christus in fine sæculi reprobos dimittit ut a diabolo in sempiternam damnationem rapiantur, 207. *Vide Animæ separatæ status.*

Iusti (S.) cenobium. In eo sepultus est Hugo archiepiscopus Lugdunensis, 446.

Iustificare. Peccator peccatorem iustificare nequit, 83. *Vide Redemptio, Satisfactio.*

Iustitia, Justus, Injustitia, Injustus. Iustitia Dei in regno suo nihil inordinatum relinquit, nequidem peccatum, 222. Recte ordinare peccatum, pro quo non est satisfactum, est illud punire, 79. Peccatum si non punitur, inordinatum dimittitur, 79 et 84. Iustitia dat cuique quod suum est, 171. Iustitia est rectitudo voluntatis propter se servata, 98, 99, 114, 115, 126, 128, 129, 133. Hæc definitio est perfecta, 114, 115, 126. Iustitia, veritas et rectitudo voluntatis eadem sunt, 65. Mox ut habemus et volumus voluntatis rectitudinem, iustitia dicenda est, 114. Servare rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem est velle quod Deus vult illum velle, 121, 126. Hæc est iustitia seu rectitudo voluntatis, voluntas creaturæ rationalis subiecta voluntati Dei, 79. Voluntas illa iusta dicenda est, quæ sui rectitudinem servat propter ipsam rectitudinem, 114. Voluntas seu affectio quæ est ad volendum rectitudinem, ipsa rectitudo est 133: Nemo potest velle rectitudinem, nisi rectitudine, et rectitudinem habens, 133. Voluntas iustitiæ est ipsa iustitia, 133.

Nulla est iustitia quæ non sit rectitudo, 114. Nec alia rectitudo quam voluntatis, iustitia dicitur per se, 114. Non habemus iustitiam nisi volendo, 114. Si eam volumus, hoc ipso illam habemus, 114. Eam non servamus, nisi cum illam volumus, 114. Quando illam volumus, servamus et donec servamus volumus, 114. Mox ut est accepta, est habita et volumus eam, 114. Natura prius est accipere iustitiam, quam velle et habere, sed tempore sunt simul, 114. Natura quoque prius est velle et habere, quam servare iustitiam; sed tempore simul sunt, 114. Aliud est voluntas, aliud rectitudo quæ recta est, 126. Affectio volendi iustitiam melior est affectione commodi, 116. Per hanc omnis iustus iustus est, 116. Nec nisi per istam aliquid beatus esse potest, 116. Beata esset anima sola dilectio iustitiæ, etiam cum absentia alterius commodi, 116. *Vide Beatitudo, Bonum.* Nullo modo voluntatis rectitudo, nisi propter se servata, iustitia est, 114, 128. Qui solum propter aliud rectitudinem servat, non iustitiam diligit, sed illud propter quod illam servat, 128. Et ideo non est dicendus iustus, 128. Alia originalis, alia personalis iustitia, 97. Personalis iustitia, cum injustus accipit iustitiam, quam ab origine non habuit, 97. Originalis iustitia, quam in ipso sui initio habuerunt Adam et Eva, 97. *Vide Adam, Homo ante peccatum.* Tribus modis decernitur iustitia, 1^a cum naturæ nostræ sua servamus. 2^a cum proximo facimus quod nobis fieri volumus. 3^a cum Deo, quæ Dei sunt, persolvimus, 133.

Iustitia non plene in nobis impletur, donec Deus sit omnia in omnibus, 133. Iustitia non est aliud et aliud in diversis, 4. Laudabilis iustitia seu rectitudo non reperitur nisi in rationabili natura, quæ eam cognoscit et vult, 114. Iustitia est rectitudo voluntatis, non scientiæ, aut operis, 114. Qui vult quod debet, si nesciens vult quod debet, non est laudabilis iustitia, 114. *Vide Rationalis natura.* A quo simul accipimus et habere et velle et servare voluntatis rectitudinem, ab illo accipimus iustitiam, 114. Sola iustitia est ipsum bonum quo boni fiunt angeli et homines, 63. Iustitia non est naturalis homini vel angelo, 126. Sed ab eis separabilis, 126. In angelis bonis nulla est injustitia, 129. Nullus illis sociabitur cum aliqua injustitia, 129. *Vide Angelus, Beatitudo.*

Iustitia est veritas illa voluntatis in qua diabolus non stetit, 133. Debere habere iustitiam, factum est ab eo qui dedit; non habere, factum est ab ipso qui deseruit, 69. Non reprehenditur in voluntate quod debeat habere iustitiam; sed quod eam non habeat, 69. Debere habere iustitiam, decorat naturam; non habere, deturpat, 69. Naturam quæ non debet habere iustitiam, non deformat non habere, 69. Voluntas semper debet habere iustitiam, 137, 134. Quod semel accepit iustitiam, eam semper habere debet, 63. Debitricem fecit voluntatem accepta iustitia, 69. Deus ab omni rationali creatura exigit, et hoc illa per obedientiam debet, ut iustitiam vivendo et loquendo inaccessibiliter teneat, 77. Iustitia est aliquid bonum, 69. Rectitudo nullius mali causa est, 133, hæc omnis boni meriti mater est, 133. Hæc favet spiritui concupiscenti adversus carnem, 133. Si ex illa malum aliquando sequi videtur, non est ex ipsa, sed ex alio, 133. Quando homo habet rectitudinem, non est servus peccati, 121. Nec habet impotentiam non peccandi, 121. Rectitudo est incre-

mentum quod dat Deus, 130. Essentia non est rectitudo a Deo, 127.

Iustitia aut injustitia per voluntatem, 64. In adultis ius sit per iustitiam, 128. Iustitia gubernatur voluntas hominis, 75. Iustitia hominum est sub lege, 79. Secundum iustitiæ quantitatem mensura retributionis a Deo recompensatur, 79. Non habet iustitiam, qui eam non servat libera voluntate, 127. Beatus esse non debet, qui non vult iustitiam, 68. *Vide Beatitudo.* Iustitia non omnes volunt, 68. Rectitudo volendi aliquid nulli datur, nisi intelligenti recte et quod velle debet, 130. Propter rectitudinem vult homo discere ut sciat recte, id est, iuste vivere, 135. Omnis sensus vel intellectus rectitudinis, iumen est recte volendi, 130. Nemo a se habere potest rectitudinem, nisi volendo, 129. Velle illam nemo potest nisi habendo, 129. Nullo modo creatura potest a se habere rectitudinem, 129. Neque valet eam habere ab alia creatura, 129.

Iustitiam nullus servat, nisi volendo quod debet, 64. Neque deserit, nisi volendo quod non debet, 64. Duo voluntati necessaria ad iustitiam; velle quod debet, ac idcirco quia debet, 64. Volendo iustitiam nemo peccat, 64. Non ita potest voluntas per liberum arbitrium velle iustitiam, cum non habet, sicut valet eam servare, cum habet, 134. Deus non valet rectitudinem auferre a voluntate illam habente, 120, 121, 126. Deus dicitur auferre rectitudinem, quando non facit ut eadem non deseratur, 121. Omnis rationalis creatura tenetur iustitiam perseveranter servare, 77, 90. Et magis mori quam illam deserere, 77. Christus propter hanc mortuus est, 77. Iustitiam vocat Apostolus legem Dei, quia a Deo est; et legem mentis, quia per mentem intelligitur, 98. Voluntas deserendo iustitiam, magnam aliquid perdidit, 8, 6. Homo non potest iustitiam per se adipisci, 70. Non potest illam perditam per se recuperare, 70, 134. Quæcumque iusta dicuntur ad invicem, non possunt intelligi iusta nisi per iustitiam, 4. Nihil per se est iustum, nisi iustitia; aut injustum vel peccatum, nisi injustitia, 98. Ante acceptam iustitiam nullus est iustus vel injustus, 70. Nullus post acceptam iustitiam fit injustus, nisi sponte deserat iustitiam, 70. Injustitia nulli est aliud quam privatio seu absentia debitæ iustitiæ, 65, 69, 73, 98, 99, 126. Absentia iustitiæ, nullam essentiam habet, 69, 126. Absentia iustitiæ, antequam daretur, non erat injustitia; sed ea deserta injustitia merito vocatur, 69.

Sola injustitia est malum, quod malos facit, 65, 75. Injustitia non est nisi in natura quæ cum debet habere iustitiam, non habet, 98. Injustitia est simpliciter malum, quod nihil est, 70, 75. Natura in qua est injustitia, non est simpliciter malum, sed aliquid malum, 70. Injustitia non est talis res qua indicatur anima, velut corpus veneno, 99. Injustitia dicitur mala opera facere quia voluntas ea facit absente iustitia: quæ si adesset, prohiberetur fierent, 99. Manente iustitia, multa habetur tranquillitas, 66. In multis nihil aliud videtur iustitia, quam quiescere a malo, ut castitas, patientia, 66. Aliquid divinis considerationibus iustum est, et iniustum, 76. Ipsum velle iniustum, in quantum est, bonum est, 126, et a Deo est, 127. Id solum iustum est, quod Deus vult; et non iustum, quod non vult, 52. Iusti dicuntur recti corde, id est voluntate, 115, 128. Nullus intelligitur rectus, nisi qui rectam habet voluntatem, 115. Qui proprie et absolute dicuntur iusti et recti corde, 129. Est aliquis secundum aliquid iustus, et secundum aliquid injustus, ut qui castus est et invidus, 129. Talibus non promittitur beatitudo iustorum, 129. Filii lucis, iusti dicuntur, 185. Sunt iusti qui nunquam magna bona operantur, 185. Sancti homines dicuntur filii Israel, sicut et filii Abraham, 85. Omnes iuste viventes sunt angeli Dei, 85. Vitam angelicam imitantur, et aequalitas angelorum illis promittitur, 85. Confessores etiam et martyres dicuntur, 85.

Vir iustus a virtutibus possidetur, nec ullum vitium in eo aliquid dominationis habet, 177. Iustus Deum in se manentem habet, 205. Vir iustus non fixit mentem in amore præsentis sæculi, 177. Sed ad futurum sæculum desideris et profectus assidue tendit, 177. *Vide Mundus.* Vir iustus quotidie proficiendo virtutum gradibus fit celsior, 177. Vir iustus pro novissimis obsecrat, 177. Vir iustus agere fert moras vitæ præsentis, 177. Vir iustus subtiliter discernit inter virtutes et vitia, 177. De gloriis et bonis animæ iustæ cum exit de corpore, 211, etc. *Vide Anima.* Iustus promittitur vita æterna, 128. *Vide Beatitudo.* Non iustus est qui facit quod debet, si non vult quod facit, 115. Qui coactus aut mercede conductus vult quod debet, non dicendus est iustus, 114. Qui non vult quod debet, iustus non est, 114. Qui non reddidit quod debet, injustus est, 83.

Juramentum, de Juramento, 195. Non jurat qui aliquid se facere dicit in nomine Domini, 366.

I

or. Salvator electos suos per huius vitæ labores ad futuræ beatitudinis introducere disposuit, 162. *Vide* *les*.

rymæ. De Lacrymis, 191. Lacrymarum donum a letitur, 257, 260. Lugendum pro peccatis, et pro deo celestis patriæ, 139. Illud sordes lavat; istud dit futuræ vitæ amatores, 159. Lacrymæ Jesu testes dis amicitie erga Mariam, Martham et Lazarum, 231. litia. Nulla sentiri debet lætitia nisi de his quæ auxiliunt spem dant perveniendi ad beatitudinem, 84.

tus. Episcopus jam consecratus Ecclesias quæ non in sua parochia, de manu laici non debet accipere, si vero in sua parochia sunt, potest accipere, 585. intur enim magis quam dantur, 585. *Vide* Episcopus. Excommunicatio, Investitura, Lateranense concil-

beratus Idæ comitis capellanus, 588. electioni S. mi adfuit, 572. In Angliā moratur pro Idæ negotiis, et nihil perdat de præbenda rogat Anselmum, 588. beratus conobis S. Bertini abbas, 416. eligitur in arseopum Remensem, 416. Ut per solam obedientiam subeat, et non contra obedientiam illud refugiat, ei fit Anselmus, 416. Abbati Cluniacensi subditus erat rtini abbas, 416. *Vide* Sancti Bertini cenobium. beratus abbas, 581. Eum Anselmus exorat pro morrefuga, sed penitente, 581.

beratus et Polcenaldus avunculi Anselmi, 518, 528. nselmus deterret ab amore sæculi, 528.

beratus magister Willelmi et Rogerii monachorum,

beratus vir nobilis: eum Anselmus ad sæculi conum hortatur, 556.

FRANCUS electus in archiepiscopum Cantuariensem. abbas fuerat Cadomi, 516. Fuerat et prior Becc., 516, 518. dona Beccensibus, 516, 541. Ejus mo. estia inibus, 526. Ejus ad subveniendum misericordia, 517. rudentia, 525. Lanfrancum nepotem suum Beccum, 519, 520. Bomam profectus est, 519. Nepotem et Guidonem novitios hortatur ad humilitatem, 520. em suum corripit quod ejus præceptum de non leintra annum, transgressus sit, 520. Querit Anselmitiam contra quasdam assertiones, 526. Ejus opus in illi Epistolas, 555. Et examinandum suum Monoloinis Anselmum, 555, etc., 556, 557. Anselmum mot divina auctoritate sua dicta firmaret, et cum eruditæ Scripturis conferret, 557. Quasdam in Anselmi ogio notavit, 557. Viginti libras Beccensibus mittit orberum abbatem, 541. Ad eosdem misit aurum lice conficiendo, 541. Ejus judicio puniendus cameebriosus, 545. Ei morbo laboranti condolet Anselm sui monasterii necessitates commendat, 561. Hunc um semper dolent Beccenses, 565. Lanfrancus dedit ecclesias villarum suarum intra quancunque dioc., 575. Bona dederat Ecclesiæ Ductinensi, 454, eum iortem a Roscelini errore vendicat Anselmus, 557. Anselmus, Roscelinus.

FRANCUS junior Lanfranci archiepiscopi nepos: ob ejus laudabiles eum salutavit S. Anselmus, 515, 514. franco archiep. Beccum mittitur: unde Anselmus in gratulatur, 519, 520. Ut per annum non legeret etorio vel in capitulo, aut in monasterio jussit Lanfr. archiep., 520. Hoc præceptum transgressus est, 520. Ejus virtutes, 525. Dolore capitis vehementi vexatur, Anselmi in eum amor, 555. Eum ad se mitti poscit nus, 555. Rogat Anselmum ut quam primum sine inodo poterit, redeat, 556. In abbatem S. Wandregisilii ptus contra Anselmi abbatis sui voluntatem, 557, 558. um durius increpat Anselmum, 558. In monachos S. regisilii crudelis fit, 558. Interfuit cum Beccenses hi in congregatione requisiti sunt de suo consensu mi Anselmi in archiepiscopum Cantuariæ, 565. *Vide* nus, Lanfrancus, S. Wandregisilii monachi.

FRANCUS abbas S. Wimari, 577. Ut gregem non desequus sub ejus obedientia vult degere, etsi altera nate velit agere, 577.

FRANCUS monachi sanctioris vitæ normam S. Anselmus tibi, 512. Eum monet ut a diaboli tentationibus ca-521. Et ut stabilitatem in monasterio teneat, 521,

sus. Lapsos necesse est ad tempus abstinere, 552. Communio, Penitentia. Carnalis lapsus prohibet ad ordinem accessum, et redditum, duabus ex cau-521. Propter culpam. 2° Propter sacri ordinis decolora-540, 552. *Vide* Ordo.

FRANCUS concilium sub Paschali II interdictum ne as hominum laico faciat, aut de manu laici Eccle-521. et ecclesiastica dona suscipiat, 585.

Latro usque ad animæ exitum in peccatis fuit, 215. In extremis sua mala confessus misericordiam invenit, 215. Et ipso die in paradiso fuit, 211. Latro in cruce sanctificatus, 274, verius cognovit Christum in cruce pendentem, quam in templo docentem aut miracula facientem, 274. Latro in cruce Christi confessor et martyr, 274. Opinabantur aliqui latronem hunc fuisse filium principis latronum, et ab eo matri suæ redditum fuisse Christum parvulum quem ipsi suffulati fuerant, 250. Fortis et velox latro ideo malus est, quia noxius, 4.

LAUS. Laudes contemnendæ, 520. Laus Dei, 254. Homo ut Deum sine fine laudet creatus est, 205. Sanctis propo-521. sita regula, laudare Deum ac diligere, 105. Deus ex toto corde laudandus, 105, 206. *Vide* Deus, Honor. A creatura non intelligente Deum laudari, hoc est a rationali creatura intelligi Deum eam bonam fecisse, pulchreque orinasse, 258.

LAURENTIUM Cantuariæ archiepiscopum paganorum metu fugientem Petrus apostolus flagellavit, 564.

Leprosi peccatores designant, 184.

LERMENDES comitissa. Ab Anselmo Beccensibus commendatur, 564.

Lex vetus lex Dei dicitur, quia a Deo est; et lex Moysi, quia per Moysen ministrata, 98. Legi anteposenda evangelica veritas, 165. Inimici Dei deputantur qui legi Dei nolunt esse subjecti, 589, 591. *Vide* Dei voluntas. Dei institutio in duo dividi potest in præcepta divinarum scripturarum, et in legem naturalem, 151. Lex naturalis est Dei institutio, 151. Lex naturalis est quæ insita est homini, 151. Lex naturalis illa est: *Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris*, 151. Huic Dei legi quicunque obviat, Dei voluntatem non servat, 151. Præcepta Scripturarum voluntas Dei appellantur, 151. In constitutionibus apostolicis et ecclesiasticis lex Dei intelligitur, 458. *Vide* Ecclesia. Rectæ observationes Ecclesiarum voluntas Dei non immerito appellantur, 151. Quibus non acquiescit, a voluntate Dei deviat, 151. Lex non justificat. *Vide* Gratia. Lexoviensis Ecclesia in Angliā, 412.

Libera arbitrium. Quid sit libertas arbitrii, 117, etc., et utrum illam semper habeamus, 117. Omnis libertas est potestas, 118. Libertas arbitrii est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, 118, 122, 126, 129, 132. Hæc definitio perfecta est ex genere et differentiis, 122, 126. Libertas arbitrii constat ex ratione quæ rectitudinem valeat cognoscere, et ex voluntate, quæ illam tenere possimus, 119. Libertas arbitrii non est potentia peccandi et non peccandi, 117. Quidam putant libertatem arbitrii esse, posse peccare et non peccare, 117. Nec libertas, nec pars libertatis est, potestas peccandi, 117. Libertas non est nisi ad hoc quod expedit, 80. Liberior est voluntas quæ a rectitudine non peccandi declinare nequit, quam quæ illam potest deserere, 117. Potestas peccandi addita voluntati minuit ejus libertatem; et si dematur, eum auget, 117. Rectitudo servatur per libera arbitrium, 129. Peccatur per libera arbitrium, sed non per hoc unde liberum est, 118. Sed per potestatem peccandi, 118. *Vide* Peccatum. Voluntas. Per libera arbitrium peccatur, cum non aliqua re cogente, non aliqua necessitate, sed sponte peccantur, 117, 118.

Libertatis arbitrii alia est a se, quæ est solius Dei: alia a Deo facta et accepta, quæ est angelorum et hominum, 122, 126. Et hæc alia tenet rectitudinem, alia caret, 126. Quæ tenet, alia separabiliter, et est omnium angelorum ante casum malorum, et omnium hominum ante mortem, 126. Alia tenet inseparabiliter, et est electorum angelorum post casum aliorum, et electorum hominum post mortem, 126. Quæ caret rectitudine, alia caret recuperabiliter, est hominum in hac vita, 126. Alia irrecuperabiliter, est reproborum angelorum post casum suum, et reproborum hominum post hanc vitam, 122. Deus et angeli, etsi peccare nequeant, libera arbitrium, 117.

Libera arbitrium hominum differt a libero arbitrio Dei et angelorum honorum, 117. Eadem tamen est definitio liberi arbitrii in utrisque, 117. *Vide* Angelus, Dei voluntas, Homo, Rationalis natura, Voluntas. Libera arbitrium Dei et angelorum honorum, non potest peccare, 117. Deus dedit rationali creaturæ libera arbitrium, 129. Per potestatem peccandi, et sponte, et per libera arbitrium, et non ex necessitate, nostra et angelica natura primitus peccavit, 117. Illi peccatum dominari poterat, et tamen libera erat, 117 et 118. Angelus et homo etiam postquam peccaverunt, libera arbitrium, 118, 119, 121. Ad rectitudinem voluntatis propter se servandam acceperunt libertatem arbitrii, 118. Non ad illam, habendam a se, nec ad illam perditam recuperandam per se, 118. *Vide* Adam, Angelus, Homo. Habemus potestatem servandi rectitudinem voluntatis, quando ratio in nobis est et voluntas, 119. Sicut habemus potestatem vivendi, etsi in tenebris positi simus, aut ligatos oculos habeamus,

vel non adsit res quæ possit videri, 119. Rationalis natura semper habet liberum arbitrium, 121, 122, 126. Quia semper habet potestatem servandi rectitudinem voluntatis, propter ipsam rectitudinem, 126. Etiam cum eam non habet, 121. Quæ per liberum arbitrium fiunt, nulla necessitate proveniunt, 125. Multa sunt nulla necessitate, sed libera voluntate, 125. *Vide* Necessitas. Non in omnibus liberum habemus arbitrium, 126. Non est idem arbitrium, et libertas qua dicitur liberum, 126. Multa sunt ex libera voluntate, quæ, antequam sint, fieri potest ut nunquam sint, 124. Et tamen quodammodo sunt necessitate, 124. Non repugnant necessitas quadam et arbitrii libertas, 125. *Vide* Necessitas.

Liberi arbitrii et præscientiæ concordia, 71, 72. *Vide* Præscientia. Multi putant ad salutem vel damnationem nihil valere liberum arbitrium, sed animam necessitatem propter præscientiam, 126. De libertate arbitrii in his quæ sunt ad salutem 126, 127. Non aliquid facit vis necessitatis, ubi operatur electio sola voluntatis, 126. Potestas servandi rectitudinem est semper libera, 126. Hac libertate arbitrium liberum et voluntas libera dicitur, 126. Ibi est libertas, ubi non est deserendi rectitudinem necessitas, 126. A liberalitate sua voluntas nec per se nec per alium potest privari, 121. Voluntas non operatur necessitate, quæ, si non vellet sponte, non operaretur, 124. Quamvis quod facit, necesse sit fieri, 124. Voluntas non cogitur vel prohibetur ulla alia re, 125. Ex libertate fit, quod fit ex voluntate, 125. *Vide* Voluntas. Quidquid operante spontanea voluntate contingit, non fit necessitate, 128. Tempore S. Anselmi erant multi qui liberum arbitrium esse aliquid penitus desperabant, 128. Fuere qui totam virtutum efficaciam in sola libertate arbitrii consistere arbitratii sunt, 128. Qui ex necessitate vult ut non possit aliud velle, nec justus nec injustus potest appellari, 69. Deus voluntati sic dedit justitiam, ut excedendi non amputet potestatem, 69. Ut mereatur nunquam posse velle quod non debet velle, 69. Necessitate fit opus peccati quod vult homo, quamvis non necessitate velit, 124. Homo non vult necessitate, 124. Peccatum voluntatis non fit necessitate, sicut velle non est necessarium 124. *Vide* Peccatum.

Nemo peccat invitus, id est, nolens, 119. Nemo rectitudinem deserit, nisi volendo, 119, 129. Homo velle non potest invitatus, 129. Quia velle non potest nolens velle, 129. Quo sensu quis dicitur invitatus aliquid facere, 119. Alia voluntas est qua volumus aliquid propter se : et alia, qua aliquid volumus propter aliud, 119. Invitus facere quis dicitur, cum non propter se et non nisi propter aliud vult id facere, 119. Aut cum nolens est in angustia utrumlibet faciendi, 119. Aut cum non potest nisi agere et cum difficultate hoc non facere, 119. Et in his omnibus est libera voluntas, 119. Ideo libera est voluntas, quia non nisi volens vult, 119. Libera est voluntas, quem aliena potestas sine suo assensu subjicere non potest, 119. Non tamen equi appetitus liber est, 119. Quia in equo non ipsa se voluntas subjicit, 119. Voluntas consensum non naturaliter, nec ex necessitate, sed ex se habet, 119. Id omne liberum est quod nisi volens cogi vel prohiberi non potest, 119. Hoc non permittit libertatem, quod expugnare nequit invitam, 120. In brutis non est liberum arbitrium, 119. Hæc difficultas non permittit libertatem voluntatis, 119.

Libero arbitrio homo dimissus, 168. In volente et in currente aliquid predest liberum arbitrium, 129. Naturalis libertas arbitrii sine justitia otiosa est, 184. Ancilla facta est suæ affectionis quæ ad commodum est, 134. Quia remota justitia, nihil potest velle, nisi quod illa vult, hoc est commodum, 134. Libera voluntas si libero arbitrio se animæ junxerit, tunc opitulante gratia carnem sursum elevat, 259. Si se libero arbitrio carni junxerit, voluntas et caro animam deorsum trahunt, 259. *Vide* Angelus, Dei voluntas, Gratia, Homo, Necessitas, Peccatum, Prædestinatione, Præscientia, Potentia, Tentatio, Voluntas.

Libido. Melius est mori, quam libidine maculari, 191. Remedium libidinis, memoria mortis, iudicii et inferni, 191. *Vide* Voleptus.

Lincolniæ episcopus Robertus, 444. *Vide* Robertus.

Lingua. Athleta Dei perfectissimus continet Linguam, etc., 191. Linguae peccata : mendacium, detractio, adulatione, 214. *Vide* Adulatio, Detractio, Mendacium, Verba otiosa.

Locus aliquid est, 11, 12. Unum totum non potest esse simul in diversis locis totum, 12, 15. Quod totum est in aliquo loco, nihil ejus est quod sit extra ipsum locum, 12. Quod totum est in quolibet loco, nihil ejus est simul in alio loco, 12. Quomodo quod totum est in aliquo loco, totum quoque simul est in alio loco, 12. Non posse simul esse tota in singulis locis, de iis solis dicitur quæ loci spatium non excedunt, 12, 15. *Locus* est

est nisi rei, cujus quantitatem circumscribendo terminat, et continendo circumscribit 15. *Vide* Angelus, Anima, Corpus, Spiritus.

Locus a loco sic distinguitur, ut singula loca sint, 12. Id quod totum est in uno loco, sic distinguitur ab eo quod eodem tempore totum est in alio loco, ut singula loca sint, 12. Incircumscriptum est quod simul est ubique totum, 52. Circumscriptum simul et incircumscriptum est quod sic est alicubi totum, ut potest simul esse totum alibi, sed non ubique, 52. Circumscriptum est quod cum alicubi totum est, non potest simul esse alibi, 52. Quod clauditur loco aut tempore, minus est quam quod nullatenus loci aut temporis coercet, 52. Localia verba (ubi, ibi, etc.), sæpe attribuuntur rebus, quæ nec loca sunt, nec circumscriptione locali continentur, 52.

Londinensis. Concilium Londinense sub Anselmo, 407. Violatur a presbyteris, 407. Concilium in Londinense ad Anselmo, 451. De ejus capitulis nihil relaxandum, 407. Concilium in Londinense sub Anselmo, 457. Non vult Anselmus illud publicum fieri, donec episcopatum concilio retractetur. Londinensis episcopus ecclesiam villam quæ intra suam diocesim erant sitæ, sed ad Cantuariensis episcopi proprio jure pertinent, dedicare vult, 452. Hæc se opponit Anselmus, 572. Episcopus Londinensis pallium nunquam habuerat, 421. Clericus Londinensis fit Ecclesiæ Cantuariensis monachus, 457.

Loquimur Deo, cum ejus faciem per desiderium poscimus, 172.

Lucas evangelista seculus est Septuaginta interpretum editionem, 175. Lucas a David usque ad Christum plene successiones, Matthæus pauciores refert, 174.

Ludovicus rex Francorum, 440. Anselmo compellitur, ut eum invitat ut in Galliam veniat, 440. Ejus cum Henrico Anglorum rege colloquium, 449. Angli regi hostages dedit, 449.

Lumen in lumine, unum tantum lumen est, 61.

Lundonis Ecclesiæ archiepiscopus in Daniam amicus Alberici cardinalis, 448. Eum Anselmus rogat ut alienigenas ad ecclesiasticos ordines non suscipiat, 448.

Lustrare est circuire et purgare, 171.

Luxuria virgo, 414.

Lux. Lucis et lucentis comparatio cum summa essentia et summo ente, 6.

Luxus in edificiis, 198, 199. In hortis, 199. In vestitu ornato, 19. In mensa, 199.

M

Machina sanctimonialis, 412. Ut a sæcularium conversatione abstinere, eam Anselmus hortatur, 412.

Machina mater Hugonis, 455.

Maglorii (S.) monasterium Parisius, 546. In eo monachi propter scholas, 546.

Magnum. Quidquid per aliud est magnum, minus est quam id per quod est magnum, 5. *Vide* Deus summus.

Majestatis nomine papa vocatur, 554. *Vide* Papa.

Malcus episcopus Waterfordiensis, 454.

Malmesberie abbatia, 410. Committitur Edulpho Wintoniensi monacho, 410. *Vide* Edulphus.

Malum non est aliud quod non bonum, aut absentia debiti boni, 67, 99. Nihil est, 65, 66, 75, 99, 126, 343, 344. Si malum nihil est, quomodo nomen ejus aliquid significat, 343, 344. Non repugnat malum nihil esse, et mali nomen aliquid significare, 66, 343, 344. Malum et nihil significant aliquid, sed quod significatur, non est malum aut nihil, 66. Nomine mali et nihil significatur aliquid non secundum rem, sed secundum formam loquendi, 66. Duplex malum : unum est injustitia : alterum dicitur incommodum, 68, 75, 126. *Vide* Bonum. Malum quod est incommoditas, aliquando nihil est, ut cæcitas : aliquando est aliquid, ut tristitia 75, 99. Malum non aliud est quam absentia justitiæ derelictæ in voluntate, aut in aliquare propter malam voluntatem, 70. Malum, quod est incommoditas, semper odio habemus, 75. Illud est quod horremus, auditio nomine mali, 75. Posse malum facere, non est potentia sed impotentia, quæ deorsum trahit, 248. Malum sua culpa quis facit, quia sua voluntate id facit, 129. Quod est simpliciter malum, non est Dei ; sed volentis, seu moventis voluntatem, 70, 75. Homo habet in bonis quod mala non sunt, 154. Quia cum posset deserere justitiam, non deseruit, 154. In malis homo solummodo habet quod mala sunt, 154. Quia ea sola propria, id est, injusta voluntate facit, 154. In unaquaque gente multi sunt qui perverse vivunt, et pauci qui bene agunt, 155. Non debemus facere mala, ut veniant bona, 400.

Mammona. Rapere res alienas, mammona iniquitatis est, 185. *Vide* Avaritia, Divitiæ.

Mansuetudo. De mansuetudine, 159. Mansuetudo amat-

1. Hujus magister est Christus, 139. Hæc possidet terram, 139. *Vide* Injuria, Ira, Patientia.

BOCAEUS in filiam adoptavit Esther filiam fratris sui,

ta Virgo (B.). Ipsa Virgo ab Adam sicut omnes alii, cta est, 104. Hanc iniquitatem conceptam et cum ali peccato natam profert Anselmus, 91. Et ipsam um peccasse, 91. Nisi Virgo munda fuisset, Christus esse non potuisset, 92, 93. B. Virgo de illis fuit, de Christi nativitate per eum mundati sunt a pec- 92. Ipsius munditia non fuit nisi a Christo, 92. Per sortem futuram munda fuit, 92. Si Christus mortu- on esset, Virgo munda non fuisset, 92. Munda esse quam valuit, nisi veram Christi mortem credendo, . Per hanc fidem mortis Christi certo futuræ B. Vir- ndata est, 93, 94. Virgo non credidit Christum esse rum nisi quia ipse vellet, 94. Vera fuit fides Virgi- Christi morte futura, 94. Fidei tamen hujus veritas usa fuit ut ille sponte moreretur, 94. Sed quia hoc m erat, vera fuit fides, 94. Deus Pater unicum Fi- Virgini dedit, ut naturaliter esset unus idemque unis Dei Patris et Virginis Filius, 105. Ipse Filius ntialiter facere sibi matrem Mariam elegit, 103. os sanctos volebat ut de Maria Virgine conciperetur ceretur ille de quo procedebat, 103.

ro, antequam Christum conciperet, per fidem mun- it, 103. Etiam si in tota Virginis essentia peccatum per fidem munda fieri potuit, ut Christum conci- 103. Decebat ut conceptio hominis Dei fieret de purissima, 103. B. Virgo de sancto Spiritu conci- gna fuit, 169. Purgatione non eguit, 169, 170. In gine nec voluntas creaturæ prolem seminavit nec germinavit, 104. Sed Spiritus sanctus de Virgine mirabiliter procreavit, 104. *Vide* Incarnatio. Nullus m ad eam accessit sensu libidinis, 178. Decebat ut itate, qua major sub Deo nequit intelligi, Virgo illa t, 103.

Virginis humilitas, 178, 179. In ea nec superba vir- , nec inquinata humilitas, 178. Humilis virginitas, go humilitas, 178. Mariæ sublimitas, 179. Mariæ is encomia, 273, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 286. Orationes ad B. V. Mariam, 276, 277, 278, 279, 32, 283, 284, 285, 286. Apparens quidam servo suo in extremis, dixit se esse matrem misericordiæ, later Dei est mater nostra, 281. Maria, mediatrix , 283. Maria singulariter fuit mater simul et virgo, opossibile est aliam simul esse matrem et virginem, er fidem Christum intravit Mariam, 179. Jesus non t Virginis claustrum, 179. B. Virginis Mariæ virgi- 178, 179, 276, 277, 278, 279. B. Maria Virgo et ma- 6, 277, 278, 283. Nova et intemerata virgo facinus e viraginis expiavit, 276. Maria tacente, nullus san- orabit, nullus juvabit : ipsa orante, omnes orabunt, juvabunt, 277. Sine ipsa nihil pietatis, nihilque bo- est, quia mater est virtutum omnium, 277. Deus creavit, et Maria Deum genuit, 281. Deus, qui fecit, ipse se ex Maria fecit, 281. Deus est Pater creaturarum, et Maria mater rerum recreatarum, 281. necesse est ut omnis a Maria aversus et despectus it, ita omnis ad Mariam conversus et ab ea respectus ibile est ut pereat, 281. Virgo Maria in contempla- ta et in activa singularis, 179. Eius erga Christum 179. Quomodo turbata est, 179. Mariæ contempla- 9. Eius sapientia, 179. Dei sapientia et virtus in ea, mnes thesauri sapientiæ et scientiæ in Maria, 179. atem filio suo inesse sciebat, 179. Exaltata est su- iores Angelorum, 179. Per fecunditatem Mariæ s peccator est justificatus; damnatus, salvatus; reductus, 281. Nihil est æquale Mariæ; nihil, nisi majus Maria, 281. Sicut per Evam venit inquina- e per Mariam revertitur emundatio, 170. Maria sin- t, 178, 170. Jesu genitrix, 170.

iae Nativitas. Nativitatis sanctæ Virginis festum cum , 386. Octavæ Nativitatis B. Mariæ in pluribus Ec- jam fiebant, 438. Ut fierent in Ecclesia Cantuariensi, rogabant, 438.

iae presentatio in templo. Beata Virgo voto virgini- gillata, 217. Hoc primum virginitatis votum, 217. iae Annuntiatio. Beata Maria cubiculum ingressa li- ius virginis partus et Christi prophetabatur us, evolvebat, 250. Ab angelo salutatur, 250. Deum it. Visitat Elizabeth. Parit Christum, hæc et alia ysteria pie considerantur, 250. Annuntiatio Incar- s, 284. Jesus est de Adam et Eva per Mariam, 101. est de sola Maria. Maria de Adam et Eva, 101. In gine nec voluntas creaturæ prolem seminavit, nec germinavit, 104. Sed Spiritus S. de Virgine virum iter procreavit, 104. Ipsa de Spiritu sancto Chri-

stum concepit, 174. Et ipsam Spiritus sanctus ab initio purificaverat, 170. Plena fuit gratia antequam Spiritus S. superveniret, 108. Nec in ipsa peccatum aut fomes pec- cati erat, quando Spiritus sanctus supervenit, 108. Super- abundans gratia in B. V. per Spiritus sancti superven- tionem, 108. Obumbratur Virgo, quia res in sacramento erat, 108. Incarnationem sola per se Trinitas in sola et cum sola virgine operari voluit, 108. *Vide* Incarnatio. Soli virgini datum est nosse Incarnationis mysterium, cui soli datum est experiri, 108. Semen sumptum de Virgine fuit mundum, quamvis esset de massa peccatrice, 102. Nulla potuit esse peccati macula in eo quod Filius Dei in personam suam assumpsit de Virgine, 100, 101. Semen assumptum de Virgine nullam traxit peccatum habendi necessitatem, 100, 101, 102. Idem est Filius Patris, et Filius Virginis, 452. Beata Virgo *condone* creditur, 267.

Mariæ Purificatio. Festivitas purificationis B. Mariæ, 169. Purificatio B. Mariæ, 283. Ecclesiæ mos ut fideles in festo Purificationis cereos sive candelas portent, 171. Processio fieri solita in festo Purificationis, 171.

Mariæ Assumptio. Eius assumptionis gloria et felici- tas, 285.

MARIA EGYPTIA. De gratiæ in ea operibus exultat Ec- clesia, 286.

MARIA ET MARTHA, duæ sorores, Dominam diligebant. Earum officia, 250, 251.

MARTINUS (S.) abbas monachis fuit ablatus, et Ecclesiæ prælatum est, 366.

Martini (S.) de Campis monasterium, 359. Ab eo episco- pus Parisiensis violenter abstrahit Walerannum canoni- cum et cantorem Parisiensis Ecclesiæ, qui monachicum institutum ibi susceperat, 359. *Vide* Waleranus.

Martini (S.) Sagiensis cenobium, 415. Ibi promitteba- tur a profitentibus stabilitas in monasterio, 415.

Martyr. Quisque pro justitia mortuus, exemplo vel me- moria suæ mortis, interrogat et convenit singulorum con- scientias, utrum justitiam et vitam perennem diligant, an solis temporalibus delectentur, 177.

Mater. Vera mater mavult filium suum in alieno sinu vivere, quam in suo mortuum fovere, 398. Privandus est patrimonio qui matrem polluit adulterio, 394. Qui peccat in filium, irritat matrem; nec offendit matrem sine inju- ria filii, 280.

Materia. *Vide* Causa, Elementa.

MATHILDA Ladomensis abbatissa, 397. Vult onus depone- re propter ætatis et infirmitatis imbecillitatem 397. Con- sulit Anselmum, 397.

MATHILDIS regina Anglorum, 387, 388, 396, 401, 402. Anselmum ut quotidianum relaxet jejunium hortatur, 387, 388. Anselmi benedictione in matrimonium et in Regnam sacrata, 387, 388. Eius in Anselmum et Anselmi in eam reverentia et dilectio, 387, 388. Eam ad Ecclesiæ amorem et defensionem Anselmus excitat, 388. Eam ad gloriæ mundi contemptum, et ut eum regi consulat, hor- tatur Anselmus, 396. Enixe precatur Anselmum ut in Angliam redeat, 401. Eius de Anselmi ad eam scripta epistola exultatio, 402. Pro Anselmi reditu scribit ad Rom. pont., 403. Ei gratias de bona voluntate agit Anselmus, 406. Ansel- mi scripta laudat, 410. Abbatiam Malmesberiæ committit Edulpho Wintoniensi monacho, 410. Eam hortatur Ansel- mus ut regem avertat a consiliis principum, quæ Deus re- probat, 430. Ei consulit Anselmus ut paci Ecclesiarum pro- videat, 434. Ei gratias agit Anselmus de susceptis ejus muneribus, 434. Eum Anselmus hortatur ut sit mater Ecclesiarum, 441. Ab Anselmo exultante consolationem petit, 445. Eius de Anselmi reditu et valetudine solici- tudo, 445. *Vide* Anselmus.

MATHILDIS marciissa, 442. Papæ scribit pro Anselmo, 442. MATHILDIS abbatissa Wintoniensis, 377. Ei mandat An- selmus archiep. ut Osmundo episcopo obedientiam, sicut decet, exhibeat, 377.

MATHILDIS comitissa, 436. Suis mandat ut Anselmum exci- perent, et tuto deducerent, 436. Anselmus consulit ut ve- lum saltem in extremis suscipiat, et paratum penes se teneat, 436.

Matrimonium. Utriusque sexus commistio non injuste fit, ut in conjugio, et in brutis, 98. Nuptiæ sanctæ, et cubile immaculatum quæ legitimæ et cum timore Dei ce- lebrantur, 142, 198. Absorbent pœnalem turpitudinem, 142. — Nubentes efficiuntur unus spiritus, 142. Et sunt una caro, 142. Lex naturalis affectus de non revelanda turpitudine apud Judeos vix tertium gradum consanguinitatis transibat, 142. Abraham, Isaac et Jacob, et Otho- niel honestis de causis, proximas sanguinis sui duxerunt, 142. Nuptiæ consanguineorum prohibita, 141, 142, 447. Quo gradu, 447, 448. Rationem hujus præcepti nullibi legi- tur Anselmus, 141. In hoc simplex et pura ratio est obedire auctoritati, et Ecclesiæ sequi consuetudinem,

141. Præceptum est commune Judæis et Christianis, non accedere ad proximas sanguinis, 141. Quæ et quæ turpitudine non est revelanda, 142. Connubia in sanguinitate connubi, si mixta sunt, dirimenda sunt, 141. In populo Judæorum connubia de tribu in tribum miscere non licebat, 141. Ne bona dividerentur, 141. Alia ratione, scilicet charitatis, Christiana pietas prohibet intra plures gradus connubia consanguineorum, 141. Usque ad sextum gradum consanguinitatis Christiana religio connubia prohibet, 141, 142. Hunc gradum violare etiam apud barbaros nefas ducitur, 142. Conjugia in Hibernia palam et impune fiebant inter cognatos, 417. Et viri liberi commutabant uxores, 417, 419. Consanguineam duxit Guillelmus Camerarius, 418. Crimen est damnabile virum, uxore sua ex consensu reclusa, alteram ducere, 397. Onera matrimonii, 198. Quæ maritus a mala uxore timeat, 198.

MARTINUS evangelista tres prætermisit generationes, 175. MAURITUS monachus Beccensis, 520. Capite laborat 529, 521. Mittitur ad Lanfrancum arch. 520, 521. Cui eum Anselmus commendat, 521. Rogat Anselmus ut curetur ab Alberto medico, 521. Henrico monacho, 521. Eum Anselmus commendat Gondulpho, 521. Herluino, 521. Alberto medico, 521. De sanitate ei restituta gratulatur Anselmus, 524. Beccum redire cogitat, 524. Ei Anselmus injungit ut rediens afferat quod scribere potuerit de Aphorismis et de glossis, 523, 530. Ei Anselmus gratias agit pro muneribus ab eo missis, 526. Proponit describere libellum de *Pulsibus*, 530. Declinandi scientiam eum docuit Anselmus, 531. Anselmi epistolæ habebat, 561. Anselmi in eam amor, 529, 530, 531, 534, 537. Omnibus est amabilis, 534. Unus erat eorum quorum instantia Anselmus scripsit Monologion, 533, 536. A Lanfranco suum Monologion correctum ei tradi petit Anselmus, 536. Speratur in proximo rediturus Beccum, 530. Cum vult Lanfrancus non vult dimittere, 537. Ad Anselmum scripsit de monacho qui in curia regis morabatur, 545. Ei Anselmus mittit scriptum suum de malo, 545.

Meditatio. Meditatione assidua homo ad sui cognitionem illuminatur, 214. Meditatio parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio devotionem, 214. Meditatio Dei, cibis suavis, 253. Orationes sive meditationes ad Dei amorem, ac timorem, et ad sui discussionem scriptæ, 202. Non sunt legendæ in tumultu; nec cursim, 202. Vide Contemplatio.

Mellento (Robertus comes de), 443, 444, 445. Libertati Ecclesie contrarius, 408. Regiæ pravitati favens auctoritate apostolica excommunicatur, 552, 408, 456. Spondet se conaturum ut rex papæ obediat, 408. Inde ab Anselmo absoluitur, 408, 443, 446. Ejus opem Anselmus petit contra Thomam Eborac. 450. Vide Robertus.

Membra et sensus per se nihil volunt, 99. Memoria. Quæ sunt in humanæ mentis memoria, non sunt ipsa nostra memoria, 20. De memoria, 20, 21. Vide Cogitare, Mens, Pater æternus.

Mendacium. Omne mendacium est peccatum, 195. In mentiendi dux potestates, unam volendi mentiri, alteram mentiendi, 93. Nequaquam potest velle mentiri voluntas, nisi quæ corrupta, 80. Aliquando plus opere quam verbo dicitur, 115. Plus aliquando quis mentitur opere quam verbo, 115.

Mens rationalis maxime propinquat summæ naturæ, 25. Mens rationalis et hæc sola summam naturam valet indagare, 16, 24. Mens rationalis per seipsam maxime preest summam naturam cognoscere et invenire, 24, 25. Quanto studiosus ad se discendum intendit, tanto efficacius ad summæ naturæ cognitionem ascendit, 25. Et quanto se intueri negligit, tanto ab ejus cognitione recedit, 25. Et est ipsa sibi velut speculum in qua speculetur imaginem Dei, 26. Ipsa et quidem sola Dei et sui memor et intelligens et amans esse potest, 20, 25. Ideo vera imago est Trinitatis, 25, 50. Vide Anima, Deus incomprehensibilis, Dei cognitio, Rationalis natura. Mentis humanæ instabilitas, 259.

Mercēs sanctorum, 195. Vide Beatitudo. Meritum. Ex affectione seu voluntate commodi, aut rectitudinis, descendit omne meritum hominis, sive bonum, sive malum, 155.

Micelci. De Micelci monachus, 428. Hunc Anselmus Henrico regi commendat, 428.

Michael (S.) S. Michaelis festum, 454, 457. S. Michael, prepositus paradisi, 270. Vide Angelus.

Miracula. Quæ solus Deus facit, semper miranda sunt, 101. Multa de creaturis Deus operatur, quæ illæ secundum suum usum et propositum nequaquam facerent, 101. Solius voluntatis Dei opus est, cum aqua subito in vinum convertitur, 101. Solius voluntatis Dei est opus, cum mare sicum iter populo præbet, 101. Miracula persecutorum procellas sedant 160.

Misericordia seu compassio miserorum, 159. Ex illa virtutibus nascitur, 159. Justitiæ lumen misericordie misericordie virtus justitia est, 159. Esse misericordiam est miserum habere cor ex compassione miseri, 31. Spiritus consilii misericordibus convenit, 159. Nemo nascitur, nisi spiritu consilii rogatur, ut qui miserendum videat, 159. Fons misericordie nullis iniquitatibus exauritur, nullis sceleribus polluitur, 215. Peccata non possunt vincere Dei bonitatem, 212, 215. Sola misericordia Deum peccata dimittere non deest, 79. Vide Dei justitia. Sui misericordia dimittere peccatum, non est aliud quam se punire, 79. Deus non vult mortem peccatoris, sed vitam 250. Hanc orationem: *Miserere mei, Deus*, etc., inspiravit Spiritus sanctus, 249. Vide Deus misericors, Spes.

Missa. Missarum solemnitas, 268. Christus in altari et sacrificium et Sacerdos, 268. Sacrificium corporis et sanguinis Domini est omnium peccatorum remissio: visis defunctis, 267, 269. Quotidie immolatur Christus, qui quotidie peccamus, 434. Ipsa hora sacrificii corporis et sanguinis Christi non dubites angelos adesse, et sui Creatoris carni et sanguini cum magna reverentia inclinare obsequium deferre, 267, 268. Omnes sancti suæ redemptionis pretium in terra celebrari conspiciunt, 267. Cui non sumendus priusquam Missa audita sit, 78.

Varietas modi quo celebrantur mysteria, coheret cum fide, 159. Si per universam Ecclesiam uno modo sacramenta celebrarentur, bonum esset et laudabile, 159. Inversitates hæ celebrandi, non in substantia sacramentalique in virtute ejus, aut fide discordant, 159. Neque omnes in unam consuetudinem possunt colligi, 159. Ideo hæ potius in pace concorditer sunt tolerandæ, quam discorditer cum scandalo damnandæ, 159. Alii in sacrificiis corpore in sanguine Domini singulas cruces singulis faciunt ab initio in Canone, 159. Alii solummodo ubi singulatim nominatur panis vel corpus, et singulatim ceteri vel sanguis, 159.

In missa sacrificatur corpus et sanguis Domini, 159. Canon sacrificii, 159. Una est oblatio et una hostia in pane et vino, quam offerimus, 159. Qui unam crucem ambobus faciunt, a Christo discordant, 159. Sed sine offensione, 159. Qui calicem post carnem non sacrificant, neque semper ad vespem, a Christo discordant, 159. In celebratione, servata rei veritate, possumus esse dissimiles sine reprehensione, 159. Christus auctor sacrificii quod celebramus, 159. Conventientius una cruce panis et vini notantur ad hæc verba, *hæc dona*, etc., 159. Cum plures res simul benedicuntur, non singulis singule cruce assignantur, 159. Varietas in operiendo calice inter sacrificandum, 159. Alii panno, alii corporali operant calicem ab initio, 159. Nuditas Christi in morte non erigit ut in sacrificio calix ab initio discooperiatur, 159, 160. Varietas in signandis crucibus super panem et vinum in missa, 159. Vide Azymum.

Missio. Spiritus sanctus mittit Filium sicut Pater, secundum hominem, 54. Quia una Patris et Spiritus sancti voluntate in mundo Filius apparuit, 54. In missione Patris, missio intelligenda est Filii, 54. Una et eadem est missio Patris et Filii, 54. Quid est Patrem mittere Spiritum sanctum in nomine Filii, 55, 54. Eundem Spiritum sanctum quem mittit Pater, mittit et Filius, 54. Nec Pater mittit, nisi cum Filius mittit, nec Filius mittit, nisi cum Pater mittit, 54. Filius non mittit Filium, 55. Vide Spiritus sanctus, Trinitas.

Mollities fugienda, 191. Nativitatis Christi, humilitas et paupertas damnant delicias in mollibus viventium, 217. Vide Voluptas.

Monachica conversatio quæ debet esse, 420. Claustralis conversatio monachici propositi, quidam est hujus vite paradisus, 415. Monachus ea quæ sunt sæculi non debet mente recolere, 415. Monachis et sanctimonialibus fugienda secularium conversatio, 412. Mores veri monachi, 193. Qualis debeat esse monachus, 194, etc. Vide Observantia. Non tonsura sed virtus facit monachum, 194. Concordia inter monachos, 420.

Monachus. Error est clericalem vitam præstare monachicæ, 546. monachicæ vite propositum præstat clericæ conversationi, 546. Clericus potest fieri monachus, 570.

Cogitanti se ad religiosam vitam convertere multa se opponunt, 158. Evangelicam perfectionem magis impedit in proposito monachico sancti Patres intellexerunt, 570. Propositi monachici bona, 570. B. Gregorius mandata desiderio episcopo ut clericum a proposito monachicæ conversationis non impediatur, 570. Horrendum est etiam auditu ut quos Christus elegit de mundo episcopos relinquit in mundo, ut quos Christus trahit ad portum de præliis mundi, hos episcopus retrahat portu in turbines mundi, etc., 570.

Animam prohibere sequi Christi consilium (monachus)

institutum) est animæ fugienda persecutio, 570. Aliquem ab instituto monachico revocare, grave peccatum est, 570. Unus vitæ monachice non est importabile, 546. Parentes societati monachorum filium ex Dei inspiratione tradunt, 272. Aere alieno qui tenetur, monachum nequit profiteri, 516, 519. Excommunicati non admittuntur ad monachicam professionem, 425. Non soli monachi ad salutem perveniunt, 552. Sed illi certius et altius perveniunt ad salutem qui solum Deum conantur amare, 552. Est etiam in ordine monachorum periculum, 552. Melius sperandum de iis qui in sancta conversatione sunt nutriti quam de iis quorum vita fuit sæculari conversatione detrita, 547.

Monachi virtutes, obedientia, humilitas, Regulæ observantia, 200. Monachi exercitia, lectio, labor, et oratio, 195. Monachus studio scholarum vitam non debet impedire, 525. Non licet monacho extra suum monasterium, etiam ad studia et in alio monasterio conversari, nisi de abbatis sui licentia, 546. Monachus in regis curia morari prohibetur, 545. Per monachicam professionem solvuntur omnia alia vota minora antea facta, 578. Vota eundi Romam et Hierosolymam complentur in professione monachica, 409. Monachis prohibetur ire Hierosolymam, 415. Aliorum mores aut loci consuetudines, si contra divina præcepta non sunt, monachus non dijudicat, 522.

Monachi sui priori, aut cui ipse concesserit, peccata confiteantur, 410. Monacho peccanti et non poenitenti Deus gravius irascitur, 552. Deus benignius suscipit monachum poenitentem qui ad propositum suum redit; quam non monachum, qui ad idem propositum non venit, 552. Melius est et innocentibus et poenitentibus ad vitam monachicam venire et redire, quam absistere, 552. Monachis sua signa secundum suum ordinem pulsare non est prohibendum, 575. Monachi in conventu populi auxilium ad ecclesiæ suæ constructionem postulare non sunt prohibendi, 575. Monachi, qui claustra monasterii libenter exeunt, sibi et aliis nocent, 576. Abbas non concedere debet monachis licentiam exeundi extra claustra, 576. Monachus manere debet in eo monasterio in quo priorem professionem emisit, 598. Qui in uno monasterio votum monachi libere fecit, deinde in altero, tenetur in priori manere, 549. Stabilitas in monasterio, nisi tale sit ut monachus ibi malum invitum facere cogatur, 522. A monasterio non recedendum nisi malum facere ibi cogatur, 522. Inopia bonorum corporis et animæ monachi de licentia episcopi et monasterio discedunt, 545. Monachus cum prælato indisciplina discordans, ab eo de ejus licentia recedere consulitur, 514. Si licentiam non concesserit, ejus onus sustinendum est per obedientiam, 514. Monachus e monasterio exire non debet etiam bono proposito, nisi per abbatis sui licentiam, 522. Et nisi ut regulariter sub abbatis alicujus obedientia degat, 525. Qui monachicum habitum publice portavit, etsi non legerit professionem, tenetur coram Deo in sancto proposito et habitu semper vivere, 425. Et si dimiserit, apostata judicatur, 425. *Vide Novitius.* Clericus qui monachicum suscepit institutum, si ad clericatum redit etiam sui episcopi auctoritate, peccat damnabiliter, 570.

Monachi refugæ, 437. Monachus incorrigibilis excommunicatur, 437. Monachus apostata est excommunicatus, 418. Nec ab ea excommunicatione a quoquam solvi potest, nisi redeat ad monasterium, 418. A moriente monachus sumitur habitus, 519. Illius mortui nomen, et dies obitus notantur in monachorum calendario, si benedictionem assumpsit, 519. Tentationes monachis maxime novitiis cavendæ, 521, 522, 544, 545. *Vide Novitius.* Apostatas monachos poenitentes diabolus per verecundiam dejicit, 404.

Montalis. Mulierem velatam in conjugium sibi copulare nefas est, 586.

Morbis. Voluntas nunquam ita affecta est, ut aliquando velit aegritudinem, 152. Morbi, 199, 200. Aegritudo carnem vulnerat, mentem castigat, 191. Per morbos semper sancti profecerunt, 417. In morbis gratia semper augetur, si bona voluntas non decreverit, 417.

Morianna vallis, 598.

Mors. Sapientia et justitia Dei repugnat hominem mori, si sit sine culpa, 87. Si homo nunquam peccasset, nunquam moreretur, 77, 87. Mors ex peccato, 50, 241. Culpa Adæ mors in omnes dominatur, 217. Nihil incertius morte, 214. Nihil hora mortis incertius, 214, 185. Cui vita est oneri, mundus fastidio, caro dolori, huic mors est desiderio, 251. Mortem non timere ob conscientie serenitatem, omnibus hujus vitæ bonis præstat, 251. Tria mortis timorem auferunt, conscientie serenitas, fidei firmitas, spei certitudo, 255. Mors est principium quietis, laborum meta, preceptorum vitorum, 251.

Mors electorum pretiosa, 254: angeli assistunt morti electorum: et eorum hostibus sese opponunt, et eorum

animam in loco pacis collocant, 254. Mors impiorum: pessimi spiritus eorum animam de corpore extrahunt, et supplicii tradunt, 254. *Vide Anima, Damnatio, Judicium.* Ideo a corpore dissolvi timetur, quia utrum cum Christo esse contingat dubitatur, 240. Hominem invitum mori, miserum est, 77. Mors nulli parcat, 199. Cur magis et pejus moritur qui morte animæ moritur, quam qui carnis morte moritur, 299, 500. *Vide Anima.* Quanta pace obdormiunt, qui obdormiunt in Domino, 294. Nulla vis quicquam de hac vita expellere potest quoadusque Deo placuerit, 264. Finis sæculi est unicuique hora obitus sui, 169. Admonitio morienti, 194. Preces pro infirmo carii proximo, 194. Kalendarium mortuorum, 519. In eo nomen et dies obitus signantur, 519. Corpus post mortem quale sit describitur, 206. Oratio pro defunctis, 245, 255. Meritis peccatoris non debetur nisi mortis æternæ supplicium, 215. *Vide Damnatio.*

Mortificatio. Qui secundum carnem vivit, carnalis et animalis est, nec percipit ea quæ sunt Spiritus Dei, 42. Qui spiritu facta carnis mortificat, spiritualis efficitur, 42. Et omnia judica: et ipse a nemine judicatur, 42. Corporis afflictiones temperanda: si in aegritudinem veriant, 420. Exercitium corporis bonum est, 420. Sed Deus magis amat cor plenum pietate, dilectione, etc., 420.

Moses est veridicus, 175. Quinque libri Moysis, 181. Moyses laudatur ex mansuetudine, 159. Moyses monachus Cantuariensis: claustrum deseruit, 558, 559. Sed postea poenitens ad Beccense monasterium confugit, 558, 559. Anselmus pro eo Gondulphum abbatem West-Monast. et Henricum priorem, totamque congregationem exorat, paratus pro ipso satisfacere, 559.

Mortuus mundo non habet spem in eo, 178. Qui amat sæculum, absorbetur a sæculo, 161. Sæculum amatores suos vorare novit, non portare, 161. Amor sæculi et carnis anxius est, 258. Cum mundus tibi ridet, noli illi aridere: non ad hoc ridet, ut in line rideas, sed ut sub principe suo iridente, cum ipso lugente lugeas, etc., 512, 515. Mundus non est diligendus, 512. Mundus habet aurum in cornu, sed fenum in cauda, 512. Sæcularibus negotiis non implicari, 256. Curæ mundi abjiciendæ, 195. Despicienda sunt temporalia et caduca, 191. Coelestia appetenda, 191. Quo quisque vitæ coelestis dulcedinem gustat, eo magis fastidit omnia quæ placebant in infimis, 164. Visa Dei et sanctorum gloria, repente mens cuncta terrena obliviscitur, 164. Mortuus mundo, 195. Hæc mundi moles in melius est renovanda, 52. In mundi renovatione utraque natura, rationalis et non rationalis, simul perficietur, 82. Et æternæ Deo jucundabit, 82. *Vide Judicium.*

Munditia. *Vide Cor.*

Mundus antequam fieret, nihil erat, 67. Mundus nihil potuit, antequam esset, 67. Et ita non potuit esse, antequam esset, 67. Et possibile fuit et impossibile ut mundus esset, antequam esset, 67. Possibile Deo, in cujus potestate erat ut fieret, 67. In possibile illi in cujus potestate non erat, ut esset, 67. Ideo est mundus, quia Deus prius mundum facere potuit, quam fieret, 67. Non quia ipse mundus prius potuit esse, 67. *Vide Potentia.* Mundus non est totus ubique, sed per partes, 57. Remun-tiandum sæculo, 195. Odium sæculi, 515, 558. Quod allicit dulcedo sæculi, eos occupat æterna amaritudo, 515. Mundus non favet ut foveat, sed ut suffocet, 558. Amicus sæculi hujus est, quicunque sæcularis delectationis amicus est, 515. Mundus irridendus cum ridet, 512, 515. Mundi gloria non est gloria, sed ignis vorans, 558. Quem demulcet claritate, postea torquet ostione, 558. Contemptus mundi, 159. Huic jure æterna promittitur, 159. Contemptus mundi nascitur ex timore Domini, 159. Vanitas mundi, honoris et divitiarum, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201. Hic mundus spongia inanis est et omnis concupiscentia ejus aceto amarior, 220. Qui sæculi gloriam abiecit, mortuum se mundo esse comprobavit, 178.

Moriardachus Hiberniæ rex, 417, 419. Eum de regni ejus pace Anselmus laudat, 417, 419. Anselmi ad eum exhortatio de corrigendis regni malis, 417, 419. Anselmo gratias agit, 447. Ejus gener Ernulfus, 447.

Musica librum Anselmi præstitit priori Cadonensi, 530.

Mutabile. Lex, qualibet, si mutabilis est, non vera est, 161. Non est enim verum esse, ubi est et non esse, 161. *Vide Deus immutabilis. Existentia.*

N

Nasci. Multa dicuntur nasci ex aliquo, cum quæ non habent similitudinem, ut poma ex arbore, 18. *Vide Generatio.*

Natura. Idem est natura ac essentia, 5. Natura ceteris superior, seu quæ nulli est inferior, aut sola est, aut plures soli æquales, 5, 46. Plures naturæ æquales esse n. r.

possunt per diversa, sed per unum rem. Quam naturam magis minusve sunt quam albe, 16. *Vide* Dei existentia. Non omnes naturae sunt pares dignitate, sed aliis aliis sunt meliores, 5. Illud unum idem, per quod plures naturae sunt equaliter magne, attestat id ipsum quod ipsae sunt, id est, ipsa earum essentia; aut est aliud quam quod ipsae sunt, 5. *Vide* Deus unus. Si illud unum, per quod plures naturae sunt aequales, est ipsa earum essentia: non sunt plures essentiae, sed una essentia seu una natura in pluribus, 5. Naturae viventes praestant non viventibus, sentientes non sentientibus, rationales irrationalibus, 16.

Necessitas. Omnis necessitas est aut coactio aut prohibitio, 95. Haec duae necessitates convertuntur contrarie, sicut necesse et impossibile, 95. Quidquid cogitur esse, prohibetur non esse, 95. Et quod cogitur non esse, prohibetur esse, 95. Et quod necesse est esse, impossibile est non esse, 95. Quod necesse est non esse, impossibile est esse, 95. Non omnis necessitas est coactio aut prohibitio, 125.

Est necessitas praecedens, quae est causa ut res sit: et necessitas sequens, quam res facit, 94. Ubique est necessitas praecedens, est et sequens: non autem ubi sequens, ibi statim et praecedens, 94. Est necessitas, cui subiacet invitatus homo, et quae beneficienti gratiam auferit aut minuit, 87. Est necessitas, quam quis non invitatus sed volens sustinet, et qua major beneficienti gratia debetur, 87. Haec non est dicenda necessitas, sed gratia, 87. Quia nullo cogente eam servat, 87. Promissum et necessitas illud servandi non minuit beneficium, 87. *Vide* Votum. Cum futurum dicitur de re, non propterea res necessitate est, quamvis sit futura, 124. Potest enim fieri ut non sit, etiamsi est futura, 124. Non ex necessitate est quod sola sequenti necessitate futurum asseritur, 124. Necessitas praecedens facit rem esse, 124. Non omnis res futura est futura, 124. *Vide* Liberum arbitrium. Omnis necessitas et impossibilitas Dei subiacet voluntati, 222.

Negatio idem est ac remotio alicuius rei, 66. Negatio alicuius rei significari non potest, nisi cum significatione ipsius cuius significatur remotio, 66. Multa dicuntur esse secundum formam loquendi, quae non sunt secundum rem, 66. Qui negat aliquid, intelligit negationem quam facit et omnes ejus partes, 40. Haec vox, non aliquid, omne quod est aliquid ab intellectu remouet, 66.

Nihil. Vox non aliquid, seu nihil, significat aliquid removendum, seu negando: et significat nihil constituendo, 66. Non aliquid et nihil non differant, 66. Non potest dici quid sit, quod non est aliquid, 66. Non repugnant significare nihil, et aliquid, 66. Diversa significationis consideratione nomen, nihil, seu non aliquid significat nihil et aliquid, 66. Sic vox, nihil, seu non aliquid, omne quod est aliquid, intellectu removendum significat, 544. Nomen, nihil, non probat nihil esse aliquid, 66. Nomen mali non probat malum esse aliquid, 544. Nihil neque est, neque essentia est, neque bonum est, 62. Nihil est per nihil, 5. Nihil nec vult nec recedit, 75. Unde venit nihil in aliquid, 75. Quod nihil est, nihil habet, 67. Nihili nulla potestas, 67.

Nobilitas. Qui virtutibus studet, clarum ac celebre nomen possidet, 177. Vanitas nobilitatis, 197, 200. Vera nobilitas est quae virtute refulget, 197.

Nomen. Appellativum nomen rei est, quo res ipsa usu loquendi appellatur, 146. Saepo duobus nominibus unus homo vocabatur, 174.

NORMANNUS monachus Cantuariensis Anselmum rogavit ut ad Gualterum priorem S. Wandregisili consolatoriam epistolam scriberet, 538. Anselmo archiep. Cant. et monachis Cantuariens. Ecclesiae insciis trans mare abiit, 578. In abbatem electus est in diocesi Ambianensi, 578. Huic ejus electioni assentiri non vult nec debet Anselmus, 578.

Novissima. Qui de novissimis cogitat, non facile peccat, 211, 212. *Vide* Damnatio, Infernus, Judicium, Mors.

Novitius debet secundum Regulam conversari in monasterio ante professionem, ad stabilitatis probationem, 549. Novitius tempore probationis cogi non potest ad remanendum, sed libera ei conceditur potestas ad discedendum, 549. Peccat tamen, si acceptam bonam voluntatem deserat; et coram Deo mendacii arguitur, si exhorreat quod saepius ore bene promisit, 549. *Vide* Monachus, Votum.

Numerus. Ternarius numerus 175. Numerus quaternarius, 175. Denarius, 168. Undenarius numerus transgressionem denarii significat, 175. Denarius est justitiae numerus, 175. Beatitudinem significat, 175. Numerus triginta tria, 170. Tempus fidei significat, 170. Quadragenarius numerus, 169. Quinquagenarius numerus penitentiam et remissionem, 185. Numerus septuaginta septem

quid significat, 175. Cur septuagies septies remittenda offensio, 175. Centenarius numerus perfectionem designat, 182. Millenarius numerus, 168.

Nuptiae. *Vide* Matrimonium.

O

Obduratio et obcaecatio peccatoris, 296. *Vide* Gratia. Peccati poena.

Obedientia, inobedientia. De obedientia, 595, 412. Velle obedire est recte velle, 150. Deo obedire, et sibi praecipitum ordinem servare, 80. Creatura rationalis cum vult quod debet, Deum honorat, 80. Cum non vult quod debet, Deum inhonorat, 80. Omnis voluntas creata subiecta esse debet voluntati Dei, 79. Hoc est debitum quod solvendo nullus peccat, 79. Et quod omnis qui non solvit, peccat, 79. Hic est honor quem Deo debemus, 79. Deo jubenti, homo totum quod est, et quod habet, et quod potest, debet, 84. In obedientia homo nihil dat Deo, quod illi non debeat, 84. Hunc honorem qui Deo non reddit, auferit Deo quod suum est, et Deum inhonorat, 84. Voluntas Deo subiecta facit opera Deo placita; si potest operari, 79. Si non potest, ipsa sola per se placet, 79. Sine illa nullum opus Deo placet, 79. Iuste agit omnis homo qui obtemperat Deo, 171. Tunc est vera et simplex obedientia, cum rationalis natura non necessitate, sed sponte servat voluntatem a Deo acceptam, 78. Haec est perfectissima et liberrima naturae humanae obedientia, cum voluntatem suam liberam sponte voluntati Dei subdit, 222. Et cum acceptam bonam voluntatem, spontanea libertate, sine omni exactione, opere perficit, 222. Majori auctoritati cedendum, 85. Auctoritati cedendum in bonis, 195. Non in malis, 195.

Obedientia cum sola impellit hominem in periculum, aut defendit hominem a peccato: aut, si peccat, valde veniale est, si comitatur semper penitentia, 416. Qui vivit in inobedientia, nullum facit sine macula, 416. Malum facere jussus non acquiescas, 416. Obedientia non attendit quid agat, 585, 412. Sine obedientia non pervenitur ad regnum colorum, 585. Inobedientia hominem eiecit de paradiso, 585, 412. Obedientia secundum Regulam S. Benedicti non solum abbatibus, sed omnibus majoribus debetur, 561, 566. Eterno regi militaturus propriae voluntati debet abrenuntiare, 191. Majoris meriti est opus quod ex obedientia fit, quam quod fit ex voluntate, 586. Obedientiae merces vita aeterna, 205. Digne non exaudiri aures quae non obedivert, 289.

Oblatio. Quod Deo semel oblatum est, in alienos non expedit usurpari, 584. *Vide* Missa.

Observantia. Monachicae observantiae vigor, 595, 412. Observantia in minimis, 577, 585, 587, 412, 429, 432. Deceptio est in minimis excessibus nullam esse culpam, 577. Monasticae disciplinae vigor custoditur observantia in minimis, 585, 587. Qui modica non despiciat, non dico paulatim, sed efficaciter proficit, 420.

Oculi Christiani sunt oculi Christi, 204. Non debent tantitates aspicere, 204.

Odiu proximi, 192. Odium nec martyrio expiatur, 192. *Vide* Amor proximi, Injuria, Ira, Vindicta.

Opo episcopus, 444.

Opo S. Quintini abbas merito deponitur, 406. *Vide* S. Quintini crenobium.

Opo, 512, 409. Eum ut converti non differat hortatur Anselmus, 409. Eum antiquum amicum, et novum militonem Anselmus ex Anglia salutatur, 551.

Opo monachus et cellerarius, 419. Vult propter aetatem dimittere officium, 419.

Opo Londoniensis, 442, 445. *Vide* Londoniensis.

Offensa. *Vide* Injuria, Ira, Peccatum.

Officia divina. Divina per ea, quae digniora cognoscimus, exsequi debemus, 156.

Oliva pacis nuntia, 157. Per eam misericordia significatur, 157.

Opera. Litterae quas scribimus actiones nostrae sunt, quas divinae memoriae assignamus, sive bonas, sive malas, 585. Tota vita aut in peccato et damnabilis; aut infructuosa, et contemptibilis, 207. Vita, si est infructuosa, est et damnabilis, 207. Si sterilis bonorum operum, mortuus est; fertilis malorum quanto magis est mortuus, 209. Necesse est in malis operibus Deo displicere, 209. *Vide* Peccatum. Qui plura bona quam mala merita habet, potest gaudere: qui plura mala, quam bona merita habet, debet timere, 390. Omne opus quod secundum Christum fit, caret peccato, 158. Bona opera elevant sursum et ducunt in caelum, 211. Mala opera demergunt deorsum, 211. Et trahunt in infernum, 211. Sine bonis operibus ad contemplandam Conditoris sui maiestatem nemo valet pervenire, 162. Qui post penitentiam securi in bonis operibus non se exercent, 185. *Vide* Fides, Intentio, Voluntas.

Opus. Diversa sentiri possunt de quibusdam absque animae periculo, 83.

Oratio est Dei donum, 216. Deus illam non frustra dat, 216. Deus exorandus et adorandus, 28. A solo Deo prospera sunt speranda: et ad eum solum ab adversis fugiendum, 28. Solum Deo pro gravi re supplicandum, 28. Prope est Deus omnibus invocantibus eum in veritate, 213. Invocare Deum in veritate est Patrem invocare in Filio, 213. Quid dulcius quam Genitorem in nomine Unigeniti exorare, Patrem in recordatione Filii ad pietatem flectere, 213, 12. Hoc ipsum pertinet ad peccati solutionem ut peccator suppliceat, 84. Non ficta orandi devotio quo plus orationi intendit, plus accenditur, 293.

Oratio non dimittenda propter vanas aut malas cogitationes, 414. Sine spe veniae Dei non supplicatur, 215. Digne non exauditur anima quae non obediit, 289. Oratio frequens, 191. Surgere per noctem ad orationes, 191. Non inconvenienter fiunt in Ecclesia orationes a sanctis pro schismaticis et hereticis, Iudaeis et Gentilibus, 151. In oratione Dominica petimus septem dona Spiritus sancti, 159. *Vide* Contemplatio, Laus, Meditatio.

Orcadensium populus in Christiana religione minus eruditus, defectu episcopi, 418.

Ordo sacer, 140, 352. Usus sacri ordinis placitam Deo personam exposcit, 149, 352. Aetas suscipiendi sacerdotium, 174. Aetas triginta annorum est aetas assumendi doctoris et sacerdotis dignitatis officium, 174. Sibi conscius criminis abstinere a sacris semper potest, Deo non improbane, 140, 352. praesumere non potest, nisi Deo approbante, 352. *Vide* Lapsus. Sanctorum Patrum sententia de lapsis sic intelligenda ut aperte lapsos a sacris prohibeant, occulte vero lapsos potest dignam poenitentiam ad sacra accedere concedant, 140, 352. In tali re cuique tutius est coram Deo sibi plus timere quam confidere, 352. Lapsi occulti qui sacros ordines habent, si sponte et secreta fuerint confessi cum cordis contritione, uti possunt suis ordinibus, 140, 352, juxta epistolam Calixti papae, et epistolam S. Gregorii ad Secundinum, 352. Non decoloratur apud homines sacri ordinis dignitas propter personam, cujus peccatum ipsi non cognoscunt, 140, 352. Ordinatus ab episcopo interdicto, ut non debet susceptis ordinibus, nec ab illo episcopo debet reordinari, 374. Qui mulieri dedit herbas ad virum interficiendum, ad sacros ordines non debet promoveri, si vir iste fuerit his herbis interfectus, 374. *Vide* Abortus, Homicidium.

Omnivinus monachus quaerit quid Anselmi obtrectatoribus respondeat, 404. Petit licentiam adeundi Anselmum, 406.

Originalis iustitia. *Vide* Adam, Angelus, Homo, Iustitia.

Originalis peccatum. *Vide* Infantes, Originale.

Os Christiani est os Christi, 204, non ad detractiones, non ad mendacia, non ad otiosos sermones, sed ad laudes Dei, et ad adificationem proximi debet aperiri, 204.

Osbernus defunctus: cuius animam commendat Anselmus, 315, 314, 444.

Osbernus Exoniensis episcopus, 375, male prohibet monachos signa sua pulsare secundum ordinem suum, 375. Unde Anselmus archiep. conqueritur, et eum monet ut monachos contra clericorum suorum gravamina protegat; et ut eos signa sua secundum ordinem suum pulsare, et in conventu populi auxilium postulare ad ecclesiae suae constructionem non prohibeat, 375.

Osbertus alter monachus Cantuariensis, 376, cum Gondulpho degens salutatur ab S. Anselmo, 314, 318. Becci degens virtute ac scientia crescit, 325. Vertigine dire vexatur, 325. Haec ejus infirmitas describitur, 325. Dum Becci moratur pro eo veniam cujusdam culpae Anselmus petit ab Henrico priore, 329. Eum remittit Anselmus, jussu Lanfranci archiepiscopi, 335. Morum ejus emendatio, 335. Anselmum electum in archiepisc. Cantuariensis invitat et suadet ut onus subeat, 363. Hortatur eum ut suam acceleret inaugurationem, 363. Tredecim annos Anselmum jam laudaverat, 363. Mortuum Lanfrancum semper dolebit, 363.

Osmundus episcopus Wintoniensis, 377. Ut ipsi abbatissa Mathildis obediat, praecipit Anselmus archiep., 377. *Vide* Mathildis, Wintonia.

Otiositas vitanda, 193, 383. Otiositas inimica animae, opera, 388. *Vide* Fides, Opera.

P

PALLADI LIBER de rusticatione, 107.

Pallium ante consecrationem nullus debet habere, 448. Episcopus metropolitanus intra annum pallium debet requirere, 375. Pecunia pro pallio Romam mittenda, 448. Pallium habet Eboracensis arch., 428.

Panis. *Vide* Azyumum, Eucharistia.

Papa titulo maiestatis insignitus, 354, 439. Fides Chri-

stiana custodienda, et Ecclesia regenda summo pontifici a Deo commissa est, 41. Huic referendum, si quid contra catholicam fidem oritur in Ecclesia, ut ejus auctoritate corrigatur, 41. De apostolica sedis auctoritate pendent filiorum Ecclesiae directiones et consilia, 427. Obedientia Romano pontifici debita, 430. Non est episcopi ligare quod Romanus pontifex absolvit, 383. Apostolica decreta praefenda sunt voluntati regis, 382. In Anglia apostolicus (id est papa) nec recipitur nec nominatur, sine regis jussione, 381.

Parabola. In Scripturae parabolis non omnia sunt similia, 55.

Paradisus. Nulla anima, ante Christi mortem, paradisum coelestem ingredi potuit, 92. Paradisum promittit qui pendet in ligno, 24, 274. *Vide* Latro. Paradisus est ubi Christus est: et esse cum Christo, est esse in paradiso, 274. Bonis apertus est paradisus, 241. *Vide* Beatitude.

Paralyticus accepit peccatorum remissionem, quam non praecesserat confessio, nec meruerat satisfactio, nec exigebat contritio, 251. Corporis salutem petebat non animae, et salutem corporis et animae recepit, 251.

Parisiensis. *Vide* Galo, Goffridus.

Pascha. *Vide* Azyumum.

PASCHALIS II Romanus pontifex, 381. Et Anselmus mala Angliae scribit, 381, gratulatur Anselmo de ipsius in Angliam reditu, 382. De censu B. Petri restituendo scribit Anselmo, 382. Et ut pacem componat inter regem Angliae et comitem Northmanniae, 382, confirmat Ecclesiae Cantuariensis primatum, 383. Concedit ut regnum Angliae nullius legati, sed sedis apostolicae subsit iudicio, 383. Anselmi consultationi respondet, 383, 384. Radulphi episcopi causam Anselmo mandat, 384, eum Anselmus consulit de investituris, 393. De his respondet Anselmo, 394, praecipit Anselmo ut nullam communionem habeat cum his qui de manu regis investituram acceperunt, 399, 400, 408. Ejus electio canonica defenditur, 409, ejus adversarius nullam habebat electionem, sed invasor erat, 409. Excommunicat comitem de Mellento, et alios regi pro investituris faventes, 445. Absolvit eos qui in Anglia investituram acceperant aut investitis benedixerant, aut hominia fecerant, 416. Henrico Anglorum regi concessit, 416. Eos, qui regi faverant et postea pro Ecclesiae libertate laboraverunt absolvit, 416. Anselmo committit causam archiepiscopi Rothomagensis, 416. Anselmo exulante legationem in Anglia archiepisc. Viennensis dederat, 427. Gerardum Eboracensem, quod regi contra Anselmum faveret, acriter corripit, 436. Ei Anselmus pro Guillelmi archiep. Rothomag. causa scribit, 445. Sub Paschalis II regimine pax Ecclesiae restituta, 139.

Passio. Recordatio mysteriorum et passionis Christi, 233, 236, 271. *Vide* Christus. Patri exponuntur opprobria, dolores et mors Filii, 246.

Pater. Pater aeternus. Nomen Patris significat Deum qui est Pater, et relationem ejus ad Filium, 50. Ex ea nomen Patris habet, 58. Magis convenit summo Spiritui dici patrem, quam matrem, 19. Quia prima et principalis causa prolis semper est in patre, 19. Nullis rebus tam convenienter videtur aptari habitudo parentis et prolis quam summo Spiritui et Verbo ejus, 18, 19. Proprium illius esse verissimum parentem, istius esse verissimum prolem, 19, ille est verissime pater; hoc vero verissime filius, 19. Non hic mater, neque hoc filia dici debet, 19, 49. Licet hic sit veritas, et hoc sit sapientia, 49. Nihil competentius quam in memoria pater, sicut in verbo filius, intelligitur, 20. Memoria nomen parentis aptissime suscipit, 20.

Pater est memoria vel sapientia de nullo nata, 20, sic est memor sui, ut sua ipse sit memoria, 20. Est perfecte summa essentia, 19. Perfectus per se est, 19, per suam essentiam est, per suam sapientiam sapit, per suam vitam vivit, 19. Ipsa substantia Patris est intelligentia, scientia, sapientia et veritas, 20. Quamvis Pater sit intelligentia et amor, non tamen est Filius, aut alicujus Spiritus, 25, 24. Quia non est intelligentia genita, nec amor ab aliquo procedens, 24. Sed est tantum gignens, et a quo alius procedit, 24. Singulus Pater est perfecte summus Spiritus, 19. Increatus et creator, 22. Patrem nullus facit, creat aut gignit, 22. Aut Pater est de Filio, aut Filius de Patre, 51. Filium Pater solus gignit, sed non facit, 22. Deus Pater unicum Filium suum de corde suo aequalem sibi genuit, 103. Os patris non est aliud quam essentia ejus, 54. In eo quod seipsam dicit summa essentia, generat Pater et generatur Filius, 24.

Filius habet esse de Patre, 60. Pater dat Filio essentiam, et sapientiam, et vitam in semetipso habere, 19. Ut per suam essentiam, sapientiam, et vitam subsistat, sapiat et vivat, 19. Non est alius Deus Pater, et alius Deus Filius, 60. Sed alius est Pater, alius Filius, 19, 60. Pater, non est magis Deus quam Filius, 60. Ea quae sunt Patris,

Fili quoque sunt, 60. Impossibile est aliud esse genitorem, quam quod est genitus; seu, aliud esse patrem, quam quod est filius, 19. Idem est esse Patris et Filii, 19, 20.

Pater recte dici potest essentia Filii; et Filius, essentia Patris, 19. Et quod alter habeat essentiam alterius, 19, 20. Non quasi alter non per se, sed per alterum existat, 19. Uterque per se est, et per se sapit, 19. Non est aliud Patri et Filio habere essentiam, quam essentiam esse, 19, 20. Pater et Filius sunt essentialiter spiritus; sed non sunt alicujus spiritus, 22, 49. Tanto verior est parens, et Verbum proles; quanto magis ille ad hujus nativitatis perfectionem sufficit, et quod nascitur ejus similitudinem exprimit, 18. Solus ille, cujus est Verbum, dici debet genitor et ingenuus, 22. Quia solus est Pater, et nullo modo ab alio est, 22.

Pater et Filius sic sunt oppositi relationibus, ut alter nunquam recipiat quod est proprium alterius, 19. Sic sunt concordæ natura, ut alter semper teneat essentiam alterius, 19. Una Patris et Filii est essentia, 19. Aliæ sunt ab invicem, paternitas et filio, 45. Relationes Patris et Filii plures sunt, 21. Et alia est relatio Patris, alia Filii, 21. Patris aut Filii, secundum paternitatem et filiationem, non est ulla voluntas aut potentia, 44. Ille, cujus est verbum aut imago, nec imago nec verbum est, 18. Pater et Filius, secundum propria, non sunt una res sed duæ, 45. Non substantia sed relationibus, 45. Pater et Filius non sunt unus, sed duo, 19, 45. Sed latet quid duo sint, 19. In Patre et Filio unum est commune, id est Deus: et duo propria, quæ sunt Pater et Filius, 45. Nulli in illis sexus discretio, 19, 49. Quomodo nulla omnino persona etiam increata novit Filium, nisi Pater; neque Patrem, nisi Filius, aut cui voluerit Filius revelare, 53. Amat se Pater, amat se Filius, et alter alterum, 21. Sui meminit, et se intelligit Pater et Filius et alter alterum, 21.

Patres sancti non omnia dixerunt, quæ dici possent, 41. Nihil dixit Anselmus quod non cohereret dictis SS. Patrum. Vide Anselmus.

Patientia, impatientia. De patientia, 192. Patientia non est nisi in tribulatione, 351. Patientia mala ferre potius quam referre, 192. Cum meritis puniatur, execranda est impatientia, ne nocens infelicis damnetur, 355. Cum immeritis affligitur, servanda est patientia, ut innocens felix coronetur, 355. Peccatis suis imputet quisque mala quæ patitur, 390. Ex incommodorum passione gratia nobis operatur incorruptibilitatem, 71. Spiritus patientiæ pacificus convenit, 159. In iis nullus motus est rebellis, 159. Filii Dei vocabuntur, 160. Vide Adversitas, Injuria, Ira, Mansuetudo, Vindicta.

Paulus (S.) Miletiorum atque Ephesiorum fletibus irroratus, 561. Eos tamen deseruit ut ad externas gentes transmigraret, 561. Omnes alios apostolos tempore sequens, labore et efficacia præcessit, 298. S. Paulus est mater et nutritrix Christianorum, 300. Quis Christianus doctrina Pauli non est in fide natus et confirmatus? 300.

Paulus electus Abbas S. Albani: et Anselmus de electione gratulatur: et qualiter gerere se debeat, præscribit, 337, 358. Ut exemplo doceat quos verbo, propter linguarum diversitatem, docere non poterat, 358.

Paupertas. Beati pauperes spiritu qui non necessitate, sed devota voluntate contemptis omnibus Deo vivunt, 159. Paupertas evangelica duas habet partes: abdicatorem rerum, etiam ad opus pietatis: contritionem spiritus, qua seipsum abdicet, 159. Paupertas jure prima virtus ponitur, 159. Ea non præcedente non valent quæ sequuntur, 159. Ipsa promeretur auxilio divinæ gratiæ beatitudinem, 159. Paupertatis bona, 196.

Pax diligenda, 192.

Peccator non desinit esse Filius Ecclesiæ, 240. Qui facit peccatum, servus est peccati, 240. Vide Homo post peccatum. Deus non potest hominem peccatorem impunitum dimittere, 240. Vide Deus justus. Homo peccator comparatur margaritæ in cæno pollutæ, 85. Tolerabitur canis putridus foetet hominibus; quam anima peccatrix Deo, 207. Peccatori non restat nisi ut in tota vita sua plore totam vitam suam, 207. Qui Dei præceptis non acquiescit, a voluntate Dei deviat, sed ab ordine præscientiæ ejus non exorbitat, 151. Peccator, licet divinæ voluntati subjacere nolit, non eam fugere valet, 80. Si vult fugere de sub voluntate jubente, currit sub voluntatem punientem, 80. Sicut qui sub cælo non potest fugere cælum, nisi appropinquando cælo, 80. Omnis peccator est fur, 72. Inter peccatorem et peccatorem est magna differentia; id est inter illum qui plus peccat, et eum qui minus, 215. Sunt peccatores qui correcti et penitentes mira operantur, 185. Famosa peccatrix et prior vidit gloriam resurrectionis, et eam apostoli vultuavit, 221.

Peccatum. Peccati definitio. Peccatum est legis transgressio, 175. Peccare non est aliud, quam Deo non reddere debitum, 79. Peccare est Deum exhonorare, seu illi auferre quod suum est, 79, 222. Peccata vocari solent debita, 182. Peccatum, nomen horrendum, res detestabilis, 296. Plus vitanda est peccati feditas, quam quilibet tormentorum immanitas, 196. In peccato est injustitia, in tormentis justitia, 196. Peccare, mala et amara res est, 288. Peccata faciles aditus, difficiles exitus habent, 288, 299. Omne peccatum est injustitia, 98, injustitia omnino nihil est, seu nullam habet essentiam est, 98, 126. Deum volumus servare quod promissit; et non timemus non observare quod jusserit, 251. Vide Justitia. Peccatum dici potest quadam corruptio virtutis, 107.

Peccati divisio. Uniuscujusque peccatum est in natura et persona, 97. Peccatum, quod quisque trahit cum natura in ipsa origine, vocatur originale, 97. Potest etiam dici naturale, 97, peccatum quod quisque facit, personale potest nominari, quia vitio personæ fit, 97. Peccatum cogitationis, 170. Propter illud anima judicatur indigna societate angelorum, 170. Peccare in voluntate non est aliud quam velle quod non debet, 124. Actiones, quas facit injusta voluntas, vocantur peccata, quia in voluntate, qua fiunt, est peccatum, 99. Aliud intelligitur, cum ipsa actio; aliud cum utrum juste fiat vel injuste consideratur, 99. Peccati quod scienter fit, et ejus quod per ignorantiam fit differentia, 91. Peccatum per ignorantiam est veniale, 91. Quædam non possunt nisi injuste fieri, 98. Sola injustitia est per se peccatum, 151. Quæ sequuntur injustitiam, indicantur peccata, donec ipsa remittantur, 151.

Peccati gravitas. Omne peccatum Deum exhonorat, 188. Deum exhonorare non debet homo, etiam si necesse esset quidquid est, et Deus non est, perire, 222. Peccatum nullum debet reputari parvum, 208, 412. Aliud aliis majus est, 412. Graviter peccamus, quotiescunque scienter aliquid quamlibet parvum contra voluntatem Dei facimus, 81. Ipse semper præcipit ne peccemus, 84. Præstat quidquid non est Deus, perire, quam leve peccatum committit, 84, 222. Horror mirabilis, perversa voluntas; miraculum mirabile, voluntaria perversitas, 209. Peccata plus horrent plus considerata, 290. Peccata tantum sunt odibilia, quantum sunt mala, 91.

Peccati causa. Qui malum potest et facit, suo malo hoc potest et facit, 248. Homini culpa est non habere quod debet habere, 248. Culpa est habere quod debet non habere, 248. Culpa est homini non habere potestatem, quam accepit, ut posset cavere peccatum, 85. Nusquam est in hominis natura præter voluntatem peccatum, 105. Rectitudinem voluntatis acceptam per gratiam nemo deserit deficiente potestate eam servandi, 152. Sed deficiente voluntate eam servandi, 152. Adæ posteri naturali peccant necessitate, 104. Hanc necessitatem meruit propria et personalis Adæ voluntas, 104. Nemo est qui sine aliquo peccati tactu vivere queat super terram, 79, 85, 165, 169, 170, 434. Hæc fides est ad salutem necessaria, 79. Quæ impotentia excusat peccatum, 85. Vide Impotentia. Infantes. Homo ex se habet, unde in culpam cadat; sed ex se non habet, unde ad veniam resurgat, 168. Obsequium mundi peccatum, 225. Tributum peccati triplex, delectatio, consensus, consuetudo, 225. Hoc solvitur corde, ore et opere, 225.

Peccati effectus. Omnia peccata animam lædunt, 142. Sed corpus non deturpant, 122. Justitia aboletur justis ruentis, 252. Penitentia ruit in idipsum revertentis, 252. Tanto magis ægrotat, quanto licentius quis peccat, 186. Qui sponte peccat, in infinitum cadit, si non per misericordiam retineatur, 296. Peccata dum attrahunt, dulcia promittunt; cum pertrahunt, amaritudine perfundunt. Dum suadent, ungunt; postquam suaserunt, usque ad mortem animam pungunt, 299. Peccata conscientiam decerpunt, 279. Recedente justitia, crudelis animam occupat affectus, 66. Hic facit hominem turpius et laboriosum operum cura sollicitum, 66. Peccata sæpe non dentur, actione deleta et sæpe delectant, opere non delecto, 991.

Peccati pœna. Per peccatum moritur homo, etsi aliquatenus vivat, 250. Abyssus peccatorum invocatur abyssum judiciorum et suppliciorum, 296. Qui præterita pœna peccat, tanto magis puniendus est, 72. Si peccatum nihil est, cur punit Deus hominem pro peccato, 99. Deus non punit peccatores nisi pro peccato; nec tamen pro nihilo sed propter aliquid, 99. Homo, qui sponte peccavit, nec peccatum nec pœnam peccati per se vitare potest, 77. Qui peccat, impunitus non debet dimitti nisi misericordia parcat, 77. Vide Deus misericors. Homo peccato rapit quod Dei est, 80. Deus puniendo aufert quod laudis est, 80. Et in hoc se ejus dominum probat, 80. Hu-

tura quando primum peccavit, hac pœna flagellata nunquam prolem naturaliter nisi talem, quales infantes nasci, generaret, 132. Ac post hanc vi inferno a regno Dei, ad quod facta est, in perpetuaret, 132. Post Adæ peccatum remansit in natura iustitiæ integræ, quam accepit, 98. Et debitum endi, quia eam deseruit, 99. Et corruptio, quam peccatum incurrit, 99. Si non peccasset humana qualis a Deo facta est, talis propagaretur, 98. Post n, qualem se fecit peccando, talis propagatur, et Adam, Homo. Infirmia quoque facta est ad voluntati desertam, 134. Propter peccatum primi patitur homo innumerabilia incommoda, 71. Quod humana minorata est a primæ conditionis dignitate atque pulchritudine, illi ad culpam imputat. Quia per hoc minoravit honorem et laudem

et naturæ corruptio aliquando est pœna peccati, creatura: ut morbi et aliæ incommoditates, et ea que in sanctis hominibus sunt sine peccato, tanto natura humana pretiosum opus Dei in se miraturque iudavit; tanto sua culpa Deum exhonora. Hoc illi ad tantum statuitur peccatum, ut non mortem Dei deleatur, 131. Obstructi sunt sensus nostras vetusto languore peccati, 53. De pœna est non posse hoc bonum facere, quod datum est ere, 103. Peccati pœna est peccandi necessitas, 107. mors, etc., pœna sunt peccati, 107. Vide Morbus. Peccato, et pœna peccati, 50, 83, 241. Vide natura humana propter peccatum incurrit corruptionem et appetitus brutorum, 133. Homo peccando non omnino quod factus erat, 133. Ut esset qui pœna, cui Deus miseretur, 133. Hominis in peccato, 223. Tormenta peccatis debita, 293, 296. Non culpa, quam mortis sequitur damnatio, 131. Par non sequitur imparia peccata, 104. Eo acrior erit, quo disturnior vita ad penitentiam dilatata, 240. Inque remouetur pœna peccati, ab eodem et peccatorem: sed non e converso, 108. Cur deletio in nobis pœna peccati remanet, 131. Vide Ba. Concupiscentia. Crimen quod a Deo non imputatur ab omnibus esse putatur, non reprobatur neque de- 140, 352. Apud Deum non reprobatur alicujus propter culpam, quam ipse ignoscit, 140, 352. ventæ pro peccatis, 236. Peccata per penitentiam remissa redeunt cum indulgentia fratri denegatur, de Injuria; Vide Concupiscentia, Homo post peccatiorantia, impotentia, iustitia, liberum arbitrium, utia, Voluntas.

atum originale. De originali peccato, 94, 97, etc., et peccatum a natura seu naturale seu originale, et peccatum a persona seu personale, 104. Originale ine denominatur, 97. Originale peccatum dicitur a ab illis descendat in singulos, a quibus habent originem; aut ab origine, hoc est ab initio ejusque quoniam in ipsa ejus trahitur origine, 97. De ite parente justa proles potest nasci, 105. De Adam quorum peccatum in omnes homines propagatum. Peccatum Adæ personale in omnes ejus posteros, 104. Et est in illis originale sive naturale, 104. personale transit ad naturam: ita naturale ad per- 104. Peccatum trahit quisque per naturam pro- 101. Nulli personæ de se propagatæ Adam mala tittere potuit; in cujus generatione nec natura illi st propagandi, nec voluntas quidquam operari 101. A peccato Adæ non liber fuit nisi solus qui sine viri semine factus est, 82. Solus homines Filius Virginis in utero matris, et nas- e matre sine peccato, 98. Vide Christus, Infantes,

les Filii Adæ, præter Christum, originalem habent tiam, 103. Omnes peccatores, et illi iræ, 103. disque Adæ peccato gravatur et est debiti reus, 100, on quia est homo, nec quia est persona, sed quia reator Adam, et de illo peccatore propagatur, 104. am Adæ in infantes descendit, 103, 104. Non illi pro hoc sic debent puniri ac si ipsi illud aliter fecissent, 104. Nullus tamen eorum ir sine peccato quod sequitur damnatio, 104. in tenebris et peccato jam concipitur et na- 33, 83, 98, 100, 103. Corruptio naturæ transit in qui paterno gignuntur semine, 107. Ipsa est pœna, et habet causam in peccato primi parentis, 107. a parentibus trahitur cum necessitate peccati fu- m fuerit animatum anima rationali, 100. Quomodo imundum, 100. Et quomodo infans in peccatis dicatur, 100. In semine non est immunditia pecca- peccatum ante animam rationalem, 100, 101, 102.

Sed ab ipso semine et ipsa conceptione, ex qua incipit homo esse, accipit necessitatem habendi immunditiam peccati, cum habeat animam rationalem, 102. Non magis est in semine culpa, quam in sputo vel sanguine, cum emittitur, 100, 107 et 108. Quia in eis nulla est volun- tas, 108. Non statim ab ipsa conceptione est in infantibus peccatum, 100. Non est in infante, antequam habeat ani- mam rationalem, 98. Cum infans rationalis est, humana natura non habet in illo iustitiam, quam accepit in Adam, et quam semper debet habere, 103. Ideo originale pecca- tum habet, 103. Natura humana in infantibus nascitur cum debito satisfaciendi pro peccato Adæ, 98, 100. Et cum debito habendi originalem iustitiam, 98. Ideo in peccato nascitur, 98, 100. In omnibus infantibus naturali- ter genitis, cum peccato et flagellata nascitur humana natura, 132.

Originale peccatum esse videtur debitum satisfaciendi pro primo peccato, et recuperandi iustitiam, 98. Non est nisi in anima et natura rationali, 98. Peccatum infantes non ex persona, sed ex natura sua trahunt, 104. Nec eorum voluntas, sed naturalis egestas facit, 104. Personas infantum facit peccatrices, 104. Licet tota massa generis humani dicatur peccatrix; peccatum non est nisi in voluntate, 102. Originale peccatum est absolute peccatum, 98. Est iniustitia, 98. Impotentia non excusat naturam humanam in ipsis infantibus a debito satisfaciendi pro primo pecca- to, et a debito habendi iustitiam, 98, 103, 131. Quia ipsa sibi fecit eam, 131. Deus homini concepto et nato in pec- cato nihil nisi pœnam debet, 129. Personalis et origina- lis peccati est similis damnatio, 104. Excludunt a regno Dei, 104. Damnat Deus propter originale peccatum, 98. Peccatum originale non tam grave est, 103, 104. Obceca- vit hominem, 205. Utrum peccata proximorum parentum computentur in originali peccato, 98. Vide Adam, Ba- ptismus, Homo, Infantes.

Peregrinatio. De peregrinatione, 409. Peregrinationis votum, 376.

Periculum. Non rationabile consilium est, ut quia ubi- que periculum est, ibi eligas manere, ubi majus est pe- riculum, 352.

Perjurium et quædam alia non nominanda nunquam possunt nisi injuste fieri, 98.

Persecutio fortiter sustinenda propter iustitiam, 400. Si persecutio corporis fugienda est: quanto magis perse- cutio animæ, 370.

Perseverantia, perseverare. Perseverare est perficere unde perseverare in ducendo, dicimus, perducere, 63. Perseverare in volendo est pervelle, 63. Perseverantia angelorum. Vide Angelus. Non semper prius est non velle tenere, quam non velle deserere, 63, 64. Aliquan- do prius est velle deserere, quam non velle tenere, 64. Cum aliquid propter se nolumus tenere; prius est non velle tenere, quam velle deserere, 63. Ideo enim id de- serimus, quia tenere nolumus, 63. Cum magis vis aliud, quod non potes habere, nisi deseras quod teneas: tunc prius est velle deserere, quam non velle tenere, 63, 64. Virtus boni operis, perseverantia est, 257. Nemo in bono perseverat qui non sit ex filiis celestis Hierusalem, 183. Non nisi perseverantibus salus tribuitur, 253. Certa salus est illi qui dum solum Deum nititur amare, servat propo- situm usque in finem, 352. Si perseverat in iustitia, totus similiter æterne miser erit, 87.

Persona. Omnis individuus homo persona est, 431. Persona est natura collectionem habens proprietatum, quibus homo fit singulus et ab aliis distinguitur, 47. Per- sona non dicitur nisi de individua rationali natura, 27. Substantia principaliter et magis propria dicitur de individuis, 27. In hominibus, tot sunt substantiæ, quot personæ, 27. In hominibus si plures personæ, plures quoque sunt homines, 61. Hominum personæ per hoc di- versæ sunt, quia proprietatum collectio non est eadem, 61. Diversarum personarum non potest esse una eadem proprietatum collectio, 47. Natura subsistit in personis: et personæ non sunt sine natura, 104.

Petrus, id est agnoscens, 160. Petrus, 151. Significat ordinem prædicatorum, 161. Significat electos, 165. Pre- positos, 162. S. Petrus princeps apostolorum, 270, 288, 289. Primus in ordine, 275. Petrus apostolus Antiochie sedit, deinde Romæ, 364, 366. Non peccavit deserendo Antiochenam sedem, studio majoris profectus, 366. Petri primatus, 162.

Petrus camerarius summi pontificis, 421. Monachus de S. Petro supra Divam, 346. S. Petri monasterium (arno- tense, 398.

Petrus consobrinus Anselmi, 528.

Philippus rex Francorum, 44. Anselmo omnem epem spondet, et cum invitat ut veniat in Galliam, 440.

Philippus de Prajosa, 433.

Philippus monachus claustrum deseruit, 404. Eius poenitentia, 404.

Pietas. Christiana pietas nihil vult honestum iudicare, quod faciat contra honestatem naturae, 142. Spiritus pietatis militibus convenit, 139.

Pœna. Vide Damnatio, Infernus, Peccati pœna, Satisfactio, Penitentia, Voluntas.

Pœnitentia. Vera pœnitentia, veraque confessio est perpetrata mala plangere, et plangenda amplius non admittere, 250. Peccata plangere, 191. Per pœnitentiam et confessionem mundantur peccata, 209, 211. Sine labore, contritione, confessione, ac etiam oratione nunquam remittuntur peccata, 351. Nullum est tam grave peccatum quod non possit per pœnitentiam deieri, 212. Miseretur Deus omnibus per pœnitentiam et opera bona suas malitias mundantibus, 250. Certi esse debent peccatores se veniam obtinere, si peccata sua curent dimittere, et pœnitentiam agere, 215. Quoties peccator redierit cum digna pœnitentia, recipitur, 222. Sed hæc pœnitentia peccanti non promittitur, 222. Gravis dolor de gratia primæ justificationis amissa, 287, 288. Est opus Spiritus sancti quod peccatori sua facinora displicent, et ea agere satagit quæ Deo placent, 250. Hoc non valet suis viribus; nisi Spiritus sancti gratia illuminatus, 250.

Pœnitentia secundum quam discretionem danda, 390. Pœna publica pro peccatis occultis non est invito imponenda, 140. Ne via confessionis obstruatur, 140. Vide Lapsus. Prohiberi invitus non debet, qui occultum crimen humili confessione sponte et occulte detegit, 140, 502. Vide Lapsus. Ad hoc misit Deus patriarchas et prophetas ut pœnitentiam prædicarent, 212. Pœnitentia ruit in idipsum revertentis, 252. Vide Absolutio, Confessio, Conversio, Lapsus, Ordo, Satisfactio.

Pœnitentis habitus, 191. Pœnitentis oratio, 214, et seq. 115 et seq. In confessione peccata purgantur propter pœnitentiam quam acturi sunt pœnitentes, 185. Ex quo tendentes ad confessionem et pœnitentiam, tota deliberatione mentis peccata sua damnant et deserunt, liberantur ab eis in conspectu interni inspectoris, 185. Pervenient tamen ad sacerdotes, et ab eis querenda solutio, 185. Ut qui iam coram deo sunt mundati, sacerdotum iudicio etiam hominibus ostendantur mundi, 185. Hoc ipsum pertinet ad peccati solutionem, ut peccator suppliceat, 84. Pœnitentiam pro peccatis a sacerdote accipere, 250. Emendationem promittere, ac etiam iurare, 250. Satisfactio pro peccatis, 390.

Possibile. Vide Deus potens, Impotentia, Impossibile, Mundus, Potentia.

Possidere. Major est qui possidet quam quod possidet, 58.

Potentia, potestas. Dicitur aliquando quis posse, non quia est in ipso sed quia in alio est potentia, 95. Sic homo dicitur posse vinci quem alius potest vincere, 95. Aliquando quis dicitur non posse, cum in eo est potentia et in alio non est, 95. Sic homo dicitur non posse vinci, in quo tanta est fortitudo ut alius eum vincere non possit, 95. Posse vinci non potestas est, sed impotentia, 95. Vinci non posse, non impotentia, sed potestas, 95. Omne quod est, eo ipso quia est, potest esse, 67. Non omne quod est, potuit esse antequam esset, 67. Necesse est si voluntas vult, ut possit velle, 67. Per se posse velle vel agere, est habere ea omnia quæ ad volendum vel agendum sufficiunt, 67. Qui nihil habet, quod non accepit, nihil potest per se, 67. Duplex potestas: una, quæ rem præcedit; altera quæ fit cum re, 67.

Potestas est aptitudo ad faciendum, 116. Et omnis aptitudo ad faciendum est potestas, 116. Aliud est aptitudo ad faciendum, et aliud aptitudo faciendi, 116. Definitio potestatis est legitima, 116. Nullam potestatem habemus quæ sola sibi sufficiat ad actum, 118. Cum ea desunt, sine quibus ad actum non perducuntur nostræ potestates, non minus eas habere dicimur, 118. Sic qui visum habet, potestatem habet videndi montem; qui tamen si absit aut non adsit lux, videri non potest, 118. Quatuor potestates ad actum concurrere debent: 1^a in agente; 2^a in objecto; 3^a in medio adjuvante; 4^a in medio non impediante, 118. Multa dicuntur posse, non sua sed aliena potestate, 67. Multa non posse dicuntur non sua, sed aliena impotentia, 67. Pluribus modis dividi potest potentia, vel impotentia, 67. Sæpe dicimus rem posse, non quod illa possit, sed quoniam alia res potest, 67. Et rem, quæ potest, non posse, quoniam alia res non potest, 67. Quidquid non est, antequam sit, sua potestate esse non potest, 67. Sed si res alia potest facere ut sit, aliena potestate potest esse, 67. Vide Impossibile. In servando vitam duæ potestates: una volendi servare vitam; altera vitam servandi, 15. Aliquis esse dicitur, quod in eius potestate est ut habeat,

80. Potentia improprie aliquando dicitur pro impotentia, 31. Facere pro non facere, 31. Impotentia quæ non est ex culpa, aliquatenus excusat, 85. Impotentia quæ habet culpam, non levigat nec excusat peccatum, 85. Homo qui sua culpa deiecit se in impotentiam non peccandi, et solvendi quod peccavit, inexcusabilis est, 85. Ista impotentia culpa est, 85. Impotentia, quæ descendit ex culpa, non excusat impotentem, culpa manente, 131. Non solum impotentia iustitiam habendi, sed etiam impotentia ipsam intelligendi in non baptizatis imputatur ad peccatum, 131. Quia descendit a peccato, 131. Vide Impotentia. Quando homo habet hanc impotentiam sine satisfactione, peccatum est illi, 86. Vide Peccatum. Qui propter culpam suam verbum Dei suscipere nequeunt, recte sunt arguendi, 151. Quod si qui nitentes non proficiunt aut deficiunt, hoc non est impossibilitate sed ex difficultate fit, 152. Neque hoc negat liberum arbitrium valere, 152. Corrupti aut mentiri posse, aut posse facere ut verum sit falsum, vel ut quod factum est non fuerit factum, non est potentia sed impotentia, 31. Impotentia est posse velle mentiri, aut fallere, aut mutare voluntatem, 94. Terrenæ potestates ad vindictam sumendam ordinatæ sunt a Deo, 79. Et cum vindicant, Deus est qui vindicat, 79.

Præceptor. Vide Prædicta.

Præceptum. Vide Ecclesia, Lex.

Prædestinatio in Deo non dicitur proprie, 127. Deo nihil est ante vel post, 127. Sed omnia sunt illi simul præsentia, 127. In Deo præscientia, prædestinatio, vocatio, justificatio, glorificatio sunt simul in æterna præsentia, 125. Et nihil horum prius aut posterius apud Deum est, 125. Prædestinatio et præscientia non discordant, 127. Sicut Deus præscit, ita et prædestinat, 127. Prædestinantur quidam per liberum arbitrium futura, 127. Deus non præscit neque prædestinat quemquam justum futurum ex necessitate, 127. Prædestinatio non mutatur, 127. Non prædestinat Deus, nisi sicut est in præscientia, 127. Nec prædestinatio excludit liberum arbitrium, nec liberum arbitrium adversatur prædestinationi, 127.

Prædestinatio idem est quod præordinatio, sive præstitutio, 127. Prædestinare est præordinare et statuere futurum esse, 127. Prædestinatio non solum bonorum, sed et malorum potest dici, 127. Nec est inconveniens si dicimus Deum prædestinare malos et eorum mala opera, quando eos et eorum mala opera non corrigit, 127. Deus bona specialius præscire et prædestinare dicitur, 127. Necesse est fieri quæ præsciuntur et quæ prædestinantur, 127. Quædam tamen præscita et prædestinata non evadunt necessitate quæ rem præcedit, sed ea quæ rem sequitur, 127. Deus prædestinando, voluntatem non cogit, aut voluntati resistit: sed eam in sua potestate dimittit, 127. Deus amandus est qui se a damnata societate prædestinando discrevit, vocando separavit, justificando purificavit, 254. Rationalis natura in quodam rationabili et perfecto numero præscita est a Deo, 811. Nec major nec minor ille numerus esse potest, 811. Quod pauci sint electi certi sumus, Veritate dicente; quam pauci sint, incerti sumus, Veritate tacente, 312, 327, 372. Qui non vivit ut pauci, reprobationem timeat, 372. Nullus novit aut certus esse debet se esse de numero electorum, 372. Capi non potest cur de malis hos magis salvet Deus quam illos; et cur illos magis dampnet, quam istos, 32.

Prædicatio, prædicator. Christum ad peccatores docuit, qui eum peccatoribus prædicat, 182. Rarus est qui Christum prædicat, 181. Sapientia prædicantium prædicantibus subjecta est, 175. Sapientia prædicantium vel magistrorum, Christus est, 175. Angeli, id est, nuntii Dei vocantur, qui Christum loquuntur, 176. Ordo prædicantium, servus ille est qui dicit invitatis ut veniant, 181. Minoribus minora prædicari debent, et maioribus maiora, 167. Unusquisque juxta modum capacitatis suæ doceatur, 167. Fidei prædicatio agriculturæ comparatur, 150. Fideles sunt agricultura Dei, 150. Deus non dat incrementum omni semini, 150. Tamen præcipit agricolis suis in spe instantissime verbum suum seminare, 150. Non supervacaneum est homines ad fidem Christi et ad ea quæ fides hæc exigit, invitare, 150. Quamvis non omnes hanc invitationem suscipiant, 150. Cur arguuntur qui verbum Dei non suscipiunt, 150, 151. Cum hoc facere nequeant, nisi gratia eorum voluntates dirigente, 151. Boni mores in tacente diliguntur, et facundia in torpente contemnitur, 338. Prædicatores in Petro claves regni cælorum acceperunt, 171. Absolvunt et benedicunt fidelem morientem, 171. Et orant ut hinc migrans in cælis suscipiatur, 171.

Praelatus. Electus in episcopum, tantum onus fugere debet, 409. Fugiens magis cogi debet ut onus suscipiat, 409. Praelatio est, quantum sine peccato fieri potest, refugienda, 350. Est tamen, si obedientia coegerit, suscipienda, 350. Per solum Christum Ecclesiæ pastor est con-

stituendus, 383. Non intrat per Christum qui non intrat per veritatem, 538. Non intrat per veritatem, qui non intrat per rectitudinem, 538. Non intrat per rectitudinem, qui non intrat per regularem electionem, 538. Hunc facit praelatum non Christus, sed sua cupiditas, et eorum qui non percipiunt quæ Dei sunt, temeritas, 538.

Praelatus sic se exhibeat ut neque iustitiam gratia, neque gratiam iustitia qualibet unquam privata subreptione excludat, 371. Multum nocuit infirmis in Ecclesia Dei opinio alicujus vitii, sive vera sive falsa sit, maxime de praelatis, 369. Praelatus commissum gregem deserere non debet, etsi non omnes sub eo in Domino proficiant, 377. Abbas non potest onus impositum deponere nisi de licentia archiepiscopi et episcopi, 377, 378. Et pastor commissum gregem deserere non debet propter calumniam, 330. *Vide Pastor*. A praelatione per mortem deponitur praepositus, 182. Pastor ab Ecclesia revocandus, in qua non potest cum pace consistere, nec malis prevalere, 360. Pastor anxius de imposito onere, 236. Petit gratias et virtutes sibi necessarias, 236. Praelati de peccatis suis anxietas, 302. Sæpe Deus magis operator per vitam illiteratorum (praelatorum) quærentium quæ Dei sunt; quam per astutiam litteratorum, quærentium quæ sua sunt, 534. Sincere obediendum praelatis, 376. Subditi facta praelatorum non dijudicent, 376, 381.

Praelati ordinationes, velut a Deo inspiratæ, suscipiantur, 381. Quamdiu praelatus non cogit a bono in malum divertere, ejus subjectio non est deserenda, 314. A praelato indiscipulato, etiam si majoribus bonis obstat, non est recedendum, 314. Præritas et emendatio præpositi Ecclesie, 181, 183. Praelati, qui de bonis Dei non ejus lucra sed sua quærent, et nocent quibus prodesse debeant, 182. Multi praelati quasi solliciti ne destruantur res Dei in manibus eorum, agunt ut dissipetur lex Dei in corlibus eorum, 538. Praelatus bona Ecclesie dissipans, 182. Praelati mala exempla, 182. Angeli Deo renuntiant mala opera praelatorum, 182. In novissimo facta præpositorum per semetipsos Dominus examinat, 182. Qui quotidie per præpositos actiones subditorum judicat, 182. Contra sacerdotum et praelatorum superbiam scribit Benedictus, 384. *Vide Benedictus*. Villicus rectorem Ecclesie designat, 182. Virga episcopi pastoralitatis signum, 391.

Præscientia. Non aliud est præscire, quam scire futurum, 124. Deus quædam præscit ex libera rationalis creaturæ voluntate futura, 124, 127. Præscientia est cum certa ratione aliquid intelligitur, 71. Hanc sequitur necessitas rei, 71. Præscientia Dei non proprie dicitur præscientia, 71, 127. Sed presentium scientia, 127. Non præscit Deus, nisi verum, 127. Præscientia Dei non fallitur, 127. Non præscitur nisi quod futurum est, 125. Deus præscit omnia futura, 125, 124. Quæ Deus præscit, necesse est futura, 124, 125. Non omnia quæ præscit, sunt ex necessitate, 124. Quædam præscit, quæ sunt ex libertate voluntatis, 124, 127. Non præscit cuncta futura necessitate, 124. Quod præscit Deus, necessitate futurum est si cui præscitur, 124. Si aliquid est futurum sine necessitate, necesse est aliquid esse futurum sine omni necessitate, 124. Non præscit simpliciter Deus aliquem peccatum, vel non peccatum, 124. Sed præscit peccatum, vel non peccatum sine necessitate et sola voluntate, 124. Et stant simul præscientia Dei, et libertas arbitrii, 71, 125, 124, 125, 126, 127. Pereunt qui unam partem defendunt, et alteram negant, 71. Necessitas quæ res liberæ. quæ præscitur, futuræ sunt, descendit de libera voluntate, 124, 125. Si præscit Deus aliquid, necesse est esse futurum: idem est ac si dicam: si erit, ex necessitate erit, 124. Hæc necessitas sequitur rei positionem, 124. Necessitas sequens non cogit nec prohibet rem esse vel non esse, 124. Nec aliud significat nisi quia quod erit non poterit simul non esse, 124. Quod est futurum, non potest simul non esse futurum, 124. Rem futuram necesse est esse futuram, 124. Actio aliqua, antequam sit, non necessitate futura est, 124. Quia fieri potest ut non sit futura, 124. *Vide Futurum*. Quidquid de his quæ libero sunt arbitrio ut necessarium Scriptura pronuntiat, secundum æternitatem loquitur non secundum tempus, 125. Vis æternitatis facit ut præscientia Dei et liberam arbitrium non repugnent, 125. Deum non latuit quid homo facturus erat, cum illum fecit, 87. Ab ordine divinæ præscientiæ nemo valet exorbitare, 131.

Præsentia Dei. Semper in conspectu Dei sumus, 84. Dei præsentia cohibet peccata, 193.

Præsumptio. *Vide Confidentia*, *Misericordia*, *Spes*.

Prætelles (abbas de), 451.

Presbyteri. De Presbyteris qui uxores habebant in Anglia, 190. Presbyterorum conjugia a concilio sub Lanfranco damnata, 407. Ea reprobant Anselmus, 407, 408. Ea rex Henricus probat, 407. Presbyteri feminas tenentes

beneficiis privantur, 408. Excommunicantur, 408. Contra presbyteros concubinos, 140, 332, 438. Ab eis nec baptismus suscipiendus, si adsint alii sive clerici sive laici, 438. Non debent fideles ad stare celebrantibus presbyteris aperta libidine foetentibus, 140, 332. Ut vel hominum detestatione repulsi sacra contaminare non audeant, 332. Quæ ii tractant, non sunt proinde contemnenda, 332. Sed ipsi execrandi, 332. Ipsi, quantum ad se, sacra altaria commaculant, 332. De presbyterorum et concubinarum filiis, 383. Filii presbyterorum a præbendis patrum et ab ordinibus sacris removendi, 334.

Principes diligere debent iustitiam, 376. *Vide Rex*. Principes non domini Ecclesie, sed advocati, 389, 391. *Vide Ecclesia*, *Rex*. Principes mala subditorum emendare maxime tenentur, 417. *Vide Correctio*.

Principium videtur non nisi rei incipientis esse, 57. Causa non videtur nisi effectus alicujus, 57. Nomen effectus convenit rei quæ sit, 57. *Vide Causa*.

Prior. Prius. Prior cum abbate debet concordare, 375. Quædam natura prius, quæ sunt simul tempore, 114.

Privatio. Absentia ejus quod est aliquid, non est aliquid, 67. Cæcitas dicitur aliquid, secundum formam loquendi, 67. Non est aliquid secundum rem, 67. Hanc habere non est aliquid habere, sed carere aliquo, 67. Cæcitas non est aliud quam non visus, ubi visus debet esse, 67. Absentia visus non magis est aliquid ubi visus debet esse, quam ubi non debet esse, 67. Quo sensu dicitur injustitia vel cæcitas facere aliquid, 75.

Privilegium, 437. *Vide Beccensis*.

Prodigium. Signa aliquid præsentia significant: prodigia aliquid futurum portendunt, 186. Prodigia, quasi porta dicia, 186. *Vide Miracula*.

Profectus. Quamdiu vivit homo, non facit nisi ire, 415. Semper aut ascendit, aut descendit; aut ascendit in cælum bene vivendo, aut descendit in infernum male vivendo, 415, 432. Iste ascensus vel descensus tunc cognoscitur ab anima, cum exit de corpore, 415. Qui bonis moribus ascendit, in cælo collocabitur: qui malis moribus descendit, in inferno sepelletur, 415. Diligenter attendat anima Christiana si ascendat, aut si descendat, 415. Ascendunt qui proficiunt: descendunt qui deficiunt, 175. Studium proficiendi, 312, 321, 327, 353, 372, 378. Sollicita de suo profectu discussio, 312, 327, 432. Justus novum augmentum semper adipisci studet, 176.

Professio monachica, 425. Olim solo habitu et conversione monachica fiebat, 425. Monachi deditio seu obligatio per spontaneam cucullæ acceptionem fiebat, 350. *Vide Monachus*, *Votum*. Spiritus prophetarum prophetis subjectus est, ne eorum arbitrio repugnaret, 175.

Prosperitas, 191, 192. Ventus contrarius non sæculi adversitas, sed prosperitas, 161. Et tunc maxime invocandus Deus, 161. Magnæ virtutis est cum felicitate luctari, 161. *Vide Adversitas*, *Afflictio*, *Tribulatio*.

Providentia. Non ab alio quam a Deo cuncta reguntur, 28. Non casu, sed multa ratione cuncta reguntur, 28. Deo est cura de omnibus, 245. Quia Dominus omnium est, 245. Omnia subjacent Dei dispositioni, 129. Plus est attendere dum nobis quid facit de nobis Dominus, cujus sumus; quam quod nos volumus, qui nostri non sumus, 515. Sive vivimus, sive morimur, non nostri, sed Domini sumus, 515. *Vide Deus sapiens*, *Dei voluntas*, *Deus causa rerum*.

Prudentia. Pars prima prudentiæ est ipsam, cui præcepturus est, æstimare personam, 107.

Pudicitia, impudicitia. Impuræ cogitationes et motus impudici, 249, 256. *Vide Concupiscentia*, *Virginitas*.

Pulchritudo. Vanitas pulchritudinis, 197, 198. *Vide Fucus*, *Mulier*.

Pulsus. Liber de pulsibus: ejus scientia non adeo utilis, 330. Hunc Mauritius transcribere statuerat, 330. *Vide Mauritius*.

Punctus additus puncto, non est nisi unus punctus, 61.

Puritas. *Vide Cordis munditia*, *Pudicitia*.

Pusillanimitas. *Vide Confidentia*, *Deus misericors*, *Spes*.

Q

Quærere. Hoc quæritur, quod latet nec habetur, 137. Quintini (S.) Belvacensis ecclesia, 406. Hujus monachus Gunterius, 406. Odo hujus Ecclesie abbas, 406. Depositus, 406. *Vide Gunterius*, *Odo*.

R

RADULPHUS, nepos episcopi Gundulphi, 393.

RADULPHUS Cicestrensis, 410.

RAINALDUS Anselmi consanguineus, 551, 552.

RAINALDUS Remensis archiepiscopus; concilium cogit

141. Præceptum est commune Judæis et Christianis, non accedere ad proximas sanguinis, 141. Quæ et quarum turpitudine non est revelanda, 142. Connubia in sanguinitate connubii, si mista sunt, dirimenda sunt, 141. In populo Judæorum connubia de tribu in tribum miscere non licebat, 141. Ne bona dividerentur, 141. Aliaratione, scilicet charitatis, Christiana pietas prohibet intra plures gradus connubia consanguineorum, 141. Usque ad sextum gradum consanguinitatis Christiana religio connubia prohibet, 141, 142. Hunc gradum violare etiam apud barbaros nefas ducitur, 142. Conjugia in Hibernia palam et impune fiebant inter cognatos, 417. Et viri liberi commutabant uxores, 417, 419. Consanguineam duxit Guillelmus Camerarius, 448. Crimen est damnabile virum, uxore sua ex consensu reclusa, alteram ducere, 397. Onera matrimonii, 198. Quæ maritus a mala uxore timeat, 198.

MARTINUS evangelista tres præterierat generationes, 175. MAURITIUS monachus Beccensis, 320. Capite laborat 320, 321. Mittitur ad Lanfrancum arch. 320, 321. Cui eum Anselmus commendat, 321. Rogat Anselmus ut curetur ab Alberto medico, 321. Henrico monacho, 321. Eum Anselmus commendat Gondulpho, 321. Herluino, 321. Alberto medico, 321. De sanitate ei restituta gratulatur Anselmus, 324. Beccum redire cogitat, 324. Et Anselmus iungit et rediens afferat quod scribere potuerit de Aphorismis et de glossis, 323, 330. Et Anselmus gratias agit pro muneribus ab eo missis, 326. Proponit describere libellum de *Pulsibus*, 330. Declinandi scientiam eum docuit Anselmus, 331. Anselmi epistolæ habebat, 361. Anselmi in eum amor, 329, 330, 331, 334, 337. Omnibus est amabilis, 334. Unus erat eorum quorum instantia Anselmus scripsit Monologion, 333, 336. A Lanfranco suum Monologium correctum ei tradi petit Anselmus, 336. Speratur in proximo rediturus Beccum, 330. Cum vult Lanfrancus non vult dimittere, 337. Ad Anselmum scripsit de monacho qui in curia regis morabatur, 345. Et Anselmus mittit scriptum suum de malo, 345.

Meditatio. Meditatione assidua homo ad sui cognitionem illuminatur, 214. Meditatio parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio devotionem, 214. Meditatio Dei, cibis suavis, 253. Orationes sive meditationes ad Dei amorem, ac timorem, et ad sui discussionem scriptæ, 202. Non sunt legendæ in tumultu; nec cursim, 202. *Vide* Contemplatio.

Mellento (Robertus comes de), 443, 444, 445. Libertati Ecclesiæ contrarius, 408. Regiæ pravitati favens auctoritate apostolica excommunicatur, 352, 408, 456. Spondet se consturum ut rex papæ obediatur, 408. Inde ab Anselmo absolvitur, 408, 445, 446. Ejus opem Anselmus petit contra Thomam Eborac. 450. *Vide* Robertus.

Membra et sensus per se nihil volunt, 99. Memoria. Quæ sunt in humanæ mentis memoria, non sunt ipsa nostra memoria, 20. De memoria, 20, 21. *Vide* Cogitare, Mens, Pater æternus.

Mendacium. Omne mendacium est peccatum, 193. In mentiendi dæ potestates, unam volendi mentiri, alteram mentiendi, 93. Nequaquam potest velle mentiri voluntas, nisi quæ corrupta, 80. Aliquando plus opere quam verbo dicitur, 115. Plus aliquando quis mentitur opere quam verbo, 115.

Mens rationalis maxime propinquat summæ naturæ, 23. Mens rationalis et hæc sola summam naturam valet indagare, 16, 24. Mens rationalis per seipsam maxime potest summam naturam cognoscere et invenire, 24, 25. Quanto studiosus ad se descendendum intendit, tanto efficacius ad summæ naturæ cognitionem ascendit, 25. Et quanto se intueri negligit, tanto ab ejus cognitione recedit, 23. Et est ipsa sibi velut speculum in qua speculetur imaginem Dei, 26. Ipsa et quidem sola Dei et sui memor et intelligens et amans esse potest, 30, 25. Ideo vera imago est Trinitatis, 23, 30. *Vide* Anima, Deus incomprehensibilis, Dei cognitio, Rationalis natura. Mentis humanæ instabilitas, 259.

Merces sanctorum, 195. *Vide* Beatitude. Meritum. Ex affectione seu voluntate commodi, aut rectitudinis, descendit omne meritum hominis, sive bonum, sive malum, 155.

Micelei. De Micelei monachus, 428. Hunc Anselmus Henrico regi commendat, 428.

MICHAEL (S.) S. Michaelis festum, 454, 457. S. Michael, propositus paradisi, 270. *Vide* Angelus.

Miracula. Quæ solus Deus facit, semper miranda sunt, 101. Multa de creaturis Deus operatur, quæ ille secundum suum usum et propositum nequaquam facerent, 101. Solius voluntatis Dei opus est, cum aqua subito in vinum convertitur, 101. Solius voluntatis Dei est opus, cum mare sicum iter populo præbet, 101. Miracula persecutorum procellas sedant 100.

Misericordia seu compassio miserorum, 139. Ex aliis virtutibus nascitur, 139. Justitiæ lumen misericordie, misericordie virtus justitia est, 139. Esse misericordiam est miserum habere cor ex compassione miseri, 31. Spiritus consilii misericordibus convenit, 179. Nemo misetur, nisi spiritu consilii rogatur, ut qui miserendum a videat, 139. Fons misericordie nullis iniquitatibus exsauritur, nullis sceleribus polluitur, 213. Peccata non possunt violere Dei bonitatem, 212, 213. Sola misericordia deum peccata dimittere non decet, 79. *Vide* Dei justitia. Sola misericordia dimittere peccatum, non est aliud quam punire, 79. Deus non vult mortem peccatoris, sed vitam, 250. Hanc orationem: *Miserere mei, Deus*, etc., inspiravit Spiritus sanctus, 249. *Vide* Deus misericors, Spes.

Missa. Missarum solennia, 268. Christus in altari et sacrificium et Sacerdos, 268. Sacrificium corporis et sanguinis Domini est omnium peccatorum remissio: vivis defunctis, 267, 260. Quotidie immolatur Christus, quæ quotidie peccamus, 434. Ipsa hora sacrificii corporis et sanguinis Christi non dubites angelos adesse, et sui creatoris carni et sanguini cum magna reverentia inest obsequium deferre, 267, 268. Omnes sancti suæ receptionis pretium in terra celebrari conspiciunt, 267. Cui non sumendus priusquam Missa audita sit, 78.

Varietas modi quo celebrantur mysteria, coheret cum fide, 139. Si per universam Ecclesiam uno modo sacramenta celebrarentur, bonum esset et laudabile, 139. Inversitates hæ celebrandi, non in substantia sacramentali, neque in virtute ejus, aut fide discordant, 139. Neque omnes in unam consuetudinem possunt colligi, 139. Ideo hæ potius in pace concorditer sunt tolerandæ, quam discorditer cum scandalo damnandæ, 139. Alii in sacrificio corpore in sanguine Domini singulas cruces singulis faciunt ab initio in Canone, 139. Alii solummodo ubi singulatim nominatur panis vel corpus, et singulatim cæni vel sanguis, 139.

In missa sacrificatur corpus et sanguis Domini, 139. Canon sacrificii, 139. Una est oblatio et una hostia in panis et vino, quam offerimus, 139. Qui unam crucem ambo faciant, a Christo discordant, 139. Sed sine offensione, 139. Qui calicem post eam non sacrificant, neque vespere ad vespem, a Christo discordant, 139. In celebratione, servata rei veritate, possumus esse dissimiles sine reprehensione, 139. Christus auctor sacrificii quod celebramus, 139. Convenientius una cruce panis et vini notatur ad hæc verba, *hæc dona*, etc., 139. Cum plures res simul benedicuntur, non singulis singulæ cruces assignantur, 139. Varietas in operiendo calice inter sacrificandum, 139. Alii panno, alii corporali operant calicem ab initio, 139. Nuditas Christi in morte non erigit ut in sacrificio calix ab initio discooperiatur, 139, 140. Varietas in signandis crucibus super panem et vinum in missa, 139. *Vide* Azymum.

Missio. Spiritus sanctus mittit Filium sicut Pater, secundum hominem, 54. Quia una Patris et Spiritus sancti voluntate in mundo Filius apparuit, 54. In missione Patris, missio intelligenda est Filii, 54. Una et eadem est missio Patris et Filii, 54. Quid est Patrem mittere Spiritum sanctum in nomine Filii, 55, 54. Eundem Spiritum sanctum quem mittit Pater, mittit et Filius, 54. Nec Pater mittit, nisi cum Filius mittit, nec Filius mittit, nisi cum Pater mittit, 54. Filius non mittit Filium, 55. *Vide* Spiritus sanctus, Trinitas.

Mollities fugienda, 191. Nativitatis Christi, humilitas et paupertas damnant delicias in mollibus viventium, 217. *Vide* Voluptas.

Monachica conversatio quæ debet esse, 420. Claustralis conversatio monachici propositi, quidam est hujus vite paradisi, 415. Monachus ea quæ sunt sæculi non debet mente recolere, 415. Monachis et sanctimonialibus legienda secularium conversatio, 412. Mores veri monachi, 195. Qualis debeat esse monachus, 194, etc. *Vide* Observantia. Non tonsura sed virtus facit monachum, 194. Concordia inter monachos, 420.

Monachus. Error est clericalem vitam præstare monachicæ, 346. monachicæ vite propositum præstat clericalem conversationi, 346. Clericus potest fieri monachus, 370.

Cogitanti se ad religiosam vitam convertere multa se opponunt, 158. Evangelicam perfectionem magis implet in proposito monachico sancti Patres intellexerunt, 370. Propositi monachici bona, 370. B. Gregorius mandati desiderio episcopo ut clericum a proposito monachicæ conversationis non impediatur, 370. Horrendum est etiam auditu ut quos Christus elegit de mundo episcopus relaxaret in mundo, ut quos Christus trahit ad portum de periculis mundi, hos episcopus retrahat portu in turbines mundi, etc., 370.

Animum prohibere sequi Christi consilium (monachus

professionem ei scribit Anselmus, 578. Eumque ab hoc voto absolvit, 578. Institutur primus abbas conobii S. Werburgae, 585. *Vide* S. Werburgae conobium.

Richardus Serviens Gisleberti abbatis (West-Monasteriensis), 559. Eum Deus ipse ab impactu crimine excusavit, 559. Richardus abbas de Pratellis: ejus in librum Geneseos commentationes, 451.

Richiza seu Richera, soror Anselmi, et uxor Burgundii, 582, 592. Eam hortatur Anselmus ut cum conjugio soli Deo serviat orbatu liberis, 585.

Robertus episcopus Lincolnensis, 401, 441.

Robertus episcopus Cestreusis, 410.

Robertus abbas Anselmum consulit de eo qui peccare proponens, divinitus impeditur, 553.

Robertus clericus cancellarii regis, 444. Robertus clericus cum Anselmo exsulante erat, 458, 459.

Robertus monachus: ejus precibus Anselmus se commendat, 512. Is instat ut Anselmus Gondulpho gratias referat beneficiorum, 514. Per eum Lanfranco Anselmum commendat Girardum, 516. Per eum scribit Anselmus Lanfranco, 520. Per eum Anselmus suum Monologium Lanfranco mittit, 556. Huic commisit Anselmus pacem tenere, 551. Monasterium Beccense deserit; et ab Anselmo revocatur, 551. Ejus instantia pro Gisleberto apud Walchellinum episcopum intercedit Anselmus, 552.

Robertus monachus Cantuariensis, 595, 458. Dominum archiepiscopi custodit, Anselmum petente, 595.

Robertus de Briodina monachus, 559. Ejus mores, 560. Eum Anselmus Gualteri mansuetudini commendat, 550.

Robertus filius Hugonis comitis, monachus S. Ebrulphi, 451, 452. Vi intrusus abbas S. Eadmundi, 452.

Robertus Northmanniae comes, 567, 568, 405, 446. Totius Northmanniae princeps, 415. Henrici Anglorum regis frater, 405, 446. In Asiae Ecclesiae liberatione laboravit, 582. Conqueritur Anglorum regem fracto sacramento regnum invasisse, 582. Excusat se quod non recte senserit aut dixerit de accepta ab Anselmo ipsius electione in archiep. Cant. 371. Ab Anselmo consilium petit de abate Beccensi constituendo, 571. Anselmus ei scribit Guillelmum priorem de Pexeo eligendum esse in Becci Abbatem, 571. Cum ejus gratia eligatur abbas Beccensis, 567. Injuste vexat Guillelmum Wintoniae episcopum, 405. Ab eo rex exigit ut ipsi de Castello quod de Roberto comite tenebat, hominum faceret, 405. In captione a rege tenetur, 447. Consanguineam in uxorem duxerat, 447.

Robertus Flaudriae comes et princeps, 576, 450. Ut iustitiam magis ac magis diligit, eum hortatur Anselmus, 576. Fratres, quos in Flandriam Anselmus mittit, ei commendat, 576. Electionem regularem abbatum concessit, 450.

Robertus comes, frater Ernulphi comitis, 455.

Roberto comiti de Mellento, quod regi pro investituris faveat, Papa iram Dei comminatur, 445. Is promiserat se apud regem acturum ut investituras dimitteret, 445. *Vide* Mellentum.

Robertus de Leminges, 457. Si fiat monachus, uxori ejus terras quas de Ecclesia Cantuar. tenebat, Anselmus concedit, 457.

Robertus de Monte-Forti, 598. Dominus Robertus frater Eustachii, 597. Per eum Cadomensis abbatissa Anselmum consulit, 597. Cum Anselmo Romam eunte fuit, 598.

Robertus filius Haimonis: testis est in epistola; qua Henricus Angliae rex Anselmum revocat, 582.

Robertus filius Waronis, 595.

Robertus ex Judaeo christianus, 400. Eum Anselmus commendat eleemosynis Ernulphi prioris, et Guillelmi archidiaconi, 409. Eum Gondulpho episcopo et Ernulpho priori Anselmus commendat, 414.

Robertus minister pauperum, 457.

Robertus curam habet ancillarum Dei, 414, 415.

Rodulphus episcopus Cicestrensis: apud eum Anselmus queritur de ejus archidiacono, 450.

Rodulphus abbas, 560. Eum salutatur Anselmus, 560.

Rodulphus abbas Sagiensis Anselmum consulit de monacho qui ab episcopo interdicto ordinatus est: et de monacho qui herbas quaesivit mulieri, quibus virum suum interderet, 574.

Rodulphus monachus: quoniam nunquam Beccensis congregatio dixerit se ei non prestituram libros, 515, etc. Excusat se Anselmus quod dominum eum vocaverit: eum de sua absentia consolatur, 516. Eum ad officii sui munus subeundum hortatur, 516. Obtestatur eum Anselmus ut notis musicis antiphonarum describat, 519. Liber ex charitate commodandi, 515, etc. Rodulphus monachus cum famulis captus est, equis ablati a militibus, 528. Quod ipse mandavit de equo suo et de monacho S. Germani, Anselmus scribit ut fiat, 516.

Rodulphus novitius Beccensis, 514. Ei de conversione

gratulatur Anselmus, 514. Eum monet Anselmus de cavendis diaboli tentationibus, 544 et 555. Beilovaccensis, 556. Socrus olim Lamberti viri nobilis, 556.

Rogerus Bajocensis monachus, 518.

Rogerus monachus aliquos monachos praemisit Beccum, 556. Eum ut promiserat venturum praestolatur Anselmus, 556. Rogero abbati Anselmus de sua separatione afflictos Beccenses commendat, 567. Eique se nulla cupiditate sed charitate ac obedientia ontis archiepiscopatus suscepisse protestatur, 568.

Rogerus monachus Cadomensis, 556. Hunc salutatur Anselmus, 556.

Rogerus abbas S. Ebrulphi in Northmannia, 526, 451, 452. Vim infert electioni abbatis S. Eadmundi in Anglia, 452. *Vide* S. Eadmundi conobium. Ab Anselmo petit ut fratrem suum Helgoti prioris commendaret charitati, 526.

Rogerus Anselmi et Guillelmi Wintoniensis episcopus amicus, 455.

Rogerus Puntel, 458.

Romanis domina ejus in Beccenses beneficia, 512. Petit ab Anselmo ut in Angliam monachos mittat; ipse eos mittit et ejus charitati commendat, 542.

Romana Ecclesia. Qui Ecclesiae Romanae sua aufert, Ecclesiae omnibus sacrilegii reus est, 582.

Romanum. Concilium Romanum sub Urbano II contra investituras, 594, 427, 428, 429. Excommunicat regem et laicos omnes qui dant investituras, et illos qui eas accipiunt, et ipsorum homines sunt, 594, 428, 429. Huic interfuit Anselmus, 429. Ejus decreta contra investituras, 429. Hinc recipere recusant Angliae rex et episcopi, 429. Concilium Rom. sub Paschali II, 456, 441. Investituras consulentes sicut et accipientes excommunicavit, 456. In quadragesima celebratum, 456.

Romascot, sive census B. Petri in Anglia, 555, 582, 598, 451.

Roscelini error et ratiocinatio, 412, 45 et seqq. 555, 557. Confutatur, 45 et seqq. Docebat in Deo pluralitatem substantiae, qualem habent plures Angeli vel plures animae, 41, 42, 45, 557. Dicebat quod aut sunt tres res in Deo, aut Pater et Spiritus sanctus aeque sunt incarnati ac Filius, 41, 42, 45, 44, 45, etc., 557. Rainaldus archiep. Rhemensis cogit concilium contra Roscelinum, 41, 557. In concilio hunc errorem licet ejuravit solo metu mortis, 41, 42. Ipse in suo errore perseveravit, 42. Plures in Roscelini questione tunc laborabant, 42. Comparatio ista, sicut tres Angeli, etc., non est Roscelini, sed ejus qui questionem ejus mandavit Anselmo, 44. Roscelini ratiocinatio aut cum Sabellio negat tres esse in Deo personas aut inducit tres Deos, 44. Destruit fidem nostram, 44. Pro Roscelino respondet has tres res non esse tres Deos, 44. Ostenditur quod si sunt tres res, sunt tres dii, 44. Roscelinus utroque pede claudicat in Incarnatione Verbi, 46. Somniat hominem a Verbo magis esse assumptum in naturae unitatem quam in unitatem personae, 46. Non negabat tres esse in Deo personas, nec Filium esse incarnatum, 45, 46. Dicebat Lanfrancum et Anselmum in sua esse sententia, 557. Epistola Anselmi contra dicta Roscelini inchoata antequam Anselmus in Angliam secundo navigaret, 560.

Rumesei, conobium monialium, 586. Ibi mortuus quidam ut sanctus colebatur, 586. Anselmus prohibet 506.

S

Sacerdos, sacerdotium. Sacerdos est medius inter Deum et populum, 298. Qui sacerdos dicitur, et officium sacerdotis operibus dignis non implet, super omnia formidare debet de hujus officii dignitate, 265. Sacerdotii dignitas est, plusquam aestimari possit digna, 261. Sacerdotii ministerium seu corporis et sanguinis Christi mysterium quanta reverentia, quam pura conscientia sit agendum, 264, 263, 266, 267, 268, 269. Altaris servitium res est valde salubris bono sacerdoti, 264. Sed valde periculosa hanc indigne tractanti, 264. Salubre consilium est a peccatis cessare; et servitium altaris Deo reddere, 264. Praestat Deo servire in altari, quam propter formidinem peccati ejus servitium dimittere, et in peccatorum damnatione securus jacere, 264, 269. Melius est ei ab inmolatioe sacrificii humiliter cessare, quam per presumptionem inmolando majorem damnationem incurere; donec inchoata vel peccata penitentia possit ad altaris servitium securus accedere, 264. A sacerdotio qui arceat, 425.

Sacrificium. A sacerdote fit inmolatio sacrificii, 265.

Sacrificium corporis et sanguinis Domini in altari, 266, 267, 268, 269. Sacrificium de pane, sive azymo, sive fermentato, fieri debet, 136. Sacrificium nostrum non nisi in altari offertur, 423. Utrum utilis sit altaris officium dimittere, an facere, 261, etc. *Vide* Azymum, Eucharistia, Missa, Sacerdos.

Saeculum, saecularia. *Vide* Aeternitas, Mundus.

Sagiense cenobium, 415.

Salatruel duos patres habuisse videtur, 174.

Salus. Creatura nequit creaturam salvare, 129. Nec ei dare unde salvetur, 129. Salus nostra ex Deo, 251. Non est in alio salus, quam in Christo, 176. Qui vult salvus esse, multa plura bona merita quam mala debet habere, 390. Ex adultis quicumque salvantur, per justitiam salvantur, 128. *Vide* Incarnatio, Redemptio, Satisfactio.

Salvatus monachus, amicus Gondolphi, Becci moratur, et ejusdam culpae veniam obtinet ab Henrico priore, 529.

Samson episcopus Wigorniensis, 410, 449. Ejus auxilium implorat Anselmus contra Thomam electi Eboracensis episcopi superbiam, 449. Suam opem omnem promittit Anselmo, 430.

S. MUEL Dublinensis episcopus, 595, 451. Donato avunculo successit, 595. Monachos sua Ecclesiae injuste eiecit, 595. Crucem ante se portari facit, 595. Res Ecclesiae tanquam proprias distribuit, 595.

SAMUEL monachus Cadomensis, 356. Hunc salutatur Anselmus, 356.

Sanctimonialis virgo habitum sanctum abiecit, 422, 425. Non potest salvari, nisi ad habitum et propositum abiectionis redierit, 425.

Sanctorum cultus, 450. *Vide* ANSELMI.

Sandowik (domus de), 442.

Sapientia. De sapientia, 195. Sapientia Dei. *Vide* Deus. Filius Dei. Dei participatione sapiens efficitur creatura rationalis, 182. Sine Deo sapere, desipere est, 215. Ut discamus sapientiam fide mundandum est cor, 42. Et per preceptorum obedientiam illuminandi sunt oculi, 42. Et per obedientiam testimoniorum Dei debemus fieri parvuli, 42. Spiritus sapientiae est melle dulcior, 158. Dialectici non aliud quicquam intelligere sapientiam hominis, quam animam, 42.

Satisfactio. Quandiu quis non solvit quod rapuit, manet in culpa, 79. Natura humana, quandiu non satisfacit pro Adae peccato, peccat, 100. Solvi quis non potest a peccato, nisi solvat quod rapuit peccando, 85, qui satisfacit debet esse ejusdem generis ac ille qui peccavit, 88. Remissio peccati non fit, nisi reddito debito, et facta integra satisfactione juxta magnitudinem peccati, 86, 222. Dei justitia exigit ut homo reddat Deo quod abstulit, 85. Aut peccator solvit quod debet, aut Deus ab invito accipit, 80. Necesse est ut omne peccatum satisfactio aut pena sequatur, 81.

Homo, post peccatum, non potest sine peccati satisfactione salvari, 85, 86. Nec levare ad aequalitatem angelorum, 85. Nec restitui bonis ad quae factus est, 105. Nec erui a malis in quae cecidit, 105. Deus de natura humana perficiet quod incepit, hoc est, eam ad beatitudinem perducet, 87, 88, 91. Hoc fieri nequit, nisi per peccati satisfactionem, 87, 88, 91. Et nisi sit qui solvat Deo aliquid majus, quam omne quod praeter Deum est, 87. Hanc satisfactionem nullus peccator facere potest, 87. Nullus eam facere potest nisi Deus, 88. Et nemo illam facere debet nisi homo, 88. Nihil est supra omne quod Deus non est nisi Deus, 88. Necesse est ut eam satisfactionem faciat Deus homo, 88, 91. Natura humana per se nec satisfacere valet pro peccato, nec justitiam derelictam recuperare; maxime in infantibus, 98. Quidquid Deus non est, non poterat sufficere ad satisfaciendum Deo, 222. Nihil creatum potest Deo satisfacere pro minimo peccato, 81. Homo Deo reddere nequit quod ei debet pro peccato, 86. Extra fidem christianam inveniri non potest peccati satisfactio, 86. Deus non exigit ab ullo peccatore plus quam debet, 104. Nullus peccator potest reddere quantum debet, 104.

Satisfactio quam omnis peccator debet facere, 79, 81.

Ad integram satisfactionem oportet ut peccator aut aliquid pro eo det aliquid de suo quod Deo debitum non sit, et ab eo non possit exigi, 79. Et quod superet omne quod Deus non est, 85, 222. Et quod majus sit quam id pro quo peccare non debuerat, 222. Non sufficit reddere quod ablatum est; sed pro contumelia illata peccator plus debet reddere quam abstulit, 79. Ille dat ex debito qui dat quod a se non habet, 81. Non debet computare pro debito, quod debet pro peccato, 84. Secundum mensuram peccati oportet esse satisfactionem, 81. Satisfactiones quas homo Deo solvit, 81. Penitentia, cor contritum, abstinentia, labores corporis, misericordia dandi et di-

mittendi, et obedientia, 84. Homo haec omnia Deo debet, etsi non peccavit, 84. Homo Deo satisfacere non potest, nisi vincendo diabolum, 85. Hoc ipsum pertinet ad peccati solutionem, ut peccator supplicet, 81. Qui universa, quae male egit, emendat, et deinceps religiose vivit, omnia, quae debebat Domino, reddit, 109. *Vide* Christus, Injuria, Penitentia, Redemptio.

SAUL. Quomodo unius anni dicitur, et duobus tantum annis regnasse, 175.

SCHISMA. Duo de papatu contendunt, 441. Schisma Urbanum inter et Guibertum, 574. *Vide* Haeretici.

SCIENTIA. De scientia, 195. Spiritus scientiae convenit legentibus, 159. De luce Dei micat omne verum, quod rationali lucet, 55. Insanit qui astruit esse impossibile quod nescit quomodo sit, 86. Quod necessaria ratione veraciter esse colligitur, in nullum debet deduci dubium, etsi ratio quomodo sit, non percipit, 86, 91. Quod non esse potest, esse certa ratione non potest colligi, 71. Scientia non est nisi veritas, 125. Creaturae aliter sunt in seipsis, quam in nostra scientia, 17. In seipsis sunt per suam essentiam, 17. In nostra scientia non sunt earum essentiae sed similitudines, 17. Verius sunt in seipsis, quam in nostra scientia, 17. *Vide* Existencia, Idea, Intellectus. Bonum nemo perfecte novit, nisi qui illud a malo sci discernere, 81. Discernere bonum a malo nemo potest, qui malum ignorat, 91. Multa tenetur memoria et intelliguntur, quae non amantur, 21. *Vide* Amor. Inutilis est memoria et intelligentia rei, nisi res ipsa ametur aut reprobetur, 20. Rectum intellectum habere non dicendus est, qui secundum illum non recte vult, 128. Qui apponit scientiam, apponit et dolorem, 514. Scire tuum nihil est, si quale sit hoc sciat alter, 218. Scientiae vanitas, 199.

Scriptura sacra. Nihil utiliter praedicamus quod sacra Scriptura non protulerit, aut intra se non contineat, 150. Ipsa sicut nulli adversatur veritati, ita nulli favet falsitati, 150. Quod Scripturae sacrae aperte contradicit, falsum est, 85. Sape divina Scriptura asserit aliquid vray quod modo non est, idcirco quia certo futurum est, 100. Quaedam in Scripturis dicuntur, non historialiter sed spiritualiter, 186. In Scriptura sacra res una saepe diversa significat, 178. In Scripturis aliquando pars annorum amittitur, 175. Sic Saul unius anni dicitur, et duobus tantum annis regnasse, 175. Non est respondendum auctoritatem sacrae Scripturae, illi qui eam perverso sensu interpretatur; aut non ei credit, 452. Sed ratione error demonstrandus est ei qui Scripturam sacram non audit, 452. Quae in Scripturis taceantur, quomodo intelligenda sunt, 58.

Hoc ipso quod Scriptura sacra non negat quod ratione dicitur, ejus auctoritate suscipitur, 150. Quod aperta ratione ex ea colligitur, ejus auctoritate suscipitur, 150. Si ipsa nostro sensui indubitanter repugnat, ratio nostra nulla veritate fulciri credenda est, 150. Sacra Scriptura omnis veritatis, quam ratio colligit, auctoritatem continet, cum illam aut aperte affirmat, aut nullatenus negat, 150. Sacrae Scripturae studium in primis injungitur, 512. Omnes ad sacrae paginae quaestiones cautissime accedere debent, 42. Qui pie vivere querit, sanctam Scripturam meditatur, 159. Et quod nondum intelligit non reprehendit, Quanto magis nutrimur in sacra Scriptura ex his quae obedientiam pascunt tanto sublimius provehimur ad ea quae per intellectum satiant, 42. Qui Dei testimonium non meditatur, fidei intellectum non obtinet, 42. *Vide* Fides.

Secretum. Bonum propositum non est propagandum, 346.

SEI VIRGO, 414.

Semen. Semen aequivoce dicitur: pro eo quod sperma est, et pro his qui sunt ex semine, 107. Semen, cum dicitur maledictum et nequam, sumitur pro his qui sunt ex semine, seu pro genere, 107. Esse et reputari in semine non est vanum et inane quoddam, 104. Res vere sunt in seminibus antequam sint in semetipsis, 104. Quod culpa non sit in semine, 107. Semen hominis non est susceptible justitiae, priusquam fiat homo, 98. In Semine non est fomes peccati nec corruptio naturae, 107. Quod nec culpam potest habere, nec laudem; non potest esse fomes peccati, vel virtutis. *Vide* Peccatum originale, Praedictio.

Senectutis incommoda, 197.

Sensus, sensibile, sentire. Sensus circa corpus, et in corpore sunt, 51. Sola corporea sunt sensibilia, 51. Dici potest sentire, qui aliquo modo cognoscit, 51. Sentire non est nisi cognoscere, aut ad cognoscendum, 51.

Septuaginta Interpretes. Septuaginta seniores a tempore Moysi magisterium in synagoga tenebant, 175. Et de spiritu Moysi acceperunt, 175. Ac legem ex ipsius Moysi tentatione didicerant, 175. Et si quid praetermissum esset,

et suppleri posset, vel aliter interpretari noverat, 175. Septuaginta Interpretes non errant, etiam dum quod Hebraei silent, ipsi dicant, 175.

Sermo. Qualis debet esse sermo, 192. De Deo loqui, plena refectio est, 235. *Vide Colloquium.*

Severitas. De severitate, 195.

SEVERUS (S.). Monasterium de S. Severo, 592.

Sexus. In naturis quæ sexus habent differentiam, melioris sexus est patrem esse vel filium, 19. Minoris vero, esse matrem vel filiam, 19. In quibusdam femineus sexus semper major et validior est; masculinus vero, minor et infirmior, 19.

SIMON, id est, *exaudito*, sive *audienti* tristitiam, 170.

Similitudo. Velle Deo similem esse, non est malum, 70. Filius Dei vult esse similis Patri, 70. An injusta esset ista voluntas, quæ vellet esse similis Deo, 68. *Vide Imago.*

Simonæ vel suspicio vitanda, 405, 410. Simonæ radix est, sæcularibus placere ut Ecclesiæ honores percipiantur, 585. Non licet accipere a rege ecclesiam pro terris alterius ecclesiæ quas rex occupat, 584. Simoniaci, etsi ad ordinem monachicum transeunt, non possunt ab abbate restitui, 425.

Simplex. Falsum est nullam naturam esse simplicem, 45. *Vide Compositum.*

Sion. Sion specula seu *speculatio*, 156. Mons Sion Ecclesia sanctorum, 156.

Situs. Amatores veri boni semper sitiunt, 139.

Sodoma. Sodomiticum peccatum in Anglia erat publicum, 500.

Sol duplici sensu, 178. Sole nihil clarius, 165.

Somnus. Voluntas nunquam ita effecta est, ut aliquando velit nunquam dormire, 152. Somnus et vigiliæ sanctorum, 166. Qui exterioribus obdormiunt, et in interioribus evigilant, interna mysteriorum penetrant, 166.

Spes. Præter amorem Dei necessaria est spes, 26. Sancta spes est adipiscendi regnum Dei et justitiam ejus, 158. Spem de sanctis rebus non nisi Christus gignit, 158.

Spes tota in Christi passione et meritis, 217. Deus sperantes in se non derelinquit, 256. De Dei misericordia nunquam desperandum, 212 et seq. 230. A quo separatur, si a Deo desperatur, 300. Sic spera misericordiam, ut metuas justitiam, 191. Qui peccat spe remissionis, non meretur remissionem, 346. *Vide Deus misericors.*

Spiritus. Non nascitur dignior essentia, quam spiritus et corpus, 14. Spiritus est essentia dignior, quam corpus, 14, 31. *Vide Anima, Corpus, Mens.* Creati spiritus sunt circumscripti et incircumscripti, 52. *Vide Anima, Locus.* Creati spiritus sunt aliqua ratione incircumscripti et æterni, 52. *Vide Æternitas, Locus.*

Spiritus sanctus. Si nihil unquam aliud esset quam summus Spiritus; Pater et Filius nihilominus seipsos et invicem diligenter, 211. Amor summi Spiritus, est summus Spiritus, 21, 22, hic amor unus et communis est Patri et Filio, 54. Amor Patris et Filii non est impar Patri et Filio, 54. Quia Pater et Filius tantum amant se, quantum bonum sunt, 54. Spiritus sanctus non est aliud a Patre et Filio, 54. Quia de summa simplicitate non potest procedere aliud, quam quod hoc de quo procedit, 54. Amor est Patris et Filii Spiritus, et ab utroque suo quodam inenarrabili modo spirante procedit, 22. Amor est communio Patris et Filii, 22. Ideo nomen ipsis commune quasi proprium assumit, 22. Hoc nomine spiritus, indicatur quod amor id ipsum scit quod Pater et Filius, 22. Patris et Filii amor est summa sapientia, summa veritas, summum bonum, et quicquid de summi Spiritus substantia dici potest, 22. Amor summi Spiritus non est aliud, sed idem ipsum quod est Pater et Filius, quod est summa essentia, 21, 22, 56. Summi Spiritus amor ex eo procedit quia sui memor est; et seipsum intelligit, 211. Amor ineffabiliter ab incommutabili essentia procedit, non discedendo ab illis, sed existendo de illa, 22. Solus amor Patris et Filii, nec genitus, nec ingenuus, 22. Quia nec Filius est, nec omnino non est ab alio, 22. Summa essentia non videtur aptius posse dici emittere amorem, quam spirando, 22. Summæ essentiae amor convenienter appellari potest spiritus ejus, 22.

Spiritus sancti nomen non est alienum a Patre et Filio, 45. Quia uterque est spiritus, et sanctus, 45. Singulus amor est increatus et creator, 22. Spiritus Patris et Filii est essentia, sapientia, virtus Patris et Filii, 22. Quia Spiritus habet omnino eandem essentiam, sapientiam et virtutem, quam habent Pater et Filius, 22. Deus non est major Spiritu sancto, 58. Spiritus sanctus est alienigena spiritus, 49. Nomen Spiritus sancti pro relativo nomine ponitur, 49. Et significat alienigena spiritum, 49. Nomen Spiritus sancti non absolute intelligitur spiritus, sed spiritus Dei, 49. Spiritus sanctus est Deus de Deo, procedendo, 49,

50, 55. Duæ possunt dici Spiritus sancti processionem: 1^a Quia existit de Patre. 2^a Quia datur vel mittitur, 55.

Spiritus Dei est de essentia Dei, et de divina essentia procedit, 54, 57, 55. Spiritus sanctus est spiritus oris, et spiritus labiorum Domini, 54, 55. Et de illo procedit, cujus oris aut labiorum spiritus est, 55. Spiritus sanctus a Patre non datur Filio, tanquam indigenti aut minus perfecto, 54. Non ex relationibus, sed ex ipsa sua essentia Pater et Filius emittunt amorem, 21, 57, 58. Spiritus sanctus non est de relatione, 55, 56. Spiritus sanctus de deitate Patris, non de paternitate procedit, 56. Non est de hoc unde Pater et Filius sunt alii ab invicem, sed de divina essentia in qua unum sunt, 57. Episcopus quidam Græcis favens sensit Spiritum S. hoc quod est non habere a Patre, 52, is non parvæ auctoritatis erat inter suos, 52. Cur huic non statim responderit Anselmus, 52.

Spiritus sanctus est unus idemque Deus, qui Pater, 52, 60. Spiritus sanctus non prius fuit, quam fuerit alius a Patre, 52. Spiritus sanctus si est ex nullo, non est alius a Patre, et duæ sunt tantum in Deo personæ, 52. Spiritus sanctus non inde alius est a Patre, quia Pater habet Filium, ipse non habet, 52. Nec quia de aliquo procedit, Pater autem de nullo, 52. Sed nec quia spiritus est Patris, si de illo non habet esse, 52. Per hoc tamen probatur quia alii sunt ab invicem, 52. Si Spiritus sanctus non est de Patre, inveniri nequit unde sit alius a Patre, 52, 60, 61. Per processionem habet esse de Patre, et per hoc est alius a Patre, 55.

Spiritus sanctus non est aliud a Patre, nisi quia ab illo habet esse quod est, 52, 61. Filius et Spiritus sanctus habent esse a Patre, 51. Sed diverso modo alter nascendo, alter procedendo, 51, 60. Filius est de Deo nascendo, Spiritus sanctus procedendo, 57. Si per aliud non essent plures Filius et Spiritus sanctus; per hoc solum essent diversi quod hic procedendo ille nascendo est, 51, 60. Filius et Spiritus sanctus ipsa diversitate nativitatis et processionis referuntur ad invicem, ut diversi et alii ab invicem, 50. Alio modo intelligitur Filius esse de Patre aliter Spiritus sanctus, 50. Filius est de Deo qui est Pater ejus, 50. Spiritus sanctus non est de Deo Patre suo, sed de Deo qui est Pater, 50.

Spiritus sanctus seu amor summi Spiritus a Patre Filioque procedit, 21, 54, 49. Spiritus sanctus æternitatem procedens, 48. Amor dum a Patre et Filio procedere intelligitur, non statim exhibet imaginem ejus ex quo est, 21. Ideo non est eorum filius, 21. Si amor Patris et Filii est proles eorum; aut alter erit pater, alter mater; aut uterque pater sive mater erit, 21. Repegnat Patrem et Filium dici duos patres, aut unum patrem et alterum matrem esse amoris, 21. Licet Spiritus sit memoria et intelligentia, non tamen est Pater aut Filius, 25, 24. Quia non est memoria gignens, aut intelligentia genita, 24. Sed quicquid est procedit, 24. Pater et Filius non faciunt, neque gignunt; sed spirant suum amorem, 22. Nomen Nativitatis processio Spiritus sancti non recipit, 57, 61. Amor a summo Spiritu exiens non omnino est ingenuus; nec est proprie genitus, ut Verbum, 22. Amor a Patre et Filio procedens, non est Filius Patris aut Filii, 21, 22. Spiritus sanctus nequit esse Filius, 50, 51, 60. Tum quia Spiritus sanctus est de Patre procedendo, Filius nascendo, 60. Tum quia ipse procedit de Filio, 51, 60. Omnino negamus Spiritum esse Filium, 55.

Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, nec tamen est Filius, 49, 50. Nec ille, de quo est, pater ejus, 50. Spiritus dicitur Spiritus Dei, 49, 58, 59. Quia de Deo procedit, 59, est Spiritus Patris, 59, 60. Quia de Patre procedit, 49, 58, 59. Dicitur et creditur Spiritus Filii, 49, 51, 54, 58, 59, 60. Græci dicunt Spiritum sanctum ideo esse Spiritum Filii, quia datur a Filio, 59. Sed hoc in nulla scriptura legitur, nec ex ulla scriptura consequitur, 59.

Spiritus sanctus non dicitur Spiritus Dei, sicut possessio, aut sicut membrum, 58. Processio Spiritus sancti de Filio, exprimitur; cum Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii 58. Spiritus sanctus non magis est Filius, quam Filius est Spiritus sancti, si non est de Filio, 56, 60. Spiritus sanctus ideo est Spiritus Filii, quia ex ipso est, 54. Spiritus sancti processio de Filio probatur, 51 et seq. Aut de Spiritu sancto Pater, aut Spiritus sanctus de Patre, 51. Aut Filius de Spiritu sancto est, aut Spiritus sanctus est de Filio, 51, etc., 52. Aut Filius est de Spiritu sancto sicut est de Patre; aut Spiritus sanctus est de Filio, sicut de Patre est, 51, 60. Per hoc quod Spiritus sanctus est Deus de Deo, probatur quod sit de Filio, 52, 55. Spiritus sancti processio de Patre, importat ejus processionem de Filio, 55, 55. Quod procedit ex deitate Patris, procedit et ex deitate Filii, 59. Spiritus sanctus est de essentia Patris et Filii, 56, 57. Hæc essentia est ipsa essentia Spiritus sancti, 57. Nec tamen ipse est de seipso, 57. Sed tan-

Sancti Patris et Filii. 57. Hoc modo est Spiritus sanctus, non magis est Pater quam Filius, 57. 58. Proinde intelligi debet quod magis est de Patre quam de Filio, 57. Non est positum in Symbolo quod Spiritus sanctus sit deus de deo, 57. Autem Spiritus sanctus non est deus procedens qui procedit a Patre et Filio, sed est in quo unus est, 57. 58. 59. Essentia Spiritus sancti est de essentia Patris, 58. Cuius auctoritas est et Spiritus sanctus sit de Filio, 58. Ideo Spiritus sanctus procedit de Patre et Filio; quia procedit de uno solo vero Deo qui Pater est et Filius, 57. 58. Propter hoc aliam quod Spiritus sanctus est de Filio, Filius non potest esse de Spiritu sancto, 60. Non magis proprie Filius procedit de Patre, quam Spiritus S. de Filio, 57. Ideo Filius non est de Spiritu sancto, quia Spiritus sanctus est de Filio, 61. Et ideo Spiritus sanctus est de Filio, quia Filius non est de ipso, 61. Non aliter se habet ad Patrem Spiritus sanctus, et aliter ad Filium, 54. Non magis est unius, quam alterius, 54. Impossibile est considerari quomodo Spiritus sanctus non procedat ab utroque, 54. 61. Spiritus sanctus non est ab utroque non enim unius uterque, 54. Et is non est uterque, 54. Nec magis enim est Filius, quam ipse Filius, 54. Non magis Spiritus sanctus est Filius, quam Filius Spiritus sancti, 54.

Spiritus sanctus cum procedit a Patre per Filium, procedit et a Filio, 56, 57. Spiritus sanctus non est inier ea quae sunt per Filium, 56. Spiritus sanctus accipiendo et, etiam a Filio, accipit ab eo essentiam, 55. Hoc est habere essentiam de essentia Filii, 55. Insufflatio Domini in discipulos illius aptius significat, quam Spiritum sanctum de ipso procedere, 54, 55. Sicut lacus est de rivo et fonte, ita Spiritus sanctus est de Patre et Filio, 57. Cum dicitur, qui a Patre procedit, non excluditur Filius, 58. Si verum non est Spiritum sanctum procedere de Filio, fides Christiana et Dei auctoritas destruitur, 60. Si verum est, multae induuntur veritates, 60. In illis, quae credit Ecclesia, continetur et ex illis sequitur Spiritus S. de Filio procedere, 58, 59, 60. Divina auctoritas hanc processionem satis affirmat, cum illa asserit unde probetur; et nihil docet unde negetur, 60. Omnes gentes et omnia regna, quae late in utuntur litteris, pariter concordant quod Spiritus sanctus procedat de Filio, 59. Ipsi Graecorum argumentis probatur processio Spiritus sancti de Filio, 49. Graeci non negant Spiritum sanctum esse spiritum Filii, 49, 58. Graecorum fides de Spiritu sancto, 49, 50, 52, 57, 58, 59. Graeci confitentur Spiritum sanctum esse Spiritum Dei, Patrem Patris, et Spiritum Filii, 58. Graeci asserunt Spiritum sanctum procedere de Patre per Filium, 56, id non probant, 56. Graeci concedunt Spiritum sanctum esse de Patre et de Filio: ut lacus est de fonte et de rivo, 57. De solo nomine processionis contendunt, 57. Graeci Latines reprehendunt quod additum sit in Symbolo; *Filioque*, 52, 59. Alia Symbolo addita, 52, 53, 59. Pater et Filius non dum causae, sed una causa sunt Spiritus sancti, 57. Neque duo eius principia, sed unum, 57, 59. Nec de illis quasi de duobus fontibus, sed de uno fonte procedit, 59. Non est magis aut principaliter Spiritus sanctus de Patre, quam de Filio, 59, 60.

Spiritus sanctus principaliter est a Patre, id est, Filius habet a Patre ut de ipso sit Spiritus sanctus, 60. Non est prius de Patre, quam de Filio, 57, 59, nec de Filio, quam de Patre, 59. Nec maior aut minor est existens de Patre, quam existens de Filio, 59. Nec magis nec minus est de uno, quam de altero, 59. Sed semel totus est de toto uno et simplici Deo, 59. Amor non aliter procedit a Patre, quam a Filio, 21. Pater et Filius eandem omnino habent habitudinem ad amorem, 21. A singulo Patre manat totus amor summi Spiritus, 21. A singulo Filio totus, 21. A Patre et a Filio non duo totum, sed unus idemque amor totus, 21. Utrum sint duo auctores, unus a Patre procedens, alter a Filio, 21. An unus non totus sed partim procedens a Patre, et partim a Filio, 21. An unus totus et idem a singulis, 21. Non est idem a Patre accipere essentiam, de qua procedit Spiritus sanctus, et accipere a Patre Spiritum sanctum, 54. Spiritus S. non exit extra Deum, cum de Deo procedit, 61. Non est extra Patrem et Filium; nec Pater et Filius extra Spiritum sanctum, 58. Non est alius a Patre, praeterquam mittitur, 52, 53. Est a Patre, ante creaturam, 53. A Filio mittitur, et datur sicut a Patre, 52, 53, 60. Non datur vel mittitur nisi creature, 52. Non accedit Spiritui sancto dari vel mitti, 52. Est ubique et immutabilis, 52. Circa Spiritum sanctum nihil est quod prius non erat, 52. Missio Spiritus in nomine Filii et a Filio, confirmat processionem eius de Filio, 53, 54.

Spiritus sancti scientia non est nisi essentia eius, 56. Ab illa habet essentiam, a quo audit ea quae loquitur et quae docet, 53. Spiritus sanctus ab alio habet scientiam veritatis quae loquitur, 53. Audire Spiritui S. est quasi directio, 53. Insuper est optari quod Spiritus sanctus non

ignoscant Patrem et Filium, 53. Spiritus sanctus in quo incipit esse, nec est effectus auctoris, 57. Quod non est divina essentia, infra Spiritum sanctum est, 53. Spiritus sanctus non accipit aliquid de hoc quod infra se est, 53. Spiritus sancti nomina, 225. Aquila significat Spiritum sanctum, 225. Nihil delectabilius in Patre et Filio contemplandum invenitur, quam mutui amoris affectus, 53. Loqui Spiritum sanctum, id est, docere, 53. Spiritus sanctus docet omnem veritatem, 58. Spiritus sanctus in dicit sine Patre et Filio, 58. Quia per hoc quod unus et cum Patre et Filio, dicit, 58. Septem deus Spiritus sancti in oratione Domini petuntur, 125. Spiritus sanctus vadit et recedit, 53. Vide Deum, Filium Dei, Patrem, Trinitatem, Verbum.

Stabilitas in monasterio a monachis in professione promittitur, 515.

STERNATUS (S.) pro Christo primus animum suum posuit, 161.

STERNATUS monachus de Monte sancto Trinitatis Wicelinus episcopo Vindobonensi ad tempus ab abbate monasterii repetitur, 322.

STERNATUS archidiaconus Anselmi, 386.

STIGANDUS Cantuar. archiep. 428. Illius donavit Ecclesia Cantuariensi, 428.

Substantia. Omnis substantia est prima aut secunda 146. Omnis substantia aut est universalis, hoc est spiritus essentialiter communis: aut est individua, quae cum aliis universalem essentiam communem habet, 14. Multae sunt essentiae praeter illam quae proprie dicitur substantia, 52. Non omnis essentia est substantia, 63. Omnis substantia est susceptibilis differentiationum et mutationis accidentium, 11. Graeci hoc significant in Deo per substantiam, quod nos per personam, 5. Omnis essentia, in quantum est, in tantum est similis summi essentiae, 24. Quam singularem assumptam quamlibet essentiam ad minus et minus esse detrahendo deducunt; eadem ordinatim assumptam constituendo illam ad magis et magis esse perducunt, 16. Sensibili et rationali substantiae si vel cogitatione detrahatur quod sit rationalis, deinde quod sit sensibilis, deinde quod vivat, deinde quod existat; haec substantia ad non esse detrahitur, 16.

Summum. Summum illud est quod sic supereminet aliis ut nec par habeat, nec praestantius, 14, 46. Summum bene mutari vel corrumpi non potest, 62. Qui propter aliud amat summum bonum, non ipsum sed aliud amat, 87. Vide Bonum, Finis, Intentio, Rationalis natura, Voluntas.

Superbia. Superbiae tres species, 1. In astimatione, 2. In voluntate, 3. In opere, 394, 395. Quae est in solo opere, levior est, 395. Quae in sola voluntate, damnabilior, 395. Quae in astimatione, insanabilior, 395. De superbia, 191, 248, 249. Quae laudes, 248. Veldum laudes fugit, inde gloriatur, 248. Non laudantes opera sua, quasi nihil scientes despiciunt, 248. Deus execratur superbiam, 248. Superbia, filia ira, impatientia, discordia, indignatio, rancor animi, tedium mentis, voracitas gulae, murmuratio, avaritia, rapacitas, 249. Saepae contingit ut qui diu virtutum operibus insudavit, inanis gloriae tempore moveatur, 178. Inanis gloria non solum hominem malis operibus maculat, sed etiam de bonis operibus jugulat, 247, 248. Haec progenita est a superbia, quae primum hominem prostravit, 248. Virtutem diligendi Deum et proximum ascendit. Superbia primum hominem prostravit, vulneravit, a felicitate expulit, 247. Contra inanem gloriam, invidiam et superbiam, 247. Excerpta superbia nihil refert ut quis vocetur servus vel liber, 317. Nihil miserius homine qui se de lea opere extollit, 248. Superbia in inferno jacet, 248. Humilitas in caelo manet, 248. Superbia certa damnatio, 248. Vide Humilitas.

Supplicatio a divinis, 450. Confessionis permittere compellit, et plures horrere confessionem facit, qui in iudicio cessare a sui ordinis officio cogit pro peccatis oculis, 150, 352.

Symbolum Nicenum a Graecis et a Latinis suscipitur, 59. Non omnia quae fides credit in eo posita sunt, 59. In eo non est prolata processio Spiritus sancti de Filio, 58. Nec nomen per se; vel Trinitatis, 59. Cur in Symbolo Niceno a Latinis additum est *Filioque*, 59. Vide Spiritus sanctus. Cur sine Graecorum consensu haec additio posita est, 59. Additio haec non est corruptio, 59. Symbolum: Quicunque vel saltem esse, etc., 367.

T

Talentum maximum est inter omnia pauperum genus, 168. Talenti a Deo datus utramque, 363.

Te Deum hymnus continet in electione arcana, 363.

edfordiensis episcopus, 449.
 impetitas est unicuique sua cupiditas, 161. *Vide* Cupiditas.
 tempus ipsum aliquid est, 11, 12. Tempus non est nisi cuius diuturnitatem metiendo terminat, et terminatur, 15. Etsi non esset hæc vel illa res, non minus idem tempus, 115. Non ideo dicitur tempus huius illius rei, quia tempus est in ipsis rebus, 115. Sed ipse sunt in tempore, 115. Non est tempus, quando est aliquid, 11. Tempus non est totum semper, sed partes, 37. Aliquid totum non potest simul esse in illis temporibus, 12. Cum ipsa tempora simul non sint, Tempus est sibi in aliquo non simile, 15. Præsens porale, 125. Tempus sæculi sex ætatibus constat, 162. Temporis differentia: 1° Ante Legem. 2° Sub Lege. 3° Gratia, 181.
 tentatio non cogit nisi voluntatem, 119, 121, 126. Nulla tentatio proprie dici potest vincere rectam voluntatem, 120. Vis tentationis voluntatem non avertit a iudicio, si ipsa non vult quod suggerit tentatio, 120. Tentationes cavendæ, 545, etc. Tentationes, et dissuersiones quæ inopinatio se ingerunt, diligenter evadendæ, 424. Diabolus non potest tentare hominem, nisi eo permittente, 85. Honorat Deum qui vincit diabolum, 85, inhonorat Deum, qui a diabolo vincitur, 85. *Vide* Tere. Christus non patitur electos tentari supra id quod facere poterunt, 161. In tentatione clamemus ad Deum, 161. Nulla tentatio etiam interior animam, nisi Deus defendit, poterit superare, 256. Voluntas a tentatione vincitur, non quia minus fortis est, sed quia us fortiter vult rectitudinem, 120, 121.
 terra, terrena. Grandis labor est terrenis desiderariis vivere; et grandis requies, terrena non desiderare, 157. *Vide* Mundus.
 trino monachus: per eum Anselmum Beccenses rogant piscopatium non accipiat, sed ad eum redeat, 364. Per eum voce significant se ejus electioni consentire, 364.
 testamentum. Lex et prophetæ concordant cum Evangelio et unum sunt, 166, 167. In Novo Vetus Testamentum continetur, 167.
 REARDUS ex clerico monachus Cluniacensis, 446. Causam ejus Anselmo commendat Hugo Cluniac. abbas, 446.
 REODORUS monachus, 438, 441. Libros scribit, 444. Anselmus mandat integram Apostoli sententiam ponendam in capite quarto libri sui De conceptu virginis, 438.
 REODORUS monachus, 441.
 REOPHILUS, diabolo per chirographum addictus per Mariam liberatur, 286.
 REONINO dente corrodere, 520.
 ROMAS Eboracensis episcopus, 415, 422. Professionem Lanfranco Cantuariæ archiep. jussu Alexandri II, et successore Gerardus, 422. *Vide* Gerardus.
 ROMAS alter Eboracensis, successor Girardi, 420, 421. Ab archiepiscopo Cantuariæ debet consecrari, 422.
 ROSE Anselmi electus archiepiscopus, 449. Majores orationes Anselmi jussione susceptæ, 449. Bis per clericos et deo per duos episcopos ab Anselmo monitus ut ab ipso consecrationem acciperet, 449. Id negligit, 449. Nondum consecratus vult consecrare episcopum S. Andreæ in Scotia, 420. Et Anselmus indicat quintum Kal. Octob. diem initium ad ejus consecrationem, 448. Ne et nondum consecrato pallium mittatur, impedit Anselmus, 421. Et interdicat, 422.
 RUBERUS familiaris Paschalis II. Ab eo mittitur in Anselmum, 382. Per eum papa scribit ad Anselmum, 398.
 TIMOR Dei, 249, 252. Radix sapientiæ est timere Deum, 249. Timor filialis, 159. De quo dicitur, initium sapientie timor Domini, 159. Timor castus ex charitate est, 158. Timor Dei timorem gignit pulchra dilectio, 158. Deus timendus est ut Dominus, amandus ut Pater, 255. Timor castus permanet, 255. Quia sanctos permanere facit, Nihil deest timentibus Deum, 255. Timor Dei fortis, 216. Timor Domini expellit peccatum, 156. Non honestum solo odio penæ non peccare, 72. Qui peccati timore penæ cavet, non est justus, 72. Ad non timendum inutile est odium penæ, ubi solus amor iustificat, 72. Laudabilior est qui stat nullam videns penam, quam qui penam aspiciens stat, 81. Per timorem venitur ad amorem, 240, 255.
 TRIBULATIO. Dei servus non tribulationem putet quod solatio non est, 337. Tribulatio non est quod nec cor nec animam lædit, 337. Ibi etiam Christiani nonnumquam turbantur de contritione rerum humanarum, 160. a Deo fieri hanc arbitrantur, sed ab hoste, 160. Tribulationes et populos significant, 161. *Vide* Adversitas, Malum, Patientia, Prosperitas.
 TRINITAS. Fides S. Trinitatis, 27. In Scripturis non legi-

mus Deum unum esse tres personas, aut unum Deum esse Trinitatem, aut Deum de Deo, 58. Sed ex his apertissime sequuntur, 58. Et ideo ea credimus, 58. Non erratur sine periculo in rebus Trinitatis, 45. Tres divinæ personæ non sunt tres res, sed una, 45. Trina et simpla divinitas, 225. Quomodo indivisibilis unitas, et insociabilis pluralitas in Deo, 50, 51. Omni homini expedit ut credat in trinam Unitatem, et unam Trinitatem, 27. In Deo tria dicuntur de uno, et unum de tribus, 47, 48. Hoc intellectus non capit, 48. Credendum est in Patrem et Filium et eorum Spiritum, et in singulos, et simul in tres, 27. Unum esse Deum, et ipsum esse tres personas, 44. Nec ulla res est Deus, nisi idem Pater et Filius et Spiritus sanctus, 50. Deus non est Pater aut Filius aut Spiritus alicujus nisi Dei, 50. Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus, et tamen non tres Dii, sed unus est Deus, 47. Impium est dicere quod singula quæque persona non est Deus, 44.

Tres personæ divinæ non dicuntur accidentaliter Deus, 45. Tres in Deo personæ non habent nomen Dei per potentiam et voluntatem, 45. Solus summus Spiritus est Deus ineffabiliter trinus et unus. Una trinitas sive trina unitas dici potest una essentia, et tres personæ, sive tres substantiæ, 27. In Deo una natura est plures personæ; et plures personæ sunt una natura, 47. Singulus Pater, et singulus Filius, et singulus eorum Spiritus est summa essentia, 27. Simul Pater et Filius et eorum Spiritus sunt una eadem summa essentia, 27, 21, 22, 51, 57. Pater est Deus, Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus, 50, 45. Sed esse unum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum, 45, 50, 177, 452. Hi tres sunt unus increatus et unus creator, 22. Non est alius Deus Pater, alius Deus Filius, alius Spiritus sanctus, 58. Summa Trinitas potest dici tres substantiæ, juxta Græcos, 5. Græci tres substantias in una essentia sicut nos tres personas in una substantia, confitentur, 5, 539. Quæ in Deo tria sunt, Latini dicunt personas, Græci substantias, 49. Idipsum significant per substantiam, quod nos per personam, 49. Nec a nobis in fide aliquatenus discrepant, 49.

Scripturæ nusquam dicunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse tres personas, aut tres substantias, 432. De Deo non dici proprie tres personas, ut tres substantias, 539. Pater et Filius et eorum Spiritus non sunt tres personæ, id est tres individuas substantias, 17. Sola indigentia nominis, quo pluralitas in essentia una significatur, dicimus esse in summa natura tres personas, sive substantias, 17. Si tres personæ in Deo sunt tres res separate; consequitur tres esse Deos, 45. In Deo non dicuntur tres personæ, quia sint tres res separate, 47. Sed quia similitudinem habent quandam cum tribus separatis personis, 47. Si tres res sunt in Deo, Deus tribus ex rebus compositus est, 44. Nemo negat in Deo tres personas esse tres res; si res istas intelligit tres relationes, 535. Christianus non est qui asserit tres personas esse in Deo tres res, sicut sunt tres angeli, 537. Eadem deitas et essentia est Patris et Filii, 56, 57. Non aliud est Pater, aliud Filius, 241. Non est aliud amor, quam quod est Pater et Filius, 240. Non est alius Deus Pater, de quo est Filius, 57. Nec alius Deus Pater et Filius, de quo est Spiritus sanctus, 57.

Deus totus est Pater, Deus totus est Filius, Deus totus est Spiritus sanctus, 61. Quod est singulus quisque, hoc est tota Trinitas simul, Pater, et Filius et Spiritus sanctus, 54. Singulus quisque non est aliud, quam summe simplex unitas, et summe una simplicitas, 54. Pater et Filius et eorum Spiritus non sunt tres dicentes, licet singulus sit dicens, 25. Nec sunt plura quæ dicuntur, cum unusquisque seipsum et alios duos dicit, 25. Non enim ibi nisi eorum essentia dicitur quæ una est, 25. Pater et Filius et eorum Spiritus, unusquisque seipsum et alios ambos dicit, sicut se et alios intelligit, 25. Quod de una persona divina singulariter dicitur, de tribus intelligitur, 57, 58, 61. Nisi cum id ei attribuitur per quod non est unum cum aliis, 61. Quidquid summæ naturæ inest essentialiter, licet dicatur de singulis tribus personis, non admittit pluralitatem, 25, 45, 44, id quod sunt, sicut est unum; ut nec de singulis nec de tribus simul pluraliter dici possit, 24, 45, 44. Quidquid de uno Deo dicitur, de toto Deo Patre, et de Filio et de Spiritu sancto dicitur, 50. Quomodo una sit trium in Deo personarum voluntas et potestas, 45, 44, 45. In Deo semper propria discreta intelliguntur a communibus, et communia a discretis, 45. Unaqueque persona in Deo est hoc quod est aliis commune; et est hoc quod sibi est proprium, 45.

Æternus est Pater, æternus est Filius, æternus est Spiritus sanctus, 50. Et sive tres simul, singuli non sunt nisi unus æternus, 50. Similis est consequentia de cunctis quæ de Deo dicuntur, ubi non obviat originis relatio, 240. *Vide*

visis personis communis, ut omnipotens, aeternus, in Dei nomine intelliguntur, 45. Singulis propria, ut genitor et verbum, his nominibus Patris et Filii significantur, 45. Non est idem esse Deum, quod est esse Patrem aut Filium, 49. Nec idem significat nomen Patris aut Filii, quod nomen Dei, 49. Non magis est Pater Deus, quam Filius, 55. Non est Deus de Deo nisi aut nascendo, ut Filius; aut procedendo, ut Spiritus sanctus, 51, 61. Non alius est Deus qui nascitur, quam de quo nascitur, 49. Et qui procedit, quam de quo procedit, 49. Plures tamen sunt, secundum quod alii sunt ab invicem is de quo quis nascitur et procedit, et is qui nascitur et is qui procedit, 49, 50. Quod nascitur et quod procedit, in Deo est idem ipsum de quo est nascentis et procedens, 60. Unus tantum est in summa essentia Pater; unus Filius, unus Spiritus, et non tres Patres, aut Filii, aut Spiritus, 25, 24.

Pater non est Filius aut Spiritus sanctus; nec Filius est Pater aut Spiritus sanctus; nec Spiritus sanctus Pater aut Filius, 50. Sed alii ab invicem, et plures sunt Pater, Filius, et Spiritus, 50. Intelligitur in memoria Pater, in intelligentia Filius, in amore utriusque Spiritus, 22. Sola causa pluralitatis in Deo est relatio originis, 50. Sola hanc prohibet illos de se invicem dici, et propria singulorum aliis attribui, 50. In divinis personis sunt distinctae, quia proprietatum collectio non est eadem, 61. Quomodo unitatis Dei consequentiam restringat relatio, 50, 51. Quod nascitur vel procedit de Deo non est extra id de quo nascitur vel procedit, 49. Sed est proles in parente, et patens in prole, 48. Et procedens manet in his a quibus procedit, 48. Non potest dici propter quid Pater et Filius et eorum Spiritus sint tres, 27.

Pater est alicujus Pater, et Filius est alicujus Filius, 44. Impossibile est Patrem esse illum, cujus est Pater; et Filium esse illum Patrem, cujus est Filius, 44, 50. Sed alius est Pater, et alius cujus est Pater, similiter alius est Filius, et alius cujus est Filius, 44. Alioquin in Deo non esset Pater nec Filius, 44. Personae in Deo idcirco sunt plures, quia aliae sunt ab invicem, 46. Non sunt aliae substantiae, nec plures res secundum substantiam, sed sunt una substantia, 46.

In divinis sunt tres personae, non sicut in hominibus, 61. In hoc quod Deus relative est, admittit personarum pluralitatem, 61. In hoc quod per se est, servat singularitatem, 61. Pater et Filius et Spiritus sanctus ideo sunt plures seu tres personae, quia alii sunt ab invicem, nec de invicem dici queunt, 46, 47, 48. Non sunt aliae substantiae, nec plures secundum substantiam, sed unum, sed una substantia, 48. Secundum relationes habent pluralitatem, 48. Cum dicitur Deus, Pater, significatur esse de quo aliquis nascitur, 49. Cum nominatur Filius, intelligitur esse qui de aliquo nascitur, 49. Et quando nominatur Spiritus sanctus, monstratur esse qui de aliquo procedit, 49. Pater est principium Filii, 57. Et Pater et Filius principium Spiritus S., 57. Quia Spiritus S. est de Patre et Filio, et Filius est de Patre, 57. Ideo Filius est de Patre, quia Pater non est de illo, 60. Et Pater ideo non est de Filio, quia Filius est de Patre, 60. Spiritus sanctus ideo est de Patre, quia Pater non est de illo, 61. Et Pater ideo non est de Spiritu sancto, quia Spiritus sanctus est de illo, 61. Trinitas explicatur comparatione rivus, fontis, et lacus, 48, 56, 57. Longe aliter intelligenda est in divinis nativitas sive processio, quam in creatis, 60, 61.

In divinis processionibus nihil est natura, aut tempore, aut in aliquo prius aut posterius, 60. Sed totum quod est idem sibi ipsi, et per se sibi ipsi omnino sufficiens, 60. Nec nascitur vel procedit ibi aliquid, quasi de non esse proficiens ad esse, 60. Intellectus noster non potest de hac nativitate et processione judicare, 60. Nativitas Filii et processio Spiritus sancti sunt sine principio, 48. Filius et Spiritus sanctus sunt de Patris essentia, 51. Impossibile est ut Deus de Deo sit ut totus de parte, aut ut pars de toto, aut ut pars de parte, 51. Qui Deus est Deo, totus est de toto, 51. Sex sunt differentiae Patris et Filii et Spiritus sancti, 61. Singulus quisque habet unam propriam, quae differt ab aliis; et duas ita communes et proprias, ut quae communicant uni, ea differat ab altero, 61.

Pater solus habet Filium, 61. Quo ab aliis duobus differt, 61. Habet Spiritum S. quod est illi commune cum Filio; et quo differt a Spiritu sancto, 61. Patrem autem non habet, sicut nec Spiritus S. et in hoc differt a Filio, 61. Solus Filius habet Patrem, 61. In quo differt a Patre et Spiritu sancto, 61. Habet Spiritum sanctum, sicut et Pater, in quo divinus est a Spiritu sancto, 61. Caret autem Filio, sicut et Spiritus sanctus, et in hoc discrepat a Patre, 61. Spiritus sanctus solus est de quo alius non procedit, 61. Non habet Patrem, quod est illi commune cum Patre, et in quo differt a Filio, 61. Non habet Filium,

quod convenit et Filio, et in quo Patri non concedat, 61. Solus Pater est de illo, et de quo sunt alii duo, 61. Solus Spiritus sanctus est de duobus et de quo nullus rationis Filius de uno, et de quo unus, 61. Et est tribus commune ad duos habere relationem, 61.

Singulis personis aliquando tribuimus quod est proprium unius, 61. Et aliquando uni, quod est singulare commune, 61. In Deo quaque persona aut est Deus, de quo Deus; aut est Deus de Deo, 60. Pater est Deus de quo est Deus, sed non Deus de Deo, 60. Filius est Deus de Deo, et Deus de quo est Deus, 60. Spiritus sanctus est Deus de Deo, sed non est Deus, de quo est Deus, 60. Deus de quo est Deus, et Deus qui est de Deo, non sunt duo Dei, sed unus idem Deus, 60. Pater tantum ingenuus, Filius tantum genitus, Spiritus sanctus nec genitus, nec ingenuus, 49. Pater est Deus gignens, Filius est Deus genitus, Spiritus sanctus est Deus ineffabili modo procedens, 57. Pater non est Pater nisi Filius, 50. Et Filius non est Filius nisi Pater, 50. Et Spiritus sanctus non est Spiritus, nisi Patris et Filii, 50. Gradus dignitatis non sunt in Deo, 53. Nec sunt inter personas inter-alia, 55. Pater non est prior aut posterior Filio aut major aut minor, nec unus magis aut minus est Deus, quam alter, 50. Filius nec minor nec posterior est Deus, quam alter, 50. Spiritus sanctus nec minor nec posterior Filio, est de illo procedit, 55, 56. Trinitas comparatur soli, splendori, calori, 53, 56.

Pater et Filius et utriusque Spiritus sunt in se invicem tanta aequalitate ut nullus alium excedat, 22. Et nullus sit sine alio, 22. Unusquisque eorum est summa essentia, et omnes tres simul non sunt nisi essentia una summa, quae nec sine se vel extra se, nec major vel minor seipso esse potest, 22, 27. Unusquisque non minus in aliis est quam in seipso, 25.

Totus Pater est in Filio et communi Spiritu, 22. Filius totus est in Patre et eodem Spiritu, 22. Idem Spiritus est totus in Patre et Filio, 22. Quia memoria summae essentiae tota est in ejus intelligentia, et in amore, 22. Et intelligentia tota est in ejus memoria et in amore, 22. Et amor in memoria et in intelligentia, 22. Totam quippe suam memoriam summus Spiritus intelligit et amat, 22. Et totius intelligentiae meminit, et totam amat, 22. Et totius amoris meminit, et totum intelligit, 22. Sic Pater intelligitur memoria, Filius intelligentia, Spiritus amor ut neuter altero indigeat ad se memorandum, intelligendum vel amandum, 22, 24. Singulus enim quisque est summa essentia quae per se memor est, et intelligit et amat, 24. Adeo ut singulus quisque sit essentialiter et memoria et intelligentia et amor, et quicquid summae essentiae inest, 22, 25. Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unum principium creatorum, seu unus creator, non tria principia, non tres creatores, 57. Quia non per hoc unde tres sunt, sed per hoc in quo sunt unum, sunt creaturae principium, 57. Et tamen Pater est principium, Filius est principium, Spiritus sanctus est principium, 57. Quod Pater revelat, revelant et Filius et Spiritus sanctus, 58. Quod novit Pater, novit et Filius, novit et Spiritus sanctus, 58, 61. Revelare et nosse est tribus personis commune, 61. Quia revelant et cognoscunt per hoc quod sunt unum, 61. Trinitas declaratur in Christi baptismo, 175. Vide Deus, Filius Dei, Pater aeternus, Relatio, Spiritus sanctus, Verbum Dei.

Trilegium virtutes et spiritualia charismata designat, 185.

Troarnensis abbas Arnulphus, 416. Vide Arnulphus.

Turo, Et Anselmus Ecclesiam Beccensem pastorem destitutam commendat, 571.

Troaricus Beccensis monachus, 415. De ejus conversione a saeculo congratulatur et Anselmus, 415.

Turpe, turpitudine. Turpe est ubi pars quarti non convenit, 142. In corpore humano ante peccatum nihil erat turpe, nihil dissonum, 142. Deo animas, anime corpus per omnia subditum erat, 142. Sed animae Dei rebelles corpora destitit esse obediens, 142. Soluta illa in primis hominibus harmonia, facta est turpitudine non minima originalis peccata, 142. Hec turpitudine cum originali peccato transiit in posterum, 142. Vide Peccatum originale, Peccati poena. Membra corporis pendenda et velamen exigentia, 142.

Turtur avis castissima et socio fidelissima, 170.

Tusulanensis episcopus, 440.

Tutum. Faciendum quod tutius est, 140, 552. Vide Felicium.

U

Urbicus comes et marchio, 591. Anselmi consanguineus, 591. Excipit Anselmum Romanum petentem, et ei necessaria impendit, 591. Eum ad Ecclesiae defensionem Anselmus hortatur, 591.

Universale. Qui non intelligit quomodo plures homines in specie sunt, unus homo, non comprehendit quomodo plures personæ, quarum singula quæque Deus est, sunt unus Deus, 43. Dialectici, imo dialectice hæretici, non nisi flatum vocis putant esse universales substantias, 42. *Vide* Dialectici, Substantia.

Urbanus. Sub Urbano II et Guiberto schisma, 374. Urbani II partes tenet Anselmus, 374, 380. Urbanus II, papa successor et vicarius Petri apostoli, 153. Episcopatum Belvacensem cuidam imperito Anselmi et aliorum precibus inivit concedit, 353, 354. Mandat Anselmo ut episcopo Belvacensi imperitiori adsit adiutor, monitor, corrector et consultor, per se vel per alium ex suis monachis, 353. Ut Romanam eadem adeat intra annum, 353. Ut quæ Hubertus moriens apud Becenses dimiserat, ad Romanam sedem citius Anselmus destinet, 353. Episcopi Belvacensis innocentiam declarat, 351. Sed eum persecutioni canonicorum imparem iudicat, 354. Et consulit ut episcopatu cedat, 354. Cujus tamen rei iudicium Anselmi arbitrio dimittit, 354. Anselmus eum precatur ut de isto episc. Fulcone pro sua prudentia iudicet, 380. Et ad eum mittit munusculum, 380. Urbanus legatum misit in Angliam, et per eum Anselmo pallium misit, 380.

Ursio, sive Ursus, sive Ursio, amicus Anselmi, 522. Cogit Anselmum ut ad Lanzonem monachum admonitionem scriberet, 522. Se convalescere Anselmum vult significari 546. Petitionem et votum monachi fecit Beci, 549, 550. Postea alibi sub Petro abbate petitionem et votum monachi vietus importunitate precantium fecit, 550. Quod stare debeat in prima promissione, 550. Hunc propterea volentem retinet Anselmus, 550.

Ursio prior cenobii S. Martini de campis, 570. Amicus Anselmi, 570. Eo priore Walerannus Ecclesiæ Parisiensis canonicus et cantor ibi institutum monachorum suscepit, 570. *Vide* Walerannus.

V

Vanitas. Fallax est quidquid amor hujus mundi parurit, 214. Alia bona sine summo bono, non sunt nisi vanitas, 212. Vanitas gloriæ hujus mundi, 212. Vanitas vitæ, 197, 199.

Vapulatio monachorum cujus sit meriti, 586.

Verbum non nisi alicujus verbum est aut imago, 18. Omne verbum alicujus rei verbum est, 16, 17. Si nunquam creatura esset, nullum ejus esset verbum, 16. Verbum hoc ipsum quod verbum est aut imago, ad alterum est, 13. Non tam inhaerendum est verbis quam veritati, 62. Verbum est vox significans tempus, 147, 148. Verbum est semen, 150. Sine quo nemo potest converti, 150. Qui audit et non obedit, dicitur non audire, 150. *Vide* Prædicatio. Verbum quod est semen, per se fructum non producit, 150. Sed est sine germine, quando hominis voluntatem non convertit Deus ad volendum conversionem, 150. Verba otiosa, 19, 231. Scire et intelligere non est aliud quam dicere, 25.

Verbum Dei. Dicere idem est summo Spiritui, quod quasi cogitando intueri, 25. Summi Spiritus locutio, seu verbum, nihil aliud est quam ejusdem Spiritus intelligentia, 15, 17. Non est aliud quam summa essentia, 8, 13. Verbum est ipsa existendi veritas, 16. Summa sapientia cum se dicendo intelligit, gignit consubstantialitatem sibi similitudinem suam, id est verbum suum, 17. Verbum summe veritatis ipsum est summa veritas, 16. Summi Spiritus locutio non potest esse creatura, 13. Summi Spiritus locutio est illi consubstantialis, 15, 16, 17. Etiam si nulla alia existeret essentia, necesse est esse verbum summi Spiritus, 16. Et esse illi coeternum, 16, 17. Si summus Spiritus æternæ se intelligit, æternæ se dicit, 16, 20. Si summus Spiritus æternæ se dicit, æternæ est verbum ejus apud ipsum, 20. Locutio summi Spiritus per se fieri non potuit, 13. Ille cujus est verbum, non potest esse suum verbum, 18. Verbum non potest esse ille, cujus est verbum, 18.

Ineffabilis est pluralitas verbi et ejus cujus est verbum, 18. Necessitas cogit ut duo sint; nec potest exprimi quid duo sint, 18. Proprium verbi est esse seu nasci ex altero; proprium illius cujus est verbum, est alterum esse seu nasci ex illo, 18. Verbum, et ille cujus est verbum, in eo quod sunt substantialiter vel ad creaturam, individuum tenent unitatem, 18. In eo quod ille non est ex isto, hoc autem est ex illo, ineffabilem admittunt pluralitatem, 18. Verbum summi Spiritus non est ex eo, quemadmodum ea quæ ab illo facta sunt, 18. Sed sicut creator de creatore, summum de summo, 18. Non sic est ab eo, ut fiat ab eo, 18. Est ex summo Spiritu, sicut idem ipsum de eodem ipso, 18. Sic est ex summo Spiritu ut perfectam ejus, quasi proles parentis, teneat similitudinem, 18. Conventus ex illo non potest esse, quam nascendo, 18.

De memoria nasci verbum videtur, 20. In summa es-

sentia non potest esse aliud verbum præter illud, quod vera ejus dici potest imago, 25. Verbum est imago et Filius ejus, cujus est verbum, 25. Non potest dici imago aut Filius suimet, aut procedentis a se Spiritus, 23. Non enim seipsum aut procedentem a se existendo inquitur, 23. Verbum illius solius est de quo nascendo habet esse, et ad cujus omnimodo similitudinem existit, 24. Quod sit Verbum aut imago, ita est proprium verbi, ut nequaquam conveniat alteri, 18.

Verbum summi Spiritus est perfecta similitudo, imago, figura, et character ejus, 17, 21. Ideo convenientissime est verbum ejus, 17. Et proles, seu Filius, 21. Solum verbum dici debet genitum, 22, 49. Quia solus est Filius, 49. Nihil est in Patre dicente, quod non sit in Verbo, quo seipsum dicit, 54. Quia verbum Patris est verax, sicut ipse Pater verax est, 54. Deus sic est simplex ut de ipso non possit nasci aliud, quam quod ipse est, 54.

Omnia quæ sunt in summo Spiritu, eadem et eodem modo sunt in Verbo ejus, 17. Una est sapientia quæ in illis tribus dicit, et una substantia quæ dicitur, 25. Quomodo in summa essentia non sunt tot verba, quot sunt dicentes, et quot sunt qui dicuntur, 25. Non tamen plura sunt verba, sed unum est verbum, 25, 15, 12. Nec verbum illud est trium, sed unius eorum, 25, 24. Dei locutio est summe simplex, 13. Secretum (generationis Verbi) transcendit omnem aciem intellectus humani, 24. Et continendus est conatus explicandi qualiter hoc sit, 24. Explari minime potest quomodo summa sapientia sciat aut dicat seipsam, 24. De ea nihil aut vix aliquid ab homine sciri possibile est, 24. Forma rerum quæ in summa naturæ ratione res creandas præcedit, nihil aliud est quam rerum quædam in ipsa ratione locutio, 8. Verbum seu locutio rerum fuit in summa substantia, antequam essent, ut per eam fierent, 8. Et est, cum facta sunt, ut per eam sciuntur, 8. Creaturæ verius sunt in verbo seu in intelligentia creatoris, quam in seipsis, 17. Quidquid factum est sive vivat sive non vivat, quomocunque sit, est in verbo ipsa vita et veritas, 17. *Vide* Idea. Per naturalem et intimam locutionem fecit omnia, uno verbo hæc dicendo, 8, 13, 17. Utrum uno eodem verbo summus Spiritus dicat seipsum et creaturam, 16, 17.

Deus consubstantialisibi Verbo dicit seipsum et ea quæ facit, 16. Una est substantia Verbi; quo summus Spiritus se dicit; et verbi, quo dicit quæ facit, 16. Non sunt duo verba, quo summus Spiritus seipsum dicit, et quo creaturam dicit, 16. Sed uno eodem verbo se et eam dicit, 17. Summus Spiritus non dicit creaturam verbo creaturæ, 17. Quidquid summus Spiritus dicit, suo verbo dicit, 17. An verbum, per quod omnia facta sunt, sit verbum creaturæ, 16, 17. An verbum quo dicuntur et facta sunt omnia, sit similitudo eorum quæ per ipsum facta sunt, 15, 16. Verbum non est creaturarum similitudo, sed vera simplexque essentia, 16. Verbum non est magis vel minus verum, secundum quod magis vel minus est simile creaturis, 16. Quidquid summus Spiritus est ad creaturam, hoc et verbum ejus est; et similiter, 18.

Summus est Spiritus et verbum ejus non sunt duæ creatrices summe essentiae, 18. Nec sunt duo creatores, aut duo rerum principia; sed unus creator, et unum principium, 18, 19. Nec duo verba nec duæ imagines. Nec duo Patres, nec duo Filii, 19. Locutionis summi Artificis cum fabri locutione comparatio, 8. Inter locutionem summi Artificis et locutionem fabri triplex disparitas, 8. Locutio creatricisubstantiæ nec assumpta aut adjuncta aliunde, sed prima et sola sufficit ad opus perficiendum; non sic locutio fabri, 8. Quæ facta sunt a Patre per Verbum, facta sunt ab ipso Verbo, 56. *Vide* Deus, Causa rerum. Verbum caro factum lapsos nos ad Deum reducit, 184. *Vide* Christus, Deus, Filius Dei, Pater, Trinitas. Deus suis loquitur aut per internam inspirationem, aut per scripturas, aut per prædicatores, 161.

Verbum mentis. Mentis sive rationis locutio non est, cum voces rerum significativæ cogitantur, 8. Sed cum res ipsæ vel jam existentes mente conspiciuntur, 8. Rem unam tripliciter loqui possumus, 8. Tribus his locutionis generibus sua verba conveniunt, 8. Nostræ mentis locutio nihil aliud est quam cogitantis inspectio, 25. Quidquid mens cogitat, ejus similitudinem exprimit, 17. Illa similitudo quæ in acie mentis rem ipsam cogitantis exprimitur, est verbum mentis, 8. Mens quanto verius similitudinem exprimit, tanto verius cogitat, 17. Verbum est imago rei ex cogitatione formata, 17. Seu ipsa cogitatio ad ejus similitudinem ex memoria formata, 20. Illa est maxime proprium et principale rei verbum, 8. Omnia verba, quibus res mente dicimus, id est cogitamus, sunt similitudines et imagines rerum, quarum verba sunt, 13. Verba mentis sunt veriora, quia rebus sunt magis similia, 8. Mens rationalis cum se cogitando intelligit, imaginem seu

verbum sui ex se producit, 17. Ipsa cogitatio sui, est sua imago, 17. Verbum mentis rationalis ab ipsa non nisi ratione valet separari, 17.

Cum cogitur aliquid quod extra mentem est, non nascitur verbum rei cogitatae ex ipsa re, 23. Sed ex rei imagine quae est in cogitantis memoria, vel quae per corporeum sensum ex re praesenti attrahitur, 25. Verba mentis naturalia sunt eadem apud omnes gentes, 8. Ubi haec verba sunt, nullum aliud est ad rem cognoscendam necessarium, 8. Et ubi haec esse non possunt, omne aliud est inutile ad rem demonstrandam, 8. Tot sunt verba unius rei, quot sunt illam cogitantes, 23. Quia in singulorum cogitationibus verbum huius rei est, 23. Tot sunt verba in mente cogitantis, quot sunt res cogitatae, 23.

Veritas est rectitudo sola mente perceptibilis, 115. Haec definitio est adaequata, 115. Veritas, et rectitudo, et iustitia idem sunt, et sese invicem definiunt, 115. Harum unam qui noverit, alias nescire non potest, 115. Duobus nominibus, rectitudinis et veritatis, una res significatur, quae genus est iustitiae, 115. Diabolus non stetit in veritate, id est, iustitia seu rectitudine, 135. In quacunque re sit veritas, non est aliud quam rectitudo, 115. Etsi plures sunt veritates, secundum plures res, non plures tamen sunt rectitudines, 115. Etsi res ipsae, in quibus sunt variantur, non sic tamen rectitudines varias esse necesse est, 115. Veri veritas in ipso vero est, 110. Est una eadem immutabilis rectitudo et veritas in omnibus veris, 113. Res sunt verius alicubi per suam essentiam, quam per suam similitudinem, 17. Non potest cogitari quod veritas principium vel finem habeat, 11, 109, 113. Si veritas habet principium, antequam ipsa inciperet, verum erat quia non erat veritas, 113. Et sic erat veritas, antequam esset veritas, 113. Si veritas habebit finem, postquam finita erit, verum erit quia non est veritas, 113. Et ita erit veritas postquam finita erit veritas, 113. Veritas nullum fallit, 221.

Veritas non omnibus se manifestat, 222. Nulli tamen se negat, 222. Summa veritas est rectitudo, 115. In veritate Dei est omne quod verum est, et extra ipsum non nisi nihil et falsum est, 35. Qui vidit lucem et veritatem, vidit Deum, 52. Et qui non vidit Deum, non vidit lucem et veritatem, 52.

Summa veritas non ideo est rectitudo quia debet aliquid, 115. Omnia illi debent: ipsa nulli quidquam debet, 115. Summa veritas seu rectitudo, est causa omnium aliarum veritatum et rectitudinum: et nihil est causa illius, 115. *Vide* Iustitia, Rectitudo. In veritate, quae manet, mutatio non est, nec praeteritum, nec futurum, sed solum praesens, 161. Veritas non est in creatura, 161. Nihil est verum nisi participando veritatem, 110. In veritatibus creatis, quaedam sunt tantum effecta; quaedam sunt effecta unius veritatis, et causa alterius, 115. Rectitudo quae est in rebus corporeis, non est veritas; et differt a praedictis rectitudinibus, 115. Rectitudo corporum sensu corporeo percipitur, istae sola ratione, 115. De una et eadem re non est vera simul affirmatio et ejus negatio, 44.

Veritas sive orationis sive cogitationis, sive voluntatis, sive actionis, ideo est rectitudo quia significant aut cogitant aut volunt, aut agunt quod debent, 115. Rectitudo, quae significatio recta dicitur, non habet esse, aut non esse per significationem, 115. Veritas improprie dicitur huius vel illius rei esse, 115. Quia veritas non in rebus, aut ex ipsis aut per ipsas est, 115. Sed ipsae per illam et secundum illam, 115. Sive uno, sive pluribus argumentis veritas inexpugnabiliter monstratur, aequaliter ab omni dubitatione defenditur, 86. Est veritas actionis, 110. Omnis veritas a Deo docetur, 58. *Vide* Iustitia.

Vestis. Deus seipso vestit et ornat animam fidem, 203, 204. De vestibus pretiosis aeterna supplicia, 191.

Vaticum. Presbyteri qui in extremo articulo positus vaticum negaverunt, tanquam animarum homicidae puniuntur, 384. *Vide* Communio.

Vigilia. Mente vigiles ad lucem supernam visionis eleventur, 165. Nox duodecim horas habet, 160. Et quatuor militares vigiliae, 162. Tres horas unicuique vigiliae deputantur, 162.

Vincere. Rectitudinem velle perseveranter, est voluntati vincere 119. Velle quod non debet, est illi vinci, 119. *Vide* Honorare. Homo Deo non satisfacit, nisi diabolus vincat, 85.

Vindicta. Proccusio repercutientis est injusta, 76. Percussus vindicare se non debet, 76. Ad hominem non pertinet vindicta, 84. Quia nec qui vindicat, suus est, nec de quo vindictam sumit, illius est; sed uterque servus est Domini, 84. Si de conservo suo se vindicat, iudicium quod proprium Domini et omnium iudicis est superbe praesumit, 84. Dei solus est vindicta, 84. Quidam culpa fratris

sic offenduntur, ut optent fratrem suum aeternis ante perire supplicis, quam ei indulgeant, 168. *Vide* Injuria.

Vinum. Votum nusquam bibendi vinum, 421.

Virginitas perditur irrecuperabiliter, quae servari debet interminabiliter, 208. Quae virginitatem fornicatione amisit, est perita Deo, perjura Dei, adultera Christi, 209. Abiecta Deo, projecta diabolo: imo abiciens Deum, amplectens diabolum, 209. Deploratio male amissae virginitatis, seu fornicationis poenitentia, 208, etc. Post amissam virginitatem plures Deo plus placuerunt per poenitentiam in castitate, quam plures aliae, quamvis sanctae, in virginitate, 425. Virginitatem, cum libido non possit, solet impugnare superbia, 178.

Virgo virgo, 414.

Virgo (B.) *Vide* Maria. Virgines Deo ab episcopo consecrandae, 425. Virgo lapsa ad poenitentiam excitatur, 422, 423.

Virtus. Nemo virtutem aliquam nisi per Christum habere potest, 158. Virtutes a Deo petuntur, 251, 252, 253, 254. Qui nimis austerum et impossibile putat carere voluptate saeculi, et in exercitio virtutum perseverare, non gustavit quantum laudabile et delectabile sit non servire vitis, sed imperare per amorem regni caelestis, 345. Virtutibus consummatus, in futuri saeculi felicitate dedicatur 177. Gradus virtutum, 159. Designari in nominibus Patrum, 176, 177, 178.

Visus est instrumentum videndi, 152. Plures habet aptitudines, 153. Et homo qui videt, et visus quo videt, videre dicuntur, 154. Visu reguntur pedes, 73.

Vita. Quod vivit, vel sentit, vel rationale est, magis est simile summae naturae, quam id quod nullatenus vivit, nec sentit, nec rationis est capax, 16. Quod aliquid operatur, inesse sibi vitam ostendit, 27. Nec locus nec tempus aliquem excusat quin posset bene vivere, 345. Quanto diutius vivit aliquis, tanto brevis victurus est, 312, 321. Spatium bene vivendi unicuique quotidie decrescit, 312, 321. Spes vivendi propositum sanctae vitae exstinguit, 312, 321. Vitae praesentis seu potius miseriae amor, 240. Dere vitam est mortem accipere, 912. Vita praesens, via est, 413. Vita est tentatio et militia, 195. Quid magnum est longa vita, nisi sit a molestiarum incursione vere secunda. Quisquis dum vivit, aut timendo aut patiando molestiis subjacet, aut falsa securitate fallitur, quid nisi misere vivit? 25. Qui ab his liber vivit, beate vivit, 25. Mala huius vitae, 220. Vita quot cutis, vitis et morbis obnoxia, 199. Vanitas vitae, 197, 199, 200, 201. Martia activam vitam significat, 179. Maria contemplativam, 179. Vitae contemplativae officia, 179. Vitae activae officia, 179.

VITALIS monachus Cadomensis, 356. Hunc salutat Anselmus, 356.

VITALIS dux, 532. Ejus gratia exga Henricum amicum Anselmi, 532.

Vitium. Solent etiam post multa virtutum exercitia, pulsare mentem aliquam vitiorum contaminata, 177. Vita species vitii facit vitiosum, non una species virtutis facit virtuosum, 593. Singulorum vitiorum extinctio a Deo petitur, 252, 253. *Vide* Virtus. Imago Dei deletur vitis, 30, 242. *Vide* Imago.

Vocatio. Vocare Dei, est nos amando et eligendo respicere, 172. Respondere nostrum, est amore illius bonis operibus parere, 172. Deus vocat, cum per aegritudinis molestiam ad mortem urget, 182. Si omnes Judaei credidissent, gentes tamen vocarentur, 82. Judaeorum tamen contemptus fuit occasio ut ad gentes apostoli converterentur, 82. *Vide* Gratia, Praedestinatio.

Voluntas est in anima, 152. Ea utitur ad volendum, 152. Rationalis voluntas non est tota anima, 152. Ratio seu voluntas est aliquid in anima, 152. *Vide* Anima. Voluntas aequivoce dicitur, 116, 120, 152, 153, 154. Voluntas, quae est instrumentum volendi; voluntas, quae est affectio seu aptitudo ejusdem instrumenti quae promptum est ad volendum; voluntas, quae est opus seu usus instrumenti, 154. Voluntas instrumentum naturale est animae, 154. Affectiones voluntatis duae sunt principales: affectio volendi commodum; affectio volendi iustitiam, 154. Affectio volendi commodum semper et inseparabiliter inest voluntati instrumentum, 116, 153. Alia est voluntas instrumentum, alia voluntas affectio, alia voluntas usus, 152, 153. Voluntatem, quae est instrumentum volendi, semper habemus, 132. Voluntatem, quae est affectio seu aptitudo volendi, habemus, etiam cum dormimus, 152. Voluntatem quae est usus, non habemus nisi cum volumus, 152, 153. In homine iusto est voluntas seu affectio iustitiae, etiam cum dormit, 153.

Voluntas, quae est instrumentum, una est in homine, 153. Ex affectione commodi vel ex affectione iustitiae volumus quicquid volumus, 116, 153. Multiplex voluntatis divisio, 116. Voluntas alia efficiens, alia approbans, alia

permittens, 116. Efficieus, quæ efficit quod vult; et quæ efficeret si posset, 116. Approbans quæ approbat quod est, et quæ approbare si esset, 116. Permittens, quæ permittit esse quod velle dicitur si est; et quæ permitteret, si esset, 116. Efficieus est et approbans et permittens, 116. Approbans est et permittens, 116. Permittens solum, nec efficieus est nec approbans, 116. *Vide* Dei voluntas.

Nihil vult voluntas nisi aut commoditatem, aut rectitudinem, 155. Quidquid aliud vult, aut propter commoditatem, aut propter rectitudinem vult, 155. Et ad has, etiam si fallitur, putat se referre quod vult, 155. Per affectionem, quæ est ad volendum commoditatem, semper vult homo beatitudinem et beatus esse, 155. Per affectionem, quæ est ad volendum rectitudinem, rectitudinem vult, et rectus, id est, justus esse, 155. Deus voluntates hominis sic ordinavit ut voluntas instrumentum uteretur voluntate seu affectione, quæ est iustitia, ad imperium et regimen, 154. Et uteretur voluntate, quæ est ad commodum, ad obediendum sine omni incommoditate, 154. Voluntas instrumentum quod vult, et affectio qua vult, dicuntur velle, 154. Velle non est aliud, quam uti potestate volendi, 75. Voluntas instrumentum movet alia omnia instrumenta, quibus sponte utimur, 133. Et facit omnes voluntarios motus, 155. Ipsa se suis affectionibus movet, 155. Dici potest instrumentum seipsum movens, 155. Voluntas instrumentum nihil sine suis affectionibus facit, 155, 154. Aliud est voluntas, quæ est vis animæ qua anima vult; et aliud iustitia; et aliud voluntatis affectiones seu usus, 98. Affectio volendi iustitiam, nec semper nec inseparabiliter est in voluntate, 116, 155. Voluntas recta facta est, 65. Voluntas recta, id est conversa ad hoc quod velle debuit, 65.

Voluntas et ejus conversio sunt aliquid, seu aliqua essentia; sed non sunt substantiæ, 65. Voluntas est quasi media inter animam et carnem, 278. Quæ meliora sunt in potestate, ea magis esse debent in voluntate, 25. Voluntas quisque ad id quod indeclinabiliter vult, trahitur, 78.

Voluntas moveri aut aliquid velle non potest, nisi Deo permittente, 70. Quidquid se movet ad volendum, prius se vult ita movere, 68. Quisquis vult, voluntate se movet ad alias voluntates, 68. Quod nihil vult, nullo modo potest se movere ad volendum, 68. Nullus vult quod velle potest ille quia potest, sine alia causa, 75. Quamvis nunquam velit quod non potest, 75.

Omnis voluntas vult propter aliquid, 114. Voluntas non magis recta esse debet, volendo quod debet, quam volendo propter quod debet, 114. Voluntas non vult recte nec vult rectitudinem, nisi quia recta est, 128. Voluntas non est recta, quia vult recte; sed recte vult, quia est recta, 128. Cum vult rectitudinem, recte vult, 128. Nec vult rectitudinem, nisi quia rectitudinem habet, 129. Recte vult cum vult quod debet, 130. Voluntas recta vult rectitudinem quam nondum habet; quando vult majoram quam habeat, 129. Recte velle nemo potest, nisi habeat rectitudinem voluntatis, 130. Veritas voluntatis non est aliud, quam ejus rectitudo qua quis vult quod debet, 110. Nulla voluntas est malum, etiam cum deserit iustitiam; sed bonum est et opus Dei, in quantum est, 70, 73. Voluntas non est mala, nisi in quantum injusta, 70. Potestas volendi quilibet a Deo est, 70, 75. Bona voluntas non magis est aliquid quam mala voluntas, 65. Nec est ista magis malum, quam illa bonum, 65. Bona voluntas non est ipsum bonum, quod bonos facit, 65. Mala voluntas non est ipsum malum, quod malos facit, 65. *Vide* Iustitia et Injustitia.

Nequidem voluntas, in qua est iustitia vel injustitia, dicitur per se justa vel injusta, 98.

Voluntas nihil velle debet, nisi juste, 151. Quidquid voluntas vult sine rectitudine, vult injuste, 154. Voluntas injusta ea est quæ non habet iustitiam, quam debet habere, 69. In voluntate non reprehenditur nisi injustitia, 69. Voluntas beatitudinis, quidquid vult, non est malum, antequam accipiat iustitiam, 70. Iustitia sicut et injustitia non potest esse nisi in voluntate, 98, 99. Nihil dicitur justum vel injustum, nisi voluntas, aut propter voluntatem justam vel injustam, 98, 99, 126. Nulla res mala dicitur nisi aut mala voluntas, aut propter malam voluntatem, 70. Voluntas instrumentum facta est bona, justa et fortis ad servandam iustitiam, 154. Facta est mala per liberum arbitrium, 154. Voluntas commoda est condita bona, 154. Injusta facta est quia non est subdita iustitie, 154. Sine iustitia nihil velle debet voluntas commoda, 154. *Vide* Commodum, Iustitia.

Omnis actio ex voluntate habet laudem vel reprehensionem, 414. Nulla actio per se injusta dicitur, sed propter injustam voluntatem, 98, 126, 127. Omnis actio quæ est recta voluntate recta est; et quæ non recta volun-

tate, non recta est, 44. Justa voluntate dicitur homo justus, et injusta voluntate dicitur injustus, 44. Ista voluntas pro certo est recta, quæ subiacet voluntate Dei, 44. Nulla est justa voluntas, nisi quæ vult quod Deus vult illam velle, 120. Quæ hoc non vult plane injusta est, 121. *Vide* Iustitia. An voluntas quæ non posset velle nisi commoda iudicia et inmundia, esset injusta et vituperabilis, 68. Cum voluntas resistit appetitibus, tunc est justa voluntas, 68. Voluntas tunc bona est, quando vult illud quod Deus vult illam velle, 152. Quo sensu non semper bonum est velle quod Deus vult, 151. Voluntas deserendo veritatem corrumpitur, 80.

De actionibus voluntatis, quæ injuste fiunt, non debent argui membra et sensus quibus fiunt, 99. Locis membra et sensus subiacent voluntati, 99. Ad voluntatis imperium membra et sensus non possunt se non movere, et non facere quod vult, 99. Ipsa voluntas movet membra et sensus velut instrumenta sua, et facit opera quæ facere videntur, 99. Quidquid faciunt, totum imputandum est voluntati, 99. Non punitur nisi voluntas; etiam dum membra et sensus puniuntur, 99. Nihil est pena, nisi quod est contra voluntatem, 99. Nulla res penam sentit, nisi quæ habet voluntatem, 99. Sicut voluntas in membris et sensibus operatur; ita in illis ipsa torquetur et delectatur, 99. Homo non est justus vel injustus quia sentit, sed injustus est quia voluntati, cum non debet, consentit, 98.

Nullus velle potest quod prius corde non concepit, 150. Voluntas se convertit ad id quod fortius vult, 121. Recta voluntas non per se deficit, sed alia voluntate eam expellente, 152. Voluntas saepe et multum impedit mentem ab intellectu rectitudinis, 104. Deus opera non exigit ultra possibilitatem, ubi bonæ voluntatis et bonorum morum conspiciunt integritatem, 545.

Voluntatis libertas. Tentatio voluntatem non nisi violentem cogere potest, 119, 121, 126. Ideo voluntas est libera ad servandam rectitudinem; et libera ad resistendum peccato et tentationi, 119, 126. Voluntas non alia vincitur potestate, sed sua, 119. Si vult homo peccare, necesse est cum peccare, 124. Sed necessitate sequente, 124. Libera voluntas potest non velle antequam velit, 124. Quia libera est, 124. Cum vult, non potest non velle, sed cum velle necesse est, 124. Quia impossibile est voluntati idipsum simul et velle et non velle, 124. Datum est voluntati ut quod vult sit, et quod non vult non sit, 124. Opus voluntatis, voluntarium sive spontaneum est, 124. Quia spontanea voluntate fit, 124. Est et necessarium bifarium, 124. Necessitates quibus actio dicitur necessaria, facit libertas, 124. Necesse est esse quod bonum vult, in his quæ si vult fiunt, si non vult non fiunt, 124. *Vide* Liberum arbitrium.

Voluntas propria. Propria voluntas est, quæ nulli alii est subdita, 46. Solius Dei est proprium habere voluntatem, 46. Et velle aliquid propria voluntate, 46. Si enim alia est voluntas quæ nulli alii subdita sit; voluntas Dei non est omnibus prelata, 46. Nec sola quæ nulli subsit, aut cui nulla alia præsit, 46. Qui propria utitur voluntate per rapinam se facit similem Deo, 46. Et Deum propria dignitate et singulari excellentia privat, quantum in ipso est, 46, 147. Propria voluntas est, quæ est contra Dei voluntatem, 46. Cum vult aliquis quod Deus prohibet velle, nullum enim habet auctorem hujus suæ voluntatis, nisi seipsum, 46. Qui voluntatem suam alterius hominis voluntati subdit, propria tamen est, si contra Deum est, 46. Quia seipsum habet auctorem ut sic eam subdat, 46. Unusquisque coram Deo judicatur de propria voluntate, 414. *Vide* Angelus, Anima, Appetitus, Concupiscentia, Dei voluntas, Liberum arbitrium, Peccatum.

Voluptas carnalis, 422. Lutum facis est fotor carnalis voluptatis, 205, 206. *Vide* Caro, Concupiscentia, Pudicitia, Virginitas.

Votum. Sine consideratione virium nihil votandum, 195. Voto se ligare ad faciendum bonum, laudabile est, 346. Qui bene vovet, ipso voto Deo placet, 345. Qui aliquid boni vovit, festinet reddere quod vovit ut plus placeat Deo, 346. Votum, seu sanctæ conversationis propositum, non minuit gratiam boni operis, 87. Qui non iuvitus servat quod vovit, non minus debet magis gratus est Deo, quam si vovisset, 87. Nec sancte vivere dicendus est necessitate, sed eadem, qua vovit, libertate, 87. Non solum communem vitam, sed etiam ejus licentia sibi propter Deum abnegavit, 87. Vota monachica, 546, 549, 550. Vota monachica fiunt coram testibus, 549. Vota reddenda, 195. Grave peccatum est vovere Deo quod non vis reddere, 195. Membra Christi quod vovet, reddunt; quod promittunt, faciunt, 158. Infideles sunt qui non implent quod voverunt, 195. In turpe votum, mala decretum, 195. Votum castitatis, 597. In monachica professione complentur alia omnia vota sine sacramento facta,

405, 426. *Marque in ordine.* Continens, 425. Et probatur ex natura potest, 425. *Notum peragitationis ad S. Episcopum.* 425. *Notum usquequid libelli sumus.* 425.
Vid. *Vetus non significat nisi res.* 426.

W

Walterius episcopus de sancto David. 425.
Walterius episcopus. *Walterius.* 425. Quod Stephanus monachus de Monte Sancte Trinitatis ad tempus ab huiusmodi abbate conversum non possit revocare in vita et reclamatione abbate. 425. Apud eum Anselmus in stantia Roberti monachi intercessit pro Gislebertis. 425.
Walterius Henrici regis cancellarius. 425, 426, 445.

Walterius Verulanensis episcopus. questionibus respondet S. Anselmo. 425. etc. Hinc non infertur, 425. Quia cum paratit Henricus Imperator, contra Colanum II. papam. 425. Ad eum venit Anselmus tractatum de professione Spiritus sancti contra Henricum. 425. Et scripsit Epistolam de heresia. 425. *Walterius cum Paschali II. papa.* paratit habuit, 425, 426. Hinc propius notat Anselmum. 425.

Walterius canonici. efferunt ecclesie Parisiensis et monachos in monasterio Sancti Martini de campo. 425, 426. Inde cum vi intravit episcopus Parisiensis. 425. Eum per non posse in ecclesia monachos dare gratulante et merito minime periculis, etiam auctoritate sui episcopi id fecit, notat Anselmus. 425.

Walterius. *Fide Gualtero.*
Walterius (S.) creatus prior et monachi. 425. In eorum abbate eligitur Lanfrancus nepos, hinc Anselmus ejus abbate. 425, 426. Ad illa dies valentur 425. Eos amittit Anselmus. 425.

Walterius (Willelmus de J.) 425, 426, 427. Hinc ex parte regis fuit simul cum Anselmo. 425 et 426, 427, 428. Consultat Anselmo ut si in Angliam redire velit, regi assensit, 428.

Walterius. *Fide Gualtero.*

Walterius (S.) creatus prior, 425, 426. Hinc infertur S. Anselmum. 425.

Walterius episcopus. 425. *Fide Walterius.* *Walterius episcopus.* 425.

Walterius alius. creatus Anselmum de omni excommunicatione, et de prebendis excommunicatione, et de lapso sacris ordinibus infirmis reconvalescentia. 425.

Walterius et Henricus monachi. 425. *Willelmus* Anselmum locatur et gerit hunc voluntate quod in eo cepit geritur, non arceat per animum suum. 425. *Henricus (III. dux, et litteris in hunc).* 425. De Anselmo religione et pietate Henrico abbati esse Dei placet notantur. 425.

Walterius monachus: et Agilno Ber. un. venit. 425. *Walterius* inter monachos Cantuarienses fuit. 425. Et indigne et propter infirmitatem ejus, et propter Lanfranci merentem. 425.

Walterius monachus. *Walterius:* cursum Anselmi in dies ex obitu composuit. 425. Eum et magis semper proficit Anselmus locatur. 425. *Fide Gualtero.*

Walterius. *Fide Gualtero.*

Walterius episcopus. *Gualtero.* 425. *Fide Gualtero.* *Walterius episcopus a Cantuariis archiepiscopis consecratus.* 425. *Walterius abbas.* *Anselmo.* 425. *Walterius monachus.* *Anselmum.* 425. *Ejus postea.* 425.

Walterius de Lanfranco Anselmi servus. 425, 426.

Walterius Willelmus episcopus. 425. *Ad ex Anselmum archiepiscopum.* *Anselmum et Anselmum quod contra episcopum Londinensem.* 425.

Z

Zacharias. *Silentium Zacharie non credentia.* 425.

Zacharias. *Silentium Zacharie non credentia.* 425. *Zacharias.* *Silentium Zacharie non credentia.* 425. *Zacharias.* *Silentium Zacharie non credentia.* 425.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

OPINIO SANCTI ANSELMI TERRE PARTIS CONTINGENTIA.

EPHRAIM causa monachos ex continens que scripta Cantuariensis archiepiscopus.

Ever. I. — Anselmus ad monachos Beccenses. — Se quantumvis reluctantem electum esse Cantuarii archiepiscopum. Qui electum et consecratum ipse suadet. 1

Ever. II. — Osbertus ad Anselmum. — Et cum illi humiliter scribit omni Cantuariensis archiepiscopi. 11

Ever. III. — Gualtero episcopi ad monachos Beccenses. — Ut non trahatur de erepto sibi abbate Anselmus. 17

Ever. IV. — Anselmi ad monachos Beccenses. — Ut ipsi Anselmo et regi scribant se aliter consentire electioni illius in archiepiscopum Cantuariensem. 18

Ever. V. — Osbertus ad Anselmum. — Ut accedent munus inaugurationem. 18

Ever. VI. — Monachorum accessum ad Anselmum. — Beccenses Anselmum excoherent Ecclesie Cantuariensis. 19

Ever. VII. — Anselmi ad monachos Beccenses. — Examine fuit se a Beccensibus esse discretum, nec pariter quorumdam malevolentium calumniis facta humilitate remosse archiepiscopum. 20

Ever. VIII. — Anselmi ad monachos Beccenses. — Ut Gualterum qui apud Perleum prior fuit in abbatem eligant; et ut hanc curam suscipiat, ei precipit; Baldricum autem ne prioratum dimittat, ipse inhibet. 25

Ever. IX. — Anselmi ad Rogerum abbatem. *Comendatio Beccensium.* 27

Ever. X. — Anselmi ad Gislebertum Eboracensem episcopum. — Se non honoris aut alioque rei terrena cupiditate suscepisse omni archiepiscopum. 29

Ever. XI. — Anselmi ad Fulconem episcopum Bevacensem. — Episcopum est argumentum se preceperunt. 32

Ever. XII. — Anselmi ad Gislebertum episcopum Parisiensem. — Ut canonem Ecclesie Parisiensis qui in monasterio Sancti Martini de campis habitum monachi suscepit, inde vi ab eo fuerat abstractus, liberum dimittat; nec reliqueret in mundo qui Christianus elegerat. 33

Ever. XIII. — Anselmi ad Walterium cantuariensem Pa-

risiensis Ecclesie. — Ut acceptum vite propolium accipere persequatur. 37

Ever. XIV. — Anselmi ad Frithonem. — Ut Ecclesie Beccensi perficeretur domus Gualterum jam se respondisse significat, et Ecclesiam Beccensem ejus charitati commendat. 38

Ever. XV. — Anselmi ad monachos Beccenses. — De sacrosanctis litteris Roberti Norwimborum ducis ad se missis; et quod ejus consecratio futura esset postea Nona Decembris. 38

Ever. XVI. — Anselmi ad monachos Beccenses. — Ipse abbas a Beccensibus in somno beati subrogatus gradibus, precipiens ut monachis si poterit, et ut monachi ipsi obediunt ut illi. 39

Ever. XVII. — Anselmi ad monachos Beccenses. — Hinc litteris respondens eos consiliatur de sua absentia; eisque abstinet a peccatis, ut perierunt. 41

Ever. XVIII. — Anselmi ad excoherentem librum. — Beccensium excoherentem ad sanctimoniam perseverantiam. 42

Ever. XIX. — Anselmi ad Willelmum Wigornensem episcopum. — Petit consilium contra Londinensem episcopum, qui intra suam diocesim dedicare volebat ecclesiam villam archiepiscopi Cantuariensis. 44

Ever. XX. — Anselmi ad Osbertum Exoniensem episcopum. — Ut Exonienses clerici non sint monachi graves, eisque sint episcopus divina compendium suo distinguere. 47

Ever. XXI. — Anselmi ad Willelmum abbatem et ad monachos Beccensium. — Qui valeat, ex ore tantorum accipiendum esse. 48

Ever. XXII. — Anselmi ad Beccensium. — Non esse pergitur verendum quod ad ipsam litteram non dederit. 48

Ever. XXIII. — Anselmi ad Baldricum abbatem et ejus monachos. — Monachus, qui ab episcopo interdictum orationis fuerat, perpetuo interdictum subijciatur. Et quod si qui nulli questum heredes virum suum interdicere, si illis interdictus est, nunquam debeat ordinari. 51

Ever. XXIV. — Anselmi ad Hugonem Lugdunensem archiepiscopum. — Quod in multis adversis suis luctis et opibus, consulit Lugdunensem primatem. De Willelmus hinc et

banum, cui favebat, et Guibertum. Promittit regi multam pecuniam, quam, Deo miserante, non solvit; unde rex irascitur. 53

Epist. XXV. — Anselmi ad Bosonem. — Quod non scribat frequentius ob iram dissidiumque regum. Et de libro, Cur Deus homo, quem Eadmerus transcribebat. 56

Epist. XXVI. — Ad Willelmum abbatem et fratres Becenses. — Ut pro eo indesinenter orent, et in sancto proposito constanter perseverent, maxime vero extra claustra non vagentur. Ut eleemosynam minui non permittat. 56

Epist. XXVII. — Ad Baldricum priorem. — Laudat ob bonam famam, et serio prohibet ne subditi facta praelatorum dijudicent. 58

Epist. XXVIII. — Ad Robertum Flandriæ comitem. — Hortatur ad iustitiam magis magisque sectandam. 58

Epist. XXIX. — Ad Henricum priorem, Antonium subpriorem, Ernulfum, Osbernum et alios monachos Cantuarienses. — Ut Cantuarienses cœnobitæ sic obediant priori et subpriori ac sibi. 59

Epist. XXX. — Ad Mathildam abbatissam et moniales Wintonienses. — Obscrat preces suo inchoatas nomine perpetuari et moniales pietati assidue vacare. 60

Epist. XXXI. — Ad Lanfridum abbatem cœnobii S. Wlmar. — Ut gregem non deserat ob varias molestias. 62

Epist. XXXII. — Ad Gervinum Ambianensem episcopum. — Non posse monachum in abbatem ordinari, qui iam in sacro prelato abscesserit. 64

Epist. XXXIII. — Ad Ricardum monachum. — Monachum profectum non teneri voto peregrinationis a se facto in saculo. 64

Epist. XXXIV. — Profitetur se non esse tantum virtute quantum carminibus eum monachus depinxerat. 65

Epist. XXXV. — Ad Waltherum cardinalem. Se cum illo de Ecclesiæ necessitatibus non posse sine ejus assensu et aliorum episcoporum consilio agere aut eis providere, eo maxime tempore quo hostes in Angliam irruerent. 66

Epist. XXXVI. — Ad eundem. — Calumnias impositas excutit, et se nec schismati favere, nec rebus Ecclesiæ tunc posse consulere significat. 67

Epist. XXXVII. — Ad Urbanum papam. — Cur hæcenus papam non adierit, quidque facto sit opus ab eodem moneri supplicat. 71

Epist. XXXVIII. — Ad Lambertum abbatem. — Ut profugum monachum recipiat penitentem. 72

Epist. XXXIX. — Ad monachos Becenses. — Becenses in ordinis observantia stabiles collaudat. Et ut prælatis facta non judicent præ cæteris hortatur. 75

Epist. XL. — Ad Paschalem papam. — Excusat se quod nondum per litteras eum salutaverit, et calamitatibus suis expositis causas reddit cur ex Anglia abierit, et ut in Angliam non redeat nisi rebus omnibus Ecclesiæ restitutis supplex obtestatur. Lugduni interim ab archiepiscopo sustentari se declarat. 74

Epist. XLI. — Henrici regis Anglorum ad Anselmum. — Excusat se inauguratum ab aliis episcopis ob ingruentes hostes; ut in Angliam citissime revertatur supplicat. 75

Epist. XLII. — Paschalis papæ ad Anselmum. — Ut Ecclesiæ Cantuariensi restitutus jam det operam Anglicanæ Ecclesiæ restorationi, et Anglorum regem cum Northmanniæ comite conciliet. 76

Epist. XLIII. — Anselmi ad Burgundum et Richezam uxorem ejus. — Gratulatur nepotem suum Deo in servitute esse dictum, quodque Deus juniores eorum liberos rapuerit, ut jam liberius ipsi Deo tota mente servirent. 76

Epist. XLIV. — Paschalis papæ ad Anselmum. Ut constanter se gerat in tuenda Ecclesiæ Anglicanæ libertate. 77

Epist. XLV. — Ejusdem ad eundem — Anselmo eum de aliquot debitis consulenti respondet. 77

Epist. XLVI. — Benedicti ad Anselmum. — Consolatoria est et amicis debita affectibus. 77

Epist. XLVII. — Anselmi ad Paschalem papam. — Auditis decretis Romani concilii, cui Anselmus interfuerat, rex de illis summum pontificem requirit; quid autem papa judicaverit, sibi significari Anselmus petit. 78

Epist. XLVIII. — Anselmi ad eundem. — Consilium in adversis quæ jam per novem annos passus est expectat. Precaturque ut pallium electo Eboracensi episcopo concedat. 79

Epist. XLIX. — Anselmi ad monachos Cestrenses. — De suorum monachorum profectu gaudet, et ad accuratam etiam in minimis observantiam hortatur. 79

Epist. L. — Anselmi ad Bernardum monachum. — Pluris esse unicam vapulationem ex obedientia, quam innumeras ex proprio sensu. 81

Epist. LI. — Anselmi ad Stephanum archidiaconum. — Ut abbatissam et sanctimoniales Rumesi a se perstitioso hominis defuncti, quem pro sancto habebant, cultu prohibeat. 82

Epist. LII. — Anselmi ad Gerardum archiepiscopum Eboracensem. — Docet inducias suo assensu fuisse datas sacrilego qui mulierem velatam in uxorem duxerat. 85

Epist. LIII. — Hildeberti Cenomanensis episcopi ad Anselmum. — Grates persolvit ob tractatum De processione Spiritus sancti contra Græcos scriptum et ad se missum. 84

Epist. LIV. — Ad monachos Albanenses. Hortatur monachos ad continuam suæ regulæ observantiam. 87

Epist. LV. — Mathildis reginæ Anglorum ad Anselmum. — Ut modice quotidianum relaxet jejuniū. 88

Epist. LVI. — Anselmi ad Idam comitissam. — De filio a se communito et de præbenda Lamberti sui capellani. 90

Epist. LVII. — Anselmi ad Mathildam reginam Anglorum. — Habet gratias pro muneribus et amica communitio. 90

Epist. LVIII. — Anselmi ad Idam comitissam. — Gratias agit pro liberalitate suis legatis exhibitæ; et ejus timorem in re salutis laudat, eamque a peccatis absolvit, injuncta penitentia. 92

Epist. LIX. — Anselmi ad Clementiam comitissam. — Comitem laudat quod nullam daret investituram, quod comitissæ consilio et prudentia factum celebrat. Et ut eadem viro suo semper ipsa consulat Anselmus hortatur. 92

Epist. LX. — Anselmi ad Gerardum Eboracensem archiepiscopum. — Se non scripsisse litteras unde Angliæ episcopi ipsum criminabantur. 95

Epist. LXI. — Anselmi ad monachos S. Eadmundi. — Infractam monachorum in adversis constantiam prædicat. 95

Epist. LXII. — Anselmi ad Willelmum archidiaconum. — De non evulgandis actis concilii Londinensis, nisi prius et iterum episcopis illa communicarit. Capitulum interim sententias aliquas suggerit. 94

Epist. LXIII. — Anselmi ad Burgundum et uxorem ejus Richezam. — Ut futuræ vitæ sint memores, et ad illius amorem sese invicem accendant. 98

Epist. LXIV. — Hugonis Lugdunensis archiepiscopi ad Anselmum. De incolunt suo reditu ex Hierosolymis. 101

Epist. LXV. — Anselmi ad Humbertum comitem et marchionem. — Gaudet de acceptis ejus litteris, simulque beneficia ab illo in se collata perstringit. Et ut Ecclesiam tueatur, non vero illi dominetur, admonet. 102

Epist. LXVI. — Anselmi ad Burgundum et Richezam uxorem ejus. — Hierosolymam profecturum, quid sit acturus, monet. Ut generalem omnium ab infantia peccatorum confessionem præmittat, et ita res suas disponat ut uxorem non sine auxilio et concilio relinquat. 104

Epist. LXVII. — Anselmi ad Richezam. — Quod nec in Angliam tuta conscientia redire possit, nec in ea pacifice vivere. Quodque filius ejus, nepos suus, sacratus sit. 105

Epist. LXVIII. — Anselmi ad Guillelmum archiepiscopum Rothomagensem. — Ut revocet abbatem S. Eadmundi ab abbate S. Ebrulfi intrusum; et illi Ecclesiæ res et homines, quibus injuste spoliata est, restituantur. 106

Epist. LXIX. — Anselmi ad Paschalem papam. 106

Epist. LXX. — Anselmi ad Atheliz abbatissam Wintoniensem. — Non esse tristandum de Wintoniensi episcopo propter justitiam expulso. 108

Epist. LXXI. — Oratorii villæque suburbanæ monachis Cantuariensibus ab Anselmo redditæ diploma. 108

Epist. LXXII. — Anselmi ad Samuelem Dublinæ civitatis episcopum. — Ipsum reprehendit quod res Ecclesiæ suæ pro libito det extraneis, et monet ut eas restituat. 109

Epist. LXXIII. — Obnixè deprecatur ut fiat certior de ratione investiturarum ecclesiasticarum. 110

Epist. LXXIV. — Paschalis papæ ad Anselmum. — Ad præcedentem responsio. 111

Epist. LXXV. — Anselmi ad Connium amicum suum. — Tres superbiæ modos explicat et subdividit. 112

Epist. LXXVI. — Anselmi ad Ernulfum priorem et monachos Cantuarienses. — Carnoti, ubi a comitissa et ab episcopo exceptus est, scribit de itineris sui prosperitate, et Cantuariensibus ut religiosi instituti sint tenaces, hortatur. 115

Epist. LXXVII. — Anselmi ad eosdem. — Ejusdem argumenti cum præcedente. 114

Epist. LXXVIII. — Anselmi ad Gundulfum archiepiscopum

pum. — Regem non debere a monachis aut Ecclesia pecuniam exigere. 115

Epist. LXXXIX. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. — Hortatur regem ut coelesti regi obediat. 116

Epist. LXXX. — Anselmi ad Ernulfum et monachos Cantuarienses. — De clericis in monachos recipiendis. 116

Epist. LXXXI. — Anselmi ad Mathildem reginam. — De sua incolumitate, et designato tempore itineris Romani. 117

Epist. LXXXII. — Anselmi ad Arnulfum et monachos Cantuarienses. — Ut Cantuarienses monachi non turbentur, sed quiete Deo serviant, quidquid rex egerit. 118

Epist. LXXXIII. — Anselmi ad Eustachium. — Is, uxore ex ejus consensu reclusa, alteram sibi adjunxerat; de quo peccato illum corripit. 118

Epist. LXXXIV. — Anselmi ad Mathildem abbatissam Cadomensem. — Hæc se debiliorem præsentens consilium Anselmum an onus deponere debeat. Respondet ipse quod ex consensu comitis et archiepiscopi Rothomagensis ac sanctimonialium laudabiliter possit; sin autem, partiat onera sua, et ea sapientioribus sororibus committat quæ explere ipsa non sufficit. 119

Epist. LXXXV. — Anselmi ad Gondulfum episcopum Rosensem. — Eum de Cantuariensis Ecclesiæ negotiis sollicitum laudat. Episcopum Eboracensem non vult inauditum et absentem damnare. 120

Epist. LXXXVI. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. — Gratulatur regi de se sollicito. 123

Epist. LXXXVII. — Anselmi ad Gerontionem abbatem. — Clericus in duabus Ecclesiis obstrictus sacramento religionis, in qua debeat manere? Expedit propter plures causas cum Carnoti remanere quam ad Gerontionem remeare. 123

Epist. LXXXVIII. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. — Quid responderit papa ad consilium de sacerdotum collatione; quodque Anselmus papa sit paritior. 124

Epist. LXXXIX. — Anselmi ad fratres Cantuarienses. — De suo reditu in Angliam a Cantuariensibus monachis peroptato. 125

Epist. XC. — Anselmi ad Ernulfum. — Ejusdem argumenti. 127

Epist. XCI. — Anselmi ad Antonium subpriorem. — Eum laudat et admonet. 130

Epist. XCII. — Anselmi ad Gondulfum. — Grates persolvit episcopo de se bene merito. 130

Epist. XCIII. — Mathildis reginæ Anglorum ad Anselmum. — Regio digna pectore et sanctis affectibus plena. 131

Epist. XCIV. — Henrici regis Anglorum ad Anselmum. — Dolet Anselmum sibi pertinaciter reluctari. Misit se ad apostolicum significat, et se interim consentire ut de beneficio Cantuariensis Ecclesiæ convenienter habeat. 133

Epist. XCV. — Anselmi ad Henricum. — Est ad præcedentem rescriptum. 135

Epist. XCVI. — Mathildis reginæ Anglorum ad Anselmum. Quantum se Anselmi litteræ exhilararint exponit. 134

Epist. XCVII. — Anselmi ad Mathildem reginam. Proximis respondet litteris. 136

Epist. XCVIII. — Anselmi ad Guillelmum episcopum Wintoniensem. — Quo non possit nocere adversario comiti ob injurias sibi ab eodem illatas. 137

Epist. XCIX. — Mathildis reginæ Anglorum ad Paschalem II papam. — Gratias agit pro litteris hortatoriis ad conjugem datis. 138

Epist. C. — Anselmi ad Orduinum. — Gratulatur monacho suæ firmæ studio; quibusque obrectatoribus suis respondeat suggerit. 138

Epist. CI. — Anselmi ad fratres Cantuarienses. — Quo debeant esse animo Cantuarienses monachi in calamitatibus quas, se absente, tolerant. 139

Epist. CII. — Anselmi ad quosdam monachos apostatas. — Apostatas monachos in claustrum reversos monet ut non verecundia penitentiam abiciant. 140

Epist. CIII. — Anselmi ad Warnerum. — Ut sanctum propositum non despiciat quod timore mortis incepit, sed sancto amore in illo proficiat, eum curæ ac consiliis Ernulphi prioris committit, consiliumque ut legat suam ad Lanzonem epistolam. 141

Epist. CIV. — Anselmi ad Raynaldum. — Solatur pium vexatum, qui episcopatum in quem invitus intrusus fuerat, pro veritate rejicit. 141

Epist. CV. — Ad Guillelmum Wintoniensem episcopum. — Hortatur eum ut qua coeperat animi firmitate in ecclesiasticarum sanctionum observatione perseveret. 142

Epist. CVI. — Anselmi ad Gunterium canonium S. Quintini. — Eum licet quietis amantissimum, tamen, si electus est, debere fratribus per obedientiam servire et abbatis onus subire. 144

Epist. CVII. — Anselmi ad Mathildem reginam Anglorum. — De benevolo reginæ erga se animo. 144

Epist. CVIII. — Anselmi ad Farmannum, Ordinum et Benjamin. — Cur eis non possit concedere ut ad ipsum veniant. Singulis autem eorum difficultatibus respondet. 144

Epist. CIX. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. — Corripit regem quod pecuniam inique exigeret a presbyteris Angliæ violatoribus concilii Londinensis ab Anselmo habiti, cum hanc culpam vindicare non pertinet nisi ad episcopos. 146

Epist. CX. — Anselmi ad Ernulfum priorem et fratres Cantuarienses. — Excusat se quod tardius eos certum fecerit de conventu inter se et regem, in quo rex revocavit eum de archiepiscopatu, rebus Ecclesiæ Cantuariensis omnibus restitutis. Nec tamen Anselmum in Angliam intrare vult donec legatus regis Roma redierit. Interim redditus usus potestate privat omni beneficio ecclesiasticum omnes sacerdotes qui feminas tenebant. Et comiti de Melito, qui ecclesiæ suam favorem promiserat, ecclesiæ introitum permittit. 148

Epist. CXI. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. — Non displicere sibi longiorem regi legati moram ultra datum tempus Romæ factam, sed suam a grege diuturniorem absentiam; maxime cum rex nullam præstulit terminum. 149

Epist. CXII. — Anselmi ad Gondulfum episcopum, Ernulfum priorem, etc. — Confirmat anathema in presbyteros feminas habentes iuste a suo archidiacono pronuntiatum. 150

Epist. CXIII. — Anselmi ad Guarnierum. — Eum laudat ob sanctum paterni redditus desiderium, simulque monet esse ordinis observantissimum. 151

Epist. CXIV. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. — Ad regem mittit Gislebertum Beccensem, cui tuto possit credere sibi renuntianda. Paschalem promittat canonice electum, et alterum esse sedis apostolicæ invasorem. 151

Epist. CXV. — Anselmi ad G.... abbatem. — Eleo in episcopum consultit ut, servata obedientia, animus ejus tantum onus fugiat. Is vero qui hunc elegerunt, consultit ut ipsum quia dignior est, cogant ad onus suscipiendum. 152

Epist. CXVI. — Anselmi ad Odonem. — Ipsum ad prioris vitæ genus sectandum, jam accensum magis accendit. Vota eundi Romam vel Hierosolymam complentur in professione monastica. 152

Epist. CXVII. — Anselmi ad Ernulfum priorem et Guillelmum archidiaconum. — Ut Robertum, relicto Judaismo, amplectentem Christianismum perbenigne excipiant et juvent. 153

Epist. CXVIII. — Anselmi ad Alferum priorem et monachos Sancti Eadmundi. — Invictum in adversis animam laudat. Et ut priori sua peccata confiteantur et omni custodia servent cor suum, adhortatur. 155

Epist. CXIX. — Mathildis reginæ Anglorum ad Anselmum. — Quanti faciat Anselmi litteras. Quodque Edulfo abbatiam Malmesberie concesserit, salvis omnibus archiepiscopi juribus. 156

Epist. CXX. — Anselmi ad Mathildem. — Edulfum confirmare in abbatem nolit, quia scyphum ad eum cum litteris per legatos miserat. 156

Epist. CXXI. — Gerardi Eboracensis archiepiscopi, Roberti Cestrensis, Hereberti Norwicensis, Radulphi Cestrensis, Samsonis Wigorniensis et Guillelmi Wintoniensis electi ad Anselmum. — Anselmum in Angliam invitant, pollicentes opem suam. 157

Epist. CXXII. — Anselmi ad episcopos suos. — De ecclesiæ Anglicanæ et episcoporum miseria dolet lataturque de ope ab eisdem sibi promissa. 158

Epist. CXXIII. — Ad Hugonem archiepiscopum Lugdunensem. — Rogat firmari se prudentibus archiepiscopi responsis. 159

Epist. CXXIV. — Hugonis Lugdunensis archiepiscopi ad Anselmum. — Respondet ad præcedentem. 160

Epist. CXXV. — Anselmi ad Eulaliam abbatissam. — Gratissimas habet antistæ filiarumque preces. Et ut obediens et in minimis fideles sint, adhortatur. 161

Epist. CXXVI. — Anselmi ad Henricum Anglorum regem. — Quod translatio episcopi non debeat fieri sine consensu archiepiscopi et episcoporum provincie, et cum magna consideratione et auctoritate apostolica. 162

Epist. CXXVII. — Anselmi ad Mabillam sanctimonialem. — Ut Deo sacra secularium abstineat conversationem. 163

- Epist. CXXVIII. — Anselmi ad Mathildem reginam Anglorum. — De homine sibi ignoto testimonium perhibere recusat, licet a regina rogatus. 164.
- Epist. CXXIX. — Anselmi ad Helgotum abbatem S. Andoani. — Quo pacto res sibi in Angliam reverso habeant exponit amico, id sciendi cupidissimo. 164.
- Epist. CXXX. — Anselmi ad P. . . monachum S. Martini Sagii. — Monachi Hierosolymam ire cogitantis desiderium improbat, iuxta apostolici sententiam, quam ab eo ipse audierat. 165.
- Epist. CXXXI. — Paschalis II papæ ad Gerardum Eboracensem episcopum. — Ut fidelitatem pro antiqua consuetudine Anselmo faciat. 166.
- Epist. CXXXII. — Anselmi ad Alexandrum Scotorum regem. — Gratulatur regi in paternum solum evecto. 166.
- Epist. CXXXIII. — Anselmi ad Robertum et sorores et filias suas. — Petitam mittit exhortationem, quæ eas ad bene vivendum accendat: ut bonam in omnibus voluntatem habeant: ut importunas cogitationes et motus involuntarios contemnendo vincere studeant, ne illis perturbentur. 167.
- Epist. CXXXIV. — Anselmi ad Valerannum. 169.
- Epist. CXXXV. — Valeranni ad Anselmum. 169.
- Epist. CXXXVI. — Anselmi ad Valerannum. 169.
- Epist. CXXXVII. — Anselmi ad Tuoldum Beccensem monachum. — Quod mundo vale dixerit, vehementer gaudet. 169.
- Epist. CXXXVIII. — Anselmi ad Basiliam. — Mulieri hinc piissimæ epistolam scribit admodum piæ. Quod homo semper aut in cælum ascendat, aut in infernum descendat. Et quod hoc maxime attendere debeat. 170.
- Epist. CXXXIX. — Ad Lambertum abbatem S. Bertini. — Suedet oblatum regimen assumere. 171.
- Epist. CXL. — Paschalis papæ ad Anselmum. — Plurimum gaudet quod Henricus ecclesiasticis obsecundarit præceptis; Anselmum absolvit ab excommunicatione quam se incurrisse timebat propter investituræ regis; dat ei potestatem aliosqui investitia rege fuerint et ipsum regem absolvendi, excepto Eliensi abbate. 172.
- Epist. CXLI. — Anselmi ad Arnulfum abbatem Troarnensem. — Ex morbo laboranti collaborat, et petitum ab abijcienda præpositura consilium præbet, ut eam dimittat, si consentiant archiepiscopus et fratres. 172.
- Epist. CXLII. — Anselmi ad Muriardachum regem Hiberniæ. — Hunc regem deprædicat ob pacati regni felicitatem. Et eum admonet ut quæ corrigenda sunt corrigat, maxime cognatorum conjugia et irregularium episcoporum ordinationes. 173.
- Epist. CXLIII. — Anselmi ad Gislebertum Lunicesensem episcopum. — Gratiam habet præsulis gaudenti quod suis auspiciis res Ecclesiæ bene verteret. 174.
- Epist. CXLIV. — Ad monachum apostatam. — Præceptis, consiliis et minis errantes duas oves ad gregem revocat. 175.
- Epist. CXLV. — Walteri ad Anselmum. — Exsultat de felici Anselmi in Angliam reditu, simulque ab eo quidpiam expetit piæ consolationis. 176.
- Epist. CXLVI. — Anselmi ad Walterum. — Est rescriptum ad antepositas litteras. 177.
- Epist. CXLVII. — Anselmi ad Muriardachum Hiberniæ regem. — Etiam atque etiam rogat mederi, aut curare mædendum pestilentibus sui regni moribus. Ne amplius viri uxores suas aliorum uxoribus commutent, et episcopus non nisi in uno certo loco constituitur, nec nisi a pluribus episcopis ordinetur. 178.
- Epist. CXLVIII. — Anselmi ad Odonem monachum. — Ut non deserat munus sibi commissum ob ingravescentem ætatem. 180.
- Epist. CXLIX. — Anselmi ad Thomam Eboracensem archiepiscopum. — Ecclesia ultra tres menses sine pastore non debet esse, unde ipsi præscribit ut vii Idus Septembris Cantuariæ se sistat ab eo consecrandum. Et ne ipse electum episcopum S. Andrea de Scotia nondum consecratus consecrare præsumat. 181.
- Epist. CL. — Anselmi ad Goffridum. — Virum probum a vitæ integritate laudat, et a quo sibi caveat monet, maxime ne aliorum facta discernens eos contemnat. 182.
- Epist. CLI. — Anselmi ad Joannem priorem, et Congregationem Batensem. — Eos Dei domum et templum futuros, si mutuum servent concordiam; et in minimis observantiam teneant. 185.
- Epist. CLII. — Anselmi ad Paschalem II papam. — Ut non mittat pallium archiepiscopo Eboracensi nondum consecrato; nec Londoniensi episcopo, qui illud nunquam habuit, ne Ecclesiæ Cantuariensis primatus a sua dignitate excidat, quod pati neutiquam potest. Inquirat utrum regi Teutonorum permittat dare investituræ, sic ut rex Angliæ audierat. 184.
- Epist. CLIII. — Paschalis papæ ad Anselmum. — Præcedenti respondet se nullatenus dignitati ejus ecclesiæ derogaturum, nec usquam tolerasse a rege Teutonico dari investituræ. 186.
- Epist. CLIV. — Anselmi ad Willelmum abbatem Beccensem. — Vota nuncupata ante monasticam professionem in prælati manent dispositione. 186.
- Epist. CLV. — Anselmi ad Thomam archiepiscopum Eboracensem. — Universis archiepiscopi muniis interdicti ante promissam sibi fidelitatem pro more vetori. 187.
- Epist. CLVI. — Anselmi ad Willelmum abbatem et congregationem Beccensem. — Se nihil habere illis antiquius, eorumque obliturum non esse, nisi cum desierit esse. 188.
- Epist. CLVII. — Anselmi ad quandam dominam. 189.
- Epist. CLVIII. — De nuptiis consanguineorum. 194.
- Epist. CLIX. — Anselmi ad Willelmum abbatem. 194.
- Epist. CLX. — Hildeberti episcopi Cenomanensis ad Anselmum. 195.
- Epist. CLXI. — Ejusdem ad Anselmum. 196.
- Epist. CLXII. — Ejusdem ad Anselmum. 197.
- Epist. CLXIII. — Anselmi ad Gelduinum abbatem Aquiciniensem. 198.
- Epist. CLXIV-CLXXXVIII. — Habentur in Historia Novorum Eadmeri. 198.
- LIBER QUARTUS, epistolas continens quæ hactenus sunt incditæ.
- Epist. I. — Lanfranci ad Lanfrancum et Guidonem fratres. 199.
- Epist. II. — Anselmi ad Paschalem papam. 201.
- Epist. III. — Vulstani episcopi Wigorniensis ad Anselmum. 202.
- Epist. IV. — Anselmi ad Paschalem papam. 203.
- Epist. V. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. 203.
- Epist. VI. — Anselmi ad Paschalem papam. 204.
- Epist. VII. — Anselmi ad Guillelmum Wintoniæ electum episcopum. 205.
- Epist. VIII. — Anselmi ad Joannem priorem. 205.
- Epist. IX. — Anselmi ad Balduinum regem Hierusalem. 206.
- Epist. X. — Anselmi ad Anheltem abbatissam ejusque sanctimoniales. 207.
- Epist. XI. — Anselmi ad Hildebertum Cenomanensem episcopum. 207.
- Epist. XII. — Anselmi ad Mathildem reginam Anglorum. 207.
- Epist. XIII. — Anselmi ad Robertum comitem Flandriæ. 208.
- Epist. XIV. — Anselmi ad Rogerum, Robertum aliosque abbates. 209.
- Epist. XV. — Anselmi ad Gerardum Eboracensem archiepiscopum. 209.
- Epist. XVI. — Anselmi ad eundem. 210.
- Epist. XVII. — Hugonis abbatis Cluniacensis ad Anselmum. 210.
- Epist. XVIII. — Anselmi ad Hugonem Lugdunensem archiepiscopum. 211.
- Epist. XIX. — Anselmi ad Diacum S. Jacobi episcopum. 212.
- Epist. XX. — Anselmi ad Guillelmum Rothomagensis archiepiscopum. 212.
- Epist. XXI. — Anselmi ad Elferum et alios monachos. 213.
- Epist. XXII. — Anselmi ad Guillelmum Rothomagensis archiepiscopum. 213.
- Epist. XXIII. — Anselmi ad Robertum, Ernulfum, Radulfum, Philippum, Bernardum et alios. 214.
- Epist. XXIV. — Anselmi ad Robertum Northmanniæ principem. 214.
- Epist. XXV. — Anselmi ad Guillelmum Rothomagensis archiepiscopum. 215.
- Epist. XXVI. — Anselmi ad Rogerium suum amicum. 215.
- Epist. XXVII. — Anselmi ad Malchum Waterfordiensem episcopum. 216.
- Epist. XXVIII. — Anselmi ad Guillelmum Rothomagensis archiepiscopum. 216.
- Epist. XXIX. — Anselmi ad Gondulfum episcopum. 216.
- Epist. XXX. — Anselmi ad Mathildem reginam. 217.
- Epist. XXXI. — Anselmi ad Anselmum nepotem. 217.
- Epist. XXXII. — Anselmi ad Ernulfum priorem et alios Ecclesiæ Cantuariensis. 218.
- Epist. XXXIII. — Anselmi ad Gondulfum Rofensem episcopum. 219.
- Epist. XXXIV. — Anselmi ad eundem. 219.
- Epist. XXXV. — Anselmi ad eundem. 220.
- Epist. XXXVI. — Anselmi ad Balduinum regem Hiero-

- solymitanum 221
 Epist. XXXVII. — Anselmi ad Mathildem comitissam. 221
 Epist. XXXVIII. — Paschalis papæ II ad Gerardum Eboracensem episcopum. 222
 Epist. XXXIX. — Girardi ad Anselmum. 222
 Epist. XL. — Anselmi ad Ernulfum priorem. 222
 Epist. XLI. — Anselmi ad eundem. 222
 Epist. XLII. — Anselmi ad Theodericum. 222
 Epist. XLIII. — Anselmi ad Mathildem reginam Anglorum. 222
 Epist. XLIV. — Anselmi ad Gundulfum episcopum. 222
 Epist. XLV. — Anselmi ad Adalnuum charissimum. 222
 Epist. XLVI. — Anselmi ad Paschalem papam. 222
 Epist. XLVII. — Anselmi ad eundem. 222
 Epist. XLVIII. — Anselmi ad Joannem Tusculanensem et Joannem cardinalem. 222
 Epist. XLIX. — Anselmi ad Paschalem papam. 222
 Epist. L. — Philippus rex Francorum ad Anselmum. 222
 Epist. LI. — Ludovicus rex Francorum ad Anselmum. 222
 Epist. LII. — Anselmi ad nepotem suum. 222
 Epist. LIII. — Anselmi ad G. canonicum S. Quintini. 222
 Epist. LIV. — Anselmi ad Mathildem reginam Anglorum. 222
 Epist. LV. — Anselmi ad priorem et fratres ecclesie Cantuariæ. 222
 Epist. LVI. — Mathildis marciæ ad Paschalem II papam. 222
 Epist. LVII. — Anselmi ad Haimonem vicecomitem. 222
 Epist. LVIII. — Anselmi ad Ernulfum priorem. 222
 Epist. LIX. — Anselmi ad Guillelmum Calvelum. 222
 Epist. LX. — Anselmi ad Guillelmum archidiaconum. 222
 Epist. LXI. — Anselmi ad Gundulfum episcopum. 222
 Epist. LXII. — Paschalis papæ ad Robertum comitem de Mellento. 222
 Epist. LXIII. — Henrici regis Anglorum ad Anselmum. 222
 Epist. LXIV. — Ad eundem. 222
 Epist. LXV. — Anselmi ad Gerardum Eboracensem. 222
 Epist. LXVI. — Anselmi ad Ernulfum priorem et filios Ecclesie Cantuariensis. 222
 Epist. LXVII. — Henrici regis Anglorum ad Anselmum. 222
 Epist. LXVIII. — Guillelmi ad Anselmum. 222
 Epist. LXIX. — Anselmi ad Odonem episcopum. 222
 Epist. LXX. — Anselmi ad Theodericum. 222
 Epist. LXXI. — Anselmi ad Gundulfum episcopum. 222
 Epist. LXXII. — Anselmi ad Guidonem. 222
 Epist. LXXIII. — Anselmi ad Paschalem papam. 222
 Epist. LXXIV. — Mathildis Anglorum reginæ ad Anselmum. 222
 Epist. LXXV. — Henrici regis Anglorum ad Anselmum. 222
 Epist. LXXVI. — Mathildis reginæ ad Anselmum. 222
 Epist. LXXVII. — Henrici regis Anglorum ad Anselmum. 222
 Epist. LXXVIII. — Anselmi ad Elferum priorem et monachos S. Edmundi. 222
 Epist. LXXIX. — Hugonis Cluniacensis abbatis ad Anselmum. 222
 Epist. LXXX. — Hugonis ad eundem. 222
 Epist. LXXXI. — Anselmi ad Hugonem comitem. 222
 Epist. LXXXII. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. 222
 Epist. LXXXIII. — Paschalis II papæ ad Anselmum. 222
 Epist. LXXXIV. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. 222
 Epist. LXXXV. — Muriardachi regis Hibernie ad Anselmum. 222
 Epist. LXXXVI. — Gisleberti Lunicensis ad Anselmum. 222
 Epist. LXXXVII. — Anselmi ad Jotseranum archiepiscopum Lugdunensem. 222
 Epist. LXXXVIII. — Anselmi ad Thomam Eboracensem archiepiscopum. 222
 Epist. LXXXIX. — Anselmi ad Guillelmum Rotomagensis archiepiscopum. 222
 Epist. XC. — Anselmi ad archiepiscopum Lindensem. 222
 Epist. XCI. — Anselmi ad Matam comitissam. 222
 Epist. XCII. — Anselmi ad Hæconem comitem. 222
 Epist. XCIII. — Henrici Anglorum regis ad Anselmum. 222
 Epist. XCIV. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. 222
 Epist. XCV. — Anselmi ad Paschalem papam. 222
 Epist. XCVI. — Anselmi ad Samsonem Wigornensem episcopum. 222
 Epist. XCVII. — Samsonis Wigorniensis ecclesie sacerdotis ad Anselmum. 222
 Epist. XCVIII. — Anselmi ad Eliam comitem. 222
 Epist. XCIX. — Anselmi ad Robertum comitem. 222
 Epist. C. — Anselmi ad Rodulfum Cicesterensem episcopum. 222
 Epist. CI. — Anselmi ad R. episcopum. 222
 Epist. CII. — Cujusdam ad Anselmum. 222
 Epist. CIII. — Anselmi ad Lanfrancum. — Et opus suum quod Monologium inscribitur, corrigendum vel approbandum mittit. 222
 Epist. CIV. — Anselmi ad Bernardum ejusque monachos. 222
 Epist. CV. — Anselmi ad abbatissam F. ejusque congregationem. 222
 Epist. CVI. — Ad Gislebertum. — De sacramento altaris. 222
 Epist. CVII. — Sanctus Anselmus, Cantuariensis archiepiscopus, de corpore et sanguine Domini. 222
 Epist. CVIII. — Gisleberti abbatis ad Anselmum. 222
 Epist. CIX. — Anselmi ad Richardum monachum. — Richardum Beccensem monachum hortatur ut indicaret corporis sui vexationibus obedientiam anteponat. 222
 Epist. CX. — Anselmi ad Robertum, Seyt, edit. — Hortatur ad observantiam in minimis, et ut angelos sibi semper astantes c. gilent eorumque conversationem imitentur. 222
 Epist. CXI. — Anselmi ad Hugonem. — Hugonem monachum, a quo se multum amari audierat, hortatur ut talia suas nec celet, nec defendat, ut cor suum abbati suo patere semper velit, et proprios sensus obediens contineat. 222
 Epist. CXII. — Anselmi ad Willermum. — Willermum amicum suum monet ut Deo sit semper præsens, et se servet suam dilectionem, ut omni studio conetur cavere Dei offensionem. 222
 Epist. CXIII. — Anselmi ad Herbertum Thiofordensem episcopum. — Herbertum episcopum Thiofordensem hortatur ut presbyteros concilio inobedientes, et qui fœdas nolent dimittere, a sacris prohiberet, et ad ecclesiastica munia alios seu clericos seu monachos illis substitueret. 222
 Epist. CXIV. — Anselmi ad nepotem. — Anselmo nepoti suo commendat bonos mores, ac studiositatem, et Latine lingue perpetuum usum. De sorore sua, ejus matre, nuntiat admissam illam Marciniaci a monialibus, cum eam repoceret, sibi negatam. 222
 Epist. CXV. — Anselmi ad Walterum cardinalem. — Walterum cardinalem episcopum Albanensem, apostolicum in Anglia legatum rogat ut, ad sustinendum opus sui archiepiscopatus, opem sibi ac subsidium a pontifice Romano accersat. 222
 Epist. CXVI. — Anselmi ad Donnaldum, Donatum et alios episcopos. — Episcopos Hibernie rogat ut pro multis ærumnis presso Deum interpellent, simul admonens ut sui quisque officia partes implerent, ac si quo inter eos controversia ortum fuerit, rem illi totam ad se deferant. 222
 Epist. CXVII. — Anselmi ad Hugonem archidiaconum. — Significat quanto cum honore et munificentia ab omnibus in exilio suo susceptus fuerit. 222
 Epist. CXVIII. — Anselmi ad Lambertum Atrebatensem episcopum. 222
 Epist. CXIX. — Anselmi ad eundem. 222
 Epist. CXX. — Anselmi ad Hernostum. 222
 Epist. CXXI. — Anselmi ad Adalidem. 222
 Epist. CXXII. — Anselmi ad Lanfrancum. 222
 Epist. CXXIII. — Anselmi ad Henricum. 222
 Epist. CXXIV. — Anselmi ad G. episcopum. 222
 Epist. CXXV. — Anselmi ad Mainverium abbatem. 222
 Epist. CXXVI. — Anselmi ad Henricum regem Anglorum. 222
 Epist. CXXVII. — Anselmi ad Atserum Lundensem archiepiscopum. 222
 Epist. CXXVIII. — Anselmi ad Eulalianum ejusque sacellioniales. — Litteras quas ab eo desideraverat mittens, hortatur ut sinceram erga se dilectionem in amore Dei ei

aliis plis operibus fervendo demonstret. 269
 EPIST. CXXIX. — Anselmi ad eandem. — Hortatur eas
 ad perfectionem et ne minima spernant. 270

APPENDIX-SPURIORUM.

DIALOGUS BEATÆ MARIE ET ANSELMI DE PAS-
 SIONE DOMINI. 271

CAP. 1. — De traditione Christi ac ejus oratione in
 hortatio. 271

CAP. 2. — De Christi comprehensione. 275

CAP. 3. — De Christi deductione ad Annam, et Petri
 negatione. 275

CAP. 4. — De Christi deductione ad Caipham. 276

CAP. 5. — De Christi ad Pilatum deductione. 277

CAP. 6. — De abductione ad Herodem, et reductione ad
 Pilatum. 278

CAP. 7. — De flagellatione et corona spinea, ac vocife-
 rationibus Judæorum. 279

CAP. 8. — De damnatione Christi, et crucis bajulatione. 281

CAP. 9. — De Christi et matris hypapante. 282

CAP. 10. — De crucifixione, et crucis erectione. 282

CAP. 11. — De Christi in cruce opprobriis. 283

CAP. 12. — De verbis Christi in cruce. 284

CAP. 13. — De Christi morte, et eam consecutis mirabi-
 libus. 285

CAP. 14. — Luctus matris pro filii morte. 285

CAP. 15. — De animæ Christi ad limbum descensu. 286

CAP. 16. — De corporis Christi depositione de cruce ac
 sepultura. 286

DE MENSURATIONE CRUCIS LIBER, in illud Chri-
 sti: *Si quis vult venire post me, etc.*

CAP. 1. — Expenduntur primæ particulae, *si quis*, ubi de
 radicibus et remediis pusillanimitatis. 290

CAP. 2. — De libertate et ejus illicibus ad perfectio-
 nem; expositio particulae *vult* in proposita Christi senten-
 tia. 292

CAP. 3. — De sequentibus particulis, *venite post me*. 295

CAP. 4. — Quod non simus nostri sed Dei, ad illud:
Abneget semetipsum. 294

CAP. 5. — Excutiuntur verba illa: *tollat crucem suam*. 297

CAP. 6. — De perseverantia in cruce: ad illud, *quotidie*. 300

CAP. 7. — Expensio postremorum verborum, *et sequatur*
me. 302

TRACTATUS DE CONCEPTIONE B. MARIE VIR-
 GINIS. 311

SERMO DE CONCEPTIONE BEATÆ MARIE. 319

MIRACULUM DE CONCEPTIONE SANCTÆ MARIE. 325

PASSIO SS. GUNERI, FINGARIS, PRALÆ ET SO-
 CIORUM. 325

CAP. 1. — Sancti Patricii prædicatio in Hibernia et Fin-
 garis principis conversio. 325

CAP. 2. — Fingaris ac sociorum pro fide exsilium. 326

CAP. 3. — Occasio recessus Fingaris a sæculo. 327

CAP. 4. — Regressus Fingaris in patriam, et regni re-
 cussio. 328

CAP. 5. — Rursus Fingar solum patrium deserit cum
 insigni comitatu. 329

CAP. 6. — Appulsus in Cornubiam. 330

CAP. 7. — Martyrium Fingar et sociorum. 330

CAP. 8. — Sepultura sanctorum martyrum. 332

CAP. 9. — Basilica in eorumdem honorem, et mira-
 biles divinitus edita. 332

CAP. 10. — Illata celitus supplicia in sacrilegos. 333

JUDICIUM DE STABILITATE MONACHI IN LOCO
 QUEM POSUIT. 333

MIRACULUM SANCTI JACOBI. 335

MIRACULUM GRANDE SANCTI JACOBI. 337

ALIENA

Elucidarium sive dialogus complectens summam totius
 Christianæ theologiæ. 341

Disputatio Judæi cum Christiano auctore Gislebeto ab-
 bate Westmonasteriensi. 342

Annulus sive Dialogus Christiani et Judæi de fidei sa-
 cramentis, auctore Ruperto abbate Tintiensis. 342

EADMERUS CANTUARIENSIS MONACHUS.

Notitia historica. 341

Præfatio in Eadmeri opera. 343

VITA. S. ANSELMI

HISTORIA NOVIORUM.

Præfatio. 347

Liber primus. 347

Liber secundus. 349

Liber tertius. 425

Liber quartus. 447

Liber quintus. 483

Liber sextus.

Joannis Seldeni in Eadmeri Historiam Novorum nota. 517

DE EXCELLENTIA VIRGINIS MARIE LIBER. 533

CAP. 1. — Quod Maria excellit omnes creaturas. 537

CAP. 2. — De origine Virginis Mariæ. 539

CAP. 3. — De annuntiatione angelica. 560

CAP. 4. — De amore Virginis ad filium. 562

CAP. 5. — De compassione beatæ Mariæ pro filio cruel-
 fixo. 566

CAP. 6. — De gaudio resurrectionis. 567

CAP. 7. — De gaudio beatæ Mariæ in filii ascensione. 570

CAP. 8. — De assumptione beatæ Dei genitricis Mariæ. 572

CAP. 9. — Quantum profuit beata Virgo Maria naturæ
 humanæ. 573

CAP. 10. — Quantum profuit omni creaturæ, etiam præ-
 ter humanam. 576

CAP. 11. — De eodem. 577

CAP. 12. — Oratio ad beatissimam Virginem Mariam. 578

DE QUATUOR VIRTUTIBUS QUÆ FUERUNT IN
 BEATA MARIA EJUSQUE SUBLIMITATE.

CAP. 1. — De his virtutibus generatim. 579

CAP. 2. — De justitia et ejus appenditiis. 581

CAP. 3. — De prudentia et ejus sequacibus. 582

CAP. 4. — De fortitudine et ejus sequacibus. 582

CAP. 5. — De temperantia et ejus sequacibus. 582

CAP. 6. — Has sanctæ Mariæ virtutes Christus confirma-
 vit. 583

CAP. 7. — Non potuisse Deum ex alia virgine hominem
 effici. 584

CAP. 8. — Sublimitas beatæ Virginis explicatur. 584

LIBER DE BEATITUDINE COELESTIS PATRIÆ.

Prologus. 587

CAP. 1. — De pulchritudine corporum beatorum. 589

CAP. 2. — De velocitate. 589

CAP. 3. — De fortitudine. 590

CAP. 4. — De libertate. 590

CAP. 5. — De impassibilitate. 591

CAP. 6. — De voluptate. 592

CAP. 7. — De vite æternitate. 593

CAP. 8. — De sapientia. 595

CAP. 9. — De amicitia. 596

CAP. 10. — De concordia. 596

CAP. 11. — De potestate. 597

CAP. 12. — De honore. 597

CAP. 13. — De securitate. 599

CAP. 14. — De gaudio. 599

CAP. 15. — De miseria reproborum. 600

LIBER DE SANCTI ANSELMI SIMILITUDINIBUS.

CAP. 1. — De triplici voluntate. 603

CAP. 2. — Similitudo inter mulierem et voluntatem. 605

CAP. 3. — De sensibus animæ. 605

CAP. 4. — De sensibus corporis. 606

CAP. 5. — De obedientia. 606

CAP. 6. — De inobedientia et propria voluntate. 607

CAP. 7. — De superbia. 607

CAP. 8. — Quod propria voluntas soli Deo conveniat. 607

CAP. 9. — Similitudo inter propriam voluntatem et fon-
 tem. 607

CAP. 10. — De tribus generibus propriæ voluntatis. 608

CAP. 11. — De delectatione. 608

CAP. 12. — De quinque corporum sensibus. 608

CAP. 13. — De generibus delectationis malæ. 608

CAP. 14. — De quinque simplicibus generibus. 608

CAP. 15. — De decem duplicibus. 608

CAP. 16. — De decem triplicibus. 609

CAP. 17. — De quinque quadruplicibus. 610

CAP. 18. — De ultimo genere delectationis malæ. 610

CAP. 19. — Pejor est delectatio quæ pluribus aut gra-
 vioribus delectatur. 611

CAP. 20. — De animæ delectatione. 611

CAP. 21. — De generibus exaltationis. 612

CAP. 22. — De quatuor simplicibus. 612

CAP. 23. — De sex duplicibus. 612

CAP. 24. — De quatuor triplicibus. 613

CAP. 25. — De uno quadruplici. 613

CAP. 26. — De curiositate et sexdecim ejus generi-
 bus. 614

CAP. 27. — De quinque simplicibus. 614

CAP. 28. — De sex duplicibus. 614

CAP. 29. — De quatuor triplicibus. 615

- CAP. 50. — De uno quadruplici. 615
CAP. 51. — De octo et viciinti generibus curiositatis. 615
CAP. 52. — De tribus simplicibus. 615
CAP. 53. — De novem duplicibus. 615
CAP. 54. — De decem triplicibus. 616
CAP. 55. — De quinque triplicibus. 617
CAP. 56. — De ultimo genere curiositatis. 617
CAP. 57. — Similitudo inter propriam voluntatem, et adulteram reginam. 618
CAP. 58. — Similitudo inter propriam voluntatem et venenosam herbam. 619
CAP. 59. — Ostensio quomodo propriae voluntati omnia vitia militent seu deserviant. 619
CAP. 60. — Similitudo inter suggestionem, delectationem, consensum et canem. 620
CAP. 61. — Similitudo inter cor humanum et molendinum. 621
CAP. 62. — Similitudo inter molentes et laborantes. 622
CAP. 63. — Quod bonitas cuiusque fidelis Deo et omnibus bonis sit utilis. 623
CAP. 64. — Commendatio supernae Hierusalem. 624
CAP. 65. — Quod bonitas boni hominis damnatis et damnabilibus sit inutilis. 624
CAP. 66. — De similitudine inter Deum et quemlibet regem suos iudicantem. 625
CAP. 67. — De quatuordecim beatitudinibus corporis et animae. 625
CAP. 68. — Hae sunt quatuordecim partes beatitudinis. 627
CAP. 69. — Hae sunt quatuordecim partes miserie. 628
CAP. 70. — De polchritudine et turpitudine. 628
CAP. 71. — De agilitate et pendorositate. 629
CAP. 72. — De fortitudine et imbecillitate. 630
CAP. 73. — De libertate et servitute. 631
CAP. 74. — De sanitate et infirmitate. 631
CAP. 75. — De voluptate et anxietate. 633
CAP. 76. — Similitudo ferri ignis. 633
CAP. 77. — De duabus beatitudinibus totidemque miseriis. 635
CAP. 78. — De longevitate et vitæ brevitate. 634
CAP. 79. — De sapientia et insipientia. 634
CAP. 80. — Quod peccata singulorum singulis pateant. 635
CAP. 81. — Altercatio inter hominem iustum et angelum. 636
CAP. 82. — De amicitia et inimicitia. 638
CAP. 83. — De concordia et discordia. 638
CAP. 84. — Quod omnes iusti idem velint. 639
CAP. 85. — De honore et dedecore. 639
CAP. 86. — De paupere in regnum adoptato. 640
CAP. 87. — Similitudo inter Deum et ignem. 640
CAP. 88. — De potentia et impotentia. 641
CAP. 89. — De securitate et timore. 642
CAP. 90. — Quod nullius amittat bona semel adeptus. 644
CAP. 91. — De gaudio et tristitia. 644
CAP. 92. — De cupiditate mundani honoris. 645
CAP. 93. — Similitudo inter Deum et aliquem dominum. 644
CAP. 94. — Similitudo inter diabolum et improbum placulatorem. 645
CAP. 95. — Similitudo inter Deum et quemlibet regem. 647
CAP. 96. — De regno et villa et castello et dungeone. 647
CAP. 97. — Similitudo inter monachum et potionem, et abbatem et medicum. 648
CAP. 98. — Contentio inter monachos conversos et nutritos. 649
CAP. 99. — Similitudo inter monachos, et angelos et Deum. 650
CAP. 100. — Similitudo inter Deum et quemlibet imperatorem. 651
CAP. 101. — Quod monacho prosit, si aliquid bonum in virtute faciat. 652
CAP. 102. — Quam magna sit spes monachi professi. 653
CAP. 103. — Similitudo inter monachum peccantem et laicum. 654
CAP. 104. — Similitudo inter monachum et arborem. 655
CAP. 105. — Similitudo inter matronam et divinam voluntatem. 657
CAP. 106. — De filiabus matronae. 657
CAP. 107. — De ancillis eius bonis. 657
CAP. 108. — De ancilla latrone. 657
CAP. 89. — De obedientia, licentia et inobedientia. 658
CAP. 90. — Similitudo inter monachum et denarium. 659
CAP. 91. — De similitudine inter corrigiam et salutarum et inter ordinem factitium et naturalem. 661
CAP. 92. — De vestibus monachi. 661
CAP. 93. — De corona et tonsura monachi. 661
CAP. 94. — De spirituali sacrificio monachorum. 662
CAP. 95. — Similitudo inter monachatum et ignem. 662
CAP. 96. — De interiori virtute et exteriori. 663
CAP. 97. — Similitudo inter monachum et hortulanum. 664
CAP. 98. — De adificante domum. 664
CAP. 99. — Quod superbia sit vallis maxima bestiarum plena. 665
CAP. 100. — De monte humilitatis et septem gradibus eius. 665
CAP. 101. — Primus gradus humilitatis. 665
CAP. 102. — Quod qui in Deum peccat omnem creaturam contra se excitat. 666
CAP. 103. — Secundus gradus humilitatis. 666
CAP. 104. — Tertius gradus humilitatis. 667
CAP. 105. — Quartus gradus humilitatis. 667
CAP. 106. — Quintus gradus humilitatis. 668
CAP. 107. — Sextus gradus humilitatis. 668
CAP. 108. — Septimus gradus humilitatis. 668
CAP. 109. — Recapitulatio graduum humilitatis. 668
CAP. 110. — Quomodo unusquisque se minorem omnibus putet. 669
CAP. 111. — Quod obsit consideratio alterius peccati. 669
CAP. 112. — De duobus sororibus hunc montem custodientibus. 670
CAP. 113. — De verecundia quae est apud Deum. 670
CAP. 114. — De verecundia quae est apud hominem. 670
CAP. 115. — De consultatione duarum praedictarum sororum. 671
CAP. 116. — Quod non semper misericordia Dei debeat cogitari. 672
CAP. 117. — Quae comparatio sit inter ascendentes. 672
CAP. 118. — Similitudo inter concaviam et charitatem. 673
CAP. 119. — Similitudo inter qualitates corporis et animae. 674
CAP. 120. — De cordis immunditatis. 675
CAP. 121. — Similitudo inter corporis et animae infirmitates. 675
CAP. 122. — De appetitu et quid intersit inter appetitum et voluntatem. 676
CAP. 123. — Similitudo inter aquam et humanam naturam. 676
CAP. 124. — Quod quatuor modis pax agatur. 677
CAP. 125. — De quadruparito statu humane nature. 678
CAP. 126. — Similitudo inter hominis obsequium et premium. 679
CAP. 127. — De tribus hominum generibus seu calibus. 679
CAP. 128. — Exemplum otium, bonum et canum. 679
CAP. 129. — De mendacio. 680
CAP. 130. — Exemplum de medico. 680
CAP. 131. — De septem donis Spiritus sancti. 681
CAP. 132. — De donis Spiritus sancti; quinque ad activam, duo vero ad contemplativam vitam pertinent. 681
CAP. 133. — De qualitatibus animae et moribus. 681
CAP. 134. — Merces alii boni, et mali alii sunt. 682
CAP. 135. — De virtute et vicio. 682
CAP. 136. — De sapientia et stultitia quomodo in eodem convenientibus. 682
CAP. 137. — De odio et amore peccati. 682
CAP. 138. — De humilitate et superbia. 682
CAP. 139. — De tribus verecundiae generibus. 685
CAP. 140. — De tribus quae notantur in iuvene. 685
CAP. 141. — Similitudo inter diversa alimmenta et praerepta. 684
CAP. 142. — Exemplum novi vasis semel imbuti. 684
CAP. 143. — Exemplum cultri. 684
CAP. 144. — Exemplum de aqua quieta et solis radiis. 685
CAP. 145. — De penitentia siccis et humida. 685
CAP. 146. — Exemplum arborum magnam succedere volentis. 685
CAP. 147. — De detractone. 685
CAP. 148. — De tribus homicidii generibus. 685
CAP. 149. — Exemplum ignis et venti et hominum timoris. 686

CAP. 150. — Detractionis descriptio.	686	ni exsulantem. — Galliam visitare dignetur.	849
CAP. 151. — Commendatio charitatis.	686	DIPLOMATA.	841
CAP. 152. — Quid noceat detractio et quid prosit num audire.	687	I. — Sigillum Philippi regis de Sancto Germano. — Ad augmentum fundationis cellæ S. Germani in Lala nova concedit prædia.	841
CAP. 153. — De scientia, voluntate et usu.	687	II. — Philippus I rex Francorum jubet bona episcopo- rum Carnutensium defunctorum intacta servari.	842
CAP. 154. — Exemplum citharistæ.	688	Epitaphium triplex.	843
CAP. 155. — Similitudo inter desides et peccantes.	688	SANCTUS HUGO ABBAS CLUNIACENSIS.	
CAP. 156. — Similitudo inter pauperes, stultos et negli- gentes.	689	Vita sancti Hugonis auctore Hildeberto Cenomanensi episcopo.	843
CAP. 157. — De scientia et tribus partibus ejus.	689	Commentarius prævius.	843
CAP. 158. — De doctrina.	689	§ 1. — Decessores ejus, ætas, discipuli, amici memora- biles.	843
CAP. 159. — De experimento et ratione.	690	§ 2. — Imperatorum ac regum erga S. Hugonem ob- servantia singularis.	850
CAP. 160. — Quod non semper debemus velle quod Deus vult.	690	§ 3. — Fundatio Marciniacensis. Cultus S. Hugonis.	853
CAP. 161. — De usu.	690	Scriptores Vitæ.	857
CAP. 162. — Quod bonus homo de omnibus sibi bonum facit.	691	Prologus.	857
CAP. 163. — Ratio quomodo inimici diligere possint.	691	Incipit Vita.	850
CAP. 164. — De intellectu, amore et usu.	691	CAP. 1. — Natales S. Hugonis, susceptio habitus mona- stici, dignitas abbatialis et virtutes in ea.	860
CAP. 165. — Similitudo inter Deum et solem.	692	CAP. 2. — Gratia apud Henricum secundum imperato- rem; legatio pro pontifice in Hungaria obita; conciliū Remense celebratum; Alphonsus rex Hispaniarum e car- cere liberatus; cœnobium Marciniacense lundatum.	864
CAP. 166. — Similitudo inter ignem et Dei amorem.	692	CAP. 3. — Arcana ab eo animorum inspecta et futura prædicta.	869
CAP. 167. — Quomodo sancti Deum videbunt.	692	CAP. 4. Varii morbi ab eo curati.	873
CAP. 168. — De quatuor modis præcipiendi et totidem obediendi.	692	CAP. 5. — Tutela angelorum quædam ab eo mala depul- sa, malevoli divinitus puniti. Liberalitas ejus compensata.	878
CAP. 169. — De timore, commodo et amore.	693	CAP. 6. — Multi ad meliorem et monasticam vitam ab eo inducti, templum Cluniacense amplificatum.	885
CAP. 170. — De ratione, voluntate et appetitu.	693	CAP. 7. — Mors præscita et pie obita, receptio in co- lum revelata.	887
CAP. 171. — De suggestionem, delectationem et consensu.	694	Alia Vita, auctore Raynaldo, abb. Vezeliacensi, deinde archiep. Lugdunensi.	893
CAP. 172. — De nominibus animæ.	694	Prologus.	893
CAP. 173. — De sordido exemplum.	694	CAP. 1. — Adolescentia pie transacta; tirocinium vitæ monasticæ, dignitas abbatialis, liberalitas in pauperes, fa- miliaritas cum Christo, potestas in demones.	893
CAP. 174. — De quadrato lapide.	694	CAP. 2. — Defunctus a pœnis, ægri a morbis liberati. Templa ac cœnobia exstructa aut reformata.	896
CAP. 175. — De peccato.	695	CAP. 3. — Secreta animorum cognita, futura prædicta, morbi curati.	900
CAP. 176. — De similitudine ceræ.	695	CAP. 4. — Conciliū Remense concelebratum, compo- situm schisma: pius obitus.	903
CAP. 177. — De conatu diaboli contra novitium.	695	Synopsis Vitæ metrica.	903
CAP. 178. — De pueris plantæ comparatis.	696	Epitome Vitæ ab Ezelone atque Gilone Cluniacensibus monachis.	909
CAP. 179. — Exemplum de lamina auri.	696	Analecta.	
CAP. 180. — De charitate.	697	CAP. 1. — Ex epistola Hugonis monachi ad Pontium ab- batem.	917
CAP. 181. — Ex tribus causis omnis res ornatur.	697	CAP. 2. — Ex Vita per eundem Hugonem scripta.	920
CAP. 182. — Quod tribus modis diligendus sit Deus.	697	CAP. 3. — Ex collectione anonymi in prænotata biblio- theca.	923
CAP. 183. — De tribus libertatibus.	698	EPISTOLÆ.	
CAP. 184. — De venatione diaboli.	698	Epist. I. — Ad Willelmum I Anglorum regem. — Regi supplicando petenti ut sex ad eum monachos, sub annua pro singulo centum argenti librarum pensione, mitteret, respondet petitionem ejus, ut venalem et quasi Simonia- cam, omnino rejiciendam.	927
CAP. 185. — Quod Deus non horreat peccatum.	699	Epist. II. — Ad Moisiacenses fratres.	928
CAP. 186. — Visio Anselmi de fluvio.	699	Epist. III. — Ad Anastasium eremitam. — Ut monaste- rium redeat hortatur.	929
CAP. 187. — De vero monachatu.	699	Epist. IV. — Ad Urbanum II papam. — Adversus Ro- bertum, abbatem S. Remigii.	929
CAP. 188. — De securitate et pace in religione.	700	Epist. V. — Ad S. Anselmum.	929
CAP. 189. — Exemplum de lepore.	700	Epist. VIII. — Ad Philippum regem. — Ex singulari familiaritate, regem, ut abdicato regno monasticam vitam arripiat, adhortatur.	950
CAP. 190. — Exemplum de avicula.	701	EPISTOLÆ DIVERSORUM AD S. HUGONEM.	
CAP. 191. — De malitia et feditate peccati.	701	I. — S. Petri Damiani.	951
CAP. 192. — De verbis defuncti.	702	II. — S. Gregorii papæ.	951
CAP. 193. — Similitudo militis.	702	III. — Urbani II papæ.	951
CAP. 194. — Similitudo cellerarii.	707	IV. — Goffridi abbatis Vindocinensis.	951
VITA S. WILFRIDI.	709	V. — Paschalis II papæ.	951
Prologus.	713	VI. — Henrici imperatoris cognomento Nigri. — Gra- tias habet Hugoni de restituta ejus orationibus sanitate. Rogat abbatem ut e sacro fonte filium suscipiat.	951
Incipit Vita.	713	VII. — Imperatricis Agnetis, Henrici Nigri uxoris. — Orat ut pro defuncto imperatore preces Deo offerat.	953
VITA B. BREGWINI.	755	VIII. — Henrici IV imperatoris prædecessorum filii. — Abbatem precatur ut illum inaviset, quo pacem inire pos- sit cum summo pontifice.	952
VITA S. OSWALDI.	761	IX. — Henrici imperatoris prædictorum filii. — Con- queritur de filio quod in illum insurrexerit.	953
VITA S. DUNSTANI.	783		
Prologus.	783		
Incipit Vita.	787		
VITA S. ODONIS.	789		
EPISTOLA AD GLADSTONIENSES.	789		
EPISTOLA AD MONACHOS WIGORIENSES.	807		
Nicolaï epistola ad Eadmerum de primatu sedis Ebor- acensis in Scotia.	809		
GUNDULFUS ROFFENSIS EPISCOPUS.			
Notitia historica.	809		
Vita Gundulphi auctore monacho Roffensi cœtaneo.	813		
Prologus.	813		
Incipit Vita.	813		
Pars prima.	813		
Pars II.	816		
Pars III.	819		
EPISTOLÆ DUE.	853		
Epist. I. — Ad monachos Beccenses. — Ut non tristen- tor de erepto sibi abbate Anselmo.	853		
Epist. II. — Ad Anselmum Lugdunum degentem. — Ut Ecclesiam Cantuariensem multimodis tribulationibus af- flictam præsentia sua relevet.	853		
PHILIPPUS FRANCORUM REX.			
Notitia historica.	857		
EPISTOLÆ.	857		
I. — Philippi regis epistola ad Bernardum, Majoris Monasterii abbatem. — Ut perditissimos Farenensis parthe- nonis mores reformet, hortatur.	857		
II. — Philippi regis epistola ad eundem. — Illi mona- sterium S. Maglorii Parisiensis committit in meliorem sta- tum restituendum.	859		
III. — Philippi regis epistola ad S. Anselmum Lugdu-			

X. — Ejusdem. — Rogat Hugonem ut arbiter esse velit illum inter et papam.	937
XI. — Alphonsi regis Hispaniarum. — Gratiis de Roberto ad se misso actis, ut ejus animæ curam gerat abbas, et censum annuum, jam ipsi a Patre concessum, recipere velit rex expostulat.	938
XII. — Clementiæ comitissæ Flandriæ. — Invitat illum ad reformandum monasterium S. Bertini, quod Cluniacensi omnino subiciendum promittit.	939
XIII. — Rodgerii comitis Fuxensis. — Concedit Hugoni locum Sancti Saturnini Fredelacensis monasterii institutis informandum.	940
XIV. — Wigonis comitis. — Honorem de Visilia ipsi concessum fuisse scribit, rogatque pro adversariis indulgentiam.	941
XV. — Vidrici Danobriensis. — Offert illi cellam S. Christophori de Magno-Vico.	941
XVI. — Amelli abbatis Aureliacensis. — Committit ei cellam Cariatum reformandam.	942
XVII. — Theobaldi comitis Campaniæ. — Offert Theobaldus comes illum ut aquis salutaribus B. Hugo abluat.	943
XVIII. — Raymundi Gallaciæ et Henrici Portugallæ comitum. — Mittunt exemplar fœderis amicitie inter se initæ, et pactorum de parienda successione socii sui Alphonsi Castellæ ac Legionis regis.	944
STATUTA PRO ALPHONSO HISPANIARUM REGE.	
STATUTA PRO LAMBERTO S. BERTINI ABBATE.	
EXHORTATIO AD SANCTIMONIALES.	947
COMMONITORIUM AD SUCCESSORES SUOS.	949
IMPRECATIO.	951
Quid beatus Hugo narraverit in capitulo Vigilia Natalis Domini.	953
DONATIONES PLÆ Cluniacensibus factæ sub regimine sancti Hugonis.	
I. — Charta Pontii comitis de abbacia Moisiacensi Cluniaco subicienda.	953
II. — Ademarus vicecomes Lemovicensis et Humberta ejus uxor donant abbatiā Sancti Martialis Hugoni abbati Cluniacensi.	957
III. — Erachius episcopus et Bernardus comes monasterium Beati Felicis et Sancti Liverii Cluniacensi monasterio concedunt.	958
IV. — Almodis comitissa et filius abbatiā Sancti Egidii et sibi pertinentia concedunt.	959
V. — Litteræ Aimerici Ausciorum comitis et Bernardi ejus fratris filiorum Willelmi, quibus dant S. Hugoni abbati Cluniacensi monasterium Sancti Orientii ordinandum.	961
VI. — Diploma pro ecclesia Sancti Michaelis de Monte-Alto.	961
VII. — Donatio ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Arombodio Cluniacensi monasterio.	962
VIII. — Bernardus et uxor monasterium Sancti Joannis Baptistæ ad Sanctum Montem vocatum Cluniacensibus dant.	963
IX. — Notitia de monasterio Sancti Montis.	963
X. — Unaldi abbatis Moisiacensis testamentum de decimationibus a viris secularibus ab eo redemptis.	964
XI. — Abbacia Sancti Arnulfi Crispiensis datur Hugoni abbati Cluniacensi.	966
XII. — Charta Fidis comitissæ Narbonensis de dono ecclesiæ S. Petri de Sermur facto Hugoni Cluniacensi et Unaldo abbati Moisiacensi.	967

XIII. — Charta Hugonis Stephani presbyteri, de donatione eidem facta.	968
XIV. — Charta Bernardi comitis Bisuldensis Caspi Rotundi, Arulensem, et S. Pauli de oleis abbatias Hugoni abbati Cluniacensi in manu Unaldi abbatis Moisiacensis consobrini sui reformandas subicientis.	968
XV. — Charta Gaufridi militis, fratris S. Hugonis, de Marciaco in pago Augustodunensi.	969
XVI. — Litteræ Guarini comitis Rosnacensis de ecclesiâ Sanctæ Margaretæ data monasterio Cluniacensi.	970
XVII. — Charta fundationis monasterii subtus Brunichildum castrum in pago Cadurcino, Hunaldo abbati Moisiacensi et Hugoni Cluniacensi subiecti.	971
XVIII. — Testamentum domni Adelsoni regis Hispaniarum ad Cluniacum.	973
XIX. — Litteræ episcopi Silvanectensis de abbacia Crispell.	974
XX. — Acta concordie initæ in concilio Claremontano inter Hugonem abbatem Cluniacensem et Pontium abbatem Cassi-Dei.	975
XXI. — Raimundi vicecomitis Cadurcensis vitam monasticam in Moisiacensi cenobio amplectentis, et duas ecclesias Anscutillio abbati condonantis.	976
XXII. — Concilium Massiliense confirmat placitum quod fecit Norgaudus episcopus Aduensis cum domno abbate Hugone et monachis Cluniacensibus.	977
XXIII. — Charta Willelmi Burgundionum et Matiscensium comitis, qua donationes antecessorum suorum Cluniaco factas confirmat, aliasque de suo addit, commemorans progenitores et antecessores suos.	979
XXIV. — Charta donationis pro monasterio Cluniacensi a Willelmo et uxore sua Adeleyda.	980
XXV. — Charta donationis Willelmi de Thierno eidem Cluniacensi monasterio.	980
XXVI. — Charta donationis ecclesiæ Sancti Saturnini Tolosani Cluniacensi monasterio facta ab Isarno episcopo Tolosano.	981
XXVII. — Charta donationis sancti Petri Cetocensis Cluniacensi cenobio.	983
WALRAMUS EPISCOPUS NUMBURGENSIS.	
Notitia historica.	985
EPISTOLA AD LUDOVICUM THURINGIÆ LANDGRAVIUM cum refutatione.	985
Epistola Valrami.	986
Ludovici responsio.	988
EPISTOLA AD ECCLESIAM BAMBERGENSEM.	991
DE VITA S. LEONARDI CONFESSORIS.	993
EPISTOLA AD S. ANSELMUM. — Conqueritur de varietate caeremoniarum inter altaris sacrificium variè a variis observari solitarum.	993
GILBERTUS EPISCOPUS IN HIBERNIA LUCINENSIS.	
DE USU ECCLESIASTICO.	993
DE STATU ECCLESIE.	998
EPISTOLA AD S. ANSELMUM.	1003
GISEBERTUS CRISPINUS ABBAS WESTMONASTERIENSIS.	
Notitia historica.	1003
DISPUTATIO JUDÆI CUM CHRISTIANO DE FIDE CHRISTIANA.	
Epistola nuncupatoria.	1009
Incipit disputatio.	1007
Index epistolarum sancti Anselmi.	1057

1

2

3

4

PATROLOGIE LATINE

222 VOLUMES IN-4°.

(Chaque ouvrage se vend séparément.)

1-2. Tertullien	2 v.	99. Saint Paulin d'Aquilée	1 v.	157. Godefroy, abbé de	
3-4. Saint Cyprien	2	100-101. Alcuin	2	dôme	
5. Arnob.	1	102. Smaragde	1	158-159. Saint Anselme de	
6-7. Lactance	2	103. Saint Benoît d'Aniane	1	torbéry	
8. Constantin	1	104. Eginhard	1	160. Sigebert de Gembloux	
9-10. Saint Hilaire	2	105. Théodulfe d'Orléans	1	161-162. Saint Yves de Chart	
11. Saint Zénon et St-Optat	1	106. Ecrivains du ix ^e siècle	1	163. Pascal II, pape	
12. Saint Eusèbe de Vercell	1	107-112. Raban-Maur	6	164-165. Saint Bruno d'Asti	
13. Saint Damase	1	113-114. Walafride-Strabon	2	166. Baudri, évêque de	
14-17. Saint Ambroise	4	115. Saint Euloge et Saint		167-170. Rupert	
18. Ulphilas	1	Prudence	1	171. Saint Hildebert du M	
19. Poètes chrétiens	1	116-118. Haymon	3	172. Honoré d'Autun	
20. Ecrivains du v ^e siècle	1	119. Flore Diacre et Loup de		173. Léo Marsicanus et Pie	
21. Rufin	1	Ferrière	1		
22-30. Saint Jérôme	9	120. Saint Paschase Radbert	1	174. Le vén. Godefroid	
31. Dexter et Orose	1	121. Ratramne	1	175-177. Hugues de Saint-Vic	
32-47. Saint Augustin	16	122. Jean Scot	1	178. Abellard	
48. Marius Mercator	1	123-124. Martyrologe d'Usuard et		179. Innocent II, pape	
49-50. Cassien	2	d'Adon	2	180. Eugène III, pape	
51. Saint Prosper	1	125-126. Hincmar	2	181. Hervée du Bourg-D	
52. Saint Pierre Chrysologue	1	127-129. Anastase le bibliothécaire	3	182-185. <i>bis</i> . Saint Bernard	
53. Salvien	1	130. Isidore Mercator	1	186. Suger, abbé de St-De	
54-56. Saint Léon	3	131. Rémy d'Auxerre	1	187. Gratien	
57. Maxime de Turin	1	132. Régnon	1	188. Orderic Vital	
58. Saint Hilaire, pape	1	133. Saint Odon	1	189. Pierre le Vénérable	
59-60. Prudence	2	134. Atton	1	190. Thomas Becquet	
61. Saint Paulin de Nole	1	135. Flodoard	1	191-192. Pierre Lombard	
62. Symmaque	1	136. Rathier	1	193-194. Gerhohus	
63-64. Boece	2	137. Hrotswith	1	195. Alfred de Rieval	
65. Saint Fulgence	1	138. Richer	1	196. Richard de Saint-Vic	
66. Saint Benoît	1	139. Gerbert ou le pape Syl-		197. Sainte Hildegarde	
67. Denis le Petit	1	vestre	1	198. Pierre le Mangeur	
68. Arator	1	140. Burchard	1	199. Jean de Salisbury	
69-70. Cassiodore	2	141. Fulbert	1	200. Alexandre III	
71. Saint Grégoire de Tours	1	142. Saint Brunon	1	201. Guillaume de Tyr	
72. Saint Germain de Paris	1	143. Cardinal Humbert	1	202. Pierre de Celle	
73-74. Vies des pères	2	144-145. Saint Pierre Damien	2	203. Philippe de Bonne-E	
75-79. Saint Grégoire le Grand	5	146. Alexandre II, pape	1	rance	
80. Ecrivains, 1 ^{re} partie du		147. Jean d'Avranche, arch.		204. Clément III	
vn ^e siècle	1	de Rouen	1	205. Pierre le Chantre	
81-84. Saint Isidore de Séville	4	148. Saint Grégoire VII, pape	1	206. Thomas de Cîteaux	
85-86. Liturgie mozarabe	2	149. Victor III, pape	1	207. Pierre de Blois	
87. Ecrivains de la fin du		150. Le B. Lanfranc	1	208-209. S. Martin de Léon	
vn ^e siècle	1	151. Urbain II, pape	1	S. Guillaume	
88. Venantius fortunatus	1	152-153. Saint Bruno	2	210. Alain de Lille	
89. Ecrivains du viii ^e siècle	1	154. Chron. de Hugues de Fla-		211. Etienne de Tournai	
90-95. Le vén. Bède, Paul diacre	6	vigny	1	212. Odon de Sully	
96. Saint Hildefonse	1	155. Godefroy de Bouillon	1	213. Sicard	
97-98. Charlemagne	2	156. Guilbert, abbé de Nogent	1	214-217. Innocent III	
				218-221. Indices	

PATROLOGIE GRECQUE-LATINE

161 TOMES EN 167 VOLUMES ET INDICES 1 VOLUME.

1-2. Pères apostoliques	2 v.	79. Saint Nil	1 v.	120. Jean Euchaite	
3-4. Saint Denis l'aréopagite	2	80-84. Théodoret	5	121-122. Cedrenus et Psellus	
5. Saint Ignace et saint Poly-		85. Basile de Séleucie, etc.	1	123-126. Théophylacte	
carpe	1	86-88. <i>bis</i> . Saint Eusèbe d'Alex.		127. Nicéphore Bryen, G.	
6. Saint Justin	1	Léontius	2	nassès	
7. <i>bis</i> . Saint Irénée	2	87-87. <i>ter</i> . Procope de Gaza	3	128-131. Euthyme, A. Comnén	
8-9. Clément d'Alexandrie	2	88. Saint Jean Climaque	1	132. Théophane Cérème	
10. Saint Grégoire le Thaum-		89. Anastase le Sinalte	1	133. Jean Cinname	
turge	1	90-91. Saint Maxime	2	134-136. J. Zonaras et E. de T	
11-17. Origène (7 t. en 9 vol.)	9	92. Chronique d'Alexandrie		salonique	
18. Saint Méthode	1	et Georges Pisida	1	137-138. Balsamon	
19-24. Eusèbe	6	93. Olympiodore, etc.	1	139-140. Nic. Chonlata et	
25-28. Saint Athanase	4	94-96. Saint Jean Damascène	3	Acominatus	
29-32. Saint Basile	4	97. Saint André de Crète	1	141. Veccus	
33. Saint Cyrille de Jérusalem	1	98. Saint Germain de Cons-		142. Nicéphore Blemmide	
34. Saint Macaire	1	tantinople	1	143-144. Pachymères	
35-38. Saint Grégoire de Na-		99. Saint Théodore Studite	1	145-147. Nicéphore Calliste	
zianze	4	100. Saint Nicéphore	1	148-149. Nicéphore Grégoras	
39. Didyme d'Alexandrie	1	101-104. Photius	4	150-151. Grégoire Palamas	
40. Œuvres des Pères du dé-		105. Les deux Nicetas	1	152. Man. Calécas et Mat. C	
sert	1	106. André et Aréthas	1	tacuzène	
41-43. Saint Epiphane	3	107. Léon le Philosophe	1	153-154. Jean Cantacuzène	
44-46. Saint Grégoire de Nyse	3	108-109. Théophane et ses conti-		155. Siméon de Thessalonie	
47-64. Saint Chrysostome	18	nuateurs	2	156. Manuel Paléologue	
65. Proclus et Pallade	1	110. Georges Hamartolus	1	Phrantza	
66. Synesius et Théodore de		111. Nicolas, Patriarche de		157. Codinus et Lucas	
Mopsueste	1	Const.	1	158. Glycas	
67. Socrate et Sozomène	1	112-113. Constantin Porphyrogé-		159. Chalcocondyle	
68-77. Saint Cyrille d'Alexan-		nète	2	160. Gennade	
drie	10	114-116. Siméon Métaphraste	3	161. Le Cardinal Bessaric	
78. Saint Isidore de Péluse	1	117. Léon, diacre	1	INDICES	
		118-119. Ecumenius	2		

